D04710329Q
Duke University Libraries

UUO-3-1

ספר

עין יעקב

בו

נקבצו באו יחד כל אגדות ומדרשים המפוזרים בבל הש"ס, עם

פירש"י ותוספות ז"ל **וחידושי הרמב"ן והריטב"א והרשב"א והר"ן** ז"ל

אשר נאספו ונקבצו ע"י איש צדיק תמים החכם רבי **יעקב** בר' **שלמה** ן' חביב תנצב"ה:

ועוד נוספו עליו **אגדות הירושלמי** עם פי' המלות מבעל ס' הערוך ועוד חידושים יקרים מפנינים

ועל דגלם יחנו

חידושי **רבינו הגאון מהרש"א** ז"ל

גם

חידושי הרב הגדול המוסמך כבוד מוהר"ר יאשיהו פינטו בן הר"ר יוסף פינטו נ"ע, הנקראים בשם **חידושי הרי"ף** ז"ל, עם חידושי הרב הגאון בעל **קיקיון דיונה** ז"ל, ועוד נוסף מקרוב **ספר בית יהודה** להרב החכם כבוד מוהר"ר יהודה אריה די מודינא ז"ל, גם חידושי **קהלת שלמה** להרב מוהר"ר זלמן דיין מגלוגא יע"א.

ועתה הוספנו מחדש עוד ספר יקר הנקרא בשם

עיון יעקב

והוא חידושים על כל אגדות הבבלי להרב הגאון הגדול בעל המחבר ספר **חק יעקב**

חלק ראשון

בדפוס והוצאת

ספרא פובלישינג קא.

באסטאן, מאסס.

שנת תר"ף

א מאימתי

יף ב

קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן כו'. מכדי כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת צאת הכוכבים ליתני משעת צאת הכוכבים. מלתא אגב אורחיה קמ"ל כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים והא קמ"ל דכפרה לא מעכבא. כדתניא ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה. ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה. וממאי דהאי ובא השמש ביאת השמש והאי וטהר טהר יומא
ע"ב *דילמא ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא. אמר רבה בר רב שילא אם כן לימא קרא ויטהר מאי וטהר טהר יומא. כדאמרי אינשי איערב שמשא ואדכי יומא. במערבא הא דרבה בר רב שילא לא שמיעא להו ובעו לה מבעיא האי ובא השמש ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר יומא או דילמא ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא והדר פשטו לה מברייתא מדקתני בברייתא סימן לדבר צאת הכוכבים שמע מינה ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר יומא :

משעת צאת הכוכבים. שהוא גמר ביאת השמש: דילמא ביאת אורו. שיאור השמש ביום השמיני ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו ואח"כ יאכל: אם כן. דהאי קרא וטהר לשון ציווי הוא לימא קרא ויטהר מאי וטהר: ואדכי. לשון עבר נתדכה מן העולם השמש: מברייתא. דקאמר לקמן בשמעתין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן: סימן לדבר צאת הכוכבים. שמע מינה אין כפרתן מעכבת:

שם **אמר** רבי יוסי בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא וא"א לעמוד עליו :

בין השמשות דר' יהודה מהלך חצי מיל לפני צאת הכוכבים ודרבי יוסי כהרף עין לפני צאת הכוכבים:

אמר הבונה יורה גדולתו ותפארתו יתברך שהוא לבדו יודע נקודת סוף היום ותחלת הלילה כאחז"ל בב"ר פ' י' על ויבדל אלהים ביום השביעי הקב"ה שהוא יודע עתיו ורגעיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה. וכן אנו אומרים בתפלת ערבית ומעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ובין לילה ה' צבאות שמו:

ב יף ג **עד** סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר. מאי קסבר ר"א אי קסבר ג' משמרות הוי הלילה לימא עד ד' שעות ואי קסבר ד' משמרות הוי הלילה לימא עד ג' שעות לעולם קסבר שלש משמרות הוי הלילה והא קמשמע לן דאיכא משמרות ברקיע ואיכא משמרות בארעא דתניא רבי אליעזר אומר שלשה משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי שנאמר ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו (ירמיה כה) וסימן לדבר משמרה ראשונה חמור נוער. שניה כלבים צועקים. שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה. מאי קחשיב ר"א אי תחלת משמרות קחשיב תחלת משמרה ראשונה סימנא למה לי אורתא הוא אי סוף משמרות קחשיב סוף משמרה אחרונה סימנא למה לי יממא הוא אלא חשיב סוף משמרה ראשונה ותחלת משמרה אחרונה ואמצעית דאמצעיתא. ואי בעית אימא כולהו סוף משמרות קחשיב וכי תימא אחרונה לא צריך למאי נפקא מינה למקרי ק"ש למאן דגני בבית אפל ולא ידע זמן ק"ש אימת כיון דאשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו ליקום ולקרי. א"ר יצחק בר שמואל אמר רב ג' משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר אוי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני מארצם :

מאי קסבר. הוי ליה לומר זמן הניכר: אי קסבר. דפליגי הכא ולקמן בהא מילתא איכא מ"ד שלש משמרות הוי הלילה במשמרות עבודת המלאכים ושיר שלהם נחלק לשלשה חלקים ראשונה לכת אחת ושניה לכת אחרת ושלישית לכת שלישית ואיכא מ"ד ד' משמרות הוי הלילה: והא קמ"ל. שנתן לך סימן זמן הקריאה בסוף האשמורת ולא פירש לך סימן מפורש ללמדך שיש היכר לכל אדם בדבר דכי היכי דאיכא משמרות ברקיעא איכא משמרות בארעא: ישאג שאוג ישאג. הרי שלשה: ואשה מספרת. כשמגיע קרוב ליום ובני אדם מתעוררים משינתם והשוכבים יחד מספרים זה עם זה: מאי קחשיב. סימנים הללו שנתן למשמרות הארץ היכן נתנם בתחלת האשמורות או בסופן: אורתא הוא. לאחר הכוכבים (כולהו סוף משמרות וכו'. מיותר הוא ע"כ):

אמר הכותב מידיעת חלוק משמרות הללו נמשך לנו תועלת גדול והוא להעיר כל בעל נפש ולאמר לו מה לך נרדם קום קרא אל אלהיך וכ"כ הרא"ש ז"ל וז"ל ראוי לכל ירא שמים שיהא מצטער ודואג באותן השעות וישפוך תחנה על חורבן בה"מ שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות אך אמנם ראוי לעיין על סימנים שנתן חמור נוער וכו' ולא יצא משם פתחון פה למלעיג על דברי חכמים ז"ל ונראה שבאו להוסיף אזהרה וחיוב על כל ירא שמים על התפלה או קריאת התורה בסוף כל אחד משלישי הלילה ולא ילך בדרך הסכל שבא אדם ממלאכתו בערב ואכל ושבע ודשן וישן, ובעבור זה יקשה עליו להיות נעור משנתו בסוף שליש הלילה, וכדי לבטל זה הדרך הנפסד אמר שישים אל לבו כי גם שבעל חי הנבזה ויותר גרוע המשותף עמו באכילה ושינה ועכ"ז חמור נוער לנהוג פעולתו שהבהמית בעת ההיא וראוי להתעורר גם הוא לנהוג פעולתו הנפשיית להתפלל לפניו כאשר עושים המלאכים בשיכן ובזמנן. עוד נתן רבי אליעזר סימן לסוף משמרה שנייה להזהיר לבעל נפש שלא יתפתה אל המנהג הנהוג להתעולל מהשינה אחר חצות הלילה בסוף שני שלישי כמו הכלבים כי בעת ההיא אינם שותקים רק צועקים לבקש תאוות כלביות ולהרחקת המזיקין. ואיש ישראל יתעורר משנתו לצעוק על בקשת צרכיו ולא יתאוה אל תשוקות כלביות רק לזעוק לפניו יתברך ולשיר כשיר המלאכים. ואפשר עוד כוונה שנית והוא ע"ד מה שאמרו

עיון יעקב

שלש משמרות הוי הלילה. נראה דיש זכר וסמך למשמרות אלו ממקרא דישעיה ס"ב על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים ועיין במנחות דף פ"ז מה הן אומרים והוא מעין מה שהקב"ה שואג על חרבן בית המקדש וגלות ישראל ע"ש: שואג כארי. וכסמוך דקאמר שמעתי בת קול שמנהמת כיונה. נ"ל דהאי הקב"ה שואג כארי כדכתיב בעמוס ג' אריה שאג מי לא יירא והיינו כאריי דבי עילאי כדאיתא בחולין דף נ"ט שא"א לשמוע קולו כלל כדאיתא שם כי קול ה' בכח אך ב"ק דלאשמועיי שכינה אזי מנמך קולו שרי שיוכל לשמוע (בקול היונה לפי שנמשלו ישראל ליונה) כגוונא דאי' לקמן דף מ"ה על פסוק והאלהים יעננו בקול בקולו של משה כדי שיוכל לשמוע:

שאמרו ז"ל מלפני מכסות ארץ וכן בכאן אמר שראוי ללמוד מלמעלה שכלבי שהוא לרוחות מעליהם המזיקין ע"ד מרז"ל מלאך המות בעיר וגם כפי הפשט הם צועקים בשבת שרגשת שקול. או שאין להם מה לאכול וצועקים אולי ישמעו הבעלים ויתנו להם מזון כל שכן שראוי לאדם משכיל במחשבה ובעיון להתעורר להשלמת נפשו אם להתפלל לפניו יתברך ואם לקרוא בתורה. עוד נתן סימן ג' לסוף הלילה להזהיר לסלק עצמו ממנהג האנשים ההמוניים שבסוף הלילה שהם שבעים משנתן חושבים מה נאכל ונשתה כתשוקת תינוק היונק מאשה רק יקרא ק"ש ויקבל עול מלכות שמים. ואע"פ שיושב באפילה ובדוחק ידחיק את נפשו לקבל עול מלכות שמים. ולרמוז זאת נתן סימן אשה מספרת עם בעלה כי שחם דבריה בעת ההיא בדברי הבאי. והזהיר ישיר מחשבותיו מאותם הבלים ויחוש לשלימות נפשו. ואין קושיא על מפרש"י ז"ל באומרו ובני אדם מתעוררים משינתם והשוכבים יחד מספרים זה עם זה כי בודאי כיון הרב לתקן הלשון כפי הפשט שלא בלבד האשה היא המספרת עם בעלה אלא דבר בהווה על כל חברים השוכבים יחד מתעוררים בעת שהיא לדבר זע"ז. וגם כי להיות האשה נעדרת הבנה איננה מספרת עם בעלה רק בדברים גופניים ולזה הזכיר בפרט אשה עם היות שכן יקרה בכל שנים השוכבים יחד כדברי הרב ע"כ:

מהרש"א דאיכא משמרות ברקיע ואיכא כו'. דלכך נקט לשון משמרות ולא נקט שלש לאשמועינן אגב אורחיה דאיכא משמרות בלילה בין ברקיע ובין בארעא. מיהו ק"ק דאיכא משמרות בארעא לא איצטריך לאשמועינן דכמה קראי כתיבי קדמו עיני אשמורות וגו' לראש אשמורת התיכונה וגו' ויותר נכון גירסת הרא"ש קמ"ל דאיכא משמרות ברקיעא כי היכי דאיכא משמרות בארעא כו' והא מייתי שפיר דתניא רא"א כו' ועל כל משמר ומשמר הקב"ה כו' דאיכא משמרות כמו ברקיעא וקמ"ל דיש לאפושי ברחמי באותה שעה כמ"ש הרא"ש לכך נקט ר"א סופן דג' משמרות כדמסיק דהיינו בשליש הלילה ובשני שלישי הלילה ובסוף הלילה דבאותה שעה יושב הקב"ה ושואג כו' ובקרא דכתיב קומי רוני לראש אשמורות וגו' ופירש"י שם שתי חלקי הלילה שהלילה נחלק לג' חלקים עכ"ל ונראה ליישב פירושו ע"פ סוגיין דמשמעין דודאי אין שהות אפי' כהרף עין בין סוף ראשונה לתחלת השניה וכן בין סוף השניה לתחלת שלישית ובקרא דאמר קומי רוני בלילה ניחא דנקט ראש שני משמרות שהם בלילה דתחלת ראשונה לא בעי סימנא דאורתא הוא ובסוף השלישית כמי יממא הוא כדאמרינן אלא דהכא נקט בכולן סופן משום סוף השלישית ודו"ק: **ואומר אוי כו'.** דכתיב ביה ישאג על נוהו הידד והוא מלשון הוי כמו שפרש"י שם וקאמר שואג כארי דלשון שאגה נמצא כמה פעמים בקרא לגבי ארי ורבי יוסי דקאמר לקמן שמעתי בת קול מנהמת כיונה ואומרת אוי כו' ולא שמע שואג בקול כארי היינו משום דלא היה משתמש רק בבת קול כדאמרינן פ"ב דסוטה דמשמתו חגי זכריה ומלאכי נסתלק רוה"ק והיו משתמשין בבת קול וק"ל: **משמרה ראשונה חמור כו'.** גם כי בודאי הדברים כמשמען וכפשטן יש לנו לתת טעם בסימנים הללו והוא מבואר במ"ש בחלקי נפש האדם שהם ג' כחות קראום טבעית חיונית ושכלית ובעלי הקבלה קראום נפש רוח נשמה וכל פעולות האדם כפי הפעולה והמעשה נמשך אחרי כ"א מהם כפי זמן המיוחד לו והנה בפעולותיהם אשר בלילה תחלק עליהם הלילה שבתחלה האדם בא ממלאכתו ועסקיו שבכל יום והוא טרוד בהם כדלקמן אדם בא מן השדה כו' וזה הזמן הוא כולו מפעולת נפש הטבעית הנמשך אחר החומר של אדם וע"כ נתן בו סימן שנו חמור נוער ובאמצעית של הלילה דרוב עולם הם ישנים על מטתם ואין פועל בהם רק נפש החיונית הלוחכית בעת השינה כמה שכתוב בידך אפקיד רוחי וגו' ואז ניתן רשות גם לרוחות ולמזיקין לפעול בעולם כמה שכתוב במכת בכורות בחצות הלילה וגו' וע"כ ניתן בו סימן שנו כלבים צועקים כמ"ש במכת בכורות ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב וגו' ע"פ מ"ש כלבים צועקים מה"מ בא לעיר ובמכת בכורות שניתן רשות למשחית לחבל במצרים והיו הכלבים צועקים ואע"פ כן ולכל בני ישראל לא יחרץ וגו' ושליש האחרון מן הלילה שכבר גמר האדם שינתו והוא מנוח ומרגוע כמו שאמר במ"ר אומנתך כו' ובטור סי' מ"ו ושכל אדם זך אז לתורה ולתפלה שהם פעולות נפש השכלית הנשמה שבו וע"כ ניתן בו סימן תינוק יונק כו' הוא רמז לתורה ע"ד דדיה ירווך וגו' מה הדד הזה כל שעה שהתינוק יונק ממנו מוצא בו טעם אף התורה כו': **ואשה מספרת כו'.** הוא רמז האשה היא כ"י מספרת בתפלה לבקש כל צרכה מבעלה שהוא הקב"ה ועד"ז יתפרש לקמן בפרק הרואה דג' מיני חלומות הם הא' ע"י מלאך והב' ע"י שד והג' מהרהורי לבו שביום דע"י מלאך הוא חלום שבמשמר האחרון שבכל אדם זך והוא חלום של שחרית שהוא אמיתי כדמפורש בהדיא שם ושע"י שד הוא חלום שבמשמר שניה שבו ניתן כח לשדים ולרוחות כמ"ש ושע"י הרהור הלב שביום הוא חלום שבמשמר ראשונה שעדיין האדם טרוד מהרהורי לבו שביום כמפורש כ"ז בהדיא פ' הרואה ודו"ק:

הרי"ף במערבא בעו לה בעיא וכו'. יש להקשות לפרש"י ז"ל דפירש דביאת שמשא הוא פירוש הערב שמש וזהו וטהר פסר יומא שיטהר היום ופירוש ביאת אורו הוא וכו'. דאדפשיט מהברייתא לפשוט ממתני' דאמר מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. משמע דכוונת הפסוק הוא ביאת שמשא ומאי וטהר טהר יומא הרי נראה מכאן שאכילת התרומה היא אחר ביאת השמש שהיא זמן ק"ש של ערבית וא"כ מאי מספקא ליה אם כוונת הפסוק הוא ובא השמש שהוא ביאת אורו ואז יאכל תרומה אחר שיטהר ויביא קרבנותיו ולפי' התוס' ניחא ונראה לתרץ דאינו יכול לפשוט ממתניתין דלעולם אימא לך דמאי דקאמר קרא הוא ביאת אורו ומאי וטהר טהר גברא ומתניתין איירי בכהנים שהיו טמאים טומאה שאינה צריכה כפרה כגון טומאת מת או טמא שרץ או שאר טומאות דאינן צריכין כפרה כי המחוסר כפרה הם הזב והזבה והיולדת והמצורע. ואמר דמאותה שעה הוא זמן קריאת שמע של ערבית אמנם מאי דמיבעיא ליה לגמרא אי ובא השמש ביאת אורו הוא וטהר טהר גברא או לא הוא במה דשייך ליה כפרה. התם מבעיא ליה אי זמן אכילתו הוא עד שיביא כפרתו. אבל מתניתין איירי בשאר טומאות דלא שייך בהו כפרה אלא הערב שמש ואוכלין תרומתן ועליהם אמר דאז הוא תחלת זמן ק"ש של ערבית ולזה הטעם לא הקשו התוס' לפרש"י ז"ל מאי מתניתין אלא ממתניתין דהעריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים דהתם מוכרח הוא דשייכי אפילו בטומאה דשייכא בה כפרה מדקתני הביא כפרתו אוכל בקדשים דאי לא ליפלוג וליתני בדידה העריב שמשו אוכל בתרומה בטומאה דלא שייכא בה כפרה אבל בטומאה דשייכא בה כפרה אינו אוכל בתרומה עד שיביא כפרתו ומדקאמר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים משמע דבתרומה לעולם אוכל מהעריב שמשו ומשמעות דקרא הוא ביאת שמשו וטהר יומא. וא"ת א"כ לקמן דמייתי מתני' דמאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן וסימן לדבר צאת הכוכבים די"ל כמ"ש אבל מאי דמבעי ליה הוא בטומאת הזב או מצורע דצריכין כפרה אי זמן אכילת התרומה הוא אחר כפרתו או לא וי"ל דמהתם איכא למיפשט דאמר סימן לדבר צאת הכוכבים דאי האי קרא דובא השמש מיירי אפילו בטומאה שיש בהן כפרה. ופירוש הכתוב הוא ובא השמש ביאת שמשו ניחא מאי דקאמר סימן לדבר צאת הכוכבים מדקאמר קרא ובא השמש וטהר ר"ל צריך ביאת השמש וגם צריך שיטהר היום לגמרי שהוא צאת הכוכבים אבל אי אמרת דקרא מיירי בטומאות דצריכים כפרה ופירושו דקרא הכי הוא ובא השמש שהוא ביאת אורו וטהר טהר גברא שהוא הבאת הקרבנות ומתני' דקאמר סימן לדבר צאת הכוכבים דמשמע דאכילת התרומה הוא אחר ביאת השמש מיירי בטומאות דאינן צריכות כפרה מנ"ל למתניתא למימר דזמן אכילת התרומה במי שהוא טמא טומאה שא"צ כפרה דצריך להמתין עד צאת הכוכבים דאמר סימן לדבר צאת הכוכבים הא קרא לא מיירי אלא בטומאה דצריכה כפרה אבל כאן די בהערב שמש ומנ"ל צאת הכוכבים אלא ודאי מדקאמר צאת הכוכבים משמע דפי' דקרא הוא ביאת שמשא ואמר עוד וטהר שהוא טהר כולו יומא שהוא צאת הכוכבים: שלשה משמרות הוי הלילה וכו'. היותם ג' לפי שהמשמרות הללו הם הזמנים אשר מלאכי השרת משוררים ומודים ומשבחים להקב"ה והכוונה בהם לפי שלילה הוא זמן המזיקין ומדת הדין גוברת בעולם. ולפי שבתחלת הלילה הוא תוקף וחוזק הדין המלאכים ההמה ממתיקים תוקף הדין ההוא וזו היא השירה הראשונה. ושירת השניה היא לחלוקה אחרת של הלילה שאין כח הדין כ"כ חזק ואמיץ ושירת השלישית ממתקת כח הדין ההווה בזמן ההוא.

ושלשה

ומלוקה הני משום לבוקר שכבר נתכנס מעט כח הדין. והכח הנ' גם הם ממתיקין כח הדין המועט ההוא. ובזמן שהיה בה"מ קיים היו ממתיקין כל ג' כחות הללו המושלים בלילה האיברים והפדרים שהיו נאכלים על גב המזבח כל הלילה והאברים ההמה היו ממתיקים את כחות הדין לפי שהם האברים והפדרים הנשארים מהקרבנות הקרבים ביום: ומ"ש ועל כל משמר ומשמר כו' כלומר אף גם שג' כחות הם ממתיקין כחות הדין בזמן הזה ועושים המעשה עצמו שהיו עושים האברים בזמן שבית המקדש היה קיים מ"מ יותר היה חפץ ה' יתברך בתיקון ההוא שנעשה על ידי האברים יותר מתיקון הנעשה על ידי המלאכים כי חביבים ישראל לפניו יותר ממלאכי השרת ולפיכך אע"פ שמשמרות הללו ממתיקים כח הדין הקב"ה יושב ושואג ואומר אוי שהחרבתי את ביתי כו' כי שמה היו ממתיקין ישראל כחות הדין ואני חפץ באותו תיקון יותר ממה שעושין מלאכי השרת:

ג סס **תניא** אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל ובא אליהו ז"ל ושמר לי על הפתח והמתין לי עד שסיימתי תפלתי לאחר שסיימתי תפלתי א"ל שלום עליך ר' אמרתי לו שלום עליך ר' ומורי אמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו אמרתי לו להתפלל אמר לי מפני מה לא התפללת בדרך אמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים. אמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך יתפלל תפלה קצרה אמר לי בני מה קול שמעת בחורבה זו אמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי שחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין העובדי כוכבים ומזלות. אמר לי בני חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום ג' פעמים אומרת כך. ולא עוד אלא בכל זמן שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה רבה מברך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. ומה לו לאב שהגלה את בניו לבין העובדי כוכבי' ומזלות. ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם:

ושמר. והמתין כמו לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בלבד עבודת כוכבים ומזלות פלוני ובב"ק פרק החובל שמרה עומדת על פתח חצרה. וכמו ואביו שמר את הדבר. שומר אמונים: **תפלה קצרה.** הבינו כן הסכימו בתוספות: **בת קול.** לא דיבר רש"י בפירושו כלל במקום זה. אבל במסכת סוטה פ' ואלו נאמרים דף כ"ט ע"ב מאמר אין מלאכי השרת מכירין בל' ארמי כתב דבר חידוש בפי' בת קול מקום הראוי להבינו הוא באותה סוגיא לכן לא כתבתיו פה. ומצאתי בתוספות בסנהדרין פ' ראשון לשון זה. בת קול י"א שלא היו שומעין קול היוצא מן השמים אלא מתוך אותו קול יוצא קול אחר פעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק ואותו קול היו שומעין לכך היו קורין אותו בת קול ע"כ וכן מצאתי כתוב בשם רב סעדיה גאון ז"ל: **אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך.** אשרי כל זמן שהיה קילוס זה בתוך בה"מ. זה לשון רש"י:

אמר הכותב לבי אומר לי כי יש במאמר זה נגלה ונסתר. הנגלה כפי הפשט מגם ענין תפלה נכנס להתפלל בחורבה אחת והע"פ שרבים מעמי הארץ מנימי דרך הנכנסים לשם לא ישמעו אפילו קול הברה באשר היה רבי יוסי גדול בתורה וירא חטא נגלה אליו אליהו ז"ל והזהירו שירחיק עצמו מן הסכנה ולא יכנס לחורבה ואל יסמוך על הנס ולזה הקפיד אליהו ז"ל על עצמו שלא רצה לכנוס לשם כדי שיראה כאלו דורש ובאה מקיים ואל זה כיון רבי יוסי באומרו ושמר לי על הפתח ופרש"י שהמתין להזהיר לתלמיד שלא יפתנה לפרש לשון ושמר כפשוטו שהיה נצב עליו לשמרו מן המזיקין ואמר כשסיימתי א"ל שלום לרמוז שאליהו השגיח את עצמו מלדבר עמו אפי' בדברי תורה עד שיצא מן הסכנה. עוד תועלת שני מספור ענין אליהו כי אגב גבורתו ענותנותו. ולכן הקדים לו שלום לרבי יוסי העומד ביראה ופחד כתלמיד הנרתע לאחוריו מלפני רבו ולא היה בו כח ליתן לו שלום עד שהקדים לו רבו ואז השיב לו כתלמיד לרב שלום עליך רבי ומורי. ואח"ז הזהירו בענייני תפלות ולמדו ג' דברים ואת האזהרה בדברי תורה היתה שבה שזכה לשמוע בת קול מדרגה קטנה ממדרגת רוח הקודש. אמנם בפירוש מה ששמע בחורבה וכו' אחשוב שיש ענין נסתר כתוב בדרך חידה והוא כי בראות ר' יוסי שכבר עברו ימים רבים אחר החורבן ועדיין משיח לא בא נתן לבו ומחשבתו להתפלל על הענין כאשר עשה דניאל שאמר למלאות לחרבות ירושלים וגומר ואתנה את פני לבקש תפלה וגומר והאמת שדורו של רבי יוסי היה אחר דורו של רבי עקיבא שנצטער על איחור ביאת משיח וטעה בימי מספר וחשב שבן כוזיבא היה משיח ועל יסוד זה נבנה מאמר זה לר' יוסי שפעם אחד נכנס להתפלל לחורבה לדרוש את ה' על חרבות ירושלים ומרוב דבקות נפשו בזאת המחשבה בא אליו השגה כדמות נבואה קטנה על ידי אליהו הקיים בגוף ונפש וא"ל בני מפני מה נכנסת לחורבה כלומר מפני מה אתה מצטער בזאת המחשבה ח"ו כי אולי אפשר שתהיה כקורא תגר כנגד מדותיו יתברך וגם דקדוק לשון מפני מה שמורה לשון תימה ולא אמר למה נכנסת והוא השיבו שאין כוונת ומחשבתי זאת רק להתפלל לפניו ית' ימהר יחישה בנין חרבות ירושלים ואליהו השיב לו מפני מה לא התפללת בדרך אפשר שרמז לו כי עדיין לא הגיע העת ההיא ודי לו שיתפלל בדרך שראוי ומחויב אנחנו להתפלל על קיום והעמדת ישראל בכל ימי אורך הגלות שדומה לדרך וצ"ל יחשוב את עצמו כאלו הוא קרוב לעיר ומהרה יגיע למחוז חפצו ולזה השיב לו שהוא ירא מעוברי דרכים שזה ד"מ על רבוי המעיקי' המתחדשים תמיד בהיותנו גולים בין העובדי כוכבים מלבד גזירתם הקשות נגד עם ה' אלה וגם לבקשת צרכי הגוף ההכרחיים. וכל זה יתבטל בזמן הגאולה ע"ד אמרם עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנאמר יהי פסת בר בארץ וגומר' ואין זה כפשוטו ממש רק לומר כי בימים ההם יושבי א"י ישיגו לחם לאכול ובגד ללבוש בלי יגיעה ועמל ומלאה הארץ דעה את ה' ואליהו השיב היה לך להתפלל תפלה קצרה לרמוז שהאמת שכפי צרות הגלות אין מקום להתפלל תפלה ארוכה ר"ל רבת הכמות אלא קצרת הכמות ורבת האיכות ע"ד מה שפירשו רש"י והתוספת כאן שתפלה קצרה היא הביננו אשר היא כוללת כל י"ט ברכות ולא שתהא קצרה ממש כמו צרכי עמך מרובין ודעתן קצרה וכאשר ראה רבי יוסי שאליהו רמז לו ענינים גדולים בא למנותם אחד לאחד למצוא חשבון ואמר למדתי ממנו ג' דברים ומלבד שבא להודיענו ע"ד הפשט שהם ג' מינים חלוקים זה מזה ולא שנחשוב שמאמר אליהו היה לך להתפלל בדרך היינו הוא להגדל מכניסתו לחורבה וכן בתפלה קצרה לבטל זה הפירוש מגאן ואמר למדתי ממנו ג' דברים. וגם ע"ד הנסתר בא לרמוז שלמד ממנו ג' דינים מחודשים בענין התבודדות האחד שאין נכנסין לחורבה רמז שלא יכנים אדם מחשבתו לשאול טעם לאריכת ימי המשיח גם שלא להיות ממחשבי קיצין רק אם יתמהמה חכה לו ויתפלל לפניו ית' על קיום העמדתנו בגלות האורך ולזה תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה ברכת ראה נא בענינו וחותם בא גואל ישראל. ואין

הכוונה

עיון יעקב

פעם אחת הייתי מהלך בדרך. נראה דאמר פעם אחת להראות שדרכו היתה לישב באהל של תורה ולא לצאת ולבא בחוץ בפרט קודם שהתפלל אלא שפעם אחת דרך מקרה ע"פ הכרח היה מוכרח להלך בדרך מלוה קודם שהתפלל: **לאחר שסיימתי תפלתי.** אתא לאשמעינן אע"פ שלדעתו עשיתי שלא כדין שהתפללתי בחורבה. אפ"ה כיון שכבר התחלתי להתפלל לא רצה להפסיקני והמתין עד שסיימתי כולו והא דקאמר רק למדתי ג' דברים ממנו משום דהאי היה יודע בלא"ה שאין להפסיק וק"ל: **אמר לי שלום עליך רבי.** הא דלא הקדים לו ר' יוסי שלום עיין בהכותב מה שהאריך. עוד יש לומר ע"ד דאמרינן ריש מגילה אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בלילה חיישינן שמא שד הוא וא"כ הוא הדין בחורבה דשכיחי מזיקין לכן המתין עד שהקדים לו שלום שהוא שמו של הקב"ה וגמירי דלא מפקו שם שמים לבטלה ואח"כ השיב לו שלום: **מפני מה נכנסת לחורבה זו.** שהוא מקום מיוחד מקום שמקדש שנקרא תפלה שם: **בכל יום ויום ג' פעמים אומרת כך.** דהיינו נגד ג' תפלות שמתפללין בכל יום: **אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך.** קרא ונלך ממש שלאחר הם עבדים לו ולבסוף קורא לנו בנים עיין במהרש"א. ועוד י"ל דודאי בגלות אנו חשובים כעבדים כיון שגלינו על עונותינו אך ורק בכח גדול הכנעתינו בתשלומינו כעבדי קמי מרי' ומקבלין אותו את הקב"ה מרחם עלינו כרחם אב על בניו ומתאונן על גלותינו שגלינו מעל שולחנו כאלו גלינו מעל שלחן אבינו:

הכוונה בו אל גאולה מכל מקום אלא על הגלתנו מצרות הגלות כי כן פירשו המפרשים במסכת מגילה סימן ע"ד עיין שם. וזהו הדבר הב' שלמד מאליהו. והג' שזאת התפלה תהיה קצרה ולא קצרה מכל מקום אלא קצרה וארוכה כמו שפירשתי. ואמר שמעתי בת קול שמנהמת כיונה וכו'. אליהו הוסיף להודיע לו שהקב"ה מנענע בראשו וכו' ודקאמר ליה לאו מלאך עניינים אלא כפשטן מכל מקום שהקב"ה אומר אוי וכו' וגם מנענע בראשו וכו' כי פעולות כאלה הם לבני אדם והוא יתעלה נבדל מכל זה עילוי רב. אמנם דברים הללו נאמרו ע"ד דברה תורה כלשון בני אדם לרמוז כי רע בעיני ה' גלות ישראל וחורבן ביתו כי טבע שלמות יתעלה יחייב היות רצונו הקדום שעם ה' אלה יהיו שלמים וכן רבים. וטבע יושרו יתעלה יחייב שיהיו נענשים על חטאתם ולזה נחרב הבית וגלו מארצם. והיום הזה שנכנסים לבה"כ ובה"מ לדרוש את ה' מורים על רוב תשוקתם שיתגדל שמו של הקב"ה ויתקיים כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה וכו' על כן הקב"ה מצטער על גלותנו ומנענע בראשו כדרך לשון בני אדם ואומר אוי שהחרבתי ביתי מה לו לאב שהגלה. והכוונה בזה להודיענו כי היעב חרה לו על כי הם עצמם גמלו להם רעה שהגלם לבין העובדי כוכבים עם היות אביהם וכל זמן שהם מטיבים מעלליהם בהיותם בגלות ונכנסין בבה"כ ואומרים איש"ר הקב"ה אומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. ובדברי רש"י יש דקדוק ערב אמיתי באומרו אשרי כ"ז שהיה קילוס זה בתוך בית המקדש. פירוש לפירושו שיעור המאמר מאושר היה המלך כשהיו מקלסין אותו כן בבית מקדשו ואל יטעה התלמיד לומר שלשון בביתו נאמר על ב"כ ומדרשות וזה לא יתכן כפי מה שאמר מנענע בראשו ועוד שאמר אוי לבנים שגלו מה לו לאב בדרך קינה וכפי הפי' הנזכר שירה מיבעי ליה וזה תיקן רש"י להודיענו שהקב"ה מתעדן כשישראל אומרים איש"ר ויש לפניו ית' כדמות צער על שאותו הקילוס אינו בבית מקדשו. ואע"פ שסגנון תפלה זו יורה שלא נתקן רק אחר חורבן הבית באמרם ויצמח פורקניה ויקרב משיחיה אין קושיא מזו לפרש"י כאשר נעיין אל כוונה כוונה יותר כוללת בעניית איש"ר. והוא גודל תשוקתנו שכל העמים יכירו וידעו כי הוא אדון הכל ויתברכו בו גוים ובו יתהללו וכן יורה תחלתו יתגדל ויתקדש בעלמא דברא כרעותיה לקבוע בלבנו אמונת חידוש העולם ולכבודו בראו וזאת היתה כוונה כוללת בקדים גם בזמן שבית המקדש היה קיים. ועוד כי בו כמה פרטיות על צמיחת הגאולה וביאת משיח ו:ל אי מני כוונות האלה נקראת קדושת שמו יתברך:

מדרש"א שמקלסין כו'. ומפרש"י דר"ל שהיו מקלסין אותו בביתו כך בזמן שהיה ביתו קיים ומה לו לאב כו' שגלו מעל שלחן כו' דהיינו שגלו ממקדש ששם היו זוכין משלחן אביהם כשהיה קיים ובזמן שב"ה קיים קראו להקב"ה מלך אבל בזמן שגלו קראו אב ולא מלך כביכול שאינו מלך שאין הכסא שלם אז כמ"ש התוספות שזהו פירוש אמן יהא שמיה רבא כו' ודנ"ק:

דר"ת מפני מה נכנסת וכו'. ואע"פ שהמתין לו עד שסיים תפלתו מ"מ רמז לו שאע"פ שהיה עוסק בתפלה ושומר מצוה לא ידע דבר רע מ"מ לא היה לו ליכנס לחורבה שהוא מקום סכנה וז"ש ומפני מה נכנסת ולא חששת לסכנה והשיבו רבי יוסי להתפלל וזכות התפלה תעמוד לי להצילני מסכנה א"ל היה לך להתפלל בדרך כלומר תינח אם לא היה לך אופן אחר להתפלל אבל כיון שהיה לך להתפלל בדרך ולא היית מבטל תפלתך היה לחוש שלא להכנס במקום סכנה ועוד אמר לו היה לך להתפלל תפלה קצרה וזהו טוב מלהכנס במקום סכנה ולזה באותה שעה שראיתי שיותר טוב להתפלל תפלה קצרה ולא תפלה ארוכה בחורבה למדתי שאין נכנסין לחורבה כלל אפילו לדבר מצוה:

תנו רבנן מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד ומפני מפולת ומפני מזיקין:

מפני החשד. שלא יאמרו זונה מוכנת לו שם: מפני מפולת. שחומה שחורבה רעועה ומסוכן הוא פן תפול החומה עליו:

תנו רבנן ד' משמרות הוי הלילה דברי רבי. רבי נתן אומר שלשה מ"ט דר' נתן דכתיב °ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמורת התיכונה (שם ע"ב, שופטים ז) תנא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה ורבי מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות ורבי נתן מי כתיב תיכונה שבתיכונות תיכונה כתיב. מ"ט דרבי אמר ר' זריקא אמר רבי אמי אמר ריב"ל כתוב אחד אומר °חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך וכתוב אחד אומר °קדמו עיני אשמורות. (תהלים קיט) הא כיצד ד' משמרות הוי הלילה ורבי נתן סבר לה כרבי יהושע דאמר עד ג' שעות (שם) שכן דרך מלכים לעמוד בג' שעות שית דליליי ותרתי דיממא הוו להו שתי משמרות רב אשי אמר משמרה ופלגא נמי משמרות קרי להו:

קדמו עיני אשמורות. אלמא חצות לילה שהיה דוד עומד שתי משמרות יש בהם: ורבי נתן. אמר לך האי קדמו עיני אשמורות דקאמר דוד קדמו לשאר מלכים קאמר שדרכן לעמוד בשלש שעות ביום בתחלת שעה שלישית: שית דליליא. חצות לילה הוו שש שעות: ותרתי דיממא. ששאר מלכים ישנים: הוו להו ב' משמרות. של ח' שעות:

אמר הבונה חלוקת הלילה בחלקים אלו וקריאתם בשם משמרות שעיר אמינו כבני דברים גדולי הערך הא' השגחתו יתברך בעולם בפרטיות בכל זמן כיום כאז"ל פ"ק דעבודת כוכבים. י"ב שעות הוי היום ג' שעות ראשונות יושב הקב"ה כו' וכאן בלילה כיושב על משמר כמ"ש שומר מה מלילה שומר מה מליל והב' חייבנו להקביל פניו בזמנים אלו בתורה ותפלה כמו שהיה עושה דוד עם היותו מלך כדאמר חצות לילה אקום וגם קדמו עיני אשמורות וגו':

וא"ר זריקא א"ר אמי אמר ריב"ל אין אומרין בפני המת (שם) אלא דבריו של מת א"ר אבא בר כהנא לא אמרן אלא בד"ת אבל מילי דעלמא לית לן בה ואיכא דאמרי א"ר אבא בר כהנא לא אמרן אלא אפי' בד"ת וכ"ש מילי דעלמא:

אלא לדבר הלכה. אסור לספר לפניו שהכל חייבים לספר בהם והמת ד"אס וה"ל לועג לרש חרף עושהו אבל מילי דעלמא דאין נכאי למחרים בהם לית לן בה:

כתיב חצות לילה אקום להודות לך וכי דוד בפלגא (שם) דליליא הוה קאי מאורתא הוה קאי דכתיב (תהלים קיט) °קדמתי בנשף ואשוע. ומאי משמע דהאי נשף אורתא (שם) הוא דכתיב °בנשף בערב יום וגומר. אמר ר' אושעיא (משלי ז) דוד הכי קאמר מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. רבי זירא אמר עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי. רב אשי אמר עד חצות לילה הי' עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות ותושבחות. ונשף אורתא הוא נשף צפרא הוא דכתיב °ויכם דוד (שמואל-א ל) מהנשף עד הערב למחרתם מאי לאו מצפרא ועד ליליא לא מאורתא ועד אורתא. אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב. אלא אמר רבא תרי נשפי

הוי

עיון יעקב

ד' משמרות הוי הלילה. נראה דפליגי אי משמרות שם נגד ג' אבות או נגד ד' אמהות ומה"ט אי' בתיקונים שיקון לאה ורחל כידוע ליודעי חן ונכ"ח כתב דרי אזיל לשיטתו דאמרינן בעלמא רבי דאמר מרוד מתפך בזכותיה דדוד ועם דוד הוי ד' רגלי מרכבה לכן נחלק משמרות המלאכים על ד' משמרות ור' נתן סבר דק ג' רגלי המרכבה כיגהו דסייעו אבותם יצחק ויעקב ודוד נדחה מפני חטאו לכך סבר רק ג' משמרות הוי הלילה: **שכן דרך מלכים לעמוד בג' שעות.** ותרתי דיממא עיין בחידושים ספר יעקב חלק ראשון. ומה שמקשה בזהב שיבא לרבי' הכל הרי קאי למה לי יש לומר דהכתוב שיש עליו לשכב לומר שתמיד היה קם בחלות הלילה. תה שמקשה בסמוך ודוד בחלות הלילה הוי קאי מאי **מאורתא הוי קאי דכתיב קדמתי בנשף ואשוע.** עיין בספרי ספר יעקב שם שפירשתי דלא ס"ד שלא היה ישן כל הלילה אלא אחר מקצת הלילה דמיקרי נ"כ לענין ק"ש לב מ"ד כדאית ליה מלא היה עומד ועיין בפירש"י לתהלים שם ובספרי שם:

הוי נשף ליליא ואתא יממא נשף יממא ואתא ליליא:
ודוד מי הוי ידע חצות לילה אימת השתא משה רבינו
שמות יא לא הוה ידע דכתיב °כה אמר ה' כחצות הלילה וגו'. מאי
סנהדרין פ' קמא כחצות אילימא דאמר ליה הקב"ה כחצות ומי איכא ספיק'
וע"ש מהרב"א קמיה רקיעא אלא דא"ל למחר בחצות כי השתא ואתא
אידהו ואמר כחצות אלמא מספקא ליה ודוד הוה ידע. דוד
סימנא הוה ליה דאמר רב חנא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא
כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות
לילה רוח צפונית מנשבת בו והיה מנגן מאליו והיה דוד
יושב ועוסק בתורה עד שהגיע עמוד השחר. וכיון שעלה
עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו ואומרים לו אדונינו
המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם ילכו ויתפרנסו
זה מזה אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור
מתמלא מחולייתו אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד
מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין
דה"א כו באורים ותומים. אמר רב יוסף מאי קרא °ואחרי
אחיתופל יהוידע בן בניהו ואביתר ושר צבא למלך יואב
ש"ב טז אחיתופל זה יועץ וכן הוא אומר °ועצת אחיתופל אשר
יעץ בימים ההם. יהוידע בן בניהו זה סנהדרין. וכן הוא
שם כ אומר °ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. אביתר
אלו אורים ותומים ולמה נקרא שמם כרתי שכורתים
דבריהם פלתי שמופלאים במעשיהם ולמה נקרא שמם
אורים שמאירין את דבריהן תומים שמשלימים את דבריהם
ואחר כך שר צבא למלך יואב. אמר רב יצחק בר רב
תהלים נז אדא מאי קרא °עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה
שחר. רבי זירא אמר משה רבינו מידע הוה ידע ודוד
נמי הוה ידע וכיון דדוד הוה ידע כנור למה ליה
לאיתעוריה משנתיה. וכיון דמשה הוה ידע למה ליה
למימר כחצות סבר שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו
משה בדאי הוא והיינו דאמר מר למוד לשונך לומר איני
יודע שמא תתבדה ותאחז רב אשי אמר בפלגא אורתא
דתליסר נגהי ארביסר הוה קאי והכי קאמר משה לישראל
אמר הקדוש ברוך הוא למחר כחצות הלילה כי השתא
אני יוצא בתוך מצרים:

מאורתא מתחלת הלילה: בנשף בערב יום. בהערב יום קרי נשף:
הכי קאמר. האי קרא דחצות לילה מעולם לא עבר עלי
חצות לילה בשינה שקודם לכן הייתי עומד: מתנמנם בסים. הוא
שאינו נרדם והיה עוסק בתורה כשהוא מתנמנם כסוס הזה שאינו
נרדם לעולם אלא מתנמנם וכעור תמיד: בשירות ותשבחות. דהכי
מפרש בהוא קרא אקום להודות לך: למהדרתם. ליום מחרת של
חנייתם שם. ה"ג אי הכי לכהוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד
הערב אלא אמר רב אשי תרי נשפי הוו: נשף יממא. קפץ ועלה
כמו ליכסף מדוכתיה (מגילה דף ג') וכמו האי בוקא דאטמא דשף
מדוכתיה טריפה (חולין דף כ"ד): ואמר כחצות. לפי שלא היה
יודע לכוין השעה ולהעמיד דבריו בשעת המאורע: כינור היה תלוי
למעלה ממטתו. ונקביו נגד רוח צפונית: כיון שהגיע חצות לילה
רוח צפונית מנשבת בו. אחד מד' רוחות המנשבות בכל יום שש
שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית בהלוך החמה ושש שעות
אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחצות הלילה
רוח צפונית: אין הקומץ משביע את הארי. מלשון מלא קמצו מלא
כף ומחליר אינו משביע את הארי. פ"א קומץ לשון וכהי בעיניס
כחגבים כדמתרגמינן כקמצין חלה לומר החגב אי לא ישבע ארי:
ואין הבור מתמלא מחולייתו. העוקר חוליא מבור כרייה ומחזר
ומשליכה לתוכה אינו מתמלא בכך אף כאן אם אין לעניים שבנו
מזונות ממקום אחר אין אנו יכולים לפרנסם משלנו: יועצין
באחיתופל. איזו הדרך ילכו והאיך יליבו מלב ומשחית ועבכים
מאדב מלחמה: ונמלכין בסנהדרין. נוטלין מהם רשות כדי שיתפללו
עליהם: ונשאלין באורים ותומים. אם יצליחו: ה"ג מאי קרא ואחרי
אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב. אחיתופל
זה יועץ. בניהו בן יהוידע זה סנהדרין שהיה אב ב"ד: וכה"א
ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. ראשון וקודם להם
שבתחלה נוטלין רשות ואח"כ שואלין אם יצליחו: ואביתר אלו
אורים ותומים. שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלחמת
אבשלום ששאל אביתר ולא עלתה לו ושאל לצדוק ועלתה לו כדאמרינן
בסדר עולם ואז נסתלק מן הכהונה: כרתי שכורתים דבריהם.
דברים קלוצים וגמורים שלא יפתחו ולא יוסיפו: שר צבא. להוליך
אנשי המלחמה: מאי קרא. דכנור היה תלוי למעלה ממטתו ומעוררו:
עורה כבודי אל תתעכב בשינה כבאר מלכים: אעירה שחר. שאר
מלכים השחר מעורר אותם ואני מעורר את השחר: שמא יטעו
אצטגניני פרעה. אם אני יודע לכוין השעה הם אינם יודעים
לכוין וקודם שיגיע חצות לילה יהיו סבורים שהגיע ועדיין לא באה
המכה ויאמרו משה בדאי הוא הילכך טוב לי לאחוז לשון איני יודע:
דאמר מר. במסכת דרך ארץ למוד לבוכך לומר איני יודע: שמא
תתבדה ותאחז. תהא נאחז ונכשל בדבריך: בתליסר נגהי ארביסר.
ליל שעבר י"ג ולמחר יהיה י"ד:

תוספות רוח צפונית מנשבת פי' בכדה דהא אמרינן בפרק לא יחפור
שהיא מנשבת עם כל אחד ואחד ע"כ. ומצאתי בחידושי הרשב"א
על מסכתא זה דבר מחודש בשם רב האי גאון ז"ל שהיה לדוד סימנא בכנור
לידע חצות לילה כגון פנגא"ן שהוא אבן שעות אף כנור י"א מסמת רוח
צפונית. וי"א דברים אחרים שבנורותיהן מסובבות במים או באויר וכל
לילה ולילה מכיבים אותו לפי שיעור אותה הלילה שבשעת חציה נשמע קול
נאותו הכנור ע"כ: ואתא איהו ואמר כחצות וא"ת מ"מ לימא בחצות כמו
שאמרו לו מן השמים דהא אמנת אמרו לו וי"ל שלא רצה לומר דבר שלא
היה יכול להראות ולהוכיח אם ישאלו לו: אין הבור מתמלא מחולייתו פי'
רש"י אם יחפור ויחזיר עפרו לא יהיה מלא ותימה דאין הנדון דומה
לראיה שהרי לא היה יומר להם אלא ליטול מן העשירים וליתן לעניים
ואם היה מלוה ליטול מן העניים ולחזור וליתן להם אז היה דומה למשל
ומפרש ר"ת מחולייתו מנביעתו כלומר אין הבור מתמלא מן המים הנובעים
בו. ובתוספתא יש שאין הבור מתמלא מחוליתו אא"כ מושכין לו מים מצד
אחר. ור"י פירש שלא תחפיר מצד זה ותניח מצד אחר לא תמלא שמה
שנותן כאן חסר כאן כמו כן מה שנוטל מן העשירים יחסר מן העשירים:
בניהו זה סנהדרין. משכרא אומר כן: אביתר אלו אורים ותומים וכן הוא
אומר

עיון יעקב
ודוד מי הוי ידע חצות לילה אימת. אע"ג דגם בשמשון אלינו בשופטי' ע"ז ויקם בחצי הלילה י"ל דפסוק קאמר שאירע ואקרה שעמד במכוון שעה אי בחצי הלילה אף שהוא
בעצמו לא היה יודע לכוין הרגע. משא"כ בדה תשיע שעשה כן במכוון שאמר כחצות לילה אקום מקשה שפיר: אילימא דא"ל הקב"ה כחצות. העולם מקשים לפי הסוגיא
דקאמר אילימא משמע דלפי הנחה זו לא קשה ודוד מי הוי ידע ובאמת הקושיא יותר חזקה אם הקב"ה אמר בלשון ספק מכ"ש דוד לא הוי ידע. נראה לי דודאי אם הקב"ה אמר כן לא
קשה מידי לפי שלפניו חשיכה כאורה ולילה כיום יאיר לכן אמר כחצות כמו שהוא אצלינו חצות לילה ואנחנו יושבי אדמה מכוונין חצי הלילה וע"ז מקשה מי איכא ספיקא קמי שמיא כלומר
דאף שבשמים הכל יום ולא לילה אפ"ה ליכא ספיקא קמיה ונרגעים שבכאן קתי חצי הלילה מתמת לארץ וה"ל למימר בהדיא אותו רגע שהוא אצלינו חצות משא"כ שהשתא מקשה שפיר

אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. כלומר היה קודם להם א"כ אורים ותומים הוי אחר בניהו א"כ אביתר שהוזכר אחר בניהו הייט אורים ותומים כך פרש"י והיינו לפי שקושיא דאביתר כבר היה בימי דוד שלא היה כהן אחר שכלם נהרגו בנוב עיר הכהנים ולמה לריך ראיה עליו ועוד נגרפה הקושיא בניהו בן יהוידע. אין זה פסוק בשום מקום לכן פירש רבינו תם כדאיתא בדברי הימים אחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו: יהוידע בן בניהו זה סנהדרין. וכה"א ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. ופי' ר"ת דכרתי ופלתי היינו סנהדרין שכורתין דבריהם לאמיתו ופלתי שמופלאים בהוראות כמו מופלא שבב"ד ולא"ה היכי משמע יהוידע בן בניהו ובניהו בן יהוידע וי"ל דמשמשא ממלא. מקום אביו היה וכי היכי דאביו היה מסנהדרין גם הוא היה מהם עכ"ל תוספות:

אמר המחבר וכיון שעלה עמוד השחר וכו' למדנו מזה תועלת גדול והוא כי יאות לכל איש שלם להועיל לאומתו שאף על פי שמשתדל בכל כחו להשיג שלימות הנפש עם עצמו עדיין לא הגיע אל שלמותו השלמה עד שבעצתו וטוב הנהגתו יועיל לאנשי מדינתו וכ"ש למלך ליושבי מלכותו וזהו ההבדל היותר שהיה בין נח לאברהם כי נח היה מתבודד בעבודת השי"ת הוא לבדו שנאמר את האלהים התהלך נח ולא היה משגיח בעניני דורותיו ללמדם תוכחת מוסר אבל אברהם היה בקרותו בשם ה' לבות לאנשי ארצו ומשפחתו ולהלוך כנגדם מפני שהיו עובדים זרים וגם כנגד אביו ולכתוב זאת אמר בכאן כי עם היות דוד נתעלה השלימות לעבוד קונו בעת הלילה להתבודד בעיון ולהודות לפניו ית' לא מפני זה הסליק אחרי גוו הנהגת כל ישראל והיה מבין להשיג השלימות המיוחד לו בלילה עד"א כדת יושב בביתו אבל כיון שעלה עמוד השחר מיד היו נכנסים כל חכמי ישראל אצלו ר"ל חכמים גדולים וגם בהנהגת המדינה ואומרים לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה לרמוז שכיון שהוא מלכם והורה בן המסיוג אלו להשגיח בעניני עולם ופי' פרנסה בלשון תלמוד איננו על המחיה בלבד אלא על כל צרכי האומה והשגת משפטיו זה הוא ר"ל ישמרו לעשות מלאכות ומסחורות אלו עם אלו: אמרו ליה אין הקומץ משביע וכו'. אמר שרמזו בתשובה זאת על שני מיני השתדלות האדם להשיג פרנסתו אחת היא לעבוד מלאכתו ויגיע כפיו מהם שני נהיגי משקה כהוגל מהר בעיירות והמון בני ישראל היותר מרווח והוא כתב רלשונה וגומתם לומר שאף כל פי שהיה שבקן יהיה גבור כאלו לאור בעיירות בשווקים וברחובות לעבור מסורתו בסך מדינות מלכותו לא יוסיף ר"ל רק אלא קומצו אחרי שיוליא קרן והוצאות ומי יתן ולא יעמיד לעצמים ולרחוב אל הסך הב' אמר אין הבור וכו' ר"ל עושי מלאכה ופועלים כשומרי גנות והדומיהם לריך שמהרסק יצא לעצם ותופס אמיתי נוה כי כל עובר בור לבורא הים עם היות שנחבר בגיע לשוליה המשמוה ילאו קלת מים ממנה עכ"ז אין הבור מתמלא בכל המים הלריכים להספיק מתוק מים המעשים היולאים מאותה שליא לבדם רק בעגת הפירצה זאת התלה לבור מים הבא ממעין ובור אחר ומאותם מים הבאים מהרסק התמלא הבור ואין התשובה לומר שמתמלא ממנו אלא שלמים הלריכין להולאת משקה גביה לו המרסק ממון למוליאו בן עם ישראל אף על פי שיושבו עפירות רבות ומלאכות אחרות אין כל זה המספיק לבלוות פרנסתם אם לא תבא להם ממון לפריכתם והמשוע המלך כשומעם זאת הבודקת מיד אמר להם לכו והשטו ידיכם בגדוד: עוד אמר מיד יועלים באחיתופל וכו'. והוקשה לי כי מהראוי להקדים עצת הי הן אורים ותומים אם יעליחו ואח"כ תבא עצת אחיתופל וגם מן הראוי להקדים עצת הסנהדרין לעצת אחיתופל ועכ"ז לא אל בין אמתי והוא כי ראוי להקדים עצת השכל ועל פיו יעלו ועל פיו יבואו לכן אמר שנלטוו והורשו עצת המלך לפשוט ידיהם בגדוד ראוי והשריב לשמוע עצת אחיתופל באיזה דרך יעלו והיאך ילאו אלב ובר כמרגלים. והין נוה אל דקדוק אמיתי כי אמר נודי רשות המלך אין לנו להתעכב עוד אם יעלו אם לאו. והנה עצת אחיתופל היתה כדי שהרושת שלו ועות עצתו ידיעם את הדרך יעלו בה והל הבגולים אלגופים הלריכים להגשת המגלים. עוד דקדק ואמר על המלכים בסנהדרין נוטלין מהם רשות וכו' כוונתו נוה שלא יעשה התלמיד לעשות שמשולת הסנהדרין היתה לעבן השליכם או על סדר המלחמה שעשים הנה כנד המכו אבל הסוחם בסנהדרין לא היתה אלא נוטלת רשות כדי שיתפללו עליהם והם יעשיגו אלשון המלכה ופירושה מותשה גלגה. גם מה שאמר ובשאלים באורים לא היתה שאלה מותלת לשאול אם ילך או לא ילך רק לדרוש אל ה' אם יצא בקומם ותשובת האורים לא היתה מגוררת כ"כ בעניינים כאלו עד שבהנהגם ימנעו מללאת למלחמה רק לראות עליהם ולגם אל ה' אלהינו והיושים בבורים כמו שהלינו במלחמת פלגש בגבעה כי ברלשונה לא שאלו אלא מי יעלה לנו בתחלה ולא באה התשובה מגוררת שיעלינו

בי סוגיא כמו אלא ותם ינקבו מוסר מוהם בוטח רלשונים עד שמר ממם לבטל מעם ג' הלווסיף עוד אם אמר ויאמר הי עלו כי מחר אתננו. נראה שזה פס שאמרתי כי עלת האורים היתה נחלת השעלה לבנין הנשפקן גם אתם לבנין שהשפה רשות המלך ועלת היושן הישר כן הנה שבות קודמת מעיינות יגיעתם למלחמה ואין כוונתו לומר שאם היו נוהרים למהם שלותם נגמרי אלא הבא להם תשובה מגוררת שהרי בתשובה בשפם הכי נבטל השעלה אם אמר בלא להם תשובה גלוי כי מחר אתננו ובן הוד במלחמת לקלגו שאל בפרשה וכן השיבו לו בגלוי על כל מה ששאל. אתם בבנין כולל התחבר במאמר זה שלא היתה המלחמה אלא לבקש פרנסתם בגדוד במאמר המלך ועלת היועלים והמתפללים בעדם היה די בשמים שלא האורים גורך כלל בנורות שלא עור שלא יעגנך. ולזה נתחברה שאלת האורים כמו שאמרתי ע"כ:

מהרש"א ורבי נתן סבר בר"י כו'. וה"ה דאל"ל דהאשמורת שניה עד חצות לילה היה עוסק בתורה דהכי משמע קדש עיני אשמורות לשיח באמרתך ומכלל דאלך בשירות ותשבחות כדמתרך לקמן בכה"ג. אלא דהוא בן תקפי קדמתי בנשף ובוצר בההי מוקמי ליה ומיהו איכא לאוקמי כאידך אמוראי דלקמן וק"ל: **תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא וכו'.** והיינו מלפרא והאי קרא קדמתי בנשף ובוצר ליכא לאוקמא הכי דא"כ מאי רבותיה דהייט קימה על כל אדם וק"ל: **עד חצות לילה היה מתנמנם כסום כו'.** עיין פירש"י ובמסכת סוכה מפורש דשינת הסוס שיהן כשתי קן וק"ל: **אלמא מספקא ליה כו'.** לפי מאי דס"ד השתא ויאמר משה כה אמר ה' וגומר הם דברי משה ושינה לאמר כחצות בכף במקום כחצות בצ"ת שהו"ל שהקדוש ברוך הוא דליכא ספיקא קמי' שמיא ולא ניחא ליה לתלמודא לפרש כפרש"י בחומש לפי פשוטו כחצות כשהלילה ע"ש דחצות הוא עם דבר בכ"ף כמו חצות לילה וגו' ועוד לגבי מעשה דכתיב ויהי בחצי וגו' למה לא נכתב נמי כחצות בכ"ף דהיינו כשהלילה אלא שהוא עם דבר ויהיה כ"ף כחצות כ"ף השיעור שהיה משה מסתפק ולמאי דמסיק נמי היה ידע אלא דשינה לומר כחצות בכ"ף השיעור משום אלצטגנינים ולר"ג אבי דלאמר בפלוגתא אורתא ד"ג נגהי י"ד סי' יהיה כ"ף כחצות כ"ף הדמיון ותימה שהקשה הרא"ם לדבריו שהרי לא דיבר הקב"ה עם משה אלא ביום ולא קושיא הוא דלא קאמר שהקב"ה אמר במכה בזה הלשון אלא דהקב"ה אמר משה לישראל כו' קאמר תלמודא דהייט דמשה הוא קאי עם ישראל בפלוגתא אורתא ד"ג נגהי ט' וכ"ף כחצות כ"ף הדמיון ואולי נעלם ממנו לשון התלמוד דדקדק לומר דה"ק משה לישראל כו' ולא שהיה דברי הקדוש ברוך הוא כן שהרי ביום דבר עמו גם מה שהקשה שחצות לילה ידוע ואין לריך דמיון כו' אין זה קושיא דבחצות לילה בצ"ת לא משמע אלא לילה ועוד לא השתא נמי הוה קאי בחצות לילה אבל כחצות לילה בכ"ף משמע שפיר לילה רלשונה שלאחר לילה זו כמו כעת חיה ולשרה בן דמשמע בשנה רלשונה שלאחר שנה זו וק"ל:

הר"ן אמר רבי אריקא וכו' אין אומרים בפני המת וכו'. וקשה מינה לאיכא דאמרי אין הוא אומר לא אמרן אלא בדים ותפיק ואמר כ"ש במילי דעלמא וכיון דכ"ש במילי דעלמא א"כ מתבטל שפי לא אמרן אלא בד"ת והדבר קשה אמר ולאביד דללישנא קמא אמא לאוקמי במילי דעלמא שמדברים בפני המת וה"מ אין אומרים אלא דבריו של מת ולא דברים אחרים הוא דוקא בדברי תורה אבל במילי דעלמא בין דבריו של מת ובין של אחר בני אדם מדברים בפני המת וללישנא בתרא אתא לאשמועינן וה"ק אין אומרים בפני המת אפילו ד"ת אלא דבריו של מת דכיון שהם ענינים שאמר המת שפתותיו דובבות ואין כאן לועג לרש אבל לומר בפני המת ד"ת שהם מפי אחרים ואינם דבריו של מת יש כאן משום לועג לרש והא שאלינו בין דבריו של מת ובין דברים שהם מפי אחרים הוא בד"ת כי בדים יש היתר לומר דבריו של מת אבל בדברים של תורה ויולא שאינם ד"ת אסור לספר דבריו שאינם לגמרי אין אומר בפני המת כי הוא אזיל למת לספר בפניו דברים שאינם ד"ת אף על פי שהיו דבריו שאינשו לו בחייו וכ"ש במילי דעלמא כאומר אם השמעתו שלא לדבר בפני המת דברים של תורות שאינשו למת כי כל זה הוא לועג לרש כיון שאינם ד"ת כ"ש אם ידבר בפני המת מילי דעלמא דברים שאינשו לבני עולם תשבילי קרובות או משבחות שבודאי כל זה הוא לועג למת. ומקלא לועג לרש לדבר לפניו מילי דעלמא דברים של בני העולם: היק השולם לא

ענר עלי חלות לילה בשינה כו'. וקשה אמאי לא משני לעיל דרמי קראי כתיב קדמו עיני אשמורות וכתיב חלות לילה ודחיק בשינויי. וליסני הכי מעולם לא ענר עלי חלות לילה אבל לפעמים קדמו עיני אשמורות. וכן קשה לתירולא דעד חלות היה מתנמנם כסוס ומחלות היה מתגבר כארי דליסני הכי קדמו עיני אשמורות אבל היה מתנמנם ומחלות היה מתגבר וקם כארי וכן קשה דליסני קדמו עיני אשמורות בד"ת ובחלות לילה אקום להודות בשירות ותשבחות. וכדמשני הכא רב אשי. וי"ל דכיון דהני הלאי קראי סמיכי אהדדי קדמתי בנשף קדמו עיני ליכא למדרש דפעמים היה מקדים אשמורות שהם ב' שעות קודם חלות ופעמים היה מקדים בתחלת הלילה דקים ליה בדרבה מיניה כיון שכל אחד מהני זמנים ההם לא היה זמן קבוע כי אם בחלות לילה היה זמן קבוע ובאלו הני זמנים היה אקראי פעמים קדמתי בתחלת הלילה ופעמים קדמו עיני אשמורות שהם ב' שעות קודם חלות א"כ יאמר הכתיב אלא ודאי קדמו עיני אשמורות מדבר בדבר התמידי שהוא חלות לילה שהוא זמן הקבוע וארבע משמרות הוי הלילה ובהכי מיתרלא נמי דלא משני כדר' זירא עד חלות היה מתנמנם ולא משני נמי כדרב אשי עד חלות היה עוסק בד"ת וכו' משום דקים ליה בדרבה מיניה דקאמר קדמתי בנשף וכו' ועוד אפשר דקרא דקדמתי איכא לאוקמיה על דבר שהוא לפעמים אבל קרא דקדמו עיני אשמורות משמע שהעינים היו בטבע מתעוררות בזמן הקבוע לו שהוא בחלות לילה שהוא אשמורות: וממאי דהאי נשף אורתא וכו'. משמע דאי אמרינן נשף לא הוי אורתא ניחא ותימה דאי נמי הוי נפרא קשיא דכתיב הכא חלות לילה וכתיב התם קדמתי בנשף דהוא מלפרא בלבד וי"ל דאי הוה נפרא הויגא אמרינן חלות לילה היה קם להודות בשירות ותושבחות אבל התפלה ושועה לא היתה אלא בנפרא וכ"ת כימא הכי נמי קדמתי בנשף מאורתא להתפלל וחלות לילה להודות בשירות ותשבחות הא ליתא דזמן תפלה היא ביום יותר מבלילה ומאי דכתיב ואשועה איכה בנשף אלא קדמתי בנשף מאורתא בדברי תורה ומכח התורה ואשועה ביום בזמן התפלה ועוד אפשר דאי הכי הילי"ל קדמתי ואשועה בנשף ומדכתיב קדמתי בנשף משמע שהוא הדבר שהיה רגיל בו להקדים ולכך הקשה מדכתיב חלות לילה: ונשף אורתא הוא וכו' וקשה דלירמי קראי אהדדי כתיב בנשף בערב יום וכתיב ויכס דוד מהנשף דמשמע מלפרא עד ליליא. וי"ל דלא פריך אלא מנא ליה לאוקמיה האי קדמתי בנשף מאורתא דלמא האי מלפרא כדכתיב ויכס דוד מהנשף ובהכי ניחא חלות בשירות ובלפרא לתפלה ומאי דכתיב בנרב יום ל"ק היכא דכתיב גבי ערב הוי לילה והיכא דלא כתיב אלא נשף הוי לפרא ומסיק רבא דגם בנשף לחודא דרשינא נמי ליה מאורתא דנשף יממא ואתי ליליא דכיון דאיכא תרי נשפי ואמרו קדמתי בנשף הוא על הנשף הבא ראשון דהיינו נשף יממא ואתי ליליא. ועי"ל דלא רמי קראי אהדדי משום דסתם נשף הוא מלפרא כדכתיב ויכס דוד מהנשף עד הערב דנשף הוי לפרא ושאני הכא דכתיב בנשף בערב יום שהוא מפורש שהוא לילה מדכתיב גבי בערב יום ולהכי לא רמי אלא הסתא דדרשת האי קדמתי בנשף מלשון לילה וכתיב בנשף סתמא ולא כתיב בנשף בערב יום לכך הקשה הכא ונשף אורתא הוא והא כתיב ויכס דוד מהנשף ודו"ק: ודוד מי הוה ידע פלגא דליליא איימת וכו'. וקשה דבקרא יש להקשות כן ואיך נמשכה קושיא זו עכשיו. ואפשר דאי אמרינן תירולא קמא דמעולם לא עבר עלי חלות לילה אתי שפיר דקאמר חלות לילה אע"ג דלא ידע כיון שהיה מקדים קודם לכן וכי אתא חלות לילה כבר היה עומד אבל השתא דתרילנא עד חלות עוסק בד"ת מכאן ואילך בשירות ותשבחות קשה דמי הוה ידע חלות לילה איימת. ועדיין קשה האי דקאמר איליימא דאמר ליה קב"ה כחלות דמשמע דלהאי איליימא לא קשיא מידי והלא כ"ש דקשיא טפי דאטו קודשא ב"ה אמר כחלות ודוד הוה ידע לומר חלות לילה: נכנסו חכמי ישראל אצלו וכו'. משמע דכל יום הם נכנסים אצל דוד ואומרים לו עמך ישראל צריכין פרנסה וקשה כיון שהשיבוהו לדוד פעם אחת אין הקומץ משביע וכו' למה חזר דוד להשיבם פעם אחרת לכו והתפרנסו זה מזה כדי שישיבוהו שנית לאמר אין הקומץ משביע כו' ועוד שתחלה היה ראוי לשאול באורים ותומים ואח"כ להתייעץ באחיתופל ועוד למה נמלכין בסנהדרין שעיקר הרשות ביד המלך ואחרי דבריו לא ישנו. ורש"י פי' כדי שיתפללו עליהם. ואפשר שפעם הא' הוא שאמר להם לכו והתפרנסו זה מזה וכשהשיבוהו אין הבור וכו'. שוב לא היה משיב כשאומרים לו עמך ישראל צריכין פרנסה אלא לכו ופשטו ידיכם בגדוד ומכל מקום היו צריכין לעצת אחיתופל להיכן ילכו ונמלכין בסנהדרין אם עונה עצת אחיתופל ושואלים באורים אם טוב יעץ אחיתופל או אם ילכו לדרך אחרת: ומאי קראה עורה הנבל וכו'. ופירש רש"י מאי קראה דכנור היה תלוי למעלה ממטתו ומעוררו וקשה לפירושו דאדרבה הכתוב אומר שדוד היה אומר עורה הנבל וכנור אעירה שהוא היה מעורר הכנור והשחר ומה גם דאכן קיימינן השתא אשינוייא דרב אשי דאמר עד חלות לילה היה עוסק בד"ת ומחלות לילה עוסק בדברי שירות ותושבחות וכיון שכן לא בא הכנור לעורר את דוד אלא כדי שיעסוק בדברי שירות ותושבחות וכן לשנוייא דמעולם לא עבר עלי חלות לילה בשינה א"כ קודם נגינת הכנור היה נעור ולהכי תירולי נראה דאמר מאי קרא דהוה כנור לדוד דכתיב עורה כבודי עורה הנבל וכנור ולאידך שינוייא דרבי זירא דאמר עד חלות לילה היה מתנמנם אפשר שכיון רש"י ז"ל לומר שהכנור מעוררו כלומר להתגבר כארי ודריש קרא הכי עורה כבודי עורה והתגבר כארי לפי שהרי ניגן הנבל וכנור ואח"כ אני מתגבר ואעירה שחר:

לדוד °שמרה נפשי כי חסיד אני רבי לוי ורבי יצחק ד
חד אמר כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא תהלי' פ"ו
רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב
ישינים עד שלשה שעות ואני חצות לילה אקום להודות
לך · ואידך כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא רבונו
של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים
אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר
ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה ולא עוד אלא שכל מה
שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת
רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה
טמאתי ולא בושתי. אמר רבי יהושע בריה דרב אידי
מאי קראה °ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש. שם קיט
תנא לא מפיבשת שמו אלא איש בשת שמו ולמה
נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך
זכה דוד ויצא ממנו כלאב. ואמר רבי יוחנן לא כלאב
שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה
מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה °בני אם משלי כג
חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר °חכם בני ושמח לבי שם
ואשיבה חורפי דבר. ודוד היכי קרי לנפשיה חסיד והא
כתיב °לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים ותנא תהלים כז
משמיה דרבי יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני
הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם מובטח אני בך שאתה
משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא אבל איני יודע
אם יש לי חלק ביניהם אם לאו. סבר שמא יגרום החטא
כדרבי יעקב בר אידי דרבי יעקב בר אידי רמי כתיב °והנה בראשית כח
אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתיב °ויירא יעקב שם לב
מאד אמר שמא יגרום החטא כדתניא °עד יעבור עמך שמות טו
ה'

עיון יעקב

לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני. נראה דלכולם קשה האיך אפשר דביקש דוד שכר מלותיו כעה"ז ואדרבה בילקוט ריש ואתחנן קאמר שני פרנסים טובי' עמדו לישראל משה רבינו ודוד המלך והיו יכולין לתלות שכרם במעשיהם הטובים ולא בקשו מן המקום רק שיתן להם חנם ע"ש וא"כ קשה האיך כתב כאן להיפך שישמרהו הקב"ה בשביל חסידותו להכי פליגי בזה ר' לוי ור' יצחק ומפרשים קרא הכי שלא התפלל שישמרהו הקב"ה בשביל חסידותו אלא לפי שדרך המלכים לעדן ולפנק את עצמם כדי שלא יבאו לידי חולי מרה שחורה מחמת עודת ודאגת המלוכה כמו שכתבו חכמי הרופאים שאם ישנו מנהגם יבאו לידי חולי זו לכך התפלל דוד על עצמו שישמור הקב"ה אותו אף שאינו מתנהג כשאר מלכים בתענוגים ותפנוקים מצד חסידותו וכה"ג מה שאינו מתנהג בכבוד שידיו מלוכלכים בדם וכו' ומשפיל עצמו נגד רבו מזה לא יבא לו תקלת שום חולי: בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני וכו' ואשיבה חורפי דבר. עיין במהרש"א שכשלמה אמר כן בשביל אביו כאלו דוד אמר פסוק זה א"כ שפיר קאמר בני אם חכם לבך מוכח שנסתלק חטא' עם בת שבע מה שמחרפין אותי בזה כי הבא על הזונה או נכריה לא יהיה לו בן עד ועונה בתלמידים כדאיתא בסנהדרין דף פ"ב ע"א: סבר שמא יגרום החטא כדר' יעקב. הולך לראיה זו שלא אימא הלא אמרינן דעבא מעיקרא לא אי ביאה נכן ומייתי ראיה מיעקב שהי' מעיקרא ולא הי' סומך על זה והא דצריך להביא הא דתניא עד יעבור וכו' כדי שלא תאמר דמלך שאני דדינו כרבים דנפישא זכותא ולא חיישינן דיגרום החטא להכי מייתי הברייתא דאפי' בכלל ישראל גורם החטא לאבד זכותם:

פרק חלק וע״ש במהרש״א

ה׳ עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה׳ זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא:

ידי מלוכלכות ברם. שהנשים מראות לו דם נדה לראות אם טמא אם טהור שיש מראות דם (נדה) טהורים בנשים: בשפיר. עור הולד שהשלימות והגידים והבשר נצורים בתוכו ויש שפיר שהאשה יושבת עליו ימי טומאה וימי טוהר ויש שאינו חשוב ולד לטמאה: ובשליא. דתנן אין שליא בלא ולד והוא כעין כוס שהולד שוכב בתוכו וקורין לה וישטידור״ש: זכיתי וחייבתי שייך בד״מ ובד״נ: טמאתי וטהרתי שייך בהלכות טומאה וטהרה: מפיבשת. בדברי הלכה היה אומר מפיו היה בשת לדוד שפעמים היה טועה ואומר לו טעית: לפיכך. בשביל שהיה דוד מקטין עצמו זכה ויצא ממנו כלאב: אלא דניאל שמו. במקום אחד אומר ושמו כלאב לאביגיל אשת נבל הכרמלי ובמקום אחר אומר ושמו דניאל לאביגיל בדברי הימים: שהיה מכלים פני מפיבשת. כל אב מכלים פני הרב שהיה אב בהוראה: לולא האמנתי לראות. במנו בארץ ישראל כבר עדרוני מיראתו שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה׳ לאמר לך עבוד אלהים אחרים: נקוד על לולא. לרמז את הנקודה שהיא ממעטת את משמעות הכתוב לומר שלא דבר ברור היה לראות בטוב ה׳: לולא. לי אם לא כמו לולי אלהי אברהם היה לי: שמא יגרום החטא. תחלה אות לשלם ומחזק בידו שהוא חסיד תם שמפסק בידו אם יראה בטוב ה׳ לפי שהיה ירא שמא יחטא ויגרום לו החטא מלראות בטוב ה׳: ויירא יעקב. שמא אחר ההבטחה חטאתי והדתניא שהחטא גורם שאין ההבטחות מתקיימות: ביאה ראשונה. שבאו לארץ בימי יהושע: ביאה שנייה. כשעלו מגלות בבל בימי עזרא: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס. לבא ביד רמה אלא שגרם החטא ולא עלו אלא ברשות כורש, וכל ימי מלכות פרס נשתעבדו להם לכורש ולאחשורוש ודריוש האחרון ע״כ:

אמר הכותב הלאם יורם דרכו שלוקו דברי חז״ל על שהמזמור הזה שאמרו דוד אחר מעשה בת שבע וכן אמרו פרק במה [illegible]

והוא שבהיותו בתוקפו ובגבורתו יעזוב אהבת הערב לאהבתו יתברך ומי שיתמיד לעשות כן ראוי להקרא חסיד כמו דוד המלך שתמיד היה קם בחצות הלילה לעיין בתורה או להלל ולשבח לאדון הכל והיה מואס ערבות השינה ותענוג הלילה וגם שינה של שחרית כשאר מלכים והחכם האחר סובר כי אם היות שהאמת אתו שזאת היא תכונה שלמה עדיין יש תכונה שלמה למעלה ממנו והיא המואס אהבת הכבוד וכבר אמרו החכמים הקדמונים כי א״א לשונים מבלי הגדולה והכבוד. ע״כ כאשר ימצא מלך גדול כדוד מואס הכבוד מדומה לעבודתו יתברך זהו הראוי להקרא חסיד ואל זה כיון באמרו שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות בכבודן כי דרך המלכים כל דבריהם הם בעניני המלוכה ובכבישת מלכות או שררה אחרת. אבל לדבר בדבר המשפט הוא עול מוטל על החכמים יודעי העתים ובפרט על הסנהדרין יושבים בלשכת הגזית. ואם גם פעמים בשנה ייטיב בעיני המלך להראות כי הוא אוהב משפט ראוי שיהיה מלך יושב על כסא דין ודין דיני נפשות וגזלות וחבלות ואונסים ולפעמים דיני ממונות בדבר גדול שיש בו ענין הצריך להנהגת מדינה מכל מדינות מלכותו. אבל אין ראוי למלך שישב על כסאו לדבר דבר בדיני איסור והיתר וכ״ש אם הוא ענין שיש בו ליכלוך הידים והמטנפות כמו ליקח בידו שליית הולד לדון אם היולדת טמאה או טהורה כי המשפט בדברים כאלה הוא מוטל על הסנהדרין ועל השופטים להורות את בני ישראל כדת מה לעשות. ודוד מאס הכבוד בענין זה לעבודתו יתברך להרים מכשול מקרב עמו והוא עצמו היה יושב ודן אלה הדינים עם היותם דרך מיאוס מצד המטנפות ראוי שיקרא חסיד בעבור זה ושמא תאמר כי לעולם כבוד יחשב לו מה שקורין אותו רבי ועל פיו יהיה כל ריב וכל נגע לכן אמר כדי לבטל זה ולא עוד אלא שכל מה שאני עושה אני נמלך עם מפיבשת רבי ואין לבי גם בהוראה שהריני כתלמיד לפני רבו לעיני הכל ואיני מתבייש זה יורה שהיה מואס הכבוד מדומה לאהבת עבודתו יתברך בעבור זה ראוי להקרא חסיד. ואם יאמר אומר כי גם עתה יראה גאות וגבות הרוח לשבח את עצמו שהיה מואס הכבוד והדרך הישר יהלך זר ולא פיך תשובתו גלויה מבוארת כשנזכיר ההבדל אמיתי בין המדבר לפניו יתברך ובין המדבר עם בן אדם כי אעפ״י שיהיה אדם שלם בדבר מה בלתי נודע לחבירו אם יכריז על עצמו הריני שלם בדבר זה הרי זה גאוה וגבות הרוח כי חפץ שיכבדוהו מה שאין כן במדבר בינו לבין השי״ת היודע סתרי מצפוניו ומגלה פניו על כפרת חטאו הגדול ומודה ועוד אומר לפניו יתברך הלא ידעת כי אני שלם בדבר כך לכן ירצה למחול עבירה פתאומית חטא היתה בוגדת דוד כי כיון שהוא יתברך יודע שהוא חסיד בדבר הלל לו נאה למחול חטא בת שבע ואוריה אשר יצרו לבבו ויודע שחטא כנגדו. כי חסדך לנגד עיני ר״ל שהיה מצייר בלבו כי אין עוזר כי אם מהאל יתברך עושה חסד לאלפים ועוד שנית שהיה שלם בדעות אמוניות ואל זה כיון באמרו והתהלכתי באמתך כי אלה הם דברים המסורים ללב והם גלוים לפניו:

מהרש״א אמר דוד כו׳. לעיל מניה כתיב הטה ה׳ אזנך כי עני ואביון אני דהיינו שאיני מתנהג בכבוד עשירים ומלכים ומפרש לה כי חסיד אני להשכים חצות לילה כעני הזה המשכים למלאכתו למלאת מזונותיו ואיני מתנהג עצמי כמלכים הללו שישנים עד ג׳ שעות וכן לאידך שאיני מתנהג כמלכים הללו שיושבים בכבודם ואני מתנהג לעסוק בדברים המגונים בדם ובשפיר ובשליא כעני הזה שהולך למלאכה מגונה למלאת מזונותיו וכתב מלכי מזרח ומערב כו׳ וכן בכ״מ נקט הכי לפי שישוב עולם כולו מקצה מזרח עד קצה מערב אבל בקצה דרום ובקצה צפון אין שם ישוב מפני הקור והחום כמ״ש התוכניים: ואמר אני נמלך במפיבושת רבי וא״ל כו׳. יש עיון בזה אם זה מפיבושת הוא בן שאול המלך שהי״ל בן נקרא מפיבושת מפלגשו רצפה בת איה הרי הוא הוקע במעשה הגבעונים. וא״א שיהיה הוא איש בושת שמלך ב׳ שנים אחרי אביו שאול ונהרג ע״י ב׳ עבדיו בביתו כמפורש הכל בספר שמואל ואם זה מפיבושת הוא בן יהונתן כמו שנאמר במעשה דליכא מאי קאמר דאיש בושת שמו שהרי לא נמצא בשום מקום שהיה בן ליהונתן שהיה נקרא איש בושת אבל בספר ד״ה נמצא שהיה ליהונתן בן אחד נקרא מריב בעל וכתבו המפרשים שם כיון דבספר שמואל קרא לבנו מפיבושת ובד״ה קרא מריב בעל דשמו מריב בעל ולמה נקרא מפיבושת כו׳ וכענין זה דרשו בסמוך גבי כלאב ודניאל. ואולי יש להגיה כן במשנתנו לא

מפיבשת

ומפיבושת שמו אלא מריב בעל שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת כו' ותו לא מידי: **נגד מלכים כו'.** כמ"ש מאן מלכי רבנן א"כ. שהיה מפיבושת מבני מלכים. ולכן נמי גבי כלאב שהיה מכלים כו' ופירש רש"י אב שהיה מפיבושת אב בהוראות עכ"ל לולי פירושו נראה אב ממש קאמר פירוש שהיה זוכה להכלימו על שכבר הכלים את דוד אביו והאי מייתי. הכי קראי בני אם חכם גו' כאלו דוד אמרו על בנו כלאב אם חכם לבך להכלים את מפיבושת ישמח לבי גם אני שזכיתי לכך על שכבר הכלים אותי ואומר חכם בני גומר ואשיבה חורפי דבר דלפי ענינו ה"ל למכתב כי תשיב חורפי דבר אבל אומר על ידך זכיתי גם אני להשיב דבר את שהיה כבר חורפי וק"ל: **נקוד על לולא כו'.** פירש רש"י לדרוש את הנקודה כו' עכ"ל נראה מפירושו למשמעות הכתוב בלא נקודה לולא הוא דבר ברור וא"כ הוא קשה כיון דהכא הנקודה רבה ואתה דורש אותיות הנקודות של לולא מהיכא משמע לי' שאינו דבר ברור שהרי משמעו' של לולא הוא דבר ברור ואם נאמר דמשמעות לולא אינו דבר ברור א"כ אי אתה צריך לנקודות של לולא לומר שאינו דבר ברור בזולת הנקודות נמי משמעו כן הוא ואינו דומה להא דפרק הפועלים דאמרינן דנקוד על אי"ו וכן הך דפ' ג"ה דנקוד על לנו ולבנינו דהנקודה משנה משמעו שבזולת הנקודה ואפשר לפרש שלא על כל תיבת לולא נקוד רק על אותיות ל"א שבלולא ושמא דורש הנקודות של ל"א כאלו נכתב לא האמנתי כו' שלא דבר ברור הוא כמשמעו של לולא ודו"ק: **שמא יגרום החטא כו'.** ויש לדקדק דאימא היה ירא יעקב בשביל שנתמעטו זכיותיו כדאמרינן פרק ב"מ לעולם אל יעמוד כו' שאם (היו) עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו מאי קרא קטנתי מכל החסדים וגומר וי"ל דבשביל שנתמעטו זכיותיו לחוד ודאי דלא היה מתירא שיתבטל ההבטחה והמדה טובה שיצא מפי הקב"ה כיון שלא תלה התנאי בריבוי זכיותיו אבל בשמא יגרום ודאי משתמע תולה תנאי ההבטחה ומשום שמא יגרום החטא לחודיה נמי ודאי דלא היה מתירא דריבוי הזכיות מגינים עליו לקיים ההבטחה אף במקום חטא ודוד שאמר כי חסיד אני שהיו לו ריבוי זכיות ואעפ"כ היה ירא שמא יגרום החטא וכן רבא שאמר הא תורה והא ג"ח והיה ירא שמא יגרום החטא היינו נמי שע"י חסדים שנעשה עמהם ינכו להם מזכיותיהם ושוב יגרום החטא וכן פירש"י פרשת וישלח אבל הרא"ש כתב דממועט זכיות אין לו לירא כל זמן שלא חטא דאין יסורין בלא חטא ולא מיתה בלא עון כו' ע"ש ואינו כן במסקנא בפרק במה בהמה דקאמר ש"מ דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ש"מ והא אמרינן נמי בפרק במה בהמה מעולם לא יצאת מדה טובה וחזר' לרעה חוץ מדבר זה שנאמר והתוית וגו' כבר הרגיש הרמב"ם בזה בפתיחת המסכה ע"ש ובדברי הרא"ם פרשת וישלח ובעל העקידה בשער ל"ו כתב בשם הרלב"ג והרב בן חסדאי לדחות דברי הרמב"ם והאריך שם בזה אבל לשיטתו שכתבנו דאין חטא גורם לבטל הבטחה מפי הקב"ה אלא עד אחר שיתמעטו הזכיות ע"י שחסדים למדנו גם בזה ליישב כל זה דבכ"מ דאמרינן שמא יגרום החטא היינו אחר שנתמעטו זכיותיו והכהו קראי דרגע אדבר על גוי וממלכה לבנות וגומר ועשה רע וגומר ונחמתי על כל הטובה וגומר מוכחי דבהכי קאיירי דע"י הטובה שעשה להם הקב"ה נתמעטו זכיותיהם ואם יעשו רע יגרום חטאם שהש"י ינחם מלהטיב להם עוד אבל מה שאמרו מעולם לא חזרה מדה טובה שיצאת מפיו כו' היינו שלא נמצא מדה טובה שחזרה על ידי החטא לחוד אע"פ שלא נתמעטו הזכיות ע"י החסדים חוץ מדבר זה שהיה להם זכות הרבה שקראם צדיקים גמורים ולא היה בהם אלא זה החטא שהיה בידם למחות כו' ובין גזירה ראשונה לשניה א"א שנתמעטו זכיותיהם על ידי החסדים ואפ"ה נשתנה גזירתם מטובה לרעה זהו הנראה מתוך הסוגיא ודו"ק:

הרי"ף רבי לוי ורבי יצחק וכו'. ולדקדק במאי פליגי נ"ל דאתו לתרץ מ"ש שמרה נפשי כו' וכי אין הקב"ה שומר אלא נפשות חסידיו והרי כל הנפשות לו הנה ושומר ה' נפשותם כטוב כחסיד וכחוטא גומר נפשו בקרבו ועוד הקשו היכי משתבח דוד בפשיטות לומר חסיד אני והלא נדרך החסידים למעט עצמם. לזה חד אמר לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים ואני חצות לילה וכו' והענין הוא כי הקב"ה שומר מה מלילה את הנפש כשהאדם ישן ומחזיר אח"כ נשמות לפגרים מתים ולפי שהי' דוד קם בחצי הלילה נמצא שהיה מסלק מעליו שמירתו של הקב"ה כי בעוד שהאדם ישן הקב"ה שומרו וכשנעור נסתלק שמירתו יתברך ולכן אמר דוד שמרה נפשי כמו שאתה שומר נפשות בני האדם הישנים על מטתם כי אם אני נעור איני לעסוק בדברי הבאי ובטלה אלא חצות לילה אקום להודות לך וכיון שכן ראוי לך לשמור נפשי כי לא יתכן לשמור נפש המלכים השקועים בשינה עד שלש שעות ובשביל שאני מקדים לקום מחצות לילה אפסיד שמירתי מלילה אלא שמרה נפשי כאלו הייתי ישן וחד אמר לפי שהיה דוד מלכלך עצמו באלות בכתמים ולטהר אשה לבעלה דהיינו להביא נפש אחד מישראל בטהרת אשה לבעלה וכיון שאני גורם להרבות נפשות ישראל גם לנפשי תשמור וז"ש שמרה נפשי כי חסיד אני. ומ"ש ולא עוד אלא שאני נמלך במפיבושת רבי וכו' אפשר לומר שנרמז במ"ש שמרה נפשי כי המתביים מאחרים הוא נשפך דמו דהא חזינא דאזיל סומקא הדם הוא הנפש ולהיות שדוד מתביים ממפיבושת כשהיה נמלך בו אם יפה דן אם ילבין פניו לומר לו שלא דן יפה בלי ספק היה נשפך דמו ואע"פ כן נמלך במפיבושת ולא חשש על הבושה הלכך היה מתפלל להקב"ה שמרה נפשי שלא ישפך דמי כי חסיד אני ליטול רשות ממפיבושת ולהמלך בו בכל דבר ואתה אלהי הושע עבדך מלטעות בדין ולא יביישני מפיבושת רבי: ועליו אמר שלמה בני אם חכם לבך וגו' ואומר חכם בני ושמח לבי וגו'. תימא מאי ואומר ואפשר לומר שלהיות שמפיבושת היה מבייש פני דוד ועכשיו יצא מדוד בן שהיה מכלים פני הרב מפיבושת היה דוד שמח בראותו חכמת בנו ואמר בני אם חכם לבך ישמח לבי שיצא ממני בן שמכלים למי שהיה מבייש אותי ולא עוד אלא שמתוך חכמת כלאב נתחכם עוד דוד להיות גם הוא משיב כענין לרבו מפיבושת באופן שגם אני אשמח להשיב יפה ולביים למי שהיה מבייש אותי וכ"ת מנ"ל לדרוש גם אני שנתחכם עוד דוד להשיבו למפיבושת כענין והי' מביישו למפיבושת בהלכה. לזה הביא ואומר חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר דהוה לי' למימר חכם בני ושמח לבי ותשיב חורפי דבר ומדכתיב ואשיבה וגו' יש במשמע שדוד היה משיב עכשיו לחורפו שהיה מפיבושת דבר מה שלא היה כן קודם לכן. וא"כ גם מ"ש כאן ישמח לבי גם אני כיון לדבר זה ישמח לבי בחכמת בני גם אני חכמתי יותר ונסבת בני שאשיבה חורפי דבר ולא הייתי מתביים כבתחלה:

יו"ד ע"ב תניא חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואחר כך אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב נכנס לבה"כ אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומאי שנא הכא דקתני חייב מיתה אי בעית אימא משום דאיכא אונס שינה ואי בעית אימא לאפוקי ממ"ד תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה: אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לרבי יוחנן דאמר רבי יוחנן איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית ר' יהושע ב"ל אומר תפלות באמצע תקנום במאי קא מפלגי אי בעית אימא קרא אי בעית אימא סברא אי בעית אימא סברא דרבי יוחנן סבר גאולה מאורתא נמי הוה אלא גאולה מעלייתא לא הוי אלא עד צפרא ורבי יהושע ב"ל סבר כיון דלא הוי אלא מצפרא לא הוי גאולה מעלייתא ואי בעית אימא קרא ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב °בשכבך ובקומך רבי יוחנן סבר מקיש דברים ו'

A n Jacob Tom. L

שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה אף שכיבה נמי ק"ש ואחר כך תפלה ר' יהושע ב"ל סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש סמוך למטתו אף שכיבה נמי ק"ש סמוך למטתו מתיב מר בריה דרבינא בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ואי אמרת בעי לסמוך הא לא קא סמך גאולה לתפלה דהא בעי למימר השכיבנו אמרי כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי שחרית היכי מצי
תהלים נא סמיך והא א"ר יוחנן בתחלה אומר ° ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי אלא התם כיון דתקינו רבנן למימר ה' שפתי תפתח בתפלה אריכתא דמי הכי נמי כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא :

קימעא מעט: משום אונס שינה. הסוקפתו לעבור על דברי חכמי' הוזקקו להזהירו יותר: ממ"ד. לקמן בפרק תפלת השחר: אמר מר קורא ק"ש. של ערבית תחלה ואח"כ מתפלל: מסייעא ליה לרבי יוחנן. דאמר ערבית נמי ק"ש ואח"כ תפלה כדי שיסמוך גאולה לתפלה. ולא כרי"ב לוי דאמר תפלה ואח"כ ק"ש: זה הסומך. וכ"ש דשחרית דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה כדכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה ואמרינן בברכות ירושלמי מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא המלך ומצאו שהפליג אף הוא הפליג אלא יהיה אדם מקרב להקב"ה אליו ומרצהו בתושבחות וקלוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו: באמצע תקנום. בין שני ק"ש תקנו כל תפלות של יום דקא סבר תפלת ערבית קודמת לק"ש: גאולה מאורתא לא הוי. הילכך גאולה דאורתא לא חשיבי לאהדורי עלה סמיכת תפלה: מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה. דבשחרית כולהו מודו דבעי מסמך:

מהרש"א בתחלה אומר ה' שפתי תפתח גו'. פתיחת השפתים הם תחלת הדבור ואומר שביקש דוד עזר אלוה בתחלת הדיבור שהוא פתיחת שפתים ואח"כ פי שהוא כולל כל הדיבור יגיד תהלתך וזה שמסיים לבסוף יהיו לרצון אמרי פי גו' וק"ל:

ה**אמר** רבי אלעזר בר אבינא כל האומר ° תהלה לדוד
שם ע"ב תהלי' קמה ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא מ"ט אילימא משום דכתיב ביה אלפא ביתא לימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא אפי אלא משום
שם דכתיב ביה ° פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון.
שם קלו לימא הלל הגדול דכתיב ביה ° נותן לחם לכל בשר אלא משום דאית ביה תרתי. אמר ר"י מפני מה לא נאמר
עמוס ה נ"ן באשרי מפני שיש בה מפלה שנאמר ° נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל. במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל אמר רב נחמן בר יצחק אפ"ה חזר דוד וסמכה ברוח הקדש שנאמר ° סומך ה' לכל הנופלים : תהל' קמה

שלשה פעמים. כנגד שלשה תפלות: דאית ביה תרתי. דאיתא באלפא ביתא ואית בו שבח הכנת מזון לכל חי: אפ"ה. אע"פ שהפסיק ס"ן מפני נפילה שבה ולא אבה לרומזה חזר ורמז סמיכת הנפילה תכף לה:

אמר הכותב ראוי להשגיח ולידע איך אמירת מזמור קטן שאין בו רק כ"א פסוקים תהיה שבה עלמית ומחייבת חיי העוה"ב. ועוד ראוי לדקדק באמרו מובטח לו והיה די שיאמר זוכה להיות בן העולם הבא או הרי הוא מנוחלי העה"ב ומדוע אמר לשון מובטח לו שזה יורה על בטחון וערבות גדול שהוא בן העה"ב. ומה שכתוב בגמ' משום דאית ביה תרתי עדיין איננה שבה מספקת מחייבת מעלה גדולה כזאת ומה שהוסיף רש"י באמרו ג"פ כנגד ג' תפלות גם זה איננו מספיק כפי ההוראות. דאם לא התפלל כ"א אשרי בלא עמידה הרי לא יצא אלא ודאי שרלה לומר שיתפלל דוקא ויאמר אשרי ג"פ א"כ הל"ל כל המתפלל ג' תפלות בכל יום ואומר תהלה לדוד ג"פ מובטח לו וכו'. ולאתקן כל זה כאשר נעמוד על סוף כוונת התפלה נמלא שיש בה ב' בחינות הא' היא קודמת במעלה והיא לספר שבחיו של מקום ולהאמין כי הוא יכול על כל לתת את שאלת השואל ולעשות את בקשתו ושאין כח בשום שנה שנעי או מלאכותי וגם לא בלבא השמים כוכבים ומלאכים להוציא מן הכח אל הפועל רלון ושאלת השואל זולת בגזרתו יתברך ובמאמרו יאשר בידו הכל. עוד בחינה שנית והיא ראשונה כפי הסברא המוניית שהיא השגת תכלית מבוקשו ר"ל אם יש לו חולה שהוא יתברך ישלח רפואה למחלתו ואם הוא ברעב ובלמא ובעירום שיתן לו הש"י לחם לאכול ובגד ללבוש ובהכרת מעלת כל א' מב' בחינות אלה יש הבדל עלמי במתפללין בין האיש המשכיל ירא את ה' בכל לבבו ובין האיש ההמוני ירא את ה' לפי תומו כי האיש המשכיל גומר בלבו בתפלתו כי הבחינה השנית היא במדרגת מה שקודם בתכלית. והבחינה הראשונה שהיא הכרת גודל מעלתו יתברך היא היא התכלית האחרון אשר אין ערוך אליו והאיש ההמוני חושב בהפך ואומר כי הוא מה שהוא גומר בלבו שהש"י יכול על כל הנא כדי שיתמשך לו מהשפע מאתו יתברך באמלעית אמונתו זאת שיתן לו שאלתו ובקשתו כי זה הוא התכלית אחרון אללו. אמנם המשכיל לא מחשבותיו כמחשבת האיש ההמוני זולתו מה שנשארה אמונה שלמה חקוקה בשכלו כי הוא יתברך אדון הכל בין יתן לו שאלתו בין לא יתן המשכיל בעת ההיא ידום ויאמר בלבו כי עמקו מחשבותיו יתברך והוא היודע מדוע לא נעשתה שאלתו וכל דעבדין מן שמיא לטב ומזאת ההלעה נעמוד על גודל מעלת הקורא תהלה לדוד קודם תפלתו ואחריה יען היות כלל כוונת המזמור לספר גודל מעלתו יתברך כי הוא טוב ומטיב ועושה חסד לכל ואין באותו מזמור שום שאלה אלא כולו הודאה לפניו יתברך וזכרון רוב רחמיו על הכל אם כן מי שקורא קודם תפלתו וכ"ש אחריה מורה כי הולך בדרך האיש משכיל אשר אמרתי שעושה מהעיקר עיקר והאמין בסי מלך תפלתו ולא שת לבו לשאלות לרכים. ואיש כזה שמשליך אחרי גוו לרכי גופו וכל מעייניו להיות קיים בעיקרים תורניים מובטח לו מיום הולדו שהוא בן העולם הבא כי הרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה זכה וברה כאשר היתה באמנה אתו. ואל זה רמז המקשה באמרו מ"ט אילימא משום דכתיב ביה אלפ"א בי"ת וכו' כיון בזה כי מלבד היות כולו ספור שבחיו יתברך הוא מיוסד על אותיות ל' הקודש שבו נברא העולם ובו נכתבה התורה לכן כל האומר אותו ג"פ ביום יורה על יושר כוונתו להחזיק את נפשו בכל שרשי יסודי התורה יאמר אשרי תמימי דרך כי יש בו ג"כ אותה מעלה טובה כפולה. ואל יטעון הטוען הרי בתמני אפי יש פסוקים רבים משאלת לרכים. תשובה לזה שאותן השאלות אינם בדברים גופיים רק על לימוד וידיעת החוקים ומשפטים כמ"ש אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך וכמ"ש בתחלת אשרי תמימי דרך שמקיימי' התורה ואינם נפתים במופתי והקשי הפילוסופים לסתור השרשים אמוניים הכתובים

עין יעקב

כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בעה"ב. עיין בכ"י בא"ח סימן נ"א שכתב בשם הכל בו לפי שמלינו שאח"ל כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בו באשרי וסיים באשרי אף אנו יכולין לומר שפתח בו בתהלה וסיים בו בתהלת ה' ידבר פי עכ"ל. וכ"ל דמה"ע קאמר מובטח לו שהוא בן עולם הבא כמו שדרשו חז"ל על הא דאמן ואתן כל העונה אמן בעה"ז זוכה לומר אמן בעה"ב והא"ש מה שמקשי' העולם על מה שמקשה המקשן לימא אשרי תמימי דרך דאית ביה תמניא אפי מה קושיא דלמא לדבותי' קאמר תהלה לדוד וכ"ש תמניא אפי ולפי מה שכתבתי לא קשה מידי דא"כ ה"ל נהוד להתחיל ולסיים בו באשרי או בתהלה להראות ג"כ חביבותא וק"ל: **מובטח לו שהוא בן עה"ב.** וכתב הב"י שם בטור א"ח בשם אהל מועד ואבודרהם פירוש שמלוה זו מכריעת אכל משום מלוה זו בלבד איננו בן עה"ב: **אפילו הכי חזר וסמכה ברוח הקדש שנאמר סומך ה' לכל הנופלים.** פי' אע"פ שיש להם נפילה בעה"ז מ"מ יש להם תקומה בעה"ב וכדאמרינן עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים בעה"ז הם למעלה בעה"ב:

הכתובים בתורה והפסוק שיש בו שאלה מפורשת כמו מתי תעשה ברודפי משפט פסוקים הקודמים והמאוחרים מורים כמו שכתב הר' יוסף אלבו בפי' פסוק כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך ודוד היה מולך על דבריהם והם היו רודפיו לסבה זאת וכל הפסוקים הסמוכים נמשכים לזאת הכוונה עוד אמר המקשה ואי משום דאית ביה פותח את ידך. ר"ל אע"פ שהאמת שהמתפלל צדיק תמים אינו חושש לשאלת צרכיו עכ"ז ראוי שיזכרם בדרך העברה כי לא נתנה תורה למלאכי השרת ודי בשלא ישאל שאלה מפורשת עליהם כשיאמר פותח את ידך ועשה רצוני אבל בדרך הודאה וסיפור נפלאותיו יתברך יאמר ולזה אמרו אלא משום דאית ביה תרתי ר"ל כי כל יסוד המזמור שרשי ועקרי תורתינו ובתוכה זוכר חסדיו יתברך להשביע לכל חי ואינו מאריך בשאלה לפניו יתברך על זה רק מזכיר כי הוא בוטח בחסדו הכולל לכל חי בודאי איש צדיק תמים בזה מובטח לו מעת יצירתו שהוא בן העולם הבא וזאת הכונה בעצמה התפרש בכל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא ועוד שנית הוראה נכבדת על כל איש מתפלל ג' תפלות ביום המוסיף על הסדר באמרו ג"פ תהלה לדוד והוא בי איש כזה איננו נמנה עם אותם שנאמר עליהם מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה כי המאמר ההוא נאמר על המתפללין שמאריכים בשאלת צרכיהם וכל כונתם עליהם אבל איש צדיק תמים כזה שלא נתקררה דעתו במה שהתפלל כבר תפלתו הכוללת ספור שבחים ושאלת צרכיו עד שהוסיף לומר מאמר קצר כולל השלמות שזכרתי. ובפרט שאינו מוסיף בשאלת צרכים רק על פי דרכו בסיפור שבחיו יתברך מזכיר בדרך העברה מדת טובו בעה"ב ודאי שכרו אתו להיות מזומן ומובטח לחיי עה"ב: עוד אפרש מאמר ר' יוחנן. מפני מה לא נאמרה נו"ן כו'. אפשר לומר ששאלת רבי יוחנן היא כיון שהנהגו שמעלת תהלה לדוד היא משום דאית בה תרתי למה לא נאמרה נו"ן שהרי על ידה ימשכו שתי הכונות אם יכתוב בנו"ן נותן לחם לכל בשר הנה נזכר השבח אשר בפותח את ידיך וגם תהיה שלימות האלף בי"ת והשיב כי רצה לרמוז ברוח הקודש העלייה מן הנפילה בלי זכר אל הנפילה עצמה הרמוזה באות הנו"ן והזכירה ברמז בקודם ובמתאחר אמר מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור לרמוז בזה על דורות הבאים יהיו יהודה וישראל גולים מארצם ולא יטעה המושב כי בעת אותה נפילה יש חסרון בממשלתו יתברך רחמנא ליצלן מלחשוב כן רק לומר וממשלתך בכל דור ודור וחזר מיד לסמוך הנפילה הרמוזה ואמר סומך ה' וגו' ומבואר נגלה כי נולד התיקון דמתרמי במערבא יש תיקון אמתי בדרך הפשט שלא כיון לנפילה מוחלטת וממקומו הוא מוכרח שהרי עמוס שנבא אותה נבואה נבא בתחילת ספרו ושבתי את שבות עמי ישראל וגו' ונטעתים על אדמתם וגו' ובא זה ולימד על זה כי נבואת נפלה ולא תוסיף היתה על גלות י' שבטים ע"י מלך אשור כי עמוס היה בזמן ירבעם בן יואש ובראשונה נבא כה אמר ה' על ג' פשעי יהודה וגו' ואחריו אמר על שלשה פשעי ישראל ואחר נבואה זאת כתיב שמעו וגו' נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל עד זמן ארוך כמו שכתב הרד"ק והביא ראיה לפי' זה מפסוקים אחרים דומים ואף על פי שהנפילה לא תהיה עולמית לא רצה דוד לזכרה בפירוש רק ברמז ואמר סומך ה' לכל הנופלים וזוקף וגו':

וראיתי בספר הזוהר בפרשת ויקרא פירש וז"ל ת"ח בכל אינון גלוותא דגלו ישראל לכולהו הוי זימנא וקצא ובכלהו הוו ישראל תייבין לקב"ה ובתולת ישראל הות תבת לאתרה בההוא זימנא דגזר עלה והשתא בגלותא דא בתראה לאו הכי דהא היא לא איתותב הכי כזמנין אוחרנין והאי קרא אוכח דכתיב נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל נפלה ולא אוסיף להקימה בתולת ישראל לא כתיב. למלכא דרגז על מטרוניתא ואשדי לה מהיכליה לזימנא ידיעה כד הוה מטי ההוא זמנא מיד מטרוניתא הות עלת ותבת לקמיה מלכא וכן זמנא חדא ותרין ותלתא לזמנא בתרייתא איתרחקת מהיכלא דמלכא ואשדי לה מלכא לזימנא רחיקא אמר הא זימנא לאו היא כשאר זמנין דהיא תיתי קמאי הכי אלא אנא אזיל עם כל בני היכלי ואתבע עלה כד מטא גבה חמא לה דהות שכיבה לארעא מאן חמא יקרא דמטרוניתא בההוא זימנא ובעותיה דמלכא לקבלה דאחיד לה מלכא בידיה ואוקים לה ואתייה להיכליה ואומי לה דלא יתפרש מינה לעלמין ולא יתרחק מינה כך קב"ה בכל אינון זמנין דכנסת ישראל בגלותא כד הוה מטי זימנא הא אתיית והיא אהדרא קמיה מלכא והשתא דא לאו הכי אלא קב"ה אחיד בידהא ויוקים לה ויתפייס בהדה ויתיב לה להיכליה. ותא חזי דהכי הוא דהא כתיב נפלה ולא תוסיף קום ועל דא כתיב ביום ההוא נאום ה' אקים את סוכת דוד מאן סוכת דוד דא בתולת ישראל הנופלת כמה דכתיב נפלה ודא הוא יקרא דבתולת ישראל ותושבחתא:

מהרש"א תהלה לדוד בכל יום ג' פעמים וכו'. פרש"י כנגד ג' תפלות עכ"ל ואנו אומרים אותו שתי פעמים בשחרית ופעם אחת במנחה ולא בערבית ויש לתת טעם בזה ואפשר שסמכו אותו לסדר קדושה שאמרו בפ"ב דסוטה אמאי קאים עלמא אסידרא דקדושא ואמן יהא שמיה רבא דאגדתא ופירש"י שם סידרא דקדושה שלא תקנוה אלא שיהיו כל ישראל עוסקין בתורה כו' עיין שם באורך והיינו דבשחרית איכא ב' פעמים סידרא דקדושה ובמנחה פעם אחת בכל יום משא"כ בערבית דלית ביה סדר קדושה כלל דעיקר לימוד תורה ביממא כדאמרינן יזיף ביממא ופרע בליליא דלילה אינו רק פרעון בעלמא ושאמרו לא איברא ליליא אלא לגירסא כוונו כמו לזה כמפורש שם פרק הדר וז"ש הכא איליימא משום דאתיא באלפ"א בי"ת שהוא רומז ללימוד תורה שנתנה בכ"ב אותיות של תורה ופריך וכימא אשרי תמימי דרך וגומר שזה הרמז בו ביותר שנאמר בשמנה א"ב ע"ש ח' א"ב אותיות התורה בשינוי מולאות כמפורש בחידושנו מכתות פרק הקומץ ואמר אלא משום דכתיב ביה פותח את ידך גומר לפי שהפרנסה של כל בריה הוא דבר ההוה תמיד בכל יום ומחסד אלהי כדאמרינן פ"ק דעבודת כוכבים שלישית הקב"ה יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים וע"כ אחר כל השבחות שאמר בזה המזמור זכר החסד שעושה שפותח את ידיך וגומר וברא דלעיל מיניה עיני כל אליך ישברו ואתה גו' כמו איכא בכה"ב שזן כל העולם ואפשר דבהאי קרא יותר מפורש החסד שנותן לכל חי רצון ופריך וכימא הלל הגדול כו' שאחר כל דברי חסדיו שסיפר שעשה עמנו הוסיף בחסד זה ההווה תמיד לכל בריה ואמר נותן לחם לכל בשר כל"ח ומשני דאית ביה תרתי השייכי' להדדי דהתורה היא מזון הנפש והלחם הוא מזון הגוף וכדאמרינן אם אין קמח אין תורה ואם אין תורה אין קמח ודו"ק: **לא נאמרה נו"ן באשרי כו'.** ר"ל מה שחסרה הנו"ן הוא רמז כאילו הנפילה חסרה ואינה גמורה אלא שתחזיר לקום כדמתרלי לה במערבא כו' ורב נחמן ב"י הוסיף לומר דבמקומו הכא הוא מוכרע שלא תהיה חס ושלום נפילה גמורה שאומר אחר כך סומך ה' לכל הנופלים גם כי אמר נפלה ולא תוסיף קום וגו' היינו מלד זכותם אבל מחסד אלהי ברוב חסדיו סומך ה' לכל הנופלים גם שאינם ראויים לכך וק"ל:

הרי"ף האומר תהלה לדוד מובטח לו שהוא בן העה"ב וכו'. צריך לתת טעם בזה שיהיה מובטח שהוא בן העולם הבא על דבר נקל כזה. ועוד מהי תיתי שבשביל שהזכיר פותח את ידך יזכה לכך והרי כמה מעלות יש במזמורים אחרים שהקב"ה מקים מתים ופוקד עקרות או יאמר משום שיש בתהלה לדוד שבח הקב"ה שהוא טוב לכל ורחמיו על כל מעשיו או שהוא סומך לכל הנופלים להקימם מעפר או שהקב"ה צדיק בכל דרכיו ומאי אולמיה דהאי שבח דכתיב ביה פותח את ידך ועוד מאי אולמיה דהאי שבחא דכתיב באלפא ביתא. ונלע"ד דכיון שהעולם עומד על התורה שכתובה באלפ"א בי"ת שהם כ"ב אותיותיה של תורה להכי נקט האי שבח דכתיב פותח את ידך לומר שהקב"ה זן עולמו בזכות התורה וז"ש התנא אם אין קמח שזן הקב"ה את עולמו אין תורה מתקיימת לפי שאין תורה מתקיימת אלא בתחתונים שצריכים מזון ופרנסה ואם אין קמח אין תורה ואם אין תורה לא ברא הקב"ה קמח לזון בני עולם ולכך יש שבח האל באומר מזמור זה שיש בו ענין הפרנסה ברמז כ"ב אותיות שהם אלפא ביתא לומר שעיקר המזון שהקב"ה זן בריותיו הוא על דברי תורה אבל בהלל הגדול יש בו נותן לחם לכל בשר ולא הזכיר זכות התורה כי לא כאמר מזמור זה שיש בו כ"ו כי לעולם חסדו אלא כנגד כ"ו דורות שהיו קודם שנתנה תורה ולא כזונו אלא בחסד אלהים וזהו כ"ו כי לעולם חסדו כמו שמבואר בדברי חז"ל ולפיכך אין אומרים בכל יום אלא דבר שרמוזה בו התורה וגם הפרנסה. וכן במזמור אשרי תמימי דרך יש בו רמז אלפא ביתא שהיא התורה אבל לא רמז בו המזון התלוי בתורה ובתהלה לדוד תרתי איתנהו ביה ולהכי סמך ושאל ומפני מה לא נאמרה נו"ן באשרי כיון שטעם קריאת זה המזמור הוא להזכיר כח התורה שהיא באלפא ביתא. א"כ היה ראוי שיהיו כל מנין האותיות בו וכאן לא נאמרה אות הנו"ן.

ומה

ומה גם שכנגדן נראה שמשים שערי ציון, גם נראה נעשה ונשמע וגם יש בו רמז שמן לשם לכל נער ותיקן מפני שיש בו תפלה כלומר כשם שהתורה מגינה ומקיימת העולם כשעוסקין בה כך כשמתפללין תלמוד תורה הם תפלים. וכיון שתפלה היא נגד התורה עצמה לכך השלים את הענין לרמוז שמתוך התורה אין נפילה לישראל: ואפילו הכי סוף דוד ושמכה. כלומר אע״פ שלפעמים נפלו תלמוד תורה שזה גורם נפילה מ״מ סומך ה׳ לכל הנופלים אם ישובו עוד לעסוק בתורה:

יד שם אמר רבי אלעזר בר אבינא גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל דאילו במיכאל כתיב
ישעיה ו °ויעף אלי אחד מן השרפים ואילו בגבריאל כתיב
דניאל ט °והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף.
ומאי משמע דהאי אחד במיכאל כתיב א״ר יוחנן אתיא אחד אחד כתיב הכא ויעף אלי אחד מן השרפים וכתיב
שם י התם °והנה מיכאל אחד (מן) השרים הראשונים בא לעזרני תנא מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בארבע ומלאך המות בשמנה ובשעת המגפה באחת:

ויעף אלי אחד מן השרפים. בטיסה אחת לא הגיע בנתים: **מועף ביעף.** שתי טיסות: **באחת.** בטיסה אחת עד כאן:

אמר הכותב מאמר שלמעלה הוא מענין מסכת זו ושייך לו זה לסיום עניניה מסכה אחד כי כן סדר התלמוד ולמדנו מעלות המלאכים זה למעלה מזה והזכיר מיכאל וגבריאל בלבד מפני שהזכירם דניאל שהם מלמדים סנגוריא על ישראל הכבוד כבכורתו שהוא מיכאל שר ישראל והוא עולה למעלה וכן יורה שמו מיכאל לרמוז כי תמיד מודיע ומכריז מעלתו יתברך ואומר מיכאל ר״ל אין דומה לו אבל גבריאל במדריגה שפלה נעבך מיכאל נקרא שמו גבריאל לרמוז שיש לו איזה יכח עם גבל להפך בזכות ישראל לפני האל ולכן נצטווה להבין לדניאל ענין הקץ שאמר לו גבריאל הבן את המראה ונומר ובא להודיענו כי לגודל מעלת מיכאל משיג שליחותו בטיסה אחת ומספר שירוצה כי מי שהוא יותר שלם אין לו צורך לסרכות בפעולות. אבל מי שהוא במדרגה שפלה ממנו צריך ריבוי תנועות ופעולות ובקבתם ישיג השלמות המספרי לו ולפי זה די לו למיכאל בטיסה אחת להגיע שלימותו אבל גבריאל צריך לב׳. ומזה נלמוד לשאר מלאכים ועוד אפשר לומר כי לגודל מעלת מיכאל שהוא יותר קרוב אל הסבה הראשונה יתברך שמו לא נאמר בו אלא טיסה אחת ודי בה לרמוז כי הוא עלול ומסובב מהסבה הראשונה יתברך שמו אבל גבריאל להיותו למטה ממדריגת מיכאל הוא גם כן עלול ומסובב ממנו ולכן נאמר בו ב׳ טיסות לרמוז כי הוא עלול ומסובב ממיכאל מלבד מה שהוא יתברך הוא סבת הגיסס אולם אליהו שהורכב מד׳ יסודות בעת עלייתו הוצרך לד׳ ומלאך המות בפי׳ להיותו במדרגה שפלה כיון שהוא שטן ויצ״ר יורע ודרכו להזיק אבל בשעת מגפה שניתן רשות למשחית לחבל ממהר הליכתו ודי לו בטיסה אחת. ויש מי שפי׳ דלאו דוקא בפי׳ אלא להודיע שהוא צריך לתנועות רבות יותר מאליהו עד הכפל כמו שאמר מיכאל באחת גבריאל בב׳ שהמשתו הוא כפל התנועות וכן אליהו כדי שהוא כפל תנועות גבריאל וגם תנועות מלאך המות כפולות על ענין אליהו. והנראה מפשט מדרשי חז״ל שמלאך המות מיוסר קטב ומשונה להמית עין האדם במאמרו יתברך במסכת כתובות פ׳ המדיר מעשה ריב״ל עם מלאך המות ואמר לו הב לי סכינך וכו׳. ואם ישאל הדומה לדמות שהיה כדמות אדם מה יאמר על מאמר נפ״א מעבודת כוכבים אמרו עליו על מלאך המות שכלו מלא עינים ועומד על החולה בשעת פטירתו וחרבו שלופה בידו וכו׳ ועוד בפ׳ השותפין תנא יורד ומסית עולה ומסטין נוטל רשות ונוטל נשמה וכו׳. עוד שם הוא שטן הוא מלאך המות. וכתב עליו הרמב״ן בפי׳ איוב ח״ל ונראה כי המות אצל רז״ל בנבלי הנפש המדבר אינה אפיסת החיים בלבד אבל מעשה בהכרח המעשה על ידי מלאך שכחו תוקף אליו הדבר המשל הזה שאינו גשמי והיא הנשמה ועיין שם וכתבתי כ״ש מילין בענין זה כאן שהוא מקום לאסון שנו מכל ענין מלאך המות ומזה נלמוד טובת חז״ל באמיתת מליצתו עד כאן:

מהרש״א במיכאל כו׳. עניינו שמיכאל הוא מימין ממונה על הרחמים וגבריאל הוא משמאל ממונה על הדין כמפורש בכמה דוכתי ולפי שרחמי שמים מרובים ניתן כח למיכאל לעשות שליחותו בפריחה אחת ולגבריאל לא ניתן כח למהר שליחותו עד שני פריחות שיגיע בינתים אולי ישוב ונחם ה׳ כמ״ש בכיוצא ואמר אליהו בארבע פריחות שהוא מורכב מד׳ יסודות אש ומים אויר ועוד מיסוד אויר ועפר יסודות הכבדים וע״כ אין כחו לעשות שליחותו עד ד׳ פריחות שיגיע ביניהם ג׳ פעמים וכן מצינו בילד של הצרפית דכתיב ויתמודד על הילד ג׳ פעמים ויקרא ונוער ואמר ומלאך המות הממונה על מיתת האדם לא ניתן לו כח לקיום שליחותו עד ח׳ פריחות דהיינו שיגיע ביניהם ז׳ פעמים אולי ישוב האדם ביני וביני והוא טעם ז׳ מעמדות שעושין למת נגד ז׳ הבלים כמ״ש פרק המוכר פירות וע״ש בפרש״י:

אמר ר׳ לוי בר חמא אמר (ר״ל) [רשב״ל] לעולם ירגיז יף ה
אדם יצ״ט על יצה״ר שנאמר °רגזו ואל תחטאו. תהלים ד
אי אזיל מוטב ואי לא יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אי אזיל מוטב אי לא יקרא ק״ש שנאמר על משכבכם אי אזיל מוטב ואי לא יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. אמר רבי יצחק כל הקורא ק״ש על מטתו כאילו אוחז חרב של ב׳ פיות בידו שנאמר
°רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר שם קמט
מר זוטרא ואיתימא רב אשי מרישיה דקרא דכתיב יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם ואמר רבי יצחק כל הקורא
ק״ש על מטתו מזיקין בדילים ממנו שנאמר °ובני רשף איוב ה
יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר °התעיף עיניך משלי כג
בו ואיננו. ואין רשף אלא מזיקין שנאמר °ולחומי רשף דברים לב
וקטב מרירי:

ירגיז יצר טוב. שיעשה מלחמה עם יצר רע: **ודומו סלה.** יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה שלמית: **אוחז חרב.** להרוג את המזיקין

עין יעקב

מיכאל באחת. נראה כיוצר כם כ״ו טיסות ונגד זה פיק תד כ״ו עיר המעלות ומלאך המות כשמנה נגד שמנה מלכיות כדאי׳ בילקוט תהלים ו׳ על למנצח על השמינית. נגד כתרים [illegible]

[illegible] **לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע.** [illegible] **אי אזיל מוטב** [illegible] **ואי לא יעסוק בתורה.** [illegible] **ואי לא יזכור לו יום המיתה.** [illegible] **כאילו אוחז חרב של שני פיות בידו.** [illegible] **כל הקורא ק״ש.** [illegible] **ואין עוף אלא תורה.** [illegible]

המזיקין: מאי משמע. (סוף) דבקריאת שמע: התעיף עיניך. אם תכפיל ותסגור עיניך בתורה: ואיננו. היא משתכחת ממך: ובני רשף. העוף מסלק ממך את רשף: קטב מרירי. שם שד הצהרים במסכת פסחים:

מהרש"א רגזו ואל תחטאו אמרו וגו'. פירש"י על משכבכ' שכי ובשכבך עכ"ל מיהו מהאי קרא דובשכבך לא מייתי תלמודא דאיכא לפרושי כדלקמן בזמן שכיבה אבל על משכבכם משמע ממש על מטתו ועוד פירש רש"י ודומו סלה בשיכה אח"כ והוא מלשון שתיקה ועי"ל מלשון דמדומי חמה דס"פ ת"ה והוא מלשון ערב כפי' הערוך וק"ל: אף ת"ח מבעי למימר כו'. דתורתו ודאי מגינה כמו פרשת ק"ש דלהגן שרי כדאמרינן פ"ק דשבועות מ"מ בעי כמי פסוק דרחמי במקום תפילת ערבית והיינו פסוק בידך אפקיד רוחי גו' וע"פ המדרש ב"ו מפקיד חפץ ביד חבירו ומחזירו בלוי ומקולקל אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב"ה עיפה ומחזירה לו רגועה כו' כמ"ש הטור א"ח סימן מ"ו והיינו פדית אותי ה' אל אמת ולא כב"ו השולח יד בפקדון שבידו ומקלקלו ודו"ק: לעולם ירגיז אדם יצר טוב כו'. דלפי משמעו רוגז מלשון כעס הוא היפך הדבר כי הרוגז וכעס ממדות הרעות הוא ומביא לידי חטא כמ"ש בכ"מ וע"כ אומר כי במקום הזה מדת הרוגז טוב דהיינו להרגיז יצר טוב על היצר הרע להלחם בו ויכלחו שלא יחטא ואם לא יוכל לו יעסוק בתורה כמ"ש אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש שיסכים עם היצ"ט לומר שם אמנ ומייתי ליה הכא מאמרו בלבבכם כדאמרינן בכל לבבך בשני ביצ"ן ע"ש ב' ילריך: אם לאו יקרא ק"ש כו'. דבלילה על משכבו יבא לאדם הרהורי עבירה ביותר ובק"ש מבטל אותן הרהורי עבירה להגין עליו מחטא וממזיקין כדאמרינן בשמעתין ובפ"ק דשבועות: ואם לאו יזכיר לו יום המיתה וכו'. דהיינו שיזכיר לו שכל עלת יצה"ר ברעה לו לשמיתו כמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ומייתי מדכתי' ודומו סלה עם"ה לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה וק"ל: מאי משמע כו'. משום דבתר הכי כתיב לעשות נקמה בגוים וגומר דמשמע דעלה קאי וחרב פיפיות בידם ממש וקאמר דמשמע טפי דאריס' דעניכא קאי דכתיב ירננו על משכבותם וכתיב בתרי' רוממות וגו' ועניינו בזה חרב פיפיות הייט שמכה מב' לדדין מימין ומשמאל וכן הוא שק"ש מבטל המזיקין מב' לדדיו כמ"ש יפול מלדך אלף ורבבה מימינך גו' כמפורש לקמן אלף משמאליה ורבבתא מימיניה:

הרי"ף לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע וכו'. ויש לדקדק לדרשה זו דהיה לו לומר יחד כל החלוקות של תיקון יצר הרע ירגיז יצרו יעסוק בתורה יקרא ק"ש יזכור יום המיתה דהיינו רגזו ואמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה ואחר ואל תחטאו. או יאמר אל תחטאו רגזו ואמרו בלבבכם על משכבכם ודומו וכו'. ולמה הפסיק בין החלוקות ואמר רגזו ואל תחטאו וחזר לומר אמרו בלבבכם. ועוד קשה כיון שנעסק התורה לא אזיל איך בק"ש שהיא אחת מפרשיותיה של תורה ליזיל. אמנם לעניות דעתי דרשו חז"ל רגזו שירגיז יצה"ט על יצה"ר ויקום כגבור להלחם עמו ובזה אתם מובטחים שאל תחטאו ולא יוכל יצר לפי שהקב"ה עוזרו לאדם שהוא נלחם עם יצרו כיון שהוא בא ליטהר מסייעין אותו. והו מה שאמר הכתוב צופה רשע זה יצר הרע לצדיק להכשילו ומבקש להמיתו והקב"ה עוזרו. ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו ולא ישלוט באדם זה להכשילו ולהרשיעו ואימתי הוא זה בהשפטו בזמן שהצדיק הוא נשפט עם היצר הרע ומתרגז עליו להלחם עמו אז ה' לא יעזבנו בידו ואינו בא לידי חטא אבל אם לא ירגיז יצרו הטוב להלחם עם היצה"ר אז אין הקב"ה עוזרו כי בא ליטמא פותחין לו והוא ידע דרך עמו כי הבחירה הוא בידו וא"כ יפה אמרו רגזו כי בזה אל תחטאו בודאי שהקב"ה לא יעזבנו בידו ועוזרו. אי אזיל מוטב דקדק בדבריו שלא אמר אם נלחו אלא אי אזיל לפי שאי אפשר שלא ינלחו כיון שמתחיל ובא לטהר בהרגיזו יצרו הטוב עליו אבל אם אמור יאמר האדם עד מתי אקום להלחם בכל יום עם יצרי ירדפני יום יום והנה עד כה ברכני ה' לעזור לי ולהצילני ומי יודע אם יהיה לי כח להרגיזו כעת מחר ויותר אפלאתי להרחיקו ליצה"ר מגבולי משיב לז"א אי אזיל יצה"ר מ:ל וכל בהרגזה זה מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שהתורה משברת כח היצה"ר כמ"ש ז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח וכן אחז"ל לוחות אבן לשבר לב האבן הרי שהיצה"ר הוא נשבר ונדכה מפני התורה. אי אזיל מוטב הכונה דאינה בזמן שיש בו עסק תורה אבל בלילה שאינם עוסקים בתורה מה יעשה האדם להרחיקו מגבולו לז"א יקרא ק"ש בשכבך כי מבריח כל הדברים הרעים והמזיקים וגם היצה"ר בורח כאי מהם וכ"ת התינח בשעת ק"ש אבל כשהוא שוכב במטה ואין תורה וק"ש לז"א יזכור לו יום המיתה דהשינה הוא א' מס' במיתה אבל אינה מיתה עולמית כי בבוקר יקום משנתו לכך אמר ודומו סלה שהיא המיתה של סלה ולזה כיון שלמה ע"ה בכתובים כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך שהכוונה היא כי תשב להלחם עם היצה"ר שהוא מושל וכמ"ש מלך זקן וכסיל בין תבין את אשר לפניך ב' תבונות הא' להבין אשר לפניך קודם שבאת לעולם מאין באת מטפה סרוחה ועוד תתבונן בה בינה אחרת את אשר לפניך העתיד להיות לפניך כי לאן אתה הולך מקום עפר רמה ותולעה ובהזכיר לו יום המיתה אז תוכל להלחם עמו: א"ר יצחק כל הקורא ק"ש וכו'. צריך לבאר מנ"ל דמיירי בק"ש דהא כתיב עוף שהיא תורה וכ"ת דגם ק"ש הוי בכלל תורה א"כ הול"ל הקורא בתורה ומנ"ל ק"ש על מטתו ועוד דהכא דריש רשף על המזיקין ובסמוך דרשי' רשף על היסורין וכולהו מהאי קרא דלאומי רשף ושמא הכא דריש כוליה קרא בני רשף וקטב מרירי דמזיק ובסמוך לא מייתי אלא למומי רשף לחודיה שהם יסורין קשים כרשפי אש וכיון דר' יצחק דריש רשף וקטב מרירי שהם מזיקין אימתי הם מצויים הוי אומר בלילה ובלילה כשאדם ישן אין דרכו לעסוק בתורה אלא בק"ש שהוא קורא על מטתו ובקריאתה מזיקין בדילים ממנו. ועוד אפשר דמדאפקיה לתורה בלשון עוף שהוא מלשון התעיף עיניך וכשאדם הולך לישן על מטתו הוא סוגר עפעפי עיניו לכך דריש לי' בקורא ק"ש על מטתו שבאותה שעה עפעפי עיניו סגורות והוא עוסק בק"ש אז בני רשף וקטב מרירי שהם המזיקים יגביהו ויסתלקו בשביל עוף זה שקרא במטתו ומעלים עפעפיו לישן:

ואמר ר' לוי בר חמא אמר ריש לקיש מאי דכתיב יא ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה (שם שמות כד) אשר כתבתי להורותם לוחות (האבן) אלו עשרת הדברות והתורה זו מקרא. והמצוה זו משנה. אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זו גמרא. מלמד שכלם נתנו למשה מסיני:

מקרא. חומש שמצוה לקרות בתורה: זו משנה. שיתעסקו במשנה: זו גמרא. סברת טעמי המשניות שממנו הוראה יוצאה אבל המורים הוראה מן המשנה נקראים מבלי עולם במסכת סוטה:

אמר הכותב לשון הרב הוא קצר ואפוך כי בפירוש מקרא כתב שמצוה לקרות בתורה כי התורה מצוה שתכתב וא"כ מצוה לקרות בתורה ככתבה אבל במשנה אנחנו חייבין להתעסק בה ר"ל בידיעתה על פה אבל לא לקרות בה ולא בתלמוד כי לא נתנו ליכתב עד שבאו רבינו הקדוש ורב אשי וכתבוה לשנה אמיתית ידוע ועיין בפי הניזקין:

מהרש"א תורה זו מקרא כו'. דהייט גוף התורה והיא נקראת מקרא בכ"מ בל' התור' ובזו המס' שהיא תחלת ש"ס בא [רש"י] לפר' דע"כ נקראת התורה מקרא בלישנא דתלמודא בכ"מ ע"ש שמצוה לקרות בה עכ"ל והייט דבעי לקרותה בכתב בנקודותיה ובפיסוק טעמים משא"כ במשנה ובתלמודא והמצוה זו המשנה דלא דברו בה רק בגוף המצוה ואח"כ בא התלמוד לפרשה מהיכא נפקא המצוה מגוף התורה וכפרש"י

עין יעקב

מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן וכו' התורה וכו'. אפשר דעיקר שלימוד מדלא כתיב בפסוק להיפך את לוחות האבן אשר כתבתי התורה והמצוה להורתם אלא ודאי לדרשה אתי ולהורות סדר הלימוד שמתחלה ילמוד עשרת הדברות ואח"כ מקרא ומשנה ונביאים וכתובים וגמרא ולא שיהא רוכב המקרא ומשנה ללמוד הגמרא כדאי' פט"ו דמסכת סופרים:

וכפרש"י: אשר כתבתי זו נביאים וכתובים. דגם אלו כתבו ליכתב אבל אין בהן מצות קריאה כמו בתורה וק"ל:

יב אמר (ר"ל) [רשב"ל] כל העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו שנאמר °ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף איוב ה
משלי כג אלא תורה שנאמר °התעיף עיניך בו ואיננו. ואין רשף
דברים לב אלא יסורין שנאמר °ולחומי רשף. אמר [ליה] רבי יוחנן הא אפי' תנוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר
שמות טו °ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה וגומר אלא [אימא] כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורין מכוערין
תהלים לט ועוכרין אותו שנאמר °נאלמתי דומיה החשיתי מטוב
משלי ד וכאבי נעכר ואין טוב אלא תורה שנאמר °כי לקח טוב נתתי לכם וגומר. אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא. וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם. [מדת בשר ודם] אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח. אבל הקב"ה אינו כן נתן תורה לישראל ושמח שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם וגומר. אמר רבא אמר רב הונא [ואיתימא רב חסדא] אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו. שנאמר
איכה ג °נחפשה דרכינו ונחקורה פישפש (במעשיו) ומצא יעשה
שם תשובה שנאמר °ונשובה עד ה' פשפש ולא מצא יתלה
תהלים צד בבטול תורה שנאמר °אשרי הגבר אשר תיסרנו יה

ומתורתך תלמדנו. ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הן שנאמר °כי את אשר יאהב ה' יוכיח. משלי ג
אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר וה' חפץ דכאו החלי יכול אפילו לא קבלן מאהבה תלמוד לומר °אם ישעי' נג
תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת. ואם קבלם (עליו מאהבה) מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנאמר °וחפץ ה' שם
בידו יצלח. פליגי בה רבי יעקב בר אידי ור'(חמא)[אחא] בר חנינא חד אמר כל יסורין שיש בהם ביטול תורה אינן יסורין של אהבה שנאמר °אשרי הגבר אשר תיסרנו יה תהלים צד
ומתורתך תלמדנו ואידך אמר כל יסורין שיש בהם ביטול תפלה אינן יסורין של אהבה שנאמר °ברוך אלהים אשר שם סו
לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי. אמר ליה רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא הכי אמר (רבי חייא בר) אבא א"ר יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח אלא מה תלמוד לומר ומתורתך תלמדנו אל תקרי תלמדנו °אלא תלמדנו דבר זה מתורתך ר"ל הדי' בפנול
תלמדנו קל וחומר משן ועין מה שן ועין שהוא אחד אלה כ"ד
מאבריו של אדם [עבד] יוצא בהם לחירות יסורין שממרקין כל גופו של אדם לא כ"ש והיינו (דאמר ר' לוי) [דרשב"ל] דאמר רשב"ל]. נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר

עיון יעקב

אמר ריש לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין ממנו. י"ל הטעם כי מי שיש לו יסורין בגופו חייו אינן חיים כדאי' בכילה דף ל"ב ובתורה כתיב כי היא חייך ולפי מה דאי' בערכין דף י"ו כל שעברו עליו מ' יום בלא יסורין קבל עולמו וכיון שעוסק בתורה שניתנה למ' יום כנגד תיקורין שמוכנים לבא עליו למ' יום כי הוא מדברי' שאוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב: **אמר ר' יוחנן הא אפי' תנוקות של בית רבן יודעין אותו.** וכדי שלא להשוות ר"ל לטועה בדבר שתינוקות יודעין וכי נעלם ממנו מקרא שכתוב בתורה שהולך להביא ראיה מפסוק דאיוב אלא נ"ל דריש לקיש מדקדק בלשונו ואמר היכא כל העוסק בתורה וכו' אתי לרבויי כל שאפי' נכרי שעוסק בתורה בשבע מצות דידיה ג"כ יסורין בדילין ממנו כי חברי' דאיוב אמרו כן לאיוב שהיה כותי לדעת הרבה מ"ד דב"ב וזה לא נשמע מן התורה דלא נאמר כן רק לישראל אך ר' יוחנן אזיל לשיטתו דאמר התם בב"ב איוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריא היה א"כ ליכא. למילף מיניה יותר ממה שתינוקות של בית רבן יודעין אותו ומה שאמר אלא אימא כל שאפשר לו וכו' לומר דלהכי קאמרי חברי' דאיוב לומר שבשביל ביטול תורה באו עליו יסורין מכוערין כאלו שאלמלא למד תורה לא באו עליו יסורים מכוערין כאלו: **כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין.** וזה נכלל בזה דאמרינן פ"ד דאבות כל המבטל תורה מעושר סופו לבטלה מעוני כי אין לך דל יותר מחולה כדכתיב אשרי משכיל אל דל דקאי על החולה כדאי' בנדרים דף מ' וגם בנה"ב אין יסורין קשים יותר מעוני כדאי' בב"ב ראי' מפסוק דאיוב כל זה בחרת מעוני: **מוכר עצב ולוקח שמח.** אע"ג דבקרא כתיב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו ולא התכר בו שום שמחה י"ל מדכתיב נתתי משמע לשון שמחה כדכתיב נתת שמחה בלבי וזה דוקא אם המוכר חפץ מפני צורכו אבל אם מוכר חפץ מפני רעתה ליקח במקומו חפץ טוב המוכר שמח שהוליא כלי רע מתוך ביתו אבל זה שהוא לקח טוב וכיון שניתנה לארץ תו לא בשמים היא ואפ"ה הקב"ה שמח לפי שאנחנו בניו וככל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו ושמח במתחתם ולכך מזהיר אותם שלא יעזבו את התורה לפי שיעלה על דעתם ח"ו לפי שהוא המוכר חפץ ושמח ע"כ מפני רעתה יתכר להי"ק שהוא לקח טוב לכך תורתי אל תעזובו. ועפ"ז יש לתרץ המדרש לא לרעתכם נתתי לכם את התורה אלא לטובתכם שהרי מלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהם הכוונה ג"כ ע"ד זה דאי' בב"ב ח"מ סי' קע"ה בא' שמכר קרקע לבנו ובא המלר לסלקו ל"ע אי יכול בעל המלר לסלקו דהבן יכול לומר דזהו יותר מעשיתי יפר ועוב שאני ונחזיק אחוזת אבותי ולזה הדעת נוטה עכ"ל א"כ ה"ק שמח לרעתכם נתתי לכם את התורה שהרי המוכר שמח ולי משום שאנחנו בניו קשה מנ"ל שנקראים בניו לזה. מביא ראיה שהרי מלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהם אע"פ שהיה להם דין ענעת בן המלר אלא נ"ל משום שישראל הם בניו ולהם הקדימה. וזה י"ל כוונת הפסוק כי לקח טוב נתתי לכם אע"פ שיש לאו"ה דין בן המלר לכך תורתי אל תעזובו כי לא מפני רעתה מכרתי לכם ומ"מ אני בשמחה משום שאתם בניי: **אם רואה אדם שיסורין באים עליו.** נראה דבא ללמוד מוסר כשבאין יסורין על אדם לא יתלה הדבר בדרך מקרה וישלח מיד אל הרופאי' לרפאותו בדרך הטבע רק יפשפש תחלה במעשיו ואחי ללמוד ג"כ מוסר כמו שהרופא לריך לחפש מאין בא לו החולי שלריך לטול רפואה מתנגדת מזה כדי שיחזור לאיתנו הראשון וכריאת גופו כן גם בבריאת הנפש יפשפש במעשיו ואיזה עבירה נעגש שבאין עליו יסורין כאלו כדי שיעשה תשובת המשקל שהוא עיקר רפואת הנפש כמו שכתבו חכמי המוסר וגם י"ל במלת באין עליו דקדק לומר שבאין עליו מעלמו ולא שהביא על עלמו יסורין ונכח ריבוי אכילה או מסיגוף יותר מדאי וכדומה שזה כבר נזהרנו באזהרה ונשמרתם מאד לנפשותיכם כדאי' הוא לחוב בעלמו על שעבר על אזהרה זו ואין לריך חיפוש אלא אם באין עליו יסורין מעלמו בלי פשיעתו אז לריך פשפוש במעשיו: **פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה.** כבר הקשו המפרשים היאך קאמר לא מצא כיון שיש בידו עבירת ביטול תורה ובעוללות אחריי תירץ דלכך לא מלא לפי שהוא עם הארץ שביטל התורה ואין בור י"א חטא וי"ל למה חטא ולכן לתרץ דהאי מתחלה קאמר יפשפש במעשיו דקדק בתיבת במעשיו דהיינו שעבר עבירות לא תעשה שעשה מעשה רק בפועל כדכתיב ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם אבל אם עבר עבירה שאין בו מעשה רק בשב ואל תעשה אינו לוקה בשבילם ביסורין כדאמרינן בש"ס דמנחות דף מ"א ע"א דאין מעניש׳ן אמלות עשה רק בעידן ריתחא דוגמא לדבר דין שלוחלי כדין שלמטה לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו אבל בביטול תורה אע"פ שהוא בשב ואל תעשה נענש עליו ביסורין וזה נ"ל כוונת הפסוק מי האיש החפץ חיים כלומר שלא יהיה לו יסורין בגופו כי אדם המדוכא ביסורין חייו אינן חיים כדאי' בכילה דף ל"ב סור מרע כלומר שלא יעשה מעשה אשר לא יעשה ועשה טוב אין טוב אלא תורה. ובזה מתורצ׳ מה שמקשים המפרשים היאך קאמר לא מלא הא אין אדם לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ולפי מה שכתבתי לא קשה מידי דביסורין בעינן דוקא עון שיש בו מעשי׳ חוץ מביטול תורה דאז נענש אע"פ שאין בו מעשה: **שנאמר את אשר יאהב ה' יוכיח.** והטעם כדי שיקחו אחרים מוסר לומר אם בארזים ואהובים נפלה שלהבת של יסורין מה יעשו אזובי קיר וגם ה' לדיק יבחן וכדאי' בתהלים י"א ובפעמי' בשביל עון הדור כי חביב הוא לאתפוסי אדרא או כדי להרבות שכרו וזה"ע מלינו לקונן שאיזרו לא הן ולא שכרן וכן פירש"י כאן ועיין בהכותב שפי' יסורין של אהבה לכפר על השוגגין: **כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין.** פי' חפץ בו להרבות שכרו כמו שסיים להדיא. מיפא דקרא יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח: והא דקאמר לשון דכא י"ל דכתיב אני את דכא לב נשבר ונדכא וגו' כלומר אע"פ שמדת הדין מתוכה עליו אפ"ה לא תבזה אם הקב"ה מדכאו ביסורין זוכה לשכר כזה: **מה אשם לדעת אף יסורים לדעת.** הא דלא נקט שאר קרבנו' שהם ג"כ לדעת כבר האריכו המפרשים בזה. ואני כתבתי ע"ז פי' נכון ואמת בספרי פאר יעקב ע"ד גמ' דערכין דף כ"א ע"א כל חייבי קרבנות ממשכנין אותם אם אינן מביאין קרבנותיהם ולפעמים אף חייבי' חטאות ממשכנין משא"כ אשם אין ממשכנין ככלל רק הכל תלוי ברלונו ודעתו לכך קאמר אם תשים אשם נפשו: **חד אמר כל שיש בו ביטול תורה וכו' וח"א כל שיש בו ביטול תפלה.** אפשר דפליגי בהא דפליגי בי ו"ד פ"ק דשבת דף י' אי תורה עדיף ומתפלה או תפלה עדיף מתורה וכיון שקורא שמע שחרית וערבית ילא ידי חובת ת"ת כדאי' במנחות דף ל"ט: **אלו ואלו יסורין של אהבה הן.** הטעם י"ל כדאי' לקמן דף ז' ובשבת דף ס"ג ובקידושין דף מ' אפי' חישב לעשות מלוה ונאנס מעלה עליו הכתוב כאלו עשה כן זה שלא התפלל וליגוד ומחוך יסורים אפ"ה אהוב לפני המקום: **שנאמר את אשר יאהב ה' יוכיח.** נראה דהכתחו מפסוק זה דאפי' יש בו ביטול תורה או תפלה אפ"ה יסורין של אהבה הם כך הוא מדכתיב ומוסר ה' בני אל תמאס כי את אשר יאהב ה' יוכיח מדנותן טעם דלכך אל תמאס ותקון בתוכחת ה' לפי שאת אשר יאהב ה' יוכיח א"כ מוכח אף שיש בו ביטול תורה ותפלה גם כן הם יסורים של אהבה ואין למאום בהם דאל"כ עדיין יש מקום למאום ולקוץ בתוכחת ה' אם יש בהם ביטולים כאלו אלא ודאי דבכל ענין קאמר: **והיינו דאמר ר"ל.** מדקאמר והיינו משמע דלא פליגי כלל אפי' במשמעות דורשין לריך לומר דמר אמר הדא ומר אמר הדא ולא פליגי דאילטריך תרוייהו הק"ו והג"ש דאי כלמד הק"ו מעבד כנעני ה"א דוקא בעבד כנעני ע"י יסורין מתמרק ויולא לחירות משא"כ בישראל לכך אילטריך הג"ש ומג"ש לבד ה"א דוקא בישראל משא"כ בכנעני לכך אילטריך תרוייהו:

ויק' ב [נאמר ברית במלח דכתיב °ולא תשבית מלח ברית
דברים כח ונאמר ברית ביסורין דכתיב °אלה דברי הברית] מה
ברית האמורה במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית
האמורה ביסורין יסורין ממרקין [כל] עונותיו של אדם:

ולחומי רשף. כתיב בין רעב למזיקין כדרש לפניו ולאחריו יסורין ומזיקין: **אפילו תינוקות של בית רבן יודעים.** שהתורה מגינה שלומדים מספר חומש אם שמוע תשמע וגומר כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' ואפילו הקטנים שלא הגיעו לספר איוב כבר לומדו: **החשיתי מטוב.** מן התורה: **וכאבי נעכר.** מכה עכורה: **המוכר עצב.** שפירש ממנו דבר חשוב כזה ומתוך דוחקו מוכרו: **ושמח.** שהרי הקדוש ברוך הוא מזהירן מלעזוב אותה ומשבחה להם בלקח טוב אחרי שנתנה להם: **פשפש ולא מצא.** עבירה בידו שבשבילה יסורין הללו ראויים לבא: **אשרי הגבר וגומר.** (הא למדנו) שבשביל היסורין צריך אדם לבא לידי ת"ת: **יסורין של אהבה** הקב"ה מיסרו בעה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכיותיו: **וה' חפץ דכאו החלי.** מי שהקב"ה חפץ בו מחלה אותו ביסורין: **אשם.** קרבן: **נפשו.** מדעתו: **דבר זה.** שאשרי הגבר אשר וגו': **תלמדנו.** כלומר מתורתך אנו למדין אותו: **נאמרה ברית ביסורין דכתי' אלה דברי הברית.** אחר הקללות שבמשנה תורה:
אף יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם גרסי':

מהרש"א אין עוף אלא תורה כו'. דכל הענין כדרש לגבי תורה כי תשב ללחום גו' ושמת סכין בלועך וגומר כדמפורש פ"ק דחולין ואמר אל תיגע להעשיר גו' כפרש"י שם ואמר ומבינתך חדל כמ"ש ואל בינתך אל תשען ולחזור על גירסתך כי התעיף עיניך בו גו' כפרש"י דהיינו שימהר הדבר להשתכח ממך ומיהו קשה בדרש הזה לומר משום דכתיב התעיף לגבי תורה קאמר דאין עוף אלא תורה דהא התעיף לא קאי על התורה אלא אעיניך דקרא ונראה דאסיפא דהאי קרא סמיך דכתיב כנשר יעוף בשמים דקאי על התורה וקאמר קרא דבני רשף שהם מזיקין העוף שהיא התורה שנמשלה לעוף שמעופף בשמים מגביהם ומסלקם מן האדם וק"ל: **הא אפילו תינוקות כו'.** ר"ל הא דאם נגזרו לבא על האדם בשביל עון מה דהתורה מגינה עליהם מלבא כמ"ש בדילין ממנו אחר שנגזרו לבא ומייתי לה מקרא דאורייתא' דכתיב והיה אם שמוע גומר שדרשו מיניה פרק חלק אם תשמע לא אשים ואם אשים אעפ"כ כי אני ה' רופאך אלא שזה דבר שנתחדש על התורה ברוח הקדש ולא הוזכר בתור' דהיינו שביטול תורה מביא יסורין קשין דכתיב החשתי מטוב וכאבי נעכר וק"ל: **מדת בשר ודם אדם מוכר כו'.** התחיל במכירה וסיים בנתינה ע"פ מ"ש במסכת ב"ב מוכר בעין רעה מוכר ונותן בעין יפה נותן יע"ש כי לקח טוב גו' לקיחה טובה שהוא בב"ו בעין רעה שהמוכר עצב בה ולוקח מאוד שמח אבל במדת הקדוש ברוך הוא אינו כן רק כאתי שנותן בעין יפה ודרך שמחה גם לנותן וז"ש תורתי אל תעזובו דבמוכר ודאי רצונו שיעזוב ונמכה הלוקח כדי שטוב בקל יחזיר' אליו אבל מדתו של הקב"ה שברצונו הטוב נתן להם שאל יעזבו ממנה וק"ל: **יפשפש במעשיו.** שכל הענין לעיל מיניה מדבר ביסורין מתחלת הפ' אני הגבר ראה עני בשבט גומר ואמר פשפש ולא מצא כו' דהאי אין אדם צדיק בארץ גו' אלא הכי קאמר שלא מצא עבירה בידו שראוין יסורין הללו לבא וכפרש"י ואמר יתלה בביטול תורה שנאמר אשרי הגבר וגומר ממקרא זה שמעינן תרווייהו דיסורין באין על ביטול תורה וגם שע"י התורה בדילין ממנו כדאמר לעיל וז"ש אשרי הגבר אשר תיסרנו שיפשפש בהם שעל ידי ביטול

תורה באו ואז ומתורתך תלמדנו כי ישוב לעסוק בה כדי שיהיו בדילין ממנו: **ואמר לא מצא בידוע שיסורין של אהבה כו' שנאמר כי את אשר יאהב גו'.** דלעיל מיניה כתיב מוסר ה' בני אל תמאס וגומר כשלא מצאת לתלות לא במעשיך ולא בתורתך אל תמאס ותהרהר ח"ו אחריו כעובדא דאיוב אבל תחשוב כי הן יסורין של אהבה שנאמר כי את אשר וגו' וק"ל: **שנאמר וה' חפץ וגו'.** דאין מלת חפץ קאי על החלי שחפץ להביא עליו החלי דמפי עליון לא תצא הרעות כמ"ש כי לא אחפוץ במות המת וגומר אלא דמלת חפץ קאי על האדם שה' חפץ בו הוא ומדכאו ביסורין של אהבה כדי להרבות שכרו בעולם הבא כפרש"י לעיל אבל מתוך המקראות נראה לפרש הכי כדי לזכות הרבים שחטאו שיתכפרו ביסורי הצדיק כמו שכתב שם כל הענין מחולל מפשעינו וגומר ובחבורתו נרפא לנו וגומר ע"ש: **ואמר יכול כו' מה אשם לדעת כו'.** כמו אשם נזיר אשם מצורע מה שאין כן חטאת שלא באה בשום מקום רק על השוגג בלא דעת: **ואמר ולא עוד אלא שתלמודו כו' שנא' והפץ ה' וגו'.** שהוא חפץ ה' כמו שכתוב וכל חפציך לא ישוו בה וק"ל: **שנאמר אשר לא הסיר וגו'.** דלפי פשוטו שנתקבלה תפלתי ולא הסירה ודחה אותה הקב"ה לא יתכן כינוי מאתי דמשמע דקאי נמי על תפלתי אלא מאתו בוי"ו וע"כ דרשו ומאתי מנום שלא הסיר מאתי תפלתי על ידי חולי ויסורין שלא הייתי יכול להתפלל: **אלו ואלו יסורין של אהבה.** דבזה הפרשה מפורש דבתרווייהו קמשתעי קרא דכתיב לעיל מיניה בטח אל ה' בכל לבך וגו' דהיינו תפלה כמו שכתב איזו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה ואל בינתך וגו' רפאות תהי לשריך וגו' הוא לימוד התורה ואח"כ אמר מוסר ה' גו' כי את אשר יאהב גו' כדמפורש לעיל: **ואמר אלא מת"ל ומתורתך תלמדנו.** דמשמע שתלה הדבר בעון בטול תורה דוקא וקאמר אל תקרי תלמדנו ולא איירי קרא בכלל ביסורין של אהבה אלא ביסורין שממרקין עונותיו של אדם ותקרי תלמדנו דבר זה מק"ו משן ועין כו' עניינו דעבד כנעני מצד עונות אבותיו נשתעבד כמו שכתוב ויהי כנען עבד למו וע"י יסורין בשן ועין יוצא בהם לחירות למרק בו עון אבותיו ק"ו ביסורין של כל גופו שממרקין בו עונותיו של אדם ומסיק ומדמה לה לברית מלח שממתקת את הבשר דהיינו שנכנס בבשר ומוציא הדם ממנו וממתקת את הבשר כך היסורין נכנסין בבשר דאדם ומוציא ממנו רתיחת הדם המביאו לידי חטא ועונותיו מתמרקין ממנו וק"ל:

הרי"ף אמר ר"ל כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו וכו'. וקשה מה מקשה לו רבי יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעים שנאמר ויאמר אם שמוע תשמע וגו' והרי כמה פסוקים נאמרו בדברי הנביאים מה שהוא כתוב בתורה ואדרבה שאל הוא ינוקא מי איכא מידי בנביאים דלא רמזה משה דכתיב אולת אדם תסלף דרכו וגומר וגם פה אמר איוב מה שהוא כתוב בתורה. וע"ק מה שתירץ אלא כל מי שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק כו' שהרי הוא אומר כל העוסק בתורה ואיך הוא אומר אלא כל מי שאפשר לעסוק ואינו עוסק אין כאן ישוב דבריו אלא מימרא אחרת הפך דבריו וכיון שדחה דבריו מה לו עוד להביא הפך דבריו הראשונים ועוד שגם זה הוא בכלל מה שכתוב בתורה אם שמוע תשמע כל המחלה וגו' הא אם לא תשמע אשים. ואחזרנו לקושיא הא' הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו. ונראה לענ"ד שר"ל דרשו שכל העוסק בתורה אפי' שכבר יש בו יסורין הם בדילין הימנו וכ"ש שלא יבואו עליו יסורין מחדש ואילו דרש ר"ל העוסק בתורה ניצול מהיסורין כלומר שלא יבאו עליו יסורין לא היה קשה על שדבר זה כתוב בתורה אם תשמע בקול ה' כל המחלה לא אשים עליך לפי שאיוב רמז בספרו מה שכתבה התורה אבל מה שהקשה רבי יוחנן הוא שר"ל אמר יסורין בדילין הימנו שהיסורין שכבר שלטו בגופו הם בדילין הימנו ולא ר"ל ניצול מן היסורין לפי שזו מפורש בתורה אם שמוע תשמע כל המחלה לא אשים דהיינו שניצול שלא יבואו עליו יסורין וכיון שלא רצה ר"ל לומר לנו מ"ש בתורה גם מה שאמר עכשיו בדילין הימנו שאעפ"פ שכבר באו מכל מקום הם בדילין ממנו גם הדבר הזה כתוב בתורה לא אשים כי אני ה' רופאך דהיינו לבטל ולסלק היסורין
שכבר

שכבר שלטו בו ואם לא הם לומר לנו מה שכתוב בתורה אם כן כך הל"ל ניצול מהיסורין אע"פ שכתוב בתורה לא אשים עליך ועוד שכיון שיש לנו דרשה אחרת בפסוק זה על המזיקין שהם בדילין ממנו כמו שכתב למעלה בגמרא למה הוא נדרש בדבר שכתוב בתורה. ותירץ אלא איגא כל מי שאפשר לעסוק ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין. כלומר שהוא ברצונו אינו רוצה לעסוק בתורה והקב"ה מביא עליו יסורין מכוערין וקשין שאף על פי שירצה לעסוק בתורה לא יוכל מכובד היסורין הקשים לא יתנוהו השב רוחו וזאת הדרשה נרמזת בפסוק ובני רשף שהם היסורין יגביהו עוף שהיא התורה דכתיב התעיף עיניך בו שלא רצה לעסוק ויתחזקו כל כך עד שמכובד היסורין אע"פ שירצה אח"כ ללמוד יגביהו לימוד התורה שלא יעסוק גם מסבת חוזק היסורין שלא יתנוהו לעסוק בתורה ולא עקר מה שאמר ר"ל בפירוש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו אלא בא לומר שאע"פ שמבואר זו בתורה בא ר"ל לדייק ולומר שכל מי שאפשר לעסוק וביאור הענין כך הוא דע לך כי כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו כדי שלא יהיה טרוד מלימוד התורה ואם רואה הקב"ה שאינו מתחזק בתורה ואדרבה מתוך היסורין פורש מהתורה אז אותן היסורין מתחזקים ועוכרין אותו ואפשר דה"ק ר"ל כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו ולפי למי שהיה אפשר לו לעסוק ולא עסק מחזק הקב"ה יסוריו והם מכוערין עד שיעור שלא יוכל ללמוד ולעסוק בתורה אע"פ שירצה לפי שרואה הקב"ה שאם יעסוק זה בתורה יהיו היסורין בדילין ממנו וה' חפץ דכאו לזה ביסורין מכוערין בשביל שלא רצה לעסוק בתורה כשהיה אפשר לעסוק גם עכשיו כשירצה לעסוק לסלק ולבטל יסורין שעליו אינו מספיק ואינו עולה בידו באופן שעכשיו נתקיימו דברי ר"ש לקיש הראשונים: א"ר זירא שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם כו'. נ"ל דה"ק שמוכר הוא עצב אע"פ שנוטל דמיו מכ"ש הנותן שלא קבל כלום שהוא עצב והקב"ה אע"פ שנתן התורה במתנה עכ"ז הוא שמח שהרי הוא מצוה שלא יעזבו התורה כי זה יורה שמשמח שמתקיים מתנתו בידם. ועם זה ביארתי המדרש רבה פרשת תרומה כי לקח טוב וגו' אל תעזובו את המקח שנתתי לכם ע"ש ביאור הכתוב כי לקח טוב שאם היה בדרך מקח היה דבר טוב וחביב להצטער עליו המוכר לפי שדרך המוכר עצב וכ"ש הנותן לאחר ועכ"ז אני נתתי לכם מתנה והזהרתי אתכם אל תעזובו: אמר רבא אמר רב הונא אם רואה אדם שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו וכו'. וקשה כיון דקי"ל אין יסורין בלא עון מה זה יפשפש דמשמע דאפשר להיות יסורין בלא עון ועוד קשה מאי אם רואה אדם דקאמר כך היה ראוי לומר כל מי שיש לו יסורין יפשפש ועוד קשה דמיד הוה ליה למימר אם יסורין באים עליו יעשה תשובה ועוד קשה מה שכתב פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה וכיון שיש בידו ביטול תורה אין לך עון גדול מזה ואיך הוא אומר פשפש ולא מצא ועי"ק שהביא ראיה מדכתיב אשרי הגבר ויותר ראוי להביא ראיה מקרא דאייתי לעיל החשתי מטוב וגו' שהוא על ביטול תורה. ועוד דהל"ל יעשה תשובה על ביטול תורה. ועוד דלכאורה מ"ש ואם תלה ולא מצא בידוע שהם יסורין של אהבה לא אתיא למ"ד לקמן אלו ואלו יסורין של אהבה הם כלומר אע"פ שיש בידו ביטול תורה הם יסורין של אהבה מדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאן הוא אומר תלה ולא מצא בידו ביטול תורה בידוע שהם יסורין של אהבה וגם לא אתיא כמאן דאמר שיסורין של אהבה הם כל שאין בהם ביטול תורה לפי דהתם דריש מקרא דאשרי הגבר והכא דריש מקרא דאת אשר יאהב ה' יוכיח ואם כן הל"ל תלה ולא מצא הם יסורין של אהבה שנאמר אשרי הגבר וגומר ואם כן אתיא דלא כחד מנייהו ונלע"ד עם מה שאמר במס' ערכין פ"ג עד היכן תכלית יסורין כל שארגו לו בגד ללבוש ואינו מתקבל עליו כלומר משום דתנא ר' ישמעאל כל שעברו עליו מ' יום בלא יסורין קבל עולמו לכך שאל עד היכן תכלית יסורין ופירש"י מהו דבר פחות שביסורים שיחשבו יסורין וא"כ אין לך אדם בלא יסורין אע"פ שהוא בלי עון רק כדי שלא יאכל עולמו בחייו כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא חטא של שוגג לכך פוקדו הקב"ה ביסורין קלין ולזה אמר רב הונא אם רואה אדם שיסורין באים עליו שאינם לפרקים אחד למ' יום אלא תמיד בידוע שיש לו עון מיוחד בידו תמיד ולכך באים היסורין בהתמיד עליו. או יאמר אם רואה שיסורים באים על גופו ועליו דוקא שאינם יסורין של ממון או מהדברים הנזכרים שם בגמ' מסכתא ערכין פ"ג והיסורין אלו באין עליו על גופו. יפשפש במעשיו ולא יספוק לו לעשות תשובה כיון שלא ידע את חטאתו הגורם לו כדי לשוב ממנו בפרטות ולכך אמר יפשפש במעשיו כדכתיב נחפשה דרכינו ונחקורה דכתיב לעיל מה יתאונן אדם חי על יסורין כי באמת גבר על חטאיו הוא נלכד ביסורין וכיון שכן והוא לא ידע את חטאיו לשוב ממנו נחפשה דרכינו ונחקורה אם יסורין אלו מכוונים כנגד החטא שבידו כי כל

משפטי ה' צדקו במדה עליונה שאם חטא בידו לא ילקה ברגליו ואחר החקירה אז נשובה אל ה' מאותו דבר של חטא המיוחד אל היסורים הבאים עליו. פשפש ולא מצא דבר מיוחד ראוי ליסורין שעליו יתלה בביטול תורה ובודאי שזה לא מצא בידו ביטול תורה אלא עוסק בתורה הוא שאם לא כן אין לך עבירה גדולה הימנה אלא יתלה בביטול תורה הוא שהיה ראוי לו לעסוק יותר ממה שעסק וכדמבעי ליה למעבד לא עבד ולכך לא אייתי קרא דלעיל החשתי מטוב כי זה לא החשה מהתורה אלא עוסק בתורה הוא אבל מכל מקום היה ראוי שיעסוק יותר ולכך הביא הקב"ה עליו יסורין אלו כדי שיתחזק בתורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה בלי עון כדי שמתורתך תלמדנו להגות בתורה יומם ולילה ומי שבאו עליו יסורין על אופן זה מאושר הוא. ואם תלה ולא מצא אלא תמיד לא ימוש ספר התורה מפיו יומם ולילה ואדרבה מתוך יסורין אלו צריך הוא להתבטל מתלמודו כי גדל כאב יסוריו לז"א בידוע שהם יסורין של אהבה אע"פ שלפי הראות כיון שיסוריו גורמים לו ביטול תורה היה נראה שאינם מאהבה אבל על האמת הם יסורין של אהבה כדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח כדי להרבות שכרו בעה"ב כפי רש"י ז"ל או כמו שביארתי אני יסורין של אהבה שהוא מש"ה ואוסבו שכרו מוסר אע"פ שעדיין לא חטא מקדים לו יסורין כמו השכר עלה קודם היום כך שכרו מוסר ונמצא שאע"פ שמתוך יסוריו הוא מתבטל מהתורה עכשיו כיון שמעיקרא לא באו היסורין הללו מחמת ביטול תורה כי הרי תלה ולא מצא בידו ביטול תורה אבל עכשיו מתוך יסוריו הוא מתבטל מתלמודו שהם יסורין של אהבה ואתיא הא כמ"ד אלו ואלו יסורין של אהבה הם אע"פ שיש בהם ביטול תורה ולכן לא הביא כאן קרא דאשרי הגבר דהכא היסורין גרמו לו ביטול תורה שהיה עוסק בה קודם היסורין וקרא דאשרי הגבר אייתי לעיל במי שלא עסק כל צרכו מביא עליו יסורין ומתוך יסוריו יתעורר ויתן אל לבו להתחזק בתלמוד תורה יותר ממה שהיה: אמר רבא ממורה כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו וכו'. יש לדקדק דלא הביא קרא דלעיל כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכן לא הביא קרא דאשרי הגבר אשר תיסרנו יה וביאור מ"ש כל שהקב"ה חפץ בו מדכאו ביסורין ולא אמר מביא עליו יסורין. ונ"ל לבארו עם המאמר שכתבתי למעלה ממסכת ערכין שהאדם אי אפשר להיות בלא יסורין ומי שהקדוש ברוך הוא חפץ בו אע"פ שאותם היסורין קלים שולטים בו מ"מ מדכאו בגופו עם היותו ביסורין שנאמר וה' חפץ דכאו החלי שהוא כפול לומר דכאו החלי והאי מספיק אלא לומר אע"פ שהוא בחלי קל מ"מ דכאו בגופו ביסורים קשים והוא האדם המוטא ובאו עליו יסורין למרק חטאתיו אם הקב"ה חפץ בו עוד יוסיף לדכאו ביסורין. יכול אפילו לא קבלם מאהבה שהוא מבעט ביסורין הקשים ת"ל אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת. ומה שאמר אשם ולא אמר עולה או חטאת כי כל הקרבנות היו צריכים להיות מדעת הכוונה היא לפי שיש אשם תלוי דהיינו בספק אכל חלב או שומן ומ"מ אינו מתכפר לו באשם תלוי אלא הוא תולה מהיסורין עד שיוודע לו ואח"כ יביא חטאת ואם הודע מחטאו ולא הביא לא נתכפר אע"פ שהביא אשם תלוי הרי שאשם המכפר הוא לדעת ואם אינו לדעת רק על הספק הוא נקרא אשם תלוי שתולה מהיסורין עד שיודע לו ואינו מכפר וכן אותם היסורין הקשים אינם מכפרים לגמרי אלא לדעת שיכיר בחטאו וכל זמן שלא הכיר בחטאו הם תולים לו ואם תשים אשם נפשו דהיינו להכיר בחטאו ולקבל ענשו מדעת ואינו מבעט ביסורין הקשים שדכאו ה' אז הקדוש ברוך הוא מוחל לו ויראה זרע ויאריך ימים לפי שהחטא והעון גורמים עונש ערירים ימותו ומתוך היסורין אע"פ שיש בידו עון הראוי ליענש בו ערירי מ"מ יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו לפי שכשיש בידו של אדם עונות הוא מתקיים בכח התורה אבל שכרו בעולם הזה מהתורה שעסק וזה שנתדכא ביסורין נמחל העותו ונשאר בידו קיום זכות תורתו ותלמודו מתקיים בידו להיות שכרו אתו לעולם הבא קיים וחפץ ה' בידו יצלח לאכול שכר תורתו בעולם הבא. עוד יצלח ולא עוד אלא שתלמודו שלא יהיו יסורין שיש בהם ביטול תורה אלא בעודנו ביסורין תלמודו בידו שלא יהיו כאותם יסורין שיש בהם ביטול תורה וחפץ ה' בידו יצלח כיון שאינו מתבטל מתלמוד תורה: פליגי בה רבי יעקב וכו' כל יסורין שיש בהם ביטול תורה וכו' שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו'. ויש לדקדק דהא לעיל דרשינן האי קרא דאשרי הגבר במי שיש בידו ביטול תורה שכך אמר יתלה בביטול תורה שנא' אשרי הגבר וכאן הוא אומר אם יש בידו ביטול תורה אינם יסורין של אהבה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו ויש בידו תורה אבל אם יש בידו ביטול תורה אינו מאושר וכן קשה דלעיל אמרו תלה ולא מצא בידוע שהם יסורין של אהבה כלומר שלא מצא לא ביטול תורה ולא נד חטא ועון אז הם יסורין של אהבה דכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח

וכאן

וכאן אמרו אלו ואלו הם יסורין של אהבה דהיינו בביטול תורה ותפלה הם יסורין של אהבה ויליף לה מדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח. ועוד נכאר היכי משתמע מדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח דאע"פ שיש בידו ביטול תורה ותפלה הם יסורין מאהבה ודילמא במי שאין בידו ביטול תורה ותפלה קאמר אשר יאהב ה' מתוך התורה והתפלה יוכיח וכו'. ועוד קשה מה שאמר אלא מה תלמוד לומר ומתורתך תלמדנו דמאי קשיא ליה הכי דביטול תורה ותפלה יסורין של אהבה איקרו מכל מקום אם יהיו בידו תורה ותפלה יהיה מאושר יותר וזה שאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ואפ"ה עוסק בתורה וכן יש לדרשו במ"ש למעלה שמי שלא עסק בתורה כל צרכו ויש בידו ב"ת מביא עליו הקב"ה יסורין כדי שמתוך היסורין יתן אל לבו ויעסוק בתורה וז"ש אשרי הגבר אשר תיסרנו יה כדי שמתוך כך ומתורתך תלמדנו ועוד נכאר מנין לו לומר אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך וכו'. וע"ק דעד השתא איירי ביסורין של אהבה שאין בהם צד של עון והכא קאמר יסורין ממרקין עונותיו של אדם וכן קשה והיינו דר"ל דאמר יסורין ממרקין. ועוד קשה למה הוצרכו גזרה שוה וקל וחומר שהוא אומר היינו דר"ל והרי קודם יליף לה מק"ו ור"ל יליף לה מגזרה שוה. ונלע"ד דהכי אמוראי פליגי ביסורין של אהבה ומודו דלעולם צריך שיהיה אותו אדם שלם בכל ואין בידו ב"ת שאם יש בידו עון ב"ת פשיטא הוא דאינן יסורין של אהבה שהקב"ה מיסרו בלא עון דאין לך עון גדול מב"ת אבל כשבאו יסורין על האדם השלם והיה עוסק בתורה תמיד אבל מתוך יסורין שבאו עליו הוכרח להתבטל מתורתו בהאי מלתא פליגי חד אמר כשיש בהן ביטול תורה אינם יסורין של אהבה אע"פ שמתחלה היה בידו קיום תורה כיון שבעוד היום בו היסורין הוא נתבטל מד"ת אינן יסורין של אהבה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגם היה למד בתורה שאין היסורין מונעים ומבטלין אותו מן התורה והאי דרשא לא מפלגא אדרשא דלעיל יתלה בביטול תורה שהיסורין באו עליו על עון קלת ביטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה כי מתוך יסורין יתן אל לבו שעל עון ב"ת באו היסורין ושב ורפא לו וגם יש לדרשו באדם השלם שבאו עליו יסורין שהוא מאושר ונקראי' יסורין של אהבה בתנאי שכשהוא ביסורין מתורתך תלמדנו שאינו מתבטל מהתורה בשבת היסורין וחד אמר גם אם מתבטל מהתפלי' בשבת היסורין אינן יסורין של אהבה וחד אמר אלו ואלו יסורין של אהבה כלומר כיון שמתחלה היה אדם שלם בכל התורה ובתפלה ונקי מכל עון אע"פ שמתוך היסורין יתבטל מהתורה והתפלה לא נתבטלה האהבה ונקראו יסורין של אהבה דכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח כלו' שעיקר האהבה היא בשעה שמביא הקב"ה עליו יסורין שהוא אהוב למעלה מגד מעשיו השלמים בתורה ובתפלה ובמעשי' ואת אשר יאהב ה' שאוהבו מתוך שלימותו יוכיח ואע"פ שמתוך התוכחי שהוא ביסורין ובצער הוא מתבטל מהתורה והתפלה אין בכך כלום וכפי זה היא היא הדרשה שאמר לעיל תלה ולא ומלא בידוע שהם יסורין של אהבה דכתיב כי את אשר יאהב ה' וגומר כלו' כיון שלא ומלא בידו שום חטא שיהיה ראוי ליענש בידוע שהם יסורים של אהבה ועליו נאמ' כי את אשר יאהב ה' שהוא שלם במעשיו יוכיח ולא נקית השתא לומר אם מתוך יסוריו נתבטל מת"ת שהיתה בידו או לא הכא פירש ואמר לנמ"ד אלו ואלו יסורין של אהבה כיון שתחלתן באו בלא עון מחמת אהבה ברית האהבה לא תמוט אפי' שיתבטל עכשיו מתורה ותפלה וצדקה כשני מאמרי'. ועכשיו הקשה מה ת"ל ומתורתך תלמדנו דכשלמא למאן דדריש שאינם יסורין של אהבה כשיש בהם ביטול תורה ומתוך היסורין ניחא דכתיב אשרי האיש שיש בידו יסורין וגם יש בידו תורה שאינו מתבטל מהתורה ומחמת יסורין אבל לנמ"ד שאע"פ שמתבטל מחמת היסורין עודנו באהבתו עומד א"כ איך הוא אומר כאן ומתורתך תלמדנו והרי אע"פ שבזמן שהוא עומד ביסורין הוא בלא תורה מ"מ מאושר הוא ואהוב למעלה וכי תאמר לדרוש דהדרשה שדרשנו למעלה במי שלא עסק כל צרכו בתורה ובאו עליו יסורין שמתוך היסורין הוא נותן אל לבו ולומד בתורי' מה שלא למד בתחלה אינה נדרשת עכשיו דלפי דרשה זו מה ת"ל ומתורתך תלמדנו דהול"ל בתורתך תלמדנו לז"א אל תקרי תלמדנו דלעולם פסוק זה מדבר במי שחטא ובאו עליו יסורין שהוא מאושר ומבושר שממרקו עונותיו ומה שאמר תלמדנו אל תקרי תלמדנו אלא תלמדינו כו' לומר אשרי הגבר שבאו עליו יסורין ונתכפרו עונותיו ורמיה לדבר שמתוך היסורין מתכפרין העונות דבר זה מתורתך תלמדנו ק"ו משן ועין ומ"ש אל תקרי הוא לפי שכפי מה שדרשו בו שעיקר האושר הוא בזמן שתיסרנו ועוסק בתורה כפי זה הול"ל אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ולומד בתורתך מאי תלמדנו וכן לפי' האחר שמתוך היסורין יתן אל לבו ללמוד לא הול"ל ומתורתך תלמדנו אלא בתורתך ילמוד או ובתורתך הוא לומד כפי כ"א מהפירושי' לפי' אחד אל תקרי תלמדנו אלא תלמדינו דבר זה וכפי זה ידקדק לומר אשרי הגבר אשר תיסרנו ומועילי' היסורים לכפר עון ודבר זה מתורתך תלמדנו הדבר שכתוב בעבדים אם שן עבדו וכו' והרי ק"ו הדברים וכו' והיינו דר"ל הכוונה שכשם שלר"י כדלש הפסוק כך ודבר זה תלמדנו ומתורתך כך הוא נדרש לר"ל אשרי הגבר אשר תיסרנו יה שנמחלים עונותיו מתוך היסורין ודבר זה תלמדנו מתורתך ואין בין דברי ר"י לר"ל אלא דלרבי יוחנן אמר דבר זה תלמדנו בק"ו מתורתך ולר"ל אמר דבר זה תלמדנו בג"ש מתורתך וכלם שוים בזה שדבר זה אנו לומדים מהתורה או בק"ו לר' יוחנן או בג"ש לר"ל ואפשר דר"ל לא דריש האי ק"ו דדילמא עבד כנעני יוצא בשן ועין ומטעם שדרשו חז"ל ומפני מה עבד יוצא בשן ועין משום דכתיב וירא ויגד לשני אחיו וכיון שקיבל עונשו בעין שהוא וירא ובשן שהוא ויגד לכן ביטול מקללת ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו אבל מנין לנו שיסורין ממרקין עונותיו של אדם לזה למד בג"ש דברית מלח׳ אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וכו' ק"ו משן ועין שהוא א' מאיבריו וכו' עבד יוצא בהן לחירות יסורין שממרקין גופו של אדם עאכ"ו וקשה טובא כיון דשן ועין אינו נוהג בע"ע כי אם בעבד כנעני איך נלמוד מק"ו לאיש ומבני ישראל שהיסורין ממרקין לו מק"ו מעבד כנעני מה שאינו נוהג בעברי שהרי אינו יוצא ע"ע לחירות ובאמת הוא קושיא גדולה לא ראיתי מי שקדמני בו. ונלע"ד דכך דרש כי ידוע הוא שעבדים אנחנו לה' אלהינו לעבדו ולשמור מצותיו וכל הימים אשר בן אדם חי על האדמה הוא עומד בעבודתו וכיון שמת נעשה חפשי מהמצות שנאמ' במתים חפשי וזהו רמז שרמז הכתוב שש שנים יעבוד כי ימי שנותינו ש' שנה והעבד עברי שימיו ככל עובר יעבוד ו' שנים רמז עד ס' שנה שהאדם זקן בא בימים יעבוד עבודתו ובז' שנה לכלל ע' שנה ימי שנותינו יצא לחפשי נעשה חפשי מן המצות כי במתים חפשי והולך האדם אל המנוחה ואל הנחלה ומי שאינו עושה רצונו יתב' במסכת עבודתו גם לאחר מותו כי הוא נמסר לדומה שרו של גיהנ' ונמצא עבד עולם דומה לעבודתו של הכנעני דכתיב לעולם בהם תעבודו אף גם הוא אינו נעשה חפשי ושיה לעבד עולם וכשבאין למרק עונותיו של אדם היסורין הללו היה באמ' אותו אדם שיש לו עונות וחטאים אינו נקרא ע"ע לצאת חפשי אחר מותו אלא דומה לעבד כנעני כי היה ראוי לו להיות עבד עולם בחטאתיו ולא יצא חפשי במיתתו ומתוך היסורין שבאו עליו נתמרקו עונותיו ק"ו מעבד כנעני הראוי להיות עבד עולם שיוצא לחירות בשן ועין וכ"ש בן אדם שחטא והיה ראוי להיות עבד עולם מתוך חטאותיו שהיסורין שבאו על גופו ממרקין עונותיו ופודין אותו מלהיות עבד עולם ובמותו יצא לחפשי אל המנוחה ואל הנחלה וזש"ה אשרי הגבר שהוא גובר על חטאיו אשר תיסרנו יה כי מתוך היסורין יוצא לחפשי מלהיות עבד עולם ודבר זה מתורתך תלמדנו בק"ו מעבד כנעני שראוי לו להיות עבד עולם ובשן ועין ביטול מעבודתו ויצא חפשי כ"ש היסורין בכל גופו של אדם שהיה ראוי להיות עבד עולם גם לאחר מיתה ומתוך חטאתיו שפשיטא שיצא לחרות בשבת היסורין ונתמרקו עונותיו: אמר ר"ל נאמר ברית במלח כו' מה ברית האמורה במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית וכו'. ופי' רש"י נאמר ברית ביסורין דכתיב אלה דברי הברית אחרי קללות שבמשנה תורה. וקשה דהאי קרא דאלה דברי הברית דרשוהו רז"ל בענין התורה והוא א' משלשה בריתות שניתנה התורה ומנין לדרוש עכשיו שהברית הוא חוזר אל הקללות ועוד יש לדקדק שאמר מה ברית האמורה במלח מלח ממתקת את הבשר והיה מספיק לומר מה מלח ממתקת כך יסורין ממרקין. ונראה דהאי ברית דכתיב גבי מלח אינו על המלח שיקיים הבשר אלא הברית הוא שיתנו המלח על הקרבן והג"ש היא כך מה ברית האמור במלח אע"פ שעיקר הברית ניתן על נתינת המלח בקרבן מ"מ מצינו שם שנסמכה ברית למלח לפי שהמלח ממתק את הבשר כך ברית האמור גבי יסורים אע"פ שהברית ניתנה על שמירת התורה והמצות מ"מ אנו לומדין שהיסורין שהם סמוכים לברית הכתוב שם שגם היסורין ניתן להם ברית שימרקו העונות:

תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות [טובות] ג' גס נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכלם לא נתנן אלא

עיון יעקב

שלש מתנות טובות וכו' ע"י יסורין. הטעם נ"ל דלכך ג' אלו באים ע"י יסורין לפי שבשלשה אלו נקראים חיים כי התורה כתיב בו כי הוא חייך ואורך ימיך וכן א"י כדאמרינן למען ירבו ימיכם על האדמה כתיב וכן עה"ב שהוא נקרא חיי עה"ב שהוא עיקר החיים ומי שיש לו יסורים בגופו חייו אינן חיים כדאיתא בביצה דף ל"ב לכך זכה לג' אלו כמו שהשיבו זקני נגב כדאיתא בתמיד פ"ד מה יעביד איניש ויחיה ימית את עצמו וכה"ג אמרינן אין אדם עומד על ד"ת עד שממית עצמו עליה: ועוד י"ל שבשלשה אלו הם באים בירושה לישראל

אלא על ידי יסורין ואלו הן תורה. וארץ ישראל.
תהלים צ״ד והעולם הבא תורה מנין דכתיב אשרי הגבר אשר
דברים ח תיסרנו יה וגומר ארץ ישראל מנין דכתיב וידעת עם
לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מיסרך.
וכתיב בתריה כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה.
משלי ו העולם הבא מנין דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך
חיים תוכחות מוסר תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל
ע״ב העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו
מוחלין לו [על] כל עונותיו אמר ליה רבי יוחנן בשלמא
שם ט״ז תורה וגמילות חסדים דכתיב בחסד ואמת יכופר עון
שם כ״א חסד זו גמילות חסדים שנאמר רודף צדקה וחסד.
שם כ״ג אמת זו תורה שנאמר אמת קנה ואל תמכור אלא
קובר את בניו (מנלן) [מנין] תנא ליה ההוא סבא משום
ר׳ שמעון בן יוחאי אתיא עון עון כתיב הכא בחסד
ירמיה ל״ב ואמת יכופר עון וכתיב התם ומשלם עון אבות אל חיק
בניהם אחריהם. אמר רבי יוחנן נגעים ובנים אינן
יסורין של אהבה. ונגעים לא (הוי יסורין של אהבה)
והא (אמר מר) [תניא] כל מי שיש בו אחד מד׳ מראות
נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה. כפרה הוו
יסורין של אהבה לא הוו ואביא (ל״ק) הא לן והא להו
ואביא הא בצנעא והא בפרהסיא. ובנים לא היכי דמי
אי לימא דהוו ליה ומיתו והאמר רבי יוחנן דין גרמא
דעשיראה ביר אלא הא דלא הוו ליה כלל. והא דהוו
ליה ומיתו:

ודרך חיים. מי העולם הבא הוין ליה תוכחת מוסר לאדם: **ובנים.** קא סלקא דעתיה הקובר את בניו: **ד׳ מראות נגעים.** שאת ותולדתה בהרת ותולדתה בהרת עזה כשלג שניה לה כסיד ההיכל שאת כצמר לבן שניה לה כקרום ביצה: **הא לן והא להו.** בא״י שאר הארץ מקודשת בה ומצורע טעון שילוח חוצה לה אין יסורין של אהבה, בבבל שאינם טעונין שילוח הוו מזבח כפרה ויסורין של אהבה. והתוספות הקשו על זה דבזמן רבי יוחנן לא היה נוהג שלוח מחנות ויש מפרשים לענין טומאה שטהרין בארץ ישראל ולא בבבל: **בצנעא.** תחת בגדיו: **דין גרמא.** זה עצם של בן עשירי שמת לו: **ביר.** כמו בר ולא עצם פחות מכשעורה שאינו מטמא במגע ומשא והיה נושאו קשור בסודר לנחמת נפש. ומצאתי כתוב פי׳ ר״ח שזה העצם היה שן אחד וכן כתב איש נאמן וגברא רבא כר״י לא באו ליה יסורין שאינם מאהבה: **הוו ליה ומיתו.** הוו יסורין של אהבה שהאבילות מכפרת את עונותיו:

תוספות והאמר רבי יוחנן דין גרמא כו׳. פרש״י דלאדם חשוב כרבי יוחנן מסתמא לא היו (לו) אלא יסורין של אהבה ותימא דהא מספקא היכא דלא הוה ליה (בנים) כלל דלא הוו יסורין של אהבה והרי כמה צדיקים שלא היה להם בנים וכן יהושע לא מצינו שהיו לו בנים ואי משום בנות ר׳ יוחנן נמי הוו ליה בנות בפרק בתרא דקדושין ונראה לפרש דהכי פריך והאמר ר״י דין גרמא וכו׳ אלמא מדהוה רגיל לנחם אחרים בכך ש״מ דהוו יסורין של אהבה אבל אינם תלוים בכך שצדיקים עלמא פעמים מעונים ביסורין ע״כ׳

אמר הכותב ראוי לעיין אם באים יסורין למי שלא חטא כלל והן יסורין של אהבה וכפרש״י שהקב״ה מייסרו בעוה״ז ואפשר להשיב תשובה כוללת והיא שיסורין הבאים על צדיק כזה הם מחיוב מערכתו וכמו שהקב״ה משדד המערכה פעמים רבות לעשות רצון יראיו כן יוכל לעשות להציל לצדיק הזה מיסורין אבל כשיעשה הקב״ה זה היה ראוי שישלם לו תגמול זכיותיו בעוה״ב בשלמות ורצה להוסיף לו גמול בעולם הבא כיון שסבל יסורין שבאו עליו בחיוב המערכה דומה למה שאמרו בר״א בן פדת דלא הוה ליה למיטעם כפי חיוב המערכה ובקשו צדיקים אחרים ולא היו רוצים שישנה המערכה בעדם כדי שלא למעט מתעלת הגמול הרב בעוה״ב. ויוכל לומר ע״ד השלום שהקב״ה מביא עליו יסורין הללו במי שיש בידו למחות ואינו מוחה כיון שלא בשל חיוב המערכה כתנהגו עם צדיקים אחרים לפעמים כמו עם אברהם אבינו וכיוצא בו. ואי לא דמסתפינא הוה אמינא שדברי רש״י סותרים אלו לאלו שאמר דאשונה הקב״ה מביא עליו יסורין בלא עון ובסוף אמר שהאבלות מכפרי עונותיו. זה יורה שיש לו עונות. אח״כ בקשתי בשער הגמול להרמב״ן וז״ל לשון עון פירושו האמיתי הוא על המזיד. ואפשר שימצא צדיק שלא חטא בזדון כלל אבל בשוגג חטא כמאמר האומר על השכור שראוי לעונשו על מה שנשתכר. אע״פ שאינו בר עונשין על מה שחטא בשכרות כי לפי האמת כל בעל שכל חייב לפתוח עיניו ולבו פקוחות להשמר מכל דבר המביא לידי חטא ולכן היו באים רוב הקרבנות על השוגג ועכשיו שאין לנו קרבן מביא הקב״ה יסורין על הצדיק הזה למרק כל מה שחטא בשוגג והם יסורין של אהבה. ולשון המאמר מחייב זה. אם רואה שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו כדי לזכור אם יש לו שום עון בזדון: **פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה.** פי׳ בטול תורה שלא עשה תורתו קבע כמו שראוי לאיש צדיק. ולא שבטל תורה לגמרי: **פשפש ולא מצא.** פי׳ שאין לו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף בשום עון בודאי ראוי לומר שחטא בשוגג או שכח ועל זה נענש והפי׳ הזה מוכרח ממקומו מהראיה שהביא משן ועין עבד שהרי לא המשיל האדון ליסרו בלא סבה כלל אלא שיש ראוי לייסר בקל ומה שהגדיל יסוריו בשן ועין היה לטוב לו כן הדבר בצדיק שחייב יסורין מה על השוגג ונתמך לו תוס׳ טובה בענין הגמול. והואיל ואתא לידן ראוי שנפרש מ״ש אל תקרי תלמדנו וכו׳ ופרש״י מתורתך אנו למדין אותו כי אע״פ שלמדנו מכאן פי׳ כמי כ״ז נוספת שאינו כמדבר לנכח כמו תיסרנו שרומז על ה׳ ופירושו אתה מייסר אותו רק פי׳ כ״ז שנתינת תלמדנו הוא פעל רבים המדברים בעדם עדיין לא שמענו פי׳ תיו תלמדנו ואין לפרשה אתה נלמד אותנו שהרי כתב רש״י אנחנו למדין אותו והמובן אגלי מפרש״י שפי׳ תלמדנו תלמודנו כאלו יאמר למודנו בדבר הזה וכמו שדרך הלשון לומר תלמוד תורה ופירושה למוד תורה כן נפרש תיבת תלמודנו כמו למודינו ונחזור למה. שהיינו בו לפרש כוונת רש״י ביסורין של אהבה שאמר בהם שבאים בלא עון כונתו לומר בלא עון מזיד. אבל שוגג ושוכח חטא לפעמים. ומזה תתפרש על נכון קושית הגמרא והאמר רבי יוחנן דין גרמא כי הכונה אמיתית באותה קושיא וגם בדברי רבי יוחנן לר׳ אלעזר אי משום בני דין גרמא ובודאי לומר שודאי שרבי יוחנן פשפש במעשיו ולא מצא שחטא בזדון שום חטא א״כ יסורין שבאו עליו היו על השוגג דקב״ה לא עביד דינא בלא דינא ואלו הן יסורין

עין יעקב

לישראל בתורה כמ״ש תורה צוה לנו משה מורשה וכן א״י כדכתיב נתתי לכם מורשה וכן פי׳ עה״ב כל ירושה כדכתיב להנחיל אוהבי יש וכמו שירושה אינה באה לאדם אלא ע״י צער ולסבול כך אין יכול לירש ג׳ אלו אלא ע״י יסורין [illegible] מיד: **כל העוסק בתורה ובגמ״ח וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו.** דקדק בתיבת כל לפי שישנן שלש מיני עונות כדכתיב נושא עון ופשע וחטאה [illegible] אלו למחול לו ג׳ מיני עונות: **א״ר״י נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה.** [illegible] **הא לן והא להו.** [illegible] **ובנים לא.** [illegible] **ואיבעית אימא לא קשיא** [illegible] **הא דהוי ליה ומיתו.** [illegible] קיים פריה ורביה:

יסורין של אהבה ומה שמספר אגלי לומר בתיקון דברי רש"י האחרונים כי מי שהיה לו בנים ומתו סבל ב' מיני יסורין. הא' אבלות וצער לראות במיתתם. הב' שהולך ערירי ואם אולי יש לו עון או עונות בזדון הם מתכפרים ברוב צערו ואבלותו על המיתה בלבד ואל זה כיון רש"י באמרו שהאבלות מכפרת עונותיו ועדיין נשאר לו הצער הב' שהולך ערירי וזה חשוב לו ליסורין של אהבה כיון שכבר הוליד כדמותו. אבל מי שלא היו לו בנים כלל יש לו צער גדול אחד ואין מקום לבנות לו שם יסורין של אהבה שהרי אדם נברא להוליד כדמותו ומי שלא זכה לזה אינו אהוב מהש"י כ"כ ודי לו שיהא הצער הגדול הזה לפרעון כל עונותיו בזדון ע"כ:

מהרש"א ג' מתנות טובות כו'. בתורה כתיב כי לקח טוב נתתי לכם בא"י כתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך בעולם הבא כתיב הנה נתתי לכם את החיים וגו' והוא מבואר תורה ניתנה ע"י יסורין כי תענוגי עוה"ז הם ביטול תורה כמ"ש כך היא דרכה של תורה פת כו' א"י נתנה ע"י יסורין הוא הוראה שלא נתנה הארץ לאכול פירותיה ולהתענג מרוב טובה כי יבא בזה לידי מרד בה' ח"ו כמפורש בפרשה זה בסוף הענין פן תאכל וגו' ורם לבבך ושכחת וגו' עוה"ב ניתן ע"י יסורין בעוה"ז לצדיק למרק עונותיו כדי שיקבל שכרו משלם לעוה"ב והיינו דרך חיים לעולם הבא ע"י תוכחת מוסר שבעוה"ז וע"ז כוונו לומר בברכת המזון ברית ותורה וארץ וחיים ומלכות דוד כו' כמ"ש בפ"ג שאכלו שהוא הוראה שלא ירבה אדם בתענוגי מאכל אך שיאכל כדי שביעה ויזכור ברית דהוא רמז ליסורין כדלעיל כאומר ברית ביסורין כו' ותורה וכן ארץ וכן חיים שבעולם הבא כל אלו ג' מתנות טובות לא נתנו אלא בברית יסורין ועד"ז יש לפרש בפרשת עקב זכר ג' פעמים עינוי ויסורין האחד כל המצוה וגו' והוא לימוד התורה שקולה כנגד כל המצות וכתיב אחר כך למען ענותך לנסותך וגו' הב' א"י דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ וגו' הג' העולם הבא דכתיב בסוף הענין למען ענותך וגו' להטיבך באחריתך. וכתיב התם ומשלם עון אבות אל חיק גומר הא דכתיב בתורה פוקד עון אבות על בנים כוי משמע שהבנים נענשים ומתים בשביל עון אבותם אבל לא משמע מיניה דנתכפר האב במיתת הבן אבל מהאי קרא ומשלם עון אבות וגומר משמע שפיר דנכפר דמשלם את עונו ועונו בכך וק"ל: **מזבח כפרה הוו וכו'.** היינו דאין הקרבן מכפר רק על השוגג: **יסורין של אהבה.** שמייסרו הקב"ה בעולם הזה בלי שום עון להרבות כו' כפרש"י לעיל לא הוו: **ואב"א הא לן והא להו וכו'.** ועיין פי' רש"י ותוספות דאו פירושו דשלוח מחנות איכו נוהג בזמן הזה וק"ק לדבריהם דהא משמע בכל התלמוד דלא היו נזהרין בזמן הזה אלא מטומאת קרי ונדה ולא מן טומאת מת ונגעים ועוד קשה לפירוש שניהם שפירשו הא לן לבבלי הא לבני א"י דרבי יוחנן שהיה מבני א"י קאמר דאין נגעים יסורין של אהבה ובכמה מקומות בתלמוד בפ"ק דקידושין ובב"ק מוכח דהא לן לבני בבל והא להו לבני א"י וכן נראה דתלמוד דידן בבלי הוא ונראה לפרש הכא הא לן והא להו בע"א דה"פ הכא הא לן ר"ל לכל העולם מקרי יסורים של אהבה שמתכפרים על עון וחטא עצמן והא להו דהיינו לצדיקים עצמן שסובלין היסורין בשביל אחרים לא הוו להו יסורין של אהבה כההוא עובדא דרבי פרק הפועלים דלגביה לא קרי ליה יסורים של אהבה כדאמרינן התם וק"ל: **דין גרמא דעשיראה כו'.** פירשו התוספות מדהוה צ"ל לנחם אחרים בכך ש"מ כו' עכ"ל ואנא פירוש שני בערוך גרס ולפירוש ראשון שכתב שם פירש י' בנים היו לו ומתו ומצער ומרוב החביבות היה נושאו כו' ע"ש ולפירוש זה י"ל דהכי פירושו כיון דכל כך היה חביב לו להצטער אלמא דיסורין של אהבה הוו וק"ל:

הרי"ף ג' מתנות טובות ניתנו ע"י יסורין כו'. וקשה דנילף תורה מני' מהיכא דיליף עה"ב דכולהו איתנהו בחד קרא תורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר. ועי"ק מנ"ל לדרוש קרא דאשרי הגבר אשר תיסרנו יה שהוא שמתוך היסורין זוכה לתורה ומתורתך תלמדנו דילמא קרא הכי קאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו ואין ביסוריו ב"ת אלא שיש לו יסורין ומתורתך תלמדנו דהיינו עוסק בתורה מתוך יסורין והכי דרשינן לעיל אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהם ב"ת שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה וגו' ולזה יש לתרץ דרשב"י סבר דאלו ואלו הם יסורין של אהבה מדכתיב כי את אשר יאהב ה' יוכיח כדלעיל ולהכי דריש לה שהמוסר של היסורין הוא שמתוכו זוכה לתורה שלא ניתנה אלא ע"י יסורין ומיהו אכתי קשה דלמא אתא לדרשה דתלמדנו ק"ו תמצא ועיין כדלעיל וצ"ע. והא דלא יליף מתורה אור ודרך חיים מתוך תוכחת מוסר הוא מדשני קרא ולא אמר ואור תורה כדכתיב כי נר מצוה דאי כתב הכי הוה דרשינן ואור תורה ודרך חיים הם מתוך תוכחת מוסר ומדקאמר ותורה אור הפסיק בין תורה ובין דרך חיים לומר שהתורה נמשלה לאור ומה שאמר דרך חיים הוא לימוד אחר שעה"ב הוא מתוך יסורין ועדיין צ"ע. ועי"ל בדקדוק אחר לגמר כילד עה"ב לא ניתן אלא מתוך יסורין והענין הוא בדקדוק הכתוב שאמר ודרך חיים תוכחת מוסר ולא אמר ודרך חיים מוסר או תוכחת ולמה אמר תוכחת מוסר אלא בא לומר שהחוטא והוא מחולל מפשעיו ביסורים ואם אותם היסורין מכוונים כנגד חטאו באותו אבר שחטא ממש אז יתן אל לבו כי לא במקרה היה לו וישוב אל ה' בתשובה שלימה ויבא לעה"ב וזה"ה ודרך חיים לבא לעה"ב הוא כשיש תוכחת מוסר שיכולים להוכיח המוסר שהוא במקום החטא ובזה ניחא שלא הביא ראיה מכאן לתורה לפי שהתורה נקנית בכל אופן של יסורין ואע"פ שלא יהיו תוכחת מוסר אלא מוסר בעלמא. עוד דקדקתי שאמר ג' מתנות טובות להיות שאין אדם זהיר בדבר שניתן לו במתנה כמו שהוזהר בדבר שלקח בדמים שהוא שומרה יפה יפה שלא תאבד לכך נתן הקב"ה אלו הג' דברים ע"י יסורין לפי שמתוך שבאו אליו ע"י יסורין יהיה זהיר בשמירתן אע"פ שהם מתנות מ"מ יהיה נזהר לשומרם כאלו באו לו בדמים יקרים כי כן באו לו ע"י יסורים ויזהר ע"י כן בשמירתם: כל העוסק בתורה כו' אחיה עון וכו'. וצריך להבין דכיון דקובר בניו נרמז במלת עון בג"ח איך יצדק לומר יכופר עון דהול"ל קודם מלת עון שהוא רמז לקובר בנים בג"ח ואח"כ יאמר יכופר ואפשר לפי שמצינו בגמרא שיש עונות מיוחדים לקובר בניו כמו שאמרו בעון נדרים בנים מתים בעון ב"ת בעון שבועות שוא וכו' ויש עונות אחרים שאינם מכריחים לקבור בניו והכא קאמר שמי שיש בידו מאותם העונות המיוחדים לקבור בניו ועושה חסד זה ג"ח ואמת זו תורה יכופר לו אותו עון שהיה ראוי ליענש בו במיתת בניו ואם אח"כ יקבור בניו מכפרים לו כל שאר עונותיו: בשלמא ג"ח דכתיב בחסד ואמת חסד זו ג"ח כו'. יש לדקדק דמאי אולמיה בראיה שהביא מקרא דרודף צדקה וחסד מהאי קרא דכתיב בחסד ואמת דחסד כתיב הכא וחסד כתיב התם ואפשר דבא ללמדנו דהאי עוסק בג"ח אין הכוונה שעושה צדקה בממונו אלא ג"ח בגופו ודייק בלישנא דאמר העוסק בתורה וג"ח ולא שייך לומר עוסק בג"ח אלא כשעוסק בגופו לג"ח לפי שהצדקה הוא העושה צדקה ולא יצדק לומר עוסק בצדקה אלא עושה צדקה ויליף לה דבג"ח איירי האי קרא דכתיב בחסד שהוא ג"ח בגופו מההוא קרא דכתיב רודף צדקה וחסד וההוא חסד ע"כ מדבר בג"ח בגופו דהא כתיב קודם צדקה ואח"כ כתיב חסד ואם כן ה"נ דרשינן האי בחסד יכופר עון שהוא בג"ח בגופו ואינו מדבר במעשה הצדקה: ונגעים לא הוו יסורין של אהבה והאמר מר וכולי. יש לדקדק דקאמר ליה מאי קאמרי ליה דהא מזבח כפרה קאמר וכיון שהם באים לכפר אתה למד שאינן יסורין של אהבה להרבות לו שכר ואפשר לומר בדקדוק אחר דאמר מזבח כפרה דהול"ל אינם אלא כפרה אמנם בא לרמוז שכשם שהמזבח לא היה מכפר כי הקרבנות שעל גבי המזבח היו מכפרים והמזבח היה לרצון ואהבה לפני ה' שיקריבו עליו הקרבנות לכפר כך מי שיש לו יסורין של חטאות הוא דומה למזבח שגורם לכפר על ישראל כך הוא סובל היסורין מאהבה לכפול שכרו ולהיותו גורם ביסוריו כפרה על בני ישראל והוי ממש כמו המזבח שממנו נמשך כפרה לישראל והיינו והוא מחולל מפשעינו ובחבורתו נרפא לנו הרי שהוא גורם כפרה על ישראל: ובנים לא היכי דמי אילימא דהוו ליה וכו', ופירש רש"י והאמר ר' יוחנן וכי אדם כר"י לא הוו ליה יסורין של אהבה והקשו בתוספות תימה כו' ונראה דמקשה מדר"י היה מנחם לאחרים ואי לא הוו יסורין של אהבה היכי הוה מנחם להו כו' וקשה להבין דברי התוס' כי גם לפירושם יש עדיין להקשות כפי המסקנא דלא הול"ל כלל אינם יסורין של אהבה והכי יהושע דלא הוי ליה בנים כלל וכן צריכין אנו לגמר קושיא זו לפירוש רש"י כי הוא קושיא עצומה ועי"ק בשפת הגמרא דאמר ה"ד אי דהוו ליה דלא שייך לומר ה"ד אלא היכי דקשי' לכולהו לדדי והכא לא הוקשו אלא נגד האחד דהוי ליה ומתו ובוודאי דלאכן ניחא נגד האחר

שאמר דלא הוו ליה בנים ואין דרך הגמרא לומר בכה"ג. ה"ד דכך הול"ל ובנים לא הוו יסורין של אהבה היכא דה"ל ומתו והאמר ר' יוחנן אלא היכא דלא ה"ל כלל וגם אין שייך כאן לשון קושיא אלא ה"ל למימר ובנים אינם יסורין של אהבה ומיירי היכא דלא ה"ל כלל. ועו"ק שאמר המתרץ אלא כאן דהו"ל כו' דלא שייך לומר אלא כי אם במקום שעוקר האמור קודם וכאן דחה שלד האחד ואוקי לה בצד השני דלא ה"ל כלל ומה ענין כאן לומר אלא כו'. ונלענ"ד שהתוספות הקשו לפירוש רש"י שפירש שקושית הגמ' היא שאיך אפשר שאדם גדול כר' יוחנן לא היו לו יסורין של אהבה וכפי זה הקשו שכפי המסקנא שאמרו דהיכא דלא ה"ל כלל אינן יסורין של אהבה א"כ יהושע דלא ה"ל כלל יתכן לומר שלא היו יסורין של אהבה שאם המקשה תמה על ר"י גם יש לתמוה מק"ו על יהושע. אבל כפי פירוש בעלי התוס' דלא הקשה הגמרא אלא איך ה"י מנחם לאחרים בדבר שאינו מיסורי אהבה' ואין התימה על שנתייסר ר"י יסורין שאינן של אהבה כי אפשר ואפשר שאע"פ שהיו צדיקים גמורים יהיו מתייסרים ביסורים שאינן של אהבה ולפי זה יהושע נתייסר גם בזה עם שהיה צדיק גמור ואינו מן התימה אבל יש לתמוה כיון שאינם יסורין של אהבה מה נחמה היה מנחם ר"י לאחרים שאין לקבל תנחומין כיון שאינן יסורין של אהבה דבשלמא אילו היה יסורין של אהבה יש מקום לנחם אותם ולומר אל תצטערו כי כזה וכזה אירע לי והקב"ה עושה מאהבי' וגם אתם כאחד מהם. ובזה תבין דברי התוספות שהאריכו לומר ולפעמים וזהו ביאור נכון בדברי התוספות אבל עכשיו נתחזקה הקושיא לדברי רש"י איך מתישב לפי המסקנא התימה שתמה על רבי יוחנן איך אפשר שלא היו לו יסורין והרי ק"ו לפי המסקנא מיהושע איך לא היו יסורין של אהבה. ונלענ"ד דבעל הגמרא ראה דברי רבי יוחנן שאמר בנים אינם יסורים של אהבה שאם באנו לפרש במי שלא היו לו בנים כלל קשה הדבר כיון שמתחלת ברייתו הוא עקר ואינו ראוי להוליד איך יתכן לומר שהם יסורין שאינן של אהבה כי מה פשעו מה חטאתו ומעולם נגזר עליו עקרות ולא יהיה ראוי להוליד לכך אין לפרש פירוש זה ואם יש לפרש הוא הוו ליה ומתו שכיון שנצטער לראות במיתת בניו הם יסורין של אהבה וז"ש היכי דמי אי דה"ל ומתו והא אמר ר' יוחנן אפשר דגברא רבה כרבי יוחנן לא ה"ל יסורין של אהבה שאם באת לומר דהיכא דלא ה"ל כלל זה לא יתכן לקרותם יסורין כיון שלא נגזרו עליו בנים ולכך אמר אלא לעקור הסברא האחד דס"ד דמ"א לאוקמי במי שלא היו לו בנים כלל דלעולם איכא לאוקמי הכי כאן דלא ה"ל כלל ויראה שדקדק עכשיו דברי רבי יוחנן שלא אמר בנים הוו יסורין שאינם של אהבה שאם היה אומר כן היה לנו להקשות למה נגזרו עליו יסורין כיון שבני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא ואם במזלו לא היו לו בנים מה פשעו ומה חטאתו אלא ה"ק בנים אינם יסורין של אהבה לומר שלא יחשוב מי שלא היו לו בנים כלל שהגיע לגדר יסורי אהבה כדי שיכפלו לו שכרו בעה"ב כי מניעת הבנים אינם יסורין של אהבה ולזה דקדק ואמר כאן דלא ה"ל כלל כלומר כאן שאומר שאינם יסורין של אהבה הוא במי שאין לו בנים כלל כי לא היו לו יסורים של אהבה וגם לא נאמר שהיו לו יסורין שאינם של אהבה כי לא הא ולא הא ה"ל דבנים במזלא תליא מלתא ובדקדוק זה שדקדקנו מתיישב ג"כ הצד האחד הא דה"ל ומתו כי הם יסורין של אהבה שעתיד הקב"ה לכפול לו שכרו לעה"ב והשתא ליכא לאקשויי מיהושע שהי' אדם חשוב וגדול ולא הי' לו בנים כלל דהא הכא לא איירי דומי שלא היו לו בנים כלל הם יסורים שאינם של אהבה כדי להקשות כן אבל הכא איירי דומי שלא היו לו בנים כלל אינם יסורים של אהבה ויהושע שלא היו לו בנים כלל לא השיג יסורין של אהבה בדבר הזה וגם לא היה לו בזה יסורין שאינם של אהבה כי חלילה לצדיק שכמותו שיהיה לו יסורין שאינם של אהבה אבל אם לא השיג בזה יסורים של אהבה אין לתמוה איך לא השיג יסורים של אהבה דאפשר להיות צדיק גמור כל ימיו בלי יסורין ואפי' של אהבה שאם יש לתמוה הוא אם יהיו לו יסורין שאיני של אהבה לצדיק גמור והוא דבר פלא ונוה נס שכיון שאנו אומרי' במי שלא היו לו בנים כלל לא הי' לו יסורי' של אהבי' אפס' במניעת הבני' אינו יסורין ושמא ואולי נתייסר יהושע וצדיקים שכמותו בדברי' אחרי' שהם יסורי' של אהבה אע"פ שלא' שמניעת הבנים אינם יסורי' של אהבה. והשתא ניחא דמעיקרא דס"ד במ"ש ר' יוחנן אינם יסורים של אהבה הוא כלומר הם יסורים שאינם של אהבה ומשום האי סברא לא מוקמית ליה במי שלא היו לו בנים כלל דא"א לומר שהם יסורים שאינם של אהבה כיון דבמזלא תליא מלתא וכפי סברא זו ל"ל דר' יוחנן אמר שהם יסורי' שאינן של אהב' ומוקמינן ליה ע"כ במי דהו"ל ומתו ולפי זה הוה קשיא לן איך אפשר דרבי יוחנן הו"ל יסורין שאינם של אהבה אבל לפי התירוץ שדקדקנו בדברי ר' יוחנן שלא אמר הם יסורים שאינם של אהבה אלא אינם יסורין של אהבה דבהכי מתוקם שפיר דר"י במי שלא היו לו בנים כלל כי אינם יסורים של אהבה וגם אינם יסורים שאינם של אהבה א"כ השתא ניחא מיהושע ושאר הצדיקים שלא היו להם בנים כלל שאין בזה חסרון כבוד להם כי במזלא תליא מילתא ולא איקרו יסורין במי לומר כיון שהיו צדיקים ונתייסרו בעה"ז הם יסורים של אהבה כדי לכפול שכרם בעה"ב כי אלו אינם נחשבים יסורים כדי לקרותם יסורים של אהבה ואפשר שהיו להם יסורים אחרים של אהבה ואם לאו אין להם בזה חסרון כי אפשר לצדיקים גמורים שיהיו בשלוה ולא יהיו ביסורים אפילו של אהבה וזה נ"ל דקדוק דק במאמר דוק והבן:

רבי יוחנן חלש עאל לגביה ר' חנינא אמר ליה חביבין עליך יסורין אמר ליה לא הן ולא שכרן אמר ליה הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה ואמאי לוקים ר' יוחנן לנפשיה דהא רבי חייא בר אבא חלש ועאל לגביה רבי יוחנן ואמר ליה חביבין עליך יסורין אמר ליה לא הן ולא שכרן אמר ליה הב לי ידך יהב ליה ידא ואוקמיה וליקום איהו לנפשיה אמרי אין חבוש מתיר את עצמו מבית האסורין רבי אלעזר חלש עאל לגביה רבי יוחנן חזא דהוה קא גני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא חזייה דהוה קא בכי ר' אלעזר אמר ליה אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות אי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר א"ל להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא אמר ליה על דא ודאי קא בכית ובכו תרווייהו אדהכי והכי אמר ליה חביבין עליך יסורין אמר ליה לא הן ולא שכרן אמר ליה הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה. רב הונא הוו ליה ת' דני דחמרא איתקוף עאל לגביה ר' יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן. [ואמרי לה רב אדא בר אהבה ורבנן] אמרו ליה ליעיין מר במיליה אמר להו ומי חשידנא בעינייכו אמרי ליה מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא. אמר להו אי איכא [מאן] דשמיע עלי מילתא לימא אמרי ליה הכי שמיע לן דלא יהיב מר שיבשא לאריסיה אמר להו מי קא שביק לי מידי מיניה הא קא גניב ליה כוליה אמרי ליה היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים אמר להו קבילנא עלי דיהיבנא ליה איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא ואיכא דאמרי אייקר חלא ואזדבן בדמי דחמרא:

גלייה. רבי יוחנן לדרעיה: נפל נהורא. שהיה בשרו מבהיק שיפה היה מאד כדאמרינן בהשוכר את הפועלים: אי משום תורה. שלא למדת הרבה כרצונך: אחד המרבה. לענין קרבנות שנויה בשלשה מנחות נאמר בעולת בהמה ריח ניחוח ובמנחה ריח ניחוח ללמדך שאחד המרבה וכו': אי משום מזוני. שאינך עשיר: על דא ודאי קא בכית. על זאת ודאי יש לך לבכות: דני. חביות: תקיפו. החמילו

עיון יעקב

הב לי ידא. אפשר שלא נראה מי שהוא חולה יהי' ידו פתוחה לפרוש את עצמו בצדקה וזה ג"כ היה כוונת איוב סי' כ"ט כי אמלט עני וגו' אב אנכי לאביונים ולרמז זה אמר הב לי ידא בצדקה לפרוש את עצמו: אי משום תורה דלא אפשת. מה שיש לפרש בשני דיבורים רש"י זה אחר זה עיין בחידושי' פאר יעקב: על דא ודאי קא בכית. בזהב שיבה מתמיה על לשון ודאי דקאמר והגיה בב"ע ול"נ דה"ק על דא ודאי כלומר שזה יהיה ודאי שסופרה בלי בעפרה בודאי כי מי גבר יחיה ולא יראה מות מש"ה אם בכית ובכו תרוייהו אם לצער על תימתו של זה וזה על של זה כיון שסיבתם ודאי שימותו: לעיין מר במילי. כי חמרא אכתפיה דמרן שור כראי' בש"ס דב"ב וכדכתיב היין בוגד נגר יסיר והוא לא היה חשוד בעיניו להיות מתגאה ח"ו שהוא עצמו יפשפש במעשיו וכדאמר רב הונא עצמו לגבי הרואה שיסורין באים עליו יפשפש במעשיו:

שמילו: לעיין מר במיליה. יפשפש במעשיו: איכא דשמיע. אם יש בכם ששמע עלי דבר שאני צריך לחזור בי יודיעני: שבישא. חלקו בזמורות שגפן שחותכין מהם בשעת הזמיר ותנא כשם שחולקין ביין כך חולקין בזמורות ובקנים. שריגים מתורגם שבישין: מי שביק לי מידי מיניה. וכי איני חשוד בעיניכם שהוא גונב לי הרבה יותר מחלקו: בתר גנבא, גנוב וכו'. הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעם גניבה:

תוספות ה"ג לא כל אדם זוכה לשתי שולחנות אבל אין לגרוס אין אדם זוכה דהא כמה צדיקים זוכים לשתי שולחנות כגון רבי וכדאמרי' בפרק בתרא דהוריות: דעביד דינא בלא דינא. הרבה צדיקים יש שלוקין בגופן ובממונם אלא הם יודעים שלא היה נותן שניא לאריסיה והיו רוצים לרמוז לו שלא יעשה עוד:

מהרש"א חביבין עליך יסורין כו'. אשכחן בכמה דוכתין שהצדיקים היו מקבלים עליהם היסורין באהבה כהך עובדא דראב"ש בפרק הפועלים והיינו היכא דליכא ביטול תורה דהוו יסורין של אהבה כדאמר לעיל אבל כל הכהו עובדי דהכא משמע דהוו קשי כ"כ שהיה ביסורים שלהם ביטול תורה מדאמר דהוו צריכים להקים אותן ולכך קאמרי דלא הן ולא שכרן וק"ל: ליקום רבי יוחנן לנפשיה וכו'. ולעיל גבי ר' חייא ב"א לא תקשי ליה דלוקמי ר' חייא לנפשיה דאפשר דהוה סבור בחליו שא"א כלל לאוקמיה לקום אבל רבי יוחנן דלפי דעתו שאפשר לאוקמיה לקום כדמוכח בעובדא דרבי חייא ב"א לעיל דיהיב ליה ידיה גם שראה בו שקם א"כ כשהוא היה חלוש לוקים אנפשיה ומשני דאינו דומה דודאי ידע דא"א לקום מנפשיה אלא ע"י אחר משום דאין חבוש כו' וק"ל: אי משום תורה כו'. הוא מבואר ע"פ מ"ש בשלהי מועד קטן חיי ובני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא. אלא במזלא וכתבו התוספות שם ובתוספות סוף פ"כ דשבת הא דאמרינן אין מזל לישראל י"ל על ידי זכות גדול משתנה המזל ולפעמים אין משתנה כדאמרי' בתענית בר"א בן פדת דא"ל כו' בעולי דאיברי בעידנא דמזוני עכ"ל ואפשר דהיינו ההוא חולה דהכא שאמרו בר"א דשם ר"א בגמרא הוא ר"א בן פדת וז"ש אי משום תורה שהיא חיי האדם כמו שכתוב כי היא חייך ואורך ימיך אין זה תלוי בזכות כי לא כל אדם זוכה להרבות בתורה כמ"ש בזה דהכל במזל תלוי אפילו ס"ת שבהיכל ואחד המרבה כו' ואי משום מזוני לא כל אדם זוכ' כו' דמזוני דעולם הזה במזלא תלוי וכמ"ש לו הקב"ה בעולי דאיברי בעידנא דמזוני כדאמרינן במסכת תענית ואי משום בני דין גרמא כו' ולאו בזכותא תלוי אלא במזלא וק"ל: להאי שופרא דבלי בו'. גם שהפליגו בפרק הפועלים בשופריה דר"י אינו דומה שבכו בשביל שופריה לחודי' ואפשר דבלטערו על זכרון חורבן ירושלי' כדאמרינן שם דאר"י אנא אשתיירי משפירי ירושלים כמלא כשיעות כלה השופרא מכל בני ירושלים בעפרא מיהו בההוא דכדרים דר"ע רק ושחק ובכה על שופרא דאשת טורנסרופוס א"א לפרש כן ודו"ק: תקיפו ליה כו'. דגם רב הונא שהיה עשיר גדול כדאמרינן במסכת תענית יין הרבה כ"כ בת' דכי שכולם תקיפו ודאי דין שמים בהשגחה הוא וע"כ א"ל ליעיין מר במילי' לפשפש במעשיו ע"כ: בתר גנבא גנוב וטעמא טעים. נראה לפרש המשל הזה ע"פ הדין שכינו בר"פ מרובה אין הגונב אחר הגנב משלם כפל וד' וה' וז"ש דהגנב עצמו גם שמים גנובים ימתקו אינו טועם לו שהוא ירא לשלם כפל ד' וה' תחתיו בטובח ומוכר אבל הגונב מן הגנב גם שהוא חייב לשלם הקרן טועם לו והגנובים ימתקו לו כיון שלא ירא לשלם כפל וד' וה' גם שאין המשל הזה דומה ממש לעובדא דרב הונא שהוא נוטל את שלו לפי דעתו מ"מ לפי מאי דשמיע להו ולא הוה חשוד לאשם הוה קלת בדומה וק"ל:

הרי"ף א' המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין וגומר. פירש רש"י ז"ל א' המרבה לענין קרבנות שנויה בשלהי מנחות שכוונה שדקדק רש"י כיון שאמר אי משום תורה דלא אפשת כך הול"ל אחד הממעיט דלא אפיש ואחד המרבה דהיינו אפיש ולמה פתח באחד המרבה לז"א לענין קרבנות שנויה כלומר אע"פ שלענין זה אינו מדוייק לפתוח באחד המרבה לענין קרבנות שנשנית שם נ"ל אחד המרבה ואחד הממעיט כי שם שנויה בזה הלשון כאמר בעולת הבהמה אשה ריח ניחוח וכאמר במנחה אשה ריח ניחוח לומר אחד המרבה שהוא עולת הבהמה ואחד הממעיט שהיא המנחה שניהם שוין ובלבד שיכוין לבו לשמים: ומה שאמר להאי שופרא ובולי הוא על שלא הניח בן אחריו כי מי שמניח בן אחריו כאילו לא מת ויופיו עומד לעולם: מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא. דקדק בלשונו שלא אמר דעביד בלא דינא אלא אמר דעביד דינא בלא דינא לרמוז שאע"פ שידענו דלא עביד קודשא בריך הוא בלא דינא מ"מ נדקדק עוד לדון מדה כנגד מדה ולז"א מי חשיד דעביד דינא עושה הדין היושר בלא דינא מכוונת כנגד חטאו וכן פקד ה' על רב הונא ביין לפי שחטא עם אריסו בזמורות הכרם:

תניא אבא בנימין אומר על ב' דברים הייתי מצטער טו שם
כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום [על תפלתי שתהא לפני מטתי] מאי לפני מטתי אילימא לפני מטתי ממש והאמר ר"י אמר רב ואמרי לה ריב"ל ואמרי לה במתניתא תנא אבא בנימין אומר מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הכותל שנאמר °ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ישעיה לח
ה'. לא תימא לפני מטתי אלא אימא סמוך למטתי. ועל מטתי שתהא נתונה וכו' דאמר ר' חמא בר חנינא ואמרי לה אמר רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הווין ליה בנים זכרים שנ' °וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים. תהלים יז
רב נחמן בר יצחק אמר אף אין אשתו מפלת נפלים כתיב הכא תמלא בטנם וכתיב התם °וימלאו ימיה בראשית כה
ללדת. תניא אבא בנימין אומר שנים שנכנסו להתפלל וקדם א' מהם להתפלל ויצא ולא המתין לחבירו טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר °טורף נפשו באפו הלמענך איוב יח
תעזב ארץ ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר °ויעתק צור ממקומו. ואין צור אלא שם
הקב"ה שנאמר °צור ילדך תשי ואם המתין לו מה דברים לב
שכרו אמר רב (אסי) [יוסי] ברי חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר °לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגומר ישעיה מח
ויהי כחול זרעך וגומר:

סמוך למטתי. כל ימי נזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקרא ק"ש ואתפלל. וכתבו בתוספות

עיון יעקב

על שני דברים הייתי מצטער וכו'. הא דאיצטריך להצטער על זה הלא הבחירה בידו ומי מעכב על ידו שלא לעשות כן. וי"ל לפי שבימי נערותו לא עשה אלו ב' דברים ומפני חסרון ידיעתו עד עתה ע"כ היה מצטער כל ימיו על עבר. או י"ל שאם לפעמים ע"י אונס לא היה יכול לעשות כן ועל זה היה מצטער: גורם לשכינה שתסתלק מישראל. עיין בתו' דוקא בזמניהם שבתי כנסיות היו בשדה. וי"ל הטעם על מה שמסתלק השכינה לפי שישראל קדושים הם ויש בהם ג' סימנים ביישני' רחמנים גומלי חסדי' לכך השכינ' שורה עליהם אבל שמעיז פנים נגד חבירו ולא המתין עליו נסתלק הבושה גם יש בו מדת אכזריו' שאינו מרחם על חבירו והניחו לבדו בסכנה וגם מונע הגמילות חסד מחבירו וכפרש"י ד"ה למלותו וכו' לכך גורם לשכינה שתסתלק מישראל ולהיפך כשהממתין על חבירו ומברך כג' ברכות כנגד ג' מדות טובות אלו שיש בו כדכתיב ויהיו כחול זרעך וגו' כנהר שלומך וצדקתך כגלי ים:

בתוספתא שמותר לעסוק בתורה קודם התפלה: צפון לדרום. ראשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום. ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב לפיכך כשר להפך דרך תשמישו לרוחות אחרות: וצפונך. לשון צפון ושפיה דקרא ישבעו בנים: תמלא בטנם. תמלא ימי הריונם: טורף נפשו באפו וגו'. לך אומר אתה גרמת לטרוף נפשך באפך ומאי הנפש זו תפלה כמו שנאמר ואשפוך את נפשי לפני ה': הלמענך תעזב ארץ. וכי בשביל היית שבשבילך שיצאת מבה"כ והנחת הצבור תסתלק השכינה ויעזוב את הצבור המתפלל לפניו: לו הקשבת. לשון המתנה הוא: למצותי. בשביל מצותי שצויתי לגמול חסד:

תוספות שלא יהא דבר חוצץ. אבל מלתא דקביעא כגון ארון ותיבה אין זה הפסק אבל מעט נראה שאין זה קבוע: ולא המתין כו'. פר"ת דזה היה להם בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה ולכך בלילה יש להמתין והר"י היה מאחר תפלתו ומאריך עד שיצאו כולם ואם בתוך כך היה שום אדם בא בבה"כ היה מעיין בספר עד שגמר תפלתו ונאה להחמיר אף לנו:

מהרש"א אלא אימא סמוך למטתי וכו'. פירש"י בשחרית מיד בקומו מתפלל וקורא ק"ש וק"ק למה תלה הדבר בסמוך למטתו דהא אם השכים לעמוד קודם עמוד השחר לא היה מתפלל וקורא ק"ש סמוך למטתו וע"ק דמימרי' זו לא שייכא הכא בפי' זה דע"כ לא איירי אלא בתפלת ק"ש של ערבי' גם אינו דומה שהגיה דבריו שלא אמר כלל לפני מטתי ולולי פירושו נראה דנסמכו הדברי' שאומר אח"כ ושתהא מטתי נתונה כו' ובפי' תר"י ע"ד הרוצה להחכי' ידרים ולהעשיר יצפין כו' ע"ש באורך שיש לאדם להתפלל ולצדד לצפון או לדרום דהיינו שיתן לו הש"י בנים חכמים בתורה ועשירים ח"ש אלא איירי לפני מטתי היינו סמוך לשכיבה בלילה התפלל מקודם על שיתן לו הקב"ה בנים ושתהא מטתו נתונה בין צפון כו' על שני דברים התפללתי שיהיו בני אלה הנולדים לי חכמים ועשירי' ושאמר דהוויין לו בנים זכרי' כו' הל' משמע דהיינו מעילא כשתתקבל תפלתו שיהיו חכמים בתורה ועשירים מעילא יהיו זכרים דנקבה לא שייכא חכמה כדאמרינן דאסור ללמדה תורה ולא שייכא בה עשירות דמזלא אזיל לפי מזל האיש כמ"ש בנדה נקבה נקייה באה כמפורש שם בפ"ק דסוטה בחדושינו ע"ש ומייתי לה מהאי קרא וממתים ידך ה' וגומר פירש"י ולפונך לשון צפון ושפיה דקרא ישבעו בנים עכ"ל והוא דחוק שלא הזכיר רק לצפון גם בנים משמע נמי נקבות כדאמרי' במסכת יבמות ונראה לפי דרכינו דהאי מזמור בתפלת לילה דסמוך לשכיבה מדבר כמ"ש תפלה לדוד וגומר בחנת לבי פקדת לילה וגומר ומסיים בו ממתים ידך ה' וגומר שהוא מל' אנשים שיתן לו זרע אנשים שיהיו חלקם בחיים דהיינו בתורה כמ"ש כי היא חייך גם בעשירות דהיינו ולפונך תמלא בטנם וישבעו בנים וגם יניחו יתרם לעולליהם מתוך עשירות ואמר דוד ברוח הקודש על ידי תפלה זו שבלילה קודם שכיבה אני בצדק אחזה פניך ואשבעה בהקיץ משינתי זה מוה שחזיתי שמובטח ברוח הקודש בלילה ושוב ראיתי בערוך בערך תבל שפירש בזה ג' פירושים ואתפלת ערבית ע"ש וק"ל: טורפין וגו'. כענין שאמרו שיש מלאכי רחמים המוציאים תפלת אדם לפניו יתברך ואם אין אדם זכה לכך יש מלאכים אכזרים ומקטרגין ועורפין את תפלתו ומונעים אותה מלהגיע לפניו יתברך וח"ש טורף נפשו זו תפלה כפרש"י באפו דהוא מלאך האכזרי הנקרא אף כמו שכתב בנדרים והוא מדה כנגד מדה מה שהוא גורם לחברו שהוא חרד בתפלתו ונטרפת ואמר הלמענך תעזב גו' כפרש"י ועיקר שאתה חושב שלמענך שיצאת לא יהיה עוד משגיח על היחיד שבב"ה והיינו תעזב הארץ כמ"ש ברשעים שאומרים עזב אלהים את הארץ ואמר ולא עוד כו' שנאמר ויעתק צור ממקומו ואין מקומו אלא בישראל כמ"ש בכל צרתם לו צר שהשכינ' עמהם בכ"מ שהם וק"ל: לו הקשבת למצותי וכו'. עיין פרש"י שהוא דחוק ובע"י בשם ר"י למצותי מלשון צוות וחבורה ויהיה פי' לו הקשבת שהיית ממתין ומקשיב לענות אמן על כל ברכה שתשמע מחברך צוות לך בב"ה יהיה כך כנהר שלום גו' ועי"ל דסמך בהך דרשא אקרא דלעיל מיניה דכתיב ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך גו' דהיינו שתועיל לחברך להציל מסכנה מדריכך בדרך תלך דהיינו שהולך בב"ה בדרך שהלכת וע"ז לו הקשבת למצותי זאת ויהי כנהר גו' וק"ל:

[תניא] אבא בנימין אומר אלמלא נתנה רשות לעין טז לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני ו המזיקין אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא. א"ר הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה שנאמר יפול מצדך אלף ורבבה מימינך. אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו הוי הני ברכי דשלהי מנייהו (הוי) הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו הני כרעי דמנקפין מינייהו האי מאן דבעי למידע להו לייתי קיטמא נהילא ונהדר אפורייא ובצפרא חזי כי כרעי דתרנגולא. האי מאן דבעי למחזינהו לייתי שלייתא דשונרתא אוכמתא בת אוכמתא בוכרייתא בת בוכרייתא ולקלייה בנורא ולשחקיה ולמליה לעיניה מיניה וחזי להו ולשדייה בגובתא דפרזלא ולחתמיה בגושפנקא דפרזלא דילמא גנבי מיניה ולחתום פומיה כי היכי דלא ליתזק. רב ביבי בר אביי עבד הכי [חזא] ואתזק ובעו רבנן רחמי עליה ואתסי:

תהלים צא

לראות. את כל השדים העומדים לפניו: כי כסלא לאוגיא. כשורות אפירה המקפת את השוגה שעושין תחת הגפנים: כסלא. היא תלם של מענה המוקפת סביב (סביב) את כל השוגה והגפן נטועה בתל: האי דוחקא דכלה. (שבת נקראת כלה) פעמים שבני אדם יושבים רווחים ביום שבת שבאים לשמוע הדרשה ודומים להם כיושבים דחוקים: ברכי דשלהי. ברכים עיפים: הני מאני דרבנן דבלו. בגדי התלמידים שבלים מהרה והם אינם בני מלאכה שתבלה בגדיהם: מחופיא דידהו. המזיקים באים ויושבים אצלם ומתחככים בהם: חופיא. לשון חופף: שלייתא דשונרא. שליית הולד של חתול נקבה: בוכרתא. הבכורה לאמה ואף אמה היתה בכורה: ולימלי עיניה מיניה. ישים ממנו מעט בעיניו כל לשון נתינה בעין קורא בלשון גמרא מלוי לפי שבדבר מועט הוא מלא: גובתא דפרזלא. קנה חלול של ברזל: ולחתמיה. לקנה: בגושפנקא דפרזלא. בחותם של ברזל דבמידי דלייר וחתים לית להו רשותא ע"כ:

ובצפרא

עיון יעקב

אינהו נפישי מינן. מדקאמר רק דנפישי מינן מכלל דפליגי אהא דרב הונא דבסמוך דאמר דכל חד וחד מינן אלף מזיקין משמאלו ורבבה מימינו ול"נ דק"ל דהאי פסוקא יפול מצדך אלף ורבבה מימינך הפי' כהאי' בכ"ר פ' נשא פ' י"ב דף רס"ח ע"א דקאי אמלאכים שהם שומרים את האדם ע"ש: וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא. ולהאי פי' הפסוק בתהלים קשיא דפעמים יתהלכו אלו מזיקין לפי שכרוס זולת לבני אדם כודרים לקמן אלו דברים שעומדים ברומו של עולם והו התפלה ובני אדם מזלזלים בה ועיי"ש נרקן בו המזיקין: אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מינייהו הני ברכי דשלהי מינייהו וכו'. נראה דאתא לאשמועינן בכל זה שאם אירע לאדם א' מאלו יאמר שיר של פגעים ויהי נועם להנצל מן המזיקין:

מהרש"א ובצפרא כו'. דבלילה כשאדם שוכב על מטתו שכיחי מזיקי' טפי כמ"ש לא תירא מפחד לילה גו' מדבר באופל גו' כי הרוחות מתדבקין באדם ביותר בלילה בעת השינה כדאמרינן בפרק סכולה דים חלומות בלילה בשינה על ידי שדים ומזיקי' וק"ל:

יז פס מ"א ח תניא אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר °לשמוע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך בבית הזה במקום רנה שם תהא תפלה. אמר רבין בר [רב] אדא אמר תהלים פב רבי יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבה"כ שנאמר °אלהים נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ומניין לשלשה שיושבין פס בדין ששכינה עמהם שנאמר °בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם מלאכי ג שני° אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע קדושין מ' וע"ש מהרש"א ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו מאי ולחושבי שמו א"ר אשי אפי' חשב אדם לעשו' מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ומניין לאחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו. שנאמר שמות כ °בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך וכי מאחר דאפי' אחד תרי מיבעי' תרי מיכתבן מילייהו בספר הזכרונות. חד לא מיכתבן מיליה [בספר הזכרונות]. וכי מאחר דאפי' תרי תלתא מבעיא. מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל דדין נמי היינו תורה וכי מאחר דאפי' תלתא עשרה מיבעיא עשרה קדמא שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי:

במקום רנה. בבית הכנסת ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימות קול: בעדת אל. בבית מועד שלו: ומנין לי' וכו'. עדה קרויה עשרה שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת וגו' יצאו יהושע וכלב: בקרב אלהים ישפוט. ואין בית דין קרויים אלהים אלא בג': ויקשב ה' וישמע. מומתק להם שם: אשר אזכיר את שמי. אשר יזכר שמי ע"פ מלותי ודברי: אבוא אליך. לשון יחיד הוא: מיכתבן מלייהו. כדכתיב ויכתב ספר זכרון: קדמא שכינה ואתיא קודם שיהיו כל העשרה אלהים נצב בעדת אל מעיקרא משמע: עד דיתבי כדכתיב ישפוט בשעת המשפט:

תוספות חד לא מכתבן. כלומר עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין כדאמרינן וכל מעשיך בספר נכתבין וכ"ש מדה טובה ע"כ:

אמר הכותב כתוב להלן בפרק זה רבי אמי ורבי אסי אף ע"ג דהוי להו תליסר בתי כנסיות בטבריא לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכי דהוו יתבי וגרסי. וכפי ההלכות זה סותר למ"ש אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת ועוד יקשה באמרו במקום רנה שם תהא תפלה שיראה כמערכה על הדרוש כי המתפלל בביתו ואינו רוצה לילך לב"ה לתפלה כן יעשה אל הרנה שלא ירצה לילך לב"ה לא אל הרנה ולא אל התפלה ונראה שבא להזהיר אל מי שיחשוב כי הלא טוב לו כדי להתבודד בתפלתו לעשות לו בביתו עליית קיר קטנה ושם יתבודד וישאל ומלפניו יתברך צרכיו המיוחדים לו. ואמנם גלוי ומפורסם אצלו כי בכל עת אשר יחפוץ לומר זמירות ותשבחות בחבורת אחרים כמנהג המשוררים יתחייב לילך לבית הכנסת. לבטל זאת הסברא אמר במקום רנה שם תהא תפלה כפי פרש"י ובזה אין סתירה כלל לדברי רבי אמי ורבי אסי דלא הוו מצלו אלא היכא דהוו גרסי כי גם שם לא היו מתפללין ביחיד אלא בחברת תלמידיהם כי רבים הם והיו יותר חשובים בעיני השי"ת יותר מכל בתי כנסיות שבעולם אבל אם אין להם תלמידים להתפלל בחברתם אע"פ שיהיה לו מקום הגון בביתו מיוחד להתפלל הוא לבדו בהתבודדות גדול לא נכון לעשות כן רק שילך לבית הכנסת:

מהרש"א במקום רנה כו'. ובפרק אין עומדין דרשינן מהאי קרא שיקדים שיר ושבח ואח"כ ישאל אדם צרכיו ועניניו חדא הוא דכיון דלא ישאל אדם צרכיו אלא לבתר רנה ושיר ועיקרו בב"ה כפרש"י ע"כ לא ישאל גם צרכיו אלא שם בב"ה והיינו בסתם בני אדם להתפלל בביתו אבל מי שיש לו מקום קבוע ללמוד תורה יש לו להתפלל שם כדאמרי' בר' אמי ור' אסי דהוי מצלי ביני עמודי דהיינו בית המדרש שלהם וקדושתו עדיפי מקדושת בית הכנסת וק"ל: ומנין לי' כו' ומנין לג' כו'. כל הני מילי די' וג' וב' וא' משנה שלימה היא בפ"ג דאבות ומייתי לה מהני קראי אלא דמייתי לה כולהו לענין עוסק בתורה ואפשר דאילו לא כאמר קאמר התם אבל הכא בשמעתין מצריך לריכי לכל הני קראי כדקאמר וכי מאחר דאפי' חד תרי מבעיא כו' הוצרך כל חד וחד למלתיה מיהו הא דמוסיף התם ומנין אפי' ה' שנאמר ואגודתו על ארץ גו' לא מצריך ליה הכא והביאור גבי עשרה המתפללין אמר אלהים נצב כביכול שהוא עומד שם עם המתפללים דאסור לישב תוך ד"א של המתפלל וגבי ג' בדין שהדיינין ומצוה בישיב' קאמר כמו בקרב אלהים גו' כמו שהם יושבין כדמסיק ג' עד דיתבי: שאפי' אחד שיושב ועוסק בתורה כו'. שנאמר בכל המקום אשר אזכיר. וגו' והכי מפרש לה לענין עוסק בתורה בכ"מ שאתן לך רשות להזכיר שמי דהיינו בדרך לימוד אבל בענין אחר אסור להזכיר ש"ש דהוה לבטלה וק"ל: תרי מיכתבן מילייהו כו'. לפי ששנים ומתוך משא ומתן שלהן בד"ת יבואו ברוב על האמת שניתן ליכתב מלייהו בספר זכרונות לפניו ית' אבל הא' אפשר שיבא לטעות בלימודו ולא ניתן ליכתב:

הרי"ף בבית הזה וגו' במקום רנה שם תהא תפלה. ויש לדקדק מנא להו לדרוש במקום רנה שם תהא תפלה ולא דרשו במקום תפלה שם תהא רנה אמנם דקדקו בכתוב שנכנס גבי לשמוע אל הרנה ואל התפלה ויצא באחת

עיון יעקב

אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. והא דאמרינן לקמן רב אמי ורב אסי מצלי ביני עמודי תירץ הכותב דכאן בתפלת יחיד קאמר ומהרש"א חי' דקדושת בית המדרש עדיף מקדושת בית הכנסת ולרבותא קאמר הכא בה"כ. ועוד י"ל דכאן מיירי אף שאינו מתפלל בלשון הקדש רק בלשון שרגילין בני אדם לדבר בלשון ארמי וכיוצא בו כפי לשונם שאז אין ומלאכי השרת מכירין בלשון ארמי ואין תפלתו נשמעת אלא בבה"כ ששם השכינה בעצמו לקבל ולשמוע תפלתו אפילו כשמתפללין בלשון ארמי: מתפלל לפניך בבית הזה. אף על גב דפשטא דקרא קאי אבית המקדש מ"מ ה"ה בה"כ וה"מ דנקראין מקדש מעט: במקום רנה. ששם מזמרין שבחו של מקום ומזמורי תהלים משא"כ במקוואות אחרים דבטל השיר לאחר החורבן בית המקדש כדאי' ס"פ דגיטין ובסוטה וגם צריך להתפלל אדם מתוך שמחה של מצוה שעי"כ שכינה שורה וכדאי' לקמן ריש פ' אין עומדין ובשבת דף ל' ע"ב שם תהא תפלה: שהקב"ה מצוי בבה"כ. כי עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות לקבוע בארץ ישראל כדאיתא בפרק בני העיר ולכך נקרא ארץ ישראל ומעיקא כי הא דאמר ר' אבא פרק כ' דכ"ב דף כ"ה שכינה במערב מאי אוריה אוריה ע"ש והיא ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה לכך תפלתו יותר נשמעת שוה ומה"ט עשרה שמתפללין שכינה עמהם כי כל בי עשרה שכינה שרי' והן אל כביר לא ימאס: שנאמר אז נדברו יראי ה'. כי כל שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר וכו' כדאי' בשבת דף ל"א להכי קאמר אז נדברו יראי ה' דוקא בד"ת משא"כ אם אין בו יראת ה' לא מהני ליה מה שעוסק בתורה כי גדולה תלמוד שמביאו לידי מעשה ולה"ק ולחושבי שמו בזה שלומד על מנת לעשות ונאנס ולא עשאו מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו ועיין בחידושינו בקידושין פ"ק דף מ': ונאנס ולא עשאה כאילו עשאה. והא דאמרינן בסוכה דף כ"ח שהגבעוני' קיימו קללה בחג ומשלו משל למה"ד לעבד שבא למזוג כוס לרבו כבר ישבתי דבר זה באורך בתשובת שבות יעקב ה' בחלק א"ח סימן י' ע"ש: מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו. והא דאיתא בתענית דף ז' ובמכות פרק ב' חרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקין בתורה בד בבד ולא עוד אלא שמטפשין ע"ש י"ל דהתם מיירי באפשר ללמוד בחברותא ולומד ביחידי והכא מיירי בא"א ללמוד אלא ביחידי ועוד י"ל והוא עיקר דכאן מיירי בתורה שבכתב שזו אפשר ללמוד ביחידי כיון שאין צריך פלפול והידור וזה שאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי זו תורה שבכתב שהוא כליון שמו של הקב"ה וכדכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו מכאן לברכת התורה כדאי' לקמן אבל הא' דתענית מיירי בתורה שבע"פ שצריך חידוד כדקאמ' שם ברזל בברזל יחד מה ברזל ס' מחדד את חבירו כו' ע"ש:

בלחם אשר עבדך מתפלל ולא אמר אשר עבדך מרנן ומתפלל לפניך ועוד הוא ואמר להיות עיניך פקוחות אל הבית הזה וגו' לשמוע אל התפלה אשר מתפלל עבדך ולמה לא הזכיר כאן אל הרנה אלא ודאי שלא הזכיר הרנה אלא לומר שהתפלה תהיה במקום הרנה בב"ה ודקדק לומר לשמוע אל התפלה אשר יתפלל עבדך אל המקום הזה ובמשנה אל תפלת עבדך ועמך ישראל אשר יתפללו אל המקום הזה וקשה דהתם בתפלת יחיד התפלה אשר יתפלל עבדך ויליף בתפלת לבור אשר יתפללו עמך ישראל ואמנם כאן רמז שבזמן שיש תפלת לבור שהיא נשמעת בכל אזן ובכל עת לא מתקבל נ"כ תפלת היחיד אשר יתפלל לאלהיו אפי' שתפלת היחיד אינה רלויה אלא בי' ימים שבין ר"ה ליוה"כ מ"מ אבל תפלת הלבור מתקבלת נ"כ תפלת היחיד בכל אזן: מנין שהקב"ה מצוי בב"ה שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ואמר הכי דרים ליה נמי לי' שמתפללין שנאמר אלהים נצב הרי נראה דקודם דרים עדה אל שהיא על בית מועד שלו שהוא ב"ה ואמר הכי דרים מ"מ אלהים נצב ולא כתיב אלהים יושב לרמוז על התפלה שהוא מעומד וכביכול אלהים נצב גם הוא מעומד עם המתפללים: מאי ולפומבי שמו. יש לדקדק מה שייכות יש כאן לתפלה או עם מה שנאמר קודם. ונראה שבא להכריז דהאי מתנו יעלי כי איירי בריש דהלמא הוא בדבר מלוה אפרם ודריש מדכתיב כאן ולפומבי שמו דהאי ולפומבי שמו ומוקמי ליה דהשב לעשות מלוה ונאנס שמעלה עליו כאילו עשאו וכיון דהמלוה נקראת אפי' במשנה הידי אמר נדבו על המלות כי גם בלא דבור אלא במחשבה נלבד כלא הי' ומכאן שמי"ש נדבו היא על דיבור התורה שאינה במחשבה אלא בדיבור ולכן הוא ואמר ליעלי כי שהוא על אשר נדבו בתורה וחשב לעשות מלוה והא דאמרי' כל המתפלל בשמי ולא נמרה נקראת על שם גומרי נ"ל דהאנס זוקי מעלה עליו כאילו עשאה והשם שלא נאנס והא אמר ונמרה נקראת על שם גומרה: עברה קודמת שכינה ולאחיה. ותימא דהא מתלמא דיתני לאחיה שכינה ועכשיו דכי הוו י' קודמת לגו שכינה וכיון דהלמא הוו בריגא ורי בתפלה אי"כ מה סקשה וכי מלאך דלפי מלמא י' מיעטיה הא איירי בריגא והא בתפלה. ונראה דהכי פריך כיון שלמנין הדין הולכנו ג' כדילפינן בגמרא וכיון שהיו שם ג' שלריכין למנין דינא אמר שהשכינה ביניהם מכאן אנו למדין לתפלה שלריכה להיות בי' כי בודאי כיון שיש שם י' שהוא מנין הלריך לתפלה שתהיה השכינה שם ומשני דלא דמי דלמנין הדינא לא אתיא שכינה עד דיתבי אבל בתפלה שלריך י' קודמת שכינה קודם שיהיו שם כל הי' כדי"ל בחוסק ואין לפרש י' דקודמת שכינה מיירי כשבאו כל הי' בבת אחת להתפלל במקום אחד קודמת לבא שכינה ולא איירי כשבאו ג' בתפלה ואמר כך שבאו י' הא ליתא מעיקרא שכבר קודמת שכינה ולאחיה קודם שיהיו שם כל הי' שמשמע דאיירי כשהם מתקבלים ובאים זה אחר זה קודם שיהיו שם כל הי' שעדיין לא באו אלא כדי קודמת שכינה, אבל יש למנין הדלמא לא אתיא שכינה עד דיתבי ועבדי משפט כדכתיב בקרב אלהים ישפוט בעשות המשפט אבל אלתא דיתבי ולא עבדי משפט לא אתיא שכינה וה"ע כשמתקבלים י' אפ"פ שעדיין לא התפללו קודמת ולאחיה שכינה:

יח אמר (רבין) [רבי אבין] בר רב אדא אמר רבי יצחק
ישעיה סב מנין שהקב"ה מניח תפלין שנאמר נשבע ה'
בימינו ובזרוע עזו ואין ימינו אלא תורה שנאמר
דברים לג מימינו אש דת למו ואין עזו אלא תפלין שנאמר
תהלים כט ה' עז לעמו יתן. ומנין שהתפלין עוז הם לישראל
דברים כח דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך.
ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפלין שבראש.
אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין תפלין
דה"א יז דמארי עלמא מה כתיב בהו א"ל ומי כעמך ישראל
גוי אחד. ומי משתבח קב"ה בשבחייהו דישראל אין
דברים כו דכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך היום אמר
להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם
ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני
חטיבה [פי' ליור אחד בעולם כלומר דבר הניכר שאין כמותו]
אחת בעולם דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אף דברים ו
אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם דכתי' ומי כעמך
ישראל גוי אחד בארץ. א"ל רב אחא בריה דרבא לרב
אשי תינח בחד ביתא בשאר בתי מאי א"ל כי מי דברים ד
גוי גדול ומי גוי גדול אשריך ישראל או הנסה אלהים דברים לג, דברים ד
ולתתך עליון אי הכי נפישי להו טובא [בתי] אלא כי דברים כו
מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין להדדי בחד ביתא אשריך
ישראל ומי כעמך בחד ביתא או הנסה אלהים בחד ביתא
ולתתך עליון בחד ביתא וכלהו כתיבי באדרעיה:

ומנין שהתפלין עוז הם לישראל. דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך: מאי כתיב בהו. בשלמא בתפלין דידן כתיב שמע והיה אם שמוע קדש לי כל בכור והיה כי יביאך פרשיות שנלטוו בהם לשום זכרון מלותיו של הקב"ה אות חכרון להם לישראל אלא בדידיה מאי כתיב בהו: האמרת. לשון (תערבה) [חשיבות] ושבח כמו יתאמרו כל פועלי און יתאמרו: בשאר בתי מאי. כתיב בהו שהרי ד' בתים הם: וכלהו כתיבי באדרעיה, וכל אלו המקראות כתובים בשל זרוע בבית אחת שאותה של יד אינה אלא בית אחד כדאמרינן במנחות וכל הפרשיות כתובות בו:

תוספות אלו תפלין שבראש. לפי שיש בהן ש"ן ד"ת שם של שדי שהתפלין כתובות בקמט שבבתים ובדלת וברצועות. ותימה שהם פרק במה מדליקין (דף כח) דקאמר מן המותר בפיך ולא מפיק רלועות התולה בי' בפיך ועוד דמפרק במלה הצבילה (דף סב) קרי לרלועות מתמינוי קודשא בבלאה אלא יש לומר אלו תפלין שבראש לפי שהם בגלוי על ראשו ואלין דסמיך גבו ולאו אגב תפלין של יד המוסים דבפיו. לך לאות על ידך ולא לאחרים לאות ע"כ:

הרשב"א כתב בספר מיוחד לפרש קלת הגדות חז"ל. לפי שיש לנאמנים דברים גמלאים לאמים נמדבקים ותכנות פתויים ולא עלו לעיני הסכלים כדברים נבלים לגודאים ען ולמבינים הם עניינים שכליים יש עו שאמרי שלא נתנו לכרם אלא לבעלי הבינות. וכן רמזו לבעלי סמם לבין ויקודות. ודבשעי אבל אלו סרמת ושיש בהן און עלך וגנוד גנוזות לא אפרש דבר שאין לנו עסק בנסתרות. אך מקצתן יש בקן מאמר ונגלה כפרי ועלה. פריו קדש יחלל. ויסנן אל בית האולר. אבל המכמים עישיהו סתמה. ועלמו לתרופה. והבינעי אגלה ארמוח על נכונן ואפרש עליקן. אים בלשונם ואפרש כפי דעתי כונת מסועיקן ויש מהן נכתבו בלשון משל. ואין בכלם נשום לו. רק מבואי דברים לגד. גם גלאו אמים מנמעי גשם לפרשם כל הבונתם. לבסיר אות העעוכתם. ואגלה בנור המאור פירושם וכונתם. ואיני מותן כאן על קדר המסכתות ואזכרתי מפרי הקודם רק כפי שהזדמן אחר הנה ואחר הנה עד יגמור הכם עלי גרסתיו ואמדר אותם במקומו איש על דגלו באותות על ספרו. יש בהגדה א' קוד נשגב גם הגלה נאתב תמיד בהב ואגלה אפירך על כונת התפלין שאינו יתנכן בהגשמ לפי השפן מלבד מה שנראה להם לבעלי החכמה ומכאן תבין התפלין שהקב"ה יתברך מניח. דע כי התפלין קראם הכתוב טוטפות בלשון טוטפות שהוא ועדי המונח לתפארת אלי ולא נטוטפות האמור גבאת בפרק במה אשה יוצאה והבלמדים להגיהם בגזום כנגד הלב לשתי כוונות. הא' לרמוז על היות אהבת השם וישקו חכמון מפתיו כפותם על אורותיו והשנים לזכור כי ראשית השכל ותכלית שהוא נלג מלתו ית' שהוא יוד השכל ותמם יתפלגו

עין יעקב

מנין שהקב"ה מניח תפלין. כין מתנות והתפלה שמתני כל אלו כיד וכח ...

[Rest of the Ein Yaakov commentary block, set in very small Rashi type (about 8 lines), not transcribed: illegible] ... ואין עזו אלא תפלין שנאמר ה' עז לעמו יתן. ... כללים: חטיבה אחת. עיין במהרש"א ודע מגילה:

ישאנו כל השכלים שהוא שורש הכל. ושל ראש לכוונות האלו גם כן להיותו ית' תפארתו ולעטר מלותיו ויחודו עטרת לראשינו בעליון המקומות ומקום שהמוח רופס לרמוז שהמוח שהוא מקו' קיבול השכל ושהוא מתפשט אליו מן הלב מאתו ית' ושהוא שורש להתחלה ולהתפשטות. ושל יד בית אחד רמז לאחדות. ושל ראש ד' בתים רמז להתפשטות בשרש וענפים ואפשר כי על זה רמזו ז"ל בפירושם האמתי שאמרו כשהוא מניח מניח של יד ואח"כ מניח של ראש וכשהוא חולץ חולץ של ראש ואח"כ של יד דכתיב והיה לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך כל זמן שיהיו בין עיניך יהיו שתים. אות יחידי. והוא השורש וטוטפות רבים הם ענפים ואם אין שורש אין ענפים אבל יש שורש אע"פ שלא יתפשטו הענפים וככה ממעיין האמת ימשכו הנהרות וכל מה שיש בד' בתים שבראש יש בבית האחד שביד שהענפים מן השורש ואין בענפים רק מה שיש בכח השורש והיותם ד' בתים כנגד ד' רוחות להמליכו על כל וכמו שאחז"ל מעלה ומוריד כדי להמליכו למעלה ולמטה מוליך ומביא להמליכו על ד' רוחות העולם ומעתה התבונן שהוא ית' אחד ויחדנו לו כדכתיב דודי לי ואני לו וכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ רצונו גוי אחד מיוחד למיוחד ונתנו עליון לתהלה ולתפאר' והעיד שאנו ראשית המחשבה בבריאת העולם דכתיב קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ושהוא ית' מעיד בנו שהוא משתבח בעולמו כאשר אנו דבקים בעבודתו כדכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וגומר וכתיב ישראל אשר בך אתפאר. והוא ית' מעיד בנו' ששרש המחשבה בבריאת העולם היותנו בעולם דכתיב שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך מורה ליחדנו ולקרבנו אליו ושהמחשבה היתה בנו כמו שאחז"ל מחשבתן של ישראל קדמה לכל וכן התפשטו' מתורתינו דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וע"כ אחז"ל שמניח ית' של יד ושל ראש ועשאנו ד' דגלים ומשכנו באמצע ומה שיגלה לך מה שביארתי הוא שאמרו שם ומי משתבח קב"ה בישראל אין דכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וגו' ואחז"ל בתפילין דמרי עלמא מאי כתיב בהו ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ואמרו תינח בחד ביתא בארינך בתי מאי אמרו ומי גוי גדול בחד ביתא וכלהו כתיבי באדרעיה. כונת כל המאמר לומר שהשם יתברך זכרון ישראל לפניו תמיד עיני השם עליהם מתעלה מתוך מה שהם מעלים אותו יתברך ושההתחלה וההתפשטות בבריאות מהם ובהם ושהם מפארים אותו ומתפאר בהם ודבקים אליו כדכתיב ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. ואלו הן תפילין של יד ושל ראש שהוא יתברך מניח תפילין של יד הכונה על הדביקות ביחוד וכוונת ההתחלה בבריאה בהם ושנבראם להיותם עליון להתפאר בהם ושהעולם מתברך בהם שההתפשטות בעונות העולם וקיומו מהם ובהם ד' בתים שאי אפשר לד' רוחות העולם בלא הם. וכמו שאחז"ל פ"ק דע"ז כי כד' רוחות השמים פרשתי אתכם בית ישראל בד' רוחות לא נאמר אלא כד' כשם שאי אפשר לעולם בלא ד' רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל וכתיב ונברכו בך כל משפחות האדמה וכמו שדרשו עוד בעי' פרי החג שהם לקיום העולם:

אמר הכותב אין ספק שכל מאמר זה הוא דרך חידה ומשל לרמוז שכמו שאנחנו מניחין סימני' כנגד לבנו ועטרת לראשינו זכר עבודתו יתברך כן הקדוש ברוך הוא חפץ להורות שעיקר בריאת העולם ותכליתו עם ישראל והוא מתעלה ומשתבח בזה. ולהמשך המשל שאל רב נחמן תפילי דמרי עלמא מה כתיב בהו. תינח בחד ביתא בשאר בתי וכו' ואפשר לומר כי יאות לנו לעשות תפילין שיהי' האחד מהם בד' בתים ואחד בית אחד לבד ומה שכתוב בכל הד' כתיב באחד לרמוז כי כל ענייני הנפש והגוף משועבדים לו ית' ושהגוף הוא מד' יסודות והנפש היא אחת אף כי יש בה כחות חלוקות וכן בתפילין שכנגד הלב בית אחד בלבד ובתוכו ד' פרשיות. ובתפילין שכנגד המוח ד' בתים כנגד ד' יסודות הגוף. ועל יסוד זה בא רב אחא רק לידע ולהבין כונת החכמים הראשונים אם נאמר שלרמוז אל מה שאמרו שהקב"ה חשק בישראל. די בסימן א' לבד כמו שהוא אחד פשוט או אם נאמר שלהראות איך השגחתו יתברך דבוקה על כל חלקי גופני שיהיו ד' פסוקים כוללים מורים על זה: ורב אשי השיב לו מסברתו שאפשר לבקש ד' פסוקים כוללים להורות על השגחתו יתברך פרטות בכל עניינינו. ולא די לו שביקש ד' פסוקים אלא ה' והקשה לו המקשה אי הכי נפישי להו ואפשר לומר שכונת רב אשי שהפסוק האחד לבדו יהיי' בתפילין של יד כמו שהוא בית אחד לבדו, ובעל התלמוד רצה להשמיענו מגמת תפילין דמרי עלמא עם תפילין שלנו ר"ל שיהיי' חוט המקשר עבודתינו עם השגחתו ית' באופן אי בלי שום חלוף וכמו שבתפילין שלנו כתוב בבית אחד של יד כל מה שכתוב בד' בתים של ראש כן יהיי' בתפילין דמרי עלמא ולזה חזרו בבד מה מסברת רב אשי כמו שיורה לשון אלא כי מי גוי גדול וכו' וכלהו כתיבי באדרעיה וראיה גמורה מכרחת. שכל דברי מאמר זה הם כדרך. שאחז"ל דברה תורה כלשון בני אדם. שהרי ר' יצחק הביא ראיה לדבריו מפסוק נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו וגלוי וידוע שכל זה הוא לשון בני אדם:

מהרש"א מניין שהקב"ה מניח תפילין כו'. כבר כתבו בזה סוד כסתר אבל אני רואה בו קרוב לפשוטו כי מלות ענין תפילין הוא שיש לנו להיות דבקים בו יתברך והנחתן עלינו היא משרה שכינה עלינו בשמו וד' פרשיות שכתוב בו מוכיחין עד"ז מלות תפילין שיהיה לישראל דביקות וקדושה בה' בכל נפשם ובכל לבבם ובכל מאודם ולמצות זה יש להקדוש ברוך הוא דביקות וחטיבה בישראל כמו שכתוב אני לדודי ודודי לי וכדמייתי שהקב"ה משתבח ומתפאר בישראל וישראל מתפאר ומשתבח בה' דכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך וע"כ נקראים התפילין פאר והוא שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין להתדבק ולהתפאר בכללתו ישראל וכמו שכתוב שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך וגו' שהוא מורה על דבקות שלו עמנו כתפילין הללו שהם על הזרוע נגד הלב ומייתי מדכתיב נשבע ה' בימינו זו תורה כו' דהיינו שנשבע בב' מדות שהם החסד והגבורה שנשבע ה' בימינו זו תורה מימין הוא מדת החסד שנאמר בתורה ותורת חסד על לשונה ובזרוע עזו זו התפילין שביד שמאל הוא מדת הגבורה והעוז כי מתוך הנחתן משרה האדם השכינה על עצמו נגד עמי הארץ ליראה מגבורתו יתברך ב"ה כדכתיב וראו כל עמי גו' כי שם ה' וגו' הרי שריית השכינה ואמר מה כתיב ביה בתפילין דמרי עלמא דהיינו פסוקים המורים על כונה זו שיש לו יתברך לדבקו' וחטיבה בישראל דוגמת תפילין שאנו מניחים שמורים על שיש לנו דבקות וחטיבה בו יתברך ב"ה ואמר לו ומי כעמך ישראל גוי אחד כולי ופירש האמרת מלשון חטיבה עיין בפרש"י במסכת חגיגה שהוא שבח מיוחד בשניהם דהיינו ה' אחד וישראל גוי אחד וקאמר בשאר בתי מאי דמשמע ליה ודאי דכעין שלנו ד' פרשיות בד' בתי כך הן תפילין של הקב"ה ומסיק כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין להדדי כו' דכי מי גוי גדול גו' בכל קראנו אליו מורה על שדבקות לנו בו בתפלה ומי גוי גדול אשר לו חקים גו' מורה על הדבקות לנו בו בתורה ואשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא דמיין להדדי דהיינו שדבקים בו לענין ישועה כמו שכתב אשריך ישראל מי כמוך עם נושע וגו' ומי כעמך גו' אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם גו' או הנסה אלהים גו' בחד ביתא המורה על הדבקות בו לעשות להם נפלאות ונוראות ולתתך עליון בחד ביתא הוא המורה על הדבקות בו במעלה עליונה כדכתיב לתהלה לשם ולתפארת גו' ומסיק דכולן כתיבי באדרעיה ופרש"י דר"ל דכולן כתיבי בזרוע בבית אחד ואין זה כמשמעו דהל"ל הכי כולן כתיבי באדרעיה בבית אחד ועוד דמאי אשמועינן בכך דודאי כן הוא ואפשר לומר משום דהאי דמייתי מכין שתפילין קרויין עוז מדכתיב וראו כל עמי הארץ כי גו' דמיירי בתפילין של ראש ועלה קאמר תינח בחד ביתא בשאר בתי כו' דכולא מלתא בשל ראש איירי כאמור ומסיק דכולן כתיבי גם באדרעיה כדקאמר מעיקרא נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו ודו"ק:

הרי"ף ומנין שהתפילין הם עוז לישראל וכו'. מה שחידש רש"י על לשון הגמרא הוא כי הגמרא הביא וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ומביא ר"א אומר אלו תפילין שבראש ולא נזכר הכא שהתפילין הם עוז לישראל לכך הוסיף רש"י להביא סוף הפסוק דכתיב ויראו ממך הרי שמתייראים מהם והם עוז לישראל. תפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו וכו' אלא כי מי גוי גדול כו' ויש להקשות מ"ש אלא כי מי גוי גדול גרי' כי אין דרך הגמרא לומר אלא אם איני עוקר מה שאמר קודם וכאן לא עקר אלא פי' סדר הפרשיות היאך הם כתובים בכל בית ולא שייך לומר אלא. ומורי ז"ל פי' שבא לעקור הסדר שאמר בתחלה כי כשאל תפילין דמארי עלמא מה כתיב בהו השיב ומי כעמך ישראל וחזר לשאול תינח בחד ביתא בשאר בתי מה כתיב בהו והשיב ומי גוי גדול כו' ומשמע דבחד ביתא כתוב ומי כעמך לחוד ושאר הפרשיות בשאר בתי ועכשיו כשהקשה

ופיש'

נפישי לאו בתי אמר אלא לעקור הסדר הא' שאמר בחד ביתא כתיב ומי כעמך לחוד שאינו כך אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול בחד ביתא אשריך ישראל ומי כעמך בחד ביתא וזהו הפך מה שאמר קודם דפסוק ומי כעמך לחוד הוי בחד ביתא ונכון הוא עוד אפשר שמקודם אמר שהקב"ה משתבח בשבחן של ישראל וכשם שהם אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כך הקב"ה משתבח בישראל ומי כעמך ישראל גוי אחד דהיינו אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם כו' והוא השני בתים שוים ועכשיו שינה הסדר ואמר שפסוק ומי כעמך ישראל גוי אחד אינו כתיב בבית אחד כי הוא מצורף עם פסוק אשריך ישראל ומי בבית שני וכיון שכן אין השבח שמשתבח הקב"ה כעין השבח שמשבחים ישראל שהם משבחים לו באחד והוא משבחם בגדול דכתיב כי מי גוי גדול ומי גוי גדול וגם שבבית השני כתוב ומי כעמך ישראל גוי אחד מ"מ מצרפו עם פסוק אשריך ישראל עם נושע בה' הרי משבח שמשתבח בהם אינו תלוי בחטיבה אחת כי עיקר השבח הוא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול הכתובות בבית האחד:

ו ע"ב **אמר** רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל

ישעיה נ בו שנאמר °מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו אם לדבר מצוה הלך נוגה לו ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו יבטח בשם ה' מאי טעמא משום דהוה לו לבטוח בשם ה' ולא בטח אמר רבי יוחנן בשעה שהקב"ה בא לבית הכנסת ולא מצא

שם בה עשרה מיד הוא כועס שנאמר °מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה:

משאיל בו. מה טיבו של פלוני למה לא בא: ירא ה'. שהיה רגיל לבא אליו: אשר הלך חשכים ואין נוגה לו. אשר עתה הלך אל מקום חשך ומנע עצמו מלהשכים לבית הכנסת: ואין עונה. שיעור שיכלו לענות דבר קדושה:

אמר המחבר ראה רבי יצחק לפרש הפסוק כן כדי לתקן הקושיות שבו. וכתב הרד"ק מי בכם ירא ה' ישמע אלי וגם מאשר הלכו בחשך וגולי חה דוחק לכן פי' רבי יצחק כי הכל באיש אחד ולפי זה יהיה פירוש הלך חשכים שהשכים קודם עלות השחר ללכת לדרך ובעבור זה לא בא לבית הכנסת ואם הלך לדבר מצוה יאיר לו עמוד השחר כשיעלה אבל אם הלך לדבר הרשות אין נוגה לו כלומר אפילו שיעלה עמוד השחר ויזרח השמש יאיר לכל העולם ואין נוגה לו כיון שלא בטח בשם ה' שיזמין לו צרכיו בבואו לב"ה ועכ"ז קראו ירא ה' כפי מנהגו הקודם וזה דקדק רש"י בלשונו שהיה רגיל לבא:

מהרש"א שנאמר מי בכם ירא ה' וגו'. פירושו לפי הדרש מי בכם ירא ה' לבא לבה"כ לשמוע בקול עבדו של הקב"ה דהיינו הש"ץ שהוא עובד בתפלתו עבודת כ"ג כמו שכתוב ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך איזו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה אשר עתה הלך בדרך חושך ואפלה דהיינו כמנע מהלוך בה בשביל דבר שאין נוגה לו דהיינו לדבר הרשות לאפוקי אם נמנע מב"ה משום שהלך בדבר מצוה שאז נוגה לו ע"ש כי נר מצוה וגומר. שאז הוא עוסק במצוה ופטור מן התפלה ומשום שיש אדם שיחשוב לו כי גם זה לו דבר מצוה כשהולך בסחורתו להרויח בה ולפרנס בני ביתו וע"כ אמר שיבטח בה' דה"ל לבטוח בה' שיתן לו פרנסתו ולא היה לו ליתנכע מבה"כ כדאמרינן לקמן פרק אין עומדין בחסידי' הראשונים וק"ל: ולא מצא בה י' מיד כו'. כדאמרינן לעיל שהקדוש ברוך הוא מצוי בב"ה וי' המתפללים שם שכינה שרויה ביניהם ומסיק שם דעשרה שכינה קדמא ואתיא וע"ז אמר בשעה שהקב"ה מקדים עצמו לב"ה למצוא שם עשרה דרגילים שם ולא מצא י' כאחד כועס הקב"ה ואמר מדוע באתי להשרות שכינתי שם ואין איש אחד פרטי שהוא משלים עשרה ואין עונה דבר שבקדושה וזהו חסרון לא יוכל להמנות כדאמרינן בחגיגה:

הרי"ף אמר רבין כו' כל הרגיל לבא וכו' אם לדבר מצוה וכו' ואם לדבר הרשות כו' מאי טעמא משום דהוה ליה לבטוח וכו'. וקשה מנ"ל דהאי קרא מיירי ברגיל לבא לב"ה וע"ק מנ"ל בהאי קרא אם לדבר מצוה הלך דהא לא כתיב בקרא אלא אשר הלך חשכים שהוא לדבר הרשות אין נוגה לו ועוד מה זו שאלה ששאל מ"ע וע"ק למה הוצרך טעם זה משום דה"ל לבטוח בה' והרי יש טעם גלוי לפי שלא עשה מה שהיה רגיל בו להשכים לב"ה והחליף היקר לאובד שהוא השכמת ב"ה בעד דברי הרשות אין לך עון גדול מזה. ונראה דהוקשה לרבין בכתוב זה שנכנס ביראת ה' ויוצא בהולך חשכים והירא את ה' אינו הולך חשכים וע"ק מאי ענין שומע בקול עבדו שמי הוא העבד של ירא ה' שהוא שומע בקול עבדו ועוד כפל הלך חשכים ואין נוגה לו דפשוט הוא שההולכין בחשך אור לא נגה עליהם לכך דרשוהו ברגיל לבא לב"ה ולא בא יום א' וז"ש הקב"ה מי בכם ירא ה' ששואל הקב"ה עליו היכן הוא לפי שהקב"ה מתאוה לתפלתו של הירא את ה' כי הקב"ה שומע בקול עבדו העובדו בלב שלם בתפלה שהיא עבודה שבלב ויראת ה' ולפיכך כשלא בא יום א' שואל עליו אשר הלך חשכים שאותו ירא ה' שלא בא לב"ה השכים בעוד לילה שהוא חשכים כי לא האיר השחר ואילו הלך בדרך מצוה היה נוגה לו שהמצוה היא כמו נר לרגלו כדכתיב כי נר מצוה והנר של המצוה היתה מאירה לו ונוגה לו אבל זה שהלך חשכים ואין נוגה לו שאין בידו דבר של. מצוה להיות נר למנה לו. וכיון שכתוב בהולך לדבר הרשות שאין נוגה לו מכלל שההולך לדבר מצוה נוגה לו, דהיינו המצוה עצמה היא נר לרגלו להאיר לו ונוגה לו. ונמצא לפי זה שמה שאמר כאן אין נוגה לו אינו עונש המשכים לדבר הרשות שיהיה נענש שלא יהיה נוגה לו לפי שכל זה הוא דברי שאלתו של הקב"ה מי בכם ירא ה' שאני רגיל לשמוע בקולו כי הקב"ה שומע בקול עבדו והיום הזה הלך חשכים ואין נוגה לו שאין בידו מצוה שנקראת נר להיות נוגה לו ולכך שאל בעל המאמר מ"ט כלומר מה טעם יש לשאלה זו כיון שלא הוזכר בפסוק מה יהא עונשו ואין כאן אלא שאלה בלבד ובשלמא בפשטיה דקרא ניחא דאין נוגה לו הוא העונש של ההולך לדבר הרשות לזה משום דהוה ליה לבטוח בשם ה' ולא בטח שהעונש הוא לזה שהלך חשכים לדבר הרשות ואין נוגה לו שאין בידו שום מצוה באותה השכמה אמר הקב"ה אילו בטח בשם ה' היה לו ממטן וממך שישען באלהיו אל נכון כי הוא העומד לימינו לעזרו והיה ה' מבטחו ועכשיו שלא בטח בה' והשכים לדבר הרשות לא יהיה לו משען באלהיו להיות לו יתד במקום נאמן:

כב **אמר** רבי חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו

שם אלהי אברהם (יהיה) בעזרו. וכשמת אומרין עליו אי חסיד אי עניו מתלמידיו של אברהם אבינו.

בראשית יט ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום דכתיב °וישכם אברהם בבוקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'

תהלים קו ואין עמידה אלא תפלה שנאמר °ויעמד פינחס ויפלל, עוד להלן בפרק זה אמר רבי יוחנן משום רשב"י כל הקובע

עין יעקב

שנאמר מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו. עיין במהרש"א פירושא דהאי קרא לפי הדס זה ולפי מה שפירשו המפרשים שם בפסוק קול עבדו פירוש עבדיו הנביאים להבי חיש האי קרי' על מי שרגיל לבא לבהכ"נ כאמר הזהיה נביאיי וכדאיי לקמן דף ח' על פסוק אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וקאי על המשכים לילך לבה"כ ולהכי קאמר מי בכם ירא ה' שרגיל לשמוע בקול עבדו הנביאים ומשכים תמיד לבה"כ ועכשיו חזר מהרגלו והלך חשכים וכו': **משום דהוי ליה לבטוח בשם ה'.** כיון שרגיל במצוה זו והוי יהיה בטוח שהקב"ה לא יפרע לו שיפסיד בשביל הליכה זו לבה"כ כי שומר מצוה לא ידע דבר רע לכל אם לא היה רגיל במצוה זו מקודם אינו בטוח כל כך כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא: **כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו.** פי' קובע מקום לתפלתו ואינו הולך אחר, הכיוון כמו בלעם הרשע שהלך לקראת נחשים והלך ממקום למקום כדכתיב כך אל מקום אחר וקבנו לי משם וגו' ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים וגו' אלא הוא מתלמידיו של אברהם שהיי תמים עם הקב"ה כדכתיב תמים היה עם ה' אלהיך וכן מי שהוא נפש גבוה כבלעם הרשע א"כ כמעלה ממעלה למעלה יותר ויותר הוא הולך ג"כ למעלה לישב במקום חשוב יותר ויותר מקודם אבל מי שנפשו שפלה כאברהם וכדאי פיה הלכות נשאר שומר במקומו כדאמרן מע"ש בתפלה כדכתיב ולהכי עבדי אמר ע"ב כבחה אותרי עליו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו:

הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנאמר
ש"ב ז °ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו ושכן תחתיו [ולא ירגז עוד] ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה. רב הונא רמי כתיב לענותו וכתיב לכלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו :

אלהי אברהם. שקבע מקום לתפלתו: בעזרו. כדרך שהיה עוזר לאברהם: כתיב לענותו. בספר שמואל: וכתיב לבלותו. בדברי הימים: בתחלה. כשנבנה הבית נבנה על מנת שלא לענות עוד אויבים לישראל ולבסוף שחטאו נגזר עליהם עינוי ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון. ע"כ:

הרשב"א ז"ל כתב בפי' האגדות וז"ל אם תתעורר למה הייבו מקום לתפלה ושתהיה במקום קבוע יותר מהיותה פעם כאן ופעם כאן עד שקראו הקובע עניו וחסיד תדע כי גם בזה רמזו סוד נעלם והנגלה שהמתפלל צריך לכוין דעתו כשיתפלל לדעת לפני מי עומד ולעמוד ביראה ולהכיר כמי כחו וגודל האדון אשר אליו מבקש וכמו שאמרו חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין הכוונה לחשוב ביראתו ית' ושיעמוד בתפלה מתוך כוונות רצויות והמקום המוכן לתפלה מוסיף יראה ולזה הזהירה התורה ומקדשי תיראו ויראת המקום גורמת להיות כעומד לפני ה' וממנו יבא למדת החסידות והענוה ולא ימוש לבו מתבונותיו דכתיב שויתי ה' לנגדי תמיד וגו' ולזה רמזו במה שאמרו ובשמת אומרים עליו אי חסיד אי עניו אי תלמיד מתלמידיו של אברהם אבינו לפי שקביעות המקום גורם לענוה וחסידות כמו שאמרנו מלבד שיש בו עוד תועלת נגלה בקביעות המקום שהוא גורם להתמיד תפלותיו לעתים מזומנים ובהיות המקום בלתי קבוע יבא ממנו לידי הילוס והעצלה. ולכוונה זאת אמרו עוד בפרק זה אמר רבי יוחנן וכו' ככתוב לעיל ע"כ:

מהרש"א כל הקובע מקום בו'. מבואר דכל המשנה מקום תפלתו הוא מקבל שפע וכח אלהי כפי אותו המקום והרוח כמו שאמרו כל הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין אבל הקובע לו מקום א' לתפלתו בלי שינוי הוא מייחד כחות אלקים לשם הא' אמיתי וזה אומרו אלהי אברהם בעזרו שכ' וישכם גו' והוא מבואר במ"ש בפסחי' שאמר לו הקדוש ברוך הוא והיה ברכה בך חותמין בשם ההויה שם המיוחד שעל ידי אברהם נתייחד שמו ית' ב"ה בעולם וראוי לומר עליו אי חסיד כו' שזו ממדת חסידות הוא שמבקש לרכיו ממדת הרחמים ואינו פונה פניו לבקש גדולות בדרך אחר וק"ל:

הרי"ף כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו. וצריך לתת לב למה נצרכה קביעות מקום לתפלה ולמה הפליג שכרו להיות אלהי אברהם בעזרו על קביעות המקום. ונראה שלהיות צריך האדם לעשות תפלתו תחנונים ורחמים להקב"ה והעושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים והאדם כשמתפלל אינו מתפלל בכל המקום שיזדמן לפניו אבל הולך הוא אל מקום קביעתו הוא יורה שאין תפלתו עליו כקבע ומשא אלא תפלתו תחנונים וע"כ הולך אל המקום שרגיל להתפלל בו שאילו היתה דומה עליו כמשא היה משליך מעליו משא התפלה ומתפלל אותה במקום שיזדמן אליו ולכך אלהי אברהם שהיתה תפלתו ברחמים ובתחנונים כשהתפלל על לוט בהפיכת סדום לא התפלל אלא במקום קביעתו כדי לשפוך נפשו אל ה' בדברי תחנונים. אלהי אברהם יהיה בעזרו שעושה כמעשיו של אברהם וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד אע"פ שלא הוחזק בפנינו בזה מ"מ כיון שהוא מתלמידיו של אברהם אבינו בענין קביעות התפלה בוודאי כי כל דרכיו הם דומים לאברהם בענוה ובחסידות ומטעם זה אויביו נופלי' תחתיו וכו'. ועוד אפשר לומר דכיון שהתפלות הם כנגד תמידין צריך לקבוע מקום לתפלה כשם שהיה מקום קבוע לשחיטת התמיד שהוא מקדשי קדשים הנשחטין בצפון בכל יום תמיד והקובע מקום לתפלתו הרי הוא כאילו הקריב קרבן התמיד ואלהי אברהם שהתקין תפלת שחרית כנגד תמיד של שחר יהיה בעזרו כיון שהוא זריז בתפלה הוא חשוב כאילו הוא זריז בהקרבת התמיד ומטעם זה אויביו נופלין תחתיו שהרי אברהם בירך לו מלכיות והראה לו הקב"ה עז משולשת שהם הקרבנות וכיון שהוא זהיר בתפלה כאברהם אלהי אברהם יהיה בעזרו כאילו הוא מקריב קרבנות שהם מגינים ואפשר עוד לומר כל הקובע מקום וכו' שאמר כל הקובע מקום שאע"פ שיהיה לו מקום חשוב כגון ב"ה שיש בו רוב עם והוא מקדש מעט מה טובו ומה יופיו עכ"ז יתפלל במקום קביעתו והוא חביב לפניו ית' יותר מתפלתו בב"ה המפואר ברוב עם וראיה לדבר אברהם שהלך להתפלל אל המקום אשר עמד שם שהתפלל ראשונה ולא הלך להתפלל במקום שהתפלל יצחק כדכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה שאמרו בספר הזוהר שהוא השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת שהוא בפתח המערה שהוא מקום ג"ע ויצחק היה מתפלל שם והרי כשבא אברהם להתפלל עכשיו כבר ידע ורואה חשיבות אותו מקום כמ"ש בספר הזוהר מעת שרץ אברהם אל בן הבקר הלך עד אותו מקום ומשם ומגדו לקנות המערה והשדה מתוך חשיבות שהיה בו ואע"פ שידע בחשיבות המקום שהוא שדה חקל תפוחין דג"ע עכ"ז בחר במקום קביעותו והלך אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפלה וכו' וזהו אלהי אברהם בעזרו של זה המתפלל במקום קביעות ואף על פי שהכית ב"ה המפואר ברוב עם עכ"ז זכות אברהם עוזרו להתקבל תפלתו :

אמר רבי חלבו אמר רב הונא היוצא מבית הכנסת בא
שם אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל כל שכן דרהיטנא שנאמר °ונדעה הושע ו נרדפה לדעת את ה' אמר רב (זביד) [זירא] מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהיטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא כיון דשמעתיה להא דאמר ר' (טרפון) [תנחום] אמר ר' יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת שנאמר °אחרי ה' ילכו שם יא כאריה ישאג אנא נמי (הוה) רהיטנא אמר רבי זירא אגרא דפרקא ריהטא אמר אביי אגרא דכלה דוחקא אמר רבא אגרא דשמעתא סברא. אמר רב פפא אגרא דבי טמיא שתיקותא. אמר רב (ששת) [זוטרא] אגרא דתעניתא צדקתא [אמר רב ששת] אגרא דהספדא דלויי [אמר רב אשי] אגרא דבי הלולא מילי :

אל יפסיע פסיעה גסה. לפי שנראה בעלמו שעיכוב בית הכנסת דומה עליו כמשוי: נרדפה. לשון מרוצה משמע שהרודף רץ: לפרקא. לשמוע הדרשה: מחללי רבנן שבתא. דאמרינן אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת שנאמר אם תשיב משבת רגליך: אגרא דפרקא. עיקר קיבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם הוא שכר המרוצה שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר השמועה לאחר זמן שיקבלו שכר לימוד: אגרא דכלה. שבת שלפני הרגל שהכל נאספים לשמוע הלכות הרגל: אגרא דשמעתא סברא. שהוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר: אגרא דבי טמיא. פי' בית אבל וי"א

עיון יעקב

אויביו נופלים תחתיו. כיון שאלהי אברהם בעזרו וכמו שגבי אברהם נפלו ארבע מלכים לפניו ע"י עפר שנאמר יתן כעפר חרבו כדאיתא בתענית דף כ"א ע"א בזכות עמה בשביל שאמר אנכי עפר ואפר כמ"ש בי"פ ת וזה שקובע מקום לתפלתו אותו ג"כ במדה זו כאברהם כמו שכתבתי בסמוך לכך זוכה גם כן שאויביו נופלים תחתיו וז"כ הפסוק ה' לי בעוזרי שאני קובע מקום לתפלתי ואני אראה בשונאי שגם אויבי נופלים תחתי: היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה. אע"ג דבלא"ה אסור לפסוע פסיעה גסה שנוטל אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם כדאיתא בשבת דף קי"ג קמל"ן אפ"ה דלא תימא כיון דשלוחי מצוה אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן ומותר לפסוע פסיעה גסה קמל"ן דאפ"ה אסור לפסוע משום דנראה עליו כמשא. ואביי דאמר לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל כל שכן דרהיטנא אתי לאפוקי דלא תימא דמה היוצא אל יפסיע פסיעה גסה אף שכבר עבר ועשה המצוה מכ"ש הנכנס שעדיין לא עשה המצוה פשיטא שלא יפסיע שיש לחוש שיהא ניזוק לכך קמל"ן דאפ"ה מצוה למירהט למיעל כי שומר מצוה לא ידע דבר רע וגר מצוה יאיר מאור עיניו ומ"מ נוטל שכר פסיעות כאילו הולך לאט ועיין במהרש"א ומפרשים בזה ובחידושינו דקדושין דף ל"ט ע"ש: שנאמר אחרי ה' ילכו. ופי' הרד"ק שם שילכו במרוצה אחרי ה' כמו שאחרי שואג לאסוף אליו החיות שרצים אליו כן ירוץ לדבר מצוה וכיון שיש סעד וסמך מקרא לרוץ לדבר מצוה לכן מותר לרוץ אפילו בשבת שהוא ג"כ אך איסור דרבנן וסמך קרא דנביאים כדאיתא בשבת דף קי"ג ועשה דרבנן דוחה לא תעשה דרבנן: אמר רבי זירא אגרא דפירקא רהיטא. עיקר נ"ל כפי' הכותב דאתי לאשמעינן דאף על הליכה זו במרוצה יש לו שכר ונלבר שכר הליכה וכן איתך אגרא דבי טמיא היינו אבל שתיקותא כדאיתא בנדרים וידום אהרן קיבל שכר על שתיקותו ואגרא דבי הלולא מילי לומר כלה נאה וחסודה כדאיתא בפ"ב דכתובות:

וי"א בית עלמות של מתים: **אגרא דתעניתא צדקתא.** שמחלקין לדקה לערב לפרנסת העניים שהתענו היום: **דלויי.** להרים קול בלשון נהי ועגמת נפש שיבכו השומעים: **מילי.** לשמח את החתן בדברים ע"כ:

אמר הכותב. לא אמרן אלא למיפק. יש מקשין פשיטא שהרי לא אמר רב הונא אלא היוצא. וי"ל שפלפול זה אין בו ממש שהרי אפשר לומר ז"ל בתר טעמא ואף על פי שאמר היוצא יש מקום לחשוב שגם הנכנס ומכל שכן אם מי שהתפלל כבר בנחת אינו רשאי לצאת בחפזון כ"ש בכניסתו להתפלל שאם ילך במרוצה יורה שהולך להטיל המשא מעליו מהרה. והשכל יחייב כן לולי דברי הנביא ונדעה נרדפה וגומר: כתב רש"י בפי' אגרא דפרקא עיקר קבול שכר וכו' הלא זה דבר זר לומר כי לא יגיע תועלת ושכר עצמי רק ממרוצתם וכן בכל השאר. לכן כ"ל לפרש שלא נאמר שיש שכר גדול כ"א על שמיעת הדרשה אבל לא על הדברי' הקודמים כמו ההליכה בחפזון אלא גם יש שכר על ההליכה במרוצה וגם על הדוחקא בשבת כלה. וכן אגרא דשמעתא סברא. שלא נאמר שיקבל שכר על המשנה או די ששומע מהדורש אבל לא על סברת השומע שמבחין בשכלו אי זו היא סברא נכונה וישרה וכן אגרא לתעניתא לדקתא שלא נחשוב שהצדקה היא דבר נפרד מהתענית אלא הוא חלק ממנו ועל כל אחד מהם יש לו שכר גדול כי הם ב' דברים נקשרים זה עם זה וכן בכולם:

מהרש"א לא אמרן אלא למיפק כו'. רב הונא כמי לא אמר אלא היוצא דהיינו למיפק אלא דהכי קאמר לא אמרן אלא היוצא מב"ה ע"מ למיפק דהיינו לעשות לרכיו בחוץ אבל היוצא מב"ה כדי למיעל לבית המדרש לקיים מ"ש ילכו מחיל אל חיל ודאי מלוה למרהט גם מבית הכנסת שנא' נרדפה לדעת את ה' דהיינו ללמוד תורה בב"ה וק"ל: **ואפילו בשבת כו'.** ר"ל השומע שאגת אריה ומתירא ודאי דהולך במרוצה ושרי אפילו בשבת משום סכנה כן אחרי ה' לדבר הלכה וגומר: **אגרא דפרקא ריהטא כו'.** כפרש"י דרובס אינם מבינים כו' ועי"ל דאחכמים דאינן לריכין לפרקא דכבר יודעין דברי הלכה קאמר דמ"מ אגרא שלהם ריהטא ועד"ז יש לפרש מה שאמרו בפרק משקין בההוא תלמידא דבשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה קרי עליה ושם דרך ארחנו וגומר דאותו תלמיד לא הוה לריך להלוך לשם כיון דלא הוה מקשי ליה אלא ששם ומחשב לו שכר ואגרא דרך בדרך לשם לילך וכן יש לפרש אגרא דכלה דוחקא גם אם השומע הבא הוא ת"ח ואין לריך לכך יש לו אגרא דדוחקא: **אגרא דבי טמיא שתיקותא** ובערוך בערך טם אגרא דבי טמיא פי' אבל ויולא באטב"ח ובאלב"ס עכ"ל. וכדאמרינן בספ"ב דמ"ק אין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל:

אגרא דתעניתא צדקתא כו'. עיין פרש"י ועוד יש טעם אחר כדי שלא יהא נהנה מתעניתו בממונו שיעור מה שלא אכל ושתה היום לכך יתן שיעור הממון זה שנהנה. לצדקה וק"ל: **דלויי** כדאמרי' במ"ק דידל ידלוניה:

הרי"ף אל יפסיע פסיעה גסה וכו' וה"מ למיפק אבל למיעל וכולי. וק' כיון דאמר רבי חלבו היוצא היכי ס"ד לומר שיש בכללו הנכנס לב"ה כדי שהולך לומר וה"מ למיפק אבל למיעל לית לן בה. ויש מי שפירש דלמיפק הוא היוצא כדי ללכת לדרכו ואין בדעתו לצאת כדי לחזור מיד ולז"א למיפק דוקא הוא שהוזהר שלא לפסוע פסיעה גסה כדי שלא יראה שעמידת ב"ה דומה עליו כמשוי אבל היוצא מב"ה ובדעתו למיעל לחזור מיד לב"ה אז יש לו לפסוע פסיעה גסה למהר לבא תכף ומיד כי כל עוד שממהר לפסוע לצאת הוא ממהר כדי לחזור מיד לב"ה. ועוד יש מפרשים דאתא למימר דלא תידוק היוצא אל יפסיע הא הנכנס יש לו רשות לפסוע פסיעה גסה אם ירצה לז"א שהדיוק הוא מהקצה אל הקצה היוצא אל יפסיע פסיעה גסה הא הנכנס מצוה למרהט ול"נ לפרש דכיון דקי"ל דפסיעה גסה נוטלת א' מת"ק ממאור עיניו של אדם ומהדרא ליה בקדושא דבי שמשי ואמרו בגמרא שנגאי הוא לת"ח לפסוע פסיעה גסה וזהו בכל פעם שהוא מהלך א"כ הוה אמינא דהיוצא מב"ה שהחזר שלא פסיע פסיעה גסה הי"ה ליכנס לב"ה שלא יפסיע פסיעה גסה משום שנוטל מאור עיניו של אדם וההפרש של היוצא מב"ה לנכנס הוא שהיוצא הוא באיסור והנכנס אינו באיסור אלא בגנאי לז"א לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מלוה למירהט וכיון שהוא הולך בדרך מלוה שלוחי מלוה לא ידע דבר רע ואע"פ שבשאר היום הוא גנאי לת"ח לפסוע פסיעה גסה ועוד שנוטל אחת מת"ק ממאור עיניו מ"מ כשהוא נכנס לבית הכנסת לא תאונה אליו רעה בפסיעה גסה והדר הוא לכל חסידיו וזה כ"ל נכון: אגרא דשמעתא סברא. אפשר דאגרא דשמעתא הכונה לומר שמי שטורח ויגע בהלכה להבינה על בורייה זה שכרו שתזדמן לו סברא ישרה והגונה:

א"ר חלבו אמר רב הונא [כל] המתפלל אחורי בית כב
הכנסת נקרא רשע שנאמר °סביב רשעים שם תהלים יב
יתהלכון כרום זלות לבני אדם אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנשתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה. ההוא גברא דקא מצלי אחורי בית הכנסת ולא מהדר אפיה לבי כנישתא חלף אליהו אידמי ליה כטייעא אמר ליה כדו בר קיימת קמי מרך שלף ספסירא וקטליה אמרו ליה רבנן לרב ביבי [בר אביי] ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן [בר יצחק] מאי כרום זלות לבני אדם אמר ליה אלו דברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרי תרווייהו כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום שנאמר כרום זלות לבני אדם מאי כרום כי אתא רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים ושמו כרום וכיון שחמה זורחת עליו מתהפך לכמה גוונין. רבי אמי ורבי אסי דאמרי תרווייהו כאילו נדון בשתי דינין אש ומים. שנאמר °הרכבת אנוש שם סו
לראשינו באנו באש ובמים:

אחורי בית הכנסת. כל פתחי בתי כנסיות היו במזרח והכי תניא בתוספתא דמגילה פ"ג מעין מקדש ומשכן [פניהם למערב ואחוריהם למזרח] והמתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבית הכנסת נראה ככופר במי שהציבור מתפללין לפניו והא דרב הונא מוקים לה אביי בדלא מהדר אפיה לבי כנישתא: **טייעא.** סוחר ערבי: **כדו בר.** כשתי רשויות. דו שתי. בר רשות כי ההיא דאמרי' בסוכה הא דעיילי בבר כו': **כרום זלות.** סיפיה דקרא דלעיל: **דברים שעומדים ברומו של עולם.** כגון תפלה שעולה למרום: **כיון שנצטרך אדם לבריות.** הוא זל בעיניהם: **לראשינו.** לשיות כושה בנו דמתרגמינן כנושה כרשיא:

מהרש"א כל המתפלל אחורי ב"ה וכו' לפירוש התוס' שחששא זו כיון שמתפלל לרוח אחרת שמתפללין כל העם וכ"ה בהגה"ת אשר"י ע"ש וק"ק מאי קאמרי מי שהוא אחורי העם כו' גם אם הוא בב"ה והוא מתפלל לרוח אחר יש לחוש על כך וי"ל דתרתי בעי מבחוץ ולרוח אחר ועיין בתר"י ולולי דבריהם היה נרא' לשיטתם דאה"כ

עיון יעקב

נקרא רשע. מטעם שעושה כאילו הן שתי רשויות כמ"ש אביי כדו בר וכו' ועי"ל מטעם שראוי לכל אדם לדמות עצמו כאילו השכינה כנגדו מדכתיב שויתי ה' לנגדי תמיד שיהא מורא שמים עליו וזה שאינו רוצה להתפלל תוך בה"כ שהשכינה מצוי שם רק מתפלל אחורי בה"כ שעושה עין שלמעלה כאילו אינו רואה ואינו חפץ ורוצה במורא שמים לכן נקרא רשע ואפשר דדריש נ"כ סיפא דקרא הכי כרום שהוא הקב"ה שיושב ברומו של עולם ועיני ה' משוטטות בכל הארץ וזה מזלזל בו זולת לבני אדם כמו בני אדם שאינם רואים רק מה שלפניהם: **דברים העומדים ברומו של עולם.** כדאיתא בחגיגה דף י"ב מעון שבו כתות כתות של מלאכי השרת שאומרים שירה בלילה ותשות ביום מפני כבודן של ישראל וכו' כדכתיב ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי ע"ש: **כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום.** על כן ראוי להתפלל בכוונה שיתן לו הש"י פרנסתו ברווח שלא יבא לידי מדה זו וזה שאינו הולך לבה"כ עונשו מדה כנגד מדה:

דא"כ בתוך ב"ה נמי יש לחוש על כך וה"פ כל המתפלל אחורי כו' היינו שעומד בב"ה ועומד בפניו אחורי כלפי ב"ה דהיינו לרוח אחרת שהכל מתפללין וקביל רשעים יתהלכון דמייתי לאו היינו סביב מבחוץ לב"ה אלא שמסבב פניו לרוח אחרת שמתפללין כל העם והא לא תקשי שאמרו הרוצה להחכים ידרים ולהעשיר יצפין די"ל היינו במתפלל ביחיד בביתו ועוד דהתם לא קאמר אלא לצדד קצת אבל המתפלל היפך שמתפללין העם הוא אסור כדקאמר הכא לפירוש התוס' שלפנינו אבל בתר"י הביא דברי ר"י בדרך אחר ואין להאריך ודו"ק: **אידמי ליה כטייעא כו'.** ברי"ף ל"נ חלף אליהו כו' אלא חלף ההוא טייעא חזייה כו' וכ"כ מפירש"י וכן נראה קצת דמשום שעשה כך אינו דומה שיהיה חייב מיתה שיהרגהו אליהו ויש ליישב גירסתינו דאידמי ליה כטייעא לא קאי אאליהו אלא אאותו איש דלא הוה מסדר אפיה כו' קאי דהוה אידמי ליה לאליהו שאינו ישראל אלא ערבי ולכך הרגו אליהו וק"ל: **מאי כרום כו' דברים כו'.** מבואר דקאי אריפא דקרא המתפלל סביב לב"ה דהיינו מחוץ לב"ה נקרא רשע ע"ש שהוא מזלזל בתפלה דהוא דברים כו' ולמאן דדריש כיון שנצטרך אדם לבריות כו' קאי נמי אריפא דקרא ע"פ מ"ש דאסור לאדם לעבור נגד ב"ה שלו כדי שלא לבייש אם אין לו לשלם וז"ש סביב גו' דמדת רשעים אינו כן אלא דסביב ב"ה הולכים ומזלזלין בו עד שנשתנה כו' והאי מייתי כאילו נידון באש ובמים כו' דהיינו שמבייש נשתנה פניו להתהפך בגוונים דאזיל סומקא דהוא תולדות אש ואתי חיורא דהוא תולדות מים וק"ל:

כג (שם) **אמר** רבי חלבו [אמר רב הונא] לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא
(מ"א יח) בתפלת המנחה שנאמר °ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר וגו' ענני ה' ענני. ענני שתרד אש מן השמים. וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם רבי
(תהלים קמא) יוחנן אמר אף בתפלת ערבית שנאמר °תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב רב נחמן בר
(שם ה) יצחק אמר אף בתפלת שחרית שנאמר °ה' בקר תשמע קולי:

וכתב הרשב"א ז"ל ממה שלא נעלם ממך להיות ביום ובלילה עתים מזומנים להיות בהם עת רצון כאשר יש עתים בשנה וכבר הזכירו זה רז"ל ועל הכוונה הזו אמרו בתחלת זה הפרק ג' משמרות הוי הלילה לומר שהם מוכנים לתפלה וכנה היום. ודע שהחכמים האלו לא נחלקו בג' הזמנים האלה ולא כוונו במאמרם שיהא רבי חלבו פוטר בתפלת המנחה לבד ורבי יוחנן בתפלת מנחה וערבית לבד ורב נחמן יחייב בשלשתן כי לדברי כלם צריך להיות בשלשת הזמנים וכבר קבעם דניאל דכתיב וזמנין תלתא ביומא הוא בריך על ברכוהי. והכונה בהם לפי שהם כוללים כל חלקי היום עלייה ועמידה וירידה. וצריך להודות בהם למי שבראנו יתי' ושמודה בהם שבכל חלופי זמננו עלייתנו ועמידתינו וירידתינו יש לנו לעבוד לפניו כי זה כל האדם כנגד הנערות והבחרות והזקנה. מצורף לזה להודות לפניו שאע"פ שהכל משתנה שנוי עצמי או מקומי ואפילו צבא השמים ואם יש להם שלטון בעולם הוא יתברך לא ישתנה כדכתיב אני ה' לא שניתי. וע"כ נבחרו לתפלה אלו ג' זמנים. ר"ל שחרית וערבית ומנחה לכוונה שאמרתי אלא רבי חלבו גלה שלא יספיק לו בהיותו מתפלל ומודה בתפלת שחרית לבד עד שיתפלל גם בתפלת המנחה בהתחלף הזמן ושגם הוא עת רצון והוא מה שאמר לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה ולא אמר לעולם יתפלל אדם תפלת המנחה ורבי יוחנן אמר אף בערבית ורב נחמן גלה על ב' החכמים הקודמין שאין הכוונה להם לפטור בכך עד שיתפלל בג' העתים. ועתה אעירך על ענין אליהו ואמרו שהרי אליהו לא נענה וכו' ולא תלה הענין ביצחק שתקן תפלת המנחה דכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה כדאיתא בריש פרק תפלת השחר. דע כי נביאי הבעל עם היותם סכלים לא סכלו ידיעת הבורא יתברך שהוא סיבת הכל והכל מאתו יתברך רק חשבו לרוממו בנעלם ממנו ההשגחה וכדעת המתפלספים וכענין האמור באיוב עבים סתר לו ולא יראה וחוג שמים יתהלך וחשבו כי הוא יתברך מסר עולמו למנהיגים ינהיגו העולם ועשאום בעלי העולם. והם הגלגלים וכל צבא השמים. ומה שיגלה לך זה שאמר אליהו לעם עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים אם ה' האלהים לכו אחריו ואם כפל הספק ביניהם בענין האלהות מתם היו ראוי שיאמר אם מה שאמרתי הוא האלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו. ואמנם יתבאר מכאן שהם לא סכלו את השם המיוחד שהוא סבת הכל. והוא השם הנקרא ה' אלא שסכלו במנהיג העולם שהוא הנקרא בשם אלהים נגזר מאלהים לא תקלל שהם הדיינים. ולכן אמר להם אליהו אם סבת הסבות יתברך מנהיג עולמו ומנהיגו והוא יהיה לכם לאלהים לכו אחריו ואם מסר עולמו לבעלים וסלק השגחתו מן השפלים לכו אחריהם. ויהתל בהם אליהו להיות ידוע כי הכחות כלם עם היות משערם בארץ וחלק אותם הש"י לכל העמים ישיגו מקרים ודברים בשינוי תנועות ויתגבר השפל ויושפל המתגבר כפי הדבקם ומגעם כי ידוע לבעלי הכוכבים כי האלהים עשה שייראו מלפניו וידוע באמת שיש גבוה עליהם ויקרה להם מה שיקרה לשפלים בשנוי העתים והמקרים הטבעיים כשנוי והשגת תגבורת מלוה והתנגד ושימנעו ב' יוזל בדבר שצריך שיחם ועסקם בזולתו שא"א לשפלים להשיג הרצון בדבר ו זפנו ולהיותם ביחד במקומות משתנים הוא שאליהו מהתל בהם שיקרה לשפלים שהם מנהיגים אותם והוא אומרו קראו בקול גדול כי שיח וכי שיג לו וכי דרך לו אולי ישן הוא ויקץ. ויוצא מזה טעם או אקלים המסור תחת ממשלת שרי מעלה המנהיגים בהיותם המקרה משיג המנהיג ישיג עכ"פ למי שמתנהג על ניהוגו והוא שחז"ל אין נפרעין מן העובדי כוכבים עד שנפרעין מאלהיהם תחלה שנאמר יפקוד ה' על צבא מרום במרום ועל מלכי אדמה באדמה והוא שהכתוב אומר וה' שמים עשה ראה אמרו ה' שמים עשה ולא אמר הכל עשה שלא היתה הכונה כאן רק לומר שהוא עשה כל המנהיגים אשר בשמים כי שאר הכחות עם היות להם אילות ושלטנות ברצון בוראם יתברך אילותם מועט והוא הכפל למ"ד אלילים למיעוטם כהכפל מלת שחרחורת למיעוט השחרות ואין הכח הגמור והגלוי הגמור רק לש"י שלא ימנענו דבר שהוא עשה כל מערכות השמים המנהיגים ברצונו כל הנבראים והוא המשל שחז"ל באוהבו של מלך שהגיע לו עת צרה ועמד על פלטרין של מלך ואמר לשוער אבל המלך ניזוק אוהבו של מלך לפיכך אמר להם הקב"ה לישראל כשיגיע לכם עת צרה לא תקראו לא למיכאל ולא לגבריאל אלא לי דכתיב כל הנקרא בשם ה' ימלט המשכל במשל הזה הנפלא שהוא כולל כל מה שאמרנו וזה מהתולי אליהו שמכניסים עצמם תחת ממשלת מי שישיגם המקרים ומוציאים עצמם מממשלת מי שלא ישיגוהו המקרים כלל ולא ישיגו להם מן המקריים בעבודתו כלל לעולם ומה שיחזק לך עוד מה שאמרתי הוא אמרו ויקח אליהו שתים עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך כאלו שכלנו אנו בי"ב שבטי בני יעקב מאי זה יעקב נולדו שהולך לפרש שהוא מי שאמר השם עליו ישראל יהיה שמך. רק היתה הכוונה למה שאמרתי כי הם היו עובדים לגלגלים ולמלאכים כשרו של עשו ושאר העובדי כוכבים והוא ע"ה בא להתגבר עליו בכח סבת הסבות יתברך שהבדילנו לו וכבר הגביר כחם היותם עליהם. ושיה שר על השרים דכתיב וישר אל מלאך ועל המדה הזאת נקרא ישראל דכתיב כי שרית עם אלהים ומפני שהולך עתה אליהו למדה זו לקח י"ב אבנים כמספר שבטי בני יעקב שנתעלה למעלה מן השרים והבעלים בהנהגת השפלים ושנקרא שמו בעבור זה ישראל ולכונה הזאת הזכיר בלשון הזה בספר מלכים בפסוק מקרי הכותיים אמר אינם יראים את ה' ואינם עושים כחקותם וכמשפטם וכתורה וכמצוה אשר צוה ה' את בני יעקב אשר שם שמו ישראל ואחר היות נביאי הבעל נותנים הממשלה לשמש ולזולתו מן הגלגלים היו מכוונים עבודתם בהיות השמש בתגבורת עלייתו עד נטותו לערב ועל זה היו מכינים סוסים ומרכבות בבקר השכם בהכן החמה והוא שכתוב ביאשיהו וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש וגומר ואת מרכבות השמש.

עיון יעקב

לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה. עיין במפרש"י דודאי בלא"ה בכל השלשה תפלות צריכין ליזהר שהם כנגד תמידין או כנגד אבות העולם כדאי' בקמן פ' תפלת השחר אלא נראה דה"ק דאם יש לאדם לשאול צרכיו לפי צורך שעה יש ליזהר להתפלל כן בתפלת המנחה דוקא שאז הוא עת רצון ביותר כמו שנענה אליהו הנביא בצלותו עת במנחה והא דמייתי עכשיו דרשה דענני כפל י"ל דלא תימ' דאדרבה לכך הוצרך אליהו לכפול שאלתו ענני' כפל לפי שבתפלת המנחה אינו נענה כל כך לכך הרבה והפציר בתפלה שני פעמים או דלא תימא שתפלת ענני כפל א' על תפלת מנחה וא' על תפלת ערבית לה"ק דכפל ענני א' שתרד אש מן השמים וא' שלא יאמרו מעשה כשפי' הם ולעולם תפלה אמצעי שהוא תפלת מנחה משובח:

השמש שרף באש שהיו עושים השמש בעל כי הוא המחלק אורה לכל נבא השמים והוא שהכניא מוכיחם סופים מזויינים משכים היו ונפנות השמש לערב ימדלו מעבודתם כי אז יהיה כח השמש רפה ועל כן כתיב ויקראו בשם הבעל מהבקר ועד הצהרים לאמר הבעל עננו שהיו מכוונים להשיג רצונם בהיות השמש בגבורתו ועד עבור הצהרים לא התל בהם אליהו כי עוד לא עבר זמן תגבורת השמש שהיו מכוונים אליו וכאשר עלתה המנחה אז החל אליהו בתפלתו לתת הרוממה והשגחה בהנהגת העולם לבי שלא יקרנו מקרה מן המקרים והוא סבת הכל ועי"כ אמר בכאן ר' חלבו שצריך לאחר בתפלת המנחה להודות לפניו יתברך שהוא אדון הכל ומשגיח בכל ומאתו נבקש הרחמים והצלחה שהוא המשגיח והעונה כדרך שעשה אליהו ועי"כ נבחר הזמן ההוא לתפלה כי אז יודע כי השאר מקבלים השינוי והוא יתי המנהיג האמיתי. גם רבי יוחנן ורב נחמן נתכוונו לזה בתלות מאמרם במה שאמר דוד ולא במה שתקנו האבות תפלת השחר תפלת הערב לפי שאותם הזמנים עת ההתחלפות ורצוים לתפלה כמאמר דוד ע"ה עכ"ל הרשב"א ז"ל. ואפשר שהוצרך רבי חלבו להוסיף אזהרה בתפלת המנחה לפי שיצחק לשוח בשדה איננו ראיה מוכרח שתקן תפלת מנחה בכל הימים שאע"פ שיצא להתפלל ביום ההוא אפשר לומר הזמן גרמה שהיה חפץ לצאת ולראות אם בא אליעזר עבדו שכבר הלך זה כמה ימים לזה הוסיף מיזוק מויהי בעלות המנחה ומכאן ראיה שאע"פ שכל היום מבוקר עד ערב עמד אליהו באותו כסיון כיון לבקש עת רצון בעלות המנחה כלומד מזה כי אז היא שעה ראויה לתפלה לכל האנשים וזה יורה דקדוק לשונו באמרו לעולם יזהר אדם וכו' ר"ל לעולם בכל הימים ראוי להזהר להתפלל בעת ההיא להיות עת רצון. ובעבור שהספק עצמו הנזכר בתפלת יצחק הוא אפשרי ג"כ בתפלת אברהם ויעקב הוצרכו רבי יוחנן ורב נחמן לאדם ג"כ ראיה לשחרית וערבית כוללת כל הימים. וכ"כ התוספות ביומא פ"ג על בלוצא דאברהם משנתנה תורה נתחדשו כמה הלכות וכולי:

מהרש"א בתפלת המנהה כו'. נראה לפרש דהא לא אצטריך למימר שלא יבטל אחד מהתפלות שכבר מפורש שאבות תקנום וכנגד תמידין תקנום אלא דה"ק, לעולם יהא אדם זהיר וזריז בתפלת המנחה שלא ישהה אותה אלא מיד ותיכף שיגיע זמנה יתפלל אותה כמ"ש פ"ק דשבת שלא יעשה דבר דלא אתי לאמשוכי ומייתי. שהרי אליהו לא נענה אלא בתהלת תפלת המנהה שנאמר ויהי בעלות המנהה ויגש וגו'. דמשמע ליה בתחלת עלייתו של שעת המנחה: ור"י אמר אף בתפלת ערבית שנאמר תכון תפלתי קטורת וכו'. ע"פ מה שאמרו ביומא אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד של בין הערבים אלא קטורת וזה שאמר תכון תפלתי של ערבית סמוך לעבודת הקטורת של בין הערבים שהיא המאוחרת במנחה כדאמרי' לעיל שיב עשו חכמים כו' ועד"ז קאמר נמי. בתפלת שהרית שנאמר ה' בוקר תשמע קולי כו'. כפל בו מלת בוקר ע"פ מה שאמרו דאין לך דבר קודם לתמיד של שחר אלא קטורת דכתיב ביה בבקר בבקר גו' דהיינו שיהא זריז להשכים אותה בבקר בבקר כמו בקטורת של שחרית כדאמרי' לעיל שתהא תפלתי סמוך למטתי כפרש"י ותוספות שם: שלא יאמרו כו'. כמו שמסיים עננו וידעו העם הזה כי אתה הוא ה' אלהים:

הרי"ף א"ר חלבו לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה כו'. יש לדקדק מ"ש לא נענה אלא בתפלת המנחה דהיכן מצינו שהתפלל אליהו שלא בשעת המנחה ולא נענה והיה אפשר לומר שמצינו שלא נענה מיד בעבור הנהרים שהרי אמר והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים ולא נענה עד שהתפלל ואמר עננו ה' עננו והיתה שעת המנחה ונענה. עוד יראה שלהיות שעת המנחה זמן דין ולא הוצרך אליהו להרבות תפלה ולומר עננו ה' עננו אלא להיות שעת המנחה שהוא זמן דין ואילו היה בשעה אחרת שאינה שעת דין לא היה צריך לאותה תפלה מרובה כי ברוח שפתיו תרד האש ותאכל את העולה וה"ם ולא נענה כלומר לא הוצרך לומר עננו ה' אלא להיות השעה זמן המנחה שהוא זמן דין. עוד אפשר שלהיות שהקריב אליהו על הכרמל בשעת איסור הבמות היה ראוי שלא יהיה נענה כיון שיש באותו קרבן צד עבירה שעל זה אמר הקב"ה לישראל גוי וקהל גוים יהיה ממך לרמוז שעתיד אליהו לעשות מעשה עובדי כוכבים להקריב בזמן איסור במות ולא נענה אלא היות שעת המנחה שבאותו זמן נעקד יצחק על גבי המזבח והתפלל אברהם ואמר ה' יראה זכות ועקידה זו לבני ואותו זכות של שעת המנחה עמד לאליהו ואמר עננו ה' עננו על ב' דברים האחד שלא יעמוד בפניו איסור הבמות וזהו עננו ה' בזכות יצחק ועננו שתרד אש ושני עננו שלא יאמרו מעשה כשפים הם נראה שחשש אליהו שלא יאמרו מעשה כשפים הם לפי שהם לקחו הפר מידו של אליהו כדכתיב ויקחו את הפר אשר נתן להם כי לא רצה הפר לזוז רגלו עד שנתנו אליהו מידו לידם כמאמרז"ל וידוע שסליטת הכשפים כשלוקחין הדבר מיד ליד כי זה היה מעשה העגל שהצליח ויצא העגל הזה בשביל שלקח אהרן הזהב מידם שנאמר ויקח מידם וכמ"ש בס' הזוהר ועכשיו שלקחו נביאי הבעל הפר מיד אליהו יש להם פ"פ לומר שעשה להם אליהו כשפים ולכך התפלל עננו שלא יאמרו מעשה כשפים הוא מה שלא ירד האש בפר שלהם ואתה הסיבות את לבם אחורנית בשעה שלקחו הפר מידו לא נתנו לב לאמר כיון שאתה נותנו לפר מידך כשפים אתה עושה לנו וכשם שבאותו שעה הסיבות לבם אחורנית ולא אמרו כלום כך עכשיו עננו שלא יאמרו מעשה כשפים הם: רבי יוחנן אומר אף בתפלת ערבית. כלומר אע"פ שתפלת ערבית רשות יזהר שלא לבטלה: רב נחמן אומר אף בתפלת שחרית. שיש להם תשלומין שאם לא יתפלל שחרית ומתפלל מנחה שתים אע"פ כן יזהר להתפלל שחרית בעונתה ולא יעבור זמנה ואע"פ שיש ג"ב תשלומין לתפלת ערבית מכל מקום ס"ד דאין ליזהר כ"כ בתפלת שחרית כיון שתשלומי שחרית הוא ג"כ בו ביום בשעת המנחה משא"כ בתפלת ערבית שיש להקפיד וליזהר יותר בה כיון שתפלת ערבית היא בלילה והתשלומין הם ביום:

כד ואמר רבי חלבו אמר רב הונא כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בה' קולות שנאמר שם °קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול ירמיה לג אומרים הודו ואם משמחו מה שכרו אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בה' קולות שנאמר °ויהי שמות יט ביום השלישי ויהי קולות וגו' וקול שופר וגו' ויהי קול השופר וגו' והאלהים יעננו בקול איני והכתיב °וכל העם שם כ רואים את הקולות אותן קולות דקודם מתן תורה הוו. רבי אבהו אמר כאילו הקריב תודה שנאמר °מביאים ירמיה לג תודה בית ה'. רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים שנאמר °כי אשיב את שבות שם הארץ כבראשונה אמר ה':

עובר בה' קולות. מזלזל בה' קולות שבירך בהן הקב"ה את ישראל: אותן קולות דקודם מתן תורה הוו. הנך קולות בתראי היינו הנך דאיירי בהו לעיל וקאמר דנראים היו ואע"פ שהקול אינו נראה זה נראה: מביאי' תודה בית ה' כי אשיב את שבות. סיפיה דקרא דה' קולות דלעיל הוא. עד כאן. ומה שכתב רש"י כאן בוכל העם רואים את הקולות יובן על השלמות מה שכתב בפירוש התורה רואין את הנשמע מה שאין אפשר יכולם לדבר וכו' כוונתו כאומר פירושו כמשמעו שהיה נראה ממש בדרך נס:

מהרש"א עובר בה' קולות וכו'. מבואר אלו ה' קולות הן הן ה' קולות של הדיבור שהקול מתחלק לפי מוצאם אותיות בומ"ף מהשפה דטלנ"ת מהלשון זסש"רץ מהשינים גיכ"ק מהחיך אחה"ע מהגרון

עיון יעקב

עובר בה' קולות. אפשר דה' קולות הם כנגד ה' מעלות דקחשיב שם ביבמות ישראל שאין לו אשה שרוי בלא שמחה בלא ברכה בלא טובה ובמערבא אמרי בלא תורה בלא חומה ונגד חמשה אלו קנינים טובים שקונה ע"י אשה הם חמשת קולות של שמחה ואף דרבה בר עולא מוסיף עוד שם בלא שלום י"ל דזה כבר נכלל בכלל התורה כדכתיב ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום: זוכה לתורה שניתנה בה' קולות. והוא מדה כנגד מדה לפי שמשמח חתן וכלה זוכה לשמחת התורה כדכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב והתורה נקראת כלה כדאי' במדרש רבה פ' כי תשא פ' מ"א על פסוק ויתן אל משה ככלותו ע"ש:

מהגרון והן הן אותיו' שהתור' כתבה בהן ולא בקול פשוט שאינו מורה על דיבור מה וזה שאמר שראוי לשמח חתן וכלה בקול הדיבור הכולל ה' מיני קולו' שאמרנו כמ"ש בי הטלי מילי ור"ל לשמחו בשמח' בדבור של מצוה להזכיר חסדי המקום בבריאה לקיום עולם והוא שסיים באומרו קול אומרי' הודו את ה' שקולות השמחה יהיו בשבח המקום וע"כ תקנו חז"ל אלו ה' קולו' בז' ברכו' חתנים כמפורש בחידושינו פ"ק דכתובות ע"ש ואמר שאם משמחו זוכה לה' קולות של תורה כי נתינתה היא היתה יום שמחת לבו וחתונתו עם ישראל והה' קולות שהן ה' מוצאי הדבור באותיות של תורה הם קיומו של עולם שנתנו בסיפ' כמו שכתוב אם לא בריתי יומם גו' אם ישראל מקבלין כו' ומה שסיים ואמר הא דכתיב וכל העם רואים את הקולו' הן קולות דקודם מתן תורה דהאי קרא פירושו של ה' קולות שנאמרו קודם מתן תורה שלא תאמר שהם קולות פשוטים שוים אלא שכל העם רואים את הקולות שהם מתחלקים לפי צורת האותיות כפי מוצאם של הקולות ובדמיון רואה את כל חלק וחלק מהקול כפי מה שהוא לפי צורתו באותיות ואמר כאילו הקריב תודה כו' שהיא בא"ה ג"כ בשמחה על הקיום ורצון לפניו כמפורש פ"ק דשבועות גבי מוסיפין על העזרה ואמר עד"ז כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים שהוא קיומו ויסודו של ארץ ישראל וק"ל:

הרי"ף כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו וכו'. נ"ל הכוונה שמקיים ה' קולות שנתנה בהם התורה וכן עובר על ה' קולות שנתנה בהם התורה כדאמר אח"כ ודוק והבן:

כה **ואמר** ר' חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים שנאמר °סוף דבר הכל נשמע את אלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. מאי כי זה כל האדם אמר רבי אלעזר אמר הקדוש ברוך הוא כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה רבי אבא בר כהנא אמ' שקול זה כנגד כל העולם כולו ר"ש בן עזאי [ואמרי לה ר"ש בן זומא] אומר כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה:

שם

קהלת יב

בשביל זה. שיברא זה: **לצוות.** שטו"ן בלע"ז:

אמר הכותב מלי הקלר הזה לרש"י למדתי במאי קמיפלגי שלשה תנאים שאלו. הוקשה להרב דהיינו לא נברא אלא בשביל זה היינו בשביל לצוות לזה ותקן זה באמרו בשביל שיברא זה וכוונתו לומר שאחרי שנברא האיש ירא את ה' אין צורך כלל לשאר הבריות גדולות וקטנות אבל להיות כמנע שיברא זה אם לא תקדם אליו בריאת שאר הדברים הוצרכו להבראות כלם בשביל זה שיברא אחריהם ויהיו כל הבריות שלהם במדרגת קליפות ומותרות אבל עיקר הפרי הוא הירא את ה' ורבי אבא חלק עליו ולא הסכים לומר שאחרי בריאת האיש ירא את ה' תהיין לבטלה כל שאר הבריות כולן ולתקן זה אמר שקול זה כנגד כל העולם ור"ל בודאי הוצרכו כל הבריות אבל יש כמה מעלות לברוא ירא ה' כי נו שקול ישקל במאזנים לשום מגד א' כל בריאות העולם ומגד אחר הירא את ה' ישאו יחד זה כנגד זה והוצרכו שניהם ובן עזאי בעיונו הדק רצה להנצל מכל הדחוקים כי לא יתכן שנאמר שבריאת כל דברי העולם תהיה שקולה לבריאת הירא את ה' וגם להנצל מן הדוחק שזכרתי בדברי ר"א תקן הכל באמרו בשביל לצוות לזה. ר"ל שמציאות כל שאר הדברים הוכרח ולא מגד עצמו וגם לא בשביל שיברא זה בלבד כדברי ר"א אלא הכרח בריאה הוא כי הירא את ה' צריך לחברה מי שיאפה לו פתו ויתקן לו מלבושו לתקן זה הוצרכו כל הבריאות להיותם קיימות כדי לשמש לירא את ה' כדברי בן זומא ברוך שברא כל אלו לשמשני:

מהרש"א סוף דבר הכל נשמע גו'. דלפי פשוטו ה"ל למכתב הכל תשמע בלשון צווי לנוכח כמו שסיים את האלהים ירא גו' ואמר ע"ז מאי כי זה כל האדם כו' דלפי פשטי' דהכתוב מדבר בל' צווי את האלהי' ירא גו' יהיה פירושו נתינת טעם כי לדבר זה שהיא הירא' נבר' האדם כפרש"י בספר קהלת אבל השתא דהכל נשמע את האלהים ירא גו' מדבר בשבח ומעלה של ירא אלהים יש לנו לפרש גם סיפא דקרא כי זה כל האדם בשבחו של ירא אלהים למר כדאית לי' ולמר כדאית ליה ולא פליגי אלא כל חד וחד חדא מג' עולמו' נקט במלתיה ז"ש כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל האדם דהיינו גם עולם המלאכים לא נברא אלא בשביל האדם שהוא בעל בחירה כדי לזכותו אם יהי' ירא אלהי' וישמור מצותיו כדאיתא במדרש' ושאמר שקול הוא כנגד כל העולם דהיינו עולם האמצעי כמ"ש פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה ובשאר צדיקים כתיב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וככוכבים וגו' ושאמר כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה דהיינו עולם התחתון לא נבר' אלא לצוות' לו בעלמ' כדי שישמשו אותו ויעשו. עבודתו כדאמרינן בפרק הרואה בן זומא ראה אוכלסא ע"ג מעלה בהר הבית אמר ברוך שברא כל אלו לשמשני וקל להבין:

הרי"ף כי זה כל האדם כל העולם לא נברא וכו'. נראה דלהאי סברא קמייתא אמר שהעולם וכל אשר בו הוא טפל לאדם הירא את ה' כי תכלית האדם היא היראה שהיא העיקר וכיון שברא את האדם ברא קודם את העולם לצורך האדם לפי שאם אין עולם אין אדם יכול לעמוד ורבי אבא סבר כי הם שקולים שניהם העולם והאדם ובן עזאי סבר שהאדם הוא העיקר והיי אפשר להתקיים לבדו בלי עולם אלא בריאת העולם היה לצוות לאדם ולצוותו עם העולם כי בהיותו מתלוה עם העולם ימצא האדם קורת רוח ואע"פ שהיה לו אפשרות לתתקיים בלא עולם מ"מ טובים השנים כאחד העולם והאדם שהם חבורה טובה בעולם:

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא כל שיודע בחבירו כו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנא' שם
°בקש שלום ורדפהו ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן. תהלים לד
שנאמר °ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם: ישעיה ג

גזלת העני. והלא אף גזלת העשיר גזלה היא אלא גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו אלא שלא השיב על שלומו:

מהרש"א יקדים לו שלום כו'. אבל אם אין רגיל ליתן לו שלום לא יקדים לו שלום דשמא חברו לא יחזיר לו שלום ויקרא גזלן ומיהו בס"פ הניזקין קאמר דרב חסדא היה מקדי' שלמא אפי' לעובד כוכבים ואפשר ברגיל ליתן לו שלום:

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי (בן זמרא) מנין כז שהקב"ה מתפלל שנאמר °והביאותים אל הר דף ז
קדשי ישעיה נו

עיון יעקב

כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין. כי אם אין בו יראת שמים היאך יכול להוכיח לאחרים אומרים לו קשוט עצמך תחילה כדאי' בגמ' ובמדרש ויהי בימי שפוט השופטים שאם אמר טול קיסם מבין עיניך אומרי' לו טול קורה מבין עיניך אבל אם יש בו יראת שמים. דבריו נשמעין לפי שמוצא חן בעיני אלהים ואדם כדאי' בסוכה דף מ"ט כל אדם שיש עליו חן בידוע שיש בו יראת שמים: **אמר הקב"ה כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה.** וזה ראשית חכמה יראת ה' כי ה' בחכמה יסד ארץ שבה ברא את עולמו כדאי' בריש בראשית רבה וכיון שהכל נברא בשביל אדם שיש בו יראת שמים לכך שפיר קאמר ראשית חכמה יראת ה' ועוד יש לומר ע"ד דאי' במכילתא' הובא בילקוט ריש פ' יתרו ירא אלהי'. זה שעושין פשרה בדין עכ"ל ויש ג"כ רמז לזה בפ' מקץ שמתחלה נתן יוסף לאחיו במשמר ולבסוף נכנס בפשר ויאסור רק א' מהם ויאמר את האלהי' אני ירא וגו' ופשרה הוא רחמים בדין כתחלת בריאתו של עולם שיתף רחמים בדין וזה על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שהוא פשרה שכולל כולם לכך שקול זה כנגד כל העולם וכולם לא נבראו אלא לצוות לזה כיון שאוהב שלום ורודף שלום: **שקול זה כנגד כל העולם כולו.** כי אדם הוא עולם הקטן כשעושה רצונו כידוע ליודעי חן ועוד דהא כל עולם לא נברא אלא בשביל שיראו מלפניו שנאמר והאלהי' עשה שיראו מלפניו כדאי' בשבת דף ל"א וזה שירא אלהי' הוא שקול כנגד כל העולם: **כל שיודע בחבירו שרגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום.** אפשר לומר דהכי קאמר מי שרגיל ליתן לו שלום ופעם אחת נולד איזה שנאה או קטטה ביניהם ואינו נותן לו שלום יקדים הוא לומר לו שלום תחילה כדי שלא יחזיק במחלוקת ולזה שפיר קאמר ואם נתן לו ולא החזיר לו בשביל קטטה שנולד ביניהם נקרא גזלן:

קדשי ושמחתים בבית תפלתי תפלתם לא נאמר אלא (בבית) תפלתי מלמד שהקב"ה מצלי. מאי מצלי אמר (רבא) [רב זוטרא בר טוביה אמר רב] יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת הרחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין. תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה ה' צבאות יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי (לפניו) [לו] רבונו של עולם יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לי בראשו (מאי קא) [וקא] משמע לן ברכת הדיוט אל תהי קלה בעיניך. אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטים ונתקיימה בהם ברכתם אלו הן דוד ודניאל
ש"ב כד דוד דברכיה ארונה היבוסי דכתיב °ויאמר ארונה אל המלך ה' אלהיך ירצך. דניאל דברכיה דריוש מלכא
דניאל ו דכתיב °אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך:

נענע לי בראשו. כמודה בברכתי ועונה אמן עד כאן:

כתב הרשב"א ז"ל על מאמר שהקב"ה מתפלל יש באגדה זו סוד נשגב מאד גם יש לה מליצה נכון ותחלה אגיד לך מה שראיתי בה לגאון ז"ל אמר הגאון כי למדו הקב"ה למשה במראית העין סדר בקשת רחמים והתפלה כמו שאמרו שנתעטף הקב"ה כש"ץ שיורד לפני התיבה ולמד את משה בפרשת ויעבור ה' על פניו ויקרא וכה"א אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך ועל אותה שעה אמרו ענין שהקב"ה מתפלל וכן מפורש בתורה כי כן אמר ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת וקאמר משה אתה הוריתנו לומר י"ג מדות שנאמר כאשר דברת לאמר. וכן אמר יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי למדנו לומר יה"ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך וכו' ודרך הגאון ז"ל ישר אם היה לשון ההגדה מסכים עמו וכדי ליישב לשון ההגדה יש לי לפרש ולהקדים הקדמה וכו' האריך בזה קצת וסוף דבריו מה שנאות לפי ההגדה הזו שהקב"ה ברא ג' מינים המין האחד השכלים הנפרדים והגלגלים האונקלסים אותו יתעלה בפעולתם התמידיות בהשכלם והמין הב' הנבראים הארציים וגם הם בלתי מדבר ומשני מיני בריאות האלה קלוסו יתעלה בפעולתם תמידיות הכרחיות האחד שכליות מהנבראים המשכילים והאחד טבעיות מהנבראים ארציים אחריהם הייתה חכמתו ית' לברוא נברא אמצעי מורכב משני נבראים הראשונים שיהא רשות ומסור בידו בחירה מוחלטת על כן נמסר הרצון ביד המין האנושי ואף כי נמסר להם הרשות המוחלטת הוא יתעלה מזהירם ומלמדם תמיד אורחות חיים שנאמ' ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וגו' ובחרת בחיים להודיענו כי הקב"ה חפץ שנהיה שלימים ונראה להם כאילו מושך את ישראל דרך פיוס כאילו לדקותינו או הפך מועילים לו חלילה כמאמר הנביא משמו ית' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וגו' שובו אלי ואשובה אליכם וכתיב בתורה מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' ולכוונה הזאת אמרו בכאן שהקב"ה מתפלל כאילו ב"ה הוא מקום לתפלתו מפני שהמקום ההוא מקום העבודה ומשם שואבים הברכה ומתפלל בו שיתמיד הענין כן כדי שיהא רצון לפניו שיכבשו רחמיו את כעסו ואל תתמה על אמרו שהו ית' מתפלל יה"ר מלפני שכבשו רחמי את כעסי וגו' מפני שהמדה כך היא שהגמול והעונש על מעשה האדם וכפי מעשיו הוא נדון והמעשה מסור בידו מוחלטת אמר שהוא יתברך כמתפלל שיהיו מעשיהם עד שיגבירו כח רחמיו ורצונו בפעולתם על כעסו וכענין שאמז"ל כ"ז שישראל עושין רצונו של מקום כאילו מוסיפין כח בגבורה של מעלה שנא' ועתה יגדל נא כח ה'. ואמרו בבראשית רבה בפרשת וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד רבי חמא אומר משל למלך שבנה פלטרין וראה אותו וערבה לו ואמר פלטרין הלואי תהא מעלת חן כדרך שהעלית לפני באותה שעה. וענין רבי ישמעאל בן אלישע שאמר ליה הקב"ה ברכני לא יעלם ממך כי הוא ענין כל הברכות והוא שכונו בתורתו השלימה וברכת את ה' אלהיך וכתיב כי בו בחר ה' לשרתו ולברך בשמו. והוא אמרנו תתברך תתרומם ואל תחשוב כי הברכה ענין הודאה כי הברכה לשון תוספות וריבוי מלשון וברך את לחמך וככה ברוך אתה ה' למדני חקיך ותפלת ישרים רצונו וגורמת לרבות הרחמים על בריותיו ותפלת הצדיקים כובשת את הכעס והוא ענין תפלת אברהם בהפיכת סדום והוא ענין כל התפלות. וראיתי יושב על כסא כבר מפורש בנביאים ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא והרכנת הראש רמז לקבול התפלה וראשו בא על דרך הכתוב ראשו כתם פז דרך משל דברו החכמים גם הנביאים עד כאן לשון הרשב"א ז"ל:

אמר הכותב באגדה זו יש דברים קשים הציור להבין על השלמות מאמר ישמעאל בני ברכני ולא זו בלבד אלא בכל המקום הנזכר בתורה שאנו מברכין למעל' יתברך איך יפורשו כל הברכות לפניו יתברך כפי הכחות המפרשים שכל לשון ברכה תוספות טובה ודוחק לומר כן על כל הטובה שהוא יתברך מטיב עם כל ברואיו ובברכת נביא וחכם או חסיד ליחיד או רבים יצדק לשון ברכה כי למעלת המברך שהוא שבו כח להתחנן לפניו יתברך שיוסיף ויברכם טובות המבורך אך אנחנו איך נאמר לפניו ית' ברוך אתה ה' כביכו"ל שאנו אומרים טובתך ושלומך יתרבה ויגדל על ידינו והנראה בתחלת העיון כי כל ברכותינו לפניו יתברך הם הודאה והלול וספור שבחיו ית' כי הוא אדון הכל מוסיף כל טובה וכן אמר דהע"ה אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי. אמנם הרשב"א כתב כאן וז"ל ואל תחשוב כי הברכה ענין הודאה כי הברכה לשון תוספות ורבוי וככה ברוך אתה ה' למדני חקיך ע"כ. והר"י אלבו כתב ברוך שם השתוף יאמר על מקבל הטוב וכו' ויאמר על נותן הטוב ברוך אתה ה' ויש"י ברוך שם התואר כמו רחום וחנון להיות הפועל המגיע ממנו ברכה שהוא תוספות שפע ורבוי הטובה וכו' ע"כ. ועוד כתב שהוא לי שבח והלול. ועל מ"ש בראשונה שהוא שם תואר יקשה איך נפרש כפי זה אברך את ה' נברך שאכלנו ישמעאל בני ברכני ורבים כהם תם כנגד פי' זה יש דוחה כי אין ראוי להוציא בהחלט לשון ברכה מפירושו שאמיתי ולפרשו בלשון יהלול בלבד שאמת שירא' מפסוק אברכה את ה' תמיד תהלתו בפי ומפסוקים אחרים דומים שהברכה וההלול הם שני דברים דומים ועכ"ז אין לפרשם דבר אחד בלבד בבטול לי ברכה לגמרי ועוד יתחייב זה מפסוק יודך ה' כל מעשיך וחסידיך יברכוכה הרי שהזכיר הודאה נגד לכלל מעשי הש"י אבל בחסידים להיותם במעלה עליונה הזכיר ברכה להיותם ענין יותר בערך וכ"ש כפי מה שכתוב בפי' האורה שכתב מלא יברכוכה לרמוז סוד יברכו למדת כה שהוא כנוי לאחד מן הספירות עוד כתב בפי' ברכה שהיא מענין בריכה כדמיון הבריכה שתחלה נמשך לתוכה וממנה מספיקין כל הצורך ודמיון זה מתישב על נכון בכל מקום שמזכיר ברכת ה' על שום נברא שהכוונה לומר שהוא יתעלה המשפיע כל טוב כדמיון המגלא בריכה להשקות ממנה לכל עובר שלא יתכן לומר בברכותינו לפניו יתברך. ומה שנראה לעצמי בהבנת ענין זה הוא כי פירוש ברכה הוא שוה בכל וטעם ההבדל נמשך מחלוף הנושאים כפי מדרגת המברך והמתברך. רצונו לומר כי כמו שברכת הש"י על ברואיו הכוונה בה שהוא יתברך אשר בידו הכל ממלא חסרוננו ומשפיע עלינו כל הטובה כי זהו מה שיאות כפי שלמותו להשפיע ולהועיל לזולתו כי כן נוה לנו משה מפי הגבורה וברכת את ה' אלהיך והכוונה בזה שנקבע בלבבנו אמונה קיימת ונאמר לפניו יתברך אין לנו עוזר וסומך אלא אתה ובלעדיך אי אפשר להתקיים אפי' שעה א' איש ממנו ויצוה לזה ג"כ אמונת הבטחון בחסדיו יתברך שהיא שעמדה לאבותינו ולנו ולא כחטאינו יעשה לנו. ועל זאת האמונה התקועה בלבבינו והגדתה לפניו יתברך בפינו ובשפתינו יצדק על דרך השאול לכנות לשם ברכה כביכול שאנו מבורכין מהקדוש ברוך הוא והוא ברוך ממנו כיון שהכל צריכין אליו והוא אינו צריך מאתנו שום דבר רק מה שחייב שלימותו להשפיע עלינו בכל הטוב והשפע הזה נמנע לבא אלינו זולתי בהיות בנו ההכנה הנזכרת והוא שנהיי' קיימים באמונה וידיעה זו וגם לגזול בפינו זאת ההכנה הרי נמשך מזה כי במציאותה תתקיים תשוקתו

עיון יעקב

מאי מצלי יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי. אע"פ שהוא עצמו הרצון כפי רצונו צריך לתפלה מכל מקום יש לומר שתפלתו שהצדיקים יתפללו על זה והקב"ה רצון יראיו יעשה כי הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים שיתפללו על זה להכי מייתי תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע והקב"ה נענע ראשו על זה כי חפץ בתפלתן וברכתן של צדיקים כה"ג:
ברכת הדיוט אל תהי קלה בעיניך. עיין בס"פ דמגילה דף ט"ו בחידושינו שם ובב"ק דף צ"ג:

תשוקתו יתברך הנפלאה להשפיע ולהועיל אותנו בכל הטוב וכביכול נוכל לבנות לו שם ברוך מפינו עם היותו מבורך מצד עצמו. הלא זאת כונה ראויה בפי' ברכו את ה' המבורך וגם העניית ברוך ה' המבורך לעולם ועד לרמוז טעם היות שנקרא ברוך בפינו ובנפשינו אתה הוא המבורך מצד עצמו לעולם ועד וכן בחתימת הקדיש אחר אמרנו יתברך אנו חותמים שמיה דקודשא בריך הוא לרמוז שהוא מעצמו ברוך ולהבין כוונתו על השלמות להיותו ענין תוריי אמתי. אמשול למשל בדרך דמיון קצת כי דמיון אמיתי הוא נמנע כפי רוממותו יתברך כמאמר הנביא ומה דמות תערכו לו, הרי שראינו בעינינו איש חכם ונביא כאברהם אבינו ויהי לו בן לך ויחיד יצחק וכל מחשבות האב איך יהיה בנו זוכה בכל חכמה ועושר וכבוד אשר לו ולהשגת תכלית זה צריך שהבן ישכים בכל יום לפתחו של אביו לשאול ממנו כל שאלותיו ובזה יזכה ויקבל הכל ויהי כן שתמיד כל היום לא פסק הבן מעשות כדבר הזה ויברכהו אביו בכל הטוב שצפון לו. ואין ספק שיוכל המגיד לשער ולומר אברהם ברך את בנו שהוסיף והרבה כל טובותיו. וגם כן יוכל לומר יצחק ברך את אביו שהוסיף והגדיל תשוקותיו המעולה והוא שיהיי בנו משכים לפתחו ובזה ישפיע עליו אביו הטובות והשלמות אמיתי. וגדולה מזו נוכל לומר על דרך השלוח כי גדולה היה ברכת הבן לאב ויתקיים זה ממ"ש ה"ר חסדאי שהשלם לעצמו אוהב הטובה והשלמות וחפץ בו וכפי השלמות תהיי האהבה והערבות בחפץ. ויסכים מאד לזה מאמר התורה כי בזכרו אהבת האבות לש"ת הזכיר האהבה שאמר אברהם אוהבו ובזכרו אהבת השם יתברך לאבות הזכיר חשק שיורה על חוזק האהבה ואמר רק באבותיך חשק ה' כי להיות שלמותו יתברך עצום לאין תכלית היתה אהבתו אל הטוב יותר עצומה. זה כלל דבריו בענין זה ויתקיים מזה שראוי לבנות שם ברכה לכל תפלותינו לפניו יתברך כיון שבסבתם הוא יתברך מוסיף ומרבה טובותינו ובזה נגמרה תשוקתו הנפלאה להשפיע מטוב עליון הנקראת בשם חשק כפי מעלתו יתברך. והלא גם במלאכים ובצבא השמים אמר דוד עליו השלום ברכו ה' בדרך זה כיון שכלם כאחד יעידון ויגידון על אמתת מציאותו וכולם מושפעים מהשפעתו. הלא זאת ההשלמה אשר היא השלמת תשוקתו הנפלאה תחשב לפניו כברכה ויהיו נקראים מברכים המלאכים והגלגלים והוא יתי' ברוך מאתם ולזה אמר ברכו ה' מלאכיו ברכו ה' וגו' ברכו ה' כל מעשיו כי ג' עולמות הם שוים במעלה זאת הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו ועל יסוד כונה זאת יובן אלי על דרך הפשט כונת מאמר רבי יוסי בן זמרא שהקב"ה מתפלל בע"ה ורחמנא ליצלן מלפרש מתפלל כפי פשוטו כי הלא הוא אדון הכל וכלם צריכין לו ומתפללים לפניו יתברך זולת עובדי כוכבים העובדים לשריו ולמי יתפלל הוא אבל האמת יורה דרכו שדברי רבי יוסי באומרו בדרך חידה לרמוז שכמו שכונת תפלתינו לפניו יתברך לתת את שאלותינו שירחם עלינו. כן הוא יתברך חפץ בזאת התשוקה ויותר חזקה להשפיע עלינו טובו כי יותר משהעגל רוצה לינק פרה רוצה להניק. וכן היותו שלם חפץ בהשפעתו. וע"ז שאל בעל התלמוד מאי מצלי וכוונת זאת השאלה לידע את החשק הנמרץ הזה שיש לפניו יתברך להטיב לנו אם הוא כשניה לצדיקים גמורים או גם אם נהיי בעלי תשובה. ורבא השיב לזאת השאלה עמוקה ואמר שנוסח התפלה יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי וכו' וכונת אותה התפלה שהוא יתברך חפץ להתנהג עם בניו במדת רחמים ועם היות שיחייב שורת הדין כי החוטא לאדון הכל בב"ת לא תהיה תרופה למכתו ולא תועיל לו שום תשובה חייבה תשוקתו הנפלאה להתנהג עם בניו במדת רחמים וליכנס להם לפנים משורת הדין ר"ל שאם יבאו לפניו בתשובה ותפלה כראוי ישא עונם כי כן חייב רצונו הקדום. ומצינו בתורה נביאים וכתובים פסוקים מקיימין ומעידים זאת האמונה אמר דהע"ה ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ר"ל כי אתה תשלם כפי ערך החוטא שהוא ב"ת ולא כפי ערך מי שחטא לפניו שהוא בב"ת יתי' שמו. כלל כונת רבי יוסי בן זמרא כמו שאמרנו לכן סמך אל זה מאמר רבי ישמעאל בן אלישע והודיענו ענין נפלא כי כאשר הוא היה ג"כ נכנס להקטיר לפני ולפנים השיג ברוח הקודש או בדרך נבואה שהקב"ה היה חפץ בעבודתו גדלה תשוקתו שיתפלל לפניו יתב' אחרי שאחד מהדברים עצמיים הצריכים בקרבנות היא התפלה לפניו יתברך בשירות ותשבחות וכל זה יכונה ברכה לפניו יתברך על הדרך שכתבו דברה תורה כלשון בני אדם הודיענו זה באמרו ונענע לי בראשו פי' המובן אצלי מנענוע הראש שהוא להודיע שברכתו עם היותה ברכת הדיוט בערך מעלתו יתברך הוא חפץ בברכותינו ולהודיע לו שהוא יתברך חפץ ומתאוה לתפלותינו והוא נקרא מבורך מפינו בהשאלה מלפניו יתברך שירחם עלינו ויכנס לנו לפנים מן השורה להשפיע עלינו כפי שלמותו זאת היא ברכה גדולה אליו יתברך ואם היא ברכת הדיוט היא רבת המעלה לפני אבינו

שבשמים כיון שנמנה נמשך קיום תשוקתו הנפלא' להשפיע עלינו ועל ענין זה בקשתי ומצאתי בפי' הרי בחיי על פסוק וברכת את ה' אלהיך:

מהרש"א מנין שהקב"ה מתפלל כו'. וענינו בית תפלתו הוא המקד' של מעלה המכוון כנגד המקדש של מטה כדאמרינן פרק אין דורשין זבול שבו ב"ה ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב כו' והיינו שמכוון כנגד מקדש של מטה כמו שלמטה מתפללין שיגולו רחמיו עלינו כן מלמעלה הקב"ה מתפלל על כך כדמסיק דמצלי יהי רצון שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו כו' והוא כונת הכתוב ושמחתים בבית תפלתי שהוא המקדש שלמעלה ששם עולותיהם וזבחיהם לרצון וגו' ע"י הקרבת מיכאל ששם מקריב נשמתן של צדיקים כדאמרינן במדרשים אמר כי ביתו שלמעלה כנגד בית תפלה שלהם שלמטה אשר שם יקרא לכל העמים כנא' בתפלת שלמה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגומר ובא והתפלל וגו' וק"ל: **אכתריאל** כו' בעלי הסוד כתבו שהוא רומז לכתר עליון והאל"ף שלפניו מורה על אין סוף אשר משם הבריכה העליונה שופעת על הברכה ואל יה ה' צבאות שמותיו הקדושי' ע"ש מדותיו ושם הרחמים באמצע וז"ש שיכבשו בו רחמיך על מדותיך דהיינו שיכבשו מדת הרחמי' על כעסך ויגולו כו' על שאר המדות ואמ' ונענע לי בראשו כי גם תפלתו יתברך ב"ה כן כדלעיל ואמר דקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט קלה כו' והברכה כלפי מעלה להוריד בשפע הברכה העליונה על המבקש וע"ש שהיה יחיד קרא לה ברכת הדיוט דאף על פי כן היה תפלתו מרוצה ומקובלת לפניו יתברך ב"ה ודו"ק:

הרי"ף ונענע לי בראשו ומאי קמ"ל ברכת הדיוט אל תהי קלה בעיניך. למדנו מכאן שהקב"ה רוצה שיברכוהו בני אדם כי לכך נענע בראשו לר' ישמעאל להורות שהי' לו קורת רוח מברכת הדיוט א"כ ברכת הדיוט לגדול יפה היא: אל תהי ברכת הדיוט וכו'. וקשה מנ"ל דנתקיימה ברכתו של ארונה בדוד וקרי גד הנביא אמר לדוד בדבר ה' עלה הקם מזבח לה' בגורן ארונה ויעש כן דוד הרי שנבחר אותו מקום להעלות בו עולות לרצון לפני ה' קודם שבירכו ארונה לדוד ולא רצה דוד לקחת אותו חנם כי אם במחיר ויבן מזבח ויעל עולות ושלמים ויעתר ה' לארץ וכן קשה בדניאל מנ"ל שניצול מפני ברכתו של דריוש ודלמא צדקתו היא שעמדה לו וניצול ונראה דהכי יליף מברכת ארונה שאמר ה' אלהיך ירצך לפי שדוד רצה לבנות שם מזבח לפי שעה ותעצר המגפה כמ"ש לו גד ולא היה בדעתו שיהיי המקום ההוא קבע לבית עולמים כ"א כשאר המקומות שנתקדשו לפי שעה גלגל ונוב וגבעון ובברכתו של ארונה שאמר ה' אלהיך ירצך נתקיים זה המקום לבית עולמים להיותו לרצון לפני ה' וכן דניאל כיון שעשאו נבוכדנצר עבודת כוכבים ומזלות וקראו בלטשאצר בשם אלהיו ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה היה מקום לשטן להסטין עליו. כשהושלך לגוב אריות ודריוש הליץ טוב בעדו באמור לו אלהיך די אנת פלח ליה בתדירא כלומר כיון שתדירא אנת פלח לו שאפילו בשעה שעשאו נבוכדנצר אלוה לא קבל עליו והיה דניאל עובד לאלהיו באותו פרק הוא ישזבינך וברכתו של דריוש עשתה רושם שלא קטרגו השטן בשעת הסכנה וניצול. ועי"ל לפי שמצינו שאמר הקב"ה לדוד ע"י נתן הנביא לא אתה תבנה הבית כ"א אשר יצא ממעיך ועכשיו מצינו שזה המזבח שבנה דוד הוא שעמד בבית שנבחרה והוא היה לרצון לפני ה' ובמקום המזבח הזה נבנה ב"ה ואין זה כ"א מברכת ארונה שאמר ה' אלהיך ירצך כלומר אע"פ שאינך בונה ב"ה מ"מ יהי' המזבח הזה שעשה ידיך לרצון לפני ה' והמקום הזה יהיי מקום כפרה וכן היה ונתקיים. וכן מצינו בדניאל שהגין עליו זכותו להנצל מן האריות כדכתיב אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני די זכו אשתכחת לי הרי שהגין זכותו להנצל מהאריות אבל עדיין היה אפשר להסתכן בידי אדם שלא יהרגוהו בידים הקרובים של כל אותם ב"א שאשלכו לאריות בשביל דניאל ועל הדבר הזה הגינה תפלת דריוש שברכו אלהא די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך ולא כתיב הכא מן האריות כלומר יצילך מכל מיני משחית ומיד ב"א וניצול מברכתו של דריוש. ובזה נדקדק שדריוש אמר הוא ישזבינך כלומר הוא ולא מלאך וכתיב אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני הרי שהיה ע"י מלאך אמנם הצלתו מן האריות שהיתי בזכותו של דניאל היתה ע"י מלאך וכנגד הצלת עצמו מיד בני אדם שהיתי מברכתו של דריוש היתה ע"י הקב"ה בעצמו כמ"ש דריוש הוא

ישזיבך וזש"ה ר"א לעולם אל תהי כלומר. אפילו במקום שיש זכות כגון דניאל דכתיב ביה די זכו השתכחת לי אפ"ה הועילה ברכת הדיוט שעמד לו הקב"ה בעלמו והצילו מיד בני עולה וכן יתבאר מ"ש לעולם בענין ארונה שאע"פ שנגזר על דוד שלא יבנה בית המקדש מ"מ הועילה ברכת ארונה שבנה דוד המזבח והזמין והכין מקום המקדש ועיי"ל בדקדוק לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך כו' לפי שדוד חטא במספר ישראל כדכתיב אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו ויחר אף ה' בישראל ויגוף את העם וינחם ה' על הרעה ויאמר הקם מזבח ותעצר המגפה מישראל אבל עדיין עון עלמו של דוד אינו נמחק לז"א לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה שהרי בענין דוד שלא כלה הקב"ה לעונו מ"מ מברכתו של ארונה שאמר ה' אלהיך ירצך נרצה לו וכן דניאל שהי' ראוי ליענש מפני שנתן עלה לנבוכדנצר לעשות צדקה ואע"פ שזכותו של דניאל הגינה עליו להצילו מהאריות עדיין היה אפשר שיהרגוהו ביד ובברכת דריוש שבירכו אלהך ישזיבך ולא אמר מהאריות היא שעמדה לו שלא הרגוהו בידי אדם בתוך הבור ורא"י לדבר מאי דכתיב בתריה והיתית אבן חדא ואחז"ל וכי יש אבנים בבבל אלא הקב"ה הזמינם כדי שלא יהרגוהו לדניאל בתוך הבור ועל הדבר הזה סיתי' ברכת דריוש שברכו לדניאל הוא ישזיבך:

כה אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי מנין שאין מרצין לו
לאדם בשעת כעסו דכתיב °פני ילכו והניחותי (שמות לג)
לך. אמר ליה הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים
של זעם ואניח לך. ומי איכא ריתחא קמיה דקודשא
בריך הוא אין דתניא °ואל זועם בכל יום וכמה זעמו (תהלים ז)
רגע. וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים
ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה וזו היא רגע ואין
כל בריה יכולה לכוין אותה השעה חוץ מבלעם הרשע
דכתיב ביה °ויודע דעת עליון. השתא דעת בהמתו (במדבר כד)
לא הוה ידע דעת עליון הוה ידע. מאי דעת בהמתו
דאמרי ליה מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להו
ברטיבא שדאי לה מיד אמרה ליה הלא אנכי אתונך
בטעינא בעלמא אשר רכבת עלי אקראי בעלמא
מעודך עד היום הזה. ולא עוד אלא שהיית עושה עמי
מעשה אישות בלילה כתיב הכא °ההסכן הסכנתי וכתיב (שם כב)
התם °ותהי לו סוכנת. אלא מלמד שהיה יודע לכוין (מ"א א)
אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה. והיינו דאמר
להו נביא לישראל °עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך (מיכה ו)
מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד
הגלגל למען דעת צדקות ה' מאי למען דעת צדקות ה'
אמר רבי אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל ראו כמה
צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע
שאלמלא כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל
(במדבר כג) שריד ופליט והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק °מה אקוב
לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה' מלמד שאותם הימים
לא זעם. וכמה זעמו רגע. וכמה רגע אמר רבי אבין
ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה ומנא לן דרגע רתח
(תהלים ל) שנאמר °כי רגע באפו חיים ברצונו ואי בעית אימא
(ישעיה כו) מהכא °חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. ואימת רתח
אמר אביי בהנך תלת שעי קמייתא כי חוורא כרבלתא
דתרנגולא וקאי אחד כרעא כל שעתא ושעתא נמי
קאי הכי כל שעתא אית ביה שורייקי סומקי בההיא
שעתא לית ביה שורייקי סומקי. ההוא מינא דהוה
בשיבבותיה דרבי יהושע בן לוי הוה קא מצער ליה
טובא בקראי יומא חד שקל תרנגולא ואוקמיה בין
כרעיה דערסיה ועיין ביה סבר כי מטא ההיא שעתא
אלטייה. כי מטא ההיא שעתא ניים אמר שמע מינה
(תהלי' קמה) לאו אורח ארעא למעבד הכי °ורחמיו על כל מעשיו
(משלי יז) כתיב וכתיב °גם ענוש לצדיק לא טוב. תנא משמיה
דרבי מאיר בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח
ומערב מניחין עטרותיהם בראשיהם ומשתחוים לחמה
מיד כועס הקב"ה:

דעת בהמתו לא הוה ידע. במסכת עבודת כוכבים מפרש לה בפ"ק:
מאי קרא. דאף הוי כרגע דכתיב כי רגע באפו חיים ברצונו:
בתלת שעי קמייתא. בא' מרגעי שלש שעות ראשונות: לצדיק לא טוב. לענוש את הבריות:

תוספות שאלמלא כעסתי לא נשתייר. כו'. וא"ת מה היה יכול לומר בשעת רגע וי"ל כלם א"כ מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפילו לאחר כך: ההוא מינא דהוה בשבבותיה דר' יהושע בן לוי כו' לאו אורח ארעא. אע"ג דאפיקורסי' והמסורות מורידין ולא מעלין היינו בידי אדם אבל בידי שמים לאו אורח ארעא להענישם ולהטריחם ולהורגם בידי שמים שלא כדרך בני אדם. ואי גרסינן הכא כותי עובד כוכבים ומזלות ניחא דקאמר התם כותי עובד כוכבים ומזלות ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין. עד כאן:

אמר הכותב נראה מלשון רש"י שגרסת הספרים היתה וכמה רגע א"ר אבין רגע כמימריה מאי קרא כי רגע באפו בעבור זה הולך לפרש מאי קרא דאף הוי כרגע כדי לבטל פי' הנראה לכאורה מצד הלשון אבל גרסתינו אינה צריכה תקון כיון שאומר בפי' ומנ"ל דרגע רתח שנאמר כי רגע באפו. ודקדק רש"י ז"ל באחד מרגעי ג' ראשונות שלא נטעה בפירוש לשון הגמרא בשיאמר כי פעמים שלש או יותר זועם בתוך

עיון יעקב

מנין שאין מרצין לו לאדם בישעת כעסו. לפי שלכאורה לשום הסברי יותר נוח לכבות האש תחלת הדלקתו משא"כ כשנתרבה ההדלקה ומדורה גדולה א"א לכבות כל כך מהרה לזה קאמר שאינו כן אדרבה אמר הקב"ה המתן עד שיעברו פנים של זעם דרך משל אם דבר שמן עומד על האש ברתיחה אם שופכין לתוכו צונן עולה שלהבת יותר עד למעלה עד שיסיר הדבר שמן מן האש ונח קצת מן הרתיחה לא יפול כשפוך בתוכו צונן לצנן אותו לכך ימתין עד שיעברו פנים של זעם: ומי איכא ריתחא קמי דקב"ה. אע"ג דמצינו הרבה מקראות שיש חרי אף לפניו מ"מ עיקר הקושיא מדקאמר הקב"ה למשה שימתין משמע שאפי' צדיקים גמורים כמשה אינן יכולין לבקש בעידן ריתחא וזה הוא לדעת המקשן דבר הנמנע שהרי ברוגז רחם תזכור ואפי' בשעת כעסו מצינו שזוכר הצדיקים כדאי' לקמן פ' הרואה דף נ"ד בדברי ר' יוחנן עצמו שאמר ר' יוחנן שם אפי' בשעת כעסו של הקב"ה זוכר הצדיקים כדכתיב ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם ע"ז מתרץ אין כדכתיב ואל זועם בכל יום וכתוב אחרי אלהי' שופט צדיק ש"מ שבשעת הזעם שהוא אותו רגע שהוא בכעס גדול אפי' צדיק נשפט בדין וזה דוקא בתלת שעי קיימתא בשעה שחמה זורחת ומה"ע יש לומר ולהכי כתיב בסי' וירא וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט וגו' מהר המלט שמה וגו' השמש יצא על הארץ וכו' לכך מיהרו המלאכים על לוט שהיו יראים לפי שהי' מכוון באותן שלש שעות שהקב"ה כועס בהם ואם יבא אותו רגע אינו זוכר הצדיקים לכך מהרו כל כך עמו: אין דתניא ואל זועם בכל יום. אע"ג דמקרא מלא הוא מ"מ צריך להביא הא דתניא כדי שלא יפרש הקרא כפי' הרד"ק אלהים שופט צדיק ואותו אדם שזועם אל הוא שופט בכל יום לכך איצטריך להביא הא דתניא ומפרש קרא דקאי על הקב"ה שהוא זועם בכל יום דהיינו באותו רגע דתלת שעי קמייתא: מאי דעת בהמתו. לא הוה ידע. לפי פשוטו ה"ל להקשות מאי לא ידע אף בהמת אין זו קושיא דהרי כתיב בקרא להדיא ויאמר בלעם אל מלאך ה' חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך והאתון היה רואה את המלאך אך קושית המקשן לענ"ד הוא זה על הלשון דקאמר דעת בהמתו כאלו יש דעת ושכל בבהמה וזה אינו דאף שניתן לה רשות לראות יותר מאדם זה אינו מצד השכל והדעת כלל וזה יתרון האדם מן הבהמה שבאדם יש דעת משא"כ בבהמה וכדאי' במדרש קהלת על פסוק זה ויתרון האדם וגו' וכ"ש החמור שהוא הטפש שבבהמות לזה משני שפיר שהקב"ה נתן לחמורה זו לפי שעה הדעת והשכל כדי שתדע להתווכח עם בלעם א"כ שפיר קאמר דעת בהמתו וק"ל: וכמה זעמו רגע. ולהכי כתיב נגי ואכלה אותם כרגע ועיין בחידושינו בסנהדרין דף ק"ח ע"ב זמירלתי שלא יהא סותר סוגיא זו ע"ש: אמר ש"מ לאו אורח ארעא. אע"ג דאפיקורסים הם אותן המורידין אפי' בידים עיין בתוס' ועוד יש לומר מ"מ כדי שלא ירגילו לענש את הבריות ודיינים כל אדם את שנאו וזה שאמר לאו אורח ארעא לכך לא הסתייעא מילתא וזה גם ענוש לצדיק לא טוב כלומר שלרשע הוא רע שימית שונאו אף גם לצדיק אף שאינו עושה כן אלא למי שמותר להמיתו מ"מ לא טוב שלא ילמדו ממנו אחרים: וכל מלכי מזרח ומערב מניחין עטרותיהם בראשיהם. וא"כ בלא"ה מגדולתן ניכר גדולת רבו ואפ"ה משתחוין לחמה דליכא לעיטר שמשתחוין לחמה כדי להכיר מגדולת עבד גדולת רבו הקב"ה (שהרי בלא"ה מכח גדולת עצמן ניכר גדולתו) וכמ"ש הרמב"ם שזה היה דעת אמות הראשונים שהת משתחוין לצבא השמים לכן מיד הוא כועס:

בתוך ג' שעות ראשונות אבל זמן הזעם אינו אלא רגע כמימריה לכן אמר באחד מרגעי שלש שעות ראשונות. ואפשר שמלבד זה רמז לנו ענין אחד דק אמיתי והוא שאף על פי שזמן הזעם הוא בג' שעות ראשונות לא קודם ולא אח"כ ואין כל הימים שוים אלא לפעמים יהיה רגע הזעם ביום פלוני בשעה ראשונה וביום אחר יהיה בשעה שנייה. או אם יהיה ג"כ באותה שעה לא יהיה ברגע ההוא בעצמו וזה דקדק הרב באמרו באחד מרגעי ג' שעות ראשונות וימשך מזה שהיה צריך בלעם לעיין דק לעמוד על הרגע פרטי בכל יום ויום. ראוי להעיר ולהבין כוונת מאמר זה בשנים כוללים ממנו האחד ביסוד הנאמר שמגיע שעה מיוחדת שבה כועס הוא יתברך שאף ע"פ שהותר לנו לומר שהקדוש ברוך הוא כועס על עוברי רצונו כדרך דברה תורה כלשון בני אדם די לנו שנאמר כן בעת חטא החוטא כמו שאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם וינחם ה' ומה שאמר זועם בכל יום אפשר לפרש בכל יום בעת החטא.' השני בענין בלעם ראוי לחוש מה תועלת יגיע ממנו שמזכירי' הויכוחים קלים כאלה בין בלעם ואתונו ומאין לנו לומר כן. ע"ד הפשט בענין הא' הוא כי ב' הקדמות צודקים האחד כי מהטוב לא יצא כי אם טוב והקב"ה הוא הטוב המוחלט ולכן חקנו אנשי כנסת הגדולה בסוף ברכת הודאה האל ישועתינו ועזרתנו סלה האל הטוב שמך. הקדמה שניה הזכירה הר"א ן' עזרא בהקדמת פי'. קהלת שכלל הפעולות אשר יפול בהם טוב ורע הן הנה על ד' מדרגות האחד טוב כולו. הב' רע כולו. הג' טוב על הרוב ורע על המעט. הד' רע על הרוב וטוב על המעט. החלק אחד הוא מנת בני אלהים. והחלק השני הם החיים אשר על פני האדמה. והב' הנשארים נעדרים לא יתכן המצאם ועם היות יתברך הטוב המוחלט לא גזרה חכמתו ית' להיות כל פעולותיו ממין החלוקה ראשונה לבדה שיהיו כלם טוב רק מן החכמה שיהיו מציאות לפעולה שהיא טוב על הרוב אע"פ שיש בה רע בחלק מה כי בן השכל יתחייב וזאת כוונתם ז"ל באמרם אין רע יורד מלמעלה להיות מכוין אותו רע לעשות טוב ואם כן הפועל ההוא טוב על הרוב ורעה על המעט וראו חז"ל שתערובת הרע שיש בפעולותיו ית' ראוי להיות דקה מן הדקה, ולזה הודיענו וכמה זעמו רגע להוציא מלבנו שלא נחשוב שהקב"ה חפץ בכל דור שיהיה רובו טוב אע"פ שחלק הרע היה רב עם היותו מעט בערך אל רוב הטוב שיש בו אלא שנקבע בלבנו אמונה קיימת שאפי' טוב על הרוב אינו מגונה אלא רובא דמינכר גדול יותר מאד בכמות ובאיכות ותערובת הרע שיש בו הוא היותר קטן הכמות שאפשר ויהיה נערך כמו שיחלק השעה לחלקים קטנים רבים לא למעלות בלבד ודקים. ראשונים ושניים רק לדקים יותר קטנים שהם רגעים. וכן אמרו וכמה רגע אמר רבי אבין רגע כמימריה והביאו ראיה נכונה לזה ממאמר הנביא ע"ה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ומדברי דהע"ה כי רגע באפו חיים ברצונו שלא זה מספיק בעיני בדרך הפשט לעמוד על כונת מאמרם וכמה זעמו רגע. אולם במה שהראינו נקבי המשכיות ואמרו שהוא בתלת שעי קמייתא. וכן אמרו בפ"ק דעבודת כוכבים ומזלות לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בר"ה ביחיד בתלת שעי קמייתא. לא ידעתי להמשיך טעם אמרם שיהיה רגע הזעם בראשונות יותר מבשעות אמצעות ואחרונות ואולי כוונו למ"ש במקום אחר הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה ולזה שיערו שיהי' מחלק היום לד' חלקים, כמו שהלילה היא ארבע משמרות ורגע יהיה ברביע הראשון ביום הזעם השוה שהוא מי"ב שעות וכל זה לכוונה הנזכר למעט חלק הרע וכאילו באו ז"ל להודיענו שאחר עבור רביע היום אין שטן ואין פגע רע ואין ספק שחז"ל היו מקיפים כל החכמות והיה בקבלה אצלם ועל פי הקבלה ההיא היו זוכרים כל הדקדוקים ההם ועל רוב עונינו צרותינו כי רבו מארבם לא השאירו לנו חכם יורם ונוחל הקבלה ההיא והוא ילמדנו דעת ודרך תבונות יודיענו. עוד שנית אפשר במה שאמרו שרגע הכעס הוא בג' שעות ראשונות זה נקשר עם מאמר סמוך לזה בשם רבי יהושע בן לוי בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס ואם כן ראוי שיהי' כעסו בתחלת זריחתו של רביע היום שכן בני מלכים ישנים עד אותה שעה וזהו זמן ק"ש לבעל דעתם הנפסד ועל דרך הפשט במ"ש אביי כי חוורא כרבלתא דתרנגולא וכו' לרמוז כי באותו רגע קטן שהקב"ה כועס נמשך לקותא בכל העולם השפל ומגיע ממנו עלבון גדול לכל אישי העולם אפי' לבעל חי בלתי מדבר וגם יש בהם לקותא פרטי. והאודם בכרבלתו של תרנגול מורה על השמחה. ובבא רגע הזעם נלקה האדמימות ההוא עד. שאל לבן בהחלט. וגם יתחייב מהענין שהוא שמעמיד עצמו על רגל אחד ואינו יכול לשהות כן רק רגע קטן. ברגע המזומן לזעם נלקה כל האדמימות לגמרי ולא כן בשאר שעות. הב' ענין בלעם כפלאתי הפלא ופלא בראותי פשט מאמר זה איך יסבול השכל שאיש חכם אחד מחכמי קדש יהיה מוטבע בגנות הגדול ההוא.

וגדולה מזאת אמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה בישראל לא קם אבל בעובדי כוכבים קם ומנו בלעם. וכאן אמרו כי לא היה לו מעלת נבואה כלל רק שהי' יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה וכפי מה שלמדתי מדברי הרמב"ן ז"ל אחד מגדולי המאמינים התורניים אשר קדמו לאנשי דורינו כפי הוראת הפסוקים יראה שכל חכמת בלעם בזמן שקראו בלק היתה חכמת מעונן וקוסם ועיקר חכמתו היתה לידע שעה ראויה לקלל כי כן שלח בלק לאמר לו כי ידעתי את אשר תברך וגו' וכיון שאמר בסוף מה אקוב לא קבה אל יורה שעה חכמת הקסמים היתה לו קצת מתוך נבואה לדעת מה יעשה הש"י. ומתי עת זעמו וכפי מה שכתב הרמב"ן היטב חרה להם כאשר הזכיר כאשר ידבר ה' כי זה דרכו להיות בעזרת ישראל מעולם הוא אשר הוציאם ממצרים ועשה להם אותות ומופתים. ויתחייב מזה כי לא היה בלק חפץ בו ושולח בעדו בעבור היותו נביא השי"ת רק מטעם קוסם יודע שעה ראויה לקלל. ולכן לא שת לבו להתעכב מהליכתו כי חשב שלא יתבטל הדעת המוכן ר"ל הרגע שהקב"ה כועס בו ולא יוכל למלאות חפצו ואח"כ רצה הקב"ה לזכות ישראל ולהראות מלאך רע על כרחו יענה אמן ולהגדיל זאת הכוונה העלהו למעלה עליונה בנבואה שלא הגיע אליה מעולם וטרם שיעלהו למעלה· גדולה הזאת הראה לו גודל חסרונו וסבב שהאתון אשר הוא רוכב עליה עם היותה מן הב"ח היותר נעדר שאפשר השיגה בעת ההיא כח הדבור והשכלה והכירה במלאך שיצא לשטן ובעבור זה ותלחץ אל הקיר ולא די זה אלא ותלחץ את רגל בלעם להיות הוא מלמדו להועיל הפך הטבע ועם היות כי גם נקבה שבמין המדבר איננה משכלת ובעלת עצה כמו הזכר ונתווכחה עמו באמרה למה שלמת ·לי רעה תחת טובה. הלא אנכי אתונך אשר רכבת עלי מעודך והייתי נאמנת ביתך ואם עתה מנעתי עצמי מלכת לדרכך שים לבך כי ראיתי לא זה דרך הטובה ללכת בו עתה וכבר כתב הרב הנזכר כי הוא נמנע לומר שהאתון ראתה מלאך אבל פי' ותרא האתון כי הרגישה בדבר מפחיד אותה מלעבור והוא המלאך אשר יצא לשטן כענין ולבי ראה הרבה חכמה ודעת שנאמר על ההשגה לא על הראות וכו' כמו שכתוב בספרו. והנה תליתי עצמי באילן גדול בתחלת דברי שהוא הרמב"ן ז"ל כי הלא כתב בפרשת וירא נגד הרמב"ם ז"ל על מה שאמר שהיו הדברים ההם במראה הנבואה כי הדברים ההם סותרים הכתוב ואסור לשמעם ואף להאמין בהם וכן האמת כי כל הדברים ההם היו כפשטם שהקב"ה עשה חסד עם אברהם עבדו ועם לוט בן אחיו בעבורו והראה להם מעין דמות מלאכים וגם בכל זה האריך בפרשה זאת והשתדל לקרב אל השכל כפי האפשר ענין זה. וכתב בפי' גם אותה הרגתי לשון זה ולא הגיד הכתוב אם היו שרי בלק עם בלעם במעשים האלה או שהיו רוכבים לפניו ורחוק היה ביניהם וביניו והקרובים שהיו עמו לא יתפרדו ממנו וראו בנטות האתון והכות בלעם אותה כסבורים היו שהיה כמנהג הבהמות הרעות ולא שמעו דבורה אף כי דבר המלאך שהוא גלוי עיני בלעם עכ"ל. וכוונתו מבוארת שם לומר כי ע"ד הפשט לא מתה האתון אם לא מדרך קבלה. ועל יסוד אמתי זה שהנחתי שעיקר מהות בלעם היה קוסם קסמים אפשר שכמו שבעלי החכמות האלה עושים מעשיהם ע"י דברים טמאים מזוהמים כמו עצם המת וגם עצם חיה שמה ידוע וכיוצא בזה גם לפעמים יצטרכו לשכבת זרע ב"ח הטמאים כמו החמורים ועל דרך זה היה בלעם מביע לפעמים בזמן שאתונו היתה מזרעת והיה נהנה מהדבר הטמא ההוא למלאכת הקסם אשר היתה עיקר חכמתו וכל זה שם הש"י בפיה בדרך נס נפלא להעמידו על אמתת הכוונה הנזכרת ויבין בעין שכלו אשר בידו ית' לפתוח פה הדבור לאתון בלתי מדברת וגם יגדל כחו לסתום פיו ולשומו אלם ולא יוכל לקלל אע"פ שידע לכוין השעה ועוד. אפשר לפרש מעשה אישות לא בענייני תשמיש אלא מעשי' בגנונים שעושין איש לאשתו ואשה לאיש כמו לעשות המטה וגם הפיפה וחכוך כמו שנוהגין לעשות הרוכבים על סוס או פרדה מיוחדת לו שעושה אדם לבהמתו מעשים כאלה וכן אמרה האתון לבלעם כי היא זוכרת שהי' מנהגו עמה בדרך חיבה וגם היא עבדה אותו כן עד היום וא"כ. מה עשיתי לך כי הכיתני וכו'. ולא הביאני לכל זה היות כוונתי ללמד זכות בעד בלעם הרשע ולהסיר ממנו הגנות המופלג הנזכר בפשט המאמר אמנם כוונתי בזה לסלק מדברי חז"ל דברים זרים כאלה שיאמרו על חכם מחכמי קדש עם היותו רע מעללים שירגיל בגנות כזה ומלבד זה כי אין ראיה כלל מהפסוק ותהי למלך סוכנת כמו שיראה מפשט דקרא ותשרתהו והמלך לא ידעה. וגם מן ההכרח לומר כן כדי שיתקיים מאמרם ז"ל אבל בעובדי כוכבים קם ואי זה זה בלעם שהכוונה בו שאע"פ שבראשונה לא הגיע למעלת הנבואה במדרגה עליונה רצה הש"י כי בעת הזאת יהיה נביא מופלג כמשה וע"י נבואתו יודיע מעלת ישראל לזמן ביאת משיח ומפי. נביא לעובדי כוכבים ומזלות תתאמת נבואה זו ואח"כ חזר להיות כשר

פסים

שהיה כאמונה שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב. אמנם חז"ל כדי לגנות ולפרסם מעשה הרשע כבלעם הזכירוהו לגנאי בתכלית ובדרך כגוי אמרו הדבר הנזכר ודי בזה עתה ע"כ:

מהרש"א עד שיעברו פנים של זעם כו'. וכן ת"י דלפי פשוטו כת"א ובפרש"י פני ילכו שלא אשלח עוד מלאך אני כו' מה דקשה א"כ משה ויאמר אליו אם אין פניך הולכים גו' כיון שכבר הבטיח אותו הקב"ה על כך פני ילכו גו' וק"ל: **בשעה שהחמה זורחת כו'.** לכאורה אין למאמר הזה מקום כאן אבל כסמך לכאן שאמרו לעיל דאיכא רתחא קמיה ית' בכל יום וקאמר דהיינו משום דבשע' שהחמה כו' ומשתחוים לחמה והיינו דזועם בכל יום דאור החמה ימנוה מקרי וק"ל:

הרי"ף ויודע דעת עליון כו'. וקשה מאי דעת בהמתו לא ידע שאם הוא על שנאתו בדברים זה אינו נקרא לא עמד על דעת האתון אלא לא עמד בתוכחתה כמ"ש במקום אחר וגם התם אינו מתיישב כי מה תוכחה הוכיחתו אלא שאמרה שלא הורגלה בכך והודה לה על האמת ואם הוא על שלא השיב לאתון כשאמרה לו ההסכן הסכנתי היה לו להשיבה הסכה הכיתיך גם אני פעם אחרת מ"מ אין כאן דעת בהמתו לא ידע ונראה שהיא דברה כנגדו על שעלה בדעתו לקלל בפיו לישראל הקדושים בהיותו הוא שפל עושה מעשה אישות עם בהמתו וז"ש ההסכן הסכנתי אם בענין התשמיש שהיה משמש עמה כדכתיב ותהי לו סוכנת אם באותו דבר המסוקן הסכנתי והרגלתי לעשות לך זה עם היותו דבר מטונף ואיך יקחך לבך לאיש כמוך המטונף לקלל ישראל הרי שדעת בהמתו היה שאיש גרוע ומטונף בטומאה אינו ראוי לקלל לבני ישראל הקדושים ובלעם לא ידע מה שידעה בהמתו-כיון שהיה הולך לקללם ומי שלא ידע דעת בהמתו איך ידע דעת עליון שאילו ידע דעת עליון היה יודע כמה מאוס בעיניו ית' כל שוכב עם בהמה וגם הי' לא ישכים בקללת ישראל הקדושים ועוד אפשר שאמרה לו האתון איך אתה רוצה לקלל בפיך לישראל ואתה מבקש חרב להרגני ואין כח בפיך עמי וזה נרמז במאמרה הלא אנכי אתונך הרגילה עמך אין כח בפיך להרגני ואיך אתה מבקש להרוגי בקללתך לישראל ובלעם לא השיג דעת בהמתו שאע"פ שראה בעונו שלא היה בידו לקלל לבהמתו בפיו והיה מבקש חרב ואיך היה הולך לקלל את ישראל בפיו שבודאי לא יהיה כח בפיו לקללם ומי דעת בהמתו לא ידע איך יתכן שיהיה יודע דעת עליון שאילו ידע דעת עליון היה יודע כי הפה ברשותו של הקב"ה ולא יחפוץ ה' לקלל את ישראל וזהו שאמר לו המלאך על מה הכית את אתונך כלומר על הדבר עצמו שהכית את אתונך לפי שאולת בך אנכי יצאתי לשטן לך מהטעם הזה שראוי להענישך על שאולת בכבוד שמים אדון עולם לילך לקלל לישראל לאחר שאמר לך לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא: מאי למען דעת צדקות ה'. וי"ל לדרשה זו מאי מן השטים עד הגלגל דקאמר קרא והמפרשים פירשו שהוא הנס שעשה הקב"ה לישראל שלא עשה אותם כלה במגפה בשטים עם כן הגלגל שעברו הירדן וקשה דא"כ הול"ל קודם כל ענייני בלק ובלעם זכר נא מה יעץ בלק ומה ענה אותו בלעם שלא זעם כל אותן הימים ואח"כ יזכיר נסים אחרים מן השטים עד הגלגל ולמה הפסיק באמצעו וזה יובן עם מאמחז"ל בילקוט כי מראש צורים אראנו אמר לו בלק ראה מה עתידים לעשות בשטים א"ל אתה צופה בשטים ואני צופה ורואה מה שעתידים לעשות בצורים עשה לך חרבות צורים והוא מכפר עליהם על כמה עבירות וי"ל היכא רמיזא שאמר בלק ראה ומה שהשיבו בלעם ועי"ק מה תשובה היא זו שאם חטאו בשטים איך יכופר להם בצורים כי מה ענין שטים לצורים ונראה שחז"ל הקשו בפסוק כי מראש צורים והוה ליה למימר כי מראש צור אראנו או יאמר כי מראשי צורים אראנו לזה דרשו שאמר בלק כי מראש והשיבו בלעם צורים והענין הוא שאמר בלק לבלעם לא ראה מה שעתידין ישראל לחטוא בשטים עם כזבי בת צור ראש אומות וזה העון יהיה להם מוקש ותחול הקללה כי מראש כלומר עון בת אותו שנקרא ראש אומות מקטרגם או השיבו בלעם צורים כלומר לאותו עון אני צופה לפס כנגדו חרבות צורים שהיא המילה שהם עתידים למול וצורים אלו מכפרים על עון כזבי בת צור ושם חטאו בצור וכאן תקנו בצורים הרבה שמכפרים להם על כמה עבירות. ואפשר דמשום כך קראם הכתוב חרבות צורים לומר שחרב מילה זה מכפר על מה שחטאו שם בשטים עם כזבי בת צור וכפי זה יהיה פירוש זה כמו שביארו חז"ל פסוק כנחלים נטיו שכנחלים· אמר בלעם והשיבו הקב"ה נטיו וכן כל שאר הפסוק דרשוהו כך שדבר אחד הוא לקללה והדבר השני לברכה וכן ביארו גם פסוק זה שהוא אמר כי מראש להזכיר להם עון השטים עם כזבי בת צור ראש אומות והשיבו צורים יש להם זכות חרב המילה המכפר על זה וכן אפשר לי לומר במה שאמר ויעלהו במות בעל הוא להזכיר עון בעל פעור דכתיב ויצמד ישראל לבעל פעור כי בכל מקום הי' בא להזכיר עונם אולי תחול עליהם הקללה וכן דרשו חז"ל ויקחהו שדה צופים ראש הפסגה לומר ששם מת משה רבינו והורע כחם של ישראל חס ושלום ובזה בא לביאור הכתוב עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב להביא את בלעם שיקלל את ישראל והיה מוליך אותו בכל מקום אשר היה בו זכרון ומזכרת עון ישראל כדי שתחול מהם הקללה כגון ראש הפסגה ובמות בעל ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל כלומר אתה רואה מעשה שטים ואני רואה מעשה גלגל שהוא ענין המילה בחרבות צורים שנימולו וזה היה בגלגל כדכתיב ויקרא שם המקום גלגל וא"כ מן השטים עד הגלגל הוא הדבר שענה בלעם לבלק ואמר לו מן השטים שאתה רואה יש להם תיקון עד הגלגל ששם הם נמולים בחרבות צורים ובזה יצא אחר כך למען דעת צדקות ה' שאמר הקב"ה ראו צדקות שעשיתי בימי בלעם ומה שנתתי בלבו להשיבו ואם תאמר והרי בלעם שונא לישראל יותר מבלק היה ואיך היה מחזר לבקש להם זכות לז"א למען דעת צדקות ה' שלא זעם בכל אותם הימים וכיון שלא מצא את שלו לקללם חזר לבקש להם זכות והיינו דסמיך ליה קרא כי מראש צורים אראנו לקרא דמה אקוב וגומר כי לכך בא להזכיר להם זכות הצורים דהיינו חרבות צורים:

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות שנאמר °ורדפה את מאהביה וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה. וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות. שנאמר °תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה: כט שם הושע ב משלי יז

מרדות אחת. לשון רדוי והכנעה שאדם שם אל לבו מאליו: **ורדפה את מאהביה וגו'.** וכשתראה שאין עוזר תשים על לבה לאמר אשובה אל אישי הראשון: **תחת גערה במבין.** תחת גערה באדם מבין טובה מהכות כסיל מאה. תחת טעמו למעלה תחת הת"ו ולא כמו אל תירא ואל תחת שטעמו בחי"ת אלא למעלה תחת הת"ו ראשונה לומר שהוא שם דבר שאי אפשר לפותרו לשון הפעל לומר תכניע את האדם אלא תכנע היא בעצמה ולכך שינה את נקודתה לומר שהוא שם דבר:

מהרש"א טובה מרדות כו'. מכות מרדות האמור בכל מקום פירש הערוך מלשון מרידה ע"ש שבאו המכות על שמרד בדברי חכמים ויותר נראה לפרש כי הכא מלשון הכנעה כמו ימי עניה ומרודיה ועניים מרודים. תביא גומר שבאו המכות להכניעו וז"ש כי טובה מרדות אחת בלב דהיינו הכנעה מכמה מלקיות שהרי ישראל לקו בכמה דברים כמפורש שם אח"כ והשבתי כל משושה גומר והשמותי גפנה גומר ולא תשוב עד שתקבל מרדות והכנעה מעצמה בלבה ואמרה אלכה גומר:

הרי"ף אמר רבי יוחנן טובה מרדות אחת כו'. וקשה במאי פליגי והיכי ילפינן מקרא דורדפה שהמרדות הוא טוב ממאה מלקיות וכן קרא דתחת גערה במבין לא איירי במרדות לבו של אדם אלא שהגערה היא טובה מהמלקיות. ועוד דמהכות כסיל מאה לא אמר מאה מלקיות ודילמא מלקות א' של מאה מכות קאמר. ועוד מאי איכא בין כמה מלקיות למאה מלקיות ונראה דהתם כתיב לכן הנני שך את דרכך בסירים דהיינו יסורין ומכות

עיון יעקב

טובה מרדות אחת בלבו של אדם. כלומר שאם אדם משים עצמו על לבו שמה שבאו עליו יסורין או רעה הוא מפני חטאיו ויחזור בתשובה היא טובה לו יותר מכמה מלקות שמלקין אותו בב"ד של מטה וכן משמעות המקרא שם דמיירי ממי שסבל יסורין וגלות ע"ש. ור"ל מוסיף לומר יותר ממאה מלקיות של מטה שהם ארבעים ושל מעלה הם שתין פולסי שהם יחד מאה אפ"ה הם עדיף כדכתיב תחת גערה במבין במי שמשים על לבו כן קודם שבא לידי עונש מלקות שלמטה ושלמעלה נקרא מבין וחכם שרואה את הנולד משא"כ אם אינו שב מעצמו עד שמלקין אותו נקרא כסיל כי אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ואם תכתוש את האויל במכתשת לא יסיר אולתו ממנו:

ומכות ועכ"ז לא חלו ולא הרגישו כי במלדן הם עומדין ורדפה את מאהביה כנתחלה וכשלקחה מרדות בלבה ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון דהיינו לחזור בתשובה כי טוב לי אז מעתה אז כילוה ממכותיה ונמלא המרדות שלקחה בלבה באמרה טוב לי אז מעתה בודאי שזה יורה שלקחה מרדות בלבה ונתחרטה ממעשיה א"כ היה טוב לה המרדות יותר מכמה מלקיות כלומר מכמה אופני מלקות שהרי לקתה בגופה ורדו בה שונאיה ולקתה בגדור דרכיה בסירים ולא שבה ומתוך המרדות באה לידי תשובה ושבה לאלהים. ור"ל אמר שטובה המרדות יותר ממאה מלקיות כלומר אפילו במקום שהועילו היסורין ושב בתשובה מתוך המלקיות אפ"ה עובה התשובה שהיא מתוך שמרדות לבו היא מאהבה אבל התשובה שהיא מתוך המלקיות הוא תשובה מיראה וזהו פי' הכתוב תחת גערה במבין כמו שפי' רש"י ז"ל שתחת הוא כמו מחיתה שהוא שם דבר. וה"ק הנחיתה בלב היא גערת במבין כשם שהגערה במבין היא לומר לו שלא יכון לעשות כן ואין בגערה לא עונש ולא הכאה אלא גערה שלא יעשה כן והחוזר בו מתוך הגערה בלי שום מכה ועונש הוא יורה שיש לו אהבה וחוזר ממעשיו מתוך אהבה מה שאין כן בחוזר בו מתוך המכה שהיא מיראת עונש והמחיתה בלבו של אדם היא גערה שלבו גוער בו כי איך יכעיס ליוצרו וחוזר בו מאהבה וזהו טוב מהכות כסיל מאה מלקיות והוא חוזר בו מתוך המלקות כיון שחזרתו היא מחמת עונש. ודקדק ממאה מלקיות דהול"ל מהכות מאה לכסיל מאי מהכות כסיל מאה לומר מהכות כסיל מלקות אחד וילקי מאה פעמים דהיינו מאה מלקיות:

ל שם עיקרים מ"ג פ"כ ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי שלשה דברים בקש
משה מלפני הקדוש ברוך הוא ונתן לו. בקש
שמות לג שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר °הלא
בלכתך עמנו. בקש שלא תשרה שכינה על עובדי
שם עבודת כוכבים ונתן לו שנאמר °ונפלינו אני ועמך בקש
שם עיקרים להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו שנאמר °הודיעני נא
מ"ג פ"ד את דרכיך. אמר לפניו רבונו של עולם מפני מה יש
צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו. יש רשע וטוב לו ויש
רשע ורע לו. אמר לו משה צדיק וטוב לו צדיק בן
צדיק. צדיק ורע לו צדיק בן רשע. רשע וטוב לו רשע
בן צדיק. רשע ורע לו רשע בן רשע. אמר מר צדיק
וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע.
שמות כ איני והא כתיב °פוקד עון אבות על בנים וכתיב °ובנים
דברים כד לא יומתו על אבות. ורמינן קראי אהדדי. ומשנינן לא
סנהדרין פ"ג ע"ש מהרש"א קשיא. הא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. הא
כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם אלא הכי קאמר
ליה. צדיק וטוב לו צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק
שאינו גמור. רשע וטוב לו רשע שאינו גמור. רשע ורע
לו רשע גמור. ופליגא דרבי מאיר. דאמר רבי מאיר
שמות לג שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו שנאמר °וחנותי את
אשר אחון אף על פי שאינו הגון ורחמתי את אשר
ארחם אף על פי שאינו הגון

שלשה דברים בקש משה ונתן לו. שהרי לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה: **להודיעו דרכיו.** מנהג מדת משפטיו כגון מפני מה לדיק וטוב לו רשע ורע לו לדיק ורע לו רשע וטוב לו: **את אשר אחון.** את אשר יכמרו רחמי עליו לטעה ואע"פ שאינו כדאי. ע"כ:

אמר הכותב מפני מה יש לדיק וטוב לו וכו'. ראוי לדקדק לשון זאת השאלה שהיא יותר עמוקה וחזקה משאלת החכמים והנביאים אשר שאלו על זה הענין אולם בכאן כפלו השאלה באמרו מפני מה לדיק וטוב לו לדיק ורע לו וכן ברשע וטוב לו ורשע ורע לו כי לשאלה ראשונה אפשר להשיבו כי הלא טוב ללדיק לסבול הרע בעה"ז כדי לזכות לכל טוב העולם הבא וגם רשע וטוב לו בעולם הזה כדי שיקבל כל ענשו בעולם הבא אבל כאשר נראה לדיק וטוב לו ולדיק אחר כיוצא בו רע לו לא נדע תשובה לזאת הקושיא וכן בשני רשעים שאחד מהם טוב לו ושנירו רע לו. אולם חבקוק הנביא רמז גם כן אל זאת הקושיא באמרו על כן תפוג תורה ולא ילא לנלח משפט כי רשע מכתיר את הלדיק וגו' ולתיקן קושיא חזקה כזאת ל"ל שיהיה הדבר תלוי באבות ולדיק בן לדיק יש בו מעלה על לדיק בן רשע לענין גמול העולם הזה וכן רשע בן רשע רעתו רבה מרשע בן לדיק. ובעל התלמוד הקשה כנגד דעת זה מסתירת שני פסוקים. ואם האמת שלענין המעלה והשלול גדול יותר מאד שבא לדיק בן לדיק שיורש היותו מוטבע בלדקתו אבל לענין הגמול בעולם הזה עליו אין להוסיף יותר מעל לדיק בן רשע. ומהכרח קושיא זאת חזרו מן התירוץ הראשון ותרלו תירוץ שני. אמנם ר"מ חולק על שני התירולים ואמר שאין לנו לבקש טעם לרלונו יתברך במה שרלה לרחם על מי שאינו הגון ואין השכל סובל שנחשוב לומר שאין טעם לרלונו יתברך שלפעמים ירחם על מי שאינו הגון כלל בלי סבה. רשתנא לנלן מדעת נפסד כזה ורש"י אמר מאמר קלר באמרו את אשר אחון את אשר יכמרו רחמי עליו לטעה ואף על פי שאינו כדאי ע"כ ימשך מזה כפי פשט הלשון שח"ו יש שנוי ברלונו יתברך כפי השעה ובלי סבה וכדי לתקן כל זה ראיתי כי טוב להעתיק מאמר רבותינו ז"ל בענין זה בואלה שמות רבה בפרשה זאת. ויאמר הראני נא את כבודך. נתאוה לעמוד על מתן שכרן של לדיקים ושלותן של רשעים. ומנין שמתן שכרן של לדיקים נקרא כבוד שנאמר כבוד חכמים ינחלו וכן הוא אומר נגד זקניו כבוד. ומנין שלותן של רשעים נקרא כבוד שנאמר ואחר כבוד תקחני. מה הקב"ה משיבו ויאמר לא תוכל לראות את פני אין לשון פני האמור כאן אלא שלותן של רשעים כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו ויאמר ה' הנה מקום אתי ונלבת על הלור אמר רבי יוסי ברבי חנינא הנה אנכי במקום הזה אין כתיב כאן אלא הנה מקום אתי אתרא טפלה לי ואין אני טפל לאתרא. והסירותי את כפי אמר לו הקב"ה אני מראה לך מתן שכרן של לדיקים שאני עתיד ליתן להם באחרית הימים. אמר רב אפי הסעודה של גן עדן ראו נביאים ומתן שכרן לא ראו שנאמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו וכן דוד אמר מה רב טובך אשר לפנת ליריאך מה כתיב למעלה ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך מדת הטוב ומדת הפורעניות וחנותי את אשר אחון באותה שעה הראה לו הקב"ה את האולרות של מתן שכרן שהיו מתוקנין והוא אומר האולר הזה של מי הוא והוא אומר של עושה מלות והאולר הזה של מי הוא של מגדלי יתומים וכל אולר ואולר ואח"כ ראה אולר גדול אמר האולר הזה של מי הוא א"ל מי שיש לו אני נותן משכרתו ומי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה. שנאמר וחנותי את אשר אחון למי שאני מבקש לחון וכן ורחמתי את אשר ארחם ע"כ. וכפי הנראה תתחזק הקושיא מפשט לשון מאמר רבה ואפשר לומר שכוונת המאמרים האלה בתשובת שאלת לדיק ורע לו מה שהשיב לופר לאיוב באמרו ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה ודע כי ישה לך אלוה מעונך שכוונתו לומר לאיוב אם הש"י ידבר עמך יגיד לך כי אינך לדיק כמו שחשבת לפי שהיושר ולדקת עלמותו תלוי באומנות עיוניות ואתה לא הגעת עד שלמות ידיעתם כי הם תעלומות חכמה ויש כפלים לתושיה ר"ל נגלה ונסתר המבונה בכפלים וידיעת הנסתר נעלמת ממך וגם ביושר המעשים ראוי להבדיל בין האנשים כפי ההכנות שיש לכל אחד מהם וגם כפי מזגיהם. ואיוב היו לו רבוי הכנות לעשות מעשים טובים וגם מזג מוכן מעלמו היה איש תם וישר והיה לו להוסיף הרבה מאוד על פעולת הטובה וכ"ש בהיות לו הון עתיק. ודע כי ישה לך אלוה מעונך פי' ישה מלשון שכחה והוא פועל יולא ר"ל רוב הטוב אשר חננך הש"י הוא סבה שסכחת עונך כי כאשר ראית כי נתן לך הש"י עושר וכבוד החזקת את עלמך כלדיק ולא זכרת שלפי טוב מזגך וכפי גודל עשרך לא עשית מעשים טובים כאשר היית ראוי לעשות. וזאת כוונת המאמר באמרו שהראה למשה אולר גדול ואמר

שלשה דברים בקש משה וכו'. וכל השלשה דברים אלו חדא בחידך תליא כיון שביקש רחמים שתשרה שכינה על ישראל כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו ולא ימסור הותם ביד שר כשאר עמים ואם היו נמסרין ביד שר ומלאך אינו מבחין בין טוב לרע. משא"כ הקב"ה בעלמו שמבחין בין טוב לרע לכך שאל מפני מה יש לדיק וטוב לו: **ורמינהי קראי אהדדי.** עיין בחידושינו לסנהדרין דף כ"ז ע"ש: **וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם אע"פ שאינו הגון.** אמר כפול היינו נגד שני תירוצים דלעיל דהיינו אפי' אם הוא רשע בן רשע ואפי' רשע גמור אפ"ה פעמים מרחם עליו וטוב לו וכן בלדיק בן רשע או אפי' לדיק שאינו גמור ג"כ מרחם עליו וטוב לו לאפי אילטריך שני פסוקים:

ואומר ליה מי שאין לו אני עושה לו חנם ונותן לו מזה. ורמז בזה על האיש שמספקת נפשו להטיב בעיון ובמעשה ואין לו הכנה להשלים תשוקתו בקנות רוב המנגדים הבאים לו מחוץ המונעים בידו מלעשות כרצונו הכל כי אין ידו משגת להיות חונן ומלוה. והקב"ה יודע מחשבות הכין אוצר גדול לאיש אשר אלה לו וממנו נותן לו מתנת חנם והוא בצדק ובמשפט ובחסד וברחמים:

מהרש"א ג' דברים בקש וכו' ונתן לו. פרש"י לסוף שאלתו כתיב גם את הדבר גו' עכ"ל והיינו בב' בקשות האחרונות יש לפרש כן דכתיב בתר הכי גם את הדבר אשר דברת גו' אבל על בקשת הודיעני נא את דרכיך גו' כבר השיב לו ויאמר פני ילכו והניחותי לך ומפרש ליה וחנותי את אשר אחון גו' דהיינו הראוי לחון שהוא צדיק גמור או רשע שאינו גמור כדמסיק ור"מ פליג וקאמר דבקשה זו לא השיב ולא נתן לו אלא אשר אחון אע"פ שאינו הגון:

הרי"ף מפני מה צדיק ורע לו רשע וטוב לו. וקשה היכי ס"ד דצדיק בן רשע הוא נענש ורע לו והכתיב ובנים לא יומתו וכו' ואע"פ שכתוב אחר אומר פוקד עון אבות על בנים זהו בזמן שאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם אבל לצדיק בן רשע אין ראוי שיהיה נענש בעון אביו ובשלמא רשע בן רשע כיון שאוחז מעשה אבותיו בידו והוא רשע ראוי להרע לו. ועוד קשה כיון שסכר מצות בהאי עלמא ליכא צדיק בן צדיק למה יאכל שכרו בעה"ז וכ"ת דאיירי במי שיש לו זכות רב שיש בו כדי לאכול ממנו בעה"ז ולישאר לו לעה"ב א"כ למה אמרו חכמים שכר מצות בהאי עלמא ליכא ועוד בצדיק בן רשע ויש בידו מצות הרבה נ"ש בהם לאכול בעולם הזה ובעולם הבא למה יגיעהו רע בעולם הזה וכן צריך להבין בהצלחת הרשע אם הקב"ה רוצה לשלם שכרו אל פניו בעה"ז כדי להאבידו בעה"ב א"כ יקשה ברשע בן רשע למה הענישו בעה"ז כי בוודאי אין לך רשע שאין בידו מקצת מצות וזכיות וכיון שיש לו רעה נענש בעה"ז א"כ נמצא שכר אותן מצות שהם שמורות לו בעה"ב והרי ק"ו לרשע בן צדיק שאוכל שכרו בעוה"ז וטוב לו וזה שהוא רשע בן רשע יהיה לו כל השכר לעה"ב והוא קושיא. ונלע"ד שהקב"ה הוא רב חסד מטה כלפי חסד והבטיחנו בתורתו ועושה חסד לאלפים לאוהביו כו' דהיינו כשהבנים מחזיקין בדרכי אבותם הצדיקים לרדוף צדקה וחסד והוא צדיק בן צדיק אז גומל לבן חסד כמפעלות אביו כי אע"פ שכל המצות שעשה אביו הם שמורות לו לעה"ב כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא מ"מ דוקא למי שעשה המצות שהוא אבוהון דכולהון אבל בני' אוכלים בעה"ז מפרי צדקותיו של אביו ואין בזה שכר מצות בהאי עלמא ליכא כיון שזה אינו בעל המצות והוא. כיון מ"מ שכתוב ועושה חסד לאלפים חיים צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק ששכרו של הבן הזה שמור לו והוא אוכל מזכות אביו ונהנה ממנו בעה"ז ולכך הוא טוב לו בעה"ז. ואם הוא רשע בן צדיק ג"כ יש לו טוב מצד אביו שאוכל מפירות מצות אביו. ואם אותו בן רשע עשה איזה מצוה הנה היא שמורה לו לעה"ב כי שם יהיה נדון על רשעותיו וא"כ יאכל שכר מצות שעשה. ואם הוא רשע בן רשע רע לו לפי שאין לו זכות אבות לאכול ממנו ואין לו מה שיאכל בעה"ז כי אם עשה איזה מצוה הקב"ה רוצה להאכילו ממנה לעה"ב ואם הוא צדיק בן רשע הנה שכרו שמור לעה"ב כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא ומכח אביו אין לו מה לאכול כיון שהי' אביו רשע לכן רע לו בעה"ז על איזה עון אשר חטא כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וכך היא המדה הישרה לארבעתם. ובזה יתבאר מש"ה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו דהיינו משלם לרשעים בחייהם גמולם הטוב כדי להאבידם בעה"ב. וקשה כיון שקראם שונאיו ודאי הם רשעים שונאי ה' ועל השונאים כתיב ומשלם אל פניו בעה"ז שכרם וכתוב אחר אומר פוקד עון אבות על בנים לשונאי דהיינו כשהבנים שונאי ה' פוקד להם עונם כיון שהם שונאיו ומעניש' בעה"ז אמנם הדבר מבואר כי שם דבר ברשע בן רשע שאוחז מעשה אבותיו. ולכך רע לו בעה"ז כי אין לו זכות ממה שיהיה נהנה בו בעה"ז. וזהו מש"ה פוקד עון אבות על בנים וגו' לשונאי. וכאן הוא מדבר ברשע בן צדיק שהן אמת שהוא שונאו של הקב"ה ברוב רשעתו. אבל יש לו זכות אבות לאכול ממנו ולכן אמר קודם וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים האל הנאמן שומר הברית והחסד לאוהביו וגו' ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וגו' ירצה כי תראה רשע בן צדיק עומד בהשקט ובבטחה ידוע תדע כי ה' אלהיך אל הרחמים שהוא מרחם על זה הרשע והיה ראוי להיות אלהיך בדין תמות עליו באמת רחמים אלו הם דין גמור והוא האלהים בבחינת התכלית לפי שהקב"ה הוא אל נאמן שומר הברית והחסד לאוהביו וכיון שאביו של זה היה אוהב את ה' ולא נהנה משכר מצותיו בעה"ז כי שכר מצות בהאי עלמא ליכא ושמר הקב"ה אותו חסד לבניו של אותו צדיק וזה היה בן רשע שלא אחז מעשה אבותיו רק נהפך לשונאו של הקב"ה משלם הקב"ה זכות אבותיו אל שונאיו אל פניו בעה"ז ולא יניח לו זכות אביו לעה"ב כי אם אל פניו בעה"ז ישלם לו להאבידו מעה"ב בעונו ואם באולי יש בידו איזו מצוה הקב"ה ישמור לו חסדו לאחר שיקבל עונשו מכל חטאתיו אשר עשה. ושמרת את המצוה ואת החקים אשר אנכי מצוך היום לעשותם. היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. וסמך ואמר והיה עקב תשמעון בצדיק בן צדיק מדבר שכיון שאביו היה צדיק וגם הוא כמוהו בשכר שתשמעון את כל המצות אז תאכל בעה"ז בזכות החסד אשר נשבע לאבותיך כדכתיב ועושה חסד לאלפים לאוהבי. ומתוך זכות אבותיך ואהבך וברכך ושכר מצותיך כולם שמורות לעה"ב. או יאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד שכשם שזכות אבותיך האכילה אותך בעה"ז כך שכר מצותיך ישמור ה' אלהיך לך לתת לבניך אחריך שהוא הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך כן יעשה לך ג"כ לשמור הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך לתת לאלפים דורות. באופן שיהיה זרעך אוכל מכחך ומכח אביך שכר כפול בעה"ז. ומה שתאכל אתה בעה"ז שהוא ואהבך וברכך והרבך ונומר הכל יהיה מכח אשר נשבע לאבותיך לתת לך כדכתיב ועושה חסד לאלפי' לאוהבי חבותך יהיה שמור לך לעה"ב. גם יאכלו בניך מפרי דרכיך הטובים: שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו דכתיב וחנותי את אשר אחון. אף על פי שאינו הגון ורחמתי את וגומר. ותימא דהא דכתיב את אשר אחון אף על פי שאינו הגון הוא לעה"ב. והאי דאמרינן צדיק ורע לו זה צדיק שאינו גמור הוא בעה"ז וכן רשע ורע לו רשע גמור הוא בעה"ז ולעתיד הקב"ה מרחם עליו מאוצר שיש לו מיוחד לרחם אפילו למי שאינו הגון. ונראה דכיון שלרשע שאינו גמור יש לו טוב בעולם הזה ולצדיק שאינו גמור דהיינו שזכיותיו מרובים אבל אינו צדיק גמור נותנים לו רע בעה"ז אי איתא דעתיד הקב"ה לרחם בעה"ב אע"פ שאינם הגונים. א"כ לקתה המדה לתת טובה בעה"ז למי שעונותיו מרובין דהיינו רשע שאינו גמור וגם לעה"ב ירחמהו האל יתברך אע"פ שאינו הגון. ומי שזכיותיו מרובין דהיינו צדיק גמור יהיה לו רע בעה"ז ובעולם הבא יאכל כמו שאוכל הרשע. שעונותיו מרובין מזכיותיו. אלא ודאי דלא סבר שהקב"ה מרחם למי שאינו הגון אלא כל אחד יקצור אשר זרע. ולפיכך במי שעונותיו מרובין מזכיותיו שהוא רשע שאינו גמור אוכל מעט מהזכיות שעשה בעה"ז ויהיה נענש על רובי עונותיו בעה"ב כמי שזכיותיו מרובין מעונותיו דהיינו צדיק שאינו גמור לוקה בעה"ז ורע לו על מיעוט עונותיו ואוכל שכר זכיותיו המרובים לעה"ב ולהכי אמר דהא פליגא דרבי מאיר:

ויאמר °לא תוכל לראות את פני. תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה. ופליגא דרבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן בשכר ג' זכה לג'. בשכר °ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים. בשכר כי ירא זכה לויראו מגשת אליו בשכר מהביט זכה לותמונת ה' יביט עד כאן בגמרא: ובואלה שמות רבה פרשה ג' כתוב מאמר זה יותר באורך וז"ל. רבי יהושע בן קרחה ורבי הושעיא אחד מהם אמר לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקב"ה למשה מה למעלה מה למטה ומה שהיה ומה שעתיד להיות ובסוף בקש לראות שנאמר °הראני נא את כבודך אמר הקב"ה למשה אני באתי להראות לך פנים והסתרת פניך עכשיו אני

לא שם שמות לג
שם ג
עיקרים מ"ב פ' כ"ג
שמות לג

עיון יעקב

כשרציתי. לא רצית. אפשר לומר דעיקר חטאו הי' לפי שהי' לו להתבונן מיד כיון שנגלה עליו הקב"ה בסנה מפני מה עמו אנכי בצרה לא הי' לו להסתיר פניו אלא להסתכל מיד לפני הקב"ה על ישראל שיגאלם ויוציאם מגלות מצרים כי שפיי' אסורה אזי' במשא לכך נענש:

אני אומר לך כי לא יראני האדם וחי כשבקשתי לא
בקשת וא"ר יהושע דסכנין בשם רבי לוי אעפ"כ הראה
לו בשכר °ויסתר משה פניו ודבר ה' אל משה פנים אל שמות לג
פנים ובשכר כי ירא ויראו מגשת אליו ובשכר מהביט
ותמונת ה' יביט ורבי הושעיא רבה אמר יפה עשה
שהסתיר פניו א"ל הקב"ה אני באתי להראות לך פנים
וחלקת לי כבוד והסתרת פניך חייך שאתה עתיד להיות
אצלי בהר ארבעים יום וארבעים לילה לא לאכול ולא
לשתות ואתה עתיד ליהנות מזיו השכינה שנאמר °ומשה שם לד
לא ידע כי קרן עור פניו אבל נדב ואביהוא פרעו
ראשיהם וזנו עיניהם מזיו השכינה שנאמר °ואל אצילי שם כד
בני ישראל לא שלח ידו והם לא קבלו על מה שעשו
עכ"ל ואלה שמות רבה. °והסירותי את כפי וראית את שם לג
אחורי אמר רב חמא בר ביזנא אמר ר"ש חסידא מלמד
שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין:

כשרציתי. בסנה: **לא רצית.** שנאמר ויסתר משה פניו: **ופליגא.** דרבי יהושע בן קרחה שהענישו על כך אדרי שמואל בר נחמני שאמר קבל שכר על זה: **לקלסתר פנים.** כי קרן עור פניו: **ותמונת ה' יביט.** זה מראה אחורים כך שנויה בספרי פ' בהעלותך: **קשר של תפילין.** מאחוריו הוא ואמרינן לעיל הקב"ה מניח תפילין ע"כ:

אמר הכותב הנה הבאתי לשון מדרש רבה ללמוד ממנו טעם מחלוקת התנאים בפסוק לא תוכל לראות את פני והמובן אצלי בדרך הפשט מדברי רבי הושעיא רבה שהסתרת פני משה לא היתה בדרך ענוות רק בחכמה רבה לומר ידעתי שלא ידעתי ומכיר חסרוני וחשב שעדיין איננו מוכן להשגה עליונה כזאת וראוי לו שיחשוב ומחשבה כאותה כזאת בזכרו איך הוא ילוד אשה אוכל ושותה ואיך יזכה להביט אל ה' וזה רמז בדברי ר' הושעיא חייך שאתה עתיד להיות אצלי בהר ארבעים יום וארבעים לילה לא לאכול ולא לשתות ועוד אמר אבל נדב ואביהוא פרעו ראשיהם וכו' שנאמר ואל אצילי בני ישראל ונאמר ויאכלו וישתו ועלה על לבם ליכנס לפנים ממחיצתם ולא הכירו חסרונם. על כן זכה משה לשכר גדול והם נשרפו ורבי יהושע בן קרחה סובר שמשה הסתיר פניו באימה ופחד ע"כ בחר במדת ההסתפקות כי די לו במה שהגיע למעלת נביא ולזה נענה וכו' והרשב"א אשר כתב דברי הרב הגאון רבינו האי שהראהו קשר של תפילין להורות אופן הנחתן כדרך מלאכת המשכן וכן אופן התפלה וכתב פירוש אחר בספר ההגדות וז"ל:

גם בכאן רמז לבעלי החכמה ובסתום מוציא לאור תעלומה. ופשטן של דברים כבר ידעת שבאה התשובה הזאת לאדון הנביאים על בקשתו אשר בקש הראני נא את כבודך כמבקש להשיג מהות כבודו יתברך שהוא ראיית הפנים כמו שנתבאר ממה שבאה תשובה אליו על זה לא תוכל לראות את פני ולא מנע ממנו רק זה אבל כל שאחר זה הראה אליו וגם כי התפילין שבראש הרצועות יוצאות מהן ומקיפים כל הראש ומתקשרות באחרית הראש והתפילין בעצמם מונחים על הפנים בין העינים ששם שרש המוח ומתקשרות באחרית המוח שהוא כנגד הפנים וכתיב והיו לטוטפות בין עיניך ותלא עין משותף הנחתה הראשונה כלי הראות והוא שם לדמוי כענין הקרח הנורא והוא שם אל ההשגחה וזכרון אל יליזו מעיניך רצונו אל יעברו מהשגחתך וזכרונך. וכאן כלל ג' הענינים האלה כלי הראות ששם מקום הנחתן ר"ל על שרשי העינים שהוא ראשית המוח והיא על הפנים ועוד לזכרון שהוא המשגיח היכול שהשגיח עלינו והוציאנו מבית עבדים והוא שכתוב בהם ולזכרון בין עיניך ולדמיון לקבוע בנפשותינו כשם שהתפילין מונחים בראשית המוח ורצועות יוצאות מהן ומתקשרות באחרית המוח ומתעגלות ומקיפות כל הראש ככה הוא יתברך תכלית כל דבר האחרון ובו תכלית הכל מקיף ושב אל רצונו כמו שביאר הרב בפי' ש"ם נמשל הכסא שתכליתו לשבת עליו ותשוב ותשאל ומה תכלית ישיבתו ותשוב לתכלית רצון הפועל ועל כן רצועות התפילין מקיפות הראש והרצועה יורדת עד אחרית המוח ומתקשרת שם שהיא הנקודה האחרונה ואחר תשוב ותקיף ותעלה מן הקשר עד מקום מעמד התפילין שהוא תכלית אליהן ולדמוי הזה שאמרנו. והכל מתקשר זה בזה בחפצו ית' כאילו תאמר שברא השי"ת השכלים בחפצו כל א' שבה לשל מטה ממנו במדרגה עד השכל הפועל. והשכל הפועל שבה למה שלמטה מגלגל הירח והכל מתקשר זה בזה משנה לשבה והוא אמרו כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם והכל תלוי בזרועו ית' וכמו שאחז"ל הכל תלוי בזרועו שנא' ומתחת זרועות עולם לומר שהוא ית' מתמיד עבודת הכל וקיומם שהוא מקום עולמו וקיום העולם נסמך אליו וקשר אחד יש להם והוא שנגלה למשה ונראה אליו ולא נמנע ממנו זולתי עצם התפילין שהם על העינים שהוא שורש הכל ושנרמז בלשון פנים באמרו לא תוכל לראות את פני אך הקשר כלו הראה לו וזהו קשר של תפילין והוא מה שנרמז אליו בכל ביתי נאמן הוא עכ"ל הרשב"א ז"ל:

מהרש"א כשרציתי לא רצית כו'. נראה לדעת ר"י ב"ק נולא שהסתיר משה פניו היה יכול לראות פני ה' ולא תוכל לראות פני היינו מפני שלא רצית אבל פשטא דקרא כי לא יראני האדם גומר שהוא נתינת טעם לכאורה אינו מכוון ויש ליישב דכי לא יראני האדם גומר אינו נתינת טעם אלא שפירושו שא"ל הקב"ה כך עלתה ברצוני שלא יראני האדם גו' לפי שגם אתה שים לך מעלה יתירה על כל הנביאים כשרציתי לא רצית וכן נראה לפרש מדברי ש"ר ע"ש וק"ל: **בשכר ג' זכה לג' כו'.** המכוון בזה לפי שהרואה ומסתכל בדברים אלקיים יש לו להרחיק עצמו מפני ג' דברים הא' היא יראה השכלית שירא לגשת אל דבר הגדול ונורא וכיוצא בזה אמרו גם בב"ד ראוכי נערי' ונחבאו והשנית בדבר שצריך השגה ועיון מונע עצמו מפני קוצר המשיג שלא יבא לטעו' ע"פ עיונו בשכלו והג' מפני עומק המושג שא"א להשיגו על אמתתו ומשה לכל ג' אלו נתכוין שהסתיר פניו דהיינו שספק בשכלו קוצר השגת עיונו בזה שהוא כנוי לפני משה כדלקמן ועל הב' אמר כי הי' ירא שהיא היראה השכלית ליראת מדבר המופלא וגדול ועל הג' מהביט אל האלהים הוא מצד עומק המושג ולזה זכה מדה כנגד מדה כנגד ויסתר פניו שחשב קוצר פני השגתו אמר שזכה לקלסתר פנים שהוא מעלת עיון השגתו דכתיב כי קרן עור פניו ובשכר כי ירא זכה לויראו מגשת אליו שהיו ישראל יראים ממנו מגודל מעלתו ובשכר מהביט גו' זכה לותמונת ה' יביט שהוא עומק המושג והוא מראה אחורים כמו ששנויה בספרי בפרש"י בחומש דמראה הפנים לא היה יכול לראות כדכתיב כי לא יראני האדם גומר והיינו דמייתי עלה הכא וראית את אחורי גומר ונלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין ושלא זכה משה לראות תפילין של ראש שהקב"ה מניח כדאמרי' לעיל דהיינו ולפניו אלא הקשר של ד' מהשם שהיא לאחורים היה יכול לראות והוא רמז למדה הרביעי' עלתה השגתו ועיין בספרי המקובלי' בזה: **שנאמר הרף ממני וגו'.** מייתי קרא דמשנה תורה בפרשת עקב ולא מייתי קרא דפרשת כי תשא שנא' בשעת מעשה דכתיב ואכלם ואעשך לגוי גדול משו' דשם אינו מפורש בתנאי שיהיה יותר מישראל דהיינו יותר מס' רבוא אבל בההוא קרא דפרשת עקב מפורש בתנאי שיהיו במספר יותר מישראל שנאמר הרף ממני ואשמידם גומר ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו ומייתי לאע"ג דהדבור לרעה ואשמידם בטל דבעא משה רחמי עלה ע"מ התנאי ממנו על בניו לטובה נתקיים כדכתיב רבו למעלה:

אמר

עיון יעקב

שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין. להכי אמרינן קשר של תפילין הלכה למשה מסיני ואפשר ג"כ דמה"ט פגם משה בשביל שהסתיר פניו לא זכה רק לראות קשר של תפילין ולא הבתים שלפניו ודלא כרע"ק שדרשו תפילין עצמו ולכך דברים שלא נתגלו למשה נתגלו לר"ע עיין בחידושינו במנחות דף כ"ט באורך:

לב אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון. שנאמר °ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה. אמר רב אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנא' °ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך וגו' למען אדני. למענך מיבעי ליה אלא למען אברהם שקראך אדון:

תוספות וא"ת והא כתיב ברוך ה' אלהי שם וי"ל דהתם אינו באל"ף דל"ת שהוא לשון אדנות וא"ת אמאי לא מייתי קרא ה' אלהים מה תתן לי שהוא כתוב קודם. וי"ל שהפרשיות לא נאמרו כסדרן ואין מוקדם ומאוחר בתורה וזה פסוק דבין הבתרים היה קודם לכן. וכן צריך לומר ע"כ שהרי אברהם [היה] בן ע' שנה בברית בין הבתרים ואחר הדברים האלה נאמר לו אחר מלחמת המלכים כדפרש"י בפירוש חומש. ובמלחמת המלכים היה בן ע"ג שנים. א"כ היתה פרשת בין הבתרי' קודם לפרשת אחר הדברים ג' שנים ואותה פרשה מסיימת ויחשבה לו צדקה ולכן הביא אותו פסוק דבמה אדע שהוא מוקדם. ומזה מיושב קשנ"ס דבמקום אחד משמע שהוא לילה דכתיב וספור הכוכבים. ובתר הכי כתיב ויהי השמש לבא משמע שהוא יום אלא ודאי לאו בבת אחת נאמרו ואין מוקדם ומאוחר בתורה ע"כ:

הרשב"א כתב פי' אגדה זו בתוך המאמרות וז"ל כבר ידעת שהיה בימי אברהם וקודם לו עובדים לרוחניים ועושין הצלמים ונמשכים בכל מעשיהם אחר מלאכות השמים האצטגנינות וכענין שאחז"ל ששרף אברהם צלמי אביו והפילו נמרוד לכבשן האש והיו נמשכים אחר הדעות הנפסדות ההם עד שהוכיחם אברהם ולמדם וגיירם כאמרם רז"ל אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים ובאמת כי יש למזלות השמים שלטון בעולם עד שיהיה האדם במזלו עשיר או דל מאריך ימים או הפכו מוליד או עקר בלתי אם יטהו מזלו לנגד אחר מתוך מעשיו והיה אברהם מכח מזלו אינו ראוי להוליד זולת שנתגבר ויצא מתחת מערכת הכוכבי' ונתעלה במעשיו ונדבק לסבה העליונה הש"י. שהוא אדון הכל ולא היה יכולת במערכה לבטל ממנו התולדה וכמו שאחז"ל במדרש ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה אין אומרים הבט אלא מי שמביט מלמעלה למטה לפי שהיה אברהם רואה באצטגנינות שאינו מוליד. אמר ליה הקב"ה אברהם לא מאצטגנינות שלך אברם אינו מוליד אברהם מוליד ועל כן קראו אברהם להקב"ה אדון שמתוך כך יודיע לאנשי דורו החכמים בחכמת האיצטגנינות כי יש אדון עליהם לבטל כחם ונודע שהוא אדון המשגיח והיכול ואין איכות בשמי שים סבה עליונה סותרת כחו ואיכותו. ומה שאחז"ל שלא בא אדם עד אברהם שקראו אדון עם שקדמוהו אדם ושת ומתושלח וחנוך ונח ושם שכל אלו היו צדיקים גמורים וחלילה מהם שיהיו הם נמשכים אחר הדעות ההם כאנשי דורם והיו מכירים באדנותו ית' אפשר שהכוונה במאמר הזה שלא קרה לאחד מהן ענין שיודיע ממנו לבעלי החכמות שבדורו הפך דעתם כענין אברהם שהוליד כנגד מזלו הידוע להם ממערכת השמים גם כי היה אברהם מכריז ומפרסם בעולם אדנותו ומציא להם ראיות גדלות. ממה שהודיע אדנותו כענין תולדתו שהוא מפורסם כי שנת השנות ית' נתגבר ועשה למי שאינו מוליד מוליד והקריא שמו ית' בפי כל הבריות שהוא אדון. ומענינו למדנו שאין השלטון והאדנות למלאכת השמים רק לו ית' לבדו וכענין הזה אחז"ל בפי' לאמון של סוטה ויקרא שם אברם בשם ה' אל תקרי ויקרא אלא ויקריא מלמד שהקריא אברהם שמו של הקב"ה בפי כל הבריות שלמדם שידבקו אליו ית' ויכירו שהוא אדון ית' ויתגבר על המערכה ולא יהא מסור רק למעשיו ואם יבחר במעשיו בחיים ובטוב או בהפכי' וכמו שנעשה לזרעו של אברהם ע"ה שנאמר להם ולתתך עליון וברכת בחיים לא.: תמים אתה וזרעך. ודניאל לא נענה ולא נתרצה לו הש"י להשיב שכינתו ולבנות את הבית רק בשביל דבר זה שאמר אברהם שכל זמן שהבית חרב יחשבו טועי רוח שהצלחת הרוחניים היא שהם עובדים ומושבים מתוך שהם עובדים אותן וממשיכים רצונו הם מתדבקים וכאמרו ומי בכל אלהי העמים אשר הציל את ארצי מידי וגו' וכתיב וידברו על אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ. וחושבים שאין האדנות והשלטונות להשם יתברך וכשהבית עומד על תיקונו והוא יתברך שרוי בתוכו יודע כי ה' אלהים מתקדש וכי אלהים עליון נורא מנפלאותיו אשר עשה כענין הארון בנעמן וכענין הפלשתים והרבה כאלו וזהו שאמר דניאל והאר פניך על מקדשך השמם למען ה' בנדך עליון על כל הארץ עד כאן:

מהרש"א עד שבא אברהם כו'. דהיינו בשם אדנות בא"ד כמ"ש התוספות כי לא קראו אותו ונקודם אלא בשם הוי"ה המורה אל מציאותו אבל אברהם הוסיף וקראו גם בשם אדון שהוא מורה אל אדנותו ויכלתו לשנות הגזירות ומערכות השמים כמפורש באותה פרשה בענין אברהם וז"ש שאף דניאל לא נענה אלא למען אברהם שהיה ראש אומה לפרסם בעיני הבריות אדנותו ויכלתו שבעולם וק"ל:

הרי"ף עד שבא אברהם כתבו התוס' וא"ת והא כתיב ברוך ה' אלהי שם ותימה למאי דס"ד להקשות משם ה' לקשי נמי מאברהם שאמר הרימותי ידי אל ה' אלא ע"כ לא מייתי אלא אל"ף דל"ת וצ"ל דלא הקשו התוס' אלא מקרא דנח דהיה קודם אברהם אבל הא דאמר אברהם הרימותי ידי אל ה' הוא לאחר מ"ש אדני אלהים במה אדע כי היה בין הבתרים שהיה אברהם בן ע' שנה אלא שאין סדר למקרא כמו שכתבו התוספות בסמוך דאין מוקדם ומאוחר להכי פריך מנח ומשני דהתם אינו באל"ף דל"ת:

לג ואמר רבי יוחנן משום רשב"י מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאת לאה והודתו שנאמר °הפעם אודה את ה' ראובן א"ר (אליעזר) [אלעזר] אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי דאלו בן חמי אף על גב דמרעתיה זבנה לבכירותיה דכתיב °וימכור את בכורתו ליעקב הזוי

עין יעקב

מיום שברא הקב"ה את העולם לא הי' אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם. ע"ד הפשט י"ל כדאי' במדרש יהושע סימן ג' בשם פסיקתא אמר ר' שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר אדון עוקר ודורך ומכניס דכתיב הנה' בכן אנ נכונס הנה ארון הברית אדון כל הארץ עוקר כנענים ומכניס ישראל עכ"ל ולפי שהבטחה ראשונה הבטיח הקב"ה לאבותם לתת את הארץ הזאת ולזה התפלל דניאל אף שהרב המקדש וישראל גלו מעל אדמתן לפי שניתן להם כל זאת בעבור, ישמת מלותיו והקופיו יגמרו מ"מ לא תעשה כן בשביל הבטחה שהבטחת לאברהם על כך נשבע שקראך אדון ועוד יש לומר דעד אברהם לא היו העולם ניתון רק בחסד אל עליון עד שבא אברהם שהי' עובד את ה' מאהבה ונתנסה בעשר נסיונות עד שאמר לו הקב"ה שכרך הרבה מאד והי' בעבד הנוטל פרס מאדוניו על כן קראו אדני כעבדא קמי מרא ועי"ג דפסחים דף קי"ח אמרינן דהני כ"ו כי לעולם חסדו נגד כ"ו דורות שזנתו בחסד עליון עד קבלת התורה ואף אינו נכלל בזה וכו' לפי מה דאי' בש"ס דע"ז דף ס' דפני אלפים תורה מתחילין מותת הנפש אשר עשו בחרן ועוד יש לומר ע"ד דאי' בקידושין דף ל"ו ר' יוחנן אמר בניי אתם לה' אלהיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים כי בזמן שאין עושין רצונו של מקום נקראים עבדים ר' מאיר אומר בין כך ובין כך נקראים בנים ע"ש ואי' בילקוט פ' לך לך דף' כ' ע"ב שני בני אדם אמת דבר אחד אברהם אמר רבש"ע אם עתיד אני להוליד בנים ולהכעיסך מוטב לי ולאכי הולך ערירי וזהו וכו' א"כ מאברהם ומכח דס"ל אם אין עושין רצונו של מקום אין ראוי' לקרותן בנים בני אלים רק עבדים לכן קרא להקב"ה אדני ואף שהוא עצמו הי' צדיק מ"מ לא החזיק עצמו בכך כמ"ש חז"ל נדה דף ל' אפי' כל עולם כולו אומרים לך צדיק אתה היה בעיניך כרשע ולפי שלא החזיק עצמו לצדיק להכי אמר ה' אלהים במה אדע היינו באיזה זכות כדאי' במדרש: **שנא' ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך.** דניאל החזיק עצמו כעבד שאין עושה רצונו ואפ"ה התפלל שישמע הקב"ה את תפלתו למען אברהם שקראו אדון אף שבאמת הי' צדיק גמור רק זה הי' מאמת גדול ענותנותו התפלל דניאל שיעמוד לו זכות זה: **מיום שברא הקב"ה את עולמו לא הי' אדם שהודה להקב"ה.** שאדה"ר הי' יכול להודות לה' על האשה אשר נתנה לו כי לא טוב היות האדם לבדו והוא הי' כפוי טובה כדאי' בש"ס דע"ז דף ה' ע"כ אכן לאה לא היתה כפוי טובה והתחילה בהודיה לכן זכתה כדאי' במדרש לאה תפסה פלך הודיה ועמדו כל בניה בעלי הודיה יהודה דכר יהודה וגו' דוד הודו לה' וגו' דניאל לך אלהא דאבהתי מהודא ומשבח: **ראובן אמר רבי אלעזר אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי.** אע"ג דראובן נולד קודם יהודה והש"ס מהפך הדרש על שם שקראו יהודה תחלה נראה מש"ה ונהפך הש"ס שקס' כיון דחשבינן זאת כלאה לזכות על שהודית ולא היתה כפוי טובה הי' לה בקרותה לבן ראשון יהודה להודות להקב"ה שזכתה לילד הבן ראשון שיהא הבכור ויהי' לו יתר שאת ויתר עז דהיינו כהונה ומלכות להכי קרי אלעזר אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי א"כ ידעה ברוח הקדש שלא יהי' בכור ממנה ואע"ג דהפסוק מפרש טעם אחר שנקרא ראובן על שם כי ראה ה' בעניי מ"מ מדייק כן מדשינה הקרא גבי ראובן וכתב שמו תחלה קודם שנכתב הטעם בקרא ולא כמו באינך שבטים לכן קאמר שיש עוד טעם מן התמן שלא רצתה לאה לומר דהיינו. ראו מה בין בני לבן חמי לא רצתה לגלותו ליעקב שלא יודע לו שיולד רחל אם יוסף שיטול הבכורה מראובן אכפי יאהב רחל מלאה וזה מדוקדק בפסוק כי אמר כי ראה ה' בעניי כלומר טעם זה אמרה ליעקב אבל טעם שני לא אמרה ליעקב ועוד יש לומר דהכל הוא טעם אחד לכן יאהבני אישי לפי שידעה שבנה ראובן יהי' טוב יותר מבן אביו:

שם כז חזי מה כתיב ביה °וישטום עשו את יעקב וכתיב
שם °ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים ואלו
בני אף על גב דעל כרחיה שקלה יוסף לבכירותיה
דה"א ה מיניה דכתיב °ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו ליוסף
ב"ב פ"ק אפילו הכי לא איקנא ביה דכתיב °וישמע ראובן
וע"ש מהרש"א בראשית לז ויצלהו מידם. רות מאי רות א"ר יוחנן שזכתה ויצא
ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותושבחות ומנא
תהלים מו לן דשמא גרים. אמר רבי אליעזר דאמר קרא °לכו
חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות
אלא שמות:

הפעם אודה את ה'. לפי שראתה ברוח הקודש שיעקב מעמיד י"ב שבטים ולו ד' נשים כיון שילדה בן רביעי הודת על חלקה שהוא יותר מן החשבון המגיע לה: **ראו מה בין בני וכו'.** ע"ש העתיד קראה שמו כדאמרינן לקמן שמא גרם ומ"ה נקט נמי רות:

הרשב"א כתב בפי' האגדות וז"ל כבר ידעת שהבנים שנולדו ללאה קודם לידת יהודה היו ג' ובכלם נתנה טעם בקריאת שמותם. אך ביהודה לא נתנה טעם רק נתנה ההודאה להשם יתברך כי אלו השלשה הקודמים נתנו לה מן הראוי וזה יתר על הראוי וצריכה ליתן הודאה עליו והוא שאמרו ז"ל שיודעות היו האמהות שעתיד יעקב להעמיד מהן י"ב בנים וכו' וכענין שאמרו בבראשית רבה רבי ברכיי בשם ר' לוי אמר משל לכהן שהיה יורד לגורן נתן לו בעל הבית כור אחד של תרומה ולא החזיק לו טובה ונתן לו אחר קומץ אחד של חולין והחזיק לו טובה א"ל אדוני כהן אני נתתי לך כור וזה לא נתן לך אלא קומץ ואתה מחזיק לו טובה ולי לא החזקת. אמר ליה אתה מחלקי נתת לי וזה נתן לי משלו לפיכך אני מחזיק לו טובה וזה ההודאה מגנה שראתה הבן הזה כאלו היו האחרות ראויות לו ונתרבה החסד אצלה שנטל מן האחרות הראויות וניתן לה ועד שעמדה לאה לא קדמה אדם שראה מדת טובו ראוי לאחר ונטל ממנו וינתן לו שיצטרך להודות עליו על המדה הזו שהוא רבוי החסד כי ההודאה תבא מצד קבלת רבוי החסד וכמו שאמר דוד הודו לה' כי טוב כל"ח וכמו שאמרו ז"ל לאה תפסה פלך הודאה ועמדה בניה בני הודייה דוד אמר הודו לה' כי טוב כל"ח מצורף לזה כי בהיות כת עובדי השם שפלים תמנע האמונה ותרבה הכפירה באמת כענין האמור כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב ואמר אי אלהימו צור חסיו בו ובהתגבר יד עובדי השם והעובדי כוכבים רואים בהצלחתם תרבה ההודאה בש"ת ובעת עמוד מלכות בית דוד הבא מיהודה ונגלה ידם הודו העמים עד שנתגיירו כמה מהם וכשנולד יהודה שהוא ראש הממלכה והיו ידיו בעורף אויביו אז באה ההודאה ועד אותו העת לא היי העולם ראוי להודאה. גם כי בסוף הזמנים ישובו הכל להודות לשמו ית' על ידי זרעו של יהודה בעמוד המלך המשיח וישלוט בעובדי כוכבים כי אז יקראו כל העובדי כוכבים בשם ה' ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו. וכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד ע"כ:

אמר הכותב ראוי לעמוד על כונת רבי אלעזר באמרו אמרה לאה ראו מה בין בני וכו' ולפרש כי הש"י שם בפיה קריאת שם זה ולא שהיתה כונת לאה לבכורות ראובן ויוסף שלא נולד עדין אלא כמתנבאה שלא מדעת קראה שם בנה האחד ראובן וכבר נתנה טעם אמתי ונכון באמרה כי ראה ה' בעניי להודות לה' על מה שעבר כאשה חכמה צדקת שהכירה בעצמה שהיתה עקרה בטבעה כמו שאחז"ל האמהות עקרות היו מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים. ועי"ד זה פי' הרב מתחיל הינהרי פסוק וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה בעבור שראה ה' כי היתה שנואה פתח רחמה שבטבעה היה סתום. ורחל עקרה פי' נשארת על טבעה להיותה עקרה. וזאת הוראה על כשרות לאה שהיתה בעלת אמונה שלמה. וא"כ אין צריך לבקש טעם אחר לקריאתה שם ראובן. ועכ"ז יש בו מקום דקדוק בלשון ראו שיראה כמדברת עם הרבים וגם בלשון בן ואמרו שרומז בשם זה מה בין בני וכו' ולא ידעה לאה העתיד הזה אבל הקב"ה יודע העתידות שם על לבה לקרות שם בנה בדרך שיהא רמוז בו הדבר העתיד. וזאת כוונו באמרם שמא גרים כי הש"י יודע את שעתיד להיות ובהכרעה סגוליית משארת טבע האפשר כמו שאמרו הכל צפוי והרשות נתונה וזה פי' אשר שם שמות בארץ. ומן ההכרח לומר כן שהרי אמרו רות שריותה בשירות וכו' וכי כשנולדה בתוך עמה בשדה מואב היו נביאים לידע שעתיד לצאת ממנה דוד ועל כן קראה שמה רות אלא ודאי האמנת יורה דרכו כפי מה שכתבתי שכונת חז"ל לרמוז בזה ובכיוצא בו אמונה רבה ידיעתו יתעלה בעתיד ועם כל זה הרשות ביד האדם לבחור בטוב עד כאן:

מהרש"א עד שבאת לאה כו'. כפירש"י כן מפורש בב"ר באורך ע"ש ולפי שלא נתנה טעם על הודאתה בבן הד' דרשו כן ול"ל דלאו כמתנבאה אמרה כן דהא לא חשיב לאה בכלל הנביאות' בפ"ק דמגילה אלא שלא מדעת שם הש"י בפיה לדבר עתידות וכל"ל במה שאמרה רבקה למה אשכל גומר שגם היא לאו בכלל נביאות היתה וכן יש לפרש בסמוך גבי ראובן וק"ל: **ראו מה בין בני וכו'.** דלפי טעם המפורש בכתוב כי ראה ה' בעניי וגומר מלת בן לא יתכן וע"כ דרשו דשלא מדעת שם הש"י בפיה עתידות זה ראו מה בין בני כו' אע"ג דבע"כ שקליה יוסף כו' דניתנה בכורתו ליוסף משמע בעל כרחו נתנה יעקב ליוסף כמפורש פ' י"כ וק"ל: **מנלן דשמא גרים.** כי הכא דשמא רות גרם שיצא כו' וקמייתי לה מדכתיב לכו חזו מפעלות גו' שאין ליחס פעולה הרעה שהיא השמה להקב"ה וע"כ דרשו שמות מלשון שמות שפעולות ה' נמשכים אחרי השם של אדם שהוא גרים וק"ל:

הרי"ף עד שבאת לאה וכו'. ואע"פ שנח אמר ברוך ה' אלהי שם וכן אברהם אמר הרימותי ידי אל ה' ויש מחז"ל שדרשוהו בב"ר לשון שירה והודאה כדכתיב אלהי אבי וארוממנהו מ"מ לא נכתבה הודאה בפי' עד שבאת לאה וגם עם פירש רש"י שפי' שהודית על חלקה שהיה יותר מן החשבון המגיע לה זה לא נמצא אלא בלאה: אל תקרא שמות אלא שמות נראה דדייק שאם הוא מלשון שממון הול"ל אשר שם שמה בארץ או אשר שם שמות בארצות בארץ לא שייך שממות הרבה לכך אמר אל תקרי שמות מלשון שממה אלא שמות דשמא גרים:

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל דבור ודבור לד
שם ע"א שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי לא
חזר בו. מנא לן ממשה רבינו שנאמר °הרף ממני דברים ט
ואשמידם ואמחה את שמם ואעשה אותך לגוי עצום
ורב ממנו. ואף על גב דבעי משה רחמי עלה דמלתא
ובטלה אפ"ה אוקמיה בזרעיה שנאמר °ובני משה גרשום דה"א כג
ואליעזר ויהיו בני אליעזר רחביה הראש וגומר ובני
רחביה רבו למעלה וגו'. *ותני רב יוסף למעלה מששים
רבוא. אתיא רביה רביה. כתיב הכא רבו למעלה וכתיב
התם °פרו וישרצו וירבו: שמות א

אמר הכותב יראה כפי העיון הראשון שדברי רבי יוחנן סותרים לענין מאומת אצלנו בכל התורה שכל יעוד טוב הנאמר בתנאי לא יתקיים אם יתבטל התנאי. ויש לנו ב' עדים נאמנים דברי הנביא

עיון יעקב

כתיב ביה וישטום עשו את יעקב. אע"ג דהאי קרא כתיב בתר קרא הכי קרא שמו יעקב מ"מ אקדמיה דעיקר הוכחה מהאי קרא דוישטום אך דלא תימא דהאי שנאה הי' מה' הברכה כדכתי' בפירוש על הברכה אשר ברכו אביו לכך מייתי' האי קרא הכי קרא כמו שפירש"י בחומש שם למה חרד יצחק אמר שמא עון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחוס וכו' אמר לו בכורתי לקח א"ל בכך הייתי מצר וחרד עכשיו לבכור ברכתי גם ברוך יהיי א"כ מוכרח להביא האי קרא דמוכח שעי"ז שלקח הבכורה לקח ג"כ הברכה מזה שנאמר: **מאי רות.** להראות דקורין השם על שם עתידות ועיין בפ"ק דב"ב י"ד שם בחידוש': **אפילו על תנאי לא חזר בו.** כי גבי הקב"ה א"צ תנאי כפול דאי אפי' מחשבה הקב"ה אינה בטילה אך קשה דהא בש"ס דקידושין לומד מהא דאם בחקתי תמאסו משמע אפי' הקב"ה בעי תנאי כפול וי"ל כיון שנאמר ע"י משה שאני בעי תנאי כפול כשאר בשר ודם: **לא חזר בו.** היינו דוקא אם אין כאן מניעת חטא כדאמרינן לעיל שמא יגרום החטא וכן מבואר בדברי הרמב"ם פרק יוד מהלכו' יסודי התורה ובלחם משנה שם ועיין בספרי [illegible] בביאוריו לרמב"ם שם:

הברית אשר בהר סיני וגם ברית ערבות מואב. כי בו"אי נתבטל יעוד ונדפו מכם חמשה מאה ויתן ה' את אויביך נגפים לפניך כשלא קיימו השנאי לשמוע בקול ה' וכן ביעודים רבים כאלה בכל התורה ולא זו בלבד אלא גם במקום שלא נזכר תנאי והנבי"א היה מבטיח לעובדי כוכבים ומזלות ביעודים טובים על הסתם כלל כוונתם אם יעשו רצון הש"י והרמב"ן כתב בסדר לך לך על פסוק ויעבור אברם בארץ ענין מקיים זה. שאמר וז"ל ודע כי כל גזרת עירין כאשר תצא מכח גזרה אל פועל דמיון תהי' הגזרה מתקיימת עכ"פ ולכן יעשו הנביאים מעשים בנבואות ולהכלל מהאריכות איני כותב כל לשונו עד אמרו והבן זה. והנני מעיר לב התלמיד שיעיין כוונת הרב במ"ש והבן זה כי אין זה ענין קבלה שדרך הרב לומר עליו והמשכיל יבין ע"כ שנה לשונו ואמר והבן זה כי הוא רומז לענין תורני המובן בדרך הפשט אחר העיון ודי בזאת ההערה בכאן. אמנם למדתי מדברי הרב כי גם ביעודים הטובים הנאמרים סתמיים אפשר שלא יתקיימו אם לא בשתצא הגזרה אל פועל דמיון וכאשר נעיין בדקדוק אל דברי רבי יוחנן תתבטל הקושיא שלא אמר כל יעוד טוב שיצא מפי הקדוש ברוך הוא אפי' על תנאי לא חזר בו אלא שיצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה. ויש הבדל גדול בין ב' לשונות הללו שהפי' אמתי באמרו שיצא מפי הקב"ה לטובה שכל כונתו יתברך בדבור זה לא היתה אלא להבטיח טובה בעלם ולא על התנאי הנאמר במקרה. ויתאמת זה כשנעיין איכות התנאים שלא היה לצוות למשה שיקיים מצותו ובשכר זה יעשהו לגוי גדול רק כמפיל תחנתו לפני משה שניחה לי ואל תתפלל בעד העם הזה. ובדרך הסרת מעיקים השלים תחנתו באמרו ואעשה אותך לגוי גדול. כלומר אל תירא ממה שאמרתי ואכלם שאולי לא ישאר מכם שארית שהרי אקיים עמך שילאו ממך גוי גדול ולא היתה כונתו ית' ביעוד זה למשה שיהיה זה תמורת זה. ואע"פ שנכתב בדרך תנאי אינם ב' דברים נקשרים זה עם זה כאומר אם תעשה לי את זה גם אני אעשה לך כך וכך בשכר שתקיים מצותי. וכבר אז"ל שכוונתו יתברך להעיר את לב משה ולפתוח לו פתח שיתפלל לפניו כי לא יחפוץ בהשחתת עולם ואם כן מדוע תתבטל ההבטחה שיצאת מפי הקב"ה לעשות טובה ולא לקיום מצוה אף על פי שנאמרה בלשון תנאי אינו תנאי בעצם על כן לא חזר בו. וכן בכל דבור שיצא מפי הקב"ה להבטיח טובה ולא לצוות מצוה אינו חוזר בו לעולם אע"פ שיזכיר עמו דבר אחר בלשון דומה לתנאי הרי כפי איכותם ועצמותם אינם נקשרים זה עם זה עד כאן:

לה ע"ב **ואמר** ר' יוחנן משום רשב"י קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג שנא'

תהלים ג °מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב בתריה ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי ואילו גבי מלחמת

שם ב גוג ומגוג כתיב °למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק ואילו מה רבו צרי לא כתיב. מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו מזמור לדוד קינה לדוד מיבעי ליה. א"ר שמעון בן יוחאי למה הדבר דומה לאדם שיצא עליו שטר חוב קודם שפרעו היה עצב לאחר שפרעו שמח אף כאן דוד כיון שאמר לו הקדוש ב"ה

ש"ב יב °הנני מקים עליך רעה מביתך היה עצב אמר שמא עבד או ממזר הוא דלא חיים עלי כיון דחזא דאבשלום הוא שמח משום הכי אמר מזמור אמר סתם ברא דרחים על אבא:

למה רגשו גוים. מה תועלת להם אלומה דבר קל הוא בעיניו ע"כ:

מהרש"א קשה תרבות כו'. כפרש"י בספר מלכים גבי אדוניהו ואותו ילדה אחרי אבשלום כלומר גדלתו אחר תרבות שגדלה אמו של אבשלום עכ"ל וכה"ג קאמר בפרק יש נוחלין ע"ש ולשון הכתוב מה רבו צרי רבים קמים גו' הוא כפול ויש לפרש עד"ז מלת רבו מלשון תרבות וגידול שהיה מלעטר ואמר ראו מה גדולים שגדלתי והיא צרי שעי"ז רבים קמים עלי אחיתופל ושמעי וסיעתם וק"ל: **לאדם שיצא עליו ש"ח כו'.** לכאורה דסגי עד הכא לפי המשל ומה שאמר סוב כיון שא"ל כו' היה עלב ואמר שמא עבד כו' אינו שייך למשל ומילתא אחריתא הוא והנ"ל ד"א כיון שא"ל כו' ויש לייסב דודאי בש"ח שיש ללוה מעות כדי לשלם אינו עלב גם קוד' שפרעו כיון דאפשר לו לשלם אלא דאיירי בש"ח גדול שהוא עלב כל זמן שלא פרעו כיון שאין לו לשלם כ"כ ואז אחר שהשיגה ידו ופרעו הוא שמח כן בדוד שהיה חושב שא"א לו לסבול הפרעון דשמא עבד כו' כיון דחזא דאבשלום כו' גם שלא מלינו בקרא שהיה חס על אביו בדבר מה מ"מ דוד היה חושב כן ואמר מזמור וק"ל:

הרי"ף קשה תרבות רעה כו'. יש לדקדק כיון שהראיה היא מדכתיב ה' מה רבו צרי א"כ למה הביא פי' מזמור לדוד שאינו ענין אל האמור וכך היה לו לומר כתיב בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב ה' מה רבו צרי. וע"ק במלחמת גוג ומגוג דכתיב למה רגשו גוים וכתב רש"י ז"ל מה תועלת להם אלמא דבר קל הוא בעיניו למה הוצרך עוד לומר ואילו מה רבו צרי לא כתיב. ועוד נבאר מה שייכות יש לדרשת מזמור לדוד קינה מבעי ליה. ועוד קשה דאין הנמשל דומה למשל שבמשל אומר קודם שפרעו עלב ומשפרעו שמח ולא אכפת לן אם הוא בנו או איש אחר ואחר כך אמר שמא עבד או ממזר הוא. וכיון דחזא דאבשלום הוא שמח ונראה שאין השמחה על שפרע החוב כי אם על שהיה בנו רודפו ולא איש נכרי. וע"ק דמשמע דאילו אינו עבד או ממזר הוי שפיר אף על פי שלא יהיה בנו ואחר כך אמר כיון דחזא דאבשלום הוא אמר סתם ברא חייס על אבא. אם כן אילו לא היה בנו היה עלב ולאו רישיה סיפיה. וע"ק אם כן למה אמר מה רבו צרי כיון דחזא דאבשלום הוא והיה שמח. ונלע"ד דאין הילפותא דקשה תרבות רעה מדכתיב מה רבו צרי דילמא על הצרים שהיו לו דואג ואחיתופל שהיו רבים בתורה הוא אומר ואף על פי שלא היו בתרבות רעה וגידולו מכל מקום היה קץ בהם וא"ת מה רבו צרי שהם רבים בתורה אבל מדכתיב בברחו מפני אבשלום בו' וכתיב בתריה מה רבו צרי אין לדרוש דקאמר מה רבו צרי על דואג אחיתופל דא"כ אין לו להזכיר נרת דואג ואחיתופל בשעת ברחו מפני אבשלום. ועוד דאין לו לומר על ריבוי צריו ולהכי מתוקם באבשלום שהילד לו עמד בהיותו תרבות רעה מתוך ביתו והיה קשה לו הרבה. ומכל מקום היה מזמר על שלא היה עבד או ממזר אלא בנו והא והא איתנהו. וזה שסמך מזמור לדוד קינה מבעי ליה לומר שאפילו הכי אמר מזמור דאיכא למימר משל ליוצא עליו שטר חוב וכו'. ומ"ש דאילו בגוג כתיב למה רגשו גוים שהם דבר קל בעיניו. ואמר ולא כתיב מה רבו צרי לפי שאפשר לדעות שמה שאמר למה רגשו גוים הוא על שבאים להלחם כנגד הקדוש ברוך הוא כדכתיב על ה' ולכך כלא חשיבן. אבל לעולם דלגבי בני אדם קשה גוג ומגוג. לזה אמר ואילו מה רבו צרי לא כתיב דאם כוונת מה שאמר למה רגשו גוים הוא כנגד בשינת מה שקמו על ה' א"כ יאמר למה רגשו כנגד בשינת ה'. ויאמר מה רבו צרי כנגד בשינת האדם. אלא משמע שגם בשינת בני אדם הם נלמה ואין

עין יעקב

וכתיב בתריה ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי. וליכא למימר דקאי על אחיתופל ושאר העם שהיו עם אבשלום בקושרים ובדכתי' ויהי הקשר אמץ והעם הולך ורב את אבשלום י"ל דלהכי נייתי הך מימרא דקינה לזה. מיבעי ליה כאן דמוכח דמשי"ה אמר דוד במזמור דקפס ברא מרחם על אבא ואם איתי' אכפי הי' לו להתירא מאחיתופל ושאר אנשים שהיו בקושרים שהרי לכך אמר מה רבו צרי אלא והאי דלא אמר מה רבו צרי רק על אבשלום לבדי כי בשר רישא הכל נגיד ועוד יש לומר דלהכי מייתי האי מימרא כאן כדאי' במדרש שם תילקוט שהל"י ג' אמר דוד מה רבו צרי אילו אמר כעל מלכותי לרה גדולה הי' לי עכשיו בני כעל מלכותי ה' מה רבו צרי ע"ש א"כ לפי מדרש זה י"ל דוקא בבנו הוא ליה גדולה משא"כ שאר גידול רע בתוך ביתו מי יימר שגדול כל כך להכי מייתי האי מימרא כאן להראות דשאר גידול רע בתוך ביתו של אדם קשה יותר מבנו שהרי לכך אמר מזמור לפי שהי' בנו ומ"מ קרא ה' מה רבו צרי לפי שנתגדל בתוך ביתו וכבונתא דכתיב אים שלומי אשר בטחתי בו הגדיל עלי עקב וזה הי' עיקר קללתו של דוד כאשר אמר לו הנביא הנני מקים עליך רעה מביתך: **ביון דחזא דאבשלום הוא שמח.** כתב מהרש"א גם שלא מלינו בקרא שהי' חס על אביו ע"ש ול"נ דעיקר שמחת דוד הי' לפי שראה שעשה אבשלום הדבר בפירסום עד שנתגלה הדבר לאביו שהי' יכול לברוח הבין שעשה כן מדעתו שאינו רוצה להמיתו רק שיברח מן המלוכה ואלו הי' היתה זאת שיהא הגלות מכסים עליו וכזה פרע הסע"ם וזה שאמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו כשעם הבריחה ראה שלכך עשה עי' בנו שיהא רק בריחה בעלמא וכפרה ולא מיתה ממש דהל"ג אי' לו לעשות צ"י אמר שעשה זה בסוד גדול שימים אותו שמלום שלא יוכל לברוח לכך שמח שנעשה ע"י בנו:

ואין בהם ממש. עוד י"ל דענשיו הקשה כיון שקשה היא תרבות רעה בביתו של אדם שעל זה כאמר מה רבו לרי א"כ קינה מבעי ליה דעד השתא הוה אמינא שאמר מזמור והיה שמח על שברח ולא עמד בפני אבשלום שאלו עמד בפניו ונלחם לאבשלום והרג אותו היה עג"ב על מיתת אבשלום בנו ואלו נלח אבשלום לדוד והרגו היה עג"ב על שלא היה לאבשלום בנו כפרה והבריתה היתה יפה מ"מ אבל ענשיו שדרשנו שאמר מה רבו לרי על שילא תרבות רעה מביתו א"כ קשה קינה מ"ל אר"ם למה"ד וכו' והכוונה לפי שכיון שראה שהיה בנו אמר בודאי הוא חיים עלי לפי שרבו לרי ואין בהם עד אי מרחם עלי באופן שדוד הי' עג"ב מגד א' שעדיין לא פרע השוב והי' שמח מגד אחר לפי שהיי' בנו ושתם ברא דקיים על אבא על בתינה זו אמר מזמור ואפשר לומר עוד דלר"ם משעה שרדף אבשלום לדוד ונתקיים בו הנני מקים עליך וכו' זהו פרעון החוב שבבר נפרע חובו בברחו מלפניו ומה שהיה עג"ב וקינה לפניו הוא על שילא תרבות רעה מביתו שעל זה אמר מה רבו לרי וגם אמר מזמור על היותו אבשלום בנו שאלו היה עבד או ממזר היה הדבר קשה יותר בכפלים ונמלא שבהיות בנו היה שמח ואלו היה עבד או ממזר הי' עג"ב ואלו לא היה עבד או ממזר וגם לא היה בנו לא היה לא עג"ב ולא שמח ובהיות התרבות רעה מביתו ע"י בנו אז אמר ומזמור אע"פ שרבו לרי מ"מ שהיה ע"י בני דקיים עלי ולא ע"י ממזר:

לו פס **ואמר** רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחאי מותר להתגרות
משלי כח ברשעים בעולם הזה שנא' °עוזבי תורה יהללו
רשע ושומרי תורה יתגרו בם. תניא נמי הכי רבי
דוסתאי בר מתון אומר מותר להתגרות ברשעים בעולם
הזה שנאמר עוזבי תורה יהללו רשע ואם לחשך אדם
תהלים לז לומר והכתיב °לדוד אל תתחר במרעים גומר אמור לו
מי שלבו נוקפו אומר כן אלא אל תתחר במרעים להיות
כמרעים. ואל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה
משלי כג ואומר °אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל
היום איני והא אמר רבי יצחק אם ראית רשע
תהלים י שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר °יחילו
דרכיו בכל עת. ולא עוד אלא שזוכה בדין שנאמר
שם °מרום משפטיך מנגדו. ולא עוד אלא שרואה בצריו
שנאמר כל צורריו יפיח בהם. לא קשיא הא במילי
דידיה הא במילי דשמיא ואי בעית אימא הא והא
במילי דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת
לו הא ברשע שאין השעה משחקת לו ואי בעית אימא
הא והא ברשע שהשעה משחקת לו ולא קשיא הא
בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור. דאמר רב הונא
חבקוק א מאי דכתיב °למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע
תהלים לז צדיק ממנו. וכי רשע בולע צדיק והכתיב °ה' לא
משלי יב יעזבנו בידו וכתיב °לא יאונה לצדיק כל און אלא צדיק
ממנו בולע. צדיק גמור אינו בולע. ואי בעית אימא שעה
משחקת לו שאני:

מי שלבו נוקפו. ירא מעבירות שבידו: אומר כן. מפרש אל תתחר במרעים אל תתקוטט והוא אינו כן אלא אל תתחר להתאוות במעשיהם לומר אעשה כן גם אני: ואומר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום. ואי אפשר לומר אל תתקוטט עם רשעים כי אם ביראת ה' אלא אל יקנא לבך לעשות כמותם: יחילו. יצליחו ותבירו על כן לא יחיל טובו: מרום משפטיך מנגדו. מסולקים דיניך ברחוק הימנו: יפיח בהם. בנפיחתו הוא דוחה אותם כקש. ע"כ:

מהרש"א מותר להתגרות כו'. ר"ל ואינו אסור משום סכנה שמא ירדפנו הרשע ולמאי דמוקי לה במילי דשמיא להוכיחו לא קאמר דמלוה להתגרות בו היינו משום דאיכא דלבו נוקפו וירא ממנו בשביל עבירות שבידו כדבסמוך ולמאי דמסיק דלדיק שאינו גמור לא יתגרה בו ניחא טפי דאין לאדם לסמוך על עלמו שהוא לדיק גמור ודו"ק: להיות כמרעים כו'. למאי דמחלק בין רשע שהשעה משחקת לו ובין רשע שאין כו' ה"נ לאוקמא האי קרא בפשיטות דאסור להתגרות ברשע שהשעה משחקת לו כדר"י ויש לומר דניחא ליה לאוקמא בכה"ג דסיפא דקרא אל תקנא בעושי עולה הכי משמע מלשון קנאה ממש להיות כעושי עולה כדמייתי קרא אל יקנא לבך בחטאים גומר: שהשעה משחקת לו כו'. דודאי אינו רק לפי שעה כמפורש בענינו כי כחציר מהרה ימלו גו' ועוד מעט ואין רשע גו' והיינו דמזל שעה גורם לו ודמייתי כמי יחילו דרכיו בכל עת היינו כמי בכל אותה העת שמצליח במזלו ומזה דקדק לומר מהאי קרא שאל תתגרה בו דלא משמע מיניה אלא מדכתיב בכל עת דהיינו שיש לאדם ליזהר ממנו מן הדין ומן הגירוי כל עת וזמן שמצליח בדרכיו ע"י מזל שעה כדמסיק: בבלע רשע צדיק גו'. וגם ע"ז היה תמיה בעיני חבקוק ואפי' למ"ד לעיל שכבר הודיע הקב"ה דרכיו למשה לדיק ורע לו והיינו לדיק שאינו גמור מ"מ למה יבלענו זה הרשע כיון שמיהת זה הלדיק שאינו גמור לדיק ממנו וק"ל:
*כל הקובע כו'. פרש"י סיפיה דקרא ולא יוסיפו בני עולה גו' עכ"ל. אבל מלשון שאמר ואויביו נופלים תחתיו ומייתי בהאי ליסגא ושכן תחתיו נראה דמהאי קרא גופיה דמייתי יליף ליה דהיינו השכן שכיני בימי דישראל שהיו דרכן לענותם כמו עמון ומואב ופלשתים יפלו תחתיו וענין כל הקובע כו' מפורש לעיל: ולבסוף לכלותו כו'. היינו לבסוף גם כשיחרב הבית תוך ע' שנים לא תעשה אותם כלה כמ"ש במסכת מגילה פ"ק לא מאסתים גו' לכלותם בימי המן וק"ל:

הרי"ף מותר להתגרות ברשעים בעה"ז כו'. וקשה דמעיקרא היה ראוי לומר כתיב אל תתחר במרעים וכתיב ושומרי תורה יתגרו בם ולישני ליה אל תתחר להיות כמרעים ועוד קשה דלירמי נמי קרא דכתיב יחילו דרכיו וכתיב יתגרו בם. ועוד קשה מאי ואומר ועוד קשה כי תרמור הוא לשון קנטור כמו מתחרה ריב. ואם הוא רולה להיות כמרעים מה יש תרמור וקטטה דקנאה איכא קטטה ליכא. ולעניות דעתי נראה דרי דוסתאי דרים יתגרו ברשעים מה שאין כן במשמעות הכתוב שהוא אומר עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם באותם המהללים לרשע ועדיין לא הגיעו לכלל רשעים אלא שהם עוזבי תורה. ולכך שומרי תורה יתגרו בעוזבי תורה להיותם מהללים לרשע ודייק האי פירוש' מדכתיב יהללו רשע ומיים יתגרו בם והל"ל יתגרו בו כלומר ברשע דהא לא כתיב רשעים כדי לומר בם ומדקאמר יתגרו בם קאי אעוזבי תורה המהללים הרשע. והשתא לא קשיא מידי מהא דכתיב אל תתחר במרעים כי עם הרשעים גמורים אל תתקוטט דפקרי טפי אבל בעוזבי תורה שלא הגיעו לכלל רשעים יש להתגרות בם. אבל השתא דדרשינן יתגרו בם עם הרשעים קשיא דהא כתיב אל תתחר במרעים וזה שאמר ואם לחשך אדם הא כתיב אל תתחר וזה יורה פירוש יתגרו בם דלא קאי על הרשעים אלא על עוזבי תורה לז"א מי שלבו נוקפו אומר כן שיתגרו בם מוזר לעוזבי תורה. אבל לעולם אמינא דיתגרו
בם

עיון יעקב

מותר להתגרות ברשעי' בעה"ז. הא דמדקדק לומר בעה"ז הוא לגמרי מיותר לכאורה דאם היי' אומר סתם דמותר להתגרות ברשעיי סגי דודאי אעה"ז קאי ודוחק לומר בפה הזה קאמר אף שאנחנו בגלות ולפי שהיי' כתוב ראשי תיבות עמו המדפיסים וכתבו בעולם הזה חדא דקשה לשבש כל הספרים ועוד דראיי' שמביא מפסוק דמשלי אין ראיי' לפי"ז שהרי בימי שלמה היו ידינו תקיפה לכן כ"ל דמש"ה קאמר בעה"ז כדאיי' בסוטה דף מ"א אמר ר' שמעון בן פזי מותר להחניף לרשעים בעה"ז שנאמר לא יקרא עוד לנבל נדיב ולכילי לא יאמר שוע מכלל דבעה"ז שרי ש"מ דבעה"ב לא יחניפו לרשעים רק יתגרו בהם להכי אילטריך כאן לומר דבעה"ז ג"כ שרי להתגרות בו אם אין השעה משחקת לו עיין שם בחידושינו: **שנאמר** עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם. הא דכתיב ברישא לשון יחיד וסיפא לשון רבים יש לומר דשניהם לרבות קאמר שעוזבי תורה יהללו אפי' לרשע אחד שאין להסירא ממנו כל כך אפ"ה יהללו ושומרי תורה יתגרו בו אפי' ברשעים רבים אין מחניפין להם כי הם בטוחים בה' שלא יעזבנו בידם: **איבעית אימא שעה משחקת לו שאני.** עיין במהרש"ל ושארי מפרשים בזה: **אויבים נופלים תחתיו.** עיין לעיל דף ז' בחידושינו:

גם הוא עם הרשעים. וע"ש אל תתחר הוא כמו אל תתחבר לרשע להיות כמוהו אלא להתקוטט עם הרשע כדי להשפילו ולהכניעו וכ"ה דילמא פשטי' אל תתקוטט בשום אופן ואל תקנא בעושי עולה לקום כנגדם דסבקי' לרוייא דמנפשיה נפיל ואם תתקוטט עמם יצלחו לזה הניא ותומא אל יקנא לבך בחטאים שאם הכונה לומר שלא תתקוטט עם הרשעים ותטאים איך הוא אומר כי אם ביראת ה' כל היום דהיינו להתקוטט עם האים יראת את ה' והא לא סלקא דעתין למימר אלא ודאי ה"ק אל תקנא בשלות הרשע להיות כמוהו כדי להיות בשלוה עמו כי אם ביראת ה' כל היום תקנא נאים שיראת את ה' כדי להשתדל להיות כמוהו והלכת בדרכיו הטובים ולעולם איתא לך דעותר להתגרות ברשעים: איני והא אמר ר' יצחק אם ראית רשע וכו'. נראה דעכשיו דדרים האי קרא הכי בעותר להתגרות ברשעים קשיא ליה קרא דיחילו דרכיו דהוה ס"ד לומר אל תקנא בחטאים להתקוטט עמם כי יחילו דרכיו בכל עת וע"ש כי אם ביראת ה' כל היום הוא לומר דהא דלא יקנא לבך להתקוטט עם החוטא הוא דוקא בעילי דידיה דחוטא רשע כי הוא יצליח אבל בעילי דשמיא ויראת ה' אז תתקוטט עמו כל היום אבל השתא דדרשים אל יקנא לבך להיות כמוהו אלא ביראת ה' וים היתר להתגרות עם הרשע קשיא הא דיחילו דרכיו בכל עת. ומשני וכו' ומיהו לא דרשינן קרא דביראת ה' בהכי לפי דמשמע מיניה שהוא חיוב להתגרות במקום יראת שמים והא ליתא אלא מותר להתגרות ולא חייב להתגרות וקרא דביראת ה' הוא לומר שיקנא להיות כאים יראת את ה': ואי בעית אימא שעה משחקת לו שאני. וקשה טובא דהא לעיל נמי אוקי קרא דיחילו דרכיו ברשע שהשעה משחקת לו ואם כן מה חזר לומר ואי בעית אימא ונספר מבעת שלמה יש הגהה ואי בעית אימא פי' ואפי' צדיק גמור הוא בולע לפעמים היכא שהשעה משחקת לו. ולעניות דעתי יש לומר דהנהו שינויי איתנהו במאי דמוקי הא והא בעילי דשמיא אבל בעילי דידיה לא הותר להתגרות בין שהשעה משחקת או כשאין השעה משחקת ועכשיו תירץ דאפי' כימא דהא והא בעילי דידיה רשע שהשעה משחקת לו שאני שלא להתגרות עמו בעילי דידיה משום דכתיב יחילו דרכיו בכל עת וע"ש מותר להתגרות הוא רשע שאין השעה משחקת לו דאפי' בעילי דידיה יתגרה בו. ועדיין קשיא לי בהאי סוגיא דכפי הני תירוצי או בעילי דידיה או בצדיק שאינו גמור או ברשע שהשעה משחקת לו מתוקם קרא דאל יקנא לבך בחטאים כפשטיה אל תקנא להתגרות עם הרשע שהשעה משחקת לו או אם איכך לדיק גמור או בעילי דידיה כפי אחד מהשנויים דשני בגמ' ולמה אמר מי שלבו נוקפו אומר כן כיון דלפי המסקנא הכי הוי וכי תימא דלפי המסקנא אנו עוקרים מה שכתוב למעלה מי שלבו נוקפו אומר כן אם כן הים לו לומר אלא לא קשיא הא בעילי דידיה הא בעילי דשמיא וצריך עיון:

לז שם **ואמר** ר' יוחנן משום רשב"י גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה שנאמר °(היש) פה אלישע בן שפט אשר יצק מים ע"י אליהו למד לא נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה: מ"ב ג

גדולה שמושה. כתב רש"י בפ"ג שאכלו שמום ת"ח הוא הגמרא התלוי בסברא שהיו מתים טעם לדברי משנה והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך והוא דוגמת הגמרא בסדרו האמוראים ע"כ לשון רש"י בפרק השכר. ובירושלמי דנזיר דומה לענין זה. המוצא מת מצות הרי זה מיטפל בו במקומו אימתי בזמן שמצאו חוץ לתחום אבל אם מצאו בתוך התחום הרי זה מביאו למקום בית הקברות וקוברו. אמר רבי עקיבא כך היתה תחילת תשמישי לפני חכמים פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו בדי מילין עד שהבאתיו לבית הקברות וקברתיו וכשבאתי לפני רבי אליעזר ורבי יהושע אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך

כאלו ה"ת שופך דמים אמרתי אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי בשעה שלא נתכוונתי לזכות על אחת כמה שעה לא זזתי מלשמש ת"ח הוא היה אומר דלא ישמש חכימיא קטלא חייב. ע"כ:

מהרש"א גדולה שמושה כו'. הוא מבואר די"ם כמה הלכות שאדם לומד ערבו שאינן הלכה למעשה כדאמרינן בכמה דוכתי ומ"ה קאמר דגדולה שמושה שרואה ברבו הלכה למעשה:

הרי"ף גדולה שמושה וכו'. וקשה דילמא שקולים הם ומדא מינייהו נקט ללמדנו ששקול השמוש כלמוד ונראה דכיון דאלישע למד לפני אליהו היה לו לומר אשר למד ואשר יצק והייתו לומדים ששקולים הם השימוש כלימוד מדאצטריך להזכיר השימוש אגב הלימוד ומדכתיב אשר יצק ולא כתיב נמי אשר למד הוא להיות השימוש גדול מהלימוד שאילו נאמרו שניהם למד ויצק היה במשמע ששקולים הם לכך כתב יצק ולא הזכיר גם הלמוד ללמדנו שאינם שקולים בשוה רק גדולה שמושה יותר מלימודה ונקט הגדולה דקים ליה בדרגה מיניה:

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי אמר ליה לא יכילנא אמר ליה לכנפיה למר עשרה וליצלי. אמר ליה טריחא לי מילתא ולימא ליה מר לשליחא דצבורא דלודע ליה למר בעידנא דמצלי צבורא אמר ליה מאי כולי האי. אמר ליה דאמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי מ"ד °ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללים רבי יוסי בר חנינא אמר מהכא °כה אמר ה' בעת רצון עניתיך. רבי אחא בר חנינא אמר מהכא °הן אל כביר לא ימאס. וכתיב °פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. תניא נמי הכי רבי נתן אומר מניין שאין הקדוש ברוך הוא מואס תפלתן של רבים. שנאמר הן אל כביר לא ימאס וכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו'. אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאלו פדאני לי ולבני מבין עובדי כוכבים ומזלות:

שם / מ"ד י"פ ה / תהלים סט / ישעיה מט / איוב לו / תהלים נה

לא יכילנא. שם כחי: **עת רצון.** אלמא יש שעה שהיא של רצון: **כביר לא ימאס.** תפלת הרבים לא ימאס: **מקרב לי.** ממלחמות הבאות עלי: **כי ברבים היו עמדי.** שהתפללו עמי: **פדה בשלום.** זה שעסק בדברי שלום דהיינו תורה דכתיב וכל נתיבותיה שלום. וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו ובא לידי אחוה ושלום:

הרשב"א ז"ל כתב בפירוש אגדה זה כי בהיות כח עובדי השם יתברך בשפל גורם רבוי הגבירה אל העובדי כוכבים שרואים כאלו אין יכולת בהצלתם כמו שאמר משה ואמרו הגוים מבלתי יכולת ד' וגומר כמו שאמר הכתוב אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו וכתיב בכל צרתם לו צר ואמרו במגילה גלו לבבל שכינה עמהם וגו' ובהיות נושעים כביכול הוא ית' נושע עמהם כמו שדרשו ז"ל הושיעה ימינך ועננו כאומר בשעה שתענני הושעת ימינך ואמרו במדרש כי יד על כס יה כביכול כל זמן שעמלק קיים אין הכסא שלם אמנם כשישראל מהלכים על קו היושר ומתעסקים במה שנצטוו גורמים לקיומם ואם עושים ההפך גורמים סלוק השכינה

עיון יעקב

גדולה שמושה יותר מלימודה, כי המשמש ת"ח מחמת דדמיל מרבנן כעבד המהירא מאדוניו ומשמשו וכבר אמרינן בקידושין מעשה עדיף מתלמוד המביאו לידי מעשה לזה תוד מעשה המביאו לידי תלמוד כדאמרינן דדמיל מרבנן הוי הוא גופיה צורבא מרבנן לכן הוא גדול ומה"ט אמרינן בעירובין דף כ"ד תלמיד א' היי לו לר"א שנתחייב שריפה לשמים אמרו הניחו לו שאדם גדול שימש ע"כ ונראה הכונה שאותו תלמיד פירש עצמו מן התורה וכדאי' בכ"ב דף ע"ע כל הפורש מד"ת אש אוכלתו אפ"ה ניצול זה לפי ששימש אדם גדול ובזכות שימושה ועיין בחידושינו בכתובות דף ל"ו על הא דאמרי' כל המונע תלמידו משמשו ע"ש: **כל העוסק בתורה ובגמ"ח ומתפלל עם הצבור מעלה עליו הכתוב כאלו פדאני לי ולבני מבין א"ה,** אפשר לומר ע"ד דאי' בקונן דף ל"ב שבזמן הגלות אין התפלה כשמעת כדכתיב' גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי אבל מי שעוסק בתורה ובג"ח ומתפלל עם הצבור זכות ב' עמודים אלו תורה וג"ח ועבודה זו תפלה גורמים שנשמע תפלתם כאלו נגאלו מגלותם ומה"ע מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה וגדולה ג"ח יותר מן הקרבנות וצדק לפניו יהלך ועוד ע"י תורה וג"ח נתכפרו עונותיו כדכתיב בחסד ואמת יכופר עון לכך תפלתו נשמעת כמו קודם הגלות וזה כאלו פדאני:

השכינה ולגלותם מארצם ואמרו כאן תורה וגמילות חסדים ותפלה הם מחשבה דבור ומעשה דכתיב כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו התורה וגמילות חסדים הם הפה והמעשה והתפלה היא המחשבה כמו שקראוה עבודה שבלב כמו שדרשו בספרי ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה אתה אומר זו תפלה או אינו אלא עבודה ת"ל בכל לבבכם וכי יש עבודה בלב אלא מה ת"ל ולעבדו. זו תפלה וכן בהתפלל המתפלל צריך לכוין דעותיו ולגמור בלבו שאלתו יתברך ההצלחה והרחמים ולא ימניענו דבר והוא לבדו המספיק כל הצרכים שהוא אדון השליט בכל והכל עבדיו ע"כ כוונת הרשב"א בפי' אגדות:

מהרש"א מ"ט לא אתי מר לבי כנישתא כו'. ולפי לשון הטור סי' צ' וז"ל אבל מי שיש לו מדרש קבוע תוך ביתו שלומד בו מצוה להתפלל בו אפי' אין לו י' דר' אמי ורב אסי אע"ג דה"ל תליסר בי כנישתא כו' ע"ש צ"ל הכא דר' יצחק ידע ברב נחמן דלא הוה ליה מדרש קבוע בביתו ודו"ק: מ"ד ואני תפלתי כו'. נראה הא דתפלת צבור יותר מקובלת ומרוצה אין צריך ראיה דמן התורה איכא למגמר כן כדאמרינן סוף פרק החולץ משה אמר בכל קראנו אליו ואת אומרת דרשו ה' בהמצאו ומשני הא בצבור הא ביחיד ויחיד אימת בי' ימים שבין ר"ה לי"ה אלא דבעי לאתויי הכא דגם תפלת יחיד בביתו היא מרוצה ומקובלת יותר בזמן שהצבור מתפללין ומייתי שפיר מדכתיב ואני תפלתי ביחידי לך ה' בעת רצון של צבור וכן בעת רצון של צבור ענינך ביחידות וכן יש לפרש כי ברבים היו עמדי דהיינו בעת שרבים מתפללין עמדי שאני מתפלל אז ביחידות אבל ממ"ש תניא נמי הכי כו' שאין הקב"ה מואס בתפילתן של רבים שנאמר הן אל כביר לא ימאס גו' איכו משמע אלא שתפלת רבים מרוצה ולא משמע מיניה שתהא גם תפלת יחיד מרוצה בעת שרבים מתפללים ואחרי העיון קרא דמייתי בנוסחת גמרות שלפנינו וכ"ה בפירש"י הן אל כביר לא ימאס תם איכו פסוק בשום מקום אבל איכא תרי פסוקים בס' איוב חד בסי' ח' כתיב הן אל לא ימאס תם ואידך סי' ל"ו כתיב הן אל כביר ולא ימאס כביר גו' והשתא אהכך תרי קראי קסמיך דהן אל לא ימאס תם דהיינו תפלת תם יחידי בשעה דהן אל כביר ולא ימאס כביר ויתפרש ל' כביר הראשון מל' חזק ואמיץ והשני מל' רבים ור"ל הן אל הוא האמיץ ולא ימאס תפלת הרבים וק"ל: כל העוסק בתורה ובג"ח ומתפלל כו'. הן הן ג' עמודי עולם שהכינו על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח והיינו בזמן שבה"מ קיים ועכשיו שאין ב"ה קיים התפלה של צבור היא במקום עבודת צבור שהן התמידין שנקרבין בכל יום ואומר אמר הקב"ה פדאני לי ולבני כו' כי השכינה היא בגלות כמ"ש עמו אנכי בצרה וגם שכל לי המזמור דוד אמרו זה הפסוק ע"ש שהשכינה אמרה פדה בשלום נפשי עם מקרב לי ולשון קרובים דהיינו בני ודו"ק:

הרי"ף בשעה שמתפללין הצבור וכו'. קשה דקרא לא קאמר אלא שאין הקב"ה מואס שפלתן של רבים אבל לא קאמר שמואס ספלת היחיד ומנא לן שצריך להתפלל בשעה שהצבור מתפללין ונראה דלהכי אייתי קרא אחרינא דכתיב פדה בשלום נפשי דהיה לו לומר כי אני הייתי ברבים ולמה אמר כי ברבים היו עמדי אלא לרמוז שאע"פ שהרבים אינם יושבים עמדי שהם

מתפללים במקום אחר מ"מ אותם הרבים שמתפללים שם זכותם עמדי שכשם שהבטיחני שאין הקב"ה מואס תפלת הרבים כן אני מובטח שלא ימאס תפלתי אע"פ שהיא של יחיד כיון שאני מתפלל בשעה שהם מתפללים. עוד יש לדקדק בדברי רבי יצחק דאמר לרב נחמן לימא לשלוחא דצבורא וכו' ודלמא דוקא לצבור בתפלת צבור הוא עת רצון אבל מנ"ל דגם ליחיד בתפלת צבור היא עת רצון: וכ"ת דדוד הוא אמר ואני תפלתי לך ה' עת רצון הרי שהיה יחיד ואמר עת רצון לתפלתו בשביל שהיה בשעה שהצבור מתפללין דילמא ש"ק דוד שלעולם היתה תפלתו עם הצבור שהיא עת רצון ועוד דילמא אמר עת רצון על שעת המנחה שלא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה כדאמרינן לקמן שהיא עת רצון נקראת או על עשרה ימים שבין ר"ה ליוה"כ. ונראה שהוקשה בכתוב שאם תפלתו היתה בשעת רצון עם הציבור או בעשרת ימי תשובה שכתוב בהם. בכל קראנו אליו. אם כן איך הוא אומר ברוב חסדך ענני והרי תפלת הצבור אינה חוזרת ריקם הן אל כביר לא ימאס ובי' ימי תשובה כתיב קראוהו בהיותו קרוב אפילו ליחיד אלא ודאי מיירי בתפלת יחיד בשאר ימות השנה שאם הוא מתכוין להתפלל בשעה שהצבור מתפללים היא עת רצון ומקבלים את תפלתו כאלו היתה עם הצבור ולדבר הזה היה אומר ברב חסדך ענני: אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובג"ח וכו'. י"ל בזה כיון שהזכיר כאן ג' דברים עוסק בתורה ובג"ח ומתפלל עם הצבור בילד יתלה הדבר בתפלה שאין הקב"ה מואס תפלת הרבים דמשמע בתפלת הצבור שני ועוד. כבאר היכי משמע מהכא שאמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו פדאני והלא פדה בשלום נפשי הם דברי דוד. ונראה שדוד אמר ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי ופדה הקב"ה בשלום שהיא התורה שנקראת שלום וכן ג"ח הוא שלום כמו שפירש רש"י ז"ל ומצינו שהגאולה היא מתוך התורה דכתיב זכרו תורת משה עבדי ומיד הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא. וכן כתיב בצדקה וג"ח שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא ואע"פ שיש ביד האדם תורה וג"ח שנקראים שלום עכ"ז פדה בשלום נפשי מיד עשו שהוא קרוב לי דכתיב הלא אח עשו ליעקב ועיקר הגאולה תלה מפני כי ברבים היו עמדי בתפלה וכיון שלא אמר פדה בשלום וברבים היו עמדי ותלה הדבר ברבים היו עמדי בתפלה משמע שאין הקב"ה מואס בתפלת הרבים ולענין הגאולה צריך להצטרף ג"כ תורה וג"ח כיון שהשכינה בגלות עם ישראל נמצא שעוסק בתורה וג"ח ומתפלל עם הצבור פודה עצמו והשכינה נפדית עם ישראל שנאמר ישראל נושע בה' ועוד כאלו אמר הקב"ה מעלה אני עליכם כאלו פדאני:

אמר רבי לוי כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו לט שם
נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע שנאמר °כה ירמיה יב
אמר ה' על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה וגו'. ולא
עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו שנאמר °הנני נותשם שם
מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם אמרי ליה
לרבי יוחנן איכא סבי בבבל תמה ואמר °למען ירבו דברים יא
ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בחוצה לארץ
לא כיון דאמרי ליה מקדמיה ומחשכי לבי כנישתא אמר
היינו דאהני להו כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניו קדימו
וחשיכו ועיילו לבי כנישתא כי היכי דתוריכו חיי. אמר
רבי אחא ברבי חנינא מאי קרא °אשרי אדם שומע לי משלי ח
לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וכתיב
בתריה כי מוצאי מצא חיים אמר רב חסדא לעולם יכנס
אדם

עיון יעקב

כל מי שיש לו בה"כ בעירו. דקדק לומר בעירו לפי שביומיהם רוב בה"כ היו בשדה חוץ לעיר כמ"ש תוס' לעיל דף ו' ולא לא מקרי שכן רע אע"ג דלתפלה מחייב לילך עד ד' מילין כדאי' בפסחי' לפי פירש"י שם והכי קי"ל כדאי' בא"ח סי' צ' מ"מ לא מיקרי שכן רע אא"כ יש בה"כ בעירו ממש: **ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו.** יש לומר דהוא מדה כנגד מדה לפי שהשכינה מצוי' בבה"כ אם מתפלל בה בעשרה וזה שמבטל התפלה בבה"כ גורם גלות וסילוק השכינה מבה"כ ועוד יש לומר ע"ד דאי' לקמן בסוף מכילתין ש"ח אין להם מנוחה שנאמר ילכו מחיל אל חיל היינו שהולכין לבה"כ ומבה"כ לבה"מ וזה שאינו רוצה לטרוח לילך לבה"כ גורם גלות לעצמו לטלטל עצמו בדבר רשות כדכתיב תחת אשר לא עבדת וגו': **א"ל לר' יוחנן איכא סבי בבבל.** תמה לפי' שר' יוחנן אזיל לשיטתו דס"ל כשבת דאין מזל לישראל א"כ ליכא למימר דהיי לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזל עיין בחידושינו בנדרי' דף כ"ב על מה שאמר רבי. יוחנן שם ונתן לך לב רגז בבבל כתי' דר' יוחנן אזיל לשיטתו: **למען ירבו ימיכם גו' על האדמה כתיב.** ומהא דכתיב למען יאריכון ימיכם גבי כיבוד אב ואם ושילוח הקן לא קשה מידי דהאי דרשינן ליום שכולו ארוך מש"ה כאן כתיב על האדמה משמע בעה"ז: **מקדמי ומחשכי לבי כנישתא.** פירש"י שחרית וערבית ולא פירש מקדמי ליכנס לבה"כ ומחשכי לצאת ומבה"כ יש לומר דמדייק כן מתיבת לבי כנישתא משמע דעל הליכתו לבה"כ קאי ולא על הילותה: **היינו דאהני להו.** כדאי' במקנעי פ' כי אלא דהדר בא"י שכר הקב"ה מאהבה ומש"כ בא"ל והזריז במצות נקרא עובד מאהבה כדאי' בפ' תמיד נשחט דף ס"ד ומימי של כה שלישית לא הגיע לאהבתי ע"ש לכן אברהם שהי' זריז נקרא אוהבו ונעשה זקן ועיין במהרש"א ולעיל בחידושינו דף י"ו ועיין לקמן דף כ"ר דהמאריך בתפלתו מאריך ימיו וכן ר' פרידא במגילה ששאלו לו במה הארכת ימים והשיב מימי לא קדמני אדם לבה"מ ע"ש לפי ששם מקום השכינה ולאהי' חיים כי עמו מקור חיים וזה כי מוצאי מצא חיים:

אדם ב׳ פתחים בבה״כ ב׳ פתחים ס״ד אלא אימא שיעור ב׳ פתחים ואחר כך יתפלל:

רש״י נותשם מעל אדמתם. סיפיה דקרא הוא: מקדמי. שחרית: מחשכי. ערבית. כלומר מאריכין בבה״כ: שיעור. של שני פתחי רוחב יכנס לפנים שלא ישב סמוך לפתח דנראה עליו כמשאוי עכוב בית הכנסת ויהא מזומן סמוך לפתח לצאת. ע״כ:

תוספות (זהו פירוש הרא״ש) שיעור ב׳ פתחים פי׳ בקונטרס שיעור ב׳ פתחים מעט צריך להכנס לבית הכנסת שיעור רוחב ב׳ פתחים שהם ח׳ אמות אבל זה אינו דמאחר שהוא יושב בב״ה מה לי סמוך לפתח מה לי אינו סמוך וכן אם היא בית הכנסת צר והיה שם רוב עם בע״כ צריך לישב קרוב וסמוך לפתח אלא הכי פי׳ שלא ימהר להתפלל מיד כשבא בב״ה אלא ישב מעט כדי שתתיישב דעתו עליו שגם זה אין דבר הגון להתחיל מיד שנראה עליו כמשאוי ע״כ. וכן כתב הרשב״א שהוא כדי שישהא ויכוין דעתו כמו שאמרו חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין עוד אמר שרמז בזה סוד גדול:

מהרש״א הנוגעים בנחלה כו׳. יש לפרש על פי מה שכתב בפ׳ בני העיר עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בא״י כו׳ וקאמר עד״ז שכני הרעים הנוגעים בנחלה גו׳ דהיינו שנוגע דבר זה בנחלה אשר הנחלתי לבני ישראל שהיא א״י דאותן ב״ה שבבבל גם הם יהיו מכלל א״י שיקבעו שם לעתיד ומייתי עלה איכא סבי בבבל תמה למען גו׳ על האדמה גו׳ ומסיק דאהנו להו דקדימו וחשיכו כו׳ דהיינו טעמא דבי כנשתא דבבל ה״ל כאלו הם על האדמה שהרי יקבעו לעתיד שם בא״י ומייתי עלה מאי קרא כו׳ על דלתותי יום יום מל׳ כפול דמקדימו היום בשחרית ולשמור מזוזות פתחי היינו דמחשכי׳ בבי כנישתא כאלו הוא שומר הפתח של ב״ה בלילה וכתיב בתריה כי מוצאי כינוי למדבר בעדו דמוצאי קאי אהקב״ה דהיינו בב״ה שהקב״ה מצוי בה שנאמר אלהים נצב בעדת גו׳ כדאמרינן לעיל מצא חיים גם בבבל כאלו הוא בא״י וק״ל:

הרי״ף שכן רע וכו׳. וקשה טובא דהאי קרא לא איירי בבית הכנסת אלא על שכנים הרעים שהיו לירושלים עובדי כוכבים ועמון ומואב שנגעו בנחלת ה׳ ומקדשו החריבו ואפשר דיליף הכי כשם שאלו שהיו קרובים לירושלים ולא באו אליה לעזרה נקראו שכנים רעים ה״ה נמי לקרובים לב״ה שהוא מקום התפלה ולא באו לעזרו בתפלתם שנקראו על זה שכנים רעים ולא עוד דיש לו עוד גלות ונראה דיליף ליה מדכתיב ואת בית יהודה אתוש מתוכם שלפי פשוטו יקשה דבית יהודה מה היה להם בזה שאומר ואת בית יהודה אתוש מתוכם אבל עם דרשה זו שיש בכלל כל שכני הרעים גם אלו השמוכים לבית התפלה שלא עזרו לאחרים בתפלתם והם בית יהודה גם הם עתידים להיות גולים ונמצא רמוז בכתוב זה במלת ואת בית יהודה אתוש מתוכם שהוא על בני יהודה שאינם באים לבית הכנסת שבעירם שיהיו גולים ויש בכלל זה שנקראו גם כן שכני הרעים: איכא סבי בבבל וכו׳. וקשה טובא דהיכי מהדר לה מאי דכתיב על האדמה אבל בחוצה לארץ לא וביומי חרפי שמעתי בזה עם מאמר חכמינו ז״ל שעתידים כל בתי כנסיות ובתי מדרשות להיות נקבעים בארץ ישראל ולהכי ניחא דכיון דמקדמי בבי כנשתא הוו להו יושבים על האדמה בא״י ואין דברים אלו מחוורים אצלי דא״כ לגוה הוצרכו לקדומי ומחשכי דמספיק להם היותם מתפללי׳ בב״ה דהוה ליה כיושבים בא״י ועוד קשה דהכי גם בתי מדרשות עתידים להיות בא״י וכיון שבני בבל עוסקים בתורה הא אהני להו למחשב להו יושבים על האדמה. ונראה

לדקדק עוד מסיפא יליף ר׳ יוחנן דעל האדמה דכתיב הוא לדיוקא אבל בח״ל לא ודילמא ה״ק למען ירבו ימיכם וגם תזכו להיות על האדמה דלדברי רבי יוחנן דייקינן קרא דכבד את אביך למען יאריכון ימיך על האדמה דדוקא המכבד אביו על האדמה יאריכון ימיו ובח״ל לא הן אמת שיש לדחות לזה דההוא קרא אמר למען יאריכון ימיך שהוא לעולם שכולו ארוך וכאן כתיב למען ירבו ימיכם שהוא בעה״ז גם נדקדק היכי אפשר דלא ידע ר״י דיש זקן וזקנה בכל המקומות עד שתמה כששמע דאיכא סבי בבבל ועוד נבאר מה דעתיה דההוא גברא שבא לומר לר״י איכא סבי בבבל שהוא דבר תפל מבלי מלח להדרש ללא שאלו ממנו. ונלע״ד שר״י רצה לדרוש בפסוק למען ירבו ימיכם וימי בניכם דלא מצינו להזכיר בפסוק אבותובנים יחדיו ומספיק לומר למען ירבו ימיכם שהוא שכר לכל העוסקים בתורת ה׳ ובמצותיו כמו שמצינו בפסוק למען יאריכון ימיך ומכח זה י״ל שקבע להם שכר גדול יותר מאד דהיינו שיזכו אבות ובנים שבת יחדיו ברוב ימים באופן שיהיו שניהם זקנים בפרק אחד שכנוהג שב עולם לא ימלא האב ובנו זקנים יעמדו יחדיו כי לפעמים מתים בני הנעורים בעון אבותם וכשיהיה האדם זקן יהיו לו בנים קטנים ואם אפשר להמצא שיהיו אבות ובנים יחדיו זקנים יהיה בא״י לפי שאמר ר״י המהלך ד׳ אמות בא״י הוא נוחל עה״ב ומוחלים עונותיו וכיון שנמחלו עונותיו אין בניו מתים כשהם קטנים ויבואו לידי זקנה בעוד אבותם חיים וזה שאמרו לר׳ יוחנן איכא סבי בבבל דהיינו כלם זקני׳ אבות ובנים בעודי׳ קיים זה בפני זה ועל זה תמה רבי יוחנן דדוקא בא״י שנמחלו עונותם בהילוך ד״א בארץ ישראל אין מקום להענים לאדם במיתת בנים אבל בח״ל לא שכן כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם. דהיינו שיאריכו ימים אבות ובנים יחדיו על האדמה מהטעם שכתבתי כי העם היושב בה נשוא עון ואין שם עונש לבנים אבל בחוצה לארץ לא יגיעו לידי זקנה אלא האבות כנוהג שבעולם ולא הבנים בחיי אביהם. כיון דאמרו ליה דמקדמי ומחשכי אמר היינו דאהנו להו. לפי שהפסוק דבר למעלה באותם שעוסקים בתורה ביום ובלילה כדרך שבני אדם קמים ממטתם וכדרך שבני אדם שוכבים שנאמר ובשכבך ובקומך ואין כאן אקדומי ואחשוכי כו׳ ולפיכך אמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם דהיינו רוב ימים לאבות ובנים יחדיו ודוקא על האדמה אבל בח״ל לא כיון שאין בידם השכמה והערבה אלא הנהוג בשעה שבני אדם עומדים וכו׳ אבל לאותם שמקדימים ומחשכים לבי כנישתא שהיא מדרגה יותר חשובה מזה אז יזכו לרוב ימים אבות ובנים יחדיו לכך איכא סבי בבבל האבות ובניהם יחדיו: מאי קרא שנאמר אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכו׳. דיש לדקדק למה אמר דלת ולמה לא אמר פתח אלא דלת הוא נעול ופתח פתוח אמר הכתוב אשרי שוקד יום יום דלת ב״ה נעול שלא קדמו אדם והשכים למצוא הפתח עדין נעול וכן בלילתו מב״ה שוהא שם כל זמן שהפתח פתוח דהיינו מחשכי בבי כנשתא וכתיב בתריה כי מוצאי מצא חיים. ונרמז ג״כ חיי אב ובנו מדכתיב קודם לזה ועתה בנים שמעו לי וכו׳ אשרי אדם שומע לי וכו׳ כי מוצאי מצא חיים וכו׳ ומשמע אבות ובנים יחדיו ימצאו חיים:

°על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא אמר רבי **שם**
חנינא לעת. מצוא זו אשה שנאמר °מצא אשה **תהלים לב משלי יח**
מצא טוב. במערבא כי נסיב איניש אתתא אמרי ליה.
הכי מצא או מוצא. מצא דכתיב °מצא אשה מצא **שם**
טוב מוצא דכתיב °מוצא אני מר ממות את האשה. **קהלת ז**
רבי נתן אומר לעת מצוא זו תורה דכתיב °כי מוצאי **משלי ח**
מצא חיים רב נחמן בר יצחק אמר לעת מצוא זו מיתה
שנאמר °למות תוצאות תניא נמי הכי תתק״ג מיני מיתה **תהלים סח**
נבראו בעולם שנאמר למות תוצאות תוצאות בגימטרי׳ **יבמות ס״ה בע״י וע״ש**
הכי הוה קשה שבכולם אסכרה ניחא שבכולם נשיקה. **מהרש״א**
אסכרה

עיון יעקב

שיעור שני פתחים. עפ״ז ישבתי הקושיא שמקשה הב״י בא״ח סי׳ תרע״א על הא דאמרינן אבל אי איכא פתחא אחריתא לית לן בה ובפ׳ במה מדליקין אמרינן חצר שיש לו שני פתחים צריך להדליק בשתיהן ולפי נראה זו לק״מ כדי לקיים דברי חז״ל הולך שיעור שני פתחים וק״ל ועיין ברכת ריש פ׳ כי תבא ובטור א״ח סי׳ צ׳: **אר״ח לעת מצוא זו אשה.** נראה כיון דהמזמור הזה מדבר מענין וידוי על עונותיו וחטאיו לכפר ועל זה קאמר על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא זו אשה טובה כי אשה מצלת אדם מן החטא והכל מן האשה אדה״ר חטא על ידי אשתו ואון בן פלת אשתו הצילתו וכן מ״ד שני דאמר ולעת מצוא זו תורה כי התורה אגוני מגנא ואצולי מצלא כי התורה תבלין ליצה״ר כדאמרינן לעיל דף ה׳ אי אזיל מוטב ואם לאו יעסוק בתורה ואי לא יזכור לו יום המיתה להכי קאמר רב נחמן לעת מצוא זו מיתה ועי״ז יתן אל לבו לשוב מחטאיו ולא יחטא ור׳ יוחנן אמר לעת מצוא זו קבורה שע״י שיתפלל על קבורתו אז יזכור שהולך למקום עפר רמה ותולעה ועי״ז ישוב בתשובה ויצלל מחטא ומר זוטרא אמר זו בית הכסא כלומר שלא יאכל וישתה יותר מדאי כי עיקר עונותיו של אדם ע״י רוב אכילה ושתי׳ וישמן ישרון ויבעט ורם לבבך ושכחת את ה׳ אלהיך וע״י שיזכור בבית הכסא לא ירבה באכילה ושתי׳ והא דכתיב רק לשטף מים רבים אליו לא יגיע כלומר שכל זה יעשה כדי להנצל מן החטא ולשוב בתשובה רק לשטף מים רבים אליו לא יגיע דהיינו שלא יבא בשיעבוד וגליות המלכיות דנקראים מים רבים כדאי׳ במדרש על פסוק מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וכדאמרינן בפ׳ חלק הקב״ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשה כהמן ועי״כ ישובו בתשובה: **במערבא כי נסיב איניש איתתא.** עיין בפירושינו ביבמות פ׳ הבא על יבמתו:

אספרא דמי כחיזרא אגבבא דעמרא דלאחורי נשרא א"ר כפיטורי בפי ושט. נשיקה דמיא כמשחל בניתא מחלבא. רבי יוחנן אמר לעת מצוא זו קבורה אמר רבי חנינא מ"ק השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר. איוב ג
אמר רבא בר רב שילא היינו דאמרי אינשי ליבעי איניש רחמי אפילו עד זיבולא בתרייתא שלמא. מר זוטרא אמר לעת מצוא זו בית הכסא אמרי במערבא הא דמר זוטרא עדיפא מכולהו:

יתפלל לעת מצוא. שיהיו מלריס לו כשילטרך: זו מיתה. שימות מיתה יפה ונוחה: כהיזרא כו'. כענפי קילין הקשבכים בגיזת הלמר כשאדם מושך בחזקה ומשליך לאחוריו שא"א שלא ינתק הלמר עמו: כפיטורי. יש אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחברים לוחות הספינה ע"י חבלים ועקלים שתוחבים בנקביו ותוקעין אותו בדוחק לפי שהם גסים כמדת הנקב: פיטורי. חבלים: בפי ושט. הוא הנקב שהוא עגול כפי ושט: כמשחל בניתא מחלבא. כמושך כימת שער מתוך החלב: זיבולא בתרייתא שלמא. שיהא לו שלום כל ימי חייו אף ביום קבורתו עד השלכת עפר האחרונה שבכסוי קבורתו: זיבולא. פלאדי"א בלע"ז: בית הכסא. שיהא דר במקום שיש בה"כ סמוך לו לפי שהיתה קרקע של בבל מטלטלת מים ואין יכולין לחפור שם חפירות, והיו לריכין ללאת לשדות ולהתרחק מאוד:

אמר הכותב אין ראוי לחשוב שכל הדרשות האלה על לעת מצוא הם בדרך אסמכתא כמנהג במקומות רבים אלא בדרך פירוש הפסוק ממש ומן ההכרח לומר כן כאשר נעיין אל כוונת המזמור בכלל ואל הפסוק הזה בפרט כי ראשונה הזכיר כח בעלי תשובה וכח לדיקים גמורים אחר כן הזכיר החסיד שהוא גדול המעלה משניהם ואמר יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ואין ספק שתפלת החסיד ראויה להיות על דבר גדול הערך כדברי רבי נתן לעת מצוא זו תורה שעיקר תפלתו תלויה על עיון התורה וקיום מצותיה בכל עת ועת מהעתים אבל כפי פי' כל אחד מהחכמים אחרים יקשה מאד על כן ראוי לפרש בונה כוללת אשר כפי הנראה בדרך הפשט סדרו דוד על סליחת עון בת שבע וגם על ענין אוריה שאודה על שניהם ואמר אודה עלי פשעי לה' וסמך אל זה על זאת יתפלל כל חסיד פי' על זאת הסבה ראוי לכל חסיד שיתפלל אליך בעבור עת מצוא ר"ל שבכל עת מהעתים ימציא לו הקב"ה דרך ישרה כדי שלא יבא לידי חטא ועל זאת הכונה פירש רבי חנינא זו אשה לרמוז שיעביר עיניו מראות רע באשה אסורה רק לעולם תהיה לו אשה הגונה מיוחדת ואולי רמז בזה כדמות התנצלות בעד חטאו עם בת שבע לומר כי רוע הקרי וההזדמן אשר קרה לו בעת ההיא הביאו לחטוא והוא שקם ונעל משכבו להתהלך על הגג וירא והנה אשה רוחצת ותכף ומיד אנסו יצרו ועל יסוד זה אמר דוד על זאת יתפלל כל חסיד כלומר גם החסיד ופרוש צריך להתפלל בעבור עת מצוא ר"ל שבכל עת מהעתים תהיה לו אשה חשובה ולא דבר שבערוה וכאשר יהיה לו כן רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ר"ל כל יצר מחשבות לבו לא יגיעו אליו ולא יכול לו ורבי נתן בא להוסיף על דבריו ולא לחלוק מהם ואמר צריך להתפלל עוד שתרגילני בתורתך ובה יהגה יומם ולילה כי הזמנת אשה טובה אינה סבה מספקת להתמדת החסידות אחר כך בא רב נחמן להוסיף על דבריהם ואמר האמת שבהיותו בחיים צריך לעשות כן אבל ראוי לירא ממה שמתפללים הלדיקים שמא יגרום החטא ועי"ש אין הקב"ה מייחד שמו על הלדיקים עד אחר מיתתם לכן הוסיף רב נחמן ואמר לעת מצוא זו מיתה וכו' ורבי יוחנן הוסיף ג"כ ואמר זו קבורה לרמוז כי גם אחר המיתה לריך שיתעסקו קרוביו בקבורתו לכבוד הגוף שהיה משכן לנשמה ועוד שנית גדולה מזו לקבוע בלבנו אמונת תחיית המתים כי כן היו משתדלים האבות על קבורתם במקום ראוי אח"כ בא על דברי כלם מר זוטרא ואמר זו בית הכסא וכוונתו בכלל להוסיף ולומר כי לריך להתפלל לפניו ית' על כל עת מהעתים שיזמין לו הקב"ה דרך ישרה לעשות רלונו ית' ואין ל"ל שיש לו להתפלל על אשה ועל תורה ועל מיתה וקבורה אלא גם על הדבר בלתי נחשב לגריעותו כפי הנראה והוא הולאת בית הכסא לריך ג"כ להתפלל עליו וזה לגי' סנות ספי כדי שלא יעבור על מה שדרשו רז"ל באל תשקלו את נפשותיכם זה המשהה נקביו. הבי להיות נורך לשמירת הבריאות ועוד אחשוב רמז עוד אל ענין נאות והוא שכמו שלריך להתמדת בריאות הגוף לדחיית המותרות בבית הכסא כן יאות בעניני הנפשיית שהם האמונה ביסוד התורה שיעיין כפי קבלת חז"ל לדחות כל סברא מביאה לידי כפירה כדעות נפסדות נלקטים מדברי המתפלספים והענין הזה נרמז בלי בית הכסא בדרך משל ומליצה ומלאתי דמיון על מה שהסמוך בפרק א' ממס' ע"ז במאמר ת"ר כשנתפס רבי אליעזר למינות כו' וכתוב בסופו אתנן זונה מהו לעשות ממנו בית הכסא לכ"ג וכו' וסמך לזה הכתוב מעליה דרכך זו מינות וכו' ע"כ:

מהרש"א זו תורה. וכינוי דמולאי כמדבר בעדו קאי על התורה שכל הענין שם מדבר בתורה וק"ל: זו מיתה כו'. ר"ל תכיא כמי הכי שראוי להתפלל על מיתה יפה ונוחה לפי שיש הרבה מיני מיתות כמנין תולאות ובודאי יש בהן מיתות משונות הרבה ודרים תולאות גימטריא דה"ל למיכתב מולאות בו' וק"ל: זו קבורה כו'. אע"ג דקבורה חברו חייב לקברו כדאמרינן בפרק כ"ה קבורה מן התורה מנין שנאמר כי קבור תקברנו מ"מ לא הכל זוכין לכך כמו שמלינו בבית אחאב וכדכתיב אם יוליד איש מאה וגו' וגם קבורה לא היתה לו גו': עדיפא מכולהו כו'. לא נתן טעם למה עדיפא מכולהו ואפשר דסמך אסיפא דקרא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו דלא מתפרש יפה אלא לענין בית הכסא דלכך יתפלל כל חסיד שיהיה ב"ה סמוך לו כדי שלא יצטרך להשהות נקביו ושטף מים רבים של שתן אליו לא יגיעו להיות שותתין על ברכיו דא"א לו לאדם למוקמי כפשיה אם יעצור השתן הרבה ע"י שבית הכסא רחוק ממנו:

הרי"ף במערבא כי נסיב איניש אתתא וכו'. וקשה לשאלת בני מערבא שהיו שואלים לחתן מצא או מולא כי זה לא יבחן עד המשך הזמן. וע"ק מה תועלת יש בשאלתם דמה נפשך אם היא אשה טובה גם בלא שאלתם היא טובה ואם מלא אשה רעה מה בידו של זה לעשות ואתא לגמומי לצורי קא מלער ליה. אמנם הענין הוא כי היו רולים להזהיר ולהדריך החתן דרך ישר שלא ישוב עוד לכסלה, וכך היו אומרים לו דאם נתנו לפניך שני דרכים את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע יש דרך ישר לפניך ובזה תקיים מקרא שכתוב מלא אשה דהיינו אם תשתדל מצוא חן ושכל טוב בעיני אלהים לשמור מצותיו ואז יתקיים בך סוף הפי שאמר ויפק רלון מה' שדברי עונות ושגיאות המתפקקין ונשתמים בשעת הנישואין ונמחלו עונותיך אם תהיה נזהר שלא תשוב לכסלה אז כולם יהיו לרלון ויפקנו כזכיות לפני ה' וגם יש דרך המות לפניך והוא אם תחזיק ברשעתך ותשוב לכסלה שאז נאמר עליך המקרא שנאמר ומולא אני מר ממות את האשה לפי שהפסדת מה שהרווחת בשעת הנישואין שנמחלו כל עונותיך ועתה גלגלת אותם עליך ברוב מעשיך ונזכרתם עוד אתך בודאי שדבר זה מר ממות וזו היא כוונת בני מערבא להזכיר לו הני ענינים שהם אפשריים להשיב מהאלינרי הזיוג כדי שאחי יתן אל לבו ויקיים מקרא שכתוב מלא טוב: לעת מצוא זו תורה דכתיב כי מולאי מלא וגו'. לריך להבין מה תפלה יתפלל שאם יתפלל שתהיה התורה מלויה ונקנית לו והלא זה תלוי ביגיעתו כי יגעת ולא מלאת אל תאמין ואם התפלה היא שימלא חיים עם התורה גם בזה הוא מובטח כי מולאי מלא חיים וי"ל שמלינו שהתורה אם זכה אדם נעשית לו סם חיים ואם לא זכה נעשית לו סם המות לכך יתפלל כל חסיד לעת מצוא התורה שתהיה לו סם חיים ובזה יתבאר לעת לא דרים לעת מצוא זה חיים כדכתיב ימלא חיים וכתיב כי מולאי מלא חיים וכדדרש רב נחמן לעת מצוא זו מיתה דכתיב למות תולאות כן ידרש לעת הלוא זו חיים דכתיב כמי ביה לשון מליאה וגי"ל דא"א למלוא חיים אלא מתוך התורה כדכתיב כי מולאי מלא חיים ואם לא למד תורה תפלתו בטלה ואם עוסק בתורה לריך להתפלל שלא יחטיאנו יצרו ובזה תהיה תורתו לו לסם חיים והכל תלוי בתורה: לעת מצוא זו מיתה וכו'. אפשר לומר שיש מיתה יפה כנשיקה ומיתה קשה שהיא אסכלא וזה תלוי בתורה שהעוסק בפיו בתורה זוכה להיות מיתתו בנשיקה שתלא בפה ומי שלא עסק בפיו בתורה מיתתו באסכרא שבפיו:

פס אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא אמר ליה הכי אמר רב חסדא

תהלים פז מ״ד °אוהב ה׳ שערי ציון מכל משכנות יעקב. אוהב ה׳ שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בהמ״ק אין לו להקב״ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. ואמר אביי מריש הוה גריסנא בגו ביתי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמענא להא דאמר ר׳ חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה בלבד לא הוה מצלינא אלא היכי דגריסנא. רב אמי ורב אסי אע״ג דהוו להו תליסר בי כנישתא בטברי׳ לא מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי. אמר רבי חייא [בר אמי] משמיה דעולא לעולם ידור אדם במקום רבו שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה. והתניא אל ידור לא קשיא הא דכייף ליה הא דלא כייף ליה. ואמר רבי חייא [בר אמי] משמיה דעולא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דאלו גבי
שם קיב ירא שמים כתי׳ °אשרי איש ירא את ה׳. ואלו גבי נהנה
שם קכח מיגיעו כתיב °יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. ולגבי ירא שמים לא כתיב ביה וטוב לך:

מצויינין. לין ואסיפה לצור: ביני עמודי. שבית המדרש ככון עליהם מלמעלה. והרמב״ם הביא מאמר זה אין לו להקב״ה בעולמו וכו׳ בפתיחה לפירוש המשנה מסדר זרעים והאריך בביאורו וכלל כונתו שכל העולם נברא בשביל השלם בחכמה ובתורה ושאר בריות העולם נבראו כלם להיות לו שמשים וחברים וע״ז אמרו שאין לו להקב״ה אלא ד׳ אמות של הלכה שהאדם הוא ארבע אמות כמו שמלינו שבו אים תחתיו מכאן לארבע אמות שיולא חוץ לתחום יעוין שם: שכל זמן ששמעי בן גרא קיים וכו׳. דסמוך למיתת שמעי בן גרא כתיב ויתחתן המלך שלמה את בת פרעה: הא דכייף ליה. אם כפוף הוא לרבו לקבל תוכחתו ידור אצלו ואם לאו נוח להתרחק ממנו ויהיה שוגג ואל יהי מזיד. ע״כ:

אמר הכותב האמת והצדק יורו כוונת רבי חייא ללמדנו שאם נראה שני אנשים יראי השי״ת ועובדי שמו ועכ״ז יש הבדל ביניהם שא׳ מהם זה דרכו תמיד כל היום להיות יושב ובטל ממלאכה ומשתעשע שם ותמה ביראתו להשי״ת ואחד הוא ג״כ ירא השי״ת ואמת היא כוונתו הראשונה תמיד ליראה את ה׳ ועוד לו כוונה ב׳ בדרך הסבת מעיקים לזון ולהתפרנס מיגיע כפיו ואולי יאמר האומר כי משפט הבכורה למי שדבוק ביראתו ית׳ לבד ואינו חושש ליהנות מיגיעו שהכל כאין נגדו בערך ליראתו להשי״ת ולבטל הדעת הזה הנפסד הודיענו ר׳ חייא שגדול הנהני מיגיע כפיו ר״ל שכוונתו הראשונה ליראה את השי״ת ולהיותו קיים ועומד ביראתו נהנה מיגיעו הנה שכרו אתו גדול יותר מאוד ממי שהוא ירא את ה׳ בלבד ואינו נהנה מיגיעו כי אפשר שיצטרך לבריות ונבנה זה לא יהיה קיים כ״כ ביראתו את ה׳ עוד שנית ראוי לדקדק ולהבין גדול הנהנה מיגיעו ויראה לכאורה שכיון שלא הזכיר וטוב לך ביראת השי״ת שאין בו שכר העוה״ב ורחמנא ליצלן מלחשוב כן כי האמת שניהם זוכים לעוה״ב וע״ד השלות אמר גדול הנהנה מיגיעו כלומר כי המשורר הצריך לספר בשבחו מה שלא הולך לעשות כן בירא ה׳ כי הוא מגד עצמו משובח כיון שבמצותיו חפץ מאד ולא בשכר מצותיו אבל בנהנה מיגיעו היה מקום לטעון ולומר שכיון שכל יגיעו להשגת מזונותיו די לו מגד יראתו שיזמינה לו בריות מבלי יזכה לשכר העוה״ב וכדי לבטל זה הצריך המשורר באמרו וטוב לך ואפשר לומר שתהיה לו שום מעלה יתירה לתשלום שכרו במה שמלטער וטרח ביגיע כפיו אבל טוב לו בעוה״ב לכל ירא ה׳ אשר מרוב שלמותו במצותיו חפץ מאד ולא בשכרן:

מהרש״א המצויינין בהלכה וכו׳. דבנה״כ רבים מלויס וקטן וגדול שם הוא וכן בבתי מדרשות שלהם יש שהיו לומדין שם מקרא ויש לומדין שם משנה ולא עלו בידן הלכה שיולא מן התלמוד כדאמרי׳ ס״פ אלו מליאות העוסקין במקרא מדה ואינו מדה במשנה מדה כו׳ בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו וע״ש פרש״י והיינו שערים מלויינין בהלכה במקום שכל ת״ח קובע מקום לגרסתו ובתלמוד המביאה לו הלכה פסוקה וקאמר עלה מיום שחרב ב״ה כו׳ דבזמן שב״ה קיים היה שם לשכת הגזית שמשם יולא הלכה פסוקה ע״פ סנהדרין ועמהם ודאי השכינה שרויה ועכשיו שחרב בית המקדש אותן ד׳ אמות של הלכה שכל ת״ח קובע לו לגרסתו בתלמוד היא תחתיה להיות השכינה עמו ויצא להם זה הדרש משום דשערי ציון ממש לא יתכן בהם אהבת ה׳ עפי ממשכנות יעקב ולזה פירשו דשערי דהכא כמו אל שעריך כתרגומו לתרע בית דינך דהיינו מקום קבוע שממנו יולא הוראה לאנשי העיר ה״נ הכא שערי מקום מלויין וקבוע להלכה פסוקה דיפול בו שפיר אהבת ה׳ והשתא ליון כמ׳ עיר ליון ממש לא יתכן דלהך מילתא ודאי אין לחלק בין ליון לשאר עיירות ודרים משכנות בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם במקום משכן שהשכינה שרויה בהם בגלות כדלעיל ודו״ק: כל זמן ששמעי כו׳. כפרש״י גם יש דרש שזה מדכתיב והנה עמך שמעי בן גרא גו׳ דמשמע שהיו מלוי עם שלמה והיינו משום שהיה רבו וק״ל: גדול הנהנה כו׳. נראה לפרש ע״פ מ״ש בתענית בר״ח בן דוסא דדחיקא ליה מילתא ובעי רחמי ויהבי ליה משמיא חד כרעא דפתורא דדהבא וחזא בחלמא דהוה מחסר ליה האי כרעא בעה״ב וז״ש גדול הנהנה בעה״ז

עיון יעקב

אודב ה׳ שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות. כראי׳ שם בילקוט תהלים סי׳ פ״ז בכל מדינה ומדינה יש למלך פלטין לאחת אוהב מכולם זה פלטין שלו בתוך מדינתו ולפי שאין להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה שמשם יולאה הוראה והלכה פסוקה ולכן הוא חביב מכולם: מיום שחרב בהמ״ק אין לו להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה. שחביב להקב״ה מכל הקרבנות וכל העוסק בסודת קרבנות א״ל לעולה ולחטאת כדאי׳ פ״ק דמנחות וסוף מנחות ע״ש והא דקאמר ד׳ אמות של הלכה יש לומר ע״ד דאי׳ בסוכות יצחק פ׳ תרומה דלמה בכל מדות הארון יש שבר. אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו לפי שהבקיאות רומז לארכו ורחבו הוא רומז לפלפול שנאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכדי שלא יתגאה אדם בפלפולו ובקיאותו לכך נכתב בכל א׳ חצי כלומר שיהיה אל לבו שעדיין לא הגיע לחצי מדה ולהכי אמרינן שיני עדיף כיון דארכו הוא יותר מרחבו ונותנים של מתנה לא קחשיב דהוא כנגד הנסתרות שאין לנו עסק בו וכיון שארכו ורחבו הם יחד ד׳ אמות לכך קאמר ד׳ אמות של הלכה וכן אמרינן בגיטין דף ס״ח כי מיית היה נברא לית ליה בהדין עלמא אלא ארבע גרמידי וגם לאחי לראות אם יחדו דוקא לעומקא של הלכה כדאמרינן ריש פרק אלו מליאות קב כדי אמות דנפים ערמייהו להכי נקט ד׳ אמות וכה״ג מדות של זה שלמדת תפנה ר׳ אליעזר קב ונקי ועוד יש לומר דנקט ד׳ אמות ע״ד דאי׳ סוף מנחות העוסק בתורת עולה וחטאת ומנחה ואשם א״ל לא עולה ולא חטאת ולא מנחה ולא אשם שהם מכפרי׳ וכנגד ד׳ אלו נקט ד׳ אמות של הלכה שכל אמה מהם היא נחשבת במקום מזבח הקטן שהוא מזבח הקטורת שהיתה אמה על אמה ועיין בחידושים פ״ק דע״ז דף ג׳ ע״ב: לעולם ידור אדם במקום רבו. כדי שילמוד ממנו תורה ומוסר כפירש״י וכ״ל דהי״ע שלוה שלמה לשמעי לישב שם בירושלים והי׳ ביום לאחך מות תמות וגו׳ כיון שהי׳ חייב מיתה ע״י קללת דוד אך ורק שדברי׳ תורה ומוסר שלמד עם שלמה קולטתו ממיתה כדאי׳ במכות דף י׳ ע״א (וכה״ג מלינו ביואב שרלה לאחוז בקרנות המזבח לקלוט אותו ממיתה כדאי׳ שם בש״ס דף י״ב ע״א ע״ש) והיינו דוקא בעידנא דעסיק ביה אבל כאשר ילא ילא מבית ישיבתו ובית מדרשו דמו בראשו לכן אמר לו מות תמות וגו׳: גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים. ככר האריכו המפרשים בזה ואפשר לומר דרך הפשט דודאי לא מיירי כל זה בת״ח שתורתן אומנותן שבזה א״ל ראי׳ שיורש עה״ז ועה״ב כי ככר אמרו חז״ל אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעה״ז והקרן קיימת לו לעה״ב ות״ת כנגד כולם אלא מדבר בבעלי בתים שעוסקים בפרנסת בני ביתם ואי׳ ירא שמים ואינו רוצה ליגע את עלמו כל כך בפרנסתו והוא מלמלם מאד בפרנסת אנשי ביתו ומסגף עלמו בתעניות וכיולא בו כדי שלא ייגע ויטריח עלמו כל כך ואי׳ נהנה מן עה״ז ופרנסתו בריוח על כן הוא מייגע את עלמו ביג״ע כפו מאד כדי שיוכל להרויח ולזון את עלמו ואנשי ביתו בריוח קמשמע לן זה שנהנה מיגיע כפו ואינו מענה את נפשו הוא גדול שנהנה בעה״ז ויש לו שכר בעה״ב משא״כ ירא שמים אע״פ שיש לו עה״ב מ״מ אינו נהנה בעה״ז ולכך לא כתי׳ וטוב לך להראות שאין לו שני עולמות רק עה״ב ולפי מה שכתבתי לעיל דף ו׳ שירא שמים עיקרי מי שעושה פשרה ובחשוכתי שבות יעקב חלק א׳ סימן קמ״ב כתבתי בשם אחרונים דמותר ליטול שכר פשרה מ״מ קאמר גדול הנהנה מיגיע כפו מזה שהוא ירא שמים ועושה פשר ונוטל שכר או י״ל כפשוטו גדול הנהנה מיג״ע כפו בלומר שיזד לעומק הדין ע״י יגיעות הרבה מזה שעושה פשר מאימת הדין כי ס״ל דדין קודם לפשר כדאי׳ בפרק קמא דסנהדרין:

בעה"ז מיגיע כפו שאינו מחסר בזה חלקו בעה"ב כדכתיב ביה וטוב לך יותר מירא שמים דבעי להנות משכר מעשיו בעה"ז כר"ח בן דוסא דבזה מחסר מחלקו בעולם הבא וע"כ לא כתיב ביה וטוב לך ועוד יש לכוין בזה לענין הרוצה טריפה לעצמו ועיין פרק אלו טריפות:

הרי"ף אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב וכו'. וקשה דמאי מעליותא הוא לשערים המצויינים בהלכה ואינה מעליותא לב"ה דאדרבה הוא אומר אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות והיה אפשר לומר דכיון שהגדיל לספר שבח מעלת השערים המצויינים בהלכה שהוא יותר מב"ה א"כ מיניה משמע גדולת ב"ה כיון שלא מצא דבר גדול ממנו לתלות בו השבח שאמר שההלכה משובחת מב"ה ומכאן משמע שמעלת ב"ה גדולה מאד שאל"כ מה מעלה היא להיות השערים המצויינים גדולים מדבר שאינו גדול הערך ומטעם זה לא דרשו מכל משכנות יעקב על משכנות מבטחים ומנוחות שאכנות לבית יעקב לפי שאין שבח ומעלה לשערים המצויינים בהלכה להיותם נאהבים מהם אלא עיקר השבח הוא שהם נאהבים יותר מהדבר הנאהב הרבה שהם בתי כנסיות שאין לך דבר טוב מהם ואעפ"כ שערים המצויינים בהלכה חביבים מהם ועדין קשה מה שאמר יותר מבתי מדרשות ומה בין שערים המצויינים בהלכה לבתי מדרשות ואין לומר דבתי מדרשות הוא על בתי המקרא דהא בית המדרש כולל הוא על התורה ועל התלמוד. ונלע"ד שבא לשבח לב"ה שלומדין בו הלכה כמאז"ל בפסוק דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב כל הקורא בב"ה אין תלמודו משתכח ושם ביארתי דהכי דרשי' דרשו ה' בבתי כנסיות שהקב"ה מצוי בב"ה כדכתיב אלהים נצב בעדת אל וגו' ואמר קראוהו כלו' קראוהו בתורה ולמדוה שם בב"ה לפי שיהיה קרוב תלמודכם בידכם ולא ישתכח מכם תמיד ולכך אמר כאן אוהב ה' שערי ב"ה המצויינים בהלכה שלומדין ההלכה בב"ה חביבים הם יותר מכל שאר בתי כנסיות שאין לומדין בהם ומכל בתי מדרשות שלומדין ואין מתפללין בהם ויש נכאן ב' שמתפללין בהם וגם לומדין והם שערים המצויינים בהלכה וזהו ממילי מעלייתא דבי כנישתא שגדול הלומד בו יותר מלימוד ב"ה אחר ומלינו שנקרא ב"ה שער כדכתיב אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי שמדבר בב"ה ועליהם הוא אומר אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה שהם דלתות ב"ה שלומדין בו הלכה. עוד אפשר שאמר מכל משכנות יעקב דכתיב מה טובו אוהליך ומשכנותיך על בתי כנסיות שהקב"ה משרה שכינתו בתוכם כדכתיב אלהים נצב בעדת אל כיון שנקרא ב"ה משכנות על שם השרות שכינה היינו מילי מעלייתא דבי כנישתא שהקב"ה משרה שכינתו בב"ה: גדול הנהנה מיגיעו וכו'. וקשה במאי עסקינן אם הירא שמים הוא ג"כ נהנה מיגיעו טובים הבי מן הא' ואם הוא נהנה מיגיעו ואינו י"ש פשוט הוא שגדול הוא הי"ש ועוד נדקדק מה שהאריך לשון לומר ואלו בי"ש וטוב לך לא כתיב ביה. ומהו ז"ש לא כתיב ביה. ונראה דה"ק יש לך אדם שעוסק בתורה תמיד ואינו זז אפילו שעה א' לפרנסתו והוא ניזון מב"א המחזיקים בידו ויש לך אדם שנהנה מיגיעו לפרנסתו ללחם ביתו ואינו נהנה משל אחרים ועוסק במלאכתו די ספוקו ונשאר כל היום הוא עוסק בתורה ולז"א שגדול הנהנה מיגיעו אע"פ שאינו לומד כל היום כי צריך להתבטל מהלימוד כדי להרויח מזונותיו יותר מהי"ש שאינו מתבטל מלימודו. אפי' שעה והוא ניזון מיד הבריות חש"ה אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכי ה' ובתורתו תמיד ולא ימוש ספר התורה מפיו וטוב ממנו אותו אדם שעושה מלאכתו כדי להתפרנס מיגיעו ואינו יגע כל היום רק יגיע כפיך הוא כשעור מה שתאכל בלבד ולא יגע להעשיר ונשאר כל היום יגע בתורה אשריך וטוב לך אשריך בעה"ז שלא תהיה מלפה. לשלחן אחרים שיפרנסוך כי המלפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו וטוב לך לעה"ב כי האדם שהוא ניזון משל אחרים הוא נותן לעה"ב חלק משכרו לאותו שההנהו מנכסיו והמזיק בידו לפרנסתו כדכתיב בצל החכמה בצל הכסף אבל זה שנהנה מיגיעו בעה"ז ולומד שאר כל היום וטוב לך בעה"ב ואין לזרים אתך הרי שגדול הנהנה מיגיעו ויש עוד מעלה אחרת לנהנה מיגיעו יותר מהי"ש שסכר הי"ש שהוא ודאי לעה"ב כרמז במלת אשרי כל ירא ה' והנהנה מיגיעו כרמז לו אושר עה"ז במלת אשריך

וטוב עה"ב כרמז במלת טוב לך ונמלא שמלבד היתרון שיש לנהנה מיגיעו שזוכה לשתים לעה"ב ולעה"ז תשא"כ בירא ה' שאין בידו אלא א' שהוא עה"ב יש עוד יתרון לנהנה מיגיעו שכפי אושר עה"ב הנרמז לירא ה' במלת אשרי כתבו לנהנה מיגיעו באושר עה"ז דכתיב אשריך בעה"ז והי"ש שלא קנה אלא אושר עה"ב לפחות היה לו ליחד לו במלת טוב לך שהוא המיוחד לנהנה מיגיעו וטוב לך לעה"ב וכך שול"ל טוב לו לירא ה' והנהנה מיגיעו אשריו בעה"ז וטוב לו בעולם הבא ח"ש ואלו בירא שמים וטוב לך לא כתיב ביה כלומר אף על פי שאינו זוכה לשכר עולם הזה לא הוזכר אושר עולם הבא במלת וטוב לך כמו שהוזכר בנהנה מיגיעו אלא כרמז לו שכר עולם הבא במלת אשרי הנזכר בנהנה מיגיעו בשכר עולם הזה לומר שגם בעה"ב שכרו של הנהנה מיגיעו גדול יותר משכר הי"ש בעולם הבא ויש ספרים דגרסי דאלו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא את ה' וכפי גרסא זו הדרשה מדרוש שפיר מדכתיב במצותיו חפץ מאד לומר שחפץ בלימוד ומעשה המצות מאד יותר מהיותו נהנה מיגיעו וכאן כתיב יגיע כפיך כי תאכל וכפי מה שביארתי למעלה:

טב ע"ב **רב** ביבי בר אביי סבר לאשלמינהו לפרשייתא דכולא שתא במעלי יומא דכיפורא. תנא ליה חייא בר רב מדפתי כתיב °ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב וכי בתשעה מתענין וכו' וסיום המאמר אמר ליה רבי יהושע בן לוי לבניה הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו דאמרינן לוחות ושברי לוחות מונחים בארון:

ויקרא כג פרק שתי הלכה ועי"ש מהרש"א

מחמת אונסו. שחלה או שנטרד בדוחק מזונות הזהרו בו לכבדו: **ושברי לוחות מונחים בארון.** דכתיב אשר שברת ושמתם בארון אף השברים תשים בארון. ע"כ:

הרי"ף כאלו התענה תשיעי ועשירי וכו'. אפשר שהזכיר ג"כ שעשירי לומר שאע"פ שהמתענה אחר יום המאכל אינו קשה כ"כ כמתענה יום אחר יום לום וזה שאכל בט' והתענה בעשירי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה הט' וגם חזל להתענות יום העשירי שלאחריו דהיינו ב' ימים רצופים בתענית: הזהרו בזקן ששכח תלמודו וכו' ירלה ששברון הלוחות היו כפרה לישראל כמו שביארתי מ"ש קשה שלוקין גל לדיקים כשיבור הלוחות שסיבור הלוחות כפר על מעשה העגל דהוי כמיתת הלדיקים שהיא מכפרת ובזה מתיישב למה הונחו שברי לוחות בארון עם הלוחות שהוא כדי לומר שזכות התורה מכפרת על ישראל והת"ח בעודנו חי הוא מכפר וגם במיתת הת"ח שדומה לשיבור הלוחות יש כפרה ששברי לוחות מונחות בארון עם הלוחות לומר כי שקולי' הם בכפרה ומכאן יש להזהר בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו כיון שלאחרי מות הזקן החכם שנשכחה ממנו התורה במותו והוא מכפר א"כ גם בעודנו חי ושכח תלמודו מחמת אונסו הוא מכפר כשברי לוחות המכפרי' ועיין פי' שתי הלחם ושם ביארתי שהלוחות לאשונות שהיו ביד משה כשחטאו ישראל בעגל פרח הכתב מעליהם ונתייקרו הלוחות בידי משה ונפלו מידו מחמת אונסו ויתברם לפי שרוחניות הלוחות שהם האותיות היו נושאות הלוחות וכיון שפרח הכתב והלך רוחניות הלוחות שהיא התורה שחקוקה בהם נשארו הלוחות כנרתיק של תורה וכן הזקן ששכח תלמודו הלך ממנו רוחניות התורה שהיתה בקרבו ונעשה גופו נרתיק של תורה שהיתה בו דהוי כתיק הספר ודומה לשברי לוחות שפרח מהם הכתב ונשאר הנרתיק כגוף בלא נשמה וכשם ששברי לוחות הונחו בארון אע"פ שלא נשאר בהם רוחניות של אותיות כי האותיות היו פורחות כך התלמיד חכם ששכח תלמודו אע"פ שאין בידו תורה מכל מקום הוי תיק הספר כמו שברי לוחות ונוהגים בו כבוד כבתחלה ועיין מסכת מנחות:

מג **אמר** להו רבא לבניה כשאתם חותכים בשר אל תחתכו על גב היד א"ד משום סכנה ואית דאמרי משום קלקול סעודה. ואל תשבו על מטת ארמית ואל

עיון יעקב

רב ביבי בר אביי סבר לאשלומינהו לפרשייתא דכולא שתא במעלי יומא דכיפורא. אפשר לפי שהיי' מבני עלי שנתקלל שנותם ואפ"ה מלינו שא"ל ר' יוחנן משום דאמי ממחאי וכו' כדאי' בספר יוחסין והמשלים פרשיותיו מאריכין לו ימיו ושנותיו להכי הי' רולה להשלים פרשיותיו במעלי יומא דכיפורא לפי שלנומר ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לכן הי' רולה להשלים כדי שיכתב לאלתר לחיים להכי תנא ליה וכו': **הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו.** פירש"י הזהרו בו לכבדו ובמנחות דף ל"ע איתי' שלא הנהג בו מנהג בזיון וע"ש בחידושינו:

ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין. אל תשבו על מטת ארמית איכא דאמרי אל תגנו בלא ק"ש. וא"ד דלא תנסבו גיורתא. וא"ד ארמית ממש ומשום מעשה דרב פפא. דרב פפא אזל לגבי ארמית (הוציאו) [הוציאה] לו מטה (אמרו) [אמרה] לו שב. אמר (להן) [לה] איני יושב עד שתגביהו את המטה הגביהו את המטה ומצאו שם תינוק מת. מכאן אמרו חכמים אסור לישב על מטת ארמית. ועל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין וכו':

משום סכנה. שלא יקוץ ידו: משום קלקול סעודה, אף בחבורה קטנה יצא דם ויצלך את המאכל וימאיס את המסובין: בלא ק"ש. שהשא מטתך דומה למטת ארמית: ארמית ממש. על מטת ארמית: מעשה דר' פפא. שאמרה לו שב על המטה והיה בנה מת מוטל עליה והיתה רוצה להעליל עליו ולומר שישב עליו והרגו ע"כ:

מהרש"א א"ד לא תגנו בלא ק"ש כו'. עיין פרש"י ויש לדקדק אמאי נקיט דגני בלא ק"ש בהאי לישנא ובכל המקות אמאי לא קאמר דלא תהא דומה כעובד כוכבים ונראה לפרש דודאי ק"ש של ב"ה שרי בכל לשון וכן תפלה בצבור כמו שקינו במסכת סוטה אבל יחיד המתפלל לא ישאל צרכיו בלשון ארמי שאין מ"ה נזקקין לו שאין מכירין בלשון ארמי ה"נ איכא למימר בק"ש שעל מטתו שהיא ודאי ביחיד ובעי רחמי מפני שימור מהמזיקין כדאמרי' לעיל ולכך אומרי' בק"ש שעל מטתו שיר של פגעים שיהיו מ"ה נזקקין לו לשמרו כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו' ולזה קאמר אל תשב על מטת ארמית ומפרש לה דגני בלא ק"ש דבלשון ארמית שקרא לא יצא כיון דאין מ"ה מכירין אותו וכאלו לא קרא ק"ש ודו"ק:

מד שם **תניא** אמר רבי עקיבא בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא על גב השלחן. כשנושקין אין נושקין אלא על גב היד. וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה. אמר רב אדא בר
ויצא לא אהבה מאי קרא °וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו תניא אמר רבן גמליאל בשלשה דברים אני אוהב את הפרסיים הם צנועים באכילתם. וצנועים
ישעי' יג בבית הכסא. וצנועים בדבר אחר °אני צויתי למקודשי תנא רב יוסף אלו הפרסיים המזומנים ומקודשים לגיהנם:

על גב היד. את יד חברו הוא נושק ודרך חשיבות הוא זה מפני הרוק: אלא בשדה. דאמרי אית אזנים לכותל: בדבר אחר. תשמיש: אני צויתי למקודשי. במפלת בבל כתיב אני צויתי את מלכי פרס ומדי לבא ולהשחיתה:

מהרש"א אלא ע"ג שולחן כו'. לאפוקי ע"ג היד. כדאמרי' לעיל אבל במדרש ילקוט איתא שאין נושכין ואוכלין אלא חותכין ואוכלין וק"ל: אלא ע"ג היד וכו'. עיין פרש"י אבל הכתוב משנה נשיקות פה אל פה כמ"ש ישקני מנשיקות פיהו כפרש"י שם ונראה לפרש דהכא משום צניעות נגעו בה דומיא דהנהו ג' דברים כו' דבסמוך דנשיקות פה הוא קירוב בשר הוא ראוי בין אשה לאישה במקום צניעות אבל באחרים הוא דרך פריצות כדאמרי' פ"ק דשבת גבי עולא דמנשק לאחותיה אבי חדיא ולא בפה וק"ל: וישלח יעקב גו'. אע"ג דאפשר דקראן אליו מפני שלא היה לו פנאי לילך אליהן מפני נטירותא יתירתא דעבד בלאן לבן כדאמרינן ס"פ הפועלים מ"מ לא ה"ל להזכיר בכתוב שקראן השדה אי לאו לאשמועינן שיועצין בשדה וק"ל: המקודשין כו'. כתב האי לישנא למקודשי תחת מזומני ע"פ מ"ש ברפ"ק דע"ז בדין לעתיד דמלכי פרס עיילי בתר מלכות עובדי כוכבים דאמרי איכהו סתרי ב"ה ואנן בנינן וזה רמז בהאי לישנא למקודשי לאותן שיבנו מקדש שלי בבית שני ומדכתיב למקודשי דרים ליה דלא אהני להו טענתם זאת אבל יהיו מקודשין לגיהנם כדמסיק שם וק"ל:

אמר רבי אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים
דברים טז לא נגאלו אלא בערב שנאמר °הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום
במדבר לג שנאמר °ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלקו על שעת חפזון דר"א ב"ע סבר מאי חפזון חפזון דמצרים ור"ע סבר מאי חפזון חפזון דישראל. תניא נמי הכי הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב:

הכל מודים. ר"ע גופיה מודה שהלילה מחצות ואילך היתה שעת חפזון דמצרים לשלחם מן הארץ: מבערב נגאלו. נתנו להם רשות: חפזון דמצרים. מכת בכורות שע"י נחפזו למהר לשלחם: חפזון דישראל. לא שמעו להם לצאת עד בוקר:

אמר הבונה הוכיח זה למעלת לילי הפסח הנקרא ליל שמורים ובזה יהיה טעם למה תקנו לומר בו ספור יציאת מצרים הנקרא הגדה ולא ביום ולמה אותם החכמים היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו וכו':

שמות יא °**דבר** נא באזני העם וגו' אמרי דבי רבי ינאי אין נא אלא לשון בקשה אמר לו הקדוש ב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר °אותו צדיק
בראשית טו °ועבדום וענו אותם קיים בהם °ואחרי כן יצאו ברכוש גדול
שם לא קיים בהם אמרו לו ולואי שנצא בעצמנו משל לאדם

שהיה

עיון יעקב

דלא תנסבו גיורתא. ל"ע והא יהושע נסב רחב ובועז רות ובהוריות דף י"ג אמרינן מפני מה הכל רצין לישא גיורת ולפי דעת רש"י בפרק החולץ דף מ"ב ע"א חדא כי כהן י"ל דמש"ה הזהיר להם כן להראות לו הדין דכהן אסור בגיורת וכדקי"ל כמבואר בא"ע סי' ו' ואף לדעת התוס' שם דגרע רבה י"ל דהכי נמי גרסינן או י"ל כיון שרגלא נשא גם רב פפא שהיה כהן וכיון שהר"י מזרע כהונה מכל מקום אע"פ שלא הוזהרו הכשרות להנשא לפסולות כדאי' בא"ע סס"ז אפ"ה החמיר עליהם בזה כיון שהם מזרע כהונה: **אוהב אני את המדיים.** נראה דקמ"ל בזה דכה"ג שיש בו דרך ארץ וצניעות עושים ג"כ כן ולא חיישינן משום וחקותיהם לא הלכו וכה"ג מבואר בטו"ד וכש"ע סי' קנ"ח: **בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב.** כי הבטחת אברהם הי' ג"כ על דרך זה מדלא כתיב ואחרי כן ברכוש גדול יצאו וכתיב להיפך יצאו ברכוש גדול משמע דקודם יציאה לא יהי' להם רכוש גדול שהי' רק דרך שאלה רק אחר שיצאו ולא חזרו ולא החזירו להם הרכוש אז הי' להם רכוש גדול. והא דעשה הקב"ה כן עיין בהכותב ומהרש"א ועי"ל שהרי כל כסף וזהב בא להם מיוסף שצבר הכל אך קשה לפי"ז א"כ מלינו הוטא נשכר ע"י מכירת יוסף אל"ל שכדין מכרו השבטים את יוסף וכ"ל שזה כוונת הפסוק ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל ועי"ל שהרי יוסף קנה המצרים לעבדים ומה שקנה עבד קנה רבו ועי"ל שעשה כן כי מים גנובים ימתקו לישראל ויצא לעד של מצרים קשה יותר ואין בזה משום גזל שכר עבודתן וגם הרי כהפקעת הלואתן דמותר: **שלא יאמר אותו צדיק.** נראה לי דדייק כן מקרא שאמר דבר נא באזני העם למה לזה דוקא לאמר באזני העם ולא בפרהסיא בפני המצרים שהרי הם שאלו כן מהמצרים אלא להכי דרש שלא יאמר אותו צדיק וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם תה לא הי' רוצה לומר בפני המצרים שלא יבינו מדעתם שלא להחזיר להם הכסף והזהב לכן לוה דבר נא באזני העם לבד ולא בפני המצרים: **אותו צדיק.** כבר האריכו המפרשים דאף אם לא יאמר אותו צדיק ראוי להקב"ה לקיים דבורו ותו קשיא למה מכנה לאברהם בשם אותו צדיק הנ"ל שלא יאמר אברהם ונלפע"ד דאי' בנדרי' דף כ"ד המודר לחבירו קונם שאת נהנה לי אם אתה נותן לבני כור א' של חטים שחכמים אומרים אף זה יכול להתיר את נדרו שלא ע"פ חכם ולומר הרי

פלא

שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם למחר מוציאין אותך מבית האסורים ונותנים לך ממון הרבה ואומר להם בבקשה מכם הוציאוני מיד ואיני מבקש כלום °וישאילום אמר רבי אמי מלמד שהשאילום בעל כרחם. א"ד בעל כרחם דמצרים. וא"ד בעל כרחם דישראל. מ"ד בעל כרחם דמצרים דכתיב °ונות בית תחלק שלל. ומאן דאמר בעל כרחם דישראל משום משוי. °וינצלו את מצרים. אמר רב אמי מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן. ור"ל אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים:

(שמות יב) (תהלים סח) (שמות יב) (פ' ע"ש וכ"מ פרא"ס)

אותו צדיק. לגרסא: כמצודה שאין בה דגן. דרך ציידי עופות לתת דגן תחת מלודות כדי שיבאו עופות ונלכדין וכשאין בה דגן אין עוף פונה אליה כך ריקנו המצרים מכל ממונם. וינצלו כתרגומו ורוקינו: כמצולה שאין בה דגים. כמו מצולת ים כלומר בתוך התהום אין מצויין דגים אלא על שפת הים היכא דאיכא מזון:

אמר הכותב ראוי לספק על מתנה זאת כיון שהציווי היה לתועלת ישראל ואפילו שנאמר כי המתנה היתה נערך אל משה יש להפליא מה צורך לדבר לו בתחנה והלא בודאי יקיים והתשובה בזה כי בתחלת זאת השאלה היתה בתכלית הגנות להיותה דרך עלילה וערמה כמבקש תחבולות לגזול ממון אחרים ומתחיל בדרך שאלה ואחרי בואם לידו הוא מתכן וגוזל ולכן ראוי היה שיהיה בעיני משה רע לדבר דבר כזה והיה לו להתביים מישראל עצמם שהוא יהיה יועץ תחבולות לכך הוצרך הקדוש ברוך הוא להאריך בתחנה למשה ולישראל ואם תאמר עדיין הקושיא במקומה עומדת מה טעם לצווי זה כי גם כשנודה שממון המצרים היה מותר לישראל מהטעם שאמרו חז"ל בפ' חלק הי' ראוי שיצוה הקב"ה בפירוש בלי שום המצאה שהמצריים יתנו להם במתנה גמורה ואם לא יעשו כן יהרוג אותם כאשר הרג בכוריהם והתשובה זאת השאלה כתב הר"ן ז"ל בדרשותיו כי כאשר היתה כוונתו יתברך להפרע מן המצריים מדה כנגד מדה שהיו נטבעים בים לשונם כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו הוצרך לנהוג עמהם בתחבולה שיאמרו דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבח ובזה יחשבו כי כל דברי משה היה בתחבולה ולא באמתת יתברך ובזה חזק לבם לרדוף אחרי ישראל עד הים ושם טבעו בים בקריעת הים לישראל ומניעת המצריים מה שלא היה כן אם בצאתם ממצרים יהיו יודעים שבמתנה גמורה היו לישראל כלי כסף וכלי זהב ושמלות של מצרים כמבואר יותר באורך בדרשות הר"ן ז"ל ועיין שם:

מהרש"א בבקשה מכם שאלו כו'. וכתב בע"י ראוי לספק על מתנה זאת כיון שהציווי היה לתועלת ישראל כו' מה צורך לדבר להם בתחנה עד"ז כו' ע"ש באורך ואין צורך דאין מקום לקושייתו כמבואר בזה שהשיבו ישראל הלואי שנצא בעצמנו וע"כ שהוציאו זה מן המקרא דאל"כ מה צורך לתחנה זה כיון שהיה לתועלתם אלא ע"כ כי' בלא תחנה ובקשה למשה לא היו חשים לצווי זה שהיו חושבין שזה הדבר אינו אלא לתועלתינו ולא לצווי כאמור מצות ואמרו הלואי שנצא בעצמנו ומש"ה הוצרך לבקשה וכדי שלא יאמר אותו צדיק פי' גם מה שהקשה שהיה ראוי שיצוה הקב"ה למצריים שיתנו להם כלי כו' ואם לאו יהרגם כו' ע"ש והאריך שם לתרץ זה בשם הר"ן וכה"ג כתב המזרחי בפרשת בא קושיא זו אין לה עיקר דהא כיון דהש"י הוציא את ישראל באופן שהמצרים יחשבו כי אחרי ג' ימים יחזרו למצרים שע"כ שלחו עמהם אוקטורין ע"כ הוצרכו לשאלה שיחשבו כי בשובם לכאן יחזרו לנו את כל הרכוש כדרך השואל מחברו אבל אם היו שאלו במתנה יאמרו שזהו ודאי יבקשו בשכר עבודתם כדאמרינן פרק חלק ויבינו הדבר המצריים שאין בדעתם לחזור כי איך לא יראו לנפשם כשיהיו לנו של לעבדים כחזר וכגזול מהם הכל כי מה שקנה עבד קנה רבו ועוד איך נשלם להם שכר שהרי יהיו לנו עוד עבדים כשיחזרו והד"ק:

שהשאילום בע"כ כו'. במכילתא א"ל וישאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילים אותם הוא אומר תן לי חפץ והוא אומר טול לך ואחר כיוצא בו ועיין ברא"ם ודברי המכילתא כמ"ד בע"כ של ישראל ומשום משוי. ומ"מ קצת דחוק לדרשו בע"כ מיתורא ונראה דמלת וישאילום בע"ס משמע ליה בע"כ דהאחד המכריח את חבירו לשאול לו את ממונו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה גם דברי המכילתא יש לפרש כן: בע"כ דמצרים. גם שהיה בשאלה כיון דבע"כ שאלו מקרי שלל וכמפורש במכילתא שר"ה שרתה והיו אומרים השאילני כליך האומנת במקום זה והלא מוציא בע"כ ונותן לו:

הרי"ף דבר נא באזני העם וגו'. וצריך לבאר כי אין בקשה למשה מן ועוסר בו. ועוד קשה להו לדרוש שתי בקשות אחת למשה ואחת לישראל ובפסוק לא הוזכר רק בקשה א' וכ"ל שדקדקו חז"ל דהול"ל נא דבר באזני העם. או יאמר דבר באזני העם נא ישאלו איש וגו'. דכיון שלא לשון בקשה הוא למה הזכירו באמצע הענין לזה דרשו שיש שתי בקשות אחת למשה ואחת לישראל ודקדוק דבר הכתוב דבר נא בבקשה ממך דבר כן לישראל ומה שאמר לישראל הוא נא וישאלו בבקשה מהם שישאלו וגו'. ובמלת הלא נא כדרשת לפניה ולאחריה ואלו נאמר נא דבר לא היה נשמע רק בקשה אל משה ואלו נאמר דבר באזני העם נא ישאלו משמע שלא היתה הבקשה רק לישראל לכך כתיב דבר נא באזני העם לדרוש בו בי בקשות וטעם שבקשה לישראל היא משיב קודם לזה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה שהכונה לומר שגרושת פרעה כי כלה הוא עושה לו שאין בית אשר אין שם מת ויחשבו בעצמם כי אמרו כלנו מתים והוא אינו יודע שבמותיהם זכו וכל אחד מהם הוא בכור לאביו ובעצמו כלה שמחמת כלייה שהיו כלם מתים היה שלחם גרש יגרש אתכם בכח גדול ובאותה שעה מי הוא אשר יערב אל לבו לילך ולשאל ממצרים כלי כסף וכלי זהב כי די להם לרחם. ויש לומר היכא דשכיחא היזיקא פן יקומו בבגדים צרות רעהם שבא עליהם מגדם ולזאת הקב"ה דבר להם בבקשה מכם שישאלו איש מאת רעהו וכן כתיב ובני ישראל עשו כדבר משה שבקש מהם בבקשה אע"פ שלא היה כרצונם ע"מ בבקשתו של משה עשו וישאלו איש מאת רעהו וגו'. ולאידך כתיב ובני ישראל עשו כדבר משה שצוה אותם שלא יצאו ממצרים עד בקר וכדי להפליג בדברים למצרים שהיו מגרשים אותם בעוד לילה לאחר שבלאם נפלט בענין השאלה שבעוד שהיו נותנים להם מה ששאלו מהם הבקר אור ותבלם היום יצאו ממצרים כדבר משה. עוד יש לי להרחיב הענין לבאר מה שאחז"ל במכילתא ח"ל ובני ישראל עשו כדבר משה וכי מה אמר להם משה במצרים הרי הוא אומר דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו וכן עשו וישאלו איש מאת רעהו כלי כסף וכלי זהב ושמלות שאין ת"ל ושמלות אלא שחביב השמלות ליוצאי דרכים יותר מכלי כסף וזהב. וי"ל מה שלא ש שאלו וכי מה אמר להם משה שהדבר מובן מאליו ומה הדבר נותר הרי הוא אומר דבר נא באזני העם וגו' ועיק אם שאין ת"ל ושמלות למה לא דקדק כן בפסוק של פרשת שמות ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ודקדקו בפ' זה ועוד דכך ל"ל למה הוזכרו שמלות ודקאמר אין ת"ל ושמלות נראה שיש איזה קושיא בדבר הזה. ונלע"ד שחז"ל דקדקו בפ' ובני ישראל עשו כדבר משה שהרי בשאלה הקב"ה למשה בכנה א"ל ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב ובשבא משה למצרים כתיב ויאמר זקני ישראל והגיד להם את דבר ה' וא"כ בשעת שהשמעם לא היה

עיון יעקב

כלומר המקבלים וכתב שם הר"ן ז"ל בסמוכין על שלמן [illegible] הוציאוני מיד ואיני מבקש כלום. [illegible] משום משוי. [illegible]

היה צריך לומר אלא וישאלו בני ישראל כלי כסף וכלי זהב ועוד הל"ל ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה ומהו כדבר משה לזה תרצו הרי הוא אומר דבר נא באזני העם והיה אפשר לומר לפי שהיה להם לחוש שע"י השאלה ירדפו מצרים אחריהם כמו שהיה אח"כ שנהפך לבבם ואמרו מה זאת עשינו כו' לפיכך צוה עליהם בבקשה והנכון כ"ל שהקב"ה מתחלה גזר ושאלה אשה משכנתה ולא גזר על האנשים שישאלו והטעם כ"ל כפי דברי חז"ל שבזכות הנשים הכשרות זכו לביזת מצרים שנא' אם תשכבון בין שפתים כמאמר חז"ל כנפי יונה נחפה בכסף זו ביזת מצרים ואברותיה בירקרק חרוץ זה ביזת הים ונמצא כווי השאלה ממצרים מתיחסת לנשים ומ"מ אמר הקב"ה למשה בבקשה ממך אמור לישראל בבקשה מכם שגם הם ישאלו איש מאת רעהו כלי כסף וכלי זהב כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם אע"פ שאם שואלות הנשים הוא חוזר לאנשים שמה שקנתה אשה קנה בעלה. אבל מ"מ יש כמה אנשים שעדין לא נשאו נשים ונשתעבדו בעבודה ולא זכו לשלל וביזה ואף על פי שאין זה מתנאי הגאולה כיון שקיימו הנשים ושאלה אשה משכנתה מכל מקום אמר להם בבקשה מכם שישאלו איש מאת רעהו וכו' ועל זה הוא אומר ובני ישראל עשו כדבר משה שהוא מה שדבר משה לאנשים בבקשה ותחנה שישאלו איש מאת רעהו וכן עשו וישאלו איש מאת רעהו ועכשו שאלו מה ת"ל ושמלות דבשלמא אם עשייה זו היתה אותה שצוה הקב"ה ושאלה אשה משכנתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות אתי שפיר שהזכיר בשעת המעשה וישאלו כלי כסף וכלי זהב ושמלות אבל עכשיו שדרשנו שהם מדבר על הנשים דווקא וכאן הוא מדבר באנשים שבאו לשאול מצד בקשה שבקש מהם משה אם כן מה תלמוד לומר ושמלות הרי בבקשה של משה נאמר דבר נא וישאלו איש מאת רעהו כלי כסף וכלי זהב ולא הזכיר שם שמלות ואיך הוא אומר ובני ישראל עשו כדבר משה שאמר להם בבקשה וישאלו כלי כסף וכלי זהב ולא הזכיר ושמלות בבקשתו ולז"א שהאנשים מעצמן שאלו השמלות להיות חביב השמלות על יוצאי דרכים והטעם שהזכיר הקב"ה בנשים ושאלה אשה כלי כסף וכלי זהב ושמלות אפשר ששם נתן טעם לשמלות דכתיב ושמתם על בניכם ועל בנותיכם שהשמלות הם הצריכים לבנים ובנות היוצאים בדרך אבל לאנשים לא שמענו לזה אמר כאן ושמלות משום שהם חביבות על יוצאי דרכים השמלות יותר מכלי כסף וזהב: דכתיב ונות בית תחלק שלל. כ"ל שהביא כתוב זה של ונות בית לפי שאין אפשר לומר וישאילום בע"כ דמצרים שאם לא היה ברצונם למה השאילו וכי תימא שכדי לגרשם מארצם היו משאילים להם בע"כ עדיין קשה שהכתוב אמר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים ואם מצאו חן לא היה בע"כ לז"א דכתיב ונות בית תחלק שלל שאע"פ שהיה בע"כ של האנשים מ"מ ה' נתן חן העם בעיני הנשים:

מו שם שמות ג °**אהיה** אשר אהיה א"ל הקדוש ב"ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות אמר לפניו רבש"ע דיה לצרה בשעתה. אמר ליה הקב"ה לך אמור להם
שם °אהיה שלחני אליכם °ענני ה' ענני אמר רבי אבהו
מ"א יח למה אמר אליהו ענני ב' פעמים. מלמד שאמר אליהו לפני הקב"ה רבונו של עולם ענני שתרד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח. וענני שתסיח דעתם כדי
שם שלא יאמרו מעשה כשפים הם שנאמר °ואתה הסבות את לבם אחורנית:

דיה לצרה בשעתה: שיתאוננו בשעה שתבא עליהם למה תדאיגם עכשיו בבשורה קשה: **שתסיח דעתם.** מלבא בלבם מחמת של רשע להכחישני ולומר ע"י כשפים הבאתי האש הזאת:

מהרש"א **אהיה אשר אהיה אמר הקב"ה וכו'.** משום דכתיב בהאי קרא ג' אמירות ויאמר אלהים אהיה גו' ויאמר כה תאמר גו' ובראשונה כתיב ב' פעמים אהיה ובשניה לא כתיב רק פ"א אהיה וע"כ אמרו כי חסר מן הכתוב בין ב' האמירות תשובת משה דיה לצרה בשעתה ובש"ר א"ל כה תאמר לבני ישראל אהיה גו' לך אני מודיע ע"כ ר"ל שא"ל הקב"ה אתה לא הבנת דברי כי גם אני כוונתי לכך לך אני מודיע אהיה עמכם בצרה אחרת ולהם איני מודיע אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה גו' ואל תזכור להם צרה אחרת והוא מבואר שהבטיח לנו הקב"ה בשם הוי"ה שאנו דבקים בו וישאר לנו הוי"ה בכל השיעבודים ולא יצא לנו הפסד וכליון ח"ו באורך הגלות וק"ל: **שלא יאמרו כו'.** דכן חשב פרעה באותות הראשונים שעשה משה כי כישוף היה כמ"ש במנחות תבן אתה מכניס לעפריים ונייתי שנא' ואתה הסבות את לבם גו' ר"ל ואם לא תסיח עתה דעתם הכני אומר שגם עד עתה בידך היה להטות לבבם אליך ולא עשית כן אלא הסבות לבם מאחריך כמו שעשית לפרעה להקשות לבבו ודו"ק: ****ייראוך עם שמש כו'.** ותחילת ברכותיה מורה ע"ז יוצר אור וכו'. דהיינו בכל יום בהנץ החמה יוצר אור חדש ולהוציא מלבן של עובדי חמה כמ"ש לעיל בשעה שהחמה זורחת כל מלכי מזרח כו' משתחוים לחמה וכן יש לפרש ולפני ירח שיראוך בקריאת שמע של ערבית לפני ירח דהיינו בתחלת הלילה שהלבנה זורחת מתחיל בברכת ק"ש גולל אור מפני חשך כולי להוציא מלבן של עובדי לבנה ורש"י פירש לפני ירח תפלת המנחה כו' ולא מצינו בשום דוכתא שמצותה עם דמדומי חמה ודו"ק: **כל הסומך גאולה כו'.** דמקרא דנפקא לן סומך גאולה לתפלה דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה כו' משמע מיניה דאינו ניזוק באותו יום:

מז שם תהלים יט **מכדי** האי °יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע
כ"ק מעיקרא דבעינן למימר מאי טעמא תקינו רבנן
דמיניה לאחר שמונה עשרה ברכות לימרו מעיקרא. אמר רבי
יליף סומכת יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי הואיל ולא אמרו דוד
גאולה לתפלה אלא לאחר שמונה עשרה פרשיות לפיכך תקינו רבנן
עדיף טפי לאחר שמונה עשרה ברכות. הני תמני סרי תשסרי הוין
לאומרה מעיקרא אשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשתא היא. דאמר
מהרש"א רבי יהודה בריה דר' שמעון בן פזי מאה ושלש פרשיות
אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעי'
תהלים קד שנאמר °יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם
ברכי נפשי את ה' הללויה. הני מאה ושלש. מאה וארבע
הויין אלא שמע מינה אשרי האיש ולמה רגשו חדא
פרשה היא. דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי
יו"ד (יונתן) [יוחנן] °כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה
באשרי

עיון יעקב

לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהי' עמכם בשעבוד מלכיות. נראה דכוונת הקב"ה הי' לפי שראה שנתקשה משה ולא רצה לילך בשליחו' לפי שעדיין לא נשלם זמן השעבוד ולא ידע באיזה זכות יצאו קודם זמנם וכפירש"י בחומש וזה כוונת שאלתו של משה מה שמו מה אומר אליהם כלומר אם במדת הדין עדיין לא נשלם הזמן או במדה"ר וזה השיב הקב"ה שבמדה"ר גואלם קודם זמנם כדאי' בשוחר טוב תילים סי' ע"ב וזה אהי' שלחני אליכם ועוד תירץ אשר אהי' עמכם בשעבוד אחר ואז ישלם הזמן: **אמר לו הקב"ה לך אמור להם אהי' שלחני אליכם.** עיין במהרש"א בשם שמות רבה שכוונת הש"י מתחלה כך הי' ועוד נראה לי דבא לגמור חכמה ומוסר שלא יעמוד אדם על דעתו ולא יבוש מלחזור מדבריו אף שהוא גדול מאד כי צריכין אנו לקבל האמת ממי שאמרו שהרי אף הקב"ה חזר והודה לדברי משה וממנו ילמדו וכן יעשו: **למה אמר אלי' ענני ב' פעמים.** שהרי מי שאמר מודים שני פעמים משתקין אותו דמיחזי כשתי רשויות ועיין לעיל בחידושינו דף ו': **מ"ט תקינו רבנן לאחר י"ח.** עיין במהרש"א ופירש"י. ועוד יש לומר דעיקר קושיית הש"ס מ"ט תקינו רבנן דוקא לאחר י"ח ברכות לימרו אפי' מעיקרא כלומר לא יתקנו רבנן כלל תקנה קבוע רק יאמרו כרצונו בין בתחלה בין בסוף ולהכי לא מקשה לתקנו מעיקרא. ועוד יש לומר דלכך מקש' לימרו מעיקרא ע"ד דאי' בסנהדרין דף מ"ד על פסוק היערוך שועך לא בצר שיקדים אדם תפלה לצרה ויבקש רחמים שיהא הכל מאמצין את כחו ואל יפי' לו צרה מלמעלה ע"ש כפירש"י: **ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים.** אע"ג דאין הקב"ה משמח עצמו במפלתן של רשעים כדאי' בסנהדרין דף ל"ט ע"ב מכל מקום אחרים משיש ועוד יש לומר דדוקא בשעת מפלתן ניחם ה' על הרעה ורחמיו עליהם ואינו שש מכל מקום קודם מעשה הקב"ה שש עליהם וכן כתבתי שם בחידושי ע"ש:

תהלים א **באשרי וסיים בה באשרי. פתח באשרי דכתיב ˇאשרי**
שם ב **האיש וסיים באשרי דכתיב °אשרי כל חוסי בו:**

וסיים באשרי. אלמא חדא היא דאשרי כל חוסי בו סיומא דלמה רגשו הוא:

תוספות כל פרשה שהיתה חביבה על דוד. וא"ת ומאי כל פרשה והא לא אשכחן שום פרשה אחרת שמתחלת באשרי ומסיימת באשרי אלא היא. י"ל דלאו דוקא פתח באשרי וסיים באשרי אלא חתימה מעין פתיחה כמו תהלה לדוד שפתח בתהלה וסיים בתהלה תהלת ה' ידבר פי וכן הרבה פרשיות שמתחילות בהללויה ומסיימות בהללויה:

מהרש"א הני תמני סרי תשסרי הויין כו'. יש לדקדק במאי טעמא לומר דתשסרי הויין כיון דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא כדקאמר ליה בפשיטות גם בכל ספר תהלים שלנו תשסרי הויין ואשרי האיש ולמה רגשו תרתי פרשיות הן. וי"ל למאי דאמרי' בפ' ת"ה דהוסיפו על י"ח ברכות ברכת המינין וה"ל י"ט ברכות דאז נוכל לומר גם בספר תהלים שיהיה יהיו לרצון אחר תשסרי פרשיות ואשרי האיש ולמה רגשו גוים שני פרשיות הן דה"ל פרשת למה רגשו גוים גו' שהוסיפו כנגד ברכת המינים והמקשה דהכא סלקא דעתיה דמעיקרא נמי ב' פרשיות היו ומשני דאינו כן אלא דמעיקרא קודם שהוסיפו ברכת המינים הוו חדא פרשה ודו"ק: **במפלתן של רשעים כו'.** מכאן קשה למה שכתבו האחרונים בשם המדרש שאין אומרים הלל ביום אחרון של פסח משום של[illegible] וקב"ה מעשי ידי טבעו בים ואתם אומרים שירה והרי הכא אמרו בהיפך דלא אמר דוד הלל עד שראה במפלתן של רשעים גם בפ"ב דערכין אמרינן טעם אחר דלכך אין אומרים הלל ביום אחרון דפסח משום דאין חלוקין בקרבנותיהן ודו"ק: **פתח באשרי כו'.** דמס"ע אית לן לאימור דהכי שני פרשיות חדא הן ולא על שאר פרשיות דמסברא כיון דהכי ב' פרשיות דסמיכי להדדי חדא פותחת באשרי והא מסיימת באשרי ודאי דחדא הואי מעיקרא ומשום שהיתה חביבה כו' דכן מלינו בתהלה ובהללויה כמ"ש התוספות אלא דנתחלקה זו אחר שהוסיפו ברכת המינין כמ"ש לעיל ודו"ק:

הרי"ף מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי' וכו'. וקשה כיון דמשמע הכי והכי ומה זו שאלה שאלו לימרו מעיקרא ומה גם ה' שפתי תפתח דלא שייך בסוף ולהכי שנקינן יהיו לרצון בסוף ונראה לע"ד כיון דכתיב יענך ה' אחר יהיו לרצון ולהכי בעי לימריה ברישא כמו שכתוב בספר תהלים יהיו לרצון קודם תפלת יענך. אבל עדיין קשה כיון שתירץ אשרי ולמה רגשו חדא היא מה הביא ראיה גם מדברי יהודה בן פזי עצמו כי הוא הראשון שאמר שי"ל יהיו לרצון אחר התפלה והוא הרי"מר שלא אמר דוד שירה על מפלתן של רשעים עד אחר ק"ג פרשיות ומורי ז"ל תירץ שלפי שיש לתרץ בקושיות שהקשו תשסרי הוו שאע"פ שיהיו אשרי ולמה רגשו גוים נחשבים לב' מ"מ התירוץ עולה יפה שהטעם שקבעוהו אחר התפלה ולא קודם התפלה לפי שדוד אמרו אחר י"ח מזמורים שאע"פ שהם י"ט מ"מ אחר י"ח הוא ולא קודם התפלה אבל מגד אחר יש לנו להכריח תירוץ זה דאשרי ולמה רגשו חדא היא לפי שר' יהודה בא להגדיל שבח מפלתן של רשעים שלא אמר הללויה עד אחר ק"ג פרשיות ואם הם שתי פרשיות היה לו להגדיל יותר הענין ולומר שלא אמר הללויה עד אחר ק"ד פרשיות ועוד כ"ל די"ל דכשם שכאמר יהיו לרצון אחר י"ח מזמורים כך תקנו לומר אחר י"ח ברכות וכך בהא דק"ג פרשיות שאמר דוד י"ל שלא אמר הללויה עד אחר ק"ג דהיינו במזמור ק"ד אבל מ"מ יקשה שם קושיא אחרת עם מה שאמרו ז"ל חמשה פעמים אמר דוד ברכי נפשי ולא אמר הללויה עד שראה מפלתן של רשעים וכו' וכיון שבמזמור ק"ד כתיב שירה על יום המיתה א"כ לר' יהודה היה לו חדוש זה להודיענו שגם במזמור ק"ד שאמר דוד ברכי נפשי שהוא שירה על יום המיתה מ"מ לא אמר הללויה עד שראה מפלתן של רשעים וכך היה לו לומר ק"ד פרשיות אמר דוד דהיינו גם בפרשה של ק"ד שאמר ברכי נפשי והיא שירה על יום המיתה מ"מ לא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שהוא בסוף המזמור של ק"ד ובשלמא אם במזמור ק"ד לא אמר שירה אלא זאת של יתמו חטאים ניחא לומר ק"ג פרשיות אמר דוד שבכללם אמר שירה ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים הכתוב במזמור ק"ד כתוב שירה של ברכי נפשי והיה להשמיענו גדולה מזאת שבכל ק"ד מזמורים אף ע"פ שאמר שירה לא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים אלא ודאי שאשרי ולמה רגשו חדא פרשה הן ויפה אומר ק"ג פרשיות שבכללם של מאה ושלש פרשיות לא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שכאמר וכולי וכמאלה שנכח קושיא זו הוכרחנו לומר שאשרי ולמה רגשו חדא פרשה היא ולפי תירוצנו הראשון הוא תירוץ מודק אבל תירצנו תירוץ אחר שאשרי ולמה רגשו חדא פרשה היא לדברי רבי יהודה בן פזי במימרא האחרת של מאה ושלש פרשיות כנזכר:

הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דרבי מאיר והוו קא מצערי ליה טובא הוה קא בעי ר"מ רחמי עלייהו כי היכי דלימותו אמרה ליה ברוריה דביתהו מאי דעתיך משום דכתיב יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם אלא בעי רחמי עלייהו דלהדרי בתשובה ורשעים עוד אינם בעא רחמי עלייהו והדרי בתשובה אמר לה ההוא צדוקי לברוריה כתיב
ישעיה נד ***רני עקרה לא ילדה משום דלא ילדה רני אמרה ליה שטיא שפיל לסיפיה דקרא כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה' אלא מאי לא ילדה רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו:**

בריוני. פריצים: **חטאים כתיב.** קרי ביה (חוטאים) חטאים שיכלה יצר הרע: **שפיל.** השפל עיניך לסוף המקרא כל דבר שהוא בסוף קרוי שפולו של דבר:

מהרש"א חטאים כתיב. דחטאים משמע כמו שם דבר של חטאים רבים ואמרה ליה ברוריה מי כתיב חוטאים דלא משמע אלא שם התואר חטאים כתיב דמשמע כמו שם דבר של חטא עפי ה"ל לבקש רחמים עליהם שיחיו וחטאים שלהם יתמו ויש לעיין בזה דודאי באדם המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה כיחא דאף ע"ג דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים הרי אמרו בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו והרוצה לטהר מסייעין לו וזה המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה הרי זה בכלל הרוצה לטהר כו' אבל לבקש רחמים על חברו להחזירו בתשובה קשה מה יועיל בקשתו הא אמרינן הכל בידי שמים כו' ושלמו ומתפללין והחזירנו בתשובה שלימה כו' ל"ק כ"כ כיון שהוא כולל את עצמו ויש ליישב וק"ל: **משום דלא ילדה רני כו'.** והא דלא קאמר רני עקרה משום דעקרה רני דליכא דעקרה עבר משמע וכיחא ליה משום דהוית עקרה מעיקרא בגלות והשתא איכה עקרה בגאולה רני וכן לא ילדה ודאי עבר משמע אלא דמיתורא דכפל עקרה ולא ילדה משמע ליה עקרה דכבר ולא ילדה גם השתא דכה"ג דריש שרי עקרה אין לה ולד מיתורא דאין לה בית ולד וק"ל:

הרי"ף בעי ר"מ רחמי עלייהו כי היכי דלימותו כו'. וקשה דהא כתיב גם ענוש לצדיק לא טוב. גם יקשה להבין דעתה של ברוריה והרי כמה קללות קלל דוד לשונאיו ינועו ויבהלו וכו' יהיו בניו יתומים ואשתו אלמנה

עיון יעקב

כי היכי דלימותו. פי' שיתפללו על רשעים שלא יאריך הקב"ה להם אפו: **כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם.** כי אע"פ שדור הולך ודור בא ויבאו רשעים אחרים אלא יתפלל שכל מי שיהיה רשע שיחזור בתשובה: **משום דלא ילדה רני.** כי על עקרה לא קשה מידי דלכך רני כדאי' במדרש מפני מה היו אמותינו עקרות לפי שהקב"ה מתאוה לתפלתן אבל מדקאמר לא ילדה משמע שלא ילדה כלל ולא הי' מהני תפלתן א"כ שפיר מקשה למה רני וק"ל:

אלמנה ועיין רו"ל קרי כמה כתובים שכתוב בהם חטאים שבהכרח הוא לשון חוטאים כמו מחתות החטאים האלה וכתיב בדרך חטאים לא עמד ולא כתיב בתו חוטאים. וע"ק סוגא שפירש"י מסייע ליה לר"מ וע"ק היכי אמר קרי ביה חוטאים ואנן לא קרינן אלא חטאים ומצאתי בספר חכמת שלמה ח"ל נכתב בגדו כ"ל טעות אלא קרי ביה חטאים וכך כ"ל פי' חטאים היינו כמו חוטאים אלא קרי חטאים בדרך מפעיל ודוק. ואכי לאיתי ולא אנין ועוד נכאר מ"ש שפיל לסיפא דקרא ורשעים עוד אינם דאדרבה מהתם משמע דחטאים הוא כמו חוטאים דהא סמיך ליה ורשעים דהיינו חוטאים ונלע"ד דמעולם לא עלה על דעת רבי מאיר לקללם דהא כתיב גם ענוש לצדיק לא טוב ואם נמי שמורידין ולא מעלין אמרו דמורידין בידי אדם אבל בידי שמים לאו אורח ארעא להענישם כמו שכתבו בתוס' לעיל א"כ כ"ש אדם פריץ אלא ביאור הענין הוא כמו שאמרו במס' גיטין שלא ליה בני אדם העומדים עלי לצערני ובידי למסרם למלכות מהו שלא ליה דום לה' והתחולל לו השכם עליהם לב"ה והקב"ה יפילם חללים לפניך ופי' מתוך זכות התורה יפילם חללים לפניך והכא נמי כ"ל לדייק דלא אמר הוה בעי רחמי עלייהו דלימותו ומהו ז"ש כי היכי דלימותו לכך אכי אומר דהוה בעי רחמי לפני ה' שירחם עליו כי היכי שמתוך תפלה זו שירחם הקב"ה עליו ממילא ימותו אבל לא היה מתפלל שימותו וע"ז אמרה ברוריה שהתפלה היא לרויה לחיות על שיחזרו בתשובה שהרי אמר דוד יתמו חטאים ואע"פ שיש לדרוש על החוטאים מ"מ כיון דנמלא חוטאים ליכא למימר ורידי אחריכא ונמלא חטאים וי"ל חוטאים וי"ל חטאים לריכין אנן לדרוש נמלא חטאים שיש בו גם כן יתמו חוטאים דכיון שיתמו החטאים בתשובה הרי גם החוטאים יתמו כי אותו אדם החוטא אינו אדם זה דכקטן שנולד דמי ולא היתה כונתו של דוד לקלל החוטאים אלא סמיך אקרא שאמר יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה' יתמו חטאים והכי קאמרי יערב עליו על הקב"ה שיח תפלתי כשאני מתפלל ואז יהיה לרצון שיחזרו הרשעים בתשובה לפי שאז אנכי אשמח עם הקב"ה שישמח ה' במעשיו כשחוזרים בתשובה וגם אנכי אשמח בזמן שיתמו חטאים דהיינו שחוזרים בתשובה יתמו חטאים מיד החוטאים כי בזה אין עוד חוטאים ורשעים עוד אינם אותם שהיו בתחלה כי אלו הם אחרים מתוך תשובה והשתא א"ש פרש"י שפירש קרי ביה חוטאים שיכלה יצה"ר שהכוונה לומר שאע"פ שפי' חטאים הוא מלבסן חוטאים ככל הנהו קראי שהבאתי למעלה מ"מ כיון שלא כתב בפירוש חוטאים שאין במשמעו על החטאים וכתב בהאי ליסנא דחטאים שיש במשמעו ליסנא דחוטאים וגם ליסנא דחטאים יש לנו לדרוש שתיכן שמתוך שיתמו החטאים קרי ליה חוטאים שיתמו האנשים החוטאים הרשעים עוד אינם דהיינו שיחזרו בתשובה: אמר ליה התוא מינא וכו'. קשה אין טפש אותו המין ולא ידע שעל שלא ילדה רשעים הוא אומר וי"ל שכיון שדרשת ברוריה למעלה מזה יתמו חטאים שהוא לתחזירם בתשובה לכן אמר לא כתיב רני עקרה ובודאי שעל שהם רשעים הוא אומר רני עקרה על שלא ילדה רשעים ולכך הקשה משום דלא ילדה רשעים רני והרי גם שיהיו רשעים יש רנה כיון שיש תקוה בחזרם בתשובה ולכן השיבתו היא שפיל לסיפא דקרא דקאמר כי רבים בני שוממה מבני בעולה הרי שהיו לה בנים ומה שאמר. רני הוא על שלא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו דהיינו רשעים העומדים ברשעם ולא חזרו בתשובה:

גמ' שם תהלים ג **אמר** ליה ההוא צדוקי לר' אבהו כתיב °מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב °(מזמור) לדוד שם נז [מכתם] בברחו מפני שאול במערה הי מעשה הוה ברישא מכדי מעשה דשאול הוה ברישא ליכתוב ברישא אמר ליה אתון דלא דרשיתון סמוכים קשיא לכו אנן דדרשינן סמוכים לא קשיא לן. דאמר ר' יוחנן סמוכים מן התורה מנין שנאמר °סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר שם קיא למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג שאם

יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו אלא הוה. הכי נמי הוה:

סמוכים וגו'. בדברי תורה כתיב אחרי נאמנים כל פקודיו. סמוכים סמיכה כל פקודיו. עשויים באמת וישר לצורך ולא לדבר רק: כלום יש עבד שמורד ברבו. ויבא להכחיש את דברי הנביא: אמור לו כלום יש בן וכו'. והא חזינא הכא דהוה: הכא נמי הוה. סופיה להיות ע"כ:

מהרש"א סמוכים מן התורה מנין. דלעיל מיניה כתיב נאמנים כל פקודיו ואמר אל תהרהר אחריהם מכח סמיכות הפרשיות כמינהזה כי אם תדקדק היטב אחריהם לעולם הם עשויים ומסודרים באמת וביושר: למה נסמכה פרשת אבשלום לפר' גוג כו'. וא"ת היא גופה תקשה דה"ל להקדים מעשה שאול ברישא דפרש' גוג ומגוג דמעשה שאול הוה ברישא בעוה"ז ומעשה דגוג יהיה לעתיד וי"ל דודאי מעשה דגוג שהוא נוגע לכלל ישראל ולגאולתן ראוי להקדים לכל התפלות דספר תהלים ולכך הקדים בפ' ראשונה דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה הוא וק"ל:

הרי"ף הי מעשה הוה ברישא מכדי מעשה וכו'. תימא דאמאי לא אקשי ליה נמי הי מעשה הוי ברישא בשלות שאול ויסמוך את הבית להמיתו. או בברחו מפני שאול. ליכתוב ברישא. וכן מכדי בברחו מפני שאול קדים לביאת נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע. ליכתביה ברישא וליכא כאן סמוכים וכן יש כמה מזמורים שהם מאוחרים וכתבו קודם ואין להם סדר מוקדי' ומאוחר ושמא י"ל דהכי תרתי דבריחה דוד קא דייק דליכתוב ברישא כיון דתרווייהו בענין בריחה איירי. ונראה לומר בדקדוק כתיב מזמור בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב מזמור בברחו מפני שאול דהאי ליסנא דכתיב וכתיב הוא כדרמי קראי אהדדי ולכך י"ל דרמי הני תרי קראי דכתיב הכא מזמר בברחו מפני בנו דמשמע שהיה מזמור על שלא היה בורח מפני אדם זר אלא מפני בנו כי בודאי בנו ירחם עליו ובמקום אחר מלינו שהיה מזמור בברחו מפני שאול שהיה נכרי לו דמשמע שנוח לו לברוח מפני זר ולא מפני בנו ונמלאו דבריו של דוד סותרים זה לזה לכך בא לתרץ עם קושיא אחר שיש בענין דהי מעשה הוה ברישא ותרלנו דסמכו לומר שכשם שיש בן מורד באביו כך יש עבד מורד ברבו ועל נחינם א היה מזמר דוד בברחו מפני בנו אף על פי שקשה מאד הוא להיות נפשע מיד אוהביו מכל מקום היה מזמר על שנתאמת לו בזה מלחמת גוג שמורד ברבו כי מתוך מלחמת גוג יראה ה' נפלאותיו ויושיע את ישראל עמו ומגדיל ישועות משיחו:

אמר רבי יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב °פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה כנגד מי אמר שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בה' עולמות ואמר שירה דר במעי אמו ואמר שירה שנאמר °ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ובמזלות ואמר שירה שנאמר °ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברכו ה' כל צבאיו וגו'. ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה. שנאמר °ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו מאי כל גמוליו אמר ר' אבהו שעשה

(שם משלי לא; עקידה שער ג; תהלים קג; שם; שם; עיקרים מ"ב פי"ל)

עיון יעקב

הי מעשה הוה ברישא. עיין בהרי"ף שהקשה עוד כמה קושיות בתהלי' שנכתבו בו שלא כסדר ולפי התירוץ שתירץ מכח סמוכים יש לתרץ הכל וכן משמע בילקוט תהלי' סי' ג' ע"ש ולי נראה דעיקר כוונת המין היה להחזיק המינות שלו שאינו מאמין באמונת הצדיק והבטחתם ואי' שם במדרש מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום מזמור קינה מיבעי ליה ואי' שמחה לצדיקים כשהקב"ה עושה בהם מדה"ד שמנקה אותם מעונותיהם ע"ש והמין הי' כופר בכל זה אלא דביקש להוכיח שדוד לא אמר מזמורי' בשעת מעשה בשעה שברח לפניו אלא אח"כ בשעה שניצל מכולם אמר מזמורים כאלו על שניצל מהם וכמה דקיים פתח כדאמרינן לית אדם מספר אונקיא דידיה אלא בשעת הרווחה על כן הי' רוצה להוכיח כל זה מדלא כתיבא כסדר המעשה שנעשה להכי הוצרך להשיב לו מכח סמיכות: **לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בה' עולמות.** ואפשר דמרמז כל זה בתיבת בחכמה דהיינו אות ב' על כמני אמו ואות ח' על שתי כוכבים ומזלות וכ' על כל גמוליו ומ' על מפלת רשעים וה' על המות לכן תסדר אותם כסדר הזה אף שמזמורים אינם על הסדר. ולהכי תני האי מימרא כאן כיון דמיירי לעיל מיניה במזמורי תהלים שלא נאמרו על הסדר: **וכל קרבי את שם קדשו.** אתי לאפוקי מבלעם הרשע שאמר מי שהוא קדוש ילין בדבר הזה כדאי' בנדה דף ל' לכן שיבח להקב"ה שנשניל שחיבב אותנו מלין על אוסני' עשה אף שהוא קדוש זה וכל קרבי את שם קדשו:

שעשה לה דדים במקום בינה טעמא מאי אמר רב
יהודה כדי שלא יסתכל בערוה. רבי מתנה אמר כדי
שלא יינק ממקום הטנופת ראה במפלתן של רשעים
פס קד ואמר שירה שנאמר °יתמו חטאים מן הארץ ורשעים
עוד אינם ברכי נפשי את ה׳ הללויה נסתכל ביום המיתה
פס ואמר שירה שנאמר °ברכי נפשי את ה׳ ה׳ אלהי גדלת
מאוד הוד והדר לבשת. מאי משמע דעל יום המיתה
נאמר אמר (רבא) [רבה] בר רב שילא מסיפא דעניינא
פס דכתיב °תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון ואל
עפרם ישובון. רב שימי בר עוקבא ואמרי לה מר
עוקבא הוה שכיח קמיה דר׳ שמעון בן פזי והוה מסדר
פס קג אגדתא קמיה דרבי יהושע בן לוי א״ל מ״ד °ברכו
נפשי את ה׳ וכל קרבי את שם קדשו. א״ל בא וראה
שלא כמדת הקב״ה מדת ב״ו ב״ו צר צורה על
הכותל ואינו יכול להטיל בו רוח ונשמה קרבים ובני
מעים. והקב״ה אינו כן צר צורה בתוך צורה ומטיל בה
ש״א ב רוח ונשמה קרבים ובני מעים והיינו דאמרה חנה °אין
קדוש כה׳ כי אין בלתך ואין צור כאלהינו. מאי אין
צור כאלהינו אין צייר כאלהינו מאי כי אין בלתך אמר
רב יהודה בר מנסיא אל תקרי כי אין בלתך אלא אין
לבלותך. שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם. בשר
ודם מעשה ידיו מבלין אותו והקב״ה מבלה מעשיו אמר
ליה אנא הכי קא אמינא לך הני ה׳ ברכי נפשי כנגד
מי אמרן דוד לא אמרן אלא כנגד הקב״ה וכנגד נשמה
מה הקדוש ברוך הוא מלא כל העולם אף נשמה מלאה
כל הגוף. מה הקב״ה רואה ואינו נראה אף נשמה רואה
ואינה נראית. מה הקב״ה זן את כל העולם כולו אף
נשמה זנה את כל הגוף מה הקב״ה טהור אף נשמה
טהורה מה הקב״ה יושב בחדרי חדרים אף נשמה
יושבת בחדרי חדרים. יבא מי שיש בו חמשה דברים
הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו:

אמר שירה. כנגד כלם אמר שירה לכשסרחה רוח הקדש עליו: וכל קרבי. על שם קרבי אמו שדר בתוכן: מאי משמע. דעל יום המיתה נאמר: בא וראה וכו׳. הוא סבור דהכי בעי מאי שנא קרבים דנקט: חמשה ברכי נפשי. לעיל חשיב להו. ע״כ:

אמר הכותב במדרש תהלים כתיב מאמר זה בסגנון אחר וז״ל ברכי נפשי את ה׳ ה׳ פעמים כתיב כאן ברכי נפשי כנגד ה׳ חומשי תורה ואלו הן ברכי נפשי וכו׳ יעויין במדרש תלים וראוי להשגיח בקצת הבדלים שיש בסדור זה המאמר ובתוספות ובחסרון בין שני המקומות האלה. לתשובה בשגרת רבי יוחנן שכאן התחיל דבריו באמרו מ״ד פיה פתחה בחכמה ובמדרש הזכיר שגרת רבי יוחנן על פירוש ברכי נפשי בלבד. ומה נורך לאבר עמו פיה פתחה בחכמה כי מה ענין זה לכאן ועוד מי הכריחו לסוציא מפשוטו פסוק פיה פתחה שבונת כל אותה פרשה בדרך משל בספור שבחי אשה טובה. והנמשל הוא בספור שבחי בעל חומר זך ונקי משועבד לעבודת הנפש. עוד חלוק ב׳ בדברי רבי יוחנן עצמו בסדור המחשה שירות יש חלוק ביניהם. עוד יש הבדל בין שני המקומות כי במדרש תלים הזכיר שגרת ריב״ל ולא שאלת רב שימי בר עוקבא ובכאן בהפך. וראוי להבין ד׳ שגרות אשר בשני המאמרים על ברכי נפשי. הני מהם לרבי יוחנן במדרש ובזאת המסכתא. שני שגרת ריב״ל. הדי דברי רב שימי. עוד ראוי להעיר בני המקומות בדברי ר׳ יוחנן למה לא הזכיר ענין מופלא אשר בגי פסוקים אחרונים ממזמור ראשון המזכירים ענין שלשה עולמות עולם המלאכים עולם הגלגלים עולם השפל וראוי שתקשה ג״כ על דברי ריב״ל ורב שימי מדוע לא הזכיר אחד מהם זאת החלוקה השני בא לתקן כל ההערות האלה בדרך הפשט: הטעם שרבי יוחנן התחיל מאמרו בכאן על פסוק פיה פתחה בחכמה הוא להודיענו חלוק אמוניי ובאות בפיי מלת חכמה כי בודאי יש הבדל גדול בין חכמת שלמה לחכמת דוד אביו כי חכמת שלמה היתה בידיעת טבעי הנמצאות כמו שהעיד הפסוק ויחכם מכל האדם וגו׳ וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון עד וכולי ובידיעה זאת הגדיל שנאו בספר דברי הימים ואמר ויגדל שלמה מכל מלכי הארץ לעושר ולחכמה ובחכמה זו היה יותר חכם מדוד אביו. עוד יש חכמה עליונה שהוא להשגיח בפעולות הש״ית ונפלאותיו וביחוד בחדוש העולם יש מאין ולהודות ולהתפלל לפניו תמיד. ובחכמה זו היה דוד גדול המעלה משלמה וזה מבואר גם בהודאת בעל דין כי שלמה עצמו אמר בספר קהלת הגדלתי והוספתי חכמה וכו׳ וזה נאמר על חכמתו בעניני העולם ואמר כי ברוב חכמה רוב כעס וכו׳ ואם אמר כך שגת החכמה באמרו וראיתי אני שיש יתרון לחכמה וגו׳ סמוך לו חזר להשכיל אותה ואמר ולמה חכמתי אני אז יותר ודברתי בלבי שגם זה הבל. עוד יש לנו עד נאמן בחתימת ספר זה באמרו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור ויראתו ושמירת מצותיו הם עיקרי חכמה עליונה יתירה וזאת היתה חכמת דוד להיות דבוק בהש״י לילה ויומם והגדיל לעשות בהראותו מעלת התשובה לפתוח דלתותיה לכל חוטא זאת היתה כוונת רבי יוחנן בהתחלת ויסוד פי׳ מזמור ברכי נפשי על פסוק פיה פתחה בחכמה להודיע למעיין שלא יטעה בפירוש פסוק זה ויחשוב המשך המשל על אשת חיל ויסר ומכניע כחותיו לעיין בחכמת הטבע וכיוצא בה שזאת היתה חכמת שלמה אלא שאמתת פסוק זה הוא על חכמת דוד אביו העולה היא למעלה מכל שאר החכמות ולזה אמר מאמר שולל כנגד מי אמר שלמה וכו׳ לא אמרו אלא כנגד דוד אביו וכוונתו להגדיל מעלת החכמה הנזכרת בפסוק זה ויסכים עם סוף הפסוק ותורת חסד על לשונה שהיא תורתינו האלהית שניתנה אלינו בחסד וברחמים כמו שהעולם כולו נברא בחסד שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה וגם הכריחו לומר כן סוף פסוק שלמעלה ממנו באמרו ותשחק ליום אחרון ובסוף שמות רבה פירשו פסוק זה על החכמים החסידים שרואין סמוך למיתתן מתן שכרן מעשה ברבי אבהו שהיה מסתלק מן העולם וכו׳ איתתי התורה משחקת למי שהוא עמל בה ליום אחרון הוי ותשחק ליום אחרון וסמוך לזה מעשה בתלמיד אחד של רבי שמעון בן יוחאי שיצא חוצה לארץ וכו׳ ועוד מעשה בר״ש בן חלפתא וכו׳ ובכל אחד מהני מעשיות דברים נאותים לכוונתינו יעדנו במקומם ומחלוקת רב שימי עם רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי הוא בפירוש וכל קרבי פירושו האמיתי לשון פנימיות ותוכיות כמו נאם פשע לרשע בקרב לבי ורבים כאלו נמשך מזה דקדוק נכון במלת כל קרבי שאם הכוונה בו על קרבים ממש מה נורך לומר כל די כשיאמר וקרבי את שם קדשו אמנם מלת כל הוא הערה לחלוק כנגד שגרת רבי יוחנן שפירש כל אחד מהה׳ שירות בזמן מיוחד רצונו שאינם רומזות על ה׳ חמדי תי׳ הנעשים כלם בזמן אחד רק לתשובה על דר במעי אמו ואני על זמן שיניקה וכן כל אחד מהן ואם כן לא יצדק בהן מלת כל ולתקן זה בא רב שימי ופי׳ כל חמשתן על ה׳ פלאות נמצאות בעת אחד וכולן נכנסים תחת סוג כולל כלן ונחלקו למינים וענין הסוג הזה היא ידיעת מציאותו יתברך בשגת ידיעת מציאת נפשנו כמו שאמר איוב ומבשרי אחזה אלוה. והכוונה בזה כי להיות ידיעת מהותו יתברך דבר נעלם שאפילו המלאכים שואלים איה מקום כבודו ר״ל מדרגת כבודו ובלשון קצר אמר המליץ הרי יופיה תכלית מה שנדע בך שלא נדעך ואולם נדע שיותך נמצא הנה הגיע אלינו גבול אמצעי לידיעת מציאותו והוא ידיעת נפשינו כי גם היא נעלמת ממנו. וזו הספת נחלק לתשובה לב׳ מינים כוללים הה׳ שירות שבהן נפשנו מהללות לפניו ית׳ ולז״א יבא מי שיש בו ה׳ דברים. הללו וישבח למי שיש בו ה׳ דברים.

שעין

עיון יעקב

במקום בינה. ואפשר דלמד כן מרמז תיבת כל שהוא גמטריא נ״ן רמז לנו״ן שערי בינה: נסתכל ביום המיתה ואמר שירה. ועי׳ ד״ז במדרש תנא טוב מאד זה המות כי גרוכים עד יום במיתתן שלא נהגים מזיו השכינה ועטרותיהן בראשם להכי שייך לזה התמזור הוד והדר לבשת כדאי׳ בברכות רבה פ׳ נ׳ שנסתעף הקב״ה בשלמה לבינה ושבהיק זיו העולם ועד סופו: מאי כי אין בלתך. הא דמהפך ומפרש תחלה על אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו ואח״כ על אין בלתך יש לומר דפי׳ אין בלתך יש לפרש שאותו נעשה דבר אבל עכשיו דדרש אין צייר כאלהינו קשה אף אם יהי׳ צייר כמותו נ״כ ליכא רבותא כיון שהכל מאתו יתברך להכי דרש. אין בלתך אין לבלותך ועיין בחידושי יד: מעשה ידיו מבלין אותו. ע״י יגיעת המלאכה מעשה ידיו תם כחו עד שכלה ואבד מה שאין שייך כלל אצל הקב״ה ועיין בחדושי דמגלה דף י״ד ע״א: אף נשמה יושבת בחדרי חדרים. ופ״מ נוסעת כחה בכל האברים כן הקב״ה אף שהוא שוכן בשמי מעלה מ״מ משגיח בעולם השפל תן מגלי כעס. עד קמי ראש:

המין הא' נפשים המגיעים אלינו ממעלתו ית' מבלי שיגיע אלינו מהם תועלת מורגש ומזה המין הוא התואר האחד מלא העולם והתואר הה' יושב בחדרי חדרים. המין הב' נפשים שמגיע אלינו מכל אחד מהם תועלת מורגש חה המין הוא התאר הב' רואה ואינו נראה. והג' זן את העולם ומאין תבא לנו זאת הידיעה אם לא מידיעת נפשנו באופן זה. דבר מפורסם וידוע לכל אדם כי הוא מורכב מגוף ונפש והגוף הוא בעל מרחקים נראה לכל אבל הנפש אינה דבר רמוז שנוכל לומר עליה זאת היא הנפש ועכ"ז יש לנו ה' ראיות נפלאות כלם בעת אחד יעידון ויגידון כלם כאחד מציאת הנפש בהכרח. הא' בראותינו כי עוג מלך הבשן שמת הרי הוא פגר מובס דומה לכלי ריקן שאין בו דבר שימלאנו וכאשר היה חי היה הגוף מלא על ידי כח הפיוני אע"פ שלא נודע מקומו איה ר"ל איננה נראית בחוש ומן ההכרח אנלנו להודות על מציאת הנפש הזאת וכן הקב"ה לא ידענו מהותו אבל יתחייב לנו מציאותו ית' כיון שהוא סבה ראשונה ממלאת את כל העולם. ובמדרש אמר ביאור זה יותר באמרו מה הקב"ה סובל עולמו אף הנפש סובלת את הגוף ותחת זה המין התאר הה' והוא מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף הנפש וכו'. וזה המדר הוא הלב וכן כתב הר"א בפירוש פסוק דברתי אני עם לבי בעבור היות הלב משכן הרוח והוא הנברא בגוף תחלה כי הוא דמות מלך והמות שר צבא היה הלב כנוי לחכמה ולשכל ולנועם ולמחשבות הבינה בעבור היותו המרכבה הראשונה לנשמת אדם העליונה ע"כ וכן הקב"ה אע"פ שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו הכין כסא כבוד מקום מנוחתו כמאמר הנביא השמים כסאי. ועוד אמר כסא כבוד מרום מראשון ועוד פסוקים אחרים כאלה אשר יראה מהם יש מקום נסתר מכונה לכסא כבודו ית' והוא כמו חדרי חדרים ובלשון חז"ל מכונה בלשון פרגוד ופי' בערוך וילון ודברה תורה כלשון בני אדם. וסמך אל התאר הא' עוד תואר שני ושלישי להיות שניהם מהמין השני שמגיע אלינו מהם תועלת מורגש וזה רמז דוד באמרו ואל תשכחי כל גמוליו וגם אלה ב' ראיות מוכרחות על חיוב מציאותו יתברך ומציאת הנפש. עוד הזכיר ראיה אחרת מכרחת מציאותו והיא מה הקב"ה טהור וכו' לרמוז בטול דעת נפסד ואפשר להמשך ממ"ש מה הקב"ה זן את העולם אף הנשמה זנה וכו' ואולי יחשוב הטועה שכל מזון הוא ע"י דברים גשמיים והקב"ה מסולק מכל גשמיות וכן הנפש אין בעצמה גשם שיזון את הגוף וזה נרמז באמרו שהקב"ה טהור והנשמה וכו'. הרי לנו ה' ראיות נפלאות כלן בעת אחד והמחייבות מציאותו ית' ומציאת הנפש ובמדרש תהלים בפי' מזמור זה כתב ענין נאות ומקיים כוונה זאת וז"ל. ברכי נפשי את ה' מה הנפש הזאת אין אדם יודע אי זהו מקומה ובאיזה מקום היא נתונה כך הקב"ה אין שום בריה יודעת איזהו מקומו שאפילו חיות הקדש שהם טוענות כסא הכבוד אינם יודעות איזהו מקומו ובאיזה מקום הוא נתון ומה הם אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו. מעשה באדם אחד שאמר לרבן גמליאל באיזה מקום הוא נתון. א"ל איני יודע א"ל וזו היא תפלתכם וחכמתכם שאתם מתפללין לפניו בכל יום ואין אתם יודעין איזהו מקומו. א"ל שאלת דבר שהוא רחוק ממנו מהלך חמש מאות שנה הריני שואל ממך דבר שהוא נתון אצלך ביום ובלילה ואמור לי באי זה מקום הוא נתון א"ל ומי הוא זה. אמר לו זה הנפש שנתונה אצלך אמור לי באי זה מקום היא נתונה אמר לו איני יודע. א"ל תיפח רוחיה דההוא גברא מה זאת שנתונה אצלך אין אתה יודע מקומה ואתה אומר לי דבר שהוא רחוק ממני מהלך ה' מאות שנה אמר לו אם כן יפה הם עושים שמשתחוים למעשה ידיהם שהם מביטין בו בכל שעה א"ל מעשה ידיכם אתם רואין אותם והם אינם רואין אתכם והקב"ה רואה למעשה ידיו ומעשה ידיו אינן רואין אותו שנאמר כי לא יראני האדם וחי. תדע לך שכן יחזקאל כשראה דמותו נשמטה נפשו ממנו הה"ד ואראה ואפול על פני ע"כ. נראה מכאן כי ידיעת מציאותו יתברך הגיע אלינו באמצעות ידיעת מציאת הנפש אשר בקרבנו ואל זה רמז איוב באומרו ומבשרי אחזה אלוה. וזה פי' אמתי בפסוק ההוא ולא בדרך הגלה כמו שיראה מהמשך הפסוקים הסמוכים אליו והם במענה י"ע למה תרדפוני כמו אל ומבשרי לא תשבעו מי יתן איפוא ויכתבון מלי. ואני ידעתי גואלי חי ואחר עורי נקפו זאת אשר אני אחזה לי וגו' ראיתי פירושים שונים בפסוקים האלה וזהו מה שלקטתי מהם בדרך פשט איוב היה מתלונן על חביריו שהיו טוענים כנגדו שהיה רשע באמונותיו ובפרט אחר שהתחיל לדבר עמהם ויקלל את יומו ואומרים עליו שלא היה יודע דרך הש"י כמו שאמר בלדד במענה עליון לזה אך אלה משכנות עול וזה מקום לא ידע אל. להשיב להם אמר למה תרדפוני וכו' ואם אתם אומרים שיש בטענותי כפירה ומי יתן איפוא ויכתבון מלי ויהיו קיימים לעד למען יראה כל חכם לב הבא אחרינו איך צדקו כלם ואם לא ימצא ביניכו אדם מוכיח אני ידעתי כי מי שהוא חי וקיים לעד וגם הוא ראשון ואחרון על כל שוכני עפר אשר יקום לעולם הוא גואלי ויוציא משפטי לאור וגם הוא פי' הרלב"ג שלהשיב כנגד מאמר בלדד וזה מקום לא ידע אל אמר שאין כן שאמת לי לעולם היה דרכו לידע האל ואיך הוא גואלו ובסוף הפסוק כתב שתי פירושים עיין שם ואחר עורי נקפו זאת נראה לי שהיה משבח את עצמו ואמר כי גם היום אחר שמצאוהו צרות רבות ובפרט שמוצאים רעים נקפו עורו ר"ל שכדתו כל עורו גם אחר כל זה זאת הידיעה היתה תקועה בלבו עד שמבשרו יחזה אלוה ור"ל שאע"פ שלא נשאר עליו אלא הבשר לבדו בזה היה רואה אלוה לומר שלא היה כח ביסורין למנוע ממנו ידיעת מציאותו יתברך והנכון מה שכתבתי שהיה מודיע שמידיעת בשרו ונפשו היה משיג חזיון ידיעת מציאת האלוה אשר אני אחזה לי כפי כונה זאת או כפי פי' המפרשים שהוא היה מכיר בעצמו שהיה צדיק הפך דברי חביריו וסוף דבר הוא פי' מתיישב היות זאת כוונת רב שיני שמידיעת מציאת נפשנו יתחדשו לנו ה' ראיות נפלאות כלם בעת אחד וכלם הם דברים פנימיים ואל זה רמז דוד באומרו וכל קרבי שהכוונה בו כל ה' דברים פנימיים נפלאים בנפשו וכן בהקב"ה ולז"א ה' ברכי נפשי:

מהרש"א פיה פתחה בחכמה וכו'. שכל אותה הפרשה מאשת חיל כי ימצא וגומר איירי בתורה אבל האי קרא דמסיים ביה ותורת חסד על לשונה ע"כ כינוי לשונה אינו מתפרש על התורה רק אמלתא אחריתא ולזה אמר מאי דכתיב פיה פתחה וגו' במאי איירי וקאמר דאמרו שלמה כנגד דוד שאמר שירה ברוח הקדש שסרתה עליו על ר"ה אומר פיה פתחה וגו' כפי' רש"י או דקאי פיה פתחה וגו' אנפש שאומרה השירה והיינו ותורת חסד על לשונה של ר"ה או הנפש שאומרה השירה סדר בה' עולמות בחסדו יתברך ב"ה והם ה' זמנים משתנים שגם נפשו של אדם משתנה בקלת לפי הזמנים והיינו ותורת חסד וגו' שמספר חסדי ה' משתנים בה' זמנים שזכר האחד דר במעי אמו וכו' וכל קרבי וגומר עיין פי' רש"י ועוד י"ל קרבי של דוד מונם כדאמרינן פרק המפלת דבמעי אמו פיו סתום ועיבורו פתוח כו' וא"כ שירה שאומר מקרבים מתוך עיבורו שהוא פתוח במקום פיו. הב' יצא לאויר וכו' ואמר שירה וכו' באותה שעה גופה שיצא לאויר עולם א"א לומר שנסתכל כו' ואמר שירה דאין לקטן כל כך דעת אבל דוד אמרו בגדלותו על אותה שעה שיצא לאויר עולם על שנסתכל אז שנכנס תחת כוכבים ומזלות דמזל יום ושעה גורם כמו שהאריך התלמוד ס"פ כ"ד דשבת מאן דאתייליד בחד בשבא כו' עיין שם מכל מקום גם הם מברכים ה' כמ"ש ברכו ה' כל צבאיו וגו' שהם צבא השמים וממשלתו יתברך עליהם לשנות מזלותיהם ועל זאת ברכי נפשי את ה' השלישי ינק משדי אמו כו' שנאמר ואל תשכחי כל גמוליו כו' האי קרא מקוני דהאי קרא דמייתי ברכו ה' כל צבאיו וגו' כתיב אלא דתלמודא מסדר אותן כפי סדר הזמנים דיוצא לאויר הוא קודם היניקה וכן לקמן ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת וגו' הוא מקוניה דהאי קרא דמייתי לעיל מניה יתמו חטאים מן וגו' אלא דלפי סדר הזמן ראה במפלתן של רשעים הוא קודם יום המיתה ודריש מכל גמוליו שבכל ימי גמוליו ויניקתו החסד אלוה שעש' בבן אדם דדים במקו' בינה דהיינו כנגד הלב שבו הבינה ואפשר דנקט האי לישנא בינה ברמז ע"פ מ"ש במסכת נדה ויבן ה' אלהים את הצלע שנתן הקב"ה בינה באשה יותר מבאיש. הד' ראה במפלתן של רשעים ואמר כו' גם הוא מחסד אלוה כדאמרינן מיתה לרשעים הנאה להם והנאה לעולם. הה' נסתכל ביום המיתה ואמר שירה כו' לכאורה דתקשי הכא כדפריך לעיל ואמר שירה קינה מבעי ליה על המיתה וי"ל דסמך אסיפא דקרא תשלח רוחך יבראון דהיינו בתחה"מ ועל זה אמר שירה על יום המיתה שבחסד אלוה שיהיה לצדיקים תקוה במותם שישובו ויחיו לקבל שכר מצות שעשו בעה"ז ודו"ק: **להטיל בו רוח ונשמה כו'.** גם שאמרו פ' ד' מיתות רבא ברא גברא ור"ח מיברו להו עגלא תלתא ואכלי ליה והיינו בשמותיו של הקב"ה כפי' רש"י שם מ"מ נשמה לא היו יכולין להטיל בית כדאמרינן התם שלא היה לגברא זה כח הדיבור שהוא כח הנשמה

שבאדם

שבאדם כדכתיב לנפש חיה ומתרגם לרוח ממללא וז"ש ברכי נפשי שהיא הנשמה שבה מובדל מנפש בהמה וגם כל קרבי ברכו שם קדשו שבראם מה שאין ב"ו הצר צורה יכול ליוצרם וק"ל: ואין צייר כו'. בכמה ונקראות בתורה באמרה לשון צור אהקב"ה כגון הצור תמים גומר צור ילדך תשי גומר שפירושו מלשון חוזק ותוקף אבל בהאי קרא ואין צור כאלהינו דמשמע שיש צור אחר אלא שאין כאלהינו אינו נראה לפרש מלשון חוזק ותוקף אלא דצור הוא מלשון צורה דודאי יש ב"ו שיכול לצייר על הכותל אבל אין זה כאלהינו שהוא צר צורה בתוך צורה וקאמר נמי מאי אין בלתך דלפי משמעות אין קדוש כה' כי אין בלתך בקדושה היא יתורא דקרא דאין קדוש כה' נמי הכי משמע ולכך דרשו אין בלתך כו' והוא טעם לאין קדוש כה' המורה גם כן על הקיום לעולם כמ"ש פרק חלק קדוש יאמר לו מה קדוש לעולם אף כו' ע"ש וקל להבין: הני ה' ברכי נפשי כו'. כבר ידוע בספרי המחקר כי האדם נקרא עולם קטן בכל עניניו והיינו גופו של אדם וקאמר בהא דהנשמה שבגוף והיא רוחנית כנגד הקב"ה בדמיון הא' דמה הקב"ה מלא כל העולם כמ"ש מכה"כ אף הנשמה מלאה כל הגוף שהוא כנגד עולם וז"ש ברכו ה' מלאכיו גו' ברכו ה' כל צבאיו גו' ברכו ה' כל מעשיו גו' שהם כלל ג' עולמות ומקיים בכל מקומות ממשלתו דהיינו בכלל כל שלשה עולמות ברכי נפשי את ה' דהיינו שהיא מלאה וממלאה כמו בכל הגוף שהוא עולם קטן. השני מה הקב"ה רואה כו' וזה שאמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי גו' דהיינו שהנשמה היא בקרב אדם ורואה ואינה נראית דהקרביים הם בסתר כדלעיל שהם צורה בתוך צורה כו'. השלישי מה הקב"ה זן כו' זה שאמר ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי גומל ומקיים בית המשביע בטוב עדיך גו'. הד' מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה דהיינו בתחלת בריאתה כמ"ש אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא כו' וז"ש יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם בנשמתן הטהורה שנתנה בהם כי טמאוה אבל נפשי שאני מחזיר לו טהורה תברך את ה'. הה' מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים כו' ז"ש הוד והדר לבשת גו' עוטה אור כשלמה נוטה שמים גו' שהן חדרי חדריו ברכי נפשי שהיא הנשמה שהיא יושבת כן באדם בחדרי חדרים ודו"ק:

הרי"ף ואמר שירה דר במעי אמו וכו' וקשה לפרש"י א"כ כך הול"ל וכל קרביה דקאי על קרבי אמו. ועי"ק מה שאמר לא אמרו אלא כנגד דוד וכו' והרי כתוב זה בפ' אשת חיל שהוא באלפא ביתא ונדרשים לכמה פנים ועוד קשה למה זה דרש הפסוק המאוחר דבתחלה נסתכל בכוכבים ואח"כ נסתכל בדדי אמו וכן נבאר מה שירה אמר על הכוכבים והמזלות ועוד שכבר נאמר מזמור השמים מספרים כבוד אל וגם מזמור על השמינית כי אראה שמיך ירח וכוכבים וכן קשה מה שאמר ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה וכו' נסתכל ביום המיתה ואמר שירה והמקראות מוחלפים והיה לו לסדר כסדרן וצ"ל שהוקשה לר' יוחנן מאי פתחא שהיה לו לומר פיה דברה חכמה ועוד. הול"ל ועל לשונה תורת חסד כמו שאמר פיה ואח"כ בחכמה ועוד מאי על לשונה דהול"ל בלשונה לכך אמר שעיקר פסוק זה לא אמרו שלמה אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמות ואמר שירה כששרתה עליו רוח הקודש על סדר במעי אמו שידוע הוא שהולד במעי אמו פיו סתום וטיבורו פתוח ועל כן זה אמר השירה כשיצא לאויר ונפתח פיו הסתום ונסתם הטיבור הפתוח ועל דבר זה פיה פתחה בשירה ועל כוכבים ומזלות שיש לאדם הצדיק תוספות מעלה עליהם כדכתיב ברכו ה' מלאכיו ודרשוהו חז"ל בתחתונים שהם עושי רצונו ית' והקדימו נעשה לנשמע דהיינו עושי דברו לשמוע ומצד זה יש להם קדימה על צבא השמים כוכבים ומזלות שכתוב לאחר ברכו ה' כל מלאכיו ועל זה פתח לומר שירה ברכי נפשי את ה' שנתן לו קדימת מעלה עליהם ומהיכן השיגו מעלה זו ישראל מצד הבינה שהתבוננו לדעת את כבוד ה' והבינה מי גרם לה היא על שינקו מהדדי' שניתנו במקום בינה אצל הלב ועל הדבר הזה ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו רמז לומר כל גמוליו לפי שיש ב' טעמים בזה הא' כדי שלא יינק ממקום הטינופת וגם שלא יסתכל במקום ערוה ועל כלם אמר שירה וזהו כל גמוליו מהשני טעמים הוא גמול טוב ומצד זה שהיניקה היא במקום בינה השיגו מעלת קדימתה על צבא השמים דכתיב ברכו ה' מלאכיו אלו ישראל ואח"כ ברכו ה' צבאיו ולכך באו בכתובים כסדר שזה ואל תשכחי כל גמוליו ואח"כ ברכו ה' מלאכיו וכו' ונרמזו השני הדברים כאן בפסוק ותורת חסד על לשונה שהוא חסד שגמלו ביניקה ממקום בינה וגם על לשונו של אדם שי תהלל לשונו יותר ממלאכי מרום: ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה. אפשר שאע"פ שהוא מאוחר בכתוב מ"מ עיקר מפלתן אינה בעה"ז אלא אחר המות כי בעה"ז יפרחו כמו עשב ותחזק לומר שירה על יום המיתה של צדיקים וזש"ה ה' אלהי גדלת מאד כלומר הן אמת כי במפלתן של רשעים מתגדל הקב"ה כמש"ה על פסוק והתגדלתי והתקדשתי מכל מקום במתן שכרן של צדיקים לאחר מיתה גדלת מאד כי במיתת הרשעים תסתיר פניך יבהלון ולצדיקים תוסף רוחם נשמה שיגוען כי נתוסף לצדיקים רוח יתירה קדישא נשמת מיתתן ועל התוספות הזה שעתיד להשיג ביום המיתה אמר שירה ברכי נפשי את ה' כי גדלת מאד במתן שכר ותוספות רוח קדושה לצדיקים ודוד פתח תחלה ביום המיתה שהוא גדלת מאד שכר ושפע יתירה לצדיקים: מאי דכתיב ברכי נפשי את ה' וכו'. נראה דהוקשה לו דכיון דהזכיר קילוס הנשמה הקדושה מה ענין להזכיר עוד וכל קרבי שהם דברים חומריי' ולא עוד אלא שבקרביים הזכיר שם קדשו מה שלא אמר בנפש הקדושה לזה דרש שהנפש מקלסת להקב"ה על שברא לאדם קרבים ובני מעים עם היותו קדוש ומי ששוא קדוש יסתכל ויתעסק בבריאת קרבים ובני מעים שהם דברים חומריים ואכליים והיינו דכתיב בתרה וכו' דהל"ל אין קדוש ואין צור כמו אלהינו אלא הכוונה לומר אע"פ שהקב"ה קדוש אעפ"כ אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו שהוא ברא בזה ממקום קדוש וגם ברא קרביים ובני מעיים עם היותם דברים בזויים ושפלים לגבי קדושתו יתברך. ועכשיו הקשה מאי כי אין בלתך דהוה סלקא דעתיה דקאי למה שכתב אין קדוש לומר שאע"פ שהמלאכים נקראו קדושים וכן ישראל מ"מ אין קדוש כה' לפי שאין מי מקודשים שיהיה קדוש בלתך ואם נקראו קדושים הוא מצד שהקב"ה קדוש מקדשם אבל קדושתו ית' אינה תלויה באחר כי קדוש הוא בעצמו מצד עצמו וכן דרשו פסוק זה בספר הזוהר אבל כפי דרשה זו שבא הכתוב לומר אין קדוש כה' שעם עוצם קדושתו יפנה אל דברים שפלים א"כ יקשה מאי כי אין בלתך ואם בא לומר שהוא קדוש וצייר ואין בלתו הול"ל אין קדוש כה' ואין בלתך ואין צור. מאי כי אין בלתך דמשמע שהוא נתינת טעם ועוד קשה דהול"ל אין קדוש ואין צור כי אין בלתך לנ"א אל תקרי כי אין בלתך אלא כי אין לבלותך וכו' ושמא תאמר שצורה של האדם היא יותר חזקה מצורה של הקב"ה ולכך הצורה מבלה לבני אדם לזה אמר אין צייר כאלהינו שבן אדם אינו יכול להטיל בצורה שעושה קרבים ובני מעים אף על פי שהם דברים אכליים וחומריים וכל שכן רוח ונשמה שאינו יכול להטיל כיון שהוא דבר רוחני אבל הקב"ה מטיל רוח ונשמה בצורתו אשר יצר וגם מטיל בו קרבים ובני מעים ואע"פ שהוא קדוש יפנה לבריאת האדם השפל והשתא ניחא שפי' בתחלה אין צור כאלהינו ואח"כ פי' מאי כי אין בלתך וע"ל שהם דרשו אין קדוש ואין צייר כאלהינו שעם היותו קדוש צר הקרבים מה שאין האדם החומרי יכול לצייר וגם יצר הקב"ה הנשמה הטהורה ועל זה אמר אין בלתך בקדושה ובציור ומכל מקום קשה מאי כי אין בלתך למה לא אמרו בסוף לזה אמר שרמז לומר שאע"פ שנפשים כלה אין כאלהינו מ"מ מצד הקדושה אין לבלותך שגם בנשמה הקדושה מעשיו של הקב"ה אין מבלה אותו ומצד זה יגדל השבח לפי שאין קדוש כמוהו שאין מעשה ידיו הקדושים מבלים אותו אבל בענין הציור אפשר לפעמים שהצייר מבלה הצורה שצייר אבל בענין הנשמה הקדושה אין קדוש כה':

אמר רב המנונא מאי דכתיב °מי כהחכם ומי יודע פשר דבר מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים בין חזקיה לישעיה חזקיה אמר ליתי ישעיה גבאי נא (קהלת ח)

עיון יעקב

שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים. ואף דגם בבני אדם מצינו פשרנין שיכולין לפשר דבר בין איש ובין רעהו היינו דוקא בכל הדינים שאחד הוא כדין ואחד שלא כדין משא"כ כאן שניהם צדיקים כי כל א' הדין עמו ויש לו ראי' מפסוק אע"ג דבאמת מלך קודם לנביא דהא אפי' מלך קודם לכ"ג וכ"ג קודם לנביא כדאי' בהוריות דף י"ג ע"א מכ"מ שמלך קודם לנביא מ"מ י"ל כשהמלך צריך לנביא כמו שהוצרך המלך יהורם לאלישע צריך לילך אצלו וכה"ג אי' במדרש רבה פ' בראשית פ' ס' אמר פנחס הוא צריך לי ואני אלך אצלו וזה הי' ג"כ פלפול בין ישעיה לחזקי' דחזקי' היה אומר שעליו ראיה המלוה דהוכח תוכיח הי' לילך אצלו ולהוכיח אותו על שלא נשאתי אשה דהכי אשכחן באלי' וכו' וישעי' ס"ל שהוא צריך לשאול אמאי לא. עביד שפיר שלא נושא אשה והי' לילך אצלו:

נבאי דהכי אשכחן באליהו דאזיל לגבי אחאב שנאמר
מלכים א יח °וילך אליהו להראות אל אחאב. ישעיה אמר ליתי
חזקיה גבאי דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזיל
לגבי אלישע. מה עשה הקב"ה הביא יסורין על חזקיה
ישעיה לח ואמר לו לישעיה לך ובקר את החולה. שנאמר °בימים
ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ
הנביא ויאמר כה אמר ה' צבאות צו לביתך כי מת
אתה ולא תחיה וגו' מאי כי מת אתה ולא תחיה מת
אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא אמר ליה
מאי כולי האי. אמר ליה משום דלא עסקת בפריה
ורביה. א"ל משום דחזאי לי ברוח הקדש דנפקי מנאי
בנין דלא מעלי אמר ליה בהדי כבשי דרחמנא למה לך
מאי דמפקדת אבעי לך למעבד ומאי דניחא קמיה
קודשא בריך הוא לעביד. אמר ליה השתא הב לי
ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מנאי
בנין דמעלי אמר ליה כבר נגזרה עליך גזרה אמר ליה
בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא
אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע
עצמו מן הרחמים. אתמר נמי רבי יוחנן ורבי (אליעזר)
[אלעזר] דאמרי תרוייהו אפילו חרב חדה מונחת על
צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר
איוב ג °הן יקטלני לו איחל לסוף יהב ליה ברתיה נפק מיניה
מנשה ורבשקה. יומא חדא רכבינהו אכתפיה
לאמטויינהו לבי מדרשא. אמר חד מינייהו חזי רישא
דאבא למטוי ביה. גלדאני וחד אמר חזי רישא דאבא
לקרוביה עליה קרבנא לעבודת כוכבים ומזלות חבטינהו
ישעיה לב בארעא מנשה חיה ורבשקה מת. קרי אנפשיה °וכלי
ס ע"ב כליו רעים. *אמר רב (נחמן) [חנן] אפילו בעל החלומות
אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן
קהלת ה הרחמים שנאמר °כי ברוב חלומות והבלים ודברים
ישעיה לח הרבה את האלהים ירא מיד °ויסב חזקיהו פניו אל
הקיר ויתפלל אל ה' מאי קיר א"ר שמעון בן לקיש
ירמיה ד מקירות לבו שנאמר °מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו'
רבי לוי אמר על עסקי הקיר אמר לפניו רבונו של עולם
ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה החיית
את בנה אבי אבא שחפה את ההיכל כלו בכסף וזהב

ישעיה לח עאכ"ו °זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב
שלם והטוב בעיניך עשיתי מאי והטוב בעיניך עשיתי
אמר רב יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה רבי לוי
אמר שגנז ספר רפואות:

דאשכחן דאזיל אליהו לגבי אחאב. דכתיב וילך אליהו להראות אל אחאב: יהורם אזיל לגבי אלישע. כשהלכו על מואב הוא ויהושפט [מ"ב ג] ומתוך שלא היו הולכים זה אלא זה לא היה מוכיחו על שלא נשא אשה: כבשי דרחמנא. סתרים דקב"ה כמו רישא בכבשא בהטמנת האפר: נגזרה גזרה. שמות: מקובלני מבית אבי אבא. דוד שראה את המלאך וחרבו שלופה בידו בסוף ספר שמואל [ש"ב כ"ד] לא מנע עצמו מן הרחמים: אבי אבא שחפה את היכל. שלמה: שגנז ספר רפואות. כדי שיבקשו רחמים:

כתוב בזוהר [פ' ויחי ד' רכ"ח] ר"י פתח ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל הא אוקימנא דלא יצלי בר נש אלא סמוך לכותלא. ולא יהא חלין ביניה לכותלא ומ"ם בכלהו דלצי ללותא דלא כתיב בהו ויסב אל הקיר דהא די ליה דיימא ויתפלל דהא מאן דללי כיון דעתיה כדקא יאות דהא כתיב במשה ויתפלל משה ויצעק משה ולא כתיב ויסב פניו. הכא בחזקיה מ"ט אמר ויסב אלא רזא דמילתא תנינן חזקיהו בההוא זימנא לא הוה נסיב ולא הוו ליה בנין כד ויבא אליו ישעיה כו' כי מת אתה ולא תחיה כמו שכתוב בגמרא לעיל. כדין כתיב ויסב פניו אל הקיר אוליפנא דשוי רעיותי וכיון אנפוי למסב אתתא בגין דתשרי עליה שכינתא רזא דקיר דמאן דלית ליה בנין לא שריא שכינתא עלויה כלל מכאן אוליפנא מאן דאית ביה חובא ובעי למבעי רחמי עליה יסיין אנפוי ורעיותי לאתקנא גרמיה מההוא חובא ולבתר יצלי לצלותא כד"א נחפשה דרכינו בקדמיתא ולבתר ונשובה אוף הכא כיון דחזקיה ידע מגו"י ויסב פניו אל הקיר שוי אנפוי לאתקנא לגבי שכינתא אמר דהב בנין דשכינתא כל נוקבא דעלמא קיימין בסטרהא מאן דאית ליה נוקבא שריא איהי לגביה מאן דלית ליה נוקבא לא שריא לגביה ועל דא אתקן גרמיה ושוי עליה לאתנסבא ולבתר ויתפלל. קיר דא הוא אדון כל הארץ ודא היא שכינתא כד"א הנה ארון הברית אדון כל וגומר והאריך בסתרי קבלה:

אמר הכותב ראוי ללמד זכות על מלך ועל נביא וכל שכן בהיות כל אחד מהם שלם בצדקו אין להאמין על שום אחד מהם כי לאהבת הכבוד מדומה היו מקפידים זה על זה אלא הנביא היה חושש לכבוד נבואתו והמלך לכבוד עטרת מלכותו ומז"ל דברו בענין דין זה אם נשיא שמחל על כבודו כבודו מחול או לאו וגם ברב שמחל על כבודו ואם כן דבונה

עיון יעקב

הביא יסורין על חזקי'. ולא עשה להיפך להביא יסורין על ישעי' כדי שילך חזקי' אצל ישעי' יש לומר כיון שחזקי' חטא שביטל מפרי' ורבי' ולא נשא אשה ולא שאל בעלת הנביא ואין יסורים בלא עון ועוד דבזאת כבוד המלך השוב עפ"י: **לך ובקר את החולה.** אף שהי' תוך ג' ימים הראשונים שהרי ביום הג' עמד מ"מ כיון שנתחזק עליו החולי כדכתיב חלה חזקי' למות לא חיוב לבקרו אף תוך ג' ימים כמו שכתבנו בחידושינו בנדרים דף מ' ע"ש: **מת אתה בעה"ז ולא תחי' לעה"ב.** הנה לכאורה אפשר לומר באמת הש"י לא צוה לישעי' רק לאמר לו שילו על ביתו כי מת אתה אך ישעי' דן בעצמו לאיזה ענין צוה לו הש"י כן לפי מה דאי' במדרש רבה פ' תולדות פ' ס"ה חזקי' אידם חולה שיתרפא ומקודם לזה כל החולים מתו וא"כ כיון שחלה חזקי' בודאי ימות בו ולמה הולרך לומר לו כי מת אתה אלא כוונת הש"י הי' שיבשר לו שגם בעה"ב ימות לכן אמר לו כן אבל באמת חזקי' הבין דבודאי הש"י שלא לו לבשר כן אע"ג דדיה לצרה בשעתה ואין זה דרך ביקור חולים לאמר לו שימות וכ"ש שלא יחיי לעה"ב אלא ודאי שהקב"ה החמיר עליו הענין מאד מאד שע"י כ ישוב בתשובה ותפלה כי הקב"ה חפץ בתפלתן של צדיקים ותשוב מעליו אפו להכי אפיק זקאמר ליה כלה נבואתך ולא כי מעתה יתחדש עמידת חולי ואתה לא ידעת מוכח שכלה נבואתך ועיין בחידושינו בב"מ דף פ"ז דשם קאמר אלישע חידש עמידת חולי: **משום דלא עסקת בפרי' ורביה.** ומי שאין לו אשה ואין לו בנים הם כמנודים לשמים וכפרשו' במלכות בית דוד לא נכון למעט זרעם: **ונפקי מינאי בנין דמעלי.** ומ"מ לא יוכחם בשביל זה מה שראה הנביא ברוח הקדש שנפקא מיניה בנין דלא מעלי כי גם מבנין דלא מעלי יצא מהם לדיק לבסוף כאשר באמת נולד ממנו המלך יאשיהו: **כלה נבואתך וצא.** אפשר דלמד הש"ס כן דאמר לו כלה נבואתך לפי כשבישר לו אח"כ שיתרפא מחוליו ביקש ממנו אות מה שאין דרך לשאול אות מנביא המוחזק כו' אלא ודאי דלכך שאל ממנו אות לפי שלא החזיק אותו עוד לנביא כיון דלא ידע שע"י תפלה יתבטל הגזירה גם לא ידע שהחולה יתרפא מכאן ולהלן ולע"ג דאיכא מ"ד דגזר דין דיחיד אינו נקרע מ"מ מלך שאני דכלבור דמי והא דקאמר לו ולא יש לומר לפי שהרגיש ג"כ שחטא קלת במה שלא הלך אל הנביא לשאול מאתו אי יפה עשה שמבטל מפ"ו ובשביל כן שלח הש"י עליו יסורין כדי שיהא מוכרח ישעי' לבא אליו לבקר לכך א"ל לא מאתי דדלמ' לא באו היסורין עלי רק שתבא אלי לבקר החולי לכך לא מאתי ואולי יסיר החולי ממני: **הן יקטלני לו איחל.** עיין למהרש"א ובאמת לק"מ דהבא אזיל לשיטה למה דמסיק בסוטה שאיוב עבד מאהבה מכח דכתיב עד אגוע לא אסיר תומתי גם הא' קרא קרינן בל"ו ע"ש ודוק: **חבטינהו בארעא.** ולא רלה להמיתם ממש שהרי מלך היה ומי ימחה בידו כי קשה הי' לפניו שפיכות דמים יצא בעל הכרם ויבלה את קולו וחשש אולי יצא מהם דבר טוב כאשר באמת יצא מנשה יאשיהו המלך רק כאשר נתרשלו ידיו שמע כן מבניו ורלה שהם רעים השליך אותם מכתיפיו ומה דניחא קמי הקב"ה ליעבד: **אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם.** אתי לאשמעינן אפי' שניהם יחד היינו שבעל החלומות אמר לו כן וגם חרב חדה מונח על לוארו אפ"ה אל ימנע עצמו מן הרחמים: **שסמך גאולה לתפלה.** כמו שכתבו התוס' לעיל שהי' עושה כותיקין לקרות עם הנץ החמה אף שאמר מלכים דרכם ליזון עד שלש שעות עיין בחידושינו בפסחים דף ג"ו:

בכונה רצויה היתה קפידתם. ומלבד זה כי אין ראוי לנביא שיזלזל בכבודו ללכת אל בית המלך להוכיחו על דבר מה אם לא נצטוה על כך במאמר פרטי מפי הש"י. בעבור זה רצה הקב"ה להטיל פשרה ביניהם. ומזאת הפשרה נלמד כי קפידת הנביא היתה היותר צודקת ולכן היתה פשרת הקב"ה להוצאת שמלך והפסדו כי חלה הוא ונפל למשכב ודי לו זה הצער. והנביא לא נצטער כלל רק הלך לבקר את החולה שהיתה מעלה אצלו לעשות זאת המצוה בכבוד ע"כ:

מהרש"א ומי יודע פשר גומר. יש קצת רמז לזה בהאי קרא דמסיים ביה חכמת אדם תאיר פניו היינו ישעיה שהיה חכם ונביא ועוז פניו ישנא הוא חזקיהו המלך דעוז היינו מלכות דכתיב ויתן עוז למלכו ופניו ישנא בחליו שעי"ז בא ישעיה אליו וקאמר דחזקיהו אמר ליתי ישעיהו גבאי כו' וישעיהו אמר כו' יש לזה רמז בקרא בספר מלכים דקודם שחלה חזקיהו במעשה דסנחריב כתיב וישלח את אליקים גומר אל ישעיה גומר ויאמר להם ישעיה כה תאמרון אל אדוניכם וכו' וישלח ישעיה בן אמוץ אל חזקיהו גומר דמשמע מזה שלא הלכו זה אצל זה אלא שכל אחד מהם הודיע לחברו ע"י שלוחים ושוב אח"כ שחלה חזקיהו למות כתיב ויבא אליו ישעיהו גומר דהיינו לבקרו דאי להודיע שימות כמ"ש לו כה אמר ה' צו לביתך כי מת גו' היה יכול להודיעו כן ע"י שליח כמו שעשה בתחלה: **א"ל משום דלא עסקת בפ"ו בו'.** הכי מוכחי קראי דלא נשא אשה עד אחר שחלה למות דהא מנשה בנו הגדול שמלך תחתיו לא היה לו רק י"ב שנים כשמלך וא"כ נולד בתוך ט"ו שנים שהוסיף לו הקב"ה אחר שחלה ויש לדקדק מה השיב לו דאכתי תקשי מאי כולי האי וכי משום דלא עסק במצות פ"ו ולא תחיה לעה"ב וי"ל ע"פ מ"ש פרק י"כ דוד כאומר בו שכיבה לפי שהניח בן כמותו יואב שלא הניח בן כמותו כאומר בו מיתה וז"ש לו ולא תחיה לעה"ב כיון שלא תניח בן כלל שיהיה כמותך וע"ז השיב לו שפיר משום דכפקי מנאי בנין דלא מעלי וגם אם אכשיב אתתא כיון דלא הוה לי בנין כמותי לא אלא מכלל ולא תחיה לעה"ב דכאומר בו מיתה: **כבר נגזרה כו'.** פרש"י שתמות עכ"ל פי' לפי' שתמות מחולי זה וא"א לך ליסא אשה לזכות לבנים אבל אין לפרש דכבר נגזרה עליך גזירה שיהיו לך בנין דלא מעלי ואין אני רוצה לתת לך בתי דהא קאמר דגרמא זכותא דידי ודידך כו' גם ממאי דמייתי עלה הא דאפילו חרב חדה מונחת כו' משמע דאגזרות מיתה קאי כפרש"י ודו"ק: **אל ימנע כו'.** וק"ק דהיאך יליף ליה מהאי קרא הא לוא בו' א' כתיב ואמרינן פרק כשם דמשמע הכי ומשמע הכי והתם לגבי דאיוב עובד מאהבה היה יליף ליה מקרא אחריכא דכתיב עד אגוע לא אסיר תומתי ממני אבל הכא לא שייך לאתויי מהאי קרא ודו"ק: **אפילו בעל החלומות כו'.** ע"פ מ"ש פ' הרואה רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב החלומות שוא ידברו ל"ק כאן ע"י מלאך וכאן ע"י שד וז"ש הכא בהאי קרא גם כי רוב חלומות ע"י שד והמה הבלים הרבה כי שוא ידברו והרי אם יאמר לך למחר אתה מת אין ראוי להאמין לו. מ"מ את האלהים ירא לחוש למיעוט שמא חלום אמיתי הוא שע"י אל ימנע עצמו מן הרחמים וק"ל: **מאי קיר ארשב"ל כו'.** כבר מפורש לעיל כפשטי' דילפינן מיניה שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר ואפשר לומר דילא להם זה הדרש דכיון דדין כל התפלות כן הוא. לא ה"ל לאשמועינן כן בחזקיהו דהוה בעי רחמי עפי משום גזירת מיתה אי לאו להך דרשא אקירות לבו דהיינו בכל לבו דהוה בעי לאפושי ברחמי על גזירת מיתה ומ"ד כמי על עסקי קיר כדי להזכיר ג"כ זכות אבות שחפה היכל כו' לבטל הגזירה וק"ל: **והטוב בעיניך עשיתי כו'.** יש לפרש בזה שהוא דבר הנלמד מעניינו דלעיל מיניה כתיב גאולתו של חזקיהו דכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך גו' ובתר הכי כתיב בימים ההם חלה חזקיהו גו' ויתפלל אל ה' גו' דהיינו שסמך גאולתו לתפלתו כמו שאמר סומכין גאולת מצרים לתפלה ומיהו ק"ק במאמר ומאי דבעי לאמר והטוב בעיניך גו' לסמוך גאולה לתפלה והלא כל העולם עושין כן כמ"ש התוספות לעיל גבי רב ברונא. וי"ל דה"כ הכא. י"ל כמ"ש התוספות לעיל שהיה עושה כותיקין שהיו קורין ק"ש קודם הנץ החמה ותפלה מיד לאחר הנץ החמה ויש רמז בהאי קרא והטוב בעיניך גו' דהיינו נץ החמה והאור שהוא טוב בעיניך כמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב אז עשיתי תפלתי סמוך לק"ש ולגאולה ולמ"ד שגנז ספר הרפואות כמו אע"ג דבעיני אדם איכו טוב לגנוז שמבקשים ברפואות הרופא גם שניתן רשות לרופא לרפאות מ"מ בעיניך הוא טוב שלא יסמוך אדם על הרפואות ויהא לבו נכנע לבקש רחמים וק"ל: **ובתת נחש הנחושת והודו כו'.** מפורש בספר מלכים ויש לדקדק מה שייך בזה והודו לו דמאיזה טעם היה לקיימה שלא יודו לו ואפשר שהיו מקיימין אותה לדורות ע"ש הנס שאין הנחש ממית אלא החטא ממית כמו לצלצלת המן וכמטה אהרן וק"ל: **סתם מי גיחון.** כך מפורש לעיל מיניה בד"ה דכתיב בפר' ל"ב ויועץ עם שריו וגבוריו לסתום גו' ויסתמו את כל מי מעיינות ואת הנחל גומר למה יבואו מלכי אשור ומצאו מים רבים גו' אבל לא הוזכר שם מי גיחון אלא לבתר הכי והיה חזקיהו סתם את מוצא מימי גיחון ואפשר דבשאר מעינות היו שריו עמו בעצה מה שאין כן במי גיחון שתלה בחזקיהו לחוד:

הרי"ף מי כהחכם ומי יודע פשר דבר וכו'. נראה דהוקשה לו שמתוב בי פעמים מי מי כהחכם ומי יודע וכו' ולזה דרשו מי כהחכם מדבר בהקב"ה שעשה פשרה בין שני הצדיקים ואע"פ שעשה הקב"ה הפשרה וחלה חזקיהו מי משניהם יודע שזאת היתה פשרה מאת ה' ולא הרגיש ישעיה בזה עד שאמר כבר נגזרה עליך גזרה וכו' הרי שלא ידעו שניהם שאותו חולי שחלה חזקיהו היה פשרה מגד ה': שגנז ספר רפואות וכולי. תימא דהא עד חזקיהו לא הוה איניש דחלים ואתפח ואם כן איך גנז ספר רפואות. וכ"ל דהספר רפואות היה מועיל למיחושים כמ"ש התוספות גבי מרגלית טובה היתה לאברהם והקשו דהא עד יעקב לא הוה חולי ותרצו דמכל מקום מיחושים היו להם ועיין שם מה שכתבתי:

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא כל התולה נב ע"ב בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים. וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו. משה תלה בזכות אחרים שנאמר °זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך שמות לב תלו לו בזכות עצמו שנאמר °ויאמר להשמידם לולי תהלים קו משה בחירו וגו' חזקיה תלה בזכות עצמו דכתיב °זכר ישעיה לח נא את אשר התהלכתי לפניך תלו לו בזכות אחרים שנאמר °וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען מ"ב יט דוד עבדי. והיינו דריב"ל דאמר ריב"ל מאי דכתיב °הנה ישעיה לח לשלום מר לי מר. אפילו בשעה ששגר לו הקב"ה שלום מר הוא לו:

התולה בזכות עצמו. שאומר עשה לי בזכותי כגון חזקיה שאמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך וגו': מר הוא לו. על שאמר לו ולמען דוד עבדי:

לולי

עיון יעקב

משה תלה בזכות אחרים. דליכא למימר שעשה כן בשביל ישראל ולא רצה לתלות בזכות עלמו כי שייר זכותו לו ולבניו ולא רצה ליתן זכותו לישראל דהא מלינו שמסר נפשו על ישראל ואמר מחני נא: **חזקיה תלה בזכות עצמו.** אע"ג דתמה זכות אבות ראשונים בימי חזקי' וכהאי' להדיא במסכת דף כ"ה מ"מ הי' לו להתפלל בזכות דוד ושאר מלכי בית דוד שהיו אבותיו וליכא למימר שלא הי' רוצה לבייש את אביו ממש שהיי רשע שהרי אמרו על חזקי' נבזה בעיניו נמאס שגירר עצמות אביו על מטה של חבלים ועיין לקמן בחדושינו בשבת דף ל"ב ד"ה ממנו להביא ראיה:

מהרש"א לולי משה בחירו עמד וגו'. גם שאפשר לומר דנקט משה שהוא עמד בפרץ בתפלתו בזכות האבות מ"מ מדלא הזכיר בקרא זכות אבות משמע דתלה לו הקב"ה בזכות עצמו וק"ל: וגנותי אל העיר הזאת למעני ולמען גו'. כצ"ל דהיינו ההוא קרא דכתיב בספר מלכים בתר קרא דזכר נא את אשר התהלכתי גו' אבל ההוא קרא דמייתי בכל הספרים וגנותי אל העיר הזאת להושיע' למעני גו' מקמיה הא דכתיב במעשה דסנחריב וק"ל: מ"ד הנה לשלום מר לי מר כו'. מכפל לשון מר דריש דה"ק כי הנה כשנתבשרתי על השלום ממלחמות סנחריב הייתי מר בחליי ועוד לי מר שניה על שתלית רפואתי בזכות אחרים וק"ל:

הרי"ף בזכות עצמו וכו'. וקשה דהרי כתיב שמעתי תפלתך וכו' משמע דבזכותו נענה ומ"ש ולמען דוד עבדי הוא על ענין העיר אמר וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למען דוד עבדי והיה אפשר לומר דשמעתי תפלתך הוא על עסקי הקיר שהתפלל לה' ואמר ונה שונמית וכו' ובזכות אותה תפלה נענה. ונראה עם מאמז"ל במדרש רבה שדרשו שהתפלה עשתה מקצת מחזקיהו וגם שם קשה שהרי נאמר שמעתי תפלתך. דמשמע שהתפלה עשתה כולה ואני בעניי דמדקאמר שמעתי תפלתך ראיתי דמעתך משמע דהתפלה בצירוף הדמעה הגינה עליו מכאן שהתפלה לבדה עשתה מקצתה. ונכון לתרץ שני מאמרים אלו דדרשו חז"ל הכי הנני רופא לך והוספתי על ימיך ומכף מלך אשור אצילך וגנותי אל העיר הזאת למעני ולמען דוד עבדי ואכולהו קאי מאי שאמר למעני ודוד עבדי הרי שנצטרפה תפלתו לרחמי שמים ותלו לו בזכות אחרים דהיינו ולמען דוד עבדי. ויש הכרח לפי' זה דמ"ש למעני קאי נמי ארפואתו ואריכות ימיו לפי שקודם אלות חזקיהו אמר לו ישעיהו וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי וא"כ מה צורך לומר עוד אחר הקולי בבשורת הרפואה וגנותי אל העיר הזאת להושיעה וכו' אלא לומר לו שענין הרפואה והימים שיוסיפו לו הכל הוא למעני ולמען דוד עבדי כמו הגנת העיר שהיה למעני וזהו שדקדקו בגמרא מ"ד הנה לשלום מר לי מר אפילו כו'. ולע"ד דקדקו בזה דהול"ל הנה לשלום מר ומאי לי מר שנית. ועוד הל"ל מר מר לי למה הפסיק מר לי מר אלא עכשיו נשמע שסגר לי שלום היה מר לי בענין רפואות עצמו כי לא הגינה זכותי גם מר אלד העיר מר כולל לכל בני העיר שלא הגין זכותם אלא זכות אחרים למעני ולמען דוד עבדי והיינו שני פעמים מר והאחד הוא לי ביחוד על רפואתי. וי"ל עוד במאמר שאמר חזקיהו תלה בזכות עצמו והא כתיב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר. שאמר ומה שונמית כו' הרי שהזכיר זכות אבותיו. ונראה דגם השונמית לא חי בנה אלא בתפלתו של אלישע. וכן אבותיו של חזקיהו שחיפו את ההיכל זהב הם צריכין לתפלה וכשהתפלל לא הזכיר זכות אחרים אלא זכור נא את אשר התהלכתי וגומר:

נג ס"ס °נעשה נא עליית קיר קטנה. רב ושמואל ח"א עלייה
מ"ב ד פרוצה היתה וקירוה. וחד אמר אכסדרה גדולה
היתה וחלקוה לשנים. בשלמא למאן דאמר אכסדרה
היינו דכתיב קיר אלא למאן דאמר עלייה מאי קיר
שקירוה. בשלמא למאן דאמר עלייה היינו דכתיב
עליית (קיר) אלא למאן דאמר אכסדרה מאי עליית
(קיר) מעולה שבבתים. ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא
ומנורה. אמר אביי ואי תימא רבי יצחק הרוצה ליהנות
יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל
ש"א ז הרמתי שנאמר °ותשובתו הרמתה כי שם ביתו. ואמר
מ"ב רבי יוחנן שכל מקום שהלך שם ביתו עמו °ותאמר

אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא אמר רבי יוסי בר חנינא מכאן שהאשה מכרת באורחים יותר מן האיש. קדוש הוא מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שלחנו וחד אמר סדין של פשתן הציעה לו על מטתו ולא ראתה קרי עליו. קדוש הוא אמר רבי יוסי בר חנינא הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש שנאמר °ויגש גיחזי להדפה אמר ס"ס ר' יוסי בר חנינא שאחזה בהוד יפיה °עובר עלינו תמיד ס"ס אמר רבי יוסי בר חנינא משום רבי אלעזר בן יעקב כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב תמידין:

הרוצה ליהנות. משל אחרים: יהנה. ואין איסור בדבר: כאלישע. כמו שמצינו באלישע שנהנה: והרוצה שלא ליהנות. משל אחרים: אל יהנה. ואין בדבר לא משום גסות הרוח ולא משום שנאה: כשמואל הרמתי. כמו שמצינו בשמואל הרמתי שלא רצה ליהנות: כי שם ביתו. לעיל מיניה כתיב והיה מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל וסמיך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וכי איכי יודע ששם ביתו אלא אכולהו מקומות דקרא דלעיל מיניה קאי שבכל מקום שהיה הולך שם היה נושא כל כלי תשמיש ביתו עמו ואהל חנייתו שלא ליהנות משל אחרים:

אמר הכותב ראוי לידע יסוד מחלוקת רב ושמואל בזה דמאי כ"מ שהיתה עלייה וקירוה או אכסדרה כי אין ראוי לחשוב שחולקין בפירוש המילות בלבד אלא עיקר מחלוקתם כפי דעתי הוא בענין מועיל והוא כי שניהם מוסכמים כי השונמית ובעלה לא היו רוצים לבנות בית גדול לאלישע שכן אמרו עליית קיר קטנה לכוונה רצויה שישיבת הנביא תהיה קרובה לישיבתם ובזכנעה אבל חולקים רב ושמואל בכמות הקורבה שלדעת האומר עלייה וקירוה אין רצונם לקרב יותר מדאי מקום קביעותו למקום קביעתם וגם שלא למעט בית דירתם. אבל לדעת האומר אכסדרה גדולה תשוקת אשה ובעלה לעשות כבוד לנביא והאכסדרה המעולה שבביתם חלקוה כדי שישב הנביא במחיצתם. ולא היתה להם כוונה אחרת רק להיות בצנעא רצה לומר שתהיה מחיצה דקה בין בית ישיבתם לבית ישיבת הנביא וזה יורה על חוש לבבם וצניעותם וראוי לתלמיד להשגיח דקדוק ערב בלשון רש"י בפי' כאלישע אמר כמו שמצינו באלישע וגם בפי' כשמואל כמו שמצינו בשמואל ומכלל פירושו יצא לנו תועלת גדול והוא שיש פעולות מיוחדות. כי מציאותם גם העדרם יחשב מעלה ושלמות והכל תלוי בכונת הלב כמו בנדון זה שההנאה נוהג כשורה ויש לו על מי שיסמוך והוא אלישע גם מי שאינו נהנה יש לו אילן גדול לתלות עליו והוא שמואל הפך הנראה לכאורה. עד כאן:

מהרש"א עליית קיר כו'. יש לדקדק וכיון כולה כפשטי' דעלייה גדולה היתה וחלקוה לשנים דהשתא לא תיקשי למר מאי קיר ולמר מאי עליי' וי"ל דדרך העלייה לעלות לשם במקום אחד בסולם ולא שייך ביה חלוקה לשנים דלא יהיה לאחד משני החלוקים מקום לעלות לשם משא"כ באכסדרה על הארץ שפתוחה מכל צד ויש ביה חלוקה ופתח לכל חלק מהם ודו"ק: מאי קיר שקירוה כו'. ק"ק מה תיקן ומה הוסיף בזה דלעיל נמי קאמר הכי פרועה היתה וקירוה וגירסת

עיון יעקב

הרוצה ליהנות יהנה כאלישע. אע"ג דמעשה דשמואל הוה ברישא שלא רצה ליהנות מ"מ נקט הא דרוצה ליהנות ברישא לפי שהוא דבר המצוי יותר ופוק חזי מאי עמא דבר: יהנה כאלישע. היינו אחר שיפצירו בו מאד בדרך כבוד כמו שמצינו באלישע כדאי' במלכים ב' ד' ושם נאמר ותחזק בו לאכל לחם וגו' נעשה נא עליית קיר וגו' והתחלה שלא ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי דאפי' חמור לא רצה לשכור מהם כדי שלא יהנה מהם בשום ענין וכן פי' הר"ן בנדרים דף ל"ח ע"א ע"ש בחידושים וגם יש לומר משום הכי קאמר כשמואל לפי שהלך לשפוט את כל ישראל לכך לא רצה ליהנות משום אדם משום דנראה כשוחד: מכאן שהאשה מכרת באורחים'. קאמר באורחים לשון רבים ולא קאמר באורח לשון יחיד דהא על אלישע לבדו קאמר יש לומר דריב"ח אזיל לשיטתו דבסמוך דדריש כמי הוא קדוש ומשרתו גחזי אינו קדוש לה"ק לשון רבים: חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שלחנו. הנה בודאי יש עוד הרבה מיני קדושות אלא מדכתיב איש אלהיי קדוש הוא עובר עלינו תמיד מתיבת תמיד דייקא דמהא ידעה שהוא קדוש להכי קאמר שלא ראתה זבוב עובר על שלחנו משום דהרי כאילו הקריב תמידין המארח ת"ח בתוך ביתו לכן לא נראה זבוב על שלחנו כדאמרינן נס זה בבהמ"ק שלא נראה זבוב ומ"ד שלא ראתה קרי על סדינו תמיד זה הוא ג"כ פי' קדושה שלא אירע לו אפי' פעם א' מקרה בלתי טהור וזה תמיד: שנאמר ויגש גיחזי להדפה. אע"ג דזה נעשה אח"כ אחר שאמרה הוא קדוש מ"מ מדעשה כן לבסוף מכלל דנתן עיניו בה בתחלה כענין נואף והרבה עמה שיחה כדרכו של בעל היצה"ר היום אומר לו עשה כך וכו' על כן ידעה שהוא אינו קדוש:

וגירסת הילקוט מאי קיר שקירות בתקרה ומעזיבה וכיאה עפי וק"ל: **הרוצה להנות כו'.** פי' רש"י משל אחרים יהנה ואין איסור בדבר כו' עכ"ל וקשה לכאורה דבכמה מקומו' הרחיקו חז"ל הנאה מאחרי' ושמכו אקרא דשונא מתנות יחיה וכרא' לפרש דודאי אין ליהנו' משל אחרי' אלא דהכא בגדולה ומלות הכנסת אורחי' שהיא הגדול' בגמילו' חסדים איירי דבעי גם לעשירים שכל אדם עני הוא בדרך מבלי תשמישים הצריכים לו ולכך נקט הכי מטה ושלחן וכסא ומנורה שהם לצורך אדם גם בדרך כמ"ש בנדרים עשי לך כלי גולה זו נר ושטיח ובפרק במה מדליקין אמרו בשיתי טובה זה מטה ועל זה אמר הרוצה ליהנות משל אחרים יהנה כאלישע הייני שלא היה נהנה אלא בדרך בכלי תשמישים של אחרים כדרך אורח אבל בשאר דברים ודאי לא היה נהנה משל אחרי' שהרי מלינו שלא רצה ליהנו' מנעמן וקלל לגחזי על זה וכה"ג אמר בהיפך למאן דאפשר לו שלא יהנה גם בדרך בדברים אלו שיש עמו כל הצורך כשמואל שהיה לו ביתו עמו שהיה עשיר גדול כדאמרי' במסכת נדרים פרק אין בין המודר ושם מפורש בחידושינו מאין ילא להם זה הדרוש ע"ש: **מכאן שהאשה מכרת באורחין כו'.** לפי שהאשה מלויה בבית יותר מן האיש כדאמרינן בעלמא לגבי לדקה לעניים: **שלא ראתה זבוב כו'.** כי שלחנו הי' קדוש במקום מזבח שאמרו בו ולא נראה זבוב בבית המטבחיים שהוא שרץ טמא שאינו נמלא במקום קדוש וכן למ"ד שלא ראה קרי כמ"ש כ"מ שיש גדר ערוה אתה מולא קדושה: **כאילו הקריב תמידין כו'.** דמלת תמיד ודאי דנופל גם בדבר שקבוע לו זמן כמו שפרש"י בפרשת אמור להעלו' נר תמיד מלילה ללילה כמו עולת תמיד שאינ' אלא מיום ליום וכן תמיד דלחם הפנים משבת לשבת אבל הכא באלישע שעבר שם בדרך אורח לא שייך בו זמן קבוע ולכך דרשו מלת תמיד כאילו מקריב תמידין כמו שהתמידין נתון גבוה הוא כן המארח ת"ח דאותו שלחן שלחן גבוה הוא במקו' מזבח כמ"ש לפני האלהים כאילו נהנה מזבחי שמים וק"ל: **שאחזה בהוד כו'.** דלפי פשוטו מל' דחיפה ליכא טעם מפורש למה הדפה ממנו ועוד שא"ל אלישע הרפה לה דמשמע שאחז בה וע"כ דרשו בו מלת נוטריקון שאחזה בהוד יפיה ויש לפרש הוד יפיה בדדיה כמ"ש עשה לה דדים במקום בינה וק"ל:

הרי"ף ביתו עמו. וקשה מנא ליה הכי ופשטיה דקרא מוכח כי שם ביתו ברמה דוקא. ונראה שדקדק רבי יוחנן מה שאמר כי שם ביתו דמשמע שהוא טעם לתשובתו הרמתה מפני ששם ביתו וכך היה לו לומר ותשובתו לביתו הרמתה לזה דרש שבכל מקום שהיה הולך היה ביתו עמו ונזה אמר ותשובתו מדי שנה בשנה היה לרמה. כי בכל המקומות אשר התהלך שם היה ביתו עמו ולכך א"א לומר ותשובתו לביתו כי גם בכל המקומות שם ביתו. ואין לך לומר ותשובתו אלא לרמה: **שאחזה בהוד יפיה.** וקשה טובא שענין זה של ויגש גחזי להדפה הוא לאחר זמן רב שילדה בן ומת והלך אל איש האלהים. ומה שאמרה עכשיו ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא. הוא כשהתחיל אלישע לבא לביתה קודם שעשתה עליית קיר ואיך אמרה הוא קדוש ואין משרתו קדוש. וכ"ל לפי שמדי עברו יסור הוא לבדו לאכול לחם ואינו מביא נערו עמו וזו הוראה שאין משרתו קדוש והוא יודעו ומכירו. הדא הוא דכתיב ויגש גחזי להדפה כלומר סופו הוכיח על תחלתו שלא היה קדוש. שהרי אמר אח"כ אחזה בהוד יפיה. וזהו שאמרה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא בלבד ואין משרתו קדוש מהיותו עובר עלינו הוא לבדו תמיד ואינו מביא את נערו עמו ולא משתמש שעם אי לסביא עמו נערו אלא שכל דבריו הם בדקדוק לפי שאין משרתו קדוש ולכך נעשה נא עליית קיר קטנה והיה בבואו אלינו יסור שמה. כלומר יסגר שמה הוא ונער' כיון שיהיה להם מקום מיוחד יעשה כאשר עם לבבו וז"ש אח"כ ויהי היום ויבא שמה ויאמר אל גחזי נערו שעכשיו הביא נערו עמו. אבל קודם לכן הוא עובר ולא נערו. ומורי ז"ל דקדק בכתוב שאמר הנה נא ידעתי וכי עד עכשיו לא הכירו באלישע הנביא שהיה קדוש לזה דרש ר' יוסי שהידיעה שנתחדשה עכשיו היא לפי שאמר שלמה הע"ה מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים. ומינה משמע דמושל מקשיב על דבר לדק כל משרתיו לדיקים ועכשיו חדשה ואמרה הנה נא ידעתי שאין לדייק הכתוב כך שהרי אלישע הוא קדוש ואין משרתו קדוש: **כל המארח תלמיד חכם וכו'.** הכונה לדקדק שמדברי השונמית נראה שהיתה קלה בו באלישע שאמרה עובר עלינו תמיד לזה דרש לשבח שאמרה כיון שעובר להתארח בבתינו הוא שקול לנו כאילו הקרבנו קרבן תמיד:

ואמר רבי יוסי בר חנינא משום רבי אלעזר בן יעקב נד שם
אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא
במקום נמוך ויתפלל שנאמר °ממעמקים קראתיך ה' תהלים קל
וכתיב °תפלה לעני כי יעטוף. ואמר רבי יוסי בר חנינא שם קב
משום ראב"י המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר
°ורגליהם רגל ישרה. ואמר רבי יוסי בר חנינא משום יחזקאל א
רבי אלעזר בן יעקב מאי דכתיב °לא תאכלו על הדם ויקרא יט
לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם. אמר רבי יצחק
אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי בר חנינא משום רבי
אלעזר בן יעקב כל האוכל ושותה ואח"כ מתפלל עליו
הכתוב אומר °ואותי השלכת אחרי גוך. אל תקרי גוך מ"א יד
אלא גאיך. אמר הקדוש ברוך הוא לאחר שנתגאה זה
קבל עליו מלכות שמים:

תפלה לעני. דרך עניות: **יכוין את רגליו.** זו אצל זו: **רגל ישרה.** כאלין כרגל אחד. ע"כ:

הרשב"א ז"ל כתב איך שאל ממנו מין א' על טעם המאמרים אלו והאריך בתשובותיו. וכלל דבריו שכיון שרגלי' לבי שבות הא' כדי שהמתפלל ישים כנגד עיניו ולבו כאילו ידיו ורגליו אסורות ואין בידו כח לקרב המועיל ולהרחיק המזיק זולתי בעזרתו יתברך וכן אמרו בעידן ריתחא שכר ידיה ומלבי וכן הנהוג בחוקי המתחנן אל אדוניו נכוין ידיו ומתחנן לכונה שמראה עלמו כאילו ידיו אסורות ואין לו עוזר בלתי אם ישיג רלונו ומפני שברגלי האדם נעזר יותר בברחו מן הנזק ובנדוף את הנאות הלריכו לכוין אותם. ועוד שנית לריך להמתפלל לחשוב בלבו איך היתה כונתו ית' בבריאת מין האנושי לעשותו שלם בפועל ושיכיר מעשיו יתברך וידמה למלאכי השרת כמו שאמר הנביא ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' לבאות הוא. וגם שיהיה דומה לאופנים וחיות הקודש ולזה הביאו ראיה ממה שנאמר בהם ורגליהם רגל ישרה. ומלת רגל משותפת לשון שנה כמו ויברך ה' אותך לרגלי ומזה ורגליהם רגל ישרה ר"ל שתנועותיהם ישרות ותמידות לא ישנו מפני שאינם בעלי תאוה תטה אותם מן האמת וככה המתפלל בעמדו לפני הש"י לריך שיכוין כל תנועותיו להיישירם לעבודתו יתברך וכיון רגליו מאז להעיד שתנועותיו ישרות מכוונות לעבודתו ומתדמה למרכבה שתנועותיו ישרות ותמידות כדכתיב ורגליהם רגל ישרה. גם על מאמר לא תאכלו על הדם האריך קצת. וכלל דבריו כי פסוק זה כולל אזהרות רבות ומדלא כתיב לא תאכלו דם רק לא תאכלו על הדם ובכללם שלא יאכל עד שיתפלל על דמו. ר"ל שהאדם נברא לעבוד בוראו ולהודות לפניו ששות בראו ואילו לא התפלל

עיון יעקב

אלא במקום נמוך ויתפלל. כלומר ולא במקום בינונים ותלולים אלא במקום נמוך וכמבואר ברמב"ם פרק ב' מהלכות דעות דבכל המדות הבינוני משובח משא"כ בענוה צריך להיות שפל עד קצה אחרון ע"ש ועי"כ תפלתו נשמעת כדאי' פ"ק דסוטה דף ה' ע"ש בחידושינו: **וכתיב תפלה לעני כי יעטוף.** מייתי האי קרא ללמוד דבין אם מסדר שבחו של מקום או שואל צרכיו יהי' הכל בהכנעה ושפלות וכמבואר בש"ס דעכו"ם דף ז' ע"ב דמהאי קרא ילפינן בקשה לרכיו ושבחו של מקום: **צריך שיכוין את רגליו.** שנא' ורגליהם רגל ישרה איכא דאמרי אר"י א"ר יוסי בר חנינא כן הוא הגירסא בש"ס שלפנינו כרא' דמה"ט השמיט הרמב"ם בפ"ה מה' תפלה האי דינא שצריך שיכוין את רגליו כיון דלאיכא דאמרי לא אמר כן ר' יוסי בר חנינא והלכתי כלישנא בתרא אכן הטא"ח סי' צ"ה ושאר פוסקים הביאו האי דינא ועיין בלבוש שם דכתב ג"כ עיקר הטעם משום הכנעה: **לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם.** אפשר דהטעם כדי שלא יעלה על מחשבות האדם שתכלית בריאתו הוא רק בשביל הנאת עצמו לאכול ולשתות ובאמת הקב"ה הכל לכבודו ברא לעסוק בתורה ובמצות ובעבודת ה' ולכן בהגיע זמן תפלת השחר אסור לו לאכול ולשתות עד שיתפלל תחלה שהוא במקום עבודה ואח"כ יאכל וישתה לקיומו כדי שיוכל לעבוד ה' בכל כחו וזה שאמר אחרי גאיך כלומר כאילו העולם ומלואה לא נברא אלא בשבילו לאכול ולשתות ואפשר דמה"ט קאמר נמי שיכוין את רגליו בתפלה כרגל המלאכים ללמוד מהם כמו שהמלאכים לא נבראו רק לכבוד הקב"ה ותהלתו לא בשביל הנאת עצמם כעה"ז כן אנחנו עמו מתפללין ג"כ לכתחה א'

התפלל והודה לפניו בכל יום נמצא מוטל על דינו שגורם מיתתו אם אינו משלים שהן כונת בריאתו והאכילה ושתייה מטרידות המחשבה לכן אם יקדים אכילה ושתייה הן הנה מטרידות נפשו מלהשלים חיובו בהודאתו לפני הבורא יתב' ויסכים עם זה מאמר לאחר שנתגאה וחטא מקבל עליו עול מלכות שמים שאחר האכילה לבו שבע וגס וגאה מסבת האכילה ואינו יכול לכוין בהודאתו. ונמצא עומד לפני בוראו בלא דעת ותבונה וזה אומרם אל תקרי גוך אלא גאיך ואל תחשוב כי הם אלפו מלת גוך במלת גאה אלא הכונה לומר שהיא עלה גורמת להשליך התפלה לגמרי אחרי גוו כלומר שלא יתפלל כלל ואפילו אם יתפלל לא יתפלל אלא מתוך גאות הטבע בלא כונת המחויב. ומאמרם אלא גאיך אינו אלא לפרש מלת גוך שהכניסו כמו שפרשתי ולכוונה זו ג"כ היתה סבת מניעת האכילה ביום דין הנפשות כמאמרם ז"ל שנזהר גם בפסוק זה דלא תאכלו על הדם מניעה לדיינים שלא יאכלו ביום שדנין דיני נפשות אולי אכילתו תטריד מחשבתו וידין למות מי שאינו פשוע למיתה ואם לראות הפשיעה בנפשם אחר כך בעומדו לבקש ולחנן על נפשו לא כ"ש עכ"ל:

מהרש"א ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנא' ממעמקים קראתיך גו'. כך היא גרסת הרי"ף והרא"ש ועיין הפי' בתר"י: צריך שיכוין רגליו. יש לתת טעם שיעמוד כן כאילו הוא כפות ברגלים וכן אמרו בידיו שיניח ידו אחת על חברתה בשעת תפלה כעבד כפות לפני רבו וק"ל: לא תאכלו על הדם כו'. דעל הדם לא משמע דבא לאסור אכילת דם ובפ' ד' מיתות דריש מהאי קרא הרבה דרשות ובספר שמואל כתיב כה"ג ויאכל העם על הדם גו' וליכ' לפרושי שם אלא שהיו אוכלין בשר שלמים קודם זריקת דם כדאמרי' במס' זבחים: אל תקרי גוך כו'. כה"ג דרשו בפ"ק דעבודת כוכבי' שני גוים בבטנך אל תקרי גוים אלא גאים. ופרש"י שם משום דכתיב גיים בב' יודין ועיין ברא"ש אבל הכא א"א לפרש כן דהא גוך בוי"ו כתיב ונראה דגוך כמו כדרש הכי אחר שאכלת ושתית בעסק גופך וגויך השלכתני ולאו דוקא קאמר אל תקרי אלא משום גאוה נגעו בה כדכתיב פן תאכל ושבעת גו' ורם לבבך גומר ולגבי ירבעם כמו דכתיב ביה האי קרא לענין גאוה כדרש' ואותי השלכת אחרי גוך ע"פ מ"ש פ' חלק מ"ד אחר הדבר הזה לא שב ירבעם גו' אחר שתפסו הקב"ה לירבעם וא"ל חזור בך כו' א"ל מי בראש אמר ליה בן ישי אמר ליה אי הכי לא בעינא וק"ל:

הרי"ף אל תקרי גוך אלא גאיך וכו'. וקשה מנ"ל לומר אל תקרי גו כו'. ועי"ק דלדרשתו א"ש למידרש אחרי גוך שהוא אחר האכילה ולמה הוצרך לדרוש אחרי גאיך. ועי"ק שכתוב זה מדבר בירבעם שא"ל הנביא אחיהו כה אמר ה' יען אשר הרימותיך מתוך העם ואתנך נגיד וגו' ואיך דרשו חז"ל דרשה זו מכתוב זה ונראה דהקשו בכתוב כיון שהוכיחו לירבעם שהרבה לפשוע מה מקום יש להזכיר ואותי השלכת אחרי גוך שהוא דבר קל לגבי עון ראשון לזה דרשו אל תקרי גוך שאין לו הבנה אלא גאיך לומר שעיקר הכעיסו לאלהים הוא מצד הגאוה שנתגאה ירבעם כמאמר חכמינו ז"ל שדרשו גסות הרוח שהיתה בו בירבעם שטרדתו שאמר אם עלה לרגל יהיה רחבעם יושב ואני עומד כי אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד ונמצא שהשליך עבודת ה' אחריו ומלכות שמים מפני גאותו וגאונו וכן אנו לומדים אחר שנתגאה ואכל ושתה עליו יתקיים מ"ש הכתוב ואותי השלכת אחרי גאותך כן הוא הקדים גאותו וגאון גופו לקבלת מלכות שמים ומה שנזקק לדרוש א"ת נפקא מינה לענין דינא דאי דרשינן אחרי גוך כלומר אחרי גופך היה אסור לטעום קודם התפלה אפי' מים או דבר של רפואה כיון שהוא נכנס בגופו של אדם. והשתא דדרשי' אל תקרי גוך אלא גאיך מלשון גאוה כל מידי דאית ביה גאוה כמו יין ושכר אסור ושאר מילי דאין בהם גאוה כמו מים ודבר רפואה שרי אע"פ שהם נכנסים בגופו:

שם **אמר** רבי מני גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה מדקתני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה מכלל דקורא בעונתה עדיף:

הקורא מכאן ואילך לא הפסיד. שהרי הוא כאדם שקורא אחד מן הפרשיות שבתורה ואע"פ שלא יצא ידי ק"ש יש לו קיבול שכר כעוסק בתורה:

תוספות גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה. תימא אפילו תפלה [נמי] דהא אמרי' פ"ק דשבת כגון אנו מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה וי"ל דהכי קאמר יותר מהעוסק בתורה פעם אחרת שלא בשעת ק"ש אבל העוסק בתורה בשעת ק"ש לא מיירי ואפילו לתפלה פוסק:

אמר הבונה הגם שק"ש אינו אלא פרשה אחת מן התורה עכ"ז קביעות זמן לקריאתו מורה שהודאה ביחודו יתברך ואמונתו ובבחינה זו נקרא קבלת עול מלכות שמים ובשביל כך שמעלה פרשה זו על כל התורה בקריאתה בזמן המיוחד ולזה כיונו התוספות באמרם יותר מהעוסק בתורה פעם אחרת שלא בשעת קריאת שמע:

אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב אבל חייב בכל דף יא
מצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין שנאמר
בהן פאר שנאמר °פארך חבוש עליך: יחזקאל כד

אבל. שטרוד בצערו חייב בכל המצות חוץ מן התפילין שנאמ' בהם פאר ביחזקאל פארך חבוש עליך וגו' וכיון דבעו פאר ואבל מתגולל בצערו בעפר אין זה פאר:

תוספות שנאמר בהם פאר. פרש"י ואבל מתגולל בעפר קרנו ואין נאה לתת פאר תחת אפר וא"ת ולמה לי האי טעמא תיפוק ליה מדאמר ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלכ"ע אסור ושיכן הספר מקולי דצריך טעמא של רש"י כי היכי דלא נילף שאר מצות מתפילין מק"ו א"נ צריך טעמא דרש"י לחייבו בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך מגולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דוקא:

שם **תנו** רבנן בה"א עומדין וקורין יושבין וקורין מטין וקורין הולכים בדרך וקורין עוסקין במלאכתן וקורין. ומעשה ברבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד היה ר"י מוטה וראב"ע זקוף כשהגיע זמן ק"ש הטה רבי אלעזר וזקף רבי ישמעאל א"ל ראב"ע ישמעאל אחי אמשול לך משל למה הדבר דומה לאחד שאמרו לו זקנך מגודל א"ל יהיה כנגד המשחיתים אף כך אתה כל זמן שאני זקוף אתה מוטה עכשיו שאני הטתי אתה זקפת. א"ל אני עשיתי כדברי ב"ה ואתה עשית כדברי ב"ש ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות:

עוסקין במלאכתן וקורין. לקמן מוקמינן לה בפ"ב: **הטה ראב"ע.** כב"ש: **לאחד שאמרו לו זקנך נאה ומגודל.** והוא א"ל הואיל וקלסתם אותו אף הוא יהיה כנגד המשחיתים הגידול הזה יהיה נתון לתער ולמספרים שאביא עליו ואשחיתנו: **עכשיו שאני הטיתי** הרי אני כמקלס מעשיך שהיית מוטה ואח"כ זקפת:

אמר הבונה בטעמייהו דב"ה אפשר שכוונתם לרמוז שבכל מושב האדם ותנועותיו יכול לקבל עליו עול מלכות שמים ולכן יושב ומוטה והולך או בהפך תמיד יקרא ק"ש ולהיות שר"י היה ישר בעיניו טעם זה רצה להראותו כפועל דסבר כוותייהו ושם ג"כ פן יקבעו הלכה לדורות הפך הכוונה הזאת:

מאי מברך א"ר יעקב אמר רבי אושעיא °יוצר אור שם ע"ב
ובורא חשך. לימא יוצר אור ובורא נגה. ישעיה מה
כדכתיב קאמרינן אלא מעתה עושה שלום ובורא רע מי קאמרינן כדכתיב אלא כתיב רע וקרינן הכל לישנא מעליא. ה"נ לימא נגה לישנא מעליא אלא אמר רבא כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום בשלמא מדת לילה ביום [כדאמרינן] יוצר אור ובורא חשך אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה. אמר אביי גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור:

מאי מברך. שתים לפניה דשחר מאי ניהו: **יוצר אור ובורא חשך.** לקמיה מפרש אידך מה היא דאילו ברכה דישתבח איכה מן סמכין

המכין שהיא לאחר פסוקי דזמרה [כמו ברכת הלבן] ואומר אותה קודם זמן ק"ש אם ירצה: כדכתיב קאמרינן. כתיב בקרא יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע :

גה ספ תנן התם אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם
ברכו וקראו עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע
ויאמר וברכו את העם ג' ברכות אמת ויציב ועבודה
וברכת כהנים ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר
יף יב היוצא אמר מר וקורין עשרת הדברות וכו' °אמר רב
יהודה אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן אלא
שכבר בטלום מפני תרעומת המינין. תניא נמי הכי
וכו' רבה בר בר חנה סבר למקבעינהו בסורא. א"ל רב
חסדא כבר בטלום מפני תרעומת המינין וכן אמימר
[סבר למקבעינהו] בנהרדעא. א"ל רב אשי כבר בטלום
וכו'. ובשבת מוסיפין וכו'. מאי היא א"ר חלבו משמר
היוצא אומר למשמר הנכנס מי ששכן את שמו בבית
הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות:

תנן התם. במסכת תמיד: אמר להם הממונה. הוא סגן הכהני': ברכו ברכה אחת. בגמרא מפרש אחת מהברכות שלפני ק"ש דהתם מסדר לכולי סדר עבודת השחר וקאמר דלאחר שסדרו האברים על גבי הכבש ומלחום ירדו ובאו להם ללשכת הגזית לקרא את שמע והדר תני אמר להם הממונה כו': ועבודה. בשביל העבודה שעשו היו מברכין אחריה רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון א"נ שאותך לבדך ביראה נעבוד: וברכת כהנים. לברך את העם ובשאר תפלה לא היה להם פנאי ואף זמן ק"ש לא הגיע כדאמרינן במסכת יומא: מפני תרעומת המינין. שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר תורה אמת ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני: המינין. עובדי כוכבים ע"כ:

אמר הכותב כתבתי זאת המשנה למה שלמדתי ממנה תועלת באמונה וביחוד בענין מעלת התפלה. האחד יראה מכאן כי מעלת הקרבן תלוים כשתהיה עמו תפלה כי הקרבן צריך לתפלה והיא מספקת בעצמה בלא קרבן. וראיה לזה כי אמר להם הממונה לכהנים לקרות את שמע ולברך ברכות מיוחדות להודות להשם על קרבנם ומזכירים בהן ותפלתם תקבל ברצון אבל אחר תשלום עבודתם היו מאריכין בתפלתם כל הצורך. והלא ראינו כי שלמה המלך אחר שהשלים בנין בית המקדש עשה תפלתו קבע והאריך בתפלה ויפרוש כפיו השמים ואע"פ שהרבה בקרבנות ע"י הכהנים שלא הוא עצמו כרע על ברכיו להתפלל לפניו יתברך להורות מעלת התפלה ומלבד הקרבת הקרבנות ע"י הכהנים היתה לנו עבודה אחרת נפלאה ונערכת בתכלית והיא עבודת הלוים כי היו רבים לשיר בפה ובכל כלי ניגון להודות לשבח לפניו יתברך ואפשר לומר שהיא העולה למעלה מן הקרבת הקרבן שהוא נעשה בידים אבל השיר הוא בפה וגם בהשכלה עיונית והלא ראינו שהקרבן אינו נעשה אלא בבית המקדש והוא מצות לא תעשה השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה אבל התפלה בכל מקום טהור נקרא מקדש מעט והיא מקובלת ורצויה בכל מקום שיכוין המתפלל נגד בית המקדש וכן אמר שלמה בתפלתו והתפללו אליך דרך ארצם ואתה תשמע וסלחת וידמה זה אל הדברים היותר צריכים לקיום הנעל' חי כמו האויר והמים נתנם הש"י בזול. וכן התפלה לגודל מעלתה שהיא מספקת בלא קרבן היא בכל מקום ולא כן הקרבן עוד תועלת ב' כי אע"פ שהיו רבים הכהנים המקריבים לא היתה ביניהם לא קנאה ולא שנאה ולזה היו מברכין משמר היוצא למשמר הנכנס שהש"י ישכין ביניהם אהבה ואחוה וכו' וגם לענין הדין מצאתי תועלת במשנה זו למצוא סמך למנהגנו בתפלת שחרית שמיד אחר ברכת התורה אנו קורין ברכת כהנים כמו שכתוב במשנה זו ופירשו בתוס' ז"ל ברכת כהנים אין זה דוכן שהרי לא היו עומדין לדוכן עד לאחר הקטרת אמורים דאמרי' בתענית ג' פעמים ביום הכהנים נושאים כפיהם וכו'. ואם כן הוי ליה למתני ד' פעמים א' לפני הקטרה ואחד לאחר הקטרה אלא בלא נשיאת כפים אמרו ברכת כהנים כמו שאנו אומרים ע"כ. עוד למדנו ממשנה זו שראוי לאום ולגדור גדר לבטל דברי עובדי עבודת כוכבים אע"פ שימשך מזה שלוק מנהג טוב כמו קריאת עשרת הדברות סמוך לק"ש כי שב ואל תעשה שאני. ע"כ:

מהרש"א וקראו עשרת הדברות כו'. מפי' הרמב"ם לפי שהם עיקר הדת וראשיתו כו' עכ"ל. ובשם רב סעדיה גאון כתבו שכל תרי"ג מצות נכללו בעשרת הדברות ובגבולין אין קורין אותן משום תרעומת המינין שהם לא יאמינו בזה: הוא ישכין ביניכם אהבה וכו'. אפשר דזו הברכה נתקנה קודם שנתקן הפייס במקדש דאכשי משמר שהיו באין לידי קטטה ומריבה ולידי סכנה כדתנן בר"פ בראשונה מעשה שהיו שנים רצין כו' ודחף אחד מהן חברו ונפל ונשברה רגלו ובברייתא שם שא' מהם הרג את חברו ולכך היו צריכין לברכה זו אהבה ואחוה ושלום כו' וק"ל:

אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל מי שלא
אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית
לא יצא ידי חובתו שנאמר °להגיד בבקר חסדך
ואמונתך בלילות:

כל מי שלא אמר אמת ויציב. כמו שתקנוה וכן אמת ואמונה בערבית לא יצא: שנאמר להגיד בבקר חסדך וגו'. וברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם וברכת אמת ואמונה מדבר (בפיהם) [בה] אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלינו ולשום נפשינו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו וכל אלו הנסים התדירים תמיד ע"כ. תוספות. ואמונה פירוש מדבר על העתיד שאנו מצפים שישמור הבטחתו ואמונתו ויגאלנו ובסוף ברכה חזר לגאולה מפרעה כדי לסמוך לגאל ישראל א"נ כמו ע"ד שמדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך שאדם מאמין ומפקיד רוחו בידו ומחזירה בלא יגיעה: עוד כתבו בתוספות אמת ויציב וכו' לא קאי על השכינה אלא קאי אהדבר הזה וכו' וכן אומר הר"מ האי מרגניתא דלית ביה טימי פי' שאין לה שומא כל מה דמשבח מתגנה לה כדאמר לקמן ההוא דפתח ואמר האל הגדול הגבור והנורא והיה מאריך הרבה ואמר ליה רבי חנינא סיימתיה לשבחיה דמרך כי כל פה לא יוכל לספר שבחו ע"כ:

אמר הכותב אפשר שיסכים מאמר זה עם מאמר ריש לקיש בפרק אין דורשין על פסוק יומם יצוה ה' חסדו כל העוסק בתורה בעה"ז שדומה ללילה וכו' להיות מבואר נגלה כי שם אמונה נופל על הדבר בלתי נראה בחוש אלא שהמאמין תפן להאמינו למעלת האומר או לסבה אחרי.
אבל

עיון יעקב

מפני תרעומת המינין. פירש"י שלא יאמרו לעם הארץ אין שאר התורה אמת ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה ושמע מפיו בסיני ואין להקשות האיך אפשר לומר כן והרי קורין שמע והיה אם שמוע ויאמר שלא נאמרו מפי הקב"ה עצמו בסיני יש לומר דאלו קורין משום שיש לו תפילין בזרוע ובראש וציצית בבגדו שכתובין בפרשיות אלו עוד י"ל [illegible] אלו על פי ציווי של משה שאמר בשכבך ובקומך אבל עשרת הדברות שלא נצטוו לאומרם בכל יום ומ"מ אומרין אותם יאמרו לפי שהקב"ה בעצמו אמר בסיני משא"כ שאר התורה לא נצטוינו כלל מפי הקב"ה רק משה מעצמו אומרם לכן בצלותו: **אהבה ואחוה ושלום וריעות.** אפשר שאמר ד' לשונות אלו של שלום נגד ארבע שהקב"ה שונאם ובני אדם אינם אוהבם כדאי' בנדה דף ע"ז ע"ש: **שנאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות.** כי מדת החסד הוא בשחר ובערבית הוא מדה"ד כדאי' בזוהר פרשת שמות ומה"ט בערב [illegible] בשר ע"ש וכיון שאנו מחוייבין לברך על הטובה ועל הרעה כדאי' לקמן דף ס' ע"ב לכך אומר אמת ויציב שחרית ומברך על החסדים שעשה עמנו הקב"ה בשחר ואמת ואמונה ערבית ליתן הודאה על הדין שעושה עמנו בערבית ואתי נמי שפיר לפי שפירש רש"י שאמת ויציב קאי על החסד שעשה הקב"ה עמנו במצרים שהוציאנו. משם קודם שנשלם הזמן אמת ואמונה ערבים על סוף גאולתינו שיהי' ע"פ הדין אחר שלרפנו אותנו הקב"ה בצירוף אחר צירוף בארכת עול גליותינו:

אבל אמת ויציב אינו צודק רק על הדבר המקובל ומאומת אצל כל בעל שכל ומוחש שכן הוא ברור אצלו כאילו יראה בעיניו בעבור זה אמר כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית וכו' כי היום הוא כנוי לעה"ב ואז אין בעין נראה בשוב ה' ציון וכן כי מלאה הארץ דעה את ה' ורבים כאלה ולרמוז לזה תקנו לומר ביום אמת ויציב. אבל בעוה"ז האמונה בלילה כל עיקרי אמונתינו אלא כמה אצלנו דרך אמונה לזה תקנו לומר בערבית אמת ואמונה כל זאת והאריכו לומר כל זאת אף שהיה די כשיאמר אמת ואמונה הדבר הזה עלינו כמו באמת ויציב. והטעם בזה לפי שפסוק שמע כולל ב' עיקרים האחד שהוא אלהינו ומשגיח עלינו הב' שהוא אחד. וכנה מציאותו ואחדותו כאמת אצל החוקרים עם שאינם בעלי דת אבל שהוא אלהינו ר"ל משגיח עלינו אינו מושג אליהם כפי העיון ואולי אפשר שיאמר החוקר מאמין עיקר האחדות יהיה מאומת אצלי כאילו ראיתי בעיני ועיקר אלהינו יהיה אצלי באמונה לבד לזה קדמו מסדרי התפלות אמת ואמונה כל זאת וקיים עלינו לרמוז כי גם עיקר האחדות צריך להאמינו בדרך אמונה ולא בדרך המופת כי אפשר שיסתפק אחר ישמע מופת אחר בנמצא ועיקרי הדת אין לבטוח על העיון בלבד רק שיהיה האמונה אצל הכלל ולזה סמכו לבסוף זה העיקר כשתקנו לומר כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו כי זה נאמר על פרט האחדות ואנחנו ישראל עמו נאמר על פרט ההשגחה ע"כ:

מהרש"א להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה כו'. בתר"י בשם הר"א לרפתי משום דאמרינן בגמרא ההוא מינאה דא"ל לרבי מי שברא אור לא ברא חשך כו' ע"ש ולא מצאתי כן בגמרא בהאי קרא דיוצר אור וגו' אלא בפרק כיסוי הדם איתא הכי אקרא דיוצר הרים ובורא רוח ע"ש ובס"פ אד"מ בתוספתא: *אשר קדשנו כו' והערב נא כו' אשר בחר בנו כו'. עי' בתר"י טעם לג' ברכות ואענה גם אני חלקי לפי שכל עסקי עולם בכלל נחלקים לג' דהיינו טוב ערב ומועיל ולזה בתחלה מברך שאין עסק טוב כעסק התורה שע"י קדשנו להיות קדושים כמלאכים שהוא טוב האמתי שע"כ נקראת התורה טוב ואח"כ והערב נא ה' כו' שאין לך ערב בכל עסקי אדם כמו עסק התור' כמ"ש תורת ה' גו' ומתוקים מדבש גו' ואח"כ אשר בחר בנו מכל העמים כו' להועיל לנו נגד כל העובדי כוכבים ע"י התורה ולהבדילנו מהם אשר אחרי לא יועילו הלכו ואמר שהיא מעולה שנכרכות ע"ש המועיל והלכך נמרינהו לכלהו שבה נכללו הג' חלקים טוב ערב ומועיל שהם בשלימות ע"י התורה וק"ל:

שם **ואמר** רבה בר (חנינא) [חיננא סבא] משמיה דרב המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא
תהלים קמו זוקף זוקף בשם אמר שמואל מ"ט דרב דכתיב °ה'
מלאכי ב זוקף כפופים מיתיבי מפני שמי נחת הוא. מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב. א"ל שמואל לחייא בר רב בר אוריין תא ואימא לך מילתא מעלייתא דאמר אבוך הכי אמר אבוך כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא
ע"ב זוקף זוקף בשם °רב ששת כי כרע כרע כחיזרא כי זקיף זקיף כחויא:

כשהוא כורע. בתחלת ובסופה כורע בברוך וזוקף עצמו כשהוא מזכיר את השם ע"ש ה' זוקף כפופים: **נחת.** לשון הכנעה: **כחיזרא.** כשבט שביד אדם ומכהו למתכבנת אחת: **זקיף כחויא.** נכנס ראשו תחלה ואח"כ גופו שלא תראה כריעתו עליו כמשוי: **כחויא.** כנחש הזה כשהוא זוקף עצמו מגביה הראש תחלה וזוקף מעט מעט:

אמר הכותב אין רב יוחד עלמעלה ואין ה' זוקף ומשום לכן אין לכרוע בשם אלא שן יוכן שיהיה כאילו ה' זוקף זקופים אלא בברוך שהוא בהוכחה כבוד שמו והכלתו כי אז מפני שמי נחת הוא. אבן כדי שלא יבא כראה אלוף והקל ראשו כנקיפתו רב ששת כרע כחיזרא כנודע מליצם שמלך במהירות וזקיף כחויא מעט מעט במורא ופחד ונגלה מקיים כבוד שמו וכוונה ע"ז:

ואמר (רבי) [רבה בר] חיננא סבא משמיה דרב כל שם
שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש
נקרא חוטא שנאמר °גם אנכי חלילה לי מחטא לה' ש"א יב
מחדל להתפלל בעדכם. אמר רבא אם תלמיד חכם הוא צריך שיחלה עצמו עליו מאי טעמא אילימא משום
דכתיב °ואין חולה מכם עלי ואין גולה את אזני דלמא שם כב
מלך שאני אלא מהכא °ואני בחלותם לבושי שק ואמר תהלים לה
(רבי) [רבה בר] חיננא סבא משמיה דרב כל העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו
שנאמר °למען תזכרי ובשת וגו' בכפרי לך (על כל) יחזקאל טז
[לכל] אשר עשית דלמא צבור שאני אלא מהכא
°ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וגומר ויאמר ש"א כח
שאול צר לי וגומר ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואילו אורים ותומים לא קאמר משום דקטליה לנוב עיר הכהנים. ומנין דאחילו ליה מן שמיא שנאמר
°ויאמר שמואל אל שאול מחר אתה ובניך עמי ואמר שם
רבי יוחנן עמי במחיצתי ורבנן אמרי מהכא °והוקענום ש"ב כא
לה' בגבעת שאול בחיר ה' יצאתה בת קול ואמרה בחיר ה':

אם תלמיד חכם הוא. זה וצריך לרחמים צריך שיחלה תחת עצמו עליו: **בחלותם.** על דואג ואחיתופל הוא אומר שהיו תלמידי חכמים: **למען תזכרי ובשת.** סיפא דקרא בכפרי לך את כל אשר עשית: **גם בחלומות.** ולא הזכיר אורים לפי שמתבייש ממנו שלא יאמר לו אתה גרמת שלא נענית באורים ותומים לפי שהרגת את הכהנים: **ורבנן אמרי מהכא.** מהכא משמע דאחילו ליה: **והוקענום.** נגשים אותו לדוד בסוף ימיו כשהיה רעב ג' שנים וישאל דוד בה' וגו' ויתן לנו ז' אנשים מבניו והוקענום בגבעת שאול ותצא בת קול ואמרה וקיים אמריהם בחיר ה' דודאי הם לא אמרו בחיר ה' שהרי לגנותו היו באים ולא לכבודו. ע"כ:

מהרש"א אילימא משום דכתיב אין חולה מכם וגומר. דלפי דעתו של שאול שהיה ת"ח ודוד שונאו היה וצריך הוא לרחמים להצילו מדוד כמו שקיים בהאי קרא כי הקים בני את עבדי עלי לאורב וק"ל: **מהכא ואני בחלותם לבושי שק וגו'.** בהאי קרא אינו מפורש שיחלה האדם על חברו אלא שיענה אדם את עצמו בחלי של חברו וים לומר דאסיפא דקרא סמיך דכתיב ותפלתי על חיקי תשוב דהיינו שאני מתפלל על חלותו והיא חולי על חיקי תשוב והיינו שאחלה

עיון יעקב

כל שאפשר לו לבקש רחמים. כלומר שכמה מכות עלמו מועיל תפלתו על אחרים כמו שמואל אבל אם אינו נוטה כל כך שישמע ה' תפלתו ואינו כדאי להתפלל על עצמו והלכך יתפלל על אחרים זה עיקר לא אפשר: **אם ת"ח הוא צריך שיחלה עצמו עליו.** כלומר בשבילו לבסוף היה כוונה דתלי ממש קאמר וכדאי לקמן דף ל"ב שכתב ר"א גדול אומר דאל מלמד שהתפלל משה עד שאחזו אחילו את של עלמות אבל עיקר כ"ל נפרש דהאי לשון שיחלה עלמו פירושו שיתפלל ולשוב את עלמו בשבילו כדמייתי מקרא ואני בחלותם לבושי שק וכתיב צום ותפי בחומם פי' שמתי על פסוק ואחיכם כל בית ישראל מכאן שכרתן על ה"ח מוטלת על הכל להתאבל בה כי ת"ח הכל קרוביו: **מוחלין לו על כל עונותיו.** דהיינו שהם עה"כ כי אלו דולים דעד עיר הכהנים שהוא מסבבות הגדולי' שנפרלין ממנו בעוה"ז ויקנו קיימת לו לעה"ב כדאי לאיי בירושלמי דפלה ונתגלגל לשאול שהם עה"כ כמו שאמר לו שמואל מחר אתה ובניך עמי במחיצתי מאלו שהם בעה"ז לו ולבניו עליו לא"י שאנעשו שהרי בשביל זה נהרג כהרג פלשתים כדאי במהרש ונס בניו נהרגו ותלו אח"כ בשביל זה ברכתו לא שאול ואל בית הדמים אבל שהם עה"כ נמחל לו לעה"ב וכדאמרינן בקידושין דף ל"ט ע"ב ולימחק בהאי עלמא מליבתה כטליפא דמפי:

שאלה את עלמי עליהם ודו"ק: ומנין דאהילו ליה וכו'. ויש לדקדק דמהיכא משמע ליה דמשום ההוא בושת שנתביים על מעשה נוב נתכפר לו וי"ל כיון דלא היו לשאול רק שני חטאים דהיינו חטא אגג וחטא נוב ואההוא חטא דאגג כבר שקליה למערפסיה בהאי עלמא כדכתיב ביה נחמתי כי המלכתי את שאול כמפורש בפרק בראשונה ולא היה לו כשמת חטא רק ההוא דנוב מסתמא אית לן למימר לנתכפר לו ע"י שנתביים בזה החטא כמפורש בקרא וק"ל:

הרי"ף מחדול להתפלל בעדכם קשה טובא דאמאי לא פריך הכא דילמא לצור שאני כדפריך בסמוך ונראה לי דדייק מאי גם אנכי דקאמר דהיל"ל ואנכי חלילה לי מחטא עוד קשה דהיה לו למימר חלילה לי מחדול להתפלל לה' בעדכם ולחטוא כי החטא הוא מסבת מניעת התפלה ואנך קוא אומר בתחלה חלילה לי מחטוא לה' ואח"כ מזכיר מחדול להתפלל אלא כך אמר שמואל הן אמת כי אם אחדל מהתפלל בעדכם יש לי טענה צודקת ולא אהיה נקרא חוטא לפי שמאסו בי להיות שופט עליהם מ"מ חלילה לי מחטוא לה' כי אם הרע תרעו גם אתם גם מלככם תספו ואם לא אתפלל עליכם לפי שהכעסתם אותי לבעוט בי מ"מ חלילה לי מחטוא לה' להתפלל בעד מלכי שאול שלא חטא לי וכיון שחלילה לי מחטוא לה' ממניעת תפלה על' מלכי שאול גם אתם תנצלו ונמצא אם לא אחדל מלהתפלל בעד שאול גם לא אחדל מהתפלל בעדכם והרי למדנו שכל שאפשר לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא שהרי נקרא חוטא על מניעת התפלה מחברו שאול עוד אפשר אע"פ שהיו לצור מ"מ בבחינת שהם בעטו בשמואל ורצו מלך לשפטם דינם כיחידים שאין זכותם מרובה כצבור ומ"מ אמר חלילה מחטוא לה' ועדין הוא דחוק והאי עיקר ופשטי' דקרא אמר גם אנכי לפי שהם חטאו להקב"ה ולשמואל כדכתיב כי לא אותי מאסו כי אותך מאסו וזהו מה שעשה לקרות אל ה' ביום קציר ויהיו קולות שהענין הוא כי מה שקראתם לפני ה' לשאול מלך הוא כדמיון הקריאה שקראתי ביום קציר להיות קולות ומטר ושמע ה' תפלתי אע"פ שאינו דבר הגון כך שמע ה' בקולכם לשאלת המלך ובידכם מלא אע"פ שאינו דבר הגון וז"ש וייראו כל העם מאוד את ה' ואת שמואל דהיינו שחטאו עם ה' ועם שמואל לבעוט בו ויאמרו כל העם אל שמואל התפלל בעד עבדיך אל ה' אלקיך ואל נמות כי ידענו רשענו ועל חטא שחטאנו אל ה' מוסיפין אנו פן נמות כי יספנו על כל חטאתינו אשר חטאנו לה' אבל עמך לא חטאנו רק הפעם הזאת ויאמר שמואל אל תיראו מכל זה אם לא תסורו מאחרי ה' כי לא יטוש ה' את עמו אע"פ שאינם הגונים יעשה בעבור שמו הגדול הכלול בשם ישראל וגם אנכי אע"פ שלא נזקקתם ובקשתם על מה שחטאתם עמי גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם על צרתכם והוריתי אתכם בדרך הישרה ואפשר שאמר וגם אנכי להיות מי שהוא בתוך הצרה צריך לבקש רחמים על עצמו ויפה תפלת החולה לעצמו יותר מתפלת אחרים וע"ז נאמר היערוך שועך שאתה תערוך שועך ותפלה תגין עליך שלא תהיה בצר ולא תצטרך למאמצי כח שיאמצוך בתפלת אחרים וא"כ היה ראוי לישראל שיתפללו על עצמם לז"א שמואל מלבד שהמונע עצמו בתפלה הוא חוטא נפשו גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' אם לא אתפלל בעדכם: כל העושה דבר עבירה ומתביים בה מוחלין לו וכו'. וקשה מנין הוכיחו שהמתביים בעבירה אחת מוחלין לו על כל עונותיו ושמא אותה עבירה נמחלה לו וכילד הוכיחו דבר זה מפי למען תזכרי ובושת דדילמא התם נתביישו מכל חטאיהם ופשעיהם לכך נתכפרו כולם כאחד. וע"ק כשהוכיחו משאול שנתבייש מנ"ל דלא הזכיר אורים מפני שנתבייש ודילמא חשש פן ישיבנו שמואל והרי אתה גרמת לעצמך שהרגת את נוב עיר הכהנים לכך לא הזכיר האורים ועוד נבאר דהיל"ל ולא קאמר אורים ותומים וע"ק כשהוכיחו משאול למה לא הקשו ודלמא מלך שאני כדלעיל והתם נמי קשיא לי למה לא הקשו ודלמא לצור שאני כמו שהקשו בפסוק למען תזכרי ובשת גם שם יש להקשות דלמא מי שאפשר להתפלל על הצבור ואינו מתפלל נקרא חוטא אבל על חברו היחיד אינו נקרא חוטא ובסמוך נבארהו ונחזור לענין לשקשות עוד לחז"ל ואיך הוא אומר לו אח"כ כאשר לא שמעת בקול ה' ולא עשית חרון אפו בעמלק ומאחר שנתבייש ולא הזכיר שם כי לא לאזכיר עון עמלק בשכבר נמחל. וע"ק מנ"ל דאחילו ליה מדכתיב אתה ובניך עמי במחיצתי ודילמא הוא כמחז"ל שאמר שמואל לשאול אם אתה שומע לי לעצתי ליפול בחרב תהא מיתתך כפרה עליך ויהי גורלך עמי במקום שאני שרוי שם ומנין לנו לדרוש דאחילו ליה בשביל שנתבייש ולא הזכיר האורים וגם נבאר למדרש חז"ל מנין דרשו שאמר שמואל אם תהרג בחרב יהא חלקך עמי וע"ק שאם נמחל לו עון נוב עיר הכהנים איך נפקד עון זה לאחר מיתתו של שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים והיכן מצינו שהמיתם אלא על שהרג עיר הכהנים שהיו מספיקים להם מים ומזון. ונלע"ד בביאור המאמר הזה שבא לומר רבי חיננא שהעושה דבר עבירה ומתבייש בה הנה הוא ידוע שנכנע מלפני יוצרו ובוש ונכלם מלפניו אין לך תשובה גדולה מזו ונמחלו לו כל עונותיו כי לא ישוב לכסלה לאחר שנתבייש עפניו והוכיח זה מדכתיב למען תזכרי ובושת ולא כתיב הכא מכל אשר עשית משמע שהבושת אינה מכל אשר עשה רק בהיותו בוש ונכלם מדבר אחד והקשו דילמא לצור שאני והוכיחו משאול והא דכתיב בדברי הימים ולא דרש את ה' הוא שאע"פ שלא ענהו ה' באורים היה לו לחזור ולדרוש פעם שנים באורים והוא לא עשה אלא כשראה שלא ענהו באורים מיד נפנה אל האובות וז"ש חז"ל מוטב היה לו לדרוש באורים ותומים שלמעלה ולדרוש פעם אחר פעם ולא לפנות אל האובות שלמטה וזהו שדרשו חז"ל שם והיית רק למעלה כלומר כשהיית ריק מהיות נענה באורים ותומים היה לך לדרוש פעם אחרת באורים ותומים שהם למעלה ולא למטה באובות וז"ש הפסוק סמוך לפסוק ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וכו' איש זה שאול ואשה זו בעלת אוב ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים שהם האורים כי מוטב לדרוש באורים של מעלה ולנפש האוב לא יטמא וכשבא לפני שמואל אמר ולא ענני ה' גם בנביאים ואלו אורים ותומים לא קאמר הכוונה שאינו שרמז שאול לשמואל מה ששאל באורים ולא נענה מדכתיב ואלהים סר מעלי ולא ענני גם בנביאים דמצינו שכתוב שם המפורש בין כפלי החושן ומכח השם הגדול היו נענים באורים ותומים וז"ש ואלהים סר מעלי שהוא שם בין כפלי החושן סר מעלי ולא ענני גם בנביאים ובזה מדוקדק מ"ש גם בנביאים דלא שייך גם בתחלת הענין אלא אמר גם על הנרמז במלת אלהים בענין האורים וכפי זה שהזכיר שאול שלא ענהו ה' באורים הרי שלא חשש פן ישיבנו שמואל אתה גרמת לעצמך לפי שהרגת את נוב עיר הכהנים ועם כל זה לא הזכיר האורים בפירוש אלא ברמז מפני שנתבייש וז"ש ואילו אורים ותומים לא קאמר כלומר לא קאמר בפירוש אלא ברמז לפי שנתבייש כמו שכתבנו ומה שלא הקשה ודילמא מלך שאני אפשר לומר שמה שלא ענהו הקב"ה באורים הוא שרצה הקב"ה להורות שניטלה המלוכה ממנו ועיקר האורים הם להיות נשאל המלך בהם וז"ש שמואל אל שאול למה תשאלני לידע על מה שלא ענך ה' באורים כי ה' סר מעליך להיות שהמלך שנשאלים לו הוא ענך זה דוד ונקרעה הממלכה ממך ומעתה ויהי ה' עושה מעתה לשונאיך וענך זה דוד שנעשה מלך ונשאלים באורים למלך ואע"פ שהיו נשאלים גם לב"ד ולמי שהצבור צריך בו מ"מ לא היה נשאל שאול בתורת ב"ד ולא בתורת מי שהצבור צריך בו אלא בתורת מלך וכיון שקרע ה' הממלכה מעליך איך יענה ה' אותך באורים. ואפשר שלזה כיוונו חז"ל בדרשתם שאמרו ויתפסם שאול שנעשה חפשי מהמלכות שהכוונה כיון ששאל בה' והוא לא ענהו באורים מכאן ראיה שניטלה ממנו המלכות ולכך לא נענה באורים שנשאלים למלך ונמצא שאין להקשות כאן דילמא מלך שאני לפי שבאותה שעה לא היה מלך כי מלכותא העדיו מיניה וראיה לדבר שלא נענה באורי' ומה שהוכיח שנמחלו לו עונותיו מדכתיב אתה ובניך עמי הן אמת שעיקר הדרש הוא מ"ש לו אם אתה נהרג בחרב סופך להיות במחיצתי ויש לדרוש דרשה זו מדכתיב ויתן ה' ות את ישראל עמך ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי גם את מחנה ישראל [illegible] ה' ביד פלשתים וקשה למה הפסיק בין ויתן ה' גם את ישראל ובין גם את מחנה ישראל יתן ה' ביד פלשתים בענין ומחר אתה ובניך עמי והיל"ל האתיות יחד ולבסוף יאמר אתה ובניך עמי וע"ק דהל"ל אתה ובניך עמי מחר וע"ק למה הוצרך לומר לו מחר כיון שענין אתה ובניך עמי אינו כפשוטו שימות למחר ויקבר עמו אצלו לפי ששאול נקבר ביבש גלעד ושמואל נקבר בביתו ברמה וכפי זה לא יצדק לומר מחר תהיה במחיצתי אלא יאמר לו אתה ובניך עמי כלומר במחיצתי יהיה או למחר או למחרתו לזה דרשו ויתן ה' את ישראל ביד פלשתים ומחר אתה ובניך עמי כלומר אם למחר תלך למלחמה אתה ובניך לנפול בחרב אתה מובטח להיות עמי במחיצתי אע"פ שגם את ישראל יתן ה' ביד פלשתים [illegible] לשם מ"מ בענין החלק תהיה מסובת מחלקם כי עמי במחיצתי תהיה חלקך. ומ"כל מקום דרשו גם דרשה זו שנמחלו לו עונותיו בענין הבושה ונראה לי שביאור בדקדוק שנדקדק מה שכתב אלא מהכא ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני וכו' וקשה כיון שעיקר הראיה היא מדכתיב עמי במחיצתי למה הביאו פסוק ויאמר שמואל ללא צורך אמנם הכונה שמפסוק ויאמר שמואל שהוא תוכחה לשאול כי על שלא עשה חרון אפו בעמלק עשה לו ה' הדבר הזה והרי בתוכחה היה לו להזכיר עון החמור ממנו שהוא על שהרג לנוב עיר הכהנים אלא ודאי שמכיון שנתבייש שלא להזכיר שלא ענהו באורים משום דקטל נוב עיר הכהנים נמחל אותו עון ולא נענש עכשיו אלא משום עון עמלק שאע"פ שהמתביים נמחלין לו כל עונותיו מ"מ שאני הכא שהבושה שלא הזכיר באורים והקריעה שנקרע מלכותו הכל היה בפרק אחד ולכך נענש בעון עמלק שבאותה שעה נגזר

עליו ניקרע מלבושו ומכה זו יש לדרוש עוד בעמילתי שנמשלו אפי' כל עוטפיו מפני שנתבייש ומה שנפקד עליו עון הגבעונים לאחר מיתתו דכתיב אל שאול ואל בית הדמים הוא על בפיכת עון חילול ה' שהיה נדבר כי נשבעו ישראל לגבעונים ועון חילול ה' אם יכופר עד ימותון ולכן נתכפר לאחר מיתה:

אמר רבי אבהו בן זוטרתי א"ר יהודה בר זבידא בקשו לקבוע פרשת בלק בק"ש ומפני מה לא קבעוה מפני טורח צבור. מ"ט. אילימא משום דכתיב בה (במדבר כג) °אל מוציאו ממצרים. לימא פרשת רבית ופרשת משקולות דכתיב בהן יציאת מצרים אלא א"ר יוסי בר (שם כד) אבין משום דכתיב בה האי קרא °כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו ולימא האי פסוקא ותו לא. גמירי כל פרשה דפסקה מרע"ה פסקינן דלא פסקה מרע"ה לא פסקינן:

רבית. אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' וסמיך ליה יציאת מצרים: **פרשת משקולות.** לא יהיה לך וגו' סיפיה דקרא אשר הוצאתי אתכם וגו': **כרע שכב.** דומי לנשכב וקומע שהקב"ה מוטרם בשכבם ובקומם לשכב שוכב ושוכן כארי וכלביא: **ולימא האי פסוקא.** וליכא טורח לבור:

תוספות בקשו לקבוע וכו' איתא בירושלמי שאומרין ג' פרשיות שתקנו בק"ש לפי שיש בהן עשרת הדברות ועיין והמגלה הכל:

נח **תניא** אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירים יציאת (ירמיה כג) מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר °הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם אמרו לו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו. כיוצא בו אתה אומר °לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך °לא שיעקר יעקב ממקומו אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו וכן הוא אומר °אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו אל תזכרו ראשונות זה שעבוד מלכיות. וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים. °הנני עושה חדשה עתה תצמח תני רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג. משל למה"ד לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצול ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב. פגע בו ארי וניצול ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי. פגע בו נחש וניצול ממנו ושכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות הראשונות:

לא שיעקר יעקב ממקומו. שהרי מצינו שקראו הקב"ה יעקב אחרי זאת בדברו במראות שנא' ויאמר אלהים לישראל וכו' ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני: **הנני עושה חדשה.** בתר אל תזכרו ראשונות [כתיב] ע"כ:

הרשב"א ז"ל. גם זו אחד מהמקומות החולקים עלינו כי מכאן יראה שמצות התורה לזמן והוא שקריאת שמע ומצות הפסח והמצות ומניעת החמץ לזכרון יציאת מצרים כדכתיב וזבחת פסח לה' אלהיך ונאמר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני ונאמר הנה צויה על עשיית הפסח ואכילת המצה ומניעת אכילת החמץ שבעת ימים כדי שנזכור מתוך כך יציאת מצרים ואם אין מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח כדעת חכמים אם כן אף הפסח והמצות ומניעת החמץ בטלים שלא נצטוינו בהם רק כדי שנזכור יציאת מצרים ולא לימות המשיח ותוספי' עוד להחזיק טענתם עלינו ממה שאמרו בנדה פרק האשה שהיא מקשה לילד שאבד בו כלאים הרי זה לא ימכרנו לעובד כוכבים ומזלות ולא יעשנו מרדעת לחמור אבל עושה אותו תכריכין למת אמר רב יוסף זאת אומרת מצות בטלות לעתיד לבא ופליגא דרבי אמי דאמר רבי אמי אמר רבי ינאי לא שנו אלא לספדו אבל לקברו אסור והטוענים האלה מפרשים לעתיד לבא לאחר התחייה ולומר שאילו לא היו מצות בטלות לאחר התחייה היה אסור לקבור בבגד שאבד בו כלאים מפני שאמרו בכתובות פרק ב' דייני גזרות אמר רבי חייא בר יוסף עתידים צדיקים שיעמדו בלבושיהן קל וחומר מחטה ואמרו שעל כן אוסר רבי אמי לקברו לדעתו שאינן בטלות וכן מביאין עלינו טענות ממה שאמרו בתחלת פרק ראשון של עבודת כוכבים כי לעתיד לבא כשהקב"ה מחייב את העכו"ם על שלא קיימו את התורה יאמרו לפניו רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה אמר להם שוטים מי שטרח בע"ש יאכל בשבת ומי שלא טרח בע"ש מהיכן יאכל אלא אעפ"כ מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה ומקשו ומי מצי עבדי הכי והא אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר לעשותם והטוענים האלה מפרשים מחר לאחר התחייה. וזו היתה תשובתי דע כי מצות הפסח והמצה ומניעת אכילת החמץ אינן מחויב זכירת היציאה ויגלה לך זה ממה שחייב ית' במניעת עשיית הפסח כרת דכתיב וחדל לעשות הפסח וכן חייב באכילת החמץ כרת דכתיב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה הנפש ההיא ובאכילת המצה לא חייב רק בעשה. דכתיב בערב תאכלו מצות ואילו היה הטעם כאן וכאן מחמת הזכירה לבד למה חייב כאן כרת וכאן לא חייב רק עשה ועוד למען תזכור אינו שבח למניעת החמץ ואכילת המצה שאלו כן היה המקרא הפוך שהיה מן הראוי לומר שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כי בחפזון יצאת מארץ מצרים אבל בהקדימו כי בחפזון יצאת מארץ מצרים ואח"כ אמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים. ראיה מוכרחת שהטעם למען תזכור אינו קשור עם ז' ימים תאכל עליו מצות רק קשר הכתוב כן לא תאכל עליו חמץ וז' ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת ממצרים ולמען זאת ר"ל כדי שלא יעברו דברים אלו מזכרונך תזכור בפה בכל יום צאתך מארץ מצרים ולמען זה כתב למען

ימות

עין יעקב

הרי אני כבן ע' שנה. הנה ישבתי משנה זו בבמה לפני בדרך הרוח ואי' בגי"ל דף ע' פלוגתא דר"א ור"ע אי פסח נאכל עד עמוד השחר אמר ר' אבא בשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל הכי נמי הכי שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי לילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחיל להם גאולה מבערב [illegible] **כיוצא בו אתה אומר לא יקרא שמך עוד יעקב.** [illegible] **וקדמוניות אל תתבוננו זו יצ"מ.** [illegible] **ישראל עיקר ויעקב טפל.** [illegible] **הנני עושה חדשה עתה תצמח.** [illegible] לגאולה אחרונה:

ינוח עבדך ואמתך שאין הכוונה שם שהיא מצות השבת כדי שינוחו, גם שור והחמור רק לזכור חדוש העולם כאמרו בפרשת עשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו' על כן צוך לעשות את יום השבת רק פירושו ולמען שתשבות ביום הז' ולא תבא לידי עשיית מלאכה ינוח עבדך ואמתך ויש למען הרבה כיוצא בזה ומכאן יצא לרז"ל מצות הקריאה ביציאת מצרים בפה ולמען תזכור אינו אלא דרשו כן בלמען תזכרו ועשיתם את כל מצותי ומעתה גם לדברי החכמים שאומרים שאין מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח לא יתבטלו מצות הפסח והמצה ומניעת החמץ ואם הטעון עלינו מבטול קיום ר"ל יציאת מצרים שהיא מצוה ממצות התורה דע שאין הכוונה רק כדי שנזכור בפה הניסים שעשה לנו הש"י שהוציאנו ממצרים אחר היותינו עבדים דלי הכח ותחת סבלות מלך ועם קשה. ועם הזכירה הזאת נקבע בנפשותינו שהוא המשגיח והיכול שלא ימנעהו מונע שנשום לב ועוד שתתחזק בנפשותינו מדת הבטחון חוזק רב ועל כן באה האזהרה על זה במקומות רבים בתורה בזכירת האותות והמופתים והיד החזקה ואחר היות התכלית בזכירת הפה ביציאה מן המענה הזו הנה גם התכלית ההוא שמור בהזכירנו קבוץ עם ממושך וממורט מעובדי כוכבים ומזלות נדחים מן הארצות הרחוקות ומצפון ומים ותהיה הכוונה ההיא יותר חזקה בהיותה בהזכיר' באותות יותר חזקים ואם נאמר כן אין מצוה מתבטלת בזה כלל. והטעם שטעתו עלינו ממה שאמרו בנדה מצות בטלות לעתיד לבא דע כי המצוה הזאת ר"ל לעתיד לבא נאמרה על כל זמן הבא רחוק או קרוב ואפילו בזמן סמוך ממש כאמרם בחזרת כלי זהב בשביל כדי שלא תהא מכשילן לעתיד לבא ואמרו בעובר במים בי"ה להקביל פני רבו שמותר לחזור כדי שלא תהא מכשילן לעתיד לבא. ומצות בטלות לעתיד לבא שאמרו ביאורו לאחר תמות ממש ר"ל שהמתים בעודם מתים פטורין מן המצות והוא שהביאו שם ראיה ממה שכתוב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות ואם תשאל אם בעודנו מת איך חלק ר' אמי ואמר שאינו פטור והמת אינו בן מצות דע כי לדעת ר' אמי המת כתינוק שלא הגיע לכלל מצות מצד עצמו ואלו ראינוהו אוכל נבלות ולובש שעטנז ומחלל את השבת אין ב"ד מצווין להפרישו כמוזכר ביבמות פ' חרש ועכ"ז אנו מוזהרים עליו שלא להאכילו בידים ושלא להלבישו שעטנז וכמו שאמרו שם לא תאכלום כי שקץ הם קרי ביה לא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים ואם תשאל א"כ מפני מה אוסר ר' אמי לקברו בו והתיר לספדו. דע כי מצות איסור כלאים תלוי הכתוב בלבישה דכתיב לא תלבש שעטנז ואפי' שכתוב אחד אומר ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך הרי אמרו שהלבישה גלה על העלייה שלא אסרה תורה עלייה אלא בדרך לבישה ומכאן אמרו מוכרי כסות מוכרים כדרכן ובלבד שלא יתכוין בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים ולפיכך כשפורסים אותו על המת לספדו אין בכענין זה איסור לפי שאינו דרך לבישה אבל לקברו שהוא דרך לבישה אסור ודע שר' חייא בר יוסף אמר בכתובות שהצדיקים שעתיד הקב"ה להחיות עתידין לעמוד בלבושיהן יסבור כדעת ר' אמי שאסור לקוברו ור' יוסי ור' יוחנן שהתיר אף לקוברו לא יסברו כדעת ר' חייא בר יוסף שבכתובות שאמר בלבושיהן הם עומדים ושמא גם לדעת ר' חייא בר יוסף אין הכוונה שיהיו עומדין באותן מלבושים עצמם עד שאם היה שם חוט של כלאים ואבד בו שיהא אותו החוט חוזר בתוכו אלא שהכוונה שיהיו עומדין לבושין קל וחומר שהביא מחטה כמו שאמר ומה חטה שנקברת ערומה יוצאת לבושה צדיקים שנקברים מלובשים לא כ"ש שעומדין מלובשין. ואם תרצה אמור שעומדין בלבושין כצורת אותן לבושין שנקברו עמהם כדי שיכיר כל אחד ואחד מהם שבא כדרך שהלך ולא יאמרו אחרים הם כמו שאמרו בחגר וסומא הלך חגר עומד חגר הלך סומא עומד סומא כדי שלא יאמרו אחרים הם. ודברי אגדה הם ואין משיבין מהם. ומה שיגלה לך שאין המצות בטלות לאחר התחייה מתים שהחיה יחזקאל לדעת האומר בפרק חלק שהיה ממש כן והוא ודאי לא נפטרו הם וזרעם מן המצות וכבר אמר שם א' מן החכמים ואני מבני בניהם ואלו תפילין שהניח לי אבא מהם היו ומה שאמרו בתחלת פרק ראשון של עבודת כוכבים היום לעשותם ולא למחר לעשותם מחר האמור שם הוא יום הדין שהוא עולם הנשמות ומה שיגלה לך זה הוא אמרם שם היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום ולא היום ליטול שכרן כלומר א"כ מחר האמור שם הוא זמן קבול שכר ואין קבול שכר האמיתי רק בעולם הנשמות שהוא יום הדין לכל האומות ולא לאחר התחייה וכ"ש בימות המשיח שבלותו הזמן אין דבר יותר מן הנהוג בעוה"ז וכמו שאמרו בשבת בפרק במה אשה יוצאה אין בין העולם הזה לימות המשיח כו' ומה שיחזק לך עוד שאין מה שנאמר שם בעכו"ם לאחר התחייה הוא מה שהביאו שם הדברים בשם ר' יהושע בן לוי בלא שום מחלוקת עד שהקשו ממנה בדרך הפשיטות ומי מצי עבדי הכי והאמר ר' יהושע בן לוי היום לעשותם ואם לדברי הטוען עלינו שמצות בטלות לעתיד לבא האמור בנדה והיום לעשותם ולא מחר לעשותם האמור בעכו"ם הכוונה בשניהם אחת א"כ איך הקשה בעכו"ם בדרך פשיטות ומדר' יהושע ב"ל כאילו הוא דבר אין חולק עליו שהמצות בטלות לעתיד לבא והלא ר' אמי חולק בדבר ואמר שאינן בטלות ואם הקשה שלא לדעת רבי אמי היה להם לומר בשלמא לרבי אמי דאמר אין מצות בטלות לעתיד לבא אלא לרבי יהושע בן לוי ולרב יוסף שאמרו מצות בטלות מאי איכא למימר שבן דרך התלמוד ועוד ששם הביאו ראיה מהיום לעשותם ובנדה הביאוה מבמתים חפשי זו ראיה מוכרחת למי שאינו מתעקש אינו מוציא דעתו אל צד הנטיה לרצון. ומה שאמרו בעבודת כוכבים שהעובדי כוכבים אומרים להש"י תנה לנו מראש ונעשנה ר"ל התורה אמרה שמפני שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו הוא נותן להם מצות הסוכה ומוציא חמה מנרתקה והם מתחממים וקצים ובועטים ויוצאין כל זה דרך משל שנותן להם ענין בעולם הגשמות דומה לסוכה שממנו יודע שיהיו קצים במצות כשיגיעם הטורח בהם וכדרך שהגיע מהם לישראל בעולם הגשמי ודומה לו מה שאמרו שם אין גיהנם לעתיד לבא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה רשעים נידונים בה שנאמר והנה אותם היום הבא וצדיקים מתעדנין בה שנא' שמש צדקה ומרפא בכנפיה וגיהנם הנה נודע שהוא נאמר להם בכל מקום בעולם הנשמות ועכ"ז לא נמנע מלומר שהשמש תלהט אותם והצדיקים מתעדנין אע"פ שאין השמש הזה הגשמי פועל בנשמות במותו ולא מעדן בעודנו רק שהם משלים ורמזים לדברים דקים פנימיים שהם נרמזים במשל השמש וככה במצות הסוכה השמש המרתיח היוצא מנרתקו והצדיקים מתעדנין בה הוא להם לצדקה ומרפא הנה הארכתי בביאור דברים אלו מפני שהטוענין עלינו באין עלינו בעקיפין מצד דברים אלו. והכונה להם לומר שאין מצות התורה עולמות ושלא ניתנו רק לזמן ומבוררים שעם הוראת מאמרי התלמוד שיש להם זמן ובטלות בזמן אם כן ניתן הרשות לבעל הדין לחלוק ולומר שמתבטלות א"כ בזמן מן הזמנים בעולם הזה ועתה חזקו האמת בגלות להם לדעת רז"ל שאינו על צד שהבינו ושנשתבשו בו:

מהרש"א ימי חייך הימים כו'. יש לדקדק לא נכתוב לא ה' ולא וי"ו לא נכתוב ימי, ולא נכתוב כל ונראה ליישב למאי דקאמרי' לעיל דהכל מודים שנגאלו ישראל מבערב וכשיצאו יצאו ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ודכתיב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב ולזה אי לא היה כתיב ימי ולא כל היה אפשר להסתפק בו אם לזכור יציאת מצרים גם בלילה כיון דעיקר גאולה ויציאה היתה ביום ולהכי כתיב ימי וכתיב כל להורות לנו גם כי עיקר גאול' ביום היה יש לזכור גם בלילה כיון דאיכא מיהת התחלת גאולה בלילה ורבנן פליגי עליה דודאי ימי בא למעט משום דעיקר גאולה ויציאה ביום וכל לרבות לימות המשיח ודו"ק: **וכי מזכירין כו'.** ר"ל ימים בלים דגאולה עתידה דומה ליום ואמר במצרים אשר העלה ובלעתיד הוסיף אשר הביא ע"ש המתים שיחיו לעתיד בגלגול מחילו' ולזה שינ' בלעתיד את זרע בית ישראל ע"ש ויליף מעיל כעצם הארץ א"נ ע"פ מ"ש פ' האשה לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין עובדי כוכבי' אלא כדי שיתוספו עליהן גרים שנא' וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע כור אלא כדי להכניס כמה כורין וק"ל: **שיעבוד מלכיות עיקר כו'.** שיעבוד מלכיות דנקט הכא הוא שיעבוד מלכות הרביעית ומלחמת גוג ומגוג שהרעו לנו הרבה אבל בשיעבוד מלכיות האחרים כגון בבל ומדי ועובדי כוכבים קאמ' לקמן אל תזכרו ראשונות זו שיעבוד מלכיות ולא נאמר בהן בכתוב זכר כמו גבי יציאת מצרים וגבי לעתיד וק"ל: **ובה"א אל תזכרו גו'.** מלמטה למעלה קחשיב והיינו משום דודאי בשיעבוד מלכיות הראשוני' לא נמצא בהן בכתוב זכר כלל כמ"ש לעיל אבל ביציאת מצרים כבר כתיב ביה זכר גם לעתיד לא יבטל הזכר לגמרי אלא תתבטל דהיינו שיהי' טפל לגבי שיעבוד מלכו' הרביעי' ומלחמת גוג ומגוג ומייתי ליה הנני עושה חדשה עתה גו' דהיינו דומה גאולת מצרי' לגאולה העתידה דגם שיציאת מצרים מורה על חידוש עולם לא נתחדש העולם כמ"ש להיותו לתכלית שהתכ' להקב"ה עם מעשה בראשי'

ההשגח

שתבקע היום אבל לעתיד הנני עושה חדשה וממש כמ"ש כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו' ומקיים עתה הלוא כמ"ש היום אם בקולו תשמעו ואמר למש"ך כו' ופגע בו זאב כו' ופגע בו ארי כולי פגע בו נחש כו' מדומה מצרי' לזאב ובבל לארי כמ"ש בבבל עלה אריה מסבכו ומלכות הרביעית מדומה. וכו' ואמר שכח מעשה שניהם ולעיל גבי פגע בו ארי לא קאמר שכח מעש' זאב משו' דלא היה זמן רב כ"כ בין זה לזה משא"כ בהאחרון קאמר כשכח מעשה שניהם והיינו דצרות בגלות אחרון משכחו צרות משיעבוד מלכיות הראשונות עד לעתיד לימות המשיח במהרה בימינו:

הרי"ף כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא וכו'. וקשה למה לא הביא בן זומא ראיה מהפסוק הקודם בירמיה דכתיב לא יאמר עוד חי ה' וגו'. ועי"ק מה זו ראיה מיעקב דשאני התם דכתיב שמך יעקב לא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל דהא שמך יעקב דכתיב בתחלה הוא מיותר ולכך דרשו שמך יעקב שלא יזוז שם יעקב ממקומו לעולם דאי לא כתיב קודם שמך יעקב אלא לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל הייתי אומרים שעוקר שם יעקב לגמרי. ועי"ק שהראיה מאל תזכרו ראשונות וכו' היא הפך ממה שאמר קודם לפי שסברת חכמים היא שמזכירין יציאת מצרים לימות המשיח וכאן כתיב וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים משמע שתעקר ממקומה וכן יש לדקדק במשל שהביאו מהסולך בדרך שסיכה בו כי כשפגעו הארי לא אמר שכח מעשה הזאב ומספר מעשה ארי כמו שאמר בפגיעת הנחש שכח מעשה שניהם. ועוד קשה שלימות המשיח יזכר יציאת מצרים ולא ישכחו אותה ובמשל אמר שכח מעשה שניהם. ונראה שאפשר שלא הביא פסוק הקודם לפי שיש לדחות שמדבר על גלות בבל ואם כן בהכרח אנו דורשים שהכונה לומר לא שתעקר יציאת מצרים שהרי מקרא כתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך א"כ אין מכאן ראיה לימות המשיח כלל לכך הביא פסוק זה שמדבר בגאולה העתידה לימות המשיח דכתיב למעלה הנה ימים באים נאום ה' והקימותי לדוד צמח צדיק ומלך מלך וגו' משמע דלימות המשיח לא יזכרו עוד ובאו חכמים ודחו גם ראיה זו דדילמא ה"ק לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה ממצרים בדרך עיקר אלא אשר העלה ממצרים יזכירו בטפל ואשר הביא מצפון הוא עיקר ודייק לישנא דקאמר. כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא ומדכתיב הכי משמע שבא לגלות פירוש של הכתוב הראשון דה"ק לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה ממצרים בלבד אלא עוד יאמרו חי ה' אשר העלה כלומר העלה ממצרים וגם אשר הביא מצפון שהוא שעבוד גליות באופן שיהיו מזכירין זה וזה אבל תהיה יציאת מצרים טפלה ושעבוד גליות עיקר וז"ש לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה כלומר שלא תדחה ותאמר שמ"ש כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא הכל מדבר על שעבוד גליות וקיבוץ גליות אלא כך אנו דורשים שיאמרו אשר העלה ממצרים ויזכרו אותו לימות המשיח ואשר הביא מצפון שהוא קבוץ גליות יהיה עיקר ולא יאמר עוד בדרך עיקר כי אם שיזכירוהו טפל לקיבוץ גליות וא"כ אשר העלה את ישראל ממצרים במקומו עומד ועכשיו הדרשה שהביא מיעקב מתיישב יפה שמה נאמר שמך יעקב לא יאמר עוד שמך יעקב כלומר מ"מ שמך יעקב עומד במקומו ולא עוד בדרך עיקר שמך יעקב אלא יעקב טפל ושמך ישראל עיקר. והראיה שהביא מדכתיב אל תזכרו ראשונות כ"ל שבא להכריח שמה שאמר לא יאמר חי ה' אשר העלה אינה שלא להזכירה כלל מדכתיב בנס אחרון של גוג ומגוג אל תזכרו וגו' ואם בזמן קבוץ גליות שאז מזכירין גם שעבוד גליות אין מזכירין באותו זמן יציאת מצרים כ"ש שבזמן שאין מזכירין שעבוד גליות שהוא במלחמות גוג ומגוג שגם יציאת מצרים לא יזכר ולא יפקד ולמה לי"ל אל תתבוננו ביציאת מצרים אלא ודאי שהכונה לומר שלא יאמרו עיקר הנס על הנס יציאת מצרים אלא שעבוד אשר הביא מארץ לפון עיקר ויציאת מצרים טפלה לה ולכך במלחמת גוג ומגוג אל תזכרו ראשונות שהוא קבוץ גליות וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים הנני עושה חדשה וגו' והו המשל פגע בו זאב דהיינו יציאת מצרים והי' מספר בו פגע בו ארי דהיינו גם שעבוד גליות והיה מספר מעשה ארי ולא אמר שכח מעשה זאב לפי שעדיין מזכירין יציאת מצרים שהוא גם הזאב אלא שעשה עיקר מסיפור מעשה הארי וכשפגע בנחש שהיא מלחמת גוג ומגוג שלא נאמר קיבוץ גליות אז שכח מעשה שניהם שאינם מזכירין כי אם אותו גם בלבד אבל לימות המשיח מזכירין גם נס יציאת מצרים:

אברם °הוא אברהם. בתחלה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כלו. שרי היא שרה בתחלה נעשית שרי לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו. תני בר קפרא כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. שנאמר °והיה שמך אברהם רבי אליעזר אומר עובר בלאו שנאמר °ולא יקרא עוד את שמך אברם אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי התם הקדוש ברוך הוא אמר לאברהם °שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב הכי נמי שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב °ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב. מתיב רבי יוסי בר אבין ואיתימא רב יוסי בר זבידא °אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם (והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם) אמר ליה התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא:

(נח שם, פסוק הוא, בראשית א, מורה ול"ח פי' מ"ו, עקידה ס"יד, בראשית י, שם, שם, שם מו, נחמיה)

בתחלה אב לארם. לאנשי מדינתו שמארץ ארם היה שנא' בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם ואומר אל ארם נהרים אל עיר נחור: אב לכל העולם. אב המון גוים: שרי. לשון יחיד משמע שרתי: מסדר שבחיה דמעיקרא. אשר בחרתו בהיות שמו אברם ושמת שמו אברהם ע"כ:

אמר הכותב הטעם להיות שם אברהם קיים לעד ולא כן שם ישראל כי ברכת אב המון גוים הוא רמז לעתיד כלומר כבר גזרתי עליך שתהיה אב כל המון גוים ולא אב לארם בלבד וכן היה מעת שנולד יצחק ולכן מי שחוזר לקרו' שמו אברם הוא כמטיל ספק בקיום הבטחתו יתברך אבל ברכת שינוי שם יעקב לישראל עיקר רמיזתה היתה על ענין עבר והוא כמו שאמר ליה המלאך לא יעקב יאמר עוד וגו' כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל לרמוז מה שנתאבק עמו ולא יכול לו וגם שהיה ניצול מעשו אחיו שלא יכהו ושהש"י שמע תפלתו הצילני נא פן יבא והכני עכ"ל. כבר נגזר עליו גלות שנאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך וזה נאמר על יעקב וזה שמו מורה בי ענינים. הא' מה שהיה בעת לידתו וידו אוחזת בעקב עשו. הב' דברי עשו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני וגו' שתים הנה קראתיו בזמן הגליות הא' לאחוז בעקב אויביו ולא ברחמו כי יכול לו. הב' כי בתחבולות יעשה מלחמה כמסתיר פנים להנצל מצרות הגליות ע"כ כשהיה יורד למצרים שהוא תחלת הגליות קראו הש"י יעקב פעמיים לרמוז לו כי כל ימי הגליות יזכור שני הוראות השם. וגם בתחלה כשנשנה שמו הוא ית' הקדים ואמר שמך יעקב לא יקרא שמך עוד וגו' כמ"ש שמך יעקב רמז לו כי עדיין ימים באים שיהיה שמו יעקב בימי הגלות אבל לבסוף ישראל יהיה שמך ויקרא את שמו ישראל לרמוז על העתיד בגאולה מכל הגליות וכן הנביא אומר זה יקרא בשם יעקב וא"כ ובשם ישראל יכנה ועוד נאמר אל תיראי עבדי יעקב ואל תחת ישראל:

מהרש"א אברם הוא אברהם וכו' הוא מבואר ע"פ הסוגיא דמסכת נדרים פ"ג שבשינוי השם לאברהם נשתנה מזלו וכדי שיוליד בן הראוי ליורשו וכ"ש בב"ר דבויולא אותו החולה לא נשתנה מזלו רק להוליד בן דהיינו ישמעאל וז"ש בתחלה נעשה אב לארם דהיינו כמו שבתחלה הי' אב לארם לאומה א' כן גם אחר שזכה להוליד

עיון יעקב

כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. כתב מהרש"א לא זכרוהו הפוסקים דאית בה לאו ועשה ואפי' לא היה רק אסמכתא בעלמא הוי להו להזכיר דאית בהו מיהו איסורא ל"ע עכ"ל וליכא למימר דליכא איסורא אלא בעודו אברהם בחיים חיותו ולא לאחר מיתתו דא"כ מאי מותיב ר' יוסי מפסוק דנחמי' שאמר אשר בחרת באברם כיון דהוי' אחר מיתתו ולפי מה שכתבו תוס' במועד קטן דף ב' דאין למידין מפסוק שקודם מתן תורה יש לומר שזה ג"כ דעת הפוסקים עיין בתשובתי שבות יעקב חלק א' סי' כ"ו: התם הקב"ה אמר לאברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי. אפשר לומר דכוונתו כדאי' במדרש רבה .בשם ר' אחא דהקב"ה אמר לאברהם שתקרא שמה שרה וכל אשר תאמר אליך שמע בקולה וג':

להוליד בן לא נעשה אב רק לאומה א' דהיינו לבני ישמעאל ולבסוף שנשתנה שמו להוליד בן הראוי ליורשו דהיינו יצחק נעשה אב המון גוים לאומה הישראלי שכל שבט ושבט נקרא גוי כמ"ש גוי וקהל גוים וגו' וכה"ג יש לפרש גבי שרה כי הוראת שמה שרי בתחלה לא היתה שרית רק לאומתה ולמכירה בחייה אבל במותה היה נשכח זכרה אם לא הי' לה בנים לפי מערכתה ולמזלה ולבסוף שנשתנה שמה שרה ונשתנה מזלה להיו' לה בני' נעשית שרה לכל העולם כדכתיב גוי וקהל גוים גו' כמ"ש תשיתמו לשרי' בכל הארץ וע"ש זה נקרא ישראל כי שרית גו' וק"ל: עובר בעשה כו' עובר בלאו כו'. מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כדמוכח בירושלמי ובב"ר ויש לדקדק באלו שינוי השמות דמ"ש באברהם שנעקר הראשון לגמרי ועובר בלאו ע"ש אברם ומאי שנא ביעקב דהראשון טפל והב' עיקר כדאמרינן לעיל ומ"ש בשרה דלא נעקר שם הראשון רק לגבי אברהם כדאמרינן הקדוש ברוך הוא אמר לאברהם כו' והנראה ע"פ מה שבארנו שכינוי השם דאברהם הוראה להיות לגוי גדול אב המון גוים כמ"ש בתחלה נקרא אברם אב לארם אינו מוליד בן ליורשו ולזה נעקר זה השם לגמרי שלא למעט שפע כח אלוה שניתן לאברהם להיות להמון גוים אבל שינוי שם של יעקב אינו רק על שם השררה והחשיבות כמ"ש כ"א ישראל יהיה גו' כי שרית גו' וע"כ אין לחוש לקרותו בשם הראשון אלא שיהיה שם השררה עיקר ושם השפלות מלשון עקב יהיה טפל לו ושינוי שם דשרה נמי אינו אלא ע"ש השררה כמש"ל ואין לחוש לקרותה בשם שרי אלא אברהם שחשב כי הבטחה שנאמרה לו מפי הקב"ה מתקיי' בבנו ישמעאל כמו שכתב לו ישמעאל יחיה לפניך ע"כ בא לו לבד הלווי שיעקר דבר זה מפיו ושלא יקרא הוא אותה שרי אלא שרה כי ממנה יצא לך השררה והחשיבות לכל העולם כשתלד לך את יצחק ועיין בע"י וביפה מראה בזה ואין להאריך וגדע כי הקורא לאברהם אברם לא זכרוהו הפוסקים דאית ביה לאו ועשה ואפילו לא היה רק אסמכתא בעלמא הוה להו להזכיר דאית ביה מיהא אסורא וצ"ע ודו"ק:

הרי"ף עובר בעשה וכו'. וקשה לבר קפרא דאמר עובר בעשה והא כתיב ולא יקרא דהוי לאו וכן קשה לר"א דאמר עובר בלאו והא כתיב והיה שמך אברהם דמשמע עשה וא"כ ניתא עובר בלאו ועשה ועוד נבאר היכי שייכא האי קושיא דלאו מעתה הקורא לשרה שרי לר"א דאמר עובר בלאו והרי לב"ק נמי קשה וכו' ועוד מ"מ כיון דהקב"ה אמר הכי לאברהם. א"כ הקורא שרי עובר ליווי ית' וכן ביעקב התם נמי קשה לאלהינו ית' כיון שהי' המלוה לא יקרא עוד שמך יעקב איך חזר וקראו בשם יעקב ונראה דב"ק סבר דמאי דכתיב ולא יקרא עוד שמך אברם אינו להזהיר בל"ת אלא משום דמתחלה היה נקרא אברם לפי שהיה אב לארם ועכשיו עשאו אב המון גוים שהוא אב לכל העולם לכן אמר הכתוב מלתא בטעמא כיון שאב המון גוים אתה א"כ מעתה אינו ראוי להקרא שמך אברם שהוא אב לארם בלבד וא"כ אין כאן אזהרה אלא מדהדר לומר והיה שמך אברהם לאחר שאמר למעלה אב המון גוים נתתיך הוא לומר שהוא בעשה והיה שמך אברהם ולא אברם ולאו הבא מכלל עשה עשה ור"א סבר האי ולא יקרא שמך אברם ללאו יצא ומ"מ עוד והיה שמך אברהם הוא טעם אל האזהרה והלאו שלא יקרא אברם לפי שהוא שמך אברהם שהוא אב לכל העולם עכשיו הקשו בשלמא אי אמרינן דלא יקרא שמך אברם אינו אזהרה ללאו אלא טעם שכיון שהוא אב המון לאוי הוא שלא יקרא שמך אברם א"כ מה שנאמר לא תקרא שמה שרי אינו אזהרה ללאו אלא מלתא בטעמא קאמר שמהראוי שלא תקרא שמה שרי שהוא שרי לאומתה כי שרה לכל העולם היא כמ"ש למעלה בגמרא שרי בתחלה נעשית שרי לאומתה ולאח"כ שרה לכל העולם אבל לדידך דדרשת לא יקרא שמך אברם ללאו א"כ לא תקרא את שמה שרי הוי ללאו והקוראה שרי עובר בל"ת לזה אמר התם הקב"ה אמר לאברהם וכו' כלומר דשאני התם דכתיב ולא יקרא דהוי אזהרה לכל בני עולם מהיכי דכתיב אזהרי לאברהם לא תקרא את שמה שרי דהזהר הוא ולא בני עולם. וגם אפשר שלא הוזהר ג"כ אברהם לפי שהכוונה לומר לאברהם עכשיו שאתה כימול לא תקרא את שמה שרי שהיא שרה ונגרת לך אלא שרה שהיא גברת לאחרים ולא לך ומזר והקשה כיון דסבר דלא יקרא שמך אברם הוא אזהרה ולאו א"כ מה שנאמר לא יקרא שמך עוד יעקב דמ"ד שאינו אזהרה אלא טעם לברכותיו שלא יאמר עוד יעקב שבאו לו בעקבה כ"א ישראל ביושר באו הברכות והשתא לדבריך דלא יקרא אברם אתא ללאו א"כ גם לא יקרא שמך עוד יעקב הוי לאו ואזהרה ותירץ דאהדרים קרא לקראו יעקב והכונה שאם תדקדק דברי הקב"ה שאמ' שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב הוא לומר אע"פ שקראתיך בשם ישראל מ"מ שמך יעקב עודנו עומד ולא יאמר בקביעות שם יעקב אלא שם ישראל ולכך קראו הקב"ה אח"כ יעקב יעקב:

פרק שני היה קורא

אמר רבי יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע שם
לוהיה אם שמוע. כדי שיקבל עליו עול מלכות
שמים תחלה ואח"כ יקבל עליו עול מצות. והיה אם
שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין
בלילה ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד. ע"כ' עוד
כתוב בסוף פרק של מעלה מעניין זה פרשת ציצית
מפני מה קבעוה בק"ש אמר רבי יהודה בר חביבא
מפני שיש בה ששה דברים מצות ציצית יציאת מצרים
עול מצות ומינות הרהור עבירה והרהור עבודת כוכבים
ומזלות בשלמא הני תלת מפרשן. עול מצות דכתיב
°וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ציצית דכתיב במדבר טו
°ועשו להם ציצית וגומר יציאת מצרים דכתיב אשר שם
הוצאתי וגו'. אלא מינות הרהור עבירה והרהור עבודת
כוכבים ומזלות מנא לן דתניא אחרי לבבכם זו מינות
וכה"א °אמר נבל בלבו אין אלהים אחרי עיניכם זו תהלים יד
הרהור עבירה שנאמר °ויאמר שמשון אל אביו אותה שופטים יד
קח לי כי היא ישרה בעיני אתם זונים זו הרהור עבודת
כוכבים ומזלות וכה"א °ויזנו אחרי הבעלים: שם ח

והיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה. דמשמעי בתלמוד תורה דכתיב ולמדתם אותם את בניכם: ויאמר. דמשמעי בציצית אינו נוהג אלא ביום דכתיב וראיתם אותו פרט לכסות לילה: עול מצות. ועשיתם את מצותי: זו מינות. עובדי סכנים ההופכים דברי אלהים חיים ע"כ:

תניא סומכוס אומר המאריך באחד מאריכין לו ימיו שם ע"ב
ושנותיו א"ר אחא בר יעקב ובדל"ת א"ר אסי ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. רבי ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי [חייא בר אבא] חזייה דהוה קא מאריך טובא א"ל כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכת:

ובדל"ת. ולא בחי"ת דכל מה דאמר אח בלא דל"ת לא משמע מידי ומה בלע בהארכתו אבל בדל"ת יאריך כשיעור שיעשנו בלבו יחיד בשמים ובארץ ולד' רוחותיו כדמפרש לקמן: ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. בשביל אריכת הדל"ת לא ימהר בקריאתה שלא יקראנה בחטף בלא

עיון יעקב

למה קדמה פ' שמע לוהי' אם שמוע. עיין בתוס' שכתבו דאע"ג שקדמה בתורה מ"מ פי' לנו להקדי' שהיא מדבר בלשון רבים אכן בספרי והובא בילקוט פ' לך לך אי' ח"ל וראיתי אותו וגו' פי' שמע וכו' תקדי' והי' אם שמוע לפי שמוע אמרי' תקדי' פרש' שיש בה קיבול מלכות שמים ומיעט בה ע"א לפרשת והי' פרשת ליליית נוהי' אמרת תקדים פרשה שנוהגת ביום ובלילה לפי ליליית שאינה נוהגת אלא ביום ע"ש נראה שם. מדעת הספרי כיון דוראיתם אותו קאי על פי' שמע א"כ היה מן הראוי להסמיך זה לזה או להקדים והיה אם שמוע לשמע כדי שיהא וראיתם אותו סמוך לו או להקדים ויאמר לוהי' כדי שיהא וראיתם אותו סמוך לשמע להכי הוצרך לתירוצים אלו שלא כדעת התוס' ע"ש:

בלא פתח ואין זה כלום: דאמליכתיה, שהארכת שיעור שתחשוב בלבך שהוא אחד בשמים ובארץ ובארבע רוחותים:

ס"ס **אמר** רב יוסף פרקדן לא יקרא ק"ש קריאת שמע הוא דלא ליקרי הא מיגני שפיר דמי. והא ריב"ל לייט אמאן דגני אפרקיד אמרי מיגנא כי מצלי שפיר דמי מיקרי אע"ג דמצלי נמי אסירא. והא רבי יוחנן מצלי וקרי שאני רבי יוחנן דבעל בשר הוה:

פרקדן. שוכב על גבו ופניו למעלה והוא דרך גנאי: מיגנא. לישן: כי מצלי ש"ד. כשהוא מוטה על (גבו) [לדו] מעט ש"ד אבל מקרי ק"ש אפילו מללי נמי אסור שמקבל עליו עול מלכות שמים דרך גררה וגאוה:

יד ע"ב **חוזר** ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת א"ר אבהו אמר ר' יוחנן חוזר ורבה אמר אינו חוזר ההוא דנחית קמיה דרבה שמעיה רבה דאמר אמת אמת תרי זמני אמר רבה כל אמת אמת תפסיה להאי:

כל אמת אמת תפסיה להאי. ריהטא של אמת תפסתו לזה:

אמר הבונה כשם שאין לומר אחד אחד שהוא רבוי ולא אהדות כן אין לומר אמת אמת כי כאמת אינו אלא א"ד והוא מאמר רבה כפי' רב"י ריהטא של אמת תפסתו לזה לבומר הוא סיבר לחזק דבריו כאמתות ה' להיותו מוסיף ואינו אלא נורע:

סא ס"ס **אמר** עולא כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו ורבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים (אמר רבה בר בר חנה) אמר רבי יוחנן

יז מ **הרוצה** שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה *יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלמה. א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב

תהלים כו: עליו קרבן שנאמר °ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'. אמר ליה רבא לא סבר לה מר כאילו טבל (אמר ליה שפיר קאמרת) דכתיב ארחץ [בנקיון] ולא כתיב ארחיץ [כפי]:

כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. ליסנא מעליא: כאלו הקריב עולה וכו'. שחייבו הכתוב להקריב עמה מנחת נסכי' אף זה הקורא (ואינו מקיי') אינו גומר את המלוה: נסכים. הוא היין המתנסך על גבי המזבח אחר העולה והזבח כדכתיב ונסכיהם אלי ההין והוא הדין דמלי למימר כאלו הקריב עולה בלא מנחה ונסכים דהא עולה נמי טעוני נסכי' וליסנא דקרא נקט עולה ומנחה זבח ונסכים: יפנה לנקביו: דכתיב ארחץ בנקיון. משמע רחילת כל הגוף ולא כתיב ארחיץ כפי לדרשא אתא לומר שהוא מעלה עליו שכר רחילת כפים כאלו טבל כל גופו:

ס"ס **אמר** ליה רבינא לרבא חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר מי שאין לו מים לרחוץ [ידיו] מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמים א"ל שפיר קאמר מי כתיב במים בנקיון כתיב כל מידי דמנקי:

סב ס"ס ע"ב תהלים סח **אמר** רבי חמא ברבי חנינא כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם שנאמר °בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון א"ת בפרש אלא בפרש א"ת בצלמון אלא בצלמות. ואמר רבי חמא בר' חנינא

דף טז במדבר כד מאמר שאול ועולר רחם בחלי וע"ש במהרש"א למה נסמכו °אהלים לנחלים דכתיב °כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע וגומר לומר לך מה נחלים מעלים את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים מעלים את האדם מכף חובה לכף זכות:

בפרש שדי. אם תפרש שדי ותבדיל תיבות של מלכות שמים: מלכים בה. התורה אשר בה מלכים ימלוכו תשלג ותלבן לך את לל המות: אהלים לנחלי'. כנחלים נטיו כאהלים נטע. (והרשב"א הקשה על פירוש זה דההוא בשמים הוא כתרגומו מלשון מור ואהלות אלא נסמכו אהלים לנחלים דכתיב מה טובו אהליך וסמיך ליה כנחלים נטיו עכ"ל הרשב"א. כחזור לפירש"י) אף אהלים בתי מדרשות אהלים לשון נטיעה נופלת בהם שנאמר ויטע אהלי אפדנו:

ס"ס **רבי** אמי ורבי אסי הוו קא קטרין ליה גננא לר"א אמר להו אדהכי והכי איזיל ואשמע מלתא דבי מדרשא ואיתי ואימא לכו אזיל אשכחיה לתנא דקתני קמי דרבי יוחנן קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה יחזור כר' אתא וא"ל אמרו ליה אילו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו: קטרין

עיון יעקב

כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. עיין במהרש"א ולפי פרש"י ז"ל דקאי על הקב"ה בעצמו י"ל דמש"ה הוי כאילו מעיד עדות שקר בהקב"ה כמ"ש לעיל דף י"ב דלכך קורין ק"ש ואין מוסיפין לתרעומת המינין שיאמרו שאין שאר תורה מן השמים לפי שקורין אלו בשביל שתפילין בראשו ובזרוע וציצית בבגדו שכתובין בהן מלות אלו וא"כ זה שקורא ק"ש ואינו מניח תפילין נמצא כאילו מעיד שקר בהקב"ה שאין שאר התורה מן השמים והא דלא נקט ג"כ ציצית י"ל דקסבר לאו חובת גברא הוא. ועי"ל לפי פשוטו דקאי על עצמו כדאמרינן בכל עלבך יהי' מותר א"ל אלא תפילין מנחנא לפי שעיקר עול מלכות שמים כשמניח תפילין וזה שקורא ק"ש כדי לקבל עול מלכות שמים והוא עצמו אינו מניח תפילין נראה שמשקר בעצמו ועי"ל ע"ד דאמרינן ריש סנהדרין דמי שמעיד על עצמו שעשה איזה עבירה עם חבירו אין אדם משים עצמו רשע ופלגינן דבורא ונאמן על אחרים ולא על עצמו כי אין אדם משים עצמו רשע א"כ זה שקורא ק"ש שכתיב בו הנחת תפילין ואחרים מניחין והוא עצמו אינו מניח הוי כמעיד עדות שקר בעצמו שפלגינן דבורא וק"ל: **כאילו הקריב עולה בלא מנחה.** וכתבו תוס' ה"ה דהוי מצי למימר בלא נסכים שהרי עולה נמי טעונה נסכים אלא ליסנא דקרא נקט וכו' ועיין במהרש"א ושאר אחרונים ול"נ דהא בכל ה"ה צריכין לומר טעם ע"פ הנגלות לנו דמתחילה טעם אין טעון נסכים אלא עולת בהמה ושלמים כדאי' בפ' שתי מדות דף צ' ע"ב וברמב"ם פ"ב וה' מעשה קרבנות וכ"ל דה"ע דעולה ושלמים אינם באים על החטא ובשעת הקטרה על האש החלבים ואימורים עולה קרבון לכך ומנסכין יין ע"ג מזבח להריח ריח ניחוח כדמצינו כמה פעמים דיין בעי לזילוף. ומה"ט יין שאינו מריח פסול לנסכים כמבואר ג"כ ברמב"ם פ"ו מה' איסורי מזבח ומש"ה החטאת והאשם שבאו על החטא אין מנסכין היין להראות שאינו עולה לריח ניחוח כיון שבא על החטא ומה"ט במנחת חטאת אין נותנין עליה לבונה שלא יהא קרבנו מהודר כדאי' בפ' ויקרא ע"ש בפירש"י בחומש ומנחת מצורע ואשמו שמביאין נסכים התם כגון שכבר נתכפר להם החטא ע"י הנגע כדאי' בפ"ק דשבועות. ובעולה שכולה כליל עם הע' ימות הוא בודאי קרבן גדול פשיטא שאין עולה לריח ניחוח אם לא הביא נסכים להכי נקט רבותא דאפי' בלא מנחה ג"כ אינו עולה לרצון ובשלמים שאין קרבן כ"כ אפ"ה אינו מתקבל לריח ניחוח אם לא הביא נסכו וזה כ"ל כוונת פסוק בהושע ט' לא יסכו לה' יין לא יערבו לו זבחיהם: **וזבח בלא נסכים.** הא דנקט תרתי עולה וזבח משום דכמו שעולה היא קדשי קדשים ושלמים הוא קדשים קלים וכן שיש הוא קבלת מלכות שמים והי' אם שמוע קבלת עול מצות: **שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה.** כלומר בלי הפסק כי כשאינו מפנה תחלה יבא לידי הפסק בק"ש ותפלה כשיצטרך לילך לעשות צרכיו: **מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן.** הדמיון הוא בדרך זה כמו מי שבונה מזבח שהוא מקום עבודה דוקא במקום נקי וטהור כן ק"ש ותפלה שהוא במקום עבודה דקרבנות מכין את עצמו בנקיות וטהרה: **שנאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'.** אסיפא דקרא קסמיך דכתיב לשמוע בקול תודה ולספר כל נפלאותיך ה' אהבתי מעון ביתך וגו': **ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם.** והוא מדה כנגד מדה כמו שהוא מתון בק"ש ליתן ריוח בין הדבקים ואינו נזהר בדבריו כן ממתינין לו שיצטנן לו הגיהנם כי כל דבר רותח שהוא עומד ברתיחתו אם רוצה שיצטנן צריך להמתין זמן מה כדי שיצטנן ויקרר: **למה נסמכו אהלים לנחלים.** עיין פירש"י ותוס' והרשב"א ואפשר דתרווייהו אמת דעיקר הקושיא למה נסמכו אוהלים לנחלים הי' לו לסמוך אוהלים לאוהלים דהיינו מה טובו אוהליך לפסוק כאוהלים ה"ל לכתוב כנחלים נטוע ואח"כ אלא דלכך מפסיק בנחלים לומר מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה וכו' והתוס' יש לומר דסבירא להו דלכך מפסיק בנחלים בין אוהלים לאוהלים דאוהלים שני לאו אוהלים ממש הוא רק מיני בשמים להכי פירשו כפשוטו דמקשינן מה טובו אוהליך קרי': **מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות.** כי עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה כדאי' בפ"ב דסוטה:

קטרין ליה גננא. קושרים לו חופה להשיאו אשה:

אמר הבונה למדנו בזה מרבי אלעזר שאין ראוי לשום שנה ועדיה או שמחה זמניה לאשר רגע מלשמוע תורה כי אין ומדם בלא חידוש ולא יערכנו פעדת כוס:

שם ע"ב **תנו** רבנן עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים. מעשה ומתה שפחתו של רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעליה ועלו אחריו נכנס לאנפילון נכנסו אחריו נכנס לטרקלין נכנסו אחריו א"ל כמדומה לי שאתם נכוין בפושרין עכשיו אי אתם נכוים אפילו בחמי חמין לא כך שניתי לכם עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא מה אומרין עליהם כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא חסרונך כך אומרים וכו׳ תניא אידך עבדים ושפחות אין מספירין אותם. רבי יוסי אומר אם עבד כשר הוא אומר עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו. א"ל א"כ מה הנחת לכשרים:

אין עומדין עליהן בשורה. כשחוזרים מבית הקברות היו עושין שורות סביב האבל ומנחמין אותו ואין שורה פחות מעשרה: ברכת אבלים. ברכת רחבה שמברכין אותו סעודה ראשונה משל אחרים ומברכין שם ברכת אבלים והיא מפורשת בכתובות פ"א: לאנפילון. בית קטן שלפני טרקלין הגדול: נכוין בפושרין. כלומר סבור הייתי שתבינו הדבר ברמז ומטעם שראיתם אותי סר מעליכם ליכנס לאנפילון: הוי. לשון בכיה ולעקה:

אמר הבונה לא לחנם לוונו חז"ל לברך בכל יום שלא עשני עבד כי הם קנין האדון כשור לעול וכחמור למשאוי ואף אם יהיו טובים וכשרים אין מאריכין בשבחיהם עם כל זה בקש רבי אליעזר לרמוז לתלמידיו מלנחמו ברמז לבד כי רחמיו על כל מעשיו כתיב ואין לומר בבירור על מדת האכזריות:

שם **תנו** רבנן אין קורין אבות אלא לג׳ ואין קורין אמהות אלא לד׳ [אבות] מ"ט אילימא משום דלא ידעינן אי מראובן קא אתינן אי משמעון קא אתינן. א"ה אמהות נמי לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן אלא עד הכא חשיבי טפי לא חשיבי:

אין קורין אבות אלא לג׳. אברהם יצחק ויעקב לאפוקי שבטים: אלא לארבעה. שרה רבקה רחל ולאה:

אמר הבונה גם כי בני יעקב שנים עשר בבני יה ונשותיהם. ואבותינו ואמותינו היו עכ"ז מעלות הג׳ אבות וד׳ אמהות אלו תכון לעד לבדם ותפארת בנים אבותם יהיו הם כי כם דבר ה׳:

סג שם תהלים סג **אמר** רבי אלעזר מאי דכתיב °כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי. כן אברכך זו קריאת שמע. בשמך אשא כפי זו תפלה ואם עשה כן עליו הכתוב אומר

שם °כמו חלב ודשן תשבע נפשי. ולא עוד אלא שנוחל

שם שני עולמים העה"ז והעולם הבא שנאמר °ושפתי רננות יהלל פי (ב׳ רננות הללו למה אחד בעה"ז ואחר בעה"ב):

כן אברכך. וכמו חלב. תרי קראי דסמיכי להדדי: רננות. שתים. (וכתב הרשב"א אברכך בחיי בשכמל"ו. בשמך אשא כפי והתפללו אליך דרך ארץ: שנוחל ב׳ עולמות. העוה"ז בק"ש והעולם הבא בתפלה ע"כ):

מהרש"א למה קדמה פרשת שמע לוהיה כו׳. לפי סדר פרשיו׳ שבתורה כמי שמע קדמה ונראה לפרש דהכא לגבי ק"ש להוי׳ בברכותיה כעין תפלה קאמר דה"ל להקדים פרשת והיה אם שמוע שנאמרה בלשון רבים לפרשת שמע שלא נאמרה רק בלשון יחיד דבקשת רחמים בלשון רבים עדיפא וקאמר דאפילו הכי עול מלכות שמים ודאי קדמה לעול מצות: וקאמר למה קדמה והיה אם שמוע לויאמר. כיון דתרוייהו עול מצות הן הרי לפי סדר פרשיו׳ של תור׳ תקדים ויאמר לפרשת והיה אם שמוע וקאמר דזה נוהג בין כו׳ ועד"ז יש לפרש בגמרא בדין הוא שיקדים כו׳ ע"ש הסוגיא וקרוב לזה כתבו התוס׳ לקמן והוא מבואר שג׳ פרשיות של ק"ש מורים על שלשה עיקרים שהסכימו בהם רוב המפרשים דהיינו מציאת השם ותור׳ מן השמי׳ ושכר ועונש פרשת שמע היא עול מלכו׳ שמי׳ דהיינו שמפורש בה מציאת הש"י ואחדותו פרש׳ והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי גו׳ היא עול מצות לקבל עליו שהם מן השמים ואחר כך פר׳ ויאמר דמפורש בה שכר לישראל ועונש למצרים כדאמרינן לעיל בס"פ:

*משום דכתיב ביה האי קרא כרע שכב. היינו ק"ש של לילה דכתיב ביה ובשכבך וכפרש"י וכלביא מי יקימנו היינו ק"ש של שחרית דכתיב ביה ובקומך דהיינו כלביא מי יקימנו דודאי אין מי שמקימו אלא הוא קם מאליו בזריזות כך יש לאדם לעמוד מאליו בזריזות בזמן ק"ש של שחרי׳ שלא יעבור זמנו ושוב מצאתי בתנחומא דמייתי קרא דלעיל מיניה הן עם כלביא יקום גומר לא ישכב עד יאכל טרף גומר והוא כמו טפי בדרש זה לענין ק"ש של שחרית וערבית וק"ל: *כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה כו׳. מפירוש תר"י שצריך להאריך מעט בחי"ת עד שימליכוהו בשמים ובארץ ובד׳ יאריך גם כן כשיעור שימליכוהו בד׳ רוחו׳ וכו׳ עיין שם וכן הוא בטור א"ח אבל מפרש"י נראה שכל זה יהיה כוונתו בהארכתו בד׳ וכן נראה מתוך שמעתין דאל"כ מאי איכא הארכה בד׳ טפי מבח׳ דקאמר כל המאריך כו׳ ובד׳ ואיך שיהי׳ הא דקאמר דר׳ ירמיה הוה מאריך טובא היינו ע"ב יותר מזה השיעור דלמעלה ולמטה ולד׳ רוחות ונראה דודאי לחכמי אמת ויודעי סוד יש כמה כונות וסודות בהאי קרא אשר בהם האריך ר׳ ירמיה טובא וא"ל כיון דאמליכתיה כו׳ דכוונה זו כוללת להמון עם שיוכלו לכוון גם בזה ולכך לזו צריכת טפי כדי שלא תשהה בכוונתך יותר ולא תהא תפלתך עם הצבור. גם בזאת הכוונה של רמז האותיות שהוא אחד בז׳ רקיעים ובארץ שהם ח׳ ובד׳ רוחות שהוא הד׳ הרי המליכוהו על כל בריאת העולם שנכללו בששה קצוות אלו ותו לא צריכת וק"ל: **כל הקורא ק"ש כו׳ כאלו מעיד כו׳.** פרש"י כאלו כו׳ בעצמו ליספא מעליא עכ"ל ור"ל דלא בעי למימר כאלו מעיד עדו׳ שקר בהקב"ה שלוה לו להניח תפילין והוא אינו מניח ונקט בעצמו אבל בתר"י פי׳ בעצמו ממש ע"ש וכתבו המפרשים בזה לפי שג׳ מצות נתן לנו הקב"ה שהן אות ועדות לנו שאנחנו עמו והן שבת ומילה ותפילין בשבת כתי׳ ביני ובין בני ישראל אות היא גו׳ במילה כתיב והי׳ לאות ברית ביני וביניכם בתפילין כתיב והיה לאות על ידך גו׳ וע"פ שנים עדי׳ יקום דבר וע"כ בשבת לא בעי תפילין דאיכא ב׳ עדים שבת ומילה אבל בחול בעי ב׳ עדים דהיינו מילה ותפילין והרי אם אינו מניחן בחול ה"ל עד השני שהם התפילין עדות שקר בעצמו: **כאלו הקריב עולה בלא מנחה כו׳.** וה"ה דהמ"ל עולה בלא נסכים כו׳ עכ"ל

עיון יעקב

כן אברכך בחיי זו ק"ש. ע"ד דאמרינן בש"ס דשבת דף י"א ע"א חבירים שהיו עוסקין בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה והכי קאמר כן אברכך בחיי שהוא התורה שכתיב בה כי היא חייך ואפ"ה מפסיקין בהן לק"ש וק"ש נקרא ברכה לשון מתנה ומנחה להי׳ כדכתיב קח נא את ברכתי: **בשמך אשא כפי זו תפלה.** להי"ק בשמך דהיינו אם מזכיר שלש עשרה מדות ושמות של הקב"ה שאז תפלתו מקובלת ואינו חוזרת ריקם ונקט אשא כפי כדכתיב נשא לבבינו אל כפים וגו׳ וכן רצא פכר ידיה ומולי:

עכ"ל רש"י ותוס' וה"ה בזבח כמי ה"מ למנקט מנחה הקריבה עמה כמפורשת בפ' שלח לך אלא ליכא דההיא קרא דפרשת אמור נקט זבח ונסכים מיהו ק"ק אניפה דקרא אמאי נקט בכה"ג גבי עולה מנחה וגבי זבח נסכי' דהא תרווייהו בתרווייהו איתנהו ונראה משום דעולה המקריבה ודאי לבו לשמי' דכולה כליל וע"כ נקט לגבה מנחה שגם היא בדוגמת העולה כדאמרי' דכתיב גבי מנחה ונפש כי תקריב גו' מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו משא"כ בזבח שאינה כולה כליל ולא מליכו גם בנסכים שיאמר בהם נפש ולכך נקט להו בהדדי זבח ונסכים וא"ש השתא דנקט האי קרא בדמיון לענין ק"ש בשתי דברים משום דבק"ש איכא ב' פרשיות דאית בהו מצות תפילין בפרשת שמע דמקבל עליו עול מלכות שמים וקורין בה מצות תפילין ואינו מניחן ה"ז כמקריב עולה דכל לבו לשמים אבל המנחה שהיא גמר המצוה דמקריב בה נפשו חסרה ובפרשת והיה אם שמוע דמקבל עליו מצו' וכתיב ג"כ מצות תפילין אם אינו מניחן ה"ז בדמיון כמקריב זבח וגמר מצותה שהיא הנסכים חסרה ודו"ק: דכתיב ארחץ וגו' ואסובבה וגו'. יש לעיין בזה מאי משמע ליה מהאי קרא לענין ק"ש ותפלה דהא לא איירי אלא בזבח ונרא' דסמיך דאיכא ב' במסורה ארחץ בנקיון כפי ואסובבה גומר דמייתי הכא ואידך אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי דההוא ודאי לענין תפלה איירי שאמר אך ריק אני דהיינו שאריך גופו להיות נקיה וזכיתי לבבי לתפלה כדאמרינן איזו עבודה שהיא בלב זו תפלה וארחץ בנקיון כפי מקודם וקאמר דהמסורה מרמז דהאי וארחץ בנקיון כפי דתפלה הוא כאלו ארחץ בנקיון כפי להקריב על גבי מזבח ודו"ק: בפרש שדי מלבים וכו'. כי זה השם היוצא מפ' ק"ש להגין על האדם משדין ורוחין כדאמרינן בפרק ב' דשבועות בשיר של פגעים יושב בסתר עליון בצל שדי גומ' וע"כ כותבין זה השם על המזוזות מבחוץ כנגד פרש' שמע שבפני' ואמ' אם מדקדק באותיותיה שגם בעה"ב יגין עליו מפני מלאכי חבלה הממונים על הגיהנם שמלננין לו גיהנם בשלג כמ"ש שיש שם ג"כ גיהנם של שלג ובו מלננין הגיהנם של אש: למה נסמכו אהלים לנהלים. כתבו התוספות פ"ה דכתיב כאהלים נטע כנחלים נטיו וכ"ל דהאי קרא לאו לשון אהל אלא לשון בשמים כו' ע"ש ובחומש פרש"י בלשון אחר שהוא לשון אהל כשמים המתוחין כאהל עכ"ל וכן ת"י אבל מכל מקום לא שייך לדרשה דהכא דלאו אהלים מעלים כו' דהא ברקיע משתעי קרא אבל מה טובו אהליך איירי שפיר בבתי כנסיות ומדרשות כמפורש פרק חלק: *וכהנה מגיעו א"ל א"כ מה הנחת לכשרים וכו' כמ"ש בפרק קמא גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים אלא דבעבדים לא שייך נהנה מיגיעו שהרי יכול לומר לו עשה עמי ואיכי זנך ואם הרב זן אותו מצד החסד הוא וק"ל: כן אברכך בחיי זו קריאת שמע וכו'. דעיקר קריאת שמע על לימוד התורה שחייב אדם בכל יום כדאמרינן במנחות וברכותיה אהבה רבה וכו' ואמת ויציב כו' מוכיחין כן ולפי שהתורה היא חיינו כמ"ש כי היא חייך גומר אומר כן אברכך בדבר שהוא חיי דהיינו התורה ובשמך אשא כפי זו תפלה כמו נשא לבבנו אל כפים אל אל גומר דהיינו ובשמך שתמלא בקשתינו בשביל שמך הגדול ולא למענכו ואמר עליו הכתוב אומר כמו חלב ודשן גומר כמו שהייתי מקריב חלב אמורין לגבי מזבח ודשן מלשון דשן בסגול כמו שהייתי מקיים תרומת הדשן במזבח בכל יום שהתפלה במקום עבודת הקרבן: ולא עוד אלא שנוהל ב' כו'. דהיינו בשביל ק"ש שהוא לימוד תורה דכתיב בה כי היא חייך ואורך ימיך גומר חייך בעה"ז ואורך ימיך בעוה"ב וק"ל:

ר"ת פרשת ציצית מפני מה קבעוה בק"ש וכו'. וקשה מפני מה לא היה ראוי לקובעה בק"ש עד שהוצרכו לתת טעם לקביעתה ונראה דתיכף שנתחייבו לקרות פרשת שמע ופרשת והיה אם שמוע לפי שיש בהם חיוב קריאת התורה ותפילין שהאדם חייב בהם בכל יום אבל פרשת ציצית חיובו הוא על אדם שיש לו טלית בת ד' כנפות ואם לאו אינו מחוייב בציצית ואינו דומה זה לחיוב התורה והתפילין שהוא חיוב קבוע בכל יום ומשני מפני שיש בה חמשה דברים דהיינו עול מצות ויציאת מצרים והרהור עבירה שהוא חיוב קבוע לאדם בכל יום ובהכי ניחא כשאמרו אח"כ כל המניח תפילין וקורא ק"ש וכו' ולא נקט נמי והלובש ציצית לפי שהציצית אינו חיוב קבוע אלא בזמן שיש לו טלית בת ארבע כנפות: אל תקרי בפרש וכו'. נראה שדקדק שאם בפרש שדי הוא לשון פי' עדיין לא נתבאר מה הוא הפירוש. ועוד קשה דצלמון הוא מקום חושך ואפלה והל"ל תאיר בצלמון כי מה ענין השלג אבל צלמון שהוא מקום החשך ועוד דלא אמר לילה כי אם צלמון לזה אמר אל תקרי בפרש מלשון פי' אלא הוא לשון הבדלה ופרישה שיבדיל בין התיבות של מלכות שמים: אהלים לנחלים. עיין פרש"י וקושית הרשב"א ונראה דרש"י ז"ל דקדק שאם הסמיכות הוא למה טובו אוהליך כך היה לו לומר למה נסמכו נחלים לאהלים שהרי אהלים כתיב בתחלה ואח"כ כתיב כנחלים והשאלה היא על דבר האחרון שנסמך ולפירוש רש"י ניחא שהזכיר תחלה לאהלי בית המדרש של בית ישראל ואח"כ בירכם כנחלים שתמשך מלכותם ואין לשאול בזה למה נסמכו אבל עיקר השאלה היא על ברכת כאהלים נטע ה' שאינה מקומה לפי שקודם מדבר בנהרי נחלי מים כנחלים נטיו כגנות עלי נהר והיה לו לסמוך לזה כארזים עלי מים ואח"כ יאמר כאהלים נטע ה' ולמה נסמכו אהלים לנחלים והניח לבסוף ענין ארזים עלי מים ובזה מדוקדק לשון רב חמא דאמר דכתיב כנחלים נטיו כגנות עלי נהר וגו' ולמה הביא סוף הפסוק שאמר כגנות עלי נהר אלא לרמוז שעיקר שאלתו היא זאת דכיון דכתיב הכא כגנות עלי נהר למה סמך כאהלים נטע ה' ולא סמך כארזים עלי מים ותירץ לומר כשם שהנחלים מעלים וכו'. ומ"ת קשה לפרש"י למה הפסיק בין נחלים לאהלים כגנות עלי נהר ועוד קשה למה דרש סמיכת הנחלים והיה לו לדרוש סמיכת אהלים לנהר מה נהר וכו' ויש לומר דכיון דיש אומרים שמימי הנהרות אינם מטהרים בזוחלים לפי שהם מתרבים ממימי הגשמים והמקוה מטהר באשבורן ולא בזוחלים ולכן שמואל הוה עביד מפצי ביומי דניסן כמ"ש בגמרא ונמצא שכל מי נהר אינם מעלים מטומאה לטהרה כך עד שיהיו באשבורן ולכך דרש מנחלים דכתיב כנחלים נטיו שרוצה לומר הנחלים של מי הגשמים שנטו אל מקום אחד במורד דהיינו באשבורן והם מעלים את האדם מטומאה לטהרה וזה נרמז בפסוק כנחלים נטיו והיכן נטיו כגנות עלי נהר שמסובבים להביא מי נהר אל הגנות דהיינו באשבורן כן הנחלים נטו אל מקום הגנות דהיינו אשבורן ואינם זוחלים שהם מעלים מידי טומאה לטהרה כן אהלי בית המדרש מעלים מידי חובה לידי זכות שמכפרים עונותיהם באהלי בית המדרש: מ"ד כן אברכך בחיי בשמך וכו'. וקשה להבין מה הוקשה לר"א שאמר מ"ד. וע"ק מה שאומר ואם עושה כן דמשמע שהם דברי הכתוב ולמה לא נדרש כל הכתוב כפשוטו שהם דברי האדם שאומר כן אברכך בחיי זו ק"ש ובשמך אשא כפי זו תפלה ובהיותי עושה כן כמו חלב ודשן תשבע נפשי בהיותי משבח לאל ושפתי רננות יהלל פי. וצ"ל להבין מה היא המעלי' הראשונה ומהו הנחלה שהרי שביעת הנפש שאמר כמו חלב ודשן תשבע נפשי היא גם בעה"ז ועולם הבא. ונראה עם ביאור לשון רש"י ז"ל שכתב כן אברכך בחיי וכמו חלב ודשן תרי קראי נינהו. וכוונת רש"י ז"ל היא לרמוז מה שהוקשה לר"א שכתב כן אברכך וחזר ואמר בכתוב אחר כמו חלב ודשן והם ב' כתובים דסמיכי אהדדי לא יוצדק לומר בשניהם כן אברכך כמו חלב ודשן מאי כן ומאי כמו דהל"ל כן אברכך וחלב ודשן תשבע נפשי או יאמר אברכך בחיי כמו חלב ודשן לזה תירץ שמה שאמר כן אברכך הוא מדבר על ק"ש והוא נדרש לפניו שאמר כי טוב חסדך מחיים יותר מהחיים והחסד שעשית עמדי להחיות את נפשי טוב חסדך שזכיתני ששפתי ישבחונך כמו מלאכי מרום המהללים לשם תפארתך וכמו שהמלאכים משבחים ומפארים בכל יום תמיד ג"כ אני אברכך בק"ש ליחד שמך בחיי אפילו נוטלים ממני חיי כדכתיב בכל נפשך מ"מ אברכך ואייחד שמך בחיי ונפשי וגם בשמך אשא כפי בתפלה כדכתיב תכון תפלתי קטורת משאת כפי ואין תפלתי על חיי שעה וצרכי אלא על רוממות שמך אשא כפי בשבח בג' ראשונות לשם קדשך הגדול והנורא ומלאתי גם אני שוה למלאכים המשבחים לשמך בכל יום ואז אמר הכתוב שהם דברי רוח הקודש כמו חלב ודשן תשבע נפשי שמעלה עליו הקדוש ב"ה כאלו הקריב עולה ושלמים דהיינו חלב השלמים ודשן העולה שהיא כליל לאישים ונעשה אפר על גבי המזבח וכן אמרו למעלה הקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' וז"ש הקב"ה כאן כמו חלב ודשן כאלו הקרבתם לפני חלב השלמים ודשן העולה תשבע נפשי בתפלתכם ולא עוד אלא שנוחל האדם המתפלל

המתפלל שני עולמים לפי שהשם שהוא משבח ומרומם בעולם הזה כך יעשה לעוה״ב כדכתיב אשרי יושבי ביתך בעה״ז שיושב בבית הכנסת זוכה לישב בעה״ב עוד יהללוך סלה בעה״ב וכן דרשוהו חז״ל כי ילכו מחיל אל חיל וכו׳ כמנא כי שפתי רננות כפולות אחד בעה״ז וא׳ בעה״ב יהלל פי האדם שמהלל ומשבח בעה״ז או ירנה שהם דברי הקב״ה שאמר ה׳ כיון שיש בידו ב׳ רננות כפולות שמתוך שמשבח בעה״ז ישוב לרנן ולשבח לעה״ב א״כ יהלל פי לשבתו לאדם הזה שקנה שני עולמות ובזה נתיישבו השני דמיונות כן אברכך כמו חלב ודשן שהאי מדבר באדם שאמר כן אברכך כמלאכים והקב״ה אומר כמו חלב ודשן הקרבנות אני מתרצה בתפלה:

סד דף יד עמוד ב **אמר** רב כל הנותן שלום לחברו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנאמר °חדלו לכם מן האדם אשר ישעיה ב נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה. ושמואל אמר במה חשבתו לזה ולא לאלוה. מתיב רב ששת בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב תרגמא רבי אבא במשכים לפתחו. אמר רבי יונה אמר רבי זירא כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל עשאו במה. אמרו ליה במה קאמרת אמר להו לא אסור קאמינא. כדרב אידי בר אבין דאמר רב אידי בר אבין א״ר יצחק בר אשיאן אסור לאדם ליתן שלום לחברו. ולצאת לדרך קודם שיתפלל שנאמר °צדק לפניו יהלך תהלים פה ואמר רב אידי בר אבין א״ר יצחק בר אשיאן כל המתפלל ויוצא לדרך הקב״ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו:

חדלו לכם מן האדם. כשים לכם לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד האדם דאי לאו הכי למה ליה לחדול, ושמואל לא דריש ליה לשון במה אלא כמשמעו במה חשבתו לזה שהקדמת כבודו לכבודי: שואל מפני הכבוד. והא ק״ש קודם תפלה הוא וקתני שואל: תרגמא רבי אבא. להא דרב ושמואל דאסרי במשכים לפתחו אבל פגע בו בדרך שואל. ה״ג אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לו לאדם לעשות חפציו עד שיתפלל שנאמר צדק לפניו יהלך: צדק. תפלתו שמצדיקו לבוראו והדר וישם פעמיו לדרכי חפצו ע״כ:

מהרש״א כאלו עשאו במה וכו׳. הענין בזה כמ״ש שהתפלה היא במקום עבודת הקרבן והרי זה שמקבל פני חבירו בשאלת שלום קודם שמקבל פני שכינה בתפלה הוא דמיון ההולך להקריב בבמה ומניח להקריב קרבנו ית׳ שע״ג מזבח שבמקדש: אסור לאדם לעשו׳ חפציו כו׳. כ״ה גירסת רש״י אבל הרי״ף והרא״ש גרסי אסור לאדם לצאת לדרך כו׳ ויהיה לדרש קמא כינוי וישם על האדם דאחר שהתפלל ישים האדם לדרך פעמיו ולדרש שני שהקב״ה עושה לו חפציו כו׳ יהיה כנוי על הקב״ה שישים הקב״ה לדרך פעמיו להצליח בה ודרשו צדק מלשון תפלה כמו שמעה ה׳ צדק הקשיבה גו׳ ודרשו לפניו מלשון קודם בזמן כמו לפני בא יום ה׳ גו׳ וק״ל:

הרי״ף כל הנותן שלום לחברו וכו׳. וקשה מנ״ל דמשתעי קרא בנותן שלום קודם התפלה ועוד מנין לו לומר אל תקרי וכ״ל שדקדקו ז״ל מש״ה אשר נשמה באפו וכי יש אדם שאין נשמה באפו. ועוד מאי חדלו דקאמר לכך דרשו באדם שקם ממטתו והחזיר לו הקב״ה נשמה לגופו והוא מקדים לפתחו של אדם חבירו שגם הוא החזיר לו הקב״ה הנשמה לפגרים מתים. ובזאת הטענה אמר חדלו לכם מן האדם שלא להקדים לשאול בשלומו לפי שעיניכם הרואות אשר נשמה באפו שהחזיר לו הקב״ה הנשמה באפו שהחזיר לכם נשמתכם חדלו ג״כ מן האדם שהחזיר לו הקדוש ב״ה נשמתו ואלמלא החזירה לו היה גופו מת ואיך יקחך לבך להקדים לו שלום ואיכך רואה שנשמתו פקודה ביד קונו כמו נשמתך והחזירה גם לו. גם לך וראוי להקדים בתפלה ושבח למחזיר לכם הנשמה וזה שדקדק לומר לכם ונמצא שטעם החדלה שאמר חדלו מן האדם הוא מטעם שזה לכם אשר נשמה באפו של כל אחד גם לו גם לכם וכפי זה יקשה מה חזר לומר טעם אחר כי במה נחשב הוא כיון שכבר נתן טעם אשר נשמה באפו והוה ליה נותן טעם אחר טעם. לזה הוכרח לדרוש אל תקרי כי במה נחשב. לומר שאינו נחשב לכלום כי אין צורך לטעם זה כיון שכבר נאמר טעם אשר נשמה באפו אלא ה״ק שמן הראוי חדלו לכם אתם מדעתכם צריכי׳ לחדול מן האדם שלא להשכים לפתחו ולשאול בשלומו לפי שאותו אדם נשמה באפו שהחזיר לו הקב״ה וראוי להקדים בתפלה למחזיר הנפשות ודע לך כי במקום שמשבח לגדלו בקדימת שלום אתה מספילו כי במה אתה עושה אותו כמו עכומ״ז. ועוד היה נראה שדקדק אל תקרי לפי שכפשוטה הול״ל כי מה נחשב הוא. ועוד יתור הוא כי די לומר כי במה נחשב. אלא לומר כי במה של עכומ״ז נחשב הוא שעשיתו במה. ושמואל דריש הכי במה חשבתו לזה ולא לאלוה כלומר כיון שמיותו של זה תלויה בקונו שהחזיר לו נשמה באפו במה חשבתו לזה ולא לאלוה המחיה הנותן נשמה לעם: במה קאמרת אמר ליה אסור קאמינא. וקשה ודלמא כרב סבירא ליה. ואפשר דאפילו רב לא אמר עשאו במה אלא כאלו עשאו במה ולכך הוקשה לו במה קאמרת אך אכתי קשה דמאי בייד ואמר אסור קאמינא ולימא כאלו עשאו במה קאמינא וצ״ע. ויש נירסא אחרת בגמרא העושה חפציו קודם שיתפלל עשאו במה והשתא ניחא דהא לא איירי במאי דאיירי רב בנותן שלום לחבירו ולכך הקשה במה קאמרת ומשני אסור כרב אידי והתם נמי גרסינן אמר רב אידי אסור לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל ולזה אפשר שכיון רש״י בלשונו שאמר ה״ג אמר רב אידי אסור לאדם לעשות חפציו וכו׳ הכוונה שלא לגרוס כדברי רב אידי אסור ליתן שלום אלא אסור לעשות חפציו וכו׳. ועוד אפשר תנס לגרסתינו דאמר רבי יונה כל הנותן שלום אמר רש״י ה״ג אמר רב אידי כלומר דלא גרס כדאמר רב אידי לפי שרבי יונה איירי בנותן שלום ורב אידי איירי בעושה חפציו אלא אמר רב אידי שהוא ענין בפני עצמו:

סה **אמר** רבי [יונה אמר רבי] זירא כל הלן שבעה לילות בלא חלום נקרא רע שנאמר °ושבע ילין בל יפקד רע. אל תקרי שבע אלא שבע אמר ליה רבי [אחא בריה דרבי] חייא בריה דר׳ אבא הכי אמר רבי [חייא אמר רבי] יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות. שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע:

משלי יט פי׳ הרוקח ע״ש מהרש״א כ״ש ע״ב פ״ג

אל תקרי שבע אלא שבע. ילין בל יפקד מן השמים בחלום הרי הוא רע לכך אין משגיחין לפוקדו:

מהרש״א כל המשביע עצמו מד״ת כו׳. דרישא דהאי קרא מיירי בד״ת יראת ה׳ לחיים שבע גו׳ והיינו שמשביע עצמו מיראת ה׳ ולן ולא סגי ליה בק״ש לחוד אין מבשרין אותו בשורות

עין יעקב

כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה. מדמה השלום לקרבנות כי הקרבנות הם שלום בין ישראל לאביהם שבשמים כדאיי׳ במדרש תנחומא הובא בילקוט פ׳ מ רף קל״ו ע״ד רמז תש״ב ומהאי טעמא הכהנים המה במדת שלום כדכתיב בפנחס הנני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם וכו׳ באהרן הוא אומר במישור ובשלום הלך אתי וראוי להקדים שלום לקונו בתפלתו כדאמרינן עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועוד יש לומר מש״ה קאמר כאילו עשאו במה כמו המקריב בבמה לשם שמים ומתכוין לשם מלוה אפ״ה נחשב לו לאיסור כעין זה הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל: **א״ל במה קאמרת.** נראה דקושיות ותמיהת הש״ס כן הוא כיון דקאמרת כאלו עשאו במה א״כ בזמן היתר הבמות מותר לעשות כן וע״ז מתמיה הלא הפסוק סתמא קאמר חדלו לזה קאמר אסור קאמינא כלומר דבכל פעם הוא אסור כאילו הקריב בשעת איסור הבמות: **כל המתפלל ויוצא לדרך הקב״ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך.** ודרש צדק מלשון תפלה ע״ד דאמרינן בב״ב דף י״ד ע״א ר׳ אלעזר יהב פרוטה לעני והדר מצלי אמר דכתיב אני בצדק אחזה פניך: **כל הלן ז׳ לילות בלא חלום נקרא רע** אפשר לומר הטעם כי אין מראין לאדם אלא מהרהורי לבו כדכתיב ורעיונך על משכבך סליקו והרהור עבירה אין אדם ניצל בכל יום ואף גם הרשעים אחר שנתמלא סאתם כיל״ר מלאים הרעות ומהרהרים תשובה בלבם וזה שלא נחלם לו חלום תוך ז׳ ניכר ונראה שעשה עבירה בפועל ולא הרהר בתשובה כלל לכך נקרא רע:

בשורות רעות דהיינו שלא ישאלוהו אלמנות רעים וק"ל: *מ"ט דר"י דכתי' וה' אלהי' אמת כו'. והוא רמז על מדתו של יעקב שהוא קו האמצעי וקאי אמת אדלעיל אני ה' אלהיכם אמת אבל בכל הפירושים איכא דאמת ויציב כו' ע"ו לשורות הן מוסבים אדלמטה אהדבר הזה ולכ"ל דקאי מלת אמת אדלמעלה ואדלמטה דכה"ג כתבו הפרשנים בכמה מקומות דיש מלות מושכות עצמם ואחרת עמם ובזה יתיישב בההוא דאמר אמת אמת תרי זימני וקאמר רבה כל אמת אמת תפסיה להאי דמשום הכי תפסיה אמת אמת תרי זימני דחד קאי אדלמעלה וחד קאי אדלמטה והיינו דקאמר כל אמת כו' אדלמעלה ואדלמטה והא דפליגי נמי בחוזר ואומר אמת אי לא כו' פירשו תר"י דמיירי בהפסיק בין הפרק מפני היראה או מפני הכבוד כו' ע"ש ולא משמע כן אלא דאיירי כפשטיה כיון דקאי אמת אדלמעלה ואדלמטה אית ליה לרבי אבהו דאומר תרי זימני אמת והיינו דחוזר ואומר אמת אף בלא הפסיק ורבה אמר דאינו חוזר ואומר אמת דבחדא מהן סגי דקאי אדלמעלה ואדלמטה ולשיטתו דאינו חוזר קאמר לההוא דעביד כר"י וקאמר תרי זימני אמת דכל אמת ואמת תפסיה להאי ודו"ק:

הרי"ף אל תקרי שבע. הוקשה לו דהיכי קאמר שהאוכל ושבע לא יפקד רע והלא מתוך השובע אפשר לראות קרי ול"ל א"ת שבע מענין שובע אלא מלשון שבע ימים שלא יפקד בחלום הוא נקרא רע:

דף טז ע"ב רבי (אליעזר) [אלעזר] בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשכן בפורינו אהבה ואחוה שלום וריעות ותרבה גבולנו בתלמידים ותצליח סופנו אחרית ותקוה ותשים חלקנו בגן עדן ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך ונשכים ונמצא ייחול לבבנו ליראה את שמך ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה. רבי יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך. רבי זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם מאבותינו. רבי חייא בתר דמצלי אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא תורתך אומנותנו ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. רב בתר צלותיה אמר הכי יהר"מ ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שתמלא לנו כל משאלות לבנו לטובה:

בפורינו. בגורלנו: אחרית ותקוה. שתהא אחריתנו טובה ונראה מה שקוינו: ותקננו. לשון תקון: ונשכים ונמצא ייחול לבבנו ליראה את שמך. שלא יתגבר עלינו יצה"ר בהרהור הלילה לסור מאחריך ביום אלא כשנשכים בכל בוקר נמצא לבבנו מיחל לך: ותבא לפניך קורת נפשנו. כלומר ספוק צרכנו וקורת רוחנו: תביט ברעתינו. תדע ותתן לבך ברעה הבאה עלינו:

ה"סו רבי בתר צלותיה אמר [הכי] יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתצילני מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומפגע רע מחבר רע מיצר רע משכן רע ומשטן המשחית מדין קשה ומבעל דין קשה בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית ואף על גב דקיימי קצוצי עליה דרבי. רב ספרא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום *בפמליא יז של מעלה ובפמליא של מטה ובין התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקים לשמה בין עוסקים שלא לשמה וכל העוסקין שלא לשמה יהי רצון מלפניך שיהיו עוסקין לשמה:

מעזי פנים. שלא יתגרו בנו: ומעזות פנים. שלא יוליאו עלי לעז ממאום: שאינו בן ברית. שאינו מהול: ואע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי. שהיו עומדים סריסים עליו במצות אנטונינוס להכות ולהנקם לכל העומדים עליו: בפמליא של מעלה. בחבורת שרי העובדי כוכבים כשהשרים של מעלה מתגרין אוכף ים קטטה בין העובדי כוכבי' כדכתי' (דניאל י') (ואני עומד) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס: ובפמליא של מטה. חבורת החכמים:

ס"ס רבי אלכסנדרי בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה. ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו איכא דאמרי הא רב המנונא מצלי לה:

בקרן אורה. בזוית אורה:

סז ס"ס רבי אלכסנדראי בתר צלותיה אמר הכי. רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה וכו'. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתכניע מלפנינו ומאחרינו ונשובה לעשות חקי רצונך בלבב שלם. מר בריה דרב הונא בתר צלותיה אמר הכי אלהי נצור לשוני מרע וגומר. עד צורי וגואלי:

ומי מעכב. שאין אנו עושין רצונך: שאור שבעיסה. יצר הרע שבלבנו המחמיצנו:

רבא

עיון יעקב

ר"א בתר דמסיים צלותיה. שהם ר"א הוא ר' אלעזר בן שמוע כדאי' בספר יוחסין דף מ"ו והוא היי' אי' מעשרה הרוגי מלכות והיי' לו תלמידים הרבה כדאי' ביומא ס' יה"כ כשנענה ללמוד אלל ר' אלעזר בן שמוע ולכך התפלל תפלה זו על תלמידיו ולפי שסופו נהרג ואע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי לכך התפלל שיצליח סופו ואחריתו: ר' יוחנן בתר דמסיים צלותיה. שהם ר' יוחנן הוא ר' יוחנן בן זכאי שהי' בשעת החורבן ע"כ התפלל תפלה זו שאלין בבשתינו: ר' זירא בתר דמסיים צלותיה. לפי שהיתה מדתו לקרב רשעים ובריוני כדאי' בסנהדרין דף ל"ז כך התפלל לתפלה זו שלא יחטיאו אותו ג"כ ללמוד ממעשיהם בהתחברו לרשעים ולהכי בדק נפשיה בתנורא כדאי' פיק השוכר את הפועלים ולזה קאמר שלא נבוש ולא נכלם מאבותינו: ר' חייא. שהי' מרבין תורה ותורתו אמנותו עם תלמידים הרבה כדאית' פרק השוכר את הפועלים לכך התפלל תפלה זו: רב בתר צלותיה. התפלל על עשרה מיני חיים נגד עשרה מיני חסידות שנהג רב: רבי בתר צלותיה. לפי שרבי עשיר גדול הי' כדאי' בשבת דף קי"ג אהורייתא דבי רבי עתיד משבור מלכא ועשיר יענה עזות להכי התפלל שיציל אותו הש"ת מעזות פנים וכה"ג מקנאה בני אדם על עשרו: רב ספרא בתר דמסיים צלותיה. לפי שרב ספרא היתה מדתו מדת אמת ביותר עד שאמרו עליו סוף מכות והדובר אמת בלבבו זו רב ספרא ומדת שלום הוא מתנגדות למדת אמת כמו שכתבנו והארכנו בזה בחידושינו מסכת יבמות דף ק"ע ע"ש להכי התפלל על זה ומה שהתפלל שיהו עוסקין לשמה היינו כדאי' בסנהדרין דף ל"ט וכל העוסק בתורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה א"כ שייך זה לתפלתו לשום שלום בפמליא שלמעלה ושלמטה ועיין שם בחידושינו בסנהדרין שם: ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות. לפי שמצות נחלקות לשני חלקי' דהיינו מצות עשה ומצות לא תעשה ויצה"ר מתעילי' לאדם על הרוב במצות לא תעשה בג"ע וגזל וגניבה וביוצא בו ומלכיות שגוזרין גזירות על ישראל עיקר לבטל המצות עשה שלא ימולו את בניהם שלא לשמור שבת ושלא להניח תפילין וכה"ג כדאי' במס' תענית לכן התפלל על שניהם יחד וזה מלפנינו ומאחרינו כלומר שמסיתין לאדם בזה שלפניו לעבור עבירות כאלו שיש הנאות מוכן לפניו בעה"ז ומלאחרינו לאבד אותנו מן עה"ב:

ש"ס **רבא** בתר צלותיה אמר הכי אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה יהי רצון מלפניך שלא אחטא עוד ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורים וחלאים רעים והיינו וידוי דרב המנונא זוטא ביום הכפורים:

איני כדאי. לא הייתי חשוב והגון להיות נולר: ועכשיו שנוצרתי. ומה חשיבותי הרי אני כאלו לא נולרתי ק"ו שבמתתי עפר אני: מרק. כלה והסס:

ש"ס **רב** ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי וידוע לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאלו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח ותרצני:

סה ש"ס **(אמר)** רבי יוחנן כי הוה מסיים (רבי מאיר) ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי (אדם) מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר
קהלת ז שלמה בחכמתו °טוב שם משמן טוב וגומר. מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתותי יום יום נצור לשונך מרע ושפתיך מדבר מרמה נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי. שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל שעה. מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה. אני מלאכתי בעיר. והוא מלאכתו בשדה. אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אין אני מתגדר במלאכתו שמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט. שנינו אחד המרבה
ס"פ הניזקין וע"ש רש"י ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים. מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה מענה רך ומשיב חמה ומדבר שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם. ואפי' עם עובד כוכבים ומזלות בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל על הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם אפילו עובד כוכבים מזלות בשוק. מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו או ברבו או במי
תהלים קיא שגדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר °ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד. ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם. לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושים שלא לשמה נוח להם שלא נבראו. מרגלא בפומיה דרב לא כהעוה"ז העולם הבא עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם
שמות כד ונהנין מזיו השכינה שנאמר °ויחזו את האלהים ויאכלו
עקידה ספ"ב וישתו. ת"ר גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים
ישעי' לב משל האנשים שנאמר °נשים שאננות. אמר ליה רב לרבי חייא נשים במאי זכיין. באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ומנטרן לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. כי מפטרי רבנן מבי רבי אמי ואמרי לה מבי רבי חנינא אמרי ליה הכי. עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים לבך יהגה תבונה פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות עפעפיך יישירו נגדך עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין. כי הוו מפטרי רבנן מבי רב חסדא ואמרי
תהלים קמד לה מבי רבי שמואל בר נחמני אמרו ליה הכי °אלופינו מסובלים. רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר חד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורין *אין פרץ ע"ב שלא תהא סיעתנו כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי. ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל ואין צוחה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי. ברחובותינו שלא יהיה

עיון יעקב

אר"י כדהוה מסיים ר"מ ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות. כן הוא הגירסא בעין יעקב ונראה דר"מ אזיל לשיטתו דמכח ספר איוב שהי' איש תם וישר וגו' מוכח דיש יסורין בלא עון וא"כ, ה"נ יש מיתה בלא חטא כמו שכתבנו בחידושינו בשבת דף נ"ה ע"ש שזה תליא בזה לכן מצינו כמו במדרש רבה פ' בראשית פ' ט' בתורתו של ר"מ מצא כתוב והנה טוב מאד זה המות ואי אין מיתה בלא חטא היאך אפשר לומר שע"י חטא יבא טוב מאד ודאי' דיש מיתה בלא חטא כי סוף אדם למות ומש"ה קאמר ר"מ בכאותה דף ע"ב אלא והאי יתן אל לבו ע"ש בחידושינו: **אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וכו' ונפטר בשם טוב.** ע"ד דאי' בגמרא כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו וא"כ גדול מכולם א"כ הכי קאמר אשרי מי שגדלו ועמלו בתורה ס"כ יצרו גדול מאד ואפ"ה עושה נחת רוח ליוצרו ונפטר בשם טוב: **מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך.** לפי שר"מ למד מפומיה דאחר שהי' תורתו רק מן השפה ולחוץ כדאי' בחגיגה ואמרינן ר"מ תוכו אכל קליפתו זרק לכן התפלל שלא יהא עיקה בלבו כמו אחר פ"ס בחגיגה בחידושינו: **מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה.** לפי שיבנה הי' עיר מלאה חכמים לכן הי' רגיל על לשונם כן עיין בגיטין בהניזקין א"ל תן לי יבנה וחכמיה: **מענה רך ומשיב חימה.** לפי שאביי הי' כהן מבני עלי והכהנים קפדנים הם לכן הרגיל עצמו לומר כן שיהא דבורו בנחת ומשיב חימה: **שלא הקדימו אדם שלום מעולם אפי' עכו"ם בשוק.** אף דריב"ז הי' חשוב אצל המלכות אספסיינוס קיסר ומסתמא הי' מקדימין לו שלום אפ"ה הי' הוא מן הזריזין המקדימין להם שלום: **תהלתו עומדת לעד.** משמ"ע אם מבעט ברבותיו אין מקלה שנותיו כדאמרינן אי בעי אאי לורכא ורבנן הוי חיי הא מבעט ברבותיו הוי: **וכל העושים שלא לשמה נח להם שלא נבראו.** כי הקב"ה הכל לכבודו ברא ולא לכבוד עצמו כמה שעושה שלא לשמה הכל הוא לכבוד עצמו: **לא כהעה"ז העה"ב.** עה"ב אין בו לא אכילה ולא שתי' ולא פריה ורביה. נראה דאתי לאשמועינן שלא ירבה אדם בתענוגי עה"ז באכילה ושתי' יותר מדאי וכן ברוב תשמיש רק לאכול ולשתות כדי קיומו לעבודת בוראו וכן לא ירבה בתשמיש רק כדי תלות פרי' ורבי' כדי שיהי' בעה"ז כעין דוגמת עה"ב כמקלה ואז יזכה ליהנות מזיו השכינה בעה"ב: **גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים.** פירש"י שהרי קראן שאננות ובוטחות נראה דרלה לומר בכסל כמו שהם שאננות בעה"ז כך הם בוטחות לעה"ב וע"ז שפיר קמקשה הני נשי במה קא זכיין דהא אמרינן בפסחים דף נ' ובב"ב דף י' עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה ודק חכמים לומדי תורה זכות תלמוד תורתם עומדת להם כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם ונשי שאינן בנות לימוד תורה במה זכיין לזה שיהו בוטחות בעה"ב כמו שהם בעה"ז של ומשני באקרויי בנייהו ונטרן לגברייהו וגדול המעשה יותר מן העושה לכך זכו לכך בזכות לימוד תורה דגברייהו ובנייהו וצ"ל כיון דקי"ל אין הבטחה לצדיקים בעה"ז שמא יגרום החטא רק אין עבירה מכבי' תורה ונשי לאו בני תורה ניהו איך קאמר בוטחת ע"ז משני שפיר זכות דתורה דגברייהו לגברייהו. וק"ל:

יהיה בינינו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים ישעי' מו °שמע אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר חד אמר כל העולם כולו ניזונין בצדקה והם ניזונין בזרוע ואידך אמר כל העולם כולו ניזונין בזכותן והם אפילו בזכותן אינן ניזונין כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה א"ר בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת ופליגא דרב יהודה דאמר רב יהודה מאן אבירי לב גובאי טפשאי. אמר רב יוסף תדע דהא מעולם לא איגייר חד מינייהו אמר רב אשי והלין בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו דהא קא חזו בשבחא דאורייתא תרי זימני בשתא ולא מגייר גיורא מינייהו׃

כי הוה. מסיים ספר איוב. על שם שאיוב נפטר בשם טוב: מרגלא בפומיה. דבר זה היה רגיל בפיו: אני. העוסק בתורה בריה אני: והברי בריה. וכן חברי עם הארץ בריה הוא (ופירשו בתוס' כלומר יש לו לב כמוני להבחין בין טוב לרע ע"כ תוספות): אני מלאכתי בעיר. כלומר נוחה מלאכתי ממלאכתו: מתגדר. מתגדל לתפוש אומנתי ושמא תאמר הדין עמו שאינו מתגדר במלאכתי שאילו היה תופש אומנות שלי לא היה לו לב פתוח להרבות בתורה כמותי והיה ממעיט ואין לו שכר: שנינו. שיש שכר לממעיט כמו למרבה ובלבד שיכוין לבו כו' ואגב קרבנות היא שנויה בסוף מנחות. ע"כ: ערום ביראה. להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו: תכלית חכמה. עיקרה של תורה שיהא עמה תשובה ומעשים טובים: ויאכלו וישתו. שבעו ונהו מהשכינה כאילו אכלו ושתו: גדולה הבטחה. שהרי קראן שאננות ובוטחות: לבי כנישתא. תנוקות של בית רבן היו רגילין להוליכן למדין לפני רבן בבית הכנסת: בי רבנן. בית המדרש ששם שונים משנה ותלמוד: ונטרן לגברייהו. וממתינות לבעליהן ונותנות להן רשות ללכת וללמוד תורה בעיר אחרת: מפטרי רבנן. זה מזה שהיה נוטל רשות מחברו לשוב לארצו ולביתו: עולמך תראה בחייך. כל צרכיך תמצא: פי ידבר חכמות. בלשון ברכה היו אומרים: יישירו. לשון יושר שתהא מגיע בתורה כהלכה: זה לשון תוס'. (פרץ זה אחיתופל. שפרץ פרצה במלכות בית דוד: יוצאת זה דואג. שיצא לתרבות רעה כדמפרש בחלק: צווחה זה גחזי. שהיה מצורע וכתיב בית נגע נגע יקרא והיינו צווחה): כל העולם כולו ניזונין. בצדקתו של הקב"ה ולא בזכיות שבידם: והם ניזונין בזרוע. בזכות שבידם ובצדיקים משתעי קרא וקרי להו רחוקים מצדקתו של הקב"ה: אין ניזונין. שאין להם כדי צרכם ומתפרנסים בקושי: ופליגא. דרב יהודה דהוה אמר אבירי לב היינו רשעים: גובאי. שם אומה הם בבבל ובמסכת קדושין אמרינן שהיו מן הנתינים: בשבחא דאורייתא תרי זימני בשתא. שהיו ישראל נאספים שם באדר לשמוע הלכות פסח מדרשה דרב אשי ובאלול לשמוע הלכות החג ע"כ:

תוספות ונפשי כעפר לכל תהיה מה עפר מכלה את הכל אף אני יהי רצון שאכלה את הכל כמו שאומר והיה זרעך כעפר הארץ ע"כ:
העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. וא"ת הא אמר ר"ל [רב יהודה אמר רב] פרק מקום שנהגו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וי"ל דהכא איירי שאינו לומד אלא לקנטר חבריו והתם איירי שלומד ע"מ שיכבדוהו: תרי זימני בשתא. אבל בעצרת שאינו אלא יום אחד לא היו כ"כ מתאספים ושמא נישא אתרחים להו ורמיתי בס' העתים שחבר הרב ר' יהודה בר ברזילי ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן השמים עליהם בכלה דאלול ובכלה דאדר:

אמר הכותב ראוי לתת טעם למ"ש בתחלת דבריו סוף אדם למות וכו' ונראה שהיה אומר כן כדי להעיר ולהזהיר לכל משכיל אל יהיה נפתה לכל הטוב הנוסף לאיוב למשנה ולאורך ימים אחר היותו נגוע ומוכה ונתן טעם לזה כי בכל אורך ימים ומה שהוסיף הש"י כל אשר לו למשנה לא נשאר בעבור זה קיום נצחי כי בודאי סוף אדם למות כאשר ראינו בעינינו שסוף כל בהמה לשחיטה ע"י אדם להיותה ראויה לאכילת אדם. גם יש שנה שמטא מין האדם והוא טבע הרכבתו או חטא אדם ומזה אם כן איפוא מה שראוי להשתדל לכל חפץ להיות מאושר שיהיה גדול בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו ר"ל שאין עושה כן לאהבת התועלת אלא לעשות נחת רוח ליוצרו ובהיות זאת תשוקתו גדל בשם טוב ונפטר בשם טוב כי הוא מהנתנבא שישאר חי בעוה"ב. וכן אמר שלמה בחכמתו ר"ל בכל מה שיחכם מכל האדם בידיעת טבע הנמצאות טוב שם וגו' ר"ל טוב שם הנשאר אחר מות האדם שעמלו בתורה מכל תענוגי החיים המכונים בשמן טוב. וכן יום המות טוב מיום הולדו. ואפשר שירמוז גם כן באומרו סוף אדם למות ומ"ש החכמים כי המות לאדם הוא סוף ואינו תכלית אבל שחיטת הבהמה היא סוף ותכלית כי די לה במה שנשחטה למאכל אדם ואדם ובהמה הם משותפים במות באשר הוא סוף כל האדם אבל הם חלוקים זה מזה בתכלית אחרון הבא אחר המות כי הרוח בני האדם היא העולה למעלה ורוח הבהמה יורדת היא למטה לארץ. מכאן הערה לכל אדם שישים פניו אל התכלית האחרון ויהיה מאושר שיאמרו עליו אשרי אדם שגדל בתורה וכו' ע"כ. ונ"ל לפרש כוונת רבנן דיבנה להחזיק טובה לעצמן על שבחרו באומנות תורה שהיא יותר משובח מאומנות עמי הארץ עובדי אדמה ואף כי שניהם בריה יש כמה מעלות באומנות החכם כיון שהוא בעיר ולא בשדה ואם תאמר הרי יש לו טורח גדול שחייב להשכים לקרות בתורה גם עובד אדמה חייב להשכים למלאכתו בשדה ואם הוא שמח בחלקו באומנות השדה גם אני שמח בחלקי בהיותי בעיר שמא תאמר בודאי יש לבעל השדה יתרון גדול שהוא אינו צריך להרבות באומנתו אבל החכם חייב להרבות תורה ואם לא עשה כן נתמעט שכרו. כדי לבטל זה אמר שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט וכו' להודיע שאע"פ שהחכם יהיה ממעיט באומנתו שכרו גדול אם כיון לבו לשמים ויתמוך מזה כי בודאי יש לו יתרון גדול על עובד אדמה שהוא בריה כמוהו ואומנתו יותר משובח מלבד מעלת התורה שאין ערוך אליה ע"כ. פי' לעושה לשמה בעבורה רוצה לומר שאין לו תכלית אחר בעשייתה רק עשייתה לבדה ולכן עושה ונושא מנותיו לשמה רוצה לומר בעבור עשייתה בלבד וזה פי' עשייתה לשמה בשביל עצמה ולא בשביל שנה אחרת ע"כ. וראוי לשית לב על מאמר מיוחד בכאן דהוה מרגלא בפומיה דרב לא כהעולם הזה העולם הבא והרמב"ם ז"ל הזכירו בפי' המשנה בפרק חלק וגם כתבו על ידי שנוי בהלכות תשובה ללמד ממנו שהעוה"ב אין בו לא גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת וכו'. ומצינו כתוב מפי חכמים אחרונים תורכיים שבעולם הבא יחיו לדיקים בגוף ונפש ויתקיימו בלי צורך אכילה כמו שמרע"ה עמד בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ולא די שאין מקום להקשות כנגד סברתם ממאמר זה מרגלא בפומיה דרב וכו' אלא שאפשר לסיות תנא דמסייע להו כפי דקדוק הלשון באמרו לא כהעולם הזה העוה"ב. שאין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה. בשלמא אם בני העה"ב יהיו בעלי גוף רק יודיענו חדוש גדול שאעפ"כ אין בו לא אכילה ולא שתיה אבל מי שאין לו גוף פשיטא שאינו צריך אכילה וכ"ש פריה ורביה ומה בא ללמדנו. ואם יאמר האומר כי הוא נמנע לבעלי גוף שיעמדו בלי אכילה ושתייה כלל בעולם ועוד שיהיו קיימים לעולם. תשובה זו מצאתי בפי' הלכות הרי"ף להרא"ה ז"ל במסכת ברכות שהביא שם הרי"ף ז"ל ברכת הלבנה שבפרק היו בודקין בסנהדרין ופירשה הרא"ה ז"ל וז"ל שהם עתידין להתחדש כמותה אחר זמן תחיית המתים שיחדש להם

עיון יעקב

ודהם אפילו בזכות עצמן אינם ניזונים. רק מתוך עוני ודוחק ואפשר דהיינו פרנסתייהו דלעיל שאלו המ"ד עלמא אמת לגבי אלופינו בתורה ובמצות ומקובלין ביסורין שאין לך יסורי' קשים יותר מעוני' כדכתיב באיוב כי כל זה בחרתי מעוני: וחנינא בני די לו בקב חרובין. כי לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות ואין זה עול בחקו כי הוא עובד שלא ע"מ לקבל פרס ושכרו כפול בגוף ולפעמת לרב טוב לעולם שכולו טוב:

לזה הקב"ה לכל אחד ואחד מהם גוף באותו מזג לגמרי שהיה לכל אחד ואחד מהם תחלה שוה בשוה ויעמדו ויאכלו וישתו ויולידו ויעשה כל אבר ואבר שבגוף כל אחד ואחד מהם פעולתו הראויה לו ויקבל כל מה שראוי לו ויזון כראוי לו ויעשה כל מה שראוי לו בלא שום מעכב ובלא שום מונע בין מבפנים בין מבחוץ וכן יהיו כל האנשים שיהיו אחר אותו זמן ועל כן יהיה כל גוף וגוף מהם בתכלית הבריאות שאפשר לו להשיג לפי מזגו בתכלית השלמות שאפשר לו לפי מזגו וכל אחד ואחד לפי מדרגתו ואחרי זה לימים רבים אחרי שהשיגו תכלית השלמות שאפשר להם להשיג הרי זה לחפצו ולדעתו יעלו לענין אליהו ועל"ן זה שעתיד גופן שהוא חומר ד' יסודות להשתנות ולקבל תכונה אחרת ויהא חומר גופן כענין יסוד פשוט קיים קל התנועה בהיר במראה כמעשה לבנת הספיר נעלם הראות כענין אליהו מוכן לקבל זוהר אלהים ואור פני מלך חיים כמעשה הלבנה שהוא גוף מקבל אור ודוגמתן בעולם הזה רבים מב"א שנשתנה תכונת גופם ויקבלו תכונה אחרת ויש מהם לענין זה צריכין לאכול מאכל מיוחד וזה ענין פשט עץ החיים אשר האוכל מפירותיו יכון גופו לקבל תכונה זאת ואכל וחי לעולם וזה נרמז במעשה בראשית שהכונה באדם שיחיה לעולם לפי שאין שלמות האדם בלתי הגוף אלא בגוף כענין הגלגלים ואלו היה שלמות האדם בלתי גוף כמלאך שהוא שכל נבדל ושלם יותר מן הגלגלים שהם בעלי גוף וזה דבר שאי אפשר והשכל שלמות היצורות הנכבד נכבד ראשון והקל קל אחרון בתחלה שכל נבדל והוא השלם ואחרי שכל בעל גוף קיים והם הגלגלים ואחריהם שכל בעל גוף נפסד וסופו להיות בעל גוף קיים פחות במדרגתו מגוף הגלגלים אבל כמשל אליהם כענין שנאמר כזוהר הרקיע וככוכבים ואחריו בעלי חיים שהם בלתי נפש בהשארות ובעלי גוף נפסד ואחרי זה הצומח ואע"פ שהאדם נברא אחרון זהו לשלמותו לפי שהתחתונים כלן בשבילו וביצירתו נשלמו והוא בכלן בא אחרון להשלים פעולתם למשול עליהם ועוד שכלם כלולין בו יסודות והבא הצומח וחיות ומוסף על כלן שכל שיש לו השארות ואולם צריך הוא לגוף ועל זה נאמר שנפשות הצדיקים גנוזות תחת כסא כבוד ולשון גניזה לעולם אינו אלא על דבר חסר והוא כענין שאמרנו שהם צריכים גוף שאין שלמותן בלתי זה ואולם יהיה בסופו גוף נכבד קיים כמלא במעשה בראשית ומבואר ענין תחיית המתים שהרי אין שלמות האדם בלתי זה וכיון שכך אי אפשר שלא יבא האדם לשלמות זה כענין כונת יצירתו מתחלה ועל שינוי תכונתם וקלות תנועתם נאמר שהקב"ה יעשה להם כנפים ואלו הם שנאמר עליהם והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע שהם ספירים ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד שהם בעצמם מאירים הקב"ה ברחמיו יזכנו לגן עדנו עם חסידיו ולחיי העולם הבא עכ"ל הרא"ה ז"ל. וכפי זאת הכוונה יבא על נכון מאמר רב לא כעה"ז העוה"ב העוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו' כלומר אע"פ שהם בעלי גוף והיה ראוי שיהיו להם אלו המקרים אכילה ושתיה ומשא ומתן וכו' עכ"ז רצה הקב"ה לזכותם ולהבדילם מכל אלו הדברים ובפרק חלק אכתוב עוד בעז"ה וטעם אמרו ועטרותיהם בראשיהם כבר נתפרסם בפי הדורשים ענין אמתי ונכון שרמז בזה לעטרות שהצדיקים עצמם קנו להם בהיותם בחיים ע"י תורה ומעשים טובים שהיו מסגלים בעולם הזה על דרך מ"ש מי שטרח בע"ש וכו' בעבור זה יזכו בעולם הבא שעטרותיהם הללו יהיו מונחות בראשיהם רוצה לומר שישיגו אמתת הדרושים האלהיים אשר עיינו בהם בהיותם בחיים וגם ידיעת טעמי המצות שהרבו בחיים חייותם כי היה נמנע אצלם לעמוד על אמתת כוונתם בשלמות כל זמן שהיו בחיי העולם הזה אבל בעולם הבא אחר שנלבשו בגופים נוראים כדברי הר' אהרן הלוי ז"ל זכו להשיג האמת וזו היא הנאתם מזיו השכינה כמו שמלאכי עליון הם מתעדנים בהשגת המושכלות הנשפעת עליהם מזיו השכינה מאתו יתעלה. העולם כלו ניזון בצדקתו של הקב"ה ולא בזכיות שבידם. והם ניזונין בזרוע בזכיות שבידם וצדיקים משמעי קרא וקרי להו רחוקים מצדקתו של הקב"ה:

מהרש"א *שתשכן בפורינו כו'. פרש"י בגורלנו וע"ל בפורינו במטתינו שתהא מטתינו שלמה באהבה וכו' וכן תקנו לומר בז' ברכות של נשואין. וכמלא יאול לבבינו פרש"י מיחל לך מלשון תוחלת ויותר נראה לפרש יחיל בי' מלשון חיל ופחד וע"ש לבי יחיל בקרבי גומר ואמר ותבא לפניך קורת נפשנו עש"ה מים קרים על נפש וגו' וק"ל: *שתציץ בבשתינו וכו'. ר"ל תציץ בבשתינו שאנו מתביישי' מן העבירות שבנו כדאמרינן פ"ק כל העושה עבירה ומתבייש בה מוחלין כו' או שתציץ בבשתינו מן העובדי כוכבים שמביישי' אותנו בגלות וכו' כל אלו לשונות נופלים על מלבושים והן מדותיו ית' ב"ה כמו מדו בד שהוא לשון לבוש ומשים

ותבא לפניך אדרת טובך כמ"ש אני אעביר כל טובי גו' שהם בכלל מלבושיו ומדותיו הטובות הנזכרים בי"ג מדות רחום וחנון וגו' ורב חסד גומר וק"ל: ואל ידוה לבנו ואל כו'. עש"ה על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו: היום של הלוץ עצמות כו'. עש"ה ועצמותיך יחליץ ואמרינן ביבמות ג מעולה שבברכות ומפרש לה דהיינו זרוזי גרמי וק"ל: מעזי פנים. שלא יתגרו בי אנשים שהם עזי פנים ומעזות פנים שלא יעשו אותי עזות פנים דהיינו שלא יוציאו עלי לעז שאני ממזר כדאמרי' פרק עשרה יוחסין דכל עזי פנים אינו מיוחס וכן נראה לפרש מפרש"י בשמעתין והוא על פי גמרא דפרק ב"מ בעובדא דההוא דאתא לקמיה דרבי ע"ש: וכל העוסקין שלא לשמה כו'. נראה לפרש לפי מה שכתבו התוספות לקמן ובכמה דוכתין דאיכא תרתי שלא לשמה הא' הלומד ע"מ לקבל פרס ע"ז אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה והב' הלומד ע"מ לקנטר ע"ז אמרו הלומד שלא לשמה נוח לו שלא נברא וז"ש שתשים שלום כו' בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה דהיינו לקבל פרס אבל בעוסקין שלא לשמה דהיינו לקנטר לא שייך לומר שתשים שלום ביניהם דהא כל עצמות לימודם אינו אלא לקנטר ולכך בקש עליהם י"ר שיהיו עוסקין לשמה וק"ל: בקרן אורה כו'. פרש"י בזוית אורה ונראה לפרש לפי שישראל בגלות עומדים במקום צר ודחוק כמו בקרן זוית שאין שם ריוח כמו בשאר מקומות שבבית גם שאין אור החלון שלוח בקרנות כמו באמצע הבית ע"כ התפלל על זה גם כי אנחנו בקרן זוית שצר ודחוק לנו העמידנו בקרן אורה להצילנו שם מכל צרה כמו ליהודים היתה אורה גו' וק"ל: ומי מעכב שאור כו'. הכונה בזה כמ"ש הרמב"ם בח"פ שיש לאדם לילך במדותיו ובמעשיו בדרך הממוצע והנה היצה"ר מסית שילך האדם בקצה האחד במותר לו כגון להתגאות ולהתנהג במותר התאוה וע"כ מדמה ליה לשאור שבעיסה שמגביה את העיסה ועושה אותו יותר מכמות שהיה וההיפך שעבוד גליות שמכריחי' לקצה ב' שאין מניחין לישראל להתגאות אבל משפילי' אותם בתכלי' השפלות וכן מחסרין מהם כל טוב אף דברים הצריכין להם לעבודת ה' וז"ש שרצוננו לעשות רצונך לילך דרך הממוצע אבל מי מעכב כו' ששניהם אלו מעכבים שזה חפץ בקצה זה וזה חפץ בקצה זה י"ר שתכניעם מלפנינו ומאחרינו דהיינו ב' קצות ונשוב כו' לילך בממוצע: אלהי עד שלא נוצרתי כו'. על פי מ"ש בההיא דמסכת עירובין דנמנו וגמרו טוב לו לאדם שלא נברא משנברא דהיינו מצד שהלאוין מרובין מהעשין שהיו מתקיימין בודאי אם לא נברא ולזה אמר עד שלא נוצרתי איני כדאי להיות נוצר שהרי טוב לי שלא נוצרתי מצד הלאוין ועכשיו שנוצרתי כדי לקיים העשין כאלו לא נוצרתי שהרי איני מקיימ' ולפי שהאדם נברא מחומר וצורה אמר בוידוי שלא הלכתי אחר צורתי אבל עפר אני בחיי שהחומר גובר וק"ו במיתתי שאז הצורה נפרדת מהחומר שא"א לי לקיים מצותיך כמ"ש במתים חפשי מן המצות והרי אני לפניך ככלי מלא בושה כו' לפי שהגוף הוא ככלי לנשמה ולצורתו אמר שהנשמה שבכלי שהוא הגוף היא בושה על מעשיה הרעים י"ר כו' מרק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין כו' כדאמרינן בפ"ק דיסורין ממרקין עונותיו של אדם וקאמר דהיינו וידוי וכו' דכל עיקרו לשון וידוי: נפשי תדום כו'. שנפשי תדום מלהשיב להם או שפי' תדום שאותן מקללי תדום שידומו כאבן מלקלל אותי עוד ואמר נפשי כעפר לכל כו' עיין בתוספות וע"ל דקאי אדלעיל שלא ימושו עלי כלל אלא שאהיה נחשב בעיניהם כעפר ולא יקללו אותי: בזמן שב"ה קיים אדם חוטא כו'. לפי דעת המפרשים בטעם הקרבנות שיחשוב האדם כאלו הוא חייב מיתה ומחסד אלהי שנפש בהמה באה תחת נפשו לזה אמר בזמן שב"ה קיים אדם חוטא ומקריב נפש בהמה שהוא הדם והחלב תחת נפשו ועכשיו שאין ב"ה קיים

קיים הכי בתעניתי שנתמעט מנפשי חלבי ודמי הרי אינני צריך לנפש בהמה תחת נפשי וי"ר שיהא כו' וק"ל: **ספרא דאיוב כו'.** פרש"י ע"ש שאיוב נפטר בשם טוב עכ"ל ועי"ל שעניינו של ספר איוב מדבר ממיתת אדם ויסוריו בחייו ואמר סוף אדם למיתה דהיינו שימות בזקנותו בזמנו וכל ימי חייו יהיה גדל ועמל בתורה וכן הבהמה סופה לשחיטה בזמנה אבל תחלת בריאתה לרדיא ולמלאכה כמ"ש בפרק הפועלים בהשיא עגלה דנענש רבי על שאמר לו לכך נוצרת אבל אמר דמ"מ הכל למיתה עומדים גם קודם זמנם ושופט האדם לפי חטאו והבהמה לפי המקרה וע"כ אשרי אדם שגדל כו' ועושה נחת רוח ליוצרו דעולם ומלואו שלו ולא יצר את האדם אלא כדי שהוא יעשה נחת רוח ליוצרו במעשיו הטובים כמ"ש בפסוק אשה ריח ניחוח לה' ומקיים שגדל בשם טוב ונפטר כו' דהיינו שמנעוריו ועד זקנתו שנפטר בזמנו היה כל ימיו בשם טוב שעליו נאמר טוב שם גו' ויום המות גו' שיהיה לו השם טוב מיום הולדו עד זמנו ביום המות וק"ל: **גמור בכל לבבך כו'.** הכוונה בזה כמ"ש הפלסופים האלהיים דחייב כל אדם להשכיל בידיעת מציאותו ואחדותו ויכלתו וידיעת דרכיו ית' ב"ה כפי ידי שכלו של אדם אך על פי אמונתינו והתורה וכל מה שנראה לו בשכלו שהוא נגד תורתינו הקדושה לא יאמין בו ויתלה הדבר בקטן שכלו וז"ש ר"מ גמור בכל לבבך כו' לדעת דרכי ה' אשר ממנו תמלא ומופת למציאותו ואחדותו ויכלתו שהוא ודאי דבר גדול כי גם זה האיש משה רבינו בקש על זה הודיעני נא את דרכיך אך אמר שתשקוד על דלתי תורתי שלא תזוז ממנה ודבר שיעלה על לבך והוא נגד תורת משה הוא דרך מינות ולא תשגיח בו כלל וזה הלשון שכינו הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורס והיינו על דבר שהוא נגד התורה ולפי שכל עסקי האדם הם במחשבה ובמעשה ובדבור אמר נצור תורתי בלבך שהוא במחשבה ונגד עיניך תהא יראתי במעשה שמור פיך כו' הוא בדבור ומסיים וטהר וקדש כו' הוא דבר נוסף כמ"ש שיקדש אדם עצמו גם במותר לו ואז ואני כו' וק"ל: **ושמא תאמר אני מרבה וכו'.** פרש"י כו' מפירושו נראה דאיירי דאפילו ממעיט אינו בתורה וכמ"ש דאיירי בעם הארץ אבל קשה למה קרא ליה חברי וע"ק מאי רבותייהו דהכי רבנן דיבנה דמרגלי' הכי בפומייהו דין הוא נוסח ההודאה בכל ת"ח בבית המדרש כדאמרינן בפרק ת"ה לגבי יושבי קרנות שאני משכים והם משכימים כו' ונראה לפרש דהכא לא איירי בע"ה אלא בעוסק מעט בתורה כפי פתוח לבו שאינו יכול להרבות וז"ש אני בריה והוא בריה שדבר זה מי שראוי להיות חכם או לא הוא נגזר מלאך הבריאה כדאמרינן פרק כל היד דמלאך המעמיד הטפה אומר חכם או טפש ולזה לא קאמר הכא הוא משכים לדברים בטלים כדאמרינן פרק ת"ה גבי יושבי קרנות דהכא איירי בלומד בכל יום מעט כפי יכלתו ואחר כך הולך למלאכתו בשדה ולזה אמר ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט ולא יהיה לו שכר כמותי הא שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין כו' וזה נמי היה מתכוין בלמודו מעט וק"ל: **כדי שיהא אהוב למעל' כו'.** כמ"ש כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו אי נמי דקאי אדלעיל אערום ביראה שהוא נחמד למעלה: **קורא ושונה ובועט באביו כו'.** לכאורה קשה מאי נקט הכי וי"ל דגם בעושה מעשים רעים אחרים קרי ליה בועט באביו ורבו כמ"ש בפרק י"ת אבל מי שקורא ושונה וכו' ואין משאו ומתנו באמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה אומרים עליו אוי לו לאביו ולרבו שלמדוהו תורה ראו כמה מקולקלי' מעשיו כו' ע"ש ומייתי שנאמר ראשית חכמה יראת ה' וגו' ר"ל בראשית ותחלת למוד החכמה יהיה כונתו לתכלית יראת ה' שידע ע"י החכמה איך יהיה ירא ה' כמ"ש אין בור ירא חטא וגו' לכל עושיהם ללומדיהם לא כו' דהוה משמע ללמוד החכמה גם אם אין מקיימה אלא לעושיהם דהיינו שמקיימי' מה שלמדו בחכמה ומה שאמר לעושים לשמה כו' לכאורה לא מפיק ליה מקרא אלא הכא מלתא באנפיה נפשיה קאמר דהא דקאמר נמי לעושיהם היינו לעושים לשמה כו' ועי"ל דודאי משמע ליה דעושיהם קאי על לימוד גופיה וקרי הלימוד עשייה דהיינו כשהוא לומד לשמה דמקיים מצות בוראו ית' ב"ה אבל בלימוד שלא לשמה לא הוה קרי ליה עשיה דאין זה קיום מצות בוראו שלוה ללומדה לשמה ודו"ק: **ונהנין מזיו השכינה.** מיתורא ושינוי דקרא קדרים מדכתיב כבר ויראו את אלקי' גו' וחזר וכתב ויחזו את האלהים גו' לשון חזה נופל על הרוב על ראייה שכלית ונכונה דקאמר דחזו ונהנו מזיו השכינה כאלו אכלו ושתו כי היו בנתינת התורה בדוגמת עה"ב שהיו עטרותיהן בראשיהן כדאמרינן פ' ר"ע שהיה לכל אחד מישראל ב' כתרים והיו מרוחקין מגשמיות כמ"ש במשה שלא אכל מ' יום כו' כענין עה"ב שאין בו לא אכילה כו' אלא צדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן כו' ומצאתי מי שכתב בזה ע"פ המדרש שעתיד הקב"ה להיות עטרת בראש כל צדיק שנאמר ביום ההוא יהיה ה' לעטרת צבי גו' ודו"ק: **לנשים יותר כו'.** ליכא לפרושי דבגלות קאמר דהא כתיב בתר הכי חרדו שאננות רגזה בוטחות גומר אלא דקאי אשעה שהיה א"י ביושבה קודם החורבן וכגירסת הילקוט בהך דבסמוך גרסינן במאי זכיין לעלמא דאתי כו' ומשמע דקאי אהא דקאמר דהבטחתן הוא טפי מבאנשים ובהכי ניחא דשייכא הך מלתא הכא דאיירי נמי לעיל בלעתיד דאין בו אכילה כו' וק"ל: **עולמך תראה כו'.** ר"ל עולמך תראה עה"ז: **ואחריתך לחיי כו' ותקותך לדור כו'.** דהיינו ימות המשיח ולת"ה: **ואמר לבך יהגה כו'.** נקטו כל הכלים והאברים השייכים ללמוד תורה הלב והכליות בעיון ובמחשבה הפה והלשון והשפתים כלי הדיבור והעין לראות והאוזן לשמוע והרגלים לרוץ שם למקום תורה הם כלן מעשה המגיעים לתורה אבל ידים לא נקט שהם כלי המעשה ממש ולא שייכים כלל בלימוד התורה אלא לעשות מצותיה ועוד שוקיפו. **ופניך יאירו כו'.** עפ"ה חכמת אדם תאיר פניו וק"ל: **אלופינו בתורה** כמ"ש אלופי ומיודעי כו'. שאמר כן לאחיתופל רבו: **ומסובלין במצות.** כמו ויט שכמו לסבול ולמ"ד מסובלין ביסורין עפ"ה. ומכאובינו סבלם וק"ל: **אין פרץ כו' שיצא ממנו דואג כו' ואין יוצאת כו' שיצא ממנו אחיתופל כו'.** זו גירסת כל הספרים והתוספות גרסי בהיפוך אין פרץ זה אחיתופל שפרץ כו' יוצאת זה דואג כו' ע"ש אבל לפי הדורות ה"ל לאקדומי לדואג כדאמרינן פרק חלק דואג בימי שאול ואחיתופל בימי דוד וע"כ נראה לקיים גירסת כל הספרים וה"פ אין פרץ זה דואג שפרץ פרצה בכהני נוב עיר הכהנים כדכתיב ויסב דואג ויפגע הוא בכהנים וימת ביום ההוא שמונים וחמשה גו' ואין יוצאת זה אחיתופל שיצא מן העולם להתחייב בנפשו שחנק עצמו: **ואין צווחה כו'.** עיין הפי' בתוספות עי"ל ע"ש שאמר ליה אלישע כשהלך להחיות הילד עם השונמית וכי יברכך איש לא תעננו גו' והוא עבר על דבריו וענה והיינו צווחה כמ"ש ענהו בקול רם ודרשו. **ברחו בותינו שלא כו' מקדיח תבשילו ברבים.** דהיינו ברחובותינו שהוא מקום הרבים: **והם ניזונין בזרוע כו'.** דאביר מלשון חזק וזרוע הוא ומליכו קאי לישנא בחשובים בדוד כמו אביר הרועים גו' והרי הוא כאביר באבירים דמסכת ר"ה ומאן דדרים ליה ברשעים מפרש ליה כמו מלשון חוזק וקושי לב כמו אשתוללו אבירי לב גומר: **גובאי טפשאי כו'.** פרש"י גובאי שם אומה כו' אמר שהיו מן הנתינים עכ"ל והכי איתא שם גובאי גבעונאי דורנית' דלא נתינאי ולפרושו הכא צ"ל דכולהו נתינים הוו אלא אלו נקראו גובאי ע"ש שמם הראשון שהיו גבעונים ואלו נקראו דורניתא ע"ש שמם שני שנתנן יהושע לחוטבי עצים אך ק"ק דנתינים הם בכל מקום שכבר נתגיירו אלא שדוד גזר עליהן איסור מלבא בקהל והכא קאמר דלא אגייר גיורא חד מינייהו ולולי פירושו נראה דלאו

כל

כל הגבעוני' נתגיירו ואלו שלא נתגיירו נקראו גובאי ע"ש גבעונים ואלו שנתגיירו נקראו דורכיתא ע"ש נתינים ולפירושו צ"ל דגובאי נתינים היו ונשתמדו לחזור להיות עובדי כוכבים וע"כ נקראו ע"ש גבעונים ודו"ק:

הרי"ף כי הוה מסיים רבי מאיר ספרא דאיוב וכו'. וצריך לתת לב היכי שייך האי מילתא כדמסיים ספרא דאיוב. ועוד נבאר כפל סוף אדם למות וחזר ואמר והכל למיתה הם עומדין וסמיכות אשרי אדם שעמלו בתורה ומה הוא זה שאמר ועושה נחת רוח ליוצרו דפשיטא שהעוסק בתורה הוא עושה נחת רוח ליוצרו ומה הוא זה שאמר ועליו אמר שלמה' בחכמתו. ונראה עם לשון רש"י שפירש כי הוה מסיים ספרא דאיוב ע"ש שאיוב נפטר בש"ט. וכונת רש"י לומר שלהיות שאיוב נתגדל בש"ט כדכתיב והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וכו' ונפטר בש"ט לכך כד הוה מסיים ספרא דאיוב שכתוב ויחי איוב אחרי זאת ק"מ שנה דהיינו נקרא חי וצדיק אמר אשריו של איוב שגדל בש"ט ונפטר בש"ט וכפי דרכו ז"ל יתבאר סוף אדם למות שאין לזלזל לאדם שהיה צדיק בבחרותו ואח"כ חטא וחזר בתשובה להיותו צדיק בסופו לפי שסוף אדם הוא נקרא בשעת המיתה ואז אשריו כשהיה סופו בצדקה ותמימות כמו איוב שהיה בתחלתו תם וישר ובעט אח"כ ויצא מהתמימה ובסופו חזר לתמותו הכל הולך אחר החיתום. עוד אפשר שאף על פי שנתייסר איוב והרי היה חשוב כמת מ"מ אין זה נקרא סוף שהרי איוב שגדלו יסוריו חזר ונתרפא אין לך סוף אדם אלא למות כי זהו סוף גמור וסוף בהמה לשחיטה אע"פ שעדיין לא מתה. עוד ירצה כד הוה מסיים ספ' איוב ורואה שנתברך אחריתו מראשיתו אמר סוף אדם למות שעיקר הצלחת האדם הוא בסוף ימיו כשהגיע למות שהרי איוב נתייסר ביסורין קשים וכיון שסוף ימיו היה בשלום והשקט לא תזכרנה צרות ראשונות וסוף בהמה כשהיא משתמנת היא סמוך לשחיטה כי יהיו נהנים משומנה אבל אם היתה משתמנת קודם השחיטה אין בה הנאה כי אולי סמוך לשחיטה תהיה כחושה לכך סוף הבהמה כשהיא משתמנת הוא סמוך לשחיטה והכל בין אדם ובין בהמה הם עומדים למיתה בין כשהאדם רואה את עצמו ברום המעלות ובין כשהוא ביסורין הכל למיתה הם עומדים ולכך כל שנה וכל יום יתחזק האדם להיות ירא את ה' ובכתר שם טוב אולי היום ימות והגיע סופו למות ויהיה נפטר בשם טוב. וכן מי שיש לו בהמה אולי ירצה לשוחטה צריך שתהיה משתמנת כל שעה וכיון שכן אשרי מי שעמלו בתורה תמיד ועוסק לשמה כי בזה עושה נחת רוח ליוצרו כי הלומד להתגדל אינו עושה נחת רוח ליוצרו אלא ליצרו ולעצמו. וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב דהיינו להתחזק תמיד ביראת ה' שמא ימות למחר ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב. דקשה בכתוב דהל"ל והמות מחיים שהם מקבילים. או יאמר המות מהלידה. ועוד דאמר יום המות מיום הולדו ולא קאמר יום המות מיום הלידה מאי הולדו אלא דבר שלמה בחכמתו שהיתה בו רוח הקודש ודבר על איש כיוצא בו שגדל בשם טוב וזהו טוב שם הטוב משמן הטוב שהוא מעשה המצות ובתנאי שיהיה נמשך השם הטוב עד יום המות שגדל בו מיום הולדו ועד המות ועז"א מיום הולדו זה האדם שיש בו שם טוב מיום הולדו וגם עד זקנה נמשך עד יום המות דהיינו כל ימי חייו: מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה כו'. מלבד פי' רש"י נ"ל לבאר שהיו משבחים רבנן את העשירים המחזיקין ידי ת"ח כיששכר וזבולון וז"ש אני בריה בראני ה' לעסוק בתורה וחברי אע"פ שלא זכה לת"ת גם הוא בריה ומאתו יתברך אני מלאכתי בעיר לעסוק בתורה והוא מלאכתו בשדה לעסוק בפרקמטיא כדי להחזיק בידי אני משכים למלאכתי שהוא לעסוק בתורה והוא משכים להכין טרף ומזון לי כדי שאעסוק בתורה כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי שלא נגזר עליו שיהיה חכם ולא מבין כן אני שנגזר עלי להיות חכם בתורה איני מתגדר במלאכתו להיות עוסק בפרקמטיא כי לא נגזר עלי גזירת עשיר במלאכתי אני צריך לו והוא צריך לתורתי ושקולים אנחנו זה. עם זה ושמא תאמר לא ראי זה כראי זה שאני יש לי זכות מרובה כיון שעסקתי בתורה והוא זכותו מועט אע"פ שגם הוא מחזיק בידי ללמוד התורה מ"מ אין שכרו מרובה כשכרי לזה אמר אחד המרבה ואחד הממעיט שקולים אנחנו בשכר כי בצל החכמה בצל הכסף וגם כאן פרש"י שנויה היא במס' מנחות ודקדוק מה שדקדקתי למעלה מזה שדקדק רש"י ז"ל דהל"ל אחד הממעיט שהוא דבר קל ומועט הוא בערך המרבה בתורה כי שקולים הם ולמה פתח באחד המרבה ואח"כ אמר ואחד הממעיט לז"א שנויה היא במנחות כלו' אע"פ שאינו מדוקדק כאן לפתוח באחד המרבה כיון שעיקר הדבר נאמר במנחות ושם שנויה וצריך לומר שם בלשון הזה אחד המרבה תחלה ואח"כ אחד הממעיט דתנן נאמר בעולת בהמה ריח ניחוח ונאמר במנחה ריח ניחוח לומר אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון וכו' וה"נ נקט לישנא דמתנית התם. וי"ל שגם שם במנחות מנ"ל לומר תחלה א' המרבה ואחד הממעיט ולא אמר אחד הממעיט ואחד המרבה ונראה דבענין המנחות בא ללמדנו שאף על פי שהמרבה להקריב עולת בהמה היה אפשר שחביב יותר לפני ה' מלהקריב מנחת העוף כי במנחת העוף יש נחת רוח לפניו שלוה ונעש' רצונו ומנחת הבהמה יש ריצוי יותר מנחת רוח לז"א אחד המרבי' אין לו ריצוי יותר מהממעיט כי אין להקב"ה ממנו אלא נחת רוח וכן הממעיט לא יחסר לו מהיות לו נחת רוח כמו המרבה: מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומ"ע וכו' י"ל מה הוקש' לרבא בפי' זה ועוד כפי הנראה זהו פשוטו של מקרא ולא חידוש בו כלום. ועו"ק דרשה זו שאמר ללומדיהם איך הוא נמשך עם האמור קודם ועו"ק. כפל הענין שחזר לומר וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא ועו"ק. דמנ"ל דנוח לו שלא נברא דנהי דאמרי' גדול העושה לשמה מהלומד שלא לשמה אבל מנא ליה דנוח לו שלא נברא. והתוספות ז"ל תירצו עיין שם. ונראה לעניות דעתי שהקשה לרבא מש"ה ראשית חכמה יראת ה' דמשמע שקודם החכמה צריך יראת ה' כדתנן כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו וכפי זה יקשה מ"ש בסוף הפי' שכל טוב לכל עושיהם ה"ל לומר ללומדיהם. וליכא למטעי ולומר דלכל לומדיהם הוא אפי' שלא לשמה כיון שהיראה היא ראשית אל החכמה ואם אין יראה קודמת אין חכמה. א"כ לא משכחת לה שהחכמה תמצא אלא באדם שיש בו יראה וכיון שהוא ירא את ה' פשיטא שאינו לומדה לקנטר ח"ו וא"כ ללומדיהם אין מקום לפרשו שהוא ללומדים שלא לשמה. ועו"ק שאם כפשוטו של מקרא שהיראה קודמת אל החכמה איך אמר התנא אין בור ירא חטא דמשמע שאין היראה נקנית אלא מתוך החכמה לכן פי' רבא ראשית חכמה שאמר הכתוב שהוא כמו תכלית חכמה והיא כמו ראשית שמנים וכו' ראשית בכורי וכו' והכוונה היא לומר מובחר ותכלית החכמה הוא לבא לידי יראה. ולעולם כי החכמה קודמת. אבל התכלית והעיקר הוא לקנות אח"כ יראת ה' שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט וכו'. והשתא ניחא מ"ש שכל טוב לכל עושיהם ולא אמר ללומדיהם משום דמשמע אפי' ללומדים שלא לשמה. כיון שעכשיו פירשנו שקודם לומד החכמה ואחר כך הוא בא לידי יראה. א"כ אפשר שבזמן שלמד החכמה שלא היה בידו עדין יראה שמא למד כדי לקנטר ואח"כ בא וקנה יראה ואילו קאמר שכל טוב ללומדיהם היה משמע בין לשמה בין שלא לשמה לכך אמר לכל עושיהם לומר לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה ולפ"ז י"ל מ"ש לכל עושיהם הכל הוא ריבויא ומ"ש עושיהם הוא מיעוט לעושים לשמה דוקא וצריך להבין מאי ריבה ומאי מיעט. וכן נדקדק בכתוב שפתח בלשון רבים שכל טוב לכל עושיהם וסיים לשון יחיד והיה ראוי לומר תהלתם עומדת לעד אמנם עם מה שפירשנו שכתבו התוספות שיש ב' בחינות בלומדים שלא לשמה יש לבאר שיעור הכתוב כך תכלית החכמ' הוא לבא ממנה לידי יראה והשכל שהוא החכמה הוא טוב לכל עושיהם ואמר כל לרבות גם העושים שלא לשמה מהמין החשוב כגון להתייהר או להתכבד שזה השכל הוא טוב ג"כ כיון שמתוך שלא לשמה הוא בא לשמה אבל מכל מקום תהלתו של הלומד לשמה היא עומדת לעד מה שא"כ בלומד בבחינת הכבוד שאף על פי שתמשך לו אחר כך תהלת התורה שיבוא מתוך כך ללמוד לשמה ואז יהיה תהלה באחרן מכל מקום לא נמשכה אותה התהלה מראש ועד סוף וכל העושים שלא לשמה באופן האחר כדי לקנטר לא דבר בזה הכתוב כי נוח לו שלא נברא אלא מדבר בלומד לשמה ובלומד בבחינת הכבוד שאפשר לו שיבא מתוך שלא לשמה לשמה. ומצאתי בס' חכמת שלמה אלא לעושיהם לעושים לא קאמ' אלא לעושיהם לעושים לשמה. כצ"ל: גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים וכו' וקשה מנ"ל דגדולה יותר מהאנשים דאי משום דקראן שאננות שפיל לסיפיה דקרא דכתיב חרדו שאננות רגזה בוטחות. גם נדקדק מאי הכי נשי דנקט ועו"ק כי הרי יש להן כמה מצות עשה שלא הזמן גרמא וכל מצות לא תעשה. ונלע"ד כי ידוע הוא שעון הנשים והאנשים היה שקול בחורבן בית המקדש כי מצינו שנענשו האנשים על ענין אכילה ושתיה כדכתיב השותים במזרקי יין וזה היה עון הנשים כדכתיב שמעו פרות הבשן האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה ומצינו שניבא הנביא נבואות קשות בעון האנשים ואמר עתה יגלו בראש גולים וכשהזכיר כאן ישעיה נבואות הנשים אמר חרדו שאננות רגזה וכו' על שדים סופדים כו' ופרש"י על הסנהדרין שהם שדים לישראל וקשה שהיה ראוי לומר שיחרדו וירגזו הנשים על עון שלהם וחטאתם כי כבדה מאד ולמה הזכיר החרדה לנשים על שדים סופדים וכו' אמנם מצינו שנרמז כאן עון הנשים במ"ש ימים על שנה תרגזנה בוטחות כו' ואגב אורחין נדקדק בכתוב דהל"ל שנה על שנה תרגזנה וכו' וכן להבין כוונת הכתוב שאמר כי כלה בציר אוסף בלי יבא. אמנם רמז ואמר נשים שאננות בלא עמל ויגיעה שנקראו שם פרות הבשן על שאינן עסוקות במלאכה קומנה שמענה קולי כו' ימים על שנה הנה זה דרכן מעולם שיושבו' במנוחה והשקט ואינם מתרגזות כל השנה אלא קצת ימים מהשנה שהם ימי הבציר באותן הימים הם רוגזות וחרדות על כל

השנה

שנה כאמור לאדוניהם הגיאה ונשאה כי עת הזמיר הגיע וצריך למלאות די ספוקנו בימי הקציר כדי שכל השנה לא יחסר לנו אחר כך ובאותם ימי הקציר תרגזנה אותן הנשים הבוטחות על שנה בשביל צורך כל השנה כי מה שן אוצרות כלה בקציר ועדיין לא הבאתם כל צרכנו גם אוספי התבואה לא הבאתם כל המצטרך מידי שנה ובאותם הימים תרגזנה בוטחות על מלאת ספקם של כל השני ואחר כך כל שאר השני יושבות בהשקט ובבטח והם שאננות זה דרכן ומנהגן אך עתה חרדו שאננות רגזה בוטחות תמיד כל ימות השני על שדים סופדים והנה. נרמז כאן עון הנשי' ובענין העונש הנזכר כאן לא הענים אותם כל כך שלא אמר חרדו שאננות לעולם אלא על חוסר הצדיקים והסנהדרין א"כ גדולה הבטחה הנשים ויפה כחן יותר מהאנשים כיון שהעביר הקב"ה על פשעיהן וזולת שדים סופדות שהם שלוקן של סנהדרין לא היה הקב"ה מעניש לומר חרדו שאננות תמיד ואף על פי שהזכיר כאן עון הנשים מכל מקום לא העניש על כך הרי שגדולה הבטחה כו'. עוד יראה גדולה הבטחה שאף על פי שנאמר חרדו שאננות מכל מקום מצינו שנתן להם זמן מוגבל ואמר עד יערה עלינו רוח כו' א' היא אלי נחמה ובנבואת האנשים לא הזכיר קצבה א"כ גדולה הבטחה שהבטיח לנשים. ועכשיו שאל רב הני נשי במאי זכיין להיות להן הבטחה יותר מהאנשים שהרי האנשים מצווין על ת"ת משא"כ בנשים לכך בקש להן זכות בענין התורה דהיינו אקרויי בנייהו ונטרן לגברייהו וכיון שהם מחזיקות ידי לומדי התורה יש להן יותר שאת עליהם כי גדול המעשה יותר מהעושה: אלופנו בתורה ומסובלים במצות כו' נ"ל דלהאי דרשה יתבאר מה שאמר אין פרץ שהוא שלא ישלטו בו יסורין לפרוץ עול התורה והמצות ואין יוצאת דכיון שהוא בלי יסורין המטרידין אינו יוצא מד"ת ואין צוחה מכאב היסורין אבל למאן דדריש מסובלים ביסורין ובכ"ז הם אלופנו בתורה ומצות שאין היסורין הם ביטול תורה ומצות לזה צריך לדרוש אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שילא ממנו אחיתופל וכו' ולגירסת התוס' הוא שילא דואג והכוונה כי מתוך היסורין לא יצא שום דבר רע כי דואג ואחיתופל לא בעטו אלא ברוב טוב והשקט ואילו היו ביסורין לא יצאו לתרבות רעה: שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה וכו'. וקשה דלמ"ד כל העולם כולו נזון בזכותם והם אינם נזונים איך הוא אומר הרחוקים מצדקה דהול"ל מזכותם ואפשר לומר דה"ק שכיון שעושין זכות וצדקה עם כל בני עולם שניזונים בזכותם והם בדוחק ונעצר רחוקים מהצדקה שלהם שעושים עם בני עולם ואינה מועילה זכותם לעצמם ליזון בריוח אמר הקב"ה קרבתי צדקתי לא תרחק כי קרובה להם ישועתי וצדקתי. כיון שסרנו להטיב עם בני עולם בצדקתם. ולרב יהודה דדריש על גובאי ממשאי דלא אגיירו ה"ק שמעו אלי אבירי לב שהוא כלב האבן הרחוקים מצדקה שאינם מתקרבים אל הצדקות או יאמר כי הקב"ה צדקתו עם ישראל ואלו נתגיירו היו נהנים מצדקת ה' עשה עם ישראל ובהיותם אבירי לב הם רחוקים מצדקת ה'. עוד יראה דכיון שכל העולם כולו ניזון בזכותם ואנן קי"ל רודף צדקה ימצא צדקה א"כ אותם שעשו חסד וצדקה עם כל העולם ראוי שימצאו צדקה ויהיו ניזונים ממנו והם רחוקי' מצדקה שאינם ניזונים אלא בצמצום ודוחק. ולרי יהודה שמדבר בגובאי ממשאי דחזו יקרא דאורייתא ואינם מתגיירים נמצאו רחוקים מצדקה שעשה הקב"ה עם ישראל להיות פזורים בעובדי כוכבים ומזלות כדכתיב צדקת פרזונו בישראל ואלו הם מכונסים במקום אחד, ורואים יקר התורה ואינם מתגיירין שאילו לא היו מקובצים במקום אחד לא היה ענשם כל כך:

מי שמתו פרק שלישי

דף יח **תניא** לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו
וס"ת בזרועו וקורא. ואם עשה כן עובר משום °לועג משלי יז
לרש חרף עושהו:

תנו רבנן המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא שם
יתנם בדסקיא ויתנם ע"ג חמור וירכב עליהם מפני
שנוהג בהם מנהג בזיון. ואם היה מתיירא מפני עובדי
כוכבים ומזלות או מפני לסטים מותר וכדרך שאמרו
בעצמות כך אמרו בספר תורה:

בדסקיא. מרצוף גדול של עור: ואם היה מתירא. וצריך לרכוב על הסוס ולרוץ:

אמר הבונה אחרי שהיה הגוף כלי לפעולת הנפש בהלמדם יחד בחיים ראוי לנהוג בו כבוד גם אחרי הפרדה ממנו:

אמר רחבה אמר רב יהודה [אמר רב] הרואה את שם
המת ואינו מלוהו עובר משום °לועג לרש חרף משלי יז
עושהו ואם לוהו מה שכרו אמר רבי אסי [עליו הכתוב
אומר] °מלוה ה' חונן דל [ומכבדו חונן אביון] רבי שם יט שם יד
חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה
קשדיא תכלתיה דרבי יונתן אמר ליה רבי חייא דלייה
כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו מחרפין
אותנו. אמר ליה ומי ידעי כולי האי והא כתיב
°והמתים אינם יודעים מאומה אמר ליה אם קרית לא קהלת ט
שנית ואם שנית לא שלשת ואם שלשת לא פירשו לך
יפה. כי החיים יודעין שימותו אלו צדיקים שבמיתתן
קרויים חיים שנאמר °ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב ש"ב כג
פעלים מקבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא
ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג *בן איש שם ע"ב
חי אטו כולי עלמא בני מתי נינהו. אלא בן איש חי
שאפילו במיתתו קרוי חי רב פעלים מקבצאל שרבה
וקבץ פעלים לתורה. והוא הכה את שני אריאל מואב
שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש
שני. והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג.
איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחת וטבל איכא
דאמרי דתנא ספרא דבי רב ביומא דסיתוא והמתים
אינם יודעים מאומה אלו רשעים שבחייהם קרויים
מתים שנאמר °ואתה חלל רשע נשיא ישראל. ואי יחזקאל כא
בעית אימא מהכא. °על פי שנים עדים או על פי שלשה דברים יז
עדים יומת המת. חי הוא אלא המת מעיקרא. בני
רבי חייא נפקו לקריתא אייקר להו תלמודייהו הוו קא
מצערי לאדכוריה אמר ליה חד לחבריה ידע אבון בהאי
צערא. אמר ליה אידך מנא ידע והא כתיב °יכבדו איוב כד
בניו

עיון יעקב

הרואה את המת ואינו מלוהו לפי שסובר טוב כלב חי מן ארי' מת כי אין לו שארית ותקוה כלל אחרי שמת וכאלו כופר בתחה"מ לכן חרף עושהו ומה' שמקשה אם לוהו מה שכרו פי' בעה"ב כי בעה"ז שכרו אמר דלוה ילוונו אך כיון שהלוית המת הוא מצות ג"ח שאוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לו לעה"ב להכי שואל מה שכרו בעה"ב ומתרץ מלוה ה' חונן דל כמו מי שחונן דל אע"פ שאינו מצפה שדל ישלם לו גמולו שהרי אין לו במה לשלם אפ"ה חונן לו כי שם ה' מחסהו כי הקב"ה חונן דלים ואוהב עניי' זה עני קרא וה' שמע גם ה' שומע תפלתו כיון דהרי כאלו מלוה להקב"ה וכביכול עבד לוה לאיש מלוה כדאי' פ"ק דב"ב ע"ש בחידושינו כן הוא מי שמלוה את המת עושה חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול הרי כאלו מלוה להקב"ה וק"ל ועיין במהרש"א: דלייה כדי שלא יאמרו למחר הן באים אצלינו ועכשיו מחרפין אותנו. עיין במגן אברהם סי' כ"ג ס"ק ג' דמשמע כאן דליכא איסור בגרירה אלא בבית הקברות ובאגור כתב דגורר ציצותיו עליו נאמר ועתעתאי במעתעה השמר ע"ש שמדחיק לתרץ ול"נ לפמ"ש תלמידי ר' יונה הובא ג"כ בטא"ח סי' כ"ג וז"ל דוקא בימיהם שהי' בכל בגדיהם ד' כנפות שאי אפשר שיסיר כל בגדיו כשילך לבית הקברות אבל אנו שאין אנו מכוונין כאן למלבוש אלא למצוה אסור משום לועג לרש עכ"ל. א"כ לקיים דגם האגור איירי בזמן הזה שאנו מכוונין לשם מצות ציצית ולא למלבוש אסור לגרור ציציותיו על הארץ בכל מקום משום ביזוי מצוה משא"כ בזמן הש"ס שהי' להם ציצית בכל מלבושיהם והי' עושין בה ציצית רק משום חובת הבגד ולא למצוה עצמו אין נפקותא בגרירה אם גורר אותו עם מלבוש כי אם בבה"ק משא"כ בזמן הזה וק"ל ובזה ג"כ ניחא מה שהקשה מגן ליצית הכסת ות"ק: ואם שלשת לא פירשו לך יפה. משמע מזה דאם חזר על לימודו ג' פעמים לא במהרה הוא משכח כי חוט המשולש לא במהרה ינתק וזה שאמרו אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם: אלו צדיקים שבמיתתן קרוים חיים כי עיקר החיים הוא חיים נצחיות ולא חיי שעה של עוה"ז ולפי שיודעים שימותו והחי' יתן אל לבו דברים של מיתה לכך עובדים את ה' בכל לבם ויהי' עם חיים נצחיי' משא"כ הרשעים שאין חפצים בחיים נצחיי' רק חיי שעה ואינם שמים אל לבם אף שאחריתם בפיהם ידעו סלה שחייהם קרוים מתים כי כל העומד למות כמת דמי:

איוב יד בניו ולא ידע אמר ליה איך והא כתיב °אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל ואמר רבי יצחק קשה רמה לבשר המת כמחט בבשר החי. אמרי בצערא דידהו ידעי בצערא דאחריני לא ידעי. ולא והתניא מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ראש השנה בשני בצורת והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו. אמרה חדא לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם. אמרה לה חברתה איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים. אלא לכי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי לי הלכה היא ושטה ובאה ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו הלך הוא וזרע ברביעה שניה. של כל העולם כלו נלקה שלו לא לקה. לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו. אמרה חדא לחברתה בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתה לא כך אמרתי לך איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים. אלא לכי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי לי. הלכה ושטה ובאה ואמר [ואמרה] לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד. אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו. הלך וזרע ברביעה ראשונה. של כל העולם כלו נשדף ושלו לא נשדף אמרה לו אשתו מפני מה אשתקד של כל העולם כלו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף סח לה כל הדברים הללו אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אימא של אותה ריבה אמרה לה לכי ואראך בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים. לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו אמרה לה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתי הניחני דברים שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים אלמא ידעי דלמא איניש אחרינא שכיב ואזיל ואמר להו. תא שמע דזעירי הוה מפקיד זוזי לגבי אושפיזכתיה עד דאתא ואזיל לבי רב שכיבא אזל בתרה לחצר מות אמר לה זוזי היכא. אמרה ליה זיל שקלינהו מתותי צינורא דדשא בדוך פלן ואימא לה לאימא תשדר לי מסרקאי וגובתאי דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר אלמא ידעי. דלמא דומה קדים ומכריז להו. תא שמע דאבוה דשמואל הוו קא מפקדי גביה זוזי דיתמי. כי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה הוו קא קרו ליה בר אכיל זוזי דיתמי. אזל אבתריה לחצר מות אמר להו בעינא אבא אמרו ליה טובא אבא איכא הכא. אמר להו בעינא אבא בר אבא. אמרו ליה טובא אבא בר אבא נמי איכא הכא אמר להו בעינא אבא בר אבא אבוה דשמואל היכא. אמרו ליה סליק למתיבתא דרקיעא אדהכי חזייה ללוי דיתיב אבראי. אמר ליה אמאי יתיבת אבראי מ"ט לא סלקת אמר ליה דאמרי לי כל כי הנך שני דלא סליקת למתיבתא דר' אפס ואחלישתא לדעתיה לא מעלינן לך למתיבתא דרקיעא אדהכי והכי אתא אבוה חזייה דהוה קא בכי ואחיך אמר ליה מ"ט קא בכית. אמר להו דלעגל אתית לן. מ"ט אחיכת דחשיבת בהאי עלמא טובא. אמר ליה אי חשיבנא נעיילוהו ללוי ועיילוהו ללוי. אמר ליה זוזי דיתמי היכא אמר ליה זיל שקלינהו באמתא דריחיא עילאי ותתאי דידן ומציעי דיתמי. אמר ליה מ"ט עבדת הכי אמר ליה אי גנבי גנבי מיגנבו מדידן אי אכלה ארעא אכלה מדידן אלמא ידעי. שאני שמואל כיון דחשיב מקדמי ומכרזי פנו מקום. ואף רבי יונתן הדר ביה. דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מניין למתים שמספרים זה עם זה שנאמר °ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר דברים לד נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר מאי לאמר אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם. *ואי סלקא דעתך דלא ידעי כי אמר להו מאי הוי דף יט אלא מאי דידעי למה ליה למימר להו. לאחזוקי ליה טיבותא למשה. אמר רבי יצחק כל המספר אחרי המת כאלו מספר אחרי האבן. אית דאמרי דלא ידעי. ואיד דידעי ולא איכפת להו איני והא [אמר] רב פפא [חד] אשתעי בתריה דמר שמואל ונפל קניא מטללא ובזעא לארנקא דמוחיה. שאני צורבא דרבנן דקב"ה תבע ביקריה:

מלוה ה' חונן דל. קרי ביה מלוה את המקום ע"י שחונן את הדל ואין לך דל מן המת והמלוהו כאלו מלוה את המקום. (מלוה מי שעושה לויה למת ה' יחננו ע"כ): דלייה, שגניהם: לא שנית. לא חזרת פעם שנית עליו כדי שתתבונן בו: אלו צדיקים. ומאי יודעים שימותו עתידים אל לבם יום המיתה ומושכין ידיהן מן העבירה והרשעים אינם יודעים מאומה עושים עצמם כאינם יודעים ותועאים: והוא הבה. השפיל את השנים של חמת מסכי

עיון יעקב

קשה רמה לבשר המת כמחט בבשר החי. לא שהגוף של מת עצמו יש לו הרגשה שהרי אמרינן אין בשר המת מרגיש באיזמל אלא שקשה להנשמה כביזוי הגוף עצמו כל כך כן פי' בספר החסידים סימן תתשס"ע וכן נראה דעת הרשב"א בתשובה סימן שס"ע ולהכי פסק שם דמותר ליתן סיד על המת כדי לעכל הבשר והכי קי"ל כמבואר בי"ד סי' שס"ד לפי שאין הבשר המת מרגיש באיזמל אבל ל"ע דהוא נגד סוגיא דש"ס דשבת דף י"ג ע"ב שמתרץ הגמרא בענין אחר שהפי' אין בשר המת שבתי מרגיש באיזמל ול"ע ובתשובתי שו"ת יעקב חלק שני סי' ל"ד האריכתי בזה ויישבתי דברי הרשב"א: מעשה בחסיד אחד. עיין בהכותב ומהרש"א מה שכתבו בזה ועוד נ"ל דעשה כן שהלך מביתו משום שהי' מתירא אולי לא יוכל להתאפק מלהתקוטט עם אשתו בר"ה ולבית אחר לא רצה לילך כדי שלא להשיא שם רע בשכונתיה רק הלך לבית הקברות שלא יתודע לשום איש שבשביל קטט אשתו הלך מביתו ובשביל מלוה זו שנתן לדקה לעני נתגלגל הדבר שנזדמן לו ששמע את שרוחות מספרות זו עם זו כדי שידע לשמור ומתי יזרע וזה יש מאמר ונוסף עו' ומברכין על הרעה מעין על הטובה והיינו מה שהקניטתו אשתו יצא לו טובה בענין הזריעה: שאני צורבא מרבנן דקב"ה תבע ביקריה. כי הוקש כבודו לכבוד המקום כדכתיב את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח וכמו שכבוד המקום הוא לעולם כך כבוד ת"ח הוא לעולם בין בחייו בין לאחר מותו שבשניהם קרוים חיים ומה"ט נכבדו לאביו בחייו ובמותו לפי שג"כ הוקש כבודו לכבוד המקום ואסור לשמוע בזילותא דצורבא מרבנן לכך נענש מיד שנפל קניא מטללתא לפי שלא הי' מי שתובעו על זה והיכא דליכא דינא בארעא נענש מן השמים אבל אם יש מי שתובעו ראוי לענשו בידי אדם לכפרה בעולם הזה ולנקות מהם מחילה עיין בחושן משפט סי' ת"ך:

מפני מקדשים שלא היה בהם כמותו: **אריאל.** זו בית המקדש שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד: **מואב.** על שם שבנאו דוד דאתי מאות המואבים: **ונהית וטבל.** לקריו כדי לעסוק בתורה: **גזיזי דברדא.** חתיכות של ברד והקרח שקורין גילאצ"ה בלע"ז והיינו ביום השלג: **דקרא ספרא דבי רב.** תורת כהנים: **חלל רשע.** על צדקיהו הוא אומר ועדיין בימי יחזקאל חי היה וקורהו חלל: **לקרייתא.** להתעסק בעבודת אחותם: **אייקר למודייהו.** אשתכח למודם מגרסתם: **אייקר.** הוכבד עליהם מחמת שכחה: **צערא דידהו.** צער גופם ממש כגון עקילת הרימה: **שתי רוחות.** של שתי ילדות מתות: **ונשמע.** מה גזרו היום פורענות לעולם שהעולם נדון בראש השנה: **הפרגוד.** מחיצה המבדלת בין מקום השכינה: **ברביעה ראשונה.** יורה שלש רביעות הן בכירה שנייה ושלישית. ראשונה בי"ז מרחשון. שנייה בכ"ג. שלישית בר"ח כסליו: **ברד מלקה אותו.** שעתיד ברד ליפול סמוך לרביעה שניה ומה שנזרע כבר נתקשה והברד שוברו והנזרע בשנייה עדיין הוא רך ואינו נשבר בשביל הברד כענין שנאמר והפשתה והשעורה נכתה והחטה והכוסמת לא נכו: **שדפון.** מלקה הרך ואינו משדף הקשה: **אלמא ידעי.** דברים האמורים בין החיים: **לחצר מות.** לבית הקברות: **בצינורא דדשא.** בחור מפתן הבית שהדלת סובב בו: **מסרקאי.** מסרק שלי: **גובתא.** קנה ובשביל שמתה ילדה אמרה הכי לעגמת נפש: **בהדי פלניתא דאתיא למחר.** לקבורה: **אלמא ידעי.** מה שעושים שידעה זו שזו גוססת ונטתה למות: **דילמא דומה.** מלאך הממונה על המתים קדים ומכריז להו עכשיו יבא פלוני אבל שאר דברי החיים אינן יודעים: **בעינא אבא.** מבקש אני את אבא כך היה שמו: **א"ל.** המתים נטלו לו כאלו הם חוץ מקבריהם ויושבים בעגולה: **הזייה.** שמואל לוי חבירו שהיה יושב חוץ לישיבה של שאר מתים: **כל כי הנך שני.** מספר השנים שלא נכנסת בישיבתו של רבי אפס במסכת כתובות בפרק הנושא: **הזייה.** שמואל לאבוה דקא בכי וחייך: **דלעגל אתית.** במהרה תקבר: **באמתא דריחייא.** כל בניין מושב הרחיים קרי אמת הרחיים: **אלמא ידעי.** מי חשוב בין החיים: תוספות. **שני אריאל מואב.** ע"ש דוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואבים: **בן איש חי אטו כולי עלמא.** בספרים מדוייקים כתיב חי וקרינן חיל ומן הכתוב דייק הכי [שלא כתוב חיל אלא חי]: תוספות. **ספרא דבי רב.** מהאי דרים שהוא אמור שבספרים: **בתוך הבור.** שהוא באמצע הספרים ע"כ: **זאת הארץ.** במיתת משה כתיב: **ואי ס"ד לא ידעי.** אין מבינים כלום אלא לצרא דגופייהו: **המספר אחר המת.** בגנותו של מת אחר מיתתו: **קניא מן טללא.** קנה גדול וכבד נפל מן הגג: **טללא.** גג: **ארנקא דמוהיה.** כיס שהמות מונח בו. עד כאן: (קרוב לענין זה בזוהר פרשת אחרי מות. תאנא אמר רבי יהודה יומא חד הוו אזלי רבי חזקיה ורבי יוסי באורחא אערו בגוש חלבא והוה חריב יתבו סמוך לבי קברי ורבי יוסי הוה בידיה חד קטרא דס"ת דאתקרע עד דיתבי אתרגיש חדא קברא קמיה ולווח ואמר ווי ווי דהא עלמא בצער שריא הא אורייתא הכא דאתגלייא או חייא אתו לחייכא עלן ולכספא לן באורייתיהו אזדעזעו רבי חזקיה ורבי יוסי אמר רבי חזקיה מאן את אמר מיתא אנא והא אתערנא לגבי ספר תורה דזמנא חדא הוה יתיב עלמא בצערא ואתו חייא הכא לאתערא לן בספר תורה ואנא וחבירי אקדימנא לגבי דמיכי חברון וכד אתחברו בגן עדן בהדייהו דצדיקיא אשתכח דההוא ס"ת דאתיא לקמן איתן חייא הוה פסול ומשקר בשמא דמלכא דאשתכח ו"ו יתירא בההוא קרא ושובעת שקע שתי פרסות ואמר הואיל דשקרא בשמא דמלכא דלא יתון לגביהון ודחו לי חבירי בהאי שעתא מבי מתיבתא עד דחד סבא הוה ביניהו ואייתי ספרא דרב המנונא סבא וכדין אתער רבי אלעזר בר"ש דהוה קביר עמנא ואזלו ובעו בג"ע עלייהו ואתשי עלמא כדין שארי לן. ומן ההוא יומא דסליקו ליה לרבי אלעזר מגבי קברא ואתיהיב לגביה לית מאן דיתער למיקם קמייהו דמיכי חברון דמשתפי' מן ההוא יומא והשתא אתיתון לגבן וספר תורה גביכון אמינא דהא עלמא בצערא אשתכח ועל דא אזדעזענא דאמינא מאן יקדים לאודעא לאינון זכאי קשוט דמיכי חברון אשתמיט רבי יוסא בהאי קטרא דס"ת אמר רבי חזקיה ח"ו דהא לית עלמא בצערא ולאו לא אתינא להאי. קמו רבי חזקיה ורבי יוסא ואזלו ואמרו ודאי בשעתא דזכאין לא אשתכחו בעלמא עלמא לא מתקיימא אלא בגיניהון דמיתייא אמר ר' יוסא אמאי אזלינן לגביהון דמיתייא ולא כתיב ודורש אל המתים ואסור. א"ל ע"כ לא חזית גדפי דצפרא דעדן ודורש אל המתים אל המתים דייקא וכו' ועל דא תנינא צדיקיא אף על גב דאתפטרו מהאי עלמא לא מסתלקו ולא אתעברו מכלהו עלמין דבחייהון אשתכחו בהאי עלמא בלחודוי לבתר אשתכח תלת עלמין זמין לגבייהו דכתיב על כן עלמות אהבוך אל תקרי עלמות אלא עולמות זכאין חולקיהון. עוד כתוב לעיל במאמר אחר בפירוש שכבר מתו שכבר מתו בפולחנא דמריהון ע"כ:

אמר הכותב כל מעיין ישפוט בצדק שאין להאמין המעשיות האלה כפשטן כיש בהם דברים זרים קרובים לנמנע. ואי משום כי מליצו מה שכתב רש"י בפרק מפנין כל היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד או רבי יהודה בן בבא או ר' יהודה בר אלעאי ואיך יעלה על הדעת לומר על חסיד כזה שיהיה מהרוגי מלכות תעלה חמתו באשו כל כך מכעס אשתו ובליל ר"ה ילך ללון בבה"ק ותחת היות חייב לטהר עצמו ברגל וביום הדין ילך לטמא עצמו בבית הקברות ועוד יש במעשה זה דבר שאין לו מציאות כלל כפי השכל והוא מה שאמר ששמע ב' רוחות מספרות זו עם זו בבית הקברות כי עם היות אמת ברור שהנפשות מתעדנות במושכלות אחרי הפרדן מן הגוף ושומעות מאחורי הפרגוד אין מקום השכלתן ושמיעתן במקום קבורתן רק בג"ע שלמטה או למעלה ממנו. ועוד גנות גדול אם נאמין כפי הפשט שחסיד גדול כזה שנה ושלש מה מעשה שלא כשורה בשנה ראשונה ללון בבית הקברות וקם ושלום נראה כדורש אל המתים בתלת זימני מלבד בטולים אחרים וגם במעשיות זעירי ואבוה דשמואל איך יוכל בעל שכל זך לצייר ולומר אזל אבתריה לחצר מות ועוד דברים פרטים זרים בכל סוגיא זאת מתחלת דברי רבי חייא דלייט שלא יאמרו למחר וכו'. ואולם יראה מגד אחר שהוא מוכרח אצלנו כפי סוגיית הגמרא לתת בקצת דבריהם מציאות מה כפי הפשט שהרי הביאום להוכיח על דרוש עצמו והוא אם המתים יודעים מענייני זה העולם וגם רבותינו בעלי התוספות כתבו כאן דבור קצר ויראה מתוכו שהדברים כפשטן. וגם יראה כן ממה שכתבו במסכת ר"ה והקשו על מה ששנינו שם בפסח על התבואה ומ"ש כאן במעשה חסיד זה שהתבואה נדונית בר"ה. ותרצו דשמא בשמים מזכירין בר"ה דין הנגזר בפסח א"נ כרבי יהושע דאמר דהכל נידונים בר"ה וכו' וכן יראה מפי' הרא"ש להלכות הרי"ף והוא הביא מאמר הזה שדיא תכלתיה דרבי יונתן וכו' ופלפל בו כמדבר בפשט הענין. ואני בתומי אתהלך לאטי לתקן הסוגיא כפי שרשים אפשריים אמתיים. ואגיד ראשונה כי אין לטעות ולומר בכוונת רבי חייא שאמר דלייט שלא יאמרו למחר וכו' שאומרים כן בהיותם נקברים בקבריהם ושהם מקפידים בנתינת תכלת על קברם ועליהם עצמם שכבר זכרתי הקדמה אמיתית שאין בקברות רק העצמות היבשות אבל הנפשות הן הנה בתוך גן עדן בישיבה עליונה ועיקר הדרוש הוא לידע אם שם במקום מושבן יודעים ענייני זה העולם ומצטערין במעשה החיים וא"כ היטב חרה להם כשמניחים החיים תכלת על קבריהם ואומרים למחר באים אצלנו ועכשיו מחרפים אותנו שאף על פי שנפשותם אינן במקום קבורתן חרפה

היא

היא לאם כיון שגופם הקבור שם אינו חייב במצות התכלת כמו החיים ועי"ד זה הקשה ר' יונתן ואמר ומי ידעי כולי האי כלומר והלא במקום מנוחתם אינם יודעים ולא מרגישין כלל במעשה החיים כדכתיב והמתים אינם יודעים מאומה שזה מחובר עם מ"ש כי לכלב חי טוב מן האריה המת וכונת הפסוק כי בעודם בחיים יש להם השכלה לשער ולזכור יום המיתה. אבל אחר מיתתם אין להם שום ידיעה מעניני העוה"ז אלא יושבים אל הגמול שקנו בעודם בחיים. א"ל אם קרית לא שנית ואם שנית וכו' ירמוז לו בזה כי ע' פנים לתורה וגם שלמה בחכמתו כלל משמעיות הרבה על דבור אחד וכלם אמת. לכן יתחייב כל הקורא בהם לשנות ולשלש ובכל פעם יתחדש לו משמעות אחר ואם לא תשיג ידו ילך אל חכמים ויחכם כי הם יגלו הפירושים שנסתרו מעיניו וזה רמז באמרו ואם שלשת לא פירשו לך. ועי"ד זה אחשוב שאין כונת רבי יונתן לבטל לגמרי. הפי' הראשון כיון שהאמת יורה דרכו שהוא נקשר עם כי לכלב חי טוב מן האריה המת אמנם גלה סתר פי' הב' וממנו נלמד כונת פירוש הראשון שראוי שיובן באופן שלא יוקשה ממנו לסברת רבי יונתן שכיון שכפי הפירוש הב' יודעים ואינם יודעים נאמר על הקדמת הידיעה בעתיד ר"ל שהצדיקים יודעין ונותנין אל לבם המיתה שעתידה לבא אבל הרשעים אינם יודעין מאומה ר"ל שאינם זוכרים יום המיתה א"כ אפילו נפרש הפסוק כפשוטו שכוונתו על המתים ממש נותן לנו מקום לפרש אינם יודעים מאומה שאינם יודעים כלל בתיקון העתיד כי כבר הם בעולם הגמול ולא בעולם התיקון ר"ל שאינם יכולים להוסיף דבר ולתקן מה שעשו בחייהם ועכ"ז מקום הניח לנו לומר שהמתים יודעים ומבינים לצער ההוא להם בגופם וגם כל ענייני החיים אחרי המצאם ובעת היותם. ובזה גמר דינו רבי חייא וגזר שהמתים יודעים ענייני החיים ומצטערים עליהם. אח"כ רצה בעל התלמוד לעמוד על אמתת דרוש זה והביא מעשיות אחרות מענין זה והראשון מהם לבני ר' חייא דנפקא לקרייתא וכו' ואלו הבנים היו מעיינים בדרוש שהניח רבי חייא אביהם שהמתים יודעים ואחד מהם אמר ידע אבון בהאי צערא כפי מה שלמד מאביו ואחיו חלק כנגדו ולא מפני זה חולק כנגד סברת אביו שהרי הניח חלוק דק אמיתי ואמר כי הם ב' ידיעות האי בידיעת צער הבא עליהם ביחוד כמו רצה לנות ומזה המין הוא במה שדבר רבי חייא בענין התכלת שהוטל על קברם כי חרפה הוא להם להטיל המצות על קבריהם והיתה כוונת האחד לומר לאחיו דע שלא הבנת לחלק בדברי רבי חייא אבינו שעם היות שהוא אמר שהמתים יודעים ומצטערים היינו דוקא בצערא דידהו אבל אינם מרגישים כלל בצערינו עם שאנחנו וכ"ש בצער אחרים. ואם כן ב' בני ר' חייא מאמינים לדברי אביהם אבל הם חלוקים בהבנת כוונתו. ויהי כאשר ראה האחד המקיים דברי רבי חייא בדרך כללות החלק שבלי שזכה אחיו בהבנת דברי אביהם ולא יכול להתחזק כנגדו מטעם דברי אביו חזר להפליא עליו ממקום אחר והקשה עליו ואמר ולא והתניא מעשה בחסיד אחד וכו' וזאת היא ברייתא שסדרה רבי חייא אביהם או חביריו רבי אושעיא ובר קפרא ודומיהן וממנה יראה שהמתים יודעים ענייני החיים ומצטערים עליהם והוא מספקת להקשות וממנה כנגד דברי אחיו. ובדברי הריטב"א בפי' הספינה מצאתי ענין כולל והוא הביאני לחשוב בענין זה' גופא דעובדא היכי הוה וז"ל הריטב"א שם בפי' מעשיות רבה בר בר חנה יש במעשיות אלו עניינים נרמזים שלא היו נראים להם במראית העין אלא במראה החלום וזה כי כשהחכמים הולכים בים אוקינוס ורואים שם נפלאות הש"י גם בעת השינה יראה להם בהרהוריהם עניינים נפלאים מורים על ענין וכן כתבו הגאונים וכו' וגם כן בפי' הזהב במעשה דרבי אליעזר ורבי יהושע כתב שחכם אחד מחכמי המדרש נתנמנם וראה בחלומו שהחכמים היו חולקים על רבי אליעזר ואמר להו למה אתם חולקים עלי אמת המים תוכיח וכו' ובמקומם כתבתי לשון המפרשים הללו יעויין שם ומכאן לימוד שמעשיות חסיד אחד וזעירי ואבוה דשמואל הכל בדרך חלום. וראוי לפרש ראשונה כונתם ואח"כ אבאר איך יספיקו להביא ראיה מהם שהמתים יודעים. תחלת המעשה כן היה בפועל ממש שהיתה שנת בצורת והחסיד נתן דינר לעני בערב ר"ה ואולי לא היה בידו דינר אחר ללחם ביתו כי בימי רבי יהודה ב"ר אילעא היו ששה תלמידים מתכסים בטלית אחת ולזה הקניטתו אשתו ובלילה הלך לשכב על מטתו והעירוהו ממחשבותיו ממה שנצטער ביום בבקשת טרף ביתו לומר טוב מותי מחיי שזהו נרמז בבית הקברות ולא מחשבת כאותה אחרת לחסות בה' כי ה' לא קצרה ידו מהושיע והוא ית' יספוק לו מזונות ביום דין שעל המדינות בו יאמר אי זו לרעב אי זו לשובע ונדמה לו שכך גוזרים בשמים שכל הזורע וכו' וכן עשה והצליח בשנה ההוא וכל מעשה החלום אם הוא ר"ל שבלילה ההוא חלם כל זה קודם שיעור משנתו ונדמה לו שכבר נשלמה השנה ההוא

אחרי שהצליח זרעו באותו שנה. ואח"כ בליל ר"ה הבא חזר לשמוע וקיים מה ששמע עד סוף כל המעשה והכל חלם בלילה ההוא וראוי שנאמר שלא ספר חלומו מיד עד שזרע כאשר שמע והצליח בשנה ההוא וגם בשנה הבאה. וכאשר ראה חלומו צודק בפועל הגיד אותו לחכמים להודיע מעלת הצדקה כי בעבור דינר שנתן לצדקה יצא מעוני וגם כדי ליסר את הנשים שלא יהיו רגזניות מתקוטטות עם בעליהן או זו עם זו כמו בנדון זה והחכמים מסדרי כל הברייתות סדרו גם זו עמהן ותניא מעשה בחסיד אחד וכו' ואם יאמר איך יספיקו דברי חלום להקשות מהם ולהוכיח אלמא ידעי. מה שאחשוב בתקון זה כי כפי מעלת החסיד הזה ראוי שיחשוב אצלינו חלומו כאלו יהיה דבר שראינו בעינינו וכל שכן אחר שנתקיימו דברי חלומו ונכתב המעשה ע"י מסדר הברייתא כל זה יגרום שהיה דעת אמתי בעיני החסיד ובעיני חכמי דור שהמתים יודעים כל ענייני החיים וראוי להביא ראייה מזה. הגע עצמך ששמענו מפי החכמים האלה שזאת היתה סברתם בענין זה כי לא היינו מקשים בדבריהם כנגד החולק. והשכל יחייב שנאמר כי החסיד הזה רעיונותי על משכביה סליקו וזאת היתה סברתו והיא מספקת להקשות ממנה כנגד החולק. וגם מעשה דזעירי ואבוה דשמואל היו בחלום כדמות נבואה כי בהיותם מצטערים על השבת הפקדון לבעלים חלם כל אחד מהם חלום צודק. ולאבוה דשמואל גלו לו בחלומו עניינים גדולים אחרים וגם מדברי רש"י נראתי שהיה דמיון וז"ל המתים נגלו כאלו הם חוץ מקבריהם ויושבים בעגולה ומה שראה בחלומו ב' רוחות מספרות אפשר שמפני שקרה לו זה ע"י קטטת אשתו הביאתהו אותה מחשבה לצייר נשים נמות בבחרותן ואולי נדמו בזה חלוק נפש רוח ונשמה והחסיד הזה היה נקשר עם המשכלת הנקראת נשמה והיא מתאוה לשעבד אליו הנשארות והיותר קרובה לזה היא הרוח המכונה בשם סיונית אבל האחרות היא יותר רחוקה כאלו היא קבורה במחצלת של קנים שזה רמז לנפש הצומחת: ואם על אוזן שומעת לא יכשר זה או זה אין חלום טוב בלא דברים בטלים. ויעלה בידינו דרוש אמוראי מזה השמועה והוא שהמתים יודעים בצערנו ומצטערים עלינו. וכן כתב פרש"י על פסוק וירעו לנו וכו' מכאן שהאבות מצטערים בקבר. ויש נראה מאמר הזוהר הכתוב למעלה וגם בו חשבתי ביאור מה כי לא מצאתי לבי להאמין בו שהיה בהקיץ רק בחלום או מחזה מלבד מה שנאמר בו הוה בידיה חד קטלא דס"ת דאתקרע ראוי לומר שכן היה בפועל כי פעמים רבות גונזים ס"ת שבלה בבית הקברות אצל ת"ח ואולי נמצא מזה שם גויל ורבי יסא לקחו בידו לגנוז גניזה מעלייתא בין כך ובין כך קפצה עליהם שינה ורעיוניהן על משכבהון סליקו שחשבו בהקיץ בטעם ההליכה בבית הקברות בעת צרה ראו מה שראו כפי שכתוב במעשה ומ"ש דאשתכח פסול וי"ו יתירא בשוטעת ששמע אולי בא לרמוז שהבאים שם בעת צרה ההיא לא היו בלב נשבר ונדכא ככתוב בסיף המאמר אלא היו קנתם לבושים מראים עצמם כשרים ופושטים פרסותיהם כחזיר ונקרבם ארבם. בעבור זה אמר עליהם דהוא ס"ת דאיתיאו איגון קייא הוה פסול ומשקר בשמא דמלכא כי הוא ית' בוחן לבות ויודע מחשבות וזה לבוש כוזרי אינו מכיר זה והרי הוא כמשקר בשמו יתברך ע"כ:

מהרש"א משום לועג לרש כו'. לפי שג"ח לעשירים וצפה לתשלום גמול ומשא"כ ג"ח לרש וע"כ קרא ג"ח למתים כאלו עושה חסד לרשים כמ"ש חסד ואמת דג"ח שעושים עם המת הוא ג"ח של אמת והיינו לועג לרש גו' כאלו גם עושהו לא יוכל לשלם לו ואמר שאם מלוהו אמר הכתוב מלוה ה' חונן דל גם שהמת לא יוכל לשלם לו כדל הזה קאמר בסיפי' דהוא קרא וגמולו ישלם לו הקב"ה דהיינו כאלו הלוה ה'. וק"ל: **בן איש חי שאפילו במיתתו כו'.** דמליץ בו שהיה ראש סנהדרין כדאמרינן פ"ק ובניהו על הכרתי ועל הפלתי כמ"ש התוספות שם בשם ר"ת ודרים רב פעלים מקבצאל שרבה וקבץ כו' משום כיון דרב פעלים קאי אהכה את שני גומר ה"ל למכתב ולהקדים מקבצאל שהוא שם מקומו קודם רב פעלים ועוד דאין זה שהכה את שני אריאל והכה את הארי גומר רב פעולות אלא פעולה אחת וע"כ דרשו רב פעלים הרבה פעלים לתורה קבץ ורבץ ודרש שני אריאל גומר משום דלא מליצו לשון אריאל כפי התרגום דרברבי מואב אלא מליצו אריאל בלשון המקרא על ב' מקדשות הוי אריאל וכמ"ש במסכת נדות והיינו שלא הניח כמותו כו' שהיה אב"ד וראש לסנהדרין ודרש והכה את הארי כו' דלפי פשטי' מאי רבותיה דביום השלג

הסגנ ועי״ל דרשו מדהאי והכא סבי לדרשה שהכא וחבר גזרי כו' או שהכא תנא קפרא דבי רב ופרשו בתוספות מהאי דריש שהוא מגור שבספרים בתוך הגור דספר ויקרא הוא באמצע ספרים ובאר היינו תורה כמ״ש בפסוק וימלאו שם באר מים חיים ועוד נראה מלשון ארי דריש תורת כהנים שכל דיניו במקדש הנקרא אריאל וק״ל: **שנא' ואתה חלל רשע נשיא וגומר.** פרש״י על צדקיהו הוא אומר כו' בערכין אמרו שהוא היה צדיק ודורו רשעים מ״מ קרי ליה רשע על שעבר על שבועתו לנגד כ״כ: **מעשה בחסיד אחד כו'.** כבר נתקשה מזה בע״י דאמרו דכל חסיד א' הוא ר״י בר אלעאי או ר״י בן בבא ואיך יעלה על הדעת שחסידים כאלו ילכו בלילה בר״ה ביחידות לבה״ק ללון שם במקום טומאה והאריך והכני אקצר. ובודאי הנכון כדברי הריטב״א שדבר זה היה בחלום והכני מוסיף בזה לפי שזה שהקניטתו אשתו היה לו סבה שהיה ר״י בר אלעאי עני כמפורש בנדרים ואותו דינר אחד שהיה לו נתן לעני אחד ולא נשאר לו כלום ולפי שהחלומות של ליל ר״ה יותר אמתיים שהוא יום הדין דלכך מתענין בו כל ימיו מי שרואה חלום בו וכהאיא עובדא דבני אחתיה דריב״ז דחזא להו בחלמא בר״ה דבעו למחסר שבע מאה דינרי כו' בפ״ק דב״ב זה הביאו גם לחסיד זה שהיה רוצה להשתמש בחלום בזו הלילה של ר״ה לידע לשמור עצמו מכל תקלה כאמור בענין ולא יהיה עני עוד כ״כ ושמעתי דגם בדורות אחרונים שהיו משתמשין בבעל החלומות ע״י השבעות בשמות ואמר שהלך ובאת חלום ולכן בבה״ק ושמע ב' רוחות כו' נקט לשון רוחות ולא נפשות או נשמות לפי שידוע שהאדם יש לו נפש רוח ונשמה הנפש הוא החומר והנשמה היא הצורה והרוח הוא באמצע המדבקן כל ימי חיי אדם וע״כ גם במותו של אדם שהגוף מתפרד מן הנשמה שהגוף הולך אל העפר והנשמה הולכת למעלה הרוח שהיה מדבקן בחיים אינו מתפרד מהם לגמרי אלא לפעמים הוא שורה במקום הגוף ולפעמים שט בעולם במקום הנשמה שם דהיינו מאחורי הפרגוד וכן לקמן דא״ל סליק לרקיעא כו' אדהכי אתא כו' היינו נמי הרוח שהולך למעלה ולמטה וזה עשה החסיד גם לשנה אחרת בר״ה שהיה משתמש גם אז בחלומות לידע לשמור עצמו מפורענות הבא לעולם וכן יש לפרש בההיא עובדא דזעירי ודשמואל דאזלי לחצר מות היינו נמי על ידי חלום היו משתמשין להלך שם לידע מהנהו זוזי: **אלמא ידעי כו'.** פירשו בתוספות מדקאמר לעגל קאתית כו' עכ״ל ע״ש ולא ניחא להו כפרש״י אלמא ידעי מי חשוב בין החיים עכ״ל דהא דקאמר דחשיבת בהאי עלמא טובא היינו בעלמא דקיימא דומיא דחשיבנא ברקיעא דפר' ע״פ ולא בעלמא בעיני הבריות דעה״ז קאמר: **כבר קיימתיה לבניכם כו'.** גם שלא נכבשה רק ארץ סיחון ועוג שהיא מכלל א״י וגם הראהו ה' למשה את כל הארץ גומר כמפורש לעיל מהאי קרא הרי כאלו כולה נכבשה לפניהם: **ואי סלקא דעתך דלא ידעי כו'.** יש לדקדק מאי קא מוכח מהא דידעי ואימא כדמשני לעיל דאיכא אמריכא שכיב יאזיל וא״ל ה״נ הכא נימא דלא ידעי אלא דמשה אזיל להו וא״ל וי״ל דלא משני הכי לעיל אלא לאחר מנכי רבי חייא דקאמר דלא ידעי ומייתי ליה מדכתיב יכבדו בניו ולא ידע דאיכא למימר דמדה דלא אתי איניש להו וא״ל ידעי אבל רבי יונתן דמייתי מדכתיב והמתים אינן יודעין מאומה משמע אפילו בדבר שמספרים להם שם אין יודעים ודו״ק:

הרי״ף מלוה ה' חונן דל. בפירוש רש״י יש בו שני פירושים ולפירוש ב' ניחא שפיר מלוה למת שהוא דל ה' חונן כלומר שהקב״ה חוננו וזהו שכרו אבל קשה לפי' אחד שפי' חונן הדל שהוא שמת ומלוהו כאלו מלוה את ה' כי לא פורש בזה מה שכרו של המלוה למקום ומה לוייה שייך לגבי המקום ושמא המלוה למקום הוא ההולך אחרי ש״ת שאוא מה שנא' אחרי ה' ילכו גו' והמלוה למת הרי הוא מלוה לנפש שהוא נר ה' שהולכת עמו מתנית אל הקבר והנפש היא אצולה מלמעלה ומעלים עליו כאלו מלוה להקב״ה נילך אחר ש״ת כדאמרן שהתורה נקראת תורה אור: **כי החיים יודעים אלו צדיקים וכו'.** יש לדקדק כיון דהחיים שכתובים כאן מדבר בצדיקים שמתו שהם קרוים חיים מה נ״ל בהם יודעים שימותו כיון שכבר מתו ואם מדבר בצדיקים שעודם בחיים וצדק לומר בהם יודעין שימותו מה נ״ל שבמיתתן קרויים חיים מספיק לומר שבעודם בחיים נקראים חיים לאפוקי הרשעים שבחייהם קרוים מתים. ויש ליישב עם מאי דאייתי לקמן דההיא דאמרה איתא לה לאימא תשדר לי מסרקתא וגובתא דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר הרי שיש מי שיודע לאחר מיתה מי הם אותם שימותו במהרה וכן הצדיקים שנקראים חיים אחר מיתתם הם יודעים במיתתם מי הם שימותו במהרה אבל הרשעים ל״מ שאינם יודעים כלום לאחר מיתתן אלא גם בחייהם קרוים מתים ואינן יודעים מאומה: **א״ד דתני ספרא דבי רב ביומא דקטלא.** נראה שנבחו ליהוידע שהוא מי לאחר מיתה על ששנה ספרא דבי רב כי לאחר מיתתו מי שבא לשנות באותם פעלים שקנן בספרא דבי רב שפתותיו של יהוידע הם דובבים בקבר ושרי הוא כאלו הוא חי ושונה בתורה: **הוא הכה את שני אריאל כו'.** עיין פרש״י. והתוס' פי' ע״ש. ונראה דרש״י דקדק מ״ש בגמרא שלא שנים כמותו במקדש ראשון ושני ולכך פי' שני אריאל בשנים של דורות משני מקדשים השפילם בערך מעלתו עליהם אבל אינו מתיישב כפי פירושו מ״ד מואב שאם שני אריאל הוא על ב' מקדשים לא שייך במקדש שני דוד דאתי מרות המואביה לכך פי' התוס' שני אריאל שמדבר בב' אנשים דוד ושלמה שבנו המקדש אבל אינו מתיישב לפי פירושם מ״ש בגמרא שלא הניח כמותו במקדש ראשון דמהיכא עדרים הכי כיון דשני אריאל הוא נדרש על ב' אנשים דוד ושלמה. ויש ליישב בדוחק דה״ק הוא הכה והשפיל כבוד שני אנשים דוד ושלמה שבאו מרות המואביה ופירש היאך השפיל כבודם לפי שהם בנו מקדש א' מאחר חרבנו נבנה מקדש שני תחתיו כמוהו אבל בניהו לא נמצא תחתיו כמוהו לא במקדש ראשון ולא בשני הרי שגדול כבוד בניהו יותר מכבוד דוד ושלמה אשר באו מרות המואביה: **אלמא ידעי** וקשה דילמא לא ידעי אבל מה שבא לומר להם הקב״ה שבועה שנשבעתי קיימתיה ידעי אבל משתמא לא ידעי מעצמם. ושמא לא ידעי גם הדברים אשר ידבר להם בשם ה' לא ידעי כי לא ידעו מאו: **אלמא דידעי וכו'** פרש״י אלמא דידעי מי חשוב בין החיים וצריך פירוש לפירושו ובתוספות פי' אלמא ידעי מדקאמר לעגל קאתית ומשמע דהאי פירוש' מרווח טפי מפרש״י ועוד נבאר לפרש״י היכי משני שאני שמואל דמכרזי עליה פנו מקום והאי סיועא אתיא למאי דידע ואמר לעגל קאתית אבל למאי דידע מי חשוב בין החיים לכאורה לא משני מידי כי הכרזת פנו מקום אינו גורם הידיעה ונראה דרש״י לא נחר בפי' התוספות לפי דמ״ש לעגל קאתית הוא משום דדומה קדים ומכריז ולא ניחא ליה לרש״י תירוץ התוס' דאמרי' היינו דוקא לאלתר כיון דהכא נמי אמר לעגל קאתית היינו לאלתר דקדים דומה ומכריז לכך פרש״י אלמא ידעי מי חשוב בין החיים כלומר דא״ל דהא שייך הוא משום דחשיבת בעלמא כלומר שאתה חשוב משאר בני דורך אשר המה חיים עדנה ואי לא ידעי המתים משום שהם כאבן דומם היאך ידע דשמואל חשוב יותר משאר בני דורו אלא ודאי דידעי ויש להם הבחנה לידע מי הוא החשוב בין החיים ולכך שחק על שבנו שמואל היה חשוב יותר מבני דורו החיים ומשני שלא ידע זה אלא מפני שהיו מכריזים פנו מקום לשמואל ולא מכרזי הכי אלא לאדם חשוב וכיון דחשיב שמואל מכרזי קדמיה פנו מקום ומתוך זה ידע דשמואל חשיב בהאי עלמא:

אמר רבי יהושע בן לוי כל המספר אחר מטתן של ת״ח נופל בגיהנם שנאמר והמטים עקלקלותם יוליכם (ע ס״ס) (תהלים קכה)

עיון יעקב

כל המספר אחר מטתו של ת״ח. היינו כל אמי לרבנן אע״פ שדובר אמת על אותו ת״ח שעבר עבירה זו מ״מ כיון שבודאי עשה תשובה כדאמר בסמוך וכבר מת והתשובה עם מיתה תכפר על כל עבירות אפילו גדולות שבגדולות כדאיתא ביומא דף פ״ו מיתה ממרקת ואפשר היה כוונת ש״ס דסוטה דף כ״א הגיע לפרשת דרכים זה ת״ח ויום המיתה וק״ל: **נופל בגיהנם.** נראה דכל לשון נופל אתי לומר שהוא רק שם לפי שעה כדרך דבר הנופל שמגביה מיד. כי אברהם מסיק להו כדאיתא בעירובין דף י״ט והגיהנם עמוק שייך גביה לי נפילה:

יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל. אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה' את פועלי האון. תנא דבי רבי ישמעאל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה. שמא סלקא דעתך אלא ודאי עשה תשובה. אמר רבה לא אמרן אלא דברים שבגופו אבל בממונא עד דמהדר למריה ואמר ריב"ל בכ"ד מקומות ב"ד מנדין על כבוד הרב וכולן שנינו במשנתינו. אמר ליה רבי אלעזר היכא א"ל לכי תשכח נפק דק ואשכח תלתא. המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים והמזלזל בנטילת ידים והמגיס את דעתו כלפי שמים. המספר אחר מטתו מאי היא עדיות ועי"ש מהרש"א

*דתנן הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את המשוחררת וחכמי' אומרין משקין. אמר ליה מעשה בכרכמית אחת (שהיתה) שפחה [משוחררת] בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון. אמר לי' דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדויו ושלחו בית דין וסקלו את ארונו. המזלזל בנטילת ידים מאי היא דתנן אמר רבי (יוסי) [יהודא] ח"ו שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין העזרה ננעלת על כל אדם מישראל בחכמה ובטהרה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל אלא את מי נדו את (רבי) אלעזר בן [חנוך] שפקפק בנטילת ידים. וכשמת שלחו ב"ד והניחו אבן גדולה על ארונו ללמדך שכל מי שנתנדה ומת בנדויו בית דין סוקלין את ארונו. המגיס דעתו כלפי שמים היינו כגון חוני המעגל במסכת תענית. ע"ש במהרש"א

תנו רבנן העוסקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין אין המת מוטל לפניהם הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם הם עומדין ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר רבון כל העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים. אמר אביי לא מיבעי ליה לאיניש למימר הכי דאמר רשב"ל וכן תנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. ואמר רב יוסף מאי קרא שנאמר °כסדום היינו מאי אהדר להו נביא שמעו דבר ה' קציני סדום: ישעיה א

ועבד משוחרר. בכרכמית. כך שמה או ע"ש מקומה: דוגמא. דומים לה היו אותם שהשקוה ע"ש שהיו שמעיה ואבטליון מבני בניו של סנחריב ובתר הכי ראיה לפירש רש"י מיחשלו? דמועד קטן מאי דוגמא דכוותה. ובערוך פי' דוגמא השקוה מי צבע לא היו מרים ממש ולא מחקו הפרשה עליה אלא ליראה אותה: רבי יוסי [יהודה] פליג אדלעיל דקתני שנדו את עקביא: ננעלת. כשמוציאים הפסחים של כל כת וכת שמפסק כשמתו בג' כתות: על כל אדם מישראל. כלומר כשהיא ננעלת עליהם והיינו כשנתמלאת העזרה פה לפה לא היה אדם בישראל כלומר חשוב בחכמה ויראת חטא כעקביא: שפקפק. זלזל והיינו נמי כבוד הרב שעבר ע"פ הגוזרים על ידים: אין המת מוטל לפניהם. שהמת בבית אחר והם מספידין אותו כאן וי"מ שנתון לצד אחר: והוא יושב ודומם האבל: למימר הכי. לא נפרעת ממני דמשמע שפרעה ע"כ:

והמטים עקלקלותם. לעיל מיניה כתיב הטיבה ה' לטובים וסמיך ליה והמטים עקלקלותם והמכריעים את חובתם יותר על זכותם להטותם לכף חובה: יוליכם ה' את פועלי האון. לגיהנם: בכ"ד מקומות. השתא משמע מלינו שנדו חז"ל בני אדם בכ"ד מקומו' לכבוד הרב לפי שלא נהגו כבוד לרבן: הוא היה אומר. עקביא במסכת עדיות: אין משקין. אם קנא לה בעלה ונסתרה: לא את הגיורת. דבר אל בני ישראל אמור בפרשה פרע לאשת הגר

אמר הכותב אל יפתח אדם פיו לשטן פי' שלא יתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר הודאת בעל דין הוי כמאה עדים ולא נשאר מקום למדת רחמים להאריך אפים ואע"פ שאנו מתודים ואומרים שאנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו הוא להצדיק דין על העבר בלבד מגלותי שנאמר ועדיין לא נפרעת דמשמע הפרע לכן כתבו כאן הפוסקים שלא יאמר אלא צדיק אתה ה' על כל הבא עלי. יהי רצון שתגדור את פרצותי, ואת פרצות עמך בית ישראל ברחמים:

מהרש"א כל המספר אחר המת כו'. ולקמן גבי ת"ח אמר בלשון אחר כל המספר אחר מטתן כו' משום דלא ניחא למימר בהן אחר המות דהצדיקין גם אחר מיתתן קרויין חיין כדאמרי' לעיל והיינו דנקט על מטתן כאלו שוכבין חיין על מטתן ואייתי מדכתיב והמטים עקלקלותם גו' כפירש"י ועי"ל והמטים מלשון מטה דהיינו שמספרים עקלקלות אחר מטתן יוליכם ה' גו' שאפי' בשעה שלום כו' דהיינו בעת מיתתן של צדיקים דמלאכי שרת מקדימין לפניהם לומר להם שלום כדאמרי' פרק הנושא יוליכם ה' את אלו עם פועלי און לגיהנם שמלאכי חבלה יהיו מקדימין לפניהם לומר להם אין שלום אמר ה' לרשעים כדאמרי' התם וק"ל:

הרי"ף נפק דק ואשכח תלתא וכו'. וקשה כיון דלרבי יוסי לא נתנדה עקיבא אלא ר' אלעזר שפקפק בנטילת ידים א"כ לא משכחת לה הא דמנדין במספר אחר מיטתן של ת"ח ולת"ק דחשיב הא דעקביא שאמר דוגמא השקוה דהיינו המספר אחר מיטתן של ת"ח אכתי לא אשכחן הא דמזלזל בנ"י דמנדין ושמא דר"א דק ואשכח תלת סבר כמ"ד עקביא נתנדה על שאמר דוגמא השקוה וכמ"ד דר' אליעזר בן [חנוך] נתנדה על שפקפק בנטילת ידים: המספר אחר מטתן של ת"ח כו'. וקשה מנ"ל דהאי קרא איירי בהכי. ואפשר דהכי יליף הטיבה ה' לטובים ולבני אדם המטים עקלקלותם כשעושים איזה דבר מעוקל אינן דנין אותם לכף זכות אלא מטין ודנין אותם לחובה יוליכם ה' עם פועלי האון לגיהנם לאלו המטין לא מבעיא למטין לת"ח לחובה בחייהם אלא אפי' בשעה שלום על ישראל דהיינו בשעת פטירת הצדיק דכתיב ביה יבא שלום ינוחו על משכבותם ואפשר שנרמז ג"כ במלת המטים מלשון מטתן של ת"ח שהם הטובים האומרים במטתן עליהם דבר עקלקלות יוליכם ה' לגיהנם אפילו בשעה שלום על ישראל שהוא ביום השבת שנוחות הנפשות בג"ע והשבת הוא שלום על ישראל מ"מ אלו המטים יוליכם ה' לגיהנם אפילו בשעה שלום על ישראל ואינם נוחים: אם ראית ת"ח כו'. ותימה הוא להגיה ולומר ודאי עשה תשובה בתמוה

עיון יעקב

אפילו בשעה ששלום על ישראל. כלומר פשיטא אם מוליא שם רע על ת"ח בחייו ומתקוטט עמו כקרח ועדתו שהוליאו דבה על מרע"ה שירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה אלא אפי' מספר אחר מותו ואין מי שיתקוטט עמו רק שהוא שלום על ישראל אפ"ה נופל בגיהנם וק"ל: אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה. נראה דר"ל שעבר עבירה בהסתר כבלילה שאין רואה רק זה ראה ע"פ אותה סיבה לכן אל יהרהר אחריו ביום אע"פ שלא ראה שעשה תשובה ביום ר"ל בגלוי אמרינן כמו שעשה עבירה בסתר כן עשה ג"כ התשובה באותה לילה בסתר משא"כ כשעבר עבירה ביום בגלוי דאיכא חלול השם ראוי לעשות תשובה המפורסמת ג"כ בפרהסיא ביום כדי שיראו הכל שעשה תשובה ועיין בש"ס דמנחות דף ל"ט על הא דאמרינן כשהו כלילה: בכ"ד מקומות. המספר מכוון נגד הס"ת שצריך להיות מקושט בכ"ד קישוטי כלה שהוא כ"ד ספרים כדאיתא במדרש: לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן. עיין בהכותב. ועוד אפשר לומר דרוקא בשעה שמדה"ד מתוחה עליו כי השטן מקטרג בשעת הסכנה כמו שהוא שבעת ימי אבילות שאז מדה"ד מתוחה עליו ועל בני ביתו לכך אמרינן רי"ש כאותם רבים יפתו לא לימא וכן פסוק הזה שמעו דבר ה' קציני סדום וגו' מיירי בשעת צרה שהיו בו ישראל משא"כ בשאר ימים אפשר דאין קפידא ועיין במדרשינו במ"ק דף י"ח ועיי' ביו"ד סי' שע"ו:

במקום שנאמר שמא ועוד נדקדק דהל"ל אלא אימא ודאי עשה תשובה. ונראה דהכי מיישב לה אל תהרהר בדעתך שעדיין הוא בחטאו ושמא עשה תשובה בספק דהיינו דרך חשש אין אנו אומרים כן אלא בודאי עשה תשובה ואל תהרהר בדעתך כן לומר שמא אלא בודאי עשה תשובה:

שס עא ע"ב שבת כח **אמר** רב יהודה אמר רב המוצא כלאים בבגדו פושטו אפילו בשוק מ"ט °אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה': כל מקום שיש חלול השם אין חולקין
יף כ כבוד לרב. *אמר ליה רב פפא לאביי מאי שנא קמאי דמתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא אי משום תנויי בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין הוה ואנן קא מתנינן שיתא סדרי. וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זתים שכבשן בטרפיהן טהורין אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא ואלו רב יהודה כי שליף חד מסאנא אתא מיטרא ואנן קא מצערינן נפשין ומצווח קא צווחינן ולית דמשגח בן. אמר ליה קמאי הוו קא מסרי נפשייהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם כי הא דרב אדא בר אהבה חזיה לההוא כותית דהות לבישת כרבלתא בשוקא סבר דבת ישראל היא קם קרעיה מינה אגלאי מלתא דכותית היא שיימוה בארבע מאה זוזי אמר לה מה שמך [אמרה ליה] מתון אמר לה מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא:

אין הכמה. חשובה כנגד ה': בניזקין הוה. לא היו רגילין בכל גמרא של ד' סדרים אלא בתלתא בבי שלהו: האשה שכובשת ירק כו'. במס כת עוקלין: טהורים. יש שמוסקין זיתים עם העלים כדי לאוחזן בהם והוו להו עלין יד לזיתים להביא להם טומאה ואם כבשן עם טרפיהן במותן בטלה תורת יד מי': הויות דרב ושמואל וכו'. כלומר טעם משניות הללו קשה עלי ככל הקושיות שהיו בי רבותי מתקשים בהן בכל הגמרא: בתליסר מתיבתא. בי"ג פנים יש ביניהו משנה וברייתא של ו' סדרים ומסכת עוקלין גם היא בי"ג פנים כגון משנת ר' ור' חייא ומשנת בר קפרא ולוי והנא דבי שמואל כו'. (וכתבו בתוס' י"מ י"ג ישיבות יש בנו שבקיאין ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמרא כמו תליסר זוזי פשיטי ע"כ): כרבלתא. שם לבוש חשוב כמו (דניאל ג) פטשיהון וכרבלתהון: מתון מתון. לשון מאתן ארבע מאות ב' פעמים רי הוו ת' כלומר השם גרם לי לשון אחר מתון מתון לשון המתנה אם המתנתי הייתי משתכר ת' זוזי:

מהרש"א ואנן קא מתנינן בעוקצין כו'. דרב יודא אזיל לשיטתי דאמר פרק המניח מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דניזקין ומקיים ואמר ואנן קא מתנינן בעוקלין י"ג כו' דמסכת עוקלין הוא סופה של ש"ס משנה ועיין מ"ש בחידושינו סוף הוריות שסלקו ר"מ ור"נ את ר"ג בעוקלין: דהוה לבישת ברבלתא כו'. פי' בערוך בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולת שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה עכ"ל: מתון מתון. עיין פירש"י ועוד י"ל דקאמר לה הכי לפי שמנוה לה בדיני ישראל דתנן בהחובל פרע ראש האשה בשוק נותן לה ד' מאה זוז ולזה א"ל שגם שדיניכו כן לאשת ישראל דיש לה בושת מתון מתון שהיא שם כותית ד' מאות זו שוה בושתה של ראשה פרוע שהרי דרכן בכך וק"ל:

שס עב **רב** גידל הוה רגיל דהוה אזיל ויתיב בשערי טבילה אמר להו הכי טבילו והכי טבילו. אמרו ליה רבנן לא מסתפי מר מיצר הרע אמר להו דמיין באפי כי קאקי חיוורי. רבי יוחנן הוה רגיל דהוה אזיל ויתיב בשערי טבילה אמר כי סלקן ואתיין בנות ישראל מן נהרא ליסתכלן בי דלהוי להו זרעא שפירי כוותי אמרו ליה רבנן לא מסתפי מר מעינא בישא אמר להו אנא מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא
בראשית מט דכתיב °בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ואמר ר' אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין רבי [יוסי בר] חנינא
שס מח הפועלים וע"ש במהרש"א אמר מהכא °וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסין אותן ואין העין שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין העין שולטת בהם. ואי בעית אימא עלי עין עין שלא רצתה ליזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו:

קאקי היוורי. אווזין לבנים: רבי יוחנן. אדם יפה תאר מאד היה כדאמרינן בהפועלים: עולי עין. מסולקין מן העין שאינה שולטת בהם: שלא רצתה ליזון. וליהנות מאשת אדוניו:

הרי"ף רבי יוחנן הוה רגיל זכו'. והא דלא אמרו לרבי יוחנן לא מסתפי מר מיצה"ר כדאמרו לרב גידל משום שאמרו דר"י היו שערות גבות עיניו סוכבות כדאמרינן בעובדא דרב כהנא דאמר הגביהו לי שערות עיני כדי להסתכל בו וא"כ לא היה יכול להסתכל בנשים: וידגו לרוב וכו'. ויש להקשות אמאי אפסקיה לדרשת עלי עין בדרשת וידגו לרוב והל"ל בתחלה רבי חנינא אמר עלי עין עין שלא רצתה וכו' ואחר כן יאמר ואי בעית אימא מהכא וידגו לרוב וכו' וע"ק למה הוצרכה דרשת אל תקרי עלי עין דגם ככתבו דכתיב עלי עין יש לדרוש שהוא על העין למעלה שאין עין שולטת בו. ונראה שהם"א אנו דורשים ככתבו עלי עין היינו דורשין אותו על זכות העין שלא ניזון ממה שאינו שלו ומנ"ל לדרוש כמי שהיה עומד על העין במקום שאינו שולט העין לכך דרש עולי עין שהוא למעלה מהעין ואינו נדרש עלי מלשון על שהוא בשביל. ועוד יש לומר שאם נדרוש עלי עין על העין יש לומר דנהי שהוא אינו יכול להסתכל למעלה מעינו אבל האדם שכנגדו מסתכל על מה שהוא על עינו של חברו לכך דרשו עולי עין שהם למעלה מכל עינים ועדיין י"ל אמאי אפסקיה לדרשת עלי עין בדרשת וידגו לרוב ונראה עם דקדוק אחר דמנ"ל למדרש אין עין הרע שולט בדרשה זו של עין שלא ניזון כיון דעלי עין מידרים בשביל שלא רצתה ליזון כו'. אמנם להכי לא דרש האי דרשה עד לאחר שדרש פסוק וידגו לרוב דהיינו מ"ש בברכת הדגים ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים בימים דהיינו אין עין הרע שולט בהם והכא כתיב בזרע יוסף וידגו לרוב דהיינו יהיה הריבוי של זרעו כריבוי הדגים וכיון דדרשינן הכי אית לן למדרש כמי עלי עין בשביל העין שלא ניזון ממה שאינו שלו אין העין שולט בו ורמזיה קרא דקאמר בן פורת להתקיים בו ברכת פרו ורבו ומלאו את המים בימים דהיינו אין העין

עין יעקב

אי משום תנויי. כי גדול תלמוד תורה ובשביל ביטול ת"ת הגשמים נעצרין גם אמרינן במדרש אם בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה וכו' ונתתי גשמיכם בעתם וכן אי' על פסוק יעריף כמטר לקחי ע"ש: **א"ל קמאי הוו קא מסרי נפשייהו אקדושת השם** וכשם שמסרו נפשם על קידוש השם שלא כדרך הטבעי כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו כן נעשה להם גם שלא כדרך הטבעי: **א"ל דמיין באפי כי קאקי חיוורי.** אפשר לומר שרב גידל איעקר מפירקא דרב הונא כדאי' ביבמות דף ס"ד לכך נאבד ממנו חמדת נשים והיו חמין בעיניו כקאקי חיורא ממש: **בנין דשפירי וגמירי כוותי.** כן הוא בב"ח ועיין בחידושינו פ' הפועלים: **לא מסתפי מר מעינא בישא.** כיון שהוא עשה שיראוהו הנשים אבל ודאי הוא לא היה מסתכל בהם כי לא עבר על ועוצם עיניו מראות וטוב מראה עינים וכו' והוא פשוט והרי"ף פירש שהיו שערות גבות עיניו ארוכות עד שלא יוכל לראות כדאיתא בסוף ב"ק ולא רק רות היה לעת זקנותו כדאי' שם לאריא שלח ודאי לא היה מראה יפה כל כך אם אין לו עינים יפים כי האת עיקר תואר של אדם כדאמרינן כל כלה שאין עיניה יפות וכו':

העין שולט בהם וגם זרע יוסף יהיה בן פורת עלי זכות העין שלא ניזון ממה שאינו שלו והא דאמר אל תקרי עלי עין נראה שדקדק דהול"ל בן פורת נגב עלי עין או עומד עלי עין מאי בן פורת עלי עין לכך דרשו עולי עין בן פורת מסולק מן העין:

ע"ג ע"ב שם **דרש** רב עוירא זימנין א"ל משמיה דרבי אמי וזימנין א"ל משמיה דרבי אסי אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתיב בתורתך °אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. (דברים י) והלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב °ישא ה' פניו אליך (במדבר ו) אמר להם ולא אשא פנים לישראל שכתבתי להם °ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח) והם דקדקו על עצמם עד כזית ועד כביצה:

עד כזית ועד כביצה. כזית לרבי מאיר וכביצה לרבי יהודה דתנן עד כמה מזמנין ר' מאיר אומר עד כזית ורבי יהודה אומר עד כביצה ע"כ:

הרשב"א ז"ל כתיב אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו אליך וכו' פנים הוא שם לפני האדם ושאר בעלי חיים. פני אדם פני אריה פני שור פני נשר ומפני שהכעס והרצון ניכר בפנים הושאל לכעס ופניה לא היו לה עוד פני ה' בעושי רע. ולרצון האר פניך על מקדשך השמם האירה פניך על עבדך הושאל למעלה ולרחמנות. לא תשא פני דל. פני יהושפט אני נושא. והוא שם לדבר שנעתק המתקרב או המתרחק ישא ה' עליך גוי מרחוק תורם ורוח תשאם. ויאמר גם כן למחילה ולסליחה נושא עון שא נא לפשע ומאן ר"ל בלא ישא פנים וישא ה' פניו כולל כל הענינים האלה לא ישא פנים ולא יהדר פנים להדר פני רצונו למחול ולמלות לחוטא ולהעתיק ממנו פני כעסו שהוא רמז למדת הדין וכבר ידעת שאין לפניו יתברך כעס ולא רצון ולא נאמרו מדות האלו בו ית' אלא מצד פעולותיו והמקבל אותם כשיגמול החוטא ויענישנו יראה מצד הפעולה כאלו כעס יתברך עליו וכאשר יגמלנו הטוב על צדקותיו אשר עשה יראה כאלו רצון השי"ת עליו ומראה לו פנים של הידור והוא ית' לא ישתנה חלילה ואינו מתפעל למדות האלו רק שהמעשה משתנה מצד המקבל לפי מעשיו והוא אמרו הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט ומפני ששני הכתובים האלה ר"ל לא ישא פנים וישא ה' פניו אליך יראה מנגליהן כסותרין ביארו שהענין מדה אחת והיא מדת טובו של הקב"ה שמשלם מדת הטוב כנגד מדת המתנהג בה וכמו שאז"ל במגילה פרק בני העיר באמרם נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע כל מי שמעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו וכן המדה שנכנסין בה לפנים מן השורה ועל כן אמרו כאן שהיתה התשובה ממנו יתברך שממדת טובו שיאר פנים ושיעתיק פני הכעס וימחול לישראל ויכנס להם לפנים מן השורה מפני שהם מתנהגים עמו באותה מדה שהוא חייב שברכה על השביעה והם מראים עצמם שמחים ומתענגים בעול מצותו ונכנסין בהם לפנים מן השורה ומדקדקים לברך אפילו עד כזית ועד כביצה:

מהרש"א כתיב בתורתך כו' והלא אתה נושא פנים לישראל וכו'. בפרק התכוקת רמו הכי קראי אהדדי ומשני להו הא קודם גזר דין הא לאחר גזר דין וע"ש בתוספות שאין זה סותר סוגיא דשמעתין ומה יש לדקדק בדבריהם עיין בחידושינו: והם מדקדקים עד כזית וכו'. בפ"ג שאכלו יליף ליה לזמן בכזית ולמר בכביצה מקראי ותירצו התו' שם דהכהו קראי לא הוי רק אסמכתא דושבעת משמע שביעה גמורה וק"ל:

הרי"ף ולא אשא פנים לישראל וכו'. וקשה הדרינן לקושיא דכתיב אשר לא ישא פנים ונראה דמעיקרא קשיא ליה דהא כתיב בישראל אשר לא ישא פנים ואיך הוא אומר ישא ה' פניו ומשני שהקב"ה נושא פנים למדקדקים על עצמם במילי דשמיא וההוא קרא מיירי בשאין ישראל עושין רצונו של מקום דכתיב ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו לעבור על רצון הקב"ה כי אל תבטחו על שקר שישא ה' לכם פנים דהא כתיב לא ישא פנים ולא יקח שחד של מצות למרק על העבירות אבל לצדיקים המדקדקים אע"פ שיש בידם איזה חטא אינו מדקדק עמהם כיון שהם מדקדקים על עצמם בכביצה ואע"פ שמדקדק עם חביריו כחוט השערה מ"מ למדקדקים ישא ה' פנים שלא לדקדק עמהם ישא ה' פניו וזו היא הדרשה שדרשו חז"ל. כתיב ישא ה' פניו וכתיב אשר לא ישא פנים כיצד יתקיימו שני כתובים כשישראל עושים רצונו של מקום ישא ה' פניו וכשאין עושין רצונו של מקום אשר לא ישא פנים. אבל קשה מה זו שאלו המלאכים כיון דאיכא כמה דרשות בהאי קרא והביאו' חז"ל בספרי ישא ה' פניו בדברים שבינך לבינו אשר לא ישא פנים בדברים שבינך לבין חבירך וכו' וצ"ע. ויש לתרץ שהמלאכים שאלו מהקב"ה כתבת בתורה כלו' שאע"פ שתירצנו הכתובים וי"ל ישא ה' פניו ולא פניך והכא כתיב לא ישא פנים כלו' פני אדם מ"מ כתבת בתורה אשר לא ישא פנים להזהיר לישראל ואם יש במשמע שלא ישא פני אדם אבל הוא נושא פניו לרחם במדותיו שהוא רחמן א"כ כך הול"ל כי לא ישא פנים דמשמע כלל כלל לא. השיבם הקב"ה ולא אשא פנים לישראל דכתי' שאיני נושא פנים כלל אבל לאותם שמדקדקים עד כזית וכביצה נושא פנים ודייק קרא דכתיב ישא ה' פניו אליך לרמוז אליך המנושא פנים לאקב"ה לדקדק במצותיו גם הוא ישא פנים אליך כפי מעשיך וכן יש לנו לומר לדרשה שדרשו ישא ה' פניו יסלק רוגזו אמרו המלאכים כתבת בתורה ישא ה' פניו אליך ואם הכונה הוא יסלק רוגזו הול"ל ישא ה' פניו ממך וכיון שכתבת בתורה ישא ה' פניו אליך משמע שהוא נשיאות פנים והא כתיב אשר לא ישא פנים ולדרשה האחרת שדרשו ישא ה' קודם גזר דין כי לא ישא פנים לאחר גזר דין יקשה שכתבת בתורה והיה ראוי לפרש בספר התורה ולא לסתום כי לא ישא פנים דמשמע כלל כלל לא. והשיבם הקדוש ברוך הוא ולא אשא פנים לישראל המדקדקים במצותי וכמו שבארתי למעלה כי לא ישא פנים לעם המקשים ערפם דהיינו שאין עושין רצונו של מקום והוא שאירון שתירצנו שם כאן בעושין רצונו של מקום וכו' ועיין בפ"ק דר"ה ומה שכתבו שם התוספות ופרק בתרא דנדה עיין שם:

אמר רב יהודה מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר °ואכלת ושבעת וברכת מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר °כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו: (דברים לב)

כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו. כשבא משה לפתוח בדברי שירה א"ל לישראל אני אברך תחלה ואתם ענו אחרי אמן כי שם ה' אקרא בברכה אתם הבו גודל לאלהינו באמן הכי מפרשי לה במסכת יומא:

אמר הבונה להיות הגאות העולם מורגשות לכל נחוש ע"כ תקנה תורה לברך על המזון אחר האכילה לכך שנאמר ואכלת ושבעת ושרד וברכת. אך ההנאות הנפשיות להיות שהשכל נהגם אין הכף שהוא מסבים עליהם ככר הוא ניאה מהם ולכך נקר אם התורה שהיא הנאה נפשית לופה לברך לפניה. ואמנם איך הוכיח זה מפסוק כי שם ה' אקרא וגו' כי שדקדק פירוש רש"י ז"ל שמלאנו:

אמר רב אדא בר אהבה מנין שאין היחיד אומר קדושה שנאמר °ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה לא יהא בפחות מי' מה"מ דתנא בינא (שם ע"ב) (ויקרא כב)

עיון יעקב

אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע כתיב בתורתך אשר לא ישא פנים. אפשר לומר דכוונת המלאכים שהתורה שייך להם ולא לישראל ע"ש מה דאי' בד' יוסף וכמפרש"י לכך כתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים שהארץ נבראת בשיתוף הרחמים משא"כ תולדות השמים נבראו בדין וא"כ יפה טענו המלאכים כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד רק אתה דן הכל ע"פ קו הדין ואתה נושא פנים לישראל א"כ מוכח שהתורה ראוי ליתן למלאכים שנבראו בדין משא"כ התחתונים שנבראו בשיתוף הרחמים וא"כ היאך נתת התורה לישראל וע"ז השיב להם הקב"ה דלא בשביל שיתוף הרחמים נושא להם פנים אלא כמו שהם עושים לפנים משורת הדין ומדקדקים לברך על כזית ועל כביצה גם הקב"ה עושה להם כן וכפירש הכותב ע"ש כהא דאמרינן למי נושא עון למי שעובר על פשע: **מנין לברכת דתורה כו' שנאמר כי שם ה' אקרא.** עיין במהרש"א וצ"ל דה"ק משה כשאני אומר בברכת התורה ברכו את ה' המבורך אתם הבו גודל לאלהינו לומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד וכן הוא בספרי הובא בילקוט פ' האזינו ועיין ברמב"ם פי"ב מהלכות תפלה ובטא"ח סי' קל"ט:

רבינא [רבינאי] אחוה דרבי חייא בר אבא אתיא תוך
תוך כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתיב
במדבר יו התם °הבדלו מתוך העדה מה להלן עשרה אף כאן
עשרה:

יף כב תניא רבי יהודה בן בתירא אומר אין ד"ת מקבלין
טומאה מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם
וקורא למעלה מרבי יהודה בן בתירא אמר ליה בני
פתח פיך ויאירו דבריך שאין ד"ת מקבלין טומאה שנא'
ירמיה כג °הלא כה דברי כאש נאם ה' מה אש אינה מקבלת
טומאה אף ד"ת אינם מקבלים טומאה:

מגמגם וקורא. בעל קרי היה:

אמר הבונה מגדולת תורתינו הקדושה שהיא עלם עומד בעלמו ולא מקרה דבוק לחומר. ולכן אם האדם עמא אין ד"ת מקבלין טומאה כי הם עלם נפרד ממנו:

יף כב קהלת ד עד אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מ"ד °שמור
רגליך כאשר תלך אל בית האלהים וקרוב
לשמוע מתת הכסילים זבח כי אינם יודעים לעשות רע
שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים. שמור
עצמך שלא תחטא ואם תחטא הביא קרבן לפני.
וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח. אמר רבא הוי קרוב
לשמוע דברי חכמים שאם חוטאים מביאין קרבן
ועושין תשובה ואל תהי ככסילים שחוטאין ומביאים
קרבן ואין עושין תשובה כי אינם יודעים לעשות רע
א"ה צדיקים נינהו. אלא אל תהי ככסילים שחוטאין
ומביאין קרבן ואינם יודעים אם על טובה הם מביאים
או על רעה הם מביאים. אמר הקב"ה בין טוב לרע
אינן מבחינין קרבן מביאים לפני (אמר) רבי אסי [אישי]
ואיתימא רבי חנינא בר פפא [אמר] שמור נקביך בשעה
שאתה עומד בתפלה לפני:

שמור עצמך שלא תחטא. ותלטרך רגליך ללכת אל בית האלהים להביא חטאת: הוי קרוב לשמוע. תשובה בהבאת קרבנך ואת אותו ככסילים בלא תשובה: שמור נקביך. שבין רגליך כמו להסך את רגליו שמור נקביך שלא תפיח ע"כ:

מהרש"א *מנין לברכת התורה כו'. מלאתי כתוב דהכי משמע ליה ברכת התורה כי שם ה' אקרא דהיינו כשאני קורא בתורה שהיא כולה של הקב"ה שכל התורה באותיותיה היא שמותיו של הקב"ה כדאיתא במדרשות וק"ל: שהיה מגמגם למעלה כו'. היינו כדלעיל שלא אמר אזכרות שבו ואמר ליה שאין ד"ת מקבלין טומאה שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' גו' שהיא כתובה לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה וכל אותיות שלה הם שמותיו של הקב"ה ואין מקבלין טומאה כאש הזה: דף כ"ג *שנאמר הכון לקראת גו' ובפ"ג דשבת יליף מיניה דרמי פוזמקי ורמי סודרא ארישיה וכולם בכלל הכון הוא: מ"ד שמור רגליך כו'. לכאורה לפי פשטיה יש לפרש קרוב להיפוך זה וע"ד שאמר שמואל לשאול החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' וה"פ שמור רגליך מליכך בהבאת חטאות ואשמות לבית אלהים וקרוב לשמוע מלבא לידי חטא מתת הכסילים זבח שחוטאין ומביאין קרבן וכה"ג פירש"י בספר קהלת ויש ליישב דשיפא דקרא כי אינן יודעין לעשות רע אינו מתפרש יפה לפי זה דהא כיון שמביאין קרבן על חטאם א"ז יודעין בחטאם וע"כ פרשו וקרוב לשמוע שידע להביא קרבן על חטאיו ועושה תשובה אבל הכסיל גם כשמביא קרבן אינו מבחין בין טוב לרע ואינו מביא קרבן חטאת לעשות תשובה אבל מביא זבח שאינו זה קרבן על חטאו ולכך נקט זבח לגבי כסילים שאינו יודע אם חטא להביא קרבן חטאת או אשם וק"ל:

הרי"ף בגמרא היה עומד ומתפלל ומצא צואה כנגדו אמר רבה אף על פי שחטא תפלתו תפלה. מתקיף לה רבא והא זבח רשעים תועבה אלא אמר רבא הואיל וחטא אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה מאי תקנתיה להדר ולצלי. ובתוספות אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה דהוי מעוות לא יוכל לתקון. ור"י פי' דיחזור ויתפלל ודברי התוספות צריכין ביאור. ולענ"ד לכאורה יש לפרש דקודם ביארו תפלתו תועבה אע"פ שהוא יוצא בתפלה שנית ויש לו תקנה לצאת ידי חובת תפלה מ"מ אשמו ברשעו שלא דקדק במקום ההוא ולתלות שיש בו צואה והוא עונו ישא ואין לו תקנה לחטאתו דמעוות לא יוכל לתקון ור"י פי' דגם יש תקנה ומרפא לחטאתו כשיחזור ויתפלל וזו היא שקבתו האמורה כאן מאי תקנתיה דההוא גברא יחזור ויתפלל ועוד יש לי לומר בדקדוק היה מתפלל ומצא צואה במקומו ללמדנו שאותו אדם שהיה מתפלל ובתוך התפלה מצא צואה במקומו דאמרינן לעיל בברייתא בסמוך היה מתפלל וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקני לאחריו ואי לא אפשי יסלקנה לצדדי' וכמצא שגמר תפלתו במקום שהוא ומקצת התפלה נאמרה במקום שנואה וכיון שהיה אותו מקום ראוי לחוש בו כמו שכתבו התוס' בסמוך ולא בדקו חטא יש בידו ותפלתו תועבה ויש בזה ב' פירושי' אי שתפלתו תועבה היא אותם הברכות שבירך במקום שמטונף תועבה לפי דמעוות לא יוכל לתקון הן הם אותה מקצת תפלה שהתפלל במקום שטינוף תועבה הוא לפניו שהם ברכות לשוא אבל שאר התפלה שהתפלל במקום טהרה אין בו משום תועבה. ור"י פירש דגם מקצת התפלה האמורה במקום טהרה היא בכלל תפלתו תועבה והטעם לפי שכיון שצריך לחזור ולהתפלל כל התפלה מראש עד סוף א"כ נמצאו גם אותם הברכות שאמר בתחלה ברכות לבטלה אע"פ שנאמרו במקום טהרה ונמצאת כל תפלתו הראשונה תועבה בין מקצתה שנאמרה במקום הטינוף ובין מקצתה שנאמרה במקום טהרה. ובפסקי הרא"ש כתוב כ"א אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה ולא גרס מאי תקנתיה וא"כ היא הנרסא האמתית יתיישבו דברי התוספות כפשוטן ואינם צריכים לביאורינו: שמור רגליך וכו'. נראה שהוקשה לו שהזהיר לשמור רגלו כאשר ילך אל בית האלהים ולא הזהיר שהם לשמור רגליו תמיד לזה דרש שמור רגליך תמיד שכאשר תלך לאיזה מקום הזהיר לילך תחלה אל בית האלהים ללמוד משם תורה ומצות כי בזה אתה שומר רגליך תמיד שלא תלך בדרך רעים ואם תדקדק תתישב דרשה זו בדברי רבא כפי המסקנא שאומר אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן ואינם יודעים אם על טובה וכו':

יף כד אמר רבי יצחק טפח באשה ערוה למאי אילימא
לאיסתכולי בה והא אמר רב ששת למה מנה
הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים לומר
לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאלו מסתכל
במקום התורף אלא באשתו ולק"ש אמר רב חסדא
ישעיה מז שוק באשה ערוה שנאמר °גלי שוק עברי נהרות
שם וכתיב °תגל ערותך וגם תראה חרפתך. אמר שמואל
שיר ב קול באשה ערוה שנאמר °כי קולך ערב ומראך נאוה
אמר

עיון יעקב

שהיה מגמגם למעלה מר' יהודה. עיין במהרש"א וע"י דעיקר קפידא היה להם שלא ילמד מתוך הספר כיון שהוא טמא מקרי יטמא את הספר לה"ק ר' יוסי סובר הוא בדגלות כיון שרגיל על לשונו לא חיישינן שילמוד מתוך הספר והאי תלמיד שלא רלה ללמוד מתוך הספר בשביל טומאה זו לכן היה מגמגם וא"ל ר' יהודה שד"ת אין מקבלין טומאה א"כ אין קפידא ומותר ללמוד מתוך הספר וזה שאמר לו פתח פיך וק"ל: ואין עושין תשובה. ונבח רשעי' תועבה ותשובה לבד ג"כ אינו עושה כולו לכן הצריך קרבן ובזמן הזה שאין קרבן צריך להתעסק בפרשה קרבנות ונשלמה פרים שפתינו או תענית במקום קרבן וזבחי אלהים רוח נשברה וכדומה:

שם ו' אמר רב ששת שער באשה ערוה שנאמר °שערך כעדר העזים:

לאסתכולי בה. אם אצבע אשה היא: תכשיטים שבפנים. כומז דפוס של בית הרחם שהיו עושין לבנותיהם ומוקבין כותני בית הרחם כדרך שמוקבין את האזנים ותוחבין אותו כדי שלא יזדקקו להם הזכרים: עם תכשיטין שבחוץ. אצעדה וצמיד והם הביאו אותם על כפרת הרהור עבירה שנסתכלו בבנות מדין: לאשתו ולק"ש. אם טפח מגולה בה לא יקרא ק"ש כנגדה: שוק באשה ערוה. באשת איש להסתכל וכן באשתו לק"ש: גלי שוק. וכתיב בתריה תגל ערותך: קולך ערב. מדמשבח לה קרא בגוה ש"מ תאוה היא:

שם דברים כח התולה תפיליו יתלו לו חייו. דורשי חמורות אמרו °והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפיליו:

התולה תפיליו. ביתד יתלו חייו: דורשי רשומות. קשרים וסתומים שכתובים בתורה. דורשי חמורות גרסינן והיא היא: זה התולה תפיליו. שהתורה חיים של אדם ורמז לך הכתוב שיתלו חייו:

אמר הבונה שהתפילין רמז על עיקר האמונה שכתוב בהן מציאותו יתברך ויחודו ויכולתו וכזה צריך שיהיה האדם נכון וקיים יסד ונאמן ולא מפוסק כלל ותלוי ועומד כמתפכתו ולזה רמזו באומרם שאין לתלות התפילין כמו שאמנו דאיש כחיי הנעה"ז כך ראוי לסיום באמונה מיי העולמים ומזה הוכיח אליהו ז"ל תוכחת מגולה לבני דורו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים וגו':

שם ע"ב רבי אבא הוה קא מישתמיט מיניה דרב יהודה דהוה בעי למיסק לארץ ישראל דאמר רב יהודה כל ירמי' כז העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר °בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאם ה'. אמר איזיל ואשמע מיניה מילתא ואתי אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דרב יהודה היה עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל איכא דאמרי היה עומד בתפלה ובקש להתעטש מרחיק לאחריו ד' אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל ואומר רבש"ע יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלימתינו בחיינו. ובאחריתנו רמה ותולעה ומתחיל ממקום שפסק. א"ל אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי:

מישתמיט מיניה. לא היה נראה אליו לפי שהיה רבי אבא חפץ לעלות לא"י ורב יהודה אוסר לו לפיכך לא היה נכנס לב"ה: ואשמע מיניה מילתא. מבחוץ מבית המדרש: ונתעטש. מלמטה: עד שיכלה הרוח. מגופו שנודף מאותו רוח. וחוזר לתפלה למקום שפסק: ואומר. בתוך התפלה דהא מופסקת ועומדת כבר ע"י הרוח לפיכך יכול להפסיק כמי ולומר דבר זה באמצע:

אמר הבונה שני לימודים יוצאים לנו ממאמר זה. האחד שכ"ש ר' יהודה בדבר העלייה לא"י ושני הקדושה הראויה למתפלל והמתפללים שרמזו לו בזלזול שוטה מלך שיוסו בית:

שם תניא כוותיה דר' חסדא היה מהלך במבואות המטונפות לא יקרא קריאת שמע ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסק. לא פסק מאי. אמר רבי מיאשה בר בריה דרבי יהושע בן לוי עליו הכתוב אומר °וגם אני יחזקאל כ נתתי להם חוקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם. רבי אסי אמר °הוי מושכי העון בחבלי השוא רב אדא ישעיה ה בר אהבה אמר מהכא °כי דבר ה' בזה. ואם פסק מה במדבר טו שכרו אמר רבי אבהו עליו הכתוב אומר °ובדבר הזה דברים לב תאריכו ימים:

בחבלי השוא. בחבלים שאינם חזקים אלא שהם להנתק מן מושכין העון על עצמם אף זה ע"י דבור בטלמא הוא נענש: ובדבר הזה. בשביל דבור זה שנזהרתם עליו תאריכו ימים:

תוספות. בחבלי השוא כלומר בחנם מושכים עליהם יען כי טוב היה שלא היו מקיימין אותן כלל:

תפלת השחר פרק רביעי

איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום רבי יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידים תקנום תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא ותניא כוותי' דרבי יהושע בן לוי תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר °וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה' ואין עמידה אלא תפלה שנא' °ויעמוד פינחס ויפלל (ותעצר המגפה) יצחק תקן תפלת המנחה שנאמר °ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב ואין שיחה אלא תפלה שנאמר °תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר °ויפגע במקום וילן שם (כי בא השמש) ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר °ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי. תניא כותיה דרבי יהושע בן לוי מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות ורבי יהודה אומר וכו':

(י"ד ע"ב; אנשי כה"ג תקנום; רש"י; בראשית יט; תהלים קו; בראשית כד; תהלים קב; בראשית כח; ירמיה ז)

אמר הכותב ממאמר קל לרש"י בפירוש תקנום כי פשט לשון כנגד תמידים תקנום היה במשמע שאחר חורבן הבית ובטול התמידים תקנו התפלות כנגדם ר"ל להשיב הקרבנות והמפרש אמיתי המאיר עינינו כתב בפירוש תקנום אנשי כנה"ג ע"כ. ולפ"ז צריכים אנו לפרש שתפלת מוסף שתקנו בהיות בהמ"ק לא היתה נוסח תפלותינו עתה בימי חורבן הבית אלא מתפללים ומואלים צרכיהם כפי זמנם בזמן הקרבת המוסף ומן ההכרח לומר כן שהרי אפילו תפלת י"ח לא נתקנה על הסדר אשר

עין יעקב

תפלות אבות תקנום. עיין בחידושי הרי"ף שכתב דלמ"ד אבות תקנום גם תפלת ערבים חובה כמו תפלת שאר אבות שהרי יעקב היה בחיר שבאבות ומשא"כ אם הוא נגד קרבנות וע"ש הירש 'אמרתי דאף למ"ד אבות תקנום מ"מ אפשר לומר דתפלת ערבית רשות כדאמרינן לקמן ר"ס פ' אין עומדין שאני הכא דמריר לבה טובא א"כ גם יעקב היה מריר לבא טובא מצרות רבות שעברו עליו מעשו ומלבן ודינה ויוסף וכה"ג לכך יש לומר שהתפלל תפלה יתירה ולשאר כל אדם רשות: ועפ"ז אפרש' כוונת המדרש תנחומא פ' מקץ ואל שדי יתן לכם רחמים ילמדנו רבינו כמה תפלות חייב אדם להתפלל ביום וכו' ע"ש מה דאית' במדרש ואל שדי יתן לכם רחמים מי שאמר לעולם די הוא יאמר לצרותי די ע"ש שהי' מריר לבא טובא מחמת הצרות לכך שואל ילמדנו רבינו כמה תפלות חייב אדם כי בלא"ז הייתי אומר מהיכי תיתי לחלק בין אבות וק"ל: ועוד נ"ל הטעם לפי שיעקב היה מתמיד בתורה יום ולילה יותר מכל אבות כדאי' במדרש על פסוק בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמור עליך ומי שתורתו אומנותו פטור מן התפלה לכך תפלתו רשות ולא קבע. עוד כתבו המפרשים הטעם משום דעיקר תפלה הוא משום שתפלותיהם דאבות בקבר וזה רק בשאר אבות משא"כ יעקב אבינו לא מת לכך תפלתו רשות: ועוד נ"ל נפקא מיניה בין שני טעמים אלו דלמ"ד אבות תקנום אף שעבר זמן תפלה יש לו תשלומין משא"כ אם הוא נגד קרבנות עבר זמנם בטל קרבנם עיין בתוס' דף זה ע"א ד"ה טעה ולא התפלל: דאלת"ה תפלת מוסף מאן תקנה. וליכא למימר דיוסף הצדיק תקנו כששמו אותו בבור או אחד משאר גדולי הדור תקנו אותו כמו אבות דא"כ ה"ל להתפלל אותו בכל יום ולמה מתפללין רק בי"ט שיש בו קרבן מוסף אלא ודאי שהוא כנגד הקרבנות:

אשר בידינו עד שסדרום כן ר"ש הפקולי לפני ר"ג ביבנה ככתוב להלן בפרק זה ע"ב:

מהרש"א אברהם תקן כו'. לקמן קמסיק דלריב"ל כולי אסמכינהו אקרבנות דאלת"ה תפלת מוסף מאן תקנה ול"ל דאיצטריך ליה למימר דאבות תקנום דאל"כ לא הוו תקנו תפלות כלל גם מוסף נגד קרבנות ולא שתקנו הם סדר י"ח ברכות דהא ביבנה נתקנה על הסדר אלא דמאבות למדנו שצריך אדם להתפלל ג' תפלות בכל יום לקיים מה שנאמר ערב ובוקר וצהרים אשיחה גו' ונראה עוד דודאי אברהם נמי היה מתפלל מנחה וערבית דאמרי' ביומא דאפי' עירוב תבשילין קיים אלא דמכ"א מהאבות למדנו לפי מה שמצינו בו שהתפלל וכ"כ בספר יוחסין וכתב עוד אולי כ"א מהם היה יותר זריז כפי מדתו כולי ע"ש: **ואין שיחה כו'.** כתבו התוספות תימה דבפ"ק דעבודת כוכבים מוכח דשיחה תפלה מויצא גו' כו' ע"ש והרא"ש כתב בפ' חיי שרה על דברי התוס' דאינו מחוור דא"כ ל"ל דפירוש אין שיחה כו' דפי' ת"ח שאין שיחה זו מלשון דיבור אדם לחברו אלא תפלה ופי' אין שיחה אלא וכו' דפי' לפני אידיהן שאין שיחה זו תפלה בעלמא אלא קבועה ועוד כו' עכ"ל ואין זה כדאי לדחות דברי התוספות דבכ"מ מתפרשת אין שיחה כו' לפי ענינו דבפרק ג"ה דה"א ויצא יצחק לשוח גו' כיון שלא נזכר עם מי היתה השיחה היה אפשר לומר דעם חברו היתה שיחתו הביא מדכתיב לפני ה' ישפוך שיחו ופ"ק דעבודת כוכבים דלפני ה' ישפוך שיחו ודאי דמשמע לשון תפלה אלא דה"א שאינה קבועה הביא מדכתיב ויצא יצחק לשוח וגו' דהיינו קבוע ומ"ש שהרגישו התוס' בחולשת תירוצא ממה שהביאו הענין בתימה פ' ת"ה אין זו הראייה מכרעת דכן דרכם לכתוב תירוץ במקום אחד ולסמוך עליו במקום אחר: **ואין שיחה אלא תפלה כו'.** ר"ל במקום הזה אינו אלא תפלה כמ"ש הרא"ש גבי אין נא אלא לשון בקשה כו' אבל גבי ויפגע אינו אלא תפלה כו' היינו דתרתי משמע ועיין בחידושינו פרק ג"ה:

הרי"ף רבי יוסי אומר תפלות אבות תקנום וכו'. וקשה במאי קמיפלגי ומאי בינייהו וכן אמאי לא יליף מקרא דאברהם עודנו עומד ואין עמידה אלא תפלה וכן תרגם אונקלוס. ונראה לתרץ בזה דמהתם מנ"ל שהיה תפלת השחר ולהכי יליף מהאי קרא דכתיב וישכם אברהם אבל מ"מ עדיין קי דילמא דהשכים אברהם אל המקום אשר עמד והתפלל בשאר היום כגון בצהרים או בעת המנחה ומנ"ל שהתפלה היתה בבקר. ונלע"ד דפליגי בהאי פלוגתא אי תפלת ערבית הוי רשות או חובה ומ"ד אבות תקנום סבר דהוי חובה. ולמ"ד כנגד תמידים תקנום הוי רשות שהרי תפלת ערבית הוי כנגד איברים ופדרים שלא נתאכלו ע"ג המזבח ותניא דמסייע לרבי יוסי דאמר תפלות אבות תקנום שהרי אברהם תקן תפלת שחרית ויליף מדכתיב וישכם אברהם וילפינן מהתם קביעות לתפלה מדכתיב וישכם אברהם אל המקום אשר עמד שם שבמקום שהתפלל בראשונה חזר להתפלל שם ומדהשכים להתפלל שם גם כשעמד שם בתפלה היה בהשכמה שהיתה תפלת שחרית דאל"כ למה שינה עכשיו להתפלל בהשכמה מה שלא התפלל בתחלה וכיון שהקפיד במקום התפלה גם מסתמא הקפיד בזמן התפלה וכשם שעכשיו היה בהשכמה גם בראשונה הוי בהשכמה דהיינו תפלת השחר ויצחק תקן תפלת מנחה ויעקב תקן תפלת ערבית וכשם שתפלת השחר ומנחה היא חובה ולא רשות גם תפלת ערבית שהתקין יעקב היתה חובה ולא רשות:

תניא רבי אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו והחולק על ישיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל: יף נ ע"ב

אחורי רבו. יוהרא הוא: **שלום לרבו.** כשאר כל אדם ולא אמר שלום עליך רבי:

מהרש"א והנותן שלום לרבו כו'. פירש"י ותוספות דהיינו דלא א"ל שלום עליך רבי והיינו דאמרי' כדי שאילת תלמיד לרב כו' עכ"ל וק"ק מהסיא דפ' ר"ע דאמרי' כלום יש עבד שנותן שלום לרבו כו' ולמה לא אמר בכה"ג כדי שאילת תלמיד לרב שלום עליך אדוני ויש לחלק בין תלמיד לעבד שהוא ודאי אינו נותן שלום כלל לרבו ועי"ל דיש לחלק בין נותן שלום לשאלת שלום והיינו דשאלת שלום כדאמר התם היה לך לעזרני ודו"ק: **והאומר דבר שלא שמע מפי רבו כו'.** וכה"ג אמרי' בפר' ב' שעירים בר"א שלא אמר דבר שלא שמע מרבו אבל מצינו בכמה דוכתין דגם דבר שלא שמע מרבו אמרו חכמים מסברא ואפשר לומר דדבר שאינו מסברא לא אמרה ר"א בפס רבו כיון שלא שמעו מפיו וק"ל:

תנו רבנן מעשה בתלמיד אחד שבא לפני רבי יהושע אמר ליה רבי תפלת ערבית רשות או חובה א"ל רשות בא לפני ר"ג א"ל תפלת ערבי' רשות או חובה א"ל חובה א"ל והלא רבי יהושע אמר לי רשות. א"ל המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לב"ה כיון שנכנסו בעלי תריסין לב"ה עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל ר"ג חובה. אמר להן ר"ג לחכמים כלום יש אדם שחולק עלי בדבר זה. א"ל רבי יהושע לאו. א"ל והלא משמך אמרו רשות א"ל יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך עמד רבי יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית המתורגמן עמוד ועמד אמרו עד כמה ניצעריה וניזיל בראש השנה אשתקד צעריה (אתא) בבכורות במעשה דרבי צדוק צעריה הכא נמי קא מצער ליה כולית האי ליצעריה וליזיל. תא ונעבריה מאן נוקים נוקמיה לרבי יהושע הוה ליה בעל דבר. נוקמיה לרבי עקיבא. לית ליה זכות אבות ועניש ליה. אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר עו פס

עיון יעקב

והנותן שלום לרבו. עיין בתוס' ופירש"י דהיינו שאינו אומר שלום עליך רבי. ועיין במהרש"א שמקשה מהא דאמרינן כלום יש עבד שנותן שלום לרבו ומה שתירץ בזה עיין בו ועיין ברבינו יונה שכ' הרי"ף וכ"י ד' סי' רמ"ב דיש באמת חלוקי דעות דיש אומרים דצעירא לא שאיל בשלמא דרבא וכן עבד אינו נותן שלום לרבו רק משיב שלום ויש חולקין ע"ש:

מעשה בתלמיד א' שבא לפני ר' יהושע. ע"ד הדרש יסבתי סוגיא זו ע"פ מה שכתבתי לעיל סוף פ"ק דברכות דפליגי שני מ"ד אי תלמוד גדול או מעשה גדול פליגי בזה אי תחלת הדבר עיקר שהתלמוד הוא תחלת המעשה שמביאו לכך או תכלית הדבר עיקר שהוא המעשה ובהא פליגי נ"כ כאן דאיי בא"ח במ"א סי' תקפ"א דכך הוא סדר תפלת היום שחרית מנחה ערבית א"כ מאן דס"ל תפלת ערבית רשות ס"ל דתחלת הדבר עיקר ולא סוף הדבר לכך הוא רק רשות ומ"ד תפלת ערבית חובה ס"ל סוף הדבר עיקר ובגמ' דב"ב פ' מי שמת אמרינן בישיבה הלך אחר החכמה ובמסיבה הלך אחר הזקנה והוא דמיפלג בחכמה והוא דמיפלג בזקנה ע"ש ברשב"ם דאם תרווייהו הם שוין איכא פלוגתא איזה מהם קודם ונראה דב"כ הפלוגתא בהא דאי אמרינן תלמוד גדול א"כ הולכין אחר היותר חכם אבל מ"ד מעשה גדול א"כ היותר זקן קיים מעשה עפי כדאמרינן פ"ק דקידושין כמה הרפתקאות דעדו עלי ונראה דזה הי' ג"כ פלוגתא ר"ג ור"א שר"ג לא רצה להכניס כל התלמידים אם לא שיהיה תוכו כברו כי ס"ל מעשה עיקר כשיטתו דס"ל תפלת ערבית חובה ור"א ור"י ס"ל להיפך א"כ יהיה כך הלשון הש"ס שפלגו ר"ג ור"י אי תפלת ערבית רשות או חובה ור"ג ליער לר"י ובאמת קי"ל להלכה כר"י דתפלת ערבית רשות לכך אמרו מאן נוקמיה כדי לתראות שהלכה כר"י שתפלת ערבית רשות נוקמיה לר"י בעל מעשה הוא כלומר שיאמרו שלא אוקמי לו בשביל הכמתו רק בשביל שהוא זקן ובעל מעשה כי תכלית שהוא המעשה עיקר וא"כ יאמרו דגם תפלת ערבית חובה לכך אמרו נוקמיה לר"א דהוא יניק וחכים דמוכח דלכך אוקמיה כי תלמוד גדול שהוא תחלת המעשה א"כ תפלת ערבית רשות לכך אותו היום שלקוהו לשומר הפתח ואמרו יכנסו הכל כיון דהתלמוד גדול ולא המעשה וק"ל ועיין בחידושינו ספר יעקב בתשובתנו חלק א' כתבנו עוד פירוש על זה:

עשיר והוא עשירי לעזרא. הוא חכם דאי מקשי ליה מפרק ליה. הוא עשיר דאי מפלח לבי קיסר האי נמי מצי מפלח כוותיה. והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה אתו ואמרי ליה ניחא ליה למר למיהוי ריש מתיבתא א"ל איזיל ואמליך באנשי ביתאי. אזל ואמליך בדביתהו אמרה ליה
דף כח *דלמא מעבירין לך (א"ל מעלין בקדש ולא מורידין דלמא עניש לך) אמר לה אמרי אינשי לשתמיש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר. אמרה ליה לית לך חוורתא ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה אתרחיש ליה ניסא והדרו ליה תמני סרי דארי חוורתא. והיינו דקאמר רבי אליעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא בן שבעים שנה. תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה רשות להתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר כל ת"ח שאין תוכו כברו אל יכנס לב"ה (משום דאמרינן כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקולים ורבי אלעזר בן עזריה אומר הני מילי היכא דקים לן שאינו הגון ורבי אלעזר בן עזריה דרש לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה) ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי בבית המדרש. אמר רבי יוחנן פליגי בה ר' יוסי [אבא יוסף] בר דוסתאי ורבנן חד אמר אתוספו ת' ספסלי וחד אמר ז' מאה ספסלי הוה קא חלשה דעתיה דר"ג אמר דלמא ח"ו מנעתי תורה מישראל אחוו ליה בחלמא חצבי חוורי דמליין קיטמא. ולא היא אלא ליתוביה דעתיה הוא דאחזו ליה תאנא עדיות בו ביום נשנית וכל היכא דאמרינן בו ביום ההוא יומא הוה ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בב"ה שלא פירשוה ואף רבן גמליאל לא מנע עצמו מבית המדרש דתנן בו ביום עמד יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש אמר להם מה אני לבא בקהל. אמר לו רבן גמליאל אסור אתה. אמר לו רבי יהושע מותר אתה. אמר לו רבן גמליאל
דברים כג והלא כבר נאמר °לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'. אמר ליה רבי יהושע וכי עמון ומואב במקומן הם יושבין והלא כבר עלה סנחריב ובלבל את כל העובדי
ישעיה כוכבים ומזלות שנאמר °ואסיר גבולות עמים וגומר וכל דפריש מרובא פריש. אמר ליה רבן גמליאל
ירמי' מט והלא כבר נאמר °ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון וכבר שבו. אמר ליה רבי יהושע והלא כבר נאמר
עמוס ט °ושבתי את שבות עמי ישראל ועדיין לא שבו אלא

סוטה פ"ק וע"ש במהרש"א

דהדרי הכא נמי דהדרי. מיד התירוהו לבא בקהל. אמר ר"ג איכו השתא איזיל ואפייסיה לרבי יהושע אזל כי מטא לביתיה חזינהו לאשיתא דביתיה דמשחרן א"ל מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה א"ל אוי לו לדור שאתה פרנסו ואוי לה לספינה שאתה קברניטה שאין אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים במה הן עסוקין וממה הם ניזונין א"ל נעניתי לך מחול לי לא אשגח ביה עשה בשביל כבוד אבא איפיים אמרו מאן ליזיל ולימא להו לרבנן אמר להו ההוא כובס אנא אזילנא שלח רבי יהושע לב"ה מאן דלביש מדא ילבש מדא ומאן דלא לביש מדא יימר למאן דלביש מדא שלח מדייך ואנא אלבישיה. א"ל רבי עקיבא לרבנן טרוקו גלי דלא ליתו עבדי דר"ג וליצערו לרבנן אמר ר' יהושע מוטב דאקום ואיזיל אנא לגבייהו אתא רבי יהושע טרף אדשא ואמר להו מזה בן מזה יזה שאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה אמר ליה רבי עקיבא רבי יהושע נתפייסת כלום עשינו אלא לכבודך למחר אני ואתה נשכים לפתחו ואפ"ה לא עברוה לרבי אלעזר בן עזריה דהוה דריש רבן גמליאל תרתי שבתא ודריש ר"א בן עזריה חדא שבתא. והיינו דאמר מר שבת של מי היתה של רבי אלעזר בן עזריה היתה ואותו תלמיד [ששאל ערבית רשות או חובה] רבי שמעון בן יוחאי הוה :

בעלי תריסין. חכמים המנלחים זה את זה בהלכה: היאך יכול ההי להכהיש את ההי. על כרחי אני לריך להודות שאמרתי לו רשות: המתורגמן. שהיה עומד לפני ר"ג ומשמיע לרבים את הדרשה מפי ר"ג: עמוד. שתוק: אשתקד בשנה שעבר': בר"ה. במס' ר"ה שאמר לו גזרתי עליך שתבא אלי במקלך ובמעותך ביום שחל יום הכפורים להיות בחשבונך: בבכורות. במס' בכורות (דף ל"ו) במעשה דר' לדוק הוה ליה בוכרא וא"ל רבן גמליאל לרבי יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך כי הכא: תא ונעבריה. בואו ונעביר אותו מן הנשיאות: בעל דבר הוא. והויא ליה לרבן גמליאל לערא טפי: לית ליה זכות אבות. ודילמא ענים ליה ר"ג (וימות על ידו): מעבירין לך. יורידוך מן הנשיאות בשביל אחר. הכי גרסינן דילמא מעבירין לך אמר לה לישתמש יומא חדא בכסא דמוקרא וליתבר ולא גרסינן מעלין בקדש ולא מורידין: כסא דמוקרא. כוס של זכוכית יקרה וקורין לו בלשון ערבי פרק"א: והיינו דאמרי אינשי. משל הדיוט יום אחד ישתה בכוס חשוב ויתכבד בו בעליו ואחר כך אם ישבר ישבר: לית לך חוורתא. אין לך שערות לבנות [של זקנה] וכאה לדרשן

עיון יעקב

כאילו זורק אבן למרקולים. מדמה ליה לזורק אבן למרקולים כדאמרינן בסנהדרין דף ס"ד אע"ג דמכוין למרגמיה חייב עם הזריקה כן השונה לתלמיד שאינו הגון אע"פ שמכוין להחזירו למוטב אפ"ה הוי כזורק אבן למרקולים: מעלין בקדש ולא מורידין. והא דבאמת הורידו לר"ג היינו לפי שעשה שלא כדין לר"י אבל אם לא מלא בו עולה אין מורידין אותו והא דהורידו לראב"ע לבסוף שידרוש ר"ג שלשה זימני ור"א פעם אחת בחדש (כן הוא לפי גרסת הש"ס שלפנינו ודלא כגרסת העין יעקב) יש לומר דזה לא מיקרי הורדה כלל דלא עדיף מהקב"ה בעצמו כדאי' פ' היו בודקין דף מ"ב אלמלא לא זכו ישראל להקביל פני אביהם שבשמים פעם אחת בחדש דיו לכן נתנו לרבי אלעזר לדרוש פעם אחת בחדש: *אתי לקנאויי. מהרש"א הגיה בל"ע דאף אם ידרוש ר"ג רק שני שבתות ור"א שבת אחת ג"כ לא אתי לקנאויי ביה ובאמת לפמ"ש לעיל לק"מ דכיון שבטל עכשיו הסיבה שבעבורו לר"ג הי' מן הראוי להחזיר אותו לנשיאותו כבראשונה אלא שלא רצו לעבורו לר"א לגמרי לפי שמעלין בקדש ולא מורידין לכן די לו אם נתנו לו לדרוש פעם אחת בחדש כאשר נעשה באמת א"כ אם יניחו לר"א לדרוש יותר מזה אתי' לקנאויי ביה וק"ל: *ושל מוספין כל היום אמר ר"י ונקרא פושע. הא דאמר ר"י כן דוקא אתפלת מוסף ולא קאמר כן אתפלת השחר שהיא קודמת יש לומר דוקא בתפלת מוסף שהיא באמצע יום מכל מקום לא שהתפלל הוא רק מפני פשיעתו משא"כ בתפלת השחר העצלות גורם ואונס שינה שאיחר תפלתו לא מיקרי פושע כל כך וכזה מתורץ הא דבסמוך מחמיר באיחור תפלת מוספין לאחר ז' שעות לר"י ומתרגם רב יוסף נוגי' לשון חברא וכליון ובתפלת השחר דרש לשון לער בעלמא והטעם כמו שכתבתי וק"ל ועיין במהרש"א:

לרבנן נשיא זקן: תמני סרי דרי [חוורתא]. י"א שורות של זקנה: הוה קא הלשא דעתיה דר"ג. כשראה שנתוספו אותו היום תלמידים רבים והיה חושב שלא יענם [בשה] שמכנן בימיו מלבא: אחזו ליה בחלמיה. כלומר הני תלמידים שנתוספו אינם הגונים אלא כתני חצבי חזרי דמליין קיטמא כלומר אף אלו אינם ראויים: כל דפריש מרובא פריש. ועמך ליכא הצלא מעלמא ולא הוא שבור שנקהריב נלגלם: איכו השתא. הוא"ל והכי הוא שהלכה כרבי יהושע ונכנס לערתים אזיל לפייסיה: תלויה ספק שלא פירשום מתוך שרבו התלמידים רב החדוד והפלפול: לאשיתא דביתיד דמשהרי. כותלי ביתו של רבי יהושע שהיו שחורים: שפחמי אתה. עושה פחם: י"א כפח רם אומרים עושה מחטין: נעניתי לך מחול לי. דברתי לנולך יותר מן הראוי. כעכימי שורפלרי"ן: דלביש מדא. הרגיל ללבוש את המעיל ילבוש [כלומר הרגיל בנשיאות יהיה נשיא: מזה בן מזה. כהן בן כהן יזה האות מי חטאת: אפר מקלה. אפר הקלוי בתנורים ובכירים כלומר אפר שחם. וחלקו בין רבן גמליאל ובין רבי אלעזר בן עזריה ונתנו ב' שבתות לר"ג ושבת אחד לרבי אלעזר בן עזריה: והיינו דאמרינן שבת של מי היתה. במסכת חגיגה:

אמר הכותב. למדנו מעובדא דר"ג תועלת גדול והוא שאין להחזיק במחלוקת וראוי לחלוק כבוד לאמת כמו שעשה ר"ג שלא מנע עצמו מבית המדרש וגדולה מזו שהע"פ שלעיני כל ישראל השיב רבי יהושע מה שאמר ר"ג הכניע את עצמו ואמר איכו השתא איזיל ואפייסיה וכתב רש"י הואיל והכי הוא שהלכה כרבי יהושע ונכנס לערתים.

מהרש"א היאך יכול ההי להכחיש וכו'. בפרק כל פסולי המוקדשין פרש"י והזכרי בי וכתבו התוספות שם דהכא א"א לפרש שהרי פסקו הלכה כמותו עכ"ל עוד כתבו שם עמוד על רגליך ויעידו בך ל"ג ליה הכא ע"ש: גוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה כו'. פרש"י וה"ל לערא עפי עכ"ל ועי"ל שלא יאמרו שלא חלק על ר"ג אלא משום כבודו שמנוהו במקומו: א"ל מעלין בקודש ולא מורידין דלמא עניש לך. רש"י ל"ג כל זה והיה נראה דטעמו דע"כ תשובה זו מעלין בקדש איכה דהא הורידו את ר"ג גם פרכת דלמא עניש לך איכה דכבר אמרו והוא עמידי לעזרא דלית ליה זכות אבות כו' אבל נראה לקיים כל הספרים הישנים דמה שאמרה דילמא מעבירין לך לא חשו אם יעשה ח"ו שלא כהוגן כמו שעשה ר"ג לפי דעתם אלא דילמא ר"ג יפייס אותו ויחזרו למנותו ויעבירו לך ותתבייש וכדמסיק לקמן כעברים גמירי מעלין בקודש כו' גם מה שא"ל דילמא עניש לך הייכו דלא שמכה אהא דלית ליה זכות אבות וכדאמרי' בעלמא שמא יגרום החטא וק"ל: כל ת"ח שאין תוכו כברו לא וכו'. והייכו דמדמה להו בחלמא לחצבי דמליין קיטמא דמבחוץ הכד הוא מלובן ושלם ובתוכו אין בו רק אפר שהוא דבר שפל ואיכו ראוי ובפרק בא לו מפרש דתלמיד שאיכו תוכו כברו הייכו שעוסק בתורה ואין בו יראת שמים ואין לחלק בין תלמיד לת"ח דהכא וק"ל: מאן דלביש מדא ילבש מדא כו'. מבואר כי המדא הוא בגד החשוב שלובשין המלכים כמ"ש וילבש שאול את דוד מדיו והוא מעיל כפרש"י וכמ"ש כן תלבשנה בנות המל' הבתולו' מעילים ולפי שר"ג הי' מבני הנשיאים ומלכים מבני יהודה ולא כן ראב"ע שהיה כהן ואין ראוי להיות מלך ונשיא אלא מזרע יהודה וכמ"ש פ"ק דסנהדרין לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל כו' ולזה בא רבי יהושע לומר דמדיכא תחזור הנשיאות לר"ג שהיה מבני הנשיאים ואין ראוי לראב"ע שהיה כהן ליטול הנשיאות ממנו וכמ"ש שנטנשו מלכי חשמונאי שהיו כהנים על שנטלו להם מלכות השייך לזרע דוד ועוד אמר ר"י בכה"ג לפיים דעתו של ראב"ע בהיפך דמזה בן מזה יזה כו' דלמי שהוא מזרע אהרן הכהן כיתן הכהונה דהייכו לראב"ע ושאיכו לא מזה כו' דהיינו שאיכו מזרע כהונה אסור לו כהונה גם למלך כמו שמליכו בעוזיהו שנצטרע ע"כ וכמו שאין אדם נוגע במה שמוכן לך שהיא הכהונה כן אתה לא תהיה נוגע במה שמוכן לחברך ר"ג שהיא הנשיאות ומייתי דלא יאמרו לכהן מימך מי מערה ואפרך כו' נקט מילי דבע"כ נאמין לכהן בדבר הנוגע בכהונה דהיינו במה שהם מי חטאת ולא מי מערה הפסולים להזאה ונאמין גם לכהן שהזה אפר פרה ולא אפר מקלה כי אין לנו לדקדק אחר ר"ג במה שנוגע בנשיאות שלו וק"ל: נתפייסת כלום עשינו וכו'. ר"ל כיון דאתה נתפייסת גם אנחנו נשכים בדבר להחזירו לנשיאותו דאנו לא עשינו להעבירו אלא בשביל כבודך והככי אני ואתה נשכים למחר לפתחו כדרך שמשכימין לפתחי המלכים והחשובים להראות שדעתינו להחזירו לגדולתו ואם אנו כלא מי לא ילא וק"ל: אלא לדרוש ר"ג וכו'. ולא ידענא בזה דכיון דהוי ראוי להיות כ"א דורש במדא שבתא אלא משום קנאה לא עשו כן דאין שני מלכים משתמשין בכתר אחד בשום אכתי תסגי ליה לר"ג תרי שבתא ולראב"ע חד שבתא דהשתא לא הוי אתי לאקנויי ודו"ק: *כדמתרגם ר"י וכו'. עיין בתוספות ועי"ל דודאי רב יוסף אמועדים ורגלים ממש קאי כדמתרגם הכי וכפרש"י שם אבל דרשוהו הכי לענין תפלת מוספין הבאין ג"כ במועד במקום קרבן מוסף המאחר אותו ממועד הקבוע להן דהיינו ז' שעות דיבא סבר על שוכאיהן דאחרו וכן משמע דלא מייתי ומתרגומו של רב יוסף אלא דכוגי לשון סבר הוא ולקמן גבי המאחר תפלת שחרית עד אחר ד' שעות לר"י לא דריש ליה מלשון תברא אלא מלשון לעד דלא גרס כ"כ ויש לייסב לפוס דיכא משום דגבי תפלת שחרית יש לתקן קלת דמתפלל אותה בנדבה ויש לו מיהת שכר תפלת נדבה משא"כ במוסף דאין מתפללין אותה כדבה ומעוות שלא יוכל לתקן הוא וק"ל:

רבי זירא כי הוה חליש מגירסיה הוה אמר איזיל שם ואיתיב אפתחא דבי רבי נתן אמר כי חלפי רבנן איקום מקמייהו ואקבל אגרא. נפק אתא רבי נתן בר טוביה אמר ליה מאן אמר הלכה בי מדרשא אמר ליה הכי א"ר יוחנן וכו':

כי חלפי רבנן. התלמידים היוצאים מבית ר' נתן. **מאן אמר הלכא בי מדרשא.** מי מבני הישיבה אמר וכו':

מתני' רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו שם ע"ב לבה"מ וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע תקלה ע"י וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי:

גמרא ת"ר בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם וביציאתו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שהם משכימים ואני משכים הם משכימים לדברים בטלים ואני משכים לדברי תורה אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר

שכר. אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת:

בה מקום. עם טיבה: ולא אכשל. וישמחו חברי על כשלוני הרי ב' רעות שיבואו על ידי שאגרום להם שיענשו: מיושבי קרנות. חנונים או ע"ה שעוסקים בדברי שיחה:

מהרש"א וישמחו בי חברי כו'. פרש"י על כשלוני הרי ב' רעות כו' שיענשו עכ"ל. וקאי וישמחו בי חברי על לא אכשל ויותר נראה לפרש שמתפלל כן שאותו ישמחו חברי על שלא נכשלתי וכן אשמח בהם על שלא נכשלו שזו אחד ממ"ח דברים שבו נקנית התורה משמח את הבריות וגרסי' שלא אומר על טמא כו' ולא על מותר אסור כו' וכ"ה ברי"ף וברא"ש והוא פי' שלא אכשל בדבר הלכה וק"ל: אני עמל והם עמלים אני כו'. ע"פ מ"ש פרק חלק כי האדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה כברא אם לעמל מלאכה כו' ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כו' הוי אומר לעמל תורה וקאמר שם נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוא עמל במקום זה ותורתו עומלת עליו במקום אחר והיינו ואני עמל ומקבל שכר דקאמר הכא שהתורה עומלת עליו היא שכרו בעה"ז ועוד ואני רץ לחיי עה"ב שהוא השכר לעתיד ועיין בתר"י בע"א ודו"ק:

°° **עזתנו** רבנן כשחלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבי למדנו אורחות חיים ונזכה בהם לחיי העולם הבא אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם מתפללין ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות (והיה בוכה) אמרו לו רבינו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה אמר להם אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כעס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון ואע"פ כן הייתי בוכה ועכשיו שמוליכין אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים שאם כעס עלי כעסו כעס עולם ואם יאסרני איסורו איסור עולם ואם ממיתני מיתתי מיתת עולם ואין אני יכול לפייסו בדברים ולשוחדו בממון ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחד של גיהנם ואחד של גן עדן ואיני יודע באיזה מהן מוליכין אותי ולא אבכה אמרו לו רבינו ברכנו אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו רבינו ע"כ (ותו לא) אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. בשעת פטירתו אמר להם פנו כלים מן הטומאה והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא:

מן ההגיון. שלא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא (אחריהם). לישנא אחרינא משיחת הילדים (ובערוך פירש בערך הג שפותרין פסוק כצורתו ומנעו בניכם ממנו): דעו לפני מי וכו'. כדי שתתפללו ביראה וכונה: עמוד הימיני. כ' עמודים העמיד שלמה באולם שם הימיני יכין ושם הב' בועז הימיני לעולם חשוב: פטיש. המפוצץ (סלעים) פיקו בלע"ז: אוסרני. חובש אותי: מיתת עולם. לעה"ב: הייתי בוכה. מאימת משפטו אם לדין מוליכין אותי לפניו: ע"כ. בתמיה כלומר ולא יותר ממורא ב"ו: ולואי. שיהא כמו מורא ב"ו שאז"כ תחדלו מעבירות הרבה: כשהוא עובר עבירה. בסתר מתכסה מן הבריות ויודע הוא שהכל גלוי וידוע לפני הקב"ה ואינו מניחו בכך: מפני הטומאה. שמת אהל המת בכל הבית: לחזקיהו שבא. אלי ללוותי ע"כ:

אמר הכותב למדנו אורחות חיים פירוש דברים כוללים להשגת דעות אמתיות ומדות חשובות א"ל הזהרו בכבוד חבריכם; ולא יהיה ביניכם קנאה ושנאה ומדה מגונה. וגם לענין עיון ילמדו זה מזה: וכשאתם מתפללין. רלה לומר שתלבד הכונה באמונה שהשי"ת שאלה השואל ידע וישכיל עוד כי הוא ית' גבוה על כל גבוהים ואלהי האלהים. עוד הזהיר בדבר כולל בענין לימוד בנים והוא שלא יעזבו אותם לפני המלמד שהתחיל ללמדם ספר רק יטהרו להושיבם בין ברכי ת"ח וקרא הלמוד שהתחיל בו בקטנותם הגיון כי אינו רק דבור בלבד כמו המלפלפים והמהגים שאוזרים על פיהם פעמים רבות בלי דעה והשכל הפסוק שקראו להם אבל בין ברכי ת"ח ילמדום דעת ודרך תבונות אמר הכתוב והגית בו יומם ולילה כי אז תצליח ואז תשכיל וכמו שתצליח את דרכיך הוא ענין הגא אחר ההגיון גם ואז תשכיל הוא נמשך ובא אחר והגית אם כן ההגיון לבדו הוא מה שלומדין הקטנים כמצות אנשים מלומדה ואין ראוי לחשוב שפירוש מן ההגיון כאמרת על חכמת ההגיון כי הלא היא חכמה מפוארה גם לתלמוד תורה ואם היה אומר ומנעו בניכם מן חכמת עובדי כוכבים יבא על נכון כפי מאמרם שאל ילמד בנו חכמת עובדי כוכבים אבל כיון שלא הזכיר חכמה אלא אמר מנעו בניכם מן ההגיון זה יורה שהנכון כפירוש רש"י עם מה שכתבתי פירוש לפירושי הראשון: בשעת פטירתו אמר פנו כלים וכו'. זה יורה על גודל מעלת ריב"ז שאפילו בהיותו גוסס היה ביטוב הדעת לרמוז לתלמידיו ע"ש שלמה וישוב העפר אל הארץ והרוח תשוב אל ה' לכן לוה שמלד מיתת הגוף ותשובתו אל העפר יפנו הכלים שלא יטמאו באוהל כי חברת הגוף עם הנפש והפרד ביניהם היא גורמת טומאת באוהל גם לחסידים ואנשי מעשה אבל מצד עליית הרוח למעלה יכינו כסא לשבת שם נפש חזקיהו הבא ללוותו והכסא ההוא אינו מקבל טומאה להיותו נבדל רוחני וכאשר היה קדוש ירא חטא היה בוכה כמבס ירא וסר מרע והיה עושה כן מפני תלמידיו ללמד שכל ימי חייהם יהיו יראי חטא החרדים אל דבר ה' וכן יראת מתחלת המאמר נכנסו תלמידיו וכיון שראה אותם התחיל והיה בוכה וכו' וכפי שלמות ריב"ז שכל ימיו למד תורה ומצות נראה לו חזקיהו שעם היותו מלך למד מדן ועד באר שבע תורה ומצות ודי בזה הפרס:

מהרש"א הזהירו בכבוד חבריכם כו'. והכי שמעינן ליה בפ"ד דאבות אר"א יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך: מהגיון כו'. כפרש"י שלא ירגילום במקרא כו' והא קאמר ושנאה המאמר דא"כ ילכו בטל וקאמר הושיבום בין כו' להרגילם שם וגם אם לא באו עדיין לשנים שראוי' למשנה ולתלמוד מ"מ יקבלו שם מוסר

עין יעקב

ומנעו בניכם מן ההגיון. עיין ברש"י ועוד יש לומר שהזהירם שלא ילמדו עם בניהם פעולת שמות הקדושים והוא מלאכת הונה את השם בלומיו: נר ישראל. קרא לריב"ז נר ישראל לפי שהיה ראש כמ"א ישראל על כן קראו נר ישראל כדכתיב בעלי הכהן וכדוד המלך שעל כן נקראו נר ישראל וקרא לריב"ז כמו עמוד הימיני על שם התורה שכינה בימין נהכי קראו כן הכי כמלו אמרו עמוד ההוראה ומה שקראו פטיש החזק לפי שריב"ז התקין כמה תקנות קבועות וקבע כהן מסמרות ומסמרות למסמרות לחזק בית ישראל ומבה"ה כמי הקב"ה המלך לא לגומו שמל שם כך קראו חזקיה לפי שחזק את ישראל לאביהם שבשמים כדאי' בחלק דף צ"ד ע"ש: אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה. ולע"נ דמתחלה אמר ר' יוחנן בעצמו אילו לפני מלך ב"ו היו עומדין הרי מְמונע דראוי לירא מן הקב"ה יותר אפילו ממלך ב"ו וכ"ש ממי שאינו מלך מ"מ זה שייך בשעת חליו ויום המיתה אבל בשעה שאדם עובר עבירה אינו משים על לבו כלל יום המיתה שאלמלא כן לא היה חוטא כדאמרינן לעיל אם רואה אדם שלבו מתגבר עליו יזכור לו יום המיתה וק"ל:

מדות טובות והגונות כמ"ש חנוך לנער גו': וכשאתם מתפללין דעו לפני כו'. וכענין דלקמן דאלו לפני מלך ב"ו הייתי עומד שהיום כאן כו' עכשיו שאני עומד לפני מלך מ"ה הקב"ה שהוא חי כו' ולזה כסמך המאמר דלקמן לכאן שענינם א' בזה ודו"ק: נר ישראל עמוד כו'. כר ישראל במלות כמ"ש כי נר מצוה גו' ועמוד הימיני שהוא היה עומד אותו הדור שהציל כמה צדיקים בחורבן של אספסינוס כדאי' פרק הניזקין. ופטיש החזק בתורה כמ"ש וכפטיש יפוצץ סלע וק"ל: ואיני יכול לפייסו בדברים כו'. בעה"ז יכולין לפייסו בדברים שהיא התפלה וכן לשחדו בממון בצדקה שנאמר וצדקה תציל ממות אלא בדין לעה"ב קאמר דאז א"א לפייסו ולא לשחדו בממון וקאמר ולא עוד אלא שיש לפני ב' דרכים כו' ר"ל גם אם לא יהיה מיתתי לעה"ב מיתת עולם כרשעים גמורים מ"מ אני מתירא שמא יוליכו אותי לדרך גיהנם להיות נידון י"ב חדש כדאמרינן פ"ק דר"ה: ואיני יודע באיזה דרך מוליכין אותי כו'. מ"כ שלא היה הצדיק הזה מאמין בעצמו כענין שדרשו בחוד לולא שאמנתי גומר או שלא רצה ליטול את השם לפני תלמידיו ללמדם בכך ענוה וע"כ א"ל פנו כלים מפני הטומאה כו' ומ"מ הודיעם שחזקיהו מלך יהודה בא ללותו כדי שלא יהרהרו אחר מטתו עכ"ל: א"ל י"ר שתהא מורא שמים כו'. גם למאי דאמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אמר להם כן בדרך תוכחה שיעשו ומן שמים יסייעוהו כמ"ש בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו הבא לטהר מסייעין אותו וכה"ג כתבנו לעיל וק"ל:

הרי"ף הזהרו בכבוד חבריכם וכו'. כ"ל שלהיות רבי אליעזר נכוה בחמין נכנריו שנכוההו רמז בשעת מיתתו כי לא טוב אשר עשו עמו כי ארמות חיים השמ"ב הוא להיות האדם זהיר בכבוד חבירו וכדי שלא יגדל האדם בעצמו לומר אני גדול מחברי כי זה הדבר מביא את האדם לזלזל בחברו אמר להם דעו לפני מי אתם מתפללים שהוא אל אחד בראנו ובבטן עושנו עשיהו למחברי ובדבר הזה לא היו נוהגים שררה זה על זה כי כמוך כמוהו אתם צריכים רחמי שמים ותקד של אשר בידו נפש כל חי ואם באולי לא זכה אדם בתורה עכ"ז חבירו שזכה לתורה לא יזלזל בו שעתידה תורה להיות יוצאה מבני ע"ה ולזה ליום למנוע בניהם מן ההגיון שהוא שיחת הילדים שמתוך היותם יושבים בין ברכי ת"ח מהם תצא תורה שנאמר יזל מים מדליו ואע"פ שאינם יודעים בתורה עכ"ז הושיבו אותם בין ברכי ת"ח שמהם תצא תורה באחרית הימים: ולא עוד אלא שיש לפני ב' דרכים וכו'. הכוונה יש כמה רשעים בגיהנם שאינם עולים עד שיעבור צדיק אחד וזהו שנאמר עוברי בעמק הבכא שהוא גיהנם מתעכבים שם עד יעבור דרך שם הצדיק ויעשה מורה שמתעטפות בו הנשמות ועולות עמו ועל זה היה בוכה אם נעלייתו לג"ע יעבירוהו דרך עמק הבכא שהוא גיהנם כדי לעלות עמו כמה נשמות או אם ילך דרך ישרה לג"ע:

ע״ח תנו רבנן שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני ר"ג על הסדר ביבנה. אמר להם ר"ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינין ירד שמואל הקטן יז ט ותקנה לשנה אחרת שכחה *והשקיף בה ב' וג' שעות ולא העלוהו ואמאי לא העלוהו והא אמר רב יהודה אמר רב טעה בכל הברכות כולן אין מעלין אותו בברכת המינין מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא. שאני שמואל הקטן דאיהו תקנה. ודילמא הדר ביה יחזקאל יח אמר אביי גמירי טבא לא הוה בישא. ולא והכתיב °ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ההוא רשע מעקרו אבל צדיק מעקרו לא. ולא והתנן אל תאמן בעצמך עד יום מותך שהרי יוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה פ' שנה ולבסוף נעשה צדוקי. אמר אביי הוא ינאי הוא יוחנן רבא אמר ינאי לחוד יוחנן לחוד ינאי רשע מעקרו יוחנן צדיק מעקרו לאביי ניחא אלא לרבא קשיא. אמר לך רבא צדיק מעקרו נמי דלמא הדר ביה. אי הכי אמאי לא אסקוהו שאני שמואל הקטן דהא אתחיל בה דא"ר יהודה א"ר ואיתימא רבי יהושע בן לוי לא שנו אלא שלא התחיל בה אבל התחיל בה גומרה:

הפקולי. מוכר פקולי צמר [גפן] שקורין קוטו"ן: על הסדר. כמו שאנו מתפללין. אמר להם וכו'. לאחר זמן מרובה קרוב לזמנו של צדוקים: והשקיף. חשב לזכור אותה לשון שהיה רשקף אבימלך מתרגמינן ואסתכי: רשע מעקרו. ושב מרשעתו פעמים שחוזר ונעשה רשע: הוא ינאי. שהמית נקדושין שהרג חכמי ישראל: ינאי רשע מעקרו. ונעשה צדיק וחזר לרשעו: דהא התחיל בה. התחיל לאומרה וטעה באמצעיתה: לא שנו. הא דאמר רב יהודה מעלין אותו. ע"כ:

מהרש"א *כנגד ה"י אזכרות כו' הני י"ח י"ט הויין ברכת המינין כו' וז' דשבתא נגד ד' קולות כו'. הוא מבואר דברכות של חול הם ח"י כי הם על הרוב האמצעיי בשאלת צרכיו של אדם ע"כ רמז כל הח"י ברכות בשם הוי"ה שהוא שם הרחמים בכל חתימת הברכות דבעי בחול בשאלת צרכיו אפוסי רחמים ובעי בתחנונים בלי השמעת קול כפירוש ר"י והטור מה שאין כן בשבעה ברכות דשבתא שהם כולם שבח כרמז בקול דכתיב גבי שם הוי"ה לומר שיש להרים קול בשבחו של מקום ומזה הכי ע' דר"ה שהוא יום הדין ובעי כמי לאפוסי רחמים כרמז ג"כ בשם הוי"ה שהוא רחמים ואסור להשמיע קולו בר"ה בתפלה וכ"כ ב"י בשם ספר הפליאה שקולא תגר על כך והתוספות כדאתו לקיים המנהג ושאמרו ברכ' המינין לא נתקנה כנגד שם הויה אלא כנגד אל הכבוד הרעים דלא כתיב ביה שם הויה וכן לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש נתכוונו לכונה א' והיינו משום דשם הוי"ה לא ישתנה אך המינין מאל אחד משכין לומר אל אחר ואומר שהקב"ה הרעים עליהם ע"פ מ"ש פ' הרואה והאלהים עשה שיראו גו' לא נבראו הרעמים אלא כדי לפשט עקמומית שבלב וכ"ד דתעניתא כנגד כ"ד רננות כולי דבאותה תפלה של שלמה קחשיב כל הצרות המאורעות אשר עליהן נתקנו התעניות וכנגד אותן כ"ד לשונות ש' תפלה ותחנה ורנה שיש שם תקנו כ"ד ברכות וק"ל: *והתועים עי דעתך כו'. פרש"י בל"א ותועים במשפט על דעתך ישפטו השיבו ללמדם כו' וכן עיקר כ"ל כו' עכ"ל והיינו דלהך לישנא הוה מעין הברכה השיבנו אבינו לתורתך כו' אבל לפירוש קמא של פרש"י לא הוה כלל מעין הברכ' וק"ל: *ועל הרשעים תניף ידך כו'. הוא מעין ברכת המינין ואע"ג דמואל אמתני' קאי מאי מעין י"ח מ"מ כיון דכבר נתקנה ברכת המינין ביבנה נקט שמואל נמי מעין אותה הברכה וק"ל: *עשה רצונך בשמים כו'. ר"ל עשה רצונך דהיינו כפי גזירתך בשמים ממעל אך את יראיך תוציא מכלל הגזירה אם רעה היא ועשה להם נחת רוח מתחת לבטל מהן רצון וגזירת שמים ולפי שכן אדם איכו יודע מה טוב לו כמ"ש עושה כפלאות לבדו ע"כ סיים והטוב בעיניך לירא עשה עמה' ורש"י פי' בע"א ע"ש: *ר"י אומר שמע

עיון יעקב

כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינין. לפי שבימיו רבו האפיקורסים בישראל כדאיתא ברמב"ם פ"ב מה' תפלה ואין כל אדם יודע לתקנו כי יש בה כמה מחנות עיין בעט"ח פי' קי"ח ע"ש: ולא העלוהו. עי"ך לשון זה לפי שמורידין הש"ץ לפני התיבה שהיא בעמק כדאי' לעיל משום ממעמקים קראתיך ה' ולא לעמוד במקום גבוה כי אין גבהות לפני המקום לפכי כשמסלקין אותו מן התיבה קרי מעלין אותו:

שמע שועת כו'. ר"א בר צדוק אומר שמע צעקת כו'. וצ"ל דשועה גניחה יותר מצעקה או בהיפך ורש"י שפירש יותר מתפלה אפשר דגרס ברא"ש"ל שמע תפלה כו' ובתוס' גרסינן ברא"ש"ל צעקת ומלתיה דר"י שמע שועת כו' נ"ב התם כלל: *צרכי עמך מרובין כו'. ר"ל דודאי היה ראוי לו להתפלל כל י"ח שהם כזכר בפרעות צרכי עמך המרובין אבל דעתם קצרה בדרך כמ"ש ותקצר נפש העם בדרך גומר ולא יוכלו לפרט צרכיהם בי"ח ברכות אך בכלל יר"מ כו' ודו"ק:

פס עט הני שבעה דשבתא כנגד מי. אמר רבי חלפתא בן שאול כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים. הני תשע דר"ה כנגד מי. אמר רבי אבא [יצחק] דמן קרטיגנין כנגד ט' אזכרות שאמרה חנה בתפלתה דאמר מר בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה. והני כ"ד דתעניתא כנגד מי. א"ר חלבו כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכנים ארון לבית קדשי הקדשים. אי הכי בכל יומא נמי נמרינהו (אמר לי') אימת אמרינהו שלמה ביומי דרחמי אף אנן נמי ביומי דרחמי אמרינן להו:

שבעה קולות. במזמור קול ה' על המים: שאמרה חנה. בפרש' עלץ לבי: כ"ד רננות. בפרשת ויעמוד שלמה להתפלל רנה תפלה ותחנה כ"ד איכא: ביומי דרחמי. שהולך לבקש רחמי' שדבקו שערים זה בזה ולא היו מניחים להכנים ארון בבית קדשי הקדשים כדאמרינן במועד קטן:

י ע"ב רבי אליעזר אומר העושה תפלתו קבע וכו' מאי קבע אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי. ורבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כל שאינו יכול לחדש בה דבר. א"ר זירא אנא יכילנא לחדושי בה מילתא ומסתפינא דלמא מטרידנא אביי בר אבין ורבי (חייא) [חנינא] בר אבין דאמרי תרוייהו כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה [דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה]

נ"ס פג ואמר רבי (חייא) [זירא] מה קראה °ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים. לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה. מאי טעמא דילמא מיטרפא ליה שעתא:

כמשאוי. והיינו לשון קבע חוק קבוע עליו וצריך אני לצאת ידי חובתי: מי שאינו יכול. לכוין לבו לשאול צרכיו: לחדש בה דבר. בבקשתו והיינו לשון קבע כהיום כן אתמול כן מחר: דלמא מטרידנא. שמא אטעה ולא אדע לחזור למקום שפסקתי: שאינו מתפלל עם דמדומי המה. והיינו לשון קבע תפלתו עליו חק קבוע לצאת י"ח ואינו מקפיד לחזור אחר שעת מצוה ועת רצון: עם דמדומי המה. תפלת יוצר עם הנץ החמה ותפלת מנחה עם שקיעת החמה: ייראוך עם שמש. זה תפלת יוצר: ולפני ירח. זו מנחה: לייטי במערבא. על מי שמשהא תפלת המנחה עד דמדומי חמה שמא תטרף לו השעה ע"י אונס ויעבור הזמן:

רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה שם קצרה ואומר הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור וכו'. מאי פרשת העבור. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו צרכיהם לפניך (אמר רבא) [איכא דאמרי] אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שהם עוברים עבירה יהיו כל צרכיהם לפניך:

בכל פרשת העבור. כמו פרישת העבור: אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה. והכי משמע בכל עניני פרשת העבור [כגון] עברה בעבירה: יהיו כל צרכיהם. גלויים לפניך לרחם עליהם: אפי' בשעה שהם עוברים. לשון פרש' העבור שהם פורשי' לעביר':

אמר הבונה במעשה דרבי יוסי עם אליהו ז"ל פירש בעל ע"י רמז נכון עיין עלי' רלמק גס סם. ושמוען של דברים שאין התפלה מרלויית אורך הדבור אלא מעט בכוונת הלב כמ"ש קהלת כי האלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהיו דבריך מעטים. ואם מועדר בדרך וסכנה ראוי לו לקצר בתפלה לאיות כל ישראל כעם הולכים דרך הגלות ובסכנות המקרים המתרגשות עלינו היה נכון להתפלל תפלה קצרה היינו כסדור אנשי כנסת הגדולה ולא להוסיף פיוטי פטפוטי מילין. והתפלה זו שהורו לנו הושע ה' וכו' בקצורה הכפלה תולותו זה. ועוד למדו לנו בה שבאין הזמן מספיק מועב להתפלל על כללות ישראל. ועוד שעיקר הבקשה תהיה כמאמר הנביא ברוגז רחם תזכור שאפילו בעת שהעונות גורמים לשכום ירחם עלינו והוא שפי' רש"י ז"ל יהיו כל צרכיהם לרחם עליהם ולענ"ד פירוש שר"ל צרכיהם לפניך לא שיתן להם צרכיהם אלא שיהיו לפניו צרכיהם הרבים שמסבב להם הגלות להתפרנס ולהתגלגל מהמביאים אותם לחטוא ותתמעט אשמתם. ואולי זה היא כוונת רש"י עצמה במה שהוסיף מלות לרחם עליהם לא שיהיה עיקר חסר בנוסח התפלה אלא שהוא מפרש שיהיו כל צרכיהם לפניך ר"ל לרחם עליהם מפני דוחק צרכיהם הרבים המחטיאים אותם:

מהרש"א כאשה עוברה כו'. לכאורה דהוה סגי ליה לפרש מעלת עליהם עברה ולא איצטריך למימר כאשה עוברה וכ"ה בערוך וי"ל דפרשת עיבור לא משמע ליה לפרש אלא בענין זה שמלת עיבור יש לו שני משמעות דהיינו בכל פרישה ומשמעה שיש למלת עיבור דהיינו עברה ועוברה וכן נראה מפרש"י ובמדרש איכא כה"ג ויתעבר ה' בי וגו' כאשה עוברה:

פ אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטא לא תרוי ולא תחטא. וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. מאי המלך בקונך וצא אמר רבי יעקב אמר רב חסדא זו תפלת הדרך *והיכי מצלי לה. רב חסדא אמר מעומד רב ששת יף אמר אפילו מהלך. רב חסדא ורב ששת הוו קא אזלי באורחא קם רב חסדא וקא מצלי אמר ליה רב ששת לשמעיה מאי קעביד רב חסדא. אמר ליה קאי ומצלי. אמר ליה אוקמן נמי לדידי ואצלי מהיות טוב אל תקרי רע:

עיון יעקב

כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים. ולפי שמזמור זה מרמז על התורה שניתנה בקול ה' בכח וגו' כדאיתא במדרש ודכ"ע בשבת ניתנה התורה כדאי' פרק ר"ע לכך מתפללין בה שבעה נגד הני שבעה קולות ונגד זה הם שבעה ספרי תורה עם פ' ויהי בנסוע כדאיתא בשבת פ' כל כתבי ע"ש: לא תרתח ולא תחטא לא תרוי ולא תחטא. לכאורה קשה מה צריך להזהיר על זה בטעם שלא תחטא הרי הרבה הזהירו הפסוקים על זה הסר כעס מלבך וגו' וכה"ג לענין השכור והכל יודעין שהם מדת מגונות ואפשר לומר דאתי לאשמעינן דדוקא מהני טעמים אין לכעוס משום דאתי לידי חטא וכן לענין השכרות מש"כ במקום שאין לחוש שיחטא כגון שעוסק בתורה וכדאמרינן האי צורבא מרבנן דרתח אורייתא הוא דמרתחא ליה וכן לענין השכרות כדאמרינן אגברי חמרא אדרדק כי היכי דלימרו מילתא נכנס יין יצא סוד וכן בתפלת הדרך ה"ח לא צריך בעירותא כי אורייתא משמרתו וכדאי' בתענית דף י' לה"ק אלו ג' דברים יחד ואפשר שזה נ"כ כוונת הקרא רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם וגו' כלומר שתתרגז בענין שלא תחטא כי תורה מצילו מן החטא כדאמרינן אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יעסוק בתורה:

לא תרתה. לא תכעוס שמתוך הכעס אתה בא לידי חטא: **לא תרוי.** לא תשתכר ביין: **המלך** טול רשות: **רב ששת** מאור עינים היה: **מהיות טוב.** הואיל ואי יכול להתפלל מעומד שהרי חבורתי עומדת: **לא אקרא רע.** להתפלל מהלך ואע"פ שמותר ע"כ. ובגמרי קמוך לזה מריטר ומר זוטרא מכפי בי עשרה בשבתא דרגלא וכו' רב אשי מצלי וכו' וסוף הנאמר אמר ליה לא חזינא לרבנן קשישי שינן דעבדי הכי. ומלבד תועלת הדין נלמוד מכאן מדות מועילות יעויין שם:

מהרש"א לא תרתה ולא תחטא וכו'. שכינס חטא אחד הוא כדאמרינן פרק ד' דנדרים כל הכועס אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו וכו': **לא תרוי ולא תחטא.** כדאמרינן פרק בן סורר אל למלכים למואל שתו יין ששותים יין ומשתכרין ואומרים מה לנו אל ס': **ובשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וכו'.** לפי שכל הדרכים בחזקת סכנה הם וגם אם ילא בדרך לשלום מי יגיד לו אם ילליח שם ואין לו להמלך רק עם קונו היודע בו שיוליכהו לשלום וישלח ברכה וכו':

שם **תנו רבנן** סומא ומי שאינו יכול לכוין הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים שנאמר °והתפללו אל מ"א ח
ה' אלהיהם. היה עומד בחוץ לארץ יכוין לבו כנגד ארץ ישראל שנאמר וכולי עד נמצא כל ישראל מכוונים את לבם למקום אחד. א"ר אבין ואיתימא רבי אבינא
שה"ש ד מאי קראה °כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות תל שהכל פונים בו:

לכוין הרוחות. לצד א"י כדבעי למימר תל שהכל פונים בו:

תוספות תלפיות תל שכל פיות פונים בו וכהך שמעתא קי"ל וכן מסקינן בלא יחסור דאמר אמון דקיימתון לצפונה דא"י אדרינמ ולא כהני אמוראי דלעיל ופליגי אי שכינה במזרח או במערב עכשיו אנו במערב של א"י ע"כ אנו פונין למזרח:

מהרש"א היה עומד בח"ל וכו'. כל הכי פסוקים כתיבי בתפלת שלמה במלכים ובספר ד"ה וכ"א לפי מה שהוא בענייננו גבי השבוי בארץ אויב כתיב והתפללו דרך ארצם וגבי יוצאין למלחמה בא"י כתיב והתפללו דרך עיר וגבי עובד כוכבי' הבא לירושלים ועומד שם כתיב אל הבית הזה שאין יכול לבא לעזרה ובכמה דברים כתיב אל המקום וקתם איזה מקום ומוקמינן ליה היה עומד בב"ה כו' היה עומד בבית ק"ק כו' היה עומד אחורי כפורת כו' דכולהו בכלל אל המקום הזה ודו"ק: **כמגדל דוד צוארך וכו'.** סב"ה כדמה לצואר שהוא בגובה של אדם כן המקדש הודן וגבהן של ישראל וכן דרשו פ"ק דמגילה ויפול על צוארי בנימין על ב' מקדשות וכו' ודרש תלפיות תל שהכל פונים בו משמע שדורש פיות מלשון פונים אבל בילקוט גרסינן תל שכל פיות פונים בו:

שם ע"ב **כמה ישהה בין תפלה לתפלת.** רב הונא ורב חסדא חד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו מ"ד כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב °ואתחנן אל ה'. ומ"ד כדי שתתחולל דברים ג
שמות לב דעתו עליו דכתיב °ויחל משה:

כמה ישהה בין תפלה לתפלה. מי שיש עליו לחזור ולהתפלל או משום שטעה או משום מוספין כמה ישהה בין זו לזו: **שתתחונן.** שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלי תחנה: **שתתחולל.** ל' חלוי והיא היא אלא בלישנא בעלמא פליגי:

אמר הבונה לנקו דברי רש"י ז"ל בפירוש שתחונן ושתחולל אך אם היה כפש הבדל ביניהם היינו אומרים במה שדרשו ז"ל ס"ר פ' מ"ב על תלת ויחל משה כמה פרושים הלה משה שהכנים כמין דורון שעשה המר ממוק שהסיר מרו של עלרו. ואלאס עיין שם א"כ רב הונא סבר כדי שתתחונן היינו כל דהוא שיוכל לערוך דבריו כלשון תחנה ורב חסדא סבר כדי שתתחולל והוא יותר זמן שיוכל לתקון ולהסליר בתפלה כמרע"ה כשמלה לס' על עון העגל בכל מיני המלאות הנדרשים שם:

אין עומדין פרק חמישי

דף ל: **אין עומדין** להתפלל אלא מתוך כובד ראש. **חסידים** הראשונים היו °שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכונו לבם לאביהם שבשמים מנא הני מילי אמר
ש"א א רבי אלעזר דאמר קרא °והיא מרת נפש ותתפלל. ודילמא שאני חנה דמרירא לבא טובא. אלא אמר
תהלים ה רבי יוסי בר חנינא מהכא °ואני ברוב חסדך אבוא ביתך וגומר ודילמא דוד שאני דהוה מצער נפשיה
שם כט ברחמי טובא אלא אמר ריב"ל מהכא °השתחוו לה' בהדרת קודש אל תקרי בהדרת קודש אלא בחרדת קודש ממאי דילמא לעולם אימא לך הדר ממש כי הא דרב יהודה מציין נפשיה והדר מצלי אלא אמר רב
שם ב נחמן בר יצחק מהכא °עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה מאי וגילו ברעדה אמר רב אדא בר (אהבה) [מתנא] אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה רבי ירמיה הוה יתיב קמי' דרב [דר' זירא] חזיי' דהוה בדח טובא. אמר ליה וגילו ברעדה כתיב א"ל תפילין מנחנא. אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה יתיב
משלי יד וקא בדח טובא א"ל לא סבר לה מר °בכל עצב
דף לא יהיה מותר. אמר ליה תפילין מנחנא: *תנו רבנן אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך שמחה של מצוה וכן לא יפטר אדם מחבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים. וכן תני מרי בריה דרב הונא בריה דרבי ירמיה בר אבא

עיון יעקב

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. נראה דר"ל אע"ג דשאר מצות ראוי לעשותם בשמחה ובטוב לבב כדי להראות חיבוב המצוה וכן כתיב שם אכפי על אמרתך וכתיב עבדו את ה' בשמחה מ"מ תפלה ית שהיא בעמידה כאלו עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ראוי לעמוד בהכנעה לפני בוראו ויהא אימתו עליו ומה"ע אי' כפי ונלות הלילה לייך שיהו עיניו למטה וזה שאמר נתי בגמרא במקום גילה שם תהא רעדה וכדוגמא שפירשו תוי ביומא דף ד' דכיון שמתפלל ועומד לפני השכינה דכתיב ביה עוז והדוה במקומו שם תהא רעדה וקי"ל: **א"ל בכל עצב יהיה מותר.** עיין בע"י שיש כאן קצת חילופי גרסאות ונראה דמש"ה מייתי מפסוק זה בכל עצב יהיה מותר דמתיבת כל הוי סגור דאהי לרבויי אפילו היכא דתנח תפילין נ"כ לא יהיה בדח טובא ולהכי לא מייתי מוגילו ברעדה והוא השיב דאעפ"כ שרי היכי דמניח תפילין וזה כוונת הש"ס בע"מ דף כ"ט: **אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות.** הטעם דעי"י כל אלו יבא להרהר תוך תפלתו בהרהורים רעים ולא יכוון לבו לתפלתו משא"כ בשמחה של מצוה ופסוקי תורה כן מהלכה פסוקה דאינו מופסק לזה ואף אם מהרהר בדבר הלכה או מצוה:

אבא אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו כי הא דרב כהנא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא עד בי ציניתא דבבל כי מטא להתם א"ל מר ודאי דאמרי אינשי הני ציניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון ועד השתא אמר ליה אדכרתן מילתא דרבי יוסי בר חנינא דאמר רבי יוסי בר חנינא מ"ד ירמיה ב **°בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם. וכי מאחר שלא עבר היאך ישב אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה:**

כובד ראש. הכנעה: **שוהין שעה.** במקום שבאו להתפלל: **אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך.** מתוך יראה: **מציין נפשיה.** מקשט עלמו בבגדיו: **עבדו את ה' ביראה.** תפלה שהיא לם במקום עבודה עשו אותה ביראה: **בדהיטובא.** יותר מדאי שנראה כפורק עול: **תפילין מנחני.** והם עדות שממשלת קוני ושכרתו עלי: **בכל עצב יהיה מותר.** כשאדם מראה עלמו עלב יהיה לו שכר: **שיחה.** ליצנות: **מתוך קלות ראש.** חלוף של כובד ראש [מתוך זחות לב ועתק]: **אלא מתוך שמחה של מצוה.** כגון דברי תנחומין של תורה כגון סמוך לגאולת מצרים או סמוך לתהלה לדוד שהוא של שבח ותנחומין כגון רלון יראיו יעשה שומר ה' את כל אוהביו וכגון מקראות הסדורות בתפלת ערבית כי לא יטוש ה' את עמו וכיוצא בהן: **אלוייה.** ליוהו בדרך: **ציניתא.** דקלים: **אדכרתן מלתא וכו'.** זה שאומרים מימות אדם הראשון הם שהוא גזר על אותו מקום לישוב דקלים:

תוספות במקום גילה וכו' פשוטו של מקרא עבדו את ה' ביראה וכשיבא יום רעדה תגילו והכי מפורש בירושלמי עבדו את ה' פירוש תפלה דאקרי עבודה כדתניא בספרי ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה. ע"כ:

אמר הכותב ואפשר שרמז באומרו תפלין קא מנחנא והוא כי כל ההולך בדרך תמים, צריך שיהא שמח בחלקו הטוב במה שרודף אחר השלמות. ולא יקרא שלם בתכלית עד שיגיע לזה. רוצה לומר שיפעול כל פעולה טובה בששון ובשמחה כמו שאמר המשורר נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה. יאמר אימתי יהיו עדותיך לי בנחלה עולמית כאשר ששון לבי המה ר"ל שלבי שש ומתעלס מאד בקיום עדותיך. ולכוונה זאת השיב תפילין קא מנחנא לומר שאף על פי שהשמחה הוא פועל מגונה בעיני דעלמא אין כן במי שמקיים מצוה בשמחה רבה כי מעלה גדולה תחשב לו שהיא שמחה נפשיית וכמ"ש בפ"ק יומא חדא שמכי גאולה לתפלה ולא פסק חוכא מפומי חזה פירוש וגילו ברעדה אחר שתהיה קבוע בלבבכם יראת הש"י ברעדה רבה תגילו בהש"י על שזכיתם להמנות עם יראיו וחושבי שמו עד כאן:

הרשב"א שכן מצינו בנביאים וכו'. כתב בירושלמי אמר רבי אלעזר חוץ מירמיה שחתם בדברי תוכחות אמר ליה רבי יוחנן עוד הוא בדברי נחמות חתם ואמר ככה תשקע בבל ולא תקום לפי שהיה ירמיה חוזר ומתנבא בחורבן בית המקדש יכול בחורבן בית המקדש חתם, תלמוד לומר עד הנה דברי ירמיהו במפלה של מחריבו חתם, ולא חתם בדברי תוכחות והכתיב והיו דראון לכל בשר בעובדי כוכבים הוא עסוק והכתיב כי אם מאום מאסתנו השיבנו תחת כי מאום מאסתנו ע"כ. וכתבו בתוספות על ירושלמי זה ומיהו מההוא קראי דסוף תרי עשר וקהלת לא פריך מידי שהוסבו בטוב בדברי תנחומין ולא מיירי בפורענותם דישראל:

מהרש"א הנה שאני דהוות טרירא וכו'. אע"ג דמילי טובא דתפלה ילפינן לקמן בשמעתין מתפלת חנה לגבי הך מלתא דכובד ראש אין לילף מינה דמפורש בה והיא מרת נפש משא"כ שאר בני אדם המתפללין וכן בדוד דמליכו ביה דהוה מלער נפשיה טובא ומדת חסידות הוא כמו שכתוב כי חסיד אני וגו' ואין לילף מיניה: **אלא בהדרת וכו'.** לפי פשוטו בהדרת קודש אמקדש קאי שהוא הודו והדרו של ישראל ולכך מההוא קרא דכתיב בתריה בהדיא חילו מפניו כל הארץ לא מוכח מידי דע"כ במקדש איירי דכתיב שם הבו לה' משפחות עמים וגו' שאו מנחה וגו' השתחוו לה' בהדרת קודש וגו' דעובדי כוכבים ומזלות בני קרבן נינהו אבל האי קרא דכתיב במזמור הבו לה' בני אלים וגו' דאיירי בתפלה כמ"ש התוס' לא שייך ביה כ"כ בהדרת קודש בבית הכנסת ולהכי קאמר אל תקרי בהדרת אלא בחרדת דבעי כובד ראש בבית הכנסת בשעת תפלה שזכר באותו מזמור ונקטה דבבית הכנסת נמי שייך בהדרת שיהא המתפלל מהדר עצמו בבגדיו כי הא כו' ודו"ק: **עבדו את ה' ביראה וכו'.** פירש רש"י תפלה שהיא לנו במקום עבודה וכו' ע"ש תפלה גופה קרויה עבודה כמ"ש בתוספות ועבדתם בכל לבבכם אי זו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה אלא דהכא עבודה סתם איט במשמע אלא עבודת קרבנות וזהו נוסח תיקון בברכת העבודה ושם נערב ביראה כימי עולם וכשנים כו' ר"ל עתה בגלות אין לנו עבודה ביראה רק בתפלה אבל כשתחזיר שכינתך לירושלים נעבדך שם ביראה כימי משה בעבודת קרבן וכן כשנים קדמוניות בימי שלמה כדאיתא ברנה וה"ק: **אמר ליה בבל עצב יהיה מותר כו'.** עיין פירש"י ועי"ל כי הוא מבואר כי האדם מובדל מהבהמה בנשמה שבו כח הדיבור כמ"ש כנשמת רוח חיים וגו' ות"א לרוח ממללא וה"ה ומותר האדם מן הבהמה אין גו' ומי יודע רוח בני האדם העולה וגו' היא העולה למעלה ועומדת בדין משא"כ הבהמה וכפירש"י שם וז"ש בכל עלב לירא מיום הדין יהיה לו מותר מן הבהמה ודבר שפתים שמרבה במילי דבדיחותא יהיה לו למחסור מן הבהמה כי עתיד הוא ליתן הדין ע"כ ודו"ק: **שכן מצינו בנביאים הראשונים כו'.** ליכא לפרושי נביאים ראשונים דהיינו שאנו קורין נביאים ראשונים דהיינו יהושע שופטים שמואל מלכים דמאי דברי שבח ותנחומין איכא בסיומן דספר יהושע מסיים בקבורת אלעזר וס' שופטים מסיים איש הישר בעיניו יעשה ועוד דמאי מקשה בירושלמי מספר קינות כמ"ש התוספות אלא דודאי לא איירי כלל בהנהו נביאים שאינן אלא סיפור הקורות שבאותן הדורות אלא דאיירי באותן שאר נביאים שנתנבאו בפורענות של עובדי כוכבים שבסיומן דברו בשבח ותנחומין ונביאים הראשונים דקאמר ליכא לפרושי לפי זה לאפוקי האחרונים ומאן נינהו חגי זכריה ומלאכי כדאמרי' בפ"ב דסוטה מאן נינהו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי דא"כ מאי הקשו התוספת מתרי עשר דהיינו מספר מלאכי ועוד דחגי זכריה נמי סיימו בדברי שבח ותנחומין כמו שאר נביאים של תרי עשר אלא נביאים ראשונים לאו דווקא אלא שהם ראשונים לדורות הללו וכתבו התוס' דבירושלמי מקשה מכי מאום מאסתנו גו' מיהו אההוא קרא דסוף תרי עשר וקהלת כו' ולא מיירי בפורענות דישראל: עכ"ל לא ידענא אמאי לא הזכירו דבירושלמי פריך לעיל מיניה והיו. דראון לכל בשר ומשני בעובדי כוכבים עסקינן דהיינו

עיון יעקב

אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. כי כל השוכח דבר א' ממשנתו חייב מיתה וכיון 'שסם' על לבו שלא לשכח ד"ת שמשע ממנו ע"כ זוכרהו אותו נ"כ לומר דבר בשם אומרו (ועיין בחידושינו בסוטה דף ל"ו ע"ב) משא"כ אם זוכרו לשכח כפשוטו לבסוף בא לידי נגוהו: **כי הא דרב כהנא.** מייתי ראיה שלא רצה להפטר ממנו עד שבא לציניתא דבבל שע"כ בא לספר עמו בד"ת ואח"כ נפטר ממנו ואדכיר מלתא לומר כן משמיה דריב"ח וכה"ג אדכר בשמיה לומר כן בשמו: ואפשר רמזו נ"כ מענין הלויה שלא תימא דעכשיו אין מצוה כל כך בלויה לפי שהעולם נעשה מיושב יותר מימי קדם ואין צורך עוד ללויה לכך אמר דהני ציניתא איתנהו מימי אדה"ר ותה שלא נגזר מאדה"ר לישוב עדיין לא נתיישב ונריכן עוד ללויה:

דהיינו בעצמו תירוצם שכתבו גבי תרי עשר וקאמר דלא מיירי בפורענות ישראל אלא בשל עובדי כוכבים ודע דאף דכי מאום ונאסתו גו' משני בירושלמי שהיבנו תחת כי מאום גו' והיינו דהדר קרינן השיבנו גוי כמו שפירש ביפה מראה ולפי מה דאיתא בכל הספרים דבישעיה מוי הדר קרינן והיה מדי חודש גו' ובתרי עשר הדר קרינן הנני שולח לכם גו' ובקהלת הדר קרינן סוף דבר גומר' וסימן יתק"ק ה"מ לשנויי בהו כדמשני התם גבי כי מאום גו' אלא דעדיפא משני בהו דלא איירי כלל בפורענות דישראל אלא בפורענו' דעובדי כוכבים והוי שפיר שבח ותנחומין של ישראל ועיין בתר"י ודו"ק: **שמתוך כך זוכרהו כו'.** ר"ל שמתוך שבא הנפטר לומר דבר הלכה נזכר גם חברו בדבר ששמע כבר כי הא דאמר הוא הכי טוביא דבבל איתנהו מאדם הראשון נזכר גם חברו ואמר אדכרתן מלתא דריב"ח מ"ד ארץ אשר וגו' מפורש בפ"ב דסוטה:

הרי"ף אל תקרי בהדרת קודש וכו'. נראה דהוקשה לו כי הדר הוא יופיו של אדם וא"כ מי שאין לו הדרת פנים לא ישתחוה לה' ומי הוא כתיב להדרת קודש שהוא כלפי שכינה ניחא לכך אמר אל תקרי בהדרת קדש אלא בחרדת קדש שיהיה חרד האדם אל דבר ה' ומשתחוה בכובד ראש: **מאי וגילו ברעדה וכו'.** וקשה איך מתמדשה שאלה זו סמוך לדרשה זו ונראה דלמאי דס"ד דעבדו כפשוטו ביראה ורעדה ניחא הא דאמר וגילו ברעדה אבל השתא דאמרן שביראה הוא כובד ראש יקשה דהא כתיב ברעדה ושרעדה גדולה מכובד ראש לזה תירצו במקום גילה תהא רעדה כלומר לענין תפלה שני כובד ראש שהיא יראה אבל במקום גילה צריך זירוז יותר שתהיה רעדה הגדולה. ובתוס' אמרו במקום גילה וכו' וקשה להבין כוונת דברי התוספות. ונ"ל דהקשו התוס' להאי דרשה דבמקום גילה שם תהא רעדה אם כן האזהרה היא להיות נכנע ברעדה וא"כ בך היה לו לומר ועבדו בגילה ומהו ז"ש תגילו שנראה שהזהיר שיגילו לז"א פשוטו של מקרא כלומר אע"פ שכפי הדרשה הזאת כך ראוי לומר ועבדו בגילה אבל כיון שפשוטו של כתוב הוא לומר שכרו של העובד ביראה שיגיל בזמן שתבא רעדה ולהכי נקט וגילו ברעדה שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ומה שלא ביארוהו בגמרא כפשוטו הוא לפי שכפי פשוטו היה לו לומר ותגילו ברעדה כיון שהוא מדבר בהבטחת השכר ומה שכתבו עוד והכי מפורש בירושלמי עבדו את ה' זו תפלה דאקרי עבודה וקשה שקודם היה להם לבאר תחלת הכתוב שהוא עבדו את ה' זו תפלה ואח"כ יבארו סופו של כתוב וגילו ברעדה כפי פשוטו אמנם נ"ל שרצו להכריח פי' זה שהוא פשוטו של מקרא אע"פ שכפי פירוש זה יקשה דהול"ל ותגילו ברעדה וגילו משמע ציווי. לז"א על כרחך אתה צ"ל כך שזהו פשוטו של מקרא מכח רישיה דקרא דכתיב עבדו את ה' והכי מפורש בירושלמי שעבודה זו היא תפלה ולפי דרשת הגמרא במקום גילה וכו' לא רישיה דקרא שפיר דמיירי בתפלה בישא וילא מדבר במקום גילה שם תהא רעדה אבל לפי פשוטו ניחא שמדבר כל הכתוב בתפלה עבדו זו תפלה ובשכר זאת תגילו כשיבא יום רעדה ואין לדקדק עוד במאי דכתיב וגילו ולא כתיב ותגילו דאתי נמי לדרשת הגמרא במקום גילה וכו' ואע"פ שגם בגמרתנו אייתי ליה בענין תפלה מ"מ אפשר לומר בגמרא דקרא איירי בכל מיני עבודה שעובד לה' בין במצות ובין בתורה ובין בתפלה אמר עבדו את ה' ביראה ובכובד ראש ולא בקלות ראש וכפי זה צריכין אנו לדרוש בסופו של כתוב במקום גילה שם תהא רעדה לפי שכאן הוא אומר שכל עבודת ה' יהיה ביראה ובמקום אחר הוא אומר עבדו את ה' בשמחה וכי היכי דלא ליקשו קראי אהדדי צריכין אנו לדרוש במקום גילה שם תהא רעדה כלומר אף ע"פ שצוויתיך לעבוד את ה' בשמחה מ"מ לא תהא שמחה של קלות ראש אלא במקום אותה שמחה וגילה שם תהא רעדה להתנהג באימה וכובד ראש וגם יש לפרש הכתוב כן עבדו את ה' ביראה וגילו ג"כ בשעת העבודה עכ"פ עבדו את ה' בשמחה אבל צריך שבגילה הזאת תהיה עמה רעדה בכובד ראש ולא בקלות ראש ונמצא לפי גמרתינו שאין הכרח לדרוש הכתוב שבא להבטיח שבשעת רעדה תגילו כיון דלא כאמר תגילו וגם מתיישב שפיר דרשת הגמרא אבל כפי הירושלמי שפירש הכתוב בענין התפלה דוקא כדכתיב לעבדו בכל לבבכם זו תפלה תו לית לן לדרוש במקום גילה על מ"ש הכתוב עבדו את ה' בשמחה לפי דהתם איירי בשאר עבודות כגון תורה ומצות שיהיו בשמחה וכאן מדבר בעבודת התפלה שתהיה ביראה ואם באנו לומר שצוה על האדם שבשעת שמחתו יהיה נכנע מ"מ יקשה דאזהרה זו אינה שייכא עם אזהרת התפלה לכך אנו צריכין לדרוש לפי הירושלמי שהיא הבטחה שהבטיח את העובד עבודת התפלה ביראה שבעת רעדה יהיה שמח אף גילת ורנן. ועי"ל שהביאו התוס' והכי מפורש בירושלמי לתרץ כפי הפשט אמאי לא כתיב ותגילו כיון שהיא הבטחה לז"א והכי מפורש בירושלמי כלומר כיון שעבודת התפלה צריכה להיות בכל לבבכם זו יצר הרע ויצר הטוב ליצר הרע צריך יראה כדי להכניעו וליצר הטוב שש ושמח לעבוד לקונו ולכך אמר עבדו את ה' ביראה כנגד יצר הרע שהוא הלב האחד וגילו כנגד יצר הטוב שהוא לב הימין ומ"מ יהיה ברעדה זה אפשר לפלפל בתוספות אך אמנם מפשטי בירושלמי ולא מצאתי כתוב שם אלא בלשון הזה וגילו ברעדה אמר ר' אחא לכשיבא יום רעדה תגילו אשר על כן הנכון הוא דהתוס' הביאו ראיה לפירושם כפשוטו ביום רעדה תגילו והכי מפורש בירושלמי. וכאן הוא סוף הדיבור הזה ומ"ש אח"כ עבדו את ה' זו תפלה הוא דיבור אחר ותו לא מידי: **א"ל וגילו ברעדה כתיב.** נראה שדקדק מה שכתוב וגילו ברעדה ואם כפשוטו הול"ל וגילו ביום רעדה ועוד כיון שהוא מתן שכרו של העובד ביראה הול"ל ותגילו ביום רעדה ומדכתיב וגילו ברעדה נראה שהיא אזהרה לבני אדם שכאשר יגילו יהיה להם רעדה מקונם ולא יהיו כפורקי עול שמים ועוד י"ל שבא לומר עבדו והתפללו ביראה ובכובד ראש וכ"ת והא כתיב עבדו את ה' בשמחה לז"א וגילו ברעדה כלומר אותה גילה ושמחה אינו סותר לזה אלא שישו ושמחו וגילו ברעדה כי במקום גילה בעבודתכם בשמחה שם תהא רעדה להיות בכובד ראש ויראה שתשמחו בלב על שזכיתם לעבוד את ה' כשאר וגם עם היות האדם שפל ערך נבזה ונמאס אין לך שמחה וגילה גדולה מזה ועם כל השמחה הזאת צריך שתהיה שם רעדה בכובד ראש ויראה ולא לנהוג קלות ראש: **א"ל בכל עצב יהיה מותר וכו'.** הא דלא קאמר מקרא דגילו ברעדה יש לומר דכפי גרסתינו דאביי הוה יתיב קמיה דרבא ולעיל יתיב רבי ירמיה קמיה דרב ולכך אמר לעיל וגילו ברעדה כתיב לפי דרב הוא דדריש במקום גילה שם תהא רעדה אבל רבא לא דריש במקום גילה שם תהא רעדה להכי אמר ומדכתיב בכל עצב יהיה מותר: **אמר ליה תפילין מנחנא.** אפשר דדריש ברעדה שהם התפילין דכתיב בהו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך וא"כ מהתפילין יפחדו ויראו כל בני האדם וזה שאמר במקום גילה אם באת לשמוח בגילה שם תהיה רעדה שהם התפילין: **וכן תני מרי בריה דרב הונא וכו'** וקשה דכיון שהביא הברייתא הראשונה למה הוצרך להביא להא דתני רב מרי ולא עוד אלא כי בברייתא הביא טעם לדבר שכן נביאים הראשונים חתמו בדברי שבח ובהא דתני רב מרי לא הביא הטעם הזה וכן הטעם שהביא רב מרי שמתוך כך זוכרהו לא הזכירו בברייתא וכן מהו ענין זכירה זו ומאי נפקא לן אם זכור יזכרנו עוד והנלע"ד הוא דהברייתא קתני שלא יפטר אדם המדבר עם חברו בעסקיו או בדבר אחר ובא להפטר ממנו לא יפטר מתוך דבר של שיחה אלא ישתדל לדבר עמו דברי תורה כדי שיפטר ממנו מתוך דברי תורה שכן נביאים הראשונים שהתנבאו דברים רבים של פורענות ושל נחמות ומ"מ כשסיימו דבריהם לא סיימו אלא בדברי נחמות ומ"מ לא למדנו אלא לאדם המדבר עם חברו דברי שיחה וביוצא שלא יפטר ממנו מתוך אותם דברים אלא מתוך ד"ת אבל לא שמענו במי שיפטר מחברו ולא היה ביניהם לא דברי שיחה ולא דבור אחר מנין לנו להצריכנו שידבר בד"ת כשבא להפטר ממנו והלא הנביאים שחתמו בדברי נחמות היה לפי שכבר היו עוסקים עמם בדברי נבואתם אבל אם לא עסוקים בדברי נבואות מנין שהיו אומרי' דברי הנחמות ולכך בא רב מרי ואמר אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך ד"ת ודוק דלא קאמר רב מרי אל יפטר אדם מתוך דברי שיחה כמו שאמרו בברייתא לפי שרב מרי בא להזהיר לאדם שהוא נפטר מחבירו ולא היו מדברים בשום דבר שצריך לפתוח עמו בד"ת ויפטר מתוך ד"ת ולזה נתן טעם שמתוך כך זכרהו והכוונה שלהיות הדרכים בחזקת סכנה והיוצא לדרך צריך לתפלת עצמו וזכות אחרים וכשנפטר ממנו מתוך ד"ת כשאותו אדם הוא זוכר אותו דבר של תורה ששמע ממנו והרי כאלו אותו אדם מהלך עמו וכאלו הוא מדבר אתו ד"ת וזה ק"ו מהמתים שאומרים דבר הלכה מפיהם ששפתותיהם דובבים בקבר ונמצא כי מתוך ד"ת שזכר בנסיעתו זוכרהו אותו אדם הנשאר כאן ויהיה זכרונו לרצון להולך בדרך ולטובה מתוך ד"ת שאמר מפיו. עוד י"ל אלא מתוך דבר הלכה של חדוש שמתוך כך זוכרהו כלומר שיהיה דבר של תוכיות וחידוש שמתוך אותו חדוש זכרהו שאם אינו דבר של חדוש אע"פ שיהיה דבר של הלכה לא יזכרהו כי הא דרב כהנא אלויה וכו' ואמר לו דבר של חדוש ונמצא בידו זכות מה שאמר הוא וזכות מה שנזכר חבירו בשנתו כי הא דרב שימי דאמר אדכרתן הא דרבי יוסי בר חנינא הרי שגרם בדבריו להזכירו השמועה ששמע מרבי יוסי בר חנינא:

מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא אייתי כסא דמוקרא בת ת' זוזי פב

זוזי ותבר קמיהו ואעציבו. רב אשי עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא אייתי כסא דזגיתא חיוורתא ותבר קמיהו ואעציבו אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר. אמר להו ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן אמר ליה אנן מה נעני בתרך אמר להו (אי תורה ואי מצוה דבטלן מינן. איכא דאמרי הכי קאמר להו) הי תורה והי מצוה דמגנו עלן א"ר יוחנן משום רשב"י אסור לאדם שימלא
שחוק פיו בעה"ז שנאמר °אז ימלא שחוק פינו ולשוננו תהלים קכו
רנה אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. אמרו עליו על ר"ל שמימיו לא מלא שחוק פיו מכי שמעה מר' יוחנן רביה:

כסא דמוקרא. כוס של זכוכית לבנה: **לישרי לן מר.** שיר: **הי תורה והי מצוה דמגנו עלן.** איזה תורה עסקנו ואיזו מצות שאנו מקיימים שיגינו עלינו מדינה של גיהנם:

מהרש"א כסא דמוקרא וכו'. פירשו בו הרמז שהוא כלי חשוב מאוד ועיקר יצירתו ועשייתו מעפר ושבירתו זהו מיתתו כן האדם כולו מעפר ועומד למיתה תמיד לשוב להיות עפר וק"ל: **ווי לן דמיתנן ווי לן** וכו'. לפי שמשני צדדים יש לאדם לזכור מיתתו תמיד הא' כמ"ש בפ"ק לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר אם נצחו מוטב וכו' ואם לאו יזכור לו יום המיתה והב' ע"פ מ"ש שוב יום אחד לפני מיתתך שיזכור תמיד בכל יום שלמחר ימות ואז יהיו כל ימיו בתשובה ולכך כפלו כאן לזכור ווי לן דמיתנן הא' לבטל מחשבות היצה"ר והב' לשוב היום על העתיד פן ימות למחר וא"ל אנן כו' א"ל הי תורה כו' לגבי יצה"ר אמר הי תורה כו' לנצחו בה כדאמר נמי התם אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה ואם לאו יזכור לו יום המיתה ולגבי תשובה בכל יום אמר הי תורה והי מצות דמגני עלן ממיתת יום מחר כדכתיב בה כי היא חייך ואורך ימיך: **אז ימלא שחוק פינו** גו'. בפסוק דלעיל מיניה בשוב ה' את שיבת ציון גו' יותר מפורש לכאורה דעליה קאי אז ימלא שחוק גו' ואפשר דקיפיה דההוא קרא כתיב היינו כחולמים דהיינו כשעלו מבבל שהיה הגלות ע' שנה כמ"ש במסכת תענית פ"ג ולא היה אז גאולה שלימה שעדיין היינו תחת יד מלך פרס ואח"כ תחת יד מלכות עובדי כוכבים ואח"ב תחת מלכות רומי ולהכי מייתי מסיפיה מהאי קרא אז יאמרו בגוים הגדיל גו' דאיירי בגאולה העתידה שתהיה שלימה שיאמרו הגדיל ה' לעשות גו' יותר מבגאולות הראשונות כמ"ש אל תזכרו ראשונות גו' הנני עושה חדשה גו' כמפורש פ"ק:

הרי"ף אסור לאדם שימלא שחוק פיו וכו'. וקשה לרבינו מ"ש אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' דהא משמע מרישיה דקרא בשוב ה' את שיבת ציון אז ימלא שחוק. ונראה עם מה שאמרו בספר הזהר פרשת אחרי מות דבמילי דעלמא אסור למלאות פיו שחוק אבל בד"א שעובד את ה' בשמחה כתיב וכפי זה י"ל דמרישא הוא משמע אפילו בד"א אסור בעה"ז אבל מסיפיה דקרא דכתיב אז ימלא שחוק פינו בזמן שיאמרו הגדיל ה' לעשות עמנו דמשמע דכיון דאיכא קידוש ה' יש למלאות שחוק ומינה אנו לומדים לעוסקים בתורה שמקדשים שם ה' בתלמוד תורתם ש"ש למלאות פיהם שחוק. ועי"ל והוא הנכון שכתוב זה של בשוב ה' את שיבת ציון מדבר בבית ראשון שנחרב ובשוב ה' בנינו בבית שני היינו כחולמים שעברו ע' שנים דכיים אינים כעובדא דחוני המעגל וכפי זה הותר בבנין שני למלאות שחוק פינו והוא סבר דבעה"ז אסור למלא פיו שחוק ואפי' בבנין שני לפי שהיו משועבדים תחת מלכי עובדי כוכבים ולא הותר למלאות שחוק אלא בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה וידעו כל הגוים כי מלך ה' על גוים ויבחר בעמו ישראל אז ימלא שחוק פינו ומיהו קשה דאימא הכי נמי שנבית שני אז ימלא שחוק פינו ונראה דאי הכי לא היה לו לומר אז כי אם בשוב ה' את שיבת ציון ימלא שחוק פינו אלא ודאי ה"ק זה שאמרתי אז ימלא שחוק הוא אז יאמרו בגוים כשיאמרו הגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה שהוא העולם הבא:

תנו רבנן המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים.
אבא שאול אומר סימן לדבר °תכין לבם תקשיב פג שם
אזנך תניא אמר רבי יהודה כך היה מנהגו של ר' תהלים י
עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות. אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה
°וחנה היא מדברת על לבה מכאן למתפלל צריך ש"א א
שיכוין את לבו. רק שפתיה נעות מכאן למתפלל צריך שיחתוך בשפתיו. וקולה לא ישמע מכאן למתפלל שלא ישמיע קולו בתפלתו. ויחשבה עלי לשכורה מכאן
שהשכור אסור להתפלל. °ויאמר אליה עלי עד מתי שם
תשתכרין [אמר רבי אלעזר] מכאן לרואה *דבר שאינו שם ע"ב
הגון בחבירו שחייב להוכיחו °ותען חנה ותאמר לא שם
אדוני אמר עולא [ואיתימא רבי יוסי בר חנינא] אמרה ליה לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר הזה איכא דאמרי הכי אמרה ליה לא אדון אתה בדבר זה לא איכא שכינה ורוח הקודש גבך שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי. ויין ושכר
לא

עיון יעקב

ותבר קמיהו ואעציבו. ואפשר דזה מוכח הש"ס הרוצה לאבד מעותיו דהיינו שרוצה לעלוב עצמו שלא יהיה כדת טובא יעשה בענין זה שיפסיד ממונו ויעלוב וק"ל: **ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן.** אמר כפל נגד מיתת עולם הזה ונגד מיתה נצחית לעולם הבא והא דמדקדק בתיבת לן היינו משום דאמרינן והנה טוב מאד זה המות אך זה נאמר על שני אלפים תוהו שאז המות היה טוב לפי שעדיין לא ניתן להם התורה והמצות להתעסק בהם אבל לאחר קבלת התורה שניתן לנו לטובתינו להיות חירות ממלאך המות אך מכאן והבא נאמר אכן כאדם תמותון שפיר קאמר ווי לן בדורות הללו דמיתנן כי אי תורה ואי מצות דבטלו מינן או דמגנו עלן: **אסור לאדם שימלא שחוק פיו.** אע"ג דמותר לשמח עצמו בשמחה של מצוה מ"מ גילה ברעדה ואסור להיות בשמחה שלימה עד לעתיד שיהיה גאולה שלימה אז ימלא שחוק פינו בשמחה שלימה ולעולם ילמד אדם מדעת קונו כדאיתא פ"ק דע"א דף ג' ע"ב מיום שחרב בית המקדש אין שחוק לפני הקב"ה: **מכי שמעה מר' יוחנן רבו.** ואלו לא שמעה מר' יוחנן רק מפשטא דקרא אין שום משמעות שיש איסור לשמח בזמן הזה רק דהכי קאמר שאז בזמן הגאולה בודאי ישמחו הכל משא"כ עכשיו בזמן הזה טוב לב משתה תמיד ורשות הוא לעשות כרצונו אבל כיון ששמע מר' יוחנן רבו שיש איסור בדבר ולפשט אז הכי משמע אז יש היתר משא"כ מקודם גם ריש לקיש עשה כן שלא מילא שחוק פיו: **צריך שיכוין את לבו לשמים.** דהיינו שיסיר כל מחשבות הטורדים אותו ויכוין בלבו פירוש המלות וכן הוא בא"ח סי' צ"ח ורמב"ם פ"ד מהלכות תפלה ע"ש: **כך היה מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה.** כי באלו הכי תפלת צבור נשמע ביותר אף שאינם מכוונין לבם כל כך ומה שאין כן ביחיד צריך לכוין את לבו דאז נשמע תפלתו מכלל הן אתה שומע לאו ולהכי מייתי האי דמנהגו של ר' עקיבא בתר האי ברייתא דקתני המתפלל צריך שיכוין את לבו דקאי אתפלת יחיד והא דקאמר סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך דמשמע דקאי ארבים יש לומר דקאי אלבם דעלמא או סימנא בעלמא נקט ולעולם דבתפלת יחיד מיירי: **מכאן שהשכור אסור להתפלל.** כבר האריכו המפרשים לרחוק בסוגיא זו ולענ"ד נראה פשוט כיון דעלי חשבה לשכורה לפי שהרבתה להתפלל מאד מאד ולא עלה על דעתו שהאריכה בתפלתה כל כך כי היא אחר זמן אכילה ושתיה והוא עת שכרות ושכור אסור להתפלל אלא ודאי שריבוי הדברים הוא רק מחמת שכרות שדרך השכורים לדבר דברים של מה בכך וריבוי הדברים משתכרים ומשתגעין האדם יותר וזה שאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין כלומר בריבוי הדברים תשתכר יותר על כן הסירי יינך מעליך כשתשתוה זמן מה ולא להרבות דברים יפיג יינך מאתך. ולכן כדי להוציא כן מלבו עלי אמרה אשה קשת רוח אנכי והדברים שדברתי הוא מתוך מרירות לבי הרביתי להתפלל ומה שקשה לך הלא עת שכרות הוא על זה אמרה ויין ושכר לא שתיתי וגו':

לא שתיתי [אמר רבי אלעזר] מכאן לחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו. אל תתן את אמתך לפני בת בליעל אמר רבי אלעזר מכאן לשכור שמתפלל כאלו עובד עבודת כוכבים כתיב הכא לפני בת בליעל וכתיב התם °יצאו אנשים בני בליעל מה להלן עבודת כוכבים אף כאן עבודת כוכבים. ויען עלי ויאמר לכי לשלום. מכאן להושד בחבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו (בדברים) ולא עוד אלא שצריך לברכו שנאמר ואלהי ישראל יתן את שלתך:

דברים י״ג

תכין. אם הכין לבם אז תקשיב אזנך: שאינו הגון. פירשו בתוספתא דליכא איסורא דאורייתא דאי איכא איסורא [דאורייתא] פשיטא תוכח תוכיח כתיב ע״כ: שצריך להודיעו. שהחשד צריך לנקות עצמו מן החשד ולהודיע את חושדו שאין בו אותו דבר מגונה: לפני בת בליעל. אל תחשבני כבת בליעל. לחשדני בשכרות:

הרשב״א ז״ל כתב בפירוש האגדות וז״ל מן המפורסם שהשכרות מבלבל את הדעת עד שמביא לידי כפירה באמת ובהודאת נפקר. וע״ד השכל כמו שאמרו שאינו מכיר בין ברוך מרדכי לארור המן ויראה דמיונות כוזבים וזו היא עבודת כוכבים באמת ומי שעומד בתפלה והוא שכור שמא מתוך בלבול דעתו יבא למדיעות כוזבים וזו היא עבודת כוכבים:

מהרש״א שנאמר תכין לבם תקשיב וגו׳. פרק מלות חלילה מייתי ליה דליבא למעלה מדכתיב נשא לבבנו אל כפים וי״ל דהכא לא בעית לאתויי אלא דבעי כוונת הלב ועיין בתר״י בזה באורך הכא ובמשנה גבי חסידים הראשונים וכו׳: *יכול יתפלל אדם כל היום וכו׳ ודאי תפלה הקבועה לכל אדם כנגד תמידין תקנום דלא הוו רק ג׳ תפלות כנגדם וכן למ״ד אבות תקנום כדאמרי׳ ר״פ ת״ה אלא דה״ק יכול שרשות הוא לאדם להתפלל כל היום ופירש תר״י בלא חידוש ומייתי מדכיאל דהוה מפיש ברחמי טובא על הגלות וא״ה לא היה מתפלל רק תלתא זימנין ביומא וק״ל: *יכול יתפלל לכל רוח שירצה ת״ל וכו׳. יש לדקדק דהא אמרינן ס״פ ת״ה היה עומד בח״ל יכוין את לבו כנגד א״י כולי והעומד בא״י יכוין לבו נגד ירושלים כו׳ וכיון דדניאל היה עומד בבבל שהוא ח״ל הל״ל נקבל א״י ויש לי״שב דבבל היה קרוב לא״י והיה יכול לכוין בה נגד ירושלים כמו העומד בא״י גופה וק״ל: *יכול משבא לגולה כו׳. לפי פשוטו מקדמת דנא קודם הגזירה כל די יבעי מן אלהא ואינש עד וגו׳ יתרמא לגוב אריותא אלא דלא אצטריך ליה לקרא למימר הכי דודאי קודם הגזירה היה מתפלל דעיקר הגזירה היה בשביל שראו בו שהיה מתפלל למלות. בו עלילה בזה ועי״כ דרשו מקדמת דנא קודם שגלה גם שב״ה היה קיים והקריבו בו קרבנות היה הוא מתפלל תפלות אלו וק״ל: יכול יהא כוללן בב״א כו׳. אהא דתקנו ג׳ תפלות למר כנגד קרבנות ולמר כנגד אבות כמי מוכח אלו ג׳ זמנים אלא דבהאי קרא ערב ובקר וצהרים גו׳ מפורש ספי: *יכול ישאל אדם צרכיו ואח״כ יתפלל כו׳. בפ״ק דע״ז איכא תנאי דפליגי בהכי ולמ״ד כמי דיתפלל ואח״כ ישאל צרכיו מייתי ליה מקרא אחרינא דכתיב אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד והכא דמייתי ליה מקרא לשמוע אל הרנה גומר ז׳ תפלה ואל התפלה א בקשה ר״ל דודאי מלת תפלה בלשון הכתוב ובלישנא דתלמודא על הרוב הוא מורה אלשון שבח ותחנה בכ״מ מורי, אלשון בקשה ורישא דהאי קרא ופנית אל תפלת עבדך ואל תחנתו לשמוע גו׳ דהיינו תפלה שהוא שבח ואחר כך תחנה שהוא שאלת צרכיו ואמר שאל תנעה

בשיפא דקרא לשמוע אל הרנה ואח״כ אל התפלה דע״כ אלו אל הרנה הוא אל התפלה דרישא דקרא ואל התפלה דנקט הכא ע״כ הוא פירוש דקרא ואל תחנתו שהוא בקשה ותו לא מידי והו״ק: מדגי קראי דחנה כו׳. הא ודאי דכמה דברים דחשיב הכא כגון שצריך שיכוין את לבו ואסור להשמיע קולו שמעינן להו כמי ממקומות אחרים כדלעיל אלא דקאמר דמהני קראי דחנה כמי איכא למשמע להו: מכאן שאסור להתפלל כו׳. ראה בתפלתה שהיו שפתיה נעות ומה שחשבה לשכורה פרש״י שם שלא היו רגילין להתפלל בלחש עכ״ל ואין נראה כן מתוך הסוגיא דקאמר מכאן שאסור להגביה קולו וכי היו רגילים לעשות שלא כדין ולמה חשבה לשכורה כיון שכדין עשתה אלא די״ל שחשבה לשכורה משום דהרבתה להתפלל וכמ״ש לה עד מתי תשתכרין גו׳ וכ״ה במדרש ע״י שהרבת׳ בתפלה קלרה ימיו של שמואל שנאמר וישב שם עד עולם כולי וע״ז השיבה קשה רוח אנכי ובעי אפוסי ברחמים כדאמרי׳ בר״פ דאם מרירא לבא טובא וק״ל: **לא אדון אתה בדבר הזה איכא דאמרי.** כל זה בילקוט איתו וכן נראה מפרש״י בספר שמואל דלשון אחד הוא ודרשו כן משום דמלת לא כמיותר וק״ל: **מכאן לשכור כו׳ כאלו עובד עבודת כוכבים כו׳.** וכמ״ש פ׳ בן סורר אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין מה לך למלכים ששותין יין ומשתכרין ואומרים מה לנו אל:

הרי״ף צריך שיכוין את לבו לשמים וכו׳. י״ל מה קשר יש במנהגו של רבי עקיבא וכו׳ למה שאמר קודם לזה. וי״ל שמתחלה דרשו המתפלל צריך שיכוין לבו לשמים ולא איכפת לן באריכות התפלה או בקיצורה כי אחד המאריך והמרבה בתפלה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים וסימן לדבר זה תכין לבם תקשיב אזנך שתחלת הכתוב הוא אומר תאות ענוים שמעת ה׳ תכין לבם וה״ק אם ראית ענוים המקצרים בתפלה כגון רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הציבור לא היה מאריך בתפלתו מפני שלא להטריח הצבור והוא היה עניו הקב״ה שומע כאלו התפלל כל צרכיו באורך ותאות אותם ענוים המתפללים בקצרה ולא האריכו לבקש כל צרכיהם תאותם שומע ה׳ כיון שיש להם כוונת הלב תכין לבם תקשיב אזנך כאלו התפללו בפרטות לכל צרכיהם ולכך סמך מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור לרוב ענותנותו היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור והקב״ה שומע מפני כונת לבו וכשהיה עומד בינו לבין עצמו כיון שלא היה שם טורח צבור לא היה שם מדת ענוה לקצר והיה מאריך: כמה הלכתא גברוותא וכו׳. קשה כיון דמהני קראי למדנו כמה הלכתא גברוותא א״כ מה הוא הדבר שאינו הגון שראה בה עלי עד שחשבה לשכורה ואין לומר שהשכרות היה דבר שאינו הגון שהלא לפי האמת לא שתתה יין ושכר ואיך למדנו מכאן לרואה דבר שאינו הגון. ואם בא ללמוד מכאן הול״ל לחושד לחברו בדבר שאינו הגון צריך להוכיחו ועוד כנאר תשובת חנה שאמרה לו לא אדון כו׳ שחשדתני כו׳ שהרי אם ראה בה דבר שאינו הגון לא שייך כאן חשדא וני״ל שלהיות שחנה הטיחה דברים כלפי מעלה כדכתיב ותתפלל על ה׳ וביאור הדברים הוא שאמרה ה׳ צבאות ולא היה אדם שקראו להקב״ה ה׳ צבאות עד שבאת חנה ואמרה מכל צבאי צבאות אשר בראת בעולמך קשה ליתן לי בן וזהו הדבר שאינו הגון וכן דרשו וחנה מדברת על לבה על עסקי לבה אמרה לפניו רבש״ע כל מה שבראת באשה וכו׳ וכל זה הוא דבר שאינו הגון שכמה עקרות יש בעולם ולא הסימו דברים לומר כך שדים הללו למה נבראו. ועלי שומר את פיה שאע״פ ששפתים נעות וקולה לא ישמע בפרהסיא מ״מ כוונת לבו של עלי שהיה שומר את פיה ידע מה שהטיחה דברים ודברה שפה יתר כנגדו ית׳ ולכן חשבה עלי לשכורה כלומר שהוא היה יודעה ומכירה שאשת חיל ויראת ה׳ היא ואין לחנה אלא שהיא שכורה ומתוך שכרות שגגה בלשונה ולזה אמר לה עד מתי תשתכרין לדבר שלא כהוגן לפניו ית׳ והיא אמרה לו לא אדוני אשה בדבר הזה שחשדתני שמתוך שכרות יצאתי מהתפילה להטיח דברים כלפי מעלה כי אשה קשת רוח אנכי מתקשה בדברי משנת רה״ק שיש בי וזהו׳ לא ר״ה שורה עליך שאני איני עקרה כי אם ראויה לילד כדכתיב וה׳ סגר רחמה דמשמע שהיה

פתוח

עין יעקב

מכאן שחושד לחבירו בדבר שאין בו שצריך לפייסו בדברים. לכאורה קשה דלמא דוקא היכי שחושדו חשד חמור כדאמרינן בסמוך שכור המתפלל כאלו עע״ז אבל חשד קל מנ״ל. אך לפמ״ש לעיל דבאמת עלי לא חשדה שהתפללה מתוך שכרות אלא שהתרעם עליה על הרבות דברים בלבד לק״מ:

פתוח ושנדו ה' מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים וע"ז אני מרבה להתפלל לפניו ובזה ידוקדק מ"ש בראת דדים להניק וכו' והרי כל הנשים העקרות יאמרו כן אמנם להיות שהרה עליה רה"ק שעתידה לילד בן כי חנה היא מהנביאות שעמדו להם לישראל לכך אמרה כיון שאני עתידה לילד איני רוצה שיהיה לעת זקנתי שאע"פ שאלד לא יהיה לי חלב להניק הבן ואבקש מינקת להניקהו לי כי א"כ דדים שבראת בי להניק למה נבראו כיון שאני עתידה לילד ואיני עקרה ולכך שאלה ואמרה מכל צבאי צבאות שבראת קשה בעיניך למהר נתינת הבן שלי וזהו משל העני העומד על הפתח ולא השגיחו בו שכוונתם לתת גמר סעודה אל המזומנים ואח"כ יפרסו לחם אל העני והוא שאל מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פת ביניהם שמלת ביניהם היא בדקדוק שהיה רוצה לאכול עכשיו ביניהם ולא יאחרוהו עד לאחר זמן הסעודה וכן היתה רוצה חנה שהשי"ת יחיש מפלט לה לתת לה הבן ההוא בכלל כל הצבאות שהי' יולד משרתים בכל יום וגם היום תפקד חנה זהו הנ"ל: מכאן למתפלל שצריך שיכוין את לבו. וקשה דהא דרשי' מהכא מדברת על עסקי לבה ואפשר דהא והא איתא למדרש שאם היא לענין המנה הו"ל וחנה היא מדברת בלבה או אל לבה מאי על לבה אלא לדרוש על עסקי לבה ואם לא בא הכתוב לומר אלא אותה דרשה הו"ל ותדבר חנה על לבה כי פעם אחד בלבד דבר כדברים האלה מדכתיב וחנה היא מדברת על לבה משמע שבא לומר על הכונה שבכל פעם שהיא מדברת בתפלה היא בכוונת הלב:

[ותדר נדר ותאמר ה' צבאות]:

פד ס"ס **אמר** ר"א מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאת חנה וקראתו צבאות אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך ליתן לי בן אחד (מהם) משל למלך ב"ו שעשה סעודה גדולה וזמן כל בני עירו בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו. אמר אדוני המלך מכל סעודה גדולה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פת
ש"א א אחד ביניהם. °אם ראה תראה. א"ר אלעזר אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע אם ראה מוטב. ואם לאו תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ויקנא בי וישקני מי סוטה ואין אתה עושה תורתך פלסתר
במדבר ה שנאמר °ונקתה ונזרעה זרע. הניחא למ"ד אם היתה עקרה נפקדת שפיר אלא למ"ד [אם היתה] יולדת בצער יולדת בנחת נקבות יולדת זכרים קצרים יולדת ארוכים שחורים יולדת לבנים מאי אם ראה תראה. דברה תורה כלשון בני אדם. בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתת לאמתך. א"ר א [א"ר יוסי בר חנינא] שלש אמתות הללו למה אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע שלש בדקי מיתה בראת באשה ואמרי לה ג' דבקי מיתה בראת באשה אלו הן נדה חלה והדלקת הנר כלום עברתי על א' מהן. ונתת לאמתך זרע אנשים. מאי זרע אנשי' אמר רב גברא בגוברין. ושמואל אמר זרע שימשח שני אנשים. ומאן נינהו שאול ודוד. ורבי יוחנן אמר זרע ששקול כשני אנשים ומאן נינהו משה ואהרן שנאמר
(תלים צט) °משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ורבנן אמרי זרע שמובלע בין אנשים כי אתא רב דימי אמר
עיי' בתוס' לא ארוך ולא גוץ [ולא קטן ולא אלם] לא צחור ולא
ועוד פ"י בע"א גיחור ולא חכם ולא טפש. אני האשה הנצבת עמכה בזה. אמר ריב"ל מכאן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפלה. אל הנער הזה התפללתי. אמר רבי אלעזר שמואל מורה הלכה בפני רבו היה שנאמר °וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי משום דוישחטו את הפר הביאו הנער אל עלי. אלא אמר להם עלי קראו כהן ליתי ולשחוט חזנהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למשחט אמר להו למה לכו לאהדורי בתר כהן. למשחט שחיטה בזר כשרה. אייתוהו לקמיה דעלי א"ל מנא לך הא א"ל מי כתיב ושחט הכהן (את בן הבקר אלא ושחט את בן הבקר והדר) והקריבו הכהנים כתיב מקבלה ואילך מצות כהונה מכאן לשחיטה שכשרה בזר. א"ל מימר שפיר קא אמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את. וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה. אתיא חנה וקא צווחא קמיה אני האשה הנצבת עמכה בזה ונומר אמר לה שבקי לי דאענישיה ובעינא רחמי ויהיב לך רבה

עין יעקב

כלום עברתי על אחת מהן. וכיון שהאשה נבדקת בהן בשעת לידהן לכן לטובתי נמנע ממני סכנת הלידה אבל באמת לא עברתי עליהן ואין לי לחוש לסכנת הלידה לכן התפללה ליתן לה זרע: **כי אתא רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ.** עיין פירש"י ועוד יש לומר דלעולם מדת בינוני הוא דבר המתקיים כדאיתא ברמב"ם פ"ב מהל' דעה ותה"ש אמרינן בסוטה דף יוד שמשון בכחו שאול בצוארו וכו' ובספר חסד לאברהם חלק עין יעקב נהר י"א כתב שקודם שנברא אדם שואלין אותו אם רצונו להיות ארוך או קצר חלש או גבור וכו' ובאותו ענין שהוא מבקש הוא נברא. ואי תקשי' איך יבחר הגרוע כי הענין הוא מי שהוא ארוך בזה העולם וכן איפך יהיה היפך אחר החיי' והבחירה ניתנה ביד האדם יש שבוחר במוקדם וי"ש במאוחר' ליום המשיח לזה התפללה שיהיה לה בן שיהא עומד בינוני לעולם: **קראו כהן.** היינו כהן מומחה מלוי אבל שמעה שיודע לאמן ידיו ושלא יתעלף כי שאר כהנים היה מלוי להם שהרי הוא ובניו כהנים היו: **אמר להו למה לכו לאהדורי בתר כהן.** אע"ג דהיה אז רק בן ב' שנים וכפרש"י בפסוק מ"מ אין זה תמיהא כיון ששקול כמשה והיה לו פתחון פה בשעה שנולד מיד כדאיתא ברבה פ' וילך ע"ש וכן בשמואל ששקול כמשה: **מימר שפיר קאמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את.** אע"ג שראה שטעה בדין ואם רואה שרבו טועה בדין מותר לומר שטעה כדאיתא בסנהדרין מ"מ כיון שטעה לאמרה מה בכך שיאמירו לצריך כהן ולא ה"ל להורות בפשיטות להיפך אלא הוי ליה לשאול לו כדאמרינן בסנהדרין דף פ"ח ע"א מקרא כתוב בתורה כך הוא ע"ש והא דאמר מימר שפיר קאמר' בזה הארכתי בדרוש בכמה אנפין ולפי פשוטו י"ל ע"ד דאי' בסנהדרין פ' הנחנקין תלמיד שלא הגיע להוראה אינו בכלל זקן ממרא וא"כ ה"ה י"ל דבשביל זה לא הוי נ"כ בכלל מורה הלכה בפני רבו אך כיון דאמר שפיר קאמרת הוי כהגיע להוראה כיון שחכם ביותר והוא בכלל מורה הלכה בפני רבו ע"ש. **אני האשה הנצבת עמכה בזה.** אמר רבי יהושע בן לוי מכאן שאסור לישב תוך ד' אמות של תפלה נ"ל דלכך אמרה חנה כן לפי שראתה שמואל הורה הלכה בפני רבו והיתה יודעת חנה שמלאכת רוצה עלי למחול אבל לא יכול למחול לו למ"ד רב שמחל על כבודו אין כבודו מחול אי אפשר להגלל ולכך באתה חנה ולמחה קמיה להראות שמותר למחול לו על כבודו רק נכין תחלת הפסוקים וענין זה של עלי דכתיב בשמואל א' ועלי יושב על כסא על מזוזת היכל ה' והיא מרת נפש ותתפלל אל ה' ובכה תבכה והיה כי הרבתה להתפלל לפני ה' ועלי שומר את פיה פירש"י שומר לשון המתנה ומלשה שהפסוק וכך תרגומו ועלי אוריך לה עד שפסקות ויחשבה עלי לשכורה ותאמר לא אדוני אשה קשת רוח אנכי וגו' כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה ויען עלי לכי לשלום ואלהי ישראל יתן לך את שאלתך אשר שאלת מעמו עד כאן לכאורה יש לדקדק מפני מה היה עלי שומר ותלשה נתי הפסוק ואמאי נפקא ליה בזה ומה עבירה עשתה חנה בזה שהרבתה להתפלל שחשבה עלי לשכורה ואדרבה המרבה להתפלל הרי זה משובח ולמה הקפיד עליה עלי וגם מה היה צורך לעלי לברך אותה שישמע תפלתה. מהיכי תיתי לא ישמע תפלתה. אלא ודאי מהאמר ריב"ל שאסור לישב תוך ד' אמות של תפלה והכי נמי קי"ל שאסור לעבור נגד המתפללים מה"ט. ומה"ט נהגו המדקדקים שבקהל עומדים בבה"כ להתפלל י"א להמתין חולה עד גמר התפלה כדי שלא יעברו נגד פניהם וזה היה כוונת עלי שהיה שומר את פיה עד שתגמור תפלתה שלא יעבור נגדה בשעת תפלה על כן היה מדרך ארך שתהא חנה מקצרת בתפלתה כדי שלא ימתין עליה עלי זמן ארוך כל כך לחוש על כבוד הזקן והרב והיא לא עשתה כן והרבתה להתפלל מאד לכך ויחשבה עלי לשכורה כיון שלא חששה על כבודו וכאשר אמרה חנה שהיא מרת נפש מחל לה עלי על כבודו ואיתא בלשכת פענח דלכך אמר משה אל מחלוקת קרח ועדתו אל תפן אל מנחתם דקי"ל כ"ד דברים מעכבין את התשובה ותפלה וא' מהם הוא המזלזל בכבוד ת"ח והוא מנודה לשמים לכך כששמע עלי שהיא מרת נפש מחל לה על כבודו ואמר אלהים יתן את שאלתך אע"פ שזלזלת בכבוד ת"ח אני מוחל לך ותקובל תפלתך. וא"כ מוכח מזה שעלי סובר רב שמחל על כבודו מחול להכי לוותה קמיה ואמרה אני האשה הנצבת עמכה בזה שאסור לך לעבור תוך ד' אמות של תפלה ואע"פ הארכתי בתפלתי וזלזלתי בכבודך ואף הנער הזה התפללתי מוכח שרב המוחל על כבודו כבודו מחול וראיה לזה שנשמע תפלתי אף שמן הראוי הי' שלא נשמע א"כ גם לבבי תמחול וראיה וקי"ל:

רבה מיניה אמרה ליה (לא) אל הנער הזה התפללתי. וחנה היא מדברת על לבה אר"א משום רבי יוסי בן זמרא על עסקי לבה. אמרה לפניו רבש"ע כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה. עינים לראות ואזנים לשמוע חוטם להריח פה לדבר ידים לעשות בהם מלאכה רגלים להלך בהם. דדים להניק בהם. דדים הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהם. תן לי בן ואניק בהן:

ואסתתר. אתיחד עם אחרים ויחשדני בעלי: **פלסתר.** שקר: **ג' אמתות.** דרש להו לשון מיתה: **בדקי מיתה.** שהאשה נבדקת בהם בשעת סכנה שאם ימצא בה אחד מהן תמות: **נדה וחלה והדלקת נר.** של שבת על ג' עבירות הללו נשים מתות וטעמא יליף במסכת שבת: **שמובלע בין אנשים.** רב דימי מפרש לה לא ארוך ולא גוץ וכו': **אלם.** פירוש עב: **צהור.** חם בלע"ז: **גיהור.** שהוא לבן יותר מדאי: **ולא חכם.** יותר מדאי שלא יהיה שונה בעיני הבריות ומתוך שמדברים בו ישלוט בו עין הרע. (ואולי יאמר שאפשר שלרוב חכמתו יבעט באמונה כאלישע אחר). **הנצבת עמכה.** משמע אף הוא עמה בעמידה: **אל הנער הזה.** ע"ז ולא על אחר מכאן שחטא עלי ורצה להענישו ולהתפלל שיתן לה בן אחר: **והקריבו הכהנים.** אמרי' בפ"ק דחגיגה והקריבו זו קבלת הדם. ע"כ:

מהרש"א שקראו להקב"ה צבאות כו'. מקודם זה מצינו שקראו הכתוב כן דכתיב ועלה האיש גומר לזבוח לה' צבאות בשילה גו' אלא דאדם שקראו כן לא מצינו עד שבאת חנה: **ואסתתר בפני כו'.** סתירה בעדים בעי אחר שקינא לה בעלה אלא דה"ק אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ויקנא לי ואח"כ אסתתר בפני עדים וכיון דמסתתרנא בעדים משקו ליכו' וכן יש לפרש הא דלקמן דקאמר ר"ע א"כ ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו כו' היינו אחר שיקנאו להן וק"ל: **ויסתתרו כו'.** בסוטה פ' ארוסה הקשו התוספות דלימא לכפשיה יסתתרו כל יולדות בצער וילדו בריוח כו' ע"ש ויש ליישב דמשום דיולדת בצער לא תעשה את עצמה כחשודה ע"י סתירה לקנא לה בעלה אבל בעקרה משום בנים שיהיו לה תעשה כל מה שתוכל לעשות גם שתדע שיקנא לה בעלה וק"ל: **שלש אמתות כו'.** פרש"י דרש להו מלשון מיתה עכ"ל ונראה דיש לקיים כפשטיה בלשון אמה שע"כ נאמר ג"פ אמה שבג' דברים ומצות המיוחדים לאשה הנכי אמתך קיימתים ולא עברתי עליהם להיות נענשה עליהם וג' בדקי מיתה כו' ודבקי מיתה דנקט ע"פ הגמרא דפרק ב"מ דפליגי בית תנאי ושם יפורש: **מאי זרע אנשים כו'.** אם לאפוקי נקבות קאמרה הל"ל זרע זכרים ועוד מאי אנשים בלשון רבים אם על שני בנים בקשה הרי לא נתמלאה שאלתה ועלי בשרה יתן את שאלתך גו' מיהו איכא מ"ד במדרש שהיה לה ז' בנים והו"ק: **ששקול כב' אנשים כו'.** ואהרן בכהניו גומר. לפי פשט המקרא דבכהניו לשון יחיד לא קאי רק אאהרן שהיה כהן וקאמר קרא דמשה וכן אהרן בכהניו וכן שמואל בקוראי שמו כשהיו הם קוראים אל ה' והוא יענם ור"ל ששקול שמואל כמשה ואהרן כאחד מהם בהך מילתא דהיו קוראים אל ה' גו' אבל במדרש ילקוט מפורש דבכהניו קאי נמי אמשה שהיה כהן בז' ימי המילואים ור"ל כהניו של כ"א מהם ולפי זה נראה דקוראים אל ה' קאי אישראל שהיו בימי שמואל כמפורש בקרא שאמר שמואל ואתפלל בעדכם גו' ויקבצו גו' וישפכו לפני ה' ויצומו גו' כת"י ושפיכו לבהון בתיובתא גו' והוא פירוש הכתוב שהיה שמואל בקוראי שמו להתפלל עליהם וגם הם קוראים אל ה' והוא יענם לישראל ויהיה שמואל שקול כמשה ואהרן דכמו שהם נענו ע"י כהונתם כן הוא נענה ע"י תפלתו ודו"ק: **שימשה ב' אנשים.** לפי זה יהיו דבריה אלו כמתנבאה לעתיד דחנה אחת מז' נביאות היתה כדאמרינן פ"ק דמגילה וק"ל: **מידו מורה הלכה כו'.** אע"ג דקטן מב' שנים היה אז שמואל כמ"ש וישב שם עד עולם דהיינו עולם של לוים כ' שנים וכל שנותיו לא היו רק נ"ב שנים היינו בדיני אדם אבל בדיני שמים היה רוצה לעונשו דכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה בדיני שמים כדמוכח במס' עירובין והא דקראו הכתוב נמי נער ע"ש מעשיו שהיו כנער ולא כקטן כמ"ש כה"ג גבי משה והנה נער בוכה וגומר: **א"ל אל הנער הזה גו'.** ר"ל דזה חביב לי שנולד לי ע"י תפלתי משיולד לי אחר על ידי תפלתך וק"ל: **על עסקי לבה כו'.** משום דהאי ליכא על לב מצינו במדבר לנוכח כמו וידבר על לבם גומר דברו על לב ירושלים גומר אבל במדבר ללב עצמו לא מצינו לשון על אלא בלבו או אל לבו ולכך דרשו הכא במדברת לעצמה על עסקי לבה כו': **לא בראת דבר אחד לבטלה עינים כו'.** חשיב הכי איברים שהם כלים שמשתמשים לה' חושים:

הרי"ף שלשה בדקי מיתה כו'. וקשה דהני בדקי מיתה אלא הם לנשים המתות בשעת לידתן ואיך מתיחסת שאלה זו לפקידה שיפקדנה ה' בבנים. ונראה שכך אמרה חנה. אם ראה שתתן לי בנים אחלי יכונו לפניך שתראה בעני אמתך שהם ג' בדקי מיתה המיוחדות ליולדת על הנדה וחלה והדלקת הנר אנא ה' זכרני והצילני בשעת הלידה ויהיה הריון זה לי לטובה ולחיים: מכאן שאסור לישב בתוך ד' אמות וכו'. פירשו התוס' דיליף לה מדכתיב עמכה בה"א משמע דבתוך האמה החמישית היה יושב אצלה. וקשה כיון דכתיב נצבת ולא כתיב יושבת א"כ במשמע שהיתה עומדת אצלו דהיינו שניהם עומדים ולא קפדינן אלא שלא לישב בתוך ד"א. אבל לעמוד בתוך ד"א שרי. וי"ל דכיון דעלי היה יושב על הכסא והיא נצבת ועומדת בתפלה לכך אמרה חנה אנכי הנצבת עמכה באמה הה' לפי שבתוך ד' אמותיה לא היה יושב עלי. אבל עדיין קשה כיון שעלי היה יושב בתחלה קודם שהתפללה חנה א"כ אין כאן אסור לישב בתוך ד' אמותיה דהא לא אמרינן אלא לישב לאחר שעמד להתפלל אבל אם ישב בתחלה ואח"כ בא זה ועמד להתפלל בתוך ד' אמותיו לית לן בה ושמא איהי המגיעה על עצמה במדת חסידות להתרחק חוץ לד' אמות מהיושב ומכאן אתה למד ודן לכל אדם שכבר עמד להתפלל שאסור לישב אח"כ אדם אחר בתוך ארבע אמותיו:

אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא כל היושב פה סס
בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה ואעפ"כ חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת מאי תקנתיה

עין יעקב

א"ל אל הנער הזה התפללתי. כדאיתא במדרש בשם אגדות שמואל בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומכרזת בכל העולם כולו ואומר עתיד צדיק אחד לעמוד ושמו שמואל וכל אשה שהיתה יולדת בן היתה מוליכה שמו שמואל וכיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים אין זה שמואל וכיון שנולד זה ורואין את מעשיו אומרין כמדומין אנו שזה הוא עכ"ל להכי אמרה אל הנער התפללתי שזה דייקא שזה הוא שיצא עליו הקול ואשר יאמר עליו כי הוא זה: **תן לי בן ואניק בהם.** לכאורה משמע דרצתה להוכיח בזה שתוליד בן וזה אינו דא"כ כל העקרות יאמרו כן ועוד מי יכריח ליתן לה בן דלמא בת אלא נ"ל דחנה אמרה כן דרך תפלה לפי שאמרו נשים יקרות שבעלה עשיר וחשוב כמו אלקנה קי"ל עולות עמו ואינה יורדת עמו ובעלה שוכר לה מינקת ואינה מניקה בעצמה אף שיש לה דדים להניק בהם מפני חשיבתה ותאוותה אך היא אמרה כיון שנדרה לתת את בנה לה' כל ימי חייו שאם תהיה לה בן תניקהו אותו בעצמה לעשות עם דדיה רצון הקב"ה כדי שיעבוד אח"כ להקב"ה: **אעפ"כ חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת.** אע"פ שעשה כמצות חכמים להתענות על החלום וכמ"ש תוס' וכן הסכמת כל הפוסקים כדאיתא בפ"ק דשבת מ"מ יש לומר דמסתמא כיון שהקב"ה אנה לידו שבא לו הסיבה בחלום מן השמים לבטל עונג שבת מסתמא לא היה דרכו ליזהר מאד בכבוד עונג שבת וכדאמרינן בסוטה דוכתא דבר שנלעטר בו יכשל בו בתוניה. וכדאמרינן כל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני א"כ זה נ"כ בודאי ביטל פעם אחת ולא היה נזהר בכבוד עונג שבת לכך אירע לו מקרה זו מן השמים שהוצרך להתענות בו ולבטלה לגמרי לכך צריך למיתב תעניתא לתעניתא ועי"ז ישים אל לבו מכאן ולהבא שיהא נזהר מאד מאד בכבוד עונג שבת:

תקנתיה אמר רב נחמן בר יצחק ליתיב תעניתא
להעניתא:

של שבעים שנה. כלומר אפילו נגזר עליו הכעוריו לפי שתענית
קשה בשנה לפי שהכל מתענגים בו והוא מתענה: **תעניתא
לתעניתא.** יתענה למחר:

פו שם **אמר** ר"א חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר
ש"א א °ותתפלל על ה' מלמד שהטיחה דברים כלפי
מעלה ואמר ר"א אליהו הטיח דברים כלפי מעלה
מ"א יח שנאמר °ואתה הסיבות את לבם אחורנית. א"ר
ישמעאל בר רב יצחק מנין שחזר הקב"ה והודה לו
דף לב מיכה ד לאליהו *דכתיב °ואשר הרעותי. וא"ר חמא ברבי
חנינא אלמלא שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהם.
ירמי' יח חד דכתיב ואשר הרעותי וחד דכתיב °הנה כחומר
ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל. וחד דכתיב
יחזקאל לו °והסירותי את לבן האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר
שם רב פפא אמר מהכא °ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי
את אשר בחקי תלכו. וא"ר אלעזר משה הטיח
במדבר יא דברים כלפי מעלה שנאמר °ויתפלל משה אל ה'
אל תקרי אל ה' אלא על ה' שכן דבי רבי אליעזר
בן יעקב קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין. דבי
דברים א רבי ינאי אמרי מהכא °ודי זהב מאי ודי זהב אמרי
עקידה שע"ג דבי רבי ינאי כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע
בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו
די הוא גרם שעשו את העגל. אמרי דבי רבי ינאי
אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה
של בשר אמר רבי אושעיא משל לאדם שהיתה לו
פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה
מבעטת בו ואמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת
בי אלא כרשינין שהאכלתיך. אמר רבי חייא בר
אבא א"ר יוחנן משל לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו
וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צוארו והושיבו
על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא.
אמר רב אחא בריה דר"ה אמר רב ששת היינו דאמרי
הושע יג אינשי מלי כריסיה זני בישי שנאמר °כמרעיתם וישבעו
שבעו וירם לבם על כן שכחוני רב נחמן בר יצחק אמר
דברים ח מהכא. °ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ורבנן אמרי
שם לג מהכא °וישמן ישורון ויבעט א"ר שמואל בר נחמני
א"ר יונתן מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה שנאמר
הושע ב °וכסף הרבתי להם וזהב עשו לבעל:

שהזר והודה לאליהו. לדבריו הודה לאחר זמן בנבואת נביאים
אחרים: **ואשר הרעותי.** רישא דקרא אוספה הצולעה והנדחה
אקבלה ואשר הרעותי אני גרמתי להם שבראתי יצה"ר: **אלמלא ג'
מקראות הללו.** המעידים שיש ביד הקב"ה לתקן יצרנו ולהסיר יצה"ר
ממנו: **נתמוטטו.** רגלינו במשפט אבל עכשיו יש [לנו] פתחון פה
שהוא גרם שהוא ברא יצר הרע: **הטיח.** זרק לשון כמטחוי קשת:
אין ארי נוהם (מתוך קופה של תבן). שמח ומכתגע ומזיק:
מלי כריסיה זני בישי. מלוי הכרס היא ממיני החטאים הרעים.
זני מיני למינו מתרגמינן לזנוהי ע"כ:

הרשב"א מה שאמרו ז"ל שחזר הקב"ה והודה לאליהו וכן מה שאמרו
שחזר הקב"ה והודה למשה כתב רבי' האי גאון ז"ל הודאה
והסכמה היא ודקאמר כביכול תפשו משה להקב"ה התקפת רחמים ותביעה
והכין איתפרש כל כיוצא בהם כדרך הזה וכסדר הזה דלא ליקשו קראי
ולא שקול הדעת. ע"כ לשון הגאון ז"ל ויפה פי'. ויש להוסיף על פי'
כדי ליישב הדבר כי מה אמר אליהו הטיח דברים כלפי מעלה ואח"כ אמר
שחזר הקב"ה והודה לדבריהם ואם הודאה זו היא הסכמה כדברי הגאון
ז"ל והיא אמת שאין הודאה זו אלא לרמז וסמך שהסכים שכן האמת כמו
שאמרו הם א"כ מהו אומרם שהטיח דברים אדרבה היה להם לשבח משה
ואליהו שהסכים הקב"ה עמהם והודה להם כמו שאמרו למשה מבלתי יכולת
ה' ע"כ אכ"א אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו עובדי כוכבים
תשש כחו של הקב"ה כנקבה וגו' א"ר יוחנן מנין שחזר הקב"ה והודה לו
למשה שנא' ויאמר ה' סלחתי כדבריך. תנא דבי ר' ישמעאל כדבריך עתידין
עובדי כוכבים לומר כן אשרי תלמיד שרבו מודה לו ולפי זה אני אומר שהם
ז"ל גלו כאן שאפילו הדברים שאמתתם כן אינו מן הראוי שיעלה העבד על
שפתיו לומר אותם לפניו ית' כמתרעם ר"ל שאליהו הטיח דברים ואמר ואתה
הסיבות את לבם אחורנית כאלו השי"ת גרם בתת להם רבוי הטובה וזו היא
הטחת דברים שאמרנו. ע"כ:

מהרש"א שהטיחה כו'. כמ"ש לעיל אם ראה מוטב ואם לאו תראה
כו' א"כ הא דאמרה דדים הללו למה כו' ולשון הטיח
במשמעו' ר"ל מי שאומר דבר גלות כלפי מעלה: **דכתיב ואשר הרעותי**
כו' לפי פשטיה ואשר הרעותי להם בגלות וכפרש"י בספ' מיכה אלא
דא"כ לא ה"ל לתלות הרעה בהקב"ה דמפי עליון לא תצא הרעות גו'
וע"כ דרשו ואשר הרעותי שבראתי להם יצר הרע כפרש"י הכא ובפרק
החליל: **נתמוטטו כו'.** פרש"י נתמוטטו רגליהם במשפט אבל עכשיו
יש לנו פתחון פה כו' ע"ש הוא מבואר דודאי אין זה טענה אמיתי
במשפט שהרי נתנה הבחירה לאדם וכמ"ש בראתי יצה"ר בראתי
תבלין שהיא התורה שאל"כ הותר' הרצועה ואין כאן שכר ועונש
אבל כדי לזכותו נתנה הבחירה לאדם שיגלה היצה"ר ויזכה ליום הדין
אלא דה"ק דיש לנו פתחון פה וטענה קלת במשפט שלא נתמוטטו
לגמרי במשפט על שברא לנו יצה"ר שגורם לנו עונות וחטאים וראוי
להיות זוכין בדין אחר שיענשו על חטאם ולא יתמוטטו לגמרי והיינו
שהודה והסכים בזה לדברי אליהו שלא יתמוטטו לגמרי על ידי טענה
זו ומ"מ קאמר שהטיח דברים כלפי מעלה שהרי טענה זו איכה אמיתית
שיהיו פטורין לגמרי ביום הדין דכיון להם הבחירה היה להם
לכוף

עין יעקב

הנה הטיחה דברים כלפי מעלה. והא דלא מלינו שנענש' על כך יש לומר שהכתוב עלמו מסרן זה והיא מרה נפש והתפלל אל ה' ואין אדם נתפס על לערו וכן הב"ב הקב"ה לתביה דאיוב כי לא ברעם ידבר ודברין לא בהשכל כדאיהא בש"ס דב"ב דף ט"ז ע"א ע"ש וכזה מתורץ דלכאורה קשה למה דן אם חנה לכף זוכה שהטיחה דברים כלפי מעלה ולא אמרינן דקרינן אל ה' דהא קרינן נמי לעיינין אלפין אלא ודאי דרישא דקרא והיא מרת נפש מוכית על זה שדיברה כלפי מעלה בשביל לערה: **מנין שחזר הקב"ה והודה לאליהו.** כלומר מדלא מלינו שנענש אלי' על שהטיח דברים אלא שבאמת הקב"ה הודה לו כדכתיב אשר הרעותי: **משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ויתפלל משה אל ה' אל תקרי וכו'.** עיין במהרש"א שהגיה ול"ל ויתפלל אל ה' דפי' עקב אך קשה לכל הגירסות למה לא התכר כאן מה היא ההטחה דברים גבי משה ומנ"ל גרונו לכף זוכה ונדרוש על ה' כיון שלא התכר בפי' שום הטחת דברים והא דמבלתי יכולת ה' דפי' עקב זה התכר לקונן כדברי ר"א ולא כאן ואין כאן שום הטחת דברים במשה רק הוולדים. יאמרו כן ומוד דא"כ הל"ל כן בפי' שלא לך פי' י"ד ויאמר משה אל ה' וגו' מבלתי יכולת ה'. ויותר הי' כ"ל להגיה ויאמר משה אל ה' למה הרעות לעבדך שהוא ודאי הטחת דברים כנגד הקב"ה וכן הוא לפי גרסת הילקוט ביהושע ומג"מ דסנהדרין דף מ"ד ע"א משה נמי אמר הכי למה הרעות לעבדך ע"ש בתירוצין והקב"ה הסכים עמו שנאמר אספה לי ע' איש ובתוספי הרי"ף משמע ג"כ דאמקרא זו קאי ע"ש: **אמרי דבי ר' ינאי כך אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם עד שאמרו די גרם להם.** נראה דהאי דבי רבי ינאי אזיל לשיטתו דאמר בפ"ק דמכילתין דף ט' דבר נא אין נא אלא לשון בקשה וכו' וישאילום בע"כ דישראל לפיכך אמר שהקב"ה בעלמו הוא הגורם לכל זה כיון שלוה הקב"ה לבקש מהם שישאילו כסף וזהב לכך מרדו בו והיינו דאמרינן יאי עניותא לישראל:

לכוף ילדים ומייתי ג' קראי בג' ענייכים ואסר הרעותי גומר על שבראתי היצה"ר והכה כחומר ביד היוצר גומר שים ביד הקב"ה גם עתה שניתן הבחירה בו להסיר היצה"ר ממנו והסירותי לב האבן גומר שכן יעשה הקב"ה לנו לעתיד להסירו מאתנו בב"י: שנאמר ויתפלל אל ה' גו'. יש לעיין בזה דזה הלשון ויתפלל אל ה' נמצא בכמה כביאים והמקרא מלא הם ומי הכריח לר"א לומר לגבי משה אל תקרי אלא אלא על ושהטיח דברים כו' וגם לא מלינו שום קרא ויתפלל אל ה' גו' גבי משה ואם כגיה ויתפלל משה אל ה' גו' והייכו קרא דפרש' מתאוככים לא ידענו מאי הטחת דברים איכא שם ונראה להגיה ואתפלל אל ה' גו' והייכו קרא דפרשת עקב דשם איכא הטחת דברים דכתיב מבלתי יכולת ה' גו' וכדלקמן בשמעתין ומשום דהאי קרא אל ה' נראה כמיותר דהוה סגי למימר ואתנפל לפני ה' גו' ואתפלל ואומר ה' אלהים גו' וע"כ דרשו אל ה' אל תקרי אל אלא על שא"ל לישראל שהולך בשבילם להטיח דברים כלפי שמיא ודו"ק: מאי ודי זהב כו'. ר"ל דלפי הענין שזה הפסוק אלה הדברים גו' משתעי בתוכחות שדבר עם כל ישראל ברמז לא ה"ל למכתב רק זהב שהוא רמז על העגל שעשו מזהב ומאי ודי זהב שהוא אדרבה התכללותם דמתוך רבוי זהב שנתן להם עשו את העגל וע"כ דרשו שכך אמר משה לפני הקב"ה כו' ואתה גרמת להם ורש"י בחומש הביא דרשה זו אויסב משה אל ה' גומר ויעשו להם אלהי זהב ע"ש: שנאמר כמרעיתם כו'. מייתי כל הכי קראי דומים לג' המשלים שזכר וישבעו וירם לבם גו' וכן פן תאכל ושבעת ורם גומר הוא המשל לארי כוהם מתוך קופה של בשר ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים גו' הוא המשל לבן שהרחיצו סי' והושיבו על פתח זונות כו' וישמן ישורון ויבעט גומר הוא המשל לפרה כו' והיתה מבעט' בו כו': והודה למשה כו'. גם בכאן יש לפרש דודאי אין זו טענה לפוטרם מעונש על מעשה העגל כיון שניתן להם הבחירה וכמ"ש וביום פקדי ופקדתי גו' אבל הודה והסכים עם משה שלא יתמוטטו לגמרי כמ"ש בתחלה ויחר אפי בהם ואכלם גו' ומייתי להודה מדכתיב וכסף הרבתי להם וזהב גו' מלת וזהב קאי גם אהרבתי וכפי' רש"י בספר הושע וצ"ל דהאי קרא לאו בעגל שעשו במדבר איירי אלא בבעל שעבדו ישראל בזמן הושע וקאמר קרא דכסף הרבתי להם והם הוסיפו לעשות זהב לבעל ומייתי תלמודא דכ"ש כשהרבה להם זהב בעגל כדכתיב ודי זהב שהודה והסכים הקב"ה למשה:

הרי"ף אל תקרי אל ה' וכו'. יש לבאר מנ"ל לומר אל תקרי אל ה'. ואפשר לומר דכיון שמקרא זה כתוב במתאוככים דכתיב שם ויצעק העם אל משה וסמיך ליה ויתפלל משה מה לורך עוד לומר אל ה' דפשוט הוא ובשלמא היכא דכתיב ויצעק משה כתוב אל ה' לומר שצעק אל רחמי ה' אבל הכא דכתיב ויתפלל משה מה לורך לומר אל ה'. לזה אמרו אל תקרי ובתפלתו הטיח דברים על ה' שנערה בם אף ה' ואין כדאי חטא זה אל העונש הגדול הזה אבל קשה שהרי כתיב בפ' עקב ואתפלל אל ה' ולא דרשי נמי התם אל תקרי אל ה'. וכ"ל לומר דהקשו חז"ל כאן שאם ויתפלל אל ה' הוא שבקש רחמים עליהם וזהו אל ה' מדת הרחמים איך קרא אח"כ תגר ואמר האנכי הריתי את כל העם הזה שנראה כמתרעם. לז"א אל תקרי אל ה' אלא על ה' שנתרעם והטיח דברים ח"ו על ה' ואמר למה הרעות לעבדך לשום את משא כל העם הזה עלי ונמצא מת שנפרם א"כ למה הרעות וגו' הכל היה מהתרעומות שהטיח דברים על ה' ויש ספרים דגרסי הטיח דברים דכתיב ואתפלל אל ה' אל תקרי אל ה' אלא על ה':

°וידבר ה' אל משה לך רד. [מאי לך רד א"ר פז שם שמות לב
אלעזר] א"ל הקב"ה למשה לך רד מגדולתך
כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל עכשיו
שישראל חטאו למה לך גדולה תשש כחו של משה
ולא היה בו כח לדבר כיון שא"ל °הרף ממני ואשמידם דברים ט
אמר משה דבר זה תלוי בי. מיד נתחזק בתפלה
ובקש רחמים עליהם משל למלך בשר ודם שהכה את
בנו והיה אוהבו יושב לפניו והיה מתירא להצילו.
כיון שאמר אלמלא פלוני אוהבי היושב לפני הרגתיך:
אמר דבר זה תלוי בי מיד עמד והצילו °ועתה הניחה שמות לב
לי (אר"א) א"ר אבהו אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו
מלמד שתפסו משה להקב"ה כביכול כאדם שתופס
לחברו בבגדו וא"ל איני מניחך עד שתמחול ותסלח
לעונותיהן של ישראל °ואעשה אותך לגוי גדול. א"ר שם
אלעזר אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע ומה כסא של עקידה שכ"ג
שלש רגלים אינו יכול לעמוד בפני כעסך כסא של רגל
אחד היאך יכול לעמוד בפני כעסך ולא עוד אלא
שיש לי בושת פנים מאבותי שלא יאמרו ראו מה
פרנס העמיד להם בקש גדולה לעצמו ולא בקש רחמים
עליהם °ויחל משה א"ר אלעזר מלמד שהתפלל משה שם
עד שהוחלה אביי אמר עד שהחלהו להקדוש ברוך
הוא רבא אמר עד שהתיר לו נדרו כתיב הכא ויחל
משה וכתיב התם °לא יחל דברו ואמר מר הוא אינו במדבר ל
מוחל אבל אחרים מוחלין לו ושמואל אמר עד שמסר
עצמו למיתה עליהם שנאמר °ואם אין מחני נא [אמר שמות לב
רבא אמר] רבי יצחק (אמר) עד שהוחל עליהם מדת
רחמים רבנן אמרי חולין הוא לך לעשות כדבר הזה.
תניא ר"א הגדול אומר מלמד שהתפלל משה עד
שאחזתו אחילו. מאי אחילו אמר רבי אלעזר אש של
עצמות מאי אש של עצמות אשתא דגרמי °זכור שם
לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך עי' פ"ש בחומש
מאי בך אמר רבי [אליעזר] אלעזר אמר לפניו רבש"ע
אלמלא בשמים וארץ נשבעת להם הייתי אומר מה
שמים וארץ בטלים אף שבועתך בטלה עכשיו
שבשמך הגדול נשבעת מה שמך הגדול חי וקיים
לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קימת לעולם
ולעולמי

עיון יעקב

אמר הקב"ה למשה לך רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל. כ"ל לומר דלכך זכה משה לכל אותו גדולה לפי שעל ידו נטלו ישראל רכוש גדול כדכתיב בפ' בא ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאד בעיני המצרים הרי שעל ידו נטלו הרכוש ומשה בעצמו לא נטל חלק בביזה כדכתיב חכם לב יקח מצות כדאיתא בסוטה דף ק"א לכן ניתן התורה על ידו לקיים בו מקרא שכתוב אם יתן איש את כל הון ביתו באהבת התורה בת יבוזו לו ועכשיו שישראל חטאו ע"י רכוש גדול א"כ אין זה זכות למשה ולישראל לכך נאמר לו רד מגדולתך לפיכך עשה ספיר שתשש כחו של משה לפי שהיה הוא הגורם במקלת שהרבה להם כסף וזהב לפיכך תשש כחו לדבר כי אין קטיגור נעשה סניגור ולפי המדרש י"ל שלכך קלף הקב"ה על משה לפי שקיבל הערב רב והם היו גרם בניזקין להחטיא את ישראל חה כי שחת עמך זו ערב רב ואני נתתי לך גדולה כדי שתהא מלמד את ישראל ולא לגרום ח"ו שיחטאו לכך תשש כחו: כיון שאמר לו הרף ממני ואשמידם. וברכה פ' כי תשא סוף פ' מ"ב דרש כן על פסוק ועתה הניחה לי וכסוגיא דידן דרש מכאן שתפסו משה להקב"ה ואפשר מדשני קרא דבפ' כי תשא כתיב ועתה הניחה לי ובפרשת עקב כתיב הרף ממני על כן דרשינן תרוייהו ועיין במהרש"א: דבר זה תלוי בי. כלומר דעכשיו הבין משה כוונת הקב"ה דלכך אמר לו תהלה לך רד מגדולתך פי': הוא עלמו בל"ה ג"כ על כן יתפלל משה על ישראל כי המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה אך שמשה לא הבין תחלה כוונת הקב"ה עד שאמר לו הרף ממני ואשמידם: כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד בשעת כעסך. ואפשר דדרש כן מהפסוק למה יחרה וגו' ומכ"ש שיחרה ברגל אחד ומה שכתב ולא עוד כלמד מהפסוק זכור לאברהם ליצחק וליעקב ואין להקשות למה הי' משה מזכירה הא לבניו יהיה זכות של ד' רגלים דהיינו זכות ג' אבות תכות משה אביהם י"ל כיון שיהיה לאבות סרעומת על משה לא ירצו לתנך בזכותם על משה ובניו ולא יהיה להם רק זכות משה לבד: מה שמך הגדול חי וקיים לעולם. ואפשר לומר שזה כוונת הפסוק אני ה' לא שניתי וגו' כלומר שמי קיים לעולם לכך ואתם בני יעקב לא כליתם בעגל וק"ל:

ולעילמי עולמים. וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אשר אמרת מבעי ליה אמר רבי אלעזר ע״כ דברי תלמיד מכאן ואילך דברי הרב רבי שמואל בר נחמני אמר אלו ואלו דברי תלמיד הן והכי קאמר דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל בשמי הלכתי ואמרתי להם לישראל משמך עכשיו מה אומר להם:

הרף ממני וכו׳. הראהו שיש בו כח למחות בידו ע״י תפלה: **הניחה לי.** משמע שהיה אוחז בו: **של ג׳ רגלים.** אברהם יצחק ויעקב: **שהחלהו.** שפליג בו: **נדרו.** דבורו שאמר אכלם: **התיר עצמו למיתה.** ויחל לשון חלל: **עד שהוחיל עליהם מדת רחמים.** כמו יחולו על ראש יואב לשון הויה: שאחזתו אחילו גרסינן: **נשבעת להם בך.** שנאמר בעקידת יצחק ויאמר בי נשבעתי: ע״ב. **עד ככוכבי השמים: מכאן ואילך דברי הרב.** אם לא אעשה כדבריך: **דברים שאמרת לי.** בסנה אמרת אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגו׳ ע״כ: והרשב״א כתב בפי׳ מ״ש שהתיר לו נדרו. שזה נאמר בדרך משל לומר שרוח לנו הכתוב שבזכותו ואהבתו של משה הותר השבט ונסתלק הכעס ונתרצה להם והוא כענין היתר נדרים שאומר שמחמת כעס נדר ועכשיו מתפייס בעבור י׳ אנשים שפייסוהו ואילו היו שם מתחלה לא הייתי נודר וע״ד משל חלה משה פניו ר״ל כעס שכעס על מעשיהם שיתפייס ויוסר הכעס ההוא שכן הורה לברואיו לעשות והסתכל שברה רבא מלומר שהתיר לו נדרו אלא אמר ויחל עד שהתיר נדרו. כלומר הוא יתברך שהתיר את הדבר שאמר להשמידם לולי משה בחירו. ולא הטעה במה שהזכיר אבל אחרים מוחלים לו דמשמע שהש״י צריך לאחרים שיתירו לו כאדם שאינו יכול להתיר את עצמו שאין זה לדמיון מעשה אלא לדמיון לשון בלבד הביאו כי מלשון ויחל לא יובן היתר עד שהביאו ראיה מלא יחל דברו ואף לא יחל אין משמעו לשון התרת חכם רק שלא יחלל מוצא שפתיו וע״כ הוצרכנו להביא ראיה כאן כמו במפרשי התורה קבלוה כן משיכי שלא בא הכתוב לומר אלא שלא יתיר הוא לעצמו אבל אחרים מוחלין. א״כ ע״כ מכאן ראיה שויחל דמיון לשון הוא ומ״מ הכל בדרך דמיון ומשל:

מהרש״א רד מגדולתך כו׳. אין לפרש דילא להם זה הדרש משום דלך רד הוא לשון כפל דהוה סגי למכתב חד מינהון או לך או רד דהא מלינו הא׳ ליסנא גופיה דכתיב לך רד ועלית גומר ומאי הדרוש ביה ונראה דלך רד כאן אין לו למקום לפי פשטיה דמה א״ל הקב״ה לך רד כיון דלא הוזכר בקרא כאן מה יעשה משה בירידתו משא״כ בלך רד ועלית גומר שא״ל הקב״ה למשה שירד ויביא עמו אהרן והכהנים בעלייתו כמפורש בקרא וע״כ דריש הכא דמאמר לך רד היא גופא דמלתא לך רד מגדולתך כו׳ וק״ל: **אמר משה דבר זה תלוי בי כו׳.** לפום ריהטא זה המאמר סותר מימרא דבסמוך שאמרו ועתה הניחה לי גומר מלמד שתפסו משה להקב״ה כו׳ וא״כ ה״נ הכא שנאמר הרף ממני ואשמידם גו׳ עס״ז קאמר שתפסו משה להקב״ה כו׳ ולא שהראהו שיש בידו כח למחול על ידי תפלה כפרש״י דהיינו הרף ממני גומר דמסכה תורה והיינו ועתה הניחה לי גומר דפרשת כי תשא ויותר קשה לפרש״י בחומש בפרש׳ כי תשא שפירש ועתה הניחה לי עדיין לא שמענו שהתפלל והוא אמר ועתה הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו כו׳ ע״ש והיינו כמאמרם הכא אקרא דמסכה תורה הרף ממני ואשמידם אבל אקרא דהניחה לי קאמר הכא מלמד שתפסו כו׳ ואפשר דמשמע ליה דהכי אמוראי דהכא פליגי ומאן דמפרש ליה בקרא דהרף ממני ואשמידם שהודיעו שהדבר תלוי בו ה״נ מפרש לה בקרא דהניחה לי וכונו שפי׳ רש״י בחומש ומאן דמפרש ליה הכא אקרא דהניחה לי מלמד שתפסו כו׳ ה״נ דמפרש ליה אקרא דהרף ממני. ע״ק לדבריו דה״ל לאתמודא למימר ופליגא וע״ק מאן דמפרש ליה שהדבר תלוי בו אקרא דהרף ממני גומר דמסכה תורה אמאי לא מפרש ליה הכי אקרא דפרשת כי תשא ועתה הניחה לי וכפרש״י בחומש ולולי פירושו בחומש נראה דלא פליגי ומשינוי הלשונות דפר׳ כי תשא הניחה לי ודמסכה תורה הרף ממני משמע להו לפרש בב׳ ענינים דמתחלה תשש כחו של משה ולא ידע להתפלל עד שא״ל הרף ממני גומר שהודיעו שהדבר תלוי בו וסוף אחר שהתחיל להתפלל תפסו להקב״ה כביכול בתפלתו ולא הניחו עד שימחול להם ודוק: **ומה כסא של ג׳ רגלים כו׳.** תשובה זו לומדו ממה שאמר זכור לאברהם וליצחק ולישראל גומר וכפרש״י בחומש דרשה זו אקרא דזכור לאברהם גומר וכן יש לפרש שאמרו הכא ולא עוד אלא שיש לי בושת פנים מאבותי כו׳ אההוא קרא דזכור לאברהם גומר הוא שמיך ובש״ר איכא כמה דרשות מזכירת ג׳ אבות ע״ש וכסא של רגל א׳ עאכ״ו לאו דוקא דהא אותן ג׳ רגלים איתנהו כמי בבני משה אלא דה״ק כיון דכסא של ג׳ רגלים יכול לעמוד שפיר ומפני כעסך אין לו קיום והעמדה מה יועיל לו רגל א׳ הנוסף להעמידו מפני כעסך וק״ל: **עד שהחלה בו׳.** רש״י גרס שהחלהו הפליג בו כו׳ ע״ש ולא ידענא משמעו וע״פ ש״ר יש לפרש שעשה עצמו חולין והכי איתא שם ויחל משה גומר שעמד בקלות ראש לפני הקב״ה כו׳ הוי. ויחל משה ושיים כדלעיל שהטיח דברים כלפי שמיא בשביל ישראל ולא היה מתפלל כדרך המתפללים בכובד ראש ועוד יש כמה דרשות בש״ר בזה ע״ש וכלן כדרשו מלשון ויחל דלא כתיב ויתפלל: **עד שהפר לו נדרו כו׳.** מפורש בש״ר כבר כשנעשי זבח לאלקים יחרם כו׳ אמר משה רבש״ע ולא כתת לי הפרה כו׳ הוא אינו מותל כו׳ ע״ש באורך ומכאן כמי מוכח הא דקאמרינן בחגיגה באפי כשבעתי ותוזרכי בי לא כמו שכתבו התוספת בפ׳ הספינה שהוא מיפר בעלמו אלא שתוזרכי בי ויש לי פתח או חרטה להפר על ידי אחרים כדאמרי׳ בהדיא הכא בהקב״ה הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו והכי מפורש בש״ר אמר הקב״ה למשה תוהא אכי על הרעה כו׳ אמר משה מותר לך כו׳ ועיין בחידושינו פ׳ הספינה: **הולין הוא לך כו׳.** וכה״ג דרשו בפ״ק דעבודת כוכבים חלילה לך גומר חולין הוא לך להמית לדיק עם רשע גומר דה״נ הכא כמה לדיקים היו שלא עשו את העגל ושמא לכל העדה בשביל זכות הלדיקים וע״ש בפ״ק דעבודת כוכבים בחידושינו: **אשר אמרת מבעי ליה.** לכאורה כיוא אשר אמרתי דקאי אותדבר אליהם גומר שכן דברת אליהם כבר וכל הארץ אשר אמרתי גומר אלא דלא מלינו שדבר לאבות כבר בהבטחת ארץ בשאי ליסנא אשר אמרתי אתן גומר ולמאי דקאמר מכאן ואילך דברי הרב הייט שעכשיו דבר לישראל כך וכל הארץ הזאת אשר אמרתי כבר לאבות אתן גומר והודה לדברי משה שלא לכלותם ומ״ד אלו ואלו דברי תלמיד כו׳ בדרך ויכוח להקב״ה ותדבר אליהם גומר וגם אני אמרתי להם בשמך בהבטחת הארץ עכשיו מה כו׳ וק״ל:

הרי״ף לך רד אמר הקב״ה למשה כו׳. וקשה כי מי גבר כמשה אדוננו יהיה נבהל על שהורידוהו מגדולתו עד שתשש כחו ולא היה בו כח לדבר. וע״ק שמטעם זה שאמר הקב״ה כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל עכשיו שישראל חטאו גדולה למה לך. אין עוד לומר לו הניחה לי ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול שהרי לא נתנה הגדולה למשה אלא בשביל ישראל ואם אין ישראל למה לו גדולה ונלע״ד שיה שתשש כחו של משה הוא לפי שים פ״פ לומר שאם יתפלל משה יאמרו אינו מתפלל על ישראל אלא בשביל עצמו לפי שאם אין ישראל אין משה עומד בגדולתו שלא נתגדל משה אלא בשביל ישראל והוא היה רוצה להתפלל בשביל ישראל ומתוך דברי הש״י תשש כחו שלא ידינוהו למרע״ה בתפלתו לצד זכות אלא שיתפלל לצורך עצמו וכיון שא״ל הקב״ה אחר כך הרף ממני ראה שהדבר תלוי בו וגם הבין כונת דברי הקב״ה שאמר כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל שהכונה

שהכונה היא נתתי לך תורה כדי שתלמדם תורה ומצות וכיון שחטאו למה לך גדולה על אנשים חוטאים ופושעים כי אני רוצה שתהיה גדול על אנשי חיל יראי אלהים וזהו ואעשה אותך לגוי גדול ממנו שיהיה גדול בתורה ומצות ותהיה גדולתך על עם ה' הכשרים אז אמר משה א"כ הדבר תלוי בי כדי שלא תהיה גדולתי על חוטאים ופושעים ולכך אמר הקב"ה הניחה לי כי מפני כבודי הוא דורש מיד נתחזק בתפלה והצילם:

במדבר יד °מבלתי יכולת ה' מבעי ליה יכול ה' אמר ר"א אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו או"ה תשש כחו כנקבה ואינו יכול להצילן אמר לו הקב"ה בן עמרם והלא ראו כבר נסים שעשיתי להם על הים אמר לפניו רבש"ע עכשיו יאמרו לפני מלך אחד יכול לעמוד לפני שלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד. א"ר יוחנן מנין שחזר הקב"ה והודה לו שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדבריך תנא דבי רבי ישמעאל כדבריך עתידין עובדי כוכבים שיאמרו. אשרי תלמיד שרבו מודה לו. ואולם חי אני אמר רבא אמר רב יצחק מלמד שאמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה החייתני בדבריך:

החייתני. בפני העובדי כוכבים: הרשב"א האריך ה"ל דע שלא עלה על דעת ר' אלעזר לומר שתיבת יכולת נקבה שהרי הוא שם שפל לזכר ולנקבה רק חולק בין פעל לשם. והענין כי משה רבינו עליו השלום היה מאמת לפרעה ועמו שיש סבה העליונה קנת הכל ושליט בכל והוא הבדיל העם הזה לחלקו כאמרו בני בכורי ישראל ופרעה אמר לא ידעתי את ה' שהיו חושבים הוא ועמו שישראל נתונים תחת ממשלת שרים ומזלות כשאר עובדי כוכבים ושיקרום המקרים שיקריב מצד המזל ופעמים ישבו בשפל כפי מזלם שהמזל כענין בשר עובדי כוכבים וסר פרק וכן הודו פרעה ועמו אח"כ כשנגלה יד השם עליהם באמרם ה' הצדיק שעמיו אל ה' וביחוד על הים ואמרו כי ה' נלחם להם ועתה אמר משה לפניו יתברך שאם יכלם חס ושלום יהיה פתח לעובדי כוכבים החולקים האומרים שאין העם הזה תחת ממשלת סבת הסבות יתברך ושמנהיגם אין יכולתו יכולת ה' ואילו אמר מבלתי יכול ה' היה במשמע שהם מודים במציאותו רק מכחישים יכלתו וזה אי אפשר שעם ההודאה בשהוא ה' לא תבא כפירה ביכלתו שאם הם שיודו בהוא סבת הסבות ג"כ הוא מן ההכרח להודות שאין שום מניעה לו יתברך אבל באמרו מבלתי יכולת ה' תהיה הכפירה בשאין היכולת שלו שאחר שהוציאם ממצרים בכחו ועכשיו אירע להם כך זה יורה שאין היכולת יכולת ה' רק יכולת אחר ממנהיגי השפלים שאין יכלתו להעמיד לפני שרי ומנהיגי ארצות ל"א מלכים. ואמר תשש כחו כנקבה. דע שהפועל יקרא זכר ומקבל הפעולה ממנו יקרא נקבה כדמיון כל זכר ונקבה. והמשל בזה חמה ולבנה שהחמה מחלקת אורה ללבנה ואין אורה מצד עצמה רק היא ככלי מזהיר ובהגיע אליה אור החמה מזהיר כמראה הזכוכית שמאירה בהגיע עליה אור השמש. ע"כ קראו השמש זכר והלבנה נקבה בכמה מקומות. וגם תמצא בחלומו של יוסף שנדמה בו יעקב לשמש ורחל לירח באומרו הנה השמש והירח וגומר והשיב יעקב על זה הבוא נבוא וגו' ואל זה כוונו באומר תשש כחו כנקבה שיאמרו שאיננו סבה עליונה לכל הסבות רק כשאר הכחות המקבלים מסבה אחרת ויגברו פעם ויכפלו פעם וזהו תשישות הכח ועי"ז הודה לו יתברך ואמר סלחתי כדבריך ומ"ש שא"ל הקב"ה החייתני בדבריך הכונה שהוא יתברך החיים כאמרו חי אנכי לעולם ר"ל אנכי החיים שחיי הכל תלוי בי וע"כ נאמר וישבע בחי העולם. ומפני שבלי אמונה זו מביא זה לידי כפירה בו יתברך ובאלהותו אלא שעובדי כוכבים אשר שמעו את שמעו ולפי דעתם זה הנפסד אינו חי העולם ובהמנע עונש כליון ישראל השאר על עמדה האמונה שהוא אדון וחי העולם וקיומם. ונמצא שמשה בתפלתו קיים זאת האמונה שהוא יתברך חי העולם. ולז"א החייתני בדבריך ע"כ: ועוד האריך הרשב"א בפירוש דרש רבי שמלאי ז"ל כבר נחלקו בזה רבי אליעזר ורבי יהושע בפ"א של עבודת כוכבים דתניא ר"א אומר לעולם ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל שנאמר תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו רבי יהושע אומר יתפלל ואח"כ ישאל צרכיו שנאמר אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד ולבסוף העמידו שם מחלוקתם בהא דרבי שמלאי דרבי יהושע סבר ילפינן ממשה ור"א סבר לא ילפינן ממשה דאמר לך שאני משה דרב גובריה. ודע כי לא נחלקו בזה אבות העולם אלא מפני שיש בזה פנות גדולות לענייני התפלה וצריך שידע כל הבא להתפלל לשאול ממנו יתברך צרכיו כדי שידע על איזה צד תתקן לו התפלה ושזכרת השבחים והוא שרבי יהושע ראה כי כל השואלים אמנם ישאלו על אחד מג' פנים הפן האחד שישאל השואל על צד הגמול או על צד החסד המוחלט לבד. והב' שישאל כמסתפק ביכולת מי שישאל ממנו בשאלתו או שנתאמת אצלו שיש ביכלתו למלאת שאלתו; והג' שהוא מסתפק אם לא ישלים שאלתו מי ששואל ממנו אם ימלא שאלתו אבל אחרים או שנתאמת אצלו שאם לא ירצה להשלים שאלתו מי ששואל ממנו שאי אפשר לו למלאות שאלתו אבל אחרים ושלשת חלקי ג' הכוונות האלה מרוחקות בחק הבורא יתעלה ר"ל שאין להעלות על דעת כל נברא שיש לו אצל הבורא יתברך גמול קודם שעליו יבטח לשאול ממנו שהוא יתברך יתחייב למלאות שאלתו רק מצד החסד המוחלט וכן לא ישאל כמסתפק ביכלתו שלא ימנענו דבר עם רצונו יתברך וכן לא יעלה בדעתו שיש לו תחבולה למלאות בקשתו אבל אחר גשמי גלגל או רוחני בלתי אם ימציא לו הוא יתברך בקשתו וע"כ הסכים רבי יהושע שלא ישאל אדם צרכיו עד שיסדר שבחיו של הקב"ה ליראתו פן יטעה באחד מהכוונות האלה וישאל על אחד מג' חלקי הרחוק בחקו יתברך שאמרנו ולא ישאל לצרכיו עד שיקדים לנפשו תכונות שבחיו יתברך ויכיר ויתבונן שהוא אדון הכל אין לאחד מן הנבראים אצלו גמול ושאין לו מעצור ולא מניעה בדבר ושאין תחבולה להגיע לדבר כאות ולא לברוח מהפכו בלתי אם יגיע לרצונו יתברך ואחר שיקבע בנפשו תכונת הכוונות אלו יהיה ראוי לשאלת הצרכים וכדרך שעשה משה רבינו עליו השלום שאמר שלשת הדברים קודם שאלת צרכיו והוא אמרו ה' אלהים אתה החלות להראות

עיון יעקב

מבלתי יכולת ה' וכו' תשש כחו כנקבה. הא דהוצרכו לומר תשש כחו כנקבה הלא אפי' אם יהיה בכחו הראשון מ"מ יוכלו לומר דלפני ל"א מלכים אינו יכול לעמוד אלא לפי שהנהיג בהם מדת אכזריות וקטס אלא חיים ורחום על ברא כדכתיב כרחם אב על בנים לכן יאמרו שהוא כמדת נקבה שאינה מרחמת כל כך על בניה אם פושעיי בה: **עכשיו יאמרו לפני מלך א' יכול לעמוד וכו'.** ואין להקשות לפ"ז היאך כתיב בפ' עקב וכי תאמרו רבים הגוים האלה איך אוכל להורישם זכור את אשר עשה ה' לפרעה אלא יוכלו לומר פרעה היה רק מלך אחד משא"כ לפני ל"א מלכים יש לומר דא"א לומר כן דא"כ ה"ל לכלות את ישראל במעשה מרגלים כמו שהיה מכלה פרעה מלך מצרים וכדי שלא יראו בודאי שלא יוכל לכלות ל"א מלכים אלא ודאי שיש כח וממשלה להקב"ה לכלות אפילו רבים כאשר נעשה באמת: **לפני שלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד.** ואפשר דזה נרמז במה דכתיב בקרא-מבלתי יכולת וגו' אל הארץ תיבת אל מיותר דהוי מצי למיכתב לארץ אלא ודאי דבא לרמז כתיבת אל ל"א מלכים ואע"ג דהאי קרא כתיב במרגלים מ"מ בעגל ג"כ התפלל משה כן ונכלל בכלל למה יאמרו מצרים ברעה וגו' וכן מבואר במשנה תורה בפרשת עקב להדיא להכי מביא הכי דרשות כאן:

להראות את עבדך גו' שהוא יתברך המתחיל בטובה והחסד אצלו לא שהקדים הוא לעשות דבר שעליו יתחייב הגמול הזה עליו ומחזק עוד באומרו את עבדך ר"ל שהטיב עמו טובת האדון לעבד שאין במעשה העבד דבר שיתחייב האדון בתגמולו שהוא עבד ומתחייב לעבוד את אדוניו לפי שהוא עבדו וקניינו ואמר את גדלך ואת ידך החזקה לומר שלא ימנענו דבר ואמר אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך לומר שאם לא יעשה הוא אי אפשר לזולתו לא בגשמיי ולא בשכליי הנפרדים והוא אומר בשמים ובארץ ור"א ראה שיש ענין אחר גדול בהקדמת השבח לפי שהוא עיות העבד להסדיר שבח אדון הכל באזני ובלא סבה ונמיכות הלב והיראה ורתת ולזה ראה שהוא מן החוב לשאול שאלה צרכיו ומתוך כך ידע וירגיש בשפלותו ונמיכותו ואפיסת כחו וידע ויתבונן שאין לו תחבולה להשיג אחד מחפציו בצרכי מזונותיו ורפואת גופו ולהמלט מן האויב ומשאר הפגעים בלתי אם יעזרהו הוא יתברך ואחר שיקדים לו זה ימלא לבבו שבור ונדכה ויכיר בשפלותו ואז יהיה ראוי לכוין בשבחי האדון יתברך אשר הוא מבקש ויהיה ראוי להתפלל לפניו וכשהביא רבי יהושע ראייה ממשה השיב רבי אליעזר כי אין ללמוד ממשה דמשה רב גובריה ר"ל גדול כחו שבכל עת היו דעותיו כן וראוי ומוכן לומר בשבחיו וכבר נקבעה התפלה על דעת ר' יהושע לזכור השבחים ראשונה וקבעו ג' ברכות הראשונות לשבח כנגד הג' כוונות שאמרם. הראשונה אבות להקדים שאינו שואל על צד הגמול רק על צד החסד המוחלט והוא אמרם זוכר חסדי אבות. והב' גבורות להקדים שהוא יכול על כל דבר אף להמית ולהחיות. והג' קדושת השם שמקדישו וממליכו על הכל ומעיד שכל הקדושים שהוא רומז אף לשכלים הנפרדים שהם כפת לגלגלים שפועלים בעולם בהנהגתי הטבעית מהללים בכל יום לשמו יתברך ומודים כי כחם מן השפע הנשפע עליהם ממנו יתברך ואינם פועלים אלא ברצונו יתברך ואין קבע תפלה זו ר"ל של י"ח ברכות קושיא על ר"א אע"פ שתפלת י"ח קבועה כן מחכמי כנסת הגדולה הקודמים כמה דורות לר"א ומודה רבי אליעזר בכך לפי שתפלת י"ח תפלת ציבור היא רוצה לומר תפלה כוללת כל הצרכים ומתוקנת לכל ואף למי שאין לו חולה בתוך ביתו אומר ברכת רפואה ומי שאינו צריך למזונות אומר ברכת השנים וכן כולם ודומה הענין לענין משה דרב גובריה שהצבור מתפללין ומשבחים בה. ואל יקשה בעיניך מה שאמרו שם בפ"ה של עבודת כוכבי' וחכמים אומרים אין הלכה כדברי זה ולא כדברי זה אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפלה ותחשוב כי חכמים דחו דברי רבי יהושע שאומר שמסדר שבחים ואח"כ יתפלל שלא על צד זה נאמרו דברי חכמים ותדע לך שהכרח לומר כן שכבר דחו דברי שניהם ואם אין מקדימין שבחים לצרכים כדברי רבי יהושע ולא צרכים לשבחים כדברי רבי אליעזר היאך יסדר ואין בין ב' דעות אלו דעת ג' אמצעי ועוד שהרי תפלת י"ח כך נתקנה וכשהוא שואל צרכיו בשומע תפלה כבר הקדים שבחים בג' ראשונות אלא שדברי ר"א ודברי רבי יהושע לא נאמרו רק על היחיד הבא לבקש צרכיו הצריכין לו לשעתו אם יש לו חולה בתוך ביתו או שצריך למזונות או שצריך לבקש מחילה על חטא שבא לידו וכיוצא בזה נחלקו רבי יהושע ורבי אליעזר ומכלל דבריהם שאין אותו היחיד יכול לשאול אותם צרכים באמצע תפלת י"ח ולא להוסיף כלל לא בסוף הברכה ולא בשומע תפלה לפי שכבר לא נתקנה אלא לצבור ולשאלת צרכים כוללים וזה היוצא מכלל דברי ר"א ור' יהושע הוא שאומר וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא ישאל אדם צרכיו בשומע תפלה וזה שהוצרכו עוד לומר שם שאף בסוף כל ברכה יכול להוסיף מעין כל ברכה כאומרם אמר רב יהודה אמר רב שואל אדם צרכיו בשומע תפלה ואם בא להוסיף לומר בסוף כל ברכה מעין ברכה אומר עכ"ל:

מהרש"א יכול מבעי ליה כו'. בחומש ברש"י לפי פשוטו יכולת שם דבר הוא והדרש דהכא ימאן זה דא"כ הוה לי' למכתב מבלתי יכולת לה' גומר בלמ"ד כמ"ש הרא"ם: **תשש כחו כנקבה כו'.** הוא מבואר כמ"ש כי הקב"ה יחיד בעליונים ואדם יחיד בתחתונים הוא מושל על כל הברואים למטה וכמ"ש במין האדם ורדו בדגת הים גומר ועיקר הממשלה במין האדם בזכר כי הנקבה יש לה מושל אחר עליה כמ"ש והוא ימשול בך גו' וז"ש משה להקב"ה גם כי ראו במצרים כי יש לך ממשלה בעליונים כזכר הזה וכמ"ש ה' איש מלחמה גומר עכשיו שתכלה אותם יאמרו עובדי כוכבים כי אין זה אלא דוגמת ממשלת הנקבה על הברואים בתחתונים שיש לה עוד מושל אחר עליה שהוא הזכר וע"כ אין לו יכולת נגד ל"א מלכים כי יש מושל עליו בעליונים: **שהודה הקב"ה כו'.** דהיינו שהודה לדברי ויכוח זה מבלתי יכולת גומר שנאמר ויאמר ה' סלחתי כדבריך מיותר לומר שסלחתי להם כדברי ויכוח שלך וכפרש"י בחומש כדבריך שאמרת פן יאמרו מבלתי יכולת ה' עכ"ל. ופי' הרא"ם לא כדבריך שאתה אומר ועתה יגדל נא כח גו' הסמוך לו דא"כ כדבריך ל"ל מאחר שא"ל סלחתי למדנו שהוא כדבריו עכ"ל ותנא דבי ר' ישמעאל הוסיף לומ' מיתורא דכדבריך לומר מעלת משה שעתידים עובדי כוכבים לומר כן אשרי כולי נקט עובדי כוכבים משום דבשביל פן יאמרו העכו"ם מבלתי יכולת גו' חזר הקב"ה והודה למשה מלכלות ישראל וע"ז גם יאמרו עובדי כוכבים אשרי תלמיד כו' ודו"ק: **ההייתני.** פרש"י בפני העכו"ם עכ"ל ומוסב אקרא דלעיל כדבריך שיאמרו העכו"ם מבלתי יכולת ה' להתש כחי כנקבה החייתני לתת כח וגדולה לי כמ"ש ועתה יגדל נא כח ה' גומר ולפי פשוטו פרש"י בחומש מלשון שבועה וכה"ג בפ' א אמור אליהם חי אני נאם ה' ורבים כמוהו בנביאים מל' שבועה אבל הדרש ימאן זה בכאן דא"כ הוה מקרא מסורס כפי' רש"י ורמב"ן בחומש וע"כ דרשוהו שהוא סמוך לכדבריך הנאמר למעלה גם בכלם כאמר חי אני נאם ה' דקאי אשבוע' דבתריה וכאן לא כתיב ביה נאם ה' דקאי אדלעיל וק"ל:

הרי"ף מבלתי יכולת ה' וכו'. יש לפרש כפי הפשט שאמר משה גם שיכירו כל הגוים כי גדול כבוד ה' וכל יכול. מ"מ עכשיו יפקפקו ביכולת ה' דהיינו שישראל התישו כח של מעלה במעשיהם הרעים והוא על דרך שרמזו ז"ל צור ילדך תשי בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום מתישים כח של מעלה ועכשיו יאמרו תשש כח יכולת ה' שהיה עומד להם שאף על פי שהעלית את העם הזה מקרבו כלומר שהיו גוי מקרב גוי מה הללו עכו"ם וכו' ולא תשש כח יכולת ה' להצילם עכשיו יאמרו לפני ל"א מלכים אינו יכול לעמוד לתת יכולת לישראל החוטאים כנגדו וזה שרמז בכתוב ואמרו אל יושב הארץ הזאת שמלת א"ל הוא רומז מספר שלשים ואחד. ולגבי הזה הודה האל ית' ויאמר ה' סלחתי כדבריך עתידים עכו"ם לומר וכו'. ומ"ש החייתני בדברך הוא ע"ד מ"ש באלהים נעשה חיל כי מוסיפים כח בגבורה של מעלה והבן. ועוד אני מפרש בדקדוק המאמר למה לא הזכיר נסים של מצרים ומכין להם לדרוש כדבריך עתידים עכו"ם לומר כו' וכן דרשת החייתני בדברך. ואמנם כך אמר משה עכשיו יאמרו מבלתי יכולת ה' שלא רצה ה' להראות יכולת עוד כי תשש כחו כנקבה שילדה פעם אחת כך הראהו ה' גדולת יכולתו ומבלתי הראות עוד יכלתו הרגם. אז אמר הש"י אם כן היה מספיק להראות יכלתי במצרים ולמה עוד חזרתי להראות יכלתי על הים אלא ודאי מכאן שרצונו יתברך להראות תמיד יכלתו אלא שאין ישראל זכאים. אמר משה עדיין יאמרו כי כנגד ל"א מלכים שיש להם ל"א שרים אינו רוצה הקב"ה להשפיל כבודם בשביל ישראל כשאינם זכאי' ובמצרים ובים היה כנגד שר אחד של מצרים או של ים הכחה יכלתו. וז"ש ואמרו אל יושב הארץ שנרמזו ל"א מלכים במלת א"ל יושב שהוא ל"א מלכים וכי תאמר שמפני שאינם זכאים ול"א מלכים שמעו כי ענגך עומד עליהם ולאחר שעשו העגל וה' הולך לפניהם יומם וגו' אע"פ שלא היו זכאין ונודה שיתנו הדבר

הדבר נשיאת היות כאן ל״א מלכים ושרים של מעלה עליהם מיעט הקב״ה להראות גדולת יכלתו ויאמר ה׳ סלחתי כדבריך עתידים עכו״ם לומר ודקדקו בכתוב דהל״ל סלחתי בדבריך מאי כדבריך אלא שהודה הקב״ה למשה ואמר לו כדבריך עתידים לומר עובדי כוכבים: ואולם חי אני אמר רבא החייתני בדבריך. הכוונה לפי ששנו חכמים בברייתא פרק חלק שנתפללתו של משה שאמר ארך אפים נענה ויאמר ה׳ סלחתי כדבריך להיות ארך אפים אף לרשעים וכפי אותה דרשה מתיישב בסמיכות הכתוב ואולם חי אני כלומר אע״פ שסלחתי כדבריך להיות ארך אפים אף לרשעים מ״מ לא אאריך אפי עד העה״ב לדונם בגיהנם אלא אולם חי אני וימלא כבוד ה׳ את כל הארץ וכל האנשים הרואים את כבודי ימותו בעוד מ׳ שנה ויהיה אריכות אפים עד מ׳ שנה אבל כפי מאמרינו זה שמה שאמר הקב״ה סלחתי לא היה בטענת ארך אפים אלא מפני חלול שם שמים שלא יאמרו עובדי כוכבים מבלתי יכולת ה׳ ואמר הקב״ה סלחתי כי כדבריך עתידים עובדי כוכבים לומר אם כן אינו צודק לומר ואולם חי אני ואם כנאמר חי אני נאה ואולם חי אני לזה דרש החייתני כדבריך שמוזר אל סלחתי שכדבריך עתידים לומר ואולם עכשיו החייתני בדבריך שנתת כח בגבורה כדכתיב באלהים נעשה חיל:

פט׳ שם **ד**רש רבי שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של הקב״ה
דברים ג ואח״כ יתפלל. מנא לן ממשה דכתיב °ואתחנן
ע״ג פ״ק אל ה׳ בעת ההיא וכתיב ה׳ אלהים אתה החלות וגומר
ע״ש מהרש״א וכתיב בתריה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה
שם וגומר. °א״ר אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים
ע״ב שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אע״פ
כן לא נענה אלא בתפלה שנאמר אל תוסף דבר אלי
וסמיך ליה עלה ראש הפסגה ואמר רבי אלעזר גדולה
ישעיה א תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר °למה לי רוב זבחיכם
וכתיב ובפרשכם כפיכם. ואמר רבי אלעזר מיום
פ׳ הזהב שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר °גם
מהרש״א איכה ג כי אזעק ואשוע סתם [שתם] תפלתי ואע״פ ששערי
תהלים לט תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו שנאמר °שמעה
תפלתי ה׳ ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש ואמר
רבי אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת
יחזקאל ד ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנאמר °ואתה
בן אדם קח לך מחבת ברזל ונתת אותה קיר ברזל
בינך ובין העיר. א״ר חנין אמר רבי חנינא כל המאריך
בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם מנא לן ממשה רבינו
דברים ט שנאמר °ואתפלל אל ה׳ וכתיב בתריה וישמע ה׳ אלי
גם בפעם ההיא. איני והא אמר רבי חייא בר אבא
אמר רבי יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף
משלי יג בא לידי כאב לב שנאמר °תוחלת ממושכה מחלת לב
שם מאי תקנתיה יעסוק בתורה שנאמר °ועץ חיים תאוה
שם ג באה ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר °עץ חיים היא

למחזיקים בה לא קשיא הא דמאריך ומעיין [בה] הא דמאריך ולא מעיין [בה] אמר רבי חמא בר חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר
תהלים כז °קוה אל ה׳ חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה׳ תנו רבנן ד׳ צריכין חזוק אלו הן תורה ומעשים טובים תפלה ודרך
יהושע א ארץ. תורה ומעשים טובים מנין שנאמר °רק חזק ואמץ מאד לשמור ולעשות ככל התורה חזק בתורה ואמץ במעשים טובים. תפלה מנין שנאמר קוה אל ה׳ חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה׳. דרך ארץ מנין שנאמר
ש״ב י °חזק ונתחזק בעד עמנו וגו׳:

עלה ראש הפסגה. בדבר תפלה זו כהרליתי להראותך אותה: **ובפרשכם.** אי לאו דגדולה תפלה כיון דאמר למה לי רוב זבחיכם למה לי תו למימר ובפרשכם כפיכם הא אפילו זבחיכם לא ניחא ליה: **אל תחרש.** מדלא כתיב את דמעתי תראה ש״מ נראית הי׳ לפניו ואין צריך להתפלל אלא שתתקבל לפניו: **קיר ברזל.** סימן למחילת ברזל שנפסקת בינו לבינם: **ומעיין בה** מצפה שתעשה בקשתו ע״י אריכתו וסוף שאינה נעשית ונמצאת תוחלת ממושכה חנם והיא כאב לב שאדם מצפה ואין תאותו באה: **תוחלת.** לשון חלוי ותקוה: **ועץ חיים תאוה.** סופו של מקרא הוא: **קוה.** והתחזק ואל תמשוך ידיך אלא חזור וקוה: **צריכין חזוק.** שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו: **דרך ארץ.** אם אומן הוא לאומנותו אם סוחר הוא לסחורתו אם איש מלחמה למלחמתו. ע״כ:

תוספות גדולה תפלה [יותר] ממע״ט בלא תפלה שהרי משה רבינו אע״פ שהיו בידו מ״ט הוצרך לתפלה. **כל המאריך בתפלתו ומעיין בה.** פי׳ שמצפה בבקשתו לפי שכיון בתפלתו. תימא דהכא משמע דעיון תפלה לאו מעליותא היא וכן משמע פרק הרואה ג׳ דברים מזכירין עונותיו של אדם וקאמר עיון תפלה ולא משמע כן בפרק מפנין דקאמר אדם אוכל פירותיהם בעה״ז וקחשיב עיון תפלה אלמא מעליותא היא וכן משמע בגט פשוט דקאמר מג׳ דברים אין אדם ניצול בכל יום וקאמר עיון תפלה פי׳ שאין אדם מעיין בה א״כ משמע שהוא טוב וי״ל דתרי עיוני תפלה יש עיון תפלה דהכא המצפה שתבא בקשתו ועיון תפלה דהתם שמכוין את לבו לתפלה:

מהרש״א שנאמר אל תוסף גו׳. וה״ק אל תוסף דבר אלי בדבר הזה דהיינו לבקש אעברה נא אבל בדבר אחר שבקשת ואראה את הארץ גו׳ אעשה כדבריך ועלה ראש גו׳ וראה בעיניך גו׳ וכן מפו׳ בילקוט ומדתלה הדבר בתפלתו שבקש ואראה ולא במע״ט שהיו לו הרי גדולה תפלה יותר ממע״ט שהתפלה הכריעה להיו׳ נענה ולא המע״ט והתוס׳ כדחקו לפר׳ גדולה תפלה היינו ממע״ט בלא תפלה כו׳ וק״ל: מ״ט זה בגופו כו׳ וכה״ג אמרינן במס׳ סוכה דגדולה ג״ח מן הצדק׳ שזה בגופו וזה בממונו ושאמרו ברפ״ק אגרא דתעניתא צדקה לא שתהא הצדקה עיקר אלא שע״י הצדקה הוה תענית גמור כמ״ש

שם

עיון יעקב

דרש ר׳ שמלאי לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח״כ יתפלל מנ״ל ממשה. לכאורה האי דרשא אין לה שייכות כלל להפסיק תוך דברי ר״א שאמר כמה דברים זה אחר זה ומפסיק בדרשות דר׳ שמלאי וגי׳ לומר דהאי כמו הא דאמרינן לעיל ליכא למילף ממשה כלום דהייתי אומר דשאני משה שהתפלל ליכנס לארץ ויאמרו שוא ישראל היאך מתפלל זה לפני המקום שיכניסו לארץ הלא הארץ עדיין הוא ביד מלכי כנען ומי יש יכולת בידו ליטול הארץ מיד אדירים האלה לכך אמר שבחו של מקום שהראה את גדלו ואת ידו החזקה שעשה במצרים שיכולת בידו אבל עכשיו שקיים לעיל שהקב״ה הודה לו שעתידין א״ה לומר כן לפני מלך א׳ יכול לעמוד אבל לא לפני ל״א מלכים א״כ לא מהני נ״כ לפניהם מה שהראה את ידו החזקה במצרים א״כ למה אמר כן משה אלא ודאי שכך הוא סדר התפלה: **גדולה תפלה יותר ממע״ט.** פי׳ תוספ׳ ממע״ט בלא תפלה ...

... **יחזור ויתפלל.** משום שמא היא מחמת לבי שנאה ליה כתב לב ואולי נענש על שהאריך בתפלתו שהוא חיי שעה ולא עסק בתורה הלכך יעסוק בתורה שיחזור וישמח את לבו:
שעתא דריתחא ואולי עכשיו הוא עת רצון כדכתיב חבי כמעט רגע עד יעבור זעם וכתיב בעת רצון עניתיך:

שם: למה לי רוב כו'. עיין פרש"י ול"נ דמסיפא דקרא קדייק שנא' גם כי תרבו תפלה כו' דגבי רוב קרבנות קאמר למה לי כאלו מואס בהם וגבי ריבוי תפלה לא קאמר רק אינני שומע וק"ל: **כל כהן שהרג כו'.** קאי ארישא דקרא שאמר ובפרשכם כפיכם גם ביום כי תרבו תפלה דהיינו בי"ה שמרבין בתפלת נעילה כדאמרי' בילקוט שאז בתענית בי"ה מרבין בנשיאות כפים בכל התפלות אינני שומע כי ידיכם דמים מלאו דהיינו בהריגת זכריה בי"ה כמ"ש פ' הניזקין וק"ל: **שנא' סכותה בענן כו'.** כמ"ש בזה דיש מלאכים המקטרגי' המפסיקין בין ישראל לאביהם שבשמים וה"ש לעי' מיני' דהאי קרא סכותה באף שהוא אחד ממלאכים המשחיתים כדאמרינן בנדרים להפסיק בינך ובינינו ותרדפנו הרגת כו' כאלו לא תשגיח בנו והוסיף בזה דגם בענן שדרכו להיות ממלאכי הרחמים כמ"ש בקריעת ים סוף ובמתן תורה סכותה לך להיות נהפך הרחמים למדת דין להפסיק בינך ומעבור תפלה: **ונתת אותה קיר ברזל בינך כו'.** הוא דבורו של הקב"ה ליחזקאל וכינוי דבינך על יחזקאל קאי והוא במקום בינו ובין העיר ולענין תפלה דרחמי קאמר דאינה נשמעת כ"כ מיום שחרב בה"מ אבל לענין שבחו ית' בה"מ לקדוש' וברכו הא אמרי' דאפי' מחיצ' של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים וק"ל: **כל המאריך כו'** לעיל מייתי בהך פרשתא כתיב כה"ג וישמע ה' אלי גו' אבל אינו מפורש שם התפלה אבל כאן כתיב ואתפלל אל ה' גומר והאריך בתפלתו עד לבסוף כתיב ואנכי עמדתי בהר גומר מ' יום ומ' לילה וישמע ה' אלי גם גומר דמשמע בכל אותן מ' יום האריך בתפלה והכי אמרינן לקמן כלום מאריך יותר ממשה דכתיב ביה מ' יום ומ' לילה וק"ל: **דמאריך ומעיין כו'** ק"ק ודקארי ליה מאי קארי ליה דהא בהדי' קאמר ומעיין בה וי"ל דהוה ס"ד דלרבותא קאמר ומעיין בה והמהרן השיב דמאריך ומעיין גרע טפי כמ"ש התוס' דהיינו שמצפה שתבא בקשתו תוחלת פרש"י לשון חילוי ותקוה עכ"ל ואין צורך אלא כפשטיה הוא מלשון מקוה ומצפה שתבוא בקשתו כמ"ש התוספות ואי משום דאין מפורש בקרא דאיירי בתפלה פי' כן הא כה"ג דרשו בסמוך וקוה אל ה' דאינו מפורש שם דאיירי בתפלה ויש ליישב דההוא מזמור איירי כולו בלשון תפלה שנאמר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש גומר: **יעסוק בתורה כו' שנאמר ועץ גו'.** שביטול תורה היא המונע מלקבל תפלתו כמ"ש מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה: **ואמץ במ"ט כו'** דלשמור היינו למוד תורה כמו שכתוב בפ"ק דקידושין ושמרת זו משנה ולעשות היינו מ"ע ולגבי תפלה נמי כתיב לשון כפול חזק ואמץ גומר ויש למדרש ביה דבעי ביה אימוץ וכוונת הלב בתפלה והכפיל לגבי ד"א חזק ונתחזק גומר דעם אבישי אחיו ידבר יואב בן חזק אתה ונתחזק גם אני כמ"ש אם תחזק ארם והיתה לי לישועה ואם גו' והלכתי להושיע לך וק"ל:

הרי"ף גדולה תפלה יותר ממעשים טובים כו'. נ"ל אם כוונתו לומר גדולה תפלה ומעשים ממעשים טובים לבד הא פשיטא דטובים השנים מן האחד ואם גדולה תפלה לבד ממעשים טובים לבד לא יליף מידי ממשה ושאני התם לפי שהיתה שאלה קשה ולהיותו נענה בשאלתו לא הועילו המעשים לבד והוצרך ג"כ לתפלה. ולא מפני שהתפלה גדולה דכ"ש אם התפלל קודם המעשים לא היה נענה עד שיעשה ג"כ מעשים לפי שהיה צריך לשתי עניינים תפלה ומעשים שיצטרפו באותה שאלה כדי להענות ואדרבה נימא דגדולים מעשים או לפחות שקולים הם שניהם. ועי"ק הניח הראיה העקרית דכתיב ואתחנן אל ה' וכתיב עלה ראש הפסגה וגו'. והביא ראיה מפסוק שהוא מורה הפך כי שם נאמר אל תוסף דבר אלי משמע שלא שמע בקול תפלתו. ועוד קשה מאי וסמיך ליה דנקט, ונלע"ד לבאר קושיא הראשונה עם מה שכתבו התוס' וז"ל גדולה תפלה וכו'. וקשה בדברי התוס' מה חדשו ממעשים בלא תפלה וכי ס"ד לומר ממעשים בתפלה והלא טובים השנים מן הא'. ועוד דקדוק אחר שמה שביארו פי' ממעשים שהוא בלא תפלה היה להם לבאר ג"כ פי' גדולה תפלה שהיא תפלה בלא מעשים ואמאי פירשו זה ולא זה. ועי"ק סוף דבריהם שהביאו לשון הגמרא בשנוי לשון שבגמרא כתיב ולא נענה אלא בתפלה והם שינו לשונם לומר אע"פ שהיו בידו מעשים הולך לתפל' ואלי האי. אמנם י"ל לפי דעתי שהתוס' הקשו מה שהקשתי דהיכי יליף ממשה דהא אמינא דהוי טעמי משום דהולך לב' דברים יחד התפלה והמעשים לזה פי' דס"ק רבי אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים בלא תפלה כלו' אם יש לבאר דר"א מיירי בדבר אחד בלבד הוא בסוף דבריו שאמר ממ"ט והתם הוא דאיירי במעשים לחוד בלא תפלה אבל בתחלת דבריו שאמר גדולה תפלה אין הכונה תפלה לבדה בלא מעשים דהא פשיטא לן דמעשים לחודייהו גדולים מהתפלה בלא כשרון המעשים שהם שפתים דולקים ואם בוער בשפתיו והלב רע. ובודאי דגדולה תפלה הוא עם צירוף כשרון המעשים אבל מאי דקאמר יותר ממעשים ר"ל יותר ממעשים בלא תפלה ובאו לשלול שלא לפרש גדולה תפלה לחודה ממעשים לחודייהו ולכך ביארו. סוף דברי ר' אלעזר לומר אי תימא דמיירי בדבר אחד לבד היינו במאי דקאמר יותר מהמעשים שהם לבדם בלא תפלה ומינה דמה דקאמר גדולה תפלה אינה בלא מעשים כי אם במעשים. וב"ת דא"כ פשיטא דגדולה תפלה ומ"ט ביחד מתפלה ומ"ט בלחודייהו כל אחד בפני עצמו דטובים השנים. ביאור שענין הוא זה למשל אדם שיש לו עשרה מעשים טובים והולך לשאלה אחת ולא הספיקו לו זכיותיו שעשה לשיענה על שאלתו ועדיין צריך דבר אחר להכריע ואנחנו לא נדע מה יעשה האדם אם טוב לו להכריע הענין בתפלה מאחר שהוא מיוסד כבר במעשים ולא הועילוהו. או אם יעשה עוד מ"ט שאם היו בידו עשרה מ"ט יוסיף לעשות עוד ה' אחרים והמעשים שיעשה נוספים על האחרים יכריעו לעשו' יותר מהתפלה כי אולי ממעשי' שהיו בידו לא היו כדי צורך השאלה ואם מעט ויוסיף כהנה וכהנה ולזה בא ר"א ואמר גדולה תפלה למי שקדמו לו מעשים כבר וצריך עדיין עזר ושיוע לבקשתו גדולה תפלה יותר ממ"ט בלא תפלה כלומר שישב בלא תפלה כלל ויגבר וילכה לגמור המבוקש ע"י תוספות מעשים שיעשה במקום התפלה ולא יפנה לתפלה. לא זו הדרך אלא יתפלל כי התפלה תכריע יותר לעשות שאלתו ובקשתו בכח המעשים המוקדמים שבידו. והביא ראיה ממרע"ה שקדמו לו מעשים ולא נענה והוצרכו התוס' לשנות לשון הגמרא ולבאר דהכי קאמר הולך לתפלה משום דהוקשה להם דא"כ לא ילפינן ממשה דלעולם אפשר דהכרעת תוספות מעשים על המעשים טובים שבידו הם גדולים מהתפל' ואם ראית משה אדוננו ע"ה שלא נענה אלא בתפלה הוא מפני שאותה שאלה ששאל היתה קשה שכבר נגזר דינו כמה שכתבנו למעלה ולא הספיקו המעשים שהיו בידו והיה צריך להכריע הכף בתוספת מעשים או תפלה ואדא מינייהו נקט ויתפלל וה"ה שאם היה משה מכריע לעשות עוד מעשים טובים נוסף על הראשונים שהיו בידו היה הש"י עונה אותו ועושה בקשתו אבל לא עשה אלא תפלה ועננו הש"י אמנם מנ"ל שאם היה מוסיף מעשים טובים לא נענה מפני שאין כח במעשים בלא תפלה להכריע. לז"א שעיקר הראיה של רבי אלעזר אינה מפני שלא נענה אלא בתפלה דהא אפשר שאם הגדיל עוד מעשים לעשות יענהו ה'. אבל העיקר היא ממשה רבינו ע"ה אדון הנביאים שלא נעלם ממנו אפילו דבר אחד. ואם גם המעשים היה בהם כח להכריע הכף ולגמור שאלת האדם בתוספות מצות ומעשים טובים. א"כ למה הולך משה לתפלה כמנין ואתחנן ומתנת חנם היה לו לעשות ולהוסיף מעשים המצטרפים להכריע המבוקש עד שיענהו ה' יתברך ולא היה לוקח במתנת חנם כי אם מכח מעשיו ובשכר מצותיו. ואם כן פי' ולא נענה הוא שהולך אל התפלה לפי שידע שלא היה נענה אע"פ שיוסיף מעשים אלא בכח התפלה אם כן הראיה היא אמתית שגדולה היא הכרעת התפלה על המעשים יותר ממעשים על המעשים שבידו בלא תפלה וזה הנראה לדעת התוספות ז"ל. וכפי פשוטו אפשר לי לבאר עוד עם הקושיא השנית שהקשינו דשבקת קרא דואתחנן ונקט האי קרא דאל תוסף משום דהאי קרא דואתחנן יש לדחות מה שדחינו דילמא גדולים מעשים לבדם מתפלה לבדה והתם במשה תרתי איצטריכו ליה תפלה ומעשים וכל אחת לבדה לא היתה מועילה. ומנא לן דגדולה תפלה להכי נקט האי קרא דאל תוסף דקשה מה שהאריך לשון ואמר אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה מאי בדבר הזה שהוא מיותר אלא כוונת רבי אלעזר לדרוש סמוכים והאי בדבר הזה קאי אקרא דעלה ראש הפסגה מדכתיב בדבר הזה מיותר ושיעור הכתוב כך הוא אל תוסף דבר אלי עוד ולשאול שאלות. ומ"מ תפלתך שהתפללת אינה חוזרת ריקם כי בדבר הזה כלומר על דבר התפלה הזאת שהתפללת עלה ראש הפסגה א"כ הרי גלה הקדוש ברוך הוא ואמר בדבר הזה עלה ראש הפסגה שמה שענהו הוא בשביל התפלה. שכן כתיב בדבר הזה וסמיך ליה עלה ראש הפסגה כלומר דקאי אמאי דסמיך ליה. והרי מבואר דגדולה תפלה שלא אמר לו הקב"ה עלה ראש הפסגה סתם כי היכי דנימא בזכות השני דברים מעשים טובים ותפלה אלא בדבר הזה של התפלה עלה ראש הפסגה וגו'. עוד אפשר כפי מה שדרשתי ביאור מש"ה אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה שהוא נדרש לפניו ולאחריו אל תוסף דבר עוד בדבר הזה שהוא ליכנס לארץ אבל אם תרצה דבר אחר ותגזור

שומר

אומר ויקס לך וכשחזר והתפלל אמר הקב"ה בדבר הזה שהתפללת עלה ראש הפסגה וראה את הארץ. ויש לומר שדקדקו שנענה בתפלה מדכתיב אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה דהיה לו לומר אל תוסף דבר עוד מלבד שהוא לגמרי ויותר כיון שאמר אל תוסף מאי עוד דקאמר. אבל מכל מקום אם בא לכתוב כך היה ראוי לומר אל תוסף דבר בדבר הזה עוד ומדכתיב אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה וסמיך עלה ראש הפסגה למלת בדבר הזה הוא לדורשו לאחריו בדבר הזה עלה ראש הפסגה ואלו הפסיק בנתים במלת עוד לא הלינו לדרוש הכי עוד עלה ראש הפסגה. אבל השתא דכתיב אל תוסף דבר אלי עוד ואחר כך כתיב בדבר הזה וסמיך ליה עלה ראש הפסגה איכא למדרש שפיר בדבר הזה עלה ראש הפסגה. וקשה לי עם מאמר חז"ל שדרשו ואתחנן דרך הלדיקים אף ע"פ שיש בידם מעשים טובים אינם שואלים אלא במתנת חנם דאם כן איך דרשו כאן בגמרא גדולה תפלה ממעשים טובים שהרי משה רבינו עליו השלום אף על פי שהיה בידו מעשים טובים הולרך לתפלה. ודילמא מעשים טובים עדיפי מהתפלה אלא שדרך הלדיקים לשאול במתנת חנם ולא מכח מעשיהם לכך התחנן משה ולא סמך על מעשיו הטובים. ויש לתרץ שאע"פ שמשה לא סמך על מעשיו ורלה לשאול במתנת חנם. מ"מ הקב"ה יעננו בזכות מעשיו ולא מכח התפלה ומלינו שלא נענה אלא בתפלה דכתיב בדבר הזה של התפלה עלה ראש הפסגה:

צ שם ע"ב **אמר** ר"א גדולה תענית יותר מן הצדקה מה טעם זה בגופו וזה בממונו רבא לא גזר תעניתא
איכה ג ביומא דעיבא משום שנאמר °סכותה בענן לך מעבור תפלה:

צא שם ישעיה מט °**ותאמר** ציון עזבני ה' וה' שכחני היינו עזובה היינו שכוחה אמר ר"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אדם נושא אשה על אשתו ראשונה וזוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני. (התשכח אשה עולה) אמר לה הקב"ה בתי שתים עשרה מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי [לו] שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי [לו] שלשים רהטון. ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון. ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא. ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בה [בו] שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה וכולן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת
ישעי' שם עזבתני ושכחתני °התשכח אשה עולה. אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר. אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר לה גם אלה תשכחנה. אמרה לפניו רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני אמר לה ואנכי לא אשכחך והיינו דאמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא מאי דכתיב גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני:

שלשים חיל. ראשי גייסות וחבורות חלוקות: **לגיון וקרטון וגסטרא.** שמות של שררה, כגון שלטון והגמון ודוכוס ופחה: **עולת.** כמו עולות וקרבנות: **גם אלה.** מעשה העגל שנאמר בו אלה אלהיך ישראל: **ואנכי זה מעשה סיני.** שנאמר בו אנכי ה' אלהיך:

הרשב"א וז"ל יש מתפלספים ומושכים שהם ז"ל מפרשים הכתובים הבאים בהגדותיהם כיוצא בזה על לד האמת כמו שפירשוהו בהגדות וכאלו עשו כאן עולה בשורק כמו עולה בחולם וכן בן בטנה פטר רחם הבא מן הבטן וכן אלה ואנכי ובזה ישתבשו רבים. ונחלקו לבי כתות כת מהם מלד נטותן לדברי רז"ל וסומכין על מה שאמרוהו חושבים כי כן פירוש המקראות באמת אחר שבא בדבריהם ז"ל כך. וכת מהם משתבשים יותר ונוטים אל לד הכפירה שחושבים כי כן היתה דעתם בפירו' המקראו' ההם ומוזרים ונוזרים שזה שבוש מהם ולזה יבאו לשבוש גדול ממנו ותולים השבוש גם בכל מה שאמרוהו גם בפירושי התורה ובמלות ואלו סכלים באמת ונגד פניהם נבונים וכדי לסלק שני השבושים האלה לריך אני להעיר ולפרש כונתם וכל כיולא בזה. דע שעיקר הכתוב הזה לומר שישראל ראשית המחשבה בבריאת עולם השפל מפני שהם מקבלי התורה שבה ובמלותיה עומדו על ידיעתו ית' ועל מה שרלונו יתברך מן העבודה והוא אומרו בני בכורי ישראל ואמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ואז"ל מחשבתן של ישראל קדמה לכל והוא שדימה כאן לאשה עם עולה שהוא פרי בטנה ואמרו עוד שאהבתו יתברך עליהם חזקה מאהבת האם לבן לומר שלא ישכחם לעולם על שום חטא כאמרו ולא ישכח את ברית אבותיך הוא אמרו כאן ואנכי לא אשכחך ומן הידוע שאי אפשר לאשה להמיר את בנה או להסתפק בו אם הוא בנה או לא אחר שהוא פרי בטנה מה שאין כן באב ע"כ דימה הכתוב ענין ישראל לאביהם שבשמים לאשה עם הבן לומר שלא ימירם באומה אחרת. ומפני שקיום ישראל בעשיית מלותיו יתברך ובתשובה בעת נטותם מהם. והתשובה תשלם להם עם עשיית הקרבנות וקבע להם עוד עולות בבקר ובערב והם התמידים שמכפרים על הכל ואף על הרהורי הלב וקבע להם קרבן אחר מחויב והוא פטרי הרחם לזכור נפלאותיו יתברך שפדאנו מכל נזק ביום הכותו כל בכור בארץ מצרים לפיכך יאמרו כאן כלום אשכח עולות ופטרי רחמים כאלו נקוד עולה בחולם ובן בטנה פטר רחם ואין הכוונה להם רק להכנים ביאור הענין בלשון הפסוק לרמז וזכר וכן מלת אלה ואנכי והכונה להם לרמז וזכר שנתכפר להם עון העגל שהיה מחייב שיאו נשכחים בו מן העולם כאמור הרף ממני ואשמידם וגו'. ועכ"ז נתרלה להם הקב"ה עם התשובה אחר שקבלו בסיני את התורה ואמו מלות אלה ואנכי לרמז ולזכר ולזה מנהג חז"ל במקומות אחרים כמו במ"ש פרק הספינה על פסוק ונירם אבד חשבון אמר רשע אין רש וכו' ובודאי אין כונתם להוליא פסוקים מידי פשוטן אלא כל זה ונחכמתם לקבוע דברים הלריכים וככבדי הענין גדולי התועלת בלשונות לא תשכח זכירתי ע"כ:

מהרש"א עזבתני ושכחתני כו'. עזובה כאלו כשלא אשה על הראשוני' ושכוחה שלא זכרת מעשי הראשונה ואמר. **התשכח אשה עולה א"ל הקב"ה בתי י"ב מזלות כו'.** לא ידענא מולאו דהך מלתא מהאי קרא ולקמן דרים מיניה כלום אשכח עולות אילים כו' ואפשר דסמך

אמר ר"א גדולה תענית יותר מן הצדקה. הא דלא נקט דברי ר"א גדולה תפלה וכו' זה אחר זה ולמה מפסיק ואמר הא דגדולה תענית יש לומר כי היכי דלא תיקשי אמאי דאמר ר"א מקודם דגדולה תפלה יותר ממע"ט ממשה דלמא שאני משה אף שבקש במתנת חנם מ"מ התפלל מתוך תענית וסיגוף אבל תפלה בלא תענית י"ל דמע"ט עדיף לזה קאמר ואמר ר"א גדולה תענית יותר מן הצדקה וכיון שמצינו שהכתוב משבח למשה לדקותיו ומשפטיו עם ישראל ואינו משבח אותו בתעניות שהיה יותר מן הצדקה אע"ל לפי שגבי משה מלאה צעדה היא התענית ואינו נחשב לו לכלום שהיה דומה למלאך כדכתיב ומשה איש האלהים לכך היה מי יוס בלי אכילה ושתיה א"כ מוכח דתפלה לבד עדיף ממע"ט: **מ"ט זה בגופו וזה בממונו.** ואת כל אשר לאיש יתן בעד נפשו היינו דוקא בשכר עה"ב אבל מ"מ בעה"ז לדקה עדיף כי זה טוב לשמים ולבריות כי פרי מעלליו יאכל בעה"ז והיינו דאמרי' לעיל דף ו' אגרא דתעניתא לדקתא היינו בעה"ז קאמר וכדאמרי' פ"ק דקדושין אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליו יאכלו ע"ש: **לא גזר תענית ביומא דעיבא.** ולא קאמר ביומא דמיטרא לפי שאז ודאי עת רלון ושעת רחמים הוא אלא יומא דעיבא קאמר דליכא מטר כהדא דכתיב נשיאים ירוח וגשם אין ועיין במהרש"א: **אמר ריש לקיש אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה אדם נושא אשה על אשתו ראשונה וזוכר מעשה הראשונה.** כי לעולם מעשי ראשונה הוא חביב ונזכר ומה"ט אמרינן אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה וכה"ג אמרינן כל המגרש אשתו ראשונה וכל מי שמתה אשתו ראשונה מזבח מוריד עליו דמעות וכן אני שאני קבלתי תורתך תחלה ואני עמך ראשונה ראוי שלא תשכח אותי לגמרי ואתה עזבתני מלהשרות שכינתך עלי ושכחתני מליתן השגחה עלי רק נתת אותי ביד מזלות הרעים לכך השיב הקב"ה שכל המזלות הכל נבראו בשבילך וכו': **התשכח אשה עולה אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר.** לפי שהם נעשו ג"כ בפעם הראשון שנלטוו עליו וכן אי' במדרש פ' נח ועיין בה' מנחתה כימי עולם וכשנים קדמוניות זו דור המדבר אך בפ"ק דחגיגה דף ו' אי' חד מ"ד שלא הקריבו ישראל במדבר לפי שהיו נזופים ותכח רשעים תועבה ועל זה יאמרו כנ"י שמא לא תשכח לי מעשה העגל שהיה ג"כ בפעם ראשונה שחנתה ישראל חוץ ימי חופתה א"כ גם הקרבנות אינן חשובין לכלום כי זבח רשעים תועבה ועל זה השיב הקב"ה גם אלה תשכחנה לפי שלבם היה לשמים ועשה רק להורות תשובה כדאיתא פ"ק דע"ז ועכשיו דלמא תשכח ג"כ מעשה סיני לפי שלבם לא נכון עמם כי בלשונם יכזבו לו כדאיתא במדרש על זה השיב הקב"ה ואנכי לא אשכחך כי מחשבה טובה מצטרף למעשה משא"כ מחשבה רעה וק"ל:

דסוף בזה הדרוש לכתוב דבתריה הן על כפים חקותיך גומר ר"ל ול"ך אשכחך הלא על כפים דהיינו שמי השמים וכל צבאם שהם למעלה מעננים וכפים חקותיך שאתה קבת חקות׳ כמ"ש אם לא בריתי גו׳ חקות שמים וארץ לא שמתי כדמסיק וכלן לא בראתי אלא בשבילך והיינו אשה העולה למעלה מכל המזלות צורת יעקב שחקוקה תחת כסא כבוד: **שלשים כו׳** בכולן נקט מספר של שלשים דהיינו כנגד ימי חדש דבכל יום מהחודש ממונה א׳ מהם ונקט ז׳ מיני שררה זה למעלה מזה מזל וחיל ולגיון רהטון וקרטון וגסטרא וכוכבי׳ כנגד ז׳ כוכבי לכת אשר בז׳ רקיעים זה למעלה מזה: **עולה** פרש"י כמו עולה וקרבנות עכ"ל ואולת אשה לא פי׳ כלום כהאי ומפירושו שהניחו כפשוטו והוא מחובר אדלעיל ואין נראה כן מתוך הדרש אלא אשה עולה לפי דרש זה כמו אשה עולה ריח ניחוח גומר ופטרי רחמים היינו מרחם בן בטנה ואמר שהקרבת לפני במדבר היינו זוכר מעשים ראשונים דקאמר: **שמא לא תשכח מעשה עגל.** כשם שלא תשכח ישראל בצורתו החקוקה תחת כסא הכבוד כך לא תשכח לי מעשה עגל כי צורת שור חקוקה ג"כ שם. **וא"ל גם אלה כו׳** ודקאמר וביום פקדי ופקדתי גומר ואין לך פקידה שאין בה ממעשה עגל היינו כל זמן שישראל בגלות אבל לעתיד קאמר הכא גם אלה דהיינו שגם מעשה עגל תשכחנה ואמר שמא תשכח לי גם לעתיד לבא מעשה סיני א"ל. **ואנכי לא אשכחך.** דהיינו קבלת הלוחות בסיני וע"ז הכוונה אמר אנכי אנכי הוא מנחמכם דהיינו לוחות שניות שנתנו לישראל אחר שנתכפר להן מעשה עגל הוא מנחמכם לעתיד שתשכח לכם אותו מעשה עגל. וע"כ כאמר בהן׳ טוב פמ"ש פרק השוכח ע"ש:

הרי"ף היינו עזובה היינו שכוחה וכו׳. וקשה כי דבר ברור הוא שיש לחלק בין עזובה לשכוחה. ועוד דכך היה לו לתרץ עזובה לחוד ושכוחה לחוד ולמה האריך בענין אדם נושא אשה וכו׳. ועוד נדקדק אמאי נקט שבמדבר ולא עולות התמידין שבמקדש ועוד קשה איך נמשכה שאלת שמא לא תשכח מעשה העגל מתוך דברי הקב"ה שאמר כלום אשכח עולות וכו׳ וכן איך נמשכה שאלת שמא תשכח מעשה סיני מתוך דברי הקב"ה שאמר גם אלה תשכחנה וכי בשביל ששוכח דבר אחד הוא מוכרח לשכוח דבר אחר עוד קשה מה תוס׳ יש בדברי ר׳ אלעזר על מה שאמר בתחלה כי הם הם התירים עצמם ונ"ל שעיקר קושית הגמרא דאמר היינו עזובה היינו שכוחה אינה שבכלל עזובה יש שכוחה. שהרי אפשר לעזוב ולא לשכוח מהלב אבל קושיא היא למה עשאה שתי תלונות עזבני ה׳. וה׳ שכחני דבחדא מינייהו סגי כי היינו עזובה יש להתלונן על העזיבה וגם על השכוחה יש בה כדי התלונותיו למה אמר השתים. ועוד ולערבינהו אהדדי עזבני ושכחני ה׳. לזה אמר ר"ל אמרה כ"י לפני הקב"ה עזבני ה׳ והגלנו ביד עכו"ם ושכחנו שם ביד עכו"ם שלא פקדנו ה׳. ועוד מדת הדין מתוחה עלינו וה׳ שכחני שהוא וב"ד דינו דבני ה׳ ושכחני שלא לזכור מעשי הטובים שעשיתי בהיותי עמו שאע"פ ששכחני שלא לפקוד אותי בדבר ישועה ורחמים לגאול אותי לפחות יזכור מעשים הראשונים הטובים אשר עבדתיו להטיב לי בגלות כמו שזוכר האדם שנשא אשה על אשתו שאע"פ שלא יזכרנה ושכוחה היא שלא להחזירה אליו מ"מ הוא זוכר מעשיה הראשונים הטובים שעשתה בהיותה עמו כדי לעשות לה טובה וה׳ שכחני מכל וכל כאלו מעולם לא עשיתי אפילו דבר טוב בהיות שכינתו אצלי ודוק לישנא דקאמר זוכר מעשה ראשונה ולא אמר זוכר לראשונה לפי שאע"פ שאינו זוכר לראשונה להחזירה אליו מכל מקום זוכר מעשה הראשונה שעשתה עמו בהיותה אצלו. והשיב לה הקב"ה התשכח אשה הקרבנות דכתיב בהם אשה ריח ניחוח וגם עולות אילים שהיו עולת נדבה שהקרבת לפני במדבר שאע"פ שהתמידין שבמקדש באו לכפר על חטאים שביום ובלילה. מ"מ אלו שבמדבר הן הם זכורים בלב. ואע"פ שעזבתיך גם שכחתיך מהגאולה מעשיך הטובים הם זכורים לפני עד עת בא הגאולה. חזרה ואמרה כיון שמעשה הקרבנות אתה זוכר

הרי הקרבנות לא ניתנו אלא לקרב את ישראל ממה שנתרחקו במעשה העגל ושם קרבן הוא לקרב את הרחוקים ונמצא שוברי בגידי בזכירות הקרבנות שהם נזכרים עונותי במעשה העגל. א"ל הקב"ה אזכור הקרבן שנתקרבתם וגם אלה אלהיך שהוא העגל שנתרחקתם בו תשכחנה. אמרה כ"י כיון שברחמיך תשכח העגל שמא תשכח מעשה סיני שאם זכור אזכור ממעשה סיני תזכור כל מה שאירע בסיני כי בשעת קבלת התורה בסיני לבם לא נכון עמו וראו המרכבה וגנבו שור ועשו תבנית שור את העגל ולכך צריך שלא לזכור מעשה סיני כדי שלא יעלה מתוכו זכרון העגל ולז"א אנכי לא אשכחך שהוא אנכי ה׳ אלהיך שקבלתם בסיני. עוד י"ל בדקדוק אחר כיון שהתחיל בענין הקרבנות התשכח אשה ריח ניחוח ועולות הקרבנות היה לו לסיים בהם כשאמרו שמא לא תשכח מעשה עגל הול"ל גם אלה תשכחנה והקרבנות לא אשכח או היה לו לפתוח במעשה סיני האשכח אנכי ואלה תשכחנה והשתא פתח בקרבנות וסיים באנכי אמנם נראה שלא בא לומר על הקרבנות שלוה אחר המשכן דכתיב בהוא אדם כי יקריב מכם כיון שלא הזהרו בהם אלא מגד שנתרחקו במעשה העגל אבל אמר על העולות שנתקרבו במעמד הר סיני נערי בני ישראל שהיו הבכורות לדעת חז"ל. ובזה יובן שהזכיר כאן פטרי רחם יותר מכמה דברים שהיו בישראל אמנם בא לרמוז על קרבנות עולה שהקריבו הבכורות פטר כל רחם ואמר הש"י שלא ישכחם כיון שעדיין לא היה בהם חטא ולא באו על ידי חטא וחזרו לומר שמא לא תשכח מעשה העגל שהבכורות חטאו בו ומתוך כך נפסלו הבכורות לעבוד העבודה וניתנה לכהנים בני לוי תחת כל בכור פטר רחם אמר הקב"ה גם אלה תשכחנה אע"פ שאשכח מעשה העגל שקלקלו בו הבכורות מ"מ לא אשכח העולות שהקריבו פטרי רחמים שנים כדכתיב ויעלו נערי בני ישראל והם היו פטרי רחמים הבכורות. אמרה שמא תשכח מעשה סיני כדי לשכוח מה שגנבו פני שור מהמרכבה ועשו עגל מסכה לז"א ואנכי לא אשכחך. ולפי שיקשה לדרשה זו מ"ש גם אלה תשכחנה כיון שיש כאן ג׳ דברים הקרבנות והעגל והר סיני והני לא שכחם והעגל בלבד הוא שוכחו א"כ לא שייך לומר גם אלה תשכחנה כיון ששכחה לא יש זולת דבר אחד והול"ל גם אנכי לא אשכחך דהיינו ענין הקרבנות וגם אנכי שהוא סיני לז"א והיינו דאמר רבי אלעזר שדקדק מאי גם אלה דכתיב דהול"ל ואלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך כמ"ש ולמעלה ביארתי הכונה שאע"פ שהשני דברים הללו קשורים זה בזה שאם ישכח מעשה העגל צריך לשכוח מעשה סיני שמתוכו באו לעשות העגל שנסתכלו במרכבה וראו פני שור אמר הקב"ה גם אלה תשכחנה אע"פ שאלה אלהיך אשכחנה מ"מ אנכי ה׳ שהוא מעשה סיני לא אשכחך ומ"מ יקשה לפי׳ זה דהול"ל גם אלה תשכחנה אנכי לא אשכחך כלומר אע"פ שאלה תשכחנה אנכי ה׳ לא אשכחך מאי ואנכי בוי"ו לז"א ר"א גם אלה זה מעשה העגל ויתבאר בדקדוק הלשון שאמר מעשה העגל שהיו ב׳ דברים האי מ"ש אלה אלהיך ישראל ולא מיחו בידם והאי שהביאו נזמים למעשה העגל כמאמר חז"ל בנזמים חטאו ובנזמים נתכפרו איש אשר ימצא כלי זהב אצעדה ונזם וזה נקרא מעשה העגל ולזה אמר גם אלה לרבות על מעשה העגל שנתנו הנזמים לעשותו חולת זה שלא מיחו באלה אלהיך ישראל:

חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת וכו׳ מנא שם צב
ה"מ אמר ריב"ל דאמר קרא °אשרי יושבי תהלים פד
ביתך (עוד יהללוך סלה). ואמר ריב"ל המתפלל צריך שישהא שעה אחת לאחר תפלתו שנאמר °אך צדיקים שם קמ
יודו לשמך ישבו ישרים את פניך תניא נמי הכי המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו. שעה אחת קודם תפלתו מנין שנאמר אשרי יושבי ביתך לאחר תפלתו מנין דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים וגו׳ תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת וכי מאחר ששוהין ט׳ שעות ביום, לתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן

עיון יעקב

תורתן היאך משתמרת. הא דלא מקשה תורתן אימתי נעשית משום דמשתמא אלו שהיו חסידים ולא ע"ה חסיד ולא בור ירא חטא ממילא ודאי היו מיגעין עצמן בלימוד תורתן קודם שהגיעו למעלת החסידות לכך שאל היכן משתמר תורתן בתוך לבם כיון שלא היו מתמידין לחזור על לימודם מחמת חסידותם מכאן יש ללמוד שאין לאדם נכהג עצמו במדת חסידות יותר מדאי עד שמילא כריסו מתחלה בלימוד התורה ואח"כ ע"י מדת חסידות משתמר תורתו ומה דקאמר ומלאכתו מתברכת היינו ללמוד שאין לעשות מתורת ומדת חסידות קודם לאכול ממנו כי אין זה משנת חסידים כלל רק לעשות מלאכתו כדי פרנסתו והיא מתברכת מאליו.

ומלאכתן אימתי נעשית. אלא מתוך שחסידים הן תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת:

יושבי ביתך. והדר יהללוך (סלה): יודו לשמך ואח"כ ישבו ישרים את פניך: תשעה שעות. לג' תפלות: תורתן משתמרת. בתוך לבם שאין למודם משתכח. ע"כ:

מהרש"א שנאמר אשרי יושבי ביתך גו'. ויושבי מלשון שהוי ועכבה כמו ותשבו בקדש ימים גו' ומלת עוד נאמר על דבר הנוסף מהשיעור וז"ש אשרי יושבי ששוהין בביתך עוד ויותר משיעור התפלה קודם התפלה דהיינו שיהללוך סלה אח"כ וקאמר לאחר התפלה שנאמר אך צדיקים יודו גו' שאחר שיודו ויתפללו לשמך ישבו וישהו הישרים בראיית פניך לחוד בלא תפלה וק"ל: תורתן היאך משתמרת כו'. שמירת התורה היא שאינה משתכחת ע"י שחוזר עליה תמיד בהרבה פעמים כמ"ש רק השמר לך גו' פן תשכח את הדברים גו' וזה החסיד ששוהה ביום ט' שעות בתפלה אין לו זמן לחזור על התורה לזה אמר אעפ"כ תורתם משתמרת ולפי שאמרו כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה ואלו אין להם שהות לעשות מלאכתן במנוחה וע"כ קאמר דמלאכתן המועטת מתברכת כאלו עשאו כלה ועי"ל יש לכוין שאמר הכתוב ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך גו' שפתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד שאמר לכלל ישראל ועבדתם את ה' דהיינו תפלה שהיא מיועדת לכל בר ישראל במקום עבודת קרבן ולפי שרוב הצבור אין יכולין לעמוד בה להיות עבודתן שלימה כל היום לה' וליבטל מעבודתן ומלאכתן סיים בלשון יחיד בחסידים ויחידי סגולה ששוהין בעבודת ה' כמעט כל היום ואינן מבקשין המותרות רק לחם ומים וה' ברך את לחמך ואת גומר כמ"ש דמלאכתן המועטת כדי סיפוק לחם ומים מתברכת וק"ל:

הרי"ף חסידים הראשונים וכו'. וקשה כיון דקרא כתיב הכי לשהות קודם התפלה ולאחר התפלה. ואמר ריב"ל המתפלל צריך שישהא א"כ מה הוסיפו החסידים שהיו שוהין והלא כל בני אדם חייבים בזה. וי"ל דכל אדם חייב לשהות אבל לא שעה אחת והחסידים היו שוהין שעה אחת ואכתי קשה דמהיכא יליף ריב"ל דכל אדם המתפלל צריך שישהה שעה א' דהא קאמר קרא ישבו ישרים את פניך לא נתן שיעור לשהייה רק ממדת חסידים לשהות שעה אחת ואינו מחובת האדם המתפלל. וי"ל דדייק קרא דקאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך כלומר כשיעור זמן ההודאה והתפלה שהיא שעה א' א"כ ישבו ישרים אחר התפלה ומה שהוסיפו החסידים הוא לשהות גם קודם התפלה שעה א' דלא מצינו כמה בכתוב אלא אשרי יושבי ביתך ועוד יהללוך סלה ולא נרמז שיעור השהיית קודם התפלה שהוא שעה א' והחסידים היו שוהין שעה א' ומתפללין ואף ע"ג דבברייתא הזכיר החסידים היו שוהין שעה אחת אחר התפלה והוו מידת כל אדם לריב"ל שאמר המתפלל צריך שישהה שעה א'. וי"ל דלא הזכיר הברייתא מדת החסידים אלא בבחינת שעה קודם התפלה שאינו בכל אדם כי אם שהייה מועטת ולעולם שהשהייה שלאחר התפלה היא שוה בכל אדם:

לב ע"ב **תנו** רבנן מעשה בחסיד אחר שהיה מתפלל בדרך ובא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו
דברים ד אמר לו ריקא והלא כתיב בתורתכם °רק השמר לך
שם ושמור נפשך מאד. וכתיב °ונשמרתם מאד לנפשותיכם כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום אם חתכתי את ראשך בסייף מי תובע דמך מידי. אמר לו המתן לי עד שאפייסך בדברים א"ל אלו לפני מלך בשר ודם
דף לג היית עומד ובא אחד ונתן לך שלום היית *מחזיר לו שלום אמר לו לאו. ואם היית מחזיר לו מה היו עושים לך א"ל היו חותכין את ראשי בסייף א"ל והלא דברים קל וחומר מה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם שהיום כאן ומחר בקבר היו חותכין את ראשך בסייף אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה. מיד נתפייס אותו הגמון ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום תנו רבנן מעשה במקום אחד שהיה בו ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לרבי חנינא בן דוסא. אמר להם הראוני את חורו הלכו והראהו חורו והניח עקבו על פתחו יצא ונשכו ומת אותו ערוד נטלו על כתיפו והוליכו לבית המדרש אמר להם בני ראו שאין ערוד ממית אלא חטא ממית. באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו רבי חנינא בן דוסא:

ערוד מן הנחש והצב הוא בא כשהן מזקקין זה לזה ויוצא משניהם ערוד (והוא מין נחש): את חורו. שהוא יוצא משם: ומת הערוד. מצאתי בהלכות גדולות אמרי במערבא כשהערוד נושך את האדם אם הערוד קדם את האדם למים מת האדם ואם האדם קדם את הערוד למים מת הערוד ונעשה נס לרבי חנינא ונקבע לו מעיין מתחת עקיביו:

מהרש"א כתיב בתורתכם רק גו'. האי קרא בשכחת התורה קמיירי כמ"ש פן תשכח את הדברים גומר ובפ"ג דאבות שנינו כל השוכח ד"א ממשנתו כו' כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך גומר וכן האי קרא ונשמרתם מאד לנפשותיכם גומר איירי שלא נאמין בשום תבנית פסל גומר ולא איירו הני קראי כלל בשמירת נפש אדם עצמו מסכנה ומיהו במסכת שבועות דרים ליה תלמודא נמי למלתא אחריתי דהיינו אזהרה למקלל עצמו מנין שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך גומר ע"ש וחסיד הזה גם שלא ידע אם יתפייס ההגמון מ"מ לא פסק להשיב לו שלו' שלא היה חושש לסכנה כמו במלך עובדי כוכבים ולכך שאמרו להפסיק וכ"ש דשרי להשיב מפני סכנה וק"ל: נתן עקבו ע"פ החור כו'. וק"ק דהיאך עמד במקום סכנה כזו וסמך עצמו על הנס ובירושלמי מפורש בע"א שעמד ר"ח בן דוסא בתפלתו בא חברבר והכישו ולא הפסיק תפלתו ומצאו אותו חברבר מת כו' ע"ש וכמ"ש ברש"י בשם ה"ג ותו לא מידי וחברבר היינו ערוד כפירוש הערוך: אלא החטא כו'. זה הערוד הוא בא בחטא בכחו של נחש כשנזקק עם הצב כמפורש בירושלמי וע"כ הוא נזומן לישוך החוטאים וכמ"ש בנחש ואתה תשופנו עקב וז"ש בר"ח בן דוסא שנתן עקבו ע"פ החור ונשכו ומת אותו ערוד היפך בחוטאים שמתים בנשיכתו בעקב וק"ל:

עיון יעקב

מעשה בחסיד א' שהיה מתפלל בדרך. האי מעשה דמי להא דלעיל דאמרינן מתוך שהחסידים היו סומכין על הנס שתורתן משתמרים ומלאכתן מתברך אף גם כה"ג סמך החסיד זה על הנס כיון שראה שהמתין לו עד שסיים כל תפלתו ולא רצה להזיק בו מיד ידע בו שאינו רוצה רק פיוס להשיב על שאלתו לכך המתין לו עד שסיים כל תפלתו אע"ג דהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה מ"מ חסידים אלו שהיו יודעים בנפשם שהם חסידים גמורים וכל כוונתם לשמים ע"כ שומר מצוה לא ידע דבר רע ומ"מ עשו רק ע"י פיוס שירצה שהוא רק דרך הטבעי ולא דרך נסי כדי שלא ינוכה מזכיותיו: והניח עקבו על פתחו. מה שמקשה מהרש"א איך סמך עצמו על הנס י"ל שאני ר' חנינא בן דוסא שהיה מובטח בעצמו שתפלה מצויה על ידו שהרי יצאה בת קול כל עולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין וכן התפלל על החולים כדלקמן וה"נ סיכן בעצמו כדי להציל שאר הצבור מסכנה והיזק זכות רבים תלוי בו ולהציל מסכנה דרבים שאני והיא שעמדה לו שהוא ניצל ג"כ והמית את הערוד שנשוך דלא לחש:

צד ס׳ **אמר** ר׳ (אלעזר) [אמי] גדולה דעה שנאמרה בתחלת ברכות של חול. ואמר רבי אלעזר [אמי] גדולה
ש״א ב דעה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר °כי אל דעות ה׳
ישעיה כז וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו שנאמר °כי לא עם בינות הוא על כן לא (ירחמהו) [ירחמנו] עושהו. ואמר רבי אלעזר גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות
שמות טו שנאמר °פעלת ה׳ מקדש ה׳ (כוננו ידיך). ואמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה בית המקדש בימיו. דעה ניתנה בין שתי אותיות. בית המקדש ניתן בין שתי אותיות מתקיף לה רב אחא קרחינאה אלא מעתה גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות דכתיב
תהלים צד °אל נקמות ה׳ אמר ליה אין במילתיה מיהא גדולה היא כדעולא דאמר עולא שתי נקמות הללו למה. אחד
דברים לג לטובה ואחד לפורענות לטובה כדכתיב °הופיע מהר פארן. לפורענות דכתיב אל נקמות ה׳ אל נקמות הופיע:

בין שתי אותיות. בין שתי אזכרות: **במילתיה מיהא גדולה היא.** במקום שצריכה נקמה דבר גדול הוא:

הרשב״א כתב בפי׳ האגדות וז״ל יש בזה סוד וכבר ידעת שבא להם ז״ל בכ״מ שאלף למ״ד הוא מדת הדין ויו״ד ה״א מדת הרחמים והם כוללים מן העולם ועד העולם שאי אפשר לעולם להתקיים רק בב׳ מדות הללו אבל לא בדין בלבד ולא ברחמים לבד וע״כ לא נזכרו ב׳ שמות הללו ביחד בתורה בבריאת העולם עד שנבראו שמים וארץ וכל צבאם כאמרם ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים ואמרו ז״ל שהזכיר שם מלא על עולם מלא ומי שחננו השם יתברך דעה ידע וישכיל אמיתת מה שהוא בכח השכל האנושי להשיג באמתתו ית׳ ובמדותיו וידע אז להתהלך בדרכי העבודה ובמצות התורה כתקנה ולשם פועלו ית׳ כאמרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי ואח״כ אמר כי אני ה׳ עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה׳ ר״ל מי שישכיל וידע אותי ידע אז וישכיל כי אני ה׳ עושה חסד ומשפט וצדק׳ ואז תתכן לו היהודה והעסק במצותיו כי יעסוק בהם לכוונה אמיתית כי באלה חפצתי. ומי שאין בו דעה לא תתכן לו מצוה או עבודה והוא אמרם ז״ל למעלה מזה גדולה דעה שנאמרה בתחלת ברכות של חול לפי שהיא כוללת כל הברכות איך ישוב ויתחרט על מעלו ויבקש המחילה או יתחנן על צרכיו ומי שאינו יודע לא יכוין באמת כלום ע״כ אמרו שאינו ראוי לרחם עליו. וע״כ אמר כאן שגדולה הדעה שהיא נתונה בין שתי אותיות הללו. לומר שעם הדעת נשיג לאמיתת המצוה כפי מה שיש בשכל האנושי להשיג מפני שהיא נתונה בתוכם ר״ל שהיא משגת אותן שהכינן בתוך הדבר יודעו ומשיגו ומי שהוא משיג האמיתות ראוי לרחם עליו ולחונן ומפני שבה״מ מכון לשבתו ית׳ והוא כינוי לכבוד ולתפארת וכליו וענייניו רומזים לענינים שכלים כאמרו במשכן וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר ושם מורי התורה ומביני המדע ומשם שואבים רוח הקודש אומר שהוא גדול שנותן בין שתי האותיות הללו ומי שיש לו דעה ידע וישכיל מביכתו כל מה שישיג מציורי בה״מ וכל מה שיורהו מורי התורה אשר שם ע״כ אמרו כל מי שיש לו דעה כאלו נבנה בה״מ בימיו לומר שישיג מדעתו מה שישיג ממורי התורה ומציורי בה״מ בהיות בה״מ בנוי וכענין שאמרו בהגדהם אבינו ע״ה שתי כליותיו נעשו לו כשני מלמדים ויועצים שהם נובעות ומנביעות לו חכמה:

אמר הכותב מעלת הדעה גלויה מעצמה כאמרם ז״ל דעת קנית מה חסרת דעת חסרת מה קנית. א״כ איפוא אין צורך לספר בשבחה. וגדולה מזו שכפי הנראה התחיל לספר גודל מעלתה בשיחתו ותלה אותה בדבר הנראה נגלות כפי העיון הראשון והיא במ״ש גדולה דעה שנאמרה בתחלת ברכות של חול. וזה הוזכר בגמרא לגנאי ולא לשבח. שעל מה שסבינו מזכירין הבדלה במונן הדעת שאלו בגמרא מ״ט אמר רב יוסף הואיל והיא חכמה קבעוה בברכת חכמה. רבנן אמרי מתוך שהיא חול קבעוה בתחלת ברכה של חול אמר רבי אלעזר גדולה דעה שנאמרה כו׳. עוד ראוי להבין קבוץ מאמרים הללו במקום הזה וגם בפרק חלק. ואפשר לומר ע״ד הפשט שבא לרמוז גודל מעלת השכל עיוני והשכל מעשי כאשר שניהם מוסכמים לעבודתו יתברך כאשר נשמע ממחלוקת רב יוסף ורבנן שכפי הנראה רב יוסף נתן טעם לשבח בזכירת ההבדלה בברכת חכמה ורבנן חולקין על דבריו ונותנין טעם לפגם כפי הנראה באמרם מתוך שהיא חול קבעוה בתחלת ברכה של חול. בא רבי אלעזר לסלק שגוש מלב המעיין אולי יחשוב שנקבעת בברכה של חול להיותה דבר קל ושיהא חולין ר״ל ידיעת בקשת לרכי הגוף לבטל זה אמר רבי אלעזר שמעלת הדעה גדולה ממטה למעלה ומלמעלה למטה. והקדים ואמר כי גם הנהגת הבית והמדינה אין בה שלמות כלל אם לא תקדים אליה הדעה והמון העם המשתדלים להכנות ובקשות ברכות של חול ר״ל רפואה ושובע ושאר ענינים גופניים צריכין לתת ראשם עליהם אנשים חכמים ונבונים ימדדו כל ענייניהם בדעה והשכל והכלל להודיע כי בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן. אח״כ בא ר״א לשבח מעלת הדעה למעלה מן הכל באמרו שניתנה בין ב׳ שמות. והנני מזכיר לתלמיד להבין ההבדל שיש בפרש״י בפרק חלק בין ב׳ הפירושים לב׳ אותיות. וכפי עניות דעתי הנתינה בין שני שמותיו יתברך היא הוראה על גדולת מעלת המעיין או העושה מעשה הטוב והוא כי ראשית חכמה יראת ה׳ והיא היתה קודמת לחכמה כמו שיורה זכירת הש״י. בראשונה וגם אחרי כן ר״ל אחד למוד החכמה לא היתה כונתו לאהבת הכבוד או המועיל רק לשום תמיד עטרה לראשו עבודת הש״י וזאת היתה לו בקודם ובמתאחר והוא באמצע מתהלך בתומו צדיק. עוד רמז במאמר שלישי גדולת בהמ״ק והוא מעלת בעל מ״ט שזה נרמז בבנין בית המקדש ובעבודת קרבנותיו שגם הוא ניתן בין ב׳ שמות ולהיות אדם שלם בהחלט צריך שיהיה בעל עיון ובעל מעשה לעבודתו יתברך. ועתה שחרב מקדש והגא נמנע אללנו לעשות מעשה הקרבנות נשלמה פרים שפתינו ובכונה רצויה בחכמה בתבונה ובדעת תחשב אללנו זאת כאלו נבנה בהמ״ק בזמננו ונתן טעם לזה כי שניהם ניתנו בין ב׳ אותיות וראוי להזהר מן הטעות ואל יתהפך המאמר לומר כל העובד בבית המקדש כאלו הוא בעל דעה מטעם היותם בין ב׳ שמות דאתמנא ליכלן מלאסור כן כי גודל מעלת העיון ממי שמביא תמורתו שאע״פ שיבנה בימיו בהמ״ק ויזבח בקרבנות לעולם צריך להשתדל בכל עוז להשגת העיון ולפחות שיחשוב ויאמין בלבו טובות אמיתיות רצויות לפניו יתברך אמנם המעשים הנרצים במקדש. יש נסם תשלומין בזמן חרבנו בעשיית כל המעשים טובים אפשריים כפי הזמן וגם המקנא במעשים וילבש בגדי נקם תלבושת לתת להם כפעלם זוכה למעלה עליונה הנזכרת כי גם הנקמה ניתנה בין ב׳ שמות. כלל המאמר כי השלמות יושג בעיון ובמעשה וכל אחד מכל אלה נחלק לב׳. שעיון בידיעת העיקרים תוריים אמתיים. וגם העיון בענינים עולמיים שהם לרכי הגוף ע״י הנהגת הבית והמדינה. וגם המעשה נחלק לב׳. הא׳ עשיית כל מעשה נאות לעבודתו יתברך אפשרי כפי זמנו. הב׳ לנהוג אכזריות להנקם מעושי רשעה כי גם בזה נחר הש״י כמו שאמר אל קנא ונוקם וכו׳. ע״כ:

מהרש״א *מתוך שהוא חול כו׳. ר״ל מתוך שבו מבקשים שיהיו ימי החול לטובה ולברכה לפיכך קבעוה בתחלת הברכות של ימי חול שהיא מוכן הדעת כאלו היא כוללת כולן כדמסיק גדולה דעה שנתנה גומר וע״פ שאמרו דעת קנית הכל קנית דעת חסרת הכל חסרת וק״ל: גדולה דעה כו׳. מבואר כי הדעת היא המדה העליונה שבג׳ מדות שהם חכמה ובינה ודעת כפרש״י בחומש פרשת כי תשא ע״ש והוא רוח הקודש ואמר שהיא נתונה בין שני אותיות ולא בין שני

עיון יעקב

גדולה דעה שנאמרה בתחלת ברכה של הול. כלומר שישנן ג׳ מעלות בענין החכמה כדכתיב בפ׳ כי תשא אמלא בצלאל ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ופירש״י שם שהדעת הוא המעלה עליונה שבכולן להכי אומרין ג״כ בברכה זו והנני מאחך דעה בינה והשכל הרי שהדעת נאמרה תחלה ומתפלל תחלה שיתן לו דעה ובאם לאו יתן לו בינה ולכל הפחות השכל, ולכך אומרין אותה בתחלת ברכה של חול שהוא יום ראשון למעשה בראשית שהעולם נברא בג׳ מעלות אלו. וברד״י פ״ב דחגיגה והדעת גדולה מכולם הא קני מה חסר. ודלא כחדשים מקרוב באו לשנות סדר התפלה ומנהג קדמונים וכן הסימן ע״ז דב״ש דעה בינה שכל: **גדולה דעה שניתנה בין שתי שמות שנאמר כי אל דעות ה׳.** כלומר מי שהגיע לידי מעלה זו שיש בו דעה יכול להפך מדת אל שהוא דין לרחמים ועיין מ״ש בזה בחידושינו בסנהדרין פ׳ חלק דף ל״ב תשא״כ אם אין בו דעה לא ירחמהו עושהו. ועי״ל. דמי שיש לו בינה זוכה להשתלשלות רוח הקדש מלמעלה כפירש״י שם פ׳ כי תשא לכך נכתב בין שני שמות וכן המקדש שלמטה מכוון נגד מקדש שלמעלה ויש לו השתלשלות מלמעלה למטה לכך קאמר כאלו נבנה בית המקדש בימיו:

שני תיבות השם לפי שאותיות השם אינן כמו תיבה אחרת המחוברות באותיות מורה על דבר מה אבל מי שיודע לצרף צירופי שמותיו יתברך ב"ה הוא הדעת ור"ה בעצמו אשר ע"ז אמרו פרק הרואה יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ כתיב הכא וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת וכתיב התם ה' בחכמה גו' וע"ז הכונה הוסיף ר"א ואמר גדול מקדש שניתן בין ב' אותיות היינו שנעשה ע"י בצלאל שהיה בו הדעת ור"ה שהיה יודע לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ וכתב הרמב"ן והענין כי המשכן ירמוז לאלו והוא היודע ומבין סודו עכ"ל והוא מבואר ב' אותיות ושמות אלו שהם עומדין מימין ומשמאל של מלת דעת ומקדש שהן שני שמות הרחמים והגבורה והיודע לצרפו הוא יודע לצרף אותיות שנברא בהן שמים וארץ שהם רחמים והדין כמ"ש ביום ברוא ה' אלהים גומר כמו שהארכנו בזה בחידושינו דפ"ק דכתובות ע"ש ובזה הוסיף ר"א עוד לומר. **כל אדם שיש בו דעה כאלו נבנה ב"ה כו'.** כמ"ש שהמקדש נבנה ע"י ב' אותיות דימין ושמאל שהיה יודע בצלאל לצרפן ע"י הדעת ור"ה שניתן ג"כ בין שתי אותיות ומי שיש בו דעה כמו בצלאל הרי הוא ראוי להיות המקדש נבנה בימיו ע"י הדעת: **ופרוך אלא מעתה גדולה נקמה כו'.** דגבי נקמה מה שייך לצרף ב' שמות שהם הרחמים והגבורה שמימין ושמאל של נקמה. כמ"ש אל נקמות ה' גו' דהא אין בנקמה רק מדת הדין והגבורה ומשני אין למלתיה מיהא גדולה כולי שיש בנקמה בעובדי כוכבים ג"כ רחמים והיינו לישראל כדקאמר עולא: **ב' נקמות הללו א' לטובה כו'.** דיש בנקמה בעובדי כוכבים ג"כ טובה לישראל והיינו לרוף ב' שמות הרחמים והגבורה דמתוך הנקמה בעובדי כוכבים שהוא גבורתו ית' ב"ה תבא הרחמים לישראל ורש"י פירש הכא לרעה בעובדי כוכבים שלא קבלו התורה ואחד לטובה לישראל כדאמרינן בב"ק שלו ע"ש ויותר נראה לפרש הכא על נקמה שתהיה בעובדי כוכבים לעתיד כמ"ש בנקמות עובדי כוכבים כי יום נקם לה' שנת שלומים לריב ציון וכתיב יום נקם בלבי שנת גאולי באה והרבה כמוהו דהיינו לצרף ב' אותיות הרחמים לישראל והגבורה לעובדי כוכבים וק"ל: ***המבדיל בזו ובזו ינוחו ברכות על ראשו כו'.** לפי שברכת המבדיל הוא כבוד שבת ויום המנוחה וכו כאמר ויברך אלהים את יום השביעי וע"כ המכבד יום המנוחה בברכת המבדיל ב' פעמים ינוחו עליו ברכת שבת על ראשו גם בימים הבאים ו' ימי חול וק"ל: ***מרגניתא בבבל כו'.** דקדק לומר בבבל דאפשר משום דבני א"י לא הוו מתקני ליה כיון דאין עושין רק יום אחד י"ט ברוב השנים לא יצא י"ט במ"ש דאם חל פסח ביום ג' או ביום ה' לא יצא כלל אחד מהי"ט במ"ש רק אם חל פסח ביום ז' או ביום א' יצא יום א' מהי"ט במ"ש אבל משום בני בבל שהוא ח"ל ונוהגין שני י"ט קודם יצא ברוב השנים או י"ט ראשון או י"ט שני במ"ש תקינו ליה שפיר ודו"ק: ***ותני נדבה כו'.** יש לעיין מאי ותני נדבה אם ר"ל קרבנות נדבה שמביאין בחג הא מסיק במסכת ביצה דלכ"ע אין מקריבין נדרים ונדבות בי"ט וי"ל דתני נדבה רמז על י"ט שני שעושין בח"ל ממנהג אבותינו דקרי לי' תני נדבה כיון שאין חייבין בה מן התור' ומזה יתיישב מאי דקאמר דתקינו ליה בבבל דזה הנוסח ותני נדבה לא נתקן אלא בבבל ולא בא"י וק"ל: ***קדשת והבדלת ותתן כו'.** בנוסח סידורי' שלפנינו הוסיף בו הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך ובספ' הסידורים הבדלת שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים גומר-אבל א"כ דסדר הבדלות הוא מוכח הל"ל כמו המבדיל בין קודש לחול בין אור לחשך כמ"ש בכל שאר מ"ש ועוד למה שינה נוסחו כאן לומר הבדלת וקדשת את עמך גו' ובשאר מ"ש אומר בין ישראל לעמים וע"כ נראה כמ"ש התוספות בפרק ע"פ בשם ר"ח ששאל לר"ת למה נהגו להוסיף ולומר בהבדלה בי"ט שחל להיות במ"ש הבדלת וקדשת את עמך כו' והשיב לו ר"ת משום חיבת כו' הבדלת וקדשת את עמך ישראל שתי הבדלות בין כהנים לוים וישראלים דהוי מעין חתימה בין קודש לקודש עד כאן לשונו והאריך עיין שם ותו לא מידי גם הכא ודו"ק היטב:

הרי"ף גדולה דעה וכו' וקשה מה גדולה יש לדעה להיות בתחלת הברכות וע"ק מה גדולה יש לדעה שהיא בין ב' אותיות כי מאי נ"מ ונאמר סמיכות דבריו שאמר וכל מי שאין בו דעת אסור לרחם עליו דהא אנן קיימינן במעלת הדעת ולא אתינן לומר חסרון למי שאין בו. וכן קשה בענין הנקמה מה היא גדולתה להיותה בין ב' אותיות כי אף על פי שלא היתה בין ב' אותיות יש לדרוש גדולה נקמה למילתיה מיהא כדכתיב אל נקמות הופיע ואין נקמה זו בין ב' שמות. וי"ל דר"א בא לשבח מעלת הדעת שאף על פי שלא נאמרה בשבת היה מקום לטעות שאינה בגדר הג' ברכות הראשונות לז"א גדולה דעה שהרי התקינו בתחלת ברכות של חול לומר שהיא יסוד לכל הברכות וכמ"ש שם במסכת מגילה מה ראו לומר בינה אחר קדושה שנאמר והקדישו את קדוש יעקב וסמיך ליה וידעו תועי רוח בינה ותשובה אחר בינה ולבבו יבין ושב הרי שעיקר הקדושה הוא מתוך הבינה וממנה נמשכת התשובה והרפואה: ואר"א גדולה דעה שניתנה בין ב' אותיות והכונה כי אל דעות ה' שאל הוא דין כדכתיב ואל זועם בכל יום וה' הוא מדת רחמים והדעת ניתנה בין ב' שמות אלו לומר שמתוך הדעת שידע את בוראו כדכתיב דע את אלהי אביך ועבדהו יגרום שמדת אל שהוא הדין יהיה רחמים וזהו אל שהוא דין מתוך הדעת יהיה ה' שהוא רחמים והוא מסכים למחז"ל גדולים צדיקים שמהפכים הדין לרחמים וכל מי שאין בו דעת לא יחול עליו שם הרחמים כי אם דין גמור ואסור לרחם עליו במדת הרחמים שנאמר כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו ותמיד יהיה הדין מתוח עליו ומי גורם לסלק הרוז והזעם הנרמז בשם אל הוא הדעת שמתוך היותו איש דעות ובינות יחול עליו שם ההויה שהוא רחמים גמורים: מתקיף לה רב אחא אלא מעתה גדולה נקמה שכתובה בין שתי שמות אחד של דין ואחד של רחמים וכי הנקמה מהפכת הדין לרחמים והרי במקום שיש נקמה אין רחמים. והשיב לו למילתיה מיהא גדולה היא שהרי מתוך הנקמה שינקום הקב"ה מהעכו"ם שלא קבלו התורה כדכתיב וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן שהחזיר הקב"ה לעכו"ם את התורה שיקבלום ולא רצו לקבלה ועתיד להנקם מהם ואותה נקמה של העכו"ם היא גורמת ישועה ורחמים לישראל דהיינו הופיע והשפיע טובה לישראל מסיבת פארן ושעיר שלא קבלו התורה וינקום ה' מהם וזהו אל שזהו זועם הדין לעכו"ם ונקמות של העכו"ם יהיה גרמא לרחמים שנרמז בהם הוי"ה שיהיה רחמים לישראל ולכך חזר לומר אל נקמות לעכו"ם להופיע לישראל בהופעת הרחמים וע"א הופעה לטובה היא אל נקמות ה' שמתוך הנקמה שינקום מהעכו"ם הם רחמים לישראל שקבלו התורה ומ"ש אל נקמות הופיע היא הופעה לרעה לישראל שמתוך הנקמה שינקו' מהעכו"ם יופיע על ישראל לרעה כשאין ישראל עוסקין בתורה.

משנה האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך מודים מודים משתקין אותו: צה, סו. ע'

גמרא בשלמא מודים מודים משתקין אותו משום דמיחזי כשתי רשויות ועל טוב יזכר שמך נמי משמע על הטובה ולא על הרעה ותנן חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אלא על קן צפור יגיעו רחמיך מאי טעמא לא. (אמר עולא) פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזרות ההוא דנחית קמיה דרבה אמר אתה חסת צפור על קן חוס ורחם עלינו אמר רבה כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצויי

לרצויי למריה. א"ל אביי והא משתקין אותו תנן ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי:

האומר וכו'. אנשים שמראין עצמן כמתכוונים להעמיק בלשון תחנונים ואומרים רחום וחנון אתה ועל קן צפור יגיעו רחמיך שאמרת לשלח האם או שאומר ועל טוב שאתה עושה לנו יזכר שמך או שאומר מודים מודים משתקין אותו: **שמטיל קנאה.** לומר על אלה חס ועל שאר בריותיו לא חס: **מדותיו.** מצותיו עושה רחמים והוא לא לרחמים עשה אלא להטיל על ישראל חקי גזירותיו להודיע שהם עבדיו ושומרי מצותיו וגזרות חקותיו אף בדברים שיש לשטן ולעובדי כוכבים להשיב עליהם ולומר מה צורך במצוה זו: **ורבה נמי להדודי לאביי הוא דבעי.** רצה שקלסו כתכוין לחדודי לאביי שישיב לו מה שישיב ע"כ:

הרמב"ם ז"ל פירש בענין הזה בעצמו והאריך קצת וז"ל משתקין אותו מפני שהוא תולה טעם המצוה הזאת בחמלת הקב"ה על העוף ואין הדבר כן שאלו היה מדרך רחמנות לא צוה לשחוט חיה או עוף כלל אבל היא מצוה מקובלת אין לה טעם. וכן אם יאמר על טוב יזכר יוכל אדם להבין מדבר זה שעל הרעה לא יזכר את הדבר כנגד הדת כי הקב"ה ראוי להודות לו על הטוב ועל הרע עכ"ל וכתב בפירוש יברכוך טובים לפי שהשי"ת מברכין אותו טובים ורעים כמ"ש מי לא יראך מלך הגוים עכ"ל:

הרשב"א ז"ל כתב במסכת מגילה וז"ל ירושלמי האומר יברכוך טובים בי כשויות ונראה פירושו כאלו אומר יברכוך הטובים אבל הרעים יש להם אלוה אחר. וא"ת והלא כתיב וחסידיך יברכוך וכתיב אך צדיקים יודו לשמך יש מתרצים דלא אמרו אלא באומר כן בתפלתו שאומר במקום וכל החיים יודוך סלה וכל הטובים יברכוך סלה וי"מ יברכוך טובים מפני שיש לכלול בתפלה הרשעים עם הצדיקים דגמרינן מחלבנה ע"כ:

מהרש"א שמטיל קנאה כו'. לאו דס"ל הכי אפשר דמצוה זו • מלד הרחמים הוא כמו צדקה וכמה מצות אלא כיון שמזכיר כן בתפלה הרי הוא מטיל קנאה במעשה כו' כאלו אלו העופות נבראו כן ברחמים ולא שאר נבראים ואינו כן אלא בכולם נבראו ברחמים כמ"ש ביום ברא ה' אלהים גו': **ומ"ד מפני שעושה מדותיו כו'. רחמים ואינן אלא גזירות.** ר"ל במצות שאין מפורש טעמם כמו בשלוח הקן כיון דאינו מפורש בה טעם המצוה אין בידינו שהיא מצד הרחמים אלא שיש לנו לקיים אותם מצד גזירותיו שקבול השכר על גזירותיו הם ודאי ביותר דבר שעובדי כוכבים והשטן מונין בו כדאיתא במדרשות ומה שיש לדקדק בזה בדברי התוספות פרק הקורא עומד ע"ש בחדושי הלכות: **ורבה נמי להדודי כו'.** הא דלא היו משתקין אותו בתפלתו לא רצה ולא אביי י"ל דלאחר תפלתו קאמר דמשתקין אותו שלא יעשה כן פעם אחרת וכן לקמן גבי המרבה בשבחות קאמר המתין לו עד דסיים כו' וק"ל:

הרי"ף האומר יברכוך טובים ה"ז דרך המינות. וי"מ לפי שהשי"י מברכים אותו טובים ורעים כדכתיב מי לא יראך מלך הגוים ובירושלמי דמאי כבי רשויות כאלו אמר יברכוך הטובים אבל הרעים יש להם רשות

אחר. ויש מפרשים יש לכלול בתפלה לרשעים עם הצדיקים כמו שמצינו בקטורת שהיה בו החלבנה שריחה רע והוא סימן לכלול פושעי ישראל בתפלה:

ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והאמיץ והעזוז האמתי והיראוי החזק והנכבד המתין לו עד דסיים. כי סיים אמר ליה סיימתינהו לשבחיה דמרך למה לך כולי האי השתא ומה דוי תלת (הגדול הגבור והנורא) אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפילה אנן לא הוה אמרינן ואת שבחתיה כולי האי משל *למלך שהיו משבחין אותו באלף אלפין דינרי כסף והיו לו אלף אלפין דינרי זהב והלא גנאי הוא לו:

צו סס מורה פ"א פי' כ"ח יומא סי' כא לו ע"ש כמהרש"א מגילה כד

אי לאו דאמרינהו משה. האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים וגו': **ותקנינהו בתפלה.** כשהתפלל עזרא על מעל הגולה בספר עזרא ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא עכ"ל רש"י: מאמר זה נשנה במגילה ושם כתב הריטב"א וז"ל: **אלפי דינרי זהב כו'.** זה ראיה שאין גנותו של ש"ל זה לפי שלא קיים כל שבחיו של בורא שא"כ היה לו לומר למלך שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו משבחים אותו בת"ק אלא הגנות שאין שבחות אלו של בשר ודם שהם ענינים גופניים ממין שבחו של הקב"ה כמלך שיש לו דינרי זהב ומקלסין אותו בשל כסף וכמו שפירש הרמב"ם ע"כ:

מהרש"א משל כו'. שיהיו לו אלף אלפים דינרי זהב כו' בשל כסף לכאורה לפי הנמשל הל"ל ומקלסין אותו באלף דינרי זהב כמו שכתוב בע"י שהקשה הריטב"א ע"ש ונראה לפרש דאלו הג' שבחות הגדול הגבור והנורא הם עיקר שבחו ית' ב"ה כמפורש פ' בא לו ומדמה להו לדינרי זהב שמקלסין בו מלך ב"ו והאדיר ועזוז כו' הם שבחות הנוספים מדמה להו לדינרי כסף במלך ב"ו והשתא ה"ק למלך ב"ו שמקלסין אותו בתחלה באלף אלפי דינרי זהב ושוב אם מקלסין אותו אח"כ בדינרי כסף אין זה קלוסו לגבי קלוס הראשון כן הדבר הזה אחר שקלסתו הגדול הגבור והנורא שדומין לדינרי זהב אין קלוסו באדיר ועזוז כו' הדומין לדינרי כסף והיינו סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך דכל שאתה מוסיף בשבחו אין זה קלוס לגבי שבחות הראשונים וכן יש לפרש עד"ז לך דומיה תהלה כי הנוספים אינן שבח לגבי הראשונים וק"ל:

הרי"ף ההוא דנחית קמיה וכו' משל למלך וכו'. נראה שהביא המשל לפי שי"ל דהא קי"ל אומרים מקצת שבחו בפניו ולכן ליכא למטעי ולומר סיימתינהו שאע"פ שיש כמה שבחים רבים אחרים אמר מקצתם לזה הביא המשל שאפי' מקצת לא אמרנו כאותו המשבח למלך באלפי דנרי כסף בהיותם אלפי זהב שיש פגם באותו שבח כי השבחים שאומרים בני אדם להקב"ה הם שבחים למטה מערכו ית' כי לא יוכל פה לדבר שבחיו הרוחניים ואיך ישבחוהו בשבחים גופניים האמיץ העזוז כי זהו פגם בשבחו ית' ואפי' הגבור והנורא לפי שאמרה משה ועזרא קבעוה בתפלה ומ"מ קשה למה אמרם משה ואפשר לומר שר"ל שאעפ"י שגורא הוא על כל שכיניו ומי יאמר לו מה תעשה אפ"ה לא ישא פנים ולא יקח שוחד:

א"ר

עיון יעקב

ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי. כבר לווחו בה קמאי דקמאי מאי חדודי איכא בזה לידע מה דמפורש במתני'. ומו דהא מוכח עלי' לשתק אותו ומשום חדודי לא הוי שלא מיחה אלא שסיבת אותו ואולי יעשה השומע. ולי נראה דהדאי האי דאמר חסת על קן לפור חוס ורחם עלינו דקדק לומר חסת ולא רחמת על קן לפ' לפי שידע האי שמכי' דאסור לומר כן אבל לשון חסה מותר לומר דלאו מכח רחמנות על עוף יותר מבריאות אחרות כי רחמיו על כל מעשיו רק שהקדוש ברוך הוא חס על עוף זה מכח גזירה שהיא מלכי ורבה דאמר כמה ידע האי מרבנן לרצויי למריה היינו כיון שאמר חסת ולא לשון רחמנות על כן אמר כמה ידע וכו'. א"ל אביי והא משתקין אותו תנן וא"כ מאי רבותא דהאי גברא שלא אמר לשון רחמנות הלא אסור לומר כן וא"כ מה שבחיה דהאי שלא אמר מה דתנא במתני' להדיא דאסור על זה שפיר קאמר ורבה לחדודי לאביי הוא דבעי שירנים בכל זה יקי"ל ומ"ש בעל צלוף אהבת בזה במסכת מגילה דף כ"ה נסתר מכח סוגיא דכאן ע"ש: **ומה הני תלת.** אפשר דהכי קאמר משה כנגד ג' תפלות שתקנו כנגד ג' אבות והאי יכחיה אמר עשרה אומרים נגד עשר ספירות לזה א"ל סיימתנו לכולי שבחיה' כתמיה': **והלא גנאי הוא לו.** פי' למקלס כי למלך אין גנאי שהוא מפורסם והכל יודעין שיש לו יותר שנה למקלס הוא גנאי שלא ידע לקלס על נכון וכן משמע מלשון הריטב"א שהבאת בעי":

צו שס **אמר** רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים
דברים י שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל
מעמך כי אם ליראה וגו' אטו יראה מלתא זוטרתי היא
והאמר ר' חנינא משום ר' שמעון בן יוחאי אין להקב"ה
ישעי' לג בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר יראת
ה' היא אוצרו אין לגבי משה מילתא זוטרתי היא
[דאמר רבי חנינא] משל לאדם שמבקשים ממנו כלי
גדול ויש לו דומה עליו ככלי קטן קטן ואין לו דומה
עליו ככלי גדול:

הכל כו'. כל מה שבא על האדם בידי שמים הוא בא כגון ארוך וקצר עני עשיר חכם שוטה לבן שחור הכל בידי שמים אבל צדיק ורשע אינו בא ע"י שמים את זו מסר הקב"ה בידו של אדם ונתן לו ב' דרכים והוא יבחר לו ביראת שמים ובמסכת מגילה פרק אחרון הביאו מאמר זה וגם כתב רש"י לשון זה חוץ מיראת שמים אותה מסר ביד האדם שיהא מכוין את לבו לכך ואע"פ שיכולת בידו להכין לבבינו אליו שנאמר הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל ואומר והסירותי את לב האבן מבשרכם ע"כ:

תוספות פי' כל מדותיו של אדם הקבועות אם יהיה חלש או גבור עשיר או עני ארוך או קצר נאה או כעור ולא דמי להכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים דההיא מאורעות ומקרה הנגזר על האדם מידי יום ביומו ע"כ:

אמר הכותב מילתא זוטרתי היא. הרי"ן בדרשותיו הקשה על זה וגם חכמים דורשים הנאים אחריו. וע"ד הפשט ראוי ליישב לשון שמאמר ולא יספר בקושיא כי כיון שהכיר משה בעצמו דמילתא זוטרתי היא א"כ יכול היה לומר להם שאלה קטנה אני שואל מכם כי שלא מתומר קורלתי גם אני כי להיותו ילוד אשה ג"כ היתה היראה דבר קשה עליו בתחלה ואח"כ גבר שכלו על הכחות גופניות והכניעם עד שנשארת היראה חקוקה בלבו והתמדתה היא מלתא זוטרתי אצלו שגם ישראל יוכלו לעשות כן כי אם יגבר החומר עליהם יכניעהו וישפילהו הכח השכלי. ולכן שתק המקשה בשמעו זה התירוץ להיות מספיק לבטל קושיתו מלד שאמר רשב"י אין להקב"ה בבית גנזיו וכו' שהאמת אתו שהיראה הוא אוצר חביב לפניו יתב' ועכ"ז הוא דבר קל ואפשר קרוב לישרים בלבותם להגיע אליה ולהיות ירא ה' כמשה א"כ ענוה גדולה היתה למשה בזה שהיה אומר להם ועתה ישראל למה לא תהיו כמוני כי הנה כלכם בני ישראל ואברהם ויצחק והכשות נתונה לכם להיות שוים אלי בדבר זה כי גם אני אחיכם:

מהרש"א מלתא זוטרתא כו'. לכאורה אגופא דקרא ה"ל לדקדק כן דכי אם ליראה משמע שאינו מבקש ושואל ממך רק דבר קטן שהיא היראה ועוד יש שמקשים במשל דמייתי לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול כו' דאין זה דומה דהכא משה א"ל לישראל כן כ"א ליראה ולגביהם ודאי דומה ככלי גדול ונראה ע"פ מ"ש כי היראה נחלקת לשני מינים האחד היראה הטבעית ירא מעונש שהוא דומה לכלי קטן והב' יראה שכלית ירא מדבר הגדול ונורא כמ"ש ויירא ויאמר מה נורא והיא יראה שלימה דומה לכלי גדול והשתא אגופיה דקרא כ"א ליראה ודאי דהוה ידע לפרש דהיינו יראת עונש דהיא יראה טבעית ומלתא זוטרתי היא במעלה. אבל ר"ח דקאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים משמע ליה טפי דהיינו יראה שכלית דאיכה בידי שמים כי היא תלויה בבחירה אבל יראה הטבעית היא קלת בידי שמים לירא בעונש אחרים כמ"ש פרק הצב"י אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל ליראם כדי שיחזרו בתשובה שנאמר אך תיראו אותי תקחו מוסר והשתא אפילו ביראה השכלית קאמר ר"ח דמלתא זוטרתי היא מדמייתי ליה מכי אם ליראה ואם פריך מהא דאין לו להקב"ה בבית גנזיו ה' דודאי מיירי במי ביראה השלימה שכלית שהיא ודאי דבר סגולי ראוי להכיח באוצר ה' שהיא תלויה בבחירת האדם ולאו מלתא זוטרתי היא וכמ"ש ראשית חכמה יראת ה' גו' ומשני אין כדקאמרינן דאיראה השכלית קאמר כי אם ליראה ולא משום דזוטרתי היא במעלה אלא דלגבי משה כמי היתה אותה היראה השכלית על ישראל כי ראו בו דבר פלא ונורא כדכתיב כי קרן עור פניו וייראו מגשת אליו כי יראת עונש לא היה עליהם ממשה שלא היה בידו לענשם בלי רשותו יתברך ב"ה וכיון דביראה השכלית השוה יראתם לגבי משה כמו גבי הקב"ה קאמר שפיר מה ה' אלהיך שואל ממך כ"א ליראה אותו כמו שיראתם אותי ביראה שכלית וע"ד שאמר ריב"ז י"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו דהיינו ביראה השכלית וה"ש במשל כלי גדול ויש לו דהיינו יראה השכלית שהיא גדולה במעלה ויש לו דהיינו בבחירה דומה לו ככלי קטן משום דמצויה ג"כ לגבי ב"ו קטן דהיינו יראה הטבעית דאין לו שהיא קלת ברשות הקב"ה כנ"ש לעיל דומה עליו ככלי גדול ודו"ק:

הרי"ף הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכו'. וקשה דמאי משמיענו ר' חנינא דזיל קרי בי רב הוא. ועוד קשה למה לא הקשה ב' כתובים הבאים כאחד כתוב אחד אומר כי אם ליראה וכתוב אחד אומר יראת ה' היא אוצרו וע"ק שמא כך היא הכונה שכל הדברים הם בידי שמים חוץ מהיראה שהיא ביד האדם ולעולם שהיא מילתא רבה ויקירא. וע"ק להלום מה שתירץ אין לגבי משה מילתא זוטרתי דלגבי ישראל אשר פיו המדבר אליהם גדולה היא ואיך שואל מה בלשון מה ה' שואל דבר שהוא גדול מעמך ועוד המשל למה בא ומה גם שאין להביא אלא לד מי שיש לו הכלי גדול דומה עליו לקטן שהוא משה שהיראה היתה אצלו כדבר הקטן אבל הלד האחר שמי שאין לו כלי קטן דומה עליו ככלי גדול אינו ענין לנמשל ונ"ל דכתובים עצמם ליכא למירמי אהדדי משום שהיראה היא דבר גדול וחביב בעיניו יתברך והוא אוצרו הטוב וסגולתו אלא שמלינו שהקב"ה משפיע בנדת חסדו וטובו לכל ברואיו וכלם שואלים ממנו והקב"ה לא הוצרך ח"ו לשאול כלום מאת ברואיו כי מה שלוה על התורה והמצוה היא לטובתן של ישראל ברואיו ומה ה' שואל מעמם שכביכול הוזקק לשאול מהנבראים הקרובים אליו אלו ישראל ענין היראה לבד ומהיראה עושה אוצר חביב לסגולתו ואם כן לעולם אימא לך שהיראה היא מילתא רבה ויקירא ולא אמר ומה ה' שואל על מיעוט ערך היראה אלא בערך שכל ברואי ה' הם נזקקים לשאול מאדון הכל והקב"ה בכחו הגדול הוזקק לשאול מברואיו היראה ואע"פ שתהיה דבר יקר הערך וגדול היא נחשבה לאין כיון שבורא עולם ה' שואל מאתם ליראה להיות לו לאוצר סגולה ולא קשי קראי אהדדי. אבל רבי חנינא כיון שאמר הכל בידי שמים חוץ מהיראה נראה שלא מסר ביד האדם אלא דבר קל ממה שראינו שהיא בלבנו ולא אמר היראה איכה בידי שמים אלא ביד האדם ומדקאמר הכל בידי שמים וכו' חוץ מיראת שמים נראה שעיקר וכללות כל הדברים הם בידי שמים חוץ מהיראה וכפי זה יהיה פירוש הפסוק ומה ה' שואל מעמך מדברים שהם מסורים בידך אלא ליראה שאר הדברים כלם המסורים בידך הם להנאת גופך ותועלתך חוץ מהיראה שהיא דבר שנוגע אליו יתברך ומסרה בידך מכאן נראה שהיא מילתא זוטרתי: ומי אמר רבי חנינא הכי והאמר רבי חנינא אין להקב"ה בעולמו וכו'. שכל מה שברא הקב"ה לצרכי בני אדם וכביכול אין להקב"ה לעצמו

עיון יעקב

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. פי' אף שהכל בידי שמים ואנחנו כחומר ביד היוצר מ"מ הקב"ה מסר זה הבחירה בידינו והבא לטהר מסייעין לו וכן פירש"י במגילת פי' אחרון וכזה מיושב מה שמקשה מהרש"א פ"ק דע"ז דף ו' ע"ב בהא דאמרינן כפוי טובה ע"ש ולפ"ז לק"מ: **אטו יראה מלתא זוטרתי היא.** הא דלא מקשה בל"ז על פסוק קושיא זו די"ל דהיא דקרא לפי שיסנן עד סרבה דברים שהם ביד האדם לעשות כמו שירצה ואפ"ה אינו חפץ הקב"ה רק בזו בלבד לפי שהוא דבר נחל אבל עכשיו דקאמ' הכל בידי שמים וכו' א"כ ל"ל הא דקאמר כי אם ליראה דיראת מלתא זו ערמ' היא מקשה שפיר: **בבית גנזיו כו' יראת שמים.** כמו מה שאדם מניח בבית גנזיו מעולים מכל בני אדם כן מי שיראת ה' נוגע בלבבו אין אדם יודע כי אדם יראה לעינים וה' יראה ללבב להכי קאמר בבית גנזיו שגנוז ולפון מכל ועיין בחידושינו דסכת דף ל"א: **אין לגבי משה מלתא זוטרתא היא משל לאדם שמבקשין ממנו כלי גדול ויש לו.** כדאמרינן פ"ק דע"ז דף כ' דאמר ריב"ל ענוה גדולה מכולן וכיון שמשה הי' לו מעלה' ענוה שהיא גדולה' משכן מכ"ש מעלת היראה שהיא למטה מכמה מעלות לגבי משה מלתא זוטרת' היא:

לעלמו בעולמו אלא אוצר היראה ואם כן איך הוא אומר הכל בידי שמים שאדרבה בבקיאה מה שבחר הקב"ה בעולמו הוא הכל בידי אדם. ותירץ לגבי משה מילתא זוטרתי היא דלפעולם היראה היא דבר גדול וחשוב לפני ימי ומש"ה מה ה' שואל כי אם ליראה הוא בעיניך משה המדבר אליהם שכיון שהיראה היתה מסורה בידו להשיג וביד כל אדם ואדם גם כן והוא השיג דברים עליונים יותר מכל האדם לכך אמר מה ה' אלהיך שואל דלגבי משה מילתא זוטרתי היא ולעולם שאלו היה פי הקב"ה המדבר אליהם לא היה אומר ומה אני שואל כי אם ליראה וכו' לפי שאין להקב"ה בעולמו אלא אוצר היראה ומילתא רבה ויקירא היא בעיניו יתברך ולכך אמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מהיראה כיון שהיא מסורה ביד האדם בבחירתם ורצונם ושינוה בדבר קל. לז"א הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שקלה היא להשיג אותה מאחר שהיא מסורה בידי אדם וכמ"ש משה לישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה וגומר כיון שהוא דבר שעמך ובידך מסור לעשותו מילתא זוטרתי היא והוא המשל שמי שיש לו כלי גדול דומה בעיניו לקטן שהוא ברשותו ומי שאין לו דומה עליו כגדול דגדול הוא לגבי הקב"ה שמסב היראה בידי אדם ואינה ברשותו כביכול דלדיק ורשע לא קאמר הוא דומה בעיניו יתברך לדבר גדול וחשוב מאחר שאינו ברשותו וכמלא לפי זה שמשה שהיראה מסורה בידו היה דומה לו למילתא זוטרתי. והקב"ה שמסר היראה שיהיו יראים ממנו ביד האדם הוא דומה בעיניו כמו שעושה דבר גדול הרבה מאד ולקחה לו לאוצר סגולה כמו שאומר יראת ה' היא אוצרו. וכפי זה שביארתי מתבאר שמלינו בגמרא מסכת שבת שדרשו אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים דכתיב מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ואם באמת קשו קראי אהדדי היכי מוכח מכאן שאין להקב"ה בעולמו אלא היראה דאדרבה משמע שהיא מילתא זוטרתי דכתיב מה ה' שואל אלא ודאי שגם ממקרא זה יש לדרוש שהיראה היא רבה ויקירא כמו שכתבתי למעלה ולא נמשכה הקושיא אלא מדברי רבי חנינא כמו שכתבתי למעלה זה כ"ל. ופשט הכתוב נלע"ד ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך להיות האדם צריך לעבוד להקב"ה מאהבה וגם מיראה לפי שהעובד מאהבה אינו חושש אם ימנע מאחת מכל מצות וכו' כי האוהב לא יקפיד לכך צריך להיות ירא שלא לעבור אפילו על מצוה אחת וכן היראה בלבד אע"פ שמקיים מצות רבות עכ"ז הוא מבעט בקרבו ועושה בעל כרחו והקב"ה רצה לזכות את ישראל שיעבדוהו מאהבת הלב וזה שאמר ה' שואל מעמך ליראה שזה גורם ללכת בכל מצותיו ולא ישייר אחת מהנה וגם צריך לאהבה כדי שיהיה בכל לבבך מלב ומנפש מה שאינו בעובד מחמת יראה לכך נוה על היראה ועל האהבה:

שם **מתיבי** הקורא שמע וכופלה הרי זה מגונה וכו':

שם **א"ל** רב פפא לאביי ודלמא מעיקרא לא כיון דעתיה א"ל חברותא כלפי שמיא מי איכא אי לא כיון דעתיה מעיקרא מחינן ליה במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה:

חברותא כלפי שמיא. מנהג שנוהג אדם בחבירו ינהג אצל המקום ולא יזהר בתפלתו: מחינן ליה. כלו' מלמדין אותו שיכוין ומכין אותו אם ינהיג בכך: מרזפתא. קורנס ותפש את המקבת מתרגמי' מרזפתא:

מהרש"א חברותא כלפי שמיא כו'. עיין פרש"י ועי"ל כלפי שאמרו לעיל דמחזי כב' רשויות קאמר כמי הכא חברותא כלפי שמיא שעושה שיתוף וחיבור כלפי שמיא וק"ל:

לד א **תנו** רבנן ג' רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור מלח וסרבנות. ת"ר מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה לפני רבי אליעזר והיה מאריך יותר מדאי א"ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה א"ל כלום מאריך
דברים ט יותר ממשה רבינו דכתיב ביה °את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה וגו'. שוב מעשה בתלמיד אחד שירד לפני התיבה לפני רבי אליעזר והיה מקצר יותר מדאי א"ל תלמידיו כמה קצרן הוא זה א"ל כלום מקצר יותר ממשה רבינו דכתיב ביה °אל נא רפא נא לה: במדבר יב

מהרש"א ג' רובן קשה ומיעוטן יפה כו'. ובירושלמי לא קאמר הכי אלא דרובן ומיעוטן רע וביטוניתן יפה כו' ותוי דומיא דקחשיב ג' חלוקות בסירוב וק"ל ע"ש: כלום מאריך יותר ממשה כו'. דלפי הענין וגודל החטא כמו במעשה עגל שהיה חטא הרבים ודאי צריך להאריך עד שיהיה נענה בתפלתו כדאמרי' לעיל כל המאריך בתפלתו אין חוזרת ריקם מכלן ממשה כו' יע"ש. ובהיפך קאמר ר"א כלום מקצר יותר ממשה כו' דהיינו בחטא יחיד של מרים שלא היה קשה כ"כ ואין צריך להאריך ומייתי אל נא רפא נא לה דאפילו בשם לא היה מאריך רק באל ואח"כ במעשה עגל דבכמה שמות וכינוין שהיה מתפלל וכן במרגלים ומייתי ע"ז א"ר יעקב כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר שמו כו' כ"ל להגיה דא"ר יעקב כולי וגופא דהך מימרא הוא לקמן בסוף פירקין ולא מייתי ליה הכא אלא דכ"כ היה מקצר דאפילו שמה דמרים לא היה מזכיר והוא שהקב"ה יראה ללבב ויודע כוונתו לרפא את מרים וא"ל להזכיר שמה בפיו וק"ל:

שם **תנו** רבנן אלו ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה. אר"ש [בן פזי] אריב"ל משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו כה"ג בסוף כל ברכה והמלך תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה אמר רבי יצחק בר נחמני לדידי מפרשא לי מיניה דריב"ל הדיוט כמו שאמרנו כ"ג בתחלת כל ברכה המלך כיון
מ"א ח שכרע שוב אינו זוקף שנאמר °ויהי ככלות שלמה להתפלל קם מלפני מזבח ה' מכרוע על ברכיו (וכפיו פרושות):

תחלה וסוף. במודים ולך נאה להודות: כה"ג בסוף כל ברכה. כל מה שהוא גדול ביותר צריך להכניע ולהשפיל עלמו: אינו זוקף. עד שיגמור: קם מלפני מזבח ה' מכרוע. רישיה דקרא ויהי ככלות שלמה להתפלל והדר קם מכרוע:

תוספות מלמדין אותו שלא ישחה. וא"ת וישחה ומה בכך. וי"ל שלא יבא לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מחמיר כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמים וחיישינן ליוהרא:

שם ע"ב מ"א א **תנו** רבנן קידה על אפים שנאמר °ותקוד בת שבע אפים (ארצה) [ארץ] כריעה על ברכיו שנאמר מכרע על ברכיו השתחואה זו פשוט ידים ורגלים
בראשית לז שנאמר °הבא נבא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה:

ארצה. לשון משטח משמע:

תוספות קידה על אפים מייתי קרא אע"ג דאשכחן [כמי] בענין אחר וי"ל דקים ליה בקבלה דקידה על אפים ומייתי קרא דמסייע:

אמר הבונה לרעת מה היא קדה ומה היא כריעה ומה היא השתחויה יעויי' במקומו' הסורה שנזכרו שם ההכנעות האלה לדון כפי הפנים וכפי התאורע:

לא

עין יעקב

חברותא כלפי שמיא. פירש"י מנהג שנוהג אדם בחבירו. וי"ל ע"ד דאמרינן בעלמא דברה תורה כלשון בני אדם שכופל הדברים אולי לא כיון היטב בפעם אחת לכך כופל הדברים משא"כ כלפי שמיא צריך לכוין בפעם אחת:

צח עי' **משנה** אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף:

גמרא מנא הני מילי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן [אמר רבי יהושע בן לוי] אמר קרא ישעיה נז °בורא ניב שפתים שלום ת"ר מעשה וחלה בנו של ר"ג ושגר ב' ת"ח אצל ר"ח בן דוסא לבקש רחמים עליו כיון שראה אותם עלה לעליה וביקש רחמים עליו בירידתו אמר להם לכו שכבר חלצתו חמה. אמרו לו וכי נביא אתה אמר להם לא נביא אני ולא בן נביא אני אלא כך מקובלני (מבית אבי אבא) אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף. כתבו וכוונו אותה שעה וכשבאו אצל ר"ג א"ל העבודה לא חסרתם ולא הותרתם באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי וחלה בנו של ריב"ז א"ל חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים וחיה. אמר רבן יוחנן ב"ז אלמלא הטיח ב"ז את ראשו בין ברכיו כל היום לא השגיחו עליו א"ל אשתו וכי הוא גדול ממך א"ל לאו אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך:

אם שגורה. אם סדורה תפלתי בפי במרוצה ואיני נכשל ונתכח מבעת מלבי אלא פי כל מה שאני חפץ להאריך בתחנונים: **שהוא מטורף.** החולה לשון אחר לי עורפין לו תפלתו בפניו כלומר התפלה שהתפללו עליו מטורפת וטרודה ממנו ואינה מקובלת: **בורא ניב שפתים.** כשהניב בריא על האדם אז מובטח לו על השלום: **הלצתו המה.** שלפתו וניטלה מגופו: **חמה.** הוא החולי הקודחו: **הלצתו.** לשון חלץ מהם: **לא הסרתם.** שעה: **כעבד.** בן בית נכנס ויוצא בלא רשות: **כשר לפני המלך.** שאינו רגיל לבא לפניו ע"כ:

אמר הכותב הי"ל מקדמאי הביאו בספר אור ה' וז"ל והנה נתבאר בקבלה בפי' שקבלת התפלה תהיה ביחוד לדבקות העובד ואם אין מדרגתו גדולה בחכמה כ"ל בחכמת התורה יותר מהגדול בחכמה אלא שאיננו באותה מדרגה מהעבודה ויורה על זה מה שאמר ריב"ז אמרה ליה אשתו וכו' אמר לה הוא דומה כעבד וכו' ולאוי שיובן שהסברה ההיא היתה עולה מדרגתו בחכמה יותר מרבי חנינא אלא שהיה רבי חנינא פרוש ועובד בהתמדה ולזה היתה תפלתו נשמעת עכ"ל. ואנכי תולעת תלמיד תלמידיו חשבתי להעיר על ספק אחד שהוא יותר כולל לכל מתפלל בעד אחר כאשר אזכיר בדרך קצרה איך הקדוש ברוך הוא שומע תפלה. וזה ענין כולל שראוי להזהיר לכל מתפלל המוני שלא יעלה על לבו שהקב"ה שומע תפלתו כדרך מלך בשר ודם שלא היה בלבו להטיב לאיש פלוני כי אם לא ... לו אח"כ בא האיש ההוא או אחר בעדו לפני המלך בתפנה רך התחנן לפני ישוב ממחשבתו כנגדו ויחפוץ להטיב לו וכראות זה המלך ב"ו כעוהו תזר בו לרוב הפצרתו ונתרצה לתת את שאלתו. אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן כי לא מחשבותיו מחשבותינו כי איננו בעל שנוי לחזור ממחשבתו כמו אדם ששב בשנעו כתולא משתנה ובעל הפעולות. ואם אמר שכתוב, וינחם ה' על הרעה כבר קדם לנו השרש אמתי דברה תורה כלשון בני אדם והדרך. ישמע אור באמונתו שהקב"ה שומע תפלת כל פה הוא כשהמתפלל שינה את עצמו במחשבה ובדבור ובמעשה כמי שנהפך לאיש אחר בזה מדת רחמיו יתברך שהוא ראוי להיות מושגח ממנו יתברך כי בבאו לדבר בפיו ובשפתיו שישנו לתורתך שלא לנו וכו' גומר במחשבתו שאין מי שיוכל לתת את שאלתו זולתו יתברך גם ימשך לו מזה תיקון מעשיו ר"ל שיעשה מעשים טובים ויתחרט על פשעיו בתאנפות שלם אלא הקב"ה שומע תפלתו וכן לכל מתפלל תפלה מיוחדת אחרת. ומתפלת שלמה אפשר להביא ראייה לזה וגם מקום לחלוק עליו ואין כאן מקום להאריך ומהחלוק הזה שהזכרתי בין המתפלל לפניו יתברך לשואל ממלך בשר ודם יצא לי ספק חזק בכל מתפלל בעד אחר כשהיה רשע איך מקובל תפלת המתפלל לפניו יתברך והלא לא אדם הוא להנחם כב"ו אשר להפלרת השואל מטיב לגוי שנשאל עליו אף על פי שאינו ראוי. ומהיתר ספק זה מצאתי תשובה לספק הראשון על רבי חנינא ויובן מאמר רבן יוחנן בן זכאי לאשתו הוא דומה כעבד וכו' כוונת ראשונה לרבי חנינא בהיותו מתפלל בעד החולה ואינו מבחין בין צדיק לרשע היתה בתשוקה נכבדת כי לא ימשון בהשחתת עולם ע"כ בראותו שבא לפניו שיתפלל על חליו בין ראוי בין בלתי ראוי היה מתפלל בעדו כדי שיכיר וידע האיש ההוא כי יש אלהים שומע תפלה כמו שאמר אלישע יבא נא אלי וידע כי יש אלהים בישראל ותגדל זאת הכוונה הנוכה בעיני ר"ח עד שלא היה חושש ללחם ביתו ולאכול פירות כל זכיותיו בעוה"ז בצרכי עצמו אלא בצרכי אחרים רצוני לומר שהש"י ברחמיו יעשה רצון כל איש שרי חנינא יתפלל עליו. ויכנס לזה ונ"ם ש"פ היה קורא על פסוק אבירי לב הרחוקים מצדקה אלו הם הצדיקים שכל העולם נזונים בזכותן והם אפילו בזכותם אינם נזונים כדאמר רב בת קול וכו'. ועל יסוד זה יתפרש מאמר ריב"ז לאשתו הוא דומה כעבד וכו' ואמשול לך משל למה"ד אשר ראינו בעינינו ענין מלכי עובדי כוכבים רבים וגדולים אוהבי הכבוד ולהגדיל מעלתם כורעים ומשתחוים אנשי מלכותם לפניהם בב' מינים שונים המין האחד עבדים בחורים לעבודת המלך בשבתו ובקומו וכל עניני מלבו וגם לרוץ ברגלים לפני המלך ואלה נקראים עבדים ממש. המין השני גדולים בני גדולים משרי המלכות ויהיו נקראים משרתי המלך להיות באים אל היכלו ואנשי עצתו רק הכסא יגדל מהם ואין כבוד הגדולים האלה לבקש מלפניו על דברים קלים וכל כבודם הוא להתגיד ישיבתם עם המלך בהיכלו להיות כדמות ונשנים בכל עניני המלכות רבי המעלה. כן הדבר הזה בעניני הצדיקים עובדי המלך מלכו של עולם כי מלבד השכר הגדול הצפון להם לסתנות עם היושבים ועטרותיהם בראשיהם וכו' וכל צדיק יש לו מדור לפי כבודו עוד אוכלין פירות בעולם הזה ולענין זה יש חילוק בין העבדים והשרים כפי המשל שהנחתי. כי השר הגדול כמו ריב"ז אינו משפיל עצמו להתפלל בעד החולים. כדי שלא להטריד עיונו ולהתבודד בידיעת סתרי תורה אמנם העבד נאמן בית כרבי חנינא בן דוסא כדי לגמור מחשבתו הטובה לזכות את הרבים רוב עבודתו היתה להתפלל בעד החולים ולהוציא לאור משפטו ולא היה חפץ לאכול פירות זכיותיו בעה"ז אפילו לצורך עצמו רק כל מגמתו להרבות תפלה בעד אחרים ולרוב התמדתו בעבודה זאת כעבד המלך הוא יתברך שומע תפלתו פעמים רבות ולפעמים אינו שומע לאיזו סבה נודעת ומיד היה מכיר זה רבי חנינא בהיות תפלתו סגורה בפיו או לאו ודי בזה הערה ע"כ:

מהרש"א שהוא מטורף כו'. עיין פרש"י ובערוך פי' מל' טריפה ממש כמו י"ח טרפות דבאותה שעה כשהיה מתפלל על זה שמת כבר היה טרפה ובודאי שימות כמ"ד טרפה אינה חיה וק"ל: *אהייא כו' באבות כו'. והיינו מטעם דמתחלת בברוך ומסיי' בברוך וכמה שמות נזכרו בו אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם כו' וכסמוכה ממש לגאולה וק"ל: **בורא ניב שפתים שלום גו'.** עיין פרש"י ועי"ל בורא ניב שפתים שלום כשים שלום לניב שפתים שהוא סגורה

אמרו לו מנין אתה יודע. נ"ל דה"פ לפי שרי חנינא היה גדול בדורו ורגיל להתפלל על אחרים משמתא שהתפלל בכונה ולא היה טועה בתפלתו שיהיה חס"ו סימן רע לשולחיו על כן שאלו לו מנין אתה יודע מדייק בלשון אתה שאתה רגיל להתפלל ואיך טועה והשיב להם שפיר אע"פ שאין אני טועה בתפלתי מ"מ יש לי סימן אחר אם תפלתי סגורה בפי או לא: **ושגר ב' תלמידי חכמים אצל ר"ח בן דוסא.** אפשר דמש"ה שגר לו שני ת"ח כדי שיסמכו ידיו בתפלה כמ"ש תוס' בב"ק גבי רבי חייא ובניו כדכתיב אהרן וחור סמכו ידיו: **אמרו לו וכי נביא אתה אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא.** אע"פ שהם שאלו רק וכי נביא אתה אפ"ה השיב להם כלשון המקרא בעמוס ז' ע"ש: **אמר ליה חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה.** כי ראה שימנא מלתא דהוא"ל ואיתרמי שבשעת חוליו של בנו נזדמן ובא ר' חנינא לשם שהיה רגיל להתפלל על החולים והצלחתו מלרים כמ"ש לעיל דף ל"ג ע"ש:

שגורה ושדורה בפיו באין קלקול וטעות אז שלום למולי הרחוק והקרוב ורפאתיו כההיא דלקמן בבן ר"ג שכונו באותה שעה שנתרפא וק"ל: כיון שראה אותם עלה כו'. משמע מיד כשראה אותם קודם שא"ל לבקש עלה לעלי' ובקש כו' ואפשר שידע כבר שהי' בן ר"ג חולה וכשראה ב' תלמידיו שבאו אליו הרגיש שלכך באו לשאול ממנו לבקש רחמים ועלה כו' וק"ל: וכי נביא אתה כו'. עד"ז יש לפרש באברהם שנאמר כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחיה ר"ל שהוא נביא ויודע שע"י תפלתו תחיה וז"ש לו הכא וכי נביא אתה כאברהם כו' וק"ל: וכי הוא גדול ממך כו'. לפי מ"ש בפ' הבע"י דלפעמים תפלת אחרים לאדם מועיל לו יותר מתפלת עצמו וע"ד שאמרו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין שע"כ היה יצחק מתפלל על רבקה שנא' ויעתר לו ה' לו ולא לה ואפשר שהוא עיקר טעמ' של ריב"ז ור"ג דלעי' ששלחו לר"ח לבקש רחמים שיהיו כענו בתפלתו ומעכשתותיה דריב"ז שאמר אלמלא הטיח בן זכאי כו' וע"ז א"ל אשתו וכי חכינא גדול כולי שלא ידעה בעיקר טעמו והשיב לפי דעתה במשל הזה הוא דומה כעבד כו' בפרש"י בעבד הרגיל תמיד להיות קרוב לו בביתו כן היה ר"ח רגיל תמיד בבית ה' להתפלל לפניו על המאורעות של הבריות משא"כ ריב"ז הוא כשר לפני המלך שאינו רגיל בבית המלך גם כשצריך לילך לפני המלך לבקש דבר מה צריך לעבדיו להביאו לפני המלך לבקש עליו כן היה ריב"ז שהיה עוסק בעסקי לבור והיו צריכין לו רבים לת"ת שהיה באותו דור אב"ד ולא היה לו פנאי להתפלל תמיד על הבריות וק"ל:

צט: שם **אמר.** רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים כלם לא נתנבאו אלא לבעלי התשובה אבל צדיקי'
ישעיה סד גמורים °עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דרבי אבהו דאמר רבי אבהו במקום שבעלי תשובה עומדין
שם כו אין צדיקים גמורין עומדין שנאמר °שלום שלום לרחוק ולקרוב לרחוק ברישא והדר לקרוב. ואידך מאי רחוק רחוק מעבירה מעיקרא קרוב קרוב לעבירה מעיקרא ונתרחק ממנה השתא וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעה"ב עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא
דברים טו שעבוד גליות בלבד שנאמר °כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ולמהנה לתלמיד חכם מנכסיו אבל תלמידי חכמים עצמן עין לא ראתה אלהים זולתך מאי עין לא ראתה אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. (ר"ל) [רבי שמואל בר נחמני] אמר זו עדן שלא ראתה עין מעולם ואם תאמר אדם היכן היה דר. בגן ושמא תאמר גן זה עדן
בראשית ב תענית פ"ק ע"ש במהרש"א תלמוד לומר °ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן גן לחוד ועדן לחוד:

לא נתנבאו. הטובות והנחמות: **עין לא ראתה.** לא נראית ולא נגלית לשום נביא: **רחוק** שהיה רחוק כל ימיו מן העבירה דהיינו לדיק מעיקרא ע"כ:

הרשב"א ז"ל יין המשומר בענביו וג"ע ונהר יש בזה סוד. ולפי פשטן של דברים מפני שהיין משמח את הלב ומשכח דאגות המקרים כאמרו ויין ישמח לבב אנוש ואמר ישתה וישכח רישו על כן רמז השמחה והתענוג של העה"ב שלא יתערבו מתקן לער ודאגה ביין ואמרו שהיין הוא גנה לת"ח מפני שהתורה גם היא רומזה ביין כאמרו לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא בכף ובלא מחיר יין וחלב ואמר ושתו ביין מסכתי פ"כ אמרו שהיין הוא גנה למתעסקים בדבר הנרמז ליין מדה כנגד מדה. ואמרו המשומר בענביו מששת ימי בראשית. רמז שהוא תענוג מתוקן משעת היצירה מצורף עוד לזה כן מפני שטובות העה"ז שמששת ימי בראשית והלאה אינם שלימות כי יש עמהם פגעים ומדוים והמיתה אמר שאותו יין ר"ל השמחה ההיא תהיה שמחה לא יוסיף עצב עמה והיא המשומרת מפגעים נהוגים מששת ימי בראשית והלאה ומ"ש ר"ל זה גן עדן דע שג"ע שבו עמד אדה"ר היו אילניו ומעייניו וכל ענייניו ציורין אלו לדברים דקים מאד יראה בהם ויתבונן בהם בענייניים רוחניים וכענין שנתן לו יתברך ציורי המשכן והמקדש וכל כליהם המנורה והשלחן והמזבחות לציורים שכליים ולהתבונן מהם האמיתות העליונות. ואולם שבגן עדן. שדר"ע אדם יותר נגלים מבוארים לפי מה שהיה הוא יותר מקודש ויציר כפיו של הקב"ה ומלאך האלהים ובאילני הגן ומעייניו רמז לו סודות מופלאים ועדן הוא רמז למקום מוצא המעיין כאמרו ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן והוא לא נודע לאדם ולא השיגו כי לא עמד רק בגן ועי"כ אמרו כי אף העדן תענוגיו שנעלמו מעיני כל חי ולא נודע אף לאדם הראשון גם הוא מתוקן לת"ח עד כאן:

כו"ש"א אלא למשיא בתו כו'. כל הנהו דקחשיב הם באומר עליהם בפ"ב דכתובות ואתם הדבקים בה' גו' וכי אפשר לידבק בשכינה אלא זה המשיא בתו לת"ח והעושה פרקמטיא כו' כמפורש שם בחדושינו שדבקות שלהן מביאין לידי שכר האמור בנביאים שבא ביד אדם הגשמי להשיגו אבל שכר הת"ח בעה"ב הוא שכר רוחני ממש בב"ת שאין שכל ועין אדם משיגו רק אלהים שהוא בב"ת והיינו יעשה למחכה לו שהוא הת"ח או למחכה לו באותיות לחכמה לו וכן הא דקאמר כל הנביאים כו' אלא לימות המשיח שאז יחיו דקומו בגוף ונפש לקבל שכר הגשמי שהשיגו הנביאים אבל לעה"ב שהוא עולם הנשמות והרוחניי' אותו שכר רוחני שלהם אין שכל וכח הנביאים להשיגן ועין לא ראתה וגו' וכן יתפרש הא דקאמר. כל הנביאים כו' אלא לבעלי תשובה כו'. שכח הגשמי וגופני נגבר בהן ולא יהיה להם רק שכר גופני וגשמי משא"כ לדיקים גמורים שיזכו לשכר גדול רוחני עין לא ראתה גו' והכי תלתא מילי כל הנביאים כו' אלא למשיא בתו כו' ולימות המשיח כו' ולבעלי תשובה כו' כולם ר"ח ב"א משמיה דרבי יוחנן אמרם וצ"ל דאינן סותרים ולמשיא בתו כו' אף לעה"ב ולת"ח לימות המשיח טובי ולבעלי תשובה גם לעה"ב קאמר ודו"ק: שבעלי תשובה עומדין כו'. גם שלפי הנראה דבר זה רחוק מהשכל שיהיה לבעלי תשובה מעלה יתירה על הלדיקים גמורים כבר כתבו המפרשים טעמים וכיוצא בזה ע"ש ולענ"ה חלקי גם אני לפי דקדוק לשון שאר"י ומאי קרוב שהיה קרוב לדבר עבירה ונתרחק ממנו דלא איירי בחטא ועבר עבירה בפועל דא"כ לא הוה קרי ליה קרוב לדבר עבירה אלא דר"ל שהיה קרוב לפי מחשבתו לעבור עבירה וגבר על ילרו ולא עבר והיינו

עיון יעקב

אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים וכו' ופליגא דרבי אבא דא"ר אבא מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. אפשר משום דס"ל כמ"ד גדולה תשובה שזדונו' נעשים לו כזכיות ותשובה עושה כולה וא"ל עוד לגלגול לתקן את אשר עוות ולא כמ"ד השובי' עושת מחלה: ואמר ר' חייא בר אבא אר"י כל הנביאים וכו'. כתב מהרש"א דהכי הלתא בכי כולהו רבי חייא בשם ר' יוחנן אמרם וצ"ל דאין סותרין עכ"ל וכ"ל דהכי קאמר לפי שישנן פסוקים הרבה טובות ונחמות ואפשר לפרש מקלא מהם לפי משמעות המקרא למשיא בתו לת"ח וכו' ויש מקראות דמשמע דקאי על בעלי תשובה ויש מקראו' דקאי על ימות המשיח אבל לעה"ב שכר לכולם עין לא ראהם וכן לדיק גמור ות"ם אפילו לימות המשיח עין לא ראהה כמלא דהכל הוא דעה חדא ולא פליגי: זה יין המשומר בענביו. עיין בחידושינו בכתובות דף קי"ס:

והיינו בעלי תשובה ממחשבתו שחשב לעבור עבירה דודאי בזה שגבר על יצרו ולא עשה העבירה סבר רבי אבהו דיש לו מעלה יתירה על הצדיקים גמורים שלא היה בהן הסתת היצר הרע כלל ולא קרבו לעבירה ור"י סבר דאף ע"פ כן צדיקים גמורים יש להן מעלה יתירה שלא חטאו כלל גם במחשבה משא"כ זה הקרוב לדבר עבירה עבר מיהת במחשבה ותו לא מידי ודו"ק: זה יין המשומר כו'. מלת יין מורה על סו"ד בגימ' ומשומר בענביו משמע כולי הוא רמז שאותו יין הוא דבר רוחני יש מאין דומה לאותן ענבים דימי בראשית שנבראו יש מאין משא"כ הענבים שנטעו אחר כך שהם יש מיש והיינו עין לא ראתה קודם הבריאה שהיה אין זולת אלהים ומ"ד זה עדן שלא שלטה כולי שהוא מקום רוחני דאפי' אדם קודם שחטא שנאמר בו אני אמרתי אלהים אתם גו' לא זכה לראותו והוא העה"ב שאמרו בפרק היה קורא דצדיקים יושבין כו' ונהנין ומתעדנין מזיו השכינה ודו"ק:

הרי"ף אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים וכו'. וקשה שכיון שכל בעלי תשובה הובטחו. בכל הנחמות איך הוא אומר א"כ כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח וכו' והרי גם מי שאינו משיא בתו לת"ח יזכה לנחמות שאמרו הנביאים אם הוא מבעלי תשובה ואם הוא מהצדיקים שלא טעמו טעם חטא עין לא ראתה אף על פי שלא יהי' ת"ח עצמו ואע"פ שלא השיא בתו לת"ח ולא יהנה ת"ח מנכסיו ושמא יי"ל דמיירי בבני אדם שאינם בעלי תשובה ולא צדיקים והשיאו בתם לת"ח או שהנו ת"ח מנכסיהם ואז יזכו לנחמות של הנביאים אבל קשה בדרשה האחרת שאמר לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה דכפי זה גם הבעלי תשובה יזכו לעין לא ראתה לעוה"ב ואין הפרש לבעלי תשובה עם הצדיקים גמורים אלא לימות המשיח. ואיך. אפשר שעין לא ראתה לימות המשיח שזהו אינו אלא לעולם הבא וצ"ע וכן קשה לרבי חייא דרכים לקרוב לעבירה ונתרחק ממנה שהוא בעל תשובה והרי לא הוזכר בכתוב לקרוב לעבירה שנתרחק. ועוד קשה היכי אמר רבי אבהו של צדיקים גמורים עין לא ראתה והרי שקלן הכתוב שניהם בשלום שהובטחו בנחמות הנביאים. ויש לתרץ לזה בדוחק שהשבטחות שלום היא הרחקת הנזק ששוה לצדיקים ולבעלי תשובה. והטובות והנחמות שהן מתן שכר הם לבעלי תשובה אבל שכר הצדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך:

ק שם **אמר** רבי (חנינא) [חייא בר אבא אמר רבי יוחנן] אל יתפלל אדם אלא בבית שיש בה חלונות שנאמ'
דניאל ו °וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלים אמר רבי יעקב (בר אידי) אמר רבי (יוחנן) [חסדא] כל המבקש רחמי' על חברו אין צריך להזכיר שמו מנא לן ממשה רבינו
במדבר יב שנאמר °אל נא רפא נא לה ולא קא מדכר שמה דמרים אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא ואמר רב כהנא חציף עלי מאן דמפרש חטאיה שנאמר
תהלים לב °אשרי נשוי פשע כסוי חטאה:

חלונות. שגורמין לו שיכוין לבו שהוא מסתכל כנגד השמים ולבו נכנע: **דמצלי בבקתא.** בבקעה שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר ע"כ:

הרשב"א ד"ה על תחלת המאמר. הכוונה להם ז"ל בזה שהדבר המונח לעיני האדם מכוון אליו יותר כדרך שעשה דניאל שפתח חלונות בבית תפלתו נגד ירושלים שעליה היה מתפלל וככה המתפלל וחלונות פתוחות לו במקום תפלתו לראות משם השמים יתבונן מגדולתם בגדולת האדון יתברך כאמרו השמים מספרים כבוד אל וכענין שכתוב כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו':

מהרש"א שיש בו חלונות כו'. הטעם עיין בפרש"י ובתר"י ועי"ל דבאין חלונות ה"ל מקום סתום כאלו אין משם מקום לתפלתו לעלות דמה"ט קאמר לעיל רבה לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום דכתיב סכותה בענן לך מעבור גומר ואמר ע"ז וא"ת ביותר פרוץ כגון בבקעה הוא מעולה ביותר לעלות משם תפלתו מכל צד באין מפסיק וע"כ סמך לו המאמר דאינו כן אלא חציף עלי מאן דמצלי בבקעה וכפרש"י:

כיצד מברכין פרק ששי

כיצד מברכין על הפירות וכו' מנא הני מילי דת"ר דף לה
ויקרא יט °קדש הלולים לה' מלמד שטעונין ברכה לפניהם ולאחריהם מכאן אמר רבי עקיבא אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך:

קדש הלולים. בנטע רבעי כתיב ומשמע ב' הלולים טעון באכילתו כשתאכלנו בשנה הרביעית שהוא מותר באכילה:

שם **אמר** ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין שאין
שופטים ט אומרים שירה אלא על היין שנאמר °החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין:

[**שאין אומרים** הלוים. שיר של קרבן במקדש: **אלא על היין.** כשמנסכין נסכי מזבח]:

תוספות שאין אומרים שירה אלא על היין. פירוש אין אומרים שירה על שום אכילת מזבח כגון זריקת דמים ונסוך המים כי אם על היין אבל ודאי מצינו שיר בלא יין כגון הלל שנשחיטת פסחים:

תנו רבנן אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל מאי תקנתיה ילך אצל ת"ח תלמיד חכם מאי עביד ליה הא עבד לאיסוריה אלא אמר רבא ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה. אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה
תהלים כד בלא ברכה כאלו נהנה מקדשי שמים שנאמר °לה' הארץ ומלואה. רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה
שם קטו וכתיב °השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה *אמר רבי חנינא בר פפא כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה
משלי כח כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל שנאמר °גוזל אביו ואמו

עיון יעקב

בבית שיש בה חלונות. הטעם ע"ד דאמרינן בפרק מצות חליצה המתפלל צריך שיהא עיניו למטה ולבו למעלה כדכתיב נשא לבבינו אל כפים אל אל שבשמים: **אין צריך להזכיר שמו.** כי אולי השם גרם החולי שהרי בשביל כן הדרך לשנות שם החולי וכדאיתא בי"ד סוף סי' של"ה: **חציף עלי מאן דמצלי בבקתא.** אע"ג דלא שכיר עבר מ"מ אין [illegible] לחזור להתפלל כי חולפא לגבי שמיא והכי כדאיתא בסנהדרין דף ק"ה:

אם אנשים משמח. עיין בחידושינו ריש פרק ערבי פסחים דף ק"ח: **וכל הנהנה מן העה"ז בלא ברכה מעל.** נ"ל הטעם לפי שעיקר כוונת הבריאה לא משום הנאת בני אדם אלא שהכל ברא לכבודו כדכתיב יצרתיו אף עשיתיו אך ורק כשבני אדם מברכין ומשבחין להקב"ה על הבריאה א"כ זה הוא כבודו ועל כן אח"כ מותר ליהנות ממנו: **כאילו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל.** נקט לשון גזל ולא מעל לפי שרצה לומר וכנסת ישראל דלא שייך גבייהו מעילה להכי נקט לשון גזל דשייך בתרווייהו ולענין זה מיקרי גזל לכנסת ישראל דאם הוא היה מברך אחרים עונים אמן וגדול העונה אמן יותר מן המברך ועוד דומה שהוא נהנה בלא ברכה היה אחר מברך עליו והיה מותר ליהנות ממנו כמ"ש לעיל. ועוד יש לומר כדאי' במדרש רבה פ' בראשית דשבת היה מתרעם לכל הימים נתת בן זוג ולי לא נתת בן זוג אמר הקב"ה כנסת ישראל יהיו בן זוגך וחייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות ונשלם למלאות הברכות בפירות לכן הוי כגוזל כנסת ישראל אם אינו מברך ועיין בחידושינו בסנהדרין דף ק"ב:

ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית. אביו
דברים לב זה הקב"ה שנאמר °הלא הוא אביך קנך ואין אמו אלא
משלי א כנסת ישראל שנאמר °ואל תטוש תורת אמך. מאי
חבר הוא לאיש משחית אמר רבי חנינא בר פפא חבר
הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם
שבשמים:

מעל. כמו שנהנה מן ההקדש דכתיב לה' הארץ ומלואה כדאמרינן לקמן: **לאחר ברכה.** הרי היא לבני אדם: **גוזל להקב"ה.** את ברכתו: **ולכנסת ישראל.** שבחטאו הפירות לוקין: **ואומר אין פשע.** ולפי שהוא מיקל רואין האחרים ולומדין ממנו לעשות כן ליהנות מן העה"ז בלא ברכה לכך נקרא זה המיקל חבר הוא לאיש משחית: **לירבעם בן נבט.** שחטא והחטיא את ישראל כך הוא חוטא ומחטיא ע"כ לשון רש"י:

והרשב"א כתב בפירוש אגדה זו וזה לשונו יש בזה סוד נסתר והוא סוד הברכות וגלוהו שמתברך על הפירות או על אחד מהנאות העולם כבר הסכים דעתו ששם יתברך הוא המשגיח ומנהיג הכל ושבח הכל שאף על פי שהגלגלים בשנותם והארץ בטבעה מצמיחים ומגדילים אין כחם אלא רק מצד השפע הנשפע עליהם מן השכה העליונה המשגיח הכל יתברך הפך מאמר האומרים אכלה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי צמרי ופשתי שמני ושקויי שהיו נותנים כל הכחות לגלגלים הפועלים בארץ בטבעם ושוללים הכל ממנו יתברך וע"כ נקרא מי שאינו מברך גוזל אביו שהקב"ה שנה הראשונה כמו שאמר שנה לבן וגוזל אותו ששולל ממנו ההשגחה והנהגה ממעשה התחתונים ומי שנוהג כן גורם למניעת הטוב מן האומה כמאמר הנביא לנותני הכחות לרומזים לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ותירושי במועדו מדה כנגד מדה כי שאינו מודה בטובות שמטיב ראוי שימנע ממנו שמטיב את טובתו וגמלא כענין שהשחית ירבעם טובתן של ישראל כי השחיתו אליו לאביהם שבשמים אשר קלץ בנשיאתם בזו והשחית האומה ומנע הטובה מהן ע"כ: **ובאדוסי** הרשב"א כתב ירושלמי על מאמר זה ת"ל כתיב לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה הנהנה כלום מן העולם מעל עד שיתירו לו המצות רבי חזקיה רבי ירמיה רבי אבין בשם ר"ל כתיב אמרתי לה' אדני אתה טובתי בל עליך אם אכלת וברכת כביכול כאלו משלך אכלת ע"כ:

מהרש"א מעיקרא וילמדנו כו'. לא קאמר הכי אלא בברכות הנהנין דבשאר ברכות הקבועות אם לומדן פ"א שפיר אין מקום לטעות אבל בברכות הנהנין דיש כמה שינוים בברכות ראשונות ובאחרונות לפי המין וכמה ספקות שנפלו בהן דאם שינה לא יצא וכאלו לא בירך כלל וה"ז מעל גם הברכה שבירך היא לבטלה וע"כ ילך אצל חכם וילמדנו פעם אחר פעם עד שיהיה בקי בהן לברך מעין הברכה וק"ל: **ל"ק כאן קודם ברכה כו'.** ועניינו כי הכל ברא לכבודו ליתן לו כבוד מעין ברכותיו אבל ליהנות בלא ברכה אין כאן כבודו ועדיין שלו הוא ומה שפרש"י גבי כאלו גוזל להקב"ה את ברכותיו כו' אין צריך אלא גוזל ממש להקב"ה אותו דבר שאוכל ונהנה ממנו דקודם הברכה שלו הוא ולגבי כנסת ישראל צריך לפרש כן שגוזל ברכתן שהפירות לוקים כפרש"י וכה"ג אמרי' בפ"ב דמס' סוטה משחרב ב"ה לא ירד הטל לברכ' וניטל טעם הפירו' כו' כי הברכות מורידין שפע הברכה מלמעלה על הפירות שמברכים עליהן ומייתי ליה מקרא גוזל אביו ואמו גומר לפי פשוטו גוזל אביו ואמו ממש שאומר אין פשע בגזילה זו כיון שלשוף הוא יורשם חבר הוא לאיש משחית לבן סורר ומורה המשחית ומכלה ממון של אביו ואמו אבל לשון גוזל לא משמע ליה דאינו דומה שגוזל אביו בפניו אלא גונב משל אביו כדתנן בפ' בן סורר דאינו חייב עד שיגנוב משל אביו ועוד דהכא כתיב אמו ות"ק דמתני' דהתם ס"ל דלא בעי משל אמו אלא משל אביך ולכך דרשו גוזל אביו הקב"ה דגוזלו ממש דקודם הברכה היה של הקב"ה כדכתיב לה' הארץ גו' ואמו כ"י שגוזל מהם שלא ירד טל לברכה על אותו מין שאוכל בלא ברכה כדלעיל ומייתי ליה מאל תטוש תורת אמך דלא שייך תורה באמו שאינה חייבת בת"ת והרמז אמך זו כ"י כמספר ישראל שהכ' פשוטה היא ת"ק במכלפ"ך ואמר חבר גו' לירבעם בן נבט שהשחית כו' שנוליכו בבשורת המלוכה לירבעם בעבירת בל תשחית שקרע אחיה השלוני שמלה לקרעים ויאמר לירבעם קח לך עשרה קרעים גומר שהוא רומז שקלן בנטיעות בעשרה קדושות להפרידן ולהשחית ישראל לאביהם שבשמים וכמו כן באינו מברך על דבר הנהנה הוא מפריד ומשחית שפע הקדושה והברכה לכ"י מאביהם שבשמים שע"כ יש בברכת הלחם י' תיבות כנגד עשרה קדושות וק"ל:

הרי"ף אמר רבי חנינא כל הנהנה כו'. וקשה דכיון דקרא כתיב חבר הוא לאיש משחי' שהוא ירבעם א"כ הל"ל רבי חנינא כאלו גוזל להקב"ה וכנסת ישראל ונעשה חבר לירבעם ועוד נאמר היאך גוזל להקב"ה בשביל שלא בירך ורש"י פי' דגוזל להקב"ה את ברכתו ולכ"י שבחטאו הפירות לוקין. ונראה שכיון שמניעת הברכות גורם מיעוט הפירות הרי הוא גוזל להקב"ה שברבוי הפירות רבו אוכליהם והם מברכים על כל אכילה ואכילה ובשנתמעטו הפירות נתמעטו האוכלים ואם אין אוכלים אין מברכין נמצא זה שלא בירך גוזל להקב"ה כן אותן הברכות שהיה מתברך מפי כל האוכלים והנה אין בזה מחטיא לרבים כירבעם אבל אם אותו שגוזל אומר לרבים אין פשע שאינו פושע בביטול הברכה הוא מחטיא לאחרים שלא יברכו גם הם כי הם לומדים ממנו וחבר הוא לירבעם שהחטיא הרבים וזה יהיה חטאתם מניעת ברכתם כאמור:

רבי חנינא בר פפא רמי כתיב (°לכן אשוב) ולקחתי
הושע ב דגני בעתו וכתיב °ואספת דגנך (ותירושך ויצהרך)
דברים יא לא קשיא כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום
כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. ת"ר
יהושע א ואספת דגנך וגו' מה תלמוד לומר לפי שנאמר °לא
ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן ת"ל
ואספת דגנך נהוג בהם מנהג דרך ארץ דברי רבי
ישמעאל רבי שמעון בן יוחאי אומר אפשר אדם חורש
בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה
ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח תורה מה תהא
עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום
ישעיה סא מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנאמר °ועמדו זרים ורעו
צאנכם ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום
מלאכתן נעשית ע"י עצמן שנאמר ואספת דגנך ולא
עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם שנאמר
דברים כח °ועבדת את אויביך. אמר אביי הרבה עשו כרבי
ישמעאל ועלתה בידם והרבה עשו כרשב"י ולא עלתה
בידם אמר להו רבא לרבנן במטותא (בעינא) מינייכו
דלא תיתו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי דתשרי (ואף
לבי

עיון יעקב

כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום. הדגן שלהם לע"ג דעדיין הוא קודם ברכה ואמרינן לעיל דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה מ"מ כיון שעושין רצונו בודאי יברך ונקרא הדגן על שמם ועוד דגם בשעת הקלקול צריך לברך כדאי' בא"ח סימן רכ"ו ולקמן דף מ"ג ע"ב: **ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן שנא' ואספת דגנך.** ולע"ג דבת"ב והיה אם שמוע וגו' כבר כתבו תוס' דמיירי באינן לדיקים כ"כ ודברי יהוי בזה ... קלח ועיין בתוס' ... ועי"ל דלע"ג דמיירי כעושין רצונו מ"מ איירי בבעלי בתים שאינן עוסקים בתורה תמיד רק שעוסקים בישובו של עולם וקובעין רק עתים לתורה אבל בעושי התורה תמיד ולדיקים גמורים מלאכתן נעשית ע"י אחרים: **ועלתה בידם.** דהיינו שזה וזה נתקיים בידם לפי שעשו תורתן קבע ומלאכתן ארעי כדבסמוך: **דלא תיתו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי** ... קבע כל השנה ומלאכתן ארעי באלו שני חדשים ועי"כ זה וזה מתקיים בידם וקאמר יומי ניסן ותשרי ולא הזכיר חדש כשי שאין כל ההרג ראוי לגלגלה מפני התנים שבהם:

לבי רב לא תיתו) כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כולה שתא. אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן משום ר"י בר אלעאי בא וראה מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים דורות ראשונים שעשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זה וזה נתקיים בידם. דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זה וזה לא נתקיים בידם ואמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משום רבי יהודה בר אלעאי בא וראה מה בין דורות האחרונים לדורות הראשונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר דורות אחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן מן המעשר (לפיכך לא נתברכו פירותיהן) דאמר רבי ינאי אין הטבל חייב במעשר עד שיראה פני הבית שנאמר °בערתי הקדש מן הבית (וגם נתתיו ללוי) ורבי יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר °ואכלו בשעריך ושבעו:

(גליון: ב"מ פ' אין עומדין לה. דמאי כתובות כו' פ' שוכין וכו' דברים כו שם)

בזמן שעושין רצונו של מקום. הדגן שלהם וכשאין עושין רצונו נוטלו ומראה להם שהוא שלו: דברים ככתבן. שלא יעסוק בדרך ארץ: הנהג בהם. עם דברי תורה דרך ארץ שאם תבא לידי צורך בריות קופץ ליבטל מד"ת: אפשר. בתמיה אפשר כדבריך: ביומי ניסן. ימי הקציר: ביומי תשרי. דריכת הגתות והבד': דרך טרקסמון. *(לשון פתחי גלי ערק שער וסמוך בית כלומר מקני סימן) דרך שערי החצר והבית: פני הבית. פתח כניסה ויציאה: אין הטבל מתחייב. במעשר מן התורה אבל אכילת קבע אסור לאכול מדרבנן ע"כ:

תוספות כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום נאמר ואספת דגנך. וא"ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מוקמינן ליה וי"ל דמיירי ודאי שעושין רצונו אבל אין עושין רצונו כל כך דאינם צדיקים גמורים ועוד י"ל דפליג ליה אהא דלקמן שבא לפרש מה בין כשעושין ואין עושין [עיין פירושו בגי' בהג"הה] והכא בעושין ואין עושין כי הדדי נינהו:

מהרש"א ולקחתי את דגני גו'. ענינו כמ"ש לעיל דהכל ברא לכבודו וכשאין עושין רצונו אין זה כבודו ליתן את שלו להם וכתבו התוספות כאן בזמן שעושין כו' נאמר ואספת דגנך וא"ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין כולי וי"ל דפליג כו' ע"ש ועיין מ"ש בזה בחידושי הלכות: שנאמר ואספת דגנך גו'. יש לעיין בזה דהאיך מתוקם האי קרא ואספת דגנך גו' באין עושין רצונו של מקום הא מפורש ביה והיה אם שמוע גומר לאהבה את ה' גומר ועלה קאי ונתתי מטר גומר ואספת דגנך גומר והפך באין עושין רצונו של מקום השמרו לכם פן גומר ולא יהיה מטר גומר וי"ל בזה כדברי התוספות דודאי איירי קרא בעושין רצונו של מקום אבל אין עושין רצונו כ"כ דאינן צדיקים גמורים דאע"ג דכתיב ביה והיה אם שמוע גומר לאהבה גומר מ"מ מדכתיב בהך פרשה בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא כתיב נמי ובכל מאודכם כדכתיב בפ' שמע ובכל מאדך משמע ליה דאיירי הכא באינן צדיקים גמורים דהיינו באינם צדיקים במאד כדאמרינן דיש לך אדם שחביב לו ממונו יותר מגופו ועל כן שוכבן בדבר שבממון שאין מלאכתן נעשית על ידי אחרים ודקאמר ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידו כו' היינו הכא אמרת דאין עושין רצונו של מקום כלל דכתיב ועבדת את אויביך וכתיב לעיל מיניה תחת אשר לא עבדת את ה' וגו' ואלו נענשו גם בגופן שמלאכת אחרים נעשה על ידן: הרבה

עשו כר"י כו'. נראה לפרש דודאי יש צדיקים גמורים דמקיים בהו שמלאכת עצמן נעשית ע"י אחרים אלא דמועטים המה כדאמר רשב"י גופיה בפ' לולב וערבה ראיתי בני עלייה והם מועטים אם אלף כו' אם שנים הם אני ובני וכיון דמועטין הם כ"כ אין לכל אדם לסמוך על זה לומר שאני עושה מלאכה כלל לפי שמלאכתי נעשית ע"י אחרים שצדיק גמור אני דשמא הוא טועה ואינו צדיק גמור וז"ש הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן דרוב עולם אינן צדיקים גמורים והרבה עשו כרשב"י ולא כו' לפי שרובם אינן צדיקים גמורים כרשב"י וכמו ששנינו יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ כו' וכל תורה שאין עמה מלאכה כו' אבל לעתיד שנאמר ועמך כלם צדיקים גו' יקויים בנו ועמדו זרים ורעו צאנכם גו': ביומי ניסן ותשרי כו'. מכאן קצת ראיה לפרש"י בפ' הגוזל בתרא דלא יהביה זימנא לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי לפי שהן זמן קציר ובציר וק"ל:

הרי"ף כתיב לכן אשוב ולקחתי דגני וכו' וכתיב ואספת דגנך ותי' לא קשיא כאן בזמן וכו'. וקשה דגם זו שאלה דפשיטא שפסוק ואספת דגנך מדבר בפרשת והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ואספת דגנך ופסוק ולקחתי דגני מדבר בפסוקים כי זנתה אמם הובישה הורתם וכתיב התם לכן אשוב ולקחתי דגני וכו' ואין כאן מקום לקושיא ותירוץ כי הדבר מובן מאליו ונראה דלא קשי מדכתיב הכא ואספת דגנך והתם כתיב ולקחתי דגני אלא דהכא אקרי דגנך ולא כתיב ואספת דגני או יאמר התם ולקחתי דגנך כדכתיב הכא ואספת דגנך ולהכי קשי דפעם אקרי דגנך של בני אדם ופעם נקרא דגני דגן של הקב"ה ותי' כאן כשעושי' רצונו של מקום נקרא הדגן על שם בני האדם וכשאין עושים רצונו של הקב"ה נקרא דגני שהוא דגן של הקב"ה. ואפשר לנו לפרש כי הקב"ה אפילו בשעת זעמו ורגע באפו חיים ברצונו שאע"פ שיכלה הקב"ה לרשעים ולתת להם מקצת הדגן מ"מ אינו נקרא דגן שלהם אלא דגן של הקב"ה דגני. שהוא נותן דגנו בתורת חסד להם ולכן הוא מניחו עד עתו שאינו מייבשו בתחלתו אלא מגדלו עד עתו שהוא גמר בשולו ואז כתיב ולקחתי דגני בעתו שכיון שהגיע לגמר בשולו כמה בני אדם יתפרנסו ממנו קודם לקיחתו ונמצא שבשעת הקללה ואפו של הקב"ה חיים ברצונו ולכן קראו דגני לעשות בו כרצונו. ובזה אנו יכולים לפרש מ"ש והצלתי צמרי ופשתי לכסות את ערותה שגם הם רחמים בשעת זעמו שיציל מקצת צמרו כדי לכסות את ערותה שגם הם רחמים. שאע"פ שפשוטו של מקרא הצמר שהיה רגיל לכסות בו ערותך אצלנו ואסלקנו מ"מ יש לדרוש כך כי הקב"ה רגע באפו חיים ברצונו. ובדבור תוספות זה נתחבטו בו המעיינים ועשה אף אני חלקי שנתיישב הני רבו לומר דשאני הא דרי"ם מהא דתניא שבא לפרש מה בין כשעושין לאין עושין שלעושין עומדין צ"ים ועושין מלאכתן ולאין עושי' מלאכתן נעשה ע"י עצמן והכא מדבר בדור שיש בו עושים ואין עושי' דודקא כשכל הדור אינם עושים רצונו של מקום כתיב לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו ואין דגן בעולם אבל כשיש בו ג"כ עושין אע"פ שיש שאין עושין מ"מ שולח הדגן בשביל העושים ואותן שאינם עושים הם אוספי' דגנם ומ"כ שפיר איכא למימר ואספת דגנך בזמן שיש עושים רצונו של מקום כי בשבילם יש דגן בעולם אמנם כשאין גם אחד עושה רצונו של מקום כתיב ולקחתי דגני ומ"מ כשיש עושים ואין עושי' כי הדדי שיש דגן בעולם לאותם שעושים צ"ים ועושים מלאכתו ואותם שאין עושים הם אוספים דגנם כי לא לקח ה' הדגן בשביל העושים רצונו וכו'. והנראה לי נכון בדברי התוספות והוא נדקדק לפי"מ שדבר הכתוב לשון יחיד ואספת דגנך לפי שלמעלה דבר כשישראל עושין רצונו של מקום ונתתי מטר ארצכם שהעולם נדון אחר רובו ונתן זרע לזורע ולחם לאוכל ויקרא אל הדגן להרבותו ואם יש יחיד שלא עשה רצונו של מקום שלמענו תבא ארץ ולא יהיה דגן בעתו זה לא יתכן אבל אותו היחיד אע"פ שזכה לדגן בכלל המרובים מ"מ יאסוף הוא ע"י עצמו דגנו והיינו ואספת דגנך אבל לאחר ישראל המרובים יעמדו זרים לאסוף דגנם ודוק: תנו רבנן ואספת דגנך וכו'. וקשה דלא שייך מה תלמוד לומר אלא במקום שאינו צריך לומר אותו דבר וכאן איצטריך למילתיה לברכו אם ישמע בקול ה'. ועוד קשה האיך אפשר לומר דואספת דגנך הוא כשאין עושים רצונו של מקום והרי נאמר בפרשת והיה אם שמוע תשמעו שהם עושים רצונו של מקום. ועי"ק למ"ק מאי עביד ליה להאי קרא דלא ימוש ספר התורה יומם ולילה ונראה שהוקשה להם מ"מ ואספת דגנך שהרי בפרשת בחקותי כתיב ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ולא הזכיר האסיפה לומר ואספת דגנך דפשוט הוא שבהיות הארץ נותנת יבולה ודגנה שיאספוהו ומאספיו יאכלוהו לזה אמרו לפי

לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה והגית בו יומם ולילה יכול דברים ככתבן שלא יכנס דרך ארץ לבקש פרנסתו עם ת"ת תלמוד לומר ואספת דגנך כתוב בהם דרך ארץ שלא תצטרך לבריות כי יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ ומאי דכתיב לא ימוש אינה חובה אלא ברכה או כמאן דאמר אפילו לא למד אלא פרק שחרית ופרק ערבית קיים לא ימוש וכפי זה מדבר בעושין רצונו של מקום כדכתיב והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם ויש לך רשות לאסוף דגנך ורשב"י אומר שכתוב זה מדבר בזמן שאין עושין רצונו ואע"פ שכתוב בפרשה והיה אם שמוע תשמעו דייק ליה מדקא דשני לומר ואספת לשון יחיד וכיון שהפרשה מדברת בלשון רבים והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם היל"ל ואספתם דגנכם וע"ק שכיון שמדבר בעושין רצונו של מקום איך הוא אומר השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים כי הוא יוצא מן הקצה אל הקצה מעובדי אלקים ועושי רצונו לעובדי עבודת כוכבים וזה תימה לכך דרשו שע"כ מדבר בעושי רצונו ונתתי מטר ארצכם בעתו ומדבר בלשון רבים ואם יש יחיד שישמע לקול ה' אבל אינו עושה רצונו הגמור בלבב שלם כנגדו הוא אומר ואספת דגנך שכיון שעובד אלהי' ומכל מקום אינו עושה רצונו לגמרי יתן ה' דגנו אמנם הוא יאספנו ולא יעמדו זרים לאסוף דגנו ונתתי עשב בשדך בזכות בהמתך ובא להזהיר לזה כיון שאינו עושה רצונו יתב' לגמרי שהוא יאסוף דגנו אמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם להוסיף עוד סרה ולעבוד עבודת כוכבים כי אז יחרה אף ה' ועצר את השמים ולא יהיה מטר כלל ואז לא יהיה דגן לא לאדם ולא לבהמה:

דף לו ע"ב ויקרא יט **היה** ר"מ אומר ממשמע שנאמר °וערלתם ערלתו את פריו איני יודע שעץ מאכל הוא אלא מת"ל עץ מאכל להביא עץ שטעם עצו ופריו שוה ואיזה זה הפלפלין ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה וללמדך שאין א"י חסרה כלום שנאמר °ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה: (דברים ח)

דף לז **מעשה** בר"ג והזקנים שהיו מסובין בעלייה ביריחו והביאו לפניהם כותבות ואכלו ונתן ר"ג רשות לר"ע לברך קפץ וברך ר"ע ברכה אחת מעין ג' א"ל ר"ג עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת א"ל רבינו אף על פי שאתה אומר כן וחביריך אומרים כן למדתנו רבינו יחיד ורבים הלכה כרבי':

כותבות. תמרים והן דבש האמור בז' המינין שהדבש זב מן התמרים [קפץ וברך. לאחריהן]:

תוספות נתן ר"ג רשות לרבי עקיבא לברך. סבור היה שיברך שלש ברכות כמו שהוא סובר:

אמר הבונה מאמר קדוש ומניסי שוא השקר לא יקימו עליו רבים ולזה אמרי' תורה אחרי רבים להטות כי כבר אפשר שיטעה היחיד או המעטים מאיזה פרט שהסברא אף אם יהיה נכון בשאר הענינים לזה אמר רבי עקיבא לר"ג אף על פי שאתה אומר כן כלומר אתה גדול ונשיא ישראל כיון שכמון זה חביריך אומרים בהפך יש לנו לעמוד על הכלל אשר לא יכזב יחיד ורבים הלכה כרבים:

דף לח **ת"ר** מה אומר המוציא לחם מן הארץ רבי נחמיה אומר מוציא אמר רבא במוציא כ"ע לא פליגי דאפיק
במדבר כג משמע דכתיב °אל מוציאם ממצרים כי פליגי בהמוציא
דברים ח רבנן סברי המוציא דאפיק משמע דכתיב °המוציא לך מים מצור החלמיש ורבי נחמיה סבר המוציא דמפיק
שמות ו משמע שנאמר °המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים ורבנן ההוא הכי קאמר להו קב"ה [לישראל] כד מפיקנא לכו עבידנא לכו מלתא כי היכי דידעיתו דאנא הוא דאפיקית יתכון ממצרים דכתיב וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם וגו':

דאפיק משמע. שהוציא כבר והא ודאי ברכה הגונה דלשעבר משמע שהרי כבר הוציא הלחם הזה מן הארץ שהוא בא ליפטר הימנו: **דכתיב אל מוציאם ממצרים.** וכשנאמרה בפרשת בלעם כבר יצאו: **המוציא לך מים.** וכבר הוציא. ורבי נחמיה סבר דמפיק משמע שעתיד להוציא דכתיב שמוציא אתכם וכשנאמר פסוק זה למשה עדיין לא יצאו ושמוציא לך מים עדיין היה מוציא כל ימי היותם במדבר: **דאפיקית יתכון.** שאני הוא שהוצאתי אתכם:

תוספות והלכתא המוציא. ואף על גב דמוציא כ"ע ל"פ דאפיק משמע בירושלמי מפרש טעמא כדי שלא לערב האותיות כגון העולם מוציא ואף על גב דבלחם מן איכא עירוב שאני התם דקרא כתיב מצמיח חציר [לבהמה] להוציא לחם מן הארץ וע"כ יש לבצוע בב' ידיו בי' אצבעות כנגד עשרה תיבות שבמקרא זה:

אמר הבונה הטעם שאנו נותנים לה' יתברך על כל מה שברא בעולמו אינו לבד על מה שכבר עשה בשעת הבריאה אלא שעדיין הולך ומקיים הכל באותו הסדר כמו שאנו מברכין בכל בקר על אור השמש באמרנו המאיר לארץ ולדרים עליה ונותנים טעם לזה המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית כי קיום סדר העולם היא בריאה חדשה בכל עת ורגע ולכן כשאנו אוכלים לחם אף על פי שעקרו של צומח מעת הבריאה שהוציא הארץ לחם למזון האדם תקנו לנו להודות לה' בברכה על כל פעם ופעם שנאכל ממנו והלכתנו לרייק דהמוציא משמע לשעבר הייכו על אותו הלחם שהוצי' לנו דוקא שאנו אוכלים אז ולא על הסדר שסדר מאז מקד':

דף לט **הנהו** תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דבר קפרא הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות לאחד מהם לברך קפץ ובירך על הפרגיות לגלג עליו חברו כעס בר קפרא ואמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס אם חברך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו חזר ואמר לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אני כועס ואמר אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן תנא ושניהם לא הוציאו שנתם:

דורמסקין. מיני עשבים שמברכים עליהם בפה"א והן והכרוב הי' שלוקות. ואיכא מ"ד בגמרא שמפני שהן שלוקות אין מברכין עליהם אלא שהכל כיון שנשתנו: **פרגיות.** בשר עוף שקורין פרדי"ן מברכין עליו שהכל: **שלא טעם בשר.** ונעשה חשוב עליו: **זקנה אין כאן.** בתמיה הלא זקן אני והי"ל לשאול ממני על איזה מהן יברך לפטור את שאר המינין. דברים הללו לא באו ללמד אלא שלא מחמת סעודה באין [ואמרינן לקמן דטעונין ברכה לפניהם] ואין הפת פוטרתן ובגמרא האריכו לפרש במאי קא מפלגי הכתר תרי תלמידי ע"כ:

הרשב"א עיין פרש"י הא לישנא על איזה מהן יברך לפטור שאר המינים לא שייך אלמא דס"ד בעי למימר דאיכא מ"ד בשלקות בפה"א וה"ל לשאלו על כך. דהא אם יברך על שלקות בפה"א ודאי דאינו יוצא על הפרגיות וגם אם נאמר דלפי דעת המברך דשלקות שנ"ב קאמר וה"ל לשאלו על איזה מהן יברך לפטור את שאר המינים הוא דחוק דכיון דפרגיות היה חביב לו למברך מה היה לשאול לו על דעתו דאינו דומה שיברך לפי חביבות השומע ויוצא בברכתו ולמסקנא ניחא דה"ל לשאול אם מברכין על החביב או על מידי דזיין דאחד מהן יפטור שאר מינין ויש לדקדק בהאי

עיון יעקב

ואמר לא על המברך אני כועס וכו'. הא דאמר להיפך אח"כ עיין במהרש"א ול"נ דעשה כן דרך מוסר לכל א' בפני עצמו שלא לבייש זה בפני זה למלגלג אמר שכעס עליו ולא על המברך ולמברך אמר להיפך כדי ששניהם לא ישנו באולתי' ולא יתקוטטו ויתקנאו זה בזה וק"ל: ומש"ה מותר היה לו לשנות בדבר השלום כי באמת היה כועס על שניהם לכך לא הוציאו שנתם:

נראה עיקר דניק דפתחלה אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלעיג ואמר כך מהר ואמר נהפך לא על כך דמעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר ר"ל דמעיקרא ודאי דכעס נמי על המברך אלא שאינו אלא דס"ק לא על המברך כעסתי כ"כ אלא שאל לי על אחד יברך כמו על המלעיג שהוא מורה הלכה. בפני רבו לומר שלא כדין ברך על הפרנסה אבל המברך כיון שניתן לו רשות לברך אין זה כמורה הלכה וגם זה התלמיד המלעיג והמגלגל עליו שלא לגלג עליו על שאלה כדין ברך אלא לגלג עליו שלא היה שם על כנגד הרב לשאול ממני על אחד מהן יברך מזו ב"ק ואמר לא על המלעיג אני כועס שלגלג עליו על שלא שאל ממני וכעסי בזה נשאר על המברך תו"ק:

ע"ב **תני** תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק מניח הפרוסה בתוך השלמה [ובוצע] ומברך אמר ליה מה שמך אמר ליה שלמן אמר ליה שלום אתה ושלמה משנתך ששמת שלום בין התלמידים:

מניח פרוסה וכו׳. וכשלא פתיך בידיו ובולע [לא] מפסיק אלו מן הפלוגתה:

אמר הבונה עליו רבי והביאו ברברי ח"ל פסק קולוס לפסק הפורס אלהמה כאמרם מביני תלמידי טעות אלו היה מגומרי מלחמה על פורס וגם מברכים לה שם שלום כמה מכתים בלמרו ח"ם מרבים שלום בעולם אלא שמבטלים המלחמה להביא אל השלום ותנאם מני השמחתם בפוקם גבא לידי פסק הלכה הוא שבנה וכב"י למכת בזה שכתבו כן הוא בשם שלום בין התלמידים שהם במשנה שלימה ופורס נכונים:

שם **רב** אמי ורב אסי כי הוה מתרמי להו ריפתא דערובא מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ אמרי הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי:

ריפתא דערובא. שערבו בו לסמוך עירובי חצירות:

מ ע"א **אמר** רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו שנאמר °ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת: דברים יא

שם **אמר** (רבה) [רבא] בר שמואל משמיה דרבי חייא אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה ניזוק תניא נמי הכי אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה ניזוק. תניא אידך אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מריח הפה ובלילה מפני אסכרה. ת"ר המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעיים וכמה אמר רב חסדא קיתון לפת. אמר רב מרי אמר רבי יוחנן הרגיל בעדשים אחד לשלשים יום מונע אסכרה מביתו אבל כל יומא לא מ"ט משום דקשה לריח הפה. ואמר רב מרי אמר רבי יוחנן הרגיל בחרדל אחד ללי יום מונע חלאים מביתו אבל כל יומא לא מ"ט משום דקשה לחולשא דליבא. אמר רבי חייא בר אשי אמר רב הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעיים ולא עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומרבין ומברין גופו של אדם. אמר רבי חמא בר חנינא הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב מתיבי רשב"ג אומר קצח אחד מס׳ סמני מות והישן במזרח גרנו דמו בראשו. לא קשיא הא בריחו הא בטעמו:

המקפה אכילתו במים. שותה מים הרבה אחר אכילתו עד שצפה במים וילך הברזל מתרגמינן וקפא ברזלא: מונע אסכרה. מיחלי בא מחמת עיפור נכי מעים והעדשים משלשלים: קצח. רעוניות עפרשים כל"א נגלה אבל אני שמעתי מין זרעים שזורעים בארץ ישמעאל: למזרח גרנו. אל קצח שהוא מזרח ונותנים אותו לתוך הפת ויש בו אותו ולא ימות השמים:

קצח. והשעם טוב:

אמר הבונה ראוי לו לאדם להסתכל בכל דרכיו לצמוד מזה ותרא כי ריחא לצמור פי׳ ולצמוד מלומיו ומי דכם. לצמוד פורס ושמור נמנין אלו שכל מצמר גלוי לכן. ולמה ממרא מנכסא מליקורא כרמיטו מ"ל בגמרא ולכן כמו לנוחות רצים לסכלים זה ככתות לשון מצמית מרפא וכמו שאמרו במרתולה השמלק לפגומים בבריאים ולהחיזו לם נלמר במלי כן שמלא להם כמה למזרים לגמים אלא. כי אים לכמר שמם שמם מן עמורים ורמזלה לא מחזה ולא שמחיק לנום עם שמום לאים לצולם עבין מוביל מאמר להדריך בחיים ולהסמע אזן מה מן המסמר ולרמזי לבן נקראו ככסות מיני ברמזלה כלבון פירשה שעלה ולגרוכה לומר שרמזלה מוביל קלם להדריך בחיים ולהרמזם שמנו שמום אך לא לכיום מי נבר וקיים לבלם. ולמום רוב שהלנים כלים מכמרי לו לימום שמלבל בלמי גלום מודיעו ברכה מזה במאמר הלו דהוד בפי׳ זה וביקומום למורים לידם יגולו הכרים בבילא כאלו וכן כמה רפולום להחלים סבריאום חזה ישמיק לך מברא לכל מקום אשר שמלא שם כמוה דבר מסיים לאמר מעבי מלך ברמזלם כמאמר מגלי שלשגתו לך שם:

בארץ ישמעאל: למזרח גרנו. אל קצח שהוא מזרח ונותנים אותו לתוך הפת ויש בו אותו ולא ימות השמים: הא בריחו הא בטעמו. שהריח קשה והטעם טוב:

[**משנה** בירך על פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא. שם

גמרא] פשיטא אמר רב נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא לרבי יהודה דאמר חטה מין אילן היא דתניא אילן שאכל ממנו אדם הראשון ר"מ אומר גפן היה שאין לך דבר שמביא יללה על אדם אלא יין שנאמר °וישת מן היין וישכר. רבי נחמיה אומר תאנה היתה שבדבר שנתקלקלו בה נתקנו שנאמר °ויתפרו עלה תאנה רבי יהודה אומר חטה היתה שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן. [סד"א הואיל ואמר רבי יהודה חטה מין אילן הוא ליבריך עליה בורא פרי העץ קמ"ל וכו׳]: בראשית ט / שם ג

שמביא יללה. הם הביאו מיתה: שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא. הם נקרא עץ הדעת:

אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ורבי יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. אמר אביי כותיה דרב מסתברא דתניא °לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. לא עברתי מלברכך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו. ואלו שמך ומלכותך עליו לא קתני: שם ע"ב / דברים כו

[מלברכך. בתוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומות ומעשר]:

הרשב"א ז"ל יש בזה סוד נסתר והמתבונן דבריהם ידע סוד שגרסום ותיקן למה נוסח הברכות כמדבר לנוכח ונסתר גם תיקן למה מלכות בפתיחה ולא בחתימה וטעמו של רב לא שכחתי ולא עברתי כי ואמנם יש טעם נגלה וגדול התועלת במה שתקנו נוסח הברכה בן ר"ל נסתר ונגלה לפי שכבר ידעת שני יסודות עצומות שעליהן נבנה הכל. האחד לדעת שהוא ית׳ מחייב המציאות ואין ספק בזה כלל כמו שנתבאר ונתפרסם השופט עליו בגילוי רב. והשני שאין אמתתו יתברך מושגת כ"א לעצמו יתברך לבד והוא בגילויו נגלה ובאמת מהותו נסתר ונעלם מן הכל וכדי לקבוע שתי הכתות האלה בנפשותינו קבעו נוסח הברכות בנגלה ובנסתר ברוך אתה כמדבר עם מי שהוא נגלה ומפורסם אלינו עד שהוא מדבר פנים אל פנים וכדי שלא תתבנה המחשבה שהוא ית׳ נגלה כגילוים אשר הנגלים ושים יחום בין גילויו לגילויהם קבעו לומר מיד אשר קדשנו במצותיו ולקבוע בנפשותינו שאף על פי שהוא נגלה ומפורסם מצד גילויו נסתר ונעלם שא"א לדבר בו רק בנסתר ברוך הוא ע"כ:

מהרש"א מלהזכיר שמך כו׳. ובסוף מסכת ע"ש איתא קצת בע"א לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי כו׳ ולא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו ופרש"י בתוס׳ מלברכך על הפרשת המעשרות עכ"ל וכתב הרא"ש פירוש על שכחתי מלברכך בעת הפרשת המעשרות לא

לא מלברך ברכת הפרשת המעשרות שהוא משה הנקרא שתקנו אנשי כה"ג. ש' שברכת כל המצות אינן אלא מדבריהם כו' ע"ש ואולי נעלם ממנו סוגיא דספא דמנחה בהדיא דאמוקמת ברכת הפרשת מעשרות קאי דאברכת כל המצות מייתי ליה הכא דבעי שם וגם שמשה תקנו אנשי כה"ג מ"מ עיקר הברכות שמשה אהאי קרא ועניינו דבעי בכל ברכה שם לייחד שמו על כל מין ומין מעין ברכותיו ומ"ד דבעי נמי מלך הוא מה"ט דמלך הוא מורה על אחדותו שהוא מלך מלכי המלכי' ולכך בעשרה מלכיות בר"ה מקיים ה' אחד וק"ל:

קה סס ע"א אמר זירא ואי תימא רבי חנינא [חיננא] בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק. ומדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר °אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך. אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע דבר אחר אם שמוע בישן תשמע בחדש ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע: שמות טו

מלא (מחזיק). אדם אכס: אם שמוע. פעם אחת מוסף שמעה אזן פעם אחרת: אם תשמע בישן. שהנית ושלמה [מה] שמעת אסתקד ע"כ:

מהרש"א ד"א אם שמוע בישן כו'. מלשון כפול דריש ורש"י הביא זה הדרש מקרא דפר' עקב והיה אם שמוע תשמעו וגו' וכה"ג דרשו אם שכח תשכח ואפי' למ"ד פ' אלו מציאות גבי העבט תעביטנו והענק תעניק ד"ת כלשון ב"א היכא דאיכא למדרש' דרשי' כמ"ש התוספות שם ועניינו במשל הכלי הוא מום האוזן דלגבי דברים בעלים אמר קהלת כל הדברים יגיעים גוני' לא תמלא אוזן משמוע דלעולם הוא מחזיק לשמוע בריקן דוקא כי הדברים בעלים הם דברים גשמים יש להם גדר במקום שמקום הריק מגשמי מחזיק והמלא מדבר גשמי א"א להחזיק עוד יותר וזו היא מדת ב"ו אבל מדת הקב"ה שאין לו גדר במקום כי מלא כל הארץ כבודו כי הוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו ועל כן מקום מלא מרוחני אין לו למקומו גדר ויוכל להחזי' עוד יותר להוסי' דבר רוחני אבל הריק מהרוחני אינו מחזיק דבר רוחני ולזה בשמיעת המושכלות שהם דברים רוחנים המלא מהם אין לו גדר במקום ומחזיק עוד יותר דהייט אם שמוע תשמע ואם לאו הרי רולה בריקן מהרוחני ואינו מחזיק עוד רוחני ודו"ק:

הרי"ף בא וראה שלא כמדת הקב"ה וכו'. וקשה דהל"ל שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה. ואם נכנס באמרו שלא כמדת הקב"ה הל"ל מלא מחזיק שנאמר אם שמוע תשמע וכו'. וע"ק שאין זו מדת ב"ו אלא מדת הכלי שכלי מלא אינו מחזיק יותר שאלו היה יכול להחזיק לא היה ב"ו מונע המילוי ועוד קשה איך הוא אומר שמדת הקב"ה הוא שהריקן אינו מחזיק והלא כל בני אדם שלמדו תורה הוו בתחלתן כלי ריקן והחזיקו. וא"כ אין הפרש למדת ב"ו אל מדת הקב"ה אלא במלא שהקב"ה יהיב חכמתא לחכימין וכלי מלא מחזיק משא"כ במדת ב"ו ועוד קשה שמי יאמר שכלי מלא מחזיק ושמא אותו כלי הוא גדול שעדין לא נתמלא וכל מה שהוא מחזיק הוא לפי שהוא כלי מחזיק עד מילואו ואלו ידענו כמה הוא שיעורו של אותו כלי ושכבר נתמלא שיעורו ואחר מילואו מחזיק יותר היה אפשר לומר כלי מלא מחזיק אבל אני אומר שאע"פ שנראה לנו שכבר הוא מלא על האמת עדיין לא נתמלא ולכך הוא מחזיק. ונראה בדקדוק אחר שאמר מדת ב"ו

כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק ומדת הקב"ה מלא מחזיק ולא במקום שיש שיטי זה דהל"ל ומדת הקב"ה כלי ריקן אינו מחזיק וכלי מלא מחזיק כמו שנכנס בתחלה. אלא ללמדנו שלעולם הריקן מחזיק גם למדתו של הקב"ה שהרי כל תלמידים תורה הם כלי ריקן ומחזיקין אבל אם יש כלי מלא שמחזיק ואחר כך נעשה כלי ריקן דהיינו שכח תלמודו ונתרוקן שוב אינו מחזיק והיינו מה שדרשו כאן ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע דהיינו אם אחר שלמדת יפנה לבבך מהתורה ופירש מן התורה אותו כלי שנתרוקן מתורתו שוב אינו מחזיק עוד תורה ולכך אמר שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו לומר שאע"פ שלא דאינו הפרש אלא בכלי ריקן שב"ו אם נתרוקן כלי שהיה מלא יכול אותו אדם לחזור למלאו ומדת הקב"ה אם נתרוקן האדם שנתמלא בתורה אם יפנה לבנו שוב לא ישמע אמנם בכלי מלא בין ראינו שכלי מלא מדת הקב"ה למלאו עוד והוא מחזיק דשמא עדין הוא חסר ולא הגיע לכדי מילואו ולכך הוא מחזיק ומ"ש אם שמוע תשמע הוא שמשמע ועדיין לא נתמלא שיעורו לז"א ר' חנינא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם בכמה מקומות ראינו שלא דלכיו יתברך הם דרכינו ודבר זה הוא פשוט וגם ראינו בעינינו שמדת ב"ו ריקן מחזיק אף על פי שהיה מקודם מלא אם נתרוקן והיה עכשיו ריקן הוא מתמלא והקב"ה אם יפנה לבב האדם שוב לא ישמע ומכאן תדע שגם בכלי מלא שאינו מחזיק בבשר ודם יש לנו להאמין שמדת הקב"ה שכלי מלא הוא מחזיק לפי שדבר זה הוא שגור בפי כל הבריות שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם וזה הכתוב אם שמוע שאינך פונה מהשמיעה אז תשמע יותר לאפוקי מאם פרקת עול השמיעה דהיינו שנתרוקן שבלי מגילואו לא תזכה עוד לשמיעה: ד"א אם שמוע בישן. דישן הוא משל אסתקד ואתה תוזר לימודך של אסתקד תוכל לשמוע עוד ואם יפנה לבבך דהיינו שנתרוקן תלמודך הישן גם לא תשמע וזהו אם יפנה לבבך שוב לא תשמע:

ועל הירקות הוא אומר בפה"א. רבי יהודה אומר בורא קו סס מיני דשאים. אמר רבי זירא ואיתימא ר"ח בר פפא מאי קראה °ברוך ה' יום יום וכי ביום מברכין אותו תלים סח ובלילה אין מברכין אותו אלא לומר לך בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו הכא נמי כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו *א"ר זוטרא בר טוביה א"ר מנין שמברכין יף מג ע"ב על (כל ריח טוב) [הריח] שנאמר °כל הנשמה תהלל יה הללויה אי זהו דבר שנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח: סס קנ

בורא מיני דשאים. לפי שבכלל פה"א יש דשאים הרעים כגון קטנית וכו' בעי היכר ברכה לכל מין ומין: בכל יום ויום. שבת מעין שבת ויום טוב מעין יום טוב:

רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא אייתו יף מא ע"ב לקמייהו תמרי ורמוני שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא אמר ליה [רב חסדא] לא סבר ליה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה א"ל זה שני לארץ וזה חמישי לארץ א"ל מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך:

זה שני לארץ. ארץ זית שמן ודבש דכתיב בסיפיה דקרא הפסיק ארץ את הסדר וחזר לעשות זתים ותמרים חשובים מרמונים שהרמון חמישי לארץ הכתובה בראש המקרא ודבש שני לארץ הכתובה בסופו

עיון יעקב

בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. אפשר דלכך קאמר בא וראה וכו' כי מדרש המקרא לבד ליכא למילף כולי האי דאיכא למימר ד"ת בלשון בני אדם אלא לפי שראינו שבאמת כן הוא לפנינו לכך דרשינן הכי אם שמוע תשמע: כלי ריקן מחזיק. עיין פירש"י ומהרש"א. ועי"ל דה"ק כלי ריקן מחזיק במסורת וכה"ג כדי שיהיה מוכן לקבל בתוכו. אבל אם הכלי הוא מלא אינו מחזיק אותו דמתירא ע"י החזוק ישפוך מה שבתוכו אלא מניח אותו על מושבו אבל מדת הקב"ה אינו כן אלא מלא מחזיק אותו ולכן כדי שיוכל לקבל עוד יותר ע"ד הבא לטהר מסייעין לו וריקן אין מחזיק אותו: וכי ביום מברכין. כתב מהרש"א דעיקר הקושיא מדכתיב כפל יום יום ובאמת משום הא לא הוי"ל לאו"ר ר"ה בלשון בני אדם איכא דשיכם יום לגמרי מיוסר דהמ"ל ברוך ה' יעמוס לנו וגו': מנין שמברכין על הריח. לפי שהברכה נעשה ע"י הנאת הגוף ומקיים עפתיו וקי אמינא דעל דבר שאין הגוף נהנה לא יברך לכן הוצרך ראיה וסמך מיכרך

נקוש: מאן יהיב לן נגרא דפרזלא [תגלי' של ברזל]: ונשמעינך. ונשמשך ונלך אחריך תמיד:

תוספות אייתו לקמייהו תמרי ורמוני. ולא ללפת בהן את הפת דא"כ הוו להו פת עיקר והם טפלה ותנן מברך על הפת ופוטר את הטפלה: זה שני לארץ. מכל מקום היכא דאיכא חטה וזית או שעורים ותמרים אע"ג דסרין לארץ [מ"מ מוקדם בפסוק דהיינו לארץ] ראשון יקדים לברכה:

אמר הבונה מייסוד ארץ שני הבא בפסוק ארץ חטה וגו' הכין רב המנונא דכיון דבסכנה אי' מספקי קרא התוכלה אלו שז' פירות יען לא היה אפשר לסבריל ביניהם בקדימת מעלה להזכיר כלם אחר אומר ארץ לבן חזר לומר אלא השפי והסכיפי ארץ וכיון שיש לברך על היותר מעולה החלה לימד איזהו היותר חשוב והכלהו דבר זה אמר לנת חסדא וא"ל מאן יהיב לן וכו' כי בזה סידן לו הקושיא בפסוק ארץ שני לאה לי והודיעו דרך חשיבות הפירות לברך עליהם תחלה:

יף מב קי [אמר רבי חייא בר אשי אמר רב שלש תכיפות הן תיכף לסמיכה שחיטה תיכף לגאולה תפלה תיכף לנטילת ידים ברכה]: אמר אביי אף (אנן נמי תנינא) [אנו נאמר] תיכף לתלמידי חכמים ברכה

בראשית ל (במעשה ידיהם) שנאמר °ויברכני ה' בגללך ואי בעית

שם לט אימא מהכא °ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף:

לנטילת ידים. מים אחרונים ברכת המזון ולא יאכל כלום עד שיברך על מזונו: תיכף לת"ח. המקריבו אליו ונארחו בביתו: ברכה. בביתו:

שם ע"ב כי נח נפשיה דרב אזלו תלמידיה בתריה כי הדרי אמרי ניזול וניכול לחמא אנהר דנק בתר דכריכו יתבי וקא מבעיא להו הסבו דוקא תנן. אבל ישבו לא או דלמ' כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלניתי כי הסבו דמי לא הוו בידייהו קם רב אדא בר אהבה אהדר קרעיה לאחוריה וקרע קריעה אחרינא אמר נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן עד דאתא ההוא סבא רמי להו מתניתא אברייתא ושני להו כיון דאמרי ניזיל וניכול לחמא בדוכתא פלן כהסבו דמי:

אזלו תלמידיו בתריה. דקברוהו בעיר אחרת: נהר דנק. כך שמו: ריפתא דוקא דקתני היו יושבין בלא הזמנה מקום הוא דלא הוי קביעות אבל אנו שהזמנכוהו לכך הוי קביעות ואחד מברך לכלן: אהדר קרעיה לאחוריה. קרע שקרע בהספד רבו שהחזיר החלוק לאחוריו ומה שלאחור לפנים כדי לקרוע קרע אחר לצרות א"ל עכשיו כיוס מיתתו על שהיו צריכין להוראה ואין יודעין להורות: רמי להו וכו'. כדרמינן לעיל וע"כ מבעיא ליה לאוקמי ברייתא בהכי וקתני אחד מברך לכולם דקביעות הוא:

יף מג [אמר רב חייא בר אשי אמר רב] הנוטל ידיו תחלה באחרונה הוא מזומן לברכה רב ורב חייא הוו יתבי קמיה דרבי בסעודתא אמר ליה רבי לרב קום משי ידיך חזייה דהוה מרתת אמר ליה רב חנינא בר פחתי עיין בברכת מזונא קאמר לך:

הנוטל ידיו תחלה. במים אחרונים הוא מזומן לברכת המזון: חזייה. ר' חייא לרב דהוה מרתת שמא ראה ידיו מלוכלכות או שמא האריך באכילה יותר מדאי: עיין בברכת מזוני קאמר לך. כלומר כתן לך רשות לברך ברכת המזון שהנוטל ידיו תחלה הוא מברך:

אמר הבונה לכל דבר שנקודתה צריך סכנה והזמנה כמו שבא בספר שוחר טוב פעמים ובפרט ברכת המזון בני נקראת זמון לפי שצריך לייסב ודעתו מקלות דעת שאכילה ושתייה גורמים כדי לברך את ה' וכן אמרה חנה ויין ושכר לא שתיתי ואשפוך את נפשי לפני ה'. וזה היה לשם שמנהג לתת אות וזימון לנטול תחלה שידע שיש לו לברך ויכוין את לבו:

קה ואמר רב (חסדא) [זוטרא] בר טוביה אמר רב עתידין

שם ע"ב כל בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שיתנו

הושע יד ריח כלבנון שנאמר °ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו

וריח לו כלבנון א"ר חסדא [זוטרא בר טוביה] א"ר מאי

קהלת ג דכתיב °את הכל עשה יפה בעתו מלמד שכל אחד ואחד

סוטה פ"ק ונ"ש יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו. אמר רב פפא היינו דאמרי

כמהרש"א אינשי תלי [ליה] קורא לדבר אחר ואיהו דידיה עביד.

וא"ר זוטרא [בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנן בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי לה א"ר יוחנן] משום רשב"י נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן

בראשית לח האש ואל ילבין פני חברו ברבים מנ"ל מתמר שנאמר °היא מוצאת וגו':

כלבנון. שמריחין עליו ופרחיו: יפה לו אומנותו בפניו. ואפילו בורסקי נאה בעיניו ועשה הקב"ה כן כדי שלא יחסר אומנות מן העולם: קורא. רך הגדל בדקל: תלי ליה וכו'. אם תולין הקורא לחזיר באוארו כדי לאכלו נקי הוא יגלגלם באשפה כ"כ יפה לו אומנתו: דבר אחר. חזיר שאינו טהור: היא מוצאת והיא שלחה וגו'. ואילו בהדיא לא אמרה אלו הסמנים של יהודה הם ולו אני הרה אלא לאיש אשר אלה לו אנכי הרה אם יודה יודה ואם לאו אשרף ולא אלבין פניו.

אמר הכותב בפיוט יעמוס לנו פרש"י והרד"ק וז"ל יעמוס לנו ישועה רבה מלא ועומס ככל אשר נוכל שאת יום יום יעמום כל הימים כן נוהג לכל לרה ישועה ע"כ ולדעת רבי זירא יהיה פי' יעמום נמולף לפי' עלמון ויעמום אים אב"ל הב"ה עומס אותנו ומטיל עלינו בכל יום משא רבה במצות וברכות משונות כפי ענין כל יום ויום כל מין ומין שאנו מברכין עליו ואין עלינו זה לטורח ולמשא אלא ערבות ותענוג גדול כשאנו זוכרים כי האל ישועתינו סלה ר"ל כי בזה נזכה לתשועת נפשינו הנלחי כי זה פירוש ישועתנו סלה:

מהרש"א שנאמר ויברכני גו'. רש"י בחומש פי' שע"י בא לי ברכה כשבאת לכאן לא היו לי בנים כו' ופי' הרא"ם כו' ע"ש ואין להאריך בדחוקיהם דמתוך סוגיין דשמעתין לא משמע כן אלא על לאכו שהיה מעט וכתרבה אמר שנתברך תכף מיד בביאתו כמפורש בענין שנאמר כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי כפי' הרא"ב"ע שנתברכת משעה שבאה רגלי בביתך ודומיא דהכי מייתי ויברך ה' את בית המצרי שמפורש בענין שתכף היה כדכתיב ויהי מאז הפקיד אותו בביתו גומר ויברך ה' גומר וק"ל: הוי אומר זה הדריה כו'. הריח הוא אחד מה' החושים המורגשים והם נמצאים בכל ב"ח גם שאין להם נשמה ונראה לפרש שחוש הריח הוא קרוב יותר לרוחני מכל שאר הד' חושים והיינו נשמה דקאמר דחוש הריח בא על ידי נשימת הרוח שמחוץ לגוף לתוך הגוף מקום שהנשמה נהנה ממנו ולא הגוף ואפשר שהבהמה שאין לה נשמה רק רוח חיים אף שיש לה חוש הריח אינה נהנית ממנו אחרי שאין לה נשמה

ואי בעית אימא מהכא ויברך ה'. אף על גב דהאי קרא נמשי ויברכני כתיב קודם מ"מ י"ל כל המנחם לו נחם כדאיתא בנדרים דף ל"ב ע"א:

כשמה ודו"ק: יפה לו הקב"ה אומנותו בפניו כו'. ר"ל בעתו בעת הגזירה שנגזר עליו מה יהיה ומעשהו כגזר לו שיפה לו אומנותו פי' גם שהיא בזיה ושפלה כדאמרינן ספ"ב דקידושין א"א לעולם בלא בשם ובלא בורסקי כו' ומסיים בהאי קרא גם את העולם נתן בלבם גומר שנתן בלב כל אומן שאומנותו יפה לו מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה גו' דהיינו מעשה ואומנות אחרת כי אשר עשה האלהים שיעמוד באומנותו מראש ועד סוף ודו"ק:

הרי"ף וכי ביום מברכין אותו וכו'. וקשה מה זו שאלה והא קיימא לן דיום סתם הוא יום ולילה כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ונראה מדכתיב יום יום הוי ריבוי אחר ריבוי למעט הלילה שעל היום בלבד הוא מדבר. ולכך הוקשה וכי ביום מברכין ולא בלילה. וכן פירש מהרש"א: אמר אביי תכף לריח טוב ברכה שנאמר כל הנשמה וכו'. וקשה מה חידש אביי על דברי רב שאמר שמברכין על הריח ואם בא לומר שתהיה הברכה תכף ומיד פשוט הוא דלרב נמי צריכה הברכה שתהיה תכף ומיד. ועוד קשה כיון שברכת הריח ילפינן לה מכל הנשמה וזהו בין לרב ובין לאביי א"כ למה לא הביא הדרשה על פסוק של כל הנשמה איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו אלא בדברי אביי ולא בדברי מר זוטרא אמר רב. ונראה שבא אביי לומר שאע"פ שכל הברכות מברך עובר לעשייתן ואם אכל איזה דבר ולא בירך שוב אינו מברך וא"כ כשיש לפניו דבר של ריח צריך לברך ולהריח אבל אם עבר במקום ריח שכבר הריח אותו ונמצאת הברכה לאחר הריח לא נודע דינו לזה בא אביי ואמר תכף לריח טוב ברכה שאע"פ שהריח כבר יכול לומר הברכה תכף ומיד לריח שכבר הריח ולכך הביא כאן פסוק של כל הנשמה כי מהכא ילפינן שגם לאחר הריח מברכין תכף ומיד דהא כתיב כל הנשמה שנרמז בו הריח ואח"כ כתיב תהלל יה בא לרמוז לנו שגם לאחר שנהנית הנשמה מהריח תהלל יה ובוודאי שצריך להיות תכף לריח הברכה וטעם הדבר הוא שהמאכל אם כבר נאכל שוב אין מברכין לשעבר אבל הריח אע"פ שכבר הריח מ"מ הנשמה היא מקבלת הנאה ותהלל יה על הריח של עבר: שנאמר ילכו יונקותיו וכו' צריך למצא טעם היכן נרמז בכתוב הזה שמדבר בבחורים. שלא טעמו טעם חטא וכן לבאר מה תועלת ותוספת טובה להם להיות נותנים ריח כלבנון. ונראה עם מחז"ל בפסוק בניך כשתילי זיתים מה זיתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהא בהם פסולת וה"ק אם יונקותיו שהם הבחורים הדומים ליניקות הרכות ילכו בדרך טובה ויהי כזית הודו שכמו הוא להיות דומה לזית ולא יהיה בו פסולת דהיינו שלא טעמו טעם חטא אז ריח לו כלבנון שמריחין עליו ופרחיו גם יהיו כמה וכמה נפשות של צדיקים נהנים ממנו ויושבו יושבי בצלו כי עתיד להיות גל לקופה לצדיקים וכן יעשה גל וחופה לבחורי' הללו ובו יחסו כמה וכמה ויתהנו לריח הטוב: (ומהרש"א פי' שיזכו למעלת הרוחניות בחכמה כמו משיח שנאמר בו והריחו ביראת ה'):

קט ס"ס **תנו** רבנן ששה דברים גנאי לו לת"ח אל יצא כשהוא מבושם לשוק. ואל יצא במנעלים המטולאים. ואל יצא יחידי בלילה. ואל יספר עם אשה בשוק ואל יכנס באחרונה לבית המדרש. ואל יסב במסיבה של עמי הארץ. וי"א אף אל יפסיע פסיעה גסה. ואל יהלך בקומה זקופה. אל יצא כשהוא מבושם לשוק א"ר [אבא בריה דרבי] חייא בר אבא אמר רבי יוחנן במקום שחשודין על משכב זכור אמר רב ששת לא אמרן אלא בבגדו אבל בגופו זיעה מעברא ליה אמר רב פפא ושערו נמי כבגדו דמי ואמרי ליה כגופו דמי. אל יצא במנעלים המטולאים איני והא רבי חייא בר אבא נפיק אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן בטלאי על גבי טלאי. ולא אמרן אלא בפנתא אבל בגילדא לית לן בה. ובפנתא לא אמרן אלא באורחא אבל בביתא לית לן בה. ולא אמרן אלא בימות החמה אבל בימות הגשמים לית לן בה. ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא. ולא אמרן אלא דלא קבע ליה עדנא אבל קבע ליה עדנא אמרי לעידניה קאזיל. ואל יספר עם אשה בשוק אמר רב חסדא אפילו היא אשתו ואפילו היא בתו ואפילו היא אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו. ואל יכנס באחרונה לבה"מ דקרו ליה פושע. ואל יסב במסיבה של עמי הארץ דאתי לאמשוכי בתרייהו. ואל יפסיע פסיעה גסה דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. ומאי תקנתיה להדר ליה בקידושא דבי שמשא. ואל יהלך בקומה זקופה (דלאו אורח ארעא) דא' מר כל ההולך בקומה זקופה אפילו ד"א כאלו דוחק רגלי השכינה דכתיב °מלא כל הארץ כבודו: שעיה ו

שחשודים על משכב זכור. שמבשמין עצמן כדי שיתאוו להם: שערו כבגדו דמי. דלא שכיחא בה זיעה: בפנתא. אנפוכיא. בלעז שע"ג הרגל: גילדא. עקב שקורין סולות: בימות הגשמים. הטיט מכסהו: משום חשדא. של זנות: דלא קבע ליה עדנא. שלא קבע לו רבו עת ללמוד בלילה: אפי' היא אשתו. שאין הכל מכירין בה וחושדין אותו: דקרי ליה פושע. מתעצל: בקדושא דבי שמשא. שסותה כוס של קדוש בשבת בלילה:

מהרש"א משום השדא כו'. ק"ק דל"ל גנאי משום חשדא הא מפני סכנת המזיקין נמי איסורא איכא כדמוכח בפרק ג"ה ויש לחלק דהכא בעיר דלא שכיחי מזיקין קאמר וע"ש בחידושינו וק"ל: דקרי ליה פושע כו'. עיין פרש"י ויותר נראה לפרש פושע בסא"ד דקרי ליה פושע על ראשי עם קודם דע"י שבא באחרונה צריך לפסוע עליהם כההיא דפ' מלות חלילה בר' ישמעאל בר"י דאגב יוקרי' הוה אזיל לאט ובא באחרונה וא"ל אבדן מי הוא זה שמפסע על ראשי עם קודש ודו"ק: להדר ליה בקידושא דבי שמשא כו'. מפרש"י הכא ובפרק אלו קשרים ע"י שותה יין קידוש מהדר ליה וכתבו תר"י אבל לא שיתן אותו בתוך עיניו דהא אמרינן במסכת שבת שאפי' ע"ג עין אסור כו' ע"ש וליתא דבהדיא פ' שמונה שרצים אמרי' יין בתוך עין אסור ע"ג עין מותר א"ח סי' רמ"ט וכ"כ בטור בשם רב נטרונאי זה שמקדשין בב"ה ונותנין לנבור למוס רפואה ליתן על עיניהם כדאמרי' פסיעה כו' ע"ש ומיהו אין נוהגין כן ליתן מקידוש אפילו ע"ג עין ובהבדלה עושין כן משום חיבוב מצוה והכא ה"כ דקאמר דמיהדר ליה היינו ע"י ששותה ממנו כפרש"י ולא ע"י שנותן ע"ג עין ואיך שיהיה אין טעם מבורר בדבר שיהיה מהדר ליה מאור עין ע"י נתינת יין קידוש על העין כפירוש הטור או על ידי שתיית כוס של קידוש ועוד נראה לפרש דה"ק דמהדר ליה בקידושא דבי שימשי דהיינו משככם שבת מהדר ליה דאז ודאי לא יפסיע פסיעה גסה ואיסורא נמי איכא לפסוע בשבת פסיעה גסה כדאמר בפרק אלו קשרים דכתיב משבת רגלך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוך של חול ודו"ק: המהלך בקומה כו'. כי האדם הוא המרכבה והשכינה למעלה על ראשו וההולך בקומה זקופה הרי הוא זוקף ראשו למעלה ודוחק רגלי השכינה אשר על ראשו ובהפך בשפלים ונמוכים אמר אני אשכון את דכא גומר להוריד השכינה למטה לארץ כדכתיב מלא כל הארץ גומר ועיין בפ"ק דקידושין ד"א בזה: *דלא טעים מזונא כו'. הפירות מתוקין ואינן סועדין כפרש"י ועד"ז יש לפרש תלונת המרגלים

ששה דברים גנאי לו לת"ח. יש שפירשו דכ"ש לשאר העם דיש חשדא יותר וכאמת טעו שדוקא בת"ח הוא גנאי וגם משום חשדא דכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו וכן מוכח בס"ם דקאמר ואם שום ת"ח הוא משונע דשאר העם נוותר והוא ברור מ"מ כל הרוצה להחמיר בענין זה יכול לעשות עצמו ת"ח:

המתגנים בא"י שקצירו פירות טובים ממנה ע"פ מ"ש בחידושינו במסכת סוטה פרק א"כ שהיה תלונתם שאין בא"י רק פירות מתוקין ואין בהם חיי נפש וז"ש זבת חלב ודבש היא וזה פריה ר"ל שהן מתוקין כדבש הזה אבל אין בהן חיי נפש שאין סועדין ואדרבה מחליפין מחמת המתיקות ובעי מלח להשיב לב כמ"ש התוספות וק"ל: *מאי דעתיך דאר"י כל האוכל ירק כו'. איכו דומה שלא חשו לדר"י והכי מימרות דר"י פליגי אהדדי כנראה מפרש"י אלא שהם אכלו ירק חי וס"ל דלא אר"י אסור לספר משום ריחא בירק חי אלא בירק מבושל ולזה א"ל למר זעירא והא אכן דקאכלי' ירק חי וקא משתעי בהדן וליכא משום ריחא וקא"ל הכא כאידך דר"י ס"ל דגם בירק חי דלית ביה משום ריחא איסורא מיהא איכא מאיזה טעם שיהיה ודו"ק:

הרי"ף שהדברים גנאי לו לת"ח כו'. וקשה מ"ש ת"ח משאר כל אדם כיון שעושה רושם במאור עיניו ולא שייך מגונה בדבר שיש בו סיאק וסכנה ועוד כיון שיש לו תקנה בקדושא דבי שמשי א"כ נסתלקה הסכנה ואין עוד גנאי. ואפשר לומר דלכל העם איכא סכנה של מאור עיניו אבל גנאי ליכא אבל לת"ח גנאי נמי איכא. ועי"ל דהיא גופה הגנאי שאיש חכם אין לו לבא לידי כזק בתוחלת הרפואה כי למה לו להככים עצמו בסכנה ולבקש אחר כך רפואה הסכם עיניו בראשו שלא להביא עצמו לדבר שצריך רפואה ובדבר הזה הוא גנאי לת"ח ועוד שהקידוש צריך להיות לש"ש לקדם את יום השבת ולא לשום פנייה אחרת והת"ח שהלך ופסע פסיעה גסה הנה הוא יורה שמקדש קידושא דבי שמשי בשביל הנאת עצמו ורפואת עיניו:

מד כי אתא רב דימי אמר עיר אחת היה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מוציאין ממנה ששים רבוא ספלי טרית לקוצצי תאנים מע"ש לע"ש כי אתא רבין אמר אילן אחד היה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מורידין ממנו מ' סאה גוזלות מג' בריכות בחדש כי אתא רבי יצחק אמר עיר אחת היתה בארץ ישראל וגופנית שמה שהיו בה שמונים זוגות אחים כהנים נשואין לשמוני' זוגות אחיות כהנות ובדקו רבנן מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו בר מברתיה דרב חסדא דהוו נסיבן לרמי בר חמא ולמר עוקבא בר חמא ואף ע"ג דאינהו הוו כהנתא אינהו לא הוו כהני:

ספלי טרית. ספלים מלאים מתיכות דג מתוך שקורין טוני"נא: לקוצצי תאנים. למאכל פועלים שקוצצים תאנים והיו צריכין על שכל אלה לריבין להם למאכל: בריכות. קוב"יאש בלע"ז: מג' בריכות בהדש. ג' פעמים בחדש מורידין ממנו כך. פ' זוגות אחים. שנים שנים אחים היו כולן וכן כשותיהם:

מהרש"א ספלי טרית לקוצצי תאנים כו'. דטרית זה הוא דבר המלוח להשיב לב הקוללים תאנים שנחלש לבם מתוך מתיקות הפירות כן נראה מדברי הערוך בערך ספל ע"ש: שהיו בה פ' זוגות כהנים כו'. שהיו מדקדקים כ"כ ביחום שכהן ישא כהנת כדאמרי' פ' אלו נערות בת כהן לישראל אין זווגן עולה יפה ואפשר שלכך נקרא העיר גופנית ע"ש אשתך כגפן פוריה גומר כענבי הגפן בענבי הגפן:

ע"ב א"ר ינאי [א"ר] כל שהוא כביצה ביצה טובה ממנו כי אתא רבין אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתי קייסי סולתא כי אתא רב דימי אמר טבא ביעתא מגולגלתי משיתא מטויתא מד' מבושלתא כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו לבר מבשרא:

כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו. אין לך מין מאכל שיעור כביצה שלא תהא ביצה טובה לגוף ממנו: מגולגלתא. צלויה לחה ורכה שגומעין אותה: קייסי. מדות מחזיקות לוג: מגולגלתא משיתא. טובה משיתא קייסי: מטויתא. צלויה קשה טובה מד' קייסי: מבושלתא. בשיס עלה אמר רבי ינאי כל שהוא כביצה ביצה טובה הימנו:

מהרש"א ביצה מגולגלתא כו'. דביצה חיה איכה מגולגלת עד שתהא צלויה קלת מפרש"י פרק כירה:

תנו רבנן טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפים לבני מעים כל ירק חי מוריק וכל קטן מקטין וכל נפש משיב הנפש וכל קרוב לנפש משיב הנפש כרוב למזון ותרדים לרפואה אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו: שם

כרישין. כרתי: כל ירק חי מוריק. נוטל מואר הפנים: וכל קטן. שלא גדל כל ארכו ולקטן מפרש כמה כל ארכו: וכל נפש. דבר חי הנאכל שלם כגון דגים קטני' שגדלו כל ארכן: הקרוב לנפש. האוכל מן הבהמה במקום חיות שלה: לבית. לכרס האוכל לפת:

מהרש"א כל הקרוב לנפש כו'. פרש"י עוכקא צואר מקום סי' סמוך ללב ולמעים עכ"ל והוא דחוק דרוב בשר הגוף הוא יותר סמוך ללב ולמעיים מבשר הצואר וע"כ נראה לפרש כל הקרוב לנפש כו' היינו שקרוב למקום בית השחיטה שמשם יצא הדם שהוא הנפש כמ"ש כי הדם הוא הנפש וזה שאמר רבא מסיכא דמקרב לבי ברוך שהוא יותר קרוב ליציאת נפש גם שהוא יותר רחוק מלב וממעים וחז"ק:

שלשה שאכלו פרק שביעי

שלשה שאכלו כאחד חייבין וכו' מנה"מ אמר רב אסי דאמר קרא °גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו רבי אבהו אמר מהכא °כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. אמר רבי חנין בר אבא [רבא] מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו אר"ש בן (לקיש)[פזי] מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר °משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה ת"ל בקול בקולו של משה תנ"ה אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא ואם א"א למתרגם להגביה קולו עם הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא: דף מה תלים לד דברים לב שמות יט

מה"ת

עיון יעקב

שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול. עיין בתוס' בשם הרי"ף מ"ש בזה ומהרש"א כתב וז"ל ולולי דבריהם הי' נראה לפרש דס"ל דמשה היה הקורא והקב"ה המתרגם דמשה קרא רק בלשון הקדש שאין הכל מבינים בו אבל דבורו של הקב"ה היה בע' לשון כדאיתא פ' רע"ק כל דבור שיצא מפי הקב"ה נחלק לע' לשון עכ"ל מהרש"א ולענ"ד נראה דזה אינו דודאי הקב"ה הוא הקורא דבר למשה והוא המתרגם כדכתיב דבר אתה עמנו ונשמעה ודבורו של משה מפי הקב"ה נחלק לע' לשון וכפירש"י בחומש על הו"אל משה באר את התורה וכן על פסוק באר היטב וכן הוא בסוטה דף ל"ה שמשה ביאר את התורה בע' לשון ופשטיה דש"ס נ"ל כפשוטו דכמו שהמתרגם אין רשאי להגביה קולו יותר מהקורא, וכן הקורא אין להגביה קולו יותר מהמתרגם כמו דמייתי תניא נמי הכי וכו' וכן פסק הרמב"ם בפרק י"ב מהלכות תפלה ועא"ח סי' קמ"ה וא"כ שפיר מייתי ראיה שיהא קולם שוים וכן פי' הכ"מ בפרק י"ב מהלכות תפלה בפשיטות ע"ש והוא נכון:

מהרש"א דבי לריכין לברכת לרוף: גדלו לה' אתי. הרי ב' וכן אקרא השם גודל היחיד אומר לבי':

תוספות בקולו של משה. וא"ת היכי משמע דאיירי מהאי קרא דמשה והא לריך לאתויי דמשה היה מתרגם ולא היה מרים קול יותר מהקב"ה שהיה קורא זהוא מביא שהקב"ה היה קורא ומשה היה מתרגם. ופי' רב אלפס בקולו של משה משמע משה בכל כמו שיה עונה כדי להשמיע קולו לכל העם אבל הקב"ה לא היה לריך להרים קולו שהרי לא היה מדבר אלא למשה לבד ואפ"ה היה מגביה קולו כדי שלא יהיה קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא:

מהרש"א שנאמר משה ידבר כו'. וכתבו התוספות וא"ת כו' עיין שם וכל דבריהם על פי מה שהבינו דהקב"ה הוא הקורא ומשה היה המתרגם כמ"ש בחידושי הלכות ולולי דבריהם הי' נראה לפרש דמ"ל משה היה הקורא והקב"ה הוא המתרגם דמשה לא היה קורא רק בלה"ק שאין הכל מכירים בו אבל דבורו של הקב"ה היו בו ע' לשון כדאמרינן פרק רע"ק כל דבור ודבור שילא מפי הקב"ה היה נחלק לע' לשונות והיינו שהיה מתרגם לכל אחד כפי הלשון שמבין ותו לא מידי וק"ל:

דף מו **רבי** זירא חלש על לנביה רבי אבהו קבל עליה אי מיתפח קטינא חריך שקי עבידנא יומא טבא לרבנן איתפח עביד סעודתא לכולהו רבנן כי מטא למשרי אמר ליה לרבי זירא לישרי לן מר אמר ליה לא סבירא ליה מר להא דאמר רבי יוחנן בעה"ב בוצע שרא להו. כי מטא לברוכי א"ל נבריך לן מר אמר ליה לא סבירא ליה מר להא דרב הונא דמן בבל בוצע מברך ואיהו כמאן סבירא ליה כי הא דאמר רבי יוחנן משום רשב"י בעה"ב בוצע ואורח מברך בעה"ב בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח מברך כדי שיברך לבעה"ב מאי מברך יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא ורבי מוסיף בה דברים ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו [מוצלחים ו] קרובים (ומוצלחים) לעיר ואל ישלוט שטן במעשה ידיו ובמעשה ידינו ואל יזדקר לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור וחטא ועבירה מעתה ועד עולם:

קטינא חריך שקי. כך היו קורין לרבי זירא: כי מטא למשרי' ליפנא דפירותא כלומר לפרוס ברכת המוליא ולאכול: רב הונא דמבבל. היינו ר"ה סתמא ולפי שעכשיו היה רבי זירא בא"י במקום רבי אבהו והוא עלה מבבל קאמר הכי: קרובים לעיר. שיכול לראותן ב"ה תמיד ולדעת מה הם לריכין: נכסיו. קרקעות:

מז ע"ב **ת"ר** אין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים ולא בידים מזוהמות. רבין ואביי הוו קאזלי באורחא קדמיה חמריה דרבין לדאביי ולא אמר ליה ניזיל מר אמר מדסליק האי מרבנן ממערבא גס ליה דעתיה כי מטא לפתחא דבי כנישתא אמר ליה ניעול מר אמר ליה ועד השתא לאו מר אנא אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן אין מכבדין אלא בפתח שיש בה מזוזה דאית בה מזוזה אין דלית בה מזוזה לא אלא מעתה בה"כ ובה"מ דלית בהו מזוזה אה"נ דאין מכבדין אלא אימא בפתח הראוי למזוזה:

אין מכבדין. לומר היה אתה קודם: לא בדרכים. הולכי דרכים לומר לגדול הימנו לך לפני: ולא בידים מזוהמות. בגמר אחרונים: ממערבא לפי שהיה רבין רגיל לעלות מבבל לא"י ולומר הוא דבריו משמו של ר' יוחנן: בפתח הראוי למזוזה. כלו' בכניסת כל פתחים למעוטי דרכים ופרלות:

תוספות אין מכבדין כו'. וא"ת הא אמרי' בסנה' פרק במה בהמה לוי ור"ח בר חייא הוי קאזלי באורחא קדמיה חמריה דרב הונא לחמריה דלוי בעא ר"ח לאסוקי מדעתיה דלוי הי'. אלמא מכבדין בדרכים וי"ל כשילאו לדרך כאחד מכבדין אבל אם כל אחד הולך לדרכו ופגעו זה בזה ואירע להם דרך למקום אחד אין מכבדין:

דף מז **ת"ר** אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו. בן עזאי אומר כל העונה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חטופה יתחטפו ימיו קטופה יתקטפו ימיו ושנותיו וכל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו:

חטופה. שקורין את האל"ף בחטף ולא בפתח ואומר אמן והוא לריך לומר אמן: קטופה. שמחסר קריאת הנו"ן שאין מוליאי בפה שהוא נכרת: יתומה. שלא שמע הברכה אלא שמע שעונין אמן: ולא יזרק ברכה מפיו. במהירות שדומה עליו כמשוי אלא שתוק קבוע הוא לו:

תוספות כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובלבד שלא יאריך יותר מדאי וטעמא לפי שאין קריאת התיבה כמשמעה כשהוא מאריך יותר מדאי:

מז ע"ב **תניא** איזהו עם הארץ כל שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר"מ וחכמים אומרים כל שאינו מעשר פירותיו כראוי והני כותאי עשורי מעשרי כדחזי דבמאי דכתיב באורייתא מזהר זהירי דאמר מר כל מצוה שהחזיקו בה כותיים הרבה מדקדקים בה יותר מישראל:

איזהו. ע"ה שדברו בו חכמים בכל מקום:

אמר הבונה. להכיר מי הוא ע"ה נתנו בו חכמי' סימנים אלו אע"פ שאינן מן המושכלו' לפי שהמדקדקים בכך מורה שיש לו ידיעה קלת בטעם הדברים ואינו ע"ה וכן נראה מכמה דברים בגמרא אחר זה כל שאינו מניח תפילין וליליח ולא מזוזה ואינו מגדל בניו לת"ת שלא שמש ת"ח וכו' הביאם בעל ע"י שאע"פ שהם מעשים לבד ולא ידיעה אמרו שהזהיר בם אינו ע"ה ועוד אמרו שהכותיים זהירים במלות התורי יותר מישראל ומחייבים עונש לישראל שלהם נתנה תורה ואינם נזהרים בה כל כך ועל דרך זה יש מי שפירש אמרם ז"ל קשים להם גרים לישראל כספחת:

דף מז **תנו** רבנן איזהו עם הארץ כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר כל שאין מניח תפילין בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו. רבי נתן אומר כל שאין לו מזוזה על פתחו סוטה כ"ב ועי"ש במהרש"א

עין יעקב

כל העונה אמן יותר מדאי וכו'. אלא יענה אמן בינוני וכן מבואר ברמב"ם פ"א מה' ברכות ע"ש ועיין במהרש"א: **איזהו עם הארץ כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית**. אפשר דלכך נקרא ע"ה כי אדם לעמל יולד או לעמל תורה או לעמל מלאכה להיות עובד אדמה כדאיתא בחלק דף צ"ט ולהכי אמרינן בפרקי אבות אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בת"ת ועי"ם זה נקרא אדם וזה שאינו יכול ללמוד וגם אינו קורא ק"ש דמקיים בזה והגית בו יומם ולילה כדאיתא במנחות נקרא ע"ה שאינו ראוי רק לעבודת הארץ וקחשיב ששה דברים שנקרא ע"ה כנגד זה כאמרו ששה דברים בעם הארץ כדאיתא בפסחים פרק אלו עוברין ולהכי אמרינן שם דאין מוסרין לו עדות כיון שאינו רוצה להעיד על הקב"ה בק"ש שהוא א' וכן אם אינו מניח תפילין וציצית דהוי כאלו מעיד עדות שקר לכך אין מקבלין ממנו ואין מגלין לו סוד כי סוד ה' ליראיו וכן אינך פ"ש בחידושינו בפסחים:

פתחו. רבי יונתן בן יוסף אומר כל מי שיש לו בנים ואינו מגדלן לת"ת. אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ. רב מנשיא בר תחליפא תנא הלכתא ספרא וספרי ולא אזמין עליה רמי בר חמא שכיב רמי בר חמא. אמר רבא האי דאיענש רמי בר חמא דלא אזמין עליה דרב מנשיא בר תחליפא. והתניא אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ח זהו עם הארץ. שאני רב מנשיא דמשמע להו לרבנן ורמי בר חמא הוא דלא דק אבתריה. לישנא אחרינא דשמע שמעתתא מפומייהו דרבנן וגריס להו כצורבא מרבנן דמי:

איזהו עם הארץ. שדברו חכמים בכל מקום: שלא שמש ת"ח. הוא הגמרא שהתלויה בקבלה שהיו מתכוין לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך והוא דוגמת הגמרא שסדרו האמוראים: ספרא. ת"כ: הלכתא. משניות: לא אזמין עליה. לא רמי נצרפו לבי זימון: דמשמע. משמש: דלא דק. לא בדק לשאול אחר רב מנשיא:

מהרש"א *כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה כו'. שהוא סבר שעל ידי שיאריך באמן יאריך ימים ושנים כדאמרי' בסוף כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו והוא טועה דאריכות ימים ושנים יותר מדאי נמי אינן טובים כמ"ש והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ גומר וק"ל:

שם **אמר** רבי יהושע בן לוי תשעה ועבד מצטרפין מיתיבי מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבה"כ ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה שחרר אין לא שחרר לא. תרי איצטריכו שחרר חד ונפיק בחד והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה כל המשחרר עבדו עובר
ויקרא כה בעשה שנאמר °לעולם בהם תעבודו. לדבר מצוה שאני מצוה הבאה בעבירה היא מצוה דרבים שאני:

מצוה דרבים שאני. להוציא רבים י"ח בקדושה:

תוספות מצוה דרבים שאני. מכאן קשה לר"י דפירש דמי שמת לו מת בי"ט האחרון דהרגל נוהג ואף אחר י"ט האחרון דרבנן ודחה אבלות דאורייתא דכתיב ואחריתה כיום מר דהכא חזינן דאתיא תפלה דרבנן ודחיא קרא דלעולם בהם תעבודו וכן משמע נמי בריש כתובות גבי הא נוהג ז' ימי המשתה ואחר כך ז' ימי אבלות ומדחינן ימי המשתה מגבלי אבלות דאורייתא כ"ש י"ט שני:

אמר הבונה כמה גדול וכמה המזכה את הרבים שאין ערך למצוה שיזכה אדם לאחרים לבד אמינו שהיה רבה נאמר יותר משנה ... גם שהיה קטנה [illegible] ... אם לא הספיק שמוטו לגדולה ואם כן הכי הזה סבור ... וכן אמר הכתוב על מרע"ה לקח ה' עמה והחטיא את ישראל והוא שאמר הגדיל עבר פי משפטו צדיק לא עבר [illegible] ... דרבים שאני והם שאמרו במוקשות הבא מזיק ולמיה תפלה ורבנן שהיא מצוה רבים ודחיא קרא דלעולם בהם תעבודו שהיא מצוה יחיד לבד:

שם **ואמר** רבי יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לבה"כ כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים שאפי'

מאה באים אחריו קבל (עליו) שכר כולם ס"ד אלא אימא נותנים לו שכר כנגד כולם:

מהרש"א לעולם ישכים אדם לבה"כ כדי שיזכה וימנה עם י' כו'. דכל בי עשרה שכינתא שריא והם י' הראשונים שהביאו השכינה לב"ה והבאים אח"כ אינן עושין כלום בזה רק הם שמתפללין עם העשרה שהביאו השכינה לשם וק"ל:

אמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו קיא
אביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה א"ל רבה למי מברכין אמרו ליה לרחמנא ורחמנא היכא יתיב רבא אחוי לשמי טללא אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא אמר להו רבה תרוייכו רבנן הויתו היינו דאמרי אינשי בוצין בוצין מקטפיה ידיע:

טללא. גג: מקיפיה. מקום שלו מקטפתו: בוצין. דלעת ולית דגרסי מקטפיה וקטף הוא שרף האילן כלומר מעשה שהוא מתכם ויוצא מתוך השרף הוא ניכר אם יהיה טוב: בוצין. קרא קטנה: מקיניה ידיע. כלומר כשהיא קטנה נכרת אם עתידה לגדל: מקיניה. כמו קן לצפור עד כאן:

מהרש"א ורחמנא היכא יתיב כו'. דמה שא"ל בהמנונא לאמר רחמנא לא ידעי למי מברכין דאינן יודעין אי הוא רחמנא אלא לכך למדו מפי אביהם ורגם לומר כן ולכך לא שום סני ליה כמי שיאמרו כן בפה בשמי טללא ובשמיא דמאי למדו לומר כן ואינן יודעין מה הוא טללא ושמיא עד שהראו לו כלפי מעלה מה הוא ושפיר יודעין למי מברכין וק"ל:

ינאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא בהדי הדדי ומדקטל קי"ב
להו לרבנן לא הוה ליה איניש לברוכי להו. אמר לה לדביתהו מאן יהיב לן גברא דמברך לן אמרה ליה דביתהו אישתבע לי דאי מייתינא לך גברא דלא מצערת ליה אשתבע לה. אייתיתיה לרבי שמעון בן שטח אחוה אותביה בין דידיה לדידה אמר ליה חזי כמה יקרא עבידנא לך אמר ליה לאו את מוקרית לי
משלי ד אלא אורייתא היא דמוקרה לי דכתיב °סלסלה ותרוממך (ובין נדיבים תושיבך) אמר לה קא חזית דלא מקבלי מרות יהבי ליה כסא לברוכי אמר היכי אבריך ברוך שאכל ינאי וחביריו משלו. שתייה להדוא כסא יהבו ליה כסא אחריתי ובריך אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעבד דהכי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן:

ינאי מלכא. ממלכי בית חשמונאי היה והרג חכמי ישראל שבאו לפסלו מן הכהונה במסכת קדושין: סלסלה ותרוממך. סיפיה דקרא תכבדך כי תחבקנה: אמר לה. למלכתא חזי דלא מקבלי מרותא שאין מכירין רבון חוץ משם שאדם עושה להם: היכי אבריך הואיל

עין יעקב

רבא אחוי לשמי טללא אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא. שהלמ"ד אחוי אבי' נ"ל לשמי טללא היינו יכול לומר שאינו יודע בהיכן הקב"ה יושב רק שמראה ומורה כבוד שמלא העולם דהיינו רבא לאביי שאינו יודע לכך הלך לצאת לאויר העולם שמכל הצד כמוב וק"ל: דאי מייתינא לך גברי. דקדק לומר לך גברי כי לגרדם אין נבקשה כולי כלי נבריכם שהין דאשה איכה מינם רק מדרבנן כדאיתא לעיל פרק שמנו פ"ס: א"ל חזי כמה יקרא עבידנא לך. פי' כן כדי שיהיה לו הנאה ונכבוד מנשבה לי לכן השיב אורייתא היא דמוקרים לי ול"ג אחד ג'ימות מכבוד תורה אבל לא לשום גאוה ויקר כן:

הואיל ולא נהנתי אומר נברך שאכל ינאי וחבריו משלו בתמיה: שמעון בן שטח דעבד. שברך להוציאם ידי חובתן בשביל כוס א' ששתה: לגרמיה הוא דעבד. אין אדם מודה לו. (ר"ל לדעתו עשה):

שם ע"ב **אמר** ר"נ משה תקן להן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן יהושע תקן להם ברכת הארץ כיון שנכנסו לארץ דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש. הטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר דאמר רב מתנא אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תיקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה:

קי"ג שם דברים ח **תנו** רבנן מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר °ואכלת ושבעת וגו'. [לפניו מנין תלמוד לומר אשר נתן לך משנתן לך] רבי נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר
ש"א ט °כבאכם העיר כן תמצאו אותו בטרם יעלה הבמתה כי לא יאכל העם עד בואו כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים וכל כך למה לפי שהנשים דברניות הן ושמואל אמר כדי להסתכל ביפיו של שאול דכתיב
שם °משכמו ומעלה גבוה מכל העם. ורבי יוחנן אמר לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. ואין לי אלא ברכת המזון ברכת התורה מנין אמר רבי ישמעאל קל וחומר על חיי שעה מברך על חיי עולם הבא לא כל שכן:

כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים. למדת שטעון לברך לפני אכילה על הזבח שהוא אומר בא"י אקב"ו לאכול הזבח היכן לוט והבשר תאכל: וכ"כ למה. היו מאריכות בדבריהם: שאין מלכות נוגעת. לפי ששמואל היה מנהיג את ישראל ושאול היה נוטל את השררה משדבר שמואל אליו ואורך דברים עכב לפי שעה:

שם **ר"מ** אומר מנין שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה ת"ל °אשר נתן [לך] ה' אלהיך דיינך בכל דברים ח
דין שדנך בין מדה טובה ובין מדת פורעניות:

מהרש"א בין מדה טובה כו'. פרש"י והתורה מדה טובה היא עכ"ל ומפירושו נראה דר"מ בעי נמי לאתויי ראיה דמברכין על התורה ולא משמע כן דהא לא קאמר אין צריך כדקאמרי הני תנאי בכל הנהו דרשות דלעיל דדרשי ראיה לברכת התורה ועוד דמברך על הטובה פשיטא ליה כדקאמר שכשם שמברך על הטובה ולא בעי לאתויי הכא אלא דכן מברכין על הרעה והיא מלתא באנפי נפשה אהאי קרא דלכך כתיבי הכא גבי ברכה ב' השמות ה' אלהיך שהם הרחמים והדין לומר לך שכשם שמברכין על מדה טובה כדמפרש בקרא ועל הארץ הטובה כך מברכין כו' ודו"ק:

דף מה ע"ב **כיצד** מזמנין בג' אומר נברך בג' והוא אומר ברכו וכו'. אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל:

אל יוציא עצמו. אע"פ שבדין הוא רשאי לומר בג' ברכו טוב שיאמר נברך ואל יוציא עצמו מכלל המברכים:

תוספות לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל. ופריך בירושלמי מן הקורא בתורה ומן החזן שאומר ברכו ומפרש כיון שאומר המבורך אין זה מוציא עצמו מן הכלל:

אמרי הבינה לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל דהיינו ברע בין בטוב מימרי יוסים אם ברע לומר שהוא טוב ויסר מהאחרים הנה מרע"ה אמר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגו' וישעיה כסדום היינו לעמורה דמינו. ואם בטוב כרהנא שאם יאמר ברכו נראה כמצוה לאחרים שיברכו אם כי והוא מחזיק עצמו גדול המעלה מלהכנע לפניו בברכה. ודו"ה אמר זכרני ה' ברצון עמך וגו':

קי"ד דף נ **מברכותיו** של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם לאו כיצד רבי אומר ובטובו הרי זה תלמיד חכם ומטובו הרי זה בור. אמר ליה אביי לרב דימי והא
ש"ב ז כתיב °ומברכתך יברך (את) בית עבדך לעולם בשאלה
תהלים פא שאני בשאלה נמי הכתיב °הרחב פיך ואמלאהו ההוא בדברי תורה כתיב:

ומטובו הרי זה בור. נראה כממעט בתגמוליו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חיים: בשאלה שאני. שהשואל שואל כעני על הפתח שאינו מרים ראש לשאול שאלה גדולה: הרחב פיך לשאול כל תאותך:

שם ע"ב **ת"ר** ד' דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת אמימר ומר זוטרא ורב אשי כריכו ריפתא בהדי הדדי אייתו לקמייהו תמרי ורמוני שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסתנא א"ל לא ס"ל מר להא דתניא אין זורקין את האוכלים ההוא בפת תניא. והתניא כשם שאין מזרקין את הפת כך אין מזרקין את האוכלים א"ל והתניא אע"פ שאין מזרקין את הפת מזרקין את האוכלים לא קשיא הא במידי דממאיס הא במידי דלא ממאיס ת"ר ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים:

אין מעבירין כוס מלא על הפת. שלא ישפוך על הפת ותהא הפת בזויה: פתק. זרק: דיסתנא. מנה של בשר מבושל: מידי דממאים. שמתמעך בזריקתו כגון תאנים שבשלו כל צרכן: דלא ממאים. רמון ואגוז וכל דבר קשה: ממשיכין יין בצנורות. משום סי' טוב ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלין בראש פי הצנור בכלי: בימות החמה. שאין טיט בדרכים: אבל לא גלוסקאות. שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן:

תוספות אין זורקין את האוכלים. בהני שלשה מודה שמואל (ר"ל הגם שאמר שמואל עושה אדם כל צרכיו בפת) אין מעבירין כוס מלא על הפת וגם אין מותבין עליו בשר חי ואין זורקין את הפת אפילו לא נמאסים וכן שאר אוכלין אסור לזרוק במידי דממאים:

אמר

עיון יעקב

וכל כך למה לפי שנשים דברניות הם ושמואל אמר כדי להסתכל ביופיו של שאול. דייק דבריו מדקאמרי רק לשאול לבד יש הנה לפניך משמע דלשאול לבד הי' עיקר הדבור שלהם להסתכל ביופיו. אף שאיהם שאלו להם והם השיבו לשניהם. ורבי יוחנן דאמר אין מלכות נוגעת בחברתה דייק ליה מדתקדים הי הנשים שאלה להרחיב הדבור עמהם אף שהיה הגונו-כמון שלא ידאג אביו עליהם אלא משום שאין מלכות נוגעת בחברתה שפי' כשלא ניתא ולפ"ז י"ל דלא פליגי אהדדי כלל: האי בד"ת כתיב. אף דלא התכר שם שדי מרים ע"מ כיון דאדם נברא לעמל פה דהיינו תורה כדכתיב כי אכף עליו פיהו וכדאי' בחלק דף צ"ט על כן הרחב פיך קאי על ד"ת:

אמר הבונה דוד המלך ע"ה אמר נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו וחז"ל דרשו בו כשם שאי אפשר לעולם בלא פרנסה כך אי אפשר לעולם בלא פלאים וקמים מזוזותיו של אדם כקריעת ים סוף ובכמה מדבריהם רמזו לנו כמה יש לנו להכיר לחסד גדול ונם רושם מה' יתברך הכנת מזונינו ומאכלנו. ועל זה דקדקו פה שלא לבזות האוכלין מידי דממאים שגילה כמבזה מתנתו יתברך המכין .מזון לכל בריותיו:

דף נא **ת"ר** איספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכל שכן לבני מעים והרגיל בו יפה לכל גופו והמשתכר הימנו קשה לכל גופו:

איספרגוס. כוס שהיו שותין בכל בקר אליבא ריקנא לרפואה:

שם **אמר** רבי יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה
דברים לג בלא מצרים שנאמר °ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה. רבי יוסי בר חנינא אומר זוכה ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא:

מהרש"א כל המברך על כוס מלא כו'. במדה ז קאמר דנותנין לו נחלה מלאה דהיינו בלי מצרים ומייתי לה שנאמר ומלא גו' ים ודרום גומר דהייתו עד הים שאין משם עוד ישוב עולם וכן עד דרום שגם משם אין עוד ישוב מחמת חום גדול כמ"ש התוכניים ואמר דזוכה ונוחל ב' כו' כתבו התוספות פי' הר"י וי"מ דה"ל למכתב רש וכתיב ירשה הרי י"ה יתירה כי בי"ה נבראו ב' עולמות כו' ע"ש ועי"ל ים ודרום בי עסקי עה"ז מיוחסים ע"ש הים כדאמרינן פרק כילד מעברין לא מעבר לים גו' לא תמצא אותה בסחרנין ובתגרנין ודרום רמז על עסקי עה"ב שהיא התורה כמ"ש הרוצה להחכים; ידרים וקאמר שזה המברך זוכה שאפשר שיתקיימו שני השכיים אלו בו וק"ל:

קטו **תניא** רבי נתן אומר מנין שאין פרי בטנה של אשה
שם ע"ב מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנאמר
דברים ז °וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך. עולא איקלע לבי ר"נ כרוך ריפתא וברך ברכת מזונא יהיב ליה כסא דברכתא א"ל ר"נ לשדר לן מר כסא דברכתא לילתא א"ל הכי א"ר יוחנן אין פרי בטנה של אשה וכו' ולא שדר לילתא דביתהו דר"נ מטעם ברייתא זאת אדהכי שמעת ילתא קמה בזיהרא ועלתה לבי חמרא ותברא ד' מאה דני דחמרא א"ל ר"נ נשדר לה מר כסא אחרינא שלח לה כל כי האי נבגא דברכתא היא שלחה ליה ממהדורי מילי ומסמרטוטי כלמי:

שמעה ילתא. שלא ישגור לה כוס של ברכה: קמא בזיהרא. עמדה בכעס: כל כי האי נבגא דברכתא היא. כל יין שבחבית ככוס ברכה היא שתה ממנו נבגא. כוס: ממהדורי מילי. ממחזירין בעיירות ירבה תמיד דברים: מסמרטוטי. משחקי בגדים בלוים וממועטים ירבו כנים: כנים. מתרגמינן כלמתא (כוונתה לרמוז במשל זה כי כל דבריו לא יועילו ולא יליצו דמילי ממהדורי הם דומין לכלמי מסמרטוטי ע"כ):

אמר הכותב ראוי לבקש היכן נרמז בפסוק זה שהשאלה היה בדברי תורה וראוי לתטשו על אומר והמעלך מארץ מצרים כי

הכונה לאמונה שעליה העלנו הוא יתי' ממצרים היתה לקבל התורה כמו שאמר בתחלת שליחות משה עליו השלום בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ואותה עבודה היא קבלת התורה וגם אפשר שתיבה לאמונה שבפסוק זה אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים נרמז דבור אנכי ה' אשר הוצאתיך וגומר ועל יסוד זה שכתב פיך ואמלאהו:

מהרש"א סלסלה ותרוממך ובין נגידים תושיבך. כן הוא בכל ספרים שלנו ופסוק הוא בספר בן סירא כמ"ש התוס' ס"פ החובל אבל מפרש"י נראה דלא הוה גרס אלא סלסלה ותרוממך גו' ועי"ז כתב סיפיה דקרא תכבדך כי תחבקנה ופסוק הוא בספר משלי סי' ד' והוה סגי ליה הכא לאתויי סלסלה ותרוממך אלא שרש"י הביא סיפיה דקרא להוציא מדברי התוס' האומרים שהוא פסוק בבן סירא ועדיפא ליה לאתויי קרא דספר משלי מלאתויי קרא דבספר בן סירא אבל התוס' ס"ל דקרא דבספר בן סירא ובין נגידים תושיבך ניחא טפי דדומה להך עובדא דאותביה בן דידיה לדידה וק"ל: *זו ברכת הזן וכו'. דהיינו אכל דבר שסבע ממנו ומיזן כדאמר לעיל שמשה תקנו אירידת המן שהיו ג"כ שבעים ממנו: *את ה' אלהיך זו ברכת הזימון. שאין אומרים בה דברים רק נברך שאכלנו משלו ועיקר הזימון בעשרה אומרים אלהינו וקלא דחוק שהקדים בקרא ברכת הזן לברכת הזימון והתוס' לעיל הביאו ברייתא זו בהפך זה וברכת זו ברכת הזימון את ה' אלהיך זו ברכת הזן ולא ידעתי משמעה: *על הארץ זו ברכת הארץ. ומשה רמז לה שיהושע תקנה כשנכנס לארץ ואמר הטובה זו בונה ירושלים שהוסיפו לתקן דוד ושלמה כדאמר לעיל ואמר אשר נתן לך זה הטוב ומטיב דהיינו כדרך שנותן שנותן בעין יפה וטובה כדאמרינן במסכת ב"ב וק"ל: *ק"ו כשהוא כו'. יש לדקדק מהאי ק"ו תבעי נמי שלש ברכות לפניו וכן יש לדקדק לקמן דקאמר ברכת התורה .מנין ק"ו דעל חיי שעה כו' מה"ט תבעי נמי ג' ברכות אחרונות וי"ל דלאו ק"ו גמור הוא דאיכא למימר אדרבה היכא שכבר נהנה יש לו לברך אבל לפניו שעדיין לא נהנה לא יברך וכ"כ התוספות בר"פ כילד מברכין דלאו ק"ו הוא דא"כ תהא ברכה לפניו נמי מדאורייתא כו' עכ"ל ע"ש אלא דסמך עלמו בברכה דלפניו משום דאסור לחנות בעה"ז בלא ברכה דה"ל כאלו מעל כדמסיק פ' כילד מברכין וכן י"ל בברכת התורה דלאו ק"ו הוא משום דלחיי שעה דכהנה בעה"ז יש לו לברך משא"כ בחיי עולם הבא דעדיין לא נהנה בו ודו"ק: *אל תקרי ובירך אלא וברך כו'. דרים כן דלפי פשוטו ה"ל למכתב ויברך את לחמך גומר ועוד דמסיים בהאי קרא והסירותי מחלה גומר וא"כ ה"ל למכתב נמי ברישא דקרא וברכתי את לחמך גומר בלשון מדבר בעדו וע"כ דרש דכינוי וברך קאי על האדם שמעשה ברכה על הלחם שתאכל ומים שאתה שותה ולכך כתיב לחמך ומימך דאחר שתברך נעשה לחמך ומימך כדדרשי' לעיל גבי דגנך וק"ל: כי הוא יברך הזבח גו'. פרש"י שטעון לברך ט' בא"י אקב"ו לאכול את הזבח כו' עכ"ל וק"ק דאין זה ראיה אלא לברכת המצות אבל לברכת אכילת רשות והכהנה דקיימינן ביה השתא מניין דבעי ברכה לפניו ובמכילתא דקאמר בהאי ליסנא כי הוא יברך הזבח ר"כ אומר מכאן לברכה לפני המזון מזה נראה דלאו ברכת המצוה קאמר אלא ברכת הכהנה שעל המזון לפניו דהיינו בבשר שכ"ב בלאו ברכת המצוה של זבח ותו לא מידי וק"ל: וכ"כ למה לפי כו'. ר"ל שהוא לא שאל אלא היש בזה הרואה והם השיבו לו

עין יעקב

א"ל הכי אר"י אין פרי בטנה של אשה מתברך וכו'. והטור וש"ע בא"ח סימן קפ"ג פסקו דשולחין כוס של ברכה לאשתו נ"ל שראו שנהגו כן. ועיי"ל דנפקא לטו מהא דאמרינן בפי' המועלים גבי שרה כדי לשגר לה כוס של ברכה וע"ש בחידושינו: **שמעה ילתא קמה בזיהרא ועלתה לבי חמרא ותברא ארבע מאה דני דחמרא.** אשר שכיונה לתספר הזה שהוא רע עין לפי שהיה עולא עינו רעה בשל אחרים שלא הניח לר"נ לשלוח לאשתו כוס של ברכה ומה יפסיד או יזיק אם ישלח אף שלא לצורך והפריד בין הדבקים. ויפה היה שסיקתו כדי שיהיה שלום בין איש לאשתו ולא להפריד ביניהם ע"י שפה יתר וזה שאמרה ממהדורי מילי. גם מה שהיה אם על היין של רב נחמן ע"ז אמרה ומסמרטוטי כלפי שבגמר מי שלובש ממשם קמלבוש סרמטוטין זה גורם לו שיש לו כינים. הנושכים אותו ומצערים אותו כן זה שהוא מקמן נשלוח לבני ביתו כוס של ברכה גורם מריבה ומונע השלום מבני ביתו וגורם היזק יותר שסברא אדכי דאמרי דאמרא וק"ל:

לו הרבה דברים שלא שאל עליהם כלל שלא היה להם להשיב רק ים הנה גם זה שאמרו לו עוד ועתה עלו כי אותו כהיום תמצאון נו' הוא כפול שכבר א"ל כבואכם העיר כן תמצאון אותו וק"ל: כדי להסתכל כו'. באגדת שמואל איכא דפליגי ביה תנאי כל האורך הזה למה מציעות היו בנוי של שאול כו' דברי ר"י א"ל ר' יוסי א"כ עשית בנות ישראל כזונות כו' אלא שלא הגיע עדיין השעה שאמר הקב"ה כעת מחר אשלח לך גומר ול"ל דלאו במתכוין לכך האריכו הנערות בדבריהם דהא ודאי לאו כזונות היו אלא שהקב"ה שם אריכות דברים אלו בפיהם כדי שישהה שם עד שתגיע השעה כו' וכל"ל ברבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם גומר כמפורש פ"ק דסוטה וק"ל: *ר"י ב"ב כו' טובה הטובה טובה זו תורה כו' הטובה זו כו' נראה לפרש דה"ק מדכתיב כבר לעיל מיכיה על ארץ טובה גו' לא ה"ל למכתב כאן הטובה דודאי על אותה ארץ טובה דלעיל קאי אלא האי הטובה יתורא הוא למדרש מיניה בה' הידועה דמקרי טובה במקום אחר אי תורה קאמר דכתיב כי לקח טוב גומר ואי בנין ירושלים דכתיב ההר הטוב גומר וק"ל: א' י' רבוא כו'. כבר ידעת כי כל העשיריות קודם והוא מקור ותכלית לכל המספרים ובמעלת האחד דהיינו פ"א עשרה והעשרים הוא מעלת הב' ב"פ עשרה וכן כלם עד ק' שקונה לו שם אחר שהוא חוזר למעלת הא' והי' כי פ"א ק' הוא י"פ י' והב' מאות הוא מעלת הב' והכ' וכן כלם עד אלף שהוא חוזר למעלה הא' והי' והק' כי פ"א אלף הוא עשרה מאות ובדמיון הזה ברבוא א' שהוא עשרה פעמים אלף והשתא לת"ק דהיינו רע"ק ס"ל כיון דהעשרה הוא המקור לכל המספרים אין חילוק בין עשרה ובין עשרה רבוא שי"ל נברך אלהינו שהוא למעלה מכל עשר קדושות ור"י הגלילי יליף מקרא מדכתיב במקהלות ברכו בלשון רבים ולא כתיב בקהל ברכו או' דכל בי עשרה שכינתא שריא וקהל ועדה מקרי אלא ללמדך דלפי רוב הקהל מברכים דהיינו לפי מה שנתוסף העשיריות וקונה לו שם חדש דהיינו מאה ואלף ורבוא שהם כלם כח מספר העשרה כמ"ש עי"ז נתוסף בו קדוש' להוסיף בדבר שבקדוש' כדמסיק בק' נברך ה' אלהינו כו' וכן כלם ויש לדקדק דפליגי הני תנאי בברכו שבברכת המזון ולא פליגי בברכו ובקדושה שבב"ה וקרא דבמקהלות ברכו גו' אינו מפורש דאיירי בבה"מ וי"ל דפליגי בבה"מ שהיא ברכה המפורשת בתורה ואכלת ושבעת וברכת ובהכי איירי ודאי קרא: ומטובו ה"ז בור כו'. פרש"י שממעט בתגמוליו של מקום כו' עכ"ל ועוד י"ל שמחסר טובו של מקום כאלו כביכול מה שהוא נותן מטובו לאדם הוא מחסר מעצמו כמדת ב"ו מה שהוא נותן לאחר הוא מחסר מעצמו משא"כ מדת הקב"ה דמדת טובו לעולם לא יחסר וע"כ כיתא ובטובו דמשמע שלא יחסר טובו גם כשהוא מטיב לאחרים. ודקאמר בשאלה שאני ר"ל בשאלה ודאי לא משמע שהוא מחסר מטובו אלא כשואל דבר מועט וק"ל: בשאלה נמי הכתיב הרחב פיך וגו' ההוא בד"ת כו'. וסמיך ליה לאנכי ה' המעלך מארץ מצרים שאל תחשוב שלא אוכל למלא כל משאלותיך הרי אנכי ה' וגו' המעלך מארץ מצרים אשר ראית שם היכולת בידי למלא כל שאלתך בד"ת: פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך כו'. הולד הוא פרי הבטן כתרגומו בריך ולדא דמעך והוא פרי של האשה ולא ניחא ליה למימר דעם האשה למוד ידבר הכתוב ונוכח לזכר ולנקבה. שוא גם. הא דאמרי' שכל התורה נאמרה בלשון זכר היינו בדבר השייך גם לזכר ונראה דעולא דס"ל הכי פליג אדלעיל דאמרי ליה דתנא משגרו לאנשי ביתו ופליג נמי אהא דפרק הפועלים מה שאמרו המלאכים איה שרה אשתך היה כדי לשגר לה כוס של ברכה דמקמתא אברהם שהם עמהם כוס של ברכה כרב נחמן ועי"ל דסבר כר"י דאנו אין לנו אלא ד' ומיהו רב נחמן נהג כן וכמ"ש התוספות דמשמע שכמה דברים היו נוהגין ולכך כעסה ילתא ותברה ד' מאה דני דחמרא להורות שאין כעסה בשביל כוס יין שלא שלח לה שהרי אינו נחשב בעיניה אלא על כוס הברכה שלא שלח לה כעסה ורב נחמן דקאמר נשדר לה כסא אחריתא ושלח לה כו' גם שלא היה כסא דברכתא לא קאמר הכי אלא לפייסה קצת בכך והיא לא נתפייסה. וא"ל ממהדורי מילי כו'. דהיינו שאינן רק דברים בעלמא וק"ל:

היה רבי מאיר אומר מנין שאפילו עוברין שבמעי　קמז דף נ
אמן אמרו שירה על הים שנאמר °במקהלות　תלים סח
ברכו אלהים ה' ממקור ישראל. *(תניא) א"ר ישמעאל　סוט' ע"ש כמהרש"א
בן אלישע ג' דברים סח לי סוריאל שר הפנים אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש ואל תטול ידך ממי שלא נטל ידיו. ואל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו לך מפני שתכסיפת ואמרי לה איסתלגנית של מלאכי הבלה יושבין ומצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד מהדברים הללו וילכד. אמר רבי יהושע בן לוי ג' דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש ואל תטול ידך ממי שלא נטל ידיו ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהם וחרבי בידי
ויש לי רשות לחבל. ואי פגע מאי תקנתיה לינשוף　כרא"י כזוהר
מדוכתיה ארבע אמות. אי איכא נהרא ליעבריה ואי איכא דרכא אחרינא ליזיל בה ואי איכא גודא ליקום
אחורה ואי לא ליהדר אפיה ולימא °ויאמר ה' אל השטן　זכריה ג
יגער ה' בך השטן וגו' עד דחלפי מיניה. כתוב למעלה בפרק כיצד מברכין ענין שדים וז"ל. אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אבוקה כבי ירח כני איבעיא להו אבוקה כבי בהדי דידיה או דילמא אבוקה כבי לבר מדידיה. ת"ש ירח כג' אי אמרת בשלמא בהדיה דידיה שפיר אלא אי אמרת לבר מדידיה ד' למה לי והאמר מר לא' נראה ומזיק לב' נראה ואינו מזיק. לג' אין נראה כל עיקר אלא לאו שמע מיניה אבוקה כבי בהדי דידיה שמע מיניה:

סוריאל. מלאך חשוב לבא לפני המלך: אל תטול הלוקך וכו'. אלא אתה בעצמך טלהו ממקום שהוא שם ותלבשנו: תכספית. שם חבורת שדים: איסתלגנית שם חבורת מלאכי חבלה: אימתי יבא אדם לידי אחד מן הדברים הללו וילכד. ורבי ישמעאל עלה לרקיע ע"י שם בברייתא דמעשה מרכבה: גודא. כותל: אבוקה. כשני בני אדם לענין היזק בלילה דאמר מר אל יצא אדם יחידי בלילה: וירח כג'. ויש חילוק בין ב' לג' כדלקמן: לאחד נראה. השד ומזיקו:

מהרש"א סח לי סוריאל שר הפנים כו'. פרש"י מלאך חשוב כו' עכ"ל. ומלינו שגם למטה דברה עמו השכינה לפני ולפנים וא"ל ישמעאל בני ברכני כו' ואפשר דגם למטה דבר עמו מלאך זה ומסתמא למטה שמע מהמלאך עניני הרוחות רעות אלו שהם כוחות הטומאה המלפפים לאדם להזיקו ולהמיתו כמ"ש לופה

יסע

ממקור ישראל. עיין בחידושינו בסוטה דף ל':

רשע לצדיק ומבקש להמיתו גומר: עשרה דברים נאמרו בכוס כו'. והם כלם עשרה דברים אשר מלבד הקדושה והעטרה כי הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ שיהא הכלי נקי ועיטור מכל צד. חי ע"ש שחיים האמתי אשר בברכתו. ומלא ע"ש שאין שום חסרון ח"ו בחקו. עיטור ע"ש העטרה היא שלו. ועיטוף כדאמרינן לעיל ע"ש הכון לקראת אלהיך גו'. ופורס סודרי' כו' דתהוי אימתא דשמיא על המברך כדאמרינן ברב כהנא ב"י בסוף מסכת שבת. ונוטל בב' ידיו ע"ש הימין והשמאל שהם הדין והרחמים והיינו שאו ידיכם קודש גומר. ונותנו לימין שיהיו הרחמים גוברים על הדין. ומגביה מן הקרקע כו' ומגביהו כלפי מעלה עש"ה כוס ישועות אשא גומר כי כמה כוסות דכתיבי בקראי בכוס פורענות כמו גם עליך יעבור כוס גומר וכוס התרעלה גו' ומלת כוס גימטריא אלהים שהוא מדת הדין ע"כ אומר שזה הכוס ב"ה הוא כוס של ישועות ולא פורענות כדלקמן דאין מברכין ב"ה על כוס של פורענות אבל אומר כי זה הכוס אשא אותו בשם ה' שהוא הרחמים אקרא להפך מדת הדין למדת הרחמים ובפרק ע"פ מפורש כי דוד יאמר כן בכוס של ב"ה לעתיד ע"ש. ונותן עיניו בו דהיינו שלא יסיח דעתו ממנו אלא יכוין דעתו לאת הכונה ואמר משגרו לאנשי ביתו במתנה כו' דרך נתינה שהנותן בעין יפה נותן כי היכא דתתברך וק"ל: לשנים נראה ואינו מזיק וכו'. ומשמע דכ"ש דלאור יום אינו נראה ואינו מזיק והא דכתיב מחץ יעוף יומם גומר ומקטב ישוד צהרים גומר היינו בעידן ריתחא שניתן רשות למשחית כדאמרינן פרק הכונס ע"ש:

אמר הבונה האור כי טוב ולא שחלקים לא לבד אור השמש כי גם אורי הלבנה והכו' ולכן אנו מברכין בא"י יוצר המאורו' ובורא מאורי האש והודיענו שהם חשך הלילה והמזיקים המושלים בו :

שם **אמר** רב אסי אין מסיחין על כוס של ברכה וא"ר אסי אין מברכין על כוס של פורענות. מאי כוס של פורענות. ארנב"י כוס שני. תני תנא [תנ"ה] השותה עמוס ד כפלים לא יברך משום שנאמר °הכון לקראת אלהיך ישראל והאי לא מתוקן:

אין מסיחין. משאחזו עד שיברך: כוס שני. שהוא של זוגי והעומד על שלחנו ושותה בזוגות ניזוק מן השדים: כפלים. זוגות: הכון לקראת. בדברים נאים ולא בדברי פורענות:

תוספות אין מסיחין על כוס של ברכה. פרש"י שלא יסיח דעת המברך משנתנו לו כוס של ברכה וה"ה המסובים שאין רשאים להשיח דבעינן כונת שומע ומשמיע וגם אין להפסיק השומעין בשיחת חולין כמו שאין המברך רשאי להשיח:

אלו דברים פרק שמיני

דף נב ע"ב [**משנה** בית שמאי אומרים שברא מאור האש ובית הלל אומרים בורא מאורי האש:

גמרא] אמר רבא בברא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי בבורא ב"ש אומרים בורא דעתיד למיברא וב"ה סברי בורא נמי דברא משמע. מתיב רב יוסף °יוצר אור ובורא חשך °יוצר הרים ובורא רוח °בורא השמים ונוטיהם. אלא אמר רב יוסף בברא ובורא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי במאור ומאורי ב"ש סברי חד נהורא איכא בנורא וב"ה סברי טובא נהורי איכא בנורא. תניא נמי הכי א"ל בית הלל לבית שמאי הרבה מאורות יש באור:

ישעיה מה / עמוס ד / ישעי' מב

דברא משמע. לשעבר ויפה לאומרו שעל בריית האש שנברא בששת ימי בראשית משבחין אותו לפי שבמוצאי שבת נברא כדאמרי' בפסחים: בורא. דבר שהוא בורא תמיד והא לא שייכא הכא שהרי כבר נברא: [הרבה מאורות. שלהבת אדומה לבנה וירקרקת]:

תוספות בברא כ"ע ל"פ. ואם תאמר הואיל ולא פליגי בלשון ברא אמאי אמרינן בורא וי"ל דלשון קרא עדיף:

אמר הבונה בברא ובורא עיין לעיל מה שכתבתי על מחלוקת רבנן ור"י בשמואלית ואולית ומאי דפליגי הכא בית שמאי ובית הלל אי חד נהורא איכא בנורא או טובא נהורי שהי' יתברך נמשל כאש כמ"ש כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא. וב"ש סברי שאין לומר שיהיה בו אלא אור אחד כי הוא יחיד ומיוחד וב"ה סברי שעם היותו בתכלית האחדות אפשר לומר שיש בו הרבה מאורות בלתי נחלקים כמו באש. ואלו יודעי ספר בחכמת הקבלה כמדומה לי שהיה רומז בזה איזה דבר יכשר ליודעי חן יבינהו המבין :

ת"ר היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם דף נג ב"ש אומרים כל אחד מברך לעצמו ב"ה אומרים אחד מברך לכולם משום שנאמר °ברב עם הדרת מלך. משלי יד בשלמא ב"ה מפרשי טעמא אלא ב"ש מ"ט סברי מפני ביטול בית המדרש תנ"ה של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש:

מפני בטול ב"ה. שבזמן שאחד מברך לכלם הם צריכין לשתוק מגרסתם כדי שיתכוונו וישמעו אליו ויענו אמן: מרפא. לאדם המתעטש שרגילין לומר אסותא:

[**משנה**] מי שאכל ושכח ולא בירך בית שמאי אומרי' קיז יחזור למקומו ויברך. ובית הלל אומרים יברך שם ע"ב במקום שנזכר:

[**גמרא**] הנהו תרי תלמידי חד עבד בשוגג כבית שמאי ואשכח ארנקא דדהבא וחד עבד במזיד כבית הלל ואכליה אריא. רבה בר בר חנה הוה אזל (באורחא) בשיירא אכל ואשתלי ולא בריך אמר היכי אעביד אי אמינא להו דאנשאי לברוכי אמרי לי בריך הכא דכל היכא דמברכת לרחמנא קא מברכת מוטב דאמינא להו אנשאי יונה דדהבא. אמר להו אנטרו לי דאנשאי יונה דדהבא הדר ואזל ובריך ואשכח יונה דדהבא. ומאי שנא יונה (דנקט) משום דאמתלא כנסת ישראל כיונה שנא' °כנפי יונה נחפה בכסף. מה יונה אינה נצולת אלא בכנפיה תהלים סח אף ישראל אינן נצולין אלא במצות. (לישנא אחרינא מה

עיון יעקב

חד עביד בשוגג כב"ה ואשכח ארנקי דדהבא. אפשר לומר שזה בעבר כב"ש ואע"ג דלעיל דף י' אמרינן כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה מ"מ כאן שאני היה סבר כמ"ד הלכה כב"ש בשם רב עמרם דהכא אפילו ב"ה מודה שטוב לעשות כב"ש אלא שלא הטריחוהו לכך. והאי תלמיד היה בכלל הבאת שלום בין ב"ש וב"ה לכך זכה לאי מאלו דברים שאוכלין פירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב ומשא"כ אידך עבה להוסיף מחלוקת ופלוגתא רחוקה ביניהם דאפילו במזיד ס"ל לב"ה דיברך במקום שהוא לכך נענש כ"כ כי באמת במזיד אף ב"ה מודו דיחזור למקומו וכיון שהכניס את עצמו ועיקר במחלוקת של הנך אריותי' לכך נענש ע"י אריה: **שנאמר כנפי יונה.** עיין במהרש"א שכתב שלא הוצרך הכא לגאולי' אלא דמתיל כיונה. ול"נ כפשוטו דמש"ה מייתי הכא לומר שלא שיקר בזה שאמר ששכח יונה דדהבא שכוונתו היה על המצוה ששכח לברך כ"ש שמגינים על ישראל בכנפי יונה ודהבא כוונתו על התורה והמצות שנחשבים כזהב ויקרים מאד :

מה יונה זו כנפיה מגינות עליה. אף ישראל מצות מגינות עליהם):

עבר בשוגג כב"ש. אף על פי ששגג ונעקר מן המקום ע"י שכחה החמיר על עצמו כב"ש וחזר למקום שאכל ובירך: הוה עביד במזיד. נעקר ממקום שאכל במזיד כדי לברך במקום אחר שהולך לילך: אנשאי יונה דדהבא. שכחתי יונה של זהב: אלא בכנפיה. או ברחה או נלחמת בראשי גפיה:

מהרש"א הוה עביד כב"ש ואשכח ארנקי כו'. לקיים דברי ב"ש מי ששכח ארנקי בראש כו' וע"ד ותגזר אומר ויקם לך גו': דכתיב כנפי יונה גו'. הכא לא איצטריך ליה לאתויי אלא דמשילא ליונה בכמה קראי וע"ש שהיונה אינה מזדקקת אלא לבן זוגה כן כ"י אינן מזדווגין אלא לאביהם שבשמים אלא דאגב דמייתי לה בפרק במה טומנין אעובדא דאלישע בעל כנפים דאמר התם ומ"ש כנפי יונה כו' מייתי ליה נמי הכא וע"ש גם בתוס' וק"ל: *והתקדשתם אלו מים ראשונים. דבאו מצד הקדושה והטהרה משום סרך תרומה: *והייתם קדושים אלו מים אחרונים. גם הם באו מצד הקדושה כדאמר לעיל דכשם שמאוס פסול לעבודה כך מזוהם פסול לברכה והא דאמרי' פ' כל הבשר מים אחרוני' משום סכנה היינו לאחרים אבל למברך פסול נמי איכא כמ"ש המפרשים: *כי קדוש זה שמן ערב. גם זה מצד הקדושה להעביר הזוהמא קודם ברכה כפרש"י: *אני ה' אלהיכם זו ברכה. דכל ברכה שאין בה שם אינה ברכה ולכאורה זה המקרא הוא דפ' שמיני דנאמר גבי איסורי מאכלות וטומאתם ושפיר נדרש האי קרא לענין קדושה וטהרה התלוי בסעודה אבל סיפא דקרא אני ה' אלהיכם לאו היינו קרא דפרשה שמיני אלא דהוא קרא דפרשת קדושי' דכתיב גבי עונש דאוב וידעוני וי"ל דאזהרה דידהו משום קדושה וטהרה נמי נגעו בה ודו"ק:

הרואה פרק תשיעי

דף נד **מתני'** הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו וכו']:

שמות יח **גמרא** מנה"מ א"ר יוחנן דאמר קרא °ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגו'. אניסא דרבים מברכינן אניסא דיחיד לא מברכינן. והא ההוא גברא דהוה קאזיל בעבר ימינא נפל עליה אריה איתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה אתא לקמיה דרבא וא"ל כל אימת דמטית להתם בריך ברוך המקום שעשה לי נס במקום הזה ומר בריה דרבינא הוה קאזיל בפתקא דערבות וצחה למיא איתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי ותו זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא דמחוזא ונפל עליה גמלא פריצא איתפרקא ליה אשיתא על לגבה כי מטא לערבות בריך ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל כי מטא לריסתקא דמחוזא בריך שעשה לי נס בגמל ובערבו'

אמרי אניסא דרבים כ"ע מברכי אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי:

ה"ג מנ"ל דמברכין אניסא א"ר יוחנן דאמר קרא ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם וגומר: בעבר ימינא. שם מדינה ברחוק של פרת: בפקתא. בקעה: [ערבות שם מקום]: וצהא למיא. צמא למים: (ברסתקא. בשוק]: גמלא פריצא. גמל משוגע [שעסקיו רעים]: איתפרקא ליה אשיתא. נפלה חומת בית שהיה סמוך לו ונכנס לתוך הבית מפני הגמל:

מהרש"א ברוך ה' אשר הציל וגומר אניסא דרבים כו'. וא"ת הא אניסא דרבים נמי לא מברכינן אלא במקום הנס כדקתני הרואה מקום כו' ויתרו לא בא אליהם אלא במדבר סיני שאין כאן נסים דמצרים ולא דקריעת ים סוף וי"ל דלכתם במדבר בכלל נס הצלתם ממצרים הוא וראה שם עמהם ניסי המן והבאר וענני כבוד וא"ת למ"ד דבעי שם ומלכות בכל הברכות הרי כאן שאמר יתרו ברוך ה' אשר גומר אין כאן מלכות וי"ל אשר הציל אתכם גומר מתחת יד מצרים הוא במקום מלכות שממשלתו בכל וק"ל:

תנו רבנן הרואה מעברות הים ומעברות הירדן קיה שם
מעברות נחלי ארנון אבני אלגביש במורד בית
חורון ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל
ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה
בעמלק ואשתו של לוט וחומת יריחו שנבלעה במקומה
כל הרואה אותם צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום
בשלמא מעברות הים דכתיב °ויבואו בני ישראל בתוך שמות יד
הים ביבשה. מעברות הירדן דכתיב °ויעמדו הכהנים יהושע ג
וגומר וכל ישראל עוברים בחרבה אלא מעברות נחלי
ארנון מנ"ל דכתיב °על כן יאמר בספר מלחמות ה' את במדבר כא
והב בסופה וגומר תנא את והב בסופה שני מצורעין היו
והיו מהלכין בסוף מחנה ישראל וכי הוו חלפי ישראל אתו
אמוראי [טשו להו בנחלי ארנון) עבדי להו נקירתא ויתבי
בהון אמרי כי חלפי ישראל (חלפינן עלייהו) וקטלינן
להו ולא הוו ידעי דארון קא מסגי קמייהו דישראל
והוה קא מאכי טורי מקמייהו. כיון דאתא ארון אדביקו
טורי בהדי הדדי וקטלינון ונחת דמייהו לנחלי ארנון.
כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק מביני טורי
אתו אמרו להו לישראל ואמרו שירה והיינו דכתיב
°ואשד הנחלים וגו'. אבני אלגביש [מאי אבני אלגביש] במדבר כא
תנא אבנים שעמדו על גב איש וירדו על גב איש
עמדו על גב איש [זה משה] דכתיב °והאיש משה שם יב
וכתיב °ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה. שמות ט
ירדו על נב איש זה יהושע דכתיב °איש אשר רוח במדבר כז
בו

עיון יעקב.

שנא' ויאמר יתרו ברוך ה'. מהרש"א מקשה הא לא מברכינן אלא במקום הנס דוקא כדקתני במתני' הרואה מקום וכו' ויתרו לא בא אליהם אלא במדבר סיני ע"ש מה שתירץ ולענ"ד מעיקרא לק"מ דהא כתיב שבא אל הר האלהים וענן משוה שאר כל ההרים נמצא שמשם היה יכול לראות ארץ מצרים ושפיר בירך: אניסא דרבים מברכינן. הא לא מקשה מיד על המתני' דיי"ל על המתני' לא היה אפשר להקשות דהייתי אומר דקמ"ל מתני' דאפילו בניסא דרבים מברכינן בלא שם ומלכות אבל אניסא דיחיד דלא נפישא זכותיה א"כ הנס יותר גדול צריך לברך בשם ומלכות אבל עכשיו דמייתי מיתרו מוכח דאפילו אניסא דרבים צריך לברך בשם ומלכות וכמ"ש תוס' מקשה שפיר: הרואה מעברות הים וכו'. כי המקום גורם כמו דאמרינן מקום מוכן לפורענות וכן לענין הטובה להיפך מקום מוכן לטובה ומה"ט דקדק התנא במתני' ותנא לשון הרואה מקום וכו': נחלי ארנון. שהאמוריים עבו לפי שרצו לעכבם מלצאת ממצרים לפי שהיה קודם זמנם לכך הארון מעוך להם להראות שיצאו בזכות התורה כדכתיב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה: אבני אלגביש שעמדו על גבי איש וירדו ע"ג איש. נראה דהוצרך לומר שירדו דאל"כ מאי שבח והודאה יש ליתן על זה שעמדו על גב איש דבזה לא נעשה טובה לישראל רק למצרים דלא עיקר הטובה לישראל היה במה שירדו ע"ג איש זה יהושע ולפי מה דאיי במדרש שמה שנשאר עוד עתיד לירד בימי גוג ומגוג אתי שפיר טפי דקתני במתני' שבח והודאה דהיינו הודאה על העבר בימי יהושע ושבח לעתיד בימי גוג ומגוג:

יהושע י יבו (בית חורון דכתיב) [וכתיב] °ויהי בנוסם מפני ישראל
הם במורד בית חורון וה׳ השליך עליהם אבנים גדולות.
אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל גמרא
גמירי לה. אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי
אמר איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואשדי עלייהו
[ואיקטלינהו] אזל עקר טורא ב׳ פרסי ואותביה ארישיה
אייתיה הקב״ה עליה קומצי ונקבוה ונחית ליה אצואריה
בעא למשלפיה משכוה שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא
תהלים ג ולא מצי למשלפיה והיינו דכתיב °שיני רשעים שברת
ואמר ר״ל אל תקרי שברת אלא שרבבת. משה כמה
הואי עשר אמין שקל נרגא בת עשר אמין ושוור עשר
אמין ומחייה בקרסוליה וקטליה. ואבן שישב עליה משה
שמות יז דכתיב °וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב
בראשית יט עליה. ואשתו של לוט דכתיב °ותבט אשתו מאחריו
ותהי נציב מלח. חומת יריחו שנבלעה במקומה דכתיב
יהושע ו °ותפול החומה תחתיה. בשלמא כולהו ניסא אלא
אשתו של לוט פורענותא היא. דאמר ברוך דיין האמת.
והא הודאה ושבח קתני. תני על לוט ועל אשתו מברכין
שתים. על אשתו אומר ברוך דיין האמת ועל לוט אומר
ברוך זוכר הצדיקים. אמר רבי יוחנן אפילו בשעת כעסו
של הקב״ה הוא זוכר הצדיקים דכתיב °ויהי בשחת
אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וגומר.
וחומת יריחו שנבלעה והא נפלה דכתיב ותפול החומה
תחתיה. כיון דפותיה ורומה כי הדדי נינהו משו״ה אבלעה
בלועי:

מעברות הים. מקום שעברו ישראל בים סוף: ומעברות הירדן. בימי יהושע: ומעברות נחלי ארנון. לקמן מפרש מאי היא: במורד בית חורון. בימי יהושע היה בספר יהושע: ואבן שזרק עוג. לקמן מפרש: עבדו להו נקירתא. מערות: מעברות נחלי ארנון. עמק עמוק בין שני הרים גדולים והיו ישראל צריכין לעבור באותו עמק ועשו אמוריים מערות בצדי ההרים ונחבאו בהם: טשו. נחבאו: מסגי. עוברי: מאיך טורי. משפיל ההרים ומתפשטים זה לצד זה עד שהעמק סוס: הזו דמא. כשחזרו ההרים למקומם: ואשד. מתרגמינן ושפך. אשר נטה לשבת ער ההר שבעבר העמק נטה ונתפשט לצד חבירו ההר אשר לצד עבר מואב ושם ארץ מואב ער: שעמדו. באויר: לא נתק. לא הגיע לארץ אלא עמדו באויר: אמר. עוג בלבו: מחנה ישראל כמה הוה תלתא פרסי. דכתיב ויחנו מבית הישימות עד אבל השיטים ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי ההוא דוכתא והוה תלתא פרסי אורך ותלתא פרסי פותיא: קמצי. נמלים: שרבבת. לי איסתרבובי ירדו וגדלו למטה: משה כמה הוה י׳ אמין. שהרי הוא הקים המשכן שנאמר ויקם משה את המשכן הרמינן הקים את עצמו לקומת המשכן וכתיב בית י׳ אמות אורך הקרש: שוור. קפץ למעלה: ומחייה בקרסוליה. קרסול״א בלע״ז: וידי משה כבדים. ואינו יכול לפושטן כל היום אא״כ תומכן בזרועותיו ויקחו אבן וישימו תחתיו וגו׳: תחתיה. משמע במקומה ואי אפשר זה אלא ע״י בליעה:

דאמר ברוך דיין אמת. תירוצא הוא: הצדיקים. שזכר את אברהם: כיון דפותייה ורומיה כי הדדי הוו. ואין נפילה ניכרת בה אם לא נבלע משו״ה אבלעה והוא דרך נפילה לתמה כזו:

הרשב״א תחלה אעירך על ענין האגדות שבאו בתלמוד ובמדרשים דע כי באו מהם בלשון עמוק לשבות רבות כי לעתים תמצאם ז״ל רומזים ענין פשוט מאד או שאין צורך בו כלל ועכ״ז יוציאו אותו בלשון זר ועמוק מאד עד שיחשוב המסתכל שיש בענין ההוא איזה ענין צריך להסתירו ואינו רק כי לעתים יוציאו אותם בלשון זר מאד כדי לחדד לבות התלמידים ועוד כדי לעורר עיני הכסילים המטילים שגום בדברי החכמים בתחלת המחשבה בראות פשוטי הדברים מגדר השגתם ושכלם כענין שכתוב כי ישרים דרכי ה׳ צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. וכבר ביאר הר״ר משה ז״ל שתי הכונות האלה בהגדות הנעלמות בפתיחת פירוש המשנה שלו ועוד יש להם סבה אחרת גלו אותם הם בקצת המדרשים והוא כי לעתים היו החכמים דורשים ברבים ומאריכים בדברי תועלת והיו העם ישנים וכדי לעוררם היו אומרים להם דברים זרים לבהלם כדי שיתעוררו משנתם וזו הסבה מפורשת להם ז״ל במדרש שיר השירים בפסוק הנך יפה רעיתי אמרו שם רבי היה דורש ומתנמנם הצבור בקש לעוררם ואמר ילדה אשה אחת במצרים ס׳ רבוא בכרס אחד והיה שם תלמיד אחד ורבי ישמעאל ברבי יוסי שמו אמר מאן הות כן אמר ליה זה יוכבד שילדה משה ששקול כנגד ששים רבוא שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל על כן כשתמצאני מפרש דברי הגדה ותחשוב כי ממנה יוצא ענין דק לדקות לשון ההגדה וזרות דברים ואני מפרש אותה שבאה לענינים פשוטים מאוד אל תבזר שאי אפשר שהעלימו הענין הפשוט ההוא בלשון אחר כי כבר הראיתיך בעיניך דרכם בהגדות על הצד הזה לצורך ומעתה שמע כונתם ז״ל בהגדה הזו ר״ל בעקירת ההר שרצה עוג לזרוק עליהם דע כי באה להם ז״ל הגדה זו מפורשת בהגדה אמרו בגדה פרק האשה שהיא עושה צרכיה ויאמר ה׳ אל משה אל תירא אותו כי בידך נתתי וגומר מכדי סיחון ועוג אחי הוו מפני מה נתירא משה מעוג ולא נתיירא מסיחון מתשובה של אותו צדיק תהא מכיר מה בלבו של אותו רשע תלמד שנתירא משה שמא תעמוד לו זכות אברהם שנאמר ויבא הפליט ויגד לאברם העברי ואמר מר זה עוג שפלט מן המבול אמר ליה הקב״ה אל תירא אותו וגומר ע״כ דברי אגדה שם. וכבר ידעת שנמשלו האבות בדברי הנביאים להרים כאמרו קום ריב את ההרים ומבואר מזה הביטו אל צור חוצבתם ומבואר אחריו הביטו אל אברהם אביכם וכשבאו ישראל להוריש גוים גדולים ועצומים מהם לא בצדקתם רק מצד זכות האבות ומשמרו יתברך את השבועה אשר נשבע להם כמו שהעיד הכתוב לא בצדקתך וביושר לבבך וכתיב בתרים ולמען הקים את השבועה אשר נשבע לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב וגומר שהיתה מקטרגת מדת הדין כמו שבא במדרש לבא לקחת לו גוי מקרב גוי על כן נתירא משה שמא תעמוד זכות אברהם לעוג והיא המחשבה שחשב עוג. ואמר אחרי שאין כח האומה הזו עם רבוי העם שמחניהם בני פרסאות רק מצד זכות אבותם ואני כבר קדמתי להם בזכות אברהם א״כ הריני עוקר ההר ההוא מהם ואעזור בו להפכו עליהם והקומצי׳ שבאו ונקבו ההר משל לישראל שהם החגבים שכחם בלשונם וכמו שבא במדרש כלחוך השור את ירק השדה מה השור כחו בלשונו אף ישראל כחם בלשונם ר״ל שבתפלותיהם ותחנתם עמדה להם זכות אברהם ולא סייעה את עוג רק נתהפכה עליו והוא שירדה על צוארו והקהתה את שניו ומפני שהיה עוג מלך חזק ומלך הטבע וכח הזרוע לא היה להם מעמד בפניו. ועוד שבזכות אברהם היה מן הראוי שלא היתה פוגעת בו ע״כ הוצרך משה בתפלתו לזכותו ולזכות השבטים ולזכות האבות כולם. ר״ל אברהם יצחק ויעקב וזהו אמרם משה כמה הוי עשר שקל נרגא בת עשר ושוור עשר. ר״ל משה עשר שעמדה לו זכותו והנרגא שלקח רמז לזכות העם בכללו שהיו שם עמו ומפני שהיו שם המשילם לכלי המושל בידו שהיה פועל בו ושוור עשר רוצה לומר זכות האבות עליהם השלום ועל כן המשיל הענין למדלג שמדלג למעלה שהוצרך לדלג אצל זכות שכבר קדמו והיו בזמן למעלה ממנו. ואחר ביאר למה הוצרך לכל זה להכות אותו בקרסוליו. רוצה לומר לבטל ממנו זכות שלשה פסיעות שפסע בקרסוליו בשביל אברהם ואמרו משה כמה הוי עשר כי כן היתה מדתו של מרע״ה כמו שנזכר בשבת ועי׳ כן לקח כל השיעורים בעשר ולא שיהא צריך כאן

עין יעקב

והומת יריחו שנבלעו. קשה לפי מה דאיי בש״ס דסנהדרין שמיום שפתחה הארץ את פיה וקיבלה דמו של הבל שוב לא פתחה לטובת ישראל והאיך אמר כאן שנבלעו ויש ליישב בדוחק ונאמר לא שנבלעו ממש אלא שנעשה עמק תחתיו עד שהחומה נפלה לתוכה והלכו אים נגדו ולכך כתיב ותפול החומה שע״י תחק הנפילה נעשה עומק פתחים שלא יהיה ניכר מכשול אבנים אבל לא נבלעו ממש לבקות החומה כדרך שביקשה דמו של הבל:

כאן לכל השיעורים שאלו אלא מפני סדור המשל כי הוא ממשל עוג בגדול קומה מאד עד שעקר הר של ג' פרסאות ושמו על ראשו על כן המשיל שיעור גובה קרסוליו לשלשים אמה כי כן דרך המשלים לתפוש פרטים נאותים למשל ההוא שאלה בו הכתוב או החכמים וכן עיקר. ואייתי גרישיה ובעא למשלפיה כל הדברים נאותים לסדור המשלים לא לזולת זה ואמרו בברייתא הרואה אבן שרצה עוג לזרוק על ישראל שירצה מגנלשו בביאור שהיתה אבן ממש שרצה לזרוק עליה'. דע כי מפני שהיה עוג גדול כח וחסון כאלונים עם היותו בא עם זכות אברהם לדעתו לא מנע עצמו מהיותו מתעסק לבא עליהם בכחו הגדול ושית מכין אבן או אבנים גדולות לזרוק עליהם מה שלא היה כן בחק אי משאר אנשי המין האנושי ואמנם עיקר בטחונו בגלאמונו היה בזכות אברהם לפי שכבר ראה שנלאו עמים שלא בטבע ואשר נעשו להם נסים בקריעת ים סוף ושאר האותות והמופתים אלא בעקרו ההר ההוא מהם אזר להיות נלחם עמהם בכח הזרוע והרואה אותן אבנים הגדולים יכיר מהם שאיש חזק ואמיץ להיות בכמו כאלו לא היה מן הראוי להנצל העם במלחמה ממנו לולי שנעשה להם נס ועל כן המעיינו בראייתו יברך ברכת הנס ואשר יגלה לך זהו שתמצא להם בברייתא אבן שרצה לזרוק עוג ובספור הענין קראוהו הר ואילו היתה האבן וההר דבר אחד היה להם לומר כאן וכאן אבן או כאן וכאן הר אלא שהם שני ענינים האבן השנויה בברייתא היא היתה אבן גדולה ממש וההר רמז לאברהם עליו השלום כמו שאמרתי:

מדרש"א את והב בסופה ב' מצורעים כו'. רש"י בחומש מביא דרשה א ופי' והב כמו יהב שפי' נתן ופי' בסופה כמו בים סוף ע"ש והוא ע"פ ת"א אבל התלמוד הכא מפרש בסופה כמו בסוף דבסוף המחנה היו אלו ב' המצורעים דהיינו מחוץ לג' מחנות שהוא מחוץ לענני כבוד ואת והב משמע להו שם מקום כדאמר: **כי אתו את והב הזו דמא דקא נפיק כו'.** דכל ישראל שבתוך המחנה לא חזו ליה משום דאדבקו שם עורי עד שחזרו ההרים למקומן כפרש"י אז ראו המצורעים שהלכו אחריהם בנחלי ארנון דמא דקא נפיק כו' ומייתי דכתיב אשר נטה לשבת ער ונשען וגומר דהיינו שנזדעזע ההר של א"י כשפחה היוצאת להקביל פני גבירתה ונתקרב לצד הר מואב כו' כן פרש"י בחומש וכן משמע הכא מפירושו: **מאי אבני אלגביש כו'.** אבני אלגבים קרא הוא ביחזקאל במלחמות גוג ומגוג והכא באבנים במורד בית חורון דביומי יהושע קמיירי והאי קפריך אמאי קרי אבנים דמורד בית חורון אבני אלגבים ומפרש דיחזקאל נמי דקרי להו אבני אלגבים הוא ע"ש זה דעמדו על גב איש וירדו ע"ג איש וכ"א בש"ר ובתנחומא ומטר לא נתך ארצה ואימתי ירדו ביומי יהושע כו' והשאר עתידין לירד ביומי גוג ומגוג ונראה מה שדרשו שאותן שעמדו ע"ג איש ומשה ירדו ביומי איש יהושע מדכתיב ביהושע וה' השליך עליהם אבנים גדולות וגו' וסיים בהאי קרא רבים אשר מתו שאבני הברד גו' שלא הוזכר כלל בתחלה שהיו שם אבני ברד וכתב אחר כך הברד בה' הידועה וע"כ אמרו הוא הברד שהיה כבר ביומי משה ועמד על ידו עכשיו ירד ביומי יהושע והשאר עתידין לירד ביומי גוג ומגוג מדקרי להו שם אלגבים וק"ק שדרשו כן במלת אלגבים דגוג ומגוג ומה ידרשו במלת אלגבים דכתיב נמי ביחזקאל גבי נביאי שקר והענין מבואר כי שלוחי השם משתוקקין לעשות שליחותן לתכלית מה שנשתלחו לתת נקמת ה' באויביו כענין שאמרו בנחל קישון גרפס שנעשה ערב ליס וה"נ אותן אבנים שנשתלחו ביומי משה לעשות שליחותן ושוב ע"י תפלת משה בטל שליחותן לא לבטלה לגמרי אלא שעמדו שם לעשות שליחותן באויביה' ביומי יהושע וביומי גוג ומגוג ודו"ק: **ואבן שבקש עוג כו'.** כבר האריך הרשב"א בפי' סוד המאמר זה שפשוטו ודאי הוא זר מאד ובנה הוא ועשה יסודו ע"פ מ"ש פרק האשה שמשה היה מתיירא מעוג ולא מסיחון לפי שהיה ירא שתעמוד לו זכות אברהם כו' וכמשלו האבות להרים כו' והאריך בזה ע"ש אבל הוא דחוק דאם משה נתיירא מפני זכות זה עוג ודאי לא כמק ע"ז שתעמוד לו זכות אבותיו של משה יותר משתעמוד למשה ואם נקראו האבות הרים ע"ש הרים לגבי משה אבל לגבי עוג לא מיקרי אברהם הר שיאמר עוג על אברהם איעקר טורא כו' ונראה לפרש לפי אותה הסוגיא דפרק האשה ויאמר ה' אל משה אל תירא מכדי סיחון ועוג אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני אחים בר שמחזאי היו מ"ש מעוג דקמשתפי ומ"ש מסיחון דלא קמשתפי כו' אמר שמא תעמוד לו זכות אברהם כו' ר"ל דודאי היה להם כח וגבורה מפלאיה של מעלה מאבותם שהיו מן בני המלאכים שירדו בדור אנוש כפרש"י שם אבל נעשה כח שלהם מצד הטומאה כמפורש בקרא הנפילים גו' אשר יבואו בני אלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגבורים גו' כמבואר בפרקי ר"א ובכמה דרשות ולהכי קאמר אם היה משה ירא מעוג מפני כחות הטומאה שהיה לו מצד אבותיו המלאכים א"כ גם מסיחון ה"ל לירא שהרי אחיו היה וה"ל כחות אבותיו כמו עוג ומשני דודאי מכחות הטומאה שהיה להם לא היה משה ירא אלא היה ירא שמא יש בעוג נמי כח מצד הטהרה זמן ל אברהם שנאמר ויבא הפליט גומר והשתא בשמעתין קאמר שבא עוג מתחלה מכח הטומאה מאבותיו המלאכים וז"ש מחנה ישראל כמה הוי ג' פרסי כו' יש כאן דברים בגו ע"פ ספר היצירה בסוד י"ב גבולים בשם הוי"ה וסוד י"ב חדשים בשנה וי"ב מזלות וי"ב שעות ביום וכן בלילה כמ"ש בספר הפרדס שער פרטי השמות וזה כונת הכתוב יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק גומר ר"ל כי זה לעומת זה עשה אלהים דכמו שהעמיד גבולות קדושים בשם הוי"ה למספר ב"י שהם שבטי י"ה י"ב שבטים והם חלק ה' עמו יעקב גומר כן הציב גבולות עמים עובדי עבודת כוכבים בכחות הטומאה י"ב שהם כחות המזלות י"ב כמ"ש כי אותם חלק ה' לכל העמים ת"ש כמה מחנה ישראל ג' פרסי שהם י"ב תחומין וגבולין תחום לכל שבט ושבט מצד הקדושה איעקר טורא בר ג' פרסי שהם כחות הטומאה מי"ב המזלות וי"ב גבולין של כח אבותיו שהיו מלאכים ואשדי עלייהו כי אמר עוג כי כחות אלו הטומאה בו יגברו על ישראל לפי שהיה בו ג"כ קצת מצד הטהרה זכות דאברהם והיינו דמייתי ליה על רישיה לזרקו על משה ואמר. **אייתי עליה הקב"ה קמצי כו'.** דהיינו זכותו של יעקב כו' שנאמר בו אל תיראי תולעת יעקב גו' וע"פ מ"ש כתולעת זו שאין לה גבורה אלא בפיה דהיינו בתפלתן ונקבוה לאותו הר לבטל כח אבותיו של עוג ונחית בצואריה דהיינו דנחית מרישיה על צואריה להחליש כח טומאתו מאבותיו שלא יוכל להזיק בהן את ישראל ואמר דבעי למשלפיה כו' כשראה שלא יכול להם לישראל להזיקם בהר הזה שהוא כח טומאת אבותיו בעי למשלפי' מיהת להציל א"ע בזכות אברהם ואמר שמשכוה שיניה כו' שיני רשעים הם כחותיו תמיד לגזול את הצדיקים כמ"ש אשר לא נתננו טרף לשיניהם או שיני מלשון הר שנון כמו שן סלע והם נמשכו להיות נדבקות בכח הטומאה של מאבותיו שהמשילן גם כבר לסר ושלא יכול להציל גם א"ע כי לא היה לכחו ולכח טומאת אבותיו יכולת נגד כח הטהרה של אבות ישראל והיינו דדים שרבבת שהרבית כח טומאתו להיות דבוק בכח טומאת אבותיו ובא זה ואבד זה להיות משה מחיה בקרסולי' כו' לבטל ממנו זכות הליכתו בקרסוליו להגיד לאברהם ואמר משה כמה הוי עשר גו' פרש"י שהרי הוא הקים את המשכן ודרשינן הקים את עצמו לקומת המשכן כו' ע"ש זה הדרש איכו מבורר לי בתלמוד אלא דבפרק ממנין אלו ובפרק אין בין המודר מפורש משה רבינו עשר אמות היה מדכתיב ויפרוש את האהל מי פירשו משה רבינו פרשו וכתיב עשר אמות אורך הקרש גומר ואמר שקל נרגא בר י' כו' מהא שמעינן גובהו של עוג כמה וכמה אמות היה ועד ל' אמות לא הגיעו רק עד קרסוליו וליכא לאקשויי הא כתיב ערשו ערש ברזל גו' תשע אמות ארכה גו' כבר תרגם רש"י בזה בחומש באמת איש באמת עוג וענין דשקל נרגא בת י' אמות ושוור כו' ר"ל דשקל נרגא כו' היינו זכות הלוחות שהיו בידו שבהן י' דברות ושוור י' אמות היינו עד מקום גבהות המשכן שהוא י' אמות שנעשה והוקם ע"י משה רבינו ובזכות זה קטליה וירמז בזה שמשה הרגו דכתיב בפרש' דברים אחרי הכותו את גו' ואת עוג מלך הבשן אשר בעשתרות באדרעי עשתרות הוא מלשון הר ולוק

קשה שהוא כח הטומאה שלו מאבותיו ומלך עלנו ומכוון כפי' הרמב"ן שהוא כח עבודת כוכבים כמו לבעלים ולעשתרות ועשויים כלורת לאן כמו ועשתרות לאכך ע"כ ונראה דע"כ קראו במקום אחר עשתרות קרנים שה"ל ב' כוחות א' מלד הימין קרן ימין זכות אברהם שה"ל בקלת וא' משמאל מלד טומאת אבותיו ודוגמא זו בדניאל שראה מלכות פרס דומה לאיל בעל קרנים והאחד גבוה מן השניה דהיינו שראה בו ב' כוחות הא' מלד הימין מכח הטהרה בזכות שבנה ב"ה והאחד משמאל כח מלכות פרס מלמעלה כמ"ש בפי"ה בדניאל שר מלכות פרס אבל לפיר העזים ראה בקרן א' שהוא מלכות עבודת כוכבים שלא היה בו רק כח הטומאה משר שלו שלמעלה ודו"ק: ואבן שישב עליה משה כו'. לפי מה שמבואר לעיל שבמקום הנס מברכין ה"כ מקום ראש הגבעה אשר שם האבן הזה הוא מקום הנס בנלחון המלחמה שעי"ז הרים משה ידיו וגבר ישראל: ועל לוט אומר ברוך זוכר כו'. דברכה זה כשתנה משאר ברכות של נסי הלדיקים דמברכין ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה משא"כ בנס הללת לוט שלא היה ראוי לכך שרשע היה ולא היה ניצול אלא בשביל זכות אברהם יפול בו השבח והודאה שאף לאחרים שאינן לדיקים עושה הקב"ה נס אפילו בשעת כעסו בשביל שזוכר הלדיקים ומייתי לי' מדכתיב ויהי בשחת גו' ויזכור אלהים גו' דמשמע שבשעת כעסו והשחתת סדום היה זכירת אברהם להציל את לוט והענין שמהפך הקב"ה מדה"ד למה"ר בשביל הלדיקים והרמז בזה ויזכור אלהים את לוט מתוך ההפכה בהפוך גו' דהיינו מתוך שהפך מדה"ד על הרשעים למה"ר בשביל לדיקים שזוכר ולא דרשו כן גבי נח דכתיב כה"ג ויגברו המים גו' ויזכור אלהים את נח גו' אלא דהתם קרא נקט וא"ל שאחר תגבור' המים זכר את נח ודו"ק: חומת יריחו שנבלעה. ע"ש בפרש"י עי"ל המוקשה דפריך והא נפלה כו' דכתיב ותפול החומה תחתיה ר"ל דע"כ מדכתיב לשון נפילה על כרחך דלא נבלעה ותחתיה לאו ממש במקומה משמע ועי"ל דמשמע ליה דנבלעה מדכתיב ויעלו העם גו' דמשמע נגדו בלי שום מעכב שהוא בדרך נפילה שיש בו מכשול מאבנים שנפלו והמתרץ כיון דפותיה ורומיה כהדדי כו' לאו משום דפסיק' ליה הכי בשום דוכתא אלא דמהכא קיליף ליה כיון דקרי' הכתוב בליעה כפילה ע"כ היינו משום דכהדדי ניכהו ולא היה מועיל כפילתה אי לא דנבלעה ודו"ק:

קיט ע"ב **אמר** רב יהודה אמר רב ארבעה צריכין להודות ואלו הן. יורדי הים והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא יורדי תהלים קז הים מנלן דכתיב °יורדי הים באניות וגו'. המה ראו מעשה ה' וגו' ויאמר ויעמד רוח סערה וגומר יעלו שמים ירדו תהומות וגו' יחוגו וינועו וגומר ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם. וישמחו כי ישתוקו וגומר יודו שם לה' חסדו וגומר. הולכי מדברות מנלן דכתיב °תעו במדבר וגומר רעבים גם צמאים וגו' ויצעקו אל ה' וגומר וידריכם בדרך ישרה וגו'. יודו לה' חסדו וגו'. מי שהיה חולה ונתרפא מנלן דכתיב אוילים מדרך פשעם וגו'. כל אכל תתעב נפשם וגומר ויצעקו אל ה' וגומר ישלח דברו וירפאם וגו' יודו לה' חסדו וגו'. ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא מנלן דכתיב יושבי חשך וצלמות וגו' כי המרו אמרי אל וגו'. ויכנע בעמל לבם וגו' ויצעקו אל ה' וגו'. יוציאם מחשך וצלמות וגו' יודו לה' חסדו וגו' מאי מברך אמר רב יהודה ברוך גומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב ואמר אביי צריך לאודויי שם קמי עשרה דכתיב °וירוממוהו בקהל עם וגו' מר זוטרא פ אמר ותרין מינייהו רבנן דכתיב ובמושב זקנים יהללוהו. מתקיף לה רב אשי ואימא כלהו רבנן מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב. ואימא בעשרה שאר עמא ובתרין רבנן קשיא. רב יהודה חלש ואתפח על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא. אמר להו פטרתון יתי מאודויי והא בעי אודויי באפי עשרה [דהוו ביה עשרה והא איהו לא קא מודה לא צריך] דעני בתרייהו אמן. אמר רב יהודה ג' צריכין שמור אלו הן חולה חתן וכלה במתניתא תנא חולה חיה חתן וכלה ויש אומרים אף אבל ויש אומרים אף ת"ח בלילה:

צריכין להודות. כשיולאין מן הסכנה: וירוממוהו בקהל עם. בסוף פרשת המזמור כתיב: ואיתפח. נתרפא: בגדתאה. שם עירו בגדד והיא העיר החשובה שבבבל ונשחרבה בבל: שמור. מן המזיקים: חולה. שהורע מזלו [לפיכך] השד מתגרה בו וכן חיה אשה שילדה וכן אבל: והתן וכלה ותלמיד חכם. מקנאתן ומתגרי' בהם:

מהרש"א ד' צריכין להודות כו'. הקושית שהתחיל בזה המזמור לומר אשר גאלם מיד לר גו' וחשיב במדבר וחולה ויורדי הים דלא שייך בהו מיד לר אלא דהל"ל אשר גאלם מלרה ועוד כיון דקרבן תודה הוא בכולן למה לא כתבו רק בחולה ומה ענין ד' אלו לרות וכל שינוי הענינים אין להאריך בהן הוא המבואר כי ד' סבות הכוללים והם המונעים לאדם מהגיע אל שלימותו ותכליתו הא' שאין לו במה להתפרנס ולריך לרדוף אחר פרנסתו הב' שיש עליו יד עובדי כוכבים הלרים לו וא"א לו לעבוד עבודת ה' שלמה מפניהם הג' מי שבטבע חולה וחלש מלעסוק בתורה ומלותיה הד' ריבוי עושר ועדלה המבטלו מתורה ומלות ולפי סדר' מעיקים ולרות האלו הם חולאים שבישראל בגלות כמפורש בתוכחות ע"כ כשישראל נגאלו מגלות ומד' מעיקים אלו אמרו בב"ר שע"כ כאמרו ד' כוסות בחלום שר המשקים דעל שם זה תקנו ד' כוסות של פסח בגאולת מלרים וע"כ נאמר בו ד' לשונות של גאולה וגאלתי והולאתי והללתי ולקחתי לפי שנגאלו מד' לרות אלו וע"ש זה אמרו שם שהקב"ה מביא ד' כוסות של

עיון יעקב

ארבעה צריכין להודות. הנה מהרש"א זהרי"ף ושאר מפרשים כתבו והרבו להקשות למה משנה התנא מסדר הקרא ואף שהתוס' כתבו לתרץ דקרא כתב סדר המסוכנים ביותר וש"ס נקט המצויין יותר תחלה ע"ש מ"מ הקשו למה משנה התנא מסדר המקרא: ול"נ כפשוטו דכוונת התנא להפך סדר המקרא ע"ד דאמרינן לפעמים מקדים משה לאהרן ובעינים אהרן למשה מלמד ששניהם שקולים וה"נ כוונת הש"ס להראות שכולם שקולים הם ואין להודות על א' יותר מחבירו אף שאחד מסוכן או מצוי יותר אפ"ה חייב להודות עליהם בשוה וז"כ המקשן ומאי מברך שיהא ברכה אחת לכולן: **חולה ונתרפא חבוש ויצא וכו'.** בהני שנים הראשונים לא נקט הכי דה"ל למיתני יורדי הים להגיעו ליישוב וכן כמדבר כ"ל דבני הראשונים נקט יורדי הים משמע שדרכו בכך אף שחוזר ליישוב מ"מ בשביל משא ומתן או שום צורך אחר להיות מיורדי הים וכן דרכו להיות מהולכי מדבר וקמשמע לן דאפ"ה חייב לברך על כל פעם כשחוזר משא"כ בזה שחולה ונתרפא מחולי זה וכן חבוש בזה ודאי אין דעתו לחזור לחליו או להיות חבוש להכי נקט באלו ונתרפא ויצא כדי שלא יאמר לשון פורעניות אצלם משא"כ בשנים הראשונים אין כאן פורענות כלל רק דרכם בכך לצורכם: **הגומל לחייבים טובות.** ואין זה בכלל מה שאמרו חז"ל כפי' ה' דב"ק כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו ועיי"ש בים של שלמה כי יש לומר דמ"מ מכח הבהלה שהיה עליו בשעת הסכנה עליכותי' מסייע ליה גם מפחד הרהר תשובה בלבו על כן גומל לו הקב"ה הטוב אף שהיה מחוייב וכ"ש ביסורי חולה שהם ממרקין כל גופו של אדם: **על לגביה רב חנן בגדתאה ורבנן א"ל בריך רחמנא.** אפשר דפטרו ליה מלאודויי בכוונה כדי שלא יהא לי"ל בלבור הגומל לחייבים טובים כי נגלי הוא לת"ח כמותו לומר כן: **צריכי שימור.** דהיינו שלא יניחו לבדו כדאי' לעיל דף מ"ג לאחר כרחו ומזיק או יקרא ק"ש וכמ"ש לעיל דף ה' בחירובינו עי"ש: **אף ת"ח בלילה.** וכדאי' בחולין דף צ"א הנה דהתם איירי כרוך ליה מאן דחולק דאסור לת"ח לצאת בלילה ביחידי וכדמבאר מכמה מקראות משא"כ ביסוב פלגי כאן:

של תרעלה על עובדי כוכבים ומשקה לישראל ארבע כוסות של ישועה כמפורש באורך שם דהיינו ע"ש ישועה מד' צרות ומעיקים המתהוים בגלות והוא ענין שמספר בו ד' הצריכין להודות שהם בעלמא מצירים הכוללים ומונעים האדם מהשיג שלימותו שמכולם כלולו בגאולתן והתחיל ואמר הודו לה' כי טוב גומר ע"פ מ"ש פ"ק דמגילה בצאת לפני החלוץ אומרים הודו לה' כל"ח ולא אומרים כי טוב לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים ע"כ אמר שישראל בגאולתן אומרי' כי טוב לא על מפלתן של רשעים לעתיד אלא ע"ש גאולי ה' שנגאלו מיד צר ומכל ד' מעיקים וצרות שהיה עליהם בגלות ביד צר ואמר מארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים הייני משאר ד' גליות מד' מלכיות כמפורש בב"ר וז"ש ממזרח הוא מלכות מדי שהוא במזרחו של א"י מצפון הוא מלכו' בבל שהוא בצפונו של א"י ממערב ומים הוא מלכות עובדי כוכבים ומזלות ואדם שהם במערבו של א"י ולכך נקט מערב ב' פעמים ולא נקט כלל רוח דרום שאין באותו רוח מד' מלכיות אבל התחיל בגאולת מצרים שהיא גאולה ראשונה והיא בדרומה של א"י שאז כלולו ג"כ מד' המעיקים המונעים השלימות והיו ראוים לקבל התורה וז"ש בגאולת מצרים עד שלא באו לא"י שהוא עיקר גאולתן שהיה להם מניעה מצד פרנסה תעו במדבר בישימון דרך שאין שם דרך כלל ועיר מושב לא מצאו שעקמו וסבבו כמה ארצות עד שהגיעו לעיר מושב בא"י ואמר שהיו במדבר רעבים גם צמאים גו' כמ"ש ב' פעמים חטאו במים וב' פעמים בשליו וב"פ במן ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם גו' היינו שנתן להם המן והשליו והבאר ועל שתעו במדבר וידריכם דרך ישרה גו' היינו שנכנסו לא"י וע"ז יודו לה' חסדו גומר שלא היה מדרך הטוב לפי חטאם במדבר אבל מצד חסדו הוא וע"ז תקנו בכל הולכי מדבר לברך ברוך גומל חסדי' טובי' לחייבים ואמר ונפלאותיו לבני אדם דלגבי הקב"ה מלתא זוטרתי היא כדאמר ומי יכלת לסיים כוליה שבחיה אבל יספר נפלאותיו שהם לבני אדם ואמר כי השביע גומר היינו שמלא אותם כל טוב בא"י כמ"ש ובתים מלאים כל טוב והוא כוס ראשון ואמר יושבי חשך גומר היא מניעה מצרות יד עובדי כוכבים כמו שהיו משועבדים במצרים שהיו שם בחושך ע"י עבודת פרך ולמות השלכת בנים ליאור אסירי עני וברזל כמו ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים גו' כי המרו אמרי אל גומר שהיו בהם רבים חוטאים גם פסל מיכה ויכנע בעמל גומר היא עבודת פרך שעמלו בו. וע"י כשלו ואין עוזר דגם מושיעם משה הולך לברוח מפני פרעה אך ויזעקו אל ה' גומר כמ"ש ויזעקו ותעל שועתם גו' ואמר שעל זה יודו גו' כמש"ל ואמר מהו הפלא כי שבר דלתות גו' כמ"ש שמעולם לא היה עבד יכול לברוח ממצרים והוא כוס ב' ואמר אוילים מדרך פשעם גומר היא הצרה שמחמת חולי והיה להם בגלות מצרים כמו שהבטיח להם בגאולתן כל המחלה אשר שמתי במצרים גו' שבא מחמת עון וע"פ מ"ש פשע הוא המרד שאין היסורין ממרקין אלא המיתה ממרקת במרד כדאמרינן פי"ח אבל העון הוא המזיד היסורין ממרקין וז"ש שזה האויל שנכנס בו רוח שטות כשהלך בדרך פשע ולא נחשב לו כמרד אלא כעון דיסורין ממרקין דהיינו מעונותיהם יתענו ביסורין ואמר דאף בחליו דכל אוכל תתעב נפשו ולא יכול לאכול מ"מ נחשב לו לתענית ויסורין שממרקין העון והמזיד ואמר ויגיעו עד שערי מות ר"ל דגבי רשעים גמורים אמרינן אפילו בפתחו של גיהנם אין חוזרין אבל זה כשהגיע עד שערי מות ופתח גיהנם ומתחרטין ויזעקו אל ה' גו' כמ"ש במס' ר"ה דזעקה מועלת אפי' לאחר גזר דין שהגיע לשערי מות ואמר ישלח דברו וירפאם גו' דרפואות ב"ו צריך תחבושת וסממנין ושאר פעולות אבל רפואתו ית' ב"ה בדבור בעלמא שמשלח ואמר יודו לה' גו' כדלעיל ואמר ויזבחו זבחי תודה גומר דלולי שנתכפר מעונו ביסורין היה ראוי להביא קרבן אשם או חטאת לכפרה אבל כיון שנתכפר כבר בחוליו ע"י יסורין א"צ לו להביא רק קרבן תודה ומינה גם לאחרים שזכר שנצולו מהצרה שמביאין תודה ע"ש יודו לה' חסדו גו' והוא כוס ג' ואמר יורדי הים באניות גו' היא הצרה' הבאה ומגבהת לעושר כיורדי הים באניות כו' כמ"ש במסכת עירובין ולא מעבר לים היא לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרנים ואמר המה ראו מעשה ה' גו' כמו שראו במצרים בקריעת ים סוף כן יורדי הים באניות רואים מעשי ה' שהם לבא השמים כמ"ש כי אראה שמיך מעשה גו' ירח וכוכבים גו' ונפלאותיו במצולה דהיינו למטה מתחת לארץ ואמר שזה בא ע"י רוח סערה שתרומם גליו ויעלה שמ׳ גו' כמפורש פרק הספינה רומא דגלא ש' פרסי כו' ודלינן עד דחזיא כוכב זוטא כו' ושוב ירדו תהומות ומתוך ראיה זו חשב לידע מה למעלה ומה למטה אבל נפשם ברעה תתמוגג גו' וכל חכמתם בזה תתבלע דא"א לידע מה למעלה ומה למטה כמפורש פ' אין דורשין ואמר ויצעקו אל ה' גומר שע"כ אמרו בקדושין הספנים רובן חסידים ואמר יקם סערה גו' כי הסערה גופיה שאמר שתרומם גליו הרי הוא מקום לעשות דממה של הרוח סערה שיחשו גליהם שאמר וע"ד שאמרו בדבר שמוחץ הוא רופא ואמר יודו לה' חסדו גו' כדלעיל והוא כוס ד' ועל זאת הכוונה שינה התלמוד סידרן של הד' צריכין להודות מסדר הכתוב שהם מדבר וחבוש וחולה וים והתלמוד סדרן ים ומדבר וחולה וחבוש ושינה הלשון בים ומדבר אמר בלשון הוה יורדי הים והולכי מדבר ובחולה ובחבוש אמר בל' עבר ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש כו' לרמוז בזה הכונה שאמרנו בסוד ד' כוסות כמ"ש ע"פ ב"ר שנגאלו בגאולת מצרים מכל ד' המעיקים ומתחיל מיורדי הים שע"י שירדו לים ונצולו בקריעת ים סוף שם נתעשרו מביזת הים וע"ז יודו לה' גו' היא השירה שאמרו בים וע"ז נתקן כוס של קידוש זכר ליציאת מצרים שהוא קריעת ים המורה על חידוש עולם ושני לו הולכי מדברות שבמדבר היה להם עינוי עד שזכו לכמה טובות כגון שליו ומן וע"ז נתקן כוס שני שקודם הסעודה וע"ז יודו לה' גו' והיא שירת הבאר והג' חולה שזכו ביציאת מצרים בנתינת התורה שנתרפאו כל החולים ומחולי שהי' להם כבר בצאתם ממצרים וע"ז נתקן כוס ג' שאחר הסעודה הפך שאמר בחולה כל אוכל גו' והד' ומי שהיה חבוש כו' שלא באו ישראל לידי חירות גמור עד אחר שכבשו א"י שביטל יד עובדי כוכבים לגמרי מעליהו וע"ז נתקן כוס רביעי: וצריך י' דכתיב וירוממוהו בקהל עם גו' ותרי מנייהו רבנן כו' הוא מבואר כי שיעור י' אנשים לכל דבר שבקדושה לתפלה ולבה"מ .לברך נברך אלהינו ולברכת חתנים דמליכו בהו דאקרו קהל ועדה וגם ענין של ג' אנשים ואינו בב"ה לזימון ולזה בעי לאודויי כמי הכא בפני י' המון עם וקהל ומנייהו ב' רבנן יחידי סגולה כשיעור הזימון עמו דבעי רבנן כדאמרינן פ"ג שאכלו דאין מזמנין על ע"ה ושינה לשון גבי קהל עם ירוממוהו וגבי זקנים יהללוהו לפי שההתרוממות גם ההמון וגם הקטנים יבינו בו כמ"ש בפ"ג שאכלו באביי ורבא כשהיו קטנים דחד אחוי לשמי טללא וחד אחוי כלפי שמיא אבל ההלול שהוא דבר שכלי אין ההמון משכילים בו רק רבנן ויחידי סגולה ולמאי דבעי למימר דבעי י' שאר עמא וב' רבנן הטעם בו כשיעור העדה וקהל שנאמר במרגלים שהיו ומתחלה א' לשבט ותרי מנייהו היו רבנן יהושע וכלב ודו"ק:

הרי"ף ארבעה צריכין להודות וכו' וצריך לדקדק כיון שפתח בהודאה ואמר ד' צריכין להודות מאי זה ששאל מאי מברך הי"ל מאי מודה ואלו פתח בברכה ואמר ד' צריכין לברך הוה אתי שפיר למימר מאי מברך ועוד מה זו שאלה מה מברך מה שלא שאל הגמרא בכל מיני הברכות אלא אמרה המשנה הרואה מקום שנעשו נסים אומר ברוך שעשה נסים וכאן אם לא קפץ בברכה זו לומר ברוך שעשה לי נס הי"ל לפרש ולומר צריך לברך ברוך הגומל לחייבים כו' ולא לעשותו שאלה ותשובה וכן קשה במסכת פסחים שאמר הבודק צריך שיברך מאי מברך רב פפי אמר על ביעור ר"פ אמר לבער וקשה מה זו שאלה שש"ל מאי מברך ה"ל ולימא

רב פפי מברך על ביעור ורב פפא אמר לבער ולא לאומרו דרך שאלה. זע"ק כיון דפתח בענין ההודאה ואמר ד' צריכין להודות הי"ל לגמור בענין ההודאה ולומר סמוך לזה וצריך לאודויי קמי י' ואח"כ יפתח בברכה לומר מאי מברך. וגם נדקדק מ"ש צריכים להודות ולא אמר חייבים להודות ונלע"ד שבא רב יהודה לומר שאע"פ שמצינו כמה מיני הודאות וברכות על הנסים כגון הרואה מקום שנעשו בו נסים לאבותינו וכגון הרואה מקום שנעשו לו נסים וכגון על הזיקין ועל הזועות וברקים והימים והנהרות ומעברות הים והירדן שבכ"א נקבעה לו ברכת הודאה כפי הענין ובמאלו כמה ב"א חייבים להודות אבל ד' אלו צריכין להודות פי' לפעמים צריך בהודאתם שהם גורמים שיבוא ה' לשום עליהם לטוב כיון שהם מכירי' חסדי ה' ואינם כפויי טובה וכמו שביארתי פסוק זובח תודה גו' ושם דרך אראנו בישע אלהים שהוא משים לו דרך שיבוא הש"י לעשות עמו גם אחר ויראה עוד ישע אלהי' כיון שאינו כפוי טובה. וא"כ נדק מאמר החכם שאמר ד' צריכין להודות שולת חיותא הם מ"מ צריכין להודות מפני התועלת שמגיע אליהם מתוך הודאתן והביא כל הפסוקים אחד לאי ואומר יודו לה' חסדו ומאי ואומר שרצה לדקדק מה שלא כללם המשורר כל הד' דברי' גם יחד ואמר בסוף כולם יודו לה' חסדו פי' שהוא לומר שכ"א מהם צריך להודות על נסו ויכלול בספור נסו גם נפלאות שעושה הש"י עם שאר ב"א כגון יורדי הים יספר נסו ויודה גם על הנס שעושה ה' עם הולכי מדברות והחולים ומי שהיה בבית האסורים ולכך לא אמר אמר כל הד' דברים פעם אחד יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם משום דהוה משמע ונפלאותיו שכל אחד יגיד הפלא שלו אבל עכשיו שכתב בכל דבר מהם ונפלאותיו הוא לומר שכל אחד יגיד הפלא שלו וגם יגיד נפלאות האחרים שעשה עם אותם בני אדם ח"ש יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם שהכוונה יודו לה' חסדו הפרטי שעשה עמו וגם יודה על הנפלאות שעשה לבני אדם ולכך שאל סמוך לזה ואמר מאי מברך כי הן ידוע הוא שחייב האדם לברך על נסו ברוך שעשה לי נס אבל עכשיו שנתחדש בענין ההודאה שיצרף בהודאת נסו גם הודאה על נפלאותיו של הקב"ה עם שאר בני האדם. א"כ בענין הברכה היכי מברכינן על נס עצמו בלבד או יצרף בברכה גם על נסים שעשה הקב"ה עם אחרים והשיב שמברך ברוך הגומל לחייבים טובות דהיינו להזכיר נפלאותיו שעשה עם בני אדם ויברך ג"כ על נסי עצמו ברוך אשר גמלני כל טוב ובמגלת הברכה נודקת עם ההודאה שבכלם צריך להזכיר נסי עצמו וגם נפלאותיו שעשה לבני אדם והשתא דרים קרא דנפלאותיו לבני אדם שהוא אופן ההודאה על חסדו שעשה עמו ועל נפלאותיו שעושה לבני אדם. א"כ אנו מדייקים שההודאה צריכה להיות בפני עשרה מדכתיב וירוממוהו בקהל עם אבל מקמי הכי לא הייתי דורשים שתהיה ההודאה בפני עשרה: מדכתיב וירוממוהו בקהל עם וגומר. לפי דמהאי קרא דנפלאותיו לבני אדם משמע שדיה להודאה להיות בפני שני בני אדם דאדדייקי קרא דבקהל עם בידוק אבן קרא דנפלאותיו לבני אדם דהכי קאמר. יודו לה' חסדו והודאות נפלאותיו תהיה לעיני בני אדם ומיעוט בני אדם הם שנים. ומה שאמר וירוממוהו בקהל עם אינו קיובא כי היכי דלא ליקשי קראי אהדדי אבל השתא דדרשינן ונפלאותיו לבני אדם שאינו מדבר על ספור הנס לפני בני אדם כי אם על המודה שיודה בניסי עצמו על החסד שעשה הש"י עמו וגם נפלאותיו שעשה לבני אדם א"כ איכא לן למדרש שצריך לאודויי קמי עשרה מדכתיב וירוממוהו בקהל עם דהא לית לן קרא דמכחיש האי דרשה וזהו נכון לע"ד. ובענין מה ששאלו במסכת פסחים מאי מברך הוא עם מה שהקשה הר"ן שם שהבודק צריך שיברך. וא"ת פשיטא שיברך כמו שהוא מברך על המצות כלן י"ל דקמ"ל דאע"ג דביעור חמץ עיקר המצוה אפ"ה מעשה שהוא מתחיל בה דהיינו בשעת בדיקה מברך עליה ובזה א"ש מה ששאלו מאי מברך כיון שהקביעות של הברכה היא בשעת בדיקה ולא בשעת ביעור א"כ הברכה תהיה לבדוק או יברכו על הביעור. ותירצו שהברכה היא על הביעור שהוא עיקר כוונת הבדיקה. עוד יש לדרוש כאן ששאל בעל הנאמר מאי מברך ולא אמר מאי מודה לפי שההודאה אין לה נוסח קבוע כי כל אדם חייב להודות כפי כחו ובאות לשונו הכל לפי מה שהוא אדם אבל הברכה היא מטבע שוה לכל נפש: רב יהודה חלש ואיתפח על לגביה וכו'. אמר לא פטרתון יתי מלאודויי והא בעי אודויי באפי עשרה דעני בתרייהו אמן. וקשה דכיון שהקושיא הוא והא בעי אודויי באפי עשרה מה תירץ להם דעני בתרייהו אמן והרי אכן בעינן באפי עשרה וליכא. ואם הקושיא היא על שהודו הם ולא הודה הוא קשה למה הזכיר בקושיא אודויי באפי עשרה והיה להם להקשות והא בעי לאודויי דאמר רב יהודה ד' צריכין להודות וכפי' זה יצדק התירוץ דעני בתרייהו אמן ונראה דהקושיא היא משום דס"ד שרב יהודה יצא בהודאתם שאמרו בריך רחמנא כו' ולכך הקשה שאע"פ שנאמר שמועיל הודאתם בפניו כהודאתו איך אמר פטרתון יתי מאודויי שהרי צריך לאודויי קמי עשרה וכיון שרב חנא ורבנן הם כולם שמודים במקומו היו צריכין לומר אותה הודאה של בריך רחמנא דיהבך לן קמי עשרה ושם לא היו י' זולתם אלא עם רב חנא ורבנן המודים ותירצו דעני אבתרייהו אמן דלא יצא רב יהודה בהודאת החכמים ההם אלא בהודאת עצמו שענה אחריהם והעונה אמן הוא כמברך וכשעונה אמן שהוא הודאת עצמו היה בפני עשרה עם רב חנא ורבנן. ובתוספו' פטרתון יתי מלאודויי וא"ת והא אמרינן ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה וי"ל דרב יהודה היה מתלמידי דרב ורב סבר לעיל בפ' כיצד מברכין דלא בעי' מלכות ע"ש ותירצו דסבר דלא בעינן אלא או הזכרת השם או מלכות וק' א"כ מה צורך לומר ורחמנא היינו מלכות שאע"פ שלא תהיה מלכות אלא שם די בהזכרת השם לרב. וע"ק שאם רחמנא הוא מלכות למה לאו לתרוצי דרב יהודה סבר כרב וניחא דסבר כר' יוחנן דבעי מלכות ורחמנא הוי מלכות. וע"ק דהכא אמרו דרב בעי או שם או מלכות ולעיל פרק כיצד מברכין אשכחן דלא בעי רב מלכות אלא שם ואם אמר מלכות ולא אמר שם לא מהני דהא אמרינן התם כותיה דרב מסתברא דתני' לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי לא עברתי מלברכך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ואלו מלכותך עליו לא קתני. הרי דרב מצריך הזכרת שם ולא בעי הזכרת מלכות ואיך אמרו כאן ורב סבר דלא בעינן אלא הזכרת השם או מלכות. וע"ק שאם רחמנא היינו מלכות נמצא שיש מלכות ואין הזכרת השם ולרב לא מהני והדבר הזה כולו מוקשה הוא. לכן אני אומר שיש טעות בספרים והכי גרסינן בלשון התוס' ורב סבר דלא בעי' אלא הזכרת השם א"נ דרחמנא הוא מלכות והם שני תירוצים האי דסבר כרב דסגי בהזכרת השם ורחמנא הוי הזכרת השם א"נ דאתי כרבי יוחנן דבעי מלכות וכפי זה נפל טעות בהדפסי' שהיה כתוב אי נמי בר"ת א"נ. וטעו המדפיסים וכתבו או במקום א"נ. וגם אפשר לקיים גרסת או שהוא תירוץ אחד וה"ק סבר כרב דלא בעינן אלא הזכרת השם או איפשר דבעי' מלכות ורחמנא הוי מלכות ומ"מ עדין קשה לי דרבי יוחנן לא אמר דסגי מלכות לחוד אלא דבעי גם מלכות עם השם וא"כ מ"מ אינה ברכה כתקנה שאם רחמנא הוא מלכות אין כאן שם ואם רחמנא הוא שם אין כאן מלכות. וע"ק דהתם אמרו התוספו' בשם ר"י דלרבי יוחנן דבעי מלכות צריך לומר מלך העולם ואם דלג תיבת העולם ואמר מלך בלבד אינו מלכות ואם כן אע"פ שנאמר דרחמנא הוי מלכות לא סגי כיון שאין שם תיבת העולם ודוחק לומר דאין תירוץ זה עולה לשיטת ר"י וי"ל בדוחק דעדיף תיבת רחמנא מתיבת מלך כמ"ש שם דאלהי אברהם עדיף כאלו אמר מלך העולם לפי שאברהם המליך להקב"ה על כל העולם וכן נאמר דרחמנא הוא המרחם על כל העולם וגם רחמנא אינו זו ממשמעות מלת הרחמן ונמצא שם ומלכות כלולים במלת רחמנא:

ואמר רב יהודה ג' דברים מאריכין ימיו [ושנותיו] קנ שם
של אדם ואלו הן המאריך בתפלתו והמאריך
בשלחנו והמאריך בבית הכסא המאריך בתפלתו
מעליותא היא והא אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי
יוחנן *כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי דף נה
כאב לב שנאמר תוחלת ממושכה מחלה לב ואמר מגלי' יב סנהדרין
רבי יצחק שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם אלו ע"ש
הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חברו לשמים הא במהרש"א ר"ה פ"ק
לא קשיא התם דמאריך ומעיין הכא דמאריך ולא ע"ש במהרש"א
מעיין.

עין יעקב

שלשה דברים מאריכין ימיו של אדם. לא איירי בח"ה שאין להאריך בתפלתו כל כך כדאי' בסוכה דף יוד שמניחין חיי העולם ועוסקין בחיי שעה או י"ל דחולק: **והאמר ר' חייא א"ר יוחנן כל המאריך בתפלתו סוף בא לידי כאב לב.** וליכא למימר דמ"מ איכא אריכת ימים אך לבסוף כאב לבו להכי מיית: הא דרי' יצחק שמעיין תפלה מזכירין עונותיו והיינו ודאי מקצר השנים כמו מוסר דין על חבירו והולך אחר קיר נטוי וא"כ מקשה שפיר: **לא קשיא הא דמאריך ומעיין הא דמאריך ולא מעיין היכי עביד מפיש ברחמי.** וקשה לפת"ם תוס' לעיל דף ל"ב ע"ב ד"ה כל המאריך וי"ל דהרי עיון תפלה עיון תפלה דהכא המצפה שתבא בקשתו ועיון תפלה דהתם שהבין לא לבו לתפלה וא"כ קשה אמאי לא מפרך דהכא נמי איירי דמעיין בה היינו בכיון לבו וצ"ע. ואולי ואם כיון לבו אינו תלוי במאריך דהא אמר המרבה ואי שממעיט ובלבד שיכוון וכן אמרו טוב מעט בכונה וק"ל:

מעיין. והיכי עביד מפיש ברחמי. ומאריך על שלחנו
יחזקאל מא דילמא אתי עניא ויהיב ליה מידי דכתיב °המזבח עץ
שם ג' אמות גבוה וכתיב °וידבר אלי זה השלחן אשר לפני
פתי הלחם ה' פתח במזבח ומסיים בשלחן. רבי יוחנן ורבי אלעזר
עיין במהרש"א דאמרי תרוייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר
על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו. ואמר
רב יהודה ג' דברים מקצרין ימיו ושנותיו של אדם מי
שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא וכוס של
ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ברבנות. מי
דברים ל שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא דכתיב °כי
היא חייך ואורך ימיך. וכוס של ברכה לברך ואינו
בראשית יב מברך. דכתיב °ואברכה מברכך (ומקללך אאור)
והמנהיג עצמו ברבנות. דאמר רב חמא בר חנינא
מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו
ברבנות:

והמאריך על השלחן. שמתוך כך עניים באים ומתפרנסין: **המאריך בבית הכסא.** רפואה היא לו: **ומעיין בה.** אומר בלבו שיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה: **כאב לב.** שאין נעשית בקשתו: **תוחלת.** לשון תפלה כמו ויחל משה: **מזכירין עונותיו של אדם.** שעל ידו מפשפשין למעלה במעשיו לומר בוטח זה בזכיותיו נראה מה הן: **קיר נטוי.** מקום סכנה: **מוסר דין.** בוטח הוא בזכיותיו שחברו יהיה נענש על ידו. ה"נ הא דמעיין בה הא דלא מעיין בה: **ואברכה מברכיך.** והמברך ברכת המזון מברך לבעל הבית: **יוסף מת קודם לאחיו.** דכתיב וימת יוסף וכל אחיו:

מהרש"א *ומוריגי בהמה כו'. פרש"י דומה למורג חרוץ שאינו חלק כמו החיך והלשון כו' ע"ש ואינו דומה שיהיה הכתוב מספר בשבחו של אברהם שהיה מאכיל למלאכים לשונות הקשים לתחתוניות ובפרק המוציא יין יתיישב שפי' שם רש"י כגון קליפת הלשון ובערוך בערך מרג פי' שהוא תרגומו של חיך דבק לשון יונק אבל חטו תרגום אידבק לשון עולמיה למוריגיה כו' ע"ש: **שלשה דברים כו' מי שנותנין לו ס"ת כו'.** ר"ל כאלו נותנין לו חיים דכתי' כי היא חייך גומר והוא לא בעי וכן כשנותנין לו ברכה כו' שהאורח מתברך בברכתו של ב"ה והוא לא בעי ביה מ"ה מקצרין לו מחייו שנותיו הקצרין: **והמנהיג עצמו ברבנות כו'.** ובכמה דוכתין אמרי' דצריך הרב לנהוג ברבנות כההיא נהוג בשילותך ברמה ורב יודא גופיה מרא דשמעתא א"ל לרב כחנן שאסור לו לעשות מלאכה בפני שלשה ומצאתי בזה בשם ר"ח אההיא דהכא דדוקא בצנעה אסור אבל בפרהסיא שרי והוא דוחק ונראה לפי דקדוק הלשון שאמר המנהיג עצמו ברבנות ולא קאמר הנוהג רבנות דההוא ליסגא משמע שקבלוהו עליהם דבההוא ודאי שרי לנהוג רבנות אבל המנהיג עצמו כו' היינו שאין אחרים מנהיגים אותו אבל מנהיג עצמו בשררה ורבנות היינו בע"כ אע"פ שאינו מרוצה להם ובפ"ג קאמרי' נמי דשררה מקברת בעליה ומיהו יוסף הצדיק ודאי דלא עביד הכי אלא דילפינן ליה הכא מהאי קרא דאי לא לדרשה זו ל"ל למכתב דמית יוסף ואח"כ כל אחיו וכה"ג דייק תלמודא פ' הבע"י גבי א"ה אברהם נמי עקר היה כו' ודו"ק:

קבא שם **ואמר** רב יהודה [אמר רב] ג' צריכין רחמים ואלו הן. חלום טוב ושנה טובה ומלך טוב. חלום
ישעיה לח טוב דכתיב °ותחלימני (ותחייני) [והחייני]. שנה טובה
דברים יא דכתיב °תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד
משלי כא אחרית שנה מלך טוב דכתיב °פלגי מים לב מלך
ביד ה'. אמר רבי יוחנן [שלשה דברים] הקב"ה מכריז
עליהם בעצמו ואלו הן רעב ושבע ופרנס טוב. רעב
מ"ב ח דכתיב °כי קרא ה' לרעב. שבע דכתיב °וקראתי
יחזקאל לו אל הדגן והרביתי אותו. פרנס טוב דכתיב °ראה
שמות לא קראתי בשם בצלאל. אמר ר' יוחנן [יצחק] אין מעמידין
פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכין בצבור שנאמר
שם לה °ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל.
אמר ליה הקב"ה למשה משה הגון עליך בצלאל אמר ליה רבונו של עולם אם לפניך הגון לפני לא כל שכן אמר לו אף על פי כן לך אמור להם לישראל הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו משה רבינו אם לפני הקדוש ברוך הוא ולפניך הגון לפנינו לא כל שכן. אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא בשעה שאמר לו הקב"ה למשה לך אמור לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים הלך משה ואמר

עיון יעקב

ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו. עיין בחידושינו דמנחות דף ל"ו: **והמנהיג עצמו ברבנות.** וכדאמרינן חוי לרבנות שמקברת את בעליה עיין בחידושי מהרש"א והגיה כל"ע דיוסף הצדיק ודאי לא עבד הכי ע"ש ול"נ דגם יוסף עבד הכי כדאי' במדרש ויהי דלכך אחר מיתת אביו לא זימן את אחיו כדי שלא ישב אחר ראובן שהוא הבכור ויהודה שהוא המלך לכך קאמר שנענש ומת קודם לאחיו: **שלשה צריכין רחמים חלום טוב ומלך טוב ושנה טובה.** פי' אף שאלו ג' הם טובים לפי ראות עינינו אפ"ה צריכין להתפלל עליהם שיעמדו במלואם בטובם משא"כ בשאר דברים: **שלשה דברים הקב"ה מכריז עליהם בעצמו רעב ושובע ופרנס טוב.** נה"ק יוסף לפרעה את אשר אלהים עושה הגיד לפרעה דהיינו רעב ושובע ולהעמיד פרנס טוב למו שאמר ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וק"ל: **אין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלכין בצבור.** אע"ג דאפילו ריש גרגותי מן שמיא מוקמי מ"מ צריך לאמלוכי בצבור כמו בבצלאל: **אמר רבי יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא.** אפשר דהליא דבר זו עכשיו די בלא זה הייתי אומר דנקרא כן על שם שנעשה פרנס מהשי"ת לבדו לזה נקרא בצלאל בצלאל נעשה פרנס ולא כשאר נאמנות שנעשה על ידי המלכה עם הצבור אבל עכשיו שאמר שגם הוא נעשה ע"י המלכה הצבור לכך קאמר שפיר על שם חכמתו נקרא: **לך אמור לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים.** עיין בתוס' ומהרש"א והרי"ף ול"נ עיקר דאי' שם בש"ס דנדרים דף כ' ובתוס' ר"פ במה מדליקין על משני' ד"ה במה מדליקין ובמה אין מדליקין. ומפרש הגמרא אין מדליקין ברישא פי' שוסתי' פעמים מפרש מאי דסליק מיניה ופעמים במה דפתח וא"כ נמי הכי כודאי הקב"ה לוה למשה שיעשה משכן תחלה וא"כ ארון וכלים אך ורק משה סתירא שאם יאמר ג"כ לבצלאל כמו שאמר הקב"ה משכן תחלה שמא ילך בצלאל ויהפך ויעשה תחלה ארון וכלים וא"כ משכן כי שמא ס"ל במה דסיים ראוי לפתוח לכך פתח משה במה דסיים הקב"ה וא"כ יחזור בצלאל לפתוח במה דסיימתי ויהא סדר עשייתו כסדר צווי של הקב"ה ובצלאל היה מסופק בכך אם יפתח במה דסיים או ג"כ במה שהתחיל לכך אמר לו מנהגו של עולם וכו' ולכך אמר לך הקב"ה משכן תחלה וא"כ ארון וכלים כדי שתפתח במה דסיים ואני אפתח במה דסיימת ולעשות תחלת משכן וא"כ ארון וכלים כצווי של הקב"ה או שמא פתח ג"כ במה שהתחיל הקב"ה א"ל שמא בצל אל היית וידעת כן נ"ל לפי פשוטו ובדרך דרש אמרתי לתרץ עוד ע"פ גמרא דמנחות דף כ"ט ע"א תניא ר' יוסי בר' יהודה אומר ארון של אש ושלחן של אש ומנורה של אש ירדו מן השמים וראה משה ועשה כמותן שנאמר וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר. אלא מעתה והקימות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר ה"נ (פירש"י ה"נ דמשכן של אש ירד מן השמים בתמיה עכ"ל רש"י) התם כתיב כמשפטו משמע הלכותיו כאמרו לו הכא כתיב כתבניתם ע"כ: ול"ע בפירש"י שפי' דמשכן של אש ירד מן השמים בתמיה ומה תמיה יש בזה דלמא ה"נ כמו שלחן ומנורה וארון. אלא ודאי נ"ל כדאיתא בזוהר בראשית דפוס זולצבאך דף ע' עכ"ל והובא ג"כ בילקוט ראובני פ' תרומה דף קי"ט ע"ג. כתיב והקימות את המשכן אולפנא כל תיקונן ודיוקנא דלעילא ואי תימא דהא לא מתוקמא משכנא דלעילא עד יומא דאיתוקם משכנא לתתא וכו' הרי שזוהר מקשה דהאיך אפשר דהראה לו משכן של מעלה עד דלא איתוקם למטה וא"כ שפיר פירש"י בתמיה. כלל יוצא מדברינו לפי סוגיות ש"ס שלנו לא הראה למשה שום דבר של אש רק ארון וכלים ולא המשכן עצמו משום דלא מיתוקם משכן של מעלה עד דאיתוקם משכן של מטה. וא"י במפרשים מה שאמר בצלאל. כלים שאני עושה להיכן אכניסם היינו משום שהם כלי שרת צריכין להיות במקום קדוש וכזה מתורץ כי משה רבינו ראה שהראה לו הארון והשלחן ומנורה של אש ולא הראה לו כל המשכן כולו אלא ודאי שמשכן של מעלה לא נעשה עדיין למעלה רק כליה ומעשה רב להכי סיפר ג"כ ואמר לעשות ארון וכלים וא"כ המשכן אבל בצלאל אמר כי אין לדמות להקב"ה מנהגו של עולם אדם בונה בית אבל מנהגו של הקב"ה אינו כן כי לא מחשבת ב"ו מחשבותיו שמא כך אמר לך הקב"ה משכן תחלה וא"כ ארון וכלים אך שאתה הפכת בשביל שראית למעלה כלים קודם שנעשה המשכן אבל באמת למטה אינו כן כלים שאני עושה להיכן אכניסם בשלמא למעלה שכל קדוש וכל מקום שהם המה בקדושתן משא"כ למטה ע"ז אמר לו שפיר בצל אל היית וידעת והבן היטב:

ואמר להפך עשה כלים ארון ומשכן אמר לו משה רבינו
מנהגו של עולם אדם בונה בית ואחר כך מכנים לתוכו
כלים ואתה אומר לי עשה כלים ארון ומשכן כלים שאני
עושה להיכן אכניסם שמא כך אמר לך הקב"ה עשה
ברי"ש משכן ארון וכלים. אמר ליה בצל אל היית וידעת. אמר
כמו שהוא בע"י במהרש"א רב יהודה אמר רב יודע היה בצלאל לצרף אותיות
שמות לה שנבראו בהן שמים וארץ כתיב הכא °וימלא אותו רוח
משלי ג אלהים וגו' וכתיב התם °ה' בחכמה יסד ארץ כונן
שם ו שמים בתבונה וכתיב °בדעתו תהומות נבקעו. אמר
רבי יוחנן אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו
דניאל ב חכמה שנאמר °יהב חכמתא לחכימין וגו'. שמע רב
תחליפא בר מערבא אזל אמרה קמיה דרבי אבהו אמר
ליה אתון מהתם מתניתו להו אנן מהכא מתנינן לה
שמות לא [דכתיב] °ובלב כל חכם לב נתתי חכמה:

צריכין רחמים. צריכין לבקש רחמים שיבואו לפי שהן בידיו של הקב"ה ואין להם רשות לבא אלא ברשותו: ראה קראתי בשם בצלאל. ראה ושמע הכן את לבבך ותן עיניך בדברי: לך אמור לו לבצלאל עשה משכן ארון וכלים. שכן הם סדורין בכי תשא ראה קראתי בשם וגו' ואתו אהליאב בן אחיסמך וגו' את אהל מועד ואת הארון לעדות וגומר וכל הפרשה ומשה א"ל עשה ארון וכלים כגון שלחן ומנורה ואח"כ משכן דסבירא לר' [יוחנן] (יונתן) שבסדר פרשת ויקחו לי תרומה נאמר לו: אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. עי' ליחסן ובספר יצירה תני להו:

מהרש"א ג' צריכין רחמים כו'. לכאורה קשה דולאי הכל בידו ית' ב"ה וצריכין לבקש רחמים עליהם ובכמה דוכתין אמרינן דבעי לאפושי רחמים ואפשר דג' צריכין רחמים דקאמר ר"ל ומתחלת השנה והיינו דמשיב שנה טובה וקאמר נמי מלך טוב לפי שיום זה מיוחד להודות להקב"ה מלך מלכי המלכים שע"כ אנו אומרים בו המלך הקדוש והמלך המשפט וגזירת המלכיות בו ביום דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ובעי רחמי בו ביום להעמיד לנו מלך טוב ושלום טוב דההוא שלום דר"ה הוא היותר אמיתי כדאמרינן המתענה תענית חלום בר"ה פ"א יתענה אותו כל ימיו ומייתי ליה מקראי פלגי מים כמו המים שמתפלגין ומתחלקין לשני כתרות אי לימין וא' לשמאל כן לב מלך ביד ה' להטותו לטוב לנו או לרע ח"ו כפי הזכות וחובה שלנו ושנה טובה דכתיב תמיד גו' מרשית השנה עד גומר חסר כתיב דהיינו מתשרי השנה עיני ה' לטובה עליה ושלום טוב מדכתיב ותחלימני ותחייני פרשוהו מלשון חלום וכן לקמן גבי ו' דברים יפים לחולה: ג' דברים מכריז כו'. דכתיב כי קרא ה' לרעב גומר דלשון קריאה ממש כמו ויקרא ה' אל משה גומר לא יפול בדבר שאין בו שמיעה כמו הרעב והדגן ובצלאל נמי כיון דלא מלינו בו שהיה נביא ולא היה מדבר עמו הקב"ה לא שייך ביה לומר ראה קראתי גומר וע"כ פרשוהו מלשון הכרזה כמו קול אומר קרא גו' קול קורא במדבר גומר שהקב"ה בעצמו מכריז להיות קיים הדבר בלי שינוי וק"ל: אין מעמידין פרנס כו'. מבואר ע"פ מ"ש פ"ק דסנהדרין כתיב ואצוה את שופטיכם גו' וכתיב ואצוה אתכם ור' אזהרה לצבור שתהא אימת דיין עליהם ואזהרה לדיין שיסבול עול

לצבור ור"ל שתהא אימתו עליהן כאלו הוא ראש עליהן ואזהרה לדיין שלא יטיל אימה יתירה עליהן אבל יסבול טרחתן כאלו הוא נושא אותן עליו ע"ד שאחז"ל עבדות אני נותן לכם ולא שררה וכמ"ש כל פרנס שמנהיג את הצבור בנחת כו' כמפורש פרק חלק והשתא הך מלתא סמך לה ר"י אהאי קרא ראה קראתי בשם גומר הגון עליך דהיינו ראה אתה אם הגון עליך בצלאל להזהר בכבודו לקבלו ולהנהיגו עליכם וא"ל אם לפניך הגון שלא ישתרר ולא יגים דעתו לפני לא כל שכן ולפי שבאמירת ויקהל אמר משה לישראל ראו קרא ה' גו' למדו לומר שא"ל הקב"ה שיאמר כן לישראל ראו דהיינו אם הגון למנותו ולהנהיגו עליכם באימה והשיבו גם כן אם הגון בעיני הקב"ה שלא ישתרר עלינו גם לפנינו הגון שתהא אימתו עלינו לקבלו ועד"ז אמר הקב"ה ראה קראתי בשם בצלאל גו' שהוא מגדולי השבטים שיהיגו אותו עליו לראש ונתתי אתו אהליאב שהוא מירודים, שבשבטים להשוותו שלא ישתרר ויגים דעתו עליהן הגדול שבשבטים ונהפך השוה הירוד לגדול שהם יהיגו גם אותו עליו לראש ולפרנס: עשה לי משכן כו'. פרש"י שכן סדורים בכי תשא כו' ע"ש וכ"כ התום'. אבל לפי זה אינו מפורש שבצלאל נתכוין לכך גם מנין להם שם בצלאל ע"ש חכמתו בצל אל ואפשר משום דבתחלת זאת הפרש' בכי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל גו' ר"ל דע"ש זה קראתיו בצלאל על שנתכוון לדעתו ובצל אל היה ויותר נראה לפרש דאפרשת ויקהל קמייך גבי עשיה דהקדים המשכן לארון וכלים ולא הזכיר שם בעשיית המשכן בצלאל רק גבי ארון דכתיב ויעש בצלאל את הארון גו' למדרש מיניה דבצלאל היה יודע לעשות המשכן ואח"כ הארון וכלים ודו"ק: אין הקב"ה נותן חכמה כו'. שנאמר יהב חכמתא לחכימין גו' דלפי פשוטו שהוא חכם עכשיו לא ה"ל למכתב אלא יהב חכמתא ומנדעא אליו ר"ל לחכימין כבר וליודעי בינה כבר:

הרי"ף אין מעמידין פרנס על הצבור וכו'. עיין פי' רש"י וקשה דמעיקרא משמע שלא הזכיר לו הודעת הדבר לישראל רק במשה דבר ומשה אמר אם לפניך הגון וכו'. וכיון שכן מה הוא לך והודיע את ישראל ואם מתחלה רצה הקב"ה להודיע את ישראל אם הגון בצלאל בעיניהם מה השיב משה אם לפניך הגון לפני לא כ"ש והרי עקר התשובה היה לפניהם לכ"ש וע"ק למה שאל הקב"ה ממשה ומישראל כיון שגלה בו הקב"ה מי יאמר לו מה תעשה. ועוד צריך לבקש רמז מנא לן. שאמר הקב"ה למשה לך הודיע את ישראל והלך משה והודיעם. ואפשר שמתחלה לא אמר הקב"ה לראות אם הגון בצלאל אלא למשה בלבד כדי שלא לזלזל בכבודו למנות אחר זולתו וכיון שהוא בהסכמתו מינהו לבצלאל שוב אין לו לזלזל בדבר. והיה בדעתו של הקב"ה שישאל לישראל אם הגון בצלאל בעיניהם. וכדי שלא יהיה רע בעיני משה לשאול רשות מאחרים בפניו. לזה שאל ממנו הקב"ה אם הגון בצלאל לפניו וכשהשיב אם לפניך הגון לפני לכ"ש אז א"ל אעפ"כ רוצה אני שתראה אם הוא הגון כדי שבזה תודיע לישראל אם הוא הגון ולא תקפיד כי כשם שלפני הגון ושלקתי לך כבוד כך אע"פ שיהיה בעיניך הגון תחלוק להם כבוד לשאול מהם אם לפניהם הגון. ויש להרחיב עוד הענין שדקדקו חז"ל מש"ה ראה קראתי בשם בצלאל דלא שייך לשון ראיה אלא לשון הודעה דע קראתי בשם בצלאל וגם קשה כן בדברי משה לישראל ראו קרא ה' בשם מאי ראו דבשלמא בדברי הקב"ה למשה דרשו חז"ל שהראה לו הקב"ה ספר תולדות אדם וא"ל ראה בספר הזה שמאז קראתי בשם בצלאל לעשות המשכן אבל בדברי משה לא הראה להם ספר תולדות אדם לומר להם ראו קרא ה' לכך דרשו. כאן שאמר הקב"ה למשה ראה והבט שבצלאל הוא קרוב אליך לפי שהוא בן אורי בן חור שהוא בנה של מרים אחותך. ולכך סוף הכבוד הוא חוזר לך והגון עליך בצלאל שלא תקנא בו והשיב משה אם לפניך הגון לפני לא כ"ש אז אמר ה' גם הודיע לישראל שלא יקנאו על שבחרתי בו מכל שבטי ישראל כי לענין תיקון כפרתם ממה שקלקלו בעגל צריך

עין יעקב

אנן מהכא מתנינן לה דכתיב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. זה הוא בכי תשא והא דלא מביא מפסוק בפי תלוח דכתיב ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה נ"ל דמשם אין ראיה די"ל דה"פ דלכך הם חכמי לב אשר שמלאתיו רוח חכמה ואפשר דגם הפסוק יש לפרש כדרך זה גם לפי מה שפירש"י בחומש אין ראיה ממקרא זה מוכרחת כולי האי ולכך הביא ר' יוחנן ראיי' מדניאל:

צריך שיהיה עוסק במעשה המשכן בצלאל לפי שהוא בן אורי בן חור שהרגוהו
כשעשו את העגל וצריך מיוצאי חלציו של חור שיתקן הריגתו ומבחי' זו לך
אמור אם הגון עליהם בצלאל יותר מאדם אחר וז"ש הקב"ה למשה סמוך
לדבורו של ראה קראתי בשם בצלאל כתוב שם ואתה דבר אל בני ישראל
אך את שבתותי גו' שאע"פ שהוא נדרש לפי ענינו לומר להם פי' שבת
אפשר שרוצה לומר ואתה דבר אל בני ישראל שהוא נדרש לשלפניו ראה
קראתי בשם בצלאל ואתה דבר ב"י אל בני ישראל אם הגון עליהם בצלאל
ולכך דבר משה אל ישראל ראו קרא ה' בשם בצלאל ראו בעיניכם שהגון
הוא בצלאל להיותו בן אורי בן חור שנהרג על ידיכם במעשה העגל ויבא
בצלאל בן בנו ויכפר עליו: א"ל הקב"ה אמור לבצלאל עשה לי משכן ארון
וכלים הלך משה והפך כו'. וקשה היאך הפך משה מ"ש הקב"ה. וע"ק
שמהיכן למדנו שא"ל הקב"ה עשה משכן ארון וכלים פרש"י שכך הם סדורים
בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם וגו' את אהל מועד ואת הארון ומשה א"ל
עשה ארון וכלים כגון שלחן ומנורה דס"ל לר' יוחנן דכסדר שהם סדורים
עיקרו לי תרומה א"ל וכפי זה יקשה כיון שבספרי תרומה אמר הקב"ה
למשה סדר ארון וכלים ומשכן ובסדר כי תשא סדר לו סדר אחר משכן וארון
וכלים מנא ידעינן הי מנייהו עיקר ודלמא סדר של פר' תרומה שהוא
ראשון הוא העיקר וכך אנו מוכרחים לומר לדעת מדרש רבה פרשת ויקהל
שאמר משה לעשות משכן תחלה ואמר בצלאל אין כבודה של תורה להיות
באחרונה וא"ל משה בצל אל היית והיכן אמר הקב"ה שיעשה הארון תחלה
אלא בפרשת תרומה שהזכיר הארון תחלה ואח"כ הכלים ואח"כ המשכן
וע"ק שהרי מצינו בדברי משה כשדבר לישראל פרשת ויקהל הזכיר תחלה
את המשכן את אהלו ואח"כ הזכיר את הארון ואח"כ הזכיר את השלחן
שהם הכלים ובודאי שמכאן ראיה למדרש רבה שאמר משה לעשות המשכן
תחלה ובצלאל אמר שהסדר שהוזכר בסדר תרומה הוא העיקר שהוא ארון
תחלה ואח"כ כלים ואח"כ משכן ועם מאמר זה של מדרש רבה ביארתי בס'
כסף נבחר פרשת פקודי שלכך תמצא כתוב ויעש בצלאל הארון ובכל שאר
הכלים והמשכן לא הזכיר ויעש בצלאל אלא ויעש השלחן ויעש המנורה גו'
ובארון כתיב ויעש בצלאל לומר שבעשיית הארון היה בצלאל בצל אל שכיון
לדעת המקום לעשות הארון תחלה. ונלע"ד לדעת הגמרי' שסוברי' שגם
בפרשת תרומה שהזכיר הארון תחלה נתן הקב"ה רמז למשה שיהיה מעשה
המשכן תחלה וז"ש שם ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת
תבנית כל כליו וכן תעשו כלומר כשם שבשעה שהראה לו התבנית הראה לו
קודם תבנית המשכן ואח"כ תבנית כל כליו שהם הארון והשלחן כן תעשו
סדר זה בעשייתן להקדים המשכן ואח"כ הארון עם שאר הכלים ודבר זה
לא דקדק משה. וכיון שראה כתוב ועשו ארון בתחלה חשב שהוא הקודם
במעשה ובצלאל חדש לו שהמשכן נעשה תחלה ולכך א"ל בצל אל היית
כשרמזו הקב"ה בפי ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן והדר
ואת תבנית כל כליו וכן תעשו בס' העשיי' הרי שלווי פי' כי תשא שכתוב
את המשכן ואח"כ את הארון הוא עיקר שהוא מסכים לסדר תרומה בפי'
וכן תעשו כמו שכתבתי ואע"פ שמצינו בפרשת ויקהל כשדבר משה עם ישראל
אמר תחלה את המשכן ואח"כ את הארון מ"מ מצינו שינוי בדבריו של
משה מדבריו של הקב"ה שאמר בפרשת כי תשא את אהל מועד ואת הארון
לעדות ואת השלחן ואת כליו אבל בדברי משה כתוב לאמר את המשכן את
אהלו את הארון ולא אמר ואת הארון בוא"ו לומר שאין סדר זה של הארון
אחר המשכן אלא את הארון שהוא קודם. וכן את השלחן שהם הכלים
שקדמו גם הם למשכן ולכך אמר אם אין משכן להיכן אכניסם וה"ל משה
בצל אל היית לדקדק פירוש וכן תעשו שאמר הקדוש ברוך הוא שהוא
לרמוז שיהיה המשכן תחלה:

קכב אמר רב חסדא כל חלום ולא טוות. ואמר רב חסדא
שם חלמא בישא עציבותיה מסתייה חלמא טבא
חדויה מסתייה אמר רב יוסף חלמא טבא אפילו לדידי

בדיחותיה מפכחא ליה. ואמר רב חסדא חלמא בישא
עדיף מטבא. ואמר רב חסדא לא חלמא טבא מתקיי'
כוליה ולא חלמא בישא מתקיים כוליה. ואמר רב
חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מיקריא. ואמר
רב יהודה [חסדא] חלמא בישא קשה מנגדא שנאמר
קהלת ג °והאלהים עשה שייראו מלפניו. ואמר רבה בר בר
ירמיה כג חנה אמר ר' יוחנן זה חלום רע. °הנביא אשר אתו חלום
יספר חלום וגו' וכי מה ענין בר והבן אצל חלום א"ר
יוחנן משום רשב"י כשם שא"א לבר בלא הבן כך א"א
לחלום בלא דברים בטלים. א"ר ברכיה חלום אע"פ
שרובו מתקיים כולו אין מתקיים מנ"ל מיוסף דכתיב
בראשית לז [°והנה השמש והירח וגו'] הבוא נבוא אני ואמך ואחיך
שם ע"ב להשתחוות לך ארצה ואלו *[וההיא שעתא] אמיה לא
הוייא א"ר לוי לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב
שם שנה מנ"ל מיוסף שנאמר °יוסף בן שבע עשרה שנה
שם מא °ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מי"ז ועד
שלשים כמה הוי תליסר ז' דשבעה והרתין דכפנא הוי
עשרין ותרין. אמר רב הונא (בר לוואי) לאדם טוב
מראין לו חלום רע ולאדם רע מראין לו חלום טוב תניא
נמי הכי כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב וכל
שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע איני והכתי'
תהלים צא °לא תאונה אליך רעה וא"ר חסדא אמר רב ירמיה
חלק ע"ש כתובות ס"א בר אבא שלא יבהלוך חלומות רעים והרהורים רעים
ונגע לא יקרב באהלך שלא תמצא אשתך ספק נדה
בשעה שאתה בא מן הדרך איהו לא חזי אבל אחריני
חזו ליה. וכי לא חזא איהו מעליותא הוא והא א"ר ינאי
אמר רבי זירא [זעירא] כל הלן ז' ימים בלא חלום נקרא
משלי רע שנאמר °ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרי שבע
אלא שבע. כי קאמרינן כגון דחזא ולא ידע מאי קא
חזא. אמר רב חנן [הונא] בר אמי א"ר פדת א"ר יוחנן
הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך ויפתרנו בפני ג'.
יפתרנו והא א"ר חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא
דלא מקריא. אלא אימא יטיבנו בפני שלשה ליתי
תלתא דמרחמי ליה ולימא להו חלמא טבא חזאי וכו':

כל הלום ולא טוות. כל החלומות יראה אדם ולא יראה ומאותם שהוא שרוי בתענית שאינו טוב. טוות לשון תענית כמו ובת טוות האמור בדריוש: עציבותיה מסתייה. די לו עלבונו וזה שאדם מתעצב עליו מבטל את החלום: אפילו לדידי. שאני מאור עינים: בדיחותיה מפכחא ליה. (טבותיה) מבטלתו (דלא ומקיים עליו כלל): עדיף מחלמא טבא. שמביא את האדם לידי תשובה: דלא מפשר. שלא פתרונו: כאגרתא דלא מיקריא. לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות

עיון יעקב

אמר ר"ח כל חלום ולא טוות. פירש"י כל חלומות יראה אדם ולא יראה אומן שהוא שרוי בתענית ולא ניחא לרש"י לפרש דר"ח קאמר שלא יתענה על שום חלום דהא רב חסדא עצמו קאמר בפ"ק דשבת דף י"א יפה תענית לחלום וכו ביום להכי פירש"י כל חלומות יראה אדם וכוונתו כדאמרינן בסמוך כל הלן ז' ימים בלא חלום נקרא רע על זה קאמר דכל החלומו' יראה אדם חוץ מזה שצריך להתענות עליו ועי"ל דה"ק לפי שרב חסדא אומר זה אחר זה כמה דברי' בענין החלומות חלמא דלא מפשר וכו' ולא חלמא טבא וכו' וחלמא בישא וכו' וכן כל איכך על זה אמר שכלל דבריו הנוה על כל חלום חוץ מאותן חלומות שצריכין להתענות עליהם לא מהני כלל זה וק"ל: חלמא בישא עציבת' מסתיי' חלמא טבא חדויה מסתיי. נראה דכל זה קאי בחלומות שהם עצמן טבין או בישין ואין צריכין לפתרון כלל עציבתא מסתיי' וחדותא מסתיי' שלא יקויים החלום ועל זה קאמר נ"כ רב הונא בסמוך לאדם טוב מראין לו חלום רע לאדם רע מראין לו חלום טוב דהיינו חלומות שא"צ לפתרון מש"ה כתיב ביוסף וישנאו אותו על חלומותיו ועל דבריו כיון שסיפר החלום להם שיפתרו אותו לו מכלל שרוצה שיקויים החלום ולא שיהא חדוותא מסתיי': ואלו אמיה לא הוי. ומה שפירש"י בחולם שהדברים מגיעין לבלהה כלומר שאפשר להתקיים בבלהה שגדלתו כאמו א"ל על רחל ואמי לא כיון שכבר מתה קודם החלום אבל בלהה אע"פ שמתה קודם שנעשה יוסף מלך כמשמעות הכתובים וכן הוא כדמכ"ן מ"מ גם זה בכלל דברים בטלים בכל דבריה בטלים כי הלי שכבר מתה זה הוא דבר הנמנע וכדאמרינן מפולם לא ראה אדם פילא בקופא דמחטא: כל הלן ד' ימים בלא חלום נקרא רע. עיין במיוחסים על זה בפרק היה קורא דף ע"ב:

החלומות הולכין אחר הפתרון: מנגדא. מלקות לפי שדואג ממנו: זה הלום רע. מראיו ישוב ויכנע: והדיא שעתא. דחלם אניה לא הוה: יצפה. שיתקיים: מיוסף. שלא נתקיימו השתחואות [הללו] עד כ"ב שנה כשירד יעקב למצרים שכבר היה רעב שתי שנים דכתי' כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ: לאדם טוב מראין לו חלום רע. כדי שידאג ולא יחטא ושיכפר לו עלבונו: לאדם רע מראין לו חלום טוב. כדי לבטחו שיאכל עולמו: ודוד לא ראה חלום טוב והכתיב לא תאונה אליך רעה וגו' ל"ג הכי אלא גרס והכתיב לא תאונה אליך רעה וגו' קשיא נרב הונא דאמר לאדם טוב מראין לו חלום רע ומשני איהו לא חזי אחריני חזו ליה חלום רע: וכי לא חזא אידו מעליותא הוא. כיון דלא חזי חלום רע כדקאמר שלא יבהילוהו וחלום טוב כל שכן דלא חזי דהא קתני כל ימיו של דוד לא ראה חלום טוב א"כ לא חזו ליה חלום כלל: והאר"י כו' אלא שבע. שבע לילות ילין שלא יפקד בשום חלום הרי הוא רע ובוכאין לו ואין מראין לו כלום. ומשני. דחזי ולא ידע מאי חזי. אדם טוב רואה חלום טוב ועד שלא יקיץ משכחה ממנו כדי שלא ישמח •

מהרש"א עציבותיה מסתייה כו'. עיין פרש"י והוא דחוק דהל"ל האי לישנא דלקמן עליבותיה מפכחא ליה ונראה דהכא ה"פ חלמא בישא עליבותיה מסתייה שזה הוא פתרונו וקיומו של חלום בישא דחזא שהוא מצטער וכן בהפך חדוה מסתייה שחלום הטוב דחזא הוא פתרונו ומתקיים בהך חדוה שהוא משמח וק"ל: שנאמר והאלהים עשה שייראו גו'. ולקמן מייתי ליה נמי לגבי רעמים דהכל בכלל שעשה כדי שייראו וכדאמרינן לא ברא הקב"ה עולמו אלא כדי שייראו שנאמר והאלהים עשה שייראו גומר: וכי מה ענין תבן כו'. לפי פשטיה לתבן מדמה ליה החלום ולבר מדמה המתכבא דברי אמת אבל א"כ ה"ל למכתב מה לתבן אצל הבר אבל תבן את הבר כמו תבן עם הבר דמשמע שניהם בכוסא א' ותלוייהן אחלום דרישא דקרא קאי דא"א גם לחלום אמיתי שדומה לבר בלא דברים בטלים דהיינו תבן: מנלן מיוסף דכתיב והנה השמש גו'. ובגירסת ילקוט הבוא נבוא אני ואמך גו' ופרש"י בחומש והלא אמך כבר מתה כו' ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוין להוציא הדבר מלב בניו כו' כשם שא"א באמך כך השאר בטל עכ"ל. ופי' הרא"ם וא"א לומר שלא היה יודע שאין חלום בלא דבר בטל ולכך הכזיב את החלום כלו עם הכזבת אמו כו' ולא שנתכוין להוציא הדבר מלב בניו כו' מפני שכיון שרבותינו למדו מכאן שאין החלום בלא דבר בטל א"א שהיה יעקב טועה בזה כו' עכ"ל ואין זה מחוור דגם שלמדו רבותינו מכאן דאין חלום בלא דבר בטל היינו אחר שנתקיים החלום לבד מאמו שלא נתקיים ואם כאמר מסברא שלא היה יעקב טועה בזה במ"ש רבותינו א"כ מהסברא נמי שלא יטעו גם בניו בזה וא"כ לא יוכל בזה להוציא מלבן שלא יקנאוהו וע"כ הנראה לומר דע"כ יעקב אבינו לא הכזיב את החלום כלו דהא כתיב ואביו שמר את הדבר שפירושו שהיה ממתין מתי יתקיים וא"כ ע"כ לפי דעתו שיתקיים החלום מה שאמר הבוא נבוא גומר להכזיב בזה כל החלום אינו אלא להוציא הדבר מלב בניו כו' אבל לפי דעתו ודאי יתקיים החלום כלו חוץ מאמו ואם כן ע"כ ראה יעקב שאין חלום בלא דבר בטל ולהכי לא ניחא לתלמודא למימר דהחלום זה נתקיים כולו והדברים מגיעין לבלהה וא"כ הכזיב את כל החלום כולו והכי אמרינן בב"ר דהא כתיב ואביו שמר את הדבר דמשמע שיתקיים ומיהו איכא למימר שבדעתו היה חלום אמיתי להתקיים והדברים מגיעים לבלהה אלא שאמר הבוא נבוא אני ואמך גומר להוציא הדברים מלבן של בניו כו' ועו הקשה הרא"ם לדברי הב"ר וע"כ הנראה דתלמודא ימאן מלפרש דהדברים מגיעין לבלהה דאמך משמע אמך ממש ועוד דנראה מתוך הכתובים שמתה בלהה קודם שירד יעקב למצרים כמ"ש הרמב"ן ודו"ק: לעולם יצפה אדם להלום טוב כו'. נראה ע"פ מאי דאמרינן לקמן בחלומות שמתקיימים וי"א אף חלום שנשנה שנאמר ועל השנות החלום כו' ולזה מבואר שגם חלום יוסף כיון שנשנה בחלומות ובכוכבים א"א שיתבטל אף אם יתעכב בקיומו עד כ"ב שנין ומה שלא נתקיים מיד כמו חלום פרעה דכתיב ועל השנות החלום גומר וממהר האלהים לעשותו הוא בעונש יעקב שביטל כ"ב שנים כבוד אב כדאמרינן ספ"ק דמגילה ולפי' הרא"ע יתיישב בע"א דבלילה א' ב' חלומות מורה כי ממהר אלהים גומר וחלומות יוסף משמע שהיו בב' לילות ולזה חלום שעל אמו לא נתקיים לפי שלא נשנה שהרי לא הוזכר בחלומו רמז לאמו אלא בחלום שני רמז גם לאמו השמש וירח גומר וכיון שלא נשנה אפשר שיבטל והיינו דאין חלום בלא דבר בטל כיון שלא נשנה ודו"ק: ולאדם טוב כו'. יש להקשות מחלום של יוסף הצדיק וכן לקמן שמואל כי הוי חזי חלמא טבא כו' וי"ל דחלום טוב המתקיים כענין נבואה וע"י מלאך כדלקמן ודאי דמראין גם לאדם טוב אבל חלום טוב שאין מתקיים דהיינו שע"י שד ולא בא אלא משום דחדויה מסתייה אין מראין לאדם טוב וכן חלום הרע דקאמר הכא לא איירי במתקיים אלא דבא משום דעליבותיה מסתייה וכדי שלא יחטא כו' כפרש"י הכא ודו"ק: אימא יטיבנו כו' ולימא להו חלמא טבא חזאי כו'. בכל חלום אפילו בחלום רע קאמר ליטיבנו באמירתו חלמא טבא חזאי ובאמירת ג' דלימרו ליה טבא הוא לפי ראותך וטבא להוי בקיומו ולפי שהחלומות יש מהן מלמעלה ע"י מלאך והוא חלום אמיתי חלום של שחרית במשמר האחרון ויש מהן ע"י מערכת השמים ובכללו ע"י שד כדלקמן והוא במשמר שנייה ויש מהן מלמטה כדלקמן שאדם רואה מהרהורי לבו שביום כההוא חלומות דקיסר ודשבור מלכא והן החלומות שבמשמר ראשון כמפורש כל זה ברפ"ק גבי ג' משמרות כו' וע"כ אמר אם הוא החלום מלמעלה ע"י מלאך רחמנא לשויה לטב ואם החלום הוא ממערכת שמים שבע זימנין כו' דהיינו מלך ז' כוכבי לכת ליגזרו עליך ממערכת שמיא דלהוי טבא ואם החלום הוא מלמטה ע"י שד ליהוי טבא ועד"ז קאמר ג' הפכות וג' פדיות וג' שלומות דהיינו הפכות שיהפך הקב"ה מה דחזא ע"י הרהור שביום מרעה לטובה ופדיות שיפדהו הקב"ה מה דחזא ע"י מערכת השמים ושד ושלומות שיתן הקב"ה שלום במאי דחזא ע"י מלאך פועלי' שלו שהיא שלום ולפי שיש חלומות שהוא רואה לעצמו ויש חלומות שרואה על בניו ועל קרוביו ויש שרואה על אחרים וכן שקרוביו ואחרים רואים עליו וע"כ קאמר בכ"א מהם שלשה פסוקים ג' הפכיות הפכת מספדי למחול לי גו' היינו שחלמתי לעצמי אז תשמח בתולה במחול בחורים גו' והפכתי אבלם גו' נגד חלום בניו וקרוביו ולא אבה ה' גו' ויהפוך ה' גו' נגד חלום אחרים כלל ישראל וכן בג' פדויות פדה בשלום נפשי נגד חלום עצמו ויאמר העם גו' ויפדו גו' נגד חלום קרוביו ופדויי ה' ישובון נגד חלום אחרים כלל ישראל וכן ג' שלומות שלום לרחוק גו' נגד חלום עצמו ורוח לבשה גו' ושלום לעוזרך גו' נגד חלום קרוביו ומקיים בהאי קרא הכוללם אתה שלום דהיינו חלום עצמו וביתך שלום היינו חלום קרובים וכל אשר לך שלום דהיינו כלל ישראל שהם תחת ממשלתך ודו"ק:

קכג אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בהדי הדדי
נה ע"ב אמרי כל חד וחד מינן לימא מילתא דלא
שמיע ליה לחבריה. פתח חד מינייהו ואמר האי מאן
דחזי חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעדנא
דפרסי ידייהו ולימא הכי רבונו של עולם אני שלך
וחלומותי

והלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין
שחלמתי אני לעצמי וגו׳ עד לשמחה ולשלום ומסיים
בהדי כהנא דעני צבורא אמן ואי לא לימא הכי אדיר
במרום שוכן בגבורה וגו׳. פתח אידך ואמר האי
מאן דסליק למתא ודחיל מעינא בישא לינקוט זקפא
דידא דימיניה בידא דשמאליה. וזקפא דידא דשמאליה
בידא דימיניה ולימא הכי אנא פלוני בר פלניתא
מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא
בראשית מט דכתיב °בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. ואמר רב
אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. ורבי יוסי בר חנינא
שם מח אמר מהכא °וידגו לרוב בקרב הארץ. מה דגים שבים
מים מכסין אותם ואין העין שולטת בהם אף זרעו של
יוסף אין עין רעה שולטת בהם. ואי דחיל מעינא בישא
דיליה ליחזיה אטרפיה דנחיריה דשמאלא. פתח אידך
ואמר האי מאן דחליש יומא קמא לא לימא מידי כי
היכי דלא ליתרע מזליה מכאן ואילך ליגלי כי הא דרבא
כי הוה חליש יומא קמא א״ל לשמעיה טרוקי גלי ולא
תגלו למחר א״ל פוקו ואכריזו עלי בשוקא רבא חלש
רבא חלש מאן דרחים לי ליבעי עלי רחמי. ומאן דסני
משלי כד לי לחדי לי וכתיב °בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו
אל יגל לבך פן יראה ה׳ ורע בעיניו והשיב מעליו אפו
זכריה י שמואל כי הוה חזא חלמא בישא אמר °החלומות השוא
ידברו. וכי הוה חזא חלמא טבא הוה מתמה ואמר וכי
במדבר יב חלומות שוא ידברו והא כתיב °בחלום אדבר בו. רבא
רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב החלומות השוא
ידברו. לא קשיא כאן על ידי מלאך וכאן על ידי שד.
א״ר ביזנא בר זבדא אמר רבי עקיבא א״ר פנדא אמר
רבי תנחום [נחום] א״ר בירים משום זקן אחד ומנו רבי
בנאה עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים
פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם מה שפתר
לי זה לא פתר לי זה וכלם נתקיימו בי לקיים מה שנא׳
כל החלומות הולכין אחר הפה אטו כל החלומות הולכין
אחר הפה קרא הוא אין כדרבי אלעזר דאמר רבי
אלעזר מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר
בראשית מא °ויהי כאשר פתר לנו כן היה ואמר רבא והוא דמפשר
שם ליה מעין חלמיה שנאמר °איש כחלומו פתר °וירא שר
שם האופים כי טוב פתר מנא ידע אמר רבי אלעזר מלמד
שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חברו
אמר רבי יוחנן השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זה
נבואה קטנה. ואמר רבי יוחנן שלשה חלומות מתקיימין
ואלו הם חלום של שחרית וחלום שחלם לו חברו וחלום
שנפתר בתוך חלומו ויש אומרים אף חלום שנשנה שנא׳
שם °ועל השנות החלום. אמר רבא [א״ר שמואל בר נחמני

א״ר יונתן] מנין שאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי
לבו שנאמר °אנת מלכא רעיונך על משכבך סליקו ואי דניאל ב
בעית אימא מהכא °ורעיוני לבבך תנדע. *אמר רב שם
(יוסף) [רבא] תדע דלא חזי איניש בחלמיה לא דקלא דף נו
דדהבא ולא פילא דעייל בקופא דמחטא. אמר ליה
קיסר לרבי יהושע בן חנניא אמריתו חכמיתו טובא אימא
לי מאי חזינא בחלמאי אמ׳ ליה חזית דאתו פרסאי
דמשחרי לך ורעו בך שקצי בחוטרא דדהבא הרהר כולי׳
יומא ולאורתא חזא. א״ל שבור מלכא לשמואל אמריתו
חכמיתו טובא אימא לי מאי חזינא בחלמאי א״ל
חזית דאתו רומאי ושבו לך וטחנו בך קשיאתה ברחיא
דדהבא הרהר וחזא [כוליה יומא ולאורתא חזא]. בר
הדיא מפשר חלמין הוה מאן דהוה יהיב ליה אגרא
מפשר ליה למעליותא ומאן דלא הוה יהיב ליה אגרא
מפשר ליה לגריעותא אביי ורבא הוו חזו חלמא אביי
יהיב ליה אגרא רבא לא הוה יהיב ליה אגרא א״ל אקרינן
דברים כח בחלמין °שורך טבוח לעיניך לרבא א״ל פסיד עסקך ולא
אהני לך למיכל מעוצבא דלבך לאביי א״ל נפיש עסקך
וטבחת ולא אכלת ושתית מחדותא דלבך. אמרי ליה
אקרינן בנים ובנות תוליד לרבא א״ל כבישותיה לאביי א״ל
בנך ובנתך נפישין ומנסבן בנתך לעלמא ודמיין כאפך
כדקא אזלן בשביה. אקרינן בניך ובנותיך נתונים לעם
אחר. לאביי א״ל בנך ובנתך נפישין ואת אמרת לקריבי
יהיבנא להון והיא אמרה לקריבה ואכפה לך ויהבת להון
לקריבה והוו לך כעם אחר. לרבא אמר ליה דביתהו
שכיבא ואתו בניה ובנתיה לידי איתתא אחריתי
דאמר [רבא אמר] רב ירמיה בר אבא אמר רב מאי
דכתיב °בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות שם
זו אשת האב. אקרינן °לך אכול בשמחה להמך קהלת ט
ושתה בלב טוב יינך. לאביי אמר ליה מרווח עסקך
וטבחת ואכלת ושתית וקרית פסוקא מחדוא דלבך
לרבא אמר פסיד עסקך טבחת ולא אכלת ושתית
וקרית פסיקא לפכוחי פחדך. אקרינן °זרע רב תוציא דברים כח
השדה לאביי אמר ליה מרישיה. לרבא אמר ליה
מסופיה. אקרינן °זיתים יהיו לך בכל גבולך לאביי שם
אמר ליה מרישיה לרבא אמר ליה מסופיה. אקרינן
°וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך לאביי א״ל דברים כח
נפיק לך שמא דריש מתיבתא הוית ודחיל כולי עלמא
מינך. לרבא א״ל מיתפסת בגנבי בי זינא דמלכא
ודאין כולי עלמא ק״ו מינך. למחר איתבר בי זינא
דמלכא ותפשוה לרבא דחיל כולי עלמא ואמרי רבא
אתפס אנן לא כ״ש. אמרי ליה חזן חסא על פום
דני לאביי אמר עיף עסקך כחסא לרבא אמר מריר
עסקך

עיון יעקב

כל החלומות הולכין אחר הפה. בענין החלומות שהולכין אחר הפה האריכו המפרשים ואף אני אענה חלקי אמרה נפשי דהיינו החלומות הולכין אחר הפה אם הנחלם שומע דברים והפותר ונכנסו לבו באזניו דבריו נשמעין ליה בודאי כיון אל פתרון החלום ונתאמתו דבריו בעיניו מן השמים לפי שכיון אל האמת שיהיה כן לכך כ״ד פתרו חלומות וכולם נתקיימו לפי שנכנסו ונשמעו דבריו להחולם וזה כוונת המקרא ואין פותר אותם לפרעה פותרים היו אותו אלא שלא נכנסו דבריהם באזני פרעה משא״כ יוסף שהיה ירא אלהים דכתיב את האלהים אני ירא ובכל אשר את ה׳ דבריו נשמעין כדאיתא לעיל בפ״ק דף ו״ו וכו׳ הרי״א ושאר פותרי חלומות אף שאינם ירא אלהים מ״מ לפעמים מכר החכמה או מכר המק או מכר המזל נכנסו דבריהם באזני החולם וידעו לפתור החלומות ועפ״ז יתורצו כונת ספיקות שנפלו בזה וק״ל: אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו. והא דאמרינן לקמן והוא דלא הרהר בה מאורתא היינו מאורתא לא הרהר בה אבל מ״מ הרהר בה מעולם והרהור עבירה אין אדם ניצל ממנו בכל יום וכן מדקדק לשון רפיי דבר שלא הרהר בה מעולם אינו רואה בחלום וק״ל ועיין בתשובת שבות יעקב חלק ב׳ סימן ל״ד:

עסקך כחסא ועיד רבות כאלה. אמרי ליה חזינן בר חמרא דקאי אאיסדן ינוער לאביי אמר ליה מלכא הוית וקאי אמוראה עלך. לרבא אמר ליה פטר חמור נהיט בתפילך אמר ליה לדידי חזאי לי ואיתיה. א"ל וא"ו דפטר חמור ודאי נהיט מתפילך. (עיין רבא ואשכח וא"ו דפטר חמור נהיט בתפיליו) לסוף אזל רבא לחודיה לגביה אמר ליה חזאי דשא ברייתא דנפל אמר ליה אתתך שכבא. א"ל חזאי ככי ושיני דנתור. אמר ליה בנך ובנתך שכבן אמר ליה חזאי תרתי יוני דפרחן אמר ליה תרתי נשי מגרשת אמר ליה חזאי תרתי גלגלידי דלפתא אמר ליה תרין קולפי בלעת. אזל רבא ההוא יומא ויתיב בי מדרשא כולי יומא אשכח הנהו תרי סגי נהורי דהוו קא מנצי בהדי הדדי אזל רבא לפרוקינהו ומחוהו לרבא תרי דלו למחיה אחריתי אמר מסתייה תרין חזאי. לסוף אתא רבא ויהיב ליה אגרא אמר ליה חזאי אשיתא דנפל א"ל נכסים בלא מצרים קנית אמר ליה חזאי אפדנא דאביי דנפל וכסיין אבקיה. אמר ליה אביי שכיב ומתיבתיה אתיא לגבך. אמר ליה חזאי אפדנא דידי דנפל ואתו כ"ע ושקיל לבינתא לבינתא אמר ליה שמעתתך מבדרן בעלמא. אמר ליה חזאי דאבקע רישי ונתר מוקריה. אמר ליה אודרא מבי סדיא נפק. אמר ליה אקריון הללא מצראה בחלמא אמר ליה ניסי מתרחשי לך. הוה קא אזיל בהדיה בארבא אמר בהדי גברא דמתרחיש ליה ניסא למה לי בהדי דקא סליק נפל ספרא מיניה אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה כל החלומות הולכין אחר הפה אמר רשע בדידך קיימא וצערת כולי האי כלהו מחילנא לך בר מברתיה דר"ח יהא רעוא דלימסר ההוא גברא לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה אמר מאי אעביד גמירי דקללת חכם אפילו בחנם היא באה וכל שכן רבא דבדינא קא לייט אמר איקום ואיגלי דאמר מר גלות מכפרת עון קם גלי לבי רומאי אזיל יתיב אפתחא דריש טורזינא דמלכא ריש טורזינא חזא חלמא אמר ליה חזאי חלמא דעייל מחטא באצבעותי. אמר ליה הב לי זוזי ולא יהב ליה לא אמר ליה ולא מידי. אמר ליה חזאי דנפל תכלא בתרתין אצבעותי אמר ליה הב לי זוזי ולא יהב ליה ולא א"ל ולא מידי. חזאי דנפל תיכלא בכולא ידא. (אמר ליה עילוי מאי אפקדוך אמר ליה עילוי שיראי דמלכא) א"ל נפל תיכלא בכוליה שיראי שמע ביה מלכא ואתיוהו לריש טורזינא קא קטלו ליה אמר ליה אנא אמאי אתיוהו להאי דהוה י"ע ולא אמר אתיוהו לבר הדיא אמר ליה אמטו זוזא דידך חרבו שיראי דמלכא כפיתו תרי ארזי בחבלא אסרו חד כרעיה לחד ארזא וחד כרעיה לחד ארזא ושרו לחבלא עד דאסתליק. אמר רבא לא מחילנא ליה עד דאסתליק רישיה. אזל כל חד וחד וקם ארוכתיה ואסתליק רישיה ונפל בתרין:

גקפא. גודל: אטרפא דנהיריה דשמאלא. דופן השמאלי של חוטמו: עולי עין. שולטין על העין ולא העין שולט עליהם: האי מאן

דהליש. מי שחלה לא ליגלי יומא קמא שמא יתרע מזליה: דסני לי להדרי לי. מתוך כך ישוב חרון אף ה' מעלי: הרהורי לבו. מה שהרהר מהרהר ביום: רעיונך. מחשבותיך. וכן כל ל' רעיון שבמקרא אינו לשון רצון אלא לשון מחשבה וזה יוכיח ורעיונהי יבהלוני' וכי רצון של אדם מבהילו אלא מחשבותיו מבהילין אותו: לא דקלא דדהבא. דבר שלא הרגיל לראות ולא הרהר בו מעולם: בקופא דמחטא. נקב המחט: קיסר. מלך רומי והיה לו תגר עם הפרסיים: מאי חזינא. מה אראה הלילה בחלום: משחרי לך. פרסיי' עושין בך עבודת המלך כמו לא תמרא דחד מכהון שחרית ולשון חכמים הדבק לשחור וישתחוו לך: ושבו לך. ישללוך בשבי: וטחני בך קשייתא. יכופו אותך לטחון גרעיני תמרי': שבור מלכא. מלך פרס: פסיד עסקך. תתקלקל פרקמטיא שלך: ולא אהני לך למיכל. מתוך צער לא יטעם לך שום מאכל: מרווח עסקך. ומתוך שמחתך לא תחוש לאכילה כי תשבע בשמחתך: והיא. אשתך: לפבוהי פהדך. להפיג דאגתך: מרישיה דקרא. זרע רב גו': בי זינא דמלכא. אוצר שתכשיטי המלך שם ישבר ע"י גנבים ויעלילו לך לאמר שאתה גנבתם: ק"ו מינך. אם רבא נחשד כ"ש אנו שיחשדונו ותשוירהו ממך: חסא. חזרת: עייף עסקך. כפול בריוח כחסא שהיא רחבה וכפולה: מריר עסקך. שנוי לכל ומרה תהיה הסחורה שלך: דקאי אאיסדן. מראשותיו ומתרגמני' איסקודי: מלכא הוית. ראש ישיבה הדורש דרשות והמתורגמן עומד עליו באמורא להשמיע בקול רם לרבים כקול חמור הנוער: וא"ו דפטר חמור נהיט בתפילך. בפ' והיה כי יביאך כתיב וכל פטר חמור כי והוא חסר וא"ו בתפילין של רבא כתבו הכותב מלא ואח"כ מחקו והיינו נהיט מתפילך מחוק: דשא ברייתא. דלת חיצון שבבית: אתתך מתה. השומרת את הבית: ככי. שיניים הפנימיות: תרתי נשי מגרשת. שאשתו של אדם קרויה יונה דכתיב יונתי תמתי: תרי קולפי בלעת. מכות מקל עב בראשו כראשי לפתות: נכסים בלא מצרים. כלומר קרקעות רחבים ורבים: וכסיין אבקיה. כסוי עפר הפורח מאפולת החומה: ונתר מוקריה. נשר מוחו: אודרא מבי סדיא. המוכין יוצאין מן הכר שבמראשותיו: הללא מצראה. הלל שאנו קורין בפסח לפי שהלל אחר קרוי' הלל הגדול קורין לזה הלל המצרי: ניסי מתרחשי לך. שעל ידי נסי' נקרא ניסן ועל כל צרה הבאה לישראל אומרים אותו על גאולתן: הוה קא אזיל. בר הדיא: בהדיה. דרבא: בארבא. בספינה: ואמר בהדי [גברא] דמתרחיש לי' ניסא למה לי. שמא כאן יארע לו הנס שתטבע הספינה והוא ינצל: בדידך קיימא. בך היה תלוי הפתרון אם לטובה אם לרעה והפכת' לי לרעה: אשתו של רבא בת רב חסדא היתה: טורזינא דמלכא. שומר אוצר המלך: נפל תכלא. תולע: שיראי דמלכא. מעילים של מלך: דאסתליק. נחלק לשנים:

אמר הכותב ראוי ומחוייב לכל מעיין קטן וגדול לדרוש ולתור על כוונה כוללת בהבנת מאמרים הללו שהם בנויים על יסוד אלום ובלתי מתקיים כפי השכל באמרם כל החלומות הולכים אחר הפה ולכן כ"ד פותרי חלומות[?]מה שפתר זה לא פתר זה וכלם נתקיימו שכל החלומות הולכים אחר הפה. וראוי להפלא ולומר א"כ איפוא איך אמרו למעלה לאדם טוב מראין לו חלום רע ולאדם רע מראין לו חלום טוב אם הדבר תלוי ברצון הפותר מה יוסיף ומה יגרע בכשיהיה החלום טוב או רע. ועוד קושיא חזקה כפי זאת ההנחה מכל בעלי החלומות הכתובים בתורה שנכתב כיוסף ופרעה ונבוכד נצר ואחרים. הלא ראיתי ספר חדש מבונה לחכם פלסוף הרי ילמק בר' ידעיה מפרש אגדות קצת מסכתות. והראשונה שבהם מסכת ברכות ורוב מה שכתב בפירושן הוא בדרך המשל לאומר ולורה ובמקומות רבים אינו חושש אם סוגית הגמרא היא סותרת דבריו לגמרי ובמאמרים הללים הם ענינים ערבים אבל אינם מסכימים כלל דברי בעלי המאמרים

שמאמרים להיות מבואר נגלה שלא כוונו כלל לפירושו והנני בא לכתוב כאן פירושו במאמרים האלה אולי יראה ויגלה לפני המעיינים והחכמים ואח"כ אקום דעי גם אני. חז"ל רבא רמי כתיב וחלומות השוא ידברו וכתיב בחלום אדבר בו לא קשיא כאן על ידי מלאך כאן על ידי שד. הורו ז"ל על האדם השלם המדבר כל היום בדברי תורה ולא ישים שיחה בטלה ומגונה עמנו אם לא בחכמתו ביום בהקיץ ידוע אליו שיראה ברעיונו בלילה דברים טובים ומעולים דברים נימוסיים דברי אלהים חיים אשר יגיעו אליו על ידי מלאכו יתברך אשר הוא שולח לו להתראות אליו פנים ולגלו' לו סודו על חלומותיו הנודקים אשר לא יכזבו והורו על המתנהג בהפך זה שמדבר כל היום שיחה בטלה ומגונה ממנו ויהרהר רע בכל עניניו אם לשנק חיק כותית אשר ראה והסתכל בה והעליד שכלו או לענין רע אחר ידוע אליו שיראה ברעיונו בלילה ההוא דברים קשים המבהילים אותו תחת היותו מהרהר רע ביום בהקיץ או יהיה מתעסק בעבירות כאלו הוא עבר ישוכב עמה וזה יראה האיש ההוא על ידי שד והשטן שמבהילו אז כמו שהיה מעליד שכלו ע"ז בהקיץ כי השד ההוא אחז בחלום ובהקיץ ומקטרג עמו יום יום להחטיא את בשרו והוא השד האמתי האוחז האדם בשינה וביקיצה לא זולתו ובאו ז"ל להורות על שניהם על האיש הטוב והרע כי לפי מה שיחשוב עליו ביום בהקיץ יראה בלילה לפי הענין הטוב טוב ואם רע רע כמו שהורו ז"ל אחר מכן ואמרו אמר רבי יוחנן אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר רעיונך על משכבך סליקו הורו ז"ל כל מה שיראה אדם בחלום הלילה שיראה לפי מה שיהרהר בלבו ביום אל האיש הרע לפי רשעו ואל החכם כחכמתו ולפי שכלו ואשר יהולל בו: א"ר יוחנן מנין שכל החלומות הולכים אחר הפה שנאמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה. זאת נקשרת עם האמרת ובאו להורות על החלומות שהאדם חולם כל הלילות שזה יקרהו ויראה לפי מה שיראה ביום בהקיצו ולקחו ז"ל הפה במקום הדבור כמו שאמרו פה גומר רולה לומר על כל מחשבות לב האדם שהם יוצאי' לפועל על ידי הפה שידבר ויורה על מה שחשב ואמר יתברך לרבן של נביאים מי שם פה לאדם ר"ל מי נתן למין האדם סגולת הדבור על שאר בעלי חיים ובדרך זה אמר כל החלומות הולכין אחר הפה אחר מה שדבר ביום להטיב או להרע או נוכל לומר כל החלומות הולכים אחר הפה שבאו להורות כי הם הולכים אחר המאכל אשר אכל אם אכל מאכלים גסים ומעופשים יעפשו דעותיו ויבלבלו שכלו אם היה זך ויראה ברעיונו דברים משונים מבהילים אותו עד יקוץ משנתו ויכלה המאכל הגס ההוא אשר אכל ושבע ממנו ואם אכל ושבע מן המאכלים הדקים הערבים אל חכו וממתקים יראה ברעיונו חלומות נודקים וערבים לנפשו לפי שהמאכל הוא סבת השינה בעת עלות העשן מן המאכל אל הראש יקרר המוח ויפול עליו תרדמה ואם העשן ההוא גם יהיו חלומותיו גסים הבאים בסבת המאכל הגס ואם יהיו מאכלים דקים יראה דברים דקים אלהיים כאלו בנבואה באו אליו כמו שהורו אחר מכן ואמרו על חלום של שחרית שהוא מתקיים שאז באשמורת הבקר נתעכל המאכל וכלה העשן והענן העולה למעלה הלך ואז מוחו נלול ובלתי עפוש ולא יבא החלום ההוא בסבה מן הסבות אם לא שבא אליו במראה הנבואה: ענין בר הדיא ושאר הפותרים חלומות הם שואלים לחולמים במה סעדו לבם היום ההוא אם היה מאכל דק או גס ויאמרו לו האמת מזה והם פותרין לו לפי מה שיראה לעיניהם ובמקרה גמור כי הם הולכים אחר הפה ולפי מה שיאכל ואם יקרנו לפי פתרונו יחשי' נביא בעיניהם כביא אמת עכ"ל. והנני בא לחקור ולבדוק עד מקום שידי תגעת אם אוכל להשיג אמתת כוונת רז"ל מרי דתלמודא בעלי המאמרים הכתובים בפרק זה בענין החלומות ופתרונם ועם היות שהעיון הראוי בענין זה נחלק לשנים. הא' בידיעת סבה אמתית מתיישבת על הלב למציאות החלום והשגת הפתרון. הב' להבין מה היתה כונת רבותינו זכרונם לברכה בזאת הידיעה כפי דבריהם אשר סדרו וכתבו רבינא ורב אשי בתוך התלמוד ערוך אשר בידינו גם בכל זה אודיע בפתח דברי שאינני הולך בדרך הראשון כי הלא אנכי מכיר ערכי וידעתי אלה החכמות בידיעת טבעי הדברים וזו היא דרך ישרה שבררתי לעצמי ללכת בדרך השני ולהשתדל בחזקת היד להבין אמרי בינה הכתובים בדברי חז"ל. ועל דרך הבנה אומר אע"פ שלא למדתי חכמה דעת קדושים אדע. רצוני לומר כי חכמינו הקדושים היו לנו לעינים והאירו עינינו כמכסה טפח ומגלה טפחיים במאמרים האלה. ורבינא ורב אשי מסדרי התלמוד אשר מפיהם אנו חיים כתבום בתוך חבור התלמוד. ומהבנת דבריהם ודקדוק לשונם תגיע אלינו ידיעה מספקת להשיג כל האפשר גם כפי חכמת הטבע כיון שבחבור הקדוש הנזכר נכללו כל החכמות כמו שהעיד על זה הרב הגדול ככבא דבלא ביה הלא הוא הרמב"ם ז"ל. ואען ואומר גם אם נניח בהקדמה מושלמת שדברי זה החכם המפרש הם הגונים ומקובלים

להודיע סבת החלומות ופתרונם עדין יצטרך אלינו להבין ולדקדק לשון מאמרי חז"ל אם סובלים פירושו. ואם יתברר באמת שדבריהם סותרים דבריו לא נחוש כלל לדבריו לענין פירוש מאמרי חז"ל ויהיו דבריו אצל כל מעיין כדברי פי חכם חוקר בחכמת הטבע וכל תלמיד קורא ושונה בכל סוגיא זה יראה בעיניו ולבבו יבין כי דברי המפרש הזה סותרים מנהם מאמר רז"ל. והנני מזכיר כאן שנים או שלשה עדים נאמנים הא' בתחלת הסוגיא א"ר חסדא חלמא דלא מיפשר כאגרתא דלא מקריא ופירש"י לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות הולכין אחר הפה נראה מזה מבואר שכונת אמרם אחר הפה הוא על לשון פותר החלום ולא על חולם החלום כדברי המפרש. הב' ממאי דאיתמר בסמוך א"ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך ויפתרנו בפני שלשה יפתרנו ס"ד והאמר רב חסדא חלמא דלא מיפשר כאגרתא דלא מקריא אלא אימא יטיבנו בפני ג' ליתי תלתא דמרחמי ליה וכו'. הג' ממאי דאתמר משום זקן א' ומנו רבי בנאה כ"ד פותרי חלומות היו בירושלים כו' עד שכל החלומות הולכים אחר הפה. הנה נתבאר מכל אותה סוגיא שפירוש הולכים אחר הפה הוא על דבור היוצא מפי פותר החלום ולא כדברי המפרש הזה להיות בלתי אפשר שיתיישב פירושו על דברי חז"ל. ויותר טוב היה לו אם ירצה להודיענו סברתו במציאות החלומות שיאמר אותם משמו ולא כמפרש דברי חז"ל. ואם יקשה עליו מאמרו כל החלומות הולכים אחר הפה יתרץ קושיא זאת כדברי הר"א בן עזרא שדרכו לפרש הפסוקים על דרך הפשט מנם מתיישב על הלשון וכ"ב פי' נאה בפסוק הלא לאלהים פתרונים ובכלל כוונתו כי פתרון החלומות לאל כי הוא יודע העתיד ומראה אותו בחלום וכאשר הוקשה לו מאמר הולכים אחר הפה אמר שהם דברי יחיד וכאשר עיינתי כל הסוגיא מראשה ועד סופה יראה מתוקנת שהמאמר ההוא נאמר בסתמא דתלמודא בלי שום מחלוקת וקולר תלוי על נואר כל מעיין לתקן כל הסוגיא באופן שתתבטל הקושיא חזקה שזכרתי למעלה שכפי הנראה מאמרי התלמוד סותרים זה לזה וכל אחד מהם כתוב במאמר מושלם לדברי הכל. ומה שחשבתי בזה הוא שהמאמרים הראשונים הם נודקים אמתיי' כפי פשוטם ואינם צריכין לשום פי'. אבל כל המאמרים אחרים הנמשכין אל מאמר כל החלומות הולכים אחר הפה לאמרו על דרך הפלוא וצריך לפרשם בפנים שונים כפי שאר אגדות נאמרו בדרך גוזמי או בדרך קרוב לזה. הכונה אמיתת להז"ל במציאות החלומות הוא שרצה הקב"ה לזכות את יראיו ולהתרות בהם שיחזרו מדרכם הרעה. ועל הכונה זאת מביא עצות מרחוק לשיראה חלומות מבהילים כדי שיראו מלפניו ולהכלל שלא יבאו עליהם המקרים רעים אשר ראו בחלומותיהם יצטרך לכל אחד מהם לשוב בתשובה שלימה להתחרט ממעשיהם הרעים שעשו בימים הראשונים ולעשות מעשים טובים מכאן והלאה וכן אמר בפי' רב יהודה חלמא בישא קשי מנגדא וה' עשה שיראו מלפניו אמר רבי יוחנן זה חלום רע. ופרש"י מנגדא מגלקות לפי שידאג ממנו. שיראו מלפניו שישוב ויכנע ע"י חלום רע וכן אמר אליהוא אז יגלה אזן אנשים ובמוסרם יחתום להסיר אדם מעשה וגוה מגבר יכסה. והמפרשים האריכו בפי' המענה ופרש"י בדרך קלרה מתיק לחכי אז יגלה אזן אנשים כמו שנעשה לאבימלך בחלום הלילה ובמוסרם יחתום אותם ליסרם ביסורים על עונם להסיר אדם ממעשה שהיה בדעתו לעשות וגוה מגבר יכסה ביסורין למען הכניעו ולהשפילו כדין שיחשוך נפשו ממיתה גמורה. ואפשר לפרש שהקב"ה מביא עליו יסורין ולאשונה מבהילו בחלומות כדי להסיר מלבו גאוה שקועה שהיא מכוסה ממנו ר"ל שאינו מכיר בה וחוטא בשוגג וע"י החלומות יפשפש במעשיו וירגיש חטאו בשגגה בגאוה ויסתלק ממנו ולפי דרך זו הוסיפו עוד לומר לאדם טוב מראין לו חלום רע כי הוא יתברך מטיב לטובים ולישרים בלבותם ועל ידי החלום מבהיל' וישוב מחטאו ולאדם רע מראין לו חלום טוב לחזק את לבו כמנהגו יתברך עם רשעים בתכלית וכן כתב רש"י כדי לשמחו שיאכל עולמו ולכן כל שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע ולזאת הכונה אמרו חלמא בישא עציבותי' מסתייה כדי שיתעורר לשוב בתשובה בסבת עצבונו וכיון שזאת כוונתו ית' כשהאיש הטוב יחלום ענינים מבהילים אין ראוי לחשוב על החלומות ההם שהם גו' דין קיים דלא למיהדר מינה אבל האמת שיש כנגדם ב' בטולים הא' שרוב דברי החלום ועניניו הם בטלים וכוזבים ר"ל שלא היה להם שום מציאות ואע"פ שכן ראה בחלומו נדמו לו בדמיון כוזב לגמרי ולזה אמרו כמו שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים. הב' שגם החלק שראה באמת רצונו לומר שנגזר עליו לשיהיה כן יש בו כח לבטלו על ידי תשובה ומעשים טובים ורב חסדא רמז על ב' הבטולים לראשון אמר חלמא בישא עדיף מטבא. לא חלמא טבא מתקיים כולי' ולא חלמא בישא ולרמוז לשני אמר חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא ר"ל שכמו שהאגרת שלא קראוה כלל לא יתקיים שום דבר מה שכתוב בה

כן אפשר שיהיה חלום זה בלא קיום כלל שיהא בטל כלו ע"י תשובה חס צריך לבאר יותר ולסלק המבוכה שנראית בהבנת המאמרים השניים שכפי הנראה הם רחוקים מן השכל אם נאמר שיתבטל לגמרי החלום רע בשבת פתרון טוב היוצא מפי הפותר. ולא זה בלבד אלא שהוסיף רש"י לפרש ולומר כאגרתא דלא מקריא לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות הולכין אחר הפה וכפי קוצר דעתי ראוי לפרש המאמרים האלה בדרך גמרא ע"ד השלום כמו שרמזתי ולהזכיר בקוצר יסוד המונח בגמ' ועליו אבנה בנין משוב והוא זה עם היות שאמר רב הונא לאדם טוב מראין לו חלום רע כבר הולרכנו בגמ' להוציאו מפשוטו מטעם מה שהקשו עליו ובמסקנא העלו שאדם טוב אינו רואה לעולם חלום רע אלא איהו לא חזי אחריני חזו ליה אבל הוא עצמו רואה חלום טוב ועד שלא יקיץ משכחה ממנו כדי שלא ישמח ועל יסוד זה אמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא. וגופא דעובדא הכי הוא. כאותן הוא אדם טוב על הרוב ויש בידו חטא מיוחד בזדון או בשגגה והקדוש ברוך הוא חפץ להצילו על ידי חלום כדי שיתעורר לשוב מחטאו. ולקיים מאמר אסר לרב חסדא אמר רבי ירמיה מאי דכתיב לא תאונה אליך רעה שלא יבהלוך חלומות רעים אין ראוי שכאותן שהוא אדם טוב יראה הוא עצמו החלום אלא על ידי שליח כמו שמעון אוהבו הוא יהיה חולם החלום ההוא הרע על כאותן דאיהו לא חזי אבל אחריני חזו ליה. ויבא שמעון מהרה חושה ויודיע לראובן בכלל שחלם לו ענין מבהיל ואין ראוי שיפרש לו יותר כי די לו הערה בהודעה כללית הזאת לבוא מיד אצל חכם ובפני ג' יפתרנו ויטיבנו בשבת אמרם חלמא טבא וכו' ופסוקי דרחמי וגם על ידי זה ישית אל לבו לשוב מחטאו שהיה שונה בנות עלמיות ובגולה אמוניים לבטל החלום רע שחלם לו שמעון אוהבו ולא ישאל לו שום שאלה מהרע שמזומן לבא עליו. וכיון שראובן לא ידע פרטיות החלום אין ראוי להודיעו כלל כדי שלא יהא משתומם ונבהל בשמעו רעות החלום שאולי יתעצב אל לבו ויתייאש מן הרחמים. ולא ישוב בתשובה שלמה ודאי זה בודאי כאגרתא דלא מקריא וכן המאמרים שהזכרתי במקום הזה אמרם רב חסדא והם נקשרים זה עם זה כפי היסוד שהנחתי. ועם היות שזה מספיק לתקן כל מאמרי רב חסדא עדיין לא יצאתי ידי חובתי עד שאפרש גם כן מאמר רבי יוחנן הסמוך להם הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך בפני ג' וכו' עד. אלא אימא יטיבנו ובמה שכתבתי יש תשובה לזה כי הרואה חלום ונפשו עגומה עליו איננו אדם טוב לגמרי כדוד וכיוצא בו רק יהיה כאדם אמצעי שיש בו הגנה קצת להתחרות בו בחלום על ידי עצמו ולא ע"י אחר ועליו לבקש רפואות תעלה למחלתו וללכת לפני אוהבים וחכם עמהם ויודיע להם לעדו בכלל כי חלם חלום מכאיב ומבהיל ואין ראוי שיפרש להם פרטי החלום כדי שלא ישבר לבו שיראה בעיניו כאלו כבר נגמר הדין ועל ידי שפורו הוא ככתוב וחתום וכיון שהאיש הזה איננו אדם טוב לגמרי רק אמצעי רך הלבב ואיננו גדול הנפש יתייאש מן הרחמים כוונתינו לחזק את לבו ושישמע דברי חכמים ויאמר פסוקי דרחמי ולזה ראוי שלא יספר החלום בפרט רק שיהא לעולם כאגרתא דלא מיקריא ודי בזה לבטל חלומו לגמרי. ולפי שטה זאת יתוקנו כל המאמרים הראשונים אבל עדיין אנו צריכין למודעי בתקון המאמרים האחרונים והדבר הקשה מאמר קצר והוא כל החלומות הולכים אחר הפה וזאת היתה כוונתי במה שרמזתי למעלה שהוא מן ההכרח לפרש על דרך השלום וקצת בדרך הפלגה כמנהג במקומות רבים במדרשי אגדה ואפרש בהם שני פירושים והולרכנו לשניהם כאשר אבאר כבר הנחתי שתקון חלום רע ובטולו תלוי בעצת החכם הפותר שאם יפתר חלומו באופן שיפשפש במעשיו ויעשה תשובה וילוו אליו שנים שלשה דמרחמי ליה וכלם יאמרו חלמא טבא וכו' ופסוקי דרחמי בודאי תתבטל רעת החלום בשבת הפותר ומטיבי החלום שכלם כאלו יעידון יגידון אמונה שלימה שהקב"ה טוב ומטיב יטיב לטובים ומהפך גזר דינו אשר ראה בחלומו מרעה לטובה ואם לא יעשו כן רק אמור יאמרו לו דבא פשרא חלמי שנגזר הדין לרעה על פלוני החולם דלא למיהדר מינה. כל פה דובר נבלה כזה הוא סבת קיום החלום לרעה כי החולם החלום ההוא לא יעשה תשובה כראוי וכפי זאת ההנחה יצדק מאמר כל נכון וקרם שיאמר קיום כל החלומות ובטולם הכל תלוי במה שיאמר הפותר בפיו ובשפתיו וכן כל שאר מטיבי החלום עמו. וזאת היתה כונת האומר כל החלומות הולכים אחר הפה כי כשנדקדק לשון זה באומרו הולכים הכונה בו שכמו שהדרך הוא גבול אמצעי ללכת בו אל מחוז החפץ ואיננו הוא לבדו תכלית אחרון כן דברי הפותרים ומטיבי החלום הם גבול אמצעי להגעת התכלית ובאמצעותם וגם באמצעות סבות אחרות תלויות בבעל החלום מגיע אל התכלית ואין ראוי שנפרש שהרשות נתונה לפותר יעשה כרצונו ועל פיו לבדו יהיה מציאות החלום או ביטולו ודי בזה לתקן מאמר כל החלומות הולכים אחר הפה אבל מה אעשה כי כל זה איננו שוה לתקן שני עובדי דבר הדיא. והדרך ישכון אור לתקן הכל שנמשך ונשען נגד מה על דברי הר"א ן' עזרא שאמר שהם דברי יחיד רצוני לומר שנראה שונה היה חולק רבא כנגד אותה שברא והיתה דברי יחיד ולא היה חושש לכל פתרוני הפסוקים שהיה פותר בר הדיא כנגדו עד דנפל ספרא מיניה וזהו רבא דהוה כתיב ביה כל החלומות הולכים אחר הפה אמר רשע בידך קיימא ויכלה שרבא עצמו הודה לו. ומה שראוי לחשוב כפי קוצר דעתי בהבנת כונת בר הדיא הוא זה. גם עתה אחרי שהסכמנו נגד מה לדברי הר"א שהמאמר הנזכר הוא דברי יחיד ואין הלכה כמותו עדין נשאר עלינו לחקור ולידע מה ראה שיחיד לומר כן ועל מה סמך לומר דבר הנראה כנגד השכל שמציאות החלום אשר חלם ראובן ר"ל קיומו או בטולו יהיה תלוי ברצון שבר נבוך יהיה מי שיהיה שיפתור החלום כפי רצונו ודברי פיו יהיו קיימים והמעט אשר השיגה ידי להשיב תשובה לזה הוא כי כחות האנשים מחולפים לעשות טוב ורע וכמו שגדול כח החכמים חסידים ואנשי מעשה להשיב לטובים ולשים עיניהם עליהם לטובה כן הרשות נתונה ע"י סטרא דשמאלא לאנשי' רעים ומעלי' לעשות רעה במחשבי' ובדבור ובמעשי' למי שירצו ובעת שירצו ע"י השקפת עיניהם הנגלי' והפנימיים. ואף כי לא למדתי חכמי' זכורני מה שראיתי בימי בחרותי בספר כונות בשרשי הפליאות אמר שיש סגולה בכח הנפש ועצמותי לפעול בהיולי שעולם בהסרת צורה והמצאת צורה וכו' ואמר עוד וחז"ל וכבר יעבור פועל קצת הנפשות אל גוף אחר עד תפסיד צורת במחשבה ותהרוג האדם במחשבה ויולך מזה כשהוא מרעי העין וכתב נרבוני בפירושו בתואר פעל העין אך יהיה שיעיין במוצותיו ויפלא מהם ויקנא בו ויחשוב רע בו ושאי אפשר שיטה כי אם אל הרע וימליאהו בו ויעזור לזה כשיהיה האיש מחלק מאדים כאמרם ז"ל מר בתי עניה וקטיל ע"כ. הלא כתבתי דבריו אלא ע"ד כדהוא גמיר רבי מאיר מפומיה דאחר דתוכו אכל קליפתו זרק. ואל זה כוונתי באמרי שע"י סטרא דשמאלא פועלים המשאלים האלה בנפשותם. וגם רז"ל הודיענו גנות בעלי העין והתירו מדידת אזור בשבת להגלל מעין הרע וגם בנדון זה נותן רשות למשחית כמו בר הדיא שע"י דבורו ומחשבתו הטובה היא אם רעה יתן מציאות לחלום כפי רצונו הן לטוב הן לרע וכפי פי' זה יהיה מאמר כל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד אבל הדעת האמתי ונכון לדעת רוב דברי רז"ל בענין החלומות ופתרונם מה שכתבתי למעלה כי ה' עשה שיראו מלפניו ואח"כ עלת מלאכיו ישלים הם שלשה עבדיו חכם פותר ומטיבי החלום ע"י תשובה ותפלה:

אמר הכותב הנה הגיע אלי תועלת גדול ודעת אמתי ונכון מזה הספור בעניני רבא עם בר הדיא. והוא שיאות לכל חכם ונבון תורני להיות קיים בדעותיו אמונות תוריות מבלי היות נפתה אל ההרגל והמנהג ושלא יהיה כפתי יאמין לכל דבר המפורסם אבל השמן. כי הלא ראינו איך רבא היה קיים בלתי משתנה מאמונתו התמימה בענין החלומות ופתרונם שכלם הם הערה מאתו יתברך ולו לבדו פתרוני' ואע"פ שנתפרסם לרוב אנשי דורו ולאביי עמהם שהדבר תלוי ברצון הפותר לא חשש לזה כלל רבא ולא האמין לשמועתו כי תורת ה' בקרבו לא ימעד אשוריו מאמונתו ועם היותו רואה בעיניו כי פעמים רבות הלכו לפני בר הדיא הוא ואביי בחלום אחד ויפתר לאביי לטובה ולרבא לרעה ויהי כאשר פתר כן היה לעולם היה קיים באמונתו הישרה, וגדולה מזאת שנתברר לעיני הכל ולעיניו אמתת פתרונו בוא"ו דפטר חמור ועכ"ז לא שמע אליו כי חשב אולי היה כן בהתכוללת שקרה מקרה לבר הדיא, שראה כתיבת תפיליו ונזכר לו עתה לפתרון החלום. וראוי לחשוב אם יש דבר קשר בזה ואולי נאמר שכיון לרמוז לו בדרך חידה שהיה נעדר ההשכלה דומה לחמור במה שלא היה מאמין שהיה לו ידיעה מקודשת לפתור חלומות וטי"ת פטר תתחלף באת"ב עי"ד ההשאלה ויהי פירושו נרמז פתרון וטעם הסופר שכתב חמור מלא לרמוז לו שהיה נעדר ההבנה בסברתו ואע"פ שתקנה אחר כך וממק הוא"ו עדין נשאר בה רושם מהטעות. ועוד רמז לו שגם הוא יחזור בו ויודה לדברי בר הדיא. וידמה זה למחיקת הוא"ו שנכתבה בטעות ורבא לא שת לבו גם לזאת. ועכ"ז השתדל לחקור ולידע האמת ועשה ב' נסיונות. האחד שהוא לבדו שאל על חלומות מיוחדים אליו ולא הלך בחברת אביי שאולי מרוב אהבת בר הדיא לאביי כשהיו באים שניהם לא יבא על רבא טוב כי אם רע. עוד נסהו באופן ב' דיהיב ליה אגרא כמו שהיה רגיל אביי ופתר לו לטוב ונתגלגל הענין כדי להעמידו על האמת דנפל ספרא ואשכחיה רבא. וכפי דעתי אין הכונה בזה שלא היה כתוב בספר דבר חדש זולת המאמר מופשט כל החלומות הולכים אחר הפה כי זה היה שגור בפי הכל. לכן ראוי לומר שנמצא כתוב בספר כל סתרי חכמתו מסטרא דשמאלא כספרי המעוננים והקוסמים כמו שהיה בזמן בלעם וקסמים בידם וכאשר עיין רבא כל סתרי הספר נתגלה אליו איך היה בר הדיא חכם להרע וכמו להזיק בפיו ובשפתיו והחזיק אותו ברשע גמור וקיים בו מאמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא ויקללהו קללת חכם ובר הדיא עצמו

נחילא ממנו. והש"י מקיים דבר עבדו ועלת מלאכיו השלים עד דאמתניק רישיה דבר הדיא ונפל בחרין וגם אחרי כן האמונה אמתית הנשארה קבוע בלב יראי ה' וחושבי שמו היתה שאין עזרה כי אם מאתו ית' והוא שבת החלומות ופתרונם ואין לבקש תרופה למחלת החלום רק להתפלל לפניו ולשוב מדרך רע וללכת לפני ג' שיזכירו פסוקי דרחמי. ולכן האריכו אחר כך בגמרא במאמרים רבים הרואה כך וכך יקדים ויאמר וכולי כמו הרואה נהר ישכים ויאמר ויספרו עבדי יצחק וגומר קודם שיקדמנו פסוק אחר וכו' ורבים כאלה לקבוע בנפשותינו שיש סגולה נפלאה בפסוקי תורת ה' תמימה משיבת נפש והנם כתובים כל הפסוקים ההם בספרים וגם בסדורים לכן לא הארכתי לכתבן כלן:

מהרש"א מאן דחזא חלמא ולא ידע כו'. היינו שמשתכח הימנו כדלעיל אבל הזוכר החלום וידע! ביה הא קאמר ביה דיטיבנו בפני ג' ואמר דליגוא הכי כו' אם טובים הם כו' לפי שהחלומות גם אם הוא מראה לטוב אפשר שיתהפך ע"י פתרון וכן במראה רע יתהפך לטוב ע"י הפתרון כהנהו חלומות דפתר בר הדיא לאביי ורבא ולזה יאמר אם מראה החלום שאינו יודע אותו אם הוא טוב חזקם ואמצם שיתקיימו בי לטובה שלא יתהפכו לרעה כחלומותיו של יוסף הצדיק שכש..ו כ"ב שנין ונתקיימו לטובה ולא נתהפכו לרעה כפי מחשבת אחיו לפותרו לרעה ואם הם חלומות שנראים לרעה וצריכין רפואה שהוא פתרון לטובה רפאם כמי מרה כו' שנתהפכו ממי מרה למתוקים ע"י עץ מר כמ"ש ויורהו ה' עץ זה הרדופני וכן ממי יריחו ריפא אלישע במלח וכמ"ש במכילתא וישם לך שלום מלך ב"ו במתוק מרפא את המר אבל מי שאמר והיה העולם לא כן אלא במר ממתק המר וכמרים מצרעתה דהיינו שנתהפכה רפואתה לטובה שנעשית נערה כדאמרינן פ"ק דסוטה וכחזקיה מחליו שנגזר עליו שימות קודם זמנו ונתהפך רפואתו לטובה להוסיף לו ט"ו שנים כמפורש בקרא ומסיים כשם שהפכת קללת כו' כן הפוך כל חלומותי הנראים לרעה שיהיו פתרונם לטובה ומסיים בהדי כהני כו' היינו בסוף כל פסוק שמסיימין והיינו שאומרים ג' פעמים כן וע"כ הכוונה דלעיל דאחר שמסיימין פסוק ראשון וישמרך דהיינו מן המזיקין הוא כנגד חלום הבא ע"י מזיקין ובפסוק שני יאר ה' גו' ויחנך היינו כנגד חלום הבא מן המערכת השמים ובפסוק שלישי ישא ה' גו' וישם לך שלום מחלום הבא ע"י מלאכי מעלה: **יומא קמא לא לגלי כי היכי דלא לתרע כו'.** נראה שהוא ע"פ מ"ש אל יפתח אדם פיו לשטן וע"כ יומא קמא דעדיין לא נתחזק החלום בו לא ליגלי כי היכי דלא יפתח פיו לשטן להחזיקו בדבורו: **ובי הדלומות שוא גו'.** ונראה דמשמע ליה כמי קרא זה בלי תמיהא משום דה"א השוא יתורא הוא לפי פשטיה כדכתיב בהאי ענינא כי התרפים דברו און ולא כתיב דברו האון וכן והקוסמים חזו שקר ולא כתיב חזו השקר ולהכי מפרש ליה כפשטיה דיש חלומות שהן שוא שהן ע"י שד ומפרש ליה כמי בה' התמיהא החלומות השוא ידברו ע"י מלאך שהרי כתיב בחלום אדבר בו וק"ל: **שכל ההלומות כו'.** כבר האריך בעל העקידה בקושיות בדבר זה וז"ל כי איך תתחלף הוראות חלום כפי חילוף הפותר אותו כרצונו כו' לא טוב ולא רע כעובדא דבר הדיא כו' ופלא גדול ומזה כו' כ"ד פותרי חלומות כו' והאריך בקושיותיו ובתירוצו ליישב כל זה ע"ש אבל אין כל הסוגיא מתיישבת לדבריו ואין להאריך כי הוא מובן ומעלמו אבל הנראה דהדברים כפשטן וכמשמען כי יש לפעמים לחלום אופני' הרבה לרעה ולטובה מענין החלום כדאמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמא ובזולת הפתרון אפשר שהוא לא טוב ולא רע כמ"ש רב חסדא חלמא דלא מפשר כו' ופרש"י דלא נקרי לא טוב ולא רע שכל החלומות הולכין אחר הפתרון עכ"ל ויותר זה שגם החלומות שפתרונם הקרוב לאמיתי לטובה אפשר שישתנה לרעה על ידי הפתרון כדמוכח מהיא דהרואה באר בחלום ישכים כו' ע"ש ואין זה דבר זר לקבל כי כמו שמוליכו שיש כח בנפש האדם לחייל בעיני

לטוב כדכתיב טוב עין הוא יבורך וכן להפך ברע עין כבלעם ובכמות מקומות וכיוצא בזה בדבורו הקל כדאמרינן אל תהא ברכת הדיוט קלה ואל תהא קללת הדיוט קלה בעיניך וכן הוא הדבר הזה שניתן כח לפה להוליך את החלום כפי פתרונו אם הוא מענין החלום וקרוב לזה כתב בע"י ולפי הסוגיא דשמעתין דג' מיני חלומות הן הא' שהולך כולו אחר הפה ובלא פתרון אינו טוב ולא רע ומזה המין אמר רב חסדא כל חלמא דלא מפשר כו' כפרש"י והך דרבי בנאה בכ"ד פותרי חלומות וכל הנהו עובדי דבר הדיא וזה החלק מהחלומות שע"י שד שהוא שוא בזולת הפתרון והמין הב' שיש לו פתרון קרוב לאמיתי ויתקיים בלי פתרון אמנם ישתנה ע"י פתרון אפי' מטוב לרע ומרע לטוב כההיא דהרואה באר בחלום כו' כמ"ש במקומו לקמן ומזה המין הם חלומות של ב' שריסי פרעה אשר חלומם האמתי היה על העתידות כמפורש פ' ג"ה אפסוק ובגפן ג' שריגים גו' וזה החלום שע"י מערכת השמים והג' החלום אשר אין לו פתרון כ"א הא' האמתי ואינו משתנה כלל כחלום של יוסף הצדיק והוא ע"י מלאך דכתיב בחלום אדבר בו ומזה שמתענין על קצת חלומות לפי שאפשר שהוא ע"י מלאך ולא ישתנה בפתרון אחר כ"א בתשובה ומ"ע ודו"ק: **הראוהו חלומו ופתרון כו'.** דלפי פשוטו שראה כי לטוב פתר לו להושיבו על כנו הוא דחוק וכי פתרון כל החלומות שוות דאפשר דזה יהיה לטוב וזה לרע וע"כ פירשו כי טוב ל' טוב ואמיתי הוא שהוא ראה פתרון של זה בחלומו ומיהו יש לשאול בזה דמהאי קרא ויראה שר האופים כי טוב גו' אינו מוכח רק שר האופים ראה פתרון של שר המשקים אבל מנין לומר שבר המשקים ראה גם כן פתרון של שר האופים י"ל דסמיך אקרא דלעיל מיניה דכתיב ויחלמו חלום שניהם שפירושו שכ"א חלום מחלום של שניהם דהיינו חלומו ופתרון חלומו של חבירו כפרש"י בחומש ע"ש והא דא"ל חלום חלמנו ופותר אין אותו י"ל דלא ידע כ"א שהוא פתרונו של חלום חברו עד אשר שמע חלום חברו ופתר אותו כמו שראה הוא ועיין ברא"ם ואין כאן להאריך: **חלום של שחרית כו'.** ר"ל שאלו החלומות הם אמתיי ומתקיימין בלי ספק אפי' בלא פתרון והוא מבואר כדלקמן דאין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר כו' ולזה חלומות שבתחלת הלילה הולכין אחר הרהורי לב שביום גם עשן המאכל יטרדהו ומעורב שכלו בדברים בטלים והם בעלמא החלומות אשר ע"י שד שוא ידברו אבל חלום של שחרית שכבר נח האדם מהרהורין שביום יבואו החלומות האמתיים אשר ע"י מלאך וכן חלום שחלם לו חברו כו' דאינו הולך כ"כ אחרי הרהוריו שהאדם מהרהר בעניניו ומטעם זה אמרו בדוד דאחריני חזו ליה שיהיה חלום אמיתי וחלום שנפתר כו' ראוי הוא להתקיים בתוכו הפתרון ולא אחר פתרון אחר כמין החלומות שהולכין אחר הפה ואין זה במקרה כחלום שע"י שד וי"א אף חלום שנשנה שנא' ועל השנות גו' והוא ג"כ מטעם דבר שנתחזק ב' פעמים אין זה מקרה אלא אמיתי הוא והוא הענין בחלום פרעה שאמר שאין חלומו מהכוזבים הבאים מהרהורי הלב שהרי לא ראיתי כהנה לרוע בכל ארץ מצרים שכלם טובות כמ"ש פרק זה בורר אין פרה וחזיר' יוצאת ממצרים עד שנוטל אם שלה ואמר והנה חלום שהיו בעיניו ב' החלומות כאלו אמר להורות על ענין אחד ושנשנה כדי שיתקיים וז"ש ויהי בבוקר גו' שהיה זה חלום של שחרית שראוי להתקיים ויקרא פרעה לחרטומים ויספר להם את חלומותיו. שהיו בעיניו ב' החלומות בפרות ובשבלים כחלום אחד שנשנה דודאי נתקיים ואין פותר אותם לפרעה כמ"ש שא"ל ז' פרות הטובות הם ז' בנות אתה מוליד והרעות ז' אתה קובר וז' השבלים הטובות ז' אפרכיות אתה כובש והרעות ז' אפרכיות מורדות בך שהם עשו ממנו ב' חלומות ואין אלו מהחלומות הנשנה על ענין אח' וע"כ אמר כאן אין פותר אותם בלשון רבים לפי הבנתם שהם ב' חלומות וז"ש אל

החרטומים

שחרטומים ואין מגיד לי שלא קבל פתרונם שעשו ממנו חלום שלא נשנה ואפשר שאינו מתקיים וע"כ א"ל יוסף חלום אחד הוא דהפרות והשבלים מענין אחד הם על ז' שני שובע ורעב וחלום שנשנה הוא ואשר אלהים עושה הגיד לפרעה דהיינו שחלום זה אמיתי שהוא להתקיים ע"י מלאך הוא ומעתה הוכחה קושית בעל עקידה אהא דאמרי' כל החלומות הולכים אחר הפה הרי יוסף אמר כי לאלהים פתרונים דאין כאן מקום קושיא דודאי זה החלום פרעה כיון שנשנה פעמים בלילה אחד הוא מחלומות שהפתרון לאלהים ומתקיימין וק"ל: **אלא מהרהורי כו'.** בחלומות הכוזבות וניחא כפשטיה כמש"ל בהנך עובדא דקיסר ודשבור מלכא דאייתי לקמן אלא דגם חלום אמיתי כהא דמייתי הכא מנ"נ אין מראין לו אלא בדבר דאפשר להיות שאדם מהרהר וקאמר רבא עלה תדע דלא מחוי כו' וק"ק מחלום שני של נ"נ שהיה אמיתי כתיב רבה אילנא ותקף ורומא ימטי לשמיא וחזותיה לסוף ארעא דדבר זה א"א להיות ובודאי לא הרהר בו מעולם וי"ל דלאו דוקא נקט ימטי לשמיא גו' כמו ערים גדולות ובצורות בשמים דאמרי' ביה דדבר הכתוב לשון הבאי וק"ל: **פסיד עסקך כו'.** דעסקי אדם להרויח. מקרי עש"ז כמ"ש ורב תבואות בכח שור לרבא מפרש ליה שורך טבוח שתפסיד עסקך ולא תאכל מאומה מצער ולער ולאביי הוה מפרש ליה שורך טבוח מוכן לאכול מתוך הרווחות עסקך ולא תאכל ממנה מכה מכח חדוה וק"ל: **א"ל בבישתיה כו'.** דהיינו כפשטיה ולעיל גבי שורך טבוח גומר לא א"ל כבישתיה לפי פשטיה דלא שייך אלא באויב הבא לביתו של אדם וגר הדיא שהיה שם. לא רצה בכך שיבא אויב לעיר וכן הנך דמייתי לקמן מקראי דתוכחה אין שייכים כפשטיה לרבא: **בנך ובנתך דנפישין כו'.** כדרכן על הרוב להכניס הבנים לביתן בנשואין ובנותן ליבשא לחוץ ויש שמכניסין גם בנותן בנשואין לביתו וקאמר ליה דמתוך דנפישין בניך ולא תוכל ליכנוס גם בנתך לביתך אלא תיכנסן לעלמא כו' וק"ל: **לך אכול בשמחה כו'.** פתרון זה בין לאביי ובין לרבא אינו יוצא מתוך משמעות מקרא זה דלך אכול גו' ככל אינך פסוקים דמייתי בסוגין אלא דנראה דה"ק לאו דעיקר החלום שכחתם ולאביי דלאה חלום למרווח עיסקא קרא זה הפסוק בחלומו על שמחתו ולרבא דחזא חלום דפסיד עיסקא קרא זה הפסוק בחלומו לפכוחי פחדו ולצערו דכך דרך למצערים לנחמו ולקרוא לפניו דבר של שמחה ור"ת לך אכול בשמחה לחמך לאבל דכן קרינן לאבל דברי תנחומין ושמחה לנחמו ודו"ק: **א"ל וי"ו דפטר חמור כו'.** גם כי מפורש בחלומות דבר הדיא דכל פתרוני החלומות הלכו בו אחרי הפה זה המראה בחלום ע"ד שנעשה כבר דמחק הסופר וי"ו דחמור לא שייך ביה הולך אחר הפה אלא פתרון אמיתי הוא וק"ל: ***הרואה באר בחלום כו'.** שנאמר כו' ולא נתקיים ביד יצחק עד שהיה לו שלום ולא רבו עליה עוד ומ"ד מצא תורה כי היא נמשלת למים כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ומצינו גם בשאר דברים ימשלו למים כמו מים רבים לא יוכלו וגו' ומים הזדוני' אבל לא מצינו בהם מים חיים כמו התורה שנא' בה חיים. ורבא שאמר מים ממש כי טבע האנושי תלוי' במים חיים ממקור החיים וכמו שאמרו אי אפשר לעולם בלא מים וענינו במין החלום הזה שפתרונו האמיתי הוא טוב כפי הדבר של תורה המראה פתרונו האמיתי לטובה אבל אפשר שישתנה פתרונו כמ"ש רז"ל החלומות הולכים אחר הפה ולהכי קאמר ריב"ל בסמוך הרואה באר בחלום ישכים ויאמר באר מים חיים קודם שיקדימנו פסוק אחר כהקיר בור מימיה דמשמעה לא פליג ריב"ל אכל הני אמוראי דאמרי הכא דהוא חלום טוב אלא דריב"ל אשמעי' גם את זה החלום דבאר הוא מראה לחלום טוב אפשר שישתנה חלום הטוב הזה להתהפך לרעה אם יקדמנו בהשכמה פסוק אחר המראה לרעה כי הוא כמו פתרון על חלומות כנבואה קטנה כמש"ל השכי' ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה והוא כענין שאמר ליטוקא פסוק לי פסוקיך כו' שהיה בעיניהם כנבואה קטנה ועד"ז תפרש כל הסוגיא דבסמוך דקא"ר חנן ג' שלומות הן נהר צפור כו' ואריב"ל עלה הרואה נהר בחלום ישכים כו' וכן בצפור ובן בקדרה דגם אם פתרונ' לטובה כפי הדבור ופסוק של תורה כמ"ש ר"א אפשר שישתנה פתרונם להתהפך לרע כשישכים ויפול פסוק בפיו המרא' לרעה כנבואה קטנה וע"כ אריב"ל יקדמנו בפסוק המראה פתרונו האמיתי לטובה וק"ל: **הרואה קדרה כו'.** לכאורה הא דלא מייתי לרעה קרא דלעיל שנאמר ופרשו כאשר בסיר וכבשר גומר משום דאיירי בקדירה שיש בו בשר והכא (ה"נ) ברואה קדירה שאין בו בשר איירי מדקאמר שישכים ויאמר ה' תשפות שלום לנו דמוקי לה לעיל בקדירה שאין בו בשר אבל האי קרא דמייתי אחר שפות הסיר גו' ביה בו בשר נמי איירי כדמוכחי קראי. וי"ל דהכא ברואה בחלום קדרה ואינו יודע אם היה בו בשר אם לאו מיירי ולאו דוקא נקט הכא האי קרא דה"ה דה"מ לאתויי קרא דלעיל ודו"ק: ***יצפה לחכמה כו'.** לכאורה שרואה קנה של עץ אבל הוא דחוק וכי משום שרואה קנה עץ יצפה לחכמה שנאמר בו קנה שמשמע קנין ועוד שהוא סותר קצת מ"ש לעיל דהרואה קנה של עץ בחלום מראה אמקראות ממש של עץ אי לטובה שלא ישבר ואי לרעה הנה בטחת גו' והנראה לפרש דהכא הרואה קנה בחלום בכתב קאמר כדלקמן גבי הספד וספיר מראה אקנה חכמה גו' ודו"ק: **הרואה גמל כו'.** כאן יש לפר' כפרש"י קרוב לנוטריקון של גמל עכ"ל דהיינו שהעי"ן שלה נבלעת בקריאה אחר המ"ם כמו שדקדקו בק"ש באל"ף שאחר המ"ם והעי"ן והאל"ף קרובים במוצאם וה"ל כאלו אותיות גמ"ל כתובים רצופים אבל מ"ם מהכא גם ה' העביר חטאתך גומר קשה העיון שיהיה מלת גם בלא למ"ד נוטריקון של גמל וי"ל ע"פ מ"ש בכמה מקומות בתלמוד כמין גם שהוא גימל יוונית והוי גם כמו גמל ודו"ק: **הרואה הונא כו'** פירש"י נס נעשה לו נס כנגד נו"ן וכגון שראה השם כתוב: **חנינא חנין כו'** עכ"ל וק"ק דאי משום הנו"ן דאית ביה אמאי לא נקט אהרן ונח ומיהו בחנינא וחנני וחנן יש ליישב משום דהשם גופיה מורה על החנות וטובה והנונין מראין שיהיה בנס וק"ל: ***שנאמר כי אם לבינה תקרא כו'.** בכל הספרים כתיב אם בחירק והוא מלשון אי והדרש דהכא הוציאו ממשמעות דלא ה"ל למכתב גביה כי וכדכתיב לעיל מיניה בני אם תקח גומר ובתריה כתיב אם תבקשנה גו' ה"נ ה"ל למכתב אם לבינה תקרא וע"כ דרשוהו אם בצירי והוא טעם אדלעיל אם תקח אמרי גומר ותטה לבך לתבונה כי אז אם לבינה תקרא ע"ד דדים ירווך בכל עת להבין דבר מתוך דבר ודו"ק: **אל תקרי מורשה כו'.** הוציאו אותו מלשון ירושה כתרגומו משום דהתורה לא נתנה בירושה אלא במתנה כדכתי' ויתן אל משה גו' וממתנה נחליאל גו' וע"כ שהתורה דומה לארוסה ועיין פ' ד' מיתות: **הרואה שעורים כו'.** שנא' וסר גומר סר עונך קרוב לנוטריקון של שעורים. כמו שפרש"י לעיל בגמל וא"ר זירא עלה אנא לא סלקי מבבל לא"י כו' על פי מ"ש כל הדר בא"י שרוי בלא עון כו' וק"ל: ***תמרים בחלום כו'.** תמו עונותיו ותמרים נוטריקון תמו מורים מלשון שמעו נא המורים גו' וק"ל: ***הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו כו'.** כי תרגומו של ביצים ושל בקשה הוא שוה ביעי וכשנשתברה נפיק שם ביעי ממנו והיינו נעשה בקשתו ודקאמר וכן אגוזים כו' וכן כל הנשברים לאו לענין בקשה קאמר אלא דשבירתן בחלום נמי מורה דנתבטל בהו מראה החלום: ***ג' ת"ח כו' בן עזאי כו'.** לעיל נקט ג' חכמים שזכו לסמיכות ונקראו רבי אבל הכי ג' בן עזאי ובן זומא ואחר לא זכו לסמיכות ולאו חכמים מקרו אלא ת"ח ודו"ק: **ו' דברים סימן יפה כו'.** זיעה דכתיב בזיעת אפך גומר לפי פשטיה קללה הוא שיאכל לחמו בטורח אלא לפי' בעלמא נקטיה הכא וכן מיצר צנעה גו' בע' לאו היינו צואה בא' וכן ותחלימני מלשון

בריאות הוא לפי פשטיה הכא. ~ ימן בעלמא נקטו הכי קראי וק"ל:

יף נז ע"ב **שלשה** נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן נדגרניות וכפניות ופגי תמרה. ג' אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהם סיכה רחיצה תשמיש. ג' מעין העה"ב אלו הן שבת שמש ותשמיש. תשמיש דמאי אילימא תשמיש המטה והלא מכחיש כחיש. אלא תשמיש נקבים. ג' משיבין דעתו של אדם קול ומראה וריח. ג' מרחיבין דעתו של אדם דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים. חמשה א' מס' ואלו הן אש דבש שבת ושינה וחלום. אש א' מששים לגיהנם דבש א' מששים למן שבת א' מששים לעה"ב שינה א' מששים למיתה חלום אחד מששים לנבואה:

כפניות. מין תמרים רעים: שמש. חמה זורחת]: קול. של מיני זמר או קול ערב של אשה:

מהרש"א ג' אין נכנסין לגוף כו' והגוף נהנה כו'. וכתבו בזה דמה"ט דאין נכנסין לגוף אין מברכין על הנאתן ונראה דנה"נ יש לפרש בהך דלעיל מיניה ג' נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה כו' דנהנה כו' נמי דמה"ט אין לברך עליהן דהברכה משום הנאה היא כדאמרינן בפרק כילד מברכין וק"ל: ג' מעין עה"ב שבת כו'. לכאורה משום שהוא יום מנוחה אבל לא הוי דומיא דאיכך שמש ותשמיש דמשום הנאה נגעו בם והיינו מעינות מאכל כדאמרינן פ"ד מיתות תבלין יש בה ושבת שמה וק"ל: ג' משיבין דעתו כו' וג' מרחיבין כו'. ר"ל משיבין דעתו אם הוא דואג ויגון משיבין ומסירין האנחה ממנו ומרחיבין כו' היינו שיהיה דעתו ונפשו רחבה למיהדר אחר תענוגי עה"ז כמ"ש בבלעם ונפש רחבה וק"ל: ה' אחד מס' ואלו הן כו'. ל"ד נקט אחד ומס' כמ"ש התוספות בכמה דוכתין ועי"ל לפי מה שמלינו לענין בטול דאחד ומס' אינו בטל ויש בו קצת ממשות כדילפינן מזרוע בשלה ה"נ בדוגמא קאמר בכל הני ששה דקחשיב דיש בהו קצת ממשות מדוגמתו וק"ל:

קכד ס"ס **תנו** רבנן הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו. מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים ומזלות אומר ברוך שעקר עבודת כוכבים ומזלות מן המקום הזה וכשם שעקר ממקום הזה כך יעקור מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהן לעבדך. ובחוצה לארץ אין צריך לומר כן רבי שמעון בן אלעזר אומר אף בחוצה לארץ צריך לומר כן מפני שעתידין
צפניה ג להתגייר שנאמר °כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה
יף נח לקרוא כלם בשם ה' *אמר רבי ירמיה נתקללה בבל
ישעיה יד נתקללו שכניה דכתיב °ושמתיה למורש קפוד ואגמי
מיכה א מים נתקללה שומרון נתברכו שכניה דכתיב °ושמתי שומרון לעי השדה ולמטעי כרם:

לב עובדיהם. על פושעי ישראל מתפלל: נתקללו שכניה. אוי לרשע ואוי לשכנו שאין בה אלא חיות רעות ועופות רעים ומזיקין ואין בהם הנאה לשכנים: נתקללה שומרון נתברכו שכניה. אבל עי השדה ומטעי כרם אע"פ שנתקללו בהם ערי ישראל הנאה הוא לשכנים:

מהרש"א הרואה מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים כו'. היינו ברואה דנעקר עבודת כוכבים בא"י ודאי דצריך לברך בע"א דהיינו בא"י כו' אקב"ו לעקור עבודת כוכבים מארצינו כברכת כל המצות וק"ל: *ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל כו'. ע"ש שהחריבה את ארצנו וע"כ בעי ברכה על הרואה חורבן בבל כמו שנבאו בה הנביאי'. ולעתיד שיתקיימו דברי הנביאי' על חורבן ושוממות ודאי דנברך כן וכן בב"ח"ם: *לקיים מה שנא' וטאטאתיה במטאטא כו'. לפי' ראשון שפרש"י יהיה מטאטא מכבד שמכבדין בו הבית כמפו' פ' ראהו ב"ד ולפי' שני יהיה מטאטא מלשון טיט והו"ק נתקללה כו'. דישוב א"י עדיף משדות וכרמים:

קכה ס"ס ע"ב **עולא** ורב חסדא הוו קאזלי באורחא כי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי נגד רב חסדא ואתנח אמר ליה עולא אמאי קא מתאנחת והאמר רב אנחה
יחזקאל כא שוברת חצי גופו של אדם שנאמר °ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים וגו' ורבי יוחנן אמר כל גופו של
שם אדם שנאמר °והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח וכהתה כל רוח וגומר אמר ליה היכא לא אתנח ביתא דהוו בה שיתין אפייתא ביממא ושיתין אפייתא בליליא ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקיל ידא מן כיסא דסבר דילמא אתא עניא בר טובים ואדמטו ליה לכיסא קא מכסיף. ותו הוו פתיחן ליה ד' בבי לארבע רוחתא דעלמא וכל דהוה עייל כפין נפיק כי שבע והוה שדי ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי דכל מאן דכסיפא ליה מילתא למשקל ביממא אתי ושקיל בליליא השתא נפל בתלא ולא אתנח אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים
ישעיה ה שיחרבו שנאמר °אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב. וא"ר יוחנן עתיד הקב"ה להחזירן
תהלים קכה לישובן שנאמר °הבוטחים בה' כהר ציון וגו' מה הר ציון עתיד הקב"ה להחזירו לישובו אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן לישובן חזייה דלא מיתבא דעתיה א"ל דיו לעבד שיהא כרבו:

בתלא. שנעשה תל: דיו לעבד כו'. שהרי ב"ה חרב שהוא ביתו של הקב"ה:

מהרש"א *ברוך מציב. פרש"י כגון בישוב בית שני עכ"ל. דקדק לפרש כן הכא משום דבחורבן בית ראשון כמשלו ישראל לאלמנה כמ"ש היתה כאלמנה וכשנגאלו בבנין בית שני מקרי מציב גבול אלמנה דהיינו בבנין ב"ה ולאפוקי השתא אין זה מקרי בתי ישראל בישובן כיון דב"ה חרב לא שייך ביה מציב גבול אלמנה אבל בית גאים ודאי דשייך השתא וק"ל: על בתיהן של צדיקים כו' גדולים וטובים גו'. משמע ליה של גדולים ושל טובים דהיינו של צדיקים דאי גדולים וטובים ממש לא איצטריך דה"ל בכלל בתים רבים גומר וק"ל: הבוטחים בה' כהר גו' מה הר ציון כו'. דלפי פשוטו לא

שנתן ארך אפים לעוברי רצונו. כדי להאבידם מעה"ב ואם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה כדאית' סוף מכות: ביתא דהוי בה שיתן אפייה' בימסאי נראה משום דכתיב הוי בונה ביתו בלא צדק ואת שבנה ביתו בצדקה כולי האי ואולי: א"ל די לעבד שיהא כרבו. עיין פירש"י והנ"ל די בית עבד שיהיה כבית רבו. ואפשר לומר דהתא דלא מייתבא דעתו אמר די לעבד שיהא כרבו דמיום שחרב בית המקדש אין שחוק לפני הקב"ה והקב"ה מתאנח בעצמו כדאמר רבי יוחנן בסמוך ואם די לעבד:

לא יתכן שאלת שעיקר בטפל שיהיה הבטחון לישראל בה' כבטחון שלהן בהר ציון וע"כ דרשו כאלו כתיב דבית הבוטחים בה' שהוא הרב יהיה עתיד לחזור כמו הר ציון שודאי עתיד לחזור כפי הנביאים וק"ל: א"ל דיו לעבד כו'. דמעיקרא שהביא לו מיום שחרב ב"ה כגזרה כו' לא נתכוין לאתוביה דעתיה בכך אלא בהא דמסיק דכמו שנגזר עליהן בחורבנן מיום שחרב ב"ה כך עתידין להחזיר לישובן בבנין ב"ה ובהכי לא מייתבא דעתיה כיון דהשתא מיהא בתים של לדיקים חרבין ולזה אמר דיו לעבד כו' ואין לך להצטער עליהן ביותר מעל חורבן ב"ה ואבילות ישנה היא ודו"ק: *ברוך אשר יצר אתכם בדין כו'. לגבי יצירה כתיב וייצר ה' אלהים את האדם גומר שלרף הקב"ה מדה"ד עם מדת הרחמים וכן זן אתכם בדין כו' מליכו שהוא ג"כ חסד כמ"ש נותן לחם לכל בשר כל"ח ולא נקט בכולם אלא דין משום ואסף אתכם בדין ול"ל גבי זן וכלכל שהוא בדין היינו הרווחת מזונות כמ"ש כל מזונותיו של אדם קלוצים מר"ה דהייטו אם דריוח אם בלמלום וק"ל:

שם אריב"ל הרואה את חבירו לאחר ל' יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. לאחר שנים עשר חודש אומר ברוך מחיה המתים. אמר רב אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר י"ב חדש שנאמר
תהלים לא °נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוו קא אזלי באורחא פגעו ביה בר"ח בריה דרב איקא א"ל כהדי דחזינך ברכינך עליך תרתי ברוך שחלק מחכמתו ליראיו ושהחיינו א"ל אנא נמי כיון דחזיתינכו חשבתון עילואי כס' רבוון ישראל ובריכנא עלייכו נ' הנך ב' וברוך חכם הרזים. א"ל חכימת כולי האי יהבו ביה עינייהו ושכיב:

ככלי אובד. וקאס כלי לאחר י"ב חדש משתכח מן הלב דיאוש בעלים לאחר י"ב חדש כדאמרינן בפרק אלו מליאות: אשר חלק ושהחיינו. דאחר שלשים יום הוה: מחכמתו ליראיו. כרב חכינא דחכים טפי:

תוספות הרואה את חבירו אחר ל' יום אומר ברוך שהחיינו. אומר ר"י דוקא חבירו החביב עליו אבל בענין אחר לא:

מהרש"א לאחר י"ב הדש כו'. לפי שבכל שנה האדם נידון בר"ה וי"ה אם למות אם להיות חי ואם רואהו אחר ר"ה וי"כ זה ואח"כ אין רואה אותו עד אחר ראש השנה ויום הכיפור הבא הרי עבר עליו דין אם למות אם לאו וע"כ אומר ברוך מחיה מתים שכילול מדין מיתה בר"ה וי"ה והשתא ניחא דמייתי עלה הכא מילתיה דרב דמיירי כמי בדוד שהיה חי ואמר שאחר שעבר עליו שנה הוא נשכח כמת וצריך לברך עליו ברוך מחיה מתים ונדמה לי' לכלי אובד כפרש"י דבעבר לו שנה היא אבודה לגמרי וא"ל להכריז ומ"מ אם בעל אבידה מלאה אח"כ הרי מחזיר לו ה"נ באדם בעבר לו שנה ואין רואהו הרי הוא כאובד ומת ואם מצאה חייב לברך עליו ברוך מחיה מתים שזיכהו לחיים בדין ר"ה וי"ה ודו"ק:

שם משנה על הזיקים ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו מלא עולם:

גמרא מאי זיקים אמר שמואל כוכבא דשביט ואמר שמואל נהירי לי שבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירי דלא עבר כסלא ואי עבר כסלא חרב עלמא. והא קא חזינן דעבר. זהירא הוא דעבר ומחזי כדעבר איהו רב הונא בריה דרב יהושע אמר וילון הוא דמקרע ומחזי נהורא דרקיע. רב אשי אמר כוכבא (דשביט) הוא דעקר מהאי גיסא דכסלא וחזי ליה חבריה מהך גיסא ומבעית ומחזי כמאן דעבר. שמואל רמי כתיב
איוב ט עמוס ה °עושה עש כסיל וכימה. וכתיב °עושה כימה וכסיל הא כיצד אלמלא חמתה של כסיל לא מתקיים עלמא מפני צינה של כימה ואלמלא צינה של כימה לא מתקיי' עלמא מפני חמתה של כסיל וגמירי אי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דינור כל מאן דהוה טרקא ליה עקרבא לא הוה חיי והיינו דקא אמר ליה רחמנא לאיוב
איוב לח °התקשר מעדנות כימה. מאי כימה אמר שמואל כמאה כוכבי אמרי לה דמיכנפן ואמרי לה דמבדרן. מאי עש אמר רב יהודה יותא מאי יותא אמרי לה זנב טלה ואמרי לה רישא דעגלא ומסתברא כמ"ד זנב טלה דכתיב °ועיש על בניה תנחם אלמא חסרא ומתחזי
שם *כמטרף טריף [כטרפא דטריף] והא דקא אזלא אבתרי' נט דאמרה לה הב לי בני שבשעה שבקש הקב"ה להביא מבול לעולם נטל ב' כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשביקש לסותמה נטל ב' כוכבים מן עש וסתמה ולהדרינהו לה מדיליה אין הבור מתמלא מחוליתו אי נמי אין קטיגור נעשה סניגור. וליברי ליה תרי כוכבי אחריני אין כל חדש תחת השמש אר"נ בר יצחק עתיד הקב"ה להחזירן לה דכתיב ועיש על בניה תנחם:

כוכבא דשביט. כוכב היורה כחץ ברקיע ממקום למקום ארוך כשבט שהוא יורה ונראה כמו שפותח רקיע: וגמירי דלא עבר כסלא. שאינו מעביר מזל כסיל כשהוא שביט: כסלא. כסיל: רב הונא אמר. מאי זיקין: וילון הוא דמקרע. ומתחזי רקיע דרך הקריעה כרומח: כתיב עושה עש כסיל וכימה. דקדמא ליה כסיל לכימה: הא כיצד. מלמד שצריכין שניהן: שאלמלא המה של כסיל וכו'. כסיל שולט ביומות החמה להכי אקדמיה קרא. כימה שולט ביומות הגשמים ולהכי אקדמה קרא: מעדנות כימה. קשרים של כימה: עקרב. היינו כימה וממזל טלה הוא: נהר דינור. מהשת כחה של עקרב: עוקצא דעקרבא. זנב העקרב: כמאה כבבי. יש בין הכוכבים של כימה שהן כחה של כימה: א"ל דמכנפי. אותן שהן כחה של כימה וא"ל דמיבדרן: יותא מאי יותא א"ל דקיימ' בזנב טל' וא"ל דקיימי' לה בריש עגלי. ריבא דעגלא ראשה של עגל והיינו מזל שור והוא מושך אחר מזל טלה ראש השור סמוך לזנב טלה שכן הסדר טלה שור תאומים: ומסתברא כמ"ד זנב. היינו כוכבים העשויים כזנב מדכתיב ועיש על בניה תנחם: אלמא הסרא. והאי זנב מתחזא כערפא דטריף: כטרפא דטריף. דבר שהוא

לאחר שנים עשר חדש אומר ברוך מחיה מתים. מדקאמר שנים עשר חדש ולא קאמר לאחר שנה משמע דאפי' שנה מעוברת שלא עבר עליו יום הדין ג"כ צריך לברך א"ל מוכח דאין הטעם כמהרש"א אלא עיקר הטעם דלאחר י"ב חדש נתייאש ממנו כדבסמוך: ככלי אובד. פירש"י דקאס כלי לאחר י"ב חדש נתייאשו הבעלים וזה כוונת רש"י בב"מ דף כ"ד ע"ב ד"ה לבתר תריסר ירחא שתא ונהנס הש"ט תוקשות שם על רש"י בזה דקושיא דש"ם כאן משמע כפירש"י שם זקי"ל:

שהוא חסר ושמוהו מגופו שעשאוהו כגוש ומחאי מכה בקורנס על הברזל להחריב ולהשוות. טירפא דעריף מכה בהכאות כמו בילה טרופה. ל"א דמתחזי כטירפא מיטרף כדבק יחד ועשאו שכיפין כמין חבור: והאי דאזלה. עיש אחרי כימה: דאמרה לה הב לי בני. שני כוכבים שלי: ולידהדר. לכימה אותן כוכבים עצמן שנטל ממנה:

תוספות וילון הוא דמקרע ומחזי נהורא ברקיע. לפי הענין משמע שנא' רב הונא לתרץ דלא עבר כשלא ולא קאי אמתני' לפרושי אתי זיקין דהא רב אשי דנתריה קאי אשנויא דלא עבר כשלא ודלא כפרש"י עד כאן:

מהרש"א וילון הוא דמקרע כו'. והוא אחד מז' רקיעים כדאמרי' פרק אין דורשין ז' רקיעים הם ואלו הן וילון רקיע שחקים כו' וילון אינו משמש כלום כו' רקיע שבו חמה ולבנה כוכבים כו'. וז"ש הכא דמקרע וילון שהוא התחתון מתחזי הרקיע שהוא למעלה ממנו ומחזי נהורא ברקיע מחמה ולבנה וכוכבים הקבועים בו ודו"ק: אי לאו עוקצא דעקרבא כו'. עקרב הוא מצונן הרבה כדאמרי' פרק אין עומדין חמימי לעקרבי וקרירי לזיבורי וחלופא סכנתא. ולזה אמר דכנהר דינור שכולו אש מתשת כחו אך מה שפרש"י בשמעתין דעקרב היינו כימה וממזל טלה הוא עכ"ל יש בזה מקום עיון דודאי כימה משמע שהוא ממזל טלה כדמוכח לקמן דעש שהוא זנב טלה אזל בתר כימה וכדמוכח ההוא דפ' המקבל דקאמרי' התם דקיימא כימה ארישייהו וכמ"ש רש"י והתו' פ"ק דר"ה ע"ש אך מאי דמשמע מדבריו דעקרב היינו ממזל טלה ואינו מזל מיוחד בי"ב מזלות ובכולי תלמודא משמע דעקרב הוי מזל מיוחד לחודש חשון כפי סדר המזלות טש"ת סא"ב מע"ק גד"ד ולולי פרש"י הי' נראה דודאי עקרב הוא מזל מיוחד בחודש חשון ולאו היינו כימה שהוא מכוכבי טלה ולא מייתי ליה הכא אלא משום דנקט קרירותא דכימה מייתי נמי קרירותא דעקרבא ודקאמר היינו דקאמר רחמנא לאיוב כו' קאי אדלעיל מיניה אליבה דכימה ולא אקרירותי' דעקרבא ועוד נראה כפי הגירסות בפ"ק דר"ה יש לפרש דכימה נמי לאו ממזל טלה הוא אלא ממזל עקרב המיוחד לחודש חשון וע"כ שניהם מצוננים שעלייתם בחשון שהוא תחלת ימי הקור ולא קאמר דזנב טלה הוא אלא בעש ושם יפורש ואין להאריך כאן ודו"ק: מאי כימה כו'. משום דשם כסיל מצינו מפורש מל' מזל כמו כי כוכבי השמים וכסיליהם אבל בשם כימה לא ידענו ע"ש מה וקאמר על שם כמאה כוכבי דהיינו נוטריקון כי מאה כמ"ש במקום אחר אל תקרי מה אלא מאה וקאמר א"נ דמכנפי והיינו התקשר מעדנות אם תוכל להתקשר אותם כמו שקשרם הבורא ית' ב"ה וא"נ דמצדרן וה"ק הבורא בראו בפיזור אם תוכל אתה לשנות בריאתן ולקשרן וק"ל: והיינו דאזלה בתרה דא"ל כו'. ר"ל דאזלה בתר טלה בזנבו דא"ל לראש מזלו שהוא טלה הב לי בני החסרים כדכתי' ועיש על בניה וגו'. אבל אם יהיה רישא דעגלא לית ביה טעם ורש"י פי' דאזל בתר כימה ולשיטתו דכימה נמי ממזל טלה הוא: והביא מבול כו'. והיינו וארובות השמים נפתחו דמיעוט רוב שנים ובפ"ק דר"ה קאמר לר"א דבחשון התחיל המבול דלית ביה טעמא שנטלן מכימה לפי ששינה עליהן מעשה בראשית דכימה מצונן ביותר והם נדונו ברותחין וק"ל: עתיד הקב"ה להחזירן כו'. דבעה"ז אמר דאין חדש גומר אבל לעתיד כתיב השמים החדשים והארץ החדשה וק"ל:

קכו שם **ועל** הזועות מאי זועות אמר רב קטינא גוהא. רב קטינא הוה קא אזיל באורחא כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא גנח גוהא אמר מי ידע אובא טמיא האי גוהא דגנח מהו רמא ליה קלא קטינא קטינא אמאי לא ידענא בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרוי' בצער בין עכו"ם כביכול מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולם נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא א"ר קטינא אובא טמיא כדיב הוא ומיליה כדיבן אי הכי גוהא גוהא מבעי ליה ולא היא גוהא גוהא עביד והאי דלא אודי ליה כי היכי דלא לטעו כ"ע בתריה. רב קטינא דידיה אמר כפיו סופק זעג"ז שנאמר
°וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי רבי יחזקאל כא
(יונתן) [נתן] אומר אנחה מתאנח שנאמר °והניחותי שם ה
חמתי בם והנחמתי רבנן אמרי בועט ברקיע שנאמר
°הידד כדורכים יענה אל כל יושבי הארץ רב אחא ירמיה כה
בר יעקב אמר דוחק את רגליו תחת כסה"כ שנא'
°כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי. ישעי' סו
(וי"א שואג בקולו ומרעיש עולמות שנאמר °ה' ממרום ירמיה כה
ישאג וגומר):

גוהא. בלשונם קורין רעידת הארץ גוהא: **אובא טמיא.** בעל אוב של עצמות שעושה כשוף בעצמות המת. טמיא עצמות: **גנח גוהא.** ותגעש ותרעש כלומר נזדעזעה הארץ מאד מאד: **גנח גוהא.** חדא מלתא הוא וכן הלשון: **גוהא גוהא מבעי ליה.** שתי פעמים הי"ל להזדעזע כנגד שתי דמעות: **סופק כפיו.** ומאותו קול מזדעזעת הארץ שמצינו שכפיו סופק שנאמר וגם אני אכה כפי אל כפי: **מתאנח.** ומאותה אנחה מרעיד הרקיע ומצינו שמתאנח: **שנאמר והניחותי חמתי בם.** כביכול כאדם שיש לו חמה ומתאנח ומתנחם דעתו ועושה לו נחת רוח: **והנחמתי.** אנחם על הרעה אשר עשיתי להם: **והארץ הדום רגלי.** כיון שדוחק רגליו תחת כסא הכבוד ומגיע ביעותו עד לארץ שהוא הדום רגליו: **הידד כדורכים יענה.** שדורך ובועט ברקיע:

ועל הרעמים מאי רעמים אמר שמואל ענני (דאתיא) שם
בגלגלא שנאמר °קול רעמך בגלגל האירו ברקים תהלים עז
תבל רגזה ותרעש הארץ ורבנן אמרי ענני דשפכי מיא
להדדי שנאמר °לקול תתו המון מים בשמים. רב אחא ירמיה י
בר יעקב אמר ברקא תקיפא דבריק ענניא [בעננא] ומתבר גזיזי דברזא. רב אסי [אשי] אמר ענני חלחולי מחלחלי ואתי זיקא ומנשב אפומייהו ודמי כזיקא ע"פ דני ומסתברא כרב אחא בר יעקב דבריק ברקא ומנהמי ענני ואתי מטרא:

ענני בגלגלא. עננים מתחופפים ומתחככים ונשמע הקול: **ברקא.** ברקים של אש: **ומתבר גזיזי דברזא.** ומאותו הקול היינו רעמי' גזיזי חתיכות של ברד: **חלחולי מחלחלי.** עננים ומנשב זיקא עלייהו והיינו רעמים: **ומנהמי ענני.** הומות העננים:

אמר הבונה הדברים המתהוים באויר כמו רעמים ברקים וזמום חנף שזכרו כאן חז"ל פה ובמקומות אחרים הראו איך נגלו להם סבותיהם ואופן הויתם בכלל פלוסופים מעובדי כוכבים. ולפי שהיה עולה על הדעת שיותר טוב היה שירד המטר בזמנם כאופן א' תמיד ומה תועלת בדברים אלו גלו לזכנו שהם לעורר הנרדם בשינת עצלותו מלהבין בגדולת היוצר כמ"ש והאלהים עשה שייראו מלפניו לא נבראו רעמים אלא כדי לפשט עקמומיות שבלב. ותקנו עליהם ברכה ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם:

מהרש"א דבריק ברקא כו'. ר"ל דאכן חזינן דמתחלה בא הברק ואחר כך הרעם ואחר כך המטר והיינו משום דהברק שהוא להב אש בא מתחלה ושובר הגזרנא דברד והוא הרעם ועל ידי

שנורק

בבירת ב נולדו המים ואתיא מיטרא לארץ והיינו מעם כרב אחא בר יעקב:

שם **ועל** הרוחות מאי רוחות אמר אביי זעפא ואמר אביי גמירי דזעפא בליליא לא הוי והא קא חזינן דהוי ההוא דאתחולי בימא ואמר אביי גמירי דזעפא בי
נחום א שעי לא קאי לקיים מה שנאמר °לא תקום פעמים צרה והא קא חזינן דקאי דמפסיק ביני ביני:

זעפא. סופטורביי"ל בלע"ז:

תוספות על הרוח אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם כשבאים בזעם אבל בנחת אומר ברוך עושה בראשית:

אמר הבונה גמירי דזעפא בליליא לא הוי ב' שעי לא קאי וכולי. שמדת החסד מרובה אפי' במדת פורענות ולא יעשה על האדם פתאום בשעת פחד לילה אם לא הודע אליו והבדיל ונתגלה קודם לא ימשך כי לא לעולם יריב ולא לנצח יקצוף:

מהרש"א זעפא. ר"ל שבאו הרוחות בזעף ובכעס ומליכו כהא"לישנא במים שנאמר וישתוק הים מזעפו ואמר דמחסד אלהים שלא בא בלילה שהוא עת שינה ואין מקום להשמר מהזיקו ואמר עוד דתרתי שעי לא קאי הוא ג"כ מחסד אלהים כמפורש בהאי קרא דרישא דקרא דמייתי מה תחשבון אל ה' כלה גומר לא תקום פעמים צרה משמע מיניה הא אם תקום פעמים כלה הוא עושה ולכאורה דהכי משמע מהאי קרא לא תקום פעמים דהיינו ב' שעות דכל שעה ושעה מקרי פעם אחד דכל שעה יש לו מזל בפני עצמו אבל א"כ מכ"ש דב' שעות בהפסק ביני וביני מקרי ב' פעמים וע"כ כראה דה"פ דקרא כשלא תקום פעמים דהיינו בהפסק ביני וביני אלא ב' שעות רצופים אז היא צרה אבל כשתקום פעמים דהיינו בהפסק אין כאן צרה ודו"ק:

שם **ועל** הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם מאי ברקים אמר רבא ברקא ואמר רבא ברקא יחידאה וברקא חיורא וברקא ירוקתא ועננו דסלקן בקרן מערבית ואתיין מקרן דרומית ובי ענני דסלקן חדא לאפי חבירתה כולהו קשיין למאי נ"מ למיבעי רחמי וה"מ בליליא אבל בצפרא לית בהו מששא. אמר רבי שמואל בר יצחק הני ענני דצפרא לית בהו
הושע ו משא דכתיב °וחסדכם כענן בקר וגומר א"ל רב פפא לאביי הא אמרי אינשי כדמפתח בבי מטרא בר חמרא מוך שקיך וגני. לא קשיא הא דקטר בעיבא הא דקטר בעננא:

ברקא יהודאה. שלא הבריק אלא פעם אחת: **כולהו קשיין.** שאינם של ברכה: **דסלקן אהת לגבי הברתה.** שב' ענני פוגעים זו את זו: **כדמפתח.** בבי מטרא בר חמרא מוך שקיך וגני אם כשתפתח דלתיך בבקר יורד לך מטר לך אתה אומר חמר ההולך ממקום למקום להביא התבואה מוך שקיך וגני כפול שקיך שתחתיך ותישן עליו ולא תלך אנה ואנה להביא תבואה לפי שיהיו התטין בזול מפני הגשם. ה"ג הא דקטר בעיבא כתקשרו. השמים בעב עבה אז טוב כי ירד גשם רב: **הא דקטר בעננא.** ענן קלים הוא ענן בוקר שאין בו ממש:

מהרש"א אמר רבא ברקא כו'. לעיל גבי זיקין וזועות דקאמר מאי הן כיאה דלא ידע כלל מאי הם וכן גבי רעמים גם שהמקרא מלא מלשון רעם קבעי מאי הוא עניינו דבעי לברך עליה וכן גבי רוחות ומאי הן רוחות דבעי לברך עליהם דמסתמא לאו אסתם רוחות קאמר אבל הכא גבי ברקים שהמקרא מלא ממנו מאי בעי מאי ברקים ומאי הוסיף רבא לומר שהוא ברקא וי"ל משום דכל הכהו דלעיל דאמרן בלשון רבים משום דאין הרבן לבא יחידי משא"כ ברק דדרכו לבא כמו יחידי מ"ה בא רבא לומר דלאו דוקא קתני ברקים דה"ה ברקא יחידאה ודו"ק:

קכה **אמר** רבי אלכסנדרי אמר רבי יהושע בן לוי לא
שם נבראו רעמים אלא כדי לפשוט עקמומיות
קהלת ג שבלב שנאמר °והאלהים עשה שייראו מלפניו ואמר רבי אלכסנדרי א"ר יהושע בן לוי הרואה קשת בענן
יחזקאל א צריך שיפול על פניו שנאמר °כמראה הקשת אשר יהיה בענן [וגומר] ואראה ואפול על פני לייטי עלה במערבא משום דמחזי כמאן דקא סגיד לקשתא אבל ברוכי ודאי מברך מאי מברך אומר ברוך זוכר הברית במתניתא תני רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא אומר נאמן בבריתו וקיים במאמרו ואמר רב פפא הילכך נמרינהו (להו) לתרוייהו ברוך זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו:

צריך שיפול על פניו. לפי שהוא מראה כבוד ה':

מהרש"א לפשוט עקמומיות כו'. משום דהרעם הוא דבר המחריד ביותר ואין ידוע בו תועלת לעולם מש"ה קאמר דלא נבראו אלא לפשוט כו' דהיינו להחריד הלבבות של המיכן שישובו כמפורש פרק ת"ה לגבי ברכת המיכן תקעה כנגד אל הכבוד הרעים ומייתי ליה פכ' והאלהים עשה שיראו כמפו' לעיל לגבי חלומות ע"ש וק"ל: **ברוכי ודאי מברך כו'.** דלא תימא כיון דמחזי כסגיד לקשתא דהיינו שמחשב שיהיה שם מראה שכינה בעלמא לא יברך כמי מה"ט ברואה הקשת משום דמחזי כמברך לקשת שהוא חושב שיהיה זה השכינה עצמה וקאמר דא"כ מה מברך שלא יהיה כאמר כן וקאמר דמברך זוכר הברית דהקשת לא מחשיב הקשת אלא שהוא זכירת הברית בעלמא כדכתיב ונראתה הקשת בענן וזכרתי את בריתי גו' וקאמר דמקיים נאמן בבריתו כו' דהיינו בע"י הקשת זוכר הברית ונאמן הוא לעשות כן שלא להביא מבול לעולם ולפי שאין כל חדש גו' ולא נברא הקשת השתא לזכור הברית קאמר שהוא קיים במאמרו שכבר נברא במאמר בו' ימי בראשית כמו שמכינו בי' דברים שנבראו בע"ש והקשת וק"ל:

מצאתי כתוב מה שפירש הרב רבינו נסים גאון ז"ל בפי' בפרק הרואה על מאמר זה וז"ל. האי מלתא אגדתא היא ובה ובכל דדמי לה אמרי רבנן אין סומכין על דברי אגדה ואורחא דפירושא לברורי תחלה דבין משקול הדעת ובין מדברי חכמים לית ספק שהקב"ה אין לדמותו לשום בריה ואין לפניו לא שחוק ולא בכי ולא אנחה ולא דמעות ולא דוחק. וכד מברךא הא מתידע דכל מלתא דאמרוה רבנן הכין לאו על פשטא אמרוה אלא בתורת משל ודמוי למשול את המשל בדברים שנודעים ביטתינו למראית העין כי היכי דדברה תורה בלשון בני אדם דהא כביאים הכי מתלין ואמרין הנה עין ה' הנה יד ה' ויחר אף ה' עלה עשן באפו ואש מפיו ולאו על פשטיה אלא בתורת משל ולשון בני אדם. ואף הכין אתיין דברי הגדה

עיון יעקב

לא נבראו רעמים אלא לפשט עקמומיות שבלב. וכ"ל דמה"ט אמרינן בכה בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מאורות השמים אל חתו ונו' ולא ישראל תהיו כי ישראל נקראים על שם שהם ישר עם אל ולית בהו עקמומית כלל ומש"ה אומם שיש להם עקמומית בלב תחתו. מאורות השמים שהוי בשביל כך נבראו כדי לפשט עקמומית שבלב:

הגדה והכין אסתברא ליה לרב קטינא דישראל עדיפין וחשיבין קמיה קב"ה וכל דמייתי לעלמא בשביל ישראל הוא לפום דכתיב רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה גומר ורבנן אמרו אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל ואלין מילאכי דמחזי להון קב"ה בשמיא ובארעא מופתים וסימנין אינון לישראל על דברים שבינו לבינם כגון הקשת שנראית בענן אותה אות ברית למבול. ולפום הכין כיון דקשיא קמיה שמיא חרבן בית המקדש ופזור ישראל וצער ששרוין בו בין עובדי כוכבים וכמו ששכינה שרויה עמהן בצער במדרש עמו אנכי בצרה. ובמדרש בכל צרתם לו צר אמר רב קטינא ומיחוי להון סימנא על הדין קושיא. וכזאת ב"ק ששמע ר"י בן אלישע. אוי שחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי. וגוהא סבר נמי רב קטינא דבהדי עננא כיהו סימן הוא דמחוי להון קב"ה לישראל ברומא על קושיא דצרתם בין העובדי כוכבים דמשתפכן מיא ומרקיע לים הגדול ואריס קול בהדייהו כגון אדם דבכי ואריס קול בבכייתיה ואת ח"ו שמוריד דמעות מעין ואין לדמות יוצרנו לשום מדעם מיהו כל מיא דזיבין דמעות מיתקרין כדכתיב ברוצא מהמקרא מלאך ודמעך וגשמים כלהון אית למיקריכהו דמעות דהא עיבא דמי לעפעפי עין ומטרא דמו לדמעות ובאתרי טובא קרי לה למטרא דמעות והקב"ה מורידן בגבורתו כדכתי' והורדתי הגשם בעתו והכין מוריד מים דמתקרי דמעות בגבורה ולא ח"ו דמעות ומעין דאדם אלא כי הכין דמפרש פה אל פה אדבר בו דלאו דמשתעי מתוך פה אלא שבור' קול דבור שדומ' כאלו יצא מפה והכין בורא דמעה שדומ' כאלו יצא מעינים וכן האי דקאמ' משה אשר עין בעין נראה אתה ה' וכל מאי דדמי לאלין מילי דרך אחת הוא ולא קשים למימר דעל חרבן מקדש וצער ישראל מיתחזי ברומא כגון בכיות ואנחה דהא על האי דאמרו רבנן כי נח נפשיה דר' אבהו אחיתו עמודי דקסרי דמעי אפשר עמודים בוכים אלא מן שמיא אחזו בהון הכי כי נח נפשיה דר"י שפכו מרזבא דצפורי דמא כי נח נפשיה דרבי יעקב אתחמיאו כוכבי ביממא עאכ"ו אית למימר בצרת צבור וחרבן בית המקדש דהא קא אמרי רבנן דההוא יומא חשך השמש בצאתו ורעשו שמים וארץ ולא קשים למהוי הכין. לפיכך סבר רב קטינא זג והא מחמת דמעות שמוריד עליו כדאמר אוצא טמיא ורב קטינא דיליה אמר כפיו סופק זה על זה והוא קול גוהא וקרא בהדיא כתוב וגם אני אכה כפי אל כפי וכי היכי דמפרש קרא מפרש מימריה דרב קטינא והם הכי קאמר שאין מקרא יוצא מידי פשוטו אע"פ שנדרש לכמה טעמים שהקב"ה בורא כמין ב' כפים ברקיע ונספקין זה בזה ויוצא מביניהם קול גוהא ורבנן דאמרי בועט ברקיע שבורא בעילה ברקיע ונשמע קולה כדאמר פורה דרכתי לבדי ור' יוחנן דאמר מתאנח בקול שבורא קול שנשמעת כאנחה ולאו ח"ו שאנחה באה עליו כדרך שבא בלב בני אדם והכין נמי חפץ דכתיב נמי לא שחפץ בא עליו כדרך שהוא בא בלב בני אדם אלא שבורא חפץ שלא בגוף ונקרא חפצו כך משמיע קול שבורא אותו בקול אנחה ונקראת אנחתו ורב אחא בר יעקב דאמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד ופירושא דקא מפרש לה לקרא דכתיב כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי אפשר גוף שיושב על השמים כמו שיושב על כסאו רגליו על הארץ כשרפרף אלא משל בעלמא הוא כשם שהמלך גופו על הכסא שהוא יושב עליו ושרפרף מוכן אימתי שירצה פושט עליו את רגליו כן השכינה שרויה בשמים ככסא שהגוף עליו והארץ אין מכילה אלא מעט ממנה כשרפרף שלא הוכן אלא לרגלים. והיכן א"ר אחא בר יעקב שאותן המלאכים שהם קרובים לארץ שדומין מן השכינה כרגלים מן הגוף נדחקים זה בזה ויוצא מביניהם קול וזהו גוהא ולא חכמי ישראל בלבד אמרו כן אלא הרבה מחכמי עובדי כוכבים וזולתם אמרו שהם עם העננים ומלאכי ישרים מהן קול רעמים וקול דמעות ומהם זורקי ברקים ואף מקרא כתוב במלאכים ומוגה ומן האש יוצא ברק אלו דעותן של הכומים האלו בגוהא ויש בו דעות אחרות ודברים אחרים אלא שפתרון דברים אלו כמו שפירשנו ולאו ח"ו דבר שיש בו דמוי ליוצרנו יתברך וישתבח ויתפאר ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתקלס שמו. עד פה דברי הגאון ובאורו כך מצאתיהו שהעתיקה הרב רבי שמואל בר אברהם ז"ל לרבני צרפת ולהשיב בעד ספרי הרמב"ם ז"ל. וגם הרשב"א בפי' קצת אגדות כתב על זאת וז"ל. דע שכל מה שביארוהו בהגדה זו מהורדת דמעות וסיפוק ידים ודחיקת הרגלים ושאגת הקול משלים הם כולם להוראות צער והדאגה על חורבן הבית על גלות העם ומפרש' אנו אותן כדרך המקראות שהביאו בהגדה גם אני אכה כפי אל כפי. השמים כסאי והארץ הדום רגלי והכיאותי חומתי שאג ישאג על נוהו שכל אלו משלים ודמיונים לשכך האזן וע"ד זה באו כמה כתובים ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו רוכב על עב קל המו מעי לו כי אש קדחה באפי ישים ה' עליך וכאלה רבים. וגם החכמים אחזו דרך המקראות וכן פי' רבינו האי גאון ז"ל וכן האריך בביאור ענינים אלו הגאון רבינו משה ז"ל ואל יקשה בעיניך. אומרם שהוא על חרבן הבית ותחשוב כי הם ז"ל חושבים שקודם חרבן הבית לא היתה גוהא ובחרבן הבית נתחדש ענין זה בעולם והלא בשמואל כתיב ויתן קולות ומטר ובמכותיו של פרעה הקולות יחדלון כי עולם כמנהגו נוהג מימות בראשית רק כוונתם ז"ל כי בזמן שהבית קיים והיו ישראל עושין רצונו של מקום היו גשמים יורדין בעתם בנחת בלא זעף ובלי קולות וברקים המבהילים הלבבות כמ"ש ריב"ל לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמימות שבלב שנאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו וכענין שהיה בימי שמואל בשאלתם מלך להורות להם כי רעתם רבה כי שאלו להם מלך וכשנחרב הבית ואפי' בזמן הבית כשאין עושין רצונו ית' הגשמים באים בזעף כדי להיות להם סימן החימה והקצף וכענין שאמרו בקשת בזמן הידוע הקשת בענן דבר טבע ותוליד באויר הלא בקשת אור השמש אבל מפני שהש"י שמהו לאות בענן אע"פ שיתעאו בני האדם עד שיגיע עונם לאבדן מן העולם ולמחות במבול כאשר הגיע להם בימי נח לולי שהוא יתברך זוכר הברית אמרו כי בזמן שיש אנשים צדיקים ראויים להגן על דורם שלא היתה הקשת נראית בימיהם כמ"ש בימי ר"פ לא נראתה הקשת מעולם כך בזמן המקדש בהעשות שם רצונו יתברך לא היו הזועות והקולות המבהילים נשמעים אבל בחורבן הבית שנוספו יגונות על גרמת העונות אבד כלי חמדה וגלות השכינה אין לך זמן שהגשמים יורדים שאין הקולות והברקים נשמעים ונראין וזו היא כונתם ז"ל לא זולת זה. בשוב הש"י שבות עמו ויבנה הבית ישובו הדברים להויתן וירדו הגשמים לרגל המלאכה. על אורות וגשמי ברכה:

מהרש"א זוכר את בניו כו'. ומפורש בערוך בעת שרואה הקב"ה הברית ומוריד כעין שתי טיפין מעין דמעות ח"ו דמעה ממש ומתנחם הקב"ה שלא לאבד עולמו כו' ע"ש באורך לכולהו אמוראי לפרש שעושה הקב"ה כן ע"י מלאך: ***רוב ההודאות ואל** כו'. עיין טעם לזה בתר"י בדחוקים ועוד נראה לדקדק למאי דפריך רוב ההודאות ולא כל הודאות ומשני רבא אימא אל ההודאות לכאורה ולפום ריהטא ה"ל לשנויי טפי אלא אימא כל הודאות וע"כ נראה דודאי כבר הזכיר כל הודאות במה שאומר בתחלת הברכה אנחנו מודים לך על כל טפה וטפה כו' אלא דהוה משמע על כל הודאה מברך ועל רוב הודאה לא היה מברך מ"ה קאמר דמסיים ברוך אל רוב הודאות ופריך השתא אי מסיים בכך הוה משמע בהפך דחזר מדבריו וה"ק רוב הודאות הם שאני מברך ולא כל הודאות כמו שאמרתי בתחלה על כל טפה כו' ומשני דהאמר נמי בחתימה הא'

הודאות דמשמע רוב ומשמע כמי כל וקאמר הלכך נמריכהו לתרוייהו דאי לא הוה אמר רק רוב הוה ממעטינן כל וחוזר מדבריו הראשונים ואי לא הוה אמר רק אל הודאות לא הוה משמע דקאי רק אכל הודאות שזכר בתחלת ברכה וע״כ מסיים כמי רוב הודאות שיהיה אל ההודאות כולל את רוב ואת כל וק״ל:

שם אריב״ל הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה בראשית אימתי אמר אביי כי אתא מיטרא כולי ליליא ובצפרא אתי אסתנא ומגליא להו לשמיא ופליגא דרפרם בר פפא [אמר רב חסדא] דאמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא מיום שחרב בה״מ לא
ישעיה נ נראית רקיע בטהרתה שנאמר °אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם:

אומר ברוך עושה בראשית. שכך היתה בריאתו ואח״כ כקוהו עננים: אסתנא. רוח צפונית:

שם ע״ב ת״ר הרואה חמה בתקופתה לבנה בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית ואימת הוי אמר אביי כל כ״ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ד׳:

[משנה׳ רבי יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שרואהו לפרקים:

גמרא] לפרקים עד כמה אמר רמי בר אבא אמר רבי יצחק עד ל׳ יום ואמר רמי בר אבא. אמר רבי יצחק הרואה פרת אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית. והאידנא דשניוה פרסאי מבי שבור ולעיל [רב יוסף אמר מאיהי דקירא ולעיל] ואמר רמי בר אבא הרואה דיגלת אגשרא דשביסתנא אומר ברוך עושה בראשית:

בתקופתה. מקום שהיא חוזרת שם לתחלת הקיפה היא שעת תליית המאורות ומאז התחילה להקיף ולשמש: ואימת הוי. אחמה בתקופת׳ קאי: כל כ״ח שני׳. [של]תקופת ניסן (שבסוף) [שבתחלת] כ״ח שאחר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נופלת כשעת תליית המאורו׳ בשבתאי היא [שעה] תחלת ליל ד׳: [באורתא דתלת נגהי ד׳. שהעריב שמשו של ג׳ בשבת ויתחיל ליל ד׳]: נגהי. ליל כדאמר בפסחים בשמעתא קמייתא דאיכא דוכתא דקרו לילי נגהי: שבתאי. שם שעה ראשונה של ליל ד׳ שבאותו שעה נתלו המאורות וז׳ שעות הן וחוזרות חלילה של״ם חנכ״ל תמצא בהיקף סדרן שלעולם סימני שעות תחלת הלילות כלכ״ם חנ״ס מולאי שבת כוכב תחלת ליל ב׳ לדק תחלת ליל ג׳ נגה תחלת ליל ד׳ שבתאי תחלת ליל ה׳ חמה תחלת ליל ו׳ לבנה תחלת ליל ז׳ מאדים וסדר תחלת הימים בעלות השחר חנ״ס כלכ״ם ותקופה מושכת מחבירת׳ ז׳ שעות ומחצה [כלומר מתאחרת אחר היום והשעה שנופלת בה חברתה ז׳ שעות ומחצה.] הרי ל׳ שעות לד׳ תקופות הרי יום ורביע לשנה. לד׳ שנים ה׳ ימים למדת שאין התקופה נופלת בתחלת הלילה אלא לסוף ד׳ שנים שהוא נמחזור קטן ח׳ מחזורים קטנים למחזור גדול וק׳מכך דב״ז שנא״ו הרי שאינה באה לתחלת ליל ד׳ אלא מכ״ח שנים לכ״ח שנים בראש כל מחזור קטן באה לתחלת הלילה ובראש כלמחזור

מחזור גדול באה לתקופה הראשונה שהיא תחלת ליל ארבע: [אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית. קים להו שלא נשתנה פרת מהלוכו ע״י אדם משם ולמעלה אבל משם ולמטה הקיפוהו בני אדם דרך אחרת: והאידנא דשניוה פרסאי. מלמעלה לגשר אין מברך עליו עושה בראשית אלא מאיהי דקירא ולעיל. איהי דקירא שם מחוז שהוא על הפרת]:

אמר הבונה דבר גדול דבר לנו הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא וגו׳ שברואים הגרמיים השמימיים ותנועותיהם נבחין גדולת בוראם והאריך דהע״ה במעשים מזמורו השמים מספרים על ככה. וז״ש כל היודע לחשב תקופות ומזלות וכו׳. אמנם גם מקולות מים רבים בים ידו ובנהרות ימינו תתראה גבורתו יתב׳ כאומר האותי לא תיראו אשר שמתי חול גבול לים נשאו נהרות ה׳ נשאו נהרות קולם:

מהרש״א הרקיע עומד בטהרתו. כמה ימים וכמה שבועות וכי בכל פעם שרואה בו יברך וקאמר אביי דאינו מברך אלא כי אתא מטרא כולא ליליא ובצפרא כו׳ דהיינו שנתחדש ברקיע מעשה בראשית שנבראה בלא עננים ודוקא בצפרא שאז נראה טהרתו ביותר וע״י אסתנא שהוא רוח צפונית כדכתיב רוח צפון תחולל גשם והוא שולט מחצי לילה עד לפרא כמפורש פ״ק: לא נראה רקיע בטהרתה. והיינו ע״י עננים כמ״ש סכותה בענן:

שם מאי חדקל אמר רב אשי שמימיו חדין וקלין מאי פרת שמימיו פרין ורבין. ואמר רבא האי דחריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת:

חדין. חריפין ונאה וקלין לשקול במאזנים וטובים לשתות שאין מכבידין את הגוף:

מהרש״א שמימיו הדין והלין כו׳. פרש״י וקלין לשקול במאזנים כו׳ ע״ש ועי״ל וקלין מלשון קול שהוא משמיע קול במרוצתו וכ״ה בב״ר אומרים לחדקל מפני מה קולך הולך כו׳ ע״ש:

דף ס מברך על הרעה מעין על הטובה היכי דמי כגון דשקיל בידקא בארעיה. אע״ג דטבא הוא לדידיה דמסקא ארעא שירטון ושבחא השתא מיהא רעה היא. ועל הטובה מעין על הרעה ה״ד כגון דאשכח מציאה אף ע״ג דרעה היא לדידיה דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה השתא מיהא טובה היא:

דמסקא ארעא שירטון. לימ״ן מחמת המים וה״ל לגבל: השתא מיהא רעה היא. שמחבלת תבואה של שנה זו ומברך ברוך דיין האמת. ועל הטובה שהוא מעין הרעה יברך הטוב והמטיב מאי הוא כגון דאשכח מציאה:

קכט שם משנה הצועק על מה שעבר הרי זו תפלת שוא כיצד היתה אשתו מעוברת ואומר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא היה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר ואומר יהי רצון שלא יהא בתוך ביתי הרי זו תפלת שוא:

גמרא ולא מהני רחמי והא מתיב (רבי אבא) [רב יוסף] אמאי דכתיב °ואחר ילדה בת מאי ואחר אמר
בראשית ל רב לאחר שדנה לאה דין בעצמה אמרה לפני הקב״ה רבש״ע י״ב שבטים עתידין לצאת מיעקב שיתא דידי וד׳ דבני שפחות הא עשרה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת מן השפחות מיד נהפכה והיתה לבת שנאמר ותקרא שמה דינה שדנה לעצמה. אין מזכירין

מזכירין מעשה נסים. ואי בעית אימא (התם) [מעשה דלאה] בתוך מ' [יום] הוה כדתניא שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח מג' ועד מ' שיהא זכר ממ' ועד ג' חדשים שלא יהא סנדל מג' ועד ו' שלא יהא נפל מו' ועד ט' שיצא בשלום. ומי מהני רחמי והאמר רבי יצחק בריה דרבי אמי אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה.
ויקרא יב שנאמר °אשה כי תזריע וילדה זכר הכא במאי עסקינן שהזריעו שניהם בבת אחת:

שלא יסריח. אלא יקלוט ויהא ולד ולאחר שלשה ימים אם לא קלט כבר הסריח ואין תפלתו מועלת: **שלא יהא סנדל.** שלא תתעבר אשתו ולד אחר ויהא פוחס צורתו של ראשון ודומה לדג של ים (שדומה לסנדל) ששמו סנדל והכי אמרינן במסכת נדה סנדל שדומה לסנדל של ים ומתחלתו ולד היה אלא שנרצף משל לאדם שסטר את חברו והחזיר את צורתו לאחוריו: **ומי מהניא תפלתו.** לזכר אפי' בתוך מ' יום והלא הדבר תלוי בהזרעה תחלה. ה"ג משכחת לה דמהניא כגון שהזריעו שניהם בבת אחת:

מהרש"א לאחר שדנה לאה כו'. בתנחומא מפרש מדכתיב ואחר בלשון זכר ולא כתיב ואחרת בלשון נקבה דרשו שהיתה לאה הרה ללדת עוד בן אחר אלא שע"י שדנה כו' ילדה בת שע"כ ותקרא שמה דינה ורמז על יוסף דכתיב ביה יוסף ה' לי בן אחר גו' אבל ממה שאמר הכא לאחר שדנה לאה כו' לא משמע דנתכוון למדרש תנחומא אלא דה"פ מאי ואחר דבכל לידת בניה לא כתיב ואחר אלא ותהר עוד וע"כ דרשו ביה לאחר שדנה כו' ילדה בת ולזה לא הוצרך טעם לקריאת שמה כמו בשאר בנים שאמר שילדה בת הנה טעם לקריאת שמה דינה ודו"ק: **י"ב שבטים עתידין כו'.** לאו כמתנבאה מדעת אמרה כן דלאו נביאה היתה כדמוכח פ"ק דמגילה:

שם **תנו** רבנן מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צוחה [בעיר] ואמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי עליו הכתוב אומר °משמועה רעה לא
תהלי' קי"ב יירא נכון לבו בטוח בה'. אמר רבא כל היכי דדרשת להאי קרא מרישיה לסיפיה מדריש ומסיפיה לרישיה מדריש. מרישיה לסיפיה מדריש משמועה רעה לא יירא מאי טעמא משום דנכון לבו בטוח בה' מסיפיה לרישיה מדריש נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא יירא. ההוא תלמידא דהוה שקיל ואזיל אבתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי [בשוקא דציון] חזייא דקא מפחיד
ישעיה לג א"ל חטאה את דכתיב °פחדו בציון חטאים [א"ל] והא כתיב °אשרי אדם מפחד תמיד [א"ל] ההוא בדברי
משלי כח תורה כתיב יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא חזייא דקא מיתנח א"ל יסורי קא בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה דכתיב °כי פחד פחדתי ויאתיני
איוב ג א"ל והא כתי' אשרי אדם מפחד תמיד ההוא בד"ת כתיב:

ח"א נפי שהלל למד לבני ביתו שלא יקראו חבר כבוד זיות נרה ולא ירימו קולם לכך אמר מובטח כו'

מרישיה לסיפיה. כל היכי דדרשת ליה להאי קרא מדריש לחדא משמעות: **מסיפיה לרישיה מדריש.** מי שנכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא יירא: **בדברי תורה כתיב.** אשרי אדם מפחד תמיד שמא תשתכח ממנו שמתוך כך הוא מחזיר לשנותה תמיד:

מהרש"א כל היכא דדרשת להאי קרא מרישיה כו'. כפרש"י דמדרש לחדא משמעות כו' ע"כ והכונה בו שהענין כפול מכל הצדדין להחזיקו ועי"ל דר"ל דהסבה והמסובב בכאן ענין אחד וק"ל: **א"ל ההוא בד"ת כתיב כו'.** וכפרש"י וה"ה היכא דאיכא למיחש מן הפורענות ולא אתיא אלא לאפוקי מהמתפחד בחנם כמ"ש התוספות בפרק הניזקין ע"ש וכן הא דעייתי מדכתיב פחד פחדתי ויאתיני גומר היינו כמו שפחד איוב בחנם אבל רש"י פירש בספר איוב דהיינו שאמר אולי חטאו בני גומר ואין זה פחד בחנם ודו"ק:

הרי"ף מרישיה לסיפיה מדריש ומסיפיה וכו'. וקשה מאי איכא בין דרשה דמרישיה לסיפיה לדרשה דמסיפיה לרישיה שהכל הוא דבר אחד ובשלמא לקמן בפסוק עת לעשות לה' שאמרו כן איכא נפקא בין האי להאי. ונראה דהכא נמי איכא טובא דאי דרשינן מרישיה לסיפי' הוא מסכים לדברי הלל שאמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי והכי קאמר קרא משמועה רעה לא יירא הירא את ה' מה טעם משום דנכון לבו ביראת ה' וכיון שהוא ירא את ה' הוא בטוח בה' שלא תבואהו רעה ומתוך שהוא בטוח לכך כששומע שמועה רעה אינו ירא. מ"מ לא למדנו מהכתוב הזה אלא שהנכון לבו ביראת ה' הוא בטוח אבל מי שאינו נכון לבו ביראה שאפשר להיות בטוח מהרעה ואפשר שלא יהיה בטוח וכשאנו דורשים מסיפיה לרישיה נכון לבו בטוח בה' צריך לפרש נמי שנכון לבו ביראה וגם הוא בטוח בה' שיש לו בטחון אותו אדם משמועה רעה לא יירא ומינה שמי שאינו נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה יירא דאין לפרש הכא מי שנכון לבו ביראה הוא בטוח בה' שלא תבואהו רעה לפי שעדיין לא הוזכרה הרעה בכתוב עד אחר כך שאמר משמועה רעה ובודאי שכך הוא אומר הנכון לבו וגם בטוח בבטחון משמועה רעה לא יירא ומינה שמי שאינו נכון ביראה או אין לו מעלת הבטחון הוא ירא משמועה רעה וזהו שסמך להביא מעשה דההוא תלמידא דהוה מפחיד ואמר ליה רבי ישמעאל חטאה את כי החוטא שאין נכון לבו ביראת ה' יתברך בודאי שמשמועה רעה יירא שנאמר פחדו בציון חטאים:

ת"ר הנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' שם
אלהינו שתצילני מזה וכיוצא ואל יארע בי דבר קלקלה [ועון] ואם יארע בי דבר קלקלה ועון תהא מיתתי כפרה על עונותי אמר אביי לא לימא איניש הכי דלא ליפתח פומיה לשטן דאר"ל וכן תנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן א"ר יוסי
[יוסף] מאי קראה דכתיב °כסדום היינו לעמורה ישעיה א
דמינו מאי אהדר להו נביא °שמעו דבר ה' קציני סדום שם
וגומר כי נפיק מאי אומר א"ר אחא מודה אני לפניך ה' אלקי שהצלתני מן האור. רבי אבהו על לבי בני אפחית בי בני מתותיה איתרחיש ליה ניסא קם על עמודא שזיב מאה וחד גברי בחד איבריה אמר היינו [דר' אחא] (אמר רב אחא אמר רב) הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך
אמת

עיון יעקב

התם בתוך מ'. ולפע"ג דמתניתין שמלא קתני היתה אשתו מעוברת משמע אפילו תוך מ' הוי כמו תפלת שוא י"ל דלשון שתה מעוברת משמע שהוכר עוברה דהיינו אחר ג' חדשים: **הכי במאי עסקי' שהזריעו שניהם בבת א'.** עיין בחידושינו ס' המפלת: **אמר רבא כל היכי דדרשת להאי קרא מרישא לסיפא מדריש.** ונראה דנפקא מינה דאי דרשינן מסיפא לרישא משמועה רעה לא יירא מ"ט משום דנכון לבו בטוח בה' אבל יש אנשים שאע"פ שבטוחים בה' אפ"ה יראים משמועה רעה אבל להיפך הוא ודאי מי שלא ירא משמועה רעה בודאי בטוח לבו בה' ונאמן דדריש מסיפא לרישא נכון לבו בטוח בה' בודאי לא יירא משמועה רעה אבל בו"א יש אנשים שאינם יראים משמועה רעה לפעמים שאין נכון לבו בטוח בה'. ונראה דרבא בא לתרץ דלא תקשה לך על הלל שהיה עניו מאד איך אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי כאלו מתפאר בעצמו שהוא נכון לבו בטוח בה' על זה קאמר דכיון דאפשר למדרש מרישא לסיפא ומסיפא לרישא א"כ אין זה התפארות כלל וק"ל:

אמת לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו. אמר אביי לא לימא איניש הכי דתני דבי רבי ישמעאל
שמות כא °ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות כי קאי מאי אומר אמר רב אחא ברוך רופא חנם:

בי בני. בית המרחץ: מתותיה. הפירוש שהמים נופלים לתוכה ובני אדם רוחצים ע"ג תקרה שעל גבה: בהדי איבריה. בזרועו החזיק אביי שניהם בזה החזיקו עד מאה ואחד: היינו דרבי אחא. דבעי אביי שהוציאהו לשלום: שאין דרכן של בני אדם כו'. כלו' לא (לו) [להם] לעסוק ברפואות אלא לבקש רחמים:

אמר הבונה מכל זה נראה מולשת תכונת האדם המיוחד לכל מקרה ולהספד בכל דבר קל ואף מן הדברים שעושה לרפואתו ואין לבקש רפואה כי אם מאת ה' ית'. כמו שגנה הכתוב לאסא באמרו וגם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים הנה שלדעתי ספר הכתוב להפליג בגנות אסא ביותר כי אמרו שחלה ברגליו מחולי שקורין אותו פודגר"א או נוט"א והוא חולי שכלאו הרופאים למצוא לו תרופה וח"ש וגם בחוליו בסיס חולי שאין רופא כ"ו כדאי לרפאותו וא"כ לא היה לו כי אם להתפלל לה' שירפאנו אפילו הכי לא דרש את ה' כי אם ברופאים:

מהרש"א ואל יארע בי דבר קלקלה ועון כו'. משום דבבית המרחץ אדם ערום ממש וערום מן המצות כעובדא דדוד בפרק התכלת וגם קלקלה מן האור מצוי שם וע"כ יש לאדם להתפלל ע"כ שבמקום סכנה זו מן האור לא יבא לידי הזכרת עון ואביי שאמר לא לימא הכי לא על זה קאמר שהוא ממש תפלה אלא אסיפא דצלותא קאמר דלא לימא ואם יארע כו' דהיינו פותח פיו לשטן כו' והוא מבואר בפ"ק דכתובות ע"ש: ורפא ירפא מכאן שניתן רשות כו'. מכפל ורפא ירפא דריש לה כדאיתא בהדיא פרק החובל ואי לאו הכפול לא הוה גמרינן מיניה שניתן רשות אלא שאם ירפא עצמו ע"י רופא שצריך לשלם החובל שכר הרופא וק"ל: התכבדו מכובדים כו'. ר"ל דאין זה כמורכם לילך עמי במקום מבוזה כזה ואביי דקאמר לא לימא הכי דהרפו מנוי ונשמע שיסלקו עצמם ממנו אלא יאמר שמרוני שמרוני בין בזה בין בעתיד והמתינו לי עד מלי שכן דרכן כולי שלא ירע בעיניכם להמתין לי כי כן דרכן של בני אדם וק"ל:

קלא שם ע"ב דברים ו **משנה** חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר °ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך נומר בכל לבבך בבי יצריך. ביצר טוב וביצר רע. בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך. ובכל מאדך בכל ממונך. דבר אחר בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו מאד מאד:

דבר אחר בכל מאדך. לשון מדות המדודות לך בין מדה טובה בין מדת פורענות:

[**גמרא** חייב אדם לברך וכו']. מאי חייב אילימא דמברך על הרעה הטוב והמטיב ועל הטובה הטוב והמטיב והתנן (על הגשמים) ועל בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת. אמר רבא לא נצרכה אלא לקבלינהו בשמחה מנה"מ אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן [רבי שמואל בר נחמני אמר] דאמר קרא
תהלים נו °בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר זו מדה טובה באלהים אהלל דבר זו מדת פורענות ר' אבהו [רב אחא משום ר' לוי] אמר מהכא °חסד ומשפט שם קא
אשירה לך ה' אזמרה. אם לחסד אשירה. ואם למשפט אשירה. רבי תנחום אמר מהכא °כוס ישועות אשא שם קיו
ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. רבנן אמרי אמר קרא °ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך. איוב א
אמר רב הונא אמר רבי [רב] משום רבי מאיר וכן תנא משמיה דרבי עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעבדין מן שמיא לטב. כי הא דרבי עקיבא הוה אזיל באורחא והוה בהדיה חמרא ותרנגולא ושרגא מטא האי דוכתא בעא אושפיזא ולא יהבו ליה. אמר כל דעבדין מן שמיא לטב אזל בת בדברא אתא אריה אכליה לחמריה אתא שונרא אכלה לתרנגולא אתא זיקא כביה לשרגא אמר כל דעבדין מן שמיא לטב בלילה אתא גייסא שבייה למתא אמר להו היינו דאמרי כל דעבדין מן שמיא לטב. *ואמר רב הונא אמר רב משום רבי יומא סא
מאיר לעולם יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקב"ה שנאמר °אל תבהל על פיך וגומר עד יהיו דבריך קהלת ה
מעטים:

הכי גרסינן. אילימא כשם שמברך על הטובה הטוב והמטיב כך מברך על הרעה הטוב והמטיב והתנן על בשורות טובות אומר הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת: לקבלינהו בשמחה. ולברך על מדת פורענות בלב שלם: אלהים. לשון דיין (שנאמר) [כמו] עד האלהים יבא דבר שניהם: ובת בדברא. לן בשדה: הוה בידיה תרנגולא. להקיצו משנתו: הכל לטובה. אלו היה הנר דולק היה הגיים רואה אותי ואלו היה החמור נוער או התרנגול קורא היה הגייס בא ובוזז אותי:

מהרש"א *אשר יצר את האדם בחכמה כו'. לפרש"י בחכמה מוסב אדלעיל דהיינו בחכמה שברא בו נקבים כולי ע"ש והתוספות פירשו שהוא מלתא באנפיה שברא בחכמה דהיינו שהתקין מזונותיו מקודם שבראו ע"ש ועי"ל דבחכמה קאי על אדם שנתן לו הקב"ה חכמה בבריאותו ולא כן כל שאר ב"ח שלא נתן להם חכמה וק"ל: *והאר עיני פן אישן המות כו'. ע"פ מ"ש לעיל דשינה אחד מס' במיתה ולפי שאין השינה במאור עינים בחושך לילה מסיים ביה בא"י המאיר לעולם כולו וק"ל: *אלהי נשמה כו' אתה בראת ואתה יצרת ואתה נפחת בי כו'. הנשמה בלשנא דקרא כוללת כל חלקי הנפש שהם שלשה נפש רוח נשמה כמ"ש המקובלים גם הפלסופים ועד"ז אמר בה ג' לשונות אלו אתה בראת בי על הנפש הטבעית שנאמר ויברא אלהים את האדם גו' ואתה יצרת בי על רוח החיוני שנאמר בו וייצר ה' אלהים את האדם גו' ואתה נפחת בי על הנשמה השכלית כמ"ש ויפח באפיו נשמת גו': כוס גו' ובשם ה' גו' צרה ובשם ה' גו'. בתרוייהו כתיב שם ה' שהוא הרחמים דבמדת פורענות נמי שאדם חושב כן אפשר דעביד רחמנא לטב כדלקמן בעובדא דרבי עקיבא דמייתי עליה והך דפרק סדר תענית בעובדא דנחום איש גם זו לטובה הוה נמי שייך לאתויי הכא ואפשר דניחא ליה לאתויי הא' לישנא כל דעביד רחמנא כולי דתולה

ציון יעקב

לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעבדין מן שמיא לטב. נ"ל דשיטה כעולם כלומר בין על הטובה ובין על הרעה יאמר כן ולפרש כן המתני' דחייב אדם לברך על הרעה כשם שמב[ר]ך על הטובה מה"ע ועל זה קאמר ג"כ לעולם יהיו דבריו מעטים לפני הקב"ה כלומר בין שמברך על הרעה בין על הטובה יהיה הברכה במטבע הלר וע"ז בחידושינו דתענית דף כ"א:

דתולה הכל בהקב"ה וק"ל: **לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין כו'.** מסמיכות מאמר זה לסה דלעיל יש ללמוד מה הוסיף ר"מ אקרא דמייתי ע"כ יהיו דבריך מעטים וע"פ מ"ש לקמן קבלה דיסורי שתיקותא ובעי רחמי דהיינו שלא ידבר בו הרבה פן יכשל להרהר במדת הדין אבל יבקש רחמים וה"כ הכא בא לומר דגם אם יבא על האדם מדת פורענות יהיו דבריו לפני הקב"ה מעטים בבקשת רחמים ולא ידבר בו הרבה ולא יהרהר אחריו וז"ש אל תבהל גומר ולבך אל ימהר להוציא דבר והרהור רע לפני האלהים שהוא מדת הדין שהביא עליך פורענות כפרש"י לעיל כי האלהים בשמים ואתה על הארץ והוא רואה מלמעלה ביותר שאפשר דעביד לך דבר זה לטובה וק"ל:

הרי"ף מאי חייב אדם לברך על הרעה וכו'. וקשה מה זו שאלה ששאלו מאי חייב לברך על הרעה דהא דבר הנשמע הוא שגם את הרעה נקבל מאת האלהים ונברך על הרעה כשם שאנו מברכין על הטובה ואל יאמר אדם שאין לברך על הרעה גם עי הכניסנו לומר שמברך על הרעה הטוב והמטיב כדי להקשות מדתנן שעל הרעה מברך דיין האמת וע"ק דהיכי סלקא דעתין לברך על הרעה הטוב והמטיב ועוד קשה מה שהילך רבא לא נצרכא דלא שייך לומר לא נצרכא אלא בקושיית פשיטא למה נצרכא איכא לתרוצי לא נצרכא אבל כאן הקושיא היא דתנן איפכא שאין מברכין על הרעה הטוב והמטיב אלא ברוך דיין האמת ונראה. דמעיקרא כשהקשה מאי חייב אדם לא נעלם ממנו מה שאפשר לומר שחייב אדם לברך על הרעה ברכת דיין האמת כשם שמברך על הטובה ברוך הטוב והמטיב כי גם את הרעה נקבל מאת האלהים וחייבים אנו לברכו על הרעה אבל פירוש זה דחוי הוא שלמה נצרכה משנה זו כיון שכבר שנינו במשנה על בשורות טובות מברך הטוב והמטיב ועל שמועות רעות מברך דיין האמת שוב ליכא למהדר ולמתני חייב אדם לברך על הרעה דיין האמת כשם שמברך על הטובה ומכח זה יש לנו לומר דחייב אדם לברך הטוב והמטיב על הרעה וטעמא הוי דקיימא לן דכל מאי דעבדין מן שמיא לטב ודקדקו לומר לטב לומר שאע"פ שמשמיא עבדו דבר רע האמת הוא התכלית לטוב להציל נפשו ממות או דבר אחר יותר רע ומר באופן שנבחינה זו אותו רע נקרא טוב ולכך ילדק לומר ברעה ברוך הטוב והמטיב לפי שתכלית אותו רע הוא לטובה ולהכי סלקא דעתין לומר כשם שמברכין על הטובה הטוב והמטיב כך מברכין על הרעה הטוב והמטיב ונדחה פירוש זה מדתנן על בשורות רעות אומר דיין האמת הרי שיש לרעה ברכה מיוחדת בפני עצמה ולכך תירץ רבא לא נצרכא כלומר דלעולם דלא קאמר אלא לברך דיין האמת כשם שמברכין על הטובה הטוב והמטיב וכי תימא משנה יתירה היא זו דהא תנן חדא זמנא על בשורות רעות מברך ועל בשורות טובות לזה אמר לא נצרכא לשנותו פעם שנית אלא לומר שחייב לקבולינהו בשמחה שיברך על הרעה בלב שלם ושלם לקבל גזרתו יתברך מאהבה ולזה שאל מאי קרא דבעי לקבולי הרעה ולברך בשמחה והביא מהאי קרא באלהים אהלל דבר וכן מקרא דחסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה וכו'. וקשה מנא לן דבעינן בשמחה דילמא משפט אשירה ואינו בשמחה וכן קשה בקרא דבאלהים אהלל דבר דילמא אהלל ולא בשמחה. וכן קשה לרבי תנחום ולרבנן. אבל נראה לי דיליף מכפל הכתוב דכתיב חסד ומשפט אשירה וגו' וחזר לומר לך ה' אזמרה ולמה כפל ולא עוד אלא שעשאם ב' חלוקות והיה לו לומר חסד ומשפט אשירה ואזמרה אלא רמז קודם ענין אשירה והברכה על החסד שהוא מדת הטוב ועל המשפט שהוא מדת הרע וחזר ואמר לך ה' אזמרה בכל השני דברים בזמרה בלשון זמרה דהיינו בשמחה: ובב"ח אמר מהכא בה' אהלל דבר וגומר וכי תימא מכין לנו שיהיה בשמחה נראה לי דיליף כפל דבר דבר דמספיק לומר באלהים ובה' אהלל דבר אלא כאן רמז בה' שהוא מדת טובה ורחמים אהלל דבר ובאותו אופן עצמו באלהים אהלל דבר בשמחה. וגם רבי תנחום יליף הכי דהיה לו לומר כוס ישועות אשא ולרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא ולמה עשאום שתי חלוקות אלא להשוותם שיקבלום בשמחה ורבנן יליפי מדכתיב ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך והיה לו לומר יהי שמו מבורך ומדחזר לומר יהי שם ה' לומר שלך הטוב באם לברך שם ה' בהשוואה ובשמחה:

(פיסקא בכל לבבך בשני יצריך) דרש רב נחמן בר קלב [רב] חסדא מאי דכתיב °וייצר ה' בשני *(שם)* יודין (כי יצירות הללו למה אחד לטובה ואחד לפורענות) [שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב *(גי' הגא')* ואחד יצר רע] מתקיף לה רב נחמן [בר יצחק] אלא מעתה גבי בהמה דלא כתיב בה וייצר ה"נ דלא שליט בה יצר הרע והא קא חזינן דמזקא ונשכא ובעטא. אלא כדרבי שמעון בן פזי דאמר אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי. [אי נמי כדר' ירמיה בן אלעזר דאמר רבי ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון שנאמר אחור וקדם צרתני] °ויבן ה' אלהים את הצלע רב *(שם)* ושמואל חד אמר פרצוף וחד אמר זנב. בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב °אחור וקדם צרתני אלא למ"ד זנב *(תלים קל"ט)* מאי אחור וקדם צרתני כדרבי אמי דא"ר אמי אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות בשלמא אחור למעשי בראשית היינו דלא איברא עד מעלי שבתא אלא וקדם לפורענות פורענות דמאי אילימא פורענות (דקללה) [דנחש] והתניא רבי (מאיר) אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מן הקטן בגדולה מתחילין מן הגדול דכתיב °ויאמר משה אל אהרן *(ויקרא י)* ולאלעזר ולאיתמר בניו הנותרים גו' ובקללה מתחילין מן הקטן שהרי בתחלה נתקלל נחש ולבסוף נתקללה חוה ולבסוף נתקלל אדם. אלא פורענות דמבול דכתיב °וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם *(בראשית ו)* ועד בהמה ברישא אדם והדר בהמה בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב וייצר בשני יודין אלא למ"ד זנב מאי וייצר כדרבי שמעון בן פזי דא"ר שמעון בן פזי אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי. בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב °זכר ונקבה בראם *(שם ה)* אלא למאן דאמר זנב מאי זכר ונקבה בראם. כדרבי אבהו דרבי אבהו רמי כתיב הכא זכר ונקבה בראם וכתיב °כי בצלם אלהים עשה את האדם הא כיצד *(שם ט)* בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא יחידי בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב °ויסגור *(שם ב)* בשר תחתנה. אלא למאן דאמר זנב מאי ויסגור בשר *(כתובות פ"ק ע"ש במהרש"א)* תחתנה. אמר [רבי ירמיה ואיתימא] רב זביד ואיתימא *(שלא הוזן ע"ש במהרש"א)* רב

עיון יעקב

ד״ה פרצופין נבראו. כי כל מי שאין לו אשה אינו אדם וגם מה"ע מי שאין לו אשה נקרא פלג גופא וק"ל ומ"ש מהרש"א דלא כתיב וילר בתי יוד גבי בהמה שנג או ל"ל ראז"ל לשטת המדרש דהאי וילר לשון רידוי הוא ודוק: **אלימא פורענות דנחש והתניא.** הקשו המפרשים למה מייתי הברייתא והלא מפורש בקרא להדיא דנתקלל תחלה. ולע"ד דלא קשה מידי דהמקשן ס"ד דקללת נחש הוא נ"כ קללת אדם תחלה כדאיתא בסנהדרין דף כ"ט חבל על שמש גדול שנאבד מן העולם שאלמלא לא נתקלל נחש כל אחד ואחד מישראל היה מזמנין לו שני נחשים טובים וכו' א"כ קללת נחש על גחונך תלך הוא קללת אדם לכך מביא הברייתא שקללת נחש היה קדם לפורענות וק"ל והא דלא אמר הטעם שהנחש התחיל בעבירה י"ל שאשה התחילה במה שהוסיפה הנגיעה לכך אינו מוכרח טעם זה ועיין במדרש שחטא השמש כפרהסיא גרם כל זה: **אלא פורענות דמבול.** והטעם כדרך שאמרו נכנס ראשון יצא אחרון וכן הדין לענין תפילין דמניח של יד תחלה ואח"כ של ראש וכשמסירין מסיר של ראש תחלה וכן האדם נברא לבסוף ונאבד במבול מקדם: **בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף נברא יחידי.** כדי שלא יהיו המינים אומרים ב' רשויות בעולם מי שברא זכר לא ברא נקיבה וכתירוץ זה איתא בש"ס בסנהדרין דף ל"ח אבל אחרי פירושים דאיסכהו שם לא שייכים כלל כאיש ואשתו. ועיי' שגלוי וידוי שעשידה האשה לחטוא את האדם ויתקללה ואל איסך השוקסך והוא ימשול בך שאין האשה תובעת כי האיש מחזיר על אבידתו כפירש"י ריש קידושין אעפ"כ אם היא נקיבה נבראה כמו הזכר:

רב נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא למקום חתך בשלמא למאן דאמר זנב היינו דכתיב ויבן אלא למ"ד פרצוף מאי ויבן. מבעי ליה לכדרבי שמעון בן מנסיא דאמר רבי שמעון בן מנסיא. מאי דכתיב ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שקלעה הקב"ה לחוה והביאה אל האדם שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בניתא דבר אחר ויבן אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא מלמד (שברא) [שבנאה] הקב"ה לחוה כבנין אוצר מה אוצר זה רחב מלמטה וקצר מלמעלה כדי לקבל את הפירות אף אשה רחבה מלמטה וקצרה מלמעלה כדי לקבל את הולד. ויביאה אל האדם [אמר רבי ירמיה בן אלעזר] מלמד שעשה הקדוש ב"ה לאדם הראשון שושבינות מכאן למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו. למאן דאמר פרצוף הי מינייהו סגי ברישא א"ר נחמן בר יצחק מסתברא דזכר סגי ברישא דתניא לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו היא אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לוחלקלע"הב:

דמזקא. שמהקת: אוי לי מיוצרי. אם אלך אחר יצרי. ואם לא אלך אחריו: אוי לי מיצרי. שמיגעני בהרהורים: דו פרצופין. שני פרצופין נבראו תחלה אחד מלפניו ואחד מלאחריו וחלקו לשנים ועשה מן האחד את חוה: אחור וקדם צרתני. לשון צורה דהיינו שני פרצופים: זכר ונקבה בראם. משמע תחלת בריאתם ב' היו: היינו דכתיב ויבן. שהיה צריך בנין: מאי ויבן. והלא כבר נבנה. כדי לקבל פירות. שאם יהיה קצר מלמטה ורחב מלמעלה תהא התבואה דוחפת את הכתלים מלמעלה לכאן ולכאן שהמשא מכביד עליהן: שושבין. משתדל בחופתו ובזיווגו: למ"ד פרצוף. ומתחלתו היה מצד אחד זכר ונקבה מצד אחר: הי מינייהו סגי ברישא. אי זה פרצוף היה מהלך לפנים: אפילו היא אשתו. גנאי הוא הדבר: נזדמנה לו על הגשר. אשת איש והיא לפניו: יסלקנה לצדדין. עד שיעבור לפניה: אחורי אשה בנהר. אחורי אשת איש היא מגבהת את בגדיה מפני המים וזה מסתכל בה:

מהרש"א אלא מעתה גבי בהמה דלא כתיב בה וייצר כו'. אע"ג דבהמה ודאי לית לה יצ"ט ולא ה"מ למכתב וייצר בב' יודין מ"מ ויצר ביו"ד אחת ה"ל למכתב גבי בהמה לרמוז שיש לה יצה"ר וק"ל: אוי לי מיוצרי ואוי כו'. דב' יודי"ן אחר הוי"ו של וייצר כאלו נכתב ב"פ ו"י כמ"ש גבי ויהי בפ"ק דמגילה ובדרך אחת כיון באותיות של וייצר נוטריקון כאלו נכתב וי לצדיק וי רשע וי מצדיק שהוא יוצרו שנאמר ה' הוא הצדיק גומר כי צדיק ה' גומר וי מרשע שהוא יצה"ר שנאמר בו צופה רשע לצדיק גו': אחור למעשה בראשית כו'. ויהיה למאן דרשי ב' משמעות לאחור יהיה פי' מלשון יצירה ולקדם יהיה פי' מלשון צורה ומה שהביא לר' אמי לדרשה זו להוציא מלת צרתני ממשמעות א' שהוא מלשון צורה לב' משמעות מלשון יצירה ולשון צורה דמשמעא לא פליג. אמ"ד פרצוף נראה משום דא"כ לפי משמעות צורה ה"ל להקדים קדם לאחור ודו"ק: אחור למעשה בראשית כו'. והיינו טעמא כמפורש פ' אחד ד"נ

לכך נברא בע"ש כדי שיכנס לסעודה מיד ועוד טעמים אחרים שם וקדם לפורענות דמבול כדמסיק משום דעיקר חטא היה באדם כמפורש פ' חלק ע"ש: אילימא פורענות דנחש כו'. יש לדקדק מ"ל לאתויי מהא דתנא רבי כו' דהא בגופיה דקרא כתיב פורענות דנחש בתחלה והדר דאשה והדר דאדם וי"ל משום דבקרא איכא למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה ולכך הוצרך לאתויי מברייתא: בגדולה מתחילין כו' שנאמר ויאמר משה אל אהרן גו'. מה שהקדים אהרן שהוא אב לבניו ודאי דאין ראיה וכן מה שהקדים אלעזר שהוא הגדול לאיתמר שהוא קטן ממנו אין ראיה דבכמה מקומות כתיב כן אלא מדכתיב בניו הנותרים לשתוק מאלעזר ואיתמר ולא הל"ל אלא אל אהרן ובניו הנותרים הוו גומר דודאי הם הנותרי' אלא לאשמועינן דבגדולה כו' וק"ל: מאדם ועד בהמה ברישא אדם כו'. אע"ג דה"א לכתוב שני שמות כאחד מ"מ דרשו כן כיון דכבר כ' וימח את כל היקום גו' לא הל"ל כלל מאדם ועד בהמה גו' אי לאו לאשמועינן דבפורענות מתחילין כו' וק"ל: ויביאה כו' שעשה שושבינות כו'. כמו ולמרעהו לרע תרגומו שושבין ולמדך שאל ירע כו' דדבר זה מכלל שהוא ג"ח ולא אצטריך קרא שהביאה אל האדם אלא ללמדך כו': ואפילו היא אשתו. פרש"י דגנאי הדבר עכ"ל נראה דר"ל דבאשתו משום איסורא ודאי ליכא אלא משום גנאי דאין ד"א שילך הקטן בראש והגדול אחריו אבל לפירוש הרמב"ם בהך דשנינו לא ירבה אדם שיחה כו' ואפי' באשתו אמרו כו' דמשום איסורא נגעו בה שלא ירגיל עצמו במשגל ה"נ איכא למימר מה"ט שלא ילך אחריה להסתכל בה ואפשר שדקדק לומר דהכא משום איסורא לא שייך דמשמע ליה דב' הפרצופין היו כ"א מהם פניו הפך של פנים השני דמ"ה פריך למ"ד פרצוף הי מנייהו מסגי ברישא כיון דכ"א מהם היה פניו הפך השני מי יכריע ביניהם שילך בראש וא"כ זה הולך למזרח וזה למערב וה"ל חמור גמל שא"א להם לזוז ממקומם וא"כ הוא גם אם תלך הנקבה בראש לא יסתכל בה שהרי פניו לצד השני אבל משום גנאי ניחא דיש לזכר לילך בראש ובהכי ניחא שפרש"י בסמוך נזדמנה לו על הגשר אשת איש והיא לפניו עכ"ל שהכריחו לפרש דקאי על א"א ולא אפי' על אשתו דבסמוך לו דבאשתו כיון דליכא אלא משום גנאי אין סברא להעבירו ולסלקה לצדדין ולעבור לפניה אלא דאיירי בא"א דאיסורא נמי אית ביה: וכל העובר כו' אין לו חלק כו'. כתבו התוס' פי' אם רגיל בכך לפי כו' עכ"ל דה"נ גבי שיחה אמרו כל המרבה שיחה עם האשה כו' דהיינו ברגיל בכך:

הרי"ף והתניא רבי מאיר אומר בקלקלה וכו'. קשה למה הביא בברייתא דבקלקלה מתחילין מהקטן כיון דבברייתא יליף לה מדנתקלל נחש בתחלה ואח"כ נתקללה חוה ולבסוף אדם א"כ הוה ליה לאקשויי מיד כשאמר פורעניות דקללה והא בתחלה נתקלל נחש ואח"כ חוה ולבסוף אדם וכן תמצא במסכת עירובין פ"ב שהביא הסוגיא הזאת ולא הביא הברייתא אלא בלשון הזה כאומר שם אילימא פורענות דקללה והא בתחלה נתקלל נחש וכו' לבסוף נתקלל אדם. ונלע"ד שהביא הברייתא לפי שהיה אפשר לדחות דלעולם אמרינן שהאדם היה קודם לפורענות בקללה שמצינו תחלת דבר פי ה' היה אל האדם ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה והוכיחו על פניו המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת ולא דבר הקב"ה עם האשה ולא עם הנחש אלא לאחר שהשיב אדם האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל ויאמר לאשה מה זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני ואוכל ואז קלל הקב"ה למי שהיה גורם ראשון שהיה הנחש ואח"כ לאשה שנתנה לאדם לאכלה אבל לעולי שבתחלת הדבור לא הפך פניו הקב"ה לדבר אלא עם אדם תחלה ומה גם לדרש חז"ל שדרשו ויאמר לו איכה מלי איכה וקינה

עיון יעקב

ה מינייהו סגי ברישא. פי' כיון דזה היה קודם קללה שהוא ימשול בה והיה שניהם שוים במעלה ומתוך דזכר סגי ברישא שהוא גנאי לילך אחריה כאלו הולך תמיד אחר האשה. ודלא כמהרש"א שפי' הגנאי משום המעלה דהלא קודם קללה שניהם שוים במעלה:

יקינה שקונן עניו איכה הרי שהיי האדם קודי לקללה לכך הביא את הברייתא שאומרת דפיי בקללה מתחילין מן הקטן שהרי בתחלה נתקלל נחש דמשמע דלא חשיבא קללה מה שדבר פי ה' תחלה בתוכחתו אל האדם. וצדיין אנו צריכין לפרש שכ"ל לברייתא לומר שהתחיל מהקטן ממה שנתקלל נחש תחלה שהרי הכל הילך אחר העיקר שהוא מה שהוכיח ה' ודבר תחלה עם האדם ומה שנתקלל בתחלה הנחש הוא לפי שהאדם תלה באשה והיא תלתה בנחש וקלל הקב"ה אבורם הראשון ראשון לעולם שאלו שלשתן תעאו כאחי ולא היה האחד גורמא לחבירו שאפשר שהיה הקב"ה מתחיל מהאדם ומכ"ל לומר בקללה מתחילין מן הקטן. ואפשר לע"ד לומר עם מחז"ל בפסוק ותאכל מן העץ אשר צויתיך לאמר מהו לאמר להזהיר את החיה והבהמה והעופות ולא די שלא הזהרת אותם אלא שנתת להם ואכלו ונמצא לפי זה שבעון זה אין לנחש ולחוה שום דבר כו כי הם לא גרמו לו שלא להזהיר ואם היה הקב"ה בא אל האדם תחלה בטענה זו שאמר לו לאמר ולהזהיר ולא הזהיר ואדרבה נתן להם לאכול לא היה לאדם פתחון פה לאמר האשה אשר נתת עמדי וכו' והיה נתקלל מיד אדם בתחלה על הדבר הזה ומליכו שבתחלי' דברי הקב"ה לאדם לא הזכיר לו כלו' מזה אלא המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול אכלת כי בזה מצא פתחון פה אדם לומר האשה אשר נתת עמדי נתנה לי ואוכל כי מתוך כך נתקלל הנחש תחלה וכל כך למה אלא להתחיל בקלקלי' מהקטן וכו'. ובקלקלי' מתחילין מן הקטן וכו'. וי"ל למה לא הוכיח הקלקלה ממקוי' שלמד שמתחילין בגדולי' מהגדול דהיינו מדכתיב ואמר משה אל אהרן ולאלעזר כו' ושם נאמר ויקצוף משה על אלעזר ואיתמר ולא הזכיר לאהרן לפי שהיי קלקלה והתחיל בקטן ושמא לא יליף מהתם משום דלא הזכיר אהרן כלל וצריך להביא ראיה ממקום שהוזכרו שם הגדול והקטן ולא התחיל אלא בקטן ושיים בגדול ולכך הביא מענין קללת הנחש ואדם: אלא פורענות דמבול. וקשה דהתם נמי דהוי דבר קלקלה למה התחיל באדם ולא התחיל בקטן. וי"ל דתקנתו הוא שאם יתחיל בבהמות ועופות וישאר האדם יהיה האדם באותו הזמן באומר כל ורוה הקב"ה שכל ימי היות האדם על הארץ לא יחסר לחמו וכל טירף מזונותיו ונוכנים לפניו: מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר וכו'. יש לדקדק מאי דקאמר מלמד מהיכן למדנו כן דילמא ויבן הוא מלשון קליעה שקלעה לחוה קליעת שער והביאה אל האדם כמו שפירשו למעלה וכן דרשו בב"ר מלשון בינה שהתבונן מהיכן לבראתה ועוד דרשו מלשון בינה יתירה שיש לאשה יותר מהאיש כדתנן בת י"א שנה נדריה נבדקין ובת י"ב שנה נדריה קיימין והבן בן י"ב שנה נדריו נבדקין ובן י"ג שנה נדריו קיימין וכן מ"ש ויביאה מלמד מהיכן למדנו כן ונראה שדקדקו בפי' דכתיב ויבן את הצלע שאם הוא מלשון בינה אין הבינה בצלע כ"א באשה שהיתה אשה והל"ל ויבן את האשה וכן דרשת נתבונן מהיכן לבראתה הוא חוזר אל הקב"ה ולא בינה בצלע וכן דרשת קליעה הוא בשער ולא בצלע. לכך דרשו מלמד שעשה הצלע כבנין אוצר ויביאה מלמד וכו' שהקשה בפסוק שכיון שהאדם היה ישן ויפל ה' אלהים תרדמה וגו' ויבן אותה כבנין אוצר מאי ויביאה אל האדם כי כבר היתה אצלו אלא שהיי ישן ונעור ותהי לפני האדם מיבעי ליה למימר. לזה דרש מלמד שעשה הקב"ה שושביני' להביאה ממקום למקום אל האדם ולמה עשה אלא ללמוד לבני אדם ובאגדי' ב"ר אמרו קשטה בכ"ד מיני קישוטין וכרמזו במלת ויבאה שהוי' חסר יו"ד ובגי' עולה כ"ד רמז לכ"ד קישוטי כלה:

קל"ג **תנו** רבנן המרצה מעות לאשה מידו לידה (או מידה לידו) כדי להסתכל בה אפילו קבל תורה מסיני כמרע"ה דכתיב ביה °מימינו אש דת למו לא ינצל דברים לג
מדינה של גיהנם שנאמר °יד ליד לא ינקה רע מאי משלי יא
לא ינקה רע מדינה של גיהנם שנקרא רע. אמר רב
נחמן מנוח עם הארץ היה שנאמר °וילך מנוח אחרי שופטים יג

אשתו. מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אלא מעתה גבי אלישע דכתיב °ויקם וילך אחריה הכי נמי אחריה ממש מ"ב ד
אלא אחר דבריה ואחר עצתה הכא נמי אחר דבריה סוט' ע"ש
ואחר עצתה אמר רב אשי למאי דקאמר ר"נ מנוח כמ"ש ע"א
עם הארץ היה אפילו בי רב נמי לא קרא דכתיב
°ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה בראשית כד
אחרי האיש אחרי האיש ולא לפני האיש. א"ר יוחנן אחורי ארי ולא אחורי אשה ולא אחורי עבודת כוכבים ומזלות אחורי עבודת כוכבים ומזלות ולא אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא אבל איכא פתחא אחרינא לא. ולא אמרן אלא דלא רכיב אחמרא ולא דארי טונא ודלא מנח תפילין אבל איכא חד מהני לא:

יד ליד. אפי' כמרע"ה שקבל את התורה מסיני מיד הקב"ה לא ינקה רע וקרא באשה משתעי: עם הארץ היה. דלא שמש ת"ח שלא למד מסכה זו שסכינו לא יהלך אדם אחורי אשה ואפילו היא אשתו: ולמאי דקאמר רב נחמן. שהלך מנוח אחרי אשתו אחריה ממש לא תימא דלא גמיר הלכה. אלא. אפי' בי רב, עם תנוקות של בית רבן לא קרא דכתיב ותלכנה אחרי האיש: בשעה שהצבור מתפללין. דכיון דאינו נכנס נראה כפורק עול מלכות ומבזה בית הכנסת: ואי דרי מידי. אין כאן גנאי דמוכחא מילתא דהאי דלא נכנס לבית הכנסת מפני המשא: דרי טונא. זהו משאוי: ואי איכא פתחא אחרינא. אין כאן בזוי דמאן דחזי סבר בפתחא אחרינא ליעול. כל חוץ לבית הכנסת קרי להו אחורי ע"כ. והמאמרים האלה ונבן ה' את הצלע עד פה חזרו וכתבו בפרק עושין פסין בעירובין ושם הוסיפו בתוס' על פסוק יד ליד ח"ל יד ליד לא ינקה רע לאו היינו קרא דדרים בסוטה לענין גסות הרוח דהתם דריש מקרא דתועבת ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה. וקרא דהכא דהיינו יד ליד לא ינקה רע וזרע צדיקים נמלט):

מהרש"א אפילו בי רב כו' ותלכנה אחרי גו'. וק"ק ולימא דשפיר קאמר רב נחמן לעיל. ובי רב ודאי קרא מנוח וידע לומר אחרי האיש ולא לפני האיש והיינו דוקא באשת אחר דמשום איסורא דא"א הוא דכבר נתקדשה ליצחק ולא היה מנוח ע"ה אלא משום דלא ידע דרך ארץ דברייתא דלעיל דקתני ואפילו אחר אשתו לא ילך ומשום גנאי וד"ק: אחורי ארי ולא כו'. יש לפרש כולה מלתא בא"א להמלט מלילך בא' מהם כי ההיא דפ"ק דעבודת כוכבים מעוא להנהו ב' שבילי חד פני אפתחא דעבודת כוכבים וחד פני אפתחא דבי זונות כו' וכיולא בזה אמרו הכא בא"א להנצל אלא שילך באחד מהם ילך לו אחר ארי ולא אחרי האשה עבודת כוכבים ואשה ילך אחר אשה ולא אחר עבודת כוכבים כדמסיק

עין יעקב

דכתיב מימינו אש דת למו. ומה"ע אין אור של גיהנם שולט בת"ח כדאיתא סוף חגיגה וגם אין טוב אלא תורה אפ"ה אינו ניצל מכח חטא זה מדינה של גיהנם כי עבירה של הסתכלות גוררת עבירה שנכשל בזנות ממש וזה שאמר הכתוב אח"כ וזרע צדיקים נמלט כמו שמליכו ביוסף ויבא הביתה לעשות מלאכתו באת דמות דיוקנו של אביו כדאיתא בסוטה ועיין בהרי"ף מ"ש בזה בישוב פירש"י והתוספ': מנוח עם הארץ היה. עיין בחידושינו בב"ב דף נ"ח: אלא מעתה גבי אלישע דכתיב ויקם וילך אחריה. אע"ג דהיה צריך לילך אחריה שלא היה יודע הדרך כמו היא מ"מ מיפורא דקרי קדים דהל"ל לכתוב וילך עמה וכן בסמוך גבי רבקה הל"ל ותלכנה עמו אלא דאי לדרוש ולא לפני האיש: אפילו בי רב נמי לא קרא. אע"ג דהתם אינו מגוהר דאפילו אחר אשתו לא ילך והוא הלך אחר אשתו ומכ"ל דאפילו בי רב לא קרא מ"מ י"ל כיון דאסור לילך אחר אשה אחרת גם אחר אשתו הוא מהלי' דרך ארץ שלא ילך כי אין הכל יודעין שהיא אשתו וכה"ג אמרו אל תרבה שיחה עם אשה באשתו אמרו ק"ו באשת חבירו [illegible] האיש מיותר דהא עלה קאי והל"ל והלך אחריו אלא ללמוד דאפילו איש אחר אשתו אסור לילך: אחורי ארי ולא אחורי אשה. שהרי יזנו הכא את ארי ולכבר בנא שמע: והא דקאמר אחורי אשה ולא אחורי ע"א כי תשובתו קשה כדאית' בע"א דף י"ז וכשהולך אחורי בהכ"נ כשהצבור מתפללין נראה שכופר ביכולת והשגחת הקב"ה לגמרי על כן הוא גרוע מכולם. וכ"ש אותם שהולכים לבה"כ ומספרים שיחה בטילה תוך התפלה:

כדמסיק התם שהלכו בפתחא דבי זונות ולא דעבודת כוכבים אחורי ב"ה ועבודת כוכבים ילך כו' משום דאחורי עבודת כוכבים גם אם יתגדוהו אפשר שעובד עבודת כוכבים בשיתוף כההיא דפ"ק במתפלל אחורי ב"ה כו' ולא מסדר אפי' כו' דא"ל כדו בר קיימת כו' ומשא"כ בעובר אחורי ב"ה ולא נכנס גרע טפי דנראה לכפירה גמורה שכופר במליאות השם כיון דאין נכנס בה להתפלל עם הצבור ודו"ק:

הרי"ף יד ליד לא ינקה רע וכו'. עיין בתוס' וקשה בדברי התוס', מנא להו שאין זה המקרא של תועבת ה' כל גבה לב. וכ"ת משום שהפסוק ההוא נדרש בגסות הרוח ואיך נדרוש אותו במרלה מעות לאשה והרי מקרא אחד יוצא לכמה טעמים לפי שגם פי' וזרע לדיקים נמלט אינו ענין לדרשת מרלה מעות לאשה ואדרבה דרשוהו חז"ל באגדת רבה פי' תשא ח"ל זכור לאברהם שה"יד יד ליד. לא ינקה רע. אם עשית מלוה אל תבקש מתן שכרה מיד ליד למה שלא ינקה אין אתה מתנקה מעונותיך וחייך שרע אתה נקרא שלא בקשת להנחיל לבניך כלום שאלו בקשו אברהם ילחק ויעקב מתן שכרן של מלות שעשו היאך היה זרע לדיקים נמלט. היאך היה מזכיר זכור לאברהם ליצחק וליעקב מיד ויכחם ה' על הרעה הוי יד ליד לא ינקה רע הנך רואה בעיניך מה שדרשו בפסוק זה ואע"פ כן יש לדרוש ממנה דרשה ז של מרלה מעות לאשה וכו'. ועוד נבאר כוונת התוס' בזה דמאי נפקא לן אי הוי האי קרא או האי קרא שדרשה תדרש ויצא משניהם ונראה דהתוס' הוקשה להם מה שנדרש כאן הכתוב על משה שקבל תורה מהר סיני. והרי מלינו בסוטה שהלכו לדרוש כן על גסות הרוח אפי' קבל תורה כמשה לא ינקה וכו' וקשיא ליה לרבי יוחנן האי יד ליד מיד מנעי ליה ופרש"י יד מיד מנעי ליה דהא תורה במקבל תורה מוקמת ליה ולא בנותן וה"ל למכתב יד מיד יד שקבלה מידי אף הוא לא ינקה אלא א"ר יוחנן אפילו עשה לדקה בסתר וכו' והשתא כיון דאכתי האי דרשה דאפי' קבל תורה כמשה היכי דרים האי מיניה אפילו קבל תורה כמשה דהדרן לקושיין יד מיד מנעי ליה לזה פירשו התוס' לאו ההוא קרא דדרים בסוטה לענין גסות הרוח שכיון שאתה דורש בו כל גבה לב אפי' שקבל התורה כמשה איכא לאקשויי דהיה לו לומר זה הגבה לב יד מיד לא ינקה אפילו שקבל התורה יד גיד לא ינקה אבל הכא דרשינן קרא אחרינא דכתיב יד ליד לא ינקה רע וזרע לדיקים נמלט. וכיון דלא קאי קרא אגבה לב שאע"פ שקבל התורה יד מיד אלא מדבר במרלה מעות לאשה יד ליד. השתא ליכא למימר יד מיד אלא המרלה מידו לידה או מידי לידו דהיינו יד הנותנת ליד המקבלת. ולדברי התוספות מ"ש בגמרא ועליו הוא אומר יד ליד אינו לומר אע"פ שיהיה זה כמשה שקבל יד ליד אלא עליו המרלה יד ליד הכתוב אומר יד ליד שאע"פ שבמשה לא שייך יד ליד אלא מיד מכל מקום כיון שבמרלה שייך יד ליד אמר הכתוב יד ליד ולא אמר מיד אע"פ שלענין משה נודק יותר לומר יד מיד מ"מ כיון שבמרלה נודק לומר יד ליד. לכך אמר יד ליד ואנו דורשין זה שנתן לאשה מעות מיד ליד. אע"פ שיהיה כמשה רבינו שקבל תורה יד מיד לא ינקה ולא תקשי לן מידי בהאי כיון דשפיר אמר נמי יד ליד בנתינת המרלה לאשה יד ליד משא"כ בפסוק גבה לב דלא שייך יד ליד לא נגבה לב ולא במשה שקבל תורה יד מיד. ובזה נתיישבו יפה דברי התוס' וכן פרש"י ז"ל וקרא משתעי באשה רלה לרמוז מה שכתבנו דלא תיקשי לן דלא כתב יד מיד לפי דקרא מיירי באשה ושפיר קאמר יד ליד שמרלה לאשה יד ליד. וכפי הפשט אפשר לבאר סוף הפסוק שאמר וזרע לדיקים נמלט עם הדרשה הזאת של המרלה מעות לאשה יד ליד לא ינקה אע"פ שיהיה גדול כמשה שקבל התורה יד מיד ומ"מ אם יש לגדול הזה זכות אבות שהוא זרע לדיקים נמלט מגיהנם בזכות אבותיו: וילך מנוח אחרי אשתו עיין פרש"י. ותימה דהא שאני מנוח דהלך אחרי אשתו ולא אחר אשה אחרת וכהי דקרא דותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש הוא שלא הלך. אליעזר אחר אשה משם למדנו שלא יהלך אדם אחר אשה אבל מנ"ל מהכא. דאפי' היא אשתו לא יהלך אחריה וזה לא למדנו אלא ממתניתא ולכך אמר ע"ה הי' שלא למד ד"א ממתניתא אבל הא דבי רב לא קרא מנ"ל ואפשי לתרץ דכיון שמדבר באליעזר שקורי אותו הכי עבד ויקח העבד את רבקה איך יכור אותו בפי ההוא בלי איש ותרכבנה אחרי איש ויקח העבד לאשה קראו עבד וקראו איש אלא ספרה לנו התורי שגם לאחר שילא ילחק ותלכנה אחרי האיש שהוא ילחק כדכתיב ותאמר מי האיש הלזה וגם באותו פעם היתה אחריו של ילחק ולא לפניו והרי מבואר במקרא שרבקה היתה אשתו של ילחק ולא הלך אחריה אלא לפנים:

אמר רב יצר הרע דומה לזבוב ויושב על בי מפתחי הלב שנאמר °זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח ושמואל אמר דומה לחטה שנאמר °לפתח חטאת רובץ. ת"ר ב' כליות יש בו באדם יועצות אחת לטובה ואחת לרעה ומסתברא דטובה מימין ורעה לשמאל שנאמר °לב חכם לימינו ולב כסיל משמאלו. ת"ר לב מבין כליות יועצות קנה מוציא קול ושט מכנים כל מיני מאכל *ריאה שואבת כל מיני משקין. לשון מחתך. פה גומר. כבד כועס. מרה זורקת בו טפה ומניחתו. טחול שוחק קורקבן טוחן. קיבה ישנה. אף ניעור. ננער הישן וישן הנעור נימוק והולך לו. תנא אם שניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת:

קלד
שם
קהלת י
בראשית ד
קהלת י
שם ע"ב

זבובי מות. היינו ילה"ר יבאיש יביע כשהשמן מבאיש ומסריח ומתן קול כשהוא מביע. כמו יביע אומר כך שמעתי. פי' אחר יביע לשון אבעבועות כל משקה סרוח מעלה רתיחה ואבעבועות. חטאת לשון חטה דרים ליה: כליות יועצות. את הלב עשה כן והלב מבין מה שיש לו לעשות אם ישמע עלת הכליות אם לאו. ומכין שהכליות יועצות שנאמר אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי. ומכין שהלב מבין שנאמר ולבבו יבין. לשון מחתך את הדבור להוליאו מפיו. והפה עם השפתים גומר הדבור ומוליאו: שואבת כל מיני משקין. אף ע"פ שהם נכנסין בכרם דרך הושט הריאה מוללתן ושואבתן מבעד לדופני הכרס: זורקת בו טפה. מרה: ומניחתו. מן הכעס: שוחק. שחוק: קורקבן. בעוף הוא בבהמה המסס טוחן המאכל: אף. החוטם: נעור. מקילו משינתו: ננער הישן וישן הנעור. שנתחלפו ובאה השינה מן האף והקיבה נעורה: נימוק והולך לו. שמתמוגה ונמשך למיתה לשון אחר כיעור הישן הקיבה ונמלאו קיבה ואף נעורים שאינו ישן כלל או ישן האף הנעור ונמלאו שניהם ישנים ואינו טעה כי אם בקושי:

מהרש"א לזבוב כו'. שהוא בריה קטנה וחלש ומבאיש דבר חשוב שמן טוקח כן הוא הילה"ר כמ"ש בתחל' דומה לחוט כו' וקאמר דיושב בין ב' מפתחי הלב כדלקמן לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ושמואל מדמה ליה לחטה שהוא ג"כ דבר קטן ואולי דס"ל כמ"ד אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה וע"י בא ילה"ר וק"ל: ב' כליות כו'. משום דכל אברים הפנימים דחשיב בסמוך אין בהן אלא אחד בגוף אדם חוץ מב' כליות וע"כ אמר שסברא להיות יועלי הלב אם לטוב אם לרע וע"כ הם שנים אחד יועץ לטובה וא' לרעה וקאמר. ומסתברא כו' לב חכם לימינו גו'. דלא על הלב גופיה קאמר אלא על ב' יועלי הלב ובזה שייכא בריתא זו אמתני' דהכא דקתני בכל לבבך בשני ילרך דלא על הלב גופיה קאמר דאין לאדם ב' לבבות אלא על ב' יועלי הלב שהן ב' כליות קאמר ודו"ק:

עיון יעקב

דומה לזבוב כו' ושמואל אומר כמין חטה. אפשר דלא פליגי. ויל"ע עיי' ברשעים הדומין לזבוב שהוא מאוס ומשוקן ומתועב והמשל דאמר כמין חטה היינו לצדיקים נמשלים שאין היצה"ר שולט אצלם רק מה שהוא מן המוכרח לקיים פ"ו כמו החטה שמוציאין את הפסולת ואוכלין הקמח וסולת. ולכך קאמר דוקא חטה שאין שום שר ומזל שולט עליו כי אם הקב"ה בעצמו וכדאמרינן הכל צריכין למטרי חוץ מן חלמלא הקב"ה בעזרו אינו יכול לו כדאיתא בקידושין בכל יום מתגבר עליו ואי דחטה הוא משם יד הכבים בעצמו עיי' לקמן בכלאים פ"א ובב"ב ד' קמ"ה: **טחול שוחק.** עיין בתשובת בא"ר. שבע סימן ג':

קלה **תניא** רבי יוסי הגלילי אומר צדיקים יצר הטוב שופטן שנאמר °לבי חלל בקרבי. רשעים יצר הרע שופטן שנאמר °נאם פשע לרשע בקרב לבי. ובינונים זה וזה שופטן. שנאמר °כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו. אמר רבה כגון אנו בינונים א"ל אביי לא שבק מר חיי לכל בריה. אמר רבא [רבה] ידע איניש בנפשיה אי צדיק הוא או רשע הוא אמר רבה [רבא] לא איברא עלמא אלא לצדיקים גמורים ולרשעים גמורים ואמר רבא לא נברא העולם אלא בשביל אחאב בן עמרי .ורבי חנינא בן דוסא לאחאב העה"ז ולרבי חנינא בן דוסא העולם הבא:

שם ע"ב תהלים קט · שם לו · שם קט

לבי חלל בקרבי. יצה"ר הרי הוא כמת בקרבי שיש בידי לכופו ואין שולט בי אלא יצ"ט והוא שופטו: חלל. כמו יוצא חלל: נאם פשע וגו'. אמר דוד בקרב לבי יש ואומר אני שהפשע נאם לרשע כלומר שהיצה"ר אומר לרשע אל תהי פחד אלהים לנגד עיניך אלמא יצה"ר שופטו עד שמרחיקו שאין מתפחד מיוצרו: כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו. ש"מ יש לך אדם שיש לו ב' שופטים: לא שבק מר חיי לכל בריה. (אי אתן מבינונים משוין לכולי עלמא רשעים) אם אתה מן הבינונים אין לך צדיק גמור בעולם: ידע איניש בנפשיה אי צדיק גמור הוא. כלומר אם רואה שיצה"ר אינו שולט בו כלל צדיק שיהא מקרבו כדי שיעסוק בפריה ורביה שלעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת כך שמעתי: ל"א ידע איניש בנפשיה כו'. דאם שולט בו יצר הרע וכשמוסכו לבית המדרש מתפוצץ או כיצוא הוי צדיק גמור ואם לאו דאינו מתפוצץ וכיצוא הוי רשע גמור: לרשעים גמורים. העולם הזה שאין להם חלק לעולם הבא ולריכין ליטול שכרן כאן כגון אחאב שהיה עשיר מאד דקאמר ליה בן הדד כספך וזהבך לי הוא: לצדיקים גמורים. העוה"ב שאין להם חלק בעוה"ז כגון רבי חנינא בן דוסא שדי לו בקב חרובין מע"ש לע"ש:

מהרש"א שנאמר לבי חלל בקרבי. עיין פרש"י ולשון שופטן לא משמע כן וזה אין צריך ראיה שהיצ"ט מפתה את האדם לטובה ובהפך היצה"ר מסיתו לרעה גם לפירושו יצ"ט שופטן לא הוזכר כלל בהכי קראי דמייתי וע"כ נראה לפרש דשופטן ממש קאמר לפסוק דינו שהוא חייב. אם צדיק חוטא יצ"ט שופטן שנאמר לבי חלל בקרבי זה הכתוב מיירי בצדיק שאמר דוד ברישא דקרא כי עני ואביון אנכי ולבי גומר דהיינו היצ"ט שבלב צדיק שופטו לחייבו בדין והיינו כי חללתי וחטאתי בקרבי וכן ברשעים היצר הרע שופטן לחייבו בדין שנאמר נאם פשע גו' ר"ל דאומר לרשע שהוא פשע וחייב בדין ומי אומר לו כן בקרב לבי היינו היצה"ר שהוא בקרב לבו ומסיק דבינונים זה וזה דהיינו הב' לבבות שופטן לחייבו בדין אבל הקב"ה עומד לימין אביון להושיע לו משופטי נפשו ולזכות אותו לפי מדתו בבינוני' ורב חסד מטה כלפי חסד וק"ל: ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשיעי וכו'. בגירסת הילקוט גם בע"י ליתא וגם נראה דהיינו דלקמן לא איברי עלמא אלא לאחאב כו'. ולפי זה הא דקאמר רבה ידע איניש בנפשי' כו' הוא תשובה למאי דקא"ל אביי לא שביק מר חיי כו' והשיב לו ידע איניש בנפשיה כו' וידעתי שאינני צדיקי' אלא מבינונים ומתוך ענותו קא"ל הכי שלא היה רוצה להחזיק עצמו לצדיק ודו"ק:

הרי"ף צדיקים יצה"ט שופטן וכו' וקשה בשלמא יצה"ר שופטן איכא למימר שהוא שטן הוא יצה"ר הוא מ"ה שעולה ומשטין ויורד ומשיא אבל יצה"ט שופטן היכי משכחת ליה. ונראה דכיון שהצדיק השיא ליצה"ר עד שנעשה לבו לב היצה"ר חלל בקרבו שוב אין לו קיום לקטרגו לצדיק ואם יהיה איזה קטרוג על הצדיק הוא מצד יצה"ט על איזה דבר של מצוה ועשות טוב שנתעצל ולא עשהו יצה"ט הוא שופטו לומר כיון שאני הייתי בעזרך למה שתעצלת מלעשות אותה טובה ויצה"ר שופט לרשע על שאמר בלבו אין אלהים והוא השטן שנפרע ממנו. והבינונים זה וזה שופטן יצה"ר שופטו כשחטא באיזה דבר רע ויצה"ט שופטו על מניעת איזה דבר טוב שנאמר כי יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו משני שופטים שיש בו שאחד יצה"ט על מניעת מעשה הטוב ויצה"ר על מעשיו הרעים:

ואהבת את ה' אלהיך וגו':

קלו **תניא** רבי אליעזר הגדול אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאודך ואם נאמר בכל מאודך למה נאמר בכל נפשך לומר לך אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאודך · [ר"ע אומר בכל נפשך אפי' הוא נוטל נפשך ת"ר] מעשה שגזרה מלכות גזרה על ישראל שלא יעסקו בתורה מה עשה רבי עקיבא הלך והקהיל קהלות ברבים וישב ודרש ומצאו פפוס בן יהודה א"ל אי אתה מתיירא מפני אומה זו א"ל אתה פפוס שאומרים עליך חכם אתה אי אתה אלא טפש. אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על שפת הנהר ראה דגים שהיו רצים לכאן ולכאן אמר להם מפני מה אתם רצים אמרו לו מפני הרשתות והמכמורות הבאות עלינו אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כדרך שדרו אבותי ואבותיכם. אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות אי אתה אלא טפש ומה במקום חיותינו אנו מתייראים במקום מיתתנו לא, כל שכן ואף אנו כך בזמן שאנו עוסקים בתורה דכתיב בה °כי היא חייך ואורך ימיך אנו מתיראים כשאנו פוסקים מדברי תורה עאכ"ו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו אמר לו מי הביאך כאן אמר לו אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לי שנתפסתי על דברים בטלים. אמרו כשהוציאו לרבי עקיבא להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקין את בשרו במסרקאות

שם · דברים ל

עין יעקב

יצר טוב שופטן. מלשון שופט ומושל כפירש"י בינונים זה וזה שופטן פי' שניהם נלחמים זה עם זה ולדאמרי' לעיל אוי לי מיוצרי אוי לי מיוצרי: **אלא בשביל אחאב בן עמרי.** שהיה עשיר גדול כדאי' בילקוט ומלכים דף ל"ב ע"ב אמרו לא היה עשיר כאחאב ודף ל"ו ע"ב שהיה לו שבעים בנים בשומרון ושבעים בנים ביזרעאל ובכל א' וא' היה לו פלטין של קיץ ופלטין של חורף וכנגדו רבי חנינא בן דוסא שהיה די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש: **אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך.** דאם אפי' נפשך אתה חייב למסור וכ"ש הממון אלא צריך לומר דבכל מאודך הפי' בכל מדה ומדה א"כ למה נאמר בכל נפשך וצ"ל דפליגי בפ' בן סורר ומורה דאין למסור נפשו כי אם בפרהסיא אבל בצנעא וחי בהם ולא שימות בהם וא"כ מקשה במנ"ל אי הפסוק מיירי בפרהסיא א"כ למה כתיב בכל מאודך הא נלמד במכ"ש אלא מדכתיב בכל מאדך צ"ל דמיירי בצנעא א"כ למה נאמר בכל נפשך הא כתיב וחי בהם ולא שימות בהם: **מעשה שגזר מלכות גזרה.** לפי ענין המשל נראה שהיה המלכות כאותו שעה גזר עליהם גזירות רעות ועלילות הרבה וכדי שלא ינצלו מעלילותיהם בזכות התורה גזרו שלא יעסקו בתורה א"כ שפיר דומה המשל לנמשל שגם השועל היה רוצה ללכוד הדגים שלא ימלטו מוך המים וכבר נמשלו ישראל לדגי הים בענין זה כדאיתא פ"ק דע"ז דף ד' על פסוק ותעשה אדם כדגי הים ע"ש לכך קרי ליה עפש ומא"כ בפ"ק דע"א דאמר שהם דברים של טעס וקל;

במסרקאות של ברזל והיה מתכוין לקבל עליו עול מלכות שמים באהבה. אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן. אמר להם כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה בכל נפשך ואפילו הוא נוטל את נפשך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת קול ואמרה אשריך רבי עקיבא שיצתה נשמתך באחד. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע זו תורה וזו שכרה. אמרו °ממתים ידך ה' ממתים מחלד. אמר להם חלקם בחיים. יצתה בת קול ואמרה לו אשריך רבי עקיבא שיצתה נשמתך באחד ואתה מזומן לחיי העולם הבא:

לכך נאמר בכל מאודך. מן המגיע עליך: **והיה מקבל עליו עול מלכות שמים.** קורא ק"ש: (ע"ב כלומר עדיין אין אתה מניח כונתך: **ממתים ידך ה'.** אותם העוסקים בתורה מימין ידך עכשיו הם מתים כמו מומתין: **אמר להם.** הקב"ה חלקם בחיים). ענין אחר. **ממתים ידך ה'.** מידך היה ראוי למות ולא מיד בשר ודם:

מהרש"א יש לך אדם כו'. ר"א נמי לענין נטילת נפש קאמר כדמוכח בפרק בן סורר ורע"ק דאמר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך לפרושי לדברי ר"א קאתי דלא תימא דלאו לענין נטילת ומסירת נפש קאמר ר"א אלא שיטריח עצמו בכל גופו כמו ושב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו דלא יתכן שם מסירת נפש כמ"ש הרא"ם ומשום דהכא מכל שפיר לפרש כמשמעו נטילת נפש מפרשי' ליה הכי דהיינו בכל נפשך ודע דעיקר קרא בעבודת כוכבים איירי כפרש"י בהדיא פרק בן סורר וז"ל ואהבת את ה' גו' שלא תמירנו בעבודת כוכבים. דהא דאמרי' התם בג' עבירות יהרג אדם ולא יעבור חשיב עבודת כוכבים ויליף ליה מהאי קרא דבכל נפשך וש"ד וג"ע יליף מכי כאשר יקום גו' ע"ש ובעובדא דרע"ק דשמעתין דמסר נפשו על ביטול תורה היינו בשעת השמד כדאמרינן התם דבשעת השמד אפי' על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ועוד דרע"ק בפרהסיא הוה כדאמר מקהיל קהלות ברבים ובפרהסיא אמרינן התם דאפי' על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ובזה יפול קושית הרא"ם על פירש"י בפ' בן סורר שפי' דבכל נפשך מיירי בעבודת כוכבים בלבד היינו שלא תמירנו בעבודת כוכבים ובחומש פירש סתם דכן הוא בכל המצות דלא קושיא היא דהתם בגמרא אפילו בצנעה ואפי' שלא בשעת שמד איירי ודוקא בעבודת כוכבים אבל בפרהסיא א"נ בשעת השמד בשאר מצות נמי איירי האי קרא דבכל נפשך דיהרג ואל יעבור כדקאמר נמי התם וכדמסיק הכא בעובדא דרע"ק שאמר ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו ולפי דברי התוס' שכתבו בפרק אין מעמידין ע"פ הירושלמי דאם רצה אדם להחמיר על עצמו אפי' בשאר מצות שרי איכא למימר דרע"ק נמי מחמיר על עצמו היה ואפשר שזהו שאמרו ליה תלמידיו רבי עד כאן דהיינו וכי עד כאן חייב אדם למסור עצמו גם בשאר מצות והשיב להם כל ימי הייתי מצטער כו' ורצוני בכך להחמיר על עצמי אפי' בשאר מצות ודו"ק:

מלת"ד לשועל כו'. פירוש המשל ונמשל השועל הם העובדי כוכבים בכל מקום ודאי דגים הם כלל ישראל כמו שאמרו מזרעא דיוסף קאתינא שנמשלו לדגים ואכל ישראל קאמר הכי כמפורש לעיל ושהיו מתקבצים ממקום למקום היינו מקהיל קהלות ברבים והרשתות הם הגזירות והשמדות שמביאים עלינו בני אדם אל תקרי בני אדם אלא בני אדום ורצונכם שתעלו ליבשה דהיינו מתוך המים שהם משל לתורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ורצונכם לבטל תורת משה ונדור אני ואתם כשם שדרו כו' דהיינו שהיינו לעם אחד כמ"ש הקיסר לריב"ח בפ' אח' ד"מ כמו שדרו אבותי עם אבותיכם בביטול תורה כמו שהיה בחרבן בית ראשון שנאמר על עזבם את תורתי גו'. ומה במקום חיותינו גו' היא התורה שנמשלה למים אם אנו הולכים ומבטלים כו' היינו במשל הליכתם ליבשה וק"ל: **אשריך רע"ק כו'.** שהוא ודאי קבלת עול מלכות שמים שלמה כמ"ש זו תורה וזו שכרה: **ממתים ידך ה' גו'.** זו תורה שע"י למוד תורה נהרג להיות זה שכרו ופרש"י ממתים מידך היה לו למות ולא מידי ב"ו עכ"ל ר"ל דהא דקרא שפיר מתפרש וסיפא דקרא ממתים מחלד ר"ל שהיה לו למות כדרך כל העולם וחלד הוא לשון עולם כמו האזינו כל יושבי חלד וק"ל: **א"ל חלקם בחיים כו'.** אמר חלקם בלשון רבים ר"ל חלק של כל הצדיקים ושכרם לא יהיה בעה"ז רק בארץ החיים או שיהיה פירושו ע"פ מ"ש בחגיגה שהצדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בג"ע שנאמר בארצם משנה יירשו והרשע נוטל חלקו וחלק הצדיק בגיהנם כמ"ש משנה שברון שברם. והשתא על מה שאמרו מ"ה וזו שכרה השיב להם הקדוש ברוך הוא חלקם של רשעים שהמיתו אותו שיש להם בגן עדן שהוא ארץ החיים יהיה שכרו וק"ל:

תניא אמר רבי עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר רבי דף סב
יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו בן עזאי כל כך העזת פניך ברבך א"ל תורה היא וללמוד אני צריך:

אחר רבי יהושע. וביהודה הוה: **כל כך.** כלומר כל זה העזת פניך נגד רבך שנסתכלת בכל אלו:

מהרש"א ולמדתי ממנו שאין נפנין מזרח כו'. צ"ל דלאו בו שהיה לו מקום לפנות מזרח ומערב יותר בקל מצפון ודרום אי לאו דאין נפנין מזרח ומערב וכן צ"ל בהא דאין נפרעין מעומד כו' דיותר בקל לאדם לפרוע מעומד אי לאו דבעי מיושב וכן שאין מקנחין בימין כו' דאי לאו הכי ודאי הוה מקנח בימין שהוא עיקר תשמישו של אדם בכל מילי כדלקמן וק"ל: **העזת כו' א"ל תורה היא כו'.** ואין להקשות דאכתי מי הכריחו להעיז פניו היה לו לשאול על דברים אלו מרבו וי"ל דלא אסיק אדעתיה בהני מילי דאית בהו משום איסור לשאול עליהם ותורה היא וללמוד כו' דקאמר היינו לידע מה שיש שם ללמוד ממנו דודאי יהיה שם ללמוד דבר מה בדיני ב"ה וכן צ"ל בהך דרב כהנא דגנא תותי פורייה דר' אמר כו' תורה היא כו' וק"ל:

מפני

עיון יעקב

כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך. אע"ג דאין לאדם להביא עצמו לידי נסיון מ"מ י"ל דר"ע שהיה מבני בניו של סיסרא מיעל ומצינו בסיסרא והוא לחץ את ישראל בחזקה במדרש ד' תכחוונא בחרופין וגידופין וכן פירש"י בשופטים והוא היה רוצה לתקן אבותיו ע"ד ברא מזכה אבא אע"ג דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי מ"מ רצה לתקן אותו ע"י קידוש השם כיון שנתחלל השם ע"י ועל זה אמר הייתי מצטער כל ימי כדי לקיים שם המיוחד וזה שהשיב הקב"ה למלאכי השרת חלקם בחיים דהיינו חלקם לשון רבים שאף אבותיו יהיה חלקם בחיים ע"י ומשום כבודו לא הזכירו בפי' וכן במזומן לחעה"ב או י"ל חלקם בחיים שבחיים שאל כן לכך נעשה רצונו וחפצו ובמנחות דף כ"ט השיב הקב"ה למשה כך עלתה לפני במחשבה י"ל נ"כ ע"ד זה כי בודאי מה שאמר כל ימי הייתי מצטער לא שהיה רגיל כן לומר כל פעם שחיין דא"כ לא הוצרכו התלמידים לשאול לו על כך אלא צ"ל שכל ימיו היה מהרהר ומחשב כן בדעתו וזה השיב הקב"ה כך עלתה לפני מה שהיה חפצו במחשבתו וק"ל וע"ש ח"ם יצאה נשמתו באחד ואפשר עוד לומר כדי לתקן מה שדרש את ה' אלהיך לרבות ת"ח שטעה בזה שדימה לאחדותו לכך נענש במקום ההכינה כמ"ש בחידושינו בסנהדרין דף ל"ח ע"ש:

שם **מפני** מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר רבא
דברים לג מפני שהתורה נתנה בימין שנאמר °מימינו אש
דת למו רבה בר בר חנה אמר מפני שהיא קרובה לפה
ורשב"ל אמר מפני שקושר בה תפילין ר"נ בר יצחק אמר
מפני שמראה בה טעמי תורה כתנאי ר"א אומר מפני
שאוכל בה רבי יהושע אומר מפני שכותב בה [ר"ע
אומר מפני שמראה בה טעמי תורה]:

שקושר בהתפילין. בזרוע שמאלו: **טעמי תורה.** נגינות טעמי מקרא של תורה כגאים וכתובים בין בניקוד של ספר בין בהגבהת קול ובגלגול נעימות הנגינה על פשטא ודרגא ושופר מהפך מוליך ידו לפי טעם הנגינה ראיתי בקוראים הבאים מא"י:

אמר הבונה כל החכמים ייתכו הטוב. אל הימין והרע אל השמאל כמו שנאמ' ימינך ה' נאדרי בכח ונאמר כי מימיני בל אמוט והפך לב כסיל לשמאלו וכן ספרא דימינא וספרא דשמאלא ע"כ על הסיבוא באו הטעמים האלה כל אחד כמו לפרש לומר שלא לחקל כהן:

מהרש"א מפני שקושר בה תפילין. יש לדקדק דאדרבה מה"ט דתפילין כימא דשמאל חשיבא טפי כדאמרינן פ' במה אשה כתפילין כך מנעלין מה תפילין שמאל תחלה אף מנעלין של שמאל תחלה וי"ל דכ"א במלתיה דהכא מעשה שעושה ביד ימין חשיבא דקושר בה תפילין לכך לא יעשה בה מעשה בזיון דהיינו לא יקנח בה אבל התם מעשה הנעשה ביד שמאל חשיבא דהיינו הנחתן של תפילין הוי חשובה כמי של שמאל במעשה נעילת הנעשה וק"ל: **מפני שאוכל בה כו'.** רוב תשמישי אדם בימין הם באינו אטר ולא תלה אלא באוכל בה דהיינו דחיותו תלוי בה אי נמי מטעם שאוכל בה ראויה להיות נקיה ביותר שלא ימאס לו המאכל:

שם **אמר** רבי תנחום בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא
נצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקרבים
ומן המזיקים ויש אומרים אף חלמותיו מיושבין עליו
ההיא בית הכסא דהוה בטבריא כי הוו עיילי בי תרי
אפילו בימטא הוו מיתזקי רבי אמי ורבי אסי הוו עיילי
ביה חד וחד לחודיה ולא מתזקי אמרו להו רבנן לא
מיסתפיתו אמרי להו אנן קבלה גמירנא קבלה דבית
הכסא צניעותא ושתיקותא קבלה דייסורי שתיקותא
ומבעי רחמי אביי מרביא ליה אימיה אימרא למיעל
בהדיה לבית הכסא ולרביא ליה גדיא שעיר בשעיר
מיחלף רבא מקמיה דהוה רישא מקרקשא ליה בת רב
חסדא אמגוזא בלקנא כתר דמלך עבדא ליה כוותא
ומנחא ליה ידא ארישיה:

מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקים. דמתוך צניעותו מתנהג בנחת ובשתיקה ואין הנחשים מרגישים להתקראות בו [ואף המזיקין חסין עליו: **חלומותיו.** מיושבין עליו באין] המזיקין מבהילין בו: **קבלה.** מסורת ומנהג שקבלנו מאבותינו: **קבלה דייסורי** שתיקותא שלא יבעט בייסורים הבאים עליו: **מרביא ליה אימרא.** מגדלת לו שה ומלמדתו שהולך עמו תמיד: [**שעיר.** שד של בית הכסא דומה לשעיר ועליהם נאמר ושעירים ירקדו שם.] **אמגוזא בלקנא.** מהכת אגוז בספל של נחשת ומקרקשא בו מבית והוא כפכה כנגדה מבחוץ: **בתר.** דמלך ונעשה ראש ישיבה צריך שימור טפי מפני המזיקין שמתקנאים בשרי' ות"ח יותר משאר בני אדם: **כוותא.** חלון כנגד מקום שהוא נפנה שם אחורי הבית:

תוספות רבא מקמיה דהוה רישא וכו'. בתר דמלך עבדא כוותא ומנחא ליה ידא וכו'. תימה דע"כ לא מלך רבא עד אחר פטירתו של אביי כדמשמע לעיל בעובדא דבר הדיא וכן בכתובות דקאמר מונה דביתהו דאביי אתיא לקמיה דרבא בסוף פ"ה ועוד -[וזהו] תימה דלעיל משמע דלאה נאנוס פטירתה קודם פטירתו דאביי. וי"ל מ"מ לא נפטרה עד אחר אביי:

אמר הבונה חברו כמאמר זה שני מאמרים רחוקים בענינם באומרים קבלה דבה"כ צניעותא ושתיקותא קבלה דיסורי שתיקותא ומבעי רחמי אולי לרמוז שני מלבי האדם או בעמדו על כנו בהנהגה בריאותו כנהוג הנרמז בבית הכסא או בבא עליו חולי או צרה. לאחר אמר שגם בהמצאו בריא אולם כי כל כחות חלק הגן עד הרוחה למותרות יעשו שלהם ויחשוב שגם כל זה מעותד לסכנות ומזיקין תמיד ולזה הביאו כמה מיני שמירות שהיו עושים קלת וע"כ יתנהג בצניעות היינו בשוי כל תאוותיו וימעט בשיחה קלה ויהא נשמר מכל נזק. לבי אם יחלה ויהיו לו יסורין ישתוק אלא יעיה דברים כלפי מעלה אלא יתפלל לה' כי ירחם עליו וישיב שבותו:

מהרש"א כל הצנוע בבה"כ כו' מן הנחשים כו'. עיין פרש"י ועי"ל משום דמזיקין שכיחי ומלוים בבה"כ כדאמרינן לקמן ובכהם אמרינן לקמן כמי דאתא דרקוכא שמעיה לכרכשיה וע"י שהוא לכוע שמלאכים שומרים אותו מכל הכי כדמסיק אביי לעיל דאזיל לב"ה כמי א"ל שמרוכי עזרוכי כו' ובאיכו לכוע ודאי דשבקי ליה ואזלי ולית ליה* מי שישמור אותו מכל הכי מזיקין ומטעם זה כמי אמר חלומותיו מיושבין שאין המזיקין מתדבקים בו ואין מבהילין אותו בחלומות רעים וכפרש"י וק"ל: **קבלה דבה"כ צניעותא ושתיקותא כו'.** ומה"ט אכן כיעול חד וחד דהוו טפי לכיעותא ושתיקותא דאי מעיילי בי תרי דשכיחי דאחד רואה את פרועו של חברו ולא הוה לכיעות ואתו ג"כ לידי ספור דברים ולא הוי שתיקותא וק"ל: **מקרקשא ליה כו'.** דהכהם ירא מלבא שם כההיא דעושה טיף טיף אין בו משום גילוי ולגבי מזיקין כמי אמרינן בכה"ג בפ' ע"פ אי איכא איכם בהדים כתערי' ואי לא מקרקש ככתמא אחלבא והדר כסתי כו' וע"ש:

ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי צנוע שם
באורחותיו הוה אמר ליה רב נחמן את עיילת
בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא דתניא אין
קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא ור"נ מאי
נפקא ליה מיניה משום דתניא כשם שנפרעים מן המתי'
כך נפרעים מן הספדנים ומן העונים אחריהן:

מהרש"א אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבה"כ כו'. ודשכיכו בלשון המשנה והוי לכוע כו' יש לפרש בענין זה וכן ההיא דפרק אע"פ ברע"ק שהי' לכוע ומעלי כו' כמ"ש שם אבל קרא דכתי' ואת לכועים חכמה גו' והלכע, לכת עם ה' גו' דוחק לפרש בהכי ואפשר לומר בהא דליבנא דרבנן לחוד וליבנא דתורה לחוד וק"ל: **כשם שנפרעין מן המתים כו'.** ר"ל שנפרעין ממנו על דבר ומלוה שלא היה בו כך נפרעין מן הספדנין שמספרין עליו דבר טוב שלא היה בו וכן מן העונין כו' שעונין אמן ומודים בדבר ולכך היה רב נחמן מקפיד שלא היה רוצה להיות מן העונין ומודין בדבר וק"ל:

תניא בן עזאי אומר על כל משכב שכב חוץ מן שם ע"ב
הקרקע על כל מושב שב חוץ מן הקורה אמר
שמואל

עין יעקב

אמר רבא. מפני שהתורה ניתנה בימין. נראה דר"נ בין הטעמים לענין אטר וכ"כ במגינים בא"ח סי' ג' ע"ש:

שמואל שינה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא. יציאה בעמוד השחר כאסטמא לפרזלא. בר קפרא הוה מזבן מילי בדינרי עד דכפנת אכול עד דצחית שתי עד דרתחא קדרך שפוך קרנא קריא ברומי בר מזבין תאני תאני דאבוך זבין:

על כל מושב שב חוץ מן הקורה. שמא תפול: **כאסטמא לפרזלא.** אלייר בלע"ז שמועיל לברזל כך מועיל לגוף: **יציאה.** להפנות: **אדכפנת אכול.** שאם השהה העבור מתוך תאות המאכל ואין שהאכל מועיל: **עד דרתחא קדרך שפוך.** קודם שתלכן משל הוא זה כשאתה צריך לנקביך שפוך ואל תשהה אותו: **קרנא קריא ברומי.** אם תשמע קול קרן ברומי הוא סימן למבקשי תאנים לקנות ולהוליך ממקום למקום: **בר מזבין תאני תאני דאבוך זבין.** אם אין אביך בבית הזקק אתה בנו למכור תאניו בעוד שהם תובעים:

מהרש"א שינה בעמוד השחר כאסטמא כו'. ונערוך לפי ששינה של שחרית נעימה אחד כללותו עם דברים שמוציאין את האדם מן העולם כו' שלא ילמד אדם את עצמו בכך אבל בעמוד השחר מותר זה פי' רב האי גאון כו' ע"ש וק"ל:

ואמר להרגך ותחס עליך ואמר ואמרתי מבעי ליה ותחס וחסתי מיבעי ליה אמר רבי אלעזר אמר ליה דוד לשאול מן התורה היה מותר להרגך. מ"ט שהרי רודף אתה והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך ומאי צניעות' היתה בו בשאול דכתיב ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו תנא גדר לפנים מגדר ומערה לפנים ממערה. להסך. א"ר אלעזר מלמד שסיכך עצמו כסוכה ויקם דוד ויכרות את כנף המעיל אשר לשאול בלט א"ר יוסי בר חנינא כל המבזה את הבגדים לסוף אינו נהנה מהם שנא' והמלך דוד זקן וגו' ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו:

ואמר להרגך. דוד אמר לשאול כן כשאתו מן המערה שנכנס בה לפנות וכרת את כנף המעיל ואמר להרגך הקדוש ברוך הוא התיר לי להרגך: **התורה אמרה.** אם במחתרת וגומר פירשנוהו אותו למעלה במעשה דרבי שילא: **צניעות'.** שראיתי בך שנכנסת למערה בשביל הצנע ואף שם נהג צניעות כדמפרש ואזיל: **שסכך רגליו.** בבגדיו ועשה עצמו כסוכה:

מהרש"א ותחס כו'. דלפי פשוטו הוא מקרא חסר ואמר האומר שאהרגך ותחס נפשי עליך כמו ותכל דוד גו'. כפרש"י בספר שמואל ע"ש וע"כ דרשו ואמר קאי אהקב"ה שאמר כן בתורה ותחס קאי על שאול שהיה חס ע"כ עצמו ות' ותחס לזכר לנוכח או דקאי אצניעות ות' ותחס נסתר לנקבה: **גדר לפנים מגדר כו'.** מדכתיב גדרות בלשון רבים דרשו כן ודקאמר מערה לפנים ממערה אפשר שהיה ידוע להם אותה המערה שהיה לפנים ממערה ודרשו להסך את רגליו מלמד שסכך כו' מדכינה היציאה בלשון להסך דרשו כן אבל לא ידענו מה ידרשו במיסך הוא את רגליו דעגלון ודו"ק:

אם ה' הסיתך בי א"ר אלעזר אמר ליה הקב"ה לדוד קלח
מסית קרית לי חייך שאני מכשילך בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן מכירין בו שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כופר נפשו מיד ויעמוד שטן על ישראל וכתיב ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל וכיון דמנינהו לא שקל מינייהו כופר וכתיב ויתן ה' דבר בישראל מהבקר עד עת מועד. מאי עד עת מועד א"ר שמואל סבא חתניה דרבי חנינא [משמיה דרבי חנינא] משעת שחיטת התמיד ועד זריקתו ורבי יוחנן אמר עד חצות ממש ויאמר למלאך המשחית בעם רב מאי רב [אמר רבי אלעזר] א"ל הקב"ה למלאך טול הרב שבהן שיש לי ליפרע מהן כמה חובות באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין ובהשחית ראה ה' וינחם על הרעה. מאי ראה אמר רב יעקב אבינו ראה שנאמר ויאמר יעקב כאשר ראם ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר אלהים יראה לו השה ר' יצחק [נפחא] אמר כסף כפורים ראה שנאמר ולקחת את כסף הכפורים. ורבי יוחנן אמר בית המקדש ראה דכתיב בהר ה' יראה. פליגי בה רבי יעקב [בר אידי] ורבי שמואל [בר נחמני] חד אמר כסף כפורים ראה וחד אמר בה"מ ראה ומסתברא כמ"ד בה"מ ראה שנאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה:

שיש לי ליפרע כמה חובות. יש במיתתו כדי לכפר על כמה עונות: **ובהשחית ראה ה' וינחם.** מקרא הוא באותה פרשה בדברי הימים: **כסף הכיפורים ראה.** שניתן במנין ראשון של ישראל למשכן והוא כפר על מנין זה שהרי לזכרון ניתן דכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר ועכשיו הוצרכו כפרתו (ראה הקב"ה שמנאן דוד לישראל ולא לקח מהם כופר והיה לו ליקח מהם כסף כפורים ומתוך כך נזכר לבסוף כסף כפורים שנתנו קודם לכן וניצלו באותו זכות):

מהרש"א ויעמוד גו' וכתיב ויסת את דוד לאמר גומר. הכי תרי קראי נינהו חד הוא בד"ה והשני בשמואל ולא סגי ליה

בחד

עיון יעקב

בר קפרא זבין מילי בדינרי. אתי לאשמעינן דאע"ג דאין ליטול שכר לימוד התורה אבל דברים כאלו שהם מילי דעלמא מותר ליקח בהם שכר דהוי כשכר שמור: **צניעותי' שהיה בך היא חסה עליך.** כי מצות בעידנא דעסק ביה אגוני מגני אלולי מצלא וכדאמרינן לעיל כל הצנוע בבית הכסא ניצל מג' דברים ומכ"ש שהצניעות ראוי להגין עליו כי אין אדם נאסף ונהרג שלא בזמנו כל זמן שלא חטא בענין שסר ממנו צלם אלהים והצניעות גורם להשראת שכינה כדאיתא בב"ב דף ס' מה טובו אוהליך יעקב ראו שאין פתחיהם של אהליהם מכוונים זה לזה אמר ראוים הללו שתשרה עליהם שכינה וכ"כ וראו בך ערות דבר ושב מאחריך כי הצניעות גורם השראת שכינה וכדאיתא במדרש: **כל המבזה את הבגדים.** אף שעשה כן כדי להראות לשאול שלא ירדוף אותו מ"מ ה"ל לחתוך קצת ממנו ולא כל הכנף: **אם ה' הסיתך בי אר"א א"ל הקב"ה לדוד מסית קרית לי חייך אני מכשילך בדבר שתינוקות של בית רבן מכירין בו.** ע"ד דרש נ"ל ע"פ מה דאיתא בזוהר וכיד יוסף פי' פקודי דרשה ד' רז"ל כך. מנה דוד שלא בשקלים לפי שסבור היה שדורו דומה יפה והם קדושי' ואין עין הרע שולט בם ומש"כ ישראל במדבר הוצרכו לשקלים וכן מוכח שהרי ישראל נמשלו לכוכבים וכתיב גבי' המונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא הרי שהקב"ה מונה בשמות ואף שהקב"ה בעצמו מקיים התורה כדכתיב מגיד דבריו ליעקב כדאיתא במדרש פ' משפטים פ"ל אלא ודאי דבדבר שבקדושה יכול למנות בשמות כי אין העין הרע שולט בו. וכאשר דוד שקרא להקב"ה מסית צריך לומר דסובר שאין הקב"ה בעצמו מקיים התורה וכדעת המין שאין הקב"ה מקיים התורה דאם הוא מקיים התורה איך יצוה לאחרים ואדרבה עונש המסית גדול וכתיב הוכח תוכיח את עמיתך וא"כ ה"ק הקב"ה לדוד מסית קרית לי א"כ אתה סובר שאין אני מקיים התורה הריני מכשילך בדבר שתינוקות של בית רבן יודעין שמונה בלא שקלים ואצטריך לומר שבדבר שבקדושה א"צ שקלים וקשה מכלן אל"ל מדמונה הקב"ה הכוכבים בשמות א"כ מוכח שהקב"ה אומר ועושה ו...

בחד מנייהו והיינו משום דהאי קרא דשמואל ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד גומר משמע ויסת קאי אה' דרישא דקרא לכך הביא קרא דד"ה דמפורש ביה ויעמוד שטן על ישראל ויסת גומר ואם כן ע"כ ויסת דשמואל נמי קאי אשטן ומדכתיב בשמואל ויחר אף ה' גומר שהניח לשטן להסית את דוד ולא הוזכר בו מה היה החרון אמרו שהוא כלומר ענינו דכתיב ויסת כאלו הוא הסית לפי דעת דוד שאמר אם ה' הסיתך גומר וזה שקראו להקב"ה מסית היה חרון ה' שהניח השטן להסית את דוד שימנה אותן בלא כופר להטעותו בדבר שאפילו תשב"ר יודעין דכתיב כי תשא גו' ונתנו איש כופר גו' נמ"ק: משעת שהיטת כו'. דשעת זריקתו הוא המועד של גמר עבודת התמיד דזריקה מכפרת הקרבן ומ"ד עד חצות מאמ היינו נמי עד גמר זמן הקרבת תמיד של שחר כדתנן פ' ת"ה תמיד של שחר הרב והולך עד חצות: טול הרב שבהם כו'. דמלת רב יתורא הוא דכבר מפורש דהרבה השחית שבעים אלף ועוד לפי זה ה"ל למכתב הרבה. וע"כ דרשו שה"ל אחר שתטול רב שבהם עתה הרף ידך גומר ודרשו נמי מלשון רב שהוא כמו רוב דהיינו אחד ששקול כרובה של סנהדרין: יעקב אבינו כו'. מבואר כי מהנות המלאכים שראו ליעקב הם באו לשומרו מעשו ומשרו שהוא סמאל והוא השטן שהודה לו על הברכות ובמדרש רבה מחנה אלהים זה אין שכינה שורה על פחות מששים רבוא והכונה בו שהיו מחנה המלאכים כשיעור מחנה ישראל במדבר שהבטיח הקב"ה ליעקב שבזכותו גם בניו כשילטרכו לשמירה מהשטן כמוהו יהיה מחנה אלהים זה בשמירתם ולזה בדבר שהיה בדוד נתקיימה הבטחה זו וראה הקב"ה ליעקב וינחם: אפרו של יצחק כו'. היינו אפר אותו השה שבא תחת עפרו של יצחק כדכתיב אלהים יראה לו השה או אפרו של יצחק לפי מחשבת אברהם כי בואתו גורן העלה אברהם את יצחק וכפרש"י בד"ה כי הוא מבואר שבזכות העקידה כאמר לאברהם כי ברך אברכך גומר וכחול אשר על שפת גו' ובימי דוד ושלמה נתקיימה כדכתיב יהודה וישראל רבים גו' ומלאך המשחית בא למעטם אז מברכה זו ואמר שראה ה' להבטחה זו וינחם ומ"ד כסף כפורים ראה כפירוש רש"י שע"ש זה נקרא כסף כפורים שנתנו למשכן שהוא מכפר על כופר נפש של מניינם ורבי יוחנן חולק ע"ז כי כסף כפורים שניתן כבר בימי משה למשכן אינו כדאי לכפר על כפר נפש מניינם שהיה בימי דוד אלא ב"ה ראה דהיינו כסף כפורים שיתן כ"א מישראל במקדש כל שנה זה ראה וינחם ודייק ליה דמסתברא כמ"ד ב"ה ראה מדכתי' אשר יאמר היום בהר ה' וכו' דמלת היום לא דייק ליה אכסף כפורים דמשכן אבל לגבי ב"ה מתפרש היום שפיר דהיינו בכל עת שיתנו כסף כפורים לקרבנות בב"ה וק"ל:

הרי"ף טול הרב שבהם וכו'. וצריך להבין מנ"ל לחז"ל לדרוש רב טול הרב שבהם ולא דרשוהו כפשוטו רב מלשון רב לך כלומר די ומספיק. גם לדקדק מ"ש שיש לי לספרע מהם כמה חובות שכשנראה היו לקחו לכפרה והא אמר שהוא לפרוע כמה חובות. ועוד מ"ש רב שראה יעקב מה ענינו וכי בשביל שכתוב ביעקב ראיה כאשר ראם יש לדרוש שליעקב ראה. ויותר טוב לומר שראה זכות כל האבות וכן קשה בנ"ש שמואל אפרו של יצחק ראה. ואם הכונה בשביל שכתוב בו יראה הי"ל אברהם דכתיב ביה וירא את המקום מרחוק וכן מ"ש רבי יצחק כסף כפורים ראה שאין לו שייכות וקשר לא מהמקרא ולא מהרמז כי שם לא הוזכר ראיה כלל. ונלע"ד שחז"ל דקדקו שאם פי' רב הוא מלשון די הי"ל רב לך עתה הרף ידך מאי רב דקאמר ולא אמר רב לך. ועוד שאם אמר הקב"ה רב למלאך מהכות בעם איך הוא אומר ויאמר דוד אל ה' בראותו המלאך המכה בעם וגו' הנה אנכי חטאתי גו' ואלה הצאן מה עשו ואיך הוא אומר המכה בעם לאחר שאמר ה' למלאך רב לך להכות בעם ואיך יעבור ע"ד ה'. ועוד מדקאמר רב עתה הרף ידך משמע שעתה הוא רב אבל לאחר שעה תשוב להכות בעם ל"ך דרשו שאמר הקב"ה טול הרב שבהם בים לי להפרע מהם מישראל כמה חובות שחייבים אם על שלא הבעו בנין בית המקדש ואם על שלא נתנו איש כופר נפשו בפקוד אותם ובעון בית ישראל טול הרב שבהם ולא היתה כוונתו יתברך ליקח הרב שבהם לכפר על ישראל רק לענשם ברב וגדול שבהם ולכך א"ל עתה הרף ידך בלקיחת הרב הכה תכה ולא בזעף גדול כ"א מעט מעט הרף ידך שמא יחזרו בתשובה מתוך מיתת הצדיק ולכך דוד כשראה שנפל הרב ועדיין היה מכה בעם המלאך אז התפלל אל ה' ואמר תהי ידך בי ובבית אבי ואלה הצאן מה עשו וז"ש חז"ל ובהשחית ראה ה' מה ראה שאם ראה ענין המגפה ועל זה כתיב וינחם ה' על הרעה ואמר רב טול הרב בודאי שלא אמר טול הרב אלא שיהיה כפרה על שארית ישראל שאם לא כן איך הוא אומר וינחם ה' על הרעה ויאמר טול הרב והלא זו לעת כפולה לזה דרש רב שראה יעקב אבינו. והיה אפשר לומר שהתפלל יעקב בענין עשו אע"פ שהיו אלו מלאכי אלהים עכ"ז אמר וריוח תשימו בין עדר ובין עדר ודרז"ל שאמר יעקב לפני השם יתברך רבש"ע אתה כשתביא לרות על ישראל לא תביא אותם תכופים זו לזו תן להם ריוח בין לרה ללרה ובהשחית שהיה עושה כלה נימם ה' על הרעה וראה תפלת יעקב שיתן ריוח בין הלרות ולז"א ה' למלאך טול הרב שבהם ותן ריוח הרף שעה אחי שמא יחזרו בתשובה ואם לאו תשוב להשחית מעט ויוכלו לסבול הלרות: ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה. ורלה לדרוש עפין הכתוב וישלח אלהים מלאך לירושלים לשחתה ובהשחית ראה ה' שמלינו אברהם קרא שם מקום עקידת יצחק יראה ושם בן נח קראו שלם והש"י קראו ירושלים כדברי שניהם ואם כן איך ישחית את ירושלים שנעקד בה יצחק וקרא לה השם יתברך שם. עוד ירלה שאברהם התפלל בשעה שאתה רואה בניו של יצחק באים לידי עבירות ומעשים רעים תהי זוכר להם העקידה ותתמלא עליהם רחמים ועתה בהשחית שנתמלא שאתם ראה ה' אפרו של יצחק שהעלה עליו השם יתברך כאלו הועלה יצחק עולה ואפרו לבור על המזבח ועמד זכותו לבטל הגזירה ואמר ה' טול הרב שבהם עד שיעשה תשובה. ויש מי שפירש ובהשחית ראה ה' שראה הקב"ה כאלו השחית ושרף אברהם את יצחק וינחם ה' על הרעה וכו' ע"כ. ועוד אפשר לע"ד לפרש מ"ש יעקב ראה שלפה הש"י וראה שעמדו כנגד מחנות של מלאכים ללות ליעקב דכתיב ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים ע"ש ב' מחנות של מלאכים של ארץ ישראל ושל חולה לארץ וא"כ איך יהיה כח למלאך א' להחריב לירושלים ולחייב לישראל זרע יעקב בחירו. ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר אלהים יראה וכו'. כ"ל פי' מחודש בפרק זה שהתפלל אברהם שיהיה נחשב לפני ה' התמיד שמקריבין ישראל בכל יום בבקר ובערב כאלו נקרב יצחק וז"ש אלהים יראה לו השה של תמיד כאלו הוא בני הנקרב שם וכיון שהמלאך היה מכה בעם מהבקר עד עת מועד ואחז"ל משחיטת התמיד עד זריקתו ובהשחית ראה ה' שנקרבן התמיד הוא נחשב לפניו כאלו אפרו של יצחק עומד באותה שעה וכאלו מקריבין אותה שעה ליצחק שכן התפלל אברהם אלהים יראה בשעת הקרבת התמיד כאלו הוא בני וראה ה' וינחם על הרעה ורבי יצחק אמר כסף הכפורים ראה שכשם שבעגל נגף ה' את העם ולקח כסף הכפורים של כופר נפש לעשות אדני המשכן ויכפר עון בית ישראל וכן לקח כופר נפש לקנות קרבנות לכפר על עון בית ישראל כך בימי דוד שנענשו על שלא נתנו כופר נפש כשמנה אותם יואב ראה ה' שסופה לגבות חמשים שקלים מכל שבט ויהיה ג"כ כסף כפורים לכפר עליהם כי בואתו כסף שגבה מהשבטים קנה הגורן מארונה היבוסי ונבנה בו המקדש לכפר על ישראל וזה נרמז בפי' שאמר ולקחת את כסף הכפורים והיה לבני ישראל לזכרון לכפר על נפשותיכם רמז כאן שבימי דוד יעלה לזכרון מה שעתידים לגבות מכל שבט ולקנות מקום המקדש לכפר על נפשותיהם על מה שטעו ולא נתנו שקלים למנין נפשותיהם ואפשר לי לומר שכך היתה בדעתו של הקב"ה שבזמנות את ישראל יתנו כופר נפש בשקלים לקנות בהם מקום המקדש והם לא עשו כן ומ"ש גבה מכל שבט חמשים כסף ועלו הי"ב שבטים ת"ר שקלים וקנה מקום המקדש וכפי זה אמרו כאן כסף הכפורים ראה וה"ק ובהשחית ראה ה' וינחם שרמז שבמעשה העגל כתיב וינחם ה' על הרעה ולקח כסף הכפורים של כופר נפש לעשות המשכן המכפר העגל גם עכשיו אמר למלאך הרף ידך מהשחית כי עתידים לעשות מקדש ולכפר·

ורקיקה מק"ו ממנעל ומה מנעל שאין בו דרך בזיון שם
אמרה תורה °של נעליך מעל רגליך רקיקה שמות ג
שהיא דרך בזיון לא כל שכן. רבי יוסי בר יהודה
אומר אינו צריך הרי הוא אומר °כי אין לבוא אל אסתר ד
שער המלך בלבוש שק והלא דברים ק"ו ומה שק
שאינו

שאינו מאוס לפני ב"ו כך רקיקה שהיא מאוסה לפני מלך מלכי המלכים לא כל שכן:

מהרש"א ק"ו ומה שק כו' לפני ממ"ה לא כ"ש כו'. ומהאי ק"ל ואומר אין להתפלל בשק דלפני ב"ו כך לפני ממ"ה לא כ"ש והכי כמי אמרינן אפילו בתפלה דבעי אדם ללין כפשי' כדמוכחי' וק"ל:

קלט (דף סג) משנה כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם משקלקלו המינין ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם. והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם.
(רות ב) שנאמר והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים
(שופטים ו) ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה'. ואומר ה' עמך
(משלי כג) גבור החיל ואומר אל תבוז כי זקנה אמך. ואומר
(תהלים קיט) עת לעשות לה' הפרו תורתך. רבי נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה': (סוטה פז, עי"ש במהרש"א)

גמ' וכל כך למה לפי שאין עונין במקדש אמן ומנין
(נחמיה ט) שאין עונין אמן במקדש שנאמר קומו ברכו את
(שם) ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם ואומר ויברכו את שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה. יכול כל הברכות כלן תהא להן תהלה אחת ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה. והתקינו שיהא אדם שואל בשלום חבירו וכו'. מאי ואומר וכי תימא בועז מדעתיה דנפשיה קאמר ת"ש ה' עמך גבור החיל וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון ת"ש אל תבוז כי זקנה אמך ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך. אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש מסיפיה לרישיה מדריש. מרישיה לסיפיה מדריש עת לעשות לה' מה טעם משום הפרו תורתך מסיפיה לרישיה מדרי' הפרו תורתך מה טעם משום עת לעשות לה'. תניא הלל הזקן אומר בשעת המכנסים פזר בשעה שמפזרים כנס
(משלי יא) אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנאמר יש מפזר ונוסף עוד ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך. דרש בר קפרא זלת קפוץ קנה מינה באתר דלית גבר תמן הוי גבר. אמר אביי ש"מ באתרא דאית גבר תמן לא תהוי גבר. פשיטא לא נצרכה אלא כששניהם שוים. דרש בר קפרא איזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך. (שם ג) אמר רב פפי [רבא] אפילו לדבר עבירה. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי גנבא אפום מחתרתא רחמנא קרי דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה. מאי היא אמר רב יהודה מחטא דתלמיותא:

כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם. תנינ' אמרי' אין עונין במקדש אמן המברך אומר בסוף כל ברכה בא"י אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך חונן הדעת וכן בכלם והעונים במקום אמן אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וילפינן לה מקראי דתפלת עזרא וסייעתו ואשמועינן הכא דבמקדש ראשון לא היו אומרים אלא ברוך אלהי ישראל (עד) [מן] העולם ומשקלקלו המינים ואמרו אין עולם אלא זה התקינו עזרא וסייעתו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם. לומר שהתי עולמות יש להוציא מלב הכופרים בתחיית המתים: שיהא אדם שואל בשלום חברו בשם. בשמו של הקב"ה ולא אמרי' מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים עליו ולמדו מבועז שאמר ה' עמכם ומן המלאך שאמר לגדעון ה' עמך גבור החיל: ואומר אל תבוז כי זקנה אמך. למוד מדברי זקני אומתך לעשות מה שראית שעשו הם ובגמ' מפרש מאי ואומר: ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך. פעמי' שמבטלים ד"ת כדי לעשות לה' אף זה המתכוין לשאול לשלום חברו זהו רצונו של מקום שנא' בקש שלום ורדפהו ומותר להפר תורה ולעשו' דבר הנרא' אסור: ויברכו שם כבודך. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד עונין והמברך אומר ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם מפרש בתוספתא שתקנו מן העולם ועד העולם להודיע שאין העולם הזה לפני העולם הבא כלום אלא כפרוזדור לפני הטרקלין כלומר הנהיגו ברכותיו בעה"ז כדי להיות רגילין לעה"ב שכולו ארוך: תהלה אחת. שיענו פעם אחד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד על כל הברכו' בסוף ברכה אחרונה: וכי תימא בעז מדעתיה עבד. ולא גמרינן מיניה: ת"ש. דגמרינן ממלאך שאמר לגדעון: וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון. כלומ' לא שאל בשלומו ולא ברכו אלא בשליחו' קאמר מאת המקום לבשרו שהשכינה עמו ולא גמרינן מיניה: ת"ש אל תבוז כי זקנה אמך. אל תבוז את בועז לאמר מדעתו עשה אלא למוד מזקני ישראל כי יש לו על מי להסמוך שנא' עת לעשות לה': מסיפי' לרישיה כו'. אם באת לדרשו למקרא זה יש לך לדרשו יפה בין בכתיבתו בין בהפוך: מרישיה לסיפיה. עת לעשו' לה' משום הפרו תורתך עשים הם לה' לעשות משפט פורעניות בעוברי רצונו משום

עיון יעקב

וכי תימא מלאך הוא דקאמר. עיין פירש"י ועי"ל דה"ק מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון אבל לא מצינו שגדעון השיב למלאך ברכה בשם כמו שמצינו שהקוצרים אומרים לבועז והשיב לו יברכך ה' על זה קאמר אל תבוז כי זקנה אמך לומר שהקוצרים השיבו לבועז שלא כדין זקניך ויאמר לך: האי קרא מסיפא לרישא מדריש ומרישא לסיפא מדריש. עיין פירש"י ומהרש"א ועי"ל ע"ד דאיתא בנזיר דף כ"ג גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה וא"כ מאן דדריש ע' לעשות לה' הפרו תורתך מיירי במצוה שלא לשמה וזה עת לעשות לה' המצוה אף שבעשייתו הפרו תורתך שעשייתו שלא לשמה ומאן דדריש בהיפך הפי' הפרו תורתיך דהיינו לעשות עבירה לשמה משום דעת לעשות לה' וכיון דתרווייהו כאי טובים כדמסיק שם בש"ס לכן דייקינן כאן תרווייהו מחד פרוקא אבל כל זה אינו מתיישב על לשון הש"ס כאן: שאין התורה חביב עליו כנס. כי מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין: זלת קפוץ קנה מינה. פי' אם ראית סחורה בזול קפוץ מהר קנה מינה שסופו להתיקר וכן לענין התורה אף שהדור אין התורה חביב עליהם אפ"ה קנה מינה שכזו יהיה דבר ה' יקר: אמר אביי ש"מ באתרי דאית גבר. מורה הוראה אין לא תיהוי גבר הא דלא מ"ייק כן ממתניתין דפ"ב דאבות במקום שאין איש השתדל להיות איש כמו שמקשה מהרש"א כ"ל דלא קשה מידי דשם אין לדייק רק במקום שיש איש אין להשתדל ע"י פעולות להיות איש אבל בלי השתדלות מותר להכל עליו להיות איש אף שיש שם ב"כ הראוי להיות איש להכי אשמעינן אביי מדיוקא דלשנא דבר קפרא דאף בכה"ג יש למנוע עצמו אא"כ שאין כאן דומה לו: בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך. פי' שישים אל לבו שכל הדברים המתנהגים בעה"ז הכל נעשה ומצליח ע"י השגחת הקב"ה ומבלעדיו לא נעשה שום דבר וע"י זה אם ירצה לעשות עבירה כגון לגנוב או לגזול ישים אל לבו אם לא יהיה מאת ה' לא יצליח ועי"ז ישוב מעבירה כי מאתו לא תצא הרעות וזה והוא יישר אורחותיך להשיב בתשובה: דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה. עיין בחידושינו סוף קידושין ותמצא נחת: בושה אמכם. עיין במהרש"א ועי"ל לפי שאבותם שלא עמדו על הר סיני אין להם בושה כדאיתא בנדרים דף כ' וגם אמרינן ג' סימנים יש באומה זו משא"כ הנשים הבושה אצלם דרך הטבעי:

משום דהפרו תורתך: מסייעה לרישיה. הפרו תורתו עושי רלוט כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור הבמות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה: בשעת המכנסין. שאין חכמי הדור מרבילים תורה לתלמידים: פזר אתה לשנות לתלמידים: בשעת המפזרים. שהגדולים שבדור מרבילים תורה: כנס. אתה ולא תטול שררה עליהם דאף זו לכבוד שמים הוא לאחוז במדת הענוה וכתיב עת לעשות לה' הפרו תורתך: ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס. ולא תטיל דברי תורה לבזיון: הפרו תורתך. מלפורה בשעה שהכהן לשם שמיי: ה"ג זלת קפוץ קנה מינה. אם ראית פרקמטיא בזול קפוץ וקנה מינה ולאסוף שסופה להתיקר: פשיטא. הא דאביי לעם לי פשיטא שלא יורה אדם הלכה בפני רבו לעוה ליה לאביי למשמע מכללא: כששנידם שוין. אם באת במקום ת"ח ואיכך גדול ממנו אל תטול עצמי לדרוש במקומו: בכל דרכיך. אפי' לעבור עבירה: דעהו. תן לב אם לורך מלוה הוא כגון אליהו בהר הכרמל עבור עליה: מהטא דתלמיותא. ברוש"דיר שלגוציי"ם שהתפירות עשויות שורות שורות כתלמי מענה [ר"ל מחרישה]:

הרמב"ם ז"ל מיכין הם הכופרים בתורה שלא יאמינו בחיי העולם הבא ועוד כבאר ענין העולם הבא במקומו ממשכי סנהדרין ופירוש קלקלו השחיתו האמונות וכשאמרו בכלל התקנו' שתקנו שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם האל מפני שמולת שלום הוא שם משמות הקב"ה והביאו ראיה לדבר זה מענין בועז שאמר ה' עמכם והשיבוהו יברכך ה' ומה שאמר אחר כן ואומר אל תבוז כי זקנה אמך איכו ראיה על מה שהקדים שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם, אבל ראיה שלא יבוז וילעוג לתקנת חכמים אף על פי שהם ישנות וקדמוניות ועל זה הזהיר שלמה בזה המשל ואח"כ הביא ראיה על כל שעוברים על התקנות ההם כי יבא זמן להפרע מהם ולעכוש אותם כי הם הפרו תורה וזהו שאמר הפרו תורתך עת לעשות לה' אבל מי שימשוב הפסוק על קדורו ויפרשהו ויאמר עת לעשו' לה' הפרו תורתך ואמר כי כשיבא העת להפרע מהם ולהכקם ידמכו שבות לבני אדם להפר התורה כדי שיבא עליהם העוכש במשפט וזה הענין ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימלאכו כי כלא מזה לענין הדין שנגזר מהקב"ה על כל אדם וע"כ אל תבקש ממני עתה בענין הזה אשר אנו בו אלא לבאר דברי מדברים בלבד על דרך פי' פשוט בכל דבריו כי דברי הכתוב' יבטלו קלתם לקלתם בענין ההוא וכן דברי החכמים. אבל היסוד הוא כי הקב"ה יגמול לטובי' ויעכוש הרעים והכל במשפט כי כן העיד עליו הפסוק כי משפטיו ישרים שנאמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול ודרך הצדק בהם אין ביכולת אדם להשיגו כאשי' אין בלב שכל אדם להיות שכלו כולל דעת הקב"ה וכבי' הודיעכו שכחד כי אין ביכולת רעיוניכו להבין חכמתו ולדק דיניו בכל מה שפעל ויפעל והוא מ"ש כאשר גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם וע"כ יש לך לסמוך על היסוד הזה ואל תשגה נפשך להעמיק אחר הענין הזה כי כל מי שיחקור אחריו יולדק עליו מ"ש חז"ל בכוונא בזה לגל במי' אדירים והעלה חרם בידו. ועוד כתב קצת בזה והאריך בסיפור שבחי דברי הפילוסופי' בקיאים בפלוסופיא ואין לורך לכתוב כאן על הספר הזה אשר קדרתיו כשלחן ערוך לפני המון הלומדים המיוני דרך ההולכים בתורת ה' וקיים הרב פירוש משכה זה בלשון זה ואין זה מקום להביא הדבר הזה לולי אשר טוכתי כשיבא זכר דבר לענין האמונה לבאר בו משפט לפי שישר בעיני ללמד עקר מעקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדהו:

מהרש"א *דף ס"ב כל הרוקק בהר הבית אפי' בזמן הזה כו'. דכל הימים משמע אפילו בחורבן הבית וכראה דס"ל כמ"ד בפ"ק דמגילה קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד וק"ל: וב"ת בעז מדעתיה דנפשיה כו'. וס"ה דהמ"ל דבעי לאתויי קרא דגדעון לאשמעינן דהסכימו ב"ד של מעלה ע"י כדאמרי' בסוף מסכת מכות אלא דלא כהית הכא להכי ומה שיש לדקדק עוד בזה ע"ש ודו"ק: ואומר עת לעשות גו'. הכא לא פריך מאי ואומר משום דמקרא דלא תבוז כי זקנה וגו' דהייכו שיש לט ללמוד מזקני' הראשונים איכא דהייכו דווקא בדבר שאין בו שום גמגום לאיסור ומש"כ הכא דהוי סגברת ש"ש לבטלה ת"ש עת לעשות לה' גו' וק"ל: מסייפיה לרישיה כו'. ר"ל הכא בשני ענייכים מדרים ופרש"י מרישיה לסיפי' כו' משום הפרו תורתך עתים הם לה' לעשות משפט פורענות כו' ע"ש והוא קלת דחוק דהיכן הוזכר משפט וכראה לפרש כדבסמוך אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנאמר עת לעשות וגומר דהייכו עת לעשות לה' לכונסה לש"ש משום דהפרו תורתך וק"ל: ואם ראית דור כו'. כראה מפרש"י שהם ב' ענייכים בשעת המכנסים פזר ובשעת המפזרים כנס איירי בחכמי הדור ואם ראית דור כו' איירי בתלמידים וקרא דמייתי עת לעשות לה' וגו' קאי אתרווייהו אשעת המפזרים כנס עת לעשות לה' במדת ענוה הפרו תורתך מללמוד לתלמידים כיון שיש חכמי הדור אחרים המפזרים וקאי כמי אאם ראית דור דהייכו שאין התורה חביבה עליהם עת לעשות לה' מללמדם משום בזיון התורה כך כראה מפרש"י אבל בירושלמי מוכח דחדא מילתא היא ובשעת המככסים פזר קאי כמי אתלמידים שחביבה התורה עליהם להככיסה אליהם פזר ללמוד להן ובשעה שהתלמידים מפזרים אותה ואיכה חביבה להם כנס אתה ללמוד להן ודו"ק: תמן דהוי גבר כו'. יש לדקדק מאי אשמועיכן בר קפרא הא מתכי' היא במקום שאין איש השתדל להיות איש גם אביי דדייק ליה ש"מ באתרא דאית כו' אמאי לא דייק ליה הכי אמתכי' דאבות ש"מ במקום שיש איש כו' וי"ל דהתם לא בתורה קאמר אלא במקום שאין איש לעסוק בלרכי לבור השתדל את עלמך להיות איש עוסק בלרכי לבור והוא גופא אשמעיכן שיהא אדם עוסק בלרכי לבור גם שהוא קלת ביטול ללמודו אבל הכא כלמוד ומעכיכו דלעיל מיכיה דבד"ת קמיירי באתרא דלית גבר להיות מורה הוראה הוי גבר להיות מורה להם ולגופיה לא איצטריך דדבר פשוט הוא כדאמרי' ועלומים כל הרוגיה זה שהגיע להוראה ואיכו מורה אלא דאתא לדיוקא כדאמר אביי הא באתרא דאית גבר להורות תמן לא תהוי גבר להורות ופריך דהא כמי פשיטא דאסור לאורות בפני רבו ומשכי בששוין כפרש"י אם באת במקום ת"ח כו' דבכבר תרוייהו בעיר א"כ מי יורה כיון דכל אחד מהם לא יורה ודו"ק:

הרי"ף כל מותני ברכות שבמקדש כו'. פי' רש"י ז"ל וב"ת בועז עבד מדעתיה ולא גמרינן מיניה ת"ש דגמרינן ממלאך דאמר לגדעון כו'. ויש לדקדק למה הולרכו ג' קראי דבקרא דבועז וקרא דאל תבוז כי זקנה אמך סגי כיון דעיקר הילפותא היא מבועז וקרא דאל תבוז איצטריך דלא ניימא דבועז עשה מדעתו ולהכי אייתי האי קרא שמי דאל תבוז לומר שעשה מדעתו א"כ האי קרא דגדעון תו לא אצטריך. ונראה דגם מתרווייהו לא ילפינן לה משום דאיכא למדחי כמי שמא לא אמר בועז ה' עמכם בשביל שאלת שלום בשם כי לא נתכוין לשם אלא רצה לזרזם שלא יהיה בידם עבירה לחלק לזונות מכל גרנות דגן ולכך כשראה בועז הנערה גלגת שם אמר ה' עמכם להזהירם כלומר יהיה ה' שוכן עמכם שלא יהיה לכם דבר של עבירה אלא דבר של יראת ה' יהיה עמכם ויאמרו לו יברכך ה' שיש בידינו דבר של זכות וג"ח שנתחוך גמילות חסדים יברכך ה' ולפ"ז אין ללמוד מכאן

שאלת שלום בשם ולומר אל תבוז כי זקנה אמך מה שעשה בועז לומר עשה מדעתו כי בדרשה הזאת דמינו את הכל שלא הזכיר בועז כאן את ה' אלא לזרז לקוצרים כנזכר ולכך הביא מגדעון דלא"פ שיש לדחות לא לשאלת שלום בשם אלא המלאך בא במלאכות ה' לגדעון לומר לו שהשם יהיה עמו להיות עוזר לו להלחם בעדו וז"ש ה' עמך בעזרך כיון שאתה גבור החיל בירא' ה' מכל מקום למדנו ממנו שפירוש ה' עמכם האמור בבועז אינו זירוז ואזהרה לפי שמליכו בגדעון שאמר לו המלאך ה' עמך והתם ליכא למימר הכי שזרזו והזכירו המלאך לגדעון שיתעסק בדבר מצוה שיש בה שם ה' ולא בדבר עבירה כמו שאתה דורש בבועז כי לא שייך לומר כן בענין גדעון וע"כ אתה דורש שם בגדעון ה' עמך או בשאלת שלום או לכל הפחות מענין הבטחה שתהיה השכינה עמו וא"כ גם ה' עמכם הנאמר בבועז אינו ענין אזהרה דיגיד עליו ריעו אלא שאלת שלום בשם דהא הבטחה ליכא למדרש בבועז דדוקא בגדעון שהיה מדבר עם המלאך יש לדרוש שהמלאך הבטיחו מאת המקום במלאכות ה' אבל בועז מנין לו להבטיחם לקוצרים וכיון שכן ודאי דרשינן ליה ששאל להם שלום בשם ולמאי דאיכא למדחי ולומר דכהי דדרשת ליה לשאלת שלום בשם אבל אכתי אית לן למימר דמדעתיה עבד ולא גמרינן מיניה לז"א ומומר אל תבוז לבועז שהוא מזקני אומתך לומר דמדעתיה עביד ונמצא לפי זה דעיקר הילפותא היא מקרא דבועז וקרא דאל תבוז וקרא דגדעון לא אתא אלא להוכיח דלא נדרוש קרא דבועז מענין אזהרה וזירוז דיגיד עליו ריעו האי קרא דגדעון דכתיב ביה כמי ה' עמך ואם כן האי קרא דבועז מדרים לשאלת שלום בשם וכ"ת תימא בדברים שאינם נוגעים לכבוד ה' אבל להזכיר לשם לשוא בשביל כבוד בני אדם שאני לז"א ואומר עת לעשות לה' להזכיר שם ה' לשוא בזמן שהפרו תורתך דהם המוסבים להשכיח שמו והפרו תורתך אז עת לעשות לה' ולשאול שלום בשם ועיין במסכת מכות פרק אלו הן הלוקין: אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה מדרים כו'. פרש"י ז"ל מרישיה לסיפי' עת לעשות לה' עתים הם לה' לעשות משפט פורענות בעוברי רצונו משום דהפרו תורתך. מסיפיה לרישיה הפרו תורתך עושי רצונו יתברך כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בבמה בשעת איסור במות משום דעת לעשות סייג וגדר בישראל לשמו של הקב"ה. ועוד אפשר לי לומר מרישיה לסיפיה עת לעשות לה' שאע"פ שכתוב והגית בו יומם ולילה מ"מ אם א"א לו לעסוק יומם ולילה יקבע עתים לתורה עת לעשות לה' מה טעם יקבע עתים ויבטל צווי הכתוב והגית בו יומם ולילה משום דהפרו תורתך שאם לא יקבע עתים יתבטל ממנו ת"ת לגמרי והפרו תורתך ולזה תפסת מועט תפסת ומסיפיה לרישיה מדרים הפרו תורתך שהאדם העוסק בתורה יש לו רשות להפר ולבטל התורה בזמן שרואה שעת לעשות לה' בפיקוח נפשות. וכיוצא בזה יחלל שבת אחד כדי לקיים נפש מישראל: תניא הלל אומר בשעה שמפזרים כנס וכו'. ויש לדקדק ראשונה דלא רישיה סיפיה דבתחלה אמר בשעת שמפזרים כנס וכו' ולא חילק בין דור שהתורה חביבה עליו לדור שאין התורה חביבה עליו ואח"כ אמר אם ראית דור שהתורה חביבה עליו וכו' ואם נאמר דתנא והדר מפרש הילי"ל כך בד"א כשהתורה חביבה על הדור וכו'. ועי"ק דהיה לו להביא ראיה לזמן שאין התורה חביבה כנס מסיפיה דקרא דיש מפזר דכתיב בו וחושך מיושר דהיינו כשאין התורה חביבה דהיינו חושך מיושר התורה אך למחסור. ועוד קשה דאיך מביא ראיה מעת לעשות לה' שאם אין תורה חביבה כנס שהרי זה הפסוק מרישיה לסיפיה מדרים ומסיפיה לרישיה מדרים ולא משמע מידי. וכ"ל דהכי קאמר הלל בשעת המפזרים כנס ובשעת המכנסים פזר וכי תיקשי לך דהא קרא כתיב איפכא יש מפזר ונוסף עוד דמשמע בשעת המפזרים פזר ונוסף עוד וכן על מה שכתב בשעה שמכנסים פזר כתיב איפכא וחושך מיושר אך למחסור לזה תירץ דלא קשיא כלל דקרא הכי קאמר, אם ראית דור שהתורה חביבה פזר כלומר לא נחית קרא לחילוק המפזרים והמכנסים כי אם לחלק על המפזרים בין דור שהתורה חביבה לאין התורה חביבה עליו וז"ש אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר אע"פ שיש מפזר דהיינו בשעת המפזרים עכ"ז פזר גם אתה ונוסף עוד ולא חלקנו בין שעת המפזרים למכנסים אלא בזמן שאין התורה חביבה עליהם כי אז בשעת המפזרים כנס אתה כיון שאין התורה חביבה עליהם ומ"מ בשעת המכנסים לא תכנס לפי שתתבטל התורה לגמרי ולפיכך פזר אתה ובזה לא הביא מחושך מיושר והוא סיפא דקרא לדור שאין התורה חביבה כנס משום דהתם משמע שאם אין התורה חביבה שהוא וחושך מיושר כנס ואך למחסור בין בשעת שמפזרים בין בשעת המכנסים וזה אינו שאם אין התורה חביבה ואין מפזר. ד"ת שהם מכנסים צריך לפזר כדי שלא תשתכח תורה מישראל מ"מ ודווקא אם אין תורה חביבה ויש מפזרים כנס ובזמן שהתורה חביבה גם בשעת המפזרים פזר שנאמר יש מפזר ונוסף עוד ולזה הוכרח להביא מפי עת לעשות לה' לגלות על מה שאמרנו ואם אין התורה חביבה עליו כנס שהוא דוקא בשעה שיש מפזרים אחרים שאם אין מפזרים אחרים אע"פ שאין התורה חביבה פזר שנאמר עת לעשות לה' הכונה כשאחרים הפרו תורתך שאינם מפזרים תורה ובקבתה תופר תורה אז עת לעשות לה' ולדרוש להם תורה וזה ודאי בזמן שאין התורה חביבה דגם בכלל הפרו תורתך יש במשמע דישראל הפרו תורתך הרי שאין התורה חביבה וגם יש במשמע שהוא בשעת המכנסים ולכך צריך לפזר ועת לעשות לה':

קמ דף נ תנו רבנן הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים. לפי שאין דעתם דומות זו לזו ואין פרצופיהם דומות זו לזו. בן זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלה לשמשני. הוא היה אומר כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה ובירר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל ואני משכים ומוצא כל אלו כשהוא מתוקן לפני. וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ וטוה וארג וצבע ותפר ואחר כך לבש ואני משכים ומוצא כל אלו כשהוא מתוקן לפני. [כל אומניות שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני] הוא היה אומר אורח טוב מה הוא אומר כמה טרחות טרח בעל הבית לפני כמה יין הביא לפני וכמה בשר הביא לפני וכמה גלוסקאות הביא לפני כל הטורח שטרח לא טרח אלא בשבילי אבל אורח רע מה הוא אומר מה טרחות טרח בעל הבית זה מה יין הביא מה בשר הביא מה גלוסקאות הביא כל מה שטרח לא טרח. אלא בשביל אשתו ובניו על אורח טוב מה הוא אומר °זכור כי תשגיא פעלו וגו'. על איוב לו אורח רע כתיב °לכן יראוהו אנשים. °והאיש בימי שם לז שאול זקן בא באנשים וגו' אמר רב [רבא] ואיתימא ש"א יז ר' אבהו [זביד ואיתימא רב אושעיא] זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלסא אמר עולא [נקטינן] אין אוכלוסא בבבל תנא אין אוכלוסא פחותה מס' רבוא. תנו רבנן הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו מלכי עובדי כוכבים ומזלות אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם. חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. חכמי עכו"ם אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם. אמר רבי יוחנן לעולם ישתדל אדם לצאת לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו אלא אפילו

עיון יעקב

חכם הרזים. כי אין אוכלסא פחות מס' רבוא ואז הוא מרכבה שלימה לשכינה כמו המלאכי' וכמ"ש האלשיך פ' במדבר וכלולים כל חכמות התורה בנגלה ונסתר. וכ"ל הטעם לפי מ"ש בחידושי ביבמות דף ס"ד כי אדם א' מאלף מלאתי' כמלא תוך ס' רבוא מישראל הם עכ"פ ת"ר צדיקים וישרים ודביקות השכינה שעמהם שהוא אחד בגימטרי' י"ג כפי י"ג מדות שבו שעולה יחד תרי"ג כוולא שהם כלולים כל המצות והתורה בנגלה ונסתר ורזים וזה כוונת פש"ס פי' ר' עקיבא דף פ"ז מי גילה לבני רז זה שמ"ה משתמשין בה ע"ם: אין אוכלסא בבבל. כי אין השכינה שורה שם ואוירא דא"י דוקא מחכים: ליראיו. אלו ישראל שקבלו תורה מהר סיני שנאמר בהם בעבור תהיה יראתו על פניהם וראשית חכמה יראת ה' וקאמר לשון שחלק כי חלק ה' עמו ועיין בכ"י בא"ח סי' רכ"ד ועי"ל לכך יאמר בישראל חלה כי מכבודם מכבדים להקב"ה בתורה ומצות:

אפילו לקראת מלכי עכו״ם שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו״ם. רב ששת סגי נהור הוה הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וקם אזל בהדייהו רב ששת. אשכחיה ההוא מינאה אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא. אמר ליה תא חזי דידענא טפי מינך. חלף גונדא קמייתא כי קא אוושא אמר ליה חליף מלכא אמר ליה לאו. חליף אחריתי אמר ליה חליף מלכא א״ל לאו. אתאי תליתאה דהוה שתקא. אמר ליה אתא מלכא א״ל אין. אמר ליה מנא ידעת. אמר ליה מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא
מ״א יט דכתיב ואחר הרעש אש לא באש ה׳ ואחר האש קול דממה דקה. כי אתא מלכא פתח רב ששת וקאמר ברוך. אמר ליה וכי לא חזית היכי מברכת. ומאי הוה עליה דההוא מינאה. איכא דאמרי חברוהי כחלינהו לעיניה ואיכא דאמרי רב ששת נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות:

אוכלוסא. היא גדול של ששים רבוא: חכם הרזים. היודע מה שבלב כל אלו: לששמשני. שהם חורשים וזורעים ואכי מוצא מוכן: כל אומניות שוקדות ובאות לפתחי. עשיר היה והכל באים אצלו לסחורה: (אין אוכלוסא בבבל. לא היתה זוכה להיות בה אוכלוסא): שאם יזכה. לעולם הבא ויראה בכבוד מלך המשיח יבחין כמה גדול יותר כבוד בעלי שכר מצות יותר ממה שהיה כבוד העובדי כוכבים בעולם הזה: חצבי לנהרא. הכדים שנושים הולכים לנהר לשאוב מים: כגני לייא. כדים השבורים להיכן נושא הם הולכי׳ ואחר שקומא אתם ולא תראה היכן תלך: גונדא. כת: כחלינהו לעיניה. נקרו את עיניו:

מהרש״א חכם הרזים כו׳. לגמרי דנקיט דאין אוכלוסא פחות מס׳ רבוא יש בהן ג״כ ס׳ רבוא דעות מחולקין ו הוא כלל כל הדעות שע״כ נתנה התורה לס׳ רבוא במדבר להיות התורה כלולה מכל דעת וחכונה ואין להוסיף עליה ומה שאחז״ל כל מה שמחדש כל חכם בדורו מסיני הוא לפי שזה הדבר כבר היה בדעת אחד מאותן ס׳ רבוא שהיו בסיני כי א״א שיהיה עוד דעת אחרת על ס׳ רבוא וק״ל: ואין פרצופיהן דומין כו׳. דכשם שהן מחולקין בדעות עד ס׳ רבוא שהיא צורה הפנימית כך הן מחולקין בצורה החיצונה ויש לברך על שרואה כ״כ צורות ופרצופין משונין זה מזה עד ס׳ רבוא שהיא קצה האחרון שאין עוד צורה אחרת מכאן ואילך וק״ל: בן זומא ראה כו׳. דודאי שאר בני אדם שעוסקין במלאכה לא היו מברכין רק ברוך חכם הרזים על רבוי הדעות ושינוי פרצופין כ״כ כדקתני ברישא אלא בן זומא שהיה ת״ח ולא היה עוסק כלל במלאכה הוסיף בברכה זו על שברא רבים כ״כ לשמשו להיות כל מיני המלאכות נעשים על ידי כפי ריבוי הדעות וכדמסיק אדם הראשון יחידי היה וכמה יגיעות יגע עד שמצא פת כו׳ ואני מוצא כל אלו מתוקנים כו׳ בלי שום יגיעה והיינו ע״י אוכלוסא זו והוסיף בזה כל עובדי כוכבים כו׳ דודאי המדינות צריכות זו לזו דמה שחסר בזו יוכל ליומצא באחרת והסוחרים מביאים ממקום המצוי למקום החסר ות״ש גם מה שאני חסר במקומי הם שוקדות ובאות לפתח ביתי כו׳ להיות לי מצוי לקנות ואמר הוא היה אומר אורח טוב כו׳ ועוד. הוסיף בזה מחסד אלהים באורח בדרך שהוא חסר מדברים הצריכים לו ובעל הבית טרח בשבילו ואורח טוב אינו כפוי בטובה זו ואומר שכל הטרחות בשבילו שהוא חסר מזה בדרך. ומייתי ליה מקרא זכור כי תשגיא פעלו גו׳ ר״ל שיזכור האורח וישגיא ויגדיל פעלו של ב״ב שהכל עשה בשבילו ועליו שרו אנשי ב״ב שעשו והכינו כ״כ עי״ל כפשטיה כי תשגיא פעלו גו׳ ר״ל שתזכור חסד אלהים שהגדיל חסדו ופעלו עמך אשר הזמין לך אשר שוררו עליך אנשים להכין לך כל צורכך. אבל אורח רע הוא כפוי טובה בכל זה דלאו בשבילו טרח ב״ב: והאיש בימי שאול זקן בא וכו׳. משום דהאי קרא כולו יתורא הוא ואין לו מקום ומשמעות כאן וע״כ דרשו והאיש ע״ש אישי מלחמה בנערותו וזקן זה קנה חכמה בזקנתו ומקיים אסכך תרתי מילי שבא באוכלוסים דהיינו בין למלחמה ובין למדרשו בכנס ויצא באוכלוסא ולפי שלא פי׳ בכמה אנשים מסתמא כאוכלסים דדוד. המדבר קאמר לפי חילוק הדיעות המשתכים באוכלסים שהן ס׳ רבוא וק״ל: ברוך שחלק מחכמתו כו׳. לגבי חכמי ישראל אמר שחלק מחכמתו לפי שהם חלק כחלקו ואלקן וכאלו הוא חולק עמהם חכמתו שהיא חכמת התורה וקראה ליראיו על פי מ״ש כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת כו׳ אבל לגבי חכמי עובדי כוכבים אינו חולק להם מחכמת התורה. אלא נותן להם חכמה דעלמא וכן לענין כבוד לגבי מלכי ישראל אמר חולק מכבודו שהוא כבוד האמיתי דאין כבוד אלא תורה והיינו שחלק ליראיו וק״ל: שאם יזכה יבחין בין מלכי כו׳. דמשום הברכה אין אדם צריך לכך דהא אינו חייב לברך כ״א ברואה ואם אינו רואה אינו חייב להשתדל כדי לברך: חזי דידענא טפי מינך כו׳. ר״ל כדמסיק דאתה לא ידעת אלא בחוש הראיה אבל אני אדע בחוש השמיעה שהיא יותר שכלית מחוש הראיה: כעין מלכותא דרקיעא. דכתיב ורוח גדולה וגומר והן ג׳ חילות כת״י ורוח גדולה משריית מלאכי רוחא רעש משריית מלאכי זיעה ואש משריית מלאכי אישא: פתח רב ששת וקמברך כו׳. דק״ל סומא חייב בכל המצות וכל הברכות ואפי׳ לרבי יודא דאמר סומא אינו מברך יוצר המאורות כתבו התוספות בפרק המוצא דמדרבנן חייב ע״ש וק״ל: כחלינהו לעיניה כו׳. פרש״י נקרו לעיניה עכ״ל ובכולי תלמודא משמע דכחול לענין לשון יפוי ורפואה לענין הוא ואפשר דליסנא מעליא נקט שאמרו ליה לרפאותו בכחול וכוונתם לנקרו ודו״ק: נתן עיניו בו ונעשה כו׳. ר״ל דכם כעסה לו לרב ששת ונתפקח כדי לתת בו עיניו לנקמו בכך ועי״ל דבכ״מ שאמרו דנתן בו עיניו לאו מומ קאמר אלא דקללו בכך שיעשה גל של עצמות ועניינו י״ל שכעסה עצמות כאלו פגר. מת ונרקב הבשר שכבר היה ראוי למות ועי״ד רשעים בחייהם קרוי מתים וק״ל:

קנג הבי שילא נגדיה להדוא גברא דבעל זונה אזל אכל קורצא ביה מלכא אמר איכא גברא חד ביהודאי דדאין דינא בלא הורמנא דמלכא שדר עליה פריסתקא כי אתא א״ל מ״ט נגדתיה להדוא גברא אמר להו משום דבעל חמרא. אמרו ליה אית לך סהדי אמר לדו אין. אתא אליהו ז״ל אתדמי להו כאיניש ואסהיד אמרו ליה אי הכי בר קטלא הוא. אמר אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למקטל אתון מאי דבעיתון עבידו ביה
עד

עיון יעקב

דידענא טפי מינך. עיין במהרש״א ועי״ל דהאי מלתא ידענא טפי שאת כוכב שקומא אין לו ידיעה מתי יבא המלך ואני יודע שיש לי ידיעה כי מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ואתה לא ידעת את זאת ע״ז אמר שפיר ידענא טפי מינך: נתן עיניו בו. אע״פ שרב ששת היה סומא מ״מ המלאך שמלוה אותו לשמרו הוא נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות וכן כל מקום שמליצו שמענים הצדיק את האדם ע״י מלאך שלווהו:

דה"א כט עד דמעייני ביה בדינא פתח רב שילא ואמר °לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ. אמרו ליה מאי קאמרת אמר להו הכי קאמינא בריך רחמנא דיהב מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ויהיב לכו שולטנא ורחמי דינא. א"ל הואיל וחשבינן עלייכו יקרא דמלכותא לידון. האי לכולי דינא יהב ליה קולפא דפרזלא אמר ליה תיב אפיתחא דרומי ודון דינא כי הוה נפק וכו' אמר הואיל ואיתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינן ליה. נפק לבי מדרשא ודרש לך ה'
איוב ט הגדולה זה מעשה בראשית וכה"א °עושה גדולות עד
שמות יד אין חקר. והגבורה זו יציאת מצרים וכה"א °וירא ישראל את היד הגדולה. והתפארת זו חמה ולבנה
יהושע י שעמדו לו ליהושע שנאמר °וידום השמש וירח עמד
ישעי' סג הנצח זו מפלתה [של בבל] וכה"א °ויז נצחם על בגדי.
במדבר כא וההוד זו מלחמת נחלי ארנון שנאמר °על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה וגומר. כי כל
שופטים ה בשמים ובארץ זו מלחמת סיסרא וכה"א °מן השמים נלחמו לך ה' הממלכה זו מלחמת עמלק שנאמר
שמות יז °ויאמר כי יד על כס יה והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג
יחזקאל לח וכה"א °הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל. לכל לראש אמר רב חנן בר אבא אפילו ריש גרגותא מן שמיא מוקמי. במתניתא תנא משמיה דר"ע לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף. והגבורה זו מכת בכורות. והתפארת זו מתן תורה. והנצח זו ירושלים וההוד זו בנין בית המקדש יהי רצון שיבנה במהרה בימינו:

רחמי דינא. אוהבי משפט: קולפא. מקל לרדות: *התורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו. שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב וגו' לפי שבא על עסקי נפשות שיודע שאם תמצאנו תוסר לא תעמיד עצמך מהציל ממונך והוא בא לדעת כן שיקום עליך ויהרגך השכם אתה להרגו: הממלכה זו מלחמת (יהושע ו) עמלק, דכתיב ביה כסא מלכות כי יד על כס יה כלומר ע"י שמלחמה לה' בעמלק תעלה כסאו: המתנשא. מדכתיב לשון נשיאות משמע על נשיא ראש משך ותובל: לכל ראש. לכל הקמים להיות ראש הוא מתנשא [כלומר] שהוא גתר ומעמידו: ריש גרגותא. [בור] הממונה על אותם החופרים חפירות למלאתם מים כדי להשקות בהן השדות:

מהרש"א *א"ל אית לך סהדי כו'. לאו דוקא שני עדים אלא עד אחד כמי הוי שגי להו דהא אעדות אליהו לחוד קאמרי' א"ה בר קטלא הוא. וה"כ אמרינן פרק הגוזל. דהם דכין ע"פ ע"א ומפקי ממונא ועי"ל דבד"כ כמי, בדיכיהם שכי סהדי מצרכי אלא שצרפו עדות דרבי שילא עם אליהו וק"ל: *א"ל אי הכי בר קטלא כו'. יש לפרש דאמרי ליה אי הכי דבעל אנרתא בר קטלא הוא ולא בר מלקות ולמה לא קטלת אותו אע"ג דעיקר מלתא דמסרו על שדן דינא בלא הורמנא דמלכא מ"מ כיון דרכת עליו כנדא אמאי לא דנת עליו קטלא כדינו. א"כ היה לך ליטול הורמנא ולהמית אותו ונע"ז השיב מיומא דגלינן מארעא לית לן רשות למקטל אפילו בהורמנא דמלכא דאין אנו דנין ד"כ והמלקות שהייתי דן עליו כיון שאין זה דינו האמיתי לא מקרי דן דינא בלא הורמנא אלא תוכחה בעלמא ודו"ק: פתח ר"ש ואמר לך ה' הגדולה כו'. יש לפרש משמעו בהאי קרא לך ה' הגדולה והגבורה גו' כי כל בשמים ובארץ גו' ר"ל אלו מדות הם שלך בשמים במלכות דרקיע ובארץ במלכות דארעא ולפי שהיה ירא שמא ע"י דבריו ועדותו של אליהו ידונו אותו למיתה כדין בעל אנרתא והוא לא חייב מיתה ע"כ סיים בדבריו ויהיב לכון שולטנא ורחמי דינא דבכלל המדות שזכר כי הגדולה והגבורה היא שולטנא והתפארת היא הרחמים בדין וכפי' זה במלכותא דארעא שתרחמו עליו בדיכיה ולא תדונו עליו דין קטלא ודו"ק: *עביד רחמנא ניסא לשקרי כו' הא. דיהבו ליה קולפא לדון דינא מקרי ניסא לקונן כדקאמר הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא כו' אבל הכא ע"כ לא נתכוין לכך כמ"ש לעיל דלאו שקר קאמר ועוד מה השיב לו רשע ולאו חמרי מקרי כו' אלא היינו ניסא דאתא אליהו ואסהיד ביה דבעל אנרתא דהוא שקר וקא"ל שפיר רשע לאו חמרי אקרי כו' ודו"ק: זו מעשה בראשית כו'. לפי הדרשה אינן כסדרן שהקדים מפלתן של ארם למלחמת נחלי ארנון וסיסרא וכן בדרש דר"ע לקונן הקדים קריעת ים סוף למכת בכורות ומשום דהכתוב סדרן כמדתן שהם ז' ספירות האחרונות כסדרן כמ"ש בזה חכמי הקבלה ור"ש בא לידרש אצילתן של הספירות שבכל אחד מהן פעל לפי מדתו ואמר הגדולה היא מדת חסד שבמדה זו נתהוה מעשה בראשית כמ"ש עולם חסד יבנה ומייתי ליה דהיא הגדולה כמ"ש עושה גדולות וגו' ובמדת הגבורה פעל יציאת מצרים ע"י המכות שהביא על המצרים שנאמר את היד הגדולה וגו' גם כי מלת גדולה מורה על מדת חסד כדלעיל מדכתיב הכא גבי יד מורה נמי על הגבורה שעושה ביד ובמדת היד ובמדת תפארת פעל שעמדה חמה ולבנה כו' שהיה לו ליהושע לנס ולתפארת בכל העולם והנצח זו מפלתה של ארם שנאמר ויז נצחם גו' דבמדתו ית' שנקראת נצח יכלה את ממשלת ארם דהיינו שיז מהם נצחם וגבורתם שהיה להם בעה"ז ובמדת הוד נסים של נחלי ארנון שנאמר ע"כ יאמר גומר את והב גו' מפורש בר"פ. כי כל בשמים ובארץ שהיא מדת יסוד כדעת המקובלים היתה מלחמת סיסרא שנאמר מן השמים גו' ובמדת מלכות דהיינו לך ה' הממלכה היתה מלחמת עמלק שנאמר על כס יה גו' הכסא מורה על המלכות ולא יהיה שלם עד שיכרית זרעו של עמלק לעתיד ואמר והמתנשא גו' כי לעתיד יתברך ב"ה יתנשא בכל מדותיו הללו במלחמת גוג ומגוג כמ"ש שם והתגדלתי והתקדשתי לעיני גו' וק"ל: לך ה' הגדולה זו קריעת כו'. שבמדת חסד עברו ישראל וכללו בקריעת ים סוף והגבורה זו מכת בכורות דהיינו במדת הדין כדונו במכת בכורות והת"ת זו מתן תורה שהיה לישראל לשם ולתפארת כמ"ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים גו' והנצח זו ירושלים שהוא כאחוזן של ישראל כמ"ש ירושלים הרים סביב לה גומר וההוד זו ב"ה שהוא הדרן והודן של ישראל:

קמב תניא רבי אומר לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנאמר °איש רעים להתרועע תניא
משלי יח רבי אומר אל ימנה אדם אפטרופוס בתוך ביתו שאלמלא

עיון יעקב

פתח רבי שילא ואמר לך ה' הגדולה וגו'. ועיין ברבה פ' במדבר דף ר"י ע"א כוונת רב שילא היה לפי שראה שגלא לההי גברא על כן נתן השבח להקב"ה שממנו הגלחון והדרים האי קרא בילקוט דף ס"ב ע"ד ע"ש וכאשר שאלו לו מה קאמר השיאם לדבר אחר: והמתנשא לכל לראש אפי' ריש גרגותי ובו'. עיין בתירושינו דב"ב דף ל"א ע"ב:

שאלמלא לא מינה פוטיפר את יוסף אפוטרופוס בתוך ביתו. לא בא לאותו דבר תניא רבי אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין אמר חזקיה בריה דרבי פרנך א"ר יוחנן למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות לומר לך שכל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנן לכהן סוף נצרך לכהן על ידי

(במדבר ה' / פ' נשא) אשתו שנאמר °ואיש את קדשיו לו יהיו וסמיך ליה איש איש כי תשטה אשתו וכתיב והביא האיש את אשתו וגומר ולא עוד אלא סוף שנצרך להן שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו. אמר רב נחמן בר יצחק ואם

(שם) נותנים סוף מתעשר שנאמר °איש אשר יתן לכהן לו יהיה לו יהיה ממון הרבה אמר רב הונא בר ברכיה משום ר"א הקפר כל המשתף שם שמים בצערו כופלין

(איוב כב) לו פרנסתו שנאמר °והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך רבי שמואל בר נחמני אמר פרנסתו מעופפת לו כצפור שנאמר וכסף תועפות לך. א"ר יאשיה כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה שנאמר

(משלי כד) °התרפית ביום צרה צר כחכה. א"ר אמי בר מתנה אמר שמואל אפילו מצוה אחת שנאמר התרפית מכל מקום:

להתרועע. להתחבר: אפוטרופס. מכניס ומוציא נכסיו: כל שיש לו תרומות ומעשרו' ואינו נותנן לכהן סוף שנצרך לו ע"י אשתו. שנעשית סוטה: ה"ג ואיש את קדשיו לא יהיו וסמיך לי' איש איש כי תשטה אשתו וכתי' והביא האיש את אשתו. איש את קדשיו לו יהיו שמעכב קדשיו אללו ואינו נותנן לכהני' ולוים סוף שנלרך להם שנעשה עני ולריך ליטול מעשר עני: לא יהיו. לעלמו ילטרכו: המשתף ש"ש בצערו. שמברך על הרעה דיין האמת א"נ שמבקש רחמי' מלפניו: בצריך. בלרתך: תועפות. לשון כפולה כדמתרגמינן וכפלת ותעיף: התרפית. מד"ת ביום לרה לר כחכה: אפי' מצוה אחת. אם נתרפה ממנה כשבאת לידו ולא חש להתעסק בה כפי [לר] כחו: התרפית מ"מ. אף במלוה אחת משמע:

מהרש"א לפרשת תרומות כו': דכתיב לעיל מיניה וכל תרומה לכל קדשי גומר ולא עוד אלא סוף שנלרך להם שנאמר ואיש את קדשיו גו' לכאורה אינו מובן כיון דלפי זה את קדשיו לו יהיו מתפרש שיהיה נעשה עני עכשיו ולו יהיו היינו שנלרך להם א"כ לא הוזכר בקרא את מעשיו שכבר שהיה מעכב קדשיו לו ודוחק לומר בכה"ג שמוסבת עלמו ואחרת עמו כמו שכתבו המפרשים במלה אחת וי"ל דסמך בהך דרשא אקרא דלעיל מיניה וכל תרומה גו' אשר יקריבו לכהן לו יהיה דההוא קרא מתפרש דכל תרומה גו' אשר דרך להקריב לכהן והוא מעכבו שלו יהיה וקאמר בקרא דבתריה ואיש אשר יעשה כן סופו את קדשיו לו יהיו שיהיה נלרך להם כשיהיה נעשה עני ודו"ק: סוף מתעשר כו'. כמ"ש עשר בשביל שתתעשר ומייתי ליה דכתיב אשר יתן קדשיו לכהן לו יהיה מדלא כתיב כמו הכא לו יהיו בוי"ו כדלעיל דניכוי דיהיו קאי אקדשיו שזכר אבל הכא כתיב לו יהיה בה' דלא משמע דקאי אקדשיו וע"כ דרשו ביה יהיה לו ממון הרבה וק"ל: כל המשתף כו'. עיין פרש"י ואין לשון המשתף משמע כן וי"ל ע"פ מ"ש עמו אנכי בלרה והיינו שמתפלל שיעשה למען שמו שהוא עמנו בלרה והשתא הוי ממש משתף ש"ש והיינו ממש והיה שדי בלריך גומר. ואמר פרנסתו כפולה שנאמר וכסף תועפות גומר. דהיינו שיש בידו כסף פרנסתו מלויה לו בכל עת בהרוחה לכל דבר לקנות לו ומ"ר. פרנסתו מעופפת לו כלפור שע"י עפיפתו מזונותיו מלוים לו בכל עת ומשמע להו תועפות מלשון עוף יעופף וכפרש"י בחומש גם לפי פשוטו ע"ש: כל המרפה עצמו מד"ת כו'. גם שלומד ומקיימם אם הוא ברפוי ובדרך עראי קאמר דאין בו כח לעמוד ביום כו' כמ"ש פרק אין עומדין באלו לריכין חיזוק תורה ומעשים טובים כו' ע"ש:

(ב"ק מג) **אמר** רב ספרא רבי אבהו הוה משתעי כשירד חנניא בן אחי ר' יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ. שגרו אחריו שני ת"ח רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל כיון שראה אותם אמר להם למה באתם אמרו לו ללמוד תורה באנו הכריז עליהם אנשים הללו גדולי הדור הם ואבותיהם שמשו בבית המקדש כאותה ששנינו זכריה בן קבוטל אומר הרבה פעמים קריתי לפניו בספר דניאל התחיל הוא מטמא והם מטהרים הוא אוסר והם מתירין הכריז עליהם אנשים הללו של שוא הן של תוהו הם אמרו לו כבר בנית ואי אתה יכול לסתור כבר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ. אמר להם מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים אני אוסר ואתם מתירין אמרו לו מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ אמר להם והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ אמרו לו הנח רבי עקיבא שלא הניח כמותו בארץ ישראל. אמר להם אף אני לא הנחתי כמותי בארץ ישראל אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים והם שגרוני אצלך וכך אמרו לנו לכו ואמרו לו בשמנו אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעים מוטב ואם לאו יעלו להר. אחיה יבנה מזבח חנניה ינגן בכנור ויכפרו כלם ויאמרו

(רש לגיס כח לגנוק בגל"די מהרש"א)

עיון יעקב

שאלמלא לא מנה פוטיפר את יוסף אפטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר. אף שמתחלה היה נמכר לו לעבד מ"מ היתה ממחש בו כל זמן שהיה עבד משא"כ כשנעשה אפטרופוס. ועי"ל ע"ד שפירש"י בחומש כשראה עצמו מושל בכל אשר לו התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו וע"י כן בא לידי כך: שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. לפי שכשם שמים בודקין אותה כך בודקין אותו לפיכך גם אנשים יזירו עלמן מן היין וכל שכן הנשים דבלא"ה אין ראוי להם לשתות יין ביותר כדאיתא בש"ס דכתובות אין פוסקין יינות לאשה: ואינו נותנן לכהן סוף נצרך לכהן ע"י אשתו. כי שנותן תרומתיו ומעשרותיו כראוי נעשה עשיר ואי מהם שנקרא עשיר זה שיש לו אשה נאה במעשיה כדאיתא בשבת דף כ"ה וזה הוא ההיפך שצריך להביא אשתו אל הכהן וגם איהו בי קרי ואתמ' בי בולינא וכעד אשה זונה עד ככר לחם. וגם ע"י כך יזיר עלמו מן היין ונזיר צריך להביא עולה ומנחה להקטיר לכהן זו מעשר לכהן כדכתיב ברוך ה' חילו כדאיתא ביומא דף כ"ו וזה הכל על שגזל לכהן ולא נתן לו תרומות ומעשרות כראוי: כל המשתף שם שמים בצערו. עיין פירש"י ומהרש"א ואולי כוונתו שמשתף שם שמים בלערו אף שיש לו דוחק בפרנסתו אפ"ה נותן לדקה לעניים אחרים וכדאיתא בגיטין דף ז' ע"ש באחדותינו או ע"ד דאיתא בפ"ה דפיאה משנה אחרונה מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל על זה נאמר אשרי אדם בוטח בה': היה מעבר השנים וקובע חדשים בח"ל. ומתמה אנכם לא עיבר בא"י וכמ"ש תוס' ביבמות דף קט"ו ע"א ד"ה אמר רע"ק ועיין בסנהדרין דף י"א ע"ב ע"ש: אמר להם למה באתם. השאלה היא הלא אסור ללאת מארץ לח"ל והשיבו שפיר ללמוד תורה באו ומותר ללאת לח"ל כדאיתא בש"ס דעכו"ם פ"ק ובסנהדרין דף ל"ב לדק לדק תרדוף הלך אחרי ר' חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה וכן הגאון בספר יוחסין. ואף שבאמת לא באו בשביל כן מ"מ שינה מפני דרך שלום שלא להתחיל עמו במריבה וכיו"ב: ואבותיהם שמשו בבית המקדש. כי גם ר' יוסי כהן היה:

ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל מיד געו כל העם בבכיה ואמרו חס ושלום יש לנו חלק באלהי ישראל

ישעיה ב וכל כך למה משום שנאמר °כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים בשלמא הוא מטהר והם מטמאין לחומרא אלא הוא מטמא והן מטהרים היכי הוה והתניא חכם שטמא אין חברו רשאי לטהר אסר אין חברו רשאי להתיר קא סברי כי היכי דלא נגררו בתריה:

היה מעבר שנים וכו'. ותנן אין מעברין את השנה אלא ביהודה דכתיב לשכנו תדרשו כל דרישות שאתה דורש לא הוי אלא בשכנו של מקום בפרק קמא דסנהדרין: שגרו אחריו. לנחות בידו: כבר בנית. שהגדלת שמנו לומר גדולי הדור הם: והלא עקיבא בן יוסף עשה כן. דתנן ביבמות א"ר עקיבא כשירדתי לנהרדעא לעבר שנים בפרק האשה שהלך בעלה וצרתה: ואמרו לאחינו שבגולה. שלא ישמעו לו שאם ישמעו יעלו אל ההרים להתנהג כחקות עובדי כוכבים לבנות במות: אחיה יבנה מזבח. אדם גדול הי' ולאו נביא: חנניה. הוא חנניה אחי רבי יהושע: ינגן בכנור. לפני הבמה לפי שחנניה לוי היה כדתנן בערכין מעשה ברבי יהושע בן חנניה שהלך לסייע את ר' יוחנן בן גודגדא בהגפת דלתות אמר לו חזור בך שאתה מן המשוררים ולא מהשוערים:

מהרש"א מפני שאתה מעבר שנים בח"ל כו'. ומעיקרא דהתחיל הוא מטהר והם מטמאין כו' ולא א"ל כן הייתי משום דהרא' לו מעיקרא אם לא ישגיח בדבריהם יוכלו הם לסתור דבריו אף בדבר שאינו אמת כדמשמע שלא היו הם מטהרין אלא כדי לסתור דבריו: הנהר רע"ק כו'. ומקר' יליף ליה לקמן ובפ"ק דסנהדרין דאין מעברין אלא בא"י מ"מ היכא דלא הניח כמותו בא"י שרי. אף בח"ל דזיל בתר טעמיה דקרא כי מציון תצא תורה גומר משום דשם היכא מופלא שבב"ד מסנהדרי גדולה כמפורש בפרק זקן ממרא וכיון דר"ע אחר החורבן היה שבטלה סנהדרין והוא היה בח"ל והוא היה המופלא שבדור שהרי לא הניח כמותו בא"י הותר לו לעבר בח"ל: משום שנאמר כי מציון תצא תורה כו'. ובתוספות פ"ק דסנהדרין הקשו דהתם מייתי ליה מקרא אחרינא דכתיב לשכנו תדרשו ובאת גו' ונראה ליישב דמשכנו תדרשו ובאת שמה גו' לא אימעוט ח"ל אלא בזמן שב"ה קיים דהיינו לשכנו בזמן שהשכינה שורה שם אבל בזמן שאין ב"ה קיים לא אימעוט מההוא קרא והכא בזמן שאין ב"ה קיים קיימינן ולכך איצטריך ליה למעוטי מהאי קרא כי מציון תצא תורה וגומר וק"ל:

קמד שם ע"ב תנו רבנן כשנכנסו אבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ורבי נחמיה ורבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי פתחו כלם בכבוד אכסניא ודרשו פתח רבי יהודה ראש המדברים בכל מקום בכבוד

שמות לג תורה ודרש °ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והלא דברים ק"ו ומה ארון ה' שלא היה מרוחק

שם אלא י"ב מיל אמרה תורה °והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד ת"ח שהולכים מעיר לעיר וממדינה

שם למדינה ללמוד תורה עאכ"ו °ודבר ה' אל משה פנים אל פנים א"ר יצחק א"ל הקב"ה למשה משה אני ואתה נסביר פנים בהלכה. איכא דאמרי כך א"ל [הקב"ה למשה] משה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל והחזר האהל למקומו. ושב אל המחנה וגו' אמר רבי אבהו א"ל הקב"ה למשה עכשיו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיך והיינו דכתיב ושב אל המחנ' אמר רבא אעפ"כ לא יצא הדבר לבטלה שנא' ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל:

לכרם. ע"ש שהיו יושבים שורות שורות ככרם זה שנטוע שורות שורות: בכבוד אכסניא. מכניסי אורחים בבתיהם: ראש המדברים. במסכת שבת מפרש לה בבמה מדליקין: י"ב מיל. ג' פרסאות מחנה ישראל מבית הישימון עד אבל השטים ג' פרסי': אמרה תורה כו'. כלומר קראו הכתוב מבקש ה': כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים. והיינו דכתיב פנים בפנים: הרב בכעס. עליהם משום מעשה העגל: ותלמיד בכעס. וגם אתה מראה להם כעס שהרחקת אהלך ממחניהם: אם אתה מחזיר האהל למקומו. [גרסינן] והיינו דכתיב ושב אל המחנה השב האהל למחנה. ואם לאו משרתך יהושע בן נון נער לא ימיש מתוכה שישמש תחתיך: ואע"פ. שהשיבו לאחר שנתרצה הקב"ה לישראל והוקם המשכן לא יצא דבר לבטלה. ל"נ שנאמר ומשרתו יהושע וגו':

מהרש"א ומשה יקח גו' ומה ארון ה' כו'. בקרא לא הוזכר אלא שנטה משה אהל שלו ואפשר דגם ארון ה' נטה שם כמ"ש הרב בכעס אבל לא ידענא לפי זה מאי קאמר אמרה תורה כל מבקש ה' דהא שפיר כתיב ממש מבקש ה' שהיה גם כן ארון ה' ונראה דזה הארון אינו הארון שהיה במשכן דב' ארונות היו כפרש"י בפרשת עקב גבי ועשית לך ארון גו' ואמר שהיה מרוחק י"ב מיל דהיינו למי שהיה עומד בקצה המחנה מצד שכנגדו היה משה נטה אהלו מחוץ למחנה היה לו לילך ג' פרסאות והיינו ק"ו שהרי זה אפילו שהוא בקצה המחנה אינו הולך רק ג' פרסאות ללמוד תורה מפי משה קראו מבקש ה' ת"ח שהולכים ביותר מרחוק ללמוד תורה מעיר כו' ובכבוד אכסניא דקאמר בזה שאלו ת"ח ההולכים מעיר לעיר ללמוד תורה והם באכסניא אבל אנשי עיר זכות אותן ת"ח תלוי בהם: נסביר פנים כו'. דלפי משמעו פנים של משה כנגד פני ה' אין לפרש דהא כתיב ופני לא יראו גומר וע"כ דרשו דזה גופו היה הדבור פנים אל פנים אני ואתה נסביר פנים: וא"ד כך א"ל כו'. כך אתה הסבר להם פנים ולא תכעוס עליהם אלא החזר האהל כו' וזה דסמך לו ושב אל המחנה דגם זה בכלל דבורו של הקב"ה שישוב אל המחנה ויחזיר אהלו לשם וקאמר דכיון דשב אל המחנה עם אהלו כאשר א"ל הקב"ה א"כ מאי קאמר ומשרתו יהושע בן נון גו' דלפי פשוטו שמשה בעצמו שב אל המחנה והניח אהלו שם מחוץ למחנה קאמר שפיר דיהושע בן נון משרתו נשאר שם באהל ולא ימיש

עיון יעקב

וכל כך למה משום שנאמר כי מציון תצא תורה. כי אוירא דארעא דישראל מחכים ובעיבור קפדינן יותר כדכתיב כי היא חכמתכם ובינתכם וגו': לכרם ביבנה. אפשר שהלכו ללמוד תורה ביבנה דוקא כדאית' בסנהדרין דף ל"ב הלך אחר ר"ג ביבנה וכדי שלא תתמה למה לאטרוחי רבנן כולם לילך ליבנה הלא אחד היה יכול ללמוד מר"ג וללמוד אח"כ עם שאר רבנים בזה למד ממשה דהיה כל מבקש ה' יצא לאהל מועד ולא הלכו לאהרן או בניו שלמדו מפי משה אלא אינו דומה שומע מפי רב עצמו לשומע מפי שתלמיד כדאית' בעירובין וכדי שלא תימא דשאני משה שלמד מפי הגבורה בהר סיני לכן הוא חביב הלימוד ממנו ונשא"כ באחר להכי דרש ג"כ שחביבה תורה על לומדיה כיום שניתנה מהר סיני:

יומים וממנו לכך קאמר השתא דהוזכר כאן ממש דא"ל הקב"ה שישוב אל המחנה ואם לאו יהושע כו' ולא ילא דבר זה לבטלה כדאמרינן בפ' במה בהמה מעולם לא ילאה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר כו' ודו"ק: *סוף ארבעים כו'. דכל משנה תורה סוף מ' שנה כאמרה כו'. ללמדך שחביבה תורה על לומדיה כו' דמשה והכהנים והלוים אמרו זה שהם ודאי לומדים שנאמר בהם יורו משפטיך גו' ואמר שחביבה עליהם כיום שנתנה וכמ"ש יהיו ד"ת בעיניך כדיוטגמא חדשה וקאמר עלה שהרי אדם קורא ק"ש כו' דהיינו דכתיב בו גם כן אנכי מצוך היום גומר שאמר לקרות ק"ש כדיוטגמא חדשה כפרש"י בחומש והרי אם ערב אחת אינו קורא אותה כאלו לא קרא ק"ש מעולם דהיינו שלא קיים להיות לו בכל ערב חדשה אלא דמחשיב לו כישנה שאין לריך לקרותה בכל יום ודו"ק:

הרי"ף והלא דברים ק"ו ומה ארון ה' כו'. וקשה דהתם לא הוה ארון אלא אהלו של משה שעדיין לא נלטוו בעשיית ארון עד עשיית המשכן ומיהו י"ל שקודם לווי הארון שנמעשה המשכן היה ארון אחר שעשה משה כדכתיב בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך וגו' ועשה ארון כו' והרי כשירד משה עם הלוחות אחרונות היה ביום הכפורים וכבר היה הארון שהניח בו הלוחות ולמחרת יום הכפורים נלטוו על מעשה המשכן וכשנטה משה האהל מחוץ למחנה היה גם הארון שם והיה רחוק מסוף המחנה י"ב מיל לפי שמחנה ישראל היה ג' פרסאות ובשביל אותו מהלך קרי ליה מבקש ה' אבל מ"מ עדיין קשה שכיון שהיה שם הארון שפיר קאמר מבקש ה' ואין מכאן ק"ו להולכים לבקש תורה מפי סופרים וחכמים שיהיו נקראים מבקשי ה' וגם שנאמר שהארון והת"ח שוים הם היינו לדרוש בבנין אב ולא בק"ו ואם הק"ו הוא לומר שאם כשיעור המהלך של השיעור ומועט של י"ב מיל אמר מבקש ה' ק"ו במהלך מהלך רחוק מעיר לעיר יש לדחות הק"ו דמה להתם משום דהיה שם הארון עומד וגם האיש משה גדול. מאד ולז"א מבקש ה' תאמר הכא דליכא ארון וגם לא היה משה ואע"פ דכל ת"ח גדול בדורו נקרא משה כמ"ש בגמרא משה שפיר קאמרת כו' ופי' רש"י שכל ת"ח נקרא משה מ"מ שאני התם שהיי באהלו של משה הארון עם הלוחות שנכתב אלהים ומשה עמהם. ועי"ק דכפי זה הק"ו לא נקרא מבקש ה' אלא ההולך י"ב מיל וכ"ש יותר אבל פחות מזה לא איקרי מבקש ה' והוא דוחק גדול למעט שכר הולכים ללמוד תורה בפחות מי"ב מיל שיתמעט מעלתם מן השאר והנה דרשה זו הובאה במדרש חזית בפי' שמכוני באשישות והיא בשיגון אחר וז"ל בשלפי הגזרה נכנסו רבותינו לאושא כו' כיון שהגיע זמנם ליפטר אמרו מקום שנתקבלנו בתוכו אין אנו מניחין אותו ריקם חלקו כבוד לר' יהודה שהי' בן עירם נכנס רבי יהודה ודרש ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה נאמר כאן הרחק ונאמר להלן אך רחוק יהיי' ביניכם וביניו כאלפים אמה במדה מה רחוק האמור להלן אלפים אף הרחק האמור כאן אלפים. והיה כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא כל מבקש ה' מכאן למדנו שכל מי שמקבל פני חבירים כאלו מקבל פני השכינה ואתם אחינו רבותינו גדולי התורה מי שנלטער מכם י' מיל או ד' כדי לשמוע ד"ת עאכו"כ והנה במדרש הזה אמר בדרשתו הרחק מיל וכאן הוא אומר י"ב מיל וזה ממעשה א' והדבר לריך ביאור. ועוד נבאר למה הולרך ר' יהודה לדרוש ג"ש דהרחק הרחק שהרי עיקר דרשתו הוא מדכתיב מבקש ה' ולא מבקש משה למדנו שהמקבל פני חברים כמקבל פני שכינה ונלע"ד דבין לגירסת הגמרא שאמר י"ב מיל ובין לגירסת המדרש שאמר מיל שקולים הם בענין הדרשה והא והא איתנהו שהרי משה נטה האהל בצד אחד רחוק מהמחנה מיל ומג"ש דהרחק הרחק וזה השיעור הוא לבני אדם היושבים בקצה המחנה כנגד אהלו של משה אשר נטה שם אבל בני אדם מן הקצה האחר של מחנה ישראל שמיעור מחנה ישראל ג' פרסאות שהם י"ב מיל אותו אדם הבא מקצהו לאהל משה היה רחוק י"ב מיל עד סוף המחנה ומיהו עדיין קשה לי שלבני אדם היושבים בקצה האחר של המחנה היה רחוק שלשה עשר מיל דהיינו שנים עשר מיל שהוא שיעור מחנה ישראל וגם מיל שהיה האהל רחוק מקצה האחרון ויש לומר בדוחק שמ"מ שהיה האהרון מרוחק שנים עשר מיל הוא כנגד שיעור המחנה שהיה מרוחק מצד הראשון ולא נחית לומר שיעור ריחוק האהל מן הצד האחר ומזכרו לעניננו דזה וזה אמת ובהכי דייקינן קל וחומר מכל מבקש ה' מאי כל מבקש אלא לרבות גם לאותם היושבים בקצה המחנה שאצל האהל שאינם מרוחקים אלא מיל ובין המרוחקים יותר הם היושבים בקצה שמחנה הראשון כל' אמר' מהם מבקש ה' איקרי וכיון שאפילו על שיעור מיל איקרי מבקש ה' כ"ש למצערים עשרה או כי מיל ואלו לא דרשנו דרשה זו של הרחק הרחק לא היינו דורשים שנקרא מבקש ה' אלא על המצטערים י"ב מיל או יותר אבל עשרה מיל לא מצינו ובדרשי' הג"ש של הרחק הרחק אנו דורשים שעל ריחוק מיל איקרי מבקש ה' ק"ו למצטערים י' מיל או יותר ואע"פ שהיה שם הארון מ"מ לא היו באים לבקש פני הארון כי אם מתקשים פני הארון ומשה ומבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה' לומר שהמקבל פני זקן כמקבל פני שכינה ומה שהקדים המדרש לומר כאמר כאן הרחק כו' י"ל לפי שיש מדרש חכמים ז"ל במדרש רבה סדר כי תשא רבי יהודה ב"ר אומר ראה כבוד שחלק הקב"ה למשה שהניח את העליונים ובא אצל משה. והיו מלאכי השרת באין לומר הימנו לפניו והוא כתון אצל משה וכן השמש והירח והכוכבים באים להשתחוות לפניו וליטול רשות לצאת להאיר לעולם שאילולי שהם נוטלים רשות לא היו יוצאים שנאמר וצבא השמים לך משתחוים שאלו. לחיות איפה כסא הכבוד א"צ לכו אצל משה מנין שכך הוא שנאמר והיה כל מבקש ה' מבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה' והנה לפי המדרש הזה לית לן למילף שהמקבל פני זקן כמקבל פני שכינה מדלא כתיב מבקש משה דאיצטריך לומר מבקש ה' הוא כנגד צבא השמים והמלאכים שלא היו מבקשים פני משה אלא מבקש ה'. ודייק קרא בהאי דרשה שמדבר על המלאכים וצבא השמים כדכתיב כל מבקש ה' מאי כל אלא לרבות המלאכים. וגם לרבות צבא השמים כדכתיב בהו ברכו ה' כל צבאיו. ואלו לא היו מבקשים פני משה אלא מבקשי ה' המה. לזה הקדים דרשה זו של נאמר כאן הרחק כו'. ודרשה זו איכה נודקת בענין המלאכים וצבא השמים דהא אין קירוב וריחוק במלאכים שהמלאך הוא שלישו של עולם וחמה. והלבנה גדולים מגוף הארץ. וכן יש ככב גדול מהעולם כמה פעמים. ולאותה דרשה למה אמר הכתוב הרחק מן המחנה אלא ללמוד בג"ש שהיה האהל רחוק מיל והיה כל מבקש ה' מאותו מקום הרחוק. ואין זה אלא בבני אדם היושבים במחנה שהיה אהלו של משה הרחק מהם מיל וסמיך ליה כל מבקש ה' ולא כתיב כל מבקש משה כיון שמדבר בבני אדם העומדים הרחק מאהל ואמר מבקש ה' ללמד שהמקבל פני זקן כמקבל פני שכינה ומדכתיב כל דרשינן בין על העומדים בקצה המחנה הקיצון שהם מרוחקים י"ב מיל ובין העומדים בקצה האחרון שהוא הרחק מיל הא והא מבקש ה' איקרו כיון שבאו לקבל פני משה הוו כמקבלים פני שכינה:

ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה ודרש °הסכת
ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם וכי אותו
היום נתנה תורה לישראל והלא אותו יום סוף ארבעים
שנה היה אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל
יום ויום כיום שנתנה מהר סיני. אמר רבי תנחום
בריה דרבי חייא איש כפר עכו תדע שהרי אדם קורא
ק"ש שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא דומה כמי
שלא קרא ק"ש מעולם הסכת עשו כתות כתות ועסקו
בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה כדרבי
יוסי בר חנינא דאמר רבי יוסי בר חנינא מאי דכתיב
°חרב אל הבדים ונואלו חרב על שונאיהם של ת"ח
שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה ולא עוד אלא
שמטפשין כתיב הכא ונואלו וכתיב התם °אשר נואלנו
ולא עוד אלא שחוטאין שנאמר ואשר חטאנו. ואי
בעית אימא מהכא °נואלו שרי צוען. דבר אחר הסכת
ושמע ישראל כתתו עצמכם על דברי תורה כדריש
לקיש דאמר ריש לקיש מנין שאין דברי תורה
מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר
°זאת התורה אדם כי ימות באהל. ד"א הסכת ושמע
ישראל

קמה ש"ס | דברים כז | ירמיה נ | במדבר יב | ישעיה יט | מכות פ"ב | עי"ש במהרש"א | במדבר יט | ע"ז פ"ק | עי"ש במהרש"א

עיון יעקב

שאין התורה ניקנית אלא בחבורא. וזה שאמרו קנה לך חבר: **חרב על שונאים של ת"ח שיושבין בד בבד.** כי הסייף והספר נתנו כרוכים מן השמים שאם אינו עוסק בתורה כראוי כדון בחרב: **ולא עוד אלא שמטפשין וכו'.** ולא עוד אלא שחוטאין והיה. היא כי היאדם הוטא אלא א"כ נכנס בו רוח שטות וכיון שאינו לומד תורה כראוי איכה מגנת ומצלת. כלל:

ישראל הם ואחר כך כתת כדרבא דאמר רבא לעולם ילמוד אדם ואחר כך יהגה. אמרי דבי רבי ינאי
משלי ל מאי דכתיב °כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב. במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה ומיץ אף יוציא דם כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור. ומיץ אפים יוציא ריב כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות דתנן רבי ישמעאל אומר הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן שהן כמעין נובע
שם אמר רבי שמואל בר נחמני מ"ד °אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה כל המנבל עצמו על ד"ת סופו להתנשא ואם זמם יד לפה:

הסכת עשו כתות. דרש הס כמו עשו: כתתו עצמכם. ודרשו נמי הס כמו עשו עלמכם כתותים להלטער על דברי תורה: זאת התורה. היכן מלויה באדם שימות באהלי תורה: הם ואח"כ כתת. שתוק כמו ויהס כלב את העם שהוק והאזן לשמועתך עד שתהא שגורה בפיך ואע"פ שאינה מיושבת לך ואח"כ כתתנה והקשה עליה מה שיש לך להקשות ותרץ תרולין עד שתתישב לך: יהגה. יעיין: מיץ חלב יוצא חמאה. המוליא את החלב שמלך משדי אמו על ד"ת חמאה היא לו: ומיץ אף. המולך כעס רבו וסובלו יוליא הלכות דם לאמתתה שיבחין בין דם טמא לדם טהור ומין אפים שדומי שני כעסי' ראשונה ושני'. אפיים תרי משמע: יוציא ריב. שיבחין בין דיני ממונו' לדיני נפשות כי יהיה ריב מתרגמינן דין: דתנן. שדיני ממונות עמוקי' הם והרולה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין מקלוע בתורה גדול מהם: המנבל עצמו. ששואל לרבו כל ספקותיו אע"פ שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו: ואם זמות. ששמת פיך מלשאול לשון זמם שתיומת פה עלשון עבעת של רלועה שתוחבים בחוטם בהמה שעקשי' רעים ושחנין אותו בשפתים לתופרן יחד ולקושרן: סופך. שתתן יד לפה כשישאלוך ולא תדע להשיב:

מהרש"א מ"ד כי מיץ וכו'. שמקיא תענוגי הילדות ממנו כמ"ש כי הילדות והשחרות הבל ע"י זה מוליא חמאה של תורה שהוא הוראה כמו החמאה שהוא המובחר מן החלב ואמר. ומיץ אף גו' שכועס עליו רבו פעם אחד כו' ומיץ אפים גו' שכועס עליו פעם ראשונה ושניה כו'. דגבי דינים לריך האדם להיות סובל יותר מלגבי טומאה וטהרה שע"כ גבי דם כתיב אף דמשמע כעס פעם אחד וגבי ריב כתיב אפים דמשמע שני פעמים כעס וקאמר מה טעם דבעי טפי טורח וכעס לאדם בדינים מבטומאה משום דשנינו הרולה שיתחכם יעסוק כו' הוא מפורש בס"פ גבי פשוט ע"ש:

הרי"ף ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה וכו'. וקשה נדרשה הזאת שאיך נדרשת מכאן כבוד התורה והרי זה חיוב לבני אדם שיהיו ד"ת חביבין עליהם בכל יום כיום א' וכן הראיה שהביא משמע שאם לא קרא יום אחד דומה כמי שלא קרא מעולם לריך לבאר שתהיה ראיה מתייחסת למ"ש קודם לה ונבאר קשר כל אלו הדרשות. ונראה שרבי יהודה בא להפיס דעת חז"ל שנתבטלו מת"ת כל זמן הגזרה שלא היו מניחים אותם ללמוד תורה ועכשיו שהיה להם רשות נתקבלו כלם ביבנה ולמדו ואיש לדרכו הפנו ללכת ובעת נסיעתם דרש להם רבי יהודה בכבוד תורה שחשוב לפני הקב"ה יום הלימוד שלמדו כאלו אותו יום קבלוה מהר סיני וכשם שכשקבלו התורה נתרלו לרלון לפני הקב"ה אע"פ שמקודם לכן לא היה בידם תורה כך ביום הזה נתרלו לפני הקב"ה ולא יזכרו ויפקדו הימים הראשונים שנתבטלו מת"ת כי היום הזה נהיית לעם כאלו יום זה קבלוה מהר סיני וכשם שחביבה על לומדיה בכל יום כך חביבה על לומדיה בפני הש"י ומן וכבוד ימלאו כיום שנתנה בו התורה בסיני וכן מלינו כתוב בפרשת שמע אשר אנכי מלוה אתכם היום שיהיו בעיניו כחדשים ולז"א רבי תנחום תדע שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא היינו שבשביל שביטל ערב אחד לא יקרא עוד ק"ש ולא תקובל בפני הקב"ה הא ודאי שתקובל ותרלה וא"כ כיון שמשנת ביטולו דומה כמי שלא קרא ק"ש מעולם כיון שנרלון כפשו בל' אונס ביטלה ועכ"ז כשחוזר לקריאתה דומה כאלו קבלה מחדש כן המבטל ת"ת כיון שחוזר ללמוד דומה כאלו היום הזה קבלה מחדש ואפשר שנרמז זה בכתוב הסכת ושמע כלומר תן לבך לשמוע שאנו אומרים בכל יום שאע"פ שביטל ערב אחד לא נאבדה ממנו תקוה טובה לקריאה' שמע כאלו קבלה מחדש כך הסכת לד"ת אע"פ שביטלת אותה כי היום הזה שאתה בא לקראתה הוא חביב לפני ה' כיום נתינתה מסיני ומ"מ מלת הסכת לדרשה זו אינה מכווני' לז"א הסכת עשו כתות ועסקו בתורה כלומר לאחר זמן הביטול כשתחזרו לקראתה יהיה בקבוץ כתות כדי שתהיה נקנית בחבורה תמורת מה שנתבטלה לפי שאם יעסקו לבדם יהיה ח"ו חרב אל העוסקים בד בבד ולא עוד אלא שמטפשים. וזה נרמז בפי' הסכת עשו כתות ושמע ישראל שמתוך עסק התורה בחבורה היום הזה נהיית לעם ואין עם אלא עם חכם שנאמר אמנם כי אתם עם ועמכם תומת חכמה וכי תאמרו מאין נבקש החברים לז"א הסכת כתתו עלמכם על ד"ת ללכת ממקום למקום ולכתת רגליכם עד שתמלאו חברים כמ"ש התנא הוי גולה למקום תורה וכ"ת שלריך אתה לחזור לביתך ולא אפשר להיות קביעות דירתך אצל מקום החברים לזה דרש הסכת הס ואח"כ כתת כלומר למוד תורה ואח"כ תהגה לחזור עליה במקומך ונמצא שורש הלימוד נקנה בחבורה ואח"כ חוזר עליה בינך לבין עצמה במקומך:

שם פתח רבי נחמיה בכבוד אכסניא ודרש מ"ד °ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן
ש"א טו ע' בהרו"ף הלכות אוסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל והלא דברים קל וחומר ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה. פתח רבי
דברים כג יוסי בכבוד אכסניא ודרש °לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו והלא דברים ק"ו ומה מצריים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך
בראשית מז עצמן שנאמר °ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי כך המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה. פתח ר"א בנו של רבי יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש
ש"ב ו °ויברך ה' את בית עובד אדום הגיתי בעבור ארון האלהים. והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו כך המארח ת"ח בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה מה היא ברכה שברכו אמר רב יהודא בר זבידא זו חמות וח' כלותי' שילדו ששה בכרס אחת *שנא'
יף כו פעלתי

עיון יעקב

שבועס עליו פעם ראשונה ושותק. נמלא שמתבייש ואז"ל בושקא ואתי מחרי לכך פירש"י לטומאה יולא הלכות דם וזה ששותק פעם ראשונה ושניה נמלא דומה לבוראו דכתיב הן פעמים ושלש עם גבר לכן נעשה שותף להקב"ה שיודע לזמן דין אומות לאמתו שהוא כאלו נעשה שותף להקב"ה: דברים ק"ו ומה מצרים שלא קרבו ישראל אלא לצורך עצמן שנ' ואם ידע' ויש בם אנ'ז' חיל. והא דמייתי הא דלא התעב אדומי י"ל משום דבלאו לא תתעב אדומי אין ראייה מהלריך דהייתי ומר אע"ג דפרעה לא קרבם אלא לצורך עלמו מה בכך דהלא שאר המלרים דלא קרבו ישראל בשביל לורך עלמן רק לטובת ישראל משא"כ עכשיו דקאמר לא תתעב אדומי כי אחיך הוא אע"פ שעשו היה אחיו ולא כל האומות שאין להם חיים אבות אל"ל הוכין אחר ראש האומה שהוא עשו כי בתר רישא גופא גרור א"כ ה"ה בפרעה א"כ מייתי בפיר:

דה"א כו °פעלתי השמיני כי ברכו אלהים וכתיב °כל אלה מבני עובד אדום הגיתי המה ובניהם ואחיהם איש חיל בכח לעבודה ששים ושנים לעובד אדום:

עשית חסד. שהאכילום שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם וגו': המות. אמתו של עובד אדום: ושמונה כלותיה. שהיו לו משמונה בנים: שנאמר פעלתי השמיני. בני עובד אדום קא חשיב בדברי הימים וקא חשיב תמני' והיא תשיעית כל אחת ואחת ילדה ו' הן נ"ד הוסיף עליהן ח' בנים הראשונים הרי ס"ב לעובד אדום:

מהרש"א פתח ר"י בכבוד אכסניא כו' כי גר היית בארצו כו'. היינו שהיו להם אכסניא בשעת הדחק כשבא יעקב עם בניו למצרים בזמן רעב שהיה בא"י והיינו כי גר גומר כדכתיב לגור בארץ באנו וגומר: ומה היא הברכה שברכו כו' שילדו' בכרס וכו'. דבתר דחשב ח' בניו אמר כי ברכו אלהים כל אלה מבני עובד וגומר דמשמע שהברכה נוסף על ח' בניו שהיו לו כבר והיינו שאשתו וכלותיו שהם ט' ילדו כל אחת ששה בכרס אחד כי כן מצינו הברכה לישראל במצרים וכמלא דהוו ס"ב בניו עם ח' בניו הראשונים וק"ל:

קמז אמר רבי אבין הלוי כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו מאבשלום וכל הנדחה מפני השעה שעה עומדת לו מדרבה ורב יוסף דרב יוסף סיני ורבה עוקר הרים אצטריכא להו שעתא שלחו להתם סיני ועוקר הרים איזה מהם קודם שלחו להו סיני קודם שהכל צריכין למרי חטיא אף על פי כן לא קבל עליו רב יוסף דאמרי ליה כלדאי מלכת תרתין שנין מלך רבה עשרין ותרתין שנין מלך רב יוסף תרתין שנין ופלגא כל הנך שני דמלך רבה אפילו אומנא לביתיה לא קרא. וא"ר
תהלים כ אבין הלוי מיד °יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב. אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק מכאן לבעל הקורה שיכנס בעוביה של קורה א"ר אבין הלוי כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאלו נהנה
שמות יח מזיו שכינה שנאמר °ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים וכי לפני האלהי' אכלו והלא לפני משה אכלו אלא לומר לך כל הנהנה מסעודי' שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאלו נהנה מזיו שכינה:

הדוחק את השעה. כגון אבשלום שבקש למלוך בחזקה בחיי אביו ולא רצה להמתין עד מיתת אביו: שעה עומדת. נדחית מפניו: אצטריכא להו שעתא. להיות אחד מהן ראש ישיבה: אילצריכא להו גרסי' הוצרכו להם חכמים: סיני. היו קורין לרב יוסף שהיה בקי בבקיאות הרבה (ובמשניות ומפיו כמתיבתא מסר סיני שמשנן מרבו אבל לא היה מפולפל כרבה): עוקר הרים. לרבה בר נחמני שהיה מחודד יותר בפלפול: למרי חטיא. למי שקבץ תבואה למכור כלומר למי שקבץ שמועות: דאמרי ליה כלדאי. לרב יוסף: מלכת תרתין שנין. אמר אם אמלוך תחלה אמות לסוף שנתים ונדחה מפני השעה ולא אבה למלוך והשעה עמדה לו שלא הפקיד שנותיו בכך: אומנא לביתיה לא קרא. לא נהג כל אותן השנים שום צד שררה וכשהיה צריך להקיז דם היה הולך לבית הרופא ולא היה שולח לבא אצלו: שיאחז בעובי הקורה. אם בא לטלטלה ממקום למקום או לתתה בבנין שיהא נושא רוב משוי הקורה הכי נמי יעקב אביהו הוא בעל הקורה שסבל עול גידול בנים והרבה בתפלות ואמנו להכי כתיב ישגבך שם אלהי יעקב בזכות יעקב שעליו הדבר תלוי לזכות את ישראל:

מהרש"א כל הדוחק את השעה כו'. היינו דמזל שעה גורם וא"א לאדם לדחוק את המזל בכחו בחזקה אי לאו בסייעתו דשמיא וכל הנדחה מפני השעה כמו שעשה רב יוסף הרי השעה נדחית מפניו וכפרש"י ויתר כל סוגיא זו מפורש בספ"ב דהוריות ע"ש: שיאחז בעובי הקורה כו'. פרש"י כלומר יעקב שכל כו' יבקש עליהם רחמים עכ"ל והוא דחוק דהא אלהי יעקב כתיב ולא שייך ביה בקשת רחמים ונראה לפרש דאלהי יעקב ר"ל מדתו של יעקב ישגבך ביום צרה דהיינו בעובי הקורה שהוא מקום כובד משאו וק"ל: והלא לפני משה אכלו כו'. משמע ליה שהיה משה משמש עליהם ולא אכל עמהם והיינו לפני משה אכלו וכ"ה בהדיא במכילתא גם נראה מהאי לישנא דאכלו לפני משה והוא הת"ח שהיה שרוי בתוכם וכיון דלפניו אכלו אמר כאלו אכלו לפני אלהים אבל בחומש פרש"י מכאן שכל הנהנה מסעודה שת"ח מסובין בה כו' ע"ש דלפי זה יהיה הת"ח אהרן וזקני ישראל המסובין שם דמשה אינו בכלל המסובין שהיה משמש עליהם ועניינו שהסעודה שהת"ח בתוכה ודאי דאמרו שם ד"ת הוא הדבר שנהנין מזיו השכינה כמ"ש במסכת אבות ג' שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום כו' ע"ש:

קמה ואמר רבי אבין הלוי הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו שאמר לו
שמות ד למשה °לך לשלום עלה והצליח דוד שאמר לו לאבשלום
ש"ב טו °לך בשלום הלך ונתלה. וא"ר אבין הלוי הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנא'
בראשית טו °ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. א"ר לוי בר חייא היוצא מהכ"נ ונכנס לבית המדרש (ומבית המדרש לבית הכנסת) ועוסק בתורה זוכה להקביל פני השכינה שנא' °ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון אמר רב

תלי' פי' לך לשלים מורה להוסיף שלימות כטע' היו' לעשותם ובשלום מורה על השלמות שעשה בחיים

עיון יעקב

כל הדוחק את השעה. הטעם לפי שהוא תולה לרחוק את השעה להיות לו גדולה קודם זמן הנקבע לו לכך נאסף קודם זמנו וכדאי' בשבת דף כ"ד אמא' הטרחא את קונך. להמלא תאיבה שלא בזמנו ונראה דזה כוונת הפסוק במשלי כ"א וכל אץ אך למחסור דהיינו חיסור שנותיו ולפי שמדה טובה מרובה ממדת פורענות ונדחה מפני השעה מחמת עונש שנו לא די שאין השעה נדחית מפניו אלא שקאמר שהשעה עומדת לו ביותר שהרי כלדאי אמרו לרב יוסף שימלוך רק תרתי שנין והוא מלך תרתי שנין ופלגא ואף גם כל אותן שנים שמלך רבה לא חלה רב יוסף כלל כפי מה שפי' הבאר שבע סוף הוריות וע"ש בחידושינו בהא דשיני עדיף וכסוטה בחידושינו דף ה' והא דשיני עדיף עיין לעיל בחידושינו דף ח' ד"ה מיום שחרב בית המקדש: הכל צריכין למרי חטא. עיין לעיל בחידושינו דף ס"א ובכ"ב דף קמ"ה בחידושינו ע"ש: מכאן לבעל הקורה שיכנס בעובי הקורה. כי השבטים אבוהון דכולהון כמשלו לקורה כדאיתא במדרש רבה ריש פ' שמות על פסוק ישראל מקוראי להכי נקרא יעקב בעל הקורה כמו שבעל הקורה נושא על כתפיו עובי של הקורה כן יעקב ביום הצרה הוא נכנס להתפלל ולהגן עליהם יותר מכל האבות: הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום. עיין ביפ"ת פי' שמות פ' ה' שמאריך בזה כי מצינו כמה פעמים בפסוק שאמרו בשלום ולא אירע להן מקרה רעה וגם האיך יאמר דוד לבנו לך בשלום אם יהיה דבור רע ח"ו ואפשר דכאונת אין חילוק רע או טוב בין לשלום או בשלום אך שהוא לא יאמר לחבירו כן כיון שמצינו פעם אחת שאירע מקרה רעה לאבשלום אף שאביו ברכו ואמר לך בשלום מוכח שתיבת בשלום סובל ג"כ רעה שילך מן העולם הזה לעה"ב וזה בשלום שעה"ב אין בהם לא שנאה ולא קנאה ולא תחרות וכדכתיב ואתה תבא אל אבותיך בשלום לכן אם יאמר לו כן יסבור שמקללו כמו שנעשה לאבשלום לכן יאמר לשלום וכדאמר בסמוך ת"ח מרבים שלום לכן קאמר לשלום כלומר לעשות שלום בין איש ובין רעהו ובין איש לאשתו וממילא הוא שלוח מלוה ואינו ניזוק לא בהליכתו ולא בחזירתו ולהכי לא מצינו בגדול שאמר לחברו לך לשלום שאירע לו מקרה רעה ולה"ק כמי הנפטר מן המת לא יאמר לך לשלום דמשמע לעשות שלום בין איש לחברו ובאמת הרי כלונג לרמ שהמתי' חפשים מן המצות. ועי"ל דהאיך יאמר למת לך לשלום הא ת"ח אין לו מנוחה בעה"ב כדאמר בסמוך אלא לך בשלום מן העוה"ז וק"ל:

רב חייא בר אשי אמר רב ת"ח אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. א"ר אלעזר אמר ר' חנינא ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר °וכל בניך וגו' עד יברך את עמו בשלום: ישעיה

הנפטר מן המת. כשהיו מוליכין אותו ממקום למקום לקבורה היו מלוין אותו מעיר לעיר ואחרין אלו ואחרים מלוין אותו משם ושלאה והחוזרים קרי נפטרין נוטלין רשות להפטר ממנו: **אין להם מנוחה.** מישיבה לישיבה ממדרש למדרש ע"כ. ילכו מחיל אל חיל דמשמע משום דילכו מבית הכנסת אל חיל דבית המדרש לפיכך זוכין שיראה אל אלהים בציון: הר"ן וזה לשונו: **ת"ח אין להם מנוחה כו'.** כלומר אפי' לאחר מיתה יעסקו בתורה לפני השכינה כדאמר במעשה יהודה דלא הוה ידע למסקל ולמטרי בהדי רבנן. דכתיב ילכו מחיל אל חיל וגומר וזהו בשעת פטירתן שנהנין מזיו השכינה. וזהו ציון של מעלה שהוא כנגד ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו:

מהרש"א אל יאמר לו לך לשלום אלא כו'. עיין בזה בדברי הכותב אבל הכתובים שמביא אין מורים על זאת הכונה ואין להאריך והנראה הדברים כפשטן כי כל ימי האדם על האדמה צריך לו אל השלום דהיינו שיצלח במעשיו בכ"מ אשר מגמתו וחפצו לילך שם אבל אחרי המות בקבר אין שם מעשה שיצליח בו אלא לחברו בחיים שהולך למקום חפצו יאמר לו לך לשלום שהרצון בו שתצלח ותצליח כפי רצונך במקום אשר תלך ויהיה פי' לשלום שתצלח באותו מקום שתלך לשם שלום אבל לא יאמר לו לך בשלום שמשמעו שבהליכתו תהיה לך שלום עמך ולא במקום אשר תפלך לילך שם אבל הנפטר מן המת לא יאמר לך לשלום שיצלח חפצו במקומו כי אין שם בקבר חפץ ורצון אלא יאמר לך בשלום דהיינו שבדרך הליכתך לקבר יהיה לך שלום באין מעכב עד שיבא אל אבותיו בקבר. ודברי הר"ן בזה מעין לדברינו ע"ש: **ילכו מחיל וגומר.** מלת חיל נאמר על ריבוי עם והיינו מחיל שהוא תפלת רבים המקובלת יותר כדאמרי' פ"ק אל חיל שהוא לימוד תורה ברבים כדאמרי' לעיל שאין התורה נקנית אלא בחבורה ואמר יראה אל אלהים בציון דהיינו שזוכה למצות יראה כל זכורך פני ה' גומר שהיא קבלת פני שכינה: **ת"ח אין להם מנוחה כו'.** יש לדקדק בזה דהא עה"ב שזוכין לו הת"ח הוא כולו מנוחה כמ"ש ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי כו' וי"ל ע"פ מ"ש ויכל אלהים ביום השביעי מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה מלאכה כפרש"י בחומש דהמנוחה שם היא כילוי וסילוק מלאכה ופעולה וקאמר הכא בת"ח שהוא פעולת השכל ועיון בעה"ז ובעה"ב דאין לו מנוחה וכילוי מזאת הפעולה של עיון השכלי אלא שתמיד פועל בה והיא בעצמה פעולת המנוח' דלעה"ב שהצדיקים יושבין ונהנין מזיו השכינה בעיון השכלי ודו"ק: **ת"ח מרבים שלום בעולם כו'.** כבר כתבנו בסוף יבמות שסיים שם בזה המאמר ע"ש גם בכאן בכבך סיים בדברי אגדה לעיל והוסיף זה המאמר כראה קרוב לזה לפי שכל מסכת זו התפלות והברכות הנזכרים בה הם תיקון דרבנן ונעשים להרבות בזה שלום בעולם דהיינו בין ישראל לאביהם שבשמים וא"ת בניך אלא בוניך כו' כי אלו התפלות והברכות הם קיומו של עולם תחת העבודה וכל הפסוקים מורים על כונה זו ובכן אל השלום ישים שלום אמן סלה:

הר"ן: מרבים שלום בעולם וכו'. וקשה מהו זה השלום שמרבים שלום בעולם שאם הוא על שהם עוסקים בתורה הרי זה מרבין שלום לעצמן איקרי ואם הוא שמקיימין העולם בת"ח אין כאן ריבוי שלום כי הם עושים קיום העולם או עושים שלום בעולם וכן גבאר מנ"ל לומר אל תקרי בניך וכו' וכן נבאר קשרי הפסוקים שהביא זה אחר זה ונראה שרבי אלעזר בא ללמדנו שת"ח העוסקים בתורה שהיא בנינו של עולם שמלבד שמקיימים העולם הם מרבים שלום שהבטיח הקב"ה אם בחקותי תלכו ונתתי שלום בארץ שהרי מצד התורה שנתן הקב"ה הוא עוז לישראל שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ומאותו שלום נמשך לאוהבי התורה שנאמר שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול להיות נכוים מחופת חבריהם שלמדו בתורה ואם לא למדו רק אהבו אותה הקב"ה ישפות שלום להם שלא יכוו ויכלמו מחופת הלומדים רק יהיו שוים בענין החופות כי בצל החכמה בצל הכסף הם העשירים המחזיקים ביד לומדי התורה מאהבתם בתורה ונמצא שהת"ח הם הגורמים השלום לאוהבי התורה מלבד שגורמים שלומם ועוד עצמם וז"ש מרבים שלום בעולם שלום להם שלום למחזיקים בידם שלום לאוהבי תורתם. עוד יראה מרבים שלום כי הקב"ה אומר אין שלום לרשעים ומתוך התורה שלומדים הת"ח מרבים שלום גם לרשעים ואולי ישובו אל ה' באחרית הימים שנאמר וכל בניך למודי ה' שלמדו מקונם שהוא מברך לעמו בשלום גם הם בתורתם מברכים את העולם ומרבים שלום ולפירוש זה יקשה שאמר ורב שלום בניך דמשמע בניך דוקא ולא לכל העולם והרי אמרנו מרבים שלום לכל העולם לזה אמר אל תקרי בניך כלומר לא ודקדק דקדוק אחר בכתוב שמכיון שאמר וכל בניך למודי ה' למה חזר לומר ורב שלום בניך דהל"ל ורב שלומם למה כפל לומר בניך פעם שנית אלא על כרחך אתה אומר אל תקרי בניך אלא בוניך מלשון בינה וס"ק כל בניך למודי ה' הלומדים בתורה הם למודי ה' לברך עמו בשלום אבל בוניך המתבוננים בינה בתורה שהם הת"ח ומרבים השלום גם על הרשעים וביוצא בהם שאינם ראוים לשלום רב שלום בניך שמביאים וגומרים השלום על כל בני העולם. וזה נרמז בכתובים הבאים כאמר יהי שלום בחילך שהוא בכללות ירושלים רעים וטובים וא"ת למה זכו הרשעים לשלום אמר למען אחי ורעי שהם הת"ח אדברה נא שלום בך אף על פי שאין מדרכיו יתברך לדבר שלום לרשעים מ"מ עכשיו אדברה נא לפי שעה שלום בך למען אחי ורעי שהם ת"ח המרבים שלום בעולם. ועוד יש לדרוש וכל בניך למודי ה' שלעתיד לבא אינם לומדים מפי בשר ודם שלכך תורתם משתכחת אבל ילמדו מפי הקב"ה ותורתם אינה משתכחת וכ"ת מה תועלת יש לאותו שלמד בעולם הזה כיון שלעתיד עתידים ללמוד מפי הקב"ה ויהיו למודי ה' לז"א ורב שלום בניך הם בוניך המתבוננים בינה בעולם הזה רב שלום בניך שיערה עליהם רוח יתירה ממרום כפי השעור שלמדו בעולם הזה על דרך מה שאמר הכתוב ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים כל אחד משיג כפי השיעור שלמד בעולם הזה כן תרבה הדעת כמו מי הים שמכסים כל המקומות כפי עומקם אם מעט ואם הרבה:

במסכת זו ראיתי פירוש נאה וערב בענין מדת הפרישות מה שכתב הרב רבי יצחק ברבי ידעיה וראיתי לכתבו בסוף מסכתא זאת כי לא ראיתיו עד הנה. ז"ל:

רבי יוחנן הוה אזיל ויתיב בשערי טבילה עד בן פורת עלי עין. החסיד הזה היה מה שהיה עושה לכונה טובה וכפולה ומוכפלת לשם שמים שהיה עומד במקום שיסתכלו בו הנשים העולות מן הרחצה ויסתכלו בו לרוב יופיו ותחקה צורתו על שרשי לבם ובלילה ההוא כאשר תזדווגנה עם הבעלים יהיו הבנים דומים לו כדמותו בצלמו ונבונים כמוהו לעבוד עבודתו איש בשם אלהיו והיו

מביעות

עיון יעקב

אין להם מנוחה לא בעה"ז ולא בעה"ב. אף שעה"ב כולו מנוחה מ"מ בענין הלימוד קאמר במלחמה של תורה בישיבה של מעלה צריך לילך ללמוד וכ"ש מי שלא למד הגמרא בעה"ז שצריך ללמוד בעה"ב אבל בשבת אחת והכל בקופה והוא יום שכולו מנוחה לחיי העה"ב: **ת"ח מרבים שלום.** שע"י הלימוד עושין משפט ושלום בין איש לאשתו בין אחד *וגם בית אף גם במחלוקת תנאים ואמוראים בישיבה של מטה ובישיבה של מעלה כמו דפליגי הרי אמוראי כך פליגי הרי מלאכים ברקיע וזה שאמרו אלו ואלו דברי אלקים חיים וכדמסקנו במעשה אביגיל דהלכתא בזה עושין שלום בפמליא של מעלה ושל מטה כדאיי ס' חלק. וגבי רבה בר נחמני אמן מוכח דהוא יחיד בנגעים ואהלות ע"ש וכן כל עיקר פירוש וגידולין יש לו חלק למעלה וכן עושין שלום ביניהם על איזה ומה יברך תהלה וזה את והב בסופה ואין כלי מחזיק ברכה אלא השלום וה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. אמן:

מניעות בצורתו ותוארו ובזכות החומר שנו להיות הבנים טובים ונכונים בעיני אלהים כי כן חייב טבע מציאות האדם אם תסתכל האשה בדמות האיש השלם יפה עינים וטוב רואי ואחר תזדווג עם בעלה ותתעבר ידוע היא שיסתכלו בעיון לבם בעת ההוא באיש היפה וצח ואדום והוא יעמוד לפניהם עת ההריון ויוליד בנים כצלמו כדמותו ועל זה תמצא המלכים והשרים ואילי הארץ כי הם מציירים צורות נאות בחדר משכבם ושכיות החמדה יפות מראה והטבע חכם יצייר שולד בצורות נאה בצורות הנדמות בחדר אשר בם מסתכלין בעת הזדווגם יחד ועל זה הבנים הם יפה תואר משאר הבנים הנולדים בבית מנוול ודירה פרוצה כי בני המלכים הם מתהוים בחדרי משכיתם על מטות שן ורצפת בהט ושש וכל אבן יקרה והטבע חכם יתארהו בשרד לפי הצורות היפות אשר יראה לעיניו והחכם הזה עושה לכונה טובה המכוונת ממנו להיות דומים לו הבנים הנולדים מן הנשים ההם לכל דבר ולכל ענין והשיגו חבריו על זה משל כ"למו איך היה עומד במקום גדודי חיות ולסטים לצוד את נפשו לקחתה ואיך לא היה ירא אלהים לבלתי יסתכל בנשים היפות שלא יבא בשבתם ומצד יופים לידי הרהור רע או להתאוות אליהן או לידי מעשה ללכת אחריהם עד ימצא תאותו מהם ויעביר שכלו לדבר הרע ההוא ומגונה ממנו ולא ירא לנפשו לבלתי השחיתה פן יראה ה' ורע בעיניו ולא יעיר כל חמתו. וקרא עינא בישא ההבטה בנשים והסתכלות בהן כי זה ישוב לרע עליו באחרית הימי' אם יעביר שכלו עליהם הכתון לו לתועלתו והשיב על זה מי הכריחו לבא אל הנסיון הגדול ההוא ומה התועלת המגיע אליו ואיך יחמול על נפשות שאר בני אדם יותר מנפשו המביאו לידי נסיון והשיב לו ואמר אנא מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא ר"ל כי הוא היה מזרעו והדומה לו אשר נודע עליו מה שקרהו מאשת אדוניו שחשקה בו מצד יפיו והתחזק והיה לבן חיל וכבש את יצרו ולא יכלה לו ולא הזיקו הענין הרע אשר השתדלה בו יום יום כי הוא שמר את הדבר ולא הסתה אותו כמו כן היה מכריח את יצרו החסיד ההוא ולא ישלוט בו הענין הרע אשר יסתכלו בו הנשים ולא יכלו לו כיוסף הצדיק השליט והגבור בארץ כנגד יצרו כמפורסם עליו מאשת אדוניו וכל הדומה לו בדבר ההוא יקרא על שמו כי הוא התחיל בצלות ההוא ואחריו כל אדם ימשוך ללכת לדרכו וזו היא הכוונה על עין הרע שאחז"ל כי היא שולטת באדם לרעתו אם לא ישמור עצמו כמו יוסף לא שהיה בדעתם שראיית העין מזקת וכו'. ועוד האריך בלשון הצלי'. והתועלת המושג אצלי שכפי העיון הראשון הוא ענין ערב מה שפירש בענין יוסף להשיב לשאלת לא מסתפי מר מעינא בישא אבל איננו מסכים אל אמתת כונת המאמר שהרי כבר אמר בתחלת המאמר לא מסתפי מר מיצר הרע. והשיב להם דמיין באפא' כקאקי חורי ועכ"ז הוא ענין הצלי' מסכים עם ענין יוסף. ועוד היתה לי כונה שנית בכתיבתי פה דבריו למען יראו איך הוא מאריך בדברים ובודאי שמעיד על גודל כחו בצי' הצלי' כי אולי הוא בנו של הרבי ידעיה שסדר מאמר בחינת העולי' אבל אין בו ממש כל כך כי רוב מה שכתב בהתחלת פירוש המאמר היא אריכת דברים בבלתי צורך. עוד היתה לי כונה ג' להראות איך כונתו לחלוק כנגד הכללים המאומתים לחז"ל כמו היזק עין הרע המאומת בדבריה' והחכם הזה חולק עליו בסוף פירוש מאמר זה. וכן עשה למעלה בפרק הרואה בפי' מאמר ז"ל כאן ע"י מלאך כאן ע"י שד. ופירשו שלא כדרך

הפשט המורגל בדברי חז"ל וכונתו לסתור סברת מציאות השדים המפורסם בתורה שבכתב וגם בדברי חז"ל. ואין רצוני להאריך עתה באותו דרש כיון שהוא נזכר פעמים רבות במסכתות שאחר זאת ובה"י אשגיח אם אוכל להאריך בדרוש ההוא במאמרים שאחר זה:

עוד ראיתי לכתוב בסוף מסכת זאת מילין ביאור המצות בענין יצה"ר ויצר הטוב כיון שנזכר פעמים רבות בפרק זה באמרו בכל לבבך בב' יצריך ביצר טוב וביצר רע. עוד אמרו צדיקים יצר טוב שופטן. רשעים יצר רע וכו'. מצינו בפרשת בראשית וכל יצר מחשבות לבו רק רע ובפרשת נח כי יצר לב האדם רע מנעוריו ודרשו רבותינו זכרונם לברכה משננער לצאת וכולי עוד בסוף התורה כי ידעתי את יצרו וכתב הרד"ק נקראת תאות לב האדם ורעיוניו יצר ואומר שפירוש יצר סמוך הוא על יצר הטוב ונקרא כן לפי שהוא יצר ופועל הענינים בלב שהלב מתאוה אליהם ויש יצר טוב ויצר רע. ופי' הפסוק יצר סמוך שהוא היצר טוב ונאמן הצדיק הסמך ונשען עליך תצרהו מרע לתת לו שלום כי בך בטוח. ולקרב אל השכל הבנת ב' יצרי' ראוי לומר שכמו שהאדם מורכב מגוף ונפש ובעבור שיתקיימו שניהם הושמו בו כחות להשלמות מציאותו כמו הכח הזן ובפרט הכח המתעורר נמשך מהנפש המרגשת ואם יגדל כח המתעורר הזה בענייני גופיים כמו רוב המאכל ומשתה והנאות גופיות אחרות נקרא זה הכח יצר הרע ועליו' יצדק מאמרם ז"ל שהוא מלך זקן וכסיל שבא לאדם מצאתו מרחם אמו כי מיד הוא מתאוה לינק ועל זה נאמר לפתח חטאת רובץ ובהיותו הולך וגדל כן תגדל אותה תשוקה גופיו' עד שמגיע לי"ג שנה ואז יתעורר בו כח השכלי משם והלאה כאשר יאמר אל לבו הלא טוב לנו להשתמש מאותו כח המתעורר למה שלא יהיה כליון לנפש כמו ליקח המזון הראוי והמשגל בעתו כפי הראוי ויהיה נשמר מן העריות שאסרה תורה וגם אם יקדש עצמו במותר לו ובתנאי שלא יהא פרוש לגמרי אלא ליקח אשה ראויה להוליד בנים עובדי השם בתורה ובמצות זה הכח השכלי מחובר עם המתעורר נקרא יצר טוב ויצר סמוך. וכשאמר קשה אוי לי מיצרי הוא כינוי ליצר רע וכונת התנא במה שפירש בכל לבבך בב' יצריך שאזהרת הכתוב הוא לומר שיכניע יצר הרע לאהבתו יתברך אבל לא יסגף עצמו לבטל יצר הרע לגמרי אלא יהיו שניהם מחוברי' ויעשה מהעיקר עיקר והטפל טפל ולכונה זאת דרש רבי יוסי הגלילי צדיקים יצר טוב שופטן רוצה לומר שהוא שופט כל כחות הגוף אבל לא להניחן לגמרי אלא כל תאות הנכללות בלשון יצר הן הנה כעבדים נכנעים אל מצות השופט שהוא היצר טוב והרשעים בהפך שאדון הבית הוא יצר רע ואם לפעמים הולך בדרך יצר טוב הוא במקרה להשלים רצון הגוף כמעשה הצבועים וכיוצא בזה ודי בזה עם מה שפי' רש"י ושמתי רצויה בשורתים אלו שכתבתי בפי' ב' יצריך להוציא מלב ההמון וקצת התלמידים שלא יחשבו שיהיו ב' נבראים מחודשים באדם ויהיה יצר טוב מלאך טוב ויצר רע שד וכיוצא בו. פשט המאמר הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות ומדוע לא נשתדל בכל כחנו לקרב ענינים כאלה אל דרך הפשט כפי האפשר. וכשית לראשנו עטרת פז כל ענין אמוני מובן אצלנו מהחכמים המורכיים כי מפיהם אנו חיים. אבינו שבשמים ברוב רחמיו ילמדנו להועיל וימהר יחישה הבטחות מרע"ה ומל ה' את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את השם וגומר ובזה סלקתי עצמי עתה מלכתוב במסכת ברכות מתלמוד שלנו. רוב ההודאות לפניו יתברך:

ראיתי פירוש מפרש המכונה רבי יצחק בר ידעיה שהאריך בפירוש

מתבת

מסכת זאת לא ראיתי לכתוב בספר זה ממנו זולתי חלק מה קטן הכמות והאיכות והבאתי לזה סבה צודקת. והיא כי המובן אצלי ממנו שהוא נחלק לב' מינים המין הראשון דרושים פלוסופים בלתי צריכים לשרשי אמונתנו האמיתי' המין הב' דרושים אפשריים שהם אמתיים אולם הוא מבואר לעיני כל. והנני בא לכתבו במקום הזה אולי יישר בעיני הרואה ואל אמנע טוב מבעליו וגם שמה לבי במה שכתב בחלק מה מדבריו בהשארות הנפש עם היות ברור אצלי כפי הבנת הלשון שלא כיון בעל המאמר אל מה שהוא כתב בפירושו בפרק מי שמתו בפי' מעשה בחסיד א' וכו' ושמע ב' רוחות מספרות וכו' ח"ל. בא להורות ז"ל על השארות נפש האדם אחרי החומר בכל דבריהם אלו אשר האריכו בזה והורו על נפש הצדיק כי היא לא תמות במות החומר אך היא נשארת אחריו אל המהים ושטה ברומו של עולם מופשטת מחומר כמלאכי השרת ועל זה אמרו שהיו מספרות זו עם זו להורות על השארות כל נפשות הצדיקים והנצחית ממנה ואיכה נפסדת וכלה עם גופה והאריכו בזה אם המתים יודעים שבאו להורות על הנפשות שהם באיכם נפסדות במות החומר אך הנה קיימות נצחיות ורואות אז יותר ממה שהיו רואות עם החומר כי החומר היה מונע אותם להשיג מה שבכחם להשיג ומחילה גדולה עליהם ועתה במיתת החומר אור גדול נגה עליהם ובאומרם בבית הקברות ר"ל להדמות המשל כי שם קובר החומר ושמע החסיד מה ששמע מה שמספרות כל נפש מת אשר נקברו שם נפשות כל חסיד והישרים בלבותם לא שיעלה על לב אדם כי הם ז"ל אשר היו חכמי' מחוכמי' יודעי הטבעיים ומשיגי האמתות מהם שהם חשבו על המתים שכבר מתו מצד החומר כי הם מרגישים עוד ויודעים בענייני העולם אחר אשר מתו והנם טמונים בארץ ושוכני בתי חומר נמנע הוא בטבעם להרגיש עוד מצד החומר שמת ונעדרה ההרגשה ממנו הנה הוא אז כאבן דומם לא ימיש ממקומו כמו שהורה אחד מהם על זה אחר מכן ואמר כל המספר אחרי המת כאלו מספר אחרי האבן ר"ל שהוא בא לפקוח עינים עורות ולהוציא מלב ההמון כי כל מה שדברו רז"ל לא דברו על החומר חלילה כי זהו נמנע אז בטבעו אחר אשר יצאת חיתו ממנו מי יאמר לו הקיצה אם לא שבאו לרמוז על הנפשות כי חיות הנה בהפרדם מן החומר ולא ימותו במות החומר לא זולת זה. אמת ויציב שזכירת אמונת השארות הנפש הוא ענין הגון כשיהיה נכתב במקומו הראוי כמו במסכת כתובות בספור פטירת רבינו הקדוש ע"ה ובמקומות אחרים בתלמוד אבל מה ענין זה לכאן. וכבר כתבתי פירוש כל אותה סוגיא במקומה והבאתי קצת ראיה לדברי מדברי הריטב"א ז"ל ובכלל כוונתי לומר הריני מודה שהוא טעות גמורה אם נפרש כל אותה סוגיא בדרך הפשט ממש בכלליה ובפרטיה ועם כל זה אין ראוי לילך אל קצת האחרון לעשות בה צורות נבדלות כאלו אשר לשון הגמרא צווח ככרוכיא שלא כוונו כלל אליהן החכמים בעלי המאמרים ההם. ולא על החכם הנזכר תלונתי בלבד כי אם על חכם פלסוף מופלג שהיה בדורנו הר"ר אברהם ביבאג מחבר ספר ויקרא שמו דרך אמונה ובו הביא המעשה הנזכר וכתב בפירושו דרושי פלוסופיים אשר הוא עצמו יודה שלא כיון להם בעל המאמר. אך אמנם בראותו חסרון קצת תלמידי זמנו כי לא היו שומעים רק דרשות הצליות אע"פ שלא תהיינה מסכימות לאמת בכל חלקיהן ראה כי טוב לתת את שאלתם ועשה כרצונם והגדיל לכתוב על הספר ההוא ענינים כללים בדרך אמונה כפי הוראות שם ספרו והוא עצמו לא האמין להם ויהיו בעיניו כל הלומדים בספרי המשנה והתלמוד ככל המון ישראל ההולכים לתומם ומודיעות סתרי תורה קצתם נעדרים ויגדל לא כחו לדמות' בדברים ואפשר לפרש כפי כונה זאת דברי ישעיהו הנבי' ע"ה. באמרו אשר אמרו לרואי' לא תראו ולחוזי' לא תחזו לנו נכוחות דברו לנו חלקות חזו מהתלות אמר לרואים על נביאי האמת שהיו רואים האמת בראיה מוחלטת וכיון שאין מקום לומר להם שיתנבאו שקר שאינו כפי טבעם מה שהיה אפשר לומר להם לא תראו ר"ל שיבחרו בשתיקה ולא ינבאו כלל לא רע ולא טוב. ולחוזים הם החוזים בכוכבים שפעמים רבות מדברים כזבים ולהם אפשר לומר אל תחזו לנו נכוחו' וכדי להמשיך לב ההמון אליכם דברו חלקות ולא זו בלבד היו אומרים להם אלא חזו מהתלות והכונה להם בזה שאם ירצו המון העם אדוקים בדעות תוריים כפי פשוטם שיסכימו לדעתם כפי הנר' ויאמרו להם מהתלו' מצד כוונתם. ר"ל שאע"פ שיהיו מהתלו' כפי האמת יודו לדבריה' כפי הנראה למען יאמינו דעותיהם הנפסדות קרוב לענין זה ודומה לו רוב פירושי המאמרים תלמודיים אשר כתב בספרו החכם הפלסוף הנזכר ובפרט בפירוש מעשה בחסיד אחד כו' עייל פילא בקופא דמחטא וחשב לתלות ולסמוך עליו דרושיי פלוסופיים והלך ג"כ בדרך הר' יצחק הנזכר ופירש והקניטתו אשתו שרומז אל החומר שמנעהו מהמשך אחר השכל ואחר שראה מלחמת חומרו השתדל וקבר את עצמו בבית הקברות והחליש חומרו עד שכמעט היה כמת. ולא די להחכם הפלסוף הנז' שבמאמר התלמוד כתב צורה ופירוש שאי אפשר לסבלו כפי לשון התלמוד אלא שעירב עמו קסם ממית לעשות צורה בפלא הגדול כתר בקבורת משה רבינו ע"ה שכתב תהו סוד ולא ידע איש את קבורתו כי לא ידע שום אדם באיזה אופן משה רבינו ע"ה גבר על חומרו עד שהשיכו וקבלו והאריך בזה. ובכלל כונתו בזה לספק באמונה זה הפלא המאומת אצל כל מאמין הולך בישרו ירא ה' בדרך אחזת עינים חשב החכם הזה לסתור עיני קצת התלמידים למען יאמינו לדרשותיו והצלותיו אע"פ שתמשך מהם סתירה מה אל הענינ' האמוניים ודי במה שקרא שם ספר דרך אמונה ולהורות על האמת אומר כי נמצאו בו קצת פשטי פסוקים ערבים והגונים. וגם פירש קצת מאמרי חכמי' ז"ל שיש בהם ערבות מה ואפשר שיסכימו אל האמת אבל הם בטילים בספרי כתבתי זה להשיב תשובה לשואל שישאל ממני מדוע לא כתבת בספר זה שום דבר ממה שכתו' בספר ההוא בפירושי קצת הגדות כמו שכתבתי. ואכתוב בעזרת האל פירושי שאר מפרשים גדולים וקטנים אשר יבאו לידי. ואשימה עיני על פי' המפרש הר' יצחק ברבי ידעיה הנזכר בקצת מסכתות הבאות ואם אמצא בו דבר הגון מסכים אל האמת אכתוב זכרונו בספרי.

משנה א אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם: פי' ומגין תפ"ק דקידושין ופ"ע במשה"ח

הרמב"ם ז"ל ענין מה שאומר אוכל פירותיהן והקרן קיימת לו מה שאומר לך. כי המצות כלם נחלקים בתחלה על ב' חלקים החלק האחד במצות המיוחדו' לאדם בנפשו במה שיש בינו ובין הקב"ה כגון ציצית ותפילין ושבת ועבודת כוכבים וחלק הב' במצות התלויין בתועלת בני אדם קצתם עם קצתם כגון אונאה על הגניבה והאונאה והאיבה והנקימה וכגון אמרו' באהבת איש את חבירו ושלא יוכל אדם להזיק לחבירו ואל יעמוד על דם רעהו וכבוד אבות וחכמים שהם אבות הכל וכשיעשה האדם המצות המיוחדו' לנפשו במה שיש בינו ובין בוראו תחשב לו לצדקה ויגמלהו הקב"ה עליהם לעולם הבא כמו שנאמר בפרק חלק וכשיעשה האדם המצות התלויות בתועלת בני אדם זה עם זה כמו כן תחשב לו לצדקה לעוה"ב לפי שעשה המצוה ויגיע טובה בעה"ז בעבור שנהג מנהג הטוב בין בני אדם כי כשינהג מנהג הזה ינהגו אחרים כמנהגו ויקבל כמו כן שכר מהענין ההוא וכל המצות שענין אדם לחברו נכנסות בגמילות חסדים ושים לבך עליהם כי כן תמצאם שהרי הלל הזקן כשא"ל העובד כוכבים למדני תורה על רגל אחת אמר ליה דעלך סני לחברך לא תעביד. וכשתחקור על הענין הזה תמצא תלמוד תורה שקול כנגד הכל כי בתלמוד תורה יזכה האדם לכל זה כמו שביארנו בתחלת דברינו שהתלמוד מביא לידי מעשה:

הרא"ש ז"ל בפ"ק דקדושין בעי למילף להו מקרא בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך בגמילו' חסדים כתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד. בהבאת שלום כתיב בקש שלום ורדפהו ואתיא רדיפה רדיפה מרודף צדקה וגו'. תלמוד תורה כתיב כי היא חייך ואורך ימיך וחייך המפורש בהם מה שאין כן בשאר מצות הן הפירות שאדם אוכל בעולם הזה. אבל שאר כל המצות היום לעשותם ולא היום ליטול שכרם אלא לעולם הבא. ופ"ך בשלוח הקן כתיב נמי למען ייטב לך והארכת ימים ומסיק מהאי קרא אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים ולבריות זה צדיק טוב ועל זה נאמר כי פרי מעלליהם יאכלו כי הקב"ה חפץ במצות יותר שיעשה גם בהם רצון הבריות מבמצות שבין אדם למקום. בר"פ מפנין חשיב רבי יוחנן ו' דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחים ובקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש והמגדל את בניו לתלמוד תורה והדן את חברו לכף זכות ופריך מאי מתני' ומשני הכי נמי גמילות חסדים כינהו הכנסת אורחים ובקור חולי' בכלל גמילות חסדים וכן עיון תפלה דכתי' גומל נפשו איש חסיד ונפש היינו תפלה דכתי' ואשפוך את נפשי לפני ה' גבי חנה (א"ה וכן לעיל בפי' י"א על פסוק מרף נפשו באשו ע"ש) והשכמת בית המדרש והמגדל בניו לת"ת היינו תלמוד תורה והדן את חברו לכף זכות היינו הבאת שלום שמתוך שדן אותו לכף זכות יש שלום ביניהם ות"ת כנגד כולם: ירושלמי. רבי ברכיה ורבי חייא דכפר תחומים חד אמר אפי' כל העולם אינו שוה לדבר אחד של תורה. וחד אמר אפי' כל מצותיה של תורה אינן שוות לדבר אחד של תורה. ודריש ליה [ר' אבא אבר דרי אבא בר מרי בשם ר' אחא] כתוב וכל חפציך לא ישוו בה וכתוב וכל חפצים לא ישוו בה חפציך אלו אבנים טובות ומרגליות חפצים אלו מצות דכתיב כי באלה חפצתי ע"כ:

פרק חמישי

משנה ו מי שאינו מניח את העניים ללקוט או שהוא מניח את אחד ואחד לא או שהוא מסייע את אחד מהם הרי זה גוזל את העניים. על זה נאמר °אל תסג גבול עולם. דומה לדין זה שנינו בפ"ז [משנה ג] וזהו: משלי כב

המניח כלכלה תחת הגפן בשעה שהוא בוצר הרי זה גוזל את העניים על זה נאמר אל תסג גבול עולם גבול עולים:

משנה אחרונה מי שיש לו נ' זוז והוא נושא ונותן בהם הרי לא יטול וכל מי שאינו צריך ליטול ונוטל אינו מת מן הזקנה עד שיצטרך לבריות. וכל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס לאחרים משלו ועל זה נאמר °ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו: ירמיה יז

הרמב"ם ז"ל מה שאמר עולים והפסוק אמר עולם אל יקשה בעיניך כי זה ע"ד דרש ומעיקר לשון הקדש כי אותיות המשך והנוח יתחלפו קצתם עם קצתם והם טפלו' מן הכתיבה לסקל ור"ל בשולים עולי מצרים כלומר הגבולות והחקים אשר לוה האל ליוצאי מצרים:

הרא"ש ז"ל גבול עולים. רב ירמיה ורב יוסף חד אמר אלו עולי מצרים וחד אמר אלו שירדו מנכסיהם לבניא לוחין סגיא נהור ודמו עולים בלשון עליה ולירד מנכסיו קרי ליה עולה כעין דרך כבוד ע"כ:

הרמב"ם ז"ל כ' זה אשר יקחו בהם יפח מאתים שלא יסחרו בהם כי במה שאמר בהלכות הקודמו' לא מי שיש לו מאתים זה לא יוכל כשיהיו בשלמות שאינו יודע לסחור בהם אבל אם יודע לסחור

עין יעקב

ותלמוד תורה כנגד כולם והיינו נגד כל המצות שבעולם כדאיתא בירושלמי כדכתיב כל חפצים לא ישוו בה חפצים אלו המצות אינם שוים לדבר א' מן התורה והא דתלינן במת גחלי תורה שאינם שוים משכרותיהם בעה"ז דיש להם דוחק היינו אלו שאינם חפצים השכר בעוה"ז כלל כמו ר' חנינא בן דוסא שכל עולם ניזון בזכותו והוא די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש או צדיק ורע לו זו צדיק בן רשע או שנגלה לכמ"ש שלא ישמעו יבטל את התורה או שקיבל טעם את התורה מעושר ואין בידינו לא שלות רשעים ולא יסורי צדיקים הם אחרי דלברכה מרבנן לא תנאי לאחורי הסתחא לא מהדר: **הרי זה גוזל את העניים.** לאו גזל ממש הוא כיון שעדיין לא זכו בו שום עני והרי ממון שאין לו תובעים אלא גזל מדבריהם ולקמנו לאפוקי דאל תסיג גבול עולים ונזלן מדבריהם. פסול לעדות כדאי' בח"מ סימן ל"ד אלא שלא הזכירו הפוסקים שאינו נוהג בזה"ז כמבואר בב"י סימן שלי"ב ע"ש: **מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם.** אבל אם יש לו שרה שוה חמשים אז ויש לו ממנו הפירות וכדומה מותר ליטול דחשיבי בעסקא שרש מינה תם שאין שאין לו חמשים זוזי נכסי לא סחורה מטלטלין איקרי' מני לפי שעה וכן חרץ שאינו שמשתכר באומנתו כדי פרנסתו ועיין ב"י סימן רנ"ג כיצד חרץ בזמן הזה: **וכל מי שא"צ ליטול ונוטל.** כי יש שמרויחים הוץ מ"ב נאלה לא די שאינו נותן משלו אלא אף גם שנוטל של עניים ומלא ממון חסר לכך ממונו יורד לממון עד שיצטרך לבריות **עד שיפרנס אחרים משלו.** ומקיים בו והיי' רמאיכן מלטר' יסגה מלה: **שנאמר צדק צדק תרדוף למען תחיה'.** עיין במהרש"א ובענין דק"ע ריש פ' שני דייני גזירות ובחידושינו שם ודו"ק:

לשמור בהם אפילו לא יתעסק אלא בכ' זוזים מהם אסור לו ליקח מחמת העניים. עכ"ל הרמב"ם בפירושו. ולשון המשנה כתוב יותר באורך בספרו שסמוך לסיום והיה ה' מבטחו כתב לשון זה. וכן דיין שדן דין אמת לאמתו וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פיסח ועושה עצמו כאחד מהם אינו מת מן הזקנה עד שיהא כאחד מהם שנאמר צדק צדק תרדוף וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעיניו כהות שנאמר ושחד לא תקח כי השחד יעור עיני חכמים. וגו':

מהרש"א *היו לו מאתים חסר דינר הרי זה יטול כו'. ואמרו הרמז מלת צדקה שמספרו כן הוא מאתים חסר אחד וק"ל: **וכל מי שצריך ואינו נוטל כו'.** וכתבו הר"ם והרע"ב דהיינו בשאפשר לו להסתפק בדוחק קצת ע"י מלאכה אבל באי אפשר לו להסתפק ואינו נוטל אמרי' בירושלמי דהרי זה שופך דמים ועי"ל דהכא איירי בשיש לו בית למכור או כלי תשמיש מקרי צריך ליטול כיון דאין מחייבין אותו למכור כדקתני לעיל. אם הוא מוכר ביתו וכלי תשמישו ואינו נוטל אינו מת כו' עד שיפרנס אחרים ועליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו וגו' דלעיל מיניה כתיב ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' ומן ה' יסור לבו והיינו מי שא"צ לו ליטול והוא נוטל משל אדם ובהפך קאמר במי שצריך ליטול ואינו נוטל אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' ומה כתיב ביה והיה כעץ שתול על מים שיהיו מזונותיו בריוח ועל יובל ישלח וגו' היינו שמפרנס גם אחרים על שם שלא לחוץ על פני המים ולא יראה כ(י) יבא חום והיה עלהו וגו' היינו שימות מתוך הזקנה: *וכן דיין שדן דין אמת לאמתו וכו'. פירוש אמת כתבו בפ"ק דב"ב דבדברי התוס' מוכח דבדין מרומה אין לדיין לדון לפי שנראה אמת אלא שיחתוך את האמת לפי אמיתת הענין ע"ש באורך וע"ז קאמר הכא דמי שדן דין אמת לאמתו הוא נעשה שותף להקב"ה כדקאמרי' התם והוא בכלל ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו והפך שאין דן דין אמת לאמתו הוא הנוטל שכר לדון יותר מכדי בטלה דהוה בכלל מקבל שחד והוי בכלל ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו': *כל מי שאינו לא הגר כו'. ועשה עצמו כו'. נראה דאיירי גם בצריך ליטול והיו נותנין לו אלא שעושה עצמו חגר שפירושו בלשון תרגום לאו דוקא פסח אלא כל בעל מום כמו שפי' הערוך בערך חגר כבד פה וגומר ת"י חגר פומא וכן ערל שפתים ת"י חגר ממלל עכ"ל שעל כן הוא עושה עצמו בעל מום ופרט סומא ופסח שהן מומין גדולים כאלו א"א לו לרדוף אחר הצדקה שהוא סומא או פסח ועושה כן כדי שיהו הבריות מרחמין עליו ביותר ויתנו לו יותר מכדי צרכו עכשיו וע"כ אמר שעונשו כן שיהיה כאחד מהם שאז יתנו לו יותר מכדי צרכו עכשיו ומייתי מקרא שנאמר צדק צדק תרדוף וגו' נראה דה"פ צדק כשאתה צריך ליטול צדקה טול אותה בצדק וביושר דהיינו שאם אתה בריא ולא סומא ולא פסח ותוכל למלוא צדקה כדי צורך ברדיפה אחריה תרדוף ולא תעשה עצמך סומא או פסח כאלו לא תוכל לרדוף אחר הצדקה כדי שירחמו עליך ביותר ליתן לך יותר מכדי צורכך שלא בצדק וביושר. ואמר למען תחיה שלא תבקש ליטול צדקה רק למען תחיה דהיינו כדי חיותך וצרכך ולא ביותר מכדי חיותך וצרכך. ומדמי ליה כמי כל דיין שלוקח שוחד ומטה כו' דמותר לדיין ליטול שכר בטלה אבל ביותר מכדי צורך בטלה אפילו לדון דין אמת וצדק אסור דהוה בכלל מקבל שוחד כדאמרי' פרק שני דייני גזירות: *שגם זה אינו מת מן הזקנה כו' בהכי תרתי גבי בעושה עצמו סומא כדי לקבל צדקה יותר מכדי צרכו ובנוטל שכר לדון יותר מכדי צרכו קאמר שעונשן שוה דהיינו שאינו מת מן הזקנה גם כשיזכה לזקנה אינו מת עד שיבא לידי כך שיהיה סומא ובעל מום אבל לעיל באינו צריך ליטול כלל לא קאמר האי לישנא דאינו מת מן הזקנה כו' אלא אינו נפטר מן העולם כו' שזה שאינו צריך כלל ונוטל ודאי דעונש שלו מרובה ולא בא לידי זקנה כלל עד שיצטרך לבריו' והוסיף על הלוקח שוחד ומטה את הדין דהיינו כמ"ש דאף בנוטל שוחד ושכר יותר מכדי בטלה כדי לשפוט צדק כי השחד יעור מקבל שחד א"א שלא יטה כו' כפרש"י בחומש ע"ש ונסו' איקרובי דעתא כדאמרי' פרק שני דייני גזירות ופשטיה דקרא ודאי לענין שימוי עיני השכל הוא גם שנטלו לשפוט צדק השחד משמא עין השכל ודעתו ומטה את לבו להפך בזכות שנותן ודומיא דיסלף דברי צדיקים מ"מ משמע ליה כמי שימוי ועורון ממש דאינו מת מהזקנה עד שעיניו כהות והיינו מדכתיב בהאי לישנא יעור עיני חכמים וגו' והכי אמרי' בהדיא פרק שני דייני גזירות כמה שניות עיניהם של מקבלי שחד שנוטלין שוה פרוטה ומסמין עיניהם כו' שנאמר יעור פקחים דיוצא לשכים שמסמא עיני השכל שלהם מצלי הדין ומסמא עיניו ממש ודו"ק:

מסכת דמאי פרק ב

משנה ג המקבל עליו להיות חבר אינו מוכר לעם[ג] הארץ לח ויבש ואינו לוקח ממנו לח ואינו מתארח אצל עם הארץ ואינו מארחו אצלו בכסותו רבי יהודה אומר אף לא יגדל בהמה דקה ולא יהא פרוץ בנדרים ובשחוק ולא יהיה מטמא למתים ומשמש בבית המדרש אמרו לו לא באו אלו לכלל:

הרמב"ם חבר נקרא ת"ח וכן יקראו לתלמידי חכמים חברים ואולם נקראו בזה השם כי חברתם זה לזה חברה נאמנת כי היא חברה לשם שמים ומה שאמר בכאן להיות חבר ר"ל שיהיה נאמן על הטומאה ועל הטהרה ואמר בגמרא בבכורות הבא לקבל עליו דברי חברות צריך לקבל בפני ג' חברים ות"ח אינו צריך בפני ג' ולא עוד אלא שאחרים מקבלים לפניו ויעמוד ל' יום כדי שנבחנו תמיד ואז יהיה נאמן על טהרה משקין וכסותו כמו שיהיה נאמן ת"ח ואמר כי הוא לא ימכור לעם הארץ לא פירות לחים ולא פירות יבשים שהרי הוא גורם להם טומאה מפני שפירות עם הארץ בחזקת טמאים וזה דבר אסור לגרום טומאה לחולין שבארץ ישראל ואינו לוקח ממנו דבר לח מפני שהוא בחזקת טמא. ולוקח ממנו כל דבר יבש כי האוכלים לא יטמאוהו אלא אחר הכשר באחד משבעה משקים כמו שיתבאר במקו' אחר. והוא מה שאמר הכתוב וכי יותן מים על זרע והעיקר שיש אצלנו שנאמן ע"ה לומר פירות אלו לא הוכשרו ובשביל זה הותר לקנות מהם הדבר היבש: ולא מארחו בכסותו שלא יטמא בה כמו שיתבאר בחגיגה. ואסור לנו לרעות המקנה בארץ ישראל מפני שישתלחו על השדות לרעות והוא גזל ועל כן רועי בהמה דקה אצלנו פסולין

עיון יעקב

המקבל עליו להיות חבר'. פי' הרמב"ם מלשון חברותא כי אין התורה נקנית אלא בחבורה כדאיתא בש"ס דברכות דף ס"ג ואמרי' אל תתחבר לרשע וכה"ג כתב הרמב"ם פ"ב מה' סנהדרין והגה"ה בשם ת"מ והכרמן נוהג שהוא מן המעלות שמנו חכמים:

פסולין לעדות. ועכין פרוך בנדרים מרבה בשבועות ואפילו נשבע באמת פי ברוב השבועות אי אפשר שלא יחלל ואין הלכה כרבי יהודה. והרא"ש האריך ומה שיש בו חדוש הוא זה. ואמר בבכורות פרק עד כמה דאף ת"ח לריך לקבל עליו דברי חברות חוץ מזקן ויושב בישיבה. בנדרים והשחוק כדתנן במסכת אבות שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה. משמש בבית המדרש לומד לפני ת"ח. לא באו אלו לכלל דאין עניכם לריך לטהרות. ע"כ:

מסכת כלאים פרק א

ד **משנה ראשונה.** החטים והזונין אינן כלאין זה בזה. השעורים ושבולת שועל הכוסמין והשיפון אינן כלאים זה בזה:

והזונין העתקתי זאת המשנה בעבור מה שכתבתי בפירושה כי הוא מענין מוכתיר: הרא"ש. זונין מין חטין הן ונקראין זונין על שם בבחר המבול כשהשחיתו דרכם היתה הארץ מזנה להם והיו זרעין חטין והוליאה זונין כלכתיב לא תזנה הארץ מכאן שספירות מזנין הלכך לא הוו כלאים עם החטים אבל עם אידך מיני תבואה הוו כלאים אע"פ שאינו מאכל אדם כדתנן בפרק ח' דמסכת תרומות אם תרם מן הרע על היפה תרומתו תרומה חוץ מן הזונין עם החטים שאינו אוכל מ"מ כיון שמצילין אותו ממקום למקום למאכל יונים הוי כלאים. השעורים ושבולת שועל מפרש בירושלמי דכולי פרקין זוגי זוגי קתני כמו שהם שניות זוגות זוגות אינם כלאים זה בזה אבל אחד מזוג זה ואחד מזוג זה כלאים וקשה דא"כ כוסמין עם חטים הוי כלאים וכו' והאריך לענין דינא. וכאן כתבתי זה בעבור המדרש מחודש שכתוב בפירוש הרא"ש:

מסכת שביעית פרק י

ח **משנה ח** המחזיר החוב בשביעית יאמר לו משמט אני. אמר ליה אף על פי כן יקבל ממנו
דברים טו שנאמר °וזה דבר השמטה. כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלטו ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר לו רוצח
שם יט אני אמרו לו אף על פי כן יקבל מהם שנא' °וזה דבר
תוספתא שביעית הרוצח *המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו:

הרא"ש ז"ל: בשביעית לאו דוקא דשביעית אינה משמטת אלא ברגע האחרון של שביעית אלא הכי פירושה המחזיר חוב בשביעית כלומר באיסור שביעית לאחר שעברה עליו שביעית ואמר ליה המלוה משמט אני התורה לוחה עלי להשמיט ואם אמר ליה הלוה אעפ"כ אני רולה ליתנם לך מותר לקבל ממנו. ובפי' השולח קאמר דתלי ליה עד דאמר הכי. ירושלמי אומר לו משמט אני בשפה רפה והיוין פשוט לקבל. וזה דבר כלומר דבור בעלמא ומדכתיב זה דריש אין לריך אלא דבור אחד כדמוכח בתוספתא דמכות גבי רולח דקתני לא יאמר את הדבר וישנה שכאמר וזה דבר הרולח אין לך אלא דבור אחד. ירושלמי רולח אני אמר ר' יוסי הדא אמרה בר כש דתני חדא מכילתא פי' מסכת א' והוא אזיל לאחר ואיכון מוקרין ליה בגין הרתין לריך למימר בחדא מכילתא אנא חכים ולא יותר: המחזיר חוב בשביעית שאומר אעפ"כ ומחזיר אחר שאמר ליה משמט אני ואם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו:

מסכת מעשר שני פרק ה'

משנה א כרם רבעי מציינין אותו בקוזות אדמה. ו ושל ערלה בחרסית ושל קברות בסיד וממחה ושופך. אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים בשביעית וכו':

הרמב"ם ז"ל מלייכין מגזרת ליון והוא כמו סימן ואמר כי כרם רבעי עושין לו תלוליות מן האדמה כדי שידעו בני אדם שהיא כרם רבעי ולא יאכלו ממנו כלל לפי שהוא קדש כמו שאמר הש"י ובשנה הרביעית יהיה כל פריו וגו' ולריך שיאכלוהו בעליו בירושלים כמו מעשר שני. ושל ערלה בחרסית הוא הטיט השרוף שאיסור הערלה יותר חמור מאיסור כרם רבעי לפי שכרם רבעי ניתן לאכילה וערלה אסורה בהנאה ולפיכך אין רושמין אותו בקוזות אדמה שמא יתפרך ויתפזר ויאבד אותו הליון ולא ימלאו אותם בני אדם שום רושם ויאכלו ממנה ויבאו לידי מכשול. ושל קברות בסיד ענינו כי ליון הקברות לריך שיהיה בסיד. היו ממחין הסיד במים כלומר מערבין הכל ושופכין אותו אל מקום הקבר כדי שידעו שאותו המקום טמא ויפרשו ממנו הכהנים וזה ענין אמרם וממחה ושופך; ואמר רבן שמעון בן גמליאל שאינו לריך לבני אדם לליין ולרשום כרם רבעי ושל ערלה שלא יאכלו מהם בני אדם אלא בשנת השמיטה שהוא הפקר ויד כל אדם שוה בגנות ובכרמים. אבל שלא בשנת השמטה אין לריך לרשום לפי שאין רשות לבני אדם לשלוח ידם ולאכול מה שאינו שלהם ואם עבר אדם ואכל הרי זה גזלן ואין לנו לעשות תקנה לגזלן שלא יבא לידי מכשול לפי שעון הגזלנות יותר גדול וכל זה דבר אמיתי עכ"ל הרמב"ם ז"ל. ולמדנו מזה ב' תועליות גדולים לכל תבא להזהיר ולזכות את הרבים. האי ברא' לעשות סימנים כדי להזהיר את הרבים שלא יבאו לידי חטא. הב' שמי שנכפתה לבו לגזול אין לו שום תקנה כי כיון שהתיר לעלמו גזלת חברו הרי הוא מוכן לכל חטא ועון אחר ואין תקנה להכיתו מדרכו הרעה והרא"ש ז"ל כתב טעם אחר על פי' ירושלמי והוא כתוב להלן בסוף הסדר: קוזות אדמה. רגבי אדמה ובערוך פירש עפר אדום:

משנה י במנחה ביום טוב האחרון היו מתודים. ז כיצד

עין יעקב

החיטים והזונין אינן כלאים זה בזה. כתב הרא"ש זונין מין חיטין ונקרא זונין ע"ש דור המבול כשהשחיתו דרכן הי' הארץ מזנה להם והיו זורעין חיטין והוליאה זונין עכ"ל ונראה הטעם כי החטה כתב אע"ג פי' עקב שהחטה אינה מסורה לשום סר ומזל כי אם ביד הקב"ה עלמו ובדור המבול כשהשחיתו כולם נסתלק מהם השכינה ע"כ נשתנה זונין וק"ל ועיין בברכות דף ס"א ובב"ב דף קמ"ה גבי הכל לריכין למרי חיטי:

המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו. כדי שלא תנעול דלת בפני לווין:

של ערלה בחרסית עיין בפי' הרמב"ם ובהלכותיו פ"ט דמעשר שני שכתב טעם אחר שמפורש בס"ם דב"ק להרי"א דף ס"ט וע"ש בחידושינו:

היו מתודים. עיין בחי"ע למה נקרא בלשון וידוי. ועי"ל לפי שאמר אף אתה עשה עמנו מה שהבטחתנו כנולא כי עשייתו הי' שלא לשמה ובאמת מותר לעשות כן במעשר כדכתיב ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם וגו' אף שבאמר כל הדברים אין לנסות את ה' ונ"מ מיקרי ע"א זה לבון ווידוי שמהודה שעשה הדבר כדי שיתברך וק"ל:

ידעים כו׳ **כיצד** היה הידוי °בערתי הקדש מן הבית. זה מעשר שני ונטע רבעי. נתתיו ללוי זה מעשר לוי. וגם נתתיו זו תרומה ותרומת מעשר. לגר ליתום ולאלמנה. זה מעשר עני הלקט והשכחה והפאה אף על פי שאינם מעכבים את הוידוי. מן הבית זו חלה:

משנה יא ככל מצותך אשר צויתני הא אם הקדים ז מעשר שני לראשון אינו יכול להתודות. לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ולא מן התלוש על המחובר ולא מן המחובר על התלוש. ולא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש. ולא שכחתי לא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו:

משנה יב לא אכלתי באוני ממנו הא אם אכלו באנינות אינו יכול להתודות. ולא בערתי ממנו בטמא. הא אם הפרישה בטומאה אינו יכול להתודות. ולא נתתי ממנו למת לא לקחתי ממנו ארון ותכריכין למת ולא נתתיו לאוננים אחרים. שמעתי בקול ה׳ אלהי הביאותיו לבית הבחירה. עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי בו:

משנה יג השקיפה ממעון קדשך מן השמים עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחתנו השקיפה וגו׳ וברך את עמך את ישראל בבנים ובנות ואת האדמה שנתת לנו בטל ובמטר ובולדות בהמה כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש כדי שתתן טעם בפירות:

ביום טוב האחרון. של פסח של רביעית ושל שביעית שנאמר כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת המעשר וגו׳: **מלברכך ומלהזכיר שמך.** שמברכין ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומה וכן להפריש מעשר ראשון וכן להפריש את מעשר שני ומעשר עני ולפדיון מעשר שני ונחלה על כולם מברכין: **לא אכלתי באוני.** אנינות קרויה כל זמן שמתו מוטל לפניו אבל אין לוקין עליו אלא יום ראשון של קבורה: **שתתן טעם בפירות.** עכשיו שיהו שמנות ומוטבות. ומסיים עם זה משנה ראשונה ממסכת כלאים הכתובה למעלה שבזמן המוטל גרמו עונות עם הארץ שהארץ היתה מוכה פירותיה. ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום מברך הארץ ופירותיה שיהו שמנות ומוטבות: כתב הרמב״ם בסוף פירוש משניות אלו. הנה הדרש שהוא דורש בכאן זאת הפרשה מלה במלה אין רצונו שיאמר אדם זה בשעת הוידוי אבל ידיעתו בכאן ע״ד פי׳ ענייני זאת הפרשה אבל בשעת הקריאה אינו קורא אלא הפרשה בלשונה כמו שנכתבה על ידי הנביא וזה מבואר מאוד:

מהרש״א *שאינו יכול לומר אשר נשבע לאבותינו וגו׳. לפי שהבכורים נקראו ראשית כי היא מלוה ראשונה התלויה בתחלת הארץ אשר נתנה לנו בהבטחה לאבותינו בשבועה וע״כ מלות הקריאה בה ליתן להקדוש ברוך הוא הודאה ושבח על מתנה זו לאבותינו וכיון שהגר אינו בכלל מקבל מתנה זו אין לו לקרו׳ ולהודו׳ על כך שהרי לא נשבע כן לאבותיו ובירושלמי פריך בהיתה אמו מישראל מביא וקורא וכלום נשבע לנקבות ולא משני מידי וכתב הר״ש דשמא לא חש לשנויי דלאו פירכא היא עכ״ל. ונראה דר״ל דשפיר נשבע לאבותינו דהם אבי האם דבני בנים הרי הם כבנים כדאמרינן פרק הבא על יבמתו וק״ל:

מסכת בכורים פרק ג

משנה ב כיצד מעלין את הבכורים כל העיירות ה שבמעמד מתכנסות לעירו של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסין לבתים ולמשכים היה הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית ה׳ אלהינו:

משנה ג הקרובים היו מביאים תאנים וענבים והרחוקים מביאים גרוגרות וצמוקים והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו והחליל מכה לפניהם עד שהם מגיעים קרוב לירושלי׳. הגיעו קרוב לירושלים שלחו לפניהם ועטרו את הבכורים הפחות והסגנים והגזברים יוצאים לקראתם. ולפי כבוד הנכנסים היו יוצאים וכל בעלי אומניות שבירושלים עומדים [לפניהם] ושואלים בשלומם אחינו אנשי מקום פלוני באכם לשלום:

הרא״ש ז״ל. שבמעמד. מפרש בירושלמי כגון יהויריב ומכיריו ידעיה ומכיריו: **ברחובה של עיר.** מפרש בירושלמי מפני אהל הטומאה והיינו דתנן בפרק בתרא דמגלה בני העיר שמכרו רחובה של עיר ומפרש בגמ׳ דיש בו משום קדושה שמתפללים בו בתעניות ומעמדות ומוקין מן הספרים מעמדות דהיכן מליני מעמדות ברחובה ושפיר גרסינן ליה ומיירי בשעת הבאת הבכורים כי הכא: **ולמשכים.** בבקר: ממונה. ראש המעמד אומר קומו ונעלה ציון:

הרמב״ם כתב וז״ל ענין המעמדות עוד יתבאר ביאור גמור במסכת תענית ומה שצריך לדעת בזה המקום כי בכל שבוע היו עושים מעמד אנשים ידועים מישראל ומתקבלים במקומותם להתפלל ולהתענות ולקרות בתורה וכשכלה מעמד ראשון מחזיר השני ועל זה הסדר כ״ד מעמדות כחשבון המשמרות וכשמשלימים כולם חוזרים חלילה. ועוד יתבאר כל זה שם וטעמו וזה שאמר שהיו מתקבלים ולא היה הולך כל אחד ואחד בפני עצמו היה להדור כמו שכתוב ברב עם הדרת מלך ע״כ. וזה שכתב עוד נכלל בפי׳ הרא״ש:

הרא״ש והשור הולך עמהם. ירושלמי רבי חגי אמר מקריבו שלמים. רב אסי אמר מקילין בו את המזבח: רבי זירא בעי יחיד שנתעצל ולא בא מביא גדי: **ועטרה של זית.** מפרש בירו׳ שהוא מין שבע. פי׳ המובחר שבשבע שהוא קרוב לארץ: **ועטרו את הבכורים.** ירושלמי תני מי שהיו בכוריו גרוגרות מעטרם בתאנים

עין יעקב

והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב. עיין במהרש״א. וצ״ל כיון שהבכורים הם מלוה ראשוני שבזכותו נכנסו לארץ שנכבשה ע״י יהושע דכתיב עליו בכור שור הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח לכך לזכר זה השור הולך לפניו ומצופה זהב:

בשאכים. לאוקין מעטרם בענבים. ופירש הרמב"ם עטרה בראשו להודיענו שאלו הבכורים משבעת המינים ולפי שאין באילנות נאה כמו הזית היו עושין העטרה מענפי הזית בלבד: החליל הוא הכלי הידוע מכלי הנגון אין צריך לפרשו מפני שהוא מפורסם ע"כ: (ומה שכתוב יותר כלול בפירוש הרא"ש):

ט **משנה ד** החליל מכה לפניהם עד שמגיעים להר הבית הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה. הגיעו לעזרה דברו הלוים בשיר °ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי: תהלים ל

משנה ה הגוזלות שעל גבי הסלים היו עולות ומה שבידם נותנים לכהנים:

משנה ו עודהו הסל על כתפו קורא מהגדתי היום לה' אלהיך עד (שנגמר) [שגומר] כל הפרשה. רבי יהודה אומר עד ארמי אובד אבי הגיע לארמי אובד אבי מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו (בשפתיו) [בשפתותיו] וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו וקורא מארמי אובד אבי עד שהוא גומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא:

הרמב"ם לשון התורה הוא שיהיה אדם בעצמו נושא הבכורים ונותנן ביד הכהן אמר הש"י ולקח הכהן הטנא מידך: ואגריפס המלך ממלכי בית שני בעל נפש גדולה ושררה רבה. היו מעלין עם הבכורים להדור תורים ובני יונה מהם שהיו מביאי אותם תלויים בסלי הבכורים מהם שהיו מביאים אותם בידיהם ואותם שעל גב הסלים באלו בתלמוד שהיו תלויים מן הסלים ולא היו מניחין אותם על הסלים כדי שלא יטנפו אותם ואותם שהיו תלוים בו היו מקריבין אותן עולות ואותם שהיו מביאין בידיהן היו נותנין לכהנים.

י **משנה ז** בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות מקרין אותו נמנעו מלהביא התקינו שיהו מקרין את מי שהוא יודע ואת מי שאינו יודע. העשירים היו מביאים בכוריהם בקלתות של כסף ושל זהב. והעניים מביאים אותם בסלי נצרים של ערבה קלופה הסלים והבכורים ניתנים לכהנים:

הרמב"ם אמר השם יתברך בבכורים וענית ואמרת ועוד אמר השם יתברך וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול ואמרו בספרי מה עניה האמורה כאן בלשון הקודש אף עניה האמורה להלן בלשון הקודש. ומפני שכל בני אדם לא היו יודעין לשון הקודש כמו שנתבאר בעזרא חזרו להקרות כל העם כדי שלא יתביישו אותם שלא היו יודעים לקרות וסמכו זה למה שנאמר וענית ואמרת אמרו אין עניה אלא מפי אחרים: קלתות. כלים וענין אמרם של כסף מחושקים ומלופים כסף או זהב: ונצרים. הם ענפים או שבטים כמו ונצר משרשיו יפרה ופי' קלופה שמסירין קליפתה תרגום מחשוף הלבן קלוף חוורי. הסלים והבכורים ניתנים לכהנים הם סלי הערבה קלופה לא של כסף ולא של זהב [עכ"ל].

בפרק החובל הביאו משנה זו ואמרו מנא הא מילתא דאמרי אינשי בתר עניא אזלא עניותא דתנן הסלים והבכורים ניתנים לכהנים

אמר הכותב גם היום כי על רוב עונינו אין לנו לא מקדש ולא כהנים ולא הבאת בכורים יגיעו אלינו תועלות מהכרת משניות הללו והנני בא לזכור קצתם. האחד להודיע מעלת ספור שבחיו יתברך בכל בית הכנסת מיוחד להתפלל לפניו הנקרא מקדש מעט וכל תפלה וכל תחנה שמתפלל שם כל איש ישראל היא שקולה כמעשה הקרבנות ומתנות כהונה בעבור זה היה צריך כל מקריב בכורים להקהיל קהלות מכל העיירות הקרובות שבמעמד וכולם נאספים לעירו ולנין ברחובה של עיר שהיה מקום מיוחד לתפלה לאנשי המעמד ובמסכת תעניות נזכר ענין המעמדות כי ד' ימים בשבוע היו נקהלים אנשים חסידים בבית הכנסת והיו מתענין וקורין בתורה ומתפללין ומפרישין עצמם מעניני העולם וכל זה לכבוד הקרבנות שהיו קרבים במקדש ומכאן הוראה חזקה אצלנו כי אף על פי שהאריכה התורה במצות הקרבנות לא הם לבדם הסיבה תכליתה בעבודתו אם לא בהצטרף עמהם שיר הלוים ותפלות אנשי מעמד כי הלא המה ג"כ תכלית אחרון בעבודתו יתברך ולזה נקראת התפלה עבודה שבלב ולזה היו כל מביאי בכורים מאריכים בזמירות ושירים במקומות מיוחדים קודם הגעת בכורים ליד הכהן ובחתימת הענין היתה קריאת פרשת הגדתי היום כתקנה ויתאמת אלינו מכל זה כי לא הקרבן הוא עיקר אלא התפלה בכל מקום אשר יזכיר את שמו כי כל בית הכנסת נקרא מקדש מעט. ובמסכת ברכות פ"א כתבתי דומה לענין זה במאמר המתחיל תנן התם אמר להם הממונה. הב' כי נאות לכל עושה מצוה להיות שש ושמח ומתענג בעשייתה ויקיים בעצמו מאמר דוד המלך עליו השלום נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה כי זה יורה שהתכלית האמיתי בעשיית אותה מצוה נשאר לו בקנין מחוקה ומשובך בתוך לבו. ולכן מביאי בכורים היו עושים כל הענינים הנזכרים במשנה והיו משוררים ואומרים שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. הג' שראוי לכל עושה מצוה אשר כסף לא יחשוב בעיניו אל עשייתו את המצוה בשמחה ובטוב לבב ויוסף מזה במצוה גוררת מצוה כמו שהיו עושים מביאים הבכורים שהשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ואולי שהבכורים לא היו שוים דינר והשור ההולך לפניהם לעשות שלמים כמפורש בירושלמי היה שוה יותר ויותר ולמעלת שמחת המצוה צפו קרניו בזהב. ועכ"ז עטרה של זית בראשו והיה של זית מהטעמים הנזכרים למעלה. ואפשר שהיה גם כן לרמוז למה שדרשו חז"ל בפסוק והנה עלה זית טרף בפיה שאמרה היונה יהא מזונותי מרורין כזית בידו של הקב"ה ולא מתוקים כדבש ביד בשר ודם. ומכאן רמז לבכורים הנתונים לכהן כי מה שהוא זוכה בהם הוא מידו של הקב"ה ולא מיד בעל השדה בעבור זה צוה הכתוב ולקח הכהן הטנא מידך כמו שלוקח דבר שהוא שלו וגם מביא הבכורים בעל השדה הוא עצמו מודה ומסכים בזה ולזה אמר וענית ואמרת וגו' ויהיה לשון ועניה לשון תשובה כפשוטו כלומר שהוא משיב תשובה על מעשה הכהן שלקח מידו הבכורים כאלו היו פירות שלו ומביא הבכורים עצמו עונה ואומר כן ראוי לך לעשות שהרי ארמי אובד אבי והיינו גולים במצרים והש"י הביאנו אל המקום הזה והארץ ופירותיה הכל שלו ומידו יתברך ניתנו הבכורים האלה אליך הכהן. הד' כי על כל כבוד עולה כבוד העושה מצוה ומלך ביפיו יתרוממו ויתנשא בעשותו המצוה הוא בעצמו ותהי המשרה על שכמו כי עבודת הקדש עליו בכתף ישאו. כמו שהוזכר במשנה זו שאפילו אגריפס המלך היה נוטל סל הבכורים על כתפו ומכניסו לבית המקדש ועודהו הסל על כתפו קורא הגדתי היום עד שגומר כל הפרשה. וכל ישראל יודעים ובלתי יודעים היו שוים בקריאת הפרשה שהיו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע. הה' כי ברב עם הדרת מלך ואינו דומה מועטים העושים את המצוה למרובים העושים את המצוה לזה היו מתקבצים כל מביאי הבכורים לבא יחדיו ולא היה מביא כל אחד ואחד בפני עצמו אלא היו מעוררים זה את זה לאמר קומו ונעלה ציון אל בית ה' אלהינו וכן היוצאים להקביל פניהם ולכבדם היו לפי כבוד הנכנסים והיה נראה בתחלת העיון שהכוונה בכבוד הנכנסים שישוו לכל איש ואיש כפי מעלתו ולבטל זה הקשו בירושלמי וכי יש קטן וגדול בישראל ותירצו כי אין זאת הכוונה רק שלפי מנין האוכלסין הנכנסין יהיו היוצאין אם מרובים מרובים ואם מעטים מעטים והלא זה מוסר גדול אלינו כפי דורינו הוא שכל ישראל חייבים להדר ולכבד לכל עושה מצוה ולקום מפניו שהרי אפילו בעלי אומניות שאינם חייבים ליבטל ממלאכתם לקום מפני זקן הם חייבים לקום לפני מביאי בכורים למעלת המצוה שהם עושים ומלבד אלה ידע כל מזהיר ומייסר להזכיר ולהזהיר תועלות ומוסרים כלולים באלה המשניות כי דברי חכמים כדרבנות:

מהרש"א כיצד מעלין הבכורים כו' השור הולך לפני החליל מכה כו' הגזלות כו'. כל הכי מילי דקחשיב דרכי שמחה הן ונראה דמפקינן ליה דבעי במלוה ז שמחה מדכתיב ושמחת בה בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך וגומר והכי אמרינן בפ' אין בערכין מנין לבכורים שטעונין שירה אתיא טוב טוב כתיב הכא בכל הטוב וכתיב בשירה בשמחה ובטוב לבב וע"ש פרש"י ותוספות וכמ"ש לעיל דזו המלוה ראשונה ממתנת א"י לאבותינו ויש לנו ליתן בה שבח ושיר' להקב"ה על קיום לנו שבועתו לאבותינו ואמר שתחלת הליכתה יהיה בשמחה ובשירה קומו ונעלה ציון אל בית ה' דא"י מקודש בעשר קדושות וציון שהיא ירושלים מקודש בעשר קדושות יותר מא"י ובית המקדש שהוא בית ה' מקודש בי' קדושות יותר מירושלים כדאמרי' בעלמא ולכן אמרו בתלמוד ירושלמי דבדרך שהיו עדיין בא"י אמרו שירה מעניינו שמחתי באומרים לי בית ה' נלך וגומר ובבואם לירושלים למקום קדוש יותר הוסיפו בשירה עומדת היו רגלינו וגו' ובבואם להר הבית למקום קדוש יותר הוסיפו בשירות הללו אל בקדשו וגו' שיש בו עשרה הללויה. ובהגיעם לעזרה שהוא מקום עבודה ושירה דברו הלוים בשיר ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת וגומר הא קרא כמו אמרוהו בשיר על בכין ותוספות העזרה כדאמרינן פרק ידיעת הטומאה. ועניני מפורש שם והכא נראה לפרש ליתן שבח והודאה להקב"ה שהביאנו לשלום עד הלום שהוא המקום הגבוה יותר מכל העולם והיינו ארוממך כי דליתני וגומר כדאמרינן פרק איזהו מקומן מקום דמדלי טפי והוא מקום העזרה ע"ש וק"ל: **הקרובים כו'.** והשור הולך לפניהם כו' ועטרה של זית כו'. המכוון בזה לשמוח במלות בכורים שהוא ראשית למתנת א"י בדבר הדומה לו דהיינו השור שהוא ראשית לכל הקרבנות שנאמר שור או כשב או עז ואין בבהמה גסה כשרה לקרבן כ"א השור והרמז בשור שורו הדר לו שהשור הדר לו במלות בכורים שהוא גם כן בכור וראש לכל קרבן כדאיתא במדרשות ואמר שקרניו מלופות בזהב הוא רמז לפי שישראל עשו את העגל הזהב שהוא מין שור כמ"ש כתבנית שור אוכל עשב דר"ל שלא עשו להם שור שהוא בקרניו אלא שעשו להם עגל היונק מאמו שאינו אלא כתבנית שור הגדול האוכל עשב דהיינו שהוא מינו וע"כ אמר שהשור זה בקרניו עדיין בטהרתו להיות ראשית לכל קרבנות וע"כ קרניו מלופות בזהב למלוה זו שהרי הן לא היו של זהב במעשה עגל שלא היו לו עדיין קרנות. ואמר שהיה לו עטרה של זית בראשו עיין ברמב"ם וע"פ דרכינו נראה כי הזית הוא רמז לב' כתרים שהם כהונה ומלכות כמ"ש בזכריה ושני זתים עליה וגו' אלה שני בני היצהר וגו' ופרש"י שם קרן כהונה ומלכות שהם נמשחים בשמן המשחה עכ"ל וגם הזית רמז על כתר מאור התורה כדאיתא במדרשות ולפי כשנשתברו הלוחות במעשה העגל ניטל מהם ב' כתרים שהם כהונה ומלכות שהרי לא ניתן להם אלא בשביל קבלת התורה כדכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגומר שהם תלויים בכתר תורה ושוב כשנתכפר להם בלוחות השניות חזרו להם גם השני כתרים דהיינו כהונה ומלכות ולזה רמז להם בעטרה של זית שהוא רמז על כתרים הללו שתהא מונחת על ראש השור שנשאר בטהרתו כמ"ש לעיל דהיינו על קרנותיו שהם קרן כהונה ומלכות שזכו שוב שנית על ידי כתר התורה בלוחות האחרונות ונראה כמו מה שהביאו גוזלות שעל הסלים כו' באו לעולות על הבכורים על כוונה זו שהם ראשית לכל קרבן עוף וישראל נמשלו ליונה כי הם נקראים ג"כ ראשית וק"ל:

סליק סדר זרעים

מסכת שבת

ג ע"ב **א"ל** רבי חייא לרב בר פחתי לא אמינא לך כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי דילמא לאו אדעתיה דאי לאו דרבי גברא רבה הוא כספתי' דמשני לך שנויא דלאו שנויא הוא השתא מיהת שפיר משני לך:

בר פחתי. בן גדולים: לא תשייליה. כלומר שאין לבו למסכת זו שמא יתביים:

אמר הבונה אמרו ז"ל במס' אבות במדות החכם שואל כענין ומשיב כהלכה והנה זה נקרא שואל שלא כענין כשהרב מעיין במקום אחר והעיון לשאול לו ממקו' אחר שמטריח על שכלו ומטריף דעתו ועוד שאם לא יהיה גברא רבה ישכב שיהיה משיב שלא כהלכה ברצונו להשיב בפתע פתאום דמשני לך שנויא דלאו שנויא הוא וכו' ועל כיוצא בזה ר"ל לאומן משיב או מדבר או דורש ברבי' בלי עיון קודם אמר שלמה מחשבו' חרוץ אך למותר וכל אץ אך למחסור שאין ספק ששני אלין אלא אך למותר שהלי"ל מחשבות חרוץ למותר וכל אץ למחסור אלא שחרוץ עניינו אדם זריז ומכין עצמו קודם ואץ הוא הנמהר והכף בלי מחשבה קודמת יעשה או ידבר ואמר שבזה ובזה יפול אך ומיעוט אבל בהבדל זה לשבח וזה לגנאי כי האומר או עושה דבר טוב ויפה והוא חרוץ שהכין עצמו לו יאמרו הבריות יפה דבר אך האמנת הוא שזה ימים עיין בכך ונמלא שאך ומיעוט זה הוא למותר ושבח. אמנם אם יפעל או ידבר שלא כהוגן והוא אץ ולא חשב עליו קודם יאמרו כי נכשל הרבה. אך אמת שהיה דבר פתאומי ולא לקח זמן לחושב עליו אבל אך ומיעוט, זה הוא לגנאי ומחסור אשר ע"כ מחשבות בעלה תכון. וכמו שהגילו על כך אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם:

ט ע"ב **מאימתי** התחלת תספורת א"ר אבין משיניח מעפורת של ספרים על כתפיו ומאימתי התחלת מרחץ א"ר אבין משיערה מעפרתו הימנו ומאימתי התחלת בורסקי משיקשור בין כתפיו ומאימתי התחלת אכילה רב אמר משיטול ידיו ורבי חנינא אמר משיתיר חגורה ולא פליגי הא לן והא להו:

מאימתי התחלת תספורת. דכיון שבא אינו מפסיק כדתנן אם התחילו וכו': מעפורת. סודר ומוסתו על ברכיו שלא יפול השער על בגדיו: משיערה מעפרתו הימנו. סודרו הוא ראשון להפשטת בגדיו: משיקשור בין כתיפיו. את בתי זרועותיו שקורין ברא"לייר"ש בלע"ז: הא לן והא להו. בני בבל היו חוגרים את עצמם בחוזק וכשאוכלים לריכים להתירה ובני ארץ ישראל לא היו נוהגים כן בהתרת חגורה קודם נטילת ידים:

תוספות הא לן והא להו. פי' בקונטרס בני בבל היו חוגרים עצמם בחוזק וכן משמע מדקאמר הכי קברין בבבלאי למ"ד תפלת ערבית רשות

מבי שרי המיינית לא מעיילינן ליה ורבי חנינא שהיה בא"י היה אומר לתלמידיו שהיו מבבל ורב שהיה מבבל היה אומר לתלמידיו שהיו מא"י לפי שדרכן היה להתרחק שלא היו יכולים לעסוק בת"ת כ"כ בביתם. וקשה דהכי כיצד מברכין בסופה קאמר רב חסדא אמר על הארץ ועל פירותיה ורבי יוחנן אמר על הארץ ועל הפירות ואמלי' לא פליגי הא לן והא להו מתקיף לה רב נחמן אבר חסדא איכהו אכלו ואנן מברכינן ומאי פריך ליימא רב חסדא היה אומר לתלמידיו שהיו מארץ ישראל וי"ל ... קים ליה דבאותה שעה לא היו לפניו תלמידים מארץ ישראל:

אמר הבונה יש ללמוד מכאן לשפוט בכל תקנות הכונים התלויות במדות או אומנות או הרגל כפי האנשים והמקומות ונמלא זה במקומות הרבה מהגמרא ולא מלער היא הערה זו אם היו חכמי הדורות רולים לשום אליה לב:

רבא בר רב הונא רמי פוזמקי ומצלי אמר °הכון אלהיך ישראל. רבא שדי גלימא ופכר ידיה ומצלי אמר כעבדא קמי מריה. אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא כי איכא צערא בעלמא שדי גלימיה ופכר ידיה ומצלי אמר כעבדא קמי מריה כי איכא שלמא לביש ומתכסי ומתעטף ומצלי אמר הכון לקראת אלהיך ישראל. רבא חזייה לרב המנונא דקא מאריך בצלותיה אמר מניחין *חיי העולם ועוסקים בחיי שעה והוא סבור זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד. רבי ירמיה הוה יתיב קמי דרבי זירא והוו עסקי בשמעתא נגה לצלויי והוה קא מסרהב רבי ירמיה קרי עליה רבי זירא °מסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה:

עמוס ד

חיי עה"ב היינו תורה וחיי שעה"ז היינו תפלה

משלי כח

רמי פוזמקי. נותן אנפילאות חשובות ברגליו ובלע"ז קאלסונין: הכון לקראת אלהיך ישראל. התנאה לפניו: שדי גלימיה. משליך אדרתו ומעליו שלא יראה כחשוב: ופכר ידיה. חובק ידיו באצבעותיו כאדם המצטער מאימת רבו: חיי עולם. תורה ותפלה צורך חיי שעה היא לרפואה לשלום לחזונות: נגה. איחר: מסרהב. ממהר לעמוד: (מסיר אזנו משמוע תורה. משום שרוצה להתפלל אעפ"כ תפלתו תועבה. מהרש"א):

הרי"ף קרי עליה רבי זירא. וקשה דרבי זירא משמע דלא סבר דרב המנונא דזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד וא"כ למה לא אמר לרבי ירמיה כ"ש דלא אתה. מניח חיי עוה"ב לעסוק בחיי שעה שהיא תפלה. ונראה דרי זירא סבר נמי דזמן תורה לחוד אבל הי"מ למי שלא בא להפסיק מד"ת להתפלל אלא שהוא מתפלל בשעת התפלה שאין הרשות נתונה לו להתפלל ולהאריך בחיי שעה כי זמן תפלה לחוד אבל לדידהו דהוו עסקי בשמעתא והיה ממהר ר' ירמיה להפסיק מד"ת כדי להתפלל גם תפלתו תועבה. וצריך להבין מאי גם תפלתו שהרי אין דבר אחר נתעב עם התפלה כדי לומר גם לכאורה י"ל דלא מיבעיא המפסיק מד"ת שהוא נתעב אלא גם התפלה עצמו נתעבה היא לפניו ית' ולא תקובל ברצון ונראה שאמר גם תפלתו כלומר כבר התורה נתעבה בעיני זה האדם שבא להפסיקה וגם מה שבחר זה האדם שהיא התפלה גם היא נתעבת לפניו יתברך:

רב אמי ורב אסי הוו יתבי וגרסי ביני עמודי וכל שעתא ושעתא הוו טפחי אעיברא דדשא ואמרי אי איכא דאית ליה דינא ליעול. רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בדינא כוליה יומא הוה קא חליש לבייהו

ספ

עין יעקב

ופכר ידיה ומצלי. בטא"ח סי' צ"א מבואר דדוקא במקום צערא עבדינן ולא כי איכא שלמא וכן כתב שם בהגהה בש"ע אכן ברמב"ם פרק ה' מהלכות תפלה משמע דלעולם חובק את ידיו ולא מפליג בין צערא לשלמא ע"ש ונהגו אנשי מעשה להתפלל תמיד בפכר ידים ואפשר הטעם דעכשיו בזמן הזה שאנחנו בגלות לעולם צערא הוא: מניחין חיי העולם ועוסקין בחיי שעה. עיין בחידושינו בברכות דף כ"ה: קרי עלה ומסיר אזנו משמוע תורה גם תפלתו תועבה. עיין בהרי"ף שהקשה מה גם תפלתו שהרי אין דבר אחר נתעב עמו. ול"נ דה"ק לפי שע"י ביטול תורה נתעב המעשים טובים כדאיתא בפ"ק דברכות אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו ולא מצא יתלה בביטול תורה הרי שאף אם בידו מעשים טובים שהרי פשפש במעשיו ולא מצא אינו כלום. מיכורין וגדולה תפלה יותר ממעשים טובים כדאיתא בברכות דף ל"ב להכי ספיר גם תפלתו תועבה וכ"ש מעשים הטובים שאינם גדולים כמו התפלה וק"ל: הוו טפחי אעיברא דדשא ואמרי אי איכא דאית ליה דינא ליעול. לפי שהיו דיינים קבועים בארץ ישראל כדאי' סוף פ"ק דסנהדרין רב אמי ורב אסי דייני דא"י וכן אמרינן כנת בי דינא דרב אמי ורב אסי דאלימא לאפוקי ממונא: הוי קא חליש לבייהו. לפי' רא"ש שרש"י מלטערים שלא עסקו בתורה על כן צריך לפרש רש"י ג"כ דתנא ליה ר' חייא שגדול שכר הדיינין כדי שלא יצטערו על מה שסבר בטלו אבל לפי פירוש שני שחלש לבייהו על שלא סעדו כל היום א"כ מעלמו נ"כ היו יודעין שגדול שכר הדיינים שעסקו בו שהרי לא ליערן בשביל כן שביטלו התורה אלא בשביל שהתענו על זה הולרך רש"י לפרש שתנא להם ר' חייא שא"ל לעשות כן ונטעם אחרת ודברי הרא"ה פי' שופטים מתקשה בזה שלא פירש"י הכל כדרך אחר ובאמת צ"ע:

שמות יח **ליבייהו** תנא להו רב חייא בר רב מדפתי °ויעמוד העם
סנהדרין פ"א על משה מן הבקר עד הערב וכי תעלה על דעתך שמשה
כ"ב פ"א יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית אלא לומר
לך כל דיין שדן דין אמת לאמתו אפילו שעה אחת
מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקדוש ב"ה
במעשה בראשית כתיב הכא ויעמוד העם על משה מן
בראשית א הבקר עד הערב וכתיב התם °ויהי ערב ויהי בוקר יום
אחד. עד מתי יושבין בדין. א"ר ששת עד זמן סעודה.
קהלת י אמר רב חמא מאי קרא דכתיב °אי לך ארץ שמלכך
נער ושריך בבקר יאכלו אשריך ארץ שמלכך בן חורין
ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי. בגבורה של תורה
ולא בשתיה של יין: תנו רבנן שעה ראשונה מאכל לודי.
שניה מאכל לסטים שלישית מאכל יורשים. רביעית
מאכל כל אדם חמישית מאכל פועלים. ששית מאכל
פסחים כו ת"ח מכאן ואילך כזורק אבן לחמת*. אמר אביי לא אמרן
אלא דלא טעים מידי בצפרא אבל טעים מידי בצפרא
לית לן בה:

*הגהה: פסחים כו מועלה אלא למלאות לחמת (אם חסר מהרש"א)

עמודי. שעליות ב"ה כמון וכשען עליהם: **הליש ליבייהו.** מלנטערים שלא עסקו אותו היום בתירה: **תנא להו חייא בר רב.** שגדול שכר הדיינים ולא ילטערו ול"נ דאין זה משמעות לי ליבייהו אלא לשון חלש דעתייא ולשון חלש ליבייהו לשון תענית הוא שלא סעדו כל היום תנא להו חייא בר רב שאין צריכין לישב ולדון כל היום אלא מקלת היום ומה שאומר מן הבקר עד הערב מדרש הוא שחשיב הדבר כמעשה בראשית שנאמר ערב ובקר: **לודים.** אומה שקורים קוליב"ש ואוכלי אדם הם והם רעבתנים: **מאכל יורשים.** יורשי הון רב שלא טרחו בו ואין עוסקים ודואגים לשוט אחר מזונותם ולעסוק במלאכתם: **כזורק אבן לחמת.** וקשה לגוף ול"נ לא קשה ולא יפה ע"כ:

תוספות אי איכא דאית ליה דינא הכא משמע דעדיף דין ומתלמוד תורה והא דאמרינן בפרק בתרא דמועד קטן גבי ההוא דעקריה זיבורא ושכיב עיילוהו למערתא דחסידי ולא קבלוהו למערתא דדייני וקבלוהו התם בדיינים שאינם מומחים שפוסקים נוטים אחר הספד. דן דין אמת לאמתו. לאפוקי דין מרומה ע"כ:

אמר הכותב אע"פ שהקשה הרב נגד הפירוש הראשון מגד לשון דחלים ליבייהו כ"ל שכפי הענין הוא פירוש יותר מרווח ולמדנו ממנו בטול שגרא נפסדת והיא חשובה בעיני קצת חכמים המתפלספים וכוונתם רעה להוציא דבה נגד דיני התלמוד ובפרט דיני ממונות וירחיבו עלינו פיהם ולשונם מדברת גדולות באמרם מה יוסיף ומה יתן כשנדע על השלמות דיני נזיקין כמו שור שנגח את הפרה ושנים אוחזין בטלית יכיונא בזה וגם רבה ורב חסדא בתחלת העיון נלטערו בלבם על זה ויאמרו כי שלא טוב להם לעיין במצות שבין אדם למקום ולהעמיד על סוד טעם כ"א מהם ולא שיוליאו זמנם לשמוע דברי ריבות בין איש ובין אחיו ולבטל זאת המחשבה בלתי הגונה רמז רב חייא ואמר כי כל ידיעה גדולה וקטנה במשפטי התורה הלא היא מביאה לכל משתדל בה אל ההצלחה נפשית ונעשה שותף להקב"ה במעשה וגם בדיני ממון הקלים כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט לשאול תלמוד מה דבר ה' בפסק דינם זה הרי האמינו בתורה מן השמים וגם בעיקרים אמוניים אחרים נמשכים לזה בעבור זה ראוי לכנות לו שם שותף להקב"ה במעשה בראשית. והטעם כי כאשר מציאות העולם הוא בבי פנים האחד מציאות מחדש רוצה לומר שהקב"ה חדש העולם והמציאו מן האין המוחלט. הבי מציאות מתמיד המעמידו. ולזה תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית א"כ הדן דין אמת בין איש ובין אחיו הוא כדמות שותף להקב"ה בקיום מעשה בראשית והתמדתו. וגם על דרך הפשט תתפרש כוונה זאת בפרשת יתרו שהביא רב חייא ממנה ראיה לדבריו כי כתיב קודם זה ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים והיתה כוונתם לחקור ולעיין במעשה הקרבנות וטעמם ולעמוד על סתרי תורה כמו שפירש הרמב"ן ז"ל כי עד עתה יתרו לא ידע את ה' ויבא אהרן וכל זקני ישראל לגדם ר"ל השרידים אשר ה' קורא לסעודה גדולה כזאת ולא באו לשם קצת מהמון העם. ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם לשמוע דברי ריבות ביניהם להדריכם בשלמות האפשרי להם והוכיחו יתרו על זה באמרו מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם קנא לו שאין ראוי להוציא זמנו לשפוט את העם בענין סדור מדינה. ולבטל זאת הטענה השיב לו משה כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כלומר הנה לדקו דבריך אם לא יבא אלי העם רק לדרוש דינים נימוסיים מונחים בהנהגת המדינה. אך אמנם העם הזה באים אלי לדרוש אלהים ר"ל לדעת מה דבר ה' ועוד שנית כי בשבת בואם לפני על דבר המשפט והודעתי להם חקיו ותורותיו ואגב קדא הוי תרתי. ויתרו השיב לו על פי דרכו לא טוב הדבר וגומר כי על מה שהזכרת שם שמים גם בדינים הקלים גם אני מסכים עמך שתמיד תהיה דבוק בהש"י ולכך אמר איעצך ויהי אלהים עמך ושנה ושלש הזכרת הש"י ועכ"ז די לו שיבחר אנשי חיל יראי ה' שונאי בלע אשר ביושר לבם ומזגם ישפטו את העם על פי התורה בדיני ממונות הקלים ומשה הסכים לעצתו כיון שכל דבר הקשה יביאו לפניו אז יודיעם שרשי דין התורה וגם השופטים יהיו אנשי חיל ישפטו על פי התורה וכן אמר משה בפרשת אלה הדברים ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים ר"ל חכמים בידיעת התורה. ועם היות פי' הרמב"ן בפסוק כי יבא אלי העם וגומר אמתי ונכון גם אפשר בדרך הפשט להמשיך פסוקים האלה על הדרך שפירשתי. ומה שכתבתי בפי' חלש ליבייהו ישכים עם דברי בעל התלמוד בפרק קמא דברכות מהו דתימא דינא שלמא בעלמא קא עבדי וגם שם רמזתי זה ע"כ:

מהרש"א תורתו מתי נעשית אלא כו'. ובמכילתא אמרו וכי מן הבוקר עד הערב היה משה דן והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן הסעודה כו' ויש לדקדק כיון דלא היה דן משה מבקר עד ערב אלא עד זמן סעודה ולא כתיב קרא מבקר עד ערב אלא לומר כו' כאילו נעשה שותף כו' א"כ היאך קאמר יתרו וכל העם נלב עליך מן הבקר עד הערב דדוחק לומר דיתרו אמר כן על כוונה זו דכאלו נעשה שותף כו' דהא לא הקפיד אלא על עמידתם לפניו כל היום וכפרש"י בחומש וכמ"ש הרא"ם על דברי רא"ע וכל"ל ודאי דעמידת בעלי דינים ילפינן במסכת שבועות מהאי קרא אלא דקפיד יתרו אכל היום וי"ל דודאי משה היה יושב כל היום כמשמעות הכתוב אלא שלא היה דן רק עד זמן סעודה ושוב אח"כ היה עוסק בתורה כדקאמרינן דאל"כ תורתו מתי נעשית אלא שיתרו חשב שבאו כולם לעמוד לפניו כל היום למשפט ולזה אמר מדוע אתה יושב לבדך לדון כל העם הזה הנלבים לפניך היה לך להושיב דיינים אחרים ולא היה לך לדון בעלמך כל היום אלא שאתה עושה זאת לעמוד לפניך דרך שררה שיעמדו

עיון יעקב

גבי תעלה על דעתך שמשה יושב ודן כל היום כולו תורתו אימתי נעשית. אף שהיה עוסק בתורה בלילה מ"מ הא ודאי קיים והגית בו יום ולילה ותורת יום אימתי נעשית; דין אמת לאמתו. עיין בחידושינו פ"ק דסנהדרין בזה ובחידושינו דחגיגה דף ט"ז: אפילו שעה אחת מעלה עליו הכתוב. כל המפרשים מתמיהים לפ"ז איך אמר יתרו נבול אבל ועיין בכלי יקר פ' יתרו ול"נ דבאמת משה לא היה דן רק עד זמן שהדיינים יושבין ואח"כ עסק בתורה אך ורק שאר העם עדיין היו ממתינין אולי כשיגמור משה זמן מה יאמר ויחן אתם ומשה היה סובר שהעם עומדין לשמוע ממנו חקי אלהים ותורותיו ולא שים להם עוד משפט לפניו אך יתרו ידע זה שממתינין אולי ישפוט עדיין. וזה שנזדקק שאמר יתרו לשון נבל תבל שהוא לשון המתנה כמו וה' נבל עליו לשמרו וכן בשמואל כ"ב הנלבבי עליו המתתיכי אללו לזה אמר נבול תבול גם אתה גם העם הזה כלומר דמתי"ב אם לא השפוט העם כל היום א"כ נבול שבול העם שצריכין להמתין כ"כ עד שיבואו לפני המשפט ואם תשב לשפוט כל היום תבול גם אתה גם העם הזה כי א"א לך לבדך לשפוט כל העם וק"ל. כתיב שהם מן הבקר עד הערב. עיין במפרשים מיתורא דאות ה' קדרים ועוד דכל תיבת הבקר מיותר מדכתיב וישב ממחרת די היה אם היה כתוב וישב לשפוט עד ערב אלא תופ:ב ב"ם ועיין פרש"י בסוטס דלמידין מכאן היושב בדין שעה א' כאלו ת"ן כל היום כולו וכאלו נעשה שותף הרי דלמידין מפסוק בי לעודים: מאבל כל אדם. עיין בחידושינו פ' הפועלים שפי' מאכל כל אדם לפי שאף התיים ופועלים ואיכך לסגמים אוכלין בשעה זו להכי נק' מאכל כל אדם וע"ש.

שיעמדו לפניך כל היום וכמ"ש הרא"ם והשיב משה כי לא באו כולם לדון לפניו אלא יש בא ושפטתי בין איש וגו' והיינו עד זמן סעודה ואח"כ יש בא ללמוד תורה דהיינו והודעתי להם את וגו' וכמ"ש במכילתא שהם ב' דברים וע"ז השיב לו יתרו דאף עפ"כ לא טוב הדבר כי כבד ממך הב' דברים לא תוכל עשוהו לבדך אלא חדא מהם תעשה והיה אתה לעם וגו' והזהרת אתהם את החקים וגו' אבל דבר הב' שהוא לדון את העם ואתה תחזה וגו' ולא תדון אתה אותם כלל וכן מפורש בת"י ע"ש ולפי שמשמעות הכתוב וישב משה לשפוט את העם וגומר מן הבקר עד הערב משמע דהיה דן כל היום מש"ה קאמר תורתו מתי כו' שהרי מוכח מתוך תשובתו שלא היה דן כל היום אלא עד זמן סעודה ואח"כ נעשית תורתו וקאמר דודאי כן הוא דתורתו נעשית אחר זמן סעודה אלא שתלה ישיבתו לשפוט מבקר עד ערב לומר לך כאלו נעשה שותף כו' וענין שנעשה שותף כו' מפורש בטור ח"מ סימן א' וליסנא דאמת לאמתו מפורש בתוספות ועיין ע"ז בב"י בח"מ סימן א' ובחידושינו פ"ק דסנהדרין כתבנו לדחות פירושם ע"ש: **ושריך בעת יאכלו.** וגומר היינו זמן סעודה לכל אדם שהיא ברביעית כדלקמן וכ"ה בת"י ורבוניך בתר דמקרבין תמידא אכלין לחמא בזמן ד' שעין כו' ובהך גבי שריך בבקר יאכלו ת"י עד דלא יקרבון תמידא כו' והיינו בבקר שהוא זמן קרבן תמיד של שחר דכתיב ביה את הכבש האחד תעשה בבקר וגומר והוא קרב עד ד' שעות ביום כדאמרינן בפ' ת"ה וק"ל:

הרי"ף רבי אמי ורבי אסי הוו גרסי ביני עמודי וכל שעתא היו טפחי אעיברא דדשא ואמרי אי איכא דאית ליה דינא ליעול וליתי. ובתוספות אי איכא דאית ליה דינא הכא משמע דעדיף דין מת"ת והא דאמרי' במ"ק גבי שהוא דטרקיה זיבורא ושכיב עיילוה למערתא דחסידי ולא קבלוה למערתא דדייני וקבלוה התם בדיינים שאינם מומחים שפעמים נוטים אחר השחד וקשה דאמאי הקשו התוס' בהאי דקאמרי רבי אמי ורבי אסי אי איכא דאית ליה דינא שהוא במשמע דעדיף דין מת"ת והא בהדיא קאמר בסמוך כל דיין שדן דין אמת לאמתו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית הרי שגדול כח הדין מת"ת שלא מצינו שנעשה שותף להקב"ה העוסק בתורה וכאן י"ל אההיא דמ"ק דעיילוה למערתא דדייני וכו'. ומיהו י"ל דשאני דן דין אמת לאמתו ולאפוקי דין מרומה ולהכי לא קשו מהכא דהתם מיירי בדיינים שדנים דין מרומה. אבל אכתי קשה דיש לתרץ נ"כ קרא דהתם דלא עדיפי מת"ת הוא בדיינים הדנים דין מרומה ולמה דחקו עצמם לומר דמערתא דדייני הוא שפעמים נוטים אחר השחד והוא דוחק. וי"ל דכיון דר' אמי ור' אסי הוו טפחי אדשא לקרוא לעוברי דרך אי איכא דאית ליה דינא ליעול וליתי ליכא למימר דלא עדיף מת"ת אלא דין אמת שאינו מרומה דאינהו מי הוו ידעי שהדין שיבא אליהם יהיה דין אמת שאינו מרומה ושמא יהיה דין מרומה והם היו מפסיקין מד"ת לקרוא לבעלי הדין כל עוד שלא היו יודעין שבאים על דין של אמת שאינו מרומה אלא ודאי דסבר דעדיפי דין מת"ת בין דין של אמת לאמתו ובין דין מרומה לכך תירץ דהתם בדיינים שאינם מומחין ומ"מ י"ל דלעולם דעדיף דין מת"ת ומאי דקאמר התם דעדיף טפי מדיינים הוא החסידים ולהכי לא קאמר עיילוה למערתא דתלמידי חכמים ולא קבלוה אלא עיילוה למערתא דחסידי ולא קבלוה למערתא דדייני וקבלוה שהדיינים הם למטה מהחסידים וכן פירש"י שם דייני לאפי ב"ד וחסידי ומעלי עינייהו ועדיף דין מת"ת וי"ל בדוחק שבודאי אותם הדיינים היו נ"כ ת"ח ואי איתא דמדרגת ת"ח הוא למטה מדין למה קרא שם המערה בשם דיינים כיון שבא לגרוע בשבח ההוא צורבא דרבנן דסני שומעניה הו"ל עיילוה למערתא דת"ח שהיא גרוע וקבלוה ומדקאמר עיילוה למערתא דדייני משמע שלהיות אלו הת"ח דיינים שמעלתם גרועה נגד היותם דיינים קבלוה שאילו היו ת"ח שאינם דיינים דעדיפי טפי לא קבלוה. תנא להו רבי חייא שגדול שכר הדיינים ולא יצטערו. וקשה לפי זה כיון שעיקר של דברים הוא על הדן דין אמת לאמתו אפי' שעה אחת רב חסדא ורבה הוה למה להו ליתב בדין כל היום כי בדין אחד לאמתו מעלה עליהם הקב"ה כאלו נעשו שותפין במעשה בראשית ואחר היום יעסקו בתורה כי מי לנו גדול ממשה שלא היה יושב בדין כי אם שעה אחת ואחר כל היום עסק בת"ת. וי"ל דמשה שהיתה רוח הקודש שורה עליו אם יהיה להם דבר בא אליו הדבר עצמו כמו שאירע. ולא היה שם דין מרומה לכך לא היה יושב בדין כי אם שעה אחת לדון דין אחד לאמתו. אבל רב חסדא ורבה הוצרכו מכח ידעי אם הוא דין מרומה או דין לאמתו לכך היו יושבים כל היום כי ברוב פעמים שהיו דנים לא ינצל מהם לדון דין אחד לאמתו כי בו יהיו שותפין להקב"ה במעשה בראשית ועדיין היו מצטערים על שלא עסקו בתורה וניחם אותם רבי חייא כי בהזדמן להם דין אחד לאמתו נעשו שותפים להקב"ה במעשה בראשית: וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר. וקשה שהם לא נאמר מהבקר ועד הערב אתא לדרשה איך אמר יתרו למשה מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מהבקר עד ערב והלא לא היה יושב בדין כי אם שעה אחת או ב'. ובעל הטורים כתב שחז"ל דקדקו ה"א יתירה דכתיב מהבקר עד הערב ולא כתיב מבקר עד ערב כמ"ש למטה לכך דרש כאן כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית שנברא בעשרה מאמרות דהיינו ה"א דהבקר וה"א דהערב וי"ל שאמר כל העם נצב עליך לפי שאע"פ שלא היה עומד משה בדין כי אם שעה אחת כיון שאחר היום היה מלמד לישראל תורה ומצות היו ישראל מתעכבים מהבקר עד הערב כדי ללמוד ממנו תורה ולז"א יתרו כשראה כל אשר הוא עושה לעם דהיינו כל הענינים בין בדבר המשפט ובין בלימוד התורה הוא עושה לעם על ידו א"ל מדוע אתה יושב לבדך בדבר המשפט והדין שמתוך זה כל העם הבא ללמוד תורה ממך נצב ומתעכב עליך מבקר עד ערב עד שיזדמן להם שעה אי ללמוד תורה ולעד"נ דלמעלה כתיב וישב משה לשפוט את העם ויעמוד העם ומדכתיב ויעמוד נראה שהיו עומדין בדבר המשפט כמ"ש ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו' ולכך הקשו כיון דכתיב ויעמוד העם על משה מן הבקר עד ערב נראה שהיה משה שופטן מן הבקר עד הערב והם עומדים עליו כבעלי דינים וזה א"א כי תורתו אימתי נעשית לכן דרשו ויעמוד העם שעה אחת בדבר המשפט והעלה עליו הקב"ה כאלו היה שותף במעשה בראשית דכתיב ביה ויהי ערב ויהי בקר אבל אח"כ לא כתיב וכל העם עומד אלא נצב כלומר מעוכב מבקר עד ערב שהבא ללמוד תורה היה מתעכב עד שיגמור המשפט ומי שהיה בא לדון את דינו ומצא למשה שהיה לומד תורה היה נצב ומתעכב עד שיגמור אותו פי' והשיבו משה כי יבא אלי העם כי יהיה להם דבר בא הדבר כמו שהוא ונגלה אלי אמתתן של דברים ואין לפני שום דין מרומה וא"ל יתרו ואתה תחזה אנשי חיל ברוח הקדש והיה הדבר הקשה שנראה שהוא דין מרומה יביאו אליך:

בשם המאור הגדול מוהר"ר אביגדור זצוק"ל חתן הגאון בעל קיקיון דיונה זצוק"ל: **חלש ליבייהו.** י"ל לפי' האי של רש"י למה חלש דעתייהו הא קי"ל בברכות דדין היינו תורה וכן י"ל על ר"ח מדפתי דיליף ממשה וכי אפשר שמשה יושב ודן כל היום תורתו מתי נעשית תאמר באמת היה דן כל היום ודין היינו תורה. וכן י"ל אליסנא דקאמר תורתו מתי נעשית אך שייך לשון עשייה אבל לימוד תורה והענין יובן דר"ח ורבה הוו סברי דבאמת משה היה יושב ודן כל היום ולכן עשו גם הם כמוהו אך לזה חלש דעתייהו על ביטול תורה בשלמא משה למד מפי הגבורה והשיגה דעתו מה שהיה לו להשיג לכך היה יכול לישב ולדון כל היום אבל ר"ח ורבה הוו מצטערי על ביטול תורתם תנא להו ר"ח מדפתי שכדעתיכם שמשה ישב ודן כל היום לא כן הוא ומוכחא מילתא דהא זה היה למחרתו של יה"כ ברדתו מן ההר והיה בידו לוחות ה' ותורתו ללמוד עם אהרן ועם בניו ועם כל ישראל כפי סדר המשנה וגם לצוות על מלאכת המשכן א"כ איך אפשר שאותו היום היה יושב ודן כל היום תורתו מתי נעשית ודייק לשון תורתו ר"ל מה שנמסר לו ללמד לישראל מתי נעשה זה אלא ודאי מה דכתיב מבקר ועד ערב לג"ש א"כ גם אתם אינכם בחיוב לדון כל היום וק"ל:

מסייע ליה לרב המנונא משמיה דעולא דאמר אסור סס ע"ב לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ משום שנא' ויקרא לו ה' שלום אלא מעתה הימנותא סוטה נמי אסור למימר בבה"כ דכתיב האל הנאמן וכי תימא

דבי

הכי נמי והאמר רבא בר מחסיא א"ר חמא בר גוריא א"ר שרי למימר הימנותא בבה"כ התם שם גופיה לא איקרי הכי דמתרגמינן אלהא מהימנא הכא שם גופיה איקרי שלום דכתיב ויקרא לו ה' שלום:

ויקרא לו. גדעון להקב"ה ה' שלום: **הימנותא.** להזכיר אמונה בבה"כ:

תוספות דמתרגמינן אלהא מהימנא. תימה דשלום נמי מתרגמינן דעביד ליה שלם וי"ל דהתם קראו שלום ע"ש שהוא עושה שלום דאי לאו קראו שלום אלא בעי למימר ה' שלום ה' העושה לו שלום א"כ הוה ליה למימר ה' שלומו:

עיין בזה בחידושי הלכות **מהרש"א שם גופיה אקרי שלום כו'.** יש לעיין בזה דגם לפי דברי התוספות יש לחלק דהכא גבי שלום מוכח דקראו לשם שלום ע"ש מ"מ טעמא איכא בזה כיון דשיהם עושה השם למה אקרי שמו שלום טפי מנאמן ועוד דבכל הכינויים כגון רחום וחנון אמאי לא קאמרינן הכי דהכי נמי כתיב אל רחום וחנון וגו' וי"ל בזה ע"פ מ"ש חסד אומר יברא שהוא ג"ח אמת אומר אל יברא שהוא כולו שקר צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות שלום אומר אל יברא שהוא כולו קטטה והשתא בכל כינויין הנמחקין כגון רחום וחנון ורב חסד וארך אפים כדאמרינן במסכת שבועות כיון שהאדם משותף בו לעשות חסד ורחמנות וחנינות אין שמו של הקב"ה נקרא כן אלא רחום וחנון וחסד הוי כמו אלהא המרחם ומוכן וכמ"ש באל הנאמן הכא ושרי לאומרה בבה"כ כמ"ש הרמב"ם משא"כ שלום שאין מדה זו באדם כלל ושמו יתברך ב"ה מקרי שפיר שלום ע"ש שהוא עושה שלום וכן מדת אמת כיון שאינה באדם חותם של הקב"ה נקרא שמו אמת כמ"ש בכמה דוכתין ע"ש ובתוס' פ"ק דסוטה מוכח דשלום אינו נמחק ומיהו לא הוזכר גבי אמת שיהא אסור לומר בבה"כ ושלא נמחק כמו גבי שלום כיון דשמו יתברך ב"ה גופיה לא אקרי אמת רק חותמו וה"ל:

ג שם **אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנאמר**
שמות לא **°לדעת כי אני ה' מקדשכם. תניא נמי הכי לדעת כי אני ה' מקדשכם. אמר ליה הקדוש ברוך הוא למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם מכאן אמר רשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו. מאי עביד ליה אמר אביי שאיף ליה משחא ומלי ליה כוחלא. והאידנא דחיישינן לכשפים מאי. אמר רב פפא שאיף ליה מאותו המין. איני והאמר רבי חמא בר חנינא הנותן מתנה**
שם לד כט **לחבירו אין צריך להודיעו שנאמר °ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו לא קשיא הא במילתא דעבידא לאגלויי הא במילתא דלא עבידא לאיגלויי והא שבת דעבידא לאיגלויי מתן שכרה לא עבידא לאיגלויי:**

צריך להודיעו. מתן פלוני אתן לך תאו דרך כבוד דשמא יתבייש לקבלה ומתוך כך מתרצים בדברים ואינו בוש בדבר וכן אם נתנה בביתו שלא מידיעתו צריך להודיעו שמידו באה לו שמתוך כך יהא אוהבו: **לדעת כי אני ה' וגומר.** להודיעם אני בא שאני רוצה לקדשם: **שאיף ליה משחא.** ישפשפנו בשמן בין עיניו דבר הנראה שתשאלנו אמו מי עשה כן ויאמר לה התינוק פלוני עשה וגם פת נתן לי: **ומלי ליה כוחלא.** מתן כחול סביב עינו וכן לשון בתלמוד: **לכשפים.** שתחשדנו שכשפו: **לאיגלויי.** מי נתנו לו: **מתן שכרה וכו'.** והוא הודיעם על ידי משה בעל פה מה שכרה:

תוספות הנותן מתנה צריך להודיעו ודוקא במתנה שנותן לו ע"י אהבה שאין המקבל מתבייש אבל הנותן לצדקה (שחברו) [שהמקבל] מתבייש מתן בסתר יכפה אף ע"כ:

אמר הכותב ראיתי לכתוב כאן מה שכתוב בשער האורה בפירוש מאמר מתן שכרה לא עבידא לאיגלויי וז"ל. לפי שהשבת היא סוד המשכת הכח מהספירות העליונות בשם ה' והוא התאחדות כל הספירות כי אל חי כ"ח בשם אדני בסוד וי"כא ביום השביעי ובסוד ויכל אלהים ביום השביעי אחז"ל אמר הקב"ה למשה אומר לישראל מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני רוצה ליתנה לישראל לך והודיעם. ובית גנזיו הוא אדני. לפיכך כל השומר שבת כהלכתה מקרב אלו ב' השמות ומאחדם זה בזה ובהתקרב אלו ב' השמות נמצאו כל הספירות כולם מתאחדות. עוד כתב ואם ח"ו אדם מחלל את השבת הרי הוא רחוק מן החיים ומחלליה מות יומת שהרי נסגר לפניו הפתח להכנס לחיי העולם הבא. ולפיכך אחז"ל בענין שבת אף על גב דאיהי עבידא לאיגלויי מתן שכרה לא עבידא לאיגלויי לפי ששכר העולם הבא גנוז הוא וטובו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ע"כ. הנה כתבתי מה שלא הבנתי כדי לערוך השלחן לפני המבין אם אפשר שימצא בדורנו זה. ומה שאחשוב לעצמי בהבנת כוונת המאמר ע"ד הפשט הוא כי השכל יחייב שכל מתנה הנראית בפרסום אין ראוי להודיע הנותן למקבל כדי שלא יבוש ממנו על החסד שעשה עמו כמו קירון עור פני משה הנראה לכל בירדתו מן ההר אין ראוי להקב"ה להודיעו שנתן לו אותה מתנה. אבל אם יש שכר נסתר בלתי נודע לרואים ראוי לנותן להודיעו איך הוא נותן לו מתנה חשובה נעלמת. וכן מצות שבת היא עצמה נחשבת מתנה מצד מנוחת היום אבל עדיין נשאר מקום לטעות בטעם מנוחה זאת אם היא בעבור שבכל ז' ימים ינוח יום אחד כי אין טבע האדם סובל להיות עמל לעולם וגם אפשר לחשוב דעת נפסד כי להיות כוכב שבתאי לפורענות מוכן וכל כלי יוצר בו לא יצלח שיתבטל ממלאכתו ביומו ורחמנא ליצלן מכל אחד מב' דעות נפסדות כאלה לכן רצה הקב"ה להעמידנו על אמתת שכר שמירת שבת ואמר כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. ואיך היא זאת הקדושה בשניהם מקיימים בב' טעמים אמתיים בשמירת שבת שהם אמונת חדוש העולם בששה ימים וישבות ביום השביעי ועוד טעם שני נמשך מזה שהוא יתברך משנה טבע העולם באותות ומופתים להושיע עם ישראל ושתי אמונות הללו כתובות בי' הדברות בטעם השבת ועליהם אחז"ל זכור ושמור בדבור א' נאמרו ואין כאן מקום להאריך. וידיעת כל א' מהם על השלמות הוא שכר גדול ותענוג נפלא להיות נמנה עם אותן שאחז"ל ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה ע"כ:

מהרש"א בבית גנזי כו'. למסקנא דמוקי לה במתן שכרה דלא עבידא לאגלויי ניחא דמתנה טובה היא שבת דעולם הבא שכולו טוב ושבת והיינו בבית גנזי ע"ש שהוא רב טוב הצפון לצדיקים לעולם הבא שנאמר בו עין לא ראתה אלהים וגומר אבל השתא דס"ד דשבת דעוה"ז גופיה קאמר הכא דהיינו דעבידא לאגלויי נראה לפרש דהיינו מתנה טובה שניתן לנוחה דמלאכת ו' ימים הוא מכלל קללת אדם הראשון דכתיב בעצבון תאכלנה וגו' בזעת אפיך

עיון יעקב

עץ גופיה איקרי שלום. עיין במהרש"א הטעם שהשם גופיה לא איקרי אמת. ועי"ל דמש"ה לא נקרא אמת כיון דגלינו שהקב"ה שינה בשביל השלום כדאיתא בב"מ על פסוק ואתני זקן ועיין בחידושינו דיבמות דף ק"ע: **מתנה** טובה יש לי. נקרא מתנה טובה לפי שהיא יום מנוחה ועונג ומקבל שכר עליו ומה"ט אשה טובה נמי נקרא מתנה טובה בשביל זה כמו שכתבנו בחידושינו דיבמות דף ס"ג ע"ש: **בבית** גנזי ושבת שמה. כי ע"י שמירת שבת משים אדם על לבו שהש"י ברא הכל בששת ימי המעשה ושבת ביום השביעי ושבת מרמז על עוה"ב שהוא יום שכולו שבת על ידי כן נכנס יראת אלקים בלבו מפני הנורא שהוא בעל יכולת כולם וכתיב יראת ה' היא אוצרו להק"ק שהוא בבית גנזי: **מתן** שכרה לא עבידא לגלויי. לכך הודיע להם ששכרה גדול מאד עד שנאמר לו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת וגו' ושכר שאר כל המצות אין צריך להודיע משא"כ שבת שהיא יום מנוחה ועונג עה"ז הוצרך להודיע שגם כל זה שכרה צפון לעה"ב:

אפיך תאכל וגומר וע"כ העובד כוכבים אסור בו דאמרינן בפרק ד' מיתות עובד כוכבים ששבת חייב מיתה והיינו בבית גנזי כמו קודם שחטא אדם שהיה לו מנוחה בכל הימים וע"ע בזה במסכת ביצה:

הו"ק צריך להודיעו וכו'. עיין פרש"י וקשה טובא לפירושו שפירש שמתוך שמודיעו מתרצה בדברים ואינו בוש בדבר אבל אם אינו מודיעו מתן פלוני אתן לך שמא יתבייש לקבל א"כ מה תירצו בגמרא לקושיית והאמר רב חמא בר חנינא הנותן מתנה לחברו אין צריך להודיעו שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו לא קשיא הא במלתא דעבידא לאגלויי אינו צריך להודיעו שנאמר ומשה לא ידע וגו' והרי עדיין החשש עומד במילתא דעבידא לאגלויי שמא יתבייש לקבלה ולכך הוא דרך כבוד לומר לו קודם הנתינה מתן פלוני אתן לך ומתוך כך מתרצין בדברים ואינו בוש. וע"ק לפירושו היאך למדו מכאן הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו כיון שעיקר ההודעה הוא כדי שיתרצה לקבל ולא יתבייש והרי בתינוק לא שייך הכי ומה תועלת בהודעת הדבר לאמו לאחר שיקבלנו התינוק ומה גם כי אם התנוק יבוש לא בשביל כך ימנע התינוק לקבלו. ולמה שפרש"י בסוף לשונו וכן אם נתנה בביתו שלא מידיעתו צריך להודיע שמידו באה לו שמתוך כך יאהבהו אתי שפיר דבמילתא דעבידא לאגלויי אין צריך להודיעו כי בודאי ידוע ידעו ויאהבנו. וע"ק מי הכריחו לרש"י לפרש כן צריך להודיעו מתן פלוני אתן לך וזהו דרך כבוד דשמא יתבייש לקבלה ומתוך כך מתרצין בדברים ואינו בוש דמשמע שלמתביישים צריך להודיעו והוא הפך מדברי התוספות דאדרבה למתביישים אין צריך להודיעו ולמי שאינו מתבייש צריך להודיעו. ונראה שרש"י ז"ל דקדק שכיון שאומר הנותן מתנה לחברו משמע שנותן מידו אל ידו מה צריך להודיעו כי הרי הנתינה שנותן לו בידו זה הוא הודעתו לזה אמר צריך להודיעו מתן פלוני אתן לך דהיינו קודם הנתינה אם רוצה לתת לחברו לא ימתין מלהודיעו עד שעת הנתינה שמא בשעת הנתינה יתבייש ולא יקבלנה אבל יודיעו קודם אני רוצה לתת לך מתת כי מתוך הדברים מתרצין ואינו בוש. וזהו הודעה קודם הנתינה וכשנתנה בביתו והוא לא היה שם והוא לא ידע צריך להודיעו שהוא נתנה בביתו כדי שמתוך כך יהא אוהבו. והביא ראיה מהשבת שקודם נתינתה אמר למשה לך והודיע את ישראל כדי שיקבלוהו ברצונם ולא יתביישו ומחמת הבושה יקבלוה שלא ברצונם. ומהכא הוא שלאחר נתינה שצריך להודיע לאמו ילמדו לנותן פת לתינוק שאחר הנתינה צריך להודיע לאמו שתדע שמאהבה נתנו. וכשהקשו בגמרא ממשה שלא ידע כי קרן עור פניו הוא כנגד האחר כשנתן המתנה בביתו והוא לא ידע שאמרנו שצריך להודיעו. והרי משה שנתן לו קירון פנים ולא הודיעו אח"כ. ותירצו הא במילתא דעבידא לאגלויי. ועוד קשה לדברי התוספות דפירשו צריך להודיעו דוקא במתנה שנותן לו מאהבה שאין המקבל מתבייש. אבל הנותן לדקה שחברו מתביישים מתן בסתר יכפה אף א"כ כשהקשו בגמרא והא"ר חמא הנותן מתנה אין צריך להודיעו לישני כאן במתנה שנותן מאהבה שאין המקבל מתביישים כאן בנותן לדקה שהמקבל מתביישים ולמה הוצרך לחלק בין מלתא דעבידא לאגלויי וכו'. ויש לתרץ בזה דאף על גב דלענין הנותן מתנה א"צ להודיעו מתרצא בהאי חילוקא דכאן במתנה שנותן מאהבה אבל מ"מ עדיין יקשה לתירוץ זה מ"ד במשה ולא ידע כי קרן פני משה והרי מתנה זו היתה מהקב"ה למשה מאהבה שאין המקבל מתביישים ולמה לא הודיעו הקב"ה למשה לכך הוכרחו לחלק בין מתנה דעבידא לגלויי שאין צריך להודיעו וכו' ובמתנה דלא עבידא לגלויי חילקו התוס' בין כשהמקבל מתביישים וכו' ועוד קשה בפשט ההלכה אדמתקיף לרב חמא דאמר צריך להודיעו מרבי חמא בר חנינא דאמר אין צריך להודיעו לרמי קראי אהדדי כתיב ומשה לא ידע כי קרן עור פניו וכתיב לדעת כי אני ה' שאמר הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי ושבת שמה לך והודיע לישראל ולישני כאן במתנה דעבידא לגלויי כאן דלא עבידא וכו' וי"ל דלא קשו קראי אהדדי לפי שפסוק לדעת כי אני ה' מדבר במתנה דשבת שיש בה כמה חומרות ועונשים אם לא ישמרו שבת כהלכתו לכך אמר הקב"ה לך והודיעם אם יקבלוה ברצונם כי על האמת מתנה טובה היא ויש בה שבת ומעלה ופסוק ומשה לא ידע כי קרן עור פניו היתה מתנה שכבר ניתנה לו בנקרת הצור ומשה זכה לקירון פניו ולכך לא הודיעו בדבר שכבר ניתנה לו אבל הקשה לרב חמא שאמר הנותן מתנה צריך להודיעו דמשמע דכך היא שמדה בכל המתנות להצריך להודיע כמו שמצינו במתנת השבת וברבי חמא בר חנינא למד כלל אחר שאין צריך להודיעו ולמד ממתנת קירון פנים למשה וקשו אהדדי ומשני כאן במתנה דעבידא לגלויי:

רב חסדא הוה נקיט בידיה תרתי מתנתא דתורא אמר כל מאן דאתי ואמר לי שמעתתא חדתא משמיה דרב יהיבנא להו ניהליה א"ל רבא בר מחסיא הכי אמר רב הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנאמר °לדעת כי אני ה' מקדשכם. יהבה ניהליה אמר חביבין עלך שמעתתא דרב כולי האי א"ל אין א"ל היינו דאמר רב מילתא אלבישייהו יקירא. אמר ליה אמר רב הכי בתרייתא עדיפא לי *מקמייתא ואי הוה נקיטנא אחריתא יהיבנא לך. ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים שבשביל משקל ב' סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם יחזור אדם וישב בעיר שישיבתה קרובה שמתוך שישיבתה קרובה עונותיה מועטים שנאמר °הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער מאי קרובה אילימא דמיקרבא וזוטא והא, קא חזו לה למה ליה למימר. הכי אלא מתוך שישיבתה קרובה עונותיה מוצערין אמר רבי אבין מאי קרא דכתיב °אמלטה נא שמה נ"א בגימטריא חמשין וחד הוו ושל סדום נ"ב ושלותה כ"ו דכתיב °שתים עשרה שנה עבדו את כדרלעומר ושלש עשרה שנה מרדו ובארבע עשרה שנה בא כדרלעומר וגו':

ד שם | שמות לא | אע"ג דקמייתא מקרא, מ"מ בתרייתא נוגע לי דחביבין עלי שמעתא דרב קמייתא שהוא דבר הראוי לכל אדם לעשות כן ודר"ת רש"א | בראשית יט, יט שם

רב חסדא. כהן היה כדאמרינן גבי עיר אחת שיש בארץ ישראל ובה פ' זוגות אחים כהנים הנשואים פ' זוגות אחיות כהנות ובדקו מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו אלא תרתי בנתיה דרב חסדא ושא נסיבו לרמי בר חמא ולמר עוקבא בר חמא: הוי נקיט תרתי מתנתא דתורא. זוג של זרוע לחיים וקיבה שנתנו לו ורשאי להאכילן לישראל ואף על גב דרב חסדא בח"ל הוה לא ילפינן מהכא דמתנות נוהגות בזמן הזה דהאידנא נהוג עלמא כתנאה שבי כרבי יאשיה בכלאים וכרבי יהודה בטבילת בעלי קריין לתלמוד תורה וכרבי אלעאי בראשית הגז שהיה אומר אינו נוהג אלא בארץ וכן משמע גם בימי רב חסדא אכתי לא נהוג כרבי אלעאי ובימי רב נחמן נהוג כוותיה בראשית הגז ולא במתנות והשתא קא חזינא דנהוג אף במתנות וכי היכי דאחזו במנהג ראשית הגז בימי רב נחמן ולא מחינן בהו ונהגו כולם כוותיה השתא דנהוג אף במתנות לא משנינן מנהגא: חדתא. חדשה שלא שמעתיה: מילתא אלבישייהו יקירא. מעיל דמיו יקרים לגמי

עיון יעקב

אמר חביבין עליך שמעתתא דרב כולי האי. הא דלא אמר לו כן מיד כיון שאמר כל מאן דאתי ואמר לי שמעתתא חדתא משמיה דרב וכו' י"ל דמתחלה סבר שלא אמר כן בשביל שחביבא עליו שמעתתא דרב רק להראות חריצתו שהוא יודע כל שמעתתא דרב שאין מי שיודע לומר לו דבר חדש שאינו יודע משמו ולהראות כל זה אמר כן שיהיב ליה מתנתא אם יאמר לו דבר חדש אבל אחר שא"ל משמו דבר חדש שהוא הודה לדבריו שהוא דבר חדש, א"כ מוכח שא"ל כן משום חביבותא א"כ אמר ליה שפיר חביבין עליך וק"ל: **בתרייתא עדיפא** מקמייתא. עיין במהרש"א. ועי"ל דקמייתא אמר ע"מ לקבל פרס המתנה משא"כ בתרייתא שאמר כן ע"מ שלא לקבל פרס: **ונתגלגל** הדבר וירדו אבותינו למצרים. עיין בסוף ומהרש"א וכ"כ דאף שהיה נגזר עליהם השעבוד מ"מ לא היה צריך להיות השעבוד דוקא במצרים שהיו מצריים ומתעיבים אחד לישראל כדכתיב כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים וכ"כ ויקולו מפני בני ישראל אבל בשביל משקל שני סלעים שגרמו אחיו את יוסף והתעיבו אותו ומכרו אותו נתגלגל שכר מדה לגלות מצרים דוקא שהוא מקום ששונאים אותם ומתעיבים אותם מדה כנגד מדה:

למי שהרגיל לטובה כלומר לפי שאתה תלמידו של רב ורגיל בשמועותיו אתה מחזר אחריהם: משקל ב׳ סלעים. לאו דוקא נקט. בתלמידי רבינו יצחק הלוי מצאתי כתונת פסים שביב פס ידו כתן מילת ולא כל הכתונת: שישיבתה קרובה. שהתיישבה מקרוב כלומר עיר חדשה: דמיקרבא. לנוס שם: וזוטא. ולא צריכים אתם להקפיד על קומתה: הא קא חזו לה למה לי׳ למימר להו אלא מתוך שישיבתה קרובה. שנה אחת קדמה לה סדום כדמפרש: ושל סדום נ״ב. דעל כרחך בוני מגדל בארץ שנער הוו ולא היה ישוב בעולם אלא באותה בקעה כדכתיב ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים ויהי בנסעם מקדם ומשם נפוצו למקומות אחרים כשנתפלגו ובנו להם עיירות ומשנתפלגו עד שחרבה סדום אינו אלא נ״ב שנה שהרי בסוף ימי פלג נתפלגו הארצות כדתניא בסדר עולם והאריך בזה וכן כתב בפירוש רש״י לתורה: ושלותה. האמורה בה גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה וגומר וכתיב כתיב לא ידעו עיט ולא הדריכוהו וגומר: כ״ו. דכתיב שתים עשרה שנה עבדו ואין זו שלוה: וי״ג מרדו. אין זו שלוה שהיו בהן מלחמות הרי כ״ה שנים ושנת כ״ו נהרג כדרלעומר והיתה בשלוה כ״ו הנותרים מנ״ב:

יו יא **ואמר** רבא בר מחסיא א״ר חמא בר גוריא אמר רב כל עיר שגגותיה גבוהים מב״ה לסוף חרבה
עזרא ט שנאמר °לרומם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבותיו והנ״מ בבתי אבל בקשקושי ואברורי לית לן בה. אמר רב אשי אנא עבדא למתא מחסיא דלא חרבה. והא חרבי׳ מאותו עון לא חרבה:

לרומם את בית אלהינו. ועל ידי כן זכינו לתת לנו גדר ביהודה: קשקושי ואברורי. בירניות ומגדלים: רב אשי ראש ישיבה היה במתא מחסיא ומנעם מלהגביה ביתם יותר מבהכ״נ:

ה שם **ואמר** רבא בר מחסיא א״ר חמא בר גוריא א״ר תחת ישמעאל ולא תחת עובד כוכבים. תחת עובד כוכבים ולא תחת חבר. תחת חבר ולא תחת ת״ח. תחת ת״ח ולא תחת יתום ואלמנה:

תחת ישמעאל. לשמשו: חבר. אומה מבני פרסיים: תלמיד חכם. אם יקניטו יעניסנו וכן יתום ואלמנה מפני שדמעתם מצוים:

שם **ואמר** רבא בר מחסיא א״ר חמא בר גוריא א״ר כל חולי ולא חולי מעים. כל כאב ולא כאב לב. כל מיחוש ולא מיחוש ראש. כל רעה ולא אשה רעה:

חולי. הוא חולי ארוך המכוכה והולך ומתים בו כגון אשתא וחולי שאלם: כאב. הוא הולך ובא כגון כאב שן כאב מכה: מיחוש. חששא בעלמא לפי שעה וקל:

אמר הבונה אלו הם המקומות והאיברים ראשיים שבאדם ר״ל בני מעים הלב והראש ואמר בשביל זה שכל חולי שיארע בהם קשה מכל שאר חלק הגוף. ומכה האשה הרעה דהיינו מי שיש לו אשה רעה עודת קשה בנפש יותר מכל שאר הרעות וכן אמר הכ״א עמי נוגשיו מעולל ונשים משלו בו הנוגשים עם שהם מעיקים הרבה לעניי עכ״ז דבר שאין שוה בערך הנשים שמשלו בו כמ״ש ומוצא אני מר ממות את האשה:

ז שם **ואמר** רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות וכל בני אדם לבלרין אין מספיקין ליכתוב
משלי כה חללה של רשות מאי קרא אמר רב משרשיא °שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר:

חללה של רשות. עומק לבם שהוא צריך להיות לו לב לכמה מדינות למס הקצב. ולכמה מלחמות ולכמה משפטים והכל ביום אחד:

תוספות *נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. ואע״ג דבלאו הכי מגזר דכתיב ועבדום וענו אותם שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כל כך אלא ע״י זה שהרי ארבע מאות שנה התחילו קודם שנולד יצחק שלשים שנה: ושל סדום חמשים ושנים. כמו שמוכיח בקונטרס שהיה אברהם בן ארבעים ושמנה שנה כשנבנה סדום ושלותה עשרים ושש שנים משמע שהיה אברהם בן שבעים וארבע כשהרג את המלכים ובסדר עולם משמע שהיה בן ע״ה כשהכה את המלכים דקאמר התם אברהם אבינו כשנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה היה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וגו׳ וחזר לחרן ושהה שם ה׳ שנים שנא׳ ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. ואותה שנה שיצא מחרן שנת רעב היתה ירד למצרים ושהה שם ג׳ חדשים בא וישב לו באלוני ממרא הוא שנה שכבש את המלכים. ולפי זה לא היתה שלותה עשרים ושש אלא כ״ד וצריך לומר שהיתה בשלוה שתי שנים בתחלה.

*פ״ד לעיל למאמר ד *ע״ל דה״ק דאי לאו משקל ב׳ סלעים כו׳ לא היה נתגלגל הירידה בעבירה זו במכירת אחיהם אלא בשביל דבר אחר

מהרש״א תרתי מתנתא כו׳. פרש״י זוג של זרוע לחיים וקיבה כו׳ ע״ש ועי״ל תרתי מהנהו ג׳ מתנות שהיו בידיה קאמר ואי הוה נקיטנא אחריתי כו׳ דקאמר היינו השלישית וק״ל: הכי אמר רב הנותן מתנה כו׳. מכל הנך מימרות דבשמעתין ידוע רבא בר מחסיא משמיה דרב לא קא״ל אלא הך ואפשר משום דהך הוא קלת מעניינו שהודיע לחבירו מקודם שנותן מתנה וק״ל: משקל ב׳ סלעים. כו׳ עיין פרש״י ר״ל דכולה מלתא ודאי דהוה משקלו טפי מב׳ סלעים אבל אין לפרש דר״ל דמסתמא לא ידע רב דכך היה משקלה בצמצום שני סלעים דא״כ לא תיקן כלום בפי׳ ר״י הלוי וק״ל. ועוד דאין סברא דכל הבגד לא היה רק משקל ב׳ סלעים אע״ג שיש בגדים דקים מאד כדאיתא בהניזקין מ״מ סתם כתונת לא הוי כך וק״ל: דמיקרבא וזוטא כו׳. מתחלי׳ דבריו משמע דל״ק ליה רק אמלת קרובה ובסוף הקושי׳ נקט גם וזוטא שהוא פירושו של מצער והיינו משום דמצער מתפרש שפיר כפרש״י הכא ובחומש לפי שהיא זוטא ואנשים בה מעט אין לך להקפיד עליה אבל כיון דכתיב קרובה דהיינו דמקרבא קשיא ליה נמי וזוטא הא קא חזי לה אלא מתוך שישיבתה קרובה עונותיה מוצערים דעדיין לא נתמלא סאתה כפרש״י בחומש: ושל סדום נ״ב שנה כו׳. לפי דברי התוספות הפיכת סדום שנה אחת קודם ללידת יצחק ומזה הוצרכו התוספות הכא לדחוק דל״ל שהיתה סדום ב׳ שנים בשלוה מתחלה עכ״ל אבל לפי שיטת התוספות בפ״ק דר״ה דבתשרי באו המלאכים ובפסח נולד יצחק נמצא שהפיכת סדום ולידת יצחק היה בשנה אחד דהיינו בשנת ק׳ לאברהם יש לפרש דשנת מ״ח לאברהם שנה מת פלג איכו מונין כ״ב שנה שאחר שמת נפלגה הארץ והיא שנת מ״ט ומשנת מ״ט עד שנת ע״ד הרי כ״ה שנים שאין בהם שלות. ובשנת ע״ה שאז הכה המלכים מתחילין שנות שלוה עד שנת ק׳ לאברהם והויין כ״ו ודו״ק:

רבי יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב אשי עבדו שם ליה עגלא תלתא אמרו ליה ליטעום מר מידי אמר להו בתעניתא יתיבנא א״ל ולא סבר ליה מר להא דרב יהודה דאר״י לוה אדם תעניתו ופורע אמר להו תענית חלום הוא ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום כאש לנעורת וא״ר חסדא ובו ביום ואמר רב יוסף ואפילו בשבת:

עגלא תלתא. שלישי לבטן שהוא משובח מפני שהבהמה בקטנותה אינה עדיין בכחה והולד לאמו ושני אינו בריא:

מהרש"א כאש לנעורת כו'. הדמיון כמו שהנעורת שהוא דבר הנגרע מן הפשתן נשרף בקל ע"י האש כן הרע מן החלום נתבטל מיד ע"י תענית בו ביום:

יד יב **אמר** רבה בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפילין כל שעה ושעה ק"ו מציץ מה ציץ שאין בו אלא

שמות כח אזכרה אחת אמרה תורה °והיה על מצחו תמיד שלא יסיח דעתו ממנו תפילין שיש בהם אזכרות הרבה על אחת כמה וכמה הילכך מידכר דכיר להו. תניא חנינא אומר חייב אדם למשמש בבגדו ערב שבת עם חשיכה א"ר יוסף הלכתא רבתי לשבת:

והיה על מצחו תמיד. קלא יתירא הוא לאך דהשא דהא כבר קבע להו מקום והי' על מלח אהרן: למשמש בבגדו. שלא יהא כרוך בשום דבר פן יוליאנו: הלכתא רבתי. דבר גדול יש כאן להפרישו מאיסור בשבת:

ז שם **ת"ר** הנכנס לבקר את החולה בשבת אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא. ור"מ אומר יכולה

א"ה נ"ל היא *שתרחם רבי יהודה אומר המקום ירחם עליך

תרחם בניקוד ועל חולי ישראל. רבי יוסי אומר המקום ירחם עליך

קנין הבקרה בתוך חולי ישראל. שבנא איש ירושלים בכניסתו אומר

סורוק שלום וביציאתו אומר שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה

ודו"ק לבא ורחמיו מרובים ושבתו בשלום. כמאן אזלא הא דאמר רבי חנינא מי שיש לו חולה בתוך ביתו צריך שיערבנו בתוך חולי ישראל כמאן כרבי יוסי וא"ר חנינא בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת. אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי אליעזר לשיולי בתפיחה זמנין אמר ליה המקום יפקדך לשלום וזמנין אמר ליה רחמנא ידכרינך לשלם. היכי עביד הכי והאמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי וא"ר יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי שאני חולה דשכינה עמו דאמר רב ענן

תהלים מא אמר רב מנין ששכינה סועד את החולה שנאמר °ה'

עבודת כוכבים יסעדנו על ערש דוי. תניא נמי הכי הנכנס לבקר את

פרק ב החולה לא ישב על גבי המטה ולא על גבי כסא אלא

ועיין רש"א מתעטף ויושב לפניו מפני שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דוי:

שבת היא מלזעוק. לריך להניח דעתם בתנחומים שלא ילטערו: יכולה היא שתרחם. אם תכבדוה מלהלטער בה: בתוך חולי ישראל. שמתוך שכוללו עם האחרים תפלתו נשמעת בזכותן של רבים: שבנא. אדם גדול היה בירושלים ושמו שבנא: ורחמיו. של הקב"ה מרובין: שבתו בשלום. נוחו בשבתכם בשלום: בקושי התירו. מפני שמלטער: בתפיחה. בחולה: זמנין אמר ליה. בלשון הקדש וזמנין אמר ליה בלשון ארמי והא לאו לענין שבת נקט: דשכינה עמו. ואין המתפלל לריך שיזדקקו לו מלאכי השרת להכנים תפלתו לפנים מן הפרגוד: סועד. סומך אותו כמו

נדרים מ ערוכת נדרים ומשום רבינו יעקב שמעתי תרגום של פוקד כלומר מבקר כמו ואת

פ"ד נבי בקור אחיך תפקוד לשלום ומתרגמינן תסער לשלם ולהך ליסנא גרסינן

חולים מן התורה יפ"ה אל תקרי יסעדנו אלא יסערנו: מתעטף. מאימת שכינה כאדם היושב באימה ואין פונה ללדדין:

תוספות רבי יהודה אומר המקום ירחם עליך. קשה לר"ת מה מועלת התפלה לר"מ ורבי יהודה דקאמרי בפ"ק דר"ה הכל נדונין בר"ה ונגזר דין שלהם נחתם בי"ה דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר הכל נדונין בר"ה ונגזר דין של כל אחד ואחד נחתם בזמנו בפסח על התבואה ואדם בי"ה רבי יוסי אומר אדם נידון בכל יום ואמרינן התם אמר רב יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כרבי יוסי משמע דלר"מ ולרבי יהודה לא מהני צלותא. וי"ל דהכא בשבת שבין ר"ה ובין י"ה איירי. ולפי מאי דמשני התם אי בעית אימא כרבנן וכדרבי יצחק דאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין אתי הכא שפיר: אין מלאכי השרת מכירין לשון ארמי. לבד מגבריאל כדאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרין דאמר מר בא גבריאל ולמדו ליוסף ע' לשון. ותימה דאפילו מחשבה שבלב כל אדם הם יודעים. ולשון ארמי אין יודעים: לא ישב על גבי מטה. נראה דדוקא כשהחולה שוכב בנמוך שלא ישב גבוה מראשותיו של חולה:

אמר הכותב כיון שהוזהרנו שלא להכנים שום אמצעי בתפלתינו יש להפלא על מה שאמרו תפלה בלשון ארמי מטעם שאין מלאכי השרת נזקקין לו ועוד יקשה זה כאשר נכיע לפרש"י שאמר מלאכי השרת הם מכניסים התפלה לפנים מן הפרגוד. ועוד יראה ענין זר מה שכתב שאין מכירין מלאכי השרת בלשון ארמי זולתי גבריאל. ומה שראוי לומר ע"ד פשט ולא בדרך נורת כי דברי חז"ל כאן נאמרו ע"ד השלוה בערך אל המתפלל כדי להוסיף לו אזהרה שתהיה תפלתו בכונה ולא כמנגום אנשים מלומדה. והכונה היותר עמומה לריכה אל המתפלל הוא שיאמין אמונה שלמה כי על ידי תפלתו זאת הקדוש ברוך הוא מסדר כל משכבה או מזל או כוכב המנגדים אליו וגם מלאכי השרת הממונים על אותו מזל או כוכב יהיו נכנעים על בעולם לעשות רצון קונם. והאמנה ליגלן מלאכות שצריך המתפלל לבקש מלפני מלאכי השרת שיכניסו תפלתו לפנים אלא הקב"ה שומע תפלה ומצוה אל המלאך הממונה על מזל המנגד ויתהפך חיוב תלבו ורצון יראיו יעשה [..] המתפללים לפניו בכונה דאויה ואם תהיה תפלתו בלשון ארמי כמנהגו אין זאת כונה מספקת להיות נכנעים מלאכי השרת לשתבטל המערכת ותתקיים שאלתו אבל כאשר יתפלל בלשון הקדש שבו נברא העולם ומלאכי השרת מתמנין בו ראוים תפלתו להתקבל ומלאכי השרת עצמם מיישרים ומכניסין אותה תפלה לפנים מן הפרגוד ר"ל שבמאמרו יתי' תהיה המערכה בטלה. ולפי זה יהיה פי' אין מלאכי השרת נזקקין לו שאינם משגיחין אל דבורו הקל המסודר בלשון ארמי שהם אינם מכירים בו ר"ל שאינם חוששים לו כיון שילא מפי המתפלל כפי הרגל מולא שפתיו ואם האמת שיודעים מחשבות בני אדם הלא הוא בטומם חרותה על לוח לבם ולא בכל הדברים אשר ידבר המדבר כפי לשונו המורגל וכבר רמזתי שדברי חז"ל בענין זה הם ע"ד הדרש להעיר כונת התפלה ומ"ש שגבריאל מכיר ע' לשון יותר משאר המלאכים אפשר לפרש בו שגבריאל הוא כפוי. אל שכל הפועל שמשפיע במאמרו יתנהג בעולם השפל כפי הוראות שמו גבריאל. אבל מיכאל הוא יותר גדול המעלה כמו שיראה מדניאל וכיון שכן ראוי לומר על גבריאל שיודע ע' לשון להיותו שכל הפועל על ע' אומות ראוי לומר שכל שבעים לשון הם שוים אצלו. ובפי אלו נאמרים הוזכר מאמר זה ועוד אמרו שהוא בכל לשון גם בת קול מן השמים ומה שכתבתי במקום זה כ"ל הגעת להבנת מהו ענין באמת ע"ד הפשט:

אומר

עין יעקב

שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא. י"ל ע"ד דאמרינן בכל השומר שבת כהלכתו מוחלין לו על כל עונותיו כדכתיב שומר שבת מחללו אל תקרי מחללו אלא מחל לו וכתיב הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי ומה"ט סדרו כן בברכת י"ח כדאיתא במגלה ס"ב דף י"ז ע"ב וא"כ שפיר קאמר שבת היא מלזעוק וא"ש אתה תשמר שבת כהלכתו ומוחלין לו עונותיו על יכן רפואה קרובה לבא. ור"מ דקאמר יכולה היא שתרחם כי בשבת ממתיק כל הדינים וירד חסד ורחמים לעולם ועיין לקמן דף קי"ט ד"ה וסר עונך תם ע"י מלות שבת בשמור וזכור כדאיתא בי מלאכים מלילי יוסי שאומרין וסר עונך וחטאתך תכופר ועי"כ קאמר יכולה היא שתרחם. ור"י אמר המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל לפי שלשה מעידין זה זה הקב"ה וישראל ושבת שמעיד מי כעמך ישראל גוי א' בארץ לכך ירחם עם כל חולי ישראל: ושבתו בשלום. לפי מ"ש הטעם לעיל סוף ברכות הטעם דהנפטר מן החי .. אמר לך בשלום כאן ליכא חשש זה דהא קאמר רפואה קרובה לבא דמוכח דהשלום בעה"ז קאמר: שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי. פי' בחידושינו בקועת דף ל"ג;

מהרש"א אומר' שבת היא מלזעוק כו'. דלא התירו לזעוק בשבת על החולה וכדאמר לקמן דבקושי התירו אפי' לבקר משום דשמא יזעק כפירוש הרי"ף ואמר דא"כ יהיה לו מניעה בשבת שלא יבא לידי רפואה כמו בחול שיכול להתפלל על רפואה ע"כ אמר רפואה קרובה לבא בשבת בלא תפלה כמו בתפלת חול ור"מ אמר על דרך זה גם כי לא הותר לו להתפלל על כך בשבת יכולה היא שתרחם בלא תפלה ופירש הרי"ף יכולה היא שבת שבזכותה תרחם ור"י אומר המקום ירחם כו' רבי יודא ורבי יוסי בשבת כמי איירי ומסתמא דלא פליגי אהכי תנאי דס"ל דלא הותר לזעוק בשבת אלא דס"ל דלשון זה המקום ירחם עליך דעם החולה מדבר לא משמע ליה לשון תפלה אלא דגם שלא הותר לזעוק בשבת המקום ירחם עליך כו' בלא תפלה ומותר בשבת ושבנא הוסיף ע"ד ה"ק שיאמר לחולה כי רחמיו של הקב"ה מרובים להביא רפואה בלא זעקה אך בזה וכותו בשבת לשלום כפרש"י ונראה דכן יאמר לך לשלום בלמ"ד ולא בשלום בבי"ת וכ"ה בגירסת הרי"ף וכדאמרינן בסוף ברכות הנפטר מחבירו יאמר לו לך לשלום ולא בשלום שהרי יתרו כו' ויש לקיים גירסת הספרים דיש לחלק דהתם שחבירו הולך ממנו לא יאמר לו אלא לך לשלום אבל הכא שהוא הולך מחבירו יש לו לומר לך בשלום וטעמא רבה איכא בהך מלתא כמ"ש בסוף מסכת ברכות ע"ש ועוד הוסיף שבנא דבכניסתו יפתח במלת שלום וביציאתו יסיים במלת שלום דגם כי אסו' לזעוק שאלת שלום שהיא בשמו של הקב"ה כדאמרינן לעיל הותר לו וק"ל:

ע"ב **מתיבי** לא יקרא לאור הנר שמא יטה אמר רבי ישמעאל בן אלישע אני אקרא ולא אטה פעם אחת קרא ובקש להטות אמר כמה גדולים דברי חכמים שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר רבי נתן אומר קרא והטה וכתב על פנקסו אני קריתי והטיתי נר בשבת לכשיבנה בה"מ אביא חטאת שמנה א"ר אבא שאני ר"י בן אלישע הואיל ומשים עצמו על ד"ת כהדיוט:

תוספות רבי נתן אומר קרא והטה. הכא ובמכות גבי יהודה בן טבאי שהרג עד זומם ובאשה רבה גבי הא (שקרע) [שנקרע] ס"ת במותו לא פריך ומה בהונתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה וכו' אומר ר"ת דלא פריך בשום מקום אלא גבי אכילת איסור שגנאי הוא לצדיק ביותר והיינו דערבי פסחים דרב ירמיה איסתלאי וטעים קודם הבדלה והכהן דמסכת ר"ה דקא בעים תבשילא דבבלאי בלומא רבא דמערבא התם לא הוי מאכל איסור אלא השעה אסורה ובנ"ר אמרינן רבי ירמיה שלא לרי זילא שד עיסקא דתאנים ומסיק בין דין לדין מתאכל תאנתא בטבלא וקאמר עלה רבי אבא בר זמרא בשם רבי אליעזר זעירא אם הראשונים מלאכים אנו בני אנש ואם הם בני אנש אנו כחמורים ולא כחמורו של רבי פנחס בן יאיר:

יג **תנא** דבי אליהו מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וקרא הרבה ושמש ת"ח הרבה ומת בחצי ימיו והיתה אשתו *נוטלת תפיליו ומחזרת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואמרה להם כתיב בתורה °כי הוא חייך ואורך ימיך בעלי ששנה הרבה וקרא הרבה ושמש ת"ח הרבה מפני מה מת בחצי ימיו ולא היה אדם מחזירה דבר פעם אחת נתארחתי אצלה והיתה מסיחה כל אותו מאורע ואמרתי לה בתי בימי נדותיך מהו אצליך אמרה לי ח"ו אפילו באצבע קטנה לא נגע בי. בימי לבוניך מהו אצליך אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר ולא עלתה דעתו על דבר אחר. ואמרתי לה ברוך המקום שהרגו שלא נשא פנים לתורה שהרי התורה אמרה °ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. כי אתא רב דימי אמר מטה חדא הויא. במערבא אמרי א"ר יצחק בר יוסף סינר מפסיק בינו לבינה:

(נטלה תפלין לעצמם נמצא להרא"ש בכ"ה וכ"מ שיתעורר על מיתתו ודו"ק רש"א — דברים ל — ויקרא יח)

שמש ת"ח. להסבירו סתימות המשנה וטעמים והוא הנקרי גמ': בימי נדותיך. כל שבעה של ראייה ראשונה: לבוניך. כגון זבה שסופרת ז' נקיים משפסקה וצריכה להיות לובשת לבנים לבדיקה שמא תראה ותסתור ספירתה: בנדת טומאתה. ועד שתבא במים לטבילה היא בנדתה דדרשינן מתהיה בנדתה בהוייתה תהא עד שתבא במים בתורת כהנים: מטה חדא הויא. רחבה ולא קירוב בשר הוא וסבר דשרי בהכי: סינר. פורצי"נט שהיא חוגרת בו ומגיע ממתנים ולמטה:

תוספות מטה חדא הויא. ופלטי בן ליש שנעץ חרב בינו לבינה איכא למימר שרחיק ממנה היה ביותר והיה פתוח לרשות הרבים שלא היה בו משום יחוד או שמא סבור כשאול שלא היתה מקודשת לדוד ומחמיר על עצמו היה מלבא עליה:

מהרש"א בתי בימי נדותיך מהו כו'. התחיל לשואלה בעבירה התלוי' בה שהיא מרגילתו בכך וע"כ מת קודם זמנו במיתת כרת כדין בועל נדה וכן בימי לבוניך דהוי בכלל בנדת טומאתה מריבויא דקרא דתהיה בנדתה כפרש"י והיינו שלא נשא פנים לתורה לדרוש מריבויא איסורא דבימי ליבון ודו"ק:

ט **תנו** רבנן מי כתב מגלת תענית אמרו חנניא וסיעתו שהיו מחבבין את הצרות. אמר רבי שמעון בן גמליאל אף אנו מחבבין את הצרות אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין. ד"א אין שוטה נפגע. דבר אחר אין בשר המת מרגיש באיזמל. איני והאמר רב יצחק קשה רמה למת כמחט בבשר החי. שנאמר °אך בשרו עליו יכאב. אימא אין בשר המת שבחי מרגיש באיזמל אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור האיש ההוא לטוב וחנניה בן חלקיה שמו שאלמלא הוא נגנז ספר

(ס"ס ע"ב — איוב יד — פי' שואל וע"ש — יש"ס)

עין יעקב

מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה. עיין באבות דר"נ פ"ב שהגירסא הוא להיפך בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה וכו' וכן הוא סדר המשנה: **ואמרה** בעלי ששנה הרבה וקרא הרבה ושימש ת"ח הרבה. החוט המשולש לא במהרה ינתק ולפסר דמה"ט ג"כ נטלתו ג"כ התפילין ע"ד דאיתא במנחות דף מ"ג כל שיש לו תפילין בראשו ובזרוע וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו הכל בחזק שלא יחטא שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק לכך נטלתו תפילין כי ציצית נגררין עמו ומזוזה בבית קבוע וכזה מתורץ קושית תוס' בחגיגה דף ה' דדלמא הוי מהן בקדושיו לא יאמין ולפמ"ש לק"מ כיון שהי' בו חוט המשולש בודאי לא חטא וע"ל דלכך נטלתו תפיליו כדי שלא יאמרו אותה שעשתה כן לשחוק וללעוג על ד"ת וחכמים כיון שמת בעלה בענין רע לכך נטלה תפיליו וכדוגמא דאמרינן פ' אין עומדין אבא תפילין מכוונת להראות שכוונתה רק שיתעורר על הספדו ונשמתו כמ"ש מהרש"א וע"ד דרש תמרי' הטעם ע"ד דאמרינן רשעים לא יחלו ימיהם לפי שרשעים כל ימיהם ומגמתם בעה"ז רק למלאות תאותם ואין אדם מת וחצי תאותו בידו לכך לא יחלו ימיהם כי מן הראוי להיות חלק להי' ולו לכם ולצדיקים להיפך כולו לה' אפי' אכילה ושתי' כדי שיהי' להם כח לעבוד את ה' לא כן הרשעים ימיהם כחגים לרצות את עצמן לכך התמי' אשה זאת בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושימש ת"ח הרבה והיה כולו לה' ימות בחצי ימיו: **שלא** נשא פנים לתורה. עיין בהשגת הרמב"ן על הרמב"ם במנין הלאוין סי' שנ"ב שפי' שלא נשא פנים לתורה קאי על התלמיד שהיה לו לישא פנים לתורה לעשות סייג לר"ת ובעל מגלת אסתר השיב עליו שקאי על הקב"ה שלא נשא פנים לתורתו והרגו כאחד משאר העם וע"ש: **שהיו** מחבבין את הצרות. עיין במהרש"א וי"ל ע"ד דאיתא בערכין דף י"ז כל מי שעברו עליו מ' יום בלא יסורין קיבל עולמו: **קשה** רמה למת. עיין בחידושינו פ"ב דברכות דף י"ח ע"ש: **שאלמלא** הוא נגנז ספר יחזקאל. מזה יש ללמוד שספר שנמצא בו איזה דברים שלא כהוגן שסותרין לד"ת שראוי לגנוז כל הספר אף שימצא בו גם דברים כשרים [illegible] ולא מחזק לגניזה אבן מ"מ קודם גניזה צריכין להיות [illegible] בדברים [illegible] אינו מבין הדבר על בוריו לכן נהגו גדולי המחברים לכתוב על דברי הראשונים לא ידעו לסוף דעתו [illegible] גדולות כאשר [illegible] עליהם תשובה [illegible] ועיין לקמן דף ל' בחידושינו ומה שכתב שם מהרש"א גבי ביקש לגנוז ספר קהלת:

ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה מה עשו
גתפ״ס העלו לו ג׳ מאות גרבי שמן וישב בעלייה ודרשן:

מגלת תענית. לפי שאסר כל משנה וברייתא לא היו כתובים דאסור לכתבן וזה נכתבה לזכרון לדעת ימים שאסורים בתענית לכך נקראת מגלה שכתוב כמגלת ספר: מחבבין את הצרות. שנגאלין מהן והנס חביב עליהם להזכירו לשבחו של הקב״ה וכותבין ימי הנס לעשותם י״ט כגון אילין יומיא דלא להתענאה בהון וכו׳: אין אנו מספיקין. לפי שהן תדירות. נ״א אין אנו מספיקין מלעשות י״ט בכל יום: אין שוטה נפגע. אין פגע רע בא עליו כלו׳ אינו מכיר בפגעיו כך כמה נסים באים לנו ואין אנו מכירים בהם: בשר המת שבחי. הגדל באדם החי מחמת מכה או מחמת כויה: אינו מרגיש באזמל. כשחותכין אותו: דבר תורה. כגון נבלה וטרפה ונומר לא יאכלו הכהנים הא ישראל אוכלין וכגון וכן תעשה בשבעה בחדש היכן כתוב קרבן זה בתורה: גרבי. למאור ולמזונות: ודרשן. כדדרשינן להני קראי במנחות דמשום דאיסתרי מליקה בחטאת העוף גבייהו הוצרך להזהיק על מליקה חולין שהיא נבלה:

מהרש״א שהיו מחבבין את הצרות כו׳. פרש״י שנגאלין מהם כו׳ ולשון את הצרות לא משמע כך אלא שמחבבין את הצרות ממש כדאמרי׳ ביסורין חביבין עליך יסורין ולכך עושין בו ביום שנגאלו י״ט דמתוך זה יזכור יום הצרה דחביבה לו וכמ״ש כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה ולזה נקרא ספר מגילת תענית דהי״ט הנזכרים בו עיקרן לא נתייסדו אלא ע״ש התעניות שהיה להם בעת צרה והשתא ניחא דהמשלים שהביא הוו מן הדומה דאין שוטה נפגע ואין מרגיש בפגעיו לפי שהורגל בהן כך הורגלו בצרות עד שאין מרגישין בהן לעשות ביום שנגאלו ממנו י״ט וכן אין בשר המת שבחי כו׳ היינו מתוך שהוא בצרה ביותר אינו מרגיש באיתוך איזמל בו כך מתוך שהורגלו בצרה אינו מרגיש בו לעשות י״ט ביום שנגאלו מהצרה:

יף טו אמר רב כהנא כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי שלחו לו רבי אמור לנו שנים או שלשה דברים
ר״ע שאמרת *לנו משום אביך שלח להם כך אמר אבא ק״פ
שנה עד שלא חרב הבית פשטה מלכות ארם על ישראל
שמונים שנה עד שלא חרב הבית גזרו טומאה על ארץ
ע״ג ועל כלי זכוכית ארבעים שנה עד שלא חרב הבית
גלתה לה סנהדרין וישבה לה בחנויות למאי הלכתא
א״ר יצחק בר אבדימי לומר שלא דנו דיני קנסות דיני
קנסות ס״ד אלא אימא שלא דנו דיני נפשות. הלל ושמעון
גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן מאה שנה וכו׳:

מלכות ארם פשטה. והתחילו לכבשם: הלל ושמעון. ר״ש בנו של הלל היה ור״ג הוא ר״ג הזקן ושמעון הוא ר׳ שמעון הנהרג עם הרוגי מלכות והוא היה אביו של ר״ג דלעריס ברבי יהושע בן חנניה ושעשה מחלוקת עם רבי אליעזר בן הורקנוס: ע״ז ס״ק בפני הבית. בעוד הבית קיים: ק׳ שנה. האחרונים שלפני החרבן התחיל נשיאותו של הלל ופרנסו הוא אלו ד׳ דורות ק׳ שנה. אלמא הלל קודם לחרבן ק׳ שנה:

אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שתקן שלמה יא
דף יד עירובין ונטילת ידים יצתה בת קול ואמרה °בני
אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. °חכם בני ושמח לבי
ואשיבה חורפי דבר א״ר פרנך א״ר יוחנן האוחז ס״ת
ערום נקבר ערום ערום ס״ד אלא אמר ר׳ זירא ערום בלא
מצות בלא מצות סלקא דעתך אלא ערום בלא אותה
מצוה:

(משלי כג / עירובין / ס״נ משלי כז / שם קיט / מגילה פ״ד ועי״ש רפ״ח)

שלמה תקן וכו׳. דכתיב אזן וחקר שעשה אזנים לתורה כלומר סייג והרחקה ככפיפה זו שמטלין אותה באזנים ואין נוגעין בה עירובין אזנים להוצאת שבת שאסור להוציא מרשות לרשות חברו ואף על פי ששניהם רשות היחיד: ס״ת ערום. אלא ע״י מטפחת ע״כ:

מהרש״א יצתה בת קול ואמרה חכם בני וגומר: ובפ״ק דברכות מייתי כמי הכי קראי על כלאב בן דוד ושם פירשנו דדוד אמר כן ע״ש אבל הכא ליכא לפרושי הכי אלא ב״ק אמרה בשם הקב״ה על שלמה על שתקן עירובין דהיינו בני אם חכם לבך לעשות גדר לאיסור הוצאה בשבת ישמח לבי גם אני שיתקיים מצות שבת באיסור הוצאה דאורייתא ובענין נטילת ידים אמר חכם בני ושמח לבי על תיקון כ״י שהוא גדר לסרך תרומה ולפי שיש המזלזלין בנ״י ע״כ אמר ואשיבה חורפי דבר:

שמעון בן שטח תקן כתובה לאשה וגזר טומאה על
יף טז ע״ב כלי מתכות. כלי מתכות דאורייתא נינהו
במדבר לא דכתיב °אך את הזהב ואת הכסף וגומר לא נצרכה אלא
לטומאה ישנה דאמר רב יהודה אמר רב מעשה בשל
ציון המלכה שעשתה משתה לבנה ונטמאו כל כליה
ושברתן ונתנתן לצורף וריתכן ועשה מהם כלים חדשים
ואמרו חכמים יחזרו לטומאתן ישנה מ״ט משום גדר מי
חטאת נגעו בה:

בשל ציון. בימי שמעון בן שטח היה: כל כליה. בגת שהיתה צריכה להשתין הואת שלישי ושביעי לפיכך שברתן למהר טהרתן לבו ביום: וריתכן. שולהיר בלעי״ז שמחבר כסף במקום שבר: גדר מי חטאת. כשלאו מי חטאת בטלים שאין לך אדם ממתין ז׳ ימים אלא שוברן ומשתכח תורת מי חטאת:

תוספות דאמר רב יהודה מעשה בשל ציון המלכה. ומייתי ראיה דבימי שמעון בן שטח גזרו טומאה על כלי מתכות דיחזרו לטומאתן ישנה דהוא היה בימי של ציון המלכה כדאיתא בפרק שליש׳ דתענית דאמר מעשה

עיון יעקב

וישב בעליה ודרשן. דקדק לומר וישב כי קשה דהו ללמוד בישיבה כדאיתא במגילה ריש פ׳ הקורא עומד ומה״ט ישב ג״כ בעלי׳ שהוא מקום גבוה דבשים אוירא ומחכים ועיין בחידושים דכתובות דף קי״א ע״ב: בשעה שתיקן שלמה עירובין וכו׳. כתב בספר יוחסין דף י״א ת״ל ודעת בעל ספ״ג כי שלמה תיקן אלו ב׳ דברים לפי שאלו ב׳ דברים פטורין במלחמה כדאיתא בעירובין דף י״ז ד׳ דברים פטרו במחנה וכו׳ ולפי שבזמנו לא היה מלחמה רק שלום תיקן ב׳ דברים אלו ועפ״ז רמזתי ג״כ בפסוק ויבא יעקב שלם [illegible] פני העיר תיקן עירוב תחומין והיינו למ״ד עירוב תחומין דאורייתא קאי הא׳ לערב רק [illegible] עיין בתוי״ט פ״ק דעירובין: בני אם חכם לבך. עמ״ש לעיל פ״ק דברכות דף ד׳: האוחז ס״ת ערום נקבר ערום. הטעם דגוף האדם נמשל לס״ת דמה״ט אי׳ לקמן פ׳ שאות ובפ׳ אלו מגלחין העומד בשעת יציאת הנפש חייב לקרוע הא למה זה דומה לס״ת שנשרף ופירש״י דאין לך ריק בישראל שאין בו תורה ומצות וק״ל: ערום ס״ד. פי׳ כי למוכס לא מלינו שקברו לאחד מישראל לפי [illegible] גמור ערום: אלא ערום בלא אותו מצוה. נ״ל מטעם דאמרינן אלו דברים שאוכל מפירותיהן בעה״ז והקרן קיימת לעה״ב ות״ת כנגד כולם והיינו אם מקיים המצות לאיקונה ובכוונה משא״כ בזה שמצות התורה בזויה עליו שאוחזה ערום לכך נקבר ערום ואין לו שכר רק בעה״ז כמו שאמרו למשמאילים בה עושר וכבוד איכא ושו אין לו שכר בעה״ב וזה נקבר ערום בלא אותו מצוה וק״ל:

שעשה נויי לבי שמעון בן שטח ושל ינאי המלכה שהיו גשמים יורדים מע"ש לע"ש וכו':

אמר הבונה פרש ושמשה הבגדים והכלים אין ספק שלוחה על זה התורה לרמוז בזה פרש אדם בגשו ומרופש כמו שאמרו אל תטמא בכל אלה וגו' וישראל נבחרו לבני שרת לשכינה ומחשבה כאן ויהיה להן בית קבול לקבלה וכחלקו לכהני' לוים וישראלים ר"ס כלי'. והנה ראה שמעון בן שטח שהכלים שנטמאו בגמ נשקעם בהם שטומאה עד שאף אם ישבירו וימאסו לרחבן לא יועיל ולא תסיר ותפקע הטומאה מהן רק כמי טבילת שמטהר בגבולם ממלות ה' וכן ישראל לא יספיק דבוק שבריתם ולארפיון ולעצום מהן כחרשים עד אשר יטהרם כי "במי חסדו הרבים וגו' ולא יקויים כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה':

יח יא"ל הלל לשמאי מפני מה בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה אמר ליה אם תקניטני גוזרני טומאה אף על המסיקה נעצו חרב בבה"מ אמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא ואותו היום היה הלל כפוף ויושב לפני שמאי כאחד מן התלמידים והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל וגזר שמאי והלל ולא קבלו מהם ואתו תלמידייהו וגזור וקבלו מינייהו:

מפני מה בוצרין בטהרה. מפני מה אתה מצריך לבצור בכלים טהורים דקאמרת הבוצר לגת ואין אתה מצריך למסוק זיתים בכלים טהורים: יכנס. לבה"מ: והיוצא אל יצא. לפי שהיו רוצים לעמוד במנין: קשה. לפי שהלל כפוף ועכוותן וגזור שמאי והלל ולא קבלו מינייהו ואתו תלמידייהו וקבלו מינייהו:

אמר הבונה כמה קשה המחלוקת בישראל שאמרו שאפילו עובדים עבודת כוכבים כשאין ביניהם פרוד אין פורענות בא עליהם שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו. וה"ה במחלוקת זו של הלל ושמאי שאף על פי שהיה לשם שמים והלל עניו מכל אדם כפוף ויושב כאחד מן התלמידים עכ"ז לפי שנתעלם שמאי מאד ונעצו חרב בבה"מ היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל שעברו בו ישראל עבודת כוכבים ונענשו:

יט יתניא אמר רבי צדוק כך היה מנהגו של בית ר"ג שהיו נותנין כלי לבן לכובס שלשה ימים קודם לשבת וצבועין אפילו בערב שבת ומדבריהם למדנו שהלבנים קשים לכבסן יותר מן הצבועין אביי הוה יהיב ליה ההוא מנא דצביע לקצרא א"ל כמה בעית עלויה אמר ליה כדחיורא א"ל כבר קדמוך רבנן. אמר אביי האי מאן דיהיב מנא לקצרא במשחא ניתיב ליה ובמשחי לייקול מיניה דאי טפי אפסדיה דמתחיה ואי בציר אפסדיה דכווציה:

ומדבריהם למדנו כו'. וכ"מ לשכר הכובס: לקצרא. כובס: כמה בעית עלויה. בשכר כבוס: כבר קדמוך רבנן. שלמדוני שהלבנים קשים לכבסן יותר מן הלבועים: במשחא. ימדדנו בכתיכתו ובחזירתו: דכווצי. ברוחבים:

אמר הבונה ש:אין תשובה לעמי הארץ אשר בכלל דבריהם מהבזוי סוערים שיהם נגד הת"ח שלא ידעו. בטיב משא ומתן ולא יבינו בגולי דעלמא ודרך לענ יאמרו להם .למדנו רבינו מקרא ומשנה כי בעמקי העולם אתלפך חכמה. כי אין כפיהם נכונה כי אני חכמת שכנתי ערמה ואלא חכמים יגידו כל הנכנסף לרעת בסחורה ובכל הצריך לקבון במרינו. שמע נא דברי אביי לכובס הלו כבר קדמוך רבנן ומה שלמדנו למדוד הבגד בהכנסו לכביסה וכאלה אין מכפר כאו כנמרא גם במאמריהם מן הדבר הזה יבאו ברכה מהם לא אכ:ל הדיבור עליהם בכל מקום ויקפיק זה לכלם:

עב ההוא תלמידא דאורי בחרתא דארגיז כרבי שמעון שמתיה רב המנונא והא כר"ש סבירא לן באתריה דרב הוה ולא איבעי ליה למימר הכי:

חרתא. שם מקום: ארגיז. אדם אחד היה אמגושי שבנאה לאותה העיר ורב המנונא דר בה ועדיין קבורתו קיימת שם כך מלאתי בתשובה: והא כרבי שמעון סבירא לן. השתא כדלקינן ואמאי שמתיה:

וּמאחזין את האור במדורת בית המוקד. מה"מ יף כ אמר רב הונא "לא תבערו אש בכל מושבותיכם. בכל מושבותיכם אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר במדורת בית המוקד. מתקיף לה רב חסדא א"ה אפי' בשבת נמי. אלא אמר רב חסדא קרא כי אתא למישרי איברים ופדרים הוא דאתא וכהנים זריזין הם:

איברים ופדרים הוא דאתא. להתיר את הקטרן כל הלילה אבל מדורות בית המוקד שאינה צורך גבוה אלא צורך כהנים לא הותרה וסמוך לחשכה היינו טעמא דלא גזור משום דכהנים זריזים הם שכולם היו בני תורה וזהירין וזכרים ולא אתו לאתויי משחסך:

במה מדליקין פרק שני

ולא בשמן קיק. מאי שמן קיק אמר שמואל שאילתינהו לכל נחותי ימא ואמרו לי עוף אחד יש בכרכי כא הים וקיק שמו. רב יצחק בריה דרב יהודה אמר משחא דקאזא ר"ל אמר קיקיון דיונה אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה ולצלוליבא דמי ומרפשקי רבי ועל פום חנוותא מדלן יתיה ומפרצידוהי עבדי משחא ובענפוהי נייחן כל בריחי דמערבא:

בשמן קיק. שמן של עוף אחד שתכין בכר ודולק: משחא דקאזא. שמן שעושים מגרעיני למר גפן שקורים קוטו"ן: קיקיון. כעין אותה של יונה: לדידי חזי לי. מן קיקיון של יונה: ומרפשקי רבי. בגלעי המים הוא גדל: ועל פום חנוותא מדלין יתיה. ועל פי החנויות מדלין אותו לצל ולריח טוב: ומפרצידוהי. מגרעיניו: נייחין. שוכבין: בריחי. חולין:

תני רמי בר חמא פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין שם מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן במקדש משום שנאמר "להעלות נר תמיד. הוא תני לה והוא שמות ס אמר לה כדי שתהא שלהבת עולה מאליה ולא שתהא עולה ע"י ד"א. תנן מבלאי מכנסי כהנים ומהמייניהם היו מפקיעין ומהן מדליקין שמחת בית השואבה שאני:

והוא אמר לה. מפרש מאי תלמודא והיכי משמע מהאי קרא: ולא שתהא עולה. שתהא צריכין תיקון וסטייה: מבלאי מכנסי הכהנים. ממכנסי הכהנים הבלויין: היו מפקיעין. קורעין ועושין פתילות בשמחת בית השואבה שהיא בעזרת נשים: המייניהם. של כלאים הם דכתיב ואת האבנט שש משזר ותכלת וארגמן וקי"ל תכלת עמרא הוא ותניא לעיל לענין שבת הוסיפו עליהן של צמר לפסול. וקתני מדליקין בהן במקדש: שמחת בית השואבה. דלא כתיב בהן להעלות ולאו דאורייתא היא:

תוספות שמחת בית השואבה שאני תימה היכא שרי להדליק והא לא צורך קרבן הוא ואמר פ' ב' דקדושין בגדי כהונה שבלו מועלין בהם. ודוחק לומר דב"ד מתנה עליהם דהנה צורך יש להם להתנות בשביל זה ונראה לר"י דהואיל ולכבוד הקרבן היו עושין דכתיב ושאבתם מים בששון צורך קרבן חשיבי ליה:

אמר

אמר תבונה פירש במה כי נר אלהים נשמת אדם צריך שתהא עולה מאליה כנודע יורלון טוב לשרש בירא' ולא על ידי דבר אחר בקשי והכרח וכעת שמח' של מצוה דמוכחא מילתא שלפני ה' הוא שמח כבשמחת ביום שהולכה הכל עולה לאום וקיימן שלימות לבו לאל חי:

יב **כשבאו** בגמרא לפרש שמנים ופתילות דמתניתין הזכירוה לענין חנוכה ואמר רב מדליקין בהן (שם ע״ב) אמר רבי ירמיה מאי טעמא דרב קסבר כבתה אין זקוק לה וכו' אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דרבי ירמיה ולא קבלה כי אתא רבין אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דרבי יוחנן וקבלה אמר אי זכאי גמירתה לשמעתא מעיקרא והא גמרה נפקא מיניה לגרסא דינקותא:

(עיין כחולין פ״ג ענין חנוכה בשם רפ״א)

ולא קבלה. שלא חשבה לסמוך על דבריו: **אי זכאי.** אילו הייתי זוכה ללמדה הייתי גורסה כששמעתיה ראשונה: **גרסא דינקותא.** מתקיימת יותר משל זקנה:

שם **תנו** רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין ב"ש אומרים יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך. ובה"א יום ראשון מדליק א' מכאן ואילך מוסיף והולך אמר עולא פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד אמר טעמא דב"ש כנגד ימים הנכנסין וטעמא דבית הלל כנגד ימים היוצאין וחד אמר טעמא דבית שמאי כנגד פרי החג וטעמא דב"ה דמעלין בקדש ואין מורידין. אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן ב' זקנים היו בצידן אחד עשה כב"ש ואחד עשה כב"ה זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקדש ואין מורידין:

נר איש וביתו. נר אחד בכל לילה ואיש וכל בני ביתו סגי בנר אחד והמהדרין המצות עושין נר אחד בכל לילה לכל אחד ואחד מבני הבית: **כנגד ימים הנכנסים.** העתידין לבא: **ימים היוצאים.** שיצאו כבר וזה שהוא עומד בו מונה עם היוצאים: **פרי החג.** מתמעטין והולכים בקרבנות' דפינחס: **מעלין בקדש ואין מורידין.** מקרא ילפינן לה במנחות פרק שתי הלחם:

תוספות והמהדרין מן המהדרין. נראה לר"י דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו שיש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר [שהוא] כנגד ימים הנכנסים או היוצאים אבל אם [עושה] נר לכל אחד ואחד אפילו יוסיף [מכאן ואילך] ליכא היכרא שיש לומר שכך יש בני אדם בביתו:

מהרש"א טעמא כנגד פרי החג כו'. יש לעיין דודאי לא פליגי ב"ש בהא דמעלין בקדש דילפינן מקרא כפרש"י ובפרי החג ודאי דאיכא טעמא כדאמרינן לפי שהם כנגד ע' אומות עובדי כוכבים שיהיו פוחתין והולכין וי"ל דה"כ איכא טעמא כמ"ש הב"י והרא"ש בתירוץ א' שהיה הנס גם בליל ראשון לפי שהיה מעיקרא מתחלק לח' חלקים כנמצא ח' חלקים שמן היו פוחתין והולכים מלילה ללילה וה"ק ב"ש כנגד פרי החג כיון דאיכא טעמא לית לן למיחש להא דמעלין בקודש כו' הכא נמי הכא איכא האי טעמא וק"ל:

מאי חנוכה דת"ר בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון שכשנכנסו עובדי כוכבים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן הגדול ולא היה בו אלא להדליק יום אחד נעשה בו נס והדליקו ממנו שמנה ימים לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה: שם

מאי חנוכה. על איזה נס קבעוה: **בחותמו של כ"ג.** בהצנעו וחתום בטבעתו והכירו שלא נגעו בו: ה"ג ועשאום ימים טובים בהלל והודאה. לא שאסורים במלאכה שלא נקבעו אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה:

תוספות שהיה מונח בחותמו של כ"ג ואם כבר גזרו על העובדי כוכבים שהם להיות כזבים צ"ל שהיו מונחים בחותם בקרקע שלא הסיטו הכלי:

מהרש"א מאי חנוכה כו'. ופי' הר"ן כלומר אמאי נקבע בכ"ה כו' ע"ש וק"ק מאי קושיא שייך הכא כיון דהותר בהן מלאכה ולא קבעו לי"ט אלא להלל ולהודות ונראה לפרש דקרא' חנוכה על שם חנוכת המזבח כדאמרינן פרק רבי ישמעאל דבית חשמונאי גנזו אבני מזבח ששקצו אותם עובדי כוכבים לעבודת כוכבים והוצרכו לבנות מזבח חדש ולכך נקרא חנוכה ולא קאמר הכא מאי חנוכה אלא מאיזה נס קבעו. אותו להדליק בו נרות גם לפי מדרש ב"ר שמלאכת המשכן נגמרה בכ"ה בכסליו ולא חנכוהו עד ראש חדש ניסן ושבו מולדו האבות והקב"ה שילם לו בימי מתתיהו כו' היינו נמי שהיה כמ"ש שישלם לו להיות בו ביום חינוך המזבח על ידי מתתיהו ששקצו אותו עובדי כוכבים מזבח היכן: **טמאו כל השמנים כו'.** ולא היה אפשר לתקן שמן טהור עד ח' ימים לפי שהיו טמאי מתים כמ"ש הב"י והרא"ש בביאוריו לסמ"ג וע"ש ברא"ש במה היו העובדי כוכבים מטמאין גם כתב שם כיון דהיו כולן טמאי מתים היאך הדליקו המנורה והרי טמאו את השמן בהדלקתן ותירץ שהדליקו אותן על ידי פשוטי כלי עץ עכ"ל ואין זה מספיק דמכל מקום כיון דכולן טמאי מתים היו היאך נכנס המדליק במקדש בטומאה וע"כ נראה דלא היו כולן טמאי מתים אלא מאיזו סיבה היה שלא היה להם שמן טהור וכמ"ש הר"ן שהיה להם שמן רחוק ד' ימים כו' ע"ש ובזה יתיישב נמי מה שהקשה הרא"ש היאך הדליקו במנורה טמאה וכו' ע"ש דהשתא כיון דלא היו כולן טמאי מתים היו יכולין לעשות מנורה חדשה והרא"ש כתב לפי דרכו שהיו כולן טמאי מתים י"ל שהיו עושין מנורה של עץ כדאיתא פ' כל הצלמים ר"י אומר של עץ לא יעשה כדרך שעשו בית חשמונאי כו' ע"ש ולא ידעתי מה תיקן בזה דהא נטמאה המנורה בנגיעה בעשייתה גם בשל עץ שהרי היה למנורה בית קיבול ור"י נמי לא קאמר דהיה של עץ אלא משום דהיו בית חשמונאי עניים אז ויש ליישב לפי דרכו שהיה מנורה של עץ עשויה כבר ביד מי שהוא במקום אחר ולא נטמאה שם

(ועיין כחולין פ״ג ועיין כחדושי אגדות)

עיון יעקב

נ"ב לגרסא דינקותא. פירש"י מתקיימת יותר נ"ל לפי שהוא הבל שאין בו חטא ואפילו הגיע לכלל חטא נמחל לו יותר משאם חטא בזקנותו כדכתיב חטאת נעורי ופשעי אל תזכר: מאי חנוכה. כתב הר"ן תנו בכ"ה. וכתב מהרש"א וק"ק מאי שייך לשון תנו כיון דמותר במלאכה אלא דנקרא כן ע"ש חנוכת המזבח ע"ש דבריו באורך ונ"ל דהר"ן ס"ל כיון דנוהגים הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות לכן נקרא תנו בכ"ה ועי"ל דתנו ר"ת ח' נרות ומוסיפין לדעת בית הלל או פוחתין לדעת בית שמאי בכ"ה בכסליו.

שם וכנלוה ע"י פשוטי' כלי עץ וכשלוה למקדש ול"ל דלותו הלים שעשאה כנר כתבנית המנורה גם בשל עץ עשאה באיסור לר"י דשל עץ כמי אסור מריבויא דקרא ודו"ק:

יף כב **אמר** רב כהנא דרש רב נתן בר מניומי משמיה דרבי תנחום מאי דכתי' °והבור רק אין בו מים ממשמע
ברחשית לז שנאמר והבור רק איני יודע שאין בו מים אלא מה ת"ל אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו:

שם **אמר** רב יהודה א"ר אשי [אסי] אמר רב אסור להרצו' מעות כנגד נר חנוכה כי אמריתה קמיה דשמואל א"ל וכי נר קדושה יש בה מתקיף לה רב יוסף וכי דם קדוש' יש בו דתניא ושפך וכסה במה. ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל שלא יהו מצות בזויות עליו ה"נ שלא יהו מצות בזויות עליו:

להרצות. למנות: במה ששפך. בידו ששפך בה ולא ברגלו:

שם ע"ב שמות כז **מתיב** רב ששת °מחוץ לפרוכת העדות יערוך וכי לאורה הוא צריך והלא כל מ' שנה שהלכו בני ישראל במדבר לא הלכו אלא לאורו אלא עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל. מאי עדות אמר רב זו נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מדליק ובה היה מסיים:

נר מערבי. למ"ד במנחות מזרח ומערב מונחים סדר׳ הקנים קרי מערבי נר שני שבצד החילון שהוא במזרח ולמ"ד לפון ודרום מונחים אמלעי קרי מערבי על שם שהיה פיו כנגד מערב וכל שאר הנרות כלפי האמלעי דכתיב אל מול פני המנורה דהיינו אמלעי יאירו וגומר של לפון היו פונות לדרום ושל דרום היו פונות ללפון נרות אלו שהן של זהב שנותנים לתוכה שמן ופתילה כמדת חברותיה וממנה היה מדליק אלי לוג שיערו בה ללילי תקופת טבת הגדולים ואם ידליק ביום ובלילה בלילות הקלרים ידלק אבל פחות לא שלא יכבה בטבת בלילה והתורה אמרה מערב עד בקר: וממנה היה מדליק. את הנרות בין הערבים: ובה היה מסיים. הטבת הנרות שדלקו כל היום ואינו מטיבו עד הערב ומשנה זו בת"כ שנוים וס"ל דמזרח ומערב מונחים והכי תני לעיל מניח להעלות נר תמיד שתהא נר מערבי תמיד שממנו יהא מתחיל ובו יהא מסיים ומדלא כתיב להעלות נרות שמע מינה הוקבע נר אחד להתחיל בו בכל יום תהו נר מערבי השני של מזרח והכי תכן ככהם ומלא נרות מזרחי' דולקות מדשן מזרחי' ומניח המערבי' דולק שממנו מדליק את המנורה בין הערבים, מלאו שכבה כגון מבמת שמעון הלדיק מדליקו ממזבח העולה. ונראה בעיני דאמור רבנן קביעות' בנר שני משום דאין מעבירין על המלות וכי עייל בהיכל בקמא פגע ברישא וביה לא מלי לאתחולי דכתיב יערוך אותו לפני ה' לריך שיהא אחר הולא לה דאי לא לא קרינן ביה לפני ה' והכי אמרינן במנחות דכתיב בנר מערבי לפני ה' מכלל דכולהו לאו לפני ה' וכו' ובה היה מסיים הטבה לפי שהשאר היה מטיב שחרית וזו מטיב בין הערבים ואותו היסנס בידו או מניחה בכלי עד שנותן שמן ופתילה ומדליקה ומדליק ממנה את השאר והא דאמרינן בסדר יומא הטבת ה' נרות קודמת להטבת ב' נרות משמע כולהו היה מטיב שחרית ויליף לה מקראי היינו כשלא היה הנס מתקיים והיה מולאו שכבה דלא סמך קרא אניסא וכל זמן שהיו ישראל חביבין היה דולק כל היום והיינו עדות:

תוספות וכי לאורה הוא לריך והלא כל אותם מ' שנה וכו'. תימה אמאי נקט מ' שנה לעולם כל העולם לאורו הולכין ויש מפרשים וכי אהרן כשהיה נכנס לפנים לאורה היה לריך והלא מ' שנה היה מאיר להם עמוד ענן בכל המקומות כדאמרינן בברייתא דמלאכת המשכן היה מסתכל בטפיח ורואה בו ויודע מה בתוכו [בחבית ויודע מה בתוכו] וכן משמע בת"כ דאכהנים קאי דגרסינן התם וכי לריכין לנר והלא כל אותם מ' שנה לא הולרכו לנר שנאמר כי ענן ה' על המשכן וגו' ומיהו בשילהי כל הקרבנות משמע דאשכינה קאי דמייתי לה גבי הא דאמר רבי (אלעזר) אליעזר לא לאכילה אני לריך ולא לאורה אני לריך וקאמר נמי התם לפרוכת העדות עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל ואם תאמר לאורה אני לריך והלא כל אותן וכו':

מהרש"א אלא עדות כו'. כה"ג כתיב גבי מזבח הקטורת ונתת אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות וגו' ולא שייך למדרש הכי וי"ל דפרוכת לא היה על העדות שהן הלוחות שבארון אלא על הארון שבו היה העדות קאמר קרא היה הפרוכת משא"כ הכא דלא כתיב ארון אלא על העדות ולכך דרשו בו מאי עדות שייך הכא ועי"ל דהכא סמיך אקושיא וכי לאורה הוא לריך כו' ולפירוש התוספות שכתבו דקאי אאהרן ניחא בפשיטות גבי מזבח הקטרת לאו ללורך אהרן שייך ביה ולפי' שני דקאי אשכינה וכי לאורה הוא לריך כו' י"ל דגבי קטורת ושאר קרבנות דשייך בהו ריח ניחוח אף על גב דכל העולם ומלואו שלו ואין לנהנ' לו בהם [אלא] נחת רוח שעושים רלונו מה שא"כ באורו' דלא שייך לומר כן כיון דלאורו הלכו במדבר וק"ל:

יף כג **אמר** ריב"ל כל השמנים יפים לדיו ושמן זית מן המובחר. איבעיא להו לגבל או לעשן ת"ש דתני רב שמואל בר זוטרא כל השמנים יפים לדיו בין לגבל בין לעשן ושמן זית מן המובחר. רב שמואל בר זוטרא מתני לה הכי כל השמנים יפים לדיו ושמן זית מן המובחר אמר רב הונא כל השרפים יפים לדיו ושרף קטף יפה מכולם:

לגבל מלאתי בתשובת הגאונים שמעשנים כלי זכוכית בעשן שמן זית עד שמשחיר וגורד אותו השחרורית ונותן בו שמן קימעא ומגבל בו ומייבשו בחמה וממחה אותו לתוך הדיו לעשן נמי כדפרישית: שרף. גומ"א: קטף. פחכיי"ל של יער כמו שאמו עושים משל שרף:

כל

עיון יעקב

מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. ואין להקשות לכתוב והבור אין בו מים וממילא ידענו דנחשים ועקרבים יש בו דאל"כ לכתוב והבור רק ותו לא י"ל דאי לא כתיב אלא אין בו מים הייתי אומר דהיה בו שאר דבר כגון עפר או צרורות וכיוצ' ורמז לכך כתיב והבור רק משמע שריקן מכל אלא שנחשים ועקרבים מלויין בחורים וסדקים כדאיתא בפ"ק דפסחים ועיין במהרש"א ריש פ"ק דחגיגה: וכי לאורה הוא לריך. עיין בתוספו' שהניח בקושיא זו וכן הוא במנחות דף פ"ו ע"ב ויש לתרץ קושית התוס' דס"ק וכי לאורה אף על גב דכ"ע הולכין לאורה מ"מ כיון דככים אצל לריך נר הדיוט העלה על דעתך דגם בבה"מ היה בו חדרים שיש בו אופל והיו. לריכין לאור הנר לזה קאמר דהרי כל מ' שנה וכו' וכדאי' במדרש הובא בילקוט פ' בהעלותך דף רי"ח ע"ד וז"ל רשב"א אומר מנין שכל מ' שנה שהיו במדבר לא נצרך לאור הנר אלא אדם נכנס לפנים מחדר כאין פנס נכנס עמו תלמוד לומר לעיני כל ישראל בכל מסעיהם עמוד האש מאיר להם עכ"ל עי"ל לפי גרסת הש"ס שם במנחות י"ל דקאי על מה דקאמר התם מתחלת עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל כיון שנעשה בה נס שבה היה מדליק ובה היה מסיים על זה קאמר דלמא לא משום הכי נעשה נס זה אלא משום שהיה לריך לאורה דהגאי היה הדבר להדליקו מנר אי אם לא אחר שמת שמעון הלדיק כתבטל הנס והיו מוכרחין להדליק ממזבח החילון וכדאיתא ברמב"ם פ"ג מהלכות תמידין דין י"ג וי"ד על זה קאמר שזה אינו דהלא כל מ' שנה שהלכו ישראל במדבר היה שורה עליהם ענן האש להאיר להם ומיתנו היה יכול להדליק בענין שלא היה שום ביזוי אלא ודאי עדות הוא שהשכינה שורה בישראל ודו"ק:

תוספות כל הספרים יפים לדיו פירש בקונטרס שרף גומא ואין נראה לר"ת דלא דיו אין זה גומא וכו':

אמר הבונה עשאו שלעזיט לכסות פ"ה שפילין ומתחת אין להשלא אם הביטו חז"ל על הדיו אין יעשוהו ואמר שמן זית מן המובחר כי כשם שנבחר שמן זה לשמיר במנורה שבמקדש ונרות של מצוה כן הוא השבוכה מכולם להאיר עיני ישראל באורה של תורה בכתבי הקדש כי נר מצוה ותורה אור:

שם **מאי** מברך מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק
דברים יז נר של חנוכה והיכן צונו רב אויא אמר °מלא תסור
שם לב רב נחמיה אמר °שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך:

והיכן צונו. הא לאו דאורייתא היא אלא מדרבנן: מלא תסור מן הדבר אשר יגידו לך:

תניא א"ר שמעון בשביל ארבע דברים אמרה תורה להניח פאה בסוף שדהו מפני גזל עניים ומפני בטול עניים ומפני החשד ומשום בל תכלה. מפני גזל עניים שלא יראה בעה"ב שעה פנויה ויאמר לקרובו עני הרי זו פאה. ומפני בטול עניים שלא יהיו עניים יושבין ומשמרין עכשיו מניח בעה"ב פאה. ומפני החשד שלא יהו עוברים ושבים אומרים תבא מארה על אדם שלא הניח פאה בשדהו ומשום בל תכלה. אטו כולהו לאו משום בל תכלה נינהו אמר רבא מפני הרמאין:

בסוף שדהו. לגמר קצירו כדכתיב לא תכלה משמע בשעת כילוי ולא שיקצר אותה קודם לכן: מפני בטול עניים. וכולהו מפרש להו: שעה פנויה. שאין עניים אצלו ויאמר לקרובו עני מהר וטול כאן עד שלא יטלו אחרים אבל עכשיו שמניחה בגמר קציר השדה העניים רואים ובאים: מפני בטול עניים. שלא היו יודעים מתי יקצר אותה: מפני החשד. שהעוברים רואים בגמר קצירו שהוא מכלה את הכל ולא ידעו שהניח כבר: ומשום בל תכלה. דמשמע בשעת כילוי: אטו כולהו. (הא) [הני] דאמרן לא טעמא דלא תכלה קא מפרשי ותאי שלא בשעת כילוי: אמר רבא מפני הרמאין. השנרים על לא תכלה ואומרים כבר הנחתים:

כג ע"ב **אמר** רב הונא הרגיל בנר חנוכה הויין ליה בנים ת"ח. הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה. הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה. הזהיר בקדוש היום זוכה וממלא גרבי יין. רב הונא הוה רגיל דהוה חליף ותני אפיתחא דר' אבין נגרא חזי דהוה רגיל בשרגא טובא אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא נפקי מינייהו רב אידי בר אבין ורב חייא בר אבין. רב חסדא הוה רגיל דהוה חליף ותנא אפיתחא דבי נשא דרב שיזבי חזא דהוה רגיל בשרגא טובא אמר גברא רבה נפק מהכא נפק מינייהו רב שיזבי. דביתהו דרב יוסף הות מאחרה ומדלקה לה אמר לה רב יוסף תנינא °לא
שמות יג ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן סברה לאקדומה אמר לה ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר. אמר רבא דרחים רבנן הוו ליה בנין רבנן. דמוקיר רבנן הוי ליה חתנוותא רבנן. דדחיל מרבנן הוא גופיה הוה צורבא מרבנן. ואי לאו בר הכי הוא משתמען מיליה כצורבא מרבנן:

בנים ת"ח. דכתיב כי נר מצוה ותורה אור על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה: נגרא. חרש עצים: בשרגא. דשבת: הליף ותני. עובר ושונה כלומר עובר תמיד. וכתבו בתוספות ס"ג דהוו רגילי בשרגא פי' הבעל והאשה לכך אמר תרי גברי רברבי נפקי ולקמן חזיא דהות רגילה האשה לבדה לכך קאמר דנפיק חד גברא רבה בזוטתה ע"כ: דבי נשא. אבי' ואיכא דאמרי חמיו: נפק מינייהו. דחתנו היה: מאחרה. ומדלקה. נר של שבת סמוך לחשכה: לא ימיש. קרא יתירה הוא לכך דרשה [דהא כתיב וה' הולך לפניהם יומם]: עמוד הענן. של יום: משלים. אותו: לעמוד האש. שהיה עמוד האש בא קודם שיסתלק [עמוד] הענן אלמא אורחא ארעא בהכי: לאקדומה. בעוד היום גדול: תנינא. שונה אני: שלא יקדים. דלא מוכחא (מילתא) שהיא של שבת: דרחים. אוהב: הוו ליה בנין רבנן. ואהבתו עליהם כאב על בן: ואי לאו בר הכי הוא. שאינו רגיל לעסוק בתורה:

מהרש"א הרגיל בנר הויין כו'. בכל אידך אמר לשון הזהיר במזוזה בציצית בקידוש משום דבכל הנך האיש מוזהר עליהן ביותר משא"כ בנר דעיקר המצוה באשה לא קאמר גבי איש רק הרגיל דהיינו מרגיל את אשתו להיות רגילה בנר ולגבי האשה הא תנן לקמן במתני' לשון זהירות על ג' דברים נשים כו' על שאינן זהירות כו' ודו"ק: הזהיר בקידוש כו'. זה הסכר כמי תה מן הדומה דעיקר קידו' היום הוא ביין כדאמרי' זכור את יום השבת וגומר זכירתו על היין דכתיב ביה זכרו כיין לבנון כמ"ש התוספות בפרק ע"פ ודו"ק: אמר תרי גברי כו'. כתבו התוספות דה"ג הוה דהות רגילי כו' פי' הבעל והאשה כו' ולקמן גרסי' חזא דהות רגילה האשה לבדה כו' עכ"ל: והוא דחוק דמשמע בעברה שם נאמם בליל שבת דלא הרבה כרות חלוקי' אבל איט דומה דבעברה שם ברחוב דלאו מי שהדליקה וע"כ נראה לפרש ולקיי' גירסת כל הספרים אלא דרב הונא ראה שהיו רגילים בבית רבי אבין נגרא טובא בין בליל שבת ובין בחנוכה אפילו בחול אמר תרי גברי כו' אבל רב חסדא לא ראה דהות רגילי אלא באחד מהם או בשבת או בחנוכה לא אמר אלא גברא רבא כו' וק"ל: משלים כו'. פי' עמוד ענן בא ביום לנחותם הדרך ועמוד אש בא בלילה להאיר להם ומייתי כיון דעמוד אש מקדי' לבא ביום בעוד ענן קיים כן יש להקדים בעוד יום נר שבת גם שלא בא רק להאיר בלילה: דדחיל הוה אידו גופיה כו'. מעלה מדה האהבה בכ"מ ודאי דהיא יותר גדולה מן היראה אלא כיון דבנר אה"א כמים רבנן תרי הוא ודאי כבר ת"ח דאל"כ לא שייך לאהב את הרבנן כדאמרי' פרק אלו עוברין גדולה שנאה ששונאין ע"ה לת"ח כו' והאמר שם דאע"ק כשהייתי ע"ה אמרתי אכשנו לת"ח כחמור כו' וקאמר דזוכה למי דאהיב לרבנן בבנין רבנן ודו"ק:

סחצע

עיון יעקב

הרגיל בנר ה"ל בנים ת"ח. עיין פירש"י דפי' ע"י נר חנוכה ושבת דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ועיין בחידושי הרי"ף ובתוספ' מקשה למה נקט כאן הרגיל ובאידך נקט הזהיר במזוזה וכו' ועוד דעכשיו בזמן הזה דכ"ע רגילים במצות נר חנוכה ונר של שבת יהיה לכולי ת"ח ואי לא דמסתפינא הייתי אומר דקאי הרגיל בנר כדי שבני ביתו ילכו ללמוד בלילה אלא הנר ה"ל בנים ת"ח וכיון דאין זה מצוה פרטיות מחויבת נקט לשון רגיל משא"כ באידך מצות מחויבת כמו מזוזה וציצית על כל אדם הוא המחוייב רק הזהיר בהו לנשותם כתיקונם ולבדוק אותם שכרו שיש לו דירה נאה וטלית נאה דרחים רבנן וכו'. דכיון שהוא אוהב רבנן ורחים להו כרחם אב על בן לכך מדה כנגד מדה ה"ל בנין רבנן ודמוקיר רבנן ה"ל חתני רבנן דכיון שהוא מוקיר רבנן ה"ל חתני רבנן כמלא שזוכה מדה כנגד מדה דחתני הרבנן מוקרין ליה כי חייב אדם בכבוד חמיו אבל אי ה"ל בנין רבנן כשעולין לגדולה אינן מוקרין לאביהם כדאי' ביו"ד סי' ר"מ שיש להם להרחיק זה מתה אחר עשה מהר"ת בשעלה לגדולה הדחיל מרבנן שמורא רבו עליו כמורא שמים גם הוא גופא יהיה ליראה מרבנן וידחלו מעי' ג"כ ויתמעו מיליה ועיין בחידושינו בברכות דף ... גלי גדולה שימושה יותר מלמודה ועיין בהקדמה לספרי שבות יעקב חלק ראשון מ"ש האי"ז ה"ב ...יעקב נר"ו כנה:

הרי"ף. שהנ"ל נר שנוכה וכו' אפשר לתת טעם לזה לפי שמלכות עובדי כוכבים בקשה לשכח תורה מישראל והצילנו ה' וחזרה עטרת התורה ליושנה שהדליקו הנרות אלו על הנסים והרגיל חריז בנרות חנוכה אזי יורה שמחנכת עליו התורה ולכך יאכל מפרי דרכו והוי ליה בנים ת"ח דהיינו אור תורה יהיה זרע מזרעו: הוה רגיל בשרגא יש גורסין רגיל בשרגי בשך דלעיל דהיינו מדליק ב' נרות ונפקי מיניה תרי צורבי רבנני והכא רגיל בשרגא שהוא נר אחד לכך אמר דנפיק חד גברא רבא: לא ימיש מלמד שעמוד הענן וכו'. פרש"י קרא יתירא הוא לפך דכתיב נעוד. י"ל דדייק דהל"ל לא ימיש מלפני העם ומדקאמר לפני העם הוא נלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש וה"ק לא ימיש עמוד הענן ועודנו עומד בבקר שהקדים ובא עמוד האש לפני העם:

(יומא ל) **שאול** שאלתא זו לעילא מרבי תנחום דמן נוי מהו לכבויי בוצינא דנורא מקמיה באישא בשבת:
פתח ואמר אנת שלמה מלכא אן חכמתך אן סוכלתנותך
לא דייך שדבריך סותרים דברי דוד אביך אלא שדבריך
(תהלים קטו) סותרין זה את זה. דוד אביך אמר °לא המתים יהללו יה
(קהלת ד) ואת אמרת °ושבח אני את המתים שכבר מתו וחזרת
(שם ט) ואמרי °כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. לא קשיא
הא דקאמר דוד לא המתים יהללו יה הכי קאמר לעולם
יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות שכיון שמת
בטל מן התורה ומן המצות ואין להקב"ה שבח בו והיינו
(תהלים פח) דאמר רבי יוחנן מאי דכתיב °במתים חפשי כיון שמת
אדם נעשה חפשי מן התורה ומן המצות. ודקאמר שלמה
ושבח אני את המתים שכבר מתו שכשחטאו ישראל
במדבר עמד משה לפני הקב"ה ואמר כמה תפלות
(שמות לב) ותחנונים לפניו ולא נענה וכשאמר °זכור לאברהם
ליצחק ולישראל עבדיך מיד נענה ולא יפה אמר שלמה
ושבח אני את המתים שכבר מתו ד"א מנהגו של
עולם מלך גוזר גזירה ספק מקיימין אותה ספק אין
מקיימין אותה ואת"ל מקיימין אותה בחייו מקיימין
אותה במותו אין מקיימין אותה ואילו משה רבינו גזר
כמה גזירות ותקן כמה תקנות וקיימות הן לעולם ולעולמי
עולמי ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים שכבר
מתו. דבר אחר ושבח אני וגומר כדרב יהודה אמר רב
(תהלים פו) דאמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב °עשה עמי אות
לטובה ויראו שונאי ויבושו. אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע
מחול לי על אותו עון אמר לו מחול לך אמר לו עשה עמי
אות בחיי. אמר לו בחייך איני מודיע בחיי שלמה בנך אני
מודיע כשבנה שלמה את בה"מ בקשו להכניס ארון לבית
קדשי הקדשים דבקו שערים זה בזה אמר שלמה עשרים
(תהלים כד) וארבע רננות ולא נענה פתח ואמר °שאו שערים ראשיכם
והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד רהטו בתריה
למבלעיה אמרו מי (הוא) זה מלך הכבוד אמר להו ה'
עזוז וגבור חזר ואמר שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי
עולם ויבא מלך הכבוד מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות
(דה"ב ו) הוא מלך הכבוד סלה ולא נענה כיון שאמר °ה' אלהים
אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה
באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדירה
וידעו כל העם וכל ישראל שמחל לו הקב"ה על אותו
עון ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים שכבר
(מלכים א ח) מתו. והיינו דכתיב °ביום השמיני שלח את העם ויברכו
את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה
אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו. וילכו לאהליהם
שמחים שמצאו נשותיהם בטהרה. ד"א שמחים שנהנו
מזיו השכינה. וטובי לב שנתעברו נשותיהן של כל אחד
ואחד וילדה זכר. על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד
עבדו שמחל לו על אותו עון. ולישראל עמו דאחיל להו
עון יום כפורים ודקאמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב
מן האריה המת כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה
(תהלים לט) אמר רב מאי דכתיב °הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא
אדעה מה חדל אני אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע הודיעני
ה' קצי א"ל גזרה היא מלפני שאין מודיעין קצו של
בשר

עיון יעקב

שאול שאילתא לעיל מרי' תנחום דמן נוי. נראה דלא על מעשה שאלו מדקאמר בשבתא משמע שאלו בהוה אם יארע דבר כזה בשבת כיצד יעשו ואם על מעשה שאלו לא היה מצטרך להשיב כן ע"י לפתוח תחלה באגדה ולהמשיך בדברים כל כך דהא מקדימין בזריזות ולא באיחור משום פיקוח נפש כדאיתא בא"ח סי' שכ"ח: **מאי לכבויי בוצינא דנורא מקמי באישא בשבתא.** אף דמשנה שלימה שנינו אם בשביל החולה שיישן פטור וקי"ל פטור ומותר עיין בחידושי הרי"ף ועי"ל שעיקר השאלה היה אם הנר הדלק בשביל בני בית המרוכים בשביל כבוד שבת ושלום בית ולאירע שם היתה חולה אם יש לכבות הנר בשבילו אף שהוא צורך שאר בני בית כי במשניתין י"ל דמיירי שאין צורך לשאר בני בית שיש לאם נר של שבת בבית אחר ולהכי בעי' הש"ב מוטב שתכבה נר של בשר ודם דהיינו שהוא צורך שאר בני אדם מפני נרו של הקב"ה: **ר"א** די שדבריך סותרין דברי דוד אביך. אף שבשלמה כתיב ויחכם מכל האדם מ"מ תהלים נאמר ברוח הקדש אין לסתור דבריו: **שכיון** שמת בטל מן התורה ומן המצות. והא דאמרינן בסוף ברכות צדיקים אין להם מנוחה לא בעה"ז ולא בעה"ב דכתיב ילכו מחיל אל חיל היינו נשמתן של צדיקים שעולה למעלה שמלאכי השרת בישיבה של מעלה אבל גוף האדם הגשמי שבו בטל מן התורה ומן המצות וכדמייתי מהא דרבי יוחנן דקאי אל קיברי אנוף בלילים כדאיתא בנדה פ' האשה ולע"ג דרי' יוחנן קאמר חפשי מן התורה ומן המצות משמע דאם רוצה לקיים הוי עכ"פ כאינו מצווה ועושה מ"מ י"ל דזה כוונת רש"י ר"י קרא קדרים בטומר הא דקאמר. רבי יוחנן חפשי הוא לאו דוקא דבטל מכל וכל מהתורה והמצות והא דנקט לשון חפשי נקט לשנא דקרא דמשעיה דקרא. לאו אהאי קאי וק"ל: **ואמר** כמה תפלות ותחנונים לא נענה. פירש"י עמד משה ואין לך צדיק ממנו ולא נענה בזכותו ול"ע דשא להדיא אי' בש"ס דברכות דף י' ע"ב משה שלא בזכות אחרים שנאמר זכור לאברהם ונענה בזכות עצמו שנאמר לולי משה בחירו. ואי לאו פירש"י הייתי אומר דודאי משה לא רצה לתלות בזכות עצמו מפני ענוה שבו כדאיתא שם אלא מ"מ היה באותו דור שאר צדיקים שהרי שבט לוי חקקים שבדור שלא חטאו ולא נענה בהזכיר זכותם עד שהזכיר זכות אבות הראשונים תה ושבח אני את המתים אבל במשה דלא קם כמוהו ודאי זכותו גדול מהם אך ק"ק דלמאי לאו משום שזכותם גדול אלא משום שנשבע הקב"ה להם כדכתיב אשר נשבעת להם בך מ"מ עכ"פ מזה מוכח ששבח להם יותר מן החיים שלא נשבע אלא להם: **ד"א** ושבח אני את המתים. שם דלא קאמר פי' הקרא כפשוטו דכל צדיק גדול במיתתו יותר מבחייו כדאיתא פ"ק דחולין י"ל מדכתיב שכבר מתו משמע דאצדיקים הקודמין קאי ולא אצדיקים דהשתא שהצדיקים דהשתא אף לאחר מיתתם אין בהם שבח כ"כ כמו דורות הראשונים: **עשה** עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו. התפלל כן לפי שהמה ג"כ נתכוונו בכיים פני דוד כאמרם לו דוד שבא על א"א מיתתו במה כדאיתא בב"מ וגם היה בא לאלונו של דוד ואמרו מתי יבנה בה"מ וכו' כדאיתא במדרש וירושלמי דברכות לכך התפלל דוד עשה עמי אות בחיי דהיינו שהיה רוצה שיבנה בה"מ על ידו ועי"כ שיראו ששכינה שורה על ידי מעשה ידיו והשיב הקב"ה שבחייו לא יבנה המקדש מטעם שכתבתי לעיל ועוד לפי שספך דם כדאיתא שם בשמואל ב' י"ז או משום שיהיה חטאתו נגדו תמיד רק שלמה בנו יבנה וכיון שלא יכנס ארון ולא ישרה שכינה עד שיתפלל שלמה ואמרה זכרה לחסדי דוד אין לך אות גדול מזה לכך נקרא מקרא על שמו כדאיתא בילקוט שמואל ב' י"ז ועיין ברבה שמות פ' ח' ושם מ"ד ולכך אמר זכרה לחסדי דוד שעשה חסד אף למי שגמל לו רעה כמו שאגל והמעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו: **מחול** לי על אותו עון. אפשר לומר דלהכי ביקש כן כדאיתא פרק חלק דף ק"ז שאמר דוד גלוי וידוע לפניך דאי בעי למכפיה ליצרי הוה כפינא ליה אלא אמינא כי היכי דלא לימרו עבדא דנלח למריה א"כ שפיר קאמר שלמה זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה וידעו שמחל לו על אותו עון וזה שאמר אשר עשה ה' לדוד עבדו דייקא שמחל לו על אותו עון לפי שהוא עבדו ומ"מ בחייו לא רצה למחול לו ולעשות לו אות שאולי יחטא עוד ויגלגל עליו גם הראשונות כי הן בקדושיו לא יאמין אך אחר מיתתו עשה לו אות ע"י שלמה בנו וח"ב הפסוק בתהלים קמ"ג אל תבא במשפט את עבדך עבדך דייקא אך קשה הלא כבר מחל לו על זה קאמר כי לא יצדק לפניך כל חי כיון שלא הודעת לי האות בחיי ש"מ שאין כאן מחילה גמורה בחיי ועיין בחידושינו בחלק דף ק"ז: **שמחים** שמצאו נשותיהם בטהרה. וכיון שמרו ימי נדתן לכך זוכין שיולדין זכרים כדאיתא במדרש ריש פ' תזריע ועיין בחידושינו בשבועות דף י"ח ולכך היו שמחין ועוד לב כי זכר הכל שמחין בו כדאיתא בנדה דף ל': **ולישראל** עמו דמחיל להו עון יום כפורים. אפשר לומר דרך דרש דלכך ג"כ היו שמחים על הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו שמחל לו על אותו עון לפי שהיה עבירה כשמה כמ"ש לעיל שלא יאמרו עבדא תלא למריה א"כ ע"י זה בם עבירה זו נמחל להם עון יום כפורים כיון שעשוהו לכבוד השם בחנוכת המזבח:

כשר ודם ומדת ימי מה היא גזירה היא מלפני שאין
מודיעין מדת ימיו של אדם ארעה מה חדל אני א"ל
בשבת תמות אמות באחד בשבת אמר ליה כבר הגיע
מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו
• כמלא נימא אמות בע"ש אמר ליה °כי טוב יום בחצריך
מאלף טוב לי יום א' שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף
עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח
כל יומא דשבתא הוה יתיב וגרים כולה יומא ההוא יומא
דבעי למינח נפשיה קם מלאך המות קמיה ולא יכיל ליה
דלא הוה פסיק פומיה מגירסא אמר מה אעביד ליה הוה
ליה בוסתנא אחורי ביתיה אתא מלאך המות סליק
ובחיש באילני נפק למיחזי הוה סליק בדרגא איפחית
דרגא מתותיה אישתק ונח נפשיה. שלח שלמה
לבי מדרשא אבא מת מוטל בחמה וכלבים של בית
אבא רעבים מה אעשה שלחו ליה חתוך נבלה והנח לפני
הכלבים ואביך הנח עליו ככר או תנוק וטלטלו. ולא
לח ע יפה אמר שלמה °כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת.
ולענין שאלה דשאילנא קדמיכון נר קרויה נר ונשמתו
של אדם קרויה נר מוטב תכבה נר של בשר ודם מפני
נרו של הקב"ה:

נבא עלי [נ"א קלי מכן שמים. מדת ימי באיזה יום בשנה בדעת מכין ימי שאני מתקיים בשנה אחרונה]: מדת ימי. כמה ימי חיי: מה חדל אני. באיזה יום אני חדל ובטל מן העולם: אמות באחד בשבת. שיוכלו להתעסק בי ובהספדי: כי טוב יום בחצריך. כלומר כבר אמרת לפני טוב יום שאתה עומד בחצרי ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד (להקריב) בנך שלמה כדכתיב אלף עולות יעלה שלמה וגו': כל יומא דשבתא. של כל שבתות השנה: הוה יתיב וגרים. שלא יקרב מלאך המות אליו שהתורה מגינה ממות כדאמרינן בסוטה: סליק בחיש באילנא. מנענע המלאך באילנות להשמיע קול חיוה: וכלבים של בית אבא רעבים. בני שלמה הללו הולך: ולא יפה אמר כו'. שתקנת הכלבים לא הצריכוהו לעשות טלטול נבלה ואת האריה שמת הצרו לטלטל אלא ע"י ככר או תינוק. נ"א שהקדימו תשובת הכלב לתשובת האריה לשון רבותי: ולענין שאילתא. דמנהו לבני: דשאילנא קדמיכון. דרך ענוה אמר דהל"ל דשאילתון (קמן) [קדמי]: קרויה נר. נר אלהים נשמת אדם: מוטב תכבה נרו וכו'. לא מהכא יליף אלא שבת דפקוח נפש יליף לן מוחי בהם ולא שימות בהם אלא להטעימן הדבר באגדה המושכת את הלב לפי שהיו באים לשמוע הדרשה נשים ועמי הארץ והיו צריכים הדרשנים למשוך את לבם:

שאול שאלתא. שאלו שאלה: לעילא מרבי תנחום. לפניו וכן לשון הגמרא והמקרא שהיו עומדים ממעל לו על שם שיראים להתקרב לפניו עומדים מרחוק: דמן נוי. מקום: באישא. אלה תרגום של רעה בישתא: פתח ואמר. כך היו רגילין לפתוח באגדה תחלה והיה דומה לשאלה ודרש: אן היא. אנה הלכה: וחזרת ואמרת. לסתור דברי עצמך: כי לכלב חי. כלומר גדולים החיים והפקות נפש: לא קשיא. איהו גופיה הוה מפרש להו: דאמר ר' יוחנן. קרא קא דריש במתים חפשי ושבח אני את המתים בעסקו בחייהם בתורה ובמצות ממתו ראוים לשבחם אפילו מצדיקים חיים שגדולים הן במיתתן מבחייהם: עמד משה. ואין לך צדיק ממנו ולא נענה בזכותו: ד"א ושבח אני את המתים. הראשונים מן החיים של עכשיו שהראשונים טובים מאלה. תדע שמתקיימות גזרותיו של משה ואין מתקיימות גזירות של מלכים של עכשיו: נתקון כמה תקנות. כי הסיא דתניא במגילה משה תקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום: על אותו עון. דבת שבע: דבקו שערים. של בית קדשי הקדשים: כ"ד רננות. רנה תפלה תחנה כתובים בתפלת שלמה עד כ"ד וי"א כ"ד ברכות דתענית ול"נ: ראשו. שערים: בתריה למבלעיה. סברי דעל עצמו אמר מלך הכבוד אמרי ליה שערים מי הוא זה מלך הכבוד אמר להו ה' עזוז וגבור: שונאי דוד. משפחת שאול שמעי וכיוצא בו: דיום הכפורים. שאכלו ושתו בחנוכת הבית כדכתיב את חג ז' ימים ושבעת ימים כדאמרינן במו"ק: דקאמר שלמה כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. לאו לענין תשובתא אמרה אלא לענין הלכות שבת ר"ט: קצי. העשירות

מהרש"א אן שוכלתנותך כו'. שוכלתנך כמו תבונתך דתרגומו של תבונה שוכלתנו א"כ שכלות ושטות ממש קאמר עפ"ה שאמר שלמה ופניתי אני לראות חכמה והוללות ושכלו' גו' וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות גו' ולבי נוהג בחכמה ולאחוז בסכלות וגומר ודו"ק: בטל מן התורה והמצות כו'. והיינו כו' לכאורה קשה אין זה צריך ראי' דמה עשיית מצות שייך בקבר וי"ל דאפילו מצוה דאפשר לקיים בקבר כגון שלא לקוברו בכלאי' אינו צריך והכי קאמרי' בהדי' בנדה בפ' האשה לר"י דדרש חפשי מן המצות ואפילו למ"ד התם דאסור לקוברו בכלאים היינו משום דלעתיד מצות אינן בטלות וליליה דרמינן להו איכו אלא משום לועג לרש ועיין בתוספות שם ודו"ק: ואמר כמה תפלות ותחנונים כו'. הכי משמע מתוך המקראות בפ' עקב: ולא נענה. עד דבתר הכי כתיב. זכור לאברהם גומר. וכתיב בעת ההיא גומר לסוף מ' יום כתרלה להם. וי"ל בזה דקאמר עמד משה כו' ולא נענה דהיינו בזכותו כפרש"י וזה סותר לכאורה מה שאמרו פ"ק דברכות משה תלה בזכות אחרים זכור לאברהם גומר ותלו לו בזכות עצמו חזקיהו כו' הא משה נמי תלה בזכות עצמו בכמה תפלות ותחנונים עד שראה שלא היה נענה בזכותו תלו לו בזכות אחרים ויש ליישב ודו"ק: ואילו משה רבינו גזר כו'. עיין פרש"י ודחק לפרש כן משום דשאר התורה אמרה משה מפי הקב"ה א"כ מה יאמר שגזר כמה גזירות ולשון כמה תקנות נמי משמע הרבה תקנות ולולא פירושו נראה דאכל התורה קאמר ולפי שיש בה חוקים דהיינו גזירות ויש בה מושכלות דהיינו תקנות קאמ' דכל גזירותיו ותקנותיו מתקיימין לפי שאמרן מפי הקב"ה והרי אני משבח את המתים בגזירתן ותקנתן שגזרו ותקנו מפי הקב"ה יותר מגזירת מלך ב"ו שעדיין חיים לפי שגוזר מעצמו ואין מתקיים: כי לכלב חי הוא טוב כו'. לכאורה דכלב לאו דוקא קאמר למאי דעסיק להעתיה

עיון יעקב

אמות באחד בשבת. פירש"י כדי שיוכל להתעסק בי ובהספדי אך קצת קשה למה לא קחשיב בכתובות דף ק"ג גבי ימים דסיון יפה לו ורע לו ע"ש תעוד י"ל מ"מ דקשה כשצריך להלין המת בלי קבורה ועוד משום דקשה לגוף מאד ביציאת נשמתו ובשבת יש להם נשמה יתירה כנולא צריך ביציאת שתי נשמות בפעם אחת שקשה יותר: אבא מת ומוטל בחמה וכלביה של בית אבא רעבים. אפשר דלכך נזדמן אלו שני שאלות יחד דכיון כשמלאך המות בא לעיר הכלבים בוכים ובקבר אולי בוכים ג"כ הכביל שהם רעבים תם לא היה את המזונות של הכלבים מצויים דכשהיה דוד חי מסעודת מלכים היו נשלך המזונות הנותרים והעצמות לכלבים ומש"כ עכשיו כשמת היו רעבים ויצא נהג כמר [illegible] על אביר מקדם והם השיבו לו במת דקיים ומשום צער בעלי חיים הקדימו להשיב חתוך נבלה והוא מענין השאלה ועל זה אמר שלמה ושבח אני את המתים וכתיב כי טוב לכלב חי וגו'

לדעתיה לעיל דדבריו סותרין זה את זה אלא דטוב לשבח המי מחשוב המת וא"כ הנ"ל דהייט טעמא דמי חשיב יותר מהמת מטעמא דקאמר לעיל כיון שמת בטל מן המצות ואין להקב"ה שבח בו ול"ל דניחא ליה לפרש כלב כמשמעו וכן אריה ע"ש המלוכה מיהודה גור אריה ודו"ק: הודיעני ה' קצי כו'. ר"ל קיצו של אדם ממש שנגזר עליו מיום הולדו כמה שנים יחיה ובאיזה חודש ויום שימות באותה שנה וא"ל גזירה היא מלפני שאין מודיעין כו' מטעמא שיהיה כל ימיו בתשובה שכל שעה וכל יום וכל שנה הוא זמן מיתתו ואילו היה יודע זמן מיתתו ממש לא היה שב עד קרוב לאותו זמן וטוב בקש גם שלא הודעתני קיצי ממש ובאיזה שנה וחדש ויום הודיעני מיהא מדת ימי דהיינו באיזה זמן מהשנה כי יש ימים ארוכים בשנה ויש קצרים דהיינו מדת הימים שיהיו באותו זמן שאמות דהשתא מיהא כל שנה ושנה יהיה בתשובה באותן מדת הימים שהודיע וא"ל שגם זה גזירה היא מלפני מטעמא דלעיל דלא יהיה זה כל ימיו בתשובה רק בכל שנה באותן מדת הימים וכמו שאמר שלמה כי לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים גו' וטוב בקש דלכל הפחות אדע מה חדל אני דהיינו שלא אדע איזו שנה וחדש ויום לפי הגזירה מאלידה גם באיזה מדת הימים שיהיו באותו זמן אבל אדע באיזה יום מהשבוע דהשתא מיהא כל שבוע יהיה בתשובה באותו יום וקרוב לו וזה הודיע לו כי בשבת תמות כו'. אמר לו כי טוב יום בחלרך מפורש פ"ק דמכות ע"ש: ולענין שאלה כו' עיין פרש"י ובפרק שואל מפורש שהוא ממש דומה לשאלה דלעיל בדרשת בנותים חפשי כו' הקאמרינן כמי התם תינוק בן יומו חי מחללין עליו השבת אמרה תורה חלל עליו שבת א' כדי שישמור שבתות הרבה דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו השבת כיון שמת אדם בטל מן המצות כו' דכתיב במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות והתם כמי ל"ל דמוקי לדרשה דומי בהם ולא שימות בהם כפרש"י דהואיל שעולה כדי שישמור שבתות הרבה אידתי בפי"א ע"ש ודו"ק:

הרי"ף שאול שאילתא מהו לכבויי בוצינא רבוי וקשה הואיל שלימות היא אם בשביל החולה שישן פטור ואמרינן שעתא דמחר ותוחה. ויש מי שמיקן דשאול על השמן למיתה ע"פ הכמה אם תמסר לכבות הנר מפניו. וגם זה אינו שוה לי דפשיטא דמותר מפני סכנה. ונלע"ד שהשאלה היא היכא דאפשר לשלוקי כוליא וקורא אי אמרינן דניחא לטלטל הנר שהוא שבות מלכבות שהיא מלאכה ויש לד אחר שלא לטלטל כדי שלא יכשל החולה בעוד שמוליכה והניח שום ויותר טוב לכבותה מיד ומסקינן שהנשמה נקראת נר ומוטב שיכבה נר של בשר ודם מפני נרו של הקב"ה ולא יגער החולה אפילו שעה אחת: אניך אמר לא המתים יהללו יה וכו'. ואין לומר דילמא על העובדי כוכבים שהם חשובים כמתים הוא אומר לפי שבכבר כתיב ולא כל יורדי דומה והם הרשעים שראוים לירד בגיהנם ומאי דאמר לא המתים הוא מתי ישראל. דאמר ר' יוחנן פרש"י קרא קדרים במתים חפשי וכו' דרש"י פי' בקרא מה שלא אמרו בגמ' דהא בסמוך דרשה על שלא נענה משה במדבר אלא בזכות האבות שכבר מתו. אי נמי במקרה שנגזר כמה גזרות והם קיימות לעד א"כ. בשלמה שלא נענה עד שהזכיר לדוד אביו שכבר מת. ומתוך הדוחק יש לפרש לשון רש"י נדקדוק לשונו דאמר קדרים במתים חפשי והכוונה שדקדק רש"י מ"מ והיינו דר' יוחנן דאמר במתים חפשי דמעיקרא קאמר לעולם יעסוק אדם בתורה קודם שימות דכיון שהוא מת בטל מהתורה ואין להקב"ה שבח בו ור' יוחנן לא איירי בשבח הלמוד תורה בחיים אלא אמר שכיון שמת נעשה חפשי כלומר שניצול משעבוד כי בעודנו חי הוא עבד אבל אם יש בו שבח כשהוא חי לא אמר. וא"כ ר' יוחנן לא דבר בשבח הלמוד תורה

מחיים וא"כ איך הוא אומר והיינו דר' יוחנן. לזה פרש"י קרא קדרים במתים חפשי ושבח אני. וגומר כלומר שנדרש ר' יוחנן מדרים קרא דושבח אני את המתים שעשו שלימותם בעה"ז ועסקו בתורה וא"כ מתו ונעשו חפשים לפי שעסקו בחייהם כראוי. ובזה הם חפשים שאלמלא כן אינם נקראים חפשים אחר מיתתם כיון שסופם לידון בגיהנם ועל אותם שעסקו בחייהם כראוי בתיב ושבח אני את המתים החפשים דהיינו שעסקו בחיים בתורה שהם גדולים במיתתם יותר מבחייהם וז"ש כאן והיינו דר' יוחנן: ואתה אמרת ושבח אני את המתים. כלומר אתה סותר דברי אביך מהקלה לקלה שאביך שלל תהלת המתים ואתה שבחת למתים יותר מחיים וכ"ת דלענין התהלה אמר לא המתים יהללו יה אבל בענין המעלה שיפה את המתים לז"א. דבריך סותרים זה את זה שאמרת כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת וכיון שמעלת המת גדולה מן החי איך הוא אומר שהכלב חי הוא טוב מן האריה המת וכן אין לומר שתהלת החי גדולה מהמתים שלא המתים יהללו יה שא"כ איך אמר לכלב חי טוב מהאריה המת והלא אין לכלבים ענין מעלה של תהלה. ומשני ז"א דאמר לא המתים יהללויה הוא לומר שיעסוק בתורה בעודנו חי כי בזה יש שבח להקב"ה בו שהוא מהלל שם ה' בתורה שלומד בתורה ובמצות שעושה: ומ"ש ושבח אני את המתים דייק דקרא דכתיב שכבר מתו שאינו מדבר בכללות המתים אלא על האבות שכבר מתו בחייהם אברהם שנשרף בכבשן וכן יצחק פרשה כשמתו בשעה שנעקד וכן יעקב נתפגם במלאך שכולו את אותם המתים שכבר מתו בעודם קיים ותמנו עלמם במתים כדכתיב באברהם ואנכי עפר ואפר יש לשבחם שהם עמדו במעשה העגל והגינו על ישראל כשהתפלל משה זכור לאברהם ליצחק וליעקב. ומ"ש כי לכלב חי ודוק קרא דלא אמר כי שכלב מי טוב מהאריה המת אלא הכי קאמר טלטול הנבלה לכלב חי בשביל הכלב חי עשו לו תיקון בהיתר הטלטול יותר מלטלטל האריה המת שלא התירו לטלטל לדוד אלא ע"י ככר או תינוק: הנח עליו ככר או תינוק וכו'. וא"ת למה לא טלטלוהו אגב לבושו י"ל דלבושי המלך אסורין בהנאה ונשרפין ולכך הוצרכו לככר או תינוק: עשה עמי אות לטובה וכו' אמר דוד מחול לי כו'. ויש להבין על מה זה לא רצה הקב"ה להודיעו האות בחייו. וי"מ שלהיות עון אלול ששם שתלוי עד לאחר מיתה כדכתיב אם יכופר העון עד תמותון לכך הודיעו לאחר מיתה. וגם זה אינו שוה לי דא"כ המחילה היתה ראוים להיות לאחר מיתה והקב"ה אמר לו מחול לך בחייו. וההודעה אמר עד לאחר מיתה. ונלע"ד שלפי שגלה הקב"ה שעתיד שלמה לבנות בית המקדש ונגמר בחדש בול שהוא חדש חשון ולא ירדה בו שכינה עד חדש תשרי ירח האיתנים שנולד בו אברהם ועתידים להלין ולומר וכי אינו בנה של בת שבע ואיך תשרה השכינה במעשה ידיו כלומר אע"פ שנמחל עון של דוד הוא לפי שאמר לך לנדך חטאתי גלוי לפניך דאי בעינא למכפייה לילר הוה מכינא אלא דלא לימרו עבדא כלה למריה אבל לבת שבע שחטאה אין התגלות ומלד שלמה הוא בנה של בת שבע לכך לא ירדה השכינה לכך עשה האות לאחר מיתת דוד שדבקו השערים ואמר זכרה לחסדי דוד אבי ונפתחו השערים וירד האש וידעו כל ישראל שנמחל העון ומה שלא ירדה אז השכינה הוא לחלק כבוד לאברהם שנולד בירח תשרי. ועיין בכסף נבחר פרשת וילך ושם תמצא הטעם שנמחל לו לדוד בחייו:

כתיב °ותזנח משלום נפשי. אמר רבי אבהו זו הדלקת נר בשבת. נשיתי טובה אמר רבי ירמיה זו בית המרחץ. רבי יוחנן אמר זו רחיצת ידים ורגלים בחמין ר' יצחק נפחא אמר זו מטה [נאה וכלים נאים שעליה רבי אבא אמר זו מטה] מוצעת ואשה מקושטת לת"ח אמר רב יהודה אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי ע"ש מביאין לו עריבה מלאה חמין ורוחץ פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה' צבאות. תנו רבנן איזהו עשיר כל

איכה ג
יף כה ע"ב

שיש

עיון יעקב

אמר רבי אבהו זו הדלקת נר בשבת. אפשר לפי שגזרו שלא ידליקו שום נר רק בבית ע"ז שלהם כדאיתא בגיטין דף י"ז: נשיתי טובה זו בית המרחץ. שהוא מן הדברים שאין ככלבין לגוף והגוף נהנה מהן כדאיתא פרק הרואה דף נ"ז ע"ב ומ"ד אשה מקושטת לת"ח שהוא א' מן הדברים שמרחיבין דעתו של אדם: איזהו עשיר. עיין פירש"י ונ"ל פ"ק דאיתא בערובין דף פ"ו שיש לכבד עשירים הואיל ויש להם כבוד והצלחה מאת ה' ומהכה עניים ות"ח לכך מכבדין אותם וע"ז מקשה איזה עשיר שמחוייבין לכבד אותו בשביל עשרו על זה קאמר מי שיש לו נחת רוח בעשרו כדאיתא באבות איזה עשיר השמח בחלקו ואין עיניו צרה באורחים ומ"ד כל שיש לו ק' כרמים כיון שיש לו מספר מכוון למעשר שמעשרם את כעליהן ועשירי יהיה קדש ומ"ד אשה נאה במעשיה כלומר שאין עיניה צרה בעניים ומקרבת האכסנאים דזה גורמת עשירות לבעלה ומ"ד מי שיש לו בה"כ סמוך לשלחנו דזה פטור מחולי העכני ואין לך דל יותר מן החולי כדאי' בנדרים דף מ' על פסוק אשרי משכיל אל דל וכיון שזה ניצול מחולי העכני מקרי עשיר ועיין במהרש"א:

שיש לו נחת רוח בעושרו דברי ר"מ ר"ט אומר כל שיש לו ק' כרמים וק' שדות וק' עבדים שעובדין בהן ר"ע אומר כל שיש לו אשה נאה במעשיה רבי יוסי אומר כל שיש לו בית הכסא סמוך לשלחנו:

הדלקת נר בשבת. שלא היה לו ממה להדליק ובמקום שאין נר אין שלום שהולך ונכשל ואוכל באפילה: בסדינין המצויצין. סדינין של פשתן ובהם ציצית תכלת והוא כלאים אלא שמותר מן התורה דדרשינן סמוכים וכו': איזהו עשיר. כ"ע נמיטרה לאהדורי אמילתא: נחת רוח בעושרו. שמח בחלקו אם מעט ואם הרבה: שעובדין בהן. בשדות עבודה הצריכה להם:

יף כו ההיא חמתא דהוה סניאה לה לכלתה אמרה לה זיל איקשיט במשחא דאפרסמא אזלא איקשיט כי אתאי אמרה לה זיל איתלי שרגא אזלא איתלא שרגא אינפח בה נורא ואכלתה:

חמתא. חמותה: איתלי שרגא. הדלק את הנר:

שם ירמיה נב ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכורמי וליוגבים. כורמים. תני רב יוסף אלו מלקטי אפרסמון מעין גדי ועד רמתא יוגבים אלו ציידי חלזון מסולמות של צור עד חיפה:

עד רמתא. שם מקום לכורמים [לשון] ומאספים כמו כורמים עליו את הכלים לקמן בפרק ר"ע: וליוגבים. [לשון יקבים] שעולרי ופולטין את החלזון להוליא דמו כדאמרי' בפ' כלל גדול והכיחם כנבוזראדן ללבושי המלך. סולמא דצור מעלה הר וקלרה המסלה וגבוהה וקורין אותה פוייאי"ה:

אמר הבונה כתר פ' מזה להשכין שם שמו ולמען מרעיתו ארץ טובה ורחבה לא לבד זבת חלב ודבש כי גם כלילת יופי על כל הארצות בדברים יקרים וחשובים מאד כאפרסמון העולה על כל ריח טוב בשמים ולבע דם חלזון ולבוש מלכות כי כן ראוי שיהיו ישראל במעשיהם מלבד שיותם מוליאי פירות ולורך אוכל נפש ג"כ נותנים ריח טוב ונודף לכל וכמדומיהם לבושי מכלול אך כאשר הבאישו ריחם בחטאיהם ופשטו כלבושיהם שעוכות ולבשו בגדים הצואים גורשו משם ולזכר ורא‍יים הרבו שהאירו האויבים מדלת הארץ עניים שבהם בעלי אומנות אלהב:

שם רבי טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד עמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו ואמר מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשמין ומה יעשו אנשי מדי שאין להם אלא שמן אגוזים ומה יעשו אנשי אלכסנדריאה שאין להם אלא שמן צנונות ומה יעשו אנשי קפוטקיא שאין להם לא כך ולא כך אלא נפט אלא אין לך אלא מה שאמרו חכמים אין מדליקין:

אין לך אלא מה שאמרו הכמים אין מדליקין בהם. כגון פסולי שמנים דמתניתין:

אמר הבונה עיקר גדול לדעת כי בשעת הדחק מוטב לו לאדם כל עוד שלא יעבור על דברי חכמים לקיים המצות כפי האפשר לו מלהניח מלקיים המצוה לגמרי ויקבל ה' הלב שטוב לכן אמר שעמד ר"י בן נורי על רגליו כלומר בזירוז רב להתנגד לר"ט ללמד על הכלל הזה כולו וכיולא בו בכל מצוה ומצוה:

טז דף כח ע"ב מאי הוי עלה דתחש שהיה בימי משה אמר ר' אלעא אמר רבי שמעון בן לקיש אומר היה רבי מאיר תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ולא הכריעו בו חכמים אם מין חיה הוא אם מין בהמה הוא וקרן אחת היתה לו במצחו ולפי שעה נזדמן לו למשה ועשה ממנו משכן ונגנז. מדקאמר קרן א' ה"ל במצחו ש"מ טהור היה דאמר רב יהודה שור שהקריב אדם הראשון קרן אחת היתה לו במצחו שנאמר °ותיטב תהלים ס לה' משור פר מקרין מפרים מקרין תרתי משמע. אמר ר"נ [בר יצחק] מקרן כתיב. וליפשוט מינה דמין בהמה הוא. כיון דאיכא קרש דמין חיה הוא ולית ליה אלא חד קרנא איכא למימר מין חיה הוא:

מאי הוה עלה דתחש. הואיל ולרב יוסף לאו לענין מלאכת המשכן איתמר לא איפשיט בעיין: מקרין תרתי משמע. דשתי מקרין כל קרניו:

מהרש"א ותזנה משלום גו'. משום דכל הפ' דאכי הגבר גומר קובל בו על הצרות שנתחדשו להו בחורבן הבית אבל האי לשנא ותזנח וכשיתי לא משמע אלא שקובל על דבר העדר טובה שנתהוה לו עכשיו וקאמר דמדשתם קרא מהו אית לן למימר דקמך עלמו אדבר תמיד ותדיר שהיה לו בכל שבת שלום בית וטובת מרחץ וק"ל: ודומה למלאך כו'. אמר כן משום דמלאכים מקפידי' אהא כדאמרינן פרק התכלת דמלאכא אשכחיה לרב קטינא ואמר קטינא קטינא סדינא בקייטא כו' דס"ל למלאך דהלכה כב"ה ולא גזור משום כסות לילה ע"ש: כל שיש לו נחת כו'. עיין פרש"י ויותר נראה לפרש דמיירי בעושר שיש לו רב וכמו שאמר קהלת כל אדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו גומר וז"ש שיש לו נחת רוח בעושרו דהיינו שנהנה מעושרו זה מקרי עשיר כמ"ש בהאי קרא זה מתת אלהים הוא ובהפך אמר איש אשר יתן לו האלהים עושר גומר ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו גומר זה הבל גומר ואינו מקרי עושר וק"ל: כל שיש לו ק' כו'. נראה לפרש דעות וסברות דהכי תנאי משום דיש עשיר שמאסף לכבוד שיהיה לו שם בגדולים ולהיות נקרא עשיר ויש שמאסף עושר משום שהוא צריך הרבה לפרנסת אשתו בשאר וכסות שחייב לה ויש שמאסף שחושב שיהיה צריך לו באם יבא עליו חולי שלא יצטרך לבריות וקאמר ר"ע כלפי מי שמאסף לכבוד להיות נקרא עשיר ודרך גוזמא קאמר שאינו נקרא עשיר אלא שיש לו ק' כרמים כו' וה"ה ביותר דאוהב כסף לא ישבע כסף וא"כ לא הגיע לתאותו להיות נקרא עשיר לעולם וכלפי שמאסף לצורך אשתו שצריכה הרבה להיות נאה בקישוטיה קאמר רע"ק דאין זה עשיר דלעולם לא תסתפק דהיא מבקשת ליופיה ביותר אבל זה נקרא עשיר שיש לו אשה נאה במעשיה. ואינה מבקשת מבעלה קישוטי' ודי לו במועט ונקרא עשיר כאמרם השמח בחלקו וכתכוין רע"ק על אשתו בת כלבא שבוע שהיתה מסתפקת במועט ואמרה להו יודע לדיק נפש בהמתו כשאמרו לה שאלי ואכי לבוש בפ' אף על פי וכלפי מי שחושב שיהיה צריך לעשירות בעת שלא יהיה בריא קאמרינן דדבר זה גם כן אין לו שיעור אבל אמר שיהיה נקרא עשיר וישמור בריאותו שיהיה לו ב"ה סמוך לשולחנו ולא יבא לידי חולי כמ"ש בר"י בר אלעאי בפרק הכודר מן המבושל דאמר ליה מינא לר"י פניך דומין או כמלוי רבית כו' וקא"ל כ"ד

עיון יעקב

תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמו וכו'. ש"מ טהור הוא ומשמע דשאר תחשים דכתיב ביחזקאל הוי מין פשט אחר ואפשר שטמא היה וכ"כ הרא"ם בפי' היונה אבן ומהרש"א כתב דגם תחש דיחזקאל ג"כ אמין תחש דמשה קאי וכן משמעות הסוגי' ביבמות דף ק"ב ע"ב ע"כ: וקרן אחת היה לו במלחו. עיין בהירושלמי רע"ז דף ח':

כך ג"ה אית לי ומיתא מי' עכ"ל: תחש שהיה בימי משה כו'. האי בריה בפני עצמה לא הוי ממש כמו במקומות אחרים אלא דהיינו ספק כדקאמר ולא הכריעו בו כו' וכה"ג כתבו התוס' פרק הערל גבי אנדרוגינוס בריה בפני עצמה ולא הכריעו בו אם זכר כו' ע"ש: לפי שעה כו'. ומ"ש ואכעלך תחש הייגו כמי בדור המדבר לפי אותה שעה:

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב בקשו חכמי' לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה ומפני מה לא גנזוהו מפני שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה. תחלתו דברי תורה דכתיב °מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש ואמרי דבי רבי ינאי תחת השמש הוא דאין לו. קודם השמש יש לו. סופו ד"ת דכתיב °סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם מאי כי זה כל האדם אמר רבי אלעזר כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו. שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה שמעון בן זומא אומר לא נברא כל העולם כולו אלא לצוות לזה ומאי דבריו סותרין זה את זה כתיב °טוב כעס משחוק וכתיב °לשחוק אמרתי מהולל כתיב °[ושבחתי] אני את השמחה וכתיב °ולשמחה מה זו עושה ל"ק טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעה"ז משחוק שמשחק הקב"ה עם הרשעים בעוה"ז ולשחוק אמרתי מהולל זה שחוק שמשחק הקב"ה עם הצדיקים בעולם הבא. [ושבחתי] אני את השמחה זו שמחה של מצוה ולשמחה מה זו עושה שמחה שאינה של מצוה ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שיחה ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה של מצוה שנאמר °ועתה קחו לי מנגן וגומר. אמר רב יהודה וכן לדבר הלכה אמר רבא וכן לחלום טוב איני והאמר רב גידל אמר רב כל תלמיד חכם שיושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה שנאמר °שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי מור עובר אלא מר עובר אל תקרי שושנים אלא ששונים לא קשיא הא ברבה הא בתלמידא ואי בעית אימא הא והא ברבה ולא קשיא הא מקמי דליפתח הא לבתר דפתח כי הא דרבה מקמיה דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא:

תחלתו וסופו. וכ"ה היה (לו) עוד בינתיים: קודם השמש. אם יעמול בתורה שקדמה לשמש יש יתרון: לצוות. לוחא שלא"ן: מהולל. משובח: משחוק שמשחק עם הרשעים. שנותן להם שעה משחקת כדי להאבילן חלקם ולטורדן מהעה"ב: שמחה של מצוה. כגון הכנסת כלה: שחוק. שחוק ממש שאין דעת שוחק מיושבת ואפילו אינה של לצון מ"מ אין בו ישוב: קלות ראש. לצון: קחו לי מנגן. מצוה הוא להשרות עליו שכינה: לדבר הלכה. צריך לפתוח במילי דבדיחותא ברישא: לחלום טוב. אם בא לישן מתוך שמחה מראין לו חלום טוב: נוטפות מר. מוריא מחמת אימה: ובדחי רבנן. נפתח לבם מחמת השמחה ע"כ:

מהרש"א שתחילתו ד"ת כו'. הכא גבי קהלת הוצרך לומר טעמא דלא גנזוהו מפני שמלאו בו תחילתו ד"ת כו' אבל בפ"ק גבי ספר יחזקאל שדרשוהו שלא יהא סותר ד"ת ולא קאמרי התם טעמא היינו משום דיחזקאל מוחזק לנביא היה ודבריו כולם נבואה משא"כ קהלת כדאמרינן פ"ק דמגילה דאינו מטמא את הידים מפני שחכמתו של שלמה היא ומש"ה אי לאו דתחלתו ד"ת כו' לא היה דרשוהו לתרץ סתירת דבריו זה ע"ז ומה"ט נמי לקמן בספר משלי דהוה גנזוהו ולא הוה דרשוהו אי לאו דעייכינן בספר קהלת ואשכחינן טעמא כו' דבספר משלי נמי בעי למימר התם דמשלים בעלמא הן ולא נאמרו ברוח הקדש ומיהו לא קאי התם הכי ודו"ק: תחת השמש כו'. עיין פירש"י ולפי זה תחת השמש קאי על העמל ועוד נראה לפרש דקאי על היתרון והשכר של העמל דבדבר שנברא בעה"ז תחת השמש אין לו יתרון ושכר בכל עמלו אבל בדבר שנברא קודם השמש דהיינו בג"ע שנברא קודם השמש יש לו יתרון ושכר בעמלו בתורה ורש"י בספר קהלת לקח עלמו דרך אחרת בדרש זה שפירש תחת השמש תמורת התורה שקרויה אור כו' ע"ש ולא ידעתי למה הניח דברי התלמוד דשמעתין וק"ל: ומאי דבריו סותרין כו' טוב כעס כו'. הא דלא קאמר הא דלעיל דכתיב ושבח אני את המתים וגו' וכתיב כי לכלב חי טוב וגומ' ואי משום דאיכא תירוצא ה"נ הכא איכא תירוצא לסתירתו אלא די"ל דע"כ רב לא אכוון להך סתירה דלעיל דא"כ הל"ל נמי דדבריו סותרין דברי אביו שאמ' לא המתי' יהללו יה וק"ל: אמרתי מהולל כו'. יש לעיין בזה מי הכריחו לומר שהוא מלשון הלול ושבח ואיגא שהוא מלשון הוללות וערבוב ושטות כפירש התרגום ופרש"י שם וכמה מקראות יש בזה הלשון ולא הוה שתרן קראי ואפשר לומר דתלמודא משמע ליה דאי הוה מלשון ערבוב ושטות הוה מלא ומהולל יתירא דה"ל למכתב לשחוק ולשמחה אמרתי מה זו עושה דהיינו בקופה תוגה וערבוב וק"ל: שכועס הקב"ה כו'. וסיפא דקרא כי ברוע פנים ייטב לב יתפרש כתרגומו שם ויש ליישב בזה אמאי לא מתרץ קראי כפשטיה ע"פ מ"ש בפרק אין עומדין דאסור לאדם שימלא שחוק פיו בעה"ז שנאמר אז ימלא שחוק פינו גומר דהשתא לשחוק אמרתי מהולל בעה"ב וטוב כעס משחוק גומר היינו בעולם הזה משום דסיפא דהאי קרא כי ברוע פנים גו' לא יתפרש שפיר לפי זה ועי"ל דטוב כעס לא משמע ליה כפשטיה דהכעס ממדה הרעה ביותר כמ"ש בפסחים כל הכועס כבודו וחכמתו מסתלקת ממנו ובנדרים דה"ל כל הכועס כאילו עובד כוכבי' וכל מיני גיהנם שולטין בו: זה שמחה של מצוה כו'.

והכי

עיון יעקב

בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת. לכאורה קשה אי ראוי לגנוז מפני שדבריו סותרין זא"ז א"כ מה מהני שתחלתו ד"ת וסופו ד"ת ואם אפשר לתרץ דבריו א"כ למה ביקשו לגנוז כיון שיש לתרץ דבריו ואפשו אם לא יהיה תחלתו ד"ת והו מקשה מהרש"א הא דלא קאמר שדבריו סותרין כהא דלעיל ושבח אני את המתים וכתיב כי טוב לכלב חי וכ"ל דודאי משום סתירת דברים אין לגנוז כל שאינו כנגד דת תורתינו ומוסר יראת ה' אלא דהיכי שמכח סתירת פסוקים אלו יש מקום לטעות וליתן יד לפושעים להפך דברי אלהים חיים אגילא כגון טוב כעס לומר טוב כעס ה' על הרשעים בעה"ב משחק שמשחק עם הצדיקים לעה"ב ולשחוק אמרתי מהולל זו שחוק שמשחק עם הרשעים בעה"ז ועיי"ז עשה עיקר מעה"ז חיו וכן ושבח אני את השמחה ולשמחה זו שמחה של רשות ולשמחה מה זו עושה זו שמחה של מלוה ובטביל טעות כזה היה מן הראוי לגנות אך כשראו תחלתו ד"ת וסופו ד"ת ומוסר מוכח מתחלתו ועד סופו שכוונתו היה הכל להוכיח את בני האדם לתורת ה' וליראה כל הימים וק"ל ובזה מיושב הכל: כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה. עיין פירושינו דברכות דף ו': והיה כנגן המנגן. וגם היה ג"כ שמחה של מלוה כדאיתא ברבה על איכה תנייתא דף ע"ד ע"ב שהיה הכנור מנגן מאליו לעורר בני אדם אל התורה ובציום ומושבתום ע"ש ועיי' מ"ש לעיל בחידושינו ריש פ' אין עומדין:]

והכי מפרשי קראי ושבחתי את השמחה ואשר אין השמחה טוב לאדם היא השמחה שתחת השמש אבל השמחה שקודם השמש כדלעיל דהיינו השמחה של מצוה על פי התורה שהיא קודם השמש היא שאכי משבח דהיינו כ"א לאכול ולשתות ולשמוח כפרש"י דאכילה ושתיה דבקהלת היכא אלא תלמוד תורה כו' ע"ש ושאיכה של שמחה דהיינו ולשמחה מה זו עושה מלדה אם היא איכה של מצוה וקאמר ללמדך שאין השכינה כו' דהרי המצוה היא משרה שכינה על העושה ובעי שמחה והיינו לא מתוך עצבות אלא מתוך דבר שמחה שנאמר ועתה גו' שהיה צריך לכנן לפניו להשיר וממנו התוגה והכעס שעל ידי הכעס היתה נבואתו מסתלקת ממנו כדאמרינן פ' א"ד וכל השאר דנקט לא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק כו' לא מקרא איממוט אלא מתוך סברא קאמר להו כן וכן קאמר להו בר"פ אין עומדין לענין תפלה מסברא וגרסינן התם בסיפא דמלתא אלא מתוך שמחה של מצוה היינו לגבי תפלה אבל הכא נגבי שריית שכינה ל"ג ליה דהא מקרא לא מייתי אלא דבעי שמחה כמו באלישע שאמר ועתה קחו לי מנגן גו'. ושריית שכינה גופה היא המצוה ומיהו בפרק ע"פ גרסינן ליה ע"ש: **אל תקרי שושנים אלא ששונים ואל תקרי מור אלא מר כו'.** כצ"ל וכ"ה הגירסא בפרק ע"פ ושוכים מלשון משנה וכ"ה בתרגום ושפוותי' חכימוי דעסיקין באורייתא כו' וק"ק לפי זה למה נקט התלמוד דיוקא דקרא במלתיה כל שיושב כו' ואין שפתותיו נוטפות כו' דגופיה דקרא ה"ל למנקט שישב אדם לפני רבו ושפתותיו נוטפות מר וע"כ נראה לפרש אל תקרי שושנים אלא ששונים מלשון ששון ושמחה וה"ק קרא שפתותיו ששונים ושמחי' בפני רבו ה"ז מר עובר שהוא מעביר המרירות והאימה וממנו בפני רבו ורא' שתשוכה שפתותיו והשתא ניחא דמגופיה פריך מששון ושמחה דאסר הכא בת"ת בפני רבו וק"ל:

יה **ואף** ספר משלי בקשו לגנוז שהיו דבריו סותרין זה שם את זה. ומפני מה לא גנזוה אמרי ספר קהלת (מורה ח"ב, סר"ח) עיינינן ואשכחינן טעמא הכא נמי ליעיינן. ומאי דבריו (משלי כו) סותרין זה את זה כתיב °אל תען כסיל כאולתו וכתיב (שם) °ענה כסיל כאולתו ל"ק הא בד"ת הא במילי דעלמא כי הא דההוא דאתא לקמיה דרבי אמר לי' אשתך אשתי ובניך בני א"ל רצונך שתשתה כוס של יין שתה ופקע. ההוא דאתא לקמיה דרבי [חייא] א"ל אמך אשתי ואתה בני א"ל רצונך שתשתה כוס של יין שתה ופקע. א"ר חייא אהניא ליה צלותיה לרבי דלא לישוייה [בני] ממזרא דרבי כי הוה מצלי אמר יהי רצון מלפניך (ברכות פ"ב) ה' *אלהינו שתצילני היום מעזי פנים ומעזות פנים. בדברי תורה מאי היא כי הא דיתיב ר"ג וקדריש עתידה (ירמיה לא) אשה שתלד בכל יום שנאמר °הרה ויולדת יחדיו. (קהלת א) לגלג עליו אותו תלמיד אמר °אין כל חדש תחת השמש. א"ל בא ואראך דוגמתו בעה"ז. נפק אחזי ליה תרנגולת ותו יתיב ר"ג וקדריש עתידין אילנות (יחזקאל יז) שמוציאין פירות בכל יום שנאמר °ונשא ענף ועשה פרי מה ענף בכל יום אף פרי בכל יום לגלג עליו אותו תלמיד אמר והכתיב אין כל חדש תחת השמש. א"ל בא ואראך דוגמתן בעה"ז נפק אחזי ליה צלף ותו יתיב ר"ג וקדריש עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מלת (תהלים עב) שנא' °יהי פסת בר בא ץ לגלג עליו אותו תלמיד ואמר אין כל חדש תחת השמש נפק אחזי ליה כמהין ופטריר ואכלי מילת נברא בר קורא: (כתובות פרק אחרון, ובע"ש רפ"א)

מעזי פנים. שלא יזיקוני: **ומעזות פנים.** שלא ילא עלי שם מאחות דהוא עז פנים: **בד"ת.** מותר לענות כאולתו: **הרה ויולדת יחדיו.** ביום שהרה זה יולדת ולד אחר כמו תרנגולת וכיון שמשמש בכל יום כמלאת יולדת בכל יום דהכי משמע קרא בכל עת שהיא מתעברת יולדת שממהרת לגמור לורת הולד לזמן מועט: **בא ואראך.** טרח לענותו כאולתו כדי להעמיד ד"ת על מכונה: **לגלג.** זו אולה: **צלף.** מין אילן הטוען ג' מיני פירות אביונות וקפריסין ולולבין וכי איתא להאי ליתיה להאי כדאמר בריש חזקת הבתים: **פסת בר.** משמע גלוסקאות שרחבין כמין פס יד ומשמע כלי מלת כמו כתונת פסים בר כמו לשבור בר ולענין כלי מילת בר נקי כמו ברה כחמה: **כמהין ופטריות.** שיולאין כמות שהן בגלגה אחת ורחבין ועגולין כגלוסקאות: **נברא בר קורא.** היא כמין לבוש מלורר גדל סביבות הקור של דקל כשהוא רך. קור ענף האילן כשהוא רך יולא בכל שנה קודם שיתקשה קרי קור:

אמר הכותב מכאן למדנו אמיתת כונת הדרשות שאלו שאינן כפשטן ממש כמו שחשב התלמיד. ומה שהשיב לו רבן גמליאל כפי מחשבתו היה ע"ד ענה כסיל כאולתו. אבל הכונה אמיתית בהן וכיולא בהן שבזמן המשיח תהיה ההלכה ברבוי ונשפע גדול ויהיו קלים להשיג לאדם לאכול ובגד ללבוש עד שיראה כאילו הארץ מוליאה גלוסקאות אפויות ממש לאכול וכלי מלת ללבוש ובטורח מעט ישיג אדם כל אחד מהן אבל לא שישתנו סדרי בראשית ומתכנס רק שישיג האדם כל צרכיו בנחת ולא יצטרך ליגיעה רבה הצריכה בזמנים האלה:

מהרש"א הא בד"ת הא כו'. הכהו תרי קראי דסמיכי אהדדי כינהו וכל חד כלמד מעניכו דבההוא קרא דאל תען כסיל כאולתו מסיים ביה פן תשוה לו גם אתה דהיינו כהך דרבי שבא לעשות בני רבי ממזרים והרי הוא ממזר כדאמרי' כל הפוסל במומו פוסל ואם אתה תענה לו כן שאתה ממזר הרי יאמרו גם עליך כן דכל הפוסל כו' ותשוה לו אתה ועד"ז אמרו יחוסתא דבבל שתיקותא כמ"ש במקומו. פ"י יוחסין ובהאי קרא דענה כסיל כאולתו מסיים ביה פן יהיה חכם בעיניו דהיינו כהך תלמידא דר"ג דאם לא היה ר"ג משיב לו היה זה התלמיד כחשב בעיני עלמו כחכם ולא כתלמיד שהיה חושב דר"ג לא יוכל להשיב לו וק"ל: **ההוא דאתא לקמיה דרבי חייא אמר ליה אמך כו'.** בע"י גרס בהאי עובדא כמו רבי וכן משמע קלת מדאמר ר"ח אהניא ליה צלותיה דרבי דלא לשויה ממזרא ויש לקיים כאן גי' כל הספרים ולקמן גרסי' דלא לשויה בני ממזרא ומאי דאהכי ליה לרבי חייא דלא לישויה ממזרא ר"ל דסמך אמה שאמרו פ' הפועלים גדולים מעשה חייא ודו"ק: **אחזי ליה תרנגולת כו'.** עיין פרש"י אבל לא שיהיה הריון והלידה לולד א' ביום א' דזה בתרנגולים נמי אינו דאמרינן פ"ק דבכורות תרנגולת לכ"א יום ופרש"י

עיון יעקב

אשתך אשתי ובניך בני. ואלו השיב לו ששקר דיבר היה נוכחים לו ומי מפים כי אין האי יכול להכחיש את האי תה פיי הפסוק פן תשוה לו גם אתה לשקרן לכן אמר כאלו הוא מחזיק טובה לו שמגלה לו דבר זה זכתן לו כוס של בשורה וכפי מה שפירש' מהרש"א כל הפוסל במומו פוסל שהוא עלמו היה ממזר וממזר לא חי לכך פקע ומית: **עתידה** אשה שתלד בכל יום ופוי' לגלג אותו תלמיד וכו'. הא דהוצרך להביא ראיה מבילם התרנגולא ולא הביא' ראיי' מקין והבל שנתעברו וילדו ביום ראשון י"ל דאחם נולדו מאדם ואוה שהיו יציר כפיו של הקב"ה משא"כ בשאר הנולדים ולפכי ג"כ באיכך שמוליאין האילנות פירות בכל יום לא מייתי ממעשה בראשית שביום ג' הוליאו פירותיא לפי שלא נטעו ונזרעו ע"י אדם ועיין בחידושינו סוף כתובות:

ופרש"י שם לאחר שנתעברה מן התרנגול שוהה בילתה ליגמר עד אחר כ"א יום עכ"ל ע"ש: אחזי ליה צלף כו'. עי' פרש"י והיינו שטוען פירות בכל יום דאחר שנלקט זה גדל פרי אחר ועי' בתוס' פ' ח"ה:

יט יד לא תנו רבנן לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי. מעשה בב' בני אדם שהמרו זה עם זה אמרו כל מי שילך ויקניט את הלל יטול ת' זוז אמר אחד מהם אני אקניטנו. אותו היום ערב שבת היה והלל חופף ראשו הלך ועבר על פתח ביתו אמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו א"ל בני מה אתה מבקש אמר לו שאלה יש לי לשאול א"ל שאל בני שאל. מפני מה ראשיהם של בבליים סגלגלות א"ל בני שאלה גדולה שאלת מפני שאין להם חיות פקחות הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו א"ל בני מה אתה מבקש א"ל שאלה יש לי לשאול א"ל שאל בני שאל. מפני מה עיניהן של תרמודיין טרוטות. אמר ליה בני שאלה גדולה שאלת. מפני שדרין בין החולות. הלך והמתין שעה אחת חזר ואמר מי כאן הלל מי כאן הלל נתעטף ויצא לקראתו. אמר ליה בני מה אתה מבקש אמר ליה שאלה יש לי לשאול א"ל שאל בני שאל מפני מה רגליהם של אפרקיים רחבות אמר ליה בני שאלה גדולה שאלת מפני שדרין בין בצעי המים. א"ל שאלו' הרבה יש לי לשאול ומתייר' אני שמא תכעוס נתעטף וישב לפניו אמר ליה כל שאלות שיש לך לשאול שאל. א"ל אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א"ל הן א"ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל אמר ליה בני מפני מה אמר ליה מפני שאבדתי על ידך ארבע מאות זוז א"ל הוי זהיר ברוחך כדאי הוא הלל שתאבד על ידו ת' זוז ות' זוז והלל לא יקפיד: תנו רבנן מעשה בעובד כוכבים אחד שבא לפני שמאי א"ל כמה תורות יש לכם א"ל שתים תורה שבכתב ותורה שבע"פ. א"ל שבכתב אני מאמינך ושבע"פ איני מאמינך גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב. גער בו והוציאו בנזיפה. בא לפני הלל גייריה. יומא קמא א"ל א"ב ג"ד למחר אפיך ליה א"ל והא אתמול לא אמרת לי הכי. א"ל לאו על דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי. שוב מעשה בעובד כוכבים אחד שבא לפני שמאי. א"ל גיירני ע"מ שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל גייריה אמר ליה דעלך סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואידך פירושא היא זיל גמור. שוב מעשה בעובד כוכבים א' שהיה עובר אחורי ב"ה ושמע קול סופר שהיה אומר °ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד אמר הללו שמות כח

למי א"ל לכהן גדול אמר אותו עובד כוכבים בעצמו אלך ואתגייר בשביל שישימוני כ"ג בא לפני שמאי א"ל גיירני על מנת שישימונו כ"ג דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל גייריה א"ל כלום מעמידין מלך אלא מי שיודע טכסיסי מלכות לך למוד טכסיסי מלכות הלך וקרא כיון שהגיע °והזר הקרב יומת. א"ל מקרא במדבר ג ל"ח

זה על מי נאמר א"ל אפילו על דוד מלך ישראל. נשא אותו גר ק"ו בעצמו ומה ישראל שנקראו בנים למקום ומתוך אהבה שאהבם קרא להם °בני בכורי שמות ד

ישראל כתיב עליהם והזר הקרב יומת גר הקל שבא במקלו ובתרמילו עאכ"ו בא לפני שמאי א"ל כלום ראוי אני להיות כ"ג והלא כתיב בתורה והזר הקרב יומת בא לפני הלל א"ל ענוותן הלל ינוחו לך ברכות על ראשך שהקרבתני תחת כנפי השכינה לימים נזדווגו שלשתן למקום אחד אמרו קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם ענותנותו של הלל קירבנו תחת כנפי השכינה:

שהמרו. נתערבו כמו שמומרין את הזוגים דסנהדרין: מי כאן הלל. כלום כאן הלל ולשון גנאי לנשיא ישראל: מפני מה ראשן של בבליים סגלגלות. בילונת"ח בלעז שאינה עגול ל"א ראשן של בבליי' סגלגל עגול: טרוטות. רכות: שדרים בין החולות. והרוח משבת ונכנס בתוך עיניהם ובמקום אחר מפרש טרוטות לשון עגולות בית מושב שלהן ולף. כאן אני אומר כן ומפני שדרים בין החולות שינה אותם המקום שלא יהא קדק של עיניהם ארוך כשלנו ויכנס בו החול וכן רגליהם של אפרקיים רחבות שלא יטבעו בבלעי המים. ורבות' פי' שדרים בין בלעי המים והולכין יחפים ומתפשטים רגליהם לפי שהמנעל דוחק הרגל ומעמידו על דפוס שלו: כדאי הלל. ראוי לכך: הוציאו בנזיפה. דתניא הבא לקבל דברי חברות חוץ מדבר אחד וכן גר הבא להתגייר וקבל עליו ד"ת חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו: גייריה. סמך על חכמתו שסופו שירגילנו לקבל עליו דלא דמיא הא לחוץ מדבר אחד שלא היה כופר בתורה שבעל פה אלא שלא היה מאמין שהיא מפי הגבורה והלל הובטח שאחר שילמדנו יסמוך עליו: אפיך ליה. כגון תשר"ק: לאו עלי קא סמכת. מכין אתה יודע שזה אל"ף וזו בי"ת אלא שלמדתיך וסמכת עלי דע"פ נמי סמוך על דברי: אמת הבנין. מקל שהוא אמה ארוך ומודדין בו אורך הבנין שהיו קוללים עם האומנים כך וכך אמות בכך וכך דמים: דעלך סני להברך לא תעביד. ריעך וריע אביך אל תעזוב זה הקב"ה אל תעבור על דבריו שהרי עליך שנאוי שיעבור חברך על דבריך. ל"א חברך ממש כגון גזלה גנבה ניאוף ורוב המצות: ואידך. שאר דברי תורה: פירושא. דהא מילתא הוא לדעת איזה דבר שנוי: זיל גמור. והדע: סופר. מלמד תינוקות: טכסיסי. תיקוני לרכי המלך לפי הכבוד: שלשתן. הגרים הללו ע"כ:

מהרש"א

עיון יעקב

א"ל בני שאלה גדולה שאלת. יש ללמוד מזה כששואל אדם אפילו דברים של מה בכך לא ידחה אותו בשחוק והיתול רק ישיב לו כאלו שואל דבר גדול כדי שלא יכשילו אותו לעתיד שיתביישו מלשאול ואפילו דבר גדול מאום וזה היתה כוונת הלל: כדאי הוא הלל שתאבד ע"י ת' זוז ות' זוז והלל לא יקפיד. כי אות היו מרמז אל היו תחיה היו תמות כי הכעס גורם מיתה ולהיפך מדת ענוה תחיה בעה"ז ותחיה לעה"ב: כשאני עומד על רגל א'. על דרך דאמרינן ריש פ' הקורא עומד דקשות יש ללמוד בישיבה ורכות בעמידה תניא על שתי רגליו ובשעה שעומד על רגל א' אי אפשר ללמוד רק דבר מועט רך שברכות וזה לא רצה להטריח עליו בעול תורה הקשה: דעלך סני לחברך לא תעביד. ולא רצה לגמור עמו כדכתיב ואהבת לרעיך כמוך שזה יקרא שורש של גמילות חסדים ואמרינן שלשה סימנים יש באומה זו ביישנים רחמנים גומלי חסדים והם אינם בעלי גומלי חסדים [illegible] שביל זה לאפי לומד עמו רק השב ואל תעשה מה דסני לך לחברך לא תעביד והוא קל יותר: ומתוך אהבה שאהב אותם קרא להם בני בכורי ישראל. [illegible] העבודה בבכורים ואפ"ה כתיב והזר הקרב יומת:

מהרש"א אותו היום ע"ש היה והלל חופף כולי. כל זה עשה בזמן שיקניטנו מהר שלא יהיה לו פנאי אז להשיב וע"כ עבר ג"כ על פתח ביתו ולא נכנס לביתו כדי שיצא לקראתו אולי בזה יקניטנו ביותר וכן מ"ש מי כאן הלל כו' כאילו לא הכיר אותו והוא היה נשיא בישראל מפורסם וניכר לכל שבאלו דברי' יקניטו שמחשיבו לשפל שאינו ניכר: **מפני מה ראשיהם כו' אמר ליה בני שאלה כו'.** יש שאלה בזה כיון דשאלה זו לאו בד"ת הויא רק במילי דעלמא גם אם היה הלל ענותן לא היה לו להשיב על שאלות אלו כמ"ש שלמה בזה אל תען כסיל כאולתו ונראה בזה לומר דמתוך ענותנותו חשב הלל דודאי זה בא להקניטו באלו שאלות אלא שרמז לו בשאלות הנוגעי' בדברי תורה ובג' השאלות נתכוין לג' מדות הרעות הללו שהם רוח גבוה ועין רעה ונפש רחבה שנזכרו בתלמידי בלעם דהיינו מה ששאל מפני מה ראשיהם כו' נתכוין למדה הרעה דרוח גבוה ע"פ מ"ש בסוף פרק הישן מפני ד' דברים נכסי בעלי בתים יוצאין לטמיון כו' ועל גסות הרוח ופירש"י שמשתרדים ומתגאים על אחיהם כו' ע"ש ומ"ש דבבבל יש ראשיהם סגלגלים שגלגל החוזר בהם לירד מנכסיהם מפני מה הוא בהיות עון והשיב לו ע"ז בדרך רמז מפני שאין להם חיות פקחות דהיינו בעון שאין פקחות דהיינו שגסות הרוח גברה בהן דכל מי שמתגאה הוא שוטה וזו המדה רעה איכא בבבל כדאמרינן פרק זה בורר דחנופה וגסות הרוח ירדו לבבל וזה הביאם שראשיהם סגלגלים לירד מנכסיהם כהך דפרק הישן: ואמר הלך כו' **מפני מה עיניהן של תרמודין כו'.** חשב הלל שנתכוין למדת הרעה הב' דעין רע ע"פ מ"ש פ' חלק דור המבול לא נתגאו אלא בשביל גלגל העין כו' ופרש"י שהיו גובהין עיניהן ומנאפים אחר עיניהם עכ"ל ובכמה מקומות כינה את הזנות ע"ש העין וכמ"ש גבי שמשון הלך אחר עיניו לפיכך כו' ות"ש דבתרמוד האנשים רעים במדה זו והיינו עיניהם טרוטות ע"ש שהם רעים כפירוש רש"י א"כ כפי' רש"י במקומות אחרים טרוטות כמו עגולות וכמ"ש פרק חלק גלגל העין כו' והשיב לו מפני שדרות בין החולות ע"פ מ"ש סוף פרק קמא דיבמות פסולי דתרמוד משום עבדי שלמה והיינו בין החולות מלשון חול שאין בהן קדושה וגדר ערוה כמו שיש במיוחסים שבישראל: **מפני מה רגליהם של אפרקיים כו'.** חשב הלל שנתכוין למדה הרעה הג' שהיא נפש רחבה לאסוף ממון הרבה ורגליהם רחבה דקאמרי' ע"פ מ"ש את כל היקום אשר ברגליהם זה הממון שמעמיד את האדם על רגליו והשיב מפני שדרים בין בצעי מים רמז ע"ש שדרים שם בין עובדי כוכבים אוהבים הבצע והממון דבני אפריקי הם מבני כנען שפנה מא"י כדאיתא בר"פ חלק ומלינו בע"פ שאמרו בכנען שלוש לבניו אהבו הגזל והבצע ודו"ק: **מתיירא אני שמא תכעום כו'.** נתן לו מקום שראוי לכעום אולי יקניטנו בזה אם אתה הוא לא ירבו כמותך כו' כאילו לא היה מכירו כבר וא"ע מפני שאבדתי כו' - ר"ל דע"כ אני אומר לא ירבו כמותך בענוה בישראל שאין לאדם להיות עניו כ"כ ואמר ליה הוי זהיר ברוחך כו' ר"ל שטעית בדבריך לומר שאבדת ד' מאות זוז שלא כדאי הוא הלל בענותו שתאבד ד' מאות זוז ועוד ד' מאות והיינו ד' מאות זוז שאבדת שהיית מרויח אילו תקניטני ועוד ד' מאות והוא שאבדת מכיסך על שלא הקניטתני וק"ל: **יומא קמא א"ל אבג"ד כו'.** דהא ודאי יש טעם לסדר האותיות מאל"ף ועד ת"ו כנגן לענין מספר ולשאר דברים וע"כ א"ל אתמול לא אמרת לי סדר האותיות הכי וא"כ לא ידעתי איזה הסדר הוא עיקר ואמר ליה כיון דע"כ עלי דידי סמכת להודיע לך איזה עיקר הסדר דע"פ כמי כו' וק"ל: **על רגל אחד כו'.** נראה שגם הוא נתכוין לפי התשובה דהלל דהיינו שילמדנו שכל התורה תהיה לה רגל ויסוד אחד ואמר שדחפו שמאי באמת הבנין ולעיל לא אמר אלא שגערו בנזיפה והיינו משום דהכא רמז לו כמו שהבנין א"א לו לעמוד ביסוד אחד כן התורה רחבה במלותיה א"א לה ליתן יסוד אחד וכן רמז לו לקנן באמת הבנין גבי בע"מ שיעשוני כהן גדול דאין התורה עומדת על יסוד הכהונה לבד ואמר הלל למדו דעלך סני לחברך לא כו' והיינו דכתיב בתורה ואהבת לרעך כמוך גומר ויש לעיין בזה גם שאמר ליה בלשון תרגום שכן היה לשונם אז בירושלים מ"מ אמאי שינה לומר לו בלשון שלילה דעלך סני כו' דתרגום מליסנא דקרא הל"ל ותרחמים לחברך כוותך כת"א וי"ל דמשמע ליה דקרא לא איירי אלא בכה"ג בל"ת דגבי לא תקום ולא תטור כתיב ועלה קאי ואהבת לרעך גומר שלא תעשה לו רעה מכל דסני לך כו' אבל לגבי לעשות לו טובה לא קאמר ואהבת לרעך כמוך כדאמרינן חייך קודמין לחיי אחיך וכן מוכיחין דברי ת"י ע"ש ודו"ק: **אמר ליה מקרא כו'.** ומעיקרא לא הוי בעי הלל למימר הכי משום דלא הוה מקבל עליו לגייר ומיהו ק"ק הא אין מקבלין גרים משום שלחן מלכים ולא משום אישות ולא עדיף זה שגייר עצמו משום כהונה שילבש בגדי כבוד וי"ל הא דקאמר בא לפני הלל וגייריה כו' לאו דווקא אלא דלא גייריה עד לבתר הכי שידע דגר אסור בכהונה ולא קאמר לעיל דגייריה אלא שקבל עליו לגייר ומתוך שלא לשמה בא לשמה ואין להקשות דא"כ היאך למדו תורה קודם שנתגייר הא אמרי' בפרק ד' מיתות דעובד כוכבים אסור ללמוד תורה די"ל דהכא כיון שבא לגייר שרי ללמוד תורה: **א"ל כלום ראוי אני להיות כ"ג כו'.** ר"ל דבכך הוה ליה לדחוני מעיקרא שלא אתגייר ולא בכעס באמת הבנין:

ב **אמר** ריש לקיש מ"ד °והיה אמונת עתיך חוסן ישועות
ישעיה לג חכמת ודעת וגו' אמונת זה סדר זרעים עתיך זה סדר מועד. חוסן זה סדר נשים. ישועות זה סדר נזיקין. חכמת זה סדר קדשים. ודעת זה סדר טהרות. ואפ"ה יראת ה' היא אוצרו. אמר רב [רבא] בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה. קבעת עתים לתורה. עסקת בפריה ורביה. צפית לישועה. פלפלת בחכמה. הבנת דבר מתוך דבר. ואפ"ה אי יראת ה' היא אוצרו אין אי לא לא משל לאדם שאמר לשלוחו העלה לי כור חטין לעלייה הלך והעלה לו אמר ליה עירבת בהן קב חומטין אמר ליה לאו א"ל מוטב אם לא העלית. תני דבי רבי ישמעאל מערב אדם קב חומטין בכור

עיון יעקב

ואפ"ה יראת ה' היא אוצרו. ולפשר רמש"ה עשה המנורה של ז' קנים. דהיינו ששה קנים רמז נגד ששה סדרים וכולי יאירו אל מול פני המנורה שהוא נר אמצעי שהוא נגד יראת ה' שכלכבו את כי נר מצוה ותורה אור והוא ג"כ נגד ששת ימי בראשית ויום השביעי שהוא שבת לה' וזה שכתב בראשית אותיות ירא שבת שבשבת הוא נגד היראה כן ירא בשת שהבושה מביאו לידי יראה פנימית כדאי' בשל"ה בעשרה מאמרות מאמר ג' דף כ' וכ"א ע"ש: **יראת** ה' היא אוצרו. עיין בהרי"ף שמקשה דמשמע שהיראה היא בחדר הפנימי שהוא האוצר ובסמוך קאמר שהוא פתח הטרקלין עיין בו ובאמת לפי מה שמבואר בספרי מוסר והובא דבריהם באורך בשל"ה בעשרה מאמרות מאמר ג' מדף מ"ו וכו' שיש ב' מיני יראה דהיינו יראת חיצונית שבחיצוניות יראת העונש עה"ז ועה"ב ויראה יותר פנימי קלת יראת מניעת קיבול שכר לעה"ב ויראה פנימית ממש יראה מהקב"ה רוממתו וגדולתו איך לא ישמע לו ויראה יותר לפני ולפנים שהוא יראת פגם העולמות והתרחקות מקדושת העליון שזה מדקדק בדקדוקי מצות ומהאילון יבא אל הפנימי ממדריגה למדריגה ע"ש באורך א"כ לק"מ ודו"ק: **אמר** רב בשעה שמכניסין אדם לדין. נראה דרב פליג אריש לקיש וס"ל דקרא והי' אמונ' נדרש על השאלות בשעה שמכניסין אדם לדין ועיין בתוס' פ"ק דסנהדרין מה שמקשים מהא דאמרינן תחלת דינו על ד"ת ועיין בחידושינו פ"ק דקידושין מה שתרצתי על זה: **תנא** דבי ר' ישמעאל מערב אדם קב חומטין. נראה דאתי לאשמועינן כמו שמותר לערב קב חומטין בכור. תבואה ואינו חושש כן מותר לאדם להתבונן מעט בכל יום בדברים המביאין לידי יראה אע"פ שמבטל באותו פעם בעסק התורה שעי"ז נשמר סורכו כמו חומטין המשמר התבואה:

בכור של תבואה ואינו חושש. אמר רבה בר רב הונא
כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים דומה לגזבר
שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא
מסרו לו בהי עייל. מכריז רבי ינאי חבל על דלית ליה
דרתא ותרעא לדרתא עביד. גם במסכת יומא פרק בא
לו אמר רב יהודה לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו
קהלת ג אלא כדי שייראו מלפניו שנאמר °והאלהים עשה
שייראו מלפניו. רבי סימון ורבי (אליעזר) [אלעזר]
הוו יתבי חליף ואזיל רבי יעקב בר אחא אמר ליה חד
לחבריה ניקום מקמיה דגבר דחיל חטאין הוא. אמר ליה
אידך ניקום מקמיה דגבר בר אוריין הוא אמר ליה אמינא
לך אנא דגבר דחיל חטאין הוא ואמרת לי את דגבר בר
אוריין הוא תסתיים דרבי (אליעזר) [אלעזר] הוא דאמר
דגבר דחיל חטאין הוא דאמר רבי יוחנן משום רבי
דברים י (אליעזר) [אלעזר] אין לו להקב"ה בעולמו אלא יראת
איוב כח שמים בלבד שנאמר °ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל
מעמך כי אם ליראה וגומר וכתיב °ויאמר לאדם הן יראת
ה' היא חכמה וגומר. שכן בלשון יוני קורין לאחת הן
תסתיים:

סדר זרעים. שעל אמונת האדם סומכין להפריש מעשרותיו כראוי:
חוסן. לשון יורשין ועל ידי אשה נולדו יורשין: סדר נזיקין.
אלו לשון תוספות לשון מושיען שמזהיר לפרוש מהיזק ומהתחייב ממון: (אמונת זה סדר זרעים. מפרש בירושלמי שמאמין בחיי העולמים וזורע): דעת. עדיף מחכמה: היא אוצרו. הוא עיקר החשוב בעיניו לאצור ולעשות סגולה לזכרון: קבעת עתים. לפי שאדם צריך להתעסק בדרך ארץ שאם אין דרך ארץ אין תורה הולכך לקבוע עתים לתורה דבר קצוב שלא ימשך כל היום לדרך ארץ: בפריה ורביה. היינו חוסן: צפית לישועה. לדברי הנביאים: הבנת דבר מתוך דבר. היינו דעת: קב חומטין. ארץ מלחה ומשמרת את הפירות מהתליע: ואינו חושש. למוכרה בדמי חטין דלאו אוכלא היא שהרי שמירתן בכך: יראת שמים. דומה לפתחים חיצונים שדרך להם נכנסין לפנימיים כך אם יראת שמים הוא נעשה חרד לשמור ולעשות טוב ואם לאו אינו חש לתורתו: בהי עייל. באיזה פתח נכנס לפתוח את הפנימיים: אמינא לך אנא. כלומר אתה מיעטת בשבחו: הן יראת ה'. יחידה היא היראה בעולם: .

מהרש"א אמונת זה סדר זרעים כו'. עיין פרש"י ותוספות ועי"ל דעל מסכת ברכות שהיא הראשונה בסדר זרעים קאמר אמונת ע"ש מאה ברכות שמזכירים בה וגדול העונה אמן עליהם: ועתך זה סדר מועד. שבאו לעתים. כמ"ש יודעי בינה לעתים: והוסן זה סדר נשים. כפרש"י וגם נוטריקון מאותיות דחסן חלק סדר נשים וכה"ג דרשו נוטריקון: וישועות זה סדר נזיקין. ע"פ מ"ש בריש פ"ק דב"ק דנזקי דארבע ד' אבות רומזים על נזקי שמיא ד' דבעי רחמי להושיע אותנו ולהצילנו מהם: והחכמה זה סדר קדשים ודעת זו כו'. כפרש"י דעת עדיף מחכמה עכ"ל כ"ה ודאי כדמוכח קרא דפרשת כי תשא בחכמה ובתבונה ובדעת שהיא רוח הקודש כפרש"י שם אבל א"כ הל"ל בהפך חכמה זו סדר טהרות ודעת זו סדר קדשים דהא קדשים עדיף מטהרה בכמה מעלות כדמוכח הסוגיא ספ"ק דעבודת כוכבים וי"ל דקושטא דהכי הוא אלא דנקט להו כסדרן שסדר קדשים קודם סדר טהרות ואמר ואפ"ה יראת ה' היא אוצרו כו' מפורש פ' אין עומדין ע"ש: בשעה שמכניסין אדם לדין כו'. דלעיל מהאי קרא אמונת עתך גו' כתיב נשגב ה' גו' מלא ציון משפט וצדקה דהיינו במשפט לעתיד אומרים לו אלו דברים: נשאת ונתת באמונה כו'. מה שיש לדקדק מכאן אהא דאמרי' פ"ק דסנהדרין תחלת דינו של אדם על ד"ת כו' מפורש שם ואמר קבעת עתים. שני עתים אחד ביום ואחד בלילה כהא דאמרינן יזיף ביום ופרע בלילה ואמר עסקת בפ"ו. לא אמר קיימת פ"ו אלא עסקת דהיינו להשיא יתום ויתומה ואמר צפית לישועה. דהיינו ישועות בלשון רבים לפי שהמלכה ומקוה לישועה בכל שעה הם רבים ואמר פלפלת בחכמה. דהיינו שלא יהא אדם מפלפל פלפול של הבל אלא שיהא מוכחך לפלפל בשכל וחכמה ודעת ואמר הבנת דבר מתוך דבר. כפרש"י בחומש בפרשת כי תשא גבי בחכמה ובתבונה ובדעת פרש"י דתבונה היינו מבין דבר מתוך דבר אבל דעת הוא רה"ק היינו כיון דכתיב גבייהו ותבונה שפיר מבין דבר כו' ע"כ דדעת הוא מעלה יתירה שהיא רוח הקדש אבל הכא דלא כתיב ותבונה בתר חכמה אית לן לפרושי דעת שהוא מבין דבר כו' ואמר ואפילו הכי יראת ה' היא אוצרו כו' משל כו' העלה לי חטין כו' דהיינו להעלותן לאוצר אין להם קיום אי לאו חומטין ה"נ ביראת ה' נתקיימה כולן באוצר הזה ודו"ק: דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות כו'. דהיראה קודמת לחכמה כמו ששנינו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ודומה לדלעיל דיראה היא מקיימת מה שבפנים כאוצר בחומטין הזה ומייתי עלה נמי חבל על דל"ל דרתא כו'. שהתורה אינה רק שער ליכנס ליראת שמים לכך צריך שתקדים לו יראת שמים כן פרש"י בפרק בא לו ע"ש: שנאמר והאלהים עשה גו'. היינו שעשה את עולמו ובפרק הרואה דריש ליה בכה"ג לענין חלום ולענין רעמים ושם מפורש: גברא דדחיל כו'. בקרא דמגלת הקינה לא איירי רק בגברא דבר אוריין דהיינו זקן זה שקנה חכמה אלא דודאי באם אין בו יראת שמים דאין עומדין מפניו דאפילו בגברא דבר אוריין הוא אם הוא פלגאה לא ניקום מקמיה כדאמרינן פ"ק דגיטין גבי גניבא וגברא דדחיל חטאין נמי ולא הוה בר אוריין ודאי דלא משתכח' כמ"ש דאין בור ירא חטא אלא דה"ק דיותר יש לנו לתלות ביראת חטאו מלתלות בחכמתו כדמסיק אין לו להקב"ה בעולמו כו' וק"ל: אלא יראת שמים כו'. יש לפרשו ע"פ מ"ש במס' ברכות מהאי קרא גופיה דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנא' מה ה' גו' דהיינו שאין להקב"ה בעולמו מן האדם אלא יראת שמים דהיא בבחירתו של אדם והאי קרא דאיוב מפורש נמי הכי לאחת הן ואחת ממנו ע"י בחירתו והיא יראת ה' ואמר דבלשון יון קורין לאחת הן והוא מפורש בערוך בערך הן וז"ל הן עם לבדד ישכון כו' הן בלשון יון א' אינן מתחשבין עם אומה אחרת תדע שכן הוא חשוב כל האותיות ואתה מוצא כולן יש להן זוג וה' וכ' אין להם זוג כמ"ש בערך אטב"ח עכ"ל:

הרי"ף כל אדם שיש בידו תורה וכו'. ויש לדקדק דמשמע דהיראה היא מפתח החיצון והכתוב אומר יראת ה' היא אוצרו. וע"ק שמכריז רבי ינאי הפך מזה דאמר חבל על מאן דלית ליה ביתא ותרעא לביתא עביד דהיראה היא בית וקרא לחכמה פתח ודוחק לומר דפליגי. ונראה דבתורה יש חכמה שנזכר על השפה חכם או טפש. וזו היא החכמה שאדם למד מרבותיו ויש שמתבונן האדם מדעתו ועל הבינה אמר שנמסרו לו מפתחות פנימיות שהבינה נמשלה לספר תורה ולא החיצונות שהוא היראה בקודם

עיון יעקב
אין להקב"ה בעולמו אלא יראת שמים. עיין בחידושינו דברכות דף לג:

שאולא לא ונקראת דרתא כמו החלר שהוא חוץ לבית אבל מה שאמר מלבותיו הוא פתח וחוץ לירלא באופן שיש פתח חילון לחלר שהוא הסכמת שאמר מלבותיו ויש חלר שהיא הירלא שלפנים מהפתח ויש בית לפנים מהחלר שהיא הבינא שהיא פנימית מהירלא. ועיין בכסף נבחר סדר תזריע כי שם הרחבתי הענין:

קהלת ז **דרש** רב עולא מאי דכתיב °אל תרשע הרבה וגומר. הרבה הוא דלא לרשע הא מעט לרשע. אלא מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף.
תהלים עג דרש רבא בר רב עולא מאי דכתיב °כי אין חרצובות למותם ובריא אולם אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שאינן חרדין ועצבין מיום המיתה. אלא שלבם בריא להן כאולם.
שם מט והיינו דאמר רבה מ"ד °זה דרכם כסל למו יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להם חלב על כסלם
שם שמא תאמר שכוחה היא מהן ת"ל °ואחריתם בפיהם ירצו סלה:

מי שאכל שום וריחו נודף וכו'. פליאה הוא כלומר ה"ק קרא אם רשעת מעט אל תוסיף על רשעך דמי שאכל שום וריחו נודף כבר לחבריו כלום יחזור ויאכל עוד אחר ויהיה נודף יותר לזמן ארוך: **חרדין ועצבין.** נוטריקון דחרצובות: **כאולם.** שפתחו פתוח ורחב: **זה דרכם.** לעיל מיניה כתיב קרבם בתימו לעולם דהיינו קבורם והדר כתיב זה דרכם כסל למו כלומר יודעים הם שזה דרכם אבל כסל למו כליותיהם מחופים בחלבם ומשיב אל כליותיהם מחשבת קיפם ושמא תאמר מחמת החלב שכחו והרי הם שוגגין ת"ל ואחריהם את העתיד לבא לנפשם אחרי אובדם בפיהם ירצו סלה ויספרו תמיד ועכ"ז אינם חוזרין:

מהרש"א הרבה הוא כו'. מייתי ליה הכא משום דלפום ריהטא מהאי קרא נמי הוה ראוי לגנוז דדבריו סותרין ד"ת דמשמע מעט הוא דלרשע והא דאל תהי לדיק הרבה וגומר ידע לפרושי שאל תהי לדיק ביותר מאשר לוך ה' כגון שאול שחמל על אגג כפרש"י בספר קהלת אבל אל תרשע הרבה וגומר ליכא לפרושי הכי א"כ דאל תהי לדיק הרבה וגומר יש לומר על פי מ"ש דלעולם יחשוב אדם את עצמו בינוני והיינו אל תהי לדיק הרבה בעיניך דהיינו רובך זכאי אבל גבי אל תרשע ליכא לפרושי הכי דא"כ הל"ל נמי בהאי לישנא אל תהי רשע הרבה דהיינו רובך חייב וכמו שפירש הרמב"ם והרע"ב בהא דאל תהי רשע בפני עצמך אבל אל תרשע משמע דלא תוסיף לעשות רשע עוד ולכך פריך עליה הא מעט לרשע ומשני אלא מי שאכל שום וריחו נודף יחזור כו' כפרש"י אבל בגי' הילקוט מי שאכל שום ואין ריחו נודף יחזור כו' דהיינו מי שאכל שום מעט ואין ריחו נודף עדיין וכי יחזור כו' ה"ק מי שהרשיע מעט ועדיין אינו רובו חייב וכי יוסיף רשע להיות רובו חייב ודו"ק: שאינן

חרדין ועצבין כו'. דהיינו שאין עצבין על העבר שהרשיעו מעט ואין חרדין מיום המיתה על להבא מלהרשיע עוד אבל רוצים להיות בעה"ז בעונתן *כבריא אולם והיינו דשייך האי דרשא לדלעיל וקאמר זה דרכם דלעיל מיניה כתיב קרבם בתימו וגו' כפרש"י והיינו דקאי אקרא דלפני פניו ויותר נראה לפרש דקאי אקרא דלפניו דכתיב ואדם ביקר בל ילין וגומר שיודעין שזו דרכם שלא ילין ביקר וגו' אבל חלב הכסל ממכבן דהיינו עונות שיש להם בעה"ז ושמא תאמר שכוחה כו' ת"ל ואחריתם בפיהם וגומר כפרש"י הכא*:

על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר: **גמרא** על שלש עבירות וכו' נדה מאי טעמא אמר רבי יצחק היא קלקלה בחדרי בטנה לפיכך תלקה בחדרי בטנה תינח נדה חלה והדלקת הנר מאי איכא למימר כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא אמר הקב"ה רביעית דם נתתי בכם על עסקי דם הזהרתי אתכם *ראשית קראתי אתכם על עסקי ראשית הזהרתי אתכם נשמה שנתתי בכם קרויה נר על עסקי נר הזהרתי אתכם אם אתם מקיימים אותם מוטב ואם לאו הריני נוטל נשמתכם מכם ומאי שנא בשעת לידתן אמר רבה נפל תורא חדד לסכינא אביי אמר תפוש תירוס אמתא בחד מחטרא ליהוי. רב חסדא אמר שבקיה לרויא דמנפשיה נפל מר עוקבא אמר רעיא חגרא ועיזי רהטא אבב חוטרא מילי ואבי דרי חושבנא. רב פפא אמר אבב חנואתא נפישי אחי ומרחמי אבב בזיוני לא אחי ולא מרחמי וגברי היכא מיבדקי אמר ריש לקיש בשעה שעוברים על הגשר גשר ותו לא אימא כעין גשר. רב לא עבר במברא דאית ביה עובד כוכבים אמר דילמא מיפקד ליה דינא עליה ומתפיסנא בהדיה שמואל לא עבר אלא במברא דאית ביה עובד כוכבים אמר שטנא בתרי אומי לא שליט. רבי ינאי בדיק ועבר ר' ינאי לטעמיה דאמר לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושין לו נס שמא אין עושין לו נס ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו אמר רבי חנין מאי קרא °קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך. רבי זירא ביומא דשותא לא נפיק לביני דיקלי. ת"ר על שלש עבירות נשים מתות ילדות ר"א אומר נשים מתות ילדות רבי אחא °אומר בעון שמכבסות צואת בניהן בשבת. וי"א על שקורין לארון הקודש ארנא. תניא רבי ישמעאל בן אלעזר אומר בעון ב' דברים עמי הארץ מתים על שקורין לארון הקודש ארנא ועל שקורין לבה"כ בית

עיון יעקב

דרש רב עולא מאי דכתיב אל תרשע הרבה וגו' הרבה הוא דלא לרשע. עיין במהרש"א שמקשה למה לא מקשה ארישא דקרי' אל תהי' לדיק הרבה ול"נ דעולא אזיל לשיטתו דאמר בנזיר דף כ"ג ע"ב תמר זינתה לשמה יצאו ממנה מלכים זה דוד א"כ י"ל זה כוונת הפסוק אל תהי' לדיק הרבה שלא לעשות עבירה לשמה ובאמת יש לעשות עבירה לשמה. וי"ל דזה כוונת הפסוק בשמואל ע"ז כאשר חמל שאול על עמלק ויאמר אליו שמואל קרע ה' את מלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעיך וקשה מה זו מדה כנגד מדה ולפמ"ש ניחא דאית' ביומא דף כ"ב וירב בנחל וכו' אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו יצא בת קול אל תהי לדיק הרבה ואפ"ה חמל שאול עליהם מוכח דס"ל הפי' כמ"ש אל תהי לדיק הרבה דמותר לעשות עבירה לשמי' ורא"י מתמר שזינתה לשמה יצאו ממנה מלכים לכך ונתנה לרעיך זה דוד שבא מיהודה ותמר: **שאינם** חרדין ועלבים מיום המיתה. נראה דקאמר שני לשונות כי במות אדם גדול ראוי להיות חרד אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר וכן במות א' מבניו או אשתו או שאר קרוביו ראוי להיות עצב בשבילם שגם עליו יעבור כוס הזה ואפ"ה אינם חרדין ועלבין מזה ומזה: **ויש** להם חלב על כסלם. אף שכל גופם שמן ועב מ"מ מזכיר כסל שהוא ג"כ מלשון כסיל כי רשעים מכונים בשם זה כי מחמת כסילות שבם אינם מרגישים בכל זה כדאמרינן אין סוטה כפגע: **על** שלש עבירות. עיין במהרש"א. ועוד נראה לענ"ד ע"ד דאמרי' ג' שותפי' יש באדם הדם הוא נגד חלק האשה שממנה האודם וחלה הוא נגד חלק הזכר אדה"ר שהי' חלתו של עולם והדלקת הנר הוא נגד ה' שיתן חלק הקב"ה כדכתיב נר ה' נשמת אדם: **ראשית** קראתי אתכם. כדכתיב קדש ישראל ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו וכדאיתא במדבר רבה פ' כ' דף רי"ב ע"ב לכך כל הנוגע בהם מתחייב מיתה כאוכל קדש ולזה לא נזהר להפריש ראשית לכך נתחייב מית' ג"כ: **ומאי** שנא בשעת לידתן א"ר נפל תורא חדד לסכינא. ומ"מ לריכין להאי דרשא דדרש האי גלילאי דאל"כ קשה מ"ש אלו ג' עבירות משאר עבירות שעברו על מצות עשה שלא הזמן גרמא שנשים חייבות ליסתכן עליהם בשעת לדתן משום האי טעמא נפל תורא וכו' אלא ודאי דעיקר הטעם הוא משום דדריש האי גלילאי: **רב** לא עבר במברא דאית ביה מאומה אחרת. נראה דרב אזיל לשיטתו כדפי' בחולין דף צ"ה ע"ב דרב בדק נפשיה במברא אם היתה מזומנת לו חשב אותו לסימן טוב לכן לא הלך עם אומה אחרת, במברא דדלמא בשבילם ישתנה הסימן של הגזרה משא"כ שמואל שלא חש לזה רק שבדק נפשיה בספרא לכן הלך עמהם ולא חש לזה:

בית עם. תניא רבי יוסי אומר ג׳ בדקי מיתה נבראו באשה ואמרי לה ג׳ דבקי מיתה נדה חלה והדלקת הנר. חדא כרבי אליעזר וחדא כרבנן:

ה״ג נדה מאי טעמא: **בהדרי בטנה. מקור דמה: קלקלה.** מרדה: **רביעית דם.** חיי אדם תלויין בה: **ראשי׳ קראתי אתכם.** ראשי׳ תבואתי: **עסקי ראשית.** ראשית עריסותיכם: **הריני נוטל נשמתכ׳.** ומאבד רביעית דמכם ויכבה נרכם ויבטל שם ראשיתכם ונשים נענשו על כך כדאמרינן בבראשית רבה היא איבדה חלתו של עולם שעל ידה נטרד אדם הראשון שנתרם כחלה וכבתה נרו של עולם ושפכה דמו ועוד שצרכי הבית תלויין בה: **נפל תורא.** לארעא שהוא עומד לשחיטה הכל אומרים חדדו לסכינא עד שלא יקום ויהא טורח להשליכו כך הואיל ואתרע מזלה מזומנת פורענותה לבא: **תפוש תירום אמתא.** הרבה פשעים השפחה וכולן תלקה בחבטה אחת: **תפוש.** הרבה: **תירום.** פשע והתרסה: **מהטרא.** בעדור בלע״ז כלומר אשה עומדת ליסורי לידה על עונשה של חוה ומצטרפין לה עונשין הרבה לאותו מלקות: **שבקיה לרויא.** לשכור אינו צריך להפילו שהוא יפול מאליו כך האשה עומדת לילד משנתעברה והיא צריכה לבקש להקדוש ברוך הוא לפתוח רחמה והיא מונעת והיא מתה מאליה כל הכי משל הדיוט ניהו: **רעיא חיגרא ועיזי ריהטן.** קלה לרוץ ואינה יכול להגיעה ולהלקותה על סרחונה: **אבבא חוטרא מילי.** כשהיא באה לפני גדרות לאן שם הוא מדבר עמה להלקותה על פשעה: **ואבי דרי.** לבית הדיר של צאן באין לחשבון גדרות לאן מתרגמינן חוטרין דען כלומר האשה כשהיא בבריאותה פשעיה שזכיותיה תולין ואין כח במקטרג להזכיר עונה אבל משהגיעה לפתח הסכנה וצריכה לנסים שם מזכירין עונותיה ומעשיה אם ראויה היא לנס אם לאו: **אבבא חנואתא נפישי אחי ומרחמי.** בפתח החנות שמחלקים בו מזונות ויש שם עושר הרבה אחים והרבה אוהבים יש הכל נעשים אוהבים: **רחמי.** אוהבים: **אבבא בזיוני.** במקום שיש הפסד ועוני: **לא אחי ולא מרחמי.** כך בשעת הסכנה הרע מזלה ומשיבותיה וחדלו פרקליטין שלה: **וגברא היכא מבדקי.** מעשים שלהם להזכיר עונש חטאם: **בעין גשר.** כל מקום סכנה כגון קיר נטוי ויוצא לדרך: **דילמא מיפקיד.** עובד כוכבים דיצא על חטאיו ומתפיסנא בהדיה: (אמר הכותב ראוי לפרש שמשא בשא״ קיים אחת מז׳ מצות בני נח שנענשו עליה׳ ע״כ:) **מברא.** ספינה שעוברין בה את הנהר: **בדיק.** הספינה שלא יהא בה נקב: **מנבין.** פוחתין: **קטונתי.** הוקטנו ונתמעטו זכיותי בשביל החסדים אשר עשית וגו׳: **יומא דשותא.** שמנשבת בו הרוח דרומית חזקה שמפלת חומות ועוקרת אילנות: **לביני דיקלי.** שלא יפיל הרוח דקל עליו: **יולדות.** בשעת לידתן: **שלש עבירות.** הנך דמתניתין: **ילדות.** בחורות ואפילו שלא בשעת לידה: **רבי אחא אומר.** הילדות מתות על עון שמכבסות: **ארנא.** כך היו קורין מגדלות שלהם: **בית עם.** לשון ביזוי שמתקבלין בו הכל ולארון הקדש ארנא: **בדקי.** עוטת שבודקין אותן בהן בשעת סכנה כרבנן דאמרי יולדות: **דבקי.** שמדבקין ומקרבין מיתתה לפני זמנה כמאן דאמר להכי ילדות:

תוספות על שקורין לארון הקדש ארנא. לא ארון שעשה בצלאל קאמר דמסתמא לא היו נזכירות ארון שהיה בפני כמה שנים שנגנז בבית ראשון אלא לארון שבבית הכנסת אע״ג דבכל דוכתא קרי ליה תיבה בדמנן העובר לפני התיבה אר״י אשכחן נמי דקרי ליה ארון כדאמרינן תשעה וארון מצטרפין:

מהרש״א ראשית קראתי אתכם כו׳. בירושלמי קאמר כל הנשו

אדם הראשון ולפי שהאשה גרמה לו המיתה מסרו אלו המצות לאשה שהיא נענשת עליהם אם אינן זהירות בהן ולפי תלמודינו צ״ל נדה ודאי הוא דבר התולה בה ובחלה ובנר נמי מצוה המוטלת עליה טפי שהם צרכי בית והאשה מצוייה שם כדאמרינן גבי צדקה והקרוב לזה פרש״י והכוונה באלו הג׳ דברים ע״פ הירושלמי גם ע״פ תלמודינו כי האדם נברא בשלש נפשות חלוקות שהם טבעית רוחנית שכלית וע״פ המקובלין נפש רוח נשמה שהנפש מתדבק ברוח ורוח בנשמה וז״ש רביעית דם כו׳ כי הדם הוא הנפש וראשית קראתי כו׳ ע״ש הרוח שניתן באדם כמפורש בירושלמי אדם הראשון חלה טהורה היה דכתיב וייצר גומר אדם עפר מן האדמה דהיינו הרוח טהרה שניתן בו משא״כ בשאר ב״ח וכמ״ש מי יודע רוח האדם העולה היא למעלה גו׳ דהיינו שמתדבק בנשמה שלמעלה ושוב הנפש מתדבק בהם דהיינו כחלת עיסה הטהורה הנקראת ראשית ואמר **נשמה שנתתי בכם כו׳.** כמשמעו ואמר **אם אתם מקיימין** ג׳ מצות אלו שכנגד ג׳ נפשות אלו מוטב **ואם לאו הריני נוטל נשמתכם** כו׳. שהיא עיקר וחלק אלוה וב׳ נפשות האחרים לא יהיו דבקים בנשמה ויהיו מוטלות לפניך ודו״ק: **ואם עושין לו מנבין כו׳ מאי קרא קטנתי מכל גו׳.** (עיין פ״ק דברכות ורש״י בחומש וברמב״ן ומה שטען ואינו נכון בל׳ הכתוב כו׳) ור״ל שמלת קטנתי הוא מאמר הכמות בכ״מ אבל נתמעטו זכיות הוא באיכות ועוד שמקרא קצר הוא שחסר מן הכתוב זכיות שלא נזכר במקרא ומדבר מה נתמעט י״ל בזה דגם לפי הדרש דהכא מלת קטנתי אינו יוצא ממשמעו ופירושו שנעשיתי קטן ושפל כמו כי קטן יעקב ודל ע״י שנתמעטו זכיותי כי בהיות זכיותי מרובים הייתי גדול וחשוב בעיניו ונתמעטו זכיותי דקאמר אין זה פירוש של מלת קטנתי אלא שהוא נכח המאמר דע״י שנתמעטו זכיותי נעשיתי קטן ושפל וכן משמע הנוסחא של ע״י במסכת תענית שאמרו כל נס שאתה עושה לי אתה מנכה מזכיותי ונמלאתי קטן ועוד דמלינו בכה״ג בהפך שדרשו כי אתם המעט גומר הממעטין עצמכם כו׳ דהוי כמו המקטינים עצמכם ומה שטען עוד כי אמר אח״כ ואתה אמרת הטיב איטיב גומר מה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אח״כ כו׳ ע״ש י״ל דמ״מ אם לא יגרום החטא יועיל הבטחון שיכלל מעט דמיעוט זכיותיו לחוד לא יבטלו ההבטחה ותדע דלפי מאי דמוקי בפ״ק דברכות הא דכתיב ויירא וייצר גומר משום שמא יגרום החטא ואמר אח״כ ה׳ האומר אלי שוב גו׳ ואיטיבה עמך גו׳ א״כ תקשי ליה נמי מה יועיל הבטחון ההוא אם יגרום החטא אלא ע״כ צ״ל דמ״מ יעקב התפלל שלא יגרום לו החטא ותועיל לו ההבטחה ולא תבטל במיעוט זכיותיו שנתמעטו ע״י החסדים כמ״ש אח״כ קטנתי גומר ומה שטען עוד כי הזכיר גם הבטחה שהיה בחרן כו׳ והנה אח״כ לא הטיב כלום בכל החסדים שיתמעטו הזכיות ע״י כו׳ עכ״ל התימה ממנו למה לא נחשב זה לו לחסד גדול שעשה הש״י עמו שהצילו מיד לבן אחר ההבטחה ז׳ שהיתה בחרן שבקש להרע לו לולא שא״ל הש״י השמר לך מדבר עם יעקב גו׳ ודו״ק: **נשים מתות ילדות כו׳.** קאי נמי על ג׳ עבירות דמתניתין כדמוכח לקמן ומ״מ דאלו הג׳ כדלעיל אמר הקב״ה רביעית דם כו׳ ולכך נענשו הנשים בילדותן קודם זמנן טפי מאנשים ופרש״י דרבי אחא דקאמר משום עון דמכבסות כו׳ קאי אהא דילדות מתות ולכאורה אין זה מוכרח אלא דמצי ס״ל כהי דבשעת לידתן מתות בעון זה ומשום דהשטן מקטרג בשעת סכנת לידתן כדלעיל גבי ג׳ עבירות וי״ל דמשמע ליה דקאי אילדות דיש להם בנים קטנים שמלכלכים אותם בלואיה ולכך בהך על שקורין לארון כו׳ לא פי׳ כלום דההוא ודאי מצי נמי קאי איולדות וק״ל: **שקורין לבית הכנסת בית עם כו׳.** נראה דכשם דבית הכנסת אינו מוזכר של מי הוא אלא של כנסיה וכולל עם ישראל את הקב״ה כמו כל כנסיה שהיא לש״ש ט׳ וכמ״ש פ״ק דנ״ב ית

מכין שהקב"ה מלוי בב"ה שנאמר אלהים נלב גו' ומאח"כ בית עם כאילו היא מיוחדת לעם לצרכם ואין חלק אלהים בה וק"ל: בדקי מיתה כו'. עיין פרש"י ועי"ל מלשון ונקרא בדק הבית שהוא ל' שבר דהיינו בעת לידתן ולמ"ד דבקי ניתו' ע"ד שאמרנו לעיל בדבוק ג' כפשו' כג שם זה לזה שאלו ג' עברות הן מיתתן להתפרד זה מזה קודם זמנו וק"ל:

אמר רב יצחק בריה דרב יהודה לעולם יבקש אדם רחמי׳ שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר. דברים כב אמר מר עוקבא מאי קרא °כי יפול הנופל ממנו. ממנו להביא ראיה. תני דבי רבי ישמעאל כי יפול הנופל ממנו. ראוי זה ליפול מששת ימי בראשית שהרי לא נפל והכתוב קראו נופל אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב: תנו רבנן מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן כל המומתין מתודין אדם יוצא לשוק יהי דומה בעיניו כמי שנמסר לסרדיוט חש בראשו יהי דומה בעיניו כמי שנתנוהו בקולר עלה למטה ונפל יהי דומה בעיניו כמי שהעלודו לגרדום לידון שכל העולה לגרדום לידון אם יש לו פרקליטין גדולים נצול אם לאו אינו נצול. ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומע"ט ואפילו תתקצ"ט מלמדים עליו חובה וא' מלמד איוב לג עליו זכות נצול שנאמר °אם יש עליו מלאך מליץ א' מני אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת וגו'. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אפילו תשע מאות ותשעים ותשעה באותו מלאך לחובי ואחד לזכות נצול שנאמר אחד מני אלף:

ממנו להביא ראיה. מאחר שהוא נופל צריך למצוא ממנו וממעשיו ראיה לזכות: מו' ימי בראשית. דכתיב קורא הדורות מראש שנגלות. לפניו הדורות ומעשיהם וזמן פורעניותם שהרי כשניתנה תורה עדיין לא נפל זה והכתוב קראו נופל: ע"י חייב. בעל הבית זה שלא קיים מצות מעקה: אומרים. העומדים שם: שכן דרך כל המומתים מתודין. כדתנן בסנהדרין שכל המתודין יש להן חלק לעה"ב שכן מצינו בעכן שאמר לו יהושע וכו' בפרק נגמר הדין: לשוק. מצויין שם בעלי מריבה ובעלי דין עובדי כוכבים וישראלים: כמי שנמסר לסרדיוט. לאוליכו לפני השופט: חש בראשו. השמא בעצמו מיחוש קל: שנתנוהו בקולר. הוי יותר ממי שנמסר לסרדיוט ·וגרוע מעולה לגרדום שאין דנין שם אלא להריגה ועל ברזון חמור וצריך לפרקליטין גדולים: עלה למטה. שחלה הרבה שצריך לעלות וליפול למשכב: ואלו הן פרקליטין. שהן רצוי לב"ד של מעלה תשובה ומעשים טובים: באותו מלאך. שמליץ עליו זכות והוא אחד מני אלף

אפילו הוא עצמו מעיד עליו חובה כילול באחד של זכות שנאמר מליץ אחד מני אלף. במליצתו של מלאך אין אלא אחד מני אלף להגיד יושרו ומשמע כמי שהמלאך המליץ הוא אחד מני אלף דהא מלאך כתיב מכלל דהשאר מגידים עליו חובה ודלא כתיב אם יש עליו מליץ מלאך אחד מני אלף איכא למדרשיה אמלאך ואמליצה:

מהרש"א ממנו להביא ראיה כו'. דרשו כן שיהיה כינוי דממנו קאי אדסמיך ליה אנופל ולא אגג כפשטיה דכתיב בראשית דקרא וכן לדרוש. שמגלגלין כו' וחובה ע"י חייב דקאי כינוי ממנו אבעל הבית שהוזכר בסמוך ולא תשים דמים וגומר ולא אגג דכתיב לפני פניו ודו"ק: קראו נופל כו'. עיין פרש"י גם שמצינו בכמה מקומות שהכתוב מדבר על העתיד שיכא דאיכא למדרש דרשינן ועי"ל ה"פ דמשמע בקרא כי יפול הנופל זה שכבר נפל הוא יפול והאיך קראו נופל כיון שעדיין לא נפל וקאמר דע"ש שכבר ראוי ליפול קראו נופל קודם שנפל ודו"ק: א"ל התודה כו'. עיין פרש"י ולשון המומתין ודאי הכי משמע דאיירי בחייבי מיתה בב"ד כדאמרינן פרק כ"ס ומסברא קאמר הכא דה"ה בכל הנוטה למות דמ"ש: **אלו** הן פרקליטין של אדם תשובה. ומייתי לה שנאמר אם יש עליו ועי"ש רש"א מלאך מליץ וגו'. וזה נראה מפורש כדעת חכמי האמת שכל מצוה סנהדרין פרק נ"א שעושה אדם בורא לו הקב"ה מלאך מליץ ופרקליט טוב וכן בהפך בעוש' מעשה רע בורא לו מלאך רע וקטיגור ומיהו קצת דחוק לפי זה לר"א דאפי' תתקצ"ט באותו מלאך לחובה היאך אפשר דבמעשה אחד יהיה תתקצ"ט פנים לחובה ואחד לזכות ויש ליישב:

תניא רבן שמעון בן גמליאל אומר הלכות הקדש כד שם תרומות ומעשרות הן הן גופי תורה ונמסרו לעמי הארץ: תניא רבי נתן אומר בעון נדרים מתה אשתו של משלי כב אדם שנא' °אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתך. רבי אומר בעון נדרים בנים מתים כשהן קטנים שנאמר קהלת ה °אל תתן את פיך לחטיא את בשרך וגומר למה יקצוף כתובות פרק סמדיר האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך אי זה הן מעשה ועי"ש רש"א ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם: תנו רבנן בעון נדרים בנים מתים דברי רבי אליעזר בר"ש רבי יהודה הנשיא אומר בעון בטול תורה בשלמא למ"ד בעון נדרים כדאמרן אלא למ"ד בעון ביטול תורה ירמיה ב מאי קרא דכתיב °לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו רב נחמן בר יצחק אמר למ"ד בעון נדרים נמי מהכא לשוא הכיתי את בניכם על עסקי שוא. מכדי רבי יהודה הנשיא היינו רבי ורבי בעון נדרים קאמר בתר דשמעה מרמי אליעזר ברבי שמעון. פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי יוסי חד אמר בעון מזוזה וחד

עין יעקב

לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה. אע"ג דחביבים יסורין היינו אם כבר באו יסורים על האדם יקבלנו מאהבה ואל יבעט בהם או מי שמקבל עליו יסורין לכפרת עונותיו כהאיא דר"א בר"ש בב"מ פ' הפועלים אבל מי שאין צריך לזה יתפלל שלא יחלה ונראה דתלוי ג"כ במאי דאמרי' לעיל אל יעמוד אדם עצמו במקום סכנה שמא לא יעשה לו נס ואם עושין לו נס מנכין מזכיותיו ואמרינן בנדרים דף מ' גדול נס שנעשה לחולה מנס שנעשה לחנמ"ע והא דאיצטריך להביא קרא אחריני על זה היינו כדי שלא תימא מ"מ חביבין יסורים שממרקין כל עונותיו כדאי' בברכות ושם בנדרים אפ"ה קמשמע לן דלא יכנים עצמו לספק סכנה והא דקאמר לעולם י"ל דאתי לאשמעי' דאפי' בנערותו שהוא בעל כח שיכול לסבול יותר יסורין מבזקנותו אפ"ה יתפלל שלא יחלה: ממנו להביא ראי' כלומר זכות עצמו לכך דקדק לומ' ממנו אבל זכות אחרים אין יכול להצילו כיון שכבר איתרע מזלו ונחלה לכך חזקי' הוצרך לתלות בזכות עצמו ואמר והטוב בעיניך עשיתי לכך נשמע תפלתו ומ"מ תלה לו הקב"ה בזכות אחרים אבל זהו נגד משמעות הש"ס דברכות דף י' ע"ש: אלא שמגלגלין זכות ע"י זכאי. לכאורה דבר זה מיותר דלא הל"ל רק מגלגלין חוב ע"י חייב אלא דאתי לאשמעינן כמו דאם עשה מעקה לגגו ועי"כ ניצל חבירו שנפל עליו תרלה לומר שזה לא יהיי' נחשב לו לזכות שהרי בלא"ה לא הי' נופל ממנו כיון שלא הי' ראוי ליפול מששת ימי בראשית להכי קאמר מגלגלין זכות ע"י זכאי: אדם יוצא לשוק. עיין פירש"י ועי"ל דקאי על מי שמרגיש בעצמו קצת חולשה והולך לטייל בשוק כדי שעי' אויר וטיול יחזור לבריאותו כבראשונה לכך יהי' בעיניו כאלו נמסר לסרדיוט וכו' ואם אעפ"כ חש בראשו וכו': ואלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומעש"ט. דהיינו של עצמו כמו שכתבתי לעיל וכן כתוב בפרשה בייד קיי' שלי"ח משא"כ של אחרים ע"ש: בעון נדרים מתה אשתו של אדם. פירש"י עולה והקדשות שנדר נראה דמש"ה הוי מדה כנגד מדה כיון שהוא נדר להקריב עולה והקדש ואינו מקריב כאלו נחרב בית המקדש שאין יכול להקריב לכן מתה אשתו ראשונה דהוי כאלו נחרב בית המקדש בימיו. בעון נדרים בנים מתים. עיין בחדושינו פרק המדיר דף ע"ב טעם הדבר: רבי יהודה הנשיא אומר בעון ביטול תורה. הטעם שהם היו ערבים על התורה כדאיי' באורך ברבה שיר השירים על פסוק משכני אחריך נרוצה ע"ש וכדכתיב ושכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני ועוד כיון שראוי ללמוד תורה שהיא הנחלה שהנחיל הקב"ה לעמו ישראל בחמדה ושמחה ובאהבה והוא ממאס בה שלא ללמדה לכך ניטל ממנו עיקר השמחה והחמדה בניו שהיא נחלת ה' כדכתיב נחלת ה' בנים וכו':

וחד אמר בעון ביטול תורה למאן דאמר בעון מזוזה
מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו ולמאן דאמר בעון
ביטול תורה מקרא נדרש לפניו ולפני פניו. פליגי
בה רבי יהודה ורבי מאיר חד אמר בעון מזוזה וחד
אמר בעון ציצית בשלמא למאן דאמר בעון מזוזה דכתי'
דברים יא °וכתבתם על מזוזות ביתך וכתיב בתריה °למען ירבו
שם ימיכם וימי בניכם אלא למ"ד בעון ציצית מאי טעמא
ירמיה ב א"ר כהנא [ואיתימא שילא מרי] דכתיב °גם בכנפיך
נמצאו דם נפשות אביונים נקיים לא במחתרת מצאתים
רב נחמן בר יצחק אמר למ"ד בעון מזוזה נמי מהכא
שעשו פתחים כמחתרת: אמר ריש לקיש כל הזהיר
בציצית זוכה ומשמשין לו ב' אלפים ות"ת עבדים שנא'
זכריה ח °כה אמר ה' [צבאות] בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה
אנשים מכל לשונות הגוים [והחזיקו] בכנף איש יהודי
לאמר נלכה עמכם וגו'. תניא רבי נחמיה אומר בעון
שנאת חנם מריבה רבה בתוך ביתו של אדם ואשתו מפלת
נפלים. ובניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים. רבי
אליעזר [אלעזר] בר יהודה אומר בעון חלה אין ברכה
במכונס ומארה משתלחת בשערים וזורעין זרעים ואחרים
ויקרא כו אוכלין שנא' °אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם
בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבות
נפש וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם אל תקרי
יחזקאל מד בהלה אלא בחלה ואם נותנין מתברכין שנאמר °ראשית
עריסותיכם תתנו לכהן להניח ברכה אל ביתך בעון
ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרים מלהוריד טל
ומטר והיוקר הווה והשכר אבד ובני אדם רצין אחר
איוב כד פרנסתן ואין מגיעים שנאמר °ציה גם חום יגזלו מימי
שלג שאול חטאו. מאי משמע תנא דבי רבי ישמעאל
בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם
יגזלו מכם מימי שלג בימות הגשמים. ואם נותנין
מלאכי ג מתברכין שנא' °הביאו את כל המעשר אל בית (המעשר)
שם ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם
לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכ'
עד בלי די. מאי עד בלי די אמר רמי בר רב [רבא בר
המא] אמר רב עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. בעון
גזל הגובאי עולה והרעב הווה ובני אדם אוכלין בשר
בניהם שנאמר °שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר
עמוס ד בהרי שומרון העושקות דלים הרוצצות אביוני' אמר רבא
דף לג כגון הגי נשי דמחוזא *דאכלן ולא עבדן. וכתיב °הכיתי
שם אתכם בשדפון ובירקון [וגו'] תאניכם וזיתיכם יאכל
יואל א הגזם. וכתיב °יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה
ישעיה ט אכל הילק ויתר הילק אכל החסיל. וכתיב °ויגזר על
ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבע איש בשר זרועו
יאכלו אל תקרי בשר זרועו אלא בשר זרעו: בעון עינוי

הדין ועוות הדין וקלקול הדין וביטול תורה חרב וביזה
רבה ודבר ובצורת בא ובני אדם אוכלין ואינן שבעים
ואוכלין לחמם במשקל דכתי' °והבאתי עליכם חרב נוקמ' ויקרא כו
נקם ברית וכתיב °בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר שם
נשים וגו'. ואין ברית אלא תורה שנא' °אם לא בריתי ירמיה לג
יומם ולילה וגו'. וכתיב °יען [וביען] במשפטי מאסו ויקרא כו
בעון שבועות שוא ושבועות שקר וחלול השם וחלול
שבת חיה רעה רבה ובהמה כלה ובני אדם מתמעטין
והדרכים משתוממין שנאמר °ואם באלה לא תוסרו לי שם
אל תקרי באלה אלא באלה וכתיב °והשלחתי בכם את שם
חית השדה וגו'. וכתיב בשבועת שקר °ולא תשבעו שם יט
בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך ובחלול השם כתיב
°ולא תחללו את שם קדשי ובחלול שבת כתיב °מחלליה שם כב
מות יומת ויליף חלול חלול משבועת שקר. בעון שמות לא
שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת
מישראל שנא' °ולא תחניפו וגו' ולא תטמאו את הארץ במדבר לה
אשר אתם יושבין בה אשר אני שוכן בתוכה הא אם
אתם מטמאין אותה אינכם יושבים בה ואיני שוכן בתוכה.
בעון גלוי עריות ועבודי' כוכבי' והשמטת שמיטין ויובלות
גלות בא לעולם ומגלין אותם ובאין אחרים ויושבין
במקומן שנאמר °כי את כל התועבות האל עשו אנשי ויקרא יח
הארץ וגו'. וכתיב ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה
וגו'. וכתיב °ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה שם
ובעבודת כוכבי' כתיב °ונתתי פגריכם וגו' וכתי' °והשימותי שם כו
את מקדשיכם וגו' ואתכם אזרה בגוים ובשמיטין וביובלו' שם
כתיב °אז תרצה הארץ את שבתותיה. כל ימי השמה שם
ואתם בארץ אויביכם וגומר וכתיב כל ימי השמה
תשבות:

ונמסרו לעמי הארץ. שלא נמסרו לב"ד לממת שומרים לדבר והאמינה תורה את כל אדם עליהן: והן הן גופי תורה. שחברים אוכלין פתן וסומכין שנטלו ממנו חלה ותרומה ומעשרות והקדש נמי מסור לכל אדם להקדיש ואל הקדש ע"פ כל אדם והן גופי תורה שהיא צריכים לחוש במטלטלין שמא הקדישו וחזר בו ולעני"ג דתיקון רבנן דמאי מ"מ תורה האמינתו: אם אין לך לשלם. שלות והקדשות שנדור: משכבך. אשתך: אל תתן את פיך. בנדר: להחטיא את בשרך. לחייב את בניך: לפני המלאך גזבר של הקדש: כי שגגה. בשוגג קבלתי לנדור ולא אשלם: על קולך. בשביל קול נדריך: לשוא הכיתי. במאיר וכי נחכם הכיתים אינו אלא בשביל המוסר דהיינו תורה: לא לקחו. לא נמדו לשון לקח: על עסקי שוא. שסקרו בנדריהם דדמי לשבועה: והא בעון נדרים. אמר. בברייתא קמייתא ומשני ההיא קמייתא בתר סך איתמר דמעיקרא אמר בעון ביטול תורה ובתר דשמע מר"א דשמע מרבי שמעון אבוה דהוה רביה דרבי בעון נדרים *אמר איהו נמי הכי: מקרא נדרש. למען ירבו ימיכם וימי בניכם נדרש לפניו קאי

עיון יעקב

בעון מזוזה שהוא השומרי שלא יבא משחית לתוך ביתו וכשמסלק השומר יבא המשחית לביתו ולפ"ז מקרא נדרש רק לפניו דלמען ירבו ימיכם וימי בניכי לא קאי רק למזוזה ומשו"ה למ"ד תשני שסוגי מקרא נדרש לפניו דהיינו למען ירבו ימיכי קאי אמזוזה שלפניו לבד וימי בניכם. קאי אלפני פניו אתלמוד תורה. לכך לא קאמר אף התלמוד תורה ובזה מיושב ותאורך פשיר קושית תוס' שם את מתקש' מסוגיות ס"פ דקידושין דף ל"ד ע"א בברי. בעי חיי וכו' דז"ל דקאי אליבא דכ"ע: בעון שנאת חנם מריבה רבה וכו'. כי ואהבת לרעך כמוך הוא כלל גדול בתורה ולפי שהקולם שנאם שנם כנגד ג' עבירו' ע"ש וג"ע מש"ד כדאי' ביומא דף ט' ע"ב לכך גם היתיר נענש כנג' עונשים אלו: עד שיכלו שפתותיכם מלומר די. כי מרבה נכסים מרבה דאגה וכרכתיב רש ועושר אל תתן לי:

קאי אקרא דלקמיה דמשתעי במזוזה: ולא לפני פניו. ולמדתם אותם את בניכם: ולפני פניו. ואף בעון ביטול תורה קאמר: גם בכנפיך. בשביל כנפיך שבטלת מצות ציצית נמצא עליך כתם דם נפשות: אביונים נקיים. בנים קטנים שלא חטאו: במחתרת. שאין לה פלימין וה"ק קרא לא במחתרת פלימהון מצאתים שלמים במצותי כי על כל אלה שהיתה דהאי קרא בתר לשוא הכיתי את בניכם כתיב: בכנף איש יהודי. בשכר הכנף יחזיקו בכנף עשרה אנשים מכל לשון הרי שבע מאות לשבעים לשון וארבע כנפות יש לו הרי אלפים ושמונה מאות: שנאת חנם. שלא ראה בו דבר עבירה שיהא מותר לשנאותו ושנאו: מריבה רבה, מדה כנגד מדה: ובנים קטנים מתים. אשתו כיולדת ממנו הייט כמו במדה: במכונם. באוצרות יין ושמן ומתוך כך באה מארה שמוכרין ביוקר: בהלה. בעון חלה: והפקדתי. כמו ולא נפקד ממנו איש אמנע את מה שעליכם שהכנסתי כבר: השמים נעצרים. ומתוך שאין גשמים היוקר הווה: והשכר אבד. שכר רווח: ציה גם חום. ציה כמו צווי דברים שצויתי אתכם בשעת החום הייט תרומות ומעשרות: דאכלן ולא עבדן. וכמלאת שנאכלות את בעליהן ועוד מתוך שמלומדות במאכל ובמשתה גורמות לבעלים לגזול: וכתיב. בההוא פרשה בנבואת עמוס הכיתי אתכם בשדפון וסיפא דקרא כרמיכם וזיתיכם יאכל הגזם וכתיב ביואל יתר הגזם דמשמע שהגזם אינו אלא תחילת מכה ואחריה באים ארבה וחסיל אלמא גובאי עולה בעון גזל וכיון דמיכי גובאי עולים רעב הווה וכיון דרעב הווה כתיב בישעיה ויגזור על ימין ורעב וגומר וסיפיה דקרא איש בשר זרועו יאכלו: עינוי הדין. שמאחרין הדיינין לדון ולא לשם שמים אלא לאחר שהוברר להם הדין משהין אותו: עוות הדין. שמעוותים אותו ומזידין: קלקול הדין שלא היו מתוכין בדין לעיין כל צרכן ומתקלקל מאליו: חרב וביזה רבה דכתיב נקם ברית. ואין ברית אלא תורה דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. וכתיב והגית בו יומם ולילה וכתיב חרב ועל ידי חרב דהיינו משלחת גירוי מלחמה הביזה באה וכתיב ושלחתי דבר בתוככם הרי דבר וכתיב שם בשברי לכם מטה לחם הרי בצורת וכתיב בסוף כל הקללות יען וביען במשפטי מאסו הרי עינוי וקילקול ועיות בכלל: שבועת שוא. כל המשנה את הידוע כגון על איש שהוא אשה: שבועת שקר. שאין בדאותו ניכר ומאמין שקר לבריות: והדרכים משתוממן. מאין עובר: אלא באלה. ויש במשמע בין שוא בין שקר וכתיב בשבועת שקר וחללת ובשבת ובחילול השם כתיב חלול וגמרינן משבועה: חלול השם. אדם גדול שבני אדם למדין הימנו ואינו נזהר במעשיו כמלאי הקטנים ומלזלים התורה על ידו ואומרים זה מטן שאין ממש בתורה ובמצות ונמצא השם מתחלל ונעשה דבריו מלין: אין אני שוכן. חרבן הבית במשמע שאין משכני בתוכם: כי את כל התועבות. בפרשת עריות כתיב: ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. דהיינו עבודת כוכבים וכתיב בתריה ואתכם אזרה בגוים וכתיב ושממו עליה אויביכם היושבים בה הרי שהם גולין ואויביהם יושבים במקומם: [שבתותיה. שמיטין: ואתם בארץ אויביכם. ולעיל מיניה כתיב ושממו עליה אויביכם]:

מהרש"א הלכות הקדש כו'. נראה דה"ק הכא לומר דמחמת זה ע"ה מתים שהחברים סומכין עליהם ונכשלין על ידיהם בגופי תורה פרש"י בהקדש שמא הקדיש וחזר בו כו' ע"ה והיינו כמי והחברים מועלין בהקדש ע"י ולכך לא בעי לפרש כגון שאמר בקרבן שהקריב והוא לא הקדיש וכמלא שהביא חולין לעזרה דאין בזה מכשול לחברים ודו"ק: **בעון נדרים כו'.** משמע ליה דהאי משכבך ממש קאמר למה נקט ליה טפי משאר כלי הבית אלא על אשתו קאמר וא"כ אי כפשטיה דמיירי לעיל מיניה בערב בעד חברו שלוקח משל הערב בעד התשלומין הא ודאי דאיכו לוקח את אשתו בתשלומין אלא ואין לו לשלם אנדרים קאי שאשתו מתה גם אם אין לו לשלם והיינו משום דלא ה"ל לנדור כמ"ש טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם דהיינו אפילו באין לו לשלם ודו"ק: **אלא למ"ד בעון בטול תורה מ"ק כו'.** וק"ק אמאי לא קאמר דמקרא דרש לפני פניו כדלקמן וי"ל דא"כ ה"ל למנקט במלתיה נמי מזוזה דכיון דדרים לפני פניו מכ"ש דדרים לפניו כדמוכח לקמן דקאמר למ"ד בעון בטול תורה מקרא דרש לפניו ולפני פניו וקאי אאורח קמא דקאמר בעון מזוזה וקאמר איהו אף בעון ביטול תורה אבל הכא כיון דת"ק דר"א לא הזכיר אלא בעון נדרים ה"ל איהו למינקט מזוזה בהדי ביטול תורה וק"ל: **בעון נדרים נמי מהבא כו'.** וק"ק דהא ר"י הנשיא דהוא רבי לבתר דקבלה נמי מר"א ב"ש דבעון נדרים הוא לא מייתי לה מהאי קרא דלשוא הכיתי גומר אלא מקרא דאל תתן את פיך גומר כדקתני בהדיא לעיל וי"ל דמשמע ליה לר"נ ב"י דאי מההוא קרא דאל תתן את פיך גומר ה"ל לרשב"ם למנקטיה לההוא קרא במילתיה כדנקט ליה רבי לעיל במילתיה אלא דהאי קרא לשוא הכיתי גומר תרוייהו תנאי סמכי וכן צ"ל לקמן לר"נ בר יצחק למ"ד בעון מזוזה נמי מהכא כו' כיון דאחד קרא סמכי לא נקטוהו במלתייהו וק"ל: **בעון מזוזה נמי מהבא כו'.** ויש לדקדק מי הכריחו לזו הדרשא דהא מקרא מלא הוא בתורה לאומרו בכל יום ב"פ וכתבת' על מזוזות גומר למען ירבו ימיכם גו' וי"ל דמההוא קרא לא משמע ליה דמשום מצוה זו לא ימותו הבנים בקטנותם אלא דמשום מצות זו יאריכון ימים על האדמה הפך שאמר לעיל ואבדתם מהרה מעל האדמה גומר וק"ל: **אביונים.** נוטריקון אב ובני' ר"ל שנמצא. דם נפשות על האב משום בנים שמתו לו בעון ציצית: **בכנף איש גו'.** דאי ממש שיחזיקו בכנף איש יהודי לאמר גומ' הוא דבר שא"א שיחזיקו ה"ש אנשים בכנף איש אחד וע"כ דרשו בכנף כמו בשביל כנף אחד של ציצית שהיו בו יחזיקו בו באיש יהודי להיות לו כולם משמשיו ומעלת מצוה זו לפי שהוא זכר לכל המצות ולהגין מעבירה כההוא עובדא דפרק התכלת ועיין בח"י וק"ל: **במכונם כו'.** היינו באוצרות כו' כפרש"י דדרכם לבא הברכה לשם כדאמרינן פרק המפקיד אין ברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין ובשביל עון חלה יהיה המכונס בכלל מכלה עינים דקאמר קרא ומארה משתלח' בשערים הוי בכלל מדיבות נפש ורש"י פירוש שילא להם זה מלשון והפקדתי עליכם כמו לא נפקד ממנו כו' ע"ש אך ק"ק דאמאי לא קאמר נמי דבשביל עון חלה השחפת והקדחת באה כדכתיב בהאי קרא ואי משום דמפור' ביה לא הוצרך להזכיר ה"נ וזרעין זרעין ואחרים כו' מפורש ביה ואפשר דס"ל שחפת וקדחת נמי בכליון של תבואה ומכללו אין ברכה במכונס כו' ודו"ק: **אלא בהלה כו'.** משום דלפי פשוטו ה"ל למכתב את הבהלה כמו את השחפת ואת הקדחת גומר וע"כ דרשו ב' בהלה כמו בשביל חלה וה' מתחלף בח' באותיות אחה"ע וק"ל: **להגיח ברכה אל ביתך כו'.** ובפ' הבע"י מפורש דהאי ביתך היינו האשה לפי שמצות חלה מוטלת עליה ביותר כדאמרינן לעיל וק"ל: **והשכר אבד כו'.** פרש"י שכר הריוח עכ"ל ויותר נראה לפרש שכר פועלים אבד שלא יהיה להם שום מלאכה בשדות כיון שהארץ לא תתן יבולה ובני אדם רלין אחר פרנסתן כו' היינו כמי שהעניים לא ימצאו בשדות לקט שכחה ופאה והשתא ניחא דנפקא להו כולהו עיגלו מימי שלג דשכר

ריוח

ריוח כפרש"י אינו מפורש בקרא ודו"ק: **בימות החמה לא עשיתם** כו'. יש לעיין היכא כתיב לא עשיתם וי"ל דמלת יגזלו מוסבת עלמה ואחרת עונה וכאילו כתיב ליה גם חום יגזלו יגזלו מימי שלג דהיינו מה שלויתי לכם בימות החמה יגזלו מליתן ע"כ יגזלו מכם מימי שלג ודו"ק: **בעון גזל הגובאי כו'**. הכי קרא מג' נביאים הוא מעמוס ויואל וישעיה ולא הוזכר בקרא דיואל וישעיה כלל עון גזל באותו ענין ואפשר משום כיון דאלו נביאים בחד זמן הוו כדמוכחי קראי משמע להו דהא עמוס וגילה דהגובאי בא בשביל הגזל כדכתיב העושקות דלים גומר וכתיב בתר הכי בסמוך לו והכיתי גומר וזיתכם יאכל הגזם ובא יואל והוסיף על דבריו דיתר הגזם אכל הארבה גומר ולא פירש מה עלתה ביה ובא ישעיה ופירשו ויגזור על ימין ורעב גו' בשר זרועו גומר ועיין ס"פ לא יחפור בפי' הפסוק הזה: **וקלקול הדין כו'**. עיין פרש"י ועוד נראה לפרש עוות הדין על שהדיין מעוות הדין וקלקול הדין גם שהדיין פוסק דין אמת יש קלקול הדין ע"י הסופרים והשוטרים שהם המשמשים שבדור הזה ויש לדיין להזהיר' ולזרזם על כך וק"ל: **חרב וביזה ושבי כו'**. כ"ה בגירס' ילקוט ונראה שהם שבע על חטאתיכם דקאמר בעניינא א' החרב דכתיב והבאתי עליכם חרב ב' ביזה דכתיב ונאספתם אל עריכם משום ביזה דמחוץ לעיר ג' שבי דכתיב ונתתם ביד אויב גו' ד' דבר דכתיב ושלחתי דבר גומר ה' ובצורת בא דכתיב בשברי לכם מטה לחם ו' ובני אדם אוכלים ואינם שבעין דכתיב ואכלתם ולא תשבעו ז' ואוכלין לחם במשקל דכתיב והשיבו לחמכם במשקל והא דואפו י' נשים גו' בכלל בצורת הוא ולמאי דל"ג ושבי איכ' למימר דאפו עשר נשים דהיינו חוסר עלים כפרש"י בחומש וחשיב ליה מלתא אחריתי ודו"ק: **במשפטי מאסו גו'**. התימה בזה דהא ובמשפטי מאסו דבסוף הפרש' כפרש"י אהכי ז' פורעניות וקללות קאי ולא אאחריני דכתיבי בהאי פרשתא דתוכחות דהא מ"ה קללות ותוכחות כתיבי בה וי"ל דאתחלת פרשה קסמיך דכתיב ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות כל מצותי להפרכם את בריתי משמע מזה דביטול המשפט אי בכלל הפרת הברית שהיא התורה והרי כתיב הבא נקם ברית ודו"ק: **ואם באלה לא תוסרו לי כו'**. משום דגבי שאר פורעניות לא כתיב האי לישנא אלא ואם עד אלה גו' ואם תלכו עמי גומר ואם בזאת גו' וכאן שינה לכתוב באלה מלשון אלה ושבועה דהיינו אם בעונש אלה ושבועה דלעיל דכתיב ושלחתי בכם גו' לא תוסרו לי גומר ה"נ כתיב שבע כחטאתיכם והכא לא חשיב רק ארבע ועיין פרש"י בחומש: **מסתלקת מישראל כו'**. אע"ג דקרא על חרבן ב"ה קאי יש ליישב דסמיך אסיפא דקרא אשר אני שוכן בתוך בני ישראל הא אם אתם מטמאין אותה אין אני שוכן בתוכם: **ובאין אחרים ויושבין כו'**. ונראה דבאין אחרים כו' נפקא להו מסיפא דקרא ולא תקיא גומר כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם דהיינו כשקאה את הגוי אשר לפניכם באתם אתם לישב במקומן כן כשתקי' אתכם יבואו אחרים לישב במקומכם ודו"ק: **ובעבודת כוכבי' דכתיב ונתתי וגו'**. ולא קאמר נמי הכא בעבודת כוכבים דב"ה חרב כדאמר לעיל גבי ש"ד משום דהכא ודאי איכא שבע פורעניות כדכתיב ויסרתי אתכם אף אני שבע גומר כפרש"י בחומש אלא דלא נקט הכא רק הקשה בכולם שהוא הגלות דהכל בכלל והא דקאמר נמי באין אחרים ויושבין במקומן נמי פורענות הוא ונפקא ליה מדכתיב ושממו עליה אויביכם היושבים בה כפרש"י וגם אשמועינן מהאי קרא דזו מדה טובה לישראל שלא יהיה לאויבים נחת רוח עליה כפרש"י בחומש וכת"י ע"ם מ"מ יותר היה טובה להם לישראל שלא היו יושבין במקומן כלל ודו"ק:

הרי"ף אל תקרי בהלה אלא בחלה וכו'. נראה דדייק דהיה לו לומר והפקדתי עליכם בבהלה את השחפת או יאמר והפקדתי עליכם בהלה ואת השחפת כיון שהם שני דברים הא' בהלה והשניה את השחפת לכך דרשו והפקדתי בעון החלה את השחפת וכו' ועדיין קשה שלא אמר רבי אלעזר בעון חלה יסורין באים בגופו השחפת והקדחת וכו' ואין ברכה במכונס וצ"ע: **בעון נדרים וכו'**. וקשה מנ"ל דבנדרים משתעי והא קרא קאמר אל תהי בתוקעי כף בעורבים משאות שמדבר בערבות שגורם רעה לעצמו שיקחו משכבו מתחתיו כדכתיב לקח בגדו כי ערב זר. ונראה שדקדק שאם מדבר בערב מה זה שאמר למה יקח משכבך דכך היה לו לומר אם אין לך לשלם יקח משכבך וכו' לכך דרשוהו שיש כאן אסמכתא לנודר נדרים שנרמזו בכל תהיה בתוקעי כף שהם שבועות ונדרים וניתן טעם לפי שאם אין לך לשלם תהיה נענש וטוב שלא תדור משתדור ולא תשלם. וכי תאמר למה תמנעני מלדור ואף על פי שעכשיו אין לי מי יודע יחנני ה' ואשלומה את נדרי לזה אמר למה יקח משכבך יש לחוש שבעוד שאין לך לשלם יקח משכבך שהיא אשתך אשר תשכב עמה והיא כפופה לך להיות תחתיך נשמעת לדיבורך ובעון נדריך תמות ותהיה נענש במיתתה: **מאי עד בלי די**. הכוונה שלא מצינו מי שיאמר די בברכה אמנם כאן רמז על רבוי הגשמים דסמוך ליה אפתח לכם ארובות השמים בגשמים עד שתאמרו די הגשמים כמו שאמרו לחוני המעגל כשם שהתפללת שירדו גשמים כך התפלל שילכו להם כי דיינו הגשמים: **אל תקרי בשר זרועו אלא זרעו**. נראה דדייק שאם זרועו כפשוטו הל"ל איש בשרו יאכלו ומה בין בשר הזרוע לבשר שאר הגוף לכך דרשו בשר זרעו שהם בניו כדכתיב ואכלתם בשר בניכם וגו': **אל תקרי באלה אלא באלה**. וקשה טובא דוהשלחתי בכם את חית השדה אשר כתיב גבי ואם באלה לא תשמעו כדי לדרוש בעון אלה ושבועה חיה רעה וכו' התם לא כתיב אלא ואם באלה לא תוסרו לי והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית ולמעלה נדרש פסוק זה על עון ביטול ת"ת ובהכי קראי דוהשלחתי את חית השדה כתיב ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי והשלחתי את חית השדה ואפשר בדוחק דדייק הא דכתיב הכא ואם באלה לא תוסרו ולא כתיב ואם לא תשמעו כדכתיב בכולהו אחריני דמשמע דקאי על העונשים הכתובים למעלה שהם והשלחתי את חית השדה וסמיך ואם באלה לא תוסרו דהיינו באו העונשים ולא קבלתם מוסר ומדכתיב ואם באלה כלומר בעון אלה והשבועה יסרתי אתכם כל הנזכר בחיה רעה ובני אדם מתמעטים ועדיין לא תוסרו לי והלכתי גם אני בקרי והכיתי וגו'. ומ"ם אל תקרי באלה אלא באלה אפשר שדקדקו שלא אמר ואם עד אלה כמו שאמר למעלה ואמר ואם באלה לרמוז ואם בעון האלה והשבועה אשר יסרתי אתכם בעונשים הכתובים למעלה והשלחתי חית השדה ואתם לא תוסרו לי והלכתי גם אני בקרי ומכאן שעונש המיוחד לשבועה ולאלה היא חיה רעה ובני אדם מתמעטים זה אפשר לומר מתוך הדחק:

בעון נבלות הפה צרות רבות וגזרות קשות מתחדשות כה
ובחורי שונאי ישראל מתים ויתומים ואלמנות שם
צועקים ואינם נענים שנא' °על כן על בחוריו לא ישמח ישעיה ט
ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כולו חנף כתובות
ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד פ"ק וע"ש
ידו נטויה. מאי ועוד ידו נטויה אמר רב חנין בר רבא רש"א
הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה אלא כל המנבל
פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה
הופכין עליו לרעה. אמר רבה בר שילא אמר רב חסדא
כל המנבל [את] פיו מעמיקין לו גיהנם שנאמר °שוחה משלי כב
עמוקה פי זרות. רב נחמן בר יצחק אמר אף השומע
ושותק שנאמר °זעום ה' יפול שם אמר רבי אושעיא כל שם
הממרק את עצמו לעבירה חבורות ופצעים יוצאין בו שנא'
חבורות

עיון יעקב

בעון נבלות הפה צרות רבות וגזירות קשות וכו'. וזה שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו: **אף** שומע ושותק. וכ"ש מי ששותק ושמח בשומע דברים כאלו מפי הלצן שמתלוצץ על שמחת מצוה ועליהם נאמר לשמחה מה זו עושה שמחה לחופה נהפכה ועיין בחידושינו פ"ק דכתובות: **כל** הממרק עצמו לעבירה חבורות ופצעים יוצאין בו. כי כל העובר עבירה בסתר נפרעין ממנו בגלוי:

ב כ °חבורות פצע תמרוק ברע ולא עוד אלא שנדון בהדרוקן
סס שנא' °ומכות חדרי בטן אמר ר"נ בר יצחק סימן לעבירה
הדרוקן :

לא ישמח. הרי לחת ובזות: ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם. הרי לועקין ואינן נענין בעון מה כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה. ועוד לשון ועד כל שנותיו של אדם שהן ע' שנה יד הדין נטויה עליו. לבטל זכיותיו בעון זה: הכל יודעין כו'. ולא הולרך לאדם לפרש למה נכנסה. והמנבל פיו בכך אפי' וכו': שוחה עמוקה. מוכנת: לפי זרות. לוי שפיו זרה: זעום ה' יפול שם. זעם של הקב"ה הוא שוכן שם אלל פי זרות היושב אללו ומוונע קרוי זעמו של הקב"ה: הממרק עצמו. מפנה לבו לכך וממרק עלמו משאר עסקים להתעסק בעבירות: תמרוק ברע. הממרק ברע : הדרוקן. חולי הוא:

מהרש"א בעון נבלות פה כו' שנאמר על כן כו'. יש לדקדק אמאי תלה הכל בנבול פה דהא חנופה ומרע כמי כתיבי בהאי קרא והל"ל בעון חנופה ומרע ונבלות כו' וי"ל דמשמע ליה סיפא דקרא בכל זאת לא שב וגו' ועוד ידו נטויה לא קאי רק אנבול פה: שנאמר שוחה עמוקה פי זרות כו'. לפי פשוטו בעבודת כוכבים קומשתעי קרא אבל מדכתיב זרות בלשון רבים ומשמע ליה דבאשה זרה מיום שהוכר שם כמי קוויירי וק"ל: אף שומע כו' יפול שם. ויהיה יפול שם כמו שוכן שם וכן על פני כל אחיו נפל כפרש"י ול"ל דיפול שם ומכת עלמה ואחרת עמה דמשמע כמי כפשטיה יפול שם בגיהנם וק"ל: כל הממרק עצמו לעבירה כו'. כל עבירה סתם דקאמר בכ"מ היא עבירת זנות ואמר שנדון בהדרוקן שהיא מכת חדרי בטן ע"פ מ"ש לעיל היא קלקלה בחדרי בטן תלקה בחדרי בטן:

הרי"ף בעון נבלות הפה וכו'. יש לדקדק כיון דכתיב כי כולו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה למה לא אמר בעון חנופה ונבלות הפה ונראה לי דאף על גב דבחורי ישראל מתים ויתומים לועקים בין בעון נבלות הפה ובין בעון חנופה מכל מקום לרות רבות וגזרות רעות מתחדשות אינו אלא על נבלו' הפה בלבד ולא על חנופה דהכי דייק קרא על כן על בחוריו לא ישמח ה' זו מיתת הבחורים ואת אלמנותיו לא ירחם זו היא אלמנות ויתומים לועקים על עון חנף ומרע ופה דובר נבלות ומ"ש ועוד ידו נטויה אפילו גזרה של ע' שנה לטובה נהפכים לרעה שזהו גזירות קשות מתחדשות דהיינו נהפכות לרעה זהו בעון נבלות הפה דסמיך ליה וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה וכן דרשו חז"ל על זה הכל יודעים כלה למה נכנסה לחופה והמנבל פיו אפילו חותמין עליו גזר דין של ע' שנה לטובה שהוא ועד כי ימי שנותינו הם שבעים שנה ידו נטויה להפך לרעה ולפ"י פי' לא ישמח היינו לרות רבות וגזירות ולא באתי עד תכונתו שאיך יפרש לא ישמח על הלרות דאם כן היכי מדרים על בחוריו על מיתת בחורים ויש לייש"ב פרש"י דה"ק אף על פי שמתו הבחורים לא נתרלו דהא לקיחתם כפרה על הדור להליל את ישראל כי בזה היתה שמחה להקב"ה בהללתן של ישראל אלא לרות רבות מתחדשות עליהם שאין מכפר מיתת הבחורים אף על פי שקשה לפניו כחרבן בית המקדש לא ישמח להיות מכפר על עון בית ישראל: שנאמר זעום ה' יפול שם גומר. נראה דדרים יפול שם כמו על פני כל אחיו נפל שהוא לשון שכן וה"ג קאמר זעום ה' ישכון שם אלל פי זרות:

כו סס **תנו** רבנן ג' מיני הדרוקן הן של עבירה עבה ושל רעב תפוח ושל כשפים דק שמואל הקטן חש ביה אמר רבונו של עולם מי מפים איתסי אביי חש ביה אמר רבה [רבא] ידענא ביה בנחמני דמכפין נפשיה. רבא חש ביה והא רבא הוא דאמר נפישי קטילי קדר מנפיחי כפן. שאני רבא דאנסי ליה רבנן בעידניה בעל כרחיה. תנו רבנן ד' סימנין הן. סימן לעבירה הדרוקן סימן לשנאת חנם ירקון סימן לגסות הרוח עניות סימן ללשון הרע אסכרה. ת"ר אסכרה בא לעולם על המעשר* ע"ב
ר"א ברבי יוסי אומר על לשון הרע אמר רבה [רבא] ואיתימא ריב"ל מאי קרא °והמלך ישמח באלהים יתהלל תלים סג
כל הנשבע בו כי יסכר פי דוברי שקר. איבעי' להו ר"א ברבי יוסי על לשון הרע קאמר או דילמא אף על לשון הרע נמי קאמר. ת"ש כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ור"א ברבי יוסי ור"ש נשאלה שאלה זו בפניהם מכה זו מפני מה מתחלת בבני מעים וגומרת בפה נענה רבי יהודה בר אלעאי ראש המדברים בכל פרק
מקום ואמר אף על פי שכליות יועצות ולב מבין ארוחה
ולשון מחתך פה גומר נענה ר"א ברבי יוסי ואמר מפני עיין פס רש"א
שאוכלין בה דברים טמאים. [דברים] טמאים ס"ד אלא שאוכלין בה דברים שאינן מתוקנים. נענה רבי שמעון ואמר בעון ביטול תורה. אמרו לו נשים יוכיחו. שמבטלות את בעליהן. עובדי כוכבים יוכיחו. שמבטלין את ישראל. תינוקות יוכיחו. שמבטלים את אביהם. תינוקות של בית רבן יוכיחו. התם כדרבי גוריון דאמר רבי גוריון ואיתימא רב יוסף בר שמעיה בזמן שהצדיקים בדור צדיקים נתפסים על הדור אין צדיקים בדור תינוקות של בית רבן נתפסים על הדור. אמר ר' יצחק בר זעירי ואמרי לה אמר רבי שמעון בר נזירא מאי קרא
°אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן שיר א
וגומר ואמרינן גדיים הממושכנים על הרועים. שמע מינה אף על לשון הרע קאמר שמע מינה. ואמאי קרו ליה ראש המדברים בכל מקום דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ויתיב יהודה בן גרים גבייהו פתח רבי יהודה ואמר כמה נאים מעשיהם של אומה זו. תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון [בן יוחאי] ואמר כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן תקנו שווקים להושיב בהם זונות. מרחצאות לעדן בהם עצמן גשרים ליטול מהם מכסים. הלך יהודה בן גרים וספר (דברים) [דבריהם] ונשמעו למלכות אמרו יהודה שעילה יתעלה. יוסי ששתק יגלה לצפורי. שמעון שגינה יהרג. אזל הוא ובריה טשו ביה מדרשא. כל יומא הוות מייתי להו דביתהו

עין יעקב

שלישה מיני הדרוקן הן. אף דאיכא עוד מין הדרוקן המשחה את נקביו וכפירש"י בסמוך כדאי' בבכורות לוקה רבה תדתקן: רבו"מ"ת י"ל דזה הדרוקן אין לו סימן בשני פלמו ונמסכה לכל סימני הדרוקן להכי קאמר, שמואל שפיר מי מפים ואין לורך לפירש"י: **נענה** ר' שמעון ואמר בעון ביטול תורה. כי עץ חיים מרפא לשון ומה יעשה אדם ויגל תלמון הרע יעסוק בתורה כמלא דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי: **בזמן** שהלדיקים בדור לדיקים נתפסין הטעם שהחוטא נקרא מזיק ודין נזקין בעדיות ולא מעידי עדיות כי הלדיקים הם יק עדיות ולא עידי עדיות כי אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אבל תנוקות של בית רבן שהוא הבל שאין בו חטא נקראים עדי עדיות והיכא דליכא עדיות נוכין מעידי עדיות. ועיי"ל לפי שתנוקות הם ערבים על התורה כמ"ש לעיל בשם המדרש ואין נפרעין מן הערב תחלה: **ראש** המדברים בכל מקום. כלומר דקי"ל בישיבה הלך אחר החכמה ובמסיבה אחר הזקנה אבל לזה ניתנה רשות מאת המלך להיות ראש המדברים בכל מקום:

רביתהו ריפתא וכוזא דמיא וכרכי. כי תקיף גזירתא א"ל לבריה נשים דעתן קלה עליהם דילמא מצערי לה ומגליא לן אזלו טשו במערתא אתרחש ניסא איברי להו *חרובא ועינא דמיא (והוו יתבי) והוו משלחי מנייהו והוו יתבי עד צואריהו בחלא כולי יומא גרסי בעידן צלויי לבשו מיכסו ומצלו והדר משלחי מנייהו כי היכי דלא ליבלו. איתיבו תריסר שני במערתא. אתא אליהו וקם אפתחא דמערתא אמר מאן לודעיה לבר יוחאי דמית קיסר ובטיל גזירתיה. נפקו חזו אינשי דקא כרבי וזרעי אמר מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה כ"מ שנותנין עיניהם מיד נשרף יצתה בת קול ואמרה להם להחריב עולמי יצאתם חזרו למערתכם הדור אזול

עדיות ע"ין שם איתיבו תריסר ירחי שתא *אמרי משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש יצתה בת קול ואמרה צאו ממערתכם נפקו. כל היכא דהוה מחי רבי אלעזר הוו מסי רבי שמעון א"ל בני די לעולם אני ואתה בהדי פניא דמעלי שבתא חזו ההוא סבא דהוה נקיט תרי מדאני אסא ורהיט בין השמשות אמרו ליה הני למה לך אמר להו לכבוד שבת ותסגי לך בחד חד כנגד זכור וחד כנגד שמור אמר ליה לבריה חזי כמה חביבין מצות על ישראל יתיב דעתייהו. שמע רבי פנחס בן יאיר חתניה נפק לאפיה עייליה לבי בני הוה קא אריך ליה לבישריה חזא דהוו ביה פילי בגופיה הוה קא בכי וקא נתרן דמעת עיניה וקמצווח ליה. אמר ליה אוי לי שראיתיך בכך אמר ליה אשריך שראיתני בכך שאלמלא לא ראיתני בכך לא מצאת בי כך. דמעיקרא כי הוה מקשי רבי שמעון בן יוחאי קושיא הוה מפרק ליה רבי פנחס בן יאיר תריסר פירוקי. לסוף כי מקשי רבי פנחס בן יאיר קושיא הוה מפרק ליה רשב"י כ"ד פירוקי אמר הואיל ואיתרחיש

בראשית לג ניסא איזיל איתקן מילתא. דכתיב °ויבא יעקב שלם
שם ואמר רב שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו °ויחן את פני העיר אמר רב מטבע תקן להם ושמואל אמר שווקים תקן להם ורבי יוחנן אמר מרחצאות תקן להם. אמר איכא מילתא דבעי לתקוני א"ל איכא דוכתא דאית
לד ביה ספק טומאה *ואית להו צערא לכהני לאקופי אמר איכא איניש דידע דאתחזק הכא טהרה. אמר ליה ההוא סבא כאן קצץ בן זכאי תורמוסי תרומה עבד איהו נמי הכי כל היכא דהוה קשי טהריה וכל היכא

דהוה רפי צייניה. אמר ההוא סבא טיהר בן יוחאי בית הקברות. אמר ליה (אלמלא) [אלמלי] לא היית עמנו ואפילו היית עמנו ולא נמנית עמנו יפה אתה אומר עכשיו שהיית עמנו ונמנית עמנו יאמרו זונות מפרכסות זו את זו ת"ח לא כל שכן. יהב ביה עיניה ונח נפשיה. נפק לשוקא חזייא ליהודה בן גרים אמר עדיין יש לזה בעולם נתן בו עיניו ועשאו גל [של] עצמות:

של עבירה. הבאה בשביל עבירה: עבה. בשרו מתקשה ועב ונפוח בעובי: תפוח. שייכו"ש נופח עורו על בשרו ומים בינתיים נראים [ונראה] כשוכית: דק. בשרו דק וכחוש: מי שפים. מי מטיל גורל להבחין ולהודיעו שאינו של עבירה עכשיו יאמרו עלי שעברתי על דת ואין הכל יודעים בג' סימנים שאמרנו ופעמים שמשתנין: ידענא ביה. שמחמת רעב בא לו ואין צריך לחשדו: והא רבא דאמר. כלומר למה חש בו הא לא הרעיב את עצמו מדקאמר ידענא ביה בכאובי מכלל דהמרעיב עצמו רעב בעיניו ואי משום שהיה משהה נקביו ואמרינן [בבכורות דף מד] טולא רבה הדרוקן רבה שעל שהיית נקביו הוא בא: הא איהו אמר נפישי קטילי קדר. רבים הרוגי נקבים ממותי הדרוקן של רעב: קדר. לשון קדרה על שם שסופך כקדרה: דאנסי ליה רבנן בעדניה. התלמידים הקובעים לשם עת לפניו אונסים אותו להשהות נקביו: סימן לגסות הרוח עניות. בפי האדם מקדש מפרש מאי עניות עניות דתורה: אסכרה. [חולי] המתחיל במעיים וגומר בגרון הנקרא בימול"אן: על המעשר. האוכל פירותיו טבלים והוא במיתה בידי שמים וזהו מיתתו מדה במדה שהלך גרונו נכנס במעיו: יסכר. אסכרה: לכרם. זה ב"ה שיושבין שורות שורות ככרם כך מפורש בירושלמי [בברכות]: מכה זו. אסכרה: ראש המדברים. במלות מלך (אדם) שלוה עליו לדבר תחלה בכל מקום כדלקמן: פה גומר. לשון הרע והיא באה על כך לפיכך מתחיל במעיים ומקיים בפה שהלב מבין לספר לשון הרע ובודה הדברים מלבו: פה גומר. הקול יוצא מן הגרון: דברים טמאים ס"ד. וכי עונשן מיתה דבשלמא לשון הרע עונשו מיתה דכתיב מלשני בסתר רעהו אותו אצמית: מתוקנין. מעושרים שהטבל במיתה בידי שמים כדיליף באלו הן הנשרפים: בעון ביטול תורה. דעונש נמי מיתה כדאמרינן מקרא נדרש לפני פניו למען ירבו ימיכם הא אם לא תלמדו יתמעטו: נשים יוכיחו. שאינם מצוות על דברי תורה דכתיב ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם ומתות באסכרה אמר להם אף הן מבטלות את בעליהן: תינוקות. שאינם בני לימוד: אמר להם. אף הם בעון שמבטלי' את אביהם להוליכם לחוץ ולחזרן ולפייסם באגוזים: של בית רבן.

לא

עיון יעקב

אמר הואיל ואיתרחיש ניסא איתקן מלתא. כי כשעושין נס לאדם מנכין לו מזכיותיו נכך ראוי לו. לתקן מלתא כדי שיהא זכות רבים תלוי בו או דעשה לו הקב"ה נס כדי שיוכל לזכות הרבים: שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו. כלומר בכולן הי' שלם עם הקב"ה כמו בכל נפשך ובכל מאודך גם תורתו היתה בשלימו' ולא היתה טינא בלבו או י"ל דלכך קאמר לבסוף שלם בתורתו לפי שהי' שלם בתורתו שאצוי' מגנא ומצלא ותלמוד תורה כנגד כולם שאוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב לכך הי' שלם בגופו ובממונו. ובדרך דרש אמרתי להרץ המדרש ילקוט ויבא יעקב שלם אמר רב שלם בגופו שלם בממונו שלם בתורתו ויחן את פני העיר שקבע תחומין לשבת הדא אמר ששמר יעקב את השבת קודם שניתנה ע"ד דאמרינן ג' כתרים הם כתר תורה וכתר מלכות וכתר כהונה וכתר שם טוב עולה על גביהן. ואלינו ביעקב בשעה שהי' צולע על ירכו אמר הקב"ה למיכאל יפה עשית שעשית לכהן שלי בעל מום מיד קרא מיכאל לרפאל וריפא אותו ש"מ שיעקב הים כהן. ואי' ברש"י פ' תרומה ועשית זר זהב סביב סימן לכתר מלכות שהשלחן שם עושר וגדולה כמו שאומרי' שלחן מלכים. ואי' במדרש ילקוט סי' ו' טוב שם טוב משמן טוב כלא שם טוב אינו כלא שנאמר שם עולם אתן לו אשר לא יכרת ובפסוק. שם נאמר כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו' שם עולם אתן לו אשר לא יכרת ש"מ מי ששומר שבת זוכה לכתר שם טוב א"כ שפיר קאמר ויבא יעקב שלם בגופו שלא הי' בעל מום זכה לכתר כהונה ושלם בממונו הוא כתר מלכו' ושלם בתורתו כתר תורה אך שלא זכה עדיין לכתר שם טוב שעולה על גביהן לכך ויחן את פני העיר שקבע תחומין לשבת ואלא אמר שבת קודם שניתנה זכה ג"כ עיי"ז לשם עולם אתן לו אשר לא יכרת ודוק ועיין בספר בחידושינו דף מ"ע וכו: זונות מפרכסות זו את זו ת"ח עאמן לכ"ש. כלומר אף ע"ג דאין אשת השכלתא אלא בירך חברתה אפ"ה מקשטות זו את זו כדי שגם היא תתקשט ע"י חברתה ותהא ג"כ נראות יפה ועוד יש לומר דאע"ג דבוזאת זו את זו כדאי' בפסחים דף י"ג מ"מ כיון שהם בזויים ושפלים בעיני נשים אחרות לכך מקשטות זו את זו בן גדולה שנאה שסוכלין עמי הארצים לת"ח ג"כ ראוי בשיטות שישבחו הת"ח זה את זה בפני עמי הארצים על כן ראוי לקחת מוסר שלא יהיה בהם קנאה ושנאה בענין זה לדבר סרה זה על זה רק קנאת סופרים תרבה חכמה להתאמן בלמוד שיהא ג"כ שולא יפה ולשבח זה את זה:

לא בטלים ולא מבטלים: **אם לא תדעי לך.** לשמור מלותי לאי לך ובקש רחמים בזכות עקבי הצאן אבות הראשונים שהיו רגלי הצאן ומזונן ורעי בזכותן את גדיותיך תינוקות שלך שלא יתפשו על משכנות הרועים רועי הדור ופרנסיו: **ש"מ אף על לשון הרע.** ולא פליג. במעשר דהא קאמר הכא שהם אוכלים דברים שאינם מתוקנים: **בן גרים.** בן גר וגיורת היה: **של אומה זו.** ארמיים: **שווקים.** סדר מושב שוקי עיירות ומלותיהם: **וסיפר דבריהם.** לתלמידיהם או לאביו ואמו. ולא להשמיע למלכות ונשמעו על ידו למלכות: **יתעלה.** להיות ראש המדברים: **איברי להו הרובא.** לאכול פירותיו: **ועיני דמיא.** לשתות: **בהלא.** בחול שהיו פושטין בגדיהם שלא יבלו ומכסין ערומתן בחול: **כרבי.** חורשים: **ועוסקין בהיי שעה.** דאפשר על ידי עובדי כוכבים והקדוש ברוך הוא מאכל מזון וריוח לעושי רצונו: **משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש.** שנאמר ואשם לא תכבה והיה מדי חודש בחדשו ומדי שבת בשבתו יצא כל בשר אף הנידונין בו משמע ומה שבתות למיני שלהם אף חדשים למיני שלהם והאי ודאי בפושעי גיהנם משתעי דכתיב לעיל מיניה ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי הכי תני לה בס"ע: **די לעולם.** בעוסקי תורה אני ואתה: **תרי מדאני.** אגודות של הדס להריח בשבת: **מדאני.** כמו מעדנות כימה: **אריך.** מתקן ומחליק: **פילי.** בקעים וסדקים מחמת החול: **וקמצווח ליה.** לר"ש שהדמעות מלוחין ומכאיבין את המכה בתחלתן: **לתקן מלתי.** כדרך שעשה יעקב כשניצול מיד עשו: **שלם בגופו.** שנתרפא ממכתו: **שלם בתורתו.** שלא שכח למודו מפני טורח הדרך: **תקן להם.** דבר חן והכי' ולי נראה מתקן את חלקת השדה לשון תיקון: **ואית להו צערא לאקופי.** שהיה אותו שוק שהספק בו מקום מעבר העיר לרבים והכהנים לא היו יכולים ליכנס שם מפני טומאה וצריך להקיף דרך אחר ארוך: **איכא דידע דאתחזק טהרה.** בהאי שוק מימיו שלא היה בית הקברות גמור ולא ניתן לפנותו: **כאן קיצץ בן זכאי.** שתלן ועקרן לאחר גידולן: **תורמוסי תרומה.** הצריכות לשומרם בטהרה וגם הוא היה כהן: **עבד איהו נמי הכי.** היה מקלף תורמוסים ומשליכן שם ונעשה כן וצף המת במקום שהוא שם וציינו למקו' הקבר הכי מפרש בפסיקת' דפרשת העומר ובסדר זרעים ירושלמי: **היית.** במעמד: **ונמנית.** הסכמת לדעתנו להיות מן המנין: **מפרכסות זו את זו.** את שער חברתה להיות נאה:

גל של עצמות. כמות שנרקב בשרו ונפל מזמן הרבה:

תוספות ס"נ ר"ת הלך רבי יהודה בן גרים וסיפר דברים ונשמעו למלכות ויש ספרים שכתוב בהם יהודה ואין נראה לרבינו תם דאמרינן פרק קמא דמועד קטן כי הוו מיפטרי רבי יהודה בן גרים ור' שמעון בן חלפתא מרבי שמעון בן יוחאי אמר ליה לבריה אנשים הללו אנשי צורה הם זיל גבייהו דליברכוך מכלל דגברא רבה הוה. ובסוף שמעתין לא גרסינן גל של עצמות בלשון גנאי אלא נח נפשיה ע"כ. ונב"ל פרשת ויצא יעקב שלם כתוב ענין זה בסגנון אחר יעויין שם:

מהרש"א שלשה מיני הדרוקן הן של כו'. ולא קחשיב מין רביעי דאמרינן פרק הרואה עמוד החוזר מביא לידי הדרוקן. אפשר דהשתא לית ביה סימן מיוחד כי הני ג' דקחשיב וק"ל: **והא רבא כו'.** עיין פירוש רש"י ורא"ש דחוקה היא דכיונא מדקאמר ידענא ביה בבאמכי משמע שהיה זה רע בעיניו ונראה דאפך גופיה דקאמר כפיתי קטילי קדר כו' דמוכחו מיניה שהיית נקבים רע בעיניו כפירש"י מוכח נמי דכפיתי כפן רע בעיניו דמשמע דזה רע יותר ממה שהוא גם כן רע וק"ל: **ירקון כו'.** גם שיש לתלות בשיליון האחר שמביא לידי ירקון כדאמרינן פרק הרואה אפשר שיש סימן בין זה לזה כמו שיש סימן ביני הדרוקן וק"ל: **המלך ישמח גו' לשון הרע.** נופל בין אומר אמת ובין אומר שקר אבל האי קרא אדובר לשון הרע שקר קאי כהך דאמרינן פ' חלק בדואג שא"ל לשאול על דוד עד שאתה שואל עליו אם הגון הוא למלכות שאל עליו אם הוא ראוי לבא בקהל דמרות קאתי כו' וזה בקש דוד על עצמו והמלך ישמח באלהים שיברר שהוא כשר וראוי למלכות ויתהלל כל הנשבע בו דהיינו במי שנשבע במלך חי אדוני המלך יתהלל בו כי שפיר נשבע דכן היה דרכן לישבע בחי המלך כמפורש בכמה מקראות ואמר וזה יבורר כי יסכר גומר דהיינו מיתות דואג במיתת אסכרה שהיא מיתת בעלי לשון הרע וק"ל: **בעון ביטול תורה כו'.** עיין בפרש"י וק"ק דא"כ תקשה מר"ם אההוא אמורא דס"ל לעיל דאין מקרא זה נדרש לפני פניו ע"כ נראה דהכא לא אצטריך לן להך דרשה דלפני פניו אלא במיתת המובטל עצמו דקיימין הכא נפקא לן שפיר מכי הוא חייך ואורך גומר הא אם לא תלמוד יתמעט וק"ל: **עובדי כוכבים יוכיחו וכו'.** וא"ת תקשי נמי לנפשייהו בין למר משום לשון הרע ובין למר משום דברים שאינן מתוקנין הא עובדי כוכבים אינן מוזהרין על כך וי"ל דלדידהו ניחא דאף על גב דעובדי כוכבים לא נצטוו על ל"ה ועל שאינו מתוקן מ"מ שייך בהו לקיים אותן ומשא"כ בת"ת שהעובד כוכבים אסור בה וחייב מיתה עליה אם הוא לומד אותה כדאמרינן פרק ארבע מיתות ומאשה נמי דפריך היינו נמי משום דאסורה בת"ת כדאמרינן בסוטה הלומד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות ומתינוקות דפריך נמי משום דלא שייכי כלל בתלמוד תורה דאינן בני לימוד כלל ודו"ק: **צאי לך בעקבי גו'.** עיין פרש"י והוא דחוק ונראה לפרש הדרש זה לפי שאמרו לעיל מיניה שלמה אהיה כעוטיה גו' דהיינו בגלות כאבילה וז והשיב להם רוח הקדש אם לא תדעי לך גומר למה הוא הכי מודיעך שזה תיקונך צאי לך בעקבי הצאן דהיינו בעקבי דור המדבר דכתיב בהו נחית כצאן עמך גו' צאי לך בעקביהן שלמדו תורה במדבר ואז רעי לך גדיותיך שהן תלמידים של בית רבן ע"ד שאמרו גדיים נעשו תיישי' ואותן גדיים הן הן משכנות על הרועים ר"ל במקום הרועים שהם הצדיקים והמנהיגים שאם אין בדור יהיו הגדיים שהם תשב"ר נתפסים תחתם על הדור וק"ל: **תקנו שוקים כו'.** לכאורה דברים אלו הם בעצמם התפארות של עובדי כוכבים לעתיד ביום הדין ודברי רש"י הם בעצמם דברי הקב"ה לעובדי כוכבים ביום הדין לעתיד כדאיתא בהדיא ברפ"ק דעבודת כוכבים וצריך לומר דודאי ר"י נמי מודה כמ"ש בסוגין דהתם שהשיב להם הקב"ה מה שעשיתם לצורך עצמכם עשיתם כו' ודאמר ר"ש הכא שהרי לא קאמר ר"י דתקנו שוקים כו' כולם לא עשו אלא בשביל ישראל כו' כמו שאמרו שם שכן יאמרו עובדי כוכבים לעתיד אלא ר"י סתם דבריו מפני יראת מלכות ואמר כמה נאים כו' תקנו שווקים כו' ומיהו שפיר מצינן למימר שלצורך עצמם עשו כתשובת הקב"ה דהתם ודו"ק: **לבייש ומכסי כו'.** לאו משום שלא יהא לבו רואה את הערוה דהא מכסי בחול הוו כפרש"י אלא משום הכון לקראת אלהיך וגו' כדאמרינן בפ"ק וק"ל: **א"ל בני די לעולם אני ואתה כו'.** עיין פרש"י ויותר נראה לפרש על פי מ"ש פרק לולב וערבה שאמר רבי שמעון בן יוחאי ראיתי בני עלייה והם מועטין כו' אם שנים הם אני ובני כו' ומסקינן דהיינו דעיילי בבר ע"ש וק"ל: **והד כנגד שמור כו'.** דאף על גב דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו כדאמרי' פרק שבועות שתים מכל מקום הוו תרי מילי זכור הוא עשה ושמור הוא ל"ת כמפורש בדברי הרמב"ן וכבר הארכנו בזה פר' שבועות שתים ע"ש ומטעם זה דאחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור נהגו נמי בנר של שבת ליטול ב' נרות וכמו שנרות זוכין לבנים חכמים כמ"ש לעיל הכי נמי הדסים ע"ש בנים צדיקים שנקראו הדסים: **שלם בגופו**

שלם

שלם כו'. משמע ליה שלם בכל מיני השלימות שהם שלשה גוף וממון ונשמה דהי מינייהו מפקת עיין פרש"י הכא ובתוס' הוסיף וז"ל שלם בגופו שנתרפא מצלעתו ושלם בממונו שלא חסר כלום מכל אותו דורון ושלם בתורתו שלא שכח תלמודו בבית לבן עכ"ל והיינו דאתרחיש ליעקב ניסא בכל אלו ג' השלימות: מטבע תקן להם כו'. נראה שדרשו כן כיון דכבר כתיב ויבא יעקב שלם עיר שכם דמשמע שבא לעיר ואחר כך כתיב ויחן את פני העיר דמשמע שלא בא עדיין ובבראשית רבה דרשו מזה שנכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין מבעוד יום כו' ע"ש והכא דרשו מיניה שחנן את הפנים שבעיר דדרך הוא לעשות על המטבע צורה ופנים של עיר וכן לומר בשוקים ולמר במרחצאות שחנן פנים של עיר ורש"י פירש דריש ויקן את חלקת וגו' מלשון תיקון עד כאן לשונו והוא דחוק דלא נליכו לשון תיקון רק בקהלת ולא כמלא בגולת תי"ו השורש ודו"ק:

איכ ה' **שלשה** דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה וכו'. מה"מ אריב"ל [אמר קרא] °וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא:

עם השיבה. שאם ימהר להזכירם מבעוד יום יפשעו ויאמרו עדיין יש שהות:

מהרש"א וידעת כי שלום גו'. מדברי הרא"ש ומפי' הר"ן דאכל ג' דברים דמתכיתין קאמר מה"מ כו' אבל רש"י לא פי' כלום בזה ונראה דמשמע ליה דלא קאי אעשרתם וערבתם כלל כיון דידוע דבעי עישור ובעי עירוב בשבת ידע שפיר דמשום זה צריך לומר כן בביתו אבל הדליקו את הנר דצריך לומר כן מה"מ דצריך כלל נר בשבת ומייתי כולה מהאי קרא וידעת כי שלום אהלך היינו נר של שבת וקאמר ופקדת נוך דהיינו בבי ביתך עד"ז דהיינו לומר הדליקו את הנר ואז לא תחטא ולענין נר לא הוצרך רש"י לפרש דסמך עלמו אדרשא דלעיל ותזנח משלום נפשי זו נר של שבת ודו"ק:

שם **אמר** רבה בר רב הונא אע"ג דאמר רבנן שלשה דברים צריך אדם לומר וכו' צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלינהו מיניה א"ר אשי אנא לא שמיע לי הא דאמר רבה בר רב הונא וקיימתיה מסברא:

שם ע"ב **איזהו** בין השמשות משתשקע החמה וכל זמן שפני מזרח מאדימין. הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות הכסיף העליון והשוה לתחתון זהו לילה דברי רבי יהודה רבי נחמיה אומר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל רבי יוסי אומר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו:

מאדימין. שנראה אדמומית חמה בעבים: הכסיף. השחיר: התחתון. תחתון של כיפת הרקיע הסמוכה לארץ: עליון. גובהה של כיפה איכה ממהרת להכסיף ולקמן פריך [מאי קאמר] דקשיא סיפא ארישא: חצי מיל. זהו שיעור אורך בין השמשות ולאחר חצי מיל הוי לילה: כהרף עין. כשיעור קריצת עין ברפיון ולא בחוזקה: זה נכנס. הלילה נכנס והיום יוצא יציאה זה. עם כניסת זה כשהן מתפרשין קרי בין השמשות וכל דמוקמי הכי הוי יום מעליא:

תוספות ורבי יוסי אומר בין השמשות כהרף עין. פי' רשב"א דאין להסתפק בו אלא כשהוא כהרף עין ולא בזמן גדול כמו שמסתפק בו ת"ק אבל אין לפרש כרבי יוסי אין מסתפק בזה כלל והכי קאמר כהרף עין אני מכיר ובקי בו מתי זה נכנס וזה יוצא ומתי הוא יום ומתי הוא לילה כו':

אמר הבונה עיין רי"ף מסכת ברכות:

אמר רבי חייא הרוצה לראות בארה של מרים יעלה לראש הכרמל ויצפה ויראה כמין כברה בים וזו היא בארה של מרים. אמר רב מעין המיטלטל טהור וזו היא בארה של מרים: יף לה

כמין כברה. סלע עגול ועשוי ככברה: זהו בארה של מרים. שהיה מתגלגל עם ישראל [במדבר] בזכותה של מרים דכתיב ותמת שם מרים וסמיך ליה ולא היה מים לעדה: טהור. מלקבל טומאה ומטבלין בו ולאו ככלי דמי להיות המים הטובעים ממנו כשאובין ואין לך מעיין מטלטל אלא באר של מרים:

אמר רבי יוסי (בן) [בר'] זבידא העושה מלאכה בשני בין השמשות חייב חטאת ממה נפשך א"ל רבא. לשמעיה אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדשימשי אריש דיקלי אתלו שרגא ביום המעונן [מאי] במתא חזי תרנגולא בדברא חזי עורבא אי נמי אדאני: שם עב

בשני בין השמשות. ע"ש ומוצאי שבת בהעלם אחד ואין כאן עוד אשם תלוי אלא חטאת: ממה נפשך. אי ליליא הוא חייב על ע"ש ושל מוצאי שבת איט כלום ואי יממא הוא חייב על מ"ש ואין של ע"ש כלום וכגון דעבד ליה כל בין השמשות דליכא לספוקי לאחי בתחלתו ולאחי בסופו: בשיעורא דרבנן. בין השמשות: אתלו. הדליקו את הנר מבע"י: חזי תרנגולי. היושבים על הקורות מבע"י וכן העורבים [בשדה]: אדאני. עשב הקרוי מאלוו"ש ועלין שלו נוטין לצד החמה שחרית כפופין למזרח ובחצי היום זקופין ולערב כפופין מאד למערב:

כירה פרק שלישי

רבי זירא הוה משתמיט מרב יהודה דבעי למיסק לארעא דישראל דאמר רב יהודה כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה שנא' °בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי וגו': כז יף מא כתובו' פרק אחרון ועי"ש רש"א ירמיה כז

משתמיט היה ירא לראות לו משום דהוה בעי רבי זירא למיסק לארעא דישראל ורב יהודה לא ס"ל והיה ירא פן יגזור עליו מלילך. ורבי זירא סבירא ליה דהאי קרא בכלי שרת כתיב כדאמרינן בכתובות:

מהרש"א *כל המניח ידיו כו'. לא הל"ל אלא כאילו כופר בברית מילה אבל נקט אברהם משום דלכת ובגי שהיה להם יהונת

עיון יעקב

*כל המניח ידו כנגד פניו של מטה כאלו כופר בבריתו של אברהם אבינו. לפי שמלינו באברהם שהל עלמו לעיני כל כדכתיב בעלם היום נימול אברהם כדאי' במדר' ות: שמכסה מלעו בהקפר אף במקום שאין איש אי ככופר בבריתו של אברהם ועיין במהרש"א: רבי זירא הוי משתמיט. עיין בחדושינו דכתובות דף קי"א:

זוהמת ערלה וכמ"ש מגונה הערלה כו' וע"כ היה אסור להם לגלות ערותם בפני הבריות כמפורש ביה וילכו אחורני' ויכסו את ערות אביהם גו' אבל אברהם בא ותקן זה מכל דורות שהיו לפניו להסיר זוהמת ערלה מעליו במלות הש"י על המילה וע"כ המכסה ברית מילתו הוא עושה מעשה כח ובניו ובהפך הוא מראה מעשה אברהם אבינו וק"ל:

שם **תניא** אכל ולא שתה אכילתו דם וזהו תחלת חולי מעיים אכל ולא הלך ארבע אמות אכילתו מרקבת וזהו תחלת ריח רע הנצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע"ג אפרו וזהו תחלת ריח זוהמא רחץ בחמין ולא שתה מהם דומה לתנור שהסיקוהו מבחוץ ולא הסיקוהו מבפנים. רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן רחץ ולא סך דומה למים ע"ג חבית:

[ולא הלך ד' אמות. קודם שישן]:

מרקבת. איכה מתעכלת לעשות זבל: ריח רע. ריח הפה: ריח זוהמא. כל גופו מזוהם בזיעה תמיד: ולא הסיקוהו מבפנים. שאינו מטיב לכלום: ולא הכניסוהו לצונן. שהם מחזקים את הברזל: למים ע"ג הבית. על שוליו ולדדיו שאינם נכנסים לתוכו:

תוספות רחץ ולא סך. ולא גרס מעיקרא דהא בכולא תלמודא רחילה קודם סיכה כדאמרינן בפ"ק דקדושין רחצו וסכו וקרא כתיב' ורחצת וסכת מיהו קרא איכא לאוקמא בסיכה שהיתה מתקשטת עצמה לריח טוב לכן לא היתה סיכה בתחלה שע"י רחילה היתה מעברת הסיכה מעליה:

אמר הבונה עיין מסכת ברכות:

במה טומנין פרק רביעי

כה **אמר** רבי ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל
יף מט ר"א כנפים וכו' ואמאי קרי ליה בעל כנפים שפעם
דמילה וע"ש אחת גזרה מלכות ארם וכו'. יתיב רבי יונתן בן עכינאי
רש"א ורבי יונתן וכו' וקמבעיא להו הא דתנן *אבות מלאכות
ע"ב ארבעים חסר אחת כנגד מי א"ל רבי חנינא בר חמא
כנגד עבודות המשכן. א"ל רבי יונתן ברבי אלעזר כך
אמר רבי שמעון ברבי יוסי בן לקוניא כנגד מלאכה
מלאכות ומלאכתו שבתורה ארבעים חסר אחת בעי רב
פר' וישב יוסף °ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא או לא
לט א"ל אביי וליתי ס"ת ולמני מי לא [אמר רבה בר בר חנה]
א"ר יוחנן לא זזו משם עד שהביאו ס"ת ומנאום. א"ל כי
שמות לו קא מספקא לי משום דכתיב °והמלאכה היתה דים
ועיין ממנינא הוא והא כמ"ד לעשות צרכיו נכנס או דילמא
בחדושי הלכות ויבא הביתה לעשות מלאכתו ממנינא הוא והא והמלאכה
ותקועה פ' א"ב היתה דים ה"ק דשלים ליה עבידתא תיקו:
רש"ל **כנגד מי.** הרבה מלאכות יש דדמיין להדדי והוה לן למחשבינהו
זהו לשון תוספות

כלן כאחד כדפריך [בפרק כלל גדול] הייט זורה היינו בורר ובולי ומשום חלוק מועט שביניהם לא הוו מחלקים להו אי לאו דקים להו דל"ט מלאכות כנגד שום דבר לכך בעי כנגד מי): **כנגד עבודות המשכן.** אותן המנויות שם בפרק כלל גדול הן צריכין למשכן ופי' שבת כסמוכה לפי מלאכת המשכן ללמוד הימנה: **שבתורה.** שכתובי' בכל התורה וה"ק קרא לא תעשה כל מלאכה כמנין כל מלאכה שבתורה: **לא זזו משם וכו'.** קדושין פרק א' לענין וי"ו דגחון: **והמלאכה היתה דים ממנינא הוא.** ואי מכיון לתרוייהו הוו ארבעין ומדתנן אבות מלאכות מ' חסר אחת איכא חד דלא למנינא ובהכי הוי (חד) דאיכא למימר דלא מלאכה נינהו ולא ידענא הי מינייהו כפקא והכי קא מיבעיא ליה והמלאכה היתה דים ממנינא היא ומלאכה ממש היא כגון רדודי טסין לצפוי היו מרדדין אותם כפי דים לא פחות מן הצורך ולא יותר. והאי לעשות מלאכתו הוא דמפיק ומסייע למאן דאמר במסכת סוטה לעשות צרכיו נכנס לשכב עמה אלא שנראתה לו דמות אביו וכו' או האי מלאכתו ממש הוא ומסייע לה לאידך. והאי והמלאכה היתה דים לאו מלאכה היא אלא כדמשמע קרא בהבאת נדבתו דשלים עבידתא. וכל מידי דרמי עליה דאינים קרי ליה עבידתא כדאמרינן בסוטה בטלית עבידתא דאמור שכאה לאיתויי להיכלא ואינו אלא לבא מלחמה להקריב [להחריב] ע"כ:

מהרש"א **והמלאכה היתה דים** ה"ק כו'. ונראה למאי דמסיק בקרא דויבא הביתה לעשות מלאכתו אי הוא ממנינא אי לא ה"כ ע"כ דהוה מספקא ליה בקרא דוהמלאכה היתה דים אי הוא ממנינא אי לאו ולא נקט בבעייתו קרא דויבא הביתה גומר אלא משום שהוא מוקדם בתורה ונראה כמי לייסב נא הא דקתני במתני' אבות מלאכות ארבעים חסר אחת ולא קתני אבות מלאכות ל"ט דרמז לנו דודאי כתיבי בתורה מלאכות ארבעים אלא דחסר אחת מהן דלא משמע מלאכה ממש אי הך דויבא הביתה לעשות מלאכתו אי הך דוהמלאכה היתה דים גומר כדמספקא ליה לרב יוסף ודו"ק:

עיין פירש"י בחומש וברא"ם (margin)

אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודה אייתו כס יף ג ע"ב לקמייהו בורדא אמימר ורב אשי משו ידייהו מר זוטרא לא משי ידיה אמרי ליה לא סבר לה מר להא דאמר רב ששת בורדא שרי אמר ליה [להו] רב מרדכי בר מניה דמר דאפילו בחול נמי לא ס"ל דסבר לה כי האי תנא דתניא מגרר אדם גלדי צואה וגלדי מכה מעל בשרו בשביל צערו ואם בשביל ליפות עצמו אסור. ואינהו כמאן סברוה כי הא דתניא רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום בשביל כבוד קונהו משום שנאמר °כל משלי כה פעל ה' למענהו: *אמר רב הונא אמר ר' אסור להטמין יף נא את הצונן והתנן ר' התיר להטמין את הצונן לא קשיא הא מקמי דלשמעיה מרבי ישמעאל ברבי יוסי הא לבתר דלשמעיה כי הא דרבי אמר אסור להטמין את הצונן אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי אבא התיר להטמין את

עיון יעקב

כנגד מלאכה ומלאכתו שבתורה. עיין בת"ע פ"ז מה שמתמיה בזה וכתב עיין בקונקרדאנציום ערך לאך שהם יותר וע"ש מה שתירץ ועיין בסוף תבונה שער אפרים שכתב דשקל הגרסא כנגד מלאכה ומלאכתו שבתורה ע"ש ולפי גרסא ע ניחא שהם ארבעים בשלימות עם ויבא הביתה לעשות מלאכתו ועם והמלאכה היתה דים ע"ש וכוונתו כ"ל דהיינו לאפוקי היכי דכתיב בתורה מלאכת או מלאכתך ודכוותיה וכ"ל הטעם כדאי' ברש"י בחומש לא תעשה כל מלאכה בשבת כמנין מלאכה שבתורה וכן כי בו שבת מכל מלאכתו כמנין מלאכתו שבתורה מש"כ מלאכות ומלאכתך לא כתב כן: **בשביל** כבוד קונהו. עיין ברכה פ' בהר ס' ל"ד על פסוק גוזל נפשו וגו':

את הצונן אמר כפר הורה זקן. אמר רב פפא בא וראה כמה מחבבין זה את זה שאילו רבי יוסי קיים היה כפוף ויושב לפני רבי דהא רבי ישמעאל ברבי יוסי ממלא מקום אבותיו הוה וכפוף ויושב לפני רבי וקאמר כבר הורה זקן. א"ל רב נחמן לדרו עבדיה אטמין לי צונן ואייתי לי מיא דאחים קפילא ארמאה. שמע רבי אמי איקפד א"ר יוסף מאי טעמא איקפד כרבוותא עבד חדא כרב וחדא כשמואל דאמר [רב יהודה אמר] שמואל מותר להטמין את הצונן וכרב דאמר [רב שמואל בר רב יצחק אמר רב] כל שהוא נאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי עובדי כוכבים והוא סבר אדם חשוב שאני:

ברדא. לרחוץ פניו והוא תלתא אהלא מס עשב ותלתא אסא הדס ותלתא סיגלי ויש בו ג' עלין וקורין לה ויאול"ה: משו. רחצו: ליפות עצמו אסור. משום לא ילבש גבר שמלת אשה: בשביל כבוד קונהו. דכתיב כי בצלם אלהים עשה את האדם ועוד דהרואה בריות נאות אומר ברוך שככה לו בעולמו: כל פעל. הכל ברא לכבודו: מותר להטמין את הצונן. מפני החמה שלא יחמנו ולא גזרינן אטו הטמנה כדי שיחמו: זקן. רבי יוסי: ממלא מקום אבותיו. גדול כאביו: היה כפוף ויושב לפני רבי. מפני כבוד הנשיאות ולא היה מורה לפניו ואע"פ שגדול הימנו: כבר הורה זקן. גדלו ונשאו עליו: אטמין לי צונן. בשבת: ואייתי לי מיא וכו'. שהחם נתחמם עובד כוכבים ובחול ואשמעינן דאין בהם משום בישולי עובד כוכבים: כרבוותא. כרבותיו: אדם חשוב שאני. שהרואה אותו שהוא מיקל עומד ומיקל יותר:

תוספות היה כפוף ויושב לפני רבי. פי' רבינו שלמה מחמת נשיאותו דהא רבי יוסי היה גדול מרבי כדמוכח בפ"ב דנדה וכו' ור"ת מפרש דודאי מתחלה היה רבי תלמידו של רבי יוסי אבל אחר כך נתחכם רבי כדקאמר התם ורבי מאה סבר [רבי] ריש מתיבתא שכיחי רבנן גביה ומחדדן שמעתיה:

מהרש"א שנאמר כל פעל ה' למענהו. פרש"י בשביל כבוד קונו דכתיב כי בצלם אלהים גומר ועוד דהרואה כו' ע"ש לכאורה בפניו. ניחא דוקא דשייך ביה בצלם ואיכא למימר דגם בידיו ורגליו. נבראה האדם דוגמא של מעלה בעשר אצבעות ידיו ורגליו כרעת המקובלים ועוד יפורש פרק א"ל המומכה: כבר הורה זקן. פירש"י גדלו ונשאו עליו עכ"ל ממה שחזר רבי מלדבריו הראשונים אין ראיה שגדלו ונשאו אלא משום דת"ח שהסיר אי אתה רשאי לאוסרו אלא מלשון זה דכבר הורה זקן משמע כן דגדלו ונשאו עליו ודו"ק:

במה בהמה פרק חמישי

יף נג **בי** סליק רבי זירא אשכחיה לרבי בנימן בר יפת דיתיב וקאמר ליה משמיה דרבי יוחנן נותנים מרדעת ע"ג חמור בשבת אמר ליה יישר וכן תרגמה אריוך בבבל אריוך מנו שמואל והא רב נמי אמרו אלא שמעיה דהוה מסיים ביה ואין תולין טרסקל בשבת אמר ליה יישר וכן תרגמה אריוך בבבל:

שמואל קרי אריוך ע"ש שהיה בקי בדינים ושופט כמלך השופט על הארץ. לשון ריכא מלך: והא רב נמי אמרה. דכיון דשרי בטרסקל כ"ש (נמי) מרדעת:

תוספות אריוך. שם מלך כדכתיב אריוך מלך אלסר ונקטיה טפי משאר מלכים לפי שמוזכר בו לשון ארי:

אמר הבונה הן לשפים ימלוך מלך. א' לשפוט עמו בצדק בכל דת ודין. והב' להלחם בערם ולהושיעם בגבורות ישע יעזנו ובן שאלו ישראל ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו ושניהן בת"ח ובסליחות רב מן המלך ולבן אמרו מאן מלכי רבנן כי הוא ישפוט את העם בכל עת ויודיעם את חוקי האלהים ואת תורותיו ויגן עליהם בזכותו ותורתו ובגבורות לדקותיו גבור כארי לעשות רצון אביו שבשמים על כן קראו לשמואל אריוך יען נמצאו בו שני דברים האלה. הא' נאמר מדברי רש"י ז"ל שאומר ע"ש שהיה בקי בדינים ושופט כמלך וכו'. והב' מדברי תוס' באומרם ונקטיה טפי משאר מלכים לפי שמוזכר בו לשון ארי על גבורת אונו:

תנו רבנן מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינקל ולא היה לו שכר מניקה ליתן ונעשה לו נס ספ ע"ב ונפתחו לו דדין כבי דדי אשה והניק את בנו א"ר יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה אמר ליה אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי (מעשה) בראשית אמר רב יהודה בא וראה כמה קשין מזונותיו של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית. אמר רב נחמן תדע דמתרחיש ניסא ולא איברי מזוני. ת"ר מעשה באדם אחד שנשא אשה גדמת ולא הכיר בה עד יום מותה א"ר יוסף בא וראה כמה צנועה אשה זו שלא הכיר בה בעלה א"ל רבי חייא זו דרכה בכך אלא כמה צנוע אדם זה שלא הכיר באשתו:

שנשתנו עליו. ולא זכה ליפתח לו שערי שכר: תדע. דקשין: דמתרחיש ניסא. מן השמים לכמה הצלות לנפשות אדם: ולא איברי מזוני. אין נס זה רגיל שיבראו מעות לצדיקים בביתם שימלאו חטין גדלים באוצרותיהם: גדמת. ידה קטועה: דרכה בכך. לכסות כל אשה עצמה וכ"ש זו שהיתה צריכה לכך ע"כ:

מהרש"א שנשתנו כו'. עיין פירש"י גם כי בודאי היה לו זכות שנעשה לו נס כזה מ"מ גרוע הוא שמנכין לו מזכיותיו כדאמרינן בפרק ב"מ בעושין לו נס דמנכין לו מזכיותיו ונראה דלא שייך בזה לומר הא אין כל חדש תחת השמש כדהשיב השוא תלמיד לר"ג דאיכא למימר כיון דדדים יש באיש כמו באשה הרי זה אין חדש דהוה מיהת בכח אלא שהפעולה נתחדשה וז"ש דלא איברי מזוני כפרש"י שימלאו חטים גדלים באוצרותיהם עכ"ל הייתו משום דאין זה בכח ושייך ביה אין כל חדש גומר ודו"ק: *כיצחק בן אברהם כו'. וכן תני לקמן בברייתא ולפום ריהטא כיון דלא קאמר הכי להאי תנא דס"ל דעקוד שתי ידים ורגלים דהוי כילחק כו' דפתיקא לאו בשום דוכתא דויעקוד דילחק דלא הוי רק יד ורגל אחד אבל לא ידענא מהיכא גם רש"י בפירוש החומש כתב גבי ויעקוד דילחק דהוי הידים ורגלים ביחד כו' ע"ש ע"כ נראה דלא קאמר הכא כילחק כו' אלא לראיה דעקוד מלשון קשר הוא וק"ל:

יף נד **הרחלים** יוצאות כבולות מאי כבולות שמכבלים אליה שלהן למטה כדי שלא יעלו הזכרים על הנקבות מאי משמע דהאי כבול לישנא דלא עביד פרי

עיון יעקב·

אדם חשוב שאני. עיין בספרי מנחת יעקב כלל ע"ה ס"ק ל' דבזמן הזה לא חיישינן להא: כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה. כדי להראות גדולתו שבזכותו נשתנו סדרי בראשית, תשא"כ אלו נתן לו עושר שהי' כיפק בידו ליתן שכר לא הי' נס ניכר לעין כל. ואביי סבר אדרבה כמה גרוע אדם זה דאלו נימן לו עושר הי' לו הרוחה בכל הדברים משא"כ עכשיו שלא ניתן לו עושר רק ע"פ הנס וההכרה: **ולא** הכיר בה עד יום מותה. אפשר משום שלא ניחמה, אומו בזה שלא יצטער עליה כל כך על מיתתה:

מלכים א ט פרי הוה דכתיב °מה הערים האלה אשר נתת לי אחי
ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה. מאי ארץ כבול שהיו
בה בני אדם שמכובלין בכסף ובזהב. א"ל רבא א"ה היינו
שם דכתיב °ולא ישרו בעיניו מפני שמכובלים בכסף וזהב לא
ישרו בעיניו א"ל אין כיון דעתירי [ומפנקי] לא עבדי
עבידתא ר"נ בר יצחק אמר ארץ חומטין היתה אמאי קרו
לה כבול דמשתרגא בה כרעא עד כבלא ואמרי אינשי
ארעא מכבלא דלא עביד פירי:

שמכבלין. נסת כבלי ברזל סקוסרין: ויקרא להן. בכ"ב עיר סנתן סלמה לחירס מסתעי קרא: שמכובלין. מעוטפין ומקוסרין: עבידתא. אכגריא סל גולך: חומטין. פלחס ומתבקעת: דמשתרגא ביה כרעא. טובעת בה הרגל: עד כבלא. פרק הסתחתון סקורין קויל"א:

תוספות עד כבלא. מפרס ר"י עד הסוק כדאמרינן בפי' במה אשה יוצאת באי כבלים בבי סמניחין הכבלים בסוק:

לא
שם ע"ב **משנה** פרתו של רבי אלעזר בן עזריה היתה יוצאת
ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים:

גמ' וחדא פרה הוה ליה והא אמר רב ואמרי לה אמר
רב יהודה א"ר תריסר אלפי עגלי הוה מעשר רבי
אלעזר בן עזריה מעדריה כל שתא ושתא תנא לא שלו
היתה אלא של שכינתו היתה ומתוך שלא מיחה בה
נקראת על שמו. רב ורבי חנינא רבי יוחנן ורב חביבא
מתנו בכוליה סדר מועד כל כי האי זוגא חלופי רבי
יוחנן ומעיילי ר' יונתן כל [מי] שאפשר למחות באנשי
ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו באנשי עירו נתפס
על אנשי עירו בכל העולם [כולו] נתפס על כל העולם
כולו. אמר רב פפא והני דבי ריש גלותא נתפסים על
ישעיה ג כולי עלמא. (אמר) [כי הא דאמר] רבי חנינא מ"ד °ה'
דף נה במשפט יבא עם זקני עמו ושריו אם שרים חטאו *זקנים
מה חטאו אלא אימא על זקנים שלא מיחו בשרים רב
יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל אתאי ההיא אתתא
קא צווחת קמיה ולא הוה משגח בה אמר ליה לא סבר
משלי כא ליה מר °אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה.
אמר ליה שיננא רישך בקרירי רישא דרישך בחמימי
ירמיה כא הא יתיב מר עוקבא אב בית דין דכתיב °בית דוד כה
אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו וגו'. אמר ליה רבי

זירא לרבי סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא ברכות ס"ע ועי"ש
אמר ליה לא מקבלי מינאי. אמר ליה אף על גב דלא יפ"ס
מקבלי לוכחינהו מר דאמר רבי אחא ברבי חנינא
מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה
חוץ מדבר זה דכתיב °ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר יחזקאל ט
והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על
כל התועבות הנעשות ונומר אמר לו הקב"ה לגבריאל לך
ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו
בהם מלאכי חבלה. ועל מצחם של רשעים תיו של דם
כדי שישלטו בהם מלאכי חבלה. אמרה מדת הדין
לפני הקב"ה רבונו של עולם מה נשתנו אלו מאלו אמר
לה הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים אמרה
לפניו רבונו של עולם היה בידם למחות ולא מיחו. אמר
לה גלוי וידוע לפני שאם מיחו בהם לא יקבלו מהם
אמרה לפניו רבונו של עולם אם לפניך גלוי להם מי
גלוי. והיינו דכתיב °זקן בחור ובתולה טף ונשים תהרגו שם
למשחית ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו
ומִמקדשי תחלו. וכתיב °ויחלו באנשים הזקנים אשר שם ועי"ש
לפני הבית תני רב יוסף אל תקרי ממקדשי אלא יפ"ח ובעבירת
ממקודשי. אלו בני אדם שקיימו את התורה מאלף ועד כוכבים
תיו ומיד והנה ששה אנשים באים מדרך [שער] העליון כפ"ק דכ"ב
אשר מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד
בתוכם לבוש הבדים וקסת הסופר במתניו ויבאו ויעמדו
אצל מזבח הנחשת. מזבח הנחשת מי הוה אמר לו
הקב"ה התחילו ממקום שאומרים שירה לפני. ומאן סנהדרין
נינהו ששה אנשים. אמר רב חסדא קצף אף וחמה פ"ז
ומשחית ומשבר ומכלה ומאי שנא תיו [א"ר] תיו תחיה יומא פ"ז
תיו תמות. ושמואל אמר תמה זכות אבות ורבי יוחנן
אמר תחון זכות אבות. ור"ל אמר תיו סוף חותמו של
הקב"ה דאמר רבי חנינא חותמו של הקב"ה אמת
(אמר) רבי שמואל בר נחמני [אמר] אלו בני אדם
שקיימו כל התורה כולה מאלף ועד תיו. מאימתי תמה
זכות אבות. אמר רב מימות הושע בן בארי. שנאמר
°אגלה את נבלתה לעיני מאהביה ואיש לא יצילנה מידי. הושע ב
ושמואל אמר מימי חזאל שנאמר °וחזאל מלך ארם לחץ מלכים
את ישראל כל ימי יהואחז וכתיב °ויחן ה' אותם וירחמם ב יג שם
ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב ולא
אבה

עיון יעקב

וחדא פרה הוי ליה. מקשים העולם לפי פירש רש"י בוישלח על פסוק ויהי לי שור דרך ארץ לומר על שורים הרבה שור אם כן מה מקשה המקשן ואפשר לומר דדוקא אם אומר אדם על עצמו הוא מהלכות דרך ארץ שלא להתגאות בעשרו משא"כ אם מדבר על חבירו אומר כפי מה שהוא. ועוד יש לומר על דרך דאמרינן לעולם ידבר אדם בלשון קצרה ושור נמי פירושו שוורים הרבה והוא לשון קצר אבל מתניתין דקתני פרתו שהוא ארבע אותיות אלא לא היי קולא לדבר בלשון קצר הוי ליה למיתני פרה או אם רצה לכתוב ד' אותיות הי"ל לכתוב פרות דליכא למטעי אלא ודאי דלא היתה שלו אלא של שכנו היתה ודוק וזה התירוץ כיון נ"ב אחלוף המרומם מוהר"ר מאיר בן דיין זצלה"ה: **כל** שאפשר למחות באנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו. וכ"ש להיפך אם מיחה יש לו שכר כמזכה רבים כי מדה טובה מרובה ממדת פורענות וגם י"ל דקאמר אלו ג' דברים לומר שאם מוחה באנשי ביתו זוכה שאפשר לו למחות באנשי עירו ואח"כ בכל עולם כולו כי מצוה גוררת מצוה וכן להיפך כשלא מיחה באנשי ביתו לסוף נסגר הפרצה בכל העיר ולבסוף בכל עולם ובה"ג אי' ברבה איכה הובא בילקוט יחזקאל דף ק"ט ע"ד ע"ש: **לך** ורשום על מצחן של צדיקי' תיו של דיו. עיין במהרש"א. ועיקר נ"ל דאי הוי כתב רק תיו על מצחן של צדיקים הייתי אומר שהוא תיו תמות לכפר על הרשעים כי צדיקים נתפסין בעון הדור וכן אי הוי סימן על מצחן של רשעים התיו הוי אמינא התיו תרמז תחיה בזכות הצדיקים לכך עשה הסי' בשניהם בזה בדיו וברשעים בדם שעי"כ יראה הכוונה ברשעים לרעה ולצדיקים לטובה וק"ל: **מה** נשתנה אלו מאלו. נלע"ד דאי' בפ"ק דע"ז דף ד' רבש"ע חלילה הוא מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע ולא והכתיב והכרתי ממך צדיק ורשע בצדיק שאינו גמור עכ"ל ולפ"ז ה"ה איפכא רשע שאינו גמור ניצל בזכות צדיק גמור וא"כ י"ל בזה ששאל מה נשתנו אלו מאלו והשיב הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים ולא צדיקים שאינם גמורים ולא רשעים שאינם גמורים לכך נשתנו אלו מאלו ועכשיו שפיר קטרג מדה"ד שהיה לו למחות כשלא אי מיירי ברשעים שאינם גמורים י"ל דלכך לא מיחה בהם דאולי לא ילמדו ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים כדאי' בפ"ב דביצה פי' המביא וכא"ח ס' ר"ח משא"כ ברשעים גמורים אמרי' להיפך הלעיטהו לרשע וימות וכן אי מיירי בצדיקים שאינם גמורים הייתי אומר מש"ה אין ספק בידם למחות כדאית בברכות דף ז' תמה אני אם יש מי שיכול להוכיח ויהי בימי שפוט השופטים דור ששפטו את שופטיו ובקושיה אל תקנה בעוני עולה משא"כ עכשיו שמיירי מצדיקים גמורים. ורש"י גמורים שפיר קטרג שהי' להם למחות: **ומִמקדשי** תחלו. ואף על גב דגבריאל אמר עשיתי ככל אשר צויתני והתיו תיו על מצחן של צדיקים תיי"ו של דיו היינו שמזיו לגה"ב דף נ"ג דינם על שלא מיחו בעה"ז משא"כ רשעים גמורים ימותו מעה"ז ומעוה"ב וששה אנשים אלו הם כנגד ששה ימי השבוע וגבריאל הוא כנגד יום השבת שהוא יום מנוחה ורחמים ל"ש"ל

אבה חשחתם ולא השליכם מעל פניו עד עתה ור"י בן לוי אמר מימי אליהו שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע וגו'. ורבי יוחנן אמר מימי חזקיהו שנאמר למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא דוד ועל ממלכתו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם קנאת ה' צבאות תעשה זאת: שם א' י"ח / ישעיה ט

מתנו בכוליה סדר מועד כל כי האי זוגא. ארבעתן יחד: חלופי רבי יוחנן. יש שמחלפים רבי יוחנן ומעיילי רבי יונתן: נתפש. נענש על עבירות שבידו: בכל העולם. אבל ישראל כמו במלך וכשיא שאפשר לו למחות שירא מפניו ומקיימין דבריו: זקנים. סנהדרין: רישך בקרירי. אי שאי רבך איכי נכוה אבל מר עוקבא שהוא ראש לי ולך ולא ב"ד יכוה בחמין: דכתיב בית דוד וגו'. לא נענש אלא מי שבידו לשפוט: חוץ מדבר זה. שנאמר במקרא זה שהוציא דבור לטובה ומפני עונם תוכחה חזר בו: והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה. אלו לדיקים: שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה. שאני הולך לשלוח בעיר: היינו דכתיב. מעיקרא ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ולבסוף וממקדשי תחלו: ממקודשי. שהודה לקטרוג מדת הדין וחזר בו מן הטוב: מי הוה. מזבח הנחשת בימי יחזקאל והלא שלמה גנזו ועשה מזבח אבנים של ל"ב אמה דכתיב כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל כאדם האומר לחבר כנס פלוני ופסול לעבודה: ממקום שאומרים שירה. מן הלוים שאומרים שיר בכלי נחשת: תי"ו תמות. לרשעים: חותמו של הקב"ה אמת. אמצעית לאותיות וראשון ואחרון על שם אני ראשון ואני אחרון ואני הוא: אלו בני אדם. וכו' שהתי"ו סימן להם שקיימו את התורה מראש ועד סוף: ואיש לא יצילנה. שאין עוד זכות לאבות שאכלום: ויפן אליהם למען בריתו את אברהם וגו' ולא השליכם מעל פניו עד עתה. אבל מכאן ואילך השליכם ולא פנה אל זכות ברית אבות: אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע. שאתה זוכר ברית אברהם יצחק וישראל מדקאמר היום ידע ותו לא מכלל דתמה וע"י רחמים הזכרת להם בימי חזאל: בימי חזקיהו. דכתיב מעתה ועד עולם קנאת ה' לבאות תעשה זאת ולא זכות אבות:

תוספות הוה מעשר רבי אלעזר וכו'. הקשה ר"ת דאמר בפרק בתרא דבכורות דאין מעשר בהמה נוהג אחר החרבן (מפני התקלה) אם כן בזמן שבית היה, מעשר ומשמע בן י"ג שנה היה כשעשר ואם כן מאי קאמר הוה מעשר כל שתא ושתא דע"כ לא היה בשעת החרבן [לכל היותר] כי אם בן י"ד או ט"ו שהרי ר' יוחנן בן זכאי משכה נשיאותו אחר החורבן שנה או שנתים דכמה תקנות תיקן אחר החורבן כדתנן משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי ואחריו היה רבן גמליאל נשיא שנתים או שלש קודם שמנו לראב"ע [כדאמר בפרק תפלת השחר שהקפיד צעריה לר' צדוק וקודם לכן צעריה לר' יהושע על תקנת התופעות] וכשהעמידוהו נשיא היה בן י"ח שהרי בשעת החרבן היה בן י"ד או ט"ו לכל היותר י"ל דקודם גזרה הוה מעשר אי נמי דאפטרופוס היה מעשר בקטנותו. ורבי אלחנן מפרש הוה מעשר אחר חורבן אכוונא למלך: לכשיעשה וכו'. היינו היכא דספק אי מקבלין כדאמרינן בסמוך לפניהם מי גלוי אבל היכא דודאי לא מקבלי הנח להם מוטב שיהו שוגגין ואל יהיו מזידין כדאמרינן בפרק שואל גבי תוספת יוה"כ ובפרק המניח כדי יין: ועל הרשעים תיו של דם. לאו מקרא קאמר הכי אלא מסברא דהא דכתיב והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים גרי היינו בצדיקים גמורים: ושמואל אמר תמה זכות אבות. אומר ר"ת ז"ל שזכות אבות תמה אבל ברית אבות לא תמה דכתיב וזכרתי את בריתי יעקב אף לאחר גלות ואנו אין מזכירים זכות אבות אלא הברית ומפרש דשמואל דאמר מימי חזאל דייק מדכתיב למען בריתו ולא למען זכותו ואומר ר"י דבויקרא רבה דייק מעד עתה כדפי' בקונטרס. ולר"י נראה דלא פליגי שמואל ורבי יוחנן אלא שמואל קאמר דלרשעים תמה אבל (לא לצדיקים. ורבי יוחנן קאמר דבצדיקים איירי) [לצדיקים לא תמה ולצדיקים איירי ר' יוחנן] תדע דהא רבי יוחנן אמר בסמוך דבימי חזקיה תמה זכות אבות והגא קאמר דאף בשעת חרבן דבתר הכי אמון זכות אבות. ועל זה אנו סומכין להזכיר זכות אבות ובשלהי ויקרא רבה רבי אחא אמר לעולם זכות אבות קיימת ולעולם מזכירין אותה וכה"א ולא ישכח את ברית אבותיך:

מהרש"א זקנים מה כו'. זקנים הם החכמים ע"ש זה קנה חכמה ועליו מעלים בזקנים דכתיב זקני בית ישראל עושין וגומר אלא משום דהכא לעיל בההוא ענינא גבי שפוך חמה כתיב שריך סוררים וגו' כלו אוהב וגו' ולא הוזכרו זקנים שם ולזה קאמר אם שרים חטאו כדכתיב שריך סוררים גומר זקנים שלא הוזכרו שם מה חטאו שיבא ה' במשפט עמם ואמר מפני שלא מיחו בשרים וק"ל: אוטם אזנו וגו'. לכאורה האי ליסנא מגומגם דהל"ל הא כתיב אוטם אזנו וגו' אלא משום דפשטיה דהאי קרא איירי לענין לדקה לעני ודל קא"ל לא סבר ליה מר דלענין משפט נמי כאמר האי קרא דהכי משמע דההיא איתתא דקלוותא על דינא הוא כדמייתי דינו לבקר משפט וגומר וק"ל: ורישא דרישך כו'. נראה דנקט האי ליסנא ע"פ המקרא דמייתי דינו לבקר משפט וגו' פן תצא כאש חמתי ובערה וגומר דהיינו רישא דרישך מר עוקבא שהוא מבית דוד נכוה בההוא חמימי דנקט בקרא וק"ל: תי"ו של דם כו'. כתבו התוספות מסברא קאמר הכי דהא כו' ע"ש ולא ידענא מאי סברא כיון דהצדיקים היה עליהם תי"ו של דיו שלא יגעו בהם כמפורש בקרא ממילא אלו שלא היו להם תי"ו רשעים הם ונתנו למשחית ואפשר משום בינונים דלא היו ראוים להצלה ולא להשחית וכן משני' ליסנא דהללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים ועוד נראה בזה דמשמע לתלמודא שהיה על הרשעים תי"ו של דם דתי"ו גופיה לא הוי סימן כדלקמן דתי"ו תחיה ואיכא תי"ו תמות וכן לאידך אמוראי אבל אי הוי בשניהם התי"ו בצדיקים בדיו רמז על תחיה ברשעים בדם רמז על תמות ובקרא נמי איירי בשניהם מדכתיב לשון כפול נאנחים ונאנקים משמע ליה נאנחים היינו צדיקים שמתאנחים ומצטערים על כל התועבות ונאנקים היינו רשעים שיהיו נאנקים אחרי הריגתם כמ"ש יאנק חלל בירמיה ונאנק חלל ביחזקאל וגבי דם גופיה כתיב ביחזקאל האנק דם שהיה על הרשעים תי"ו של דם על שיהיו עתידים בהריגתם נאנקים כחלל הזה על תועבות שעשו ודו"ק: אמרה מדת הדין כו'. כפרש"י נראה דכל זה מוכח מדכתיב אח"כ וממקדשי תחלו דהיינו ממקודשי שקיימו את התורה כו' כדלקמן אבל א"כ לא הו"ל לאתויי כלל בתר הכי הא דכתיב ויחלו באנשי' הזקנים וגו' דאדרבה מההוא קרא מוכח שהתחילו להשחית בזקנים כדכתיב ברישא דקרא זקן בחור ובתולה וגו' וכאן כתיב וממקודשי תחלו וא"כ סתרי קראי אהדדי וי"ל דזקני' משמע לי' ת"ח זה קנה חכמה ור"ל אשר לפני הבית שהם זקני סנהד' שהיו יושבין בלשכת הגזית אשר לפני ב"ה וק"ל: מא' ועד תי"ו כו'. דמ"ה שקטרגה שיחזור הקב"ה - אמר שסימן התי"ו ירמוז גם שהם צדיקים מא' ועד תי"ו יהיו בכלל הגזירה כיון שלא מיחו בהם ורמז בקרא וממקודשי ת' דהיינו שקיימו עד ת' חלו להשחית וק"ל: ששה אנשים באים וגומ'. האי קרא לעיל מיניה כתיב אלא דר"ל דלכך הקדים האי קרא לומר שיהיו כבר אלו ששה אנשי' מוכנים לקיים מיד הגזירה שנאמרה אחריה וק"ל: מזבח הנחשת מי הוה כו'. כתבו התוס' וא"ת והכתיב בד"ה ויעש מזבח הנחשת וי"ל דדרשינן ליה כי הכא שאמרו לפניו שירה בכלי נחשת עכ"ל והוא דחוק דלמה לו להזכיר זה התם בקרא דהכא

נקט

נקט ליה לרמוז על הלוים שכתבו לפני המשחית להתחיל בהם ולולא דבריהם נראה דלק"מ דהתם ה"ק דתחת המזבח של נחושת שנעשה ביומי משה עשה שלמה מזבח אבנים אבל הכא ל"ל להזכיר כלל שעומד בפני מזבח שהיה תחת מזבח של נחשת שהיה כבר ביומי משה וק"ל: תי"ו תחיה. פירוש תי"ו בדיו תחיה לצדיקים ותי"ו דם תמות לרשעים ולמ"ד תמה זכות אבות הוא רמז לשניהם לצדיקים שתמה זכות אבות ובצדקתם וזכותם יחיו ולרשעים שאין להם זכות עצמם והרי גם זכות אבות תמה וכן למ"ד תחון זכות אבות לצדיקי' שמעש' אבותיהם בידיהם משא"כ לרשעים ולמ"ד תי"ו סוף חותמו כו' אמת דהיינו רמז שהוא סוף וגזר דין חותם של הגזירה לצדיקים ולרשעים ומ"ד אלו בני אדם שקיימו כו' היינו תי"ו של דיו לצדיקים ותי"ו של דם לרשעים הוא בהפך אלו שלא קיימו מא' ועד תי"ו דהשתא לא פליגי הכי אמוראי אלא בפירוש רמז התי"ו בין רשעים לצדיקים אבל מדברי התוספות נראה בשם ר"י דלשמואל דאמר תמה היינו לרשעים ולר"י תחון לצדיקים והוא דחוק ודו"ק: שנאמר אגלה וגו'. עיין פרש"י ועי"ל דנפקא ליה מועתה אגלה וגו' דר"ל עד היום הייתי חס על כבודה ומפני כבוד מאהביה שהם האבות ומהיום אגלה נבלותה לעיני מאהביה שהם האבות ולא אחוס עוד על כבודה וק"ל: שנאמר למרבה וגו'. פרש"י קנאת ה' צבאות תעשה זאת ולא זכות אבות עכ"ל ועי"ל דנפקא ליה מדכתיב להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה אבל לא בזכות אבות וק"ל:

הרי"ף מ"ד ה' במשפט יבא גו'. י"ל מאי הקשה רבי חנינא אם שרים חטאו זקנים מה חטאו [ודלמא גם הזקנים חטאו. ונראה שדקדק בכתוב מ"ש עם זקני עמו ושריו דהל"ל עם זקני ושרי עמו ועוד דהל"ל עם זקניו ושריו ומכח זה אנו צריכין לומר שהזקנים הם אנשים צדיקים שראוים לשפוט את העם אבל השרים אינם הגונים ולכך לא כינה אותם לקראם שרי עמו לפי שאינם ישרים והגונים וא"כ אם השרים חטאו זקנים מה חטאו וז"ש מ"ד וחזר לומר אם שרים חטאו לפי שהם ב' דקדוקים הא' בלישנא דקרא מ"ד ה' במשפט יבא עם זקני עמו ולא אמר זקני ושרי עמו והב' הוא אם שרים חטאו וכו' ועשני וכו' לוכחינהו מר לדבי ריש גלותא וכו' יש לדקדק והרי אין הנדון דומה לראיה דהתם נענשו מפני שקטרגה מה"ד ואמרה אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי אבל הכא דהיה גלוי דלא מקבלי לא נשאר עליו שום עונש הן אמת שפי' התוספות דמאי דאמר הכי אע"ג דלא מקבלי לוכחינהו היינו היכא דספק אי מקבלי כדקאמר בסמוך לפניהם מי גלוי אבל היכא דודאי לא מקבלי הנח להם מוטב להם שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין כדאמרינן בהמניח וכפי זה הנדון דומה לראיה דה"נ היה מסופק אי מקבלי אי לא ולזה הביא ראיה ומשם שקטרגה מדת הדין על שלא הוכיחו ומיחו בהם כי אם לפניו יתברך גלוי לפניהם מי גלוי אבל קשה למה הוצרכו התוספות להביא ראיה במאי דקאמר הכא אע"ג דלא מקבלי היינו ספק דאי ודאי לא מקבלי לא והביאו ראיה מהמניח והרי ממקומו הוא לומד שאמרה מ"ה לפניהם מי גלוי משמע שאם גלוי לפניהם שלא יקבלו אינם מחוייבים להוכיחם וע"ק מ"ש לך ורשום רושם על מצחות האנשים הנאנחים ותיו על מצחות הרשעים היכא רמיזי בקרא דהא לא כתיב בקרא שתי תויין והתוס' כתבו אות דם על הרשעים לאו מקרא קאמר אלא מסברא וקשה טובא דמסברא איפכא כיון דע"י הצדיקים נרשמת התיו ממילא הוא דכל מי שלא היה בו רושם זה שיסלקו בו מלאכי חבלה וא"כ תיו של דם לא אתי מסברא ולמה הוצרכו שתיהן ירשמו על הצדיקים בלבד או על הרשעים לבדם ומי שלא נתנה בו אותו רושם יוצא מכללו. ועוד יש לדקדק מ"ש אמרה מ"ה לפני הקב"ה אם לפניך גלוי וכו' והיינו דכתיב זקן ובחור וגומר למה הביא פסוק עיקר הראיה שהוכיח ממנה איך עשתה רושם קטרוג מ"ה אבל תחלת הפסוק שהוא על כל איש אשר עליו התיו אל תגשו אין כאן מקומו ומה גם שהביא זקן ובחור תהרגו כל זה מיותר ללא צורך כלל ומהו זה שאמר והיינו דכתיב זקן ובחור וכו' דמשמע שמדקדק בזה מידום בכתוב וע"ק קטרוג מ"ה היכא רמיזא ועוד כנאר מ"ש וממקדשי תחלו וכתיב ויחלו באנשים למה הביא פסוק זה דהל"ל וממקדשי תחלו ותני רב יוסף אל תקרי וממקדשי אלא וממקודשי וע"ק מנא לנו לומר אל תקרי דלמא כפשטיה שאמר ממקדשי על המקדש או הכהונה על אותם רשעים העומדים פתח היכל ה' אחוריהם אל ההיכל ומשתחוים קדמה לשמש ואמר מאותם המכעיסים אותי במקדשי תחלו וכן פירשו המפרשים כולם כפשוטו של כתוב וע"ק טובא שאמר ומיד והנה ששה אנשים באים וגו' ויעמדו אצל מזבח הנחושת אמר הקב"ה שתחילו ממקום שאומרים לפני שירה בכלי נחושת והלא כתוב זה הוא קודם מ"ש הקב"ה והתוית תיו על מצחות הנאנחים וגו' וקודם קטרוג מ"ה כשהיה ברצונו של הקב"ה להציל הצדיקים הנאנחים והנאנקים. הביאור נראה דמ"ש לא מקבלי מינאי הוא לומר אני מסופק דלמא לא מקבלי מינאי כמו שפירשו התוספות ולכך אמר לו שדבר זה קשה לפניו יתברך שהרי קטרגה מדת הדין לומר אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי הרי שאם הוא מסופק אם יקבלו התוכחה הוא מחוייב להוכיחם כיון שאינו גלוי וברור לפניו שלא יקבלו ומכל מקום לא הביאו מכאן ראיי' התוספות לפי' זה משום דאיכא למימר דלמא שאע"פ שברור לו שלא יקבלו הוא מחוייב להוכיחם משום שאף על פי שלא קבלו עכשיו יקבלו אחר כך פעם אחר פעם יקבלו ויקחו מוסר לנפשם ולכך נענשו הנאנחים והנאנקים אע"פ שהוכיחו אותם ולא קבלו מהם לפי שקטרגה מדת הדין על שלא הוכיחו אותם עד מאה פעמים כדכתיב הוכח תוכיח אפילו מאה פעמים שאע"פ שהיה גלוי לפניו ית' שאינם מקבלים לעולם מ"מ לפניהם מי גלוי והיה להם לחזור ולהוכיחם שמא יחזרו למוטב ויקבלו אח"כ התוכחה ונפקא מינה לפי זה דאע"פ שידוע שלא יקבלו תוכחתו מחוייב לחזור ולהוכיחם שמא יתחדש בקרבם רוח חדשה ולב נכון לקבל התוכחות לכך הוכיחו התוספות ז"ל מההוא דפרק המניח ואם כן אם ידע בהם שאינם מקבלים התוכחה טוב אינו מחוייב לחזור ולהוכיחם כדי שלא יהיו מזידים. עוד אפשר לפרש דמהכא לא משמע אלא שבזמן שהוא מסופק אם יקבלו תוכחתו ולא הוכיחם הוא נענש עליהם כיון שלפני בני האדם אינו גלוי ומינה דייקינן שבזמן שגלוי לאדם בודאי שאינם מקבלים תוכחתו אינו מחוייב להוכיחם ואינו נענש עליהם רק הרשות נתנה בידו להוכיחם או שלא להוכיחם לכך באו התוס' לומר שהיכא דודאי לא מקבלי הנח להם מוטב שיהיו שוגגים וזהו חדוש גדול שאין לו רשות להוכיחם דלא ילפינן הכי אלא מההוא דפ' המניח וזהו נכון לע"ד בהבנת התוספות ומ"ש הקב"ה לגבריאל לך רשום על מצחן של צדיקים ועל מצחן של רשעים שמעתי בזה בשם החכם השלם מהר"ש אלשיך זלה"ה שהיו בישראל שלש כתות רשעים גמורים וצדיקים גמורים שהיו להם למחות בידם ועוד היתה כת אחרת מהמון עם צדיקים שאין דבריהם נשמעים לאחרים ואינם ראוים להוכיח לאחרים. וא"כ כשקטרגה מ"ה היה על אותם שהיה ספק בידם למחות ולא מיחו כי היו שרים ונכבדים וכל העם סרים אל משמעתם אבל על הכת שאינם מטפלים עצמם בצרכי רבים אלא הם חסידים ואנשי מעשה הולכים בתום לבבם בקרב ביתם ותורתם אומנותם לא היה שום קטרוג עליהם ולא פגעה בהם מ"ה דאלת"ה א"כ נעשית כלה בישראל ח"ו אלא לא פגעה כי אם ברשעים וגם לצדיקים שהיה ספוק בידם למחות כי דבריהם נשמעים לרבים ולכך הוצרכו שני מינין אחד לכת של צדיקים שקטרגה מ"ה עליהם וע"כ נפגעו. אמר הקב"ה לך רשום עליהם תיו כדי שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה על שלא מיחו באחרים וכיון שיראו אות תיו של דיו לא יגעו בהם וגם תרשום על הרשעים תיו של דם כדי שיכירו אותם מלאכי חבלה ויפגעו בם וכל שארית ישראל הבינונים מהיו צדיקים הם נצולים בלי סימן כי לא הוצרך הסימן אלא למי שיש לו קצת קטרוג ועל התמימים בדרכיהם לא הוצרך זהו מכימוקו של הרב הנזכר ז"ל והוא מכוון דאפשר לומר והתוית על מצחות וגו'. או יאמר ועשית תיו על מצחות האנשים וגומר ועוד קשה בכתוב שהל"ל על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים מהתועבות הנעשות בתוכה מאי על כל התועבות וגומר. ובונתם לדרוש שכתוב כך והתוית תיו היינו שני תוין אחד על מצחות הנאנחי' והנאנקים והתיו האחרת על כל התועבות הנעשות בתוכה כלומר על הרשעים העושים תועבות בתוכה אמרה מדת הדין מה נשתנו אלו מאלו אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי והיינו דכתיב זקן בחור ובתולה וגו'. ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו כ"ל שדקדק לשון הכתוב לרמוז קטרוג מ"ה. דקשה מאי כל איש דקאמר דהל"ל ועל אשר עליו התיו אל תגשו אלא הם הדברים שקטרגה מדת הדין לומר. מה נשתנו אלו מאלו ודאי שעל כל איש אשר עליו התיו בין הצדיקים שנרשמו בתיו של דיו בין הרשעים שנרשמו בתיו של דם אל תגשו כדי ליגע באלו ובאלו כי מה נשתנו אלו מאלו ואם אתה בא להעניש את אלו ראוי להעניש לכולם באופן שפתחה בזכות לומר אל תגשו כדי לבא לקטרג על כולם אז הסכים הקב"ה ואמר וממקדשי תחלו אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי והכונה שדקדק רב יוסף שאם פי' ממקדשי הוא כפשוטו א"כ איך פנה על דברי ה' אשר צוה ממקדשי תחלו והם החלו באנשים הזקנים אשר

שהגיאו

שהביאו בגמלא היינו דכתיב זקן ובחור וממקדשי תחלו וכתיב ויחלו באנשים הזקנים תני רב יוסף בר מכה מאי דכתיב ויחלו באנשים הזקנים וכו' שהוא ספק מה שנוס שקב"ה ממקדשי תחלו אנו צריכין לדרוש אל תקרי ממקדשי והשתא ניחא דכתיב ויחלו באנשים הזקנים שהם המקודשים שבישראל כאשר נוס ס'. ועוד אפשר שדקדק רב יוסף שכיון שהתחיל לומר ענין השחתה היה ראוי לומר סמוך לזה וממקדשי תחלו ואח"כ יאמר ענין הסגלה ועל כל איש אשר עליו התיו אל תגשו ולמה הפסיק בין שניהם לכך הכריח שמ"ש וממקדשי הוא ממקודשי ומקודם אמר הקב"ה בזקן ובחור השחיתו ועל אשר עליו התיו אל תגשו ולא גזר עוד ומ"ש אח"כ ממקדשי תחלו הוא ע"ה שחזר בו הקב"ה ממה שאמר אל תגשו חזר בו ואמר וממקודשי תחלי וכו' מה שניאלתי למעלה שנרמזה קטרוג מ"ה באומרו ועל כל א"ש אשר עלי' התיו אל תגשו כי מה נשתנו אלו מאלו מתבאר ג"כ מה ואמר בגמלא היינו דכתיב זקן ובחור גו' כי בא לרמוז היכן מצינו ששי טם שלא ליגע באנשים לדיקים כי מ"ם וכל איש אשר עליו התיו הם דברי מ"ה לזאת היינו דכתיב זקן בחור ובתולה טף ונשים ויתבאר זה עם מחז"ל במדרש ילקוט והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון ולא חמש גזירות הן זקן בחור ובתולה טף ונשים וגו' א"ר יוחנן למלאך רחמים: בשם אמר זה מיכאל וזהו שרמזו בגמלא היינו דכתיב זקן ובחור כלומר בא ולאה שחמש גזירות כתובות כאן והם היו ו' אנשים ובהכרח יש לנו לומר שלאחד שבהם א"ל שיהיה מלאך רחמים להציל הכאנחים הנרשמים בתיו של דיו ומ"ש אח"כ ועל כל איש אשר עליו התיו הוא קטרוג של מ"ה. והקב"ה קבל הקטרוג ואמר ממקודשי תחלו ומיד והנה ששה אנשים באים מב"ר העליון וכ"ל שמ"ש בגמלא ומיד והנה ששה אנשים באים אף ע"פ שפסוק זה נאמר קודם והתוית תיו הוא לומר שתכף ומיד סמוך לאזהרה שחזר בו הקדוש ברוך הוא ואמר ממקודשי באו הששה אנשים שעד עכשיו לא היו באים. אלא מנשה שאחד היה להציל עכשיו שחזר בו הקב"ה באו הששה אנשים כלם להשחית ומ"ש ויבואו ויעמדו אצל המזבח הנחשת אמר הקב"ה התחילו ממקום שאומרים שירה לפני הכונה שהם מתחלה באו הששה אנשים ועמדו אצל המזבח הנחשת כלומר שעמדו אצלם לומר שזכותם שהיו לדיקים הם מעכבים פורענות של רשעים ואח"כ כשחזר בו הקב"ה אמר להם התחילו ממקום שאומרי' שירה ואותם העמידם שעמדו שם בכונה אחת היתה שזכותם מכפרת הפורענות ועכשיו נמלאת עמידתם לשם כונה אחרת לומר התחילו משם:

לב **אמר** רב אמי אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא
עון. אין מיתה בלא חטא דכתי' °הנפש החוטאת (שם יחזקאל יח)
היא תמות. אין יסורין בלא עון דכתיב °ופקדתי בשבט (תהלים פט)
פשעם ובנגעים עונם *מתיבי אמרו מלאכי השרת לפני (שם ע"ב)
הקב"ה רבש"ע מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון (מורה מ"ג פ"ז)
אמר להם מצוה קלה צויתיו ועבר עליה. [אמרו ליה] (עיקרים)
והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו אמר (מ"ד פי"ג)
להם °מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב וגו'. הוא דאמר (קהלת ט)
כי האי תנא דתניא רשב"א אומר אף משה ואהרן
בחטאם מתו שנאמר °יען לא האמנתם בי הא האמנתם (במדבר כ)
בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם מתיבי ד'
מתו בעטיו של נחש ואלו הן בנימן בן יעקב ועמרם אבי
משה וישי אבי דוד וכלאב בן דוד וכלהו גמרא לבר
מישי אבי דוד דמפרש ביה קרא דכתיב °ואת עמשא (שמואל ב י)
שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ושמו
יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות
צרויה אם יואב וכי בת נחש הואי והלא בת ישי הואי
דכתיב °ואחיותיהם צרויה ואביגיל אלא בת מי שמת (ד"ה א)
בעטיו של נחש מני אילימא תנא דמלאכי השרת והלא
איכא משה ואהרן. אלא לאו רבי שמעון בן אלעזר היא
וש"מ יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ותיובתא
דרבי אמי תיובתא:

בלא חטא. חטאו של אדם גורם לו מיתה: **בשבט ובנגעים.** היינו יסורין וקאמר שאין באין אלא משום פקודת עון: **בעטיו. של נחש.** בעלתו של נחש שהשיא לחוה ולא בחטא אחרת שלא חטאו: **בעטיו.** כמו עיטא וטעם: **ואחיותיהן.** בבני ישי משתעי: **אלא לאו רבי שמעון בן אלעזר.** דאמר משה ואהרן בחטאם מתו ומודה בהכי:

תוספות אין מיתה בלא חטא. פי' מיתה לפי שהגזרה באה אף על השגגות ואין יסורין בלא עון של מזיד כדאמר ביומא חטאים אלו השגגות עונות אלו הזדונות ואע"ג דאמר גבי שעיר של י"ה להגין עליו מהיסורין משמע דיסורין באין על שוגג הכא איירי ביסורי נגעים שהם מכוערים כדמייתי קרא: ד' מתו בעטיו של נחש. והא דכתיב כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ברוב בני אדם קאמר וא"ת לרשב"א מי עדיפי אלו הד' ממשה ואהרן. וי"ל דלא הוו חשיבי כותייהו ומחטא נמי לא חטאו: וש"מ יש מיתה בלא חטא ויסורין בלא עון. ואע"ג דמאי דקאמר אין יסורין בלא עון לא איתותב:

מהרש"א אף מיתה בלא הטא ואין כו'. לכאורה קשה דהמיתה ודאי קשה מיסורין וא"כ לפי הסברא בהפך יהיה דהיינו דאין מיתה בלא עון שהוא המזיד ואין יסורין בלא חטא שהוא שוגג ולפמ"ש התוספות דמיירי הכא ביסורין שהם מכוערים י"ל שהם קשים טפי ממיתה ומ"מ יש לעיין בזה דיסורי איוב ודאי מכוערין היו ואינו דומה שהיה בו עון מזיד דמפורש ביה איש תם וישר וירא אלהים וסר מרע ודו"ק: אף משה כו'. ומ"ד שמתו בלא חטא מפרש ליה להאי קרא יען לא האמנתם וגו' לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ הזה וגו' הא האמנתם בי זכיתם להכניסם לארץ ישראל אבל אין זה כדאי להיות מתים אם לאו דיש מיתה בלא חטא ודו"ק: בעטיו של נחש כו'. פרש"י מלשון עלה ובערוך פי' עוד פ"א מלשון קולמוס כמו עט סופר וגו' ע"ש וכתבו התוספות ד' מתו כו' והא דכתיב כי אדם אין צדיק וגו' ברוב ב"א קאמר עכ"ל ועי"ל גם שיש בו קלת חטא אינו ראוי למות באותו חטא וכה"ג כתבנו לעיל דמוכח כן מקרא דיען לא האמנתם גומר למ"ד דיש מיתה בלא חטא ממשה ואהרן מיהו למסקנא מוקי לה כרשב"א דמשה ואהרן מתו בחטאם ואפ"ה ס"ל דיש מיתה בלא חטא הגון הנך ד' שמתו בעטיו כו' וא"ת מי עדיפי ממשה ואהרן וי"ל דלא חשיבי כותייהו ומחטא נמי לא חטאו עכ"ל וק"ל:

אמר

עיון יעקב

אין מיתה בלא חטא. אפי' לדיקים נ"כ מתו ע"י חטא כי אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואין זה העונש חמור אדרבה כולי האי כי גדולים לדיקים במיתתן יותר מבחייהן אבל ברשע כתיב הוא רשע בעונו ימות שהוא מיד כמ"ש תוס' דימות בעה"ז היה לא ימי' בעה"ב והא דלא מייתי מהא דכתי' בתורה איש בחטאו יומת וכדאי' בסנהדרין דף כ"ה ע"ב י"ל התם כתיב איש וי"ל קטנים מתו אף בלא חטא לכך עייני' הנפש החוטאת דהכל בכלל נפש וקטנים מתו בחטא אביהם כדאי' ברש"י בחומש ע"ש: **ואין יסורין בלא עון.** לכאורה קשה אמ"ד בברכות דיש יסורין של אהבה אך לפמ"ש תוס' דהכא איירי ביסורין מכוערין לק"מ ואפשי' דלאו דוקא בעונו ממש אלא אפי' בעון אבותיו וכדאמרי' לדיק ורע לו לדיק בן רשע: **מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר.** נראה דהקושיא לפי שאדה"ר היי יליר כפיו אינו מן הראוי לקנוס עליו מיתה בשביל עבירה קלה גם פעמים ושלש עם גבר וכאן נגזר עליו מיתה על עבירה ראשונה והשיב להם מלוה קלה לויתיו ועבר עליה כלומר שאני בעלמי לויתיו ואינו דומה שומע מפי מלך עלמו לשומע מפי שליח לכך נגזר עליו מיתה וזה אני פי' מלך שמור. וי"ל שזה כוונת הפסוק פי' יתרו ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהי' פן נמות כלומר כיון שידבר אלהים בעלמו עמנו שנגזר עלינו חיוב מיתה: **בנבסת מיתה,** משמע דהוא קנס בעלמא ודיני קנסות אינן נידונין אלא ע"י. מומחה כדאית' בב"ק. וכ"ל דמה"ט הלדיקים שמתו עיקר ע"י חטא אדה"ר מתו ע"י נשיקה כי בדין של מעלה אין מומחה אלא הקב"ה בעלמו לכך אין דן יחידי אלא אחד וכזה מתורץ קושית תוס' פ"ק דסנהדרין על הא דאמר רב נחמן כגון אנא דן דיני ממונות ביחידי: **ושמע מיניה יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון.** עיין בתוס' שהביא בקושיא דהא אין יסורין בלא עון לא איתותב. ונ"ב לתרץ דאיפ' מה"ט באין יסורין על אדם כדי שלא יתרעם על אדה"ר לומר שבשבילו מוכרח למות לכך באין עליהם יסורין שמתוך יסורין מבקשין מיתה בפיהם ואין להם להתווכח עם אדה"ר אבל אם אין מיתה בלא חטא בלא"ה אי אפשר לו להתרעם וא"כ כשמסיק יש מיתה בלא חטא א"כ שפיר אפשר להתרעם על אדה"ר לכך קאמר יש יסורים בלא עון רק שלא יתרעם על אדה"ר:

הרי"ף אמר רב אמי אין מיתה כו'. וקשה דאיפכא מסתברא לתלות המיתה שהיא חמורה בעון מזיד והיסורין בחטא של שוגג ואיך יתכן שאם יהיה בידו עון של מזיד ולא שוגג לא יענש מיתה ונראה דס"ק שהמיתה היא בעון מזיד וגם בחטא של שוגג אבל היסורין אע"פ שאין בידו חטא של שוגג לא יהיה נדון ביסורין אלא על עון של מזיד והכי דייק רש"י שפירש בלא חטא וחטאו של אדם גורם מיתה וכ"ש עון של מזיד וזהו שסתם רש"י בלשונו ואין יסורים בלא עון של מזיד קאמר דאין כאן אלא משום פקודת עון וכיון רש"י לומר שכל עצמו של רב אמי לא בא לשלול שהמיתה אינה בעון מזיד אלא בחטא אלא קאמר שהיסורין אינם באים משום חטא אלא משום פקודת עון. וגם התוס' פירשו כן אין מיתה בלא חטא לפי שהנזכרה באה אפילו על השגגה ואין יסורין בלא עון של מזיד. ועוד י"ל שאני שיש בידו חטא של שוגג אינו נענש ביסורין לפי שסופו ללקות על חטאו במיתה כי הוא בשביל חטאו ואדם אין צדיק בארץ שלא יחטא אבל כשיש בידו עון מזיד צריך למרק עונו ביסורין כדי שיהיה נקי לעולם הבא לפי שהמיתה אינה ממרקת אלא השוגג ולהיותו הולך זך נקי עון צריך לידון ביסורין בעה"ז:

ל: **אמר** ר"ש בר נחמני א"ר יונתן כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה שנאמר °ויהיו בני יעקב שנים עשר מלמדים ששקולים כא' אלא מה אני מקיים °וישכב את בלהה פילגש אביו מלמד שבלבל מצעו של אביו ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב את בלהה. תני רשב"א אומר מוצל אותו צדיק מאותו עון ולא בא מעשה זה לידו אפשר עתיד זרעו לעמוד על הר עיבל ולומר °ארור שוכב עם אשת אביו ויבא חטא זה לידו אלא מה אני מקיים וישכב את בלהה פלגש אביו עלבון אמו תבע אמר אם אחות אמי היתה צרה לאמי שפחת אחות אמי תהא צרה לאמי עמד ובלבל את מצעה. אחרים אומרים ב' מצעות בלבל אחד [אחת] של שכינה וא' [ואחת] של אביו. והיינו דכתיב °אז חללת יצועי עלה א"ת יצועי אלא יצועי. כתנאי °פחז כמים אל תותר ר"א אומר פזת חבת זלת. ר' יהושע אומר פסעת על דת חטאת זנית. ר"ג אומר פללת חלת זרחה תפלתך. אר"ג עדיין צריכין אנו למודעי ר"א המודעי אומר הפוך את התיבה ודורשה זעזעת הרהעת פרחה חטא ממך. רבא אמר ואמרי לה רבי ירמיה בר אבא זכרת עונשו של דבר חלית עצמך חולי גדול פירשת מלחטוא:

(בראשית ל"ה כ"ב; שם; דברים כ"ז; בראשית מ"ט; שם)

כל האומר ראובן חטא. במעשה בלהה: דכתיב. בההוא קרא ויהיו בני יעקב וגו' להוציא מלבך שלא תחשדנו: ויבא חטא זה לידו. וינצל הקב"ה שיהיו בניו מן המקללים. כיון הרב לדקוק ערב אוניתי: אחת של שכינה. כך היה יעקב עושה בד' אהלי נשיו מעמיד מטה לשכינה ובאותו אהל שהוא רואה בו שכינה הוא בא ולן אותו הלילה: הללת. אותו שם שעלה על יצועי דהיינו שכינה נגלה כתיב יצועי עלית, טעם אחר עד שלא נבנה אהל מועד היתה שכינה מצויה באהלי צדיקים: פחז. נוטריקון: פזת. לשון עמא פזיזא: פזת. מהרת בעלבונך וחטאת: זלת. זלזלת: פללת. להכלל מן החטא: הלת. [כמו] ויחל משה: זעזעת. יראת לחטא לר"א ורבי יהושע חטא לרבן גמליאל. ולמודעי בקש לחטא ולא חטא: הלית חולי גדול. להתאפק לכפות [לכבוש] יצרך:

מהרש"א ראובן חטא כו'. פירש"י במעשה בלהה עכ"ל דקדק לומר דבמעשה בלהה כמשמעו לא חטא אבל ודאי חטא בבלבול יצועי אביו דקאמר ומעלה עליו כו' וזה שאמר רשב"א לקמן מוצל אותו צדיק מאותו עון כו' דהיינו מאותו עון ממש דמעשה בלהה אבל בחטא דבלבול יצועי לא היה מוצל וכה"ג פירשו התוספ' לקמן גבי בני עלי לא חטאו: ויהיו בני יעקב י"ב מלמד כו'. כפרש"י ור"ל כיון דמתחיל ענין אחר והוא נפסק לפרשה אחרת ה"ל כמו להפסיקי לפסוק אחר אי לאו להאי דרשה דמוקב אדלעיל דגם שהיה בראובן זה הגנות וישכב וגו' מ"מ י"ב בניו היו שקולים כמו שלא היה באחיו זה הגנות ממש דוישכב כך לא היה בו זה הגנות ממש דוישכב וגומר ולא נכתב בו כן אלא ע"ש בלבול יצועו ונראה בזה מה שכינה בלבול יצועו לשכיבתו עם בלהה אשת אביו לפי מ"ש כי רחל היתה עקרת הבית וכל עצמו של יעקב לא עבד אלא ברחל ועל ידה נשא גם לאה והשפחות וע"כ בחיי רחל היתה מטתו תדיר באהל רחל ולכבודה גם אחר מותה העמיד מטתו באהל בלהה שפחת רחל ולפי מה שאמרנו במסכת יבמות שאמרו שם שהיה אברהם וזרעו אסורים לישא שפחה והוא נשא את הגר שפחת שרה לפי שכשתחררה הגר ממילא כדין הנושא לעבדו בת חורין דיוצא לחירות וה"נ צ"ל ביעקב שהותר בשפחות אלו לפי שנשתחררו ממילא כשניסתן לו וראובן טעה בזה וחשב שלא נשתחררו בלהה וזלפה ממילא ולכך אמרו שקראו לבני השפחות עבדים כי ולד שפחה כמותה ולזה לפי דעתו שבלהה היתה שפחת רחל ולא נשתחררה תבע עלבון אמו שתהא שפחת אחות אמי כו' ולזה אמר לפי דעתו שבלהה עדיין שפחה ולא נשתחררה ואינה אשת אביו כלל שאין קדושין תופסין בה ואילה אסורה לו לראובן באשת אביו ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה דלפי דעתו הותר לו שכיבתו עמה ומטעם זה נראה שאמר שבתוב בד"ה כי בחללו יצועי אביו נתנה הבכורה ליוסף כמפורש פרק י"ג לפי שע"י בלבול יצועי של בלהה פגע בכבוד רחל שהיתה עקרת בית כמ"ש לעיל ע"כ ניטלה הבכורה ממנו ונתנה ליוסף שהוא בכור של רחל ודו"ק: ויבא חטא זה לידו כו'. עיין פרש"י והלשון דחוק ויותר נראה לפרש בהפך וה"פ כיון שנגזר שיהיה עתיד זרעו מן המקללים לא ה"ל להקב"ה להביא חטא זה לידו ואפשר שימחו כן משום דאמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וק"ל: אלא יצועי כו'. מפרש"י נראה דל"ג ליה וכן במדרש ילקוט איתו ועיין פרש"י מהיכא יליף דב' מצעות בלבל וע"ל דדריש ליה מדכתיב משכבי בלשון רבים הא' משכב אביו ממש והב' משכב השכינה אביו שבשמים וק"ל: רא"א פזת חבת כו'. דרשו נוטריקון משום דלפי פשוטו ה"ל למכתב פחזת וע"כ דרשו מיניה פזת שמהרת לעבור בשתים דהיינו חבת באיסור א"א וזלת בכבוד אביך דהיינו באיסור אשת אב וכיוצא בזה אמר רבי יהושע פשעת על דת אע"פ שאין בן נח מוזהר על אשת אב מ"מ עברת על דעת התורה שעתידה לאסור אשת אב וחטאת בזה נגד אביך וזנית דהיינו באיסור א"א: פללת. פי' רש"י להכלל מן החטא עכ"ל ולאפוקי דלא כפרש שהתפלל אחר החטא דהא לר"ג משמע דבקש לחטוא ולא חטא מדאמר ר"נ צריכין אנו

עיון יעקב

כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה. עיין במפרשי תורה ולי נראה לומר שראובן לא חטא בעצמה שהרי לא כתיב וישכב עם בלהה פלגש אביו אלא את בלהה וגם מה דכתיב ויהי בשכן ישראל בארץ ההיא וילך ראובן אלא נראה כוונת ראובן הי' לבלבל יצועי אביו דהיינו לפי שיעקב הי' אכסניא שאסור בחשוים המטה הלך ראובן לחדרה ליחד עם אשת אביו ע"י איסור יחוד זה תהא אסורה ליעקב אף ע"ג דקי"ל אין אוסרין על היחוד מ"מ הא פי' הר"ן סוף נדרים דבעל נפש יחמיר על עצמו לאסור אשתו עליו ע"י יחוד ובודאי גם יעקב יחמיר על עצמו ובזה בלבל יצועי אביו וזה שאמרו המ"ד כמונך שהולך להתפלל על עצמו שיכלל מהחטא כיון שנתיחד עמה: אפשר עתיד לעמוד זרעו על הר עיבל. הא דלא קאמר אפשר יעמוד על אנכי אמד ובודאי בסוטה דף ל"ו ע"ש כתירוצינו. וי"ל דמאנכי אפוד אין ראי' שראובן עשה תשובה כך נכתב שם אבל ביוסף הזהיר אביו קודם שיחטא ולא יחטא אחטא ואשוב אבל מהר עיבל אינו חטא בזה לא הי' נגזר על בניו שיהיו מן המקללים וכפירש"י וק"ל:

אבו למודעי ור"ל אלא ופללא כו' לשון כפול לאכלל מב' עבירות דלעיל וכראה דמש"ה קאמר ר"נ עדיין אנו צריכין למודעי משום דבדרשת ר"נ יש לפרש דחטא והתפלל על חטאו למחול לו וע"כ אמר צריכין אנו למודעי לדרוש בהפך זעזעת כו' דא"א לפרש אלא שלא חטא כלל וא"כ גם דרשת פללת כו' פי' להכלל מן החטא ולא חטא וכראה דהכי תנאי בתראי דסברי כמי דלא חטא היינו דלא חטא במעשה בלהה ממש אבל חטא בבלבול יצועי אביו כדקאמר כתנאי דאתיא הך דתבע עלבון אמו כו' כר"ג ור"א המודעי אבל בפי' הא"א על מדרש רבתי כתוב דב' מחלוקות בדבר כו' ע"ש ולא משמע כן מתוך סוגיא דשמעתין ויתיישב לדברינו כמי במה שכיבה בלבל יצועו בלשון שכיבה כי באמת בתחילה היה מחשבתו לחטוא ממש בשכיבה עם בלהה וע"י תפלתו כילול מאותו עון כר"ג וכר"א המודעי ומ"מ מחשבתו זאת נעשית קלה בפועל לבלבל יצועי אביו משום עלבון אמו וע"כ כינה אותו עלבון שכיבה לפי מחשבתו וק"ל:

הרי"ף כל האומר ראובן חטא וכו' אל תקרי יצועי אלא יצועיי. מתוך לשון רש"י נראה דלא גרסינן ליה אלא יצועי עלה אותו שעלה על יצועי היינו שכיבה. ואי גרסינן ליה י"ל שהכוונה אל תקרי יצועי לפי פשוטו אמר כי עלית משכבי אביך לשון רבים ואיך הוא אומר אחלת יצועי לי יחיד. אלא יצועיי לי רבים כדכתיב משכבי אביך לשוי רבים:

לד ס"ס אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה שנא' °ושם שני בני עלי חפני ופנחס כהנים לה'. סבר לה כרב דאמר פנחס לא חטא מקיש חפני לפנחס מה פנחס לא חטא אף חפני לא חטא אלא מה אני מקיים °אשר ישכבון את הנשים מתוך ששהו את קיניהן שלא הלכו אצל בעליהן מעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום. גופא אמר רב פנחס לא חטא שנאמר °ואחיה בן אחיטוב אחי אי כבוד בן פנחס בן עלי כהן ה' וגו' אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו והלא כבר נאמר °יכרת ה' לאיש אשר יעשנה (וגו' לא יהיה לו) ער ועונה מאהלי יעקב ומגיש מנחה לה' צבאו'. אם ישראל הוא לא יהיה ער בחכמים ולא עונה בתלמידים ואם כהן הוא לא יהיה לו בן מגיש מנחה. אלא לאו ש"מ פנחס לא חטא אלא הא כתיב °אשר ישכבון ישכבן כתיב. והכתיב °אל בני כי לא טובה השמועה. אמר ר"נ בר יצחק בני כתיב. והכתיב מעבירים א"ר הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתיב והכתיב °בני עלי בני בליעל מתוך שהיה לו לפנחס למחות בחפני ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא:

כל האומר בני עלי חטאו. בגמרא איתא: אינו אלא. טועה ונראה דבזיון קדשים חטאו: דאמר רב. לקמן בשמעתין פנחס לא חטא ויליף לה מקרא ורבי יונתן יליף לה לחפני מהאי קרא דמקיש חפני לפנחס: *ששהו את קיניהן. שהיו מסרבין להקריב שום קרבן אלא בקושי וכשבאות הזבות והיולדות להקריב את קיניהן והם היו משהין מלהקריבם והנשים לא היו יכולות לסמוך עליהם ביקריבום והיו שוהות שם ולא היו חוזרות אצל בעליהן עד (שתראו) [יבראו] קיניהן קרבין והיו טהורות לקדשים וליכנס לעזרה לפיכך מעלה עליהם כאילו שכבום שהיו מונעין אותן מפריה ורביה: פנחס לא חטא. בגמרא איתא דאשר ישכבון את הנשים איתו אלא חפני לבדו: ואחיה בן אחיטוב וגומר כהן ה'. בשילה נשא אפוד הרי שמייחסו לשבח ומזכיר עליו שם פנחס אבי אביו: אפשר בא חטא לידו והכתוב מיחסו. לשבח ואת בן בנו מיחסו אחריו: והכתיב גבי עבירה דנואפים: יכרת ה' לאיש וגו'. והאי קרא גבי על הכותית ועל הזונה משתעי כדדרשינן ליה באלו הן הנשרפין דכתיב לעיל מיניה כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר ודרשינן כי חלל יהודה קדש ה' זה זונה וכן הוא אומר לא תהיה קדשה וגו': ער. צריך להבין ולהורות בין החכמים כדאמרינן בערובין אקרית ערני: ואם כהן הוא וכו'. וכאן מיחס כהן מגיש מנחה אחר פנחס: והכתיב אל בני כי לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה'. אביהם היה מוכיחם: והא כתיב מעבירים אמר רב הונא בריה דרב יהושע מעבירם כתיב. קשה בעיני שם החכם הנזכר כאן כי אומר אני שטעות גדול הוא ולא גרס לה. דהאי מילתא שהרי בספרים מוגהים כתיב מעבירים וגם במסורה הגדולה במקום שמנויין שם כל התיבות (שכתוב בהן יו"ד דלא קרין) [דלא כתוב בהן יוד וקורין] ולא נמנה זה והם מנויין על פי החשבון תו איכא קושיא דהאי מעבירם לאו לשון עבירה היא אלא מלשון ויעבירו קול במחנה והכי קאמר להו לא טובה השמועה אשר אנכי שומע את עם ה' מעבירין ומכריזין וקובלין עליכם והאי מעבירין לשון רבים הוא ואעם ה' קאי ולא אבני עלי שהרי הם היו עוברים ולא היו מעבירים את אחרים:

תוספות מעבירם כתיב. גמרא שלנו חולקת על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים וכן מצינו בירושלמי בשמשון והוא שפט את ישראל ארבעים שנה מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו עשרים שנה אחר מותו כמו בחייו ובכל ספרים שלנו כתיב עשרים שנה:

מהרש"א בני עלי חפני כו'. דהאי קרא מיותר ואין לו ענין במקומו אי לאו לדרשא זו להשוותם מה פנחס לא חטא כו' וכתבו התוספות דלא חטאו במאי דכתיב אשר ישכבון אבל מבזין קדשים היו כדכתיב בערס יקטירון גו' ע"ש ובפירש"י לרב דפנחס לא חטא בגמ' איתא דאשר ישכבון כו' ע"ש דמשמע דבערס יקטירון גו' חטא ולכך לא פריך מיניה לרב אלא מאשר ישכבון ולא פריך מבערס יקטירון וק"ק דא"כ מאי פריך מאל בני כי לא טובה השמועה גומר דאימא על שמבזין קדשים היה אומר להם כך וכן לגירסא דפריך ממעבירים מלשון עבירה ואימא על עבירת בזיון קדשים קאמר וי"ל דלפי אותה גירסא סמיך אסיפא דקרא דכתיב מעבירים עם ה' דמשמע שבניו מביאים עם ה' לידי עבירה והיינו עבירה אשר ישכבון את הנשים דהיינו עם ה' אבל עבירת בזיון קדשים לא הוי עבירת עם ה' כלל אלא עבירתם כלפי שמיא ועי"ל. דהאי קרא אל בני כי לא טובה גומר לעיל מיניה כתיב אשר ישכבון גומר דעלה קאי: והא כתיב בני בליעל כו'. האי קרא אע"ג דגבי בזיון קדשים כתיב מ"מ משום זה לא הוי קרי להו בני בליעל אלא משום דאשר ישכבון גומר דהיינו אשת איש דאשכחן לשון זה גבי זנות דא"א בני בליעל נסבו את הבית גומר בני בליעל אשר בגבעה גומר וק"ל:

הרי"ף סבר לה כרב וכו'. אין להקשות בין לרבי יונתן ובין לרב אמאי לא ילפי מדכתיב ושם שני בני עלי כהנים לה' ואם חטאו בעבירות היאך

עיון יעקב

מעלה. עליהם הכתוב כאלו שכבום. וזה מדוקדק בפסוק שם למה תעשון כדברים האלה בכך הדמיון שלא עשו הדברים ממש כאשר הוכיח איש אלהים את עלי על דבר בניו לא הוכיחם על דבר שכיבת הנשים רק על בזיון קדשים הוכיחם:

שיהא היו כשרים לה׳ והא כתיב לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה׳ הא לא קשיא לפי שהכתוב הזה מדבר קודם לכן כשבא אלקנה ואשתו אל עלי ושם שני בני עלי כהנים לה׳ אבל אח״כ כתוב אשר ישכבון את הנשים. ואפשר שמעולי אח״כ אבל מהאי קרא דכתיב ואחיה בן אחיטוב בן פנחס כהן לה׳ נושא אפוד משמע דהאי קרא כתיב לאחר כמה שנים אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו וכו׳ ותימה לי דהאי קרא כתיב בבעל בת אל נכר. וכאן נאמר ישכבון את הנשים הצובאות שמדבר בבנות ישראל. ושמא דרים הכי דכתיב הכא בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל. וכתיב בפרשת עריות כי כל התועבות האל עשו אנשי הארץ וכתיב בתריה יכרת ה׳ לאיש אשר יעשנה ער ועונה וגו׳. ועוד יש לדקדק אריכות לשון שאמר אפשר חטא בא לידו כיון שהוא מקשה מכח דכתיב התם לא יהיה בן מגיש מנחה לה׳ והכא כתיב כהן לה׳. מה צורך עוד לומר אפשר חטא בא לידו והכתוב מיחסו. ונראה שרב בא להוכיח שלא חטא פנחס לא בעריות ולא באכילת בשר הקדש קודם הקטרת אמורין. וענין פרישות העריות הוא מדכתיב כהן לה׳. והכתוב אמר בעריות לא יהיה לו בן מגיש מנחה לה׳ וענין שלא חטא בהקרבת האימורין הוכיח מדמיחסו הכתוב ואפשר חטא בא לידו אע״פ שהיה חטא קל והכתוב מיחסו אלא ודאי פנחס לא חטא כלל לא בזה ולא בזה ורבי יונתן סבר דפנחס לא חטא בעריות ומקים מפני לפנחס אבל בהקטרת אימורין שגהס חטאו כמו שאפרש לקמן בס״ד: ששהו קיניהן וכו׳. נראה לי דכיון שהיו להוטים אחר גרונם לומר תנה בשר לצלות לכך כשהיו רואים את היולדת שמביאה קן תורים שאין בו חלק לכהן היו משהין אותו עד למחר כדי להקריב קרבן בהמה שיש בו חלק לכהן. ומתוך שהיו משהין קיניהם היו שוכבות פתח אהל מועד עד למחר שיקריבו קיניהן ובזה אני מדקדק דכתיב ישכבון בוא״ו היל״ל ישכבו וכו׳ אלא כאן רמז שלא חטאו במשכב חס ושלום אלא ששיהו קיניהן ומתוך כך ישכבון את הנשים שהיו גורמין ששוכבות ולנות הנשים פתח אהל מועד ואינם חוזרות לביתם עד הקריבו קיניהם והיו העם העוברים שם רואים את הנשים שוכבות שם ומהרהרים בהרהור רע וז״ש מעבירים עם ה׳ על העוברים דרך שם ומעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום באותו הרהור: מתוך שהיה לפנחס למחות ולא מיחה וכו׳. ופליג אדרבי יונתן דאמר שניהם לא חטאו. וקשה דאמאי לא הוכיחו כן התוס׳ מלעיל דאמר רב ישכבן כתיב דהיינו חפני חטא ופנחס לא חטא ורבי יונתן אמר שניהם לא חטאו. ועוד כאשר מה זה היה לרבי יונתן דדריש הקישא שניהם לא חטאו. ורב לא דריש הקישא וחפני חטא ולא פנחס. ונראה דכיון דיליף רב דפנחס לא חטא מדכתיב אחיה בן אחיטוב בן פנחס כהן לה׳ ומשום הכי ישכבן כתיב על חפני בלבד אם כן יש לומר דסבר כרבי יונתן דשניהם לא חטאו בעריות אבל בהקטרת אימורין רב סבר פנחס לא חטא וחפני חטא. וכן נראה מדברי רש״י והתוס׳ ז״ל שנדבר ערוה שהוא ישכבון כפשוטו לא חטאו. אבל בהקטרת אימורין שמעלה הכתוב בשאוי קיניהן כאילו שכבום. חפני חטא ולא פנחס ומעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום הוא לחפני על ששיהה קיניהן והיינו ישכבן כתיב על חפני בלבד והקישא דחפני ופנחס מדרים על עריות כי שניהם לא חטאו אבל הכא דאמר ומתוך שהיה לפנחס למחות משמע דחפני חטא גם בעריות. א״כ פליג ארבי יונתן דאמר שניהם לא חטאו:

לה
שם **אמר** רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל האומר
דף נן °בני שמואל חטאו אינו אלא טועה שנאמר
שמואל א ח °ויהי כאשר זקן שמואל וגו׳ ולא הלכו בניו בדרכיו
הוא דלא הלכו מחטא נמי לא חטאו אלא מה אני
שם מקיים °ויטו אחרי הבצע שלא עשו כמעשה אביהם
שהיה שמואל הצדיק מחזר בכל מקומות ישראל ודן
שם ז אותם בעריהם שנא׳ °והלך מדי שנה בשנה וסבב בית
אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל והם לא עשו כן
לא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהם ולסופריהם
כתנאי ויטו אחרי הבצע ר״מ אומר חלקם שאלו בפיהם
רבי יהודה אומר מלאי הטילו על בעלי בתים ר״ע אומר

קופה יתירה של מעשר נטלו בזרוע ר׳ יוסי אומר מתנות נטלו בזרוע:

בני שמואל חטאו. במקח שוחד והטיית דין: **להזניהם.** שמשיהם ששוכרין אותם לילך ולהזמין את הנקראים לדין: **ולסופריהם.** לסופרי בחורים ולאגרי שוס: **מלאי הטילו על בעלי בתים.** נותנים להם פרקמטיא לעסוק בה ולתת להם השכר ומתוך כך היה גומה לבם להטות דין כשבאים לפניהם לדון והיינו חטאו: **הלקם שאלו בפיהם.** מעשר ראשון הראוי להם [שלויים היו] היו שואלים בפיהם ומתוך שהיו גדולי הדור ושופטים לא היו מונעים מהם ושאר לויים עניים מלטערים לרבי מאיר לא חטאו בהטיית משפט: **קופה יתירה.** יותר מן הראוי: **מתנות.** זרוע לחיים וקיבה והם לא היו כהנים. לי״א מתנות לויים כגון מעשר וקרא כתיב וכתן לכהן ודרשינן ולא שיטול מעצמו בשחיטת חולין פרק הזרוע והוא הדין לכל מתנות כהונה ולויה:

מהרש״א שלא הלכו בדרכיו. בדרך שהלך שמואל בכל שנה לסבב העיירות ולשופטן שם אלא ישבו בעריהם כדי להרבות שכר לחזניהן כו׳ ר״ל לחזניהן ולסופריהן שבעירן דאילו סבבו גם הם עמו אפשר היתה שולחן מרובה על שכרן גם בעירן אפשר שאלו יותר מכדי שכרן לומר שאין להם פנאי מפני שיש להם עסקי עירן המוטל עליה׳ והיינו ויטו אחרי הבצע להרבות להן ממון דרך איסור ואמר ע״ז ויקחו שוחד דהיינו שע״י שהיו מרבין להם שכר בא השמש׳ והחזנים ליקח שוחד דהיינו ליקח מאחד מהם שכר הרבה יותר מלחבירו וע״ז אמר ויטו משפט שהשמש׳ והסופרין משכין להטות משפט כמ״ש בפרק ב״מ שזהו קלקול הדין שאמרו שם וק״ל: **ר׳ יהודה אומר מלאי** כו׳. עיין כל זה בפרש״י ועי״ל ע״פ מ״ש בר״פ דייני גזירות דאסור לדיין ליטול אגרא דהוי בכלל מקבלי שוחד אם לא שכר בטלה דמוכחא והם שאלו חלקם ושכר׳ מן הדין בפיהם גם באגרא דלא מוכחא ור״י דאמר מלאי הטילו כו׳ והיינו ויקחו שוחד ויטו משפט דכתיב בהו כדאמרינן פרק בתרא דסוטה משרבו מטילי מלאי על ב״ב רבה השוחד והוטה המשפט כו׳ ע״ש: **קופה יתירה** כולי. פרש״י יותר מן הראוי עכ״ל והוא דחוק דא״כ באוכלי טבלים שהוא במיתה כחשדו ואין זה בכלל ויטו אחרי הבצע גומר ונראה לפרש ע״פ מ״ש דטובת הנאה בנותן מעשר הוא לבעלים ליתן לאיזה לוי שירצה וקאמר דאותה קופה יתירה דהיינו המעשר שהפרישו ב״ב מגרכם ליתן לאיזה לוי שירצו נטלום הם בזרוע ורבי יוסי שאומר מתנות כו׳ ע״פ מ״ש פ׳ הזרוע מדכתיב במתנות מאת העם מספקא לן בלוים אי מקרו עם אם לאו ואין נוטלין מהם והם אין נוטלין מאחר וקאמר התם שהוא ליואה דחטף מתנתא כו׳ ה״נ הכא קאמר ר״י בבני שמואל דהוו חטפי מתנתא מאחרים בזרוע וק״ל:

הרי״ף מה אני מקיים ויטו אחרי הבצע וכו׳. וקשה דהאי דלא עשו כמעשה אביהם יליף מלא הלכו בניו בדרכיו דהיינו לחזור בכל מקומות ישראל ודן במקומותם ובניו לא עשו כן אבל היכי שייך עם ויטו אחרי הבצע כך הול״ל מה תלמוד לומר ויטו אחרי הבצע שהיו מרבים למזניהם וכו׳ וי״ל דכיון שהיו מרבים שכר לחזניהם הם השמשים שהולכים להזמין לבעלי הריב להביאם לדין לפניהם העלה עליהם כאילו נטו אחרי הבצע שבשביל חמדת ממונם לא ביטלו מלאכתן להלוך בדרכי אביהם שהיה הולך מעיר לעיר לדונם ומתוך זה מרבים שכר. לשמשיהם שילכו להזמין לבעלי דינין ואילו הלכו הם וסבבו העיירות כמעשה אביהם לא היו צריכין להרבות שכר שמשיהם: כתנאי ויטו. אחרי הבצע וכו׳. אין להקשות דרבי

עיון יעקב

בל האומר בני שמואל חטאו אינו אלא טועה. נ״ב דעיקר דיוקא מסיפא בניו דמינמר והא עליהם קאי אלא ודאי דאתי לאשמועינן דלא חטאו הם ממש כי בלא היו רק בדבר זה שלא הלכו בדרכיו ויטו אחרי הבצע קאי על חזניהם וסופריהם:

דרבי יונתן לא אמר כחד מהני תנאי דאיהו אמר מרנים שכל למאיסם ואינהו אמרי חלקם שאלו בפיהם א"נ מלאי שפילו א"נ קופה יתירה של מעשר נטלו א"נ אגנות נטלו בזרוע די"ל דרבי יונתן סבר דלא חטאו בהטיית דין וכן הני תנאי רבי מאיר ור"י ורבי יוסי סברי שלא חטאו בהטיית משפט אבל רבי עקיבא דאמר קופה יתירה של מעשר נטלו בזרוע היינו הטיית משפט חיפר:

לז אמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר
שם שמואל א יח דוד חטא אינו אלא טועה שנא' ויהי דוד לכל
דרכיו משכיל וה' עמו אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו
שם ב יב אלא מה אני מקיים מדוע בזית את דבר ה' לעשות
הרע שביקש לעשות ולא עשה. אמר רב רבי דאתי
מדוד מהפך ודריש בזכותיה דדוד מדוע בזית את דבר
ה' לעשות הרע רבי אומר משונה רעה זו מכל רעות
שבתורה שכל רעות שבתורה כתיב בהו ויעש וכאן כתי'
שם לעשות שביקש לעשות ולא עשה את אוריה החתי הכית
כתובות ט קידושין מג בחרב שהיה לך לדונו בסנהדרין ולא דנתו ואת אשתו
לקחת לך לאשה ליקוחין יש לך בה דא"ר שמואל בר
נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד כותב ספר
כריתות לאשתו וכו'. ואותו הרגת בחרב בני עמון מה חרב
בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריה החתי אי אתה
שם יא נענש עליו מ"ט מורד במלכות הוה דא"ל ואדוני יואב
ועבדי אדוני על פני השדה חונים א"ר כי מעיינת ביה
מלכים א טו בדוד לא משכחת ביה בר מדאוריה דכתיב רק בדבר
אוריה החתי אביי קשישא רמי דרב אדרב מי א"ר הכי
והא"ר קבל דוד להה"ר קשיא גופא א"ר קבל דוד להה"ר
שמואל ב ט דכתי' ויאמר לו המלך איפוא הוא ויאמר ציבא אל המלך
הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלא [בלו] דבר וכתיב
שם י וישלח המלך דוד ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלא [מלו]
דבר מכדי חזייה דשקרא הוא כי הדר אלשין עליה מ"ט
שם יח קבלה מיניה דכתיב ויאמר המלך (אל ציבא) ואיה בן
אדוניך ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלים וגו'.
שם ומנ"ל דקבל מיניה דכתיב ויאמר המלך לציבא הנה לך
כל אשר למפיבושת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא חן
בעיניך אדוני המלך ושמואל אמר לא קבל דוד לשון

שם יט הרע דברים הניכרים חזא ביה דכתיב ומפיבושת בן
שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו
ואת בגדיו לא כבס וגומר וכתיב ויהי כי בא ירושלים
לקראת המלך ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי
מפיבושת ויאמר אדני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך
אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך כי פסח
שם ע"ב עבדך וירגל בעבדך אל אדוני המלך ואדוני המלך
כמלאך האלהים ועשה הטוב בעיניך וגו' ויאמר לו המלך
למה תדבר עוד דבריך אמרתי אתה וציבא תחלקו את
השדה ויאמר מפיבושת אל המלך גם את הכל יקח אחרי
אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו א"ל אני אמרתי
מתי תבא בשלום ואתה עושה לי כך לא עליך יש לי
ד"ה א ט תרעומת אלא על מי שהביאך בשלום היינו דכתיב ובן
יהונתן מריב בעל וכי מריב בעל שמו והלא מפיבושת
שמו אלא מתוך שעשה מריבה עם בעליו יצאתה בת
קול ואמרה לו נצא בר נצא. נצא הא דאמרן. בר נצא
שמואל א טו דכתיב ויבא שאול עד עיר עמלק וירב בנחל. אמר רבי
מני על עסקי נחל. אמר רב יהודה אמר (שמואל) [רב]
בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו את
השדה יצאתה בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו
את המלוכה אמר רב יהודה אמר רב אילמלי לא קבל
דוד לשון הרע לא נחלקה מלכות בית דוד ולא עבדו
ישראל עכו"ם ולא גלינו מארצנו:

עיין תוס' בראשונה דוד חטא בבת שבע קודם שקבלה גט וכו'. כתוב הפירוש בכתובות (דף ט): שבקש. לשכב עמה קודם שקבלה גט שהיה בעלה רש"א דבעין שולח לה מן המלחמה שאם ימות לא תיזקק ליבום או שמא יהרג ואין עבודת מעיד עליו ותתעגן אשתו או שמא יהא שבוי כדאמרינן לקמן כל כוכבים גלות בא: היוצא למלחמת בית דוד וכו': משונה רעה זו. בכתיבתה ובלשונה לעולם שהיה לך לדונו. על שמרד במלכות כדלקמן: ליקוחין יש לך רש"א בה. קדושין תופסין בה שאינה אשת איש כדשמואל כו': גט כריתות על תנאי שאם ימות תהא מגורשת מעכשיו ופעמים שהוא עושה בצאתו ושובו מן המלחמה: בחרב בני עמון. כאותם שהורגים בני עמון שלא מדעתך: ואדוני יואב. לא אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים

עיון יעקב

אפשר חטא בא לידו ושכינה עמו. כי כיון שאתה מולא קדושה צריך להיות גדורים מן הערוה ובשביל זנות השכינה מסתלק' כדאי' בסוטה דף ג' ע"א בחדושינו וכדף ה' ע"א וע"ש דף כ"א ע"א הגיע לפרשה דרכים נילל מכולם זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתי' אליבא דהלכתא ואח"כ ס"ק ויהי דוד בכל דרכיו משכיל שהגיע לפי' דרכים שנילל מכולם שהרי וה' עמו שהלכה כמותו ועוד י"ל דאלמלא עשה דוד הרע ממש חוזר עלמו אמר לדיק אתה ה' לא יגור במגורך רע ואיך הי' השכינה עמו ורע בגמטריא לאל אחר ועיין בחידושינו דחגיגה דף י"ב ע"ש. ועוד כ"ל לתרץ ע"פ מה דאי' בחן טוב ריש פ' שופטים לפי מה דאמרינן בש"ס ליה מאן דמורה אליבא דהלכתא אלא דאתי משבט לוי או מיששכר א"כ קשה האיך לוהם תורה להעמיד שופטים בכל שעריך הלא הוא מן הנמנע למלא שופטים בכל המקומות דוקא משבט לוי ויששכר ותירץ דכל דיין שדעתו לדון דין אמת לאמתו הי' ה' עם השופט לכוון המשפטים אליבא דהלכתא וביה כ"ל לתרץ מה שמקשה בעל חדושי אגדות על הא דאמרינן ליה מאן דמורה אלא דאתי משבט יששכר וא"כ האיך אמרינן וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום ותירץ דדוד הי' מלך שאני אבל באמת הוא נגד סוגיא דש"ס דיבמות דאמרינן שם ולבש דוד את מדיו השאיל לקנא בו אמר שהוא ראוי למלכות אמאי לא הרגים בהא דאמר לו דואג שהלכה כמותו בכל מקום לכן כ"ל לפי דעת החן טוב דה"ק וה' עמו וקשה לש"ס מנא ידע שהי' עמו על זה מפרש שהלכה כמותו בכל מקום וא"כ מוכח שהי' עמו דהא ליה מאן דמורה אלא דאתי משבט יששכר ועיין בחידושינו דיומא דף כ"ב: אפשר חטא בא לידו. עיי' דאי' במדרש ריש פ' עקב אמר דוד אין אני מתירא מעבירות חמורות מפני שהן חמורות כי אין הקב"ה מביא תקלה גדולה עי"י לדיק וקי"ל: את אורי' החתי הכית בחרב שהי' לך לדונו בסנהדרין. בתוספות פ"ק דמגלה דף י"ג ע"ב ובסנהדרין דף ל"ח ע"א מקשים מהא דאמרינן שם במגלה מורד במלכות לא צריך לסנהדריא ע"ש בתוספות ול"נ דבלא"ה לק"מ דהגמרא מדקדק שהי' לך לדונו היינו מטעם דקאמר ואת אשתו לקח לך לאשה וכו' כדי להוציא אותך מחשד הי' לך לדונו בסנהדרין כדי שלא יתחלל שם שמים על ידך לומר שהרגתיו שלא כדין בשביל ליקח אשתו: דברים הניכרים חזא ביה דכתיב ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך. נראה דמדייק בן מדכתיב בן שאול והלא בן יהונתן הי' ולמה לא מייחס אחריו אלא לומר שהי' אוחז מעשה שאול בשנאתו לדוד ולא כאהבת יהונתן: ויאמר מפיבושת אל המלך גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו. הנה יש לתמוה מה זה שאמר גם את הכל יקח אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו וכו' זו דרך ארץ שישמח במתנת המלך שנתן לו החצי גם מה זו טעם אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו משמע דאלו לא בא בשלום הי' לוקח החצי אדרבא הוא התפלל שיבא בשלום ראוי לחזור לו את הכל ובש"ס דשבת דף נ"ו אמרינן קבל דוד לשה"ר ושמואל אמר לא קבל דבר לשה"ר דברים הניכרים חזא ביה א"ל אני אמרתי מתי תבא בשלום ואתה עושה לי כך. וכדי לתרץ נקדים תנחומא והובא בילקוט מלכים רמז רי"ב אפי' תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה במ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא ואחר כל השבח הזה יוצאין למלחמה ונופלין לפי שהיו בהם דלטורין ע"כ מ"מ שעונש לשה"ר גורם שלא יחזור בשלום ושם בש"ס דידן דקאמר בשעה שאמר דוד למפיבושת אתה וציבא תחלקו השדה יצאה ב"ק רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה ואלמלא לא קיבל דוד לה"ר לא נחלקה מלכות בית דוד הרי שישנן ב' עונשים על לשה"ר האי שנופל במלחמה או שנקרע ממנו המלכות ואלמלא היה דוד נוטל ממנו כל השדה היה ניטל ממנו כל המלכות וזה שאמר מפיבושת גם את הכל יקח תחת אשר בא בשלום ואם כן צריך הוא לעונש אחר שיטול ממנו המלכות ואם כן אם היה לוקח הכל היה ניטל ממנו כל המלכות וזה שהתפלל דוד במזמור ק"כ על לה"ר אני שלום וכי אדבר המה למלחמה כלומר אף בשונאי מדברים שלום כלומר כגון שאמר מפיבושת אני אמרתי מתי תבא בשלום וגונהו למלחמה שיקרע ממני המלכות:

אחרים בפני המלך: **רק בדבר אוריה.** מקרא כתוב רק בדבר אוריה שגרם לו שיהרג אבל בבת שבע לא חטא: **לשון הרע.** לקמן מפרש: **בלא דבר.** אינו חכם בתורה והוא מלאו מלא דבר וחכם בתורה: **הוייה דשקרא הוא.** מתחלה מלאו שקר בכך: **כי הדר אלשין עליה.** ליבא על מפיבושת כשהיה דוד בורח מפני אבשלום מ"ע קביל מיניה: **ואיה בן אדוניך ויאמר הנה יושב בירושלים.** כי אמר היום ישיבו לי [בית ישראל] את ממלכת אבי: **דברים הניכרים חזא ביה.** במפיבושת כשהרג אבשלום וחזר דוד למלכותו ובא לפניו: **לא עשה רגליו ולא עשה שפמו.** כסבור דוד שניכרים דברי ליבא שמצטער על שחזר דוד ולא קשט עצמו ועוד היה מצפה שכשיושיבוהו במלכות יתנאה ויתפאר לכך לא קבל דבריו ואמר לו אתה וליבא תחלקו את השדה והוא השיבו קשה אין לי לצעוק אלא על מי שהביאך הלום הנה שמצטער על שובו ואם לא שראה בו דברים הניכרים היה חוזר בו ממה שאמר הנה לך כל אשר למפיבושת ואע"פ שמיהר ואמר לו מתחלה הנה לך כל אשר למפיבשת אין זו קבלה כי כל זמן שלא היה דוד שב למלכותו יודע היה שאין מתנתו נתנה ולא אמר לו אלא על תנאי אם יראה אמת בדבריו: **על עמקי נחל.** ומה על נפש אחת אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל כשמות הללו על אחת כמה וכמה אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו: **ולא עבדו ישראל עבודת כוכבים.** שעל ידי שנחלקה המלכות העמיד ירבעם העגלים שלא יעלו ישראל לירושלים לממשלתו של רחבעם:

תוספות ליקוחין יש לך בה. אע"ג דאפילו חטא נמי יש בה ליקוחין דהא אנוסה היתה ושריא לבעל והוא הדין לבועל ע"מ ליקוחין יש לך בה משמע לא היה לך בה עבירה: גט כריתות כותב לאשתו. פי' רש"י על תנאי שאם ימות במלחמה תהא מגורשת מעכשיו וצ"ל לפירושו דאף על גב דאוריה בא מן המלחמה התנאי היה שאם לא ישוב בסוף המלחמה שיהא גט. אך קשה דתנן במי שאחזו מה היא באותן הימים רבי יהודה אומר הרי היא כאשת איש לכל דבריה ואם כן לרבי יהודה היתה אשת איש גמורה. ונראה לר"ת שהיה מגרשה לגמרי בלי שום תנאי והא דאמרינן בהזהב מוטב שיבעול אדם ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנ"ל מדוד קרי ליה ספק אשת איש לפי שהיו מגרשין בלנעה והעולם סבורים שהיא א"א: דקא"ל ואדוני יואב. פרש"י דמורד במלכות הוא משום דקאמר ואדוני יואב ואין נראה דאין זה מרד שלא בא בלבו להמליכו ולקרותו מלך אלא כמו שפירש רבינו מאיר דהוי מורד משום דבסיפיה דקרא כתיב ואני אבא אל ביתי לאכול ולשתות ולשכב עם אשתי וגו' שדוד אמר לו לעשות ולא רצה לעשות:

מהרש"א וכאן כתיב לעשות שביקש כו'. באחאב נמי כתיב כה"ג התמכר לעשות הרע גומר אלא דהא כתיב ביה נמי ויעש הרע וגו' ולא כתב באחאב לעשות רק גבי התמכר דהיינו שמסר עצמו לעשות הרע וכן גבי מנשה כתיב לעשות הרע הא כתיב ביה נמי ויעש הרע אלא דגבי ויתעס דקאי על ישראל כתיב לעשות משא"כ בדוד דלא כתיב בעשייתו הרע ויעש הרע אלא לעשות הרע וק"ל: **שבקש לעשות כו'.** עיין פרש"י גם כי לשון כל היוצא למלחמת בית דוד כו' משמע קוד' שיוצא הוא נותן לה גט ומההיא דמייתי עלה ואת ערובתם תקח גומר משמע דמתוך המלחמה דרך לשלוח גט אחר שרואה מקום סכנה שמא יהרג ולולא פירושו נראה בפשיטות שקודם שיוצא למלחמה היה נותן גט לאשתו אלא דאחי דוד עברו על הדרך מלתת גט קודם שילכו ושלח אביהם ישי להם שישלחו גט לנשותיהם מתוך המלחמה והא דקאמר הכא שבקש לשכב עמה באיסור היינו לפי מחשבתו שלא ידע אז שימות אוריה ויתקיים התנאי למפרע ושלא חטא לפי האמת שנתקיים התנאי שמת במלחמה והוי גט ולפירוש ר"ת שכתבו התוספות שהיה מגרשה לגמרי בלא שום תנאי היינו נמי שבקש לעשות לפי מחשבתו שלא ידע שהיה מגרשה לפי שהיו מגרשין בלנעה דלכך קרי לה ספק אשת איש כמו שכתבו התוספות ודו"ק: **בסנהדרין כו'.** לפרש"י שהיה גט על תנאי אם ימות במלחמה י"ל דכתבין דוד שלא לאוס בסנהדרין דא"כ לא הוה מתקיי' התנאי ולא הוי גט למפרע ולפירוש ר"ת שהיה מגרשה לגמרי בלנעה צריך לומר הא דלא דנו בסנהדרין משום דלא יחשדוהו שבא עליו בעקיפין כדי ליקח אשתו ודו"ק: **ליקוחין יש לך בה כו'.** עיין בתוספות ועי"ל דלקחת משמע דמתחלת לקיחה היה בה ליקוחין קודם שמת אוריה וא"כ ע"כ משום גט על תנאי כפירש"י או גט גמור בלנעה כפי' ר"ת ודו"ק: **ואת ערובתם תקח כו'.** האי קרא לאו במלחמת בית דוד כתיב אלא במלחמת בית שאול ולא מייתי מיניה אלא שכן היה דרכן של בני ישי ומסתמא דוד היה נוהג כן במלחמותיו וק"ל: **מה הרב בני עמון כו'.** דרשו כן דיתורא דקרא הוא דכבר כתיב בהאי קרא את אוריה החתי הכית בחרב גומר ועי"כ דרשו מיניה מה חרב בני עמון אי אתה נענש כו' והיינו דלא נענש אפילו בדינא זוטא כגורם (איהו נענש) דבדינא רבא ודאי לא איצטריך האי קרא דהא קי"ל כמאן דאמר האומר לשלוחו צא הרוג את הנפש הוא חייב ושולחיו פטור אלא דאיצטריך האי קרא דאפילו בדינא זוטא כגורם לא היה נענש דוד ובעי מ"ט וקאמר משום דמורד כו' וכן מוכחא סוגיא דפרק האיש מקדש ע"ש ודו"ק: **ואדוני יואב כו'.** עיין פרש"י והתוספות דחו פירושו ע"ש ונראה לקיים פירושו דמ"מ מקרי מרידה במה שהשוה כבוד עבד שהוא יואב לכבוד המלך דוד שקרא שניהם אדונים בפני המלך וק"ל: **קבל דוד ל"ה כו'.** פרש"י בלא דבר אינו חכם כו' ובכל הספרים בקרא בלו דבר כו' וכן מלו דבר ונראה לפרש בלו דבר ר"ל שהיה לו דברים עליך להיינו ליבא בישא והוא מלאו מלו דבר שהיה נקי מזה ומדבר עליו ונראה השתא דקאמר מכדי חזייה דשיקרא כי הדר אלשין כו' דלפירוש רש"י קשה מאי כי הדר אלשין כו' וקל להבין: **דברים הניכרים חזא ביה.** עיין פירוש רש"י וקצת משמע כן דעל תנאי אמר ליה כן אם יראה אמת בדבריו ממה שאמר ליבא אמצא חן בעיניך גומר בלשון עתיד ולא אמר מצאתי חן בעיניך מיהו קשה דחוק כיון דעיקר מלתיה דרב דקבל לשון הרע הוא מהאי קרא דהנה לך כל אשר למפיבושת מאי קא"ל שמואל דחזא ביה דברים ניכרים ממה שנעשה א"כ וי"ל דרב כמי דמייתי מקרא דהנה לך כל אשר למפיבושת סמיך אדבתר הכי שאמר לליבא וא"ל שיחלקו השדה והא השיב שמואל שפיר דדברים ניכרים חזא ביה ופרש"י דהיינו דחזא ביה דברים ניכרים שבא לפניו ולא עשה את רגליו ושפמו כסבור כו' אבל מדאי דמייתי תלמודא כל הכי קראי בדברים שנפלו ביניהם נראה דדברים ממש ניכרים חזא ביה דמה שלא עשה רגליו גומר עדיין היה מסתפק בו אם על שמצטער על חזרתו כדברי ליבא אם בהיפך שהיה מצטער על שנטרד דוד ממלכותו עד שבא בשלום וא"ל דוד למה לא הלכת גומר והשיב לו עבדי רמני גומר לפי פשוטו חסר מן הכתוב הרמאות ונראה לפרשה דוירגל אינו מלשון רכילות אלא מלשון הולך רגל שאמר כי עבדו ליבא רמהו שא"ל לחבוש לו החמור כדי לרכוב עליו אחר המלך כי פסח אני וא"א לי להלוך ברגל אבל הוא לא רצה בכך ולקח החמורים עמו כמפורש בקרא ויאמר ליבא החמורים לבית המלך לרכוב גומר וירגל בי דהיינו שהלך אני ברגלי בדבר שא"א לי כי פסח אני ואדוני המלך כמלאך אלהים לידע שאמת אתי שכן הוא כדברי ולא כדברי עבדי ובכל הדברים אלו היה דוד מסתפק בדבריהם עם מי האמת וא"ל למה תדבר עוד דבריך גומר שאין אתה מדמה האמת בדברים אם אין לך עדים בדבר שכן הוא וע"כ אמרתי כמסתפק שאתה וליבא תחלקו את השדה כי ממון המוטל בספק חולקין והיה לו למפיבושת לבקש עוד מן המלך אבל אמר בדרך מריבה אחר שאתה נוטל החצי גם את

הרי

הכל יקח אחרי אשר בא גומר שאין ענין זה לזה וכו' משום שבא המלך בשלום יקח את הכל וע"כ אמרו כן בדרך תרעומת ומריבה על מי שהגיע בשלום דהיינו מריבה כלפי שמיא ובאלו דברים ניכרים הוא בית שלבו בל עמו ודברי העבד אמת הן וע"כ הבין הדבר במחלם שיחלקו השדה והיינו דכתיב ובן יונתן מריב בעל וכי מי כיון דמלינו בקרא בספר שמואל דהיה לו ליהונתן בן נקרא מפיבושת ובד"ה לא חשיב בן ליהונתן רק מריב בעל א"כ ע"כ דהיינו מפיבושת היינו מריב בעל וע"ש שעשה מריבה כו' ועיין בפרש"י בד"ה דמשעה שעבדו ישראל את הבעל נקרא הבעל בשם בושת דכתיב לקטר לבושת גו' כי בעל ובושת שם אחד הוא עכ"ל ע"ש: **רחבעם וירבעם יחלקו כו'.** והיינו במדה שאמר שיחלקו השדה האדון והעבד כן יחלקו המלכות המלך והעבד וק"ל:

הרי"ף כל האומר דוד חטא וכו'. וקשה והרי זה נאמר בימי שאול ואח"כ היה זה המעשה ומלינו דכתיב הכא וה' עמו ואחז"ל שאם חטאים נלכדו דוד ופירשו ממנו סנהדרין דכתיב ישובו לי יראיך וגו' הרי שנסתלקה ממנו שכינה לאחר שחטא ועוד דהול"ל אינו אלא טועה לפי שהיוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו וע"ק מ"מ שבקש לעשות ולא עשה ואיך אפשר לומר כיון שכתוב בהדיא ויקחה וישכב עמה ואם התגלגלות הוא מגד גט כריתות מ"מ עשה ולא חטא וכך היה ראוי לומר אלא מה אני מקיים בזית לעשות הרע הוא על חילול ה' כי באמת לא חטא כיון שהיה שם גט וכן קשה בדברי רב שאמר רבי דאתי מדוד מהפך בזכותיה דדוד דדרשה זו איגה דברי ר' בלבד דהא כ"ע דרשו דלא חטא דוד וכולם צריכים לדרוש כן שבקש לעשות. ולא עשה כמו שדרש ר' יונתן ועוד צריך לבאר משונה רעה זו וכו' ומלינו כתוב כן בפרשת עקב ואתנפל לפני ה' על כל חטאתכם אשר חטאתם לעשות ולא שייכא התם הך דרשה דבקשו לעשות ולא עשו שהרי עשו העגל ויש לדמות בזה דכיון שאמר על חטאתכם זהו מעשה העגל וכתיב נמי לעשות שאיוו לאלוהות הרבה ולא עשו ועוד צריך לבאר לשון רש"י ז"ל שפירש משונה רעה זו בכתיבתה ולשונה ודברים תמוהים הם מהו כתיבתה ומהו לשונה שעל שכתוב לעשות ולא כתיב ויעש זהו כתיבתה או לשונה אבל תרתי לא מלינו כאן וע"ק לרבי דהפך בזכותו של דוד מאי עביד בהאי קרא דועתה לא תסור חרב מביתך כיון דלקוחין יש לו בה וגם אינו נענש בהריגת אוריה. ונראה דרבי יונתן דקדק ממ"ש ויהי דוד לכל דרכיו דהול"ל בכל דרכיו משכיל ועוד שקודם הול"ל ויהי ה' עם דוד ובכל דרכיו משכיל ולא לומר תחלה בכל דרכיו משכיל ואח"כ אמר העיקר וה' עמו לכך דרש ויהי דוד לתיקון כל דרכיו שלא ימוט היה משכיל בהשכלה גמורה שה' עמו ומתוך שנתן אל לבו השכלה זו היה נכון בדרכיו ביראת ה' ולא ימוט והוא על דרך שכתוב שויתי ה' לנגדי תמיד וכיון שנתתי כן אל לבי לכך מימיני שהוא ילח"ע הנתון בימין בל אמוט בהיות מורא שמים לנגדי ומכח זה הקשה ר' יונתן כיון שהיתה השכינה תמיד מגמת פניו היה תמיד בהשכלה זו שה' עמו ולא ימוט איך חטא דוד חטא של ג"ע האמור אלא ודאי שגט כריתות כתב לה אוריה ולא חטא דוד ומה אני מקיים בזית את דבר ה' לעשות הרע כיון שלא היה שם רעה ופשע שהרי היתה מגורשת. ועכשיו אבא לבאר לשון רש"י ז"ל כל האומר דוד חטא בבת שבע קודם שקבלה גט שבקש לעשות שבקש לשכב עמה קודם שקבלה גט שהיה בעלה שולח לה. מהמלחמה שאם ימות לא תזקק ליבום או שמא יהרג ואין מעיד עליו ותתעגן. אשתו וקשה בדברי רש"י אם צריך לומר חטא בבת שבע קודם שקבלה גט כי קבלת הגט הוא התגלגלות לדוד שלא חטא ואם ידענו שקבלת הגט אין להזכיר החטא וכך היה ראוי לומר כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה לפי שקבלה גט ועוד קשה בלשון האמר דאמר שבקש לשכב עמה קודם קבלת הגט דמשמע דבקש לשכב היה קודם קבלת הגט והמעשה של המשכב היה לאחר קבלת הגט הא אינו שבקשה והמשכב שניהם היו בפרק אחד ולא הוצא לה שגט בינתים כדי לומר כן ולכך אני אומר דרבי יונתן סבר דאע"פ שקבלה בת שבע גט וניצול מעריות מ"מ לא ניצול דוד מחילול ה' וכן לדברי התוספות שהיה גם כריתות מ"מ היו שומרות הנשים אמורה לחזור לבעליהן כשובם בשלום מהמלחמה ועל זה נסתלקה ממנו שכינה ופירשו ממנו סנהדרין עד שחזר בתשובה והקים עולה של תשובה וזה"ש כל האומר דוד חטא קודם שגם דהיינו ככל בעבירה החמורה שהיא א"א אינו אלא טועה כי על האמת לא היתה א"א בשעת השכיבה שכבר קבלה גט אבל היה המעשה לאשר שנתגרשה ופשע בזה. ומה שפירש רש"י עוד ואמר בקש

לשכב עמה קודם קבלת. הגט שכונה היא כשראה דוד אשה רוחצת מעל הגג והאשה טובת מראה וישלח דוד לדרוש לאשה היה בדעתו לשכב עמה אף על פי שהיתה אשת איש בלי שום גט וזהו בקש לעשות בתאותו ולא עשה כי בשעת השכיבה ידע בקבלת הגט שאמרו לו הלא זאת בת שבע אשת אוריה שהלך למלחמה והיוצא למלחמת דוד גט כותב לאשתו. ואז וישכב עמה ואף על פי שבמחשבתו היה לפגוע בערוה מ"מ מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה והכל הולך אחר החתום המעשה שהיתה מגורשת ונסתלק החטא החמור של אשת איש ומה שאמר לו הקב"ה מדוע בזית את דבר ה' מגד חילול ה' ושאר הגדרין שכתבתי למעלה ופשוטו של כתוב זה ירצה בזית את דבר ה' עם מאמחז"ל שהפך משכבו של לילה וכו' וכתיב ובוזה דרכיו ימות זה המשמש ביום ואתה בזית דבר ה' לשמש ביום שמתוך כך רצה לעשות הרע בעיניו כי מרעיבו שבע ומשביעו רעב כמאמחז"ל: אמר רב רבי דאתי מדוד מהפך בזכותיה דדוד וכו' נ"ל שהפך הזכות וכו' על שאמר משונה רעה זו וכו' את אוריה הכית וגו' וכל דברים אלו הם היפוך זכות לדוד שמה שנראה גנותו של דוד שהיא אשתו לקחת ואותו הרגת בחרב בני עמון שהגדלת כח הטומאה של שיקוץ בני עמון גם את הכל הפך לזכות לדוד מה בני עמון איך נענש וכו' ומשום דאתי מדוד מהפך לדרוש בזכותיה וזהו מגד מה שראה שמשונה רעה זו וכו' וה"ש רש"י בכתיבתה שכתוב לעשות וגם שינוי אחר בלשונה לפי שאין הלשון מכוון דכתיב באוריה את אוריה הכית בחרב והפסיק באשתו לקחת וחזר וסיים באוריה ואותו הרגת בחרב בני עמון ולערבינהו למילי דאוריה ולימא את אוריה החתי הכית בחרב ואותו הרגת בחרב בני עמון ואח"כ יאמר ואת אשתו לקחת לך לאשה ולמה שינה בלשונה להפסיק בינתים אלא לדרוש בה לזכות ולשבח של דוד שאת אוריה החתי הכית כפי הדין ואין לך אשם בזה זולת שלא דנתו בסנהדרין ואת אשתו לקחת יש לך בה לקוחין כיון שנתגרשה בגט ולא באת אליה במשכב עד שנודע לך מגיטה וגירושיה ואותו הרגת כשאר אותם שנהרגו בחרב בני עמון שאינך נענש במיתתם: עוד אפשר לפרש משונה רעה בלשונה שכתוב והרע בעינו וקרינן הרע בעיניו ולא כתיב בעיניו לומר שמשונה רעה זו בעינו שהוא עין א' ולא בשתי עינים כלומר בעין שמאל שהיא מדת הדין אבל לא במדת הרחמים שלא השכימה באותה רעה לפי שבקש לעשות ולא עשה כמו שכתבנו ואילו עשה היה ג"כ רע בעין הרחמים לעשות בו דין ולכך משונה רעה זו בכתיבתה שאמר לעשות. ולשון שכתוב בעינו דהיינו עין השמאל שהיא מדת הדין לבד והרי יש כאן לרבי זכות שלימד על דוד בדרשותיו ומ"מ בזה את דבר ה' בחילול ה' ליקח את אשת רעהו שהיה ביניהם אמנה לחזור עם בעלה וגרם מיתתו והריגתו ומה גם לאומרים שהיה הגט על תנאי אם לא ישוב מהמלחמה ואז תהא מגורשת למפרע. והוא בא עליה בעודנו חי לכך העניש הקב"ה ועתה חרב לא תסור כי בזיתני וכו': רב אמר קבל דוד לשון הרע הא דהביא סך ויאמר איפוא הוא ויאמר בית מכיר דהוה ליה למימר דכתיב אמרתי אתה וציבא תחלקו השדה כי הוא הראיה לשקבל דוד לשון הרע שאמר ציבא על מפיבושת אמנם כונת רב להחזיק דבריו דלא תימא כשמואל לפי דכיון דחזא ביה דאיהו שקרא דאמר בית מכיר בלא דבר ואשכחיה מלא דבר טוב לא היה לו לקבל דבריו אע"פ שיהיו דברים ניכרים אלא שקבל לשון הרע ושמואל סבר דלא קבל לשון הרע ומשום דחזא ביה דברים הניכרים קיבל דבריו: דברים ניכרים חזא ביה וכו'., ותימה למה דנו לאונס דילמא לא עשה רגליו ושפמו להצטער עד שוב המלך לביתו ויש לדמות שלאיות שאמר שבא ירושלים עדיין לא עשה רגליו ושפמו לכך קיבלו לציבא אבל עדיין נדקדק ונ"ש דברים ניכרים חזא ביה ואפשר דדוד דנו לאונס מתוך דבריו שאמר ואדוני המלך מכם ועשה כטוב בעיניך נראה שהרגיש בעצמו שנודע ממשמר הרעה שהיה מצטער על חזרתו של דוד וע"פ אמר ועשה הטוב בעיניך ובזה מתגלגל מה שאמר לו לדוד למה תדבר עוד דבריך כלומר שאמנם כי היה בדעתי לדונך לזכות אבל דברים אלה ניכרים שכוונת לדבר אחר ולמה תדבר עוד דבריך כי השתיקה היתה יפה לך ואולי הייתי חוזר ממה שאמרתי לציבא הנה לך כל אשר למפיבושת ומתוך דבריך איני חוזר מהם בכולם אלא במקצתם אתה וציבא תחלקו השדה: ויאמר מפיבושת וגו' אני אמרתי מתי תבא בשלום וכו'. אפשר למצוא רמז לדברים אלו לפי דהול"ל ויאמר מפיבושת אחרי אשר בא אדוני המלך לשלום גם את הכל יקח ובזה היה מקום לומר שהיה כמודה ומשבח ושמח על חזרתו אבל מכיון שתחלת דברי פיהו היו גם את הכל יקח נראה כמטיח דברים גם את הכל כיון שחזר לשלום להכעיסני ודייק נמי דאמר אחרי אשר בא בשלום ולא אמר אשר בא לשלום לרמוז שלא בא לשלום אחרים אלא בשלום עצמו בלבד:

אמר

לז אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה שנא' ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו. כלבב דוד אביו הוא דלא הוה מחטא נמי לא חטא אלא מה אני מקיים ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו ההיא כרבי נתן דר' נתן רמי כתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו וגו' והכתיב כלבב דוד אביו כלבב דוד אביו הוא דלא הוה מחטא נמי לא חטא. ה"ק ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים ולא הלך. והכתיב אז יבנה שלמה במה לכמוש שקץ מואב שבקש לבנות ולא בנה אלא מעתה אז יבנה יהושע מזבח לה' שבקש לבנות ולא בנה אלא דבנה ה"נ דבנה אלא כדתניא רבי יוסי אומר ואת הבמות אשר על פני ירושלים אשר מימין להר המשחית אשר בנה שלמה מלך ישראל לעשתרות שקוץ צדונים וגומר אפשר בא אסא ולא ביערם יהושפט ולא ביערם עד שבא יאשיה וביערם הלא כל עבודת כוכבים שבארץ ישראל אסא ויהושפט ביערום אלא מקיש ראשונים לאחרונים מה אחרונים לא עשו ותלה בהן לשבח אף ראשונים לא עשו ותלה בהן לגנאי והכתיב ויעש שלמה הרע בעיני ה' אלא מפני שהיה לו למחות בנשיו ולא מיחה מעלה עליו הכתוב כאילו חטא. אמר ר"י אמר שמואל נוח לו לאותו צדיק שיהא שמש לדבר אחר ולא יכתב בו ויעש הרע בעיני ה'. אמר רב יהודה אמר שמואל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו אלף מיני זמר ואמרה ליה כך עושין לעבודת כוכבים פלוני וכך עושין לעבודת כוכבים פלוני ולא מיחה בה. א"ר יהודה אמר שמואל בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים ועלה בה שרטון ועליו נבנה כרך גדול. במתניתא תנא אותו היום שהכניס ירבעם שני עגלי זהב אחד בבית אל ואחד בדן נבנה צריף א' וחו אטלייא של עובד כוכבים. אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל האומר יאשיהו חטא אינו אלא טועה שנאמר ויעש הישר בעיני ה' וילך בכל דרך דוד אביו. אלא מה אני מקיים וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב וגומר שכל דין שדן מבן ח' עד י"ח החזירה להם שמא תאמר נטל מזה ונתן לזה ת"ל בכל מאודו שנתן להם משלו ופליגא דרב דאמר רב אין לך גדול בבעלי תשובה יותר מיאשיהו בדורו ואחד בדורנו ומנו אבא אבוה דרבי ירמיה בר אבא ואמרי לה אחא אחוה דאבא אבוה דרב ירמיה בר אבא דאמר מר אבא ואחא אחי הוו אמר רב יוסף ועוד אחד בדורנו ומנו עוקבן בר נחמיה ריש גלותא והיינו נתן צוציתא אמר רב יוסף הוה יתיבנא בפירקי והוה קא מנמנם וחזאי בחלמא דקא פשט ידיה וקבליה:

שלמה חטא. בעבודת כוכבים: כרבי נתן. דהכי קרא הטו ללכת ואמר לא הלך: הכי נמי דבנה. קושיא היא: אלא מדבא. הילך דלא בנה כדתניא רבי יוסי אומר כו': להר המשחה. לשון שמן דמתרגמינן משחא והוא הר הזיתים: מקיש ראשונים. מקיש את בנינו של שלמה לביעורו של יאשיהו מה יאשיהו לא עשה ביעור זה ותלו בו מן השמים לשבח הואיל וביער השאר שבעצמו משמע יהושפט אף שלמה לא עשה בנין זה ותלו בו לגנות מתוך שלא מיחה בנשיו: שמש. לחטוב עצים ולשאוב מים בשכר לעבודת כוכבים: ואל יכתב בו דבר זה. ללמדך שקשה התוכחה במי שבידו למחות: מיני זמר. כלי שיר: נעץ קנה. ושרטון מחזק בו עד ששקע והולך וגדל שרטון חול ורפש וטיט שהים גורש: כרך גדול. שהוא מיצר לישראל והוא איטליא של יון במסכת מגילה: ביום שהעמיד ירבעם את העגלים. נבנה צריף אחד באותו שרטון שגדל שם בימי שלמה: צריף. בית קטן מליידין שעושין מן קנים ומן ערבה ומאז נתוספו בתים על בתים: איטלייא. שם העיר והיא מדינת עובדי כוכבים ונכשלה ארם מלכות עובדי כוכבים לבוא ונכסף להם: יאשיהו חטא. דכתיב אשר שב אל ה' משמע דחטא מעיקרא: מבן ח'. שישב על כסא מלכותו דכתיב בן ח' וגו': עד בן י"ח. שמצא חלקיה את הספר ועיין ודקדק בתורה (ובדינים) [ובדינים] בכתב ובעל פה והבין שלא טעה בדינא: נטל מזה. ממי שנתן לו תחלה. ה"ג ואמרי לה אחא אחוה דאבא אבוה דרב ירמיה בר אבא: נתן צוציתא. על שם ציצולים דכור שהמלאך פשט את ידו וקבל תשובתו. נ"א על שאחזו המלאך בציצית ראשו: [תוספות] ור"ת אומר דאמרי בגדלם שהיה נר דולק על ראשו:

מהרש"א שלמה חטא אינו כו'. פירש"י בעבודת כוכבים עכ"ל אבל במה שלא מיחה בנשיו חטא כדלקמן א"כ במה שנשא את נשים הכותיות אלו ודאי אע"ג דאמרינן פרק הערל דלא עבר על לאו דויתחתן דלא כתיב מידי אלא בזנות בא עליהן הא אמרינן שם דמעלה עליו הכתוב כאילו נתחתן בהן וק"ל: ללכת אחרי אלהים גו'. בקרא לא כתיב ללכת אלא דתלמודא קאמר לה דהטו ומשמע ללכת אחרי גו' ולא הלך: והכתיב אז יבנה שלמה גו'. האי קרא ויעש שלמה הרע גו' דפריך מיניה בתר הכי לקמן כתיב מקמיה דהאי קרא דאז יבנה שלמה גו' וי"ל דמ"ה פריך מהאי קרא דאז יבנה גו' מקודם משום דמפרש ביה טפי חטא דעבודת כוכבים וק"ל: אלא מעתה אז יבנה יהושע גו'. ק"ק המקשה דלא ידע ההוא קושיא דר"י אמאי לא תקשי ליה מגופיה הא כתיב גבי מעשה דיאשיהו אשר בנה שלמה וגו' וי"ל דההוא קרא דאמר יבנה שלמה מוכח אההוא קרא דאמר בנה שלמה כמי לאו דוקא הוא אלא שבקש לבנות ולא בנה וק"ל: להר המשחה. פרש"י לשון שמן כדמתרגמינן משחא כו' ע"ש אבל בכל הספרים כתיב מימין להר המשחית גו' מיהו דהיינו נמי הר המשחה ושינה שמו לגנאי כפרש"י שם וק"ל: והכתיב ויעש שלמה הרע בעיני וגו'. דלא ניחא לאוקמא בנשא נשים כותיות דבעיני ה' משמע דבעבין עבודת כוכבים איירי וק"ל: נוח לו לאותו צדיק וכו'. ר"ל שהוא צדיק ולא עבד כלל עבודת כוכבים היה נוח לו שהיה עובד קלת לשימוש עבודת כוכבים ולא יכתב בו ויעש הרע כאילו עבד ממש עבודת כוכבים וק"ל: בשעה שנשא בת פרעה וכו'. יש רמז בענין ז"ש הכתוב והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ופרט את בת פרעה ומסיים בענין ויהי לו ונשים

עין יעקב

כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה. כראה דזה פליג במה דקאמר לעיל שכשביל שקבל דוד לה"ר נחלקה מלכותו לזה קאמר שלא פיתא מנא לך הא דרלגא משום חטא שלמה שעשה כל זאת כמשמעות המקרא במלכים י"א כן מבואר שם ברלב"ג בשמונה התועלות המשכים וזה וע"ש לה"ק שלחמה שלמה לא חטא ממש בע"ה וק"ל:

בשים שרות ז' מאות ופלגשים ג' מאות גו' ודיים שרות מלשון שיר וזמר כמו בקול שרים ושרות גו' עשיתי לי שרים ושרות גו' הרי לך מאלף הנשים אלף כלי שיר זמר ומשיים ויעו כשיו את לבו דסייט לעבודת כוכבים כדמפורש בההוא ענינא וק"ל: שהעמיד ירבעם כו'. כי זה הוא תחלת הגלות כמ"ש ועבדתם אלהים אחרים גו' ואבדתם מהרה מעל הארץ גו' והיינו שנבנה לריף א' כי לא כתמולא' לור אלא מחורבנ' של ירושלים ותחלת בנינו באותו יום לא נבנה בו רק לריף אחד שהוא בית ודירה שפילה כמו יוסבי לריפין דפרק כילד מעברין: עד י"ח והחזירן וכו'. ומזה המאמר כתב הטור ח"מ סימן ח' די"א שאין הקטן ראוי לדון עד שיהיה בן י"ח שנה כו' ע"ש אבל קשה מהיכא נפקא מקרא דעד בן י"ח שנה היה מחזיר דבן ח' מפורש בקרא שבן ח' מלך יאשיהו אבל עד בן י"ח לא מליכו כו' ועוד דלא קאמר הכא אלא עד י"ח ולא קאמר עד בן י"ח כמ"ש מבן ח' וע"כ נראה לפרש דה"ק מבן ח' שמלך כמפורש בקרא עד י"ח שנה למלכותו כמפורש בקרא ויהי בי"ח שנה למלך יאשיהו גו' וכל הענין שם שמלא חלקיהו את הספר כו' כפרש"י ובההוא ענינא כתיב וכמוהו לא היה מלך אשר שב גו' והיה אז בן ששה ועשרים ואומרא יתירא נהג בעצמו להחזיר כמ"ש גם הטור ודו"ק: בכל מאודו שנתן כו'. ויש לדקדק דמהיכא משמע ליה דלא קאי אשר שב רק אבכל מאודו הא בההוא קרא כתיב נמי בכל לבבו ובכל נפשו וי"ל דלעיל מיניה כבר כתיב ויכרות את הברית גומר בכל לב ובכל נפש להקים גו' ובהאי קרא דאשר שב הוסיף לכתוב בכל מאודו דמשמע מיניה דעליה קאי שהחזיר להם משלו ורב דפליג ואמר אין לך גדול בבעלי תשובה יותר מיאשיהו היינו דמשמע ליה דקאי אשר שב אבכל לבבו ובכל נפשו וק"ל: נתן צוציתא. פי' בערוך שהיה לו חלוק של שער עזים שסורע בשרו שיהי' לו כפרה שהיה בעל תשובה:

במה אשה פרק ששי

ולא בעיר של זהב. מאי בעיר של זהב ירושלים דדהבא כדעבד ליה ר"ע לדביתהו: דף נט

כדעבד ליה רבי עקיבא לדביתהו במסכת נדרים:

אמרו ליה לרב אתא גברא רבה אריכא לנהרדעא ומטלע ודרש כלילא שרי. אמר מאן גברא רבה אריכא לוי ש"מ נח נפשיה דרבי אפס ויתיב רבי חנינא ברישא ולא הוה ליה איניש ללוי למיתב גביה וקאתי להכא. ודלמא נח נפשיה דר"ח ורבי אפס כדקאי קאי ולא הוה ליה איניש ללוי למיתב גביה וקאתי להכא. אם איתא דר"ח שכב לוי לרבי אפס מיכף הוה כייף ליה ותו דר"ח לא סני דלא מליך דכי הוה קא ניחא נפשיה דר' אמר חנינא בר חמא יתיב בראש וכתיב בהו בצדיקי' °ותגזר אומר ויקם לך וגו': ס ע"ב איוב כב

גברא רבא אריכא ומטלע. לוי איטלע דמחוי קידה קמיה דרבי: נח נפשיה דרבי אפס. במסכת כתובות בהנושא אמרינן דרבי שכיב רבי אמר חנינא בר חמא ישב בראש ולא קבל עליו רבי חנינא שהיה רבי אפס גדול ממנו ב' שנים ויתיב רבי אפס ברישא ומתוך שהיה רבי חנינא חשוב לא נכנס לבית מדרשו והיה יושב בחוץ ומשום כבודו ישב לוי אצלו: וקאתא להכא. שלא היה רבי חנינא גדול ממנו לא בתורה ולא בשנים ולא מיכף ליה לוי ובא לכאן: לוי לרבי אפס מיכף הוה כייף ליה. שהרי זקן ממנו:

אמר הבונה כמו שנמצא בכל הנהרים מדינות מדינות שיניהם וגם בכוכבי' ובמלאכי' כן ראוי שיהיה גם כן בין מופשי התורה כפי החכמה והזקנה כבר חכמי' עמלו ופני זקנים יסדרו כי בכל מקום שיש סדר המדינה שמה אורח חיים ובהפך סדר שם מות. סימן לדברים ללמוד ולא סדרים:

סנדל המסומר מ"ט אמר שמואל שלפי השמד היו דף ס והיו נחבאים במערות ואמרו הנכנס יכנס והיוצא אל יצא נהפך סנדלו של א' מהם כסבורים הם א' ממנו יצא וראוהו אויבים ועכשיו באין עליהם דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם האויבים. ר' אלעאי בר אלעזר אומר במערה היו יושבין ושמעו קול מעל גבי המערה [כסבורין היו שבאו עליהם אויבים] דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהן האויבים. רמי בר יחזקאל אמר בבית המדרש היו יושבין ושמעו קול מאחורי בה"מ כסבורים היו באו עליהם אויבים דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים באותה שעה אמרו אל יצא אדם בסנדל המסומר אי הכי בחול נמי ליתסר מעשה כי הוה בשבת הוה:

שלפי השמד היו. בני אדם הכשותים מן השמד היו: הנכנס יכנס. הרולה ליכנס יכנס שהנכנס יראה תחלה שאין אדם רואה: והיוצא אל יצא. שמא יש אויבים מבחוץ והוא לא ידע וילאוהו ויבינו שאנו כאן: נהפך סנדלו. שיש לו שתי פיות ויכול לנועלו מב' לדדים אבל ניכר מי הוא לפנים ומי הוא לאחור וכשנעלו זה הפוך כראה הנכנס כאילו הוא יוצא וניכר מקומו בקרקע: והרגו זה את זה. בדחיקתם והיו סנדליהן מסומרים כעין אותם שעושים לרגלי הסוסים ראשיהם עבים: אל יצא אדם. בשבת כדמפרש לקמיה דבשבת היה מעשה וכעין המאורע אסרו:

ת"ר כשהוא נועל נועל של ימין ואחר כך נועל של דף סא שמאל וכשהוא חולץ חולץ של שמאל ואחר כך חולץ של ימין כשהוא רוחץ רוחץ של ימין ואחר כך של שמאל כשהוא סך סך של ימין ואח"כ של שמאל והרוצה לסוך כל גופו סך ראשו תחלה מפני שהוא מלך על כל איבריו:

חולץ של שמאל. דזהו כבודו של ימין בכולהו גרסי' של ימין ברישא חוץ מחולץ:

אמר הבונה עיין מסכת ברכות:

הרי תפילין דמחופה עור ותניא הנכנס לבית הכסא דף סב חולץ תפילין ברחוק ד' אמות ונכנס התם משום שי"ן דאמר אביי ש' של תפילין הלכה למשה מסיני ואמר אביי ד' של תפילין הלכה למשה מסיני ואמר אביי יו"ד של תפילין הלכה למשה מסיני:

התם משום שי"ן. שעשוי מעור החילון עצמו קומט בו ב' קמטים כעין שי"ן של שדי והדלי"ת והיו"ד עשויים בקשר שקושר הרצועה אחת לצפון ואחת לנהרא ורצועה קטנה תלויה בה ואין בה אלא כפיפה כמין יו"ד וכופלה בעוד העור לח והיא כפופה לעולם:

°השוכבים על מטות שן וסרוחים על ערסותם אמר לה רבי יוסי בר חנינא מלמד שהיו משתיני עמוס ו

מים

מים בפני מטותיהן ערומים מגדף בה רבי אבהו אי הכי
שם היינו דכתיב °לכן עתה יגלו בראש גולים משום דמשתינין
מים לפני מטותיהן ערומים יגלו בראש גולים. אלא א״ר
אבהו אלו בני אדם שהיו אוכלים ושותים זה עם זה
ודובקים מטותיהן זו בזו ומחלפים נשותיהן זה עם זה
ומסריחין עריסותיהם בשכבת זרע שאינו שלהם. אמר ר׳
אבהו ואמרי לה במתניתא תנא שלשה דברים מביאין
את האדם לידי עניות ואלו הן המשתין מים בפני מטתו
ערום והמזלזל בנטילת ידים ושאשתו מקללתו בפניו.
המשתין מים בפני מטתו ערום אמר רבא לא אמרן
אלא דמהדר אפיה לפוריא אבל לבראי לית לן בה ומהדר
אפיה לפוריא נמי לא אמרן אלא בארעא אבל במנא
לית לן בה ומזלזל בנטילת ידים לא אמרן אלא דלא
משא ידיה כלל אבל משא ולא משא לית לן בה ולאו
מילתא היא דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפנאי
מיא וידבו לי מלא חפנאי טיבותא. ושאשתו מקללתו
בפניו אמר רבא על עסקי תכשיטיה והני מילי הוא דאית
ליה ולא עביד:

משתינין דיק מסרוחים: לידי עניות. דאמרינן (בכל הבשר [בע״פ ק״ח]) שר העניות נביל שמיה ונביל קרי ליה וחוזב מקום מיאוס ומשתין מים לפני מטתו היינו מיאוס: ערום. אורחא דמילתא נקט מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ להשתין דטורח הוא ללבוש ולצאת: אבל לבראי לית לן בה. שהקילוח אזיל וניתז למרחוק: משא ולא משא. שאינו רוחץ ומשפשף יפה אלא מעט מים כמו רביעית מלוגלג: על עסקי תכשיטיה. שאינו רוצה לקנות לה:

מהרש״א *זה פלייטון. ופרש״י ראשית כמו מובחר ע״ש ועוד נראה ראשית כמשמעו דהיינו ביוצא מן הזית בראשונה על ידי כתישה שאין בו שמרים כו׳ כפרש״י בר״פ תלוה וההוא נקרא פלייטון ע״ש בשמי׳ משובחין המעורבי׳ בו כפי׳ הערוך: *במזרקי יין כו׳. לפי פשטיה דקרא הוא כלי גדול שאין דרך לשתות ממנו אבל אינו דרך תענוג. כראשית שמנים גומר דכתיב בהאי ענינא וק״ל: ערום כו׳. פרש״י ערום אורחא דמלתא נקט מתוך שהוא ערום אינו יוצא לחוץ כו׳ עכ״ל מה״ע כמי לפני מטתו אורחא דמילתא נקט שדרך אדם לעמוד ממטתו ערום ולהשתין שם וה״ה ומכ״ש במקומות אחרים כגון לפני שלחנו וכיוצא בו דמביא לידי עניות משום מאיסותא וק״ל: אבל משא ולא משא כו׳. פרש״י כגון רביעית מלוגלג עכ״ל ועי״ל דאפילו בפחות מרביעית וכגון דאתו משירי טהרה והיינו דמשא שיוצא ידי כ״י אבל לא משא ידיו שפיר בפחות מרביעית מלכלוך שעל ידיו והשתא ניחא דקאמר אנא משאי ידי מלא חפני ולא מחפן ידיו של איש אחר דהיינו משירי טהרה שאין חפני מלא ממנו וק״ל: דאית ליה ולא עביד כו׳. הא ודאי דאיירי באית ליה דבדלית ליה והוא עני כבר לא שייך למימר בזה שמביאו לידי

עניות אלא כלומר בדאית ליה כל צרכו ויש לו נס כדי לקנות תכשיטיה ולא רצה לקנות לה וק״ל:

דרש רבה [רבא] בריה דרב עילאי מאי דכתיב °ויאמר ישעיה ג
ה׳ יען כי גבהו בנות ציון שהיו מהלכות בקומה
זקופה ותלכנה נטויות גרון שהיו מהלכות עקב בצד
גודל ומשקרות עינים דהוו מלאן כוחלא לעיניהו
ומרמזן °הלוך וטפוף תלכנה שהיו מהלכות ארוכה בצד שם
קצרה °וברגליהם תעכסנה אמר רבי יצחק דבי רבי אמי שם
מלמד שמטילות מור ואפרסמון במנעליהן ומהלכות
בשוקי ירושלים וכיון שמגיעות אצל בחורי ישראל
בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסות יצה״ר בהם
כארס בכעוס מאי פורענותהון כדדריש רבא [רבה] בר
עולא °והיה תחת בושם מק יהיה. מקום שהיו מתבשמות שם
בו נעשה נמקים נמקים ותחת חגורה נקפה מקום שהיו
חגורות בצלצול נעשה נקפים נקפים °ותחת מעשה שם
מקשה קרחה מקום שהיו מתקשטות בו נעשה קרחים
קרחים. ותחת פתיגיל מחגורת שק פתחים המביאים
לידי גילה יהיו למחגורת שק. כי תחת יופי אמר רבא
היינו דאמרי אינשי חלופי שופרא כיבא °ושפח ה׳ קדקד שם
בנות ציון א״ר יוסי ב״ח מלמד שפרחה בהן צרעת כתיב
הכא ושפח וכתיב התם °ולשאת ולספחת. וה׳ פתהן ויקרא יד
יערה רב ושמואל חד אמר שנשפכו כקיתון וחד אמר
שנעשה פתחיהן כיער אמר רב יהודה אמר רב אנשי
ירושלים אנשי שחץ היו אדם אומר לחברו במה סעדת
היום וכו׳:

נבהו. היינו קומה זקופה: ותלכנה נטויות גרון שהיו הולכות עקב בצד גודל. למעט בהלוכן שיהו מסתכלין בהוהיא שוהה בפסיעותיה ודרך נוטים גרון לילך בנחת לפי שאינו רואה לרגליו: ומשקרו׳ עינים דמליין כוחלא. לשון סיקרא: מרמזין. את הבחורי׳ סקור לשון הבטה: הלוך וטפוף שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה. שהראה לפה על ראש חברתה והיא כוי לה ונשואות היו לפיכך מספר בגנותן: וטפוף. כמו על דאטפת אטפוך: תעכסנה. כמו וכעכס אל מוסר אויל והוא ארס של נחש וקרי ליה עכס ע״ש שאינו מטילו אלא על ידי כעס: בכעוס. נחש יכשם: נמקים. כמו שמק בשרו: צלצול. בנדי״ל כלה: נקפים. חבורות לשון המכקף רגליו וניקף סבכי היער: מתקשטות. היינו שער שסורקות ומפרכסות: מתקשטות דומה למקשה כעין נוטריקון: פתיגיל. נוטריקון פתח גילה אותו מקום: כי תחת יופי. כיכל אלה יצאו לך תחת יופייך: כיבא. קוטר״א ליחה כמו שיחני וכיבי דקדושין דפליגו: פתהן. כמו פתחיהן: שנשפכות כקיתון. שופכות דם זיבה: יערה. כמו ותער כדה אנשי שחץ. מדברי בלשון גאוה ולענין שפה: סעדת. חשמים ודברי כיוצא דומים לאלה ולא חששתי לכתבם כאן:

בקומה

עיון יעקב

מגדף בה רבי אבהו׳ ור׳ חנינא קורא דהאי יגלו בראש גולים קאי ואכלו כרים מלאן הגהגה משעורת רשות וכדאית׳ בש״ס דפסחים דף מ״ע: א״ר אבהו ואמרי לה במתני׳ חנא. נראה דר׳ אבהו אזיל לשיטתו דמוקי וסרוחים על ערסותם בחטא אשת איש ומ״מ כתב כלשון וסרוחים על ערסותם משום דבעונם זה הם שוים כמו דבעד אשה זונה עד ככר לחם כך המשתין מים בפני מטתו יבא לידי עניות: שלשה דברים מביאים לידי עניות. וסימן ורמז לדבר עני ראשי תיבות ערום נטילה יוד רמז עשירי יהיה קדש וגו׳: על שם י״ה כדאמרינן בסוטה זכו שכינה ביניהם לא זכו אש אוכלתם ובשים מריבה ביניהם נסתלק היו״ד מהם: מאי דכתיב יען כי גבהו בנות ציון. נראה דקשה ליה כי אין תגליה בנשים מדה רעה כולי האי רק אמרינן בפ״ק דמגלה דף י״ד לא יאה יהירות לנשי משמע דמ״מ אין החטא גדול כל כך דאפשר דעי״ב מונעת את עצמה מחטא הזנות להכי ודרש כל המקרא ע״ש הזעם לכך עונשן גדול מאד וק״ל:

מהרש"א בקומה וקופה. דכי נגהו משמע שהיו עושין עצמן בגובה והיינו בקומה זקופה ואמר ותלכנה נטויות כו' שהיו מהלכות עקב כו': הלוך וטפוף שהיו מהלכו' ארוכה כו'. בילקוט ברקי' בהפך ותלכנ' נטויות גרון שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה דהיינו שהית' נטויות גרון על חברתה שאצלה והלוך וטפוף שהיו מהלכות עקב בצד גודל דהיינו שהיתה מכוונת פסיעותיה במדה ישרה כמו כא מתוקי' ולא גדולות אלא טפופות דפרק הוליאו לו ואמר ומסקרות עינים דהוו מלאן כודלא לעינייהו ומרמזן כו'. ויהיה לשון ממקרות יולא לבהים מלשון ביקרא וולשון הבעה ורש"י בס' ישעיה פירשו בשני פירושים ע"ש ואמר יברגליהם תעכסנה כו'. בארס בכעוס בפרש"י ממלות הפוכות עכס כעס וכן שמלה שלמה כבש כשב וק"ל: בצלצול כו'. שדרך נשים זונות הוגרו' בו להתכאות כדאמרי' בקוט' היא הגרה לו בצלצול כו' ובסוף מכות הגרו בצלצול כו' ע"ש: ותחת מקשה כו'. עיין פרש"י ובקרא כתיב מעש' מקשה דהשתא יש לפרש כמשמעו והאת שהיה לה תכשיטים מזהב מעשה מקשה להתקשט בו יהי' לה קרחי' וכן פרש"י בס' ישעי' ואמר כי תחת יופי פרש"י כי כל אלה יבואו לך תחת יפיך עכ"ל פי' לפי פשוטו אבל לפי הדרש יהיה כי מלה קצרה כמו כינא וק"ל:

יו סג **אמר** רחבה אמר רבי יהודה עצי ירושלים של קינמון היו ובשעה שהיו מסיקין מהן ריחן נודף בכל א"י ומשתרבה. ירושלים נגנזו ולא נשתייר אלא כשעורה ומשתכח בגנזאי רצמצמאי מלכתא:

צמצמאי מלכתא. כך שמה:

מהרש"א ומשתכח בגנזאי דצמצמאי מלכתא. פרש"י כך שמה עכ"ל. ובערוך בערך לס הביא לשון הפסיקתא כשעמדו ישראל על הר סיני היו מכוללין עצמם ככלה כו' והיו מקשטין עכ"ל וה"נ י"ל דמשתכח בגנזי דהיינו באוצ' המלך מקשטין בו המלכה' ולא שימוש אחר כמו שהיו משתמשין בו בירושלים:

מ"ס **משנה** לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת וכו' ר' אליעזר אומר הכשיטין הן לו וחכמים אומרים

ישעיה ב' אינו אלא לגנאי שנאמר °וכתתו חרבותיהם לאתים וחניתותיהם למזמרות וגומר ולא ילמדו עוד מלחמה:

גמ' תניא אמרו לו לרבי אליעזר וכי מאחר דתכשיטין הן לו מפני מה הן בטלים לימות המשיח. אמר להם

שם לפי שאינן צריכין שנא' °לא ישא גוי אל גוי חרב ותיהוי לגוי בעלמא. אמר אביי מידי דהוה אשרגא בטיהרא. ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה

דברים טו לימות המשיח אלא שעבוד גליות בלבד שנאמר °כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. מסייע ליה לרבי חייא בר אבא דא"ר חייא בר אבא כל הנביאים לא נתנבאו אלא

ישעיה סד לימות המשיח אבל לעוה"ב °עין לא ראתה אלהים זולתך

פרק חלק ואיבא דאמרי אמרו ליה לר"א וכי מאחר דתכשיטין הן לו

עומדין וע"ש רפ"ח מפני מה הן בטלי' לימות המשיח א"ל אף לימות המשי' אינן בטלים היינו דשמואל ופליגא דרבי חייא בר אבא.

א"ל אביי לרב דימי ואמרי לה לרב אויא [ואמרי לה רב יוסף לרב דימי ואמרי לה לרב אויא ואמרי לה אביי לרב

תהלים מה יוסף] מ"ט דר"א דאמר תכשיטין הן לו. דכתיב °חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. א"ל רב כהנא למר בריה דרבינא האי בדברי תורה כתיב. א"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו לעולם:

וכתתו חרבותם. ואי תכשיטין נינהו לא יהו בטלים לעתיד: **שרגא בטיהרא.** נר בצהרים מתוך שאינו צריך אינו נוי אבל בזמן הזה שהוא עת מלחמות תכשיט הוא: ופליגא. הא דקתני בטלין לימות המשיח פליג אדשמואל דאמר אין בטלין לימות המשיח: לא יחדל. משמע לעולם אלמא יש עניות בימות המשיח שנתנבאו הנביאים ולא יהיה כנעני עוד לא לימות המשיח נתנבאו שהן מן העולם הזה שאם כן חדל לך אביון: מסייע ליה. ברייתא דקתני בטלים לימות המשיח לר' חייא בר אבא: **לא נתנבאו.** דברי נחמות שלהן: **עין לא ראתה.** עין של נביאים לא שלטו לראותה: **בדברי תורה כתיב.** הוי זהיר לחזור על משנתך שתהא מזומני לך בשעת הדין להביא ראיה כחרב על ירך גבור לנלח במלחמה והוא הודך והדרך:

תוספות אין בין העולם הזה לימות המשיח אף על גב דהשתא אין ירושלים ואין בית המקדש ואלו לימות המשיח יהיה הכל בנוי נ"ל דהאי אין בין לאו דוקא:

מהרש"א אלא שיעבוד כו' דישראל לא יהיו להם שיעבוד גליות אבל גוי אל גוי ישא חרב והאי קרא דלא ישא גוי אל גוי חרב לא איירי לימות המשיח אלא לעה"ב ואין להקשות דהדרן קושין לחכמים מפני מה הן בטלין לעה"ב דאיכא לנוימר כדלעיל לפי שאינן צריכין אבל אין לומר דעולם הבא אין בו שום מעש' אדם כדאמרינן סוף פרק היה קורא עולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה כו' אלא לדיקים כו' ונהנין מזיו השכינה כו' דהא ע"כ האי קרא לא איירי בזמן שאין בו מעשה אדם דהא כתיב וכתתו חרבותם לאיתים וחניתותיהם למזמרות וע"כ אית לן לפלוגי בין עולם הנשמות לעה"ב לזמן התחייה וק"ל: האי בד"ת כתיב כו'. דכל המזמור רחש לבי דבר גו' עט סופר גו' הכל כדרש בת"ח העוסק בד"ת וא"ל אין מקרא כו' דודאי הכמשל הוא ד"ת אבל המשל שהוא משמעו ופשוטו של קרא איירי בגבור ממש דהדר לו החרב על הירך ופרש"י בד"ת כתיב הוי זהיר לחזור כו' שתהא מזומנת לך כו' כחרב על ירך כו' ע"ש ועי"ל ע"פ מ"ש המוקי' ירכיך גומר מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר:

אמר רב כהנא כד הוינא בר תמני סרי שנין הוה גמירנא ליה לכוליה גמרא ולא הוה ידענא דאין

מס מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא. מאי קא משמע לן דליגמר איניש והדר ליסבר. אמר רבי ירמיה אמר ר' אלעזר שני ת"ח המחדדין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח

תהלים מה להם שנא' °והדרך אל תקרי והדרך אלא והדדך. ולא עוד אלא שעולין לגדולה שנא' °צלח רכב. יכול אפי'

שם שלא לשמה ת"ל על דבר אמת. יכול אם הגיס דעתו ת"ל

עיון יעקב

מפני מה הם בטלין לימות המשיח. ולא ניחא ליה לתרץ אע"ג דתכשיטין הן מ"מ בטלין הם לימות המשיח לפי שהם כלי ומתגלים שיהי' ומה"ע אקרא תמורה לא תבנה אהרן גזית כי חרבך הנפת עליה. זה אינו דהא לימות המשיח ידע שלא יקרא עוד כלי מהכל כדכתיב לא ישא גוי וגו' כי יהי' אז שלום בעולם: א"ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו. פי' שמלחמה התורה. לח"ב הגבור ש"מ שגם החרב נ"א תכשיט לגבור כמו התורה לת"ח ומינה יש ללמוד כמו שהתורה אינה בטילה גם לא אלו יבטלו לימות המשיח וריעת איכא והוי דלעיל מינה. גם י"ל דדעת רבנן דלא יצא בהם בשבת כמו שבטלין לעתיד שבת מרמז על העתיד יום שכולו שבת: כד הוינא בר תמני סרי שני הוי גמירנא. ביה לכוליה גמ"א. וכיוני ע"ש ההבנון שכתבנו בחדושינו בכתובות דף ס"ב דמה"ע בן י"ח לחופה לפי מה דמבואר לעיל תבר פיה הקבל והריבר שבין להיות כבי רב כי ק"ל ילמוד תורה וגה"כ ישא אשה ותלמוד תורה קי"ל דחייב ללמוד עם בנו מקרא משנה הלכה ואגדה ולכל אי לגריכין בי פנים הוא יתר תריבר שנין ע"ש:

ז"ל וענוה צדק. ואם עושים כן זוכין לתורה שניתנה
בימין שנאמר ותורך נוראות ימינך. רב נחמן בר יצחק
אמר זוכין לדברים שנאמרו בימינה של תורה [ד] אמר
רבא בר שילא ואמרי לה [אמר רב יוסף בר חמא אמר
משלי ג רב ששת] מאי דכתיב °אורך ימים בימינה בשמאלה
מכות פ"א עושר וכבוד אלא בימינה אורך ימים איכא עושר וכבוד
וע"ש רש"י ליכא אלא למיימינים בה אורך ימים איכא וכ"ש עושר
וכבוד למשמאילים בה עושר וכבוד איכא אורך ימים
ליכא אמר רבי ירמיה אר"ש בן לקיש שני תלמידי
חכמים הנוחים זה לזה בהלכה הקב"ה מקשיב להם
מלאכי ג שנאמר °אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו' אין דבור
תהלים מז אלא נחת שנאמר °ידבר עמים תחתנו מאי ולחושבי
שמו אמר רבי אסי [אמי] אפילו חישב לעשות מצוה
ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה אמר
רב חיננא [בר אידי] כל העושה מצוה כמאמרה אין
קהלת ח קדושין פ"ק מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר °שומר מצוה לא
ידע דבר רע. אמר רבי אסי ואיתימא רבי חנינא אפילו
עיין שם רש"י הקב"ה גוזר גזרה הוא מבטלה שנאמר °באשר דבר
קהלת ח מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה וסמיך ליה שומר
מצוה לא ידע דבר רע. אמר רבי אבא אר"ש בן לקיש
ב' ת"ח המקשיבים זה לזה בהלכה הקב"ה שומע לקולם
שיר ח שנא' °היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני
ואם אין עושין כן גורמין לשכינה שתסתלק מישראל.
שם שנאמר °ברח דודי וגו' אמר רבי אבא אמר רבי שמעון
בן לקיש ב' ת"ח המרגילין זה לזה בהלכה הקב"ה
שם אוהבן שנאמר °ודגלו עלי אהבה. אמר רבא והוא
דידעי צורתא דשמעתא והוא דלית להו רבה במתא
למגמר מיניה:

דליגמר איניש. ליגרוס שמעתי' מרביה ואף על גב דלא ידע לפלושי טעמיה: **והדר לסבר.** טעמי דהוה קשה לרב כהנא ולא הוה ידע להאי טעמא ותלמודיה הוה קים ליה מדהוה בר תמני סרי: **המהדדים.** שואלין ומשיבין ולא לקפח אלא להתחדד: **והדרך.** כמו וחדדך: **ותורך.** תלמוד בה [תלמדך]: **למיימינים.** של תורה שמפשפשין טעמיהן בדיוקן ובחורין כימין שמיומנת למלאכה: **עושר וכבוד ליבא.** בתמיה כיון דאיכא אורך ימים כ"ש עושר וכבוד: **למשמאילים בה.** שאין יגיעין בה כל לרכן א"נ מיימינים בה עוסקי' לשמה משמאילין שלא לשמה: **הנוחין זה לזה.** נושאין ונותנין בה בנחת רוח ומתעסקי' כדי שילמדו זה מזה: **ידבר עמים תחתנו.** ישפילם וכל שפלות בנחת. לשון אחר שוחין מכשיגים זה את זה לשבנתה של הלכה כמו לך נחה ידבר תרגום של ינהג: **ומי יאמר לו מה תעשה.** שומר מצוה יכול לומר לו: **המקשיבים.** מלמדים זה את זה ומבינים זה מזה וליסנא דקרא נקט: **בגנים.** בתי מדרשות: **חברים מקשיבים.** זה לזה אני אומר להם שישמיעוני קולם ואענם: **ברח דודי.** בתריה כתיב: **המדגילים.** מאספין זה את זה ואומרים בא ונלמוד (בא) ונבין בין שניכו הואילו ואין לנו רב ללמדנו: **צורתא.** שורש הדבר קלת למדו מרבם:

תוספות הרא"ש ז"ל פי' לשון המדגילים כתב ר"ת ז"ל שהוא מלשון לא ימעל פיו דמתרגמינן לא ידגול פומיה ור"ל ב' ת"ח המכחישין זה לזה אע"פ שאינם יודעים עיקר הדבר הקב"ה אוהבן והיינו דקאמר רבא והוא דידעי צורתא דשמעתא כלומר אף ע"פ שאינם יודעים עיקר הדבר הקב"ה אוהבן. ולפי' רש"י קשה דמלתא דפשיטא היא ולא צריך למימר דהקב"ה אוהבן:

מהרש"א אלא והדרך כו'. משום דהאי והדרך הוא יתורא דקרא דכבר כתיב בסיפא דקרא דלעיל מיניה והדרך וע"כ דרשו והדרך דאידך קרא כמו וחדדך ללא שהחידוד מצליח התורה בהן והר' מתחלף בד' בצורת הכתב ואמר **ולא עוד אלא שעולין לגדולה שנאמר ורכב כו'.** דהרכיבה מורה בכ"מ על הגדולה כמ"ש ירכיבהו על במתי ארץ וכמו שמצינו ביוסף ובמרדכי. ואמר **יכול אפילו שלא לשמה,** דהיינו. דיש מחדדין עצמן בפלפול של הבל דהיינו שלא לשמה וע"כ אמר בתנאי על דבר אמת שכן יהיה הפלפול והחידוד לבא על אמיתת התורה. ואמר **יכול אפי' הגים כו'** דהיינו שיחדד עצמו לקפח חברו בהלכות ת"ל וענוה לדק בדרך ענוה ונחת רוח עם חברו כדלקמן: **ואם עושין כן זוכין לתורה כו'.** דעד השתא קרין ת"ח דעדיין לא הגיעו להוראה והשתא זוכין להיות כ"א חכם מורה הוראה דהיינו ותורך נוראות ימינך שכן נתנה שכא' מימינו אש דת וגומר: **ומ"ד זוכין לדברים שנאמרו בימינה כו'.** כדלקמן אורך ימים בימינה למיימינין בה וק"ל: **אורך ימים ליכא כו'.** כפי' שני שבפירש"י וכדאמרינן פ' כ"ג וזאת התורה אשר שם וגומר זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות כו' ע"ש וק"ל: **כמאמרה וכו'.** דהיינו שכאמרה לעשותה לשמה וברמז כמאמרה ממש לפ"ש דאותיות מצוה הוא אותיות שם בן ד' דמ' ול' בא"ת ב"ש י"ה וע"ז כיונו לומר אין המצוה קרויה אלא על מי שגומרה דאותיות ו"ה שהם גמר השם הם במפורש באותיות מצוה משא"כ אותיות י"ה שהם אותיות תחלת השם הם ברמז מ' ול' שהם י"ה בא"ת ב"ש והיינו דקאמר שומר מצוה דשומר עליה כמאמרה ולא קאמר עושה מצוה דיש עושה שלא לשמה וקאמר **אפילו הקב"ה גוזר כו' שנאמר באשר דבר מלך שלטון** וגומר. ר"ל דאותו דבר מלך שלטון וגומר לא ידע אותו דבר מי ששומר מצוה וק"ל: **גורמין כו'.** לכאורה הוא מגומגם דהיכא מפורש בקרא ואם אי אתה עושה כן ונראה לפי ת"י וכל המדרשות דברח דודי ר"ל מארץ טמאה מח"ל על הרי בשמי' במקום המקדש וה"ק כמי הכא דאם אי אתה עושה כן כו' שהרי אם אתם עושים כן ומקשיבים זה לזה קאמר ברח דודי גו' על הרי בשמים שגורם להסרות השכינה במקום המקדש ומכלל הן אתה שומע לאו שאם אין מקשיבין זה לזה גורמין לשכינה שתסתלק וק"ל:

ב'

עיון יעקב

זוכה לתורה שניתנה בימין שנאמר ותורך וגו'. כלומר שהתורה נקרא על שמו כרא"י' במדרש ונמלא לכל המדות של משה שניתן לו פלפול התורה כראיה בנדרים ולפי שמהדרין זה את זה ע"י פלפול נמלא שזוכה נ"ב לכל מדות משה שנקי תורה על שמו כדכתיב זאת התורי' אשר שם משה זכרו תורת משה ומלליה בעושר כמשה שנעשה עשיר מפסולת של לוחות ועניו כמשה תוכה שעולה לגדולה: **אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא.** עיין בחידושי הרי"ף מה שהקשה בזה ולי נראה דכך כוונת המקשה אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא דא"כ יהא משמאלה עדיף שיש לו ב' מעלות עושר וכבוד ומיימינים לא יהיה להם רק מעלה א' אורך ימים לזה מתרץ למיימינים בה אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד ולפי שהתורה היא משולשת באורך נביאים וכתובים וכדאיתא לקמן פ' רע"ק בריך רחמנא דיהב לן אוריין תליתאי וכו' לכך יש לו שכר תליתאי חיים ועושר וכבוד משא"כ אם משמאיל ועושה שלא לשמה ראוי נוח לו שלא נברא אין לו רק שכר עושר וכבוד כי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה והא דעכשיו הם עניים ע"ש במדרש ילקוט משלי ג': **הנוחים זה לזה בהלכה.** עיין פירש"י כדי שילמדו זה מזה ואפשר שזה כוונת הפסוק בקהלת דברי חכמים בנחת נשמעי' ואפי' לא ילמדו זה מזה מ"מ כיון שכוונתם שילמוד זה מזה הוי כחושב לעשות מצוה ונאנס ולכך סמיך ליה ולחושבי שמו וכו': **מעלה עליו הכ' כאלו עשהו.** וכדי שלא שימא אפי' עשת המצות ממש אין שכרו גדול כל כך לזה מסמיך הא דרבי חנינ' דהעושה מצוה כמאמרה וכו': **המקשיבין זה לזה בהלכה.** כלומר שכל א' אינו רוצה לסמוך בפי' וכוונה. הלכה על עצמו עד שמקשיב גם לחבירו הקב"ה שומע לקולם שיכוונו להלכה: **המרגילים זה לזה בהלכה.** הכוונה שב' תלמידים שלא שמשו עדיין כל צרכם ומאספין יחד כדי להבין הדבר על בוריו בהלכה ואינו בושין זה מזה לזה הקב"ה אוהבן וזה ורגלו עלי אהבה כדאי' במדרש ודגלו עלי אהבה ודילוגו ולגלוגו עלי אהבה והייני כדאמר על זה רבא דידע צורתא דשמעתא וליה להו רבה במתא:

ב' ת"ה המדגילין כו'. ריהא דקרא הביאני אל בית היין שהוא מיוחד לתורה כתיב ואמר ודגלו עלי וגו' מלשון אסיפה כפרש"י ואינו יוצא ממשמעו מלשון דגל שעל ידי הדגל כל אחד מתאסף לדגלו וק"ל:

הרי"ף מ"ד אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד וכו'. עיין פרש"י וקשה טובא כיון שהמימרא הגמרא הוא דכיון דאיכא אורך ימים כ"ש עושר וכבוד אם כן התשובה נגדה שנקט אורך ימים וסגיא עושר וכבוד בכ"ש ולא עוד אלא שנתירוץ שתירץ למיימינים בה ולמשמאילים בה לא תירץ אלא בענין זה אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד ולמה הוצרך לייחב ולומר המיימינים והמשמאילים והיא קושיא חזקה וכ"ל לדקדק ג"כ שאמר מ"ד אורך ימים בימינה וכך הול"ל כתיב אורך ימים בימינה וכי אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא ועוד מאי אלא דנקט הכא. אמנם בפסוק הזה יש לבאר שני דרכים או שמדבר באדם א' שעוסק בתורה שכלו כפול' בעוה"ז ובעולם הבא וח"ש בימינה של התורה יש לעוסק בה אורך ימים ומשמאלה יש לו עושר וכבוד וכפי זה אין להקשות אורך ימים איכא עושר וכבוד ליכא שהרי הוא אומר שאותו אדם יש לו אורך ימים ועושר וכבוד אבל יקשה לפי זה מ"ד אורך ימים בימינה שלא אמר ג"כ עושר וכבוד בשמאלה כיון שמדבר באדם אחד ואמר שזוכה לאורך ימים מצד הימין וזוכה לעושר מצד השמאל וע"ק דהול"ל ובשמאלה בוא"ו ולמה אמר בשמאלה ומפני דוחק זה יש לדרשו בב' בני אדם וה"ק ריהא דקרא אדם הלומד תורה ועושה תורתו קבע ועיקר כימין שהיא עיקר זוכה לאורך ימים וה"נ לומר בשמאלה עושר וכבוד ולא אמר עושר וכבוד בשמאלה או יאמר ובשמאלה ללמדנו שמדבר באדם אחד שעושה תורתו עראי כיד השמאל שהיא כהה וקובע בעניני העוה"ז עושר וכבוד ימצא וכפי זה יקשה אלא בימינה מי שעושה תורתו קבע אין לו עושר וכבוד והרי כ"ש הוא ואין לומר דנקט אורך ימים וכ"ש עושר וכבוד שהרי עיקר השידוש הוא ללמדנו שיש לו עושר אף ע"פ שעשה מלאכתו עראי ותורתו קבע ואפשר שיבא לידי עוני כיון שמיעט בעסק וסחורה מ"מ יהיה לו עושר והוא חידוש גדול שאורך ימים פשוט הוא ללומד בקבע ועיקר לזה קאי ואמר אלא למיימינים בה לרמוז הני פירושים שמדבר בבני אדם במיימינים שהם המפשפשים בדיוקין וטעמי התורה או העוסקים בתורה לשמה דמ"ד דבכל התורה מזומנת לעה"ב עולם שכולו ארוך קמ"ל דיש לו אורך ימים ג"כ בעוה"ז ועל בחינת העושר אינו חידוש שאינו מדבר במועט בעסק ועוסק בתורה בקביעות אלא הוא מרבה בסחורה ומ"מ הוא לומד אותו מעט לשמה וגם הוא בדקדוק ובירור אם כן להכי נקט החידוש שהוא אורך ימים והניח העושר והכבוד שפשוט הוא שהמרבה בסחורה ויש לו זכות התורה שבודאי יש לו עושר וכבוד כי למה יגרע וכי בשביל שהוא לומד לשמה הפסיד ואינו צריך ללמוד אלא על שאורך ימים כי גם יאריך ימים בעוה"ז: שני תלמידי חכמים שנוחים זה לזה בהלכה וכו'. פרש"י וקשה דרשב"ל אמרה לתרוייהו למה שינה את טעמו לומר כאן שנוחים זה לזה וכאן המקשיבים זה לזה ומה בין זה לזה ועוד מה שייכא דרשה זו של ולאוהבי שמו עם שאמור קודם לכן ועוד למה הפסיק בדרשה העושה מצוה כמאמרה בין דרשות של שני תלמידי חכמים שנוחי' או המקשיבים ונראה מהו מצוה כמאמרה. ונראה דבתחלה אמר שני תלמידי חכמים הנוחים דהיינו שאי תלמד למחברו בנחת כדי שיבין וילמוד וזהו נושאים ונותנים בה בנחת רוח שכיון שהם בנחת רוח יש בו כח ללמדו למחברו וילמדו זה מזה ולא פרש"י כאן מלמדים זה את זה ומבינים זה מזה כמו שפירש במקשיבים דלקמן לפי שכאן אינן מלמדים זה לזה ומבינים זה מזה אלא המלוקה אחד בלבד שהוא ילמדו זה מזה אבל אין שמלמד למד מחבירו ולכך אמר כאן הקב"ה מקשיב להם שהקב"ה כששומע חידושי תורה שמשיב שלמדו להם כמו שדרשו בפרשת בשלח מדרש רבה וישמע ה' וישמע כתיב שהוא כמו וישמיע הקב"ה תלמודו לאותו אדם פה אל פה ידבר בו והיו עיניך רואות את מוריך והאדם הוא שהתורה היא של האי שמלמד מ"מ נקראת תורתו של כל אחד ואחד מהם ומקשיב הקב"ה לקול המלמד

כאילו היה תורתו שחדשה מדעתו שנאמר אז נדברו ראי ה' איש אל רעהו כלומר לומדים ומלמדים איש לרעהו ויקשב ה' בקול חידושי תורה שאומרים בפיהם ומשמיע להם תלמודו פנים בפנים ואע"פ שהאחד לא חידש כלום מעלה עליו הכתוב כאילו גם הוא חידש שהרי החושב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הקב"ה כאילו עשאה גם הלמד מחבירו ונושא ונותן בנחת הרי הוא כאילו לומד לאחרים ולכך סמך לזה דרשת ולחושבי שמו ומ"ש אח"כ ת"ח המקשיבים זה לזה שהם מלמדים זה לזה ולומדים זה מזה דהיינו כל אחד לומד מחבירו הקב"ה שומע להם זהו שכשיתפללו להקב"ה הוא שומע בקולם שנאמר היושבת בגנים שהם בתי מדרשות והם חברים מקשיבים זה לזה ללמד לחבירו וללמוד מחבירו אמר הקב"ה השמיעני קול תפלה ואני אשמע ומ"ש העושה מצוה כמאמרה הוא סמך לדרשת לחושבי שמו שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הקב"ה כאילו עשאה ומ"מ אין כחו יפה כעושה מצוה עצמה כמאמר' דהיינו לעשותה בפועל ולא מכח שחשב לעשות מצוה אלא עשה ממש המצוה כמאמרה שנוה הקב"ה ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם אז גדול שכרו שאין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע ושומר מצוה הוא שמצפה המצוה מתי תבא לידו ויקיימנה: אמר רשב"ל שני ת"ח המדגילים זה את זה. עיין פרש"י ותוס' לפרש"י ז"ל קשה דמילתא דפשיטא הוא ולא צריך למימר והקב"ה אוהבן ולי נראה לדעת רש"י דפי' כן משום דקאמר רבא והוא דלית להו רבה למגמר מיניה ואם הוא מדבר בת"ח המכחישים זה לזה הא אע"ג דאית להו רבה למגמר מיניה קיימא לן דבי ת"ח המנצחים זה לזה בהלכה ולוחמים מלחמות ה' את והב בסופה אהבה בסופה. הכוונה שהקב"ה אוהבם שהרי כל התורה כולה במחלוקת מימות שמאי והלל ואילך הללו אוסרין והללו מתירין ונמצאו מכחישים זה את זה בהלכה מכין לבו לחלק בתורה כל אחד ואחד אם הם יודעים עיקר הדבר או לאו דהא רשב"ל סתם קאמר שמדגילים דהיינו מכחישים והא מלתא איתא בכל הת"ח הלוחמים מלחמות ה' לכך פרש"י שמדבר בת"ח שאין להם רב ללמוד ממנו ואפי' הכי אינם מתבטלים מתלמוד תורתם אלא מאספים עצמם להבין בין שניהם מה שתעלה מצודתם ומ"ד שיותר טוב פרידתם כדי שלא יבואו לטעות כיון שאין להם רב ללמדם אמיתות הדברים לזה אמר הקב"ה כי דגלו עלי אהבה אותה אסיפה שמכוונים ללמוד לשם שמים אע"פ שיבואו לטעות כיון שאין להם רב מכל מקום באהבתה תשגה תמיד והקב"ה אוהבם:

מב סס **ואמר** רבי אבא אמר רשב"ל גדול המלוה יותר מן העושה צדקה ומטיל בכיס יותר מכולם אמר ר"א ארשב"ל אם ת"ח נוקם ונוטר כנחש הוא חגרהו על מתניך אם עם הארץ הוא חסיד אל תדור בשכונתו אמר רב כהנא [אמר רבי שמעון בן לקיש ואמרי לה אמר רב אסי אמר רשב"ל] ואמרי לה א"ר אבא אר"ש בן לקיש כל המגדל כלב בתוך ביתו מונע חסד מתוך ביתו שנא' °למס מרעהו חסד שכן בלשון יונית קורין לכלב למס. איוב ו ורב נחמן בר יצחק אמר אף פורק ממנו יראת שמים שנאמר °ויראת שדי יעזוב. סס ע"ב סס ההיא אתתא דעיילא להרוא ביתא למיפא נבח בה כלבא איתעקר ולדה. א"ל מרא דביתא לא תדחלי דשקילי ניביה ושקילין טופריה. אמרה ליה שקילא טיבותיך ושדיא אחיזרי כבר נד ולד. אמר רב הונא מאי דכתיב °שמח בחור בילדותיך ויטיבך וגו' קהלת יא יביאך האלהים במשפט ע"כ דברי יצר הרע מכאן ואילך דברי יצר הטוב ר"ל אמר ע"כ דברי תורה מכאן ואילך למעשים טובים:

גדול

עיון יעקב

ומטיל בכיס יותר מכולם הרמב"ם פ"י מהלכות מתנת עניים קחשיב ח' מעלות בצדקה זו למעלה מזו ומלוה ומטיל בכיס חשיב כחדא וכבר הרגיש בזה הב"י ביו"ד סי' רמ"ט עיי"ש וי"ל דשפיר עבד דלא קחשיב א' למעלה גדולה דודאי יותר ניחא ליה לכל אדם להטיל בכיס בתורת שותפות שיש לו ריוח מלהלוות שחנם וכל אדם ירצה לעשות זה יותר מזה כיון שהוא ג"כ שותפו אף שלא יהיה מעלה גדולה אך שהכל תלוי בדעת המקבל יש מי שרוצה בהלוואה גרידא כי לאו בר הכי שיוכל להתעסק בעסקא ויש מי שאינו רוצה בהלואה להיות עבד לוה מטעם רק בשותפות גמור שאינו בוש כלל: **אם** ת"ח נוקם ונוטר כנחש הגרהו על מתניך הטעם כדאיתא ביומא דף כ"ב דאם מפייסין לו מתפייס משא"כ בעם הארץ אע"פ שעושה עצמו כחסיד אין שוכן כבודו כי לא עם הארץ חסיד ודאי להתרחק משכן רע לכן אל תדור בשכונתו וכדאמרינן בפסחים שאסור להתלוות עמו כי על מ"ע לא חס על חיי חבירו וכ"ש: **שכן** קורין לכלב למס. אע"ג דפשטיה דקרא למס לשון מניעה וכחדים בכתובות דף ל"ו ת"מ מדכתיב בלשון; זה נרמז ג"כ על זה ורב נחמן דאמר אף פורק ממנו יראת שמים היא היא כמכתיב וחסד ה' מעולם על יראיו וזה שמונע החסד אין בו יראת שמים:

גדול המלוה, לפי שאין העני בוש בדבר: ומטיל בכיס. מעות ומלאי להשתכר בהם למחצית השכר ואיידי דאיירי רבי אבא אר"ל נקט כל הני מילי דאגדתא דאמר להו רבי אבא משמיה: הוגרהו. הדבק בו שסופך ליהנות מתלמודו: אל תדור בשכונתו. שאינו יודע בדקדוקי מצות ואין חסידותו שלם וסופך ללמוד ממנו: מונע חסד. שאינו מניח העניים לבא לפתחו: למם. דהיינו כלב: מרעהו. מונע חסד ואף ע"ג דלא כתיב מונע ממילא משמע מכל תיבה שראשה מ"ם משמשת נטילה היא כמו ויקח מידם אבדו גוים מארצו: למיפא. לאפות עיסה שהשאיל ב"ה תנורו: שקילי ניביה. נטולות ד' שיניו שהוא נושך בהם אותם שינים קרי ניביה כדאמרינן באלו טרפות גמל ניבי אית ליה: שקילי טופריה. נטולות צפרניו מלנקש: שקילא. נטולה טבחך ומוטלת על הקולים טיבוחך טבח הכלב כחותך כמו מחזיק טבחה גורי"ח בלע"ז: ע"כ. עד ודע כי על כל אלה וגו': ע"כ לתורה. שמח בתלמודך למוד משמחה ומטוב לב והלך בדרכי לבך להבין מה בלבך לפי ראות עיניך: מכאן ואילך למעשים טובים. ודע כי על כל אלה על כל מה שלמדת סופך ליתן את הדין אם לא תקיים:

מהרש"א ומטיל בכיס כו'. לפי שאין דרך להלוות הרבה שאפשר שישתכר בו רק כדי שיתפרנס בהלואה ואחר שיוציא בפרנסה ולא יהיה לו ממה לשלם יתבייש ממנו כדאמרינן ס"פ א"כ שאסור לעבור לפני מי שחייב לו ואין לו לשלם שנאמר לא תהיה לו כנושה אבל מטיל מלאי ודאי דיתן לו בידו הרבה שאפשר להשתכר בהם כדי פרנסתו ותשאר קרן ההלואה לשלם לו: בנחש הגרידהו כו'. דודאי אדם ירא לחגור נחש על מתניו אבל מטירת תלמיד חכם שהוא כנחש אל תירא חגרהו והדבק בו ובהיפך קאמר אם ע"ה חסיד כו'. דכבר שנינו ולא ע"ה חסיד ואם תראה ממנו חסידות אל תאמין לו: מונע כו'. כבר אמרו בב"ק אסור לאדם לגדל כלב רע בתוך ביתו שנאמר לא תשים דמים בביתך אבל הכא הוסיף דאל יגדל כלב אפילו הוא יודע בו שאינו כלב רע ומשום דמונע חסד גומר דהאורחים ועניים לא ידעו בו שאינו רע וסוברים שהוא רע ויראים ממנו מלבא לביתיה וכדמייתי הך עובדא דלא היה הכלב רע ולא היה יכול להזיק ומתוך שהיתה סבורה שהוא רע הפילה ואמר ויראת שדי יעזוב דפורק ממנו כו' דדרך מגדל הכלב להעמידו על הפתח לשמירת ביתו ויראת שדי שהיא על המזוזה לשמירת פתח ביתו הוא יעזוב ופורק: ע"כ דברי יצה"ר כו'. פרש"י ע"כ עד ודע כי על כל אלה גומר עכ"ל הכא גבי יצה"ר ויצ"ט ניחא אבל גבי תורה ומ"ע לא יתיישב שפיר וכי על דברי תורה אין ליתן דין והרי אמרו תחלת דינו של אדם על ד"ת ונראה לפרש דה"ק שמח בחור בילדותך גו' עד והלך בדרכי לבך וגו' ז דברי יצ"ה מכאן ואילך והלך בדרכי לבך גו' ז דברי יצ"ט וכמ"ש ואזיל בענוותנ' עם אורחי לבך ותהי זהיר בחזוני עיניך גו' כי על כל אלה שהן דרך יצה"ר ודרך יצ"ט תבא במשפט ליתן לך עליהם שכר ועונש ר"ל אמר ע"כ לד"ת דהיינו שמח בחור גו' עד והלך גו' שילמוד האדם מנעוריו לשמח בה מטוב לב ומכאן ואילך והלך בדרכי גו' למע"ט שילך האדם בדרך טובים ובמראה עיניך וגו' ולא תסתכל בהם כפי' ת"י ועל כל אלה שהן ד"ת ומע"ט יביאך האלהים במשפט ועל ד"ת קודם שהוא תחלת דינו כמ"ש ואח"כ על המעשים:

הרי"ף גדול המלוה יותר וכו'. וקשה לרש"י דלא פירש מטיל בכיס של גבאי צדקה דהכי אמרינן בגמרא וצדקה תציל ממות איזו היא צדקה דמצלת ממיתה משונה נותנת לארנקי של צדקה ושפיר אית למימר ומטיל בכיס של צדקה גדול מכולם ואפשר לומר מכ"מ מלוה לעני יותר גדול לפי שנותן לארנקי אף על פי שנוטלה ואינו יודע ממי נוטלה מכ"מ הוא בוש מהגבאי הממונה על כיס של צדקה שהוא נותנה ליד של עני אבל המלוה אינו בוש כלל כי עתיד לפרוע לו אבל המטיל בכיס לעסוק למחצית שכר הוא גדול מהמלוה לפי שאין בו בושה כלל כי לא נשברו שמרויח ונותן לבעלי המעות: אמר רב הונא מ"ד שמח בחור וכו'. וקשה למה הביא שלמה בחכמתו דברי יצר הרע שמתוכם ילמדו הטפשים לפשוע ואם הכוונה להביא דברי יצה"ט המבטל דברי יצה"ר באמור כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט א"כ כך היל"ל אם תשמח בחור בילדותך ותלך בדרכי לבך דע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט ויהיו כל הדברים אלה בדברי יצה"ט וכן יש להקשות בדברי ר"ל שאמר מכאן ואילך למעשים טובים שכיון שעל כל אלה יביאך אלהים במשפט הוא כמו לפרש"י אם לא תקיים סופך ליתן את הדין למה אוקמיה במ"ע והול"ל דכוליה איירי בתורה ואם תלמוד הרי טוב ואם לא תלמוד על כל אלה שמויחך ללמוד ולא עשית יביאך האלהים במשפט ונראה שרב הונא הקשה מ"ד שמח בחור ותרי שמלבד דהאי קרא קשיא רישא לסיפיה שמקודם הותרה לו הרצועה שמח בחור ובסופי' רצעו במרצע כי על כל אלה יביאנו במשפט יש להקשות בהאי קרא איך הוא אומר שמח בחור והלך בדרכי לבך כי גם בכך לא יברכנו גם לא יזיקנו למה לו עצה שאינה הוגנת וכן היל"ל אם תשמח בחור ותהלך בדרכי לבך דע כי על כל אלה יביאך אלהים במשפט לכך פי' רב הונא עד כאן דברי יצה"ר הכוונה לומר שגם יצה"ר המחטיא אינו בא לומר לאדם חטוא כנגד יוצרך כי לא ישמע האדם לקולו אבל הוא נכנס בדברי פיתויים ומראה טלפיים של חסידות ובקרבנו ישים ארבו. וזה הוא פיתויין של יצה"ר שמח בחור בילדותך כי בימי הבחרות אינו גדול עונש החוטא כמו בימי הזקנה שזקן מכלף אין הדעת שוכלו ונח לך לשמח בימי הבחרות כדי שתשוב אל ה' בימי הזקנה זאת ועוד פיתה היצה"ר לאדם שגדול מדרגת הבעל תשובה מן הצדיק שלא חטא כל ימיו כי במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ולכך יועצו שמח בחור בילדותך ואח"כ תחזור בתשובה וייטב לבך שהוא להטיב בתשובה בימי בחרותך בזמן שעדיין אתה בתוקפך ותהיה תשובתך מעולה והלך בדרכי לבך שהיא הדרך הטובה ובמראה עיניך לעסוק בתורה אלו הם דברי יצה"ר שבא בפיתוי לאדם שמבקש עונתו שיגיע לגדר בעלי תשובה שהוא גדול מהצדיק ויצה"ט משיבו לאדם דע כי על כל אלה יביאך במשפט שאף על פי שתשוב בתשובה מ"מ, גדול העון דאמר אחטא ואשוב ור"ל אמר ע"כ לד"ת שישמח האדם בשמחת התורה בעודנו בחנו בימי הבחרות ואף ע"פ שלא ימוש ספר התורה מפיו אם עבר על איזה דבר ממצותיה של תורה הוא נענש יותר מהעובר על המצות ולא למד תורה ששגגת תלמוד עולה זדון שאינו דומה מי שחטא בשוגג ואינו יודע תורה למי שלמד וחטא שג"כ על השגיאות הוא נענש וזהו שאמר כי על כל אלה התורות שלמדת יביאך האלהים במשפט על חטאך כשלא תקיים המצות יותר מהחוטא שעבר על ד"ת ולא למד ששגגת תלמוד עולה זדון ודו"ק:

תניא ציץ כמין טס של זהב ורחבו שתי אצבעות מג
סס מוקף מאוזן לאוזן וכתוב עליו בבי שיטין יו"ד ה"א מלמעלה וקדש למ"ד למטה אמר רבי אליעזר בר' יוסי אני ראיתיו ברומי וכתוב קדש לה' בשיטה אחת:

יו"ד ה"א מלמעלה קדש למ"ד מלמטה. כלומר השם שלם בשטה עליונה וקדש למד בשטה תחתונה שלא נקדים שאר אותיות למעלה מן השם מאחר שני שיטין היו ודינו שלפי מונח קדש מלמטה [לה' מלמעלה] והיא היא: אני ראיתיו ברומי. שנכנס לאוצר המלך ליטול מה שירצה במסכת מעילה דף י"ז במעשה בן תלמיון:

מהרש"א ומוקף מאוזן לאוזן כו'. ובקרא כתיב על מצחו ומתרגם בין עינוהי ויש לפרש דמקום הכתב קדש לה' ודאי היה בין העינים אבל הטס היה משוך יותר דהיינו מאזן לאזן ולכוונה בו כי היה מונח הציץ על המצח במקום המוח אשר שם כח הנשמה הטהורה וע"כ היה הציץ בין החושים אלו הרוחניים ביותר שהם הראות והשמע שיהיו קדש לה' וכדכתיב בהו ולא נתן ה' וגו' עינים לראות ואזנים לשמוע עד היום וגו'

°ונקרב את קרבן ה' איש וגו' טבעת עגיל וכומז א"ר אלעזר עגיל זה דפוס של דדין. כומז זה דפוס של בית הרחם. אמר רב יוסף אי הכי היינו דמתרגמינן מחוך דבר המביא לידי גיחוך א"ל רבא מגופיה דקרא ש"מ כומז כאן מקום זמה. °ויקצוף משה על פקודי החיל אמר ר"נ אמר רבה בר אבוה אמר (לו) [להן] משה לישראל שמא חזרתם לקלקולכם הראשון אמרו לא נפקד ממנו איש אמר להם א"כ כפרה למה א"ל אם מידי עבירה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו מיד ונקרב את קרבן ה'. תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה. *מפני שזנו עיניהם מן הערוה. אמר רב ששת מפני מה מנה הכתוב תכשיטין שבחוץ עם תכשיטין שבפנים. לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה. א"ר יהודה אמר רב כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור. תנן ולא בזוג אע"פ שפקוק ותניא אידך פוקק לה זוג בצוארה ומטייל עמה בחצר תנאי היא וכו':

מוגה לח / יף סד / מסכת כלה / שם / שם ע"ב / סכת פ"ב / כילה פ"א / וכעכודת / כוכבים / פ"א

דפוס של דדין. שמניחה בו דדין: גיחוך. ליצנות: לקלקולכם. של מעשה שטים לזנות אל בנות מואב שמא כך עשיתם במדין לכך אתם צריכין קרבן: לא נפקד. לא נחסר מדת יהודית: שזנו. לשון מזון שנהנו במראית העין: תכשיטין שבחוץ. טבעת: תכשיטין שבפנים. כומז: לומר לך המסתכל באצבע. שהוא מקום טבעת כמסתכל במקום כומז [שהרי כפרה זו על שנסתכלו בה]: ולא בזוג אע"פ שהוא פקוק. ואינו מוליד קול לא תצא בהמה בו וטעמא פריבנא בפי' במה בהמה משום דמיחזי כאזיל לחינגא: מטייל עמה בחצר. שהוא מכוסה מן הרבים שלא כדברי רב ותרלו תנאי היא:

מהרש"א דפוס של דדין כו'. וקרא כתיב ועגילין על ידיך ואפשר דעגיל הוא מלשון דבר העגול ונופל בין על תכשיט שעל היד ובין על דפוס של דדין שהניחם בצורת עגולים הם וכן בתכשיט נזם מלינו נזם באף ומלינו נזם באזן ומבירו מוכיח עליו הכא דכתיב גבי כומז שפירושו ג"כ דפוס בית הרחם וניחא בזה שלא פירש שם טומז אקרא דלעיל מיכיה בפרשת ויקהל דכתיב חח וכומז גומר משום דהכא בא לפרש שניהם עגיל וכומז דשניהם משתעי בענין אחד ע"ש דפוס וק"ל: ויקצוף משה גו'. עיין פרש"י ופירושו דחוק דהיכן הוזכר כלל גבי ויקצוף משה וגו' ענין הקרבן ולא כתיב ונקרב את קרבן ה' גו' עד אחר ולא נפקד ממנו גו' אבל יש לפרש בפשיטות שמא חזרתם לקלקולכם ולכך החייתם כל נקבה כמפורש בקרא וע"ז השיבו לו לא נפקד ממנו גו' דלא נחסר מאתנו מדת יהודית בזה כפרש"י וגם שזה המקרא הוא רחוק מקרא דויקצוף משה וגו' אין כל זה מפסיק שהוא מענינו ומדסמך ליה ונקרב את גו' אמרו שג"ז תשובה שראה משה מהם שבאו להביא קרבן ה' וע"ז שאל אותם דא"כ הוא כאשר אמרתם ולא נפקד גו' ולא עשיתם עבירה כפרה זו למה וע"ז השיבו לו שהביאו קרבן ה' שהם כולן תכשיטים לאשה דאם מידי כו' מידי הרהור ע"י תכשיטים הללו לא יצאו ולכך הביאו אותם לכפרה שהם הביאו אותם לידי הרהור דהיינו שזנו עיניהם מן הערוה ומדהביאו נמי טבעת לכפרה שהוא תכשיט שמבחוץ קאמר רב ששת דכל המסתכל כו' ולכך בתכשיט טבעת שמחוץ נמי זנו מן הערוה ופרש"י זנו מלשון מזון ואין צורך דיש לפרש מלשון זנות ממש דהיינו מהרהור עבירה של זנות וק"ל:

הרי"ף ויקצוף משה. וקשה דפסוק ויקצוף משה הוא כתוב קודם שבאו מהמלחמה ופסוק לא נפקד ממנו איש הוא לאחר שמנו המלקוח והבז אז נקרבו הפקודים ויאמרו עבדיך וגו' ולא נפקד ממנו איש וקושיא זו גדולה היא לפירוש רש"י ז"ל שפירש לכך אתם צריכין קרבן והרי עדיין כשהיו חוץ למחנה לא הזכירו קרבן ולא אמרו ונקרב את קרבן אלא אחר שמנו המלקוח בין תופשי המלחמה ובין העדה ועוד קשה כיון שהם אמרו שמביאים קרבן על שלא יצאו מידי הרהור מה זו שאלה של תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה והלא נתן טעם מפני שלא יצאו מידי הרהור ולמה הוצרך לתת טעם אחר מפני שזנו עיניהם מזנות ויל"ל שמתחלה כשיצאו משה ואהרן חוץ למחנה וראו שמביאים עמהם נשי מדין חרה אפו של משה ויקצוף על פקודי החיל ואמר שמא קלקלתם במעשה שטים והקב"ה שלחני לנקום נקמת מדין שהכשילו בישראל בשיטים והם חזרו לקלקל בהם וזהו שאמר ויקצוף משה על פקודי החיל הבאים מצבא המלחמה כלומר עדיין לא הטהרתם ואתם באים מצבא המלחמה להלחם ולנקום נקם מהמכשילים אתכם להחטיאכם וחזרתם לקלקולכם הראשון לזנות את בנות מדין ונוח להעביר המכשלה ועתה הרגו כל זכר וכל אשה יודעת משכב וגו' ויעשו כן ומ"מ לא השגוהו דבר על מה שחשדם שהביאו הנשים כדי לחזור לקלקולם הראשון ואחר שמנו המלקוח כדבר משה אז באו להוציא עצמם מהחשד ויאמרו עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה לידע אם הולך אחד מהם אצל נשי מדין לקלקל בזנות ולא נפקד ממנו איש בעבירה שכולנו היינו יושבים יחד איש באחיו ידובקו ועל הדבר הזה אנחנו באים להקריב קרבן תודה לה' וגם מלבד הקרבן הבאנו איש אשר מצא שנעדה טבעת עגיל וכומז מתכשיטי הנשים לכפר על נפשותינו אז אמר משה כיון שאתם מביאים מקום תכשיטי הנשים במקום זמה כמו הכומז שהוא מקום הזמה גם הטבעות ובזה אף שמא חטאתם בהם ולכך אתם באים להתכפר באותו דבר ממש אמרו אם מידי עברה יצאנו מידי הרהור לא יצאנו כשהיינו לוקחים אלו התכשיטין מעל הנשים לא יצאנו מידי הרהור ולכך ונקרב את קרבן ה' דייק את דכתיב את קרבן ה' ולא כתיב

שמא חזרתם לקלקולכם הראשון. והנה באמת ל"ל מה עלה על דעת ישראל שהחיו כל נקבה ועל ידי כן באו לידי חטא ונראה לי לענ"ד דבלאו הכי צריך להבין למה שינה משה ממה שאמר לו הקדוש ברוך הוא נקום נקמת בני ישראל ומשה אמר נקום נקמת ה' ונ"ל דלכך אמר הקדוש ברוך הוא נקום נקמת בני ישראל להראות שמחל להם לגמרי על עון הזנות של פעור עם בנות מדין כיון שכבר נענשו על זה במגפה אבל משה לא רצה לומר כן לישראל כדי שיהיו חטאתם נגדם תמיד שלא יבואו עוד לחטא כזה וכאשר ראו ישראל שאמר משה נקום נקמת ה' ולא נקמת ישראל על כן סברו שלא נמחל להם עדיין חטא הזנות לכן היו רוצין לעשות תשובה גמורה שהוא באותו מקום באותה אשה לכן החיו כל נקבה ואפשר שזה כוונת הספרי הובא בילקוט פ' מטות אמר פנחס למשה עשינו כאשר הפקדתנו כלומר כיון שאמרת נקמת ה' ש"מ שלא נמחל עדיין לגמרי חטא הזנות על כן החיינו כל נקבה כדי לעשות תשובה באותו מקום ובאותה אשה וזה שאמרו למשה לא כמו שעלה על דעתך שעשינו כן לחזור לקלקול הראשון ח"ו אדרבה עשינו כדי לעשות תשובה גמורה ועל זה שאל משה שפיר א"כ כפרה זו למה והשיבו מידי הרהור לא יצאנו אע"ג דאין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה היינו שאין מענש עליו בעה"ז אבל מ"מ צריכין כפרה וקרבן על חטא זה וכדאי' במדרש ריש פ' צו העולה באה על ההרהור ועיין בחידושי הרי"ף שתירץ כיון שזנו עיניהם מן הערוה הוי כמעשה והוא קלא נגד משמעות הש"ס פ"ק דקידושין גבי הרי שאמר לו אביו עלה לבירה וכו' דמתרץ הש"ס אין הקב"ה מצרף מחשבה למעש' וכו' ולפי דעת הרי"ף י"ל שזן עיניו מעבירה אלא ודאי דגם זה רק מחשבה מיקרי כדאמרינן עין רואה והלב חומד והם תרי סרסורי דחטאה והא דצוה משה באמת להרוג כל נקבה היינו לפי שבאה התקלה של המגפה על ידם כהוא דכתיב ולא תכהתם תהרוגו שלא יאמרו זו היא שבאה תקלה על ידם: מידי הרהור לא יצאנו. מה שהקשו תוס' הלא אפי' יפ"ת הותר להם ק"ק לכאורה למה לא מקשים תוס' מיד על משה שאמר שמא חזרתם לקלקולכם הראשון הי"ל לתוס' להקשות הא אפי' יפ"ת הותר להם אלא"ל דאף דיפ"ת הותר להם מ"מ כאן אסור לפי שקלקלו עמהם בראשונה א"כ גם על ההרהור לק"מ דאפשר לומר שהם הללו אותם במלחמה ועל זה נזהרו שלא יהללו במלחמה אבל ההיתר' והאי לא נזהרו דכתיב ותשקתכה ויומר ב"ל עוד לומר דודאי על חזרתם לקלקול ראשון לק"מ דאף דשאר יפ"ת מותר מ"מ אלו שקלקלו עמהם בראשונה נאסר להם אבל על ההיתר ס"ל לתוס' דהוא נגד הסבר' דיאסר להם אפי' באלו כיון דשאר יפ"ת מותר להם לגמרי ועפ"ז מתורץ מה שהקשו מפרשי רש"י על התוס' דהא יפ"ת לא הותר רק במלחמת רשות וזה ונקש"ס תוס' ולכמ"ש הכל ניחא: כאלו מסתכל במקום התורפה. פירש"י שהרי הביאו כפרה על הסתכלות נשמר רש"י שלא תקשה נימא להיפך ולהאיר' שהסתכלות לבהים הכל לתכשיטין שבהן ולזה פירש"י שהרי הביאו כפרה וכו' ומ"כ א"א לומר שהסתכלות מו

כהיו ונקרב קרבן הי לרצות אלו התכשיטין מלבד קרבן הי מהנהמה ההנקו יהלאן או אמר משה אם אתם מקריבים אלו התכשיטין מפני הרהור הלב הרי זה אינו צריך כפרה לכפר כי מחשבת רעה של זנות אין הקב"ה מצרפה למעשה. זה שאלו תנא דבי רבי ישמעאל מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה שהרי לא נצרכה על מחשבת זנות כי לא מצינו מחשבה שקולה למעשה אלא על הרהור עבודת כוכבים בלבד. לזה אמרו מפני שזנו עיניהם מהעבירה שנהנו במראית העין. וא"כ יש כאן מעשה כיון שנהנו במראית העין לכך הוצרכו לכפרה וזהו סמוך להביא דברי רב ששת רל שמסתכל באצבע קטנה שהוא מקום הטנפת כאילו מסתכל במקום התורף שהוא מקום הכוונה. ונתלה הראיה כמעשה כיון שנהנה בכך ואינו הרהור בלבד:

ס ע"ב יקרא טו **אמר** עולא כדי שלא תתגנה על בעלה כדתניא °והדוה בנדתה זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדי צבעונין עד שבא רבי עקיבא ולימד אם כן אתה מגנה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה ואלא מת"ל והדוה בנדתה. בנדתה תהא עד שתבא במים:

כדי שלא תתגנה. התירו לה קלת קישוטים כאים: כדתניא. דאשו רבנן להכי: בנדתה. היו דורשים הראשונים כמשמעו כדבר המנודה והרחוקה [ונרחקה] מבעלה: שלא תכחול עיניה ולא תפקוס שרק על פנים טיכפא"ש בלע"ז והוא אדום: תהא בנדתה. בנוולתה: עד שתבא במים. לטבול ואע"פ שעברו ז' שלה ופסק מעיינה:

מה יף סז **אמר** ר' יוחנן לאישתא צמירתא לשקול סכינא דכולא פרזלא וליזיל להיכא דאיכא וורדינא וליקטר ביה
בגמ' ליחרוק בריש נירא ברקא יומא קמא *ליחרוק ביה פורתא ולימא °וירא
שמות ג מלאך ה' אליו וגו'. למחר ליחרוק ביה פורתא ולימא
שם °ויאמר משה אסורה נא ואראה. למחר ליחרוק ביה
שם פורתא ולימא °וירא ה' כי סר לראות וגו' אמר ליה רב אחא בריה (דרב אשי) [דרבא לרב אשי] ולימא ויאמר אל תקרב הלום וגו'. אלא ליומא קמא לימא וירא מלאך ה' ויאמר משה. למחר לימא (ויאמר משה) וירא ה' כי סר לראות. למחר ויאמר (ה') אל תקרב הלום. וכי פסקת ליה ליתתיה וליפסקיה ולימא הכי הסנה הסנה לאו משום דגביהת מכל אילני אשרי הקב"ה שכינתיה עלך אלא משום דמייכת מכל אילני אשרי הקב"ה שכינתיה עלך. וכי היכי דחמיתיה אישתא לחנניה מישאל ועזריה ועריקת מן קדמוהי כן תחמיניה אישתא לפלוני בר פלונית ותיערוק מן קדמוהי. לסימטא לימא הכי בזבזייה מסמסייה כסכסייה שרלאי ואמרלאי אילין מלאכי דאשתלחו מארעא דסדום לאסאה שחיניה כאיבין בזיך בזבזיך מסמסמיך כמון כמין עיניך ביך עיניך ביך אתריך ביך זרעיך. כקלוט וכפרדה דלא פרה ולא רביא כך לא תפרה ולא תרבה בגופיה דפלוני בר פלונית. ועוד דברים ולחישות אחרים לחלאים ולא חששתי להעתיקם. אביי ורבא דאמרי תרווייהו כל דבר שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי הא אין בו משום רפואה יש בו משום דרכי האמורי והתניא אילן שמשיר פירותיו סוקרו וצובע אותו בסיקרא וטוענו באבנים בשלמא טוענו באבנים כי היכי דליכחוש חיליה אלא סוקרו בסיקרא מאי רפואה קעביד. כי היכי דליחזייה אינשי וליבעי עליה רחמי. כדתניא °וטמא ויקרא יג
טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים:

אישתא צמירתא. חולי שמחממת וקודחת את הגוף: וורדינא. סנה: ליחרוק. איסקרכי"ר כמו דמיבלע חידקייהו דאלו טרפות: ויאמר משה. משום שיפיה ודוע לא יבער הסנה: כי סר. שיסור החולי: אל תקרב הלום. שלא יקרב החולי אליו: ליתתיה ולפסקי'. סמוך לקרקע: ליתתיה. ישפיל: דמייכת. שאתה שפל: דהמיתא אשתא. שראתה האש: לסימטא. שחין קלו"ב בלע"ז: בזבזייה מסמסייה כסכסייה. שמות המלאכים ע"ש שקורעין וממסמסים ומכסכסים אותו: בז. לשון בזעה: מארעא דסדום. כך שהוא הלחם ולא מקדום בא: בזך בזיך. אין לו משמעות אלא כך הוא הלחם: עיניך ביך מרעיך ביך. שלא תאדים יותר: אתריך ביך. שלא תרחיב: כקלוט. שכקלט זרעו בשרירי בטנו שלא יוליד: שיש בו משום רפואה. שנראית רפואתו כגון שתיית כוס ותחבושת מכה: ופרכינן הא אין בו. כגון לחש שאין ניכר שיהא רפואתו יש בו משום דרכי האמורי. בתמיה: דליכחוש חיליה. שעל ידי שהוא שמן וכחו רב פירותיו נושרין: דליחזייה אינשי. ולסימנא עבדי ליה לאודועי דמשיר פירותיו: טמא טמא. הוא עצמו אומר טמא רחקו מעלי:

מהרש"א ולימא וירא מלאך ה' כו'. יש לכוין בזה שנקטו שלשה פסוקים הללו לרפואת חולי זה הוא מבואר במ"ש הרמב"ם בח"פ דרפואות הנפש הם כענין רפואות הגופות כמ"ש ושונתם כמשלה התורה לנס' משל לאדם שיש לו מכה הכיתו עליה רעייה כו' ברלאתי יל"ה ברלאתי לו תבלין שהיא התורה וחולי הגופות חולה כחולי הנפש כמ"ש. בכמה מקומות בפרט בתוכחה והוא ענין הכתוב והיה אם שמוע תשמע וגומר שהוא התורה רפואת הנפש אז כל המחלה וגומ' לא אשים וגו' ומסיים כי אני ה' רופאך דהיינו שנתתי לך רטיה ותבלין שהיא התורה ואע"ג דאסור להתרפאות בד"ת להגן שאני כדאמרינן בפ"ק דשבועות ריב"ל הוי קרי וגני כו' ומיהו קשה מהא דחש בראשו יעסוק בתורה כו' חש בכל גופו כו' שנאמר לכל בשרו מרפא הא אמרינן דאסור להתרפאות בד"ת ולפי דרכינו קשה ניחא דודאי אם האדם לומד משום רפואת הנפש שהיא התורה וממילא יתרפא גוף החולה ברפואת' נפש שרי ולא אסרו להתרפאות בד"ת אלא בלוחש על המכה ולא נתכוין לרפואת הנפש כלל וכן משמע בפרק חלק דלא אסור אלא בלוחש לרפואת הגוף לבד אבל בלימוד לרפואת הנפש מועיל לרפואת הגוף ממילא ויש לדקדק גם בזה שאמר חש בראשו יעסוק בתורה ולא קאמר יעסוק בדברי תורה כמו שאנו אומרים בברכת לעסוק בדברי תורה ויש ליישב בזה ע"פ מ"ש במסכתא נדרים שהדבור קשה לכאב עינים ולמיחוש הראש וע"כ אמר גם שא"א לעסוק בדבור של תורה שהדבור קשה לו מ"מ יעסוק בתורה במחשבתו או במעשה הנוגע לתורה ויהיה לו רפואת הנפש

עיון יעקב

ושנא טמא יקרא רבים יבקשו עליו רחמים. כי תפלת מצורע אינו מקובלת כלל כדאי' בזוהר פ' מצורע הובא ג"כ בילקוט ראובני שם ולכך צריך שיתפללו עליו אחרים אודי' וצריך משה להתפלל על מרים ולא מרים עצמה אע"פ שיפה תפלה לחולה עצמו כמצורע שאני:

הנפש ג"כ רפואה לחולי ראשו וע"פ הדברים האלה יתפרשו דברי המאמר ולפי שמראה א' מראה נגע בלא הסכינה בשכה הוא רמז למכות מצרים כמו שיורו ע"ז כמה כתובים והיו אז גם ישראל חולי הנפש שהיו שטופים בתועבות מצרים ולא היו ראוים להגאל מחולי הגופות שבאו על המצרים כ"א למען שמו ובריתו עם האבות וע"כ היה משה מתמה מדוע לא יבער הסנה דבאיזה זכות יגאלם הקב"ה וירא ה' כי סר לראות' בענין שבלו מאיזה זכות יגאלו מן חולי ומכות המצרים ויאמר אנכי אלהי אביך וגו' דהיינו בזכות אבות וזכות התורה שיקבלו. ולפי שאלו ג' פסוקים מורים על רפואת הנפש כמ"ש לקחו אותן לרפואת הגוף. לאשתא למירתא של ג' ימים שהם ג"כ מראה הסכיני על אש החולה כמ"ש ה' יסעדנו על ערש דוי והוא התימה בחולי הגוף זה מדוע לא יבער וגומר כדאמרינן פרק אין בין המודר גדול כח שכעשה לחולי יותר מכח של חנניה כו' דהתם אש של הדיוט כו' וזה אש של שמים מי יוכל לכבותה והיינו דמקיים ביה הכא כי היכי דחמיתיה אשתיה לחנניא כו' ואמר ולימא הכי הסנה לאו משום דגביהת כו'. לפי שעיקר רפואת הנפש שישפיל אדם עצמו ויתרפא כדאמרינן במצורע ואמרו שע"כ נאמר בבשר וכרפא אם משים אדם עצמו כבשר כו' ודו"ק:

סס ע"ב **האומר** גד גדי וסנוק לא אושכי ובושכי יש בו משום דרכי האמורי. רבי יהודה אומר גד אינו אלא

בעיה סה לשון עבודת כוכבים שנא' °העורכים לגד שולחן הוא בשמה והיא בשמו יש בו משום דרכי האמורי דונו דני יש בו מד"ה. רבי יהודה אומר אין דן אלא לשון עבודת

עמוס ח כוכבים שנאמר °הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן. האומר לעורב שרק ולעורבת שריקי והחזיר לי זנביך לטובה יש בו מד"ה. האומר שחטו תרנגול זה שקרא ערבית ותרנגולת שקראה גברית יש בו מד"ה. האומר אשתה ואותיר יש בו מד"ה. המבקעת בצים בכותל והטח בפני האפרוחים יש בו מד"ה. והמגיס בפני האפרוחים יש בו מד"ה. המרקדת והמונה על גבי אפרוחים בשביל שלא ימותו יש בו מד"ה. המרקדת לכותח והמשתקת לעדשים והמצווחת לגריסין יש בו משום דרכי האמורי. המשתנת בפני קדרתי כדי שתתבשל מהרה יש בו משום דרכי האמורי:

שם **(תנו** רבנן) [אבל] נותנים קיסם של תות ושברי זכוכית בקדרה כדי שתתבשל מהרה וחכמים אוסרים בשברי זכוכית מפני הסכנה. ת"ר נותנים בול של מלח לתוך הנר בשביל שתאיר ותדליק. ונותנים טיט וחרסית תחת הנר בשביל שתמתין ותדליק. אמר מר זוטרא האי מאן דמכסי שרגא דמשחא ומגלי נפטא קעבר משום בל תשחית:

האומר גד גדי. האמור מזל: וסנוק לא. עייף אל תהי: אושכי ובושכי. יום ולילה יש בו משום דרכי האמורי וכן בכולם עד סוף פרק גרס הרי זה מדרכי האמורי הכי גרס בתוס': הוא בשמה והיא בשמו. הוא ואשתו מחליפין שמותיהן זה בזה בלילה משום כישוף: דוני דני. התחזקו חביותי: דן. איתו חק שאומרי אלא עבודת כוכבים ממש וחייב משום קורא בשם עבודת כוכבים: האומר לעורב שרק. כשהוא קורא אומר לו כן מפני שהוא מבשר בשורה וטובה לו לאמר זה: שקרא ערבית. איחר יותר משאר חביריו ול"א שקרא כעורב: שקרא גברית. כתרנגול כמו קרא גבר: אשתה ואותיר. כדי שיהיה ברכה מצויה ביינו: המבקעת בצים בכותל. ואית דגרסי (בצים) מקבעת לאחר שילאו האפרוחים מחזרת הקליפות במקל וקובעתן בכותל לפניהם וזהו לנחש שלא ימותו: המרקדת לכותח. כשעושה כותח מרקדת לפניו והוא כישוף שיתחזק: המשתקת לעדשים. כשנותנתם בקדרה משתקת את כל העומדים כדי שיתבשלו וגרסינן מצווחת: הכי גרסינן אבל נותנין קיסם של תות. מורי"ר שחזק הוא כחומץ ומועיל לבשל ואין זה לכישוף: הכי גרסינן אבל אסרו חכמים בשברי זכוכית אע"פ שמשום דרכי האמורי אין בו אסרו חכמים מפני הסכנה שלא יבלע: בול של מלח. [מלא] אגרוף מלח בשביל שתאיר ותדליק שאין זה כישוף אלא מסייע ממש שהמלח מוצל את השמן וימשך אחר הפתילה: טיט והרסי'. מכבין [מצננין] את השמן ואינו דולק מהר: דמכסי שרגא דמשחא. שעושה לו כסוי למעלה ממהר לידלק: דנפטא כשמגלין אותו האור נמשך והולך אליו ומבעיר:

מהרש"א גד אינו אלא לשון עבודת כוכבים וכו'. עיין פי' רש"י ולפי זה פליג ר"י את"ק דאמ' דאין בו אלא מד"ה דהוא מזל בעלמא אבל מפרש"י בספר ישעיה דר"י לפרש דברי ת"ק אתא שם עבודת כוכבים העשויה ע"ש המזל וק"ל:

מו סס פרק אלו נאמרין וע"ש רש"א **מעשה** בר"ע שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר חמרא וחיי לפום רבנן חיי וחמר' לפום רבנן ולפום תלמידיהון:

חמרא וחיי. כשמוזגין ונותנין כוס אומר כן לברכה בעלמא:

מהרש"א אמר חיי והמרא לפום רבנן חמרא וחיי כו'. ע"פ מ"ש פרק ח"ה בראש כל חיי אנא חמרא כולי והיינו אם שתהו במדה ובשיעורו כפרש"י. שם וכמ"ש פי"ה כתיב ויין ישמח וקרינן ישמח זכה לשתות לפי מדה משמחו לא זכה ששותהו יותר מדאי משממו וה"כ הכא קא"ל ר"ע לרבנן חמרא וחיי אם ישתו אותו לפי מדה שמביא שתיית החמרא את החיים ואמר אם גם ישתו הרבנן אותו יותר מן המדה בא ר' עקיבא לברכם שלא יבאו לידי סכנה ולכך הפך הדבר חיי וחמרא והקדים החיים לחמרא שיהיו חיים וקיימים לעולם כמו קודם שישתו אותו יותר מדאי ומסיים בזו הסלוקה גם לפום תלמידיהון לפי שמדרכם ביותר לשתות עפי מהמדה והשיעור ודו"ק:

כלל גדול פרק שביעי

יף סט ע"ב **אמר** רב הונא היה מהלך בדרך או במדבר ואינו יודע אימתי שבת מונה ששה ימים ומשמר יום אחד. חייא בר רב אמר משמר יום אחד ומונה ו' ימים במאי קמיפלגי

עיון יעקב

חיי וחמרא לפום רבנן חיי וחמרא לפום רבנן ותלמידיהון סא דמהפך הדברים בסוף מתחלה עיין במהרש"א ואפשר ע"ד דאמרי' ששה רביעים יין אל יורה. והתלמידים מלינו להיפך בסנהדרין דף ל"ח בני יהודה וחזקי' בני ר' חייא דאמרינן אגברי חמרא לדרדקי כי היכי דליארו כי נכנס יין יצא סוד להכי מתחלה שאמר הדבר רק על רבנן גמורים שהגיעו להוראה אמר חיי וחמרא כי אלו שהו שתלה לא היו מורין הלכה .לכך שתלה לריכין לעסוק בתורה ואח"כ ישתו משא"כ אבל התלמידים אמר להיפך חמרא וחיי שע"י שתיית היין יאמרו ד"ת וק"ל:

קמיפלגי מר סבר כברייתו של עולם ומר סבר כאדם הראשון:

מונה ששה. מיום ששם אל לבו שכחתו ומשמר הז׳: משמר יום אחד ומונה ו׳ ימים. וכל יום ששם אל לבו איכו משמר דמשום עשה מלאכה אבל יום המחרת משמר: כברייתו של עולם. ימי חול כימנו תחלה: כאדם הראשון. שנברא בערב שבת ויום אחד למניינו שבת היה:

יף ע״ד **כי** אתא רב דימי אמר שבתא דרב ביבי הואי ואיקלעו רבי אמי ורבי אסי שדא קמייהו כלכלה דפירי ולא ידענא אי משום דסבר אוכל מתוך פסולת אסור אי משו׳ עין יפה הוא דמכוין:

שבתא דרב ביבי הואי. הגיע יומו להיות עומד ומשמש על התלמידים: ושדא קמיידהו. ולא רצה לברור מתוך האוכל [העלין] ולתת לפני כל א׳ וא׳ אלא שנתן והם נוטלים ואוכלים ובשעת זה כפרד האוכל מאליו:

אמר הבונה מדת הנדיבות יכול האדם להתנהג בה בלימוד ועלה היסוד כמו במתנות של זהב וכסף. כמו שאמר ונדיב נדיבות יעץ נקרא נדיב ועושה נדיבות גם מי שיעץ לבר בוררים. כפי׳ ז״ל על מונע בר יקבוהו לאום כל המונע הלכה מפי תלמיד וכו׳. וזהו שאמר רב דימי שמה שנתן רב ביבי לפני התלמידי׳ הפירו׳ כאוהו אופן ברור לו שעשה זה על דבר נדיבות אך נסתפק אם היה להיות עמהם כפועל ללמדם דין; זה של בירור אוכל מתוך פסולת בשבת אסור או להעירם על מדה זו לתתן להם ברוחב לב שילמדו לתת בעין יפה:

זס ע״ב **בקושר** והמתיר קשירה במשכן היכא הואי אמר רבא שכן קושרים ביתדות אהלים [א״ל אביי קושרים] ההוא קשר ע״מ להתיר הוא אלא אמר אביי שכן אורגי יריעות שנפסק להם נימא קושרין אותה א״ל רבא תירצת קושר מתיר מאי איכא למימר וכי תימא דאי מתרמי ליה תרי (חוטי) קשרי בהדי הדדי שרי חד וקטר חד השתא לפני מלך ב״ו אין עושים כן לפני ממ״ה הקב״ה עושים אלא אמר רבא ואיתימא רבי אלעאי שכן צדי חלזון קושרים ומתירים:

ביתדות אהלים. שעלים יתדות בקרקע כדכתיב יתדות המשכן וקושרים היריעו׳ בהן במיתריהן: קושר ע״מ להתיר הוא. וכי האי גוונא פטריך ליה לקמן דתנן כל קשר שאינו של קיימא אין חייבין עליו: בהדי הדדי. בשני חוטין זה אצל זה: שרי חד. לאחר אריגתן מתיר הא׳ מפני שבולטים ונראים: וקטר חד. כלו׳ מניח כמו שהוא: השתא וכו׳ אין עושין. כשמתירים נראה הנקב ביריעה שחוטים היו כפולים שם והיו גסים ומתחלה היו זריזין בכך וכי מתרמי להו תרי קיטרי קושרין הא׳ וכותקין החוט הב׳ מלמטה ולמעלה ומפסיקין [ומספקין] בחוט יארוך וקושרין למעלה ולמטה ואין שם שנים קשרים סמוכים: צדי הלזון. ללבוע התכלת בדמו והוא כמין דג קטן ועולה אחד לע׳ שנה: קושרין ומתירין. שכל רשתות עשוים קשרים קשרים והן קשרים קיימים ופעמים שצריך ליטול חוטין מרשת זו ולהוסיף על זו ומתיר מכאן וקושר מכאן:

אמר הבונה דקדוק קישור והתרה במשכן ירמוז על דביקות השכינה בישראל וכמה צריך ליזהר למען שתקיים בהם:

יף ע״ה **אמר** רב זוטרא בר טוביה אמר רב המותח חוט של תפירה בשבת חייב חטאת והלומד דבר אחד מן האמגוש חייב מיתה והיודע לחשוב תקופות ומזלו׳ ואינו חושב אסור לספר הימנו. מגושתא [אמגושי] רב ושמואל ח״א חרשי והד אמר גדופי. תסתיים דרב אמר גדופי דאמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב הלומד דבר אחד מן האמגוש חייב מיתה דאי סלקא דעתך חרשי דברים יח׳ והכתיב °לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורו׳ תסתיים:

המותח חוט של תפירה. בגד התפור ועומד והכיח החוט ארוך ונתפרדו שתי החתיכות הבגד זו מזו במקצת וחוט התפירות נמשכין ומותח את ראש החוט להדק ולחבר זו היא תפירתו וחייב: והלומד דבר אחד מן האמגוש. מין המושכו לעבודת כוכבי׳ אפי׳ דבר תורה אסור ללמוד ממנו: והיודע וכו׳. הכי תלת שמעתתא שמעינהו מר [רב] זוטרא מרב כי הדדי וגרסינהו: אמגושא. דאמורי׳ בכל דוכתא רב ושמואל פליגי ביה: ח״א הרשי. מכשף: והד אמר גדופי. מין האדוק בעבודת כוכבים ומגדף תמיד את השם ומסית אנשים לעבודת כוכבים: דאי הד הרשי. וטעם משום דכתיב לא ימצא בך וגומר וקא חשיב מכשף: והא כתיב. לעיל מיניה: לא תלמד לעשות. כדי שתעשה: להבין. שתוכל לעמוד בהם ואם יעשה נביא שקר לפניך שתבין שהוא מכשף: תסתיים. דגדופי היא הילכך כל דבריו מינות ותסתלק מעליו שלא ימשכך:

תוספות אמגושא פי׳ בערוך דפליגי בהא דאי״ר. פפא גאלו מגלחין פרעה אמגושי היה דכתיב הנה הוא יוצא המימה חד אמר לעשות כשפים היה יוצא וחד אמר גדופי שהיה עושה עצמו עבודת כוכבים שהיה אומר לי יאורי ואני עשיתני. ואין נראה לר״י דפליגי רב ושמואל במאי דא״ר פפא אלא פליגי אאמגושא שנזכר בשום מקום במשנה או בברייתא:

לב שם **אמר** ר׳ שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא כל היודע לחשוב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר °ואת פועל ה׳ לא יביטו ישעיה ה ומעשה ידיו לא ראו. אמר רבי שמואל בר נחמני [אמר רבי יונתן] מנין שמצוה על אדם לחשב תקופות ומזלות שנאמר °ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם דברים ד לעיני העמים אי זו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה החושב תקופות ומזלות:

לעיני העמים. שחכמי הכיכרת היא שמראה להם קי׳ לדבריו בשטך החמה והמזלות שמעידין כדבריו שאומר שנה זו גשומה ותהא כן שנה זו שחונה והיא כן שכל העתי׳ לפי (הילוך) החמה במהלותיה ומולדותיה במזל [תלוי] והכל לפי השעה המתחלת לשמש בכניסת החמה באותו מזל: (ואין זה שייך בחשבון הלבני שאינו אלא לקביעת המועדים אלא כפי׳ רש״י שאומר שנה זו כו׳ שזה תלוי לפי שיסי ד׳ תקופות ומזלות ויליף מקרא דכפל לשון יביטו וראו כי תלוי בראיה שכלית גם בראיית החוש בכלים מיוחדים שעושים התוכניים לראות. ע״י מהלך החמה והמזלו׳. ואמר חכמה ובינה לעיני העמים באין

עין יעקב

כל היודע לחשוב תקופות ומזלות ואינו חושב. הכוונה דע״י חשוב תקופות ומזלות ידע מתי ישחנו לוחות הקוים כגון ליקוי חמה ולבנה וכה״ג הכל בא ע״י המסכה גלגל חמה ותקופתה והילוך המזלות לכן כתיב מלוחות השמים אל תחתו כי יחתו המה. משא״כ זה שאינו חושב נראה שעלו על דעתו שכולם כמנהגן נהוג וממ״ה את פועל ה׳ לא יביטו ומעשי ידיו לא ראו ואם יראה איזה שינוי בלוחות שמים יחתו. כמו המה וזה כי יאמ׳ חכמתכם ובינתכם לעיני העמים:

שאין להם חכמת התורה רק חכמה זו יודעים ובחכמה זו נאמר לשון בינה שנאמר יודעי בינה לעתים. מהרש"א):

הרי"ף כל היודע לחשוב תקופות ומזלות וכו'. נראה שלהיותם שכורי יין משכימי בבקר שכר ירדופו ובנשף יין ידליקם צריך לחשבון זה ישוב הדעת ותעתה צלותה כדי שלא לטעות בחשבון. והם מגולגלים בשכרון וכינור ונבל לכן גלה עמי מבלי דעת ובזה ניחא טעם הכתוב גלות שהוא עונש אמור על שתיית היין ואין כדאי הנזיון הזה לשתיית היין אבל העונש הוא על מה שנתבטלו מחכמתם לחשוב בתקופות ומזלות מסיבת שתיית היין. לכן גלה עמי ואילו היה בידם חשבון תקופות ומזלות גם בהיותם בארץ אויביהם בגלות היו מכבדים אותם כי היא חכמתם ובינתם לעיני העמים אבל אלו שהיו שטופים ביין בבקר ובערב והיה תוף וכנור ויין משתיהם ושכחו תלמודם ואבדה חכמתם וכשגלו היו מבלי דעת שנאבדה מהם דעת חשבון התקופות ומזלות ולכן כשהם בגולה במקום הכבוד שהיה ראוי לכבדם מחמת שהבינה חכמה זו בעיני העמים עתה יהיו מתי רעב בארץ לא להם ולזה סמך רב נחמן שמצוה לחשב תקופות כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני כל העמים כי זהו טעם לעונש הגלות למי שאינו מחשב מחמת השכרות שיאבד כבודו בגלות כי יגלה מבלי דעת כאמור:

המוציא פרק שמיני

אמר רב יהודה אמר רב כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתיתא ברא זבוב לצירעא יתוש לנחש ונחש לחפפית וסממית לעקרב היכי עביד ליה מייתי חדא אוכמא וחדא חיורא ושלקי ליה ושייפי ליה: ת"ר ה' אימות הן אימת חלש על גבור. אימת מפגיע על ארי. אימת יתוש על הפיל. אימת סממית על עקרב. אימת סנונית על הנשר. אימת כילבית על לויתן. אמר רב יהודה אמר רב מאי קרא המבליג שוד על עז רבי זירא אשכח לרב יהודה דהוה קאי אפיתחא דבי חמוה וחזיה דהוה בדיחא דעתיה ואי בעי מיניה כל חללי עלמא הוה א"ל. א"ל מ"ט עיזי מסגן *ברישא והדר אימרי א"ל כבריתו של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא. מ"ט הני מיכסיין והני מיגליין הני דמכסיין [דמכסינן] מינייהו מכסיין והני דלא מכסיין [מכסינן] מינייהו מיגליין מאי טעמא גמלא זוטרא גנובתיה משום דאכל כיסי מ"ט תורא אריכא גנובתיה משום דדייר באגמי ובעי לכרכושי בקי. מ"ט קרנא דקמצא רכיכא משום דדיירא בחילפי ואי קשיא נדייה ומתעוורא דאמר שמואל האי מאן דבעי לסמיה לקמצא לשלפינהו לקרנא. מ"ט האי תימרא דתרנגולא מדלי לעילא. דדייר אדפי. ואי עייל קטרא מתעוורא. דשא דרך שם. דרגא דרך גג. מתכולתא אימתי [מתי] תכלה דא. ביתא בא ואיתיב ברו [בה]. ביקתא בי עקתא. כופתא כוף ותיב. לבני לבני בני. הוצא חציצא. חצבא שחוצב מים מן הנהר. כווא כוות. שוטיתא שטותא. משיכלא מאשי כולא. משכילתא משיא כלתא. אסיתא *חסירתא בוכנא בא ואכנה. לבושא לא בושה גלימא שנעשה בו כגולם. גלתא גלי ואתיב. פוריא שפרין ורבין עליה. בור זנקיא בור זה נקי. סודרא סוד ה' ליריאיו. אפדנא אפיתחא דין. ת"ר ג' כ"ז שמזקינין מוסיפין גבורה ואלו הן דג ונחש וחזיר:

שבלול. לימצ"א: לכתיתא. מכיחי עליו: זבוב לצרעה. למי שעקלו צרעה כותש זבוב ומניחו עליו: להפפי'. מין שאין: סממית איירני"ה בלע"ז: לעקרב. עקיצת עקרב כותש סממית ומניחה עליו: ושייף. ומושח: מפגיע. חיה קטנה וקולה גדול ושומע ויראה שהאי בריה גדולה ובורח: יתוש. נכנס לפיל בחוטמו וכן סממית לעקרב נכנס לו באזנו: סנונית. ארונדיי"ל נכנס תחת כנפי הנשר ומעכבו מפריסת כנפיו: כילבית. שרץ קטן ונכנס לדג גדול באזנו: המבליג שוד על עז. המחזיק שדוד על הגבור: כל חללי עלמא. פירוש דברים שנעשים בכל חלל העולם: מסגיין בריש עדרא. מהלכות בראש העדר: ברישא חשוכא. שהם עזים שחורות ושהם רחלות לבנות: מיכסיין. בזנב: והני מיגליין. העזים אין להם אליה: הני דמכסינהו מיניין. רחלים שאנחנו מתכסים מצמרן גם הם מכוסות: דאכלה כיסי. קוצים לפיכך זנבו קצר כדי שלא ידבקו בו הקוצים: ובעי לכרכושי בקי. להבריח היתושים: קמצא. ארבה וא"כ קמצא שבלול [נמלה]: חילפי. ערבה: ואי קשיא נדייה ומתעוורא. ואם היתה קשה תכוד ותעקר כשתכה בעלים. ומתעוורא יקשנו עיניה שמראית עיניה תלויה בה כדשמואל: תימרא דתרנגולא מידליא לעילא. ריס של עין התחתון כשעולם עיניו עולה למעלה מן העליון ובשאר כל בריות העליון שוכב על התחתון: משום דדייר אדפי. שעולה בלילות על הקרשים והקורות וצריך שיעלה התחתון על העליון מפני העשן שלא יכנס בעיניו: מתכולתא. דבר שמטבילין בו כגון כותח או שאר ליפתן: מתי תכלה דא. לכשיכלה מה נאכל וא"כ מתי תכלה דא לפי שאינו כלה עד זמן ארוך שאינו נאכל אלא מעט מעט: ביתא בא ואיתיב. שדרך לישב בבית: בקתא. בית צר וקטן: בי עקתא. בית צר: כופתא. מכתשת לא מדה לחטין וא"כ כמין גולם עץ עשוי לישיבה כדתניא בפסחים [טפת שאור שיחדה לישיבה]: כוף תיב. כפוף אותו ושב עליו: לבני לבני בני. מתקיים לדורות הרבה: הוצא. גדר קוצים או נולבים: חציצא. אינו דבר קיימא אלא חלילה בעלמא: כווא. כלי חרס קטן: כוה. כלומר דבר מועט וקל כמות זה מהו חשוב למלאותו לי מייך במתכם: שוטיתא. בד של הדס שמרקדין בו לפני הכלה: שטותא. כראה הנרקד כשוטה: משיכלא. ספל גדול שהכל רוחצים ידיהם

עין יעקב

כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה. אע"ג דרש"י פי' כתומם כפי בראשית ארורה אדמה בעבורך שיהא מעלה לך דברים ארורים כגון זבובים ויתושים וכו' לאו למיתרא דבאותו פעם נבראו ולא מקודם דזה אינו אלא דאי לא חטא אע"פ שהיו בריאות אלו בעולם לצורך בני אדם מ"מ לא היו מצויין בישוב כ"כ לצער בהם הבריות אבל מכח החטא נתארר אדמה שהיא לצער בני אדם וזה מדוקדק ברש"י שיהא מעלה לך דיקא ואתי לאשמועינן דמותר להמיתם לצורך רפואה אלו אע"פ שאינה מצערים אותך לפי שרפואות אלו כדוקי' ויתושים ואל יחוס עליהם משום צער בעלי חיים כלל: ת"ר חמשה אימות הן וכו'. אפשר לרמז ג"כ על ישראל שאם מקיימין חמשה חומשי תורה אף שהם חלשים ומעוטים כנגד ע' אומות מכל מקום אימתן מוטל עליהם בזכות התורה והמצות שעוסקין ובכל חלק מחמשה חומשי תורה נרמז דבר זה שאימת חלש על הגבור כמו בספר בראשית נרמז שאברהם הכה את המלכים ובספר שמות נרמז תפול עליהם אימתה ופחד וגו' וכן נמוגו יושבי כנען ובספר ויקרא נרמז ורדפו מכם חמשה מאה ובספר במדבר נרמז מלחמת סיחון ועוג ובספר דברים נרמז ופחדכם ומוראכם יתן על כל העמים כנגד חמשה מול חמשה: רבי זירא אשכח לר"י וכו' אמר ליה מ"ט עיזי מסגי ברישא וכו'. נראה דאתי לאשמועינן דלעולם ילמוד אדם מדעת קונו כמו שהקב"ה לא שינה שום דבר בבריאותיו רק הכל בחכמ' עשה בטעם וסברא ששינה בין הבריות כן במעשה בני אדם אל ישנה דבר אם לא ע"פ טעם וסברא. וכדכתיב בכל דרכיך דעהו ואפי' בדבורו הקל ידבר בלשון צח ונקי כמו דשא דרך שם וכו' ולזה אמר אפי' שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד: ת"ר שלשה כל זמן שמזקינין מוסיפין גבורה ואלו הן דג נחש חזיר. נראה דאתי ללמוד בזה מוסר לבני אדם שלא יהא להוט אחר תאות ריבוי מאכלים הטובים ומובחרים כדי להרבות כחו לעת זקנתו דהא חזינן מאלו ג' שהם אוכלים הפסולים שבעולם כמו דגן שעיקר כחו וגבורתו מהמים ונחש עפר לחמו וחזיר הגובר באשפה ואפ"ה לעת זקנתו הגבורה מתוסף:

ידיהם ורגליהם ממנו: משא כולא. מחן את הכל: משבילתא. ספל קטן ונאה: משיא כלתא. מיוחד לחשובים כמו כלה ואשה חשובה לרחוץ ממנו: אסיתא. מורטי"יר: הסירתא. שחסר החקוקה מנפנים: בובנא עלי שכותשין בו: לבושא. חלוק העליון שקורין שחק: לא בושה. למטע הבושה שמתכסה כל החלוקים התחתונים הקרועים ורעים: כגולם. שאין לו חתוך איברים: גולתא. מקטורין פ"יו כרש"י כלה (*תרגום של בגד גלמא חלה לומר בגד חשוב): גלי ותיב. כשהוא יושב מגלה עלמו שלא ישב עליו שלא ילכלכנו ולא ישופנו בקרקע ויסיר שערו ויקרע ויכלה: בור זינקא. בור שיבשו מימיו קורין כך: נקי. חסר מימיו: סודרא. דרך תלמיד חכם לעטוף שדר: אפדנא. טרקלין של מלכים: אפיתחא. אל פתח זה יבאו הכל אם למשפט אם לשרת המלך:

מהרש"א כל מה שברא הקב"ה כו'. לא בא כאן לתת טעם על כל הנבראים למה נבראו דא"כ הכי גופייהו לרעה וחפפית ועקרב למה נבראו אלא משום דהכי מינים שבלול ויתוש וזבוב וסממית בריות קטנים וחלשים הם נראים שאין לורך להם בעולם הולרך לומר בהו דגם באלו יש לורך גדול לרפואה מן המזיקין הללו והכי לרעה ונחש ועקרב וחפפית שהם מזיקין לא אלטריך לומר בהו טעם דודאי נבראו להזיק ולייסר בהם הבריות והאה מייתי ה' אימות הן מדבר קטן וחלש על הגבור כו' לומר לך דאל יסמוך אדם על גבורתו ומעלתו דהרבה שלוחים למקום דאלו ה' מינים קטנים וחלשים מפגיע ויתוש סממית וסמוכית וכילבית לא יהיו נראים בעיניך כאילו הם לבטלי' אבל הם שלוחי המקום על הגבור דאימת מפגיע כו' וע"כ גם האדם לא יסמוך על מעלתו וגבורתו ואל יתייאש האדם מן הפורענו' כי הרבה שלוחים למקום ובהכי איירי האי קרא דמייתי המבליג שוד על עז שלא יסמכו ישראל על גבורתם וק"ל: ומ"ט הני מכסיין כו'. גם שכתבו חכמי הטבע טעם ליצירה בכל דבר ומלינו כה"ג קלת בתלמוד כההיא דפ"ק דכתובות מפני מה אוזן כולה קשה והאליה רכה כו' ומפני מה אלבעותיו דומות ליתדות כו' מ"מ טעם דעזי מסגן בריסא כו' משום דברישא חושך כו' וטעם דהכי מכסיין כו' משום דמכסיכן מנייהו כו' הוא דחוק לפי פשטיה וע"כ נראה דנתכונו בכל זה לדברים המגיעים לתורה בדרך משל גם בכתוב וז"ש מ"ט עזי מסגן כו' ע"פ מ"ש דמלכות עובדי כוכבים כמשל לעז כמ"ש בדניאל ולפיר העזים הגדיל וגו' וישראל כמשלו לשה כמ"ש שה פזורה ישראל וגומר ולפי שבבית שני לא עמדו מלכים לישראל מלכי חשמונאי והורדוס עד שמלכו בזמן הבית מקודם מלכות עובדי כוכבי' אלכסנדר מוקדן ואחריו מלכים אחרים מעובדי כוכבים אמר ע"ז מ"ט עזי שהוא מלכות עובדי כוכבים אזלן בריסא למלוך בבית שני ואחר כך אימרי שהוא מלכות ישראל וא"ל שכבר נרמז זה בברייתו של עולם דבריסא חשוכה כו' שנאמר וחשך על פני תהום וגו' והדר נהורא כדכתיב יהיה אור ואמרו בב"ר וחושך על פני וגומר ז' עובדי כוכבים שהחשיכה עיניהם כו' ואחר כך מלכות חשמונאי שהוא אור שמלכו בנס נרות של חנוכה ואמר עוד מ"ט הני מכסיין כו'. ע"פ מ"ש ע"ק דיומא ראשונים דבית ראשון נתגלה עונם נתגלה קילם אחרונים שבבית שני לא נתגלה עונם לא נתגלה קילם. וז"ש הכי דבבית שני דמכסיין מינייהו עונם מכסיין גם בקילם והנהו דבבית ראשון דלא מכסיין עונם גם קילם מגליין לשבעים שנה ואמר מ"ט גמלא זוטרא גנובתיה כו' ומ"ט תורא פו'. הא קאמר הכא גמלא זוטרא גנובתיה כו' מלת זנב מלה מושאלת על השפלות והירידה וגמלא הוא מלכות בבל כדדרשי' בב"ר ואת הגמל זו בבל עם"ה אשרי שישלם לך את גמולך וגו' והיינו דזוטר גנובתיה ושפלותיה דלא ניתן ארכא לירידה ושפלות של בבל כמפורש בקרא בלשלר מלכא עבד לחם רב וגו' ושיים בענין בי' בליליא קטיל בלשלר מלכא וגו' ודריוש מדאה קביל מלכותא דהייכו דנפרע ממנו בבת אחת וקאמר משום דאכל כיסי עש"ה כי אכל את יעקב וגו' וכמ"ש פרק הכונס בזמן שהרשעים בעולם הפורענות מתחיל מן הלדיקים שנאמר כי תלא אש ומלאה קולים ונאכל גדיש וגו' וע"י נהרגו כמה לדיקים וע"כ לא ניתן להם ארכא ואמר בהפך זה תורא אמאי זנבא אריכא כו' ותורא הייכו מלכות ישראל שנקרא בכ"מ ע"ש יוסף בכור שור וגו' אמאי ניתן להם לירידתם ושפלותם ארכא כ"כ ליפרע מהם מעט מעט כמפורש בכמה קראי ולמה ניתן להם ארכא והרי כל מלכי ישראל עובדי כוכבים היו והשיב. משום דדיירי באגמי ובעי לכרכושי בקי כו'. דהייכו זבובים קטנים הנושכים כפירוש הערוך ועל שם העוכות שנאמרו בהם זבובי מות וגו' דהייכו שאין הקב"ה מארך עונותיהם אלא שנפרע מהן במעט מעט כל עון ועון כמו' שהוא פוקד עליהן כמ"ש שם ואמר מ"ט קרנא דקמצא רכיכא כו'. מבואר כי ישראל בגלותן כדמו לקמלי' ולתולעת שאין להם כח אלא בפה כמפורש בריש פרק הרואה גבי עוג שסדר סקב"ה קמלי' ונקבוה ואף גם זאת בגלותם יש להם קרן שולטנות של מלכות כמ"ש לא יסור שבט מיהודה ור"ג שבבבל ונשיא שבא"י וז"ש דאמאי יהיה אותו קרן רכיכא דהייכו שיהיו נכנעים בגלותן והשיב ע"ד שאמרו לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז דע"כ קרנא שלהם רכיכא בגלות להיות נכנע משום דדיירו ביני הילפי שהוא ערבה ואילו היו קשים ומתגאים היו כדים בגלות ולא היה להם קיום ומתעוררא חס ושלום עיניהם לסתום מאור הגולה: האי תימרא דתרנגולתא מדלי כו'. מדמה נ"א לישראל לתרנגולתא כדאמרי' פ"ק דעבודת כוכבי' בההיא דמייתינן לעיל דאכי נפרע מהן מעט מעט כפיד של תרנגולת וע"פ מ"ש בפ' מלות חלילה דאיכא למ"ד דעיניו למעלה בשעת תפלה וכבר כתבנו שם דהיינו בתחתנו בגלות דאיכא סילוק שכינה מלמטה למעלה אבל בזמן שבה"מ קיים כ"ע מודו דעיניו ולבו למטה שנאמר עיני ולבי שם כל הימים והכי איתא בהדיא בירושלמי והכא ה"ק מ"ט תימרא דתרנגולתא שהם ישראל מדלי לעילא דהיינו דעיניו למעלה והא כתיב עיני ולבי שם וגו' דמיני' ילפינן דעיניו ולבו יהיו למטה וקאמר. משום דדיירי אדפי. במקום סכנת נפילה ח"ו בגלות ובעי ראמי שמיא טפי וע"כ עיניה למעלה כיון דסילוק שכינה היא למעלה ולולא שתבקש רחמי שמים מלמעלה היה עשן שהוא מורה על הגלות כמ"ש והנה תמר' עשן ולפיד וגומר ואמרו בב"ר שהראה לו גיהנם ומעבדי כוכבים היה אותו עשן מעוור אותם להחשיך ולסתום ח"ו עיני אור הגולה: דשא דרך שם כו'. לפי שהתרגום הוא קרוב ללשון הקודש בכמה מלות ע"כ בא לומר דגם אלו דברים בלשון תרגום אינן אלא קילור מלי"ה דשא דרך שם דלפי התרגום אורחי' שם וכן דרגא דרך גג לפי התרגום אורח איגרא וכן על הרוב שנגזרו מלשון הקודש בדרך קילור לשון: כוף ותיב. בערוך פי' כלי שיש לו בית קבול אומרים כוף הפוך הכלי ושב: כוזא כזה כו'. עיין פירוש רש"י עוד יש לומר כוס כל פכין קטנים שאמרו בכמה מקומות הוא כזה וק"ל: כגולם כו'. עיין פרש"י ובערוך פ"א כשיושב עטוף בו נראה כאדם שאינו יודע לעשות כלום כמו וחילופיהן בגולם כו' ע"ש: סודרא סוד ה' ליריאיו כו'. בגדי אדם נרמזים על מדותיו של אדם כמ"ש בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו' ובמעלות המדות היא היראה וע"כ שם הסודר המורה על זה הוא מיוחד ליראי ה' וק"ל:

רבי שמעון בן אלעזר אומר דם כדי לכחול עין אחת יו עה שכן כוחלין לברקית ומאי ניהו דמא דתרנגולא

כרא רשב"ג אומר דם כדי לכחול בו עין אחת שכן כוחלין ליארוד ומאי ניהו דמא דברושתינא וסימניך גוא לגוא וברא לברא:

שכן כוחלין לברקית. ונייל"א שבולטת בעין: ומאי ניהו. מאיזה דם כוחלין אותו: ליא"וד. תבלול ובתוס' דאיתי לאורוד והם טיפות דקות של לובן הטלדות בעין דתנן בבכורות גבי מומין. דמא דבדושתינא. עטלף שקורין שלפ"א: גוא בדושתינא מצוי בתוך. הישוב שהוא ליארוד שהוא שוקע בתוך העין: ברא. דמא דתרנגולתא ברא: לברא. לברקית שהיא בולטת:

תוספות שכן כוחלין ליארוד. אין נראה לר"י לפרש דהיינו תבלול דבתוספתא קתני בהך מילתא גופא שכוחלין לאורוד ובבכורות חשיב תבלול ואורוד אלמא תבלול לאו היינו אורוד:

י"פ ס ע"ב סיד כדי לסוד תנא כדי לסוד אצבע קטנה שבבנות אמר רב יהודה אמר רב בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא הגיעו לשנים בנות עניים טופלות אותן בסיד. בנות עשירים טופלות אותן בסולת. בנות
אסתר ב מלכים טופלות אותן בשמן המר שנאמר °ששה חדשים בשמן המר. מאי שמן המר. רב הונא בר חייא אמר סטכת רב ירמיה בר אבא אמר שמן זית שלא הביא שליש תניא ר"י אומר אנפיקנון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר רב ביבי הוה ליה ברתא טפלה אבר אבר שקיל בה ד' מאות זוזי הוה ההוא עובד כוכבים בשבבותיה הויא ליה ברתא טפלה בחד זימנא ומתה אמר קטלה רב ביבי לברתי. אמר רב נחמן רב ביבי דשתא שיכרא בעיין בנתיה טפלא אנן דלא שתינן שיכרא לא בעיין בנתין טפלא:

אצבע קטנה. דרכן לסוד את כל הגוף להאדים: שהגיעו לפרקן ולא הגיעו לשנים. שהביאו ב' שערות ולא באו לכלל שנים הראויים לכך ומתביישות בדבר: טופלות. מושחות: אנפיקינון. דתנן במנחות אין מביאין אנפיקינון הוא שמן זית שלא הביא שליש: ולמה סכין אותו. דהיינו שמן המור: טפלה בסיד. שקל בה ארבע מאות זוזי שמתייפתה וקפצו עליה ואותנין לה וכתבו לה [ט]ממון: השער. משיר ומרבה שער:

תוספות שהגיעו לפירקן ולא הגיעו פי' בסמוך לפירקן שקרובות ליכנס ועושות כדי ליפות וללבן עצמן כדאמר בפ' אע"פ הרוצה ללבן את בתו יאכילנה חלב ויאכילנה אפרוחים סמוך לפירקה:

שם כי הא דההוא גלילא דאמרו ליה קום דרוש לנו במעשי מרכבה אמר להו אידרוש לכו כדדרש רבי נחמיה לחבריה ונפקת ערעיתא מן כותלא מחתיה באנדיפי [ומית] אמר ליה מן דיליה דא ליה:

ערעיתא. צרעה: באנדיפי. פדחתו: מן דיליה דא ליה. מידו היתה זאת לו שלא היה לו לדרוש במרכבה:

שם אמר ליה מר בריה דרבינא לבריה מי שמיע לך ביצה קלה מאי היא. אמר ליה ביעתא דצלצלא מאי טעמא משום דזוטרא. אימא דצפירתא אישתיק א"ל מידי שמיע לך בהא [א"ל הכי] אמר רב ששת ביצת תרנגולת ואמאי קרו ליה ביצה קלה. שיערו חכמים אין לך ביצה קלה לבשל יותר מביצת תרנגולת:

דצלצלא. עוף קטן:

י"פ פא עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות ואלו הן האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים ומוריגי בהמה בלא מלח ושדרו של דג ודג מליח שלא בישל כל צרכו. והשותה שמרי יין והמקנח בסיד ובחרסית. (והמקנח) ובצרור שקנח בו חבירו. וי"א אף התולה עצמו בבית הכסא:

תחתוניות. פוג"ש: לולבי גפנים. אותם פיטולים הגדלים בגפן וקורין וודילא"ש: מוריגיה בהמה. כל בשר שיש בבהמה הנעשוי כמורג שהוא פגום וחרוקה כמורג חרוץ חדש [כלומר] כל מקום שאין הבשר חלק כגון קליפת הלמון וכגון שחיך שיש בו כמין קולים (וכפגימות בית) [וכפגימות בבית] הטוקות: שקינח בו חבירו. אסיד ואחרסית נמי קאי: התולה. שאינו יושב:

מט ע"ב פ' כ"ח עיין שם יפ"א י"פ פב רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו קאזלי בארבא אמרה להו ההוא מטרוניתא אותבן בהדייכו ולא אותבוה אמרה איהי מילתא אסרתה לארבא אמרו אינהו מילתא שרויה. אמרה להו מאי אעביד לכו דלא מקנח לכו בחספא ולא קטיל לכו כנה אמנייכו ולא שליף לכו ירקא ואכיל לכו מכישא דאסיר גינאה:

מטרוניתא. אומית היתה: אמרה מילתא. דכשפים: ואסרתה לארבא. ולא זזה ממקומה: אמרי אינהו מלתא. על ידי שם טהרה: דלא מקנחיתו בחספא. שאוכל לעשות לכם כשפים: ולא קטיל לכו וכו'. ואין אתם הורגים כנה בבגדיכם: ולא אכיל לכו ירקא מכישא דאסיר גינאה. אין אתם מוליאים שום וכרשה ובצל מאגודה שאוגדים הגננים ואוכלים אלא אתם מתירין האגודה תחלה שאינו כל הכי קשה לכשפים:

שם א"ל רב הונא לרבא [לרבה] בריה מ"ט לא שכיחת קמיי' דרב חסדא דמחדדן שמעתיה א"ל מאי איזיל לגבי' דכי אזלינא לגביה מותיב לי במילי דעלמא א"ל מאן דעייל לבית הכסא לא ליתיב בהדיא ולא ליטרח טפי דהאי כרכשתא אתלת שיני יתיב דלמא משתמטי שיני דכרכשתא ואתי לידי סכנה א"ל הוא עסיק בחיי דברייתא ואת אמרת במילי דעלמא כ"ש זיל לגביה:

מותיב לי במילי דעלמא. מושיבני לפניו בדברי חכם שאינם של תורה: לא ליתיב בהדיא. במהרה בחוזק לפי שנפתח הנקב בחוזק וניתוקין שיני הכרכשתא ויוצאין: ולא ליטרח טפי. פריימבר"א בלע"ז:

אמר

עיון יעקב

רב חסדא ורבה בר רב הונא הוי קאזלי בארבא אמרי להו ·האי מטרוניתא אגסכן בהדייכו ולא אוסבא. הטעם י"ל דס"ל כרב דאמר בפרק במה מדליקין דילמא מיפקיד דינא מלוי"
או אפי' אם תאמ' לומר דס"ל כשמואל דאמר מעכא בתרי אומה לא שליט אפ"ה החמירו על עצמן משום ייחוד או דחשו לכשפים שלה: אמרן איכהו מלתא. פירש"י ע"י
פס או י"ל פ"י כשפים ומות' לעשות כישוף להכיר העליהם כישוף כדאמרי' בפ"ק דסנהדרין שהאלרנו לדע כשפים מטעם זה כדי שיוכלו לבטל הכישוף : מאי אעבד לכו. אפ"ג דאמת
מעיל הכישוף לקשור הספינה מ"מ לא הי' יכולת בידה לעשות שום כישוף בגופן עשום שהי' נזהרין בג' דברי' הללו וזה שמדוקדק מאי אעבד לכו דהיינו בגופייכו

אמר הבונה מילי דעלמא היא קורא רבה לכל דבר שאינו ללימוד תורה ומודיעו אכיי שחיי האדם ובריאתו הוא ללימוד ראוי וצריך לכל בן תורה כדי שיוכל להגות בה ואינו מילי דעלמא כדברי משה וממן והבל בני אדם ואמר לו שתיקון הגון קודם לתקן הכסא בזמן ובעבוי ועיין מסכת ברכות:

רבי עקיבא פרק תשיעי

שם **מתני'** אמר רבי עקיבא מנין לעבודת כוכבים שמטמאה במשא כנדה שנאמר °תזרם כמו דוה צא תאמר לו מה נדה מטמאה במשא אף עבודת כוכבים מטמאה במשא [גמרא] אמר רבא [רבה] תזרם כמו דוה דאמר קרא נכרינהו מינך כזר צא תאמר לו הכנס אל תאמר לו:

ישעיה ל

פב ע"ב

א"ר עקיבא מנין וכו'. משום דבעי למיתני בהדייהו מכין שמרחילין את המילה כייל נהו להנך דדמיין לה: **במשא.** אדם הנושא: **תזרם כמו דוה וגו'.** בעבודת כוכבים משתעי:

אמר הבונה יש להתרחק מן העבודת כוכבים לא לבד כאחם משאר העברות המגונות כפי הזמן. והאדם אלא להיוסס דבר מנגר והספי לכל השלום בכללן: וחיש רז"ל כל המודה בעבודה כוכבים ככופר בכל התורה. וזהו מה שהוסיף רבא על דברי ר"ע שר"ע אמר שעבודת כוכבים מטמאה כנדה כלומר שהיא דבר טמא ומטמאה נושאה וע"כ אינו צריך להתקרב ולינגע בה כמו לאשת נדה. אמנם רבא אמר שהנדה סוף יש לה יתר מה עם האדם אלא שמתקרב בעת נדותה מתרחק ממנה אבל העבודת כוכבים היא בעלמא הזר ונכרי שבשום זמן והוגן אין לה שוי עם המאמין ויש לומר לה תאמר לה ולא הכנס שיינו שלא תקובל ולא תוכשר לעולם:

תנינן °וישימו להם בעלי ברית לאלהים זה זבוב בעל עקרון מלמד שכל אחד ואחד עושה דמות יראתו ומניחה בתוך כיסו כיון שזוכרה מוציאה מתוך כיסו ומחבקה ומנשקה א"ר חנינא בן עקיבא מפני מה אמרו ספינת הירדן טמאה מפני שטוענין אותה ביבשה ומורידין אותה למים. אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת שהרי כמה שנים נשנית משנה זו בבית המדרש ולא נתגלה טעמה עד שבא רבי חנינא בן עקיבא ופירשה. א"ר יונתן לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ומדברי תורה ואפילו בשעת מיתה שנאמר °זאת התורה אדם כי ימות באהל אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה. אמר ר"ל אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל:

שופטים ח

דף פג ע"ב

במדבר יט

פרק הניזקין ע"ש רפ"א

ומחבקה ומנשקה. הס לשון ברית אהבה וחבה: **נשנית משנה זו.** של מסכת כלים דתניא בה ספינת הירדן טמאה ולא נתגלה הטעם להם:

מהרש"א זה זבוב כו'. פי' בתוספו' דמייתי מהכא שהיה קטן כו' מדכתיב בעל ברית משמע שכרתו לו ברית להיות כל שעה אצלם כו' עכ"ל והכי מוסיף על דבריהם מהיכא משמע לאו דכרתו לו ברית בדבר זה וכו' משום דפ' דלעיל מייתי סיפר במעשה גדעון כי נתץ את הבעל והאשרה אשר עליו כרת וגו' וע"כ קראו אותו ירובעל ע"ש ירב בו הבעל וגו' ואחר שכתב וימת גדעון וגו' אמר דיהי כאשר מת גדעון וישובו וגו' ויזנו אחרי הבעלים שביטל גדעון בחייו וכדי שלא יצא עוד איש אחר לבטלו שמו להם ברית עם הבעל שלא יבטלוהו כמו שעשה גדעון שבטל מקומו וכרת אשרתו ומהו הברית שלא יבטלהו עוד איש אחר במקום שהוא שומד ואמר דהיינו שכל אחד עשה לו דמות יראתו בביתו כו' ומספרא שהיא זבוב בעל עקרון כמ"ש התו' ודו"ק: **לעולם אל ימנע כו'.** כבר אמרו בפ"ק דחגיגה שאמר ר' יהושע דאין ביהמ"ד בלא חידוש אבל הוסיף רב הכא לומר דגם בדבר שנשנה כבר יש בו לאדם דהיינו טעמו של דבר וכ"מ לספינת הירדן כדלעיל וק"ל: **שנאמר אדם כי ימות וגו'.** ילא להם זה הדרש דכתיב בריש הפרשה זאת חקת התורה וגו'. וחזר לכתוב בטומאת אהל וזאת התורה ולא כתב כן בטומאת מגע ומשא דרוש מייתי הכך דרשות: **ואפי' בשעת מיתה כו'.** כראה דהאי אפילו לא קאי אלא על ד"ת דנקט ולא קאי נמי אבית המדרש דלא שייך בשעת מיתה וק"ל:

הרי"ף לעולם אל ימנע עצמו מבית המדרש. כראה דיליף מהאי קרא תרוייהו שלא ימנע עצמו מבית המדרש אפילו בשעת מיתה וגם לא ימנע עצמו מד"ת אפילו בשעת מיתה מדכתיב. זאת התורה אדם כי ימות הרי שבשעת מיתה יעסוק בתורה ולא יתבטל וגם דריש אדם כי ימות באהל כלומר אפילו בשעת מיתה יהיה באהל שהוא בית המדרש כדכתיב מה טובו אהליך שהם בתי מדרשות ונראה לי דדייק האי דרשה מדלא כתיב אדם באהל כי ימות שהוא הסדר הנכון והזכיר מלת באהל סמוך למלת אדם לדרוש אדם כי ימות סמוך לזאת התורה וגם סמך כי ימות למלת באהל ותרתי דרשות איתנהו ביה וגם ר"ל דריש אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל דייק נמי הכי מדלא קאמר זאת התורה אדם באהל וסמך כי ימות למלת אדם לומר זאת התורה נקנית באדם כי ימות שממית עצמו עליה ואינו מבקש תענוגי בני אדם כי א היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ועל הארץ תישן וכו':

אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן מאי דכתיב °לא תסיג גבול רעך [אשר גבלו ראשונים]. גבול שגבלו ראשונים לא תסיג. מאי גבלו ראשונים אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן [יוחנן] *מ"ד °אלה בני שעיר החורי ישבי הארץ. אטו כולי עלמא יושבי רקיע נינהו אלא שהיו בקיאים בישובה של ארץ שהיו אומרים מלא קנה זה לזית מלא קנה זה לגפנים מלא קנה זה לתאנה. וחורי שמריחין את הארץ. וחוי אמר רב פפא שהיו טועמים את הארץ כחויא. רב אחא בר יעקב אמר חורי שנעשו בני חורין מנכסיהן:

נא

דברים יט

דף פה

בראשית לו

גבול רעך. ליטע סמוך למיצר להכחיש קרקעו כשיעור אשר גבלו הראשונים ומי הם הראשונים אמוריים וחוים שהיו בקיאים בכך כדאמרינן בבני שעיר: **מלא קנה זה.** קנה המדה שבו מודדין הקרקע: **לזית.** ראוי לגדל זיתים הם לתאנה והיו יודעין להפריש את הארץ בין קנה לקנה בריחא וטעמא היכן לזיתים והיכן היא לתאנים ומנילא דבקיאים היו בשיעור יניקה: **שמריחין.** מרם את התיבה ודורשה: **חוי.** למה נקרא חוי שמטעמים את הארץ לאותה דבר ידוע לאמה: **כחויא.** כנחש שמאכלו עפר: **שנעשין חורין מנכסיהם.** שנטרדו מנחלתם ולא הוצרכו לעבוד אדמתן כדכתיב ובני עשו יירשום:

יוסבי

עיון יעקב

אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש. הכוונה דאע"ג שיודע כולהי שלומדים שם מה שכבר למד אסיה אל ימנע אדם עצמו מלילך לבה"מ משום דאין ב"ה בלא חידוש וכדמייתי ראיי' וכו'. **ואפילו** בשעת מיתה. אע"פ כשהוא אדם בטל מן התורה ומן התפלות מכל מקום כעודו חי אל ימנע אולי הורהו יעשה לו בס הרים ע"י: **אר"ל** אין ד"ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה. וכדאמרינן יגעת ומצאת תאמין עוד יש לומר שמתקיימין לעולם דהיינו ירושה לו ולבניו עד עולם ומהרש"א אמר ב"מ דף פ"ה ע"ב רב יתיב מ' תעניתא ואקרי' לא ימוש מפיך וכו' ומי שאינו מלער עצמו על ד"ת ולומר מתוך תעניתי עולם סובר שהתורה הוא כירושה אז בכיה הם ע"ה שלא יאמרו התורה כירושה ואין צריך ליגע עליה ומש"ה יתיב רב יוסף בתעניתא:

מהרש"א ויושבי הארץ כו'. בכמה מקראות מצינו כיולא בו יושבי הארץ היינו כשמזכיר בפירוש ארץ מיוחדת משא"כ הכא דכתיב יושבי הארץ סתם ולא פי' איזו ארץ דמשמע יושבי הארץ עולם התחתון ולכך פריך אטו כ"ע יושבי רקיע כו' וק"ל: **והורי** כו'. ממלות הפשוטה כמו כשב כבש שמלה שלמה לכך לא הביא רש"י בחומש דרשה זו. אלא כמ"ד הכא חורי מלשון בן חורין שהוא יותר פשוט ודרשו כן מהחורי שהם שם משום דלא מצינו ס' יחוס בשמות אלא בשם היחוס כמו הראובני השמעוני הכנעני החוי בשמות הכבר נזכרו בקרא אבל החורי לא נזכר כבר בקרא ולכך לא נראה להם לפרש שהוא שם היחוס אלא לפך דרשו' וק"ל. **בחויא** כו'. וכתבו התוס' דלאו החוי הנזכר בז' אומות קדרים דהא לא דרים כולם אלא בני שעיר אקרי חוי כדכתיב בת לבעון החוי עד כ"ל ונראה שהוליאו הכא החוי מפשוטו שהוא שם המיוחס לא' מבני כנען בכמה מקוואות לפי שאהליבמה הנזכר' היא יהודית הנזכרת בפרש' תולדות.כפרש"י בחומש וכמפור' בדברי הרא"ס ולפי שבפרש' תולדות יחסה למשפחות חתי דכתיב יהודית בת בארי החתי והכא ייחסה למשפחות חוי דכתיב אהליבמה בת ענה בת לבעון החוי ע"כ דרשו הכא דלא נתייחסה הכא למשפחת החוי אלא שהוא שם התואר בהיו טועמין כו'. והרא"ס כתב על פי' רש"י בחומש ונתיחסה לחתי ולחוי כמו כו' שבאו חתי וחוי על אשה אחת ונולד ממנו לבעון ואין דבריו מוכרים שהרי לבעון בן שעיר היה והחתי והחוי איכן אלא שם הייחוס לו ועוד דא"כ גם לבעון ממזר היה ולא חשיב בב"ר ובתנחומא רק ג' דהיינו ענה ואהליבמ' ותמנ' וי"א אף קרח כמפורש בפרש"י בחומש גם כעלם מעיני הרב סוגיא דשמעתין דלכך דרשו החוי אבל החתי ודאי שם היחוס הוא כמ"ש ודו"ק:

דף פו **מתני'** מנין לפולטת ש"ז ביום השלישי שתהא טמאה שנא' °היו נכונים לשלשת ימים. מנין שמרחיצין שמות יט את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת שנאמר °ויהי ביום השלישי בהיותם כאבים. מנין שקושרין לשון בראשית לד זהורית בראש שעיר המשתלח שנא' °אם יהיו חטאיכם ישעיה א כשנים כשלג ילבינו. מנין לסיכה שהיא כשתייה ביוה"כ אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר °ותבא כמים תהלים קט בקרבו וכשמן בעצמותיו:

שהיא טמאה. ביום הג' אכתי לא מסרחה שכבת זרע וראויה לקלוט ולהיות ולד מלר היינה וקרינן ש"ז הראויה להזריע: **לג' ימים.** דהקפיד הכתוב על טומאת קרי במתן תור': **מנין שמרחיצין.** דאף ביום הג' מסוכן הוא: **כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו.** מקיש סיכה לשתיה:

מהרש"א מנין לפולטת ש"ז כו' שנאמר היו נכונים וגומר. עיין בתוספות ונראה להוסיף על דבריהם דאפילו לרבי יהודה בן בתירא כמי דאמר התם אין ד"ת מקבלין טומאה וגם בעל קרי מותר בה איכא למימר במתן תורה מעלה עשה הקב"ה בקבלתה להיות בעל קרי אסור בתורה משום דבא מקלות ראש ועם שים לדקדק בהלכה ז' חמלא בחידושי הלכות:

אמר רב אדא בר אהבה משה בהשכמה עלה נב ובהשכמה ירד. בהשכמה עלה דכתיב שם °וישכם משה בבקר ויעל אל הר סיני. בהשכמה ירד שמות לד דכתיב °לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. מקיש ירידה שם יט לעלייה מה עלייה בהשכמה אף ירידה בהשכמה. *ת"ר שם ע"ב בו' בחדש ניתנו עשרת הדברות לישראל רבי יוסי אומר בז' בו אמר רבא דכ"ע בר"ח אתו למדבר סיני כתיב הכא °ביום הזה באו מדבר סיני וכתיב התם °החדש שם שם יב. הזה לכם ראש חדשים. מה להלן ראש חדש אף כאן ראש חדש ודכ"ע בשבת ניתנה תורה לישראל כתיב הכא °זכור את יום השבת לקדשו. וכתיב התם °ויאמר שם כ' שם יג. משה אל העם זכור את היום וגו' מה להלן בעצומו של יום אף כאן בעצומו של יום. כי פליגי בקביעא דירחא רבי יוסי סבר בחד בשבא איקבע ירחא ובחד בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא בתרי בשבא א"ל °ואתם תהיו לי ממלכת כהנים *בתלתא (בשבא) שם יט דף פז: אמר להו מצות הגבלה בד' עבוד פרישה. ורבנן סברי בתרי בשבא איקבע ירחא בתרי בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא ובתלתא אמר לך ואתם תהיו לי בד' א"ל מצות הגבלה בה' עבוד פרישה מיתיבי וקדשתם היום ומחר קשיא לרבי יוסי. אמר לך ר"י יום א' הוסיף משה מדעתו. דתניא ג' דברים עשה משה מדעתו והסכים הקב"ה עמו הוסיף יום אחד מדעתו ופירש מן האשה ושבר את הלוחות. הוסיף יום אחד מדעתו מאי דרש. היום ומחר היום כמחר מה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו ולילה דהאידנא נפק ליה. ש"מ תרי יומי לבר מהאידנא ומנא לן דהסכים הקדוש ברוך הוא עמו דלא שריא שכינה עד צפרא דשבתא. פירש מן האשה מאי דרש נשא ק"ו בעצמו אמר ומה ישראל שלא דברה שכינה עמהם אלא שעה אחת וקבע להם זמן אמרה תורה אל תגשו אל אשה אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי ואיני קובע לי זמן על אחת כמה וכמה. ומנא לן דהסכים הקב"ה על ידו דכתיב °לך אמור להם שובו לכם לאהליכם וכתיב דברים ה בתריה ואתה פה עמוד עמדי. ואית דאמרי °פה אל פה במדבר יב אדבר בו. שבר את הלוחות מאי דרש. אמר ומה פסח ב"ב פ"ב שהוא אחד מתרי"ג מצות אמרה תורה °כל בן נכר לא יבמות יאכל בו. התורה כולה [כאן] וישראל מומרים עאכ"ו. פרק הבא על יבמתו. ומנא לן דהסכים הקב"ה ע"י שנאמר °אשר שברת שמות יב ואמר שם לד

עיון יעקב

משה בהשכמה עלה. כי איתא מקדימין למצות כדאי' ביומא דף כ"ח ואין מקדימין עפי מצפרא ומה"ט נמי ירד בהשכמה כדי ליתן תורה ומצות לישראל: **ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל.** הנה לכאורה צריכין ליתן טעם למה באמת כן שניתנה בשבת וליכא למימר משום נשמה יתירה דהא אי' בזוהר דקודם החטא הי' לישראל אפי' בחול נשמה יתירה. אלא כ"ל הטעם משום דאיתא ג' מעידין זה על זה הקב"ה ושבת וישראל ממילא לכך קיבלו התורה בשבת כדי שיכול שבת להעיד וגו' כעמך ישראל גוי אחד והראי' שכל האומות לא היו רוצים לקבל התור' רק ישראל עוד יש לומר כדי להראות שסכר מצוה והתורה בהאי עלמא ליכא אלא לעתיד לעולם שכולו מנוחה ושלום לכך הזהיר התורה לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת הוא להזהר מאש המחלוקת לכך ה' עוז לעמו יתן דא התורה ה' יברך את עמו בשלום דא שבת ושבת הוא קדש לכך ניתנה בו תורה כ"דושה ועוד י"ל ע"ד דאמרינן שבת היא מלזעוק ורפואה קרובה לבא וישראל נתרפאו אז ממומין כדאיתא בתנחומא) פ' יתרו וק"ל: **רבי יוסי סבר משה הוסיף יום א' מדעתו.** דבזה [illegible] שני מ"ד פ"ק דסוטה ס"א שעה במין הי' משליכין משה ליאור וזה ס"ל דלא הוסיף יום א' מדעתו ומ"ד כ"א בניסן הי' סבר דהוסיף יום א' מדעתו וא"כ היאך יכול לומר [illegible] זכות אפי' בשביעי דאולי לא יהכים הקב"ה עמו והוא לא יוסיף ובדרוש הארכתי מזה הענין יותר:

ואמר ר"ל ישר כחך ששברת. ת"ש והיו נכונים ליום השלישי קשיא לרבי יוסי הא אמרינן יום אחד הוסיף משה מדעתו:

בששי בחדש. דהא דכתיב ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי סבירא להו כרבי יוסי הגלילי דאמר בפרק קמא דיומא זה היה מעשה אחר עשרת הדברות. ורבי יוסי סבירא ליה דמשה וכל ישראל עומדין לקבל עשרת הדברות ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה: **כתיב הבא.** היום הזה לגזרה שוה: **מה להלן.** זכור את יום הזה: **בעצומו של יום.** הזכירה דיציאת מצרים נאמר להו כדכתיב הזה: **אף כאן בעצומו של יום.** הזכירה דשבת נאמר להן זכור את יום וגומר: **בקביעא דירחא.** באיזה יום הוקבע החדש: **משום חולשא דאורחא.** גרסינן: **בתרי בשבא אמר להו ואתם תהיו לי.** ומשה עלה ויקרא אליו כל הענין עד אלה הדברים אשר תדבר וגו׳ הדברים האלה נאמרו לו למחרת ביאתם כדאמרי׳ כל עליותיו בהשכמה הוו ואפילו למאן דלית ליה בהשכמה ירד דלא אקים אית ליה בהשכמה עלה דהא בהדיא כתיב קרא: **בתלתא א"ל מצות הגבלה.** שהדברים שנאמרו לו בב׳ ירד לערב ואמרן לישראל דכתיב ויבא משה ויקרא וגומר ולמחרת השכים ועלה וישב משה את דברי העם וגומר כדאמרינן כל עליותיו בהשכמה היו ובו ביום נאמר לו הנה אנכי בא אליך וגומר ומצות הגבלה דהשמרו לכם עלות בהר אע"פ שהיא כתובה אחר וקדשתם היום ומחר שהיא מצות פרישה קודם לכן נאמרה דכתיב בהדיא עליה שעלה בשלישי להשיב להקב"ה דברי העם דנעשה ונשמע הנה אנכי בא גומר וסיפא דקרא ויגד משה את דברי העם וכי מה דברי העם יש כאן אלא מצות הגבלה נאמר לו בו ביום ולקמן תניא לה הכי ולערב אמרה לישראל ולמחרת בד׳ השכים ועלה והגיד שקבלו עליהם מצות הגבלה ונאמר לו מצות פרישה וקדשתם היום ומחר ואע"פ שיש עוד שלשה ימים עד יום השבת הא אמרינן לקמן לרבי יוסי דמשה הוסיף יום אחד מדעתו: **היום ומחר.** משמע בה׳ נאמר לו לפרוש ה׳ וו׳: **אמר לך רבי יוסי.** לעולם בד׳ נאמר לו לפרוש ד׳ וה׳. והוא הוסיף יום אחד והסכים הקב"ה לדעתו: **ופירש מן האשה.** לגמרי לאחר מתן תורה מיד משפירש עם חבריו שוב לא חזר לתשמיש: **אף היום.** צריך להיות לילו עמו והא לא אפשר: **וקבע להם זמן.** אימתי ידבר עמהם: **אמרה תורה והיו נכונים וגו׳.** פרשו מנשותיהן: **ולא קבע לי זמן.** לדבורו שאוכל לפרוש קודם לכן: **לאהליכם.** להתיר נשותיכם לתשמיש שאסרתי לכם: **בן נכר.** מומר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים: **התורה כולה.** תלויה בלוחות הללו: **וישראל מומרים עאכ"ו.** שאינם כדי לה: **אשר.** אישור שאישרו ושבחו על שבירתן. ס"ג והיו נכונים ליום השלישי ול"ג היו נכונים לשלשת ימים: **הא אמרן יום אחד הוסיף.** והאי קרא דהוו נכונים ליום שני שהקב"ה א"ל ומשה א"ל היו נכונים לשלשת ימים ולא אמר ליום השלישי אלא פרשו ג׳ ימים וקרא דכתיב והיו ביום השלישי בהיות הבקר שלישי לימים שלמים שלינן עמם קאמר:

תוספות ואתה פה עמוד עמדי. וא"ת מנ"ל דפירש משה מדעתו קודם ושוב הסכים הקב"ה ע"י שמא זה הוא צווי. גמור שצוה לו לפרוש. ותירץ ר"ת דאם איתא דמתחלה צוהו הקב"ה פירש ולא מדעתו פירש הילך היה מערער אהרן ומרים דכתיב ותדבר מרים ואהרן וגו׳ אלא ודאי מתחלה פירש מעצמו לגמרי אשה מדעתו ואע"ג דהסכים הקב"ה ע"י מ"מ נתרעמו עליו לפי שאילו לא פירש מדעתו לא היה הקב"ה מסכים דבדרך ארץ רגלם נילך גם מוליכים אותו שהרי לא נוח לאהרן ומרים לפרוש אע"פ שגם עמהם היה מדבר. ומיהו קשה דמשמע במדרש שלא ידעו זאת גדול שפירש מן האשה עד מעשה אלדד ומידד שהיו מתנבאים שאמרה מרים אשריהן נשותיהן של אלו שנתמנו בעליהן פרנסים על הצבור אמרה צפורה אוי להם לנשותיהם של אלו מיום שנתייחדה שכינה עם אחיך פירש ממני מיד ותדבר מרים ואהרן במשה משמע שלא ידעו קודם לכן. וכי לא ידעו הא דכתיב ואתה פה עמוד עמדי. ואומר ר"ת דודאי ידעו אבל היו סבורין שפירש ע"פ הדבור עד שאמרה צפורה שמדעתו פירש ממנה מתחלה:

והרשב"א ז"ל כתב קצת דומה לזה וכתב אח"כ וז"ל ולפע"נ מנ"ל שהסכים הקב"ה עמו אי משום אשר הרי כמה כתובים בתורה שאינן לשון אושר. ושמעתי משום דכתיב אשר שברת ושמתם לוחות ושברי לוחות מונחים בארון ואלמלא היה בשבירתן חטא אין קטיגור במקום סניגור אלא מלמד שהיתה שבירתן חביבה לפניו. ומדרש אגדה יהושע ושבעים זקנים תפסו בידיו שלא ישברם ולא יכלו לו אמר הקב"ה תהא שלום באותו היד דכתיב ולכל היד החזקה אשר עשה משה. ואפשר דמש"ה היה דריש קרא אשר לשון אשרי:

מהרש"א בהשכמה עלה כו׳. יש לדקדק דאכתי מנין דכל עליותיו היו בהשכמה וכימא דגו העלייה היתה כן משום שכן לוה לו הקב"ה ועלית בבקר אל הר סיני גו׳ וי"ל דהשכמה הוא דבר נוסף אבוקר דבוקר משמע עד ד׳ שעות ביום כדאיתא פ׳ ת"ה אבל בהשכמה משמע קודם זה ולפי שלא כתיב בלווי אלא שיעלה בבקר כדכתיב ועלית בבקר גו׳ ומשה הוסיף לעלות בהשכמה אית לן למימר שעשה כך לפי שכל עליותיו היו כך בזולת לווי הקב"ה ומשום דזריזין מקדימין למצות כדדרשינן וישכם אברהם גו׳ מדלא ה"ל למכתב אלא לך ועלית גו׳ וכתיב לך רד ועלית וגו׳ דרשו להקיש ירידה לעלייה כו׳ ודו"ק: **ולקבלו תורה ביני שמשי כו׳.** מפורש במדרש תנחומא שנוגו זאת היא התורה שנא׳ וזאת התור׳ אשר שם משה וגו׳ כי לא מראש דהיינו בתחלת נתינתה לא דברתי אותה בסתר דהיינו בליל׳ אלא בגלוי ביו׳ וכמ"ש שלא ליתן לעובדת כוכבים פתחון פה לעתיד אילו נתתי׳ בפרהסי׳ קבלנו׳ ודו"ק: **כתיב הבא ביום הזה גו׳.** דה"ל למכתב ביום ההוא בלא גו׳ וכה"ג דרשו גבי בכינו זה גו׳ לכך דרשו הכא דזה אתי לג"ש והתם ודאי איצטריך הזה לגופיה דאמרי׳ במדרש שאמר הקב"ה למשה כזה ראה וקדש שהראהו לו באצבע ומה שיש לדקדק ע"ז עיין בתו׳ וק"ל: **א"ל מצות הגבלה כו׳.** עיין פירושו בתו׳ פי׳ לדבריהם דודאי באמצעי׳ נמי כתיב הנה אנכי בא אליך גו׳ אלא דלא כתיב באותה אמירה מידי שיהיה שב עליה ויגד משה גומר דמה א"ל הקב"ה למשה שיאמר לישראל ושאמרו ישראל שוב למשה על כך שהולך משה להגיד למקום ב"ה אלא זה מצות הגבלה והכי מפורש בהדיא לקמן בברייתא ודו"ק: **בתרי בשבתא.** עיין פרש"י וכתב הרא"ש ואי קשיא א"כ הא דאמר רבא כו׳ בחד בשבתא לא א"ל ולא מידי משום חולשא דאורחא כו׳ מאי חולשא דאורחא דקאמר הא בלאו חולשא דאורחא א"א בו ביום משום דכל עליותיו בהשכמה היו י"ל דהא דאמרי׳ כל עליותיו בהשכמה היו אינן אלא בעליות שעלה מעצמו אבל בעליות שע"פ הדבור א"א להעביר כו׳ עכ"ל ע"ש ואין תירוץ זה מחוור דהא מהאי קרא דיליף דכל עליותיו בהשכמה היו דהיינו וישכם משה בבקר ויעל גו׳ מפורש ביה שהיה ע"פ הדבור דכתיב לעיל מיניה ועלית בבקר אל הר סיני גו׳ ועוד דלשון כל עליותיו בהשכמה היו לא משמע כן ונראה לפרש משום דסבר רבא דלא פסיקא לן ואפשר דבהשכמה בלאו להר סיני דהכי מסתבר דזריזין מקדימין למצות ואתמול. חנו ישראל קרוב להר סיני וא"כ בו ביום שבאו היה ג"כ יכול משה לעלות בהשכמה אי לאו משום חולשא דאורחא דאתמול וה"נ למ"ד לעיל דירד נמי בהשכמה ביום ד׳ ל"ל דעלה וא"כ ירד הכל היה בהשכמה דהיה שהות בהשכמה לעלות ולהשיב ולירד א"כ ללוי׳ מצות פרישה הכל בהשכמה ה"נ היה שהות בהשכמה לבא ממקו׳ קרוב ולעלות להר

תירי

סיכי אי לאו משום תולפא דאורחא ודו"ק: היום כמחר כו'. עיין בתוס' ונראה דאף לפי הדרש דהיום כמחר לא זו כמי מהיום ממש דהיינו יום רביעי דא"כ לא הוה הפרישה רק ד' עונות ולרע"ק לעיל בשמעתין דמסיק דסבר כרבי יוסי ומצריך ה' עונות שלימות ודו"ק: ומה ישראל כו'. עין בתוס' ובפרק הבע"י תרצו עוד דאמו משום שלום לבעל פ"א מפריה ורבים יבטל הוא לעולם וק"ל: וקבע להם זמן. כתבו התוס' תימה לר"י כו' ע"ש באורך ועוד יש לומר דהדא מילתא היא ומה ישראל כו' אלא שעה אחת ולאותה שעה גופה קבע להם זמן אכי שכל שעה שכינה מדברת עמי בודאי בלי קביעות זמן על אחת כמה וכמה ותו לא מידי וק"ל: ומנין דהסכים כו'. דאי כפשטיה לא לכתוב רק שובו לכם או שובו לאהליכם וכתיב בתריה ואתה פה עמוד עמדי גו' דאי כפשטיה לא לכתוב רקפה עמוד ול"ל לכתוב עמדי אי לאו להך דרשה לפרוש מן האשה ובמסכת מגילה דרים כמי מיתורא דעמדי דהרב יהיה עומד עם התלמיד והקולים הם וכתבו התוס' ואם תאמר מכלן דפירש מדעתו קודם כו' כיוצא זה הוא לוי גמור שלוה לפרוש כו' ע"ש גם בתוס' פרק הבע"י בקלת שמי באורך וק"ל: פה אל פה אדבר בו כו'. בסוגיא דפרק הבע"י ל"ג ליה ורש"י בחומש פי' פה אל פה אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמר לו בסיני לך אמור להם שובו לכם לאהליכם גו' עכ"ל אבל מלשון התלמוד הכא וא"ת דאמרי כו' משמע שהוא מלתא ורא"ה אחריתא והיינו דמה שא"ל הקב"ה לא כן עבדי משה גו' פא"פ אדבר בו גו' הרי הסכים הקב"ה עם משה על שהתרעמו עליו שפירש מן האשה וק"ל: שבר הלוחות מאי דרש ומה פסח כו'. ומפורש פרק הבע"י ע"ש: יום אחד הוסיף משה מדעתו. כפרש"י דליום השלישי לר' יוסי כמי לא משמע אלא לפרוש ד' וה' דכך א"ל הקב"ה אלא דמשה הוסיף יום אחד דהיינו גם יום ו' ואמר היו נכונים לשלשת ימים דהיינו ימים שלמים ולרבנן ל"ל דלשלשת ימים כמי לא משמע אלא ד' וה' ולא ג' ימים שלמים וכתב הרא"ם ראיה לזה מקרא דויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים ושם כתיב ויאמר אליהם ביום השלישי גו' ע"ש ואין ראייתו זו מכרעת דאע"ג דליום השלישי לכ"ע אף לר' יוסי לא משמע ימים שלמים מ"מ ביום הג' משמע שפיר ימים שלמים כדפרש"י בהדיא בשמעתין לר' יוסי אקרא דכתיב ויהי ביום השלישי בהיות הבקר דימים שלמים קאמר ודו"ק:

הרי"ף ואתה פה עמוד עמדי כתבו בתוס' וא"ת ומנ"ל דפירש משה מדעתו וכו' ותירץ ר"ת וכו'. ועדיין קשה לי דילמא הא דאמר ה' ואתה פה עמוד עמדי הוא לפי שעה לפי שצריך לעלות אל ה' לקבל לוחות התורה ומנ"ל שלאחר זמן קבלת התורה הסכים הקב"ה שיפרוש משה מן האשה לעולם ואפשר לומר דעיקר הילפותא היא מדכתיב הכא פה עמוד עמדי וכתיב התם פה אל פה אדבר בו שהליץ הקב"ה בעד משה שפירש מהאשה ואמר אני אמרתי לו כך ופה אל פה עמוד עמדי אדבר בו א"כ משמע שגלה הש"י שיפרוש משה מהאשה לעולם פה עמוד עמדי ומה שעשה משה מדעתו הוא שאעפ"י שדבריו של הקב"ה היו סתומים פה עמוד עמדי ונשמע כל זמן קבלת התורה ומשה עשה מדעתו להבין פה עמוד עמדי לעולם והסכים הקב"ה. עמו כמו שהבין משה מדעתו והיכן פי' בתו"ס פה אל פה עמוד עמדי אדבר בו: אשר שברת ואמר ר"ל יישר כחך ששברת כלא"ה לענ"ד שדקדקו דהאי אשר שברת היה ראוי לאומרו בתחלת הפי' פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים אשר שברת וכתבתי וגו' ולמה כתב אשר שברת בענין הכתב ולא נכתב בענין פסל הלוחות לזה דרשו שהכונה לומר וכתבתי על הלוחות מעשים של כל נן ככר ועונש

מעבודת כוכבים ומזל אשר היו כתובים על הלוחות הראשונים כל העונשים אשר שברת יישר כחך ששברת כדי שלא יהיו נענשים בעונש הכתוב בהם. ועוד אפשר דדייק דהיל"ל על הלוחות השבורים מאי אשר שברת דמאי נפקא לן אם שברם הוא או אחר אלא בא להחזיק לו טובה ולומר על ששברם ולא יהיו נענשים ומשום הכי דרים האי אשר לשון אושר: ת"ש והיו נכונים ליום השלישי. קשיא לרבי יוסי הא אמרינן יום א' הוסיף משה מדעתו וקשה כיון דלעיל אותבים לר"י מהאי קרא דכתיב וקדשתם היום ומחר ומשנינן אמר לך רבי יוסי יום א' הוסיף משה מדעתו מאי מותיב השתא מדכתיב והיו נכונים ליום הג' דהאי קרא הוא סמוך לוקדשתם היום ומחר ,נחד שנויא לתרוייהו ויש לתרץ דמ"מ רש"י ז"ל הא אמרן יום אחד הוסיף משה מדעתו והאי קרא דוהיו נכונים ליום הג' הקב"ה א"ל ומשה אמר להו היו נכונים לג' ימים ולא אמר ליום הג' אלא פירשו ג' ימים וצריך לבאר כונת רש"י לפי הגירסא הזאת האמיתית. וביאור הענין הוא דלעיל משני קרא דוקדשתם היום ומחר דה"ק היום כמחר מה למחר לילו עמו אף היום לילו עמו יש עוד שני ימים שהם. חמישי וששי שלילן עמהם אבל עדיין י"ל מדכתיב והיו נכונים ליום הג' ואם שהקב"ה נוה ביום ד' על הפרישה והיו נכונים ליום הג' הוא ג' לדבורו של הקב"ה דהיינו יום ו' תיקא דקרא דוקדשתם היום ומחר דאיכא למדרש היום כמחר אבל הכא שדבר פי' ה' ביום הד' ואמר והיו נכונים ליום הג' דהיינו יום ו' קשיא ומשני הא אמרן יום אחד הוסיף משה ולפי שאין תירוץ זה עולה יפה כדאמרינן הולך רש"י לפרש והאי קרא דוהיו נכונים ליום השלישי קב"ה א"ל כלומר כיון שה' היה המדבר והוא יודע שעתיד משה להוסיף יום אחד מדעתו גם כשאמר והיו נכונים ליום הג' הוא על יום הג' שהוא לחשבון של משה אשר הוסיף יום אחד. ועוד אני אומר דהא דהוסיף משה יום אחד אינו שהקב"ה אמר ב' ימים והוא הוסיף יום אחד אלא שמכח הדרשה שדרש בדעתו הבין שכונתו של הקב"ה בדבריו שאמר היום ומחר הוא ב' ימים שלמים מלבד יום ד' שהיו עומדים בו וא"כ מדבריו של הקב"ה שאמר והיו נכונים ליום הג' יש במשמע ליום הג' למנין ימים שלמים וכיון שפי' ה' המדבר והיו נכונים ליום הג' הוא אמר שיום ד' אינו מהמנין הג' רק תחלת המנין הוא מיום ה' שלילו עמו. א"כ אין לדקדק הא דקאמר והיו נכונים ליום השלישי דמשמע מינה ליום השלישי לדבורו של הקב"ה דהיינו יום ד' ויום ה' ויום ו' לפי שהש"י סמך על מ"ש וקדשתם היום ומחר שכוונתי היום כמחר דהיינו ב' ימים שלמים מלבד יום הדבור ומאותם ב' ימים שלמים הוא מונה יום הג' שהוא יום השבת:

תניא °וישב משה את דברי העם אל ה' וכתיב ויגד משה את דברי העם אל ה' מה אמר ליה הקב"ה למשה ומה אמר משה לישראל ומה אמרו ישראל למשה ומה השיב משה לפני הגבורה זו מצות הגבלה דברי ר' יוסי בר יהודה רבי אומר בתחלה פירש עונשה דכתיב °וישב משה דברים שמשבבין דעתו של אדם ולבסוף פירש מתן שכרה דכתיב ויגד משה דברים שמושכין לבו של אדם כאגדה ואיכא דאמרי בתחלה פירש מתן שכרן דכתיב וישב משה דברים שמשיבין דעתו של אדם ולבסוף פירש עונשה דכתיב ויגד משה דברים שקשין לאדם כגידין ת"ש ששי ששי בחודש ששי בשבת קשיא לרבנן הא נמי ר' יוסי היא ששי למאי רבא אמר לחנייתן רב אחא בר יעקב אמר למסען וקא מפלגי בשבת דמרה דכתיב °כאשר צוך ה' אלהיך ואמר רב יהודה א"ר כאשר צוך במרה מר סבר אשבת איפקוד אתחומין לא איפקוד ומר סבר אתחומין נמי איפקוד:

שם ט / שמות יט

שם

ע' בתוס' והחידושי הלכות

דברים ה

מח

עין יעקב

רבי אומר בתחלה פירש עונשן דכתיב וישב משה דברים שמשכבין דעתו של אדם ולבסוף פירש מתן שכרן דכתיב ויגד משה דברים שמושכין לבו של אדם כאג... אה רי אזיל לשטהו דשכר קרן פירות לאו כקרן הגוף דמי כדאי' בש"ס דב"ב דף קל"ז ולכך אע"ג דהרבה מלות אוכל אדם מפירותיהן בעה"ז מ"מ כיון דקרן פירות לאו כקרן הגוף דמי ועיקר השכר הוא לעה"ב ובעה"ז אין שכר לאדם אלא לאחר י"ב חדש שכבר קיבל עונשו לכך פי' בתחלה עונשו ואח"כ פירש מתן שכרן ור' יוסי דסבר בתחלה פירש שכרן ואח"כ עונשן סבר קרן פירות כקרן הגוף דמי וכיון דאוכלין פירותיהן בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב לכך סבר בתחלה פירש השכר וכו' או יש לומר דפליגי אי אמרינן צריך להשיב על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון או דאמרי' כיון דקיים פתח דמלינו שישראל אמרו נעשה ונשמע דהיינו נעשה על מלוי עשה ושכר עשייתה ואח"כ נשמע על לא תעשה ועונשה דו"ק אומר בתחלי' פירש עונשה ואח"כ מתן שכרם כי כמה דקיים פתח וריב"ם סבר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון כך אמרו מתחלה נעשה ואח"כ נשמע:

מה אמר הקב"ה למשה. בין וישב משה דכתיב וכשמע לויגד מה שיאמר להם לישראל ומה אמרו ישראל למשה על כך שהולך משה להגיד למקום והלא לא נאמר בינתים אלא הנה אנכי בא וגו': זו מצות הגבלה. שאע"פ שכתובה אחר מלות פרשה בג' נאמר לו והולך להשיב שקבלו עליהם עונשה של תורה: משבבין. כמו וילך שובב שמונעים מלקבל שאם יקבלו יענשו הדברים הללו משבבין את לבם מן המקום ואף על פי כן קבלו עליהם: כגידין. יקר מר: ששי ששי בחדש וכו'. לקמן בעי שמי קמא למאי דהכא ליכא למימר שמה לאותן דברים דבשלמא שלישי דברייתא דלעיל איכא למימר דאיירי בהו דהא כל ג' ימים היה משה מדבר באותן הדברים דע"כ ויגד משה בד' כתיב. דברים שקבלו בג': קשיא לרבנן. דמשמע באחד בשבת איקבע ירחא: להנייתן שהרי בר"ח הם וה"ק ששי לחנייתן הוא הששי בחודש הוא ששי בשבת: למסען. אף למסען שביום שבאו למדבר סיני נסעו מרפידים. וקמיפלגי. רב אחא ורבא במצות שבת שנאמר להם במרה אם נצטוו על התחומין בו ביום או לא דכתיב בדברות האחרונות שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ש"מ קודם שדברות נצטוו בה ואמר רב יהודה במרה דכתיב שם שם לו חק ומשפט: אתחומין לא איפקוד. הלכך כשנסעו מרפידים, נסעו בשבת שלא הותר לילך יותר מאלפים אמה:

תוספות כאשר צוך במרה. ואם תאמר מנא לן דבמרה איפקוד אשבת דילמא כאשר צוך בפרשת המן דאשכחן דיני שבת כתובים שם את אשר תאפו אפו וגו'. וי"ל משום דבכבוד אב ואם נמי כתיב כאשר צוך ומשמע כי היכי דהאי כאשר צוך במרה ה"נ האי. וכן מוכח בפ' ד' מיתות דאיתמר מילתא דרב יהודה אתרוייהו:

מהרש"א וישב משה גו ויגד משה כו'. עיין פרש"י וכמו שפירשו התוס' לפי' כיון דלא כתיב ביה מידי כו' אית לן למסרי מלות הגבלה אההיא אמירה כו' ע"ש ולי נראה דבהך אמירה גופה ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן גו' מפורש בה מלות הגבלה כי מליכו בכתוב שמשה לבד נגש אל הערפל שהוא עב הענן והוא על ההר כמ"ש ויבא משה בתוך הענן ויעל אל ההר ולזה אמר דכאן הנה אנכי בא אליך בעב הענן כי לך ניתן רשות לעלות על ההר תוך עב הענן אבל העם ימנעו תחת ההר. בדברי עמך ועי"ז גם בך יאמינו לעולם בכבודתך גדולה שהרי לא ניתן רשו' לעלות לשם. רק אתה וק"ל: בתחלה פירש עונשן ולבסוף פירש מתן שכרן. נראה דכל זה היה לפי הדין בגרים דאז נכנסו ישראל לברית ונעשו גרים ואמרי' פ' החולץ גר שבא להתגייר כו' מודיעין אותו עונשן של מצות כו' וכנס כו' כך מודיעין אותו מתן שכרן כו':

נד **תא** שמע ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים בי"ד שחטו
פס ע"ב פסחיהם ובט"ו יצאו ולערב לקו בכורות לערב ס"ד
אלא מבערב לקו בכורות ואותו היום ה' בשבת היה.
מדחמיסר בניסן ה' בשבת ריש ירחא דאייר שבתא וריש
ירחא דסיון חד בשבת קשיא לרבנן. אמרי לך רבנן
שמות מ אייר דההוא שתא עבורי עברוה. ת"ש ויהי בחדש
הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן תנא
אותו היום נטל י' עטרות ראשון למעשה בראשית.
ראשון לנשיאים. ראשון לכהונה. ראשון לעבודה,
ראשון לירידת האש. ראשון לאכילת קדשים. ראשון
לשכון שכינה. ראשון לברך את ישראל. ראשון לאיסור הבמות. ראשון לחדשים. ומדריש ירחא דניסן דהאי שתא חד בשבתא דאשתקד ד' בשבא דתניא אחרים אומרים אין בין עצרת לעצרת ואין בין ראש השנה לר"ה אלא ד' ימים בלבד ואם היתה שנה מעוברת ה'. הו"ל ריש ירחא דאייר מעלי שבתא וריש ירחא דסיון שבתא. קשיא בין לרבי יוסי בין לרבנן. לרבי יוסי ז' חסרין עבוד. לרבנן ח' חסרין עבוד:

לערב. משמע לערב הבא: ריש ירחא דאייר שבתא. שהרי ניסן מלא הוא לעולם וריש ירחא דסיון בחד בשבת: י' עטרות. ראשון לי' דברים ראשון לבריאת עולם שאחד בשבת היה: ראשון לנשיאים. להקרבת נשיאים לחנוכת הבית: ראשון לכהונה. אותו היום שמיני למילואים ועבודתו באהרן ובניו ועד עכשיו היי בבכורות: ראשון לעבודה. לסדר עבודי' לצבור תמידין ושאר קרבנות של תרומת הלשכה: לירידת אש. ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח וגו': לאכילת קדשים. שמכאן ועד עכשיו היו נאכלין בכל מקום: לשכון בישראל. שכינה שרתה שם כדכתיב ושכנתי בתוכם מכלל דעד השתא לא שרתה: וכן לברך ברכת כהנים כדכתיב וישא אהרן את ידיו וגו': לאיסור הבמות. מעכשיו נאסרו שהוא ראוי לפתח אהל מועד כדכתיב ואל פתח אהל מועד לא הביאו: דהאי שתא. שנה הבאה שהוקם המשכן: ד' ימים. כשאתה קובע כל החדשים כסדרן אחד מלא ואחד חסר הוו ד' ימים בין תחילת שנה לתחילת שנה אחרת שמנין חדשי השנה [לבנה] כסדרן שכ"ד ימים כלם שבועים חוץ מד' ימים: ואם היתה שנה מעוברת ה'. דקסבר ב' אדרים עבדין [עבדינן] חסרין ופסח דהוי יום אחד לקמיה: ז' חסרין עבוד. ולא היו אלא ג' בין פסח לפסח הילכך דאשתקד בה' בשבתא ולית ליה לאחרים דאמרי אין מעברין ואין מחסרין שום חודש לצורך אלא לעולם אחד מלא ואחד חסר: לרבנן ח' חסרים עבוד. ולא היו בין פסח דאשתקד לפסח דהאידנא אלא ב' ימים ונמצא דאשתקד בע"ש:

תוספות. ואותו היום ה' בשבת היה. וא"כ בד' שחטו פסחיהם ונמצא בשבת שעברה לקחו פסחיהם שאז היה בעשור לחדש ועל כן קורין אותו שבת הגדול לפי שנעשה בו נס גדול כדאמרינן במדרש כשלקחו פסחיהם באותה שבת נתקבצו בכורות עובדי כוכבים אצל ישראל ושאלום למה היו עושין כך אמרו להם זבח פסח הוא לה' שיהרוג בכורי מצרים הלכו אצל אבותיהם ואצל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל ולא רצו ועשו בכורות מלחמה והרגו מהם, הרבה היה"ד למכה מצרים בבכוריהם: עשר עטרות נטל אותו היום. הא דלא חשיב ראשון להקמת המשכן משום דאמרינן במדרש שכל ז' ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן ומפרקו אי נמי משום דעליה דהקמת המשכן קאי. דה"ק אותו היום של הקמת המשכן נטל עשר עטרות אחרות:

מהרש"א ואותו יום ה' בשבת היה כו'. עיין בתוס' אבל בטור א"ח סי' ת"ל הביא המדרש הזה בע"א שהיו שיניהם קהות על ששוחטין אלהיהם ולא היו רשאין לומר דבר כו' ע"ש ואחר הדקדוק במאמר כפי מה שכתבו התוספות כשלקחו פסחיהן נתקבצו בכורות כו' מפני מה נתקבצו הבכורות מעיקרא יותר משאר העם שהרי עדיין לא הגידו להם שיהרוג בכורי מצרים אבל הכוונה כי מזל טלה הוא ראש ובכור לכל המזלות והוא' עליונו. מזלן ואלהיהן של מצרים והבכורות ועל כן נתקבצו הבכורות טפי כשלקחו פסחיהן שהיה טלה שהוא מזלן ואלהיהן של הבכורות והיו שיניהם קהות כו' והלכו אצל אבותיהם כו' דהשתא ב' המדרשים נתכוונו לדבר אחד וק"ל: י' עטרות נטל אותו יום כו'. יש לדקדק מאמר הזה למאמר דפ'
הניזקין

הכיזקין דמ' פרשיות כלומרו בו ביום אמאי לא חשיב נמי הכא ראשון לשילוח טמאין ולאיקור שתויי יין דחשיב התם דכאומרו בו ביום וכן לא חשיב הכא ראשון ללוים ומיהו הא דלא חשיב הכא ראשון להדלקת נרות משום דהוי בכלל ראשון לעבודה גם קשה אמאי לא חשיב בתרתי ראשון לחודש וראשון לחדשים כמו דחשיב ראשון למעשה בראשית ואמאי לא חשיב נמי ראשון להקמת המשכן והתוספות תירצו בזה דהקרא קאי שהזכיר בו הקמת המשכן אבל קשה דא"כ לא יזכיר נמי ראשון לחדשים שהוזכר בקרא בחודש הראשון ובכלל קשה מאי רבותיה דהנך י' עטרות דנפיק ליה מהאי קרא הוא ומבואר ע"פ מ"ש דראשון הנאמר בו יתברך ברוך הוא כמו שנא' אני ראשון איכו כלשון ראשון הנאמר בשאר דברים דההוא ממעט ראשון משום דיש שני אחריו ואפשר שהראשון פחות במעלה מהב' כמ"ש גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון אבל ראשון הנאמר בו ית' ב"ה הוא ראשון ואין שני ואחרון לו כמ"ש אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים ר"ל לא כשאר ראשונים שיש להם שנים ואחרונים כי אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים שני ואחרון ועד"ז אמרי' במדרש דלכך נאמר יום אחד ולא יום ראשון להורות שה' אחד ואין שני לו שביום ראשון בבריאת היה ה' אחד וביום שני התחיל השניות ולכך נאמר אחד במקו' ראשון של ית' ב"ה הוא מורה על אחדותו שאין שני לו ועפ"ז ביאור בענין דהכא במדרש רבה דהל"ל יום ראשון ושני ושלישי כו' אתמהא פרע להם הקב"ה להלן בהקמת משכן שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון לבריאת עולם כאילו בראשי שלם באותו יום שני י' עטרות כו' דר"ל דלפי הלשון הי"ל למכתב נמי בבריאת עולם יום ראשון כמו שני ושלישי אבל כתב אחד להורות על אחדות שהוא ראשון ואין שני לו אבל פרע נתן הקב"ה לכתוב ראשון במקומו בהקמת המשכן שהיה ג"כ יום ראשון לבריאת שלם כאילו כתוב אותו ראשון בבריאת עולם מנעם שהיה ראוי לכתוב שם אלא שנכתב שם לשון אחד להורות על ראשון שלו שהוא ממש אחד אין שני לו והשתא קאמר על אותו יום של יום הקמת המשכן שנכתב בו הראשון שהיה לו עשרה עטרות להורות על מדותיו עשר ספירות שהם אחדות הגמור עד כתר העליון וכל הנהו עשרה ראשון דחשיב הכא הם מורים על זה שהוא ראשון ואין שני לו וחשיב תחלה למעשה בראשית. כמ"ש שע"כ נאמר כאן ראשון במקום אחד שנא' במעשה בראשית להורות על ראשון שלו שאין לו שני: **וראשון לנשיאים** מפורש במדרש רבה נשיא אחד ליום גומר א"ל ט' מהם כו' כתבו עיניהם בנחשון שקידש שם שמים על הים כ' כדאמרינן במסכת סוטה ור"ל דנשיא א' ליום שהוא יהיה הראשון ע"ש שקידש וייחד שמו של הקב"ה שאין שני לו: ואמר **וראשון לכהונה.** שהיה עבודתו בייחוד לה' כמ"ש באהרן להבדילו קודש קדשים דהיינו מכלל הלוים: **ראשון לעבודה.** דהיינו קרבן לצבור כבש האחד בבקר גו' שישתתפו בו כל ישראל כאיש א' לעבודת האחד האמיתי שאין שני לו: **ראשון לירידת אש.** שהוא משגיח בכל העולם ובורא אחד לכולם. ואמר **ראשון לאכילת קדשים.** שיטהר ויקדש האוכל עצמו לידבק בשכינה לשיות האוכל ג"כ מעין דוגמא דלמעלה בקדושה ואין לו שני למטה.

ואמר **ראשון לשכון** בישראל שיהיו כלל ישראל עם אחד למטה דוגמתו דלמעלה שאין שני כמ"ש ונפלינו אני ועמך גו': **וראשון לברך את ישראל.** שזה הוא דבר הנוגע באחדותו שאין שני לו לבטל ברכתו יתברך ב"ה כמו שמוליט בענין בלעם: **וראשון לאיסור במות.** שיהיה מקום מיוחד לעבודת ה' במקום אשר יבחר והוא מורה על אחדות וראשון הגמור שאין שני לו: **וראשון להדשים.** שהוא חודש מיוחד לעשות בו נסים ושהוא אחד לבטל כח ראש המזלות שהוא טלה ובמ"ש במ"ר א"ל הקב"ה אין לך חודש גדול מזה לפיכך נקרא ראשון כו' ד"א כביכול הקב"ה שנקרא ראשון שנאמר אני ראשון גו' ועפ"פ הכוונה שאמרנו והשתא ביאר דלא חשיב רק י' ראשון והם י' עטרות נגד י' ספירות המורים על שהוא אחד וראשון ואין שני לו ודו"ק: **בחמישי בנה מזבח כו'.** כיון שלא עלה בה' משמע לא הלך בטל באותו יום אלא שבנה מזבח כו' וכל הענין בפ' משפטים ואין מוקדם ומאוחר בתורה כפרש"י בחומש ע"ש: ***בששי לא היה לו פנאי כו'.** אין לפרש דלא היה לו פנאי משום טורח שבת ואל"ה היה נותן הקב"ה התורה בו ביום בע"ש דהא לר"י קיימינן הכא דס"ל דמשה הוסיף יום א' מדעתו משום פרישה ודריש היום כמחר דלילו עמו אלא דר"ל דמשום טורח שבת לא עלה בו ביום בע"ש כמו שעלה בג' ימים שלפניו ומיהו אי לאו משום פרישה לא היה מוסיף משה יום א' משום טורח שבת דלא הוה שביק קבלת התור' משום טורח שבת וק"ל:

דרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי ע"י תליתאי ביום תליתאי בירחא תליתאי. כמאן כרבנן: °ויתיצבו בתחתית ההר אמר רבי אבדימי בר חמא [חסא] מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא אמר רבא אעפ"כ הדור קבלוה בימי אחשורוש. דכתיב °קימו וקבלו היהודים קימו מה שקבלו כבר:

(שמות יט) (אסתר ט)

עליה דרב חסדא. לפני רב חסדא לפי שרב חסדא יושב והדרשן עומד קאמר עליה דדומה כמי שהעומד למעלה מן היושב: **אוריין תליתאי.** תורה נביאים וכתובים: **לעם תליתאי.** כהנים לוים וישראלים: **ע"י תליתאי.** [משה] תליתאי לבטן מרים אהרן ומשה: **ביום תליתאי.** לפרישה: **תחתית ההר.** תחת ההר ממש: **גיגית** קופה [קובא] שמטילין בה שכר: **מודעא רבה.** שאם יזמינם לדין למה לא קיימתם מה שקבלתם עליכם יש להם תשובה שקבלוה באונס: **בימי אחשורוש.** מאהבת הנס הנעשה להם:

תוספות כפה עליהם ההר כגיגית. ואף על פי שכבר הקדימו נעשה לנשמע שמא יהיו חוזרים כשיראו האש הגדולה שיצאה נשמתם והא דאמרי' בפ"ק דעבודת כוכבים כלום כפית עלינו הר כגיגית דמשמע דאם היה כופה עליהם לא היה להם תשובה והכא אמר דמודעא רבה לאורייתא:

עיון יעקב

בריך רחמנא דיהב לן אוריין תליתאי. נ"ל דלכך שיבח להקב"ה בזה כי ע"י התורה שניתנה הכל על דרך תליתאי ניצל מהעון הגדול הזה לשה"ר שהוא לישנא תליתאי כדאי' בערכין טו. יעש' אדם ויכלל מלשה"ר וכו' ועוד דע"י התורה זכו לג' כתרים כדאי' ברבה קהלת דף ק' ע"א: **אוריין** תליתאי, פירש"י תורה נביאי' וכתובי' עוד י"ל שהיא תורה שבכתב ותורה שבע"פ ונסתר שלהם: **לעם** תליתאי. פירש"י כהן לוי ישראל ועוד שהם נסמכים על זכות ג' אבות אברהם יצחק ויעקב ועוד שג' סימנים יש באומה זו רחמנים ביישנים גומלי חסדים: **ויתיצבו** בתחתית ההר אמר רב אדא מלמד שכפה עליהם הר כגיגית וכו'. הנה האריכו כל המפרשים בהמיהתי על זה חדא קושית תוס' הא ומתחלה אמרו נעשה ונשמע ועוד קשה א"כ כל הדורות עד אחשורוש למה איענשו ועיין בתנחומא פ' נח דכפיי' הי' על תורה שבע"פ ע"ש ול"נ לתרץ דלק"מ דודאי קבלו התורה ברצוני הטוב כאומרם נעשה ונשמע רק שהם סברו כדאי' פ"ק דע"ז למען ייטב להם ולבניהם עד עולם שלא יהא מלאך המות שולט בהם וא"א שלא יהא אומה ולשון שולטת בהם וכמו דאמרינן לענין שלא יהא מלאך המות שולט בהם אף שחטאו ונגזר מיתה על אדם מ"מ כיון שמת נעשה חפשי מן התורה ומצות כדאמרינן במתים חפשי כך קבלו ישראל התורה לענין שלא יהא אומה ולשון שולטת בהם ואם יגרום החטא שיהיו בגלות ושעבוד מלכיות יהיו פטורים מן התורה ומצות לזה הי' כפיית הר כגיגית שיקבלו עליהם עול תורה ומצות אפי' בגלות ושעבוד אך מודעא רבה לאורייתא כי אנוסים היו לכך כשחטאו וגלו לבבל ושם נעשו עבדי אחשורוש מכח גודל חיבוב נס שנעשה להם בעת ההיא קיבלו עליהם עול תורה ומצות מרצונם. העול אפי' בגלות:

לאורייתא היינו על מה שלא קבלו אבל מה שלא קיימו איכא תשובה: מודעא רבה לאורייתא. והא דאמרינן בנדרים שכרת משה ברית עם ישראל על התורה ומצות והשביעם על כך. ובפרק אלו נאמרין שקבלו כל התורה בהר גריזים ובהר עיבל אומר ר"ת דעל פי הדבור היה והוי כבעל כרחם אבל בימי אחשורוש קבלו מדעתם מאהבת הנס. ומה שכרת עמהם יהושע ברית לעבוד את ה' התם לא קבלו אלא שלא לעבוד עבודת כוכבים כדכתיב חלילה לנו מעזוב את ה' וכן משמע כוליה עניינא: קיימו מה שקבלו כבר. עיין במגילה גבי אסתר ברוח הקדש נאמרה אמר שמואל קיימו וקבלו קיימו למעלה מה שקבלו למטה ועליך לתקן ב' הסוגיות:

הרשב"א ז"ל כתב בחדושיו הא דאמרינן באגדה מכאן מודעא רבה ומתרץ קבלוה בימי אחשורוש קשיא לי וכי מה קבלה זו עושה מסופו של עולם לתחלתו אם קודם אחשורוש לא היו מצווין למה נענשו. (וי"ל שנענשו על עבודת כוכבים שקבלו בימי יהושע רש"א). ואם נאמר מפני שעברו על גזירת מלכם אם כן בטלה מודעא זו ועוד למה הצריכה לקבלה וברית וי"ל דמתחלה אע"פ שהיה להם מודעא מ"מ לא נתן להם את הארץ אלא כדי שיקיימו את התורה כמו שמפורש בתורה בכמה פרשיות וכתיב ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו וגו'. והם עכשיו בתחלה לא עכבו בדבר כלל ולא אמרו במודעא כלום כאילו ברצון נפשם. מעצמם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ולפיכך כשעברו על התורה עמד והגלם מן הארץ משגלו יש מודעא על הדבר דכתיב והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגומר וכדאמרינן באגדת יחזקאל עבד שמכרו רבו כלום יש לו עליו לפיכך כשבאו לארץ בביאה שניה בימי עזרא עמדו מעצמן וקבלוה ברצון שלא יטענו עוד שום תרעומות והיינו בימי אחשורוש. שהוציאם ממות והיה זה חביב להם יותר מגאולת מצרים:

מהרש"א אוריין תליתאי כו'. נתכוין לחשוב כל הני תליתאי בנתינת תורה שהם על כוונה א' דהיינו שהראשון יש לו שום מעלה והשני מוסיף במעלה על הראשון והשלישי עולה במעלה על שניהן וה"ם אוריין תליתאי שהראשון במעלה הם כתובים שניתן ברוח הקדש ולמעלה ממנו דהיינו נביאים שנאמר בנבואה ולמעל' מהם התורה שנתנה ע"י משה רבינו באספקלריא המאירה כמו שנאמר פה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות וגומר ולעם תליתאי דהיינו ישראל קדושים הם במעלה להבדילם מן העובדי כוכבים ולמעלה מהם הלוים בקדושה כמ"ש והבדלת את הלוים ולמעלה משניהם כהנים כמ"ש ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים ועל ידי תליתאי דהיינו מרים היתה לה מעלה בנבואה אך בדברים שאינן נוגעין במצות התורה ויותר ממנה במעלה אהרן שכמה פרשיות בתורה נאמרו לו מפי הקב"ה ויותר מהם במעלה נבואת משה שלא קם כמוהו וכל התורה נקראת על שמו וביום תליתאי דיום הראשון מהפרישה לא היו פרושים מתשמיש של לילה ולמעלה ממנו כל יום שני של הפרישה שהיה ליל' עמו ולמעל' מהם יום ג' שנגמר' הפרישה להיות מזומנים אז ומהורים לקבל את התור' ובירחא תליתאי לפי שישראל כשהיו במצרים היו שטופים בעבירות כמעש' מצרים ולא היו ראוים לקבל התור' עד אחר כ' יום כדי שיזדככו באותן ימים ובחדש ראשון שהוא ניסן נתן להם הקב"ה עול שני מצות שהם מילה ופסח כדי שיפרשו עצמן ממעשה מצרים כדאיתא במדרשות ובחדש השני היה (להם) מעלה יתירה להם כמה מצות שנתנו במרה ובמן כדאמרינן לעיל ובחודש השלישי באו למעלה עליונה עד שהיו ראוים לקבל התורה ודו"ק: **שכפה עליהן ההר כגיגית.** כו' מדלא כתיב תחת ההר וכתיב בתחתית משמע בתוך התחתית כגיגית שמוקפת גם מצדדין והיינו כמו שם תהא קבורתכם בקבר שמוקף גם בצדדין ועיין עוד בזה פרק קמא דעבודת כוכבים ק"ל: **בתוספות כפה עליהם כו' ואף ע"פ כו'.** ועי"ל דבדבורים שהקדימו נעשה לנשמע אין זה קבלה גמורה עד שקבלו עליהם אח"כ בכריתו' ברית ושבועה וק"ל: **קיימו מה שקבלו כבר כו'.** דלפי פשטיה דהאי אמגיל' ה"ל למכתב קבלו וקיימו דקבל' ודאי קדמה לקיומה

וא"כ מה"ט דרשו מינה כמו במגיל' קיימו למעל' מה שקבלו למטה ובמס' שבועות דריש מינה עוד אמגיל' לדבר שנתחדש כגון מקרא מגילה כאמרה מהר סיני שנאמר קיימו וקבלו קיימו מה שקבלו כבר והדרשות שקולים הם ויבואו כולם וק"ל:

הרי"ף ההוא גלילאה צריך לתמוה דיהב אוריין תליתאי וכו'. ויש לדקדק מאי דעתיה דההוא גלילאה בשבח זה ולא נתרצה לשבח. אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ולא פרט אם היא תליתאי תורה נביאים וכתובים ועוד נבאר מה שאמר כמאן כרבנן דהא לעיל לכולהו לרבי יוסי ורבנן איכא פרישה שלשה ימים דלא פליגי אלא אימתי עבוד פרישה דלר"י עבוד פרישה בד' ולרבנן עבוד פרישה בה' וא"כ היכי אמר תליתאי לרבנן ופרש"י תליתאי לפרישה והא הוי לכולי עלמא. ועוד קשה היכי שייך לשבח הזה דרשת מלמד שכפה עליהם את ההר כגיגית וכו'. ונבאר מנ"ל הא דכפת ההר וכו'. ודילמא כפשטיה שנתיצבו בשפולי ההר. ועוד למה נצרכה כפיית ההר כיון שקבלוה ברצון ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה. ועוד קשה מאי שאמר מכאן מודעא רבה דיש כאן ביטול מודעא כיון שמתחלה קבלוה ברצונם. ועוד מה שחזרו וקבלוה בימי אחשורוש עדיין יש מודעא רבה לכל הדורות שהיו מימות משה ועד אחשורוש ונראה לפי' דההוא גלילאה בא לשבח להקב"ה אשר בחר בישראל לתת להם תורה תליתא. תורה. נביאים. וכתובי'. והכונה אע"פ שצפה הקב"ה שעתידים ישראל לכפור בתורה ולעשות עגל אחר ארבעים יום והוצרך לכפות עליהם ההר כדי שיקבלו התורה מ"מ בקש הקב"ה זכות לישראל שהם עם תליתאי כהנים לוים וישראלים והשנים מן השלשה הכי נכבד שהם הכהנים והלוים שלא חטאו בעגל שנאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. גם הפליא הקב"ה חסדו לתת התורה ע"י תליתאי משה ואהרן ומרים. שמשה היה במרום ולא נמצא אתם כשעשו העגל וגם מרים אין לה עסק בזה כי כל הנשים לא היה להם חלק בו זולת שהאנשים גם אהרן היה לבו לשמים. ונמצא כי שלשה אלה נפלאו לנתינת התורה ע"י תליתאי ואל יעכב להם עון העגל לנתינת התורה. גם בירחא תליתאי לצאת ישראל ממצרים ופסקה מאתם זוהמת גלולי מצרים אשר היו נטמעים בהם. והוא קנה התכלית למעשה העגל להיות שלא עברו עדיין ג' חדשים שלמים ליציאת מצרים שיהיו מוחזקים בתכלת דהוי חזקה מעליא וכן אמר משה בתפלתו למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים הסמוכה. ונמצא שבהיות ירחא תליתאי הוי קנה התכלות לחטאם וגם יום תליתאי בא לתת טעם לכפיית ההר כגיגית שלא יהיו כאנוסים שהרי ביום ראש חדש סיון אמרו ישראל כל אשר דבר ה' נעשה ואילו באותו היום היתה כפיית ההר היה מקום לומר כי מאימת אונס קבלוה. אבל כיון דלאחר שלשה ימים לפרישה דמייתבא דעתייהו לאחר שנתרצו ברצון נפשם לשמוע בקול ה' ואז באו לחזור בם אז היו מוכרחים לקבלה ולא לחזור בם כי הם נתונים כמאורסה תורה צוה לנו משה מורשה וזה הוא השבח שאנו משבחים להקב"ה שנתן לנו התורה ביום תליתאי ב' לפרישה ולכך כפה ההר כגיגית כדין ובתורה וזה הוא שרמז קודם אוריין תליתאי תורה נביאים וכתובים ביום תליתאי לפרישה שמן הדין כפה עליהם ההר כגיגית כיון שמקודם שלשת ימים קבלוה ברצון ואמרו כאשר דבר ה' נעשה שוב אין להם רשות לחזור בהם. ומתוך מדרש תנחומא נראה שהתורה שבכתב קבלו ברצונם ועל תורה שבעל פה כפה עליהם ההר כגיגית. וכפי דרכנו אין אנו צריכין לזה. ומה שאמר ביום תליתאי כרבנן. הכונה כי לרבי יוסי פירשו שלשה ימים ואחר השלשה ניתנה התורה בד' אבל לרבנן עבוד פרישה בחמישי ובששי וניתנה התורה ביום שבת שהוא יום השלישי לפרישה ונמצא השלישי מכלל השלשה כמו על יד תליתאי שהוא משה מכלל השלשה וכן יום תליתאי מכלל השלשה אבל לרבי יוסי יום תליתאי הוא לאחר השלשה. ומה שאמר ויתיצבו בתחתית ההר נראה שדקדקו דהיה לו לומר ויוצא משה את העם לקראת האלהים בתחתית ההר מאי ויתיצבו בתחתית ההר אלא לרמוז שמה שנתיצבו בקימה ועמידה בהקמת ראש מתחלה כשאמרו נעשה ונשמע היה גרמא אח"כ כשחזרו בם שהניחם הקב"ה בתחתית ההר שכפה עליהם ההר ואמר אם אתם מקבלים מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. והוא כמו שכתבתי למעלה שדרש שהתורה היא כמאורסה לקהלת יעקב ומה שאמר רבי אחא מכאן מודעא רבה וכו' הכונה שאם בא לדון עמם על ביטול התורה שלא קיימוה יש להם. פתחון פה שאע"פ שמן הדין יש להם לקבלה מ"מ לאחר שקבלוה יהיו פטורים מעונש ביטולה כי באונס קבלוה ולא מרצון קבלו עליהם עונש הביטול רק אמרו נעשה ונשמע ולא קבלו עליהם עונש אם יבטלוה:

ט אמר חזקיה מאי דכתיב °משמים השמעת דין ארץ שם
יראה ושקטה אם יראה למה שקטה. ואם שקט' תלים עו
למה יראה אלא בתחלת יראה ולבסוף שקטה. ולמה בראשית א
יראה כדריש לקיש דאמר ר"ל מאי דכתיב °ויהי ערב עבודת כוכבים
ויהי בוקר יום הששי ה"א יתירה למה לי מלמד שהתנה פ"ק ופ"ס
הקב"ה עם מעשה בראשי' ואמר להם אם ישראל מקבלין רפ"א
את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אני מחזיר אתכם
לתוהו ובוהו:

בתחילת. קודם שאמרו ישראל נעשה ונשמע: יראה. שמא לא יקבלו' ויחזיר העולם לתוהו ובוהו כדר"ל: ולבסוף. כשקבלוה יום הששי. מאי שנא דכתיב ה' ביום גמר מעשה' בראשית: מלמד שהתנה כו'. הששי משמע הששי המיוחד במקום אחר כדאמרינן בעלמא סירך המיוחדת אף כאן ויהי ערב ויהי בקר של גמר בראשית תלוי ביום הו' והוא ו' בסיון שנתנה בו תורה מדבריה דה' דריש בית מני הא:

הרי"ף אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין וגו', ויש להקשות מה ק"ל שאמר מאי דכתיב שאם הקושיא היא אם יראה למה שקטה היה לו לומר כתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה. ועוד קשה מה שאמר אם יראה למה שקטה דמובן הדבר מעצמו שמקודם יראה ואח"כ שקטה כמו שנאמר נמוגים ארץ וגו' אנכי תכנתי וגו' כמו שדרשו חז"ל. ועוד נדקדק כפל הענין אם יראה למה שקטה וחזר ואמר אם שקטה למה יראה ועוד קשה דלא כתיב יראה לאחר שקטה אלא כתיב היראה קודם השקיטה אמנם הוקשה לו בכתוב שאמר משמים השמעת דין ארץ יראה והלא היראה היתה קודם כשהחזיר התורה לבני עשו וישמעאל לתתה להם ולא רצו לקבלה אז היו נמוגים ארץ וכל יושביה אבל לאחר שהשמיע התורה לישראל וקבלוה לא היה עוד מורא ופחד על הארץ ותורת ה' תמימה משיבת נפש והצילה חיים לישראל ונתבסס העולם וכך היה ראוי לומר ארץ יראה ומשמים השמעת דין ושקטה וזהו שאמר מאי דכתיב השמעת דין וגו' וכדי לתרץ זה דקדקו עוד אם יראה למה שקטה והוא קושיא הכפל דכיון דכתיב יראה לשון עבר פשוט הוא שלא היתה יראה ונועם אלא (יראה) לשעבר ופשיטא דלאחר כן שקטה וזה יש אם יראה למה הוצרך לומר שקטה כי דבר מובן הוא. וגם אם אמר יאמר ארץ שקטה דבר מובן הוא. דלא שייך לומר שקיטה אם לא שיראה קודם. ואח"כ שקטה מהיראה וזה הוא דקדוק אם יראה למה חזר לומר שקטה. ואם רצ"ל שקטה למה הקדים לומר יראה כי ומדכתיב שקטה משמע שקודם לכן יראה אלא בתחלה יראה וכו' והכונה הוא שמדבר בשני זמנים האחד הוא בזמן מתן תורה והאחד לעתיד לבא כשיבא הקב"ה לשלם שכר התורה כמפורש במסכת עבודת כוכבים פרק קמא. ועל זמן מתן תורה. אמר שמשמעת דין בששי בסיון שהוא רמז ליום הששי אז ארץ יראה. ומדלא כתיב יראה בניקוד שבא תחת היו"ד. א יכתוב מתיראה דמשמע בהוה שעה וכתיב יראה לשון עבר מכלל דלאחר כן שקטה ונסתלקה היראה. ועי"ם אח"כ ושקטה ומדבר על העתיד כשיבא הקב"ה ליתן להם שכר התורה ואומר כל' מי שעסק בתורה יבא ויטול שכרו ובקשו העובדי כוכבים גדות לישראל שקיימוה ובאותו זמן נוע תנוע הארץ מפחד שלא ימצאו עדים שקיימו ישראל התורה. ובסוף כשבאו העובדי כוכבים והעידו נמרוד ונבוכדנצר ודריוש ואחשורוש כמו שאמרו בגמרא אז הארץ שקטה ומדכתיב שקטה משמע שפחדה פחד בתחלה ואחר כך שקטה. ונראה דרשה זו בכתוב הסמוך לו דכתיב בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ סלה כי חמת אדם תודך וגו'. שהכוונה לומר שקטה בזמן קום למשפט אלהים כשבא הקב"ה להעיד בישראל להושיע כל ענוי ארץ שקיימו התורה ולהושיעם מכל קטרוג העובדי כוכבים שאמרו יש אב מעיד לבנו. והביא הקב"ה עדים מהעובדי כוכבים עצמם. כי חמת אדם תודך זה נמרוד שהעלה חמה על אברהם האדם הגדול ואמר להפילו באש הוא עצמו הודה והעיד על שקיים אברהם התורה ולא עבד אברהם עבודת כוכבים וזהו חמת אדם תודך על שהודה ולא בוש וגם שארית חמות שהם נ"נ ודריוש ואחשורוש שהעלו חמה על ישראל שארית חמות תחגור שכולם הודו והעידו שקיימו ישראל התורה ובאותו זמן ארץ שקטה מעלבה ומרגזה:

נז
דריש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע שם
באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל א' וא'
מישראל וקשרו לו ב' כתרים אחד כנגד נעשה וא' כנגד
נשמע וכיון שחטאו ישראל ירדו ק"כ רבו מלאכי חבלה שמות לג
ופרקום שנא' °ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב.
א"ר חמא בר חנינא בחורב טענו ובחורב פרקו בחורב
טענו כדאמרינן בחורב פרקו דכתיב. ויתנצלו בני ישראל
וגו' א"ר יוחנן וכולן זכה משה ונטלן דסמיך ליה ומשה
יקח את האהל אמר ר"ל ועתיד הקב"ה להחזירן לנו
שנא' °ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם ישעיה לה
על ראשם (ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה) שמחה
שמעולם על ראשם. אמר ר"א בשעה שהקדימו ישראל
נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להם מי גילה לבני
רז זה שמה"ש משתמשין בו דכתיב °ברכו ה' מלאכיו גבורי תלים קג
כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברישא עושי והדר
לשמוע:

שני כתרים. מזיו השכינה: ק"כ. כל אחד נטל כתרו. טענו. הכתרים והכי משמע את עדים שהיו להם מהר חורב: בחורב פרקו. דמשמע נמי ויתנצלו את עדים מהר חורב: ומשה יקח. אותו עדי. נ"א את האהל לשון בהלו נרו והוא היה קירון עור פניו: עושי דבריו לשמוע. מוכנים לעשות קודם שישמעו ולא כדרך שאר עבדים ששומעין תחילה את הדבר לידע אם יכולין לקבל עליהם אם לאו:

תוספות ב' כתרים של הוד היו לפיכך כשנטלם משה קרן עור פניו: ירדו ק"כ רבוא מדכתיב ויתנצלו ב' זימני דרש ויש ספרים שכתוב

עיון יעקב

מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא וכו'. נ"ל דלכך מקשי וכופל דהכי פירושו משמים השמעת דין דהיינו בהקב"ה עושה דין ברשעים שאינם מקיימים תורה ומצות וא"כ ארץ יראה דאם יעברו על התורה יעשה הקב"ה דין לשחת האדמה וכל בשר אשר עליה וא"כ קשה למה שקטה בקבלת התורה דאף שקבלו הולי לא יקיימו הוהה ויהא עונש גדול יותר אל"ל שהארץ ידע עתידות שיקיימו אנשי מעשי התורה ומצות וא"כ למה יראה מתחלה קודם ההגלה הלא רמז שיודעת עתידות שיקיימו כמו כן ידעה שיקבלו התורה לזה קאמר לעולם שלא ידעה עתידות וא"כ שפיר מתחלה יראה שמא לא יקבלו ישראל התורה ויחזור הארץ לתוהו ובוהו ולבסוף כשקיבלו בנעשה ונשמע שקטה כפירש"י שם כי התנאי היי רק על הקבלה ולא על הקיום כדקדוק לשון רבנ"ל מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה גומר מקבלין דייקא וק"ל:

דריש ר' סימאי קשרו ב' כתרים. עיין בתוס' ומהרש"א ואפשר עוד לומר שני כתרים דהיינו לענין חירות מן המלכות וחירות מן המלאך המות לכך כשחטאו נגזר עליהם מיתה ושעבוד מלכיות וזה שאמר בא משה ונטלן כי משה לא מת ע"י מלאך המות וגם לא היי לו כל ימיו שעבוד מלכיות אדרבה הוא הי' כובש והולך מלכי סיחון עוג ומה שאמר עתיד הקב"ה להחזירן כי לעתיד יהיי בלע המות לנצח ושעבוד מלכיות יבוטל. ג"כ: ירדו ק"כ רבוא מלאכי חבלה. עיין בתוס' ומהרש"א ועוד נ"ל דודאי אין חילוק אם יעלו ק"כ רבוא מלאכי חבלה או א' אלא לכך בלא הקב"ה ק"כ רבוא של מלאכי חבלה כדי שלא יהיי למעלה הרבה מקטריגים וזה הוא וזה טובה להכיר מקטריגים מלמעלה בשעת החטא: מי גילה לבני רז זה. עיין במהרש"א הטעם דמלאכי השרת אין להם יצה"ר וכשאמרו ישראל נעשה ונשמע נעקר יצה"ר מלבם ועי' נ"ל דהי"ט דאמרינן בש"ס תלמוד גדול שמביא לידי מעשה הפי' כי יצר לב האדם רע מנעוריו וע"כ מבטל האדם ממעשה מצות ואם רוצה אדם להבטל מיצה"ר זה יעשה יעסוק בתורה כדאמרינן כי התורה הוא תבלין. ליצה"ר לכך אמרינן תלמוד גדול שמביאו לידי מעשה אבל מלאכי השרת שאין להם יצה"ר המעשה עיקר לכך ברישא עושין והדר לשמוע הלכך גם ישראל בשעה שאמרו נעשה ונשמע הי' לבם שלם עם הקב"ה ונעקר יצה"ר מלבם לא היו צריכין לשמוע תחלה רק אמרו ברישא נעשה והדר נשמע כמו מלאכי השרת וזה שאמרו לעיל בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע זכו לב' כתרים הפי' כי אם לא היו מקדימין עשייה לשמיעה הי' ליעוד רק הכנית המעשה. כי למוד מביא לידי מעשה לא היו זוכים רק לכתר א' כיון שהכל דבר א' הוא אבל עכשיו שהקדימו עשייה לשמיעה הם עושין ב' דברים לכך זכו לב' כתרים:

ש:חות בהם [נסדיא] ויגללו לא נאמר אלא ויתגללו ואע"פ דגדולה ומדה מונה ממדת פורענות ה"נ גדולה היה. שמלאך טוב היה קושר ב' כתרים ומלאך חבלה לא היה בו כח כי אם להסיר אחד:

מהרש"א קשרו לו ב' כתרים כו'. עיין בתוספות והוא מבואר שע"י כתר תורה זכו עוד לב' כתרים שהם הכהונה והמלכות וז"ש במתן תורה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים גומר דהיינו כתר מלכות וכתר כהונה ומשום שהקדימו נעשה לנשמע דהיינו שקבלו עליהם שני חלקי התורה הא' עשיים שבתורה דהיינו נעשה והב' הלאוין שבתורה דהיינו נשמע והקדימו לקיים העשיים קודם שמיעת הלאוין זכו עוד לב' כתרים הללו דהיינו מלכות וכהונה וכל מלאך מס' רבוא נשא ב' כתרים הא' בימין כנגד הכהונה שהוא מדת חסד וכתר הב' בשמאל היא כתר מלכות ע"ש מה"ד ובדוגמא זו כנגד נעשה שהם העשיים ע"ש אה"ר ונשמע שהם הלאוין ע"ש הדין ואמר כיון שחטאו בעגל ועברו על עשה של אנכי ועל הלאו דלא יהיה לך דמפי הגבורה שמענום כדאמרי' במס' מכות ירדו ק"כ רבוא מלאכי חבלה שאז שלט בהם מלאך המות כדאמרינן פ"ק דע"ג מדכתיב אכן כאדם תמותון גומר ופרקו מהם הב' כתרים שהם המלכות והכהונה שניתן בזכות שאמרו נעשה ונשמע שהוא עשיים ולאוין והיינו שפרקום כשנגלו ישראל בחטא עגל כמ"ש וביום פקדי ופקדתי גו' ואמרי' פ' חלק דהיינו בזמן החורבן שנאמר קרבו פקודות העיר גומר ואז בטל ונכרת מהם הכהונה והמלכות כמ"ש שני זיתים נכרתים וכתיב הסר המצנפת והרם העטרה גומר שהן כהונה ומלכות כמפורש בפ"ק דגיטין ומייתי ליה מדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב דהיינו בזמן המוקדש שנקרא הר יהיה חרוב ומפרש לה ר' חמא דבחורב טענו ובחורב פרקו כו' ולא הוזכר חורב במפורש אלא גבי פריקה דכתי' ויתנצלו גו' מהר חורב על כוונה זו דהפריקה מב' כתרים שהם כהונה ומלכות יהיה בחורב דהיינו בשעת חורבן שאז יתקיים וביום פקדי גומר כמ"ש לעיל וכפל במלאכי חבלה ק"כ ריבוא ע"ש שבשני חורבנות יפרקו מישראל הכהונה והמלכות בכל חורבן ס' ריבוא ואמר וכולן זכה משה ר"ל דשני כתרים אלו שהם כהונה ומלכות ודאי דתלוים בכתר תורה שאין לך גדול ממשה בתורה שנקראת על שמו ולכך זכה למלכות שהיה מלך וזכה לכהונה בז' ימי מלואים כמפורש במסכת זבחים וזה שכתב ומשה יקח את האהל דהיינו האהל של תורה ולכך זכה גם לב' כתרים האחרים ולא פירקום ממנו ואמר גם כשנפרקו מישראל אלו ב' כתרים בשעת החורבן עתיד הקב"ה להחזירן להם ולא יפרקו מהן לעולם שנאמר ופדויי ה' וגומר דהיינו בגאול' העתידה שתהיה ע"י הקב"ה ולא ע"י מלאך כמו שהיה גאולת מצרים שנאמ' בהם ומלאך פניו הושיעם אז שמחה מעל ראשם דהיינו ב' הכתרים יהיו לעולם ועד: מי גילה לבני רז זה שמה"ה כו'. רזא דבר קודי שהמלאך כולו רוחני ואין בו דעת אחרת כ"א לעשות רצונו ית' ב"ה והוא מוכן כאילו עשה משא"כ האדם מחובר בגוף ונפש יש בו גם דעת היצה"ר ואינו מוכן לעשות רצון אביו שבשמים כי היצה"ר מסיתו לרעה אבל ישראל במתן תורה נגלה להם סוד זה להיות להם דעת אחד להיות מוכנים לעשות רצון אביהם שבשמים כמ"ש מי יתן והיה לבבם זה וגומר דהיינו שב' הלבבות שהם ב' יצריך יהיו להם דעת אחד כמלאכים הללו שהם מוכנים לעשות קודם שמיעה:

אמר רב חמא ברבי חנינא מ"ד °כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע. ההוא מינא דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתא ויתבא אצבעתא דידיה תותי כרעיה וקמייץ בהו וקא מבעין אצבעתיה דמא א"ל עמא פחיזא [פזיזא] דקדמיתו פומייכו לאודנייכו אכתי בפחזותייכו קיימיתו ברישא איבעי לכו למשמע אי מציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו. א"ל אנן דסגינן בשלמותא כתיב בן °תומת ישרים תנחם. הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו °וסלף בוגדים ישדם:

(שה"ש ב; משלי יא; שם)

פריו קודם לעליו. כך דרכו ואלוק משאר אילנות חנטת פירותיו קודם לעליו: אצבעתא דידיה. אצבעות ידיו: וקא מייץ בהו. והיה ממעכן ברגליו ואינו מבין מתוך טרדא: עמא פחיזא. מהר: דקדמיתו פומייכו לאודנייכו. קודם ששמעתם אותה היאך היא קשה ואם תוכלו לעמוד בה קבלתם עליכם לקיימה: דסגינן בשלמותא. התהלכנו עמו בתום לב כדרך העושים מאהבה סמכנו עליו שלא יטעננו בדבר שלא נוכל לעמוד בה:

תוספות פריו קודם לעליו. הקשה ר"ת הרי אנו רואים שגדל כשאר אילנות ומפרש דתפוח היינו אתרוג וריח אפך כתפוחים מתרגמינן כריחא דאתרוגא ואתרוג פריו קודם לעליו שדר באילן משנה לשנה ואחרי שנה נושרין עלין של אשתקד ובאין עלין אחרים הוי פריו קודם לאותן עלין. אך תימה שמביא קרא דכתפוח בעצי היער דנאמר על הקב"ה כדאמר כן דודי בין הבנים וה"ל לאתויי טפי קרא דוריח אפך כתפוחים:

מהרש"א דכתיב כתפוח וגו'. סיפא דקרא כתפוח בעצי היער כן דודי וגומר ולפי הענין הקב"ה נמשל לתפוח כת"י וכפרש"י שם וכל דודי הנזכר בשיר השירים כן הוא דקאי אקב"ה ואפשר לפי הדרש דהכא קאי אסיפא דקרא דלעיל דכתיב כן רעיתי בין הבנות דהיינו ישראל בין עובדי כוכבי' ועלה שפיר קאי כתפוח בעצי היער כן ישראל בין העובדי כוכבים וקאמר לומר לך מה תפוח זה פריו וכו' מדמה המעשה לפרי והשמיעה לעלין כי המעשה עיקר כמ"ש ולא התלמוד עיקר אלא המעשה וק"ל: תומת ישרים וגו'. עיין פרש"י ועי"ל ע"ד בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו והבא לטהר מסייעין אותו והיינו תומת ישרים שרוצים לילך בדרך ישר גם כי קשה עליהם לעשות תנחם לסייעם מן השמים והאפך סלף בוגדים לילך דרך סלוף ואינו ישר ישדם דהבא ליטמא פותחין לו וק"ל:

הרי"ף מאי דכתיב כתפוח בעצי היער וכו': והקשו התוספות שהכתוב מדבר בהקב"ה והיה לו לומר פסוק וריח אפך כתפוחים. ולעד"נ לדקדק מה הוקשה לרבי חמא שאמר מ"ד כתפוח וכו'. ונלאה שדקדק מ"ש כתפוח כן דודי שהם שתי דמיונות דהל"ל כתפוח דודי מאי כתפוח כן דודי ועוד דאמר יגדל אלהים. כי על השרים של מעלה כתפוח בעצי היער שהם אילני סרק הא עם עצי מאכל לא והרי מי בשחק יערוך לה' ידמה לו וכתפוח בין עצי מאכל כן האל יהי' וכבודו גדול מאד. ומכח קושיות אלו היה אפשר לפרש שאינו מדבר בהקב"ה אלא בשבחן של ישראל כשם שיש לתפוח תוספת שבח על עצי היער כן האשינבי דודי זה הקב"ה בין הבנים שהם נבואי ה' ויש לי שבח עליהם. וא"כ יקשה למה נמשלו ישראל לתפוח

עין יעקב

כתפוח בעלי היער מה תפוח הפירי קודם לעלין כך ישראל. וי"ל הכוונה גם כן לדרך זה כי המשל דומה לנמשל כי בשאר אילנות אם אין עלים המגינים על הפרי לא יתגדל הפירי מפני הדברים המעכבים אותו כמו שהיצה"ר מעכב האדם מלעשות ית' אבל תפוח מתגדל קודם לעלין כך נמשלו ישראל בשעה שהקדימו נעשה לנשמע והיו רוצין לעשות: עמא פחיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו. עיין ביד יוסף פרשת יתרו שמקשה הל"ל אקדמיתו מעשה לאזן ע"ש פירוש נכון ועוד נ"ל לומר דרמז לן בזה כדאמרינן חרש מעיקרא מתחלת ברייתו אינו שומע ואינו מדבר כי . יאך יכול לדבר כיון שלא שמע מעולם איכות הדיבור כי מתחלה צריך לשמוע איכות הדיבור ואח"כ יכול לדבר כך ישראל היה נעשה לנשמע הי"ל כבתחלה לשמוע ואח"כ לומר נעשה וזה שאמר דקדמיתו פומייכו לאודנייכו והא דהשיבו אנן דסגינן וכו' כלומר שמה שאמרו נעשה ולא שאלו מה כתיב בה משמ"כ א"ס שאלו תחלה מה כתיב בה כיון שאין לבם שלם יע"ל:

לחפות ותירץ לפי שפריו קודם לעליו כך הקדימו ישראל נעשה לנשמע ובבחינה זו יש לו תוספת שבח על הבנים שהם פרים של עובדי כוכבים כי אומתם לא רצו לקבל התורה אפילו לאחר השמיעה וישראל הקדימו נעשה לנשמע שהרי זה הפרש מן הקנה אל הקנה: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע וכו'. י"ל מאי בשעה שהקדימו שאע"פ שלא יקדימו היו ראוים לב' כתרים א' כנגד השמיעה ואחד כנגד העשייה. וי"ל שאם היו אומרים נשמע ונעשה לא היו ראוים להתעטר בכתרים כי מחוייבי' היו לעשות רצון קונם לאחר שמועה בקול ה' אלהים אבל כשהקדימו נעשה לנשמע שנתדמו למלאכים שהם גבורי כח עושי דברו לשמוע אז המלאכים עטרום לפי שנתדמו להם ויש להם תוספת מעלה על העשייה שהסכימו לעשות אע"פ שלא ישמעו וגם על השמיעה ששמעו אח"כ וכשחטאו במעשה העגל אבדו העשויים ואין להם עוד כתר ועטרה על העשייה אבל מ"מ עטרת השמיעה אם ישמעו אין למלאכים ההם להורידם מהם דכיון דעלו לא ירדו לכן הורכבו מלאכים אחרים לפרק מהם כתר השמיעה ונתו' דרשו שירדו ק"כ ריבוא מלאכי חבלה מדכתיב ויתנצלו בני ישראל את עדים וכו':

נט ע"ב **אמר** רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב °לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך בתחלה באחת מעיניך לכשתעשי בשתי עיניך אמר עולא עלובא כלה מזנה בתוך חופתה. אמר רב מרי ברה דבת שמואל מאי קרא עד שהמלך במסיבו וגו' אמר רב [רבא] ועדיין חביבותא היא גבן דכתיב °נתן ולא כתיב הסריח:

שם / שיר ד / גיטין לו / שם

בתחלה. בקבלה שקבלתי אחת היא אצליכם ולבסוף כשקיימתם שתים יש: **לבבתני.** קרבתני: **עלובה.** חצופה דעולבנא ליסני דחולפא (אלא) [הוא] והכי אמרי' במסכת גיטין: **מזנה מתוך חופתה.** כישראל כשעמדו בסיני עשו העגל: **במסיבו.** בחופתו: **נתן.** עזב ריחו הטוב לאחריה: **ועדיין חביבותא היא גבן.** אף על פי שהמקרא מספר בגנותינו הראה לנו לשון חבה מדלא כתיב הסריח: (**לכשתעשי וכו'.** נ"ל שיש לאדם ראיה חושית וראיה שכלית וזהו הב' עינים בתחלה היה לבך שלם באחת מעיניך היינו ראיה שכלית שאמרת נעשה ונשמע ולכשתקיים ותעשי יהיה לבך שלם עם ב' עיניך גם בראיה חושית שנופל בו לשון עשיה. מהרש"א):

תוספות דכתיב נתן ולא [כתיב] הסריח. לא היה לו לכתוב לשון מגונה אלא כלו' ולא כתב ולא ערב [נ"א עזב] ריחו דהוה משמע הסריח אלא כתב נתן לשון חביבות:

הריף אר"שב"נ א"ר יונתן מ"ד לבבתני אחותי כלה וכו'. פרש"י בתחלה בקבלה שקבלתם אחת היא אצליכ' ולבסוף כשקיימתם שתים יש וצריך לבאר מה הוקשה לו בפי' שאמר מ"ד לבבתני ואיך הוא מיישב הא"כ הקושיא שנתקשה בו. ועוד נבאר שכיון שמ"ש באחת מעיניך הוא מדבר בתחלה על הקבלה היכן מפורש השתים שלבסוף כשמקיימים ועוד נבאר סמיכות דברי עולא לדבריו של רשב"נ. ועוד מ"ש רב מרי מאי קרא כי לדבר זה שאמר עלובה כלה שזינתה בחופתה אינו צריך ראיה מהמקרא כי דבר נראה לעינים הוא וגם יתבאר מ"ש רב עדיין חביבותא היא גבן מה ענינו ומה בא ללמדנו. ונלע"ד שהוקשה לרשב"נ מאי דכתיב לבבתני אחותי כלה וחזר לומר לבבתני פעם שנית ומספיק לומר לבבתני אחותי כלה באחת מעיניך. ועוד קשה דכאן הוא אומר לבבתני באחת מעיניך ואח"כ הוא אומר הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבוני הרי שתי עינים לזה אמר בתחלה באחת מעיניך ולכשתעשי בשתי עיניך. והענין הוא שישראל כשעמדו לקבל התורה אמרו נעשה ונשמע שיש שם קבלה ועשייה ועל זה אמר לבבתני שהם שתי לבבות לב לשמוע ולב לעשות בשעת מתן תורה שנקראת אחותי כלה וכשעשו את העגל אחר ארבעים יום בטלו נעשה ולא נשאר בידם אלא נשמע ולבבתני נעשו השני לבבי'ם אחד באחת מעיניך שהוא כנגד נשמע כי העין השני שהוא נעשה ביטלוה במעשה העגל. ונשאר ענק אחד מהשני כתרים שנתעטרו בסיני. אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. ולבסוף כשישראל מקיימים מעשה המצות. ח"ש לכשתעשי בשתי עיניך ולזה אמר יפה את רעיתי כתרצה שדרשו חז"ל כשתרצי לעשות רצון שמים ותהיה נאוה כירושלים אז הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבוני השתי עינים דהיינו בשמיעה ובעשייה. ורשב"נ סבר דבשעת מתן תורה שנקראו כלה היה להם שני לבבות לב לשמוע ולב לעשות אבל אח"כ עשו העגל ולא היה להם זולת אחת מעיניך ועתידים לחזור בתשובה ועושים רצון אביהם שבשמים ויהיו להם ב' עינים והיינו דכתיב הסיבי עיניך שהם הרהיבוני והזקוני ועולא סבר דבשעת קבלת התורה היה לבבם להרע דכתיב ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו שמאותו שעה התבוננו בשור של המרכבה ודימו לעבדו ואם כן עלובה כלה וחצופה שזינתה בתוך חופתה כך בשעת קבלת התורה שנקראו כלה באותה שעה חטאו חנו במחשבת מעשה העגל. א"ר מרי מאי קראה. נפקא לן דחטאו בשעת קבלת התורה דלא כמ"ש רבי שמואל בר נחמני שבשעת קבלת התורה היתה נקראת כלה נאה ומהודרת ואחר כך לסוף ארבעים יום חטאו במעשה העגל אלא תיכף בשעת מתן תורה חטאו ונפקא לן מדכתיב עד שהמלך במסיבו במתן תורה נרדי נתן ריחו שחטאו במעשה העגל. וכ"ת איך הוא אומר לבבתני אחותי כלה כיון שבהיותה כלה זינתה א"כ אין לה שתי לבבות. לזה אמר רב ועדיין חביבותא גבן דכתיב נתן ולא כתיב הסריח לפי שאע"פ שבעודה כלה זינתה היה במחשבה ולכך לא כתיב הסריח שהוא במעשה אלא נתן ריחו כמו עזב שחטאו במחשבה כשהתבוננו בפני שור של המרכבה ונרדי של נעשה ונשמע עזב ריחו שחשבו מחשבת רע ולבם לא נכון עמו ומלת נתן משמשת לשון נתינה ריח שאמרו נעשה ונשמע ולשון עזיבה כמו ולא נתן סיחון עבור שאמרו שהוא לשון עזיבה שעזב ריחו ונתנו לאחרים כמו שפרש"י וביאור הענין הוא שאותו ריח הטוב של נעשה ונשמע שנקשרו בשני כתרים סוף דבר נטלם משה כל אותם הכתרים כמו שדרשו חז"ל ומשה יקח את האהל מלשון האהל כדכתיב הן עד ירח ולא יאהיל כלומר כל אותם האורות של העטרות לקחם משה הרי שריחו נתן לאחרים זה משה:

תנו רבנן הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם שם
ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים
עליהם הכתוב אומר °ואוהביו כצאת השמש בגבורתו: שופטים ה
אמר רבי יוחנן מאי דכתיב °ה' יתן אומר המבשרות תלים סח
צבא רב כל דבור ודבור שיצא מפי הגבורה נחלק
לשבעים לשונות תנא דבי רבי ישמעאל °וכפטיש יפוצץ ירמיה כג
סלע מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות אף כל דבור גיטין פרק השולח
ודבור שיצא מפי הקב"ה נחלק לשבעים לשונות. אמר
ר' חננאל בר פפא מאי דכתיב °שמעו כי נגידים אדבר משלי ח
למה נמשלו דברי תורה כנגיד לומר לך מה נגיד זה יש
בו להמית ולהחיות אף ד"ת יש בו להמית ולהחיות והיינו
דאמר רבא למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה
סמא

עין יעקב

מ"ד לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך. פירש"י לבבתני לשון קריבה נראה דהוציא הקרא מפשוטו דה"א לומר דקאי על לבם ממש דהא לבם לא נכון עמו כדכתיב ויפתוהו בפיהם ולבם לא נכון עמו ובלשונם יכזבו לו ולהכי שפיר קמיך עלובה כלה וכו': **לכשתעשי** בשתי עיניך. דכל כלה שעיניה יפין אין כל גופה צריך בדיקה: **ועדיין** חביבותי' גבן דכתיב נתן ולא כתיב הסריח. כי בהסריח אין לה תקנה כי אם להשליך לאבוד אבל אלו יש להם תקנה בתשובה כדאמרינן לא עשו ישראל אותו מעשה אלא כדי להורות תשובה: **הנעלבים** ואינם עולבין שומעין חרפתן וכו'. נראה שהם שני מחלוקות זו למעלה מזו עולבין פירוש שנעלב בפני עצמו ולא בפני אחרים וחרפתן פי' בפני אחרים אפ"ה אינם משיבין ושמחים ביסורים הוא מעלה גדולה מכולם דהוא צערא דגופא ועיין בחידושינו דגיטין דף נ"ו מה שכתבנו מזה: **כל** דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה וכו'. נראה דשפיר דומה המשל לנמשל כי כשרוצה לפסת את האבן מכה אותו כדי להשוותו ולהחליקו ומכה בפטיש עליו כדי שיהא ניצוצות ניתזין ממנו לכאן ולכאן. והגוף נשאר חלק ושוה כמו שרוצה האבן ביד המפסת כך הנה הניצוצו' בנחלק לע' לשון וגוף האבן הוא התורה ניתן לישראל שהכל הי' בשביל ישראל ליתן להם התורה כדכתיב כל נפלאותיך ומחשבותיך אלינו: **מה** נגיד זה יש בידו להמית ולהחיות. אף ד"ת יש בהם להמית ולהחיות. נראה שאמר מתחלה להמית משום להחיות מתחלה לא שייך בנגיד אבל להמית שייך לומר מתחלה שפוסק לאדם מיתה ואח"כ פוסק החיים לכך יצאה נשמתם כדי להראות שיכול להמית ולהחיות לכך אמרינן בש"ס כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצא נשמתם גם קאמר להמית ולהחיות כי מתוך שלא לשמה בא לשמה דתחלה למודו של אדם הוא שלא לשמה והוא מיתה ואח"כ לשמה והוא קם חיים לכך קאמר מתחלה להמית:

סמא דמותא. דבר אחר נגידים כל דבור ודבור שיצא
מפי הקב"ה קושרים לו שני כתרים אמר רבי יהושע בן
שיר א לוי מ"ד °צרור המור דודי לי בין שדי ילין אמרה כנסת
ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם אע"פ שמיצר ומימר
שם לי דודי בין שדי ילין. °אשכול הכופר דודי לי בכרמי
אין גדי מי שהכל שלו מכפר לי על עון גדי שכרמתי
לי מאי משמע דהאי כרמי לישנא דמיכנש הוא אמר
מר זוטרא. בריה דרב נחמן כדתנן כסא של כובס
שכורמין עליו את הכלים. ואמר רבי יהושע בן לוי מאי
שם ה דכתיב °לחייו כערוגת הבשם כל דבור ודבור שיצא מפי
הקב"ה נתמלא כל העולם כולו בשמים וכיון שמדבור
ראשון נתמלא דבור שני להיכן הלך הוציא הקב"ה רוח
שם מאוצרותיו והיה מעביר ראשון ראשון שנא' °שפתותיו
שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי שושנים אלא
ששונים ואריב"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה
שם יצאתה נשמתן של ישראל שנאמר °נפשי יצאה בדברו.
ומאחר שמדבור ראשון יצאת נשמתן דבור שני היאך
קבלו. הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם
תהלים סח שנאמר °גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה
כוננת. ואריב"ל כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה חזרו
ישראל לאחוריהם י"ב מיל והיו מלאכי השרת מדדין
שם אותם שנאמר °מלכי צבאות ידודון ידודון אל תקרי ידודון
אלא ידדון:

הנעלבים ואינן עולבים. אחרים באים אליהם בחוצפה ולא הם על אחרים: עושים מאהבת. המקום: ושמחים ביסורין. על עליית הבאה עליהם: צבא רב. כל העובדי כוכבים: מה פטיש. מתחלק הסלע על ידו לכמה חלוקות: למיימינים. עוסקים בכל כחם וטרודים לדעת סודה כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר: קושרים לו שתי כתרים. לדבור שהיה בו ממש ונראה כדכתיב רואים את הקולות: אע"פ שמיצר ומימר לי דודי. בעגל שאמר הורד עדיך: בין שדי ילין. אמר מיד לעשות לו משכן ולשכן שכינתו בין שני הבדים שנראו במקדש ראשון כב' שדים דוחקין ובולטין בפרוכת שכנגד הפתח: עין גדי. עון עגל שהוא מין בהמה. לשון אחר לשון עבודת כוכבים העורכים לגד שולחן: שכרמתי. שאספתי להתאות אלוהות הרבה כדכתיב אלה אלהיך ישראל: שכורמין עליו. שמאספין עליו את הבגדים והיא דף ארוכה ומנוקבת נקבים הרבה ומניח המוגמר תחתיה והכלים מתגמרים דרך הנקבים כישנא דמיכנש גרסינן: מעביר ראשון. לגן עדן: מור עובר. על שהעבירם: גשם נדבות. גבי מתן תורה כתיב בספר תהלים: י"ב מיל. זו היא מדת מחניהם והיו הקרובים לדבור חוזרים מפחד הקול עד קצה המחנה: מדדין אותם. מסייעין אותם להתקרב מעט מעט שהיו חלשים כאשה המדדה את בנה בתחילת הלוכו: ידודון. משמע הם עצמם ידודון: ידדון. מדדין אחרים:

תוספות ומה פטיש זה מתחלק לכמה ניצוצות. הקשה רבינו שמואל והא קרא משמע דהפטיש מפוצץ את הסלע מדלא כתיב וכפטיש יפוצצנו הסלע וכן אנו רואים שהפטיש מפוצץ סלעים וליכא למיגרס ומה סלע מתחלק לכמה ניצוצות דהא דבור דהיינו תורה נמשלה לפטיש ולא לסלע ובקונטרס פירש מתחלק הסלע על ידו ואינו מתישב שהדבור הוא עצמו מתחלק ואינו דמיון גמור ואומר ר"ת דקרא איירי באבן המפוצץ ברזל דאמרינן במדרש מעשה באחד שקנה שנפירינון ובא לבדקה נתנה על הסדן והכה עליה בקורנס נחלק הפטיש ונשבר הסדן ושנפירינון לא זז ממקומו הה"ד וכפטיש יפוצץ סלע ואע"ג דלא כתיב יפוצצנו סלע הרבה פסוקים יש כענין זה אבנים שחקו מים פי' שחקו אותן מים ואתי שפיר דאמר בפ"ק דקדושין תני דבי ר' ישמעאל בני אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש ואם אבן הוא נמוח שנאמר אבנים שחקו מים פירוש שחקו אותן מים ואם ברזל הוא מתפוצץ פי' אם יצה"ר מתחזק עליך כברזל מתפוצץ שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע ואע"ג דהתם נדרשה יצה"ר לפטיש וכאן מדמי דברי תורה לפטיש אין לחוש דמקרא אחד יוצא לכמה טעמים:

מהרש"א נחלק לע' לשונות כו'. שלא ליתן פתחון פה לעובדי כוכבים לעתיד אלו שמעוה בלשונינו קבלנוה ונייתי ליה מקרא דכתיב ה' יתן אומר דהיינו אמירה אחת ומבשרת לצבא רב לכל העובדי כוכבים ותנא דבי ר"י ונייתי ליה מקרא דכתיב כפטיש יפוצץ סלע כו' עיין בזה בדברי התוספות פאד"מ והכא ובחידושינו שם: סמא דחייא כו'. עיין פרש"י וענינו למיימינים בה היינו לשמה ולמשמאילים בה היינו שלא לשמה וכי האי גוונא דרשו בפרק בא לו וזאת התורה אשר שם וגומר זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות כו' וכן הוא בפירוש הריטב"א שם: ד"א נגידים כו'. דנגיד מלשון שררה וכתר מלכות הוא ונגידים בלשון רבים משמע רוב שנים וענינו ב' כתרי' לכל דבור שמשמעו שני פני' דהיינו הנגלה והנסתר ולכל אחד משני הפנים קשרו לו כתר אחד דהיינו ב' כתרים לנגלה ולנסתר וק"ל: אע"פ שמיצר כו'. עיין פרש"י ועי"ל ע"ד בכל צרתם לו צר שהש"י עמנו בכל גלות וז"ש אע"פ שמיצר ומימר לי בגלו' בין שדי ילין ועש"ה בצל שדי יתלונן וק"ל: מי שהכל שלו כו'. ויותר נכון גרסת הילקוט איש שהכל שלו ושייך בהקב"ה איש שנאמר בו ה' איש מלחמה וכה"ג קאמרי' בסוטה פ"ב אשכלות איש שהכל בו ואמר מכפר על עון גדי עיין פרש"י ולפי מה שפירשו בלא תבשל גדי דאף עגל וכבש במשמע שאין גדי אלא לשון ולד רך ונאה כו' וכפרש"י בחומש ניחא כפשטיה דעון גדי משמע שפיר עון עגל וק"ל: שכרמתי לי כו'. פרש"י שאספתי להתאוות כו' ולשנא דמכנש גרסינן בנו"ן ומדברי הערוך ערך כרם נראה דגרס לישנא דמכבש הוא בב' מלשון כבישה הוא שכובשין הבגדים עליו כדי שיהיה מקופל ושם עליו מכבדות מלמעלה וק"ל: לחייו כערוגת וגו' כל דבור ודבור שיצא כו'. לחייו מלשון לוחות דהיינו כל דבור ודבור שבלוחות שיצא כו' וענין הבשמים להשיב נפש' כי היו חלשים מחרדת הקולות ואמר והיה מעביר ראשון פרש"י לג"ע עד כאן לשונו דג"ע ודאי מחזיק את כל הבשמים אבל דבור ודבור שהעולם אינו רק א' מס' בג"ע כדאמרינן במסכת תענית: ואמר אל תקרי שושנים אלא ששונים כו'. נראה לפי דרש הזה הוא מלשון שינוי דהיינו ששינה בכל דבור

עיון יעקב

כל דבור ודבור וכו' קושרין לו ב' כתרים. עיין במהרש"א עוד י"ל ב' כתרים הכונה על הטעמים של הדברות לכך בעשרת הדברות ישנן ב' מיני טעמים טעם למעלה וטעם למטה והן הן כתרי אותיות ועוד י"ל דלכך קשרו ב' כתרים להראות דאלו ואלו דברי אלהים חיים המטהרים והמטמאין המחייבין והמזכין האוסרין ומתירין כולם זכו לכתר תורה: אע"פ שמיצר ומימר לי בין שדי ילין. עיין מ"ש מהרש"א ול"נ ע"ד דאמרינן אף בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וכו' ולהכי אמר בין שדי ילין כדאמרינן ביעקב ואל שדי יתן לכם רחמים מי שאמר לעולמו די הוא יאמר לצרותי די כן יאמר לגלותינו המר די שלא נכלותינו: כל דבור ודבור נתמלא כל העולם כולו בשמים. כיון שישראל נמשלה לכלה שמתבשמת בבשמים כך ישראל נתבשמו ע"י הדברות ולכך נתמלא כל העולם כמו שמתהלך הדבור לע' לשון להראות שלכל דבור ודבור יש שכר מיוחד בפני עצמו בלי קיומת חבירו: כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתן של ישראל. ע"ד שאמרו אין אדם עומד על ד"ת עד שממית עצמו עליה ועיין בחידושינו ולהראות שכל העובר על א' ממצות המלך חייב מיתה ועיין לעיל פ' במה אשה מצות קלה לויתיו ועבר עליה וכו': כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל כדאי' במפרשים דלכ"ע בשבת ניתנה תורה הא"ך יצאו חוץ לתחום ותירצו דענני כבוד היו מקיפין ממצא י"ל לכך דוקא י"ב מיל כנגד מחנה ישראל עוד יש לומר כיון דע"פ אונס יצאו חוץ לתחום והתירו הוא כאלו הוציאו גוים וכמבואר בא"ח סי' ת"ה סעיף ה' ע"ש:

דבור ודבור להוליא רוח להעביר המור וגם' ב"מ דרשוהו בע"א ע"ש וק"ל: יצאה נשמתן כו'. ריב"ל דהוא מרא דהכי דרשות לכאורה הוא סותר דבריו שאמר לקמן שחזרו לאחוריהן י"ב מיל אבל לא מתו ולעיל כמי אמר שכתמלא עולם כולו בשמי' כדי להשיב נפשם כדאיתא במדרשות משמע דלא מתו וי"ל דכחות כחות היו לפי הטבע יש מהן דמחרדת הקולות נעשו חלשים ולא מתו לאותן הועילו הבשמים ויש מהן יותר חלושים בטבע עד שמתו ויש מהן שחזרו לאחוריהן: דבור שני האיך קבלו כו'. וה"ה דהמ"ל היאך חיו אח"כ אלא דרבותא אשמועינן דעשרה פעמים מתו ושוב חיו דהיינו בין כל דבור ודבור ומייתי ליה מדכתיב גשם נדבות בלשון רבים ולעיל מייתי כתי' ארץ רעשה וגו' דהיינו שע"י זה מתו ואתה גשם נדבות תניף וגו' להחיות' וקרי' לטל גשם נדבות שהוא בא בנדב' לעולם שהטל אינו נעלר ונשא"כ הגשם לא בא אלא בזכות וק"ל: ידודון ידודון אל תקרי כו'. מכפל ידודון דריש ליה דהראשון כמשמעו הם עלמם המלאכים ידודון והשני ידדון את האחרים שחזרו לאחור וק"ל:

דריש ת"ר הנעלבים ואינם עולבים וכו'. פי' שמבזה לחבירו ואח"כ מבזים אותו הוא גרם לעלמו וכן העולב ומבזה לאחר שבזהו מ"מ אינו משובח אבל אותם שבתחלה הם. הנעלבים מקבלים דברי בזיון ושותקים ואינם עולבים אח"כ זהו שבח שבחים. וכן השומעים חרפתם שאין חברו מכוין לבזותו בפניו אלא מבזה אדם לחברו בדבר חרפה שיש בו באדם זה ואינו משיבו לומר לו למה תבזה חברך וכל זה אינו שהוא שותק מחמת יראה שהוא ירא מחברו ולכך אינו משיבו אלא עושה מאהבה של. המקום שלא לבזות ברואי ה' וגם הוא שותק שהוא שמח ביסורים ומקבל על עלמו אותו בזיון ועלבון כפרה על עונותיו עליו הכתוב אומר ואוהביו כלאת השמש בגבורתו שהשמש כעלב היה מהירת שאמרה ירח א"א לשני מלכים להשתמש בכתר אחד והיתה רולה הירח שתאיר תמיד ויגרע אור השמש והקב"ה. נתן מעלה ויתרון לשמש למשול ביום ובלילה וילא השמש בגבורתו להיותו כעלב כן ישיג מעלה ויתרון שאדם הנעלב וי"מ שומעים חרפתם שזה המחרפו יש בו אותה החרפה עלמה שהוא מחרפו לזה ואעפ"פ שהוא שומע מפי האחר חרפתו שיש בעלמו ואפילו הכי אינו משיבו עליו הכתוב אומר ואוהביו כלאת השמש בגבורתו: אמר רבי יוחנן מאי דכתיב ה' יתן אומר וכו' נראה שהוקשה לר' יוחנן מאי יתן אומר המבשרות דהיה לו לומר יתן אומר המבשר או אמרות המבשרות לזה אירץ כל דבור ודבור נחלק לשבעים קולות והשתא אתי שפיר יתן אומר שהוא דבור אחד שנחלק לשבעים קולות. ואותם שבעים קולות הם מבשרות לבא רב שהם בשבעים אומות לכל אומה ואומה כפי. לשונה וזהו תנא דבי רבי ישמעאל וכפטיש יפוצץ סלע דכתיב בריישא דקרא הלא כה דברי כאש וכפטיש הרי דבר אחד מהקב"ה מתחלק לכמה לשונות: אמר ר' חננאל מאי דכתיב שמעו כי נגידים וכו'. נראה שהוקשה לו דהיה לו לומר שמעו כי נגיד אדבר או נגידות אדבר או בנגידיי אדבר אבל נגידים אדבר אין לו הבנה לזה חזר וחקר למה נמשלו ד"ת לנגיד לומר שדברי תורה יש בהם להמית ולהחיות כי למיימינים שעושים התורה עיקר כיד. היינו סמא דחיי. וכמו שהנגיד הוא גוזר להמית לאדם אחד ולהחיות לאדם אחר כך דברי תורה גוזרים להמית לאחד ולהחיות לאחד. ואם כן יפה אמר נגידים אדבר שדברי תורה הם שני נגידים. נגיד האחד להמית לאדם והנגיד השני להחיות אותו הרי בדברי תורה כעולת שני נגידים. האחד פקיד על הלומדים עיקר והאחד פקיד על המשמאילים בה שלאדם העושה תורתו עיקר גוזר להחיות ולאדם שעושה תורתו קפילה. גוזר להמית וכנמלאו דברי תורה הם שני נגידים על בני אדם אחד להמית ואחד להחיות: ד"א נגידים אדבר כל דבור ודבור שילא מפי הקב"ה קושרים לו שני כתרים שהיה בו ממש הנראה כדכתיב וכל העם רואים את הקולות והיינו נגידים שנתעטרו בשני כתרים כשני עידים שכל נגיד יש לו כתר אחד: אמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב לרור המור וכו'. נ"ל שדקדק בפסוק זה כיון שלמעלה ממנו אמר כלדי נתן ריחו איך הוא אומר לרור המור דודי לי כיון שנתן ועזב ריחו ומה תועלת יש בלרור המור שעזב ריחו שיהיה שמור בין שדי ואם הם דברי כ"י על הקב"ה שהוא דומה ללרור המור קשה מאי לרור דקאמר דהיה לו לומר מור דודי לי וע"ק שאמר דודי לי באמלע הענין בין לרור המור ובין שדי וכך היה ראוי לומר דודי לי לרור המור בין שדי ילין. או יאמר לרור המור בין שדי ילין דודי לי ועוד שמלת לי היא מיותרת בלי הבנה ומספיק לומר לרור המור דודי ילין בין שדי. לזה דרשו שהם דברי כנסת ישראל להקב"ה בתחלה כשעשו העגל. ואמר הקב"ה הורד עדיך ונתרחקו ישראל להקב"ה אמרה כנסת ישראל להקב"ה אע"פ שנעשה המלך במסיבו כלדי עזב ריחו במעשה העגל ומ"מ ומימר דודי לי שהוא הקב"ה היה לנו להוריד עדיינו מעלינו עם כל זה כיון שלוה לעשות המשכן כדי לנמלם שכינתו בין שני בדי הארון כמו שהם דוחקים ובולטים בפרוכת שכנגד הפתח וכיון שהוא יתברך בין שדי ילין גם יכפר לנו עון שעשינו במעשה העגל אשכול הכופר מי שהכל שלו ואמחנו עמו והוא בראנו לכבודו הוא יכפר לנו ויהיה נעשה דודי לי על עון העגל שכרמתי כלומר שאספתי להשתחוות אלהות הרבה מעין העגל שהוא עין גדי שהעגל הזה מין קטן של השור ונקרא גדי כל דבר קטן או כפירש"י שעבודת כוכבים נקרא גדי מלשון העורכים לגד שלחן: ואריב"ל מאי דכתיב לחייו כערוגת הבשם וכו' ואמר ר' יהושע ב"ל כל דבור ודבור וכו' נ"ל שכיון שדרש ר' יהושע ב"ל שילאה נשמתן של ישראל בדבורו של הקב"ה והחיה אותם בטל לכך היה ממלא הקב"ה העולם בשמים בכל דבור כי הריח הוא דבר שהנשמה נהנית בו וכיון שילאה נשמתן כשהוריד הטל והחיה אותם עדיין הנשמה חלושה והיא מתחזקת בריח הבשמים ולכך בכל דבור היה ממלא העולם בשמים ודרך רמז י"ל שלכך אמר לחייו כערוגת הבושם שלפ"פ שפשוטו נדבר בדבור היולא מהלחיים אבל מ"מ קשה שהרי אח"כ תולה הדבור בשפתים שאמר שפתותיו שושנים. וע"ק שקודם אמר כערוגת הבושם שכולל כל מיני בשמים ואח"כ הוא מזכיר שושנים בפרט ואת כל זה דקדק באומרו מאי דכתיב לחייו כערוגת הבושם ורמז שכל דבור ודבור שהיתה יולאה בו נשמתן של ישראל. ובא להקיות אותם בטל מלא ג"כ העולם בשמים שתהיה נהנית נשמתן בריח שהנשמה נהנית בו וכיון שהבשמים היו מכל מיני בשמים אל תקרי שושנים מלשון שושן אלא ששונים לומר שבני אדם ששונים הם שפתותיהם נוטפות. מאותו מור שנגנז בג"ע מחמת הריח שהעבירו לריח' במתן תורה והוליכו לג"ע והוא גנוז שם ואותם שפתותם ששונים בתורה נוטפות מאותו מור עובר שהעבירו הקב"ה לג"ע כאמור וכל. זה קנא דרך רמז כי כן הוא בדרש שיר השירים. ומ"ש ר' יהושע ב"ל הוריד טל והחיה אותם נ"ל שנרמז בפסוק גשם נדבות שמדבר במתן תורה וסמיך ליה אלהים בלאתך יעבו בה הרי שנגשם נדבות שהניף אלהים באתך ישבו בה שחיו ישראל ונתקיימו במתן תורה וגם יש לנו לומר שכיון שילאה נשמתן בכל דבור ודבור והחיה אותם אע"פ שחזר והחיה אותם נשארו חלשים והיו חוזרים לאחוריהם י"ב מיל שהוא שיעור המחנה של ישראל והיו נרתעים לאחוריהם ונפחד הדבור עד סוף המחנה והוליכו למלאכים שידדו אותם כתינוק המדדה שאין בו כח לילך ברגליו וזו שאמר הכתוב מלכי לבאות בהם עלאכי לבאות ידודון. אל תקרי ידודון לפי שאם הוא ידודון הוא כפול שכבר אמר פעם אחת ידודון למה חזר לומר שנית ידודון. אלא כאחד ידדון שהיו נדדין לישראל ומסייעין אותם להתקרב להר סיני:

ואמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו אמר להם לקבל התורה בא אמרו לפניו המדה (גנוזה) [שגנוזה] לך (משש ימי בראשית) תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם °מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו °ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה

סא
שם
תהלים ח
שם

עיון יעקב

בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת וכו' אשה בכמה כבודי וכו'. נראה דהלא המלאכים הי' כך דודאי ידעו שהתורה שייך לישראל כדכתיב דבר אל בני ישראל לו את בני ישראל אלא שידעו שהשתלשלות הכל הוא מלמעלה למטה על דרך. זה שהקב"ה מוריד השפע על המלאכים והם מורידים השפע על ישראל כמו שאמר יעקב המלאך הגואל אותי מכל רע וכאשר ראו המלאכים שמשה בא למעלה בודאי ברשות הקב"ה בא לכך שאלו מהו לילוד אשה בינינו כי ירידת השפע מלמעלה למטה ראוי להיות על ידינו ולא ע"י ב"ו והשיב לקבל תורה בא לכך הולרך לעלות לקבל תורה מאהי על זה אמרו המדה גנוזה. וכו' וכיון שהיא גנוזה כי כבוד אלהים הסתר דבר א"כ האיך אתה רולה ליתן לב"ו אתה דייק נוה נא כל' ידינו א"ל הקב"ה להון בכבא כבודי מזה יהא מוכח בגב עו. ידך ראוי לירד ומלמעלה למטה והחזיר להם תשובה מה כתיב בה וא"כ אין אתם יכולין לקיים התורה א"כ א"א נמי להיות שלים לאחר דכתיב אהם גם אתם וכו' ונפי שהשיב להם כהוגן לכך כל א' מוסר לו דבר א' להורות בהשתלשלות הוא הכל על ידם רק התורה א"א להנתן על ידם כתירוצו של משה וק"ל:

תנה הודך על השמים אמר לו הקב"ה למשה החזר
להם תשובה אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא
ישרפוני בהבל שבפיהם א"ל אחוז בכסא כבודי והחזר
להם תשובה שנאמר °מאחז פני כסא פרשז עליו עננו (איוב כו)
וא"ר תנחום [נחום] מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו
ועננו עליו אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה
כתיב בה °אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרי' (שמות כ)
אמר להם למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה
למה תהא לכם שוב מה כתיב בה לא יהיה לך אלהים
אחרים בין העובדי כוכבים אתם שרוים שעבדין *כוכבי' (שם)
שוב מה כתיב בה זכור את יום השבת לקדשו כלום אתם
עושים מלאכה שאתם צריכין שבות שוב מה כתיב בה
לא תשא משא ומתן יש ביניכם. שוב מה כתיב בה כבד
את אביך ואת אמך אב ואם יש לכם. שוב מה כתיב
בה לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצה"ר
יש ביניכם מיד הודו לו להקב"ה שנא' °ה' אדונינו מה (תהלים ח)
אדיר וגומר ואילו תנה הודך על השמים לא כתיב. מיד
כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר שנא' °עלית (שם סח)
למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך
אדם לקחת מתנות ואף מלאך המות מסר לו דבר
שנא' °ויתן את הקטרת ויכפר על העם ואומר °ויעמוד (במדבר יז)
בין המתים ובין החיים וגומר אי לאו דאמר ליה מנא (שם)
הוה ידע:

תתקע"ד דורות. באלפים שנה שקדמה תורה לעולם היו עתידים דורות הללו להבראות שנאמר [דבר צוה] לאלף דור וראה הקב"ה שאין העולם מתקיים בלא תורה כ"כ והעבירן ולא בראן ונכנס לכ"ו דורות הרי שחסרו התקע"ד מאלף: **מה אדיר שמך.** אדיר הוא הרבה בארץ ואין ראוי לך ליתן הודך שם כי אם על השמים: **פירש שדי מזיו.** נוטריקון של פרשז: **קנאה יש ביניכם.** שאתם באים על ידה לידי רציחה: **מסר לו.** למדו: **באדם.** בשכר שחרפוך וקראוך אדם מלר ואדמה לשון שפלות: **מסר לו סודו.** להקטיר ומחתת קטורת בשעת מגפה ולעמוד בין המתים ובין החיים ואי לאו דאמר ליה מלאך המות מנא ידע הלא בתורה לא נכתב:

מהרש"א מה לילוד כו'. קילר בדברי הפסוקים ומדרשים במזמור הזה ה' אדונינו מה אדיר וגומר ואע"פ שאמרו שיש לתור' נגלה ונסתר באו המלאכים לקטרג בנתינת התורה לישראל ואמרו מה לילוד אשה בינינו דמקומו בארץ וא"ל הקב"ה לקבל תורה מן השמים לארץ בא וא"ל חמדה גנוזה כו'. היינו נסתר וגנזי התורה והיינו מאמר שאמרו מה אדיר שמך בכל הארץ וגומר ליפרע מן הרשעים כמ"ש יבא אדיר הקב"ה ויפרע מאדירים מפרעה וזהו הכונה אשר תנה הודך שהוא סודות התורה על השמים ולא על הארץ שע"כ לא נתנה תורה בדורות הקדומים תתקע"ד דורות קודם שנברא עולם וכ"ו דורות ומשנברא לפי שאינן ראוים לכך גם עתה לפי שהם ילוד אשה ומוטבעים בחומר ואין ראוי להיות להם עסק בנסתרות והיה התשובה ע"ז מפי עוללים ויונקים וגומר ע"פ מ"ש פ' כל כתבי אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תשב"ר דאינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא ור"ל גם שהגדולים אינן ראוין ליתן להם התורה הנה מפי עוללים וגו' יסדת עוז שהיא התורה שאין בהם הבל של חטא וא"ל עוד לא די שנתינת התורה לישראל היא קיומה של עולם התחתון אלא שהיא קיומה גם של עולם העליון כי אראה שמיך וגו' ירח וכוכבים אשר כוננת כי כן יסוד שלהן הוא התורה שנאמר אם לא בריתי חקות שמים וארץ לא שמתי וגומר שוב קטרגו המלאכים: **מה אנוש כי תזכרנו וגו'.** ובפ' אחד ד"מ אמרו שאמרו מ"ה מה אנוש כי תזכרנו ובשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם וי"ל דמדכתיב העניין כפל דהיינו זכירה היינו פקידה דרשו דתרתי הוא דמה אנוש כי תזכרנו אמרו מ"ה קודם שנברא האדם ולא נקרא אדם אלא אחר בריאתו כמ"ש ויקרא את שמם אדם ובן אדם כי תפקדנו אמרו מ"ה במתן תורה שהיו ישראל בני אדם וניחא דאמרי' לקמן בשכר שקראוך אדם וכו' דלא קראו אותו אלא בבריאת עולם ואמרו ותחסרהו מעט מאלהי' היינו לגלות לו נסתר של התור' כמ"ש מ"ט שערי בינה נגלו לו למשה וכבוד והדר תעטרהו היינו שני עטרות וכתרות וכתרים שנתנו להם בסיני שם הכהונה והמלכות כמ"ש לעיל ואין ראוי לזה כי הם באים מילוד אשה ואינן מוכנין לקבל נסתר של התורה שהוא דבר רוחני אבל תנה הודך שהוא נסתר התורה על השמים למ"ה שהם מוכנים לקבל דבריו הרוחניים וא"ל הקב"ה חזור להם תשובה וא"ל מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל כו' ר"ל שיכלוני בהבל פיהם שהוא כולו רוחני מוכן יותר להשיג דבר רוחני מבן אדם המוטבע בחומר או ר"ל יכלוני בהבל פיהם שאינו של חטא משא"כ הבל פיהם של בן אדם שהוא בחטא כמ"ש לעיל ואמר לו הקב"ה אחוז בכסא כבודי ר"ל גם שהאדם מוטבע בחומר הגוף כי הוא ב"ו מ"מ מצד שהוא אחוז בכסא כבודי שהנשמות לצדיקי' לדורות בצרור החיים תחת כסא הכבוד מוכן הוא לקבל דברים הרוחני' ומושכלים גם דברים נסתרים וזה שפירש שדי מזיו שכינתו עליו דהיינו אצילות רוחני לקבל סודות ונסתרות ומעת' בא משה בטענה מאחר שדרך הנסתר של התורה ראוי ג"כ לבן אדם ראוי ליתן לו התורה יותר מליתנה על השמים מצד הנגלה דמה כתיב בה אנכי וגומר ותשובה זו אפשר שהוא מפורש במזמור זה תמשילהו במעשי ידיך כל שתה וגומר כמ"ש ורדו בדגת הים ובעוף השמים ופרט כל מיני ב"ח צונה ואלפים וגומר וא"כ אם לא תתן להם תורה ומצות לא יהיו ראויים. לכך כמ"ש ע"ה אסור לאכול בשר א"ל מצד הכוונה שבהם שיקבלו תורה ומצות ה' זכו להיות מושלים על כל ואמר מיד הודו המ"ה שראוי ליתן התורה לישראל יותר מליתן הוד וסוד התורה בשמים משום הנגלה דאינו שייך בשמים שנאמ' ה' אדונינו וגומר ואילו תנה הודך וכו' ואמר מיד שראו ושמעו מפי הקב"ה שהאדם מוכן גם לקבל סתרי תורה מצד הנשמה והשכל כ"א מהמקטריגים נעשה לו אוהב לגלות לו דבר מרזי התורה ומייתי ליה שנאמר עלית למרום שבית שבי דהיינו הנגלה שהוא כמו שבי במרום כי אין שם מקומו אלא מלאכים כטענות משה גם לקחת מתנות דהיינו סוד התורה שנתן לו כ"א מהמלאכים ואמר בשכר שקראוך אדם ואין אתה ראוי לקבל סתרי תורה כמ"ש ובן אדם כי תפקדנו וגו' עתה שראו תשובתך הנכוחה יתן לך סתרי תורה במתנה ואמר שגם מלאך המות שהוא עיקר מהמקטריגים נתן לו מתנה ומסר לו דבר שנאמר ויתן את הקטורת וגומר ופרש"י ומנא ידע הלא בתורה לא נכתב עכ"ל ואע"ג דמלינו כמה דברים דלא נכתב ממי שלו בתורה ומתוך הספור ידענו אותו שנצטווה משה על כך מהקב"ה הכא ונסברא אית לן למימר דלא נצטווה על כך מפי הקב"ה לכפר עליהם בקטורת דהא לעיל מיניה בסמוך כתיב שאמר הש"י הרומו מתוך העדה ואכלה אותם וגומ' אלא דלא ידע אותו משה אלא מפי מלאך המות גופיה במתנה זו וק"ל:

הרי"ף אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מ"ה לפני הקב"ה וגו'. נראה לי דבא ריב"ל ליישב מ"ש שהיו המלאכים מודים לישראל ומסייעים אותם והדבר קשה שמ"ה דברו שטנה שלא תנתן התורה

התורה לישראל ואיך עכשיו היו מסייעים אותם לקבל התורה לכך הניא
ריב"ל שאף ע"פ שבתחלה קטרגו ואמרו תנה הודך על השמים מ"מ לבסוף
הודו ונתנו למשה מתנות כמו שבא במאמר באורך. ויש לנו לבאר מה זה
שקטרגו המלאכים לומר חמדה גנוזה תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם
אתה בא ליתנה לאדם שהרי אלף דור התורה גנוזה קודם לעולם וכך
הי"ל חמדה גנוזה אלף דור קודם שנברא העולם שנאמר דבר צוה לאלף
דור אתה מבקש ליתנה ועוד קשה שאלפים שנה קדמה לעולם שנאמר
ואהיה שעשועים יום יום ולמה לא אמר חמדה גנוזה אלפים שנה וכו' ועיין
בפירוש רש"י מה שפירש. ולעד"נ לפרש שבכלל קטרוגם שקטרגו שלא ליתן
התורה לבני אדם אמרו זה תרלה שתתקע"ד דורות כימותו בזמן המבול
מפני שלא היו הגונים כמ"ש בג"ר תתקע"ד דורות כימותו מ"ט דבר צוה
לאלף דור עלו במחשבה וכימותו מהם תתקע"ד דורות וכיון שנגלית שרפתם
של בני אדם שכימותו מפני רשעתם איך אתה רוצה ליתן תורה לבני אדם
כי דבר הלמד מענייניהם הם שאר בני האדם שגם להם לבב להרע ולחטוא
מה אנוש כי תזכרנו כיון שיש בתינו שמלה בקטאתם ולז"א הקב"ה למשה
האר להם תשובה לומר ששקול משה כאלף דור כמו שדרשו חז"ל אדם
אחד מאלף מצאתי זה משה וכיון ששקול משה כאלף דור הוא עצמו
תשובתם על קטרוגם שיש במין האדם שבר פושעים וחטאים כי משה
ששקול ככולם הוא מכריע לקבל התורה וזהו תזר להם תשובה ומ"מ חשש
משה פן ישרפוהו בהבל פיהם להיות התורה שלומדים המלאכים כולה
באחדות ושמותיו של הקב"ה כי אין בהבל פיהם שום גשמות כמו בתחתוני'
ומגד זה יכלתוני א"ל הקב"ה אחוז בכסא כבודי שאדרבה מגד אחיזת
התחתונים שהם גשם ויש להם אחיזה גשמית היא תשובתם שאין ראוי
ליתן תורה למי שכולם רוחניים כי איך יתקיים ברוחניים גניבה וניאוף
ועבודת כוכבים וכיבוד אב ואם וזהו ענין שפירש עליו הקב"ה כלו' לבוא
התורה המתייחס לתחתונים אז הודו המלאכים ואמרו מה אדיר שמך בכל
הארץ ולא אמרו תנה הודך על השמים וזהו לקחת מתנות באדם ומלבד
מה שפירש רש"י ז"ל בשכר שמרפוך וקראוך אדם נולד מאדמה יש לי
לומר עם מה שאמרו בספר הזוהר שהשיב משה מה כתיב בתורה אדם
כי ימות באהל וכי יש מיתה ביניכם ולכך הודו ונתנו לו מתנות בטענה
זו שנקרא אדם ומתקיים בו אדם כי ימות באהל מה שאין מתקיים
בעליונים ואף מלאך המות מסר לו סוד הקטורת להקטיר בשעת מגפה
שכן אמר משה לאהרן קח את המחתה ותן קטורת וכפר ויתן את הקטורת
ומנין ידע משה זה אלא דאמר ליה. ויש לרמוז מתנה זו של מלאך המות
שם בפסוק לקחת מתנות באדם כתיב ואף סוררים לשכון יה אלהים
כלומר ואף המלאך הסורר ומקטרג לישראל שהוא מלאך המות למדו דבר
לשכון יה אלהים שהוא ענין הקטורת ששוכן שמו יתברך ביניהם ומתרחק
מלאך המות כדכתיב ואתם הדבקי' בה' אלהיכם חיים כלכם היום. ועדיין
קשה לי שהביאו ראיה מויתן הקטורת ויכפר שהוא ע"י אהרן ולא ע"י
משה ומצינו שמשה צוה לאהרן קח המחתה ותן קטורת וכפר לעם וא"כ
משם היה לו להביא ראיה מדברי משה שאמר לאהרן תן קטורת וכפר.
ומנא ידע אי לא דאמר ליה. ועו"ק מאי ואומר ויעמוד בין המתים. ועוד
שמשה לא אמר לאהרן לעמוד בין החיים והמתים והאיך עשה כן אהרן
אם לא אמר לו משה שהרי מ"ה למשה למדו ולא לאהרן. וי"ל למה שהביא
ויעמוד לפי שיש לדקות דילמא עשיית הקטרת לא היה מלימוד מלאך
המות אלא ממה שצוה הקב"ה להקטיר בכל יום קטורת לסלק הדינים
מעל ישראל עשה כן להזהיר לאהרן תן קטורת לכך הביא הפי' ויעמוד בין
המתים שאחזו למלאך המות ומנעו מבא נדמים עוד. ומי מסר לו רז זה
שתכח הקטורת יעצור כח מלאך המות ומנא הוה ידע אי לא דאמר ליה
ולקושיא אחרת עדיין צריך עיון היכן נרמז זה בדברי משה:

נתתיה לארץ. הלך אצל ארץ א"ל תורה היכן היא א"ל
°אלהים הבין דרכה וגומר הלך אצל ים ואמר ליה אין איוב כח
עמדי. הלך אצל תהום וא"ל אין בי שנאמר °תהום אמר שם
לא בי היא וים אמר אין עמדי אבדון ומות אמרו באזנינו
שמענו שמעה. חזר ואמר לפני הקב"ה רבש"ע חפשתיה
בכל הארץ ולא מצאתיה. א"ל לך אצל בן עמרם. הלך
אצל משה ואמר ליה תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא
א"ל וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה א"ל הקב"ה
למשה משה בדאי אתה. אמר לפניו רבש"ע חמדה
גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום אני אחזיק
טובה לעצמי. אמר ליה הקב"ה למשה הואיל ומיעטת
עצמך תקרא על שמך שנאמר °זכרו תורת משה עבדי מלאכי ג
וגומר. ואמר ריב"ל בשעה שעלה משה למרום מצאו
להקב"ה שהי' קושר כתרים לאותיות. א"ל משה אין שלום
בעירך אמר לפניו כלום יש עבד שנותן שלום לרבו א"ל
היה לך לעזרני. מיד א"ל. °ועתה יגדל נא כח ה' כאשר במדבר יד
דברת:

בדאי אתה. בתמיה: **קושר כתרים.** כגון [הכך] דאמרינן בפרק הבונה תגא דקוף לגבי רי"ש וכן שעטנ"ז ג"ץ שצריכים כל אות ג' זיינין כדאמרינן במנחות ראש הזיי"ן כמתח לימין ולשמאל בגגו מעט וכן ראש השיי"ן השמאלי וכן כל ראשי ז' אותיות הללו בכל מקום שהם: **אין שלום בעירך.** אין דרך ליתן שלום במקומך: **לעזרני.** [לומר] תצלח מלאכתך: **מיד.** בעליה אחרת אמר ליה יגדל נא כח ה':

תוספות תורה היכן היא. וא"ת וכי שטן לא היה יודע מתן תורה וי"ל דאמרינן במדרש לפניו ילך דבר שטרדו הקב"ה לשטן בשעת מתן תורה שלא יקטרג לומר אומה שעתידה לחטוא לסוף מ' יום בע"ל אתה נותן להם התורה והוא שטן והוא מלאך המות כדאיתא בפרק קמא דבבא בתרא ואמרינן נמי בסנהדרין תושיה שניתנה בחשאי מפני השטן:

מהרש"א בא שטן ואמר רשב"ע תורה כו'. כתבו התוספות וכי לא היה יודע השטן כו' אבל ריב"ל גופיה אמר לעיל דמלאך המות מסר לו דבר כו' דמשמע דידע שמשה קבל התורה במרום ונראה דהוא השטן והוא היצר הרע הגם שהודו כל המלאכים על נתינת התורה אמר אחר שירד משה בא לקטרג ולהסית שיחזור מלקבלה מפני עומק המושג וקושר המשיג של בעלי חומר וא"א להם לקיימה למטה וז"ש. **תורה היכן היא.** איזה מקום למטה שתוכל לקבל התורה שהרי ארוכה מארץ מדה וא"ל הקב"ה **נתתיה לארץ.** שהוא כלל עולם התחתון: **הלך אצל ארץ.** דהיינו לשר הממונה על הארץ וכה"ג כתבו התוס' בפ"ק דחולין גבי נינאי נהרא וא"ל **תורה היכן היא** שהרי ארוכ' מארץ מדה והמיעוט אינו מחזיק המרוב' וא"א להתקיי' בה א"ל **אלהים הבין דרכה** והוא ידע מקומה דהיינו באיזה מקום בעולם התחתון שתוכל להסתכל ולהחזיק אותה להתקיים בה וכן הלך אצל ים שהוא שר של ים **תורה היכן היא.** שהרי

סב ואמר ריב"ל בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא
שס שטן ואמר לפניו רבש"ע תורה היכן היא. א"ל

עיון יעקב

בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא מלאך המות ואמר תורה היכן היא. דקדק לומר בשעה שירד משה דבודאי הסכים עם נתינת התורה למשה כמו כל המלאכי' רק שהי' סבר שיבא משה למעלה כדקיע עם התורה ולא שירד למטה לכך שאל תורה היכן היא והשיב הקב"ה נתתי' לארץ כוונתו דאין התורה מתקיים אלא במי שמשפיל עצמו עד לארץ לכך הלך אצל ארץ ולא מצא וכן אצל התהום וכן אצל המים משום שכל אי מאלו אי כמוך מחבירו עד שאמר הקב"ה שנתן למשה שהי' עניו מכל האדם ולכך הראה משה ענוותנותו הגדולה בזה ואמר וני אנכי שתתן תורה על ידי כי לא רצה להחזיק טובה לעצמו שהוא עניו מכל ומדה כנגד מדה נתן לו הקב"ה מתנה שנקרא התורה על שמו שידעו שלכך נקרא על שמו משום שהוא עניו מכל האדם ואין התורה מתקיים אלא על ידו דוקא: **שהיה** יושב וקושר כתרים. כ"ל מהמדקדק לומר שהי' יושב כר"ל שהוי קשות שצריך להיות בישיבה כדאי' במגלה ריש פ' הקורא עומד ואף הן הקשות כדאמרינן הי' יושב ודורש כתרי אותיות והיי' דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות ודקדק לומר בשעה שעלה משה למרום משום שכל עליותיו היו בהשכמה והיי' לו לומר לפרא עב"ז ליראה לכך אמר אין שלום בעירך מדלא אמר כן והשיבו ומשה כלום יש עבד שנותן שלו' לרבו פי' דאין עבד נותן שלו' לרבו בשעה שרואה עוסק בעסק גדול ומתור כי אין דרך ארץ ליתן שלו' לרבו לבטלו מעסקו כדאמרינן בתענית גבי אבא חלקי' דף כ"ג שלא הי' רוצה להשיב לו שלום כיון שהי' עסוק במלאכתו פ"ש והשיב לו הקב"ה כיון שידעת שאני עוסק בדברים קשים וחמורים הי' לך לעזרני לכך אמר ועתה יגדל נא כח ה' וגו':

שהרי היא רחבה מני ים ואמר ג"כ אין עמדי מה"ט שאין העולם מחזיק אותה וכן השיב התהום לא בי היא. כי לא תוכל להחזיק אותה ג"כ התהום: **הלך אצל אבדון ומות.** שהוא שר הממונ' על הגיהנם כי שם אפש' שתנתן התורה מכל מקומו שהוא גדול הרבה כמ"ש העולם א' בס' בגן וגן א' בס' בעדן ועדן א' בס' בגיהנם ואמר **באזנינו שמענו שמעה.** דהיינו שלא קבלוה אבל שמעוה בנתינתה כמ"ש בפ"ב דזבחים וישמע יתרו מתן תורה שמע כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו כו': **חזר ואמר כו' הפשתיה בכל הארץ.** דהיינו בכלל כל העולם התחתון ולא מצאתי שתוכל להתקבל שם כי המועט אינו מחזיק המרובה. **וא"ל לך אצל בן עמרם כו'.** קראו בן עמרם במקום הזה שהורה להשטן שנתנה התורה ליד בן מי שהוא אביו כמלאך ה' שאין מלאך המות שולט בו כמ"ש דעמרם מת בעטיו של נחש ומלאך המות לא השגיח בזה והלך אצל משה כאילו לא היו מיוחס לבן עמרם וא"ל **תורה שנתן הקב"ה לך היכן היא.** שא"א לך לקיימה מעומק המושג וקוצר המשיג דילוד אשה אתה: **א"ל וכי מה אני שנתן לי הקב"ה כו'.** כאילו הודה לדבריו שאין סוד ונסתר של התורה נתנו לו כ"א הנגלה מטעם כי הסוד ונסתר התורה עמוק הוא מי ימצאנו בילוד אשה: **וא"ל הקב"ה למשה בדאי אתה כו'.** שהרי תוכל לקבל גם הנסתר כדאמרינן לעיל שפירש שדי מזיו שכינתו עליו דהיינו על הנשמה האחוזה בכסא כבוד והשיב משה. **חמדה גנוזה כו'.** דהיינו סתרי וגנזי התורה שאתה משתעשע בכל יום אני אחזיק טובה לעצמי שהרי מלידי שאני ילוד אשה לא הייתי ראוי לכך אי לאו שפירשת מזיו שכינתך עלי וא"ל **הקב"ה הואיל ומיעטת עצמך כו'.** ולא החזקת טובה לעצמך אלא תלית בי גם אני תולה התורה בך שתקרא על שמך שנאמר זכרו וגומר ודו"ק: **שהיה קושר כו'.** והם התגין והזיינין כפרש"י והם רומזין לפי הנסתר גם כפי הנגלה כמ"ש בפרק הקומץ ברבי עקיבא שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות וע"ש: **וא"ל משה אין כו' כלום יש עבד שנותן כו'.** והתוספות הקשו ע"ז מהא דאמרינן כדי שאילת תלמיד לרב ע"ש ונראה ליישב דשאילת שלום ונתינת שלום תרתי מילי נינהו דשאילת שלום היינו שבעל הבית שואל את האורח הבא אצלו אם היה שלום לו בדרך וממקו' שבא וזהו שייך ג"כ בתלמיד לרב אבל נתינת שלום הוא שהאורח נותן לבעל הבית שלום וזה אינו בתלמיד לרב **וא"ל הקב"ה היה לך לעזרני:** כפרש"י וכן מצינו בזוהר שאמר נקולים ה' עמכם והצדיקים בדיבורם מוסיפין כח וגבורה בפמליא של מעלה וז"ש ועתה שאתה אומר לעזרך בדיבורי הרי יגדל כח ה' כאשר דברת לי לומר שאומר אני והאי קרא אינו כתוב לגבי מתן תורה אלא בשילוח מרגלים ואפשר דהיה לו לריב"ל קבלה שהא קרא נאמר אדהכא דאין מוקדם ומאוחר בתורה וכל דברי המאמר לא מצינו לו רמז בקרא אלא דברי קבלה הם ודו"ק:

הרי"ף א"ריב"ל בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא שטן ואמר לפניו רבונו של עולם וכו'. יש לדקדק מה זה היה לשטן לשאול שאלה זו כשירד משה ולא בעודנו היה במרום הן אמת כי במקום אחר אמרו שניתנה התורה בחשאי מפני השטן ששלחו הקב"ה מהשמים ועוד היאך אמר הקב"ה נתתיה בארץ דבר שלא היה כן כמו שאמרה הארץ אלהים הבין דרכה וא"כ אמר הקב"ה לך אצל בן עמרם ומתחלה כך היל"ל נתתיה לבן עמרם. ונ"ל שלא מצא ידיו השטן לקטרג בהיותו משה במרום ושני הלוחות בידו כי ידע השטן דרך המלאכים שקטרגו על מתן התורה לבני אדם וא"כ הודו לו ואמרו מה אדיר שמך בכל הארץ ולא אמרו תנה הודך על השמיי' אבל בשעה שירד משה וישלך מידיו הלוחו' ושיבר אותם מצא מקום השטן לקטרג ולומ' תורה היכן הוא שמתוך שנתת אותה לבני אדם נשתברו הלוחות ונזדלזלה כבוד התורה א"ל הקב"ה נתתיה לארץ שתתקיי' בתחתונים יושבי הארץ ואע"פ שנשתברו הלוחות כבר קבלו בארץ התורה וי' הדברות הלך אצל הארץ ואמרה אלהים הבין דרכה כלו' שכשנשתברו הלוחות פרחה הכתב של הלוחות והיו אותיות פורחות למעלה וזהו הבין דרכה שחזרו האותיות אל אלהים בשמים ממעל: הלך אצל ים וכו' א"ל לך אצל בן עמרם. שכדאי הוא משה שאין בידו חטא שתנתן לו התורה ולכך לוחות השניות היו באהלו של משה שיצא לו מחצב אחת של סנפרינון להראות כי בזכותו ניתנה התורה, והלוחות שבהם נכתבה התורה היו באהלו של משה: הלך אצל משה וא"ל תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא ששברת הלוחות א"ל וכי מה אני שנתן לי הקדוש ב"ה תורה כלומר אם נתן התורה הוא לישראל החביבי' עליו: א"ל הקב"ה משה בדאי אתה שעיקר התורה נתתיה לך בזכותך והואיל ומיעטת עצמך תקרא על שמך שנאמר זכרו תורת משה עבדי:

ואמר רבי יהושע בן לוי מאי דכתיב °וירא העם כי בשש משה אל תקרי בשש אלא באו שש. בשעה שעלה משה למרום אמר להם לישראל לסוף מ' יום בתחלת שש אני בא. לסוף מ' יום בא שטן וערבב את העולם אמר להם משה רבכם היכן הוא אמרו לו עלה למרום. אמר להם באו שש ולא השגיחו עליו מת ולא השגיחו עליו הראה להם דמות מטתו והיינו דקאמרו ליה לאהרן כי זה משה האיש וגו':

בא שטן. הוא יצה"ר המחטיא את האדם הוא העולה ומשטין והוא מדת הדין [והאומר דהוא מדת הדין אין הגון בעיני]: **בשעלה משה להר אמר להם לסוף מ' יום אני בא בתוך ו' שעות.** הם סבורים שאותו יום שעלה בו מן המנין והוא אמר להם מ' יום שלמים יום ולילו עמו ויום עלייתו אין לילו עמו שהרי בז' בסיון עלה נמצא יום מ' בי"ז בתמוז היה בט"ז בא שטן וערבב את העולם והראה דמות חשך ואפלה דמות ענן וערפל וערבובי' לומר ודאי מת משה שהרי באו כבר ו' ולא בא ואי אפשר לומר שלא טעו אלא ביום המעונן בין קודם חצות לאחר חצות שהרי לא ירד משה עד יום המחרת שנא' וישכימו ממחרת וגו': **באו שש.** שקבע לכם:

תוספות לסוף מ' יום אני בא. פי' בקונט' דאותו יום שעלה [בו] אינו מן המנין וכו' ואין נראה לר"י בן רבי מאיר דבהדיא משמע בפ"ק דיומא דיום עלייה מן המנין דקאמר התם בשלמא לר' עקיבא משכחת ליה דבי"ז בתמוז נשתברו הלוחות כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו ארבעים יום [ובי"ז בתמוז נחת] אלמא חשיב יום עלייה ואיכא מ' יום ומ' לילה כשתחשוב לילה שאחר היום ועוד אם לא תחשוב יום עלייה לא ישלמו מ' ימים אחרונים עד אחר י"ה ושלמו בי"א שאז א"ל הקב"ה למשה סלחתי כדבריך גם מה שפרש"י בפי' כי תשא שבי"ט בתמוז עלה קשה לרבינו יהודה שאז לא תמצא שנשלמו מ' ימים אחרונים ביום הכפורים:

מהרש"א אלא באו שש כו'. דלפי פשוטו מלשון איחור כמו בושש רכבו לא הזכיר הכתוב במה ראו עכובו בו ביום יותר מבכל הימים שעברו וע"כ דרשו במה שא"ל בו ביום מ' בבוא שש אני בא ופרש"י דעיקר טעותם שחשבו שאותו יום שעלה מן המנין כו' ע"ש באורך וכן פי' בחומש אבל התוס' כתבו דע"כ דקושט' הוא דאותו יום מן המנין כדקאמרינן פ"ק דיומא כו' כ"ד דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו מ' יום ובי"ז בתמוז נחית כו' ע"ש ואין כאן קושיא דחשיב

עיון יעקב

וירא העם כי בשש משה מאי בשש בא שש כו' הראה להם דמות מטתו. הנה בודאי לא איש אל ויכזב להראות דמות מטתו של משה והוא עדיין חי אלא נראה ע"פ דאי' במפרשים ומשה עלה אל אלהים אותן מ' יום שהיה למעלה נזדכך ונתפשט ממנו חומר הגשמיות ונשאר רק הרוחני וזה משה עלה אל אלהים שעלה במדרגת אלהים ממש ועיין במדרש ילקוט על פסוק וזאת הברכה אשר בירך משה איש אלהים וזה שהראה להם דמות מטתו שהראה להם חומר שנתפשט ממנו וזה כוונת הפסוק כי זה משה האיש דהיינו הגשמיות שהוא חלק איש שבו לא ידענו מה היה לו:

דחשי' מ' יום ומכ"ד דסיון עד י"ז דתמוז הייגו לפי שטעו היו סבורים שאותו יום שעלה הוא מן המנין כפרש"י אבל לפי האמת לא היה אותו יום שעלה מן המנין כיון דאין לילו עמו ותדע שהרי משה לא ירד עד שבעה עשר בתמוז ומה שהקשו עוד אם לא תחשוב יום עליה לא ישלמו מ' יום האחרונים עד אחר י"כ כו' כבר תירצו בזה התוספות ס"פ מקובה הא דכתיב כימים הראשונים היינו כימים ולא כלילות דאחרונים היו חסרי' לילה אחת ועוד תרצו בזה דההוא שתא עברו' לאלול ע"ש באורך וכתבו שם דבסדר עולם איתא כפרש"י וניחא לפרש"י א"נ באו שם ולא השגיחו עליו משום שגם הם היו מסתפקים בתוך מ' יום ולילו עמו קאמ' משה עד שהרא' להם שהוא מת כמ"ש כי זה משה וגומר דזה משמע שהראוהו להם כמ"ש גבי החודש הזה וגו' כזה ראה וקדש ושאמרו לא ידענו מה היה לו גם שהראוהו להם מת היו מסתפקים בקלת דמוא מעשה שטן הוא וק"ל:

סד אמר ליה ההוא מרבנן לרב כהנא מי שמיע לך מאי הר סיני. א"ל הר שנעשו בו נסים לישראל הר ניסאי מיבעי ליה אלא הר שנעשה בו סימן טוב לישראל הר סימנאי מבעי ליה א"ל מ"ט לא שכיחת קמיה דרב פפא ורב הונא בריה דר' יהושע דמעייני באגדתא דרב חסדא ורבא [ורבה] בריה דרב הונא דאמרי תרוייהו מאי הר סיני הר שירדה שנאה לעובדי כוכבים עליו והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא ה' שמות יש לו מדבר צין שנצטוו ישראל עליו. מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו. מדבר קדמות שנתנה קדומה עליו. מדבר פארן *שפרו ורבו עליו ישראל. מדבר סיני שירדה שנאה לעובדי כוכבים עליו ומה שמו חורב שמו ופליגא דרבי אבהו דאמר רבי אבהו הר סיני שמו ולמה נקרא הר חורב שירדה חורבה לעובדי כוכבים עליו: שם ע"ב

שנאה לעובדי כוכבים. שלא קבלו בו תורה: שפרו ורבו. דכל אחד נתעברה אשתו זכר בשלות שובו לכם לאהליכם ולא ידענא היכא רמיזא:

תוספות מדבר צין. קשה לר"י דע"כ מדבר צין לאו היינו מדבר פארן דמדבר צין בתחלת דרומה של א"י כדכתיב באלה מסעי והיה לכם פאת נגב ממדבר צין ע"י אדום וגו' והאריך בזאת הקושיא. וכתב אח"כ ומורי' דהכל מדבר אחד ומדבר גדול היה דע"כ סיני היינו פארן דכתיב הופיע מהר פארן ופי' שור שנגח ד' וה' דרשי' מפארן הופיע ממונן לישראל ול"נ נרים ומסכת עבודת כוכבים מאי בעי בשעיר ומאי בעי בפארן דהוה משמע דפארן היא אומה אי כמו שעיר אלא גרי' מאי בעי בשעיר ומאי בעי בתימן וסיני אקרי נמי מדבר צין דכתיב ומדבר צין היא קדש וסיני אקרי קדש דכתיב בספר תהלים קול ה' יחיל גו' ה' מדבר קדש משמע דהיינו בשעת מתן תורה ומיהו קשה לר"י דהא מדבר קדמות היא במזרחה של א"י כדכתיב ואשלח מלאכים ממדבר קדמות וגו' שהיתה במזרחה של א"י דכתיב בעבר הירדן מזרחה ומדבר צין ופארן הם בדרומה ואיך יתכן דמדבר קדמות היינו מדבר סיני:

מהרש"א מאי הר סיני א"ל כו'. כדמסיק דס"ל דחורב הוא עיקר שמו שהוא שם הראשון שנקרא בתורה כמ"ש ומשה היה רועה תגומר ויבא אל הר האלהים חורבה ומ"ד דסיני עיקר שמו היינו משום דעל הרוב נקרא כן בשם סיני בכתוב וקאמר ה' שמות יש לו כו' היינו ה' שמות יתירות לו ע"ש התוס' ושם השמי אי למ"ד חורב הוא שם העצם לו להר וכתבו התוס' בזה דהכל מדבר אחד וגדול היה כו' ומיהו קשה לר"י דהא מדבר קדמות היה במזרח' של ארץ ישראל וכו' ע"ש באורך וע"פ דבריהם נראה דודאי כל התורה לאו במקום א' נתנה כתבה דיש בה מצות מסיני ויש מאהל מועד ויש שכתבו בערבות מואב וע"ז כוונה התורה בשמות הללו מדבר צין שנצטוו ישראל עליו הם המצות שנצטוו מסיני ומדבר קדש הן המצות שנצטוו ממקום שנתקדשו ישראל עליו דהיינו מאהל מועד וממדבר קדמות הוא מזרחה של א"י והוא בערבות מואב וכמ"ש התוס' והיינו דקאמר שנתנה קדומה עליו ר"ל התורה הקדומה כבר בסיני נתנה שנית עליו שהיא משנה התורה ואמר פארן שפרו ורבו כו' כפרש"י דכ"א נתעברה אשתו זכר במצות כו' ולא ידענא היכא רמיזא עכ"ל וי"ל דלהתירם בתשמיש כדאמרינן לעיל ופ"ק דנדה ה"ל לפרושי כן אלא שבא לבשרם שובו לכם לאהליכם להנאתכם דהיינו בשורה שיולידו זכרים וק"ל:

הרי"ף א"ל ההוא מרבנן מי שמיע לך מאי הר סיני וכו' ופליגא דר' אבהו דאמר וכו' וקשה מאי בינייהו לדרום הר סיני שמו ולמה נקרא הר חורב שירדה חורבה לעובדי כוכבים או לומר הר חורב שמו ולמה נקרא שמו סיני שבו ירדה שנאה ועוד דכיוצא תרווייהו הר סיני על שירדה שנאה לעובדי כוכבים והר חורב על שירדה חורבה לעובדי כוכבים דהכי נמי אמרי' ה' שמות יש לו מדבר סיני שנצטוו ישראל עליו מדבר קדש שנתקדשו ישראל עליו כיוצא נמי ו' שמות הר סיני שירדה שנאה לעובדי כוכבים עליו הר חורב שירדה חורבה לעובדי כוכבים עליו ונראה דירדה שנאה הוא שנשנאו עובדי כוכבים על שלא קבלו התורה וירדה חורבה הוא שנטלו גזר דין ועונש על זה וזהו נחרבו כדכתיב והגוים חרוב יחרבו שדרשו באגדה מחורב נחרבו כלומר נענשו והשתא אי דרשינן הר סיני שנשנאו עובדי כוכבים ליכא למידרש שנחרבו דא"כ בכלל חורבה שנחרבו איכא נמי שנאה שנשנאו וקים ליה בדרבה מיניה לקראו חורב ולא סיני לכך נ"ל סיני שמו ולמה נקרא חורב על שנחרבו עליו עובדי כוכבים ונענשו וכ"ש שנשנאו ופליגא דרבי יוסי שאמר חורב שמו ולמה נקרא סיני על ששנאו ולדבריו כיון שהוא אומר נשנאו משמע שנאה היה אבל עונש נחרב לא היה:

סה דף פ"ט ע"ב משנה מנין שקושרין לשון זהורית בראש שעיר המשתלח שנאמר °אם יהיו חטאיכם כשנים וגו': גמ' כשנים כשני מיבעי ליה א"ר יצחק אמר הקב"ה לישראל אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שסדורות ובאות משששת ימי בראשית ועד עכשיו כשלג ילבינו. דרש רבא מ"ד °לכו נא ונוכחה יאמר ה' לכו נא בואו נא מיבעי ליה יאמר ה' אמר ה' מבעי ליה לע"ל יאמר להם הקב"ה לישראל לכו נא אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם ויאמרו לפניו רבש"ע אצל מי נלך אצל אברהם שא"ל °ידוע תדע ולא בקש רחמים עלינו אצל יצחק שברך את עשו °והיה כאשר תריד ולא בקש רחמי' עלינו אצל יעקב שאמרת לו °אנכי ארד עמך מצרימה ולא בקש רחמים עלינו אצל מי נלך עכשיו יאמר ה' א"ל הקב"ה הואיל ותליתם עצמכם בי אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב °כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו

ישעיה א | שם | בראשית טו | שם כז | שם מו | ישעיה סג

עין יעקב

למה נקרא שמו סיני שירדה שנאה לאומות העולם. אין הכוונה שא"ה נשנאים דא"כ הי"נו חורבה שירדה חורבה לא"ה אלא ה"פ שירדה שנאה דהיינו שהם שונאים אותנו כדאיתי' במדרש בשביל התורה והמצות שאנו מקיימין הם שונאים אותנו יותר מכל האומות וכן פירש"י באיכה א' בפסוק שמעו כי נאנחה אני כי אתה עשית ע"ש: *מנין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח שנאמר וכו'. נראה משום דקשיא ליה דאיך קושרין הלשון הא הוי כמו ניחוש וכתיב כי לא נחש ביעקב לכך קאמר רמז לזה אם יהיו חטאיכם כשנים כי אדום הוא סימן טומאה כדכתיב מדוע אדום ללבושך והלבן הוא סימן טהרה ונקיון עונות: לכו נא ונוכחה. אתם בעמתם כי נועת בהי חסד יסובבנהו ומעה כלפי הם:

אבינו גואלנו וגו' לע"ל אומר לו הקב"ה לאברהם בניך
חטאו [לי] אומר לפניו רבש"ע ימחו על קדושת שמך
אמר איבא ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים אפשר
דבעי רחמי עלייהו א"ל בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע
ימחו על קדושת שמך אמר לא בסבי טעמא ולא בדרדקי
עצה א"ל ליצחק בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע בני ולא
בניך בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם
שמות ד °בני בכורי עכשיו בני ולא בניך ועוד כמה חטאו כמה
שנותיו של אדם ע' שנה דל עשרים דלא ענשת עלייהו
פשו להו חמשים דל כ"ה דלילותא פשו להו כ"ה דל
תרתי סרי ופלגא דצלויי ומיכל ודבית הכסא פשו להו
תרתי סרי ופלגא אם אתה סובל את כולם מוטב ואם לאו
פלגא עלי ופלגא עליך וא"ת כולהו עלי הא קריבית נפשי
קמך פתחו ואמרו כי אתה אבינו אומר להם יצחק עד
שאתם מקלסין לי קלסו להקב"ה ומחוי להו יצחק קב"ה
ישעיה סג בעינייהו מיד נושאים עיניהם למרום ואומרים °אתה ה'
אבינו גואלנו מעולם שמך. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן
ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של
הושע יא ברזל אלא שזכותו גרמה לו דכתיב °בחבלי אדם אמשכי
בעבותות אהבה ואהי להם כמרימי עול על לחייהם ואט
אליו אוכיל:

כשני מיבעי ליה. דומיא דכשלג דלא כתיב כשלגים: ארד עמך. אצלך גם עלה כאן רמז די גליות גם רבויי הוא: יאמר ה'. אתה אמור כתיבתה ובך אנו תולין: ימחו. הואיל שחטאו ויתקדש שמך בעולם כשתעשה דין בעוברין של דבריך: קראת להם בני בכורי ישראל. שהיה גלוי לפניך שהם עתידין לומר לפניך נעשה ונשמע לקבל עולך מאהבה כבנים: דל כי דלא ענשת שכן מלינו בדור המדבר שלא ענש הקב"ה אלא מעשרים שנה ומעלה דכתיב במדבר הזה יפלו פגריכם וגו' מבן עשרים שנה ומעלה אשר הלינותם עלי: כי אתה אבינו. כנגד יצחק אמרו: והוא אומר להם. הראו כנגד הקב"ה שהוא אביכם: בשלשלאות של ברזל. כדרך הגולים שסרי על פי גזרת גלות ירד לשם: בחבלי אדם. בשביל חוב [חיבת] אדם משכתים למצרים בחבלים ולא בשלשלאות: כמרימי עול על לחייהם. כאדם הקובל ומסייע לבהמתו להרים עולה מעל לוארה בלחיין ובמקלות: ואט אליו אוכיל. הטיתי להם כח להכיל את עבודת הפרך:

מהרש"א. כשנים הללו שסדורות ובאות כו'. היינו לענין רבוי חטא כשיעור שנים ומקשה כשנים הסדורות ובאות משבת ימי בראשית דאין לומר כשני שנים דמיעוט רוב שנים דבתרתי חטאים מאי רבותי' הא אמרינן פ"ק דר"ה ראשון ראשון מעביר ולא בעי כשלג ילבינו וק"ל: לכו נא אל אבותיכם ויוכיחו כו'. מבואר ע"פ מ"ש פ"ק דר"ה ג' כתות הן ליום הדין א' של צדיקים נחתמים לאלתר לעה"ב ואחד של רשעים כו' בינונים יורדין כו' ב"ה ורב חסד מטה כלפי חסד והשתא הכא בבינונים איירי וא"ל הקב"ה אבותיכם יוכיחו אתכם על מחלה עונות ועבירות שבידכם כפי הדין בב"ד של מטה ודקדק לומר אבות כי בודאי רחמי אב על הבן והיתה תשובתם אצל מי נלך אצל אברהם שאמרת לו ידוע תדע וגו'. והוא לא בקש לפני רחמים שלך כי לפי מדת טובך ורחמיך ורב חסד מטה כלפי חסד וראשון ראשון אתה מעביר ולא היינו ראויים לעונש כי גר יהיה זרעך לפי מדת טובך שהיה לך להעביר על אותו חטא אחד שאמר במה אדע וגו'. כשתעבדו בניו למצרים כדאמרינן פ"ג דנדרים והוא לא בקש לפני מדת טובך גם עתה מה לנו לילך אליו ואמר שגם יצחק אמר כאשר תריד וגו' וכן יעקב כו' ולא בקשו רחמים להעביר להם ראשון ראשון והוא שמדרך הצדיקים שלא לבקש לילך עמהם בדרך החסד בעה"ז כדי למרק עונותיהם בעה"ז ולזכותם בעה"ב וע"כ עתה בעה"ב אליך אנו באים לבקש שתעשה עמנו בדין עה"ב כפי מדת טובך ורחמיך להעביר ראשון ראשון מטה כלפי חסד ואז יאמ' להם הקב"ה לפי שתליתם עצמכם בי לפי מדת טובי ורחמי שלי דמטה כלפי חסד הרי אם יהיו חטאיכם כשנים וגומ' גם לפי זה הדרש יהיה כשנים מלשון שנה אלא דהיינו כמו שני שנים דרוב ומיעוט שנים והשמועי' אם יהיו חטאיכ' כשנים דהיינו ב' חטאי' כשלג ילבינו דאכי מעביר ראשון ודו"ק: אתה ה' אבינו גואלינו וגו'. מדכתיב בסיפא דקרא אתה ה' אבינו וגו'. משמע ליה כי אתה אבינו דרישא דקרא דלא כתי' ביה ה' כמ"ש בסיפא דקרא לא קאי אקב"ה אלא על יצחק קאי ולא על אברהם ויעקב דהא עליה קאמר לא ידענו ולא יכירנו ומשום שאמר אברהם ימחו על קדושת שמך ויש במשמעו' זה שני פני' הא' לטוב' והב' לרע אם לרע' שימחו ח"ו ישראל בקידוש שמך ואם לטובה שימחו עונותיהם בקידוש שמך כמ"ש וכפר על חטאתינו למען שמך וכן יעקב השיב בלשון הזה ימחו על קדוש שמך שיש להסתפק במשמעו אם לטובה ואם לרעה וע"כ אמרו לא בסבי טעמא כו' דאין להכריע בדבריהם לא טעם ולא עלה אם כוונתם לטובת ישראל ואם לרעה ח"ו והיינו דלא ידעני ולא הכרנו כוונתם אם שימחו ישראל חס ושלום ואם שימחו עונותיהם ואמר ליצחק כו' והקדים לומר ליעקב כן מטעם דקאמר משום דהוי ליה לער גידול בנים אפשר דבעי אפוסי ברחמי עפי. ואמר בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע קראת להם בני בכורי וגו' הוא מגומגם דכבר קודם מתן תורה שהקדימו נעשה לנשמע בתחילת שליחות משה אל פרעה כתיב כה אמר ה' בני בכורי ישראל ובילקוט כל זה אינו עד ועוד כמה חטאו כולי ויש לקיים גרסת כל הספרים דהכי קאמר דעל כן קראו אז במצרים בני בכורי ע"ש העתיד שידע הקב"ה שיקדימו נעשה לנשמע וכדקאמרינן לעיל שע"י זה זכו לב' כתרים דהיינו כהונה והמלכות שמלימו הכהונה היה מתחלה בבכורות וכן המלכות כדאמרי' בפ' הכונס מדכתיב ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ואמר. כמה חטאו כו' דל עשרין כו' ודל כ"ה כו'. לפי שהאדם נברא לכבודו לעובדו בכל שנה ויום ושעה שאפשר וז"ש דל הכי שכין דא"א ולא פשו רק י"ב ופלג' והאדם נידון ע"פ הרוב והרי מיעוט שנים בחטא ותכפר להן אם אתה סובל את כולם דהיינו שחטאים בינם לבין המקום מוטב ואם לאו שיש להם גם חטאים בינם לבין חבריו' ולריכי' לפייסם הרי פלגא של בניך לבינם עליך ופלגא דבינם ובין הבריות יהיו עלי ואת"ל

אמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו אמר ימחו על קידוש שמך וכן יעקב יצחק אמר כמה שנותיו של אדם. נראה דכל א' עשה כמדתו כמו דמלינו באברהם שלא חס על בנו ישמעאל ונירש אותו וכן יעקב אמר ארור אפם. כי עז אבל יצחק היה חס על עשו כי על כל פשעים תכסה אהבה ונכמרו רחמיו עליו אע"פ שהיה רשע. אך מ"מ זה שלא היו אברהם ויעקב מלמדים זכות על בניהם תכח כנור הקב"ה זכות זה יעמוד לבניהם שהקב"ה יחום וירחם עלינו בשביל זכותם וכבודם כדאמרינן בסוף מכות גבי חזקיה מלך יהודה נבזה בעיניו: ראוי היה לירד בשלשלאות של ברזל. נראה דה"ע דכיליאתם בחוזק יד מכור הברזל כן ראוי היה להיות יציאתם וכדאמרינן כגאולה ראשונה כך גאולה אחרונה היא בגלות ונגום אחיון בשלשלאות של ברזל בימי עיטוק הרשע וכן בימי נבוכד נלר כדכתיב והוא אסור בזיקים בירמיה מ' כן היה ראוי להיום בגלות ראשון:

ואח"כ כולם עלי דהיינו שכולם בינם לבין הבריות הא קריבת כו' ואני אוכל לסבול כולם וע"ז אמרו כו': **אתה אבינו** על יצחק שאת' סובל כל חטאים שלנו בזכות שקרבת נפשך ומחוי להו יצחק אקב"ה דאפשר דכל חטאיכם הם ביניכם לבינו יתברך ב"ה מיד כו' ואמרו כי אתה ה' אבינו וגו' לכפר למען שמך וק"ל: **בחבלי אדם וגו'.** ר"ל בזכותו של יעקב משכו אותו בחבלי אדם דהיינו ע"י יוסף ולא בשלשלאות ובעבותות אהבה של יוסף כמ"ש וישראל אהב את יוסף מכל בניו מן הראוי שהיה לו ליוסף לבא אל אביו לארץ כנען אבל בשביל גזירת גלות שירדו למצרים אהי להם כמרימי עול וגומר ר"ל כפרה זו שחורשת כשבאים ליתן לה מאכל מרימין ומקילין העול מעל צוארה שתוכל לאכול בקל ולפעמים המאכל רחוק ממנה ומטה לה הכותן ומראה לה האוכל שתלך לשם אל האוכל כן עשה הקב"ה ליעקב שהראה והטה אליו שם האוכל כדי שיבא להם וכמ"ש וכלכלתי אותך שם כי עוד חמש שנים רעב פן. תורש אתה וביתך וק"ל:

הרי"ף כשנים כשני מיבעי ליה א"ר יצחק וכו'. ר"ל שלדברי ר' יצחק אתי שפיר דהל"ל אם יהיו חטאיכם אדומים כשני כשלג ילבינו כמ"ש אח"כ אם יאדימו כתולע. ועם דקדוק שלא אמר שני כי אם שנים מתיישב שאינו מדבר על אודם העונות אלא על ריבויא של החטאות שאפי' יהיו מרובים כשנים הללו שמדורות ובאות מרי ימי בראשית דהיינו יהיו חטאות רבות עד אין מספר כיון שהם שגגות כשלג ילבינו שלא ישאר רושם חטא כלל כיון שתליתם עצמכם בי כמו שדרש רבא אח"כ שאמרו ישראל אצל מי נלך יאמר ה' ואמר הקב"ה הואיל ותליתם עצמכם בי אם יהיו חטאיכם וגו' ואם יאדימו כתולע שהם עון של מזיד והוא אדום מסימן דם שראוי ליענש עליו אז לא יתלבן כשלג אלא כצמר שהוא למטה מלובן השלג זדונות נעשות כשגגות. ובפשט הכתוב יאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כערך השנים דהיינו בחור נואף שיצרו אנסו לאפוקי זקן נואף שאין הדעת סובלתו שינאף זקן שבע שנים. ואם יהיו חטאיכם כפי ערך השנים כשלג ילבינו: דרש רבא מאי דכתיב לכו נא ונוכחה. בכסף נבחר נתבאר אהרשב"א ומאי דכתיב כי אתה אבינו וגו' שם נתבאר עיין שם וקצור הענין הוא שאמר הקב"ה להם לכו אל האבות ויוכיחו אתכם והשיבו אצל מי נלך שאמרת ליעקב ואנכי אעלך קודם השעבוד ולא התפלל על בניו שיעלם ולא ישתעבדו ולא התפלל אז תלו בטחונם בה' ואמרו יאמר ה' והקב"ה ריחמם כרוב חסדיו ואמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וע"ז סמכו בפסוק כי אתה אבינו דלא הזכיר ליצחק והרי ראוי לומר דיצחק לא יכירנו שהרי בירך לעשו ואהבו ועוד קשה כפל כי. אתה אבינו וחזר ואמר אתה ה' אבינו. לזה דרשו שלעתיד הקב"ה אומר לאברהם וכו' ולא אמר ליצחק לפי שהוא מדת הדין והגבורה ולכך דלג על שהרים מאברהם שהוא רחמן ליעקב שהיה לו צער גידול בנים וכיון דלא מצא בסבי טעמא. ולא בדרדקי עצה הפך עצמו אל אמצעי שלהם והשיב כי בניו של הקב"ה נקראים ולא קראם בני בכורי עד שראה שעתידים לקבל התורה וכד זה ראוי לאב לרחם על בנים וגם בקש לישראל מכח עקידתו ואמר הא קריבת נפשי קמך ותראה לפניך עקידתי לרצון להם אז אמרו ישראל ליצחק כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו ויצחק מחוי להו אל הקב"ה שהוא אב שעיקר וזה עשה כדי שיתלו ישראל עיניהם להקב"ה גם מפני קנאת אבותינו אברהם ויעקב מיד נשאו עיניהם למרום ואמרו אתה ה' אבינו גואלינו לפי שאם בפעם הזאת הלין טוב ליצחק הלא חייבם בפעם אחרת שאמר ימחו על קדושת שמך וגם אהב את עשו ובירך אותו אבל אתה ה' אבינו גואלינו מעולם ועד העולם:

דף צ **ת"ר** הרי עלי ברזל אחרים אומרים לא יפחות מאמה על אמה. למאי חזיא אמר רב יוסף לכליא עורב ואיכא דאמרי אחרים אומרים לא יפחות מכליא עורב וכמה אמר רב יוסף אמה על אמה:

הרי עלי ברזל. לבדק הבית: **לכליא עורב.** טבלאות היו עושים של אמה והן חדין כסכין סביבותיהם ומסמרין חדין בכולן ומחפים בהם גגו של היכל למנוע את העורבים מלישב:

תוספות לכליא עורב. בערוך בערך כלא פי' דבמקדש ראשון מפני רוב קדושה שהיתה בו לא היה צריך כליא עורב וליתא דבפ"ק דמו"ק מוכח בהדיא שהיה במקדש ראשון כליא עורב:

אמר הבונה נלאה ומתקבל לקרוא ה' מכובד שיצא מכך הדבר מבין עד שממנו כרות יכרת כל אים מלוך ורשע וטמא לא יקרב. הנה כי כן היו עושים משמרים חדים בגגו של ההיכל הקדוש ובית אלהים למען לא ינוחו עורבים ועופות טמאים וכן אמר דוד כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים:

המצניע פרק עשירי

אמר רבי אלעזר המוציא משאוי למעלה מעשרה דף צב טפחים חייב שכן משא בני קהת ומשא בני קהת
מנ"ל דכתיב °על המשכן ועל המזבח סביב מקיש מזבח במדבר ד
למשכן מה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות
ומשכן גופיה מנלן דכתיב °עשר אמות אורך הקרש שמות כו
וגומר וכתיב °ויפרש את האהל על המשכן ואמר רב שם מ
משה רבינו פרשו מכאן אתה למד גבהן של לוים עשרה אמות וגמירי דכל טונא דמידלי במוטות תלתא מלעיל ותרי תלתי מלתחת אישתכח דהוה מידלי טובא. ואי בעית אימא מארון דאמר מר ארון תשעה וכפרת טפח הרי כאן עשרה וגמירי דכל טונא דמידלי במוטות תלתא מלעיל ותרי תלתי מלרע אשתכח דלמעלה מעשר' הוה [קאי]:

המוציא משאוי למעלה מי'. מעבירו באויר בידו ואינו על כתפו וגבוה מן הארץ קאמר דאי במונח על כתפו מתני' היא והא דתנן הזורק ד' אמות בכותל למעלה מי' כזורק באויר אלמא אין למעלה מי' רשות הרבים דוקא זורק אבל מעביר חייב. דיליף מבני קהת במשכן: **אשר על המשכן.** וגו' בקלעי החצר משתעי אף מזבח גבהו י' אמות והולך לסובב ובקלעים של שש[י'] רוחב ומה אני מקיים ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ומה אני מקיים וקומה ה' אמות בקלעי' משפת מזבח למעלה כך מפורש בזבחים שהיו הקלעי' ט"ו אמות: **מכאן אתה למד.** ודקס"ד שאפי' שאר הלוים כמי גביהי כמשה: **תלתא מלעיל.** וכיון דמזבח י' אמות והוא טפח בכתף כדכתיב ולבני קהת לא נתן עגלות והלוים עשר אמות כי מדלו ליה תלתא מלמעלה מראשיהן או מכתפא כמלא גבוה מן הארץ קרוב לשלים של י' אמות דהוי טובא עפי מי' טפחים: **ואיבעית אימא.** לא גביהי לוים ולא ממזבח גמרינן דשמא לוים לא גביהי; אלא ג' אמות ואין משאן דמזבח גבוה מן הארץ אלא ב' או ג' טפחים ומארון גמר לה רבי אלעזר: **אשתכח דלמעלה מי' קאי.** טובא אפי' אין גובהן של לוים אלא ג' אמות (ברוס) [כמותו] הרי י"ח טפחים וארון איכו תלוי למטה מכתפיהן אלא ו' טפחים וב' שלישי טפח אשתכח דגבוה עשרה ויותר:

תוספות אישתכח דלמעלה מי' הוי קאי. דמכתף אדם עד הארץ ג' אמות כדאמרינן בתרגום מגלת אסתר פרשנדתא איצטליב על תלת אמין וכן כולהו ראשיהם היו קטועין כו':

אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ובעל קומה

עיון יעקב

אין השכינה שורה אלא על גבור חכם ועשיר ובעל קומה עיין בחידושינו דנדרים דף ל"ח:

כה קומה חכם דכתיב °עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה גבור ובעל קומה דאמר רב מרע"ה עשר אמות היתה קומתו שנא' °ויפרוש את האהל על המשכן. עשיר דכתיב °פסל לך משלך:

הרי"ף אין השכינה שורה אלא על חכם וכו'. וקשה שהרי קודם שנתעשר נגלה הקב"ה למשה בסנה ובמצרים. וכשנתעשר משה היה בלוחות שניות שאמר לו הקב"ה פסל לך הפסולת של הלוחות של שנפרינון יהיה שלך ומשם נתעשר משה וי"ל דלא קאמר השכינה שורה אלא על דרך קבע שהיתה השכינה שורה באהל מועד בבוא משה לדבר עם הקב"ה ואז כשייחד הקב"ה שכינתו על משה באהל מועד כבר היה עשיר שאלמלא כן לא היתה שכינה שורה עליו בקביעות אבל לעולם דבאקראי אף על פי שלא יהיו בו כל אותן המדות תשרה עליו השכינה באקראי:

יף צד [משנה את החי במטה פטור אף על המטה: גמרא לימא מתניתין ר' נתן היא ולא רבנן דתניא] המוציא בהמה חיה ועוף לר"ה בין חיין בין שחוטין חייב. רבי נתן אומר על שחוטין חייב על חיין פטור. שהחי נושא את עצמו אמר רבה [רבא] אפילו תימא רבנן ע"כ לא פליגי רבנן עליה דרבי נתן אלא בבהמה חיה ועוף דמשרבטי נפשייהו אבל אדם חי דנושא את עצמו אפילו רבנן מודו:

דמשרבטי נפשייהו. משמטין כלפי מטה ומכבידים עצמם להשמט מיד הנושאם:

תוספות שהחי נושא את עצמו. תימה לר"י למה פטור דאי משום שהחי מקיל עצמו והלא אפילו במשא קל יותר חייב ואי משום דשנים שעשאוה פטורין הא הוי זה יכול וזה אינו יכול שאין הנושא יכול לישא עצמו בלא הנושא והנושא יש בו כח לנשאו אפילו היה מת ואומר ר"י דממשכן גמרינן דלא היו נושאים דבר חי שהתחשים והאילים היו הולכים ברגליהם והחלזון מיד היו פוצעים אותו טרם ימות דכמה דאית ביה נשמה טפי ניחא ליה כי היכי דליגליל צבעיה:

שם אמר רבי יוחנן ומודה רבי נתן בכפות א"ל רב אדא בר מתנא לאביי והא הני פרסאי דכמאן דכפיתי דמו ואמר רבי יוחנן °בן בתירא ורבי נתן אמרו דבר אחד התם רמות רוחא הוא דנקיט להו דההוא פרדשכא דרתח מלכא עלויה ורהיט תלתא פרסי בכרעיה:

בכפות. בין עוף בין אדם: כמאן דכפיתי דמו. שרוכבין מעוטפין בבגדים רחבים וגם הם עצמם מעונגים משלג על הארץ:

ואמר רבי יוחנן בן בתירא ורבי נתן אמרו דבר אחד. והא אמרת מודה רבי נתן בכפות ואי משום דאוקימנא בסוס המיוחד לעופות משום דבק אוקימנא דפליגי עליה ולמימר דלאו באדם שניהם מודים לפטור אלא בכפות מודה רבי נתן היכי מיתוקמא דבן בתירא כרבי נתן משום דהחי נושא את עצמו הא בן בתירא מתיר אפילו למכור לפרסיים דכמאן דכפיתי דמו דכל העובדי כוכבים קרי להו כך דסבר דכפות נושא את עצמו: רמות רוחא. גסות הוא דלא משני בכרעיה גסות הוא: פרדשכא. סרדיוט:

אמר הבונה אין דבר מגלה פחיתות האנשים המכוסה כגאוה וגאון ודרך רע כמו כאשר יפשיט את בגדו המונף ונשאר עירום ועריה כמו שהוא כאשם כבוא כשואה פתאום ואדם כקופה ימאס הלא תראה הפרש הלז שהיה רוכב מעוטף בבגדי גבהות הרוח ומתראה רך וענוג ויהי כאשר ירא חמת מלאכי מות הוריד לארץ רגליו ורץ בלבי ג' פרסאות כאחד האדם נבזה ונקל אישים:

גודלת ופוקסת משום בונה וכי דרך בנין בכך אין כדדרש ר"ש בן מנסיא °ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שקילעה הקב"ה לחוה והביאה אצל אדם שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בניתא:

הזורק פרק אחד עשר

תנו רבנן מקושש זה צלפחד וכן הוא אומר °ויהיו בני ישראל במדבר וגו' ולהלן הוא אומר °אבינו מת במדבר מה להלן צלפחד אף כאן צלפחד דברי רבי עקיבא אמר ליה רבי יהודה בן בתירא עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין. אם כדבריך התורה כסתו ואתה מגלה אותו ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק ואלא הא גמר גזירה שוה גזירה שוה לא גמיר. אלא מהיכא הוה °מויעפילו הוה כיוצא בדבר אתה אומר °ויחר אף ה' בם וילך מלמד שאף אהרן נצטרע דברי רבי עקיבא אמר ליה רבי יהודה בן בתירא עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדבריך התורה כסתו ואתה מגלה אותו ואם לאו אתה מוציא לעז על אותו צדיק ואלא הא כתיב בם. ההוא בנזיפה בעלמא תניא כמאן דאמר אף אהרן נצטרע דכתי' °ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת תנא שפנה מצרעתו: אמר ריש לקיש החושד בכשרים לוקה בגופו דכתיב °והן לא יאמינו לי וגומר וגליא קמיה דקב"ה דמהימני ישראל אמר אלו הן מאמינים בני מאמינים אתה אין סופך להאמין הם מאמינים דכתיב °ויאמן העם. בני מאמינים °והאמין בה' אתה אין סופך להאמין שנאמר °יען

עיון יעקב

מקושש זה צלפחד דגמר ג"ש א"ל עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין. ועי"ב דכתיב כחטאו מת מ"מ אי אתה צריך להחמיר עליו ופסקא מוצא הבשם דאמרינן מויעפילו פי' ולע"ג דאפשר לומר דר"ע ס"ל כמ"ד מקושש לש"ש נתכוין כדאיתא במדרש והובא בתוס' דב"ב דף קי"ט ע"ב מ"מ מדאמרינן דהסודה מכסה ש"מ דלא ניחא לתורה לגלות שעשה עבירה גדולה כזו אע"פ שהיה לש"ש: **ויחר** אף ה' בם מלמד שאף אהרן נצטרע דברי ר"ע. אע"ג דכתיב בהדיא ותדבר מרים ואהרן הרי שניהם שוין בחטא ובודאי עונשן שוין וכי משוא פנים יש בדבר וליכא למימר משום דמרים התחילה לדבר כמו שפירש"י ומדכתיב מרים ברישא וקשה דלמא משום דודאי זקינה יותר מאהרן לכך חשיב מרים ברישא ולעולם שניהם דיברו בשוה וכדכתיב הלא גם בנו דבר ה' אלא נראה דפליגי בהא דאית' בערכין דף ט"ו פ"ב מאי תקנתי' של מספרי לשה"ר יעסוק בתורה ותר אמר דכור אין לו תקנה ממילא למ"ד אף אהרן נצטרע ס"ל כמ"ד סיפר אין לו תקנה לכך צריך ג"כ לקבול עונשו כמו מרים כיון שחטאם שוין ולמ"ד אהרן לא נצטרע ס"ל יש תקנה למספר לשה"ר בתורה וכיון שהיה אהרן עוסק בתורה ניצול מעונשו משא"כ מרים כי נשים פטורות בת"ת לכך נענשה מרים ולא אהרן וק"ל: **החושד** בכשרים לוקה בגופו. הא דקאמר בכשרים ולא קאמר החושד בחבירו ועוד למה קאמר לוקה בגופו הא אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה ועוד אף אם לפניו גלוי דישראל הם מאמינים לפני משה מי גלוי וני"ל דלכך קאמר החושד בכשרים כלומר הבא מטפה כשרה דהיינו ישראל שהם בני מאמינים, מסתמא גם הם מאמינים כי שדי נופו בתר עיקרו וברא כרעא דאבוה משא"כ מי שבא מטפה פסולה כדאמרינן בב"מ תמן אמרינן לית הימנותא בעברא וזה שמדקדק במדרש אתה מוליא שם רע על בני הם מאמינים בני מאמינים והארכתי בדרוש בזה ומש"ה נמי החושד בכשרים לוקה בגופו דדבר ידוע דאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה דהיינו בישראל דאוקימני' אחזקה שאם ילקה בממונו תחלה ישוב בתשובה כחזקה הולדתו מה שא"כ הנולד מטפה פסולה נלקה מיד בגופו כי חזקתו חזקה פסול ולכך החושד בכשרים. ולא מוקים גברא אחזקת כשרות הולדתו נלקה מיד בגופו וזה שאמר ישראל הם מאמינים בני מאמינים דכתיב ויאמן העם אף על גב שלא האמינו אלא מתוך האותות היינו הגרועים שבתוך העם אבל זקני וחכמי ישראל האמינו מיד מכח פקד פקדתי: **ואתה אין סופך להאמין.** נ"ל לומר פי' דמה"כ נפסק משה על דבורו דלכאורה יש תירוץ למשה במה שאמר והן לא יאמינו לי דייק אף שהם מאמינים בהקב"ה מ"מ לא יאמינו לי כי מורא שמים יותר ממורא ב"ו. ועל הכאת סלע לבד נמי יש לומר דלכך הכה ולא דבר אל הסלע כדי שיתקדש שמו של הקב"ה בין הבריות כפירש"י בחומש בפי' חקת להקדישני שאלו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום ק"ו אנו כי משה סבר שמ"מ בזה לא יתקדש שמו של הקב"ה דאם יאמר מלך ב"ו לעבור על מלות. הקב"ה יעבור כי מורא ב"ו יותר ממורא שמים כדאמרינן הלואי יהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אך עכשיו שעשה שני דברים שאיהו"ה זה אם זה ממ"נ אי עשה שלא כהוגן וק"ל:

במדבר כ °יען לא האמנתם בי וגו׳ במאי דלקה דכתיב °ויאמר ה׳
שמות ד לו עוד הבא נא ידך בחיקך וגו׳. אמר רבא ואיתימא
רבי יוסי ברבי חנינא מדה טובה ממהרת לבא ממדת
שם פורענות דאילו במדת פורענות כתיב °ויוציאה והנה
שם ידו מצורעת כשלג ואילו במדה טובה כתיב °ויוציאה
מחיקו והנה שבה כבשרו. מחיקו הוא דשבה כבשרו
שם ז °ויבלע מטה אהרן את מטותם אמר רבי אלעזר נס
בתוך נס:

ת״ר ואלא הא גמיר ג״ש. ואי״כ לא כשתו התורה דהוס׳ ליה כמפורש ומשכי ר׳ יהודה בן בתירא לא גמרה ואין אדם דן גזרה שוה מעצמו: **ואלא.** לרבי יהודה מהיכן הוה בא״זה חטא מת דכתיב כי בחטאו מת: **ממעפילים.** ויעפילו לעלות וגומר שלא הרשיע כל כך כחילול שבת: **שפנה מצרעתו.** שקדם וכתרפא: **והנה ידו מצורעת** היינו לוקה בגופו: **ויוציאה והנה ידו.** אחר שהוליאה נצורעת כשלג ובמדה טובה כתיב מחיקו והנה שבה: **נס בתוך נס.** לאחר שחזר ונעשה מטה בלעו ולא כשהוא תנין דלא כתיב ויבלע תנין אהרן:

תוספות גזרה שוה לא גמיר. וא״ת לגמור מר״ע שהוא קבלה מרבו ואומר ר״ת שהיה לאם בקבלה מנין גזרה שבכל התורה והו היתה יתירה על השמנון לפיכך לא קבלה:

מהרש״א אלא מהיכא הוה כו׳. עיין פרש״י דמשמע ליה לתלמודי דלא בא הכתוב לסתום אלא לפרש דהיינו בחטא המפורש בקרא ומשכי דמוי בפילין היה דמפורש בקרא ויעפילו לעלות אל וגו׳ וימס ויכתום וגו׳ וק״ל: **ההוא בנזיפה כו׳.** ולפי שמרים פתחה בדיבור כדאיתא במדרשות ותדבר מרים ואהרן וגו׳ מלמד שמרים פתחה שלא היתה רגילה לדבר בפני אהרן כו׳ וכדאמרינן שאמרה לפורה למרים אוי להם לנשותיהם של אלו כו׳. הלכה אלא אהרן ואמרה לו לכך נלטרעה מרים ולא אהרן ולמאן דאמר כמי לגם אהרן נלטרע לריך לומר הא לנתלפא אהרן מיד ולא כן מרים היינו כמי מה״ט לפי שהיא פתחה לדבר במשה ואמר כמ״ד שאף אהרן נלטרע דכתיב ויפן וגומר שפנה מלרעתו משום דס״ל למכתב וירא אהרן והנה היא מלורעת וק״ל: **החושד בכשרים כו׳.** ונראה שהוקשה לו בנתינת אות זה להיות כלקה בגופו וע״כ אמרו בעבור שחשדם משה שלא יאמינו לו ובקש לתת להם אות כיתן לו לתת אות להיות כלקה בו על שחשדם דהחושד כו׳ אמנם יש לעיין בזה דמה חטא משה בזה דהא גם אם קמוי שמיה גליא דיאמינו לו קמי משה לא גליא וכי כל אדם שבא לדבר כבואה יאמינו לו בלא אות ועוד מאי מייתי ראיה שהם מאמינים דכתיב ויאמן העם וגו׳ דכתי׳ בתר ויעש האותות לעיני העם והומר הרי משה כמי לא אמר דלא יאמינו אליו בלי אות וביקש שיתן להם אות שיאמינו לו ע״י האות והנראה כלפי שאמרו במדרשות והביאו רש״י בחומש שהקב״ה אמר למשה ושמעו לקולך וגו׳ שהיו סימן מסור ביד זקני ישראל שבלשון פקוד פקדתי יהיו נגאלים ולזה אמר שכבר אמר הקב״ה למשה ושמעו לקולך וגו׳ בדבר אמוכיי מקובל מאבותיה׳ היו דברי משה שלא כהוגן במה שאמר ולא יאמינו לי וקרוב לזה מפורש בב״ר ולזה מבואר כמי שהזכיר כאן שהן בני מאמינים כולי דר״ל שהם בני מאמינים ויש להם דבר מקובל מאבותיהם המאמיני׳ ובש״ר מפורש שעשה לו הקב״ה ג׳ אותות כנגד אברהם יצחק ויעקב ומייתי שהם מאמינים דכתיב ויאמן העם וגו׳ דמקיים בהאי קרא וישמעו כי פקד ה׳ וגו׳ דמשמע מיניה דבאלת האותות שקדמו יאמין העם מטעם ששמעו כי פקד וגו׳ שהוא לשון שהי׳ מסור בידם והזכיר כאן אתה אין סופך להאמין ע״פ מ״ש בש״ר דבכל ג׳ אותות שעיבו לו הקב״ה כשיטתו כו׳ הפש מעשה אתם כו׳ כלומר עשית מעשה כחש כו׳ והכה ידו מלורעת וגו׳ מכאן אתה למד שהחושד כו׳ ולקחת ממימי היאור רמז לו שעתידין כו׳ והוא ילקה על ידם ע״ש באורך וה״ש כאן שרמז לו באות ג׳ שהמים שנהפך לדם שאתה אין סופך להאמין וילקה ע״י המים כדכתיב יען לא האמנתם וגו׳. ודו״ק: **ממהרת לבא כו׳.** תרווייהו בלדיק אמור כמפורש בש״ר מכאן שהפורענות שוהה על הלדיקים לבא ומדת הטוב ממהרת לבא ולא שייך הא דאמריכן מדה טובה מרובה על מדת פורענות ה׳ מאות דהתם במדת הלדיק לטוב לגבי מדת הרשע לרעה קאמר וכראה שנזכר זה כאן לפי שעשה משה אלו האותות לעיני ישראל שיאמינו בו שהוא כביא ה׳ ואולי יחשבו שעושה כן בלהט וכישוף כמו שחשב פרעה ועבדיו ע״כ אמר שבאות זה ראו שהוא מעשה אלהים שהטובה ממהרת לבא ללדיק ולא כן פורענות ששוהה לבא כי לא כן מדת הלהט והכישוף שהוא ודאי משוה מדותיו לטובה ולפורענות וק״ל: **נס בתוך נס.** עיין פירש״י כראה מפירושו דנס א׳ היא הבליעה גופה גם אם היה תנין ועוד נס שני שבלעו אחר שנעשה מטה אבל בתנחומא קאמר דאם היה בלעו כשהוא תנין לא היה זה נס כלל שאמר נס גדול נעשה במטה שאילו בלע תנין את התנינים כן דרך לבלוע זה את זה אלא נעשה מטה ובלען כו׳ ואילו היה עושה אדם כל אותן המטות שהשליכו ונעשו תנינים חבילות היו י׳ עומדים ובלען מטה אהרן ולא עבה יותר כולי ע״ש ויתיישב השתא שפיר ליסנא דנס בתוך נס כי בתוך נס הבליעה כשנעשה מטה היה עוד נס אחר בתוכו שלא נתעבה המטה ע״י הבליעה אבל לפרש״י לא הול״ל אלא ב׳ נסים היו וק״ל:

הרי״ף תנו רבנן מקושש זה צלפחד וכו׳. וקשה לרבי יהודה בן בתירא שאמר לר׳ עקיבא דגמר ג״ש אתה עתיד ליתן את הדין שתיכה לכפסים דלא יליף. ג״ש אם יאמר דצלפחד היה עתיד ליתן הדין אע״פ שאפשר שהוא היה כיון שהתורה כסתהו אבל איך אמר לר׳ עקיבא דיליף ג״ש אתה עתיד ליתן הדין: ובמדרש תנחומא כתוב שאמר רבי יהודה אבל האומר שהוא צלפחד עתידן ליתן הדין ולאותה גרסא ניחא שאמר כל האומר צלפחד ולא נקט ג״ש דמדבר מדבר. עתיד ליתן הדין כיון שהתורה כסתהו אבל לגבי זו שהוא אמר לר׳ עקיבא אתה עתיד ליתן הדין קשה כיון דר׳ עקיבא יליף וכי בשביל דלא יליף איהו לימא למאן דיליף ג״ש אתה עתיד ליתן הדין ולכך אני אומר דבכלל קושיית הגמ׳ דאמר והא גמר ג״ש הוא וכו׳ דאע״ג דלא גמרה ר״י לאו ג״ש מ״מ לא היה לו לומר לר״ע אתה עתיד ליתן הדין דהוה ליה כמפורש בתורה ותירץ ג״ש לא גמיר כלומר אפי׳ ר״ע דלא אמרי׳ דרך ג״ש דהא לא גמיר. ר״ע ג״ש מרביה אלא כך אמר דרך אסמכתא ודרשה ודייקי דברי רע״ק שלא אמר בדבריו מקושש זה צלפחד נאמר כאן מדבר ונאמר לקמן מדבר שכן כל ג״ש אלא אמר מקושש זה צלפחד ולת״א ויהיו בני ישראל במדבר ולהלן הוא אומר אבינו מת במדבר וכו׳ שנלאים דנראה דרך דרשה כמו מה מלינו במדבר הנזכר שם שהיה צלפחד כך במדבר הכתוב כאן הוא צלפחד ולכך אמר לו ר׳ יהודה כיון שאיכך דורש. ג״ש שלא קבלת אותה מרבך אתה עתיד ליתן הדין וכפי דרכי זה שניאלתי ליכא לאקשויי הא מה שהקשו התו׳ וליגמר מר״ע שהוא קבלה מרבו דלעולם רע״ק גמי לא קבלה מרבו ולא אמרה דרך ג״ש אלא דרך דרשה ואסמכתא ועוד יש להקשות לדברי ר״ע שאמר שצלפחד היה ובחטאו מת שחלל השבת אם כן קשה מ״ש

עיון יעקב

מדה טובה ממהרת לבא ממדת פורענות. נ״ל הטעם כי הפורענות בא בשביל עונש עבירה ואין הקב״ה שמח במפלתן של רשעים כי אם בשובו מדרכו הרעה לכך מעכב הפורענות שמא יחזור בתשובה משא״כ במדה טובה ממהרת לבא כדי שלא יבא קטרוג לעכב את הטובה: **ויבלע** מטה אהרן את מטותם לאחר שנעשה מטה בלע את מטותם נס בתוך נס. מקשים העולם מעה מטה אהרן שחזר למטה הי׳ נס מטותם למה חזרו הלא הי׳ נס גדול יותר שמטה יבלע נחשים. וכ״ל לתרץ דאי לא חזרו מטותם רק מטה אהרן היו אומרים חרטומי מצרים אי המטותם בלע שאר אינים וכיון שנשתנה כמה פעמים תי מפים שהוא מטה של אהרן לכך הי׳ הקב״ה עושה שיחזרו כולם למטה והי׳ כל א׳ מכיר מטהו ואחר כך בלע מטה אהרן את מטותם ור״ל דכתיב מטותם ולא כתיב מטיהם לפי שבלע כולם בבת אחת ולא נעשה עבה כדאי׳ במדרש:

מ"ם כל מקום שאתה מוצא מעשיו סתומים ומעשה אבותיו סתומים והכתוב מיחסו לשבח הרי זה צדיק בן צדיק וללמדך שהיו בנות צלפחד זכאות בנות זכאי ואם היה צלפחד היכן צדקתו שחילל השבת ומה גם שדרשו בו המוצאים אותו מקושש שהתרו בו ולא קבל. ואפשר לומר שעל הדבר הזה אמר לו רבי יהודה לר"ע עתיד אתה ליתן את הדין שהתורה כסתהו וסתם מעשיו וייחס בנותיו לשבח ללמדך שהיו זכאות בנות זכאי ואתה מגלה אותו ומ"מ צריך לתת טעם לר"ע ושמא כיון שכל המומתין מתודין והמתודה יש לו חלק לעוה"ב א"כ זכאי אקרי והיינו בנותיו זכאות מבנות זכאי הן. ועוד יש לדקדק לדברי ר' יהודה שאמר שצלפחד היה מהמעפילים והרי התורה כסתהו שם שלא הזכיר שמו של צלפחד במעפילים ואתה מגלהו והרי גם הוא עתיד ליתן הדין ואין לומר שר' יהודה לא אמר כן אלא סתמא דגמ' מפרש לה לרבי יהודה מהיכן היה באיזה חטא מת דכתיב בחטאו מת דמ"מ סתמא דגמ' למה ליה לפרושי לרבי יהודה לגלות מה שכסתה התורה וי"ל דכיון דכתיב בתורה בחטאו מת הרי גלתה התורה שצלפחד מת בחטאו ואין כאן התורה כסתהו ויכול האדם לפרש שאותו חטא היה חטא של ויעפילו לעלות אבל לר"ע דדרש שהיה המקושש שחילל השבת הוא מגלה בצלפחד דבר חמור של חילול שבת ששקול כמחלל כל מצות של התורה והתורה אמרה כי בחטאו מת שהוא חטא קל וכיסה בו דבר החמור ואתה מגלהו לכך אמר לו אתה עתיד ליתן את הדין. כיוצא בדבר אתה אומר ויחר אף ה' בם וילך מלמד שאף אהרן נצטרע דברי ר"ע. וכו' וקשה מנין לר"ע לדרוש כן דהא קרא דויחר אף ה' בם שפיר מידרש בנזיפה בעלמא וכן דרשו בספרי גזר עליהם נדוי ובברייתא דתניא כותיה יליף לה מדכתיב ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת מלמד שפנה מצרעתו. ונראה דרבי עקיבא סבר דכיון שמרים נצטרעה ליכא לדרוש במרים שנהג בה ג"כ נזיפותא שהוא נדוי דקים לה בדרבה מיניה שהוא צרעת ומדכתיב ויחר אף ה' בם דליכא למידרש במרים נזיפותא שהוא נדוי גם באהרן לא דרשינן דהא ויחר אף ה' בם כתיב שהוא חרון אף שוה לשניהם ולכך דרש שנצטרע גם הוא כמרים ויפן אהרן פנה מצרעתו והנה מרים מצורעת וי"ל כפי זה ויפן אהרן אל מרים שהוא התגלות אהרן שפנה אל מרים לומר שהיא גרמה ותדבר מרים ונמשך אהרן אחר דבריה והיא העיקר בזה לכך פנה אהרן מצרעתו ור"י סבר כיון שהתורה כסתהו לאהרן שלא כתב בו צרעת בפירוש יש לנו לומר שהוא נזיפותא בעלמא לאהרן והא כדאיתיה והא כדאיתיה. תניא כמ"ד אהרן נצטרע ולא קשה הברייתא לגלות מה שכסתה התורה לפי שהיה דבר עובר כי מיד ויפן אהרן שפנה מצרעתו ואדרבה שבחו של אהרן הצדיק הוא לגלות מה שנצטרע כדי להודיע מעלתו שמיד פנה מצרעתו ולא נקבעה בו ואפשר דר"ל נמי סבר הכי דנצטרע אהרן משום שחשד למשה והחושד בכשרים לוקה בגופו כמו שהיה במשה שאמר והן לא יאמינו לי וכו'. ולכך הביא סמוך לזה מימרא דר"ל דהחושד בכשרים לוקה בגופו וגם יש לנו לומר דמודת פורענות נצטרעה מרים תחלה ואח"כ אהרן ומדה טובה מרובה ממהרת שמיד נרפא אהרן קודם למרים וכן היה במדה טובה ממהרת לבא כמ"ש רבא: ויבלע מטה אהרן את מטותם א"ר אלעזר נס בתוך נס. וקשה מה שייך כאן מימרא זו של ר"א כיון שלא דבר בסמוך על פי זה וגם לא דבר ר"א בסמוך. ונראה דאתיא הא כפי מה שלמדנו רבא במדה טובה ממהרת לבא לפי שיש לדקדק באותו ענין שהשליך אהרן מטהו ויהי לתנין א"כ הילי"ל אח"כ וישלח אהרן ידו ויחזק בו ויהי למטה כמ"ש כן במטה משה ואיך הוא אומר כאן ויהי לתנין ויבלע מטה אהרן אלא להיות מדה טובה ממהרת לבא יותר ממדת פורענות ולכך באין שהוא דבר של פורענות לא נעשה תנין עד שהשליכו אהרן לפני פרעה ובחזירתו למטה שהוא מדה טובה יותר מהתנין לא הולך עד שיחזור ויקחהו אהרן אלא מיהר להיות נעשה מטה ויבלע מטה אהרן שהוא נס בתוך נס לבלוע המטה יותר משהיה בולע התנין וכדי לעשות הנס הגדול הזה לכך מיהר ונעשה מטה בעודנו מוטל בארץ ולא הספיק אהרן לקחתו עד שנעשה מטה ונעשה נס בתוך נס ויבלע מטה אהרן את' מטותם:

צז ע"ב שמות לה **תניא** רבי אומר דברים הדברי' °אלה הדברים אלו ל"ט מלאכות שנאמרו למשה בסיני:

דברים הדברים אלה הדברים גבי שבת כתיב בויקהל אלה הדברים אשר צוה וגו' דברים משמע תרין ה"א מרבי חד הא תלת אלה בגמטריא תלתין ושם אלו ל"ט וכו':

יף צה **כתוב** במשנה המושיט חייב והזורק פטור שכך היתה עבודת הלוים וכו' אגב זה מפרש בגמרא מעשה המשכן וכתוב בסוף מאמר זה נראין קרסין

יף צט בלולאות ככוכבים ברקיע *ת"ר יריעות התחתונות של תכלת ושל ארגמן. ושל תולעת שני ושל שש ועליונות של מעשה עזים וגדולה הכמה שנאמרה בעליונות יותר

שמות לה ממה שנאמרה בתחתונות דאילו בתחתונות כתיב °וכל

סם אשה חכמת לב בידיה טוו ואילו בעליונות כתיב °וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים ותניא משום רבי נחמיה שטוף בעזים וטוו מן העזים:

נראין קרסין בלולאות. שתי מחברות היו היריעות כל אחת ואחת היריעות תפורות זו עם זו במחט על פני כל ארכן ובאמצע היה מחבר בקרסים מחברת עם מחברת שהיו (לו) לולאות בשפת חילונה של כל מחברת באמצע גג המשכן אלו כנגד אלו [כדכתיב] מקבילות הלולאות וגו': נשא לבן. יתירות בחכמה משמע:

אמר הבונה מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש ואז"ל תחת השמש אין לו למעלה מן השמש יש לו. כן רמז לנו במאמר הזה כי כיון שמעשה יריעות המשכן התחתונות היה נראה יותר חשוב להיות בדברים יפים ובגוונים תכלת וארגמן וגו' ובאמת היה נפלא ממנו מעשה העליונות עם היותו נחשב פחות כך הנה שיתרון האדם העושה באשר הוא עמל וקובץ על יד כסף וזהב בעושר בעולם הזה התחתון יחשב חכם ונבון ויהיה חכם ונבון ממנו מאד העושה במלאכת בעולם העליון ע"ד מאמר מוכבד שם נבזה למטה ואני נבזתי למעלה:

מהרש"א הרוצים היו קרשים כו'. הוא מבואר ע"פ מ"ש המפרשים במעשה המשכן שהיא דוגמת ג' עולמות חצר המשכן כנגד עולם התחתון והמשכן עם יריעותיו כנגד עולם האמצעי כמ"ש נוטה שמים כיריעה ולפנים מן הפרוכת כנגד עולם העליון ששם השכינה שרויה על הכרובים כמו בעולם עליון וז"ש הרוצים היו הקרשים והלולים היו האדנים ששם דמיון לעמודי השמים שעליהם פרושים היריעות זה ע"ג זה כמו השמים שנאמר בהם' נוטה שמים כיריעה וז"ש דבדמיון זה היו הקרסים נראין בלולאות של היריעות ככוכבים ברקיע ואמר עוד על כוונה זו שהיו יריעות זו ע"ג זו כמו השמים ושמי השמים וגדולה חכמה כו' כמ"ש בשמים מה רבו מעשיך ה' והם השמי' כמ"ש כי אראה שמיך מעשה אצבעותך גו' ומסיים בהו כולם בחכמה עשית וגו' אלא שאמר גדולה חכמה שנא' בעליונים כו' דהיינו דומיא דשני שמים דשם חכמת העליונים דאילו בעליונות כתיב בחכמה טווי את העזים שי' דהיינו מן העזים ע"ש הטהרה גמור' שיהיה טווי בב"ח דלא שייך טומאה כלל בחיים משא"כ יריעות התחתונות של תכלת כו' להוי שייך במעשיהם בתלוש טומאה וק"ל:

הבונה פרק שנים עשר

סט **תניא** ר"י בן בתירא אומר נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה יף קג

עיון יעקב

גדולה חכמה שנאמרה בעליונות מבתחתונות. כ"ל לומר זכר לדבר חכמות בחוץ תרונה: נאמר בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם רמז לניסוך המים מן התורה כתב. הא דכתיב בשני ולא בראשון משום דאי הוי כתיב בראשון הוי אמינא דוקא בראשון שהוא יו"ט אבל בחה"מ לא לכך כתיב בשני ואי כתיב בשני הו"א משום דיש קדושה לפניה לכך כתיב בששי וליכא למימר משום דיש קדושה לאחריה דהא בשני ליכא קדושה לאחריה ואפ"ה מנסכין ובשביעי להראות דבשמיני העצרת אין מנסכין רק ז' ימים:

ונסכיה בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם מים מכאן
רמז לניסוך מים מן התורה:

שם ע"ב תענית פ"ק ע"ש רש"א הנני צריך לכתוב קצת לשון סוגית הגמרא לכתיבת מאמרים רשומים ח"ל ומדפתוח ועשאו סתום כשר סתום נמי ועשאו פתוח כשר. מי דמי פתוח דף קד ועשאו סתום *עלויי קמעלי ליה דאמר רב חסדא מם עיין בתוס' וסמך שבלוחות בנס היו עומדים אלא סתום ועשאו פתוח הכא גרועי קא מגרע ליה דאמר רבי ירמיה ואי תימא רבי וכתוב' ס"א חייא בר אבא מנצפ"ך צופים אמרום: ותסברא והא וכת"ה במדבר כו כתיב °אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. [אלא] מיהוה הוה מידע לא הוה ידעינן הי באמצע תיבה הי בסוף תיבה ואתו צופים תקנינהו. ואכתי אלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה אלא שכחום וחזרו ויסדום. גופא אמר רב חסדא מם וסמך וכו' ואמר רב חסדא כתב שבלוחות נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ כגון נבוב בוכן. רהב בהר. סרו ורס. אמרי ליה רבנן לרבי יהושע בן לוי אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא ואמרו מילי דאפילו בימי יהושע בן נון לא אתמר כותייהו. אלף בית אלף בינה גימל דלית גומל דלים. מאי טעמא פשיט כרעיה דגימל לגבי דלית. שכן דרכו של גומל חסדים לרוץ אחרי דלים. ומאי טעמא פשיט כרעיה דדלית לגבי גימל. דלמצי ליה נפשיה (ולא לצטערן) ומ"ט מהדר אפיה דדלית מגימל. דליתן ליה בצנעא כי היכי דלא ליכסוף מיניה. ה"ו זה שמו של הקב"ה ז"ח ט"י כ"ל אם אתה עושה כן הקב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך כתר לעה"ב. מם פתוחה מם סתומה. מאמר פתוח מאמר סתום. נון כפופה נון פשוטה. נאמן כפוף נאמן פשוט. סמך עיין סמוך עניים. לשון אחר סימנין עשה בתורה וקנה אותה. פא כפופה פא פשוטה. פי פתוח פי סתום. צדי כפופה וצדי פשוטה צדיק כפוף צדיק פשוט. היינו נאמן כפוף נאמן פשוט הוסיף לך הכתוב כפיפה על כפיפתו מכאן שנתנה התורה במנוד ראש. קוף קדוש. יומא פ"ג ריש רשע. מאי טעמא מהדר אפיה דקוף מריש. שאמר ע"ז פ"ה מנחו' פ"ג הקב"ה אין אני יכול להסתכל ברשע. ומאי טעמא מהדר תניה דקוף לגבי ריש. אמר הקב"ה אם חוזר בו אני קושר לו כתר כמותי. ומ"ט כרעיה דקוף תלויה אי הדר ביה ליעול וליזול בהך. מסייע ליה לריש לקיש משלי ג דאמר ריש לקיש מאי דכתיב °אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו. שין שקר. תיו אמת. מאי טעמא שקר מקרבן מיליה אמת מרחקין מיליה. שיקרא שכיח קושטא לא שכיח. ומ"ט שיקרא אחדא כרעיה קאי ואמת מלבן לבוני קושטא קאי שיקרא לא קאי. את בש אותי תעב אתאוה לו. בש בי לא חשק שמי יחול עליו. גר גופו טימא ארחם עליו. דק דלתותי נעל קרנוהי לא אגרע. ע"כ מדת רשעים אבל מדת צדיקים את בש אם אתה בוש גר דק הץ וף אם אתה עושה כן גור ברוק חציצה הוי בינך לבין אף זע חס טן ואין אתה מזדעזע מן השטן. ים כל אומר שר של גיהנם לפני הקב"ה רבש"ע לים כל. אחס בטע גיף אמר הקב"ה אני חס עליהם מפני שבעטו בגוף. דכץ דכים הם כנים הם צדיקים הם. הלק אין לך חלק בהם. ומר זן שת. אמר גיהנם לפניו רבש"ע מרי זנני מזרעו של שת. א"ל אל בם גן דס. להיכן אוליכם לגן הדס. הע וף אמר גיהנם לפני הקב"ה רבש"ע עיף אנכי. זץ חק הללו זרעו של יצחק. טר יש כת נטור יש לי כתות כתות של עובדי כוכבים שאני נותן לך: *אמר רבי יהודה [יוחנן] משום רבי יוסי בן דף קה ראשית יז זמרא מנין ללשון נוטריקון מן התורה שנאמר °כי אב המון גוים נתתיך אב נתתיך לעובדי כוכבים בחור נתתיך בעובדי כוכבים המון חביב נתתיך בעובדי כוכבים מלך נתתיך לעובדי כוכבים ותיק נתתיך בעובדי כוכבים נאמן נתתיך לעובדי כוכבים רבי יוחנן דידיה אמר אנכי נוטריקון אנא נפשי כתבית יהבית רבנן אמרי אמירה נעימה כתיבה יהיבה איכא דאמרי אנכי למפרע יהיבה כתיבה נאמנין אמריה. דבי רבי נתן אמרי °כי ירט הדרך במדבר כב לנגדי יראה ראתה נטתה דבי רבי ישמעאל תנא °כרמל ויקרא ב כר מלא. רב אחא בר יעקב אמר °קללה נמרצת מלכים א ב נוטריקון. נואף הוא. מואבי הוא. רוצח הוא. צורר הוא. תועבה הוא. רב נחמן בר יצחק אמר °מה נדבר בראשית מד ומה נצטדק נכונים אנחנו. צדיקים אנחנו טהורים אנחנו, דכים אנחנו. קדושים אנחנו:

מכאן רמז כו'. כלומר מ"ם לנסכים דרים ליה בפתוחה [ס"מ] דפתוח ועשאו סתום כשר: ומדפתוח ועשאו סתום כשר. הוא הדין נמי סתום ועשאו פתוח. כגון שם משמעון וכשר להתקיים במקום שם. והא החכר בגמרא לעיכן שבת הכותב שם קטן משם גדול כגון שם משמעון: עלוייה קא מעלי ליה. שהיה מם סתומה בלוחות אבל מם פתוחה לא היתה בלוחות כדמפרש: מנצפ"ך צופים אמרום. וכיון דאמר רב חסדא מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים לא אפשר לאוקמיה אלא בסתומה דהוא"ל והכתב היה נראה משני עבריהם היה לה ליפול אם לא שבנס היה עומד אבל פתוחי אין בה כם ע"כ מכלפך דרבי ירמיה דאמר צופים אמרום בפתוחות קאמר: יש שמקשים סוגיא

עין יעקב

מ"ם וסמך שבלוחות בנס היו עומדין. עיין בחידושינו בר"ש מגילה ופ"ש: כתב שבלוחות נקרא מבפנים ונקרא מבחוץ. להראות שאין מוקדם ומאוחר בתורה ועוד ראשיתו מאחריתו ואחריתו מראשיתו: אתו דרדקי וכו' ואמרי מילי אפי' בימי יהושע לא איתמר כוותיה. קאמר אפי' משום דאע"ג דגבי יהושע כתיב חזק ואמץ בתורה לא ימוש התורה הזאת מפיך וכדכתיב ביהושע לא מש מתוך האהל אפ"ה לא איתמר כוותי' והא דלא קאמר אפי' בימי משה משום דמשה ידע הכל אפי' מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש: אלף בינה גמול דלים. אלף היינו כדאמרי' לעולם ליגרוס איניש אף דלא ידע מאי קאמר. לכך אלף תחלה ואח"כ בינה כדאמרינן הם ואח"כ כתת ולע"ם שאדם לומד מ"מ צריך ג"כ לעשות ג"ח וזה גמול דלים דכל האומר תורה ואינו עושה ג"ח דומה כמי שאין לו אלוה כדאי' פ"ק דע"א ואם אתה עושה כן הקב"ה זן אותך וחן אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה משום דהוא מדברים שאדם אוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב ות"ת כנגד כולם: מאמר סתום מאמר פתוח. ע"ד דאמרי' תורה עניי' במקום אחד ועשירה במקום אחר וכדאמרינן בא זה ולימד על זה וילמוד סתום מן המפורש: ר' יוחנן דידיה אמ' אנכי נוטריקון אנא נפשי כתבית יהבית. נראה משום הכי קאמר ר"י דידיה דר"י אמר משום ר' בנאה התורה מגילה מגילה ניתנה א"כ מ"ד זה סובר כמאן דאמר אמירי' נעימה כתיבה יהיבה וכל אמירה ואמירה בפני עצמו אך ר' יוחנן בעצמו סבר אנכי נוטריקון אנא נפשי כתבית יהבית כי הוא סובר חתומה ניתנה כי הקב"ה בעצמו ובכבודו כתב התורה והאל תמים דרכו ומ"ד אנכי למפרע יהיבה כתיבה נאמנין אמרי' ס"ל כמ"ד תורה קדומה הי' אלפים שנה לבריאת עולם וה"פ בשעת יהיבה כבר כתיבה נאמנין אמריה הין:

זו על סוגיא דאמרינן במגילה דרמי' הא דרבי ירמיה אהא דרב חסדא אלמא תרוייהו בסתומות. ואין זו קושיא שכן דרך הגמרא המקשה שמהפך כאן הסברא כדי שיקשה ובמקום אחר מהפכי' לפי הקושיא ואי הוה בעיא התם לתרוצי כי איתמר דרב חסדא בסתומים ודרבי ירמיה בפתוחין הוה מתרץ ליה אלא שירוצא מעליא שני ליה התם והכא נמי: **מיהוה דוה.** תרוייהו ולא ידעי הי באמצע תיבה וכו': **ונקרא מבחוץ.** האותיות הפוכות והתיבה הפוכה ולא אשמעינן אלא שהיה החקק נוקב את כל הלוח ולפיכך היו מם וסמך בנס: **כתוב בהן ש"ו.** לא היו בלוחות אלא תיבות בעלמא נקט: **אלף בינה.** למד תורה: **מ"ט פשיט כרעיה דגימ"ל לגבי דלי"ת.** ולא לגבי בי"ת: **מ"ט פשיט כרעיה דדלי"ת לגבי גימ"ל.** ולא לגבי ה"א שמוסבת קצת לצד גימ"ל: **דלימציה.** עני לנפשי' ולא יטריחנו לבעל הבית לרוץ אחריו: **ה"ו.** כמו אני והו שמות הם: **ומטיב לך.** היינו טי"ת: **ירושה.** היינו יו"ד: **כתר.** היינו כ': **לעולם הבא.** היינו למ"ד: **מאמר סתום מאמר פתוח.** יש דברים שניתנו רשות לדורשן ויש שאתה מצוה לסותמן כגון מעשה מרכבה: **נאמן כפוף.** אדם כשר צריך להיות כפוף ועניו וסופו להיות פשוט וזקוף לעולם הבא: **סימנין.** של סדר שמועות דהכא או אמורא בגירסא דלא תשכח אחד מהן כגון אלו שבתלמוד: **פ"א פתוח.** בשעת דמכניס פזר: **פ"א סתום.** בשעה דמפזרין כנס אם יש גדול ממך: **במנוד ראש.** ברתת ועניה יתירה: **מ"ט מהדר אפיה דקו"ף מרי"ש.** לישנא מעליא הוא שאחוריו של רי"ש לגבי קו"ף שאין הקב"ה רוצה להסתכל בפני רשע: **תגא דקוף.** כמין זיין שעושין בסופו של גג קו"ף: **כרעיה דקוף תלוי.** שאינה נדבקת עם גגה: **ליעול בהך.** יקיף תחת רגלי הקו"ף ויכנס בפתח של יוני: **מסייעין אותו.** ומניחים לו פתח: **הוא יליץ.** מעצמו ילין לא יסייעוהו ולא ימנעוהו ואם לענוים ולמידה טובה הוא נמשך: **יתן חן.** יסייעוהו מן השמים: **מקרבן מליה.** אותיותיו קרובות שלשתן קרובות כסדרן של אל"ף בי"ת: **אמת מרחקין מליה.** זו בתחלת אל"ף בי"ת וזו באמצע וזו בסוף: **אהד כרעא.** כל אות ואות שבו עומדת על רגל אחד: **אמת מלבן לבוני.** מושכבין תחת [תחתיה] אותיותיו כמין לבנה (ואלף) [דאלף] הרי יש לה שתי רגלים ומושבה טוב ורגל השני רחב: **אתאוה לו.** בתמיה וכן כולם: **ע"כ מדת הרשעים.** כן הוא כדרש אצל רשעים: **אם אתה בוש.** מלחטא: **גר דקגור בדוק.** כפשך תהא לרוצה תחת כסאי ודוק שמים: **יש בל.** גיהנם קרוי יש כל לפי שרוב הולכי' שם אומר שר של גיהנם שלי הן את כל העולי' ואפי' ישראל: **אה"ם בט"ע גי"ף.** אלפא ביתא הוא אבל א"ת ב"ש ג"ר ד"ק וכולן סדורות בספר יצירה: **אני אהום עליהם על שבעטו בגופ.** בגילוף: **דביץ.** נוטריקון דכים כנים לדיקים: **אין לך גיהנם: הלק בהם.** בישראל: **ומרזן שת אמר שר של גיהנם זונני מן זרעו של שת.** כל העובדי כוכבים וישראל: **א"ל ב"ם גן ד"ם** אמר הקב"ה לא יהיה לך חלק בהם: **אוליכם לגן הדם.** לגן עדן: **ה"ע ו"ף אמר גיהנם הגני עיף.** ברעב: **ז"ץ ח"ק הללו זרעו של יצחק הם:** ולא אתנם לך: **ט"ר י"ש כ"ת** שמור לי והמחן יש לי כתות אחרות: **מלך נתתיך.** נשיא אלהים אתה: **אנכי.** מדלא אמר אני: **אנא נפשי.** אני בעצמי: **אמירה.** שהיא כעינה: **כרמל.** גבי מנחת העומר כתיב גרש. כרמל שמניאה כשהיא לחה בעוד שהזרע כפוח וחכר של קש מלא היטב:

תוספות בשביעי כמשפטם גרסינן כדמוכח בפ"ק דתעניות וכן הוא במסורה הגדולה ודלא כרש"י דגרס בשמיני בסוף פ' לולב וערבה: א"ת

דגרסי' בא ליטמא פתחים הרבה לו כלומר יש לו פתחים ליכנס: בא ליטהר מסייעין אותו שפותחין לו פתח ליכנס. והיינו דומיי' דלעיל דשביק לו פתח ליכנס. ולהנהו דגרסי בא ליטמא פותחין לו צ"ל דמסייעין אותו הוי טפי מפותחין ע"כ:

תוספות גרועי קא מגרעי ליה דא"ר חייא מנצפ"ך וכו' וא"ת דהכא משמע דבפתוחה קאמר דצופים אמרום ובפ"ק דמגילה פריך עליה דרבי חייא מאלה המצות שאין נביא רשאי לחדש דבר ועוד הא אמר רב חסדא מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדים משמע דרבי חייא בסתומה איירי ואומר ר"י דה"ק התם ועוד האמר רב חסדא ועוד אי רבי חייא בסתומה איירי תקשי נמי דרב חסדא אלא ודאי בפתוחה איירי והא דנקט מנצפ"ך ולא אמר להו כסדר א"ב משום דמנצפ"ך משמע מן צופים: כתוב בוין בהר כהב תימה אמאי נקט להו כיון דלא הוו בלוחות עד כאן:

הרשב"א ז"ל מהכא משמע דמנצפ"ך אותיות הפתוחות והפשוטות ובריש פ"ק דמגילה משמע בהפך שהם הסתומות והכפופות וכבר ביאר רש"י ז"ל כאן ושם דקאי הכא וקא מקשי וקאי התם וקא מקשי ושטת התלמוד הוא ויש לפרש דהתם ע"ד מה נפשך קא מקשה כלו' אי מנצפ"ך סתומות נינהו קשיא דלאו צופים אמרום שבלוחות היו דאמר רבי חייא מם וסמך שבלוחות בנס וכו' ואי פשוטות קשיא מאלה שאין נביא רשאי לחדש דבר וכבר כתבתיה שם בארוכה בס"ד ע"כ:

מהרש"א אלה המצות כו'. האי קרא אלה המצות והמשפטים וגו' בסוף ספר במדבר כתיב ולפי ענינו לא אצטריך האי קרא התם אלא למעט אתא שאין לחוש על המצות ומשפטים שנאמרו בד' ספרי החומש וספר אלה הדברים אינו בא לחדש אלא שהוא משנה תורה ודו"ק: **מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס כו'.** מדכתיב משני עבריהם משמע ליה שהיה חקוק מעבר ולעבר זה עד עבר ולצד השני וכפרש"י בחומש מב' עבריהם היו האותיות נקראות ומעשה נסים היה עכ"ל ע"ש: **מבפנים ומבחוץ כו'.** יש לדקדק בזה מאי קמ"ל דהיא היא דקאמר מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס כולי כפרש"י שהיה החקק נוקב כל הלוחות וא"כ ודאי דנקרא גם מבחוץ וי"ל משום דלא תימא דמבחוץ היה נקרא ג"כ כתוב בהר סרו אלא דמבפנים נקרא מצד ימין לצד שמאל כמו כתב העברי' ומבחוץ נקרא מצד שמאל לצד ימין בהפוך אותיות ואשמעינן רב חסדא דאינו כן אלא דמבחוץ נמי היה נקרא מצד ימין לצד שמאל בהפוך האותיות והיינו כתוב בוין בהר רהב סרו ורש דאיכא שום נוכה ודרש בקריאת התיבה בהפך כדלקמן באותיות הא"ב דדרש בהפך א"ת ב"ש כו' וכן לקמן בש"פ אנכי למפרע יהיבה כתיבה כדאמרינן אמריה ודו"ק: **אתו דרדקי וכו'.** עיין פרש"י ויש בו כמה דחוקים ואין להאריך בהם אבל המאמר אומר דרשני ונראה כמ"ש כבר בכמה מקומות כי אותיות התורה הן הן שמותיו של הקב"ה ולכך נקראו אותיות כמ"ש מקדם כיתן בין ב' אותיות וכך היתה כתובה לפניו באש שחורה כולי ויש בהן סודות בצורת הכתיבה ובקריא' ואמר. **דאפי' בימי יהושע כו'.** ע"פ מ"ש לעיל דמנצפ"ך צופים אמרום דשכחום וחזרו כו' דהיינו דשכחום אחרי מות משה בימי יהושע כדאמרינן נמי במסכת תמורה דג' מאות הלכות נשתכחו בימי יהושע וא"כ הכי דרדקי שמלאו לדרוש בכל הכפולים הרי בימי יהושע לא היה אפשר דאתמר כוותייהו שהרי נשתכחו מהם הכפולים מנצפ"ך: **ואמר אלף בינה כו'.** התחיל בעמוד התורה שהוא כנגד כולם משום דהבינה היא מעלה עליונה שמבין דבר מתוך דבר ואין צריך לרב ללמוד קאמר על בינתך אל תשען שאפשר שיטעה בהבנתו והיינו אל"ף בינה שתלמוד גם הבינה מרבך ואלף כאמר על הלומד מאחר כמ"ש ואאלפך חכמה גומר: **גמול דלים כו'.** שהוא עמוד ג"ח לפי שג"ח גדול' יותר מצדק' שהוא בין לעניים ובין לעשירים כדאמרינן ס"פ לולב וערבה ואמר דמ"מ היא גדולה יותר בעניים ודלים שאינו מקוה לתשלום גמול וכמ"ש שם שהוא בין לחיים ובין למתים שהוא חסד של אמת למתים וכן לעני שהוא חשוב כמת שאינו מקוה לתשלום גמול רק גמלום לשמה: **מ"ט פשוטה**

ברעיה דג' כו' שכן דרכו של ג"ח כו'. עפ"מ"ש פרק לולב וערבה גדולה ג"ח יותר מן הצדקה שנאמר זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד דהיינו שהצדקה הוא הנתינה והחסד הוא שמטריח עצמו להביאם לבית העניים כפרש"י שם וכמפורש שם פ"ק דע"ג וז"ש שכן דרכו של ג"ח בעושה צדקה לרוץ אחר העניים להביא להם הצדקה לידם דהיינו מגם כרעיה דג' לגבי ד': ואמר מ"ט פשוטה כרעיה דד' כו' דלימציה נפשיה כו'. היינו שלא יטריח העני את הנותן ביותר דזה הוא בכלל ג"ח שגם העני מצווה עליה כיון שהוא בגופו: מ"ט מהדר אפיה דד' מג' דליתן לו בצנעה כו'. עפמ"ש פ"ק דב"ב צדקה תציל ממות איזו היא שמצלת ממיתה משונה כו' נותנה ואינו יודע ממי נוטלה והיינו כדי שלא לכסוף מיניה. ואמר ה"ו זה שמו של הקב"ה. הן ב' אותיות משם של ד' שרומזים על ב' המדות חסד ואמת והם ב' עמודי עולם תורה וג"ח. ואמר ז"ה ט"י כ"ל. מ"ש ספ"ק דב"ק כל העוסק בתור' ובג"ח זוכה לנחלת ב' שבטים כו' כמפורש שם זוכה לנילה שהוא חן ואפריון כיוסף וזוכה לתורה כיששכר וז"ש שאם אתה עושה כן בב' עמודי עולם שהם תורה וג"ח אזכר: הריני זן אותך והן אותך. כיוסף שזכה לזון ולפרנס גם אחרים ומטיב לך בשביל התורה ונותן לך נחלת התורה בירושה כמ"ש מורשה היא וקושר לך כתר לעה"ב דהיינו כתר תורה. ואמר מם פתוחה כו' מאמר סתום כו' עפ"מ"ש בי' מאמרות נברא עולם ופריך בספ"ב דר"ה ט' הוו ומשני לה דבראשית נמי מאמר היא והכונה בו שמאמר הראשון לא הצטריך לזכרו דודאי במאמר היה דהיה יש מאין כמפורש שם והיינו מאמר סתום הוא. מאמר ראשון דבראשית ומאמר פתוח כל שאר ט' המאמרים: ואמר נון כפופה כו' נאמן כפוף כו'. עפ"מ"ש פרק ראוהו ב"ד דאיכא למ"ד שופר של ר"ה בכפופין דכמה דכייף איניש מעלי טפי ופרש"י כבוש בקרקע דכתיב והיו עיני ולבי וגומר ואיכא למ"ד דכמה דפשיט איניש דעתיה מעלי טפי דכתיב נשא לבבינו אל כפים ולא פליגי אלא התם דא"א בתרווייהו משא"כ הכא דאפשר בתרווייהו וכדאמרינן בפרק מצות חליצה בתפלה דעינו למטה ולבו למעלה והיינו נאמן כפוף. עיניו למטה ונאמן פשוט. לבו למעלה וכן יתפרש צדיק כפוף וצדיק פשוט ולכך פריך דהיינו הך ומשני לה הוסיף לך כפיפה על כפיפתו לענין עיניו למטה וע"ד שאמרו מאד מאד הוי שפל רוח בלשון כפול ועד"ז תסמוך לשכויה להוסיף פשיטות על פשיטתו לענין לבו למעלה: ס"ע סמוך עניים כו'. דהיינו שיסמוך אותם בדברים כדאמרי' פ"ק דב"ב כל הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות דזה בגופו וזה בממונו ל"א סימנין עשה וכנה כו'. ר"ל שלא יהיו לך הסימנין בעיקר לימודך אלא קנה אותה על ידיהם של הסימנין הבא לקנין התורה: ואמר פה כפופה פה פשוטה כו'. עפ"מ"ש פרק המפלת הולד במעי אמו פיו סתום ולומד תורה וצופה מסוף עולם ועד סופו כשיוצא לאויר עולם משכחת ההכאה ופיו פתוח והיינו דבמעי אמו פיו סתום ואינו לומד תורה רק בעיון אבל כשיוצא לאויר עולם פיו פתוח ללמדה בפה ולא מתקיים בעל פה והיינו פיו סתום שצריכה התורה לעיון וצריכה ג"כ לגירוס אותה וללמדה בפה דהיינו פה פתוח. ואמר קוף קדוש והוא בגימטריא מק"ס שהוא מקומו של עולם: וריש רשע. מפורש באותיות דרבי עקיבא. ואמר מ"ט מהדר אפיה דקוף כו'. לישנא מעליא הוא כפירש"י והא דלא מיהדר אפיה דק' מר' דבהכי הוה ניחא טפי כדי שלא להסתכל ברשע י"ל דא"כ היה עומד הק' מצד שמאל של ר' ולאו אורח ארעא וכדאמרינן דימינו פשוטה לקבל שבים והיינו דריכא הכא. ומ"ט כרעיה דקוף תלויה. היינו לגבי ריש כו' דאי הדר וזה אינו אלא בימין וזה הכוונה במזמור אליך נפשי אשא שיש בו כל הא"ב חוץ מק' וגם הר' כפולה במקום הק' כי הק' שהוא קדוש הוא מימין הרי"ש שהוא רשע לקבלו בתשובה ודוד התפלל נגד אויביו הרשעי' שלא יעמוד הקב"ה לימינם וז"ש במזמור ק"ט הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו שהשטן גם כן הוא נקרא רשע כמ"ש צופה רשע לצדיק ובקש דוד נגד אויביו והרשעי' אל תעמוד הק' שהוא הקב"ה לימינו לקבלו בתשובה אבל הפקד עליו רשע והוא השטן שיעמוד לימינו לשטנו ולזה במזמור אליך נפשי אשא שנזכר בו רי"ש אויביו שנאמר ראה אויבי כי רבו וגומר דהיינו אויביו הרשעים הקדים הרי"ש במקום הקו"ף על כונה זו שיעמוד הרשע שהוא השטן על ימינו של רשעים אויביו. ואמר מ"ט כרעיה דקוף כו' מסייע לר"ל כו' בא ליטמא פותחין כו'. מייתי ליה הכא לגבי הק' כו' על הכונה זו ובפ' התכלת מייתי ליה ג"כ לענין הה"א דכרעא תלויה ושם מפורש ואמר שי"ן שקר כו'. שעד כאן לא נמצא בא"ב אותיות שקר וכן תי"ו אמת. שבה נשלם אותיות אמת. וקאמר שקר מקרבן כו' שיקרא שכיח וכו'. וכדאמרינן אמת אומר אל יברא שכולו שקר כו' ואמר שיקרא אחדא כרעא כו' עיין פרש"י ויותר נראה לפרש דאמת מלבן כו'. שכל אותיותיו שוין למטה ואין הא' מאריך על האחרים משא"כ שקר שהקו"ף בצורתה מאריך למטה יותר מרי"ש והשי"ן והיינו הרגל הא' שהוא כרעא דק' שזכר לעיל. ואמר דקושטא קאי כו'. היינו שיש לו קיום מה שאין כן השקר או על שם שהאמת הוא אחד מעמודי עולם דהיינו דקאי עולם עליה מה שאין כן השקר הוא מהרס עולם ובקיומו שע"כ אמת הוא חותם של הקב"ה שהוזכר במעשה בראשית. ואמר א"ת ב"ש כו' אה"ס בטע כו' א"ל ב"ם אלו חלופי אותיות הם בספר יצירה והם סודות נסתרים בחילוף אותיות ואלו ינוקי הוו דרשי להו ברמיזות לשכר הצדיקים ולעונש הרשעים וז"ש א"ת ב"ש אותי תעב כו'. כי הא' רמז על האחד האמיתי דהיינו אותי ותעב ע"ש הת' ואמר דאעפ"כ אתאוה לו שישוב שהקב"ה מצפה ומתאוה שישוב הרשע מרשעתו ואמר ב"ש הב' כמו שהיא בנקודת חיריק ומשמעו בי רמז על הקב"ה ולא חשק כמי משמעו מן הב' שהוא מורה על השניות דהיינו שלא חשק אל א' ובחר בשני אעפ"כ שמי שהוא הוראת השי"ן כמ"ש כי שם ה' נקרא אליך גו' זו שין של תפילין יחול עליו להיות יראתי עליו לשוב וכמ"ש אע"פ שחטא ישראל הוא כי אפשר שישוב ואמר ג"ר גופו טימא כו'. הג' מורה על הגומל נפשו בתאות המותרות דהיינו שטימא את עצמו אעפ"כ ר' רחום שהו' הקב"ה ארחם עליו אם ישוב ואמר דלתותי נעל כו'. ר"ל בא"ם אחר כל המעשים שאני מצפה לו לתשובה דלתותי ננעל שהם שערי תשובה או ע"ש דלתות ב"ה ובה"ה שננעל כמו שעשה אחז המלך קרניו רמז הק' שהוא קרן של אדם לעה"ב לא אגדע בתמיה וכמ"ש וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות גו' דהיינו צדיק יורש חלק הקרן של הרשע בעה"ב כמפורש בפרק אין דורשין ואמר ע"כ עד ה"ו שהם מנים אותיות שמו של הקב"ה דרשי במדות הרשעים אבל במדות צדיקים יש לדרוש כל האותיות כמבואר דהיינו. א"ת ב"ש אם אתה בוש. שאתה ירא אלהים כמ"ש בנדרים איזו יראה שהיא בפנים הוי אומר זה הבושה תזכה לגור בדוק היינו למעלה בעולם הנשמות כמו שאמר ובושת פנים לג"ע. ואמר ה"ץ ו"ק חציצה כו' מליכו ה' מתחלף בח' ור"ל שגם בעולם הזה תזכה שה"ו של השם יהיה לך חציצה להצילך מן האף והפ' מורה בכ"מ על האף כמ"ש נגף שלף אנף כמ"ש המפרשי'. ואמר ז"ע ה"ס ט"ן כו'. ר"ל אם אתה זע ממנו יתב' ברוך הוא כמ"ש שאתה בוש הרי הקב"ה חס עליך להצילך משטן שלא תהא זע ממנו כמ"ש הבא ליטהר מסייעין אותו. ואמר י"מ כל אמר שר כו'. אותיות י"ס יש לחלק ור"ל אמר שר של גיהנם ליס שהוא שמו של הקב"ה מכל תן לי דהיינו גם מרשעי ישראל אמר הקב"ה. אה"ס בט"ע ג"ף. כפרש"י

שים

שיש לאום עליהם להציל' מגיהנ' על שבעטו בגי"ף שהוא זנות וכמ"ש אברהם יושב על פתחו של גיהנם וכל מי שעבר עבירה בזנות מושך ערלתו ולא מבחקר ליה. ואמר דכין דכים הם כו'. אמר כן נגד כתות שיהיו לעתיד כדאמרי' פ"ק דר"ה לדיקים בינונים רשעי' נגד רשעים אמר כנים הם באמונתם שלא עברו. רק ע"י היצה"ר ונידונים בגיהנם ועולים דכים הם הבינונים שיזכו בדין לעתיד כדאמרי' שם ורב חסד מטה כלפי חסד ולדיקים הם כמשמעו וע"כ אמר הקדוש ברוך הוא הל"ק ה' במקום ה' דהיינו שיש לכולם חלק לעולם הבא כמ"ש ועמך כולם לדיקים ואין לך חלק בהם. ואמר ומר ז"ן ש"ת. דהיינו שאמר הגיהנם לה"ו שהוא שמו של הקב"ה מר מלשון רבינו זכני מזרעו של שת דהיינו ז"ן ש"ת דהאי ליסכא אשכחן בגיהנם שלשה הנה לא תשבענה שאול גומר א"ל הקב"ה א"ל ב"ם ג"ן ד"ם אוליכם לגן כו' הכי' ומתחלף בב' בלורת' כדאמרי' לעיל ביתין כפיג בתין ביתין ואמר גן הדם ע"ם והוא לב בין הדסי' גומר ואמר ה"ע ו"ף אמרה גיהנם כו' עיף אנכי כו' דהייכו שאמר הגיהנם להקב"ה שהוא ה' עיף אנכי פרש"י הנכי עף ברעב כמ"ש בעשו כי עיף אנכי ועי"ל ע"ם עיף אנכי להורגים וא"ל הקב"ה. ז"ן ה"ק הללו זרעו של יצחק כו'. כמפורש לעיל בפרק ר"ע דאברהם ויעקב לא יבקשו רחמים על ישראל בדין לעתיד רק יצחק ואנו אומרים בדין ר"ה ועקידת יצחק היום לזרעו כו' וכן יהיה לעתיד. ואמר ט"ר י"ש כ"ת. ר"ל כי טר ושמור לישראל י"ש עולמות אבל אני נותן לך כתות של רשעים תחתיהן כמ"ש בחגיגה דהרשע נוטל חלק הלדיק בגיהנם כמ"ש משנה שברון יירשו ורש"י פי' בכמה דברים בסוגיא זו בע"א ואתה המעיין ראה אשר תבחר לך ודו"ק: כי אב המון כו'. דרשו כן מפני שנראה כי תיבת המון מיותר אשר לזה כתוספה ה"א דסגי ליה בהערה זו לכתוב אב לגוים גומר דהייכו בתחלה אב לארם ועכשיו אב לגוים ומשום הכי דרשו כן המון לנוטריקון והדא לדרשה אב נמי לדרשה נוטריקון וכולהו מפורשים במקרא א': אב לעובדי כוכבים. דכתיב והיית לאב גו'. ב' בחיר דכתיב ובחרת באברם גו' המון. ה' חביב ה' ומתחלף בח' בלורתה כדאמרינן ה' בח' ח' בה' ועוד שהם ממולא אחד ומליכו באברהם שהיה אהוב וכתיב דכתיב זרע אברהם אוהבי. מ' מלך דכתיב נשיא אלהים אתה גו'. ו' ותיק לשון ותיק פרש"י פרק קמא דברכות איש ענוו ומחבב מלות עכ"ל ומליכו באברהם שהיה עניו דכתיב ואנכי עפר גו' ומחבב מלות דכתיב כי ידעתיו למען אשר ילוה גומר וגם מנהג ותיקין שהיו גומרין ק"ש ותפלה עם הנץ החמה מייתי ליה מאברהם שתיקן תפלת שחרית וישכם אברהם בבוקר. נ' נאמן. דכתיב ביה ומלאתו נאמן לפניך ודו"ק: אנא נפשי כו'. דהוה סגי למכתב אני וע"כ דרשו כולה לדרשה: אנא נפשי כו'. ר"ל שהקב"ה בעלמו כתבה כתובה וכדכתיב והלוחו' מעשה אלהים גו' ורבנן אמרי דבר נוסף להרחיק הגשמות דלא נאמר כתובים באלבע אלהים אלא כדי לשבר את האוזן ות"ש אמירה נעימה כתיבה כו'. שהאמירה הנעימה היוצאת מפי הגבורה נכתבה בלוחות מעלמה וכ"ה בת"י ובמדרשות ע"ש. וא"ד למפרע יהיבה כו'. להורות שהתורה כתובה כתובה ולא בע"פ לדברים שנכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה והוא כדי שיהיו נאמנין כי הדבור שבע"פ יפול בו מהשינוי ענין וק"ל: יראה ראתה כו'. משום דלפי פשוטו הוא סותר מה דכתיב לעיל מיניה שהקב"ה השכים על הליכתו שנא' קום לך אתם גו' וע"כ דרשו יר"ע נוטריקון שעל האתון קאמר ירלה ראתה נעתה גם שראתה ונעתה מפרש בקרא ותראני האתון ותט גו' הא דמשום ירלה היא אימ מפורש: כר מלא כו'. עיין פרש"י הכא ובס' ישעיה פי' כר כרחב מלשון כמו ככר הירדן וכמו כרמל כר שהוא מלא תבואה עכ"ל וק"ל: נוטריקון נואף כו'. דה"ל למכתב קללה כמרלה בה' אבל התיו מורה על הרבי' לדרוש נוטריקון נואף כו' וק"ל: מה נצטדק נכונים כו'. דלפי משמעו מה כלטדק שאין לנו מקום להלטדק וזה סותר כל ענין שאח"כ ויגש יהודה גו' שא"ל שבעלילה בא עליהם כפרש"י בחומש וע"כ דרשו שגם כאן רמז לו על כך כי תולכה הוא מבקש מהם כי נכונים כו' ואולי אלו לשונות לפי מ"ש במדרשות שיוסף הזכיר להם מעשה תמר ומעשה בלהה והריגת שכם עם מעשה הגביע וע"כ ענו ואמרו גם הם ע"ז בהרבה לשונות נכונים כו' וק"ל:

הרי"ף תניא רבי יהודה בן בתירא אומר נאמר בשני ונסכיהם כו'. ופירש רש"י מכאן רמז וכו' כלומר מם דונסכיהם דריש לה. כוונת רש"י לומר דמם ונסכיהם דיום שני הוא המכריח הדרשה הזאת שכיון שנדבר בעולת התמיד ומנחתה לא שייך לומר נסכיהם בעולת התמיד ומכח זה דריש מם זה אע"פ שמן שכתוב ונסכיה ביום ששי ומם של משפטם אינה מכרחת לדרוש זה אבל מם דונסכיהם דריש לה:

האורג פרק שלשה עשר

ע"א תניא רשב"א אומר משום [חילפא בר אגרא שאמר משום] רבי יוחנן בן גוריא [נורי] המקרע בגדיו בחמתו. והמשבר כליו בחמתו. והמפזר מעותיו בחמתו יהא בעיניך כעובד כוכבים שכך אומנתו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך למחר אומר לו עשה כך עד שאומר לו עבוד עבודת כוכבי' והולך ועובד' אמר רבי אבין מאי קרא °לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר איזו אל זר שיש בגופו של אדם הוי אומר זה יצה"ר ואי עבד למרמא אימתא אאינשי ביתיה שרי כי הא דרבי יהודה שלף מצבייתא רב אחא בר יעקב תבר מני תבירי רב ששת רמי ליה לאמתיה מוניני ארישא רבי אבא מיתבר [תבר] נכתמא:

כעובד כוכבים. שמלמד ומרגיל את יצרו לבא עליו: בך. משמע בקרבך שאם היה בך תשתחוה לאל נכר לבסוף. שליף מצבייתא. מן הבגד במתנו להראות שהוא כועס ויגוזו מפניו: נכתמא. כסוי הכל: מוניני. ליר של דגים קטנים:

מהרש"א שכך אומנתו כו'. ר"ל באומנות עושה כך להביא את האדם מעבירה קטנה לגדולה כמ"ש אקרא דמושכי עון בחבלי שוא וכעבות עגלה גו' דמקרע בגדיו כו' ודאי דכמי עבירה היא דעובר בבל תשחית הוא והכהו רבנן כמי דקא עבדי בחמתם למרמיה אימתא אאיכשא ביתייהו היינו כמי בדבר דלא שייך בל תשחי' דשלף מלביתא ותביר מני תבירי ודו"ק:

אמר רבי יהושע [ר"ש] בן פזי אמר ריב"ל משום בר קפרא כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן

(Margin: ע"א; שם ע"ג; תהלים פא; שם ע"ב)

עיון יעקב

המקרע בגדיו בחמתו וכו' כאלו עובד ע"ז. נראה דה"ט משום דהרס נכרא לעשות נחת רוח ליצרו ולא ליצרו את שעושה דברים הללו עושה נחת רוח ליצרו ומורה רוח ליצרו כדאי' לעיל לכך כאלו עע"א כי לסוף עע"א ממש ועוד שיצה"ר נקרא רע. רע בגמטרי' לאל אחר: כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרן ומניחן בבית גנזיו. נראה דכיון שמוריד דמעות נראה שיראת ה' נוגע בלבבו ויראת ה' היא אוצרו לכך מניח בבית גנזיו עוד יש לומר דכתיב במסתרי' תבכה נפשי דהיינו בבתי גואי כדאי' בחגיגה לכך מניח דמעות אלו בבית גנזיו ולכך קושת כדי שיבא דבר שבאכין שלא יבטלו תוך שאר הדמעות וכתב הרי"ף שאין הן גנזי גאה ועל של חיי' כדכתיב גאה נדאות שני'עמאס עתיד הקב"ה לבחיון מתים:

מ"ס ע סופרן ומניחן בבית גנזיו שנאמר ׳נודי ספרת אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך. אמר רב יהודה אמר רב כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו שנאמר
יהושע כד °ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח [אשר] בהר אפרים מצפון להר געש מלמד שגעש [שרגש] עליהן ההר להרגן תניא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר. כדי שיבכה ערבונא שקלי מיניה אלא מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלים לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה (פירש"י ערבונא שקלי קודם שיחטא נטלו משכונו) א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המתעצל בהספדו של חכם
ישעיה כז אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה שנאמר °בסאסאה
שופטים ב בשלחה תריבנה איתיביה ר׳ חייא בר אבא לר"י °ויעבדו העם את ה׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע א"ל בבלאי ימים האריכו שנים לא
דברים יא האריכו אלא מעתה °למען ירבו ימיכם וימי בניכם
יף קימים ולא שנים ברכה שאני וא"ר חייא בר אבא אר"י אחד מן האחים שמת *ידאגו כל האחים כולן. אחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה. אמרי לה דמת גדול ואמרי לה דמת קטן:

נודי ספרת אתה. לשון לנוד לו: ויקברו אותו. ביהושע כתיב: שגעש [שרגש] עליהן ההר להורגן. שלא הספידוהו כראוי. מדה כנגד מדה. הוא לא נתאבל על שנתקלרו ימי החכם אף לחייו לא ימושו מן השמים: בבלאי. דמבבל סליק: ימים האריכו. שבלו ימיהם בטוב דחשיב אריכת ימים כדאמרינן בסדר יומא כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך וכי יש שנים של חיים ושנים שאינם של חיים אמר רבי אלעזר אלו שנותיו של אדם שמתהפכות עליו מרעה לטובה: ידאגו. ירא מן המיתה: דמת גדול. יש לדאג שאין ושלטה מדת הדין בראש הבית: ואמרי לה דמת קטן. שבקללה מתחילין מן הקטן:

מהרש"א שימה דמעתי בנאדך גו׳. משמע ליה דלא איירי האי קרא אלא במוריד דמעות על מת דבלאו הכי אסור לאדם להצטער ולבכות דלא הותר בכיה אלא למת וענין שסופרן

הקב"ה ומניחן בבית גנזיו כו׳ ר"ל דמחשיב ליה בכלל יראת שמים כדאמרינן דאין לו להקב"ה באוצרו אלא יראת שמים כו׳ וק"ל: לקוברו בחייו כו׳. נראה מדה כנגד מדה דקאמר בסמוך קאי נמי אהא דכל זמן שמתעצל בהספד של חכם המת הרי הוא מחשיב כחי והרי כאילו הוא חי נקבר לפי דעתו אף הוא ראוי לכך לקוברו בחייו ומייתי ליה מקרא שנאמר ויקברו גו׳ בהר אפרים מצפון להר געש כו׳ דמאי קיימא מצפון להר געש דתלי תניא בדלא תניא דהר אפרים מפורש בכמה מקראות ולא כן הר געש וע"כ דרשו דמלפון לאותו הר שזכר דהיינו אפרים געש ורעש עליהם להורגן כו׳ ודו"ק: מפני שלא בכה כו׳. והיינו במדה זו דמתים בניו כשהם כשרים בקטנותם בלא חטא שיבכה עליהם ואם בוכה כו׳ מוחלין לו עונותיו שלא ימותו הבנים בעון אבותם ואמר בשביל כבוד שעשה לו מיירי באדם כשר גם שאינו בעל תורה דאילו בבעל תורה יש לבכות על התורה שהיה לו והיא חסירה לדורו במותו וק"ל: ימים האריכו כו׳. פרש"י ימים האריכו שבלו ימיהם בטוב דחשיב אריכות ימים כדאמרינן כולי וכי יש שנים של חיים כו׳ אלו שנותיו של אדם שמתהפכות כו׳ עכ"ל והוא דחוק דאדרבה אשנים קאמרינן התם הכי ולא אימים וע"ק כפי מה שפרש"י שם שמתהפכות השנים מרעה שבילדותו לטובה בזקנותו כו׳ ע"ש מה שייך הכא דהא כקלר שנותיהם ומתו מהר ולא בלו אחרי מות יהושע מילדות לזקנה ואולי דאיכא לפרושי הכא בהפך כפי אותה הסוגיא דהתם וה"ק הכא ימים האריכו דהיינו שחיו הרבה שנים אלא שבאותן שנים לא היה להם טובה וכאילו היו מתים והיינו דשנים לא האריכו שלא היה להם שנות חיים להתהפך להם מרעה לטובה להיות חי מתוך מיתה כפי׳ רש"י ותו לא מידי ודו"ק: ידאגו כו׳. ר"ל ידאגו ובעי לאפושי ברחמי טפי ככגד מ"ה שפלט בהן וכה"ג אמרינן במסכת מועד קטן במשפחה שמת להם מת וק"ל:

הרי"ף אריב"ל כל המוריד דמעות על אדם כשר וכו׳. וקשה מספר זה למה ולמה מניחן בבית גנזיו. אמנם נ"ל ע"פ מ"ש בתוספות דכל מי שבוכה על אדם כשר לא יבכה על בניו ובנותיו ולפי זה מי שיש בידו העון הנזכר די להעניש במיתת בניו ואם הוא מוריד דמעות על אדם כשר אותם דמעות עומדים תחת הדמעות שהיה ראוי להוריד על בניו ובנותיו ולכן סופרן לידע אם הם כנגד אותן דמעות שהיה לו להוריד על בניו ויהיו אלו כנגד אלו ומניחם בבית גנזיו להחיות בהם המתים שהקב"ה מחיה המתים בטל שנאמר יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו וגומר כי טל אורות טליך כלומר הדמעות שירדו מאורות שהם העינים ואותם הדמעות הם טל של עינים אורות וזהו טליך להחיות המתים ולכך מניחן בבית גנזיו להחיות בהם המתים שנאמר נודי ספרת אתה וגו׳ מלשון לנוד לו שהוא ענין

עין יעקב

כל המתעצל וכו׳ ראוי לקברו בחייו. לפמ"ש לקמן סוף דף ק"ה שהמתעצל בהספד הוא מטעם שאי אפשר לנמלט כשבח המת שאם יספר יותר מדי יש לו עונש גם אם ימעט נענש לכן כדעתו להיותו כו׳ ולא מעשה אכן אי אמרינן לדיקים במיתתן קרויים חיים ובפניו יוכל לקלר כי מקלת שבחו של אדם בפניו את שמתעצל ס"ל שאין אלדיקים במיתתן קרויים חיים לכן הוא נענש מדה כנגד מדה שבחייו קרוי מת לכך ראוי לקברו בחייו וק"ל: ועי"ל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו הארכתי בדרוש בזה ולפי שיטתינו דלעיל אתי שפיר דלריכין ליתן טעם למה דור המדבר נקברו בחייהם ולא כדרך כל הארץ אחר מיתתם ונראה לי לומר הטעם למ"ד דור המדבר לא יעמדו תח"ה כדכתיב׳ במדבר זה יתמו ושם ימותו לעה"ב כי ידוע מה דאית׳ בש"ס ברכות שאול ועוצר רחם וכי מה ענין שאול אלל רחם אלא תשובה לאומרים אין תח"ה מן התורה דק"ו מה רחם שמכניסין בחשאי מוציאין בקולי קולות שאול שמכניסין בקולי קולות לכ"ש לכך דור המדבר שאין להם חלק בתח"ה לכך נקברו בחייהם בחשאי ולא בקולי קולות ואתי נמי שפיר הא דלעיל כי כל הכופר בתח"ה אין לו חלק בתח"ה לכך זה המתעצל בהספדו של חכם ואינו בוכה דודאי סובר שאין תח"ה מן התורה לכך ראוי לקוברו בחייו כמו דור המדבר וכזה יתורץ ג"כ מה שאמר ר׳ ילחק בסמוך אינו מאריך ימים דאיתא במפרשים האיך נגזר מיתה על אדם הא מחשבת הקב"ה הי׳ שיהי׳ אדם חי לעולם ומחשבת הקב"ה אינו בטילה ותירץ דמחשבתו מקויים בתח"ה אך לדעת האומרים שאדם מוכרח למות כי הוא מהרכב יסודות אך החטא גורם קלור ימים א"כ בלא"ה לק"מ א"כ אתי שפיר המתעצל בהספדו של הכם וכופר בתח"ה וקשה מחשבי הקב"ה אינו בטילה דמתחלת הבריאה הי׳ אדם מוכרח למות והחטא גרם רק קלר ימים לכך אינו מאריך ימים מדה כנגד מדה ועיין בחידושינו בסנהדרין דף מ"ו טעם כל המתעצל וכו׳: מפני מה בניו ובנותיו מתים כשהם קטנים. אע"ג דאית׳ לעיל כמה מדליקין כמה טעמים למה מתים כשהם קטנים יש לומר לעיל קאמר הטעם אכלל הדור שקבנים מתים כשהם קטנים אבל הכא מקשה איחיד שאירע לו מקרה רעה שבניו ובנותיו מתים כשהם קטנים ועוד י"ל דלעיל מיירי רק שקלת בניו מתים וכאן שואל ומפני מה בניו ובנותיו כולם מתים בלי שריד ופליט ותירץ כדי שיבכה על אדם כשר לכך מתים בניו ובנותיו כדי שלא יהי׳ לו מנחמין כי בניו מנחמין לאדם כדכתיב ויקומו בניו ובנותיו לנחמו ומקשה ערבונא שקיל מיני׳ ותירץ בשביל שלא בכה לכך מדה כנגד מדה מתים מנחמיו: מת אחד מן האחים ידאגו כל האחים מת אחי מן החבורה ידאגו כל החבורה אמרי ליה דמת גדול ואמרי ליה דמת קטן. הנה קשה היאך אמר גדול או קטן הא הש"ס קאמר סתמא מת אחד משמע בין גדול בין קטן בין האמצעי ובפרטות שהרמב"ם פ׳ י"ג וה׳ אבל וטי"ו סי׳ שע"ד כתב סתמא מת אי ולא נחלק בין גדול בין קטן גם הלחם משנה הרגיש בזה ע"ש ולענ"ד נראה דמעיקרא לק"מ דהש"ס הגמרא דודאי מת א׳ מן האחים משמע יהיי׳ מי שיהי׳ שמת ידאגו כולם אך הש"ס טעמא קא מפרש אמרי ליה דמת גדול ואמרי ליה דמת קטן א"כ כיון דלענין הלכה ספוקי קא מספקא לן להכי ידאגו כולם דממ"נ אם מת גדול ידאגו כולם דדלמא הלכה כמ"ד מת גדול ואם מת קטן ידאגו דלמא הלכה כמ"ד מת קטן ואם מת האמצעי הרמב"ם ידאגו דלמא הלכה כמ"ד מת קטן והאחרונים ידאגו דלמא הלכה כמ"ד מת גדול וא"כ שפיר כתבו הפוסקי׳ סתמא: אמרי ליה דמת גדול. דכיון שכולם חייבים בכבוד אח הגדול להספידו, ולקוננו נמלא ריע מזליה דכולם ואם מת קטן עיין פירש"י לפי שבקללה מתחילין מן הקטן:

ענין בכיה שיוה דמעתי בנאדך שלא בספרתך מלי מספר שמופלין וגם מניחן בבית גנזיו דכתיב שימה דמעתי בנאדך הוא מקום כנוס וגנוז: תניא מפני מה וכו' וקשה מה זו השאלה שהרי תניא בפרק במה מדליקין בעון נדרים בנים מתים והוזכרו שם כמה עונות גורמים מיתת הבנים. וע"ק דאמר שכל הבוכה מוחלין לו דהול"ל שכל הבוכה אינו בוכה על בניו וע"ק דמשמע שמיתת בניו הוא עונש על שלא הספיד לאדם כשר ואח"כ אמר שכל הבוכה מוחלין עונותיו דמשמע שמי שלא בכה על אדם כשר לא נמחלו עונותיו וזהו עונשו. ואם כן דיו לצרתו שהוא עומד בעונותיו ולמה נענש עוד במיתת בניו וכי תימא ששתים הנה קוראותיו הרחקת התועלת שאינם נמחלים עונותיו והקרבת הנזק שמתים בניו א"כ בתחלה הול"ל כך מי שאינו בוכה על אדם כשר בניו מתים קטנים ואינם נמחלים עונותיו ומהו ז"ש מפני שלא בכה שכל הבוכה עונותיו נמחלין שנראה נתינת טעם למיתת בניו ואין זה נתינת טעם אלא לימוד אחר שכל הבוכה נמחלים עונותיו ולפחות הול"ל וכל הבוכה מוחלים ולא לומר שכל הבוכה. ונראה דכיון דתניא בפרק במה מדליקין בעון נדרים בנים מתים וי"א בעון ביטול תורה וי"א בעון מזוזה וכל שאר עונות הוזכרו שם שבשבילם מתים הבנים. עתה הוקשה לבעל הברייתא מפני מה בניו מתים ולא פקד ה' עליו בעונו יסורים אחרים ולא ימותו בנים על אבות לזה נתנו טעם לפי שלא בכה על אדם כשר שאילו בכה היו מוחלין לו כל עונותיו. ואפילו עון הנדרים וביטול התורה ומזוזה וכל אותן העונות המוזכרים שם ולא יהיה צורך ליענש עוד. אבל כיון שלא בכה הקב"ה מודדו באותה מדה עצמה שיבכה על בניו ובמיתת בניו יתכפרו עונותיו תחת שהיו מתכפרים לו בבכיתו על האדם הכשר עתה יתכפרו בבכיתו על בניו. וזהו נתינת טעם שמתים בניו על שלא בכה על אדם כשר. ועדיין עונותיו חקוקים לפי שכל הבוכה נמחלין לו עונותיו וזה שלא בכה עודנו עומד בעונותיו וקטרגוהו להמית בניו ויבכה כנגד מה שלא בכה על מיתת הכשר ויתכפרו עכשיו עונותיו הואיל ולא נתכפרו במיתת הכשר כיון שלא בכה עליו שכל הבוכה נמחלו עונותיו. ובזה אבאר ג"כ מה שאמרו אח"כ המתעצל בהספדו של אדם כשר ראוי לקוברו בחייו. שהוא שכיון שלא בכה והספיד על אדם כשר סופו לבכות על בניו וכיון שמתים בניו בחייו הרי הוא כמת שמי שאין לו בנים חשוב כמת בחייו וראוי לקוברו בחייו כמו שקוברים למתים: אמר ר"י א"ר כל המתעצל וכו'. יש לפרש שעיקר ההספד הוא שהחי יתן אל לבו כי במה נחשב הוא האדם שסופו למות וירום תולעים ויבאש ומתוך זה ישוב בתשובה שלימה כי יאמר וידון ק"ו אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר וזה שלא הרגיש במות אדם צדיק בודאי לא חזר בתשובה כי לא נכנע ועודנו ברשעו עומד והרשעים בחייהם קרויים מתים והרי הוא מת בעודנו חי וראוי לקוברו בחייו כאילו כבר מת שאין לו אלא קבורה. עוד יראה שהצדיק הוא מגדל עוז ומחסה על הדור להגין עליו. ובמות אדם צדיק חסרו זכות הצדיק המגין עליהם והם צריכין לבכות על חסרונם וזה שהתעצל בהספדו של צדיק ולא הרגיש בחסרון המגיע לו הרי הוא מין ורשע וראוי לקוברו בחייו. ומ"מ צריכין אנו לדרוש מה שדרשו מלמד שגעש עליהם ההר להרגם מניין לנו לדרוש כן ודילמא הר הוא ששמו געש ואע"פ שאמרו במדרש חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו געש. מכל מקום אפשר שהיה ונחרב ונאבד זכרו ולא מצאנוהו. ועוד נבאר מה זה שהיה עונש רעישת ההר כיון שלא, מת גם אחד כדי שיתייראו פעם אחרת. וחז"ל דרשו על וימת שמואל ויקבצו כל ישראל ויספדו לו. מאן דכתיב מקוייא קבלה מבעית ליה וכאן לא נמצא נתינת טעם רק שלגם עליה' ההר להורגם ולא הרגם. ונלע"ד שדקדקו בכתוב שלאחר שכתב ויקברו אותו בתמנת חרס שהוא מקום ידוע מה חזר לתת סימן אחר שאינו ידוע שהוא מצפון להר געש. ולא עוד אלא שנתן סימן לצפון ההר ולא סימן הדרום ושאר הרוחות. לזה דרשוהו שמצפון הוא מסיבת שהצפינו עצמן ולא באו להספד של יהושע. ההר געש עליהם להורגם דהיינו שיכפה עליהם ההר כגיגית ויהיו נקברים בחייהם שאין מספידים אותם אלא מספידים על המתים ולא על החיים. ואפי' המאבד עצמו לדעת שלא מת כדרך כל הארץ אינו נספד כל שכן הנקבר בחייו שאין מספידין אותו וזה שלא הספיד לחכם ראוי לקוברו בחייו שלא יספדוהו וכן אני אומר שאפשר שכתב אח"כ ואלעזר מת ויקברוהו לומר שאלעזר שלא הספיד ליהושע היה בחייו כמת ולא הספידוהו גם כן ויקברו אותו ולא הספידוהו. ודייק קרא דלא כתיב וימת אלעזר אלא אלעזר מת כלומר כבר היה מת בחייו מסיבה שלא הספיד ליהושע ולכך ויקברו אותו בלא הספד כדין מי שנקבר חי שאין מספידין אותו. ובזה תורץ מה שהקשו חז"ל בפסוק ואלעזר מת ויקברו אותו בגבעת פנחס בנו. וכי זוין לו לפנחס שלא היה לאלעזר ותירצו שירש פנחס לאשתו. ואפשר לנו לומר שכיון, שמזמן שמת יהושע ולא הספידו לאלעזר הוי כאילו כבר מת בחייו והיו נכסיו לפנחס לכך נקראת גבעת פנחס בשעה שמת מיתה ודאי ויקברוהו היתה גבעת פנחס מזמן מיתת יהושע כנזכר ולכך לא מצינו שעשו הספד לאלעזר כיון דנכיתו מקוייא שלא' הספידוהו ליהושע היה ראוי להם לתקן עצמם ולהספיד לאלעזר כמו שעשו לשמואל אמנם לפי שנתעצל 'אלעזר בהספד יהושע לכך לא הספידוהו גם לו דמאן דלא ספד יספדוניה: א"ר חייא כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים וכו'. וקשה כיון דמוקי לאריכות ימים הכתוב במיתת יהושע שנתעצלו בהספדו שהאריכו ימים ולא שנים א"כ איך הוא אומר במתעצל שאינו מאריך ימים והול"ל אינו מאריך שנים ודוחק לומר שאינו מאריך שנים ימים הוא אינו מאריך וע"ק מ"ש רש"י ז"ל ימים האריכו שבלו ימיהם בטוב דחשיב אריכות ימים כדאמרינן כי אורך ימים ושנות חיים וכו'. יש לך שנים של חיים ושנים שאינם של חיים אלא אלו שנותיו של אדם שמתהפכות עליו מרעה לטובה ולמה לא פירש רש"י כפשוטו שמאריך ימים ואינם מגיעים למדת שנים תנינהו. וע"ק שאיך הוא אומר ימים האריכו שבלו ימיהם בטוב והרי זה נאמר בשנים דכתיב שנות חיים אלו שנים שמתהפכים מרעה לטובה אבל אורך ימים אינו מדבר במתהפכות מרעה לטובה בלבד כי אם במדת ימים מרובים ויותר טוב היה לפרש ימים האריכו אבל לא היה שנות חיים שמתהפכים לטובה וזהו שנים של טובה לא האריכו וע"ק דבשלמא אם מדבר הכתוב באורך מדת הימים שפיר קאמר ויעבדו את ה' כל ימי הזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע שהיו ימים מרובים אבל אם הכתוב אומר האריכו ימים על שבלו ימיהם בטוב מה שייך זה לענין עבודת ה' שעבדוהו כל אותן שבלו ימיהם בטוב ואינו נודק כלל. ונ"ע. ואי לא מסתפינא הות פרישנא הכי דאינו מאריך ימים דנקט הוא להיות לו ימי טובה לבלות ימיו בטוב מדה כנגד מדה הוא לא נצטער על מיתת הצדיק שנגזר מארץ החיים גם בעודנו חי לא יהיו חייו חיים של טובה אלא חיי צער ומותיב ליה מדכתיב הזקנים אשר האריכו ימים הרי שהיה להם אורך חיים של טובה א"ל ימים האריכו אבל שנים לא האריכו דכתיב ושנות חיים אלו שנים המתהפכות לטובה ואלו שנתעצלו בהספדו של יהושע לא זכו לשנות של חיים אלא האריכו ימים של צער ומותיב מדכתיב למען ירבו ימיכם וכי לא תכו לחיים של טובה מדלא כתיב שנים ומשני ברכה שאני. אמנם כפי פירש"י צריכין אנו לפרש השמועה. ואפשר לומר דר' יוחנן אמר אינו מאריך ימים דהיינו מדת ימים מרובים ומותיב ליה מדכתיב אשר האריכו ימים דמשמע שהאריכו מדת ימים מרובים ומשני ימים האריכו לעולם לא היו מדת ימים מרובי' אבל אותם ימי מספר שהיו היו בטובה וכיון שבלו אותם ימים בטוב חשיב להו אורך ימים כאילו היו ימים מרובים וארוכים כדדרשינן פסוק כי אורך ימים ושנות חיים על שמתהפכות מרעה לטובה. וכן איקרו נמי ימים ארוכים למי שבלה ימיו בטוב ודייק קרא דכתיב האריכו ימים ולא כתיב הרבו ימים לפי שלא היו מרובים אלא נקראו ארוכים בבחינת שבלו ימיהם בטוב. ומ"ש הכתוב כאן ויעבדו ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים כלומר שבלו ימיהם בטוב ואינו ענין להזכיר כאן מה שבלו ימיהם בטוב יש לדרוש הכתוב כן ויעבדו ישראל את ה' כל ימי הזקנים. וכי תימא כיון שהזקנים זיכו את ישראל בימיהם שעבדו את ה' למה האריכו ימים ולא שנים לז"א אשר האריכו ימים הוא הסיבה אחרי יהושע כלומר מסיבת יהושע שלא הספידוהו כראוי. ויש לרמוז עוד שהיו הזקנים אחרי יהושע מופלגים מהספד של יהושע ולכך נענשו שהאריכו ימים ובלו בטובה דנחשבת להם אריכות ימים אבל מדת ימים מרובים ושנים לא האריכו ולכך פרש"י כן לפי שהוקשה לו שאם האריכו ימים ולא שנים איך אמר רבי יוחנן אינו מאריך ימים הל"ל אינו מאריך שנים ולפירושו שינוים. האריכו הוא שבלו ימיהם בטוב אתי שפיר מה שאמר אינו מאריך ימים כלומר מרוב ימים:

אמר רבה בר רב הונא הכא בצפור דרור עסקינן קו ע"ב
לפי שאינה מקבלת מרות. תנא דבי רבי
ישמעאל למה נקראת צפור דרור שדרה בבית
כבשדה:

בצפור דרור. מתני' דקתני צפור לבית לא בצפור דרור עסקינן שדרכה לדור בבתים וכשמעט מורא זו לזוית זו:

אמר

שמנה שרצים פרק יד

עג דף קז **אמר** רב יהודה אמר רב י"ב שעות הוי היום ג' שעות ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה. שניות
כן היא הגירסא בעבודת כוכבים פ"ק וע"ש רש"י יושב ודן את כל העולם כולו וכולי. שלישית יושב הקב"ה וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים ע"כ. ובמקום הזה לענין דינא דההורג כנה בשבת אמר רב יוסף דאינה פרה ורבה. וא"ל אביי וכנה אין פרה ורבה והאמר מר יושב הקב"ה וזן מקרני ראמים ועד ביצי כנים. מינא הוא דמקרי ביצי כנים:

ביצי כנים. קס"ד כנים קטנים כשיוצאין מביציהן:

אמר הכותב ראוי לעמוד על כונת רב יוסף באמרו מינא הוא אם כונתו לדחייה בעלמא כמנהג התלמוד או שטעם האמת מחייב לפרש לשון ביצי כינים שהוא מין מיוחד קטן ולא ביצים ממש ויתחייב לומר כן דבלי רש"י בכאן ובמסכת עבודת כוכבים וז"ל כאן ביצים קטנים קס"ד ביצים קטנים כשיוצאים מביציהם ומבואר גם למתחילין המורגלים בפירוש רש"י כי זה דרכו לומר קס"ד כשהיא סברא מסובבת שאין ראוי להעלותה על לב ולכן בא ללמדנו הרב ולומר לתלמיד אל ירע בעיניך על זה כי בודאי היא סברא כוזבת דקא סליק אדעתיה דמקשה ומהרס תראה בטולה. ולכאורה יראה בכאן בהפך שהפי' יותר מתיישב על הלב הוא שיהו ביצים ממש כפי פשט הלשון גם כי תחלת המאמר מוכיח על סופו. וכמו שקרני ראמים אין הקרן מין בפני עצמו אלא חלק גבוה וחזק מהראם הפרטי כן ראוי לפרש ביצי כנים שהוא חלק בתכלית ממין הכנים שגם כן הוא מין קטן וזה יהיה בודק אם יהיו ביצים ממש כמו ביצי עופות ודומיהם והנראה לי שרב יוסף ובעלי התלמוד הסכימו לפרש מינא הוא ולא בדרך פשט הלשון מהכרח עקר אמונים מאומת אצלנו בענין השגחתו יתברך. והשרש אצלנו שהוא יתברך משגיח עלינו בכלל ובפרט ר"ל על המין האנושי בכלל ועל כל איש ואיש ממנו השגחה פרטית כי עיניו על דרכי איש וכל צעדיו יספור אבל בבעל חי בלתי מדבר משגיח על כל מין ומין ולא על יחידיהם וא"כ הפירוש האמתי בביצי כנים מין בפני עצמו ולא בנים ממש. ואע"פ שנראית המאמר הזכיר קרני ראמים כונתו על כלל מין ראם והזכיר קרני להורות על גודל כחו. וכל זה היה גלוי לפני רש"י ולכן כתב כאן קס"ד ביצים קטנים וכו'. ועכ"ז כתב הפירוש אמתי יושב וזן קובל להם ומיכן מזונו להם פרנסם. קרני ראמים חיה גדולה. ביצי כנים מינא הוא דמתקרי ביצי כנים ודקין אן ובלפי"ז לייכדריי"ש ע"כ:

עד דף קח **שמואל** וקרנא הוו יתבי אגודא דנהר מלכא חזינהו למיא דקא דלו ועכירי אמר ליה שמואל לקרנא גברא רבה קאתי ממערבא וחייש במעיה וקא דלו מיא לאקבולי אפיה קמיה זיל תהי ליה אקנקניה. אזל אשכחיה לרב אמר ליה מנין שאין כותבין תפילין
שמות יג אלא על גבי עור בהמה טהורה אמר ליה דכתיב °למען תהית תורת ה' בפיך מן המותר לפיך [בפיך]:

דהוו דלו. גליהן מגביהן: לאקבולי אפיה. לעשות מחילה סביביו כשהוא נפלא על דופני הספינה שלא יראה גלויו. ע"א

לקנח: ועכירי. עכין לער משום לערו שאף הוא עכור ומפני שלא היה הרוח מכשבת ולאה חוים כעסים גלים. הבין שלכבוד אדם גדול הוא והכסר היה מוסך מאי' לבבל: תהי. הריח לו בקנקנו אם יין הוא או החמיץ. כמו בת תיהא לאמר גבי יין כסך כלומר בדקהו אם חכם הוא אם לאו:

שם מלכים ב ג **מנין** לדם שהוא אדום שנאמר °ויראו מואב מנגד את המים אדומים כדם. מנין למילה שבאותו מקום נאמר כאן ערלתו ונאמר להלן ערלתו מה להלן דבר שעושה פרי אף כאן דבר שעושה פרי. אימא לבו
דברים י דכתיב °ומלתם את ערלת לבבכם אימא אזנו דכתיב
ירמיה ו °הנה ערלה אזנם דנין ערלתו תמה מערלתו תמה ואין דנין ערלתו תמה מערלתו שאינו תמה. אמר ליה מאי שמך קרנא אמר ליה יהא רעוא דתיפוק ליה קרנא בעיניה לסוף עייליה שמואל לביתיה אוכליה נהמא דשערי וכסא דהרסנא ואשקייה שכרא ולא אחוי ליה בית הכסא כי היכי דלישתלשל לייט [רב] ואמר מאן דמצערן לא לוקמיה ליה בנין וכן הוה:

מנין לדם שהוא אדום. לגבי נדה דם כתיב וחמש דמים יש באשה טמאים וכולן משום דמראיתן אדומה אע"ג דשחור תנא בהא [הא] אמרינן שחור אדום הוא אלא שלקה: ונאמר להלן ערלתו. גבי נטיעה: תמה. באותיותיו ערלתו: ואין דנין ערלתו מערלה, דאין זו אמירה תמה שאינה מפורשת בתוך התיבה ערלתו מה: תיפוק ליה קרנא בעיניה. הבין בו דלנסותו בא: אוכליה נהמא דשערא. כדי לשלשל דרופא היה שמואל: ולא אחוי ליה בית הכסא. שמתוך כך מתהפך ומתבלבל הזבל במעיו ומתמוגג כולו:

תוספות מנין לדם שהוא אדום וכל אותן ד' מינין דרכינן מדמיה דוניה יש בהם כל אדמימות:

עה סג **שאל** ביתוסי אחד את רבי יהושע הגרסי מנין שאין כותבין תפילין על גבי עור בהמה טמאה דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך מדבר המותר בפיך אלא מעתה על גבי [עור] נבילות וטרפות אל יכתבו אמר ליה אמשול לך משל למה הוא דומה לבי בני אדם שנתחייבו הריגה למלכות אחד הרגו מלך. ואחד הרגו אספקליטור איזה מהם משובח הוי אומר זה שהרגו
דברים יד מלך. אלא מעתה יאכלו. אמר ליה התורה אמרה °לא תאכלו כל נבלה ואתה אמרת יאכלו אמר ליה קאלום:

אספקליטור. שר הטבחים בלשון עובדי כוכבים: זה שהרגו מלך. ואלו לקו ע"י בולאן: קאלום. משובח טעם זה:

ר"ח

עיון יעקב

אמר רב י"ב שעות הוי היום ג' ראשונות יושב הקב"ה ועוסק בתורה שניות יושב ודן את כל עולם. כ"ל הטעם דוקא מגי שעות שניות יושב ודן ולא מקודם משום שאם יש דין למעלה אין דין למטה דידוע מה דאי' בש"ס עד מתי. יושבין בדין עד זמן סעודה דהיינו זמן סעודת כל אדם שהוא מארבע שעות דהיינו לאחר שלש שעות לפי מה שפירש מהרש"א שם בש"ק דסבה על פסוק ושדיך בעת יאכלו ע"ש לכן בשלש ראשונות יש דין למטה אין דין למעלה רק יושב ועוסק בתורה ואחר זמן זה דשוב אין דין למטה יש דין למעלה וק"ל: שלישית יושב הקב"ה וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כינים. ע"ד דאי' סוף קידושין מה אלו שלא נבראו אלא לשמשני ומתפרנסין שלא בצער מכ"ש אדם אלא שהקפחתי את מעשי לכך מתחלה דן הקב"ה את עולם כולו להראות שקפחו את מעשם משא"כ אי הוי זן מתחלה את העולם הי' קשה במעשה בראשים כמו החם וק"ל: זיל תהי ליה אקנקניה. אע"ג דידע דגברי רבה הוא מכל מקום הי' סבור משום שהי' חלש וחש במעיו אייקר תלמודה כדאי' גבי ר' יוסף: ורב דאיקפד על קרנא ולעיי' לפי שהי' רוצה לנסותו בעת שעדיין הוא בחליו ולערו ולא המתין עד שיקיר חוליו ולערו הימנו. אלא מעתה יאכלו. נראה דכך הוא השאלה ותשובה לפי שהאפיקורי' הי' רוצי' לשתוי לומר שא"א לומר זה שהרגו מלך הוא משובח יותר כיון דג"כ אסור לאכלו כמו זה שהרגו אדם אלא ודאי שאינו משובח יותר והשיב לו התורה אמרה לא תאכלו כל נבילה ולכאורה היכא כל מיותר אלא ודאי להראות דמשום גזירה נאסרה נבילה בידי שמים דאל"כ יבא לאכול ג"כ נבילה בידי אדם שהכה אדם עד למות וכאמת זאת ודאי אסורה לכך אסרה תורה כל נבילה וע"ז השיב לו קאלום פי' דטעם זה משובח הוא וק"ל. עוד כ"ל לומר פי' הגמרא אמר ליה קאלום ע"פ הטעם לשבח שכתבו המפרשי' מאתקבלא תלא הרעות כי אף גם שהקב"ה מביא רעה על אדם הוא מגיד עובה לאחר למשל אם אדם מת קודם זמנו יורשיו יורשים ממונו וכן כל דבר כיוצא בזה וה"ה כמי הכי באמת זה שנתנבלה בידי שמים משובחת יותר ומדינא יאה מותר לאכלו רק לכך אסור כדי שיאכלו הכלבים הנבילה וכדאמרינן אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה לכך אמרה תורה לכלב תשליכון אותו בשכר שקיימו לווי של הקב"ה במצרים שלא החרצו לשונם בשעת יציאה וק"ל:

תניא רב יהודה בר חביבא אתרוג צנון וביצה אלמלא קליפתן החיצונה אינם יוצאים מבני מעים לעולם שם ע״ב

כי אתא רב דימי אמר מעולם לא טבע גברא בימא דסדום אמר רב יוסף הפוכה סדום הפוכה מיליה גברא הוא דלא טבע כשורא טבע. אמר ליה אביי לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא כשורא שאפילו בכל מימות שבעולם לא טבע אלא אפילו גברא דטבע בכל מימות שבעולם בימא דסדום לא טבע:

קליפה היצונה. דבילה הוא החלבון אלא איידי דתני בהדי אתרוג ולמן [קליפה] נקט בה נמי לשון [קליפה]: אין יוצאין מבני מעים. שמתקשרים ומתקשים ונעצרים: לא טבע גברא וכו׳. מפני שהמים מלוחים וכח מליחתן מעכבו מלטבוע: והפוכה מיליה. דברים האמורים בה הפוכים: כשורא טבע. בתמיה:

אמר הבונה אין להפלא אם עונש סדום היה להמית אנשיה באש וגפרית ובמימות שלא ימות שום אדם הפך דור המבול להזכיר כי בטרפתה אם לא במים היתה ראויה להענש ומה טובו דברי רב יוסף הפוכה סדום הפוכה מיליה שכן כתוב ויהפוך את הערים האל. מתוך ההפכה בהפוך את הערים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה. היינו הפך מהפורענות הראשון שבא לעולם שהיה להמית במים:

שלח ליה רבי ינאי למר עוקבא לישדר לן מר מהנך קילורין דמר שמואל שלח ליה שדורי משדרנא לך דלא תימא צר עין אנא אלא הכי אמר שמואל טובה טפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים [בחמין] ערבית מכל קילורין שבעולם: שם

מר עוקבא הוי שכיח גבי מר שמואל ואב בית דין היה בימיו: טפת צונן. לתת בעיניו: ורחיצת ידים ורגלים [בחמין] ערבים נמי מאירה את העינים:

תניא נמי הכי אמר רב הונא [מונא] משום ר׳ יהודה טובה טפת צונן שחרית ורחיצת ידים ורגלים ערבית מכל קילורין שבעולם הוא היה אומר יד לעין תקצץ יד לחוטם תקצץ יד לפה תקצץ יד לאזן תקצץ יד לחסודה תקצץ יד לאמה תקצץ יד לפי טבעת תקצץ יד *לגינית תקצץ יד מסמא יד מחרשת יד מעלה פוליפוס. תניא ר״נ [נתן] אומר בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ידיו ג׳ פעמים. א״ר יוחנן פוך מעביר בת מלך ופוסק את הדמעה ומרבה שער בעפעפים: יו׳ קט

הוא היה אומר. רב הונא [מונא]: יד לעין. שחרית קודם שינטול ידיו: תקצץ. נוח לו שתקצץ שרוח רעה שורי על הידים ומסמאו וכן כולם: לחסודה. ריבדא דכוסילתא. פלימא״ה בלעז: לפי טבעת. נקב הרעי שעגול כטבעת: תקציץ. ולא תגע שום בעין או באזן קודם נטילה: לגינית. שמטילין בה שכר: תקצץ. ולא תיגע קודם נטילת שחרית: יד. לעין מסמא קודם נטילה: יד. לאזן מחרשת: יד. לפה או לחוטם: מעלה פוליפוס. ריח החוטם והפה. ול״נ ריח לאמה. לאו לענין נטילת שחרית נקט לה אלא משום דמוציא לידי קרי ובמסכת נדה אמרינן תקצץ משום האי טעמא ומשום דתנא בה נמי לטוטא דתקלן תנא נמי הכי גבי הנך וכן יד לפי טבעת למשמש בה תדיר ומביאתו לידי תחתוניות: בת חורין היא. הרוח השורה על הידים לפני נטילה ומקפדת בנטילתו לנוטלו יפה עד שישפוך מים יפה ג׳ פעמים על ידיו: פוך. אם נותנו בין עיניו [בעיניו] מעביר הבת מלך אם הזיקה לעיניו:

הוא

תוספות ד״ה לא גרים וקא דלו מיא לאקבולי אפיה אלא ה״ג מזכהו שמואל למיא דקדלו ועכירי אמר שמואל גברא רבא קאתי וחש במעיה. פי׳ שמע שמואל שמועה שאדם גדול היה בא בספינה וידע שמואל שישתה מן הנהר אותו אדם גדול ומתוך כך יחוש במעיו לפי שהמים היו עכורים מחמת הרוח שהיה מבלבלם לפי שהשמואל היה רופא מומחה ואמר ליה לקרנא זיל תהי ליה בקנקניה פי׳ תראה אם הוא חכם וראוי לכבדו אביאנו לביתי ואעשה לו רפואה ואכבדנו כפי מה שראוי לו: (דקדלו כו׳ עיין ברש״י ובתוספות והוא דחוק וי״ל שידע שמואל שאותו גדול הבא חש במעיו ואפשר דשמע נמי שמואל שהגדול בא אליו לרפאותו שהיה שמואל רופא מומחה. ושמואל וקרנא יתבי אגודא דנהר כדי להקביל פני גדול וכשראה שגם המים דלו לאקבולי אפיה א״ל לקרנא זיל תהי כו׳ ודקאמר שהיו המים עכירי בזה ראה שאין המים הולכין כדרכן מלמעלה למטה אלא דהוו קדלו מלמטה למעלה כדי לאקבולי כו׳ ולכך הוו עכירי לפי שהלכו שלא כדרכן. מהרש״א):

אמר הכותב שמח לבי ויגל בהבנת מאמר זה כי למדתי ממנו תועלת גדול בענין כללי תורני מאומת. גם מהודאת בעל דין שהוא שנייתוסי שעם היותו מקשה עד תורה שבעל פה להיותו בלתי מאמין בה חזר והודה לדברי רבי יהושע ואמר קאלוס ולפי העיון הראשון תשובת רבי יהושע היא כמערכת על הדרוש וקושית הביתוסי צודקת מצד חלוקה הכרחית והוא שראוי לומר מה נפסק או מ״ם מן המותר לפיך הוא מאמר החלט או לא רצוני לומר שצריך שיהיה מותר לפיך לגמרי שיהא ממין טהור וגם בשחיטה מותרת או שנאמר אין צריך אלא שיהיה ממין המותר ואע״פ שיהא נבלה מטעם הכרח משל רבי יהושע אם נאמר שהוא מאמר החלט ראוי לומר שגם התפילין לא יהיו נכתבים על עור נבלה אף ע״פ שתהיה טהורה. ואם אינו מאמר מדוייק אלא הכונה בו ממין המותר לפיך אפילו שהיה נבלה מטעם הכרח משל רבי יהושע אם כן תאכל הנבלה כשתהיה ממין טהור. ומה תועיל תשובת רבי יהושע באמרו התורה אמרה וכו׳ כי ע״ז אנו דנין לדעת כונת התורה פירוש מצוה זאת ושאין ראוי שבדברי תורה תהיה שום סתירה דמנא לילן מלכתוב כן. ומה שחשבתי בתקון כל זה ולעמוד על כונת המאמר הוא זה לא לחנם הודיענו מסדר התלמוד ששואל הזה היה ביתוסי ולא אמר סתם כמנהגו שאל עובד כוכבים אחד וכיונה בזה אלא בא להודיענו שהשואל הזה היה מתלמידי צדוק וביתוס שאע״פ שכופרים בתורה שבעל פה רובם מאמינים בתורה שבכתב ובקיום מצותיה לכן בא לשאול מאת רבי יהושע שיאמר לו כי עם היות שרבים אשר אתו מחברת התלמידים ההם אינם מאמינים פסוק והיו לטוטפות בין עיניך הוא בוחר בטוב לקיים פשוטו ממש ולכתוב תפילין ועכ״ז חפץ לידע מאין לנו שלא יכתבו על גבי עור בהמה טמאה והולך רבי יהושע להשיב לו תשובה אמיתית ולהביא לו ראיה מפסוק תורה שבכתב שהוא מאמין במציאותה וצדוקים וביתוסים הלך לדרכו לפרש פסוקי התורה כפי הפשט בכל מה שאפשר. לכן חזר והקשה לרבי יהושע ואמר אלא מעתה אל יכתבו על גבי נבילות וטרפות וכפי הנראות הלא זאת קושיא חזקה כי כיון שפירוש הפסוק הוא לדברי רבי יהושע תהיה תורת ה׳ עם פיך לכונו שהתורה והאכילה אשר בפיך תהיין מוגבלות ושלא תכתב התורה רק על המותר לאכלו ממש הוא הדין והוא הטעם שלא תכתב על עור נבלה כיון שאסורה לאכלה בפיו ורבי יהושע השיב לו תשובה נכחה אמתית וכלל כונתו כי בודאי קולר תלוי על צוארינו לקיים כל המצוה כפשטה כמו שהיא כתובה בתורה ואם יראה לנו שמצד השכל יש שום סתירה לאיזה חלק ממנה ראוי ומחוייב אנחנו לעשות מהעיקר עיקר. רצוני לומר שלעולם נקיים המצוה בין שתסכים עם הטעם המושכל בין לא תסכים ועל כל זה עלינו לתפש ולדרוש ולתור דרך ישרה איך תסכים המצוה עם השכל אם אפשר כמו בנדון שלנו כי לענין איסור אכילת נבילה יש מצוה מבוארת לא תאכלו כל נבלה ואנחנו חייבים לקיימה ולא נחוש אל המשל כבד שהביא רבי יהושע ויאמר למה הדבר דומה לבני אדם שנתחייבו הריגה למלכות וכו׳ אך אמנם לענין כתיבת תפילין על עור מיוחד אין לנו בתורה מצוה מפורשת שלא יכתבו על עור נבלה רק פסוק יותר רחב שאומר למען תהיה תורת ה׳ בפיך שפירושה מן המותר בפיך ויתחייב ממנו שיהיה ממין המותר ולא ממין בהמה טמאה וכאשר יתקיים זה אין לחוש אף על פי שקרה מקרה שהבהמה טהורה נתנבלה והיא אסורה באכילה כי יספיק המשל לזה ויתקיימו שניהם רצוני לומר נוי מן המותר לפיך וגם הטעם השכלי שהובן אצלנו מאותו משל הנה זאת התשובה מקרנות כן היא אמתית צודקת. גם בעיני הביתוסי כפי דרכו ובהודאת הקדמותיו עד שהוא עצמו הודה ושמח כששמע תשובה מספקת ושבח אותה בלשון אכלו שאולי היה מארץ יון:

שההוא בר קשא דפומבדיתא דטרקיה חויא הוה תליסר חמרי חיורתא בפומבדיתא קרעינהו לכולהו ואשתכחו טריפה הואי חדא בההוא גיסא דפומבדיתא עד דאזלי מייתי לה אכלה אריה. א"ל אביי דילמא חויא דרבנן טרקיה (דלית ליה אסותא) דכתיב
קה:א °פורץ גדר ישכנו נחש א"ל אין רבי דכי נח נפשיה דרב נזי רב יצחק בר ביזנא [ביכנא] דלא לימטיא אסא וגדמי לבי הילולא וטבלא ואזל איהו אמטיה אסא וגדמי לבי הילולא וטבלא טרקיה חויא ומית:

בר קשא. ממונה למלך ויש"אל הי': **דילמא חויא דרבנן.** שעבר על נדוי חכמים ונחש הנושכו על כך אין לו רפואה לפיכך לא נמלא לו רפואה: **אין רבי.** אין רבינו כך הי': **דכי נח נפשיה דרב נזר רב יצחק.** שיהיו ממעטין בשמחה אותה שנה ולא יהא אדם מביא אסא וגידמי להילולא וטבלא שהיו רגילין להביא הדס וענפי דקלים לשמוח לפני החתן והכלה וכשמביאין אותם לפניהם מקשקשין לפניהם בשוק בבואם בתופים וחגים: **טבלא.** איסקליט"א וגזר שלא יקשקשו לפניהם עוד עכ"ל רש"י. ומ"ש בתחלת המאמר קוה תליסר חמרי חיורתא וכו' ואשתכחו טרפה הוא קשור עם מאי דאיתמר לעיל בגמ' האי מאן דטרקיה חויא ליתי עוברא דחמרתא חורתא וליקרעיה ולותביה עילויה פירוש עובר הנמלא במעי חמורה לבנה. וה"נ דלא אשתכח האם טרפה. ובעבור זה אמר כי קרה מקרה רע לההוא בר קשא שנמלאו טריפות כל תליסר חמרי דפומבדיתא ולזה לא הועילו לרפואתו. ואחרת שהיתה בההוא גיסא אכלה אריה ובזה הכיר אביי כי מה' היתה לו להעניש על שעבר על נדוי חכמים:

תוספות חויא דרבנן טרקיה דלית ליה אסותא. אף על גב דתני בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל בפרק ב' דעבודת כוכבים קאמר שלא עברת על דברי חכמים שנאמר, ופורץ גדר ישכנו נחש אף על גב דלא הוה ליה אסותא שהרי מת התם לא היה לו רפואתו מזומנת. אבל שם שהרפואה היתה מזומנת ונאבדה ממנו בגזל רע קאמר דלית ליה אסותא:

כדבורך של חול. דבור אסור הרהור מותר. בשלמא כולהו לחיי אלא שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול מאי היא כדבעא מיניה [רבי] מרבי ישמעאל ברבי יוסי מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת א"ל וכי בחול מי הותרה שאני אומר פסיעה גסה נוטלת א' מת"ק ממאור עיניו של אדם ומהדר ליה בקדושא דבי שמשי. אמר רבי אמי האוכל מעפרה של בבל כאילו אוכל מבשר אבותיו ויש אומרים כאילו אוכל שקצים ורמשים דכתיב °וימח בראשית ז את כל היקום וגומר אמר ריש לקיש למה נקרא שמה שנער שכל מתי מבול נגערו לשם [אמר רבי יוחנן] ולמה נקרא שמה מצולה שכל מתי עולם נצללו לשם °ורחצת רות ג וסכת [ושמת שמלותיך] וגומר אמר רבי אלעזר אלו בגדים של שבת:

מכבדותיה. שמכבדין בעליהן: **ממצוא חפצך.** כי הא דאמרינן בעירובין לא יטייל אדם בסוף שדהו בשבת לראות מה היא צריכה [אחר השבת]: **חפצי שמים מותרין.** כגון פוסקים לדקה ומשדכין על התינוקת ליארס: **שלא יהא דבורך של שבת כו'.** כגון מקח וממכר וחשבונות: **הרהור מותר.** להרהר בלבו כך וכך יציאה אני לריך להוציא על שדה זו: **מהו לפסוע פסיעה גסה.** מי עבר משום מעשות דרכיך פסיעה גסה יותר מאמה פסיעה בינונית אמה: **קידושא דבי שמשי.** השותה מיין של קידוש בלילי שבתות: **מבשר אבותיו.** שמתו שם בגולה: **שקצים ורמשים.** אמרו בגמרא דולאי אתמחויי אתמחו ולא נעשו עפר והאוכל עפר איגו כאוכל שקץ מתורה דיכא אלא מגזירת חכמים לפי שהעפר מוליד חולי גזור בה משום אוכל שקלים ורמשים: **שמלותיך.** וכי ערומה היתה אלא שמלות מיוחדות והיינו דשבת:

מהרש"א קרי למאניה מכבדותיה כו'. ולקמן יליף שינוי בגדים מאהרן ומליכו ביה האי ליסנא דכתיב ועשית בגדי גו' לכבוד ולתפארת: **הלוכך של שבת כו'.** ומסיק דהיינו פסיעה גסה ובחול נמי אסור משום סכנה ואשמעינן האי קרא דבשבת איסורא נמי איכא והא דלא דריש נמי הכא דרכיך אסורים דרכי שמים מותרין משום דאע"ג דאיסורא ליכא סכנה מיהא איכא וק"ל: **דבורך כו'.** כאילו כתיב מדבר דבר דמ' מעשות חפליך קאי נמי אדבר דבר ועיכו שהדבור במלאכת שבת כמעשה כמ"ש בבריאת שמי' וארץ דכתיב כי בו שבת מכל מלאכתו אשר עשה וכתיב בדבר ה' שמים נעשו וק"ל: **כאילו אוכל מבשר כו'.** פרש"י אבותיו שמתו שם בגולה עכ"ל דאי משום מתי מבול לאו אבותיו הוא ומש"ה לא פריך הא אתמחויי אתמחו אלא למ"ד משום כאוכל שקלים ורמשים דמבול דכתיב ביה וימח

ואלו קשרים פרק טו

יו קיג ע' **וכבדתו** מעשות דרכיך וגומר. וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול וכי הא דרבי יוחנן קרי למאניה מכבדותיה: גם בב"ק פרק החובל
ישעיה נח °מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך של שבת
שם כהלוכך של חול °ממצוא חפצך חפציך אסורים חפצי
שם ע"ב שמים מותרים ודבר דבר *שלא יהא דבורך של שבת

עין יעקב

*אתים לי הספרא דהתם קאמינא. לפי שהספן דרכו להתגלגל כי אינו יודע איך יעשה אם יספר בשבחו יותר מדי ענשו גדול כדאיתא בי"ד סי' שמ"ר ואם יקלר בשבחו נ"פ נענש ע"ש ע"כ כיון שא"א לצמצם יש לו להיות בשב ואל תעשה ע"כ א"ר אתים לי הספרא דהתם קאמינא וא"כ מותר לקלר בשבחו כי מקלי שלא בפניו ועיי"ש לקמן דף קנ"ג בזה ועיין לעיל דף ק"ז: **הוי חדא בהאי גיסא ואכלי ארי'** הא דהי' מוכרח שיאכל אותה ארי' ולא איזדמנה כמו עריפה כמו איך יש לומר. אפשר שהי' עוד אחר שערקין ליה חווי' שלא היתה חווי' רבנן וזה הנראה מיוחסי' הוי ליה אסותא בזה העוכר והמותר הי' רולה להתרפאות עלמו גם זה דערק ליה חווי' דרבנן לכך אכלי ארי' שלא תהי' רפואה גם לזה:

וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. דרש הכבוד דוקא אמלבושים ולא אענין אכילה ושתי' משום דלקמן אמרינן דף קי"ח לקדוש ה' מכובד קאי איה"כ וביה"כ לא שייך ביה אכילה ושתי' א"כ ע"כ הכבוד לא קאי אאכילה ושתי' רק אמלבושים וק"ל: **כי הא דר' יוחנן קרי למאניה מכבדותי.** אפשר לומר דלא מליכו כן רק בר' יוחנן לפי שלא הי' לו הדרת פנים כדאי' בפ' השוכר את הפועלים שלא הי' לו זקן שהוא ההידור וכבוד של תלמידי חכמים כדכתי' כבוד והדר תעטרהו לכך הי' מהדר עלמו לילך במלבושי כבוד של תלמידי חכמים וק"ל: **ממצוא** חפצך חפציך אסורים חפצי שמים מותרים. הא דלא דרשינן כן בדרכיך דרכיך אסורים ודרכי שמים מותרי' עיין במהרש"א ולק"מ דזה כבר נלמד כדאי' בברכות דף ו' ע"ב מפסוק נרדפה לדעת את ה' ופסוק בהושע אחרי ה' ילכו כא"י דמלוה לרוץ לדבר מלוה אפי' בשבת גם סכנה ליכא בדבר כי שומר מלוה לא ידע דבר רע ודלא כמהרש"א: **הלוכך** של שבת כהלוכך של חול מה היא כדבעי' מיניה וכו'. עיין בהרי"ף ומהרש"א שמדקדק בזה דמאי מתרץ כיון דאפי' בחול ג"כ אסור משום סכנה דהמירי. ונ"ל דהפשט כפשוטו דהמקשה שמקשה מה היא היינו דמספקא ליה אי משנה בהילוך של שבת שפסע פסיעה גסה יותר מבחול כדי למעט בפסיעות או ימעט בפסיעת בשבת יותר וימעט מפסיעם בינונית שלא יעריח בולי האי וזה שאמר כדבעי' מיני' וכו' וא"כ ימעט בשבת יותר מפסיעות בינונית וק"ל: **ומהדר ליה בקדושא דבי שמשי.** פירש"י השותה יין קידוש א"צ מטעם דאמרינן פ' אין מעמידין שורייגא דעיבא באוכמא' דליבא חליי ומיין קידוש של מלוה המשמח הלב ואלהי' מהדר ליה היזק העין ועיין בא"ח סי' רע"א ספי' יד בהגה"ה שיתן עיניו בכוס ובנרות וע"ש במ"א ס"ק כ"ג: **אלו בגדים** של שבת. והתרגום מתרגם התכסיעין דלכך כתוב ושמת ולא והלבשת;

ויעמ גומר ונראה דבא"י אין לחוש משום אבותיו שמתו בא"י כיון דמליינין קברות ומטהרין אותם אין לחוש שיאכל עפר המת דמה"ט גזרו טומאה על ארץ עובדי כוכבים אגושא ואאוירא ולא גזרו על כך בא"י וק"ל : אלו בגדי שבת כו'. עיין פרש"י ועי"ל מדכתיב שמלותיך לשון רבים ולא כתיב שמלתך דהיינו אלו בגדי שבת דלבשה בגדי חול וגם בגדי שבת לקחה עמה ולא הלבישתן עד אחר שירדה לגורן כדי שלא יאמרו זונה היא ובהא נעמי כמי חשה שלא תלבישה בגדים נאים של שבת עד אחר שתרד לגורן והיינו דכתיב ושמת ולא כתיב והלבשת והיינו תן לחכם בלבישה ויחכם עוד ברחיצה וסיכה ודו"ק :

הרי"ף וכבדתו מעשות דרכיך כו'. ובתוספות שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול פי' בקונטרס כגון מקח וממכר ואין נראה לר"ת דהא כבר נפקא ממצוא חפציך אלא אומר ר"ת כדאמר בויקרא רבה רשב"י ה"ל אימא שבתא דהוה משתעיא סגיא א"ל אימא שבתא היא שתקה משמע שאין צורך כ"כ לדבר בשבת כמו בחול ע"כ ואני אומר מקח וממכר ולא קשה מידי לרש"י ממצוא חפצך דההוא כמו פרש"י כההיא דאמרינן בעירובין לא יטייל אדם בסוף שדהו בשבת לראות מה היא צריכה וא"כ ממצוא חפצך מדבר על איסור הטיול בסוף שדהו ודבר דבור הוא על איסור דבר של מקח וממכר אבל אנו צריכין לבאר מי הכריחו לרש"י לפרש כן ממצוא חפצך ולא פירש שמדבר באיסור מצוא חפצי מקח וממכר כפי' התוספות. ונ"ל שהוקשה לרש"י ז"ל אם ממצוא חפצך מדבר באיסור מקח וממכר מאי פריך גמרא בשלמא כולהו לחיי אלא שלא יהא הילוכך של שבת כשל חול מאי היא ומשני לפסיעה גסה. ומאי קושיא לוקמיה מעשות דרכיך שלא יהא הילוכך של שבת כההיא דעירובין דלא יטייל אדם בסוף שדהו בשבת לראות מה היא, צריכה דהיינו הילוכך של שבת לא יהא כהילוכך של חול וממצוא חפצך לאיסור מקח וממכר ומדלא מוקים לה הכי משמע דהא נפקא ממצוא חפצך שלא יטייל בסוף שדהו ולהכי מקשה שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך בחול מאי היא וכיון דממצוא חפצך הוא לאיסור הטיול בסוף שדהו שפיר דרשינן ודבר דבר לאיסור מקח וממכר ובזה אני אומר כי צדק רש"י ז"ל בפירושו והדבר קשה לפי' ר"ת דמאי מקשה גמרא לא יהא הילוכך וכו' מאי היא לוקמיה האי לענין לא יטייל בסוף שדהו וממצוא חפצך לאיסור מקח וממכר ודבר דבר שלא ידבר כ"כ בשבת ול"ע לפי': ודבר דבר דבור אסור הרהור מותר. נ"ל דדייק כפל ודבר דבר ואתא דבר למעט הרהור שמותר: וכי בחול מי הותרה שאני אומר פסיעה גסה וכו'. וקשה דא"כ קרא דממצוא חפצך שלא יהא הילוכך של שבת אתיא לדברי רבי שאל מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת דמשמע ל"ה דבחול הותרה אבל לרבי ישמעאל בר"י דסבר שאף בחול לא הותרה א"כ הדרן למבעי לא יהא הילוכך של של שבת כשל חול מאי היא. ושמא גם לרבי ישמעאל שאני הלוכו של שבת שאינה חוזרת מאור עיניו בטעימת הקידוש כמו שחוזרת בהלוכו של חול שאף על פי שנוטלת מאור עיניו מכל מקום חוזרת בקידושא דבי שמשי :

(משלי ט) °**תן** לחכם ויחכם עוד. אמר רבי אלעזר זו רות המואביה
ושמואל הרמתי. רות דאילו נעמי קאמר לה
(רות ג) °ורחצת וסכת וגו' וירדת הגורן ואלו בדידה כתיב ותרד
הגורן והדר ותעש ככל אשר צותה חמותה. שמואל
(שמואל א ג) דאילו עלי קא"ל °שכב והיה כי [אם] יקרא אליך ואמרת
דבר ה' כי שומע עבדך ואילו בדידיה כתיב ויבא ה'
ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל ויאמר
שמואל דבר כי שומע עבדך ולא אמר דבר ה' °ותלך (רות ב)
ותבא ותלקט בשדה אמר רבי אלעזר שהלכה ובאתה
הלכה ובאתה עד שמצאה בני אדם המהוגני' לילך עמה
°ויאמר בועז וגו' למי הנערה הזאת וכי דרכו של בועז (שם)
לשאול בנערה אמר רבי אליעזר [אלעזר] דבר חכמה
ראה בה ב' שבלים לקטה ג' שבלים אינה לקטה
במתניתא תנא דבר צניעות ראה בה עומדות מעומד
נופלות מיושב °וכה תדבקין עם נערותי וכי דרכו של (שם)
בועז לדבק עם הנשים אמר רבי אלעזר כיון דחזא °ותשק (שם א)
ערפה לחמותה ורות דבקה בה אמר שרי לאדבוקי בה
°ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום אמר רבי אלעזר (שם ב)
רמז רמז לה עתידה מלכות בית' דוד לצאת ממנה
דכתיב ביה הלום שנאמר °ויבא המלך דוד וישב לפני (שמואל ב ז)
ה' ויאמר מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאתני עד
הלום °וטבלת פתך בחומץ אמר רבי אלעזר מכאן שחומץ (רות ב)
יפה לשרב רבי שמואל בר נחמני אומר רמז לה עתיד בן
לצאת ממך שמעשיו קשים כחומץ ומנו מנשה ותשב
מצד הקוצרים אמר רבי אלעזר מצד הקוצרים ולא
בתוך הקוצרים רמז רמז לה עתידה מלכות בית דוד
שתתחלק. ויצבט לה קלי ותאכל וגו' אמר רבי אלעזר
ותאכל בימי דוד ותשבע בימי שלמה ותותר בימי חזקיה
ואיכא דאמרי ותאכל בימי דוד ובימי שלמה ותשבע בימי
חזקיה ותותר בימי רבי דאמר מר אהורירה דרבי הוה
עתיר משבור מלכא במתניתא תנא ותאכל בעה"ז
ותשבע לימות המשיח ותותר לעתיד לבא:

ותרד הגורן והדר ותעש. שם שכה ולבשה שמלות נאות שלא יפגעו בה כשהיא מקושטת ויאמרו זונה היא: **שמואל.** שהיתה שכינה קוראה לו מתוך ההיכל ולא היה יודע מי קורא לו. וכתיב התם ויבן עלי כי ה' קורא לנער ויאמר לו לך שכב והיה כי יקרא אליך ואמרת דבר ה' כי שומע עבדך והוא לא רצה להזכיר ה' שמא אין זו שכינה: **בני אדם המהוגנים.** שהקוצרים ילך עמהם: **לשאול בנערה.** כל נערות שרואה היה דרכו לשאול בהן א"כ מסתכל בהן היה: **ב' שבלים לקטה.** כשהיתה רואה ב' שבלים שנפלו מן הקוצרים ליקטתן אבל ג' שוכבות יחד אינה לוקטת דהכי היא מתני' ב' שבלים לקט ג' אינו לקט: **עומדות.** שבלים העומדות שהיה בועז לוקטת מעומד דשכחת קמה נמי הוה שכחה: **נופלות.** אותן של לקט שנפלו מן הקציר לוקטת מיושב ואינה שוחה ליטלן משום צניעות: **רמז רמז לה.** רש"ק מרקה בו: **מצד הקוצרים.** כל הקוצרים הפסיקו בינו לבינה ולא הושיבה בתוכן או אצלו רש"ק כארקה

עיון יעקב

תן לחכם ויחכם עוד. כי עיקר החכמה הוא היראה כדכתיב ראשית חכמה יראת ה' וכן ברות עשתה כן מפני היראה שלא יכשלו בה בני אדם לחשבה לזונה מקושטת. וכן שמואל [illegible] יראה. הנאות לא אמר דבר ה' שלא הי' בטוח בעצמו שיהיה עליו השכינה לדבר עמו : **אמר** ר' אלעזר שהלכה ובאה עד שמצאה בני אדם מהוגנים. פירש"י שהקוצרים נ"ל דמדייק כן מדאמרה תחלה לנעמי אלכה ואלקטה בשבלים אחר אשר אמצא חן בעיניו וא"כ הנכה כפשוטה ללקט בשדה אשר יקרה לה ולא דקדקה באיזה שדה שתמצא חן ללקט לכך קאמר שהלכה ובאה עד שמצאה קוצרים מהוגנים ודמושל על דבר שקר כל משרתיו רשעי' מכלל דעל דבר אמת כל משרתיו צדיקי' ומדראתה שהקוצרים המה מהוגנים וצדיקי' גם המושל והאדון שלהם הוא צדיק שמלא חן בעיניו ללקט: **וכי** דרכו של בועז לדבק עם הנשים. נ"ל דהכוונה דלמה הצריך לומר עם נערותי שיעלה ממילא ידענו דכוונתו הי' על הנערו' כי אין דרכו כלל לדבק עם הנשים כפרט אשה אשר לא ידע עד תמול שלשום. לכך קאמר כיון דחזא ותשק ערפה וגו' ומדלא דחה עוד נעמי וקבלה לגיירה ש"מ דמותרת לבא בקהל: **כיון** דחזא ותשק וגו' לחמותה ורות דבקה בה. היינו ע"ד דאמרינן בסוטה דף מ"ב יבאו בני הנשוקה ויפלו ביד בני הדבוקה זו דוד והכתיב גבית ואויבי תתה לי עורף כמ"ש שם במדרשינו וזאת הוכיח עצמו שמותר לדבק בה לצאת ממנה מלכות בית דוד וזה שדרש מיד שרמז לה על מלכות בית דוד: **ומנן** מנשה. וגם כידוע ביסורין קשים כחומץ כדאי' שם במדרש על שסב בתשובה: **ולא** בתוך הקוצרים רמז רמז לה. נראה דר"ל דודאי רות שהיתה צנועה ביותר לא היתה יושבת את עצמה תוך הקוצרים להתרחק מנשים ובודאי היתה יושבת את עצמה אצל הנשים ולמה פסיק שיושבת מצד הקוצרים הוי ליה לייחס שישבה אצל שאר נערות נקיבות אלא ודאי נרמז שיקצר ויחלק מלכות בית דוד לשנים:

כזרקה בו ונרמז למלכות בית דוד שיולא ממנה שהיה עתידה ליחלק דאילו ישבה בחוכה לא היה זה רומז הפסקה בין שניהם: ותאבל ותשבע. לשון עושר הוא דוד ושלמה וחזקיהו כתיב בהם עושר שהיו מביאין להם כל מלכי ארץ מנחה: אהורירידה. ממונה על סוסים ופרדות שלו:

מהרש"א דאילו עלי קא"ל שכב וגומר ואמרת דבר ה' וגומר ויאמר שמואל דבר וגו'. יש לעיין בזה מאי תן לחכם ויחכם עוד דמה חכמה נתן לו אם שיאמר ה' א"כ מאי ויחכם עוד שהרי שמואל לא אמר כן וי"ל משום דכל ג' פעמים. דאשוכים דקרא אותו הקב"ה והוא לא ידע לא אמר רק הכני ולא אמר כי שומע עבדך שחשב שעלי היה קורא וא"ל עלי שהקב"ה קורא אותו וע"כ יאמר דבר ה' כי שומע עבדך והיינו תן לחכם והוא התחכם עוד מן הספק שאמר כמ"ש לו עלי לומר כי שומע עבדך דשמא הקב"ה קורא ולא אמר ה' דשמא אין זו שכינה ודו"ק: שהלכה ובאתה כו'. במדרש עד לא אזלת אתת והוא אומר ותבא וא"כ ותלקט אלא שהיתה מסמנת הדרכים כו' כפרש"י. בספר רות ע"ש והכא דרשו מכח הך קושיא ותבא וא"כ ותלקט וגו' שהלכה ובאת למצוא בני אדם המהוגנים כו' ופרש"י מהוגנים שבקולרים לילך עמהן עכ"ל גלא ניחא ליה לפרש שהלכה ובאת למצוא עניים מהוגנין שילקטו עמה דמה היה לה לחוש על כך אבל על קולרים ודאי דהיה לה לחוש ועוד שלא הוזכר בקרא שלקטו אחרים עמה אבל הקולרים הוזכרו בקרא וק"ל: דבר הכמה כו'. נקט הכי דדינא הכי הוא אליבא דב"ה במתניתין דמס' פאה וקשה דשאר עניים ודאי כמי היו מדקדקין בכך לב"ה ב' לקט וב' אינו לקט לב"ש ג' לקט וד' אינו לקט ומאי דבר חכמה הוא בה ונראה לפרש ע"פ מה שמפרשים פלוגתייהו בירושלמי טעמא דב"ה ב' שכאמר לעני ולגר תעזוב אותם וטעמא דב"ש ג' שנאמר לגר ליתום ולאלמנה ע"ש בפי' הרא"ש והרא"ש והשתא רות שהיתה גיורת ועניים ואלמנה והיתה ראויה ליטול גם שלש דאפשר דב"ש מודי בהא דיש לעזוב לה ג' וקאמר דבר חכמה היה בה שלא תהיה נחשבת לג' המדוכים האלה וע"כ לא נטלה רק שתים לקט כשאר שאר בני אדם אליבא דב"ה וק"ל: וכי דרכו של בועז לידבק כו'. לכאורה מאלת תדבקין שאמר לה ודאי דלא מישתמע שדרכו לידבק עם הנשים דלא קא"ל אלא שהיא תדבק בנערותיו. וי"ל דמ"מ לא הל"ל לה לישנא דדבוק דכאמר בדבוק נשים כמ"ש ודבק באשתו גומר ותדבק נפשו בדינה גו' אלא דהל"ל וכה תהיה עם נערותי אלא לדרשה וא"ל הכי לרמוז שכאמר ורות דבקה בה אמר דשרי לאדבוקי בה ולא תאסר לבא בקהל דמואב ולא מואבית כמפורש במסכת יבמות ודו"ק: עתידה מלכות כו'. דמלת שלם שוא וניוסר דלא הל"ל לה אלא גמי ואכלת מן הלחם אלא רימז לה שהמלכות בית דוד ילא ממנה דכתיב כי הביאתני עד הלום וע"ש הראוי למלכות בית דוד כתר מלכותו כדאמרינן פרק כל כתבי ולכך הלם חסר וי"ו ע"ש הולמתו וק"ל: שההומץ כו'. דמאי רבותיה שא"ל וטבלת פתך בחומץ בזה ודאי מאכל פועלים אלא שמעי' קרא למל שהחומץ יפה לשרב ולמר רמז לה כו' שמעשיו קשין כחומץ ומנו מנשה. דלא מלינו בכל מלכי יהודה שהרשיעו כל כך כמנשה וכתייהן כ"כ במלכותו חמשים וחמשה שני' כחומץ הזה שכל עוד שמתיישן הוא יותר קשה וק"ל: ולא בתוך כו'. עיין פרש"י ובפסיעות י"ל דמלך הקולרים קרא דלא לריכא אלא לדרשא לדיוקי מיניה ולא בתוך הקולרים היינו שלא יהיה מלכות בית דוד בתוך ישראל רק מלדם שיהיו להם מלוכה אחרת: ותאכל בימי דוד כו'. גם זה קרא דלא לריכה אלא דרמז לה ותאכל בימי דוד כו' כפרש"י לשון עושר הוא דוד ושלמה וחזקיהו כו' ע"ש ונראה לפוש הך דרשה קמייתא דוד ושלמה וחזקיהו יש לפרש כמשמע' על רות גופה ותאכל בימי דוד ותשבע בימי שלמה שהיתה חיה עדיין בימי דוד ושלמה כדאמר ר"א גופא בס"פ הספינה וישם כסא לאם המלך היא רות אמה של מלכות ותותר בימי חזקיהו שלא הייתה כל כך וכן לדרשה בתרייתא ותאכל בעולם הזה כו' יש לפרש על רות גופה וק"ל:

הרי"ף. ורחצת וסכת וכו' כ"ל דהכי תרתי' דרבי אלעזר שייכי אהדדי שמתוך דרשת שמלותיך שהם בגדי שבת יש לדרוש עוד ברות תן לחכם ויחכם עוד שעשתה בחכמה ירדה תחלה לגורן ואח"כ ותעש ככל אשר לוה חמותה לפי שאלו שמלותיך הכתוב כאן הם בגדי חול אין לה לחוש שמא יפגעו בה ויאמרו זונה היא לפי שאע"פ שמרחוץ ומסוך קודם לכתה כיון שהיא לבושה בגדי חול אין גם אחד יודע אם רחלה וסכתה את בשרה או לאו אבל מכיון שהשמלות היו בגדי שבת כל אדם שיראה בה שהיורדת לגורן בבגדים חשובים לא תמנע מנכה הרחילה והסיכה ועל זה נתקיים תן לחכם ויחכם עוד שלא עשתה כלום עד אחר שירדה הגורן ואח"כ ותעש ככל אשר לותה חמותה לרחוץ ולסוך וללבוש בגדי שבת החשובים: ותלך ותבא ותלקט בשדה כו' כ"ל דדייק ר"א דכך היה לו לומר ותלך בשדה ותבא ותלקט כי אילו נאמר כך היינו דורשים שאע"פ שהשדה מלא תבואה ועומרים עשתה בחכמה שלא לקטה בהליכתה כדי שלא לייגע עלמה במשא בלא לורך רק הלכה בשדה עד סוף השדה ובהיותה שם ובאה וחוזרת ליקשה דרך ביאתה. ובזה מתיישב שאמר ותבא ותלקט. אבל מ"מ קשה שהזכיר השדה בסוף הענין והיה לו לומר ותלך בשדה ותלקט לכך דרש רבי אלעזר שהלכה ובאה בדרך עד שמלאה בני אדם המהוגנים לילך עמהם ואחר בואה כתיב ותלקט בשדה וכי דרכו של בועז וכו' וקשה שהוא לא אמר תדבקין עמי אלא תדבקין עם נערותי. ואפשר שדקדק שא"כ מאי וכה תדבקין וגו' הל"ל לא תעבורי מזה תדבקין עם נערותי. ומדק"אמר וכה תדבקין משמע לא תעבור מזה האיש אשר את בשדהו וכה תדבקין עמו. ומ"ש עם נערותי הוא עם שאר נערותיו שדבקו עמו גם את כה תדבקין. לזה אמר רבי אלעזר כיון דחזא שרות דבקה בה אמר שרי לאידבוקי בה:

°ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש. אמר רבי יוחנן ותחת כבודו ולא כבודו ממש רבי יוחנן לטעמיה דקארי למאניה מכבדותיה. רבי אלעזר אומר ותחת כבודו תחת כבודו ממש. רבי שמואל בר נחמני אומר תחת כבודו כשריפת בני אהרן מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים. אמר רב אחא בר ארא [אבא] אמר רבי יוחנן *מנין לשינוי בגדים מן התורה שנאמר °ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. ותנא דבי רבי ישמעאל לימדה תורה דרך ארץ בגדים שבישל בהן קדירה לרבו אל ימזוג בהם כוס לרבו. אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן גנאי הוא לת"ח שיצא במנעלים המטולאים לשוק. א"ר חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדיו חייב מיתה שנאמר °כל משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי אלא משניאי

(ישעיה י׳) (דף קי״ד) (ויקרא ו׳) (משלי ח׳)

עיון יעקב

ד"א אמר ותחת כבודו תחת כבודו ממש. עיין פירש"י ועיין במהרש"א שפי' בענין אחר ולפי דברי שניהם דברי ר"א עלמן סותרים לפי מה דאיתי' בחלק דף ל"ד ע"א ע"ש ופירש"י שלמו שם וכאן סתרי אהדדי ולריך עיון גדול ע"ש בהירושינו: מנין לשינוי בגדים מן התורה. אפשר לומר דאי לאו דמלינו סמך לזה מן התורה אפשר לאסור לשנות בגדיו לבגדים לאים מהם דהוי כלובש בגד שאלה אבל לאכי מביא סמך לזה והקדיק לומר מן התורה דודאי מן הנביאים יש סמך לזה כדאמרינן בברכות הכון לקראת אלהיך ישראל וכדאמרינן לעיל ריש פרקין וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול לכך דיקא עוד סמך על זה מן התורה אבל ראיה גמורה אינו כי י"ל קדושת כהונה לגבוה שאני: במנעלים המטולאים. וכה כ"ר מברכך דף מ"ג אמרינן דר' חייא בר אבא מרא דשמעת' עלמו נסק במנעלים מטולאים ומשני הש"ס הא דאמר אל יצא היינו בעלאי ע"ג עלאי וצ"ש עוד חילוקים הרבה שנאמרו שם ואפשר דגם בישעיי הכי כו' לכך הלך בך ועוד דע"ם הדבור שאני:

מס ז ׳משניאי רבינא אמר רבד [איתמר] (שנאמר °מרבדים רבדתי ערשי) ולא פליגי הא בגלימא הא בלבושא א״ר
ישעי׳ כ חייא בר אבא א״ר יוחנן מ״ד °כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף בבגדים בלואים ויחף במנעלים המטולאים. א״ר יוחנן תלמידי חכמים נקראים בנאין מפני שעוסקים בבנינו של עולם כל ימיהם ואמר רבי יוחנן איזהו ת״ח שמחזירין לו אבדה בטביעות העין זה המקפיד על חלוקו להפכו. ואמר רבי יוחנן איזהו תלמיד חכם שממנין אותו פרנס על הצבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה ואפי׳ במסכת כלה. ואמר רבי יוחנן איזה ת״ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו זה שמניח חפציו ועוסק בחפצי שמים וה״מ למטרח בריפתיה. וא״ר יוחנן איזהו תלמיד חכם כל ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומרה למאי נפקא מיני׳ למנוייה פרנס על הצבור אי בחדא מסכת באתריה אי בכוליה תנוייה בריש מתיבתא:

הכי גרסינן רבי יוחנן אומר תחת כבודו ולא כבודו ממש רבי יוחנן לטעמיה כו׳. ככתוב בגמרא וה״פ בין לרבי יוחנן בין לרבי אלעזר גופו נשרף אלא רבי יוחנן משמע ליה תחת כבודו כמו תחת רגליו לי׳ תחתית וכבודו היינו בגדיו וה״ק תחת בגדיהם של חיילותיו של סנחריב יקד יקוד ולא בגדיהם נשרפו ורבי אלעזר משמע ליה תחת לשון חליפין כמו ישלם תחת השור משום דרבי אלעזר לא קרי למאני׳ מכבדותיה הילכך ע״כ כבודו היינו גופו וה״ק כבודו ממש נשרף ותחתיו יהא אפר ושרפה כיקוד אש. ורבי שמואל נמי משמע ליה תחת כרבי יוחנן וכבודו כרבי אלעזר הילכך קרא כרבי יוחנן מדרש ותחת כבודו נשרף ולא כבודו ממש והאי כבודו גופו הוא והילכך כשריפת בני אהרן שרפת נשמה וגוף קיים כדאמרי׳ בסנהדרין בארבע מיתות ע״כ: מנין לשנוי בגדים. שהוא דרך כבוד לפני המקום: ולבש בגדים אחרים. והוציא את הדשן הזקיקו הכתוב ללבוש בגדים פחותים בשעת הוצאת הדשן שאינה עבודה חשובה כדי שלא ימאסו בגדיו החשובים שעובד בהן עבודת אכילה ושתיה כגון קטור ונסוך: ותנא דבי רבי ישמעאל. בדרשה דהאי קרא: בגדים שבישל בהם קדרה לרבו. דומיא דהוצאת הדשן אל ימזוג בהן כוס לרבו לפיכך הוזקק ללבוש בגדים פחותים: רבב. שומן וחלב: חייב מיתה. שצריך להיות חשוב והגון לכבוד תורתו: משניאי. שממאיסין עצמן בעיני הבריות והבריות אומרים אוי להם ללומדי התורה שהם מאוסים ומגונים כמלא זה שמביא את התורה: רבד איתמר. שכבת זרע לשון מרבדים רבדתי ערשי. ריפדתיו וקשטתיו בבשמים חיכים המכניסים תאוה ותזקק לי: בגלימא. שהוא עליון אפילו רבב: בלבושא. שהוא תחתון רבד אין רבב לא: (ת״ח נקראו בנאין): שמחזירין לו אבידה בטביעת עין. כיון שאומר אני מכירה אע״פ שאינו נותן בה סימן: המקפיד על חלוקו להפכו. אם לבשה כשהיא הפוכה מקפיד עליו והופכו שמקפיד עליו שלא יראו התפירות המגונות ואימרי החלוק: בכל מקום. בכל הגמ׳: ואפילו במסכת כלה. דלא רגילי בה אינשי אם כתן לנו ונרשמה. ומסכת כלה ברייתא היא כלה שלא ברכה אסורה לבעלה כנדה: לעשות מלאכתו. כדאמרינן בפ״ק דיומא כתוב אחד אומר ועשית לך ארון עץ וכתוב אחד אומר ועשו ארון וגומר: למטרח בריפתיה. דבר שאינו יכול לטרוח בו וחייו תלויין בו: אי בחדא וכו׳. אם יודע להשיב במסכת שהוא עוסק בה ממנין אותו פרנס באתריה: ואי בכוליה תנוייה. דקאי בהא מסכתא ומהדר במסכתא אחרינא:

מהרש״א ותחת כבודו כו׳. פרש״י ה״ג כו׳ ולפירושו לא פליגי ר״י ור״א אלא במשמעות דורשין ובתרתי בלשון כבודו ובלשון תחת וזה דוחק ואינו מוכרח אלא דר״א נמי קרי למאניה מכבדותיה ולא פליג בהא אר״י אלא בהא פליג דתחת משמע ליה לשון חליפין וס״ל דבגדים נשרפו וה״ק כבודו ממש דהיינו בגדים נשרף ותחתיו יהא אפר ושרפ׳ כיקוד אש והשתא ליכא דג׳ מחלוקות בדבר לר״י נשרף הגוף ולר״א נשרפו הבגדים ולרשב״נ שריפת הנשמה ודו״ק: מנין לשנוי בגדים כו׳. לענין שינוי בגדי שבת מייתי לה דה״כ בע״ש בגדים שבישל בהן כדכתיב את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו אל ימזוג בהן כוס לרבו דהיינו כסא דקידושא במעלי שבתא וק״ל: ולמשנאי אהבו גו׳. דהך פרשתא כולה בתורה קמשתעי ומסיים כי מוצאי מצא חיים גומר ואמר גם בזה האיש שהו׳ מוצאי דהיינו ת״ח אם הוא משניאי בפני הבריות ברבב׳ כפרש״י אהבו גומר לא ימצא חיים וק״ל: בבגדים בלואים כו׳. וערום ממש ויחף ממש ודאי דלא הלך כן ג׳ שנים אלא בבגדים מטולאי׳ כולי׳ קאמר ומייתי ליה הכא גם שהוא בכלל משניאי ע״פ הדבור שאני וק״ל: בבנינו של עולם כו׳. דהיינו בתורה שהיתה אומנתו של הקב״ה בבריאת עולם וע״כ הם מקפידין ביותר אפילו מצד א׳ על הטומאה וק״ל: הא בגלימא הא בלבושא כו׳. יש לכוין בזה ע״פ מ״ש פרק המוציא יין לבושא לא בושה גלימא שנעשה בו כגולם כי המדות של אדם הם בגדי אדם כמ״ש בכל עת יהיו בגדיך לבנים והמדות הבאי׳ מצד החומר הם כגלימא שנעשה ע״י הגולם והחומר והבאי׳ מצד הצורה הם נקראי׳ לבוש שהחומר מקבל הצורה והיינו לא בושה על המדות הבאי׳ מצד הצורה וז״ש תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש דהיינו שיחזור לעתיד החומר להתלבש הצורה וע״ז אמרו בפרק חלק צדיקים יעמדו בלבושיהן כולי׳ דקדק לומר בלבושיהן ולא אמר בבגדיהם דהיינו שיעמדו בבגדים לבנים מקבלים צורה ולא יבושו משא״כ הרשעי׳ דיבושו לעמוד בגלימא שהוא חומר ורבי ינאי לא החזיק עצמו כצדיק לעמוד בלבני׳ והיה מסתפק אם יתביישו חברים ממנו שהוא יזכה להתלבש הצורה לעמוד בלבני׳ או שהוא יתבייש מחבריו שהם יתלבשו הצורה וק״ל: המקפיד על חלוקו כו׳. עיין פרש״י והוא דחוק דמה ענינו לכאן ונראה לפרש דה״ק איזהו ת״ח כו׳ המקפיד על חלוקו דקאי שפיר אדלעיל דשל בנאין מצד א׳ ומפרש לה ר״י דבנאין היינו ת״ח ומייתי לה דהיינו דאר״י איזה ת״ח כו׳ המקפיד על חלוקו להפכו גם אם לא יראה בו רבב מצד אחד הופכו על צד הב׳ שמא ימצא בו רבב דמצד א׳ נמי אולן בבגדו של ת״ח שהן בנאין ודו״ק: איזהו ת״ח שבני עירו כו׳. בכל הכי קאי ת״ח בשם לוויי דאינו ת״ח

עיון יעקב

ויחף במנעלים המטולאים. אע״ג דכתיב התלה בקרא לאלון מנעליו י״ל דהיינו השלמים קאמר ולנעול המטולאים: ת״ח נקראים בנאין שעוסקין בבנינו ש. עולם. קא מפרש על מאי רפ״ע דמקוואות שהביא בש״ס התלה של בנאים מצד א׳ שהם מקפידין אפי׳ על רבב שהוא מצד א׳ בלבושיהן ואינן שעין כבור שמהפך חלוקו אם נתלכלך מצד א׳ כי הת״ח מדקדק שלא להפך הלוקו משום שאין מהדר עצמו בלבוש משום להראות עצמו בכבוד לפני הבריו׳ אלא כל פעלו לכבוד התורה וכל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו ת״ח לכן צריך להיות הדור בגופו ובלבושו תוכו כברו משא״כ ע״ה אינו מדקדק על זה ולפי שהוא ת״ח גמור תוכו כברו מהדרינן ליה אבידתא בטביעות העין: אי בחדא מסכתא באתרי׳. אע״ג דקאמר ששואלין אותו בכל מקום היינו כבר תיקן רש״י כל זה דבאותה לגמר כל הש״ס ויודע להשיב בו אם עוסק בו אבל כי קאי בהא מסכתי אינו יכול להשיב במסכת אחריני כמו שהארכתי בזה בשו״ת תורת השלמים שנדפס סוף ספר מנחת יעקב סלה א׳ ע״ש באריכות:

ת"ח בכל דבר רק שאותו דבר דאיזה ת"ח שמחזירין כו' אף שאינו ת"ח גמור כיון שיש בו מדה זו להקפיד בעינו לעיין בבגדו אפי' מלך אחר יש להאמינו במדה זו על האבידה בטביעו' עין ואיזה ת"ח הממנין כו' ר"ל על כל דבר שממנין את האדם מקרי פרנס לאותו דבר כיון ששואלין אותו דבר הלכה ר"ל בדבר הלכה של אותו דבר שמינו אותו עליה ולא בעי לידע שאר הלכות וכן איזהו ת"ח שבני עירו כו' לא איירי בת"ח גמור אלא שעוסק בחפצי שמים כגון בצרכי צבור אבל איזהו ת"ח כל ששואלין כו' והוא שהוא ת"ח גמור בלא שם אחר והיינו כל ששואלין אותו הלכה בכ"מ ואמר דכ"מ למנויה פרנס על הצבור בכל מילי אי באתריה או בריש מתיבתא כדמסיק ודו"ק:

הרי"ף אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן גנאי הוא לתלמיד חכם וכו'. נראה דדברים אלו תקרי משניאי שאם הוא אומר על שונאי ה' היה לו לומר כל שונאי אתנו מות מאי משנאי אלא לדרוש כמו משניאי שגורמין לבריות לשנוא התורה בראותם את לומדי התורה מאוסים אומרים אוי ללומדי התורה. וסמך לזה אמר רבי חייא א"ר יוחנן מאי דכתיב כאשר הלך עבדי וגו' נראה לי שהוקשה לרבי יוחנן למה דרש בתלמיד חכם שיוצא במנעלים מטולאים גנאי הוא לת"ח ובתלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו אמר חייב מיתה ולא דרש גם כן בתלמיד חכם היוצא במנעלים מטולאים חייב מיתה מדכתיב משנאי. לזה הביא רבי חייא פסוק כאשר הלך עבדי ישעיה ערום ויחף, ג' שנים שאינו כפשוטו שהלך ג' שנים בלא לבוש ובלא מנעל אלא היה לובש בגדים בלואים ומנעלים טלואים ואם ת"ח שלובש מנעלים מטולאים מכלל משניאי ה' לא היה הקב"ה גוזר על ישעיהו לעשות דבר של חיוב מיתה בשביל אות ומופת למצרים וכוש אלא להיות דבר זה גנאי בלבד לכך צוה הקב"ה לעשות כן לאות ולמופת: איזהו ת"ח שמחזירין לו אבידה וכו'. וקשה מה זה נתן לחזרת אבידה גבול אחד שמקפיד על חלוקו ולהמנות פרנס אמר ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ולהיות בני עירו מצווין לעשות מלאכתו אמר זה שמניח חפציו וכו'. נראה דהא כדאיתא והא כדאיתא שהרי ת"ח אע"פ שיהיה בקי בכולה גמרא לא יקרייב שיהיה לו טביעות עין דשמא אין לו טביעות עין ואף על פי שהוא אומר שדבר זה שלו שינו הטעתו אבל מי שיש לו טביעות עין בחלוקו כשהוא הפוך ונותן עינו בזה בודאי שיש לו טביעות עין וראוי להחזיר לו אבידתו על פי דבורו הקל וכן לענין מינוי פרנס על הצבור דהיינו ממונה על כל העיר צריך שיהיה יודע להשיב לכללות העיר ואם יבואו אחד מזה ואחד מזה בשאלות משונות יהיה כח בו להשיב לכל שואל וזה א"א אלא אם הוא בקי בכל גמרא ואפילו במסכת כלה ואם היותו בקי בכל התורה אין בני עירו מצווים לעשות וליבטל ממלאכת עצמן אלא אם אותו תלמיד חכם עשה גם הוא כן לבטל חפציו מפני חפצי שמים ראוי לכל בני העיר לעשות כמעשהו לבטל חפציהם כדי לעשות חפציו ומלאכתו ולמנותו באתריה פרנס סגי בחד מסכתא:

יז קטו **אמר** רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן יום כפור שחל להיות בחול מפציעין באגוזים ומפרכסים ברמוני' מן המנחה ולמעלה מפני עגמת נפש דבי רב יהודה מקנבי כרבא דבי רבא [רבה] גרדי קארי כיון דחזו דהוו קא מחרפי א"ל אתא איגרתא ממערבא משמיה דרבי יוחנן דאסיר:

כיון דחזו דהוו קא מחרפי. מקדימים לפני המנחה דהשתא לאו עגמת נפש הוא: א"ל. לאנשי ביתיה: אתא וכו'. כי היכי דליקבלי מיניה:

אמר הבונה למדנו מכאן ג' דברים האחד שהמתענים צריך שיהיה ענוי נפש היינו ממה שהורגל בכבישת תאוותיו ומזונותיו כמ"ש הלא זה יהיה צום שבחרתיהו שמח מרוצות רשע יום ענות אדם נפשו כמו שמשמש באיכות המאכל ומתאוה לו ביותר ומצטער למנוע עצמו ממנו מפני מצות ה'. הב' שעקר התענית הוא מן המנחה ולמעלה שאז האדם מרגיש לצער העינוי הרבה. ומזה נראה שתפלת מנחה ונעילה חשובות מאד ביוה"כ. הג' שיש לאסור ביתו למתום באנשי ביתו להזהירם על כל דבר פשע ואם יראה שלא ישמעו לו יתלה השאלה לומר להם בשם איזה גדול ממנו כמו שעשה רב יהוד' ורבה:

כל כתבי פרק טז

שם **כל** כתבי הקדש מצילין אותו מן הדליקה בין שקורין בהם בין שאין קורין בהם ואף על פי שכתובין בכל לשון טעונין גניזה ומפני מה אין קורין בהם מפני בטול בית המדרש:

כל כתבי הקדש. כגון תורה נביאים וכתובים ולא תימא תורה לחוד הוא דשרי למטרח ולאטלוי ולא שאר ספרים: מצילין אותם. כדקתני לקמן למבוי שאינו מפולש ועירבו בעלמא הוא דשרי בה בחסקון ערוב כדמפרש בגמרא: בין שקורין בהן. כגון נביאים שמפטירין בהן בבית הכנסת בשבת: בין שאין קורין בהן. כגון כתובים, ורבינו הלוי אמר דאפילו יחידים אין קורין בהן כדקתני טעמא משום בטול בה"מ דמשכי לבא ובשבת היו דורשים דרשה לבעלי בתים שעסוקים במלאכה כל ימי החול ובתוך הדרשה היו מורים להם הלכות איסור והיתר וטוב להם לשמוע מלקרא בכתובים: ואף על פי שכתובים בכל לשון. ואיכא למאן דאמר לקמן לא ניתנו לקרות בהן מצילין אותם: טעונין גניזה. אסור להניחם במקום הפקר ובגמרא מתרץ לה ורבותי פירשו דהאי בכל לשון דקאמר אכתובי' קאי ולא אנביאים ומדומה אני מפני שאמרו יונתן בן עוזיאל שאמר תרגום הם מפרשים כך ואני אומר אף בנביאים אם אמר יונתן לא כתבו ולא נתנו ליכתב והכי מפרש במסכת מגילה דמאן דאסר בכולהו אסור בר מס"ת יונית משום מעשה דתלמי המלך ולא מפליג התם בין נביאים לכתובים: מפני בטול בה"מ. שהיה קבוע בשבת כדפרישית:

תוספות אליבא דמאן דאמר נתנו לקרות בהן כ"ע לא פליגי דמצילין והשתא ספרים שלנו מצילין דנתנו לקרות בהן משום עת לעשות לה' הפרו תורתך כדאמרינן בהניזקין:

שם **אמר** ר' יוסי מעשה באבא חלפתא שהלך אצל ר"ג ברבי לטבריא ומצאו שהיה יושב על שלחנו של יוחנן הנזוף ובידו ספר איוב תרגום והיה קורא בו א"ל זכור אני בר"ג אבי אביך שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמר לבנאי שקעהו תחת הנדבך אף הוא צוה עליו וגנזו:

אבא הלפתא. אביו של רבי יוסי חלפתא שמו: ר"ג ברבי. לא שהיה בנו של רבי אלא אדם גדול קרי ברבי: בר"ג אבי אביך. הוא ר"ג הזקן שהיה בדורו של חלפתא והוא אבי אביו של רבינו הקדוש: על גבי מעלה. שבהר הבית היו מעלות כשהוא הולך וגבוה כדתנן במסכת מדות: נדבך. שורת אבני הבנין:

תוספות ובידו ספר איוב תרגום. משמע שבימי התנאים כבר נעשה תרגום כתובים וכן תניא במגילה דף כ"א [במגילה] ובהלל אפי' עשרה קורים ועשרה מתרגמים מש"כ (במגילה) [בתורה] אף על פי שיונתן לא עשאו מ"מ שוב נעשה בימי התנאים ודלא כאומרים שתרגום של כתובים רב יוסף עשאו:

שם ע"ב **תנו** רבנן הברכות והקמיעים אף על פי שיש בהן אותיות של שם ומענינות הרבה שבתורה אין מצילין אותן מפני הדליקה אלא נשרפין במקומם [הן ואזכרותיהן] מכאן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה מעשה באחד שהיה כותב בצידן באו והודיעו לרבי ישמעאל והלך לבדקו כשהיה עולה בסולם הרגישו בו ונטל

ונטל טומוס של ברכות ושקען בספל של מים ובלשון הזה א"ל רבי ישמעאל גדול עונש האחרון מן הראשון:

הברכות מטבע הברכות שטבעו חכמים כגון י"ח ושאר ברכות: ומעינות הרבה. מפרשיות שהיו כותבין בקמיעין פסוקים ללחש כגון כל המחלה וכגון לא תירא מפחד לילה: נשרפין במקומם. אם נפלה דליקה בשבת: כשורפי תורה. שהרי לא יצילום בשבת: לבודקו. אם אמת היה הדבר: טומוס. קיטות קונטרסים היו כותבין תורה נביאים וכתובים:

פ שם במדבר י — **תנו** רבנן °ויהי בנסוע הארון ויאמר משה פרשה זו עשה לה [הקב"ה] סימניות מלמעלה ומלמטה
יף קטו — לומר *שאין זו מקומה. רבי אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו. כמאן אזלא הא דאמר רבי שמואל בר נחמן [נחמני] א"ר
משלי ט — יוחנן [יונתן] °חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ס"ת כמאן כרבי מאן תנא דפליג עליה דרבי רשב"ג היא דתניא רשב"ג אומר עתידה פרשה זו שתעקר מכאן ותכתב במקומה ולמה נכתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות
במדבר יא — ראשונה לפורענות שניה פורענות שניה מאי היא °ויהי העם כמתאוננים פורענות ראשונה ויסעו מהר ה' ואמר רבי חמא בר חנינא שסרו מאחרי ה' והיכן מקומה אמר רבי אשי ברגלים:

עשה לה סימניות מלמעלה ולמטה. להבדילה מן הסמוכות לה: מלמעלה ומלמטה. בתחלה ובסוף ויהי בנסוע הארון: שאין זה מקומה. שאיכה ראויה לכאן דלאו בהלכות מסעות משתעי לעיל מיניה אלא בדגלים וראויה ליכתב בפרשת במדבר סיני: לא מן השם הוא זה. לא זה השם של טעמי הסימניות דמקומה הוא בפרשה זו בתחלת מסעות שנסעו מהר סיני דאיירי לעיל מיניה ויהי בחדש השני וגו' נעלה הענן: ז' ספרי תורה. דפרשה זו ספר לעצמו נמצא של מעלה ספר לעצמו ושל מטה ספר לעצמו הואיל וזה מקומה ונמצא ספר וידבר נחלק לג' ספרים: עתידה פרשה זו. לעתיד שיהו כל הפורענות בטלים ולא ידאגו לפורענות ולהכי בטל: מאחרי ה'. בתוך ג' ימים למסעם התאוו האספסוף תאוה להתרעם על הבשר כדי למרוד בהקב"ה:

תוספות פורענות ראשונה ויסעו וכו'. פירש בקונטרס שמאז התחילו לשאול בשר ואומר ר"י דאין נ"ל כן אלא פורענות ראשונה כדאמרינן במדרש ויכלו [וילמדנו ויסעו] שנסעו מהר ה' דרך ג' ימים כתינוק יוצא מבית הספר שבורח והולך לו כך היו בורחין מהר סיני דרך שלשה ימים לפי שלמדו הרבה תורה בסיני אמר הקדוש ברוך הוא נסמוך פורענות לפורענות לאו אלא (נכתוב) [נפסוק] פי' ויהי בנסוע הארון באמצע:

מהרש"א סימניות מלמעלה כו'. סימניות אלו הן כמין נונין הפוכין ולמ"ד שאין זה מקומה אלא כדי להפסיק בין פורענות כו' כדמסיק יש לכוון שע"כ באו אלו הסימנין בנונין הפוכין כי הנון מורה על פורענות כמ"ש פ"ק דברכות שע"כ לא נכתב נו"ן באשרי לפי שהיא מורה על הנפילה וע"כ הם הפוכי' שיתהפך הנפילה לטובה

ע"ש סומך ה' לכל הנופלי' כמ"ש שם ולמ"ד ספר חשוב בפ"ע ע"ש חצבה עמודיה שבע' באו הנוני"ן בספר זה שהוא קטן שבספרי' שאין בו רק ב' פסוקים לרמוז שגם ספר הזה נוטלו' שערי בינה והם הפוכי' שהם מתהפכי' מדעת בן אדם שלא יוכל לעמוד עליה וגם משה הנזכר בפסוקי' האלה לא זכה רק למ"ט פנים כמ"ש ותחסרהו מעט מאלהים כדאמרינן במסכת נדרי' וענין שרמז שנחלקה התורה לז' ספרי' כמ"ש שהוא אומנותו של הקב"ה בבריאת עולם בז' ימי בראשית כמ"ש ואהיה אצלו אמון והיינו הלכה התורה שעמדיה של עולם שבעה שהם ז' ימי בראשית: שסרו מאחרי ה' כולי'. וכמ"ש התוספות ואיתא במדרשות ומשום דלא מצינו שנקרא הר ה' רק מקום ב"ה שנתקדש לעולם אבל מקום שנתנה בו התורה לא נקרא רק הר האלהים או הר חורב והר סיני וע"כ דרשו שנסעו מאחרי ה' כתינוק הבורח מבית הספר ליבטל מד"ת כי ומסיעת' מהר סיני שהיה בית המדרש שלהם כעשו בתי כנסיות של ע"ה לילך אחרי תאות לבם דמד"א שיון בשנה ראשונה שבאו לסיני עד כ' אייר בשנה שנייה היו בבית הספר ולא תעאו עד אחר כך שתעאו מיד במתאוננים ושלוח מרגלים וכל השאר ואמר דרך ג' ימים במדבר כו' עד כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה שלא תתחזק להם ביטול תור' בג' ימים כמפורש בחידושינו שם וז"ש וארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך ג' ימים לפי שהם סרו ומאנו בד"ת דרך ג' ימים וזה פורענו' ראשונה והפסיק בין פורענות זה לפורענות שנייה בפ' ויהי בנסוע גומר שאמר הכתוב ויהי בנסוע הארון להרחיק עצמו מהם דרך ג' ימים כדכתיב לעיל שהיה זה בעבור עכשן שהרחיקו עצמן מבית הספר ג' ימים התפלל משה ואמר קומה ה' ויפוצו אויביך שהם כנוסן של ע"ה כדאמרינן פצרן של רשעים טובה להן ולעולם וינוסו משנאיך שהם משנאי' כמ"ש ומשנאי' אהבו מות והם גם הת"ח היושבים בכנוסן של ע"ה כמפורש פ' אלו עוברין ואמר ובנוחה יאמר משה להתפלל טובה ה' להתקרב עוד להשרות שוב שכינתו ביניהם עכ"פ על רבבות אלפי ישראל גו' שהם כ"ב אלף משבט לוי שלא היו בכלל מבטלי התור' ולא הרחיקו עצמן מבית הספר שהוא אהל מועד לויה ושם היה משה רבן וגם הלוחות והארון קרוב להם ולא היו הלוים בכלל כל חטאי דור המדבר כמפורש במדרשות ודו"ק:

הרי"ף ת"ר ויהי בנסוע הארון פרשה זו עשה לה סימניות כו'. וקשה לרשב"ג מה נשתנה פרשה זו מכל שאר פרשיות שניתנה זו להפסיק ולא פרשה אחרת. וע"ק עוגא לפי' רש"י ז"ל שפורענות ראשונה ויסעו מהר ה' שסרו מאחרי ה' בתוך ג' ימים וכו' והרי מצינו כתוב פסוק והאספסוף התאוו תאוה סמוך לפרשת ויהי העם כמתאוננים בלי שום הפסק ביניהם ואיך הפסיק בתחלה בין שתי הרעות הללו ואח"כ סמכן. ולאיתי אח"כ להרמב"ן ז"ל שתמה על זה לפירוש רש"י. ועוד נראה מהו דעת המתאוננים שכפי המובן התאוננו על הבשר ולפרש"י זו היא פורעשת האמון והמתאוננים פורענות שניה ונראה לפירוש רש"י שהמתאוננים התרעמו על שהלכנו בדרך ג' ימים רצופים בלא חניה וכן כתוב בפי' התורה אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה ג' ימים ולא נחנו מעינוי הדרך וכפי זה מסעה שנסעו היו מאחרי ה' ונתכוונו למרוד בה' בתרעומת הבשר והפסיק בפרי' זו לפי שגם למעלה דבר נמשך לאמון שנסעו ממדבר סיני ויחנו במדבר פארן ורמז לתת טעם למשה שלא אמר בתוך אלו שני ימים שנסעו בנה אמת סובת ישראל וינוח הארון לפי שסימן שחנייה של מחנה ישראל היה הענן שנקפל וכיון שראה משה שלא נקפל הענן אלא ענן ה' עומד עליהם לכך לא אמר משה שובה ה' רבבות וגו' ונמצאת פרשה זו המפסקת בין ב' הפורעניות יש לה קצת ענין ביניהם ונעה"ז אין ראוי להזכיר שני פורענות יחד כדי שלא יהיה למזכיר עון לישראל אבל לעתיד לבא שבלע המות לנצח ומחפה עמו יסיר אין למוש להזכיר עון ראשון כי באותו זמן תמלא הארץ לדעת

עין יעקב

לומר שאין זו מקומה. ולכך כתיבי שני נונין להפסיק בין פורענות לפורענות דהיינו פורענות ראשונה שפנו ונסעו עצמן מהמצות והתורה כפירש"י ותוס' לכך רמז הגון ואגון שמניח שפוכה לרמוז שהיא שייכה לת"ס הקודם שהתלוננו על המן ועיין בלרה לדרך פי' כהעלותך ובחידושינו פ"ק דר"ה על הא דעשה לו סימניות כאכין ורקין ע"ש ומ"ד שני נונין דגן לשון נספק שכל ספר וספר הוא בפני עצמו: **להפסיק** בין פורענות לפורענות. אבל אינו ספר בפני עצמו כי הם רק חמשה ספרים כי אם יהיה ספר בפני עצמו אדרבה יש לפסוק פורענות לפורענות כ"אי פ"ק דר"ב גבי סדרן של נביאי' ע"ש ובלרה לדרך שם הביא בקושיא ולע"ד לא קשה מידי: **פורענות** שניה מה היא. פשה כמה דקיים וחכר נרבר לאמרי בפורענות לא מתחלינן וכאלו אמרו מאחרים:

לדעת את ה' וכן פרש"י לעתיד שיהיו כל הפורענויות בטלין ולא ידאגו לפורענות גילה"ר בטל. וכיון שהפסיק בין השני פורעניות כשחזר לומר והאספסוף התאוו תאוה ככר בא העונש על פורענות של מתאוננים ותבער בם אש ה' וכיון שקבלו עונש נסתלק מעליהם אותו פורענות וחזר להזכיר פורענות דראשון של והאספסוף להגיד מה שאירע באותו זמן:

פא שם **תניא** הגליונין וסיפרי צדוקים אין מצילין אותם מפני הדליקה ר' יוסי אומר בחול קודר את האזכרות שבהן וגונזן והשאר שורפן אמר רבי טרפון אקפח את בני שאם יבאו לידי שאני אשרוף אותן ואת האזכרות שבהן שאפילו אדם רודף אחריו להרגו ונחש רץ להכישו נכנס לבית עבודת כוכבים ואין נכנס לבתיהם של אלו שהללו מכירין וכופרים והללו אין
ישעיה נ"ז מכירין וכופרין ועליהם הכתוב אומר °ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך. א"ר ישמעאל ק"ו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים הללו שמטילים קנאה ואיבה ותחרות בין ישראל לאביהם שבשמים עאכ"ו. ועליהם אמר דוד
תהלים קלט °הלא משנאיך ה' אשנא וגו' תכלית שנאה וגו' וכשם שאין מצילים אותם מפני הדליקה כך אין מצילין אותם לא מן המפולת ולא מן המים ולא מדבר המאבדן:

הגליונים. קלפים חלקים ונראה מסוגיא דגמרא דה"ק ספרי צדוקים הרי הן כגליונים כקלפים חלקים שלא נכתב בהם מעולם: **ספרי צדוקים.** שכתבו להן תורה נביאים כתובים כתב אשורית ולשון הקודש: **קודר את האזכרות.** חותך חתיכות הקלף מקום השם: **שאפילו רודף אדם להרגו.** על עצמו קאמר: **שהללו.** עובדי כוכבים העובדים עבודת כוכבים אינם מכירים שהרי בכך גדלו וכך למדום אבותם: **אחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך** זכרון הוא בידך ואינה שכחה בך אלא שהשלכת אותי אחרי הדלת **כך אין מצילין אותם.** אפילו בחול:

מהרש"א אחר הדלת והמזוזה גומר. סיפיה דקרא כי מאתי גלית ור"ל שהשלכתני אחר הדלת כפרש"י ובמקום סתר שהוא בין הדלת למזוזה שמת זכרונך כינוי היא במקום זכרוני גם כי מאתי גלית שאתה מכיר אותי וק"ל: **בין ישראל כו'.** דהיינו שהצדוקים היו אומרים שהקב"ה החליף ישראל באומה אחרת מפני השנאה ונייתי ליה מדכתיב הלא משנאיך ולא כתיב שונאיך דהיינו משניאך שמשנין את ישראל כאילו אתה שונאן אני אשנא ובמתקוממיך שהם הקמים על ה' בהמונך אתקוטט להתוכח עמהם וע"כ תכלית שנאה שנאתים ולא שנאת חנם אבל לאויבים היו לי דעתם להרגני כאויב זהו כדמסיק דזימנא חדא אזיל ובעי לסכונים על ידי הויכוח וק"ל:

הרי"ף ת"ר הגליונין וספרי צדוקים וכו' אמר רבי ישמעאל ק"ו וכו' וקשה דהא ק"ו פריכא הוא דשאני מחיקת השם בסוטה שהוא להשקותה ותמצא טהורה ויהיה שלום בין איש לאשתו ואם לא נמחקה המגילה ולא שתתה לא היה מתברר הדבר ואין שלום ביניהם אבל השמות הכתובים בספרי הצדוקים

גם אם יקדור האזכרות ויגנזם וישרוף השאר היה במוצאת שלום לישראל ולמה לנו לשרוף האזכרות עמהם וע"ק דר' ישמעאל היינו כר' טרפון שאמר אשרוף אותם ואת האזכרות שבהם ועוד צריך לבאר מ"ש כר' ישמעאל ועליהם אמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא שהרי פסוק זה אינו מדבר בספרי הצדוקים דוקא אלא בכל משנאי ה' ונראה דלר' טרפון אמר אשרוף אותם ואת האזכרות שבהם דמשמע שבעוד שהשמות כתובי' בספר יש לשרוף האזכרות שבהם עם הספר אבל אם עמד וקדר את האזכרות שבהם שוב אינו שורפן לאזכרות בפני עצמן כי הם מכירין וכופרין ואחר הדלת שמת זכרונך שאינה שכחה להם אלא שהשליכו אותו אחר הדלת ולפיכך אותו ס"ת שכתב הצדוקי תשרפנו עם אזכרותיו אבל האזכרות עצמן אחר שנתקדרו שמתוך חתיכות הקלף מקום השם אינו שורפן ולר' ישמעאל כיון שהשם שנכתב בקדושה הותר לימחק דמפני השלום דיינינן לי' כאילו אינו שם הקודש וכאילו לא נכתב בקדושה אלא הוא שם של חול ק"ו לשם שלא נכתב בקדושה שאע"פ שיהיה השם בפני עצמו שהותר לימחק ולשרוף שאין בו שום קדושה אלא כדבר של חול שהוא כיון שמי שכתבן הוא מטיל שנאה וקנאה בין ישראל לאביהם שבשמים הרי הוא כשם של חול ועליהם אמר דוד הלא משנאיך ה' אשנא די"ל למה הפסיק בשם ה' באמצע וכך היה ראוי לומר ה' הלא משנאיך אשנא או הלא ה' משנאיך אשנא אענה כאן רמז במשנאיך שהם המינים כשכותבין שם ה' אשנא ואשרפנו ואינו מחל מ"מ אשנא אל משנאיך אלא על שם ה' שכתבוהו המינים אותו שם אשנא ואני עומד לשרפו. ובזה מדוקדק שאם מחל אל המשנאי הול"ל הלא משנאיך אשנאם ומהו אשנא בלשון יחיד ונקט משנאיך לשון רבים אלא לדרוש ה' אשנא לשם ה' אשנא שלא לגנזו אלא לשרפו אבל ובמתקוממיך שהם מאל האויבים פושעים בעבודת כוכבים אתקוטט ותכלית שנאה שנאתים לאויבים הסם אבל לא לשם ה' שיכתבו הם לפי שאותם אינם מכירים וכופרים ולכך לאויבים היו לי אע"פ שהם לי לאויבים לפעמים היו לי לעוזרים כשרודף אדם אחריו להרגו הוא רץ לבתיהם להנצל והיו לו לעזר אבל במשנאיך שהם הצדוקים שהם מכירים בך וכופרים אין להנצל לביתם וה' אשנא שהוא שם ה' שכתבו הצדוקים ישרף אע"פ שאינו בתוך הספר כי אם השם בפני עצמו ישרף:

בעא מיניה יוסף בר חנין מר' אבהו הני ספרי דבן אבידן מצילין אותן מפני הדליקה או אין מצילין אין ולא ורפיא בידיה. רב לא אזיל לבי אבידן וכ"ש לבי נצרפי. שמואל לבי נצרפי לא אזיל לבי אבידן אזיל. אמרו ליה לרבא מ"ט לא אתית לבי אבידן אמר להו דיקלא פלניא איכא באורחא וקשי לי ונעקריה דוכתיה קשי לי מר בר יוסף אמר אנא מינייהו אנא ולא מסתפינא מינייהו זימנא חדא אזיל בעי לסכוניה אימה שלום דביתהו דרבי אלעזר [אליעזר] אחתיה דרבן גמליאל הואי הוה ההוא פילוסופא בשבבותיה *דהוה שקיל שמא דלא שם ע"ב מקבל שוחדא בעו לאחוכי ביה עיילה ליה שרגא דדהבא אזלא לקמיה אמרה ליה בעינא דנפלגי לי בנכסי דבי נשא אמר לה פלוגי אמר ליה כתיב לן במקום ברא ברתא לא תירות א"ל מן יומא דגליתון מארעכון אנטלית אורייתא דמשה ואתיהיבת אורייתא אחריתא וכתיב ביה ברא וברתא כחדא ירתון למחר הדר עייל ליה איהו חמרא לובא אמר להו שפיל לסיפיה [דספרא] וכתיב ביה אנא לא למיפק מאורייתא דמשה אתיתי אלא [ולא] לאוסופי על אורייתא דמשה אתיתי וכתיב ביה במקום ברא ברתא לא תירות אמרה ליה נהיר נהוריך כשרגא. אמר לה ר"ג אתא חמרא ובטש לשרגא:
דבי

עיון יעקב

אמר ר' טרפון אקפח וכו'. והלכה' בהא כרי"ף נגד ר"י ס"ל כוותיה וכסתמא דש"ס פ' השולח כתבו מין ישרף וכאן נ"כ בכסבו מיירי וכפירש"י וכן מבואר במא"ח סי' של"ד וברי"ו נ חלק אדם ושוה נתיב י"ב חלק ז' וכן דעת הרמב"ם פ"ק מה' ס"ת ותפילין ומזוזה ושלא כדעת התוס' כאן דפירשו דמיירי דוקא במלאן בידו ולא ידעו אי כתבן וזה אילו דהתם בגניזה סגי כדעת הש"ס בגיטין וכן פסקו כל הפוסקין: **בי אבידן.** עיין בערוך ערך בי אבידן פי' .אלר ידוע למלכים ויש בה ספרי חכמות מכל אומה ויש בה ספרי טורוס פילוס ופמוכים כלשון סקדם ומסכי. שאינו ידוע מי כתבם אם ישראל או זולתן על כן רפיא בי"ד ר' אבהו עכ"ל ע"ל דומ"ה נסתפקו אי גזרינן אטו בי נלרפי ש"ס שם ע"ז ומהי"ע נ"כ גם אזיל רב לבי אבידן או משום חשש סכנה משא"כ שמואל היה רופא מומחה ונקי בחכמת הסכונה לכן הי' חשוב בעיניהם ולא הי' לו שום חשש סיכנתא.: **וכתוב** בו-ברא במקום ברתא לא תירות. היינו כישראל לא לוניפק מאורייתא דמשה משא"כ לזולתם ברא וברתי כחדא יירתון וקי"ל:

דבי אבידן. ספרים שכתבו להם הצדוקים להתוכח עם ישראל ומקום שהיו הצדוקים מתוכחים שם קרי ליה בי אבידן: **יאין ולא.** זימנין א"ל אין הימנין א"ל לא: **לבי נצרפי.** כך שמה: **וקשי לי.** שהרשן כעסו גבשופים ולדחותן בקש בא: **אמרי ליה נעקריד קשי לי דובתיה.** שתהא שם גומא. אי כוני כקיתיו וקשה לי רוחו וכל זה שהיו מתיראין רב' ורבא מלבא לבי אבידן שמא מתוך שיתוכחו יעמדו עליהם ויהרגום: **מינייהו אנא.** מכירי הם: **פלוסופא.** לדוקי (ובתוספות בלשון יון פלוסופוס אוהב חכמה): **דהוה שקיל שמא כו'.** היה מוליא עליו שם שאינו מקבל שוחד ומבעלי דינין הבאין לפניו והיה מקבלו בסתר: **אמר ליה.** פילוסיפא לרבן גמליאל מיומא דגליתון וכו': **שפילית.** כל סוף הדבר הוא תחתיה שלו ושייך למימר שפילית לסיפיה: **נהור נהוריך כשרגא.** הנהר אורך כשרגא רומז שנתנה לו מנורה בשחד: **א"ל. ר"ג: אתא חמרא ובטש.** דחפתו לארץ כלומר אני כלחתי בשחד [גי' רש"ל והכל כדי שישמעו המתחספים בגלותו ומי הוא]:

מהרש"א דיקלא פלניא כו'. עיין פרש"י ויש לפרש דיקלא פלניא ר"ל התורה אית לי בדאורתא שקשה לי לעבור על ד"ת ויש לה דמיון לדקל כדאמרינן במסכת בבא קמא ומאי סגולה מ"ד ס"ת ומ"ד דקל והשיב המין לעקריה דהיינו בויכוח שלהם כעקריה לתורה שהחליף אותה בדת אחר כדלקמן אתבטלת אורייתא דמשה ואתייהיב ואמר להו דוכתים. קשי לי ר"ל קשי לי לקבל שאתם אומרים שהיא בדוכתם ובמקום התורה ח"ו כי תורתינו הקדושה לא תקבל שינוי ותמורה ודו"ק: **בעו לאהובי ביה עיילה ליה כו'.** לא קאמר שנתנה לו דודאי משום דבעו לאחוכי ביה לא הוו מפסדי להו שרגא דדהבא וחמרא לובא אלא דעיילה ליה לביתו שרגא והראתה לו בסתר שזה תתן לו שחד וכן ר"ג הוה עייל ליה חמרא ועדיין לא נתן אותו אלא שהבטיח אותו על כך ולבסוף אחיכו ביה ולא נתנו לו כלום וגם אמרו לו כן בדרך הוכא ועלולא תבעו זה את זה דודאי ידעו דין תורה דבמקום ברא ברתא לא תירות. וכמ"ש לו נהור נהוריך כו' אתא חמרא כו' דמזה ודאי הבין גם הוא לדרך הוכא ועלולא קאתו לתבוע זה את זה וק"ל:

[דף קיז ע"ב] **אמר** רב חסדא לעולם ישכים אדם להוצאת ·שבת שנאמר °והיה ביום הששי והכינו את אשר [שמות ט] יביאו לאלתר אמר רבי אבא בשבת חייב אדם לבצוע על ב' ככרות דכתיב לחם משנה אמר רב אשי חזינא לרב כהנא דנקט תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב. ר' זירא הוה בצע אכוליה שרותיה א"ל רב כהנא לרב אשי והא מיחזי כרעבתנותא כיון דכל יומא לא עביד והאידנא הוא דעביד לא מיחזי כרעבתנותא:

ישכים אדם. ערב שבת לטרוח ולאזן סולאת שבת: **והכינו את אשר יביאו לאלתר.** בשעת הבאה הכנה והבאה בהשכמה הוא דכתיב [וילקטו אותו] בבקר בבקר: **לבצוע.** ברכת המוציא: **נקיט תרתי.** אוחזן בידו: **לקטו [כתיב].** דמשמע אחיזה אבל בליעה לא כתיב משנה: **בצע אכוליה שרותיה.** פרוסה גדולה ודי לו בה לאותה סעודה ולכבוד שבת ונראה דמחבב סעודת שבת לתתקן ולאכול הרבה:

תנו רבנן כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת שלש [פ"ג, ס"ס] רבי חידקא אומר ארבע אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו °ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת [שמות טז] היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה ר' חידקא סבר הני תלתא היום לבר מאורתא ורבנן סברי בהדי דאורתא *אמר רבי שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר [דף קיח] קפרא כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול משלש פורעניו' מחבלו של משיח ומדינה של גיהנם וממלחמת גוג ומגוג מחבלו של משיח כתיב הכא יום וכתיב התם °הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני באיום ה' [מלאכי ג] וגו'. מדינה של גיהנם כתיב הכא יום וכתיב התם °יום [צפניה א] עברה היום ההוא. ממלחמת גוג ומגוג כתיב הכא יום וכתיב התם °ביום בא גוג: [יחזקאל לח]

תלתא היום. למנין ג' סעודות בא (ואשמעינן ר"י דלא כאמר דרבנן סברי ג' סעודות ביום ורבי חידקא סבר ר' לז"א תלתא היום כתיבי ורבנן סברי בהדי דאורתא איירי קרא ור"ח סבר לא איירי קרא בדאורתא הרי"ף): **חבלו של משיח.** כדאמרינן בכתובות דור שבן דוד בא בו קטיגוריא בת"ח שנאמר ועוד בה עשיריה: **חבלו** לשון חבלי יולדה:

מהרש"א הני תלתא היום כו'. דכולהו יתורא דקרא הוו דה"ע למכתב ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת הוא לה' לא תמצאוהו גומר וכתב ג' פעמים היום דכולהו קאי אאכלוהו דרישא דקרא כאילו כתיב ג"פ אכלוהו היום דהיינו ג' סעודות והרמז בא במלת ג"פ יום כדלקמן דכיצול מג' פורענות דכתיב בהו יום דכל הללה וגאולה נקראת ע"ש יום והצרה ע"ש לילה וק"ל: **מחבלו של משיח כו'.** חבלו של משיח הוא קודם בא משיח כפרש"י דור שבן דוד בא כו' וקרא דמייתי לפני בא יום גומר הוא יום שמשיח בא וי"ל דה"ק שיהיה ניצול מחבלו של משיח ויזכה ליום בואו והוא מבואר שהוא כלול מג' ימי צרה אלו כי אחר אלו ימי' צרה יבאו ימי השביעה ומנוחה לצדיקים אשר השבת מורה עליהם וע"כ המשמרו ומענגו בראוי בג' הסעודות ראוי שגם אלו ימי צרה יהיו לו ימי מנוחה ושלום ואין צרה שוב אחריו וק"ל:

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי כל המענג את השבת [פד] נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמ' °אז תתענג [ישעיה נח] על

עיון יעקב

כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת. אפילו אם האכילה הוא לו קלא לער וסיגוף ומצת אפ"ה יעשה כן לכבוד שבת אבל אם הוא לו לער גמור לא יאכל ג' סעודות כדאיי' ברמב"ם פ"ל דין י"ט: **שלש סעודות.** דהיינו נגד מה דאמרי' שלשה מעידין זה על זה שבת והקב"ה וישראל או די"ל שאוכל סעודה יתירה נגד נשמה יתירה שיש לו בשבת: **כל המקיים שלש סעודות.** אפשר לומר דקאי אמקיים ליתן ג"כ לעני שיקיים ג' סעודות לאכול משולחנו שזוכה ומזכה אחרים. עמו להיות עניים בני ביתו שעלין אין חיוב לאכול ג' סעודות כדאמרינן עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות מ"מ זה שמאכילו משלו לקיים המצוה זאת לזכות יחשב לו חובה שניצל מג' פורענות כי ע"י כן זוכה ליום שכולו שבת: **כל המענג את השבת נותני' לו נחלה בלי מצרים** וכו' אתענג על ה' וגו' והאכלתיך וגו' אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה עיין בגליון העין יעקב שפירש רמה דאמר בסמוך נותנין לו משאלות לבו היא היא דהיינו נחלה בלי מצרים וי"ל הטעם על מה דאין אדם מת וחצי תאותו בידו כדי שלא יצער עצמו כל כך במיתתו כשיפרש מתאותו ועוד י"ל דאם יהיה לו כל תאותו בעה"ז יתייאש עצמו מללפות לשכר עה"ב לכך יעקב אבינו שלא מת כלל וגם כל תאותו היי' שיהיי' לו עה"ב שהרי מכר עה"ז לעשו כשחלק עמו לכך ניתן לו משאלות לבו ולכך כמי זה שמענג שבת רואין אנו שנלפה ליום שכולו שבת לכך נותנין לו כל משאלות לבו ועיי"ל הא דניתן ליעקב הארץ בלי מדה על ששמר שבת. לפי ששבת מורה שאנחנו בנים למקום כדאיי' במדרש פ' כל סוף הפרשה החדש הזה לכם וכתבו המפרשים הטעם כיון שברא כרעא דאבוה ואוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כמו שהקב"ה שבת ביום השביעי ועיין בא"ח סי' ס' דלדעת הרמב"ם דבר שאינו קצוב אין יכול להקנות ודעת קצת פוסקים דאפ"ה בבנו יכול להקנות וכדאמרינן סוף ב"ב אנות לגביה בריה שעבודי משעבד נפשיה להכי יעקב שמור שבת ירש העולם בלי מדה. ואפשר שזה כוונת הפסוק והיי' זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וגו' במדרש כעפר הארץ שנעשו דיש לכל הוא ג"כ מהאי טעמא כיון שברא כרעא דאבוה וא"ש:

מעשה

שם ע"ב על ה' וגו' והאכלתיך *נחלת יעקב אביך וגו' לא כאברהם
בראשית יג שכתוב בו °קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ולא
שם, כו כיצחק שכתוב בו °כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות
שם כח האל אלא כיעקב שכתוב בו °ופרצת ימה וקדמה וצפונה
ונגבה. רב נחמן בר יצחק אמר ניצול משיעבוד עובדי
כוכבים כתיב הכא והרכבתיך על במתי ארץ וכתיב התם
דברים לג °ואתה על במותימו תדרוך אמר רב יהודה אמר רב כל
שם נח המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו שנא' °והתענג
על ה' ויתן לך משאלות לבך עונג זה איני יודע מה הוא
ישעיה נח כשהוא אומר °וקראת לשבת עונג הוי אומר זה עונג
שבת אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המשמר
שבת כהלכתו אפילו עובד כוכבים כאנוש מוחלין לו
שם נו שנאמר °אשרי אנוש יעשה זאת וגו' מחללו אל תקרי
מחללו אלא מחול לו א"ר יהודה אמר רב אלמלא שמרו
ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה
שמות טז ולשון שנאמ' °ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט
ולא מצאו וכתיב בתריה ויבא עמלק א"ר יוחנן משום רבי
שמעון בן יוחאי אלמלי משמרים ישראל ב' שבתות
ישעיה נו כהלכתן מיד נגאלים שנאמר °כה אמר ה' לסריסים אשר
ישמרו את שבתותי וכתיב בתריה והביאותים אל הר
קדשי וגו':

בלא מצרים. כלומר אין להם קץ: אז תתענג על ה'. בתר וקראת לשבת עונג כתיב: נחלת יעקב. ולא נחלת אברהם ויצחק: לארכה ולרחבה. הארץ זו ולא יותר: הארצות האל. ותו לא: כאנוש. דור אנוש התחילו לעבוד עבודת כוכבים דכתיב אז הוחל וגו': בתריה. בתר ההיא פרשתא:

מהרש"א נותנין לו נחלה כו'. כתב הב"י בטור א"ח סימן רמ"ב שהיא מדה כנגד מדה שכשם שהוא מפזר מעות בלי שיעור לצורך שבת כן יתנו לו נחלה בלי שיעור כו' ע"ש ועי"ל דעונג שבת הוא נוגע לדבר רוחני לנפש יתירה לזכות בה ליום שכולו שבת דאין לה גדר במקום כך שכר עונג שהוא אין לו גדר במקום דאין לו שיעור ויהיה לפי דרשה דהכא לשון ופרצת מלשון פריצת והריסת גדר שלא יהיה לנחלתו גדר ומצר ולא מלשון חוזק כפרש"י בחומש לפי פשוטו וכראה מה שכתבה ברכה זו ליעקב ולא לאברהם ויצחק לפי שבזכות' כתבה גם ארץ מיוחדת ונחלה שיש לה מצר גם לשאר עובדי כוכבים דהיינו ללוט ולבני עשו כדכתיב לבני לוט נתתי את ער ירושה ולבני עשו וגומר אמנם בזכות יעקב שנשתלשלו הזכיות מאבות לבנים נתוסף להם ברכה זו ליתן להם נחלה בלי מצרים וק"ל: עונג זה איני יודע כו'. ר"ל דלא מצינו שיהא מותר להתענג ליצך אחר המותרות אלא בשבת שכאמר בו וקראת לשבת עונג והוא מפורש שנותנין לו משאלות לבו מהטעם שהמפזר בסעודת שבת משום שהוא מלווה על העונג וכיון דאסור לאדם לשאול לרכיו בשבת אל ידאג על הולאתו הגם שלא תשאל לרכיך בפה יתן לך הקב"ה משאלות לבך למלא הולאותיך כמ"ש הכל קלובין מר"ה חוץ מהולאות שבת וי"ט אם מוסיף מוסיפין לו וק"ל: כאנוש כו'. נקט אנוש שדורו היו תחלת הקלקול לעבוד כוכבים כדכתיב ביה אז הוחל לקרוא וגו': ואמר מחללו אל תקרי כו' אלא מחול לו. דרשו כך דהוה ליה למכתב מחללים בלשון נקבה גם שמלינו שבת לשון זכר מ"מ הא' ליכא כתיב ביה מחלליה מות יומת בלשון נקבה ועי"ל דמלת מחללו כולה יתורה הוא דלא הל"ל אלא שומר שבת ושומר ידו וגומר כמו ושמרו בני ישראל וגו' ולא כתיב ביה מחללו וק"ל: וכתיב בתריה ויבא עמלק כו'. ויש לדקדק בזה דהא לא סמך כלל פ' המן לפ' עמלק דפ' מסה ומריבה מפסקת בין שניהם שהיא א' מי' נסיונות ועפי הוה ניחא לן למימר דמשום נסיון דמסה ומריבה בא עמלק דסמיך ליה ועוד דכל זה נעשה ברפידים משא"כ מעשה שבת שנעשה כבר במדבר סין וי"ל אי משום נסיון דמריבה בא עמלק א"כ בנסיון דמרה שהתלוננו ג"כ שם על המים למה לא בא עמלק אלא ע"כ דנסיון דמי מריבה ומסה לא היה כדאי שיבא עליה עמלק אלא דחילול שבת דפרשת המן היה מביא עליהם עמלק ונסיון דמסה ומריבה לא היה הפסק כיון דנעשה ברפידים כמו מעשה עמלק ועל דרך זה יתיישב שאמרו פ"ב דבכורות רפידים שרפו ידיהם מד"ת ולכך ויבא עמלק משום דכבר על ידי נסיון דמסה ומריבה מוקב שם רפידים מסה ומריבה כמפורש בקרא א"כ אח"כ דכתיב ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים לא ה"ל לקרות בשם רפידים אלא בשם מסה ומריבה שכן הוקב שמו לעיל מיניה וע"כ דרשו מיניה רפידים ע"ש שרפו ידיהם מדברי תורה והיינו שחללו שבת ששקולה כנגד כל התורה ואי לאו חילול שבת לא היה שולט בהם אומה ולשון ומ"ש שבת ראשונה אף על גב דכבר נלטוו במרה כקרא זה שבת א' כמבואר בתוספות פרק רבי עקיבא: ב' שבתות כו'. טעם שני שבתות מבואר פרק בנות כותים גבי מה שכתבתי שם חסידים הראשונים לא היו משמשין אלא בד' כולי משום חילול שבת ע"ש:

הרי"ף א"ר יוחנן כל המענג השבת וכו'. עיין פירש"י נראה שדקדק רש"י שהכתוב הנביא למתענג על ה' להרכיבו על במתי ארץ והו אז תתענג על ה' אז תשיג שכר זה שתתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ ומהכא יליף שהכר זה הוא למענג השבת. וקשה כיון דלמעלה אמר אם תשיב משבת רגליך עשות חפציך וגומר דהיינו כמה דברים שלא יהא הלוכך של שבת כחול ולא יהא דבורך של שבת כו' כדאמר לעיל א"כ מ"ש והרכבתיך חוזר על כל הדברים הכתובים לעיל ומנ"ל דעל עונג שבת בלבד הונעה לשכר זה של והאכלתיך נחלת יעקב וגו' לז"א רש"י אז תתענג בתר וקראת לשבת עונג כתיב וא"כ מ"ש תתענג על ה' מדבר בעונג שבת וה"ק אז בשביל שתתענג על ה' לקרות לשבת עונג תזכה לוהרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב וגו' ושפיר דייק קרא. דכיון שאמר אז תתענג על ה' הו"ל וירכיבך על במתי ארץ ויאכילך נחלת יעקב או הו"ל אז תתענג עלי והרכבתיך וגומר והאכלתיך וגו' לזה הוא מולרח שחוזר על שאמר קודם וקראת לשבת עונג והרכבתיך וגו' והאכלתיך והכי קאמר אז תתענג על ה' הקב"ה מבטיחך ואומר לך וקראת לשבת עונג וגומר והרכבתיך והאכלתיך. ומ"ש שנותנים לו נחלה בלא מצרים שהיא נחלת יעקב דכתיב ביה ופרצת ימה וקדמה סמיך אמאי דכתיב ביעקב
ויתן

א"ה שמעתי בשם הגאון מ"ו מאיר אבטיל נ"ל טעם על נחלת יעקב דלקמן שמרי' נותנין לו משאלו' לבו ואת קיי"ל אין א"ם אם ומלי אלוהו ביחז אם כן בחברת לריך לנחלת יעקב שאין לה מלרים הדוק כי הוא כפתור ופרח

עיון יעקב

מעשה אטמס כדאמרינן לעולם ילמד אדם מדעת קונו כי אמו אמ דכא וכל מקום שאתה מולא גדוש שם אתה מולא ענותנותו לכן אם יהי' זרעך כעפר ארץ שנעשו דיש לכל ופרלת ימה וקדמה לפונה ונגבה וק"ל: ניצול משעבוד מלכיות. כ"ל ג"כ מטעם דלעיל דעיקר שעבוד מלכיות בא לפי כשחלק יעקב עם עשו נטל עשו עה"ז לכן כשרואה שישראל מבקשים תענוגי עה"ז עושים כל ימיהם כחגים הם מקנאים בנו לשעבד עמנו משא"כ זה שאינו מענג עלמו בימי החול רק בשבת שמלפה רק ליום שכולו שבת ניצול משעבוד מלכיות וק"ל: אפילו עובד ע"ז כאנוש מוחלין לו. למה מזכיר דוקא דור אנוש נ"ל כדאי' ברמב"ם ריש הל' ע"ז. שדור אנוש היו טועים לעבוד לכוכבים ומזלות להשתחוות להם כי מגחלת עבד כה"ע גדולת אדון כמו שהמלך מכבד העומדי' לפניו וזה כבודו של מלך עכ"ל אך לפי דעת האומרים מה נכר מגוברין כדאי' בפ' ד' מיתות בשאלה דטורנוסרופס אין להם פירן זה אך קשירת דבר זה מהא דאמרינן מי יימר דהאידנא שבת א"ל דמרי לבי. יע"ש. וא"כ בזה מסורן דאם אינו משמר שבת קשה למה א"ל מי יימר דהאידנא שבת א"כ קשה ג"כ מה נכר כגוברין ואין לו פירן כדור אנוש על ע"ז משא"כ כשמשמר שבת וק"ל: אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה. משום דאז היו ישראל והקב"ה מעידין על השבת שהוא יום מנוחה ושבת והקב"ה היו מעידין על ישראל ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ולכך לא היה יכול אומה ולשון לשלוט בהם אבל עכשיו שחטאו שוב אין יכול להעיד עליהם לאחזיר לבשרותם עד אבי פעמים שחזרו לבשרותם בתקפם כי פרי זימנא האי חזקה לרבי קי"ם הכא על יבמתו להי"ק אלמלא שמרו: שתי שבתות אז שבת והקב"ה מעיד עליהם שהם עם ה' ונגאלים ואז הם מעידין כיום ההוא יהי' ה' אחד ושמו א' והוא מתוסף בשמינו וק"ל:

דיחן את פני העיר שדרשו חז"ל בו קבע תחומי שבת. וכיון ששמר את השבת הונעם לפרוץ ימה וקדמה שהיא נחלה בלא מצרים: אפילו עובד כוכבים כאנוש מוחלין לו וכו'. נראה דדייק אל תקרי מחללו לפי שכיון שאמר שומר שבת פשוט הוא שהוא אינו מחללו ועוד דהול"ל שומר מחלל שבת לזה דרשו אשרי אנוש יעשה זאת כלומר אשריו אפי' לאנוש עובד כוכבים כאנוש ויעשה זאת השבת להיותו שומר שבת אז מסול לו עון עבודת כוכבים וביאור הענין שהעובד כוכבים הוא ככופר בכל התורה וגם השבת שקולה ככל המצות שנאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי והשומר שבת תיקן מה שקלקל בעבודת כוכבים וזהו שומר שבת מחללו שקול כשומר ידו מעשות כל רע שהשבת שקול ככל המצות: לא שלטה בהם אומה ולשון. וקשה דהא פרשת ויבא עמלק היה לאחר שנסעו ממדבר סין ויקניפו על מי מריבה ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבינו ויבא עמלק. ורש"י ז"ל כתב נתריס בתר הויא פרשתא ועדיין לא יצאנו מידי הקושיא הנזכרת. ונראה שאילו שמרו שבת ראשונה לא היו דחוקים למים כי הקב"ה מזמינם אל מקום נאלי מים ועל שחטאו הרפו ידיהם ממצות ה' אשר ציום לשמור השבת לכך לא היה מים לעדה ומתוך כך חטאו עד ויקניפו על מי מריבה ויבא עמלק: אלמלי משמרים ישראל שני שבתות נגאלים וכו'. נראה דכיון שלא שמרו שבת ראשונה ובחטאם שלטה בהם עובדי כוכבים ולשון לכך בשמירת שבת אחד מתקנים מה שקלקלו ונמצא שאין בידם לא חטא ולא זכות וכדי שיהיו ראויים לגאולה צריכין שמירת שבת אחד ויהיו ראויים להגאל אע"פ שיש בידם כמה עונות וחטאים אחרים. ומ"מ קשה דהאי קרא דוהביאותים אל הר קדשי אינו אחר פסוק אשר ישמרו את שבתותי כי שם פי' שכרם ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות. ואחר כך אמר ובני הנכר הנלוים אל ה' לשרתו וגו' והביאותים אל הר קדשי וגו' ושם לא הזכיר שבתותי אלא כל שומר שבת מחללו וא"כ הוינן אגא דבשמירת שבת אחר שמוך והביאותים אל הר קדשי ורש"י ז"ל פירש בתריה בתר ההוא פרשתא ועדיין אינו מתיישב כמו שאמרנו. נראה שדקדקו בכתובים הללו שאמר בסריסיי ישמרו שבתותי ובבן הנכר אמר שומר שבת ולא שבתותי אלא הכתוב מדבר בישראל שהיו עובדי כוכבים ואח"כ נתגרשו מעבודי כוכבים כגי"ם חז"ל על פסוק ומבניך יקחו והיו סריסים בשלמא למ"ד שנתגרשו עבודי כוכבים בימיהם היינו דכתיב לסריסים אשר ישמרו את שבתותי אלא למ"ד סריסים ממש מי משתעי קרא בגנותן של צדיקים הא ושא הוא בהו הרי כאן שדרשו לסריסים אשר ישמרו שבתותי שמדבר על שנתגרשה עבודת כוכבים בימיהם וא"כ לכך צריכין לשמור ב' שבתות אחד כנגד העבודת כוכבים ששקולה ככל המצות יצא שבת ויכפר ששקול בכל המצות ושבת אחרת צריכין לשמור כדי שיהיו ראויים לגאולה אבל בן הנכר שנתגייר ונלוה אל ה' הוא כקטן שנולד שאין מזכירין לו עבודת כוכבים שעבד בגיותו לכך בשבת אחד ששומר ראוי לגאולה שהשבת אף שלו הוא שקול כב' שבתות של ישראל שעבדו עבודת כוכבים וכתיב בתריה בהאי פרשתא המדברת בישראל שנתגרשה עבודת כוכבים בימיהם והעובד כוכבים שנלוה אל ה' והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי דהיינו שהם נגאלים:

פה אמר רבי יוסי יהא חלקי מאוכלי ג' סעודות בשבת
° ע"ב תפלת השחר ואי"ר יוסי יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום. איני
והאמר מר הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף
וע"ש רפ"א כי קאמרינן בפסוקי דזמרה. ואמר רבי יוסי יהא חלקי
מהמתפללין עם דמדומי חמה [אמר רבי חייא בר אבא]
אמר רבי יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה אמר
תהלים עב רבי זירא מאי קרא °ייראוך עם שמש ולפני ירח דור
דורים א"ר יוסי יהא חלקי ממתים בחולי מעיים דאמר מר
רובן של צדיקי' מתים בחולי מעיים. ואמר רבי יוסי יהא
חלקי ממתים בדרך מצוה. ואמר רבי יוסי יהא חלקי
ממכניסי שבת בטבריה וממוציאי שבת בצפורי וא"ר
יוסי יהא חלקי מיושבי בית המדרש ולא ממעמידי בית

המדרש. וא"ר יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה וא"ר יוסי יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו אמר רב פפא לדידי חשדן ולא הוה בי ואמר רבי יוסי מימי לא נסתכלתי במילה שלי איני והאמרו ליה לרבי מ"ט קרי לך רבינו הקדוש אמר להם מימי לא נסתכלתי במילה שלי רבי מילתא אחריתי הוה ביה שלא הכניס ידו תחת אבנטו. ואמר ר' יוסי מימי לא ראו קורות ביתי אימרי חלוקי ואמר רבי יוסי מימי לא עברתי על דעת [דברי] חברי יודע אני בעצמי שאיני כהן ואם אומרים לי חברי עלה לדוכן אני עולה. וא"ר יוסי מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי: (עיין גמ' ערכין וע"ש רפ"פ)

הרי זה מחרף ומגדף. שנביאים הראשונים תקנום לומר לפרקים לשבח והודאה כדאיתא בערבי פסחים וזה הקורא תמיד בלא עתו אינו אלא כמזמר שיר ומתלוצץ: בפסוקי דזמ"ה. שני מזמורין של הלולים הללו את ה' מן השמים הללו אל בקדשו: דמדומי חמה. כשהיא אדומה שחרית אחר הנצה מיד היא אדומה וערבית סמוך לשקיעתה: עם שמש. [עם] זריחתה: ולפני ירח. קודם אור הירח בעוד השמש לא שקעה: ממתים בחולי מעיים. שמתיסרין ביסורים ומזמרקין שמותיהם. וכתבו בתוספות ר"י אומר כי יש במדרש למרק אכילה מן המעיים להיותם נקיים וטהורים כמלאכי השרת: ממכניסי שבת בטבריה. מפני שהיא עמוקה ומחשכת מבעוד יום וקבורים שחשכה: וממוציאי שבת בצפורי. שיושבת בראש ההר ובעוד שהחמה שוקעת נראית שם אור גדול ומאחרין לצאת: מיושבי בה"מ. חזנים מאספים תלמידים בכל יום [לבא] לבה"מ: ממעמידי. ממזכים לעת האוכל לומר הגיע עת לעמוד ולאכול: ממחלקי. לעניי לדקה דאמרי' פ"ק (דר"ה) דגבאי בחרא לדקה מגבין בב' ומחלקת בג'. והמחלקים אותה עליהם לבדוק לפי הצריך לכל אחד ואחד ופעמים שקפיצה דעתם לרחם על זה לחלק יותר מן הצורך שאומרים לו בתחנה ואומדים את חבת בלבם: לא נסתכלתי וכו'. מרוב לניעות: והאמרו ליה וכו'. וא"כ לר' יוסי נמי הל"ל למקריא רבינו הקדוש: תחת אבנטו. מן אבנט ולמטה: לא ראו קורות וכו'. כשפשט חלוקו (לא גרס הופשט מרוב לניעות כשפושטו) שמשמר כמו שהיה לובשו דרך ראשו מכסה את עצמו תחלה משום לניעות בסדינו [מתחת] ויושב במטתו: אלו היה חברי אומרים עלה. וכתבו בתוספות לא ידע ר"י מה איסור יש בזר העולה לדוכן אם לא משום ברכה לבטלה שלכהנים אמרה תורה לברך את ישראל עד כאן: לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי. שאם בא מי שאמרתי עליו דבר ושאל אם אמרתי [כן] עליו לא חזרתי בי לומר אינו כדברי לפי שמתחלה אמת אמרתי וקסבר כל מילתא דמתאמרה באפיה תלת לית בה משום לישנא בישא וכן מפ' במסכת ערכין:

מהרש"א יהא חלקי מאוכלי כו'. כל הכי יהא חלקי דנקט במילתי' משום דהכי מילי לא חשיבי בעיני עלמא לדקדק בהן אמר

עיון יעקב

יהא חלקי עם אוכלי ג' סעודות בשבת. עיין במהרש"א וכ"ל לפי שר' יוסי הי' חסיד וענין ולא הי' רוצה להחזיק עצמו לצדיק לכך אמר הלואי שיהיי לי חלק כאותן שעושין ועוסקין במצות קלות כאלו שאין אדם יודע מתן שכרה וכדי להגדיל מצות אלו בעיני הבריות כמ"ש מהרש"א ועיין בחידושי הרי"ף: *מימי לא קריתי לאשתי אשתי רק לאשתי ביתי. כיון שהיא מגילתו מן חטא הזנות וזכות בביתא כי קריא לשומשמי לכך קרי לה ביתי שעליה הבית עומד ולשורו שרי כי רב תבואות בכח השור: מימי לא נסתכלתי במילה. לא להתפאר אמר כן רק להזהיר לאחרים שיעשו כן לנעלמם עיניהם שלא להסתכל בערוה שלו וכ"ש באחרים: יודע אני בעצמי שאין. אני כהן. שמעתי לפרש דה"ק אם אמרו לי חבירי עלה לדוכן אני עולה שלא תאמר האיך בירך ברכה לבטלה לזה קאמר ר"י מימי לא אמרתי דבר רק שעליתי שלא לעבור על דברי חבירי אבל מימי לא אמרתי שום דבר מברכת כהנים רק חזרתי לאחורי ע"כ ובזה מיושבים דברי תוספות ונראה דר"י אמר כן כדי שחביריו ג"כ לא יעברו על דבריו ליקח מאתו חכמה ומוסר:

אמר הוא שיהא חלקי עמהן וכדי לזרז בהן את הבריות אמר כן יק"ל: הרי זה מחרף כו'. משום דהלל נתקן בימים מיוחדים על שנעשו בהם נסים לפרסם כי הקב"ה הוא בעל היכולת לשנות טבע הבריאה שסיבה בימים אלו ונמצא מי שאומרו בכל יום לא יתפרסם אומרו על הנס גם בימים הראוים לפרסם נסי השי"ת וה"ז כמחרף ומגדף שאין בידו יכולת לשנות טבע הבריאה ומשני בפסוקי דזמרה כפרש"י ב' מזמורים של הלולים כו' דאינן באים לפרסם נסיו אלא שהם דברי הלול ושבח דבעי בכל יום כדאמרינן לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל וק"ל: ממתים בדרך מצוה כו'. לא שייך בזה לשלוחי מצוה אינן נזוקין דהיינו ע"י עסק המצות לא היו נזוקין והכא מיירי בדרך מצוה במת בעת שעסק במצו' ולא ע"י עסק מצוה: וממוציאי שבת בציפורי כו'. רבי יוסי עיקר דירתו בציפורי היה כדאמרינן פ' אחד ד"נ אחר רבי יוסי לציפורי אלא לזרז את אחרים אמר כן שיהיו מאחרים לצאת מן השבת כמ"ש לעיל וק"ל: מיושבי ב"ה כו'. עיין פרש"י ועי"ל דדרכן בב"ה דיש מהן היו יושבין שורות ויש מהן עומדין וע"כ אמר יהא חלקי מיושבי ב"ה שהן אין ממהרין לצאת מב"ה משא"כ העומדין שקשה להן העמידה והם ממהרין לצאת וע"כ נסמך זה שאמר לדלעיל דאיירי קצת בכה"ג ודו"ק: *נטעתי ה' ארזים כו'. לפי שחשובים היו בישראל שנסמכו כולם ע"כ כינה אותם לארזים שכן מליצו בקרא החוח וגו' שהוא שפל שלח אל הארז שהוא החשוב וכן בהרבה מקומות בקרא והא דפריך והאיכא ורדימס ולא קאמר שלא נסמך ולא נקרא רבי ורדימס ולא ארז מקרי ולכך לא חשיב ליה בהדייהו דהכי חמשה דנסמכו מקרי ארזים די"ל דמ"מ פריך דלא הוה קאמרי ה' בעילות כו' כיון שהוליד גם השמי ורדימס ומשני דאין זה שמו אלא דהיינו מנחם שנזכר כבר בשם רבי אלא דקרי ליה ורדימס כו' וק"ל: *לא קריתי לאשתי כו'. עיין פרש"י והוא דחוק וכי היה ר"י מתפאר בכך שאף שיחת חולין שלו הן דברי חכמה ויש לפרש דקרא לאשתו ביתו ע"ש שהיא עיקר הבית וכדי שתהא זריזה בכל צורך מלאכה בבית וכדאמרינן אעשה לו עזר וכי חיטין כוסס כו' וכה"ג קרא לשורו שדה שיהיו עבדיו זריזין במלאכת השדה בשור דהיינו כדאמרי' שרוב שורים עומדין לרדיא ולא לנכסתא ודו"ק: במילה פר'. נקט מילה ולא ערוה ע"פ מ"ש פ' כירה דאסור להכניס ידו כנגד פניו של מטה משום המילה אף על פי כן קאמר אני לא נסתכלתי בה ומשום צניעות בעלמא וקאמר דמילתא אחריתא הוי ברבי שלא שכבים ידו למטה כו' דהיינו משום הרהור עבירה ולכך נקרא קדוש דכ"מ שתמצא גדר ערוה נאמר בו קדושה:

הרי"ף א"ר יוסי יהא חלקי מאוכלי ג' סעודות וכו'. נראה דכל הני דאמר רבי יוסי יהא חלקי אתא לאפוקי ממאי דהוה ס"ד בכולם כגון בהא דשלש סעודות ס"ד דצריך לעשות ד' סעודות כרי מדקא דאמר תלתא לבר מדאורתא וכפי זה העושה שלש סעודות בהדי דאורתא לא יפה עשה לז"א יהא חלקי עם אוכלים שלש סעודות בלבד כי יצא י"ח וכן אעפ"י שאמר מר הקורא הלל בכל יום ה"ז מחרף ומגדף וס"ד למילף נמי הכי בפסוקי דזמרה לז"א יהא חלקי מגומרי הלל שהם בפסוקי דזמרה בכל יום והוה ס"ד שלא נכון להתפלל עם דמדומי חמה אלא עד שיהיה יום גמור והשמש יצא על הארץ. וכן הפלת בין הערבים קודם לשקיעת החמה הרבה לז"א יהא חלקי מהמתפללין עם דמדומי חמה שהוא סמוך להנץ החמה וסמוך לשקיעתה. וכן יהא חלקי ממתים בחולי מעיים דס"ד דכיון שהוא חולי מעיים אין גופו נקי להיות לובש תפילין וגם אין תפלתו זכה ואינו מתפלל שהוא מטונף ומאוס והאומר צריך להתודות וכיון שיש לו חולי מעיים אינו נטהר להתודות ולהתפלל לזה אמר אעפ"כ יהא חלקי מהמתים בחולי מעים שרובם של צדיקים מתים בחולי מעים שממרקין עונותיהם וממרקים אכילה מהמעים להיותם נקיים וטהורים כמלאכי השרת. ואר"י יהא חלקי ממתים בדרך מצוה דמ"ד כיון ששלוחי מצוה אינם ניזוקים וזה מת הכא הוא מורה שברוקו רמיה ומהרהר בעבירה חמורה הוה כמ"ש במסכת קידושין דלמא מהרהר בעבודת כוכבים הוה לז"א יהא חלקי ממתים בדרך מצוה שצדקתם לפניהם יהלך: ואמר רבי יוסי יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא דמ"ד כיון דמה שאתה משביח בהכנסה אתה פוגם ביציאה של שבת וכן בצפורי מה שאתה משביח ביציאה אתה פוגם בהכנסה של שבת לז"א יהא חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוציאי שבת בצפורי שמאחרים לצאת כי כולם רצוים לפני הקב"ה: א"ר יוסי יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה. דמ"ד דהגבאים יש להם קצת עונש אם דוחקים לצבור כדכתיב ופקדתי על כל לוחציו במשפט ואחז"ל אלו גבאי צדקה וגם ס"ד דמחלקי צדקה יפה כחם שמאכילים את העניים לז"א יהא חלקי מגבאי צדקה שמזכים את הרבים אבל מחלקי הצדקה שקרובה דעתם לרחם על זה ולחלוק יותר מהצריך ונמצא לחבירו יש עונש בידם שהוא קרוב לדיני נפשות: א"ר יוסי יהא חלקי ממי שחושדין אותו ואין בו. דמ"ד שכיון שהביא עצמו לידי חשד והיה נדמה לתקנים הבריות יש בידו חטא שיוצא תקלה להעניים הרבים מתחת ידו מ"מ יהא חלקי עמו כיון שאין בו החשד: א"ר יוסי מימי לא נסתכלתי במילה שלי. לפי שמצינו שדוד כשראה עצמו בבית המרחץ אמר אוי לי שאני ערום מהמצות עד שנסתכל במילה שנבשרו ואמר שם אכי על אמרתך א"ר יוסי מימי לא נסתכלתי במילה אפילו בהיותי במרחץ: לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי. מלבד מה שפירש"י יש מפרשים שלא היה אומר מעולם על שום אדם דברים שאינם מהוגנים או לשון הרע שהאומרם חוזר לראות לאחוריו אם יש אדם שומע אותו להגיד לאותו אדם ומעולם לא היה אומר מאחורי שאדם דבר אלא מה שהיה יכול לומר בפניו ואין מכלים: אם יאמרו לי עלה לדוכן. פירוש ר"י על ברכת נשיאת כפים שלכהנים אמר לברך את ישראל וקשה דיאמר גם כן אלו היה אומרים לי לעבוד עבודה ואפשר שיאמרו לי עלה לדוכן שהכהן המברך אסור לשתות רביעית יין כשעולה לדוכן:

אמר רב נחמן תיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת פו סס
וא"ר יהודה תיתי לי דקיימית עיון תפלה אמר קידושין
רב הונא בריה דרב יהושע תיתי לי דלא מסגינא ד' פ"ק וע' רש"א
אמות בגלוי הראש. אמר רב ששת תיתי לי דקיימית
מצות תפילין ואמר רב נחמן תיתי לי דקיימית מצות
ציצית. אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה דרבא אבוך
במאי זהיר טפי אמר ליה בציצית יומא חד הוה קא סליק
בדרגא איפסיק ליה חוטא ולא נחית ואתא כמה דלא
רמייה ואמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן
דשלים מסכתיה °עבידנא יומא טבא לרבנן. אמר רבא דף קי"ט
תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן לקמאי לדינא לא מזיגנא פרק
רישא אבי סריא כמה דלא מהפיכנא בזכותיה אמר מר המכית וע"ש
בר רב אשי פסילנא לי' לצורבא מרבנן לדינא מ"ט דחביב רש"א
עלי כנופאי ואין אדם רואה חובה לעצמו ר' חנינא מיעטף
וקאי בפניא דמעלי שבתא אמר בואו ונצא לקראת שבת
מלכתא. ומאמרים אחרים במצות כבוד שבת ע"כ:

דקיימית מצות תפילין. שלא הלך ד' אמות בלא תפילין וכן לענין ציצית: עד דרמיא. שתקנה את לשון תליית ציצית כדאמרינן:

עיון יעקב

אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא. ראיתי במהרש"ל בב"ק שפירש דאתי לאשמועינן דאע"ג דאביי היה תכפין נפשיה והיה מקמץ מ"מ בדבר זה היה מותרן: אמר רבא תיתי לי. פירש"י ישולם שכרי. הא דלא פירש רש"י כן על כל הנך הקודמים לזה רק דוקא בהא דאמר רבא תיתי לי דכי אתא צורבא מרבנן לקמאי לדינא וכו' ונ"ל דודאי בכל תיתי לי שלומר כפשוטו ישולם לי השכר אבל בהא דמחבב צורבא מרבנן לא שייך השכר לעצמו רק דרחים רבנן הל"ל בנין רבנן ואפ"כ אינו מדוקדק לי להכי פירש"י ישולם שכרי אף שאינו לעצמו רק לבניו פי' אם חכם בני ישמח לבי גם אני ועי"ל דכשמר רש"י שלא תפרש תיתי שיבא לידי שאוכל לעשות כן עוד בפעמים אחרים. כי כאותי ראוי לחשוך עצמו מן הדין לכך פירש"י ישולם שכרי ומ"ח אמ"ז מהר"י כר"ש שמעתי שלא שאמר שהי' מלפה להשלום גמול שאחרים יהפכו ג"כ בזכותו כדין לכך פירש"י ישולם שכרי. ועיין במהרש"א שפירש תיתי לי לסייע אותנו מן השמים לקיים מלות אלו כתמידות בלי ביטול מחמת עונש וכן לענין ג' סעודות ע"ד שכתבתי בחידושי לעיל בברכות דף כ"ח הזהיר בעונג שבת לא יבא לידי מעניש חלוש כשבת ע"ש וכן שינך:

כדאמרינן בעלמא לא רמי חוטין: דשלים מסכתיה. שגורסה: עבידנא יומא טבא לרבנן. לתלמידים ראש ישיבה היה: תיתי לי. ישולם שכרי: דכי אתא צורבא דרבנן כו'. שהנביא ת"ח עלי: דלא מזיגנא רישא אבי סדיא. איני מניח ראשי על הכר: כמה דלא מהפיכנא ליה בזכותיה. עד שאראה אם יש בדבריו לזכותו: מתעטף. בבגדים נאים:

מהרש"א תיתי לי דקיימית ג' כו'. פרש"י תיתי לי ישולם שכר עכ"ל וק"ק וכי היו מבקשים שכר על קיום המצות והרי אמרו אל תהיו כעבדים כו' ונראה לפרש ע"פ מ"ש בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו והבא לטהר מסייעין אותו דהיינו דמסייעין אותו מן השמים לקיים וז"ש תיתי לי כו' דמתוך שאני מקיים ג' סעודו' תיתי לי סייעתא משמיא שאזכה שאוכל לקיימן וכמ"ש עשירים במה הם זוכין שמכבדין את השבת וכן רב יהודה קאמר אחרי שאני מעיין בתפלתי תיתי לי סייעתא משמיא שאוכל לעיין בתפלתי ובכוונת הלב כדברי התוס' וכן תפרש כל הכי תיתי לי אחרי שאני בא לטהר ומהדר להחזיק בזו המצוה תיתי לי סייעתא משמיא לקיים דלוכי וק"ל: (הרי"ף פירש תיתי לי אף שעברתי על ידי הדקא מ"מ שלשה סעודות קיימתי וכן עיון תפלה אע"פ שאין אדם ניצל מג' דברים בכל יום להר"ר והרהור עבירה ועיון תפלה מ"מ מאחד מהן שהיא עיון תפלה ניצלתי): דקיימית מצות תפילין כו'. עיין פרש"י דאל"כ מאי רבותא דקיים מצות תפילין וציצית שהם מצות ומפורשים בתורה וטעם שיעור ד' אמות בתפילין וציצית מטעם שלא ילך ד' אמות בגילוי ראש כמפורש שם: צורבא מרבנן כו'. התחיל בצורבא מרבנן ומסיים ברבנן עבידנא י"ט לרבנן ר"ל דכי חזינא לתלמידים שהם מקרי צורבא דרבנן ה"ה עי' רש"י חזק מדרבנן כפירוש הערוך והם ודאי יחידים דשלמי מסכת ללמוד כולה בשלימות עבידנא יומא טבא לכל רבנן כאילו חזינא דכול' למדו בשלימות עד סיומא וסמך לזו הסעודה איתא במדרש דעושין סעודה לסיומה של תורה וע"כ נקראת הסעוד' זו בלשון סיום דבעי דשלים מסכתא וק"ל: אבי סדיא כו'. ר"ל שלא אתן שינה לעיני עד שאמצא לו זכות והיינו משום דלא חשיד הת"ח בעיניו ומר בר רב אשי הוסיף לומר משום דאוהב לו כגופו פשוט הוא לו לדינא וק"ל:

שם רבי ינאי לביש מני מעלי שבתא ואמר באי כלה באי כלה רבה בר רב הונא איקלע לבי רבה בר רב נחמן קריב ליה תלת סאוי טחיי א"ל מי הוי ידעיתון דאתינא א"ל מי עדיפת לן מינה [דכתיב וקראת לשבת עונג] רבי אבא זבן בתליסר אסתירי פשיטי בשרא מתליסר טבחי ומשלים להו אצינורא דדשא ואומר להם אשור הייא רבי אבהו הוה יתיב אתכתקא דשינא ומושיף נורא רב ענן לביש גונדא דתנא דבי רבי ישמעאל בגדים שבשל בהם קדרה לרבו אל ימזוג בהם כוס לרבו. רב ספרא מחריך רישא רבא מלח שיבוטא רב הונא מדליק שרגי רב פפא גדיל פתילתא רב חסדא פרים סלקא רבה ורב יוסף מצלחי ציבי רבי זירא מצתת צתותי רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק אמר אילו מקלעין לי ר' אמי ורבי אסי לא מכתפינן קמייהו ואיכא דאמרי רבי אמי ורבי אסי מכתפי ועיילי מכתפי ונפקי אמרי אילו מקלע לן ר' יוחנן מי לא מכתפינן קמיה:

באי כלה. הכי קרי ליה לשביתת שבת מתוך חביבות: טחיי. רקיקים עשוים פניהם בשומן אליה או בשמן: מי עדיפת לן מינה. כלום אתה חשוב לנו מן השבת לכבוד שבת הכננום ולא היינו יודעים שתבא: מתליסר טבחי. לטעום בשבת מן המובחר: איסתרי. סלעים: איסתרי פשיטי. סלעי מדינה והם אחד משמנה בסלע צורי והיינו חצי דינר: ומשלים להו אצנורא דדשא. לפני בואם להביא לו הבשר היה מזמן להם מעותם על פתחו: ואומר להם אשור הייא. התאשרו והתחזקו מהר במלאכתכם למהר ולחזור ולמכור ולהתעסק בצרכי שבת ולי נראה ומשלים להו אצנורא כששמש מביא האשכנה היה נותנה לשמשים המוכיכים סעודתו על פתח ביתו ולא היה נכנס אלא ממהר לחזור ולהביא אחרת ואמר להם לשמשים אשור הייא התאשרו מהר להכין את זו בעוד שאלך להביא את זו: אתכתכא דשינא. אסטענ"ל של שן שחשוב היה ועשיר: ומושיף נורא. נופח משם נורא לכבוד שבת: ורי"ף גריס אתכתקי דשלגא תדהר: לביש גונדא. כלי שחור להודיע שהיום אינו כדאי להתכבד בחשיבות ולהתעסק בתבשילי שבת ולא יטנף בגדיו בבישול קדרות: דתנא דבי רבי ישמעאל וכו'. דבשול קדרה מטנף בגדים: מחריך רישא. אם היה שם ראש בהמה לחרוך ומחרכו הוא בעצמו: פרים. לשון פרומים מחתך: מצתת צתותי. מלית האור בעצים דקים: מכתף ועייל מכתף ונפיק. בע"ש יוצא ונכנס להביא תמיד משאות כלי תשמיש ובגדי חופש ומגדים כאדם שמקבל את רבו בביתו ומראה לו שהוא חשוב עליו וחרד לכבודו לטרוח ולהרבות בשבילו:

מהרש"א צנורא דדשא. הוא החור ונקב שלמטה שהדלת סובב בו והוא קלת מקום מוכן למעות להניח שם כמ"ש בפ"ב דברכות ז"ל שקליה ומחת לצנורא דדשא וכן בפ' מציאת האשה דהוי' שדי להאי עניא ד' זוזי בצנורא דדשא וה"נ הכא היה משלם לשו ר"א בצנורא דדשא ששם יונח מעותיו מהר וק"ל: מדליק שרגא כו'. דהוא מרא דשמעתין בפרק ב"מ דאמר הרגיל בנר כו' דמשמע דהאי נמי חייב בנר וכמ"ש התוספות דהוו רגילי בנר הבעל והאשה עיין שם:

פז ע"א יוסף מוקיר שבי הוה ההוא עובד כוכבים בשבבותיה דהוו נפישי נכסיה טובא אמרו ליה כלדאי כולהו נכסי יוסף מוקיר שבי אכיל להו אזיל זבנינהו לכולהו נכסי זבן בהו מרגניתא אותבה בסייניה בהדי דקא עבר מברא אפרחיה זיקא שדייה בימא [במיא] בלעיה כורא אסקוה אייתוה אפניא דמעלי שבתא אמרי מאן זבין כי השתא א"ל זילי אמטיוה לגבי יוסף מוקיר שבי דרגיל דזבין אמטיוה ניהליה זבניה קרעיה אשכח ביה מרגניתא זבניה

עיון יעקב

בואו ונצא לקראת שבת מלכתא. כדי שיהו הכל יודעין שהשבת מוכן לבא ויכינו הכל מה שהוא לצורך שבת כמו שמכינין הכל לכבוד מלכה שמוכנת לבא ודומה שבת לנקבה כמו שהאשה היא עונג בעלה ומשמרתו מן החטא ומתלות פ"ו מקבל שכר. והא דאמר ר' ינאי בואי כלה בואי כלה כפל נגד שני מלאכים המלוין לאדם בשבת ונגד שמור וזכור: רבי אבהו יתיב ונשיף וכו'. כל הני אמוראי עשו כן בעצמם לכבוד שבת משום דמצוה בו יותר מבשלוחו וכן מבואר בש"ס ריש פרק שני דקידושין דף מ"א ע"א ולא הביא שם רב הא דרב ספרא חריך רישא ורבא מלח שיבוטא ולא אינך: הוי האי נכרי בשבבותיה. נראה דר"ל דהאי נכרי שהיה בשכונתו היה רואה שזה יוסף מוציא הוצאות הרבה לשבת יותר מכדי יכולתו ע"ד דאמרינן לוו עלי ואני פורע והיה מלעיג עליו כי הנכרי היה קמצן וסימנך עשירים מקמצין לכך נענש בזה האופן שכל ממונו בא ליד יוסף ומכל מקום את לגרים עוב לשכינו שממונו בא לדבר מצוה:

(סנ: יח) זכניה בתליסר עיליתא דדינרי דדהבא פגע ביה ההוא
(וע"ש) סבא אמר מאן דיזיף שבתא פרעיה שבתא. בעי מיניה
(רמ"ח) רבי מרבי ישמעאל ברבי יוסי עשירים שבארץ ישראל
(דברים יד) במה הם זוכים אמר ליה בשביל שמעשרין שנא' °עשר
תעשר עשר בשביל שתתעשר. שבבבל במה הן זוכין
א"ל בשביל שמכבדין את התורה. ושבשאר ארצות במה
הן זוכין אמר ליה בשביל שמכבדים את השבת. דאמר
רבי חייא בר אבא פעם אחת נתארחתי אצל ב"ה בלודקי'
והביאו לפניו שלחן של זהב משוי ט"ז בני אדם
וט"ז שלשלאות של כסף קבועות בו וקערות וכוסות
וקיתוניות וצלוחיות קבועות בו ועליו כל מיני מאכל וכל
(תהלים כד) מיני מגדים ובשמים וכשמניחין אותו אומרי' °לה' הארץ
(שם קטו) ומלואה וגו' וכשמסלקים אומרים °השמים שמים לה'
והארץ נתן לבני אדם. אמרתי לו בני במה זכית לכך.
א"ל קצב הייתי וכל בהמה שהיתה נאה אמרתי תהא זו
לשבת אמרתי לו [אשריך שזכית] וברוך המקום שזיכך
לכך. א"ל קיסר לרבי יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל
של שבת ריחו נודף א"ל תבלין אחד יש לנו ושבת
שמו שאנו מטילין לתוכו וריחו נודף א"ל תן לנו הימנו.
א"ל כל המשמר את השבת מועיל לו ושאינו משמר
את השבת אינו מועיל לו:

מוקיר שבי. מכבד שבתות: א"ל כלדאי. לאחי עובד כוכבי' כלדאי חוזים בכוכבים: אביל להו. תופס ליפול בידו: אותביה בסייניה. עשה לו כובע של לבד ושלו במשבצת של זהב וקבע בו מרגליות וקבע את זו עמהן. סייניה. כובע. ורבינו הלוי גרים בסודריה בסודרו ולשון הגון לי והוא לשון רבינו יצחק ברבי יהודה: תליסר עיליתא. עליות מלאות דינרי זהב וגוזמא בעלמא הוא כלומר הון עתק מאד כך פי' רבינו הלוי וכן בכל מקום כגון תליסר גמלי ספיקי טריפתא וכן תליסר טבחי דלעיל: במה הם זוכים. לעושר גדול כזה: לה' הארץ. דאין אנו רשאים ליהנות עד שנברך שמו בברכת הלחם: והארץ נתן לבני אדם. על ידי מתנתו נהנינו בטובה זאת:

תוספות בתליסר עיליתא דדינרי. אומר ר"ת דעיליתא שם כלי הוא כדאמרי' בריש כיצד מעברין עלת נקפת בכדא ע"כ בתוס' כוונת ר"ת לקרב הדבר אל השכל ושלא נפרש עיליתא כפי הפשט כי יראה דבר נמנע לזה פירש שהוא כלי קטן ואינו מן הנמנע שאבן יקרה משובחת במאד מאד יתנו עבורה י"ג כלים קטנים מלאים דינרין ויותר נכון פי' רבינו הלוי דגוזמא בעלמא קאמר והנה זאת היא תשובה כוללת במקומות רבים שהזכירו דברים כיוצא בזה אשר יראה בהם שיוצאים קרוב לנמנע וכיוצא בזה ולאו דוקא נאמר במעשה בע"ה אשר בלודקיא שהביאו לפניו שלחן זהב משוי ט"ז בני אדם מה שלא נעשה למלך גדול אלא גוזמא בעלמא קאמר שהיו לאותו ב"ה ט"ז עבדים לעבודת מלאכתו ולעת האוכל היו עורכין שלחנו במיני מגדים משובחים וכלים מכלים שונים ואפשר שכל אחד מעבדיו שהיה בידו דבר ובין כולם היו מביאין לפניו שלחן וכלים יקרים שוים הון עתק עד כאן:

מהרש"א יוסף מוקיר שבי אביל להו כו'. עיין פרש"י וי"ל אביל להו כמשמעו שכבר אכיל להו כשיעורא לכבוד שבת יבואו אלו לתשלומין כדמסיק דפרעי' שבתא וכל זה חזו כלדאי בכוכבים וק"ל: בתליסר עיליתא כו'. עיין פרש"י והוא דחוק שכוונו במספר י"ג בדרך גוזמא שאין זה מספר המשלים העשירית ולא המאות כמ"ש בכ"מ שסים שהוא משלים העשירית. ונראה לכוון בזה המספר י"ג הנוגע לכל דבר שבקדוש' כגון י"ג מדות של הקב"ה ומלת אח"ד שהוא גי' י"ג מורה עליהם שמדות הללו שורשים על אחדותו ואינן משתנים בריבוים רק לפי פעולת המקבל גם מדות התורה הקדוש' הם י"ג שהתורה נדרשת בהם גם מדות האדם כשבא לכלל קדושת המצות הם י"ג שנים ולזה בקדושת השבת לעיל דזבן רבי אבא לכבוד שבת במספר הזה בתליסר איסתרי מתליסר טבחי על כוונה זו וזה יוסף מוקיר שבי משמע נמי דהיה קונה לכבוד שבת במספר הזה י"ג ועל כן זכה למספר הזה לי"ג עיליתא דדינרי והכי תליסר גמלי ספיקי כו' נקט נמי במספר הזה שהוא ודאי נוגע בדבר קדושה הנאמר באיסורי מאכלות וכן בפרק סדר תעניות דא"ל יהיבנא לך י"ג נהרי דמשכי אפרסמון דכותה כו' דמענגת בהו על כוונה זו בקדושת עה"ב ודו"ק: ט"ז שלשלאות כו'. גם במספר הזה ודאי דיש לדקדק ומאי רבותיה דט"ז שלשלאות של כסף לגבי ט"ז משאוי בני אדם שהיה של זהב ויש לכוין ע"פ מ"ש במדרשות דמלאך דמלת הדין יש לו ט"ז פנים וכנגד זה העמיד ט"ז פנים של בני אדם סביב זה השלחן בנושאם אותו וכענין מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב גומר להצילו ממלאכי משחית כמפורש בפרק מי שאחזו ומסיים הכא וקערות וכוסות כו' ועליו כל מיני מאכל כו'. דע"י זה גם מלאך רע יענה אמן כדלקמן ודקדק נמי לומר ט"ז שלשלאות כו' שהיו בו לרמוז שיהיו הי"ו אפילו של מלאך רע אסורים בט"ז שלשלאות כההוא דפרק מי שאחזו באשמדאי מלכא דשידא דיהבו עליה שושלתא ודו"ק: וכשמסלקין כו' והארץ גו'. בפרק כיצד מברכין אמרינן ר"ל רמי כתיב לה' הארץ גומר וכתיב והארץ נתן לבני האדם ל"ק כאן קודם ברכה וכאן לאחר ברכה והשתא כשמניחין אותם אומרים לה' גומר ניחא דהיינו קודם ברכת הנהנין ברכת הלחם כפירוש רש"י אבל כשמסלקין אותה אומרים והארץ נתן גו' אינו מבורר לן דמשמע לכאורה כשמסלקין את השלחן דהיינו לאחר אכילה וזה אינו אלא לאחר הברכה קודם הסעודה ואכילה מיירי קרא והארץ נתן גומר כדמוכח הסוגיא דברכו' ויש ליישב דהיו מסלקין זה השלחן הזהב קודם הסעודה והאכילה ולא היו מניחין את השלחן הזה אלא משום כבוד שבת בכניסתו וכן היה דרכן לאכול בשלחנות קטנים לפני כ"א כמפורש בתוס' לקמן בשמעתין דבימיהם היו להן שלחנות קטנים לפני כל אחד ואחד ולא היו מביאין אותן לפניהם עד אחר הקידוש וק"ל: זו לכבוד שבת כו'. וזו היא מדת ב"ש שאמרו בפרק י"ט מצא בהמה נאה אמר זו לשבת ואפשר דמדתו מרובה שהיה קצב ואפשר היה לו לסמוך למצוא אחר כך נאה הימנה ואע"פ כן לא סמך והניח הנאה לכבוד שבת וק"ל: תבלין אחד יש לנו ושבת כו'. שמעתי לפרש כי רצה לו תבלין ושמו שבת שיסבור הקיסר שהוא מין ירק עביד לריח ולטעם כמו שמצינו בסוף מסכת עוקצין השבת משכתן טעם בקדירה וכוונת ריב"ח האמיתית על השבת גופיה ולפי הבנתו של הקיסר שהוא מין ירק

עיון יעקב

תליסר עליסי' דדינרי. עיין במהרש"א הטעם למספר הזה וכ"כ בעוללת אפרים מאמר רס"ב. עיי"ל ע"ד דאמרינן, שבשה מעידין זה על זה ושבת מעיד שה' אחד וישראל עם אחד וכמנין אחד שהוא י"ג: **שמכבדין** את התורה. שבשמאלה עושר וכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות מפני עושרו וכדאמרינן ר' מכבד עשירים. ובשאר ארצות בשביל שמכבדין את השבת דכתיב ברכת ה' היא תעשיר דקאי על השבת כדאיתא ברבה בראשית פ' י"א ע"ש: **וט"ז** שלשלאות קבועות בו. לפי שהיה משאוי ט"ז בני אדם וכל א' מהן נשא בשלשלת אחד (ועיין במהרש"א) ובכל צד מהשלחן קבועי' בו ד' שלשלאות: **א"ל** תן לנו הימנו. אבל לא שאל למה לא ניתן בו כל ימי השבוע מזה התבלין די"ל דעושין כן רק לכבוד שבת רק שהוא שאל ממנו ליתן לו לכבוד המלכות וגם ליתן בו ביום השבת לבד והשיב לו שאינו מועיל לו :

לק דעביד כריח אמר לו הקיסר תן לי ממנו אמרו לו המין ירק וא"ל שאינו מועיל אלא למי ששומר שבת דהיינו כוונתו האמיתית שבשבת שמה שמועיל למי ששובת בה ודו"ק:

שם **אמר** ליה ריש גלותא לרב המנונא מאי דכתיב °ולקדוש ה' מכובד א"ל זה יום הכפורים שאין בו לא אכילה ולא שתיה אמרה תורה כבדהו בכסות נקיה. וכבדתו רב אמר להקדים ושמואל אמר לאחר. א"ל בני רב פפא בר אבא לרב פפא כגון אנן דשכיח לן בישרא וחמרא כל יומא במאי נשנייה א"ל אי רגילתו לאקדומי אחרוהו אי רגילתו לאחורי אקדמוהו רב ששת בקייטא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא שמשא בסיתוא מותיב להו לרבנן היכא דמטיא טולא כי היכי דליקומו הייא: ישעיה נח

מאי דכתיב ולקדוש ה' מכובד. מדכתיב וקראת לשבת עונג מכלל דלקדוש ה' לאו אשבת קאי: וכבדתו. אשבת מהדר דאי בי"ה הא כתיב מכובד: להקדים. זמן סעודת שבת לזמן סעודת חול וזהו כבודו: לאחר. וזהו כבודו שהוא מתאוה לאכול: במאי נשנייה. משאר הימים: אי רגילתו לאקדומי. סעודתכם בבקר אחרוהו: רב ששת. סגי נהור היה ואינו רואה את האכילה וכשהיה דורש בשבת מושיב התלמידים במקום שהגיע שם החמה לעת האוכל כדי שילטערו וימהרו לקום: דמטי טולא. שילטערו: הייא. מהר:

תוספות רב אמר להקדים ושמואל אמר לאחר. ולא פליגי אלא רב איירי בדרכו לאחר ושמואל איירי בדרכו להקדים כדאמר בסמוך:

מהרש"א ולקדוש ה' מכובד זה י"ה שאין כו'. ע' פרש"י ור"ל דוקראת לשבת עונג משמע בעונג אכילה ולקדוש ה' משמע דכולהו לה' בלא אכילה וכה"ג אמרינן בפרק אלו דברים הכל מודים בשבת דבעינן לכם דכתיב וקראת לשבת עונג ובעצרת פליגי דכתיב לה' וכתיב לכם וא"כ ע"כ ולקדוש ה' דמשמע כולו לה' לא איירי בשבת ולא מתוקמא אלא בי"ה שהוא מקרי נמי שבת וקאמר כבדהו בכסות כו' הנהו אמוראי דהכא לא ס"ל כר"י דפרק ואלו קשרים דקרא למאכי' מכבדותא ולכך לא מייתי לי' הכא אלא דע"כ כיון שאין לכבד י"ה באכילה ובשתייה ע"כ מיתוקמא מכובד בכסות נקיה וכן שמואל ורב דמפרשי וכבדתו דכתיב גבי שבת ח"א לאחר וח"א להקדים לא ס"ל כר"י דמוקי לה לשינוי בגדים. לעיל בפרק ואלו קשרים והכי נמי פליגי אמוראי לעיל אר"י ונראה משינוי לישנא דלעיל גבי שבת קאמר שלא יהא מלבושך של שבת כו' והכא גבי י"ה קאמר בכסות נקייה דהיינו דבר נוסף על השבת שיהא שינוי המלבוש ביה"כ בנקיים ועל זה סמכו בי"ה בבגדים לבנים נקיים וכדאיתא במדרשות דוגמת מ"ה וק"ל: רב ששת בקייטי כו'. כפי' רש"י סגי נהור כו' אין פירושו מבורר לי ובפשיטות נראה לפרש דרב ששת ירא שיקדימו התלמידים בשבת כרב דאמר להקדים ולכך הושיב אותן בשבת במקום שילטערו דהיינו בקייטא במקום החמה ובסיתוא בצל כדי שימהרו מתוך לצער לשוב לביתן לאכול סעודת שבת וק"ל:

קיט **אמר** רב המנונא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף שם ע"ב
להקב"ה במעשה בראשית שנא' ויכלו אל תקרי ויכלו אלא ויכלו. א"ר (אלעזר) [אליעזר] מנין שהדבור כמעשה שנא' °בדבר ה' שמים נעשו. א"ר חסדא אמר תהלים לג
מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכלו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהם על ראשו ואומרי' לו °וסר עונך וחטאתך תכופר. תניא ר' יוסי בר' ישעיה ו
יהודה אומר שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בע"כ. ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בע"כ. ראוי לחבר אל זה מאמר אחד המזכיר ג"כ ענין מלאכי' המלוין לו לאדם והוא בב"ר על אודות מלאכי יעקב אבינו עליו השלום וז"ל א"ר מאיר עשה אדם מצוה אחת נותנין לו מלאך אחד. שני מצות נותנין לו שני מלאכי'.
מצות הרבה נותנין לו מלאכים הרבה שנא' °כי מלאכיו תהלים צא
יצוה לך ולמה כדי לשמרו מן המזיקים שנאמר °יפול שם
מצדך אלף וגו'. אמר רבי יצחק למה מן הימין רבבה ומן השמאל אלף אלא שהשמאל אינה צריכה מלאכים הרבה לפי ששמו של הקב"ה כתוב בתפילין שנתונין בשמאל א"ר חנינא לא כתיב יהא מצדך אלף לא יפול. שמאל שאינה פשוטה במצות שאינה שולטת אלא במצות תפילין לבד אינה מפלת אלא אלף מזיקין אבל ימין שהיא שולטת בכל המצות מפלת רבוא מזיקין:

ויכלו

עיון יעקב

רב אמר להקדים ושמואל אמר לאחר. להראות שהוא תאב לאכול יותר ביום השבת בשביל התבלין. לכך יקדים או יאחר כדי שיותר ישבע מן טעם התבלין כשבוהת יזהר עיין פירש"י: **כל** המתפלל בע"ש ואומר ויכולו. הכוונה דכיון שהוא מתפלל בע"ש בעוד יום לפי שמתפלל ומוסיף מחול על הקדש והאיך אמר ויכולו הא הקב"ה ידע שמים וארץ כלה מלאכתו במכוון ביום השביעי כדאית' במדרש לכך קאמר מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף לכך צריך לכלות בעוד יום ע"ש וק"ל: **אמר** ר"א מנין שהדבור כמעשה: אתי לומר דלא תקשה לך האיך שאמר שנעשה שותף הא הבריאה דבר שאין בו ממש רק דבור בעלמא והאיך חל בו שותפות לזה אמר דדיבור כמעשה וק"ל: **כל** המתפלל בע"ש ואומר ויכולו שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם. והם כנגד זכור ושמור ואומרין וסר עונך וגו' עיין בכל בו סי' ל"ח שכתב הטעם דבעדות כתיב אם לא יגיד ונשא עונו וזה שהגיד עדותו דין הוא שיכופר עונו ע"ש וליכא לומר הטעם דכיון שמעיד שהקב"ה ברא הכל א"כ בודאי מהרהר תשובה בלבו להכי אומרים וסר עונך וחטאתך תכופר. ועוד אמרתי דרך דרש כי לכאורה אם אדם סורח נגד הקב"ה דין הוא שלא ימחול על כבודו כי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול אך ורק דמירץ הש"ס בקידושין שאני הקב"ה דכ"ע דיליה יכול למחול על כבודו וזה שמעיד על חידוש בריאת עולם שהוא מאתו והכל שלו לכך יכול למחול על כבודו ואומרין וסר עונך וחטאתך תכופר ות"כ הש"ס כל השומר שבת כהלכתו מוחלין לו על כל עונותיו תו"ד ועוד י"ל כי לכאורה אין לכבד ולענג שבת כי אלולי שבת היו נבראים עוד לרבי' עולם וזה מעביר על מדותיו ומכבד שבת וכל המעביר על מדותיו מוחלין לו על כל פשעיו ונ"ל דז"כ המדרש הובא בילקוט ראובני סוף פ' כי תצא כתוב אחד אומר זכור את יום השבת לקדשו וכתוב אחד אומר זכור את אשר עשה לך עמלק האיך מקיימת שני כתובי' אלעו זה זכור וזה זכור לא דומה כוס של קונדיטון לכוס של חומץ זה זכור לקדש ולשמור וזה זכור להשמיד ולהרוג ולפי דרכינו יתורץ דגבי שבת מזהיר אותו לכבד ולעבור על מדותיו וגבי עמלק מזהיר לזכור ולנקום נקום עד סוף כל הדורות מש"ה הוי תרתי מילי דסתרי אהדדי. אכן באמת מלינו בכל מקום טוב להעביר על מדותיו ולא תקום ולא תטור תמן משפיכם דמים דכתיב כים נקם יקם כי אם בדם שופכת והכא להורגך השכם להרגו וא"כ מתרץ שפיר זה להשמיד ולהרוג וק"ל: וסר עונך וחטאתך תכופר. כי אין הייננו מזיד וקאמר רק לשון סר דהיינו שזדונות יעשה לו כשגגות וא"כ השגגות שהם חטאות תכופר. ועי"ל כיון שאומר ויכל אלהים ביום השביעי דהיינו ומחלה כששת ימים ברא הכל כתמיד ראה שאין העולם יכול להתקיים כשבא שבת שיתף רחמים לדין לכך אומרים לו המלאכים וסר עונך וכו' ועיין לעיל דף י"ב ד"ה שבת היא: יהי"ר שתהא לשבת הבאה כן. וזה גרמה בפסוק ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת וגו' ושן הוא במכילתא ס' כי תשא הובא בילקוט על פסוק ושמרו א"ר בן פרטה כל המשמר את השבת מעלין עליו כאלו שמר שבתות הרבה ע"ש: **לשבת** הבאה כן ומלאך רע בע"כ יענה אמן. וזה תמהתי לא תלא הרעות כי אם הוא עושה טוב גם מלאך רע יענה אמן: יהי"ר שתהא לשבת הבאה כך. כן הוא הנוסחא בכל ספרי הש"ע בידינו ולא כתב מלת כן כמו במלאך טוב דלעיל וצ"ל מטעם דלה"ר כשילים לא כן וכדאי' בשוחר טוב ריש תילים על פסוק לא כן הרשעים וגו' על כן לא יקומו רשעים:

ויכלו. הכ"ה את שיספר בשבחו של מקום ששבת בשבת ע"כ:

תוספות מצא נר דלוק ושלחן ערוך. ואם תאמר הא אמרינן נרים ע"פ ושוין שאין מביאין את השלחן אלא אם כן קידש וי"ל דערוך שהוא במקום אחר אלא שאין מביאים אותו עד אחר הקידוש כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא. כדאיתא בשאלתות דרב אחאי. ודוקא בימיהם שהיו להם שלחנות קטנים לפני כל אחד ואחד אבל שלנו גדולים הם וקשים לטלטלם. ע"כ:

מהרש"א כאילו נעשה שותף כו'. כי האומר ויכלו הרי הוא מעיד על מעשה בראשית והרי הוא כעשה שותף עם הקב"ה כי בלתי עדותו לא יודע עשייתו וכמו שהעשייה לא היה רק במאמר כדמייתי עליה בדבר ה' שמים נעשו כן עדותו במאמר וה"ל כאילו נעשה שותף במאמר והוא מבואר שאמר אפילו יחיד כולי ל"ל ויכלו ר"ל אפילו יחיד שאין עדותו עדות גמור במקום אחר אעפ"כ ל"ל ויכלו להעשות שותף של הקב"ה בעדותו זאת באמירה בעלמא ודו"ק: וסר עונך והטאתך גו'. דהאומר ויכלו הרי הוא נעשה שותף במעשה בראשית כדלעיל והיינו על אותה שעה דכאמר ויכלו במעשה בראשי' שהכנסת שבת ואותה שעה נתכפר גם אדם הראשון על עונו כמפורש במדרש והאי קרא בישעיה כתיב שאמר לו המלאך כן ונקטו ליה נ"כ כאן בהאי לישנא לאמירת המלאכים: אחד טוב כו'. מבואר כי יש לכל מצות שבתורה מלאכים ממונים עליהם האחד מסטרא דימינא שיהיה סניגור לאדם על קיום המצות והא' מסטרא דשמאלא שיהיה קטיגור לאדם לעובר המצוה והן הן ב' מ"ה שאמרו כאן שהן ממונים על מצות שבת ואמר בקיום המצוה זו דמלאך טוב אומר י"ר כו' ומלאך רע יענה אמן בעל כרחו יותר מתקיים באומרו אמן ע"ד שאמרו הודאת בעל דין כמאה עדים דמי וכן בהפך שמלאך טוב אומר אמן והודאתו כמאה עדים דמי וק"ל:

הרי"ף כאילו נעשה שותף וכו'. יש לדקדק מנא ליה דמיירי במתפלל בע"ש ואומר ויכלו. וע"ק מאי דוחקיה לומר אל תקרי ובהא איכא למימר דליכא למימר ויכלו דמשמע מאליהן דהא כתיב בתריה ויכל אלהים לזה דרשו אל תקרי ויכולו אלא ויכלו שאע"פ שהקב"ה כילה בריית העולם ויכל אלהים ביום השביעי מעלה עליו הקב"ה כאילו סייעו ויכלו בין שניהם לפי שלא בעמל וביגיעה ברא אלהים השמים והארץ אלא בדבר ה' שמי' נעשו וכן דבורו של אדם המתפלל בע"ש שהוא יום הששי מנהר להתפלל ולקדש עליו היום מבעוד יום הששי באותו. דבור של תפלה מעלה עליו כאילו מסייע להקב"ה ויכלו שניהם הקב"ה וזה המתפלל ביום הששי שניהם כילו מעשה שמים וארץ בדבור והוא שמיכות יום הששי ויכלו השמים והארץ לרמוז הנזכר. וגם כרמז בו והנה טוב מאד טוב אדם שנברא ביום ו' ומתפלל ביום ו' מבעוד יום מעלה עליו כאילו נעשה שותף להקב"ה ויכל שניהם השמים והארץ. ומכל מקום עדיין קשיא מנ"ל דבאומר ויכלו מדבר הכתוב ולי"ע:

שם אמר רבי אלעזר לעולם יסדר אדם שולחנו בערב שבת אף על פי שאינו צריך אלא לכזית וא"ר חנינא לעולם יסדר אדם שלחנו במוצאי שבת אף ע"פ שאינו צריך אלא לכזית. חמין במוצאי שבת מלוגמא פת חמה במוצאי שבת מלוגמא רבי אבהו הוו עבדין ליה באפוקי שבתא עיגלא תילתא הוה אכיל מיניה כוליתא כי גדיל אבימי בריה א"ל למה לך לאפסודיה כולי האי נשבוק כוליתא ממעלי שבתא שבקוה ואתא ארי אכליה:

יסדר אדם שלחנו בע"ש. לצורכי שבת: במ"ש. כמו כבוד שבת לנאתו ביציאתו דרך כבוד כאדם המלוה את המלך בצאתו מן העיר: חמין. לשתות ולרחוץ: מלוגמא. רפואה: אבליה אריא. לעגל הראוי לשחט:

מהרש"א שאינו צריך אלא לכזית כו'. ר"ל גם שאין צריך אלא לכזית כגון שהוא שבע מסעודת מצוה שהיה לו בע"ש מ"מ משום כבוד שבת הבא יסדרו כאילו צריך לכל דבר כמו בשבת אחר וכן בסעודת לויה במ"ש שהוא שבע כבר מסעודת שבת מ"מ קאמר כה"ג משום כבוד שבת יסדרו בכל דבר וק"ל: פת חמה כו'. טעם הדבר די"ל לכבד השבת בסעודת לויה בדבר חדש שנתחדש אחר השבת ליהנות ממנו שהיה אסור בו ביום חמין ופת חמה וקרוב לזה טעם ברכת מאורי האש במ"ש וב"ה על הנר שהוא דבר שנתחדש ליהנות בו עתה שהיה אסור בו ביום שבת העבר ומשום דרוב אכילות ומשקין בשבת קרים רע לחולין קאמר דהחמין בסעודת לויה במ"ש הם רפואה כמו מלוגמא וק"ל: ואתא אריא ואבליה כו'. גם כי קושטא הוא דהוה סגי ליה בכל מ"ש בסעודת לוית מלכא בכוליא א' אין זה כבוד סעודת הלוית מלכתא שהיה מכוליא א' שכתותרה מסעודת שבת אבל בעי סעודה באפי נפשיה כדקאמר לעולם יסדר אדם כו' כמ"ש לעיל:

פט: אמר רבי יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמיה רבה מברך בכל כחו קורעים לו גזר דינו שנא'
שופטים ה °בפרוע פרעות בישראל בהתנדב עם ברכו ה'. מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו ה' רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן אפי' יש בו שמץ של עבודת כוכבים מוחלים לו כתיב הכא בפרוע פרעות וכתיב התם °כי פרוע הוא שמות לב
אר"ל כל העונה אמן בכל כחו פותחין לו שערי גן עדן שנאמר °פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים ישעיה כו
אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן. מאי אמן א"ר חנינא אל מלך נאמן:

בכל כחו. בכל כוונתו: בפרוע פרעות. בטול פורעניות כגון פרוע דמתרגמינן בטיל: בהתנדב עם ברכו. כשמתנדבין ישראל לברך את בוראם: כי פרוע. הוא עבודת כוכבים וה"ק בהבטל פרעות עבודת כוכבים שתשקע ותשכח שלא יזכר עונה משום התנדב עם הוא: אל מלך נאמן. כך מעידים על בוראן שהוא אל מלך נאמן. ע"כ:

תוספות כל העונה אמן בכל כחו. פירוש בכל כוונתו וכן פרש"י ז"ל ור"י אומר דיש בפסיקתא במעשה דרבי ישמעאל בן אלישע דקאמר התם כשישראל נכנסין לבתי כנסיות ואומרים אמן יהא שמיה רבא מברך בקול רם מבטלין גזירות קשות. א"ר חנינא אל מלך נאמן צריך להרהר בו בשעה שאומרים אמן. ע"כ:

מהרש"א בכל כחו כו'. ראיתי מפרש כינוי דכחו אקב"ה וכמ"ש מסה יגדל נא כח ה' וגומר שהצדיקים בתפלתן מטילין כח וגבורה בפמליא של מעלה והיינו לקרוע גזר דינו כמ"ב ויאמר ה' סלחתי כדבריך ומייתי בפרוע פרעות וגו'. לפ"ז הדרש יהיה בפרוע מלשון ביטול ופרעות מלשון פורענות כפרש"י ולדרוש דאפי' יש בו שמץ של עבודת כוכבים כו' יהיה ג"כ בפרוע מלשון ביטול ופרעות מלשון גילוי שמץ של עבודת כוכבים כפרש"י בחומש גבי כי פרעה

עיון יעקב

שא"צ אלא לכזית. וזה כוונ' המכילתא' זכור מלפניו ושמור מלאחריו ושניהם בדבור א' נאמרו להכי בעינן בשניהם בשוה לכבדו בכניסתו וביציאתו: מאי אמן. נראה דהקשה מה פירוש של אמן שיהא שכרו כל כך על זה ומתרץ אל מלך נאמן ופירושו אע"פ שהוא אל מלך ומחוייב כל אדם לקיים פקודתו ולעשות מחמת אלהותו ומלכותו אע"פ שאינו מ..לם לאדם שכר גמולו ואפ"ה נאמן הוא הקב"ה לשלם שכר לעושי מצוה וכיון שעונה כן בכל כוונתו וקולו הרמה להודיע לכל שאין לעבוד להקב"ה ע"מ לקבל פרס לכך שכרו כל כך מרובה:

פרש"י אמן לשמלה וכו' ע"ן שם וע"ין בס"פ כזיר ובפ' אלו דברים תגלה תורה שכיים אין יכז"ם: שערי ג"ע כו'. כי הג"ע יש לו הרבה שערים ונחלה לצדיקים ונחלה וכמ"ש כל לדיק ולדיק נכוה מחופתו של חבירו ובפרק ס"חל אמרו כה"ג כל לדיק ולדיק יש לו מדור לפי כבודו ואמר שזה הענין אמן בכל כחו שפותחין לו כל השערים מהדרי ג"ע ונייתי לה אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמן כו'. והא' כתה בתלת שומר א"כ דתלת שומר במקומו עומד מלשון המתנה והיינו שממתין בכל סוף ברכה לדקדק איזה ברכה היא ליתר אמן עליה שלא יהא אמן יתומה ואל תקרי דקאמר לאו דוקא וכן וכליטו בכמה מקומות בתלמוד ודו"ק: אל מלך נאמן כו'. אבל הנאמן קרא הוא ונפורש בפ"ק ומתרגמינן אלהא מהימנא והשתא הענין אמן מוסיף ברמז מלך שהאל נאמן הוא המלך הנאמן והיינו דבכל השנה אומרים האל הקדוש האל המשפט שהוא בעל היכולת והוא נותן כח וממשלה לכל כדאמרינן והמתנשא לכל לראש דאפילו ריש גרגותני משמיא מוקמי ליה אבל בר"ה ויה"כ אומרים המלך הקדוש והמלך המשפט שהוא אז מלך על כל העולם לדונם ביחידי שע"כ שמע ישראל וגומר ה' אחד הוא מהמלכיות שבר"ה וז"ש אל מלך נאמן כי שם אל שנקרא הקב"ה בכל השנה שם מלך שנקרא בראש השנה ויה"כ הוא נאמן ואמיתי בו מה שאין כן שם אל שנאמר בעכו"ם לא תשתחוה לאל אחר ושם מלך שנאמר במלכי בני אדם אינו נאמן בהם רק מלה מושאלת ולא שם אמיתי בהם ודו"ק:

דרי"ק כל העונה אמן יהא שמיה רבא וכו'. פירוש בפרוע מלשון ביטול ופרעות מלשון גזר דין ונקמה כמו פרעות אויב ואמר אם רלית לראות בהתבטל גזרות רעות בישראל לריך שיתנדבו העם לברך וכו' בעניית אמן יהא שמיה רבא מברך ויש לנקט לך אסמכתא בפסוק היכן כרמז אמן שהוא נגלת התנדב עם שאמן הוא לשון אמנה שאנו מאמינים בשמו הגדול שיהיה מבורך ויהיה השם של יה שלם חסו שמי"ה כלומר הוא שם י"ה מברך ובהתנדב עם שנדבה לבם לברך שם ה' בשלימות שעכשיו הוא שם י"ה ובהתנדב עם ברכו ה' שהוא שם שלם אז מתבטלים הגזירות ומ"ש בכל כחו הכוונה שבכל עלמותיו תאמרנה אמן בהתעלמות ואמנה ויש סוד בזה שהם כ"ח אותיות שיש בשם הקדוש של הוי"ה כנודע ליודעי חן אלו הכ"ח אותיות עם מספר השם הנורא שעולה ס"ג כזה יו"ד ה"י וא"ו ה"י כמנין עולה אמן והמכוין בזה קורעין לו גזר דינו וכפי הנוטריקון של אמן שהוא אל מלך נאמן ולדק קורעין לו גזר דינו שהוא מלדיק עליו הגזרה והדין ואומר אל מלך נאמן בגזירותיו גם הקב"ה קורע לו גזר דינו וכרמז בפסוק בהתנדב עם שהתנדבו להיות לעם לה' ולקבל גזירותיו בנדבת לב מהימן עליהם הדין לברך ה' על כל מדותם על הרעה והטובה אז מתבטלות הגזרות בפרוע פרעות כאמור ורבי יוחנן אמר אפילו יש בידו שמץ עבודת כוכבים מוחלין לו ודריש קרא הכי בפרוע אם רלית שיבטל הקב"ה העבודת כוכבים שהיא פרעות כדכתיב כי פרוע הוא זהו בזמן שהתנדבו העם לברך ה' על כל מה שמודד להם הם מקבלים עליהם דינין באמונה ובאמן עליהם הדין: אל תקרי שומר אמונים. נראה לפי שבאמונה לא ידק לומר שומר אלא עושה אמונה או דובר אמונה מאי שומר ועוד מאי אמונים דקאמר דהיה לו לומר אמונה או אמונות לזה דרשו אל תקרי שומר אמונים אלא שאומר אמנים ויש לנו לומר דרך דרש שמ"ש כאן בכל כחו אינו על הרמת הקול אלא על רבוי האמנים שעונה לא אחד ולא שנים אלא כל אשר תמצא ידו בכל כחו לענות אמן ערבה לענות וזהו שאומר אמנים הרבה:

צ סם **אמר** רב יהודה בריה דרב שמואל משמיה דרב אין הדליקה מצויה אלא במקום שיש חילול שבת
ירמיה יז שנא' ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא וגומר והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה. מאי ולא תכבה אמר רב נחמן בר יצחק בשעה שאין בני אדם מצויין לכבותה. אמר אביי לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בו את השבת
יחזקאל כב שנאמר ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם. א"ר אבהו לא חרבה ירושלים אלא בשביל שבטלו ק"ש
ישעיה ה שחרית וערבית שנאמ' הוי משכימי בבקר שכר ירדפו
שם [וגומר] וכתיב והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם ואת פעל ה' לא יביטו וכתיב לכן גלה עמי מבלי דעת. אמר רב (כהנא) [המנונא] לא חרבה ירושלים אלא
ירמיה ו בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן שנא' שפוך על עולל בחוץ מה טעם שפוך משום דעולל בחוץ:

שאין בני אדם מצויין לכבותה. בשבת: בבקר. בזמן ק"ש וכן מאחרי בנשף: והיה כנור ונבל. וסיפיה דקרא ואת פעל ה' לא יביטו לא שמו לב ליחד שמו על בריותיו: שפוך על עולל. רישיה דקרא ואת חמת ה' מלאתי נלאתי הכיל שפוך על עולל בחוץ. שפוך החמה בנקמה בשביל שעולל בחוץ בטלים מבית רבן:

מהרש"א אין הדליקה מצויה כו'. כבר כתבנו ברפ"ק דב"ק דאי לך פורענות כמו האש שמכלה את הכל כמ"ש בסדום וה' המטיר על סדום וגו' ועל זה אמר כמעט כסדום היינו וגו' ולא כסדום ממש ע"פ מ"ש פ"ק דקידושין דדרש מזמור לאסף באו גוים שאמר שירה על שכילה ה' חמתו על העלים והאבנים והותיר לנו שריד וכה"א כלה ה' חמתו ויצת אש בציון וגומר ע"ש וז"ש דמשום חלול שבת הדליקה מצויה שהיא הגדולה שבפורענות שנאמר ואם לא וגו' והצתי אש בשעריה וגו' דהיינו לא כליון גמור כמו בסדום אלא על עלים ואבנים של שעריה ואמר דא"כ מאי לא תכבה דלפי פשטי' משמע ח"ו כליון גמור ומשני בשעה שאין ב"א כו' דהיינו שרוב שריפו באים ביום השב' שאין ב"א כו' ויש רמז בזה בקרא שע"כ לא תבערו אש ילא לחלק מכל ל"ט מלאכו' כדי שלא תבערו אש וגו' שלא תבוא עליכם פורענו' של אש ודו"ק: בשביל שחללו בה שבת כו'. לכאורה דכל הני אמוראי דכל ח"א לא חרבה ירושלי' אלא בשביל זה כו' וכל חד נקט מלתא אחריתא דפליגי אהדדי אבל מדלא קאמר רבי אבהו אמר כו' וכן בכל איכך אלא וא"ר אבהו כו' משמע דלא פליגי ונראה משום דכל מעשה אדם גם מאורעותיו הם כמשכים ומסוגלים לפי מעשה ז' ימי בראשית כמו שהאריכו בזה חז"ל בס"פ מי שהחשיך למ"ד מזל יומא גורם כו' ע"ש ואיכא למ"ד מזל שעה גורם דהיינו של"ם חנכ"ל והוא ג"כ לפי שתחלק ז' ימי ילירה וע"ז אמר הכתוב ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם וגו' וכמ"ש כל זה בפרק הניזקין גבי מעשה אשה וז' בניה כו' ע"ש באורך והוא ענין דשמעתין דכ"א מהאמוראים אמר חורבן ופורענות של ירושלים הבא לפי מזל היום שהיה הרע כפי הקטא שהיה בה והתחיל מיום השבת כי הוא הקדוש ואמר לא חרבה ירושלים בפורענות של שריפת אש כמ"ש ויצת אש בציון אלא בשביל שחללו בה השבת שנאמר ומשבתותי העלימו וגומר הרצח עבירות חטא שם באותו ענין שנאמר כהניה חמסו תורתי וגומר אבל ממה שהזכיר זה הפורענות ואשפוך חמתי באש וגו' מוכרח דבשביל חלול שבת בא זה הפורענות כמ"ש לעיל דבשביל חילול שבת הדליקה מצויה כו' ומשבתותי העלימו דקאמר אכהנים קאי שהם מורי התורה ולפי

עין יעקב

אין הדליק' מצוי' אלא במקום שחילול שבת מצוי. כ"ל הטעם כי כל המשמר שבת נותנין לו משאלות לבו וכן להיפך מי שמחלל שבת נשרף כל חמדי ומשאלות לבו כדכתיב בריש פ' סי' ל"ו ושריף את בית וגו' ואת כל ארמנות ועי"ל ע"ד דאמרינן אלמלא שמרו ישראל שני שבתות מיד הם נגאלים והיה נבנה בה"מ באש כדכתיב אני ה' באש הלאתי ובאש עתיד לבנותה וזה שמעכב בנין הבית לכך הדליקה מצוי': א"ר אבהו לא חרבה ירושלים. כל הני מ"ד נראה דלא פליגי דכל א' מייתי מק"א אלא הא והא גרמא כי עבירה גוררת עבירה וכל א' אמר הוכחתו לפי לורך דורו שהיו פרולין קלת באותו עבירה

ולפי שאיסורי שבת אין ידועין להמון עם כמו שכתוב הרמב"ם כגון הקשירה ועלטול והליכה ודבור שלא לצורך ורא"ו לת"ח שהוא הכהן להודיען לע"ה אבל הם הכהנים העלימו עיניהם של ע"ה בכל זה וע"ז אחל בתוכם כמ"ש אות היא ביני וביניכם וגומר רבי אבהו אמר לא חרבה ירושלים בפורענות הגלות. **אלא בשביל שבטלו קריאת שמע שחרית כו'.** שנאמר הוי משכימי וגו' כי כן דרך המשכרים במ"ש לכבוד סעודת לויה מלכתא שמבטלין ק"ש של ערבי' ולמחר גם בשחרית עוברים זמן ק"ש ואומרים הוי כי עדיין ראשי דוי ואמר וכתיב והיה כינור ונבל וגו'. קילור הכא התלמוד וסמך אסך דפ"ב דסוטה כל השותה בד' מיני זמר מביא ה' פורענות כו' כי תחת שהי' לו לקרא ק"ש בד' ברכותיה בלילה הוא שותה יין בד' מיני זמר ונעשים שכור ומבטל ק"ש בד' ברכותיה שנאמר ואת פועל ה' וגומר ע"ש: **ורב כהנא אמר לא הרבה אלא בשביל שבטלו בה תינוקות של בית רבן.** קראן בשם בית רבן ע"ש דעיקר לימודן בבית ולא בחוץ וכמ"ש לקמן אין עולם מתקיים אלא בהבל תשב"ר ח"ש שפוך חמת ה' בשביל שהעולל בחוץ ולא בבית רבן ואמר ועל סוד בחורים שהולכים כן ביחד ברחובות כאילו יש כאן סוד לדבר זה עם זה ואינן יושבין באהל בית מדרשם וקיים הפורענות בזה כי גם איש עם אשה ילכדו וגומר שאביהם ואמם ילכדו בעון זה שהיה להם להשגיח על בניהם שלא ילכו בחוץ ולהוליכ' לבית רבן:

הדרן אין סדליקה מנויה וכו'. וקשה דילמא נ"כ על שאר עבירות אפשר שאלא אש ובערה בם ואיך הוא אומר בלשון שלילה אין סדליקה מנויה וכו' ועוד נאמר איך מתיחסת הדליקה על חילול שבת יותר מעל שאר העבירות ונראה דדייק ר' יהודה ליסניה דלא אמר אין הדליקה באה אלא אין הדליקה מצויה לפי שאע"פ שאלא אש ותבער על שאר עבירות מ"מ יהיה אפשר לכבותה באופן שאין הדליקה מצויה תדיר שאי אפשר לכבותה אלא על עון חילול שבת שהקב"ה מודד להם כמדתם כשם שהם לא שמרו השבת כן הקב"ה מביא להם את הדליקה ביום השבת שאין בני אדם מצוים לכבותה וכיון שאין מכבה אותה תהיה הדליקה מצויה תמיד ולא תכבה באופן שהוא חילל השבת ולא שמר גם השבת לא ישמור נכסיו ויהיו משוללים באש תבערה וכפי זה אנו צריכין לומר שמ"ש אין הדליקה מצויה אינו על הדליקה הבאה בימי החול אלא על הדליקה הבאה ביום השבת שכיון שאין מכבה אותה היא דליקה מצויה תמיד וכן אמר הכתוב והצתי אש בשעריה ואכלה ארמנות ירושלים ולא תכבה מאי ולא תכבה בשעה שאין בני אדם מצוים לכבותה: שנאמר ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם. וקשה דהא בההוא ענינא כתיב כמה מיני חטאות כהנים חמסו תורתי וחללו קדשי וגו' ומשבתותי העלימו עיניהם שריה בקרבה כזאבים טורפי טרף לשפוך דם לאבד נפשות נביאיה טחו טפל חוזים שוא וגו' עם הארץ עשקו עושק וגזלו גזל ועני ואביון הונו ואת הגר עשקו וגו' ועל כל אלה העבירות אמר ואשפוך עליהם זעמי ונראה דדייק קרא דבכל העבירות הכתובות שם לא אמר ואחל בתוכם אלא בחילול השבת ומשבתותי העלימו עיניהם ואחל בתוכם ולא עוד אלא דהו"ל ויחללו השבת

מאי ואחל בתוכם אלא לומר שכביכול נאו פרילים. וחללו המקדש ואחל בתוכם בעון חילול שבת: על ביטול ק"ש וכו'. וקשה דהא קרא לא קאמר אלא לכן גלה עמי שהוא גלותן של ישראל אבל לא הוזכר כאן חורבן ירושלים כלל ואין לומר דכיון שגלו הוא יורה שגלו משנת החורבן דהכי מלינו גלות יהויקים וגלות יכניה ועדיין לא נחרבה ירושלי'. ואפשר דדייק הכי הוי משכימי בבקר שהוא זמן ק"ש של שחר ומאחרי בנשף שהוא זמן ק"ש של לילה דכתיב בשכבך ובקומך ואת פועל ה' לא יביטו לייחד שם ה' לכך מעשה ידיו שהוא בית המקדש וירושלים שהוא ונקדש ה' כוננו ידיו והעיר אשר ה' בחר בה כי אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו ואם ה' לא ישמר עיר וגומר ולכך לא ראו באור המקדש וירושלים שהוא מעשה ידיו של הקב"ה ומתוך החרבן לכן גלה עמי הרי שהגלות לא נמשך אלא מתוך החורבן. שביטלו בה תינוקות של בית רבן שנא' שפוך על עולל בחוץ. וקשה והרי כתיב שם על עולל בחוץ ועל סוד בחורים יחדיו דהיינו עון הבחורים ונראה דכיון דרישיה דקרא אמר ואת חמת ה' נלאתי נלאתי הכיל שפוך הרי כאן מילוי חימה וגם שפוך החימה בנקמה ומדסמיך השפיכה על עולל בחוץ מכאן שהחורבן שהוא ספך כאש חמתו וילת אש בציון זה היה על עולל בחוץ ומילאו חמת ה' עליהם בנקמה לכות הוא על סוד בחורים יחדיו:

אמר עולא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא היה צא להם בושת פנים זה מזה שנאמר °הובישו כי (ירמיה ו) תועבה עשו גם בוש לא יבושו וגומר. אמר רבי יצחק לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהשוו קטן וגדול שנא' °והיה כעם ככהן וכתיב בתריה °הבוק תבוק הארץ. (ישעיה כד) אמר רב עמרם בריה דר"ש בר אבא אר"ש בר אבא (שם) א"ר חנינא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה שנאמר °היו שריה כאילים לא מצאו מרעה (איכה א) מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה אף ישראל שבאותו הדור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה. א"ר יהודה לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביזו בה תלמידי חכמים שנאמר °ויהיו מלעיבים במלאכי (ד"ה ב לו) אלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד (אין) [לאין] מרפא מאי עד אין [לאין] מרפא אמר רב יהודה [אמר רב] כל המבזה ת"ח אין לו רפואה למכתו. אמר רב יהודה א"ר מאי דכתי' °אל תגעו (תהלים קה) במשיחי ובנביאי אל תרעו אל תגעו במשיחי אלו תינוקות של בית רבן. ובנביאי אל תרעו אלו תלמידי חכמים. אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקו' של בית רבן. א"ל רב פפא לאביי דידי ודידך מאי. אמר ליה אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא. ואמר ר"ל משום רבי יהודה נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן

עיון יעקב

אין רפואה למכתו. עיין בעיר בנימן פי' קל"ז מ"ש בזה בשם הב"ח ול"נ ע"ד דא"י בנדרים דף כ"ב ע"א על פסוק יש בוטה כמדקרות חרב כל הבוטה פירוש מי שנודר אלא שלשון חכמים מרפא שמתירין לו ולא"י בכלי יקר פי' מעות ולכך החכם מתיר שבועות ונדרים אחרים לפי שהוא רב ושליט עליו כמו בעל על אשתו וכל איש מישראל הוא ברשות ב"ד או יחיד מומחה ועל דעתם נדר שמחוייב לעשות כל אשר יורו לו הב"ד וא"כ שפיר קאמר המבזה ת"ת א"כ ודאי אינו נודר על דעתו לכך אין רפואה למכתו ומכוין לפ"ז לשון הפסוק עד אין מרפא וק"ל ולמ"ד בפ"ק דקידושין רב שמחל על כבודו אין כבודו מחול יפרש הפסוק כפשוטו. ועי"ל ע"ד דא"י ביבמות דף ס"ה אשר לא יוכל קום ואשר לא תוכל גלאת ממנה זו אשה רעה וכתובתה מרובה ומביים ת"ח משלם ליערא דדשלא הא שרגיל לבייש ת"ח הרבה כדכתיב ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים לכך אין רפואה למכתו עי"ל כי הת"ח מגינים על הדור והוא משלם רעה תחת טובה לא תמוש רעה מתוך ביתו וזה אין רפואה למכתו פי"ל דא"י בי"ד סי' קע"ט הלוחש על המכה אין לו חלק עולם הבא וע"י ר"י דוקא ברוקק שנו על פסוק של תורה וכתב הלבוש דנראה כמבזה התורה. וא"י בש"ס דקידושין מפני לומדיה עומדין מפני תורה עצמה לכ"ש א"כ שפיר קאמר אין רפואה למכתו דבשלמא אם מכבד הת"ח מותר ללחוש על המכה דאין נראה כמבזה את התורה דהרי מכבד את הת"ח כ"ש התורה ובודאי עושה כן משום רפואה משא"כ כשמבזה הת"ח וק"ל. עי"ל דעיקר הרפואה הא רפואת הנפש ע"י תשובה וכתיב שובה עד ה' אלקיך והוקש כבוד ת"ח לכבוד ה' לכך אין רפואה למכתו. ועי"ל כשמוציא שם רע על ת"ח אף שאח"כ רוצה לחזור ולומר שהוא שקר אין רפואה כי העמי הארצים מאמינים הכל על הת"ח וק"ל: **אל** תגעו במשיחי אלו תנוקות של בית רבן. קראם משיחי ע"ד דא"י לעיל לא חרבה ירושלים אלא על שבטלו בו תנוקות של בית רבן והיינו לפי שהוא הבל שאין בו חטא לכך כאם הכתי ובאם עתיד לבנותה ע"י הבל שאין בו חטא כמו שבימי משיח עתיד לבנות בית המקדש ע"י זאת הבל תינוקות של בית רבן וכדאמרינן מצדיקי רבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות וכן דרך כוכב מיעקב קאי על משיח כדא"י בפ' בלק בתרגום יהונתן ע"ש ועי"ל דקראן משיחי על שם דאמרינן פ"ק דע"א דף ג' ע"ב שהקב"ה בעצמו יושב ומלמד עם תינוקות של בית רבן תורה אחר החורבן כיון שהחורבן נעשה בשביל שבטלו אותן הקב"ה בעצמו מתקן דבר זה ללמוד עמהן לכך קראן על שמו משיחי: ובנביאי אל תרעו אלו ת"ח שלא ירעו להם במסים ולרנונית שהם פטורים מהם כדא"י בפ"ק דב"ב וקראן נביאי כי נביא לבב חכמה:

רבן אפי' לבנין בית המקדש. ואמר ליה ר"ל לר' יהודה נשיאה כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה רבינא אמר מחרימין אותה. ואמר רבא לא חרבה ירושלים
ירמיה ה אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה שנאמ' °שוטטו בחוצי ירושלי' (ודעו נא וראו) [וראו נא ודעו וגומר] אם יש עושה משפט מבקש אמונה וגו'. איני והאמר רב קטינא אפי' בשעת כשלונה של ירושלי' לא פסקו ממנה
ישעיה ג אנשי אמנה שנאמר °כי יתפש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו דברים שבני אדם מתכסין
שם בהם כשמלה ישנן תחת ידיך °והמכשלה הזאת תחת
יף קכ ידיך *דברים שאין בני אדם עומדין עליהם אלא אם כן נכשלים בהם ישנן תחת ידך קצין תהיה לנו ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש וגומר אין ישא אלא לשון
שמות כ שבועה וכן הוא אומר °לא תשא את שם ה' לא אהיה חובש לא אהיה מחובשי עצמן בבית המדרש ובביתי אין לחם ואין שמלה שאין בידי לא מקרא ולא משנה ולא גמרא. ממאי דילמא שאני התם דאי אמר להו גמרינא אמרי ליה אימא לן. הוה ליה למימר גמר ושכח. מאי לא אהיה חובש כו'. ל"ק כאן בד"ת כאן במשא ובמתן:

הובישו כי תועבה וגו'. סיפא דקרא גם בוש לא יבושו: במשיחי אלו תינוקות של בית רבן. שדרך תינוקות למשחן בשמן: ובנביאי אלו תלמידי הכמים. שנאמר ונביא לבב חכמה: מחריבין. הכנא הוור: מחרימין. ליכא הוור: מתכסין בהם כשמלה. כששואלין אותם טעמי תורה שלנו עושין עצמן כמעלימים את דבריהם מפני שאינן יודעין להשיב: ישנן בידיך. אתה בקי לפיכך קצין תהיה לנו ותלמדנו חכמה: דברים שאין אדם עומד בהן. על בורין לאומרן כהלכתן: אא"כ נכשל בהן. עד שאומרן ב' וג' פעמים בשיבוש דהיינו טעמי תורה המקושרין: לא אהיה חובש. איני רגיל להיות חובש חבוש בבית המדרש: אהיה. הורגלתי כמו שחוק לרעהו אהיה אני הוה: וממאי. דמשום דיש בהם אמנה היא דילמא ע"כ לריכין שיודו האמת דאי א"ל גמרינא אומן טעמי תורה אמרי ליה שואלין אימא לן. ומשני הו"ל גמר ושכח: מאי לא אהיה חובש. מודה הוא על האמת שלא יגע בתורה: בדברי תורה. היו נאמנין ואין מתהללין על שקר:

מהרש"א ואמר עולא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא היה להם בושת פנים כו' שנאמר הובישו וגו'. פתח בלשון נוכח הובישו וסיים בלשון נסתר לא יבושו וגו' כי הבושה היא היראה כמ"ש למען תהיה יראתו על פניכם היא היא הבושה ואמרו יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם לפי שמכמה עבירות אדם מתרחק ומפני שהוא לפני ב"ו וע"כ אמר הנביא אל הרואים בעון חבריכם הובישו אתם שהייתם נקל ושפל לפני חבריכם שתועבה עשו בפניכם ובוש לא יבושו מכם גם הכלים לא ידעו שהקטנים בכלל הכלמה כמ"ש דמכלמו לי' וניכלם ואתם אפילו הכלמה אין בכם וע"כ יפלו בנופלים לגיהנם כמ"ש עז פנים לגיהנם

כו': שהשוו בה קטן כגדול כו'. ע"פ מ"ש בסוטה מיום שגברה החנופה כו' אין אדם יכול לומר מעשי גדולים ממך שהחנופה מביא לעשות קטן כגדול וז"ש כעם ככהן לא אמר עם ככהן דהוה משמע שמניח לכהן מעלתו אלא שמחשב גם העם כמעלת כהן וכן לא אמר כהן כעם דהוה משמע שמשפיל הכהן כעם ומניח העם במעלתו אבל אמר כעם ככהן כ' הדמיון בשניהם שהוא מחשיב העם כראוי לכהן ומשפיל הכהן כראוי לעם והיינו לענין תורה ויחס עם נגד כהן וכן תפרש כעבד כאדוניו וכמלוה כלוה וגו' ואמר בפורענות בזה הבוק תבוק הארץ וגו' שמביא לארץ חסרנות וריקות במורי התורה ובשאר דברים שזכר: אלא בשביל שלא כו'. שריה הם הם המוכיחים לאחרים אבל זה לזה לא הוכיח וחייבינן לגומלין ודימה אותם לאילים שראשו של זה בלד זנבו של זה הוא משל שאין משגיח בכל מעשה חברו מראשו ועד סוף רק על זנבו וסופו בקלה ואמר בפורענות לא מלאו מרעה דהיינו כי גם שרים הם אשלח עליהם מכת רעב: ואר"י לא חרבה ירושלים אלא שביזו בה ת"ח שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים ובוזים וגו'. מלאכי אלהים משמע ליה דהיינו ת"ח דהא נביאיו כתיב בהאי קרא ומתעתעים בנביאיו וכדאמרינן כי מלאך ה' לבאות הוא אם הת"ח הוא כמלאך כו' ואמר בפורענותן דאין מרפא למכתן דאמר לעיל מיניה וישלח ה' וגו' השכם ושלוח ביד מלאכיו לשוב מחטאם והם מוסיפין סרה ומלעיבים במלאכיו ובוזים אותן ע"כ אין למכתן רפואה וכמ"ש על מה תכו דהיינו שהמלאך שהוא הת"ח מוכיח אתכם על מה תכו ואתם תוסיפו סרה לבזותו ע"כ כל ראש לחלי וגו' לא זורו ולא חבשו וגו' דהיינו מכה שאין לה רפואה: ואמר רבא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמנה שנא' שוטטו בחוצות ירושלים וגו' ובקשו ברחובות. ר"ל במקום משא ומתן של סבריות אם תמלאו איש ר"ל אם תמלא אותו איש שאינה אונך כי מיד שמאנה חברו במשא ומתן הרי הוא מחביא עצמו כדי שלא ימלאהו הלוקח מחר ויפתה ביד הלוקח החפץ כדי שירלה לתגר ואם גם תמלאהו בשוק אם יש עושה משפט מבקש לעשות משא ומתן באמונה מה כתיב הכה אריה מיער זאב וגו' שהם המלכיות עובדי כוכבים שמבקשין ממון ישראל והכה רוב עונות וכמעט כולם הם בדור הזה בעו"ה איסורי שבת מעט מזעיר שנזהרים בהם ורבים שאינן יודעין באיסורן וראוי בכל קהילה להודיע ברבים לדרוש להן ולהודיען איסורן ובכל מ"ש רבים הם שדרך חיוב הוא להם להשתכר במ"ש ולבטל ק"ש של שחרית בזמנו. ביטול תינוקות של בית רבן הוא מלוי בכל קהילה גם הבחורים מבטלין רוב הימים בבין הזמנים והולכים ברחובות בשעולים ועיולי' בענין שהשוו קטן כגדול הוא פרוץ בדור הזה שכ"א רולה להיות רב ואב"ד באין תורה והוא בכלל רבים חללים וגו' וכ"א רולה להנהיג עלמו בעשירות בין בבגדים בין בבתים ובכל דבר וזה יבוא לגזול חביריו. ההוכחה בעיקורי הקהילה איכה כלל שאומר כ"א על חברו ראוי לחוס על כבודו. ביזוי ת"ח ושלא לקבל תוכחותם מלוי הוא בכל יום. משא ומתן איננו באמונה בכל מיני אונאה ורבית וגזילה עד שנעשה כהיתר למי שבא לידו ממון חברו ואינו משלם ויש לכל ירא ה' וחרד לשום לבו לכל זאת למי שבידו למחות ימחה ויוכיח זה את זה על כל זאת והיה ראוי להאריך בכל זה אך אמרתי לי אולי לא יהיה משגיח בדבר וכבר אחז"ל בכל כיולא בזה מוטב שיהיו שוגין ואל יהיו מזידין: ובנביאי וגו'. משום דלעיל מיניה כתיב באבותינו הלדיקים שהי:

עיון יעקב

אם יש עושה משפט מבקש אמונה כלומר אע"פ שהולכין לשפוט לפניהם בחוקותיהם ומשפטים של ידעום כי יודעים יורן שקר ולא במשפט לרין דין אמת שלנו וזה פסקו אנשי אמנה ועל הדין והאמת שזה גרם השלום העולם עומד'

שהיו בארץ אויביהם והקב"ה הגלים כמ"ש ויתהלכו מגוי אל גוי וגו' לא הניח לאדם לעשקם וגו' וכאן וכתיב בלשון לווי אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו דא"א לפרש לנושא ממש שהם המלכים והכהנים ולנביאי' ממש דלאו לוה כן ועל כן דרשו על התינוקות של בית רבן ועל הת"ח לוה כן שלא יגעו בהן בתשב"ר ולא ירעו להם לת"ח ומשיחי הן תשב"ר ע"ש גדולתן וחשיבותן כדאמרי' למשחה לגדולה וכדמסיק שאין בהן הבל של חטא ורש"י פירש בע"א: **הבל שיש בו חטא כו'.** ר"ל דגם התורה שהיא רק בהבל פיו של אדם אינו דומה כו' דהבל שאינו של חטא הוא יראת ה' טהורה כמ"ש נושא אשה ואח"כ לומד תורה הוא יראת ה' טהורה וק"ל: **כי יתפוש איש באחיו כו'.** דרשוהו לענין תורה דלפי פשוטו דהיאך יטעו לומר על מה שאין לו שיש לו בדבר שיש מראית עין ועוד שהם אינן אומרים רק שמלה לך' וחשוב אתה בעיניהו והוא מוסיף לומר ובידי אין לחם ואין שמלה ולכך דרשו דלענין תורה ומדבר שמלה לך: **דברים שבני אדם מתכסין בהם כשמלה ודברים שאין בני אדם עומדין כו'.** עיי"ן פרש"י כאן אבל בספר ישעיה פירש בע"א דבר שמחוורת כשמלה כו' והמכשלה שאנו מוכשלין באיסור כו' ע"ש דהשתא ניחא שהם א"ל שמלה לך דהיינו שבא לכלל הוראה שהוא מחוור כשמלה והוא מוסיף לומר שלא יטעו בו שאפי' מקרא איני יודע דהיינו לחם והשתא ניחא דפריך דילמא כו' ואמרי ליה אימא לן דאשמלה שבא לכלל הוראה עדיפא ה"ל למיפרך דילמא שאני התם היאך יקבל עליו להורות להן כיון שאינו יודע להורות כלל אלא מהא דהוסיף לומר אין לו לחם דהיינו מקרא שאינו בכלל מקרא כדי להורות קאמר דלא פסק מהן אנשי אמנה וקאמר דילמא משום דא"ל אימא לן ודו"ק:

דהרי"ף שלא היה להם בושת פנים זה מזה. עיין פי' רש"י וצריך להבין כוונת רש"י מה חידש בדבריו ועוד קשה דהא רישא דקרא כתיב הובישו כי תועבה עשו והאי קרא מרישיה לסיפיה לא מדרים ונראה דמאי דקאמר הובישו כי תועבה עשו קאי אקרא דלעיל וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום שמדבר בנביאי השקר וירפאו את שבר בת עמי על נקלה לאמר כיון שיש שלום ביניכם יעשה הקב"ה שלום לכם ואינו נוגע בעכו"ם שלכם מתוך השלום כי חבור עצבים אפרים אע"פ שהם עו"כ הנח לו מתוך שאחדות והשלום ובדבר הזה מרפאים שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום לכם ואחדות ויעשה הקב"ה לכם שלום ואין שלום שבעונכם אין שלום וכשראו כך הנביאים שאין שלום הובישו הנביאים כי תועבה עשו להחזיק ביד העם לומר להם שלא יחושו על רוע מעלליהם כי השלום יגין בעדם והם גרמו כי תועבה עשו העם ועל כן גם בוש לא יבושו העם וכיון שלא היה להם לעם בושת פנים לכן יפלו בנופלים. ולזה כיון רש"י ז"ל סיפיה דקרא גם בוש לא יבושו כלומר אע"פ דרישיה דקרא אמר הובישו אינו מדבר על העם כי אם סיפיה דקרא דכתיב גם בוש לא יבושו הוא מדבר בעם: א"ר יהודה מ"ד אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו וכו'. ויש לדקדק אם רצה לבאר מהו משיחי ומהו נביאי היה לו לבאר מבלי שאלת מ"ד שנראה שאין לו הבנה. ועוד למה הוציא פירוש משיחי ונביאי ממשמעו. ועוד למה קרא לתינוקות של בית רבן משיחי ולת"ח נביאי ועיין פרש"י ז"ל. ועי"ק דילמא אין העולם מתקיים אלא על כל העוסקים בתורה וכן א"ר אלעזר אין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שנאמר. אם לא בריתי יומם ולילה ולא פרט לומר בשביל תינוקות של בית רבן וכן אבאר מ"ש רב פפא לאביי דידי ודידך מאי דפשיטא שלדבריו שאמר על תינוקות של בית רבן עליו ועל חברו אינו מתקיים שהרי הם כשאר כל ת"ח שבעולם. ועוד אבאר מהו הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא דהיל"ל תורת תינוקות לתורה של תלמידי חכמים. ונלע"ד דקדקו שאמר הכתוב אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו ולמה עשאם שתי חלוקות וליערבינהו אל תגעו ותרעו ועוד למה נקט אל תגעו במשיחי ובחלוקת נביאי אמר אל תרעו לכך דרשו שיעור הכתוב רך שאמר אשר כרת את אברהם לאמר לך את את ארץ כנען ואח"כ בעודם ויתהלכו מגוי אל גוי ונשתעבדו מעובדי כוכבים וחסד ה' לא עזבם ויש עליהם חסד שהזהיר וחזר ויוכח עליהם על ישראל הוכיח למלכי עובדי כוכבים לאמר אל תגעו במשיחי הזהרו שלא תגעו יד בתנוקות של בית רבן שאין להם הנאה בלימודם רק שיח שפתותיהם הם משיחים ולכך קראם משיחי על שם שיח שפתותיהם ולהיותם קטנים אפי' נגיעה בעלמא

הוא קשה להם. ובנביאי שהם התלמידי חכמים שיש להם ניב ושפה ברורה בדעת וחכמה אל תרעו כי בנגיעה בעלמא לא איכפת להו אבל אל תרעו ולתת טעם על אזהרת התינוקות של בית רבן שאל תגעו בם יד כלל ממך ואמר אין העולם מתקיים אלא על תינוקות של בית רבן כי הן אמת שהתורה שלומדים בני התורה הגדולים ולא ימושו מפיהם יומם ולילה היא שתורה החשובה שנתחדשים בה חדושי תורה מה שאינם יכולים לאדם התינוקות של בית רבן אך אמנם אלו לא היה היסוד של כל ת"ח מוסד על התורה שלמד בהיותו תינוק של בית רבן לא היתה תורתו מתקבלת לפי שאם התחיל ללמוד תורה לאחר שהגדיל יש באותה תורה קלאת הכהוני עבירה שאין אדם ניצול מהם ואינה תורה נקייה וברה אבל מכיון שכל אדם בקטנותו קודם שהגיע לכלל גדול כבר למד תורה בעודנו קטן והיתה תורה נקייה הבל שאין בו חטא וכשהגיע אח"כ לכלל עונשין קדמה לו התורה שלמד וקיימא לן עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה וכאן שקדמה בידו תורה טהורה כל עבירות של אחר כך לא יוכלו לכבות וני התורה שלמד וכמלא שאין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שלמדו בהיותם תינוקי של בית רבן שאלמלא כך לא היה מתקיים העולם וזהו שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז שהכוונה שיסוד שיש בכל אדם מזמן שהיה עולל ולמד תורה בבית רבו הוא יסוד חזק לעמוד עליו עוז התורה שלמד אחר גדלו כי מתוך אותו יסוד של תורה נקייה מהבל שאין בו חטא אין עוד עבירה מכבה תורה וזה נראה לי דבר נכון ואמיתי: ומה שאמר אביי לרב פפא דידי ודידך מאי כלומר התורה שאנו לומדים עכשיו בגדולתינו תהיה מועילה אע"פ שלא הקדים לה תורה של זמן הקטנות כיון שאנו טהורים מחטאת הרהור רע או לא שלעולם צריך להקדים תורה בזמן הקטנות ועל אותו יסוד ילמוד בגדולתו א"ל אין דומה תורה של הבל שיש בו חטא שהגדולים שלמדו בעודן גדולים כבר קדם איזה חטא ללמוד תורה ולא אמרו אלא שאין עבירה מכבה תורה דהיינו כשקדמה התורה לעבירה אבל אם העבירה קדמה לתורה העבירה במקומה ואינה מכבה אותה התורה. אבל אפשר שמא העבירה מכבה לתורה אבל כשקדמה התורה שהיתה בקטנותו שהוא הבל שאין בו חטא שעדיין לא הגיע לכלל חטא אז התורה שקדמה היא מכבה כח העבירה. וכל שכן שאין העבירה מכבה תורה: אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפי' לבנין בית המקדש וכו'. וקשה דקאמר אמר ליה ר"ל למאן קאמר ומאי דעתיה לחלוק בה או להוסיף. ונראה דהכי גרסינן א"ל ריש לקיש לרבי יהודה נשיאה והענין הוא דר"ל משום רבי יהודה נשיאה אמר אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש שמקיים העולם בעבודת הקרבנות אין מבטלין שלומד תורה של תינוקות אפי' לפסעה ואמר ליה ריש לקיש לרבי יהודה נשיאה שהוא בעל השמועה כך מקובלני מאבותי ואבותיך שעיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחריבין אותה דהיינו יעשו לה שיור לעיר שתתקיים אף על פי שאין בה תינוקות של בית רבן וכיון שמכל מקום יש לה שיור ראוי לבטל התינוקות כדי לבנות המקדש שאם אין מקדש לא יהיה שיור כלל כדכתיב והשימותי את מקדשיכם והשימותי אני את הארץ והיתה ארצכם שממה הרי שאין שיור אם אין מקדש ואם אין תינוקות מכ"מ יש שיור ורצוי לדחות זה מפני זה. אמר רבינא כך שנו חכמים מחרימין אותה דאין שיור. ויפה אמרו אין מבטלין תינוקות של בית רבן לבנין בית המקדש כיון דאין שיור: שפסקו ממנה אנשי אמנה וכו' איני וכו'. וקשה דקושיא זו איתא בקראי דקשו אהדדי כתיב הכא שוטטו אם יש מבקש אמונה משמע דלא היה שם מבקש אמונה וכתיב הכא כי יתפוש איש באחיו וגומר והוא נשבע לא אהיה חובש שאין בידי מקרא ומשנה הרי שהיה מודה באמת שלא היה יודע תורה שאם אינן אלא לפי שלא יאמרו לו אימא לן הוה ליה למימר גמירנא ושכחנא מאי לא אהיה חובש כלל לא אלא מפני שהיו אנשי אמונה ולמה הקשה לרבא כיון שהוא מקרא דורש וכן מה לנו להביא דרשת רב קטינא ואמאי לא רמי קראי אהדדי כדאמרן ויתרץ לא קשיא כאן בדברי תורה כאן במשא מתן. ונראה דאנא אמינא דקאמר קרא שוטטו בחוצות ירושלים אם יש עושה משפט מבקש אמונה דהיינו תרתי מילי שיהיה עושה משפט ומבקש אמונה אבל בשעת החורבן אע"פ שהיו בה אנשי אמונה מ"מ לא היה בה עושה משפט מצורף למבקש אמונה אבל לרבא דרכם לא נחרבה ירושלים אלא בשביל שפסקו ממנה אנשי אמונה משמע דבשביל שפסקו אנשי אמונה בלבד נחרבה וקרא ה"ק אם יש עושה משפט או אם יש עושה אמונה בלבד אסלח לה והרי מצינו שהיו בה אנשי אמונה ואי לאו רב קטינא ליכא לאקשויי מקרא דילמא האי קרא מיירי קודם החרבן שעדיין היו בה אנשי אמונה וקרא דבתריה דכתיב כי כשלה ירושלים הוא מדבר על זמן שאחריו וכשהגיע זמן החרבן אבדה האמונה אבל רב קטינא דריש אפילו בשעת כשלונה של ירושלים לא פסקו אנשי אמונה דדריש קראי אהדדי כי כשלם

כשלא ירושלים ובזמן כשלוכה ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש כלל לא דהיינו מלך האמונה היה מודה על האמת שלא יגע בתורה וא"כ קשה לרבא ומשני לא קשיא כאן בדברי תורה כאן במשא ומתן:

צב קכא תנ"ר מעשה ונפלה דליקה בחצרו של יוסף בן סימאי בשאן ובאו אנשי גסטרא של צפורי לכבותה מפני שאפוטרופוס של מלך היה ולא הניחן מפני כבוד השבת ונעשה לו נס וירדו גשמים וכבו. לערב שגר לכל א' מהם ב' סילעין ולאפרכוס שבהם ג' וכששמעו חכמי' בדבר אמרו לא היה צריך לכך שהרי שנינו עובד כוכבים שבא לכבות אין אומרים לו כבה ואל תכבה מפני שאין שביתתו עליהם:

נסטרא. שלטון: אפוטרופוס. ממונה על ממונו: אין אומרין לו כבה. דבק גזור על אמירה לעובד כוכבים משום שבות: ולא תכבה. אין צריך למחות בידו אלא יניחנו ויכבה: שאין שביתתו. של עובדי כוכבים עליהם דישראל אינו מוזהר על שביתתו של עובד כוכבים שאינו עבדו:

ע"ב אבא בר מרתא דהוא אבא [בר] מניומי הוו מסקי ביה דבי ריש גלותא זוזי אייתוהו קא מצערי ליה הוה שדי רוקא א"ל ריש גלותא אייתו מנא סחיפו עלויה. א"ל לא צריכיתו הכי אמר רב יהודה רוק דורסו לפי תומו א"ל צורבא מרבנן הוא שבקוהו:

הוה שדי רוקא. היה רוק מוטל לפניהם ושבת היתה: רוק דורסו. שאין מתכוין למרח ולאשווי גומות דלענ"ג דממילא נמרח הוא כי לא מיכוין שרי משום מאיסותא:

אמר הבונה החכמה שעת לחכם בכל עת ובכל מקום להצילו מרעתו ועל כי יכבדוהו עם עז. הנה כששמע ריש גלותא דין דריסת הרוק יוצא מפי אבא בר מרתא והכיר מן הפרט הזה שודאי היה עוסק ובקי בכללות הדינין וס"א היה לות לשמוע יד מלהיות לו כנושה ולצערו אך באמת הוקשה לי טובא שמהספור נראה שהביאוהו לפני ר"ג והיו מצערין אותו עד שיפרע מאי דהוי מסקי ביה והיה ביום השבת כפרש"י רוק מוטל עליהם ושבת היתה ואיך שיסק ארעתין שהיו מביאין אותו בחזקת היד לפני ר"ג ומבקשין שיפרע להם חוב בשבת. אם לא שנאמר דאייתוהו וקא מצערי ליה היה פעמים אחרות עד שפעם אחד נזדמן להיות שם בשבת והיה מעשה זה וכששהבין ריש גלותא שהיה איש א"ל שמבאן ואילך לא יתבעו ממנו כלום אלא שכל זה לעלמי ממש אינו מתיישב על הלב ויוסר נוח לי לומר דהנהו דבי ריש גלותא היו פרוצים מאד במסכת ברכות פ"ד עיזקו גלי ולא ליסו דבי ר"ג ולילעערו לרבנן ובמסכת גיטין פרק מי שאחזו רב עמרם חסידא כי הוו מצערי ליה בי ריש גלותא וכו' וככמה תכתי בגמרא איתא דלא הוו מעלו ואפילו בשבת הביאוהו לפני ר"ג:

מפנין פרק שמונה עשר

צג יף קכז אמר רבי יוחנן גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בית המדרש דקתני מפני האורחי' ומפני ביטול בית המדרש. ורב דימי מנהרדעא אמר יותר מהשכמת בית המדרש דקתני מפני האורחים והדר מפני ביטול בי"ה. אמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינ' דכתי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וגו'. אמר רבי אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם אין קטן יכול לומר לגדול המתן עד שאבא אצלך ואילו בהקב"ה כתיב ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך וגו' [אמר רב יהוד' בר שילא] אמר רב אסי [אמר רבי יוחנן] ששה דברים אוכל אדם פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן הכנסת אורחים ובקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש והמגדל בניו לתלמוד תורה והדן את חבירו לכף זכות. איני והתנן אלו דברים שאדם עושה אותן אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם [הני אין מידי אחרינא לא] הני נמי (בגמילות חסדים שייכי ל"א הני) בהני שייכי *תנו רבנן הדן את חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות. ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל ב"ה אחד בדרום ג' שנים. ערב י"ה אמר ליה תן לי שכרי ואלך ואזון את אשתי ובני אמר לו אין לי מעות א"ל תן לי פירו' א"ל אין לי תן לי קרקע אין לי תן לי בהמה אין לי תן לי כרים וכסתות אין לי הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש. לאחר הרגל נטל ב"ה שכרו בידו ועמו משוי ג' חמורים אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. והלך לו לביתו. אחר שאכלו ושתו נתן לו שכרו. אמר ליה בשעה שאמרת לי תן לי שכרי ואמרתי אין לי מעות במה חשדתני אמרתי שמא פרקמטיא בזול נזדמן לך ולקחת מהן ובשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתי אין לי בהמה במה חשדתני אמרתי שמא מושכרת ביד אחרים. בשעה שאמרת לי תן לי קרקע ואמרתי לך אין לי קרקע במה חשדתני אמרתי שמא מוחכרת ביד אחרים ובשעה שאמרתי לך אין לי פירות במה חשדתני אמרתי שמא אינן מעושרין. ובשעה שאמרתי לך אין לי כרים וכסתות במה חשדתני אמרתי שמא הקדיש כל נכסיו לשמים אמר ליה העבודה כך היה הדרתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה וכשבאתי אצל חבירי בדרום התירו לי כל נדרי ואתה כשם שדנתני לזכות כך המקום ידין אותך לזכות. תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו אמר להו בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני. אמרנו שמא יש בנו תלמיד שאינו

עיון יעקב

מעשה ונפלה דליקה כלומי. שלא היי מלוי אלא להיות דליקה כי אין הדליקה מלוי אלא בשביל חילול שבת כדלעיל אף הי' מותר לכבות שבת ולהכי אף נס פעם זו: שנפלה הדליקה ע"י בה נעשה לו נס וכבה מעצמה: גדול הכנסת אורחים כהשכמת בהמ"ד. כ"ל דודאי ת"ת כנגד כולם אבל ההפרש מה שיש בין אם לומר תורה ביחידי ובין אם לומר באסיפת חבירי' בבהמ"ד כי אין בהמ"ד בלא חידוש ובודאי לימוד טורי בבהמ"ד עדיף ומה שזה עדיף מש"ה ביחידות ולענין זה גדול הכנסת אורחים כהשכמת בהמ"ד או דהאי שוה או דעדיף לכל מר כדאית ליה ועיין בהרי"ף. אך קשה על רבי יוחנן ורב דימי מנלן להו לומר דהם שוים או דהכנסת אורחים עדיף דלמא לעולם השכמה בהמ"ד עדיף והא דתנא לבסוף משום דקתני במתני' אבל לא לם המולר ואי הוי תנא הכנסת אורחים לבסוף ה"א דלא קאי רק על הכנסת אורחים לכך תני השכמת בית המדרש לבסוף וק"ל: אמר ר"א בא וראה שלא כמדת הקב"ה. נראה דר"א רוצה לומר אפילו למ"ד שהשם זה חול דלגדול שבאורחים אמר כן שלא יעבור מעליו ואחריו ימשכו אורחים אחרים שעמו וכפי' רש"י בחומש מ"מ יש ללמוד דגדול הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה דאף שבאורחים הגדול כ"כ שלא יעבור מעליו ולא הפליג מן בהקב"ה כיון שמדתו לא כמדת ב"ו שמותר לומר לו המתן אלא ודאי ללמוד שגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה וק"ל: בדרום ג' שנים. כי יותר מזה אין להשכיר כמבואר ג"כ בח"מ סי' של"ג סעיף י בהגה"ה ובספרים שלנו יש ט"ס ע"ש בס"כ פ"ק יו"ז וכן עי"ר ומ"ש הפר"ח הני שלשה מעשים שדנו לזכות והתפללו עליהם הני חסידי' שגם הקב"ה ידין אותם לזכות שבודאי שלשה זיונני הוי תוקה שאין תפלתם חוזרת ריקם לכן פסק ותנא בברייתא קמייתא הדן חבירו לכף זכות דנין אותו לזכות וק"ל ועיין בחידושי הרי"ף:

שאינו בדוק לרבי. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני אמרנו שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי אמר להן העבודה כך היה ואתם כשם שדנתוני לכף זכות כך המקום ידין אתכם לכף זכות. תנו רבנן פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידי חכמים אצל מטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה אמרו מי ילך אמר להם רבי יהושע אני אלך. הלך רבי יהושע ותלמידיו כיון שהגיע לפתח ביתה חלץ תפיליו ברחוק ד' אמות ונכנס ונעל הדלת בפניהם אחר שיצא ירד וטבל ושנה לתלמידיו ואמר להם בשעה שחלצתי תפילין במה חשדתוני. אמרנו כסבור רבי אל יכנסו דברי קדושה במקום טומאה. בשעה שנעלתי במה חשדתוני אמרנו שמא דבר מלכות יש בינו לבינה. בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני אמרנו שמא ניתזה צנורא מפיה על בגדיו של רבי. אמר להם העבודה כך היה. ואתם כשם שדנתוני לזכות כך המקום ידין אתכם לזכות:

כהשכמת בית המדרש. מדמשוי להו במתניתין כי הדדי: מהשכמת ב"ה. דהכא דידן אקדמוה ברישא: אל נא תעבור. והניחו והלך לקבל האורחים: ועיון תפלה. לכוין בתפלתו: ס"ג הכי נמי בהכי שייכי: הכנסת אורחים ובקור חולים. הייט גמילות חסדים ועיון תפלה בכלל גמילות חסדים דכתיב גומל נפשו איש חסד השכמת בית המדרש וגידול בנים לתלמוד תורה הייט ת"ת והדן את חבירו לכף זכות בכלל הבאת שלום דמתוך שהוא מכריעו לזכות ואומר לא חטא לי בזאת אנוס היה או לטובה נתכוין יש שלום ביניהם, ורבי יוחנן לפרש לן אתא דבכלל ג' דמתניתין איתנהו להנך ו' ואיכא נמי לכבוד אב ואם ורבי יוחנן לא פליג עליה: וכתבו בתוס' ויאמר ה'. וגומר קסבר כמ"ד בשבועות דהאי שם קדש דאיכא מ"ד התם שהוא חול שמלאכים היה מדבר שהיה מזמינם: אוכל מפירותיהם בעולם הזה. בפרק קמא דקדושין מפרש דהייט אם היה שקול ומכריעתו דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא ע"כ: בפחי נפש. בדאבון נפש: מוחברת. שניתנה לחברו בכך וכך כורים לשנה. כל היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד או ר"י בן בבא או ר"י בר אלעאי: ריבה. נערה: שאינו בדוק לר'. שאינו מכיר במדותיו לסמוך עליו ולהניחה אצלנו: מטרוניתא. מתיה: דבר מלכות. ולריך להעלימו: צנורא. רוק וגזמו על שעובדי כוכבי' שיהיו כזבים לכל דבריהם:

מהרש"א גדולה הכנסת אורחים כו' דכתיב ויאמר ה' וגו'. כמ"ד במסכת שבועות דהאי שם קדש ומאין שילא לשם לדרוש כן מפורש באורך בפרק הפועלים ולא תקשי אההיא דאמרי' התם חזיים להקב"ה דקאי אבבא כו' והייט דכתיב אל נא תעבור וגו' כמו שהקשו התוס' שם הכל יבואר שם ועיין ג"כ בפרק שבועת העדות בזה וע"ד זה יש לפרש מה שאמ' הכתו' ויבא אהרן וגו' לאכל לחם עם חותן משה לפני האלהים דהייט שבאו לאכול לחם עם חותן משה שהיה האורח לפני וקודם קבלת השכינה כי מצות הכנסת אורחים מוקדמת מהקבלת פני השכינ' ולפני בזמן כמו לפני בא יום הגדול וגו': שלא במדת הקב"ה כו'. נראה שהוא כתן טעם אל עניט גם כי בב"ו ולפי מדתו לאו אורח ארעא שיאמר הקטן אל הגדול שימתין עליו שהוא פוחת כבודו שהקטן ילך אחר עסקיו והגדול ימתין עליו עד שיחזור אליו אבל בהקדוש ב"ה לפי מדתו כי מלא כל הארץ כבודו וגם אם אין מסתלק גילוי שכינתו וממתין עד שיחזור אברהם אליו אין שם ח"ו פחת כבוד המקום ב"ה שע"כ נקרא מקום כי הוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו, וק"ל: הני בהני שייכי. ז' היא גירס' רש"י כמ"ש הר"ש ברפ"ק דפאה ע"ש ופרש"י הכנסת אורחים ובקור חולים היינו ג"ח ועיון תפלה היינו בכלל ג"ח דכתיב גומל נפשו וגו' ובפירוש הר"ש הוסיף לנפש זו תפלה דכתיב ואשפוך את נפשי לפני ה' וגומר ע"ש ולי נראה לפרש דעיון תפלה בכלל הבאת שלום הוא דהתפלה מביאה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים ולרבותא נקט והבאת שלום בין אדם וכו' וק"ל: שמא פרקמטיא. כו' יש לדקדק אמאי לא הוה אמר ליה תן לי מזו פרקמטיא דהא אפי' קרקע רצה ליקח ועוד לפי מה שכתבו התוספת בריש פרק הפרה בשם ר"ת דבשכיר אפילו לית ליה זוזי לשוכר אמרינן ליה זיל טרח ואייתי זוזי דגבי פועל כו' ע"ש וא"כ היה לו לטרוח ולמכור פרקמטיא שלו במזומנים ולתת לו שכרו במעות וי"ל שהיה עי"ח כדלעיל ולא היה לו קונה באותה שעה לפרקמטיא זו וכל"ל בפירות שמא אינן מעושרות ולא היה לו שעות בעי"ה לעשר פירותיו והשכיר מיהר לילך לביתו בו ביום ובכל הני המ"ל כמי דשמא הקדיש כל נכסיו לשמים כמו שאמר לבסוף גבי תן לי כרים כו' אלא שבכל זמן שהיה לו לתלות במילתא אחריכא לא תלה הדבר בהקדיש כל כו' עד שא"ל תן לי כרים וכסתות כו' שראה אותן בביתו ולא היה לו לתלות בשום דבר רק בהקדיש כו' ודו"ק: העבודה כך כו'. לאו בעבוד' המקדש קאמר דהא מעשה דחסיד אחד הוא ר"י בר אלעאי או ר"י בן בבא אחר החורבן היה אלא דכך היה שבועתם העבודה לשמים וברמז כקודות עבודה הם נקודות שם של ד' וק"ל: כך המקום כו'. גם שאמרו בפרק כל כתבי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו מ"מ אין אדם רוצה שיהיה נחשד וגם נראה שלא אמר כך יהא חלקי כו' אלא במי שלא היה מביא את עצמו לידי חשד אבל בכל הני דשמעתין דמתוך מעשיו מביא עצמו לידי חשד לא אמר ר"י יהא חלקי עמו דלא היה לו להביא עצמו לידי חשד וק"ל:

הרי"ף אמר רבי יוחנן גדולה הכנסת אורחים כהשכמת בה"מ וכו' וקשה דמתני' לא איירי אלא בת"ת דהכי תנן מפנין מפני ביטול בה"מ וא"כ נימא דת"ת שקולה כהכנסת אורחים אבל השכמת בה"מ מנלן דשקולה כהכנסת אורחים כיון דאע"פ שלא יהיה משכים לבה"מ מ"מ אין שם ביטול תורה מש"ה אימא דהכנסת אורחים היא גדולה יותר וכ"ת דאיירי הכא בהשכמה שהיא ג"כ ביטול בה"מ שאם אינו משכים לבה"מ שוב א"א לו אותו היום ללמוד תורה כגון דאיכא סכנה לילך לבה"מ אם אינו הולך בהשכמה בהאי אכתי קשה לרב דימי שאמר גדולה הכנסת אורחים מהשכמת בה"מ והרי תנן דת"ת כנגד כולם ואיך אפשר לומר דהכנסת אורחים גדולה מת"ת ונראה דמהאי טעמא מכרחינן דמאי דקאמר במתני' נמי מפני ביטול בה"מ אינו כפשוטו מפני ביטול תורה דא"כ איך הזכירם בשוה והרי ת"ת גדול ואם מפני האורחין מפנין כ"ש מפני ת"ת ולרב דימי קשיא ליה איך הקדים התנא לומר מפני האורחין ולבתר אמר מפני ביטול בה"מ שהרי ת"ת כנגד כולם ואין הכנסת אורחים וב"מ שקולים לה אלא ודאי ביטול בה"מ הוא על השכמת בה"מ שמתבטל באותה שעה בלבד ור' יוחנן דריש ששקולה כמותה ורב דימי אמר שגדולה הימנה: אמר רב יהודה אמר רב גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני שכינה דכתיב ויאמר אדני אם נא מצאתי חן אל נא תעבור. ופרש"י ז"ל והניחו והלך לקבל האורחים. אמר רבי אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה וכו' וקשה לעולם דהקבלת שכינה דהיינו לילך להקביל פני שכינה גדולה מהכנסת אורחים והכא שכבר הקביל אברהם פני שכינה שנאמר וירא אליו ה' וגומר והוא יושב ואחר כך כשבאו המלאכים הניח השכינה והלך להכניס האורחים לפי שכבר הקביל פני שכינה והולך הוא לעשות רצון השכינה בהכנסת אורחים ולרב דימי דאמר גדולה הכנסת אורחים יותר מהשכמת ב"ה איכא למילף ספיר גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה שהרי השכמת בית המדרש הוא להקביל פני שכינה שנאמר אלהים נצב בעדת אל ומ"מ קתני מפני האורחים תחלה והדר ביטול בה"מ שגדולה הכנסת אורחים אבל מהאי קרא דאל תעבור ליכא למילף הקבלת שכינה אלא גדולה הכנסת אורחים ולהניח פני שכינה וע"ק כיון שאינה הקבלה ממש איכא למדחי דילמא מה שהניח אברהם

השכינה

השכינה הוא ברצונו יתברך שבשל רשות שבקש לפניו אם נא מצאתי חן אל נא תעבור וזכה לשתיהם הקבלה והכנסת אורחים ולא תימה בו אבל לעולם דהקבלת שכינה גדולה יותר. וי"ל בזה שאם היה נטילת רשות הול"ל אם נא מצאתי חן אלכה נא ואשובה וכיון שאמר אל נא תעבור משמע שכבר הסכים ללכת ומה שהיה מבקש הוא שלא יעבור מעליו עד שובו. ועי"ק דהיל"ל ראיה מדכתיב וירץ לקראתם מפתח האהל ואי קושיא איתא שפי לבעלי התוספות שפירשו ויאמר אדני קבר כמ"ד בשבועות דהאי ה' קדש דאיכא מ"ד התם שהוא חול שלמלאכים היה מדבר שהיה מזמינם וקשה דגם למ"ד שהוא חול איכא למילף דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה מדהניחו להקב"ה וירץ לקראתם של המלאכים והיה אפשר לתרץ דמ"מ לא אתיא שפיר כותיה דשם לא יליף מקרא דוירץ לקראתם אלא מדכתיב ויאמר אדני אל נא תעבור והרי זה השם חול ולא היה אומר אלא למלאכים להקביל אבל מ"מ קשה אמאי לא מייתי ראיה מקרא דוירץ לקראתם דאתי ככ"ע ואפשר דכיון שהשכינה היתה באילוני ממרא שהוא כולל כל אותו המקום אף על פי שרץ לקראתם היה עדיין עומד נכח פני ה' ולא הניח השכינה מכנגד פניו ואכתי קשה דאם כן גם השתא לא יליף מידי מדכתיב אל נא תעבור שהרי לא הניח השכינה ומה שאמר אל נא תעבור הוא שאעפ"פ שהיה עוסק באורחים לא יעבור מעליו כיון שלא הלך למקום אחר ועי"ק דאמאי לא יליף מדכתיב ואל הבקר רץ אברהם שזהו שהלך חוץ ממקום שהיתה בו השכינה. ועק"ו שהרי אברהם כבר הקביל והכנים האורחים ועבדיו היה מזמין להם סעודתם בבן הבקר ולא על הלחם לבדו נתרצה להאכילם ואפילו על הזמנת הסעודה בביאת הבית השכינה כ"ש להכנסת אורחים עצמם שגדולה מהזמנת הסעודה והיה נראה לומר שהקבלת שכינה אקרי כל זמן שעומד לפני השכינה שלא יסיח דעתו לדבר אחר אבל יהיה עומד לפני השכינה כעבד לפני רבו ואברהם שהיה יושב לפני השכינה שבא הקב"ה לבקרו והוא נפנה להכניס אורחים וירץ לקראתם ואילו נטל רשות מהשכינה בבקשת רחמים. ואומר אם נא מצאתי חן כדי לרוץ לקראתם ניחא אבל לא נטל רשות אלא השכינה לילך בלא רשותו של מקום ומה שבקש רחמים ואמר אם נא מצאתי חן היה על שלא יעבור הש"י מעליו וימתין עד שילכו האורחים. והנכון הוא שכיון שאמר אברהם אל נא תעבור מעל עבדך עד שילך ויכנים האורחים ואחר כך ישוב ויבא להקביל פני שכינה באחרונה וכיון שהכנסת אורחים היה בתחלה ואחריה יקבל פני השכינה נמצאת גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינ' ולכך לא הוכיח מוירץ לקראתם שהיא הנחת פני שכינה וגם אל הבקר רץ אברהם אינו אלא הנחת פני שכינה ולא מצינו שגדולה מהקבלת פני שכינ' אלא מאל נא תעבור ומעל עבדך שלא אחר הכנסת אורחים לשוב להקביל פני שכינה ולכך אמרו התוס' למ"ד חול הוא וכנגד המלאכים היה מדבר אל נא תעבור א"כ לא מצינו שרצה לחזור להקביל פני שכינה לאחר שכנסת אורחים ולא תיקן אלא כמ"ד קדש הוא ובזה מתיישב הכל: א"ר אלעזר בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם וכו'. וקשה שהרי גם בזה היה מדת אברהם כמדת בשר ודם שאומר הקטן לגדול שימתין לי עד שאבא אצלך. ואילו מצינו שאמר הקב"ה המתן לי אע"פ שאי אפשר לפה לומר כך שיאמר למי שגדול ממנו המתן חלילה כי גדול כבוד ה' ומי כמוהו גדול בגבורה אבל מ"מ היה מוכיח שלא כמדת הקב"ה מב"ו אבל עכשיו הוא מוכיח שמדת בשר ודם עשה ג"כ אברהם לומר להקב"ה שהוא גדול העולמי' אל נא תעבור מעל עבדך המתן לי ואפשר לומר דה"ק שמדת ב"ו אין קטן יכול לומר לגדול המתן לי ואם באפשר אמר לו כך לא יהיו דבריו נשמעים. כי מי יקום וישמע לקול דברי הקטן ממנו אבל הקב"ה אע"פ שאברהם אמר לגדול העולמים המתן לי ואל נא תעבור מ"מ המתין לו כמו שנאמר ואברהם עודנו עומד לפני ה' ודרשו חז"ל תיקון סופרים הוא כאילו נאמר וה' עודנו עומד ששמע בקול הקטן שאמר אברהם אל נא תעבור מעל עבדך: אמר רבי יוחנן ששה דברים וכו'. וקשה לשינויא דמשני הכי נמי בג"ח שייכי ניחא דהם כרבי יוחנן אע"פ שלא הוזכרו במתניתין בכלל גמילות חסדים איתנהו אבל עדיין קשה איך אמר רבי יוחנן ששה דברים אוכל פירותיהן ולא הזכיר עוד אחרת שהיא כיבוד אב ואם שהוזכר במשנה ולא הזכיר רבי יוחנן גם כן הבאת שלום וכן תלמוד תורה שהוא כנגד כולם לא הזכירה רבי יוחנן. וגם ללישנא אחרינא דהני בהכי שייכי ניחא דהכנסת אורחים וביקור חולים ועיון תפלה איתנהו בגמילות חסדים דמתניתין והדן חברו לכף זכות איתא בכלל הבאת שלום דמתניתין כמו שפירש רש"י שמתוך שהוא מכריעו לזכות ואומר לא חטא לי כי לטובה נתכוון יש שלום ביניהם והשכמת בה"מ וגידול בנים לתלמוד תורה איתנהו בכלל ת"ת אבל כיבוד אב ואם דמתניתין לא הזכירה רבי יוחנן. ונראה שלתקן זה כתב רש"י ז"ל ורבי יוחנן לפרש לך אתא דבכלל ג' דמתניתין איתנהו להנך ד' איכא נמי לכבוד אב ואם ורבי יוחנן לא פליג שהמשנה לומר שרבי יוחנן בא לומר אע"פ שבדברי המשנה תמצא ג' דברים ג"ח והבאת שלום ות"ת דע לך שאלו הג' דברים נחלקים לששה חלקים ביקור חולים והכנסת אורחים ועיון תפלה בכלל גמילות חסדים והשכמת בית המדרש והמגדל בניו הם בכלל ת"ת והדן את חבירו לכף זכות הוא בכלל הבאת שלום ולא הזכיר ר' יוחנן כיבוד אב ואם לפי שהוזכרה במשנה בפירוש וכשם שלא הזכיר רבי יוחנן גמילות חסדים ות"ת והבאת שלום לפי שכבר הוזכרו במשנה לא הזכיר כיבוד אב ואם שכבר הוזכר במשנה ולא אתא רבי יוחנן לחלוק על המשנה אלא ללמדנו שאלו שלא הוזכרו במשנה הכנסת אורחים וביקור חולים ועיון תפלה והשכמת בהמ"ד ומגדל בניו לת"ת והדן חברו לכף זכות כל אלו הד' דברים הם נכללים באותן הג' שהוזכרו במשנ'. ויש עוד במשנה כבוד אב ואם שאין שום דבר אחר נכלל בו. וכן נפרש נמי לתירוצא קמא דהכי בג"ח שייכי דלא אתא רבי יוחנן להשמיענו מה שהוא מפורש במתני' דכבוד אב ואם וג"ח והבאת שלום ות"ת אוכל פירותיהן שהרי הם מפורשין בלשון המשנה ולא בא רבי יוחנן אלא למדם לנו ש כ אלו ששה דברים שהם הכנסת אורחים וביקור חולים ועיון תפלה והשכמת בית המדרש וגידול בנים לת"ת והדן חברו לכף זכות כולהו איתנהו בכלל גמילות חסדים דהוזכרה במשנה. ועוד נוסף במשנה כבוד אב ואם והבאת שלום ותלמוד תורה שאין בכללם של אלו דברים אחרים זולתם. וכבר הוזכרו במשנה. וצריכין אנו לומר לשינויא קמא דכמו שעיון תפלה הוא בכלל גמילו' חסדים דכתיב גומל נפשו איש חסד כך השכמת בה"מ וגידול בנים לתלמוד תורה והדן חברו לכף זכות איתנהו בכלל גומל נפשו איש חסד שאין לך גמילות חסד גדול לנפשו מלהיות דן לחברו לכף זכות שגם הוא ידינוהו לכף זכות באותה מדה עצמה. וכמו שאמרו בברייתא כל הדן חבירו לכף זכות דנין אותו לכף זכות. אבל קשה לי להאי שינויא למה הזכירה המשנה ות"ת שגם הוא נכלל בגמילות חסדים לנפשו שאם גידל בנים לת"ת הוא בכלל גומל נפשו איש חסד כ"ש בת"ת של עצמו שהוא גומל נפשו איש חסד. וי"ל דלא שזכיר ת"ת אלא לומר שהוא שקול כנגד כולם: ת"ל הדן את חברו לכף זכות דנין אותו לכף זכות ומעשה באדם אחד וכו'. וקשה דבההוא מעשה לא מצינו שדן אותו לכף זכות ומנא לך דגם כן דנוהו לעצמו לכף זכות דא"ל הראיה היא מתפלתו שהתפלל עליו ואתה כשם שדנתני לכף זכות המקום ידין אותך לזכות ומנ"ל דנתקבלה תפלתו ודנוהו מהשמיי' לכף זכות. ואת"ל שכן היה עדיין יש לומר שמא במקום תפלה שאני אבל כשאין מתפלל עליו אע"פ שדן לכף זכות אפשר שלא ידינוהו לכף זכות ואם נפרש שמה שאמר לו ואתה כשם שדנתני לזכות המקום ידינך לזכות אינה תפלה אלא הבטחה שהבטיחו ואמר לו דע לך באמת ואמונה שכשם שדנתני לזכות כך המקום ידינך לזכות אתי שפיר אך מ"מ עדיין לא מצינו ולא ראינו מי שדן לכף זכות שגם מהשמים דנוהו לכף זכות ושמא בשביל שדן לחברו לזכות ותלה לו שמא הקדיש כל נכסיו לשמים זכה שמצאו לו הכורם פתח לנדריו והתירו לו נדריו עד שהיה לו מנה לפרעו וקבל זה את שלו. ועי"ק לי במעשה הזה שאמר שדנו לכף זכות כי הקדיש כל נכסיו לשמים. והרי כיון שהיה מחוייב לחברו והפקיע שעבודו בהקדיש כל נכסיו אין זה זכות דאינו רשאי לזכות הוא בממונו של חברו שאף על פי שכפי הדין ההקדש והחמץ והשחרור מפקיעין מידי שעבוד מ"מ לא לרצון יחשב לאיש ההוא שהפקיע מונו שחייב לחברו אשר אליו נושא את נפשו ובא בשכרו ואפשר דלא הקדיש אלא כל נכסיו של המטלטלין כגון פרקמטיא וכלים וכסתות. ועדיין נשארו לו הקרקעות ובהמות שהמכרים עד שישלים זמנם ומהם יפרע לבעל חובו וכשהתירו לו נדרו לא הוזקק להמתין עד שיגיע זמן המכירות לפרוע לו ופרעו משאר נכסיו שהקדיש:

אבלט אשכחיה לשמואל דגני בשמשא אמר ליה חכימא דיהודאי בישא מי הוה טבא. אמר ליה יומא דהקזה הוא. ולא היא אלא איכא [יומא] דמעלי בה שמשא בכולי שתא יומא דנפלה ביה תקופת *תמוז וסבר לא איגלי ליה. רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל המיקל בסעודת הקזת דם מקילין לו מזונותיו מן השמים ואומרים הוא על חייו לא חס אני אחוס עליו:

בישא מי הוי טבא. חום השמש שהוא קשה לאדם כלום מטיב לו:

אמר מר ה' דברים קרובים למיתה יותר מן החיים ואלו

[ואלו הן] אכל ועמד שתה ועמד ישן ועמד והקיז דם ועמד שימש מטתו ועמד:

אכל ועמד. מיהר לעמוד פתאום אחר שאכל שבעו:

צד סס **אמר** שמואל פורסא דדמא כל תלתין יומין בין הפרקי' ימעט ובין הפרקים יחזור וימעט. ואמר שמואל פורסא דדמא חד בשבא ארבעה ומעלי שבתא אבל שני וחמישי לא דאמר מר מי שיש לו זכות אבות יקיז דם בשני ובחמישי שבית דין של מעלה ושל מטה שוין כאחד. בתלתא בשבא מאי טעמא לא. משום דקיימא (לן) מאדים בזוגי. מעלי שבתא נמי קיימא בזוגי כיון דדשו ביה רבים °שומר פתאים ה' אמר שמואל ד' דהוא ארבע ארבע דהוא ארביסר ד' דהוא כ"ד ד' דליכא ד' בתריה סכנתא. ר"ח ושני לו חולשא ג' לו סכנתא. מעלי יומא טבא חולשא. מעלי יומא טבא דעצרתא סכנתא וגזרו רבנן אכולהו מעלי יומא טבא משום מעלי יומא טבא דעצרתא דנפק ביה זיקא ושמיה טבוח דאי לא קבלו ישראל תורה הוה טבח להו לבשרייהו ולרמייהו:

תלים קטז / עיין כת"ס / עיין רש"א / פי' נגמר / הרין נכי' / אבה ילת

פורסא דדמא. זמן הקזה כמו בפתח הפסח: בין הפרקים. פרקן שנותיו כגון לאחר ני' שנה ימעט בהקזה לא יקיז בכל חודש אלא מג' חדשים לג' חדשים: ובין הפרקים יחזור וימעט. לאחר ס' יקיז לג' חדשים לפי שאין כחו עליו ואין דמו חם ונופו מלטנן כשמחסר דמו: שבית דין של מעלה ושל מטה שוין. אדם כדון בכל יום וב"ד יושבים בעיירות בב' וה' מתקנת עזרא ואילך וכיון דיום הדין ופקידה הוא עוונותיו מכריס: דקיימא מאדים בזוזי. שמזל מאדים משמש בו בשעה זוגות ומזל מאדים ממונה על החרב ועל הדבר וכל הפורעניות והזוגות קשין שהן רשות לשדים. כדאיתא בפסחים והפורעניות מוכנים. שלי"ם חככ"ל סדר השעות כשנתלו המאורות והמזלות שעה א' של ד' בשבת שמש שבתאי ובשניים לדק ואחריו מאדים ואחריו חמה ואחריו נוגה ואחריו כוכב ואחריו לבנה מנלאו ז' המזלות לז' שעות וחחרים חלילה כמלא בסדר זה לעולם סימני מזלות משמשים בתחלת ליל השבוע כלכ"ם חנ"ס מולאי שבת שעה א' שלו כוכב תחלת ליל שני לדק וכן בסדר הזה וסדר תחלת סימני הימים חל"ס כלכ"ם שעה א' של א' בשבת חמה ושל שני בשבת לבנה ושל ג' בשבת מאדים נמלא מאדים חוזר בו אלילה בשעי ח' ביום והוא זוגי אבל שאר ימים אין מאדים בזוגות שלהם אם לא בלילה ובלילה אין דרך להקיז: מעלי שבתא נמי קיימא מאדים בזוזי. שהרי שעה א' של יום נוגה לפי הסדר של חל"ס כלכ"ם תחלת הימים וכיון שתחלתו נוגה וסדר הליכתם של"ס חככ"ל נמלאו מתחילים לחזור חלילה בשעה ד' נמלא מאדים בשעה ו': כיון דדשו ביה רבים. הורגלו בו מפני דוחקן שיהיו קרובים לסעודת שבת ואמרי' בפרקין דלעיל דגדול כבוד שבת בדגים גדולים ובמסכת עבודת כוכבים אמרינן שני לדם דג: ארבע דהוא ד' ד' בשבת שהוא ד' לחדש או ארביסר לחדש: או כ"ד. לחדש כלהו קשים להקזה: ד' דליכא ד' בתריה. שאין ד' ימים עד סוף החדש ואיכא דאמרי דליכא ד' בשבת בתריה בחותו חדש ולית כן: ה"ג ושני לו חולשא שלישי לו סכנתא:

תוספות מי שיש לו זכות אבות וקודם תקנת עזרא אע"פ שהיו דנין בכל יום שהיו לריכים לא היו קובעים לישב בכל יום: דקאי מאדים בזוזי. בד' נמי קאי מאדים בזוזי בסוף היום אלא לא חשו חכמים לכך דאין דרך להקיז כ"כ בסמוך ללילה: דליכא ד' בתריה. שאין ד' ימים עד סוף החודש כדפירש בקונטרס דליכא למימר ד' בשבת דהא ד' דהוא כ"ד הייני ליכא ד' בתריה:

מהרש"א *בני מלכים הן כו' בספר ישן אין כותבים בזה אלא לפרש מה שכתוב בתורה בנים אתם לה' וגומר וכתיב אומר להם בני אל חי וגומר לפי שישראל לא בני י' שליטים אשר הם בכוכבי' ולא בני שרי' ומושלים כי חלק ה' עמו וגו' עכ"ל ודו"ק:

*ול"ש בימות החמה איתמר נמי אמר רבי חייא בר אבין כו' הקיז דם ונצטנן. כו' כן נראה גירסת הרי"ף והרא"ש ומיירי כמי הך דהקיז דם ונלטנן כו' דיעשו לו מדורה ואפי' בתקופת תמוז דהיינו אפי' בשבת דהוי כחולה שיש בו סכנה ודוחה שבת אבל א"כ קשה דהיאך בא אביי למימר והא קעבר משום בל תשחית הא אין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ואפילו שבת הוא דוחה אבל בכל הנוסחאות גמרות שלפנינו ל"ג איתמר נמי אלא גרסינן אמר רב חייא ב"א כו' הקיז דם ונלטנן כולי' ומילתא באנפי נפשיה היא ולא איירי בשבת כלל אלא בחול והוה כחולה שאין בו סכנה ותו לא מידי ודו"ק: ויקח מנעלים כו'. פרש"י שאין לך בזיון מן המהלך יחוף כו' עכ"ל ולפי סוגיין דשמעתין נראה דמשום ליכה נגעו בה וכדאמרי' פ' י"ה היה תנעול סנדל כל שלשים יום משום ליכה וה"פ ימכור אדם קורות ביתו גם שהוא קשה מחמת השמש דזרחה עליו תמיד כדלקמן מ"מ ימכרם כדי לקנות לו מנעלים שלא ילך יחף דיותר קשה משום ליכה ואם אין לו מה יאכל ביום הקזה הוא יותר קשה מהולך יחף וע"כ ימכור מנעליו ויספיק כו' וק"ל: *נפש' הלף נפש'. כו' כמ"ש כי נפש כל בשר דמו הוא וגו' וקומקא חלף כו' דעיקר שחייתו ושכרותו ביין אדום כמ"ש חכלילי עינים מיין וגו' ואל תרא יין כי יתאדם וק"ל:

אמר רב נחמן (בר יצחק) אמר רבה בר אבוה אמר רב כל האמור בפרשת תוכחה עושין לחיה בשבת שנא' °ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי והמלח לא המלחת והחתל לא חותלת ומולדותיך ביום הולדת מכאן שמילדין את הולד בשבת. לא כרת שרך מכאן שחותכין הטבור בשבת. ובמים לא רחצת למשעי מכאן שרוחצין הולד בשבת. והמלח לא המלחת מכאן שמולחין הולד בשבת. והחתל לא חותלת מכאן שמלפפין הולד בשבת:

שם / יחזקאל טז

בפרשת תוכחה. שהוכיח יחזקאל לישראל את חסדי הקב"ה שעמהן. תוכחה. לשון לכו נא ונוכחה להתוכח ולהודיע מי הוא שסרח על שכנגדו: למשעי. לטוח ולהחליק בשר: שמולחין. ובשרו מתקשה: מלפפין. אנווליפ"ן בלע"ז ולאו היינו אטוני יטקא *דאמרן לעיל פרק כל הכלים דהא שמעינן ליה לרב נחמן דאסר אלא לנופי בעלמא כמו שעושים בחגורות ופסיקיאות:

שם / פי' רש"י לבהליק / ב"ד אבריו שנולד אבריו מתפרקי' וצריך לייפב

תוספות כל האמור בפרשת תוכחה. לא מקרא נפיק אלא מסתמא כיון שבא בפרשת תוכחה א"כ הוא נעל אם אין עושים וסקילו חכמים לעשות ובכולן אין בהם איסור דאורייתא:

אמר

עין יעקב

בין הפרקים ימעט. ועי' ברמב"ם פ"ד מה' דעות שכתב מחמשים שנה ואילך לא יקיז כלל וכתב שם הכ"מ שהטבעיים משתנים לפי המקומות והזמנים ע"ש:

אמר הבונה קיא לדברי הי אלה לישראל ע"י הנביא תוכחה כי הוא מזכיר בהם כמה הטובות שעשה ה' להם בלי שום זכות קודם והיו סוררים נגדו כי אין תוכחה גדולה מזו להזכיר לזולתו היום כפוי טובה על אשר הטיב לא על לא דבר:

ר"א דמילה פרק י"ט

צה יפ קל מדה כנגד מדה לפי עדים שמדקדקי׳ לקיים מילה בזמנה ולכך כ"נ סילחק מה בזמנו ולא אברהם רפ"א פלים קיט במדבר יא ב' י"ח ועי"ש רפ"א

משנה רבי אליעזר אומר אם לא הביא כלי מע"ש מביאו בשבת מגולה ובסכנה מכסהו על פי עדים: **גמ'** א"ר יצחק עיר אחת היתה בארץ ישראל שהיו עושים כרבי אליעזר והיו מתים בזמנם ולא עוד אלא שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל על המילה ועל אותה העיר לא גזרה. תניא רשב"ג אומר כל מצוה שקבלו ישראל עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב °שש אנכי על אמרתך וגומר עדיין עושין אותה בשמחה וכל מצוה שקבלו עליהם בקטטה כגון עריות דכתיב °וישמע משה את העם בכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו עדיין עושין אותה בקטטה דליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא:

ר"א אומר אם לא הביא כלי. איזמל למול את התינוק וקאי אמתני׳ דפרקין דלעיל דסליק מיניה וכל צרכי מילה עושין בשבת: **מגולה.** בגמ' מפרש אמאי מצריך ליה לגלויי דאיבעיא להו אי משום חבובי מצוה או דילמא משום חשדא פירוש משום חשדא שלא יחשדוהו שהוא נושא שאר חפצין וקיפא דמתני׳ דקתני ובסכנה מכסהו ע"פ עדים ודאי משום חשדא הוא אלא רישא מיבעיא לן דוקא מגולה קאמר אבל מכוסה ע"פ עדים שלא בשעת הסכנה לא ומשום חבוב מצוה או לאו דוקא מגולה דטעמא משום חשדא וה"ה למכוסה ע"פ עדים ואפשיטא דלא אמר ר"א אלא לחבובי מצוה: **ובסכנה.** שגזרו עובדי כוכבים על המילה: **מכסהו ע"פ עדים.** שיעידו באיזמל של מצוה הוא מביא ולא יחשדוהו: **שש אנכי על אמרתך.** אמירה יחידה שקדמה לשאר אמירות היא מילה שישראל עושין ושמים עליה דכל שאר מצות איכא מוכיחות כל שעה כגון תפילין ומזוזה וציצית איכא כשהוא בשדה וערום בבית המרחץ אבל זו מעידה עליהם לעולם כדאמרינן במנחות בדוד שראה עצמו ערום בבית המרחץ וכלטער ואמר אוי לי שאני ערום מכל מצוה כיון (שנסתכל) [שנזכר] במילה נתיישבה דעתו: **בשמחה.** שעושין משתה: **על עסקי משפחותיו** שנאסר להם קרובות:

תוספות שש אנכי. במדרש למנצח על השמינית כתיב שנדרש על המילה שהיא בשמיני. וכן אמרינן ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל ביום ה"ג מ"ל את יצחק דהיינו ביום השמיני דמילה כמנין ה"ג:

הרשב"א ז"ל פירש אקי"ש נוטריקון ראשי תיבות אשר קדש ידיד מבטן פרי"ת ז"ל שזה אברהם כדדרשינן מה לידידי בביתי זה אברהם כדאיתא בפרק כל המנחות באות מצה ובברכה זו מזכיר שלשה אבות. ידיד זה אברהם חוק בשארו שם זה יצחק וצאצאיו חתם באות ברית קדש זה יעקב. וא"ת מנ"ל באברהם שנתקדש מן הבטן י"ל דדילמא קיים להו דילפינן ליה בג"ש דידיעה ידיעה באברהם כתיב כי ידעתיו ולהלן כתיב בטרם אצרך בבטן ידעתיך:

מהרש"א **שש אנכי על אמרתך:** כו' עיין פירש"י ויתפרש הא׳ קרא שש אנכי וגו' על פי הדרש שהביא והוא בפרק התכלת דדוד היה מצטער כשראה עצמו במרחץ ערום בלא מצוה אחרי זאת כשמצא המילה היה שש עליה כמוצא שלל רב בלי טורח מלחמה כן מצא בגוף המילה תמיד בלא טורח ומעשה ככל משא"כ התפילין והציצית ומזוזה שאינן תמיד עליו בלי עשייה וק"ל: *אשר קידש ידיד כו'. עיין פרש"י ותוספות ועי"ל דהכלל ישראל אמר אשר קידש ידיד שקראו הכתוב ידיד כדכתיב מה לידידי בביתי וגו' כפרש"י לפי פשוטו בספר ירמיה וכתיב את ידידות נפשי וגו' ואמר דהם מבטן עם"ה העמוסים מני בטן ואמר חוק בשארו שם לא כשאר חוקים שאינן בגופו של אדם כמו התפילין והציצית אבל זה החוק הוא למעלה בגופו של אדם כההיא דפרק התכלת שכתבנו לעיל ואמר וצאצאיו של אברהם הנזכר לעיל חתם באות ברית קודש שהמילה היא אות ברית כמ"ש לאברהם והיה לאות ברית ביני וגו' והוא חתם הקודש ע"ש גדר ערוה דכ"מ שמצא גדר ערוה כאמר בו קדושה וכמ"ש שהמילה בא למעט תאות המשגל וע"כ בשכר זאת צוה הקדוש ברוך הוא לאברהם להציל ידידות שאריתנו דהיינו גופינו משחת דהוא הגיהנם כמ"ש בפרק עושין פסין שאברהם יושב על פתחו של גיהנם ומסיק שם לגוי שאין בו דבר ערוה ועבירה וכל הבא לי הכותית כמשכה ערלתו ולא מבד"קר ליה והיינו למען בריתו אשר שם כו' ודו"ק:

הרי"ף תניא רשב"ג אומר כל מצוה שקבלו עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב שש אנכי על אמרתך וכו' ואם תאמר מנין לנו שקבלוה עליהם בשמחה דאי משום דכתיב שש אנכי מנ"ל שמדבר על המילה ולא על שכללות התורה והמצות. ורש"י פירש על אמרתך אמירה יחידה שקדמה לשאר אמירות והיא מילה שישראל עושים ושמים עליה והוא שדקדק בכתוב דהול"ל שש אנכי על אמרותיך בלשון רבים ומדנקט אמרתך לשון יחיד הוא על האמירה הא' שהיא המילה אך עדיין קשה למה הם ששים ושמחים עליה יותר משאר המצות ועוד מה נשתנית מצות מילה שקבלוה בשמחה יותר משאר המצות. ונראה לפי רש"י דבשאר המצות שאפשר לאדם להפטר מהם כגון בהיותו בשדה שאין בידו ציצית או תפילין וכן במרחץ שאין בידו לא תורה ולא מצוה וכן בלילה שרוי בלא תורה ובלא מצות יש לבעל דין לערער שלא בחר ה' בהם כיון שיש פעמים שעוסק בהם ופעמים לאו אבל במצות המילה שהוא תמיד בגופו של אדם היא מוכיחה שהוא עבד ה' ולכך הקדים הקב"ה מצוה זו של מילה לכל המצות כי מתוך מצוה זו יכירו וידעו כי לה' המה וז"ש דוד שם ושמח אנכי על קיום כל המצות שיודע אני כי בחר ה' בהם על שראיתי אמרתך שהיא המצוה הנאמרת קודם והיא דבקה תמיד בגופו של אדם וזאת המצוה יורה על כל שאר המצות שאף על פי שאינם תדירות כל שעה בחר ה' בקיומם ולכך שש אנכי בכל המצות על היות קודמת אמרתך זו מילה שהיא תוכיח על שאר המצות אף על פי שאינם תדירות וכיון שמצוה זו שמחו עליה ישראל על שידעו מתוכה כי כל שאר המצות רצה ה' בם ולכך עושים אותה בשמחה שעושים משתה כמו שפירש"י. והתוס' פי' שש אנכי במדרש למנצח על השמינית כתוב שנדרש על המילה שהוא בשמינית וכן אמרי' ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל ה"ג מ"ל דהיינו ביום הח' דמילה כמנין ה"ג. וצריך לבאר כוונת התוספות בזה. ונראה דהתוס' פי' שקבלוה בשמחה הוא שמחת המשתה כדכתיב ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל שהוא יום השמיני שהיא ה"ג מ"ל. ומ"ש דוד שש אנכי על המילה כמ"ש מזמור על השמינית שהוא נדרש על המילה שניתנה בשמיני ומצינו לאברהם שעשה משתה ביום הח'. הרי שדוד שש על המילה שאמר מזמור עליה שניתנה בשמיני: וכל מצוה שקבלוה עליהם בקטטה כגון עריות דכתיב וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו שנאסר להם קרובות כמ"ש רש"י ואין לומר כיון שלא בנו כי אם על הקרובות לא היה ליעשות

עין יעקב

שהין מתים בזמנן. אף דאין הלכה כר"א בהא מ"מ לא נענשו במיתה דכרת כמחללי שבתות כיון שטעו בדין וכמונחס לש"ש וכן מה שאמרו ועל אותו העיר לא גזרו לאו שנעשה להם נס זה כיון שעשו כן דהא עשו שלא כהלכתי אלא ע"פ הטבע נעשו להם זה כיון שהעכו"ם ראו שהם מחללי שבת ע"י המילה יותר משאר עיירות היו ביאה להם לחלל השבת מרלון הלבעל אותם ממילה בסוכם וק"ל: **ששש אנכי על אמרתיך.** זו המילה עיין פירש"י ותוס' ושאר מפרשים. ואפשר לומר ע"ד דאיתא במדרש שנוואת פרי לך לך ויפול אברם על פניו קודם שמל עצמו לא היה יכול לדבר עם השכינה עד שיפול על פניו לכך קאמר שש אנכי על אמרתיך זו המילה שעי"כ יוכל לדבר עמו פנים אל פנים: **דליכא כתובה דלא** רמי בית תגרא. כמו שהיה לישראל קטטה ע"י שנאסר להם עריות תגות שהי' נפשם חשקה בהם כן ע"י נשואי אשה אשתו משמרתו שלא יחטא בזנות ומצלתו מן החטא להכי בא ג"כ על ידי קטטה:

ליעשות בקטטה אלא בנשואין דקורבה אבל נישואי שאר נשים למה הם בקטטה ומה נס שקודם לזה שבכו על משפחותיו כבר היו כולם נשואים נשים ולא היה שם קטטה ולמה עושים כל הנישואין בקטטה דלית כתובה דלית בה תיגרא. וי״ל דהבכיה שבכו היתה שלא היו רוצים לישא נשים אחרות זולת העריות קרובותיהם ונמצאו נישואיהם עם הנשים שאינם קרובות ועריות היו בבכיה ועכשיו לפיכך בכל הנישואין שהם עם הנשים האחרות שאינם עריות וקרובות לית כתובה דלית בה תיגרא ועדיין עושים אותה בקטטה:

צו סם **תניא** רבי שמעון בן אלעזר אומר כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה למיתה בשעת הגזרה כגון עבודת כוכבים ומילה עדיין היא מוחזקת בידם. וכל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה למיתה כגון תפילין עדיין היא מרופה בידם. דאמר רבי ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים מאי היא [אמר אביי] שלא יפיח בהם רבא אמר שלא יישן בהם ואמאי קרו ליה אלישע בעל כנפים שפעם אחת גזרה המלכות גזרה על ישראל שכל המניח תפילין על ראשו יקרו את מוחו והיה אלישע מניח תפילין ויצא לשוק וראהו קסדור אחד ורץ מלפניו ורץ אחריו כיון שהגיע אצלו נטלם מראשו ואחזן בידו אמר ליה מה בידך א״ל כנפי יונה פשט את ידו ונמצאו בה כנפי יונה לפיכך היו קורין אותו אלישע בעל כנפים ומ״ש כנפי יונה דא״ל ולא א״ל שאר
ג״ס]סא עופות משום דדמיא כנסת ישראל ליונה שנאמ׳ °כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ מה יונה זו כנפיה מגינות עליה. אף ישראל מצות מגינות עליהם:

מרופה. רפיא: דאמר רבי ינאי תפילין צריכין גוף נקי. שלא יפיח אלמא לא זהירי בהו ושמעינן מינה דלא מסרו עלים אלא אלישע לבדו: יקרו. לשון יקרותו עורבי נחל ולשון תנקר לא נעלם: את מוחו. שכנגד תפילין: קסדור. ממונה: מגינות עליה. איני כלאות בחרטומים אלא בכנפים ע״כ:

תוספות המאמר הזה כתוב למעלה בפרק במה טומנין. ושם כתוב בתוספות (לשון זה בשם רבינו שמואל הרי שלא מסר עצמו לומר תפילין
אתוספ׳ כאן) הן) ואע״ג דאמרינן בפ״ד מיתות דבשעת הגזירה אפילו על מצוה קלה יהרג ואפילו לשנויי ערקתא דמסאנא היינו משום דבשינוי ערקתא מתכוין כעובדי כוכבים ודומה שמוציא עצמו מכלל ישראל אבל הכא אינו עושה כלום אלא שאין לו תפילין בראשו שעה אחת והרבה ישראל שאין להם תפילין כמותו:

הר״ן ז״ל כתב שם יותר באורך וז״ל ומקשו הכי אלישע שהיה גוף נקי היאך נטלן מראשו והא קיימא לן בפרק נגמר הדין דבשעת הגזירה אפילו אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור יש לומר דה״מ לעבור על מצות לא תעשה אבל לא גזרו על ביטול מצות עשה כיון שאינו עובר בידים ועוד שהם יכולין לבטל ממנו על כרחו שיניחנו בבית האסורין ותבטל מאליה הילכך תבטל ואל יהרג. וא״ת א״כ היכי מסר נפשיה ומנ״ח כיון שאינו מחויב בדבר נמצא מתחייב בנפשו י״ל שאע״פ שאינו מחויב ליהרג על קיומה אפ״ה הכי רשאי למסור נפשו עליה ומקבל שכר שכל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה בשעת הגזרה מוחזקת בידם ומקבלין עליה שכר הרבה ואמרו בב״ר מה לך יוצא ליסקל על שמלתי את בני מה לך יוצא ליצלב על שנטלתי את הלולב וכן מצינו בדניאל שמסר עצמו על התפלה שהיא מדרבנן עוד

כתוב בתוספות כנפיה מגינות עליה כדאמרינן במדרש כל העופות כשהן יגיעין נחין על גב סלע והיונה בשעת שהיא יגיעה פורחת באחת ונחה באחת ע״כ:

מהרש״א **כאלישע בעל כנפים.** כו׳ עיין בתוספות פרק במה טומנין ובהאי ליסנא דקראו אותו בעל כנפים רמוז בו שהיה גוף נקי כמלאכים הללו שנאמר בהו ובעל כנפים יגיד דבר וק״ל יקרו את מוחו. כו׳ שהוא מקום תפילין שבראש ועל של ראש גזרו שהיא מונחת בגלוי ונאמר בה וראו ממך ונו׳. מ״ש כנפי יונה כו׳ ר״ל דודאי דהולך לו למנקט בעולתיה שום דבר כדי להציל עצמו ושפיר קאמר כנפים אבל יונה לא הוה אצטריך ליה למנקט בעולתיה אלא הול״ל סתם כנפים ויהיה במשמע כמי של שאר עופות ומשני משום דדמיא כנסת ישראל ליונה כו׳ כנפיה מגינות כו׳ עי׳ פרש״י אבל התו׳ בפ׳ במה טומנין פירשו בע״א ע״ש: מצות מגינות עלידם כו׳ היינו כמ״ש בפ׳ היה נוטל דמצו׳ אגינא אגנא מן הברה אבל אצולי מן החטא לא מצלא וכפירוש הר״ש בתוספות שלא עשה כהוגן במה שלא מסר עצמו לומר תפילין הן:

הרי״ף תניא רשב״א אומ׳ כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה בשעת הגזרה כגון עבודת כוכבים וכו׳. דא״ר ינאי תפילין צריכין גוף נקי וכו׳. ופרש״י צריכין גוף נקי אלמא לא זהירי בהו ושמעינן מיניה דלא מסרו עליה אלא אלישע לבדו. והתו׳ בשם רבינו שמואל ז״ל א״ל כנפי יונה הרי שלא מסר עצמו לומר תפילין הם וצריכין אנו לבאר דעת רש״י ודעת התוס׳ במאי פליגי ועוד נבאר בגמרא שעיקר הראיה היא מהמעשה שגזרה המלכות גזרה על המניח תפילין ולא מסרו ישראל נפשם על התפילין כי אם אלישע לבדו לפירוש רש״י וגם לפירוש התוס׳ עייתי ראיה שאפילו אלישע לא מסר נפשו לומר תפילין הם וא״כ למה הביא קודם המעשה דא״ר ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע דאין כאן מקומו להביא אלא דמעשה היה שגזרה המלכות שלא להניח תפילין ודי בזה לענינו דרשב״א. וע״ק מנ״ל דהא דלא החזיקו בתפילין הוא מפני שלא מסרו עצמן עליה דילמא הא דלא החזיקו בתפילין הוא מפני שצריכין גוף נקי ולא כל אדם יכול להזהר בזה ונראה לדעת התוספו׳ שפי׳ שגם אלישע לא מסר נפשו שלכך הביא הא דאמר רבי ינאי לומר שאף על פי שלא נמצא גוף נקי ראוי לתפילין כי אם אלישע שלזה נקרא בעל כנפים שנעשה לו נס בשביל שהיה גופו נקי ואפילו הכי מצינו שלא מסר נפשו על מצוה זו ומי לנו גדול ממנו ולא מסר נפשו עליה מפני כך לא נתחזקה מצוה זו ביד ישראל והיא רפויה בידם ולפירוש רש״י נראה בדקדוק לשונו שאמר צריכין גוף נקי שלא יפיח אלמא לא זהירי בהו ושמעינן מינה דלא מסרו עליה אלא אלישע לבדו וקשה להבין מ״ש אלמא לא זהירי בהו היכי משתמע דלא זהירי בהו ומדאמר צריכין גוף נקי אלא יש לומר מדנקרא בעל כנפים על שם הנס שנעשה לו בידוע שלהיותו נקי וזהיר בהם נעשה לו הנס ומדלא נמצא אדם אחר שנעשה לו נס אלמא לא זהירי בהו. הרי שמצות תפילין רפויה היא בידם ומתוך שהיא רפויה בידם לא מסרו עצמן עליה וכפי זה מה שהביא דא״ר ינאי היא ראיה על מ״ש רפויה היא בידם כלומר מנ״ל דרפויה היא בידם והביא ראיה מדא״ר ינאי תפילין צריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים הרי שאלישע קראוהו בעל כנפים בשביל שנעשה לו נס והטעם שנעשה לו נס הוא להיותו גוף נקי הזהיר בהם ומכאן אתה למד כי שאר כל ישראל לא נעשה להם נס להיות שאינם יכולין להשמר בגוף נקי וכיון שלמדנו שרפויה היא בידם שאינם נשמרים עצמם בטהרה כאלישע בעל כנפים לכך לא מסרו עצמם למיתה ואלישע לבדו מסר עצמו למיתה בשביל שנתחזק במצוה זו לשמרה בטהרה וגוף נקי. וי״ל לפרש״י שמסר נפשו אלישע למה נטלם א״כ נראה היה לו למסור נפשו ולא להסירם מעל ראשו וראיתי להר״ן שהקשה כן וז״ל ומקשו הכי אלישע שהיה גוף נקי היאך נטלם מראשו והא קי״ל פ׳ נגמר הדין דבשעת הגזרה אפילו אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור י״ל דה״מ לעבור על מצות ל״ת אבל לא גזרו על ביטול מצות עשה כיון שאינו עובר בידים ועוד שהם יכולים לבטלה ממנו ע״כ שיניחנו בבית האסורים ותבטל מאליה הלכך תבטל ואל יהרג וא״ת א״כ היכי מסר נפשיה ומנח כיון שאינו מחוייב בדבר נמצא מתחייב בנפשו י״ל אף ע״פ שאינו מחוייב ליהרג על קיומה אפ״ה רשאי למסור נפשו עליה ומקבל שכר. עכ״ל.
ועדיין

עיון יעקב
כגון ע״א ומילה. כי הכופר בע״א כמודה בכל התורה כדאיתא בשבועות דף כ״ט ע״א ושקולה מצות מילה ככל המצות כדאיתא בנדרים דף ל״ב ע״א ומא״כ מצות ציצית אף שהיא שקולה כנגד כל המצות מ״מ עיקר המצוה אינו חובת גברא רק חובת מנא וק״ל:

ועדיין לא נתחוורו לי דבריו שאם רצה אלישע למסור נפשו עליה אף על פי שאינו חייב היה לו למסור נפשו ולא יטלם מעל ראשו ואם לא רצה למסור לפי שלא היה מחוייב על ביטול מצות עשה מעיקרא לא ימסר נפשו להניחם. ונלענ"ד לתרץ שמצות התפילין היא ללבשם בכל יום פעם אחד ואם אפשר לו להיותם תמיד על ראשו הרי זה משובח ולכך אלישע מסר נפשו בהנחתם כל יום ולא יבטל אפילו יום אחד מפני הסכנה לכך לאחר שהניחם וקיים מצות תפילין באותו היום שוב אינו צריך למסור נפשו עוד להניחם תמיד בראשו וכשראה הקסדור רץ אחריו אמר בלבו למה אניחם על ראשי ואמסור נפשי כיון שכבר קיימתי המצוה לפיכך נטלם מעל ראשו השתא ניחא לפרש"י ז"ל שפירש שמסר נפשו שהוא על שהניחם מעיקרא ולא חשש מהסכנה. והקב"ה עשה לו נס כיון שהיה גופו נקי בשמירתם בטהרה ולפי התוספות שפי' שלא נמסר נפשו לומר תפילין הם קשה לי שהרי אין לו למסור נפשו עוד כיון שכבר קיים באותו היום מצות הנחת תפילין. ואין עוד בזה כי אם הנחתם כל היום שהוא הדור מצוה ואין לו למסור נפשו על זה:

צז דף קלג ע"ב שמות טו **תניא** זה אלי ואנוהו. התנאה לפניו במצות עשה לפניו סוכה נאה ולולב נאה ושופר נאה ציצית נאה ס"ת נאה וכתוב (ס"ת) [בו] לשמו. בדיו נאה בקולמוס נאה בלבלר אומן וכורכה בשיראין נאין אבא שאול אומר ואנוהו הוי דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה היה חנון ורחום:

הוי דומה לו. ולשון ואנוהו אני והוא אעשה עצמי כמותו לדבק בדרכיו (ועי"ל דה"פ ואנוהו התנאה לפניו במעשים מהרש"א)

שם **אמר** אביי אמרה לי אם אספלניתא דכולהו כיבי שב מינאה תרבא וחד קירא. רבא אמר קירא וקלבא [רישינא] דרשה רבה במחוזא קרעינהו בני מנימין אסיא למניירהו א"ל שבקי לכו חדא דאמר שמואל האי מאן דמשי אפיי ולא נגיבי טובא נקטרי ליה חספניתי מאי תקנתיה לימשי טובא במיא דסילקא:

שב מינאי תרבא. ז' מיני של חלב: וחד קירא. שעוה: קירא וקלבא. רשינא והוא זפת של עץ שמוציאין ממנו שלא ע"י האור והיא לבנה: קרעינהו למניירהו. שהפסיד להם לגלות רפואה זו שבקא לכו הדא. שלא גליתי: חספניתא. פניו מתבקעות ואני אומר שהוא מין שחין שקורין אינבר"א והוא [בגרב ובחרס] שכי בתורה וחספניתא הוא תרגום של חרס: במיא דסילקא. מרק תרדין:

צח דף קלד **תניא** אין טורפין יין ושמן לחולה בשבת. אמר רבי שמעון בן אלעזר משום רבי מאיר אף טורפין יין ושמן. אמר רבי שמעון בן אלעזר פעם אחת חש רבי מאיר במעיים ובקשנו לטרוף לו יין ושמן ולא הנחנו אמרנו לו דבריך יבטלו בחייך אמר לן אע"פ שאני אומר כך וחבירי אומרי' כך מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חבירי. הוא ניהו דאחמיר אנפשיה אבל לכ"ע שריי

להולה. שאין בו סכנה ולכ"ע שרי ר"מ ולעצמו החמיר:

שם **ואמר** אביי אמרה לי אם האי ינוקא דלא מייץ מיקר הוא דקר פומיה מאי תקנתיה ליתי כסא גומרי ולינקטיה ליה להדי פומיה דחיים פומיה ומייץ ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דלא מינשתים לינפפיה בנפוותא ומנשתים ואמר אביי [אמרה לי אם] האי ינוקא דלא מעוי ליתי שליתא דאימיה ולשרקיה עלויה ומעוי ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דקטין לייתר לשלייתא דאימיה ולשרקיה עלויה מקיטנא לאולמא ואי אלים מאולמא לקיטנא:

דלא מייץ. שלא יכול לינק: מיקר הוא דקר פומיה. כלומר שפתיו ואין בו כח למיץ בהם: ליתי כסא דגומרי. (משטח) גחלים על דף או על כלי: ולוקמיה להדי פומיה. ויעמיד כנגד פיו אצל פיו: דחיים פומיה. שיתחמם פיו: ומייץ. ויינק: דלא מנשתים. שאין נשמת ניכרת בו שאין דופק כנגד לבו כדרך כל אדם: לינפפיה בנפוותא. יניפו עליו בנפה שקורין וא"ן: דלא מעוי. אין רוחו נכנס ויוצא יפה אליינ"א בלע"ז: שליתא דאמיה. שליא שנולדה עמו: ולישרקה עליה. יחליקנה על בשרו כמו אישתריקו אשאילדי"ר: דקטין. שהוא דק: מקיטנא לאולמא. השליא ראשה אחת קצר וראשה אחת רחב ויחליקוה עליו מצד הקצר יתחילו וימשכו לצד הרחב כלומר כן ירחיב זה ויתעבה: ואי אלים. ולא מחמת בריאות אלא כפוח לישרקיה עליה מאולמא לקיטנא:

שם **ואמר** אביי אמרה לי אם האי ינוקא דסומק דאכתי לא איבלע ביה דמא ליתרחו ליה עד דאיבלע ביה דמא [ולימהליה] דירוק דאכתי לא נפל ביה דמא ליתרחו עד דנפל ביה דמא ולימהליה דתניא אמר רבי נתן פעם אחת הלכתי לכרכי הים ובאתה אשה א' לפני שמלה בנה ראשון ומת שני ומת שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהוא אדום אמרתי לה המתיני לו עד שיבלע בו דמו [המתינה לו עד שנבלע בו דמו] ומלה אותו וחיה והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי. שוב פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא ובאתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת שני ומת שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהוא ירוק הצצתי בו ולא ראיתי בו דם ברית אמרתי לה המתיני לו עד שיפול בו דמו והמתינה לו ומלה אותו וחיה והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי:

[דסומק. כל בשרו אדום: לא איבלע ביה דמיה. נבשרו דעכשיו כל דמו מצוי בין עור לבשר וכשמוהלין אותו יוצא כל דמו: ליתרחו ליה. ימתינו מלמולו]: לא נפל ביה דמא. [לא בא בו דם] ומתוך כך חלש הוא ואין בו כח ומימסר לחלוש ולמות: לכרכי הים. הכי גרסינן ראיתיו שהיה ירוק הצצתי בו ולא היה בו דם ברית תרתי לגריעותא חדא דאי מהיל ליה לא נפיק מיניה דמא והטפת דם ברית מצוה כדכתיב גם את בדם בריתך ועוד דמסוכן הוא משום חולשא שלא שגר בו עדיין דם:

דף קלה **אמר** רבי שמעון בן אלעזר לא נחלקו בית שמאי ובית הלל על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית מפני שערלה כבושה היא על מה נחלקו על

עיון יעקב

התנאה לפניו במצות וכו' ס"ת נאה וכו'. אע"ג דאמרי' בפ"ק דתענית דף ז' ובנדרים דף נ' תורה מפואר בכלי מכוער י"ל דהתם משום גאוה קאמר שאדם מתגאה אם הוא יפה ביותר כדמשמע שם בתענית אבל מ"מ ת"ח יש להלביש עצמו במלבושים נאים וכן להדר במצות ומה"ט אמרינן לעיל דף קי"ד ע"א ולמשנאי אוהבי מות. אבל קשה מהא דאיתא לקמן דף קמ"ה מפני מה ת"ח שבבבל מצויינים מפני שאינם בני תורה מכלל דת"ח גמורים אינם צריכים להיות מצויינים במלבושים יפים. ולפמ"ש שם בנדרים דתורה מפואר דומיא דיין בכלי מכוער היינו להתקיים בו אבל לשהוי לפי שעה טוב יותר בכלים משובחים ואיתא בסוטה דף כ"א ע"א כי נר מצוה ותורה אור שני פסוקים פסוק אחד מצוה מגינה רק לפי שעה ותורה מגינה לעולם וא"כ לפ"ז התורה שהוא לקיום אין לאדם ללבוש בבגדים נאים כדי שיתקיים אצלו ולא תשכח ממנו וק"ל:

על מי שנתגייר כשהוא מהול שבית שמאי אומרים צריך להטיף ממנו דם ברית ובית הלל אומרים אינו צריך להטיף ממנו דם ברית:

שצריך להטיף. חיישינן שמא ערלה כבושה היא: על שנתגייר כשהוא מהול. דליכא שום ספק ערלה כגון ערבי מהול:

יף קלז ע"ב **המל** את הגרים בימים הקדמוני' אומ' בא"י אמ"ה אקב"ו על המילה והמברך אומ' אקב"ו למול את הגרים ולהטיף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו
ירמיה ל"ג שמים וארץ שנאמר °אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי ברוך אתה יי כורת הברית המל את העבדי' אומר אקב"ו על המילה והמברך אומר אקב"ו למול את העבדים ולהטיף מהם דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ שנא' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי בא"י כורת הברית:

תוספות במצותיו וצונו למול את העבדים. שנאמר יליד בית ומקנת כסף:

אמר הבונה אף כי אמר אלהים לאברהם זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך והיה נראה מזה שהנקרא ברית הוא לבד בין ה' וישראל הקנו חז"ל לומר במילת הגרים והעבדים הטעם שגם הוא דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ לומר שכל הבריות הן מתקיימים בשביל זה ועכשיו גם אלה נכנסו בכלל מקיימי העולם. ויפה הביאו התוס' ראיה ממנו שנאמר יליד בית ומקנת כסף דמשמע דקרא לברית עולם שבזה הן באים בברית קיום העולם:

תולין פרק עשרים

צט **אמר** רב עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר
דברים כ"ח °והפלא ה' את מכותך הפלאה זו איני יודע מה
ישעיה כט היא כשהוא אומר °לכן הנני יוסיף להפליא את העם
יף קלח ע"א הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר הוי אומר הפלאה זו תורה. תנו רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח
עמוס ח מישראל שנאמר °הנה ימים באים נאם ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם
שם לשמוע את דבר ה' וכתיב °ונעו מים עד ים (ממזרח וממערב) [ומצפון ועד מזרח] ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. דבר ה' זו הלכה דבר ה' זה הקץ. דבר ה' זו נבואה. ומה ישוטטו לבקש את דבר ה'. אמרו עתידה אשה שתטול ככר של תרומה ותחזור בבתי כנסיות ובבתי מדרשות לידע אם טמאה היא אם טהורה היא ואין מבין. אם טמאה היא אם טהורה היא בהדיא
ויקרא יא כתיב ביה °מכל האוכל אשר יאכל. אלא לידע אם ראשונה היא ואם שניה היא ואין מבין. הא נמי מתניתין היא וכולי. תניא ר"ש בן יוחאי אומר חס ושלום
דברי' לא שתשתכח תורה מישראל שנאמר °כי לא תשכח מפי זרעו. אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו שלא ימצאו *הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד: יף קלט

הפלא ופלא. סיפא דקרא ואבדה חכמת חכמיו: לכרם. על שם שהיו יושבים שורות שורות ככרם: זו הלכה. כדכתי' ויגד לעם [להגיד לכם] את דבר ה' דהיינו תורה: זו נבואה. כדכתיב דבר ה' אשר היה אל הושע וגומר: זה הקץ. לא ידענא מהיכא. וכתבו בתוספ' זה הקץ. דכתי' גבי גלות שבעי' לכלות דבר ה' מפי ירמיה. ע"כ: בהדיא כתיב. ותורה שבכתב הרי כתובה ומונחת יקראו וידעו: הלכה ברורה. בטעמים שלא יהא בה מחלוקת עד כאן:

מהרש"א כשהוא אומר כו'. לכאורה קשה כיון דמקרא דכתיב בתוכחה ליכא למילף אלא מהך קראי דנביאים לא הוה ליה לאתויי אלא האי קרא דנביאים דמפורש ביה דאבדה חכמת וגו' דהיינו תורה וי"ל דמייתי האי קרא דתורה משום פירושא דקרא דנביאי דמאי לשון הכי יוסיף להפליא וגו' ומאי לשון הפלא ופלא כפול אבל השתא דהפלאה זו שנאמרה בתוכחה והפלא ה' וגומר היא שכחת התורה יתפרש האי קרא דנביאים שפיר דבתוכחה לא נאמר רק חד והפלא ואפשר שיתפרש על שכחת הנסתר של התורה ובא הנביא לומר הכי יוסיף את העם להפליא על פליאה א' דכתיב בתוכחה דהיינו הנסתר אלא שיהיה הפלא ופלא שתהיה הפליאה כפולה בהם דהיינו שגם הנגלה של תורה תשתכח כדמסיק ולא ימצאו דבר ה' ז' הלכה. עתידה אשה כו' ופי' בה הכפול חכמת חכמיו שאבד בנגלה ובינת נבוניו תסתתר -בנסתר ודו"ק: כי לא תשכח כו'. דמעתה השירה הזאת דכתיב בהאי קרא משמע ליה כל התורה וכן כתבו לכם את השירה הזאת וגו' ומוקמי' ליה בפרק כ"ג בתורה שצריך לכתוב ס"ת ומאן דפליג לעיל ואמר דהתורה תשתכח מוקי ליה האי קרא כי לא תשכח וגומר בשירה גופה וק"ל: במקום אחד כו'. ר"ל אפילו במקום א' מכל המקומות שזכר לא ימצאו הלכה ברורה כדמשמע קרא דגם אחר שישוטטו בכל המקומו' לא ימצאו וק"ל:

הרי"ף אמר רב עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר והפלא ה' את מכותך הפלאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו. ופרש"י הפלא ופלא סיפיה דקרא ואבדה חכמת חכמיו. וקשה מנ"ל דהפלאה זו היא תורה דלמא הפלאה זו היא מהיסורין והתוכחות ל"ח הכתובים בספר הזה ועליהם הוא אומר והפלא ה' את מכותך שהם ל"ח קללות וכן דרשו במדרש איכה קשה מיתת הצדיקים מל"ח תוכחות שכתוב בהם והפלא ה' את מכותך ומחרבן בה"מ דכתיב ותרד פלאים ובמיתת הצדיקים כתיב הנני יוסיף להפליא מפני מה ואבדה חכמת חכמיו הרי שדרשו הפסוק באבידת חכמים ימותו ופסוק זה של והפלא על הקללות יסורין ותוכחות וכאן דרשו פסו' יוסיף להפליא על שכחת התורה ואם הדרשה תדרש מ"מ מנין לנו לומר עתידה תורה שתשתכח ממקרא זה. וכן יש לדרוש הפלאה זו כמ"ש רש"י ז"ל בפסוק והפלא ה' מופלאות ומובדלות משאר מכות ועוד שדורשיי כן והמקרא מפורש שמדבר ביסורין והפלא ה' את מכותך וגו' מכות גדולות ונאמנות וחליים בפסוק שאמר והפלא ה' וי"ל דאם אין בהפלאה זו זולת המכות וחליים הכתובים בפסוק היה לו לומר ויפלא ה' את מכותך וגו' או ויפליא ה' את מכותך מלשון מפעיל לאחרים ומדקאמר והפלא נראה שמדבר כביכול על הקב"ה בעצמו שהפלא ה' והפלאה זו שחוזרת להקב"ה שישוב יתפלא אינו על מכות וקללות ישראל שזה הוא פלא לכל הרואים את

עיון יעקב

*אישר קדש ידיד מבטן. פי' רש"י זה יצחק וכן הוא בליוני תוכא בילקוט ראובני סוף פ' לך לך דלכך נימול קודם לידת יצחק כדי שיהא מקודש מבטן ע"ש:
אמר רב עתידה תורה שתשתכח מישראל. אפשר לומר דרב אזיל לשיטתיה כדאמר במדרש פ' ויקרא פי"ג אמר רב כל אמרת ה' צרופה דלא נתן הקב"ה התורה והמצות רק לצרף בהן הבריות ולע"ל ככר יהיה צירוף אחר צירוף כדכתיב ואצרוף כבור סיגיך וכראיתא פרק חלק וסוף כתובות ומה"ע כמו אמרינן בנדה דף ס"א דמצות בטילות לע"ל ועי' ביפ"ת שהאריך בזה. ונ"ל כיון שאין בן דוד בא עד שיכלה פרוטה מן הכיס וליכא בכיס"י תליא וכלב נכון חנות חכמה וכדאמרינן אם אין קמח אין תורה ומרוב הצרות ומבלי משית תשתכח התורה וק"ל: דבר ה' זו הקץ. עיין פירש"י שכתב לא ידעתי מנלן ול"נ דנפקא לן מקרא כבוד אלהים הסתר דבר וע"ל בשבתים דף כ"ו בחידושינו שם וק"ל: שתשתכח מישראל. עיין בידי משה על רבה פ' ויקרא פי"ג כמה פליגי. ועי"ל דפליגי אי התורה ניתנה בזכות אבות וכמ"ד תמה זכות אבות אבל ברית אבות לא תמה דהיינו ברית כרותה לשפתים מי שאוחז על לימודו אינו משכח וזה אני זאת בריתי וגו' לא ימושו וגו':

את מטתם מגדולות ומה תפלה א דכתיב והפלא שחוזר גם אל הקב"ה לזה אמר
שהיא על התורה שתשתכח ושזה הפלא הקב"ה ויתפלא בו שלא ברא העולם אלא
על התורה ונשתכחה והוא שכתוב שם לכן הנני יוסיף להפליא לבני אדם וגם יש
הפלא ופלא שאינו בלבד לאחרים אלא כביכול גם בעיניו יתברך הפלא ופלא על
אבידת התורה ואבדה חכמת חכמיו שתשתכח תורה וכביכול נשכחה התורה
גם הוא חס ושלום נשכח כמו שאמרו חז"ל על פסוק ותשכח תורת אלהיך אשכח
בניך אמר הקב"ה גם אני נשכח שמי יאמר לפני ברכו וכו' וכן אמר כאן והפלא
ה' שמגיע הפלא זה כביכול להקב"ה מצד שתשתכח התורה מישראל וכפי זה
הכתוב אינו יוצא מידי פשוטו שהיו המכות מופלאות וכתיב והפלא שאם יהיה
שכחת התורה מישראל שגם הקב"ה כביכול הפלא בדבר ההוא: ת"ר כשנכנסו
רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשתכח מישראל. דכתיב הנה ימים
באים והשלחתי רעב לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה'
וכתיב ונעו מים כו'. וקשה תרי קראי למה לי ועוד קשה כיון שדרש דבר ה'
ז הלכה וכתיב בים ולא ימצאו מה צורך עוד לומר מאי ישוטטו אמרו עתידה
אשה שתטול ככר של תרומה דמעיקרא כשהביא דרשת לבקש דבר הלכה שם היה
לו לומר אמרו עתידה תורה ולמה הוצרכו לדרוש מדכתיב ישוטטו. ועוד קשה
כיון שמה שלא ימצאו הוא לידע ספיקא ככר אדא אם יהיה התנור כאילו
כולו מלא טומאה והדבר הזה מפורש בברייתא דלא חזינן כאילו הוא מלא טומאה
א"כ על מה ישוטטו דספק הזה כבר מבואר הוא בברייתא ואין לומר דברייתא
לא שמיע להו לפי דכיון דהובאה ברייתא זו בגמ' כבר נתגלה הברייתא זו לעתיד
ועל מה ישוטטו רבים ולא ימצאו. ועוד קשה בדרשת רבי שמעון בן יוחאי
שאמר ח"ו שתשתכח מה הקשה אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה'
דלזקנים בהכהו מילי אחריני שאמר קודם דבר ה' זה נבואה דכתיב. דבר ה'
אשר היה אל הושע דבר ה' זה הקץ דכתיב גבי גלות בבל ע' שנה לכלות דבר
ה' מפי ירמיה כמו שפירשו התוספות ומאי דוחקיה לומר אלא מה אני מקיים
ישוטטו לבקש דבר ה' והולך לומר שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה
במקום אחד שלא יהא בה מחלוקת ומה שגם לדברי רבותינו הוא דמספקא להו
ולא ימצאו הלכה ברורה ומאי א"כ. ונראה דרבותינו הביאו ראיה מקרא דלא
רעב ללחם כי אם לשמוע את דבר ה' דאפשר שהוא על חידושי תורה שדרשו
חז"ל שהקב"ה מחדש בכל יום שנאמר והגה מפיו יצא בכל דור ודור חכמי
ישראל מחדשים בכל יום חידושי תורה ולעתיד לבא יהיה רעב לשמוע את דבר
ה' לשמוע מהדברים שמחדש הקב"ה לכך הביא פסוק ונעו מים עד ים לבקש
דבר ה' והתם כתיב יש לדרוש מ"מ לבקש דבר ה' שהוא דברי חידושי תורה
אבל מדכתיב ישוטטו מאי ישוטטו דעל חידושי תורה אין לשוטט בכל המדרשות
כי מי הגיד להם שיש חידושי תורה כדי לשוטט עליהם אלא ודאי שהוא על ד"ת
הכתובים בספר התורה ישוטטו לבקש דיני התורה. שהוא מה שנסתפק רב
אדא אם הככר הזה לאסור או שרי ולא ימצאו מפורש במקרא אע"פ שהוא
כתוב בברייתא מ"מ לא ימצאו מפורש במקרא ורשב"י דרש שלא תשתכח
התורה ומאי ישוטטו שאם הוא על דבר הקץ או הנבואה הו"ל ונעו מים
עד ים לבקש דבר ה' דלא שייך ישוטטו אלא על דבר שאפשר להשיג עליו
וענין הקץ והנבואה אינו בידי אדם להשיג עליו לכך דרש ולא ימצאו הלכה
ברורה. עוד אפשר דנקרא דלא רעב ללחם כי אם לשמוע דבר ה' יש
לדרשו על הקץ או על הנבואה ולא דרשי' מיניה שתשתכח תורה מישראל
אבל בהאי קרא דישוטטו דלא שייך למימר ישוטטו על הקץ או על הנבואה
שאינו בידי אדם ועודאי שמדבר על דבר הלכה ורשב"י שאמר ח"ו לא תשתכח
קשיא ליה מאי ישוטטו ואמר על הלכה ברורה. ועוד י"ל דדרים ליבוייא
דאת דבר ה' דהל"ל לבקש. דבר ה' מאי את דבר ה' היא דבר הלכה כי
בנבואה לא נאמר את דבר ה' רק דבר ה' אשר היה אל הושע וגו' גם בקץ
לא כתיב את רק כתיב לכלות דבר ה' אבל בדברי התורה כתיב ויגד לכם
את דבר ה' דהיינו תורה ולכך דרש רשב"י שמדבר על הלכה ברורה וכו':

ק שם **תניא** רבי יוסי בן אלישע אומר אם ראית דור שצרות
רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שכל
פורענות שבאה לעולם לא בא אלא בשביל דייני
מיכה ג ישראל שנאמר °שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני

בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו
וכתיב °בונה ציון בדמים נומר ראשיה בשחר ישפוטו שם
וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו [ועל ה'
ישענו וגו'] רשעים הם אלא שתלו בטחונם במי שאמר
והיה העולם. לפיכך מביא הקב"ה עליהם שלשה
פורעניות כנגד שלש עבירות שבידם שנאמר °לכן שם
בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר
הבית לבמות יער ואין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל
עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל שנאמר
°ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגיך ונומר ואשיבה ישעיה
שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחלה אמר עולא אי
ירושלים [ישראל] נפדית אלא בצדקה שנאמר ציון שם
במשפט תפדה ושביה בצדקה. אמר רב פפא אי בטלן
יהירי בטלי אמגושי דכתיב °ואצרוף כבור סיגיך ונומרי שם
אי בטלי דייני בטלי גזורפטי דכתיב °הסיר ה' משפטיך צפניה ג
פנה אויבך אמר רבי מלאי משום רבי אלעזר בר' שמעון
מאי דכתי' °שבר ה' מטה רשעים שבט מושלים. שבר ישעיה יד
ה' מטה רשעים אלו הדיינים שנעשו מקל לחזניהם
שבט מושלים אלו תלמידי חכמים שבמשפחות הדיינים
מר זוטרא אמר אלו תלמידי חכמים שמלמדים הלכות
צבור לדייני בור. אמר רבי אלעזר בן מלאי משום ר"ל
מ"ד °כי כפיכם נגואלו בדם ואצבעותיכם בעון שפתותיכם שם נט
דברו שקר לשונכם עולה תהגה. כי כפיכם נגואלו בדם
אלו הדיינים. ואצבעותיכם בעון אלו סופרי הדיינין.
שפתותיכם דברו שקר אלו עורכי הדיינין. ולשונכם
עולה תהגה אלו בעלי דינין:

שלשה עבירות. בשוחד ישפוטו במחיר יורו ובכסף יקסומו:
שלש פורעניות. שדה תחרש עיים תהיה ולבמות יער:
ויועציך כבתחלה. ואחר כן יקרא לך עיר הצדק לשרות בו שכינה:
אי בטלי יהירי. ישראל מתייהרים בבגדים ובמלבושי יהירות
כפרסים הללו: בטלי אמגושי. יבטלו המינין המשניאים: סיגיך.
הם גסי הרוח שמגדלין עצמן לשון ישגא מאד ואח"כ ואסירה כל
בדיליך אלו האפיקורסי' המבדילין סוכלי ישראל מן הקב"ה בשקריהם
ובפחזותם: בטלי דייני. רשעים מישראל שמטין דין: בטלי. מעל
ישראל: שנעשו מקל לחזניהם. לשמשיהם נותנים יד והיוין להם
לחזק לומר לא אהיה שליח ואזמין את פלוני לבית דין אם לא תרבה
שכר ואחר פסק דין לא ארדהו ליכנס לנכסיו: שבט מושלים. מקל
אגרופים של מושלים היינו דיינים רשעים ות"ח שבמשפחותם להם
למקל ולאגרוף שעל ידיהם היו מעמידים אותם ומחפין עליהם
ועושין סניגרון לדבריהם: לדייני בור. שבהבטחת אותם ת"ח
מעמידים דייני בור לחון את כל הבא והרבה דינין שאין נמלכין בהם
ומטין אותם: כפיכם נגואלו בדם אלו הדיינים. שכפיהם פשוטים
לקבל שוחד ומטין את הדין וכוטלים ממון מן הבעלים שלא כדין
ונותנין

עיון יעקב

אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל אפי' למיעוט דלאו"ג דכתר כי דינא לא דיינקי אעפ"כ כיון שהקב"ה הוא אל רחום וחנון ודינו לרחם וברוגז רחום תזכור
וכאן שבא צרות רבות ודאי הוא משום דיינים שמעוותין המשפט וגורמים לסילוק הזכיה כי אלהים כלב בעדה אל אם שופטין בצדק משא"כ להיפך וזה שכתב שם במיכה פי'
ועל ה' ישענו לאמר הלא אלהים בקרבנו לא תבא עלינו הרעה ובאמת ה' כן אף שהדור היו רשעים היה גורם השראת שכינה לסלק מהם הרעה אך בגללכם דהיינו השופטים שהיו
מעוותין המשפט זה גרם לסילוק שכינה מכל וכל כדכתיב ציון שדה תחרש וגו' ועפ"ז יתפרש הסוגיא היטב: **אי** בטלי יהירי בטלי אמגושי עיין בחלק דף צ"ח ופרש"י אמגושי
לחד לישנא מכשף כי עיקר הכישוף הוא ע"י הגאים כדאי' רום גבוה מהלוניריא של בלעם הרשע לכך אין הכישוף שולט במים שהם רצים למקום נמוך וזקא והארכתי בדרוש זה
במקום אחר:

ומתכין לשכנגדו והרי הוא כנוטל נשמתו: שופרי הדיינים. שכותבים שטרות של רמאים: עורבי הדיינין. מלמדים את בעלי דינין לטעון. עד כאן:

מהרש"א לפיכך כו' פורענות כו'. מפרש"י נראה דמלת לפיכך קאי אדלעיל אג' עבירות שזכר ולא משמע כן גם יש לדקדק במה שאמרו אלא שתלו בטחונם במי שאמר כו' היל"ל ליסנ' דקרא שבטחו בה' כדכתיב ועל ה' ישענו ונראה ע"פ מה שכתבנו בריש פ"ק דב"ק שפורענות אש היא הקשה שבכל פורענות שמכלה את הכל ועל זה אמר כמעט כסדום היינו וגו' ע"ש באורך לזה אמר שכל פורענות כו' היינו פורעניות אש הכולל כל פורענות שהוא מכלה הכל לא באה אלא בשביל דיינים כמו שהיה בסדום כמפורש פרק חלק והוא הטעם שהדין יושר הוא קיומו של עולם והפך המעוות משפט הוא מהרס קיומו של עולם היה ראוי לבא עליהם פורענות זה המכלה הכל. אלא לפי שבטחו במי שאמר והיה העולם דהיינו כיון שברא באמירה יקיימו ג"כ הוא גם אם אנו מעותים המשפט לפיכך ר"ל שתלו מיהא בטחונם בו מביא הקב"ה עליהם ג' פורענות על ג' עבירות לא בכליון גמור כמו בסדו' דהיינו ציון שדה תחרש ויהיה ראוי לזריעה וירושלים לעיים והר הבית לבמות יער שיהיה מיהת דבר הצומח ולא כליון גמור כמו בסדום שנא' בו וה' המטיר וגו' גפרית ואש וגו' ויהפוך את הערים וגומר וצמח האדמה וק"ל: אלו הדיינין כו'. מקרא זה בנבואת בבל כתיב אלא מדכתיב לעיל מיניה ונשאת המשל הזה על מלך בבל וגו' משמע ליה דמלך בבל הוא הנמשל ממנו והמשל הוא לדיינין כמו שהדיינין הן מטה ומקל לחזניהן הרשעים הרודין בעם שלא כדין להחזיק מעשיהן כך היה מלך בבל מטה ומקל לרשעים שהן הכשדיים ושבט מושלים אלו ת"ח שבמשפחות כו' רש"י פי' שבט ג"כ מלשון מקל ויותר נראה לפרש לפי הדרש מלשון שבט ומשפחה שזה הת"ח שהוא משבטו וממשפחתו של הדיין הוא מחזיק דבריו גם אם שלא כדין היה דן וק"ל: כי כפיכ' כו'. כפרש"י ע"י שחד שלוקח בכף הוא מטה הדין ונוטל נשמתו ע"ש כי הדם הוא הנפש ועי"ל דם מלשון דמים וממון וק"ל:

הרי"ף תניא רבי יוסי בן אלישע אומר אם ראית דור שצרות רבות באות עליו צא ובדוק בדייני ישראל שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל שנאמר שמעו נא ראשי בית יעקב וגו'. וצריך לדקדק דנהי שעל עבירת הדיינים פורענות בא לעולם אבל מנ"ל שאין פורענות באה אלא בשביל הדיינים דילמא גם בשאין עבירה בדיינים ויש עבירות אחרות היא באה הפורענות. וע"ק כיון שפסוק בונה ציון בדמים הם כתובים סמוכים זה לזה מה זה שאמר הכתוב בונה ציון הול"ל כל הפסוקים יחד שנא' שמעו זאת ראשי וגו' ראשיה בשוחד וגו' ולא עוד אלא שלא היה צריך להביא כל הפסוקים שלמעלה שמעו נא וגו' רק מדכתיב ראשיה בשוחד ישפוטו וגו' וכתיב ציון שדה וגומר ואגב ארחין נבאר מה שהפסיקו בלומר רשעים הם אלא שתלו בטחונם בהקב"ה שזה אינו ענין כאן רק לומר בעון ג' עבירות שנידם לכו ג' פורעניות ונלענ"ד שהביאו ראיה שיש כמה עונות וחטאים ביד ישראל ויש גם כן עון דייני ישראל אינו גוזר באותו זמן הפורענות בשביל אותן העבירות רק תולה כל הפורענות שגוזר בשביל דייני ישראל ואינו תולה בשביל שאר העבירות שבידם ולעולם שגם על שאר עבירות הוא גוזר גזירות רעות אבל בזמן שיש עבירות של דייני ישראל אינו תולה עיקר הגזירה אלא על דייני ישראל ולוקים ונענשים אגבא גם על שאר ספורעניות והוכיח זה מתחלת המקראות שנאמר שמעו נא ראשי בית יעקב וגומר מאי שמעו נא ולא אמר שמעו ראשי בית יעקב אלא לפי שקודם לזה דבר ברעת הנביאים המתעי' ולא גזר הגזרה של ציון שדה תחרש על אותו עון אלא כתיב שם ובושו החוזים וגו' וסמיך ליה שמעו נא ראשי בית יעקב המתעבים משפט אע"פ שנאמר עכשיו יש בידם עבירת נביאים המתעים והקוסמים וגם דיינים שמתעבים משפט שמעו נא הראשים המתעבים שבגללכם ציון שדה תחרש ולא נגזרה הגזרה של פורענות על הקוסמים ועוד ראיה אחרת מסוף הכתובים דכתיב בונה ציון בדמים ראשיה בשוחד ישפטו שהוא על עון הדיין שלוקח דמים בשוחד ובונה ביתו בלא צדק וכיון שראשיה בשוחד ישפוטו לכן בגללכם ציון שבניתם בדמים ועולה תחרש הרי שלא גזר על העבירה של הנביאים פורענות של חורבן ציון וירושלים אלא על עון הדיינים ועוי"ל בדקדוק אמר שאיך הוא אומר אין פורענות באה אלא על הדיינים והרי יש כאן ג' פורעניות כנגד ג' עבירות והעבירה אחת מהג' היא ונביאיה בכסף יקסומו שאין כאן עבירת הדיינים זולת השתים ראשיה בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו שאלו ואלו הם עבירת הדיינים דלקו ג' פורעניות שנמלא הפורענות האחת בשביל עבירת נביאים בכסף יקסומו אמנם הענין הוא שכיון שבפסוקים הקודמים הזכיר תחלה עון הנביאים המתעים ואח"כ הזכיר המתעבים משפט וכשהזכיר הג' דברים סמוך אל העונש הזכיר קודם ראשיה בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו שהוא עון הדיין ואחריה הזכיר ונביאיה בכסף יקסומו מכאן שלא נגזרה עיקר הגזירה אלא על עון הדיינים ואגבן נגזרה הגזרה על עון נביאים הקוסמים. ועי"ל שבפרשה זו נכנס בשתים המתעבים משפט והישרה יעקשו ולא הזכיר הנביאים הקוסמים ויצא בג' ראשיה בשוחד ישפוטו שהוא כנגד המתעבים משפט וכהניה במחיר יורו שהוא כנגד והישרה יעקשו. והזכיר כאן עוד נביאים בכסף יקסומו ולא הזכיר בפסוק שמעו נא ראשי בית יעקב להורות ולרמוז שעיקר הפורענות נגזרה על עון הדיינים. ומ"ש רשעים הם אלא שתלו בטחונם בהקב"ה הוא כדי שלא תאמר עם עון הדיינים גדול למה לא לקו בגופם כמו שגזר למעלה על הנביאים ובא השמש וחשכה להם וכאן ענש את הארץ ציון שדה תחרש לז"א רשעים הם שדנו בשוחד אבל מ"מ בטחונם בהקב"ה שכך כתיב ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה ולכך לא לקו בגופם ולקתה הארץ ציון שדה תחרש. ועי"ל במה שהביא הכתוב בונה ציון בדמים שהוא להכריח איך עיקר הגזירה שגזר הקב"ה הוא על הדיינים שהרי היה בירושלים עון שפיכות דמים ועבודת כוכבים ועכו"ם לא נחרבה ציון וירושלים אלא בונה ציון בדמים וירושלים בעולה על עון הדיינים ראשיה בשוחד ישפוטו נענשו לכן בגללכם על עברות אלו שאתם חוטאים בשוחד ציון שדה תחרש וגומר: ואין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים רעים מישראל שנאמר ואשיבה שופטיך. פי' דאצרוף כבור סיגיך ואסירה כל בדיליך הם הדיינים שהוא ע"ד שפירש"י למטה סיגיך הם גסי הרוח לשון ישגא מאד הכא נמי נפרש כן מלשון גסי הרוח וק"ל סימן לגסות הרוח עניות של תורה הרי שאינם יודעים לדון דינים בתורה וסמיך ליה ואשיבה שופטיך כבראשונה:

אמר רבי מלאי משום ר' יצחק מגדלאה מיום שפירש יוסף מאחיו לא טעם טעם יין דכתיב ולקדקד נזיר אחיו. רבי יוסי בר חנינא אומר אף הם לא טעמו טעם יין דכתי' וישתו וישכרו עמו. מכלל דעד האידנא לא הוה שכרות. ואידך שכרות הוא דלא הוה שתייה מיהא הוה. ואמר ר' מלאי בשכר וראך ושמח בלבו זכה לחשן המשפט על לבו:

קא · בראשית מט · שם מג · עקידה שער · שמות ד

עמו. מכלל דעד השתא לא: זכה להושן המשפט. שכנגד הלב שהיה גדול ממנו וקודם למשה נגלית שכי' על אהרן כדכתיב הנגלה נגליתי אל בית אביך ונאמרה לו נבואה של נוליים הכתובה ביחזקאל עד וימרו בי ואף על פי כן לא נתקנא בו בזאת. עד כאן:

מהרש"א ולקדקד נזיר וגו'. לאו נזיר ממש קאמר דהא כתיב ויגלח

עיון יעקב

א"ר מלאי מיום שפירש יוסף מאחיו לא טעם טעם יין וכו' ואף הם לא שתו וא"ר מלאי בזכות וראך ושמח זכה אהרן לחושן המשפט על לבו. דהא ל"ל דהא דהם לא שתו יין לפי שנצטערו על המכירה דאסור לעשות עבירה לשמה בשביל שלא ירבעם ממנו א"כ גם אהרן חטא בעשיית העגל אף שכוונתו הי' לשמה דלא ליעבדו לי' כדעבדו בחור שיהרגו כהן ונביא וא"כ ליכא למימר דמשם זכה לכהונה כדאיתא תייך מפלטין דידי ליה את זו ע"ש לכך דרש טעם אחר בזכות ראה ושמח וק"ל. ועי"ר פשוט אמרי' דתלוי דרש זה במה שדרש תחלה שיוסף הי' נזיר כשפירש מאביו ואחיו ומיודעיו וכא בארץ אחרת אל עם אשר לא ידע לכך הי' נזיר ועינה את עלמו. אבל ס"ל דאחיו שתו יין רק שלא נשתכרו כי ס"ל שגודר עלמו מן היין נקרא חוטא והטעם כי היין משמח לבב אנוש אך תקשה לך לשמחה זו מה הוא עושה לזה קדרים בשכר ושמח בלבו זכה לחושן המשפט ע"כ אין לומר השמחה כי ע"י שמחה של מלוה שכרו גדול:

ויגלח ויחלף וגומר אלא נזיר יין היה ונראה טעם שפירשו מיין לפי שקלקול המכירה בא להן מתוך אכילה ושתייה כמו שכתוב בפרש"י פר' וישב לרעות את לאן וגומר לרעות את עלמן וכתיב וישבו לאכול וישאו עיניהם וגו' וכת"ם הרואה סוטה בקלקולה יזיר עלמו מן היין אך קשה דודאי יוסף שהכיר' שהם אחיו כיאה שהותר לו הנדר אבל הם שלא ידעו עדיין אם הוא יוסף למה הותר היום נדרים יותר מכל הימים שהיה יוסף פרוש מהם וי"ל מפני אימת המלכות התירו היום נדרם ומ"מ נמי לפי דעתם שהו שתם ייכם אע"פ שלעתיד יהיה אסור מדרבנן ולפי זה איכא למימר נמי דיוסף נזיר ממש היה אלא מפני כבוד מלכות גילח עלמו תוך ימי נזירתו וכיאה השתא למאן דאמר שאף הם לא שתו יין ולמה הוא נקרא נזיר ולא אחיו לפי שהוא היה נזיר ממש מבא"כ אחיו שלא היו נזירים אלא כפרושים מיין וני"ל שהוא נקרא נזיר למעלתו אע"פ שלא היה ברשות עלמו והיה בין העובדי כוכבים אעפ"כ היה נזהר בפרישות יין וק"ל: זכה להושן כו'. דבלבו יתורה דקרא הוא להורו' שהיה שמח.בכל לבו ולא שיהיה מראה עלמו לעיניו שהוא שמח ובלבו יתקנא בו וסכי מפורש בש"ר ואמרו ע"ם הלב ששמח בגדולת אחיו ילבש אורים כו' ע"ש:

הרי"ף מיום שפירש יוסף מאחיו לא טעם יין כו'. וקשה דילמא עמו שתו ונשתכרו ועד האידנא לא שתו עמו שכן כתיב וישתו וישכרו עמו ונדייק הכי עמו לא שתו אבל קודם לכן שתו וישכרו הם לבדם ונראה דליכא למדרש הכי שהרי גם עתה לא שתו עמו במסיבה א' שכן כתיב וישימו לו לבדו ולהם לבדם וא"י בהכרח הוא ששתו עמו אללו וא"י שנהיותם לבד נ"כ שתו וישכרו למה הולרך ל' תוב עמו אלא ודאי שלא שתו עד עכשיו שבאו אללו וי"ל כיון שלא שתו כל אותם שנים בשביל יוסף איך שתו עכשיו שהרי עדיין לא ידעו שיוסף חי כי לא הכירוהו ובשלמא יוסף ששתה עכשיו הוא לפי שהכירם שנאמר ויכר יוסף את אחיו אבל הם לא הכירוהו עדיין ואיך שתו אללו ובמה מפני אימת מלך שתו אע"פ שלא גזר להם יוסף לשתות ולא אמר כי אם שימו לחם וישימו לו לבדו ולהם לבדם וגו' מ"מ כיון שראו ליוסף שהיה בעל הסעודה שותה יין בלחם אשר הוא אוכל גם הם עשו כן מפני הכבוד והיראה: א"ר מלאי בשכר ולאך ושמך בלבו זכה לחשן המשפט על לבו. פי' באהרן היה מתנבא לישראל קודם משה כל אותם פי שנים ועל זה היה אומר משה להקב"ה שלח נא ביד שאתה רגיל לשלוח שהוא אהרן כדכתיב הנגלה נגליתי לבית אביך בהיותם במצרים וגו' ויחר אף ה' במשה שחרון אף זו עושה רושם שהיתה הכהונה ראויה למשה ואמר לו הקב"ה הלא אהרן אחיך הלוי שהיה ראוי להיות לוי ואתה כהן עכשיו תהיה אתה לוי והוא יהיה כהן ונרמזה הכהונה שניתנה לאהרן בכתוב זה ולאך ושמח בלבו שהם אורים ותומים שהיו על לב אהרן ואם כן אהרן ששמח בלבו על נבואתו של משה אף על פי שניטלה מאהרן גם הוא שמח בלבו על הכהונה שהיתה ראויה למשה וניטלה ממשה וניתנה לאהרן.

קב דף קמ"ב ע"ב **אמר** רב חסדא לא ליכול בר בי רב ירקא משום דגריר לבא ואמר רב חסד' אנא לא בעניותי אכלי ירקא ולא בעתירותי אכלי ירקא בעניותי משום דגריר בעתירותי דאמינא היכא דעייל ירקא ליעול בשרא וכוורי. ואמר רב חסדא האי מאן דאפשר ליה למיכל נהמא דשערי ואכל חיטי קעבר משום בל תשחית. ואמר רב פפא האי מאן דאפשר למשתי שיכרא ושתה חמרא עובר משום בל תשחית. *ולא היא בל תשחית דגופיה עדיף. עוד סמוך לזה מאמרי רב חסדא בדרך עצה בדברים קלים לא ראיתי לכותבם וגם מה שהיה מצוה לבנותיו דברים רבים ומהם לקטתי ב' מוסרים חשובים כתבתים כאן. אמר להו רב חסדא לבנתיה והוו צניען באפי גברייכו לא תיכלון נהמא באפי גברייכו לא תיכלון ירקא בליליא לא תיכלון תמרי בליליא ולא תשתון שכרא בליליא לא תפנון היכא דמפני גברייכו וכי קא קרי אבבא איניש לא תימרון מנו אלא מני. נקוט מרגניתא וכולי עיין בגמרא:

(זלא היא ד"כ פסח למנה עלמו אמר כן שקא היה כושי שכ' רפ"א)

לא ליכול ירקא. ירק חי כרשים כורכיי"ל ושחליים: משום דגריר לבא. ומאכילו לאכול הרבה ואין לו: לא תיכלון נהמי באפי גברייכו. פעמים תאכל הרבה ותתגנה עליו: לא תיכלון ירקא בליליא. מפני ריח הפה: שיכרא ותמרי. משלשלין ומביאין לידי הפחה: היכא דמפני גברייכו. בגילוי בפניהם בשדות ואפילו שלא בפניהם שמכיר מקומו ומקומה ומואסת לו בזוכרו: לא תימרון מנו. מי הוא לשון זכר לא תרגילו לשונכם לדבר עם זכרים: אלא מני. מי היא:

חבית פרק כ"ב

קג דף קמ"ה ע"ב **יתיב** רבי חייא בר אבא ורבי אסי קמיה דרבי יוחנן ויתיב רבי יוחנן וקא מנמנם א"ל רבי חייא בר אבא לר' אסי מפני מה עופות שבבבל שמנים א"ל כלך למדבר עזה ואראך שמנים מהם. מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שהם עניים מפני מה ת"ח שבבבל מצוינים לפי שאינן בני תורה מפני מה בבליים [עובדי כוכבים] מזוהמים מפני שאוכלים שקצים ורמשים. איתער בהו רבי יוחנן אמר להו דרדקי לא כך אמרתי לכם °אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אמרהו ואם לאו אל תאמרהו. (משלי ז) (סנהדרין וע"ש) אמרו ליה ולימא לן [מר] איזה מהם מפני מה עופות שבבבל שמנים מפני שלא גלו שנאמר °שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא על שמריו ובגולה לא הלך והכא מנלן דגלו דתני' רבי יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנאמ' °על ההרים אשא בכי ונהי ונומר °מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו. בהמה בגימטריא נ"ב (ירמיה מח) (שם ט) (שם) א"ר יעקב א"ר יוחנן כולם חזרו חוץ מקוליים האיספנין דאמר רב הני מדרי דבבל מהדרי מיא לעין עיטם והאי כיון דלא שריר שדריה לא מצו סליק. מפני מה מועדים שבבבל שמחים מפני שלא היו באותו קללה דכתיב °והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה וכתיב °חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח. מאי היו עלי לטורח א"ר אלעזר אמר הקב"ה לא דיין לישראל שחוטאין לפני אלא שמטריחין אותי לידע אי זו גזרה קשה אביא עליהן. א"ר יצחק אין לך כל רגל ורגל שלא באתה בולשת לציפורי ואמר ר' חנינא אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריה הגמון וקמטון ובעל זמורה מפני מה תלמידי חכמים שבבבל מצויינין לפי שאינן בני מקומן דאמרי אינשי במתא שמאי בלא מתא תותבאי: (הושע ב) (ישעיה א)

מפני

עיון יעקב

מפני מה מועדין שבבבל שמחין. אף שהוא מלים הסורה ושמחה בחגיך מ"מ י"ל דכך הוא קושיתו דידע שנתקללו ישראל והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה והכינו דקאי אכלל ישראל ולא אדרים בא"י דוקא לכך לוה בבבל לא נשבתה משושה כמו בא"י כדאמר לקמן ר' יצחק אין לך כל רגל ורגל וכו' ע"ז ומתרץ לפי שהם עניים א"כ גם שמחה זו היא רעה להם כדא"י בקשר בן סירא כל ימי עני רעים אפילו שבתות וי"ט שעי"כ יש להם חולי מעים אבל ר' יוחנן השיב להם שבני בבל לא היו בכלל קללה זו:

מפני מה עופות שבבבל שמנים. משל א"י: כלך. לכה לך אלא
שקילר שלשון: למדבר עזה. והיא מארץ ישראל: מועדים
שבבבל שמחים. רגילין לשמוח במועדים יותר מא"י: מפני שהן
עניים. וכל השנה אין להם שמחה במאכל ומשתה ואין להם מרגוע
ממלאכה לפיכך במועדים כל שמחתם: מצויינין. מלייכין עלמם
בלבושים נאים: מצויינין. מקושטים: שאינן בני תורה. כל כך
לכבדם כבני א"י מחמת תורתם. ומכבדים אותם מחמת לבושים
שנראין חשובין: דרדקי. בחורי' שלא הגיעו לסברא: מפני שלא
גלו. העופות כמו אותן של א"י כדאמרינן לקמן: שאנן מואב וגו'.
סיפא דקרא ע"כ עמד טעמו בו אלמא הגולין מפיגין טעמן ושמנן:
נ"ב שנה. משגלו בימי לדקיהו בחרבות ירושלים עד שנפקדו בימי
כורש ואז עלו מהם ליסד את הבית י"ח שנה קודם גמר הבנין שהיה
לסוף ע' שנה בשנת שתים לדריוש כדאמרינן במגילה: וכולן חזרו.
הבהמות והעופות ואף הדגים: חוץ מן הקוליים האספנין. כולם
חזרו דהא עד בהמה כתיב מכלל דמכאן ואילך הדור חוץ מקוליים
כדמפר': הני מדרי דבבל מהדרי מיא לעין עיטם. מדרוני' שבבבל
מחזירין מים הנשפכים בהם לעין עיטם שהוא מקום גבוה שבא"י
שאותו מעיין מביא מים לבית טבילת כ"ג ביה"כ המתוקן בחומת
עזרה ע"ג שער המים כדאמרינן בסדר יומא עין עיטם גבוה
מקרקע העזרה כ"ג אמות והילך מחזירין שיש בפרת סילונות
וסולמות למטה מן הים ודרך אותן סולמות חוזרין מים לארץ
ישראל ומחרין ונובעין במעיינות והדגים חזרו דרך אותן סולמות
שנוחין להעלותן יותר מדרך פרת עלמו: והאי. קוליים האספנין:
כיון דלא שריר שדריה. אין קשה שדרה שלו: לטבריא. לבא
ולהטיל עליהם עול ולא שמתכוונין לבטלם משמחת הרגל אבל הקללה
גרמה לכך: קמטון. לשון לעז הוא שלטון: בולשת. חיל המלך:
שאינן במקומן. שמא"י גלו לשם והגולה למקום נכרי מליין עלמו
במלבושים שיהא חשוב: במתא שמאי. בעירי אני לריך להתכבד
אלא בשמי שאני ניכר בה: בלא מתא. במקום שאינה עירי: תותבא.
כבורי תלוי בשמלתי שמלתו מתרגמינן תותביה:

מהרש"א למדבר עזה. פרש"י והיא מא"י עכ"ל ולמאי דמסיק
טעמא משום דגלו מא"י כ"ב שנה נ"ל דמדבר עזה גם
שהיא גם כן מארץ ישראל לא גלו העופות ממנה שהיא מארץ
פלשתים מכלל ארץ ישראל וק"ל: מפני שאין עניים כו'. דעיקר
שמחה במועד לאכסים ביין כדאמרינן פרק ע"פ ובארץ ישראל היין
מלוי להם וק"ל: שאנן מואב וגו'. מייתי ראיה ממואב על בבל
הייכו דמליכו מי שאינו גולה עומד בשמנו וטעמו כדמסיים בהאי קרא
על כן עמד טעמו בו וריחו וגומר וק"ל: בהמ"ה גימטריא נ"ב
כו'. דמלת בהמה יתורא הוא דבכלל מקנה הוא ועוד דהי"ל להקדי'
בהמה לעוף כמו זאת תורת הבהמה והעוף וגומר וכן רבים וע"כ
דרשו דבהמה גופה ודאי בכלל מקנה הוא ועד בהמה וגומר הוא
דעד כ"ב שנין כדדו וגלו ולא יותר והאי מייתי דכולן חזרו חוץ
מקוליים כו' בקרא איט מפורש דהדגים גלו כלל ואפשר לומר דלמלו
לומר כן דגלו מדלית ליה לקוליים בארץ ישראל וק"ל: והשבתי
כל משושה כו'. לכאורה קשה דבאותו קללה בא"י הוזכר כמי חדש'
ושבתה ואם כן הי"ל דבבל כמי לא היה באותה קללה של חדשה

ושבתה וי"ל דכל משושה משמע דלא קאי רק אחגה דסמיך ליה
דכתיב ביה שמחה בתורה ולמילי אחרכייתא קאמר והשבתי חדשה
ושבתה וק"ל: וכתיב הדשיכם ומועדיכם וגו'. משום דכתיב
במועדים אלה מועדי ה' וגומר ר"ל שגם השמחה יהיה להם לשם
שמים אבל חדשיכם ומועדיכם הם שאתם משמחים בהם שלא לש"ש
היו עלי רק לטורח לידע איזו גזירה אביא עליהם מאחר שהם
מקיימים שמחת יום טוב אלא שאינו לש"ש רק להרבות ולמלאת תאותם
ואמר שזו הגזירה מביא הקב"ה אין לך כל רגל ורגל כו' שחיל המלך
יעלו סעודתם ומבטל מהם שמחתם שהיה להם שלא לשם שמים
ודו"ק: אלו ת"ח כו'. ר"ל אותן של יעקב הבאים לבבל הם שרשם
בתורה כדאמרינן פ' המגרש לדקה עשה הקב"ה כו' ועדיין גלות
יכניה קיימת שנאמ' החרש והמסגר בשעה שפותחין נעשו הכל כחרשין
וכיון שסוגרין אין פותחין וק"ל:

הרי"ף מפני מה מועדים שבבבל שמחים שלא היו באותה קללה שנאמר
והשבתי כל משושה וכתיב חדשיכם ומועדיכם מאי היו עלי לטורח
וכו'. מה שהביא הפסוק השני חדשיכם וגו' ופירש כאן מאי היו עלי לטורח
וכו' נראה דמפסוק והשבתי כל משושה היא השבתת המועדות שלא ישבותו
ומכין לנו שגם כי יהיו מועדות לא ישמחו בם לזה הביא הכתוב השני חדשיכם
ומועדיכם שנאה נפשי ואין לפרש כאן שנאמר מהיות מועדות כלל שהרי הוא
אומר היו עלי לטורח מאי עלי לטורח דאטו איכא טרחותא קמי שמיא אלא
דהול"ל היו עלי לשנאה אלא שמטריחים אותי לידע איזו גזירה קשה להביא
עליהם שאין כל רגל ברגל בלפורי שלא באה בולשת לשם וכן אין לך רגל שלא בא
לטבריא הגמון וקמטון ובעל זמורה הרי כאן שמטריחין את יולרם להביא
עליהם גזירות בכל מועד ומועד משא"כ בבבל שלא נגזרה עליהם אותה
גזרה ולפיכך מועדיהם הם בשמחה ביותר מדאי:

°הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל. תנא רב יוסף קד. שם
אלו תלמידי חכמים שבבבל שעושין ציצין ישעיה כז
ופרחין לתורה. מפני מה בבליים מזוהמין. מפני שלא דף קמו פ"ק
עמדו על הר סיני שבשעה *שבא נחש על חוה הטיל בה מנחות
זוהמא. ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן בבליים חגיגה וע"ש
שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן. אמר ליה רש"א
רב אחא בריה. דרבא לרב אשי גרים מאי. אמר ליה
אף על גב דאינהו לא הוה מזלייהו הוה דכתיב °את דברים כט
אשר ישנו פה עמנו עומד היום וגו' ואת אשר איננו
פה וגו' ופליגא דרבי אבא בר כהנא. דאמר רבי אבא
בר כהנא עד שלשה דורות לא פסקה זוהמא מאבותינו
אברהם הוליד את ישמעאל. יצחק הוליד את עשו
יעקב הוליד את י"ב שבטים שלא היה בהם שום
דופי:

ציצין למחין: הבאים. אותם של יעקב שיבאו לבבל ישרשו ויעשו
כילין ופרחין לתורה וסיעתא אתיא לרבי יוחנן דטעמא
דמלוייכין לאו לפי שאינן בני תורה כדרבי אסי אלא לפי שאינן
במקומן: כשבא נחש על חוה. כשנתן לה עלה לאכול מן העץ בא
עליה דכתיב הנחש השיאני לשון נשואין: גרים מאי. שלא היו על הר
סיני מהיכן פסקה זוהמתם: מזלייהו הוה. בסיני וכל שעמדו על
הר סיני נתקדשו ונטהרו ונתרפאו מכל מום ואף עורים ופסחים
שהיו בישראל כדתניא בספרי: ופליגא. הא דאמרן דלא פסקה
זוהמא עד סיני:

מזלייהו

ציצין ופרחים לתורה. דהיינו ע"י פלפולן שמחכלין זה את זה בהלכה כדאיתא פרק זה בורר: יעקב הוליד את י"ב שבטים. שלא היו בהם שום דופי והגרים שנתגיירו אח"כ וכן מערב רב שנדבקו בישראל נ"ל שנסתלק מהם הזוהמא במעמד הר סיני ושאר גרים שאחר מ"ת נ"ל דמזלייהו הוי שם וא"כ קלא קשה מנ"ל דפליגי אר' אבא דלמא ס"ל ג"כ כדלעיל והא דקאמר ישראל שעמדו כוונתו לערב רב וגרים שנתערבו ונדבקו בישראל אבל מזרע יעקב כבר פסקה הזוהמא ול"ע:

מהרש"א מזליידו דוה כו'. כל דורות העתידים לבא הוו כמי בכלל אשר איננו פה וגומר כדאמרינן בר"פ שבועת הדיינין אלא לגבי ישראל איכא למימר הך על גב דגופן לא הוה כשמותיהן הלרורות בלרור החיים הוו אבל בגרים לא שייך למימר הכי אלא דמזלן הוה וק"ל: עד ג' דורות כו'. מספר ישן המיעני שאותו זוהמא שהטיל נחש בחוה היה סבה להוליד הרשעים כו' שכן בשת הוא אומר כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל וכתיב ויולד בדמותו כצלמו משא"כ בהבל וקין והוא סוד עכ"ל:

קה. דף קמז ע"ב **אמר** רבי חלבו חמרא דפרוגיתא ומיא דיומסית קפחו עשרת השבטים מישראל רבי אלעזר בן ערך איקלע להתם אימשיך בתרייהו איעקר תלמודיה כי הדר אתא קם למקרי בסיפרא בעא למקרי החדש הזה לכם אמר החרש היה לבם בעו רבנן רחמי עליה והדר תלמודיה. והיינו דתנן רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחביריך יקיימוה בידך משלי ג °ואל בינתך אל תשען. תנא לא רבי נהוראי שמו אלא ר' נחמיה שמו ואמרי לה רבי אלעזר בן ערך שמו. ולמה נקרא שמו ר' נהוראי שמנהיר עיני חכמים בהלכ':

חמרא דפרוגיתא. שם מדינה שיינה משובח: ומיא דיומסית. שם נהר שמימיו מלוחין ואמרי' בגמרא שמעמלי' ומרפא פי' מחמות ומרפא שהטיע מלוח: קפחו עשרת השבטים. שהיו בעלי הנאה ועסוקים בכך ולא היו עסוקים בתורה ויצאו לתרבות רעה: להתם. לפרוגיתא ודיומסת: אימשיך בתרייהו. אחר היין והרחיצה: איעקר תלמודיה. נעקר תלמודו ושכחו: הוי גולה למקום תורה. אם ת"ח אתה אל תשב אלא במקום ת"ח חבירך ואל תאמר תלמידים הם יבואו אלי *ודי לך בכך למיהוי גולה שחבריך יקיימוה בידך שתהא רגיל אללם וכשתשכח מסכתא אחת והם אחרת תשמענה ותהא סדורה בפיך ואל תשכח הימנה: ואל בינתך אל תשען. לומר חכם גדול אני וזכרן וכשאחזור פרק זה או מסכתא זו לא תשתכח חברתה ממני:

*ודי לי בכך למה אסי' גולה כן הוא פרש"י בגמ'

מהרש"א חמרא דפרוגיתא כו'. מפורש קלת בקרא שכא' השותים במזרקי יין וגו' לכן עתה יגלו וגו' דשתו אותו דרך הכא' כמפורש פרק במה אשה: החודש הזה לכם כו'. כאן התחיל לפי שהיא מלוה ראשונה בתורה כמ"ש ר"י לא היה לריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם ואמר דאיעקר תלמודיה ואמר החרש היה לבם דהיינו הרי"ש במקום ד' והב' במקום כ' שהם קרובים להתחלף במכתב בלורתן כדאמרינן פרק הבונה וכל"ל י' במקום ז' קרובים קלת כדאמרינן שם כו' ונפל טעות זה בפיו לפי ענינו שנעשה לבו לב אבן וחרש ומלהבין אחרי אשר היה לבו כמעיין המתגבר בחבורו לחכמים:

דף קמח **רבה** בר בר חנה אקלע לפומבדיתא לא על לפירקיה דרב יהודה שדריה לאדא דיילא א"ל זיל גרביה אזל גרביה אתא אשכחי' דקא דריש אין מחזירין את השבר אמר ליה הכי אמר רב. חנא בגדתאה אמר שמואל הלכה מחזירין את השבר אמר ליה הא חנא דידן והא שמואל דידן ולא שמיע לי (אמר ליה) לאו בדינא גרבתיך:

אדא דיילא. מכשטר"ל ממונה: גרביה. קח בגדו עדשיבא: אתא. רבה: אשכחיה. לרב יהודה וכו': הא חנא דידן. ממקומנו הוא ולא שמעתי זאת מפיו עד הנה: לאו בדינא גרבתיך. בחנם שאילו לא באת לא למדנו:

אמר הבונה יוחכ לב נבון ולא ישבע ללמוד ולהשיב תמיד מזולתו ועל כן תמהתי על ר' יהודה בבא רבב"ח לעירו להביאו לדרשתו כדי ללמוד ממנו חרוש כמש שהוא היה דורש ומלמד כמו שאמר הנביא יעיר לי אזן לשמוע כלמודים שינו לשמוע וללמוד עודנו מלמד לאחרים:

שואל פרק שלשה ועשרים

דף קמט **תנו** רבנן כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות אסור לקרותה בשבת ודיוקנא עצמה אף בחול אסור להסתכל בה משום שנא' °אל תפנו אל האלילים ויקרא יט מאי תלמודא. אמר רבי חנין אל הפנו אל מדעתכם:

כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות. כגון בני אדם הלרים בכותל חיות משונות או דיוקנאות של בני אדם של מעשים כגון מלחמות דוד וגלית וכותבים תחתיה זו לורת חיה פלונית זו דיוקנית פלונית: אסור לקרותה בשבת. שמא יקרא בשטרי הדיוטות: אל מדעתכם. אל אשר אתם עושים מדעת לבבכם ואלל שלכם: אלילים. מלשון חללים:

תוספות ודיוקנא עלמה אף בחול אסור. נראה דנעשוים לשם עבודת כוכבים אסור אבל לנוי מותר כדמשמע מנגן של קדושים דלא הוו מסתכלי בטרתא דוזא מכלל דאחריני הוו מסתכלי:

אמר רבי יעקב ברה דבת יעקב כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה מנ"ל דף קמט ע"ב אילימא משום דכתי' °ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות גלעד ויאמר זה בכה וזה אומר בכה ויצא הרוח ויעמוד לפני ה' ויאמר אני אפתנו וגו' ויאמר אצא והייתי רוח שקר בפי כל נביאיו ויאמר תפתה וגם תוכל צא ועשה כן ואמרי' מאי רוח א"ר יוחנן זה רוח של נבות. מלכים א כב ועי"ש רש"א ומאי צא אמר רב צא ממחיצתי. ודלמא התם היינו טעמא דכתי' °דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. תהלים קא אלא מהכא °שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל ונומר חבקוק ב שבעת קלון מכבוד זה נבוכדנצר שתה גם אתה והערל זה צדקיהו. חדא דכוליה קרא בנבוכדנצר כתיב. ועוד צדקיהו צדיקא מאי הוי ליה למעבד ליה דא"ר יהודה א"ר בשעה שבקש נבוכדנצר. לעשות לאותו צדיק כך נמשכה ערלתו ג' מאות אמה. אלא מהכא °גם ענוש משלי יז לצדיק לא טוב אין לא טוב אלא רע וכתיב °כי לא תהלים ה אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע צדיק אתה ה' לא יגור במגורך רע. (בב"ב סימן ל"ז מאמר מקושר עם זה) מ"ד °איך נפלת משמים הילל ונומר חולש על גוים. ישעיה יד

אמר

עיון יעקב

הדרש הי' לכם הוסיף כמנין קפ"א שהוא מלשון קפאו תהומות שפירש"י כפי בשלא שנתקפה כאבן גם לבו נתקפה כאבן עד דלא ידע מה קאמר ולאיסך הוא מלשון אפק שאפיק ממנו מעיינות החכמה:

כל שחבירו נענש על ידו. מדקדק לומר על ידו כלומר בגרמתן שהוא מבקש מהשי"י שיענש על ידו וכדמסיק גם ענוש לצדיק וגו' וכן משמע פ"ק דעי"א ע"ש: אין לא טוב אלא רע. וכן י"ל דמי שאין לו אשה ובנים ג"כ הוא רע כדכתיב לא טוב היות אדם לבדו ואין מכניסין אותו במחילתו של הקב"ה ואפשר דהוא בכלל מה שאחז"ל מי שאין לו בנים הוא מנודה לשמים ועיי"ל דדוקא אדה"ר שהיה לבוץ בעולם בלי עזר כלל אמרי' לא טוב וגו' משא"כ עכשיו דיש כמה עוזרים לאדם ואפשר לשקיים ע"י אחר וק"ל:

אמר רבה בר רב הונא שהיה מטיל פור על גדולי
מלכות לידע אי זה בן יומו של משכב זכור וכתיב
שם °כל מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו. אמר
רבי יוחנן שנתו ממשכב זכור. וא"ר יוחנן כל ימיו
של נבוכדנצר לא נמצא שחוק בפה כל בריה
שם שנאמר °נחה שקטה כל הארץ פצחו רנה מכלל דעד
השתא לא הוה רנה. ואמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן
שם יג אסור לעמוד בביתו של נבוכדנצר שנאמר °ושעירים
ירקדו שם. אמר רב יהודה אמר רב בשעה שבקש
נבוכדנצר לעשות לאותו צדיק כך נמשכה ערלתו ש'
אמה והיתה מחזרת על כל המסיבה כולה שנאמר
חבקוק ב °שבעת קלון מכבוד שתה גם אתה והערל. ערל בגימטרי'
ש' הוו. ואמר רב יהודה אמר רב בשעה שירד
נבוכדנצר לגיהנם רעשו כל יורדי גיהנם אמרו שמא
למשול עלינו [עליהם] הוא בא או ליחלש [ליחלת]
ישעיה יד כמותם הוא בא שנאמר °גם אתה חולית כמונו אלינו
יחזקאל לב נמשלת. יצתה בת קול ואמרה °ממי נעמת רדה
ישעיה יד והשכבה את ערלים °איך שבת נוגש שבתה מדהבה
דף קנ אמר רב יהודה א"ר שבתה אומה זאת שאמרה *מדוד
והבא. ואיכא דאמרי שאמרה מאד מאד הבא בלא מדה.
דניאל ד °ורבו יתירה הוספת לי אמר רב יהודה א"ר ירמיה בר
אבא מלמד שרכב על ארי זכר וקשר תנין בראשו לקיים
ירמיה כז מה שנאמר °וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו:

זה בכה. אבי אפתנו בכה: שבעת קלון. בנבוכדנצר משתעי שהיה מטיל משכב זכור על המלכים וכשהגיע יומו של צדקיהו נמשכה ערלתו ש' אמה והיינו שבעת קלון: הדא דכוליה קרא בנבוכדנצר כתיב. בפיר עליה לאוקמי כוליה בנבוכדנצר והכי קאמר שתה גם אתה כאותם שהיית עושה אותן: והערל. והתערל והתגלה: בשעה שעשה לו אותו רשע וכו'. (נקוט) מדקאמר לאותו צדיק ש"מ אנוס היה: ענוש לצדיק לא טוב. וכיון דאינו טוב הרי הוא רע וכתיב לא יגורך רע אלמא אין נכנס במחיצתו: חולש על גוים. בנבוכדנצר כתיב: ושעירים ירקדו שם. ולא אנשים ובשביל הבריות מסתלקין המזיקין ונמצא מבטל גזרת המלך: המסבה. מלכים שהיו מסובין ויושבין לפניו: גם אתה חולית וגו'. ביורדי גיהנם כתיב דכתיב לעיל מיניה שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך וגו': חולית כמונו אלינו נמשלת. לשון ממשלה: נעמת. שסבור אתה להיות בטוב מן האחרים: מדוד. מעות ודינרי זהב והבא: ורבו יתירה הוספת לי. לאחר שהיה ז' שנים בהמה וחזר למלכותו היה משתבח כן ומהו התוספת שקשר תנין גדול בראשו של ארי כנגין אפשר:

מהרש"א שבעת קלון גו'. דלעיל מיני' מפורש דמשתעי בהכי דכתיב הוי משקה רעהו ואף שכר למען הבט אל מעוריה' גומר כפרש"י ז"ל שם לראות את ערותם זה נ"נ שהיה משקה המלכי' ומשכרם ושוכב עמם משכבי אשה עכ"ל והא קאמר כשבקש לעשו' כן לאותו צדיק לצדקיהו שבעת קלון מכבוד גו' ובעי למימר דשתה גם אתה גו' קאי על צדקיהו שהוא בכלל באותו קלון כיון שנענש כ"כ על ידו וקאמר הדא דכולי קרא בנ"נ כתיב. כפרש"י והערל והתערל וה' משמשת בתיבה בלשון התפעל כמו האסף אל עמך כפרש"י שם ונראה משום דמשמע יתורא דריש מיניה לקמן ערל גימטריא ש' וקאמר ועוד דגם אם נאמר דמיירי קרא גם בצדקיהו מ"מ ע"כ לאו לענין עונש קאמר דמאי ה"ל למיעבד כו': שנתו ממשכב זכור כו'. סיפא דהאי קרא כולם שכבו בכבוד איש בביתו דעד השתא שכבו בקלון בביתו של אותו רשע. וק"ל: ושעירים ירקדו וגו'. עיין פרש"י ועי"ל דאסור משום דשמא יזיקו השדים לעומד שם בגבולם וק"ל: רעשו כל יורדי גיהנם כו'. נראה כל זה מפורש שם בענינו דכתיב שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך גו' מכסאותם כל מלכי גוים כולם יענו ויאמרו גם אתה חולית כמונו גומר דהיינו מכסאות' בגיהנם יעמדו ויענו כן לנ"נ: רדה והשכבה את גו'. האי קרא ביחזקאל כתיב בנבואת מצרים ולא בבבל וי"ל משום דבקרא דלקמיה כתיב נהה על המון מצרים והורידוהו גומר את יורדי בור גומר לא ה"ל למכתב שוב על מצרים ממי נעמת רדה גומר אלא דעל בבל כתיב האי קרא ממי נעמת גו' דמתוך חשיבותך כסבור אתה להיות בנועם יותר ממצרים ומשאר עכו"ם דחשיב שם שהם כולם יורדי בור אבל אתה כאחד מהם וק"ל: מדוד והבא כו'. שדרך המעות ליתן במנין אבל הם אינן מבקשין במנין שהוא טורח גדול בהרבה מעות אלא מבקשים הרבה בדרך מדה ומ"ד שאמרה מאד הבא בלא מדה היינו דכל כך מבקשין בהרבה מעות דאפילו מדה אין להם וק"ל: וקשר תנין בראשו כו'. דתנין שהוא נחש בכלל חיה הוא שנאמר והנחש היה ערום מכל חית השדה ופרש"י תנין בראשו נחש גדול בראשו של ארי כו' ע"ש ועי"ל בראש עצמו דעשה לו תנין כמין כתר לראשו והכונה בו שרכב על ארי כי הוא מזלו של נ"נ כמ"ש עלה אריה מסבכו וע"כ נחרב הבית על ידו בחדש אב שמזלו אריה ותנין שעל ראשו הוא רמז על נחש הקדמוני שהוא מזלו וכחו של עשו אשר בית שני נחרב ע"י וכבר כתבנו דשני החורבנות כאחת הם תחלת החורבן ע"י נ"נ בבית ראשון וסוף החורבן ע"י זרעו של עשו בבית שני וכן נזכרו במפלתם לעתיד במזמור על נהרות בבל גו' אשרי שיאחז ונפץ גומר זכור ה' לבני אדום גו' ודו"ק:

הרי"ף אמר רבי יעקב כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה מנ"ל וכו' אלא מהכא שבעת קלון מכבוד זה נבוכדנצר שתה גם אתה והערל זה צדקיהו וכו'. ופרש"י שבעת קלון בנבוכדנצר משתעי שהיה מטיל משכב זכור על כל המלכים וכשהגיע יומו של צדקיהו נמשכה ערלתו שלש מאות אמה והיינו שבעת קלון מכבוד. וי"ל דאי ס"ד שנמשכה ערלתו של נבוכדנצר ולא עשה עבירה של משכב זכור עם צדקיהו וא"כ למה נענש צדקיהו שתה גם אתה והערל זה צדקיהו שאם העונש הוא ע"י שגרם שנמשכה ערלתו של נבוכדנצר וצדקיהו לא עשה כלום מה פשעו של צדקיהו בזה כי מעשיו הרעים של נבוכדנצר הם גרמו לו ואיהו דאפקיד אנפשיה וצדקיהו מה עשה. וע"ק כיצד הוא נקרא נבוכדנצר חברו של צדקיהו כי הנה צדקיהו זרע קודש ונבוכדנצר זרע מרעים ואין זה נקרא חברו נענש על ידו ושמא נקרא חברו במלכות שגם היה מלך נבוכדנצר כמו צדקיהו. וע"ק שרבי יעקב אמר כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה ולהאי ס"ד אין כאן אלא עונש לצדקיהו שתה גם אתה והערל אבל אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה ליכא הכא. ואפשר דכיון דכתיב הכא והערל וכתיב התם ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים שהוא תחתיות שאול הרי שאין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה: אלא מהכא גם ענוש לצדיק לא טוב. פרש"י צדיק המענים לא טוב. ויפה פירש אלא שצריך לדקדק מנא ליה לגמרא למדרש הכי דהא קרא לא קאמר אלא ענוש לאדם צדיק אבל לאדם שאינו צדיק לא קאמר. ואפשר דדייק דהל"ל גם ענוש צדיק לא טוב מאי לצדיק אלא ה"ק גם מדות עונש לאדם שהוא צדיק מדה זו לא טוב. ועוד אפשר דאע"פ שנפרש ענוש את אדם צדיק מוכרחים אנו לומר שהמענים הוא ג"כ צדיק שהרי אם המענים אינו צדיק והנענש צדיק אינו נקרא חברו נענש

עיון יעקב

רעשו כל יורדי גיהנם. אף שנידונין בגיהנם וא"כ מה היו מצטערין ורעשו מלפניו יש לומר דמ"מ ניחא להם יסור דין גיהנם שהוא מאתו יתברך משיהא אותו רשע מושל עליהם כדמצינו נפלה נא ביד ה' וביד אדם אל אפולה:

נענה על ידו אלא חברו ממנו שהוא לדיק ועם כל זה אינו נכנס במחילתו של הקב"ה שאם לא טוב הנה נקרא רע וכתיב לא יגורך רע אלמא אינו נכנס במחילתו ומדמלינו לדיק המענים ללדיק ה"ה נמי מי שאינו לדיק, מעניש חברו שאינו לדיק:

שם ודבור מי אסיר והא רב חסדא ורב המנונא דאמרי תרוייהו חשבונות של מצוה מותר לחשבן בשבת ואמר רבי אלעזר פוסקים צדקה לעניים בשבת ואמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי יוחנן מפקחין פקוח נפש ופקוח רבים בשבת והולכין לבתי כנסיות לפקח על עסקי רבים בשבת ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן הולכי' לטרטראו' ולקרקסאות ולבסילקאו' לפקח על עסקי רבים בשבת ותנא דבי מנשיא משדכין על התנוקות ליארס בשבת ועל התינוק ללמדו ספר

ישעי' נח וללמדו אומנות אמר קרא °ממצוא חפצך ודבר דבר חפצך אסורים וחפצי שמים מותרים:

ודבור מי אסיר והא רב חסדא וכו'. וכל הכי דיבור הוא· פיקוח נפש. בדבר שיש בו סכנה: פיקות. דיקומנ"י מוכס: ופיקוח דרבים. כגון לרשות: טרטראות וקרקסאות ובסילקאות. מיני פלטין שהם יאספו לבית הועד: ללמדו אומנות. דהא נמי מלוה היא דכל שאינו מלמדו אומנות מלמדו לסטות ומלוה ילפינן מקרא בקדושין בהאשה:

תוספות ודבור מי אסיר. פי' מן התורה דהא מדשריא דבור של מלוה מכלל דמדאורייתא שרי וא"ר אלעזר פוסקין לדקה לעניים בשבת. וא"ת מה לריך לאתויי קרא הש"ל לאתויי מלתייהו דב"ה דפ"ק דתניא אין פוסקין לדקה אפי' להשיא יתום ויתומה ואין משדכין על התינוקות ליארס וכו' דברי ב"ש וב"ה מתירין ונראה לי דניחא ליה לאתויי מילתא דרבי אלעזר דמהשתא לא הוה' שמעינן פסיקת לדקה לעניים דהא לא שרו ב"ה אלא להשיא יתום ויתומה:

קז שם ע"ב תנו רבנן מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרצה בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת

אע"ג דהרהור מותר היתה ונמנע אותו חסיד ולא גדרה ונעשה לו נס

ונס שבג בהרהור ועלתה בו צלף וממנה היתה פרנסתו ופרנס אנשי ביתו:

כדאמר נזכר וכו' צלף. אילן גדול הוא ובעל ענפים· הרבה וג' מיני אוכל יש בפירותיו אביונות קפריסין ולולבין:

אדם חקידות הוא רש"א עד אשר [לא] ירתק חבל הכסף זה חוט השדרה

קמ"ח ותרוץ גולת הזהב זו אמה ותשבר כד על המבוע

ע"ב זה הכרס ונרוץ הגלגל אל הבור זה פרש וכה"א °וזריתי

קהלת יב מלאכי ב פרש על פניכם פרש חגיכם אמר רב הונא [ואמרי לה אמר

ונס פרש כפל על ר' חנא] אלו בני אדם שמניחין דברי תורה ועושים

המורסים מרש"א כל ימיהם כחגים· א"ר לוי א"ר פפי אמר רבי יהושע

לאחר ג' ימים כרסו נבקעת ונופלת לו על פניו ואומר לו טול מה שנתת בי. תניא ר"ש בן אלעזר אומר עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך· ואף שלמה

קהלת יב אמר בחכמתו °וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו ימי הזקנה והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד

דברים טו עובדי כוכבים בלבד שנאמר °כי לא יחדל אביון מקרב הארץ:

זה חוט השדרה. שהוא כמין חבל ולבן ככסף: זו אמה. שהוא מעיז של תולדה כמו גולות מים: זה פרש. וגלגל לשון גלל*: אל

ובקהלי' פרש"י הבור. שנופל לתוך פיך: כחגים. בתענוגים: עשה. לדקה: עד

גלגל על העין ולא ידעינן שאתה מוצא. למי לעשות: ומצוי. לך ממון: ועודך בידך. עודך ברשותך קודם שתמות: לא זכות. לא דבר לזכות בו שכולם

נפ"ו מאי פרש רש"א עשירים: ולא חובה. לאמן לב ולקפוץ יד: (עשה עד שאתה מוצא. כו' דהיינו שאתה מולא עני ולך מלוי ולאפוקי ימות המשיח דאין אתה מולא עני: ועודך בידך. ר"ל בכחך לעשות ולאפוקי ימי הזקנה וז"ש ואף שלמה כו' ורש"י פי' בע"א ודו"ק· מהרש"א):

הרי"ף תניא רשב"א אומר עשה עד שאתה מולא ומלוי לך ועודך בידך ואף שלמה אמר בחכמתו וזכור את וכו'. ופרש"י עשה לדקה עד שאתה מולא למי לעשות ומלוי לך ממון ועודך בידך קודם שתמות: לא זכות שכולם עשירים ולא חובה לאמץ ולקפוץ יד. וי"ל כיון ששלמה בחכמתו לוה על זה שיזכור בוראו בימי בחורותיו עד אשר לא יבאו ימי הרעה אלו ימי הזקנה בכלל זה הוא שהוא קודם ימות המשיח ולמה ליה לומר והגיעו שנים אלו ימות המשיח ותיפוק ליה שיזכור עד אשר לא יבואו ימי הזקנה ועוד נראה לשמואל מאי דרים בהאי קרא ותגיעו שנים אשר אין בהם חפץ. ויש ליישב דבימי הזקנה הם ימי הרעה שאין האדם בידו כי הרי הוא חשוב כמת ומשום זה אמר עשה בעודך בידך קודם שתמות והיא קודם הזקנה שכשל כח האדם וקרוב למיתה ועומד אבל עד שאתה מולא למי לעשות וכי מלוי לך ממון זה אינו נמנע מלד ימי הזקנה כי גם עד זקנה ושיבה אם ימלא למי לעשות ומלוי בידו ממון יעשה לדקה לז"א שלמה דע לך כי יגיעו שנים שאין בהם זכות וחובה כפרש"י ואם לא תעשה בהם לדקה שמא למחר יבא משיחנו ולא תמלא עניים לזכות בהם וגם לא יהיה הממון מלוי לך ולא לאחרים כי כולם יהיו עשירים הרי שלמה בחכמתו כלל השני זמנים לומר עד אשר לא יבואו ימי הרעה שהם ימי הזקנה וזמן המשיח והגיעו שנים אשר אין בהם חפץ לזכות כדי לרמוז דרשת רשב"א עשה עד שאתה מולא ומלוי לך לאפוקי ימי המשיח ובעודך בידך לאפוקי ימי הזקנה. ושמואל דרש והגיעו שנים אשר אין לך בהם חפץ אלו היסורין כמו שדרש במדרש קהלת וע"ש:

קמ"ח שם תניא ר' אלעזר הקפר אומר לעולם יבקש אדם רחמי' על מדה זו שאם הוא לא בא בנו ואם בנו

דברים טו לא בא בא בן בנו שנאמר °כי בגלל הדבר הזה·

תנא

עיון יעקב

ונמלך עליה לגודרה. המלכה זו הי' לגודרה בעצמו כי השעה הי' דחוקה לו כי שהם חסיד הוא וחי' בן בבא או ר' יהודה בר אילעי שהי' ששה תלמידים מתכסים בטלית אי ונזכר ששבת היתה בשעת המלכה זו ונמנע אותו חסיד ולא גדרה בעצמו אפילו אחר שבת, רק הוליא הולאות על הגדר ונעשה לו נס שבאותו שדה עלתה צלף שבו הי' פרנסת אותו חסיד בריוות ולא בצער כמו שהי' לו תחלה: ותרוץ גולת הזהב זו אמה. פירש"י שהוא מעין של התולדות כיבוע שהשככת זרע נמשך מהאמה דרך החוט השדרה שהוא חבל הכסף וכיון שהוא נרתק לכך אח"כ נתרולץ האמה: שמניחין ד"ת עושין כל ימיהם כחגים. אבל מי שאינו מניח ד"ת ודאי תלוה הוא לו לאכול לחזק גופו לעבודת בורא לד"ת כי הכל לכבודו ברא: לאחר ג' ימים. אפשר לומר משום דכל ג' ימים הנשמה עייפה על הגוף וקוברת הנשמה הגוף הוזרם לנבייה כדאיתא בירושלמי פ"ג דמו"ק: עשה עד שאתה מולא ומלוי לך. עיין פירש"י דקאי על הלדקה ואפשר לומר דקאי ג"כ על התורה שיתן לב ללמוד בימי בחורותו ולא בימי הזקנה שתש כחו תלמוד אע"ג דזקני ת"ח דעתן מתוספת עליהם מ"מ אם למד בילדותו ג"כ וגם הזכיר כאן ימות המשיח ומשום שמרוב לרות וחבלי משיח יתבטל מהלימוד עד ריי"א שתורה משתכחת מישראל כדאיתא לעיל דף קל"ח ע"ש: בקש אדם רחמים שלא יבא לידי מדה זו. כיון שהדבר תלוי בגלגל המזלות כמ"ש מהרש"א כאן וכן הוא בזפ"ה שמות רבה פ' ל"א סי' י"ד ע"י רחמי השם יכול להתבטל וזה שאמר יעקב ואני לא נזם אי כי אברהם וילחק היו עשירים עד יעקב אלא שישועתו מאת ה' יהי' כמו שאמר עזרי מעם ה' לשנות המזל והא דגלגל הוא עד ג' דורות ואו לא י"ל כי טעמים האי דאמרינן בחגיגה דף ט' בחנתיך בכור עוני שאין לך מדה טובה לישראל אלא עניות וכו' ויאי עניות' לישראל וכו' ע"ש נמלא כיון שכבל ג' דורות נלקח אי ביסורי עוני נמלא שנם להאבות יש לער ביסורים אלא כי עד ג' דורות רחמי האב על הבן כפירש"י בפ' וירא על הפסוק אם תשקר לי ולניני ולנכדי ע"ש וכן הוא שם ברכת ועי"ל כיון דעי"כ רחמי האב על הבן, א"כ כל א' וא' יקדים רפואה לעניא כי היכי דלוקדמו לבנו או לבן בנו אבל אם יהיה בדור רביעי לא יפגיע בו הזקן כיון שאינו תרחם יותר מג' דורות וק"ל:

תנא דבי רבי ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם. אמר רב יוסף נקטינן האי צורבא מרבנן לא מיעני. והא קא חזינא דמיעני אם איתא דמיעני אהדורי אפתהא לא מיהדר. א"ל רבי חייא לדביתהו כי אתא עניא אקדים ליה ריפתא כי היכי דלקדמו לבניך א"ל מילט קא לייטת להו א"ל קרא כתיב כי בגלל הדבר הזה ותנא דבי רבי ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם תניא
דס יג ר"ג ברבי אומר °ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמין עליו מן השמים:

על מדה זו. שלא יבא לידי עניות דדבר המצוי הוא לבא או עליו או על בנו או על בן בנו: ונתן לך רחמים. שתרחם על הבריות:

מהרש"א על מדה כו'. ר"ל כיון דמדה זו גזירה היא מלפניו ית' ב"ה שאם הוא לא בא כו' יבקש אדם רחמים על עצמו שלא יבא הוא לידי כך ע"ד שאמר רק שלום יהיה בימי. ועי"ל דודאי מדה זו במזל תליא כדאמרינן חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא ומיהו באפושי רחמים אפשר לשנות המזל כמפורש כל זה בפרק מי שהחשיך וע"כ אמר יבקש אדם רחמים על מדה זו לבטלה אף לדורותיו ואם כל אחד מהם יבקש רחמים שלא תבוא עליו ודאי דיותר טוב שמבטלין מדה זו ולפי זה יש לפרש גלגל החוזר בעולם היינו מעם גלגל המזלות החוזר בעולם על מדה זו וק"ל: לא מיהדר כו'. דגם אם אין לו מספק עצמו במועט ואינו מזלזל עצמו לבקש על הפתחים א"כ דא"ל להחזיר על הפתחים משום דיש לו מרחמים עפי ליתן לו כדאמרינן פ"ק דב"ב דרבי פתח אוצרות כו' ע"ה אל יכנסו ועוד אמרינן התם המחזיר על הפתחים אין נזקקין ליתן לו מעות ודו"ק: מרחמין כו'. מייתי ליה הכא לענין צדקה דכל המרחם על הבריות ליתן צדקה מרחמין וס' כדאיתא במסכת ביצה ועד"ז יש לכוין שאמר מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאוד אמר גם שהמדה היא אחר שמרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים כדקאמר כל המרחם כו' וכן בקרא דמייתי ונתן לך רחמים שתרחם על הבריות ואח"כ ורחמך שמרחמין עליך מן השמים באנו לבקש מהר יקדמונו רחמיך קודם שאני מרחם בי דלונו מאד ואין בידי ליתן צדקה ולרחם על הבריות מקודם וק"ל:

הרי"ף תניא רבי אלעזר הקפר אומר לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו. פרש"י שלא יבא לידי עניות וכו' שאם לא בא הוא בא בנו ואם בנו לא בא בא בן בנו שנאמר כי בגלל הדבר הזה תנא דבי רבי ישמעאל גלגל הוא שחוזר בעולם וי"ל כיון שהוא גלגל מנ"ל שגלגל זה אינו עומד אלא עד בן בנו ואח"כ חוזר ודילמא עומד יותר או אינו עומד אפי' עד בן בנו וע"ק דהכא משמע דהרחמי' מעכבים שלא יחזור הגלגל והא קרא דקאמר דנתינת שצדקה היא המעמדת הגלגל שנאמר נתון תתן לו כי בגלל הדבר הזה ומתוך שצדקה יברכך ה'. כאגב אורחין נמי לעולם יבקש אדם רחמים. ואפשר דרבי אלעזר בא לומר שאע"פ שפי' הכתוב נתון תתן כי בגלל הדבר הזה דמשמע שנתינת הצדקה מעמדת הגלגל אע"פ שיש ביד האדם צדקה לעולם יבקש רחמים ויתפלל על מדה זו לפי שנתינת הצדקה לבדה מעמדת הגלגל לעצמו שלא ירד מנכסיו ואת"ל שהחזיק במעשה הצדקה תעונים רבות יעמיד הגלגל גם לבנו אחריו אבל בהצטרף התפלה והרחמים יעמיד הגלגל גם לבן בנו כי עד כאן רחמי. קאב על הבן ואינו חוסם בתפלתו רק על בן בנו ולא יותר ונמצאו רחמי שלו שהתפלל מועילים עד בן בנו שרגיל לרחם עליו כרחם אב על בנים. ולפי דרכי אני אבאר מ"ש סמוך לזה א"ר יוסף נקטינן האי צורבא מרבנן לא מיעני וכו' א"ר חייא לדביתהו כי אתי עניא אקדים ליה ריפתא כי היכי דליקדמו לבניך אמרה ליה מילט לייטת להו אמר לה קרא כתיב כי בגלל הדבר הזה גלגל הוא שחוזר. וכ"ל שרצה רב יוסף לומר שאל תחשוב לומר כשם שהתפלה מעמידה את הגלגל שלא יחזור כך התורה לז"א נקטינן דהאי צורבא מרבנן לא מיעני כלומר אין התורה עושה רק להעמיד שלא יעני ואם יעני לא ליהדר אפיתחא אבל לבטל חזרת הגלגל מהעוני ממנו ומבניו לא מהני וכן אמר רבי חייא לאשתו קדים ריפתא כי היכי דליקדמו לבנין הרי שזכות תורתו של רבי חייא אינה עומדת שלא יחזור הגלגל על בניו וא"כ אין לך דבר שמעמיד הגלגל שלא יחזור לבניו ובני בניו אלא הרחמים בלבד:

תניא רשב"ג אומר תינוק בן יומו חי מחללין עליו את
סס
השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אחד כדי
פי' ב"ע
שישמור שבתו' הרבה דוד מלך ישראל מת אין מחללין
וע"ס רס"א
עליו כיון שמת אדם בטל מן המצות והיינו דאמר רבי
תה"ס פח
יוחנן °במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן
המצות. ותניא ר"ש בן אלעזר אומר תינוק בן יומו חי
אין צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים אבל עוג
מלך הבשן מת צריך לשומרו מן החולדה ומן העכברים
ויקרא ט
שנא' °ומוראכם וחתכם יהיה כל זמן שאדם חי אימתו
מוטלת על הבריות כיון שמת בטלה אימתו. אמר רב
פפא נקטינן אריה אבי תרי לא נפיל הא קא חזינן דנפיל
ההוא כדרמי בר אבא דאמר רמי בר אבא אין חיה
תה"ס יט
שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה שנאמר °אדם
ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. א"ר חנינא אסור
לישן בבית יחידי וכל הישן בבית יחידי אחזתו לילית:

וחתכם. לשון אימתכם: אריא אבי תרי לא נפיל. להורגו כדכתיב ומוראכם תרי וכתיב על כל חית הארץ ואפי' ארי: כדרמי בר אבא. דנקנסה עליהם מיתה ונדמין לארי' כבהמה: נמשל. מי שחטא מושלת בו בידוע שכבהמה נדמה. ע"כ:

מהרש"א כל זמן שאדם חי כו'. דריש חתכם אימתכם דאל"כ במוראכם הוי סגי ומדכתיב מוראכם וחתכם בלשון רבים דריש אבי תרי לא נפיל דמיעוט רבים שנים: נמשל כבהמות נדמו. דלפי פשוטו הוא כפול דהיינו נמשל והיינו נדמו ולכך דרשו נמשל מלשון ממשלה שהחיה מושלת בו על ידי שנדמה לה האדם כבהמה והענין דאימת האדם על החיות משום הנשמה שבו שהיא צלם אלהים וכיון שנדמו כבהמה וצלם אלהים אזל לו ממנו והרי הוא כשאר בהמה שהחיה שולטת בה:

הרי"ף תניא רשב"ג אומר תינוק בן יומו חי מחללין עליו השבת אמרה תורה חלל שבת אחד לשמור שבתות הרבה. צריך לבקש היכן אמרה תורה כך ואפשר שהוא מקרא שכתוב °ושמרתם חקותי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות ומ"מ אין כאן אלא שיקיים אדם נפשו ולא ימות בשביל המצות אבל מנ"ל שאחרים מצווים לחלל השבת ולהחיותו וגם בזה שמכינן אקרא דכתיב וחי אחיך עמך וכשם שלעצמך אתה מצווה וחי בהם ולא שימות כהם כך לאחיך אתה מחייהו אע"פ שאתה מחלל שבת לפי שאתה גורם לו שיחיה וישמור שבתות הרבה והם תלוים בך: כל זמן שאדם חי אימתו מוטלת וכו' אמר רב פפא נקטינן אריה אבי תרי לא נפיל ופרש"י ז"ל כדכתיב ומוראכם תרי וקשה דמשמע דמוראכם דתרי הוא על החיים אבל דמד לא והוא אומר כל זמן שאדם חי אימתו מוטלת וכו' וכן הוא

עיון יעקב

אין מרחמין עליו מן השמים. ח"כ הפסוק זה עני קרא וס' שיש הפי' כיון שעני קרא. שאין מרחמין עליו לכך וה' שומע דייקא הוא וכיה דינו: אמרה תורה חלל שבת א' הוא אמי כר"ש בן מנסיא ביומא דף פ"ה ע"ב ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורות' חלל שבת א' וכו' תה איסתמיטא לבעל חידושי הרי"ף: תינוק בן יומו חי א"ל לשמרו מן החולדה. כראי' במדרש רבה בראשית פר' ח' על פסוק ורדו בדגת הים א"ר יעקב את שהוא כדמותינו בצלמנו ירדו באת שאינו כצלמינו וכיון שמת סר הצלם ומותו ואין זה קושר לשם דאיתא בנדרים דף מ"ח. דמיד שהגיע קצו של אדם הכל מושלין עליו דהפס מיירי בנגזר עליו למות עיי' א"נה בעל חי וכאן מיירי במת על מטתו:

הוא אומר תינוק בן יומו חי אין צריך לשומרו מן העכברים והרי כל זמן שאינם שנים יש לחוש ואין לומר דרב פפא פליג אברייתא דרשב"א וסומא יש לחלק בין מולדת ועכברים דאפי' תינוק חי יש לו מורא עליהם אבל נאחרי נריכין שנים לסיות מקיים מוראכם חתי וכתיב על כל חית הארץ ואפי' אבי׃

קיא °עד אשר לא תחשך השמש והאור זו פדחת והחוטם
שם והירח זו נשמה והכוכבים אלו הלסתות ושבו העבי'
קהלת יב אחר הגשם זו מאור עיניו של אדם שהולך אחר הבכי
ע"ין פרש"י קהלת ונפרגוס אמר שמואל האי דמעתא עד מ' שנין הדרא מכאן ואילך
לא הדרא. ואמר רב נחמן האי כוחלא עד מ' שנין
מרווח מכאן ואילך אפילו מליא כאביסנא דגירדאי
אוקומי מוקים ארווחי לא מרווח. רבי חנינא שכיבא
ליה ברתיה לא הוה קא בכי עילוה. אמרה ליה דביתהו
תרנגולתא אפקת מביתך א"ל תרתי תיכלא ועוירא סבר
לה כי הא דאמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן קצרתה
דף קנב שש דמער' הן ג' יפות וג' רעות של עשן ושל בכי *ושל
בית הכסא רעות של סם ושל שחוק ושל פירות יפות.
שם °ביום שיזעו שומרי הבית והתעותו וגומר שומרי הבית
אלו הכסלים והצלעו'. והתעותו אנשי החיל אלו שוקי'.
ובטלו הטוחנות אלו שינים והשכו הרואות בארובות
אלו עינים אמר ליה קיסר לר' יהושע בן חנניה מ"ט לא
אתית לבי אבידן אמר ליה טור תלג סחרנוהי גלידי
כלבוהי לא נבחין טחנוהי לא טחנין דבי רב אמרי אדלא
אבידנא בחישנא. תניא רבי יוסי בן קיסמא אומר טוב
תרי מתלת ווי לה לחדא דאזלא ולא אתיא מאי היא אמר
רב חסדא ינקותא. כי אתא רב דימי אמר ינקותא כלילא
דוורדי סיבותא כלילא דחילפי תנא משמיה דר"מ דוק
ירמי' מד בבכי ותשכח בנגרי. שנאמר °ונשבע לחם ונהיה טובים
ורעה לא ראינו א"ל שמואל לרבי יהושע [יהודה] שינני
שרי שקיך ועייל לחמא עד ארבעין שנין מיכל מעלי.
מכאן ואילך משתי מעלי. אמר ליה האי גוזא לרבי
יהושע בן קרחא מהבא לקרחינאה כמה הוה א"ל כמהכא
לגוזינא א"ל מינאי ברחא קרחא בארבע א"ל עקירא
שליפא בתמניא. חזייה דלא סיים מסאניה א"ל דעל
סוס מלך דעל חמור בן חורין ודמנעלי ברגלוהי בר
איניש דלא הא ולא הא דחפיר וקביר טב מיניה. א"ל
גוזא גוזא תלת אמרת לי תלת אמרי לך. הדרת פנים
זקן שמחת לב אשה נחלת ה' בנים ברוך המקו' שמנעו
לאותו האיש מכולם א"ל קרחא מצויינת א"ל עקירא
שליפא תוכחה. א"ל ר' לר"ש בן חלפתא מפני מה לא
הקבלנו פניך ברגל כדרך שהקבילו אבותי לאבותיך:
א"ל סלעים קטני' נעשו גבוהים קרובים נעשו רחוקים
משתים נעשו ג' משים שלום בבית בטל. °וסוגרו קהלת יב
דלתים בשוק אלו נקביו של אדם. בשפל קול הטחנה
בשביל קורקבן שאינו טוחן. ויקום לקול הצפור שאפילו
צפור מנערתו משינתו. יישחו כל בנות השיר שאפי' קול

שירים ושירות דומות עליו כשיחה. אף ברזילי הגלעדי
שמואל ב' יט אמר לדוד °בן שמונים שנה אנכי היום האדע בין טוב
לרע. מכאן שדעתן של זקנים משתנות אם יטעם עבדך
את אשר אוכל ואת אשר אשתה מכאן ששפתותיהם
שם של זקנים מתרפטות. °ואם אשמע עוד (קול שירים
ושירות) [בקול שרים ושרו'] מכאן שאזניהם של זקנים
מתכבדות. אמר רב ברזילי הגלעדי שקרא הוה דההיא
אמתא דהואי בי רבי בת תשעים ותרתין שנין והות
טעמא קידרא רבא אמר ברזילי הגלעדי שטוף בזמה
הוה וכל השטוף בזמה זקנה קופצת עליו:

זו פדחת. המלח שהוא חלק ומלהיב יותר מכל הפרלוף: והחוטם. שהוא תואר פני אדם: זה נשמה. כדכתיב נר אלהים נשמת אדם: הלסתות. לחיים: ושבו העבים. חשכות עינים יצא *ויכסה ג"י רקי"י בגמרא ויכסו המאור אחר שירבה בבכיה בזקנותו מחמת תשות כחו ולרוב רבות עליו: מרווח. מאור עינים: אפילו מליא. כחלא בעינים כמכחול גדול: כאביסנא. של גרדאי כוכד של גרדיי: אוקומי מוקי'. המאור מוקים שלא יחשיך (יותר) ממה שהוא: תיכלא ועוירא. שיכול בנים ועיורון הדמעה של בכי מחוך אבל ולרה: של בית הכסא. מתוך יסנרין: של פירות. כגון ריח חרדל: הכסלים. פלנ"קש: והצלעות. שהם שומרים בני המעיים וחיותו של אדם וסוגרים בעדם: אלו שוקים. שכחו של אדם נסמך עליהם: טור תלג. הסר נעשה שלג כלומר ראשו לבן: סחרנידי גלידין. סביבותיו של הר מלא קרח כלומר שפמי וזקני הלבינו: כלבוהי לא נבחין. קולי אינו נשמע: טחנוהי. השינים: אדלא אבידנא בחישנא. אחר מה שלא נאבד ממני אני מפשפש מרוב זקנה אני הולך שחוח ומכנע ונראה כמו שמבקש דבר הנאבד לי: טבא תרתי מתלת. טובים ב' הרגלים של ימי הבחורות מג' של זקנה שלריך משענת עם רגליו: ווי לדה. חבל עליה כלומר יש לי להתאונן ולצעוק ווי ההולכת ואינה חוזרת: כלילא דורדא. נזר של ורד: הילפי. אורדי"גאש: דוק בבכי ותשכח בנגרי. אכול הרבה ותמלא בפסיעות שיחזק כחך: דוק. כמו אכלה ומדקה לשון כוסס: שרי שקיך. פתח פיך ואכול פת הרבה: גוזא סרים ומין היה: מהכא לקרחינאה כמה הוי. כמה מהלך יש מכאן עד הקרח להקניטו על קרחתו נתכוין: כמהכא לגוזינא. כמה שמכאן עד הסרים: א"ל מינאי ברחא קרחא בד', שהקרח לקוח בד' ברחא קרחא. הוא עז על שם שאינו מלובש בצמר כרחל קורהו קרח: וא"ל. ר' יהושע: עקירא שליפא. שם שבליו עקורין ונתוקין לוקחין בח' זוזים: חזייה. מינא לרבי יהושע דלא סיים עקאניה: קרחא מצויינת. את הקרח במריבה אתה בא עמדי בחמיה: א"ל ר' יהושע: עקירא שליפא תוכחה. אתה הסרים להקניטני ולהתוכח עמי באת: לא הקבלנו פניך. לא הקבלת פני ודרך ענוה קאמר ליה: סלעים קטנים נעשו לי גבוהים. שזקנתי: קרובים. כדמו לי כרחוקים: משתים נעשו לי ג'. שלריך אני משענת: משים שלום בבית. אבר תשמיש: ל"א קרובים נעשו רחוקים מרוב חלשות של אדם כשמוקן לריך להרחיק רגליו זה מזה: שאינו טוחן. שאין בני מעיו טוחנין אכילתו: קורקבן. המסס שקורין ליכפ"ל: כל בנות השיר. כל קולות

עיון יעקב

לא יאי קבכי עלה. נראה דהיי לאחר ארבעים שנה דלא הדרא כדאמר שמואל והא דאמרינן שלשה לבכי ל"ל קודם ארבעים לרעתו: ביום שיזועו שומרי הבית נראה דכל הגדה זו כא ללמוד מוסר שלא ישגאה אדם בילדותו אם איבריו הם יפים ויש לו גבורה לעשות מה שלבו חפץ כיון שלימי הזקנה הם שפלים ונבזים ודברים שעושה אדם בילדותו מספירין פניו בזקנותו כדאית' לקמן. רק יתגבר על יצרו כאים לעבודת בוראו ובזכות זה יעיב וינצל גם בעת זקנותו ויהא סחלתו וסופו שלום:

קולות של שיר אין לי שיחה: שדעתן של זקנים משתנים. דכתיב האדע בין טוב לרע ובזקנה מרובה קאמר: מתרפטות. מתבקעו׳ כמו מכעל שמרופט: מתכבדות. כמו ואזניו הכבד: שטוף. כמו כסוס שוטף במלחמה להוט אחר הדבר ורודף:

מהרש"א אלו עינים כו׳. לעיל קומפרש חשכת עינים מדכתיב ושבו העבים אחר הגשם היינו חשכת עינים הבא ע"י בכי והכא מתוך הזקנה גופה קאמר וק"ל: לא טוחנין כו׳. פרש"י טחנוהי שינים עכ"ל ועפי נראה לפרש קורקבן כדלקמן בספל קול הטחנה בשביל קורקבן שאינו טוחן וק"ל: דורדא כו׳. דהורד הוא דבר חשוב ואינו מתקיים כינוקותא דאזלא כו׳ משא"כ כלילא דחלפי שהוא קמשונים כפירוש הערוך הוא יותר מתקיים או ע"ש השער שבראש שמשתנין שבינקותם הם שחורים ובשבותא הם לבנים וק"ל: ותשכח בנגרי שנאמר כו׳. לענין ימי הזקנה מייתי ליה הכא וי"ל ע"פ מ"ש לעיל עד אשר לא יבואו ימי הרעה אלו ימי הזקנה וס"ל אמר כאן ונשבע לאם דהיינו דוק בבכי ונהיה טובים ורעה שהם ימי זקנה לא ראינו לחום עליהם ומייתי עלה בגמרא הא דשמואל ע"ל לאמך עד מ׳ שנין ומכאן ואילך כו׳ אהאי קרא כמי קסמיך ונשבע לאם ונהיה טובים דהיינו דמיכל ומעלי עד שלא ראינו ימי הרעה דהיינו הזקנה דמשם ואילך משתי מעלי וק"ל: מהבא לקרחינאה כמה כו׳. עיין ברש"י ול"נ דבא לזלזל בו ולענין מעלה וחשיבות קאמרין מהכא לקרחינאה כמה חשיבות ומעלה יש והשיב לו כי אני חשוב כמוך דהיינו כמהכא לגוזיכא ושוב בא לזלזל בו: ברהא קרהא בד׳. שאין אתה חשוב רק כעז שאינה שוה רק ד׳ זוזים והשיב לו דרך קנטור דאתה ודאי יותר שוה ממני דהיא מקורס מובחר לאכילה ושוה תוכיח לגבי שאינו מקורס: ואמר הזייא דלא סיים מסאני כו׳. אינו דומה שהלך יחף אלא דאפשר שהיה ביום שאסור בנעילת הסנדל כמו בי"ה או בט"ב: וא"ל קרהא מצוינת. ר"ל שיש לך ליון וסימן בקרחת והוא אחד מהמומין כדאמרינן בבכורות. והשיב לו עיקרא שליפא. שאתה מקורס הוא תוכחה יותר מהמומין שנזכרו בתורה ומעוך וכתות וכרות אבל הקרחא אינו מום בזקנים ומלינו במסכת מגילה ברבי יהושע ב"ק שהאריך ימים ונלבר זה שייך הך עובדא דריב"ק הכא דמשתעי בימי הזקנה ודו"ק: שאפילו צפור כו׳. ר"ל דאחרים מעמידין להם לפור מעוררים עליהם בעת השינה שמביא לו שינה ולזה הזקן אדרבה שיר של הלפור מנערתו וק"ל: משתנות כו׳. היינו לטפשות כדקאמר האדע בין טוב לרע וכדמסיק לקמן בזקני ע"ה דבזקני ת"ח חכמה נתוספת בהם כמפורש במסכת קנים וק"ל:

קיב תניא רבי ישמעאל בר׳ יוסי אומר תלמידי חכמים כל
שם זמן שמזקינין חכמה נתוספת בהם שנאמר
איוב יב °בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ועמי הארץ כל
שם זמן שמזקינין טפשות נתוספת בהם שנאמר °מסיר שפה
עי׳ מסכת קנים לנאמנים וטעם זקנים יקח. גם מגבוה יראו שאפילו
גבשושית קטנה דומה עליו כהרי הרים. וחתחתים בדרך
בשעה שמהלך בדרך נעשה לבו [לו] תוהים תוהים.
וינאץ השקד זו קליבוסת. ויסתבל החגב אלו ענבות.
ותפר האביונה זו חמדה. רב כהנא הוה פסיק סדרא
קמיה דרב כי מטא להאי קרא נגיד ואיתנח אמר ש"מ
בטל חמריה דרבי אמר רב כהנא מ"ד °כי היא אמר גליון ע
ויהי זו אשה הוא צוה ויעמוד אלו בנים תנא אשה שמת
מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה:

וטעם זקנים יקח. וע"כ מדקשו קראי אהדדי חד מתוקם בחכמים וחד בזקני השוק: מגבוה יראו. ירלים הם הזקנים מגבשושית שבדרכים ואומרים גבוהים הם: תוהים. פחדים: וינאץ השקד. אילן של שקדים ילין ויהיו בולטין כליס שלו: זו קליבוסת. עלם של אנקא שהירך תקוע בו בולט ויולא מרוב חבות כחו: ויסתבל החגב. דומה עליו (כמשא) [כסובל משא] כבד: ותפר האביונה תבטל התאוה חמדת נשים: פסיק סדרא. מסדר פרשיות של פסוקים: נגיד ואתנח. רב: המדיה. תאותו: זו אשה. אם לא ע"פ גזירת המלך לא היתה ראויה להתאוות לא שהיא כאומת מלאה מיאוס והכל רלין אחריה. ע"כ:

מהרש"א נעשו לו תוהים כו׳. ומ׳ נתחלף בה׳ בכתב כדאמרינן פרק הבונה גם באותיות אחה"ע וכן לקמן החגב אלו עגבותיו כו׳ דהעי"ן נתחלף בח׳ באותיות אחה"ע. אבל רש"י פירש בספר קהלת וחתחתים מלשון חתת והלשון כפול כמו גלגלים ט׳ וע"ש: זו אשה כו׳. לפי שיש ב׳ טעמים במלות עונה הא׳ כדי למלא תשוקתה כמ"ש ואל אישך תשוקתך והב׳ כדי לקיים מלות פ"ו כמ"ש הטור בשם הראב"ד ולזה כדי למלא תשוקתה לא״ש אמר כי הוא אמר ויהי גזירת המלך לאשה להתאות לה ולמלא תשוקה׳ וכי הוא לוה ויעמוד היינו שלוה על מלות פ"ו כדי להעמיד תולדות ודו"ק: מלא דם כו׳. ר"ל פיה של מעה כמו ופתחה פיה ואמרה גו׳ וק"ל:

הרי"ף תניא זקני ת"ח כ"ז שמזקינים חכמה נתוספת בהם שנאמר בישישים חכמה וזקני ע"ה כל זמן שמזקינים טפשות נתוספת בהם שנאמר וכו׳ ורש"י ז"ל פי׳ ע"כ מדקשו קראי אהדדי חד מתוקם בחכמים וחד בזקני השוק. ולאיתי כתוב דגבי קרא דטעם זקנים יקח כתיב מסיר לב ראשי עם הארץ דאמר בזקני עם הארץ ול"נ דדרים מסיר שפה שאין שפתותם מדברות בתורה ולא עוד אלא כשרואים נאמנים בתורה שעוסקים בה מונעים אותם להסיר שפה של אותם נאמני׳ וכיון שהם עמי הארץ טעם זקני׳ שיש בהם חכמה ותבונה יקח מהם והם מתטפשים:

°כי הולך האדם אל בית עולמו. אמר רבי יצחק קיג
מלמד שכל צדיק וצדיק (עושים) [נותנין] לו מדור שם קהלת יב
לפי כבודו. משל למלך בשר ודם שנכנס הוא ועבדיו
לעיר כשהם נכנסין כולם בשער אחד נכנסין כשהן לנין
כל אחד ואחד נותנין לו מדור לפי כבודו. וא"ר יצחק
מאי דכתיב °כי הילדות והשחרות הבל דברים, שאדם שם יא
עושה בילדתו משחירים פניו לעת זקנתו. וא"ר יצחק
קשה רמה למת כמחט בבשר החי שנאמר °אך בשרו איוב יד
עליו יכאב אמר רב חסדא נפשו של אדם מתאבלת
עליו. כל ז׳ שנאמר °ונפשו עליו תאבל וכתיב °ויעש שם
לאביו אבל ז׳ ימים אמר רב יהודה מת שאין לו מנחמין בראשית נ
הולכים י׳ בני אדם ויושבים במקומו. ההוא דשכיב
בשבבותיה דרב יהודה לא הוה ליה מנחמין *כל יומא שם ע"ב
הוה דבר רב יהודה בי עשרה ויתבי בדוכתיה [לאחר
שבעה ימים] אתחזי ליה בחלמיה דרב יהודה ואמר ליה
תנוח דעתך שהנחת את דעתי א"ר אבהו כל שאומרים
בפני

עיון יעקב

שם בטלה חמדה דרבי. ועל זה נגיד שאינו יכול לקיים מלות פ"ו כי בערב אל תנח ידך וק"ל: עושין לו מדור לפי כבודו. נראה דדייק כן מדכתיב בית עולמו הל"ל אל עולמו אלא ודאי דכל א׳ יש לו בית מדור לפי כבודו לפי מה שעבד להקב"ה וקבל כתע"ע וקאי על הלדיקים מדכתיב וסבבו בשוק הסופדים וגו׳: דבר רב יהודה בי עשרה. הרמב"ם הוסיף לומר עשרה כשרים היינו מדאמר ר׳ יהודה עמהן שמסתמא לא היה מתחבר עמהן אם לא שהיו כשרים כמותו:

בפני המת יודע עד שיסתם הגולל פליגי בה רבי חייא ור"ש בר אבא [ברבי] חד אמר עד שיסתם הגולל וחד אמר עד שיתעכל הבשר מ"ד עד שיתעכל הבשר דכתי' (איוב יד) °אך בשרו עליו יכאב גומר מ"ד עד שיסתם הגולל (קהלת יב) דכתיב °וישוב העפר על הארץ כשהיה. ת"ר °והרוח (שם) תשוב אל האלהים אשר נתנה תנה לו כאשר נתנה לך בטהרה אף אתה בטהרה משל למלך בשר ודם שחלק בגדי מלכות לעבדיו פקחים שבהם קפלום והניחום בקופסא. טפשים שבהם הלכו ועשו בהם מלאכה לימים בקש המלך את כליו פקחים שבהם החזירום לו כשהם מגוהצים טפשים שבהם החזירום לו כשהם מלוכלכין שמח המלך לקראת פקחים וכעס לקראת טפשים על הפקחים אמר ינתנו כלים לאוצר והם ילכו לבתיהם לשלום. ועל הטפשים אמר כלים ינתנו לכביסה והם יתחבשו בבית האסורים. אף הקב"ה על גופם של צדיקים (ישעיה נז) אומר °יבא שלום ינוחו על משכבותם ועל נשמתם הוא (שמואל א כה) אומר °והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים על גופן (ישעיה מח) של רשעים הוא אומר °אין שלום אמר ה' לרשעים ועל (שמואל א כה) נשמתן הוא אומר °ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף (עיין פי' הגוסח רש"א) הקלע תניא רבי אליעזר אומר נשמתן של צדיקי' גנוזות תחת כסא הכבוד שנא' והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. ושל רשעים זוממות והולכות שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע. א"ל (רבא) [רבה] לרב נחמן של בינונים מאי. א"ל איכו שכיבנא לא אמרי לכו האי מילתא. הכי אמר שמואל אלו ואלו לדומה נמסרים. הללו יש להם מנוחה והללו אין להם מנוחה. (קהלת יב) א"ל רב מרי עתידין צדיקים דהוו עפרא דכתיב °וישוב העפר אל [על] הארץ כשהיה. הנהו קפולאי דהוו קפלי בארעא דרב נחמן נחר בהו ורבי אחאי בר יאשיה אתו ואמרי ליה לרב נחמן נחר בן נברא אתא וא"ל מאן ניהו מר א"ל אנא אחאי בר יאשיה. א"ל ולאו אמר רב מרי עתידי צדיקי דהוו עפרא. אמר ליה ומנו מרי דלא ידענא ליה אמר ליה והא קרא כתיב וישוב העפר אל [על] הארץ כשהיה א"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך (משלי יד) משלי דכתיב °ורקב עצמות קנאה כל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין כל שאין לו קנאה בלבו אין עצמותיו מרקיבין. גששיה חזייה דאית ביה מששא א"ל ליקום מר לגויה דביתא אמר ליה גלית ארעתיך דאפי' (יחזקאל לז) נביאי לא קרית דכתיב °וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי [א"ל] (בראשית ג) והכתיב °כי עפר אתה ואל עפר תשוב. אמר ליה

ההוא שעה אחת קודם תחית המתים:

לפי המוכן לו: בשער א'. אף כאן הכל מתים בענין אחד: שאדם עושה בילדותו. רוב חטאים: משחירים פניו. מתים כתו: שאין לו מנהמין. אין לו אבלים שיהיו צריכין לנחמו: במקומו. במקום שמת שם: כל יומא ז'. ימי אבלו: גולל. הוא כיסוי שמסתים על ארונו: ונפשו עליו תאבל. כ"ז שיש לו בשר יש לו נפש לד חיות להבין: וישוב העפר. גופו קרוי עפר ומשסב אל הארץ כשהיה מיד והרוח תשוב שאין בו רוח עוד: אשר נתנה. קרא יתירא הוא לידרש הוי זהיר שתשיבנה אליו כמו שנתנה לך נקייה בלי עון: כלים יתנו לאוצר. להצניען אף זו תגנז תחת כסא הכבוד: לכביסה. ללבן אף זו לגיהנם לטורפה שם: בבית האסורין. בחשך בלא אורה ושלום: כף הקלע. רוחב הרצועה שנותן האבן לתוכה לקלע עשויה כעין כף: בצרור החיים את ה' אלהיך. עמו בכסאו: זוממות. כמו בזוממא דפרזלא חבושות בבית הסוהר: אלו ואלו. רשעים ובינונים: לדומה. מלאך הממונה על הרוחות: דהוו עפרא. אפילו צדיקים נרקבים ונעשים עפר: קפולאי. חופרים: נחר בהו. גער בהו רב אחא שהיה נקבר שם: דלא ידענא ליה. ואיני שם לדבריו: מי שיש לו קנאה. ותחרות על חברו: עצמותיו מרקיבין. ועליו נאמר וישוב אל העפר כמו שהיה: ליקום מר לגויה רביתא. יבא אדוני לביתו: בפתחי ובהעלותי. עד שיעלנו הקב"ה מקברותינו אין לנו רשות לעלות: והכתיב ואל עפר תשוב. והאי ליכא למימר ברשעים לחודייהו דבכל קללותיו של אדם הראשון כל דורותיו שוין בהם:

מהרש"א כולן בשער א' כו'. עיין פרש"י ועי"ל דהכל נכנסין בשער אחד היינו בשער ג"ע מיהו גם שם כל צדיק כו' יש לו מדור לעצמו לפי כבודו: כי הילדות והשחרו' כו' משחירי' פניו כו'. דלפי פשוטו שאדם בנערות שחורי ראש כפי' התרגום ורש"י שם לא פסיקא ליה דיש מהם בשער לבן וה"ל למכתב הנערות או הבחרות, כדכתיב בתר הכי בימי בחורותיך גומר: מתאבלת כו'. ר"ל נפשו של אדם שהיא הנשמה מתאבלת עליו דהיינו על הגוף שהלך למקום עפר רמה ותולעה כי הנשמה אפשר שתזכה כדלקמן והרוח תשוב אל אלהים גו' ונשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא כבוד אבל על הגוף שזכה ג"כ בתורה ובמצות בחייו ע"י הנשמה יש לה להתאבל ומייתי ליה דהאי אבילות ז' ונדכתיב ביוסף ויעש אביו אבל ז' ימים גו' ודין אבילות ז' ימים דלא יליף לה בפ' ואלו מגלחין מהאי קרא ע"ש בתוספות תירוצים לזה וק"ל: שאין לו מנהמין כו'. פי' רש"י אין לו אבלים כו' והלשון דחוק ולולא פירושו נראה לפרש דקאי אדלעיל שאמר שהנשמה מתאבלת על הגוף כל ז' שנאמר ונפשו עליו תאבל דהשתא יש כאן אבל דהיינו הנשמה וצריכה למנחמין והיינו דאתחזי ליה לרב יהודה אותו הרוח והנשמה בחלום לומר הנחת את דעתי בתנחומין ודו"ק: עד שיתעכל הבשר שנאמר אך גו' ונפש יגו'. ולעיל דיליף מהאי קרא ונפשו עליו האבל דהיינו רק ז' היינו לענין אבלות הנשמה על הגוף אבל לענין ידיעה מדומה הנפש לבשר כפי' רש"י כ"ז שיש בשר יש לו נפש כו' ע"ש וק"ל: והרוח תשוב אל גו'. הרוח היא הנשמה כמ"ש ויפח באפיו נשמת רוח גו' וק"ל: בקופסא כך

ההוא שעה אחת קודם תחית המתים:

מדור לפי כבודו. מדלא כתיב אל בית העולם ש"מ כל אחד ואחד

עיון יעקב

משל למלך ב"ו שחלק בגדי מלכות לעבדיו. ודאי לא חלק אותם להם להשתמש בהם לצרכי הגאון כי אין משתמשין בשרביטו של מלך אלא שחלק להם לשמרם בנקיות ובטהרה שלא יתלכלכו ולהשגיח עליהם בכל מה דאפשר וכשיצטרך להם יתנו להם כשהם נקיים כן הנשמה ש"א חלק אלוה ממעל נתונה לתוך הגוף לשמרה בטהרה וקדושה דהיינו עבודת ה' ותורתו ומצותיו אז היא שמירתה ולהיפך הוא פוגם הנשמה לכך משל דומה לנמשל ממש: א"ל רב מרי עתידי צדיקים דהוו עפ"א דכתיב וישב העפר אל הארץ כשהי'. ואם דעייתי קרא דקהלת ולא מייתי מקרא דבראשית דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב י"ל דהתם קאי אשעה אחת קודם תחה"מ שיחזור לעפר כדי שיחיה העפר כתחלת ברייתו כמו שכתיב לו ביאתו לבסוף. אבל בקרא זה דקהלת דכתיב והרוח תשוב אל האלהים משמע מיד שהרוח חוזר פורשת ממנו אותו פעם ישוב לעפר וק"ל ועיין במהרש"א ובריי"ף: מי שיש לו קנאה בלבו. דהיינו ע"י דאמרינן אל תקנא לבך בחטאים ועושי עולה וק"ל:

כו' ליכא לפרושי דהכיאוס בקופסא ולא שמשו בהם כלל דא"כ למאי נ"מ התליקוס דאינו דומה דהתליקוס דרך פקדון דא"כ הטפשי' עשו שלא כהוגן דמלאו ידי בפקדון אלא דהתליקוס דרך שאלה שישתמשו בהם עד זמן מה ולא קבע להם זמן בפירוש הפקחים שבהם לא שימשו בהם רק שימוש נקי שלא יטנפו בגדי מלכות לידי לכלוך וכשבאו לעשות מלאכה כמצות קפלום והכיאום בקופסא והטפשים עשו בהם כל מלאכתם לימים כו' דהיינו לזמן סוף השאלה וכן הענין בנשמה שהוא הכלי שלא נתנה להגוף רק דרך שאלה לזמן מה כפי הגזרה ולא נקבע לו זמן זה בפי': **והיתה נפש אדוני צרורה כו'.** אביגיל היא אמרה בן לדוד שהיתה מכלל ז' נביאות פ"ק דמגילה ונתנבאה על עולם הנשמות שיהיה נפש דוד שם צרורה בצרור החיים דהיינו גנוזות תחת כסא כבוד והיא שאמר' ג"כ לו ואת נפש אויביך גו' והא ודאי דלאו על שאול נתנבאה כן כדמשמע רישא דקרא ויקם אדם לרדפך וגו' דהא דרשינן דא"ל שמואל לשאול מחר אתה ובניך עמי וגו' עמי במחיצתי אלא על דואג א"כ על כבל איפה אמרה כן ויש בזה המאמר סוד גלגול נשמות שנפש אדם שלא זכה בחייו נתנה עד ג' פעמים בגוף אחרים אולי יזדכך הנשמה שם וסמכוהו אקרא הן כל אלה יפעל אל פעמים ג' עם גבר משא"כ נפש הצדיק גמור במותו נשאר כך ולא בא לגוף אחר וז"ש נפשותם של צדיקים גנוזות תחת כסא כבוד שנאמר נפש אדוני צרורה בצרור החיים נשאר שם באוצר החיים משא"כ נפש הרשע יקלענה בכף הקלע מגוף לגוף והיינו המשל שיכתנו לכביסה אולי יזדכך ויתכבס בגוף אחר ויוחזר נקי וק"ל: **נמסרים לדומה כו'.** יש לדקדק בזה הא אמרינן פ"ק דר"ה בינונים ורב חסד מטה כלפי חסד וי"ל דהיינו בדין לעתיד אבל בעולם הנשמות לשיותם גנוזות תחת כסא הכבוד לא יזכו בו רק לדיקים גמורים אבל הבינוני' שלוים ועומדים ביד דומה מלאך הממונה עליהם ויש להם מנוחה שם עד יום הדין לעתיד וק"ל: **עתידים צדיקים כו' א"ל ומנו מרי כו'.** יש לדקדק בכל זה אמאי לא הקשה לו מעיקרא מקרא דכתיב באורייתא כי עפר אתה ואל עפר גו' כדפריך ליה לבסוף ועוד קשה אמאי קאמר אהא דרב מרי לא ידענא הא איכא לאוקמא נמי בשעה אחת קודם תחיית המתים וע"ק מאי קאמר חזייה דאית ביה משמשא כו' הא ע"כ מעיקרא נמי חזא ביה משמשא מדפריך ליה והא קרא כתיב וישוב אל העפר גו' מבואר בזה ע"פ מ"ש פ' המפלת שלשה שותפין באדם מן האשה אודם ובשר מן האיש עצמות וגידין מהקב"ה הנשמה ומזה נחלקו באדם ג' חלקי' מדות הן לטוב הן לרע דיש טוב לשמים ולבריות ולעצמו ובהפך לרע דהיינו האחד לשמים מן הנשמה הב' לבריות מן האשה שהיא ב"ו הג' לעצמו מאביו כמשמעו עצמות מאביו ואלו. השנים יש להם השארות לאחר מות האדם דהיינו הנשמה מהקב"ה והעצמות מאביו שעלם אחד כשאר אשר ממנו עתיד להחיות כדאיתא במדרשות ועד"ז אמרו שהצדיק נפטר שלש כתות מ"ה יוצאות כו' ובשעה שהרשע נאבד מן כו' דידוע הוא כי בכל מעשי אדם הן לרע הן לטוב נברא לו מלאך לפי המעשה כמ"ש העושה מצוה א' קונה לו פרקליט א' וקונה מלשון קונה שמים וארץ גו' ולזה כשהצדיק נפטר ואינו אבד ויש לו השארות יצאו לו ג' כתות מ"ה מג' פעולות שלו' שהן לטוב לשמים ולבריות ולעצמו אחת אומרת יבא שלום ע"ש שהי"ל שלום וטוב לבריות ואחת אומרת הולך נכחו ע"ש פעולת עצמו לטוב דהיינו נוכח עצמו ואחת אומרת ינוחו על משכבותם ע"ש הנשמה שאין לה מנוחה בעה"ז בגוף ואמר שבשעה שהרשע נאבד ממש שאין לו השארות לעה"ב ג' כתות מלאכי חבלה יוצאים לקראתו לפי פעולותיו אחת אומרת אין שלום גו' שהיה רע לבריות ולא היה לו כאן ושלום עמהם ואחת אומרת למעצבה גו' שהיה רע לעצמו ואח' אומרת ירדה ושכבה גו' ע"ש שהיה רע לשמים ישכב עם ערלים שאין להם תקומה לעה"ב ובענין השארות של הצדיקים נגעו בו ג"כ הכא ולפי שרב מרי קשה דבריו עתידים צדיקים להיות עפרא דמשמע כל הגוף כלה ולא ישאר בו רק חלק אלוה שהיא הנשמה א"ל **ומנו מרי דלא ידענא ליה.** וא"ל ר"כ והא קרא כתיב כדאמר רב מרי וישוב העפר וגו . **וא"ל דאקרייך קהלת לא אקרייך משלי.** שהוא ודאי עיקר דאיכא למ"ד קהלת אינו מטמא את הידיים וכתיב ביה ורקב עצמות **קנאה דכל מי שיש לו קנאה בלבו.** דהיינו מדה רע לעצמו: **עצמותיו מרקיבין.** שהוא חלקו מאביו אבל שאין לו קנאה כו' והשתא וישוב העפר גו' מיירי גם בצדיקים דהיינו העפר שהוא חלקו מאמו אבל העצמות שהוא חלקו מאב נשאר קיים: נאמר דחזייה **דאית ביה משמשא כו'.** דהיינו דבר נוסף שגם בשרו שהוא חלקי האם לא היה נרקב כמ"ש בפרק הפועלים גבי ראב"ש שהיה טוב גם לבריות וא"ל **ליקום מר** כיון שכל ג' החלקי' קיימין בך א"ל **אפילו נביאי** שהוא יותר עיקר ממשלי שאינו רק רה"ק לא קרית: **דכתיב כי אני ה' בפתחי את קברותיכם גו'.** גם שכל ג' חלקים קיימין צריך פתח ממנו ית' ב"ה שבידו מפתח של תחיה ומקשה הכתיב **כי עפר אתה ואל עפר גו'.** באדם הראשון וכל גופו אף העצמות היה מן העפר וא"כ לא היה לו השארות הגוף ובאגדה דפרק ח"ש מוכח דיש גם לאדם הראשון השארת דאמרינן שם בדיוקני עצמה לא תסתכל ובב' עקיביו הסתכל וא"ל **ההיא שעה אחת קודם תחיית כו'.** והטעם בו כדי שיהיה נברא יש מאין כמו שנברא בז' דימי בראשית ודו"ק:

הרי"ף דברים שאדם עושה בילדותו משחירים פניו בעת זקנתו. רש"י פי' שהוא רוב תשמיש דמתים כמו בזקנותו. ולי נראה שהם העונות שעושה האדם בבחרותו בכחו ותגבורת דמו משחירים פניו בעת זקנתו כמ"ש אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנתינו. וכשחוטא בימי הבחרות מביים זקנותו והכל הוא בדברי הבל לחטוא בדבר של הבל: נפשו של אדם מתאבלת כל ז' שנאמר ונפשו עליו תאבל. י"ל מנ"ל דכל שבעה היא מתאבלת ונראה דדייק מעליו דכתיב ונפשו עליו תאבל ולא אמר נפשו תאבל משמע שכל ז' ימים שהנפש היא עליו על הקבר תאבל: ת"ר והרוח תשוב אל האלהים וכו'. יש לדקדק שמספיק היה לו לומר תנה לו כשם שנתנה לך ומאי בטהרה דקאמר שידוע הוא שבטהרה ניתנה ואגב אורחין נדקדק מנ"ל לרז"ל למדרש דרשה זו אמנם נלע"ד שהקשו בפסוק זה יתור תשוב שאמר והרוח תשוב אל האלהי' מאחר שכבר אמר וישוב העפר על הארץ כשהיה מספיק לומר והרוח אל האלהי' אשר נתנה ומאי תשוב דקאמר. זאת ועוד אחרת דהו"ל וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב כמו"ש וישוב העפר במולם וע"ק מאי אשר נתנה כי זה פשוט ומאי בא ללמדינו ומספיק לומר והרוח תשוב אל האלהי'. אמנם הכוונה ללמדנו שהעפר ישוב כשהיה וכיון שכן אתה בן אדם הזהר והשמר שתשוב הרוח אל האלהי' בטהרה כאשר נתנה לך. וא"כ מש"ה תשוב אל האלהי' הוא ציווי שתשיבני לו כאשר נתנה ופי' בע"ש שמ"ש תשיבנה כאשר נתנה היינו בבחינת הטהרה כשם שהיתה טהורה ולא נתלכלכה בחטא כך תחזירנה ותשיב אותה בטהרה בלי לכלוך חטא אבל לענין מצות ומע"ט אם יחזיר הרוח כאשר נתנה לו הקב"ה מה הועיל בעה"ז אלא שצריך האדם להוסיף אומץ ולהתחזק להחזיר הרוח בתוספת מרבה ולעומת שבא לעה"ז לקנות תורה ומצות בעמלו כן יעשה אבל לענין שמירת עצמו מהחטא תנה לו בטהרה כמו שנתנה לך בטהרה והוא נכון לע"ד בענין המשל שאינו נראה נכון ומתייחס אל הנמשל כי המלך רוצה בבגדיו שיהיו כמו שהם והקב"ה רוצה שהנשמה תהיה בעילוי יותר ממה שהיתה בתחלה שאע"פ שאמרו תנה לו כמו שנתנה לך הוא בענין שלא תפגם אבל לעולם צריכה הנשמה להתעלות במע"ט שאל"כ למה נבראת הנשמה כיון שאינה מרווחת בעה"ז. וגם נבאר ענין המשל. ונראה שהמלך לא נתן בגדיו לעבדיו בתורת מתנה אלא חולק בגדי מלכות שילבשו אותם כשהוא יוצא ובא כמנהג המלכי' שמעטרים לעבדיהם כשיוצאין אחרי מרכבתו כי הוא הודו והדרו של מלך להיות עבדיו לבושים מכלול ובגדי מלכות והפקחים כשהיו לובשי' הבגדים עם המלך בחזרתם בגדיהם יפשיטו ומניחים אותם מקופלי' בקופסא והטפשים היו לובשין אותם תמיד ועושים בהם מלאכה לימים שלא הם לשחרר עבדיו לבלתי תת אותם יוצאים ובאים לפניו והביאו הפקחים הבגדים מקופלים ויפים שמח לקראתם ואמר ילכו לשלום כלומר שחררן מעבודתו והכלים

זהכלים אמר יתנו באוצר להיות שמורים. לו בפלטרין שלו והטפשים כעס כליהם ולא די שלא שחררם אלא נתנם בבית כלא מקום חושך כך הצדיקי במלבוש הנשמה שעבדו את יוצרם כראוי אמר על גופם יבא שלום שלא יהיה נדון בקבר ועל נשמתם אמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה׳ אלהיך. ועל הטפשים שלכלכו הנשמה בעבודת גופם אמר אין שלום שנמסר הגוף ביד הממונה על הקברות לידון והנשמה שלהם היא במסגר אסיר בכף הקלע. ואפשר שרמז שמתגלגלת פעם אחרת כאבן המתגלגל תוך כף הקלע: הנהו קפולאי וכו׳. מה שלא תירץ כשהקשה מפסוק וישוב העפר ההוא שעה אחת קודם התחייה כמו שתירץ אח״כ בפי׳ כי עפר אתה ואל עפר תשוב לפי שמכח סיפיה דקרא דאמר והרוח תשוב אל האלהי׳ דוניירי אחר מיתה ולא דבר בסמוך לתחייה דווקא א״נ גם תחלת הפי׳ שאמר וישוב העפר אל הארץ מדבר אחר המות ולכך תירץ דמדבר באותם שיש להם קנאה ואע״פ כן והרוח תשוב אל האלהים ואעפ״כ חזר והקשה מפסוק ואל עפר תשוב דליכא לאוקמיה נמי באותם שיש להם קנאה ומדקדקין לפי שנאמר זה לאדם הראשון שכל הדורות יוצאין ממנו בין מי שיש לו קנאה ובין שאין לו ועל הכל הוא אומר אל עפר תשוב תירץ שעה א׳ קודם תחיית המתים לא ינצל שום אדם מלהיותו עפר אבל אחר המות קודם התחייה יש מי שהוא עפר ונרקב ומי שאין בו קנאה אינו נרקב ועומד עד שעה אחת סמוך לתחייה:

קיד
ע״ש
אמר ליה ההוא מינאה לרבי אבהו אמריתו נשמתן של צדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד. אובא טמיא היכי אסקיה לשמואל בנגידא א״ל התם בתוך י״ב חודש הוה דתניא כל י״ב חודש גופו קיים ונשמתו
דף קנג עולה ויורדת לאחר י״ב חודש הגוף בטל *ונשמתו עולה ושוב אינה יורדת. אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מהספדו של אדם ניכר אם בן העה״ב הוא אם לאו. איני והאמר ליה רב לרב שמואל בר שילת אחים הספדאי דהתם קאימנא לא קשיא הא דמחמו ליה ואחים הא דמחמו ליה ולא אחים א״ל אביי לרבה כגון מר דסנו ליה כולהו פומבדיתאי מאן אחים הספדיה א״ל מתסייא את ורבה בר רב חנן. בעה מיניה רבי אלעזר מרב איזהו בן העולם הבא
ישעיה ל אמר ליה °ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך (תלכו) [לכו] בו. רבי חנינא אמר כל שדעת רבותיו
קהלת יב נוחה הימנו °וסבבו בשוק הסופדים בני גלילאה אמרי עשה דברים לפני מטתך בני יהודה אמרי עשה דברים לאחר מטתך ולא פליגי מר כי אתריה ומר כי אתריה:

אובא טמיא. בעל אוב שמשמש בעצמות טמיא בלשון ארמי עצמות וכן פירש רב האי בפירושו של טהרות בית שהוא מלא טמיא מלא עצמות: **בנגידא.** כך קורין למכשפות של אוב בלשון ארמי: **אם בן העה״ב הוא.** שאם כשר היה הכל בוכין עליו ומורידין דמעה ומספרין שבחו: **אחים בהספדאי דהתם קאימנא.** בשעת מיתתי התאמץ בהספד שלי שיתחממו ויבכו לחמים העומדים שם ויבכו׃ דהתם קאימנא בשעת הספד ואשמע איך תתחמם אלמא איצטריך לרב לאזהורי אהספדיה וכיון דרב גברא רבה ובן העה״ב למה לי לאזהורי הא אמר מהספדו ניכר: **הא דמחמו ליה.** להספד: **ואחים כו׳.** לעולם חמומי בעינן שאין בני אדם נכמרים כ״כ על זקן ומיהו לאדם חסיד כי מחממו בהספדא מחממי ובכו כולהו ולמי שאינו חסיד כ״כ מחממו ליה ולא מחממי: **דסנו ליה כולהו פומבדיתאי.** משום דמוכח להו במילי דשמיא ובני פומבדיתאי רמאין הם כדאמרינן בשמעתין פומבדיתאי לוייך שני אושפיזך: **ואזנך תשמענה דבר מאהריך לאמר זה הדרך לכו בו.** מאחרי מטתך כשתמות תשמע כשיאמרו זה הדרך שהלך בה זה לכו בה מובטח לו שהוא בן העה״ב: **נוחה הימנו.** דעתם נוחה עליהם מנהג שמועין עליו ורואין בו: **עשה דברים.** שיאמרו לפני מטתך בהספדך: **לאחר מטתך.** היא היא אלא שבגליל היו הספדנין לפני המטה וביהודה לאחר המטה:

תוספות ושוב אינה יורדת. אעפ״כ כשהיא רוצה היא יורדת כי ההיא דלעיל דר׳ אחאי בר יאשיה וכההיא מעשה דרבי בנאה דמזקת הנתים דהוה מציין מערתא כי מטא למערתא דאברהם אבינו אשכחי׳ לאליעזר עבד אברהם דקאי אבבא אמר ליה מאי קא עביד אברהם וכו׳ א״ל ניעול וניחזי כו׳ אע״פ שנשמתו היתה גנוזה תחת כסא הכבוד:

מהרש״א היכי אסקיה כו׳. דהא ודאי אין כח לאובא טמיא בשמי׳ תחת כסא כבוד ועוד עולים מן הארץ כתיב ומשמע ליה דנשמתו העלתה מדכתיב ויאמר שמואל גו׳ ואין כח לגוף בלא נשמה לדבר וק״ל: מהספדו של אדם ניכר כו׳. דמחיים של אדם גם אם מספרין שבחו אפשר שמחניפין לו כההיא דאמרינן פ׳ א״כ מיום שנגברה החנופה אין אדם יכול לומר מעשי גדולים ממעשיך ועוד אפשר שמפני היראה אומרין כן לספר בשבחו משא״כ במותו בהספדו דאין כאן חנופה ולא יראה ממנו ואעפ״כ מספרין שבחו דברי׳ ניכרי׳ שהאמת כן וק״ל: ואחים כו׳. עיין פרש״י והוא דחוק דאיירי דוקא בזקן אלא די״ל דחמומי בעי שאפשר שאין בני אדם נכמרים עליו משום דסנו ליה דמוכח להו במילי דשמיא ומיהו לאדם חסיד כי מחממו בכו כולהו כההיא דעייתי בסמוך דא״ל אביי לרבה כו׳ מאן אחים כו׳ וק״ל: תשמענה דבר מאהריך גו׳. ור״ל לאחר מטתך כדלקמן כי אתריה א״נ אחריך אחר מותך כמו ואחריך לפלוני כו׳ ואומר לאמר זה הדרך גומר דהיינו שמספרין עליו בשבח אלו המדות הדרך זו ג״ח ילכו זו ביקור חולים בה זו קבורה כי תיניכו זה הדין וכי תשאילו לפנים משורת הדין דכה״ג דרשינן בפ׳ אלו מציאות אקרא דוהודעת להם את הדרך אשר ילכו בה גו׳ כמפורש שם וק״ל

הרי״ף אמר רב שמואל משמיה דרב מהספדו של אדם ניכר אם בן העה״ב. וכו׳. וקשה כיון דמסקינן דאי מחמי ליה ואחים הוא בן עה״ב והא דמחמו ליה ולא אחים אינו בן עה״ב א״כ מאן דלא מחמו להספדיה אי הוי בן עה״ב למה הוצרך לצוות רב לרב שמואל אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא אע״פ שלא יחממו הוא בן עה״ב דהא רב גברא רבה היה ובן עה״ב

עיון יעקב

אובא טמיא היכי אסקיה לשמואל בנגידא. ואע״ג דאמרינן למה נקרא שמו כשפים שמכחישין כפמליא של מעלה היינו לבטל גזירתו לפי שעה אבל לא לגזור על הנשמה שהיא גנוזה למעלה תחת כסא כבודו. ועי״ל שלא רצה להשיב כן למין וגם אמרינן בסנהדרין שאני ר׳ חנינא דנפישא זכותיה וכ״ש שמואל הנביא וק״ל: **א״ל** התם תוך י״ב חדש הוי. אך קשה לפי מה דאיתא בש״ס דחגיגה דף ד׳ דעלה ג״כ משה עמו והיה זמן רב אחר מיתתו ול״ל דס״ל כת״ד משה לא מת. ולפמ״ש תוספות ר״ש דף קנ״ג כשהיא רוצה היא יורדת י״ל משום כבודו של שמואל נסרלה משה בכך א״כ י״ל גבי שמואל גם כן נתגלה בכך משום כבודו של שאול רק שרחה כן להאי מינא: **מהספדו** של אדם ניכר אם הוא בן עה״ב. עיין פירש״י ומהרש״א ועי״ל דס״ד דמקשה דהא דאמר מהספדו ניכר היינו להיפך דאם אין בוכין ומספידין על האדם שמת אמרינן דודאי הוא בן עה״ב ומעלתו גדולה במיתתו שהרי נשמתו גנוזה תחת כסא הכבוד ודומה למלאך ה׳ מצאו״כ אם מספידין עליו בבכיות הרבה מחמת שהוא מוכן לעונש עה״ב וכדאיתא במדרש קהלת ו׳ על פסוק טוב יום המות מיום הולדו מה אדם הכל צריכין לשמוח מפני שיודעין שילא בשלום מן העולם משל לשתי ספינות שפורשת בים וכו׳ ע״ש. ולזה מקשה שפיר מהא דאמר רב אחים לי הספידא דהתם קאימנא כלומר דלא תימא למה לנו להספיד עליך. שהרי ע״י המיתה מעלתך יותר גדול כי גדולים צדיקים במיתתן שנשמתן גנוזה תחת כסא הכבוד ע״ז אמר דהתם קאימנא לכי שעדיין איא לידע כל זה שהרי כל ג׳ ימים הנשמה עייפא על הגוף וקבורה שתחזיר לגוף כדאי׳ בירושלמי דמועד קטן ואם איתא דידעה אמאי רולה הנשמה לחזור אל הגוף וזה שאמר דהתם קאימנא על זה מתרץ הא דאחים ליה ואחים אין הפי׳ כמו שעלה על דעת המקשן וק״ל: **אחים** הספדאי דהתם קאימנא. נ״ל דכוונתו הי׳ ע״ד מה דאמרינן בש״ס מקלת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו. אך זה דוקא כאדם חי אבל במת הדין הפכא כדאיתא ביו״ד סי׳ ע״ד וכן הוא שם בט״ז שמותר לומר שבחו של מת אפילו קלת יותר שהי׳ בו משום דאף אם הי׳ בא לידו מלוה קלה יותר גדול ג״כ היה עושה וכאמת הטעם משום שהמת יודע ושומע כל מה שאומרים בפניו עד שיסתם הגולל וא״כ זה הי׳ כוונת אחים הספדאי שיאמרו ההספד לומר שבחו כראוי דהתם קאימנא ואני שומע הכל וק״ל ועי״ל סוף דף ק״ח כתבתי פי׳ אחר יותר נכון ע״ש:

פה"נ למה ליה לאזהורי ואי מאן דלא מחממו להספדיה אינו בן עה"ב ולכן שכלה רב לגוות אחים לי הספדאי ליסני הא דמחמי להספדיה הא דלא מחמו כלל ולמה הוצרך לומר והא דמחמו ולא אחים וקשה כיון שהקשה לרב שהיה בן עה"ב והוא היה אומר כי מהספדו ניכר גם (לא) יעשו הספד מעלי' מבלי ציויו א"כ מה תירץ הא דמחמי ליה והרי כיון שהיה בן עה"ב פשיטא שיחממו הספדו ויחם כיון שלכל בני עה"ב עושים כן שמהספדו ניכר שהוא בן עה"ב והדרא קושיא לדוכתין למה ליה לאזהורי כי גם בלי אזהרתו יחממו הספדו ויהיה מתחמם כיון שזה הוא דרך לכל בני עה"ב. ואפשר דלעולם אם מת אדם לדיק ולא חממו הספדו הוא בן עה"ב אבל אינו ניכר לבריות אם היה לדיק אדם זה והוא בן עה"ב או אינו לדיק ואינו בן עה"ב ומי יגיד לדקתו לבני אדם אלא כשמחממין הספדו ולכך הקשו לזה איני והא רב אמר לרב שמואל אחים לי הספדאי וחנימות ההספד היה להודיע שהוא לדיק והרי רב כ"ע הוי ידעי ביה שהיה לדיק אע"פ שלא יחממו הספדו ולמה ליה לאזהורי בשלמא שאר בני אדם שאין מי שיהיה יודע בהם אם הם לדיקים יש להם להזהיר על חמום הספדם למען ידעו ויכירו בלדקתם אבל רב שניכר לעין כל שהוא גברא רבה לא היה לריך לזה והשיב שרב חשש פן לא יחממו הספדו להספידו כראוי כי בני אדם אינם נכמרים רחמיהם לבכות על אדם זקן וכשיראו בני אדם בו שלא נתחמם הספדו לבכות עליו ידברו ח"ו תועה בו לכך לוה שיחממו הספדו ועל זה היה אומר אביי לרבה כגון נור דסנו ליה פומבדיתאי מאן אחים ליה הספדיה שלא יבכו כולם עליו ולא ידעו גם בני אדם לדקתו וחסידותו ועקרו של דבר הוא שהקושיא היא כיון שאמר רב מהספדו של אדם ניכר א"כ מוכרח הוא שלרב שהוא בן עה"ב יחממו הספדו אע"פ שלא היה מלוה על כך ולמה ליה לרב לאזהורי במלתא דעבידא למיהוי לכולהי חסידי. ותירלו הא דמחמו ליה וכו' הן אמת שרב היה יודע בעלמו שעתידים לחמם הספדו ויעשו לו הספד הגון כדרך כל בני עה"ב שעושים להם הספד אבל הוא חשש שמא יתחממו ההספד ולא יחם כי כל בני אדם לא יבכו עליו בהספדו כי לאדם חסיד מחממו ליה ובכו כולהו ולמי שאינו חסיד כ"כ מחמי ליה ולא מחממו ורב אע"פ שהיה יודע שהוא בן עה"ב מ"מ חשש שלא יבכו עליו כמספד החסידים שהרי גם האדם שאינו חסיד כ"כ והוא בן עה"ב מ"מ אין כולם בוכים עליו: שאלו מרב איזהו בן עה"ב א"ל ואזניך תשמענה דבר מאחריך. כלו' מאחרי מעתך לאחר מיתתך וקשה למה לא השיב רב לדבריו שאמר מהספדו ניכר מאן דמתחממו ליה הספדיה ואחים הוא בן עה"ב. ואפשר ששאלו ממנו על מי שלא הספידוהו כלל מנין ידעו בני אדם שהוא בן עה"ב והשיב להם ואזניך תשמענה וגו' ואע"פ שהוא כבר מת ומונח על מטתו מ"מ המת יודע כל מה שאומרי' בפניו עד שיסתום הגולל כמו שאמר רבי אבהו למעלה:

קמו פס

תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי אדם יודע איזה יום ימות. א"ל וכ"ש ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה ואף שלמה אמר בחכמתו °בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר. (קהלת ט) אמר רבן יוחנן בן זכאי משל למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פקחים שבהם קשטו את עצמן וישבו על פתח בית המלך אמרו כלום חסר לבית המלך טפשין שבהם הלכו למלאכתן אמרו כלום יש סעודה בלא טורח. פתאום בקש המלך את עבדיו פקחים שבהם נכנסו לפני המלך כשהן מקושטים והטפשין שבהן נכנסו לפניו כשהן מלוכלכין שמח המלך לקראת פקחין וכעס לקראת טפשים אמר הללו שקשטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו הללו שלא קשטו את עצמן לסעודה יעמדו ויראו. חתנו של ר"מ היה אומר משום ר"מ והלואי שיהיו הללו עומדין ונראין כמשמשין אלא אלו ואלו יושבין הללו אוכלין והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים. שנאמר °כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב דבר אחר בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו ציצית ושמן על ראשך אל יחסר אלו תפילין: (ישעיה סה)

וכל שכן. שמפני שאינו יודע זה איזה יום ימות ועוב התשובה יום אחד לפני מיתתו נמלא כל ימיו יהיה בתשובה: בגדיך לבנים. כשמתך טהורה ונקייה: כלום חסר לבית המלך. בהנים שכל מוכן ושמא יבהילנו לבא פתאום ואנו לריכין להכנס לסעודה מקושטין: כלום יש סעודה בלא טורח. עדיין יטרחו לערוך צרכי סעודה של בית המלך ויש לנו שעות הרבה להתקשט: יעמדו ויראו. ואף לעולם הבא לדיקים יושבין ואוכלין ורשעים עומדין ורואין ר"מ אומר אין עומדין ורואין שא"כ אף הם היו נראין מן הקרואים ולשמש שכן דרך המשרתי' עומדין ואין כאן בושה: אלו ציצית. שמלובן הבגד: אלו תפילין. שהם שם משמן טוב דכתב וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו' ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש:

מהרש"א בגדיך לבנים גו'. פרש"י בגדיך כשמתך טהורה כו' ע"ש ומלי בגדיך בל' רבים נראה לפרש דבגדיך לבנים כינוי למעשים טובים שהם נקראו מדות כמו מדו בד וכשיהיו בגדיך ומדותיך לבנים מבלי כתם וחטא דהיינו כל ימיו בתשובה אז שמן שהוא שכשמה ואותיותיו כשם וע"ש דכתיב נר אלהים נשמת אדם שהוא על ראשך ממש כי הנשמה היא במוח אל יחסר לה בסעודה דלעה"ב והאי מייתי משל ממש למלך כו'. פקחין שבהן קשטו כו'. דהיינו לפי שכמשל שקשטו עלמן במדות ומע"ע כו' וכיחא השתא דלא מייתי האי קרא דבכל עת יהיו בגדיך לבנים גו' במשל דלעיל מלך ב"ו שמחלק בגדי מלכות וכו' דהתם ודאי איירי בבגד מלכות שהיא הנשמה גופה שנתנה לו דרך שאלה כמ"ש לעיל אבל האי קרא לא משמע ליה אלא בגדיך לבנים הם מדות ומע"ע: יעמדו ויראו כו'. דהיינו יראו ויבושו כמה שכתוב ויראו שונאי ויבושו ועל זה קאמר חתנו של ר"מ כו' אף הן נראין כמשמשין ואין כאן בושה כפרש"י אלא אלו ואלו כו' שנאמר הנה עבדי יאכלו וגומר הנה עבדי ירונו גומר ומשמע ליה דבדין דלעה"ב משתעו הני קראי דבעה"ז בדין הרשעים כתיב לעיל מיניה ומניתי אתכם לחרב וכלכם לטבח גו' וק"ל: אלו מצות כו'. ע"פ מ"ש בר"פ התכלת אינה מעכבת את הלבן כו' וז"ש בכל עת גם בזמן שאין תכלת יהיו בגדיך בלילית לבנים וכן תפרש ושמן על ראשך גו' אלו תפילין ע"פ מ"ש שם תפילין ש"י אינה מעכבת את של ראש וז"ש ושמן שהיא תפילין של ראש כפרש"י על ראשך אל יחסר גם בשאין לך של יד וה"ה בהפך אלא דקמא נקט והוא העיקר ודו"ק:

הרי"ף תנן התם רבי אליעזר אומר שוב יום אחד כו'. כ"ל ש שיב רבי אליעזר לתלמידיו כ"ש ישוב היום שמא ימות למחר נרמז בדבריו בנוסח שוב בתשובה לפני שידוע תדע כי יום א' יש לך לפני מיתתך ובכל יום

עיון יעקב

שאלו תלמידיו את ר' אליעזר וכי אדם יודע איזה יום ימות. כלומר מדקאמר שוב יום א' לפני מיתתך הל"ל שוב יום לפני מיתתך מדקאמר יום א' משמע יום המיוחד לכך. והא"נ דבכל יום ויום יתשוב שהיום מיוחד לכך ושמא ימות למחר ועיין כחידושינו דברכות דף ה': יישוב היום שמא ימות למחר. ולא קאמר שמא ימות היום כשנמיתה פתאום בלי שום חולי כלל הוא ונלמה דלא שכיח ונ"ל דאף אם ימות היום עכ"פ המיתה ממרקת עבירה שעשה באותו יום רק דחיישינן שמא ימות למחר וזה י"ל פי' הפסו' ... כי המלות הן את אגר אבני מלך היום ואי' שלי יקר דקאי על התשובה וזה היום שבכל יום יעשה תשובה. כלום יש סעודה בלא טורח. וה"ה במשל אומרין כלום יש מיתה בלא חולי ומדקאמר פתאום בקש המלך ה"ה פתאום בא המיתה או החולי בענין שאין פנאי בידו לעשות תשובה:

יום ויום תאמר בו על היום שאתה עומד שהוא היום שלפני מיתתך ואף שהע"ה הזהיר לשוב בכל עת ושעה ותשתדל שיהיו בגדיך לבנים מלכלוך העונות ושמן על ראשך שהיא הנשמה שעל ראשך אל יחסר ונלהיות נל עליך ממות ומקרי הזמן ואותיות השמ"ן הן כאותיות נשמה וזהו משל הפקחי' והטפשים שהטפשים בזמן בחרותם אומרים היתכן שימיתנו ה' קודם שנעסוק במלאכת המלות כדי לרכנו כי אין סעודה בלא טורח ולריכין אנו לטרוח בימי שנותינו לעבוד את ה' בתורתו ובמלותיו ואח"כ נכנס לסעודה והן היום גדול לנו עכשיו נתעסק במלאכתנו מלאכת לרכי גוף והפקחים אומרי' כלום חסר לנו בית המלך שהסעודה שיעשה הקב"ה אע"פ שלא זכינו אנחנו בעבודתינו להכינה ולסעדה מזכיותינו הרי יש כמה וכמה חסידים וחכמי התורה שיגעו ומלאו שיעור ראוי לסעודה וממנה נאכל לכן טוב לנו להזמין עלונינו לסעודה להוליך מה שאפשר לנו בעבודתו. ית' ופתאום בקש המלך את עבדיו והפקחים אשר זכרו את ה' נכנסו לפני המלך מקושטים וכו' ושמח המלך מלכו של עולם אע"פ שלא הוליכו בידם הרבה תורה ומלות מ"מ אמר הללו יאכלו וישתו בתוך המסובין אע"פ שהגדילו מהם תורה ומצות והללו שלא קשטו עלמן ועסקו במלאכת גופם יעמדו ויראו ותחנו של כ"מ אומר שאילו היו עומדים אינם נבזים אע"פ שאינם אוכלים מ"מ הם נראים כמשמשים שכן דרך המשרתים להיותם עומדים ואח"כ אוכלים הם והקב"ה רולה לביישם שהוא עונש כפול ולכך אלו ואלו יושבים והללו אוכלים והללו רעבים באופן שיבושו ויכלמו וכפי זה מתבאר הכתוב שאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים שהם בגדי המלות שנקראים חלוקא דרבנן ושמן על ראשך שהוא הכאת הסעודה אל יחסר מלהיות נהנה מהסעודה עם בעלי הסעודה שכן דרך לסוף בשמן אחר הסעודה:

מי שהחשיך פרק כד

קנז ספ ע"ב מי שהחשיך (לו) בדרך נותן כיסו לעובד כוכבי' ואם אין עמו עובד כוכבים מניחו על החמור. ושאלו בגמ' על משנה זו *אין שם לא עובד כוכבים ולא חמור ולא [עיין סוף פירוש בה"ה] חשי"ו מאי אמר רבי יצחק עוד אחרת היתה ולא רצו חכמים לגלותה. מאי עוד אחרת היתה. מוליכו פחות פחות מארבע אמות אמאי לא רצו חכמים לגלותה משום °כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור [משלי כה] דבר והכא מאי כבוד אלהים איכא דילמא אתי לאתויי ד' אמות ברשות הרבים. תניא רבי אליעזר אומר בו ביום גדשו סאה. רבי יהושע אומר בו ביום מחקו סאה. תניא משל דרבי אליעזר למה הדבר דומה לקופה מלאה קישואין ודלועין: אדם נותן לתוכה חרדל והיא מחזקת. משל דרבי יהושע למה"ד לעריבה מלאה דבש נתן לתוכה רמונים ואגוזים והיא מקיאה:

עוד אחרת היתה. תקנה לכיס להצילו: ואמאי לא רצו לגלותה. לשעלים דברי תורה: כבוד אלהים הסתר דבר. מותר להסתיר דבר תורה לכבוד שמים: וכבוד מלכים חקור דבר. אין להסתיר לכבוד עושר אדי' ותשובותו אלא שב ותחקרהו: בו ביום גדשו סאה. ביום שעלו לעליית חנניה בן חזקיה וגזרו י"ח דברים וזו אחת מהן היתה כדאמרינן בפ"ק נותן כיסו לעובד כוכבים בו ביום גזרו שלא יוליכנו פחות פחות מד' אמות אם יש עובד כוכבים אותו יום הרבו סייג לתורה במדה גדושה ויפה מדדו להרבות גדר בישראל: מחקו סאה. במדה מחוקה מדדו בו ביום שהרבו לגזור יותר מדאי ואין יכולין לעמוד בגזירתם ומתוך כך עוברים על דברי תורה כמלא מדתם מחוקה מטפיפתי' וטוב היה להם להיות מדתם טפופה ולא תבא לידי נמחק מרוב גודשה: והיא מחזקת. את החרדל שנופל חרדל בין הקישואים אף כאן יפה תקנו והוסיפו דבר המתקיים: והיא מקיאה. את הדבש שהי' בה ראשון אף אלו ע"י גזרתם גרמו כעבור דשמא לא יאמין את העובד כוכבים והם לא התירו להוליכה פחות פחות מד' והדם אינו מעמיד עלמו על ממונו ואתי לאיתויי ד' אמות, ע"כ:

תוספות בו ביום גדשו סאה וכו' נותן לתוכה חרדל והיא מחזקת וה"פ כשגזרו י"ח דברים היתה חסרה גזרה זו של נותן כיסו לעובד כוכבים עד שגזרו עליה ומלאו הסאה לגמרי כמו שנתנו חרדל לתוכה: רבי יהושע אומר בו ביום מחקו סאה וכו' נותן לתוכה אגוזים ורימונים והיא מקיאה כמו כן קודם שגזרו על נתינת כיס לעובד כוכבים היו מותרים להוליכו פחות פחות מד' אמות ומתוך כך אתי לאתויי ד' אמות כעריבה שהיתה מקיאה עד שהסירו האגוזים והרימוני' ואחר שהסירו שוב לא הקיאה יותר כך כשגזרו ליתן כיס לעובד כוכבים, אסרו נמי להוליך פחות מד' אמות והשתא רבי אליעזר ורבי יהושע שניהם לשבח ולא כפיי' הקונטרס שפיי' דרי יהושע קאמר שלא עשו היטב שהרבו לגזור יותר מדאי דלא משמע הכי בירושלמי בפרק קמא דמכילתין דאמר התם א"ל רבי אליעזר אילו היתה חסרה ומלאוה יאות מבית שהיא מלאה אגוזים כל מה שאתה נותן לתוכה שומשמין היא מחזקת א"ל רבי יהושע אילו היתה מלאה וחסרוה. יאות חבית שהיתה מלאה שמן כל מה שאתה נותן לתוכה מים היא מפזרת השמן מ"כ. ואדברה כ"ל שהירושלמי קשה לו. דלא שייך למימר גבי מים. כמו שמפרש ר"י גבי. נותן לתוכה אגוזים ורימונים:

מהרש"א בו ביום מחקו כו'. עיין פרש"י וק' למה אמרו כך בהך גזרה דנותן כיסו לעובד כוכבים טפי מבשאר י"ח דברים שגזרו שנזכרו בפ"ק גם לפי' התוס' כשגזרו י"ח דבר היתה חסרה גזרה זו של נותן כיסו כו' ומלאו הסאה כו' עכ"ל הוא דחוק דמהיכא פסיקא להו שגזירת נותן כיסו כו' היתה באחרונה וכ"ל לפרש משום דבפ"ק דחשיב שם כל י"ח גזירות נקט הגזרה על דבר האיסור ופסול דע"ז יפול שפיר לשון גזירה להחמיר לאסור ולפסול דבר המותר והטהו' מן התורה חוץ מבזו הגזרה דנותן כיסו לעובד כוכבים דנקטו במלתייהו ההיתר כדאמרינן בהדיא בפ"ק נותן כיסו לעובד כוכבים בו ביום גזרו ולפום ריהטא לא יפול בדבר המותר שום גזירה ומש"ה פליגי בה ר"א ור"י דר"א קאמר גדשו סאה דגזירת היתר נתן כיסו לעובד כוכבים היה בכלל הגזירה דאי לאו ההיתר דשרי ליתן כיסו כו' לא היה מתקיים איסורא דלא יוליכנו פחות מד"א משום דאדם בהול על ממונו מיהו הרולה לקיים שניהם דהיינו דלא יוליכנו כו' ולא יתנהו גם לעובד כוכבים ויניחנו שם. עד מ"ש תע"ב והיינו דמדמה ליה לסאה גדושה מליאה דלועין וקישואין דהניח מקום ריוח בסאה להחזיק גם החרדל אם ירלה ליתן שם כן הדבר הזה שגזרו לאסור פחות מד' אמות והניחו בו ריוח לנותן כיסו כו' ומיהו אם ירלה להחזיק גם אותו ריוח גם שלא יתן כיסו לעובד כוכבים תע"ב ור"י פליג וקאמר דמחקו סאה דגזיר' היתר נותן כיסו לעובד כוכבים היה בהחלט דלריך להליל כיסו וליתן לעובד כוכבים ולא יניחנו שם דשמא אח"כ יהיה לו דעת אחרת להליל כיסו ולא ימלא לו עובד כוכבים והיינו דמדמה ליה לעריבה מליאה דבש ולא הניח בו שום מקום ריוח להחזיק שום ד"א דאם נותן לתוכה רימונים הרי מקיאה הדבש כן הדבר הזה שאסרו פחות מד"א ולא הניחו שום ריוח לאסור נותן כיסו לעובד כוכבים דאם יחזיק לאסור גם בזה מקיאה תיבטל איסורא דלא יוליכנו פחות מד"א משום דאדם בהול על ממונו ולא ימלא לו אחר כך עובד כוכבים כמ"ש לעיל ותו לא מידי ודוק היטב:

דרש

עין יעקב

והבא מאי כבוד אלהים איכא דלמא אתי לאתויי ד' אמות ברה"ר. לכאורה קשה בכל הגזירות שגזרו חכמים משום סייג וגדר לימא הכי וכ"ל ע"פ המדרש פ' בראשית פ"א ס' ו' ושמות פ"ל ע"ש ששאל האי מינא את אלקיכם שומר שבת. מפני מה מוריד גשמים והשיב דכ"ע דיליה והוי כחלרו ומלא כל הארץ כבודו והוי הכל כדי אמות ע"ש ואם כן אי אמרינן דאסור לטלטל ברה"ר בד' אמות והקב"ה מוריד גשמים ונוכח דכ"ע דיליה ומלא כל הארץ כבודו אבל אם יטלטל כל אדם ברה"ר א"כ לא ניכר בזה כבוד השי"ת ב"ה וכ"ש וקל"ל:

קיז **דרש** רבי יונה אפתחא דבי נשיאה מאי דכתיב
יף קנה ע"א °יודע צדיק דין דלים יודע הקב"ה בכלב
משלי כט שמזונותיו מועטים לפיכך שוהה אכילתו במעיו ג'
ימים כדתנן כמה תשהה אכילתו במעיו ויהא טמא
בכלב שלשה ימים מעת לעת ובעופות ובדגים כדי
שתפול לאור ותשרף. אמר רב המנונא ש"מ אורח
ארעא למשדא אומצא לכלבא וכמה אמר רב מרי
משח אודניה וחוטרא אבתריה ה"מ בדברא אבל במתא
לא דאתא למסרך. אמר רב פפא לית דעני מכלבא
ולית דעתיר מחזירא:

שמזונותיו מועטים. שאין אדם חס עליו לתת לו מזונות הרבה:
כמה תשהה במעיו. הכלב שאכל בשר נא ומת הכלב
בבית תוך ג' ימים מטמא באהל אבל בחייו לא מטמא דטומאה
בלועה בבעלי חיים ק"ל מיטמא כדאמרינן בבהמה המקשה: ש"מ.
מדקאמר שהקפיד הקב"ה על מזונותיו: משה אודניה. מעט כמו
אינו אזנו (עדים מתרגמינן משחא): וחוטרא אבתריה. יכהו במקל מיד
שלא יהא מרגילו אצלו: אבל במתא לא. ליתיב ליה מידי אי לאו
דידיה הוא: משום דאתי למסרך. בתריה ויפסידו: ולית דעתיר
מחזירא. שכל מאכל ראוי לו ומוצא לאכול ואף מאכילין לו הרבה:

מהרש"א יודע צדיק דין דלים כו'. לפי פשטיה איירי באדם
הצדיק שיודע ליתן צדקה לעניים כדמוכח סיפא דקרא
ורשע לא יבין דעת ליתן לעני אבל לשון דין לא יפול בזה וע"כ
דרשו צדיק הוא הקב"ה ויודע דין דלים שהם הכלבים שהדין מתוחה
עליהם שמזונותיו מועטין ואין מלוין לו בריות כמו בעופות ודגים
וק"ל: למשדא כו'. היינו אפי' בכלב דלאו דידיה הוא דבהכי איירי
כפרש"י אבל במתא לא כו' אי לאו דידיה הוא עכ"ל דבכלב דידיה
לא הוי איצטריך למימר ש"מ מהכא דהא בהדיא תני לעיל דאפילו
בשבת נותנין מזונות לפני כלב דמזונותיו עליך וכדאמרי' ס"פ
מרובה דמגדלין כלבים בקשור בשלשלאות או סמוך לספר וק"ל:

קיח **כתוב** אפינקסיה דרבי יהושע בן לוי האי מאן דבחד
יף קנו בשבא יהא גבר ולא חדא ביה מאי [ולא
הדא ביה] אילימא ולא חדא לטיבותא והאמר רב אשי
אנא בחד בשבא הואי אלא לא חדא לבישו והאמר רב
אשי אנא ודימי בר קוזיתא [בר קקיזתא] הויין בחד
בשבא אנא מלך והוא הוה ריש גנבי. אלא או כוליה
רפ"ג מ"ז לטיבו או כוליה לבישו. (*מ"ט דאיברו ביה אור וחשך)
האי מאן דבתרי בשבא יהא גבר רגזן מ"ט משום
דאפליגו ביה מיא האי מאן דבתלתא בשבא יהא גבר
עתיר וזנאי יהא מ"ט משום דאיברו ביה עשבים האי
פי' זכין ע"ין מאן דבד' בשבא יהא גבר חכים *ונהיר מ"ט דאיתלו
ביה מאורות. האי מאן דבחמשה בשבא יהא גבר
גומל חסדי' מאי טעמא משום דאיברו ביה דגים ועופות.
האי מאן דבמעלי שבתא יהא גבר חזרן. אמר רב נחמן
בר יצחק חזרן במצות. האי מאן דבשבתא בשבתא
ימות על דאחילו עלוהי יומא רבה דשבתא אמר רבא
בר רב שילא וקדישא רבה יתקרי אמר להו רבי חנינא
פוקו אמרו ליה לבר ליואי לא מזל יום גורם אלא מזל
שעה גורם. האי מאן דבחמה יהא גבר זיותן יהא אכיל
מדיליה ושתי מדיליה ורזוהי גליין אי גניב לא מצלח.
האי מאן דבכוכב נוגה יהא גבר עתיר וזנאי יהא מ"ט
משום דאיתלי ביה נורא. האי מאן דבכבב יהא גבר
נהיר וחכים משום דספרא דחמה הוא. האי מאן
דבלבנה יהא גבר סביל מרעין בנאי וסתיר סתיר ובנאי
אכיל דלא דיליה ושתי דלא דיליה ורזוהי כסיין אם גנב
מצלח האי מאן דבשבתאי יהא גבר מחשבתיה בטלין.
ואית דאמרי כל דמחשבין עלוהי בטלין. האי מאן
דבצדק יהא גבר צדקן. אמר רב נחמן בר יצחק צדקן
במצות האי מאן דבמאדים יהא גבר אשיד דמא. אמר
רב אשי אי טבחא אי אומנא אי גנבא אי מהולא אמר
רבה אנא במאדים הואי אמר אביי מר נמי עניש
וקטיל. איתמר ר' חנינא אומר מזל מחכים מזל מעשיר
ויש מזל לישראל. רבי יוחנן אומר אין מזל לישראל
ואזדא ר' יוחנן לטעמיה. דא"ר יוחנן מנין שאין מזל
לישראל שנאמ' °כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ירמיה י
ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה.
עובדי כוכבים יחתו ולא ישראל. (אמר רב) [ואף רב
סבר] אין מזל לישראל דאמר רב יהודה אמר רב מנין
שאין מזל לישראל שנאמר °ויוצא אותו החוצה. אמר ראשית טו
אברהם לפני הקב"ה רבש"ע °בן ביתי יורש אותי אמר שם
לו לאו כי אם אשר יצא ממעיך. אמר לפניו רבש"ע
נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן.
אמר לו צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל מאי
דעתיך *דקאי צדק במערב מהדרנ' ומוקמינ' ליה במזרח שם ע"ב
והיינו דכתיב °מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו. ישעיה מא
ומדשמואל נמי אין מזל לישראל דשמואל ואבלט הוו
יתבי והוו קאזלן הנך אינשי לאגמא. א"ל אבלט לשמואל
האי גברא אזיל ולא אתי דטריק לי' חויא ומית אמר ליה
שמואל אי בר ישראל הוא אזיל ואתי. אדיתבי אזל ואתי
קם אבלט שרי' לטוניה אשכח ביה חויא דפסיק ושדי
בתרתי גובי. א"ל שמואל מאי עבדת אמר ליה כל יומא
הוי מרמינן ריפתא בהדי הדדי ואכלינן האידנא הוה
איכא חד מינן דלא הוה ריפתא בהדיה והוה קא מכסיף
אמינא להו אנא קאימנא ומרמינא. כי מטאי לגביה
שואי נפשאי כמאן דשקילי מיניה כי היכי דלא ליכסף
אמר ליה מצוה עבדת. נפק שמואל ודרש °וצדקה משלי יא
תציל ממות. ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה.
ומדרבי עקיבא נמי אין מזל לישראל דרבי עקיבא הויא
ליה ברתא אמרי ליה כלדאי ההוא יומא דעיילא לבי
גננא

עין יעקב

לית דעני מכלבא. עשה הקב"ה כן לפי שהכלבים עזי נפש המה כדכתיב ועשיר יענה עזות ואלמלא הי' עשיר לא היה העולם יכול לעמוד בהם לכן הוא עני ומה"ט נמי אמרינן בחגיגה דף ט' יאי עניותא לישראל להתיש עזותן כדאיתא בביצה ומה"ט צורבא מרבנן לא מעני דתורה מתיש עזותן כדאיתא בביצה שם דף כ"ה ות"כ הפסוק ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום דאין עוז אלא תורה ואי' כד משלם שערי מכדא נקיש ואתי תיגרא בביתא וזהו פירוש הפסוק ה' עוז לעמו יתן מכח זה לא נעני ה' יברך את עמו בשלום וליכא תיגרא וק"ל עיין בחידושינו שם בביצה: הני דליכא מלתא עוכא. כדאמרינן גבי [?] ביתא למיהם מיהו בעי ועוד כדאמרינן בהלכה ביתא עליכתי מקייע וק"ל:

גננא טריק לה חויא ומיתא. הוה דאיגא מילתא [אמילתא] טובא ההוא יומא שקלתה למכבנתא דצתא בגודא איתרמי איתיב בעיניה דחויא. לצפרא כי קא שקלה לה הוה קא סריך ואתי חויא בתרה אמר לה אבוה מאי עבדת אמרה ליה בפניא אתא עניא קרא אבבא והוה טריד [טרידי] כולי עלמא בסעודתא וליכא דשמעיה קאימנא שקלתי *דיסתנאי דיהבית לי יהבתיה ניהליה. אמר לה מצוה קעבדת. נפק רבי עקיבא ודרש וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה. ומדרב נחמן בר יצחק נמי אין מזל לישראל דאימיה דרב נחמן בר יצחק אמרי לה כלדאי בריך גנבא הוה. לא שבקתיה גלויי רישיה אמרה ליה כסי רישיך כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא ובעי רחמי. לא הוה ידע אמאי קאמרה ליה. יומא חד יתיב קא גריס תותי דיקלא נפל גלימא מעילוי רישיה דלי עיניה חזייה לדיקלא אלמיה יצריה. סליק פסקיה להיבורא בשיניה:

חלק פ״י ה״פ בערוך

אפינקסיה. כתות קשורות זו עם זו כלוחות של סוחרים: האי מאן דבחד בשבא. הנולד באחד בשבת: יהא גבר ולא חדא ביה. יהא אדם שלם במדה אחת [יהא] ולא אחת בו ממדה אחרי לקמן מפרש לה ואזיל: והוא הוה ריש גנבי. דמאן דבחד בשבא יהא ראש כמו שהיום ראש למעשה בראשית ומיהו ש״מ דנולדים בו צדיקים ורשעים: דאפליגו ביה. כך הוא יבדל מכל אדם: וזנאי. טוף: דאיברו ביה עשבי. דכתיב תדשא הארץ והוא דבר מפרה ורבה מאד ונמהר לגדל ולצמוח דהוא ענין פריצות אשויינא בלע״ז [ל״א] דלא כתיב למינהו בעשבים בלויים (ועוד) שיוצאים בערבובי׳ ויונקים זה מזה: נהיר. זיותן: דאיתלו ביה מאורות. וכתיב ומורה אור: דאיברו ביה דגים ועופות. שאין טורחין לאוכלין אלא ניזונין בחסדו של הקב״ה: הזרן. מחזר אחר מצות: הזרן במצות. שכן דרך ע״ש לחזר אחר מצות שבת: וקדישא רבה יתקרי. שיהא פרוש וקדוש שנאמר ויקדשהו: אמר להו רבי חנינא. לתלמידים שקראו פנקסו של רבי יהושע: מזל שעה. ז׳ מזלות הן המשמשין את השעות (שלי״ם) חנכ״ל [שצ״ם]: חמה. היינו חמה ממש והוא א׳ מן המזלות וכן הלבנה והשאר הוין כוכבים: זיותן. כשמש המאור: אכיל מדיליה. כשמש שאינו משיג גבול רעהו למשול בלילה: ורזוהי גליין. אין לו רשות לכסות סודיו ונסתרותיו אלא כשמש הזה שהוא פומבי לכל: דתלי ביה נורא. אם תלוי באותו מזל וילד של מאדים. בוער כתנור: מזל כבב. הוא סופר של מזל חמה לכתוב דרך הלוכו ותקופותיו ומצוי אצלו תמיד: סבל מרעין. כלבנה זו שמתענה [שמתשוכה] והולכת: בנאי וסתיר. כלבנה זו שגדילה ומתמעטת: אכיל דלא דיליה. כלבנה המשגת גבול החמה למשול אף ביום: ורזוהי כסיין. כלבנה שאינה מאירה: דבשבתאי. מזל שעה [כוכב] ששמו שבתאי: בטלין. כמו לא ישבותו: וצדקן. במצות צדקה לעניים דקרי ליה מצוה בכל לשון אגדה: גנבא. לסטים הורג נפשות: אומנא. מקיז דם: עניש. בני אדם העוברים על דבריך: מזל מחכים. לפי (שהמזל) [המזל] היא החכמה כדאמרינן דבחמה נהיר וחכים: ויש מזל לישראל. שאין תפלה וצדקה משנה את המזל: אין מזל לישראל. דע״י תפלה וצדקה וזכות משתנה מזלו לטובה: אצטגנינות. חכמת המזלות: צא מאצטגנינותיך. היינו דכתיב ויוצא אותו החוצה מאצטגנינותיו: דקאי צדק. שהוא מזל שלך במערב. שהוא [מקום] מצונן ואין ראוי להוליד כך מצאתי בגמרא רבנו הלוי: במזרחו. שהוא מקום חום: צדק. הקב״ה: יקראהו. להביא למזרח: לרגלו. בשבילו: אבלט. שם חכם עובד כוכבים היה ומחה בכוכבים: אזיל ואתי. דאין מזל לישראל ומועיל לו תפלה: בתרתי גובי. בני חתיכות שקצצו עם הקנים בלא [ידוע]: מרמינן בהדדי. מטילין פת [לסל] לכל החבור׳ כאחת ואוכלין יחד והאחד גובה מכולם: אנא קאימנא ומרמינא. אגבה ואשים בסלי: שוואי נפשאי כמאן דשקלי מיניה. עשיתי עצמי כגובה הימנו וכאחד משלי חלקו: לא ממיתה משונה. ומיהו מיתה הגונה ימות אלא ממיתה עצמה מצלת ונותנת חיים: כלדאי. חוזים בכוכבים: [דצתה, תחבתה]: למכבנתא. נוסקא של זהב שיש כמו עם בראשה: דיסתנאי. אנכסטרייסן: ובעי רחמי. בקש רחמים שלא ישלוט בך יצר הרע: קיבורא. אשכול תמרים והדקל לא היה שלו. ע״כ:

כאשר נדקדק לשון הרש״י ביש מזל לישראל ואין מזל לעמוד על אמתת דרוש זה.

מצאתי כתוב תשובת חכם בענין זה בספר ישן שהיו בו חידושין על מסכת סנהדרין ענין הגון להבנת סוגיא זאת כתבתיו כאן ח״ל כתב רבי דוד ז״ל בההיא דאמור בפרק ד׳ מיתות בין דין חכמים אומרים זה האוחז את העינים ר׳ עקיבא אומר זה המחשב העתים והשעות אי פליגי רבנן עליה דר״ע ודאי הלכה כרבנן. וחשב עתים. ושעות מותר. אבל נראה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ול״פ דליכא דלא תעוננו קא דרשי בכל מה דאפשר מלשון עינים ומלשון עונה ועל כרחין אית לן למימר הכי דאל תתחיל. בי ר״ע הוא שהרי הוא חשוב עתים ושעות הוא וקתני להו לאיסור בכלל מנחש. ומעתה קשה הדבר שהרי אמרו בפרקין האי מאן דבאחד ליהוי: הכי וכולי עניינא כדאיתא התם בחשוב עתים ושעות הוא והיאך הזכירו אותן חכמים דבר שהוא בכלל מנחש ומעונן. והקשה דכאן אמרו לא תנחשו כגון אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים דמשמע שאלו המסתכלין באיצטגנינות הכוכבים הם בכלל מנחשין. והם בפרק מי שהחשיך אמרי דאמרי ליה כלדאי לר״ע דההוא יומא דעיילא ברתיה לבי גננא טריק לה חויא והוה דאיגא מילתא טובא ועובדא דרב נחמן בר יצחק דאמרי ליה כלדאי לאמיה דבריך גנבא הוי ולא הוי שבקא ליה לגלויי רישיה וכן יש מחלוקת שם אם יש מזל לישראל אם לאו ואם הוא משום נחש מקרא מלא הוא ואיך נחלקו חכמי ישראל בדבר ועוד שאמרו בפרק ערבי פסחים מנין שאין שואלין בכלדיים שנאמר תמים תהיה עם ה׳ אלהיך והכלדיים הם בעלי האיצטגנינים כמ״ש הרב בעל הערוך ז״ל ואם יש בהן משום נחש מלא תנחשו נפקא. והמחוור בזה שמה שאסר הכתוב משום נחש אינן אלא דברים של בטלה שאין להם עיקר לא בדרך החכמה ולא בדרך הטבע כדרך שכתבנו למעלה באסור דרכי האמורי שכל דברים של בטלה אסר הכתוב שהן שבוש הדעת ותראה שהן מפרשין אותם פתו נפלה מפיו מקלו נפלה מידו אל תתחיל בי שהן ודאי דברים של בטלה ודברים שעושין אותם משום שבוש הדעת אבל דברים שהן בחכמת הטבע אינן אסורין משום שבוש הדעת אלא שמרחיקין האדם מעבודת השם שבוטח בהן ואינו תמים בבוראו להא״ן

עין יעקב

בתוספות אין מזל לישראל. והא דאמרינן בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מלתא כתבתי סוף קידושין בחידושינו דהיינו כולם כאחד וק״ל.

להאמין כי כל טובותיו הן כפי מעשיו ועל זה הזהיר הכתוב תמים תהיה עם ה' אלהיך שחכמת הכוכבים אע"פ שהוא אמת שהגלגלים והכוכבים ידוען הן בהנהגת השפלים מכל מקום כשנתן הקב"ה התורה לישראל הוציאם מתחת ממשלת הכוכבים כמו שמפורש בפ' ואתחנן לקח ה' לעמו שידע סודו ולפיכך נצטוו ישראל להחזיק בחלקם ולהיותם תמימים בו ולא בדבר אחר ויצא לנו מזה שאם בא לנחש ולשאול בתחלה הכל אסור שהכל מוציא אותו מעבודת בוראו אבל אם הגידו לו אנשי האומנות מעצמן במה שאיסורו משום נחש אסור לו להאמין ולמנוע את עצמו בשבילן שהבל ושטות היא ומי שמאמין להם משבש דעתו ועובר משום לא תנחשו אבל במה שאין אסורו משום נחש אע"פ שאסור לשאול בהם לכתחלה כמו שאמרנו אם אמרו לו האיצטגנינים דבר מעצמם או בדברים הידועים בעולם מקבלת אנשי החכמה ההיא אם נמנע בשבילי או האמין להם שיהיה אמת הוא אינו עובר בכלום שהדבר אמת הוא כפי החכמה אלא שהקב"ה מציל את יראיו במעשה גם אין לו להכניס עצמו לעשות בהפך כדי שיעשו לו נס כי שמא אינו ראוי לכך ועוד שהרי אוסרין חכמים שלא יסמוך אדם על הנס מעתה כל מה שאמרנו בפרק מי שהחשיך הוא מתוקן על זה הדרך שהכל הוא בדרך חכמת הכוכבים וכן מה שנגור בפי הכל אין מתחילין בב' דאין בו משום חשוב עתים ושעות אלא דרך מחכמת הכוכבים שמזל לבנה הוא קל באותן הימים ואין התחלה מצלחת אין מדרך החיוב לעשות כנגד הימים האלו אלא טוב להוציא עצמו מן הספק כמו שאמרנו וכן מה שרגילין העולם בלא לישא נשים אלא במלוי הלבנה אינו משום חשוב עתים ושעות שסימן יפה הוא להם כדרך ממשיכין יין בצנורות לומר בזמן מילוי ולא בזמן חסרון ודברים כאלו אין כוונתו אל דבר של בטלה שיהא אסור משום שבוש הדעת ואין למנוע את הרבים בכך ומעתה נאמר כי מה שאמרו כגון אלו המנחשים בכוכבים לא על חכמת הכוכבים אמרו אלא על ניחוש של הבלים שהיה דרך השוטים לנחש בכוכבים באותן הימים וכן נאמר במ"ש באלו המנחשי' בעופות שאינו אלא ניחוש של בטלה ולא מחכמה ר"ל שאין בכלל מ"ש בהגדה כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב וחכמת הטיירים פירוש השופות שדבר שיש בו חכמה ועיקר בטבע העולם אין בו משום נחש כמ"ש ואפשר שאותה החכמה היא בהכרת צפצופי העופות שהיו חכמי ישראל יודעין אותה כמו שאמרו על ריב"ז. אבל מה שמנחשין בהלוכן לימין ולשמאל ובשאר דברים של בטלה ודאי הוא אסור משום נחש והוא בכלל מה שפירשו כאן עורב קרא (קורא) לו צבי הפסיקו בדרך נחש מימינו ושועל משמאלו אסור להאמין ולמנוע את עצמו בשבילן. והרב מורי נר"ו כתב בתשובת שאלה שאף במה שנאסר משום נחש אין אסור אלא שלא לשאול בהן אבל לעשות כנגדן אין לנו. ומ"מ נראה שהוא נכון ומה שאמרו כאן בכלל הנחש בן קורא לו מאחוריו נראה שהוא ענין של נחש בדבר של בטלה בקריאת הבן בלבד אבל במה ששומע אדם מבני אדם לטוב או לרע דבר מותר הוא וסמכוהו מן הכתוב שאמר ואזניך תשמענה דבר מאחריך. ורבותינו התירו ולמדו על הדברים שאמרו קל גברא במתא וקל איתתא בדברא והוא דאמר אין אין והוא דאמר לא לא שהדבר הזה אע"פ שאין לו עיקר בחכמה מ"מ האדם מזדרז בשמעו ותפלו מצליח במעשיו ואין הענין בזה שבוש הדעת ועוד שהוא תולה עצמו דכתיב בתורה כענין שאמרו בדרכי האמורי דכיון דכתיבי בתורה כענין שאמרו להו ונייהו קא גמרינן. עד כאן:

מהרש"א אי כוליה לטיבו אי כוליה לבישו כו'. אין לפרש דחד מהני נגזר אי כוליה לטיבו אי כוליה לבישו דהא אמרינן בפרק כל היד ואילו צדיק או רשע לא קאמר דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אלא ר"ל דנגזר לו לפי בחירתו אי כוליה לטיבו אי כולי' לבישו. וע"ש **דאיברו ביה אור וחושך.** ובמדרש ילקוט ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב ולחושך קרא לילה זה עשו כו' ע"ש: **משום דאיפליגי ביה. היא כו'.** והכי אמרינן במדרש נטל הקב"ה כל מי בראשית ונתנם חצים ברקיע וחצים באוקינוס הה"ד פלג אלהים מלא מים כו' וע"ש למה אין כתיב בשני כי טוב אר"ח לפי שבו נברא המחלוקת שנאמ' ויהי מבדיל בין מים כו' ע"ש: **האי מאן דבג' בשבתא כו' וזנאי יהא ומ"ט דאיברו ביה עשבים כו'.** ע"פ מ"ש פ"ק דר"ה איזהו חדש שהארץ מלאה דשאים הוי אומר זה ניסן ואותו הפרק זמן בהמה וחיה שמזדווגין כו' ע"ש: **מאן דבד' בשבא יהא גבר חכים ונהיר משום דאיתלו ביה מאורות כו'.** והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד ועיין פרש"י: **משום דאיברו ביה דגים.** דלא כתיב ברכה רק בדגים ועופות וכדאמרי' דצריכי ברכה משום דצדין מהן והיינו שגומל חסד שמהן ליתן להם ברכה שלא יהיו חסרים ורש"י פירש בע"א וק"ל: **זריז במצות כו'.** פירש רש"י שכן דרך ע"ש לחזור כולי עכ"ל. והנראה דבכולהו קאמר טעמא לפי הבריאה דימי בראשית וה"נ הכא במעלי שבתא יהיה אדם זריז בז' מצות כדאמרי' פ"ד מיתות ויצו ה' אלהים וגו' ויצו אלו הדינין כו' ה' זו ברכת השם כו' אלהים זו עבודת כוכבים כו' האדם זו ש"ד לאמר זו ג"ע מכל עץ וגו' ולא גזל כו' ע"ש: **על דאחילו כו'.** ומה"ט כדי שלא יתחלל שבת היו חסידים מכוונים לשמש נשותיהן בד' כדי שלא תלדו נשותיהן בשבת כדאמרינן פרק יוצא דופן וכבא בר שילא דקאמר וקדישא רבה יתקרי אינו דומה דפליג ונראה לפרש דה"ק משום דמצינו הרבה בני אדם דנולדו בשבת ואינן מתים בשבת קאמר רבא בר שילא דלא אמרו כן דמית ג"כ בשבת אלא בצדיק דקדישא רבה יתקרי דהקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום כדאמרינן פ"ק דקידושין הא גם בלידתו נתחלל שבת על ידו במותו יתקדש שבת על ידו כדאמרינן בפרקין דלעיל תינוק בן יומו חי דהיינו ביום שנולד מחללין עליו את השבת דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת וכדאמרי' פרק ב"מ שמת דוד בשבת: **דבחמה כו'.** נקט סדר חנכ"ל שצ"ם ולא ידענו למה דהא לפי סדר ימי השבוע אינו כן דבתחלת לילותא משמש כלכ"ם חנ"ש ובתחלת הימים משמש חנ"ש כלכ"ם ולפי סדר תחלת שמושן דבתחלת ליל ד' נתלו המאורו' הרי סדרן שצ"ם חנכ"ל כפרש"י בס"פ ומפנין ויש ליישב דהפך סדרן חנכ"ל שצ"ם להתחיל בחמה שהיא עיקרן של המאורות ומזלות כו': **דאיתלי ביה נורא.** כו' ע"ד שאמרו פ' ר' יוחנן נורא בי עמרם ע"ש: **משום דספרא דחמה הוא כו'.** דכל הכוכבים הם כולם צבא הלבנה לשמש בלילה אבל זה המזל כוכב מז' המזלות הוא ספרא דחמה לשמש ביום: **סביל מרעין כו'.** שמצינו בלבנה שקבלה למעט את עצמה: **מחשבתי' בטלין כו'.** אמרו בזה זה הכוכב שבתאי הוא משמש בתחילת יום שבת לפי סדר תחלת הימים חנ"ש כלכ"ם והוא ממונה על החורבן וביטול והשבתת כל דבר ולכך מלאכה אסורה בו ביום והיינו גבר דמחשבתיה בטילין וכדאמרינן באותו חסיד שחשב בשבת לגדור שדהו וביטל אותה מחשבה ולא גדרה לעולם ונעשה לו נס כו': **אי מהולא כו'.** ה"נ יש לפרש דלא נגזר אלא שיהא אשיד דמא ולפי בחירתו של אדם אי אומנא שהוא רפואה אי גנבא שהוא איסור ואי מוהל' שהוא מצוה: **אין מזל לישראל כו'.** כתבו התוספות והא בני' חיי ומזוני כו' אלא במזלא כו' מ"מ ע"י זכות גדול משתנה כו' עכ"ל

עכ"ל וק"ק דא"כ לרבי חנינא דאמר יש מזל לישראל אפי' ע"י זכות גדול לא משתנה וכל יעודי התורה בברכות אם תשמעו ובקללות אם לא תשמעו אין מורין כן אלא שתולה בזכות ישראל או בחובתם וי"ל דודאי יעודי התורה נאמרו על כלל ישראל וזכות הרבים ודאי דאינו תולה במזל כלל ולא פליגי הכא אלא ביחיד דלר"ח מזל מחכים ומזל מעשיר לאותו יחיד ור"י אמר דאין מזל לישראל אפי' ליחיד ולהכי הקשו התוס' מההיא דבני חיי ומזוני כו' דמיירי נמי ביחיד וכן ההוא דזכה מוסיפין לו איירי ביחיד ודמייתי לר"י עובדי כוכבים יחתו ולא ישראל משמע ליה אפילו ישראל יחידי ובפ' הישן מוקי להאי קרא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום דהיינו ע"י זכו' משתנה כמ"ש התו' ודו"ק: **ויוצא אותו החוצה גומר.** דלפי פשוטו הוציאו מאהלו לחוץ לראות הכוכבים כפרש"י בחומש קשה כיון דבמחזה ראה הכוכבים לא הוה אצטריך למכתב שהוציא אותו חוצה להראותו הכוכבים דבמחז' באהלו נמי יכול להראותו וע"כ דרשו שהוציאו מחוץ לאצטגנינות שלו שמסתכל שאינו ראוי להוליד בן כו' ומה שיש לדקדק בזה מההיא דפ' ד' נדרים שאמרו שם הסתכלתי במזל שלי ואין לי אלא בן אחד כולי מפורש באורך שם: **צדק במערב כו'.** מזלו של אברהם היה צדק כדאמרי' לעיל מאן דבצדק יהא גבר צדקן במצות וכתיב באברהם כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו גומר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט גו' וק"ל: **ממזרח צדק גו'.** לכאורה כפרש"י ה"ל למכתב למזרח בל' ול"ל דה"פ מי העיר ממזרח לשום טבע הצדק שהוא מצוין מצד מערב ולהביאו למזרח שיהיה נעשה חם ממזרח וק"ל: **אזיל ואתי כו'.** ר"ל דאפשר דאתי על ידי זכות יהיה ניצול דהא אכתי לא ידע ביה שמואל דה"ל זכות כדקא"ל לבסוף מאי עבדת הא דשמואל לא היה מוחה בההוא גברא דלא ליזיל שם משום דאפשר דעביד ליה חויא כיון דלא ידע מאי עביד י"ל דמ"מ ה"ל ס"ס ספק אם ישראל הוא ואת"ל ישראל הוא במאי יהיה לו זכות ואין מזל לישראל וק"ל: **אלא ממיתה עצמה כו'.** ובפ"ק דב"ב מוקי האי קרא וצדקה תציל ממות ממיתה משונה וי"ל דהכא הכי קאמר ולא ממיתה משונה לחוד אלא אף ממיתה גופה שהרי האי גברא כשאר ח' ומציל נמי ממיתה משונה כדקאמר התם דהיינו גם מי שמת בזמנו ומצילו דלא ימות בזמנו במיתה משונה ודו"ק: **טריק לה חויא כו'.** הרבה שלוחים למקום ונקט בהכי תרי עובדי טריק לה חויא דהוא הנחש היא הביאה המיתה לעולם ע"י חטא אכילת אדם וחוה ולא ניתן כח בארס שלה להמית האדם. כמ"ש ואתה תשופנו עקב ולכך זו הצדקה של אכילת חלקה דנקט בהכי תרי עובדי מציל מאותה מיתה וק"ל: **כלדאי בריך גנבא כו'.** לפירוש התוספות לעיל כלדאי היינו חוזי כוכבים אפשר דהוו ידעי דגנבא הוה למאן דאמר דמזל שעה גורם דהוו ידעי ביה דנולד במזל לגנבה כדלעיל אבל למ"ד דמזל יום גורם גם אם היה נולד באחד בשבת דאמרינן ביה דהוה ריש גנבא הא מסיק לעיל אי כולי לעיבו כו' וק"ל: **גילוי רישא א"ל כו'.** בשאר אינשי נמי אמרינן פ"ק דקידושין דבעי כיסוי ראש משום דשכינה למעלה מראשו והאי רבותיה דרב נחמן ב"י ואיכא למימר דאימיה דרב נחמן ב"י דקדקה לכסות ראשו טפי שיהיה לו כובד ראש ביותר משום יראה שלא יהיה גנב וכיוצא בזה דאמר דכפל גלימא מעל רישיה ואכן אמרינן דרבנן הוה להו פריסת סודר על רישיהון כדאמרי' פרק המוציא יין סודר סוד ה' ליראיו פירש הערוך יראי ה' יוצאין בו ובפרק ע"פ סודרא דמר כדרבנן כוליה אלא דאית לן למימר דאימיה דרב נחמן ב"י הוסיפה לכסות ראשו בגלימא כדי שיהיה לו כובד ראש טפי משום הך יראה דא"ל כלדאי וק"ל: **ובעי רחמי כו'.** שלא ישלוט בו יצה"ר כפרש"י גם שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ יבקש אדם רחמים על כך ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ומן השמים מסייעין אותו

הרי"ף מדשמואל אין מזל לישראל דשמואל ואבלט כו'. פירש רש"י ז"ל עשיתי עצמי כגובה הימנו ונתתי משלי חלקו וי"ל מ"ש שמואל לההוא גברא מצוה קעבדת כי מי לא ידע בכל אלה שעשה מצוה כיון שמפריש ממונו לצדקה ונותן חלקו של אותו אדם משלו. אמנם הכונה שבאותו ענין איכא חדא לריעותא דהיינו שהוא היה נותנה ויודע למי נותנה ומצינו שהצדקה שמצלת ממיתה משונה היא נותנה ואינו יודע למי נותנה וכו' לכך א"ל מצוה כתקנה קעבדת כיון שלא היה אפשר שם בענין אחר וכל מה שהיה אפשר לעשות באותה שעה עשה עמו נקרא מצוה כתקנה שהצדקה אינה משתלמת אלא כפי בחינת ג"ח שיש בה בענין שלא יתבייש העני ויהיה כהנה מתנה. ועוד אפשר שרמז מצוה קעבדת לומר שאע"פ שלכאורה צדקה זו היתה נותנה ויודע למי נותנה. מ"מ היא מצוה כתקנה דהיה נותנה ואינו יודע למי נותנה להיות שאותו ככר לחם שנתן בעד אותו אדם לא נתייחד לאותו עני לאכול ממנו כי, יחדו יאכלו כולם ומי יודע אם יגיע אותו ככר לאותו עני או ככר אחר וא"כ עשה צדקה ולא ידע למי הגיע אותו ככר באותם המסובין שם וגם העני כשאכל הפרוסה לחם ולא ידע ממי נטלה אם היתה מככר של אותו אדם או מככר של אחרים באופן שצדקה מעולה עשה שלא לביישו ומצוה כתקנה קעבדת דהיינו אינו יודע למי נותנה אקרי ועי"ז אמר דהע"ה אשרי משכיל אל דל ופי' רז"ל שלא אמר אשרי נותן אל דל אלא אשרי משכיל דהיינו משכיל בהשכלה לזכות עמו ולא יתבייש. והרב מהר"ם אלשיך ז"ל פי' ביום רעה ימלטהו ה' שהוא מדבר על מעשה דאבלט באותו אדם שעמד לגבות חלק כל אחד כדי שלא לבייש אותו שלא היה לו וכשהגיע אליו עשה כאילו גובה הימנו ונתן משלו על חלקו וז"ש ביום רעה אע"פ שלא הקדים הצדקה יום או יומים טרם בא הגזרה שנגזרה עליו אלא ביום רעה המזומנת לו שישכנו הנחש בו ביום עשה הצדקה והשכיל להטיב עם אותו הדל עכ"ז ימלטהו ה'. וכפי זה אני אבאר מש"כ ישמרהו ויחייהו עם מה שדרש שמואל וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא ממיתה עצמה שהכונה בזה ללמדנו גודל מעלת הצדקה שהיה אפשר שיציל איש זה בזכות צדקתו ממיתה משונה שהוא נשיכת הנחש שהיא שריפה. אבל מ"מ ימות מיתת עצמו והגינה הצדקה שלא מת כלל ושנות חיים הוסיפו לו וזהו ממיתה עצמה שנלבד שיציל מנשיכת הנחש יציל גם ממציאות המיתה שפירש לחיים וז"ש דוד לא די שימלטהו ה' מהרעה שהיא המיתה משונה בשריפה ומנשיכת הנחש אבל נתוספו לו ימים ה' ישמרהו מנשיכת הנחש ויחייהו יאושר בארץ שיציל ממיתה עצמה לחיים כיון שהשכיל להטיב עם אותו עני שלא יתבייש ימלטהו ה' כצדקו. ועוד יש להוסיף לבאר מה שפירש אזיל ואתי דאין מזל לישראל ויועיל לו תפלה וקשה שלא מצינו כאן שהתפלל אלא צדקה שעשה הצילתו ולמה פי' רש"י מאי דלא הוה ולא הזכיר הצדקה שעמדה לו ונראה בדקדוק אחר דמנין ידע שמואל שיחזור בשלום שא"ל אי ישראל הוא אזיל ואתי והרי אם לא היה מזדמן לו אותו אדם שלא הוליך עמו לחם לפי אכלו לא היה בידו צדקה ואיך אמר אזיל ואתי בגזירה מוחלטת ונראה שכיון שהמזל הוא מזל השעה שנולד בו אמר שמואל אזיל ואתי דילמא אותו אדם נזדמן לו צדקה בפעם אחרת וזכות הצדקה היא מבטלת גזרתו הרעה ואת"ל שלא נזדמנה בידו צדקה לא יבצר מכל איש יהודה תפלה וזכות התפלה מבטל המזל. ועוד אפשר ששמואל התפלל עליו בדברים אלו שאמר אי ישראל הוא אזיל ואתי ותפלתו של אותו הצדיק עושה רושם לבטל גזירת המזל ומ"מ כשחזר ושדי אבלט טוניה מיניה וראה הנחש בבי חתיכות אז אמר שמואל הן אמת שזכות התפלה יצילנו מהנחש שלא ישכנו אבל שימות הנחש ולא יזיק זהו דבר גדול וכודאי דעבדת מצוה וסיפר לו המעשה א"ל מצוה קעבדת אע"פ שהצדקה הזאת היה נותנה וידוע למי נותנה מ"מ כיון שאינך יודע אם פתך שנתת משלך עליו באה אליו או ליד אחר היא צדקה חשובה וקבועה נותנה ואינו יודע למי נותנה וכן העני נטלה ולא ידע ממי נטלה ומה שהוצרך רש"י ז"ל לפרש עשיתי עצמי כגובה ונתתי משלי חלקו הוא לפי שהיה עושה חסידות משל אחרים כי העני ההוא היה אוכל מפתן של כל אותם המסובין שלא מדעתן והוא קרוב לגזל גמור לכך נתן הפת עליו משלו ונמצא אוכל כאחד מהמסובין שזה בא ונכנס עמו. ובעובדא דרבי עקיבא נמי אפשר דכיון שאמרו לו כלדאי דההוא יומא דעיילא לגננא טריק לה חויא ומיתה דודאי כי היה מתפלל ר' עקיבא על בתו שיתבטל המזל ולפיכך הסיאה ובשלפה דסכיך חויא ואתי אבתרה אמר אין זה אלא מכח צדקה כי התפלה היתה מגינה שלא ישכנה הנחש וימות מאי עבדת אמרה ליה עניא אתא וכו' ועל כל הנסים האלה נאם הדרשה וצדקה תציל ממות שהתפלה הן אמת שמועילה אבל אפשר שתציל שלא תהיה מיתתה משונה כגון נשיכת נחש ומ"מ ימותו מיתת עצמן והצדקה תציל גם ממיתה עצמה להוסיף להם שנות חיים:

סליק מסכת שבת

מסכת עירובין

יף ב **אשכחן** מקדש דאיקרי משכן ומשכן דאיקרי מקדש בשלמא מקדש דאיקרי משכן דכתיב °ונתתי ויקרא כו
משכני בתוככם אלא משכן דאיקרי מקדש מנא לן אילימא מהא דכתיב °ונסעו הקהתים נושאי המקדש במדבר
והקימו את המשכן עד בואם ההוא בארון כתיב אלא מהכא °ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: שמות כה

[ונתתי משכני בתוככם. וכשנאמר מקרא זה כבר הוקם המשכן שהרי בת"כ כתב וכל אותו הספר באהל מועד נאמר כדכתי' וידבר ה' אליו מאהל מועד ועל אי זה משכן היה מבטיח עוד אם לא על המקדש]: ההוא בארון כתיב. שהוא משא בני קהת ועל שם שהוא מקודש משאר המשאות קרוי מקדש:

אמר הבונה הכונה. להודיע שבכל מקום שהשכינה שורה קדוש יאמר לו ובאשר הקדושה מלויה שמה ישכון כבוד ה' והראיה כי גם שהמשכן שעשה משה לשכון שם ה' ית' היה שמו מגיד משכן והבית אשר בנה שלמה נקרא בי"ה מ"מ מצינו ג"כ על שניהם שם של זה כזה ושל זה כזה להורות על הכוונה הנזכרת:

א **אמרי** אינשי קדרה דשותפי לא קרירא ולא חמימא:

יף ג למדנו מזה המשל שראוי לעיין היטב בעניני הרבים שלא יבאו בהם מכשולים לפי שכפי טבע השותפים שלא להקפיד על תקון הדבר המשותף אללם ולכן החמירו חז"ל במבוי יותר מבסוכת יחיד ואמרו במבוי פסולה ובסוכה כשרה מ"ט דסוכה דיחיד הוא רמי אנפשיה ומידכר מבוי דרבים הוא סמכי אהדדי ולא מידכר דאמר, איכשי קדרה דשותפי וכו' וגם בפרק לא יחפור נזכר משל זה. רש"י

יף **אמר** רב יהודה אמר שמואל משום ר' מאיר כשהייתי לומד תורה אצל רבי עקיבא הייתי מטיל קנקנתום לתוך הדיו ולא אמר לי דבר וכשבאתי אצל רבי ישמעאל אמר לי בני מה מלאכתך אמרתי לו לבלר אני א"ל בני הוי זהיר במלאכתך שמלאכתך מלאכת שמים היא שמא אתה מחסר אות אחת או מיתר אות אחת נמצא אתה מחריב את כל העולם כולו אמרתי לו דבר אחד יש לי וקנקנתום שמו שאני מטיל לתוך הדיו א"ל וכי מטילין קנקנתום לתוך הדיו והלא אמרה תורה °וכתב ומחה כתב שיכול למחות מאי קאמר ליה במדבר ה
ומאי קא מהדר ליה הכי קאמר ליה לא מיבעיי בחסירו' ויתרו' דלא טעינא [דבקי אנא] אלא אפי' מיחש לזבוב נמי דלמא אתי ויתיב אתגי' דדלי"ת ומחיק ליה ומשוי ליה רי"ש דבר אחד יש לי וקנקנתום שמו שאני מטיל לתוך הדיו:

אתה מחסר אות אחת. והי' אלקים אמת אם אתה מחסר אל"ף הרי אתה מחריב וידבר ה' אם תוסיף אות אחת והכתוב וידברו נמצאת מחריב: דבר אחד יש לי. לקמן מפרש מאי קא מהדר ליה: כתב שיכול למחות. וקנקנתום רישומו ניכר מאד: מאי קא"ל. רבי ישמעאל: ומאי קמהדר ליה. ר"מ אזהר ליה על חסר ויתיר ומהדר ליה קנקנתום יש לי:

תוספות או מיתר אות אחת. כגון בראשית ברא ברא: ורבינו מאיר קנ"ל מכבותיו כגון הוא על הוא שהטיל יו"ד על האלף:

אמר הבונה אחרי ההראות מהמאמר הזה כמה זהירות יתירה צריך למתעסק בסופרינו שמתעלה כי הפגם בה אפילו כאות אחת בוקעת ועולה זדון ופשע רב כי כן כל הדברים גדולי הערך נוחים להתקלקל במעט מהפגם והנוגע בה יאשם לנפשו ילמד לנו ג"כ מזה ראיה שאין להאמין שאנחנו שלחנו יד לעות את הכתובים במקומות מהתורה מדאגה מדבר כאשר ידעו ויבינו גודל הדקדוק אשר לנו שלא לחסר או להוסיף לא לבד אות קטנה כי להשמר אפי' מקוצו של יו"ד במה שיוכל לשנות כנף הזבוב פן יחליף אות אחת. ואין לעבור מלתת לב על דברי התוספות ז"ל שפירשו או מיתר אות אחת כגון בראשית ברא ברא דאלו לא ניחא להו הדמיון שנתן רש"י ז"ל וידבר ה' אם תוסיף אות אחת והכתוב וידברו ואפשר שנראה להם יותר מתיחס לאומרו מחריב את העולם דמיון בראשית ברא ברא דבבריאת העולם משתעי קרא:

מהרש"א אתה מחסר כו' או מייתר אות אחת מחריב כו'. פיר' בתוס' כמו בראשית ברא וי"מ כו' כגון הוא על כו' ע"ש ובחסר לא פירשו כלום וי"ל בפשיטות גם בחסר לפי שהתורה באותיותיה הם שמותיו של הקב"ה והוא דרך הנסתר של התור' שהיתה כתובה לפניו באש שחורה ע"ג אש לבנה ובהן ברא הקב"ה את עולמו ומקיימו ונמצא המחסר אות אחת הרי הוא מחריב קיומו וק"ל:

אמר רב אחא ברבי חנינא גלוי וידוע לפני מי שאמר ב
והיה העולם שאין בדורו של ר"מ כמותו ומפני שם ע"ב
מה לא קבעו הלכה כמותו מפני שלא עמדו חביריו על סוף דעתו שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים ועל טהור טמא ומראה לו פנים. תנא לא רבי מאיר שמו אלא *רבי נהוראי שמו ולמה נקרא שמו ר' מאיר שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה ולא *רבי נהוראי שמו אלא רבי נחמיה שמו ואמרי לה רבי אלעזר בן ערך שמו ולמה נקרא שמו ר' נהוראי שמנהיר עיני חכמים בהלכה אמר רב [רבי] האי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לר"מ מאחוריה ואלמלא חזיתיה מקמאי הואי מחדדנא טפי דכתיב °והיו עיניך רואות את מוריך. אמר רבי אבהו אמר ר' יוחנן תלמיד אחד היה לו לרבי מאיר וסומכוס שמו שהיה אומר על כל דבר ודבר של טומאה מ"ח טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה ארבעים ושמונה טעמי טהרה. תנא תלמיד ותיק היה ביבנה שהיה מטהר את השרץ בק"ן טעמים. אמר (רבא) [רבינא] [רב] אני אדון ואטהרנו ומה נחש שממית וכו' א"ר אבא אמר שמואל ג' שנים נחלקו ב"ש וב"ה הללו אומרים הלכה כמותינו והללו אומרים הלכה כמותינו יצתה

שם העלם
לא קאי על ר"מ אלא על ר' נהוראי המוזכר בהלמוד
ישעיה ל
עיין כת"ה ובסנהדרי' פ"ח חגיגה פ"ק ועי"ש רש"א

עיון יעקב

אמרי איכשי קדירה דבי שותפי לא קרירא ולא חמימא. נ"ל שבזה יש סתירה להמינים שאומרים שיש שתי רשויות ושיתוף בעולם: **אמר** רב אחא ברבי חנינא גלוי וידוע לפני מי שאמר והי' העולם שאין בדורו של ר"מ כמותו. נ"ל פי' ע"ד הדרש לומר דלהק"ב מי שאמר והי' העולם דהא בסמוך מסיק דנמנו ורבו שנח לאדם שלא נברא וכתב מהרש"א סוף מכות כלומר שעמדו למנין כי כשלא נברא האדם מקיים המצות ל"ת וכשהוא חי מקיים מ"ע ובאמת הל"ת הם יותר ורבו ממ"ע לכך נח לאדם שלא נברא אך קשה על זה אם כן באמת למה נברא האדם וכל העולם נברא בשביל האדם אלא נ"ל דחיישינן למיעוטא כדעת ר"מ: **שהיה** מאיר עיני חכמים. היינו ע"פ מה דאמרינן בסמוך האי דמחדדנא מחבראי דחזיתו לר"מ מאחוריה ואלמלא חזיתיה וכו' וזה חכמת אדם תאיר פניו:

יצתה בת קול ואמרה להם אלו ואלו דברי אלהים חיים הן והלכה כדברי ב"ה ופי מאחר דאלו ואלו דברי אלהים חיים מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן מפני שנוחין הן ועלובין (הן) [היו] ושונין דבריהם ודברי ב"ש ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהם כאותה ששנינו מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית בית שמאי פוסלין ובית הלל מכשירין׳ אמרו בית הלל לבית שמאי לא כך היה מעשה שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורנית ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ולא אמרו לו דבר אמרו להן בית שמאי משם ראיה אף הן אמרו לו אם כך היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך ללמדך שכל המשפיל (את) עצמו הקב"ה מגביהו וכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו וכל המחזיר אחר הגדולה גדולה בורחת ממנו וכל הבורח מן הגדולה גדולה מחזרת (עליו) [אחריו] וכל הדוחק את השעה שעה דוחקתו וכל הנדחה מפני השעה שעה עומדת לו. ת"ר שתי שנים ומחצה נחלקו בית שמאי ובית הלל הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ואמרי לה ימשמש במעשיו:

על סוף דעתו. לא יכלו להבין באיזו דבריו נכונים ובאיזו אין דבריו נכונים שהיה נותן טעם ומיושב והגון לשאין הלכה כהלכה: דחזותיה לר"מ מאחוריה. כשלומדתי לפניו ישבתי בשורה שלאחריו: נחש שממית. את האדם ובהמה ומביא טומאה לעולם טהור בשמת דהא שמכה שרצים הוא דכתיב: עלובין. סבלנין: ושונין דבריהם ודברי בית שמאי. כשהיו בית שמאי מביאין ראיה לדבריהם מן תורה ובית הלל מביאין ראיה ממקרא אחר היו בית הלל דורשין מקרא של בית שמאי למה בא ולא היה קל בעיניהם כאותה ששנויה בברכות בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו ובבקר יעמדו שנאמר בשכבך ובקומך ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר בשכבך ובקומך בשעה שבני אדם שוכבין ובשעה שבני אדם עומדין: שמקדימין דברי ב"ש לדבריהם. דקאמרי להו מעשה שהלכו זקני ב"ש והדר וזקני ב"ה: הדוחק את השעה. שמתיגע להעשיר ולהתגדל ורואה שאינו מצליח ואעפ"כ חוזר והולך ומרחקים ומכניס עצמו לגבוהות ולגדולות: שעה עומדת לו. לאחר זמן עתידה לעמוד לו שעה מצלחת: יפשפש במעשיו. שעשה כבר ויבדוק עבירות שבידו ויתודה וישוב: ימשמש במעשיו. (בשעה שעושה) כגון אם בא מצוה לידו יחשוב הפסד מצוה כנגד שכרה ולא יניח מלעשותה בשביל ההפסד שהרי שכרה לעתיד לבא ואם בא עבירה לידו יחשוב שכרה שמשתכר בה עכשיו כנגד הפסדה העתיד לבא ליפרע ממנו ע"כ:

תוספות שירע לטהר השרץ. תימה מאי חריפות הוא לטהר את השרץ שהתורה טמאתו בהדיא ואומר ר"ת דלענין טומאת נבלה איירי שלא יטמא כזית ממנו במשא דהכתיב או בנבלת חיה טמאה ושרץ אע"פ שרוחש הוי בכלל חיה כמו נחש וכו' והאריך בזה לבאר איך אינו סותר ממש פסוק מפורש: נוח לו לאדם שלא נברא. והא דאמרינן בפ"ק דעבודת כוכבים בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא לא חטאו לא באנו לעולם הא מפרש התם כמו שלא באנו לעולם. (ועוד דהכא איירי בתחלה שלא נודע עדיין מה יהיה בסופו. אבל הא פשיטא שחייהם של צדיקים טוב לעוה"ב). ובס"א אי נמי הכא איירי בסתם בני אדם אבל צדיק אשריו ואשרי דורו:

הריטב"א אלו ואלו דברי אלהים חיים. שאלו רבני צרפת ז"ל היאך אפשר שיהיו שניהם דא"ח וזה אוסר וזה מתיר. ותרצו כי כשעלה משה למרום לקבל תורה הראו לו על כל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור ומ"ט פנים להיתר. ושאל להקב"ה על זה ואמר שיהא זו מסור לחכמי ישראל שבכל דור ודור ויהיה ההכרעה כמותם ונכון הוא לפי הדרש ובדרך האמת יש טעם וסוד בדבר: יפשפש במעשיו ואמרי ליה ימשמש פי' יפשפש שייך לשעבר כדאמרי' במי שיסורין באים עליו וימשמש שייך להבא שיזהר מכאן ואילך לדקדק תמיד במעשיו וליזהר בהם ולהזכירם על לבו תמיד וכענין שאמרו חייב אדם למשמש בתפיליו בכל שעה וחייב אדם למשמש בבגדיו ע"ש ותו לא מידי. ע"כ מחדושי הריטב"א ז"ל:

מהרש"א לא קרירא כו'. אין לפרש משום דזה רוצה בחמימא וזה רוצה בקרירא דלא שייך בזה הא דקאמר דרבי' סמכי אהדדי ולא מדכרי אלא דר"ל כיון דכ"א סומך אחברו כמלא לפעמים רוצים שניהם בחמימא לא הוה חמימא וכששניהם רוצים בקרירא לא הוה קרירא משום דכ"א סומך עצמו על חברו וק"ל: בהלכה כו'. גם שלא היו חביריו עומדין על סוף דעתו ואין הלכה כמותו מ"מ היה מגלה להן טעמים ופנים לשני הצדדים ובזה היה מאיר עיניהם בהלכ' להכריע אח"כ בשני הפנים איזו אמת לאמתו וק"ל: דהוה מהדרנא טפי כו'. דהסברת פנים הוה מחדדי טפי דיש להבין בקריצת עינים וברמיזות שפתים והיינו רואות את מוריך שמראה לו פני' טפי וק"ל: ומ"ה טעמי טהרה כו'. נראה דנקט מספר הזה ע"פ מ"ש בנדרים דיש נ' שערי בינה ולא נגלו למשה רק מ"ט מהם שנא' ותחסרהו מעט מאלהים וממכוהו אקרא ובמעמוכים תחפשנה וז"ש דלאותו תלמיד אחד נגלו לו מ"ח פנים ולא היה חסר רק פנים אחד ממה שנגלה למשה וק"ל: שכל המשפיל כו' וכל המחזיר כו' וכל הדוחק כו'. לכאורה כל הני ג' חלוקי' דנקט הם קרובים לענין א' וכפול הוא ונראה לפרש לפי שהאדם צריך שיהיה טוב לשמים וטוב לבריות וטוב לעצמו והיפך ג' דברים אלו ברע הנוגע במדת הגאוה וז"ש לגבי טוב לשמים המשפיל עצמו כנגד הקב"ה הרי הוא מגביהו וכל המגביה עצמו כנגד הקדוש ברוך הוא הוא משפילו וכדדרשינן בנדרים מקרא וממתנה נחליאל וגומר ולגבי הבריות אמר מדת הרע המחזיר על הגדול' כו' בהיות משתרר על הבריות שגדול' בורחת ממנו שאינו מקובל בעיניהם כדאמרינן פ' המוכר פירות מאן דיהיר אפילו אאינשי ביתיה לא מתקבל והיפך כל הבורח מן הגדולה והוא נוח לבריות הגדולה מחזרת אחריו להיות מקובל בעיניהם ולגבי עצמו

עיון יעקב

אלו ואלו דברי אלהים חיים. אפשר לומר ע"ד דאיי בש"ס פליגי תרי אמוראי בארעא ותרי מלאכי ברקיע וזה שאמר אלו ואלו דברי אלהים חיים, כלומר שהוא דעת המלאכים דפליגי ג"כ בזה וב"ה זכו לכוין אל אמיתת ההלכה לפי שנוחין ועלובין: כל המשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו וכו'. אמר בשלש לשונות כי בילדותו של אדם דרכו להגביה את עצמו לפעמים מכח מעלת עצמו ולפעמים לפי מעלת משפחתו שהוא בן גדולים לכך הקב"ה משפילו וכיון שרואה שהוא שפל בעיני בני אדם הוא רודף אחר הגדולה כדי שעי"ז שיהיו רב או מנהיג יכבדוהו והגדולה בורחת ממנו וכאשר רואה שגם זה לא עלתה בידו הוא דוחק את השעה ואץ להעשיר שעי"כ יכבדו מפני עושרו כאמר רבי מכבד עשירים גם זו לא עלתה בידו ושעה דוחקתו ולטובה הוא להיפך שאם משפיל את עצמו הקב"ה מגביהו ואם אעפ"כ בורח מן הגדולה גדולה מחזרת עליו ושעה עומדת לו בעשירות כי גדלות השל אחיו ומתחיל בטוב כל המשפיל וכו' וקיים כדבר טוב שעה עומדת לו ועיין במהרש"א: נח לאדם שלא נברא. אפ"ה ברא הקב"ה את עולמו אפילו בשביל צדיק אחד כדאיי ביומא דף ל"ח ובמדרש בשביל יעקב ומשה עיין במדרש בראשית ובישעי' סי' מ"ג והכל לפי כבודו בראו יצרתיו אף עשיתיו ע"ש: ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו. אפשר כמ"ד בתשרי נברא העולם לכך עכשיו בתשרי שנברא הוא הזמן שיפשפש במעשיו זמן תשובה לכל היא:

גלנו חגור כל הדוחק את השעה כפרש"י שמתיגע להעשיר ולהתגדל בו' השעה דוחקתו דהיינו כמ"ד דמזל שעה גורס והיפך דכל הנדחה נפני השעה הרי ע"י זכות זה ותפוסי ברחמים הקב"ה משנה מזלו והשעה עומדת לו כמ"ש בסוף מסכת שבת גבי אברהם מאי דעתיך דקאי לדק במערב מהדרנ' ומוקמינא ליה במזרח כו' ודו"ק:

דף יד ג
תני רבי חייא ים שעשה שלמה היה מחזיק ק"ן מקוה טהרה. מכדי מקוה כמה הוי כדתניא °ורחץ (את בשרו) *במי מקוה כל בשרו מים שכל גופו עולה בהן וכמה הן אמה על אמה ברום ג' אמות. ושיערו חכמי' מי מקוה מ' סאה. *תני רמי בר יחזקאל ים שעשה שלמה נ' אמות התחתונות מרובעות ושתי אמות עליונות ענולות. נהי דאיפכא לא מצית אמרת דשפתו ענול כתיב אימא חדא. לא ס"ד דכתי' °אלפי' בת יכיל בת כמה הויא נ' סאין דכתי' °מעשר הבת מן הכור דהו"ל שיתא אלפי גריוי. והכתיב °[מחזיק בתים] שלשת אלפים (בת) יכיל הדוא לגודשא. אמר אביי ש"מ האי גודשא תלתא הוה:

מקוה טהרה. מ' סאה: במים. משמע מים מחוברים יחד: אימא הדא. הוא דהויא ענולה ותו לא ונפי מק"כ מקואות מלי מחזיק וכו' ענול כמי לא מלי. למימר דהא כתיב שפתו ענול דמשמע משפתו ולמטה לאו ענול: לא ס"ד. שיהא מחזיק יותר מק"כ: מעשר הבת מן הכור. כור שלשים סאין הוין וכי תוי בת מעשר דידה אשתכח דשלש סאין הויין: דהוו לדו. הנך אלפים בת ו' אלפים סאין שהן ק"כ מקואות ד' אלפים סאין שהן ק' מקואות של מ' סאה ואלפים סאין כ' מקואות: ג' אלפים. גבי מעשה שלמה כתיב בדברי הימים: לגודשא. כשמודדין בו יבש:

דף יד
ת"ר מחנה היוצאת למלחמת הרשות מותרים בגזל עצים יבשים ר"י בין תימא אומר אף חונים בכל מקום ובמקום שנהרגין שם נקברים:

למלחמת הרשות. שאם מלחמת הרשות ממלחמת יהושע ואילך שהיא היתה מלחמת מלוה: עצים יבשים. וכל שכן לחים:

ע"ב
תני רבי חייא לוקין על עירובי תחומין דבר תורה מתקיף ליה רבי יונתן וכי לוקין על לאו שבאל מתקיף לה רב אחא בר יעקב אלא מעתה דכתי' °אל תפנו אל האובות ה"נ דלא לקי. ר' יונתן הכי קשיא ליה וכי לוקין על לאו [של] שביתה לאו שניתן לאזהרת [מיתת] ב"ד הוא וכל לאו שניתן לאזהרת [מיתת] ב"ד אין לוקין עליו אמר רב אשי מי כתיב אל יוציא אל יצא כתיב:

לוקין על עירובי תחומין. דכתיב אל יצא איש ממקומו ומהכא ילפינן תחומין בפ' מי שהוציאוהו: שבאל. לאו שכיתן לאזהרת [מיתת] ב"ד הוא דס"ד אל יוציא הוא ונפקא לן הוצאה מרבות לרשו' מיכיה והיא אב מלאכה היא וממיתין עליה וכל לאו שכיתן לאזהרת מיתת בית דין שאם עשה כן שיתחייב עליו מיתת בית דין: אין לוקין עליו. אפילו לא התרו בו למיתה והתרו בו למלקות דהשתא לא מיקטיל אפילו הכי לא לקי דלאזהרת מיתה כיתן ולא למלקות: אל יצא כתיב. ואין כאן לשון הוצאת משאוי:

תוספות אל תפנו אל האובות ה"נ דלא לקי. וא"ת אין ה"נ דהא לאו שאין בו מעשה הוא וי"ל דפריך למ"ד לוקין עליו אע"ג עקימת שפתיו הוי מעשה:

עושין פסין פרק שני

דף יח
אמר רבי ירמיה בן אלעזר דו פרצוף פנים היו לו לאדם הראשון שנאמר °אחור וקדם צרתני כתי' °ויבן ה' אלהים את הצלע. רב ושמואל חד אמר פרצוף וחד אמר זנב. בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתי' אחור וקדם צרתני אלא למ"ד זנב מאי אחור וקדם צרתני וכו' בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב וייצר תרי יודי"ן אלא למ"ד וכו' פי' כל המאמר כתוב פרק הרואה. ואמר ר' ירמיה בן אלעזר כל אותן שנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושדין ולילין שנא' °ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו. מכלל דעד האידנא לאו (בצלמיה) [כצלמו] אוליד. מיתיבי היה ר"מ אומר אדה"ר חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה. ופירש מן האשה מאה ושלשים שנה והעלה זרזי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה כי קאמרינן בשכבת זרע דהזא לאונסיה:

תהלים קלט
בראשית ב
ברכות
פרק הרואה
וכתובות ע"א
ועי"ש
יבמות ס"א
שם ה

אחור וקדם צרתני. מלפנים ומאחור לרת לי לורת פנים: הצלע. בין לרב בין לשמואל לשון לדדים כמו ולצלע המשכן השנית: פרצוף. חילקו לשנים שהיה זכר מכאן ונקיבה מכאן: זנב. היה לו לאדם הראשון ונטלו ממנו ובראה את חוה: מאי אחור וקדם צרתני. דמשמע ב' לורות: בנדוי. שישב ק"ל שנה כזוף מפני שנגער בו המקום דכתיב המן העץ וגו' וקללו: זרזי תאינה. חגורות ומתרגמינן זרזין: בשכבת זרע דהזא לאונסיה. כעסק שדין רוחין ולילין מיכי מזיקין הן:

מהרש"א בנדוי כו'. למסקנא ליכא שפירש מאשתו לפי שהיה בנדוי ומנודה אסור בתשמיש המטה ואע"ג דבעיא היא במס' מ"ק ולא אפשיטא מנודה מפי הקב"ה כי הכא חמיר טפי דכה"ג מחלקינן התם ושדין ורוחין שהוליד לאו מאשתו אלא משום דחזא ש"ז לאונסיה והשתא דאכתי לא אסיק אדעתיה דחזא לאונסיה ל"ל דלא פירש מאשתו וממנה הוליד רוחין ושדין משום שהיה בנדוי מן השמים וק"ל: לאו בצלמו אוליד כו'. ובפרקי ר"א איתא ויחי אדם ק"ל שנה ויולד בדמותו מכאן אתה למד שלא היה קין לא מזרעו ולא מדמותו ולא מצלמו אל שת ע"כ ולא הזכיר בפרקי ר"א את הבל וע"פ דעת המקובלים בסוד הגלגול הייכו הבל הייכו שת כיחא וק"ל: פירש מן האשה כו'. יש לדקדק בזה שהרי אחר שחטא בו ביום שנברא אדם ונקנסה עליו מיתה כתיב והאדם ידע את חוה וגו' ותלד את קין וגו' ותוסף ללדת את הבל וגו'. וי"ל דלידתן היה בו ביום קודם שחטא והכי איתא בפ' אד"ר י"ב שעות הוי היום כו' שמיכית עלו למטה שנים וירדו ד' עשירית פרח י"א כדון כו' ע"ש ול"ל אזה דאין מוקדם ומאוחר בתורה וק"ל:

לאו

עיון יעקב

דן פרלופין. עיין בחידושינו דברכות דף ס"א: כל אותן שנים שהיה אדה"ר בנידוי הוליד וכו'. כתב מהרש"א אע"ג דבעיא היא במ"ק מנודה אי אסור בתשמיש מ"מ מנודה לשמים מפי הקב"ה חמיר טפי וקשה דהא שם בפרק אלו מגלחין בעי למיפשט מדור המדבר שהיו מנודין לשמים וא"ה שתשו. ומהרן מנודה לשמים קיל ומה"ט כמי ס"ל ומיתה בידי אדם חמיר ממיתה בידי שמים ואולי י"ל דאדה"ר שהקיד גדול הי' החמיר על עצמו וק"ל:

הרי"ף לאו בצלמו אוליד. וקשה מנלן למידק הכי דילמא השתא אוליד ועד השתא לא אוליד ואי דכתיב בדמותו כצלמו לאפוקי קין שלא היה בדמותו ואפשר דדייק קרא דקאמר ויולד בדמותו כצלמו והול"ל ויולד בצלמו כדמותו כמו שנאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותינו למה שינה כאן לכתוב בדמותו ואח"כ כצלמו אלא לומר ויולד בדמותו אבל לא הוה בצלמו שהיו רוחין ושדין שאעפ"י שהם כדמות בני אדם אינם בצלמנו ואחר ק"ל שגם עכשיו הוליד בדמותו וגם בצלמו מה שעד עכשיו בצלמו לא הוה:

שם ע"ב **ה ואמר** רבי ירמיה בן אלעזר אומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו מקצת שבחו
בראשית ז בפניו דכתיב °כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה
שם ז וכולו שלא בפניו דכתי' °איש צדיק תמים היה בדורותיו.
שם ח וא"ר ירמיה בן אלעזר מ"ד °והנה עלה זית טרף בפיה
חלק וע"ש אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין
רפ"א כזית ויהיו מסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש ויהיו מסורין ביד ב"ו מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני היא
משלי ל כתיב הכא טרף בפיה וכתיב התם °הטריפני לחם חקי:

אומרים מקצת שבחו. כלומר דרך ארץ הוא אע"פ שמשבח אדם את חבירו הרבה שלא בפניו אין מרבה בשבחו בפניו שנראה כמחניף. **בפניו** כתיב צדיק שלא בפניו איש צדיק תמים: **טרף בפיה.** במאמר פיה בקשה שיהא זית טרף שלה והיינו מזון: **בשר ודם.** נח:

מהרש"א בפניו כו'. עיין פרש"י ולכאורה יש בזה לתת טעם אחר דהיינו שלא יהא לב שומע גס בו ויחזיק טובה לעצמו אבל האי טעמא לא שייך בהקב"ה שאמרו בב"ר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו. שנאמר אמרו לאלהים מה נורא מעשיך כו' ע"ש אבל טעמא דמחניף שייך ביה ודו"ק:

הרי"ף טרף בפיה וכו'. נראה שהוקשה לו דהול"ל טרפה בפיה שהוא מדב' ביונה ולמה אמר טרף לשון זכר ועוד קשיא מיניה וביה שאמר טרף לשון זכר ואמר בפיה לשון נקבה. לזה דרש שענין טרף המזון שאלה ואמרה בפיה מיד הקב"ה אע"פ שיהיה עלה זית מר כזית וזהו והנה עלה זית לטרף ומזון שלא אמרה לפני הקב"ה בפיה בתפלה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין בידך ולא מתוקין ביד בו"ד ואע"פ שסוף הדברים שאמרה ואל יהיו מתוקין כדבש ומסורין ביד בו"ד ולא הוזכרו בכתוב רק התחלת הדברים שיהיו מרורין כזית וגם בדברים הללו שיהיו מרורין כזית לא הוזכר בזה שיהיו ביד הקב"ה ולכך פירשו בב"ר רמז רמזה לו מוטב מר מזה ולא מתוק מתחת ידיך שאע"פ שלא נאמר הדברים בפירוש מ"מ ממה שהביאה אל נח עלה זית שהוא מר רמזתו לנח ונרמז וכפי תלמודנו יש לנו לומר שלא הביאה בפיה זית ולא שום דבר שמשיכן הביאה אותו כמו שדקדקו בב"ר שהרי אנטרבולין של רחיים נימוחו ולא נותר כל ירק עשב ולא שבילה להו למידרש מג"ע הביאה אותו או מהר המשחה אלא הם דברי פיה של היונה שאמרה בפיה והנה עלה זית שהוא מר הטריפני וכוונתה לרמוז שלא היתה רוצה מיד בשר ודם אפי' מתוק:

אמר רבי ירמיה בן אלעזר כל בית שנשמעין בו
שם דברי תורה בלילה שוב אינו נחרב. שנאמר
איוב לה °ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה. ואמר
רבי ירמיה בן אלעזר מיום שחרב בית המקדש דיו
תלים קנ לעולם שישתמש בשתי אותיות שנאמר °כל הנשמה
פרק הרואה תהלל יה. ואמר רבי ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל
וע"ש רפ"א נתקללו שכיניה וכו' כמו שכתוב לעיל במסכתי' ברכות
דף יט פרק הרואה. *ואמר רבי ירמיה בן אלעזר בא וראה
שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו אדם נתחייב
הריג' למלכו' מטילין לו חכה לתוך פיו כדי שלא יקלל
את המלך ומדת הקב"ה אדם נתחייב הריגה למקום
תלים סה שותק. שנא' °לך דומיה תהלה. ולא עוד אלא שמשבח
שנא' תהלה ולא עוד אלא שדומה עליו כאילו הקריב
שם קרבן שנאמר. °ולך ישולם נדר והיינו דאמר רבי יהושע
שם פד בן לוי מאי דכתי' °עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו
וגו' עוברי אלו בני אדם שעוברים על רצונו של מקום.
עמק שמעמיקים להם גיהנם. הבכא שבוכים ומורידין
דמעות כמעין של שיתין. גם ברכות יעטה מורה
שמצדיקים עליהם את הדין ואומרי' לפניו רבש"ע יפה
דנת יפה זכית יפה חייבת יפה תקנת גיהנם לרשעי' וג"ע
לצדיקים. איני והאר"ל רשעי' אפי' על פתחה של גיהנם
ישעיה סו אינם חוזרין בתשובה שנא' °ויצאו וראו בפגרי האנשים
חגיגה פרק ג הפושעי' בי שפשעו בי לא נאמר אלא הפושעי' שפושעין
ע"ש רפ"א והולכין לעולם ל"ק כאן בפושעי ישראל דאמר ר"ל פושעי
ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהן קל וחומר ממזבח
הזהב ומה מזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב
עומד כמה שנים ואין אור שולטת בו פושעי ישראל
שיר ד שהם מלאים מצות כרמון שנאמר °כפלח הרמון רקתך.
חגיגה פרק ו ואמר רבי שמעון בן לקיש אל תקרי רקתך אלא ריקתך
שאפי' ריקנין שבך מלאים מצות כרמון עאכ"ו. חגיגה
פ"ג. ואלא הא דכתי' עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו
ההוא דמחייבי דינא דגיהנם חדא שעתא ואתי אברהם
ומקבל להו ומסיק להו לבר מישראל הבא על כותית
ולא מבשקר ליה מתקיף לה רב כהנא השתא דאמרת
הפושעים

עיון יעקב

וכולו שלא בפניו שנאמר איש צדיק תמים היה בדורותיו זה על כרחך את"ל כמ"ד בדורותיו לשבח דאי כמאן דאמר לגנאי אין ראיה מזה דכולו שלא בפניו. דהא דאמר צדיק תמים היינו בדורותיו אבל בדור צדיקים או בינונים היה רק צדיק לבד והא דקאמר בדור הזה כלומר שאין צדיק עוד בדור הזה ראוי להינצל כמו אתה וכן פירש היפ"ת עיין שם אך לפי זה קשה קושיות האלשיך למה הוצרך להיות נח כתיבה הוי ליה ליתן נח בארץ אשר לא גושמה ביום זעם וליכא למימר כתירוץ האלשיך משום גלות הלא היה צדיק תמים אל"ל באמת גם בארץ ישראל הי' המבול והא דכתיב ארץ לא גושמה ביום זעם הוא לאו דוקא שבכל העולם היה מבול והא דהביאה היונה עלה זית בפיה כבר הרגיש המדרש בזה והיפ"ת תירץ גם הרי"ף בחידושיו שלא הביאה כלל בפיה רק הפי' במאמר פי' כדאמר ר' ירמיה להריא בסמוך ואח"כ שייכים שני הדרשות זה לזה וק"ל: **ומסורין** בידך. כי רבים רחמיו וכדכתיב נפלה נא ביד ה' וביד אדם אל אפולה ומה"ט כיון שנצטרך אדם לבריות נשתנה פניו ככרום ולהכי אמרה מרורין כזית וכו' ואל יהי' מתוקין כדבש וכו' שזית כשר ע"ג מזבח למנחות משא"כ. דבש הוא בבל תקטירו: **שוב** אינו נחרב. כלומר דאמרינן בסוטה זנות' בביתא חורבא בקיפ' מכל מקום אם עוסק בתורה בלילה בבית שוב אינו נחרב כי תורה אגוני מגנא אלולי מללא לכך ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו וכשהו בלילה וכדכתיב מזימה תשמור עליך תבונה תנצרכה פרש"י פ"ק דע"ז ולכך קאמר דוקא בלילה לפי שעבר עבירה בלילה והי' במחשך מעשיהם תהא תורתו של לילה מכפרת עליו: **מיום** שחרב בהמ"ק די לעולם שישתמש בשתי אותיות שנאמר כל הנשמה תהלל יה. נ"ל לומר הטעם כי שם יהו"ה נחלק לשני תיבות יה וה ויה הוא כנגד הנשמה כדקאמר כל הנשמה תהלל יה ותיבת ו"ה הוא כנגד הגוף ולכך כשנסתלקה הנשמה מהגוף כתיב לא המתים יהללויה וכן אין הגוף כשהוא משועבד בשעבוד מלכיו' א"א להלל בשם ו"ה רק בתיבת י"ה שהוא כנגד הנשמה שאינה משועבדת ק להקב"ה וזה שאמר דוד הללו יה הללו את שם ה' הללו עבדי ה' כלומר שאין אנו יכולין לברך שם יהו"ה כולו אלא כשהם עבדי ה' ולא כשהם בשעבוד וזה כי יעקב בחר לו יה כיון יעקב לא תם א"כ לעולם יכול הי' לברך בשם יה ושאר כל אדם כשמת אינו יכול לברך בשם יה כיון שהנשמה נסתלקת ממנו רק בשם ו"ה שאז נסתלק מהשיעבוד כי במתים חפשי: **רשעים** אפילו על פתחה של גיהנם אינן חוזרין בתשובה. וצ"ל דמה"ט תמוה מה שמקשה מהרש"א דהלא מדה טובה מרובה ממדת פורענות ולמה בג"ע הוא רק פתח א' ובגיהנם שלש פתחים. ולענ"ד גם זו מדה טובה היא שמוליכין את הרשעים לפני פתח א' שיחזרו בתשובה וכשהוא אינו שב אזי מוליכין אותם לפני פתח שני אולי יחזרו עתה בתשובה ואם עדיין אינם שבים אז מוליכין אותם תוך פתח השלישי' לגיהנם לקיים מה שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר ועיין בסמוך כתבתי עוד טעם אחר על זה: **כאן** בפושעי ישראל כאן בא"ה. כדומה לזה מחלק הש"ס בגיטין דף כ"ז גבי אונקלוס דאסקיה לטיטוס בנגידא ספושעי ישראל א"ל טובתן דריש רעתם אל תדרוש ע"ש:

הפושעי דפשעי ואזלי היא אלא מעתה דכתיב המוציא והמעלה דמפיק ורמסיק הוא אלא דאפיק ודאסיק הוא הנך דפשעי הוא. ואמר רבי ירמיה בן אלעזר ג' פתחים יש לגיהנם אחד במדבר ואחד בים ואחד בירושלים.
במדבר טז במדבר דכתי' וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה.
יונה ב בים דכתי' °מבטן שאול שועתי שמעת קולי. בירושלים
ישעיה לא דכתי' °אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים ותנא דבי ר"י אשר אור לו בציון זו גיהנם ותנור לו בירושלים זו פתחה של גיהנם ותו ליכא והאמר רבי מוריין אריב"ל ואמרי לה תנא רבא בר מרי [רבה בר מוריון] בדבי ריב"ז ב' תמרים יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם דילמא היינו דירושלים:

ולא אמר איה אלוה עושי. לא הולרך להתאונן ולומר איה עושי והיכי חרב מי שנותן זמירות של תורה בלילה ולהכי נקט לילה שהקול נשמע מרחוק: מיום שחרב ב"ה. פסקו כהנים מלברך את ישראל בשם המפורש: דיו לעולם שישתמש בשם בן ב' אותיות. בין לשבח בו לפניו בין לברך את חברו: שנאמר כל הנשמה תהלל יה. כלומר זה השם שכל הנשמה שוה להשתמש בו מכלל דשם בן ד' אותיות ושם המפורש לא לכל הנשמה ניתן אלא לכהנים בלבד דכתי' ולברך בשמו וכתיב ושמו את שמי המיוחד לי: חבה. ען שפותח פיו שלא יוכל לדבר: לך דומיה. הכל שותקין לנגדך: שדומה עליו וכו'. נותן לו יסורין (הבאין עליו ומקבלן באהבה) [המקבלן באהבי]: ולך ישולם נדר. אותה דומיה שהוא דומם ביסורין דומה לו כשלום נדר: מעין ישיתוהו. כמעין של שיתין נקב שבבנין המזבח שנסוך היין של ספלים יורד לתוכו כל השנה כדאמרי' בלולב וערבה: הפושעים. עדיין אפי' בשעת תולעתם ואשם: דא"כ. הא דר"ל בפושעים דישראל מוקי לה להאי קרא דכתיב ואשם לא תכבה קשיא דידים אדידים: ולא מבשקר ליה.
א"י פרש איט מכירו שהוא יהודי *תרגום ולבקר בהיכליה ולבשקרא בהיכליה: המוציא והמעלה. שמוליא אתכם מארץ מצרי' והמעלה אתכם מארץ מצרים: דפשעי (כבר. שפשעו) בחייהן: מבטן שאול. יונה בן אמתי קאמר ליה: בדבי ר' יוחנן בן זכאי. ברייתא שנסדרה בבית מדרשו כעין תוספתא שסידר רבי אושעיא ורבי חייא: ציני. דקלים כשרות. ללולב:

א"ח מסו ספי (תוספות דיו לעולם שישתמש בשם של ב' אותיות. פירוש שנקרא ככתבו ונמקדש היה שם של ד' אותיות ככתבו): כל הנשמה. פירש ר"ח קרי ביה כל שנשמה בגוף ע"כ: בר מהנא על כותית דלא מבשקר. לא שייך למשניה בפי הזהב גבי ג' שיורדים לגיהנם ואינם עולים דזה עולה לאחר שקבל דינו:

הריטב"א לעיל מיניה כתיב כי רלץ עזב דלים כלומר רלץ ביתם ומעונם מה טעם משום שלא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה. כדי שלא יקלל את המלך. פירשו במדרש מפני שיודע שיש עול קלת בדינך אבל מדת הקב"ה אינו כן אדם נתחייב הריגה למקום שותק לפי שיודע דאי שהוא של אמונה ואין עול: שפושעים והולכים. פירוש במדרש שנידונין בשלג ובאש וכשיולאין מדין השלג גונבין ממנו להלטנן בו בדין של אש ואומר להם לא די לכם מה שגנבתם בעולמכם שאתם גונבים אף בעולם הזה

והָ דרך דרש. אבל הענין שנשמותיהן אפי' לאחר מיתתן אינן מוטטות לעלות מפני שהולכות לאבדון:

מהרש"א שנאמר איה אלוה וגו'. כפרש"י ולאיהוא אמר כן לאיוב דרך תוכחה אם היה נשמע בביתו ד"ת לא הי' נחרב אבל בכיו עשו משתה בית איש יומו וגו' וק"ל: נותן זמירות בלילה כו'. בפרש"י נותן זמירות של תורה ובפרק א"כ אמרינן דדוד נענש מפני שקרא לתורה זמירות שכאמר זמירות היו לי חקיך וגו' ויש ליישב דהכא בלילה קראן זמירות ע"ש שנשמעין בה בקול למרחוק כזמירות הללו וק"ל: שנא' כל הנשמה וגו'. כתבו התוספות פר"ח קרי ביה הנשמה בגוף עכ"ל ר"ל מלשון שממה וחרבן של בה"מ ועי"ל ע"פ מ"ש בפרק כל היד אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף וז"ש כל שהנשמות עדיין הם בגוף ולא כלו ממנו תהלל יה ואחר שיכלו מן הגוף הנשמות ובן דוד בא אז יהללו בשם של ד' מלא כדאמרינן כי יד על כס יה שאין השם מלא עד שיכלה זרעו של עמלק ע"י בן דוד וק"ל: כדי שלא יקלל כו'. ר"ל שזה שנתחייב הריגה ע"י דין מלך בשר ודם מהרהר אחר דינו שלא יפה דן אותו להריגה גם לא ירא מלקלל כיון שאחר הריגתו לא יכול לעשות לו כלום אבל במדת הקב"ה אינו מהרהר דבודאי יפה חייבו גם ירא מלקלל כיון שגם אחר הריגתו יכול עוד לענשו בדין גיהנם ולכך שותק מלהרהר ואדרבה נותן תהלה להקב"ה על שפרע לו ענשו בעולם הזה כדי לזכותו בעולם הבא ואמר ולא עוד אלא שדומה לו כאילו מקריב כו' ע"פ מ"ש בטעם המביא קרבן שידמה בנפשו שהוא היה ראוי להריגה כבהמה זו אלא שהתורה חסה עליו שהבא הבהמה לקרבן תחתיו לכפרה וא"כ זה שנתחייב הריגה למקום הרי הוא נעשה קרבן וכפרה על עצמו דהיינו ולך ישולם נדר ועד"ז יש לפרש הא דקאמרי' בסמוך ומורידין דמעות כו' הייט אותן דמעות עולות לו לפניו ית' ב"ה במקום הנסכים הבאים עם הקרבן וכדאמרי' שערי דמעות לא ננעלו ואמר גם ברכות וגומ' שמלדיקין עליהן את הדין כו' דהיינו שאומרים ברוך דיין האמת וק"ל: שנאמר ויצאו וראו בפגרי וגו'. דמקום פגרי האנשים לאו היינו גיהנם גופיה אלא פתחה של גיהנם הוא מקרי: בעמק הבכא כו'. משמע ליה דההוא קרא איירי מיד שבוכין כו' ומלדיקין עליהם את הדין הן עולים וכדמסיק דאברהם אבינו מסיק ומקבל להו כו' ודו"ק: אלא דאסיק ואפיק כו'. נראה דהיינו המוליא לך מים מלור החלמיש וגו' אבל המוליא אתכם מתחת סבלות מלרים וגו' אמרינן בפרק כילד מברכין לרבי נחמיה אה"כ הוא דלא משמע אלא דאפיק ורבנן התם כדחקו בו לפרש דה"ק להו הקב"ה כד מפקינא כו' והכא ה"ק כיון דמשמע נמי לשון עבר דאפיק כמו המוליא מים וגו' ה"כ דפושעי הוא לשון עבר וק"ל: שמעת קולי וגו'. לפי ענינו מבטן וממעי הדגה קאמר שבו היה יונה מתפלל אבל מדכתיב לשון שאול משמע ליה דבמקום פתחה של גיהנם היה: ותנור לו בירושלים זו פתחה כו'. לכאורה הוא מגומגם דפתחה של גיהנם בירושלם ניחא אבל הגיהנם גופא בליון דבר שא"א הוא דהגיהנם גדול כמו ס' פעמים בג"ע וג"ע גדול כמו ס"פ בעולם כדאמרי' במסכת תענית ונראה דודאי פשטיה דקרא בשריפת חיל דסנחריב איירי דכתיב וכפל אשור וחתו מנס שריו: אשר אור לו בציון וגו'. שישרף חיל סנחריב מלך אשור באור הבא ללִיוּן מן הגיהנם שהוא אור דק לשרוף הנשמות ובו נשרפו הם כמ"ש פלק אלו קשרים ותחת כבודו יקד וגו' וכשריפת בני אהרן שריפת

אלא מעתה דכתיב המוליא והמעלה. שמקשן מקשה לפי דעת חכמים דהכי קי"ל דאמרו כן בפרק כילד מברכין אבל לר' נחמיה לא קשה מידי ע"ש בחידושינו פאר יעקב: שלשה פתחים יש לגיהנם. הא דיש לגיהנם ג' פתחים ולג"ע רק פתח א' כבר כתבתי לסמוך הטעם ועוד נ"ל בפשוטו ע"פ דרך העולם כמו בדין שלמעה שאין מענין את הדין בדיני נפשות לכך יש ג' פתחים לגיהנם שמוליכין אותו מיד לפתח הסמוך לו וכן כשמקבל דינו שיכול מיד ללאת בפתח הסמוך:

שריפת כשמה וגוף קיים אף כאן כו' ומשום דעניינו כפול ותנור לו בירושלים דרשו זו פתחה ועניינו דיש לגיהנם ג' פתחים בג' חלקי עולם ומדבר יש ישוב שהם כלל העולם ע"ד שאמר הכתוב אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח אם אסק שמים וגו' ואציעה שאול הנך וגו' דהיינו שא"א לאדם להסתר מדרכו של גיהנם כי בכ"מ מוכן פתחה לקבל הרשעים וק"ל: וזהו פתחה. ר"ל הרמז כי יורדי גיהנם הם ההולכים אחרי מתיקות ותענוגי עוה"ז כדובשה של ב' תמרות הללו וזהו שביניהם פתח המביאן לגיהנם וק"ל:

הרי"ף כל בית שנשמעים בו ד"ת בלילה סוף אינו נחרב וכו' ופרש"י לא אמר לא הולך להתאונן איה אלוה עושי והריני חרב מי שנותן זמירות בלילה וקשה דרבי ירמיה דיבר בבית שנשמעים בו ד"ת שאינו נחרב ולא דיבר באיש הלומד והכתוב מדבר באיש הלומד ולא דיבר בבית שלומדין בו. ועל פירש"י קשה בכתוב לא נרמז חורבן בית ועל הריטב"א קשה שהביא ב' פסוקים מב' מענה. ונ"ל להבין מאמר זה עם מאמר פ' חלק א"ר אלעזר כל בית שאין ד"ת נשמעין בו בלילה אש אוכלתו שנאמר כל חושך טמון לצפוניו תאכלהו אש לא נופח ירע שריד באהלו ואין שריד אלא ת"ח שנא' ובשרידים אשר ה' קורא ופרש"י כל חשך כל לילה לפין ונקרא ומצפוני התורה שאין בו ד"ת נשמעין באותו הבית אש של גיהנם תאכלהו שאינו צריך ניפוח ירע שריד באהלו מי שרע בעיניו שיש שריד באהלו וגם שם יש להתבונן דכתיב תאכלהו ולא יאכלהו דמשמע תאכלהו לבית ובבית לא שייך אש של גיהנם אלא באדם שאינו לומד י"ל בו נדון באש גיהנם כי הבתים אש אוכלתן אבל אינם נדונים בגיהנם וע"ק דכיון שהעון נזכר בתחלת הכתוב כל חושך טמון לצפוניו שהוא כל לילה שמונים ומצפוני התורה למה זה חזר להזכיר העון בסופו של הכתוב ירע שריד באהלו מי שרע בעיניו שיש שריד באהלו ועוד שקודם הזכיר בית שאין נשמעין בו ד"ת ובסופו הזכיר מי שרע בעיניו שיש שם באהלו דמשמע שעוסקים בתורה באהלו אבל הוא רע בעיניו. אשר ע"כ נ"ל למפסק האי פסוקא בתרתי ומה שהזכיר בתחלת הפסוק כל חשך שהוא הבית שאין בו ד"ת בלילה שהוא סימן ומצפוני תורה הוא חוזר לפסוק שלמעלה ממנו והוא הכתוב שהביא הריטב"א ז"ל כי רצץ עזב דלים בית וכו' כלפי עזב הקב"ה ורצץ לבית שאין נשמעים בו ד"ת שאותו הבית הוא גזל בידו כיון שאין נשמעים בו ד"ת והיינו דסמיך ליה כל חשך טמון לצפוניו דהיינו שכל לילה היה טמון ומצפוני התורה תאכלוהו אש וגם יש עונש ללומד ורע בעיניו שיש שריד זה ת"ח באהלו ורע בעיניו ומהו ענשו של זה תאכלהו אש לא נופח תאכלהו אש של גיהנם למי שרע בעיניו שיש ת"ח באהלו ונמצא ב' עונשים נכונים לשתי עבירות כנגד הבית שאין נשמעים בו ד"ת יהיה רצץ עזב וכו' הבית ואש אוכלתו. וכנגד ירע שריד באהלו הוא עונש להיות נגרא אש של גיהנם שאינו צריך ניפוח. וכפי זה יאמר כאן כל בית שנשמעים בו ד"ת שתיקן מה שלא היו נשמעים בו ד"ת והיה עונשו להיות נחרב כי רצץ עזב הבית ועכשיו שנשמעים בו ד"ת סוף אינו נחרב ודייק מ"ש סוף אינו נחרב ולא אמר כל בית שנשמעים בו ד"ת אינו נחרב אלא בא ללמדנו שאע"פ שבית זה היה ברשות מי שלא היה משמיע בו ד"ת ונחרב בעונו כי רצץ עזב וכו' כששב באותו בית מי שמשמיע בו ד"ת סוף אינו חרב אע"פ שישובו לדור בו אנשים חטאים שאין משמיעים בו ד"ת מ"מ כיון שכבר נשמעו בו ד"ת נתייסד בתורה וסוף אינו נחרב בשביל אחרים שאינם משמיעים בו ד"ת ושבר פושעים וחטאים שאינם משמיעין ד"ת בלילה יהיו נדונים באש של גיהנם וזה נרמז בכתוב הזה שאמר איה אלוה למעלה לאיש כמוך רשעך שהכוונה שרשעת האדם מגעת להזיק לו בעולם הזה ובעוה"ב גיהנם והוא בשביל איש כמוך שזעם עליך ומרוב עניים יזעיקו ישועו אל ה' על העושק והמרובה שאתה עושקם עושה עמך הקב"ה רע. ואם היה לך דעת ועינים לראות היה לך לתקן ובמקום זעקת העשוקים היתה זעקתך בד"ת וזמרה אלא ולא אמר איה אלוה עושי נותן זמירות בלילה לא זכר את בוראו עושהו ליתן זמירות בלילה אשר ע"כ עלתה זעקתו ושועה שעשוקים ישועו מזרוע רבים ומינה דייקינן הא אילו היו נשמעים בביתו ד"ת היתה מבלעת ומבטלת זעקת העשוקים שזעקתם גרמה לחרבן העולם בימי המבול כמו שדרשו חז"ל כי מלאה הארץ חמס והנני משחיתם את הארץ וזש"ה מרוב עשוקים יזעקו הרי שזעקתם של העשוקים גרמא חרבן הארץ ואילו אמר איה אלוה עושי והיה נותן זמירות בלילה היתה מבטלת זעקת העשוקים וסוף אין ביתו חרב זה נ"ל בדוחק האגדה ועוד י"ל דהא קי"ל מיום שחרב בה"מ נגזר על בתיהם של צדיקים שיחרבו ומשמע מהכא דהצדיקים שלומדים תורה בלילה אין בתיהם נחרבין וצריך לומר דבשעת החורבן שנחרב בה"מ על ביטול תורה כדכתיב על עזבם את תורת' נגזר על בתי הצדיקים ליחרב ואחרי כן כשבנו הצדיקים בתיהם ונשמעים בבתיהם ד"ת סוף אינם נחרבין דייק לומר סוף שאע"פ שנגזר עליהם חרבן בתחלה סוף אינו נחרב לפי שהשכינה יושבת אצלו ולא הולך לבקש בה השכינה ולומר איה אלוה עושי לפי שכיון שנותן זמירות תורה בלילה הנה ה' נצב בביתו וסוף אינו נחרב: כל הנשמה תהלל יה וכו'. עיין פרש"י וקשה דא"כ אינה תלויה קריאת השם בחרבן ב"ה אלא בכהנים שלכהנים ניתן דכתיב ולברך בשמו ולא לישראלים וא"כ גם לאחר החורבן יהיה להם לכהנים לברך בשם המפורש ולמה פסקו וע"ק שגם בזמן שב"ה קיים לא היו מברכין הכהנים בשם ככתבו אלא במקדש בלבד ורמז לדבר להגיד בציון שם ה' דהיינו ככתבו במקדש ותהלתו בירושלים היינו בכינוי בירושלים ובגבולים וע"ק. שהרי דוד אמר פסוק זה כל הנשמה תהלל יה ודוחק הוא שכתבו על זמן החרבן בלבד. ולפירוש התוספות שפירש ר"ח קרי הנשמה בדגש אתי שפיר. ומ"מ צריך לבאר מ"ש שם י"ה שמהללים בו אחר החרבן משאר אותיות השם ואם הכונה על שאין השם שלם ולא הכסא שלם עד שיכרית זרעו של עמלק בבנין בית קדשנו בעה"ב עדיין קשה שהרי כתוב זה שמי לעולם וזה זכרי ודרשו בו על שם בן ד' ככתבו שיהא נעלם והשם אדנות הוא זכרו לדור דור ואם כן אחר החרבן מהו דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות ונראה מ"ש דיו לעולם לפרש"י שאע"פ שבה"מ לכהנים ניתן רשות לברך בשם ה' מ"מ לשאר העולם דיו לעולם שישתמש בב' אותיות שהם שם יה וגם לכהנים לא ניתן רשות להזכיר את כל השם ככתבו כדכתיב לעמוד לשרת בשם ה' דהיינו לומר במקום השירות והעבודה שעומדים עבודה לפני ה' אז מזכירין שם ה' אבל בגבולין שאין שם שירות ועבודה די"ס להשתמש בשם יה שהוא חצי השם. ומ"מ לאחר החורבן דיו לעולם בין הכהנים ובין ישראלים כולם יהיו שוים בהזכרת חצי השם שכן אמר דוד כל הנשמה תהלל יה כלומר זה השם הוא שוה לכל להשתמש בו שגם בזמן המקדש לא היו מהללים כל הנשמה חוץ למקדש אלא בשם זה וכן בזמן שאין המקדש הושוו הכהנים וישראלים ודיו לעולם שישתמשו בשם יה והוא נרמז במלת הנשמה דנושה הוא לשון שממה וחרבן תהלל יה ואפשר לומר בזה דרך דרש שבזמן שבה"מ קיים היה תגבורת רחמי' בעולם ומזכירין שם הוי"ה בכינוי אדני לומר שבכלל הדין יש רחמים בתוכו אבל אחר החורבן הם כי לא להזכיר שם הויה כולו אפי' לכתוב ככתבו ולהזכיר בכינויו אלא דיו לעולם שישתמש בשם יה שהוא מקלת הרחמים של שם בן ד' ואע"פ שמזכירין שם אדנות אינו כינוי שם בן ד' שבהיות שם אדנות כינוי לשם בן ד' יש התערבות הרחמי' גמורים ובהיות שם אדני כינוי של שם יה אין בפנימיותו תוקף הרחמי' הגמורים ואם באנו לדקדק יש בשם יה כולל שם אדני במספר זה יו"ד ה"י הם במספר ל"ה ויש מנין אותיות יו"ד וא"ו דל"ת ה"א יו"ד הם י"ד וגם מספר י"ה הם ט"ו עולה הכל ס"ד והכולל של שם י"ה הם ס"ה כמספר שם אדנ"י שעולה ס"ה הרי שבשם אדנ"י יש בפנימיותו שם י"ה שהם מקלת רחמים ואינם רחמי' גמורים כמו בזמן הבית שבכלל הנרמז של שם אדנ"י שהוא היכל לשם הוי"ה שהוא שם בן ד' שעולה ג"כ במספר ס"ה כגון זה ד' אותיותיו שמתחלקות לעשר יו"ד ה"א וא"ו ה"א הרי עשרה ומספר הד' אותיות הם כ"ו והם ל"ו פרטי הד' אותיות הם כ"ח יו"ד וא"ו דל"ת ה"א אל"ף וא"ו ה"א אל"ף הם כ"ח תצרפם עם ל"ו הם ס"ד והכולל שם על הכל הם ס"ה הרי לך בפנימיות שם של אדנ"י יש שם בן ד' שהם רחמים גמורים ומשחרב ב"ה דיו לעולם שישתמש בשתי אותיות של י"ה שיהיו מקלת רחמים בשם אדנ"י הנזכר וזהו הנרמז בכתוב כל הנשמה תהלל יה הללויה שאמרו בגמרא הללויה שם ושבח כאחד כלומר יש הלל שהוא ס"ה של שם אדני ושבח שהוא שם י"ה נכללים זה בזה הדין והרחמים: ואמר ר' ירמיה בא וראה שלא כמדת וכו'. וקשה דהא והא בב"ו מיירי שנתחייב הריגה למלכות ונתחייב הריגה למקום וכן לאוי לומר שלא כמדת בשר ודם הנדון לפני מלך בשר ודם היא מדת בשר ודם הנדון לפני מלך מלכי המלכים. ואין נודק לומר מדת הקב"ה כיון שהשותק הוא בן אדם. וע"ק לפרש"י שפירש שדומה עליו וכו' נותן לו היסורין הבאים עליו ומקבלן באהבה וכיון שנתחייב הריגה למקום והנו קיימין אין ליסורין ענין כאן ואחר כך חזר רש"י ופירש אותה דומיא שהוא דומם ביסורין דומה לו כשילום נדר ולא ראי זה כמו הפירוש שפי' קודם שהיסורין עצמם הן דומין עליו כקרבן וכאן פי' שהדממה היא דומה לו כקרבן שהרי אנו מספרים שבחו של אדם שנתחייב הריגה למקום שדומם. ולא עוד אלא מלבד הדמימה והשבח יש גם כן שילום קרבן. ואפשר שרבי ירמיה בא לומר לפי שאחר מיתת הנדון שוב אין המלך יכול לעשות עמו מאומה רע וכיון שהוא הולך להריגה מקלל את המלך כי מה יעשה לו עוד אבל הנדון לפני מלך מלכי המלכים עיקר עונשו הוא לאחר המות

המות כמאמר החכם המות קשה ממה שלפניה וקלה ממה שלאחריה וכיון שנודתו של הקב"ה להעניש עיקר העונש לאחר מיתה לכך האדם הנדון שותק לפי שאם ידבר תועה תכלית נפשו לעה"ב שנא' לך דומיה תהלה ולא עוד אלא שמשבח ומברך על הרעה ואומר ברוך דיין האמת. ולא עוד אלא שאותו השבח שמשבח לה' אינו שהספה ולחוץ אלא מקבלו בשמחה לאותו עונש שהענישו הקב"ה כדתנן חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה ואוקמוה בגמ' לקבלינהו בשמחה. והטעם לפי שסוף הדין והעונש שמביא הקב"ה הוא רחמים להביאו לחיי עוה"ב. וכיון שהאדם הזה משבח תהלה לאלהיו על מיתתו יש בידו תוספת יותר על מעלת השבח שהוא כאילו הקריב קרבן. ולענ"ד שמ"ש כאן דומה עליו אינו על האדם כפרש"י אלא דומה מעלה עליו הקב"ה כאילו מקריב קרבן. וזה שאמר הכתוב ולך ישולם נדר לך ה' ישלם אותה דומיה שדמה דכתיב בה לך דומיה אותה דומיה לך היא רצויה ונלמד שהיא רצויה התהלה עוד נרצה כאילו ישלם נדר של קרבן לפי שהקרבן הוא לרצון לפני ה' לפי שמתוך שחיטתו וזריקת דמו יתן אל לבו שהוא כאילו הקריב עצמו וכאן שנתחייב מיתה והריגה למקום ודומם ומקבלו בשמחה הרי הוא מקריב עצמו לקרבן לפניו יתברך: והיינו דאריב"ל מ"ד עוברי בעמק הבכא וכו'. וקשה דרבי ירמיה דיבר בשותק שהוא כמקריב קרבן וריב"ל דיבר בנידונים בגיהנם ונראה מה שהוקשה לו בכתוב מ"ד עוברי בעמק הבכא וגו' ונראה לפי פרש"י אמר ומדת הקב"ה היא להעניש עיקר העונש אחר המות ומתוך כך אין האדם הנדון מדבר תועה מילתא העונש שאחר המות ואדרבה הוא אומר תהלה ושבח וכן אמר ריב"ל שאחר המות בגיהנם הם נדונים הרשעים שעוברי' על רצונו של הקב"ה ומעמיקי' להם גיהנם ושם נדונים על עונש כמשמז"ל שרואים יצה"ר כחוט והללו בוכים איך לא יכלו לכופו ומורידין דמעות כמעין של שיתין שנרמז במלת מעין ישיתוהו מלשון שיתין ומצדיקין הדין ומשבחין ואומרי' יפה דנת וכו' וזהו גם ברכות ושבחות להקב"ה שיעטה הודאת דינו בכולל על עונש הצדיקים ועונש הרשעים כל אחד כפי הראוי לו וכולם בצדק ומשפט ישר ובזה נתיישב הכתוב שנכנס ומדבר בלשון רבים עוברי וכו' ישיתוהו שהוא ג"כ לשון רבים ואיך אומר יעטה מורה בלשון יחיד ולא אמר יעטו מורים: ההוא דמחייב מדא שעתא בגיהנם. וקשה דכיון דמדא שעתא מחייבי בגיהנם והרי שלט בהם שעה אחת ובמזבח הזהב לא שלט בו כלל והיה אפשר לומר דנכנסין לגיהנם שעה אחת ואין האור שולט בהם כלל אלא יש להם עונש ליכנס ולעמוד בגיהנם עד שיבא אברהם אבל קשה דא"כ למה ליה לשנויי ההוא דמחייב מדא שעתא ליתני הכי דלעולם נכנסין בגיהנם ובוכים שם על שנכנסו אבל אין אור של גיהנם שולט בהם וע"ק באתקפתא דרב כהנא דאמר השתא דאמרת הפושעים בי דפשעי ואזלי אלא מעתה וכו' אלא דאסיק ואפיק וכו' הכא נמי דפשעי היא. ופרש"י שפשעו בחייהם וכפי המובן הוא דלרב כהנא פלטינן מהקושיא שהקשו לר"ל דאמר אין אור של גיהנם שולט ק"ו ממזה"ז ועדיין הקושיא במקומה דהא כתיב על האנשים שפשעו בחייהם ואי קשיא מדכתיב ואשם לא תכבה התם פושעי ישראל בגופם כגון קרקפתא דלא מנח תפילין ולית להן ק"ו ממה"ז אבל לעולם לר"ל דרדים הפושעים בי והולכים לעולם שאינם חוזרים בתשובה והתם אמר שמצדיקים עליהם את הדין דהיינו תשובה צריך לשנויי הא בפושעי ישראל הא בפושעי עובדי כוכבים. ותו קשיא לי להאי דקאמר דאברהם מסיק ליה בר מישראל וכו' לוקמינהו תרווייהו בפושעי ישראל הא בבא על הכותית אשם לא תכבה והא בשאר פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולט ושמא לר"ל כיון דיש ביד אלו שאר מצות לא גרע מעובי דינר זהב במזבח שלא שלט בו האור ועונש הבא על הכותית הוא להיות עומד בגיהנם ואין מוציאו מיד כמו לשאר הפושעים אבל אלו ואלו אין אור של גיהנם שולט בהם לר"ל. ועוד י"ל כמה שאמרו בעלי התוספות לקושייתם וכן מצאתי כתוב בספר חכמת שלמה שכתב בזה והבא על הכותית אינו בכלל פשעי ישראל ועולה אחר שקבל דינו מיד ועוד האריך שם. ואפשר דהכי שיורדים ואינם עולים אבל מ"מ לר"ל אין אור של גיהנם שולט וכ"ש דלית לן למימר כאן ואשם לא תכבה כיון שיש בידם שאר מצות וק"ו ממזבח הזהב. ואין להקשות לדברי התוס' שאמרו דהבא על הכותית עולה מיד כשקבל דינו א"כ אמאי מוקים לקרא דעוברי בעמק הבכה בהנהו דמחייבי מדא שעתא לבר מבא על הכותית והרי גם הבא על הכותית עולה כשקבל דינו ושמא משום דהא אמר ר"ל שאין אור של גיהנם שולט בהם כלל והבא על הכותית מיהא נידון באש גיהנם עד שיקבל דינו ואח"כ עולה משא"כ בשאר עבירות שיורד ואינו נדון באש כלל ואברהם מוציאו משם אע"פ שלא קבלו דינם. עוד בתוספות דלמא היינו דירושלים כדכתיב בגיא בן הנם אשר בירושלים ולא גרסינן היינו דמדבר וכונתם מבוארת שהוקשה להם למה דחה הגמרא דילמא היינו דירושלים ולא דחה דילמא היינו דירושלים או דמדבר. לזה אמר שהכתוב אומר גיא בן הנם אשר בירושלים ומטעם זה ליכא למימר שהוא הפתח שבמדבר:

אמר ריב"ל ז' שמות יש לו לגיהנם *שאול ואבדון (בגמרא)
ובאר שחת ובור שאון וטיט היון וצלמות וארץ
תחתית: שאול דכתי' °מבטן שאול שועתי שמעת קולי: (יונה ב)
אבדון דכתיב °היסופר בקבר חסדך אמונתך באבדון: (תלים פח)
באר שחת דכתי' °כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן (שם טז)
חסידך לראות שחת: ובור שאון וטיט היון דכתיב
°ויעלני מבור שאון מטיט היון וגו' צלמות דכתי' °יושבי (שם מ)
חושך וצלמות: וארץ תחתית גמרא היא: ותו ליכא (שם קז)
והא איכא גיהנם גי שעמוקה כגיהנם שהכל יורדים בה
על עסקי חנם. והאיכ' תפתה דכתיב °כי ערוך מאתמול (ישעיה ל)
תפתה. ההוא שכל המתפתה ביצרו נופל שם. גן עדן
אמר ר"ל אם בארץ ישראל הוא בית שאן פתחה ואם
בערביא הוא בית גרם פתחה אם בין הנהרות הוא
דורמסקנית פתחה. בבבל אביי משתבח בפירי דעבר
ימינא רבא משתבח בפירי דהרפניא:

טיט היון. שהוא רפש לטבוע בו ובלע"ז פנק וקשה טיט זה שראוי לבנין: **שחת ובאר שחת.** חדא מילתא היא: **על עסק חנם.** עריות: **תפתה.** גיהנם דכתיב בההוא קרא מדורתה אש ועצים הרבה: **בית שאן פתחה.** שפירותיה מתוקים מכל פירות ארץ ישראל: **משתבח בפירי דעבר ימינא.** משתבח בפירות שמעבר נהר פרת לדרומו:

תוספות באר שחת דכתיב לא תתן חסידך לראות שחת. והיינו באר שחת ומהאי קרא (כמי מייתי ראיה) [הוה מצי לאתויי] דשמו שאול והא דלא] מייתי בקרא דכתיב ואתה אלהים תורידם לבאר שחת דכתיב ביה באר שחת בהדיא משום דההוא קרא לענין קבורה קאמר כדכתיב בסיפיה אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם: וצלמות דכתיב יושבי חשך וצלמות. האי קרא בספר תהלים כתיב גבי ד' שצריכין להודות. ונראה דגרסת הספרים בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ חשך וצלמות: ארץ תחתית גמרא. לית דגרסי ארץ תחתית כשהראה הקב"ה ליחזקאל היורדים לגיהנם באותה פרשה כתיב ארץ תחתית אך תימה אמאי קאמר גמרא [ובגמרא בתוספות בה"ג איתא גרסי' דתחתית כתיב ביחזקאל כשהראה הקב"ה כו'] והא איכא תפתה תימה אמאי לא פריך נמי והאיכא עלוקה ואומר ר"ת דעלוקה שם אדם חכם כמו לאיתיאל והא דמוקי לה בעבודת כוכבים בגיהנם היינו משום דכתיב בתריה שאול ועוצר רחם ומיהו קשה דבפסיקתא לא חשיב ליה בשמות שלמה וגם בני דברים וד' דברים הכתובים באותו ספר לא חשיב עלוקה ואע"ג דלא חשיב נמי יקהה היינו משום דשמא הוי בכלל אגור והפייט נמי ימדו בשם גיהנם יקדו בסנסני עלק:

ברמב"ן ז"ל הזכיר ענין ג"ע וגיהנם בספר תורת האדם בשער הגמול ושם הביא מאמר זה ועוד הביא ראיה מפרקי רבי אליעזר ח"ל בשני ברא הקב"ה הרקיע והמלאכים ואשו של ב"ו ואשו של גיהנם ופירש שם הרקיע הזה דהוי רקיע שעל ראשי החיות שנא' ודמות על ראשי החיה רקיע וגו' ועוד שם ושמו בברייתא דאלכו

עין יעקב

שבע שמות יש לגיהנם. כנגד ז' מדורי גיהנם וז' ימי השבוע שעבר בהן עבירות ומ"ד שיש ז' ספרי תורות לכך הם ז' שמות לפי שעבר על מה שכתב בז' ספרי תורות: **הוא** בית שאן פתחה. משמע דאין לה רק פתח א' וכ"כ מהרש"ל והא דאמרינן בפרק כל כתבי דכל העונה אמן פותחין לו שערי ג"ע אפשר לומר דלפתח א' יש לו שני שערים או כיון דלכל צדיק וצדיק יש מדור לפי כבודו וכל מדור יש לו פתח בפני עצמו מלבד הג"ע בכללו יש לו רק פתח א':

דארכו של עולם במקום הזה ז' מקומות זה למטה מזה והם גיהנם ושערי צלמות ושערי מות וטיט היון באר שחת אבדון שאול ולמטה מכולם ארקא ומלאכי חבלה מעמידים רשעי"ם בארקא תחת נהר של אש שהוא יוצא מתחת כסא הכבוד שנא' נערת ה' חמת ילאה וגו' ויורד לארקא סוף אינו עולה והם נידונים לדורי דורות ושם שכינו רשעים שבהם מלאכי חבלה ממונים עליהם. מדור העליון שאול תחתית עומקו מהלך ת"ק שנה וכן כל מדור ומדור האש בכל שאול תחתית חזק על אחד ונ' משל אבדון שלמעלה ממנו וכן כל מדור ומדור משלמעלה ממנו תם ענין השנוי בברייתא והאזיח הענין במדרש תלים כל כת וכת משבעה כתות יש לה מדור בפני עצמה בגן עדן וכנגדן שבעה בתי דירות בגיהנם ואלו הן וכו' וכל אחד ואחד לפי מעשיו. ובאגדה אמרו אמר רבי יהושע בן לוי כד משחנא ביתא קמא דמדור גיהנם אשכחנא בה מאה מילין בארכה וחמשים מילין בפותיה ותמן גובין גובין ואריון דינור קיימין תמן וכד נפלו תמן בני איניש אכלין יתהון אריותא ובתר דאיכלינון אישתא קיימא מריש ורמו יתהון בנורא דכל ביתא דמדור קמא. ומשחית ביתא תניינא דבמדור תניינא ואשכחי בה כדקמא ושאלית בגו ביתא קמא ואמרי בביתא קמא אית בה עשר אומין ועמהון אבשלום ואמרי אומה לאומה אם אנא סרחנא דלא קבילת אורייתא אתון מה חבתון ואינון אמרי אנן כותבין חובנא ואמרי לאבשלום אם את לא קבלת אבהתך קבילו למה לקית כדין אמר להון משום דאזלית לאבא וקאים חד ומחא לכל חד וחד בשוטין דנורא והוא דמחי יתהון קושי"א שמיה ואמר רמו יתהון ורמו יתהון ומתוקדין בנורא ומעלין אחרנין ומחו יתהון ורמו יתהון לנורא וכן לכל חד וחד עד דמשלמין כל חוביא ובתר כן מעלין אבשלום למימחא נפקא בת קלא ואמרי לא תמחוניה ולא תוקדוניה בנורא דהוא מבני רחמאי דאמרי *בסיני נעשה ונשמע בתר דמסיימי רשיעי ממחי ולמוקד נפקין מן נורא כאילו לא אתוקדו. ועוד חזרין וממחין יתהון וכן עבדין ז' זימנין ביומא וג' בליליא ואבשלום אשתזיב מכל אילין בגין דהוא בריה דדוד. ובביתא תליתאה דמדור תליתאה אית ביה י' אומין כדין דכן יתהון ודואג עמהון והוא דמחי יתהון להטיא"ל שמו ודואג אישתזיב מכל אילין בגין דהוא מבני בניהון דאמרי בסיני נעשה ונשמע. ובביתא רביעאה אית בה עשר אומין וכדין דכן יתהון והוא דמחי יתהון שפטיא"ל שמיה וקרח וכנישתיה משתזבין מכל אלין בגין דאמרי בסיני נעשה ונשמע ובביתא חמישאה כדין דכן יתהון ואית בה עשר אומין וירבעם עמהון והוא דמחי יתהון מכתיא"ל שמו וירבעם משתזיב מכל אלין על דעסיק באורייתא והוא מבני ישראל דאמרי נעשה ונשמע. ובביתא שתיתאה כדין דכן יתהון ואחאב עמהון והוא דמחי יתהון קוטריא"ל שמיה ואחאב משתזיב מכל אלין בגין דהוא מבני ישראל דאמרי נעשה ונשמע. ובביתא שביעאה כדין דכן יתהון ואלישע בן אבויה עמהון והוא דמחי יתהון דלקיא"ל שמיה ואלישע משתזיב מכל אלין על דהוא מבני ישראל דאמרי בסיני נעשה ונשמע ובכל ז' אלפי דאית בכל מדור ומדור דכין רשיעי בהאי דינא דלא חזו דין יש דין בגו תשובה דכל תשובה דהוא קודם דאתברא עלמא תמן הוא ע"כ במדרש. ואלו קצת המקומות שספרו בהם כענין גיהנם ולעד עדן בתלמוד ובמדרשים נגלו את תבניתו ודברים הללו וכיוצא בהם אין לתלות אותם במשל ובחידה, שהרי הזכירו מקומם ומדדו ארכו ורחבו ודנו עליו לענין איסור והיתר והוא מוכר להם בענין הדינין ובשאר, כמה מקומות שלא הזכרנו אלא כן קבלת אבותינו ז"ל שהקב"ה ברא נפשותיהן של צדיקים והם בלא ספק רוח זכה ודקה ביותר אינה גוף ולא נגבלת ואינה נגדרת במקום ולא נתפסת כשאר הרוחות שתופסין אותם בכודות אלא מכת המלאכים ונעלים ביותר אין כאן מקום לפרש כל המשוג ממנו והכתוב מעיד עליהם ויפח באפיו נשמת חיים ואומר כי מנשמת אל ניתנה ולא מהשתלשל הקטנות ורז"ל אמרו שנבראו בראשון בכלל בריאת האור ברצון הקב"ה שגזר זה העולם השפל והשמים העליונים הזכיר וכל לבאם הגופיים והשכליים הוא יתברך שמו ברא המקום נקרא גיהנם וברא אש דקה מן הדקה שאינה גוף ממש נתפש ותופסת בדברים הדקים ומכלה אותם ושם כח האש הזו באותו מקום הנזכר כאשר שם כחות השכלים הנבדלים שהם מלאכים לכתותיהם בשמים והפרישו רז"ל בין האש שבעוה"ז ובין האש ההוא הפרש גדול לדקות אותו האש. אמרי בפסחים אור דידן אברי במוצאי שבת ואור דגיהנם איברי בשני ואין ספק אחר המימרא הזאת שהם רוצים להעלות האש ההיא ולעשותה דקה מן הדקה עד שיחשוב אותה להבראות ביום ב' והוא היום במיוחדים בב"ר ובמדרשים לבריאת המלאכים וידוע הוא בכלל מעשה בראשית וכו' והאריך בזה קצת ועוד כתב ואחרי זה כאמר שבורא הנפשות הזכות יתברך שמו יש ביכלתו לברוא להם אש דקה שאינו גוף נתפש שורף ותופש דברים דקים שאינם גוף ומכלה אותם שאין הכחשה לאמר שכודם בבריאת הנפש ברצונו יתברך שלא היה אפשר להמצא דבר דק כמוה מוכן כנגדה לכלותה וכן אמרו רז"ל במלאכים עצמם שנשרפים בנהר דינור והזכירו אש אוכלת אש ואם יקשה עלינו היאך הנפש נגבלת במקום ואין לה משכן במוח או בלב רק שהם מקומות נרמזים לשמוש השכל ההוא ואמנם עם כל זה לא נשים שכלנו שלא יהיה בגוף רצונו זה מן הבריאה הדקה הזאת הנקראת נפשו יותר ממה שיש מן שנפש היא במוח תמיד או בענף האילן ושלא תהיה נפש בגופו נלמדת יותר ממה שנפשו נלמדת בגופו של פלוני חברו ויהיה משכנה בו במקום או שלא במקום מפני שהיא אינה גוף ואין מקום על דקדוק לשונו לדבר שאין לו גוף אבל על כל פנים נפשו שוכנת בו ותהיה חבורה בגופה כדברי קצת חוקריהם שאומרים כי נקשרה הבריאה הדקה הזאת הרוחנית המאירה ברוח החיים והיא אצלם נפש אחרת באדם ונלמדו שתי הנפשות הדקות הקיימות בגשם ומנה בעלת השמועה המשוכות בחום הטבעי בדם והלמד שתיהם כהקשר השלהבת לפתילה עם השמן הדק דקות ביטוי בין שניהם או יהיה הענין בדרך אחרת כמו שירצו ויראיתו לשונם בדקדוק מלות ובגערות לחולק עליהם וקראו הנוטה מדבריהם פתי וכל שאינו יודע ומבין אבל על כל פנים מי שהשכין אותה בחומר הזה והלמידה בינה ובין הגוף יכול לגבל אותה במקום ההוא ולחבר בינה. ובין האש הדק שבאותו מקום שהוא מן הכת העליונה ונברא על זה הענין שתכלה הנפש ותשתנה במצרף ההוא או הכליון החרוץ וכבר בא במורה הנבוכים מאמר פילוסופים כי האדם כשתניעהו נפשו שהוא מרתו לעלות מן סבית לעליה כאומר כי גופו הוא אשר התנועע כי הנפש הוא המניע הראשון בעצמו אלא שהיא התנועעה במקרה והנפש עמו אל העליה ואם ישקוע הנעי' הנפש ישקוע ההתנועע בשבילי והוא הגוף ואם ישקוע הגוף תסור התנועה המקרית אשר יש לנפש עכ"ל וכבר אמרו עוד קצת משכיליהם אין בעל חומר יכול להשיג השגה שלמה על אמתה עד שיהיה הנפרד שבה למציאות בעל חומר או למציאות כח מכחותיו או פעולה מפעולותיו כי זה הוא יותר נעלם בהם מהעלם עלולים כלם מחקרים במוצאם חבור הנפרדים עם בעלי

החומר

המותר בשבת ובפעולה והוא חבור על כל פנים וכבר יצאנו לענין אסור בחקירה הזאת מפני המתגאים על יוצרם [illegible] בתוכן מעשיו וקודות יצירותיו הנפלאים והם לא ידעו בכן גופם בכל מחקריהם אף כי נפשם ומדוע יתפארו על קבלתינו בעשותה הנפש הזכה ולאחר אותה במלות וספורים מלאכיים כי לא יחשוב בקבוליהם רק לגלגל השכל או לבעלי העיון שלהם לכח המלאכים ואנחנו על קבלה אמתית מאבות וקדושים שלא הספיקו בילדי עובדי כוכבים מעלים אותם ומדקדקים עניינם מאלה עד להרבה עד שאמרו רז"ל עליה דבר כאילו נוטה שלא כבראת אמרו ב"ר עם המלך במלאכתו ישבו שם עם המלך מלכי המלכים ישבו נפשותיהם של צדיקים שבהם נמלך וברא העולם ומי שישמע זאת המימרא בין שהכה לפירושו או שלא ידעה מ"מ מכאן יכיר שאין דקות הנפש לפילוסופי העובדי כוכבים ולנגררים אחריהם יותר מדקותה אצל רז"ל ולא כמותו אף על פי שלא הבאנו הלומדים במלות כאמרות בספר ובהומר ענין ועכ"ז יאמינו רז"ל כי האש של גיהנם ואבדון שולטת ברלין העושה הכל יתי' ויתרומם. עכ"ל הרמב"ן ז"ל:

מהרש"א ז' שמות כו'. הוא מבואר כי מעשה האדם ומאורעותיו הם מסוגלים ונמשכים לפי שבעת ימי בראשית כמ"ש בפרק מי שהחשיך למ"ד מזל יום גרים מאן דבחד בשבא כו' ולמ"ד נמי מזל שעה גרים לפי התחלת שימוש מזלות מימי הלידה של"ס חנכ"ל וגם"ה ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאותיכם כי העונות נמשכין בז' פנים וכן יבואו הפורענות בשבעה פנים ועל פי הדברים האלה אמר דהכי נמי בדין עה"ב בגיהנם יבואו דיניהם בשבעה פנים לפי העון והם ז' שמות לגיהנם דהיינו שבע מדורות יש לגיהנם לדון בו הפושעים כפי חטאתם בשבעה מיני עונות והשביעית נקראת ארץ תחתית על שם שהיא הדיוטא התחתונה בגיהנם וכמו שהאריך בזה הרמב"ן שער הגמול ע"ש ודו"ק: **מבטן שאול שועתי וגו'.** עיין בתוספות וה"ה דבכמה מקראות ה"מ לאתויי דאקרי שאול אלא דנקטי האי קרא משום דמייתינן ליה לקמן גבי שחת מיהו ק"ק אמאי מייתי קרא דיונה ולא מייתי קרא דכתיב בתורה דמייתינן ליה לעיל וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה. וי"ל דשאול דהכא י"ל דהיינו בקבר אבל מבטן שאול שועתי גו' וכן לא תעזוב נפשי לשאול גו' משמע גיהנם עונש לנשמה. וכתבו עוד באר שחת דכתיב כי לא תעזוב וגו' והא דלא מייתי קרא ואתה אלהים תורידם לבאר שחת וגומר דהוי כו' ע"ש אע"ג דההוא קרא מאוחר הוא בספר תהלים דמפורש ביה דמקרי באר שחת אבל בהאי קרא דמייתי לא כתי' רק שחת ודו"ק: **גמרא כו'.** ובס' יחזקאל מלינו בקרא ארץ תחתית ומשמע נמי דביורדי גיהנם איירי דכתיב בריש' דההוא קרא והורדתיך את יורדי בור וגו' ואפשר דה"ק גמרא ארץ תחתית היא מדור הז' ודיוטא התחתונה ולכך חשיב לה בז' וק"ל: **והאיכא גידהנם כו'.** זה לא מצאנו לו מפורש כלל בקרא וי"ל דסמך אקרא דכתיב בספר יהושע אשר על פני גיא בן הנם וגו' וירד גי הנם וגומר מדכתיב בריש' דקרא גיא בן הנם וכאן כתיב גי הנם לגבי וירד דרשי ליה איורדי גיהנם ומפרש אל כתף היבוסי דהיינו ירושלים כדאמרינן לעיל דפתח גיהנם בירושלים וק"ל: **שעמוקה כגידהנם שהכל.** כו'. נראה דתרתי קאמר דקראו גיהנם ע"ש שעמוקה הרבה בלוהו גיא בן הנם שנזכר בריש' דקרא דראינו אותו עמוק ביותר ועוד שהכל יורדין בגיא זה על עסקי חנם דהיינו עריות כדאמרינן פי"ה אשר נאכל במצרים חנם ז' עריות כו' ע"ש: **ג"ע אם בא"י הוא**

כו'. ולא ניחא ליה למימר דבשנים או בשלשה מקומות הוי פתחו דלא מלינו ליה מפורש בקרא כמו בגיהנם ומיהו בפרק כל כתבי דרשו כל העונה אמן כו' פותחין לו שערי גן עדן שנאמר פתחו שערים ויבא וגומר ונראה לפי שבמקומות הללו היו פירות מתוקים ומשובחים ביותר תלו אותו בפתח ג"ע אשר שם בג"ע נשתבח בפירות דכתיב כל עץ נחמד וגומר וטוב למאכל וגו' לפי מה שפירשנו בפ' חלק הא דאמרינן משיח יתיב על פתחא דרומי דהיינו מלך דרום של גן עדן ניחא הכא אבל לפי' רש"י התם שפירש על פתח רומי קשה ח"ו ש"ח לא מספקא ליה אלא או בארץ ישראל או בערביא:

הרי"ז שבע ושמונה יש לגיהנם וכו'. וקשה אמאי לא מני נמי חשך מההוא קרא דצלמות דכתיב יושבי חשך וצלמות. ושמא חשך אינו שם של [illegible] אלא שהוא מקום חשוך אבל צלמות לא אתא לומר שהוא מקום אפל [illegible] דכתיב חשך אלא ששם המקום החשוך הוא צלמות. ובתוספות שחת וכו' [illegible] נמה הפסיקו בענין באר שחת להביא ענין שאול דמני' למילף מהאי ק"א ונראה שכונת התוספות לומר דאילו הוי גמר שאול מהאי קרא לא קשיא לן אמאי לא מייתי קרא דבאר שחת שהוא בהדיא משום דניחא ליה לאתויי קרא דשחת משום דמיניה יליף תרתי שאול ושחת לא תעזוב נפשי לשאול ולא תתן חסידך לראות שחת והא עדיפא מלאתויי כל חדא מחד קרא אבל השתא דהוה מני למילף שאול מהאי קרא ולא אתיא אלא מקרא לאודיה השתא תקשי לן דלייתי קרא דבאר שחת שהוא בהדיא וכמלאת הקושיא יותר חזקה לכך תירצו שמדבר שהוא קרא בקבר ודייקי התוספו' בלשונם לומר כדמוכח סיפיה דקרא כלומר אי כתיב ברישא לא יחצו ימיהם ואח"כ תורידם לבאר שחת ליכא לאוכוחי דהאי באר שחת הוא בקבר דדילמא בגיהנם הוא מדבר אבל כיון שאמר תורידם לבאר שחת כתיב בסיפיה דקרא לא יחצו ימיהם היאך אפשר שלאחר שקללם שיהיו בגיהנם חזר לומר לא יחצו ימיהם שהוא קודם הקבר אבל כיון שמדבר בקבר שפיר קאמר תורידם לקבר בקללות שנים שלא יחצו ימיהם: תוספות והא איכא תפתה וכו'. תימה דלא חשיב עלוקה ור"ת וכו' ובפ"ק דעבודת כוכבים מסיימי התוס' אבל אין לומר שהוא משמות שלמה כמו אגור וקהלת דבמדרש של ג' דברים קא חשיב איתיאל בשמות שלמה ולא חשיב הא' בהדייהו עכ"ל ומכאן תראה שתירץ שם אדם הוא אינו סובר שהוא שם מהשמות שלמה וכפי אותו הדבור צ"ל כאן לומר ר"ת עלוקה שם אדם הוא וי"מ שהוא משמות שלמה ומיהו קשה וכו' ככ"ל ועדיין צריך לפרש מ"ש וגם בג' דברים וד' דברים הכתובים באותו ספר לא חשיב עלוקה שאם הכוונה שבכלל השלשה שמות הקבועים לשלמה שהם שלמה קהלת ידידיה וגם בד' שנתכנה בהם שהם אגור יקא איתיאל למואל כמו שהובא במדרש שיר השירי' ובמדרש קהלת ובספר משלי במדרש רבה בכולהו לא חשיב עלוקה מ"מ אין פירוש זה מכוון לפי שכבר הקשו הא דלא חשיב עלוקה בשמות שלמה ומה חזרו לומר וגם בג' דברים וכו' ועוד דהול"ל בג' שמות ובד' שמות מאי בג' דברים ובד' דברים. ואפשר לפרש דהקשו עוד גם לפירוש ר"ת שעלוקה שם אדם למה לא הזכיר שם עלוקה בג' דברים וד' דברים הכתובי' באותו ספר שכתוב שלש הנה לא תשבענה וארבע לא אמרו הון ופירש שאול ועוצר רחם ארץ לא שבעה מים אלו הם השלשה ואש לא אמרה הון היא הרביעית וכן ג' המה נפלאו וד' לא ידעתים ופי' דרך הנשר דרך נחש דרך אניה בלב ים ודרך גבר בעלמה וכן תחת שלש רגזה הארץ ותחת ארבע וגו'. וכן אמר הכתוב ארבעה הם קטני ארץ וגו'. וכן אמר הכתוב שלשה המה מטיבי צעד וארבעה מטיבי לכת ובכולם פי' אחת לאחת אמנם בשתי בנות הב הב לא פי' כלום ואם לעלוקה היא גיהנם כבר הוא מפורש שבגיהנם יש שתי בנות אומרות הב הב אבל אם עלוקה הוא שם אדם לא היה צריך ג"כ לפרש אלו השתי בנות הב הב במאי איירי ואיך הזכיר שם אדם עלוקה בשתי בנות שלא פירשם ולא חשוב שם עלוקה האדם להזכירו בג' דברים וד' דברים הכתובים שם שפירש אותם דהיה לו לומר ג"כ לעלוקה ג' הנה לא תשבענה או יאמר לעלוקה שהוא שם אדם ארבע לא אמרו הון ולא חשיב עלוקה שם להזכירו באותן דברים המפורשים ומפיו וזה תימה זה נראה לפרש מתוך הדוחק ובספר חכמת שלמה כתוב וגם בשלשה דברים פי' במדרש של ג' דברים עיין בתוספות פ"ק דעבודת כוכבים דף י"ז אבל יקשה לגירסא זו מ"ש הכתובים שם דלא שייך הכתובים שם על מדרש של ג' דברים וצ"ע:

אמר רב חסדא דרש מרי בר מר מ"ד °לכל תכלה ראיתי

דף כא
תלים קיט

עין יעקב

דרש מרי בר מר מ"ד לכל תכלה ראיתי קץ. נראה לי דבא להורות בדרש זה שלא ימנע הכם את עצמו מלהבין ד"ת הקרובה אף שעלתה בסתימה אבל גדולים הראשונים אולי קיבל חלק זה מהר סיני והניח לו מקום להתגדר בו שהרי דוד ואיוב ויחזקאל לא פירשו עד שבא זכריה סוף הנביאים ופירש הדבר יותר:

ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. דבר זה אמרו דוד ולא פירשו אמרו איוב ולא פירשו אמרו יחזקאל ולא פירשו עד שבא זכריה בן עדו ופירשו. אמרו דוד ולא פירשו דכתיב לכל תכלה ראיתי קץ וגומר. אמרו איוב
איוב יא ולא פירשו דכתיב °ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים.
יחזקאל ב אמרו יחזקאל ולא פירשו דכתיב °ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב [אליה] קינים והגה והי. קינים אלו פורענות של צדיקים בעוה"ז. וכן הוא אומר.
שם לב °קינה היא וקוננוה וגומר. והגה זו מתן שכרן של
תלים צב צדיקים לעתיד לבא וכן הוא אומר °עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור. והי זו פורענותם של רשעים לעתיד
יחזקאל ז לבא וכה"א °הוה על הוה תבא וגו'. עד שבא זכריה
זכריה ה בן עדו ופירשו דכתיב °ויאמר אלי מה אתה רואה ואומר אני רואה מגלה עפה ארכה עשרים באמה ורחבה עשר באמה וכי פשטת לה כמה הויא עשרים בעשרים
יחזקאל ח וכתיב °והיא כתובה פנים ואחור וכי קלפת לה כמה
ישעיה מ הויא ארבעין בעשרין. וכתיב °מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן. נמצא כל העולם כולו אחד מג' אלפי' ומאתים בתורה:

לכל תכלה ראיתי קץ. לסוף כל דבר יש קץ למלוא סופה אבל מצותך רחבה מאד ואין קץ לתכלית שלה: **לא פירשו.** אי זהו קץ שיעורה: **ויפרוש אותה לפני.** מגלת תורה שבע"פ הראהו: **וכן הוא אומר.** דקינים לשון פורענות והגה לשון שמחה: **עשרים באמה.** באמתו של הקב"ה: **ורהבה עשר.** כשהיא עפה דהיינו כפולה: **כי פשטת.** לכפילתה היא מרובעת עשרים בעשרים: **כי קלפת לה.** ותשים קליפה זו לראש חברתה שיהא כל כתיבתה מצד אחד הויין לה ארבעים אורך בעשרים רחב וכתיב ושמים בזרת תכן נמצא מדת העולם חצי אמה על חצי אמה לא וחשוב כמה חצאי אמה [על חצי אמה] יש במגלה והמצא שלשת אלפים ומאתים כיצד עשה מעשרים אמות רחב רצועות של (ארבעים) רוחב חצי אמה הרי כאן ארבעים רצועות וכל אחד ארכה ארבעים אמה לארכה של מגלה הרי אלף ושש מאות אמו' אורך שהן שלשת אלפים ומאתים זרתות:

מהרש"א עד שבא זכריה ופירשו כו'. יש לעיין במאמר זה שראו את התורה בפנים שונים דוד לא ראה רק ארכה ואיוב הוסיף לראות גם רחבה ויחזקאל ראה אותה פנים ואחור וזכריה ראה אותה עפה ע"י קילוף. הוא מבואר במ"ש כי דרכי התורה הם ד' דרכים האחד דרך פשט והב' דרך הדרש והג' דרך השכל והוא מעשה בראשית והד' דרך קבלה ומעשה מרכבה. וכתנו להם סימן פרדס ואמרו במדרש פנים בפנים דבר ה' עמכם פנים תרין בפנים תרין הרי ד' אפין לתורה ולפי שהב' פנים שהם הפשט והדרש נוגעים בנגלה במצות התורה כללן יחד פנים תרין ומעשה בראשית ומעשה מרכבה שהם בנסתר כללן יחד גם כן בפנים תרין והשתא דוד לא הזכיר רק הנגלה הנוגע במצות ולא אמר רק רחבה מצותך וגו' אבל איוב לא הזכיר המצות אלא התורה בכללה ועליה אמר בכללה ארוכה מארץ מדה אבל על מצותיה לא אמר רק רחבה מני ים שהאורך יותר מרחבה שהארץ היא יותר מן הים שאינו אלא שליש מהארץ ומ"מ לא פירש גם הוא שיש ד' חלקים ובא יחזקאל גם הוא לא פירש וראה אותה כתובה פנים ואחור הפנים הוא הנגלה של המצות והאחור שאינו כל כך בנגלה הוא הדרש וכתוב עליה קינים זו פורענותן של צדיקים בעולם הזה והם כמו הקללות והתוכחות שמקבלים ישראל עוכשן בעולם הזה כדי שיזכו לעולם הבא והגה זו מתן שכרן בעולם הבא כמ"ש למען ייטב לך בעולם הזה ולמען יאריכון ימיך בעולם הבא בעולם שכולו ארוך והי זו פורענותן של רשעים כמו שמצינו בדור המבול ובשאר רשעים דדרשינן בהו מקרא דאין להם חלק בעולם הבא ואמר עד שבא זכריה והוא ראה כל הד' חלקים דהיינו בתחלה ראה מגילה עפה ולא ראה קודם שנתפשט רק חלק אחד שהוא הפשט נגלה ממש ואחר שנתפשט הכפול ניתוסף חלק שני כמוהו והוא הדרש שאינו נגלה כ"כ והיתה כתובה פנים ואחור וכי קלפת כו' נתוספו עוד שני חלקים ע"י קילוף כמו ב' חלקים הראשונים והם דרך מעשה בראשית ומעשה מרכבה שהם סודות נסתרים ומכוסים ולא נגלו אלא בטורח כמו ע"י קילוף הזה וזהו ביאור הפסוקים דפרשת יתרו אם תשמעו בקולי הוא הפשט ושמרתם את בריתי הוא המדרש כמ"ש לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבע"פ שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי גומר והייתם לי סגולה גומר בחקרי הטבעיי' של מעשה בראשית כי אתם ידעתם כי לי כל הארץ שבראתי אותה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים גומר היינו להשיג במרכבה כמ"ש בר"י כ"ג שראה אכתריאל ה' וגו':

הרי"ף מאי דכתיב לכל תכלה ראיתי קץ וכו'. ויש לבאר מה הוקשה לו בכתוב שאמר מאי דכתיב לכל תכלה ואם הקושיא הוא שלא פי' רחבה זו אינו קושיא אבל הוא מקרא סתום כי לא פירש שיעורו. וכן נמצא שיחזקאל לא הזכיר מדת אורך ולא רוחב כדי לומר יחזקאל לא פירשו ואם על שלא פי' כמה שיעור המגלה שכתוב בה פנים ואחור גם ירמיה במגלה ששרף יהויקים כתוב בה מגילת ספר ועו"ק למה הפסיק כאן לפרש קינים והגה והי קינים אלו פורענותם של צדיקים וכו' דהשתא לא אתינא להאי אלא לומר שלא פירשו יחזקאל שפיר ועוד מנא ליה לדרוש קינים על פורענותם של צדיקים בעולם הזה ולא על פורענותם של רשעים בעה"ב ועוד דאיפוך אנא קינים על פורענות רשעים בעה"ב והגה על שכר הצדיקים בעה"ב והי על פורענות הצדיקים בעה"ז ועו"ק דיליף מפרעה מלך מצרים וכיון שמדבר בעובדי כוכבים היכי דרים הכא קינים על פורעניות הצדיקי' בעה"ז. ועו"ק בזכריה כיון שאמר מגלה עפה שהיא פשוטה ארבעים על עשרים אמה מה לנו לידע עוד מספר הזרתות ונמצא כל עולם אחד וכו' ודבר זה אינו נוגע אל ענין שפירש שיעור המגלה ואעיקרא דמלתא צריך להבין מאי נפקא לן לידע שיעור המגלה. ואפשר שהכונה היא ללמד לאדם דעת שלא יאמר הרבה למדתי תורה יותר מחברי ולא אוסיף עוד. לזה באו דוד ואיוב ויחזקאל לומר שאי אפשר להשיג חלק מהתורה כי רחבה היא מאד ולכן כל אדם יוסיף אומץ להשיג ולקנות חכמת התורה והוקשה לו בדברי דוד שאמר לכל תכלה ראיתי קץ כלומר שאדם העוסק בבנין לתכלית עשיית בית אחד לכשיבנה בית ההוא והגיע לתכלית כונתו כבר נעשית כונתו בשלימות וכן על דרך זה בכל הדברים אבל בתורה אע"פ שהיה תכלית מגמתו לקנות תורה ולמד ועסק כל צרכו עדיין לא הגיע אל קצה של תורה כי על כל קוץ וקוץ יש עוד כמה וכמה תלים של הלכות וכמה פנים לתורה לפי שרחבה היא מאד. אבל קשה למה לא הפליג להגיד בארכה שהיא ג"כ ארוכה מאד ז"ש מ"ד לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד ולא הזכיר ארכה ומשמע מיניה דרחבה של תורה יותר מארכה ולכך הזכיר הרוחב שיש בכלל ר' מנה בכלל הרוחב יש הפלגת האורך ולא פירש הדבר על בוריו וגם איוב הזכיר האורך והרוחב אבל לא פירש שיעור הרוחב כפי האמת שאמר זכריה כדלקמן שתלה האורך בארץ והרוחב בים משמע שהרוחב הוא גדול מהאורך שהרי הים גדול מישוב הארץ כנודע שכל העולם מים וטבור הארץ באמצע המים המקיפים את הארץ מכל צד והים שני שלישים והארץ שליש והאורך של התורה יהיה כמו שיעור הארץ ורוחב התורה היא כמו שיעור המים וגם הוא לא פירש הדבר על בוריו וכן יחזקאל לא פירשו שאמר הנה יד שלוחה והנה בו מגלת ספר. אפשר שהוא מגלת ספר התורה יש לדרשו כמו אחור וקדם כרתני שהוא על העה"ז ועה"ב ואמר שיש פנים לעה"ב לעוסקים בה ואחור לעוברים עליה להענישם לעה"ב. ורמיה לדבר זה דכתיב וכתוב אליה ולא כתוב עליה דברי ספר התורה אבל אליה כתוב כלומר בעניינה כתוב שכר לצדיקים בעה"ב אע"פ שיש להם יסורין בעה"ז ופורענות הרשעים לעה"ב אע"פ שיש להם רגע,

ושכ

ובמתה נעה"ז ח"ש קינים ז פורענותם של נדיקים וכה"א קינה היא וקוננוה, לא בא להביא ראיה אלא לומר למה הוא דורש קינים פורענות הנדיקים ולא נדרוש ושי נפורענות של נדיקים לפי שיש לדקדק בכתוב שאמר קינים בלשון רבים ולא קינה כמ"ש והגה ושי בלשון יחיד לכך יש לדרוש קינים רבים לענין הנדיקים שיש להן פורענות שהם מתאוננים ומתקוננים על נערם נעה"ז וגם כל העם ישמעו ויראו ויקוננו על נערן של נדיקים וכה"א קינה היא וקוננוה כלומר כעין אותה קינה של פרעה שהיא קינה לפרעה וגם קוננוה כל העם כך פורענות הנדיקים הם מקוננים וגם כל העם יקוננו על נערם והגה ז שכרן של נדיקים נעה"ב שהם יקחו חלקם ואין נזרים אתם בשכרם ולכך הוא בלשון יחיד. וגם והי זו פורענותם של רשעים נעה"ב. וכיון שנמגלה הזאת כתוב בה כל אלו הדברי' הוא יורה שהיא מגלת ספר שממנה יאכלו הנדיקי' לעה"ב מפרי דרכם ורשעי' יאבדו. הרי יחזקאל שראה מגלת ספר התורה ולא פירש שיעורה עד היכן חייב אדם ללמוד תורה עד שבא זכריה ולימד שאורך התורה הוא יותר מרחבה שהרי ארכה מי' ורחבה כ'. ויש לרמוז דנפקא לן להיות ארכה יותר לרמוז שכל ימי העולם עד קנהו לאורך ימים אל תעזוב התורה אבל הרוחב יורה על ימי שנותינו כי ירחיב ה' גבולינו לא ימוש ספר התורה מפינו ולזה הודיענו שהעולם הוא אחד מג' אלפים וי' בתורה לומר שכל ימי העולם ויותר ממנו כמה אלפים פעמים היא גדולה התורה ולא יכתק וזהו דרך כמו ודרם:

ט **ואמר** רב חסדא דרש מרי בר מר מאי דכתיב °הראני ה' והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל ה' וגומר הדוד האחד תאנים טובות מאד כתאני *הבכורי' אלו הצדיקים גמורים והדוד אחד תאנים רעות אלו רשעים גמורים. ושמא תאמר אבד סברם ובטל סכויסו הלמוד לומר הדודאים נתנו ריח אלו ואלו עתידי' שיתנו ריח דרש רבא מאי דכתיב °הדודאים נתנו ריח אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא. ועל פתחינו כל מגדים אלו בנות ישרא' שמגידות פתחיהן לבעליהן. ל"א שאוגדות פתחיהן לבעליהן חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך אמרה כנ"י לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזרות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי וקיימתים. א"ל רב חסדא להההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה מי שמיע לך חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך מאי היא. א"ל אלו מצות קלות ומצות חמורות. א"ל וכי תורה פעמים פעמים נתנה אלא הללו דברי תורה והללו דברי סופרים. דרש רבא מאי דכתיב °ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ. בני הזהר בדברי סופרים יותר מד"ת שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה וד"ס כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה [בידי שמים] שמא תאמר אם יש בהן ממש מפני מה לא נכתבו. אמר קרא °עשות ספרים הרבה אין קץ. ולהג הרבה יגיעת בשר אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא משמיה דרבא [דרב אחא] בר עולא כל הלועג על דברי חכמים נידון דכתיב ולהג הרבה יגיעת בשר אמר ליה רבא מי כתיב לעג להג כתיב אלא כל הלוהג [ההוגה] בהן טועם בהן טעם בשר:

ירמי' כד · פס ע"ב · שיר ז · קהלת יב · פס · פרק הניזקין וע"ש רפ"ח

דודאי תאנים. קירות כמוסת מנחות תאנים: **מועדים.** מוכנים: **הבכורות.** תאנים שבונים המעהרות להתבשל: **שאוגדות** קושרות פתחיהן לצורך בעליהן באין נבעלות לאחרים: **אוגדות.** לשון אגודה. ל"א מגידות פתחיהן כשרואה דם אומרת לבעלה ופורש: **חדשים.** דברי סופרים: **גם ישנים.** דברי תורה: **דודי צפנתי לך** ושמרתי כל אלה לשמך: **פעמים פעמים נתנה.** שתהא זו חדשה וזו ישנה: **דברי סופרים.** חדשים דברי סופרים שנתחדשו בכל דור ודור לגדור גדר וסייג: **ויותר מהמה.** לעיל מ"כיה כתיב דברי חכמים כדרבונות אלו דברי תורה שמוסרו למשה בעל פה שנחלקו בהן חכמי הדורות לאחר שנתמעט הלב ושכחו כדכתיב בסיפה דקרא נתנו מרועה אחד זה משה וכתיב בתריה ויותר מהמה ממה שכתנו בסיני בכתב שהוא עיקר בני הזהר באלו שבעל פה שגם הם עיקר אלא לכך לא נכתבו שאין קץ לעשות ספרים הרבה בכל אלה: **עשה ולא תעשה.** יש בהן שאין בהן חיוב מיתה אבל בדברי סופרים חייבין מיתה בידי שמים על כולן כדכתיב ופורץ גדר ישכנו נחש. **ולהג הרבה.** המלעיג עליהן ביגיעת בשר נדון: **כל ההגה בהם.** כל שעה שאדם מהרהר עליהם על דברי תורה מוצא בהם טעם:

תוספות מפני מה לא נכתבו. *וגם בהלכה למשה מסיני לא כתבו כדי שלא ישתכחו: מי כתיב לעג להג כתיב. מכל מקום אמת הוא שנדון כדאמרינן בהניזקין:

ע' בפי' מוה יאיר ספי' נכון על זה

מהרש"א שני דודאי תאנים וגומר. בקרא מפורש תאנים הטובות על גלות יהודה אשר עם יכניה שהיו צדיקים שהיו בהן החרש והמסגר ותאנים הרעות על שארית ישראל שעם צדקיהו שהיו רשעים כדאמרינן במסכת הוריות ומליכו דמדמה כלל ישראל לתאנים כמ"ש התאנה חנטה פגיה וע"ש שיש בהם טובות ורעות ולפי שהזכיר עונשם לכליה כמ"ש ונתתים לזעוה לרעה וגומר שאל האומר שבעל קברם כו' שלעולם יהיה כן ע"כ אמר שהעיד עליהם שלמה ברוח הקודש הדודאים נתנו ריח דהיינו ב' כתות שזכר וגם הריקים שבהם יש בהם ריח של תורה וכה"ג דרשו גבי הדס שיש בו ריח בלא טעם ע"ש שיש בישראל בעלי תורה בלי מצות וכן דרשו בפ' אחד ד"מ אקרא דוירח את ריח בגדיו וגו' ע"ש: **בחורי ישראל וגומר.** לפי דרש זה יהיה פי' דודאים ממש מין עשב שיש לו ריח טוב כמפורש בפרק חלק ודימה שלא טעמו טעם חטא לריח הטוב דבהיפך לגבי יש חטא כאומר כרדי נתן ריחו: **ועל פתחינו וגומר שמגידות פתחיהן כו'.** כפרש"י לענין דם נדה וגזרתי על עצמי ביותר כו' כמפורש במסכת נדה שגזרו בכמה ספקות וכאמורא דרבי זירא באפי' רואות טפת דם כחרדל יושבות עליו ז' נקיים והיינו חדשים דברים שנתחדשו בדורות האחרוני' להחמיר בהם ולכאורה הוה ליה למכתב ישנים גם חדשים שהחדשים נתוספו ונתרבו על הישנים ולפי מ"ש לקמן שיש להזהר יותר בד"ס מבד"ת ניחא קרא דהכיר הישנים בריבוי דגם לגבי החדשים לענין זהירות וק"ל: **אלו מצות קלות כו'.** לפום מאי דס"ד השתא נראה לפרש קלות וחמורות כמו ומודיעין לו קלות וחמורות כו' דפרק החולץ דהיינו קלות שבחמורות כמו איסור תחום בשבת ואיסור ייחוד בעריות כמפורש בחידושינו שם והיינו חדשים הם הקלות והישנים הם החמורות דודאי אסורי דשבת ועריות גופייהו כתבו ונקודם ואחר כך נתנו איסור תחום ואיסור יחוד וה"ל החמורות ישנים לגבי הקלות החדשים והכא פריך ליה כיון דכולם מן התורה מסיני נתנו לא שייך בהו שפיר חדשות וישנות

עיון יעקב

אלו ואלו עתידין שיתנו ריח. אתיא כמ"ד בפרק חלק דף ק' ע"ב עשרה השבטים עתידין לחזור לעיל מסח"כ המ"ד אין עתידין לחזור ס"ל כדדרש רבא: וכי תורה פעמים פעמים ניתנה. הא אתיא כמ"ד בגיטין תורה חתומה ניתנה וק"ל: אלא הללו ד"ת והללו ד"ס. והא דכתיב מתחלה חדשים עיין במהרש"א ול"נ משום דרוב ד"ס הם גדר וסייג לתורה כדאמרינן לעיל בנות ישראל החמי' ותגל עלמן א"כ מכח החדשים מקיימין הישנים: כל הלועג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת כ"ל הטעם כי החכמים הם המגינים שבדור וע"ז רמוי לנבדם וזה שלועג על דבריהם הוא בכפוי עוכה כמו ישראל שהיו כפוי עוכה ואמרו ונפשינו קלה בלחם הקלוקל לכך מן הראוי להיות נידון בצואה רותחת:

וישנות: וכי פעמים כולי אלא הללו מד״ס והללו מד״ת. דשייך נמי שייך חדשות וישנות וק״ל: שד״ת יש בהן כו׳. כפירש״י שאין בהן מיתה וכדאמרינן פרק י״ה כל העובר על מצות עשה ולא תעשה ועשה תשובה מוחלין לו אבל העובר על ד״ס חייב ומיתה בידי שמים ונראה דהיינו בדבר שבאו לעשות גדר על דבר עבירה שיש בגופה חיוב מיתה אבל גזרו בדבר שיש בו עשה ול״ת אינו דומה כעובר על גדרים שיהא חייב מיתה דלא יהא טפל חמור מן העיקר ולכך נקט הזהר בהן טפי מעשה ולא תעשה אבל ליזהר בהן טפי מדבר שיש בגוף העבירה מן התורה חיוב מיתה לא קאמר והך דרבי עקיבא דמייתי בסמוך משום סרך תרומה כגעו בה שיש בה חיוב מיתה וק״ל והוא מבואר שגם תורה שבעל פה מסיני ניתנה אלא שתורה שנכתב לפי הדמיון יש לה קצבה תרי״ג ואינו כן שלא נתנה בכתב רק לפי המקבל לפי שעה שנתחדש ממנו בכל דור אבל לפי הנותן יתברך ב״ה שהוא בע״ת גם תורתו שנתן לנו בע״ת כמ״ש ארוכה מארץ מדה גומר והיא תורה שבעל פה וזה אמרו לכך לא נכתבה כולה שא״א שאין לה קץ ותכלית מהנותן יתברך ב״ה ולא נתנה כך בכתב אלא משום להג ויגיעת בשר דהיינו האדם המקבל שאינו בע״ת: כל ההוגה כולי. המדקדק היטיב בטעם של דבר מקרי אכילת בשר. כפירש״י בפרק מרובה ההיא דאמר התם לא אכלי בשרא דתורא לא דקדקתי כו׳ ע״ש:

הרי״ף מאי דכתיב הראני ה׳ והנה שני דודאי תאנים וכו׳. נראה שהוקשה לו כיון שבדוד השני היו תאנים רעות מאד איך הוא אומר מועדים לפני היכל ה׳ והא כתיב לא יגורך רע ולזה דרש שאמר מועדים לפני היכל ה׳ ללמד שלא יאמר אדם שהאנשים הפושעים בטל שברם ואבדה תקותם כי עתידים שיתנו ריח לפניו יתברך בתשובה ובלוים יהיו לפניו יותר מהצדיקים לעתיד. ויש לרמוז עוד שגם בעוד שלא חזרו בתשובה יתנו ריח בשל הצדיקים כמו שמצינו החלבנה שהיתה בכלל סמני הקטרת היה ריח החלבנה עולה לפניו יתברך בכלל ריח הטוב של סמני הקטרת וכן בתפלת הצדיקים אם אין בה מפושעי ישראל אינה שלימה. על זה אמר אלו ואלו עתידים שיתנו ריח כלבנון כלומר אלו ואלו שנצטרפות הצדיקים עם הרשעים אלו ואלו יחדיו יתנו ריח כמו ריח הקטרת כלבנון שהוא בה״מ וז״ש הדודאים נתנו ריח כלומר שגם דודאי התאנים טובים עם רעים נתנו ריח לפני הקב״ה והוא שנאמר מועדים לפני היכל ה׳ וכן דרשו חז״ל התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל והגפנים סמדר נתנו ריח אלו שעשו תשובה וכן דרשו הדודאים נתנו ריח על גלותו של יכניה שעשה תשובה ועל גלותו של צדקיה שאף על פי שהיו רשעים ולא עשו תשובה מ״מ נתנו ריח והוא כמו שכתבתי שאלו ואלו מצטרפין לעלות לריח ניחוח לפניו יתברך: דרש רבא מאי דכתיב הדודאים נתנו ריח וכו׳. נראה שדקדק בכתוב שכפי דרשת חז״ל שאמר הכתוב בשכר הדודאים שהביא ראובן לאמו וכתנתם לרחל נשתכרה ב׳ שבטים אין צדק לומר נתנו ריח. וכן קשה מאי ועל פתחינו כל מגדים ומהו חדשים וגם ישנים לזה פי׳ שמדבר בבחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא והם דודים ומגיניס לפני הקב״ה והם הדודאים כדכתיב לקמיה אתן את דודי לך הדודאים כלומר הדודים הידידים נתנו ריח לפני המקום ב״ה שלאיותם בחורים בגבורת כחם וגם רווקים. ילדם שלא לחטוא. ומה גם כי נשיותם בבחורותם נשותיהן אוגדות פתחיהן כי יש לאם דם נדה ואם מגידות פתחיהן לבעליהן שרואות דם ופורשין מהם. הרי זה שבח לנשים ושבח לבחורים שכונשים ילדם שלא לחטוא ופורשין מנשותיהן ולא די שפורשים מדם נדות של תורה שלא אפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות ז׳ נקיים ופורשים בעליהן מהן וז״ש חדשים גם ישנים: אמרה כנסת ישראל הרבה גזירות גזרתי על עצמי יותר ממה שנגזרה עלי. והיינו לישב ז׳ נקיים אפילו על טפת דם כחרדל שזו היא גזרה חדשה שגזרתי על עצמי יותר ממה שנגזרת לישב בנדתה ז׳ ימים ואחר תטהר לבעלה ודודי צפנתי ושמרתי מה שגזרתי מקדם לך למען ולזכרך תאות נפשי לעשות סייג ומשמרת לתורתך וכיון שהדודים הבחורים שומרי משמרת הקדש לפרוש מנשותיהם בדבר קל לכך נתנו ריח לפניו יתברך: הזהר בד״ם יותר מד״ת. צריך לחקור היכן נרמז ד״ת שאמר יותר מהמה דלמעלה הזכיר דברי חכמים כדרבונות והיכן הוזכר דברי תורה. ואפשר דכתיב לעיל בקש קהלת למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת ודרשו חז״ל בקש קהלת לעמוד על מתן שכרם של מצות כדכתיב כי בהלה חפלתי נאם ה׳ אמר לו הקב״ה שלמה וכתוב יושר דברי אמת כדכתיב על ספר הישר מה רב טובך אשר צפנת ליריאך וגו׳ ועוד בקש לעמוד על שכרה של תורה שנאמר וכל חפצים לא ישוו בה אמר הקב״ה וכתוב יושר דברי אמת כבר כתבתיה על ספר הישר עין לא ראתה אלהים זולתך וגו׳ הרי נרמז כאן ד״ת וסמיך ליה דברי חכמים כדרבונות ועלייהו אמר ויותר מהמה שהם דברי אמת הכתובים למעלה בני הזהר בדברי חכמים לפי שד״ת הם עשה ולא תעשה וד״ס חיוב מיתה. וי״ל לרמוז בכתוב ז״ש בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ שרמז שד״ת הם עשות כלומר עשה ול״ת אבל ספרים שהם ד״ס הרבה עונש יש בהם עד אין קץ שהוא חיוב מיתה וזה ספרים הרבה אין קץ כלומר ד״ס הרבה עונש עד אין קץ דהיינו חייבים כליה והוא רמז. ואמר בתוספות מפני מה לא נכתבו וכו׳. וקשה לדבריהם שגם עתה שניתנו מפי סופרים עדיין יש לחוש שלא לשכח ואם ניתנו ליכתוב גם הלכה למשה מסיני תכתב ואם לא ניתנו ליכתב כי דברים שבע״פ אין אתה רשאי לכותבן א״כ ג״כ ד״ם הם בע״פ ואיך רשאי לכותבם שמא ישכחו אותם ומכאן יש ללמוד שלא נאסרו לכתוב דברים שנתנו בעל פה אלא דברי הלכה למשה מסיני אבל דברי סופרים שלא ניתנו על פה אלא הסופרים חידשו אותם יש לכתבם שלא ישכחו אותם:

ת״ר מעשה בר״ע שהיה חבוש בבית האסורים והיה שם ע״ב: [רבי] יהושע הגרסי משרתו בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה פעם אחת מצאו שומר בית האסורין א״ל מפני מה היום מימיך מרובין שמא לחתור בית האסורין אתה צריך. שפך חציין והניח חציין. כיון שהגיע אצל ר״ע. אמר לו יהושע אי אתה יודע שזקן אני וחיי תלויין בחייך. סח לו כל המאורע. א״ל תן לי מים ליטול ידי אמר לשתות אין מגיעין ליטול ידים מגיעין אמר לו ומה אעשה שחייבין עליהן מיתה מוטב שאמות מיתת עצמי ואל אעבור על דעת חברי אמרו לא טעם כלום עד שהביאו לו מים ונטל ידיו. וכששמעו חכמים בדבר אמרו ומה בזקנותו כך בילדותו על אחת כמה וכמה. ומה בבית האסורים כך בביתו על אחת כמה וכמה אמר רב יהודה אמר (רב) [שמואל] בשעה שתקן שלמה עירובין ונטילת ידים וכו׳:

שבת פ״ק ומ״ש יס״ח

הגרסי. שם מקום ל״א שהיה טוחן גריסין: וחיי תלוין בחייך. אין לי אלא מה שאתה מזמן לי: בילדותו. שהיה יכול לסבול בהן טורח ועינוי:

תוספות מוטב שאמות מיתת עצמי וכו׳. מחמיר על עצמו היה דהא תנן לעיל בספ״ק ארבעה דברים פטורים במחנה מרחיצת ידים וכל שכן במקום סכנה: בשעה שתיקן שלמה עירובין ונטילת ידים. ועוד תיקן שניות כדאמרינן בפ״ב דיבמות. והא דלא חשיב להו הכא שמא לא בבת אחת תקן ואחר בת קול תקן. ומדכתיב איזן וחקר תקן משלים הרבה משמע כמי שהרבה תקנות עשה:

מהרש״א מימיך מרובין כו׳. נ״ל דע״כ הא דהיו מכניסין לו בכל יום מים במדה היינו כדי ליטול ידים וכדי לשתות דאל״כ למה לא הרגיש רע״ק בדבר עד אותו יום ששפך השומר חציין וא״כ הוא נ״ל דבעליה בא השומר לומר היום מימיך מרובין דהיינו מרובין אפילו מלשתות כדמסיק לשתות אין מגיעין כו׳ וק״ל: בבית האסורין כך כו׳. אפשר דבבית האסורים היה פטור מנטילת ידים דלא גרע מיולא

עיון יעקב

כיון שהגיע אצל ר״ע. נ״ל לפי ששהה יותר מן הראוי לכך אמר לו בן יהושע אי אתה יודע וכו׳: וכששמעו חכמים בדבר אמרו וכו׳. נראה דר״ל דלכך החמיר על נפשו ותיקן עלמו כזה כדי שבע״ע ילמדו ממנו ק״ו ושלא לזלזל בנט״י: יצאה בת קול. עיין בפירושינו דשבת דף י״ד בתוספות דף ר׳:

עיילא למלחמה במתכה דפטור מכ"י כמו שכתבנו בפ"ק אלא שרבי עקיבא החמיר על עצמו וק"ל:

הרי"ף מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית וכו'. ואע"פ שעדיין יש לו לחוש יותר למים אחרונים שהם חמורים ממים ראשונים ואם אמר מוטב שאמות מיתת עצמי על מים ראשונים שהם רשות כ"ש על מים אחרוני' שהם חובה. זכ"ש שהביאו לו מים רבים לשיעור שתיהם הרי שומר הפתח שפך חציין לרבי יהושע ואיך הניח אח"כ להכניס לו מים רבים ונ"ל דמאי המים שהביא רבי יהושע לא שתה אותם והניח אותם עד שהביאו לו מים במסורה לשתות מהמים שהביא רי יהושע ונטל ידיו עכשיו ומהמים שהכניסו לו שנית שתה מעט והניח מעט למים אחרונים שאינם צריכין שיעור כראשונים ומה שאמר שחייבים עליהם מיתה שהיה רוצה להחמיר על עצמו כמו שכתבו התוספות ז"ל מ"מ אמר ומה אעשה שחייבים עליהם מיתה כלומר כשורש התקנה של נטילת ידים משונים שגזרו חכמים והעובר חייב מיתה גם אני שאני בסכנה וגם שיינוני חכמים מוטב שאמות מיתת עצמי שהוא שב ואל תעשה ואל אעבור בקום עשה לאכול בלי נטילת ידים:

יא שה"ש ז

דרש רבא מאי דכתי' °לכה דודי נצא השדה וגו'. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות [ושבועת שוא] ושבועת שקר אלא נצא השדה בא ואראך ת"ח שעוסקין בתורה מתוך הדחק. נלינה בכפרים אל תקרי בכפרים אלא בכופרים אראך עמון ומואב שהשפעת להם טובתך וכפרו בך. נשכימה לכרמים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. נראה אם פרחה הגפן אלו בעלי מקרא. פתח הסמדר אלו בעלי משנה. הנצו הרמונים אלו בעלי גמרא. שם אתן את דודי לך שאראך כבודי וגדולתי שבח בני ובנותי:

כרכים. מקום שווקים ויסוד גדול ורגל רוכלים וסוחרים מצויה בהם לפיכך גזל ועריות מצויה בהם: **השדה.** בני כפרי עובדי אדמה ועוסקין בתורה מתוך הדחק: **סמדר.** גדול מפרח כך משנה מפורשת יותר מן המקרא: **הנצו הרמונים.** גדלו כל צרכן וכבר הכן גדל סביבותיהם כעין שומר שיש לאגוזים קטנים:

מהרש"א נצא השדה כו'. שייך לדרשא אחרת דלעיל הדודאי' נתנו ריח אלו בחורי כו' דהאי קרא דסמיך ליה מענינו משתעי כרומיים הכא שם אראך כו' שבח בני ובנותי בחורי ישראל ובנות ישראל שהוזכרו לעיל שלא באו לידי דבר עבירה: **אלו בתי כנסיות ובתי כו'.** שהיו יושבין בו שורות ככרם הזה וכמ"ש בכרם ביבנה:

הרי"ף מ"ד לכה דודי וכו'. ותימא למה רוצה ללון עמהם. ונראה שהוקשה לרבא מ"ש לכה דודי כיון שכל הכתוב מדבר לשון רבים נצא השדה נלינה בכפרים נשכימה לכרמים למה בהליכה אמר לכה בלשון יחיד ולא אמר נלך ונלינה ונשכימה ועוד כיון שהיציאה היא ללון בכפרים למה הזכיר היציאה לשדה. ועוד למה הפסיק במלת דודי באמצע לכה דודי נצא והיל"ל דודי לכה נצא השדה. לזה אמר מ"ד לכה דודי והביא כל הפסוק לדקדק כל מה שדקדקתי ואמר אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות וזה נרמז במלת לכה דודי שכתוב לכה בה"א ולא כתיב לך דודי כלומר אני נחשב לכה ומשלך אנו נחשבים כי אתה דודי ושכיב בעיני. ואם כן אל תדינני עם אותם שאינם אהובים לך כיון שיש בידם גזל ועריות ואם אין בנו מעשים אנחנו עמך ומעמיסך נלא לשדה במקום ת"ח שדומים לעובדי

השדה שמעלים לאחים ופרקים כעובדי השדה ועוסקים בתורה מתוך הדחק ואפילו בזמן הלינה בלילה שאין לנו דברי תורה אפילו בזמן אבל נלינה שאין לנו עתה התורה שאין אנו עוסקים בשעת הלינה בתורה מ"מ אין אנו כופרים בך וכל שכן שתשפיע לנו בזמן שאין תורה כיון שאין כפירה מ"ו ומה גם כי יש לנו תקוה בהשכמת השחר כי נשכימה לבית ולבית המדרש ונראה הפרחה הגפן אלו בעלי מקרא שהתינוקות קורין בתקרא והתחילו לפרוח: פתח הסמדר אלו בעלי משנה הנצו הרמונים אלו בעלי גמרא שמלאים כרמון שם אתן את דודי לך ואראה שימותי שאני אהוב נאמן לך ולזה אנו חשובים לדודים וידידים ומתוך התורה שאנו עוסקים ולכן אתה ראוי להיות נקרא דודי ואוהבי וכו':

אמר רב המנונא מאי דכתיב °וידבר שלשת אלפים משל ויהי שירו חמשה ואלף (שהיה מרמה דברים זו לזו) מלמד שאמר שלמה על כל דבר ודבר של תורה שלשה אלפים משל ועל כל דבר ודבר של סופרי' היה אומר אלף וחמשה טעמים. דרש רבי אבא [רבא] מאי דכתי' °ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם דאגמריה בסימני טעמא (ואסברה בדדמי) [ואסברה במאי דדמי ליה]. ואיזן וחקר תיקן משלים הרבה אמר עולא אמר רבי אליעזר [אלעזר] בתחלה היתה התורה דומה לקופה שאין לה אזנים עד שבא שלמה ועשה לה אזנים °קווצותיו תלתלים (שחורות כעורב) אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מלמד שהיה דורש [שיש לדרוש] על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות. שחורות כעורב במי את מוצא סדרי תורה. *במי שמשכים ומעריב עליהם בבית המדרש. רבה אמר במי שמשחיר פניו עליהם כעורב. רבא אמר במי שמשים עצמו אכזרי על בניו כעורב כי הא דרב אדא בר מתנא הוה קא אזיל לבי רב אמרה ליה דביתהו ינוקי מאי אעביד להו. אמר לה איכא קורמי באגמא:

משל. טעם: **דאגמריה.** בסימני טעמי. קבע בהם [לה] מקרות וסימנין בין בתיבות המקרא בין בגרסא של משנה: **ועשה לה אזנים.** שתקן עירובין וידים וגזר *עלייהו ושניות לעריות כדמפרש ביבמות ועל ידי כן אוחזים ישראל במצות ונתרחקו מעבירות כדרך שנוח לאחוז בכלי שיש בו יד ממי שאין לו יד: **שמשכים ומעריב.** שחורות לשון שחרית. ועורב לשון ערבית: **עורב.** אכזרי על בניו (כדאמרינן) [כדכתיב] לבני עורב אשר יקראו והקב"ה מזמין להם יתושין ונכנסין לתוך פיהם: **קורמי.** ירקות לע"א (קורלא"י) גמי לא כי עקרת ליה להוא רכיכה דאית ביה עתכת ליה להוא ועביד [ועבדי] ריפתא. בא"לף ב"ית דרבי מכיר מצאתיו:

מהרש"א על כל דבר ודבר של תורה ג' אלפי' משל כו'. הכא משמע ליה דמילי דאורייתא קאמר דהיינו. לו כ"כ משל וכן שירו דאל"כ מאי רבותיה ורש"י פי' משל טעם עכ"ל ולא משמע כן דלא נקט טעמים אלא גבי שירו חמשה ואלף אבל גבי שלשת אלפים משל ממש קאמר וכה"ג אמרינן פרק אחד דיני ממונות ד' מאות משלי שועלים היו לו לר"מ ואנו אין לנו רק ג' ס' ונראה נמי דפי'

עיון יעקב

אל תדינני כיושבי כרכים שיש בהם גזל ועריות ושבועת שקר. נראה דבי אלו מצויים הם יותר ביושבי כרכים כפירש"י לעיל ע"ד דאיתא בכתובות דף ק"י ע"ב דלכך שכיח כל עילי ואין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר כדאיתא בברכות דף ל"ב וכדכתיב וישמן ישורון ויבעט לכך שכי עבירות אלו שנפשו מחמדתן מצוי כאן ונקט גזל כי בלעם ברשם כלם וחנן בגזל ועריות ועי"י הגזל ועריות באין לידי שבועת שקר שלא גזלו ולא חטאו. בזנות כדכתיב והשביע הכהן את האשה וכו' ונגד אלו שחטאו מרוב טובה אמר בא ואראך ת"ח שלומדין תורה מתוך הדחק לכפר על אלו וק"ל: **על** כל דבר ודבר של תורה שלשת אלפים משל. כי התורה נקרא אוריין תלתאי כדאיתא בשבת פרק ר"ע לכך צריך להיות הכל משולש לכך אמר שלשת אלפים משל: **היתה** התורה דומה לכפיפה שאין לה אזנים. כי ע"י המשלים מבינים הדבר יותר כדאיתא כמה פעמים במדרשים: **רבה** אומר במי שמשחיר פניו עליהם כעורב. נראה דקשה לו על פירוש ראשון דהו"ל כלשון המקרא מתחילה ערב ואחר כך שחר כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר להכי דריש בענין אחר ורבא נמי קדריש שחורות מלשון בקשה כדכתיב באיוב ז' ושחרתני ע"ש ברש"י כלומר שמבקש בניו כעורב שהוא אכזרי:

דפי׳ אלא טעמי׳ לאו היינו טעם הענין אלא פיסוק טעמים כגון זרקא וסגול כו׳ שיש לנו היה לו לשלמה ה׳ ואלף פיסוק טעמים והיינו דבינה אותן שירו דפיסוק טעמים לפי התנועות של הפיסוק הוא ממש שיר ובנדרים מוכח שהן מן התורה מדכתיב ויבינו במקרא וגומר ודקאמר נמי בסמוך דאגמריה בסימני טעמים היינו נמי על ידי פיסוק טעמים ונקט ליה הכא גבי דברי סופרים לרבות׳ דאפילו בד״ס היה לו פיסוק טעמים וכ״ש בד״ת ודו״ק: **לימד דעת גו׳ דאגמריה כולי׳.** אלא דעת מפורש במקום אחר ע״ש רוח הקודש והיינו היכא דכתיב גבי חכמה ובינה כפרש״י בחומש אבל הכא לא כתיב גבי חכמה ובינה גם דעת את העם דהיינו כלל ישראל לא שייך בהו שיבואו לידי רה״ק וע״כ אמרו דהיינו לימד דעת כלל העם דאגמריה בסימני טעמים שע״י פסוק טעמים שלימד אותם ידעו ויבינו עפי לאסברה בדדמי לי׳ וק״ל: **על כל קוץ כו׳ תילי תילים של הלכות כולי.** ר״ל מלבד סודות נסתרים של התורה שנרמזו בהם יש לדרוש בהן תילי תילים של הלכות שנוגע בנגלה והלכות שנתחדשו בכל דור ודור כבר כאמרו מסיני ברמיזה בקוצות של האותיות אלא שאין כל האדם יוכל לעמוד עליהן אלא בני אדם מולאן כו׳ וק״ל: **שמשחיר כו׳.** דהיינו שמענה עצמו על ד״ת ומשחיר פניו כמו שהעורב שחור אי נמי לענין מיעוט מזונותיו גופייהו קאמר כעורב שמזונותיו מועטין ואין מלוין לו כדאמרינן פרק קמא דב״ב פרנסני כעורב וככלב וק״ל:

הרי״ף מלמד שהיה אומר שלמה על כל דבר וגו׳. וצריך לבאר היכן נרמז כאן ד״ת וי״ל בדוקא שהתורה נרמזת בוידבר שהוא דבר ה׳ אשר דבר אל משה ובה היה אומר ג׳ אלפים משל ויהי שירו הם הדברים שנאמרים מתוך שמחה ושירה כמו שאמרו וכן לדבר הלכה שאין אומרים אותם אלא מתוך שמחה של מצוה. ועל הדברים הנאמרים מתוך שירה של שמחה שהם דברי סופרים ויהי שירו חמשה ואלף טעמים:

יג °**ומשלם** לשונאיו אל פניו להאבידו. אמר ר׳ יהושע
שם ודברים ז בן לוי אלמלא מקרא כתוב אי אפשר
לאמרו כביכול כאדם שנושא משאוי על פניו ומבקש
להשליכו ממנו. לא יאחר לשונאיו [לשונאו] אמר רבי
אילא לשונאיו הוא דלא יאחר אבל מאחר הוא לצדיקים
שם גמורים. והיינו דא״ר יהושע בן לוי מאי דכתיב °אשר
אנכי מצוך היום לעשותם היום לעשותם ולא למחר
לעשותם היום לעשותם ולמחר ליטול שכרן. אמר רבי
שמות לד חנא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב °ארך
עבודת כוכבים פ״ק וע״ש רפ״א אפים ולא כתיב ארך אף ארך אפים לרשעים וארך
אפים לצדיקים:

ב״ק פ׳ מרובה וחלק וע״ש רפ״א **אל פניו.** של הקב״ה שדומה לו כמשאוי לפניו: **ולא למחר לעשות׳.** שלאחר מיתה (ולא) לעתיד לבא אם בא לקיים מצות אינו מועיל דמי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: **אפים.** משמע פנים בין שוחקות בין זועמות אפים שוחקות מאריך ומאחר לצדיקים עד לעתיד לבא ואפים זועמות מאריך לרשעים ומאחר פורענותם עד לעולם הבא:

תוספות ארך אפים לרשעים. שמאחר פורענותם עד לעולם הבא. וגם זאת לטובה שיש להם שהות לחזור בתשובה כדמשמע בחלק גבי משה כשעלה למרום מצאו להקב״ה שהיה כותב ארך אפים וכו׳ וארך אפים לצדיקים להאריך שכרם לעולם שכולו ארוך ואפים לשון פנים כמו וישתחו לו אפים:

מהרש״א כאדם שנושא וכו׳. לא משמע ליה לפרש אל פניו של רשע כל זמן שהוא קיים בעה״ז כפירש״י בחומש משום דמשמע ליה דכינוי של פניו כמו כינוי דלשונאיו דקאי אהקב״ה וע״כ דריש אל פניו כמו על פניו כביכול כו׳ ונראה דמפרש ליה כתרגומו דקאי על מיעוט הטוב שעשה הרשע בעולם הזה וכפירש״י שם והיינו שאותו מיעוט הטוב שעשה הרשע הוא תמיד על פניו של הקב״ה כמשאוי הזה כדי למהר לשלם לו בעולם הזה ולהאבידו לעולם הבא אבל הרמב״ן פי׳ שם דקאי שמשלם לרשע על הרע שעשה ולא משמע כן לפי דרש דהכא וכן לקמן לשונאיו הוא דלא יאחר כו׳ היינו נמי לענין תשלומין גמול הטוב שעשה אבל לענין פורענות לשלם על רשעו הא מסיק ארך אפים לרשעים וק״ל:

הרי״ף ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וכו׳. נראה לי דדייק קרא דאי כפשטיה ומשלם לרשע מיד אל פניו להאבידו הול״ל משלם לשונאיו פניו להאבידו או ומשלם לשונאיו לזה דרש שהקב״ה משלם לשונאיו כאילו היה משאוי אל פניו של הקב״ה כביכול שרוצה הקב״ה להאבידו למשאוי שנושא ולהשליכו ממנו: לא יאחר לשונאו א״ר אילא וכו׳. נ״ל שבא ר׳ אילא לפרש דלא נימא דמאי דכתיב לשונאו הוא חוזר לסיפיה דקרא אל פניו ישלם לו וה״ק לא יאחר הקב״ה לפרוע בין לצדיקים בין לרשעים ולשונאו אל פניו ישלם לו אבל לצדיקים אינו משלם כל שכרם אל פניהם אבל מניח מהשכר לעולם הבא אבל לעולם שגם לצדיקים לא יאחר שמקצת שכרו אוכל בעולם הזה ורבי אילא הדר שלשונאו חוזר גם לרישיה דכתיב לא יאחר לשונאו אבל לצדיקים יאחר שלא לתת לו כלום משכרו. והיינו דריב״ל ולכן סיים לשונאו אבל לא יאחר לומר שהוא נדרש לא יאחר לשונאו וגם נדרש לשונאו אל פניו ישלם לו ואי לא קאי אלא על אל פניו ישלם לו הול״ל לא יאחר אל פניו ישלם אל שונאו. ולא היה צריך לכתוב ישלם לו אלא כדאמרן: מ״ד ארך אפים. צריך להבין כיון שהקושיא הוא ארך אף מיבעיא ליה. מהו זה שאמר מ״ד ארך אפים כיון שאין קושיא אחר זולתי ארך אף מיבעיא ליה. ונראה דדייק מהו אפים דנקט שהוא לשון פנים ולא אמר ארך חמה או ארך כעס וע״ק דאם תמצא לומר ארך אפים שמאריך אפו עם הצדיקים ועם הרשעים הרי לצדיקים ממהר ליפרע מהם וכיון שאינו מאריך אלא לרשעים א״כ ארך אף מיבעיא ליה ולזה דקדק גם כן ארך אף מיבעיא ליה. ותירץ ארך אפים לצדיקים ולרשעים שהקב״ה מראה פנים שוחקות לרשעים בעולם הזה ומאריך הפנים זועמות להם עד עולם הבא וגם לצדיקים מאריך פנים השוחקות להם עד עולם הבא ומראה להם הפנים זועמות בעה״ז לכך נקט לישנא דאפים לשון פנים וגם אמר אפים לשון רבים לפי שהם ב׳ מינים פנים זועמות ופנים שוחקות ובכולם צודק לומר מאריך. והתוס׳ פי׳ שגם זו לטובה שמא יחזרו רשעים בתשובה. והכוונה לפי שזה כתיב בי״ג מדות של רחמים וזהו היא מדת פורענות להרחיק העונש עד העה״ב ואולי ישובו מתוך העונש לזה אמרו שגם זו לטובה שאם ישלם להם כפעלם הם ראוים למיתה ואין עוד מעשה תשובה אחר המות. ולכך מאריך להם אע״פ שנתחייבו מיתה שמא יחזרו בתשובה:

במה

עיון יעקב

אמר ר׳ אילא לשונאיו הוא דלא יאחר אבל מאחר הוא לצדיקים גמורים. נראה דר׳ אילא בא להוסיף על ר׳ יהושע בן לוי שלא תאמר דלא יאחר לרשעים אבל מקדים להם שכרם מיד ולצדיקים אינו מקדים ואינו מאחר רק בדרך הממוצע לכך קאמר דלצדיקים מאחר לגמרי שכרם לעה״ב ונ״ל הטעם כי על דרכיו משפט כי בפועל כתיב ביומו תתן שכרו וכל שלא ואין הבע״ה עובר משום בל תלין אא״כ שהפועל תבע שכרו כדאיתא בש״ס דב״מ ובח״מ סי׳ של״ט לכן הרשע שרוב עש״תם שלא לשמה לקבל פרס לכך משלם לו הקב״ה שכרו מיד בבקשתו משא״כ הצדיקים גמורים שעובדין שלא ע״מ לקבל פרס לפיכך הקב״ה משלם שכרם בעקב ועיי״ל והוא עיקר דמבואר שם דאין הבעה״ב עובר על הלאוין הנ״ל אלא דוקא ביום שנשלם שכירתו ופעולתו וכדאיתא במתני׳ שם הי׳ שכיר שנת שכיר [?] באותו יום שילא גובה שכר פעולתו ואנו כל ימינו אנו משועבדים להקב״ה לעבודתו כדכתיב והגית בו יומם ולילה ולא אתה בן חורין ליבטל ממנו עד שימות דאז חפשי מן התורה ומן המצות לכך אין הקב״ה משלם שכרו בעה״ז רק בעה״ב וזה כוונת לשון הש״ס היום לעשותם ולא למחר לעשותם שאז אתה חפשי מן המצות לכך היום לעשותם ולמחר לקבל שכר. וכל זה בצדיקים שפעולתן שלימה לא כן הרשעים כשעושין מצות פעם אחת ואח״כ יושב ובטל ואינו עובד להקב״ה תמיד לכך הקב״ה אינו מבקש עבודתו הגרוע ומשלם לו פעולתו מיד כאילו נשלם ימי שכירתו ועבודתו ואינו חפץ עוד בשימושו וק״ל: **ארך** אפים לרשעים וארך אפים לצדיקים. פי׳ הקב״ה אינו משלם העונש על עבירתו מיד לרשע אלא מאריך אפו לשלם ממנו מעט מעט כפיד של תרנגולים כדאי׳ בפ״ק דע״ז ואם הרשעים חוזרין למוטב ועושין תשובה אז עזב להם ואם לא שעומדין ברשען אז משלם להם מתן שכרן מקלם מלוה שעשו כדי להאבידן מעה״ב ולצדיקים לעולם הוא לטובה לשלם עונשם מעט מעט על מקצת עבירה שעשו ושכרן הוכן לעה״ב ועיין בחידושינו בב״ק דף נ׳ ע״ב:

יד בסוף הפרק הזכירו פסוק שבסוף מלכים כשחלה חזקיהו °ויבא אליו ישעיהו וגומר ללמוד ממנו דין לענין עירוב. ושאלו על פסוק זה בגמרא. ישעיהו מאי בעי התם אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מלמד שחלה חזקיהו ובא ישעיהו להושיב ישיבה על פתחו מכאן לתלמיד חכם שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו ולאו מילתא היא דלמא אתי לאיגרויי בשטן: דף כו / מלכי' ב כ

מאי בעי התם. ברחבה שאחורי פלטין שאינה לדרך יציאה: להושיב ישיבה. של תלמידים ולעסוק בתורה על פתחו שלא יהא רשות למלאך המות להכנס שם: שטן. מלאך המות דכי חזי דמיגרי בחדים מגרי בהו:

הריטב"א ולא"ח בעלמא ליכא למיעבד כמו שעשה ישעיהו שהיה נביא וצדיק גמור:

מהרש"א להושיב ישיבה על פתחו כו'. יש לדקדק מאי תיקן בזה דאכתי תיקשי דטפי ה"ל לישעיהו להושיב ישיבה על פתח חצר שחולה שהוא מקום דרך כניסה ויציאה וי"ל שישעיהו ידע בנבואה שמלאך המות יצא דרך פתח חצר התיכונה ואפשר דהיינו משום דשלום בעיר ליכא רשות למלאך המות לשגויי במקום שהולכין רוב בני אדם אלא דמחזי חבויי ומשגי כדאמרינן פ' הכונס והו"ק: דילמא אתי לאיגרויי כו'. נראה דקאי את"ח שחלה שאין להושיב ללמוד ישיבה שם מה"ט דגירויי אבל בחזקיהו לא שייך לאיגרויי כיון שכבר נגזר עליו שימות כמו שניבא עליו ישעיהו ואי לאו תפלתו שאח"כ היה מת כנבואת ישעיהו וק"ל:

הרי"ף מאי בעי התם וכו'. ותמהתי על גירסא זו דמאי בעי התם שהר הלך במלאכות הי' לומר לו צו לביתך גומר ועוד הלך לבקר את החולה. אבל הגירסא הנכונה הובאה בגמרא על פסוק ויהי ישעיהו עד לא יצא חצר התיכונה מאי בעי התם והוא מתיישב כפי מה שפרש"י תיכונה הוא לפנים אחורי הבית והוא מלשון תוך ולפנים וכפי זה קאמר מאי בעי התם בחצר התיכונה כי זה דרכו ליצא החוצה ולא ליכנס לפנים מאחורי הבתים אלא נכנס להושיב ישיבה על פתחו ובגמרא אמרינן דילמא אתי לאיגרויי ביה שטן. ורש"י פי' דכי חזי דמגרי בהדיה מגרי בהו והכוונה לרש"י שאם כששעיה דמגרי ביה הוא בחולה הוא תיגרה כיון שגורמת הישיבה שלא יצא רשות למלאך המות ליכנס שם כמו שפרש"י א"כ איך יגרה ביה השטן לזה גרים רש"י דכי חזי דמגרי ביה מגרי בהו כלומר בלומדים בישיבה עליון כיון שרואה שהם באים לעמוד כנגדו יעמוד להסטין עליהם אבל הרב בעל עין יעקב הביא לשון רש"י בסגנון אחר דכי חזי דמגרי בהדי הדדי מגרי בהו ומשמע דהכי קאמר דכי חזי לת"ח שמגרי בהדי הדדי מגרי בהו ללמד קטיגוריא וקשה דאטו מוכרחא מילתא דיהיו מתגרים זה בזה הת"ח ודילמא אע"פ שבספר מלחמות ה' אם מנגחים זה לזה ואח"כ אהבה בסופה מ"מ כשיושבים על פתחו של חולה ילמדו הלכות פסוקות בשובה ונחת ואין נוחה. ועוד איך הושיב ישעיהו ישיבה על פתחו של חזקיהו שאע"פ שישעיהו היה נביא וצדיק גמור כמו שפירש הריטב"א מ"מ לבני הישיבה המתגרים זה בזה היה השטן מגרי בהו לכך לא גרסינן בלשון רש"י אלא כיון דחזי דמגרי בהדיה מיגרי בהו כלומר כיון דחזי השטן דמגרי בהדיה לבטל שליחותו גם הוא מיגרי בהו ולכך בישעיהו שהיה צדיק ונביא לא נתגרה אע"פ שנתגרה ישעיהו בו לבטל שליחותו:

בכל מערבין פרק ג

טו תנו רבנן לא יאכל אדם בצל מפני נחש שבו ומעשה ברבי חנינא בן דוסא שאכל חצי בצל וחצי נחש שבו וחלה ונטה למות. ובקשו עליו חבריו רחמים וחיה מפני שהשעה צריכה (לכך) [לו]: דף כט ע"ב

נחש שבו. ארס סוף הבצל: שהשעה צריכה (לכך) [לו]. שהדור צריך לו:

מהרש"א ובקשו חביריו וכו' מפני שהשעה כו'. בהרבה מקומות בתלמוד אשכחן דבקשו רחמים על חבריהם ולא קאמר כי הכא מפני שהשעה כו' וי"ל משום דרבי חנינא שהוזכר הכא היינו ר"ח בן דוסא שהוא בעל המעשים בכ"מ להתפלל על חבריו וקאמר הכא דבקשו חבריו רחמים עליו ולא בקש הוא רחמי שמיא על עצמו וקאמר טעמא מפני שהשעה צריכה לו שיתרפא מחליו ואין בקשתו על עצמו מועלת כבקשת אחרים עליו כדאמרינן אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים וק"ל: (דף מ' ע"ב): תן חלק לשבעה כו' אלו ז' ימי פסח כו' לא לברכה כו'. פרש"י דמברכין כל יומא מקדש ישראל והזמנים עכ"ל היינו בתפלת מוסף אבל רש"י בס' קהלת הביא דברי רבותינו דהכא ולקח לו דרך אחרת דהיינו תן חלק לז' ימי פסח קרבנות ציבור כו' ואפשר משום סיפא דקרא כי לא תדע מה יהיה רעה וגו' לא יתפרש לו אלא כפירושו שם לענין קרבן ונראה ליישב דברכת מקדש ישראל והזמנים שבתפלת מוסף היא במקום קרבנות מוספים שנזכרו בתפלת מוסף והיינו כי לא תדע מה רעה וגו' ויחרב הבית שאז הברכה תבא במקום קרבן ויש לדקדק בהנהו פסוקים מאי וגם דהל"ל תן חלק לז' ולח' גם הפסוק שלפניו שלח לחמך על פני המים גו' מה חבור ושייכות יש לו לזה המקרא ויש לכוין בזה לפי שמתנות עניים הוא על היותר בחג כמפורש בקרא וז"ש שלח לחמך שהוא מתנות עניים על פני המים דהיינו בחג שהעולם נדון בו על המים שע"כ נסכו מים בחג כו' כדאמרינן פ"ק דר"ה והוא זמן זריעה כמפורש פ' המקבל ואז ברוב הימים בתקופת תמוז שהימים מרובין על הלילות תמלאנו שתהיה הברכה בזמן הקצירה וע"ז אמר תן חלק לז' ימי החג שתשמח אז אתך עניים כמפורש וגם בריבוי שתהיה שמח את העניים בחג דבתורה גופה לא הוזכר בו שמחה מפורש רק ברמז אך שמח ואמר כי לא תדע גו' כמ"ש הדבר מתרבה במולאי החג מפני גזל מתנות עניים:

[קודם מפלפל הגמרא שאין צריך להשלים תענית בערב שבת ורבן גמליאל ג"כ מודה שאין משלימין ואח"כ איתא שם]:

תניא לאחר פטירתו של רבן גמליאל נכנס ר' יהושע להפר את דבריו עמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו ואמר חזי אנא דבתר רישא גופא אזל כל ימיו של רבן גמליאל קבענו הלכה כמותו עכשיו אתה מבקש לבטל דבריו יהושע אין שומעין לך שכבר נקבעה הלכה כר"ג דף מא

עיון יעקב

ישעיהו מאי בעי התם. פירש"י שאינו דרך יציאה וע"ז מתרץ להושיב ישיבה על פתחו ולפלפל בדין העירוב בדין רחבה זו אי מותר לטלטל בתוכו או לא כמו דפליגי תנאי שם במתני': מלמד שחלה וכו'. ע"ז א"ל לימוד דהרי כתיב בפירוש בפסוק שם שחלה אלא המלמד קאמר רק על שהושיבו ישיבה על פתחו ועוד י"ל דהכי קאמר מלמד שחלה מאד בענין שלא היה יכול לפתוח פה וללמוד בעצמו כדי שלא יוכל המלאך המות לנקרב לגביה לכך הושיבו ישיבה על פתחו:

מפני שהשעה צריכה לכך. עיין במהרש"א. ועי"ל דלא תיקשי למה התפלל עליו דהא הוי קלס כמאבד עצמו לדעת דהלא כתיב ונשמרתם מאד לנפשותיכם והוא אכל דבר המביאו לידי סכנה לכ"ק לפי שהשעה צריכה לו לכך התפללו עליו: *תן חלק לשבעה וכו'. לא לברכה. עיין במהרש"א שמקשה על פירוש רש"י בחומש דפירי' דקאי על הקרבנות שמקריבין בימי החג ובכאן ל"ק מידי דודאי פשטיה דקרא קאי על הקרבנות כפירש"י שם על ישוב המקרא אך ורק כיון דהקרבנות נפוצים להדיא בתורה לה"ק דבעי נמי לרמז על ד"א דהם תכריבות וק"ל ובחידושינו בירוש כתבתי בספרי בראשית סי' ט' דר"א ור"י אזלי לשיטתייהו דפליגי בפסחים ובביצה ר"א אומר או כולו לה' או כולו לכם ר"י אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם א"כ לרבי יהושע בפירוש יש לומר תן חלק לשבעה קאי על ימים טובים ושא"כ לר"א וק"ל:

כר"ג ולא היה אדם שערער בדבר כלום בדורו של ר"ג עביד כר"ג. בדורו של רבי יוסי עביד כרבי יוסי. ובדורו של ר"ג עביד כר"ג והתניא א"ר אלעזר בר צדוק אני הייתי מבני סנאה בן בנימין פעם אחת חל ט' באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שי"ט שלנו היה. טעמא די"ט וכו':

לבטל את דבריו. לומר משלימין: חזי אנא דבתר רישא גופא אזל. רואה אני בדת ובדין שצריכין אנו להלך אחרי דברי הראשונים: ולא היה אדם כו'. אלמא אין משלימין: בדורו של ר' יוסי. דהוה בתר הכי שבקוהו לר"ג וקבעו הלכה כר"י דמותר: מבני סנאה בן בנימין. משפחה היא משבט בנימין שנפל להם גורל בקרבן עצים בעשרה באב בימי עזרא וי"ט היה להם לעולם. כדתנן בפרק בתרא דתענית לאחר השבת שהוא י' באב והוא י"ט שלו:

תוספות מבני סנאה בן בנימין. סנאה גרסינן ולא גרסינן סנאב דהכי כתיב בעזרא ועל שם שבטו נקרא בן בנימין דהכי עלי מערכת חשיב ליה בפ' ב' דתעניות וכל הנהו דחשיב התם בני ארח בן יהודה בני דוד בן יהודה כולם על שם שבטו ואף על גב דרבי אלעזר בן צדוק כהן היה כדמוכח בפרק כל פסולי המוקדשין גבי ר"י בן צדוק ה"ל בוכרא וכו' שמא אמו היתה מבנימין או אתנס היה והיה עמהם בקביעתם:

והיינו בקושי גדול ולא דמי לאלו הרע שיש ליזהר בו ביותר כמ"ש התוספות דלכך לא חשיב ליה הכא ועוד יש לומר דדקדוקי עניות שאינן רואין פני גיהנם היינו נמי באפושי רחמים ודו"ק: ג' אינן רואין פני גיהנם כו'. בהרבה מקומות אמרו שהאדם ניצול מדינה של גיהנם והיינו בקיום המצות והכא חשיב ג' שע"י צערן זוכין שאינן רואין פני גיהנם ועי"ל דהנהו נמי שניצולין מדינה של גיהנם מ"מ רואין פני גיהנם כדאמרינן פרק עושין פסין דאתי אברהם אבינו ומסיק להו כו' אבל הג' דחשיב הכא לא יבואו לידי כך ואינן רואין פני גיהנם כלל וק"ל:

הרי"ף למאי נפקא מינה לקבולי מאהבה. וקשה דאמאי לא אמר הכא נמי למיבעי עלייהו רחמי. ונראה דכיון שהקב"ה מביא היסורין עליו כדי למרק ולכפר עונותיו א"א להתפלל שלא יבאו היסורין לפי שלא יתכפרו עונותיו אלא צריך לקבלם מאהבה כמ"ש רש"י דמכפרי עליה ועוד כיון שניצול בהם מגיהנם אין אדם מתפלל עליהם ואע"ג דדקדוקי עניות אמרי' דנפקא מינה למיבעי עלייהו רחמי והרי גם הם באין לכפר עון ואינו רואה פני גיהנם. י"ל דבעי רחמי עלייהו דלא יעבירוהו על דעת קונו אבל יהיה בו מדעת קונו עם העניות ויהיה לכפר עונותיו ולהנצל מגיהנם. וכן יש לפרש גרסות לפירוש רבינו חננאל והוא בכלל עובדי כוכבים ואמר למיבעי עלייהו רחמי י"ל דליבעי רחמי שהעובדי כוכבים לא יעבירוהו על דעת קונו מ"מ יקבל מאהבה כי הם באים לכפר עליו ולעיל לא אמר למאי נפקא מינה לקבולי מאהבה. כי כיון שהם מעבירים אותו על דעת קונו איך יקבלם מאהבה לכפר עונו כיון שאין בו מדעת קונו וזה מבואר:

תא שמע הני שב שמעתתא דאיתאמרן בצפרא יז
בשבתא קמיה דרב חסדא בסורא ובהדי פניא יח מג
דשבתא קמיה דרבא בפומבדיתא. מאן אמרינהו לאו אליהו אמרינהו אלמא אין תחומין למעלה מי' לא דילמא יוסף שידא אמרינהו. תא שמע הריני נזיר ביום שבן דוד
בא בו מותר לשתות יין בשבתות ובימים טובים *ואסור שם ע"ב
לשתות יין כל ימי החול. אי אמרת בשלמא יש תחומין משום הכי שרי. אלא אי אמרת אין תחומין אמאי מותר.
שאני התם דאמר קרא °הנה אנכי שולח לכם את אליה מלאכי ג
הנביא לפני בא יום ה' והא לא אתי אליהו מאתמול. א"ה בחול נמי כל יומא ויומא לשתרי דהא לא אתא אליהו מאתמול אלא אמרי' לבית דין הגדול אתא הכא נמי לימא לבית דין הגדול אתא כבר מובטח להם לישראל שאין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי ימים טובי' מפני הטורח קס"ד מדאליהו לא אתי משיח נמי לא אתי במעלי שבתא לשתרי. אליהו לא אתי משיח
אתי. דכיון דאתי משיחא הכל עבדים הן לישראל: פסחי' כט

יוסף שידא. דלא מנטר שבת: בשבתות ויו"ט. דודאי לא אתי משיח האידנא: ואסור כל ימות החול. דילמא אתי: לפני בא. יום אחד לפני ביאת בן דוד יבא אליהו לבשר: מפני הטורח. שמכינין צרכי שבת והולכים להקביל פניו: עבדים הם לישראל. ואין לישראל טורח דאיכא דטרח להו:

לבית

מי שהוציאוהו פרק ד

טז **ת"ר** שלשה דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל
דעת קונו. ואלו הן עובדי כוכבים. ורוח רעה. שם ע"ב
ודקדוקי עניות. למאי נפקא מיניה למיבעי עלייהו רחמי. ג' אין רואין פני גיהנם ואלו הן דקדוקי עניות וחולי מעים והרשות ויש אומרים אף מי שיש לו אשה רעה. ואידך אשה רעה מצוה לגרשה ואידך זימנין דכתובתה מרובה ולא מצי לגרש לה. א"נ יש לו בנים ממנה ואינו יכול לגרשה למאי נפקא מינה לקבולי מאהבה. ג' מתים כשהם מספרים ואלו הן חולי מעים וחיה והדרוקן למאי נ"מ למשמושי להו זוודתא:

הרשות. מי שיש לו נושים: לקבלינהו מאהבה. דמכפרי עליה: כשהם מספרים. אפי' שיש בהם חיות הרבה שמדברים אף ע"פ כן מתים פתאום: הדרוקן. חולי הפה: זוודתא. לזמן תכריכין:

תוספות על דעתו ועל דעת קונו. ואף ע"ג דאיכא נמי כשפים שמכחישין פמליא של מעלה נראה דכשפים בכלל רוח רעה. ואע"ג דמשמע בפרק ואלו מגלחין דפעמים דילכו מתגבר עליו ואין יכול לכופו מכל מקום יכול ליזהר שלא יבא לידי כך:

מהרש"א ודקדוקי עניות למנ"מ כו'. ודאי דיש ליזהר בדקדוקי עניות שלא להעבירו כדלקמן ג' אינן רואין פני גיהנם אלו הן דקדוקי עניות וע"כ היינו שנזהר שלא עבר ע"ד וע"ד קונו

עיון יעקב

למאי נפקא מיניה למיבעי עלייהו רחמי. נ"ל הכוונה דרבים יבקשו עלייהו רחמים ושלא תהא אכזרי על אלו כיון שעוברים על דעת קונם לזה קאמר שהם אנוסין ביצר שאלו שלא גורמין שמעבירין אותן בעל כרחן ע"ד קונם: **למאי** נפקא מיניה לקבולי מאהבה. דאז היסורים אלו הם מכפרין עליו מדינה של גיהנם כדאמרינן כפ"ק דברכות דף ה' אם משים אדם נפשו וזה אשם לדעת אף יסורים לרעה וע"ש בחידושינו. גם מה שאמר נ"מ למשמש ליה זוודתא כלומר שע"י יתן החולה אל לבו ויצוה לביתו: **א"ה** בחול נמי לשתרי דהא לא אתי אלי' מאתמול. עיין בתוס' שמקשים דלמה לא מקשה ממשיח בן יוסף דלא אתי מקודם ועיין בחידושי מהרש"א שתירץ ול"נ דלק"מ דמשיח בן יוסף אינו מוכיח שצריך לגלות את עצמו לכל כלל ישראל וי"ל שבא לאחד מערי ישראל שאכתי לא ידענו ממנו אבל אלי' שיהי' יתבשר לכלל ישראל קודם ביאת משיח מקשה שפיר לזה צריך לתרץ דלבית דין הגדול אתי דהוי כאילו בא לכלל ישראל שהם ראש ב"ד של כל ישראל וק"ל: **אפשר** בא אבירהם והזהיר ליצחק. עיין במהרש"א שהניח בל"ע שהי' שבטים כיום כשאר כנעניות ול"נ ולק"ע דאברהם ידע שילא ממנו מלכות בית דוד לפיכך הזהיר ליצחק על בת כנען שהוא עבד וכן יצחק ליעקב משא"כ שאר שבטים נמנעין לישא רק יהודה ודו"ק:

הריטב"א לבית דין הגדול אתא. פירוש ללשכת הגזית מקום ב"ד הגדול כי שם יגלה בתחלה: מפני הטורח. להקביל פניו וימנעו מלהכין צרכיהם:

תוספות דלא אתא אליהו וכו'. וא"ת ודילמא אתי בערב שבת ויבשר בשבת וי"ל דהכי שולח לפני בא יום ה' משמע ביום שבא יבשר:

הרי"ף בשלמא יש תחומין מש"ה שרו. וקשה דלמ"ד יש תחומין הך בשבת ליסתרי דהא לא אתי אליהו יום שבת לא הכא ולא לב"ד הגדול ונקשתי בגמרא ומלאתיה להאי קושיא ומשני ספוקי מספקא נמי להאי תנא ולגמרא:

שם **תניא** שפופרת היתה לו לר"ג שהיה מביט וצופה בה אלפי' אמה ביבשה וכנגדה אלפים אמה בים. הרוצה לידע כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה ביבשה וידע כמה עומקו של גיא. והרוצה לידע כמה גובהו של דקל ימדוד צלו וצל קומתו וידע כמה גובהו של דקל. הרוצה שלא תשרה חיה רעה בצל קברו נועץ קנה בארבע שעות ביום ויראה להיכן צלו נוטה משפע ועולה משפע ויורד:

שפופרת. קנה חלול וכשהוא ארוך אין צופין בו למרחוק וכשהוא קצר צופין בו למרחוק יותר והיתה שפופרת של ר"ג מתוקנת למדת צפיית אלפים בים או ביבשה: **כמה עומקו של גיא מביא שפופרת ומביט בה ביבשה.** ומודד בה כמה אמות הוא יכול לצפות בה ואחר כך ילך על שפת הגיא ויצפה בה לעומקו ויתרחק לאחריו עד שיבחין שבמקום שכלה עומקו של גיא שם כלה צפיית השפופרת שאם יתרחק עוד מעט לא יראה את קרקעית הגיא וידע עומקו של גיא והרחקתו שנתרחק משפתו הוי כמדת צפיית השפופרת: **גובהו של דקל.** ומפירא [לעלות בו] ולמודדו. ימדוד צלו של דקל. וצל קומתו של עצמו ופעמים שהצל רבה על המיצל ופעמים שהמיצל רבה על הצל כשהחמה עומד באמצע הרקיע צל כל דבר הוי קטן וכשהחמה בשיפולו צל כל דבר הוי גדול שילך ומודד אף צל קומתו ולפי מה שיראה שירבה הצל קומתו על קומתו ירבה צל הדקל על הדקל או כפלים או שליש או רביע: **הרוצה שלא תשרה היה רעי' בצל קברו.** כעין מלבנה היו מציבין על הקבר כעין שאנו מגביהין על הקברות וצוברין בו עפר ומשפע לכאן ולכאן ושיראה שלא תבא חיה רעה להסתופף בצל הקבר מפני חום השמש ותריח את המת ותחטטנו: **נועץ קנה בארבע שעות.** כשבא לעשות הבנין ינעוץ קנה בד' שעות ביום שאותה השעה מתחיל השמש להתחמם והצל נוטה וכה כדאמרינן בברכות וחם השמש וכמה איזו שעה שהשמש חם והצל נוטה הוי אומר זה ד' שעות ולפיכך חיות מתאוות לצל באותה שעה ולאותו צד שיראה שצל הקנה נוטה ישפע הבנין ויעשה שיפוע ארוך שלא יהיה [נוטה] לו צל [ואע"פ שכשתגבה החמה יהי' לו צל] לצל אחר כיון דבההיא שעתא ליכא צלתו לא אתא חיה רעה להתלונן בצילו דההיא שעתא אזלה עד דמשכחא ועוד דלאחר ד' שעות אף הצל חם ולא איכפת לה לחיה בצל:

אמר הבונה חכמת חכמינו ובינת נבונינו כמה היתה אף בחכמות הלמודיות המשובחות יראה הרואה מבואר בדברים אלו וכי אין כל חדש תחת השמש היום כי שקנה עם אותו מוטע זכוכים הנמצא בזמנינו זה שבו צופין למרחוק כמה מילין בים וביבשה כ"כ נפלא בעין כל כבר הכינו וגם חקרו ר"ג בחכמתו הרחבה אשר גדל על כל באלה בתכונה כאשר שנינו פ"ב דר"ה דמות צורות לבנות היו לר"ג וכו':

[קודם פריך גמרא מברייתא דקתני הבא להציל מן הגייס וכו' יש לו אלפים אמה ולא יותר על מתניתין דקתני כל היוצאין להציל חוזרין למקומן ומשמע אפילו טובא ועל זה מתרץ]:

אמר [רב יהודה אמר] רב שחוזרין בכלי זיינן למקומן כדתניא בראשונה היו מניחין כלי זיינן בבית הסמוך לחומה פעם אחד הכירו בהם אויבים ורדפו אחריהם ונכנסו ליטול כלי זיינן ונכנסו אויבים אחריהם דחקו זה את זה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהם אויבים באותה שעה התקינו שיהו חוזרין בכלי זיינן למקומם רב נחמן בר יצחק אמר לא קשיא כאן שנצחו ישראל את עובדי כוכבים כאן שנצחו עובדי כוכבים את עצמן אמר רב יהודה אמר רב עובדי כוכבים שצרו על עיירות ישראל אין יוצאין עליהם בכלי זיין ואין מחללין עליהם את השבת תנ"ה עובדי כוכבים שצרו וכו' בר"א כשבאו על עסקי ממון אבל באו על עסקי נפשות יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהם את השבת ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות (ולא על עסקי ממון) אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא ותרגומא נהרדעא. דרש רבי דוסתאי דמן בירי מ"ד °ויגידו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שוסים את הגרנות תנא קעילה עיר הסמוכה לספר היתה והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש דכתיב והמה שוסים [את הגרנות] וכתיב וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה. מאי קא מיבעיא לי' אילימא אי שרי אי אסור הרי ב"ד של שמואל הרמתי קיים אלא אי מצלח אי לא מצלח דיקא נמי דכתיב לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה ש"מ: (שמואל א כג)

מניחין כלי זיינן. בחזרתן בבית הסילון שמוצאין חוץ לחומה: **הכירו בהם אויבים.** שיצאו חוץ לעיר: **ורדפו אחריהם ונכנסו.** שיוצאין ליטול כלי זיינן והבית צר ודחקו זה את זה: **נצחו ישראל.** אלפים ותו לא: **נצחו עובדי כוכבים.** חוזרין למקומן אפילו טובא: **אין יוצאין עליהן.** כדמפרש לקמן כשבאו עובדי כוכבים על עסקי ממון: **לספר.** ונרק"א בלע"ז עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול עובדי כוכבי': **יוצאין עליהם.** שמא ילכדוה ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש לפניהם: **תרגומא.** איזו עיר בבל דהויא סמוכה לספר: **נהרדעא.** שהיתה סמוכה לעובדי כוכבים מצד א' ולעיירות שיושבין בהן בני הגולה מצד ב': **והם לא באו וכו'.** ואעפ"כ מסר דוד עצמו והכ"ל: **אי שרי אי אסור.** שבת הית': **הרי שמואל ובית דינו קיים.** ומידי דאיסור והיתר לא משיי"ל באורים ותומים: **והושעת.** אלמא מבעיא ליה דיצלח:

תוספות אי מצלח ואי לא מצלח. וא"ת א"כ היכי דריש רבי דוסתאי דמחללין עליהם את השבת דלמא חול הוה אי משום דמספקא ליה דכתיב וישאל דוד הא מסקי' דהיינו אי מצלח אי לא וי"ל דמוכחא מילתא מדכתיב נלחמים בקעילה דקרי ליה מלחמה ומסר דוד נפשיה עליה אע"פ שלא באו אלא על עסקי תבן וקש ש"מ שמחללין עליהן נמי את השבת:

ומטמא לישא אשה וללמוד תורה. א"ר יהודה אימתי בזמן שאינו מוצא ללמוד אבל מוצא ללמוד לא יטמא רבי יוסי אומר אף בזמן שמוצא ללמוד נמי יטמא

יטמא לפי שאין מן הכל אדם זוכה ללמוד. וא"ר יוסי מעשה ביוסף הכהן שהלך אצל רבו לצידן ללמוד תורה ואמר רבי יוחנן הלכה כרבי יוסי:

שאינו מוצא ללמוד. בהרלב: שאין מן הכל אדם זוכה ללמוד. אין אדם זוכה ללמוד מכל מלמדיו יש רב שמשנתו סדורה לו בפיו ושונה לתלמידים בדרך קלרה: לצידן. ח"ל:

יף נא ע"ב אמר רבי יהודה מעשה באנשי בית ממל ובאנשי בית גורון בארומה שהיו מחלקין גרוגרות וצמוקין לעניים בשני בצורת ובאין עניי כפר שיחין ועניי כפר חנניה ומחשיכין על התחום למחר משכימין ובאין:

בארומה. שם מקום: גרוגרות. תאנים יבישות: צמוקים. ענבי' שנתייבשו ונצטמקו: עניי כפר שיחין. סמוכין היו לארומה בתוך ד' אלפים:

כיצד מעברין פרק ה

יף נג יה מערת המכפלה רב ושמואל חד אמר שני בתים זה לפנים מזה. וחד אמר בית ועליה על גביו בשלמא למאן דאמר ב' בתים זה על גב זה היינו דכתי' מכפלה אלא למ"ד ב' בתים זה לפנים מזה מאי מכפלה
בראשית לה שכפולה בזוגות °ממרא קרית הארבע אמר רבי יצחק קרית ארבע זוגות אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה
שם יד יעקב ולאה. °ויהי בימי אמרפל רב ושמואל חד אמר נמרוד שמו. ולמה נקרא שמו אמרפל שאמר והפיל את אברהם אבינו לתוך כבשן האש. וחד אמר אמרפל שמו ולמה נקרא שמו נמרוד שהמריד את כל העולם
שמות א כולו במלכותו עליו. °ויקם מלך חדש על מצרים רב ושמואל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזרותיו וכולי אמר רבי יוחנן י"ח ימים גדלתי אצל רבי אושעיא ברבי ולא למדתי ממנו אלא דבר אחד במשנתנו כיצד מאברין את הערים באל"ף. איני והא אמר רבי יוחנן
סוטה שנים עשר תלמידים היו לו לרבי אושעיא ברבי ושמונה
פ"ק וע"ש הפ"ס עשר ימים גדלתי אצלן ולמדתי לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד. לב כל אחד ואחד וחכמת כל אחד ואחד גמר. גמרא לא גמר. ואבע"א מינייהו דידהו גמר מיניה דידיה לא גמר ואי בעית אימא דבר אחד במשנתנו קאמר. ואמר רבי יוחנן כשהיינו למדים תורה אצל רבי אושעיא ברבי היינו יושבים ד' ד' באמה אמר רבי כשהייתי לומד תורה אצל רבי אלעזר בן שמוע היינו יושבים ו' ו' באמה. ואמר רבי יוחנן רבי אושעיא ברבי בדורו כרבי מאיר בדורו מה רבי מאיר בדורו לא עמדו חבריו על סוף דעתו. אף רבי אושעיא ברבי לא עמדו חבריו על סוף דעתו ואמר רבי יוחנן לבן של ראשונים כפתחו של אולם אחרונים כפתחו של היכל ואנו כמלא נקב מחט סדקית. מאן ראשונים רבי עקיבא. אחרונים ר"א בן שמוע. א"ד ראשונים ר"א בן שמוע אחרונים ר' אושעיא ברבי ואנו כמלא נקב מחט [סדקית]. אמר אביי ואנן כי סיכתא בגודא לגמרא. אמר רבא ואנן כי אצבעתא בקירא לסברא אמר רב אשי ואנן כי אצבעתא
שבת בבירא לשכחה *אמר רבי זירא [אמר רבא בר זימונא]
פרק טו יף קיב ע"ב אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים ואם ראשוני' בני אנשים אנו כחמורים ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר אלא כשאר החמורים עד כאן:

שני בתים. היו בה זה לפנים מזה: בית ועליה. הוי כפולה [בבי' תקרות] אבל בבי' בתים לא שייך ביה לשון כפולה: בזוגות שנקברו (בה) [כולן] איש ואשתו דהיינו זוג זוג: עליו. כלפי מעלה אלא שהיו חכמים בלשונם: רבי אושעי' ברבי. גדול בדורו וכל היכי דקרי ברבי הכי פירושו: מאברין באל"ף. יש מי ששונה מעברין ופירשו כאשה עוברה ויש מי ששונה מאברין באל"ף בלשון אבר שמוסיף על העיר אברים: לב כל אחד. כמה היה מחודד כלומר בכולם הכרתי מחריפתו של זה מזה: וחכמת כל אחד. כמה זה חכם מזה וכמה למד יותר ממנו: ואיבעית אימא במשנתנו. לא למד אלא דבר אחד אבל בגמרא ובברייתות טובא גמר: ששה באמה. שהיו מתקרבין לשמוע מפיו ודוחקין זה את זה: רבי מאיר לא עמדו חבריו על סוף דעתו. כדאמרינן בפרק קמא שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים: פתח אולם. רחבו כ' ושל היכל עשר: סדקית. מחט שתופרין בו סדקי בגדים [והוא דק ביותר]: כי סיכתא בגודא לגמרא. סיכתא זה יתד שנועצין אותו בכותל בנקב צר ונכנס בדוחק כך אין אנו יכולין להבין מה שאנו שומעין כי אם מעט ובקושי: כי אצבעתא בקירא. בשעוה קשה שאין האצבע נכנס בתוכה אלא כדבק מעט: כי אצבעתא בבירא לשכחה. כשם שהאצבע נוח ליכנס בפי הבור כך אנו מהירין לשכוח ולאבד: תוס' ורבי חננאל גרס בבירא פי' כשוקע אצבעו בזרעונים כמו בחרדל וכיוצא בו נראה כמו גומא וכשמסיר אצבעו חוזר ומתמלא הגומא כן כשאנו מסיימין המסכת ומתחילין האחרת מיד שוכחין הראשונה ע"כ: אנו בני אנשים. זה כאומר בגמרא אגב שאמרו קרי עליה לית דין בר איניש אלא מלאך ואית דאמר כגון דין בר איניש גברא בכולא:

מהרש"א הד אמר ב' בתים כו'. רש"י הביא זה הדרש בחומש וטען הרמב"ן ואינו נכון כי הכתוב אומר שדה עפרון אשר במכפלה כו' ע"ש וכתב הרא"ם ואני תמה מאד שזה המאמר בפ'

עיון יעקב

מערת המכפלה. חד אמר שני בתים זה לפנים מזה וכו'. אפשר דפליגי אם אדם הדומה הטוב יותר מאבות שנברא ע"י הקב"ה בדמותו וצלמו דמות דיוקנו של הקב"ה הילכך הוא נקבר בפנימי והם בחיצונה ומ"ד זו ע"ג זו שהאבות נקברו בעליונה שהם המרכבה ותיקון אדם קדמאה וכן בנמרוד פליגי אם נענש בשביל עבירות שבין אדם למקום שהמריד כל העולם על ה' או בשביל עבירה שבין אדם לחבירו שאמר להפיל אברהם לכבשן האש ועיין בסוטה דף י"א מ"ש שם בהא דפליגי אי חדש ממש או לא ע"ש: גמרא לא גמר. כי גמרא מרב אחד עדיף כדאיתא בפ"ק דע"ז לכך לא למד רק מרי אושעי': ואבע"א מנייהו דידהו גמר כי מחבריו יותר מרבו: היינו יושבין ו' ו' באמה. כתב מהרש"א ז"ל דבר שא"א שיהא יושב כל אחד מהם בפחות מטפח וי"ל שהי' בנס כ"ל דמ"ש בפחות מטפח הוא לאו דוקא דהא איירי באמה רוחב ואמה אורך שהוא ע"פ חשבון רבועות ל"ו טפחים שמגיע על כל א' ו' טפחים דהיינו ב' טפחים וקצת יותר על ב' טפחים במרובע ומצינו בש"ס דסוכה דף ח' דגברא באמתא יתיב ואולי ע"ש הוא ול"ל פחות מג' טפחים וק"ל: לבן של ראשונים. כפתחו של אולם. ע"ד דכתיב ערלי לב אטומים לבבו מהבין כפרש"י פי' ואורא אבל מי שלבו פתוח יותר הוא מבין יותר ואב"נ דק"ל הלכתא כבתראי היינו כדרך שכתבו המפרשים דומי' לנכנס על העמק וק"ל ועיין ביומא דף ע':

בפ' כילד כו' ע"ש ובספר הזוהר הרגיש בזה וז"ל רבי מאיר שאיל לר"ש האי מערתא לאו איהו כפלתא דהא כתיב מערת המכפלה וקרא קרי לה לבתר מערה שדה המכפלה מכפלה קרי ליה לשדה א"ל הכי קרי מערת המכפלה כו' ואע"ג דמערתא כפלתא הוו ודאי דאיהו מערתא גו מערתא אבל על שום אחרא איקרי מערת שדה המכפלה כמה דאתמר כו' והאריך בסוד הענין ע"ש ואין כאן להאריך ויש לדקדק כיון דמלת מכפלה אינו סובל לפרש על ב' בתים זו לפנים מזו עד שהוצרך לומר שכפולה בזוגות אם כן מניין לו לומר שהיו ב' בתים זו לפנים מזו ול"ל דודאי לאו במלת מכפלה פליגי אלא כל חד מינייהו אומר היאך היתה המערה קבלתו ותלמודא פריך דלפי קבלת מי שאומר זה ע"ג זה ניחא מלת מכפלה אבל למ"ד ב' בתים זו לפנים מזו מאי לשון מכפלה וק"ל: אר"י קרית ארבע כו'. רש"י בחומש הביא דרש זה אקרא דפ' חיי שרה דכתיב ותמת. שרה בקרית ארבע והוא ע"פ ב"ר אבל תלמודא דהכא הביא קרא דפרשת וישלח ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע והכרחה משום דבקרא דפ' חיי שרה יש לפרש בו קרית איש ששמו ארבע והוא היה אבי הענקים כמשמעות הכתובים דספר יהושע דכתיב ושם חברון לפנים קרית ארבע אבי הענק אבל האי קרא דפרשת וישלח דכתיב הארבע בה' הידיעה ליכא לפרש כן כי שם העצם לא תבא בו ה' ידיעה וע"כ פירשו הארבע הוא שם המספר ופי' שם המקום ממרא הוא קריה ששם נקברו ד' זוגות הידועים ורש"י בפרשת וישלח פי' דממרא הוא שם המישור וקרית הארבע שם העיר כו' ע"ש באורך והדרש ימאן זו כמ"ש שם הרא"ם ואין להאריך ומה שטען הרא"ם אדרש דהכא מקרא דספר יהושע דכתי' ביה האדם הגדול בענקים דמשמע מזה דארבע הוא שם האיש אולי דנעלם ממנו שדרשו בבראשית רבה האדם הגדול וגומר זה אברהם ולמה קראו גדול כו' ובשיר השירים רבה יש קצת בע"א ע"ש וע"כ יחסו לאברהם שהוא קנה את המערה וכ"ה בתוספות פרק ח"ש. וענין ד' זוגות הוא כפי הדין כי מכר עפרון לאברהם מקום קברות ואמרינן פרק המוכר פירות דהמוכר לחבירו מקום לעשות לו קבר עושה לו מערה ופותח לתוכה ד' כוכין דהיינו ד' זוגות והטעם בזה נראה קבר א' לעצמו ועוד ז' קברים לז' המוטלין על האדם לקוברו שהכהן מטמא להן ודו"ק: נמרוד שמו כו'. בפרשת לך לך פירש הרא"ם שהביאם לומר הוא נמרוד הוא אמרפל ואחד שם העצם ואחד שם התואר. דכתיב בנמרוד ותהי ראשית ממלכתו וגומ' בארץ שנער וכתיב ויהי בימי אמרפל מלך שנער כו' ע"ש ואין זה מוכרח דאיכא למימר שאחר שמת נמרוד במלכותו בשנער מלך אח"כ שם אמרפל אבל הנראה לפי שאמר הכתוב בנמרוד הוא החל להיות גבור ציד וגו' שפי' שהוא היה המתחיל ללחום מלחמות בעולם והכתוב לא בא לכתוב אלא לפרש וכיון שמלחמה הראשונה שנזכרה בתורה היא מלחמות ארבעה מלכים ואמרינן בתנחומא חרב פתחו רשעים אלו ד' מלכים אמרפל כו' שעדיין לא היה מלחמה בעולם באו ופתחו חרב כו' והמתחיל בהם היה אמרפל כדכתיב ויהי בימי אמרפל כמלא דנמרוד ע"כ הוא אמרפל שהתחיל במלחמה ואחד שם העצם והא' שם התואר למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ודו"ק: והאמר ר"י כו'. וא"ת ומאי קושיא אימא דלאו באותן י"ח יומים הראשונים קאמר אלא בי"ח יומים אחרים וכמ"ש התוספות אההיא דפר' הבע"י דלאו באותן י"ח יומים היה וי"ל כיון דבשניהם קאמר י"ח יומים נדלתי כו' משמע דבזמן אחד היה: ו' באמה כו'. דבר שא"א שהיה כל איש מהם יושב בפחות מטפח וי"ל שהיה בכח כהכהו מקומות דהמועט מחזיק המרובה בכח וק"ל: כפתחה של אולם כו'. נדמה עומק וחידוד הלב לפתח וחלל וכדאמרינן פ"ק דשבת ולב מלכים אין חקר אם יהיה כו' אין מספיקין לכתוב חללה של רשות דהיינו פתח וחלל לבן ומדמה הכא פתח לבן של ראשונים כאולם שהיה פתח וחלל כפול כשל אחרונים שלא היה רק כפתח היכל גם נקט אולם והיכל שמדמה חלל ופתח לבן של חכמים קדושים האלה שהיו מכלל עשרה הרוגי מלכות לפתחים הקדושים וק"ל: ואמר רבא אנן כו'. אביי ורבא בדור אחד היו אלא שאביי נקט לגמרא דהיינו מה שקיבל מרבותיו שעל ידי טורח גדול וחזרה כמה פעמים זוכר ולא יבא לידי שכחה כמו היתד הזה שבטורח ע"י הכאה על ראשו הוא עושה נקב בכותל ונכנס בו אבל רבא נקט לסברא דהיינו מה שאדם לומד מסברת הלב שהוא קשה יותר כאצבעתא בקירא שאינו עושה נקב כלל ואינו נכנס בתוכו אלא מדבק מעט ובקושי כפרש"י וק"ל:

יט שם

אמר רב יהודה א"ר בני יהודה שהקפידו על לשונם נתקיימה תורתן בידן בני גליל שלא הקפידו על לשונם לא נתקיימה תורתן בידן. מידי בהקפדה תליא מלתא אלא בני יהודה מתוך שהקפידו על לשונם דהוו דייקי לישנא מתנחי להו סימני נתקיים תלמודן בידן בני גליל דלא דייקי לישנא ולא מתנחי להו סימני לא נתקיים תלמודן בידן איבעית אימא בני יהודה גמרי מחד רבה נתקיימה תורתם בידם. בני גליל דלא גמרי מחד רבה לא נתקיים תורתם בידם. רבינא אמר בני יהודה דגלו מסכתא נתקיים תלמודן בידן. בני גליל דלא גלו מסכתא לא נתקיים תלמודן בידן דוד גלי מסכתא שאול לא גלי מסכתא. דוד דגלי מסכתא כתיב ביה °יראיך יראוני וישמחו. שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה °ובכל אשר יפנה ירשיע. *אמר רבי יוחנן מנין שמחל לו הקב"ה על אותו עון לשאול שנאמר °מחר אתה ובניך עמי. עמי במחיצתי. בני יהודה דייקי לישנא מאי היא. דההוא בר יהודה דאמר להו טלית יש לי למכור. אמרו ליה מאי גוון טליתך. אמר להו כתרדין עלי אדמה. בני גליל דלא דייקי לישנא מאי היא דההוא בר גלילאה דאמר להו אמר למאן אמרו ליה גלילאה שוטה חמר למרכב או חמר למשתי עמר למלבש או אימר לאתכסאה. ההיא אתתא דאתיא לקמיה דדיינא אמרה ליה מרי כירי תפלא הוות לי ונגבוך מין וכדו הות דכר שדרו לך עילוה לא מטי כרעך אארעא:

(תלים קיט; שמואל א' יד; שם ע"ב; שם כח; פ"ק דברכות ועי"ש רש"י)

שהקפידו על לשונם. לומר בלשון צח ולא בלשון מגונה כדאמרי לקמן בבני גליל: דהוו דייקי לישנא. לומר באותו לשון ששומעים מרבן ועל ידי שהיו שומעים (שמיעה) על פה שמועי' על שמועה היו נותנים סימנים זו אחר זו ומתוך שהיו מדקדקים בלשון יודעים להניח סימנים כל ס ואינן משתכחין מהם: (ומתנחי. ומניחין

עין יעקב

בני יהודה שהקפידו על לשונם וכו'. נ"מ בכל הני שישתדל אדם לדור בארץ יהודה שהוא מקום מובהר לתורה יותר מגליל: **כתיב** יראיך יראוני וישמחו. פירש"י לפי שהוד טוען כהלכה כ"ל הה"ע דכתיב בדוד וה' עמו שהלכה כמותו בכל מקום ואיי במדרש ר"ש פי אחרי מות דכל הרואה את דוד הי' זוכר תלמודו כ"ל ג"כ מה"ט כיון שהשכינה עמו לכן כל הרואה לראותו הוא כאילו רואה פני השכינה לכך נזכר תלמודו כי הוא זוכר בבחות ותה יראיך יראוני וישמחו יראוני דייקא וק"ל:

ומניחין סימן): לא גמרי מחד רבי. והיו שונין מזה בלשון אחד ומזה בלשון אחר ואף על פי ששניהם אחד שנוי הלשון מבלבלן ומשכחן: דגלו מסכת'. למדו לאחרים כך שמעתי ולשון אחר מפרשי (שמועות) [שמועותיהן] ומדקדקין (בהם) בטעמים [של דבר] עד שמתיישב על לבם: יראוני וישמחו. לפי שמועותיו מכוונין לאיסור איסור ולהיתר היתר: דוד דגלי מסכתא. כדאמרי' בברכות שהיה יגע בתורה ומורה הוראות כדאמר ידי מלוכלכות בדם בשפיר ובשליא ואומר מפיבשת רבי יפה דנתי יפה זכיתי: ירשיע. (שאול) לא היה זוכה להורות כהלכה: על אותו עון. דנוב עיר הכהנים: [אתה ובניך עמי. שמואל קאמר לשאול כשהעלה ע"י בעלת אוב]: כתרדין עלי אדמה. ירקרוקת היתה [כצבע ירק הארץ]: אמר למאן. מדבר בשפה רפה ולא פירש האות ואינו ניכר אם עמר אם חמר אם אימר: עמר למלבש. לעשות בגדים: אימר לאיתכסאה. שה לשחוט: מרי כירי. ור"ל קירי והוא אדון ואמרה כירי והוא עבד: תפלא הות לי. ר"ל טבלא ואמרה תפלא והיא קורה: ונגבוך מין. ר"ל נגבוה ממני ואמרה נגבוך מין דמשמע שגנבו את הדין: וכדו הות וכו'. גדולה היתה כל כך שאם מותחין אותך עליה לא היו רגליך נוגעות בארץ והרי שטיות הרבה וכדו משמע עכשיו ובעי לומר וכדין הות ועוד שהיתה מזכרת תלייה בדיין ואומרת אם תולין אותך עליה וכו'. ע"כ: (ולא חששתי לכתוב לשונות אחרים כאלה הכתובים בגמרא למדתי מכאן פירוש וכדו פטרים הנזכר בגמ' אשה שפירושו האמתי הוא ועתה):

תוספות דגמרי מחד רבה. למגרס מחד רב עדיף שלא יבלבל לשונות יחד. אבל למסבר אמרינן בפ"ק דעבודת כוכבים כל הלומד תורה לפני רב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם ע"כ:

שם **אמהתא** דבי רבי כי הוה (משתעין) [משתעיא] בלשון חכמה (אמרין) [אמרה] הכי. עלת נקפת בכד ידאון נשריא לקיניהון או יעדי בתר חברתה מינה. כי הוה ניחא לה דליזלון אמרה להון ידאון נשריא לקיניהון כי בעי דליתבון הוה אמרה להו יעדי בתר חברתה מינה ותתקפי עלת בכד כאילפא דאזלא בימא. רבי יוסי בר אסיין כי הוה משתעי בלשון חכמה אמר עשו לי שור משפט בטור מסכן. וכד הוה שאיל באושפיזא אמר הכי גבר פום דין חי מה זו טובה יש:

עלת. שם כלי שדולין בו יין מן החביות וממלאין הכוסות: נקפת בכד. מנקפת בחבית כלומר כבר כלה היין נוגע בתחתית החבית: ידאון נשריא לקיניהון. ילכו תלמידים לבתיהם כלומר יפסקו סעודתן שאין עוד יין: או יעדי בתר חברתה מינה. או נקיר מגופת חבית האחרת ונמזג עוד: ותתקפי עלת בכד. תהא צפה עלת בכד בריוח: כאילפא בימא. כאניה [הלפה זיס]: תתקפי. כמו אקפי ידייכו בחגיגה וכמו קפא תהומא דקוכס לף התהום ועלה: בלשון חכמה. שלא יבינו האחרים: שור משפט. תרדין שור תור דין משפט: בטור מסכן. הר דל חרדל: משייל באושפיזא. שואל עוברי דרכים בענין אושפיזכני: גבר פום דין הי. אות פי זה חי אות כמו איש פום כמו פי דין כמו זה: מה זו טובה יש. כלומר (שמד הוא בטוב) [כמה טוב לו]:

תוספות גבר פום דין חי פי' ר"ת אושפיזכנא תרגום איש גבר פי פום זה דין לא קי אלא תאכלו ונמנו לא מתרגמינן כד קי:

אמר הבונה מהיות גדר האדם האמיתי חי מדבר שבלי מפרי פיו יוכר אם חכם לבב הוא כי הלשון קולמוס הלב בעקימת שפתיו כפי העם והשומעים וזה שספרו לנו שהיה נקלס חכמינו ואפילו לשפחתו של רבי דרך לדבר בהעלם במלעיך קראוהו לשון חכמה כי לא רבים יחכמו להבינו כי אם בעיון כמו שאמר שפתי חכמים יזרו דעת יאמרו לפעמים דעת בדרך זה למען לא יוכל בנקל להמת שמועיהם:

רבי אבהו כי הוה משתעי בלשון חכמה הוה אמר הכי. שם אתרינו לפחמין ארקיעו לזהבין. ועשו לי ב' מגידי בעלטה. א"ד ויעשו לי בהן ב' מגידי בעלטה. אמרו ליה רבנן לרבי אבהו הצפיננו היכן רבי אלעאי צפון אמר להו עלין בנערה אהרוני' אחרונית עירנית והנעירתו אמרי לה אשה ואמרי לה מסכתא. אמרו ליה לרבי אלעאי הצפיננו היכן רבי אבהו צפון. אמר להו נתיעץ במכתיר והגניב למפיבשת אמר רבי יהושע בן חנניא מימי לא נצחני אדם אלא אשה תנוק ותנוקת אשה מאי היא פעם אחת נתארחתי אצל אכסניא [אחת] ועשתה לי פולין פעם ראשונה סעדתי ולא שיירתי כלום. שניה סעדתי ולא שיירתי כלום. שלישית הקדיחתו במלח. כיון שטעמתי משכתי ידי הימנו. אמרה לי רבי מפני מה משכת ידיך הימנו. אמרתי לה כבר סעדתי מבעוד יום אמרה לי היה לך למשוך ידך מן הפת אמרה לי רבי שמא לא הנחת פאה בראשונה ולא כך אמרו חכמים אין משיירין פאה באלפס אבל משיירין פאה בקערה. תינוקת מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך בשדה והיתה דרך עוברת בשדה והייתי מהלך בה אמרה לי תינוקת אחת רבי לאו שדה הוא. אמרתי לה לא בדרך כבושה אני מהלך. אמרה לי לסטים שכמותך כבשוה. תינוק מאי היא פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק אחד שהיה יושב על פרשת דרכים אמרתי לו בני באי זה דרך נלך לעיר אמר לי זו ארוכה וקצרה וזו קצרה וארוכה הלכתי בקצרה וארוכה. כיון שהגעתי לעיר היו מקיפות לה גנות ופרדסים חזרתי לאחורי אמרתי לו בני לא כך אמרת לי זו קצרה אמר לי רבי ולא כך אמרתי לך (קצרה) וארוכה נשקתיו על ראשו ואמרתי לו אשריכם ישראל שכולכם חכמים אתם מגדולכם ועד קטנכם. רבי יוסי הגלילי הוה קא אזיל באורחא אשכחה לברוריה אמר לה באי זו דרך נלך לעיר לוד אמרה ליה גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה היה לך לומר באיזו ללוד:

אתרינו לפחמין ארקיעו לזהבים. הבעיר את הפחמין לשותם אדומים כאתרוג ושטחו גחלים הלוחשות ע"פ הכירה להתחמם כנגדן: ארקיעו. שטחו כמו רקיע: לזהבים. גחלים לוחשות אדומות כזהב: מגידי בעלטה. תרנגולים המודיעים עונות הלילה: בהן. על הפחמים: הצפיננו. הראנו לשון צופיה הליכות ביתה: צפון. היה נחבא דלא היו יודעין התלמידים להיכן היה והיו שואלין ממנו: עלין בנערה וכו'. שמש הלילה בנערה אחרונית ועכשיו

עיון יעקב

א"ל זו ארוכה וקצרה. אפשר דרמז ג"כ על הפורש שנקרא דרך כדכתיב דרכיה דרכי נועם וכתיב ישרים דרכי ה' וכדאיתא לקמן דף כ"ד ע"ב קוכן של יד יקנם [ולא ימרוך רעי ליה] הק מקבל ימעט ע"ש:

ועכשיו הוא ישן: אמרי לה אשה אהרונית. בת כהן: אהרונית. שהיא אשתו ראשונה וזו אחרונה: עירנית. בעלת חן וחריפה כאדם ער והנעירתו ולא היה יכול לישן: מסכת אהרנית. מסדר קדשים שעולה אהרן: אהורנית. סיים אחרת והתחיל בזו: עירנית. עמוקה ומאורה ומשורכת לומדים: נתיעץ במבתיר. נטל רשות מנשיא על שם שנותן רשות לסמוך התלמידים ולקראתם רבי ומא"ז והלכה הוא כשר להיות מוכתר ליקרא רבי מומחה לרבים ואם טעה לא ישלם: והגניב. והדרים הלך לו לדרום: למפיבשת. לפני זקני דרום שהם חכמים מאד על שם שהיה מפיבושת אדם גדול (ומביים פני דוד בהלכה) קרי להו הכי: לא נצהני אדם. בדברים: הקדיהתו. ברפתו כמו כי אש קדחה באפי כלומר נתנה בו מלח יותר מדאי: אין משיירין פאה באלפס. כשהשמש מערה מן האלפס לתוך הקערה אין דרך להניח באלפס כלום לצורכו אלא כל אחד מניח בקערה שלו פאה ומחזירה והיא מאכל לשמש: פרשת דרכים. דרך פירש לכאן ודרך לכאן: ארוכה. שמאריך הדרך: וקצרה. שמולא מבוא העיר פנוי ליכנס בה:

מהרש"א דגלי מסכת כו'. היינו שנתכוונו להורות כהלכה כדמשמע פרק חלק ומייתי דכתיב בית ירחיק ירחוני וישמחו וגו' שישמחו על שסומכתי להורות כהלכה: **ושאול דלא כו'.** דכתי' בית אל כל אשר יפנה ירשיע וגו' מפורש פ' חלק ד' ל"ג עכינו ע"פ מ"ש דלא סליק שמעתתא אליבא דהלכתא אלא אי דאתי משבט יהודה ואי דאתי משבט לוי ודוד משבט יהודה קאתי וכן בני יהודה דנקט משום דאתי מיהודה: **כתרדין עלי אדמה כו'.** דלא א"ל ירוקה משום דלא דייק לישנא אי ירוקה ככרתי אי כחלמון בילה לכך דייק לישנא ירוקה כתרדין ובהיפך בני גליל דלא דייקי לישנא דא"ל **אמר למאן כו'.** לפי גרסא זו בלשון כפול א"ל אך דחוק הוא ונראה דודאי חמר ועמר שייכי אהדדי בלישנא ושייך הכא כמו מאברין ומעברין אכתו ועכוזו דמייתי לעיל אבל חמר וחמר גם שהם מתחלפים באחה"ע מ"מ לא שייכי הכא בלישנא חד ונראה דגרסינן דא"ל חמר למאן ועמר למאן ולא בלשון כפול א"ל אלא תרתי הוה בעי חמר בח' ואמר בא' וקאמר דבתרווייהו לא דייקי בלישנא שא"ל חמר למאן לא דייק לישנא אי חמרא למרכב אי חמרא למשתי ושא"ל אמר למאן נמי לא דייק לישנא אי עמר למלבש ואי אימר לאיתכסא' וכן משמע נמי דלא קאמר אי עמר למלבש כו' וק"ל: **בלשון חכמה כו'.** לקונן גבי עשו לי שור כו' פרש"י שלא יבינו האחרים עכ"ל אבל הכא לא פירש. כן אלא דודאי אמרו כן שיבינו בו כל התלמידים אלא דקרי ליה הכא בלשון חכמה ע"ש שאמרו כן ברמז לפי שאין דרך ארץ שידברו האמהות להדיא לתלמידים שילכו לביתם או שיעכבו עוד שם לשתות מחבית אחרת וק"ל: *א"ל **שלוכתי תאבליך.** בערוך פי' ר"ל שכיכתי אוכלי חלבא וא"ל שלוכתי שאכליך אריה וכו': **אהרונית אהרונית כו'.** פי' רש"י אהרונית בת כהן וכדאמרינן בס"פ אלו עוברין לעולם ישא אדם בת כהן ואחרונית פרש"י שמתה אשתו ראשונה כו' ואין זה מוכרח וכי לא הותר לו לישא אשה על אשתו הראשונה ועירנית פירוש בעלת חן וחריפה כאדם ער כו' וע"ל עירנית כמו עירניות דפרק המוליא יין דהיינו בנות כפרים שטוחנות ב' עיניהם ע"ש וקל להבין: **וא"ל מסכת כו'.** פרש"י אהרונית מסדר קדשים כו' אחרונים סיים אחרת כו' ע"ש הוא דחוק בלשון אחרונית ולולא פירושו יש לומר אהרונית מסדר טהרות דהכהנים הוזהרו שלא לטמא ולא ישראל הגם שישראל ג"כ שייכי ביה עיקרו בכהנים כמו סדר קדשים לפרש"י דישראל נמי שייכי ביה אלא דעיקרו בכהנים והשתא שפיר קאמר אהרונית סדר טהרות שהיא אחרונית מששה סדרים ולאפוקי סדר קדשים שאינה אחרונית והיינו נמי עירנית והנעירתו שהיא עמוקה ומאורה כולי כדאמרינן כלך לך אצל נגעים ואהלות ודו"ק: **שמא כו'.** גם כי ודאי היה לה שלא הניח פאה בראשונה אמרה כן בלשון שוא מדרך המוסר ומזה הטעם שלא הגידה לו להדיא אלא ע"י שהקדיחה לו בפעם ג' א"כ דהקדיחה לו התבשיל להודיע טעם הענין שע"כ משיירין לשמש בקערה כדי שיאכל הוא ג"כ ממנו אחריו מגילא לא יקלקל המאכל של הבעל הבית ול"ל דר"י לא היה חש להא כיון דאינו אלא מהלכות ד"א ואפשר מה"ט דלא ידע ליה כלל וק"ל: **כבושה כו'.** גם שדרך כבושה היה כיון שדרך שדה זרועה עוברת ה"ל לאסוקי אדעתיה דשלא ברשות כבשוה ולא הוה בכלל מילר שהחזיקו בו רבים דאסור לקלקלו דהיינו שמתהלך ברשות כנשה וק"ל: **וזו ארוכה וקצרה וכו'.** כוונת התינוק ודאי כך היה כדמסיק דזו קצרה שמקצר בדרך אבל היא ארוכה למצוא מבוא העיר מפני גנות ופרדסין המקיפין העיר וזו ארוכה שמאריך בדרך וקצרה שמולא מבוא העיר פנוי ליכנס כפרש"י אבל הבנת רבי יהושע אינו מבורר לכאורה שהלך באותו דרך שא"ל התינוק קצרה וארוכה ומטעם שאמר ר"י לא כך אמרת לי זו קצרה הרי באידך נמי אמר ליה קצרה דהיינו שא"ל ארוכה וקצרה ועוד הרי בהא נמי א"ל ארוכה כמו שהשיב לו התינוק וי"ל שר"י ודאי הבין הדברים כך אלא שהבין בהיפוך ותפס לשון ראשון דהיינו זו קצרה למצוא מבוא העיר וארוכ' באריכות הדרך וזו ארוכה למצוא מבוא העיר מפני גנות ופרדסין וקצרה בהליכות הדרך ולכך הלך בזה שא"ל שהוא קצרה וארוכה לפי הבנתו וא"ל לא כך אמרת לי זו קצרה דהיינו תפוס לי ראשון והתינוק השיב ולא כך אמרתי לך זו ארוכה ותפוס לשון אחרון וכמ"ש לעיל ודו"ק: **באיזה ללוד כו'.** דעל פרשת דרכים היה כדנקט בעובדא דלעיל ואם כן באיזה ללוד ומראה הדרכים כמי משמע באיזה דרך נלך ללוד וק"ל:

הרי"ף בני יהודה גמרי מחד רבה כו'. קצת תימא דילמא משום דגלי מסכת נתקיימה בידם ולא משום דגמרי מחד רבה וכן מנ"ל משום דדייקי לישנא נתקיימה ודלמא משום דגמרי מחד רבה ואם כן נימא דמשום הכי תלתא דדייקי וגמרי מחד רבה וגלו מסכתי תחת שלם אלה נתקיים תלמודם ושמא רב יהודה א"ר הכי אמר ששתים אלה דייקי לישנא וגמרי מחד רבה גרמו להתקיים תלמודייהו ולא סברי דגלו מסכתא. ורבינא סבר דגלו נמי מסכתא והשלשה דברים גרמו לקיים תלמודם: שנאמר ונחר-אתה ובניך עמי וכו'. וקשה דמלינו שעמד העון של נוב עוד אחר מיתתו של שאול שנא' אל שאול ואל בית הדמים וכן עמד עד זמן חזקיהו עוד היום בנוב לעמוד כמאמר חז"ל אותו היום נשאר בעון נוב. וי"ל דנמחל עכשיו העון שנחה נפשו ונשמתו עם שמואל הנביא. אבל על הכרתת זרעו שנגזר עליו על מה שעשה להכרית זרע הכהנים של נוב לא נמחל. וגם לעצמו היו עצמותיו מגולגלין עד עכשיו שנא' ויקברו עצמות שאול גו':

ברוריה אשכחיה להחוא תלמידא דהוה גריס בלחישא בטשא ביה ואמרה ליה לאו הכי כתי' °ערוכה בכל ושמורה אם ערוכה ברמ"ח איברים של אדם שמורה בלב תנא תלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר בן יעקב שהיה שונה בלחש לאחר ג' שנים שכח תלמודו.

דף נך שמואל ב כג

תנא

עיון יעקב

לאחר ג' שנים שכח תלמודו. אפשר לומר דנפיק ג' שנים דאתיא כרבי יוסי דאמר בפ"ק דחולין דף כ"ד ע"א כל שאינו רואה סימן ברכה במשנתו ג' שנים שוב אינו רואה וזהו ג"כ נמי שגרם בלחש לא ראה סימן ברכה במשנתו אף שלמד ג' שנים וכ"ל דמש"ה אמרינן יגעתי ומצאתי תאמן כי אם יגע ללמוד ברמ"ח איברים אז מצאת שאין התורה נשכחת ממנו משא"כ להיפך:

תנא תלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר בן יעקב שנתחייב שריפה למקום אמרו הניחו לו שאדם גדול שימש א"ל שמואל לרב יהודה *שיננא פתח פומך קרי פתח פומך תני כי היכי דתוריך חיין ותתקיים בידך שנאמר °כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. אל תקרי למוצאיהם אלא למוציאיהם בפה אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא חטוף אכול חטוף אשתי דעלמא דאזלינן מיניה לבי הלולא דמי אמר ליה רב לרב המנונא בני אם יש לך היטב לך כי אין בשאול תענוג ואין למות התמהמה ואם תאמר אניח לבני ולבנותי חוק בשאול מי *יודיע לך בני אדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין:

שבת' כמו חן | סנה' ק | משלי ד | נ"י הגמ' מי יגיד לך

בטשא ביה. בעטה בו: דתוריך חיין. שתאריך ימים: חטוף אכול. אם יש לך ממון ליהנות עלמך אל תמתין עד למחר שמא תמות ושוב אין לך הנאה (ממנו): דעלמא דאזלינן מיניה. גרסינן: לבי הלולא דמי. היום ישנו ולמחר איננו [דומה לחופה שהולכת מהר]: אם יש לך. ממון: ואין למות התמהמה. עכוב כי פתאום האדם מת: חוק. ר"ל מזון לשון לחם חקי: מי יגיד לך. אם כשאר בידם שמא יאבדוהו: הללו נוצצין. כלומר שהם גדילים גדלה פרנסתם ועשרם עמהם ואינך צריך לדאוג עליהם: והללו נובלין. מתים והעלה כבל:

מהרש"א ערוכה בכל כו'. דריש ליה אלימוד תורה דכתיב לעיל מיניה כי ברית עולם שם לי דהיינו התורה שנאמר בה אם לא בריתי יומם וגו' ואמר ערוכה בכל דהיינו בכל רמ"ח איברים שהדיבור בקול רם מביא הרגשה ותנועה לכל האיברים וק"ל: שריפ' למקום כו'. נראה דשייך אדלעיל שתלמיד א' שכח תלמודו ונתחייב עי"ז שריפה למקום כמו שנקיטו השוכח דבר אחד מתלמודו מתחייב בנפשו ונקט חיוב שריפה ע"פ מ"ש פרק קמא דתענית שני תלמידי חכמים המהלכין בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויין לישרף כו' ע"ש ואמרו הכא שיניחו לו שאדם גדול שמש וע"ז אמרו גדולה שימושה יותר מלמודה שהלימוד עשוי להשתכח וק"ל: ותוריך כו'. לכאורה מקרא דמייתי כי חיים הם וגומר לא שמעינן אלא דתוריך חיי אבל דתתקיים בך לא שמעינן ויש לומר ע"פ מ"ש לעיל בשוכח תלמודו שמתחייב בנפשו קאמר הכא דע"י דתפתח פומך ולא תלמוד בלחישה' תתקיים התורה שלא תשכח אותה ותוריך חיי משא"כ אם לא תוציא' בפה תשכח ולא תתקיים בך ולא תוריך חיי וק"ל: היטב לך כו'. גם בספר קהלת בכמה מקראות אמר כן לפי פשטן דכתיב הנה

אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות וגומר וכתיב אשר אין טוב באדם וגומר כי אם לאכול ולשתות וגומר אלא שהוא הוסיף בטעם הדבר כי אין בשאול תענוג ואין למות וגו' שאל יחשוב האדם דומחר אעשה כן להטיב לי דשמא היום ימות וז"ש ג"כ לעיל חטוף ואכול כו': כהלולא דמי. כפירש"י ואמר וא"ת אניח לבני חוק גם בספר קהלת אמר כיוצא בזה דכתיב ואבד העושר ההוא וגו' והוליד בן ואין בידו מאומה וגו' אלא שהוא הוסיף כפרש"י חוק מזון דהיינו אפילו רק כדי מזונו של בנו ומלת חוק לא יצא ממשמעו דהיינו לחם חקו כמו הטריפני לחם חקי ואומר בני אדם דומין לעשבי השדה כו'. פירש"י דגדילה פרנסתן עמהן וא"צ לדאוג עליהם עכ"ל ויותר נראה לפרש דקאי אדלעיל מי יגיד לך שיהא נשאר ביד בנך דהללו אחרים נוללין להרויח והללו בניו נובלין לאבד ירושתן וכמ"ש בקהלת וכיוצא בזה בכמה מקראות:

הרי"ף אלא למוציאיהם וכו'. הכריח לומר אל תקרי לפי שהיל"ל ולכל נפשו נרפא כיון שמדבר במוצאיהם בלשון רבים לכך אמר אל תקרי למוצאיהם שר"ל למוצאים שלהם אלא למוציאיהם שהוא למוציא להם כלומר מוציא דברי תורה:

אמר רבי יהושע בן לוי המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה שנאמר °כי לוית חן. חש בראשו יעסוק בתורה שנאמר °הם לראשך. חש בגרונו יעסוק בתורה שנאמר °וענקים לגרגרותיך. חש בבני מעים יעסוק בתורה שנאמר °רפאות תהי לשרך. חש בעצמותיו יעסוק בתורה שנאמר *°ושקוי לעצמותיך. חש בכל גופו יעסוק בתורה שנאמר °ולכל בשרו מרפא. אמר רב יהודה בריה דרב חייא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם נותן לחבירו סם יפה לזה וקשה לזה. והקב"ה נותן תורה לישראל סם חיים לכל גופו שנא' ולכל בשרו מרפא. אמר רב אסי [אמי] מ"ד °כי נעים כי תשמרם בבטנך יכונו יחדיו על שפתיך אימתי דברי תורה נעימים כי תשמרם בבטנך. ואימתי תשמרם בבטנך בשעה שיכונו יחדיו על שפתיך. ר' זירא אמר מהכא °שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב אימתי שמחה לאיש בשעה שמענה בפיו. ל"א אימתי שמחה לאיש במענה פיו בזמן שדבר בעתו מה טוב. רבי יצחק אמר מהבא. °כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו אימתי קרוב אליך הדבר מאד בזמן שבפיך ובלבבך לעשותו

רבא

משלי א | שם | שם | שם ג | שבי דר' | נקיוסי תפלי ג | שם ד | שם כב | שם טו | דברים ל

עיון יעקב

שנתחייב' שריפה למקום. אפשר לומר דהיינו שהורה הלכה בפני רבו דחייב שריפה כמיתת בני אהרן ועיין בחידושינו דברכות דף ח' גבי גדולה שמושה וכן אמרינן לקמן דף ס"ג כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש וניצול מעונש שריפה כיון ששימש אדם גדול: וזה כוונת הפסוק פי' בהעלותך ויען יהושע משרת משה וגו' אדוני משה כלאם דהוי כמורה הלכה בפני רבו כדאיתא לקמן דף ס"ג אפילו הכי] לא נשרף לפי שהי' משרת משה אבל מ"מ נענש שלא הי' לו ולד וזה שאמר ר' אלא לקמן כל המותיב מלה קמיה רביה אזיל לשאול בלא ולד כלומר אע"ג ששימש אדם גדול אפ"ה לא ניצול מעונש זה דלא יהי' לו בן וזה מדוקדק כתיבת כל וק"ל: כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. היינו למוציאיהם בפה וכ"ל לומר דרך תוכחה ומגילה הא דאיתא בשבת דף קי"ט כל המבזה ת"ח אין רפואה למכתו רזה קאי את"ח עצמו כי עם הארץ לא די לו בביזת אלא שרוצה לנשוך אותו כחמור אלא דמיירי בת"ח ואפ"ה מבזה שאר ת"ח ועי"ז גורם שהוא לומד בלחישה שלא ידעו שהוא ת"ח כיון שמבזה אותם וא"כ אין רפואה למכתו כיון שאינו מוציא מפיו וק"ל: חטוף אכול חטוף אשתי. היינו בשמחה של מלוה לשמח נפש העניים העגומים וכן מ"ש אם יש לך היטב לך נ"כ ע"ד זה להכי מדמה להלולא דהיינו סעודת חתונה וסעודת מלוה דוקא לשמה שאמר חטוף ואכול אף דהמאריך בשלחנו מאריכין לו ימיו ושניו מ"מ כבר אמר לו תיקון לאריכות ימיו פתח פומך קרי ותני כי היכי דתוריך חיי גם הצדקה מציל ממות: וא"ת אניח לבני. כלומר לא אשמח עניים בשלי ע"ז קאמר חוק בשאול כי גדול הצדקה שמצלת מדינה של גיהנם והללו נוצלין והללו נובלין לכך זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד: המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה. נראה דדוקא אם אין לו לויה אבל אם יש לו ג"כ לוי' ודאי דהא' יסמוך על הנס מה שיעסוק או עסק בתורה וילוה ללותו ולכן מסמיך ג"כ אלו רפואות דבסמוך מיירי בכה"ג שהוא בדרך ואין עמו רופא לרפואת הגוף שהם בדרך הטבעי. וקאמר יעסוק בתורה ולא קאמר ילמוד אף אם אינו יכול ללמוד בתורה שיש לו מונעים ומכח החולי שא"א לו ללמוד בתורה מ"מ יחשוב בעסק הלימוד כילד ילמוד ואולי בזכות זה יתרפא רפואת הגוף ורפואת הנפש אבל אם הוא בעיר יתרפא עצמו בדרך הטבעי שניתן רשות לרופא לרפא כדכתיב ורפא ירפא: חש בכל גופו יעסוק בתורה. אע"ג דאיתא בפרק ב' דשבועות דאסור להתרפאות בד"ת היינו דוקא ללחוש בו מה שאין כן הלימוד של מלוה לא. מעשה ועשה שהם כנגד רמ"ח איברים ושס"ה גידים כל מלוה מחזיק אותו אברו וגידו ונתרפא אברו וגידו כשעוסק בו וק"ל: אימתי ד"ת נעימים בזמן שתשמרם בבטנך. מרמז ג"כ תשמרם פי' לעשותם ואימת תשמרם בזמן שיכונו על שפתיך דלא בעידנא דעסיק ביה אגוני מגנא ואלולי מגלי ולא ילמוד תורה רק מן השפה ולחוץ כרוצג נאמיסופל רק תשמרם בבטנך: בשעה שמענה בפיו. להשיב לכל שואלו ללמוד לאחרים ונתבה רבים אז אין חטא בא על ידו ואימתי מענה בזו הדבר בעתו מה טוב שושאל כענין. ובן מ"ש בפיך ובלבבך לעשותו ולא ללמוד שלא לשמה:

תהלים כא רבא אמר מהכא °תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו בל
מנעת סלה אימתי תאות לבו נתת לו בשעה שארשת
שפתיו בל מנעת סלה. רבא רמי כתיב תאות לבו נתת
לו וכתיב וארשת שפתיו בל מנעת סלה זכה תאות לבו
נתת לו לא זכה ארשת שפתיו בל מנעת סלה. תנא דבי
רבי אליעזר בן יעקב כל מקום שנאמר נצח סלה ועד
ישעיה נז אין לו הפסק לעולם ולעולמי עולמים. נצח דכתי' °כי
תהלים מח לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. סלה דכתי' °כאשר
שמענו כן ראינו בעיר ה' צבאות בעיר אלהינו אלהים
שמות טו יכוננה עד עולם סלה. ועד דכתיב °ה' ימלוך לעולם
משלי א ועד: אמר רבי אלעזר מ"ד °וענקים לגרגרותיך אם
משים אדם את עצמו כענק זה שרף לצואר ונראה
ואינו נראה תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין
תלמודו מתקיים בידו:

יפה. לאולי זה וקשה לאולי זה יפה ללב ורע לעינים: שתשמרם בבטנך. שהם שמורים בידך שאין משתכחים ממך: יכונו יחדיו. כשאתה סודרם ומוציאם בפה ולא לגרוס בגמגום ולחישה: אימתי שמחה לאיש. אימתי אדם שמח בתלמודו בזמן שיש לו מענה כששואלין ממנו דבר הלכה: ד"א אימתי שמחה כו'. בזמן שיודע לדרוש הלכות החג בחג: שארשת שפתיו בל מנעת. כשנתת בו דעת להוציא בשפתיו: זכה. אם יש לו מזל טוב: תאות לבו נתת לו. שבעוד שמתאוה באה לו תאותו עד שלא ישאלנה: לא זכה. צריך להתמהמה ולהצטער: כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף. אלמא לנצח לשון עולם היא ודסמוך לעולם וכן עד עולם סלה. אלמא סלה לשון עולם הוא: שרף לצואר. שאינו מלומלם בדוסק סביב הצואר אלא רפוי בריוח כך הוא נעים ומדולם לבריות: ונראה ואינו נראה. כשמגביה צוארו נראה מתחת זקנו ורוב פעמים שנסתרו חקטו מכסין אותו כך אם ת"ח אינו רודף לנאת ולבא בשוק אלא יושב ומחזר על תלמודו מתקיים בידו:

מהרש"א כי לוית חן כו'. לעסק התורה נותנת לו חן בדרך בעיני כל רואיו כמ"ש בתפלת הדרך ותתנו לחן ולחסד כו' בעיניך ובעיני כל רואינו כו' וק"ל: רפאות תהי וגו'. ולא שייך בזה אסור לאדם להתרפאות בד"ת כדאמרינן בפ"ק דשבועות י"ל דהיינו שמתכוין לומר פסוק לרפואה אבל דרך למודו ודאי דשרי ועוד י"ל דהכא לא במלה ראשו כבר קאמר אלא בחש בראשו שלא יבא לידי חולי ממש ולאגוני בעלמא בד"ת שרי כדאמרינן התם ומזה יתיישב הא דחש בראשו יעסוק בתורה והרי אמרו בנדרים דחולה ראש הדבור קשה לו אע"כ דהכא לא איירי בחלה ממש כבר בראשו אלא דחש קלת בראשו ועדיין לא חלה ונפל למטה כדמשמע פרק ב"מ דאמרינן התם חש בראשו יהי דומה כו' עלה למטה ונפל יהי כולי דהיינו חלה ממש ועד"ז יש לומר הא דכתיב כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ה"פ והיה אם שמוע תשמע וגו' לעסוק בתורה כל המחלה דהיינו חולי ממש שהי' במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך את המיחוש שלא תבא לידי חולי ממש ע"י עסק התורה וק"ל: חש בראשו וכו'. יש לפרש

דכתב אלו משום דרפואתן קשה דאין להן בן גילו שמטל אחד מס"
מחליו כדאמרינן פרק אין בין המודר אין מבקרין חולי מעים משום
כיסופא וחולי ראש אין מבקרין משום דדיבורא קשה ליה ומכ"ש חש
בגרונו דדיבורא ודאי כמי קשה ליה וק"ל: אימתי תאות לבו כו'.
נראה דלענין תפלה אמרו כן זכה תאות לבו נתת לו קודם שהוציא
תפלתו מפיו כמ"ש טרם תקרא ואני אענה לא זכה צריך לתפלה בפה
דהיינו וארשת שפתיו וגו' ודו"ק: כ"מ שנאמר נצח סלה ועד
כו'. פי' רש"י מדסמיכי לעולם אלמא לעולם משמע עכ"ל ואין זה
מוכרח דהא מלת עולם גופיה מליכו שיש לו הפסק כמו ועבדו לעולם
וכמו ממך חרבות עולם וגומר ועוד דלא הול"ל אלא כ"מ שנאמר
נלח סלה ועד עולמית הוא וע"כ נראה דה"ק מדכתיב כי לא לעולם
אריב ע"כ הא דכתיב בתר הכי ולא לנלח אקלוף הוא דבר נוסף
והוא שלעולם לא יהיה לו הפסק וכן סלה ועד מדכתיבי בתר לעולם
הם בכין אב לכ"מ שנאמר נלח סלה ועד גם אי לא כתיב בתר לעולם
הוה פירושא אין להם הפסק עולמים דהא מייתי ליה אדלעיל
דמייתי קרא וארשת שפתיו בל מנעת סלה דלא כתיב ביה לעולם
ודו"ק: כענק כו'. ר"ל שהוא במקום גבוה ואעפ"כ הוא רך לצואר
כן הת"ח גם שהוא חשוב וגדול יהא נוח לבריות:

הרי"ף חש בגופו וכו'. נ"ל דלהאי דדרים ולכל בשרו מרפא לא אתי שפיר
מאי דקאמר קרא לכל מוצאיהם בלשון רבים. אמנם רמז בו שדברי
תורה הם חיים לאדם לכל המקרים המוצאים אותו בין במיחוש הראש ובין
בגרון ובין בעצמותיו ובין במעיו ד"ת הם חיים לאדם ולכל בשרו של זה העוסק
בתורה יהיה מרפא. ותימה שבכלל כל גופו יש ראש והמעים והגרון ומנאי
דכתיב ולכל בשרו מרפא נפקי כמי מולאים אחרים ולמה הביא שאר הכתובים.
ושמא כפי ערך המיחוש צריך חיזוק בד"ת וכשחש בכל גופו צריך להתחזק יותר
מה שאין צריך כל כך בדברים הפרטיים: מ"ד כי נעים כי תשמרם בבטנך.
נראה שהוקשה לו בכתוב שאמר ב' פעמים כי. לזה דרש כי נעים וכו'. ובעין
יעקב הביא לשון רש"י זה שאמרו אימתי שמחה לאיש בתלמודו בזמן שיש
לו מענה כששואלים ממנו דבר הלכה והוא פלא שאינו ענין אלא שצריך
להוציא ד"ת מפיו. ונגמרא חפשתי ולא מצאתי בפרש"י לשון זה ואומר אני
שאם יש שורש לגירסא זו היא עם נוסחא אחרינא. אימתי שמחה לאיש
במענה פיו בזמן שדבר בעתו מה טוב. ועל זה יש לפרש יש לו מענה
כששואלים ממנו דבר הלכה וה"ק שמחה לאיש במענה פיו ומה היא השמחה
שדבר בעתו מה טוב שיודע להשיב לשואל דבר טוב בעת ששואלים ממנו
וא"א להשיב זה אם לא מתוך הלימוד שהוציא בפיו שנתקיים תלמודו בידו
ויודע להשיב דבר בעתו מה טוב: רבא רמי כתיב תאות לבו וכו'. וקשה
כיון דרבא גופיה דרים מהאי קרא תאות לבו נתת לו בזמן שארשת שפתיו
בל מנעת כפרש"י א"כ מאי רמי ועיין דהיכי יליף רבא מהכא דצריך להוציא
ד"ת בפה והא רבא דרים ליה גופיה בתפלה לא זכה צריך להתמהמה עד
שיתפלל בשפתיו ואפשר דרבא דרים קרא דארשת שפתיו בל מנעת סלה דמיירי
בכל מילי דבור בין תפלה ובין תורה שמוציא בשפתיו וזהו בל מנעת סלה
בין בתפלה ובין בד"ת ולהכי דרים אימתי תאות לבו נתת לו בשעה שארשת
שפתיו בל מנעת סלה. ולפי שלדרך זה יקשה דהול"ל בל מנע סלה לא מנע
שאדם מלהוציא דברי תורה בשפתיו ולא יצדק לומר מנעת לז"א רבא רמי כתיב
כלומר כפי פשוטו דמנעת סלה הוא אומר כלפי הקב"ה יקשה שבתחלה הוא
אומר תאות לבו נתת עד שלא ישאלנה ואח"כ הוא אומר וארשת שפתיו בל
מנעת דמשמע אחר התפלה הוא נענה ומאי אית לך למימר זכה תאות לבו
נתת לו לא זכה צריך להוציא בשפתיו התפלה ולדרשה זו מתיישב לומר בל
מנעת וכיון שהתפלל על בקשתו אע"פ שלא התפלל על כל תאות לבו כ"א
על מקצת דבר מכל מקום בכח התפלה בל מנעת ממנו כל תאות לבו ומ"מ
למדנו מכאן שאימתי תאות לבו נתת לו בזמן שארשת שפתיו בל מנעת
שאם התפלל ולא זכה אין נותנים לו תאות לבו כלל: אר"א מ"ד וענקים
וכו'. ולריך לבאר מהו דמיון הענק שאם הכוונה שילמוד האדם תורה בסתר
ובחשאי א"כ היה ראוי לעשות דמיון מדבר שהוא בסתר וכמו שדרשו תנוקי
ירכיך

עיון יעקב

תאות לבו נסה לו. אמרתי דרך דרוש פי' הפסוק פי"ד דאמרינן בש"ס יעקב אבינו לא מת אמרי' הטעם לפי שיעקב עסק תמיד בתורה שהיא סם חיים וקולטת ממלאך המות לכך לא מת וכבר כתבתי לעיל בשבת קי"ח ד"ה כל המענג את השבת הטעם שאין אדם מת וחצי תאותו בידו כדי שלא יצטער כל כך במיתתו שביטל כל תאוהו ולכך יעקב שלא מת כיתן לו כל משאלות לבו וזה פי' הפסוק תאות לבו נתת לו משום וארשת שפתיו בל מנעת סלה: אם משים אדם עצמו כענק. שהוא מין ממיני תכשיט ואינו לובשין אותו תמיד אלא בשרוצה להתקשט בו כן הת"ח צריך שיהא נראה דהיינו במקום שאין איש השתדל להיות איש משא"כ במקום שיש איש יהא אינו נראה ויקטין את עצמו:

יכריך את ידך בסתר וכו'. וכ"ל שדקדקו בכתוב למה נמשלו ד"ת לענק שבגרגרת ולא בצמידים שעל היד או אחד משאר תכשיטין ולכך דרשו אם משים עצמו כענק וכו' שרבי אלעזר סובר שד"ת צריכין להיות בסתר כדכתיב חמוקי ירכיך וגם כן צריכין להיות בגלוי כדכתיב חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה כיצד יתקיימו שני כתובים הללו וכבר חז"ל דרשו גם בזה ואמרו ברחובות במקום שמרחיבין ד"ת תתן קולה דהיינו בבתי כנסיות ומדרשות וכונתם שבלימודו של אדם יהיה לומד במקום מוצנע ומקום סתר והורה שלומד יהיה נקי בה כדי שבמקום שמרחיבין אותה דהיינו בבתי מדרשות יתן קול אם תבונות יבקשו מפיהו וזהו שרמז כאן רבי אלעזר כו'. כך העוסק בתורה צריך שלא יהיה נראה תלמודו ומשמיעו בפני רבים כדי שלא תהיה אותה תורה שלא לשמה להתייהר ולכך בשעת הלימוד שהוא מכין ואלו יהיה ד"ת בסתר כמו הענק שאינו נראה בשעת שהאשה מכנת לוארה ועל זה נאמר חמוקי ירכיך. אבל בשעה שזוקף גופו העוסק בתורה ואינו לומד אז צריך שיהיו ד"ת שלמד גלוים וברורים ונראות לעיני הבריות ואם יבואו לשאול ממנו ד"ת בב"ה או שום הוראה משיב כענין והלכה בלא שום גמגום אלא בבירור חכמות בחוץ תרונה ברחובות כמו הענק שהוא נראה כשהאשה זוקפת ראשה למעלה כן הת"ח בשעה שזוקף ראשו מלימודו צריך שיהיה נראה תלמודו להורות את בני ישראל שעשה למודו פירות והלכה בתורה:

כג סס / שיר ה — **א"ר** אליעזר [אלעזר] מ"ד °לחייו כערוגת הבושם אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה (אי נמי) וכבשם הזה שהכל מתבשמין ממנו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. ואמר ר' אליעזר [אלעזר] *מאי דכתיב °לוחות אבן אם משים אדם לחייו כאבן זו שאינה נמחת תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו. ואמר רבי אליעזר [אלעזר] מאי דכתיב °מכתב אלהים הוא חרות נומר. (אלמלא) [אלמלי] לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל רב אחא בר יעקב אמר אין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהן שנאמר חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות:

שהכל דשין אותה. שאין בו גסות הרוח: שהכל מתבשמין ממנו. שמלמד תורה לתלמידיו: כאבן זו שאינה נימחת. מפני דריסת רגלים כך לחייו אינם נלאים מלחזור אחר תלמודו וללמד לאחרים: לא נשתכחה. חרות משמע חקוק ואינו נמחה לעולם על ידי הלוחות היתה התורה חקוקה לישראל מהשתכח מהן עולמית: על הלוחות. בשביל הלוחות היו בני חורין: (מ"ד לוחות אבן כו'. דלא ה"ל להזכיר כלל שהיו אבן ועוד דסנפירינון היו ולא ה"ל למכתב בהו אבן סתם מהרש"א):

הרי"ף מ"ד לחייו כערוגת הבושם. נראה שדקדק דהול"ל לחייו כבושם ולמה אמר כערוגת הבשם לזה דרשו שהם שני דמיונות האחד כערוגה שהכל דשים אותה כך לא יהיה בת"ח גסות הרוח וגם יהיה כבשם שהכל מתבשמין ממנו כן יהיה כל העם נהנים מחכמתו ואז חכמתו מתקיימת בידו. ולפי אורחין למדנו דהא בהא תליא במי אתה מוצא שמתבשמים ממנו הכל. באותו שהוא שפל רוח ודשים אותו כערוגה שדשי' בה ואז תלמודו מתקיים בידו ויש רמז לתלמודו מתקיים בידו מדסמיך ליה שפתותיו שושנים ודרשינן ששונים כלומר שלעולם שונים וכו': מ"ד לוחות אבן. דקדק כיון שאמר לוחות העדות הול"ל לוחות העדות אבן. ועוד כיון שאמר לוחות הי"ל לוחות אבנים כדכתיב פסל לך שני לוחות אבנים דהיינו כל לוח אבן אחת. ולזה דרש לוחות מלשון לחיים שמשים לחייו כאבן שאינה נמחת מפני דריסת הרגלים כך לחייו אינם נלאים מלחזור אחר תלמודו ולא דריש האי מפסוק לחייו כערוגת הבשם משום שהערוגה היא מתקלקלת בדריסת הרגלים מה שאין האבן מתקלקל: מ"ד מכתב אלהים הוא חרות. דקדק שלא אמר כתוב על הלוחות ואמר חרות מלשון חקוק שאינו נמחה לעולם כך התורה היתה חקוקה לישראל מהשתכח: שנאמר חרות אל תקרי חרות. דקדק דהול"ל חרות בלוחות כלומר חקוק בלוחות מאי חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות מהעובדי כוכבים על שיבת האומות שקבלו ישראל התורה. ואע"פ שניתנו לישראל לוחות שניות מ"מ לא היה חירות לישראל אלא על הלוחות הראשונות שהיו מעשה אלהים אבל הלוחו' השניות היו מעשה אדם כדכתיב פסל לך שני לוחות וזהו מה שאמר שכתוב בלוחות הראשונות והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים ואף ע"פ שהלוחות והמכתב הכל מעשה אלהים מ"מ החירות לא היה בשביל המכתב שהיה מעשה אלהים אלא על הלוחות שהיו מעשה אלהים וכיון שנשתברו הלוחות ההם שהיו מעשה אלהים אע"ג שמכתב הלוחות שניות היה מכתב אלהים לא היה חירות מהעובדי כוכבים:

במדבר כא / נדרים נה. / פרק הנודר ועי"ש רש"י — **אמר** רב מתנא מ"ד °וממדבר מתנה אם משים אדם עצמו כמדבר הזה שהכל דשין בו תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו רבא בריה דרב יוסף בר חמא הויא ליה מילתא לרב יוסף בהדיה כד מטא מעלי יומא דכיפורי אמר איזיל איפייסיה אזל אשכחיה לשמעיה דקא מזיג ליה כסא אמר ליה הב לי דאימזיג ליה אנא יהב ליה מזג ליה כד טעמיה אמר דמי האי מזגא למזגא דרבא בריה דרב יוסף בר חמא א"ל אנא הוא אמר ליה לא תיתיב אכרעיך עד דמפרשת לי להני קראי מ"ד וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא. א"ל אם משים אדם את עצמו כמדבר הזה שהכל דשין בו תורה נתנה לו במתנה שנא' וממדבר מתנה. וכיון שנתנה לו במתנה נחלו אל שנא' וממתנה נחליאל וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות. ואם מגיס דעתו הקב"ה משפילו שנאמר °ומבמות הגיא ואם חוזר בו הקב"ה מגביהו שנאמר °כל גיא ינשא: שם / ישעיה מ

וממדבר מתנה. אם כמדבר הוא התורה נתונה לו במתנה מהשתכח: מילתא. כעס: אמר. רבא: איזיל אפייסיה. לרב יוסף: מזיג. בגיא רב יוסף סגי נהור הוה ולא היה רואהו והכיר בטעם היין שהוא מזגו לפי שהיה מכיר רב יוסף במזגו של רבא מתחלה שהיה בקי ליתן מים במדה: כל גיא ינשא. ואע"ג דלאו גבי הכי קראי כתיב דרשינן ליה למי שבא לידי גיא והושפל חוזר ומתנשא:

הרי"ף מאי דכתיב וממדבר מתנה. הוקשה לו בפרשת אלה מסעי לא הוזכר שום אחד מאלו המסעות ועוד דהיה לו להזכיר שבאו למדבר וממדבר מתנה. ועוד דלא כתיב וממדבר למתנה וממתנה לנחליאל לזה דרשו אם משים עצמו וכו' כלומר שאע"פ שבשעת הילידה לא נגזרה עליו גזירת חכם מ"מ ניתנה לו התורה במתנה ונחלו אל כיון שהתורה שלמד היא סגולה בפיו כי אינו משכח כי הקב"ה שוכן בקרבו כדכתיב העם נחר לנחלה לפי שהוא מעצמו זכה לתורה ושפלותו וכיון שהי' הוא נחלתו עולה לגדולה ועוד שכן דרכו של הקב"ה להיות מגביה שפלים וזה שהשים

עיון יעקב

אלמלי לא נשתברו הלוחות הראשונים לא נשתכחה תורה מישראל. י"ל הטעם כי התורה היא עץ חיים והשוכח דבר א' ממשנתו חייב מיתה והלוחות הראשונים נתנו על מנת שיהיו חירות מן המיתה משא"כ כשנשתברו ועוד שהרי שברי לוחות פרח הכתב מהם ודומה למי ששכח תלמודו מחמת אונסו והרי אמרו חכמים הזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו שהרי שברי לוחות מונחים בארון: ועי"ל ע"ד דאיתא בברכות דף ל"ב ע"ב שע"י העגל אמר הקב"ה גם אני אשכחכה: ובירושלמי סוף פ"ק דפאה הקב"ה אין לפניו שכחה ובשביל ישראל נעשה שכחן ומדה כנגד מדה גרם לנו גם כן שכחת התורה: **רב** אחא בר יעקב אמר אין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בהם. אפשר דלא פליגי אר"א דהיא היא דאלמלי לא נשתברו ולא הי' שכחה כלל ושהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו וכדכתיב תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו: **כיון** שעושה אדם את עצמו כמדבר. עיין בחידושינו נדרים דף נ"ה שייך לכאן ג"כ וע"ש בפירש"י שפי' בענין אחר:

והשים עצמו כמדבר שהכל דשים בו הקב"ה מעלהו לגדולה וכיון שכל שבחת הזה הוא בא מכח השפלות צריך שלא יגיס אח"כ: דעתו עליו מתוך מה שרואה עצמו מצליח בלימודו וקונה דברי תורה לעצמו אלא הולך ומחזק בשפלותו: ואם מגיס וכו'. ואפשר דדריש הכי כל גיא ינשא דגיא הוא מקום השפל ונמוך וגם נדרש גיא מלשון גאוה ואמר שאותו שהיה גאה וחזר להשפיל עצמו כגיא הנמוך ינשא ואינו חושש הקב"ה שמא יחזור להתגאות כבתחלה אלא כיון שחזר בו והשפיל מעצמו ינשא:

בה שם תהלים סח **אמר** רב הונא מ"ד °חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים אם משים אדם עצמו כחיה זו שדורסת ואוכלת ואמרי לה שמסרחת ואוכלת תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו ואם עושה אדם כן הקב"ה עושה לו סעודה בעצמו שנאמר תכין בטובתך לעני אלהים א"ר חייא בר אבא [א"ר יוחנן]
משלי כז מ"ד °נוצר תאנה יאכל פריה למה נמשלו דברי תורה
שם ע"ב כתאנה לומר לך מה תאנה זו *כל זמן שאדם ממשמש בה מוצא בה תאנים אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם. א"ר שמואל בר נחמני (א"ר יונתן)
שם ה מ"ד °אילת אהבים ויעלת חן. מפני מה נמשלו דברי תורה כאילה לומר לך מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בעלה [בועלה] כל שעה ושעה כשעה ראשונה אף דברי תורה חביבין על לומדיהן כל שעה ושעה כשעה ראשונה. ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה. דדיה ירווך בכל עת מה דד זה כל זמן שתינוק ממשמש בו מוצא בו חלב אף דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם באהבתה תשגה תמיד כגון רבי אלעזר בן פדת דתניא אמרו עליו על ר"א בן פדת שהיה יושב בשוק התחתון של צפורי ועסק בתורה וסדינו מוטל בשוק העליון של צפורי תנא א"ר יצחק בן אליעזר פעם אחת בא אדם אחד ליטלו ומצא נחש שרף עליו. תנא
שופטים ה דבי רב ענן מ"ד °רוכבי אתונות צחורות גו' רוכבי אתונות צחורות אלו תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה ומבארים אותה
שם כצהרים °יושבי על מדין שיושבין ודנין דין אמת לאמתו. הולכי אלו בעלי מקרא על דרך אלו בעלי משנה. שיחו אלו בעלי גמרא שכל שיחתן דברי תורה:

שדורסת ואוכלת. מיד לאחר הריגתה שאינו מקפיד על תענוגיו אלא אוכל בשר בלא תבשיל ותבלין וכן שאר ענוגין: **שמסרחת ואוכלת.** בטבע הייני כמי שאינו רודף אחר גבהות לקוץ באכילתו אם לא כיתקן לו כל צרכו. לי"א שדורסת ואוכלת לאחר הריגתה אוכלת מיד כך תלמיד חכם מחזר על שמועתו מיד כשקבלה מרבו: **שמסרחת.** מנבל עצמו על דברי תורה ולשון זה נראה בעיני לפי שדרך חכמים להקפיד על אכילתן דרך גדולה וכבוד ועל מלבושיהן דכתיב כל משנאי אהבו מות: **לעני.** לזה ששם עצמו כעני וליסכא בתרא ששם עצמו כעני לחזר עלה: **תאנה.** אילן: **כל זמן** שממשמש בה מוצא בה תאנים. שאינם מתבשלים בבת אחת אלא היום מעט ולמחר מעט וכל שעה ראוי לאכול מהם: **שמעלת חן על לומדיה.** שהכל מנשאין אותן ותורתן נותנת להם חן: **באהבתה תשגה תמיד.** בשביל אהבתה תעשה עצמך פתי ושוטה (ושוגג) [ושוגה] לשכוח עסקך ולרוץ לדבר הלכה. ע"כ:

מהרש"א מ"ד חיתך ישבו בה כו'. בענין כתיבת התורה משתע האי קרא דלעיל מיניה כתיב זה סיני מפני וגו' וקרא את ישראל חיה לגבי קיום התורה חיתך ישבו בה בתורה להתקיים בידם ע"ש אם משים עצמו כחיה זו כו': **ואם עושה כן הקב"ה עושה לו סעודה כו'.** מזה השכר ונראה לפר' דורסת ואוכלת מסרחת ואוכלת כפשטיה כפי' הראשון בפרש"י ומה שדחה פי' ההוא לפי שמצינו שדרך הת"ח להקפיד על מאכלן כו' ע"ש יש לייסב דודאי כן הוא דבמתכוין מקפידין ת"ח על מאכלן אבל הכא איירי דע"י דטרידי בתורתן שלא במתכוין אין מקפידין על מאכלן כחיה וכההיא דמייתי לקמן באהבתה תשגה תמיד שתעשה עצמך שוגה ופתי כו' כפי' רש"י ומייתי עלה עובדא דר"א דע"י טרדת לימודו שבק סדינו בשוק עליון של צפורי וק"ל: **עושה לו סעודה בעצמו כו'.** יש לפרש לעצמו של העני וכענין שאמרו דכל צדיק וצדיק עושה לו הקב"ה מדור בפני עצמו ומפיק ליה מדכתיב ברישא דקרא חיתך ישבו בה בלשון רבים ובסיפא דקרא מסיים בל' יחיד לעני וע"ל בעצמו דקאמר ר"ל דהקב"ה כביכול בעצמו עושה לו סעודה ולא על ידי שליח ונפקא ליה מדכתיב בטובתך לעני אלהים דמלת אלהים מיותר לדרוש דאלהים בעצמו תכין לו אותה סעודה וק"ל: **כל זמן שממשמש כו'.** והיינו דתלה הדבר בשומר לתאנה דשאר אילנות שמתבשלין בפעם א' אינו צריך לשמירה שלא ילקטוהו אלא בעת בישולן אבל תאנה שאינן מתבשלי' בפ"א אלא היום מעט כו' כפרש"י וצריך שמירה בכל יום שלא ילקטו ממנו וסיפיה דהאי קרא ושומר אדוניו יכובד ודרשוהו על יהושע שנאמר בו לא ימיש מתוך האהל וק"ל: **אף ד"ת חביבין כו'.** לפי שכל דבר שאדם רגיל הרבה נלאה בו האדם ולפעמים גם הוא כמאס אבל ד"ת אינן כן שחביבין כל שעה ושעה כו' ואמר ויעלת חן על לומדיה לפי שלפעמי' הם טרודים בלמודן ואין מקפידין במאכלן ומלבושן כמ"ש לעיל ואמר שאע"פ כן ע"י תורה מעלין חן וכיולא בו אמרו לא כחל ולא פירכוס ויעלת חן: ואמר **מה דד כו' כל זמן שאדם הוגה כו'.** דמתוך שמחזר אחר למודו תמיד מולא בה טעם ודבר חידוש. ואמר **באהבתה תשגה תמיד כגון ר"א כו'.** לכאורה אין זה מעלה לתורה שיהיה שוגה ופתי בעסקיו ע"י התורה וי"ל דה"ק שתהי' שוגה בעסקיך כאילו אתה עושה במתכוין שהתורה תשמור עליך כאילו נתת לבך על כך בעסקיך וכן נראה מפרש"י בספר משלי ע"ש והאי מייתי שפיר הא דבא אדם ליטלו ומלא בו שרף ודו"ק: **רוכבי אתונות אלו תלמידי חכמים כו'.** דקרא לעיל מיניה איירי בחכמי ישראל גבי למחוקקי ישראל וגו'. ואמר **צחורות שעושין אותה כצהרים כו'.** שע"י שהולכין מעיר לעיר ולומדין מהרבה רבנים יודעים למסבר טפי כדאמרי' פרק קמא דעבודת כוכבים כל הלומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם כמ"ש התוס' לעיל בסוגיין. ואמר **יושבי על מדין כו'.** היינו שסוהין ומתוכין

עיון יעקב

בחיה שדורסת ואוכלת. כלומר שלומד תורה אף שעדיין אינו מבינה על מכונה כדאמרינן ליגמר איניש והדר ליסבר כדאיתא בשבת דף ס"ג ולהכי מייתי אח"כ דרשת ר"ח ור"ש בר נחמני דכל שאדם הוגה בה מולא בה טעם. וכן מ"ש שמסרחת ואוכלת ג"כ יש לפרש על ד"ת שמשפיל עצמו ללמוד אפילו ממי שהוא קטן ממנו כדאמרינן איזה חכם הלומד מכל אדם: **ויעלת** חן שמעלת חן על לומדיה. כשור שלא תאמר תדמדמה שימוש הלימוד לתשמיש חביב דזכר עם נקבה ומצינו דרוב תשמיש נוטל כח הגוף וכחו כלה וחייו אבודין וריח רע נודף מפיו ועוד הרבה מקרות רעות כמבואר באורך בטא"ה סי' כ"ה יע"ש לה"ק דבתורה אינו כן ומעלת חן על לומדיה: **ונמצא** עליו נחש. וכדאי' בפ"ק דפסחים דף ח' ע"ב על פסוק לא יחמוד איש את ארצך וא"כ בעוסקי מצוה כ"ש דברי תורה שהקב"ה משמר ממוגס וק"ל: **הולכי** אלו בעלי מקרא. לפי שת"ח ההולכים מעיר לעיר דרכם לדרוש בדברי אגדות למשוך דעת העם עי"ז בחכמה ומוסר: **דרך** אלו בעלי משנה. פירש מהרש"א שלומדין על פה וכדאמרינן לעיל וני שאין עמו לויה יעסוק בתורה ואמרינן אל תרגזו בדרך אל תתעסקו בדבר הלכה שלא ירגז עליהם הדרך משא"כ המשנה דאין מורין הלכה מתוך המשנה כדאיתא בסוטה דף כ"ב ע"א:

זמתוכין בדין עד שילא הדין אמת לאמתו והוא מפורש פ"ק דב"ב ע"ש. ואמר והולכי אלו בעלי מקרא. שהולכין בתורה: ועל דרך זו משנה. שהיא דרך לתורה: ושיחו אלו בעלי תלמוד שבל שיתתן כו'. כמ"ש דאפילו שיחת ת"ח לריכין לימוד:

הרי"ף כחיה. נראה דהכי דריש לקרא דמיירי במתן תורה כדכתיב לעיל ארץ רעשה אף שמים נטפו גשם נדבות תניף אלהים כמאמר הפייטן והורית על ידיו לעמו ועבדיו שהחיה אותם בטל כשקבלו התורה ומייך ליה כתיב חיתך אם משים אדם עצמו כחיה כדי שלא להתבטל מתלמודו וכן מחזר על שמועתו מיד כשקבלה מרבו אז ישבו בה כלומר בה בתורה יושב ישיבת קבע דהיינו תלמודו מתקיים בידו: נמשלו ד"ת לתאנה וכו'. תימה דהיל"ל גפן תאנה זו אינה נלקטת בפעם אחת כך דברי תורה אינם נקנים אלא מעט מעט בכל יום ונראה דא"כ היה לו להמשיל ללוקט תאנה ולמה נמשלו ד"ת לתאנה כיון שבתאנה אין כל פירותיה מנוים כאחד והתורה כל קודותיה וטעמיה ניתנים בה מעת שניתנה · בסיני לז"א שכשם וכו'. והכונה שלא יאמר אדם כבר למדתי הלכה זו אלך ואשנה הלכה אחרת. אלא יחזור וישנה בה וימצא טעם אחר של חידושי תורה. ועם זו יש לנו לפרש מה שאל בסמוך מפני מה נמשלו דברי תורה לאילה מפני שמצינו שנמשלו דברי תורה לתאנה. ואם כן אינו דומה לאילה שהאילה אינה מתקדשת בכל פעם כי היא אילה בפעם הראשונה ובפעם השנית ואין בה דבר חדש לזה דריש שכן אמת שמולא בה בכל פעם דבר חדש כתאנה ומ"מ נמשלה לאילה בבחינה שחביבה וכו' וגם מעלת חן על לומדיה שהכל מנשאים אותה בכל פעם ופעם בגדולה יתירה וחדשה ומלשעבר שתורתם נותנת להם חן מחודש בכל יום: ואמר דדיה ירווך מה התינוק וכו'. לפי שבתאנה המשלנו בה אדם וכו' מ"מ אין בהם כדי שביעה. אבל עכשיו המשלנו לתינוק היונק מן הדד שדדיה ירוו אותו: ואמר באהבתה תשגה תמיד. מלבד מה שפירש רש"י ז"ל אם באהבתה של תורה תהיה דומה לאיש שוגה ופתי שאינו בקי בעניני זה העולם כדי להתחזק בה אז תהיה תמיד קיים ועוסק בה ותלמודך מתקיים בידך כי לא ימנע הקב"ה טוב להולכים בתמים: אתונות לחורות וכו'. נראה דהוקשה לו שאם נדבר ברוכבי אתונות הול"ל רוכבי אתונות והולכי על דרך כי לא נכון לומר רוכבי אתונות יושבי על מדין. ועוד דקדק שלא אמר ויושבי על מדין בוי"ו כמ"ש והולכי על דרך. לזה דרש רוכבי אתונות לילך מעיר לעיר כדי לבאר ההלכה כלהרים שלחורות הוא לשון להרים שהתי"ת מתחלף בה' ומכתתים עצמם לרכוב אתונות ממקום למקום כדי לבאר התורה שיהיו אחר כך יושבי על מדין דכים הדין לאמתו ולכך אמר יושבי על מדין שאינו דבר אחר אלא כונת הרכיבה על אתונו ממקום למקום כדי להיות יושבי על מדין עומדים על עיקר הדין לאמתו: והולכי אלו בעלי מקרא. דקדק בזה דהול"ל והולכי דרך ומאי על דרך אלא לפי שבעלי מקרא שהם דברים שבכתב אינם רשאים לאומרם על פה ובהיותם הולכים בדרך אינם יכולים לקרא מקרא בע"פ ואין בידם ספרי' לקרא בכתב לכך בעלי מקרא כשהולכים סומכים על המשנה שיכולים לשנותה על דרך שהם דברים שבע"פ ונקראים על דרך בע"פ וכשהם בדרך ועוסקים במשנה אינם יכולים להפסיק בדברי שיחה כי השונה ומפסיק ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו לפיכך נוס ואמר שיחו בדברי תלמוד שבכל שיחתם ד"ת אבל מתוך דברי משנה אין מפסיקין כלל:

כו סס
משלי יג
עבודת כוכבים פ"ק וע"ש יס"א משלי יג

אמר רב שזבי משום רבי אלעזר בן עזריה מאי דכתי' °לא יחרוך רמיה צידו לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי. ורב ששת אמר צייד הרמאי יחרוך כי אתא רב דימי אמר משל לצייד שצד צפרים אם ראשון ראשון משבר את כנפיו מתקיים בידו ואם לאו אין מתקיים בידו. אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא מאי דכתיב °הון מהבל ימעט וקובץ על יד ירבה אם משים אדם את תורתו חבילות חבילות מתמעטת ואם קובץ על יד על יד ירבה אמר רבא גמירי לה רבנן להא מילתא ועברי עלה אמר רב נחמן בר יצחק *בדידי הוה – עובדא ואתקיים בי:

יגמי אנא סכרת ואקיים בידפי

לא יחרוך. נוטריקון דריש ליה לא יחיה ולא יאריך: צייד הרמאי. שמרבה בגרסא ואינו מחזר עליה: ורב ששת אמר. אין זה רמאי אלא שוטה אבל הקובץ על יד רמאי הוא וערום בדבר והוא יחרוך כלומר יתקיים בידו כצייד הרמאי שמשבר גף כל עוף כשהוא לוכדו כדי שלא יברח הוא חורך עופות ואוכלן וקרא אתמוהי מתמה: לא יחרוך. לא יצלה ויאכל: אנא עבדתיה. קיימתי' לקבוץ על יד וחזרתי עד שהחזקתי בה ואחר כך חזרתי ושמעתי אחרת. ע"כ:

הרי"ף רמיה צידו כו'. נראה דהוקשה כפי פשטיה דקרא דהרמאי לא יחרוך ויצלה צידו כדי שלא יריחו שכניו ריח הצלי ואותו הנשף עושים שלוק שאין יוצא ממנו ריח אם כן הול"ל לא יחרוך · צידו רמיה. או יאמר רמיה לא יחרוך צידו. לזה דרשו שהוא משל לתלמיד המרבה בגירסא ואינו מחזר עליה שעתיד לשכוח תלמודו וקי"ל השוכח דבר אחד ממשנתו מתחייב בנפשו: ורב ששת אמר צייד הרמאי יחרוך רמיה צידו. שאינו נקרא רמאי הלומד ושוכח שאולת היא לו. וכלומר אבל רמיה נקרא המשבר גף של עוף כשהוא לוכדו הוא עתיד לחרוך ולצלות עופות ולאכלן כן התלמיד חכם הלומד שמועה ומחזרה כמה פעמים עד שתתקיים בידו ואח"כ לומד שמועה אחרת דהיינו קובץ על יד הוא זוכה ליהנות משמועותיו לחיות מורה הוראות בישראל. ואע"ג דקרא כתיב לא יחרוך פרש"י שהוא בתמיהה ולי אפשר ליישב דרשת רב ששת בניחותא וה"ק מעולם לא יחרוך ויצלה ויאכל בצידו כשהוא רמיה והצייד אינו רמאי דהיינו שאינו משבר גף העופות שאז תהיה צידו אשר לד רמיה ומרמה בו שפורחים ממנו ולריך יגיעו אשר יגע ולדה ומכאן אתה למד שהצייד שהוא רמאי לשבר כנפי וגפי העופות הוא יחרוך ויצלה ויאכל אבל כשאין הצייד רמאי ואדרבה הציד אשר לד רמה בו שנקראת צידו רמיה שפרחה מידו מתוך שלא שבר כנפי העוף אותו אדם לא יחרוך ויצלה לאכול: מ"ד הון מהבל ימעט וכו'. הוקשה לו דמקביל קובץ על יד דכתיב בסיפיה דקרא הוא. מפזר והול"ל ומפזר הון ימעט ומהו הון מהבל ימעט ועוד דלא שייך מיעוט בדבר שהוא הבל כי ההבל אין בו ממש לא מעט ולא הרבה הול"ל הון מהבל יעבור ואיכנו לזה דרשו הבל מלשון חבילות בחילוף ה' בח':

תנו רבנן כיצד סדר משנה. משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו נסתלק אהרן וישב לשמאל משה נכנסו בניו ושנה להם משה פרקן נסתלקו בניו אלעזר ישב לימין משה ואיתמר ישב לשמאל אהרן. רבי יהודה אומר לעולם אהרן לימין משה הוא חוזר. נכנסו זקנים ושנה להם משה פרקן נסתלקו זקנים נכנסו כל העם ושנה להן פרקן נמצא ביד אהרן ד' וביד בניו שלשה וביד זקנים שנים וביד כל העם אחד נסתלק משה שנה להם אהרן פרקן נסתלק אהרן שנו להם בניו פרקן נסתלקו בניו שנו להם זקנים פרקן נמצא ביד כל אחד ואחד ארבע. מכאן א"ר אלעזר [אליעזר] (בן עזריה) חייב אדם לשנות את תלמידיו ד' פעמים. וק"ו ומה אהרן שלמד מפי משה ומשה מפי הגבורה ארבעה. הדיוט מפי הדיוט עאכ"ו. רבי עקיבא אומר מניין שחייב אדם לשנות לתלמידו עד שילמדנו שנאמר °ולמדה את בני ישראל. ומניין עד שתהא סדורה בפיהם. שנאמ' °שימה בפיהם. ומניין שחייב להראות לו פנים בה שנאמר °ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם

כז סס
דברים לא סס
שמות כא

עיון יעקב

לא יחרוך רמי' צידו. עיין בחידושינו פ"ק דע"א: ומה אהרן שלמד מפי משה ומשה מפי הגבורה. ונראה דה"ט דאמרינן לכן של ראשונים כפתחו של אולם. וגם מתמעטין והולכין כיון שהם רחוקים יותר ממי ששמע מפי הגבורה ומשה עיין ביומא רף ע':

לפניהם. תעיילו כולהו ותגמרו ממשה. כדי לחלוק כבוד לאהרן וכבוד לבניו וכבוד לזקנים וליעול אהרן ולילף ממשה וליעיילו בניו ולילפו מאהרן וליעיילו זקנים ולילפו מבניו. וליעיילו כל ישראל ולילפו מזקנים. משה כיון דמפי הגבורה גמר מסתייעא מלתיה. אמר מר רבי יהודה אומר לעולם אהרן לימין משה הוא יושב כמאן אזלא הא דתניא שלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע גדול בימינו וקטן בשמאלו (כמאן) נימא רבי יהודה היא ולא רבנן אפילו תימא רבנן ומשום טרחא דאהרן:

כיצד סדר משנה. כיצד למדו ישראל תורה שבעל פה: נכנס אהרן. ישב לפני משה כדכתיב והיו עיניך רואות את מוריך וכן כולם בשעת שמועתן לפניו היו יושבין: ישב לשמאל משה. דתניא המהלך לימין רבו הרי זה בור וכל שכן יושב בזמן שאין שני יושב לשמאל: ושנה להם פרקן. אותו פרק עצמו ששנה לאהרן: אהרן לימין משה חוזר. אחר ששמעו בניו ויש שני לישב לשמאל משה כבוד הוא לאהרן ולמשה להיות אהרן שהוא גדול בא ויושב מימין משה: ומה אהרן ששמע ממשה וכו'. ומקשיי' מלתא להתקיים בלבו להבין מהר אפילו הכי שמע ארבעה פעמים: להראות לו פנים. ללמדו ולתת טעם לדבריו מפני מה זה מותר וזה אסור ובכל אשר יוכל לא יאמר כך שמעתי הבן אתה הטעם מעצמך ותנא בפרק ראשון שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים: אשר תשים לפניהם. ולא כתיב אשר תלמדם צריך אתה לשום ולסדר לפניהם טעם המיישב תלמודן: וליעיילו כולהו. מריבא ולילפו ממשה וישנה לכולן ארבע פעמים: וליעול אהרן ולילף ממשה. די זימני וליעיילו בניו ונילפו מאהרן די זימנין וכן כולם: משום טרחא דאהרן. דמתחלה יחידי הוה דלא סגי דלאו לשמאל יתיב וכי הדר עיילי (אידך) [איכן] איכא טרחא לאוקמי ולאהדורי לימין משה:

מהרש"א משה למד וכו'. נראה שסמכו דבריהם אקרא דפרשת משפטים ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל כסדרן בקרא. כך סדר למודן וכל המוקדם בפסוק נכנס בתחלה וכדמסיק כדי לחלוק כבוד כו' ואמר ונמצא ביד אהרן ד' כו'. דאיתא בנדרים דמשה נמי למדה מפי הגבורה ד' פעמים דכתיב אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה וגו' ועכינו נראה שאחר שנתחזק להם הלימוד בג"פ יהיה לימוד הד' לימוד אמיתי לשמה וע"פ מה שכתבנו במס' נדרים שהלימוד שלא לשמה הוא בג' דרכים והד' הוא לימוד לשמה והסימן שלהן אגד"ל שאלו ד' אותיות יש להן למ"ד ובג"פ יצא מכלל ג' לימוד שלא לשמה שיהיה להם הלימוד הד' לשמה: רבי עקיבא אומר מנין שחייב כו' עד שילמדנו כו'. במכילתא משמע דהיינו נמי עד ד"פ והכי איתא שם דבר אל בני ישראל ואמרת וגו' אין לי אלא פ"א מנין ג' וד' פעמים עד שילמדנו ת"ל ולמדם את בני וגו' אבל מתוך שמעתין משמע דר"ע פליג אדר"א ב"ע דאמר עכאן שחייב אדם לשנות ד"פ כו' אלא דסבר רע"ק דבעי ללמדו אפי' עד ק' פעמי' עד שילמדנו כו' ואין ללמוד הדיוט ממשה דשמע מפי הגבורה כדבעי למימר לעיל והוסיף רע"ק דאפשר דגם אחר שלמדו יפה איננו רגיל בה ואינו שגורה בפיו ע"כ אמר עד שתהיה סדורה בפיהם כאילו הדבר שלמד הוא שם ומונח בפה בלי שיצטרך שיזכרנו מתוך הספר ובכל זה אפשר שיהיה גם רגיל בפה אבל לא ידע בטעם הדבר להבין דבר מתוך דבר שהוא מעלה עליונה ע"כ אמר שחייב להראות לו פנים ופרש"י מדלא כתיב אשר תלמדם כו' ע"ש אבל בפ"ק דסנהדרין דרשו אשר תשים אשר תלמדם מיבעי ליה אלא אלו כלי הדיינים ול"ל דשקולים הם הדרשות ועוד י"ל דהכא מלפניהם שהוא לשון פנים דריש ליה ובמכילתא אמרו ערכם לפניהם כשלחן ערוך כו' עיין שם:

הרי"ף עד שילמדנו שנאמר ולמדה וכו'. וקשה כיון דכתיב שימה בפיהם למאי אצטריך למימר ולמדהו כי בכלל סדורה בפיהם יש למוד שאם לא יש לימוד היאך תהיה סדורה. וי"ל כיון דילפינן נמי משימה בפיהם שחייב להראות לו פנים הוה אמינא דשימה היא לימוד ומראה לו פנים אע"פ שלא תהיה סדורה לכך ילפינן לימוד מולמדה את בני ישראל ואייתר שימה בפיהם לענין סידור מדכתיב לי שימה הוא להראות לו פנים כדכתיב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם:

רבי פרידא הוה ליה ההוא תלמידא דהוה תני ליה ד' מאה זימני וגמר. זימנא חדא בעיוה למלתא דמצוה תנא ליה ולא גמר אמר ליה האידנא מ"ש אמר ליה מהאי שעתא דאמרו ליה למר איכא מילתא דמצוה (איטרדי) אסחתי לדעתאי אמינא השתא קאי מר השתא קאי מר א"ל הב דעתך דאתני לך תנא ליה ארבע מאה זימני אחריני וגמר נפקא בת קול ואמרה ליה ניחא לך (דליספו על חייך) [דליפסוק לך] ארבע מאות שני או דתזכה את ודרך לעלמא דאתי אמר ליה בעינא דאזכה אנא ודראי לעלמא דאתי אמר להן הקב"ה תנו לו זו וזו:

ארבע מאה זימני. כל פרקא מקמי דליגמר: בעיוה. לרבי פרידא למלתא דמצוה בשוקא: נפקא בת קלא ואמרה ליה. לר' פרידא:

מהרש"א תנא ליה ד' מאה כו'. הדר תני לי' ד' מאה דקדק לשנות עמו ד' מאות זימנין יש לכוין בזה ע"פ מ"ש פ"ק דחגיגה אינו דומה שונה ק' פעמים לשונה אחד וק' פעמים והענין מפורש שם בסוד מאה ברכות לנפש רוח נשמה שיצא חלק אחד ממאה לנשמה בסוד כהן לוי ישראל ולכך נקט אינו דומה שונה מאה כו' דלא יצא רק חלק א' לנשמה לשונה ק"א כו' וה"נ הכא ד' פעמים דחייב אדם ללמוד כדלעיל לא יצא לחלק נשמה ד' פעמי' אלו כי אם בשונה ארבע מאות פעמים ודו"ק:

אמר רב חסדא אין התורה נקנית אלא בסימנין שנא' שימה בפיהם אל תקרי שימה אלא סימנה. שמעה רב תחליפא במערבא אזל אמרה קמיה דרבי אבהו אמר אתון מהתם מתניתו לה אנן מהכא מתנינן לה הציבי לך ציונים וגומר עשו ציונים לתורה ומאי ירמיה לא
משמע דהאי ציון לישנא דסימנא הוא דכתיב וראה יחזקאל לט
עצם אדם ובנה אצלו ציון. רבי אליעזר [אלעזר] אומר מהכא

עין יעקב

תעיילון כולהו ותגמרו ממשה. הא דלא מקשה קושיא זו לעיל גבי אתחלתא ברייתא נראה ע"ד דאיתא בפ"ק דע"א דלענין טעם וסברא הלומד מרב א' אינו רואה סימן ברכה וא"כ י"ל דלכך לא למדו כולם ממשה אבל עכשיו דאיצטריך קרא שחייב להראות לו פנים בטעם הדבר על זה מקשה הא ל"ל קרא הא מוכח כן מדלא ילפי כולהו ממשה וק"ל: כמאן אזלא הא דתניא. דליכא למימר לפי שאהרן היה גדול בשנים יותר ממשה לכך אהרן הלך בימין משה נראה שמשה הי' לשמאל אהרן דהא בישיבה הולכין אחר החכמה הא אשר הזקנה כדאיתא בב"ב: דהוה תני ליה ת' זימני כמו שהתורה ניתנה בכ"ב אותיות שהיא מן א' עד ת' לכך כיון למספר הזה: תנו לו זו וזו. כי התורה הם דברים שאוכלין פירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ולפי שטרח ולמד עמו עוד שנים לכך שכרו ג"כ כפול:

משלי ז מרבא °ומודע לבינה תקרא עשה. מודעים לתורה רבא
יש׳ נה אמר עשה מועדים לתורה *והיינו דאמר רב דימי
דברים ל [אבדימי] בר חמא [בר דוסא] מאי דכתיב °לא בשמים
היא ולא מעבר לים היא לא בשמים היא שאם בשמים
היא אתה צריך לעלות אחריה. ולא מעבר לים היא שאם
מעבר לים היא אתה צריך לעבור אחריה. רבא אמר
לא בשמים היא לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה
כשמים. ולא מעבר לים היא לא תמצא במי שמרחיב
דעתו עליה כים. רבי יוחנן אמר לא בשמים היא לא
תמצא בגסי הרוח. ולא מעבר לים היא לא תמצא
בסחרנים ולא בתגרים:

בסימנין. סימני השמועות זו אחר זו וסימני החכמים כדרך שיש בגמרא (וכשים גירקא ישימנה) [ומשום גירקא דסימניה] בפיהם: עשה מועדים לתורה. קבעו עתים לתורה לתלמידכם שידעו עת לבא ולשנות: והיינו דאמר רב אבדימי. הא דאמרן דצריך לערוך ולעמוד סימנים ולהערים תחבולות כדי להתקיים התורה בלומדיה הייט דרב אבדימי דמפרש, דיוקא דקרא שאם בשמים היא היית צריך לעלות אחריה: סחרנים. מחזירין בעיירות: תגרין. בעירן במקומן אלא כראה ואינו כראה כדאמרינן לעיל:

מהרש"א אלא בסימנים שנאמר שימה וגו'. שאחר שאמר ולמדה את בני ישראל שצריך לשנותו עד שילמדנו אמר דמ"מ איכה קנין בנפש שלא תשכח אלא עד ששימה בפיהם: אל תקרי שימה אלא סימנה. מלינו לשון סימן בקרא בישעיה ושעורה נסמן והכא שימה הנ' אחרונה נופל מהפעלים שהלמ"ד נופל בהם וק"ל: הציבי לך ציונים כולי. גם שרב חסדא הביא מקרא דאורייתא מ"מ קאמר אכן מדברי קבלה לא ילפינן שהוא יותר מפורש כפשטיה מלשון סימן ומייתי ליה מקרא דיחזקאל ובנה אצלו ציון וה"נ ה"מ לאתויי מספר מלכים מה ציון הלז וק"ל: עשה מודעים לתורה כו'. ופירוש המקרא אמור לחכמה אחותי וגומר שתהיה ברורה לך כאחותך שאסורה לך כדאמרינן בסנהדרין וזה יוה על ידי שתעשה מודעים וסימנים לתורה ורבא מפרש לה מועדים כו' שע"י קביעות עתים יקוים זה ומודע מוגלות הפוכות כמו כבש כשב שמלה שלמה וק"ל: והיינו דא"ר אבדימי כו'. עיין פרש"י ועוד נראה לפרש דקאי אכולה סוגיא דמשמעי בה שהתורה תתקיים באדם ע"י חזרתו בפה ולפי שהאדם מונע עצמו מן התורה והחכמה אם מפני עומק המושג או מפני קוצר המשיג אומר הכתוב לא נפלאת היא ממך לתלות בך שאתה קוצר המשיג וגם לא רחוקה היא לתלות בעומק וריחוק המושג וע"ז אמר לא בשמים היא וגומר שאתה צריך לעלות אחריה וזה דבר שא"א מפני עומק המושג דדברים שבשמים למעלה מגלגל הירח הם עומק השגה ולא מעבר לים היא וגומר לעבור אחריה הגם שאין שם עומק שהוא מתחת גלגל הירח אבל הוא קוצר המשיג שיגיע לשם אדם שהעולם הוא מהלך ת"ק שנה ומשים בענין שלא ימנע האדם מן החכמה והתורה מפני שני סיבות הללו אבל קרוב אליך הדבר מאד בפיך וגומר דהיינו כדדרשינן לעיל אימתי קרוב אליך הדבר בזמן שבפיך וגומר וקל להבין: במי שמגביה דעתו כו'. היינו שדעתו גבוה ואין צריך לקבל מרב ולא תמלא במי שמרחיב דעתו כו' גם אם הוא מקבל מרב לא ירחיב דעתו לסמוך על זה דדי לו בקבלתו אלא דצריך לחזר אחריה שלא תשכח ממנו כדאמרינן לעיל ור"י שאמר לא תמלא בגסי רוח כו' כדאמרינן לעיל אם משים אדם עצמו כמדבר כו' ולא תמלא בסחרני' כו' היינו לנקט מעבר לים שמשהין הרבה ע"י סחורתן ולא ישגחו לביתם כמ"ש הספנים אחת לששה חדשים וקל להבין:

הרי"ף הציבי לך ציונים וכולי. נראה לתת טעם לרבי אבהו דלא יליף מקרא דרב חסדא משום דההוא קרא איצטריך ליה לדרשה דלעיל מנין שתהא סדורה בפיהם. ורב חסדא אע"ג דאיצטריך לשתהא סדורה בפיהם אפשר דדייק דלהא דרשה הי"ל למדה את בני ישראל ושימה בפיהם דהיינו חיוב הלימוד וחיוב שיסדרה בפיהם. ומדכתיב שימה בפיהם בלא וא"ו הוא לדרוש ולמדה את בני ישראל סימנים כדי שתהא שגורה בפיהם. ועוד דהוה ליה למימר שומה בפיהם. ומדכתיב שימה הוא לדרוש לשון סימן. ומדסמך ליה בפיהם הוא לדרוש נמי סדורה בפיהם ומדאפקיה בלי שימת ולא לשון אחר הוא להראות להם פנים מדכתיב אשר תשים לפניהם: ומודע לבינה תקרא וכו'. וצריך לבאר דבשלמא לרבי אליעזר דדרש עשה מודעים לתורה דהיינו סימנים אתי שפיר הא דקאמר היינו דרב דימי שצריך לערוך ולהעמיד סימנים שאם היתה בשמים צריך לערוך ולעלות אחריה אבל לרבא דדריש עשה מועדים לתורה ופרש"י קבעו עתים לתורה לתלמידים שידעו עת לבא. ולשנות אינו מתיישב סמוך לזה היינו דרב אבדימי ואפשר לומר דבכלל עשה מועדים לתורה דהיינו לקבוע עתים לתורה. יש במשמע שאלמלא קביעות התורה לתלמידים תשתכח ממנו התורה: וכתיב לא בשמים היא וכו'. וכ"ש הוא שצריך לערוך בקביעות עתים ללמד לתלמידיו כי בזה ילמוד מתלמידיו יותר מכולם: מאי דכתיב לא בשמים היא וכולי. נראה שהוקשה לו בפסוק שאם הוא כמשמעו לא בשמים היא כדי שיתגלגל האדם ויאמר מי יעלה לנו וכו', לפי זה יקשה מאי לאמר דקאמר דהיה לו לומר לא בשמים היא לעלות אליה. ועוד כך היה לו לומר לא בשמים היא לאמר מי יקחה ויורידה לנו. ועוד שכיון שאמר מי יעלה לנו השמימה משמע מי יעלה אותנו ושוב לא נדק ויקחה לנו אלא ונקח אותה ואם הכוונה לומר שאינו מדבר על עצמן אלא מי יתן ויעלה אחד ויקחה לנו א"כ היה לו לומר מי יעלה ויקחה לנו. לזה דרשו חז"ל שאם בשמים היא וכו' והכי קאמר לא בשמים היא שאילו היתה שם היית חייב וצריך לאמר ולבקש מי יעלה לנו השמימה לפי שצריכין אנו לעלות אחריה ואם אין אנו כדאים לקחתה. אותו שמעלה אותנו יקחה ויתנה לנו להורידה עמנו. וכן דרש מעבר לים שצריך לאמר לדרוש ולבקש מי יעבור לנו אל עבר הים וכו' ועוד י"ל שדקדק כיון שיש כאן ארבעה חלוקות לא נפלאת היא ולא רחוקה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא למה אמר בשתים אלו. לאמר מי יעלה לאמר מי יעבר לנו. ובשתים הראשונות לא נפלאת ולא רחוקה. לא אמר לאמר מי יגלה ומי יקריבה לזה דרש רב אבדימי דאתי לדרשה שחייב האדם לאמר אילו היתה בשמים צריך אני לעלות אחריה. וכן מעבר לים לאמר צ"ל אני צריך לעבור אחריה. ועוד יש לומר שדקדק מה שאמר יעלה לנו דאם הוא לד של התגלגלות כך היה לו לומר אין מי יעלה לנו השמימה ומדכתיב מי יעלה משמע שאם בשמים היא אתה צריך לעלות ודו"ק: לא תמלא במי שמגביה וכולי. וקשה דהיינו לא תמלא בגסי הרוח. וליכא בינייהו אלא בפירוש מעבר לים היא ולמה הזכיר רבי יוחנן עוד לא תמלא בגסי הרוח. ונראה דרבא דרש לא תמלא במי שמגביה דעתו על התורה לומר לאיש כמוני לא נכון להתעסק בפשטי התורה אלא בסודות התורה ומגביה דעתו עליה בשמים שהם דבר רוחני ואינו רוצה לעסוק בפשטי התורה שנוהגים בתחתונים. וכפי זה בגסי הרוח בין אדם לחברו אפשר שתמלא התורה. ובא רבי יוחנן ודרש דאפילו בגסי הרוח בעלמא לא תמלא התורה:

אמר רב יהודה אמר רב יושבי צריפים ומהלכי
מדברות הייהם אינם חיים ונשיהם ובניהם אינם סס ע"ג
שלהם. תניא נמי הכי רבי אליעזר איש בירה אומר
יושבי צריפים כיושבי קברות ועל בנותיהם הוא אומר
ארור

עיון יעקב

עשה מועדים לתורה. פירש"י לקבוע עתים לתורה דהיינו עתים הרבה ביום אף שעי"כ בטל ממלאכתו ומ"מ לפרנסת עלמו ואנשי ביתו אפ"ה אל יחוש לזה שהקב"ה יזמין לו פרנסתם ולזה כ"ל דקאמר והיינו דאמר רב דימי ב"ח מאי דכתיב לא בשמים היא וכו' שאם בשמים היא אתה צריך לחזר אחריה אף שעי"ז והאי יבטל מפרנסתו א"כ ה"ה הכא וק"ל:

ארור שוכב עם כל בהמה מאי טעמא עולא אמר מפני שאין להם מרחצאות רבי יוחנן אמר מפני שמרגישין זה לזה בטבילה. מאי בינייהו איכא בינייהו נהרא (דמקרב למתא) [דסמיך לביתא] אמר רב הונא אמר רב כל עיר שאין בה ירק אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה. מיתיבי שלשה מרבין וכו':

ומהלכי מדברות. וכסותיהם עמהם: ויושבי צריפים. מוי אכסי מקנה הם ואוכים כאן [ט] חדש או חדשים עד שכלה המרעה לבהמות ונוסעים משם ונקבעים במקום אחר: אינן שלהן. לקמן מפרש טעמא: כיושבי קברות. כמתים. לפי שמחוסרים סכלה ומקן ברותת בזרם ומטר: מאי טעמא. אסורין בנותיהן: שאין להם מרחצאות. והולכין למקום רחוק לרחוץ וכסותיהן נזקקות למחליפין לפי שהעיר עזובה ואין מים: בטבילה. שאין להם מקאות והולכות הנשים [לטבול] למקום רחוק וקוראה לחברתה ומרגישים הסככים בדבר ויש רשע רודף אחריהן ומתיחד עמהן ותנן לא יתיחד אדם עם שתי נשים: נהרא. ראוי לטבילה ולא למרחץ הרגש טבילה ליכא דהא סמוך להו אבל טעמא דמשום מרחצאות איכא: אין תלמיד חכם רשאי וכו'. לפי שהירק טוב למאכל וניקח בזול ויכול לעסוק בתורה:

מהרש"א *תלתא פרסי כו'. בפי"ה לא גרסינן אלא תלתא פרסי וכן נראה להגיה הכא לפי מה שפירשתי שכל אחד מהשבטים היה מקומו מיל דהיינו לי"ב שבטים י"ב מיל דהוה תלתא פרסי דכל פרסה הוא ד' מילין וג' פרסי דקאמר היינו באורך אבל ברוחב לא הוי רק פרסה אחת ומיהו בחנייתם משמעי קרא ולכ"ע כתיבה היו תוכים וא"כ אותן ג' פרסאות אורך במרובע לא הוי ג' פרסי וק"ל: ארור שוכב עם כל כו'. עיין פרש"י ונראה מפירושו דאסך מילתא קאמר תניא כמי הכי ולענין איסות והוא דחוק דלוגה שינה לומר כאן בנותיהן במקום כסותיהן ובניהן דנקט לעיל ועוד דמייתי קרא דשוכב עם כל בהמה גומר ונפי ה"ל לאתויי קרא דאיסור אשת איש בכסותיהן ואיסור ממזר בבניהן ועוד דמייתי קרא דפרשת כי תבא ארור שוכב וגו' ולא מייתי קרא דפרשת אחרי מות ובכל בהמתך לא תתן שכבתך וגומר וקרא דפרשת קדושים ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה וגומר וע"כ נראה דלא קאמר תניא כמי הכי אלא אהא דקאמר חייהם אינן חיין והכא תניא כמי הכי כיושבי קברים אבל אהא דקאמר כסותיהן ובנותיהן אינן כו' לא מייתי תניא ועל בנותיהן לאו לענין אשת איש קאמר אלא שדרין במקום מקנה ובהמה וכמכהגן שאין להם מרחצאות כו' ומפני שמרגישין כו' וק"ל:

אמר רב יהודה אמר רב כל עיר שיש בה מעלות ומורדות אדם ובהמה [שבה] מתים בחצי ימיהם. מתים ס"ד. אלא אימא מזקינין בחצי ימיהם אמר רב הונא בריה דרב יהושע הני מולייתא דבי בירי ודבי נרש אזקינון:

מזקינין. מפני הטורח: בי בירי ובי נרש. ב' עיירות ויש בין זו לזו מעלות ומורדות והן מולייתא: אזקינון. הזקינוני:

תניא אמר רבי יהושע בן חנניא אין לך שיפה למדידה יותר משלשלאות של ברזל אבל מה נעשה שהתורה אמרה °ובידו חבל מדה והכתיב °וביד האיש קנה המדה ההוא לתרעי תני ר' יוסי [רב יוסף] ג' חבלים הם של מגג ושל נצרים ושל פשתן של מגג לפרה כדתנן כפתוה בחבל המגג ונתנוה על גב מערכתה של נצרים לסוטה דתנן ואח"כ מביא חבל מצרי וקושר למעלה מדדיה של פשתן למדידה:

ובידו חבל מדה. במשכן של יחזקאל: וביד האיש קנה המדה. במשכן של יחזקאל: לתרעי. למדוד רוחב השערים: מגג. יוכ"ק בלע"ז לפי שאינה מקבלת טומאה שיהא כל מעשה פרה בטהרה: נצרים. ערבה קלופה:

תוספות חבל המגג. אע"ג דשום חבל אינו מקבל טומאה דבעי טווי ואריג כדאמרי' בפ' במה אשה משום מעלה דפרה בעיא ממין שאינו מקבל טומאה:

אמר הבונה מאמר ראינו שאין כל חבל וחבל ראוי למדוד בו כל דבר יש לנו ללמוד כי לא בכל מדה יהא אדם מודד עצמו ולא זולתו אלא כפי הזמן והמקרה והאנשים ולזה נקראו ההנהגות אשר בהם יתנהג האדם הטובות הם אם רעות בשם מדות ואתה המעיין על יתר פרטי המאמר הלז תוכל לדרוש ותקבל שכר:

הדר פרק ששי

רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי חזייה להווא גברא דקטיר חמריה בציניתא בשבתא רמי ביה קלא לא אשגח ביה אמר ליה ליהוי האי גברא בשמתא א"ל כי האי גוונא מי מיתחזי כאפקירותא א"ל °אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כל מקום שיש חילול ה' אין חולקין כבוד לרב. אמר רבא בפניו אסור וחייב מיתה שלא בפניו אסור ואין חייב מיתה ושלא בפניו לא והתניא רבי אלעזר אומר לא מתו בניו של אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן מאי דרוש °ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח אמרו אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט ותלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר שהורה הלכה *בפני רבו. אמר לה רבי אליעזר לאמא שלום אשתו תמהני אם יוציא זה שנתו ולא הוציא שנתו. אמרה לו נביא אתה אמר לה לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי. אלא כך מקובלני כל המורה הלכה

עין יעקב

כל עיר שאין בה ירק. עיין בש"ס דמחלק בין ירק לירק ותוס' מקשים מהא דאמרינן בשבת דף ק"מ בר בי רב לא ליכול ירקא התם איירי בירק חי ומ"מ הא דקאמר התם נמ [illegible] מכלי ירקא דהיכי דליעול ליעול בסרא וכוורא משמע דאפי' מבושל קאמר ול"ד שם רישא לסיפא גם בברכות דף מ"ד אמרינן כל ירק חי מוריק ועיין בחולין דף פ"ד ולעיל דאמרינן אם יש לך היטב לך ול"ל דכאן איירי בת"ח עניים כי לאו כל אדם זוכה לשני שלחנות:

ר"א אומר לא מתו בני אהרן אלא על שהורו הלכה בפני משה רבן. הנה לכאורה יש לדקדק מנלן לר"א דלא מתו אלא בשביל זה הלא באמת הרבה הטעמים הי' להם כדאי' במדרשות והו דר"ש דבריו נעלמן שהודים דהוא אמר בש"ס דיבמות כל מי שאינו עוסק בפ"ו חייב מיתה שנאמר ובנים לא היו להם אלמלא היו להם בנים לא מתו וע"פ הדרש חתני דלק"מ דמלינו הקב"ה פוקד עון אבות על בנים אבל מי שאין לו בנים הקב"ה צריך לענוש אותו בעצמו ואין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא להכי כל מי שאינו עוסק בפ"ו חייב מיתה כיון שצריכין לפקוד עליו עונו וזה כוונת הש"ס כל מי שאין לו בנים הקב"ה עליו מלא עברה דכיון שאין לו בנים צריך לענוש אותו בעצמו ובסמוך מבואר דמי שהורה הלכה בפני רבו א"ל לשאול בלא ונר שנאמר נון בנו יהושע בנו וא"כ שפיר קאמר ר"א לא מתו בני אהרן אלא בשביל שהורו הלכה בפני רבן לכך לא הי' להם בנים והיו צריכין הם בעצמם לשום עונשם. וזה נ"כ כוונת הפסוק ובנים לא היו להם דאילו הי' להם בנים לא מתו הם בעצמן רק עונם הי' נפקדין על בניהם. ועי"ל טעם כפשוטו דהמורה הלכה בפני רבו חייב מיתה דהוי כמבייש פני רבו כאילו אינו יודע להורות שפיר לכך חייב מיתה כי המבייש הוי כאילו שופך דמים וק"ל:

הלכה בפני רבו חייב מיתה ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן אותו תלמיד יהודה בן גוריא שמו והיה רחוק ממנו שלש פרסאות בפניו הוה והא רחוק ממנו שלש פרסאי קאמר ולטעמיך שמו ושם אביו למה אלא שלא תאמר משל היה. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המורה הלכה בפני רבו ראוי להכישו נחש שנאמר °ויען אליהוא בן ברכאל הבוזי ויאמר צעיר אני לימים ואתם ישישים על בן זחלתי ואירא מהוות דעי אתכם כתיב הכא זחלתי וכתיב התם °עם חמת זוחלי עפר. זעירי אמר רבי חנינא נקרא חוטא שנאמר °בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך. רבי אלעזר אומר מורידין אותו מגדולתו שנאמר °ויאמר אלעזר הכהן אל אנשי הצבא. ואף על גב דאמר לאחי אבא צוה לי לא צוה אפילו הכי אשכחן דאענש דכתיב °ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' וגומר ולא אשכחן דאצטריך ליה יהושע:

איוב לב / דברים לב / תהלים קיט / במדבר לא / שם כז

בציניתא. בדקל ואין מסתופפין באילן משום שבות: אמר ליה. רבינא לרב אשי הא מלתא דעבדית השתא קמך מי הוי כי אפקירותא חולפא או לא: אין הכמה גו'. אין תורה וחכמה וכבוד ותבונה ויועץ עומדת לפני חלול השם: בפניו אסור. להורות: וחייב מיתה. בידי שמים והא דרבא לאו אאפרושי מאיסורא קאי אלא על כל הבא לשאול: בפניו הוה. והא דקתני רחוק ממנו שהיה מקומו רחוק ממקום רבו שלש פרסאות מיהו כי אורי קמיה אורי: והא רחוק ממנו קאמר. ואי הוראה לאו רחוק הואי מאי אתא רבי יוחנן לאשמעינן: צפנתי אמרתך. כנסתי דברי מלהורותם במקום שאהיה חוטא עליהן: ר' אלעזר אומר מורידין אותו מגדולתו. במורה הלכה בפני רבו: את אחי אבא צוה. דחלק כבוד למשה דכתיב זאת חקת התורה אשר צוה ה' את משה והורה הלכות גיעול: אך את הזהב. איענש ליכד מגדולה דפסקו ליה מקמי הכי: דכתיב. ביהושע: ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט. שהיה עתיד יהושע להיות צריך לשאול דבר הלכה מאלעזר: ולא אשכחן. לאחר מיתת משה: דאיצטריך ליה יהושע. לאלעזר לשאול לו כלום:

מהרש"א שהורו הלכה בפני משה כו' מאי דרוש ונתנו וגו'. יש לדקדק כיון דכך מפורש בהאי קרא ונתנו בני אהרן אש וגו' מאי שייך ביה שהורו הלכה בפני משה וליסגא דמאי דרוש כמי קשה כיון שמפורש הוא בתורה וכבר שמעו מפי משה כמה פעמים כמפורש בפרק כילד מעברין לפי סדר משכתן מפי משה וי"ל דאפשר לפרש הקרא שיתנו אש על המזבח לאו משל הדיוט אלא שיבעירו אותו מן האש הרבולה על המזבח שהיא אש מן השמים כמפורש ביומא והם דרשו מהאי ונתנו בני אהרן אש וגו' מן הדיוט מאש מבין הכירים כמפורש בת"כ והיינו אש זרה דכתיב בקרא והא דכתיב אשר לא צוה אותם שעשו כן בלי ציווי משה ואע"פ שהורו כראוי כפרש"י בפר' הוליאו לו וכתב הרא"ס אך קשה דמהכא

משמע שמחמת שרחוכם נענשו ואין הדבר כן שהרי משעה שהלינו בשכינה כולי ועוד שמזמן שעשו העגל נתחייבו כלייה כו' והועילה תפלתו כו' ועוד שכבר כאמר למשה כו' ונקדש בכבודי גדרשו בזבחים כו' ע"ש באורך ועוד י"ל מההיא דפרק ד' מיתות דאמר כדב ואביהוא אימתי ימותו שני זקנים הללו ואנו כו' א"ל הקב"ה כראה מי קובר את מי כולי דמשמע דמזה נענשו וי"ל דודאי עונש המיתה היה מטעמים אחרים כהנך דלעיל אלא דה"ק הכא לא מתו בני אהרן במיתת אש של מעלה אלא משום שהורו הלכה בפני רבן בדבר הכוגע באש של מעלה דהיינו אע"פ שאש יורדת מן השמים מלוה להביא מן ההדיוט ודו"ק: ואמר רבה בב"ח כו' והיה רחוק ממנו כו'. אע"ג דברייתא גופא קתני בהדיא שאותו תלמיד א' בפניו הורה משמע ליה בפניו לאו דווקא אלא כל זמן שהיה ר"א חי ומשום דגבי משה נקט בפניו ממש נקט נמי האי לישנא גבי תלמיד דר"א: ראוי להכישו נחש כו'. דמיון זה שזה המדבר בפני רבו עושה מעשה נחש שהיה מדבר בפני רבו כדאמרי' בסנהדרין גבי נחש דברי הרב ודברי התלמיד כו' ע"ש: בלבי צפנתי וגו'. איירי בתלמיד כנגד רבו כדכתיב לעיל מיניה במה יזכה נער את ארחו לשמור וגומר וק"ל:

הריטב"א והתניא לא מתו בני אהרן וכו'. וקשה דמשמע דהקשו מבני אהרן והרי התם הורו בפני משה רבן ואם הקושיא מאותו תלמיד בלבד א"כ לא ה"ל לאתויי אלא מעשה דההוא תלמיד. ועי"ק שפסוק ונתנו בני אהרן אש על העצים להביא אש של הדיוט א"כ אין כאן עוד הוראה לבני אהרן ומפני מה מתו בשביל הוראה זו ויש בזה לתרץ דהוראה שהורו בני אהרן הוא בקטרת שלפנים שמביאים אש מהמערכה שניה של קטורת שהיתה ע"ג מזבח החיצון דרשו בני אהרן ואמרו כשם שבמזבח החיצון נוה הקב"ה ונתנו בני אהרן אש אע"פ שהיה יורד אש גבוה מלמעלה כן במזבח הקטרת אע"פ שיש שם אש גבוה ממערכה שניים של קטרת שע"ג מזבח החיצון אעפ"כ מלוה להביא מההדיוט ודייק קרא דכתיב התם ויקחו בני אהרן איש מחתתו ויתנו בהן אש היינו אש ממערכה שנייה של קטורת ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם זה אש של הדיוט ובזה יש לתרץ קושית התוספות שהקשו וז"ל מאי דרוש ונתנו בני אהרן וגו' לכאורה משמע שהקטרת שהקטירו על המזבח החיצון היה והוראת שעה היתה דאי על מזבח הפנימי מאי שייכא אותה דרשה שם הא לא היה יורד אש על המזבח הפנימי לשם קטורת דקיי"ל דמערכה שניים של מזבח החיצון לקטורת מיהו בת"כ משמע שלבית קדשי הקדשים נכנסו להקטיר ושם נשרפו וצ"ע עכ"ל. והשתא כפי מה שביארתי לא קשה מידי דלעולם היה במזבח הקטרת וההוראה היתה ללמוד ממזבח החיצון שהיו נותנים אש של הדיוט אע"פ שהיה יורד אש של גבוה כן במזבח הקטרת נתנו אש של הדיוט אע"פ שהכניסו אש מעל המערכה שניים של מזבח החיצון לקטרת ששם היה אש של גבוה ולקחו משם האש וגם נתנו אש זרה של הדיוט. ומ"מ יש לנו לבאר דברי התוספות שאמרו לכאורה משמע שהקטרת שהקטירו היה ע"ג המזבח החיצון והוראת שעה היתה. וקשה לפירוש זה דבגמרא חשיב הוראת בני אהרן ונתנו אש אע"פ שאש של גבוה יורד מצוה להביא מההדיוט וכפי זה יאמרו הורו הלכה בפני משה רבן להקטיר קטרת במזבח החיצון מה שלא צוה ה'. ויישוב דברי התוספ' כך הוא דכיון דליכא לפרש על המזבח הפנימי היינו יכולים לפרש דעל מזבח החיצון ושם מתקיימת הדרשה אע"פ שאש יורד מהגבוה מצוה להביא מההדיוט דבשם שקרבנות הנעשים במזבח החיצון היו מביאים אש של הדיוט אף על פי שהיה שם אש של גבוה גם בקטרת שעשו במזבח החיצון נתנו אש של הדיוט אע"פ שהיה שם על המזבח אש של גבוה אבל בת"כ מיהו משמע דלפני ולפנים הקריבו והדרן לקושיין דלא שייכא אותה דרשה לשם כיון דלא היה יורד אש בבית קדשי הקדשים ולכך אמרו וצ"ע. ולפירושם דמשמע לכאורה יש ליישב בדוחק שלא הזכיר הוראתם בקטרת הקטרים

פ"ג

עיון יעקב

ראוי להכישו נחש. ע"ד דאמרינן בסנהדרין מי שנתחייב שריפה נחש מכישו ובני אהרן נענשו בשריפה על שהורו הלכה בפני משה רבן והא דקאמר ראוי להכישו נחש ולא קאמר ישכנו נחש אפשר לומר משום דס"ל ע"פ הרוב הרב מוחל על כבודו כדאמרי' בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו לכך אמר ראוי להכישו נחש אם לא הי' הרב מוחל לו חעידי דאמר נקרא חוטא אפי' אם מחל לו רבו אפ"ה נקרא חוטא כי הקב"ה תובע ביקרו כדאי' בברכות גבי כפל קניא ממטללתא וכתב לארנקי דמזחא וכו' ע"ש: נקרא חוטא. כלע"ד דסיפא בברכות פרק הרואה לעולם ידור אדם במקום רבו שכל זמן שמעי' בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה וקאמר שם בפ"ש היינו דכייף ליה הא שמורה הלכה בפני רבו נראה דאינו כייף ליה וחוטא וקי"ל ת"ב שפסוק בלבי צפנתי אמרתיך שלא להורות בפני רבי למען לא אחטא לך:

ע"ג מזבח החיצון לפי שבכל מצינו בקטרת הנשיאים שהיתה הוראת שעה ויום זה שמתו בני אהרן היה שמיני למילואים שהיו מקריבים בו ביום הנשיאים קטרת ע"ג מזבח החיצון וגם הם הקטירו כן מכח אותה הוראה והיינו הוראה חדשה לכך לא מנו כאן אלא הוראה מצוה להביא מההדיוט ומה שהביא כל הברייתא מבני אהרן שמתו הוא משום דאיכא לתרוצי דההוא תלמיד שמת על שהורה אפי' שלא בפניו דילמא הורה שלא כהלכה ולא קי"ב מיתה אפילו שלא בפניו אבל המורה כהלכה שלא בפני רבו איסור איכא מיתה ליכא לזה הביא מבני אהרן שהורו בפני משה רבן כהלכה דאמר דרוש ונתנו וכו' והורו ההלכה בפני משה רבן ונתחייבו מיתה וסמיך לזה מעשה דאותו תלמיד דמשמע דהורה גם הוא כהלכה ומת אפילו שלא בפניו: ראוי להכישו נחש. יש לתת קצת טעם בזה שמצינו בנחש שהוסיף על דברי בוראו שאמר לאדם לאכול מעץ הגן והנחש הוסיף לאסור הנגיעה הרי שהורה בפני רבו מה שלא אמרו ולפיכך המורה הלכה בפני רבו מה שלא אמר לו עשה מעשה נחש וראוי להכישו נחש:

לב רב המנונא רמי כתיב °בלבי צפנתי אמרתך וכתיב °בשרתי צדק בקהל רב [לא קשיא] כאן בזמן שעירא היאירי קיים כאן בזמן שאין עירא היאירי קיים. אמר רבי אבא בר כהנא [זבדא] כל המשגר מתנותיו לכהן אחד מביא רעב לעולם שנאמר °וגם עירא היאירי היה כהן לדוד וגומר. לדוד הוא דהוי כהן לכולי עלמא לא הוי כהן. אלא שהיה משגר לו כל מתנותיו. וכתיב [בתריה] °ויהי רעב בימי דוד שלש שנים. אמר רבי אבא [לוי] כל המותיב מלה קמיה רביה אזל לשאול בלא ולד דכתיב °ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו ויאמר אדוני משה כלאם. *וכתיב °נון בנו יהושע בנו ופליגא דרבי אבא בר פפא דאמר רבי אבא בר פפא לא נענש יהושע אלא על שבטל את ישראל מפריה ורביה לילה אחת שנאמר °ויהי בהיות יהושע ביריחו וגומר וכתיב °ויאמר לא כי אני שר צבא ה' עתה באתי. אמר ליה אמש בטלתם תמיד של בין הערבים ועכשיו בטלתם תלמוד תורה. אמר ליה על איזה מהם באת. אמר ליה עתה באתי. מיד °וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם וכתיב °[וילך יהושע בלילה ההוא] בתוך העמק. מלמד שלן בעומקה של הלכה. וגמירי שכל זמן שארון ושכינה שרוין שלא במקומן ישראל אסורין בתשמיש המטה. אמר רב שמואל בר אויא [אוניא] משמיה דרב גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין שנאמר °עתה באתי:

צדק. דברי תורה: עירא היאירי. רבו היה כדכתיב היה כהן לדוד רב לדוד: מותיב מלה. משיב דבר מורה הלכה: לשאול לפניה: כלאם. ראוים הם לכך דה"ל כמורה הלכה: וכתיב נון בנו יהושע בנו. ובתר יהושע לא חשיב בן: לא נענש. להיות ערירי אלא שבטל את ישראל מפריה ורביה: וכתיב ויהי בהיות יהושע ביריחו. מדכתיב וחרבו שלופה [בידו] מכלל דלפורענות בא ועתה באתי דקאמר היינו על עבירה של עכשיו באתי ומדאצטריך למימר על של עכשיו באתי מכלל דאכתי הוה אחריתי, ומאי היא הכי קאמר ליה אמש בטלתם תמיד של בין הערבים בערב ביטלתם התמיד ועכשיו שחשכה אתם מבטלים ת"ת לפי שהיו עסוקים במלחמתם ביום לא היה להם עת לעסוק בתורה אלא בלילה והדבר מוכיח שעל עסקי ת"ת הוכיחו מדכתי' במלחמה של עי שהיתה אחריה וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק: ואמר רבי יוחנן מלמד שלן בעומקה של הלכה וגמירי דכל זמן שארון ושכינה שרויי' שלא במקומן וכולי. ואותו לילה שהוכיחו המלאך היו מבטלי' תלמוד תורה בשביל שהיו אורבין על העיר ולא החזירו בערב [את הארון] למקומו בגלגל והוא הלילה שבטלו מפריה ורביה:

תוספות כל המשגר מתנותיו לכהן אחד וכו'. הא דקרו ליה עירא היאירי אע"פ שהיה כהן שמא אביו מאהרן ואמו (ממנשה כדאמרינן במגילה אביו מיהודה ואמו) מבנימין. ופשטיה דקרא כהן לדוד לאו כהן ממש אלא שר כמו ובני דוד כהנים היו: מביא רעב לעולם. אע"ג דכתיב אל שאול ואל בית הדמים הא והא גרמא: מיד *וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק גרסינן. וגרסינן נמי שלן בעומקה וכו'. ובמלחמות עי כתיב ובההוא פרשה כתיב אחרי וילן אבל כתוב ביה בתוך העם. והאי דקאמר מיד לאו לאלתר הוה אלא כשהופכה הלך ולן בעומקה של הלכה ובתר עובדא דמלאך היה הרבה: כל זמן שארון ושכינה שלא במקומן ישראל אסורין בתשמיש. ותימא לר"י דגבי אוריה היה הארון שלא במקומו דכתיב והנה הארון וישראל יושבים בסוכות וגו' ואני אלך ואשכב עם אשתי. משמע שאחרים היו מותרים בתשמיש המטה אלא שאוריה מחמיר על עצמו היה לפי שהיו ישראל בצרה דהא קאמר ליה דוד לך לביתך. ועוד אמרינן בחלק גבי דוד שהפך משכבו של לילה למשכבו של יום ונתעלמה ממנו הלכה וזה משמע שבלילה היה מותר. ואומר ר"י שני ארונות היו אחד שבו שברי הלוחות מונחים ואותו היו מוליכין במלחמה כדתניא בספרי וארון ברית ה' נוסע לפניהם זה שיוצא לפניהם למלחמה והוא ארון עץ שעשה משה בעלותו בשיני כדכתיב בלוחות אחרונות במשנה תורה ועשית לך ארון עץ ותחלה שם בו גם לוחות אחרונות כדכתיב ואשים את הלוחות בארון אשר עשיתי עד שעשה בצלאל ארון של זהב ואז נתנו בו לוחות אחרונות ובההוא איירי הכא דהיו נאסרים בתשמיש המטה כשלא היה במקומו ואותו לא היו רגילים להוליכו במלחמה כדכתיב בחורבן שילה מי יצילנו מיד האלהים האדירים כי לא היתה כזאת מתמול שלשום משמע שלא היו רגילים להוליכו ולפי שהוליכוהו אז לקו ונגלו כדמפרש רש"י התם ומה שהיה ארון עמהם במלחמות יהושע על פי הדיבור היה עושה הכל והא דדרשו בפרק קמא דבבא בתרא אין בארון רק וגו' מלמד שלוחות ושברי לוחות מונחים בארון היינו בארון שעשה בצלאל כדמשמע התם זה היה בבית עולמים דבשלמה כתיב האי קרא אפילו למאן דדריש ליה ואשר שברת ושמתם בארון היינו בבנין הבית שהיה מנוחה עדי עד. ובירושלמי דסוטה פרק משוח מלחמה פליגי בה אמוראי איכא למ"ד דארון אחד היה אלא שהיה בקירוי עד שלא נבנה בית הבחירה. פירוש דבסוכות דקאמר לא שהיה עמהם במלחמה אלא כלומר שהיה בקירוי של אהל שאינו בה"מ אע"פ שבכך לא היו אסורים בתשמיש המטה וגם אוריה עצמו היה נשוי בת שבע א"כ לא היה מחמיר על עצמו לפרוש מן האשה בשביל שארון אינו במקדש מ"מ כיון דאיכא תרתי לריעותא דישראל היו במלחמה יושבין בסוכות וגם ארון אינו במקדש היה רוצה להחמיר על עצמו ואי הוה גרסינן בירושלמי שהיה שלא בקירוי פירוש אלא בתוך היריעה ניחא טפי דליכא דקירוי לא משמע שיהא אהל: וגמירי דכל זמן דהארון ושכינה וכו'. ותימא מנא לן דעל זה נענש דילמא נענש על ביטול ת"ת כמו שאמר לו המלאך עתה באתי וי"ל מדה כנגד מדה על פריה ורביה נענש שלא היה לו בן:

הריטב"א ז"ל כתב זאת הקושיא והתירוץ כי כיון שהקב"ה מודד מדה כנגד מדה ונהענש שהיה לו שמת בלא בנים למדנו שהחטא היה שבטל פריה ורביה. ולמאי דס"ד דמשום דמורה הלכה בפני רבו נענש י"ל דהא נמי מכ"מ שלא היה לו בן ת"ח וממלא מקומו:

מהרש"א וכתיב בשרתי צדק בקהל רב וגו'. נראה דמלת רב דריש דסגי ליה למימר בקהל דהיינו ודאי רבים על כן דרשוהו מלשון רב משום שנעשה דוד רב ומורה בקהל לבשר להם צדק דהיינו התורה ואמר צדק על שם שנתכוין דוד להורות צדק ואמת כדאמרינן פרק כיצד מעברין: שעירא היאירי קיים כו'. נראה שלמדו לומר שהיה רבו של דוד מהאי קרא דמייתי בסמוך עירא היאירי היה כהן לדוד דלעיל מיניה כתיב וצדוק ואביתר כהנים דהיינו

עין יעקב

כל הנותן מתנותיו לכהן א' ומרעיב בשאר כהנים מדה כנגד מדה מביא רעב לעולם: אזיל לשאול בלא ולד. אע"ג דחייב מיתה מ"מ הכא שאני כיון דשימש למשה כמ"ש לעיל דף כ"ד וע"ל כיון דיהושע אמר כן בשביל כבוד רבו לא נענש כל כך:

דהיינו כהנים ממש ובתר הכי כתיב ועירא היאירי היה כהן לדוד דמשמע שלא היה כהן ממש אלא כהן ורב היה לדוד כמו ובני דוד כהנים דהיינו רב ושר וכפרש"י בספר שמואל לפי פשוטו של מקרא וכ"כ התוספות ע"ש: **לדוד היה כהן לכ"ע כולי.** ר"ל דלאו לדוד היה כהן היינו לשאול על ידו באורים ותומים דאין שואלין אלא למלך כדאמרינן בסנהדרין זה איננו דלדוק ואביתר דכתיב לעיל מיניה הם היו כהנים בימי דוד לשאול ע"י אורים ותומים כמפורש בקרא וקאמר אלא שהיה מסגר לו כו׳ בפ׳ כל הנגע ובכמה מקומות אמרינן במכיר כהונה שנו שמסגר לו כל מתנותיו ולא אמרו בו איסור ואפשר דוד מלך היה ומתנות כהונה שלו ודאי דמרובין היו והיו מספיקין לכהני׳ רבים ומיהו כל הנותן מתנותיו כו׳ משמע דבאחרים נמי איירי וק"ל: **א"ה איענש כו׳.** גם לפי המדרש דמכלל כעס בא משה לידי טעות ונתעלמה ממנו הלכה ז מ"מ ה"ל לאלעזר לשהות עד שיתיישב דעתו של משה מן הכעס ויהיה נזכר הלכה: **ולא אשכחן בו׳.** ר"ל דיעמוד לפניו לשאול באורים ותומים כמפורש בקרא ולא אשכחן בכל מעשה דיהושע שבא לפני אלעזר לשאול באורים ותומים וק"ל: **וכתיב נון בנו יהושע בנו וגומר.** ר"ל בלא ולד זכר כדמייתי מקרא וכ"ה לשון התוס׳ פ"ק דמגילה שלא היה לו בן זכר והכתוב מספר שלא יפה עשה יהושע וז"ש משרת משה מבחוריו דכבר ידענו זה אבל אמר הכתוב כיון שהיה משרת משה מבחוריו לא היה לו לדבר קוני אדוני גם דבר זה דהוה כמורה הלכה: **בשביל שביטל כו׳.** ר"ל דהשתא הוה העונש בדומה שהוא ביטל ישראל ממצות פ"ו לילה א׳ לכך לא זכה לבן לקיים מצות פ"ו ובענין זה כתבו התוספות פ"ק דמגילה עיין בח"א שם ובפ׳ כ"ה בסוגיא זו: **מיד וילן וגו׳.** פרש"י בפ"ק דמגילה על של עכשיו עכ"ל וק"ק דהכתי כיוא דבא על ביטול פ"ו שהיה ג"כ באותו לילה כפרש"י לקמן גבי וגמירי דכל זמן שארון כו׳ ולפי׳ ריב"ן ניחא שפירש בפ"ק דמגילה על ת"ת באתי דכתיב ביה ועתה כתבו לכם את השירה וגו׳ וק"ל: **שלא במקומן אסורים בו׳.** עניינו עוון עכן שגרם בעת מלחמ׳ ואמרינן פ"ק דתענית אסור לאדם שישמש מטתו בשני רעבון וה"ה בכל שאר עת צרה:

הרי"ף וכתיב בשרתי צדק וכולי. וקשה דילמא בשרתי צדק הוא לדרוש בד"ת שאין בהם הוראות ואלבי לפנחי אמרתך הוא בדבר הוראה. ושמא לא ילדק לומר לשון בשורה לומר בשרתי צדק בד"ת שאין בהם בשורה אלא בדברי הוראה יש בשורה ליוצאי זכאי בדינו: הנותן מתנותיו לכהן אחד מביא רעב וכו׳. בתוספות אמרו פשטיה דקרא וכו׳ וכוונתו לומר פשטיה דקרא כי כפשטיה דקרא ניחא דקראו היאירי ע"ש משפחתו ולא מייתינן לדרוש סמוכים וקשה לפשטיה דקרא דהיה משבט מנשה ומנא ליה לרבי אבא לדרוש הנותן מתנותיו לכהן אחד דאי משום דקראו כהן הלא נאמר ובני דוד כהנים היו. ושמא דקדק דלא שייך רב לדוד שהרי גם לשאר העולם היה רב ואם פירוש כהן הוא שר לא ילדק לומר שר לדוד. כי אין השר נוהג שררה על המלך כי אם שר על שאר דלת העם. לכך דרש רבי אבא דכהן היה מזרע אהרן מצד אביו ונקרא יאירי מצד אמו ובתוספות ואע"ג דכתיב אל שאול ואל בית הדמים מכל מקום זה וזה גרם וסמוכין קא דריש ואפשר דאמר הא והא גרם משום שמצינו שהרעב היה ג׳ שנים וכנגד הנותן לכהן מביא רעב הוי שנה אחת וכנגד שאול שלא נספד כהלכה וכנגד בית הדמים הגבעונים הוו שתי שנים. נמצאו ג׳ שנים כנגד ג׳ חטאות ואע"ג דבקרא דאל שאול פירש שהרעב בא עליהם מ"מ כיון שהיה כהן לדוד הוה סמוך לזה גם כן דרשינן סמוכים משני צדדים כדי להיות מכוונים ג׳ שנים רעב כנגד ג׳ חטאות כהן לדוד ואל שאול שלא נספד ואל בית הדמים של גבעונים: לא נענש יהושע וכו׳. ויש להקשות למה הצריכו בגמרא להביא תוכחת המלאך שהוכיחו על דבר התורה והקרבנות דהשתא לא נגע בביטול פ"ו כיון שלא הוכיחו המלאך על כך ועיקר הקושיא היא ממה שהניח הארון במחנ׳ וכ"ז שהארון חוץ למקומו אסורין בתשמיש המטה א"כ אלו דברים שצריכים ראיה לדבריו שעל שביטל מפ"ו מת בלא בנים ועניין ויכוח המלאך לא שייך בגמרא דילן שמדבר בענין ביטול התורה והקרבן. ועי"ק בפרש"י שכתב וגמירי שכל זמן שהארון והשכינה שרויין שלא במקומן וכו׳ וקשה להבין לשון רש"י זה דלא נגע ופגע ענין התוכחה שהוכיחו המלאך על ביטול ת"ת עם מ"ש גמירי שכל זמן שארון והשכינה וכולי אסורים בתשמיש המטה דביטול תורה הוא דבר אחר וביטול פריה ורביה הוא ד"א. ועי"ק לרש"י כיון שנתן טעם לשנא על ביטול אלא שהיה בשביל שהיו אורבים על העיר אם כן למה הוכיחו המלאך בחרבו ופירש רש"י למעלה מדכתיב וחרבו שלופה מכלל דלפורענות בא ועתה באתי דקאמר ה"ק על עבירה של עכשיו. ונראה שהמלאך בא והוכיח ליהושע על ביטול ת"ת וא"ל עתה באתי אע"פ שנראה דברי מותר כיון שעל ענין ביטול פ"ו הוא בא להוכיחו ולהעניש עליו ומה לנו עוד לביטול ת"ת. אמנם הכונה היא להחזיק לנו ביטול פריה ורביה כי אין לנו כח לומר שנענש מפ"ו אלא מצד שהניח הארון חוץ למקומו שמצד זה נמנעו מפריה ורביה דגמירי כ"ז שאין הארון וכולי ומנין לנו לומר הדבר הזה שלא היה הארון במקומו כי לא פירש בכתובים שהארון לן עמהם במחנה ודילמא ביום היה הארון עמהם ומחזירין אותו בלילה ולכך הוכרח להביא מה שהוכיחם המלאך על ביטול תלמוד תורה כי שם נתבאר שלא בטלו תלמוד תורה אלא מצד שהיה הארון שלא במקומו שהיו אורבים על העיר ולא החזירוהו וכיון שהשכינה והארון לא היו במקומם נאסרו בתשמיש המטה וכן מוכיח לי רש"י שכתבתי למעלה היו מבטלין ת"ת בשביל שהיו אורבין על העיר ולא החזירו בערב את הארון למקומו בגלגל והוא הלילה שבטלו מפ"ו וכפי זה מה שהוכיחו המלאך וחרבו שלופה בידו על ביטול ת"ת היה בשביל שלא החזירו הארון בערב למקומו וזה גרם להם ביטול פריה ורבים:

אמר רב ברונא אמר רב כל הישן בקילעא שאיש ואשתו שרויין בה עליו הכתוב אומר °נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה אמר רב יוסף (לא נצרכה) אפילו אשתו נדה רבא אמר אם אשתו נדה תבא עליו ברכה. ולא היא דעד האידנא מאן נטריה: לג שם ע"ב מיכה ב

בקלעא. בחדר: נשי עמי תגרשון. שבושין הם ממנו:

מהרש"א אפילו אשתו נדה כו׳. דליכא ביה משום שבושין לשמש מטתו אפילו בעת שיכתו דחוששין שמא הוא בעור ונ"מ בושין ממנו לדבר דברי׳ שבלבנה בינו לבינה וכ"פ רבי יונתן ע"ש: **מאן נטריה כו׳.** וכדאמרינן פ׳ אד"מ התורה העידה עלינו סוגה בשושנים כו׳ ורבא ודאי דמודה בכך דשרי ליחודי באשתו כדקאמר התם אלא דמ"מ קאמר דתע"ב שלא יבא לידי עבירה וקירוב האסור בנדה וק"ל:

הרי"ף מאן נטריה. ודקאמר תגרשון מבית תענוגיה שנושה היא לשאול מבעלה צרכיה שצריכים לה לימי טהרתה:

אמר רב יהודה אמר שמואל כל השותה רביעית יין אל יורה. אמר רב נחמן לאו מעליא האי שמעתא דהא אנא כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא צילא דעתאי. אמר ליה רבא מ"ט אמר מר הכי והאמר רבי אחא ברבי חנינא מאי דכתיב °ורועה זונות יאבד הון כל האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה מאבד הונה של תורה. א"ל הדרי בי. אמר רבה בר רב הונא שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה. שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה. היכי דמי שתוי והיכי דמי שכור כי הא דרבה בר שומני ורב לד יף סד משלי כט

עיון יעקב

הדרי בי. פירש"י לא אוסיף עוד עכ"ל אין זה במשמעות הלשון הדרי בי גם מ"ש תוספות דהכא מיירי שמזוג במים כדי שלא יסתור דברי רב נחמן אהדדי הוא ג"כ דחוק מאד והא גם כאן קשמא קאמר משמע בלא מזיגה לכן נ"ל דודאי רבא דאמר מ"ט אמר מר הכי כוונתו כיון שרוצה לדחות דברי הגדול בלי ראיי׳ מספקא רק מסברת עצמו דאטו הוא רוצה דעלמא לזה קאמר הדרי בי ומסכים ג"כ עם דברי שמואל ולהכי פסק הרמב"ם באמת כן בפ"א מהל׳ ביאת מקדש ע"ש:

ורב מנשיא ברבי ירמיה מדיפתי הוו קמפטרי מהדדי אמעברא דנהר יופתי אמרי נימא מלתא כל חד וחד מינן דלא שמיע ליה לחבריה דאמר מרי [בר] בריה דרב הונא בריה דרב ירמיה [בר אבא] לא יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. פתח חד מינייהו ואמר ה"ד שתוי וה"ד שכור. שתוי כל שיכול לדבר בפני המלך. שכור כל שאינו יכול לדבר בפני המלך. פתח אידך ואמר המחזיק בנכסי הגר כיצד יעשה ויקיימו בידו. יקח בהן ס"ת. רב ששת אמר אפי' *בעל בנכסי אשתו. רבא אמר אפילו עבד עסקא ורווח. רב פפא אמר אפילו מצא מציאה. רב נחמן בר יצחק אמר אפילו כתב תפילין. אמר רבי חנן ואי תימא רבי חנינא מאי קרא °וידר ישראל נדר לאמר:

מאי טעמא אמר מר הכי. זו כלה וזו איכה כלה. למעלה מזו אמר שמואל שמעתא אחרת וא"ל רב נחמן כמה מעליא הא שמעתא: הונה. כבודה של תורה וסופה להשתכח ממנו: רועה זונות. מטריקון זו כלה ולדעבה ולעסוק בה עד שתתקיים בידי: הדרי בי. לא אוסיף עוד: המחזיק בנכסי הגר. מידי דתמיהא הוא ותהו בה איכשי לפי שלא באו לו ביגיעה ולפיכך אין מתקיימין אם לא עיי מלוה: יקח בהן ס"ת. במקלתן ובשכר אלו יתקיימו האחרים בידו: בעל בנכסי אשתו. בעי למעבד בהו מלוה דמלתא דתהו בים איכשי [נמי] הוא ושלטא בהו עינא בישא: אפילו כתב בהן תפילין. נמי יתקיימו בידו: מאי קרא. דעיי דעביד בהו מלוה יתקיימו ביה: דכתיב וידר ישראל נדר. והחרמתי לשון הקדש ועי"כ נשמעה תפלתם ונפלו בידם:

תניא מעשה ברבן גמליאל שהיה רוכב על החמור והיה מהלך מעכו לכזיב והיה רבי אלעאי מהלך אחריו מצא גלוסקין בדרך א"ל אלעאי טול גלוסקין מן הדרך מצא עובד כוכבים אחד א"ל מבגאי טול גלוסקין הללו מאלעאי נטפל לו רבי אלעאי א"ל מהיכן אתה אמר לו מעיירות של בורגנין אני ומה שמך מבגאי שמני. כלום הכירך רבן גמליאל מעולם א"ל לאו באותה שעה למדנו שכיון ר"ג ברוח הקודש וג' דברים למדנו באותו שעה למדנו שאין מעבירין על האוכלין ולמדנו שהולכים אחר רוב עוברי דרכים ולמדנו שחמצו של עובד כוכבים אחר הפסח מותר בהנאה כיון שהגיע לכזיב בא אחד לישאל על נדרו אמר לזה שעמו כלום שתינו רביעית יין האטלקי א"ל הן א"ל א"כ יטייל אחרינו עד שיפיג יינינו וטייל אחריהם ג' מילין עד שהגיע לסולמה של צור כיון שהגיע לסולמה של צור ירד רבן גמליאל מן החמור ונתעטף וישב והתיר לו נדרו והרבה דברים למדנו באותה שעה. למדנו שרביעית יין האטלקי משכר ולמדנו שכור אל יורה. [ולמדנו שדרך מפיגה את היין] ולמדנו שאין מפירין נדרים לא רכוב ולא מהלך ולא עומד אלא יושב:

נטפל לו רבי אלעאי. נתקרב אצל העובד כוכבים: מבגאי שמני. כך שמי: אין מעבירין על האוכלין. המולא אוכלין בדרך אינו רשאי לעבור עליהן ולהניחם שם: שהולכים אחרי רוב עוברי דרכים. מדלא שרי ליה לרבי אלעאי למיכלינהו דאחזקינהו בחזקת פיתן של עובדי כוכבים שרוב עוברי דרכים עובדי כוכבים הם: שחמצו של עובד כוכבים כו'. שאחר הפסח היה: מותר בהנאה. כגון הכא דאיכא טובת הנאה לעובד כוכבים: לזה שעמו. לרבי אלעאי: לסולמה של צור. מעלת הר גבוה:

תוספות שכיון ר"ג ברוה"ק. אע"פ שהיה שם זה רגיל בעובדי כוכבים כדאמרינן בפ"ב דעבות תמן אמרין שכם נסיב מבגאי בזר מ"מ חשיב ליה כוונה ברוה"ק והיא דסוף יבמות שא"ל יפה כוונת שאריה שמי כך קורין אותו בעירי לא שכיון אותו ברוה"ק שלא קראו אריה אלא ע"ש כמו: שהולכין אחר רוב עוברי דרכים. כדפירש בקונטרס מדלא שרי ליה לרבי אלעאי למיכלינהו דאחזקינהו בחזקת פתן של עובדי כוכבים שרוב עוברי דרכים עובדי כוכבים הן דאם הייתו תולין בשל ישראל היה מותר אף על פי שהיה אחר הפסח בסמוך דבישראל י"ל דאחר הפסח נעשה:

מהרש"א והרבה דברים למדנו כו'. ולא קאמר כמי דלמדנו ממנו דבעי עיטוף בגדים כמו בברכת המזון שהרי קתני נתעטף וישב כו' דאפשר דלא נתעטף ר"ג אלא משום דכשיא הוה וה"נ:

תנאי היא דאיכא למ"ד פותחין בחרטה ואיכא למ"ד שם שאין פותחין בחרטה דאמר רבב"ח א"ר יוחנן מאי פתח ליה רבן גמליאל להוא גברא °יש בוטה משלי יב׳ כמדקרות חרב. ולשון חכמים מרפא כל הבוטה ראוי לדקרו בחרב אלא שלשון חכמים מרפא:

תנאי היא. במסכת נדרים. פותחין בחרטה. לריך לחכם למלוא פתח לשואל שיהיה לו פתחון פה לומר לדעת כן לא נדרתי ואילו הייתי יודע שכן הוא לא הייתי נודר וכמלא נדר כנעקר מאליו: אין פותחין. אין לריך לפתוח לו בחרטה אלא החכם עוקרו אע"פ שאינו מולא לו טעם עקירה: ר"ג סבר כמאן דאמר פותחין לו לפיכך הולרך ישוב הדעת לחשוב איזה פתח ימלא לו: כל הבוטה. הנודר נדר: ראוי לדקרו. דלמא לא מקיים ליה והייט פתח דקאמר ליה אילו היית יודע שאסור לנדור וחייב מיתה אתה עליו כלום היית נודר וא"ל היאך לא: אלא לשון חכמים מרפא. שמתירין לו נדרו:

אמר הבונה יפה אמרו ז"ל היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמוכו שהרי אמרה תורה ככל היולא מפיו יעשה ולכן פתחה א"ש כי ידור נדר כלומר אם יקרה שידור כי לכתחלה לא יפה הוא עושה וא"ש טוב שלא תדור משתדור ולא תשלם כי אולי לא תשלם ותבא לידי החרם. אלא שלשון חכמים מרפא. שדרכו לא יחל הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו ועלה לנו מזה שמן הנכון לנדור עלמו ולנוס בכל יכולתו מלדור נדר:

אמר מר ואין מעבירין על האוכלין אמר רבי יוחנן שם משום רשב"י לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים אבל בדורות האחרוני' שבנות ישראל פרוצות בכשפים מעבירין תנא שלימין מעבירין פתיתין אין מעבירין א"ל רב אחי לרב אשי ואפתיתין לא עבדן והכתי' °ותחללנה אותי אל עמי יחזקאל יג׳ בשעלי שעורים ובפתותי לחם התם דשקלי באגריהו: ואפתיתין

עיון יעקב

דלא שמיע לחבריה. משא"כ אם שמע כבר לא מהני לזכרו אותו כמ"ש טעם הדבר בברכות דף ל"א ע"ש טעם הדבר: פתח חד מנייהו ואמר ה"ד שתוי וה"ד שכור. אפשר דהא הוי נמי משנין נקיעתך בדרך כדאמר שם כשיש דרך מיל מפיג היין וכן אידך דקאמר המחזיק בנכסי הגר או המולא מציאה בדרך שמגוי ליפול מעוברי דרכים כמגואי שם בש"ס גבי ר"ג ודבר בעתו מה טוב:

בעי מר נינים פורתא אמר להו השתא אתו יומי דאריכי וקטיני ונינים טובא. אמר רב נחמן בר יצחק אנן פועלי דיממא אנן רב אחא בר יעקב יזיף ופרע:

ואפתיתין אין מעבירין עליהן. אלא נוטלים אותם דליכא למיחש לכשפים: ואפתיתין. לא עבדן. כשפים: דשקלן באגרייהו. פתותי לחם לעשות כשפים מדברים אחרים וה"ק נביא בשביל פתותי לחם שנותנים לכם בשכרכם חללתם את שמי בתוך עמי שהייתם עושות בהם כשפים לנביאי הבעל להטעות את עמי:

מהרש"א שלימין מעבירין כו'. והך גלוסקא דלעיל בעובדא דרבן גמליאל במקום שרוב עוברי דרכים עובדי כוכבים והם ודאי פרוצות בכשפים וצ"ל דלאו גלוסקא שלמה הוה וק"ל: ובפתותי להם וגומר. האי קרא בדורות הראשונים כתיב ואז לא היו פרוצים בכשפים אלא שבאותן נשים שהיו מכשפות מדבר הכתוב ומוכח מיניה דשייך נמי כישוף בפתיתין וק"ל:

לה דף סה אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה יכולני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שחרב

ישעיה נא בית המקדש ועד עכשיו שנאמר °לכן שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין. מיתיבי שכור מקחו מקח וממכרו ממכר. עבר עבירה שיש בה מיתה ממיתין אותו. מלקות מלקין אותו. כללו של דבר הרי הוא כפקח לכל דבר אלא שפטור מן התפלה. מאי יכולני לפטור נמי דקאמר מדין תפלה. אמר רבי חנינא לא שנו אלא שלא הגיע לשכרותו של לוט אבל הגיע לשכרותו של לוט פטור מכולם. ואמר רבי חנינא המפיק מגן בשעת גאוה סוגרין וחותמין צרות בעדו. שנאמר

איוב מא °גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר מאי משמע דהאי

שם ו אפיק לישנא דעבורי הוא דכתיב °אחי בגדו כמו נחל כאפיק נחלים יעבורו רבי יוחנן אמר כל שאינו מפיק איתמר מאי משמע דהאי מפיק לישנא דגלוי הוא דכתי' °ויראו אפיקי מים ויגלו מוסדות תבל. מכדי קראי משמע

שמואל ב כב כמר ומשמע כמר במאי פליגי בדרב ששת דרב ששת מסר שינתיה לשמעיה מר אית ליה דרב ששת ומר לית ליה דרב ששת. אמר רבי חייא בר אשי אמר רב כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל שנאמר בצר אל יורה רבי חנינא ביומא דרתח לא מצלי אמר בצר אל יורה כתיב מר עוקבא ביומא דשותא לא נפיק לדינא. אמר רב נחמן בר יצחק צריכה שמעתא צילותא כיומא דאסתנא. אמר אביי אי אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי אמר רבינא [רבא] אי קרצתן כינה לא תנאי. מר בריה דרבינא עבדה ליה אמיה שבעה לבושי לשבעה יומי אמר רב יהודה לא איברא ליליא אלא לשינתא אמר ריש לקיש לא איברא סיהרא אלא לגרסא. אמרו ליה רבנן לרבי זירא מחדדין שמעתתך אמר להו דיממא נינהו. אמרין ליה בנתיה דרב חסדא לרב חסדא לא

יכולני לפטור. לטעון על ישראל לפני הקב"ה דבר שיפטר שלא ידינן לעתיד לבא ולומר שהם (שוגגים) [שיכורים] ואינם נתפשים על עונם: מדין תפלה. אם דנים אותם על שלא היו מתפללין בכונה יכול אני לפוטרם: המפיק מגן. המעביר (בתפלה) [תפלת] מגן אברהם שאינו אומרה: בשעת גאוה. בשעת שכרות אין מתפלל: סוגרין והותמין צרות [בעדו]. שלא יבאו עליו: שאינו מפיק איתמר. דהאי מפיק לשון דגלויי הוא וה"ק כל שאינו מגלה תפלה בשעת שכרות כלומר שאינו מתפלל:

והריטב"א הניא כל פרש"י ז"ל והאריך בפי' הסוגיא לפי שיטת רש"י וכתב לבסוף ונכון הוא. ומיהו מגן היינו תפלה שהוא מגן לאדם א"נ מפני שתחלת ברכותיה מגן אברהם ע"כ:

אפיקי מים. גלוי הים דכתיב ויגלו מוסדות תבל: מסר שינתיה לשמעיה. אמר לו הניחני ליישן מעט וכשיגיע זמן תפלה הקיצני. ר"ח דאמר לעבורי בעי לית ליה דרב ששת ואסור להתפלל עד שיעור מאליו: בצר אל יורה. בדקתי אחר מקרא זה ואינו בכל הכתובים ושמא בספר בן סירא הוא: יומא דשותא. רוח דרומית מנשבת בו בחזקה: צילותא. דעת צלולה: כיומא דאסתנא. כשמנשבת בו רוח צפונית יום מאיר לכל והוא נח לכל כדאמרינן ביבמות בפ' הערל מפני מה לא מלו ישראל במדבר מפני שלא נשבה להם רוח צפונית אבל ביומא דשותא אמרינן התם לא מהלין ביה ולא מסוכרי' ביה: קריב כותחא. אפילו לוי עבודה קלה היתה מבטלת אותי: לא תנאי. לא הייתי שונה כמו ששניתי (היום): אלא לשינתא. בלילי תקופת תמוז כ"כ בתוספתא: אתו יומי. שהוא בקצר: דאריכי. ליישן: וקטיני. לעסוק בתורה ובמצות: ונינים טובא. וניישן הרבה: יזיף ופרע. היה לו עת קבוע לשנות כך וכך [פרקים] והיה רגיל לעסוק (בתורה ובמצות) ביום ופעמים שהיה טרוד במזונותיו ביום ופורע קביעות עתו בלילה:

תוספות פר"ח בענין אחר וז"ל. א"ר חנינא כל המפיק מגן בשעת גאוה. פירוש כל המעביר מגן ומכסה יצרו בשעת גאוה כלומר בעת שמתגבר עליו טומן אותו שלא יתגבר סוגרין וחותמין צרות בעדו לשון מפיק כאפיק נחלים יעבורו: רבי יוחנן אמר כל שאינו מפיק אתמר. כלומר כל מי שאינו מכסה ומעביר אלא מגלהו ומפיק מגן ויוצא להלחם כנגדו ולכבשו דזו הגאוה היא עת שכרותו של אדם ר' חנינא סבר לכובשו בשינה כדי להעבירו ולהפיגו טפי עדיף ור"י אמר חיישינן שמא ישתקע בשינה וימנע מן התפלה אלא לגלותו כדי להתעסק בדרך ארץ וכיוצא בו כדי להפיגו ואח"כ יתפלל טפי עדיף:

מהרש"א וזו אינה נאה כו'. משמע דו' נאה נמי לא יאמרו דבהכי איירי קרא דאייתי רועה זונות וגו' ומשום דמשמע מיניה דיש אחרות שאינן נאה ופרש"י בספ' משלי דקשיא לדרש זה שאין זונות במקרא מלא אלא זה בלבד עכ"ל והיינו דזונות בלשון רבים

עין יעקב

יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין. עיין בספר סמיכות חכמים דף כ"ע ע"א שכתב על גמרא זו בשם אביו זקנו זצ"ל ה"ה פי' נכון ומקובל אצי לפי מה שפירשתי לעיל בחידושינו דף מ"א על כ"מ למבעי עלייהו רחמי א"כ לא אתי שפיר אך י"ל הפי' כפשוטו דאיתא ביומא הקב"ה מהו אומר לפתח הגאה רוכן פירש"י הילה"ר מתעילא בע"כ וכדאיתא בפ"ק דב"ב אמר איוב יכול אני לפטור את כל עולם כולו מן הדין בראתי ילה"ר וכו' אף דש"ס קאמר בראתי תורה תבלין מ"מ הא אלינו כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו וכה"א יותר אך ורק אלינו בש"ס דקידושין על גדולי חכמים שהתפללו שיצילו השם מילה"ר כאשר באמת הוא נוסח תפלתינו אך עכשיו שאנו פטורין מדין תפלה שנחשבין כשכור א"כ ג"כ אנו פטורין מהדין וק"ל: צריכא שמעתתא ללוהא כיומא דאיסתנא. הטעם כ"ל דת"ח נקראים קלירי ומריעי שמוכח לימוד התורה שמתשת כחם הם חולים בטבעי כדאי' בר"ה ואידלי יומא אידלי קלירי כדאיתא בב"ב וכן הא דאמר רב לא איברי ליליא אלא לשינתא הפי' ג"כ שע"י השינה בלילה יהא דעתו צלולה ביום או בשינה לנשים וקטנים וחולים תקנים קאי: לא בעי מר ניגום פורתא. דהיינו בתקופת תמוז שהיומים ארוכים ולילות קצרים ראוי לו להיות ניגום קלת ביום וע"ז השיב שפיר וק"ל. ועיין בא"ח סימן רל"ח וכמ"א שם וכ"י ז"ק"ם רמ"ז וכש"כ שם:

רבים לא מלינו מלא ו' הראשונות אלא ז בלבד דבספר מלכים כתיב שתי כשים זנות וביחזקאל כתיב לכל זנות יתנו גומר חסר ו' הראשונה בכאן מלא ו' ראשונה לדרוש ז כאה דהוי' אחרונה כמספר א' ה' והתי"ו לרבות וק"ל: **לא צילא דעתאי א"ל רבא כו'.** רבא גופיה קאמר בפי"ה מורא וריחנא פקאן ואין סברא לומר דהיינו דוקא בפחות מרביעית ונראה לומר דהתם ביין מזוג איירי וביותר במזיגתא דרבא גופה על חד תלת ומיא כדאמרינן בפרק כילד מעברין אבל הכא איירי ביין חי שהיה ייכם חזק ורביעית כמי היין טורדתן ועיין בבית יוסף שכך כתוב בתרומת הדשן ועיין בתוס': **יקח בהן ס"ת כו' אפילו בעל כו'.** יש לדקדק בלשון אפי' דמשמע כל חד מהכי אמוראי מוסיף על דברי חברו ואמאי כקט דבר מלוה זה של קניית ס"ת ממלוה אחרת ור"ח שהביא מקרא דפרשת חקת אמאי לא הביא דפרשת ויצא שנאמר וידר יעקב נדר וגו' וכל אשר תתן לי עשר וגו' הוא מבואר שלא יחשוב האדם כי העושר יצא לו מתוך חכמתו וחריצותו כמ"ש לא לחכמים לחם וגומר ולכך יש לאדם שקונה ממון מלד אחר שיתן ממנו חלק ה' להורות כי ממנו הכל ועל כן יקח מהן ס"ת שהוא דבר סגולה כמ"ש פי' ח"ה בנכסי קטן יעשו לו סגולה ס"ת ואיכא מאן דאמר דקל ופירש"י לפי שעושין פירות והקרן קיימת ולזה יעקב שהיה עני ביותר וכל עלמו לא בקש רק על הבגד והלחם שהוא דבר ודאי כגזר מאתו ית' ב"ה כמ"ש נותן לחם לכל בשר ואינו תלוי בטבע ועולם יד אבל בכלל עם ישראל שהיו עם רב אפשר לפי הטבע שיכלו את העם ואעפ"כ תלוי הדבר בה' יתברך כי מאתו הכל אף הטבע וזהו שאמר בלשון כפול אם כתון תתן את העם וגומר הגם כי כתון בטבע לדמות שאין כאן פועל מ"מ אתה תתן כי מאתך הכל וע"כ והחרמתי עריהם חרמי גבוה וכן יש לאדם לבקש מאתו ית' שהוא הכותן האמיתי ליתן ממנו חלק לו ית' להיות לו לזכרון בכל מה שיש לו הוא שחננו יתברך ולזה המחזיק בנכסי הגר אל יתלה הדבר במקרה אבל מאתו ית' לתת ממנו חלק אלוה והיא תורתו סגולה העליונה שפירותיה ללמוד בה בעה"ז והקרן שהוא שכר הלמוד בעה"ב. ובא רב ששת והוסיף לומר אפילו בעל בנכסי אשתו שהקרן אינו שלו רק הפירות מ"מ יקח מהריוח שחננו ה' לע"ע ס"ת כדי שיתקיים הקרן שלו ולא יפחתו לו בנכסי לאן ברזל שאם פיחת פיחת לו ובנכסי מלוג מ"מ הפירות שלו ורבא בא להוסיף לומר אפילו עבד עיסקא ורווח שאפשר שבזמן אחר יפסיד גם שיש לו לתלות הריוח בכחו ועולם ידו וחריצותו מ"מ יתלה הדבר בו יתברך ב"ש ויקח בהן ס"ת כדי שיתקיימו נכסיו ולא יבא לידי הפסד אחר אגן ורב פפא הוסיף אפילו מלא מליאה דיש לתלות הדבר בהזדמן וע"ז לא שייך לנדור נדר ולבקש מ"מ אל יתלה בהזדמן ומקרה שגם זה ממנו יתברך ב"ה להם ממנו הלקו לס"ת והוסיף רב נחמן בר יצחק לומר אפילו כותב תפילין כו' בן הוא בכל הספרים ישנים וחדשים מקרוב באו להגיה אפילו כתב בהם תפילין וקאי אדלעיל שאמר ס"ת וקאמר איהו אפילו תפילין וטעות הוא להגיה כל הספרים הישנים דלמה נקט תפילין טפי משאר מלות ועוד דאמאי שינה לומר כתב תפילין ולעיל גבי ס"ת קאמר יקנה לו ס"ת והל"ל כמי הכא יקנה בהו אפי' תפילין גם כל הכי אפילו דקאמרי אמוראי לא איירי בכה"ג דקאי אפילו אדבר שיש בו ריוח וזה קאי אדלעיל אס"ת ועל כן נראה לקיים גירסת כל ספרים ישנים וקאמר דאפילו כותב תפילין ומרויח בהן אע"פ שאמרו פרק מקום שנהגו כ"ד תעניות ישבו אנשי כנה"ג שלא יתעשרו כותבי תפילין מ"מ אל יתלה הריוח במעשה ידיו וכחו כ"א במי שנתן לו כח זה להרויח בהן בתפילין אע"פ שלא יתעשר על ידיהם ויקנה מן הריוח ס"ת להש"י ומייתי מקרא דוידר נדר **ומי' אם נתן תתן גו'** והחרמתי את עריהם וכתיב וישמע וגו' ויתרם אתהם ואת עריהם וגו' הרי שלא הרויחו בנדרם כלום ועשו את הכל חרם גבוה כ"ש כותבי תפילין שבמקלת שירויחו גם אם לא יתעשרו ויש להם ליתן ממנו חלק גבוה לקנות בו ס"ת ודו"ק: ***רכוב שאני השתא כו'.** בטור א"ח סי' ל"ע כתוב דבר זה בשם בעל ה"ג ולא ידעתי למה כתב כך בשם ה"ג כיון דגמרא ערוכה היא וק"ל: **ושכורת ולא מיין כו'.** נדמה לה לענייס שאין דרכו של עני ביין וכדקאמר ולא מיין ואעפ"כ היא שכורה מטרדת הגלות שלא תוכל לכוין בתפלה כדמסיק שפטור מדין תפלה שלא יוכלו להתפלל בכוונה כפרש"י ולא שיהיה פטור לגמרי ולא בעי לאוקמא בשכרותו של לוט ופטור מכלום דטרדת הגלות לא מגיע את ישראל אלא לשכרות שאינו של לוט דהיינו שלא יוכלו לכוין יפה בתפלה וק"ל: **כל המפיק מגן כו'.** כפרש"י ברכת מגן אברהם וע"פ מ"ש פרק אין עומדין אם יוכל לכוין באבות יתפלל ואם לאו אל יתפלל ואם התפלל ולא כיון באבות יחזור ויתפלל ולזה בשעת גאוה שהוא שעת שכרות ע"ד שאמרו ואותי השלכת אחרי גיוך א"ת גיוך אלא גיאך דאז בשעת שכרות לא יוכל לכוין באבות ולכך מפיק ויעבור התפלה ולא יתפלל עד שיפיג יינו ויתפלל בכוונה ובזה הוא סוגר ומותם בפני הצר דהיינו שלא יהיו מקטריגים מלקבל תפלתו וכמ"ש ר"פ אין עומדין המתפלל צריך שיכוין כו' שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך ע"ש: **מאי משמע כו'.** יש לעיין בזה דמקרא משמע בהיפך דאינו לא כתיבא אלא דמפיק ומגלה התפלה כתיב ונראה לפרש דהכי קאמר קרא המפיק ומגלה התפלה בשעת גאוה ושכרות סגור חותם לר הצרות סוגרין וחותמין בעדו שלא יבואו הטובות ור"י לפי דברי ר"מ דאיירי באינו מתפלל דיוקא דקרא נקט במלתיה דהיינו כל שאינו מפיק ומגלה תפילתו בשעת גאוה ושכרות אין הצרות סוגרין לו בפני הטובות ודו"ק: **מסר שינתיה לשמעיה כו'.** עיין פרש"י ויש לדקדק כיון דאיירי בשכור הא אמרינן לעיל לכ"ע אם שתה כדי רביעית דשינה כל שהוא מפיגו ואם שתה יותר מכדי רביעית כ"ש דשינה כל שהוא משכרתו ולא חילק לעיל כלום בין ניעור מאליו או ע"י אחר ונראה לפרש שינתיה לשמעיה שהוא ישער שיעור השינה בכמה תפיג יינו כפי מה ששתה ביותר מרביעית ולנערו אז כדי להתפלל ומר לית ליה דרב ששת ליתן זה בדעת השמש לשער בכמה שינה שתפיג יינו אלא עד שיעור מאליו וק"ל: **שנאמר בצר אל יורה כו'.** עיין פירש"י ועיין בתוס' ול"כ דמקרא שכאמר מגינים סגור חותם לר קדריש דר"ל מגינים שהוא תפלת מגן אברהם סגור וחתום מהתפלל בלרה שאין דעת אדם מיושבת אז ודנקט אל יורה כמו שהקשו התוספו' לפיר"ת י"ל לפי דרכנו ג"כ מהאי קרא קדרש גאוה אפיקי היינו שאין גם לבו בהוראה ומפיק ומעביר גאותו בהוראה בעת לרה שאין דעתו מיושבת לו ודו"ק: **דאסתנא כו'.** לפי פרש"י הל"ל בעי שמעתא יומא דאסתנא ולולא פירושו היה נראה לפרש לפי הסוגיא דהכא למשל קאמר דבעי שמעתא לילותא ודעת מיושבת כדאמרינן לעיל כיומא דאסתנא שבו הרקיע ללול וכעלם השמים לטוהר וק"ל: **אלא לגירסא וכו'.** לא קאמר הכא לא איברי ליליא כלישנא דלעיל דה"ק דתחילת הבריאה היה הלילה כולו חשך כמ"ש ולחשך קרא לילה וביום היו משתמשין האור והלבנה ביחד בערבוביא עד אחר שקטרגה הלבנה וקבע הקב"ה תחום לשמש ביום וללבנה קבע תחום בלילה וקאמר דהיינו טעמא שלא יהיה חשך גמור בלילה כמו שהיה בתחלה אלא שישמש בו אור הלבנה במקלת לגירסא ורב דאמר לעיל לא איברי ליליא אלא לשינתא היינו החשך מן הלילה שאין אור הלבנה שולט בו ואינו ראוי לגירסא והתוס' נדחקו בזה וכתבו אלא לשינתא כמו לילי תקופת תמוז עכ"ל ודו"ק: **א"ל דימנא נינהו כו'.** גם שהלבנה כבראת אורה לגרסא מ"מ אין אורה שולט כל כך כל הלילה משא"כ ביום שאור השמש

יותר מזהיר וכולו יום דעת אדם מיושבת יותר: השתא אתו יומי דאריכי כו'. ר"ל אריכי לקבל שכר בעה"ב כמ"ש ולמען יאריכון ימיך בעולם הבא וקטיני לגבי עסק התורה ומצות כפרש"י וע"פ מ"ש היום לעשותם ולא למחר לעשותם אלא לקבל שכרן וז"ש ואז נינים טובא דיהיה לנו פנאי לישן משא"כ בעה"ז אין לנו זמן לישן מפני עסק התורה ומצות כמ"ש ובתורתו יהגה יומם ולילה ורב נחמן דאמר אנן פועלי דיממא משום דעיקר לימודו ביום שמחדד יותר כדלעיל ולימוד הלילה איכה אלא פריעה על מה שביטל זמנה ביום וק"ל:

הרי"ף מאי דכתיב ורועה זונות יאבד הון וכו'. נראה שהוקשה כפי פשוטו שמדבר בזונות ממש למה אמר זונות והרי אפי' רועה זונה אחת יאבד הון כדכתיב כי בעד אשה זונה עד ככר לחם לכך דרשוהו בהלכות שאומר אלו נאות ואלו לא נאות יאבד הונה של תורה כי כולם יפות הנה כי לא דבר רק הוא ואם רק הוא מכם: הדרי בי. פרש"י לא אוסיף עוד. דקדק בלשונו דליכא לפרושי חזרתי בי ממה שאמרתי לאו מעליא האי שמעתא אלא מעליא היא כיון שהוא היה מביא ראיה מעצמו דהא אנא כמה דלא שתינא רביעתא דחמרא לא נילא דעתאי ואיך יאמר על עצמו שאם שתה רביעית אל יורה לכך פירש רש"י הדרי בי שלא אוסיף עוד לומר על שום הלכה אע"פ שאינה נוחה לי לא אוסיף לומר לאו מעליא היא ההיא שמעתא ואם לא תהיה ישרה בעיני אכחידנה תחת לשוני ולא אומר עוד כן: לא יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה וכו'. יש לדקדק למה אמרו כל חד מינן נימא מילתא דלא שמיע לחבריה דכיון שעיקר הדבר הוא להפטר מתוך דבר הלכה מאי איכפת לן אי הוה מילתא דשמיע ליה לחבריה או לא שמיע. והמכוון שצריך להפטר מתוך דבר הלכה שהוא חדוש לחברו שמתוך היותו דבר של חדוש הוא זוכרו לחברו ואומר אותו חדוש בשם אומרו ויזכרהו לטובה לומר זכור אותו פלוני לטוב שכך שמעתי מפיו דבר זה של חדוש אבל כשפוטרו מתוך דבר של הלכה שיודע בה אינו בא להזכירו ולכך אמרו לימא כל חד מינן מלתא דלא שמיע לחברו והיינו דקאמר שמתוך כך שהוא דבר של חדוש זוכרו לטובה לחברו ועיין בברכות פרק ה': יקנה ספר תורה כו'. וי"ל בסדר זה דקודם הוה ליה למימר סברת רב נחמן שמדבר במצוה שיקנה שאמר יקנה בהם ס"ת ורב נחמן אמר אפי' תפילין שיקנה במקצת המצות יתקיימו בידו. ואח"כ יראה סברת רב אשי ורב פפא ורבה שבאלו הדברים כמי דתהו אינשי צריך לקנות בהם מצוה ולמה הפסיק בין יקנה ס"ת ובין יקנה תפילין באלו הסברות. ושמא במחזיק בנכסי הגר דמידי דתמיהא היא ותהו בה אינשי טובא דלא באו לו מחמת יגיעה כלל כ"ע סברי דצריך לקנות ס"ת כדי שיתקיימו בידו ולא סגי בתפילין אבל בשאר הני מילי בבעל בנכסי אשתו וכן עבד עיסקא ורווח או מציאה לא תהו בה כולי האי ולזה אמר כאן רב נחמן אפילו תפילין סגי לשיתקיימו בידו: יכולני לפטור כל העולם מדין תפלה. עיין פי' רש"י וקשה כיון שהפטור מטעם שכרות הוא והא קי"ל לעיל דשכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה ואם כן המתפלל לאחר החרבן ואילך הוי תפלתו תועבה והוא אומר יכולני לפטור מדין תפלה בכוונה ויותר היה מתיישב יכולני לפטור מדין תפלה בביטול תפלה לגמרי וי"ל דאע"ג דקי"ל שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה היינו לפי שאפשר לו להמתין עד שיפיג יינו מעליו ויעבור שכרותו לכך אם התפלל בשעת שכרותו תפלתו תועבה אבל לאחר החרבן שלעולם אנו שכורים ולא מיין ואין לנו זמן שיעבור השכרות שאנו בגלות לכך אין המתפלל עכשיו תפלתו תועבה דאם כן בטלת מצות התפלה לכך לא פטרנו אלא מהכוונה ולא לבטל התפלה לגמרי: המפיק מגן וכו'. וקשה דבשלמא לרבי חנינא מדריש קרא וכפירוש רש"י אבל לר"י דאמר אפיקי לשון גילוי כל שאינו מגלה תפלה בשעת שכרות וכו' קשה דקרא אמר אפיקי שהוא מגלה ולא אמר מי שאינו מגלה וצריך לפרש לפי רש"י דוקא בשעת גלות שהיא בשכרות אפיקי מגינים התפלה שהיא מגן שצריך לגלותה אם גילוי המגן הוא סגור דהיינו שאין מגלה המגן של תפלה אלא סוגרו שלא התפלל בגלות השכרות תופסין ממנו כל הצרות:

אמר רבי אלעזר הבא מן הדרך אל יתפלל ג' ימים
שנאמר °ואקבצם אל הנהר הבא אל אהוא שם עזרא ח
ונחנה שם ימים שלשה ואבינה בעם אבוה דשמואל כי
הוה אתי מאורחא תלתא יומי לא הוה מצלי. שמואל
לא מצלי בביתא דאית ביה שכרא. רב פפא לא מצלי
בביתא דאית ביה הרסנא אמר רבי חנינא כל המתפתה
ביינו יש בו מדעת קונו. שנאמר °וירח ה' את ריח בראשית ח סנהדרין
הניחות ונומר. ואמר רב חייא (בר אשי אמר רב) כל סד וע"ש
שדעתו מיושבת עליו ביינו יש בו מדעת של ע' זקנים. רש"א
יין ניתן בשבעים אותיות וסוד ניתן בשבעים אותיות
נכנס יין יצא סוד. אמר רב חנן לא נברא יין בעולם הזה
אלא לנחם אבלים ולשלם בו שכר לרשעים שנא' °תנו משלי לא
שכר לאובד ונומר. אמר רבי חנינא [חנן] בר פפא כל
שאין יין נשפך בבית כמים אינו בכלל ברכה שנאמר
°וברך את לחמך ואת מימיך מה לחם שנקח בכסף שמות כג
מעשר אף הנך מים דנקחים בכסף מעשר ומאי נינהו
יין וקא קרי להו מים *אי נשפך בביתו כמים איכא ברכה שם ע"ב
ואי לא לא אמר רב חמא [אילעי] בג' דברים אדם ניכר
בכוסו בכיסו בכעסו ויש אומרים אף בשחקו:

אל יתפלל (אדם) ג' ימים. שאין דעתו מיושבת עליו מפני טורח הדרך: ונחנה שם ימים ג'. והדר ואבינה בעם מכלל דעד השתא לא הוה בינה: דאית ביה שכרא. ריח השכר משכרתו: דאית ביה הרסנא. משום ריחא: המתפתה ביינו. שמפייסין אותו על דבר ומתרצה כשטוב לבו ביין: ריח הניחוח. ואמרי' לעיל דריחא דומיא דשתיה הוא וכתיב ויאמר אל לבו לא אוסיף וגומר: המתיישב ביינו. ששותה יין ואין דעתו מטורפת: ניתן בע' אותיות. כך חשבונו בגימ': יצא סוד. הא הואיל ולא יצא סודו שקול הוא כסנהדרין של שבעים: לשלם בו שכר לפושעים. שותים ושמחים ומקבלים עולמן בחייהם: לאובד. רשע: אינו בכלל ברכה. לא הגיע לסוף ברכה גמורה ואפילו הוא עשיר בדברים אחרים: שנקח בכסף מעשר. שמותר ללוקחו בכסף מעשר שני בירושלים הכל נקח בכסף מעשר חוץ מן המים ומן המלח בפרק בכל מערבין: אם נשפך בביתו כמים. הרי הוא בכלל וצריך ואם לא לא. (ובתוספות הוכיחו שפיר הפי' כפי הפשט מים ממש): אדם ניכר. אם הגון הוא: בכוסו. אם דעתו מיושבת עליו ביינו: בכיסו. כשנושא ונותן

עיון יעקב

הבא מן הדרך אל יתפלל ג' ימים. והא דמצינו ביעקב דכתיב ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה ויפגע במקום מכאן אמרו חז"ל דיעקב תיקן תפלה ערבית באותו לילה יש לומר דבאמת מש"ה שלא ערבית רשות ועי"ל דעיקר טעם טרדת הדרך הוא משום דכל הדרכים בחזקת סכנה ויעקב שאני שהמלאכים מלוים ומתלווים עמו תמיד לשמרו גם נסע בקפיצת הדרך: **כל** המתפתה ביינו. לאו דוקא ביינו קאמר אלא כל מי שנח להתפתות מרוגזו אם הוא בנחת רוח כמו שמצינו בדעת קונו שנח מרוגזו ע"י הקרבן שהקריב נח ואמר לא אוסיף עוד לקלל וגו' כן גם כן דרך בני אדם שיש להם נחת רוח ביין שעי"ז מתפתים ועיין בזוהר פ' נח על פסוק וירח ה' את ריח הניחוח הד"ד כי טובים דודיך מיין ע"ש מה שפי' בזה האי ינוקא: **לא** נברא יין בעולם הזה. לפי שהיין גורם רעה הרבה כדאי' בפרק בן סורר ומורה ובעה"ז דייקא דודאי יין המשומר בענביו ראוי לברא משמת ימי בראשית לצדיקים לעה"ב דאז בטל היצה"ר משא"כ בעה"ז ואף שנברא לא היי' ראוי להיות נברא בענין הזה לשמח ולשכר כל כך אי לאו משום לנחם אבלים ולשלם שכר לרשעים וק"ל ועיין בחידושינו דסנהדרין דף ע': **כל** בית שאין נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה. וכתבו תוס' פשטיה דקרא מים ממש נראה דתוס' הרגישו בזה דלא תקשי מנלן למימר הכי דלמא תפשט להיסך. כל בית שאין מקפידין וזהרין שלא לשפוך מים כמו שהקפידו על היין אינו בכלל ברכה לכך כתבו תוס' פשטיה דקרא מים ממש לפיכך יותר יש לדמות למים ולא לדמות ליין דלא כתיבי וק"ל: **בשלשה** דברים אדם ניכר בכוסו וכו'. נראה דהאי הלכתא חדא היא וקאי אדלעיל דכל בית שאין נשפך יין וכו' ולפי שישנן בני אדם שמקפידין הרבה כשאחד שופך כוס יין לכך קאמר באלו ג' דברים אדם ניכר בכוסו אם נשפך ועי"ז בכיסו הוא ההפסד ואפ"ה אינו כועס בזה אדם ניכר וכן הוא אף בשחוק אם מפסיד ממונו ואינו כועס מזה ניכר שהוא בעל מדה טובה וה"ל:

וכותן עם בני אדם אם בנאמנה הוא עושה: בכעסו. שאינו קפדן יותר מדאי:

הריטב"א הכא מן הדרך אל יתפלל ג' ימים. אמרו רז"ל שלא נאמרו דברים אלו אלא בדורות ההם שהיה לנס ככ"ון אבל עכשיו בין כך ובין כך אין מתכוונים ומוטב שלא תתבטל התפלה: כל המתפתה ביינו. כלומר שמתרצה לחבירו על ידי שמחת יין שעושה עמו: יש בו מדעת קונו. שמתרצה לבני אדם ע"י דבר שמתרצין לפניו שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח:

מהרש"א ונהגה שם ימים ג' וגו'. פרש"י והדר כתיב ואביכ' מכלל דעד השתא לא הוה בינה עכ"ל ועפי הנ"ל הכא אל יורה דשייך ביה בינה ויש לייסב דעיקר תפלה ושאלת לרכים הם אומרים שמתחילים בברכת בינה ועי"ל דקאמר אל יתפלל שסמך אקרא דכתיב בתר הכי בההוא עניגא ואקרא שם לוס וגו' לבקש ממנו דרך וגו' וק"ל: שנאמר וירח ה' וגו'. עיין פירש"י והוא דחוק וכרא' לפרש לפי שמדרך איש שיחטא לחבירו הרי הוא מדרך ארץ לפייסו במשתה וביינו וקאמר דאם חבירו אינו מדקדק בכך להתפייס ביין של מי שחטא כנגדו בדבר אחד אבל הוא מתפתה ומתפייס מחבירו שחטא כנגדו ביין של עצמו הרי זה יש בו מדעת קונו שנאמר וירח ה' וגומר לא אוסיף לקלל וגו' שרלה הקב"ה להתפייס בקרבן בשלו כדכתיב אם ארעב וגו' כי לי תבל ומלואה ופי' זה מדוקדק קלת שאמר ביינו בוי"ו ולא קאמר ביין וכבר כתבנו בזה בגיטין פרק הניזקין ודו"ק: תנו שכר לאובד גו'. נראה שדקדק בקרא לכתוב גבי רשעים שכר וגבי אבלים יין ע"פ הדרש יהיה מלת שכר בשי"ן ימין שאמר תנו שכר שהוא יין המשכר להיות. שכר לאובד ויין ע"ש שמביא תאניה לעולם כדאמריכן פרק י"ה תנו אותו למרי כפש שהם אבלים שבאו לידי תאניה וק"ל: כל יין שאינו נשפך כו'. שנאמ' וברך גו'. נראה לפי מה שמתרגם את לחמך ואת מימך וגו' ית מיכלך וית מישתך וגו' בלחם ניחא שכל הסעודה נקרא על שם הלחם כמ"ש עבד לחם רב והיינו משום חשיבות דלחם שקובע ברכה לעצמו וא"כ הוא אין טעם לקרות המשתה ע"ש המים אלא ע"ש משתה היין שקובע נמי ברכה לעצמו וכמ"ש הביאני אל בית היין וגו' וז"ש מה להם שניקה כו'. משום חשיבות דידים אף מים שניקה כו' היינו יין ולא קרי ליה בלשון מים אלא אי נשפך כו' ולאו דוקא נשפך כמים ממש בידים דהא אסור לאבד אוכלין ומשקין אלא שאין מדקדקין ביין כמו במים ולפעמים שהוא נשפך ממילא וק"ל: בג' דברים כו'. לפי שהמדות נחלקים בכלל לג' חלקים והם טוב לשמים וטוב לבריות וטוב לעצמו כדאמריכן פרק אחד דיני ממונות וכן בהיפך לרעה וז"ש בכיסו שהוא נושא ונותן באמונה עם הבריות דהיינו שהוא ניכר בכיסו טוב לבריות וכן בהיפך רע לבריות. ובכוסו שמיושב ביינו ה"ז טוב לעצמו לא כאותן שאומר עליהן למי אוי למי אבוי וגו'. ובכעסו שאם אינו כועס הוא טוב לשמים אבל כל הכועס אמרו בו כאילו עובד כוכבים דהיינו רע לשמים ועי"ל שהם ג' דברים כוללים פעולות אדם שהם הערב והמועיל. והטוב בכוסו שהולך אחר תאותו במשתה בכיסו שהולך אחר המועיל לו במשא ומתן שאינו באמונה הטוב שאינו כועס כי הכועס הרי אמרו בו שהוא כאילו עובד כוכבים הנקרא רע ולפי שלשונות אלו הג' בכיסו ,בכוסו בכעסו קרובים במבטא נקט להו לסימנא על ג' החלקים אלו וק"ל:

הרי"ף כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל כו'. קצת קשה דהא אנן דשינן קלא ושכורה ולא מיין ולא אמר דאב"ע יכולני לפטור אלא מדין כוונת התפלה ואיך הוא אומר כאן מי שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל וכי גרע מהשכור. וכן קשה להא דרשה פרק אין עומדין הבא מהדרך אסור להתפלל שנאמר שמעי נא עניה ושכורת ולא מיין וכפי הפי' הזה גם בלא דרך היה אסור להתפלל. ונראה כמו שביארתי למעלה שהשכור שאין לו דרך לצאת משכרותו לעולם אינו אסור להתפלל אלא פטור הוא מהכוונה. אבל שכור שאפשר לו להפיג יינו מעליו אסור להתפלל עד שיפיג יינו ולכך הבא מהדרך ומי שאין דעתו מיושבת עליו שהוא טרדא טפשת על שכרות יגון הגלות ולכשינוח מטורח הדרך וכן כשיתיישב דעתו עליו יסור מעליו שכרות זה לכך אסיר להתפלל אבל בשכרות ימי החרבן והגלות מותר להתפלל ופטור מהכוונה: לא איברי ליליא אלא לשינתא וכו'. פירש התוספות כמו לילי תקופת תמוז ואפשר לומר כמי שלא כישן היום לישן דלא איברי ליליא אלא לישן הא ביום לא ומ"מ אינו ישן כל הלילה אלא אם בא לישן יהיה בזמן הלילה:

דף ע"ג **ת"ר** מי שיש לו חמש נשים מקבלות פרס מבעליהן וה' עבדים מקבלין פרס מרביהן רבי יהודה מתיר בנשים ואוסר בעבדי' ר' יהודה בן בבא מתיר בעבדים ואוסר בנשים אמר רב מאי טעמא דר' יהודה בן בבא דכתיב °ודניאל בתרע מלכא: דניאל

מקבלים פרס. וכל אחת יש לה דירה לבדה עמו בחלר: ואוסר בעבדים. שאינן נמשכים אחריו: בתרע מלכא. בכל מקום שהוא חשיב בתרע מלכא:

תוספות ודניאל בתרע מלכא. פר"ח וסימניך בבא שער תרע שער פי' רבי יהודה בן בבא הוא מתיר בעבדים ובבא ותרע הכל שער ונראה דמייתי קרא לסימן ולטעם לדבריו:

אמר הבונה נכון הדבר לדעת מדוע שאל רב מאי טעמא דר"י בן בבא שיאסרו הנשים רבות לטלטל ולא העבדים ונתן טעם לדבריו כאילו דברי ר"י בן בתירא מלתא דמסתבר היא ודברי ר"י בן בבא מילתא בלא טעמא. ומה זו ראיה מן ודניאל בתרע מלכא. ועוד דבשלמא למה מתיר בעבדים אמר טעמיה אבל למה אוסר בנשים עדיין לריכין אנו למודעי. ונראה דהה"ג דדברי ר"י בן בתירה קרובים אל השכל ודאי ביותר שהנשים יהיו לבשר אחד עם הבעל וכגופו קא חשיבי בכל מקום שהם והעבדים מקנת כסף ואין לפס קירוב עלמי שלא האדון וכפרש"י ואינם נמשכים אחריו ור"י בן בבא דקא סבר איפכא היו דבריו כמו זר נחשב עד שאמר רב מ"ט דכתיב ודניאל בתרע מלכא רלה שא"א לפרש שכ"כ כתן לדניאל מעלה זו להיות יושב בשער המלך כמ"ש במרדכי שהרי כתוב לעיל ארין מלכא לדניאל רבי וגו' והשלטיה על כל מדינת בבל וגו' וקים ליה ברבנן מיניה כי היותו יושב בשרע מלכא היתה מעלה פחותה מאד מהיותו שליט על כל מדינת בבל אלא שהכונה שעם כל גדולתו של דניאל היה עבד לנ"נ ובכל מקום שהוא חשיב בתרע מלכא וכך הוא כל עבד ועבד חשוב כאילו הוא אלל רבו ומו אמי ליה שפיר לשון זה הנאמר בדניאל בשרע מלכא דכעכין ערובי חלרות עסקינן וירלה שכל עבד ועבד כאילו פתח ביתו הוא רבו. אמנם אמר ואוסר בנשים כי להיותן רבות אין להם שיתף עם הבעל כמו אשה אחת דורכן בלשתו כתיב ולא בנשותיו וכ"ש דאיבעיא להו בחמש נשים שנתנו חכמים עלה עוכה שלא יקח אדם יותר מארבעה נשים כדי שתגיע לכל אחת עונה אחת בחדש כדאיתא בפרק הנולן וזה שלקח חמשה אין רבוי נשים אלא למעט הקורבה אשר לאשה אחת לבדה:

חלון פרק שביעי

דף ע' **אמר** רבי יוחנן חלון עגול צריך שיהא בהקיפו כ"ד טפחים ושנים ומשהו מהם בתוך י' דכי מרבעת ליה איכא משהו בתוך י'. מכדי כל שיש בהקיפו שלש טפחי' יש בו ברחבו טפח בתריסר סגי הני מילי בעיגולא אבל בריבועא בעינן טפי. מכדי כמה מרובע יתר על העגול רביע בשיתסר סגיא הני מילי עגולא דנפיק מגו רבועא אבל רבועא דנפיק מגו עגולא בעינן טפי מ"ט משום מורשא דקרנתא. מכדי כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשי באלכסונא בשבסר נכי חומשא סגיא. ר"י אמר כי דייני דקסרי ואמרי לה כי רבנן דקסרי דאמרי עיגולא מגו ריבועא ריבעא ריבועא מגו עיגולא פלגא:

צריך שיהא בהיקפו כ"ד. דבלאו הכי לא מלית לוניקס בגווה חלון מרובע ד' על ד' כל הלון עגול בתחתיות אמלעיתו נמוך ומאמלעיתו לכאן ולכאן הוא מגביה והולך ולריך שיהו לזה ב' טפחים

ומשהו

ומשהו אורך עשיקפו בתוך ״ מאמצעו לכאן טפח ומאמצעו לכאן טפח ועוד משהו עשוס דכי מרבעינן ליה מדלינן ליה מיניה ב׳ טפחים מן היקף עגול שבין קרן לקרן לכל לח דסתמיכא להו ומוקמינן ליה אריבועא ומלא אותו משהו הכשאר בסוף עשרה על פני רחב החלון כדאמרינן לקמן ריבועא מגו עיגולא פלגא בעית לדעיי כלומר אלי מדה שמשרת מריבוע ריבה העיגול עליו והרי ההיקף המחזבע י״ד מלא העיגול רבה עליו ח׳ הרי ב׳ טפחים לכל רוח: ״הני מילי בעיגולא. כדה רוחב דבר עגול אין רחבו אלא באמצעו ואכן רוחב ד׳ כדה מחזבע בעיגלה שרחב בדפנותיו כמדת אמצעו: בי״ו היקף סגי. ד׳ היקף לכל רוח דמחזבע: ה״מ דסגי באטפרי ריבעא למיהוי י״ו: בעיגולא דנפיק מגו ריבועא. כגון חלון מחזבע ד׳ על ד׳ היקפו שהם עשר אי מעגלת מגואי דאין רוחב ד׳ אלא באמצעו אית ליה היקף י״ב וטפי עליה מרובע רביע אבל הכא דבעינא למנקט ריבועא ד׳ על ד׳ והיקפה י״ו ד׳ לכל רוח בגו עיגולא לבד יתאי דמדלית מעיגולא בעי היקפה טפי כדי למנקט בגויה מורשא דריבועא דהוי ד׳ מן ואלכסונן: מכדי כל אמתא וכו׳. וסגי ליה להאי עיגולא בפותיא דד׳ טפחים ואלכסונן בעיגולא וכל דבר עגולא שוה מדת אלכסונו למדת אמצעו דהא אין לו זוית כמה בעי למיהוי פותיה ד׳ וחי חומשי דהוא להו ה׳ וג׳ חומשי וכי מקפת ליה לעיגולא דהאי שיעורא כמה הוי היקפו ט״ו פוסכי ותשעה חומשי דהא להו י״ז כבי חומשא: ריבועא מגו עיגולא פלגא. בעי למשקל מיניה פלגא דהאי שיעורא דפיים דהיינו תילתא דמעיקרא דהוו להו ח׳ מכ״ד ופשו להו י״ו סבירא להו אלכסונא הכי הוה:

תוספות ורבי יוחנן אמר כי דייני דקסרי. דקא סברי כל אמתא בריבועא תרי אמתי באלכסונא וליתא להך דדייני דקיסרי כדאמרינן בפ״ק דסוכה דהא קא חזינן דלאו הכי הוא שכל האורך והרוחב לא הוי אלא תרי אמתי. וכו׳:

(דף פא) **אמר** רבי חייא בר אבין אמר רב מערבין בפת עדשים והא ההוא דהואי בשני דמר שמואל ושדיוה לכלביה ולא אכליה ההיא דשאר מינין הוה דכתיב °ואתה קח לך חיטים ושעורים ופול ועדשים ודוחן וכוסמין וגו׳ רב פפא אמר ההיא צלויה בצואת אדם הואי דכתיב והיא בגללי צאת אדם תעגינה לעיניהן מאי ועוגת שעורים תאכלנה א״ר חמא לשיעורים רב פפא אמר עריכתה כעריכת שעורים ולא כעריכת חיטים: יחזקאל ד

דשאר מינין הוה. מיניס הרבה היו מעורבין בה דההיא ודאי לאו פת היא דכתיב גבי יחזקאל ואתה קח לך חיטים וגו׳ וכתיב לחם אנשים לא תאכל וגו׳ אלמא לאו לחם היא: ועוגת שעורים תאכלנה אמר רב חמא. האי שעורים לאו דוקא דהא שאר מיני מובא הוו בה: אלא לשיעורים. תאכלנה במשקל דכך רעבון ולא לשובע: עריכתה כעריכת שעורים. מגונה ולא יפה כתקון עריכת חטים שמייפה תקון העוגה עגולה ונאה:

תוספות והא הסיא דהואי בשני דמר שמואל עשו לנסות. מ״מ נפי שטוס הקב״ה ליחזקאל לעשות: דכתיב ואתה קח לך וגו׳. פי״ה וכתיב בתריה לחם אנשים לא תאכל אלמא לאו לחם הוא והגיה ר״ת דהאי לחם אנשים בהברלה כתיב רחוק עפ״א כמה דפין והכי פי׳ הסיא דשאר מינין הואי דכתיב ואתה קח לך וגו׳ ולימי המצור ושעת הדחק נאכל ולא פת הוא אלא לנפש רעבה דלגלא בכפניה גלליה בלע:

כיצד משתתפין פרק שמיני

ראיתי שני מאמרים אשר כפי הנראה יש סתירה לז בינהם הא׳ בפרק זה שמשבח העשירים והם יושבים לפני אלהים ובפרק המביא מאמר אחד שאומר שהעשירים יורדי גיהנם וההבדל אמיתי בינהם מבואר בפירושים כי העשירים עושי צדקה וחסד יושבים עולם פו לפני אלהים ואמנם העשירים שהם אכזרים ולא רחמני׳ הנה הנם מיורדי גיהנם. וז״ל. בוניום בן בוניום אתא לקמיה דרבי אמר להו פנו מקום לבן מאה מנה אתא איניש אחרינא אמר להם פנו מקום לבן מאתים מנה אמר לפניו רבי ישמעאל ברבי יוסי רבי אביו של זה יש לו אלף ספינות בים וכנגדן אלף עיירות ביבשה א״ל כשאתה מגיע אצל אביו אמור לו אל תשגרהו לפני בכלים הללו. רבי מכבד עשירים ורבי עקיבא מכבד עשירים כדדריש רבה בר מרי °ישב עולם לפני אלהי׳ חסד ואמת מן ינצרוהו. אימתי ישב עולם לפני אלהים בזמן שחסד ואמת מן ינצרוהו וז״ל המאמר שבמסכת יום טוב. פרק המביא א״ר נתן עתירי בבל יורדי גיהנם הם כי הא דשבתי בריה דרבי מרינוס מקלע לבבל בעי מינייהו זוזי לעסקא ולא יהבו ליה. מזוני מיזן נמי לא זיינוהו. אמר הני מערב רב קאתו דכתיב °ונתן לך רחמים ורחמך והרבך כאשר נשבע לאבותיך כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים וכל שאינו מרחם על הבריות אין מרחמים עליו מן השמי׳. כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו וכל שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו. אמר רבי נתן בר אבא אמר רב כל המצפה לשלחן חבירו העולם חשך בעדו שנ׳ °נודד הוא ללחם איה ידע כי נכון בידו יום חשך רב חסדא אמר חייו אינם חיים. תנו רבנן שלשה חייהן אינם חיים ואלו הן המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שיסורין מושלים בגופו וי״א אף מי שאין לו אלא חלוק אחד ות״ק אמאי לא חשיב לה אפשר דמעיין ביה:

תלים סא · עיין ברש״י · תלים פ״ו · בהספוק זה מן דריש מזומן כמו וימן דענה רש״י · דברים יג · איוב טו

בוניום בן בוניום. עשיר היה ומשאיל בתים שבחלה לאחרים והזכירו זה בגמרא לענין עירוב שאם יש לב״ה מקום בדירה מי ששואל דר בבית התבן ונותן שם כליו להכניס אינו אוסר עליו כמו שכתוב במשנה באורך בפירושה ולפי שעשיר זה היה

עין יעקב

רבי מכבד עשירים. ור״ע מכבד עשירים שהם בני מזל אי וכשמת ר״ע נולד רבי רק כיון דמיירי ממעשה דבוניים נקט רבי תחלה ועיין בליקוטי מהרי״ל דלכך עשו כן כדי שיכבדו ב״כ בשביל עשרם ולא ליהנות מכבוד תורה: **כל** המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. מדלא קאמר המרחם על בני אדם משמע דה״ה שצריך לרחם על כל ברי׳ שברא הקב״ה כדכתיב ורחמיו על כל מעשיו. והא דקאמר מרחמין עליו מן השמים כלומר שהוא מושגח מן השמים לשנות מזלו הרע ולהכי קאמר שהוא מזרעו של אברהם שאיל הקב״ה לא מאצטגנינות שלך שאין מזל לישראל:

היה משאיל בתים שבחצר לאחרים והיו לו כלים בטלים כי מתוך עשרו היו לו כלים הרבה ולענין זה היה מועיל לאכסני אחצר לכן כשהיה בא לפני רבי היה אומר פנו מקום לבן מאתים מנה כלומר מקום חשוב וכן לכל אחד לפי כבוד עשרו: אביו של זה. בוניס: בכלים אלו. בגדים הללו שאינו נראה בהן עשיר כ"כ: אימתי ישב עולם לפני אלהים. בזמן שיש עשירים גומלים חסדים והמכין מזונות לעניים והם ינצרוהו: מן. לשון מזונות. ובס"א מלאכי לשון זה בזמן שיש עשירים גומלים חסד העולם מתיישב ומשו"ה יש להם כבוד לפני המקום אנו מכבדים אותם ופירשו הגאונים לולא חסד ואמת שהם עושים לא היה עשרם כלום ולפיכך ראוי לכבדם ע"כ: יורדי גיהנם. שאין מרחמים לעשות צדקה: עסקא. לעשות סחורה להשתכר במחלית שכר: מזוני. שאל להם מזונות מיזן נמי לא זיינוהו: ונתן לך רחמים. שתרחם על הבריות: כאשר נשבע לאבותיך. מי שיש לו רחמים בא מזרעו של אברהם אבינו: בעדו. כנגדו כמו סכת בעדו כלומר חסד פרוש לפניו הכל עליו כחסד פרוש: נכון בידו. מזומן אצלו: מי שאין לו אלא חלוק אחד. אין יכול לכבסו וכנים מצערים אותו: דמעיין ביה. מפלה את כליו מן הכנים: (לפני אלקים. דס"ל במקום אלקים ומונחים כגון רבי עקיבא ורבי שהיו מושיבים את העשירים בכבוד לפניהם משום דחסד ואמת וגומר כפירש"י מהרש"א):

הרי"ף בידוע שהוא מזרעו של אברהם. נראה דיליף מסיפיה דקרא דכתיב כאשר נשבע לאבותיך היינו נשבע לרחם אותם בשביל שהיו רחמנים ומי שאוחז במעשי האבות שהיו רחמנים הוא רחמן המרחם: רב ספדא אמר אף חייו אינם חיים כו'. נראה דהכי יליף לא נכון בידו יום חשך ולא אור וכיון שחשכו מאורותיו הרי הוא כמותא שחשוב כמת וחייו אינן חיים:

כל גגות פרק תשיעי

דף צא **אמר** רבי יהודה מעשה בשעת הסכנה והיינו מעלין ס"ת מחצר לגג ומגג לחצר ומחצר לקרפף לקרות בו אמרו לו אין שעת הסכנה ראיה:

המוצא תפילין פרק עשירי

דף צו **תנא** מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים ואשתו של יונה היתה עולה לרגל ולא מיחו בה חכמים מדלא מיחו בה חכמים אלמא קסברי מצות עשה שאין הזמן גרמא היא:

בת כושי. בת שאול כדכתיב על דברי כוש בן ימיני דהיינו שאול כדאמרינן באלו מגלחין: ולא מיחו בה. דהוי כתוספת על דברי תורה שפטרה נשים ממ"ע שהזמן גרמא: של יונה. בן אמתי:

תוספות מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין. במכילתא דרבי חזקיה בשם רבי אבהו אמרו אשתו של יונה הושבה מיכל בת כושי ומיחו בה חכמים. ומה שפירש בקונטרס דאי מצות עשה שהזמן גרמא הוא היו חכמים מוחין בידה שנראה כתוספת אין נראה לר"י דהא רבי יהודה לית ליה נשים סומכות רשות ושמעינן ליה בפ"ק דסוכה דאמר הילני המלכה היתה יושבת בסוכה ושבעה בניה ומיהו יש ליישב דמשום בניה היתה יושבת ולא מיחזי כבל תוסיף אי נמי משום דשמעינן ליה לרבא בפרק ראוהו ב"ד דלענין שלא בזמנו בעי כוונה ולגבי אשה דלא מחייבת הוי כשלא בזמנו דכיון דלא מיכוונה לא עברה אך נראה דוחק ונראה לפרש דטעמא למאן דאמר דלא הוי רשות משום דתפילין צריכין גוף נקי ונשים אין זריזות ליזהר ועלייה לרגל משום דמיחזי כמוביאה חולין לעזרה או משום ראיית פנים בעזרה שלא לצורך ותקיעת שופר וסמיכה נמי דמעכבין למאן דלית ליה רשות לאו משום דמיחזי כמוסיף אלא משום דתקיעה מלאכה דרבנן היא כדאמרינן בפרק כסוי הדם דאין ודאה דוחה שבת וסמיכה אפי' בהקפת יד מיחזי כעבודה בקדשים:

דף צט משלי ח **אמר** ר"ל כיח בפני רבו חייב מיתה שנאמר כל משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי אלא משניאי והא מינם אנים כיח ורק קאמר:

כל משנאי אהבו מות. תורה אמרה להאי קרא בפסוק ה' קנני: אלא משניאי. למשניא דעתו באכילות: והא מינם אנים. שעל כרחו הוא ע"י חולי או הלנה: כיח ורק קאמר. שרק אותו בפני רבו והיה לו להתאפק ממנו או להבליעו בכסותו:

דף ק ע"ב משלי יט **אמר** רמי בר אבא אמר רב אסי אסור לאדם שיהלך ע"ג עשבים בשבת משום שנאמר ואץ ברגלים חוטא. תני חדא מותר לילך ע"ג עשבים בשבת ותניא אידך אסור ל"ק הא בלחים הא ביבשים ואי בעית אימא הא והא בלחים כאן בימות החמה וכאן בימות הגשמים ואי בעית אימא הא והא בימות החמה ולא קשיא הא דסיים מסאניה הא דלא סיים מסאניה ואי בעית אימא הא והא דסיים מסאניה ולא קשיא הא דאית ליה עוקצי הא דלית ליה עוקצי ואי בעית אימא הא והא דאית ליה עוקצי ולא קשיא הא דאית ליה שרכא והא דלית ליה שרכא והאידנא דקי"ל כרבי שמעון כולהו שרי. ואמר רב אשי אסור לאדם שיכוף אשתו לדבר מצוה שנא' ואץ ברגלים חוטא דאריב"ל כל הכופה אשתו לדבר מצוה הויין ליה בנים שאינם מהוגנים אמר רב איקא בר חיננא מאי קראה גם בלא דעת נפש לא טוב: משלי יט

ואץ ברגלים חוטא. אלמא הלוך נמי חטא קרי ליה והכא נמי איכא חטא שתולש עשבים: לחים. אסור דהוי תולש: יבשים. כתלושים דמו: סיים מסאניה. הרי לא סיים מסאני אסור שעשבין נדבקין בקשרי אצבעותיו ונתלשין: עוקצי. אשפי"א כפול מתחתיו והעשבין נדבקים שם ונתלשים: שרכא. פתילה ארוכה שעשב ארוך אסור: בימות החמה. זרע יש בגבעולין ונשרן: ר' שמעון. דאמר דבר שאינו מתכוין מותר: לדבר מצוה. תשמיש: ברגלים. לשון תשמיש דכתיב בין רגליה כרע נפל שכב: גם בלא דעת. רישא דהאי קרא ואץ ברגלים חוטא: נפש לא טוב. לא טובים הבנים הנעשים בלא דעת האשה שהיה בעלה אץ ברגלים:

אמר רבי יצחק בר אבדימי עשר קללות נתקללה חוה לח שנאמר הרבה ארבה עצבונך והרונך הרבה ארבה

ולא"ם ועיין בנדרים פ' ואלו נותרות יפ"א

עין יעקב

עשרה קללות נתקללה חוה. אפשר דלכך מכוין למספר הזה לפי שעברה על ציווי אחת של ה' והיינו מכה שהוסיפה על הציווי תשעה אותיות ולא תגעו בו שעם הציווי הם עשרה. עצבונך זה צער גידול בנים עיין במהרש"א והרי"ף דלמה מהפך הסדר ושלש קללות אלו הי' באבות העולם דהיינו אילולי יעקב שפדה אברהם מצער גידול בנים כדאיתא בסנהדרין דף י"ט ע"ב ויצחק אלינו שהי' לאשתו צער הריון כדכתיב ויתרוצצו הבנים בקרבה ורחל מתה בלדתה את בנימין כי שלשה אבות היו תיקון מעין אדה"ר וחוה:

ארבה אלו שתי טפות דמים אחד דם נדה ואחד דם בתולים עצבונך זה צער גידול בנים. והרנך זה צער העבור. בעצב תלדי בנים כמשמעו. ואל אישך תשוקתך מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך. (גם ביבמות פרק הבא על יבמתו). והוא ימשל בך מלמד שהאשה תובעת בלב והאיש תובע בפה זו היא מדה יפה שבנשים הני שבע הויין כי אתא רב דימי אמר עטופה כאבל וחבושה בבית האסורין ומנודה מכל אדם מאי מנודה מכל אדם אי נימא דאסורה ליחודא בהדי גברא דלאו דידה איהו נמי אסור ליחודי בהדי אתתא דלאו דידיה אלא דאסירא לבי תרי במתניתא תנא מגדלת שער כלילית ויושבת ומשתנת מים כבהמה ונעשית כר לבעלה ואידך הני שבח הוא לה:

צער העבור. קשה עוברות חולות הן: כמשמעו. לצער הלידה: משתוקקת. מתאוה לתשמיש: והוא ימשל בך. שהוא תובע בפה ולבקש לומר ולהוציא תאות לבו: והאשה תובעת בלב. ובושה להוציא בפה: עטופה כאבל. בושה לצאת בראש פרוע: מנודה מכל אדם. לקמן מפרש שאסורה לכל אדם חוץ מבעלה והאיש נושא נשים רבות: וחבושה בבית האסורין. כל כבודה בת מלך פנימה: כלילית. שד: כבהמה. שהיא משתנת כשהיא כורעת ודרך פרדה לעשות כן: כר לבעלה. שהוא למעלה בשעת תשמיש: שבח הוא לה. יושבת ומשתנת לצניעות הוא ולא חסרה בדבר כלום נעשית כר לבעלה אין לה טורח כל כך טורחו מרובה משלה:

מהרש"א אלו ב' טפי דמים כו'. מלינו הכי ליפכי גבי דמי אשה דכתיב כי תזוב זוב דמה ימים רבים וגומר מיהו חד הרבה נמי משמע שנים כדאמרינן דאין מיעוט רבוי אלא שנים ואפשר דכתיב הרבה ארבה בלשון כפול כדאמרינן במסכת כתובות כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין והיינו אם הרבה האשה בדמים ארבה בבנים ולצער גידול בנים שלה נמי יותר בעצבון וק"ל: והרנך זה צער עיבור כו'. קצת קשה אמאי הקדים המאוחר דהיינו לצער גידול בנים קודם לצער הריון ולידה ובב"ר דרש עצבונך זה לצער עיבור והרונך זה לצער עידוי כו' ע"ש ולצער גידול בנים ודאי דשייך נמי באיש כדאמרינן בסנהדרין פרק ב' גבי יעקב מכל מקום טפי הוה באשה כדאמרינן ביבמות דיינו שמגדלות את בנינו כו' וק"ל: זו היא מדה יפה בנשים כו'. אף על פי שמודה טובה היא מכל מקום חשיב ליה בהדי קללות שבאשה כמו שכתב הרא"ם בזה על טענת הרמב"ן לפירוש רש"י בחומש עיין שם: ואידך הני שבח הוא לה כו'. עיין פירוש רש"י אהא דמשתנת כו' הוי שבח משום לצניעות ואהא דנעשית כר כו' הוי שבח דאין לה טורח כו' אבל אהא דמגדלת שער כלילית לא פי' כלום דהוי שבח ואי לית ביה שבח אכתי תקשי אמאי לא חשיב כמי לעיל וי"ל דההא דמגדלת שער כלילית לא פריך כלל משום דהיינו עטופה כאבל כדי לכסות גדול שער כלילית ודו"ק:

הרי"ף עשר קללות נתקללה חוה וכו'. וקי' דהזכיר תחלה לצער גידול בנים ואח"כ לצער העיבור ולצער הלידה והלא היה לו להזכירן כסדר וע"ק כיון דלא הזכיר הכא תלתא מגדלת שער ויושבת ומשתנת ונעשית כר לבעלה משום דהכי הוא שבח לה א"כ אמאי מייתי והוא ימשל בך שאין האשה תובעת בפה וזו היא מדה יפה בנשים וכיון שהיא מדה יפה ושבח לנשים אמאי מני לה בקללות ולא שני לה כדשני הנהו תלתא דמתניתא דהוו שבח לה. וי"ל דכיון דמני עשר קללות שנתקללה חוה ומלינו שביום שנברא אדם עלו למטה ב' אדם וחוה וירדו ד' דהיינו קין והבל עמהם ונמצא של חוה לא קדם לצער העיבור ולצער הלידה של קין והבל אלא לצער גידול בנים היו לחוה בתחלה ולאחר מכאן כשילדה כדרך כל הארץ חל עליה קללת לצער העיבור ואחר כך לצער הלידה ולקושיא האחרת י"ל בדוחק דלעולם קללה היא לאשה שאין לה פה לתבוע לאיש ומה שאמר זו היא מדה יפה בנשים הוא שמדקדק בכתוב שכל הקללות ייחד אותם לה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך וכן היה לו לומר ואת לא תמשלי בו למה ייחד הדבר בכלל והוא ימשל בך כיון שמדבר בקללת האשה לז"א שלהיות שיש בקללה זו מדה יפה שיש בנשים שלא לתבוע בפה לכך כשבא לקללה לא הזכיר הקללה בה לומר ולא תמשלי בו כלומר לתובעו אלא אמרה ברמז והוא ימשל בך לתבוע בפה דמדיוקא נפיק אבל האשה תובעת בלב ולא בפה:

לט איוב לה
אמר רב חייא מ"ד °מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים תחכמנו מלפנו מבהמות ארץ זו פרדה שכורעת ומשתנת מים. ומעוף השמים תחכמנו זה תרנגול שמפייס ואח"כ בועל אמר רבי יוחנן אלמלא לא ניתנה תורה לישראל *למדנו צניעות מהחתול. וגזל מנמלה. ועריות מיונה ודרך ארץ מתרנגול שמפייס ואחר כך בועל. מאי אמר לה אמר רב יהודה אמר רב ה"ק לה זינא זבינגא ליך דמטו ליך עד ארעא לבתר הכי אמר לה לישמטיה לכרבלתיה דההוא תרנגולא אי אית לי ולא זבינגא לך:

מלפנו. מלמדנו: מבהמות ארץ. שנתן להם חכמה להורות לנו דרך ארץ: שמפייס. הולך סביבותיה ופושט כנפיו לארץ והוא פיוס כדמפרש לקמן שאומר לה לקנות לה מלבוש שהוא מגיע לארץ: צניעות מהחתול. שאינו מטיל רעי בפני אדם ועוד שמכסה צואתו: גזל מנמלה. שנאמר תכין בקיץ לחמה ואין אחת נוטלת את חברתה: ועריות מיונה. שאינו נזקק אלא לבת זוגו: זינא. מלבוש שקורין קוט"א: לבתר הכי. לאחר בעילה שמנענע וכופף ראשו לארץ: אית לי. במה ליקח:

מהרש"א היינו למדין כו'. דלפי פשטיה דקרא הוה מ"ש מבהמות ומעוף מ"ש מיותר אבל אין בזה תוכחה לאיוב ועל כן דרשו בו הכא מ"ש מבהמות ומעוף מ"ש מן דהיינו שבא אליהוא להוכיח את איוב למה לא למד דבר זה וכיוצא בו מבהמות ומעוף וק"ל:

הרי"ף זו פרדה וכו'. יש תימה דלא הוזכר דבר זה של כורעת ומשתנת אלא לאשה ובמתניתא משמע שהיא לקללה ואידך הוא דאמר דשבח הוא לה וכאן מלינו שאמר מלפנו מבהמות ארץ שנתן לאם חכמה להורות לנו דרך ארץ מפרדה שכורעת ומשתנת דכפי זה יהיה דבר של שבח ולא אתיא כמתניתא ועוד דהכא משמע דקרא דמלפנו מבהמות ארץ מדבר באשה וסיפיה דאמר ומעוף השמים תחכמנו מדבר בזכר שמפייס ובועל. ועוד קשה דרבי יוחנן אמר למדנו צניעות ולמה לא אמר נ"כ צניעות הפרדה שכורעת ומשתנת כמו שאמר דרך ארץ מתרנגול שהוזכר באותו פסוק עצמו של מלפנו מבהמות ארץ והוא הזכיר הלימוד של מעוף השמים ולא הזכיר הלימוד של מבהמות ארץ. ואפשר דדריש קרא דמלפנו מבהמות ארץ דלא כתיב תחכמנו מבהמות ארץ כדכתיב בסיפיה ומעוף השמים תחכמנו שהכוונה הוא

עיון יעקב

צניעות מהחתול. ואפשר דמש"ה שירה של חתול אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים תשים קנך משם אורידך כי מולפא מלכות בלא תגא לכן למי שאין בו צניעות אף שהחשוב שהצליח לגדולה עי"ז אפיה משם אורידך וק"ל וכן הנמלה אומרת נותן לחם לכל בשר לכך אינו רוצה ליהנות מגזל מה שמוכן לחבירו:

הוא שתחלת הכתוב מדבר באשה ולכך לא אמר בה לשון חכמה אבל סיפיה דקרא מדבר בזכר דכתיב ביה לשון תחכמנו ולכך כשאמר רבי יוחנן למדנו צניעות וכו' שמדבר באנשים לא הזכיר צניעות הפרדס לפי שאינו נוהג בזכר והוא בבור ואע"פ שהוא צניעות לאשה מ"מ יש בו גם קללה שהרודף אחר האשה והיא צריכה להטיל מים היא צריכה לישב ויפיג אותה הרודף משא"כ באדם שמטיל מים והוא הולך ואינו צריך לישב ולהתעכב:

מ דף קא מיכה ז **אמר** ליה ההוא מינא לרבי יהושע בן חנניא חדקאה דכתיב בכו °טובם כחדק. א"ל שטיא שפיל לסיפיה דקרא ישר ממסוכה אלא מאי טובם כחדק מה חדקים הללו מגינין על הפרצה כך טובים שבנו מגינים עלינו:

חדקאה. משול כקוץ: **טובם כחדק.** טובים שבהם כקוצין: **שפיל לסיפיה דקרא.** השפל עיניך לסופו של מקרא כלומר לסופו תראה שלשבח הוא כתוב: **ישר ממסוכה.** טובים שבנו מגינים עלינו כסוכה:

מהרש"א טובם כחדק וכו'. לפי פשוטו כמו לגריעותא פירש"י בספר מיכה ישר שבהם ממסוכת קוצים. כו' ע"ש אבל א"כ הוה ליה למכתב ישר כמסוכה אלא דקרא עלה למעליותא קאמר ישר הנעשה בהם בא ממסוכה דהיינו ממה שטובים שבהם מגינים וסוככים עליהם והוו כחדק בפני הפרצה של פרדס שהוא רעה לכל ישראל כמ"ש כרם היה גומר:

הרי"ף טובם כחדק וכו'. וקשה היאך דחהו להאי מינא ואם יאמר ההוא מינא כפשטיה טובם כחדק הישר מהגדר שנקרא מסוכה מה יענה לו. ונראה שאם יפרש כך אין כאן גנאי לצדיקים לפי שנקראים קוץ ישר לשולח יד בהם שנכנסים בכפו ומזיקים לו כקוץ הישר מהגדר שהנוגע בו יזיקנו אבל המין ר"ל לו שנמשלו צדיקים כחדק ולא בבחינת הנוגעו כי בזה אין הפרש אם הקוץ ישר או לאו שמ"מ נקרא קוץ ולכך אמר לו שטיא שפיל לסיפיה דקרא דכתיב ישר ממסוכה ומה יש בין היותו ישר או לאו אלא ודאי שבא לומר שהישר מגין על ישראל כסוכה שמגינה בפני החמה. ומ"ש טובם כחדק הוא שהטוב והשלם שבישראל מגין על הפרצה כחדק שהוא עודף הדרגה על הישר שהוא מגין כסוכה אבל הטוב שהוא למעלה מהישר מגין אפי' על הפרצה וגודר פרצותיהן של ישראל:

דף קד ע"ב [**פיסקא** ממלאין מבור הגולה וכולי בשבת ומבאר הקר בי"ט] מאי באר הקר אמר שמואל בור שהקרו עליה דברים והתירוה מיתיבי לא כל הבורות הקרות התירו אלא זו בלבד ואי אמרת שהקרו עליה דברים והתירוה מאי זו בלבד אלא אמר רב נחמן בר
ירמיה ו יצחק באר מים חיים שנאמר °כהקיר ביר מימיה כן הקרה וגו'. גופא לא כל הבורות הקרות התירו אלא זו
גי' הגמרא והנביאים שביניהם התירו בלבד כשעלו בני הגולה חנו עליה *נביאים שביניהם והתירו להם (ולא התירו להם) [ולא הם התירו] אלא מנהג אבותיהם בידיהם:

שהקרו עליה דברים. כשעלו מן הגולה הוליכו לה כדלקמן ומנו והתירוה ובטלו תקנת השבות ממנה למלאות ממנה בגלגל ולא התירו אלא אותה לבדה: **הקרו.** לשון קריאה על ידי מקרא שהביאו בה ראיות לדבריהם שיש בהם כח לעקור שבות מפני דוחקא: **מאי זו בלבד.** היאך יקראו לשאר בורות באר הקר הרי לא הוקרו בו דברים אלא על זו ומדקתני בור הקר פשיטא דהוא לחודיה דקא שרי: **אלא ארנב"י.** ע"י שמים חיים היתה קרי ליה בור הקר לשון מקור כמו כהקיר ביר מימיה כמו שמעין מקור מימיה הנובע ומשרש והולך ומוסיף תמיד כך הקרה רעתה: **ביר.** כמו באר: **נביאים שביניהם.** חגי זכריה ומלאכי: **מנהג אבותיהם.** באותו הבור:

אמר הבונה אפשר להוציא רעת יקר מבאר הקר. ר"ל מאומר ולא כל הבורות הקרות התירו וכו' והוא שאין לאדם ללמוד מכל רב שנם שיהיה באר נובע מקור חכמה אלא אם מוחזק להגון וכשר. כי כן אמרו ז"ל פרק אין דורשין אם דומה הרב למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו ואם לאו וכו' ומהו ורבי מאיר היכי גמר תורה מאחר וכו' והשיבו מה שהשיבו ולזה אמר עשה לך רב קבוע וידוע אלך איש אמונים וכן אמרו אלא זו בלבד כשעלו בני גולה חנו עליה נביאים וכולי שיהא רב ומכם שפרה עליו רוח נביאים וקדושים מדברי אלקים חיים זש"ה יהי מקורך ברוך ושמח באשת נעוריך שהמקור שממנו שואב החכמה דהיינו הרב המסדל שיהא ברוך וכשר ולא שאליפנו ולא שעיר אותו וכן אשת נעוריך שההיה הגונה ואל תבקש אחרים:

תני רב כהנא מתוך שנאמר °אך אל הפרוכת לא דף קה. ויקרא כא
יבא יכול לא יהו כהנים בעלי מומין נכנסים בין האולם והמזבח לעשות ריקועי פחים תלמוד לומר אך חלק. מצוה בתמימים אין שם תמימים נכנסין בעלי מומין. מצוה בטהורים אין שם טהורים נכנסים טמאים אידי ואידי כהנים אין (ישראל) [ישראלים] לא. איבעיא להו טמא ובעל מום איזה מהן נכנס רבי חייא בר אשי א"ר טמא נכנס דהא אישתרי בעבודת צבור. רבי אלעזר אומר בעל מום נכנס דהא אישתרי באכילת קדשים:

אך אל הפרוכת וגו'. בבעלי מומים כתיב: **רקועי.** טסין של זהב שמחפים בהן בית קדשי הקדשים מתוכו: **אך חלק.** כל אכין ורקין מיעוטין הן כל אתין וגמין רבויין: **חלק.** מיעוט דלמלאכה שרי לעיולי: **טמא ובעל מום.** ואי אפשר אלא באחת מהן איזה מהן מכניסין: **דהא אישתרי בעבודת צבור.** דכתיב במועדו ואפילו בטומאה אבל בעל מום לא הותר דתניא בתורת כהנים מום בו את לחם אלקיו לא יגש להקריב אין לי אלא תמידין שהם קרויין לחם כמו שנאמר את קרבני לחמי לאשי שאר קרבנות לצבור מנין תלמוד לומר שוב לחם קרא אחרינא כתיב בתריה לחם אלהיו מקדשי הקדשים וסמיך ליה אקרא קמא דמשמע הכי לא יגש להקריב לחם אלהיו: **דהא אישתרי באכילת קדשים.** מהאי קרא לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל:

אמר הבונה נכנסים בין האולם ולמזבח כשהכהנים מגולה לעשות רקועי פחים לחדש ולפשט לבוש רשעים ומוקשי לצולמם אין ספק שצריך שיהיו כהנים והיינו תלמידי חכמים ומוכיחים בעלי מעשים טובים ושלמים ומלוה בתמימים אבל אם אין שם תמימים במקום שאין אנשים המדרל להיות אים נכנסין בעלי מומין כי המוכיח אין לו להביט במעשי המוכיח כ"כ אלא יראה אם התוכחה מפאת עצמו ראוי להתקבל וכן בטהורי לב ונקיי הדעת ואם אין שם טהורים נכנסים טמאים. אך אידי ואידי כהנים אין ישראלים לא ושלא כל עם הארץ וכל יעול את השם אתנם לענין טמא דהיינו אשר לא טהור במחשבותיו או בעל מום חוטא במעשיו איזה מהם נכנס להוכיח מר סבר דטמא נכנס דמשתרי בעבודת לבור וה' לבדו יראה ללבב ולא ידעו בו קהל. אחרים ומר סבר בעל מום נכנס דמשתרי באכילת קדשים ליהנות עדיין מכל דבר שבקדושה כי לא הלל המלך הנכבד שבו הוא חלק הדעה אף על פי שחוטא בדברים גופניים לאשר שערי תשובה לא ננעלו:

עיון יעקב

שטיא שפיל לסיפא דקרא. כי אחה הכם הרואה את הנולד משא"כ השוטה הוא מהיר במלאכתו ועסקיו ואינו רואה רק מה שלפני ומשא"כ החכם עיניו בראשו לידע אחריתו וסופו:

הדרן עלך מסכת עירובין

מסכת פסחים

א אמר רב יהודה [אמר רב] לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב:

דף ב ב"ק ס"ח תענית י"א

בכי טוב. שיהא לדרך יכנס ערבית לבית מלונו בעוד שהשמש זורחת ולמחר ימתין עד הנץ החמה ויצא ואז טוב לו שהאור טוב הוא שנא' את האור כי טוב ומה היא טובתו מפני החיות ומפני הלסטים:

תוספות יכנס בכי טוב. אומר ר"י דבפרק הכונס צאן לדיר משמע דהטעם משום מזיקין דמפיק לה התם מלא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וקרא משום מזיקין קא מזהר (דמפקינן מיניה התם) שכיון שניתנה רשות למשחית וכו' ולפי זה אף מעירו צריך ליזהר שיצא בכי טוב והא דנקט כניסה תחלה משום דאורחא דגמרא למנקט הכי והאריך קצת:

הרי"ף לעולם יכנס אדם בכי טוב. וקשה כיון שהוא דורש פסוק הבקר אור והאנשים שולחו וכו'. הי"ל מכאן שיצא אדם בכי טוב ואח"כ יאמר ויכנס בכי טוב ובתו' אמרו דאורחא דגמ' למנקט הכי כמו מטפס ועולה מטפס ויורד וכו' ובמסכת בבא קמא בפ' הכונס פירשו התו' דדווקא בנכנס לעיר אחרת אבל ביוצא מביתו לא מדקדקים כניסה ליציאה וכן נראה שהוא דעת רש"י שלא אמרו כן אלא בהכנסתו למלון וביציאתו מביתו לא אמרו ומאי דכתיב לא תצאו איש מפתח ביתו הוא לפי שהיו במקום סכנה וניתן רשות למשחית לחבל לכך הוזהרו גם ביציאתם מביתם וכן באחי יוסף שהיו בארץ נכריה ובסכנות עלילות דברים הוזהרו לצאת משם בכי טוב כדכתיב הבקר אור דהיינו האיר פני המזרח והאנשים שלחו וניחא דנקט כניסה תחלה דהיינו כניסה למלון: ומאי דאמר לעולם הוא לומר שאף על פי שעיקר התקנה הוא מפני המזיקין ובמקום דאיכא זכות רבים כגון אחי יוסף שהיו י"א ליכא חשש מזיקין. מ"מ לעולם יכנס בכי טוב לפי שיש חשש לסטים וחיות דאיתנהו אפילו לשנים או לג' וכן מצינו באחי יוסף דכתיב בהו הבקר אור ובפרק הכונס אייתי קרא דלא תצאו איש מפתח ביתו ואמר לעולם לרמוז שאפילו במקום מצוה ששלוחי מצוה אינן ניזוקין מ"מ אל ילך בדרך סכנה שיעשו לו נס כי אין סומכין על הנס ועוד נראה מה שאמרו בפרק הפועלים פועל בכניסתו משלו וביציאתו משל בעל הבית ופירש"י והתוס' בכניסתו לביתו ולעירו משלו צריך לוותר משלו ולהחשיך אצלו דהיינו אחר יציאת הכוכבים לפי שחזרתו לבית אינו צורך לבעל המלאכה. וביציאתו למלאכה משל בעל הבית אינו צריך להקדים אלא עם הנץ החמה ולא מעמוד השחר והשתא אתי שפיר דנקט הכא לישנא דהכנסה בתחלה והכי קאמר שהפועל הוא נכנס ממלאכה אחר צאת הכוכבים אבל כל האדם לעולם יכנס ממלאכתו שעושה לעצמו בכי טוב ולא ימתין עד צאת הכוכבים וגם ביציאה מביתו למלאכת עצמו יצא בכי טוב ולא מעמוד השחר. וגם לפי' רבינו חננאל שפי' הכנסתו של פועל למלאכה הוא משלו שישכים קודם הנץ החמה ויצא מעמוד השחר כדי שכשיבוא להתחיל במלאכה יהיה מזריחת השמש ויציאת הפועל ממלאכת בעל הבית שיצא קודם צאת הכוכבים כדי שיגיע לביתו עד צאת הכוכבים והכונה כדי שיכנס הפועל לעת ערב בכי טוב לביתו. לפי שזמן הפועל הוא עד צאת הכוכבים ואם יעשה מלאכה עד צאת הכוכבים נמצא נכנס לביתו בלילה ולכך יציאת הפועל מהמלאכ' הוא מבעל הבית שמוותר אותו זמן שיש לפועל לעשות במלאכה עד צאת הכוכבים הוא מוותר (לו) שיצא בדרך לביתו קודם צאת הכוכבים ויכנס בכי טוב ואפשר שלכך אמרו באחי יוסף שהלכו מאור הבקר קודם הנץ החמה כדי שיהיה מהלכם ביום ויגיעו אל המלון בעוד יום דהיינו יכנס בכי טוב אבל אם לא הלכו עד הנץ החמה היו מתעכבים בדרך עד צאת הכוכבים ולא היו נכנסים בכי טוב ולכן אמרינן לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב. ועוד אפשר כי עיקר השכר הפועל הוא כשחוזר לביתו ונכנס לעיר שיכנס בכי טוב פן יגזלו ממנו שכירותו שנתן לו בעל הבית ואליו הוא נושא את נפשו אבל ביציאתו מביתו אין כל מאומה בידו. ואע"פ שנצטווה הפועל להשכים לצאת קודם הנץ החמה אלא גם יצא בכי טוב דדוקא לפועל תקנו לו הכניסה משלו שישכים קודם הנץ החמה אבל לשאר כל אדם כשם שהוא מוזהר ליכנס בכי טוב גם יהיה נזהר שיצא בכי טוב לאפוקי פועלים שמוזהרים ליכנס חמה לעיר ולא הוזהרו ביציאתם ושמא אחי יוסף לא יצאו אלא בזריחת השמש כשאר כל אדם:

ב שמואל ב כג | עיין בחידושי הלכות | עיין רש"י בבראשית א'

כתיב וכאור הבקר יזרח שמש אלמא אור יממא הוא. מי כתיב אור בוקר וכאור בקר כתיב וה"ק וכאור בקר בעה"ז כעין זריחת השמש לצדיקים לעתיד לבא. מיתיבי ויקרא אלהים לאור יום אלמא אור יממא הוא וכו' אלא ה"ק קרייה רחמנא לנהורא ופקדיה אמצותא דיממא:

מי כתיב אור בקר. דליהוי משמע שם דבר כדהוה משמע ליה השתא דהכי קאמר דוד וכאור זה דהיינו בקר כן יזרח שמש לצדיקים לעתיד לבא שיאירו ואפלתן לעולם הבא מי כתיב אור דנימא אור שהוא בקר הא וכאור בקר כתיב ואין זה שם דבר אלא כמאיר של בקר יזרח שמש כלומר כשמתחיל (אור) הבקר להאיר בעולם הזה שהוא חשוך ואפל בעלות השחר יהיה נוגה כזריחת השמש של עכשיו תהיה אותה שעה בקר לצדיקים לעתיד לבא לפי שיהיה אור החמה גדול מאד ואפילו עליית השחר שלהם יאיר כהנץ החמה של עכשיו:

וכתבו בתוספות בשם רבינו תם אור בקר בעולם הזה היינו חצי היום כדמוכח בפרק תמיד נשחט דעד ו' שעות נקרא בקר וכעין זה יהיה תחלת זריחת השמש דהיינו הנץ החמה לעתיד לבא לצדיקים ע"כ:

מהרש"א וכאור בוקר בעולם הזה כעין כו'. ה"ק וכאור בקר בשחר שהוא מאיר ומתגבר והולך כן יהיה זריחת שמש לצדיקים לעולם הבא כמ"ש וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה וגו' וכתיב ואוהביו כצאת השמש בגבורתו: *אלא ה"ק קרייה רחמנא לנהורא ופקדי' כו'. ויהיה מקרא חסר כאילו כתיב ויקרא אלהים לאור שישמש ביום ולחושך שישמש בלילה וכמ"ש בנוסח ברכת הלבנה חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם כו' וק"ל: *התם מילט כו' למזליה אמר יהא רעוא כו'. יש לדקדק דהא למאי דבעי למימר כמי אור יממא הוא כמי ה"פ דקא לייט למזליה כו' דלצפייה ליממא ולא לשכחיה וא"כ לא הל"ל אלא אור כנהורא וי"ל דלמאי דבעי למימר דאור יממא הוא איכא לפרושי דלייט את זמן היום גופיה כמ"ש לעיל מניה ביום ההוא יהיה חשך וה"כ קאמר הכא יקוו ליממא ואין כי יהיה חושך אבל לנהורא גופיה לא שייך ביה קללה אי לאו דלייט למזליה כו' וק"ל:

מיתיבי

עיון יעקב

לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב. וכן הוא בש"ס דב"ק דף ס' ובתענית דף י' נקט לאיפך מתחלה לעולם יצא אדם בכי טוב וכו' ול"ל דלפעמים נקט כסדר היום היינו הכניסה ערבית תחלה כדכתיב ויהי ערב ויהי בוקר ולפעמים נקט כסדר הקביעה שמתחלה יוצא מביתו. ועי"ל ע"ד דאיתא לפעמים מקדים שמים לארץ ולפעמים מקדים ארץ לשמים להראות דשניהם שקולים הם והכי נמי הכניסה והיציאה שוים ועיין בתוספי' והא דנקט לעולם י"ל דאפילו אם הוא זמן זריחת הלבנה אפ"ה אל יצא ויכנס אלא לאור החמה דוקא וכדאיתא הכנס חמה לעיר:

ע״ב מיתיבי °הללוהו כל כוכבי אור אלמא אור אורתא הוא ה"ק הללוהו כל כוכבים המאירים אלא מעתה כוכבים המאירים הוא דבעו שבוחי שאינן מאירים לא בעי שבוחי והא כתיב °הללוהו כל צבאיו אלא הא קמ"ל דאור דכוכבים נמי אור הוא למ"מ לנודר מן האור (דתנן) [דתניא] הנודר מן האור אסור באורן של כוכבים:

הא קמ"ל דאור דכוכבים נמי אור הוא. לעולם כוכבים המאירים קאמר ודקא קשיא לך הא שאינן מאירים לא הא דנקט כוכבי אור לאו למעוטי כוכבים שאינן מאירים דכל כוכבים יש להם אור וליכא למעוטי מידי וקרא אשמועינן דאור דכוכבים קרוי אור ונפקא לן לנודר הנאה מן האור שאסור באורן של כוכבים:

תוספות דתנן הנודר מן האור. ניחא היכא דלשון בני אדם אינו כלשון המקרא אזלינן אחר לשון בני אדם כדאמרינן בערכין האומר משקל ידי עלי מדאורייתא קיבורת כולה בנדרים הלך אחר לשון בני אדם דהיינו עד האציל:

אמר הבונה אם הכוכבים יש להם אור או לא נחלקו בזה גדולי הפילוסופים מהם אמר שאין אור לשום א' מהכוכבים אלא מה שמקבל מהשמש ומהם אמר שהלבנה לבדה מקבלת אורה מהשמש ושאר הכוכבים מאירים מעצמם ואחרים אומרים וה"א הדעת הנכון שיש לכל כוכב אור מעצמו כי בהיות האור מקרה דבק ועצמי לשמים צריך שיהיה בכל חלק מהם הגם כי לא בשוה כי החלק היותר עב מוכן ביותר לקבל האור ולהאיר. ואמנם כל אחד ואחד מקבל גם כן תוספת אורה מהשמש מי פחות ומי יתר כפי קורבתו אליו כנראה במאדים ונוגה שלכן הושם ברקיע האמצעי לשבעה כוכבי לכת ולקות הירח מעיד על קבול אורה מהשמש והיותה גם בלקותה אדומה ראיה שיש לה קצת אור מעצמה כמבואר כל זה בספריהם. והרי פה הערה תספיק לנו להבין מאי דבגמרא אמרי אלא מעתה כוכבים המאירים הוא דבעי שבוחי שאינן מאירים לא בעי שבוחי דאם כן לפי זה איכא כוכבים שאינן מאירים איך פירש"י ז"ל לעולם כוכבים המאירים קאמר וחזר ואמר דכל כוכבים יש להם אור. ועוד בגמרא מהיכן הוה אסיק אדעתיה דאור דכוכבים לא ליהוי אור עד שהנודר מן האור יהא מותר באורן של כוכבים אלא פרש"י ז"ל סבירא ליה כי"א שכל כוכב יש לו קצת אור מעצמו וא"ש דכל כוכבים יש להם אור ר"ל מעצמם ולא אמר כל הכוכבים מאירים ולכן בא ליישב מאי דקשה במ"ש בגמרא הא קמ"ל דאור דכוכבים נמי אור דמאי קא מתרץ למי שהקשה אלא מעתה שאינם מאירים לא בעו שבוחי והא לעולם קרא כוכבי אור קאמר ונהי דאשמועי' דאור דכוכבים נמי אור הוא אכתי קשיא ושאין להם אור לא בעו שבוחי לזה פי' רש"י ז"ל לעולם כוכבים המאירים קאמר כלומר כולם מאירי' מעצמם וכוכבי אור ר"ל כוכבים שיש להם אור ולאו למעוטי שאינם מאירים דכל כוכבים יש להם אור מעצמם וכי תימא אי ליכא למעוטי מידי למה ליה למימר כוכבי אור לימא הללוהו כל כוכבים לזה אמר לאשמועינן דאור דכוכבים קרוי אור כי יש לכל אחד אור בעצמו אע"פ שמוסיף ומקבל גם כן קצת מהשמש. והשתא נפקא מינה לנודר הנאה מן האור דאולי סד"א כמאן דסבר לה שהכוכבים מקבלים כל אורם מזולתם ובשביל זה יהא מותר באור הכוכבים כיון שאינו אור עצמי בהם קמ"ל דאסור גם כן באורן של כוכבים:

מהרש"א שאינן מאירין לא בעו שבוחי כו'. לפום סברא דהשתא ע"כ יש כוכבים שאינם מאירים ואי אורתא הוא וכל הכוכבים בכלל כוכבי אור הוא אף על גב דכבר כללן בכל צבאיו בא לפרט ולפרט דהיינו שמש וירח וכל כוכבי לילה אבל אי כוכבי' המאירי' הוא למה פרט המאירים טפי משאינן מאירים כיון דכולן בכלל כל צבאיו דליכא למימר אינן מאירין וכדמסיק דא"כ אור ל"ל ומשני דאצטריך לאשמועינן דאקרי אור כו' וק"ל:

שם איוב כד שם ע"ב

מיתיבי °לאור יקום רוצח יקטול עני ואביון ובלילה יהי כגנב °הא מדקאמר ובלילה יהי כגנב אלמא אור יממא הוא התם ה"ק אי פשיטא לך מילתא כנהורא דאנפשות קאתי רוצח הוא וניתן להצילו בנפשו ואי מספקא לך מילתא כלילה יהי בעיניך כגנב ולא ניתן להצילו בנפשו:

מדקאמר ובלילה יהי כגנב. מכלל דאור דריש' דקרי' יממא הוא וה"ק ביום כשעוברי דרכים הולכים עומד רוצח באם הדרכים והורגן ונוטל את ממונם ובלילה הוא נעשה גנב לחתור בתים ולגנוב: ה"ק. ומה שכתבה לך תורה רשות על הבא במחתרת להרגו כדכתיב אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים אם ברור לך הדבר כאור שהוא בא על עסקי נפשות דהיינו כל אדם חוץ מאב על הבן וכיוצא בו שמכיר בו שהוא אוהבו מאד אבל שאר כל אדם שאם היה בעל הממון עומד כנגדו להציל ממונו ממונו זה עומד עליו להורגו רוצח הוא וניתן רשות לכל הקודם להציל את בעל הממון בנפשו של הבא במחתרת ובלילה אי מספקי לך כלילה כגון שאדם אוהבך שהוא אביך ורחמיו עליך ואם היית עומד כנגדו להציל ממונך אינו הורגך יהי בעיניך כגנב ולא ניתן להורגו והכי אמרינן בסנהדרין דאב על הבן אינו נהרג במחתרת:

אמר הבונה לא לבד יש לדון לזכות איש טוב או בינוני כהיות לנו חשש במעלליו פי' גם איש רע ובליעל אין לדונו להכלית הרע אם לא נעמוד תחלה על בירור הדבר הנה כי כן אפילו גנב והנמצא במחתרת אין לנו רשות להורגו אם לא נתברר לנו ופשיטא לך כנהורא דאנפשות קאתי:

תהלים קלט

כתיב °ואומר אך חשך ישופני ולילה אור בעדני אלמא אור יממא הוא התם ה"ק דוד אני אמרתי אך חשך ישופני לעולם הבא שהוא דומה ליום ועכשיו אפילו העה"ז שהוא דומה ללילה אור בעדני:

[ואומר אך חושך ישופני. ואומר סבור הייתי בעודי כשהייתי נרדף אך בחושך זה אמות והוא ישופני והוא יחשיך תמיד עלי לשון נשף ולילה והחושך שהייתי שרוי בו נעשה אור בעדני אצלי וגבי לילה שייך למימר יום אלמא הכי קאמר דוד הלילה נעשה לי יום]: אמר דוד אני אמרתי. מפני החטא שחטאתי שאף מן העוה"ב אהיה טרוד ועכשיו שמחל לי על העון אף בעוה"ז שהוא חשך והייתי שרוי בו בחרפה וחשך האיר בעדני שהודיע הקב"ה לשונאי דוד בימי שלמה שמחל לדוד (בחיי שלמה) כשבקש להכניס ארון לבית קדשי הקדשים ודבקו שערים זה בזה בפרק אלו נגלחין ע"כ: (ולילה אור בעדני אלמא אור יממא כו'. לכאורה לפום סברתו דהשתא דלילה נאמר על הדמיון שהיה בצרה ובחושך כפירוש רש"י איכא למימר נמי דאור מלשון האיר הוא כדמוקי לה בסוף שנאמר לילה על דמיון העולם הזה ואור מלשון האיר כפרש"י יש ליישב מהרש"א):

אמר רבי יהושע בן לוי לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב ח' אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו שנאמר °מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה רב פפא אמר תשעה שני' °כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה רבינא אמר עשרה ואי"ו דטהור רב אחא בר יעקב אמר שש עשרה שנאמר °כי אמר מקרה הוא בלתי טהור הוא כי לא טהור תנא דבי ר' ישמעאל (אומר) לעולם יספר אדם בלשון נקייה. שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו

בראשית ז דברים כג שמואל א כ

עיון יעקב

אל יוציא אדם דבר מגונה מתוך פיו שנאמר ומן הבהמה אשר איננה טהורה. הא דלא מייתי מפסוק הקודם מן הבהמה אשר לא טהורה עיין במהרש"א והרי"ף. ונ"ל לומר דבאותו פסוק אין ראייה דאמר הקב"ה לנח מן כל וגו' תקח לך ואין זה כבודו של נח לטפל עצמו עם מין הטמא. לכך כתב בלשון נקיה. אבל אח"כ שהתפלל נח ולא היה יכול לקבלן כדאיתא בפר"א פרק כ"ג והוא בילקוט ראובני פרש' נח ובאו הכל מאליהן ואפ"ה כתיב בלשון נקיה ש"מ שאל יוציא דבר מגונה מתוך פיו:

איוב טו
קראו מושב. ואומר ותבחר לשון ערומים ואומר ודעת
שם לג
שפתי ברור מללו. מאי ואומר. וכי תימא הני מילי בדאורייתא אבל ברבנן לא ת"ש ותבחר לשון ערומי'. וכי תימא הני מילי בדרבנן אבל במילי דעלמא לא ת"ש ודעת שפתי ברור מללו. ובאשה לא כתיב בה מרכב
ש"א כה
וכולי *והכתיב והיא רוכבת על החמור התם משום בעתותא דלילא אורחא הוא ואבע"א משום בעתותא דדוד ואבע"א משום בעתותא דהר. *הני תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דהלל. וחד מינייהו רבי יוחנן בן זכאי ואמרי לה קמיה דרבי וחד מינייהו רבי יוחנן חד אמר להו מפני מה בוצרין בטהרה ומוסקין בטומאה וח"א להו מ"מ בוצרין בטהרה ואין מוסקין בטהרה אמר מובטח אני בזה שמורה הוראות בישראל. אמרו לא היו ימים מועטים עד שהורה הוראות בישראל. הנהו תלתא כהנא ח"א הגיעני כפול וחד אמר הגיעני כזית וח"א הגיעני כזנב הלטאה בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול. (והתניא) [והתנן] אין בודקין מן המזבח ולמעלה. לא תימא שמץ פסול אלא אימא שחץ פסול. אבע"א שאני התם דאיהו הוא דארע אנפשיה:

אשר איננה טהורה. ולא כתיב (מן) הבהמה הטמאה כי ארחיה הרי שמונה אותיות שעקם הכתוב הטמאה ה' אותיות אשר איננה טהורה הרי י"ג אותיות ואע"ג דבאורייתא כתיב טמא בדוכתי אחריתי טובא שני ארחים בחדא דוכתא ללמדך לחזר אחר לשון נקייה: **אשר לא יהיה טהור** (מקרה לילה). דהוה ליה למכתב איש טמא וכי נמי מפוית ליה לטהור חסר וא"ו איכא עקום תשע אותיות שהרי י"ב יש וטמא אינו אלא ג': **וא"ו דטהור.** דהא לאו חסר הוא: **כי אמר מקרה הוא.** מלי לכתוב כי אמר מקרה טמא הוא ולשתוק ויש כאן עקום שש עשרה: **בזב.** כתיב וכל המרכב ובאשה כתיב מושב או על הכלי אשר היא יושבת עליו לפי שאין לשון הגון להזכיר רכיבה של פיסוק רגלים לאשה ואע"פ שמרכב של זה והמושב של זה שוין בשתיהן: **ותבחר לשון ערומים.** מלוה עליך כך: **ברור מללו.** לשון נקי ומבורר: **מאי ואומר.** ל"ל למימר ותו הא נפקא ליה מקמא: **הכי קאמר וכי תימא ה"מ בדאורייתא.** התורה הקפידה על לשונה שיצאה מפי הגבורה אבל חכמים במשנה וברייתא אין להם להקפיד על לשונם: **ת"ש ותבחר לשון ערומים.** שמעינן שהערומים בוחרי לשון הם: **מפני מה בוצרין בטהרה.** ענבים בכלים טהורים: **ואין מוסקין.** זיתים בזיתים קרי מסיק ואין צריך למוסקן בכלים טהורים כדאמרינן ביציאות השבת דלא חשיב משקה היוצא מן הזיתים משקה להכשיר שאינו שמן גמור אלא היוצא על ידי הבד אבל יין (היוצא מן הענבים) [הזב על הענבים] מכשיר דניחא ליה (בהו) [בו]: **הגיעני כפול.** מן לחם הפנים לחלקי: **שמץ פסול.** פסול כהונה חלל. (ור"ח פי' דבר עבודת כוכבים דכתיב לגמלי' בקניהם ופסול לכהונה כדתנן בסוף מנחות הכהנים ששמשו בבית חוניו לא ישמשו במקדש ואצ"ל לד"א פירוש עכו"ם. דכתיב אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' ע"כ): **אין בודקין.** לענין יוחסין לישא אשה: **מן המזבח ולמעלה.** אם שמש (אביו) במזבח א"צ לבדוק למעלה הימנו דאם לא היה ראוי לכהונה לא היו מניחין אותו לשמש כדתנן במסכת מדות בלשכת הגזית ששם היו יושבים ב"ד ומיחסים כהונה ולויה כל כהן שהיה פסול בשרוצה להתחנך בעבודה לובש בגדים שחורים ויוצא: **שחץ פסול.** הוא עצמו היה גס רוח ומבזה את הקדשי' ואין ראוי לשמש כדקיימא לן עבודה המסורה לבני אהרן כל כהן שאינו מודה בכולן אף במגונה שבהם אין לו חלק בכהונה: **דארע אנפשיה.** והולך בדיקה אחריו וגלה שבתחלה לא בדקוהו יפה:

מהרש"א שהרי עקם הכתוב ח' כו'. מלבד שהאריך הכתוב עיקם לכתוב שלא כדרכו דהיינו איננה טהורה שהוא השלילה מהטמאה והוה ליה למימר הטמאה כי אורחיה בכתוב וק"ל: **אשר איננה טהורה גומר.** בכל ספרים שלנו כתיב טהורה חסר ו' וא"כ לא הויין רק ז' אותיות ואפשר דה"מ למכתב טמאה בלא ה' ראשונה והקשה החזקוני אמאי לא מייתי קרא דלעיל מיניה בפ' ז' דעיקם ביה נמי ח' אותיות דכתיב **ומן הבהמה אשר לא טהורה היא** גו' עכ"ל. ונראה ליישב דע"כ הני תרי קראי לא צריכי אלא דמסיק דדוקא דכי הדדי נינהו משתעי בלשון נקיה לכך עיקם בחד קרא דאל"כ מהיכא תיתי לן אפילו בכי הדדי נינהו מ"מ בתרי קראי לא הוי ליה לעקם אבל איידך קרא אתי לאשמעינן דלא יספר אדם בגנות בהמה כדאמרי' בפ"ח דב"ב אפשר בגנות בהמה טמאה לא דיבר הכתוב דכתיב מן הבהמה אשר איננה טהורה גו' ואי לאו תרי קראי לא הוה ילפינן הכי ב' דרשות הך דהתם דלא יספר אדם אפילו בגנות בהמה כו' והך דהכא שיספר אדם בלשון נקיה אלא חדא מינייהו אבל מתוך שני המקומות נלמדה דרשה דהכא ודהתם' ומהך דרשה דהתם ליכא למיפרך וכי לא כתיב טמא בבהמה די"ל כי הכא דדוקא כי הדדי נינהו לא יספר בגנות בהמ' טמאה ודו"ק: **ותבחר לשון ערומים כו'.** והם חכמים כמ"ש אני חכמה שכנתי ערמה ודרשינן במסכת סוטה אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמעמיד עצמו ערום עליהם ועם התלמידים ידברו לשון חכמים בלימודם שהוא לשון נקיה ואמר וכ"ת ה"מ כו' **אבל במילי דעלמא לא ת"ש ודעת שפתיך** גומר שפתיך משמע אף מילי דעלמא גם שאינן דברי חכמים וקל להבין: **משום ביעתותא דלילא כו' ואב"א כו'.** דמדאמר דוד אם אשאר מכל אשר לו עד הבקר משמע דאז לילה הוי ואבע"א משום ביעתותא דלילא ליכא דאיכא למימר דביום בזה אביגיל אלא שהוא אמר עד אור הבקר שלא היה דוד מגיע לשם עד הלילה משום ביעתותא דדוד איכא שהיתה יראה שיהרוג דוד את כל בית נבל ודקאמר אב"א משום ביעתותא דדוד ליכא משום דאחר שמת נבל ושלח אליה דוד לקחתה שאז ודאי לא היתה יראה עוד מהריגה את בית נבל כתיב ותרכב על החמור גו' אבל ביעתותא דהר איכא כמפורש וירדת בסתר ההר וגומר ודו"ק:

הרי"ף עקם הכתוב ח' אותיות וכו'. פירש רש"י אף על גב דבאורייתא כתיב טמא שני אורחים בחד דוכתא ללמדך לחזר אחר לשון נקיה ואין להקשות דזו היא קושית הגמרא שהקשו ובאורייתא לא כתיב טמא ותשני כל היכא דהדדי נינהו משתעי בלשון נקיה וכל היכא דנפישין מילי משתעי בלשון קצרה. ורש"י הביא קושית הגמרא והביא תירוץ אחר. ונראה דכונת רש"י ז"ל היא להקשות על תירוץ הגמרא דאמר דהיכא דלאו כי הדדי נינהו משתעי לשון קצרה דא"כ במקום שהאריך לומר איננה טהורה היה לו לומר טמאה לשון קצרה כיון דבאורייתא כתיב טמא כדי שלא להאריך ולזה תירץ רש"י דשני אורחים בחד דוכתא ללמדך לחזר על לשון נקיה ויש להקשות לפרש"י שמצינו כתוב שני פעמים בפרשת נח מן הבהמה. אשר

עיון יעקב

ואין מוסקין בטהרה. אע"ג דמסיק דהיכא דלאו כי הדדי נינהו מותר לספר בלשון מגונה מ"מ המדקדק בכל ענין לדבר בלשון נקיה סימן טוב הוא לאדם ועיין בר"ן:

אשר לא טהורה היא וכתוב מן הבהמה אשר איננה טהורה ומאי שני אורחיה תרי זימני וצריך לפרש דכיון דמלא זימנא הם דבריו של הקב"ה שאמר לנח ואין ללמוד מדבריו של הקב"ה לאורייתא בסיפורה של תורה לכך הזכיר במעשה שספרה לנו התורה מן הבהמה אשר איננה טהורה שנים שנים באו אל נח וגו'. ודייק לשון רש"י ז"ל שכתב שני אורחיה בחד דוכתא ולא אמר בחד זימנא לפי שיש שני פעמים אמורים בחד דוכתא בענין המבול והוא מהטעם שכתבתי: בגמרא דף ז' לאור הנר מנ"ל למדנו מציאה ממציאה ומציאה מחיפוש וחיפוש מחיפוש וחיפוש מנרות ונרות מנר. ובתוספות ונרות מנר. וקשה דהו"ל חיפוש מנר ולא נרות מנר וי"ל דחיפוש לא קאי אנר לכך יש לפרש דיליף חיפוש דנר-מחיפוש דירושלים שהוא בנרות ואותם נרות מנר. וא"ש דהשתא צריך לאיתויי קרא דחיפוש נרות ולא סגי בקרא דנר אלהים נשמת אדם עכל"ה הדיבור הזה נתחבטו בו כמה מהמעיינים ואענה גם אני חלקי בס"ד ונלע"ד כפי דרך הגמרא בכל מקום שמביא ואומר פרכינן מאי ואומר ומשני וכ"ת וכו' והכא נמי מייתי גמרא ואומר משום וכ"ת האי בעת ההיא קולא הוא וכו' ונמצא לפ"ז כי בפסוק נר ה' נשמת אדם תו לא צריכנא לקרא דאחפש ירושלים והדין למילף חיפוש מנר ה' נשמת אדם ולכך הקשו התוספות דהוה ליה למימר וחיפוש מנר כיון דלא ילפינן חפוש מנרות דירושלים משום דההוא קרא לקולא אתמר דלא בדיקתא לירושלים בנהורא רבא אלא בשרגא דזוטר נהורא. ואנו למדין חיפוש דחמץ מחיפוש דנר ה' נשמת אדם חופש וכו' אם כן הול"ל חיפוש מנר. ומה שחזרו התוספות לומר ולא נרות מנר הוא להחזיק הקושיא דהאי לישנא דנרות לא שייך עוד לאומרו כאן משום דכיון דאדחי קרא דנרות ירושלים דלא ילפינן מיניה אלא מנר ה' נשמת אדם חופש היכי שייך לומר ונרות מנר כיון דקרא דנרות אזל ליה ולא ילפינן מיניה ותירצו התוספות די"ל דקרא דחופש כל חדרי בטן לא קאי על הנר שהזכיר קודם אלא קאי על הקב"ה שהוא חופש חדרי בטן ולהכי לא אמר חיפוש מנר. וכי תימא כיון דאזיל ליה קרא דנרות משום דילמא לקולא בדקינן בנהורא זוטא וכו' א"כ מהיכא ילפינן דחיפוש דחמץ שיהיה בנר לזה אמרו לכך יש לפרש כלומר צריכין אנו לפרש דהאי ואומר אינו כנהוג בגמרא דבפסוק השני עקריה לקרא קמא אבל הכא אנו צריכין שניהם חיפוש של חמץ בנר מנרות ירושלים וכדי שלא תאמר דהתם הוי בדיקה זוטרא לכך הדר יליף אותם נרות מנר ה' נשמת אדם כלומר כשם שהנשמה שנמשלה בנר היא נהורא רבא כך נרות דירושלים לא באו כדי שתהא נהורא זוטא אלא נהורא רבא ועכשיו שפירשנו שנ"ש כאן ואומר אינו מבטל הפסוק הראשון קשיא דבהאי קרא דנר ה' נשמת אדם סגי דבשלמא אי הוי האי ואומר כפי שטת הגמרא שכשמביא פסוק ואומר הוא עוקר הפסוק הראשון ליכא לאקשויי מידי דאה"נ דבהאי קרא לא צריכנא תו קרא קמא דנרות ירושלים אבל השתא קשיא לז"א ואתי שפיר כלומר השתא נמי לא תיקשי לך ואתי. שפיר דאצטריך קרא דחיפוש דנרות דירושלי' משום דבהאי קרא דנר ה' חופש יש לדחות דחופש לא קאי אנר אלא על הקב"ה שהוא חופש כל חדרי בטן. והנה יש אתי דרך אחר שעייננתי בדיבור הזה. אמנם דרך זה ישר בעיני ונכון:

ה שם **ההוא** עובד כוכבים דהוה סליק ואכיל פסחים
בירושלים אתא לקמיה דרבי יהודה בן בתירה
שמות יב א"ל כתיב °כל בן נכר לא יאכל בו וכתיב °כל ערל לא
שם יאכל בו ואנא קא אכילנא משופרי דשופרי א"ל רבי
יהודה בן בתירה מאליה מי קא ספו לך א"ל לא א"ל
כד סלקת התם אימא [להו] ספו לי מאליה כי סליק
להתם א"ל מאליה ספו לי אמרו ליה מאי קא אמרת
אליה לגבוה סלקא אמרו ליה מאן אמר לך הכי אמר להו
ר' יהודה בן בתירה א"ל אמרי מאי דקמן בדקו אחריו
ואשכחוה דעובד כוכבים הוא וקטלוהו. שלחו ליה לר'
יהודה בן בתירה שלם לך רבי יהודה בן בתירה דאת
בנציבין ומצודתך פרוסה בירושלים:

מי קא ספו לך. כלום נתנו לך מן האליה לאכול לא נתנו לך אלא מן הכחוש. שבו ונתכוין להטעותו שכשילך עוד שם ישאל מן האליה וביד רבי יהודה בן בתירא לא היה להרגו: ספו לי מאליה. הלעיטוני מן האליה וכבש היה ואליתו נקרבת לגבוה כדכתיב בכבש חלבו האליה תמימה: רבי יהודה בן בתירא קאמר לי. שאין אתם נותנין לי מן היפה אלא מן הכחוש והלא אני נותן דמים כמותכם: מאי דקמן. מה הדבר שלפנינו בא: בנציבין. שם עיר:

תוספות א"ל ר' יהודה בן בתירה. וא"ת איך לא עלה לרגל י"ל שלא היה לו קרקע או שהיה זקן שלא יכול לילך ברגליו דפטור מפסח כמו מלאייה אי נמי נציבין חוצה לארץ היה כדמוכח בספרי בב"ר:

מהרש"א מן האליה כו'. לפי טעותו של העובד כוכבים דלא נאסר לבן עובד כוכבים אלא השומן והיותר טוב שבו דהיינו כדקאמר משופרי שופרי שאמר שהוא עובד כוכבים ומטעה את ישראל לתת לו מהיותר שמן וטוב שבפסחים א"ל רבי יהודה בן בתירה שאתה טועה ובודאי הן יודעים שאתה עובד כוכבים ומה שנותנין לך מהפסחים השמן והטוב שבו אין זה משופרי דשופרי אלא האליה שהוא השמן ביותר הוא משופרי דשופרי וממנו לא נתנו לך שהם יודעים שאתה עובד כוכבים ולפי דעתו שלא ידעו בו שהוא עובד כוכבים הלך לשם ובקש מהם מן האליה ועיין קרוב לזה בחידושינו בהלכות:

רב כהנא חלש שדרוה רבנן לרבי יהושע בריה דרבו שם
אידי אמרי ליה זיל בדוק מאי דיניה אתא אשכחי'
דנח נפשיה קרעיה ללבושיה ואהדריה לקרעיה לאחורי'
ובכי ואתי אמרו ליה נח נפשיה. אמר להון אתון קאמריתו
אנא לא קאמינא °ומוציא דבה הוא כסיל: משלי

[ברוק מה דיניה. בדוק ודע מה נהייתה בו: אהדר לקרעיה לאחוריה. שלא יבינו מהר להדיא ויצא לבם:]

מהרש"א לאחוריה כו'. פרש"י שלא יבינו מהר ויצא לבם עכ"ל ועי"ל שאילו הראה להם הקריעה ה"ל מוציא דבה כאילו הגיד להם בפה דנח נפשיה והם שאמרו נח נפשיה דרך שאלה אמרו לו כן ולא הוה מוציא דבה ולא בדרך הודעה וכן יש לפרש בסוגיא בפרק הנושא בנח נפשיה דרבי קרעיה בר קפרא ללבושיה ואהדריה וגרסינן שם דא"ל נח נפשיה א"ל אתון קאמריתו אנא לא קאמינא ר"ל. כמ"ש אתון קאמריתו דרך שאלה אבל אנא לא קאמינא דה"ל לגבי דרך הודעה ומוציא דבה הוא ודו"ק:

יוחנן חקוקאה נפק לקרייתא כי אתא א"ל חיטין שם
נעשו יפות א"ל שעורין נעשו יפות א"ל צא
ובשר לסוסים ולחמורים דכתיב °השעורים והתבן לסוסים מלכים א
ולרכש מאי ה"ל למימר אשתקד נעשו חיטין יפות אי
נמי עדשים נעשו יפות. *רב בר אחוה דרבי חייא ובר יף ד
אחתיה כי סליק להתם א"ל אייבו קיים א"ל אימא קיימ'
א"ל אימא קיימת א"ל אייבו קיים א"ל לשמעיה חלוץ
לי מנעלי והוליך אחרי כלי לבית המרחץ. שמע מינה
ג' ש"מ אבל אסור בנעילת סנדל ושמע מינה שמועה
רחוקה אינה נוהגי אלא יום אחד וש"מ מקצת היום ככולו:

חקוקאה

עין יעקב

כתיב כל בן נכר לא יאכל בו וכתיב כל ערל לא יאכל בו ואנא אכלי משופרי דשופרי. נראה דהוא הרגיש מדכתיב כפל וי"ל שני טעמים טעם א' שצריך לחקור אחריו אם הוא ישראל נמול. לכך כפל הענין או י"ל דכפל הפסוק דא"ה הכתוב שבו לא יאכל לכך אמר אנא אכלי משופרי דשופרי ולא חקרו אחרי כלל והשיב לכך לא חקרו אחריך לפי שלא אכלת מאליה וק"ל: אנא לא קאמינא. אע"פ דשלחו אותו בשביל כן. מ"מ אין משיבין על הקלקלה כי הצדיק נדורו אבד:

חקוקאה. כמי הסס: לקריית׳. נכפרים נראה בתבואות: שעורים נעשו יפות. ומכלל דבריו משמע שהחיטין לא נעשו יפות ולא היה רוצה להוציא דבר קללה מפיו: עדשים נעשו יפות. שהם מאכל אבל: רב בר אחוה ובר אחתיה דרבי חייא הוה. איבו אביו של רב אחיו של רבי חייא הוה מן האב כדאמרינן בפ״ק דסנהדרין איבו וחנא ושילא ומרתא ורבי חייא כולהו בני דרבי אחא מכפרי הוו ואימא שהיתה אמו של רב אחותו של רבי חייא [היתה] מן האם: כי סליק. רב מעירו [מבבל] לא״י שהיה רבי חייא שם: אמר. רבי חייא לרב איבו אביך הוא קיים: א״ל. רב: אימא קיימת. לשון שאלה כלומר עד שאתה שואל על אבי שאל על אמי שאף היא אחותך: א״ל. עוד רבי חייא לרב ואימא אחותי קיימא: א״ל. רב: אייבו קיים. ואיבו כלום קיים הוא עדיין לא השיבותיך עליו ומאליו הבין וי״א בכוותא היה מסיבו רב על מי שאינו שואל כדי שיבין מן הכלל וקשה בעיני לומר שיוציא רב דבר שקר מפיו: חלוץ לי מנעלי. להתאבל על אחי ואחותי: והוליך כלי אחרי לבית המרחץ. ללמד הלכה לתלמידים נתכוין באין שמועה רחוקה שלאחר ל׳ יום נוהגת אלא יום אחד ומקצתו של יום ככולו ואינו צריך לישב כל היום כולו מדקאמר ליה והוליך לי כלי אחרי לבית המרחץ ולא המתין עד למחר אלמא שעה אחת די:

תוספות חקוקאה. פי׳ ר״ת שופר ור״י פירש מעיר חקוקה היה בספר יהושע:

שם הדוא דהוה קאמר דונו דיני אמרי ש״מ מדן קאתי
בראשית מט דכתיב °דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל ההוא
דהוי קאזיל ואמ׳ אכיף ימא אסיסני ביראת׳ בדקו ואשכחו
שם דמזבולון קאתי דכתיב °זבולון לחוף ימים ישכון:

ההוא דהוה קאמר דונו דיני. בכל דבר משא ומתן שהיה לו עם אדם היה אומר תמיד בא לדין ואינו כשומע לדבר אדם אלא ע״פ דין: אכיף ימא אסיסני ביראתא. [אתקן בירוגות] אם היו לי פלטין לבנות לא הייתי קובעם אלא על שפת הים ותמיד היה משתבח בשפת הים [ובתשובת הגאונים מצאתי אכיף ימא אסנא בראתה ופירוש כך היה משתבח בשפת הים] ואומר תמיד שסנאים שעל שפת הים ברושים הם במקומות אחרים ולשון זה הגון שפה בלשון ארמי אסנה. ברוש ברתא:

מהרש״א ש״מ מדן קאתי שנאמר דן ידין גומר. מבואר כל איש ידמה במעשיו לברכת אותו השבט ולדן ניתן מהשבטים ברכה זו שיקום להעמיד דבריו על הדין שנאמ׳ בו דן ידין גומר וכמו שעלינו בשמשון שעליו נאמרה נבואה וברכה זו מיעקב כן יש לפרש ההוא דבקמוך דאשכחוהו דמזבולון קאתי דלפי ברכת יעקב ידמה במעשיו כן:

זתנא דבי רבי ישמעאל בשכר שלשה ראשון זכו
יף ה לשלשה ראשון. להכרית זרעו של עשו. ולבנין
בית המקדש ולשמו של משיח. להכרית זרעו של עשו
בראשית כה שנאמר °ויצא הראשון אדמוני. ולבנין בית המקדש

ירמיה יז דכתיב °כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו. ולשמו
ישעיה מא של משיח דכתיב °ראשון לציון הנה הנם:

בשכר שלשה ראשון. שביתת רגל דפסח ושביתת הרגל דחג ונטילת לולב שנקראו ראשונים זכו לג׳ ראשון:

מהרש״א זכו לשלשה כו׳. הענין מבואר כי טעם השביתה בפסח שנאמר בו הראשון כי בו נגאלו ישראל מן המשעבדים אותם והקב״ה היה דן אותם בכל מיני מכות וטביעה בים ובזכות שביתה זו יגאלו גם לעתיד מעשו שנקרא הראשון המשעבד אותנו והקב״ה ידין אותו ויכרית זרעו וכדאמרינן בפ״ק דר״ה בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל והוא טעם השבתת שאור בפסח כי שאור שבעיסה הוא יצר הרע הוא כחו של סמאל שרו של עמלק שיכרת בזמן הגאולה וטעם השביתה בחג הסוכות שנאמר בו הראשון שהוליאנו ה׳ ממצרים פרש סוכת שלומו עלינו כמ״ש כי בסוכות הושבתי גומר בזכות זה יזכו לגאולה בבנין בית המקדש להשרות שכינתו עלינו כהטעם ויהי בשלם סכו גומר וטעם מלות לולב שנאמר בו הראשון ע״ש השמחה כמ״ש ולקחתם לכם גומר ושמחתם גומר יזכו לשמחה לעתיד בבוא משיח שנקרא ראשון ודקדק לומר לשמו של משיח ששמו מנחם שהוא ינחמנו וישמחנו כמ״ש שמחנו כימות עניתנו וכן יה״ר ב״ב אמן סלה׃

הרי״ף בשכר ג׳ ראשון וכו׳. שכוונה לרמוז שהראשון הכתוב בחג הפסח הוא נגד הכרתת זרעו של עמלק לפי שסקולים. שניהם כתיב הכא זכור את היום אשר יצאתם ממצרים וכתיב התם זכור את אשר עשה לך עמלק והראשון הכתוב בחג הסוכות הוא כנגד בנין בית שכן מצינו בחנוכת המקדש שהיה בחדש האיתנים בחג זה חדש תשרי ויעשו ז׳ ימים וז׳ ימים י״ד יום והראשון של לולב הוא כנגד המשיח שהוא משיב לב ישראל לאביהם שבשמים וגם יש לומר ראשון דפסח כנגד משיח שעתידין ליגאל בניסן כימי צאתך מארץ מצרים וראשון דחג כנגד זרעו של עמלק בחג ומקריבין ע׳ פרים כנגד ע׳ עובדי כוכבים ועמלק איכו בכלל עובדי כוכבים שמתפללים בשלומם וראשון דלולב כנגד בנין בית המקדש שהוא בלבו של עולם:

לאור הנר וכו׳. מה״מ אמר רב חסדא למדנו מציאה
יף ז ע״א ממציאה ומציאה מחפוש וכו׳ מציאה ממציאה
כתי׳ הכא °שבעת ימי׳ שאור לא ימצא בבתיכם וכתי׳
שמות יב
בראשית מד התם °ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא ומציאה
מחפוש דידי׳ כו׳. תנא דבי ר׳ ישמעאל לילי י״ד בודקין
את החמץ לאור הנר ואע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר
שמות יב שנא׳ °שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכ׳ ואומר °ויחפש
בגדול החל ובקטן כלה[וימצא] ואומר °בעת ההיא אחפש
בראשית מד
צפניה א את ירושלים בנרות ואומר °נר ה׳ נשמת אדם חופש. מאי
משלי כ ואומר וכי תימא האי בעת ההיא קולא הוא דקאמר
רחמנא לא בדיקנא לה לירושלים בנהורא דאבוקה
דנפיש נהוריה טובא אלא בנהורא דשרגא דזוטר נהורא
טפי דעון רבה משתכח ועון זוטר לא משתכח. ת״ש נר
ה׳ נשמת אדם. *אמר רבא מאי דכתיב °ונגה כאור תהיה
יף ה
חבקוק ג קרנים מידו לו. למה צדיקים דומים בפני השכינה כנר
בפני האבוקה:

זכר

עיון יעקב

בשכר ג׳ ראשון זכו לשלש ראשון. לשמו של משיח. כי הראשון דכתיב גבי אתרוג הוי כדי לתקן חטא אדה״ר כמ״ד עץ שאכל ממנו אדה״ר אתרוג היה. לכך כתיב הראשון על חטא הראשון הידוע ועפ״ז תרלתי. המדרש תנחומא הובא בטא״ח. וכי ראשון הוא הלא ט״ו הוא דהקושיא היא כיון דד׳ מינים תיקון חטא אדם שחטא ביום ראשון דר״ה וכדאיתא במהרש״א פ״ק דר״ה ולכן לוקחים אותם בסוכות ה״ל ליקח אותם בר״ה ועל זה שפיר מתרץ .לפי שהוא ראשון לחשבון עוונות כסוכות וזה הי׳ ג״כ חטא ראשון של אדם וק״ל ולפי שמשיח הוא סוף תיקון חטא אדם כדאיתא אדם דוד משיח לכך ע״י ד׳ מינים זכו לכך וק״ל: כנר בפני אבוקה. ואפ״ה הקב״ה גוזר גזירה והצדיק מבטלה:

זבר לדבר כדפריכא והשתא מפרש קראי הכי ולהיס מנוס ליתא אלא אסמכתא בעלמא דדברי תורה מדברי קבלה כינהו: קולא הוא. דאקיל רחמנא גבי ירושלים דלא נבדקה באבוקה אלא בנור קטן הילכך לא ילפינן מינן מיניה להקל: ת"ש. מהאי קרא דבדיקה מעלייתא היא דכתיב חופש כל חדרי בטן: ונוגה. שעתיד הקב"ה ליתן לצדיקים כאור של ז' ימי בראשית יהיה: וקרנים. מלשון כי קרן אור פני משה היסורין מידו של הקב"ה לו לצדיק מזיו של הקב"ה ילכו זיהורין להקרין פני הצדיקים ולא יהיה אורן שום לאורו אלא כנר בפני האבוקה:

אמר הבונה. פקח עיניך וראה כאיות הפסוקים האלה לענין בדיקת החמץ לאור הנר מכוון לדמיון שכתבו ראשונים שהחמץ דוגמא ליצר הרע הנקרא שאור שבעיסה' וכבן צריך בדיקה וביעור שאולי כיון לכך באומרו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר כי שלשתם אמורים בבדיקת עון אשר חטא במעשה או במחשבה. הא' שנא' וימפש בגדול וגו' במעשה גניבת הגביע ליוסף. הב' אחפש את ירושלים על האמונה רעה כשיפיה דקרא ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם האומרים בלבבם לא ייטיב ה' ולא ירע וכמו שפירשוהו דעון רבא מחשבה זוטר לא מתכפר. הג' נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן בכל רוע מחשבות אדם ותחבולותיו ויצרי מעללי איש. והכוונה שבדיקת החמץ כדקדוק להעירנו לבדוק היטב מעשינו ומחשבותינו הסר ממנו כל פשע וחטא והיה לבער:

דף ח ע"ב **אמר** ר' אלעזר שלוחי מצוה אינם נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן. ר' אלעזר דאמר כי האי תנא דתניא

שמות לד איסי בן יהודה אומר כלפי שאמרה תורה °לא יחמוד איש את ארצך מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה. תרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מזיקתה. והלא דברים ק"ו ומה מי שדרכן ליזוק אין ניזוקין מי שאין דרכן ליזוק עאכ"ו. אין לי אלא בהליכה בחזרה

דברים טז מנין. ת"ל °ופנית בבקר והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהליך בשלום וכי מאחר דאפילו בחזרה בהליכה למה לי אלא מיבעי ליה לכדרבי אמי דא"ר אמי כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל שאין לו קרקע אינו עולה לרגל. אמר רבין בר (אבא) [רב אדא] א"ר יצחק מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר דיינו ונמצאת עלייה שלא לשמה. כיוצא בו אמר רבי דוסתאי ברבי ינאי מפני מה אין חמי טבריא בירושלים. כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו ונמצא עלייה שלא לשמה. עוד הזכירו בגמרא ענין אמוניי. על שלא הצריכו לבדוק חמץ בגל הנעשה ע"י כותל שנפל. והטעם

קדושין לט ע"א מפני הסכנה. והקשו על זה *והא"ר אלעזר שלוחי מצוה וכו'. א"ר (משרשיא) [אשי] שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה. וכה"ג לאו מצוה היא והתניא האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני או כדי שאהיה בן העולם הבא הרי זה צדיק גמור דילמא בתר דבדק אתי לעיוני

בתרה. בעי מיניה מרב הני בי רב דיירי בבאגא מהו למיתי קדומא וחשוכא לבי רב. אמר להו ניתו עלי ועל צוארי. ניזיל מאי. אמר להו לא ידענא:

כלפי שאמרה תורה. מתוך שאמרה תורה כן אנו למדין שהבטיחן הכתוב שלא יחק ממונם וכ"ש גופם שאין דרכו ליזוק דאדם אית ליה מזלא ואינו מהיר להיות מזיק בגופו: כדרבי אמי. קרא קמא לכדרבי אמי אתא: פירות גינוסר. מתוקים היו מאד כדאמרי' בברכות והיינו כנרת שם מדינה בא"י: וכה"ג. המתכוין למצוה ולצרכו לאו שלא מצוה הוא בתמיה: הרי זה צדיק גמור. בדבר זה (אם הוא רגיל לעשות כך אלמא דבשביל עולם זה ובשביל עולם הבא מצוה הוי) ולא אמרינן שלא לשמה (כעשה) [עושה] אלא אמרי' קיים מצות בוראו לעשות צדקה ומתכוין אף להנאת עצמו בעולם הזה שיחיו בניו ובעולם הבא ע"כ:

הר"ן בחדושיו וא"ג. דתנן אל תהיו כעבדים המשמשים על מנת לקבל פרס היינו לומר שמדה מעולה היא ביותר שיהיו עובדים מאהבה ואפ"ה העובד כדי שיזכה לחיי העולם הבא צדיק גמור הוא אבל לא חסיד. אבל בתוספו' כתבו דההוא דהתם היינו שאם לא תבא אליו הטובה שהוא מצפה יהא מתחרט ומוהא. כדרך שעושים עובדי כוכבים כדאיתא בפ"ק דר"ה אבל הא דהכא מיירי שאפי' לא יבא אליו הטובה לא יהא תוהא ומתחרט ומש"ה הוי צדיק גמור ע"כ: בבאגא. בכפרים שבבקעה: מהו למיתי. השכם והערב כלום יש להם ליראה מן המזיקין: עלי ועל צוארי. עונש הזיקן יהי' עלי דודאי לא יזוקו שהמצוה מגינה עליהם: למיזל. לאושפיזא משחשך: מאי. כלום יכולין לסמוך על המצוה אף בחזרה או לא ע"כ: נסתפק רב אלמודא דר"א לעיל אי קאי אשמירת גופו נמי או רק למצוה אהלו בשלום. הרי"ף:

מהרש"א *למדנו מציאה ממציאה כו'. וכתיב התם ויחפש וגו' וימצא וגו'. יש לדקדק אמאי לא מייתי מקרא דלקמיה דכתיב בפרשת וילא ויחפש ולא מצא דדמי טפי למילף לא ימצא מלא מצא ודכיליף לא ימצא מימצא וי"ל דניחא ליה לאתויי

עיין בח"ס מה שיש לדקדק בזה בסוגיא ובתוספ' ימצא מימצא ולא ימצא ממצא. ועי"ל דהמתחייב משאור לא ימצא מתחייב נמי לבדוק ולמצוא קודם פסח: מ"ד ונוגה כאור תהיה גומר כנר בפני האבוקה כו'. עיין פרש"י ויותר נראה לפרש ונוגה של הקב"ה כאור תהיה דהיינו כאבוקה כדאמרי' בסוטה כי נר מצוה ותורה אור תלה המצוה בנר והתור' באור דהיינו כמו כנר בפני האבוקה. ואמר וקרנו דהיינו קרן של נר יהיה מידו של הקב"ה לו לצדיק וק"ל: מלמד שתהא פרתך כו'. פירשו התוס' דמאת קדרים את הטפל לארץ עכ"ל והוא דחוק ונראה לפרש דלפי פשוטו דלא יחמוד איש את ארצך לכובשה בעלותך לראות גומר לא יתכן בו מלת איש דאין דרך איש יחידי לכבוש את ארץ וה"ל למכתב לא יחמוד גוי ארצך גומר כדכתיב בריש קרא כי אוריש גוים גו' אבל בדבר המטלטל שייך לומר דלא יחמוד איש לגנוב כל מה שבביתך בעלותך

עין יעקב.

וכי מאחר דאפי' בחזירתן כהליכתן מ"כעי. עיין מ"ש בחידושינו דקדושין דף ל"ח משמע דהיכא נמי סברא להיפך דחזרתו עדיף שכבר קיים המצוה א"כ לק"מ: מפני מה אין פירות גנוסר בירושלים. נראה דסמיך ענין זה דלא תימא הלא לפעמים אזינן דשלוחי מצוה ג"כ ניזקין לזה מסמיך האי מימרא לומר דלכך עולי רגלים אינן ניזוקין שעלייתם לשמה משא"כ כעושין שלא לשמה: בשביל שיחיה בני. עיין בר"ן שפי' צדיק גמור הוא ולא חסיד ואפשר שזה כוונת דוד שמרה נפשי כי חסיד אני. אף על גב דאמרינן תורה ומצות אגוני ומגני ואלולי מצלי ואין צורך להתפלל שמרה נפשי מ"מ אני מתפלל כי חסיד אני ואיני מבקש שום גמול בעולם הזה רק מצד החסד והחן במהכת הנס ועיין בלשנת פענח פי' קדושים: מהו למיתי קדומא וחשוכא וכו'. הנה לכאורה קשה ממ"נ על רב דפשט ליה דמותר בהליכתן ובחזירתן אומר איני יודע אי ידע האי אימר דר"א א"כ ידע ג"כ בחזירתן דמותר ואי לא ידע הליכתו מנלן אל"ל דידע הא דר"א אלא דסביר לחלק דבהזירתו כתיב ופנית בבקר והלכת לאהליך משמע דוקא כבקר אבל בלילה לא א"כ ומאי מקשה בהליכתו ל"ל דלמא אצטריך דבהליכתו אפילו בלילה אינן ניזוקין. וי"ל דאם כן קשה לומה הי' מסופק רב בחזירתן ה"ל להוכיח בלילה חיישינן בחזירתן דאם לא כן ל"ל קרא על הליכתן וק"ל:

בעלותך ליראות גומר וא"כ ה"ל למכתב לא יחמוד איש את ביתך אלא דכתיב ארצך לרבות דאפילו פרה הרועה בארצך באפר במקום הפקר וכן תרנגולת מנקרין בארצך במקום הפקר באשפה ואין מזיקתן בעלותך ליראות והשתא ניחא למסקנא לכדרבי אמי ליכא יתורא וק"ל: שיש לו קרקע עולה כו'. נראה הטעם בזה דעיקר מצות של עליית רגלים לשמוח שם במצות פירות הארץ שהם הביכורים ומעשר שני ולשמח שם בהם את העני והגר והלוי באכילתן והוה עלייתן לשם שמים משא"כ מי שאין לו קרקע שלא יכול לקיים כל זה ועלייתו אינו לשם שמים ולזה נסמך כאן מפני מה אין פירות גינוסר בירושלי' כדי שלא יהו עולי כו' דהיינו שלא תהא עלייתו שלא לשמה אלא לשמוח עם פירות שהביא לשם מצות בכורי' ומעשר שני הגדלים בקרקע וק"ל: ע"מ שיחיו בני הרי זה צדיק כו'. עיין בתוספות וליכא למימר בעיקר קושייתם דלק"מ דשאני צדקה דמותר לנסות בה הקב"ה כדאמרינן פ"ק דתענית דאסור לנסות הקב"ה חוץ מזו שנאמר ובחנוני נא בזאת גומר דא"כ מאי פריך אהך דהכא וכהאי גוונא לאו מצוה היא אלא ע"כ דלא אמרו שאני צדקה אלא לענין ניסיון דשרי ביה:

הריף שלוחי מצוה אינם ניזוקין וכו'. וקשה מנלן דפרתך רועה באפר ואין חיה מזיקתה ובתוספות פירשו מאת קדרים את ארצך שטפל לארצך ע"כ. ועדיין קשה דלמא את ריבה פרה ותרנגולת שלא יחמדו אותם דכתיב לא יחמוד איש את ארצך אבל מנ"ל שלא יהיו ניזוקים שגם בהיותו בעליו עמו אפשר לתרנגול להנזק מהחולדה ואין עביד ק"ו לאדם שלא יוזק שלא פירי' בכתוב שמירתן מהנזק אלא לא יחמוד איש את ארצך וגו' ויש לתרץ בזה דמנה דכתיב בחזרה והליכה ליגך לשלום ילפינן נמי בעלותך שתהיה בשלוה מהניזקין כי הוא דבר הלמד מענינו ומסופו. וע"ק היכי ס"ד לומר דדוקא הכי בהליכתן ולא בחזירתן דא"כ מה הועילה לו ההבטחה דלא יחמוד איש כיון שבחזרתו יחמדו ממנו וישאר ריקן ועל כרחין אימא דמה שאמר הכתוב בעלותך אינו בשעת העליה דוקא אלא לא יחמוד איש את ארצך משבת עלייתך דהיינו עד שתחזור למקומך וממקום שלומדנו שלא יזוקו נכסיו אנו לומדים בק"ו לאדם שלא יהיה ניזוק בגופו לא בהליכה ולא בחזרה וא"כ למה הוצרכו למילף מחזרה מפי' ופנית בבקר והלכת לאהליך. וגם בזה י"ל דס"ד דדוקא לא יחמוד לא בהליכה ולא בחזרה אבל לשמירת נזקין לא אמרינן דהא לא ילפינן לה אלא ממאי דכתיב בחזרה והלכת לאהליך וכל כמה דלא ידעינן האי קרא הוינא אמינא כיון דבהליכתן אית קרא ילפינן מיניה בחזרה אבל מניין לנו קרא ללמוד שמירת נזקי הגוף ונהי דמהליכה ילפינן חזרה אבל לא מוקמינן לה אלא בשמירת החמדה ולא בשמירת הניזקין. ועי"ל כיון דרבינן בהליכה שלא תהיה פרתך רועה וניזוקה וכ"ש האדם נימא דבהליכה דוקא שהולך לעשות מצוה הוא ניצול מהניזקין אבל בחזרה שנעשית המצוה כבר דלא יחמדו נכסיו אבל ניזקין דשכיחי מנ"ל לכך הביא פסוק והלכת לאהליך מלמד שתלך ותמצא אהליך בשלום. וצריך לחקור מנ"ל שתמצא אהליך בשלום דילמא הכי קאמר תלך לביתך שיהיה הבית קיים שלא יחמוד איש אהלך וביתך אבל למצאם בשלום מנ"ל מהכא ואפשר דכתיב הכא לאהליך וכתיב התם וידעת כי שלום אהלך הרי לך כאן כאילו כתיב והלכת לאהלך בשלום. עוד נראה מה שתירצו לכדרבי אמי ופי' רש"י קרא קמא לכדרבי אמי אתא דעדיין קשה מה שאמר ר' אליעזר אינן ניזוקין לא בהליכתן ולא בחזרתן דכיון שהשמיענו בחזרה שכבר נעשה המצוה כ"ש בהליכה שעסוק לעשות המצוה ובהליכתן למה לי וי"ל דלא דייקינן הכי אלא מיתורא דתרי קראי דכתיב בהליכה לא יחמוד וכתיב בחזרה והלכת לאהליך ובהאי קרא דחזרה סגי דכ"ש להליכה ולהכי מייתי קרא בדרבי אמי אבל במימרת ר"א אמר שלוחי מצוה אינם ניזוקים בהליכתן לעשות מצוה ולא זו אף זו בחזרתן שכבר נעשית המצוה אינם ניזוקין:

דף טו ע"ב חגי ב ע' כמ"ם

ט כתיב °הן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו ונגע בכנפו אל הלחם ואל הנזיד ואל היין ואל השמן ואל כל מאכל היקדש ויענו הכהנים ויאמרו לא. רב אמר אישתבוש כהני ושמואל אמר לא אישתבוש כהני. רב אמר אישתבוש כהני רביעי בקדש בעא מינייהו ואמרי ליה טהור. ושמואל אמר לא אישתבוש כהני חמישי בקודש בעא מינייהו ואמרי ליה טהור. בשלמא לרב היינו דכתיב ארבעה לחם ונזיד יין ושמן אלא לשמואל חמישי מנא לן מי כתיב ונגע כנפו ונגע בכנפו כתיב במה שנגע בכנפו. ת"ש °ויאמר חגי אם יגע טמא נפש בכל אלה היטמא והסוגיא ארוכה קצת ורש"י האריך בפירושה ומה שראוי לכתוב כאן שחגי הנביא היה בודק הכהנים בוני הבית בשנת שתים לדריוש לידע אם היו בקיאים בהלכות טומאה לפי שנשתכחו מהם בזמן הגלות שלא נתעסקו בקדשים. וכתב לבסוף אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי מתוך שקלקלו מעשיה' מעלה עליהם הכתוב כאילו הקריבו בטומאה:

מי כתיב ונגע כנפו. אל הלחם דמשמע שהבשר נגע בלחם דלחם הוי ראשון: במה שנגע בכנפו. נגע ללחם דהוה ליה לחם שני:

כל שעה פרק שני

דף כב תניא שמעון העמסוני ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש. אמרו לו תלמידיו רבי כל אתין שדרשת מה תהא עליהן אמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כך אני מקבל שכר על הפרישה עד שבא ר' עקיבא ולימד את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח;

כיון שהגיע לאת ה' אלהיך פירש. מכולם וחזר בו מכל רבויים שדרש ואמר מה אהבה ליראה עמו דנדחה את לא לרבויי אתא כולהו נמי לאו לרבויי אתו: לרבות ת"ח. שיהא מורא רבך כמורא שמים:

מהרש"א כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש כו'. ולעיל מייתי בההוא פרשתא כשהגיע ואהבת את ה' אלהיך וגו' לא פירש דאיכא להשוות אהבת ת"ח למקום אבל מורא המקום שהוא מפני יראת שכר ועונש אינו דומה להשוות לו ת"ח כיון שאין שכר ועונש של אדם ביד ת"ח ועיין פ"ג דקידושין ומה שלא פי' גבי וייראו העם את ה' י"ל לרבות שם אלהים וק"ל בשם הגאון מהר"ם ז"ל מפראג דף ל"ו: *אשפר א' מששה בפר כו'. אלשון נוטריקון הוא וכן אשישה א' מששה ומיהו באיפה לא משתמע ואפשר כיון דסתם הכתוב אחד מששה במדה מוקמינן לה אמדת איפה הנזכרת מפורש בכמה מקומות ואיפה דהכא מדת היבש ומששים מולאה היו אופין גלוסקא אחת גדולה וחשובה והיא אשישה דקתני בברייתא ודקא' פליגא דשמואל כו' אשישה גרבא דחמרא לא פליג אברייתא דודאי גלוסק' היא אלא דקאמר לשון חכמים לחוד ולשון תורה לחוד ודכתיב אשישי ענבים מוכח שהיא כלי ומדת הלח ולא א' מששה באיפה שהיא מדת היבש כדקאמר רב חנן ודו"ק:

את

עיון יעקב

כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא פירש. עיין במהרש"א והרי"ף מה שמתרצין על הא דלא פירש ומקודם כשהגיע לפסוק ואהבת את ה' אלהיך או למען תירא את ה' אלהיך ע"ש ועיין בתשובת מהרי"ל סימן מ' ולי"נ דודאי. אע"ג דדרשינן את מ"מ אינו מוכרח שבא לרבות שום דבר וכדאמרינן בפ"ב דע"ז את הפסיק הענין ובפ"ק דחגיגה את לאתויי אבל את ה' אלהיך תירא שהוא שאלת ענין ורישא דקרא אין לדרוש בו דבר כהני רק לרבות איזה דבר אחר לכך פירש: עד שבא ר"ע ולימד. ואולא קאמר הלשון דר"ע כמו בשמעון שנאמר י"ל ונתמה בשורקס כרבים לא דרש כן להשוות קדש לחול ודוקא ר"א שלימד כן שהרי הוא היה בעשרה הרוגי מלכות במקום הסכנה כדאיתא בילקוט ראובני פ' וישב ועיין בקידושין ובסנהדרין דף ל"ח:

הרי"ף את ה' אלהיך תירא וכו'. וקשה טובא שהרי כתיב קודם פסוק זה של את ה' אלהיך תירא פסוק ואהבת את ה' אלהיך ועוד קשה שגם למעלה מזה כתוב לאמר למען תירא את ה' אלהיך ולמה לא הוקשה לשמעון העמסוני מאי תירא את ה' אלהיך ואם יש לדרוש את ה' הכתוב שם גם בפסוק את ה' אלהיך תירא תדרשנו. ונלענ"ד ששמעון העמסוני היה דורש יפה מ"ש למען תירא את ה' אלהיך. וכן ואהבת את ה' אלהיך לרבות מורא ואהבת רבו שהיא כמורא שמים אבל כשהגיע לפסוק את ה' אלהיך תירא אין לדרוש כן לפי שחזר לומר ואותו תעבוד ואם רבוי את ה' אלהיך הוא ברבו הול"ל את ה' אלהיך תירא ותעבוד לפי שהאדם חייב ליראה מרבו וגם לעבדו כעבד ומדכתיב ואותו תעבוד דמשמע דלא קאי תעבוד אריבויי דאת אלא אאותו לו תעבוד ולא לריבויי שריבה האת ומשמע דלא אתא לרבויי לרבו לפי שברבו יש גם כן חיוב לעבדו עבודת עבד לכך פירש ואמר להם כשם שקבלתי שכר על הדרישה כלומר איני מבטל הדרשות של כל האתין שדרשתי לפי שיודע אני שיש לי בדרישתם שכר וכשם שקבלתי שכר על כל אותם דרשות כך אקבל על פרישתי מדרשת את ה' אלהיך תירא שלא הגעתי לאמתתה עד שבא ר' עקיבא ודרש את ה' אלהיך לרבות ת"ח כלומר לא ריבה לרבו דא"כ הול"ל ותעבוד אלא ריבה לכל ת"ח אע"פ שאינו רבו ולכך אמר ואותו תעבוד כלומר אע"פ שריבה לכל ת"ח בענין המורא אבל לענין תעבוד לה' דוקא ובפ"י כתב פירש מכולם וחזר בו מכל ריבוים שדרש וכו' והוכחת בפ"י לפרש כן משום דהתם בגמרא אמר ואידך את לא דרש כדתניא שמעון העמסוני וכו'. ואם לא חזר בו מדרשת האתים כולם היכי אמר אידך את לא דריש כדתניא שמעון העמסוני לכך פרש"י דאידך דלא דריש את סבר דשמעון העמסוני חזר מכל רבויים של האתים ולכך אידך לא דריש את אבל בדברי שמעון העמסוני אפשר לומר שלא ביטל דרשת האתים לרבויי ולפי שלא מצא רבוי באת ה' אלהיך תירא פירש ממנו והריבויים האחרים לא ביטלם כמו שכתבתי:

יא [אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן בכל מתרפאין חוץ
דף כה מעצי אשירה וכולי ואפי' היכא דאיכא סכנה
ונריס ז וע"ש דתניא] רבי אליעזר אומר אם נאמר °בכל נפשך למה
רש"א פרק נאמר בכל מאודך ואם נאמר בכל מאודך למה
בן סורר ומורה נאמר בכל נפשך אלא לומר לך אם יש לך אדם
ובמסכת שגופו חביב עליו ממממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם
עבודה כוכבים יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל
מאודך: כי אתא רבין א"ר יוחנן בכל מתרפאין חוץ
מעבו"ם וג"ע וש"ד עבו"ם הא דאמרן ג"ע וש"ד (מאי
שם כג היא) דתניא רבי אומ' °כי כאשר יקום איש על רעהו
ורצחו נפש כן הדבר הזה וכי מה ענין רוצח אצל נערה
מאורסה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מקיש נערה
מאורסה לרוצח ורוצח לנערה המאורסה. מה נערה
המאורס' ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ומה רוצח יהרג
ואל יעבור אף נערה המאורסה תהרג ואל תעבור. ורוצח
גופיה מנ"ל. סברא הוא כי ההוא דאתא לקמיה דרבא
א"ל מארי דוראי אמר לי זיל קטליה לפלניא ואי לא
קטילנא לך. א"ל רבא ליקטלך ולא תקטליני' דמאי
חזית דדמא דידך סומק טפי דילמא דמא דההוא גברא
סומק טפי:

בכל מתרפאין. אפי' באיסורי הנאה: **למה נאמר בכל מאדך.** יאמר החביב משניהם ודיו ומפרש לפי שפעמים שזה חביב ופעמים שזה חביב לכך הוצרכו שניהם לומר אהוב את בוראך מן החביב יותר עליך. והמתרפא בעלי אשרה נראה כמודה בה: **ושפיכת דמים.** כגון אמרו לו הרוג את ישראל חברך ואם לא תהרג: **מה למדנו מרוצח לנערה המאורסה.** והלא כבר פירש בה אונס פטור כדכתיב ולנערה לא תעשה דבר אלא נראה כמי שרוצה בא ללמד כאן ונמצא שהוקש כאן להיות למד מכאן וה"ק כרוצח כנערה שניהם שוים וכמו והיה כעם ככהן ולא נאמר והיה העם ככהן: **ניתן להצילה.** ניתן רשות לרואה שהוא רודף אחריה שיצילנה ממנו בנפשו של רודף כדכתיב ואין מושיע לה הא יש מושיע לה צריך להושיע בכל אשר הוא יכול ואפי' בהריגתו אם אינו יכול להצילו באחד מאבריו: **יהרג.** אם אומרים עובדי כוכבים הרוג ואם לאו תהרג יהרג ולא יעבור עבירה זו: **מרי דוראי.** מושל העיר (דירה שלי): **מאי חזית דדמא דידך סומק טפי.** כלומר כלום אתה בא לשאול על כך אלא מפני שאתה יודע שאין מצוה עומדת בפני פקוח נפש וסבור אתה שאף זו תדחה מפני פקוח [נפשך] אין זו דומה לשאר עבירות דמ"מ יש כאן אבוד נפש והתורה לא התירה לדחות את המצוה אלא מפני חבת נפשו של ישראל וכאן עבירה נעשית ונפש אבודה מי יאמר שנפשך חביבה לפני המקו' יותר משל זה דילמא שלו חביבה עליו טפי ונמצאת עבירה נעשית ונפש אבודה:

הר"ן דתניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך וכולי. וא"ת למה הוצרכו לדברי רבי אליעזר בכאן והרי רבי אליעזר לא דרש אלא יתורו של מקרא אבל למסור נפשו לאהבתו של הקב"ה מקרא מלא דבר הכתוב בכל נפשך י"ל לאפוקי מדרבי ישמעאל דס"ל דעל כולן הוא אומר וחי בהם ולא שימות בהם ובעבודי' כוכבים נמי בצנעי' יעבור ואל יהרג ובפרהסיא דיהרג ואל יעבור מולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי מפיק לה כדאיתא בפרק אין מעמידין ולדידיה קרא דואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך לא משמ' ליה שיתן נפשו באהבתו של הקב"ה אלא שיאהב אותו בכל לב ובכל נפש ובכל מאד כענין שכתב אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו ולאפוקי מדרבי ישמעאל מייתי הך ברייתא דר' אליעזר דאילו לרבי ישמעאל לא קשיא ליה מידי אלא אורחיה דקרא הוא אבל לר' אליעזר דקשיא ליה אלמא משמע ליה שחייב ליתן נפשו ומאדו לאהבתו בכל מקום ומ"ה קשיא ליה יאמר החביב וכל שכן שאינו חביב. והיינו טעמא דמפקינא הקרא דואהבת בעבודת כוכבים בלחוד ולא מוקמינן לה בכל המצות שקיומן הוא אהבתו של הקב"ה היינו טעמא משום דכיון דמקרא אחד מיקל והיינו וחי בהם ולא שימות בהם ומקרא אחד מחמיר ואהבת מסתברא לאוקמי קרא דוחי בהם בכל המצות כולן וקרא דואהבת בעבודת כוכבים בלבד שכל הכופר בעבודת כוכבים מודה בכל התורה כולה ובה תלוי עיקר אהבתו של הקדוש ברוך הוא ע"כ:

הרי"ף אם נאמר בכל נפשך וכו'. יש לדקדק שלא הביאו בברייתא מה שנא' במשנה ד"א בכל מאודך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך. ואפשר לכך כפל רבי אליעזר ואמר ואם נאמר בכל מאודך למה נאמר בכל נפשך ולא אמר כלשון המשנה בכל נפשך אפי' נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך. אלא שהוקשה לרבי אליעזר שאם נאמר בכל מאדך לומר בכל מדות שמודדוה

עיון יעקב

אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך. אפשר לומר לפי דעת ר' ישמעאל בסנהדרין דף ע"ד דיש חילוק בין בצנעא בין בפרהסיא בפרהסיא יהרג ואל יעבור ובצנעא יעבור ואל יהרג א"כ יש לומר דהכי מקשה אם נאמר בנ. פשך צריך לומר דמיירי בפרהסיא א"כ למה נאמר בכל מאדך הלא אפילו בצנעא מחוייב למסור ממונו אם נאמר בכל מאדך ה"א דמיירי בצנעא למה נאמר בכל נפשך והא מותר לעבור ואל יהרג ולא רצה לחלק הפסוק בתרי ענייני דכיון דכתיב ובכל מאדך משמע דבחד ענין מיירי אכן בש"ס דסנהדרין שם מבואר דר"א לא ס"ל הא דרי ישמעאל וס"ל דאפילו בצנעא מחוייב ליהרג ואל יעבור ע"ש:

המדודות לך בין מדה טובה בין מדת פורענות הוי מודה לו וקשה למה אמר בכל נפשך שהרי בכלל המדות המודודות הוא בכלל נוטלים את נפשך. לכך הוצרך לפרש יש לך אדם שחביב גופו או ממונו:

דף כז **א״ר** שמעון בן פזי א״ר יהושע בן לוי משום בר קפרא קול ומראה וריח אין בהם משום מעילה:

קול. של כלי שיר שהן הקדש: **וריח.** הקטורת אין בהם משום מעילה דאורייתא הואיל ואין בהן ממש:

דף כח **שתק** ר׳ יהודה אמר רב יוסף היינו דאמרי אינשי כפא דחטא נגרא בגויה נשרוף חרדלא אביי אמר נגרא בסדני יתיב מדויל ידיה משתלים רבא אמר גיראה בגיריה מיקטיל מדויל ידיה משתלים:

כפא דחטא נגרא. כף בוך שחקקה האומן בתוכו ישרוף את לשונו ואת חכו בחרדל. ל״א ישרוף המוי״ר בלעז כמו שורפה היא בע״ג: **סדני.** נגר עושה קד לשום בו רגלי אסירים כמו ותשם בסד רגלי: **מדויל ידיה משתלים.** מהרמת ידו וממלאכתו משתלים שכרו כשמלאה גבב: **גיראה.** עושה חיצים:

אמר הבונה הן כל אלה יאמרו המושלים ע״ד מה שאמרו בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל. כי פועל אדם ישלם לו והם לדמם יארבו ורבים כאלה בכתובים:

דף לא ע״ב דברים כד **אמר** רבי יצחק מנין לבעל חוב שקונה משכון שנא׳ °ולך תהיה צדקה אם אינו קונה משכון צדקה מנין מכאן לבעל חוב שקונה משכון:

קונה משכון. כל ימי הלואה המשכון קנוי לו ואם נאנס חייב באונסין שאינו עליו לא כשומר חנם ולא כשומר שכר שפטורין באונסין אלא כולו בשאילתו וברשותו עומד: **ולך תהיה צדקה.** בהשבת העבוט כתיב אי אמרת קונה משכון איכא צדקה בהא שכיבה שמשכב בשלמתו שהשאיל לו זה דבר הקנוי לו: **ואם אינו קונה.** צדקה בהשכבה [זו] מנין על שלו שכב:

אמר הבונה הגיד לנו אם באולי יהיה עם לבב איזה אחד שלא יהיה זכות ולא תקרא לדקה למלוה לעני על משכון כיון שהוא כטוח ממה שהלוה לו שאין הדבר כן אדרבה היא מלוה כפולה אחת ממה שסייע לעני בשעת דוחקו ושנית בהלווה לו דבר שכבר קנוי לו וחייב באונסין להשתמש בו:

דף לג קאי על תרומה ועי׳ בגמ׳ דניאל ד **החמיץ** בתלוש ה״נ דקדשה א״ל אין °בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא וכן מורין בבי מדרשא כוותי:

עירין. מלאכים כלומר תלמידי חכמים שהם כמלאכי השרת אמרי בבית המלרש כמותי דהא דקתני לעיל איכה קדושה כשהחמיץ במחובר קאמר: **ומאמר קדישין שאלתא.** מקרא הוא בדניאל: **מורין.** מורין הוראה: **כוותי.** כמותי:

דף לו ע״ב ד״ה ו **ת״ר** לחם עוני פרט לחלוט ולאשישה וכו׳ ומאי משמע דהאי אשישה לישנא דחשיבותא דכתיב °ויחלק לכל העם לכל המון ישראל וגומר ואשפר אחד ואשישה אחת ואמר רב חנן בר אבא אשפר אחת משׁשה בפר אשישה אחת מששה באיפה ופליגא דשמואל דאמר שמואל אשישה גרבא דחמרא דכתיב הושע ג דף לט °ואוהבי אשישי ענבים: *אמר רבא מאי חזרת חסא מאי חסא דחס רחמנא עילוון. וא״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן למה נמשלו מצריים בחזרת ובמרור לומר לך מה חזרת זו שתחלתו רך וסופו קשה אף מצריי תחלתן רך וסופן קשה:

אשישה. גלוסקא גדולה: **גרבא דחמרא.** איפה של יין: **מאי חסא.** מ״ט קרינן ליה חסא: **משום.** דזכר הוא דחס רחמנא עלן אלמא להכי קיימא: **למה נמשלו במרור.** דכתיב וימררו את חייהם: **תחלה רכה.** בתחלה כשתעבדו להם מ״י שכר שהיו סוכרין אותן: **הזרת סופו קשה.** הקלח שלו מתקשה כען:

מהרש״א מאי חסא דחס כו׳. פרש״י מ״ט קרינן ליה חסא עכ״ל וקלת קשה אכל איכך דקתני במתני׳ וקרי ליה בתלמודא בלשון אחר אמאי לא קאמר כמי מ״ט כגון עולשין תמכא כולי ונראה לפרש דה״ק אמאי מלוה בחסא שהוא חזרת טפי מכל הכהו דמתכיתין וקאמר משום דחס כו׳ וקל להבין: *מה הזרת כו׳. אף מצרים תחלתן רכה כו׳. מפורש פ״ק דסוטה בפקך בפה רך ופרש״י שם משכוס בדברים כו׳ ור״ל כמפורש שם ישימו עליו שרי מסים על פרעה שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה כו׳ כלומר איסטנים אתה יותר מפרעה וק״ל:

אלו עוברין פרק שלישי

יב **אמר** רב נחמן בר יצחק בתחלה כשהיו מביאין נסכים מיהודה לא היו יינם של יהודה מחמיץ וכולי: דף מב ע״ב
דף מט *תניא רבי שמעון (בן אלעזר) אומר כל סעודה שאינה של מצוה אין ת״ח רשאי ליהנות ממנה כגון מאי אמר רבי יוחנן כגון בת כהן לישראל ובת ת״ח לעם הארץ דאמר רבי יוחנן בת כהן לישראל ובת ת״ח לעם הארץ אין זיווגן עולה יפה מאי היא אמר רב חסדא או אלמני׳ ת״ח לא או גרושה או זרע אין לה. במתניתא תנא או קוברה או מקרי זל קוברתו או מביאתו לידי עניות איני והאמר רבי יוחנן נכי כהע הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרן כל שכן שתורה שנאמר וכהונה מעשרתו. לא קשיא הא בתלמיד חכם הא בעם וכני דוד כהנים הארץ. (כי הא דרב יהודה) [רבי יהושע] נסיב כהנתא רש״א חלש אמר לא ניחא ליה לאהרן דאידבק בזרעיה דהוה ליה התנא כי אנא (ואיתסי). רב אידי בר אבין נסיב כהנתא והוו ליה תרי בני סמיכי. (סמיכי ס״ד אלא אימא דחזו לסמיכה. ומאן אינון) רב ששת בריה דרב אידי ורב יהושע בריה דרב אידי. אמר רב פפא אי לא דנסיבנא כהנתא לא איעתרי אמר רב כהנא אי לא דנסיבנא כהנתא לא גלאי אמדו ליה. והא למקום תורה גלית. לא גלאי כדגלו אינשי. א״ר יצחק כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה שנאמר °ואוכלים כרים מצאן ועגלים מתוך עמוס ו מרבק

עיון יעקב

אין ת״ח רשאי ליהנות ממנה. עיין בתוספות בקדושין ריש דף ל״ג דלשון אינו רשאי מקבל שני פירושים או הפירוש שאסור לעשות כן ואז״כ נראה דאיסור הוא דנראה כאילו השידוך נעשה ברצון חכמים או דהפירוש הוא אינו מחוייב ליהנות ממנו לפי שאמרינן לקמן דף קי״ג מי שאינו אוכל בהבורת מצוה הוא מנודה לשמים אבל כה״ג לא מיקרי סעודת מצוה ואינו מחויב לאכול שם ועיין ברמב״ם פ״ה מה׳ דעות ובכ״מ שם דאם הם שווים שהם עמי הארצים הוי ג״כ סעודת מצוה וכהן לישראלית אין איסור דמ״מ בניו כהנים וכן כהן אם הוא ת״ח אסור לישא בת ע״ה כדבסמוך ואם הוא ע״ה אף שהוא בן ת״ח מ״מ הוי ליה ענבי הגפן בענבי הסנה כי אין יחוס כיחוס עצמו: סמיכי ס״ד. כתב בספר יוחסין דף ע״ע וז״ל ואולם דאז כבר נתבטל הסמיכה או שהיו בבבל ע״ש:

פס מרבק וכתיב בתריה לכן עתה יגלו בראש גולים: תנו רבנן כל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום לסוף מרחיב את ביתו ומאלמן את אשתו ומייתם את גוזליו ותלמודו משתכח ממנו ומחלוקות רבות באות עליו ודבריו אינן נשמעים ומחלל שם שמים ושם אביו ושם רבו וגורם שם רע לו ולבנו ולבן בנו עד סוף כל הדורות. מאי היא. אמר אביי קרי ליה בר מיחם תנורי רבא אמר בר מרקד בי כובי. רב פפא אמר בר מלחך פינכי רב הונא [שמעיה] אמר בר מך רבע:

בתחלה. כשבהמ"ק קיים היו מבילין נסכים מיהודה ובזכות הנסכים הי' טעם ביינס ולא הי' מחמיץ וכו': **בת כהן.** לריכה להינשא לכהנים ולא ליפגום משפחתה ולהינשא לישראל: **אין זיווגן עולה יפה.** במזל יפה וטוב: **מאי היא.** מה עולה בידן: **או אלמנה או גרושה או זרע אין לה.** כדכתיב ובת כהן כי תהיה לאיש זר וסמיך לו ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע וגומר: **או קוברה.** בלא זמן: **ת"ת.** שבח לכהן אבל ע"ה ואינו כהן גגאי הוא לבני אהרן וכענשין: **לא גלאי.** רב כהנא גלה מבבל לארץ ישראל כדאמרי'. בפ' הגוזל ומאכיל: **לא גלאי כדגלי אינשי.** שאר ת"ח גולין ויולאין מדעתן ואני על כרחי ילאתי מחמת מרדין ואימת מלכות: **ומאלמן את אשתו.** שמבקש למנדו וא"א לו וגולה למזונות והרי אשתו באלמנות חיות וגוזליו כיתומים: **ותלמודו משתכח.** שאינו עוסק לחזור אחריו: **ומחלוקות רבות באות עליו.** מחמת ששכח תלמודו או הקפות שהקיף מחנוני לסעודתו: **וקרו ליה.** לבניה: **בר מ"קד בי כובי.** בנו של מרקד בין החניות כדרך שהללנים עושים שמשחקים ומרקדים בחנויות להשקותן בשכרן: **מלחך פינכי.** לוחך קערות: **מך רבע.** מקפל לבושו ורובן וישן כך דרך המשתכרין שאינו יכול לילך לביתו ולשכב על מטתו אלא מקפל כסותו תחתיו וישן: **מך.** כמו בר אמורא מוך שקיך וגבי במסכת תענית (ואינו מתקבל לשומעים מתוך גרגרנותו):

מהרש"א כשהיו מביאין נסכים מיהודה כו'. דבר זה מבואר כי הברכה והקללה של ישראל תלוים בזכות וחובת ישראל כמ"ש ילחק והי' כאשר תריד ופרקת גו' ולזה בהיות מקדש על מכונו בזכות הנסכים שהיו מביאין בב"ה הי' להם הברכה שלא היה יינס מחמיץ כי שם היה מקור הברכה במקום. השיתין כמפורש במסכת סוכ' אבל כשחייבו חובת הגלות ובטלו הנסכי' באה אותה הברכ' לאדום לקיים מה שנאמר אמלאה החרבה גומר כמפורש פ"ק דמגילה ע"ש: **בזרעו של אהרן כו'.** משום דעבודת כהן שהיא הקטרת מעשרת כדאמרינן פרק בראשונה ויליף לה ישימו קטורה באפך גו' ברך ה' חילו וגו' ואמר כ"ש שתורה כו' דכתיב בתורה בשמאלה עושר וכבוד והמקשה ידע ודאי דהך דר"י בת"ח קמיירי כדקאמר כ"ש שהתורה כו' אלא דהוה ס"ד דבעם הארץ כמי מעשרת וכ"ש בת"ת דיותר מעשרת משום תורה ובמסקנא דעם הארץ מביאתו לידי עניות כ"ש דקאמר הכי פירושו אם בכהן לחוד הכהונה כ"ש כשתכנשא הכהנת לת"ח דמשום תורה מעשרת עפי

ולו"ק: **תרי בני סמיכי.** שנא' ירדו משפטיך ליעקב גו' גם שנאמר כן בכל שבט לוי עיקר קרא בכהן איירי כדכתיב ובאת אל הכהנים הלוים וגו' וק"ל: **לא גלאי כו'.** מוכח מזה שלא היה כהן כמ"ש התוספות וקאמר על שהוא ישראל ונשא כהנת לא עלה זווגו יפה שהולך לגלות ממקומו ומיהו רב כהנא ת"ח הוה ואמרינן לעיל דשבח הוא לו לישא כהנת גם אם הוא ישראל וי"ל דמשום עכותכותיה לא החזיק עלמו בת"ח ומיהו הס שא"ל והא למקום תורה גלית הוה מלי למימר לו ת"ח אתה ודו"ק: **שנאמר ואובלים ברים כו'.** דבמתענגים בריבוי תאוות מסעודת רשות משתעי קרא ואמר דלכן יגלו גו' היינו עשרת שבטים שגלו בראשונה משום שהלכו ביותר בתענוגים ובמותרות ע"כ יגלו בראש קודם זמן שגלו שבט יהודה והיא מדה כנגד מדה כי הגולה א"א לו להשיג תענוגיו וכל תאוותיו וק"ל: **כל ת"ה המרבה כו'.** ר"ל דמתוך שמרבה סעודותיו בבית אחר בריבוי תענוגיו מבקש לימודו גם בביתו כן וע"י זה מכלה ממונו ומחריב ביתו למכור את כליו שבביתו ואמר ומאלמן את אשתו כו' כפי' רש"י וע"ל דמדתו שיהיה גולה שלא יהיה לו בגלותו להשיג כל תאותו כמ"ש לעיל גבי כל הכהנה לסוף גולה כו' ואמר ומחלוקות רבות באות כו' עיין פרש"י וע"ל דבמשתאות שמרבה בכ"מ מביאו לידי מחלוקת כמ"ש למי אוי גו'. למי מדנים גו' למאחרים על היין גו' ואמר ומחלל שם שמים ושם רבו כו' כההיא דאמרי' פי"ה בחילול השם עיין שם: **קרי ליה בר מיחם כו'.** עיין פרש"י והכא קרי ליה לא משמע כן אלא קרי ליה לאותו ת"ח גופיה בר מיחם כו' ר"ל דבר הכי שמיחם תנורי הוא וק"ל:

הרי"ף כל שנהנה מסעודת הרשות וכו'. ולכאורה משמע דרבי ילחק לא שמיע ליה הא' ברייתא דרשב"א דאמר כל סעודה שאינה של מלוה אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה דמשמע הא שאר כל אדם שאינס ת"ח נהנים מסעודת הרשות והכא אמר רבי ילחק כל הנהנה מסעודת הרשות גולה. ואפשר לומר דכגון בת כהן לישראל או בת ת"ח לעם הארץ הוא דתניא אין תלמיד חכם רשאי הא שאר כל אדם רשאין אבל בסעודת הרשות שאינה סעודת נישואין כל אדם שהוא נהנה ממנו הוא גולה: כל ת"ח המרבה סעודתו בכ"מ וכו'. וא"ת כיון דנהנה מסעודת הרשות הוא גולה אמאי קאמר המרבה סעודתו דהרי בהנאה בלבד הוא נענש ואי בסעודת מלוה איירי קשה למה הוא נענש ושמא גם בסעודת מלוה שמלוה ליהנות כל המרבה ליהנות כל ימיו סובב ליהנות מהסעודות אין לו זמן לעסוק בתורה והוא להוט אחר גרונו ומבקש לימודו ואי אפשר לו וגולה וכו' ועוד אפשר דלעיל איירי דנהנה מסעודת הרשות ולא מסעודת מלוה. והברייתא איירי במרבה סעודתו בכ"מ פעמים מסעודת מלוה ופעמים מסעודת רשות סופו לבקש למודו ושוכח תלמודו:

תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל. מה שיש לו וישא יג בת תלמיד חכם שאם מת או גולה מובטח לו פס חלק שבניו תלמידי חכמים ולא ישא בת עם הארץ שאם מת וע"ש רש"א או גולה בניו עמי הארץ. *ת"ר לעול' ימכור אדם כל מה פס ע"ב שיש לו [וישא בת ת"ח] וישיא בתו לתלמיד חכם משל לענבי הגפן בענבי הגפן דבר נאה ומתקבל. ולא לעם הארץ משל לענבי הגפן בענבי הסנה דבר מכוער ואינו מתקבל. תנו רבנן לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ת. לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור
לא

עיון יעקב

כל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום. כי אדם לעמל תורה נברא ולא לתענוגי' ועידונין כי התורה ניקנת במיעוט תענוג: **ותלמודו** משתכח ממנו. כדאמרינן דקרי ליה בר מך רבע שקופו נגדיו ליסן עליהם תחת אי מהדברים שגורמים שכחה כדאיתא סוף מסכת הוריות ע"ס: **לעולם** ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח. כלומר אף דקי"ל האשה עולה עמו ואינה יורדת עמו נמלא ע"י שנושא בת ת"ח צריך ליתן לה כפי מעלתה וצריך למכור הכל אפ"ה עושה כן לכבוד חיבת התלמידי חכמים ומאן דרחים רבנן ה"ל בנין רבנן אע"ג דבני ת"ח עלמן הם ע"פ הרוב ע"ה ורוב בנים הולכין אחר אחי האם מכל מקום מלוה זו מכריע על הכל דיש לו בנים ת"ח ובעלמא אמרינן נחות דרגא נסיב איתתא מכל מקום ירתה לישא בת ת"ח מטעם זה ועיין במהרש"א: **ולא** לעם הארץ. משל לענבי גפן בענבי סנה. דהוי כלאים וכדאי' פ"ה דכלאים המקיים קולים בכרם. לכך או מת או גורבה כדי שלא לקיים בכלאים ולהכי אין ת"ח רשאי ליהנות מסעודתם דהוי כרולה בקיומו של כלאים וכל ע"ה דמיירי כאן היינו שאינו מדקדק במלות כמבואר בא"ע סי' ב' כש"ע אבל הא דע"ה לנחרו כ"יב דבפסוק מיירי במכיר את בוראו וכופר להכעיס כמ"ש התוס' והרא"ש ועיין בב"י בא"ע סי' ב':

לא מצא ישא בת ראשי כנסיות לא מצא ישא בת גבאי צדקה לא מצא ישא בת מלמדי תינוקות ולא ישא בת
דברים כז ע"ה מפני שהם שקץ ונשותיהם שרץ ועל בנותיהם הוא
ויקרא יא אומר °ארור שוכב עם כל בהמה. תניא רבי אומר עם הארץ אסור לאכול בשר שנאמר °זאת תורת הבהמה והעוף כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף וכל שאינו עוסק בתורה אסור:

כל מה שנאמר פה מעם הארץ הכל קאי על הזמנים הקדמונים כי אז היה עם הארץ חשוד על שפיכת דמים וגם היה פרוץ בכל מדות הרעות. אבל עתה בזמנינו אור התורה פרץ גם באנשים כאלה:

ואינו מתקבל. לשומעים: **גדולי הדור.** אנשי מעשה וצדיקים: **בת גבאי צדקה.** שאין ממנין אותם אא"כ טובים ונאמנים: **ונשותיהם שרץ.** שאינן זהירות במצות: **עם כל בהמה.** שדומות לבהמה שאין להם לב להבין:

תוספות לא מצא ישא בת מלמדי תינוקות. משמע דגבאי צדקה עדיפי ממלמדי תינוקות והא דאמרינן בפרק השותפין והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע אלו גבאי צדקה ומצדיקי הרבים ככוכבים אלו מלמדי תינוקות נ"ל דזוהר הרקיע עדיף מזוהר הכוכבים. והר"ן ז"ל בחדושיו העתיק לשון זה מתוספות וכתב עליו וז"ל והיה זה זר מאד אצלי כמה שנים עד שראיתי בחכמת תכונת הגלגלים שהדבר כן שהכוכבים מקבלים אורם מאור השמש ולפי שהרקיע גוף דק ובהיר מאד אינו מקבל אורה ממנו אבל הירח וכוכבים מתוך שהם גופים עבים מקבלים אורו כמו שאנו רואים שאור השמש ניכר יותר באבנים ובארץ ממה שהוא ניכר במים ואויר ונתבאר שם הענין בדבר שאין בו ספק. כתבתי זה להודיע שדבר ה' בפיהם ז"ל אמת עכ"ל הר"ן ז"ל:

מהרש"א בניו ע"ה כו'. והא דאמרינן בנדרים הזהרו בבני עניים שמהן תצא תורה היינו כמו עניים ת"ח שאינן ע"ה זוכין לבנים ת"ח ומיהו הא דאמרינן התם ומפני מה אין מצויין ת"ח מבניהם כו' ופי' הר"ן שבעל הרוב אינן בני תורה עכ"ל קשה קצת דהכא אדרבה משמע דע"כ ישיא בתו לת"ח כדי שיהיו בניו ת"ח: **בענבי הגפן כו'.** מדומה להו לגפן עם"ה אשתך כגפן פוריה גו' והוא מפורש במדרשות בדמיונו במעלות הגפן ואמר שהוא דבר נאה ומתקבל כו' כ"ל שהוא דבר נאה שישא בת תלמיד חכם ולא בת עם הארץ כדלקמן גם הוא מתקבל להיות לו זרע כשר ומונה כדאמרינן בירושלמי דכלאים אשתך כגפן גו' מה זיתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהיו בהן פסולת והיפך בבת ע"ה: **מפני שהן שקץ ונשותיהן כו'.** מלת שקץ נאמר על הרוב לגבי עובדי כוכבים דכתיב ביה ולא ידבק בידך מאומה כך אסור לידבק בע"ה ולישא את בתו ונשותיהם שרץ שטומאת מגע שרץ היא במשהו בכעדשה כך נשותיהן בטומאת נדתן במשהו דברואה טפת דם כחרדל יש להרחיק מהן ועל בנותיה' הוא אומר ארור שוכב עם גו' מפור' במסכת עירובין: **ע"ה אסור לאכול בשר כו'.** כבר אמרו המפרשים טעם בזה ומיהו יש לדקדק אמאי נקט בשר בהמה ועוף ולא נקט נמי דגים ושאר נפש חיה דכתיבי נמי בהאי קרא ונראה לפרש דודאי בן נח הותר לאכול כל בשר כדכתיב כירק עשב נתתי לכם את כל גו' אלא ישראל שקבלו התורה נצטוו להבדיל בין הטמאה לטהורה וע"ז רמז בקרא זאת תורת דהיינו העוסק בתורה ויודע להבדיל בין הטמא לטהור וכל שאר איסורים הנוגעים לאכילת בשר כגון דם וחלב ובשר בחלב וגיד הנשה הותר לאכול בשר וכל שאינו עוסק בתורה בכל הני איסור והיתר דאכילת בשר אסור לאכול בשר דודאי יכשל בו להתיר האיסור ועל כן נקט בשר בהמה ועוף דרבו דיניהם להבדיל בין איסור להיתר משא"כ בדגים דבקל יוכל להבדיל בין איסור להיתר כשידע סימן קשקשת לחוד וק"ל:

הרי"ף וישא בת ת"ח וכו'. הכונה דאע"פ שהזיווג העולה יפה הוא ת"ח עם בת ת"ח אבל אם ת"ח עם בת עם הארץ או בת ת"ח לעם הארץ אין זיווגן עולה יפה. עם כל זה ימכור העם הארץ כל מה שיש לו וישא בת ת"ח לפי שלא הוכח שאין זיווגן עולה יפה כדאמרינן במתניתא בת ת"ח לעם הארץ או קוברה או קוברתו או מביאתו לעניות. עכ"ז אם מת דהיינו קוברתו או גולה דהיינו מביאתו לידי עניות וצריך לגלות מתוך עניותו מובטח לו שבניו תלמידי חכמים ואין לו הבטחה גדולה מזו. ורמז עוד באמרו לעולם שלא מיבעיא האדם שיש לו שישא בת ת"ח אלא גם מי שאין לו פת לאכול ומוצא בת עם הארץ שנותנת לו הון וממון והת"ח אין בידו מה שיתן לו ימכור מה שיש לו וישא בת ת"ח העניה ולא ישא בת עם הארץ לפי שהן שקץ וכו' והיוצא מהטמא טמא ולבסוף אין זיווגן עולה יפה וזה הנושא אשה לשם ממון הדם נכנס והדם יוצא והממון אבד וגולה או מת ובניו יהיו עמי הארץ וקשה טובא מההיא דכתובות פרק שני דייני גזירות אמר רבי אלעזר עמי הארצות אינם חיים וכו' א"ל רבי מצאתי להם רפואה ואתם הדבקים בה' וכי אפשר לאדבוקי בשכינה אלא כל המשיא בתו לת"ח וכו' כאילו מתדבק בשכינה והשתא תימא מ"ש הברייתא ולא ישא בת עם הארץ מפני שהם שקץ ונשותיהם שרץ ועל בנותיהם הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה וצריך לומר דהברייתא מיירי בעם הארץ שאינו מחזיק יד לומדי התורה וכשזה נושא את בתו אין כונתו להחזיק בידו בממונו כדי שילמוד תורה ועל בנותיהם של כיוצא בזה הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה ועל זה אמרו שם במרפה עצמו מד"ת רפאים בל יקומו אבל עם הארץ שמשיא בתו לת"ח ומחזיק בידו שיעסוק בתורה עץ חיים היא למחזיקים בה ובצל החכמה בצל הכסף ויש לאותו ע"ה רפואה מן התורה שלומד זה בשיבתו ועיין במה שכתבתי שם פרק שני דייני גזירות:

א"ר אלעזר ע"ה אסור להתלוות עמו בדרך שנאמר °כי הוא חייך ואורך ימיך הוא על חייו לא חס על דברים ל
חיי חברו לא כל שכן. תניא אמר רבי עקיבא כשהייתי ע"ה אמרתי מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור אמרו לו תלמידיו רבי אמור ככלב אמר להם זה נושך ושובר העצם וזה נושך ואינו שובר העצם. תניא היה ר' מאיר אומר כל המשיא בתו לע"ה כאלו כופתה ונותנה לפני ארי מה ארי דורס ואוכל ואין לו בושת פנים אף ע"ה מכה ובועל ואין לו בושת פנים תניא רבי אליעזר (בן יעקב) אומר אלמלא צריכין אנו להם למשא ולמתן היו הורגים אותנו. תני רבי חייא כל העוסק בתורה בפני עם הארץ

עיון יעקב

אסור לאכול בשר. אמרתי הטעם כי אדם לעמל יולד ועל שם כך נקרא אדם כי מי שאין לו קרקע אינו אדם כי מאדמה לוקח. אבל מי שעוסק בתורה הוא בן חורין כיון שעוסק בעמל פה וכדאי' בסנהדרין דף צ"ט לכן מי שהוא ע"ה וצ"ל אוכד לאדמה וכתוב עובד אדמתו ישבע לחם ולא בשר ומשא"כ בעל תורה ועמ"ש לעיל בברכות דף מ"ו: **על** חייו לא חס על חיי חבירו לכ"ש. אע"ג דאמרי' בפרק בן סורר ומורה דף ע"ד ע"א מה חזית דדמא דידך סומק טפי ע"ש בתוס' ועיין בסוטה דף מ"ו מ"ש בשם מהרש"א מיושב הכל כיון שאין יראת אלהים כו': *מותר לנוחרו ביוה"כ שחל להיות בשבת. עיין בתוס' דמיירי שהוא חשוד על הרציחה דאז מותר להמית אותו אפילו בשבת משום פקוח נפש וכמבואר בא"ח סימן שע"ז יעו"ש והא דקאמר אפילו ביוה"כ שחל להיות בשבת היינו דל"ת מדמצינו בפ"ד דדמאי דנאמנים העמי הארצים על הדמאי בשבת מטעם דאימת שבת עליהן שמתייראין לעשות עבירה בשבת אם כן ה"נ נימא הכי קמ"ל דאפילו יוה"כ שחל להיות בשבת דאיכא עליו אימת יוה"כ ושבת מ"מ בעם הארץ כזה שחשוד על הרציחה אין בו שום יראה ואימה ומותר להורגו ומהרש"א מוציא אגדה זו מפשוטו ע"ש ואין כ"ל: *אימר לשוחטו. נ"ל דהרגישו ע"פ מה דאיתא בש"ס דע"א דף כ' ע"ב דאמר מלאך המות אי לא דחיישינן ליקרא דברייתא הוי פרענא בית השחיטה כבהמה ע"כ וא"כ ונקשה שפיר כיון שזה ע"ה מגיע לאופן זה שמותר להמיתו בשבת כי נמשל כבהמות נדמה שהם מועדים להמית בנשיכתן א"כ ודאי אין להוש ליקרא דידיה והכ"ל שחטו ומתרץ דלא טעון ברכה דלא הוא המלוה לברך עליו כמו בשחיטה כיון דמותר בכל מיתה שאתה יכול להמיתו וזהו הרפתו: **זה** נושך ושובר עצם. מרית כי עצם גימטריא ר' כלומר מי שקורין רבו ביקש לנשוך: **כל** העוסק בתורה בפני עם הארץ. כוונתו כדי שילמוד עם הארץ חכמה ומוסר ממה שלמד לפניו לכך דומה לו כאילו בא על ארוסתו שחייב סקילה וכדמצינו ביהושע וכלב שאמרו אך בה' אל תמרודו וביקשו לרגום אותם באבנים כיון שהוכיחם:

שם נג. הארץ כאילו בועל ארוסתו בפניו שנא' °תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה. וגדולה שנאה ששונאין עמי הארץ את תלמידי חכמים יותר משנאה ששונאין עובדי כוכבי' את ישראל ונשותיהן יותר מהם תנא שנה ופירש (קשה) יותר מכלן ת"ר ו' דברים נאמרו בע"ה אין מוסרין לו עדות ואין מקבלין עדות ממנו ואין מגלין לו סוד ואין ממנין אותו אפוטרופוס על היתומים ואין ממנין אותו אפוטרופוס על קופה של צדקה ואין מתלוין עמו בדרך. וי"א אף אין מכריזין על אבידתו. ות"ק זמנין דנפיק ברא מעליא מיניה ואכיל ליה ומיקיים ביה מה שנאמר °יכין וצדיק ילבש:

איוב כז ב"ק ע"ש רש"א כי הוא חייך ואורך ימיך. (התורה שהיא אורך ימים וחיים אחרים): על חייו לא חס. ללמוד תורה ולחיות: על חיי חבירו לא כ"ש. ויש לדאוג שמא יהרגנו: אילמלא צריכין אנו להם. למזונותיהם ולעזרתם היו הורגים אותנו: כאילו בועל ארוסתו בפניו. שמוציאו: מאורסה. היא לכל קהלות ישראל: שנה ופירש יותר מכולן. תלמיד שפורש מן התורה ויודע כמה תלמידי חכמים מגנין את עמי הארץ וכמה הם שפלים בעיניהם שונא ת"ח יותר מכולם מעמי הארץ ונשותיהן: אין מוסרין לו עדות. אין ממנין אותו לשמוע דבר להעיד עליו: ואין מגלין לו את הסוד. דבר סתר לפי שהוא הולך רכיל ומגלה סוד: על היתומים. שהוא חשוד על הגזל, המוצא אבדה חייב הוא להכריז כדאמרינן בפ' אלו מציאות ועם הארץ אינו אחיך דאינו עושה מעשה עמך. *(וקשיא לי הלא שמוצא אבדה ואינו יודע של מי הוא חייב להכריז ואם יודע שהוא של עם הארץ חייב להחזיר שהרי אין השמועה פוטרתו מלהחזיר את אבדתו. וה"ל דהאי אין מכריזין על אבידתו הכי קאמר אין מחפשין וחוקרין על אבדתו וכן מליכו לשון הכרזה במי שמבקש אבדתו כדתנן בבבא מציעא כדי שילך לביתו שלשה ימים ויכריז יום אחד ואמרינן באלו מציאות עם הארץ לאו אחיך הוא דאינו עושה מעשה עמך):

איכו מרפ"י ושסולם

מהרש"א ואנשבנו כו'. אין דרך השונא לכסוף מומו ובשבירת עלם כדמסיק אבל ר"ל שהייתי מתרגז עליו להרע לו שכן דרך המתרגז על חבירו הוא נושך שיניו זה על זה כמ"ש חורק עליו שיניו ובשבירת עלם כחמור הייני להרע לו הרבה: מכה ובועל כו'. הייני שמכה מומו את אשתו ביד ומיד בועל ואינו מפייס כדפירש רבינו תם בתוספות: כאילו בועל ארוסתו שנא' תורה וגומר. הוליא מלת מורשה מל' ירושה ע"פ מ"ש שאינה ירושה לך והיא מונחת בקרן זוית כל מי שרולה ליטול יטול וע"כ דרשוהו מל' מאורסה כי התורה כמשלה לאשה בכמה מקומות ובתחלת נתינתה לישראל הרי היא כארוסה עד אחר שילמדה שנעשית לו כאשה וא"כ עם הארץ שאינו לומד הרי היא כשארת לו כארוסתו ות"ח העוסק בה בפניו כו' וק"ל: ואין מכריזין על אבדתו כו': עיין בטור"ל דמיירי באבדת בגד שכתלא עליו רבב או מנעלים המטולאים דאיכן של ת"ח כדאמרינן פרק ואלו קשרים וק"ל:

הרי"ף אל תקרי מורשה אלא מאורסה. דקדקו שאם הוא מל' ירושה הול"ל תורה נוה לנו ירושה קהלת יעקב או הורישה לקהלת יעקב ומאי מורשה אלא לשון מאורסה שמשיני נתקדשה לישראל כדכתיב לך אל העם וקדשתם ודרשוהו חז"ל מלשון קדושין ועדיין היא מזומנת ליכנס לחופה דהיינו בלימוד התורה והלומד תורה בפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו בפניו שהאומה שנתקדשה לו בשיני הוא אינו לומדה ושבו לומדה ונועל חלקו בפניו. ועוד אפשר שכיון שהתורה גם היא ארוסתו של העוסק בתורה כשלומד בפני עם הארץ כאילו בועל ארוסתו שלו לפני שבריות שהוא גנאי לו: תנא שנה ופירש קשה מכולם. נראה דמיירי בפירש מד"ת ורודף אחר הבלי העולם שהוא כמבעט במעלת התורה שיקרה היא מפנינים. וזה הוא גונא מת"ח העוסקים בתורה יותר ממה ששונאים אותם עמי הארץ וזהו שאמרו עליו במסכת חגיגה מעוות שאינו יכול לתקון זה ת"ח שפירש מן התורה וע"ש:

°והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון. מאי אור יקרות וקפאון א"ר אלעזר זה אור שיקר בעולם הזה וקפוי הוא לעולם הבא. ר' (יהושע) [יוחנן] אומר אלו נגעים ואהלות שיקרות הן בעולם הזה וקפויין הן לעוה"ב רבי (יוחנן) [יהושע בן לוי] אמר אלו בני אדם שהם יקרים בעולם הזה וקפויין הם לעולם הבא כי הא דרב יוסף בריה דר' יהושע בן לוי איחלש ואיתנגיד כי הדר א"ל אבוה מאי חזית אמר ליה עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה א"ל בני עולם ברור ראית ואנן היכי חזיתינן תמן אמר ליה כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם ושמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ושמעתי שהיו אומרי' אשרי הרוגי מלכות שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן - מאן נינהו אילימא רבי עקיבא וחבריו משום הרוגי מלכות ותו לא אלא הרוגי לוד:

טו. דף נ זכריה יד בערוך ע' קף פי' דקאי על אור התורי' וה"ב פי' רש"א על נגעים וכו' שיהיו נקל לידע לעה"ב ב"ב פ"ק וע"ש רש"א

אור שיקר בעולם הזה. כשחמה מאירה בגבורתה ואורה הולך וגדל אותו אור חשוב ויקר שלא יהיה קפוי וקל לעולם הבא כל דבר קל קרוי קפוי לף על פני המים שנא' ויצף הברזל ומתרגמינן וקפא פרזלא: בני אדם יקרים. עשירים וחשובים ואינם טובים לעוקום: ואיתנגיד. גוע ופרחה נשמתו: עליונים למטה. אותן שראיתי כאן חשובים ראיתי שם קלים: ואנן. תלמידי חכמים היכי איתינן התם: הרוגי מלכות ותו לא. לא היתה בהן מעלה אחרת שיחשבו עליה אלא זו בלבד: הרוגי לוד. שני אחים [היו] שמסרו עצמן על ישראל שהודו על עלמם שהרגו בת קיסר שהיו מטילין אותה על כל ישראל: (והר"ן ז"ל כתב בפירוש הרוגי לוד בהגדה אמרו שלא רצו לשתות בכלי זכוכית לבוצה לשעת הגזרה הים והוי כעלקתא דמסאבא):

הרי"ף לא יהיה אור יקרות וכו'. נראה דכל הני דרשות דרשי' הוא משום שכתוב במסורה יקפאון ביו"ד. ולהכי דרשי שמה שהוא יקר בעולם הזה יהיה קפוי וקל לעוה"ב שמלת וקפאון כתיב יקפאון שמורה שהוא לעתיד:

°ביום ההוא יהיה על מצילות הסוס קדש לה' מאי על מצילות אמר רבי יהושע בן לוי עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים עד שעה שהסוס רץ ומיצל רא"א כל מצילות שתולין לו לסוס בין עיניו יהיה קדש לה': רבי

טז. שם שם

עין יעקב

אל תקרי מורשה. כלומר כיון שזה הוא ע"ה ופרק ממנו עול תורה ואם יהיה הפי' מורשה לשון ירושה וירושה אין לה הפסק כדאיתא בח"מ סימן רע"ח סעיף א' בירושה דאורייתא שכבר קבלו אבותינו אלא ק"ל הפי' דינו כנערה המאורסה: גדולה שנאה ששונאים ע"ה את הת"ח. וזו היא עיקר שנאת הגס חגס בלא מלות ועוד אפשר לומר דס"ק אם הוא שונא לו הוא שונא לו בכל לבו יותר מע"ס ונשותיהן יותר מהם אבל יש ע"ה שאינם שונאים להם כלל: ששה דברים נאמרו בעם הארץ. עיין בסידושינו דברכות דף מ"ו ועיין בהירושלמי דב"ק דף קי"ט ובתשובות חלק ב' סי' כ"ב ע"ש:

רבי יוחנן אומר כל ביזה שבזזו ישראל עד שעה שהסוס רץ ומיצל יהיה קדש לה'. בשלמא למ"ד כל ביזה היינו (שם) דכתיב °והיה הסירות בבית ה' כמזרקים אלא למ"ד הנך תרתי מאי והיה הסירות כמזרקים. מילתא אחריתא קאמר דמעתרו ישראל ומתנדבי ומייתי. בשלמא למ"ד כל ביזה (שם) היינו דכתיב °ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות אלא למ"ד הנך תרתי מאי ולא יהיה כנעני עוד. א"ר ירמיה א"ר אויא אין כאן עני. וכנעני מנ"ל דאיקרי תגר דכתי' (בראשית לח) °וירא שם יהודה בת איש כנעני מאי כנעני אילימא כנען ממש אפשר בא אברהם והזהיר את יצחק בא יצחק והזהיר את יעקב ואזיל יהודה ונסיב בת כנעני אלא אמר (הושע יב) ריש לקיש בת גבר תגרא כדכתיב °כנען בידו מאזני (ישעיה כג) מרמה ואבע"א מהכא °אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ:

(עיין ג"י רש"י בגמרא)

עד שעה שהסוס רץ ומיצל. כשיעור מרולת הסוס (שהוא) עד חלי היום ול' מילל שלילו תחתיו [פירש"י בגמ' שכל שעות היום חמה נוטה ללדדין. ולל האדם ולל הבהמה נוטה ללדו וכשהחמה במזרח לל האדם למערב אבל בחלי היום חמה עומדת באמלע הרקיע בראש כל אדם ולל הסוס תחתיו] דהיינו חלי היום כשחמה במזרח נוטה כלפי מערב וכשהוא במנחה במערב נוטה כלפי מזרח אבל בחלי היום החמה עומדת באמלע הרקיע והמה בראש כל אדם ולל הסוס תחתיו בפירוש רבי מכיר מלאתי: **כל מצילות הסוס** (ג"י רש"י בגמרא) *שמטילין לו לסוס לנוי לקשקשו ל' מללתיים יהיו קדש לה' שיתנדבו (שסולין) ישראל כדבותיהם להקדש: **כל ביזה.** שיבוזו ישראל מהעובדי כוכבי"ם אחד עד חלות קדש לה' שיביאו הנדבה למקדש: **הסירות במזרקים.** אף הסירות יהיו של כסף וזהב שתהא שם ביזה רבה להקדש: **מאי והיה הסירות כמזרקים.** והא במלילות הסוס ליכא הקדש שיהא שם עושר כולי האי: **דמעתרו ישראל.** שיתעשרו ישראל ובשורה אחרת היא: **כנעני.** לא יהיו לריכים הגזברים לעשות סחורה בנכסי הקדש לפי שיהיה שם עושר גדול מן הביזה: **בא אברהם והזהיר את יצחק.** שהזהירו והשביעו לאליעזר כדכתיב אשר לא תקח אשה לבני וגו' ויצחק את יעקב לא תקח אשה מבנות כנען: (הר"ן בא אברהם והזהיר את יצחק. ולית ליה כדאמרינן באגדה ויעשו בניו לו וכו' א"ל כל מי שבשוי כנענית לא ישא מנעתי אי כמי דאיהודה קא מתמה שגבר באחיו וזכה ללאת ממנו כתר מלכות):

מהרש"א כל מצילות שתולין לסוס כו'. עיין פי' רש"י ויותר נראה לפרש דגם לפי דרש זה יהיה מלי לל שיהיה ללל בין עיניו שלא יהיה כבעת מזריחת שמש וכן עושי' לסוסים המוכנים למלחמה וק"ל: **להוסיף כו'.** יהיה קדש לה' כל אותו הוספה לענין אכילת קדשים קלים ומעשר שני ומקרי תוך חומת ירושלים ואיכו נראה שיבנו אותה חומה כ"כ גדולה ע"י בן אדם אבל אמר ואני אהיה לה חומת אש וק"ל: **בשלמא למ"ד ביזה גו'.** עיין פרש"י וק"ק ומאי קושיא למ"ד כמי הנך תרתי הא כיון דלדידהו כמי קאמרינן דמעתרי ישראל כולי כיחא כמי דלא יהיו לריכים לעשות סחורה בנכסי הקדש ונראה לפרש דלמ"ד ביזה כיחא שלא יהיו לריכים גזברים לקנות ממעות הקדש מן הסוחרים כלי המקדש שהן הסירות כי הסירות גופן מן הביזה יהיה קדש אלא להנך תרתי מ"ד דמעתרי ישראל ומתנדבו ואין דרך המתנדבין אלא להתנדב מעות וא"כ לריכין שפיר סוחר כנעני לקנות ממנו הסירות ומשני אין כאן עני שאין דרך העני להיות לו סירות של כסף וזהב וביום ההוא לא יהיה כאן עני וכ"א מישראל יהיה לו בביתו סירות של כסף וזהב כמפורש והיה כל סיר בירושלים וביהודה קדש לה' לבאות ובאו כל הזובחים גו' דהיינו שיהיו עשירים ויהיה לכ"א סיר של כסף וזהב בביתו להקדישו קדש לה' ויש לדקדק שאמר בירושלם וביהודה דמשמע בכל ארץ יהודה וכי מותר לאכול ק"ק וזבחים חוץ לירושלים בכל ארץ יהודה ולפי מה שאמרו לעיל דהקב"ה עתיד להוסיף על ירושלים כו' והיינו מארץ יהודה ניחא דמה שהוא עתה ארץ יהודה יהיה קדש לה' ודו"ק: **אילימא כנעני ממש וכו'.** ר"ל דכל מה שהוזהרו בו האבות ליקח מבנות כנען ודאי דהשבטים נמי נזהרו בו והא דכתיב שאול בן הכנענית כבר דרשו בו פרק הנשרפין שהוא זמרי שעשה מעשה כנען ומה שפי' רש"י בחומש כל בנותיו לכלתו ר"ל. אומר כנעניות היו הוא ע"פ ב"ר ופליגא אגמרא דידן והרא"ס בסוף פרשת ויחי פירש דלא פליגי דשאני יהודה שהיה מלך והיה ספק בידו לישא אשה מאיזה אומה שירלה אבל אחיו כו' ע"ש והוא דחוק דגם שהיה מלך בין אחיו לגבי עובדי כוכבים לא היה מלך ועוד דלפי סדר הכתובים נראה כשנשא יהודה בת שוע היה אחר מכירתו של יוסף וכ"ה בסדר עולם וא"כ כבר הורידוהו אחיו מגדולתו כדכתיב וירד יהודה גו' ואמרו פ"ק דסוטה שהורידוהו מגדולתו ונראה דתלמודינו מלי סבר כרבי יודא דאמר בב"ר דלא נשאו כנעניות אלא דאחיות תאומות נולדו עם כ"א מהם ונשאום ואע"ג שהוא דבר שעתידה התורה לאסור לא הוזהרו בו בני יעקב כמו שהוזהרו מלישא בנות כנען שמלינו מפורש בקרא שהוזהרו בו האבות ודו"ק:

הרי"ף בשלמא למ"ד ביזה היינו דכתיב ולא יהיה כנעני עוד. עיין פירש"י וקשה דהא להנך תרתי נמי דרשי לעיל מ"ד והיה הסירות כמזרקים ומשני מלתא אחריתי קאמר דמעתרי ישראל ומתנדבי ומייתי ובשורה אחרת היא שיתעשרו ישראל והשתא שפיר קאמר כיון שהעושר שלהם רב יתנדבו למזבח והיו הסירות של כסף וזהב כמו המזרקים ולא יהיה עוד כנעני לעשות סחורה להתעשר לפי שיש אתם עושר גדול ולמה הולרך לתרץ כנעני אין כאן עני. ועוד כיון שדרשו כנעני מלשון אין כאן עני איך אזרו לדרוש מנ"ל דאקרי כנעני תגר והשתא לא דרשינן תגר אלא אין כאן עני ונראה שכיון שאין אנו דורשים כל ביזה א"כ העושר שמתעשרים הוא מהסחורה ומי שמתעשר מן הסחורה טוב איכו מבטל הדבר ההוא שראה בו עושר וטובה אבל לדרשות כל ביזה שנתעשרו מהביזה א"כ לא יתעסקו עוד בסחורה כי הביזה שנתעשרו בה היא משכחת את הסחורה ולכך תילנו לא יהיה עוד כנעני לא יהיה כאן עני שכיון שיתעשרו לא יהיה עוד עני ולעולם יהיו עשירים ומתדבקים בסחורתם כמנהגם והשתא דרשינן אין כאן עני כי אם יהיו תגרים כמנהגם ולכן שאלו וכנעני מנ"ל דאקרי תגר וכו':

(זכריה יד) °והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד אחד ושמו אחד האידנא לאו אחד הוא אמר ר' (שם) אחא בר חנינא (אמר ר' אסי) לא כהעולם הזה העולם הבא העה"ז על שמועות טובות אומר הטוב והמטיב ועל

עיון יעקב

ואזיל יהודה ונסיב כנענית. עיין במהרש"א דלמה לא מקשה על שאר שבטים שנשאו ג"כ כנעניות ול"נ דלק"מ דעיקר הקושיא היא כיון שילא מהם מלכות בית דוד אין ראוי לישא כנען שיתקלל לעבד ואברהם ויצחק כולם היו בדעתם שילאו מהם י"ב שבטים ומלכות בית דוד נזהרו מלישא כנענית והקושיא היא על יהודה דוקא וק"ל: יהיה ה' אחד, כלומר שלע"ה יתנהג הכל ע"פ מדה"ר שהוא שם הויה לכך יברכו הכל הטוב והמטיב ולכן לשם שנקרא כך יכתוב בלי שום שם של דין ועיין בחידושינו פרק עשרה יוחסין:

ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת אבל לעה"ב כולו הטוב והמטיב. ושמו אחד אטו עד האידנא לאו שמו אחד הוא אמר רב נחמן בר יצחק לא כהעה"ז העה"ב העה"ז נכתב ביו"ד ה"א ונקרא באל"ף דל"ת העה"ב כולו אחד נכתב ביו"ד ה"א ונקרא ביו"ד ה"א סבר רבא למדרשיה בפירקא אמר ליה ההוא סבא לעלם כתיב רבי אבינא רמי כתיב זה שמי לעלם וכתיב וזה זכרי לדר דר אמר רבי אבהו אמר הקדוש ברוך הוא לא כשאני נכתב אני נקרא נכתב אני ביו"ד ה"א ונקרא אני באל"ף דל"ת:

הטוב והמטיב. שאין שם שמועה רעה: למדרשיה בפירקא. קריה ליו"ד ה"א דארבע אותיות (שדרשה וטעמיה של תורה תלויין בה) [דדרשיה וטעמיה תלוין בו]: לעלם כתיב. זה שמי לעלם חסר וא"ו לשון העלמה: וכתיב זכרי. דמשמע קריאה ולא העלמה. א"נ כיון דכתיב זה שמי פשיטא דזה זכרי היאך יקרא אלא בשמו אלא ודאי ב' שמות (למדנו) [לימדו] שם הקריאה ושם הכתיבה:

מהרש"א לעוה"ב כולו הטוב כו'. הוא מבואר ע"פ מ"ש מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אמר רעות בלשון רבים והטוב בלשון יחיד לפי שהרעות יש בהם שינוים רבים לפי המקבלים ולא כן הטוב הבא ממנו יתברך הוא טוב אמיתי בלי שינוי וז"ש מפי עליון לא תצא הרעות הבאים שינוי נגד הטוב האמיתי אבל הם באים בעה"ז לפי המקבל ואין אחדותו ניכר לפי שינוי המקבלים דעל בשורות טובות אומר הטוב שהוא הטוב אמיתי שהוא יתברך הוא המטיב לכל ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת שאין הרע בא ממנו יתברך רק לפי אמיתת הדין לבא על המקבל אבל בעה"ב יהיה ניכר אחדותו שלא יהיה שינוי רע רק כולו הטוב והמטיב:

הרי"ף עולם הבא כולו הטוב והמטיב. ואע"ג דאמרינן פרק קמא דתעניות שמצדיק עליו את הדין לעוה"ב ואומר יפה דנתוני וכו' דרשו חז"ל עוברי בעמק הבכה שהרשעים בוכים בגיהנם ומצדיקים הדין לומר יפה דנת יפה הורית וכו' הרי שאומרים דיין האמת. מ"מ כולו הטוב והמטיב דליכא שמועות רעות לומר עליהם ברוך דיין האמת כמו בעה"ז ולזה כיון רש"י בלשונו שאמר ברוך הטוב והמטיב שאין שם שמועה רעה כלומר אע"פ שמצדיקין את הדין לומר ברוך דיין האמת על דינם מ"מ אין שם שמועה רעה. אבל עדיין קשה כיצד הוא אומר לא כעולם הזה עה"ב דיהיה הי' אחד לברך הטוב והמטיב והרי מצדיקין את הדין ואומרים יפה דנת דהיינו דיין האמת ושמא היינו בלשון ברכה ברוך דיין האמת אלא מצדיק הדין לומר יפה דנת ואתה דיין האמת:

מקום שנהגו, פרק רביעי

נא **בני** מדינת הים נמי כיון דלא שכיחי רבנן גביה ככותים דמו:

ככותים דמו. דכיון דלא גמירי ולאו מקום תורה הוא הרכי מלתא:

אמר הבונה הוסיף רש"י ז"ל דכיון דלא גמירי על מה שאמר דלא שכיחי רבנן גבייהו שהוא פי' ולא מקום תורה הוא לפרש אומר כותאי דמו לומר שמקום ששם עמי הארצות ואינם משימים עצמם למשמעת בעלי תורה הם יהודים למראה עינים כותים שהיו עושים לפנים מאימת יראה וברכי מלתא של קולא ומזלזלים ביותר זמ"ש משי לגן עיחו קרים עושים הכל קל שבהפיהם. רוח מתכוונת וחכמים יביבו אף כהים ביניהם חכמים מלמדים ומתקנים דעתם להטיב אף הי' מהם:

ע"ב **ההולך** ממקום וכו' בשלמא ההולך ממקום, שעושין למקום שאין עושים נותנים עליו חומרי מקום שהלך שם ואל ישנה אדם מפני המחלוקת ולא ליעביד אלא ממקום שאין עושים אל ישנה אדם מפני המחלוקת ונעביד הא אמרת נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם וחומרי מקום שיצא משם אמר אביי ארישא וכו':

ואל ישנה. דמתני' ארישא קאי ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין:

אמר הבונה כבר א"ל אזלת לקרתא אזל בנימוסה ולמדו מהמלאכים שבאו אצל אאע"ה ואכלו ומרע"ה הלך לשמים ומ' יום לא אכל והזהירונו שלא להתהלך לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות אפילו במנהגים ששניהם טובים:

במערבא ממנו אנגידא דבר בי רב ולא מבנו דף נב: אשמתא:

ממנו אנגידא דבר בי רב. תלמיד שסרח היו ממנין להלקותו ולא לנדותו משום דשמתא חמורה וחוששין לכבוד תורה:

תניא רבי שמעון בן גמליאל אומר סימן להרים מילין דף נג. סימן לעמקים דקלים סימן לנחלים קנים [סימן לשפלה שקמה] ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויתן המלך את הכסף בירושלים באבנים ואת הארזים נתן כשקמה אשר בשפלה לרוב. סימן להרים מילין סימן לעמקים דקלים נ"מ לביכורים דתנן אין מביאין ביכורים אלא משבעת המינין ולא מדקלים שבהרים ולא מפירות שבעמקים. סימן לנחלים קנים נ"מ לנחל איתן סימן לשפלה שקמה נ"מ למקח וממכר השתא דאתית להכי כולהו נמי למקח וממכר:

סימן להרים מילין. עפלים גלי"ם אבל שאר אילנות שבהרים אין יפים וכ"מ דלא מייתי ביכורים מינייהו: דקלים. תמרים: שקמה. אינה עושה פרי: שפלה. ארץ מישור ולקמיה מפרש מאי נ"מ: כשקמים אשר בשפלה. ש"מ דרך שפלה לשקמים ומיהו לאו כלים גמורים לידע דאם אין בה שקמים לא יקרא שפלה: בבכורים כתיב אשר תביא מארצך ודרשינן במנחות נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה וגו' מה להלן שבח ארץ דהא בשבחת הכתוב מדבר אף כאן שבח ארץ וילפינן מ"כ דאין מביאין אלא מז' המינין האמורים שם ואין מביאין אלא ממקום משובח ותמרים מז' המינין הם דכתיב ודבש דהיינו דבש תמרים: ולא מדקלים שבהרים. דאינן משובחים אלא דקלים של עמקים: ולא מפירות. תבואת דגן: שבעמקים. שהמים לנים שם ותבואתן (כחושה) [כמושה] ונרקבת: לנחל איתן. לעגלה [ערופה] צריך שיהיו קנים גדלים בו ואי לא לא מקרי נחל: למקח וממכר. שפלה אני מוכר לך צריך שיהו בה שקמים:

עולא הוה רכיב חמרא ואזיל והוו אזלי רבי אבא שם ע"ב מימיניה ורבה בר בר חנה משמאליה אמר לי' רבי אבא לעולא ודאי דאמריתו משמיה דרבי יוחנן אין מברכין על האור אלא במ"ש הואיל ותהלת בריתו הוא הדר עולא חזא ביה ברבה בר בר חנה אמר לי' אנא לאו אהא אמרי אלא אהא אמרי דתני תנא קמיה דרבי יוחנן ר"ש בן אלעזר אומר יום הכפורים שחל להיות בשבת אף במקום שאמרו שלא להדליק מדליקין מפני כבוד השבת וענו רבי יוחנן בתריה וחכמים אוסרים אמר ליה עדא תחא. קרי עליה רב יוסף מים עמוקים משלי כ עצה בלב איש זה עולא ואיש תבונה ידלנה זה רבה בר בר חנה:

ודקי'

ודאי דאמריתו כו'. אמת הדבר ששמעתי עליכם שאתם אומרים שמועה דרבי יוחנן הכי: **הדר עולא הזא ביה ברבב"ח בבישות.** נסתכל בו בפנים זועפות כלומר אתה אמרת בשם ר"י והוא לא אמר כן אלא אף במוצאי י"ה מברכין עליו הואיל ודבר חדש הוא שנאסר בו כל היום ועכשיו נהנה ממנו: **אלא אהא אמרי להו.** משמיה דר"י דענה אתר הסכא וחכמים אוסרים להדליק את הנר אף בי"ה שחל להיות בשבת עד מ"ש ולא הזכרתי שמו של ר"י על אור במ"ש אלא בזו והם סבורים שעל דבר ברכת האור הזכרתי שמו: **עדא תהא.** זאת תהיה בזאת אני מודה שאמר ר"י: **זה עולא.** שהבין מדבריו של רבב"ח [ר' אבא] טעות וחזא ביה בבישות וקחס דבריו שלא אמר כלום והיינו עלה בלב אים דנקיט ליה בליביה ולא א"ל למה אמרת כך: **ואיש תבונה ידלנה.** הבין מה שהיה בלבו של עולא שהיה מסתכל בו:

גי' רש"ל

אמר הבונה. מורה הנבון כאשר ישמע מרעהו דבר כזב ומה גם אם יהיה בפני אחרים שלא לקפוץ מיד ולביישו בהכחשה אלא להראות לו מתוך סגועה או הבעת קלה היותו מכיר כי לא כן דברו. ואם המדבר איש אשר רוח בו גם הוא לבבו יבין ושב ורפא להכה אשר מפיו יצא ע"כ היותר טוב שאפשר כך היה המעשה בגי' חכמים הללו כי עולא כששמע שרבב"ח אומר מה שלא שמע בשם ר"י לא רצה להכלימו ולהכחישו בפני רבי אבא ובהסתכלות לו בלבד בפנים זועפות הוכיחו ואף הוא ראה והבין ותקן דבריו באומר אנא לאו אהא אמרי אלא אהא וכו'. וקרא על בניהם רב יוסף מ"ש שלמה מים עמוקים עלה וגו' ומפרש הפסוק כך בלב איש נכון הראוי לקרא איש מי שרעיוניו אינם כיס נגרס או רוחסים כקירה לצאת חולה לדבר קשות נגד חברו רק בעלה נכונה הוא ממזיקם בעומק תיקו ואיש תבונה דולה ומוציא משם כונה שאיש ההוא ומבינם ומתקן דרכיו

יה **תנו** רבנן ששה דברים עשה חזקיה המלך על ג' הודו לו ועל ג' לא הודו לו. ואלו הן שהודו לו גירר עצמות אביו במטה של חבלים כתת נחש הנחשת וגנז ספר רפואות והודו לו. ואלו שלא הודו לו. קצץ דלתות ההיכל ושגרם למלך אשור. סתם את מוצא מי גיחון. •עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו:

יף נו ברכות פ"ק ע"ש רש"א

גירר עצמות אביו. משום כפרה ולא קברו בכבוד בדרגש ומטה נאה מפני קדוש השם שיתגנה על רשעו ויוסרו הרשעים: **כתת נחש הנחושת.** כדכתיב בדברי הימים לפי שהיו טועים אחריו: (וגם) **גנז ספר רפואות.** לפי שלא היה לבם נכנע על חליים ומתרפאים מיד: **סתם מי גיחון.** כדכתיב (למה) [למען לא] יבואו מלכי אשור (ומלכי מלרים) וימלאו מים לשתות ולא הודו לו לפי שהיה לו לבטוח בהקב"ה (שנאמר) [שאמר] וגנותי על העיר הזאת וגו': **עיבר ניסן בניסן.** לאחר שנכנס ניסן נמלך ועשאו אדר שני [גירסת רש"י בגמ' כדכתיב ויועץ המלך חזקיה לעשות פסח בחדש השני וגו' כי מרבית העם רבים אשר לא הטהרו עדיין ומטומאות שהחזיקו בהן בימי אביו אחז הרשע] *(כי לא יכלו לעשות הפסח בעת ההיא כי הכהנים לא התקדשו למדי והעם לא נאספו לירושלים ומתוך שהפסח היה בטל באותן הימים היה לריך לקדש הכהנים לכך ולאסוף כל ישראל לשמחה ואח"כ בקש רחמים על שהיה נדחהו לפסח ממקומו שלא לצורך דמשום טומאת כהנים אינו נדחה כדאמרינן במועדו ואפילו בטומאה ואים נדחה ואין לבור נדחה והיינו דכתיב כי לא אכלו את הפסח ככתוב כי התפלל עליהם יחזקיהו לאמר ה' הטוב יכפר בעד והוא מדעתו עשה לשם

אינו גורס"

שמים לזכות ישראל): **ולא הודו לו.** כדאמרי' בסנהדרין ובברכות החדש ה"ה וגו' זה ניסן ואין אחר ניסן *(דמאחר שהגיע אותו חדש אין מזיזין אותו ממקומו. והו"ל לחזקיה לעבר השנה קודם לכן דקי"ל אין מעברין אלא אדר כדילפינן במכילתא):

אינו מרש"א

והרמב"ם ז"ל בפי' המשנה הביא בפי' זה זאת הברייתא והאריך בפירושה וז"ל זאת ההלכה היא תוספתא אבל ראיתי לפרשה לפי שיש בה תועלת ספר רפואות היה ספר שהיה ענינו להתרפאות בדברים שלא התירה התורה להתרפאות בהן כמו הדברים שחשבו בעלי הצורות והוא כי יש אנשים חכמים בחכמת הכוכבים ועל פיהם יעשו צורות לעתים ידועים ויועילו או יזיקו לדברים ידועים וזו הצורה נקראת בלשון יון טלס"ם ואומרים כי הצורה שהיא נעשית בזו התכונה היא טובה לחולי פלוני וכיוצא בו מן הדברים המטעים ומחבר זה הספר לא חברו אלא על דרך החכמה בטבע המציאות לא על דרך שיעשה אדם פעולה ממה שנכתב באותו הספר וזה מותר. ועוד יתבאר לך כי יש דברים שמנע השם לעשותם והם מותרי' ללמדם ולהבינם כי השם ית' אמר לא תלמד לעשות ולמדנו בקבלה אבל אתה למד להבין ולהורות וכאשר השחיתו בני אדם דרכם והיו מתרפאין באותם הדברים הסירן וגנזן ואולי שהיה שם ספר והיה שם רפואה לסם המות והיה אומר סם תמות פלוני נרקחים אותו כך ומשקין אותו כך ויארע ממנו מן המקרים כך וכך ורפואתו בדבר פלוני וכשהיה רואה הרופא אותן המקרים היה יודע כי אותו הסם השקוהו והיה נותן לו אותה הרפואה להיות לו כנגד הסם ולהצילו ממות וכאשר השחיתו בני אדם דרכם והיו ממיתין באותן הסמים הסיר הספרים וגנזן ואני הרבתי לך דברים בזה הענין לפי ששמעתי וכן פירשו לי הענין כי שלמה חבר ספר רפואות בתחלה. שום אדם או יקרהו שום חולי מן החולאים היה מתכוין לאותו הספר והיה עושה כמו שכתוב בספר והיה נתרפא וכאשר ראה חזקיה כי בני אדם לא היו סומכין על השם" הסיר אותו וגנזו ואתה שמע הפסד זה המאמר מה שיש בו מן השגעונות ואיך יחסו לחזקיה מן האיולת מה שאין ראוי ליחס כמותו לרעועי ההמון וכמו כן לסייעתו שהודו לו ולפי דעתם הקל והמשובש האדם כשירעב וילך אל הלחם ויאכל ממנו בלי ספק שיבריא מאותו חולי החזק חולי הרעב א"כ כבר נואש לו ולא ישען באלהיו כאמר להם הוי השוטים כאשר נודה לשם בעת האכילה שהמציא לי מה שישביע ויסיר רעבתנותי ואחיה ואתקיים כן אודה לו שהמציא לי רפואה וירפא חולי כשאתרפא ממנה ולא הייתי לריך לחשוב על זה הענין הגרוע לולי שהיה מפורסם עכ"ל הרמב"ם. וכפי קוצר דעתי פי' המפרשים הוא נכון. ומה שהקשה עליו הר"ם אין הנדון דומה לראיה כי יש הבדל בין המלאת הטבע לרפואת חולי זר משונה וכל העם אומרים שרפואה נמנעת זולתי בתפלה לפניו יתברך כמו שקרא לחזקיהו:

העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה ובמוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים ובמוצאי יום הכפורים ובכל מקום שיש שם נדנוד עבירה לאתויי תענית צבור אינו רואה סי'

יט

יף ג ע"ב

עיון יעקב

במוצאי יה"כ. הא דלא נקט ג"כ בכבת רחשונה בעי"כ י"ל משום דזה הוא מלאה דפשיטא דמהיכי תיתי ינרע עיה"כ מכל ע"ש ועי"ע והדרבה הוא עלמו כמו י"ע לאכול ולשתות בו משא"כ במוצאי יה"כ כיון דים מדקדקין להתחיל קלת בעשיית סוכה והוי אמינא דאפילו מלאכה גמורה מותר לעשות קמ"ל דלא:

סימן ברכה לעולם. ת"ר יש זריז ונשכר יש זריז ונפסד יש שפל ונשכר ויש שפל ונפסד זריז ונשכר דעביד כולה שבתי ולא עביד במעלי שבתא זריז ונפסד דעביד כולה שבתא ועביד במעלי שבת׳. שפל ונשכר דלא עביד כולה שבתא ולא עביד במעלי שבתא. שפל ונפסד דלא עביד כולה שבת׳ ועביד במעלי שבתא. אמר (רב) [רבא] הני נשי דמחוזא אע"ג דהא דלא עבדן עבידתא במעלי שבת׳ משום מפנקותא הוא דהא כל יומא ויומא נמי לא עבדן אפ"ה שפל ונשכר קרינא להו:

מן המנהה. תשע שעות ומעלה: נדנוד עבירה, רמז עבירה:

תענית צבור. אסור במלאכה במסכת תענית כשהיו מתענין על הגשמים אבל שאר תענית צבור לא כדאמר שמואל אין תענית צבור בבבל: במוצאי שבתות. משום כבוד השבת שמוסיפין מחול על הקדש: זריז. בעל מלאכה: שפל ונשכר דלא עביד כולה שבתא. ומעלי שבתא נמי לא עביד ואע"ג דלאו לשם מצוה קא מכוין מצוה שלא לשמה מיהא איתא ואמרינן לקמן לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות ואפילו וכו':

מהרש"א יש זריז ונשכר כו' ולא עביד במעלי שבתא כו'. יש לדקדק דמשמע לכאורה דנשכר במה דלא עביד במעלי שבתא משום איסור מלאכה בע"ש ואם כן לא הוה ליה למימר במעלי שבתא דמשמע כל היום דע"ש כיון דליכא איסורא אלא מן המנחה ולמעלה כדמסיק לעיל וע"כ נראה לפרש דנשכר בכל היום דע"ש דלא עביד מלאכתו בו ויש לו פנאי להכין לצורך שבת ומתחיל בע"ש בהשכמה כדאיתא פרק כל כתבי והשתא ניחא בהך דשפל ונשכר דלא עביד כולה שבתא ולא מעלי שבתא שנדחק רש"י לפרש ואע"ג דלאו לשם מצוה קמכוין מצוה שלא לשמה מיהא איכא כו' ע"ש דלפירושנו ניחא דמצוה ממש קעביד שמכין כל היום לצורך שבת ולא עביד מלאכתו ודו"ק:

הרי"ף הני נשי דמחוזא וכו'. וקשה דהיינו מ"ש הברייתא שפל ונשכר ומה בא להוסיף רב על הברייתא ואפשר דברייתא מיירי באדם עצב ובטלן ושפל הוא ועצל ומ"מ נשכר יש לו שכר של מצוה שלא לשמה כיון שאינם מכוונים לשם דבר אחר שאם היו רוצים לעשות לא היה להם שום מניעה והיה נראה לכאורה שהנשים שאינן עושות מלאכה ומכוונות כדי לענג את עצמן הוו כמכוונות להנאת עצמן שלא לשם שבת ואע"פ שמצוה שלא לשמה יש לה שכר היינו שאין מכוין לשמה אבל ג"כ אינו מכוין לשם דבר אחר אבל המכוין לד"א כגון להתייהר או להתענג לא מקרי שלא לשמה אלא עושה לשם דבר אחר דהיינו לכוונת העונג לזה בא רב ואידך דהני נשי אע"פ שמכוונות להנאת גופן לעונג מ"מ שפל ונשכר הוא ויש להם שכר כעושה מצוה שלא לשמה:

כ רבא רמי כתיב °כי גדול מעל שמים חסדך וכתיב °כי גדול עד שמים חסדך הא כיצד כאן בעושין לשמה כאן בעושין שלא לשמה כדרב יהודה אמר רב דאמר רב יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה:

שם

תלים קח

שם נז

עושין לשמה. מעל שמים: ושלא לשמה. עד לשמים דמצוה מיהא עבד כדרב יהודה: הכי גרסינן עושין:

הר"ן ול"ת והא רב יהודה גופיה אמר בפ' ה"ה קורא דכל העוסק בתורה שלא לשמה נוח לו שלא נברא וכו' זאת הקושיא ותירוצה כתוב למעלה בפרק ה"ה קורא בשם התוספות עוד. ומצאתי במסכת זו תוספות אחרים ויש קצת חילוק בין מה שכתבו כאן מה שכתוב בפרק ה"ה קורא וז"ל. ואומר ר"י דהתם מיירי כשהעוסק כדי להתייהר ולקנטר חברו ולקפחו בהלכות ואינו לומד על מנת לעשות אבל הכא מיירי דומיא דההיא דלעיל יש שפל ונשכר דלא עביד כולי שבתא ולא במעלי שבתא שאינו מתכוין לשום רעה אלא מתוך עצלותו ואפ"ה גדול עד שמים חסדך ע"כ וגם °עיין זה בתענית סימן י"ג ובפרק חלק סימן כ"ז:

מהרש"א וכתיב כי גדול מעל גו' בעושין לשמה כו'. מבואר כי העושה שלא לשמה דהיינו לשום תכלית שלמטה ומיהו שאינו מתכוין לרעה כמ"ש התוספות אין חסד שלו בעה"ז מגיע רק בעולם התחתון דהיינו עד שמים אבל העושה לשמה ותכליתו נוגע למעלה הרי גם חסד שלו בעה"ז יצא מלמעלה מעל השמים ובתרתי הני קראי מסיים בהו ועד שחקים אמתך דהיינו שכר של צדיקים בעה"ב מקרי אמתך דתרוייהו בין עושין לשמה ובין עושין שלא לשמה יזכו לשכר שבעה"ב דהיינו עד שחקים כמ"ש בפרק אין דורשין דרקיע שלישי מקרי שחקים ע"ש שבו שוחקין מן לצדיקים לעולם הבא:

הרי"ף כאן בעושים לשמה וכו'. אפשר בעושים לשמה מקיימים השמים וזהו מעל שמים חסדך דכיון שעולה חסד המצוה למעלה מהשמים א"כ השמים שהם מלמטה ממנו מתקיימים בו אבל שלא לשמה החסד מגין עד השמים דהיינו למטה מהשמים אבל השמים אינם מתקיימים בזה ועוד אפשר דלשמה נהנים גם המלאכים שהם למעלה מהשמים אבל שלא לשמה אינם נהנים העליונים זולת התחתונים ושלא לשמה פירש"י ושלא לשמה עד לשמים דמצוה מיהא עביד כדרב יהודה ה"ג עושין. צריך להבין דברי רש"י והגירסא שפירש ה"ג עושין. ואפשר שדקדק רש"י מ"ש כאן בעושים שלא לשמה כדרב יהודה והרי רב יהודה לא איירי התם אם העושים שלא לשמה חסדם עד לשמים או למעלה שהרי אפשר לומר דכיון שמתוך שלא לשמה בא לשמה יהיה חסדם מעל שמים לזה פירש רש"י דמצוה מיהא עבד כדרב יהודה לומר שהראיה שהביא מרב יהודה היא דמצוה מיהא עבד. וכבא שכר דשכר המצוה שלא לשמה הוא עד שמים ולא על השמים והגירסא דגרים עושין אפשר שיש לגרוס כאן בעוסק לשמה כאן בעוסק וכו'. והוא מאמר רב יהודה לעולם יעסוק בתורה ובמצוה אפי' שלא לשמה וכיון שפרש"י שהראיה שהביא מרב יהודה אינה אלא לומר דמצוה מיהא עבד א"כ הכי גרסינן עושין ואע"פ שאמר רב יהודה לעולם יעסוק דמשמע דוקא כשעוסק בקביעות בתורה ובמצות סופו לעשות לשמה אבל עושין באקראי שלא לשמה שמא אין סופו לעשות לשמה אבל השתא דפירשנו שאין הראיה שהביא מרב יהודה אלא למימר דמצוה מיהא עבד. א"כ שפיר גרסינן הכא עושין שהוא עשייה לפרקים והביא ראיה דמצוה מיהא עבד. ובגמ' לא נמצא בפירוש רש"י שאי הכי גרסינן עושין:

בא ת"ר המצפה לשכר אשתו ורחיים אינו רואה סימן ברכה לעולם שכר אשתו מתקולתא ורחיים אגרת׳ אבל עבדה ומזבנא אשתבוחי משתבח בה קרא שנא׳ °סדין עשתה ותמכור: ת"ר המשתכר בקנים ובקנקנים אינו רואה סימן ברכה לעולם מאי טעמא כיון דנפיש אפחייהו שלטה ביה עינא בישא. ת"ר תגרי סימטא ומגדלי בהמה דקה וקוצצי אילנות טובות ונותנין עיניהם בחלק יפה אינם רואים סימן ברכה לעולם מאי טעמא
דתהו

שם

משלי לא

עיון יעקב

כאן בעושין לשמה. נ"ל טעם החילוק כדאמרינן אורך ימים בימינה דהיינו למיימינים בה לשמה כמלא דעושים לשמה נקראים ימין וכתיב וימיני טפחה שמים לכך מעל השמים חסדך אבל למשמאילים בה בהוא שלא לשמה נקרא שמאל כתיב ידי יסדה ארץ דהיינו שמאל לכך עד שמים חסדך לא שמים בכלל: המצפה לשכר אשתו ורחים. נראה דלהכי קידושין דף כ"ט ע"ב רחיים בצוארו ויעסוק בתורה הכוונה כיון שהוא רוצה ללמוד ואין לו במה לפרנס צריך לכנוס לשכר אשתו דדומה לריחים בצוארו מונעת דיעסוק בתורה וק"ל:

דתהו בהו אינשי. תנו רבנן ארבע פרוטות אין בהם סימן ברכה לעולם. שכר כותבין. שכר מתורגמנין. מעות יתומי'. מעות הבאות ממדינת הים. בשלמא שכר מתורגמנין משום דמיחזי כשכר שבת מעות יתומים נמי דלאו בני מחילה נינהו מעות הבאות ממדינת הים דלאו כל יומא ויומא מתרחיש ניסא אלא שכר כותבין (אמאי שאם יתעשרו אינם כותבין. תנו רבנן) [מ"ט אמר רבי יהושע בן לוי] כ"ד תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו שאלמלא יתעשרו אינן כותבין. תנו רבנן כותבי ספרים תפילין ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן וכל העוסקים במלאכת שמים לאתויי מוכרי תכלת אינם רואים סימן ברכה לעולם ואם עוסקין לשמן רואים. בני בישן נהוג דלא הוו אזלי מצור לצידון במעלי שבתא אתו בנייהו לקמי' דרבי יוחנן א"ל אבהתנא אפשר להו אנן דלא אפשר לן מאי. אמר להו כבר קבלו עליהם אבותיכם שנא' °שמע משלי א בני מוסר אביך:

מתקולתא. נוטלת מאזנים בידה ומהלכת בשוק להשכיר לכל הצריכים ושכר מועט הוא ומתבזה אשתו על דבר מועט: (והר"ן פירש בשם ר"ח מתקולתא מטוה וקורהו כן לפי שהיא משתכרת לפי המשקל שעושה ממנו כדאמרינן בכתובות כמה עושה לו משקל ה' סלעים ביהודה. ולפי שמתבזה על כך שמגלה זרועותיה בשעת טויה ושכרה מעט קאמר שאינו רואה סימן ברכה ע"כ): אגרתא. שכר הרחיים שמשכירין טרחו גדול ושכר מועט הוא אבל הקונה רחיים ומוכרן הרי הוא כשאר פרקמטיא: בקנים. כל מקלות דקים קרי קנים שעושים מהם גדרות ומחילות: אפהיידהו. כפה שלהן ושכרו מועט: תגרי סימטא. יושבין ומוכרין בשוק ועין רעה שולטת בהן ומגדלי בהמה דקה הכל לווחין עליהן: וקוצצי אילנות טובות. למוכרן לעצים הכל תמהין ולועזים עליהן ומתוך כך העין הרע שולטת בהן ולנעקה בכי אדם: ונותנים עיניהם בחלק יפה. כשחולקין עם אחרים תמיד מקפידין ליטול חלק יפה: מתורגמנין. שעומדים בפני החכם בשבתות וימים טובים ושומעין מפיו ומשמיעין לרבים: מעות יתומים. למחלית שכר: ממדינת הים. משלח ספינותיו תמיד למקום סכנה: תכלת. לצילית איכא רואים כדאמרינן שאם יתעשרו לא יהיו עסוקים במלאכת שמים: ואם עוסקים לשמה. להיות מלוה מצויה לצריך לה: רואין. דהואיל ולשמה עושים לא יכיחום בשביל עושרן: מצור לצידון. יום השוק של צידון בע"ש והם מחמירין על עצמן שלא לבטל מצרכי שבת: הוה אפשר להו. לימנע מן השוק שעשירים היו:

מהרש"א עבדה ומזבנה אשתבוהי כו'. מהאי לישנא משמע דלאו דוקא מתקולתא דה"ה בשאר דברים שהיא לא עשאום אין לה לישא וליתן ולהתבזות בשווקים דאין כבודה אלא פנימה לישב בביתה ולעשות מלאכה כדאמרינן פרק אע"פ וקרא דמייתי הכי מוכח קדין עשתה בידיה ותמכור ומקיים ותגור נתנה לכנעני דר"ל תגור שלא עשתה איהי מהבזה למכור בעצמה אלא שנתנה אותו לכנעני תגר שהוא ימכור אותו וק"ל: ומגדלי בהמה דקה כו'. בא"י קמיירי כדמוכח מדברי התוס' ואיסורא דרבנן כמי איכא כמו ששנינו בפ' מרוב' וכן קוצצי אילנות טובות איסורא כמי איכא משום בל תשחית כמו ששנינו פרק החובל אלא דקאמר הכא דעוכשן דאינן רואין סימן ברכה ומשום דתהו ביה כו' וק"ל: ד' פרוטות אין רואה בהן כו'. דשיעור הפרוטה נקרי ממון בכ"מ וראוי לחול עליו ברכה וכדאמרינן פ"ק דב"ב כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך וקאמר הכא דאלו ד' פרוטות אינן ראוין שתחול הברכה עליהן גם אם מקבלין מיד מי שפרוטה שלו מתברך כאיוב:

הרי"ף המנפה לשכר אשתו וכו'. כפי פשוטו יראה דהאי רחיים אגרתא הוא מדבר על האשה שהיא משכרת הרחיים והוא שכר מועט אין בו ברכה ואתי שפיר מאי דאמר אבל עבדה ומזבנה משתבח בה קרא דכתיב סדין עשתה ותמכור וקרא מיירי באשת חיל אבל מדברי רש"י יראה שהוא מפרש אגרתא שכר הרחים שמשכירין טרחו גדול ושכר מועט הוא אבל הקונה רחים ומוכרן הרי הוא כשאר פרקמטיא משמע מדבריו שמדבר באדם שמשכיר את הרחים או קונה ומוכרן וכראה שהוכרח רש"י לפרש כן מדברי הברייתא שאמרה המנפה לשכר אשתו ורחים ואם הרחים הם גם דאשה הרי הוא בכלל שכר אשתו ולמה עשאן ב' חלוקות שכר אשתו ורחים. לכך פירש שכר אשתו לחוד ורחים הוא שכר האדם שמשכיר הרחים. אבל קונה ומוכר שבח הוא לו:

אמר רבי יוסי תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי לאכול גדיים מקולסים בלילי פסחים. שלחו לו אלמלא תודוס (איש רומי) אתה גוזרנו עליך נדוי שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ קדשים ס"ד אלא אימא קרוב להאכיל את ישראל קדשים בחוץ. איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבה הוה או בעל אגרופין הוה. ת"ש עוד זו דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו עצמן על קדושת השם לתוך כבשן האש. נשאו קל וחומר בעצמם [מצפרדעים] מה צפרדעים שאינן מצווין על קדוש השם כתיב בהו °ועלו ובאו בביתך (ובחדר משכבך ועל שמות ז מטתך) ובתנוריך ובמשארותיך אימתי משארות מצויה אצל התנור בשעה שהתנור חם אנו שמצווין על קדושת השם על אחת כמה וכמה (ושמע מינה תודוס איש רומי גברא רבא הוה) רבי יוסי בר אבין אמר מטיל מלאי לכיס ת"ח הוה א"ר יוחנן כל המטיל מלאי לכיס של ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר °כי בצל קהלת ז החכמה בצל הכסף:

ה"ג תודוס איש רומי. ישראל חשוב שהיה ברומי: מקולסין. צלויין ראשו על כרעיו ועל קרבו כלשון הפסח דתניא בפרק כיצד צולין רבי עקיבא קורהו מקולס מפני שתולה כרעיו חוצה לו בלדו כנושא כלי זיינו בלדו כובע נחשת דגבי גלית מתרגמינן קולסא דנחשא: אלמלא תודוס אתה. אדם חשוב. קרוב להאכיל. ודומה לקדשים בחוץ: גברא רבה הוה. ומשום כבודו לא נדוהו:

או

עיון יעקב

שאם יתעשרו אין כותבין. ולא חשו להיפך שאם לא יהא סימן ברכה במלאכתן לא יתעסקו לכתחלה במלאכה זו י"ל כיון דאם עוסקין לשמה רואין סימן ברכה במלאכתן אף אם התחלתן שלא לשמה מ"מ מתוך שלא לשמה בא לשמה לא חיישינן שימנעו עצמם לגמרי ממלאכה זו: כבר קבלו עליהם אבותיכם. וכיון דקבלו עליהם לשם מצוה הוי כנודר לדבר מצוה דאין לו התרה: קדשים ס"ד. כלומר דאם הוי קדשים ממש בודאי לא היו נושאים לו פנים בשביל חשיבתו שלא לנדותו אלא שהוא קרוב להאכיל קדשים לכך הודיעו לו שאם יעשה עוד כזה אחר התראה זו לא יחוסו עוד על כבודו וינדוהו: מה ראו חמ"ו שמסרו עצמן על קידוש השם. עי' בתשובות חלק ב' סי' ק"ו באר היטב בדברי רש"י שפי' להם לבתא והמוקשם לדינא ע"ש והמצא נחת: זוכה ויושב בישיבה של מעלה. כדאיתא בכתובות כל המהנה ת"ח מנכסיו כאילו מדבק בשכינה והנו בצל החכמה כמו שהת"ת עצם לע־ להיות יושב בצל השכינה כן הוא בצל הכסף לכך נשאו לו פנים כאילו הוא ת"ח ולא רצו לנדותו מהר:

או בעל אגרופין הוה. ומפני יראה לא מחו: **ועוד זה דרש.** אלמא גברא רבה הוה: **מה ראו.** שלא דרשו וחי בהם ולא שימות בהם: *(וי"מ מה ראו. שמסרו עצמם לתוך כבשן האש ולא הרגו עצמם כמו שעשה שאול כשראה את פלשתים שיהרגו אותו מיד כתיב ויפול עליה וימת): **מטיל מלאי.** נותן סחורה לת"ח להשתכר בהם: **בצל החכמה.** יכנס זה בעל הכסף שהוא מהנה אותו מנכסיו ואשתכחא בעלמא היא:

הר"ן ז"ל מה ראו וכו'. פרש"י מה ראו שלא דרשו וחי בהם ולא שימות בהם. ולא נהירא דהא קי"ל כרבי אליעזר דדריש בכל נפשך ואפילו נוטל את נפשך כדאיתא בפרק כל שעה ועוד דהא התם בפרהסיא היה וכ"ע מודו דיהרג ואל יעבור לפיכך פר"ח ז"ל דצלם שעשה נבוכדנצר לאו עבודת כוכבים היה אלא אנדרטא הוה שעשה לכבודו וה"נ משמע פשטיה דקרא דכתיב לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא נסגוד משמע דאלהא ולצלמא תרי מילי נינהו ומש"ה קאמר מה ראו ומשני דכיון שראו שהיה מתכוין להראות כבוד לעצמו ולמעט בכבוד שמים מסרו עצמן לכבשן האש מק"ו דצפרדעים שמסרו עצמן להרבות בקידוש השם. ובהכי אתי שפיר הא דאמרינן בפרק אלו נערות אלמלא נגדוהו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא ואי עובד כוכבים ממש הוה ח"ו. ואחרים פירשו דהכא ה"ק מה ראו שלא ברחו כמו שעשה דניאל שקיים בעצמו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. וכך הוא במדרש שהלכו ופזרו עצמן בין האוכלסין והוו אמרין והן לא ידיע ליהוא לך מלכא די לאלהך לית אנחנא פלחין וגו' ואמרו ליה ליחזקאל שהיה אומר להם שהוא מקובל מישעיה חבי כמעט רגע עד יעבור זעם מה את בעי דיהוון אמרין הדין צלמא סגדין ליה כל עממיא אכן בעון דנתן לן פום דכשורי תמן ולא נסגוד ליה בגין דיהון אמרין הדין צלמא כל עממיא סגדין ליה לבר מישראל ודאמרינן בפ' אלו נערות אלמלא נגדוהו וכו' פלחו לצלמא לאו דוקא אלא גוזמא בעלמא. כל זה לשון הר"ן וחזו מועתק מהתוס' והקשו כנגד פי' הראשון דלא אתי שפיר לשון פלחו.

מהרש"א מה ראו חנניה כו'. עיין פרש"י. והתוס' והר"ן דחו פירושו ע"ש ופירשו התוס' מה ראו שלא ברחו כו' ויש לגמגם בדבריהם דמדניאל ליכא ראיה דדניאל שבקו לו לברוח כדקאמר התם נבוכדנצר אמר ייזיל דניאל מהכא דלא לימרו קליה לאלהא בנורא כו' ודניאל נמי ברח מטעם דקאמר התם דלא לקיים בי פסילי אלהיהם תשרפון גו' והנראה לקיים פי' רש"י ולא תקשי הא אמרינן בעבודת כוכבים אל יעבור ויהרג דאפילו נוטלין את נפשך איכא למימר דתודוס לא ס"ל הכי אלא ס"ל כרבי ישמעאל דפליג דקאמר בפרק בן סורר מניין שאם אומרים לו לאדם עבוד כוכבים שיעבור ואל יהרג ת"ל וחי בהם גו' ומה שהקשו עוד דהא פרהסיא וכ"ע מודו יהרג ואל יעבור כדאיתא פרק בן סורר י"ל דלאו קושיא היא דלא פרהסיא הוה דלא הוי שם עשרה מישראל בצלם שהעמיד בבקעת דורא וכדאמרינן גבי נעמן שלא היו עשרה מישראל בבית רימון דליכא פרהסיא אלא בעשרה מישראל כדכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל והאי אלמלא נגדוה כו' אתיא כפשטיה כיון דלא היה פרהסיא לא נצטוו לקדש השם לא היו סובלין יסורין דנגדא דקשין ממיתה אבל שמסרו עצמן למיתה אע"פ שלא היו מצווין לקדש השם קאמר הכא דנשאו ק"ו מצפרדעים כו' ומיהו האי ק"ו פריכא הוא דהצפרדעים גם שלא היו מצווין על קידוש השם מכל מקום קדשו השם כיון דלא נצטוו על וחי בהם גומר אבל חנניה וחביריו גם שהיו מצווין על קדוש השם בפרהסיא מכל מקום הכא בצנעא דלא היו מצווין על קדוש השם לא הוה להן למסור עצמן כיון דנצטוו על וחי בהן וכה"ג מליכו דילפינן ק"ו אע"ג דפריכא הוא דמכניסין הפירכא בק"ו: **אצל תנור כו'.** דלא הזכיר ופרט מכל שאר כלי בית ולרכיו אלא התנור ומשארות לדרשה זו אימתי משארות כו' כמו שסמוכות בקרא והענין מבואר שדבר זה הוא יותר פליאה וקידוש השם בצפרדעים מכל שאר מינים לפי שהצפרדעים טבען במים ולהרחיק עצמן מן ההיפוך שהוא האש ואף עפ"כ בשליחות הש"י קדשו עצמן בשליחותן שלא להרחיק עצמן מן התנור גם שהיה אש בתוכו וק"ל: **מטיל מלאי כו' יושבי בישיבה של מעלה.** בעולם הבא מדומה לה לסוכה כמ"ש וסוכה תהיה לצל וגו' וקאמר דבאותו צל סוכה יהיו החכמים והמהנה אותו מכספו וק"ל:

הרי"ף תודוס איש רומי הנהיג וכו'. אפשר לתת טעם איך לא חשש להא דמאכיל קדשים בחוץ ונראה דתודוס סבר כרי יוסי הגלילי דמתני' בכילד צולין את הפסח מביאין שפוד של רמון ותוחבו לתוך פיו ונותן את כרעיו ואת בני מעיו לתוכו. ולכך הנהיג לעשות גדיים מקולסין דהיינו כרעיו ומעיו חוצה לו דלא דמי לקרבן פסח. ושלחו לו אלמלא תודוס אתה וכו' משום דסברי כרבי עקיבא דפליג ואמר תולין חוצה לו לקרבן פסח: **נשאו ק"ו מהצפרדעים וכו'.** וי"ל הרי כך גזר הקב"ה על הצפרדעים ועלו ובאו בביתך ובתנוריך מה שלא גזר על חנניה וחבריו דהא כתיב וחי בהם ולא שימות בהם ועוד מה קידוש השם היה בעלות הצפרדעים בתנורים יותר ממה שנתקדש בעלותם מתוך המים ובקרב איש שהיו מקרקרין שם אמנם נלע"ד שדקדקו כיון שצלם זה לא היה עבודת כוכבים כי אם אנדרטי של מלכים וא"ל יחזקאל הנביא חבי כמעט רגע עד יעבור זעם שילכו מהם והם לא רצו כדי שלא יאמרו שכל העובדי כוכבים עבדו והשתחוו לו וגם מבני ישראל לכך עמדו שם כדי שלא להשתחוות לו ולזה שאל תודוס איש רומי מה ראו על ככה ולמה מסרו עצמן לכבשן האש כי היה להם לחוש שלא יעמוד להם הקב"ה כיון שהם מתחייבים בנפשם ומה גם שהיו יכולים להחבא עד יעבור זעם כמ"ש להם יחזקאל הנביא. לזה דרש תודוס שהבטחו שהקב"ה יצילם מק"ו של צפרדעים שניצולו מכבשן האש כמשחז"ל שכולם מתו זולת אותם שנפלו בתנורים ונלע"ד דדייקי מכוונו ז"ל דהיל"ל קודם במשארותיך ואחר כך בתנוריך שקודם נכנסו במשארותם אשר בה העיסה ואחר כך נפלו לתוך התנור לזה דרשו שרמז הכתוב שאותם שבתנוריך נשארו חיים וקיימים ויהיה משארותיך מלשון שארית והרי ניצלו הצפרדעים עם היות שאינם מצווין על קדושת ה' כ"ש אנו שנצטוינו על ק"ה שיצילנו ה' מן השם. וז"ש נשאו ק"ו מהצפרדעים ומה צפרדעים כתיב בהם ועלו וגומר. והובטחו ובמשארותיך דהיינו שישארו חיים אחר התנור ק"ו אנחנו הבאים לקדש את שם ה' שיעמוד לנו הקב"ה ונצא מהאור חיים וקיימים ולכך שלח ה' מלאכו גבריאל להצילם כדי שיתפרסם יותר הנס שגבריאל הוא שר האש ומן השם הצילם ה' וזה אגלי טעם שהיה המלאך עובר אחריהם כדכתיב ורויה די רביעאי שהוא המלאך גבריאל לפי שאילו היה עובר לפניהם היה עוצר כח האש והם נשארים אחריו במקום הקור לכך היה עומד אחריהם להורות שכח האש היה עומד אחריהם להחזיק כח האש יותר ועכ"ז הצילם ה' כי הם היו מקררים כח האש בצדקתם וזה שאמר נבוכדנצר ורויה די רביעאה דמי לבר אלהין שתמה מהנה דברים שראה אותם שרין בגו נורא והוא נס לעצמו ולהשליכם מכפתין והיו ג' וראה ד' ולא עוד אלא שהרביעי דמי לבר אלהין שראה במלחמת סנחריב שהיה מלאך של אש והכה האש בחיילות סנחריב ואיך בא להציל מן האש לחנניה וחבריו שהוא אש ואילו היה מלאך אחר שמושל על השלג והברד ניחא אבל רויה דמי לבר אלהין שהוא מלאך האש והוא מציל מן האש והוא פלא. ומה שצוה למיזיה תנורא חד שבעה על די חזי למיזיה אפשר שחשש שמא כמשמר בשלמנדרי שאין האור שולט בו לכך צוה שיסיקו התנור על חד שבעה כדי שיגבר כח האש על כח השלמנדרא שהשלמנדרא אין לה כח כי אם על האש הטבעית ולא על אש חזק ז' פעמים. ומה שצוה לאסור אותם דכתיב ונפלו מכפתין הוא כדי שלא יחזיקו ביד מפיליהם וישליכום לכבשן ואדרבה הנה נפלו בפחת אשר חפרו ויצילם ה': **המטיל מלאי לכיס ת"ח.** וכי תימא מנ"ל דמיירי קרא בעה"ב דילמא איירי בעולם הזה דבשמאלה של תורה וחכמה יש עושר וכבוד ונלע"ד שדקדקו ממאי דבצל החכמה בצל הכסף דהיל"ל בצל החכמה הכסף לכך דרשו קרא הכי בצל שחכויה יכנס אדם

שיש

שיש לו כסף ותוא העשיר ואימתי בזמן שהעשיר הכניס לחכם בעולם הזה בגלל הכסף שלו והנהגו מנכסיו גם גמולו ישלם לו ויכניסהו אותו חכם בגלל חכמתו לאותו עשיר שההנהו והטיל ממלאי לכיסו של ת"ח. ומהכא משמע דהעשיר זוכה ליכנס בגלל החכמה לעולם הבא כי הם עושים לתלמידי חכמים סוכה וצל כמאמר חז"ל:

כג יף נד **באור** במוצ"ש איברי והקשה על זה בעל הגמרא והתניא י' דברים נבראו בערב שבת בין השמשות אלו הן באר מן קשת כתב ומכתב ולוחות וקברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו ופתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים רבי נחמיה אומר משום אביו אף האור והפרד רבי יאשיה אומר [משום אביו] אף האיל ושמיר רבי יהודה אומר אף הצבת הוא היה אומר צבתא בצבתא מתעבדא וצבתא קמייתא מאן עבדא הא לאיי בריה בידי שמים היא אמרו לו אפשר יעשנה בדפוס ויקבענה כיון הא לאיי בריה בידי אדם היא קתני מיהא רבי נחמיה אומר אף האור לא קשיא הא באור דידן הא באור דגיהנם אור דידן במוצאי שבת אור דגיהנם בערב שבת:

אלו הן וכו'. באר בארה של מרים והוא הסלע שיצאו ממנו המים ע"י משה ואהרן ועגול כמו כברה היה ומתגלגל עמהם בכל מקום שהולכין: **כתב.** קריאת שם האותיות: **המכתב.** זה חקיקת אורתן כך שמעתי. ול"נ כתב זה חקיקתם וצורתם והמכתב זהו עט (בהרט) [ומרט] שנכתב בו חקיקת הלוחות כי הסיא דקדושין מכין לרבות הסול והסירה והמכתב ונראין דברי דקריאה לא קרי לה כתב: **ומערה שעמד בה משה ואליהו.** דכתיב ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי עליך עד עברי וכן באליהו (ויבא) [וילך וגו'] עד הר האלהים חורבה ויבא שם אל המערה וילן שם: **לבלוע את הרשעים.** עדת קרח: **האיל.** של אברהם: **והפרד.** אין כל אדם האה שמוש ופרד הראשון נברא מהארץ ולא בא מהכלאים: **השמיר.** כמין תולע (הוא) [היה] ואין כל דבר קשה עומד בפניו שלא יתפרק ובו בנה שלמה את בית המקדש כדאיתא במסכ' גיטין: **הצבת.** טינואלי"ש של ברזל: **צבתא.** כעושין עכשיו [הכפח"ס]: **בצבתא מתעבדא.** על ידי צבת אחרת היא עשויה שאוחזה בצבת ומכה בקורנס עד שנעשית ולצבתא קמייתא מאן עבדא: **לאיי.** בתמה על כרחין בריה בידי שמים היא: **יעשנה בדפוס.** ע"י יציקה כמו שעושין כלי כסף וזהב: **ויקבענה.** (בה) כיון. כולה כאחת מהר:

מהרש"א אלו הן באר וכו'. בפ"ה דאבות מפיק קברו של משה ומערה כו' דחשיב הכא בתוך י' דברים ועייל מטה של משה והשמיר מיהו איכא כמה תנאי במתניתין והתם דפליגי בהכי ולכאורה דחשיב הכי י' דהם כולם שינוי טבע וכיון דאין אדם יודע מקומו כדפריך פרק אין בין המודר וקאמר דנבראו בערב שבת בין השמשות אך גבי כתב ומכתב כפרש"י לא ידעתי לכוין מאי שינוי טבע יש בהם ויש לפרש דהכתב הוא כתב שלנו הוא כיתן מלמעלה בכ"ב אותיות הוא דבר חידוש בחכמה מכל כתבי האומות והמכתב שהוא העט והקולמוס כפרש"י הי' שכפירון כמו הלוחות והמטה שזהו חידוש כדאיתא במדרשות והא דלא חשיב נמי שאר שינוי טבעים ונפלאות כגון קריעת ים סוף למשה והירדן ליהושע ועוד שאר מופתי' שנעשו ע"י נביאים מפורש בדברי הרמב"ם ע"ם וכראה שאף די' דברים בע"ם נבראו כו' דודאי נבראו בששת ימי בראשית דאין כל חדש תחת השמש. אלא דר"ל דלא נגמרו בפועל אלא בכח עד שנגמר פעולת כל אחד מהי' דברים בשעתו וזמנו. דכל פעולות ומעשה בראשית מקיים בי' דהששי לרמוז דבסוף ששי בין השמשות נבראו עשרה דברי' הייכו בכח ולא בפועל וקל להבין:

הרי"ף אור במוצאי שבת איברי והתניא וכו'. קצת תימה דמאי פריך דילמא סבר כהנא קמא דברייתא דאמר עשרה דברים נבראו ע"ש ולא קא חשיב אור אלא רבי נחמיה ולתנא קמא הוא דאמר במ"ש איברי. ושמא כיון דרבי יאשיה אמר אף האיל והשמיר. ורבי יהודה אמר אף הצבת משמע שכולם באו להוסיף על דברי רבי נחמיה שאמר אף האור והפרד וכיון דכולהו הני תנאי סברי דאור נברא בערב שבת יקשה דאיך הוא אומר במוצ"ש דאור נברא במ"ש ועוד דלעיל תניא אין מברכין על האור אלא במ"ש הואיל ותחלת ברייתו היא וכיון שרואהו מברך מיד ר' יהודה אומר סודרן על הכוס משמע דר"י סבר נמי דאור איברי במ"ש והאי ברייתא א"ר יהודה אף הצבת שבא להוסיף על דברי רבי נחמיה שאמר אף האור נברא בע"ש וקשיא דר"י אדרבי יהודה:

כד שם פ' אין בין המודר **ואור** דגיהנם בערב שבת איברי והא תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן תורה ותשובה וגן עדן וגיהנם וכסא הכבוד ובית המקדש וב"ש רס"א
ושמו של משיח. תורה מנין דכתיב °ה' קנני ראשית דרכו. משלי ח
תשובה מנין דכתיב °בטרם הרים יולדו וגומר תהלים צ
וכתיב בתריה תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם גן עדן דכתיב °ויטע ה' אלהי' גן בעדן מקדם גיהנם בראשית ב
דכתיב °כי ערוך מאתמול תפתה כסא הכבוד ובית ישעיה ל
המקדש מנין דכתיב °כסא כבוד מרום מראשון מקום ירמיה יז
מקדשנו. שמו של משיח דכתיב °לפני שמש ינון שמו. תהלים עב
[אמרי] חללה קודם שנברא העולם ואור דידה בערב שבת. ואור דידה בערב שבת איברי והא תניא אמר רבי יוסי אור שברא הקב"ה בשני בשבת אין לו כביה עולמית שנאמר °ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים ישעיה סו
בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה ואמר רבי בנאה [בריה דר' עולא] מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם ואמר רבי אלעזר אף על פי שלא נאמר בו כי טוב חזר וכללו בששי בשבת שנאמר °וירא אלהים את כל אשר עשה בראשית א
והנה טוב מאד אלא חללה קודם שנברא העולם ואור דידה בשני בשבת ואור דידן עלה במחשבה לבראות בערב שבת ולא נברא עד מוצאי שבת דתניא רבי יוסי אומר שני דברים עלה במחשבה לבראות בערב שבת ולא נבראו עד מוצאי שבת ובמוצאי שבת נתן הקב"ה בינה באדם הראשון מעין דוגמא של מעלה ולקח שני אבנים וטחנן זו בזו ויצא מהן אור והביא שתי בהמות והרכיבם זו על זו ויצא מהן פרד רשב"ג אומר פרד בימי ענה היה שנאמר °הוא ענה אשר מצא את הימים שם לו
במדבר
פרי ה"ם ע"ש רפ"א

עיון יעקב

עשרה דברים נבראו, בין השמשות בע"ש. ראיתי הרבה טעמים במפרשים בזה ולא מצאתי בהם נחת ע"כ אמרתי כל כיוצא בזה שתיקתי יפה מדיבורי כי כבוד אלהים הסתר דבר: **אור** דגיהנם בע"ש. לסברא זו סובר דאקדומי פורענות לא מקדימין לכן נתאחר עד ע"ש בין השמשות: **שבעה** דברים נבראו קודם שנברא עולם. לפי שאלו הם קיום העולם ושלימותו ואף הגיהנם כן שאלולי פחד ואימת הגיהנם נתרבו החוטאים מאד שלא יתקיים העולם: **ואמר** רבנאי מפני מה לא נאמר כי טוב בשני. הא דהוצרך המקשן להביא הא דרבי בנאי דה"ס דסא דר"י מיירי בגיהנם של פושעים אחרים ולא בפושעי ישראל וכדמחלק בעירובין דף י"ט להכי מייתי למה לא נאמר כי טוב בשני מכלל דאתן לחלק בהכי:

במדבר דורשי חמורות אמרו ענה פסול היה לפיכך הביא
פסולין לעולם שנא' °אלה בני שעיר החורי יושבי הארץ סס
לוטן ושובל וצבעון וענה וכתיב אלה בני צבעון ואיה וענה חוא ענה חשיב ליה באיזה וחשיב ליה בבניה אלא מלמד שבא צבעון על אמו והוליד ממנה ענה ודלמא תרי ענה הוו. אמר רבא אמינא מילתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו שמואל (אומרה אנא). איכא דאמרי אמר רב פפא אמינא מילתא דלא אמרה שבור מלכא ומנו רבא [רבה] (אומרה אנא) אמר קרא הוא ענה. הוא ענה דמעיקרא:

ראשית דרכו. קודם לשאר דרכים והא דאמרינן לעיל הכתב בע"ש בכתבן של לוחות וזו היתה כתובה מתחלה באש שחורה על גבי אש לבנה: **בטרם הרים יולדו.** בריאת מדת תשובה: **תשב אנוש עד דכא.** עד ידכה לבבו לפניך: **מקדם.** מקודם לעולם: **מאתמול.** קודם לעולם: **תפתה.** גיהנם שכל המתפתה ביצרו יפול שם: **מרום מראשון.** מרום הוא בערבות מראשון מקודם לעולם וכן מקום מקדשנו נברא מראשון: **הללה.** של גיהנם קודם בריאת העולם והירולא הוא: **אין לו כביה עולמית.** שהוא אור של גיהנם: **חזר וכללו.** לקרותו טוב לפי שהרשעים נדונין בו: **אלא.** ודאי אור של גיהנם בב' בשבת איברי והא דתניא לעיל דאור בע"ש איברי באור דידן והא דהכי במוצ"ש ברישא לא קשיא כאן במחשבה כאן ביצירה בע"ש עלה במחשבה לבראות ולא נברא עד מוצאי שבת: **ותהנן.** טחן והכה ושבשב בזו: **דורשי המורות.** מקראות שסתומות: **פסול היה.** שאחיו (מלך אמו) [מאמו] הי' אביו כמו שמפרש מלמד שבא צבעון על אמו והולידו: **אלה בני שעיר צבעון וענה.** אלמא אחים הוו: **וכתיב אלה בני צבעון איה וענה.** אלמא בנו היה: **שמואל.** קרי ליה רבה שבור מלכא משום שהי' בקי בדינין והלכתא כותיה בדיני כדין הזולא מפני המלך שמתקיים ושבור מלך פרסיים הוה בימי רבא:

מהרש"א אין לו כביה כו'. לפי שאר המועלים נידונין י"ב חדש בין הגוף בקבר ובין הנשמה בגיהנם אבל הפושעים שלך נידונין לעולם כמפורש פרק קמא דראש השנה והיינו תולעתם בקבר לא תמות לאחר י"ב חדש גם כי טבעם שלא לחיות יותר מי"ב חדש ואשם בגיהנם לנשמות לא תכבה לעולם שיהיו נידונין בה ועיין בסוף עדיות: **מפני מה לא נאמר כי טוב כו'.** ר"ל דמאי מייתי לה רבי יוסי דאור של גיהנם בשני נברא ואר"א אע"פ שלא נאמר בו כי טוב כו' כללו בששי כו' ר"ל דודאי בשני שעדיין לא נברא אדם ולא היה חטא לדון הרשעים לא נאמר באור גיהנם טוב אבל משנברא אדם בששי וחטא בטעיו של כחם ונגזר מיתה על האדם ועל דורותיו ושיהו הרשעים נידונין בו נאמר בו שפיר כי טוב וק"ל: **שני דברים עלו כו'.** שם בעלמן שני הדברים שאמר רבי נחוניה לעיל אף האור ופרד שגם הם עלו במחשבה בע"ש דהיינו שנבראו בכח דהיינו האור בכח ב' אבנים והפרד בכח ב' בהמות אבל לא יצאו לפועל אלא עד מוצאי שבת על ידי דעת ופעולת אדם שטחן כו' והרכיב כו' וע"ז אמרו פרק אין עומדין גדולה דעה שנתנה בתחלת ברכת חול לפי שבתחלת חול במ"ש נתנה דעת באדם מעין דוגמא כו' לברוא האור והפרד להתקיים מחשבת הקב"ה שבע"ש ומשמע דבע"ש מיד נברא האור ואיתא במדרשות שאור אדם שהעולם חשך בעדו במוצאי שבת עד שנברא האור במ"ש תירך מאורי האש ואגב דנקט גבי אור במוצאי שבת נקט נמי הכי גבי פרד. ויש לדקדק מהא דמשיק אור דידן עלה לבראות בע"ש ולא נברא עד מוצאי שבת כו' והא דאמרינן פרק אין דורשין ששים שנבראו מאש ומים מוכח מזה שאש נברא ביום הא' וי"ל דאור דידן דקאמר הכא לאו היינו אש היסודי שנברא ביום ראשון ואש ומים שהם יסודות פשוטים נבראו שמים וק"ל: **ולפיכך הביא פסול לעולם כו'.** לפי שבא מב' בהמות סוס וחמור שהם כלאים זה בזה קראו פסול או שסובר פסול ממש כמ"ד בתוספתא דכלאים אסור לרכוב על פרדה מק"ו כו' ועי"ל שנקרא פסול ע"ש שמכתו קשה כמה שאמרו ברפ"ק דחולין דר' פנחס ב"י אסרו להשהותו בביתו וכתב החזקוני בפרשת וישלח פרש"י שהביא פסולין כו' וא"ת והרי לעיל פרשת תולדות גבי כי גדל מאד פרש"י שהיו אומרים זבל פרדותיו כו' אם כן משמע שהיו כבר אלא ה"ק כו' עיין שם והאריך לתרץ בדחוקים ואין צורך דאף אם נכתבו יושבי החורי ותולדותיו כאן אחר מיתת יצחק אין זה מוכרח שנעשה זה עתה אחר מיתת יצחק אלא שסיפר הכתוב מה שכבר נעשה בימי אברהם ויצחק א"כ קודם להם וכן משמע מתוך הכתובים שהוא ענה היה מבני שעיר יושבי הארץ שכבר היו יושבים בארץ ואז מלא הימים וא"כ בזמן יצחק נשא עשו בנו את אהליבמה בת ענה והורים את החורי וישב תחתיהם ובעיקר קושייתם והא איכא הכא כמה תנאי דפליגי וס"ל דכבר נברא פרד בין השמשות וא"כ הך דרשה דפרק הפועלים דהיו אומרים זבל פרדותיו כו' מלי סבר כחד מהנך תנאי דפליגי הכא וק"ל

הרי"ף ואמר רבי אלעזר אע"פ שלא נאמר בו כי טוב וכו'. למאי איצטריך לאתויי הכא הא דרבי אלעזר ואינה ענין לקושיתנו. ואפשר לומר דלפי שיש לדחות דרשת רבי בנאה דדילמא מה שלא נאמר בשני כי טוב הוא מפני הטעמים שהוזכרו בב"ר מפני שלא נגמרה מלאכת המים עד יום ג' אי נמי מפני שנבראו בו מחלוקות דכתיב יהי רקיע מבדיל בין מים למים לזה הביא הא דר"א להעתיק דרשת ר' בנאה וכ"ל דשאת הא כמ"ד והנה טוב זה ג"ע מאד זה גיהנם והכוונה לומר שאע"פ שכשנברא גיהנם לא נאמר באותו יום כי טוב מ"מ כשנברא אדם ביום ו' מיד חטא והוצרך למרק החטא ולהצרף ולהטהר מטומאת חטאו ומי מטהר אותו ממלאכתו זה גיהנם ובבחינה זו הוי גיהנם טוב מאד וגם מפחד גיהנם נשמרים מחטא וזוכים לג"ע אבל עדיין קשה למה הוצרך שנקשה להביא הא דר' בנאה דהכי מהברייתא למודיה איכא לאקשויי והתניא רבי יוסי וכו' הרי שאש של גיהנם נברא בשני ועוד יש לדקדק כשהקשה בתחלה ואור דגיהנם בע"ש איברי למה לא הקשה מיד מהאי ברייתא דר"י ואפשר לתרץ בהא עם מה שפירשתי למעלה שעיקר הקושיא הראשונה שהקשו בברייתא בעשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות הוא מדרבי יהודה דהכא קאמר רבי יהודה שמבדילין על האור במ"ש בתחלת בריאתו ובברייתא אמר רבי יהודה אף הלכת נברא בע"ש דמשמע שהוסיף על אור שנברא בע"ש. ותירץ הגמרא דהא רבי יהודה דאמר שהאור נברא בע"ש הוא האור דגיהנם. ומשום הכי לא הקשה מהא ברייתא דרבי יוסי דליכא לאקשויי רבי יוסי לדברי רבי יהודה ולכך הקשה מאותה ברייתא שתיתנאי שאמרה שנברא קודם שנברא העולם ומשני כו' והאי ברייתא שתיתנאה פריך מברייתא דרבי יוסי דאמר שנברא ביום ב' ומיהו מהאי ברייתא שתיתנאה ליכא לאקשויי נמי כיון שלא דברה הברייתא אלא בחללה של גיהנם ולא דברה באורה אשר ע"כ אנו צריכים לומר שלא הקשו מדבריו של רבי יוסי לחוד אלא גבי דרשת רבי בנאה ור"א דדרשו שלא נאמר כי טוב בשני מפני שנברא בו אור של גיהנם וכיון שהלך השוה הוא שאור של גיהנם נברא בשני לכך הקשה מהכא ועדיין צ"ע

תנו רבנן י' דברים נבראו בערב שבת בין השמשות כה. סכ
ואלו הן. באר ומן וקשת כתב ומכתב ולוחות עקידה סס כח
וקברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו ופתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים וי"א אף מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה. וי"א אף המזיקים

ע"ב וי"א אף בגדיו של אדם הראשון. *תנו רבנן שבעה דברים מכוסין מבני אדם יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע במה משתכר. ואינו יודע מה בלבו של חברו ומלכות בית דוד מתי תחזור למקומה. ומלכות פרס מתי תפול. תנו רבנן שלשה דברים עלו במחשבה לבראות ואם לא עלו דין הוא שיעלו על המת שיסריח ועל המת שישתכח מן הלב ועל התבואה שתרקב. וי"א אף על המטבע שיצא:

בגדיו של אדם הראשון. שהיו חקוקות בהן כל מין חיה ועוף ובהמה והיו נמסרין לנמרוד על כן היה גבור ציד ובא עשו והרגו ונטלן לפיכך היה איש ציד וזה שכתוב בהן החמודות אשר אתה בבית [ואני שמעתי בגדיו של אדם הראשון היינו כתנות עור שהיו לו]: יום הנחמה. שכל אדם יתנחם מדאגתו *(ליכא אחריכא יום הנחמה. יום הישועה שהוא קץ וגאולה ונחמה לעולם ע"כ): ועומק הדין. הרוב טועין בו א"כ עומק הדין העתיד: *מלכות פרס. שכתוב בה גבול רשעה ורשעה היינו פרס): עלו במחשבה. ונתקיימו: ואם לא עלו דין הוא שיעלו. דלא הוה אדם מתקיים: שיסריח. שאם לא כן יהיו הקרובים מצניעין אותו ויראו את לערם לפניהם תמיד: ועל התבואה שתרקב. שאם לא כן יהיו בעלי בתים אוצרין אותו ומביאין (מארה) רעבון לעולם. [ס"א על המטבע שיצא. דאל"כ במה היו עניים מתפרנסין שאין להם עבודת שדה וכרם]:

מהרש"א וי"א אף בגדיו של אדם כו'. עיין פרש"י עניינו קיבוץ כל חיות ועופות אצל אדם כמ"ש ויצר ה' וגומר כל חית גו' ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו גו' וכדי שיהו כבושים תחתיו כמ"ש ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חית וגו' וק"ל: ויום נחמה. פרש"י של כל אדם כו' ע"ש ויותר נראה לפרש יום נחמה שיתנחמו ישראל על גלותן והיינו טעמא שיהיו כל ישראל תמיד בכל יום בתשוב' דאין נגאלין אלא בתשובה כדאמר פרק חלק היום אם בקולו תשמעו: ועומק הדין. לומר לך שיהיה מתון בדין לפי שהוא עמוק מי ימצאנו ועד"ז אמרו הדין יקוב ההר כאילו הדין בעומקו של ההר ואמר ואין אדם יודע מה בלבו כו'. דאם הי' יודע היה כ"א יורד לחיי חבירו גם לגזול מחשבתו ואמר ואין אדם יודע במה משתכר כו'. משום מפקיע שערים לאותו דבר שיהיו הכל להוטים אחריו כדי להשתכר בו וע"י זה יתייקר אותו דבר ואמר ומלכות בית דוד כו' ומלכות פרס כו'. זהו מן הדברים המכוסים כמפורש בספר דניאל סתום הדברים וחתום הספר גו' עד עת קץ ופרש"י שם היינו נבואתו ויקידת אותה ויקבלו מלכות' קדישי עליונין גו' ונראה דלאו היינו יום נחמה דקאמר לעיל ואפשר דיום נחמה יהי' מקודם בבוא משיח בן יוסף וק"ל: ג' דברים עלו כו'. אור ופרד כמי עלו במחשבה לבראות בע"ש כדקאמר לעיל ולא שייך להך דהכא דר"ל שעלו בתחלה במחשבה לבראות דהיינו בכח שיבאו לפועל לאחר זמן כשיהי' צורך ותועלת אבל אור ופרד היו ראוין לבראות בע"ש כשאר בריות אלא שהניח הקב"ה בריאתן במ"ש שיבאו לפועל בדעת אדם: וי"א אף על המטבע שיצא כו'. יש לעיין בזה דכל הני בריאות החשיב הכא הוא שינוי וחידוש בריאה ככל הנך י' דברים דלעיל וכן הנך ג' שעלו במחשבה כו' על המת שיסריח כו' ועל התבואה כו' הם שינוי וחידוש בריאה אבל על המטבע שיצא מה שינוי בריא' וחידוש יש בה שיצא דנזיר' מלכי' הוא שיצאו מטבעותיהם ויש לפרש דהיא גופה חידוש שיגזרו על הוצאת מטבעותיהם במשא ומתן ודו"ק:

דף נו
שנינו במשנה אנשי יריחו היו כורכין את שמע ולא מיחו בידם חכמים. ושאלו בגמרא היכי עבדי וכולי. תנו רבנן כיצד היו כורכין את שמע אומרי' °שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין דברי ר"מ רבי יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים בשכמל"ו ואנן מ"ט אמרינן ליה כדדרש ר"ש בן (פזי) [לקיש] דאמר ר"ש בן (פזי) [לקיש] °ויקרא יעקב אל בניו וגומר בקש יעקב לגלות קץ הימין לבניו ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא ח"ו יש פסול במטתי כאברהם אבי אבא שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק אבי שיצא ממנו עשו. אמרו [לו בניו] שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. אמרו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. מיד פתח יעקב ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אמרו רבנן היכי נעביד נימריה לא אמריה משה לא נימריה הא אמריה יעקב התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי. אמר רבי יצחק אמרי דבי רבי אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה להביא לה בחשאי אמר רבי אבהו התקינו שיהו אומרים אותו בקול רם מפני תרעומת המינים ובנהרדעא דליכא מינים עדיין אומרין אותו בחשאי:

(דברים ו) (בראשית מט)

ולא היו מפסיקין. בין אחד לואהבת *וצריך להאריך באחד ולהפסיק בין קבלת עול מלכות שמי' לדברים אחרים שכל אחד ואחד מקבל עול מלכות שמים ואומר אחד הוא אלהינו עלינו בפסוק ראשון ובפ' שני

עיון יעקב

שבעה. דברים מכוסין מבני אדם יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע במה נשתכר. הא דלא נקט הכל בחד בבא נ"ל דיש סמך לזה ממה שאמר שלמה במשלי ג' שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתי ועיין במדרש שדורש ג"כ כמה דרשות בזה והני. שלשה. הראשונים הם ביד הקב"ה נגזרו מתי ימות ומתי יתנחם מצערו והדין כי משפט לאלהים הוא משא"כ אינך אינם נפלאים כ"כ דהלא יש כמה מחשבי קיצים ויעקב ביקש לגלות את הקץ ויש חריפי במשא ומתן שיודעין במה משתכר וכן חכמים שיודעין דברים שבלב שהרי קהלת פי' רוצה לדון דינים שבלב וק"ל: *ששה דברים עשה חזקיה המלך על ג' הודו לו. כלומר אף דאלו ג' הם קלת כמו עבירה הראשון שזלזל בכבוד אביו אפ"ה כיון שעשה לשמה לכפרתו הודו לו וכן הא דכתת נחש הנחשת אף שמשה עשה ע"פ הדבור וכ"ש התוספות בחולין דף ז' ע"א ד"ה אלא מקום הניחו מ"מ כיון שישראל טעו אחריו הודו לו וכן הא דגנז ספר הרפואות אף שהי' להציל בו כמה וכמה נפשות אפ"ה הודו לו כדי שישים ובטחו בה' וזה שאמר פ"ק דברכות דף י' והטוב בעיניך עשיתי בעיניך דייקא ולא כעיני הבריות וק"ל וכן בהיפך באלו ג' שלא הודו לו הא דקיצץ דלתות ההיכל ושגרם למלך אשור ועשה לעובדה כדי שלא יבא להלחם וכן סתימת מי גיחון מה"ט כפירש"י אפ"ה לא הודו לו שהי' לו לבטוח בה' וכן עיבר ניסן בניסן לעשות פסח בטהרה אפ"ה לא הודו לו מכאן יש ללמוד מוסר דאם אדם עושה דבר שלא כהוגן אפי' הוא מלך אל יחניפו לו שהרי גם לחזקיה המלך לא הכפו ולא הודו לו: *כיתת נחש הנחשת וגנז ספר רפואות. עיין ברמב"ם בפירוש המשנה שפירש דהיינו רפואות ע"י צורות להביט לצורה שיפה לחולי זה ע"ש דבריו בארוכות ונ"ל שטעות זה נפל להם כחשבו שנס הסורה לזה כן והביט אל הנחש וחי מזה נפל להם טעות זה ולהכי קתני הכי שרתי גבי ה"ד כתת נחש הנחושת וגנז ספר רפואות דהוא הכל כוונה אחת וק"ל: ביקש יעקב לגלות את הקץ וכו'. אמר שמא ח"ו יש פסול במטתי וכו'. נ"ל הכוונה דיעקב חשב דלכך נסתלק ממנו השכינה שאינם ראוים לגלות להם הקץ כי סוד ה' ליראיו ומה"ט אמרינן לעיל פרק אלו עוברין ששה דברים נאמרו בע"ה שאין מגלין להם סוד ואמרינן בברכות דף מ"ז איזה ע"ה כל שאינו קורא ק"ש שחרית וערבית לכך אמרו כולם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד להראות שאינם במדריגת ע"ה וראוים לגלות להם סוד וא"כ הבין יעקב דלכך נסתלק ממנו השכינה שאין ראוים לגלות להם הקץ כמ"ש המפרשים הטעם שע"י שאין אנו יודעים קץ הפלאות יש לנו יראת מלכותו בלבבינו כל היום בתשובה לאמור אולי היום יבא אם בקולו תשמעו וזה פי' הפסוק כבוד אלהים הסתר דבר דבר פי' זו הקץ על זה אמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וק"ל: נימריה לא אמרו משה. התחיל במשה אף דיעקב קדים מ"מ ה"ק נימריה לפי שאמר יעקב הא לא אמרו משה לא נימריה דהא לא אמרו משה הא אמרו יעקב נמצא דיש סדר למשנה:

ה״ט פרש״י שכי לשון ליווי הוא: (ענין אחר שלא היו מפסיקין בין השם לאחד כי דין הוא שיפסיק בין השם לאחד וירושלמי מפרש כן:) ר׳ יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו וגו׳. והורכין את שמע כלומר שהיו מדביקין כל הקריאה כמו שהיא ולא היו מוסיפין ואית דגרסי שהיו אומרים ברוך שם כבוד וכו׳ פירוש שהיו אומרים אותו בקול רם: קץ הימין. שיחזור ימינו לפניו ששיב אחור ימינו מפני אויב:

וכתב הר״ן לא היו מפסיקין. כלומר בין שמע ישראל לשם דומשמע שהיו מתפללין לשם שישמע לישראל ויענם ע״כ: שמע ישראל. לאביהם היו אומרים: נימריה. לאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בקריאת שמע: ציקי קדרה. אור״ם דור״ה: יש לה צער. בגופה משלה שתאוה: מפני תרעומת המינין. שלא יאמרו עלינו שאנו מוסיפין עלינו שום דבר שאינו כגון בחשאי ומאן דגרסי שהיו אומרי בשכמל״ו. מפרש שהיו אומרים אותו בקול רם כשאר הקריאה וביניהן לא היו מינין:

מהרש״א *רבא אמר כו׳. בפרש״י בחומש כי מלת היום איננו דבק עם לבבך אלא עם אשר אנכי מצוך היום וכה״ג פרש״י גבי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה ובטור א״ח כתוב ג״כ יש להפסיק בין היום ובין לאהבה ומיהו ק״ק אמלתיה דרבא שהוא מפרש לה דלא כמאן מהכך תנאי דלקמן וכי פליג אהכי תנאי דלא מפרשין כורכין שמע הכי וק״ל: ולא היו מפסיקין כו׳. עיין פרש״י מפירושו נראה לר״מ דאין אומרים כלל בשכמל״ו ודרשה דלקמן ואכן מ״ע אמרי׳ ליה כולי הייני אליבא דר״י ומיהו לפי גירסא שנית שבפרש״י שהיו אומרי׳ בשכמל״ו ק״ק דא״ם כן הא דאכן אמרינן ליה לא אתיא כוו׳ לרבי יודא שהרי מיחו חכמים באנשי יריחו דהיינו שלא לאומרו ומלי המרדכי שכתב מפסיקין ולא היו שותקין אלא שהיו אומרים בשכמל״ו עכ״ל ור״ל שלא היו שותקין והיו אומרים בשכמל״ו בקול רם כמו פסוק ראשון והיינו שלא היו שותקין לאומרו בלחש וק״ל: בקש יעקב לגלות כו׳. מלשונות הכפולי׳ בהאי קרא האספו ואגידה לכם גו׳ הקבצו ושמעו גו׳ דהיינו האספו ואגידה לכם באחרית הימים היינו מתם קץ הימין שנאמר בסוף דניאל ומשמע לפי פירש הימין מלשון ימים דהכי פרש״י שם ולא כפרש״י בשמעתין ימין שיחזור ימינו לפניו כו׳ ע״ש ואמר הקבצו ושמעו גו׳ ע״ש קיבוץ גליות כדמפרש בב״ר ומפני שלא הוזכר בקרא בתר הכי שהודיע להם זמן קץ הימין וקיבוץ גליות אמרו שנסתלקה ממנו שכינה כדי שלא יגלה לגלות קץ הימין כמ״ש גם בדניאל סתום הדברים וחתום גומר אבל הוא חשב מטעם אחר שנסתלקה ממנו השכינה דשמא יש פסול במטתו ופירש הסמ״ג שמא יש בכם פסול שאינו מאמין בה׳ אחד כו׳ ע״ש וז״ש לאו ושמעו אל ישראל אביכם דהיינו שתקבלו מלכות שמים עליכם כמו שקבל ישראל אביכם ועיין בב״ר. ובזה שלשון השיבו שמע ישראל גו׳ כפרש״י לאביהם היו אומרים כן שמע ישראל ה׳ גו׳ כשם שאתה קבלת עליך ה׳ שהוא שם האחדות. גם אלהינו ה׳ אחד ומלשון אלהינו לשון רבים ולא כתיב אלהיך גו׳ בלשון יחיד כדכתיב בתר הכי ואהבת את ה׳ אלהיך וגומר אמרו דלא משה אמרו בתחלה רק בני יעקב ואח״כ גם משה אמרו ע״ש זה בהאי לישנא ועל כוונה זו אמר הכתוב אני ה׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם ר״ל אני ה׳ שהוא שם המיוחד לא שניתי רק אחדות גמור ובני יעקב ממש לא כליתם דבר זה אבל הודו לדברי אביהם לומר ה׳ אחד: פתח יעקב ואמר בשכמל״ו כו׳. הנראה לפי סוגיא דשמעתין כי יעקב אמרו כששמע שהיו בניו מזכירים שם שמים כשאמרו שמע ישראל ה׳ גו׳ וכמ״ש ביומא כשהזכיר כ״ג השם ביה״כ היו עונין אחריו בשכמל״ו. ותניא ר׳ אומר כי שם ה׳ אקרא גו׳ אבל משה לא אמרו דהיינו בפרש׳ שמע ישראל ה׳ גו׳ שנכתבה בתורה מפני שלא אמרה כדרך הקורא ק״ש שמקבל עליו מלכות שמים אלא בדרך לימוד לישראל כתבה וע״כ לא שייך ביה לענות אחריו בשכמל״ו ולזה אמר אכן כמי בקורא ק״ש לקבל עליו עול מלכות שמים היה לנו לומר ג״כ בשכמל״ו כמ״ש יעקב בקבלת בניו עול מלכות שמים עליהם וכדכתיב כי שם ה׳ אקרא גומר כמ״ש ביומא אבל משום דלא אמרה משה בתורה היה נראה להוסיף על דברי משה ולהפסיק בקול רם בשכמל״ו בין ה׳ אחד לואהבת ומשום דאמרו יעקב בקבלת מלכות שמים נימריה מיהת בחשאי ומסיק דהיכא דאיכא למיחש לתרעומת המינין התקינו שלא ניחוש על מה שלא אמרו ונימריה בקול רם כמו שאמרוהו בני יעקב:

תנא אבא שאול אומר קורות של שקמה היו ביריחו דף נז והיו בעלי זרועות נוטלין אותן בזרוע עמדו בעלי׳ והקדישום לשמים עליהם ועל כיוצא בהם אמר אבא שאול בן בטנית משום אבא יוסף בן חנין אוי לי מבית בייתוס אוי לי מאלתן אוי לי מבית חנין אוי לי מלחישתן אוי לי מבית קתרום אוי לי מקולמסן אוי לי מבית ישמעאל בן פאבי אוי לי מאגרופן שהם כהנים גדולים ובניהם גזברים וחתניהם אמרכלין ועבדיהן חובטין את העם במקלות:

בעלי זרועות. שהיו כהנים חזקים. מחבריהם: בייתוס. כ״ג היה וכן כולם: [והיו להם עבדים מכין וחובטין את העם]. ס״א רש״ל אלתן. מקלותיהן כמו לא באלה ולא ברומח במסכת שבת: לחישתן. יועצי רע: קולמסן. שהיו כותבין אגרות לרעה: אמרכלין. (אמרכלא) [אמר כולו] על פיו נחתך כל צורך הקדש:

מהרש״א אוי לי מבית בייתוס אוי לי מאלתן כו׳. פרש״י אלתן מקלותיהן כו׳ ע״ש וק״ק שהרי כלל כולן לבסוף בזה במ״ש ועבדיהם חובטין במקלותיהן כו׳ ולא אמרה כמי בהאי לישנא אלותיהן ובכלל המאמר קשה הכפל בב״א אוי לי מבית בייתוס אוי לי כו׳ ונראה שזכר כאן ד׳ בתי כ״ג על פי מ״ש בס״פ א״כ בד׳ כתות שאין מקבלין פני שכינה כת לצים כת חנפים כת שקרים כת מספרי לשון הרע שעון שלהם בדיבור ע״י שנאת חנם כמפורש שם לכך לא חשיב כמי גסות רוח שגם הוא אינו מקבל פני שכינה דדרשינן ביה גבה עינים גומר אותו לא אוכל אלא שאינן ע״י הדיבור ואמרינן בפ״ק דיומא ושנות רשעים תקצורנה הם כ״ג שבבית שני שהיו בו יותר מג׳ מאות כ״ג ולזה אמר בכאן על הד׳ כתות אלו שהיו בבתי כ״ג ד׳ כהנים אלו וכלל בכולן שהיה בהן גסות הרוח ופרט בכ״א כת אחת ואמר אוי לי מבי׳ בייתוס שהיו גסי הרוח ועוד אוי לי מאלתן של בית בייתוס מלשון אלה ושבועה שהיו בעלי שבועת שקר דהיינו כת שקרים. ואמר אוי לי מבית חנין שהיו גסי הרוח ועוד אוי לי מלחישתן שהוא לשון הרע הנאמר בלחש כמ״ש כל מלתא דמתאמרא באפי ג׳ לית ביה משום לישנא בישא: ואמר אוי לי מבית קתרום. מגאותן: ואוי לי מקולמסן. הן כת לצים כותבים במליצותיהן גנאי לבני אדם כמ״ש הוי חוקקי און גו׳: ואמר אוי לי מבית ישמעאל כו׳. היינו מגאותן: ואוי לי מאגרופן. היינו החנופה כמ״ש פרק א״כ מיום שגברה אגרופה של חנופה נתעוותו הדינין כו׳ ומסיק על כולן הגסות שבהן שהן כ״ג ובניהן כולי וחתניהן כולי דכל הכבוד שלהן הוא ודו״ק:

תנו רבנן ד' צווחות צווחה עזרה. ראשונה צאו מכאן בני עלי שטמאו היכל ה' ועוד צווחה עזרה צא מכאן יששכר איש כפר ברקאי שמכבד עצמו ומחלל קדשי שמים. מאי הוה עביד הוה כריך ידיה בשיראי ועביד עבודת שמים ועוד צווחה עזרה שאו שערים ראשיכם ויכנס ישמעאל בן פאבי תלמידו של פנחס וישמש בכהונה גדולה. ועוד צווחה עזרה שאו שערים ראשיכם ויכנס יוחנן בן גרבאי [נרבאי] תלמידו של פנקאי וימלא כרסו מקדשי שמים אמרו עליו על יוחנן בן גרבאי [נרבאי] שהיה *אוכל בסעודתו שלש מאות עגלים והיה שותה ג' מאות גרבי יין ואוכל ארבעים סאה גוזלות בקנוח סעודה אמרו כל ימיו של יוחנן בן גרבאי [נרבאי] לא נמצא נותר במקדש מאי סלקי ביה בישׂשכר איש כפר ברקאי אמרי מלכא ומלכתא הוו יתבי מלכא אמר גדיא יאי מלכתא אמרה אימרי יאי אמרי מאן מוכח כהן גדול דקא מסיק קרבנות כל יומא ויומא. אתא יששכר איש כפר ברקאי אחוי בידיה (כלפי מלכא ולאו אורח ארעא לאחויי בידיה קמי מלכא אמר ליה) אי גדיא יאי ניסקיה לתמידא אמר מלכא הואיל ולא הוה ליה אימתא דמלכותא ניפסקוה לימיניה יהב שוחדא ופסקוה לשמאליה שמע מלכא ופסקוה לימיניה א"ר יוסף בריך רחמנא דשקליה ליששכר איש כפר ברקאי *למטרפסיה מיניה בהאי עלמא אמר רב אשי יששכר איש כפר ברקאי לא תנא (מתניתא) [מתניתין] דתנן ר' שמעון אומר כבשים קודמין לעזים בכל מקום יכול מפני שמובחרים במינם תלמוד לומר ואם כבש מלמד ששניהם שקולים כאחד רבינא אמר אף מקרא נמי לא קרא דכתיב °אם כבש וכתיב ואם עז קרבנו אי בעי כבש לייתי ואי בעי עז לייתי:

ויקרא ג

שטמאו. כדכתיב אשר ישכבון את הנשים: כריך את ידיה בשיראי. וחלילה פוסלת בקדשים כדכתיב ולקח הכהן שיקח בעצמו ועוד דבזיון הוא. (ובתוספות הקשו על פי' זה וז"ל וא"ת והא גבי לולב לא אמרינן הכי בפרק לולב הגזול גבי לא ליגקיט איניש לולב בסודרא רבא אמר לקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה ותי' ר"י דהתם איירי באוגד הלולב ע"י סודר כעין לבת כגון שכורך הלולב בסודר ואוגד בסודר שהסודר מסייעו להחזיק וכה"ג לא הוי חציצה וכן משמע בהדיא שמעתא דבהכי איירי וכו' ע"כ):

ישמעאל בן פאבי. כשר היה אבל אנשי ביתו היו אנשי זרוע: שלש מאות עגלים. שהיה מגדל בביתו כהנים רבים: מאי סלקא ביה. מה נעשה בסופו: מלכא ומלכתא. מלכי בית החשמונאי: גדיא יאי. גדי טוב לאכול [יותר] מן הכבש: אחוי בידיה. בלשון שחוק: אימתא דמלכותא. לא דיו שלא אמר כמותי אלא שאמר בלשון שחוק: דשקליה. שנשאו עונו וגמולו: למטרפסיה. גמולו: לא תנא. לא שנה משנה וברייתא: כבשים קודמין לעזים בכל מקום. כתיב כשב תחלה: אם כבש. יביא קרבנו לחטאת. כאן הקדים שעירת לכבשה דכתיב בפרשה עליונה והביא את קרבנו שעירת עזים נקבה והדר אם כבש יביא קרבנו לחטאת: אם כבש אם עז. גבי שלמים מדלא הקדים הכתוב רמז מובחר בזה מזה שמע מינה שניהם שוים:

מהרש"א *עורות קדשים כולי עמדו בעלום והקדישום כו'. פרש"י כל הני משמרות יחד והקדישום כו' ע"ש והוא דחוק ולולא דבריהם נראה דבעלים ממש קאמר דומיא דלקמן גבי קורות וה"נ הכא בעלים ממש קאמר דהקדישום קודם שיזכו בהן הכהנים דלא זכו בהן עד אחר הקרבת קרבן כדכתיב עור העולה אשר הקריב גו' וק"ל: צאו מכאן בני עלי שטמאו כו'. ומפורש בקרא שילאו מן העזרה כמ"ש והקימותי לי כהן נאמן גומר והיה כל הנותר וגומר ואמר ספחני נא וגו' ואמר שטמאו את וגו' כדכתיב ואשר ישכבון את הנשים גו' ואע"פ דבפ' במה אשה קאמר דלא חטאו באשת איש אלא ששהו את קיניהן כו' ומעלה עליהן הכתוב כאילו שכבום ה"נ איכא למימר הכא דמעלה עליהן כאילו טמאום וה"נ המ"ל הכא על שמכבדין את עצמן ומחללין הקדשי' כדלקמן גבי יששכר כו' וכמפורש בהו למה תבעטו בזבחי וגו' ובוזי יקלו וגומר אלא דעדיפא בקרא חטא דאשר ישכבון גומר ובפ"ק דיומא אמרינן בהדיא לא חרבה שילה אלא משום שני דברים ג"ע ובזיון קדשים כו': ויכנס ישמעאל בן פאבי וכו'. כשר היה כפרש"י והא דקאמר התם שנות רשעים תקצרנה על כהנים גדולים שבבית שני היינו אותן שלא הוציאו שנתן ולא היו בכלל שמעון הצדיק ויוחנן כ"ג וישמעאל ורבי אליעזר בן חרסום דאותן היו כמה שנים כדקאמר התם ומיהו ק"ק אמאי נקט הכא דצווחה עזרה על ישמעאל שיכנס טפי מעל שאר כהנים כשרים שהיו שם כדאמרינן התם ודו"ק: ויכנס יוחנן בן גרבאי כו'. יש לדקדק בזה דחשיב ליה הכא בכלל כהנים כשרים ובפ"ק דיומא לא חשיבו מכלל שנות רשעים שהוציאו שנתן אלא שמעון הצדיק ויוחנן כ"ג וישמעאל ב"פ ור"א ב"ח אפשר דהיינו יוחנן כ"ג והיינו יוחנן בן גרבאי דהכא ומזה יש ליישב דגבי ישמעאל ניחא דקאמר שהוא תלמידו של פנחס ע"ש מעלתו כאילו היה פנחס בן אלעזר רבו שהוא מפורסם במעלה אבל ביוחנן בן גרבאי באמר שהוא תלמידו של פנקאי למעלתו אין שם רבו פנקאי מפורסם מי הוא אבל אם הוא יוחנן כ"ג שהוא ששימש פ' שנה בכהונה גדולה ואח"כ נעשה צדוקי ניחא דשינה שם רבו פנחס לגנאי לו פנקאי כלו' שאינו עוד תלמיד של פנחס וניחא נמי אם היה יוחנן דהכא הוא יוחנן כ"ג שהיה מתכהן כ"כ בגדולה ובעשירות לפי שהיה מבני חשמונאי כ"ג ומלכים וק"ק אמאי לא חשיב התם בכלל כהנים כשרים את מתתיהו כ"ג דודאי כ"ג כשר היה שמכירין אותו בנס דחנוכה ויש ליישב ודו"ק: נפסקיה לימיניה יהב כו'. כיון דעיקר עבודה בימין והוא כרך ידיה בשיראי בשעת עבודה נגזר עליו מן השמי' למשקליה למטרפסי' בהאי עלמא ליפסקיה אותה יד ימין ולא היה יכול להציל עצמו ביד שמאל:

תמיד נשחט פרק חמישי

רבי שמלאי אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה ניתני

כה יף סב ע"ב

עיון יעקב

ארבע צווחות צווחה עזרה. הנה כל לשון צווחה הוא לשון יללה וקינה גם האי צווחה דיבא ישמעאל בן פיאבי הוי יללה וקינה על שמת ואין מי שממלא מקומו כדאיתא בסוף סוטה משמת ישמעאל בן פיאבי בטלה זיו הכהונה וכן הוי מקונן על שמת יוחנן בן גרבאי שלא פי' אמר בימיל:

ניתני לי מר ספר יוחסין. אמר ליה מהיכא את אמר ליה מלוד. והיכן מותבך בנהרדעא אמר ליה אין שונין לא ללודי ולא לנהרדעי. וכל שכן דאת מלוד ומותבך בנהרדעא אכפייה וארצי (אמר ליה מתנינן לך) אמר ליה ליתני לי מר בתלת ירחי אמר ליה ומה ברוריה דביתהו דר״מ ברתיה דרבי חנינא בן תרדיון דהוה גמרה תלת מאה שמעתתא ביומא דסיתוא מתלת מאה רבוותי ואפ״ה בני שנים לא יצאתה ידי חובתה ואת אמרת ליתני לי מר בתלתא ירחי שקל קלא פתק ביה בהרי דקרהיט ואזיל אמר ליה רבי מה בין לשמו ושלא לשמו כולי א״ל הואיל וצורבא מרבנן את תא ואימא לך וכו׳ אמר רמי בר אבין [רב יודא] א״ר מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כחן של חכמים וכהה מאור עיניה׳ דאמר מר זוטרא בין אצל לאצל טעינו ארבע מאה גמלי דדרשה:

ניתני לי מר ספר יוחסין. מתכיתין דדברי הימים: אין שונין ספר יוחסין כו׳. לדהריים איכון א״כ לפי שאינם מיוחסין: לא יצאתה ידי הובתה. לא [יכלה לשנותה] בשלש שנים: שקל קלא. מוט״א: פתק ביה. שהליך אחריו: מה בין לשמו ושלא לשמו. שהוא פסול ולמנויו ושלא למנויו כשר: תשש כחן. [שנגנז בהן] טעמי תורה שהיו בו: נגנז. ונשתכח: בין אצל לאצל. שני מקראות הם בדברי הימי׳ ופרשה גדולה ביניהם ולאצל שמה בניה וקא חשיב ואזיל [הבנים] וקיפא דפרשתא כל אלה בני אצל:

מהרש״א ניתני לי מר ספר יוחסין כו׳. אין לפרש ספר יוחסין לגלות לו משפחות המיוחסין ואינן מיוחסים דהא אמרינן בפ״י יוחסין דאסור לגלות רק פ״א בשבוע והכא קאמר דברוריה תנייה בתלת שנין ולזה פרש״י דאיכו כן אלא ספר יוחסין הוא מתני׳ דדברי הימים עכ״ל דהיינו מתני׳ שמפרש ספר ד״ה לפי יחוסי השבטים ומשפחותיהם וכן מוכח לקמן הא דבין אצל לאצל כו׳ וק״ל: מיום שנגנז ספר יוחסין כו׳. לא כתבו טעם למה נגנז ספר יוחסין ואפשר מטעם שאמרו בפ״י יוחסין דישבו ובדקו אחרי משפחות וכיון שהגיעו לסכנה פירשו ופרש״י שהגיעו לפסול בעלי זרועות ויהרגום מזה ראו הכא לגונזו ומסרום החכמים לתלמידיהם בע״פ פ״א בשבוע כדאמרינן התם והיינו דקאמר הכא תשש כחן של חכמים שלי היינו להודיע כולן בע״פ ודו״ק: וכהה מאור עיניהם כו׳. דהיינו עין השכל והנבואה והיינו דתשש כח החכמה כי אם אין הנבואה לא ידעינו כח החכמה דעדיפא מנבואה ותלה הדבר ביחוס כדאמרינן דאין הנבואה שורה אלא על מיוחסין שבישראל:

כט **משנה** הפסח נשחט בשלש כתות שנאמר °ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים קהל ועדה וישראל. נכנסה כת אחת נתמלאה העזרה וננעלו דלתות העזרה. תקעו והריעו ותקעו והכהנים עומדים שורות שורות ובידם בזיכי כסף ובזיכי זהב שורה שכולה כסף כסף ושכולה זהב זהב לא היו מעורבים ולא היו לבזיכין שולים שמא יניחום ויקרוש הדם שחט ישראל וקבל הכהן נותנו כהן לחבירו וחברו לחבירו מקבל את המלא ומחזיר את הריקן כהן הקרוב אצל המזבח זורקו זריקה אחת כנגד היסוד. יצאה כת ראשונה נכנסה כת שנייה יצאה כת שנייה נכנסה כת שלישית כמעשה ראשונה כך מעשה שנייה ושלישית קראו את ההלל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו אף על פי שלא שלשו מימיהם אמר רב יהודה מימיהם של כת שלישית לא הגיעה לאהבתי כי ישמע ה׳ מפני שעמה מועטין:

הפסח נשחט כו׳. פסחי לבור בין שהליבור מרובין בין שהלבור מועטין ויכולין לשחוט בכת אחת מלוה ליחלק בשלשה כתות זו אחר זו: בזיכי כסף ובזיכי זהב. כפות גדולות לקבל בהם הדם: שכולה כסף. בגמרא מפרש טעמא: ולא היו לבזיכין שולים. רחבים מלמטה אלא תחתיהן חדין כדי שלא יכלו ליתנו [על הקרקע] שמא יניחום הכהנים על גבי קרקע עד שיקבל דם אחר מחמת שהן מרובין וישכחום ויקרוש הדם ולא יהיה ראוי לזרק: שחט ישראל. אם ירלה ששחיטה כשרה בזר [בכל הקרבנות]: וקבל הכהן. את הדם בבזך מצואר הטלה: נותנו להברו. שהרי בשורה הן עומדין (על)[עד] המזבח: מקבל את המלא. מיד שהוא לו ומחזיר הריקן שחזר אליו מיד הכהן הזורק: [זריקה אחת. בבזך עלמו זורק ולא נותנה באלבע שאין לך קרבן טעון אלבע אלא חטאת לבדה כדכתיב באלבעו: כנגד היסוד. בזוית שבמזבח שיש יסוד שההיכן הורק לזקיפתו של מזבח והוא מופל ליסוד ולפי שאין היסוד מקיף את המזבח אלא את שלפון ואת המערב כדתנן במסכת מידות פ״ג לכך הולרך לומר כנגד היסוד: כך מעשה שניה ושלישית. הכל כאשר אמרנו]: קראו את ההלל. אכל הכתות קאי: אם גמרו שנו. כשהיו מתחילין לשחוט מתחילין לקרות ואם רבו הפסחים ומשך זמן שחיטתן עד שנגמרו ועדיין יש רבים לשחוט חוזרין וקורין שנית: ואם שנו. ועדיין לא נגמרה שחיטת הפסח של אותה הכת שלשו וכן השניה והשלישית: ואע״פ שלא. אירע מעולם ששלשו לפי שהיו כהנים מרובים וזריזין במלאכתן: לא הגיעה לאהבתי. אפילו פעם ראשונה:

מהרש״א קהל ועדה וישראל כו׳. וכל כת משמע עשרה כדלקמן בגמרא עדה ילפינן ממרגלים דכתיב הבדלו מתוך העדה גו׳ וישראל. ילפינן מג״ש דתוך תוך כדאמר פ׳ בן סורר ולענין קידוש השם בעי י׳ דכתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל גו׳ וכתיב התם מתוך העדה גו׳ וקהל נמי משמע בכ״מ עשרה ואפשר מדהכהו כתות עדה וישראל עשרה קהל נמי עשרה ודו״ק: לאהבתי כי ישמע גומר. נראה לכוון בזה לפי עניכו שהיו שלשה כתות זו אחר זו ובכ״א מהכתות לא היו פחות מג׳ כתות דהיינו שלשים בני אדם ומשום דמספקא לן אי כו׳ כדלקמן בגמרא וכל זה נרמז בפ׳ שלפני אהבתי כי ישמע גומר דהיינו שזכר לעיל ג׳ כתות בכת הראשונה שאמר בית ישראל בטחו בה׳ גומר בית אהרן בטחו בה׳ גומר יראי ה׳

עין יעקב

ניתני מר ספר יוחסין. בירושלמי א״י ניתני מר אגדתא א״ל אין שונין אגדתא לא לבבלי ולא לדרומי לפי שהן גסי רוח ומיעוטי תורה עכ״ל ול״נ דה״ט לפי שהן גסי רוח לכך הם מיעוטי תורה. כי סימן לגסי רוח עניות דתורה ולכך אין למידין עמהן אגדה כי מתוך שאומרין דברי אגדה חולקין לאם ככוד כפירש״י בב״ב ריש דף י׳ ע״א ולא נאה לבעלי גסות רוח הכבוד כי כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו ואפשר דגם דברי הימים צריכין להדיא וגם דברי אגדה וכדאיתא במגילה פ״ק דף י״א ע״א ובסנהדרין דף י״ט ע״ב לכן לא רצה ללמוד עמו: לא הגיע לאהבתי. כתב בספר קול הרמ״ז וכדין הוא דלא הגיע לאהבתי שאוהבי הי׳ זריזין הם עכ״ל וסימן לדבר זרע אברהם אוהבי והוא הי׳ זריז למצוה כדכתיב וישכם אברהם בבקר וממנו למדו דזריזין מקדימין למצות ועיין בחידושינו דברכות דף ה׳ כיון דחזי דמקדמי ומחשכי ע״ש:

ה' בנתו גומר ודכת האמונה סיתה משולשת ולא היו בה פחות משלשים עשרה מכלל ישראל ועשרה מבית אהרן ועשרה מיראי ה' נגד קהל ועדה וישראל דכתיב בקרא ולגבי כת שנייה אמר כיולא בו שהיתה משולשת ה' זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן יברך יראי ה' גו' ולזאת תקנו ג"כ נגד הכתוב שהיו משולשים אמרו ג' פעמים הלל בפני כתות הראשונות ועל ב' כתות אלו הראשונים שהיו מרובין אמר יוסף ה' עליכם גומר שלא ישלוט בהן עין הרע אבל בכת שלישית גם דבעי גם כן שלשים מ"מ לא היתה משולשת דודאי שלא היו בה יראי ה' דכת עצלנים מקרי לקמן בברייתא ולפי שהיו מועטים לא אמר עליהן יוסף ה' גומר ולכך לא פרט בהן שהיו כת משולשת אבל כללן ואמר ולא היה עין הרע בהו ואמרו יברך גו' כלומר גם שאנחנו אחרונים מכת עצלנים מ"מ באנו בכלל ונברך ה' מעתה גו' וח"ש שלא הגיע כת שלישית שהיו מועטין להתחיל אהבתי כי גו' ועוד עיין בפי' מקרא זה בענין זה פ"ק דר"ה ודו"ק:

לאתמר אביי אמר ננעלין תנן ורבא אמר נועלין תנן
סה ע"ב עיין בח"ה במאי קמיפלגי במסמך אניסא מר סבר כמה
דעיילי ניעול וסמכינן אניסא ומר סבר לא סמכינן אניסא. תנו רבנן מעולם לא נתמעך אדם בעזרה חוץ מפסח אחד שהיה בימי הלל שבו נתמעך זקן אחד והיו קורין אותו פסח מעוכין. תנו רבנן פעם אחד בקש אגריפס המלך ליתן את עיניו באוכלסי ישראל אמר ליה לכ"ג תן עיניך בפסחים נטל כוליתא מכל אחד ואחד ונמצאו ס' רבוא זוגות כליות כפלים כיוצאי מצרים חוץ מטמא ושהיה בדרך רחוקה ואין לך כל פסח ופסח שלא נמנו עליו יותר מעשרה בני אדם והיו קורין אותו פסח מעובין:

ננעלין תנן. מאליהן ומעשה נסים: סמכינן אניסא. וכל זמן שאין ננעלין מאליהן מניחין אותן ליכנס ולא חיישינן דלמא עיילי כולהו ואין שלש כתות שם: פסח מעוכין. בכ"ף על שם שנתמעך: נטל כוליא. ומפרש בגמרא תפיסה בעלמא כלומר תופס כוליא ומראה לשליח והוא נותן פול או אבן (תחתיה) [כנגדה] דהא כתיב והקטיר שצריך להקטיר שתי הכליות: פסח מעובין. עב על שם שהעם רב:

אלו דברים פרק ששי

לאתנו רבנן הלכה זו נתעלמה מבני בתירה שפעם אחד
ע"א סו חל י"ד להיות בשבת ושכחו ולא ידעו אם פסח
דוחה את השבת אם לאו אמרו כלום יש אדם יודע אם פסח דוח' את השבת אם לאו אמרו להם יש א' עלה מבבל והלל הבבלי שמו ששימש שני גדולי הדור שמעי' ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו שלחו וקראו לו ואמרו לו כלום אתה יודע אם פסח דוחה את השבת ואם לאו אמר להם וכי פסח א' יש לנו בשנה שדוחה את השבת והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחים את השבת. אמרו לו מנין לך אמר להם נאמר במועדו בפסח ונאמר במועדו בתמיד מה מועדו האמור בתמיד דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח דוחה את השבת ועוד ק"ו ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת פסח שענוש כרת לא כל שכן. מיד הושיבוהו בראש ומנוהו נשיא עליהם (גם בב"מ פרק הפועלים). והיה יושב ודורש בהלכות פסח כל היום כולו התחיל מקנטרן בדברים אמר להם מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עצלות שהית' בכם שלא שמשת' שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון אמרו לו רבי שכח ולא הביא סכין מע"ש מהו. אמר להם הלכה זו שמעתי ושכחתי אלא הניחו להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם למחר מי שפסחו טלה תחב לו בצמרו ומי שפסחו גדי תחב לו בין קרניו ראה מעשה ונזכר הלכה ואמר כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון:

הלכה זו. שפסח דוחה את השבת: בני בתירה. נשיאים היו: אמר להו. הלל: וכי פסח אחד יש לנו שדוחה את השבת יותר ממאתים פסחים. כלומר יותר ממאתים קרבנות יש שדוחין השבת בשנה. כי שבתו' השנה בכל שבת ושבת ד' כבשים ב' לתמידין וב' למוספין הרי מאתים לבד שבת שבתוך הפסח ובתוך החג שקרבים בהם מוספי היום ז' טלאים בפסח וי"ד בחג: מה מועדו האמור בתמיד. ולקמן פריך תמיד גופי' מנא ליה: מקנטרן. ל' (קנטוס) [קינטור] ועלבון: מהו. הבאת הסכין אינה דוחה דהא אפשר למיעבד מאתמול ומה יעשה: [שמעתי ושכחתי. לקמן מפרש טעמא]: בני נביאים הם. כלומר מה יעשו: למחר. בארבעה עשר בשבת: מי שפסחו טלה תחב לו בצמרו. את הסכין ואין זה משוי עליו משום שביתת בהמתו דלאו אורחיה בהאי מלאכה: ומי שפסחו גדי. שאין לו צמר:

מהרש"א מבני בתירה כו'. ג' היו בני בתירה והם כולם ת"ח נזכרו בערוך בשמם רבי יהושע ורבי שמעון ורבי יהודה ובודאי דרק אחד מהם היה נשיא אבל הלכה זו כשנשאלה נתעלמה מכולם וק"ל: ואהיה נשיא כו'. לא הל"ל אלא מי גרם שאהיה נשיא כו'

עיון יעקב

וסמכינן אניסא. אע"ג דבעלמא אסור לסמוך על הנס מ"מ רבים שאני וכן במקום מלוה ובמקדש דשכיחא ניסי כדאמרינן עשרה נסים נעשו במקדש שאני: אביי מתרץ לטעמיה. מקשים העולם הא לאביי לא קשה מידי וי"ל דזה הוא קושית הש"ס דש"ס מפרש טעמייהו דפלוגתא אביי ורבא מר סבר סמכינן אניסא ומר סבר לא סמכינן משמע בין למר ובין למר הטעם דנעילת העזרה הי' כדי שלא יכנסו הכל ושיאחרו עוד ליכנס בכת השלישית לכך מקשה והא דתניא א"ר יהודה ח"ו שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין עזרה ננעלת על כל אדם מישראל אלמא קתני על כל אדם מישראל וכל אדם מישראל לא היו נכנסין בעזרה רק בכת שלישית ואפ"ה ננעלת העזרה אלמא דטעם לאו משום שלא יכנסו הכל, לכך מתרץ הש"ס בין לאביי ובין לרבא אין בעזרה בשעה שננעלת על כל אדם מישראל או בשעה שנועלין על כל ישראל בשעה דייקא דהיינו בכת ראשונה או בכת שניה וק"ל: הלכה זו נתעלמה מבני בתירא. דקדק לומר הלכה זו לרבות כדאיתא בירושלמי אמר רב אחא והלא אי אפשר לשני שביעית שלא יחול י"ד להיות בשבת ולמה נתעלמה הלכה מהן כדי ליתן גדולה להלל עכ"ל ואל תתמה על זה שהרי ממשה גם כן נתעלמה הלכה בקנאין פוגעין בו כדי שיתגדל פנחס ושיהא לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם: אמרו לאן אדם א' יש שעלה מבבל. דקדק לומר לשון זה שעלה מבבל ע"ד דאמרינן וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו לכן הלל הבבלי שעלה לא"י ודאי יהא עדיף מכייהו ויודע דבר זה: התחיל מקנטרן בדברים. לשון הירושלמי כיון שמנוהו לנשיא עליהם התחיל מקנטרן בדברים ע"כ כ"ל הכוונה דקודם שמינוהו לנשיא עליהם לא היה לו לקנטרן בדברים אלו על שנתעלם מהם הלכה זו דהיי' סובר דאולי ע"י טרדו אחר איזה כבוד וגדולה הגדולה בורחת ממנו נתעלם מהם הלכה זו כדי להשפילם אבל אחר. שראה שמינוהו לנשיא עליהם והניחו כתרן אוכה דהן בעלי ענוה שניאין לכך התחיל לקנטרן בדברים וכוונתו היתה לש"ש לקראות לכל דגדולה שימושו ואפ"ה נענש כדאמרינן בקדושין מפני מה נענש ירבעם לפי שהוכיח את שלמה ברבים דהוא רק להתייהר את עצמו:

כו' אלא דא"כ לא היה קנטורו רק אכשיא שהוליד א"ע אבל קנטורו היה גם עם שאר בני בתירי' ות"ח אחרים דהיינו מי גרם לכם שהקב"ה כתן בלב הלל לבא מבבל ירושלים בפסח זה שחל י"ד שלו בשבת ואמר עצלות שבכם כו'. מליכו לשון זה בביטול תורה כמ"ש בעצלתים ימך המקרה גומר וק"ל: אם אינם נביאים כו'. ר"ל דורא כבר מימים שחל י"ד בשבת אלא שאפשר שהיה זה זמן רב ונשכח היאך עשו וגם הלל אמר ששמעתי כבר ושכחתי לזה אמר אם אין נביאים הן לידע היאך עשו מ"מ בני נביאים הן ואולי יהיו זקנים בתוך ישראל שיזכרו היאך עשו כבר וכן נתברר למחר כו' וק"ל:

לב **אמר** רב יהודה אמר רב כל המתייהר אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו. אם חכם הוא וכולי מהלל דאמר מר התחיל מקנטרם בדברים וקאמר להו הלכה זו שמעתי ושכחתי. ואם נביא הוא נבואתו מסתלק' ממנו מדבורה דכתיב °חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל וכתיב °עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר. אמר רשב"ל כל אדם שכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו. אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ממשה דכתיב °ויקצוף משה על פקודי החיל וכתיב °ויאמר אלעזר הכהן וגומ' מכלל דמשה איעלם מיניה. אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו מאלישע דכתיב °כי לולי פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך וכתיב °ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו (רוח) [יד] ה'. אמר רבי מני בן פטיש כל אדם שכועס אפי' פוסקין לו גדולה מן השמים מורידין אותו מנא לן מאליאב דכתיב °ויחר אף אליאב בדוד ויאמר וגו' וכי אזל שמואל לממשחינהו בכולהו כתיב בהו °לא בזה בחר ה' ובאליאב כתיב °ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבוה קומתו כי מאסתיהו מכלל דמעיקרא הוה חזי:

עד שקמתי דבורה. יוהרא שהיתה משבחת המנהיגים שלפניה ומתפארת לעצמה: עורי עורי דבורה. שנשתתקה מחמת שיטק נבואתה: קחו לי מנגן. להעביר כעסו שכעס על יהורם: ותהי עליו (רוח) [יד] ה'. מכלל דאסתלק: לא בחר. משמע מעולם אבל מאסתיו משמע שהוא מאסתיו מפני שהוא רגזן מכלל שמתחלה נבחר ואף על גב דהאי מעשה דמשיחה קודם לרגזנות מיהו לא מליט בו דופי אלא זה בלבד ומפני שגלוי לפניו שהוא רגזן מאסו:

מהרש"א עורי עורי דבורה גומר. בכמה כתובים מליכו בהאי ליסנא והכא משמע דאסילוק שכינה ממנה קאמרה הכי והיינו דבהאי קרא עד שקמתי דבורה גומר שאמרה השבח בעצמה ולא הזכירה כלל את ברק משא"כ בהאי קרא דעורי עורי גומר אמרה השבח והלול בברק כמ"ש קום ברק ושבה גומר וע"כ אמרו משום דכבר אמרה השבח בה ונסתלקה השכינה אמרה ובקשה עורי עורי גומר שהתעוררה השכינה להחזיר נבואתה ושוב אמרה השבח בברק קום ברק גו' וק"ל: ממשה דכתיב ויקצוף וכולי. ועוד כתיב ויקצוף גבי משה בזמן שהותירו וגבי שעיר חטאת שנשרף ובמדרש אמרו גם בההוא ויקצוף דנתעלמה שום הלכה מיניה על ידי כעסו ומה שלא הביא הכא ההוא קראי דכתיבי מקמי דהאי קרא דמייתי י"ל דהתם אינו מפורש שנתעלמה הלכה מיניה כי הכא דכתיב בתר ויקצוף משה גו' ויאמר אלעזר גו' אשר צוה ה' את משה גומר וכיון דמשה כלטווה על כך מפי הגבורה למה לא אמרו הוא אלא דמתוך כעס איעלם מיניה עתה והא דנענש אלעזר על כך מפורש פרק הל"ר ודו"ק: כי מאסתיהו מכלל כו'. ונראה דאסיפא דהאי קרא קסמיך דמשום כעס מאסו דמסיים ביה וה' יראה ללבב שהוא הכעס שבלבו של אדם כמ"ש הסר כעס מלבך וקל להבין:

הרי"ף כל הכועס. וקשה אמאי לא מייתי ראיה מדכתיב ויקצוף על אלעזר ועל איתמר הנותרים לאמר מדוע לא אכלתם וגו' ונתעלמה ממנו הלכה דכתיב וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש אמר אני טעיתי בהלכה וי"ל דלא יליף מהתם משום שהקצף והטעות היה הכל דבר אחד שלא קצף אלא מפני הטעות וכאן אנו לומדים שמתוך הקצף נסתלקה חכמתו: אפילו פוסקין לו גדולה וכו'. וא"ת הרי משה ואלישע יוכיחו שלא הורידום מגדולתם ולא נסתלקה נבואתם אלא לשעה וי"ל דלא אמר ר' מני כל אדם הכועס מורידין אותו מגדולתו אלא אפילו פוסקין לו גדולה מורידין אותו לומר שלאדם שפסקו לו גדולה מתוך הכעס שכועס מורידין אותו אבל למי שכבר עלה לגדולה אין הכעס כדאי להורידו מגדולתו שנשתמש בה שאינו דומה מי שפסקו לו גדולה ועדיין לא נשתמש בה למי שכבר עלה לגדולה ונשתמש בה:

לג **מאי** דכתיב °ורעו כבשים כדברם. אמר רבי מנשיא בר ירמיה אמר רב כמדובר בם. מאי כמדובר בם. אמר אביי °וחרבות מחים גרים יאכלו ומתרגם רב יוסף נכסי רשיעיא צדיקיא יחסנון. אמר ליה רבא בשלמא אי כתיב בחרבות כדקאמרת השתא דכתיב וחרבות מלתא אחריתי היא אלא [אמר רבא] כדרב חננאל אמר רב דא"ר חננאל אמר רב עתידין צדיקים שיחיו את המתים כתיב הכא ורעו כבשים כדברם וכתי' התם °ירעו בשן וגלעד כימי עולם. בשן זה אלישע הבא מן הבשן דכתיב °ויעני ושפט בבשן וכתיב °פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו. גלעד זה אליהו דכתיב °ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד. אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן עתידין צדיקים שיחיו מתים דכתיב °כה אמר ה' עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו וכתיב °ושמת משענתי על פני הנער. עולא רמי כתיב °בלע המות לנצח וכתי' °כי הנער בן מאה שנה ימות לא קשיא הא בישראל הא בעובדי כוכבי'. ועובדי כוכבי' מאי בעו התם אין דכתיב °ועמדו זרים ורעו צאנכם וגומר. רב חסדא רמי כתיב °וחפרה הלבנה ובושה החמה וכתיב °והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים

עיון יעקב

כל המתייהר. לא נומר אפילו הוא תלמיד חכם ואין דרכו להתייהר וגם כוונתו לשם שמים כמ"ש לעיל וכמו הלל שהיה עניו מאד אפילו הכי חכמתו מסתלקת/ ממנו וכן הא דאמר בסמוך כל הכועס נ"כ בדרך זה קאמר: פוסקין לו גדולה מן השמים. מורידין אותו מפסיקתו שפסקו עליו כי אין אדם עולה לגדולה אא"כ מוחלין לו כל עונותיו וזה שמעות לאמות כדאיתא בברכות דף כ"ע ע"ב לא הרסה ולא שמעה על כן אינו זוכה לעלות לגדולה ועיין בנדרים דף כ"ב ובתוספות שם: בשן זה אלישע. הא דלא חשיב נ"כ יחזקאל שהחיה מתים בבקעם. דורא י"ל דאפשר דהוא כמי מרות בפסוק כימי עולם זה יחזקאל שלא.עולם העתיד או ס"ל כמ"ד בסנהדרין דף נ"ב ומשל הי' וגם דהקדים אלישע לאליהו י"ל מה דקיים פסח ועיין במהרש"א:

הימים וגומר. לא קשיא כאן לעולם הבא כאן לימות המשיח ולשמואל דאמר אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד גליות בלבד מאי איכא למימר. אידי ואידי לעולם הבא ולא קשיא כאן במחנה שכינה
יבר״ נג כאן במחנה צדיקים. רבא רמי כתיב °אני אמית ואחיה וכתיב מחצתי ואני ארפא השתא אחויי מחיי אסויי לא כל שכן. אלא אמר הקדוש ברוך הוא כשם שמחצתי אני ארפא כך כשאני ממית אני מחיה. תנו רבנן אני אמית ואחיה יכול מיתה באחד וחיים באחד כדרך שהעולם נוהג. תלמוד לומר מחצתי ואני ארפא מה מכה ורפואה באחד אף חיים ומיתה באחד. מכאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה. דבר אחר בתחלה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי ואני ארפא:

ורעו כבשים כדברם. כבשים ישראל כמדובר בם כמו שהובטחו ע"י נביא: **מאי כמדובר בם.** ומה היא אותה הבטחה ומפרש ליה סיפיה דקרא היינו הבטחה וחרבות מחים גרים יאכלו: **צדיקים.** שהיו עד הנה כגרים ותושבים: **אי כתיב בהרבות מחים.** אי נמי חרבות הוה אמינא סיפיה דקרא פי׳ לרישיה כדקאמרת אבל **השתא** דכתיב והרבות מחים. לאו פירושא דרישיה הוא אלא מלתא אחריתי היא: **אלא.** כמדובר בם דרישא היינו כדרב חננאל. כמדובר באליהו ואלישע שהחיו את המתים כך יחיו כל הצדיקים את המתים: **ורעו כבשים ירעו.** לג"ם: **ושפט בבשן.** שפט הוא אביו של אלישע כדכתיב אלישע בן שפט: **ושמת משענתי.** באלישע כתיב על שהחיה בן השונמית: **בלע המות.** יבולע מלאך המות שלא ישלוט: **בישראל.** כתיב בלע המות: **ובושה החמה.** שלא האיר: **יהיה שבעתים כאור שבעת הימים.** [שבעתים הן ארבעים ותשע וכתיב כאור שבעת הימים ארבעים ותשע כאור שבעת ימים] שלי׳עכשיו נמלא עודף על אורה של עכשיו (בעה"ז) במ"ג פעמים: **לעה"ב.** ומפרש הלבנה ובושה החמה שלא יהו בעולם הבא אלא זיו זוהר מראה השכינה: **לימות המשיח.** יהיה אור הלבנה כאור החמה: **ולשמואל דאמר.** ימות המשיח אין משתנין משל עכשיו ומהו מקיים והיה אור הלבנה כאור החמה: **כתיב אני אמית ואחיה וכתיב מחצתי ואני ארפא.** כיון דאמר אני אמית ואחיה פשיטא שמחולים יכול לרפאות אלא הא אתא לאשמועינן דלא תימא אני אמית ואחיה לאו דמתים חיים קאמר אלא אני אמית את (החיים) [המתים] ואני מחיה חן את חיים ובורא את הנולדים להכי כתיב בתריה מחצתי ואני ארפא כשם שמה שמחצתי אני ארפא דאין רפואה אלא במוכה כך אותו עצמו שאני ממית אני מחיה: **מיתה באחד וחיים באחד.** אני ממית את המתים ואני מחיה את הנולדים וזן את החיים: ה"ג **ד"א בתחלה מה שאני ממית אני מחיה והדר מה שמחצתי אני ארפא.** שכדרך שהן מתים הגרין סומין אלמים כך הם חיים במומן ואח"כ מתרפאין כדכתיב אז ידלג כאיל פסח:

מהרש"א *שירקא דמעיא כו׳. פירש"י ליחה כו׳ מיחוי לשון דבר הבזוי כולי מחים לשיעא אלמא דבר רע כו׳ ע"ש ויותר נראה לפרש כולה מלשון מיחוי מומא כמשמעו ומחים ע"ש שהרשעים שמנים כפרש"י שם דבר השמן הוא רך וכוחה וק"ל: **ורעו כבשים כו׳.** פרש"י כבשים ישראל ועיין פרש"י בספר ישעיה ועי"ל למאי דנסיק עתידין צדיקים שיחיו המתים כו׳ יהיה פירושו ע"פ מ"ש פרק אין דורשין כבשים ללבושיך גומר דברים שהם כבשונו של עולם כו׳ ה"נ תחיית המתים הוא דבר שהוא כבשונו של עולם ובפלא ונה לאחור שאמרו שם שוה: **ירעו בשן וגלעד גומר.** האי קרא דלעתיד איירי כל הענין שישובו ישראל לנחלתן לא"י ופרט בשן וגלעד לומר שיזכו הצדיקים אז לתחיית מתים כמו שזכו אליהו ואלישע ואקרים אלישע לאליהו בענין זה לפי שהוא תחיה שנים כמ"ש פי שנים ברוחך ונראה דנקט בשן וגלעד שהן אינן מעיקר א"י לומר שאף המתים שבחוצה לארץ יזכו לתחיית המתים על ידי הצדיקים וע"פ מ"ש במדרשות שע"י הצדיקים הנקברין בח"ל יזכו גם שאר מתים שם לגלגול מחילות: **ואיש משענתו גו׳.** לפי פשוטו דקאי אזקנה דנקט וכיון דנקט גם זקנות לא הוי ליה למכתב ואיש אלא ומשענתן בידן ועוד מדכתיב ישבו זקנים גו׳ לא יתכן בו משענת והל"ל עוד ילכו זקנים גומר ומשענת גומר וע"כ דרשוהו מילתא אחריתי ואיש צדיק יהיה משענתו בידו להחיות בו המתים כמו שעשה אלישע וק"ל:

הרי"ף מאי כמדובר בם וכו׳. ותימא כיון שהבטחה הוזכרה בכתוב עצמו. וסיפיה דקרא היא ההבטחה למה הוצרך לומר ורעו כבשים כמדובר בם. ומהו הדבור והבטחות מחים שמפסיק היה לו לומר ורעו כבשים וחרבות מחים שהם הרשעים ימחו שמם נכסיהם גרים שהם הצדיקים יאכלו. ואפשר לומר שהדרשה מדרש כן. ורעו כבשים אלו ישראל שנקראו צאן ירעו ויתענגו מנכסי כנענים כמדובר בם בישראל. כצדיקים שהובטחו לאכול נכסי הרשעים דהיינו וחרבות מחים שהם הרשעים גרים שהם הצדיקים יאכלו כך אני מבטיח לכללות ישראל שנקרא שם כבשים יאכלו ממון כנענים. והקשה לו רבא דכיון דכתיב וחרבות מחים משמע דמלתא אחריתי היא וסיפיה דקרא אינו פירוש לרישיה דקרא ולכך דרשו דאתא רישיה דקרא להבטיח שעתידים הצדיקים שיחיו המתים: מאי דכתיב כבשים וכו׳. הוקשה להם בכתוב זה שאם כדברם הוא כדכתיב כעדר בתוך הדברו שהוא במקום גדולו ומרעיתו אם כן לא היה לו לומר כדברם אלא כבהדברם ולזה דרשו בישראל שירעו כמו שדבר בם שהובטחו ע"י נביא ומהו הדבור וההבטחה דנכסי רשיעיא יחסנון צדיקיא: וכתיב ושמת משענתי על פני הנער. כתב רש"י ז"ל ושמת משענתי באלישע כתיב. והכונה לפי׳ ז"ל לפי שלא הצליח גחזי שם להחיות המת באותו משענת עד שהלך אלישע ושם פיו על פיו והיאך באנו ללמוד מכאן דמשענתו בידו הוא להחיות מתים לכך כתב רש"י באלישע כתיב שבשלום אלישע ואמר ושמת משענתי היה להחיות אלא ע"י שהיה גחזי אומר לכל מוצאו הנני הולך להחיות במשענת זה לכך לא הצליח כמאמר חז"ל ואכן ילפינן מדברי אלישע ש"מר ושמת משענתי להחיות המת כי סאי אים משענתו הוא להחיות מתים: כתיב בלע המות לנלח וכו׳. תימא דלא משני כאן לעה"ב כאן לימות המשיח. ודוקא לשמואל וכו׳ לריך לשנויי כאן בישראל כאן בעובדי כוכבים: כאן במחנה שכינה כאן במחנה לדיקים. בזה הבנתי מאמר חז"ל במדרש אף לעתיד לבא הקב"ה חולק כבוד לזקנים. שה"ד וחפרה הלבנה ובושה החמה וכתיב ונגד זקניו כבוד שהכונה לומר שאף על פי שחפרה הלבנה ובושה החמה זהו במחנה שכינה שלא יהיה אלא זיו זוהר השכינה אבל במחנה לדיקים יחלוק כבוד לחמה וללבנה בפני הזקנים שהם הלדיקים שיהיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים וכל הכבוד הזה הוא נגד זקניו דהיינו במחנה לדיקים: רבא רמי כתיב אני אמית ואחיה וכו׳. תימא דמה חדש רבא על הברייתא שאמר כן יכול מיתה באחד וכו׳. ועוד דלא ילדק לומר רמי אלא כשמכחישים הכתובים זה לזה וכאן אין שום הכחשה אלא שיש יתור ענין כיון שיש בידו להמית ולהחיות כ"ש שיש בידו למחוץ ולרפא. ועוד לדקדק שאין נודק לומר אלא במקום שאינו עוקר דבר אחר ואפשר דרבא בא לדקדק אחר מסקנת דרשת הברייתא דהיינו תחיית המתים ונ"מ רמי כתיב אני אמית ואחיה דהיינו תחיית המתים ומה לורך לומר עוד מחלתי ואני ארפא שהוא בעה"ז שבכלל תחיית המתים יש רפואה למוכה וכ"ת שכתוב מחלתי ואני ארפא ללמד על אמית ואחיה שהוא באחד א"כ היה לו לומר תחלה מחלתי ואני ארפא שמדבר באחד וסדר לימא אני אמית ואחיה שהוא באחד וזו אף זו קתני אבל אחר שאמר הגדולה שהיא תח"מ הזכיר הקטני שהוא רפואת החולים וזו היא הקושיי שיש בכתוב זה שעליו אמר השתא אחויי מחיי אסויי לא כ"ש ומה שאמר רמי הוא דקדוק אחר דקיי"ל שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה ולהכי רמי שהם דברים הפכיי שבענין המיתה שהיא רעה מעולם ייחד שמו לומר אני אמית ובמכה הקלה לא

יימר שמו לומר אני מחלתי וע"כ אמר סנה אמר הקב"ה מה שאני ממית וכו' ואפשר לרמוז שכפי המובן מהכתוב שזה יש תחיה לכל המתים אפילו של עובדי כוכבים והרי אין תחיית המתים אלא לישראל לכך אמר הכתוב אני אמית כלומר מתי ישראל שהם מתים מיד הקב"ה שאין אדם מישראל מת עד שרואה פני שכינה וסוא מה דכתיב כי לא יראני האדם וחי אותם אני אחיה אבל מתי עובדי כוכבים הם מתים מכח סערה דשמאלא ומאל לא אחיה. וא"כ. לא בא הכתוב לומר שהקב"ה ימחץ וידיו תרפאנה דא"כ הי"ל אמחץ וארפא אלא אמר מחצתי לומר אמית ואחיה כמו מחלתי, כמו שראיתם בעס"ז נחום העין כמה אנשים אשר מחלתים ואני רפאתים כן לעי"ל מה שאני ממית אני מחיה:

ס ע"ב **תניא** ר' אליעזר אומר אין לאדם בי"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה. רבי יהושע אומר חלקיהו חציו לאכילה ושתיה וחציו לבית המדרש [א"ר יוחנן] דברים טז ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב אחד אומר °עצרת לה' במדבר כט אלהיך וכתוב אחד אומר °עצרת תהיה לכם רבי אליעזר סבר או כולו לה' או כולו לכם ורבי יהושע סבר [חלקיהו] חציו לה' וחציו לכם:

מהרש"א כתוב אחד אומר עצרת לה' גו' וכתוב א' כו'. הכהו תרי קראי. חד גבי ז' של פסח כתיב וחד גבי ח' של סוכות כתיב מ"מ איכו דומה לו לחלק בין ב' י"ט הללו ודקאמר הכל מודים בעצרת כו'. לאו כיהו עצרת דהכי קראי אלא חג השבועות כקרא עצרת בל' חכמים. וביה לא כתיב לה' ולא כתיב בי' כמי לכם ומסבר' דבעי לה' וקאמר דבעי כמי לכם מ"ט יום כו'. וכן בשבת ופורים מסתמא דבעינן ביה לה' כמו כל שאר ימי השנה אלא דקאמר דבעי ביה כמי לכם ומייתי לה בשבת מדכתיב וקראת לשבת עונג דהיינו באכילה כמפורש פרק כל כתבי ובפורים מייתי ליה מדכתיב יום משתה ושמחה מיום משתה יליף ליה דבעי לכם. ולא מלשון שמחה דהא בי"ט כמי כתיב ושמחת בחגך והייכו דאפשר דכולו לה' בשמחת לימוד התורה המשמח הלב והא דאמר גבי י"ט אין שמחה אלא בבשר רלה לומר אין שמחה לכם שהיא אכילה אלא בבשר ודו"ק:

שם **אמר** רבי אלעזר הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם מאי טעמא יום שניתנה בו תורה הוא אמר רבה ישעיה נח הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם. מאי טעמי °וקראת לשבת עונג אמר רב יוסף הכל מודים בפורים דבעינן אסתר ט נמי לכם מ"ט °ימי משתה ושמחה כתיב ביה. מר בריה דרבינא כוליה שתא הוה יתיב בתעניתא לבר מעצרתא ופורייא ומעלי יומא דכפורי:

דבעינן נמי לכם. שישמח בו במאכל ובמשתה להראות שטוב ומקובל יום זה לישראל שנתנה בו תורה:

תוספות הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם. תימא לריב"א א"כ מאי קאמר ר' אליעזר מאי כאיס לשוי למצוה דיומא עצרת תוכיח שהיא מצוה וי"ל דהא דבעי רבי אליעזר בעצרת לאו דוקא מקרא אלא מסברא:

לד נדרי' ס"ב פ"ק יס"ו **רב** יוסף ביומא דעצרתא (עבדי ליה) [אמר עבדו לי] עגלא תילתא אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא. רב ששת כל תלתין יומין מהדר ליה תלמודיה ותלי וקאי בעיברא דדשא אמר חדאי נפשאי חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי איני והאמר ר' אלעזר אלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר °אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים ירמיה וארץ לא שמתי מעיקרא כי עביד איניש אדעתא דנפשיה עביד:

תילתא. שלישי לבטן ומובחר הוא: עבדו (ליה) [לי]. היה מצוה לאנשי ביתו להכין לו סעודה: אי לאו האי יומא. שלמדתי תורה ונתרוממתי הרי אנשי הרבה בשוק ששמן יוסף ומה בינו לבינם: ותלי. כשען: חדאי נפשאי. שמחי נפשי: לך קראי לך תנאי. בשבילך ולצורכך קריתי ושניתי: איני. וכי אין הנאה דת"ת אלא על לומדיה בלבד: אם לא בריתי. של יומם ולילה. דהיינו [תלמוד] תורה שכתוב בה והגית בו יומם ולילה:

מהרש"א *כל האוכל ושותה בט' כולי כאילו התענה ט' כו'. תלה שכר מצות אכילה בט' במצות עינוי בי"ה דאכילה לורך מצות עינוי היא שחס הקב"ה על ישראל שיוכלו לסבול העינוי בכח האכילה כדאי' במדרשות ועי"ל לפי שמסברא יותר גדול שכר המענה עצמו לשם מצוה ממענג עצמו לשם מצוה וע"ד שכתבנו בסוף מסכ' מכות אקרא דנשבע להרע ולא ימיר כי מתכונה שלמה היא הנשבע להרע לעצמו שהוא כנגד יצר הרע דהייכו שלא אוכל ולא ימיר דהייכו הנשבע להטיב לעצמו כגון שאוכל וע"כ תלה כאן ע"ז אכילת מצוה של עי"ה שהיא גדולה כעינוי י"ה גופיה שהיא נגד יצה"ר ודו"ק: עבדו ליה עגלא תילתא כו'. אולי שרמז להך דרשה דגלילאי בפר"ע כל הכי תליתאי דהתם ח"ש אי לאו האי כו' דהייכו יומא תליתאי כמפורש שם: **ואמר חדאי נפשאי חדאי כו'**. כפל הענין לפי שיש באדם ג' נפשות שהם הטבעית וחיונית ושכלית כמ"ש הרמב"ם בשמנה פרקים וזו הנפש הטבעית אין לה עסק בתורה רק אלו נפשות שנים החיונית והשכלית ועליה' אמר בכפל חדאי נפשאי לך קראי בנפש החיונית ולך תנאי במעלה יתירה בנפש השכלית וק"ל:

הרי"ף כי עביד איניש אדעתיה וכו'. ותימא דהא רב ששת אמר הכי כל ל' יום כד מהדר תלמודיה ונהי דמעיקרא עביד איניש אדעתא דנפשיה אבל בתר הכי היכי הדר ואמר לך קראי לך תנאי וי"ל דרב ששת לאחר ל' יום שגמר תלמודו ונתקיימו שמים וארץ בתלמודו שלמד היה אומר חדאי נפשאי לך קראי כדי להתחזק בתלמודו לחזור בתלמודו פעם אחרת כי בחזרה זו שאני חוזר ללמוד תלמודי יהיה תוספת לנפשי כי לקיום העולם

עין יעקב

אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא. ע"פ פשוטו אמרתי ע"ד מה דאיתא בשמנה למאי הטעם דניתנה תורה דוקא על ידי משה משום דהתורה הי' כמו קידושין לישראל שהקדוש ברוך הוא קידש אותנו וקיימא לן מצוה בו יותר מבשלוחו ולפי שמשה נתנבא בזה הדבר והשכינה עלתה דיבורה מתוך גרונו של משה אם כן הרי כאילו הקדוש ברוך הוא קידש אותנו בעצמו. אך ע"ז קשה למה לא נתנה הקב"ה בעצמו דהלא עדיף וי"ל כדאיתא בש"ס בריך רחמנא דיהב לן אוריין תליתאי לעמא תליתאי ביומא תליתאי כולא הוכרח ליתן תורה דוקא ע"י משה מטעם שהיי' שלישי לבטן וזה ידוע דאילו נתן הקב"ה התורה בעצמו לא היי' שכחה בעולם. ועיקר מעלת רב יוסף היי' שהיי' סיני בעל זכרון גדול כמלא ספיר א"ד יוסף אי לאו האי יומא רק שנתן בלי משאר ימים ולא נתן הכל בתליתאי כמלא גם הקב"ה בעצמו היה נותן התורה לישראל ולא היי' שכחה בעולם ולא היי' מעלתו נחשב לכלום וכמה יוסף איכא בשוקא. וע"ד דרש אמרתי ע"ד ש"ס דסוטה המה מי מריבה המה שראו אלטגניני פרעה ועטו ראו שמושיען של ישראל עתיד ללקות במים והם לא היו יודעין. שעל עסקי מי מריבה הוא לוקה ר' נחמיה אומר אותו היום ששה בסיון היי' אמרו מ"ה מי שעתיד לקבל תורה ביום זה ילקה ביום זה ופי' שם בעל ח"א שר"ב פליג שבאמת לא טעו אלטגניני פרעה אלא על ידי שמ"ח למדו עליו סניגור נהפך הדבר למי מריבה. וידוע דאיתא בש"ס משרבו תלמידי הלל ושמאי שלא שמשו כל צרכן גברה השכחה ונתרבה מחלוקת בישראל. ואיתא במדרשות אלמלא לא הכה משה את הסלע לא היי' מחלוקת בישראל לכך נקרא סלע המחליקת וכבר ידוע דאיתא בסוף הוריות דמעלת רב יוסף הי' שהיי' סיני בעל זכרון גדול וממילא בזה מתורץ אי לאו האי יומא א"כ לא היו המלאכים יכולין ללמד סניגוריא והיי' הלקותי' באותו פעם ולא היי' בא לידי הטאת מי מריבה ולא הי' שכחה בעולם וממילא כמה יוסף איכא בשוקא וק"ל: **חדאי** נפשאי חדא נפשאי. אמר כפל היינו א' נגד תורה שבכתב כדאמר לך קראי וא' נגד תורה שבע"פ או משום שהוא מדברים שאדם אוכל פירותיהם בעה"ז והקרן קיימת לעה"ב: **אדעתיה** דנפשיה עביד לקיים מה שנאמר והגית בו יומם ולילה:

שעלה. כבר נעשתי וקיימתי. ועכשיו אני חוזר לשלמות. נפשי לך קראי יגך תגאי:

דף עב ע"ב **תניא** מעשה בר' טרפון שלא בא אמש לבית המדרש לשחרית. מצאו ר"ג. אמר ליה מפני מה לא באת אמש לבית המדרש אמר ליה עבודה עבדתי. א"ל כל דבריך אינן אלא דברי תימה וכי עבודה בזמן הזה מנין. א"ל הרי הוא אומר °עבודת מתנה אתן את כהונתכם. עשה הכתוב אכילת תרומה בגבולין כעבודת בית המקדש:

במדבר יח

אמש. בערב: עבודת מתנה. משום כהונה שנתתי לכם הרי (הוא) [הן] כעבודה:

כיצד צולין פרק שביעי

דף עה **וגחלים** של מחכת לאו אש היא והא גבי בת כהן דכתיב °באש תשרף ואמר רב מתנה פתילה של אבר היו עושין לה שאני התם דאמר קרא באש תשרף תשרף לרבות כל שריפות הבאות מן האש וכ"ש אש עצמה ונקיף לה חבילי זמורות ונקלה אתיא שרפה שרפה מבני אהרן מה להלן שריפת נשמה וגוף קיים אף כאן שריפת נשמה וגוף קיים ונעביד לה חמי האור משום דרב נחמן [דאמר רב נחמן] אמר קרא °ואהבת לרעך כמוך ברור לו מיתה יפה:

ויקרא כא

ויקרא יט

פתילה של אבר. מתיכו וזורקו לתוך פיה: תשרף. כל מיני שרפה משמע מדלא כתיב באש ונשרפה: וכ"ש אש. לשון קושיא הוא: בני אהרן. שריפת נשמה וגוף קיים הוא בסנהדרין כמין ב' חוטין של אש נכנסו להם בחוטמיהן: חמי האור. רותחין (דהכא) [דהוי] כמי שריפת נשמה וגוף קיים:

תוספות נאמר תשרף לרבות כל שריפה. דתשרף ריבויא הוא דהל"ל באש תמות:

אמר הבונה מצות ה' ברה ואהבת לרעך כמוך פי' קטלה שכל גופי תורה ומצות שבין אדם לחבירו תלויים בה כי לא די לקיים מאמר הלל לאותו עכו"ם מאי דעלך סני לחברך לא תעביד אלא עביד לחברך מאי דעלך טב. ועל כן בא רב נחמן לומר שיש לעשות כן אפילו למי שממיתים אותו על רעתו אשר עשה. כי כאשר ע"פ ב"ד יומת המת יש לנו לקרבות כי אין זה מחמת שנאה שנאהו השופטים ואדרבה מאהבה למען יקבל עונשו בעוה"ז ותהא מיתתו כפרתו לזכותו לעולם הבא וגם בהיות זכותא במיתה יקיימו מצות זו ויגמרהו בהשגחת שבה לברור לו מיתה יפה:

דף עז **תניא** ציץ בין שישנו על מצחו ובין שאינו על מצחו מרצה דברי רבי שמעון רבי יהודה אומר עודנו על מצחו מרצה אין עודנו על מצחו אינו מרצה א"ל ר"ש בן גמליאל כ"ג ביה"כ יוכיח שאינו על מצחו ומרצה. א"ל הנח לי"ה שטומאה הותרה בצבור:

בין שישנו על מצחו. בשעה שאירעה טומאה בקרבנות: כ"ג ביה"כ יוכיח. בשעת עבודת פנים: שאינו על מצחו. דהא אין נכנס שם בבגדי זהב כדאמרינן (ביומא) [בראש השנה] דאין קטיגור נעשה סניגור: ומרצה. אם באו בטומאה דקי"ל כל קרבנות הצבור הקבוע להם זמן דוחים את הטומאה ורבי שמעון אית ליה טומאה דחויה היא בצבור [ואי לאו משום דלית מרצה אטומאה לא הוו מתכשרי. שטומאה הותרה בצבור. ואין קרבן ציבור צריך ריצוי הציץ אלא קרבן יחיד]:

דף עח ע"ב **תניא** רבי נתן אומר מנין שכל ישראל יוצאין בפסח אחד שנא' °ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל. וכי כל הקהל שוחטים אותו והלא אין שוחט אלא אחד אלא מלמד שכל ישראל יוצאין בפסח אחד:

שמות יב

יוצאין בפסח אחד. ואף על פי שאין בו כזית לכל אחד אכילה לא מעכבא:

אמר הבונה מפני הוציא ה' את ישראל ממצרים ולא שיהיו לאחדים ביניהם כי כל עוכם ואוצרם להיות לגוי אחד בארץ. וה"א אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו'. כי בו יצאת ממצרים ויוציאך ממצרים. ובמקומות רבים תמיד בלשון יחיד לומר שהוציאם ממצרים למען יהיו לאחדים ולזה רמז שכל ישראל יוצאין בפסח א' ואכילה לא מעכבא כלו' שכל אחד לא יבקש הנאות עצמו ופרטותו אלא יהיו כלם בקשה כאיש אחד לעבודת בוראם:

דף פו ע"ב **הכלה** הופכת את פניה וכולי מ"ט א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן מפני שהיא בושה. רב הונא בריה דרב נתן איקלע לבי ר"נ בר יצחק א"ל מה שמך א"ל רב הונא א"ל יתיב מר אפוריה יתיב יהבו ליה כסא קבלה בחד זימנא ושתיה בבי' זימני ולא אהדר אפיה א"ל מ"ט קרית לך רב הונא א"ל בעל השם אני מ"ט כי אמרו לך יתיב אפוריא יתבת א"ל כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא מ"ט כי (יהבו) [יהבי] לך כסא קבלת בחד זימנא א"ל מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול מ"ט שתיתיה בבי' זימני א"ל דתניא השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן ב' דרך ארץ ג' ה"ז מגסי הרוח מ"ט לא אהדרת אפך א"ל כלה הופכת פניה תנן. רבי ישמעאל ברבי יוסי איקלע לבי ר"ש ברבי יוסי בן לקוניא יהבו ליה כסא קבליה בחד זימנא ושתיה בחד זימנא א"ל לא סבר לה מר השותה כוסו בבת אחת ה"ז גרגרן א"ל לא אמרו בכוסך קטן ויינך מתוק וכריסי רחבה:

מ"ט. למה לה להפוך פניה ונאי אורחה בהכי: מפני שהיא בושה. לאכול לפני האנשים ע"י שמסתכלין בה: יתיב. וזהו מקום הסב החשובים היא והקטנים יושבין על גבי ספסלים וליהג עצמו בחשיבות: קבליה בחד זימנא. ולא סריב עד שיפצרו בו: ושתיה בבי' זימני. הפסיק בו: ולא אהדר אפיה. לצד אחר אלא שתה לעיניהם: בעל השם אני. כלומר כך קורין לי רב הונא: מ"ט כי אמרי לך יתיב אפוריא יתבת. ולא ישבת ע"ג קרקע ולא ע"ג ספסל

עיון יעקב

א"ל עבודה עבדתי. כלומר ועבודה דומה ת"ח דיחיד כדאי' במגילה דף ג' ע"א ע"ש:
כל מה שיאמר לך בעה"ב עשה חוץ מצא. עיין במהרש"א ול"נ דבא לרמוז על הקב"ה שנקרא בעה"ב כדאמרינן במ"גל"ס שאנו"ו הפילו בעה"ב אין יכול להוציא כליו משם וכו' ומ"ש חוץ מצא ס"ל הכל שהא ליים להקב"ה חוץ שאם יאמר לך לא כת"ם לנכוס שיהי' רוח שקר בפי אהאב וע"י"כ יצא מתהילתו לפי שדובר שקרים לא יכון לנגד עיני בזה לא שהא ליים ליה שאין לומר דבר שקר אפילו לנקמתו והא דאמר כן הקב"ה לרוחו של נבות היינו לפי שאומר תחלה אלא והדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ועייך דרשה זו כאן לפי שאלנו למה ישבת אפוריא וכוונתו הי' דלמה ליה למיתב מיד דה"ל לקרב קלא כי דרך בני אדם לומר תיב ואכול ושתה יאמר לך ולכו כל עמו וזה יהיב מיד כדרך שהפצירין לאכול ולשתות וע"ז השיב שהוא לא הי' חושדו בכך שיאמר שקר שסרי דובר שקרים לא יכון וגו' וזה שמייתי הך דכל מה שיאמר לך בעה"ב וכו':

ספסל ולהכי בעו ליה שלא היה מנהגם כך ותמיהא להו: כל מה שיאמר לך בע"ה עשה. מהכי' היא במסכת ד"א בפרק בן עזאי: מסרבין לקטן. מלקבל דבריו עד שיפציר בו: ואין מסרבין לגדול. שכן במלאכים שאמרו לאברהם כן תעשה ולא סירבו בו ולנו אמרו כי ברחוב נלין עד ויפצר בם מאד: כלה הופכת פניה תנן. ואין דרך איש להפוך פניו: רבי ישמעאל ברבי יוסי כריסו רחבה הואי כדאמרינן בהשוכר את הפועלים:

מהרש"א *דף פ"ז דאבלי בארעא ואמרי באיגרא כו'. ומשום דכזית פסחא והוו האוכלין מרובין ואפשר שהיה צר לאן ישיבת הבית בשעת אכילה הלכו משם הרבה לאיגרא בשעת הלל שלא בשעת אכילה כדמסיק ואמר דהלילא זה פקע איגרא כוונו בזה דודאי אכילתן בבית אפשר שזה אכלו לשם פסח וזה אכלו לשם אכילה גסה כמפורש במס' הוריות אבל ההלל ודאי דכולם לש"ש היה והיינו רמז דפקע איגרא לעלות קול קריאתם למעלה לשמים וק"ל: שם עליית בית ק"ק חמורה מבית כו'. ומסיק שכי היכל כו' והיינו טעמא דהשכינה יורדת שם מלמעלה למטה עד מעל הכפורת למעלה מי' כמפורש פ"ק דסוכה וכמנא העליים של בית ק"ק שהוא למעלה מעל הכפורת הוא יותר מקודש משם באת השכינה למטה ואמר דאין נכנסין לה אלא פ"א בשבוע וא"ל כו' שהוא שיעור גילוי בדבר המקודש ביותר כדאמרינן פ"י יוחסין שם בן ד' אותיות אין מוסרין אותו לתלמידים אלא פ"א בשבוע וא"ל פעמים כו' ודו"ק: מ"ט קרית לך רב הונא א"ל בעל השם כו'. פרש"י מקטנותי קוראין לי כך רב הונא עכ"ל ואין כאן טעם לקרוא הקטן בשם רבי ובספר יוחסין פירש בשם ר"ח שסמכוהו וקראו לו רב הונא עכ"ל ול"נ לפירושו שמתחלה לא היה בחזקתם שהוא מוסמך כלל עד שהודיעם שהוא בעל השם הוא השיב להם שהוא מוסמך ובאתרא דלא ידעי ליה אי צורבא מרבנן הוא בעי לאודעי' לנפשיה וק"ל: כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא כו'. ראיתי בספר מוגה שמחקו חוץ מלא והיינו משום דאין לו מקום. כאן לפי ענייננו ואינו נראה למחק חוץ מלא כמשמעו שלא יצא האורח גם שיאמר לו בעל הבית לא וכי ישלכן אדם בע"כ של ב"ה ושמעתי דה"פ כל מה שיאמר לך ב"ה עשה שהוא מקרי בכל דבר ב"ה שלך משא"כ כשיאמר לך לא אין זה מקרי אמירת ב"ה שלך כלל כיון שא"ל לא וק"ל: ואין מסרבין לגדול כו'. כתבו התוספות אמאי דיתיב אפוריא לא שייך למימר משום דאין מסרבין כו' ע"ש ומיהו ק"ק דהכא אפילו בדבר שיש בו גסות רוח השיב לו משום דכל מה שיאמר לך ב"ה עשה כ"ש בהך דלקמן כי יהבו לך כסא כו' אמאי לא השיב לו נמי מהאי טעמא דכל מה שיאמר לך בע"ה עשה וי"ל דלעיל לא ידע להשיב אלא מהלכות דרך ארץ אבל הכא ניחא ליה להשיב לו מדינא דגמרא כמ"ש בפרק הפועלים וילפי' ליה מקראי דגבי אברהם ודגבי לוט כפרש"י בשמעתין וק"ל: מ"ט שתיתיה בתרי כו'. נראה דהיה אפשר וראוי לשתותו בבת אחת ואעפ"כ קאמר ליה מהלכות ד"א לשתותו בתרי זימני אבל ליכא לפרושי שהיה הכוס גדול והיה ראוי לשתותו בג' זימני דא"ה כן מה השיב לו משום דג' מדרך ארץ דאינו נראה שיהיה מד"א משום גסות הרוח לשתות יותר מדי שיעור הראוי לאדם לשתות ודו"ק: מ"ט לא אהדרת אפך כו'. אפשר שהיה מנהגם כן לשתות באהדורי. אפי' קלת ובה"ג פרש"י לעיל גבי מ"ט יתיבת אפוריא:

האשה פרק שמיני

°והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי: אמר רבי יוחנן ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה וכתיב °אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום. ככלה שנמצאת שלמה בבית חמיה והיא רדופה לילך להגיד שבחה בבית אביה. °אחות לנו קטנה ושדים אין לה. אמר רבי יוחנן זו עילם שזכתה ללמוד ולא זכתה ללמד. אני חומה ושדי כמגדלות. א"ר יוחנן אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח ורבא אמר אני חומה זו כנסת ישראל ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות:

דף פז סוטה ב פרק סמריר ע"ש רש"ח שיר ח שם כגון מרדכי ודניאל כתי' רש"י בקדושין ופ"ק דכ"ב וע"ש רש"ח

כמוצאת שלום. שנתחבבה אליו ונמצאת שלמה עמו: להגיד שבחה. שילך היא מקובלת בבית חמיה: ושדים. להניק לאחרים: אין לה. שאין הכלה ממנה: זו עילם. שהיה בה דניאל. דכתיב ואני דניאל הייתי בשושן הבירה אשר בעילם המדינה שזכה ללמוד ולא ריבץ תורה לישראל אבל בבל גידלה עזרא הסופר שנאמר הוא הכין לבבו לדרוש בתורת ה' וללמד לישראל חק ומשפט: ושדי. אלו ת"ח המניקין אחרים כשדים שלנו: כמגדלות. מגינין על הדור:

הרי"ף ככלה בבית חמיה. אע"ג דבעלי נודק יותר בבית חמיה שכבר נבעלה מ"מ כשהיא רדופה להגיד שבחה בבית אביה אז קוראה לבעלה אישי שפעם ילוה אישי אלי שילאתי שלמה וכשהיא בבית אביה היא קוראה לבעלה בעלי כלומר בא עלי כדרך כל הארץ להגיד שבחי שאני שלמה וז"ש אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום כלומר כאותה שיצאה שלמה עוד אפשר שכשהאשה היא בת זוגו של אדם ושלמים הם בזיווגם עליהם הוא אומר לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת ולכך אמר תקראי לי אישי לומר שממנו לוקחה והוא איש והיא אשתו משא"כ כשאינה שלמה לו והיא כשפחה בעולת בעל שקנתה אדון לה והיא כשפחה עם אדוניה שנקרא בעל ואדון לא מבחינת איש ואשה שהיא פלגא דגופא דהיינו ככלה שנמצאת שלמה בבית חמיה ורדופה להגיד שבחה בבית אביה שלא נמכרה לאמה ביד בעלה אלא נתנה ביד בן זוגה פלגא דגופא ותקראי אישי כי אני אישי לוקחתי לו וביאור הענין בכתובים הוא אחות לנו קטנה זו עילם שלא זכתה ללמד ע"י דניאל העומד שם. כי אם למד לעצמו ולא לימד לאחרים ושדים להניק לאחרים אין לה שלא זכתה להניק וללמד לאחרים ולפיכך צריך לצרף עמהם מעשים טובים כחומה אם חומה היא שמעמידים עצמם במצות כחומה נבנה עליה טירת כסף להכין להם גאולה. אם דלים הם במצות נבנה לוח ארז שאינו מתקיים עליהם אלא לשעה לפי שעיקר הוא ללמוד וללמד כי כשאני לומד תורה ומלמד לאחרים דהיינו' אני חומה בתורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח המלמדים תורה להניק לאחרים הייתי בעיניו כמו הכלה שנמצאת שלמה ורדופה להגיד בבית אביה. ג"כ אנחנו כמלינו שלמים ויש לנו שבח בהיותינו לומדים ומלמדים: אני חומה זו תורה. נראה שידוע הוא שהמגדל הוא מגין על העיר יותר מהחומה ולכך נמשלה התורה לחומה שהוא. סביב לעיר למחסה ולמסתור מפני האויבים כן התורה מגינה (אבל הת"ח מגינים) יותר שאע"פ שתבא הגזרה ח"ו הם מבטלים אותה כמו שמבטל המגדל את גרת האויב ודוחים אותו באבני הקלע. משא"כ

עיון יעקב

אר"י ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה. נ"ל הפי' לפי שישראל בעה"ז הם כפופים לשני אדונים כדאיתא בברכות פרק הרואה ובעירובין פ"ב אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי דומין לארוסה בבית אביה שק"ל אביה ובעלה מפירין נדריה שיש עליה רשות בעלה ואביה משא"כ לעתיד שיסיר ה' לב האבן שהוא היצה"ר מקרבנו ולא יהיה עלינו רק רשות ה' אחד אז תקראי ככלה בבית חמיה שאין עליה רק רשות בעלה: אר"י ככלה שנמצאת שלימה. נ"ל הפירוש לפי מה דדרשינן רישא דקרא כאן דקאי אני חומה על התורה ותורה בעידנא דעסק בה אגוני מגנא ואצולי מצלא ואם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ וכיון שכילול מהתעלת הנשמה רדופה לילך בכל לילה למעלה אל מקום מחצבתה ולהעיד על האדם להגיד שבחה וכדאיתא בתענית דף י"א ובחגיגה דף ע"ז ואם כן שפיר מדמה לכלה שבכה אל בית אביה ומקום מולדתה להגיד שבחה כן הנשמה חוזרת למעלה בכל לילה להגיד שבחה:

משא"כ בחומה: ורבא אמר אלו בתי כנסיות. לפי שכתוב ונטעתיו ושכן תחתיו ולא יוסיפו בני עולה לענותו ודרשי' לזה בפ"ק דברכות כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו. וא"ל היינו דכתיב הכא ושדי כמגדלות אלו בתי כנסיות שמגינים מהאויבים:

לז (שם) **אמר** רב זוטרא [בר טוביה] אמר רב מאי דכתיב (תהלים קמד) °אשר בנינו כנטיעים מגודלים בנעורידהם אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא. בנותינו כזויות מחוטבות אלו בנות ישראל שאוגדות פתחיהן לבעליהן (זכריה ט) וכן הוא אומר °ומלאו כמזרק כזויות מזבח. ואי בעית (תהלים קמד) אימא מהכא °מזוינו מלאים מפיקים מזן אל זן צאנינו מאליפות מרובבות בחוצותינו מחוטבות תבנית היכל אלו ואלו מעלה עליהן הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהן:

כנטיעים. כנטיעות יונקות שלא נתקלקלו עדיין ולא אירע בהם מום שבר: **שאוגדות פתחיהן לבעליהן.** סותמות פתחיהן עד שמזדקקות לבעליהן ואינן נבעלות לאחרים ל"א שמגידות פתחיה' של נדה לבעליהן לפרוש מהן שאינן חוטאין ואע"פ שהאותה רבה: **וכן הוא אומר ומלאו כמזרק כזויות מזבח.** מה זויות דהתם כתיב בהו ומלאו ה"נ בנותינו כזויות על ידי שמתמלאות תאותן ואינן נזקקות אל אחרים אלא עד שיבואו בעליהן: **כאילו נבנה היכל בימיהן.** דהכי משמע מחוטבות בבנין היכל: **תבנית.** לשון בנין:

מהרש"א אלו בחורי ישראל כו'. עיין פרש"י ולפי דרש זה יהיה פירוש מגודלים בנעוריה' שיהיו מגודלים כנטיעים שלנו דהיינו בנעוריהם שיעמדו בנעורתם דהיינו כמו שיאמר על נקיבה שלא נבעלה נערה כן יאמר על הזכר שלא טעם טעם ביאה נער ואמר בנותינו כזויות כולי שאוגדות פתחיהן כו'. וזויות נאמר על נקב ודבר חלול ומייתי ליה וכן הוא אומר ומלאו כמזרק כזויות גו' וכדאמרינן פ' איזהו מקומן אבנים של קרנות חלולות היו שנאמר ומלאו כמזרק כזויות גו' וה"נ מייתי מזוינו מלאים גו' דמשמע כמו דמזוינו הוא לדבר חלול דאית ביה מילוי ואמר מחוטבות תבנית כו' כאילו נבנה היכל כו'. לפי זה יהיה פי' מחוטבות מלשון חוטב עצים ותבנית מלשון בנין כמ"ש כאילו נבנה כו' ודו"ק:

הרי"ף מ"ד אשר בנינו כנטיעים. הוקשה לו דכך הול"ל אשר בנינו מגודלים בנעוריהם כנטיעים דהיינו שהולכים וגדלים כמו הנטיעות הקטנות שהולכות וגדילות. ומה זה שפירש הכתוב ואמר אשר בנינו כנטיעים ואחר כך אמר מגודלים בנעוריהם או לפחות יאמר אשר בנינו בנעוריהם כנטיעים מגודלים. לזה פירש דה"ק אימתי בנינו דומים לנטיעים שהשרש קשה ליעקר בזמן שהבנים מגודלים בנעוריהם שלא טעמו טעם חטא כנטיעות שעדיין לא היה בהם שום קלקול גם הם יהיו קשים כנטיעים שהשרש קשה ליעקר. בנותינו כזויות המזבח שהיו קרנות המזבח מלאים דם והיה הדם על ד' קרנות המזבח וכשהן מלאות דם נדה באות ומגידות לבעליהן לפרוש מהן אז הן דומות לבנין המזבח. וזהו חטיבתן שהן מחוטבות נחטבות כדכתיב חטובות אטון מצרים שהוא לשון חטיבות. כך הבנתי מתוך דברי רש"י בפירוש הכתובים אע"פ שלא פירש כך פתחתי והוספתי כיד ה' הטובה עלי ואחר כך מצאתי בתוס' וז"ל כזויות מזבח מה להלן דם אף כאן דם נדות. וקרובים דברי לדבריהם ז"ל: אי בעית אימא מהכא. נ"ל דהכי דריש מזוינו מלאים מלשון זויותינו מלאים והוא כמו ומלאו כמזרק כזויות מזבח דלעיל דמיירי בדם ה"נ אמר זויותינו מלאים דם נדה ומפיקים מזן אל זן ומגידות לבעליהן ומפיקים בפיהם שיהיו נפרשים מהם כל מין לבדו ומזן הוא מין כמו למינהו אשר תרגומו לזנוהי:

לח **[°דבר** ה' אשר היה אל הושע וגומר] בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה בפרק אחד (שם הושע א) נתנבאו ארבע נביאים וגדול שבכולן הושע שנאמר °תחלת דבר ה' בהושע וכי עם הושע דבר תחלה (שם) והלא ממשה עד הושע היו כמה נביאים. אמר (עיין בחי' ובפ"ק דב"ב) רבי יוחנן תחלה לארבעה נביאים שנתנבאו באותו הפרק ואלו הן הושע וישעיה עמוס ומיכה. אמר לו הקב"ה להושע חטאו ישראל היה לו לומר בניך הם בני בחוניך *הם בני אברהם יצחק ויעקב גלגל עליהם (גי' נגירת חנוניך) מדת רחמיך לא דיו שלא אמר כך אלא אמר לפניו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אני אומר לו לך קח לך אשה זונה ותוליד לך בני זנונים ואח"כ אומר לו לך ושלחה מעל פניך אם יוכל לשלחה אף אני אשלח את ישראל שנאמר °ויאמר ה' אל הושע לך קח לך אשת (שם) זנונים וילדי זנונים וגומר וילך ויקח את גומר בת דבלים גומר [אמר רב] שהכל גומרים בה °בת דבלים דבה רעה (שם ע"ב) בת דבה רעה. ושמואל אמר שמתוקה בפי הכל כדבילה. ור' יוחנן אמר שהכל דשין בה כדבילה. ד"א גומר אמר רב יהודה שבקשו לגמור ממונם של ישראל בימיה. ורבי יוחנן אמר בזזו וגמרו שנאמר °כי אבדם מלך ארם (מלכים ב יג) וישימם כעפר לדוש °ותהר ותלד לו בן ויאמר ה' אליו (הושע א) קרא שמו יזרעאל כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל. ותהר [עוד] ותלד בת ויאמר [לו] קרא שמה לא רוחמה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל כי נשא אשא להם. ותהר (עוד) ותלד בן ויאמר קרא שמו לא עמי כי אתם לא עמי וגו' לאחר שנולדו לו ב' בנים ובת אחת א"ל הקב"ה להושע לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה בדול עצמך הימנה אמר לפניו רבש"ע יש לי בנים הימנה ואיני יכול להוציאה ולגרשה א"ל [הקב"ה] ומה אתה שאשתך זונה ובניך בני זנונים ואי אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים הן

עיון יעקב

אלו ואלו מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה היכל בימיהם. נלע"ד דאיתא בנדרים דף ל"א ובסנהדרין דף ע"ה מיום שחרב בה"מ ניטלה טעם ביאה וניתנה לעוברי עבירה ואלו שאין רוצין בביאת עבירה רק האיש ודבק באשתו כראוי לכך הוי כבנינה היכל בימיהם ואפשר דלכך המגרש אשתו ראשונה וממאס בביאת אשתו כשירה המזבח מוריד עליו דמעות משא"כ אם מגרש אשתו ראשונה משום דבר עבירה אדרבה מלוה לגרשה וק"ל ועיין בחידושינו דסנהדרין: **לאחר** שנולדו לו שני בנים ובת. כלומר דאז יוצא לב"ע ידי פ"ו כדאיתא ביבמות דף ס"א בין לב"ש ובין לב"ה לכך אמר לו הקב"ה היה לך ללמוד וכו': **היה** לך ללמוד ממשה. הקושיא מפורסמת דהא כל שאר נביאים נ"כ לא פרשו מנשותיהן ולא כן עבדי משה כדכתיב להדיא שהשיב כן לאהרן ומרים אלא נ"ל דודאי צריכין אנו לומר הטעם שנשא משה בת יתרו שהיה כומר לע"ז נ"ל לפי שידע שיתן התורה על ידו ויצטרך לפרוש מן האשה וכדי שלא לענן בת ישראל בכבלי העיגון לכך נשא בת יתרו ובזה מתורץ הפסוק ותדבר אהרן ומרים במשה על אודות אשה הכושית אשר לקח והקשו כל המפרשים דהל"ל אשר פירש ולפמ"ש ניחא דעיקר התלונה הי' על שנשא תחלה אשה זו לפי שהי' דעתו לגרשה ועבר על לא תחרוש על רעיך רעה זה הנושא אשה ודעתו לגרשה וא"כ י"ל גם הושע שהקב"ה לוה לו ליקח אשת זנונים אע"ג דכל מקום שאתה מוצא קדושה צריכין להיות גדורים מן הערוה אלא שהקב"ה לוה לו לקחת אשה פסולה כזו לפי שדעתו הי' שיגרשנה אח"כ. ולא יענן אשה כשרה לכך מדקדק וקאמר הי' לך ללמוד ממשה וק"ל: **ויש** לי בנים ממנה וא"א להוציאה. נראה אני מוסיף ש"ד להחזיק לבו על בני כמ"ש מהרש"א ומזה למדו הקב"ה מוכר שלא היה לו להחזיק הלעג על בני ישראל רק ללמוד סניגרון עליהם:

הן כך ישראל שהן בני בני בחתי בני אברהם יצחק ויעקב א' מארבעה קנינים שקניתי בעולמי תורה · שמים וארץ ובית המקדש וישראל תורה קנין אחד מנין דכתיב
משלי ח °ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. שמים וארץ
בראשית יד קנין אחד מנין דכתיב °קונה שמים וארץ בית המקדש
תהלים עח קנין אחד מנין דכתיב °הר זה קנתה ימינו ישראל קנין
שמות טו אחד מנין דכתיב °עם זו קנית. ואת אמרת העבירם באומה אחרת. כיון שידע שחטא התחיל מבקש רחמים על עצמו א"ל הקדוש ב"ה עד שאתה מבקש רחמים על עצמך בקש רחמים על ישראל שגזרתי עליהם שלש גזירות בעבורך עמד ובקש רחמים ובטל הגזרות והתחיל
הושע ב וברכן שנאמר °והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי ונקבצו בני יהודה וגו'.
שם °וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה:

עוזיהו יותם אחז יחזקיהו. שכולם שהיו לשנה בימי עוזיהו וקפה חיי ד' מלכים בימיו: לא דיו שלא אמר כן. אתה למד ממה שאמר לו הקב"ה לך קח לך אשת זנונים ולא אמר כך לנביא אחר: הי"ג אומר לו לך קח לך אשה זנונים ואח"כ אומר לו לך ושלח: וילדי זנונים. שתלד לך בני זנונים ספק שלך ספק של אחרים: גומרים בה. בזאתה ותאותה: דבלים. שהי דבות חמה בה דומה: כי אבדם מלך ארם וישימם כעפר לדוש. ביהואחז כתיב: ותהר ותלד לו בן ויאמר ה' אליו קרא שמו יזרעאל.
ג"י רש"י בגמרא שעתיד אני לזורעם *ולזרקם: ארבעי קניני גרסינן וחד מכייהו
ולזרוקם בית המקדש קניינים חשובים בעולם *לקנות קנין לו כאדם שטורח
מגלה לקנות דבר שחביב לו: ג' גזרות. יזרעאל דהיינו גולה ולא עמי לא
רש"י בגמרא לקחם רוחמה: יאמר להם וגומר ונקבצו וגומר. בטלה גזרת גלות ורחמתי בטלה גזרת לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה בטלה גזרת לא עמי:

מהרש"א בפרק אחד נתנבאו ארבע' נביאים וגדול וכו'. ונראה שהקדים זה המאמר לסך דלקמן קח לך אשת זנונים כו' לומר דומה שלא אמר כן לשאר ג' נביאים שהיו ג"כ באותו הדור וזה אתה למד שא"ל להושע ישראל חטאו כו': ודלא ממשה כו'. דאין לפרש כפרש"י בחומש בספר בראשית תשלה דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע לך קח גומר דהא ע"כ אין זה תחלת דבורו דא"כ למה לא אמר כן לשאר נביאים כדלעיל אלא תחלת דבורו עמו היה שא"ל ישראל חטאו כו' וק"ל: העבירם באומה אחרת כו'. דבזה לא קבל דבריו הקב"ה כדלקמן שא"ל ואתה אמרת העבירם באומה אחרת והיינו להחליפם באומה אחרת אבל להסתיר פניו מהם הרי הסכים הקב"ה על ידו כמ"ש לא אוסיף עוד ארחם גו' וכי אתם לא עמי גו' ודקאמר אם יוכל לשלח אף אני אשלח כו' היינו לגמרי לישא אחרת ודו"ק: ר"י אמר בזוז וגמרו גומר. גבי יהואחז בן יהוא כתיב כן את המעשה קח לך אשת זנונים גו' היה אחרי זה ב' דורות בימי ירבעם בן יואש שהיה בנבכו של יהואחז: קרא שמו יזרעאל כו'. עיין פרש"י וכן כתבו התוספות ונראה לפי זה טעם כי עוד מעט ופקדתי דמי יזרעאל על בית יהוא גו' יש לפרש כי מלכות יהוא היה ע"פ הדבור שהיה כמשך ע"י אלישע וגם בניו נמלכו על פי הדבור כמ"ש הוא דבר ה' אשר דבר אל יהוא בני רבעים ישבו לך על כסא גומר ומלכי ישראל שאחרי זה מלכו מעצמם וע"כ תלה הסבת מלכות ישראל בבלה במלכו' בית יהוא וזו הכוונה כאמרם על ישראל במלכות ירבעם בן יואש מלך ישראל שגבר במלכותו מאד כמפורש בקרא ומיד אחריו לא מלך בנו רק ו' חדשים ושוב לא היה מלך ע"פ הדבור ואח"כ שלום בן יבש מלך ירח א' ואח"כ מלך מנחם בן תפסח ובא בימיו פול מלך אשור גו' והוא תחלת גלות ישראל ודו"ק: ב' בנים ובת א' וכו'. על כוונת זו דג' גזירות כדלקמן שילדו לו הב' בנים ובת אחת וע"כ אמר דאחרי זה א"ל הקב"ה גדול עלמך ממנה כו' ולגבי משה לא אמר הכי לישנא אלא שפירש ממנה היינו דגדול הוא דבר שוסף על הפרישה בעלמא משום שכינה שעשה משה אבל אתה גדול ממנה לגמרי דהיינו לגרשה שלשון גדול טופל בכל מקום להבדיל בין קודש לחול דהיינו שתבדיל עלמך מכאן והלאה מאשה עמה זו וא"ל רבש"ע יש לי בנים ממנה ואין אני יכול להוציאה ולגרשה מפני פגם בני שיאמרו שילדם בזנות ולכך מגרשה שיודע שאין אלו בניו והוא השב דבניו הוא כדאמרינן רוב בעילות הולכים אחר הבעל ושא"ל הקב"ה ובניך זנונים הם ואין אתה יודע אם שלך הן כו' ר"ל שאין אתה יודע בודאי אם שלך הם דיש לחוש למיעוט בעילות מאחרים וק"ל: אברהם כו'. ר"ל בתוכי שנבחנו בכמה נסיונות וק"ל: ה' קנינין שקניתי כו'. ולא חשיב רק ג' בנוסחא שלפנינו וכ"ה בילקוט ובספרי שלשה קניינים כו' ומהרש"ל הגיה ארבע וע"ש והוא לפי המכילתא דחשיב שם ד' קנינין אבל לפי מסכת שנו חכמים יש לקיים חמשה קנינין ויש כאן דלוג בה"נ קנין א' שנאמר הר זה קנתה ימינו אברהם קנין אחד שנא' לאל עליון קונה שמים וארץ ולגבי שמים וארץ קנין אחד גרסינן מלאה הארץ קניניך ומיהו לישנא דהאי קרא לאל עליון קונה שמים וארץ לא יתפרש קונה אאברהם אלא אשמים וארץ ונראה לפרש דקאי קנין שמים וארץ באברהם כמ"ש שמים וארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם דבשביל אברהם היה קנין שמים וארץ: בקש רחמים על ישראל כו'. דבר זה אינו מבורר דאימא מתחלה נמי כשידע שחטא בקש רחמים על ישראל וק"ל: ג' גזרות כו'. והם מג' עולמות שיהיו גולים בעולם התחתון ולא רוחמה מן השמים שהוא עולם האמצעי ולא עמי אתם בעולם העליון דבעושין רלונו של מקום הם נחלתו ועמו דבקים בו מלמעלה ואמר שבקש רחמים ובטל הגזירה כולי לא שבטל הגזי' לגמרי דהא גזירת גלות נתקיימה בהן אח"כ אלא שבטל הגזרה לאותו דור כמפור' גבי ירבעם בן יואש ולא דבר ה' למחות את שם ישראל וגו' ויושיעם ביד ירבעם בן יואש א"כ שבטל הגזירות לעתיד שהתחיל לברכן שנאמ' והיה מספר גו' וזרעתים לי גו' שהוא כנואה לעתיד לבא ומייתי לה מדכתיב בסוף הפ' וזרעתים לי בארץ ורחמתי גומר ביטול גזירות הגלות מפקא ליה מדכתיב וזרעתים לי בארץ דעד כאן בגלות היו זרועים בשאר ארצות אבל לעתיד אמר כי יהיו זרועים לי בארץ דהיינו בא"י שהיא חלק הקב"ה ולפ"י פי' ביטול גזירת הגלות מדכתיב ונקבצו גומר ברים הפ' ולא משמע כן לפי כל הנוסחאות גמרות שלנו אלא דמחד קרא דסוף הפ' וזרעתים לי בארץ ורחמתי גומר עפיק ביטול כל ג' הגזרות:

אמר רבי יוחנן אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה שאין לך כל נביא ונביא שלא קפח ארבעה מלכים

לט
שם
פרק
חלשים
פיס
רש"ל

עין יעקב
שאין לך כל נביא ונביא שלא קפח ארבעה מלכים בימיו. והכל משום שהנהיגו עצמן ברבנות כדרך שמלך שמאל על כבודו דאין כבוד ממול מסא"כ שבילא דרכו לפיסח שניא כדפי' בנדרים דף ל"ח אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על עניו עכ"ה:

ישעיה א מלכים בימיו שנאמר °חזון ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירושלים בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה:

קפת. קבר כלומר האריך ימים מהם ע"י שמתגאים ברבנותיהם: מתים:

מ אמר רבי יוחנן מפני מה זכה ירבעם בן יואש מלך ישראל לימנות עם מלכי יהודה מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס מנא לן דאימני דכתיב °דבר ה' אל הושע בן בארי בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל ומנא לן דלא קיבל לה"ר דכתיב °וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו אמר חס ושלום לא אמר אותו צדיק כך ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו:

(בגליון: ועיין בח"ה. הושע א. עמוס ז. ודייק מדה"נ אמציה לעמוס חוזה ברח לך אל ארץ יהודה ולא רצה לבזות וירבעם עמד ושמע ואלוק: אלא שאמר מה אעשה וגו')

זכה לימנות. כדליף לקמיה בימי עוזיהו יותם שיפא דקרא ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל: כהן בית אל. כומר לעבודת כוכבים:

מהרש"א שלא קבל לשון הרע כו'. קרי ליה לה"ר לפי שכבר הובטח יהוא לאמר בני רבעים ישבו לך על כסא גומר וגם עמוס לא כינא שיהרג ירבעם בן יואש אלא שאמר וקמתי על בית ירבעם בחרב דהיינו שיהרג זכריה בנו של ירבעם וזה אמציה אמר לה"ר לשקר לירבעם כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם גומר וע"ז אמר ירבעם ח"ו שיאמר אותו צדיק כן עלי שאהרג שהרי אכי בני שלשים מיהוא ואם אמר שאהרג כמו שאמרת לי מה אעשה שכינה א"ל כן ושמא יגרום החטא לחזור מהבטחת בני רבעים ישבו גומר וק"ל:

הרי"ף

מא אמר רבי אלעזר אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הרחמים שנא' °[כי] לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל. רב יוסף [יוסי] בר חנינא אמר מהכא כי נשא אשא להם. ואמר רבי אלעזר לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין בבלים אלא כדי שיתוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתיה לי בארץ כלום אדם זורע סאה אלא להכניס ממנה כמה כורין. ור' יוחנן אמר מהכא °ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה:

(בגליון: שם הושע א. דייק מדכתיב לא אוסיף עוד אבל עכשו מ"מ ארחם וכן פסוק כי כשה כניחותי. הרי"ף. שם ב)

זוכר את הרחמים. גרסינן: כי לא אוסיף עוד לרחם. ואע"ג דפורענות הוא אדבורי מדכר שם רחמים: כי נשא אשא להם. לשון סליחה אתמוהי קא מתמה ומיהו סליחה קא מדכר וסיפיה קרא דלעיל הוא: רבי יוחנן אמר מהכא וגו'. ואמרתי ללא עמי עמי אתה אותן שלא היו מעמי ידבקו בהם ויהיו לי לעם:

מהרש"א זוכר את הרחמים כו'. דלא אמר ונתתי רוגזי בהם שהוא המכוון בו אבל אמר השלילה ממנו לא אוסיף עוד ארחם גו' וכן כי נשא אשא גו' הזכיר לשון סליחה ועד"ז יש לפרש הא דכתיב ברוגז רחם תזכור דלפי' בשעת רוגזו זכר הרחמים בלשון שלילה מן הכעס והרוגז דהיינו לא ארחם וק"ל: לא הגלה כו'. דאי משום עונם חטאם אפשר היה לו לענשם בדברים אחרים אלא כדי שיתוספו עליהם גרים דהיינו לפרס' האמונה גם בשאר עובדי כוכבים ור"י דמייתי ליה מדכתיב ורחמתי כפרש"י מסיפא דקרא ואמרתי ללא עמי עמי גו' מייתי ליה דביטול הגזירה דישראל קרא שמו לא עמי גו' לא אצטריך האי קרא דכבר כתיב בריש הפ' והיה מספר בני גו' אמרו לאחיכם עמי גו' אלא דהאי קרא ואמרתי ללא עמי גו' איירי בעובדי כוכבים שלא היו מעולם עמו ודו"ק:

מב אמר רבי יוחנן משום רשב"י מאי דכתיב °אל תלשן עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת וכתיב °דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך משום דאביו קלל ואת אמו לא יברך אל תלשן: אלא אפילו דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן עבד אל אדוניו מנא לן מהושע:

(בגליון: משלי ל. שם. שם)

אפילו דור. רשעים שאביהם יקללו אל תלשן שהרי הושע נתפש על שהלשין את ישראל ואף על גב שחטאו:

מהרש"א אל תלשן גו'. שני פסוקים הם במשלי ומשמע ליה דהאי קרא דור אביו יקלל אין לו משמעות באנפיה נפשיה דמה נעשה בו בדור אביו יקלל גומר אלא שהוא מחובר לקרא דלעיל מיניה כתיב אל תלשן עבד גומר וקאמר דליכא לפרושי דמשום שהוא דור רע שאביו יקלל גומר אל תלשן גו' דהא ודאי כ"ש הוא דדור זכאי שלא תלשן גומר אלא דקרא אפילו קאמר אפילו דור רע שאביו יקלל גו' אל תלשן וכ"ש דור שהוא זכאי שאל תלשן גומר וכל הכהו קראי דכתיבי התם בכה"ג דור טהור בעיניו גומר דור מה רמו גו' דור חרבות גו' וכולהו אין להם משמעות באנפי נפשייהו אלא שהם מחוברים אדלעיל אקרא דאל תלשן גו' ובדורו של ירבעם בן יואש משתעי כל הכהו קראי ואל תלשן גו' כאמר על הושע וק"ל:

הרי"ף אל תלשן עבד אל אדוניו. נ"ל שהוקשה לו בכתוב שקראו עבד ואחר כך קראו בן וז"ש מ"ד אל תלשן עבד אל אדוניו דור אביו יקלל דלאו רישיה סיפיה ולכא ליישב שמקרא הקדש קוש"א אמרת וכי משום דאביו יקלל אל תלשן עבד כי מה ענין הוא אבן שיקלל אביו אל העבד שאומר אל תלשן עבד אל אדוניו לזה דרשו הכתוב בהושע שראה דור רשעים שקללו אביהם ואמם ובא להלשינם לפני הקב"ה בטענה שהם עבדים ולא בנים וזהו אל תלשן לדור ההוא באמרך שעבד יהיה מורד באדוניו אל תלשן לשון הרע כי על האמת הם משונים בנים אלא שהם רשעים

עין יעקב

מפני מה זכה ירבעם בן יואש מלך ישראל למנות. עיקר הקושיא היא דבזמן ד' מלכיות של יהודה שהם עוזיה יותם אחז יחזקי' היו כמה מלכי ישראל באותו זמן דאיתא במלכים ולא קחשיב אותם מפני רשעתם רק זה בלבד. וקאמר אפשר שלא קיבל לה"ר: אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הרחמים. ובברכות דף כ"ד אמרינן דאפילו בשעת כעסו זוכר את הצדיקים והיא היא דמש"ה זוכר את הרחמים כיון שזוכר את הצדיקים ושה"ג אמרינן בשבת דף פ"א ע"ב ובגטין דף נ"ו מדכתיב כסן ולא כתב הברית כי ברוגז רחם תזכור מ"מ אין לרצות לו בשעת כעסו דכתיב פני ילכו והניחותי לך המתן עד שיעברו פנים של זעם כדאיתא בברכות דף ז' וע"ש בחידושיו ועיקר הוכחת הש"ס מדאמר ארחם ולא קאמר אוסיף עוד לרחם אלא כוונתו לא אוסיף להכות אלא ארחם עליהם כ"כ באי עמודים של שלה"ה ערך הדין סוף פי' עשרים ע"ש: שנאמר וזרעתיה לי בארץ. וה"ל כזרע בארץ שאין זרעו כלה כדכתיב לא מאספים ולא נעלמים לפלוחם ועיין ברמב"ם ס"פ י"א מהלכות תרומות: משום דאביו קילל ואת אמו לא יברך אל תלשן עבד אל אדוניו. פי' פשטיה דקרא יש לפרש ע"ד דאיתא בברכות דף י' ע"א דאמר רבי יוחנן כה"ג למה נסמכה פי' אבשלום לפ' גוג ומגוג שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו אלא הוי וה"נ ג"כ י"ל דה"ק אל תלשן עבד אל אדוניו וגו' דהרי גדולה מזו מצינו בדור ההוא שאביו יקלל ואמו וגו' ואם כן דברי רבי יוחנן עצמו כאן שלא ניחא ליה לפרש הקרא הכי כי ודאי מש"ה אין למנוע לתלשן על העבד שעושה ג"כ שלא כדין ושניהם לא טובים:

רשעים דור אביו יקלל וגו׳. ואפשר עוד שהושע אמר להקב"ה שעבר אותם באומה אחרת לומר שאין להם קיים כעבדים והע"ד יש להחליפו בעבד אחר פי לא יתכן להחליף הבן בעבד וזהו אל תלשן לומר החליפם שאתה מעליך אותם שהם עבד אל אדוניו ועל האמת אע"פ שהם רשעים הם בנים שיש להם קיים לא נכון להחליף הבן וליקח תחתיו עבד שאין לו קיים ולכך אמר הקב"ה להושע יאמר להם בני אל חי:

מג שם שופטים ה **אמר** רב אושעיא מ"ד °צדקת פרזונו בישראל צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפזרם לבין העכומ"ז והיינו דאמר ההוא מינאה לרבי חנינא אנן מעלינן מינייכו דכתיב בכו °כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום ואילו אנן אותבי אותביתון כמה שני גבן ולא עבדינן לכו מידי. אמר ליה רצונך יטפל לך תלמיד אחד. נטפל לו רבי אושעיא ואמר ליה משום דלא ידעיתו היכי תעבידו תכלינהו לכולהו ליתנהו גבייכו תכלו מאי דאיכא גבייכו קרו לכו מלכוותא קטיעתא. אמר ליה גפא דרומי בהא סלקינן ובהא נחתינן:

צדקה עשה בהם על שפזרם. שאין יכולין לכלותם יחד: יטפל לך תלמיד א׳. להשיבך תשובה: גפא דרומי. כשבע בעבודת כוכבים: בהא סלקינן כו׳. במחשבה זו אנו עומדים תמיד:

מהרש"א צדקת פרזונו כו׳. לפי פשוטו מלשון פרזון הוא דכתיב לעיל מיניה בימי יעל גו׳ חדלו פרזון בישראל גו׳ עכשיו שקמתי דבורה שם יתנו גומר צדקת פרזונו גו׳ אבל כינוי דפרזונו לא יתפרש שפיר דה"ל למכתב צדקת פרזונות גו׳ ולכך דרשו פרזונו מלשון הפזורות פזורנו שפזרן הקב"ה לישראל לבין העובדי כוכבים הוא צדקה לנו כדמסיק שאינן יכולין לכלותם יחד ובפ"ק דעבודת כוכבים קאמרי דא"ל קטיעא בר שלום חדא דלא יכלת להו לכולהו דכתיב כי כד׳ רוחות השמים פרשתי אתכם אילימא דבדרתון בד׳ רוחות לד׳ רוחות מיבעי ליה כו׳ אע"ג דהאמת כן הוא משום דמפוזרי׳ כ"כ בד׳ רוחות כדקאמר התם: כל זכר באדום כו׳. ובפרק לא יתפור אמרינן דיואב טעה לקרותו זכר עמלק בקמ"ץ לא זכר בציר"י מכל מקום בין כך ובין כך לא היה לו ליואב רחמנות כלל על עובדי כוכבים:

הרי"ף צדקת פרזונו בישראל כו׳. הוקשה לו לכתוב שלפי פשוטו הוא צדקות שעושים עם ישראל המפוזרים בעובדי כוכבים וא"כ הי"ל צדקות ישראל בפזורנו לכך דרש צדקות שעשה עם ישראל היא שפזרם בכל העובדי כוכבים וכדמסיק:

מד שם איוב כח **תני** רבי חייא מ"ד °אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. יודע הקב"ה בישראל שאין יכולין לקבל גזרות של עכומ"ז ושל ישמעאל לפיכך הגלה אותם לבבל: *(גם בגיטין פ"ב. ומאמר אחר הפך לזה) א"ר אלעזר לא הגלה הקב"ה לישראל לבבל אלא מפני שהיא עמוקה כשאול שנאמר °מיד שאול אפדם ממות אגאלם (הושע יג) רבי חנינא אמר מפני שקרוב לשונם ללשון תורה רבי יוחנן אמר מפני ששגרן לבית אמם. משל לאדם שכעס על אשתו להיכן משגרה לבית אמה והיינו דאמר רבי אלכסנדריא ג׳ חזרו למטעתן אלו הן ישראל כסף מצרים וכתב לוחות. ישראל הא דאמרן כסף מצרי׳ דכתיב °ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ויקח את אוצרות בית ה׳ ואת אוצרות בית המלך ואת הכל לקח וגומר (מלכים א יד). כתב לוחות דכתיב °ואשברם לעיניכם (דברים ט) תנא לוחות נשתברו ואותיו׳ פורחות. עולא אמר כדי שיאכלו תמרים *ויעסקו בתורה. עולא איקלע לפומבדיתא קריבו ליה טרינא דתמרי אמר להו כמה כי הני בזוזא אמרו ליה תלת אמר מלא צנא דדובשא בזוזא בבבל ובבלאי לא עסקי באורייתא בליליא צעריה אמר מלא צנא דסמא דמותי׳ בזוזא בבבל ועסקי בבלאי באורייתא. אמר רבי אלעזר מ"ד °והלכו גוים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה׳ ואל בית אלהי יעקב (מיכה ד). אלהי אברהם אלהי יצחק לא נאמר אלא אלהי יעקב לא כאברהם שכתוב בו הר שנאמר °בהר ה׳ יראה (בראשית כב) ולא כיצחק שכתוב בו שדה שנאמר °ויצא יצחק לשוח בשדה (שם כד) אלא כיעקב שקראו בית שנאמר °ויקרא למקום אל בית אל (שם כח). אמר ר׳ יוחנן גדול יום קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ שנאמר °ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדיו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ כי גדול יום יזרעאל (הושע ב) וכתיב °ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד (בראשית א):

הגלה אותן לבבל. שאין כשדים אכזריים כשאר עובדי כוכבים: שעמוקה כשאול. ויפדם משם מהר כמו שהבטיחם מיד שאול אפדם: שקרוב לשונם ללשון תורה. ולא תשתכח תורה מהן מהרה: לבית אמן. אברהם מאור כשדים יצא: כסף מצרים. שבזזו ישראל משם בצאתם כדכתיב וינצלו את מצרים. ובימי רחבעם עלה שישק מלך מצרים ונטל את כל האוצרות: לעיניכם. כלומר דבר פלא ראיתם שם שהעין פונה להסתכל בו: תמרים. יש בבבל הרבה: טרינא. סל: כמה כי הני בזוזא. כמה מאלו בזוז אחד: הר המוריה. ושדה

עיון יעקב

צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפזרן בין האומות. נ"ל שזה הוא צדקה דאלמלא היו כל ישראל ביחד תחת מלך א׳ היו כל רשע ופריצי דור יחד היו כולם מסיתין את כל ישראל בעצה אחת לרעת ח"ו ויקצוף הקב"ה עליהם את המלכות לכלותן יחד אבל עכשיו שפזרן הקב"ה בין האומות ופיזור לרשעים נאה להן ונאה לעולם אף שבמקום א׳ הם חוטאים ובדעת המלך לכלותם מ"מ כיון שבאיזה מקומות הם צדיקים נותן הקב"ה בלב המלך לקיים ולהטיב אתם אם כן אף שבמקום שהרשעים שם אין המלך רוצה לכלותם שלא יקרא מלכות קטיעא ולהאי מין השיב בקצרה: **בהא** סלקינן ובהא נחתינן. הא דקאמר כפל הל"ל בהא סלקינן ונחתינן. נראה לי בהא סלקינן לכתחלה יחד בעצה אחת לכלותן ואחר כך בהא נחתינן שא"א לכלותן מכח הני טענות שאמרתי ואפשר שזה שאנו מתפללין הפר עצתם וזה שאומרין מכח שאנו מפוזרין א"א לכלותינו אלא הפר עצתם תקבצינו יחד וקלקל מחשבותם שחשבו לכלותינו. וזה כוונת הפסוק נפי׳ נדחיך יקבצך ה׳ אלהיך ושמעת בקולו וגו׳ ושב וקבצך מכל העמים כי אז לא ילטרך לפזרן בין האומות וזה מה שאנו מתפללין וקבצנו והצילנו מן הגוים וקל להבין: **עמד** והגלה אותם לבבל. והא דעבשיו דרים תחת ידיהם נראה דבזה הרגישו תוקפות והביאו סוגיא דגטין דלאחר שבאו חבירי לבבל אדום ומעלי עפי וע"ש בחידושינו דגטין דף י"ז: **אמר** ר׳ אליעזר לא הגלה הקב"ה. נראה דודאי לא פליגי אהנא דרבי חייא אלא מדכתיב כפל בפסוק אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה מכלל דישנן שני טעמים על גלות בבל: **לא** כאברהם שקראו הר. הטעם דשלשה שמות אלו נגד שלשה מקדשות הר הוא מקום שומם שאינו ראוי לחרישה וזריעה ושדה הוא מקום חרישה וזריעה ועוב יותר מהר ויעקב קראו בית אל שהוא מקום דירת קבע לכן מקדש שני גדול יותר מן הראשון כדאיתא פ"ק דב"ב דף ג׳ ע"א ובית האחרון הוא קיים לעולמי עולמים ולא יחרב להכי בית ראשון נקרא על שם הר ציון שממם והשני שדה ע"ש ציון שדה תחרש והשלישי בית קבוע שיבנה במהרה בימינו ולא יחרב לעולם: **גדול** יום קיבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ. דכתיב אלה תולדות שמים וארץ בהבראם בשביל אברהם וכן קיבוץ גליות בזכות אברהם שעקד ליצחק כנו ע"ש. ומזבח אהר כך הבטיח לו הקדוש ברוך הוא על ידי מלאך יען אשר עשית את הדבר הזה וגו׳ ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים וגו׳ כל גויי הארץ עקב עיין בס"כ על התורה סוף פרשת וירא בגימטריאות שלו ע"ש שמרמז על קיבוץ גליותינו שיהא בזכותו:

ושדה ליצחק ובית אל ליעקב כולם בהר הבית התפללו: שקראו בית. מקום מיושב: יום יזרעאל. יום כניסתהון [מתרגמינן וקרי ליה יום כלירת ברחשית]:

מהרש"א לפיכך הגלה אותן לבבל כו'. גם שפזרן לבין העובדי כוכבים כדלעיל מ"מ עיקר הגלות היה לבבל א"כ שפזרן לבין העובדי כוכבים נתקיים בגלות חורבן בית שני והכא בגלות חורבן בית ראשון איירי שגלו לבבל והאי קרא בענין תורה כתיב י"ל דה"כ הכי קאמר דלכך לא הגלה אותן אלא לבבל כדי שיוכלו לעסוק בתורה דגזירות אכזריות של ארמים יהיה להן ביטול תורה ומ"ד כמי מפני שקרוב לשוכם ללשון תורה שלא יהיה להם קושר המשיג והמושג בתורה ודו"ק: **שנאמר מיד שאול גו'.** שהאכוון בהאי קרא מתוך לרה גדולה ועמוקה כשאול וממות אגאלם והקב"ה עשה לדקה עמנו לקיים בנו האי קרא בכך דהיינו להגלותן לבבל שעמוקה כשאול וממש אפדם וק"ל: **לבית אמן כו'.** עיין פירש"י ובסוף פ' כא כתב הרמב"ן דאברהם ובית אביו היו מולדתם בחרן אלא שהלך תרח עם בנו לאור כשדים והאריך ע"ש ומ"מ נקרא הכא אור כשדים לבית אמן ע"ש שאברהם נתגדל שם במעלתו באמונה כשהשליכוהו לכבשן אש וניצול ועי"ל שנקרא לבית אמן על שם שאדם הראשון עיקר גופו נברא מבבל כדאמרינן פרק אחד ד"מ ראשו מא"י וגופו מבבל וכו' ופרש"י שם דלכך היא עמוקה ודו"ק: **אותיות פורחות כו'.** מדלא כתיב ואשברם לפניכם דרים לה שראו דבר פלא שהעין פונה להסתכל בו כפרש"י ועי"ל דמשמע לעיניכם שכולם ראו וזה דבר שא"א שיהיו כולם רואים שבירת הלוחות שהיו ישראל מפוזרים ומפורדים במחנה ישראל ג' פרסאות על ג' פרסאות אבל אותיות פורחות למעלה אפשר שכולם ראו בו וכה"ג אמרינן פ"ק דעבודת כוכבים בס"ת שנשרפה עם ר"ח בן תרדיון שראו גליון ס"ת נשרפו ואותיות פורחות והתם ניחא טפי שאותיות ס"ת הן שהיו כתובי' על הקלף היו פורחות אבל הכא לפי מה שאמרו שהיו חרותים האותיות מעבר לעבר ומ"ם וסמ"ך בלוחות בנס היו עומדין נמלא כשנשברו הלוחות לא היו ממש באותיות כי אויר היו ויש ליישב דגם זה כש היה ונס בתוך נס היה שראו אותיות אלו שהן אויר היו פורחות ודו"ק: **ובבלאי לא עסקי באורייתא כו'.** הדא מינייהו בלשון תמיהא קאמר ועי"ל כולהו בלשון ניחותא ובבלאי לא עסקי באוריית' כדבעי לאיעבל לפי הרווחת מזונותם בתמרים ושוב קאמר בבלאי מיהת עסקי באורייתא במזונותם הפחותה ודו"ק: **אלהי יעקב כו'.** לשון אלהים הוא כולל כל כחות אלהים ובכל א' מאבות היה בו כח אלהי מיוחד כמפורש זה לקמן פרק ע"פ ע"ש: **בו הר כו'.** מבואר במדרש משל למלך שהיו לו ג' אוהבים ובקש לבנות פלטין הביא לראשון אמר זכור הייתי אותו הר שיה מתחלה הביאו לשני אמר זכור הייתי שדה היה הביא לג' אמר זכור הייתי פלטין מתחלה א"ל המלך חייך שאני בונה פלטין וקורא אני אותו לשמך שנא' בית אלהי יעקב והכונה כמ"ש שהאבות הם סימן לבנים ואברהם אוהב הא' שאמר זכור הייתי הר היה הוא סימן לבית ראשון שהשכינה היתה שורת בו כשומר בראש ההר מיהו שמירת עראי ולא קבע ועליו נאמר על הר ציון ששמם ואוהב הב' שהוא יצחק שאמר זכור הייתי שדה היה הוא סימן לבית שני שהיה בו שמירה פחותה ביותר שלא היו בו כמה דברים שהיה בבית ראשון ועליו נאמר ציון שדה תחרש ואוהב השלישי שאמר פלטין היה מתחלה ר"ל קודם שנברא העולם כמ"ש פ' מקום שנהגו ותחלת המחשבה הוא סוף המעשה שהוא סימן לבית האחרון שיבנה במהרה בימינו שיהיה בו שמירה מעולה ומיושבת כבית הפלטין שאז ילכו גו' אל בית אלהי יעקב זש"ה אין זה כי אם בית אלהים כי עם שהעריב לי שמש קודם זמנה כדי שיהיה לינת לילה

כמו בבית אין זה כמ"ש אבותי הר ושדה אבל יהיה בית אלהים וק"ל: **כי גדול יום כו'.** עיין פרש"י אבל כמה קראי כתיבי כה"ג יום הגדול ולא דרשינן בהו שהוא גדול כיום שנברא כו' גם דאין גדולת אותו יום כיום הלידה מפורש וי"ל דכמו בלידת ימי בראשית ביום ראשון נברא החומר הראשון שהוא יש מאין משא"כ בשאר ימי' לידה שנקבע לכ"א לורתו במאמר הש"י וכפרש"י בחומש שהכל נברא ביום ראשון במאמר אחד וכ"א נקבע ביומו ולמעלת היום נכתב בשינוי לשון יום אחד כדאיתא במדרשות שאז הי' ה' אחד ושמו אחד דביום ב' התחילו השניות כן ביום קיבוץ גליות יהיה גדול הפלא כאילו יהיה בריאה יש מאין דכתיב באותו יום ראש אח' דמלת אחד כמיותר דראש כמי משמע א' אבל הרמז כי אותו יום יהיה מיוחד במעלתו כיום ראשון מלידת ימי בראשית שנאמר בו אחד ועד"ז אמר הכתוב עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ ר"ל עזרנו בעת קיבוץ גליות בשם ה' עושה שמים גו' כמו שביום ראשון שיתף הקדוש ברוך הוא מדת הרחמים למדת הדין לברוא שמים וארץ כמ"ש ביום עשות אלהים גו' כן לעתיד שיתמלא שם ה' יהיה עזרנו ובכן במהרה בימינו:

הרי"ף והלכו גוים רבים וכו'. י"ל שהרי כתיב ג"כ אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב. וי"ל דהוקשה לו בכתוב דהיל"ל נעלה אל הר אלהי יעקב לכך דרשו אברהם קראו הר על זמן החורבן ויצחק קראו שדה ע"ש ציון שדה תחרש אבל יעקב קראו בית ע"ש שעתיד להבנות והכניא אמר שעתיד להבנות המקדש כמו שהבטיח יעקב וקראו בית ע"ש הבנין שעתיד להבנות וז"ש לא כאברהם שקראו הר דהיינו בחרבנו כי אז לא יעלו אליו כל העובדי כוכבים אלא בזמן בנינו הר שנתכנה עליו יעקב וקראו בית אלהים אז יעלו לרצון כל העובדי כוכבים בבנינו ומ"ש אלא הר ה' הוא על שהוא מקום גבוה כהר ודייק הכי מדלא כתיב אל הר ה' אלהי אברהם אלא אל הר ה' אל בית אלהי יעקב:

שוב פעם אחת נמצאת הלטאה בבית המטבחים ובקשו לטמא כל הסעודה כולה באו ושאלו את המלך אמר לכו ושאלו את המלכה באו ושאלו את המלכה אמר להם לכו ושאלו את ר"ג באו ושאלו את ר"ג אמר להו בית המטבחים רותח או צונן אמרו ליה רותח אמר להו לכו והטילו עליו כוס של צונן הלכו והטילו עליו כוס של צונן וריחשה וטיהר ר"ג כל הסעוד' כולה נמצא מלך תלוי במלכה והמלכה תלויה בר"ג נמצאת כל הסעודה כולה תלויה ברבן גמליאל: דף פח ע"ב

[**הלטאה.** אחד משמנה שרצים המטמאין במגען ובקשו לטמאן שהיו סבורין שמתה]: **בית המטבחים רותח או צונן.** כלומר נמצאת ברותחין או בצונן: **וריחשה.** ופירכסה וגבי טומאה במותם כתיב:

אמר הבונה אמם אמרו מאן מלכי רבנן כי לא יכלו לא המלך ולא המלכה להתיר הסעודה אלא ר"ג כמ"ש נמצאת כל הסעודה כולה תלויה בר"ג:

מי שהיה טמא פרק ט

מעלות השחר ועד הנץ החמה חמשה מילין מנ"ל מלוט דכתיב °וכמו השחר עלה ויאיצו וגו' וכתיב °השמש יצא על הארץ ולוט וגומר וא"ר חנינא לדידי חזי לי ההוא אתרא והוי ה' מילין אמר רבא שית אלפי פרסי הוה עלמא וסומכא דרקיעא אלפי פרסי חדא גמרא וחדא סברא וכו' והסוגיא ארוכה וביהוד מאמר

מח ד' צנ ע"כ ראשית יט שם דף צד תענית ע"ש רס"א

בענין ג"ע וגיהנם. מצרים ת' פרסה על ת' פרסה מצרים אחד מס' בכוש וכוש א' מס' בעולם ועולם א' מס' בגן וגן א' מס' בעדן. ועדן א' מס' בגיהנם נמצא כל העולם כולו ככסוי קדרה לגיהנם:

[הסוגיא הזאת ופירושה ענין ארוך ואין ראוי להאריך בה כאן רק לרמוז מקום מאמרי' אלו. ועוד אמרו עגלה בצפון ועקרב בדרום וכו' עוד שם ת"ר חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים וחכמי עובדי כוכבים אומרים וכו' עוד מחלוקת אחרת בענין מהלך החמה ביום ובלילה וכל משכיות ובריתות הללו ל"ע גדול במקומותם כמו בסוגיו' הכתובים במסכת ר"ה על ענין חדוש הלבנה וגם בעירובין ענין תקופות ובמקומות אחרים וריש מילין כתבתי כאן זה המעט בקצרה להעיר לתלמיד ישית על לבו להבנת ענינים הללו וגודל המחלוקת בין החכמים עליהן ואלת הברייתא דקאמרה מצרים אחד מס' בכוש וכו' סלקא בתיובתא למאמר דרבא שיתא אלפי פרסי הוי עלמא ורש"י בסוף פירושו ז"ל] הרי העולם יותר מכ"ג אלף פרסי בין ברוחב ובין באורך: תיובתא דרבא. דאמר שית אלפי פרסי תיובתא: וסומכא דרקיע'. עובי הרקיע: שיתא אלפי פרסי. הוי עלמא היקף הלוך החמה בתוך החלל ממזרח למערב. שיתא אלפי פרסי דעלמא גמיר הוי מרביא והא אלפי פרסי דסומכא דרקיע הוי סבר לה ונדעתים מהשיא דשיתא אלפי פרסי דגמרא:

מהרש"א מעלות השחר כו'. במסקנ' קאמר ויאילו שאני ומפור' בירושלמי המלאך מקדיר לפניהם הדרך ופי' שהיה משום להם העקוב למישור כמו מקדרין בהרים דמסכת עירובין ויש לדקדק דא"כ לפי המסקנא מכלן דשיעור משיעלה עמוד השחר עד הנץ החמה ד' מילין וכ"ה בהדיא בירושלמי דיליף ליה כמי מהאי קרא ואימא דעל ידי קפילת המלאך הלך כשיעור זה דהא ה' מילין הויא ובדמשכי ויאילו שאני וי"ל לפי דעת הירושלמי לא קפץ לו הדרך אלא שקדר לו ההרים והחכמים שיערו בארץ ההיא שהקידור פיחת הלך חמישית וכיון שאר"ח שה' מילין הויא והקידור השוה ליה ד' מילין ולוט הלך לו כל זה מעלות השחר עד הנץ החמה יליף לה שפיר אף לפי המסקנא וק"ל: דף ל"ד *עביו של רקיע א' מי' ביום כו'. ולפי זה עביו של רקיע מהלך חמשים שנה שהרי העולם מהלך ת"ק כדאמרינן בחגיגה והשמש הולך בכל יום זה השיעור ועביו של רקיע הוא חלק עשירי ממנו דמעלות השחר עד הנץ החמה ד' מילין וכ"ה בהדיא בירוש' אליבא דר"י ואי כמי מה שאמרו לקמן דעביו של רקיע מהלך ת"ק ומקשינן מינה לרבא לעיל דאמר סומכא דרקיע אלף פרסי פליגא כמי אדהכא לר"י ונראה לר"י הכא וכן לרבא לעיל נ"ל כדעת חכמי ישראל בהכך תרתי מילי דהיינו שהגלגל קבוע והחמה חוזר וביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע דהשתא בעלות השחר באתה החמה מצד המזרח למעלה מן הרקיע ונוקב הרקיע עד למטה ממנו שהנץ החמה וכן משתשקע החמה במערב למטה מן הרקיע נוקב הרקיע עד למעלה ממנו עד לאת הכוכבים ול"ל דבלילה חוזרת החמה ממערב למזרח למעלה מן הרקיע ושוב חוזרת ונוקב' ברקיע מעמוד השחר עד למטה ממנו כו' וכן חוזר הלילה בכל יום ממזרח למערב למטה מן הרקיע ובלילה ממערב למזרח מלמעלה לרקיע וזו היא דעת ר"א בפרק לא יחפור שאמר שם כיון שהגיע' חמה אצל קרן מערבית לפונית ככפפת ועולה למעל' מרקיע אבל לדעת חכמי עובדי כוכבים שגלגל חוזר ומזל קבוע וביום חמה למטה מרקיע ובלילה למטה מן הקרקע אין החמה הולכת כלל בעובי רקיע ולעולם החמה הולכת ע"י גלגל ביום ממזרח למערב למטה מן הרקיע ובלילה ממערב למזרח למטה מן הקרקע ודו"ק:

תא שמע דתנא דבי אליהו רבי נתן אומר כל היישוב שם כולו תחת כוכב אחד הוא עומד תדע שהרי אדם נותן עינו בכוכב אי הולך למזרח עומד כנגדו לד' רוחות העולם עומד כנגדו מכלל דכל היישוב כולו תחת כוכב א' עומד תיובתא: ת"ש עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל היישוב כולו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב וכל היישוב כולו אינו אלא שעה א' ביום [שאין חמה נכנס לישוב אלא שעה אחת ביום] תדע שבחמש חמה במזרח ובשבע חמה במערב חצי שש וחצי שבע חמה עומדת בראש כל אדם תיובתא:

כל הישוב כו'. של בני אדם: **תחת כוכב אחד עומד.** וכמה כוכבים ברקיע לאין מספר וכיון דכוכב אחד ברקיע מחזיק כל הישוב ורואין אנו שהישוב יותר מאלף פרסה הרי כמה כוכבים שברקיע ישוב אחד לכל כוכב בימי' ובנהרות ובמדבריות. ואילו אין ברקיע אלא ו' כוכבים הרי כאן ו' אלפי פרסי לעלמא וכ"ש שיש כוכבי' יותר מו' אלפים כוכב לכל פרסה: **הולך למזרח.** לסוף [העולם] לקץ שנים הרבה יראה אל אותו מקום שהיה רואהו כשהיה עומד במערב ואילו לא היה מחזיק כל הישוב כשהוא עומד במערב רואהו על ראשו כשהוא למזרח לא היה רואהו על ראשו אלא מן הצד באלכסון כפי מה שעבר ונמשך תחתיו: **עגלה.** אותו כוכב העשוי כעגלה והוא מזל שור: **בין עגלה לעקרב.** ולא שמחזיק כל אויר שביניהם שהרי כמה כוכבים יש ביניהם וכל אחד כדי ישוב אלא ישוב בין שניהם עומד שהרי כל אדם רואהו בצפונו עגלה ובדרומו עקרב ובכל הישוב אינה מהלכת החמה אלא שעה אחד ביום: **חצי שש וחצי שבע המה עומד' בראש כל אדם.** רואה החמה על ראשו והיינו אותה שעה שהחמה מהלכת ברקיע נגד הישוב: **תיובתא דרבא.** דקתני דמדברות וימים ונהרות מחזיקות אחד עשר שיעור ישוב וקא חזינן דישוב גדול מאד וכמלא עולם עולה לכמה אלפים תיובתא דרבא:

תוספות כל הישוב כו' תחת כוכב אחד עומד. הך פליגא אהא דאמרינן בעלמא כל העולם כולו שליש ימים שליש מדברות שליש ישוב דא"כ לא היה להיות ברקיע אלא שלשה כוכבים ואפילו אם נאמר דאין יש אוקיינוס בכלל שליש ימים וקיימי כל הכוכבים כנגד ים אוקיינוס מ"מ פליג אדאמרינן לקמן מן הארץ עד לרקיע חמש מאות שנה ובמסכת תמיד משמע דממזרח למערב כמו מן השמים לארץ ואי כל הישוב תחת כוכב אחד עומד א"כ אורך כל העולם כמה אלפים שנה שהרי אין מספר לכוכבים וגם חשבון של חמש מאות שנה פליג אחשבון דכום אחד משמים בעולם:

מהרש"א כל היישוב כו' תחת כוכב א' כו' תדע כו'. הוכח' הוא גם בכוכב קטן שבקטנים שהם בגלגל המזלות למעלה מז' כוכבי לכת ואפשר שאותו כוכב קטן הוא גדול יותר מחמה

עיון יעקב

ועדן א' מס' בגיהנם. כדי שיהו כל העבירות והאיסורים שבעולם יבטלו בגיהנם לטהרם: נמצא שכל העולם ככיסוי קדרה לגיהנם. לכאורה יש קלא ראיי' דאם הקדרה מלא שיש פי' נגד כיסוי קדרה אם הוא מכוון עליו. אך לדינא ליכא למילף מהא דאין למידין הלכה מדברי אגדה אף גם מן הראוי לסער כאומר היכא דאפשר:

מחמה ולבנה אלא שנראה קטן בגובה המזלות ומפני ריחוק בגובה למעלה מז' כוכבי לכת וק"ל: *בשעה שאמר אעלה על במתי עב וגו'. עדיפא קאמר בקרא דלעיל מיניה ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה ממעל לכוכבי אל גו' ואפשר דמייתי הך סיפא דקרא דכתיב אדמה לעליון דעדיפא מכולהו דהיינו על כל ז' רקיעים ועיין בפרק אין דורשין וק"ל: *שהמריד את כל העולם כולו עלי כו'. ובפ' כילד מעברין ובחגיג' גרסינן עליו וע"ש פרש"י ועניינו שהמריד בענין זה גופיה עלי לבנות מגדל לעלות לשמים כמפורש פרק חלק ושאמר מן הארץ עד לרקיע מהלך ת"ק כו' יבואר פרק אין דורשין המאמר יותר באורך ע"ש:

צד ע"ב **תנו** רבנן חכמי ישראל אומרים גלגל קבוע ומזלות חוזרים וחכמי עכומ"ז אומרים גלגל חוזר ומזלות קבועים א"ר תשובה לדבריהם מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון. מתקיף לה רב אחא בר יעקב ודילמא כבוצינא דרחייא א"נ כצינורא דדשא. חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע וחכמי עובדי כוכבים אומרים ביום חמה מהלכת למעלה מן הרקיע ובלילה למטה מן הרקיע ונראין דבריהן מדברינו שביום מעיינות צוננין ובלילה רותחין. תניא רבי נתן אומר בימות החמה חמה מהלכת בגובהו של רקיע לפיכך כל העולם כולו רותח ומעיינות צוננין בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי רקיע לפיכך כל העולם כולו צונן ומעיינות רותחין. תנו רבנן בד' שבילים חמה מהלכת ניסן אייר סיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגים תמוז אב ואלול ביישוב כדי לבשל את הפירות תשרי חשון וכסלו בימים כדי לייבש את הנהרות טבת שבט ואדר מהלכת במדבר שלא לייבש את הזרעים:

גלגל. כמין אופן ברקיע שהמזלות כתובים בו גלגל קבוע ואינו מגלגל אלא כמין אופן עגלה המונח בקרקע אבל המזלות מהלכים סביב הילוך מועט ואין מקיפים את הגלגל אלא כל מזל שמשמש את החמה כל ממקומו ומוליכו עד חבירו וחוזר למקומו לפיכך אין עגלה נראית בדרום ולא עקרב בצפון שהרי אין מקיפין אלא מהלכין הילוך מועט וחוזרין: **לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון.** ואי ס"ד גלגל חוזר ומזלות קבועים כמלא גלגל מוליך ומגלגל המזלות לכל ד' הרוחות כמו שהוא מגלגל והיינו כמין אופן וכתון ברקיע חציו למטה מן הרקיע וחציו למעלה וכשעולי לדו זה שוקעת לדו אחר לפי דברי חכמי עובדי כוכבים שאומרים גלגל חוזר ולפי דברי חכמי ישראל שאומרים גלגל קבוע אין לפרש שוקע ועולה [אלא] שמזלות: **דילמא כבוצינא דרחייא.** כברזל התחוב בנקב רחב שברחיים שהנקב עומד במקומו והברזל חוזר ואם באת לגלגל הנקב מתגלגל סביב הברזל והברזל עומד במקומו: **אי נמי כצנורא דדשא.** שהדלת סובבת בחור המפתן העליון והמפתן במקומו עומד ואם באת לגלגל המשקוף הוא מגלגל סביב הציר והדלת עומד במקומו כך הגלגל מתגלגל בפני עצמו ומוליך החמה והמזלות קבועים בגלגל אחר בתוכו ואותו הגלגל אינו זז ממקומו אלא גלגל חילון מוליך החמה על פני כל המזלות. אי נמי גלגל חמה מבפנים וגלגל המזלות מבחוץ ולמטה מן הרקיע זורחת על הארץ כאשר אנו רואין ובלילה למעלה מן הרקיע זורחת ואינה נראית למטה. ה"ג וחכמי עובדי כוכבים אומרים ביום למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע: **מעיינות צוננין.** אין לך מים טובים שאינן צוננין ביום יותר מבלילה ואע"פ שמי נהרות חמין הם ביום בחום הקיץ הוא זה מפני שרחוקות ממקום נביעתן ונתחממו בחום העולם אבל תכף נביעתן הם צוננין ביום לפי שהחמה גבוהה מהם ובלילה מעיינות רותחין שהחמה מחממתן תחת הקרקע תדע שבעלות השחר אתה רואה עשן על הנהרות: **בשיפולו של רקיע.** סמוך לקרקע בשולי הכיפה: **לפיכך כל העולם צונן.** שאינה מהלכת אלא בצדי העולם: **ומעיינות רותחין.** דהיינו אלל המים מצדי העולם שהמעיינות באות מהן: **מד' שבילין מהלכת.** בגבורתה של חמה:

תוספות מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון. צריך לומר דעגלה לאו היינו מזל שור כדפי' בקונטרס ועקרב נמי אינו עקרב די"ב מזלות דבפרק קמא דר"ה השנה קאמר לעולם ו' למטה מן הארץ ו' למעלה וכשאחד עולה שכנגדו שוקע והכא אמר שאין זזין ממקומן והכיסה לעולם למעלי אלא אחרים הם:

מהרש"א ונראין דבריהם כו'. גם בפ' לא יחפור מפורש דרבי יצחק בן חכינאי הודה לדעת עובדי כוכבים כמבואר שם בחידושינו: **בימות הגשמים חמה מהלכת בשיפולי וכו'.** עיין בזה בב"י בטור א"ח סימן כ"ס: **בד' שבילין וכו' ניסן אייר סיון וכו'.** והם לפי ד' תקופות שנתהוה בהו שינוי בעולם כפי טבע אותו זמן בשינוי קר וחם לא ויבש לפי מהלך החמה והיינו תקופת ניסן היא חם ולח דהיינו כדי לפשר השלגים ותקופת תמוז חם ויבש והיינו כדי לבשל הפירות ותקופת תשרי קר ויבש והיינו מהלכת בימים ליבש הנהרות ותקופת טבת קר ולח שלא לייבש הזרעים ודו"ק:

ערבי פסחים פרק עשירי

א"ר יוחנן בנן של קדושים אומר אחת ונהגו העם לומר ג'. מאן נינהו בנן של קדושים רבי מנחם בר סימאי ואמאי קרו ליה בנן של קדושים דלא איסתכל בצורתא דזוזא: דף קד

[*אומר אחת. פירוש בנוסח הבדלה לומר רק המבדיל בין קודש לחול ולא יותר]: אינו מרש"י

תוספות דלא איסתכל בצורתא דזוזא. אבל מנחם קאי דאמרינן בתר' פ' בתרא כי קא ניחא נפשיה דרבי מנחם בר סימאי איסתכן כל צלמניא וסוו למחלנייא פי' חלקים בלא צורה ותולה קדושתו בהניו שגם אביו היה קדוש:

אריב"ל המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות האמורו' בתורה. מיתיבי סדר הבדלות היאך אומר המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה בין טמא לטהור בין הים לחרבה בין מים העליונים למים התחתוני' בין כהנים ללוים וישראלים וחותם בסדר בראשי' ואחרים אומרים ביוצר בראשית [וגומר ואם איתא הא בין הים לחרבה לא כתיבא ביה הבדלה וכו']: שם

האמורות בתורה. כמו הכך דלקמן: **סדר הבדלות.** היינו שבע הבדלות ואע"ג דאיכא תמני בין יום השביעי לא קא חשיב דמעין חתימה הוא: **והותם בסדר בראשית.** ברוך סודר בראשית: וכולהו הכך כתיבי וכו' אבל הבדלה דשבת לא פתיבא דמעין חתימה חשיב לה לקמן:

אמר

אמר הבונה שהבדלה אינו כי אם סדר הדברים והקדושה אינה רק הבדלה וקדוש בכל מקום ר"ל כבדל בזאת הבחין לאם תקנו קדוש לשבת והבדלה בלילאתו ודעת מי שהיה נותן סדר ההבדלות אלו המזכירים גבורת ה' וקדושתו בבריאת עולמו והנהגתו מקדם עמו ישראל להזכירם בתחלה ששת ימי המעשה ועוד כי תחלת מעשה הבריאה היתה הבדלה וסדר דהיינו להבדיל ערבוב היקדום שהיה הכל מעורב זה בזה עד שאמר יהי אור והבדילו יום יום כמו שספרה תורה לכך תקנו לרעתי ואם קדרה גם באמורים דרוש סדרום:

דף ק' ע"ב **מתני'** סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך וכו' [רבי יצחק מטבל בירקי] תניא נמי הכי השמש

ירמיה ד מטבל בבני מעים ונותנם לפני האורחין ואף ע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר °נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים:

בבני מעים. הואיל ועוסק בסעודה יכול הוא לאכול בני מעים עם שדרך השמש לאכול יכול הוא לעשות כן מן המנחה ולמעלה דהואיל והוא עסוק בה מלער ליה אי לא אכיל ואי אכיל לא משביע ליה: נירו לכם ניר. כשתטרחו בדבר תטרחו בדבר שאתם יכולין ממנו ושמש זה שעוסק בסעודה ובית המטבחיים אם אינו נהנה מצער ליה:

תוספות נירו לכם ניר. פרשב"ם דע"י הקליפה מקבלת הזריעה ס"ל ע"י אכילת תרגימא יאכל מצה מיהו חרישה וזריעה תרי מילי נינהו ולא דמי לשתי אכילות ונראה שזה הפסוק משל הוא בענין זה דכתיב אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב ואם תסור שקוליך מפני ולא תנוד פירוש לאחר שתסירו שיקוצים אז תשובו אלי וכל זמן שהקוצים עמכם ונתיאשתם ממנו לא תוכלו לשוב כי כה אמר ה' נירו לכם ניר וגו' כל זמן שהקוצים בתוכה אינה מועלת זריעתה כלום והכא נמי מייתי זכר לדבר דכשאוכל קצת לבו נמשך יותר אבל כשלא אכל כלל ונתיאשם אין לבו נמשך אחר אכילה והוי כזורק אבן למעמ:

אמר הבונה אין ספק כי פסוק זה נירו לכם. ניר הוא משוך מאד לסיוה אפילו זכר לדבר שהובא עליו ובין לפרש"י ז"ל בין לפי' התוס' כי רחוק הוא היותו נמשל לשום אחד מהנמשלים שאמרו כאשר יעויין עליו לכך זה נכקש להוציא מדבריהם איזה רמז נכון להורם כמו על מ"ש רש"י ז"ל כשאתם טורחים טרחו בדבר שאתם יכולים ליהנות ממנו לומר שלומר על האוות העולם אשר בהם יגיעים בני האדם כל היום ואינם נהנים מהם כמ"ש ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו ומדברי התוס' נלמוד פשע שני הפסוקים זרים מאד שפי' על דרך טובל ושרן בידו שלא עלתה לו טבילה אם השיר שקולך תחלה ואז תשוב אלי שסוב ולא תנוד אלא תתקיים בתשובה שלמה. ואם לא שהיו כשדה מלא קוצים שזורקים הזרע לאיבוד אלא נירו ותחרשו תחלה להסיר הקוצים ותזרעו אח"כ וקרוב לזה פי' הרד"ק ז"ל במקומו:

דף קט **תנו** רבנן חייב אדם לשמח את אשתו ובני ביתו ברגל'

דברים טז שנאמר °ושמחת בחגך. במה משמחן ביין רבי יהודה אומר אנשים בראוי להן ונשים בראוי להן אנשים בראוי להן ביין ונשים בראוי להן במאי תני רב יוסף בבבל בבגדי צבעונין בארץ ישראל בבגדי פשתן מגוהצין תניא רבי יהודה בן בתירה אומר בזמן שבית

שם כז המקדש קיים אין שמחה אלא בבשר שנאמר °וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך ועכשיו שאין

תהלים קד בית המקדש קיים אין שמחה אלא ביין שנאמר °ויין ישמח לבב אנוש:

ולא יפתחו לו מארבע כוסות וכו' היכי קיימי רבנן ומתקני מלתא דאתו בה לידי סכנתא והא תניא שם ע"ב לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי וכו' אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא °ליל שמורים הוא לה' לילה שמות יב המשומר ובא מן המזיקים רבא אמר כוס של ברכה מצטרף לטובה ואינו מצטרף לרעה רבינא אמר ד' כסי תקינו רבנן דרך חירות כל חד וחד מצוה באפי נפשה הוא רב יוסף אמר אמר לי יוסף שידא אשמדאי מלכא דשידי דף קי ממונה הוא אכולי זוגי ומלכא לא איקרי מזיק א"ד אדרבא מלכא רשותיה בידיה דמאי דבעי עביד אמר רב פפא אמר לי יוסף שידא בתרי (לא) קטלינן בר' מזיקינן בבי בין בשוגג בין במזיד בדי במזיד אין בשוגג לא ואי אישתלי ואקרי ונפיק מאי תקנתיה לנקיט זקפא דידיה דימיניה בידיה דשמאליה חקפיה דידיה דשמאליה בידיה דימיניה ונימא הכי אתון ואנא הא תלתא ואי שמע איניש דאמר אתון ואנא הא ארבע נימא אתון ואנא הא חמשא ואי שמיע ליה דאמר אתון ואנא הא שיתא נימא ליה אתון ואנא הא שבעה הוה עובדא עד ק' וחד ופקע שידא אמר אמימר אמרה לי רשתינהו דנשים כשפניות האי מאן דפגע בהן בנשים כשפניות נימא הכי בולי יעוין בגמרא ולבסוף כתיב במערבא לא קפדי אזוני בנהרדעא קפדי אזוגי. כללא דמלתא כל דקפיד קפדי בהדיה כל דלא קפיד לא קפדי בהדיה ומיהו למיחש מיבעי. °אמר ר"ל ד' דברים כל העושה אותן דמו דף קי"א בראשו ומתחייב בנפשו ואלו הן הנפנה בין דקל לכותל והעובר בין שני דקלים והשותה מים שאולין והעובר על מים שפוכים וכולי תנו רבנן שלשה לא ממצעין ולא מתמצעין אלו הן הדקל והכלב והאשה ויש אומרים אף חזיר ויש אומרים אף נחש ואם ממצעינהו מאי תקנתיה אמר רב פפא ליפתח באל ויסיים באל אי נמי ליפתח. בלא ויסיים בלא. הני תרי דהוו יתבי ופסקה אשה נדה בינייהו אם תחלת נדה היא הורגת את אחד מהן ואם סוף נדה היא עושה מריבה ביניהם מאי תקנתיה ליפתח בלא [באל] ויסיים בלא: הני תרתי נשי דיתבן בפרשת דרכים חדא בהאי גיסא דשבילא וחדא בהאי גיסא ומתכונן אפייהו להדדי הגהו ודאי בכשפין עסקי לא ליחלף בינייהו מאי תקנתיה אי איכא דרכא אחרינא ליזיל ולא ליזיל בינייהו כלל ואי ליכא דרכא אחרינא אי איכא איניש בהדיה נינקטו לידייהו

עיון יעקב

*לא יפתחו לו מארבע כוסות. אפשר כמי דכוונת ד' כוסות נגד ד' מאות שנה שהי' נגזר עליהם שיהיו בגלות מצרים כנגד ד' מלכיות לכפר על ד' מיתות ב"ד ונגאלו בזכות ד' שמות הויה ח"ש אהי' שלחני אליכם: *תוספות ד"ה יקנ"ה לכך נראה דבי"ע ליכא נשמה יתירה. ול"נ דגם הרשב"ם סובר כן רק י"ט שחל להיות במוצאי שבת נאמרת נשמה יתירה שם וזה כוונת הש"ס במנחות דף ס"ה משה אוהב ישראל הי' ותיקן שבועות אחר שבת ולא קאמר לסיפך עצרת קודם שבת משום דנשמה יתירה ישאר אללו ומ"מ אין מברכין במוצאי י"ט אחר שבת על בשמים משום לא פלוג וק"ל: *כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה. עיין בתוס' ומהרש"א והענין לפי שבמוצאי שבת ראשון הי' שבור אדה"ר שעולם חשך בעדו וישב בתענית ולא אכל שסבר שזו היא מיתתו שנגזר עליו עד שנברא האור והבדיל ובירך וכמ"ש מהרש"א בפרק מקום שנהגו לעיל דף נ"ד וזה שטועם קודם הבדלה ואינו חש לצערו של אדה"ר ראוי לגזור עליו מיתה וק"ל: *אל תרא יין כי יתאדם. כי יין האדום מתוק לחיך יותר מן הלבן ומשכר יותר כפי' הרשב"ם עיין במהרש"א והלבן בריא יותר לגוף כדאי' בא"ח סי' קנ"ה כי יין אדום הוא מקיטרא דנוקבא מצד יצה"ר שהאדם נותנת את האדום מצד כדאי' בנדה ומה"ע מליכו שאמר עשו הלעיטני נא מן האדום האדום הזה ומה"ע מליכו אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו כי האדום נמלא מצד היצה"ר ואם יאדימו כתולע כצמר יהיו ויין אדום נותן כח בדם האדם משא"כ הלבן הוא מקיטרא דדוכרא ויין אדום ישמח לבב אנוש וא"כ שאמרו בש"ס דברכות יין המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח דהיינו האדום אלהי' במה משמח כי אדרבה ע"י השכרות הכל נעשה לו כמיסור ואינו משמח בזה אלהיי לכך משני שאין אומרין שירה אלא על הנסכים דהיינו יין אדום חוקא כדאיתא בא"ח סימן רע"ב וק"ל: לילה המשומר ובא מן המזיקין. פי' לפי שבאותו לילה כיום יאיר כדכתיב ויאר את הלילה ודוקא בלילה החשך יש רשות למזיקים ולא ביום שאין להם רשות להזיק: מצטרף לטובה. פי' לצאת ידי חובת ד' כוסות ולא לרעה לחוש לזוגות ועיין פירש"י: חייש לכולי זוגא. תיזוג זכר ונקבה ליכא לנויה כי שניהם יחד הם רק גוף אחד כי כל א' הוא רק פלג גופא כדאי' במדרשים ועוד הא אמרינן פ"ק דסוטה זכו שכינה ביניהם והחוט המשולש לא במהרה ינתק:

לידייהו בהדי הדדי וניחלפי ואי לא נימא הכי אזלת
אגרת בת מחלת אוסיא בלוסיא מתקטלין בחץ קבל.
עוד האריכו בגמרא בענינים כאלו מי שיחפוץ בהם שם
פס ע"ב ימצאם. גם האריכו בענין קטב מרירי *אמרו קטב מרירי
תרי קטבי הוו חד מקמי טיהרא וחד בתר טיהרא דמקמי
טיהרא קטב מרירי שמיה ומיחזי ככדא דכמכא והדר
ביה ככחשא דבתר טיהרא קטב ישוד צהרים שמיה
ומיחזי כקרנא דעיזא והדר ביה כי נפיא. אביי הוה קאזיל
באורחא ורב פפא מימיניה ורב הונא בריה דרב יהושע
משמאליה חזייה להוא קטב מרירי דקאתי להדיה
שמאליה ואהדריה לרב הונא בריה דרב יהושע מימיני'
ולרב פפא משמאליה אמר ליה רב פפא ואנא מאי שנא
אמר ליה את שעתא קיימא לך. מחד בתמוז ועד שיתסר
ביה ודאי שכיחי מכאן ואילך ספק שכיחי ספק לא
דף קי"ב שכיחי ועוד בגמרא בזה ובביוצא בזה. *תנו רבנן לא
ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות
ואם שתה דמו בראשו מפני הסכנה מאי סכנה רוח רעה
ואי צחי מאי תקנתיה אי איכא חבריה בהדיה נגעריה
ולימא פלניא צחינא מיא ואי לא לימא ברישא שבעה
תהלים קולות דאמר דוד על המים והדר ישתה שנאמר °קול ה'
כט על המים אל הכבוד הרעים ה' על מים רבים וכל
הפסוקים עד ובהיכלו כולו אומר כבוד. ואי לא נימא
הכי לול שפן וכולי. תנו רבנן לא ישתה אדם מים
לא מן הנהרות ולא מן האגמים בלילה ואם שתה דמו
בראשו מפני הסכנה מאי סכנה סכנת שברירי. ואי צחי
מאי תקנתיה אי איכא איניש גביה נימא ליה פלניא בר
פלניתא צחינא מיא והדר נישתי ואי לא נימא איהו
פי' הגהו' ני' אחרי לנפשיה פלניא בר פלניתא אמרה *לך אימך איזדהיר
משברירי ברירי רי' צחינא מיא בכסי חיורי:

תרי. זוגות: כוס של ברהמ"ז. שהוא ד': לרעה אין מצטרף. כגון אם שתה שלש והוא רביעי אבל בעלמא מלטרף לטובה כגון אם שתה ב' כוסות והוא ג': מצוה באנפי נפשיה. ואין מלטרפין זה לזה: לא יתקרי מזיק. ולא חיישינן לזוגות: בתרי כסי קטלינן. ליימנוס זוגות: ואקרי ונפיק. בזוגות מאי תקנתיה: זקפא. אגודל: ואי שמע קלא. אפי' קול אדםאו קול אשה דאמר די כיוא איהו ס': [מאה והד. שהיה מונה זוגות והוא היה] ומוסיף אחי שלא לעמוד בזוגות: ופקע שידא. מרוב לער: רשתינהו דנשים כשפניו'. גבירתן של נשים כשפכיות השולטות בהן ומלמדתן אמרה לו דבר זה וכו': כל דקפיד. מדקדק יותר מדאי: ודלא קפיד. כ"כ: לא קפדי בהדיה. להזיקו: ומיהו למיהש מיבעי. ואפילו מאן דלא קפדין בהדיה דאי לא תימא הכי אלא לגמרי לא קפדי בהדיה כלל א"כ זוגות למה נזכרו בגמרא כך היה להם לחכמים לומר לא יזהר שום אדם בזוגות ולא קפדי בהדיה: ארבע דברים. וכולן משום רוח רעה: לא ממצעין. לא יעברו בין ב' אנשים: ולא מתמצעין. ולא יעבור איש בין ב' כלבים ובין ב' נשים ובין ב' דקלים: ליפתה באל ויטיים באל. אל מוליאו ומלרים וגו'. לא הביט און ביעקב וגו' עד מה פעל אל: ליפתה בלא ונסיים בלא. לא איש אל ויכזב עד ולא יקימנה: הורגת אחד מהם. שמזיקתו במה שעברה ביניהם: אגרת אזלת אוסיא בלוסיא. אותם שדים שאתן עוסקות בהם בכשפים: מתקטלי בחץ קבל. כבר הרוגים הם בחלים: בחץ קבל. ארק"ו בילש"טר כמו ומחי קבלו יתן בחומתיך כך שמע רבי ורי מפי מורו הגמרא ששמע מרבו מאור הגולה: אגרת בת מחלת. שם שידא: בחשא. כף הקדרה: והדר בבדא דכמבא. מתגלגל בתוך כד של כותח:

מהרש"א ולא יפחתו לו מד' כוסות כו'. עיין פירוש רש"י ועיין בב"ר פרשת וישב ענין כאה ואריך על ד' כוסות הכל רמז על הגאולה ויש לעיין בזה מי הכריחם לדרוש פתרון חלום של שר המשקה על ישראל גם שאמר את בשרתני אף אני אבשרך כו' דמשמע שיש לחלום זה שני פתרונות ומאין להם זה ונראה ע"פ מ"ש פרק הרואה ויהי כאשר פתר לנו כן הי' מכאן שכל החלומות הולכין אחר הפה וא"כ הוא יקשה למה פתר לזה לטובה ולזה לרעה אבל יש לומר בזה שודאי אלו פתרונות שאמר להם לא היו אמיתים אלא אחר הפה והפתרון האמיתים של חלום שר המשקים בעיני יוסף היה על גאולת ישראל כדמסיק וע"כ א"ל לשר המשקים את בשרתני בחלום טוב ולפי פתרון אמיתי על גאולת ישראל אף אני אבשרך טוב בחלום שהולך אחר הפה וק"ל: *דף ק"ה כל הטועם כלום קודם שיבדיל מיתתו באסכרה עכ"ל עיין בתוספות והוא דחוק דא"כ בכל מאכלות האסורות יהיה מיתתו באסכרה מטעם זה ונראה ע"פ מ"ש פ' ג' פרקים ברביעי מתענין על האסכר' כו' ופרש"י שם יהי מארת חסר כתיב וא"כ הוא דבר שתלוי בבריא' אור ומש"ה במ"ש דלא עיקר תחלת בריאת אור דידן כמפורש פרק מקום שנהגו ראוי להתענו' באותו שעה עד שיבדיל ומברך על האור: *דף ק"ח מ"ט דר"י דכתיב אל תרא יין כי יתאדם בו'. כי האדום הוא משובח עפי שהוא משכר ביותר כפרשב"ם בפ' המוכר פירות ואמר אל תרא וגו' שתלה הדבר בראיה כי שוא מרוה ומשכר ביותר ע"ד שאמרו ביומא גבי מן סומא אינו שבע וזה שמקיים בהאי קרא כי יתן בכוס עינו רולה לומר גם בשעת ברכה שלריך האדם ליתן עינו בכוס קאמר דאל תרא על אדמימותו שמרבה לך תאות הסכרות ק"ל: ליל שמורים לילה המשומר ובא מן המזיקין כו'. ליל שמורים דרישא דהאי קרא פי' רש"י בחומש שהיה הקב"ה שומר ומלפה לקיים הבטחתו כולי והיינו דכתיב ביה שמורים הוא לה' אבל סיפא דהאי קרא דכתיב ביה שמורים לכל בני ישראל קאמר הכא דהיינו משומר מן המזיקין כמ"ש ולא יתן המשחית וגו' ומדכתיב לדורותם קאמר משומר ובא בכל דור ודור ודו"ק: *עשרה כו' אין בהם משום זוגות כו'. כרא' לתת טעם בזה כי העשר הוא יולא מכלל המספר כי הוא בכח אחד דהיינו פ"א עשרה ולא שייך ביה זוגות ועוד כי עשירי הוא קודש בכ"מ ומלטרף לטובה ולא לרעה ודו"ק: שלום לטובה מצטרף כו'. הוא מבואר כולי כי סכנת הזוגות לפי שהם כח השניות וכל שני רע דלכך לא נאמר כי טוב ביום ב' גם גיהנם נברא ביום ב' וכל הימים שאינן זוגות הם כח הא' והזוגות הם בכח יום ב' וע"כ ביום ד' מארת חסר כתיב וניתן רשות למזיקין בליל ד' גם ביום ו' נתקלל אדם וארץ וז"ש לקמן בתרי קטלינן בד' מזיקין כו' משום דתרי הוא גוף השניות אבל הד' אינו רק כח השניות וע"פ מ"ש ג' ברכות כהנים שהן ס' אותיות המגינין כנגד המזיקין ואת זה לעומת זה כי רוחות הטומאה הם ס' כדלקמן עלו ביה ס' שידין כו' וכמ"ש פרק מי שאחזו דה"ל לשלמה ביעתות' מן האשמדאי אמר הכה מטתו שלשלמה ששים גבורים וגו' מפחד בלילות והיינו ס' אותיות של ברכת כהנים שהם מצילין האדם מן המזיקין הממונין על הזוגות כדאמרי' לקמן דאשמדאי ממונה על הזוגות

הזוגות והשתא לא פליגי הני אמוראי דאמרי תרווייהו שלום שהוא
סיום כל הג' ברכת כהנים ומשלים לה' אותיות לטובה מצטרף להציל
מן המזיקין שהוא תיבה שביעית מברכה ג' ואינו מצטרף לרעה שאין
תיבה א' אחריה אבל וישמרך ויחנך שאין משלימין ברכת כהנים
בתיבות ובאותיות מצטרף לרעה ורבה ורב יוסף הוסיפו דגם ברכה
שנייה ויחנך שהיא כוללת רוב הברכות בתיבות ובאותיות גם כן
לטובה מצטרף כולי ואביי ורבא הוסיפו דגם ברכה ראשונה וישמרך
שהיא מעוטה בתיבות ובאותיות כיון שהם בכלל הג' ברכות מצד
האותיות לטובה מצטרף כו' להציל מן שדין אבל שנים שהם עיקר
ומקור השניות והזוגות יש בו סכנה אי משום מזיקין אי משום כישוף
כמ"ש רשב"ם ותוספות ודו"ק: **עד מאה וחד ופקע כו'.** אפילו
למ"ד דעשרה יש בו משום זוגות מאה לית ביה משום זוגות משום
דהוא טלל כל המספרי' בכח האחד והוא מספר מעשר מן המעשר
קודש קדשים כמו תרומת מעשר שנותן לוי לכהן וק"ל: **נפתח
באל ויסיים באל כו'.** עיין פרש"י דאקראי דפרשת בלק נתכוין
ונראה שדמיון בזה כי הני תרי אל כמו מתמצעי' בסיפור שביניהן
וכן הני תרתי לא ולזה נראה דנפתח באל ויסיים באל קאי אאין
ממצעין בין ב' בני אדם אלו שמביאין לידי היזק וכישוף שהממוצע
בין אל מוציאם וגו' עד מה פעל אל משתעי במזיקין ובכשפים
דכתיב בי' תועפות ראם לו ודרשינן אלו השדים וכי לא נחש ביעקב
ולא קסם וגו' הוא כישוף ונפתח בלא ויסיים בלא קאי אאין
מתמצעין שסיפור הממוצע בין הני תרי לא ההוא אמר ולא יעשה וגו'
הנה ברך לקחתי וגו' וכן נראה דהאי דממצעת להו אשה נדה לא
מייתי תקנתא אלא דנפתח באל כולי וק"ל: **לימא הכי שופך בוז
על נדיבים כו'.** דוחק לומר דאומר האי קרא דיך לאשה בעלמא
ואפשר דאומר כן שופך בוז וגו' להחליש כח אותו רוח תאות זנונים
גם משמע דאותו רוח זנונים מטבילתה במים בא דלשון שפיכה
נופל על המים בכ"מ ומרמז שופך בוז וגו' דהיינו בשפיכות מים
שנרמזו בימי בו"ז של ימי החג: ***זה הישן בצל דקל יהידי כו'.**
דרכן של דקלים להיות בגי שהוא עמקים כדאמרינן פרק מקום
שנהגו סימן לעמקים דקלים וגי' צלמות היינו צל דקלים· **לימא
בריש' ז' קולות דאמר דוד על המים כו'.** דאלו ז' קולות
קדושות שלו ית' ב"ה וכנגדן נתקן ביום הקדוש בשבת ז' ברכות
כדאמרינן פרק אין עומדין והם ז' קולות בדיבורן מבריחין הרוח רע
שעל המים וגם שלא נאמרו כל ז' קולות על המים קאמר שאמר
דוד ז' קולות על המים ע"ש שקול הראשון מז' קולות נאמר קול ה'
על המים וק"ל:

טז שם שבת פ' כל כתבי **פסקא** ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו
מן התמחוי. פשיטא לא צריכא אלא אפילו
עיין טוא"ח לרבי עקיבא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות
סי' תג ובפ"י קמ"ל משום פרסומי ניסא מודה. תנא דבי אליהו אע"פ

שאמר רבי עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות
אבל עושה אדם דבר מועט בתוך ביתו ומאי נינהו אמר
רב פפא כסא דהרסנא. כדתנן [רבי] יהודה בן תימא
אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי
לעשות רצון אביך שבשמים. ת"ר שבעה דברים צוה
ר' עקיבא את ר' יהושע בנו אל תשב בגובהה של עיר
ותשנה. ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים. ואל
תכנס לביתך פתאום כ"ש לבית חברך ואל תמנע מנעלים
מרגליך השכם ואכול בקיץ מפני החמה ובחורף מפני
הצנה. ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. והוי
משתדל עם מי שהשעה משחקת לו. אמר רב פפא לא
למזבן מיניה ולא לזבוני ליה דחטיף ליה מזליה אלא
לאשתתופי בהדיה. והשתא דאמר רב שמואל אמר רב
איוב א יצחק מאי דכתיב °מעשה ידיו ברכת. כל הנוטל פרוטה
ב"ב פ"ת מאיוב מתברך אפילו למזבן מיניה ולזבוני ליה. חמשה
וע"ש דברים צוה ר' עקיבא את רשב"י כשהיה חבוש בבית
רס"א האסורין א"ל רבי למדני תורה א"ל איני מלמדך א"ל
אם אי אתה מלמדני אני אומר ליוחאי אבא ומוסרך
למלכות א"ל בני יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה
רוצה להניק. א"ל מי בסכנה והלא עגל בסכנה. א"ל
אם בקשת ליחנק תתלה באילן גדול. וכשאתה מלמד את
בנך תורה למדהו בספר מוגה מאי היא אמר רב [רבא]
ואי תימא רב משרשיא בחדתא דשבשתא כיון דעל על.
ואל תבשל בקדרה שבשל בה חברך מאי היא. אמר רב
פפא בגרושה בחיי בעלה. דאמר מר גרוש שנשא
גרושה ד' דעות במטה אי בעית אימא אפילו באלמנה
לפי שאין כל האצבעות שוות. מצוה וגוף גדול אוכל
פירות ולא שכר. ומצוה וגוף טהור נושא אשה ולו בנים:

הוי עז כנמר. התחזק במלות יותר משהיכולת בידך: **את רבי
יהושע בנו.** הוא רבי יהושע בן קרחה שרבי עקיבא קרח
היה דאמרי' במסכת (סוטה) [בכורו'] כל חכמי ישראל דומין לפני
כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה: **אל תשב בגובהה של עיר
ותשנה.** שהוא מקום שבני אדם עוברים ושבים שמא יפסיקוך
מתלמודך: **שראשיה ת"ח.** דטריד בגירסיה ולא טריד במילי דצבורא:
ואל תכנס וכו'. אלא השמע קולך להם קודם בואך דילמא עבדי
מילתא דצניעותא [בויקרא רבה ר' יוחנן כי הוי עייל לביתא מנענע
משום שנאמר ונשמע קולו בבואו אל הקדש]: **ואל תמנע מנעלים.**
שגנאי לת"ח לילך בלא מנעלים [כדאמרינן התם לעולם ימכור אדם
כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו]: **השכם ואכול.** מקרא נפקא
לן

עיון יעקב

עשה שבתך חול. מדקאמר שבתך ולא קאמר עשה שבת חול בא לרמז ג"כ עני המעונג שרגיל לאכול עידונין כחול. כמו בשבת שכל ימיו כחגים ושבתות מזהיר אותו שיעשה שבתו חול ואל יצטרך לבריות אף שאנו מחוייבין לפרנסו לפי הרגיל כדאי' בכתובות פי' מציאת האשה מ"מ מזהיר לעני שלא יעשה כן והוא נלמד ג"כ מק"ו אם לדבר מצוה לכבוד שבת גמור אמרינן דיעשה חול כדי שלא יצטרך לבריות מכ"ש בימי החול שהם סעודת רשות ודאוי לקמן שאל[ן] יצטרך לבריות: **אבל** עושה הוא דבר מועט. אף שלדבר מועט כזו ג"כ צריך לבריות מ"מ לא ימנע בשביל כבוד שבת אף שמכ"ש פניו כדאמרינן שנשתנה פניו ככרום דכתיב כרום זלת לבני אדם אפ"ה יעשה כן ולזה מביא כדתנן יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר פירש"י הוי מתחזק יותר ממה שיכולת בידך הכוונה אף אדם שאינו בטבע עזות כלל וכן הקלות והמהירות והמרוצה והגבורה שהוא בטבע אדם אלא מ"מ כדי לעשות רצון קונו יתחזק נגד הטבע והבא לטהר מסייעין לו שיהא היכולת בידו לעשות כן ועיין בטא"ח סי' רמ"ב: **אל** תשב בגובהה של עיר ותשנה. כי התורה נמשלה למים שהולכים למקום נמוך ושפל עיין ברמב"ם פ"ג מהל' ת"ת: **אני** אומר ליוחאי אבא ומוסרך למלכות. שיוחאי היה קרוב למלכות ולפי שהי' רוצה למנעו מלמוד סבר שמותר למוסרו כדאמרינן בחלק דף ל"א ול"ע המונע בר מנקבין כבברה וכדף ל"ע דהוא בכלל דבר ה' בזה וק"ל: **אם** תרצה ליחנק. פירש"י אם בקשת לומר דבר שיהא נשמע לבריות ויקבלו ממך עכ"ל ולפי פירש"י ל"ל דהיכא ליחנק הכי פירושו אם תרצה לחנק את חבירך שלא יוכלו לדבר ולהשיב על דבריך תתלה באילן גדול ולפי שהלשון נופל על לשון אומר כן ועיין בערוך ערך חנק שפי' פירוש אחר עיין שם: **דשבשתא** כיון דעל על. עיין בפ"ב דב"ב דף כ"א ע"א דרבא אמר שבשתא ממילא נפק ורב דימי פליג עליו ופסקו הפוסקים כרב דימי כמבואר ברמב"ם פ"ב מהלכות ת"ת וכי"ד סי' רמ"ב עיין בט"ז וכ"מ שם ול"נ דמכח סוגיא זו מוכח דהלכתא כרב דימי והוא נכון וק"ל: **בגרושה** בחיי בעלה. והא דלא מזהיר להיפך שאשה לא תשא איש שגירש אשתו בחייה י"ל דהמגרש מגרש מרצונו ואינו זוכרה עוד ועוד שהרי יכול לישא כמה נשים. ע"פ דיכא דנתרה משא"כ אשה מתגרשת בעל כרחה ונשאת רק לאיש אחד וק"ל. ולפ"ז לדידן אחר חרם דר"ג מ"ה שאיש נושא רק אשה אחת ואינו מגרש בעל כרחה שניהם שוים בזה:

לן בבבא קמא לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש אי כמי נורכתיב וברך את לחמך ואת מימיך והסר והסירותי מחלה מקרבך]: לא למזבן מיני' ולא לזבוני ליה. דאיידי דעדיף מזליה כלא חכי ליה להאי: איני מלמדך. שלפי שהיה עוסק בתורה נתפס כדמפרש (ביבמות) [בברכות]: אמר ליה. רבי שמעון בן יוחאי: ומי בסכנה והלא עגל בסכנה. ומה לך בכך: אם בקשת. לומר דבר שיהא נשמע לבריות ויקבלו ממך: תתלה באילן גדול. למוד בפני רב גדול ותאמר שמועתך משמו: בהדתא. כשהתינוק מתחיל ללמוד מחדש: [ארבע דעות. בשעת תשמיש זה לבו לאשתו ראשונה וזאת לבעלה הראשון ותכיא לא ישמש אדם אשתו ויתן עינו באשה אחרת ויהיו בניו קרוצים לממזרין הנקראין בני גרושת הלב. במסכת כדרים]: האצבעות. אבר תשמיש שלא יהא תשמיש זה טוב לה כבראשון ותזלזל בו: מצוה וגוף גדול. אם תרצה לעשות מצוה וגם תשתכר בה שיגדל ממונך ותחשב כאדם חשוב ועשיר: אוכל פירות ולא שכר. הרבה הלוה חבירך מעות על הקרקע לאכול פירות בנכייתא בזול שתכנס לו דבר מועט מן הדמים והיינו ריוח גדול וגם מצוה היא שיש לו ללוה ריוח שצריך מעות לסחורה:

מהרש"א עושה הוא דבר מועט כו'. מכאן מוכח כדברי הטור א"ח סימן רמ"ב דהך דפרק כל כתבי דאפילו דבר מועט ועושה לכבוד שבת הוי עונג איירי דוקא בזמן שהשעה דחוקה לו דהא מייתי ליה הכא וק"ל: הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כו'. ד' לשונות מחולקים קרובים בעניכם מפורש בטור א"ח סי' א' ע"ש ועי"ל דנקט ד' לשונות של זירוז אלו לפי שיש לאדם ד' מונעים מהגיע אל תכלית השלימות והוא האחד העניות שאחז"ל שמעביר את האדם על דעת קונו הב' הם האויבים רשעים שרוצים להעביר ישראל על דת בכמה גזירות הג' הוא המזל לפי תולדתו כדאמרינן בשבת מאן דבלבנה גבר יהא ומאן דבמאדים גבר אשיד דמא ע"ש הד' המונע הגדול היצר הרע ויש לאדם לזרז עצמו כנגד ד' המתנגדים אלו ות"ם הוי עז כנמר לשון הוי עז כופל גם שאין לו העזות והכח בדבר מה יתחזק עצמו יותר מהיכולת בידו והיינו לגבי מונע דעניות דהא מייתי לה הכא כפרש"י ורשב"ם ואמר קל כנשר לזרז עצמו כנגד מזלו הרע בשמים ע"ד דרך נשר בשמים ואמר רץ כצבי לזרז עצמו כנגד הרשעים לרוץ מפניהם במקום שאפשר לקיים מצות ה' כמו שעשו שלופי השמד בדור הגזירות ואמר גבור כארי הוא שיזרז עצמו כנגד יצר הרע כמ"ש איזהו גבור הכובש את יצרו ודו"ק: ליוחאי אבא ומוסרך כו'. גם שכבר היה חבוש ונמסר למלכות על דברי תורה אפשר דניחם עליו למסרו במלתא דגרע טפי והוא השיב לו יותר ממה שהעגל כו' אלא שהוא חש גם עליו שלא יהא נתפס על כך והשיב לו ומי בסכנה לא התלמיד והלא העגל כולי שהרי את כבר נתפסת על כך. ומה לך בכך על סכנה שלי וק"ל: דשבשתא כיון דעל כו'. פרש"י ורשב"ם כשהתינוק לומד מחדש כו' ולשון חדשא לא משמע כן ובפרק לא יחפור דאמרינן כה"ג שבשתא כיון דעל על ולא אמר ביה בחדתא ולולי פירושו נראה לפרש הכא בחדתא בספר חדתא שאינו מוגה כלל מעולם וק"ל: ד' דעות כו'. פרשב"ם שיהיו בניו קרוצים לממזרים הנקראים בני גרושת הלב במסכת כדרים עכ"ל אבל א"כ יש לפרש שם כן בני גרושת הלב בנוס' גרושה ואינו

נראה שיהא זה בכלל ובלותי מכם הפושעים גו' כדקאמר התם אלא דהתם איירי באשתו שבלבו לגרשה ודו"ק: מצוה וגוף גדול אוכל פירות כו'. רולה לומר במלוה גדולה שאוכל פירות בעולם הזה ולא שכר והקרן בעולם הזה אלא שעומד לו לעולם הבא והיינו דגוף המלוה גדולה לאכול פירות בעולם הזה והקרן לעולם הבא ומלוה וגוף טהור כו' היינו כמי שגוף המלוה בטהרה בכושא אשה כו' וכדאמרינן יראת ה' טהורה זו הכונשא אשה ואחר כך לומד תורה ורש"י פירש בע"א וק"ל:

שלשה דברים צוה רבי ישמעאל ברבי יוסי את רבי. מט פס ע"ב
אל תעש מום בעצמך מאי היא. דלא ניהוי לך דינא בהדי תלתא דחד הוי בעל דינך ותרי הוי סהדך ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים. אשתך טבלה אל תזדקק לה לילה ראשון. אמר רבא [רב] בנדה דאורייתא הואיל והוחזק מעין פתוח דילמא משכה זיבה. ג' דברים צוה רבי יוסי ברבי יהודה את רבי אל תצא יחידי בלילה ואל תעמוד לפני הנר ערום ואל תכנס למרחץ חדש שמא תפחת. ועד כמה אמר ריב"ל עד שנים עשר חודש. ואל תעמוד בפני הנר ערום כדתניא העומד בפני הנר ערום הוה נכפה. והמשמש מטתו לאור הנר הויין לו בנים נכפים. ת"ר המשמש מטתו על המטה שהתינוק ישן עליה אותו תינוק נכפה ולא אמרן אלא דלא הוי בר שתא אבל הוי בר שתא לית לן בה ודלא הוי בר שתא לא אמרן אלא דגים אבל תיר לית לן בה ולא אמרן אלא דגני גבי כרעיה אבל גבי רישיה לית לן בה ולא אמרן אלא דלא מנח ידיה עילויה אבל מנח ידיה עילויה לית לן בה. אל תצא יחידי בלילה דתניא לא יצא אדם יחידי בלילה לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות. מפני שאגרת בת מחלת יוצאת היא ושמונה עשר ריבוא מלאכי חבלה וכל אחת ואחת יש לה רשות לחבל בפני עצמה. מעיקרא הות שכיחה בכל יומא זימנא חדא פגע בה רבי חנינא בן דוסא אמרה ליה אי לאו דמכריזי עלך ברקיע הזהרו בחנינא בני ובתורתו משוינא לדמך תרתי פשיטי [סכנתיך] אמר לה אי חשיבנא ברקיעא כולי האי גוזרני עליך שלא תעברי בישוב לעולם. אמרה ליה במטותא מינך שביק לי רווחא פורתא שביק לה לילי שבתות ולילי רביעיות. ותו יומא חד פגעה ביה באביי אמרה ליה אי לאו דמכריזי עלך ברקיע הזהרו בנחמני ובתורתו (משוינא לי' לדמך תרתי מעי) [הוי סכנתיך]. אמר לה אי חשיבנא ברקיעא גוזרני עליך שלא תעברי בישוב לעולם והא קא חזינא להודאיכא ההוא *גזייתא נינהו דמשתמטי להו סוסותיהו ואתי דברי דף קי
להו. א"ל רב לרב אסי אל תדור בעיר דרישא אסיא ואל תדור במתא דלא צניף בה סוסיא ולא נבח בה כלבא ולא תינסב תרתי ואי נסבת תרתי נסיב תלת א"ל רב לרב כהנא הפוך בנבילתא ולא תהפוך במילי פשוט נבילתי בשוק

עיון יעקב

אל יצא יחידי בלילה. בש"ס פג"ס נלמד כן מכמה מקראות וכל הלוואות אלו באין ללמוד שסיחה חולין של ת"ח לריכין לימוד: הפוך בנבילה. אע"פ שהאדם נטמא ע"י מגע נבילה וכדאי' בר"ה פ"ק דף י"ו חייב אדם לטהר עצמו ברגל שהאי' בנבלאם לא מגעו. אפ"ה מוסר. לטמא ידו וגופו ע"י שמהפך בנבילה ולא יטמא שפתיו להפך בדברי נבול פה כמ"ש מהרש"א ויש עוד בכלל הפוך במילי שלא יאמר הן והוא לאו או להיפך שיהא הן ולאו שלך לדק ולא כאותן האומרים לטוב רע ולרע טוב כדאי' בישעי' סי' ה' ועי"ז אמר ישעי' בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב עם קי' ו' ע"ש:

בשוק וטול אגרא ולא תימא כהנא רבה אנא גברא רבה אנא חילא בי מילתא (גם בפ׳ יש נוחלין) אי סלקת לאגרא שירותך (בכנפיך) [בהדך] מאה קרי במתא בזוזא תותי כנפיך ליהוי א״ל רב לרב חייא בריה לא תשתי סמא ולא תשוור ניגרא ולא תעקר ככא לא תקני בחויא לא תקני בארמאי:

בהדי תלת דהוי חד בעל דינך ותרי ליהוו סהדך. ויחלקו בין שלשתם ומתוך שכלה שנחלקת עמהם יעשו עליך קטטה ג׳ לתבוע ממון מיכך: אל תעמוד על המקח. לשחור אותו והמוכר ישראל הוא ואין לך דמים ליקח המקח ונמלאת מפסיד אותו שלא יקחנו אחר מאחר שאתה מתהפך בו: בנדה דאורייתא. קודם שהזהירו על עלמן לישב ז׳ נקיים וטובלות ביום שפסק המעין אל מזקק אותו לילה הואיל והיום ראתה והוחזק מעין פתוח דילמא שפעם זיבה: שמא תפחת. ושחטיה חלל מלא ניס: גזייתא. כשמהלכין במבואות שבילי הכרמים וקוציהם משמעטים מהם ובורחין בייסוב אתו ודברי להו: דרישא אסיא. רופא ואמרי לה תלמיד חכם ותרוייהו חד טעמא משום דעסקי בצרכיהם ולא מלו לעסוקי במילי דלבורא: ולא תדור במתא דלא צניף בה סוסיא. כלומר שאין בה סוס משום דהוי כנירותא מאויבים ומגנבים בעיר לרדוף אחריהם לתפסם: לא תינסיב תרתי. כשי שמא תתיעלנה עליך רעה: נסיב תלת. שאם תתיעלנה השנים השלישית תגיד לך: פשוט נבלתא בשוקא. הפשט עורה בשכר: סלקת לאגרא שירותך בידך. כשתלא לדרך אפילו למקום קרוב לא ומזומנך בידיך: מאה קרי בזוזא תותי כנפיך ליהוי. אפי׳ המזומני בזול אעפ״כ הוליאם עמך: לא תשתי סמא. לא שלמוד לשתות סמים מפני *שתגיע להם וקת ימים לבך שואל אותם ותפסיד מעות אפילו לרפואה לא תשתם אם אפשר לרפואה אחרת: לא תשוור ניגרא. פסיעה גסה שנוטלת ממאור עינים: ולא תעקר ככא. שן ממש משום חולי:

ג״י ת״י בגמרא שנקבע

מהרש״א ואל תעמוד על המקח בשעה כו׳. כה״ג אמרינן בס״פ הזהב אל יתלה אדם על המקח בשעה כו׳ ומשום איסור אונאה כנגעו בו שם ויש לחלק: אי לאו דמכרזי ברקיעא הזהרו בחנינא ובתורתו כו׳. תרתי מילי ניכהו בחכינא הייכו שהי׳ בעל מעשים כמפורש בכמה דוכתי ועוד ובתורתו וכן ל״ל בנחמני שהיה ג״כ בעל מעשים: ולא תיפוך במילי כו׳. כראה לפרש שיעסוק אדם בכבלה ולא יעסוק הרבה בדברים דמתוך זה יצא לניבול פה כמ״ם לא כאוה לנבל שפת יתר ומדמה לה לנבלה דשם חד כוללן נבלה וניבול:

מט
יף קיב ע״ב
ס״מ דברכות ועי״ם רפ״ח

ארבעה דברים צוה רבינו הקדוש את בניו אל תדור בשכנציב משום דאינשי ליצני נינהו ומשכי לך בליצנותא ואל תשב על מטת ארמית איכ׳ דאמרי לא תיגני בלא ק״ש [ואיכא דאמרי דלא תנסב גיורת] ואיכא דאמרי מטת ארמית ממש ומשו׳ מעשה דרב פפא וכולי ואל תבריח את עצמך מן המכס דלמא משכחי לך ושקלי כולי ממונך ואל תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם מפני שהשטן מרקד לו בין קרניו אמר שמואל בשור שחור וביומי ניסן. ותני רב אושעיא מרחיקין משור תם חמשים אמה ומשור המועד כמלא עיניו: תני רב הושעיא משום ר׳ מאיר ריש תורא בדיקולא סק לאיגרא ושדי דרגא מתותך. אמר רבא [רב] נזהא דתורא הן הן נזהא דאריא זא זא נזהא דגמלא דא דא נזהא דארבא הילני חייא. אמר אביי עור ודג וכולי בגמ׳ האריכו קצת בענינים כאלה:

דלא תגני בלא קריאת שמע. שזה מנהג ארמיים: איכא דאמרי משום מעשה דרב פפא. שהיתה כותית חייבת לו ממון והוא ככנס מידי יום יום בביתה לגבות היתנה יום אחד חנקה את בנה ונתכתו על המטה וכשבא רב פפא אמרה לו שב עד שאביא מעותיך וכן עשה וכשבאתה אמרה לו המתה את בני וברח לו מן המדינה: ולא תנסב גיורתא. משום דאמרינן גיורא עד עשרה דרי לא תבזי ארמאי באפיה: מפני שהשטן מרקד. לאו דוקא אלא משוגע כדמפרש לקמן: ביומי ניסן. שהדשאים עולים וגם לבו בהם ומוגה: בדיקולא. אפילו כשראה השור בטרקל שהוא אוכל בו וטרוד באכילתו שדי דרגא פן יעלה אחריך: נזהא דתורא. לאם הוא על השור שלא יגנחנו:

מהרש״א שחור ביומי ניסן כו׳. דמזל שור בימי אייר הוא והייכו בימי ניסן בתקופת ניסן ועי״ל ממש בימי ניסן שנלקה בו מזל טלה ודעתו של שור זחה וגסה עליו את לנמוח קודם בוא מזלו שהוא באייר והוא ענין מעשה העגל כמפורש במקומו שחשבו כשנלקה במצרים מזל האל׳ שהוא טלה ניתן כח למזל שור. שהוא אחריו באייר והוא ענין שור שחור שרמז בו על מעשה העגל שהושחרו בו פני שונאיהם של ישראל וז״ם שהשטן מרקד בין קרניו כמו במעשה העגל ודו״ק:

נ
יף קיג

תנו רבנן ג׳ אין מתקנאין בהם אלו הן עובד כוכבים קטן ונחש קטן ותלמיד קטן. מ״ט דמלכותייהו כתר אודנייהו קיימא. אמר ליה רב לאיבו בריה טרחי בך בשמעתא ולא איסתייעא מילתא תא אגמרך מילי דעלמא אדחלא אכרעך זבינך זבין. כל מילי זבין ותתחרט בר מחמרא דתזבין ולא תתחרט. שדי בכיסך ופתח שקיך קבא מארעא ולא כורא מאגרא. תמרי בחלוזך לבי סודנא רהוט. עד כמה אמר רב פפא עד תלת סאוי דאמר רב פפא אי לאו דרמאי שכרא לא איעתרי [איכא דאמרי א״ר חסדא אי לאו דרמאי שכרא לא איעתרי] מאי סודנא אמר רב חסדא סוד נאה וגמילות חסדים. אמר רב פפא כל אנב גבייה בעיא כל אשראי ספק אתא ספק לא אתא וראתי נמי מעות דעות הן. ג׳ דברים א״ר יוחנן משום אנשי ירושלים כשאתה יוצא למלחמה אל תצא בראשונה אלא באחרונה צא כדי שתכנס בראשונה ועשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו. ג׳ דברים אמר ריב״ל משום אנשי ירושלי׳ אל תרבה בגנות משום מעשה שהיה בתך בגרה שחרר עבדך ותנה לו והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון

עיון יעקב

שלשה אין מתקנאין בהם. כי המה בעלי נקימה ונטירה וכן נחש ותלמיד חכם כדאמרינן כל ת״ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת״ח: שדי בכיסך ופתח שקיך. נראה דר״ל לריגא כדפי׳ בשבועות דף מ״ה ע״ש במשנה היאך הם מהולקין: וגמילות חסדים. כי ע״י שיש לו בכיסו שכר מלוי לשתות נותן לאורחים הלמאים וזהו ג״ח בין לעניים ובין לעשירים:

הראשון מ"ט אמר רב חסדא משום זנות רב כהנא אמר משום ממון דאיתא להא ואיתא להא אמר רבי יוחנן ג' נוחלי העולם הבא אלו הן הדר בארץ ישראל והמגדל בניו לתלמוד תורה והמבדיל על היין במוצאי שבתות מאי היא דמשייר מקידושא לאבדלתא. אמר ר' יוחנן ג' הקב"ה מכריז עליהם בעצמו בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבדה לבעליו ועל עשיר
ע"ב המעשר פירותיו בצנעא. רב ספרא רווק הדר בכרך הוה תני תנא להא קמי דרבא ורב ספרא צהבו פניו דרב ספרא א"ל רבא לא כגון את אלא כגון רב חנינא ורב אושעיא דהוו אושכפי בארעא דישראל ויתבו בשוקא דזונות ועבדי להו מסאני לזונות ועיילו ומסיימו להו בכרעייהו ולא מדלי עינייהו לאסתכולי בהו וכי ממיאן הכי ממיאן [ומומתייהו הכי] בחייהון דרבנן קדישי דבארעא דישראל. שלשה הקדוש ברוך הוא אוהבן מי שאינו כועס. ומי שאינו משתכר. ומי שאינו מעמיד על מדותיו:

דמלכותייהו אהורי אזנייהו קיימא. כלומר עתידין הם ליגדל והגדל אימתן ויכנעו ממך: אדהלא אכרעיך זבינך זבין. בעוד החול על רגליך כשבאת מן הדרך מכור מה שהבאת ותחזור ותקנה ותביא: ותתהרט. אם יוקיר יכול אתה להתחרט מן הדין על שמהרת למכור: בר מחמרא. שמא אילו לא מכרו החמיץ: שדי בכיסך ופתח שקיך. כלומר קבל תחלה המעות ותשים בכיסך ואחר כך פתח השק ותן התבואה ללוקחים: קבא מארעא ולא כורא מאגרא. מוטב לילך למקום קרוב ולהשתכר שם מעט יותר שלהשתכר הרבה במדינת הים: תמרי בהלוזך לבי סודנא רהוט. אם יש לך תמרים באותו כלי שנותנים בו תמרים רהוט מיד לבית העושה שכר לעשות מהם שכר שאם תמתין תאכלם בין כך ובין כך ותפסיד: מאי סודנא. למה נקרא שם עושה השכר סודנא: סוד נאה. עצה נובה היא שהרי מתעשרין הימנה: וגמילות הסדים. יכול ליתן הימנה לעניים ולעשות צדקה וחסד שהרי אין בה קרן גדול: כל אגב גביה בעיא. כל דבר שצריך לכתוב שטר עליו כגון מלוה ולמנה גביים בעיקן כלומר עדיין הוא עומד לגבות ויש לו טורח בו: מעות רעות. דפירע להו ביהליה זוזא זוזא: צא באחרונה. למלחמה שאם תנוס תכנס לביתך בראשונה: אל תרבה בגגות. כלומר אל תהי רגיל לעשות מעשיך בפרהסיא במקום מגולה: משום מעשה שהיה. בדוד ובת שבע דכתיב ביה וירא והנה אשה רוחצת מעל הגג: משום ממון. שמבזבזת לו ממונך: [דמשייר מקדושא. שיש לו מעט יין וממנע בשביל הבדלה שתייסו]: רווק. פנוי: תני תנא להך מתניתא ג' הקב"ה מכריז עליהן לשבח בכל יום: [ומומתייהו. שבועה שלהן]:

מהרש"א ותלמיד קטן כו'. והא דאמרינן פרק חלק אין אדם מתקנא בתלמידו כלל היינו דוקא בתלמיד שלו כמו משה ביהושע דמייתי התם אבל הכא קאמר בתלמיד אחר מתקנא האדם ואמר בתלמיד קטן של אחר אין לקנאות דומיא דעובד כוכבים קטן וכחם קטן משום נקמה: קבא מארעא כו'. עיין פרש"י ובפרשב"ם ונראה לפרשו כמשמעו קבא מארעא וע"פ מ"ש פ' הבע"י זרע ולא תזבין כו' קפוץ וזבין ארעא וכו' וסם מפורש וק"ל: סוד נאה וג"ה כו'. ר"ל שאין הכל יודעין לעשות מהן שכר שהיים דלאכילה הן התמרים עומדין כדאמרינן פרק האשה והוא כמו סוד שהתעשר ע"י מעשה שכר מהן וע"י זה יוכל המתעשר מהן לעשות ג"ח: גבייה בעיא כו'. עיין פרש"י ורשב"ם ול"נ לפרש דה"ק דמטלטלין דמשתעבדי לב"ח לטרוף גם מלקוחות אם כתב להם מטלטלין אגב קרקע מכל מקום גבייה בעיא לזמן הפרעון ובקל יוכל הלוה להפסידן או להביאן ליד מי שא"א לגבותן ממנו וק"ל: תצא באחרונה כדי כו': פרש"י ורשב"ם שאם תנוס תיכנס לביתך בראשונה עכ"ל וק"ק דאי משום סכנה עדיפא הל"ל אל תלא בראשונה משום דעומד אל פני המלחמה הוא בסכנה ביותר כענין שנאמר באוריה הבו את אוריה אל מול פני המלחמה גו' ואי עלה אמרו ליך לבנ ואם כל אחד ילא באחרונה משום כיסה מי יצא בראשונה ודו"ק: אל תרבה בגגות משום וכו'. כ"ה בכל הספרים ובפירושים אבל לפי הענין נראה דגרסי' בגגות ג' במקום מ"ן דהייכו שלא תרבה מעשיך בגגות מקום מגולה כמעשה שהיה ממש בדוד ובת שבע דכתיב רוחצת על הגג וק"ל: ג' מכריז עליהן כו'. לא הזכיר מאי מכריז עליהן למעליותא ואפשר דסמך אדלעיל גבי ר"ח בן דוסא דמכריז עליהן הזהרו בהן וק"ל: בחייהון דרבנן קדישי כו'. כמ"ש כ"מ שאתה מולא גדר ערוה אתה מולא קדושה וק"ל:

תנו רבנן שלשה הקב"ה שונאן המדבר אחד בפה נ:
ואחד בלב והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו פס
והרואה דבר ערוה בחבירו ומעיד בו יחידי כי הא דטוביה חטא ואתא זיגוד לחודיה ואסהיד ביה קמיה דרב פפא נגדיה רב פפא אמר ליה טוביה חטא וזיגוד מינגד. א"ל אין את לחודך קמסהדת ביה שם רע בעלמא קא מפקת עליה דכתיב °לא יקום עד אחד באיש. אמר דברים יט
ר' שמואל בר רב יצחק אמר רב מותר לשנאתו שנא' °כי תראה חמור שונאך רובץ מאי שונא אילימא שונא שמות כג
עובד כוכבים והא תניא שונא שאמרו שונא ישראל ולא שונא עובד כוכבים. אלא פשיטא שונא ישראל (וה"ד אי דקא עביד איסורא שרי למסנייה אי דלא קעביד ולא מידי) מי שרי למסנייה והכתיב °לא תשנא את ויקרא יט
אחיך בלבבך אלא דאיכא סהדי דעביד איסורא כולי עלמא נמי מיסנו סנו ליה מ"ש האי. אלא כי האי גוונא דחזי ביה איהו דבר ערוה. רב נחמן בר יצחק אמר מצוה

עין יעקב

ג' הקב"ה מכריז עליהם בכל יום. עיין במהרש"א ונראה לי לומר כיון דג' אלו מתגברים על יצרם כל כך ונילולין מחמוד ממון ועריות שנפשו של אדם מחמדתן וכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו ולמעלה הקב"ה עוזרו פ"א להגלל ממנו לכך הקב"ה בעצמו מכריז עליהם להזהר בהם כדמלינו בקדושין דף פ"א בר"מ ורע"ק יע"ש: ג' הקב"ה אוהבן. כיון שהוא אהוב למטה אהוב גם כן למעלה ולהיפך מרגזן שנוא בין הבריות וכן השיכור כדאי' במשלי כ"ב הובא בילקוט על פסוק למי מדנים שמתוך ששותה הוא מגלה סוד שבין אדם לחבירו ומשלח מדנים ע"ש וכן מי שאינו מעביר על מדותיו ומי שמונע עלמו ממדות גרועות הללו אהוב למטה ונחמד למעלה: שלשה הקב"ה שונאן. לפי שהדבר המקור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך וזה שונדבר אי בפה אינו יודע לאדם וכן היודע עדות וממנע עלמו מלהעיד יכול להתגלל עלמו נגד הבריות לומר שסכח עדותו או לא השגיח כלל על הדבר וכן המעיד יחידי יכול להתגלל עלמו שעשה כן להציל בני אדם מעבירה ולא להוליא שם רע אבל לפני מי גלוי מחשבתו הרע: שראה בו דבר ערוה. עיין בתוס' מה שמקשים מסוגיא דש"ס דב"מ דף ל"ב ע"ב ומירלו כאן דמתוך שנאתו בא לידי מריבה גמורה ושייך בו כפיית ילה"ר ושם באלו מליאות. מירלו תוספות בענין אחר דהא דאמר התם כדי לכוף את ילרו קאי אסוגיא דברייתא ולא אסוגיא דקרא היינו לפי סוגיא דש"ס שם שמירלו הכי משא"כ סוגי' דהכא משמע דקאי אסוגיא דקרא כו' ע"י בשם הרמב"ן ועל הקושיות הש"ס שם לריך להרן כמ"ש תוס' שם דשונא גוי כשכר ושונא ישראל בחנם ע"ש וכן משמע שם בתוס' דב"מ ד"ה מאי לאו וכו' וזה נראה דעת הרמב"ם פ"ב מהי רולח ע"ש ונכנס טרח בזה לרחוק הכ"מ שם והרא"ש בח"מ סי' רע"ב סעיף י' בהג"ה פסק כדעת התוס' דב"מ והני"י שם ובאמת לענין הלכה נראה עיקר כדעת התוס' כאן וכדעת הרמב"ם וכ"פ הב"ח שם וכנ"ל:

ובג׳ ח מצוה לשנאתו שנאמר °יראת ה׳ שנאת רע א״ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי מהו למימר ליה לרביה עילויה ולמסנייה א״ל אי מהימן ליה לרביה כבי תרי נימא ליה ואי לא לא נימא ליה. (כי הא דטוביה חטא וכו׳ עד נגדיה רב פפא אמר ליה טוביה חטא וזיגוד מינגד). ת״ר ג׳ חייהם אינם חיים אלו הם הרחמנים והרתחנין ואניני הדעת. אמר רב יוסף כולהו איתנהו בי. תנו רבנן שלשה אוהבים זה את זה אלו הם הגרים והעבדים והעורבים. שלשה שונאים זה את זה הכלבים והתרנגולים *והחברין. ויש אומרים אף הזונות וי״א אף תלמידי חכמים שבבבל: כערוך פי׳ כומרי פיקים

שם רע קמפקת. מאחר שאין אתה כאמן בעדות זה לא יתקבל עדותך ואין עליך מצוה להעיד הרי אתה עובר על לא תלך רכיל: דכתיב לא יקום עד אחד. כלומר המקרא מעיד שאין אתה נאמן בעדות זו: מותר לשנוא אותו. הרואה יחידי דבר ערוה בחברו אף ע״פ שאינו רשאי להעיד בו מותר לשנאותו שהרי יודע בודאי שהוא רשע: שונא ישראל. כלומר שהוא ישראל: הרחמנים. יותר מדאי [ואני שלשה מילי דבר המדיר בהן כל שעה וכיון דהוא מקפיד עליהן אין חייו חיים שאין לו מנוחה]:

תוספות שראה בו דבר ערוה. וא״ת הא אמרינן באלו מציאות אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו והשתא מה כפיית יצר שייך כיון דמצוה לשנאתו וי״ל כיון שהוא שונאו גם חברו שונא אותו דכתיב כמים הפנים לפנים וגו׳ ובאים מתוך כך לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר ע״כ:

מהרש״א ג׳ הקב״ה שונאן כו׳. אלו ג׳ מדות נוגעין בין אדם לחברו אלא דקאמר כל האהוב למטה אהוב הוא גם למעלה וכה״ג קאמר בג׳ שהקב״ה שונאן המדבר אחד בפה כו׳ נוגעין בין אדם לחברו וקמ״ל דכל שאינו נוח לבריות אינו נוח למקום: מצוה לשנאותו. ומשמע ליה דאיירי כמו בכה״ג מדכתיב בסיפיה דקרא שנאתי בלשון יחיד דאי בדאיכא סהדי כ״ע נמי מסנו סנו ליה וק״ל: הרחמנין כו׳. פרשב״ם יותר מדאי כו׳ ע״ש דודאי מדות הרחמנות היא ממדות הטובות אלא ביותר מדאי קאמר וכן הרתחנין אינו בת״ח דאורייתא מרתחא כו׳ וכן אניני דעת דודאי דים לאדם להקפיד בדבר המאוס כדלעיל בפרקין אלא ביותר מדאי קאמר:

נב סס **ארבעה** אין הדעת סובלתן אלו הן. דל גאה. עשיר מכחש. זקן מנאף. ופרנס המתגאה על הצבור בחנם. ויש אומרים אף המגרש את אשתו פעם ראשונ׳ ושנייה ומחזירה. ות״ק זימנין דכתובתה מרובה אי נמי שיש לו בנים הימנה ולא מצי מגרש לה. חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה אהבו את הגזל אהבו את הזימה ושנאו את אדוניכם. ואל תדברו אמת. ששה דברים נאמרו בסוס אוהב את הזנות אוהב המלחמה ורוחו גסה ומואס שינה ואוכל הרבה ומוציא קמעא ומהלך על צדי דרכים. וי״א אף מבקש להרוג בעליו במלחמה:

אין הדעת סובלתן. דאפילו הן עצמן מתחרטין לאחר זמן ונבזים בעיני עצמן: המתגאה בחנם. שהוא עליהם שררה ואינו שומד עליהם בשעת דחקם: צוה כנען. כלומר מנהגם כך כאילו צוה עליהן אביהן ונפקא מיניה שצריך אדם ליזהר מהן:

מהרש״א צוה כנען אהבו כו׳. לפי שנגזר על בניו להיות עבדים כמ״ש ויהי כנען עבד למו וע״פ מ״ש לעיל דהעבדים אוהבין זה את זה קאמר הכא דבניו אהבו זה את זה. ואהבו את הגזל ע״פ מ״ש מרבה עבדים מרבה גזל ואהבו את הזמה מרבה שפחות מרבה זמה. ושנאו את אדוניכם כי לכ״א מבניו יש לו אדון לפי הגזירה שיהיו עבדים. ואל תדברו אמת כמ״ש כנען בידו מאזני מרמה: ו׳ דברי׳ נאמרו בסוס כו׳. וחמ״ה כי גאה גאה סוס ורכבו גו׳ דהיינו הסוס שרוחו גסה והמצרי שנקרא רהב ע״ש גאותו וכמ״ש פרעה כתנאה כו׳ הקב״ה שהוא גאה על גאים רמה והגביה אותן לזורקן למטה בים כדכתיב תהומות יכסיומו ירדו גו׳: ולא מצי מגרש כו׳. פי׳ דלא מצי קאי בגירושין:

נג סס **שבעה** כמנודין לשמים אלו הן. מי שאין לו אשה ומי שיש לו אשה ואין לו בנים (ממנה) ואינו מגרשה ומי שיש לו בנים ואינו מגדלן לת״ת ומי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו ומונע מנעלים מרגליו ויש אומרים אף מי שאינו מסב בחבורה של מצוה:

(מי שאין לו תפילין כו׳. מיירי בים לו ואינו מניחן וי״א נמי אפילו אין לו יש לו לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן במשה שהיה תאב ליכנס לארץ ישראל כדי לקיים מצות שבה והא דאמרינן תפילין צריכין גוף נקי כאלישע וכו׳ היינו כדמפרש שלא יפיח בהן ולא יישן ובשעת ק״ש כדי לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה דבל יכול להזהר ע״כ בתוספות): חבורה של מצוה. כגון משתה של ברית מילה או בת כהן לכהן: (ובתוספ׳ ודוקא כשיש שם בני אדם המהוגנים כדאמרינן בזה בורר נקיי הדעת שבירושלים לא היו מסובין בסעודה אא״כ יודעים מי מסב עמהם):

הרי״ף ואינו מגרשה. וקשה דזמנין דכתובתה מרובה ואין לו והיכי פסיק ותני ואינו מגרשה. ובגירסת הגמרא לא גרסינן ואינו מגרשה. ובתוספות נראה דוקא ע״י פשיעה שאינו מתעסק בפריה ורביה וכפי זה אינו כמנודה אלא על שלא נתעסק בפריה ורביה. אבל קשה לפי׳ התוס׳ דאע״פ שהיו לו בנים אינו רשאי ליבטל מפריה ורביה. וי״ל דאע״פ שאינו רשאי מ״מ לא הוי כמנודה לשמים אלא כשאין לו בנים ולהאי גירסא לא שני לן אם יש לו ממנה או מאשה אחרת ולא גרסי׳ אלא אין לו בנים סתם:

נד סס **אמר** רבה בר בר חנה אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא אמר רב משום יוסף [יוסי] איש הוצל מנין שאין שואלים בכלדיים שנאמר °תמים תהיה עם ה׳ אלהיך. ומנין ליודע בחברו שהוא גדול ממנו אפילו בדבר אחד שחייב לנהוג בו כבוד שנאמר °כל קבל די רוח

דברים ה נדרים פ״ד וע״ש רפ״ח דניאל

עיון יעקב

ני אוהבין זה את זה הגרים והעבדים והעורבין. נ״ל דאלו שהם שפלים ונבזים בעיני עצמן לכך אוהבין זה את זה ולהיפך בגדולים וחשובים שמקנאים זה בזה ומה״ט אמרינן אין קנאה בקנאת מלאים: ויש אומרים אף הזונות. כי אין אשה מתקנאה אלא בירך חברתה וכן קנאת ס״ח וסופרים ועיין בשבת דף ל״ד מ״ש שם על הא דזונות מפרכסות זו את זו ע״ש: ואל תדברו אמת. ומה״ט נמי אמרי׳ בב״מ תמן אמרינן לית היננוסא בעבדא גם אם יאמרו אמת יתגלה קלונם בגזל וזימה ושנאו את אדונם לכך צריכין לשקר להכחיש מעשיהם הרעים: ומונע מנעלים מרגליו. הטעם שהרי בירמי׳ ב׳ הזהיר יותר דכתיב מנע רגליך מיחף אף דבש״ס דיומא דף ע״ז דריש דמנע רגליך מהחטא קאמר מ״מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו ועי״ל דהוי כמנודים דאסור בנעילת הסנדל: שחייב לנהוג בו כבוד. עיין בחידושי הרי״ף מה שמקשה בזה ובאמת מעיקרא לק״מ דכגדול ממנו אפילו בדבר א׳ חייב לנהוג בו כבוד אבל כלמד ממנו אפילו אם התלמיד גדול ממנו כמו דוד נגד אחיתופל אפ״ה צריך לנהוג בו כבוד כמו תלמיד ורבו צריך לו וק״ל:

רוח יתירא בה ומלכא עשית להקמותיה על כל
יף קי מלכותא. *ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה בר אלעאי אכול בצל ושב בצל ולא תיכול אוזין ותרנגולים ויהא לבך רודף עליך. פחות ממיכלך וממשתייך ואוסיף על דירתך. כי אתא עולא אמר מתלין
מפחד הקלב שתוכע מתלייא במערבא דאכיל אליתא.*טשי בעיליתא דאכיל קקולי אקיקלי דמתא שכיב:

בכלדיים. בעלי אוב כך פי' רבינו ולא נהירא דקרא בהדיא כתיב אל תפנו אל האובות. ואני שמעתי חוזים בכוכבים וכן עיקר: תמים תהיה. להיות בוטח בו בכל קורות ותולדות הבאות לך: אכול בצל. אכול בצלים ומיני ירקות: ושב בצל. בביתך ולא תצטרך למכור ביתך: ולבך רודף עליך. מתאוה לאכול כל שעה מה שהרגילתו: דאכיל אליתא. אלית כלומר בשר שמן תדיר: טשי בעיליתא. נסתר בעלייה כשבא לתובעו הקפתו דאכיל ואין בידו מה לפרוע: קקולי. ירקות: אקיקלי דמתא. על אשפות העיר מקום שסאר בני אדם יושבין הוא יושב ואין תובעין אותו כלום:

תוספות לנהוג בו כבוד. כשלא למד ממנו אבל בלמד ממנו אמור בדוד עשאו רבו ומיודעו אף ע"פ שלא למד ממנו אלא ב' דברים ע"כ:

מהרש"א היודע בחברו שהוא גדול כו'. בברייתא דשנו חכמים הלומד מחבירו אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד כו' והכא הוסיף לומר דאפילו לא למד ממנו אלא שהוא יודע בו שהוא גדול ממנו בדבר אחד חייב לנהוג בו כבוד שנאמר כל קבל די רוח יתירא בה דהיינו שיש לו רוח ודיבור אחד יתירא עליו ומפורש בו הכבוד גבי דריוש שנאמר ומלכא עשית להקמותי' על כל מלכותא וק"ל: *הוא יוסף איש צרידא כו'. בפ' הוליאו לו ל"ג איש צרידא אלא גרסי' הוא יוסף הבבלי ושאר כל השמות דחשיב הכא חשיב נמי התם ולא ידענא למה היה לו ולאביו כל השמות הללו דכיולא בזה במשה ויתרו אתו כולהו לדרשה:

הרי"ף היודע בחבירו שהוא גדול וכו'. פירשו התוס' צריך לנהוג בו כבוד כשלא למד ממנו דבלמד ממנו אמרו שדוד עשאו רבו אלופו ומיודעו אע"פ שלא למד ממנו אלא ב' דברים ותימא לדברי התוספות מה אשמעינן במשנה הלומד מחבירו פרק אחד צריך לנהוג בו וכו' כיון דאפילו לא למד צריך לנהוג בו כבוד. ושמא כוונת התוספות היא דלא אתא הכא לאשמעינן אלא היכא דלא למד דאי בלמד מתניתין היא ומאי אתא לאשמעינן:

יף קטז מתחיל בגנות ומסיים בשבח. מאי בגנות רב אמר מתחלה עובדי עבודת כוכבים היו אבותינו ורבא אמר עבדים היינו לפרעה. אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מאריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה א"ל בעי לאודויי ולשבוחי. א"ל פטרתן למימר מה נשתנה פתח ואמר עבדים היינו:

אמר הבונה להגדיל ספר ה' אשר גבר עלינו בני זכות קודש ולא לקדמונינו לגאלנו ממצרים תקנו חז"ל להתחיל עיקר ספור ההגדה מן הגנות שהיינו בו מקדם. ולכן לא הספיק שמסדר באמור עבדים היינו כמו שסבר רבא כי הוא צריך לספרת שאלת מה נשתנה אלא אחרי זכר שחיוב להגיד לכל מיני הבנים והזמן הראוי להם סקן ראשית הדברים מתחלה עובדי כו"ס היו אבותינו וכו' כת"ק את שרב נחמן עשה השאלה שעבדו יאמר לו דבר עד שיוכל להתחיל לומר עבדים היינו במקום השוכה לשואל וא"ל עבדא דמפיק ליה מארי' וכו' כי העבד חשב בלבו מי יודע שמא עלי הוא אומר להוליאני לחירות ולהעניק לי בכסף וזהב והשיב בעי לאודויי ולשבוחי אז אמר רב נחמן פטרתן מלומר מה נשתנה כי עתה צריך אני לספר לך שהעבד ישראל היה זה שהיינו עבדים לפרעה ויוליאנו בכסף וזהב וכל הספור שלפניך אנחנו חייבין להודות ופתח ואמר עבדים היינו ונכנס עם זה באמירת ההגדה ובמקום הראוי אמר מתחלה עובדי כו"ס וכו' לפתוח בגנות ולקיים בשבח:

נה, יף קיז אמר רב חסדא אמר רבי יוחנן הללויה וכסיה וידידיה שם אחת הן (פירוש כי יד על כס יה כמו כסא) ורבא [ורב] אמר כס יה ומרחב יה אחד הן ורב [ורבה] אמר מרחב יה בלבד איבעיא להו מרחב יה לרב חסדא מאי תיקו איבעיא להו ידידיה לרב מאי ת"ש דאמר רב ידידיה נחלק לשתים לפיכך ידיד חול ויה קדש איבעי' להו הללויה לרב מאי ת"ש דאמר רב חזינא להו לתהילי דבי חביבי דכתיב בהו הללו בחד גיסא ויה בחד גיסא ופליגא דרבי יהושע ב"ל דאריב"ל מאי הללויה הללוהו בהללויות הרבה ופליגא דידיה אדידיה דאריב"ל בעשרה מאמרות [של שבח] נאמר ספר תהילים בניצוח בניגון במשכיל במזמור בשיר באשרי בתהל' בתפלה בהודאה ובהללויה וגדול שבכולם הללויה שכולל שם ושבח בבת אחת. אמר רב יהודה אמר שמואל שירה שבתורה משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו ישראל מן הים והלל זה מי אמרו נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהיו אומרין אותו (על גאולתם ו) על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבוא עליהם ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתם. ת"ר ר"מ היה אומר כל שירות
תלים ע ותשבחות האמורות בספר תהילים דוד אמרן שנא' °כלו תפלות דוד בן ישי אל תקרי כלו אלא כל אלו והלל זה מי אמרו רבי יוסי אומר אלעזר בני אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו ישראל על הים והולקין עליו חבריו לומר שדוד אמרו ונראין דבריו מדבריהם אפשר שחטו ישראל את פסחיהן ונטלו את לולביהן עד שבא
דוד

עיון יעקב

פחות ממיכלך וממשתך ואוסיף על דירתך. זה הוא הפי' אדעתיך אכול בצל שהוא מאכל קמצנים כדי שתשב בצל ביתך כפי' רשב"ם: מה נשתנה הלילה הזה. אלו השאלות הם ארבע לפי שסימניים אלו הם ארבע לרמז על שתיית ארבע כוסות וארבע כוסות הם נגד ארבע לשונות של גאולה כפי' רשב"ם ריש פרק זה על כן מסדר התנא אלו ארבע שאלות יחד ומתרץ עבדים היינו וכו' והקדוש ברוך הוא הוציא אותנו משם ונגד ארבע לשונות של גאולה אנו עושין ארבע סימניים אלו ואת הוא הטעם שתיית ד' כוסות נמלא שהאכילה ושתיה כוונה אחת להם כי שתיה בכלל אכילה: *ר"ן אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח. לכאורה קשה מניינא ל"ל ואפשר לפי שתיבת מלה הוא פחות מתיבת חמץ במנין ג' דהיינו במקום ח' של חמץ כתיב ה' בתיבת מלה לכך אומר ג' דברים אלו למלא המספר שלא ישכח לבער חמץ מרשותו שלא יעבור על בל יראה ובל ימלא ועיקר טעם הנגלה לרחק מדת התרוממות הכפות זו מדת הגאוה לכך אנו אוכלין מלה שלא הספיק לנפות לתפוס במדת הענוה שהוא גדולה מכולם לכך עיקר הגאולה הי' ע"י משה דוקא שהי' עניו מכל האדם ולכך הזכיר מרור באחרונה שהוא זכר לעבדות אף דגאולה הי' באחרונה מ"מ מאחר המוקדם כדי שיזכור בשפלותו שהי' עבד ולא יתגאה כלל ועי"ל דבא לרמז ג"כ לג' דברים שעליהם העולם עומד הפסח רמז לעבודה ומלה הוא מאכל עוני כי כך דרכה של תורה לאכול לחם צר להספיק במועט ומרור ע"ש שמררו המצרים את חייהם והקב"ה בחסדו הגדול גאל אותנו משם לכך מלוה עלינו לגמול חסד זה עם זה ועולם בחסד יבנה: הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה מאבל לי"ט ומאפילה לאורה. משנה בד' לשונות נגד ד' לשונות הגאולה דכתיב בקרא והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי אתכם ולקחתי אתכם: שם אחת הן. וא"כ אינו קדש ונמחק וכן הוא בירושלמי פ"ג דסוכה ועיין בפי' בית שמואל סוף כללי שמות על גטין: בעשרה שמות של שבח נאמר ספר תהלים. עיין במהרש"א שהוא נגד עשרה מאמרות שנברא עולם ע"ש ומה"ע אמר חמשה ספרים נגד חמשה חומשי תורה וכן כתב בשוחר טוב ריש תהלים ולכך נאמר בעשרה לשונות נגד עשרה זקנים שתקנו כדאיתא בפרק קמא דב"ב: ועל כל צרה וצרה שלא תבא. עיין פירש"י דהיינו לומר על הגאולה ואפשר דעל הצרה ממש קאמר לומר הלל כי כשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה וכדאי' בברכות פרק הרואה דנלמד מפסוק באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר כי כל מה דעביד רחמנא לטב עביד אבל לא נהגו כן. אף דבעי לקבלו בשמחה כדמסיק שם בש"ס מ"מ לומר עליו הלל לא: כל שירות ותשבחות האמורות בספר תהלים דוד אמרן. אע"פ שנאמר ע"י עשרה זקנים מ"מ הכל נתקן ע"י דוד כדאי' שם. בפ"ק דב"ב בריש שוחר טוב א"כ גם ההלל מתוקן כהלכתו ע"י דוד אף שבימי משה עדיין לא הי' בית אהרן מ"מ דוד הוסיף זה אח"כ ועיין במהרש"א שהניח בל"ע:

דוד ולא אמרו שירה (וי"א) [דבר אחר] הרי פסלו של מיכה עומד בבכי וישראל אומרים עליו את ההלל:

אחת היא. כולה תיבה אחת היא ואין התיבה נחלקת לשנים: **לרב (הסדא) מאי.** מפליג (פלגינהו) [פליג] או אוסופי מוסיף אבל (רב) [רבה] פשיטא דפליג מדקאמר בלבד: **הביבי.** דודי רבי חייא: **הללו בהך גיסא.** בסוף השיטה: **ויה בתהלת.** שטה אחרת: **בהללויות הרבה.** בתילים רבים וכולי הללויה דרים ליה הכי אלמא ש"נה אחת היא: **שירה שבתורה.** אז ישיר משה: **משה ובני ישראל וכו'.** כלומר [באותו] פשיטא לן דמשה וישראל באותה שעה שעלו מן הים תקנוהו ולא היה מקודם לכן. אבל הללויה דר"ח ויונים טובים מי תקנו: **על כל פרק ופרק.** על כל רגל ורגל: **(משה וישראל אמרוהו.** דכתיב ביה בצאת ישראל ממצרים וגו' ואח"כ קבעו דוד בספרו): **ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם.** ניסנא מעליא נקט כלומר שאם ח"ו תבא לרה עליהם ויושעו ממנה יהיו אומרים אותה על גאולתם כגון חנוכה: **דוד אמרן.** על המאורעות באירעו: *(**כלו תפלות.** כל מזמורים הפותחים בתפלה כגון תפלה לעני כי יעטוף): **כל אלו.** תפלות: **והלל זה.** בספר תהלים שאנו אומרים על כל פרק ופרק: **משה וישראל אמרוהו.** דכתיב ביה בצאת ישראל ממצרים גו' ואח"כ קבעו דוד בספרו: **אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן.** מיציאת מצרים ועד דוד ולא אמרו עליו הלל: **(וי"א) [דבר אחר] שפסלו של מיכה עומד.** בימי דוד: **בבכי.** באותו מקום: **וישראל אומרים הלל.** שכתוב בו כמוהם יהיו עושיהם אלא ודאי על הים נאמר תחלה ושוב לא פסק [כך שמעתי ולי נראה בבכי בימי שוא לגנאי כלומר עומד בשמחה]:

מהרש"א *כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי **הובתו פסח מצה ומרור פסח ע"ש מה כו'.** לא מצינו בשאר מצות דבעי' שיאמר בהן ע"ש מה דסגי להו בברכה על המצוה אבל טעם הענין הוא מפורש ברפ"ק דזבחים דכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין חוץ מן הפסח והחטאת דפסולין שלא לשמן וטעם הענין מפורש שם דלפי פגמם ורחקם מן הקדושה בעי טפי קירוב לקדושה דהיינו זביחה לשמה וע"כ אר"ג דגם אכילת הבעלים יהיה מפורש לשמה לקרב אל הקדושה וז"ש פסח ע"ש שפסח הקב"ה כו' שכבר היו ישראל במצרי' תחת ממשלת קליפות הטומאה לעבוד כוכבי' שם כמ"ש אים שקולי עיניו השליכו ובזביחת הפסח ובאכילת הצאן שהוא תועבת מצרים באו לקרב אל השכינה וכן מייתי ליה מואמרתם זבח פסח דמשמע ליה דבאכילת פסח מיירי דהזביחה כבר מפורש בה לשמה דכתיב וזבחתם זבח פסח לה' כדאמרי' התם ואמר דגם במרור בעי שיאמר ע"ש מה דהיינו כמו בשיעבוד מצרים הקשה תחת ממשלת הטומאה ובעי לזה זכירה בפה דכתיב וזכרת כי עבד גו' ויפדך ה' גו' ומצינו זכירה בפה כמו זכור אשר עשה לך גו' וזכור את יום השבת גו' דהיינו שיזכור בפה שרחקך מן הטומאה לקרבך אל השכינה ומרור שהוא חזרת תחלתו רך וסופו קשה מורה על זה כמפורש רפ"ב דבכורות גבי שאמרו חזרת שבמקומנו ש' רבוא קליפות כולי ע"ש וכן לענין אכילת מצה כתיב ז' ימים תאכל מצות גו' למען תזכור את יום צאתך גו' דהיינו שתזכור שרחקך מן הטומאה שהוא כח שאור שבעיסה לקרבך אל הקדושה באכילת מצה כאכילת כהן במנחות לקרב אל הקדושה כמ"ש בזה דלעיל גבי מצה ע"ש מה כו' כמפורש שם: ***מצה זו על שום מה על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ שנאמר ויאפו את הבצק גו'.** כ"ה בסדר הגדה ובאשר"י ויש לעיין בזה לפי טעם זה היה ראוי להיות מצות אכילת מצה אחר חצות לילה שאז יצאו ממצרים ונתקיים ויאפו את הבצק אשר הוציאו וגו' גם בפסח שאכלו במצרים למה אכלו אז מצה דאין סברא שאכלוהו ע"ש העתיד וי"ל דודאי איסור חמץ כל ז' הוא מטעם ויאפו את הבצק גו' אבל מצות אכילת מצה בערב הוא מטעם אחר כמפורש שזו בקרבן מנחה שאמר מצות תאכל במקום קדוש וגומר לא תאפה חמץ גומר כי החמץ רומז אסטרא דסמאלא וכמ"ש גבי מנחה כי כל שאור גומר וכמ"ש ומי מעכב שאור שבעיסה כולי וז"ש מצות תאכל במקום קדוש דהיינו מתוך הקדושה וסטרא דימינא ומסיים כי קודש קדשים היא ואין ראוי להיות בה חמץ מסטרא דסמאלא וזהו טעם אכילת מצה בליל פסח כדמיון המנחה לגבי כהן כי אז נתקדשו כל ישראל להבדיל בין ישראל למצרים וליל שמורים הוא מן המזיקים וסטרא דסמאלא להדבק בקדושה והרמז בזה מלת מצה ומלת חמץ שהם שוים באותיו' מ"צ אלא שיש בהם חילוף ח' דחמץ תחת ה' דמצה ונקדים בזה מה ששמעתי דרך רמז במה שאחז"ל אין המצוה קרויה אלא על מי שגומרה כי אותיות מ"צ תחלת אותיות מצוה הוא בא"ת ב"ש י"ה שהוא תחלת שם של ד' ואותיות ו"ה הם גמר אותיות של מצוה הוא רמז דעיקר מצוה גמרה שהרי תחלתה שם י"ה תחלת שם של ד' אינו מפורש רק רמז בא"ת ב"ש וגמר מצוה מפורש סוף השם בכתיבתו ו"ה ועל כוונה זו באו אותיות מ"ץ במצה וחמץ בא"ת ב"ש רמז על שם של י"ה ותח' דחמץ היא מהה' אותיות יחידות דסטרא דסמאלא שהם בג"ד ח"ע והה' דמצה היא מה' אותיות דסטרא דקדושה מורי' על קדושת אותיו' השם ושאר כל הקדושות כמפורש בחידושינו דפ"ק דיומא ע"ש והשתא הח' של חמץ נסמך למ"ץ מורה על החוטא שמדבק עצמו בסטרא דסמאלא שהם י"ה נשאר מכוסה ונעלם ממנו אבל ה' של מצה מורה על השב בתשובה גם שבתחלתו נשאר השם י"ה מכוסה בא"ת ב"ש ע"י התשובה שמדבק עצמו בקדושה נגלית לו אות ה' המורה על הקדושה להשיב בתשובה ועל כוונה זו אמרינן פ' הקומץ חזינא לספרי דוקני דחטרי לגגיה דחי"ת ותלו ליה לכרעיה דה' חטריה כו' כלומר חי הוא ברומו של עולם ותלו ליה לכרעיה דה' כולי מפני שנברא עה"ז ועה"ב בי"ה שנאמר כי ביה ה' צור עולמים ועה"ז בה' שנאמר בהבראם כולי ומפני שה' דומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא ותלו ליה לכרעיה דאי הדרי בתשובה מעיילי ליה ולעיילי ליה בהך לא מסתייע מלתא כולי דהבא לטהר מסייעין ליה והבא לטמא פותחין ליה וכולי ויש לעיין בזה דלמה נקטו צורות אלו ב' אותיות הה' והח' טפי מאחריני ועוד הרי גם הק' כרעיה תולה כמפורש פ' הבונה ע"ש ועוד הח' דומה טפי לאכסדרה אבל הוא מבואר כמו שכתבנו במקומו פרק הקומץ שלכך נקטו אלו ב' אותיות שהם בצורה א' קרובים כמ"ש פ' הבונה חית"ן ההי"ן חית"ן וצורת שניה' כאכסדר' ג' מחיצות ואחד פתוחה והשינוי ביניהם שעל הח' יש חטריה לגגיה והה' כרעיה תלויה וקאמר שכרעיה דה' תלויה שעה"ז נברא בה' שאם החוטא שב הוא מתדבק בקדושת הה' ומעיילי ליה בפתח קטן דלעיל כנרמז באותיות מצה כמ"ש אבל הח' מסטרא דסמאלא היא רמז על חוטא שאינו שב הרי זה דומה ממש לאכסדרה וכל הרוצה יצא משם בפתח גדול דלמטה שאין לו פתח קטן לעיל ליכנס כנרמז באותיות חמץ וקאמר דלכך יש לו גג למעלה שהקב"ה מתרחק ממנו ויושב ברומו של עולם: ***זכר לטיט כו'.** בשעת אכילת מרור יזכור וימררו חייהם בעבודה קשה בחומר וגו' שהיא עבודת הטיט והר לתבן שהוסיפו בעבודתם ותבן לא יתן לכם ויפץ העם וגו' לקושש קש לתבן ור"ה דקאמר זכר לתפוח לפי המדרש שכתבו התוספות יש לעשות חרוסת גם בשאר פירות שנדמו ישראל בשיר השירים אבל בשמעתין לא נקטו

אלא

אלא זכר לתפוח והיינו דיש לזכור. הכא דכל עוד שנולדו חייהם היו יולדות בריות כמ״ש תחת התפוח וגומ׳ כדאמרינן במסכת סוטה ולקיים מ״ש פן ירבה כן ירבה: *מתחיל בגנות ומסיים כו׳. עניינו שביום שמחה לבו של אדם יזכור תחלת שפלותו וגנותו שלא תזוח דעתו עליו ומה״ט דורש כמי מארמי אובד אבי וע״כ בעי לאודויי ולשבוחי טפי וק״ל: מצה ע״ש שנגאלו כו׳. ברוב ספרים מייתי ליה מדכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו וגומר מיהו בפסח שאכלו במצרים דכתיב ביה כמי על מצות ומרורים וגומר לא שייך האי טעמא ואפשר דמצות מצרים כמי כיון דכתיב ביה ואכלתם אותו בחפזון וגומר לא היה שהות להם להחמיץ וק״ל: *כאילו הוא יצא כו׳ שנאמר והגדת וגומר עשה ה׳ לי וגומר. גם שהיו בהם מבאי הארץ ודאי יציאת מצרים פחותים מבן עשרים שלא נגזר עליהם למות במדבר ועוד כשכאמרה פרשה א והגדת לבנך וגומר עדיין לא נגזרה על דור המדבר מיתתו שם וא״כ שפיר קאמר עשה ה׳ לי וגו׳ גם כשיבואו לארץ אלא דמשמע מדכתיב בי׳ ביום ההוא וגו׳ דכל הפ׳ איירי גם בדורות האחרונים דמלות בכור ושאר כל המלות שנזכרו בפ׳ זו כאמרו גם לדורות וכן הא דאמר רבא דלריך שיאמר ואותנו הוציא משם ההוא קרא כמי משמע ליה מדכתיב כי ישאלך בנך מחר וגומר. דכאמר כן גם לדורות הבאים וק״ל: הללויה וידידיה ובסיה כו׳. ופירש רשב״ם הללויה כמו הלול כגון שחקיה וכמו בקיה כולי ע״ש אבל א״כ לא הוה לריך לפרש למ״ד א׳ הוא הללויה בהלולים הרבה וכראה לפרש גבי כסיה וידידיה א׳ הן היינו כמי על שמו של הקב״ה וכמוהו במקרא חזקיה ירמיה זכריה לפניה ועוד רבים וכן רבים משמות במקרא שם וכן אל ע״ש שיסוף השם כדאי׳ במדרש שם ישראל ואין חילוק בפי׳ שמות אלו דבין למ״ד א׳ הן בין למ״ד ב׳ הן יה הוא שם אלא דלמ״ד א׳ הן כולו חול שהם אדם הוא ע״ש של הקב״ה ולמ״ד שכים הן יהיה יה קודש ולמכ״ע דאינו כמחק גם שיכול לכותבו בב׳ שיטין אבל בהללוי׳ א״א לפרש כן אלא בהלולים הרבה ודו״ק: בעשרה מאמרות של שבח כו׳. כקט האי ליסנא ע״ש שבעשרה מאמרות נברא העולם והקדושות בכ״מ עשר הן למעלה וגם למטה כמפורש בריש מסכתא כלים בחידושינו והעשירי קודש מכולם וז״ש גם כאן דהללויה גדול מכולן כולי וק״ל: שירה שבתורה משה כולי. ר״ל דודאי אי לא הוה אשכחן שירת הים לגבי משה וישראל בתורה כיונא דהלל זה משה וישראל אמרו שהוא הכם ראשון הכעשה לישראל והכי סבר ר״א לקמן אבל כיון שמפורש בהו שירת אז ישיר לא כיונא בהלל זה דמשה וישראל אמרו אלא כביאים שביכיהן כולי: אלא כל אלו כולי. דלא ה״ל למכתב כלו עד בסוף כל הספר תהלים ודוחק לומר בזה דאין מוקדם ומאוחר ולכך דריש מיניה כל אלו שהן כל ספר תהלים: משה וישראל אמרוהו בשעה שעלו כו׳. גם שאמרו שירת אז ישיר קאמר דאמרו כמי הלל זה המתוקן לישראל על כל פרק ופרק כולי כדמוסיק בשחיטת פסח וכטילת לולב מיהו ק״ק היאך יאמרו משה וישראל בית אהרן בטחו וגו׳ יברך את בית אהרן וגומר והרי אז עדיין לא כיתנה הכהונה לאהרן ויש לייסב וק״ל: פסלו של מיכה עומד כולי וישראל כו׳. פי׳ רשב״ם דבימי דוד היה כו׳ אלא ודאי על הים כאמר כולי ע״ש ול״ע דא״כ על הים כמי לא היה להם לאומרו מה״ט שהרי פסל מיכה היה כמי בים כדדרשינן פ׳ חלק ועבר בים לרה זה פסל מיכה וי״ל דבים היה בסתר ביד מיכה ולא כן בימי דוד שכבר היה פסל מיכה מפורסם:

הרי״ף איבעיא להו ידידיה לרב מאי תיקו. הא דלא בעי נמי לרבא הוא משום דרבא אתא לאוסופי ארב חסדא אבל רב אמר מרחב יה בלבד ולהכי בעי אי אמר בלבד למעט כס יה או למעט כמי ידידיה וליכא למיבעי כס יה לרב מאי דכיון דרב אמר מרחב יה בלבד בודאי דאתא למעוטי כס יה דאער רבא אבל אפשר דמיעט תרוייהו כס יה וידידיה או דילמא לא מיעט אלא כס יה ולא מיעט ידידיה: פסלו של מיכה כו׳. קשה לפרש״י ולטעמיך מי ניחא והרי ביורדי הים עבר פסל מיכה שנאמר ועבר בים לרה ואיך היו אומרים כמוהם יהיו עושיהם וכו׳. וע״ק שבימי דוד אף על פי שיאמרו כמוהם יהיו עושיהם ניחא שפסל מיכה נתבטל בימי שמואל שהסיר האשרות והעשתרות ומש״ה עד יום גלות הארץ איגו על גלות הארץ לדקיהו ולא גלות שבט ראובן וגד כמ״ש המפרשים אלא עד יום גלות הארץ וכהרגו בני עלי וכן כתיב וישימו להם פסל מיכה כל ימי היות בית האלהים בשילה דמשמע שלאחר שנעתק המשכן משילה לנוב וגבעון נתבטל פסל מיכה וא״כ לא היה בזמן דוד. ועוד לו הונח שהיה בימי דוד כיון שלא היה עומד אללו כ אם בגבול שדכי היה מקלל אותם כמוהם יהיו עושיהם מה שאין לומר כן ביורדי הים. ול״ל דיי״א לא סברי דפסל מיכה עבר בים ולא נתבטל עד גלות הארץ בימי לדקיהו והוא דוחק ואי לא מסתפינא אמינא דהאי יי״א בא לחזק דברי חבריו שאמרו דוד אמרו לפי שאיך אפשר לומר יורדי הים אמרוהו ופסלו של מיכה היה עומד אתם אלא ודאי שדוד אמרו אבל אין זה מסכים לדעת רש״י ז״ל:

תנו רבנן ר׳ אליעזר אומר כל שירות ותשבחות שאמרנו דוד בספר תהלים כנגד עצמו אמרן רבי יהושע[ש״ס] אומר כנגד ציבור אמרן וחכמים אומרים יש מהם כנגד עצמו ויש מהם כנגד ציבור האמור בלשון יחיד כנגד עצמו והאמורות בלשון רבים כנגד ציבור. ניצוח וניגון לעתיד לבא. משכיל על ידי תורגמן לדוד מזמור מלמד ששרתה עליו שכינה ואח״כ אמר שירה מזמור לדוד מלמד שאמר שירה ואח״כ שרתה עליו שכינה ללמדך שאין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר שמחה של מצוה. שנא׳ °ועתה[מלכי׳ ב ג] קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה׳ אמר רב[שבת ל׳ ועי״ם] יהודה אמר רב וכן לדבר הלכה. אמר רבא וכן לחלום[יס״ח] טוב. איני והא אמר רב גידל אמר רב ת״ח היושב לפני רבו ואין שפתותיו נוטפות מר תכוינה שנא׳ °שפתותיו[ש״ה ה] שושנים נוטפות מור עובר אל תקרי שושנים אלא ששונים. אל תקרי מור עובר אלא מר עובר. לא קשיא הא ברבה הא בתלמידא. ואי בעית אימא הא והא ברבה ולא קשיא הא מקמי דנפתח הא בתר דנפתח כי הא דרבה כי הוה בעי למפתח בשמעתא אמר ברישא מילי דבדיחותא וקא בדחי רבנן והדר יתבי באימתא ופתח בשמעתא:

[כנגד ציבור. כנסת ישראל שנתנבא על גלותן והתפלל עליהן]: ניצוח וניגון לעתיד. כל מקום שנאמר למנלח בנגינות מלעתיד לבא הוא מדבר ולא ידענא מהיכא משמע אלא הכי הוי קים להו

עין יעקב

כנגד עצמו אמרן. ואף שהוזכר בהם בלשון רבים מ״מ מלך כרבים דמי ור׳ יהושע דאמר כנגד לבור אמרן אף שהוא לשון יחיד כל ישראל חשובין כאיש אחד וקראן בלשון יחיד וחכמים ס״ל דאין מהרא יולא מידי פשוטו בהא פליגי: לדוד מזמור מלמד שרתה עליו שכינה ואח״כ אמר שירה. דהיינו אם היה דוד בשמחה שירתה תחלה עליו השכינה רוה ג״״ שבא רוח הקדש לדוד ואח״כ אמר שירה שהוא מזמור אבל אם היה בדאגה או בליה הי׳ מזמור השירה תחלה כדי שע״י השירה יהי׳ בשמחה שיבא רוח הקדש לדוד וזה ריש בנין אב לכולן מזמור לדוד כברחו מפני אבשלום בנו זה שאמר ללמדך וק״ל:

להו: ע"י תורגמן. הוא אומר ואחר מפרש לרבים דהיינו משכיל ולוחש למתורגמן: לדוד מזמור. משמע בתחלה היה לדוד רה"ק ואחר כך אומר מזמור: מזמור לדוד. משמע מתוך המזמור באה השכינה לדוד: ללמד. מכאן אתה למד וגם מפסוק אחר מוכיח שנאמר ועתה קחו לי מנגן וגו': שמחה של מצוה. כי הך דקחו לי מנגן שהיה מתכוין שתשרה עליו שכינה: וכן להלום. אם הולך לישן מתוך שמחה רואה חלום טוב: הא ברבה. צריך לנמור מתוך שמחה:

מהרש"א כל שירות כנגד כו'. לאו דוקא כל שירות כו' דהא יש הרבה דאינן מפורשין אלא כנגד לבור והרבה דמפורשין כנגד עצמו אלא דפליגי בשירו' ותשבחות הנאמרים סתמא: ניצוח וניגון לעתיד לבא כו'. פרש"י ולא ידענא היכא משמע כו' ע"ש ונראה דניצוח וכלה חדא הוא ואמרינן בריש פ' כיצד מעברין כלה סלה ועד אין לו הפסק עולמית כלה דכתיב כי לא לעולם אריב ולא נכלה אקצוף וגומר וע"ש בחידושינו וק"ל:

הרי"ף לדוד מזמור ששרתה עליו שכינה ואחר כך וכו'. וקשה היכי אמר ללמדך שאין השכינה וכו' והא כתיב לדוד מזמור דמשמע ששרתה שכינה תחלה קודם השירה והשמחה. וי"ל דה"ק ללמדך שאילו לא כתיב הכא מזמור לדוד והודיענו שמזמור קודם להשראת שכינה כשאמר לדוד מזמור שאומר שסרת' שכינה קודם המזמור לא היינו דורשי' שקדם דבר של שמחה אל השראת שכינה. אבל עכשיו שאמר מזמור לדוד שקדם המזמור והשיר אל השראת שכינה בא ללמדך כל מקום שמצינו לדוד מזמור דהיינו השראת שכינה קודם השירה דע לך שגודלי' קדם איזה דבר של שמחה שמתוך אותה שמחה שרתה עליו השכינה שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה: אל תקרי שושנים אלא ששונים. נראה דהוקשה לו הל"ל שפתותיו כשושנים כדכתיב לחייו כערוגת הבושם לזה אמר אל תקרי שושנים אלא ששונים אותם בשפתותיהם יהיו נוטפות מר. ואמר אל תקרי מור עובר אלא מר. לפי שהמור אינו צודק לומר בו נוטף שהמור אינו נוטף ממנו טיפין שהוא דבר של ריח עומד ומתבשמים מריחו לזה פי' שפתותיו של השונים הלכות כששונים ונוטפים וזורקים טיפי מרה בתלמידים:

נז **תנו** רבנן הלל זה מי אמרו רבי אליעזר אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים הם אמרו °לא לנו ה' וגו' (תלים קטו) משיבה רוח הקדש ואמרה °למעני למעני אעשה (ישעיה מח) כי איך יחל וגומר ר' יהושע [יהודה] אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהן מלכי כנען הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו' רבי אליעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמדו עליהם סיסרא ויבין הם אמרו לא לנו ה' לא לנו משיבה רוח הקדש ואמרה להם למעני למעני אעשה כי איך יחל וגו' רבי אלעזר בן עזריה [עקיבא] אומר חנניה ומישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכד נצר הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'. רבי עקיבא [אלעזר בן עזריה] (עקידה פ"י) אומר חזקיה וסיעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו'. רבי יוסי הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמרוהו בשעה שעמד עליהם המן הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו' וחכמים אומרים נביאים שביניהם תקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל ולכשנגאלין אומרים אותו על הגאולה עד היכן הוא אומר בית שמאי אומרים עד °אם הבנים שמחה (תלים קיג) וב"ה אומרים עד °חלמיש למעינו מים: (שם קיד)

[עד היכן הוא אומר. פי' בליל פסח בהגדה קודם האכילה]:

נח °**ועשיתי** לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ. (שם ע"ב שמואל ב ז) תני רב יוסף זה שאומרים מגן דוד °ואעשך לגוי גדול (בראשית יב) אמר ריש לקיש זה שאומרים אלהי אברהם °ואברכך זה שאומרים אלהי יצחק °ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב יכול יהו חותמין בכולם ת"ל °והיה ברכה. בך חותמין ולא בכולם: *תנו רבנן רביעי גומר (דף קיח) עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול דברי רבי טרפון וי"א °ה' רועי לא אחסר. (תלים כג) מהיכן הלל הגדול אמר רב יהודה °מהודו (שם קלו) עד °על נהרות בבל. (שם קלז) ר' יוחנן אמר °משיר המעלות (שם קכ) עד על נהרות בבל. רב אחא בר יעקב אמר °מכי יעקב בחר לו יה (שם קלה) ועד על נהרות בבל. ולמה נקרא שמו הלל הגדול [אמר ר' יוחנן] מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה. אמר רבי יהושע בן לוי הני עשרים וששה כל"ח כנגד מי. כנגד עשרים וששה דורות שברא הקב"ה בעולמו. ולא נתן להם תורה וזן אותם בחסדו. ואמר ר' יהושע בן לוי [רב חסדא] מ"ד °הודו לה' כי טוב (שם קלו) הודו למי שגובה חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו עני בשיו יתום בביצתו אלמנה בתרנגולתה. א"ר יוחנן קשה מזונותיו של אדם כפלים כיולדה. דאילו ביולדה כתיב °בעצב תלדי בנים (בראשית ג) ואילו במזונות כתיב °בעצבון תאכלנה. (שם) אמר ר' אלעזר קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף שנאמר °נותן לחם לכל בשר (תלים קלו) וסמיך ליה לגוזר ים סוף לגזרים וא"ר אלעזר [יוחנן] קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה דאילו בגאולה כתיב °המלאך הגואל אותי מכל רע (בראשית מח) מלאך בעלמא. ואילו במזונות כתיב °האלהים הרועה אותי. (שם) אריב"ל בשעה שאמר הקב"ה לאדם הראשון °וקוץ ודרדר תצמיח לך (שם ג) זלגו עיניו דמעות. אמר לפניו רבש"ע אני וחמור נאכל באבוס אחד. כיון שאמר לו °בזעת אפך תאכל לחם (שם) מיד נתקררה דעתו. אמר ר"ל אשרינו (אם) [שלא] עמדנו בראשונה. אמר אביי אכתי לא פלטינן מינה דקא אכלינן עשבא דחקלא. אמר רב שיזבי משום

עיון יעקב

הלל זה מי אמרו. עיקר קושיא זו על מזמור קט"ו דאמר כפל לא לנו על זה פליגי דמר אמר משה וישראל אמרו לכך כתיב כפל א' בשביל משה ואחד בשביל ישראל לכן גם רוח הקדש משיבה כפל וכן אינך מ"ד כולהו מזכירים שנים שנים מה"ט וכל אחד מוסיף על דברי חבירו כפירש"י ומהרש"א ולא פליגי: **בשם** הגדולים. תני רב יוסף שאומרים מגן דוד. עיין בחידושי הרי"ף דלמה קאמר כשם הגדולים דהא לא אמרינן רק מגן אברהם הל"ל כשם הגדול ע"ש ול"נ כפשוטו דהא באמת צ"ל מאיזה טעם מסיימין רק מגן אברהם הלא יעקב הי' בחיר שבאבות אלא שבי"א מזכה אבא ואין אבא מזכה ברא לכך זכות יעקב ויצחק גרמה שיסיים במגן אברהם שהוא מסולק בזכותם וגם לדוד נתבשר שהוא לא יבנה בית המקדש רק שלמה בנו ולא נתבשר לו שלא יבנה הוא בעונו הבית המקדש רק בנו וע"י בנו יזכה הוא לשם כשם הגדולים שאומרו מגן דוד כמו אברהם ממש וזה שאמר בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני וק"ל: **ולא** נתן להם את התורה וזן אותם בחסדו. וזה שפי' הודו לפי' כי טוב אין טוב אלא תורה שניתן להם אחר, יל"ע כי מקודם לא ניזון העולם אלא בחסדו כל כ"ו דורות ע"י נדה"ר שהוא שם הוי"ה מספר כ"ו ותתקע"ד דורות קימטן הקב"ה מאלי' עצמה כדאי' בחגיגה דף י"ג דכתיב דבר צוה לאלף דור עיין שם: **קשה** מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. במדרש רבה בראשית פ' כ' קאמר גדולה מקי"ם וכה"ג אמרי' בסוטה קשה לזווגם כקריעת ים סוף. והא דאיתא במדרש פ' תולדות על פסוק מה זה מהרת למצוא בני א"ל אם לזיווגך תמציא לך דכתיב הקרה נא לפני למאכלך על אחת כמה וכמה משמע דמאכל קל יש לומר אם כבר נבראו המזונות רק לומר להביא שלא יצער ברעב הוא נעשה יותר ממהירות הזיווג וק"ל: **אשרינו**. כלומר הת"ח אם עמדו בראשונה שהיו יכולין ללמוד בלי יגיעה אחר מזונותיהם כמו עכשיו:

משום רבי אלעזר בן עזריה קשין מזונותיו של אדם
ישעיה נא כקריעת ים סוף שנאמר (°מהר צועה להפתח וגומ' ולא
יחסר לחמו. וכתיב בתריה ואנכי ה' אלהיך רוגע הים
מכות ויהמו גליו). [נותן לחם לכל בשר וסמיך לו לגוזר ים סוף
פ"ב וע"ש לגזרים] ואמר רבי אלעזר [בן עזריה] קשין נקביו של
רש"א אדם כיום המיתה [וכקריעת ים סוף] שנאמר מהר צועה
להפתח ולא ימות לשחת [וכתיב בתריה רוגע הים ויהמו
גליו] אמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה כל
המבזה את המועדות כאילו עובד עבודת כוכבים שנא'
שמות לד °אלהי מסכה לא תעשה לך וכתיב בתריה את חג המצות
שם פ' כתרא תשמור. ואמר רב ששת משום ר"א בן עזריה כל המספר
וע"ש רש"א לשון הרע וכל המקבל לה"ר וכל המעיד עדות שקר לחברו
שם כב ראוי להשליכו לכלבים שנאמר °לכלב תשליכון אותו
שם כג וכתיב בתריה °לא תשא שמע שוא קרי ביה לא תשיא:

[בשם הגדולים. כאברהם יצחק ויעקב]: ה"ג רביעי גומר עליו את ההלל ואומר עליו הלל הגדול: ה' רועי. על שם המזון שאכלו צריך לומר: שהקב"ה יושב ברומו של עולם וכו'. דכתיב הודו לאל השמים נותן לחם לכל בשר והיינו דבר גדול: בטובתו. בטובה שהשפיע לו והכי משמע כי טוב כי לעולם חסדו חסד הוא עושה לעולם בכי טוב כלומר בטוב שנתן לו: עשיר בשורו. מפקידו ממון ומכפר על גופו: בעצבון תאכלנה. הרי משמע: כקריעת ים סוף. כלומר כח גדול עושה לו הקב"ה למי שנותן לו מזונות כאשר עשה בקריעת ים סוף וכ"מ למיבעי רחמי: (כיון הרב לדקדוק אמתי): קשין נקביו של אדם. כשהוא עצור (כיום המיתה): צועה. לשון עצור: המבזה את המועדות. שעושה מלאכה בחול המועד דכתיב את חג המצות תשמור ונפקא לן מיניה במסכת חגיגה איסור מלאכה בחולו של מועד: המקבל לשון הרע. שמאמין על חבירו ותימה אע"ג דלקבולי לא מיבעי למיחש לה מיבעי כדמפרש במס' נדה:

מהרש"א אמרו לא לנו ה' כו'. ע"פ מ"ש ויסע מלאך אלהים אין אלהים בכ"מ אלא דיין שהיו נתונים בדין אם להציל אם להאבד כו' כפרש"י בחומש וזה שהתפללו בלשון כפול לא לנו ר"ל לא לנו ובשבילנו תצילנו ה' כי לא לנו זכות כי אם לשמך תן גומר למה יאמרו הגוים גומר ורוח הקדים מסיבה דכן אעשה למעני וכן בכל הני דמייתי כו' כשהיו בעת צרה התפללו כן לא לנו ה' גומר ויש לדקדק בזה למאי דאמרינן פ"ק דב"ב דוד כתב ספר תהלים ע"י י' זקנים אדם אברהם משה כו' והיאך קאמרי הכא הכי תנאי יהושע או דבורה אמרו לא לנו ה' גומר ויותר קשה להני תנאי מחזקיה וחנניה כו' מרדכי ואסתר אמרוהו שהיו זמן רב אחר דוד ולפירוש רש"י דלא פליגי אלא כ"א מהני תנאי מוסיף על דברי חברו שאף זה אמרו ניחא: *הכל מודים בתהלת ה' כו' הללויה דבתריה ריש פרקא כו'. וכן הוא בספרי תהלים שלנו דכל הנך דחשיב הכא הוו ריש פרקא וכל השאר הללויה היכא שאינו כ"א אחד לבד הוא סוף פרקא והיינו כרב חסדא דכולהו סוף פרקא ויש לתת טעם למה יצאו אלו דחשיב הכא מן הכלל דהכל מודים בהו דהוו ריש פרקא ונראה בתהלת ה' ידבר גומר סברא שמסיים בתהלה, כיון שמתחיל תהלה כמ"ש התוספות בפ"ק דברכות גבי כל פרשה שחביבה על דוד כו' וא"כ הללויה דבתריה ריש פרקא ובתאוות רשעים תאבד סברא הוא דלא הוה הללויה סוף פרקא כדאמרי' במדרשות שע"כ אין אומרים הלל ביום שביעי של פסח לפי שנטבעו בו המצרים וה"נ אין לומר הללויה על אבידת הרשעים אלא דהוה ר"פ דבתריה וכן י"ל במנחל בדרך ישתה ע"כ ירים ראש דמספר באבדן של רשעי' דאין לומר בהו הלל אבל הוא ריש פרקא דבתריה ובשעומדים בית ה' הללויה גומר בספרים שלהם היה ריש פרקא וכמ"ש התוס' אבל בספרים שלפנינו אינו ריש פירקא אלא שהוא ריש פסוקא הללויה כי טוב ה' גומר והיינו טעמא דאי הוה סוף פירקא או סוף פסוקא דלעיל לא יתפרש בו כי טוב שהוא נתינת טעם להללויה ובשכל טוב גומר שמסיים בו תהלתו עומדת לעד אין לסיים בו הללויה כמו בתהלת ה' גומר כדלעיל ודו"ק: דצלותא מצמיה כו' דאפטרת' מגן דוד כו'. כיון דצלותא רחמי ניכהו מתפללין אנו בזכות האבות בכל התפלות דהיינו אלהי אברהם כו' עד מגן אברהם אבל מגן דוד אין לומר בתפלה דרחמי היא ולא שייך להתפלל בזכותו שהרי אנו מתפללין על משיחו ויש לו לתלות בזכות אחרים אבל תקנו מגן דוד גבי קריאת התורה לקיים המקרא ועשיתי לך שם גדול גומר ולפי שדברי נביא היה תקנוהו לגבי קריאת נביאים בהפטורה וק"ל: זה שאומרים אלהי אברהם כו'. הוא מבואר שזה הכתוב הוא תחלת דבר ה' עם אברהם ולא נאמר אלא בלשון סיפור דברים שזאת אעשה לך שתהיה לגוי גדול וגם אברכך ואגדלה וגומר אבל לא בירך עתה בכל זה אלא שבישר לו עתה על כל הטובה וברכה שיתן לו ולבנו ולבן בנו וזאת הראייה שדברים אלו בעצמם כאמרו שוב לאברהם דכתיב ואברהם היו יהיה לגוי גדול וכבר ידוע כי אלהים הוא בעל הכוחות וז"ש אלקי אברהם שזה הכח אלהי שיהיה לגוי גדול ניתן לאברהם אחר שהיו הוא ושרה אשתו עקרים וזה שאומרים אלהי אברהם כי זה כח אלוה שיהיה לגוי גדול נתקיים באברהם ואמר ואברכך שזה כח אלהי לא נמצא באברהם אלא ביצחק שנאמר ויברך אלהים את יצחק וז"ש אלהי יצחק כי זה כח הברכה שנאמר ואברכך נתקיים ביצחק ואמר ואגדלה שמך גומר זה כח אלהי לא נגלה לאברהם ולא ליצחק אלא ליעקב כי היה שמו ע"ש עקב ושפלות וגידל שמו הקב"ה כ"א ישראל יהיה שמך וז"ש אלהי יעקב שזה כח אלהי ואגדלה שמך על יעקב נאמר ואמר יכול בכולן חותמין כי החתימה בשם של ד' שם אחדות על כולן כאמר ת"ל והיה ברכה בך חותמין כו' והיה הן אותיות שם של ד' וא"ל הקב"ה שהוא יהא נזכר בחתימה כי אברהם הוא הראשון אשר על ידו נתייחד שמו של הקב"ה וכדלקמן אמר הקב"ה אני יחיד בעולמי והוא יחיד בעולם נאה ליחיד כו' ולזה גבי יצחק כתיב ויברך אלהים גומר ולגבי יעקב ויאמר אלהים לא יקרא גומר אבל גבי אברהם זכר שם של ד' בברית בין הבתרים וא"ל אנכי מגן לך שהוא מעין החתימה ואלו כחות אלהים הם נסים נסתרים אבל נסים הנגלים פועל אותן הש"י בשמו המיוחד שם ההויה וז"ש למשה וארא אל אברהם גומר באל שדי גומר שהוא כח אלהי המסדר מערכה בנסים נסתרים לכל אבל שמי ה' הפועל נס נגלה לא נודעתי להם ועוד מפורש בפרק חלק: שהקב"ה יושב ברומו כו'. דזה דבר גדול הוא שהקב"ה יושב ברומו של

עיון יעקב

כל המבזה את המועדות. דהיינו שעושה מלאכה בחולו של מועד והכל משום חימוד ממון שלא יצטרך לבריות ואינו בוטח בה' שנותן לחם לכל בשר דומה לעע"ז וכדאמרינן בב"ב דף ק"י לעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז ואל יצטרך לבריות ובאמת התם הכוונה עבודה שהיא זרה לו: כל המספר לה"ר וכו'. אפשר משום דאמרינן במדרש שזכו הכלבים ליתן להם נבילות וטריפות לפי ששמרו פיהם ולשונם כדכתיב ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אף שהם בטבע עזי נפש וזה מעיז פניו כ"כ לומר לה"ר או עדות שקר ואינו שומר פיו ולשונו ומכל שכן ראוי להשליכו לכלב כנבילה וגם המקבל בכלל שהוא גורם להיות רגיל בלה"ר כיון שמקבל אותו ומה"ע כתבו המפרשים שלכך נענש יוסף שהביא דבתם רעה ואי' במדרש שאינו נשסה בו את הכלבים. וק"ל:

של עולם ומשגיח למטה בשפלים ליתן לכל בריה מזונות וכדאמרינן פ"ק דעבודת כוכבים שהקב"ה זן מקרני ראמים עד ביצי כינים והיינו נותן לחם לכל בשר ונ"ד ה' רועי לא אחסר היא הלל הגדול ה"נ הכי קאמר כיון שה' רועי שהוא משגיח וזן את כל העולם גם אני לא אחסר ויש לדקדק אהא דפ"ק דברכות דאומרים תהלה לדוד ג"פ בכל יום משום דכתיב ביה פותח את ידך גומר ופריך וניכא הלל הגדול ומשני דאית ביה תרתי דאתי נמי בא"ב ה"נ מה"ט נימא דהלל הגדול היינו תהלה לדוד דעדיפא טפי דאית ביה תרתי וי"ל דודאי לגבי הך מלתא דהקב"ה זן ומפרנס כל עולם מפורש טפי בקרא דנותן לחם לכל בשר דמה"ט פריך התם וניכא הלל הגדול כו' כמפורש שם ועוד דכל הכ"ו הודו מכוונין אדבר זה שהקב"ה זן כל עולם בחסדו שהתחיל הודו לאלהי האלהים גומר והודו לאדוני האדונים גומר לומר שלא ניתן הארץ ביד שרי מעלה אבל הוא בעצמו משגיח וזן כל בריה וזה שסיים הודו לאל השמים גומר גם שהוא יושב למעלה הוא משגיח בארץ ליתן לכל ברי' שפילה פרנסתה ולכך נקרא הלל הגדול ואומרים אותו בפסח במקום סעודה על הכוס אבל התם לגבי תפלה טפי אית לן למימר תהלה לדוד דאית ביה תרתי דהיינו דאית ביה נמי א"ב אותיות התורה ואמרינן אין עומדין להתפלל אלא מתוך דבר הלכה ודו"ק: **ולא נתן להם התורה וזן כו'.** שלא היו ראוים למזונות כדאמרינן פ"ק דב"ב אסור לתת פתו לע"ה ואף על פי כן הקב"ה זן אותן בחסד ומספר שם של ד' הוא כ"ו כנגד כ"ו דורות כי נח היה בדור י' הוא התחיל להשלים י' שבשם ובדור פלג שהוא דור ה' אחר נח נעשה פירוד בין שם י"ה ובין ו"ה של השם ובא אברהם בדור ה' אח"כ להשלים ה' אחרונה שבשם כמ"ש ולא יקרא עוד את שמך אברם ובא בדור ו' אח"כ היה נתינת התורה ונשלמה ו' של השם וז"ש הודו לה' גו' שמספרו כ"ו כי טרם שנשלם בזמן מתן תורה לא היה העולם קיים כ"א בחסדו וטובו הגדול: **מ"ד הודו לה' כי טוב גומר.** דלפי פשטיה דקאי כי טוב אה' ה"ל למכתב הודו כי טוב ה' גומר דומיא דכתיב בכה"ג הללויה כי טוב ה' וע"כ דרשו דכי טוב לא קאי אה' אלא אטובתו של אדם ולכך כתיב לה' בלי ר"ל הודו לה' על שגבה חובו בכי טובתו של אדם עשיר בשורו כו' וק"ל: **קשין מזונותיו כו' כתיב בעצבון.** הנו"ן בסוף מורה על הרבים בנקבה וה"ק דקללה האמורה באדם כפול כקללה האמורה בנקבה שנאמר בה בעצב תלדי שהזכר הטורף במזונות לערו כפול כנקבה היולדת: **וסמיך ליה לגוזר ים סוף וגומר.** לא ידענו מאי סמיך ליה דהא כמה קראי אפסיקו ביניהו ואי קרי ליה סמיך משום דבחד מזמורא נינהו א"כ הל"ל נמי דקשין מזונותיו כבריאת שמים וארץ וכמכת בכורות וככל הני נסים דכתיב נמי בההוא מזמורא: **האלהים הרועה גומר.** וכמ"ש במס' תענית דג' מפתחות ביד הקב"ה וחשיב מפתח של פרנסה בהדייהו אבל בגאולה כתיב המלאך הגואל כו' וכן כתיב בגאולת ישראל בעולם הזה ומלאך פניו הושיעם אבל בגאולה דלעתיד קאמר בחמלתו הוא גאלם גומר: **זלגו עיניו דמעות כו'.** כי היה סבור כיון שמאכלו שוה כחמור ישתוה גם בדעתו כחמור כי מזונות החמורי יולידו טבע חמורי ולא נתקררה דעתו עד שאמר לו שיאכל לחם כי טעם הדגן הביא לאדם דעת שע"ז אמרו בסוכה בקטן יוסף דעת יוסיף גומר כמפורש שם: **אשרינו שלא עמדנו בראשונה כו'.** כ"ה הגירסא בנוסחות חדשות אבל בספרים ישנים אשרינו אם עמדנו בראשונה כו' ור"ל דכל זאת לא שוה לן שא"ל בזעת אפך גומר ואשרינו יותר אם עמדנו בראשונה כמו קודם חטא שהיתה פרנסתן מצויה בלא טורח כלל וע"ז אמר אביי דעדיין לא פלטינן מינה דקאכלינן עיסבא דדברא בלא טורח כלל: **קשין נקביו כו'.** דרים לועה מלשון לוזה בא' שהם מתחלפים בכתב כדאמרינן פרק הבונה שלא יכתוב אלפין עיינין כו' גם בלשון באותיות אחע"ה וכה"ג דרשוהו בפ' הרואה ורשב"ם פי' בענ"א:

הרי"ף משה וישראל אמרוהו וכו'. הכוונה כי ישראל שאלו מה' שיושיעם מידם לכבוד שמו שנאמר בו עושה חסד וכתיב ורב חסד ואמת וז"ש כאן על חסדך על אמתך כי חסדך ה' מלאה הארץ וחסד ה' מעולם עד עולם וכתיב ואמת ה' לעולם. ומשיבה רוח הקדש למעני. שהוא כפול לומר הן אמת כי שמעתי תפלתכם לעשות למען שמי שאני ה' עושה חסד. אבל יש ג"כ בחינה אחרת שלמעני אעשה כי איך יחל כי בהיות שם אל כלול בישראל כל המיצר לישראל כאילו מיצר כביכול להקב"ה כי עמו אנכי בצרה ואני מוכרח להושיע שמי כי איך יחל היתכן שיתחלל כבודי בהיות כי בצרתם גם לי צר כביכול וכיון שכן למעני אעשה להושיע את שמי וגם אתם תושעו כי ישראל נושע בה': ועשיתי לך שם גדול וכו' זה שאומרים מגן דוד. יש לתמוה כיון שאמר הכתוב כשם הגדולים ולא מצינו בשני גדולים מהם יצחק ויעקב שאמרו מגן יצחק או מגן יעקב א"כ איך הוא אומר בדוד ועשיתי לך שם שאומרים מגן דוד כשם הגדולים והלא לא נאמר מגן אלא באברהם לבדו והיה לו לומר כשם הגדול בארץ אבל השתא דכתיב כשם הגדולים משמע שיעשה לו שם לומר אלהי דוד כמו שאומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב דהיינו כשם הגדולים ולא מצינו כן לומר אלהי דוד אלא מגן דוד. ונראה דדרים בכתוב דהיל"ל ועשיתי לך שם כשם הגדולים מאי שם גדול אלא לומר ועשיתי לך שם הגדול שבאבות הגדולים שהוא אברהם. ואילו הסכי' שיאמרו אלהי דוד נמצא שמו של דוד כשם כל הגדולים אברהם יצחק ויעקב ומדקאמר שהוא שם שיש לו לגדול שבהם ולא לשאר הגדולים מהו זה הוא ענין המגן שלא נאמר ביצחק ויעקב הגדולים אלא באברהם הגדול שבכולם שחותמין בו מגן אברהם וכן בדוד חותמין מגן דוד. ועם זה יתבאר מה שאמר ריש לקיש ואעשך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם. ואברכך שיאמרו בו אלהי יצחק. ואגדלה שמך בן הבן זה יעקב שאומרים אלהי יעקב. אבל בחיתום הברכה והיה ברכה תהיה אתה חותם בברכה מגן אברהם. ונמצא שיש באברהם הגדול שבכולן מה שאין כן ביצחק ויעקב חותמין מגן אברהם ולא מגן יצחק ויעקב. ולדוד הבטיחו שיעשה לו שם הגדול שהיה שמו של אברהם שחותמין ב הברכה מגן אברהם וכן בדוד מגן דוד. ומה שאמר כשם הגדולים הכונה שזה השם של הגדול שבהם שהוא מגן אברהם מגן דוד הוא שקול כשם הגדולים שהוא אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב והרי הוא כאילו אמרו ג"כ אלהי דוד כמו שאמור בהם: מאי דכתיב הודו לה' כי טוב וכו'. נראה דהוקשה לריב"ל שכתוב שני טעמים בכתוב כי טוב כי לעולם חסדו דהיה לו לומר הודו לה' כי לעולם חסדו ואם הם שני טעמים היה לו לומר כי טוב וכי לעולם חסדו. ועוד שטעם כי טוב אינו צודק אל ההודאה שאם הוא כדכתיב טוב להודות לה' היל"ל כי טובה כלומר טובה ההודאה. ואם רוצה לומר הודו לה' כי טוב ה' היה לו לומר כי טוב ה' לעולם חסדו, לזה דרש שגובה חובתו של אדם בטובתו כלומר כי בטוב שנתן לו לאדם עשיר בשורו גובה חובתו ונמצא בזה כי לעולם חסדו כשנתן לאדם שור ושה הוא חסד ה' עמו וגם כשלוקחו ממנו הוא חסד לאדם לפי שמתוך אותו שור ושה שלקח ממנו מכפר חטאתו והוא מתקיים והוא חסדו של הקב"ה ליקח שור ושה ובילתו של יתום כופר נפשו: קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה. נ"ל שרמז כאן שמפתח הפרנסה היא ביד הקב"ה כמפתח הלידה ונ"מ מצינו שנמסר מפתח תחייה ומפתח גשמים ביד ב"ו אבל לא נמסר מפתח של לידה ביד ב"ו הרי שהוא חמור מגשמים ותחייה וס"ת שמפתח פרנסה הוא מכלל מפתח של גשמים לזה אמר קשין מזונותיו של אדם כפלים כיולדה דאילו ביולדה וכו'. והרי ק"ו דאם מפתח של לידה לא נמסר ביד ב"ו כל שכן מפתח של פרנסה החמור שהוא ביד הקב"ה בלבד כמו שנאמר פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון: קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. נמי הזוהר פי' שקריעת ים סוף היה קשה לפני הקב"ה לפי שהיו בישראל רשעים ושרו של ים קטרג לפני הקב"ה מה נשתנו אלו מהמצרים והיה קשה לפני הקב"ה לקרוע להם הים ולהציל את ישראל מפני הרשעים וכן קשין מזונותיו של אדם לפני הקב"ה שיפתח ידיו להשביע לרשעים רצון. ואפשר לרמוז בכתוב נותן לחם לכל בשר בין רשעים ובין צדיקים אין זה כי אם חסד ה' על ברואיו וכן לגוזר ים סוף לגזרים לאנשים חטאים שהם גזרים מלשון ארץ גזרה אשר נגזרו מארץ חיים במעשיהם אין זה כי אם חסדו יתברך. ומזה הטעם יש לומר שלא נמסרו המזונות ביד המלאך אלא מידו של הקב"ה האלהי' הרועה לפי שאם היה ע"י מלאך לא היה מותר כלום להזמין מזון לרשעים אבל הקב"ה הוא זן ומפרנס לנפש כל חי רעים וטובים: קשין מזונותיו של אדם כיום המיתה. הכונה שמי שאין בידו פרנסתו הוא חשוב כמת כי נודד הוא ללחם ואין לך

עניות

מיתה גדולה וחי וקרא הכי קאמר ולא ימות לשחת ונלבד שכשהוא חי לא יחסר לחמו הכי הוא כמת:

נט שם **וכי** מאחר דאיכא הלל הגדול אנן מאי טעמא אמרינן
האי. א"ר יוחנן מפני שיש בו חמשה דברים. אלו
הן יציאת מצרים וקריעת ים סוף ומתן תורה ותחיית
תלים קיד המתים וחבלו של משיח. יציאת מצרים דכתיב °בצאת
שם ישראל ממצרים. קריעת ים סוף דכתיב °הים ראה וינס
שם מתן תורה דכתיב °ההרים רקדו כאילים גבעות כבני
שם קטז צאן. תחיית המתים דכתיב °אתהלך לפני ה' בארצות
שם קטו החיים. חבלו של משיח דכתיב °לא לנו ה' לא לנו וגו'.
ואמר רבי יוחנן זו שיעבוד גליות. איכא דאמרי
תני רבי יוחנן לא לנו ה' לא לנו זה מלחמת גוג ומגוג.
רב נחמן בר יצחק אמר מפני שיש בו מילוט נפשם של
שם קטז צדיקים מגיהנם שנאמר °אנה ה' מלטה נפשי. חזקיה
אמר מפני שיש בו ירידתן של צדיקים לכבשן האש
ועלייתן מכבשן האש ירידתן לא לנו ה' לא לנו אמר
חנניה כי לשמך תן כבוד אמר מישאל על חסדך ועל
שם קטו אמתך אמר עזריה °למה יאמרו הגוים אמרו פולם.
בעלייתן. הללו את ה' כל גוים אמר חנניה. שבחוהו כל
האומים אמר מישאל. כי גבר עלינו חסדו אמר עזריה.
ואמת ה' לעולם הללויה אמרו כולם. ורבי יוחנן אמר
ואמת ה' לעולם הללויה גבריאל אמרו. שבשעה שהפיל
נמרוד הרשע את אברהם אבינו בכבשן האש אמר
גבריאל לפני הקב"ה רבונו של עולם ארד ואצנן ואציל
את הצדיק מכבשן האש. אמר לו הקב"ה אני יחיד
בעולמי והוא יחיד בעולמו נאה ליחיד להציל את היחיד.
ולפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה א"ל תזכה ותציל
שלשה מבני בניו כדדרש ר"ש הצדוני [השלוני] בשעה
שהפיל נבוכד נצר את חנניה מישאל ועזריה לתוך
כבשן האש אמר יורקמי שר הברד לפני הקב"ה רבש"ע
ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצדיקים הללו אמר
לו גבריאל אין גדולתו של הקב"ה בכך שאתה שר של
ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש אלא אני שר
שם ע"ב של האש אלך ואקרר מבפנים *ואקדיח מבחוץ ואעשה
נס בתוך נס אמר הקב"ה רד באותה שעה פתח גבריאל
ואמר ואמת ה' לעולם הללויה. ויש אומרים [רבי נתן
אומר] ואמת ה' לעולם דגים שבים אמרוהו. כדרב
הונא. דאמר רב הונא ישראל שבאותו הדור מקטני
תלים קו אמנה היו וכדדרש רבה בר מרי מ"ד °וימרו על ים בים
סוף ויושיעם למען שמו מלמד שהמרו ישראל באותה
שעה ואמרו כשם שאנו עולים מצד אחד כך מצרים
עולים מצד אחר. א"ל הקב"ה לשר של ים פלוט אותם
ליבשה. אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד שנותן לו
רבו מתנה וחוזר ונוטל אותה ממנו. אמר ליה אני נותן
לך אחד ומחצה שבהם אמר לפניו רבש"ע כלום יש עבד
שתובע את רבו לדין. אמר לו נחל קישון יהיה ערב.
מיד פלטם והשליכם ליבשה ובאו ישראל וראו אותם.
שמות יד והיינו דכתיב °וירא ישראל את מצרים מת על שפת
הים. ומאי אחד ומחצה שבהם דאילו בפרעה כתיב
שם °שש מאות רכב בחור ואילו בסיסרא כתיב °תשע מאות
שופטים ד רכב ברזל וכי אתא סיסרא אתא עלייהו בדקרי דפרזלא.
שם ה הוציא הקב"ה עליהם כוכבים ממסילותם דכתיב °מן
שמים נלחמו הכוכבים ממסילותם וגומר כיון דנחיתו
כוכבים עלייהו אקדירו הנך דקרי דפרזלא נחיתו לאקורי
נפשייהו בנחל קישון. אמר ליה הקב"ה לנחל קישון לך
והשלם ערבונך לים מיד גרפם נחל קישון והשליכן לים
שם הגדול שנאמר °נחל קישון גרפם נחל קדומים מאי נחל
קדומים נחל שנעשה ערב מקדם. באותה שעה פתחו
דגים ואמרו ואמת ה' לעולם הללויה. אמר רבי שמעון
תלים קיג בן לקיש מ"ד °מושיבי עקרת הבית אמרה כנסת ישראל
לפני הקב"ה רבונו של עולם שמוני בניך כחולדה זו
שדרה בעקרי בתים:

מאחר דאיכא הלל הגדול. ומשובח יותר משום דכתיב ביה נותן לחם וגו': **אנן מאי טעמא אמרינן האי.** הלילא על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבוא על הצבור לכשנגאלין: **ה' דברים.** דנויירי כמי בגאולה: **ההרים רקדו כאילים.** בשעת מתן תורה דכתיב למה תרצדון הרים וגו': **גבריאל אמרו.** כשהילולו חנניה מישאל ועזריה והוא היה שם דכתיב וריויה די רביעאה דמי לבר אלהין לפי שהקב"ה הבטיחו כן בשעה שהשליך אברהם אבינו בכבשן האש וכשהקים לו הבטחתו אמר ואמת ה' לעולם שקיים הבטחתו: **בשעה שהפיל נמרוד.** שע"ש כך נקרא אמרפל שאמר והפיל את אברהם בכבשן האש: **ואקדיה מבחוץ.** לשרוף את הזורקים אותם לתוך האור דכתיב גובריא אלך די הסיקו לשדרך מישך ועבד נגו קטיל המון שביבא די נורא: **ואמת ה' לעולם.** שקיים לי הבטחתו שהבטיחני להציל מבני בניו של אברהם: [**פלוט אותן ליבשה** ויתנו לקבורה שם בזכות שאמרו כי ה' נלחם להם במצרים והיינו דכתיב נטית ימינך תבלעמו ארץ שנשבע הקב"ה לארץ שלא תענש על קבורתם]: **שנותן לו רבו מתנה.** פרנסה לדגים: ה"ג **כיון דנחיתו כוכבי שמים עלייהו נחיתו לאקורי נפשייהו בנחל קישון:** [**פתחו דגים שבים.** נחל קישון גרפם] לים כדכתיב כל הנחלים הולכים אל הים: **ואמת ה' לעולם.** שהיא לנו מתנתינו מחיל

עיון יעקב

לא לנו ה' לא לנו אמר חנניה. נראה דדורש ג"כ השמות כי חנניה שהוא לשון חנינה מתנת חנם אמר חנניה תם לא לנו לא בזכותינו. וע"כ אמר בעלייתו ג"כ הללו את ה' כל גוים לפי שעושה חסד חנם וכן מישאל אמר לשון שאלה ובקשה כי לשמך תן כבוד, ובעלייתו אמר שבחוהו של האומים כדי שיהיה כבוד לשמו הגדול. ועזריה אמר על חסדך ועל אמתך שיעזור בשביל חסדיו ואמתו ובעלייתו אמר כי גבר עלינו חסדו שעזר בשביל חסדו ואמת ה' לעולם אמרו כולם היינו שדברי ה' והבטחותיו הם אמיתים כדרך שאמר אח"כ שגבריאל או דגים שבים אמרו על כך כן אמרו חנניה מישאל ועזריה כדאיתא בסוטה דף י' ע"ב שילא כ"ק אתה הללת תמר ושני בניה אני מליל שלשה בכיך המו"ע ע"ש וק"ל: **שבשעה** שהפיל נמרוד הרשע את א"א לתוך כבשן האש. הא דלא בא גם כן יורקמי שר הברד באותו פעם עיין במהרש"א וכן קשה לקמן שבא יורקמי תחלה ולא בא גבריאל מיד כ"ל דלכך מדקדק הש"ס לומר בשעה שהפיל וכו' כי מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא שיש לכל שר זמן ושעה מיוחד לשרת את פני המלך ולדבר עמו וכן משמע בש"ס רחוקין פנ"ה שאמר המלאך ליעקב מיום שנבראתי ועד עתה לא הגיע זמני לומר שירה לכך באותו שעה היה זמן שימושו של גבריאל וגבי חמו"ע היה זמנו של יורקמי: **תציל שלשה.** שכרו כפול ומכופל: **עמד יורקמי.** והא דלא נתן לו הקב"ה ג"כ שכר על זה הדיבור כמו לגבריאל י"ל לפי שאין זה מדות כל כך שזה שימושו של ברד לכבות האש משא"כ בגבריאל וק"ל: **כלום יש עבד שתובע את רבו.** עיין בחידושינו דערוכין דף ע"ו:

מחיל פרעה להתפרנס הימנו: **אמרה כנסת ישראל.** הזקנים והחשובים שבהם אמר על שאינם חשובים כל כך כדמשמע מדכתיב אם הבני' שהאם רובצת על הבנים שמשום עקרת הבית: **שמוני בניך.** (מרוע חטאתם בגלוי) [מרוב חטאתם בגלות]: **כהולדה זו שדרה בעקרי הבתים.** והיינו עקרת הבית:

מהרש"א שיש בו ה' דברים כו'. אלו החמשה הם כוללים העיקרים השלשה יציאת מצרים וקריעת ים סוף מורים על מציאותו וחידוש עולם ומתן תורה דכתיב ההרים רקדו וגומר מורה על תורה מן השמים ותחיית המתים מייתי ליה מדכתיב בארצות החיים בל' רבים ולא כתיב בארץ החיים ועל פי מ"ש בפ' י"כ דלעתיד יהיה לכ"א מישראל בהר ובעמק ובשפלה כענין האמנתי כי אדבר וגומר ר"ל שהאמנתי כי אדבר לזכות לעתיד בת"ה כי הנה עניתי מאד בעולם הזה כדי לקבל שכרי הטוב לעולם הבא ושוב אמרתי בחפזי שכל אדם יזכה לכך והוא דבר כוזבי כי לא יזכה האדם לב' שלחנות והרשע שכבר קיבל שכרו בעולם הזה לא יזכה לעה"ב: **והבלו של משיח.** מורה על שכר ועונש ומייתי חבלו של משיח מלא לנו וגו' כמפורש לעיל לא למענינו ולא בזכותינו אנו מבקשים להצילנו מחבלו של משיח או מצרת מלחמת גוג ומגוג וחזקיה אמר דבירידתם לכבשן אם אמרוהו דמשום דבהאי קרא מפורש למה יאמרו הגוים דמשמע שהיה זה בפני העובדי כוכבים וכן בעלייתן משמע ליה מקרא שהיה זה בפני העובדי כוכבים וכן מליכו מפורש במעשה דחנניה מישאל ועזריה דכתיב ומתכנשין אחשדרפניא סגניא וגומר ענה נבוכד נצר ואמר בריך אלההון די שדרך וגו' די לא איתי אלהא אחרן וגו' היינו דבעלייתן הללו ה' כל גוים וגומר ומהלשונות הכפולות בין בירידתן ובין בעלייתן משמע להו דכל חד מינייהו אמר מלתא חדא וסיפא דעניכא בירידה למה יאמרו הגוים וגומר אמרו כולם דמפורש ביה עצבי הגוים כסף וגו' שעל כך הושלכו לכבשן אש וכן בסיפא דענייכא בעלייתו ואמת ה' לעולם אמרו כולם דהיינו שע"י הצלתם נתאמת שה' אמת הוא: **אמר גבריאל כו'.** בהך מעשה דאברהם לא קאמר דעמד יורקמי שר הברד להצילו ואפשר שאר הברד יורקמי הוא ידע דאין הצלתו תהיה אלא ע"י הקב"ה ונטעם שאמר אני יחיד כו' והוא כו' כמה שכתוב א' היה אברהם: **אני שר של אש כו'.** מכד הבטחה שא"ל הקב"ה תזכה להציל ג' מבני בניו המ"ל ליה וע"כ ל"ל מה שעמד שר הברד להציל לא ידע מהבטחת הקב"ה לגבריאל: **דגים שבים אמרודו כו'.** דגים לאו בעלי דבור הם ומליכו בפרק שירה דכל המינים שנבראים אומרים שירה ואפשר דהיינו שר ומלאך שלהם דכל מין יש לו מלאך ושר מיוחד למעלה וכדקאמר לקמן א"ל הקב"ה לשר כו': **שנותן לו רבו כו'.** רוצה לומר כהי דמה שקנה עבד קנה רבו וגם יכול לומר לו עשה עמי ואיכי זכך מ"מ מזונות מה שנתן לו כבר אין מן הדרך שחוזר ונוטל ממנו: **א"ל נהל קישון יהא ערב כו'.** גם שתובעין את הלוה תחלה בשטר ערב מ"מ הכא כיון שאין עבד תובע רבו נעשה הערב משטר ערב קבלן: **פלוט אותן ליבשה כו' שנאמר וירא** וגומר. דלפי פשטיה הוא מקרא מסורס וירא ישראל על שפת הים את מצרים מת ומדכתיב בתרים ויאמינו בה' וגו' למדו-לומר דע"כ לא האמינו דמקטני אמנה היו ודו"ק: **פתחו דגים ואמרו ואמת וגו'.** וריטא דקרא כמי ודאי מפרש בזה הללו את ה' כל גוים על ניסים

של קריעת ים סוף שהיה מפורסם בכל עובדי כוכבים כי גם המים שבכלים נבקעו. שבחוהו כל האומים על מלחמת סיסרא שהיה מפורסם בכל עובדי כוכבים שהכוכבים ממסילותם נלחמו: **שמוני בניך כחולדה כו'.** לענין שפלות וגריעות מדמה לה לחולדה א כו' כפרש"י ורשב"ם אבל אם הבנים שמחה לא יתפרש היטב דתוגה מיבעי ליה ונראה לפרש דלמעליותא קאמר דמדמה לה לחולדה וכהאי ליסנא אמרינן בחולין מאי חלד כחולדה הדרה בעקרי בתים פעמים מכוסה כו':

הרי"ף בעלייתן הללו את ה' כל גוים אמר חנניה שבחוהו וגו'. אפשר שרצה לרמוז שהצלה עלו מהכבשן היא מכלה הקב"ה כל אותם עובדי כוכבים ולזה אמר חנניה הללו את ה' כל גוים על הצלתינו כי בשלומנו היה לכם שלום וכן אמר מישאל שבחוהו כל האומים ועזריה אמר כי גבר עלינו חסדו החסד שעשה הקב"ה עמנו ראוי לכם להללו עליו ואמרו כולם הטעם שירננו לאומים על הצלתינו הוא שאמת ה' לעולם שהבטיחנו לכלות כל הקמים עלינו לרעה כדכתיב ונתן ה' אלהיך את האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך ונמצא כי בהצלת ישראל ישמחו וירננו לאומיי עוד אפשר שבירידתן אמר חנניה לא לנו כלומר לא לנו ולכבודנו מרדנו פי מלך כי אם לקדש שם אלהינו ברבים וכיון שכן לא לנו לא תסתכל בנו אם אין בנו מעשים עשה למענך ולז"א לא לנו ה' לא לנו ולא אמר לא לנו לא לנו ה' וכנגד זה אמר חנניה בעלייתו הללו את ה' כל גוים אל תהללו אותנו על שנכנסנו לכבשן ויצאנו חיים אלא הללו את ה' כל גוים שעשה נפלאות בעבור שמו גם מישאל אמר בירידתו כי לשמך תן כבוד כי ג' אנשים מכל עובדי כוכבי' עמדו שם ועבדו לצלם והג' אנשים מבני ישראל היו חנניה מישאל ועזריה ונתנו כבוד לשם ה' כדי שלא יהיו שוים לשאר עובדי כוכבים ולכך אמר מישאל כי לשמך תן כבוד שלא יהיו ככל אלהי העמים אלילים שעובדיהם הלכו ועבדו לצלם שעשה נבוכד נצר ולכך בעלייתו אמר מישאל שבחוהו כל האומים עובדי פסל יבושו המה ויכירו כי גדול כבוד ה' ולו נאה לשבחו ולרוממו גם עזריה אמר בירידתו על חסדך על אמתך שיעזרם ה' מצד חסד ה' מעולם על יראיו גם מצד אמתך כי אמת ה' ואמת לא ישוב מהם כי תורת אמת בקרבם ובעלייתו אמר כי גבר עלינו שאף על פי שמבחינת האמת לא היה להם כ"כ זכות בהיותם פורשי' מתורת אמת עכ"ז מצד החסד גבר עלינו חסדו והצילנו וכנגד מה שאמרו כולם בירידתי' למה יאמרו הגוים איה אלהיהם ומצד הילול ה' הושיענו והצילנו עתה בעלייתם אמרו ואמת ה' לעולם שבהם בכל העולם נתקדש שם ה' וידעו כל העולם כי אמת ה' ואין זולתו: **מ"ד מושיבי עקרת הבית וכו'.** נראה שכפי הפשט אמר על שרי שהיתה עקרה שהושיבה אם הבנים שמחה א"כ יקשה דהיל"ל עקרת הבנים מושיבי אם הבנים שמחה ומאי דכתיב מושיבי עקרת הבית לזה דרש שהם דברי כנסת ישראל שבחטאת ישראל אמרה כנסת ישראל שהיתה אם הבנים שמחה בירושלים ועתה מושיבי עקרת הבית הושיבי לכנסת ישראל בגלות כחולדה שדרה בעקרי הבתים שאינה יכולה לילך בגלוי:

דרש רבא מ"ד °אהבתי כי ישמע ה' אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני. דלותי ולי יהושיע אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אע"פ שדלה אני מן המצות [לך אני] ולי נאה להושיע. אמר רב כהנא כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי שלח לו רבי אמור לנו שנים או ג' דברים שאמרת לנו משום אביך. שלח לו כך אמר אבא מ"ד °הללו את ה' כל גוים עובדי כוכבים מאי עבידתינהו אלא ה"ק הללו את ה' כל גוים אגבורות

שם / תהלי' קי / ר"ה פ"ו / וע"ש / רש"א / שם קי"ז

עין יעקב

אימתי אני אהובה. הו"א מקרא מירי בשועו דהל"ל יהי' קלא כמירוץ לפי ששומע קול תחנוניו לכך אוהב להקב"ה לכן דריש להיפך אימתי אני אהובה ומלינו שהקב"ה אוהב עניים כדאיתא בפ"ק דב"ב לכך זה עני קרא וה' שמע לכך יש לפרש דלותי ולי יהושיע ומש"ה אמרינן יאי עניותא לישראל ומה"ט צריכין ליתן צדקה קודם תפלה דע"י הצדקה אהוב למקום כמבואר בזוהר בראשית הובא בילקוט ראובני פ' וירא על פסוק ויגדל הילד ויגמל ע"ש ומה"ט שכור אל יתפלל כדאיי לעיל דף קי"ג ג' הקב"ה אוהבן ומי שאינו משתכר המילא המשתכר הקדוש ב"ה הוא שונאו: **בזמן שאתה שומע קול תחנוני.** היינו במתנה חנם אתה שומע זה הוא סימן שאהבה וק"ל:

אנגבורות ונפלאות דקא עביד להו כ"ש אנן כי גבר עלינו
חסדו. ועוד שלח לו עתידה מצרים שתביא דורון למשיח
כסבורה שאינו מקבל הימנה. אומר לו הקב"ה למשיח
שם סח קבל מהם אכסניא נעשו לבני במצרים מיד °יאתיו
חשמנים מני מצרים. נשאה כוש ק"ו בעצמה ומה הללו
שנשתעבדו בהן כך אנו שלא נשתעבדנו בהן על אכ"ו
שם אמר לו הקב"ה קבל מהם מיד °כוש תריץ ידיו לאלהים
נשאה מלכות ארם ק"ו בעצמה אמרה ומה הללו שאינן
אחיהם כך אנו שאחיהם עאכ"ו. א"ל הקב"ה לגבריאל
שם °גער חית קנה נעור חיה וקנה לך עדה. דבר אחר גער
שם פ חית קנה שדרה בין הקנים דכתיב °יכרסמנה חזיר מיער
וזיז שדי ירענה. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן א"ל נעור
שם סח בחיה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד. °עדת אבירי
בעגלי עמים ששחטו אבירים כעגלים שאין להם בעלים.
שם °מתרפס ברצי כסף שפושטים ידיהם לקבל ממון ואינן
שם עושין רצון בעלים. °בזר עמים קרבות יחפצו מי גרם
להם לישראל שיתפזרו בין עובדי כוכבים קרבות שהיו
חפצין בהם. (אמר ליה) [שלח לו] ועוד [חדא] שלש
מאות וששים וחמשה שווקים יש בכרך גדול שברומי
וכל אחד יש בו שס"ה בירניות וכל אחד ואחד יש בו
שס"ה מעלות וכל מעלה ומעלה יש בה כדי לזון את כל
העולם כולו. אמר רבי שמעון ברבי ואמרי לה רבי
(שמעון) [ישמעאל] ברבי יוסי לרבי הני למאן א"ל לך
ישעיה כג ולחברך ולחברי חברך. שנאמר °והיה סחרה ואתננה
קדש לה' לא יאצר ולא יחסן כי ליושבים לפני ה' [יהיו
וגומר]: תני רב יוסף לא יאצר זה בית אוצרותיו ולא
יחסן זה בית גנזיו כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול
דף קיט לשבעה ולמכסה עתיק מאי ליושבים לפני ה' *א"ר
אלעזר זה המכיר מקום חברו בישיבה. איכא דאמרי
א"ר אלעזר זה המקבל פני חברו בישיבה מאי ולמכסה
עתיק זה המכסה דברים שכסה עתיק יומיא ומאי נינהו
סתרי תורה איכא דאמרי זה המגלה דברים שכסה עתיק
יומיא ומאי נינהו טעמי תורה:

אני אהובה לפניך. אהבתי משמע כמו אהבתני כלומר אהבת אותי: לי נאה להושיע. יתר מכל העובדי כוכבים שהרי ישראל ייחדוך: עובדי כוכבים מאי עבידתייהו. לשבח משום דעלינו גבר חסדו והא ענין הוא לשבוחיה: אגבורות ונפלאות. דחזיתו שעשה לי: יאתיו חשמנים. דורונות למלך משיח כדכתיב לעיל מיכים לך יובילו מלכים שי: גער חית. עובדי כוכבים: קנה לך עדה. ישראל: קנה. דריש ליה לשון קנים: בין הקנים. ביער: שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד. מדכתיב קנה ולא קנים משמע קולמוס אחד כלומר כולם היו בימי קדם פה אחד להרע להם לישראל אם בא ישראל לדין לפניהם כולן היו מחייבין אותו: [בעגלי עמים. עגלים של כל העולם הפקר שאין לה בעלים]: מתרפס ברצי כסף. מתיר פס פושט ידו: ברצי. כלומר מתפייס עם ישראל לעשות רצונם בשחד שהיו מקבלין ולא היו מקיימין דבריהם (כנודע מדברי ימי הרומיים הישנים): [בירנות. מגדלים: בית אוצרותיו. של תירוש דגן ויצהר]: ולא יחסן. לשון חוסן זה בית גנזיהם של כסף וזהב שגנוזים וטמונים (וחסונים) בחסן ובחוזק: זה המכיר מקום חבירו בישיבה. שיודע לומר זה מקום מושב פלוני וזה מקום מושב פלוני דודאי הואיל ומכיר הוא מקום כולם רגיל הוא לישב שם תמיד: עתיק יומיא. זה הקב"ה דכתיב ועתיק יומין יתיב: סתרי תורה. מעשה מרכבה ומעשה בראשית ופירושו של שם כדכתיב זה שמי לעלם: ולמכסה. היינו שאינו מוסר אותה לכל אדם אלא למי שלבו דואג כדאמרינן בפרק אין דורשין: זה המגלה דברים שכיסן עתיק יומיא. והכי משמע למכסה סתרי [תורה] שהיו מכוסין מתחלה ועתיק יומין גילן ונתן רשות לגלותן ומי שמגלה אותן זוכה למה שאמור בפסוק זה:

מהרש"א מ"ד אהבתי כי גומר. דלפי פשטיה לא יפול בו לשון אהבתי אלא לשון בקשתי או תאבתי ולכך דרשו מיניה אהבתי כמו אהובה אני ואימתי אני אהובה כי ישמע ה' קול תחנוני דהיינו כשאני מתפלל דרך תחנונים כמ"ש אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים כו': ה"ק הללו גו' אגבורות ואנפלאות כו'. פרש"י דחזיתו שעשה לי עכ"ל אבל גירסת הספרים דעביד בהדייהו לא משמע כן דהל"ל דעביד בהדן ונראה דה"ק אגבורות ונפלאות שעשה בעובדי כוכבים כמו במצרים ובמלחמת סיסרא וכיוצא בו וקרוב לזה פרשב"ם וק"ל: כ"ש אנו דגבר עלינו כו'. מלינו בקרא כי במקום כ"ש: כסבור אינו מקבל מהם כו'. מדכתיב לעיל לך יובילו מלכים שי ופרט את אלו משמע ליה הכן דרשא דלא בעי לקבולי מינייהו מעיקרא עד שא"ל הקב"ה קבל מהם ואמר דנשאו כוש ק"ו בעצמם ומה אלו שנשתעבדו כו'. ק"ו פריכא הוא דמה למצרים שקבלו מהם משום דאכסניא עשו לבניו וכה"ג מלינו כמה ק"ו כגון ואיך ישמעני פרעה: ואמר נשאה מלכות כו'. הכא ודאי דליכא פירכא אי מכוש נשאה ק"ו וכבר כתבנו בזה דמלכות העובדת כוכבים שהיתה בימי קדם מלכות הרומיים העתיקי' והיינו אחיהן ואמר שהקב"ה א"ל לגבריאל גער חית קנה כו' וקנה לך עדה כו' כבר נקראו ישראל קנין דכתיב עם זו קנית גומר אבל קנה לך עדה שנית בזמן הגאולה כמ"ש יוסיף ה' שנית ידו לקנות שאר עמו וק"ל: שדרה בין הקנים כו'. וכתיב לפי דרש זה קנה בל' יחיד לרמוז על הקנה אחד שנעץ גבריאל בים ועליו נבנה כרך גדול של אדם כדאמרינן בפרק כ"ג ולזה נקט נמי הכא גבריאל שהוא היה גורם לתחלת בנינה והוא יהיה תחלת חורבנה של אדם דהיינו גערה ע"י גבריאל שהוא שלוחו של מקום בכ"מ לעשות דין: ששחטו אבירים כו'. פי' שהיו שוחטים בזמן חורבן הבית עדת אבירי ישראל כגון רבי עקיבא וחבריו כמו ששוחטין עגלים של הפקר עמים דהיינו של כל העולם שהיו אז לרומים הפקר: ברצי כסף כו'. וכה"ג דרשו בפרק י"ה התרפס ורהב רעיך התר לו פס יד אבל מה שאמר הכא ואין עושין רצון בעלים אינו מפורש בקרא ואפשר שהם דברי ר' יוחנן גם שהכתוב מעיד שפושטין יד לקבל ברצי כסף אין מקיימין דבריהם וק"ל: קרבות כו'. יש לפרש קרבות כפשטיה כפרש"י בספר תלים מלשון קרבות ומלחמה דהיינו במקדש ראשון אילו השלימו עם כ"כ ולא מרד בו צדקיהו לא גלו כלל ויותר במקדש

שני

עין יעקב

כ"ש אנן כי גבר עלינו חסדו. עיין במדרש שם ששאל ר"ש בנו של רבי את אביו מי הן כל הגוים ומי הם העמים א"ל גוים אלו שעבדו בישראל שבחוהו כל האומים אלו שלא שעבדו אותנו מה אלו שעבדו מקלסין אנו על אחת כמה וכמה: קרבות שהיו חפצין בהן. עיין במהרש"א ועי"ל שהיו חפצין בהם שהיו מתקרבין אצלם ולמדו ממעשיהם וכבר הזהירו חז"ל על שמועדו לרשות: ליושבים לפני ה' אלו ת"ח. כדאמרי' את ה' אלהיך לרבות ת"ח ומש"ע כל הנהנה מסעודה שת"ח שרוי בתוכו כאילו אכלו לפני האלהים

שכי אילו שמעו פרילי ישראל לריב"ז ולחכמים שבאותו דור והשלימו עם טיטוס לא גלו כמפורש פרק הניזקין ויותר בספר יוסיפון ז"ש אבל קרבות ומלחמות יחפצון ולא בשלום: שס"ה שווקים כו'. מספר זה שס"ה כי עשו מונה לחמה שימי החמה הם שס"ה וכל עניניו מושכים אחריו וכמ"ש כשחמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים ושאמר הכי למאן לך ולחברך כו' שנא' סחרה ואתננה קודש וגו' גבי נבואת צור. כתיב והוא ממלכות ארס: כי ליושבים וגומר אר"א זה המכיר מקום חברו בישיבה כו'. היינו לפני ה' דאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ובפרק שנו חכמים שנינו במ"ח דברים שהתורה נקנית בהם המכיר את מקומו והכא קאמר ומוסיף דלא זכה להך מילתא אלא ברגיל כ"כ בישיבה דאפילו מקום חברו הוא מכיר והיינו מדכתיב ליושבים בלשון רבים ועי"ל דהכא הכי קאמר המכיר את מקום חברו כו' היינו שמכיר מעלת חברו בתורה ובחכמה להיות מקומו לפנים ממנו כדאמרינן בבבא בתרא שבמסיבה הלך אחר הזקנה בישיבה הלך אחר החכמה. ולא איירי בב"ה שיש לכ"א מקום קבוע: זה המקבל פני חברו בישיבה כו'. ואפשר דזה בכלל מ"ח דברים דחשיב שם שהתורה נקנית בהם והוא בדיבוק חברים או נושא בעול עם חברו כו' ועי"ל הכא דה"ק דמקבל פני חברו כו' ע"פ מה שאמר מעולם לא קדמני אדם בבה"מ והיינו דמקבל פני חברו בישיבה ולא שחברו מקבל אותו וק"ל: סתרי תורה וכו'. היינו מעשה מרכבה מקרי סתרי תורה בפרק אין דורשין אסור לגלות אפי' ליחיד אם לא מבין מדעתו אבל מעשה בראשית שרי לגלות ליחיד אפי' אינו מבין מדעתו כדמוכח התם וכן פירושו של שם אמרינן בפ' י' יוחסין דחכמים מוסרין אותו לתלמידים פעם אחד או ב"פ בשבוע וק"ל: טעמי כו'. משמע ליה זה המגלה שהוא מחובר לדלעיל ליושבים לפני ה' משום דבר המכסה עתיק לגלותו והיינו טעמי תורה המכוסי' בתורה והא דאמרינן פ' כ"ג מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי ג' מקראות נתגלו טעמן ונכשל בהן גדול העולם כו' היינו דבר שהתורה גילה טעמן מביא לידי מכשול אבל דבר שמכוסה טעמו בתורה גם אם חכמים נותנים בו טעם לא יבא לידי מכשול ועוד יש לומר ולחלק בין טעמי התורה דהכא ובין טעמי מצות התורה דהתם:

הרי"ף מ"ד אהבתי כי ישמע ה' וכו'. ביארתיו במסכת ר"ה דאוקשה לו דלא שייך אהבה כי אם במקום או בדבר אחר מדכתיב אהבתי מעון ביתך. אבל לא יצדק לומר אהבתי כי ישמע ה' תפלתי רק הל"ל שפלתי כי ישמע ה' קולי. ועי"ק דהל"ל אהבתי ישמע ה' מאי כי ישמע ה' לזה דרשו אימתי אני אהובה לפניך וידוע לעיני כל העמים שאני אהובה לפניך חזו כאשר ישמע ה' את קולי אע"פ שאני דלה מהמצות שאין לי כ"כ מצות ואעפ"כ ישמע ה' קולי ולי יהושיע זה יורה שאני אהובה לפניך: מ"ד הללו את ה' כל גוים. יש לדקדק מה הוקשה לו בכתוב ואמר מ"ד שנראה שאין לו הבנה. ואם הוא מה שאמר עובדי כוכבים מאי עבידתייהו הל"ל כתיב הללו את ה' כל גוים עובדי כוכבים מאי עבידתייהו ונלא' שהוקשה לו שאם כפשוטו שיהללו ה' כל עובדי כוכבים על כל הניסים שעושה עם ישראל ליערביניהו הללו את ה' כל גוים ולאומים מאי הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים. ועי"ק דהל"ל על כי גבר עלינו חסדו ולתרץ זה חזר להקשות עובדי כוכבים מאי עבידתייהו להלל ולשבח על הנסים ועל הנפלאות של ישראל אלא ה"ק הללו את ה' כל גוים על הנפלאות שעשה הקב"ה עמהם וכן שבחוהו כל האומים על נפלאות שעשה להם ומעתה יש לנו לדון בק"ו אנחנו עם ה' שגבר עלינו חסדו בכל יום תמיד שנאמר לפניו הללויה. ובזה מדוקדק שאמר אלא ה"ק כי אינו נודה לומר אלא בתירוץ ראשון ועם מה שכתבתי

מתייסב. ויש לדקדק מה זה היה שמצרים אע"פ שסגורה שאין משיח מקבל סימנה היא מביאה דורון על הספק וכוש לא נתנו לב להביא דורון אלא לאחר שדנו ק"ו. ועי"ק דהאי ק"ו פריכא מה למצרים שכן עשתה אכסניא לישראל ואפשר דכוש מתחלת היה בדעתה להביא דורון ככל שמלכים אשר יובילו לו שי אבל לא היה במחשבתה שהיא עושה בזה נחת רוח להקב"ה ונמה שראתה שאמר הקב"ה למשיח קבל מהם אז כוש תריץ ידיו לאלהים בשביל דבר אלהים שאמר למשיח קבל מהם תריץ ידיו מנחה גדולה בידים מלאות וזהו לאלהים ונשאה ק"ו ואמרה אם אלו שעבדו בהם נתרצה הקב"ה להם ונתקבל בזכות וטובה שעשו לאבות לבניו אכסניא אנו שלא נשתעבדנו עאכ"ו שהקב"ה יתרצה לנו ויזכור ענמותינו בטובת הנאה שעשינו לבניו שלא להשתעבד בהם כי הקב"ה הוא זוכר לעולם את הדבר הטוב אשר יעשו: נשאה מלכות ארס ק"ו ומה הללו שאינם אחיהם כך וכו'. וקשה דהא יאתיו חשמנים מני מצרים וכוש תריץ ידיו נכתבו בתר האי קרא דגעור חית קנה דמשמע שמתוך מה שראתה מצרים ע"ש הקב"ה לגבריאל געור חית קנה על שהרעו לישראל היתה סבורה מצרים שאינו מקבל מנחה כיון שנשתעבדו בישראל והיה שוה לארם ואמר הקב"ה למשיח קבל מהם ויאתיו חשמנים מני מצרים וכן כוש תריץ ידיו לאלהים והוו הכתובים כסדרן. ולמאי דאמרינן הכא בגמ' הוו הכתובים שלא כסדרן וצ"ע ונראה לומר דבכלל לך יובילו מלכים שי הוו מצרים וכוש וארם אלא שאמר הקב"ה לגבריאל געור חית קנה ואומר על מצרים קבל וזהו יאתיו יביאו נדבתם גבי מצרים וגם כוש תריץ ידיו וקבל אותם:

אמר רב כהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי מ"ד סא
שם °למנצח מזמור לדוד. זמרו למי שנוצחין אותו תהלים ד
ושמח. בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו. מדת בשר ודם נוצחין אותו ועצב. אבל הקב"ה נוצחין אותו
ושמח. שנאמר °ויאמר להשמידם לולי משה בחירו שם קו
וגומר. ואמר רב כהנא משום רבי ישמעאל ברבי יוסי ורבנן אמרי משום ר' שמעון בן לקיש משום רבי יהודה
נשיאה מ"ד °וידי אדם מתחת כנפיהם ידו כתיב זה ידו יחזקאל א
של הקב"ה שהיא פרושה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מפני מדת הדין:

למנצח. מדלא כתיב לנוצח אלא למנצח לשון מפעיל משמע שנותן כח לבריותיו לנצחו: מפני מדת הדין. שמקטרגת ואומרת לא תקבלם והוא מקבלם בסתר: לולי משה בחירו. אלמא משתבח ביה קרא במשה וקרי ליה בחירו משום דנצח את ממהו אלמא שמח הוא בכך:

מהרש"א זמרו למי כו'. לעיל אמרינן דתלים נאמר בי' מיני שבח וחשיב למנצח ומזמור בתרתי ולהכי קאמר אם בניצוח למה ומזמור ואם מזמור למה ניצוח אלא זמרו על הניצוח ששמח הקב"ה ומייתי ליה שנאמר לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו וגו' דעמידתו בפרץ לפניו הוא כמו ניצוח ומדקרי ליה הכא בחירו משמע דעל כך בחר הקב"ה בו שיפה עשה שנצחו וק"ל: זה ידו של הקב"ה כו'. הוא ימינו שהוא רחמים ע"ש ימינו פשוטה לקבל שבים:

הרי"ף מאי דכתיב למנצח וכו'. יש לדקדק דנהי דכתיב זמרו למי שנוצחין אותו אבל היכא רמיזא הכא ושמח ובקרא דלולי משה בחירו איכא למדרש דמשתבח ביה קרא וקרי ליה בחירו אלמא שמח הוא בכך כמו שמפרש רש"י ז"ל אבל בהאי קרא דלמנצח היכן מצינו שמחה. ושמא כיון שאמר דוד זמרו לישראל המנצח להקב"ה מכלל שהקב"ה הוא שמח דאם לא כן היאך יאמר לישראל שמנצח ובניצחו הוא עצב אלא ודאי שהקב"ה שמח בזה:

אמר

עיון יעקב

שנוצחין אותו ושמח. וכדאמרינן כלאחוי צבי אבל כשמר עלינו שאמר דוד שלא יאמרו עבדה דגלה למרים כדאיתא בפרק חלק דף ק"ז וע"ש מ"ש שם: ואמר רב כהנא משום רבי ישמעאל. נראה דתלוי ג"כ בדרשה דלעיל כיון שהקב"ה שמח כשמנצחין אותו כיון שהנלחון הוא מלך הגלוה ואין גבהות לפני המקום כי אתו את זכא וכיי שלא יכולה ג"כ ממדת הדין לכך פושט ידו תחת כנפיהם לקבלם בתשובה:

סב פס **אמר** רב יהודה אמר שמואל כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים שנאמר °וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים. אין לי אלא שבארץ מצרים. שבארץ כנען ובשאר ארצות מנין ת"ל °וכל הארץ באו מצרימה. וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהם. שנאמר °וינצלו את מצרים. אמר רב אסי [רשב"ל] עשאוה כמצולה זו שאין בה דגים ורבי שמעון בן לקיש [רב אסי] אמר כמצודה שאין בה דגן. (גם בברכות פ"א.) והיה מונח עד רחבעם בן שלמה. בא שישק מלך מצרים על ירושלים ונטלו מרחבעם שנאמ' °ויהי בשנה החמישית למלך רחבעם עלה שישק מלך מצרים על ירושלים ויקח את אוצרות בית ה' ואת אוצרו' בית המלך ואת הכל לקח ויקח את כל מגיני הזהב אשר עשה שלמה. בא זרח מלך כוש ונטלו משישק מלך מצרים. בא אסא ונטלו מזרח מלך כוש ושיגרו להדרימון בן טברימון. באו בני עמון ונטלוהו מהדרימון בן טברימון. בא יהושפט ונטלו מבני עמון והיה מונח עד אחז. בא סנחריב ונטלו מאחז. בא חזקיהו ונטלו מסנחריב והיה מונח עד צדקיהו. באו כשדיים ונטלוהו מצדקיהו. באו פרסיים ונטלוהו מכשדיים. באו יונים ונטלוהו מפרסיים באו רומיים ונטלוהו מיונים ועדיין מונח ברומי:

במצודה. זו שפורשין לצוד עופות: **ואין בה דגן.** ואין עוף נפנה אליה וגבי מצודה גרסינן דגן וגבי מצולה דהיינו מים גרסינן דגים: **וינצלו.** דרש לשון (מצולה) [מצודה. כי למ"ד מתחלפת בדלי"ת במקומות הרבה. תוס'] מלחמתו של זרח במצרים גמרא אבל מלחמת אסא בזרח קראי בדברי הימים: **וישגרו להדרימון.** מלך ארם לעזור לו על בעשא מלך ישראל. וקראי נינהו: [**באו בני עמון ונטלוהו.** גמרא] ומלחמת יהושפט בעמוני' קראי ודרך הראשונים להביא גנזיהם עמהם במלחמתם כדי שימשך לבם אחר ממונם ולא יברחו וכשהן (נוצחין) [מנוצחים] נוטלין המנצחי' את כל הממון. מלחמת סנחריב באחז קראי וחזקיהו נטלו מסנחריב כשנגפן המלאך: **כשדיים.** תפשו את צדקיהו קראי: **פרסיים** קבלו המלכות מכשדים דכתיב פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס [ויונים קבלו המלכות מפרסיים מפורש בספר יוסיפון גם רומים שקבלו המלכות מיוונים מפורש שם ובפ"ק דעבודת כוכבים]:

מהרש"א באו מצרימה כו'. מדכתיב הארץ סתם ליכא הוכחה אשאר ארצות דלאימא דקאי אארץ מיוחדת שהזכיר בקרא דלעיל מיניה דכתיב ויחזק הרעב בארץ מצרים גו' אבל מדכתיב וכל הארץ דרשו מיניה משמעו כל יושבי הארץ דהיינו עולם התחתון דהיינו גם שאר ארצות והא דנקט גבי ליקוט הכסף בפרטות ארץ מצרים וארץ כנען היינו משום שמספר בהם הכתוב ארץ כנען בענין יעקב ובניו שע"כ באו לארץ מצרים וסיפור ארץ מצרים שקנה יוסף אותם ואת אדמתם בלחם: **שאין בה דגן כו'.** כתבו התוס' דרך ליידי עופות לתת דגן ודרש וינצלו כי למ"ד מתחלפת בדל"ת בכמה מקומות עכ"ל והטעם כי הם ממוצא אחד. דעכ"ח ונראה דגם לפי הדרש לא זז מלת וינצלו ממשמעו מלשון ריקות דאם לא כן היאך משמעו מיניה דעשאוה כמצודה שאין בו דגן ושמא אדרבה כמצודה שיש בו דגן אלא ע"כ משמעו הוא לשון ריקות אלא מדכתיב לשון וינצלו במקום ורוקינו דרשו ביה דהריקות היה כמצולה או כמצודה וצ"ל כמו לפי דרש זה יהיה וישאלום שני דברים דהשאלה איש מאת רעהו גומר והצלה מכסף הלקוט של יוסף כדאמרי' הכא:

הרי"ף כמצודה שאין בה דגן. קצת תימא כפי הפשט שהדגן במצודה הוא דבר נוטע וכשנוטל אותו דגן מהמצודה אין בו שיעור לקיחה אבל בני ישראל לקחו עושר רב והון עד אין מספר. ורש"י פירש כמצודה שאין בה דגן ואין עוף נפנה אליה ומ"מ אינו מתיישב כי ישראל לקחו הדגן מהמצודה וכאן משמע שלא נתנו דגן במצודה כדרך פורשי מצודות שנותנין בה דגן לצוד העופות ובתוס' פירשו כמצודה שאין בה דגן דרך ליידי עופות לשום דגן במצודה ודרש וינצלו וינצדו כי למ"ד מתחלפת בדל"ת במקומות הרבה. וצריך להבין בדבריהם שא"כ דדרש וינצדו יש כאן מצודה ברמז. אבל היכא רמיזא שאין בה דגן. ואפשר דדרש הכי שכשם שהצייד נותן דגן במצודה כדי לצוד ובהיות בה דגן נקראת מצודה. כך יוסף כשבא עשאה למצרים מצודה מתוך הדגן שקבץ את כל אוכל הערים ונתנו במצרים וילקט את כל הכסף הנמצא כי מתוך שנתנו בה דגן דהיינו האוכל שהביא יוסף למצרים זה היה גרמא שקבץ כל הכסף והיא מצודה לצוד כל העולם ולקח את כל הכסף של כל העולם מתוך אותו דגן ושנפש שנתן במצרים שהיא מצודה שניצודו בה כל העולם וילקט יוסף את כל הכסף וז"ש וינצלו וינצדו כלומר חזרה מצ"ם כימי קדם מן הממלכות היתה שפלה וכמו המצודה שאין בה דגן כך למצרים עשאום מצודה ריקנית ויקחו את לידם כל הכסף והזהב וילכו וזהו דרך דרשא. ועוד י"ל דנסי דליף וינצלו מלשון מצולה או מצודה מלשון וינצדו אבל היכא רמיזא שאין בה דגים וגם שאין בה דגן. ואפשר לומר דאע"ג דדרשינן מלשון מצולה ומצודה מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו שהוא כתרגומו ורוקינו ית מצרים ודרשינן וינצלו ורוקינו וגם מלשון מצולה ומצודה. ועיין לעיל דסתם מצולה הוא מקום שאין בו דגים כי הדגים אינם נמצאים במצולה בלבב ימים. וכן המצודה אינה נקראת מצודה אלא לאחר שנלכד העוף ואבל הדגן היא נקראת מצודה על שם שלכד העוף או החיה וקודם שנלכדו בו החיה או העוף נקראת רשת ולא מצודה כיון שעדיין לא נצד כלום וז"ש עשאה כמצולה שסתם מצולה אין בה דגים וכן עשאום כמצודה שסתם מצודה היא ע"ש שאין בה דגן:

סג פס **אמר** רבי אחאי [חמא] בר חנינא שלש מטמוניות הטמין יוסף במצרים אחת נתגלה לקרח ואחת לאנטונינוס בן אסוירוס. ואחת גנוזה לצדיקים לעתיד לבא. גם בפרק חלק °עושר שמור לבעליו לרעתו אמר ריש לקיש זה עשרו של קרח שנאמר °ואת כל היקום אשר ברגליהם ואמר רבי אלעזר זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. אמר רבי לוי משאוי שלש מאות פרדות לבנות היו מפתחות גנזיו של קרח וכולהו אקלידי וקולפי דגלדי:

זה עשרו של קרח. שעל ידי רב ממונו נתגאה ונטרד מן העולם: **משוי שלש מאות.** לאו דוקא וכן כל שלש מאות בתלמוד: **שמעמידו על רגליו.** שמשמח לבו: **אקלידי.** מפתחות: **וקולפי.** פותחות שקורין שירדור"א: **דגלדי.** (של) מלטפין של עור שמשאוי' על סוסים וגמלים וחמורים ואעפ"כ היה משאוי ג' מאות פרדות:

אמר

עיון יעקב

עשאו' כמצולה שאין בה דגים. לפי שעיקר שבח מצרים בדגים כדכתיב זכרנו את הדגה אשר אכלנו במצרים חנם. ומ"ד כמצודה שאין בה דגן. אפשר הפי' מצודה מגדל וחוזק כדכתיב וישב דוד במצודה ואם אין בה דגן אין כאן חוזק כלל ומה"ט הדפו אחר ישראל: **בא שישק וכו'.** ע"ד דאמרינן על דאטפת אטפוך: **שלש מטמוניות הטמין יוסף.** ע"ד לעולם ישלים אדם מעשיו:

סד' פס סנ"י קיח **אמר** רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן (סימן ד"יא"ש אדי"ש כשד"ך כולן מאודך ולמטה) °אודך כי עניתני ותהי לי לישועה אמר דוד אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה אמר ישי מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו אמרו אחיו זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אמר שמואל אנא ה' הושיעה נא אמרו אחיו אנא ה' הצליחה נא אמר דוד ברוך הבא בשם ה' אמר ישי ברכנוכם מבית ה' אמר שמואל אל ה' ויאר לנו אמרו כולם אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח אמר שמואל אלי אתה ואודך (אלהי ארוממך) אמר דוד ואמרו כולם [אלהי ארוממך] (הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו):

אבן מאסו הבונים. זה דוד שהיה לעיל מאחיו ורועה לאן: נפלאת בעינינו. לשון רבים אחיו אמרוהו: זה היום עשה ה' וגו'. שמואל היה מתכוא שקיפן לגיל ולשמוח בו שיושיעם מיד אויביהם: הושיעה נא אמרו אחיו. כלומר על ידי דוד. ודוד הצליחה נא אמר שיצליחהו במלכותו: [ברכנוכם אמר שמואל. שיברך כולן כלומר מברכים אנו אתכם]: לא לנו. לשון רבים: אסרו חג בעבותים. הביאו זבחים ושלמים הרבה לשמוח ולהזות מדמם במזבח:

ויען כי ראיתי חלוף בספרים בגוונים הללו וגם לתת טעם לדברי רבי יונתן כתבתי שורותים כמה שנ"ל על דרך הפשט ולפי שפסוקים הללו שמאודך עד סוף המזמור אינם מכוונים שפסוק ראשון יחיד מדבר בעדו ולא כן פסוק הב' ופסוק ג' רבים מדברי' בעדם ועוד יש חלוקים אחרים עד הפסוקים האחרונים בעבור זה פירש רבי יונתן שנאמרו בפי אנשים חלוקים כשמלך דוד ואולי שכן היתה קבלה ביד רבי יונתן לכן כתן בהם סימנים ואת היתה הגרסא אמיתית דיא"ש פירוש דוד ישי אחיו שמואל הכניא אדי"ש אחיו דוד ישי שמואל כשד"ך כולם שמואל דוד כולם למי נאה להודי' ראשונה על מלכות דוד הלא לדוד עצמו. לכך אמר אודך כי עניתני וגו'. ואחריו אביו ישי בשמחתו על מלכות בנו דוד ואמר אבן מאסו הבונים ר"ל הבונים בניו מאסו במלכותו ויהי בעיניהם כאבן דומם היתה לראש פינה. אח"כ גם אחיו שברו וקבלו בראותם כי מה' היתה לו ולזה אמרו מאת ה' היתה זאת וגו' ואחריהם שמואל הנביא אע"פ שהגב מלכות שאול והתאבל עליו כשמאס הש"י מלכותו עתה חזר בו והודה על מלכות דוד ואמר זה היום עשה ה' נגילה וגו'. ואחר שדבר כל אחד מהדי' כתות דבור אחד חזרו כל אחד מהם לדבר פסוק אחד והם ד' מאמרים וסי' אדי"ש דבור ראשון אחיו והוא אנא ה' הושיעה נא חה לא יתישב לאמרו דוד שהרי אמר ראשונה ותהי לי לישועה ולמי נאה מאמר זה לאחיו שלא היו עודים בישועתו עד עתה שהתפללו עליו הושיעה נא. אחרים' התפלל דוד על הצלחת מלכותו מכאן והלאה ואמר הצליחה נא חזר ישי להודות על מלכות דוד שמשמח במאמרו יתברך ואמר ברוך הבא כאשר בא דוד מאחרי הצאן שבא למלוך בשם ה' אחריו השיב שמואל ברכנוכם מבית ה' כשקרא אותם אל ה': ובא אחר זה סי' כשד"ך פירוש כולם שמואל דוד כולם אל ה' ויאר לנו ראוי שיהיה מאמר כולם ר"ל ישי ודוד ואחיו שכולם היו מתפללים בעדם אל ה' ויאר

לנו. אחר זה בא נאמר שמואל בדרך צווי לכולם אסרו חג בעבותים שיביאו כבשים לעשות שלמים לזרוק דמם עד קרנות המזבח אחר זה בא דוד לומר שלא ירום לבבו במלכותו רק לעולם יודה וירומם לש"י אלי אתה ואודך אלהי ארוממך ובחתימת הדבור יביא מאמר כולל לאב ובנים וגם שמואל וכל אחד אומר לחברו הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו:

מהרש"א אודך כי עניתני אמר דוד כו'. נראה לפרש אודך כי עניתני גומר במלחמה עם גלית הפלשתי ולפי שע"י זה אמר שאול בן מי זה הנער שראה בו תכסיסי מלכות ודואג השיב על זה עד שאתה שואל אם הוא ראוי למלכות שאל אם ראוי הוא לבא בקהל כמפורש כל זה במס' יבמות ע"כ אמר ישי אבן מאסו הבונים שהם דואג וסייעתו שהיו ת"ח שנקראו בונים שהיו מואסים בו שאינו ראוי לבא בקהל והי' לראש פנה מב"ד של שמואל שהותר לבא בקהל ונעשה ראש פנה ומלך על ידו ואמ' מאת ה' גו' אמרו אחיו שמתחלה גערו בו מלילך במלחמה על גלית כמפורש בקרא ואחר שראו שהצליח אמרו מאת ה' גו' נפלאת גו' שיהרוג דוד הפלשתי שכל ישראל יראו מפניו ואמר זה היום עשה ה' גו' אמר שמואל על אותו יום שבא שמואל ע"פ הקב"ה למשוח את דוד ועל זה אמר בשעת משחו דלא אנא ה' הושיעה גו' אמרו אחיו והצליחה אמר דוד כמ"ש וימשח אותו בקרב אחיו ותצלח רוח ה' אל דוד ואמר ברוך הבא גו' אמר ישי כדכתיב בענין ויחרדו זקני העיר לקראתו ויאמר שלום בואך דהל"ל ויאמרו שלום גו' אבל אמר ויאמר בלשון יחיד על ישי שהוא עיקר הזקני' ואמר שלום בואך דהיינו שאמר כאן שהוא אמר ברוך הבא וברכנוכם מבית ה' אמר שמואל בתחילת ביאתו לשם שהיה מסתפק באיזה מאחיו בחר ה' אמר לכולן ברכנוכם מבית ה' גו' ואל ה' ויאר לנו גו' אמרו כולן אחר שהאיר הקב"ה לשמואל מי הוא מבניו שנבחר למשוח אמרו כולן אל ה' ויאר גו' אסרו חג בעבותים אמר שמואל כמ"ש בענין התקדשו אתי בזבח גומר אלי אתה ואודך אמר דוד בסוף סעודה על שבחר בו הקב"ה יותר מאחיו ולו נאה לברך ברכת המזון כדלקמן בסעודה דלעתיד דלאחר שאוכלין ושותין כו' אומר דוד לי נאה לברך כו' ועל זה וארוממך אמרו כולם דהיינו שאומרים ברכת הזימון כדאמר בפרק ג' שאכלו מכין לברכת הזימון שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו גומר:

סה פס ע"ג ראשי' **דרש** רב עוירא זמנין אמר לה משמיה דרבי אמי וזמנין אמר לה משמיה דרבי אסי מ"ד °ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק מאי ביום הגמל את יצחק עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמול חסד עם זרעו של יצחק. לאחר שאוכלין ושותין נותנין לו כוס של ברכה לאברהם לברך אומרים לו ברך אומר להם אני לא אברך לפי שכבר יצא ממני ישמעאל נותנין לו ליצחק אומר להם איני ראוי לברך לפי שכבר יצא ממני עשו נותנין לו ליעקב אומר להם אני לא אברך לפי שכבר נשאתי שתי אחיות בחייהן שעתידה תורה לאסרן עלי. אומרין לו למשה טול אתה וברך אומר להם אני לא אברך לפי שלא זכיתי ליכנס לארץ לא בחיי ולא במותי אומרין לו ליהושע טול אתה וברך אומר אני לא אברך שלא זכיתי לבן דכתיב °נון בנו יהושע בנו אומרים לו לדוד טול יה"א ז אתה

את"ה וברך אומ' להם אני אברך ולי נאה לברך שנאמ' °כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא: תהלים קטז

[ולא במתי. שנקבר מול בית פעור ולא זכו עצמותיו ליכנס בארץ כעצמות יוסף שנקברה בארץ כדכתיב ואת עצמות יוסף קברו בשכם והיינו דכתיב כי אנכי מת בארץ הזאת בחוצה לארץ אינני עובר את הירדן אפילו לאחר מיתה לא יעברו עצמותי את הירדן]: נון בנו וגו'. משפחות אפרים בן יוסף קא חשיב בדברי הימים עד יהושע ולא משכח ברא ליהושע ע"כ:

מהרש"א עתיד הקב"ה כו'. נ"ל לפרש כן דמלת הילד מיותר דביצחק משתעי קרא גם ויגמל מיותר דכתיב בסיפא דקרא ביום הגמל את וגומר וע"כ דרשו בו שנרמז כאן גדלות ישראל לעתיד שיגמול להם הקב"ה חסד ויעשה להם משת' גדול ולכך כתיב גדול בלשון זכר דמשתה לשון נקבה היא אלא דרמז לעתיד הוא ע"כ כאמר לשון זכר כמו שיר חדש והם כקראי' ילד שעשועי' ואמר לאחר שאוכלין ושותים באותה סעודה כשבאין לברך ברכת המזון נותנין לאברהם כוס של ברכה כולי הוא מבואר לפי הדין שהגדול מברך והאבות וגם משה שנתנה תורה על ידו גם יהושע שעל ידו נכנסו לארץ ישראל הם כולם גדולים מדוד אלא שכ"א מהם נתן סיבת המניעה ממנו מלברך וכלפי, מ"ש בפרק ג' שאכלו שצריך להזכיר בברכת המזון ברית ותורה וארץ ומלכות בית דוד בב"י והטעם מפורש שם ועוד אמרו שם משה תיקן להם ברכת הזן בשעה שירד להם המן יהושע תיקן להם ברכת הארץ כשנכנסו לארץ דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש ולזה אמר אברהם שאמר איני מברך שיצא ממני ישמעאל וכן יצחק שיצא ממני עשו ולא יכול לומר ברית שהוא בריתך שחתמת בבשרינו שהיא המילה שאין זכה במילה דכתיב בפרשת מילה ואת בריתי אקים את יצחק ואמרי' כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק למעט את זרע עשו ואמר שיעקב אמר שנשאתי ב' אחיות שהוא דבר שעתידה תורה לאסור ואינו יכול לומר תורה דהיינו על תורתך שלמדתנו ומשה שאמר שלא זכיתי ליכנס לארץ ואינו יכול לומר על ארץ חמדה וגו' דמש"ה קאמר שלא תיקן אלא ברכת הזן ולא ברכת הארץ ויהושע שתקן ברכת הארץ שזכה ליכנס בה אך כיון שלא זכה לבן כמו שזכה דוד לבנות ירושלים ושלמה בנו בנה בית המקדש וע"כ אמר שלא יכול יהושע לומר על ירושלים כולי ועל הבית גדול כו' אבל דוד שזכה שהוא בנה ירושלים ובנו בנה בית המקדש שעל זה תקנו ברכת א"י וע"כ אמר לי שזכיתי לכל הכי מילי נאה לברך שנאמר כוס ישועות אשא וגו' לעיל מיניה כתיב מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי ר"ל דבכל אחד מן הראשונים חסר בו מכל תגמוליו ברית ותורה וארץ ומלכות בית דוד בב"י אבל עלי כל תגמוליו שיש לי ברית ותורה וארץ ומלכות בב"י וע"כ נאה לי כוס ישועות וגו' שהוא כוס של ברכה שאשא אותו ובשם ה' אקרא בברכת הזימון כמ"ש בר"פ ג' שאכלו ברכת הזימון מנלן דכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו וברמז כו"ס הוא רמז על מדת הדין ג"י אלהים אשא בב"ה ובשם ה' אקרא להפוך מדת הדין לרחמים להיות כוס ישועות וכן בב"י אמן סלה:

הרי"ף מיד ויגדל הילד וכו'. הכונה לומר מאי דכתיב ויגדל הילד והביא כל הפסוק וחזר ושאל מאי ביום הגמל משום דקשיא ליה דקרא אפיפיה דכתיב ויגמל ולא כתיב ותגמלהו וסדר כתיב ביום הגמל את יצחק דמשמע שגמלתו אמו או אחרת מדלא כתיב ביום שנגמל יצחק לכך דרש ביום שעתיד הקב"ה לגמול חסד וכו'. ועוד אפשר שאם כפשוטו שהוא נגמל מחלבו אינו מנהג לעשות באותו יום משתה ושמחה כיון שמצטער התינוק הרבה כשמפרישים אותו מחלבו שהוא מזונו הרגיל בו. ועוד דלא שייך בזה לומר ויגדל הילד ויגמל כי בן כ"ד חדש שהוא זמן היניקה אינו כל כך גדול ומטעם זה דרשו במדרש שנגמל מיצרו דהיינו בן י"ג שנה שנכנס בו יצר הטוב וכאן דרשו' לרמז מה שעתיד הקב"ה לגמול חסד ולרמז זה עשה אברהם אותה משתה. ועוד נראה דדרים ויעש אברהם משתה דקשה מ"ש משתה גדול דלא שייך לומר במשתה גדול או קטן והיל"ל ויעש אברהם משתה והכונה שביום שנגמל יצחק מיצה"ר שהוא מבן י"ג שנים ומעלה דהיינו ויגדל הילד שהוא מבן י"ג שנה ומעלה שנקרא גדול ונגמל מיד יצר הרע אז נתקן יצחק ונתחזק לעבוד את יוצרו ויעש אברהם כלומר תיקן אברהם אותו משתה שעתיד לעשות גדול העולמים זה הקב"ה לצדיקים ביום שיגמול חסד עם זרעו של יצחק שאלמלא נגמל מיצר הרע לא היתה הסעודה לצדיקים אבל עכשיו שנגמל מיצר הרע היא היתה הכונה ותיקון אל הסעודה ומשתה של גדול מי העולמים שעתיד לעשות ביום שיגמול הצדיקים זרעו של יצחק: אני אברך וכו'. יש לתת טעם לדוד שאמר לי נאה לברך לפי שדוד הוא נפשו של אדם הראשון והפריש. לו ע' שנים משנותיו ואב לבנים הסמוכים על שולחנו הוא יברך הזבח ועל המזון ולכך דוד שהוא משורש אדם אבינו הראשון לו נאה לברך על כל בניו המסובין. ועוד מטעם אחר כי אורח הוא המברך ואין אורח כדוד שאין לו חיים מעצמו כי אם מאדם או מהאבות שנתנו לו מחייהם וזהו אורח דלית ליה מגרמיה כלום. אמנם נ"ל שהטעם שאמר דוד לי נאה לברך הוא לפי שהוא הקים. עולה של תשובה ובסיבת התשובה יזכו ישראל לאכול באותה הסעודה וזכות כל אותם הרבים תלוי בו וזהו שאמר דוד מה אשיב לה' על החסד אשר עשה עמי למחול לי על עון זה שמלבד מחילת עוני גרם בדבר הזה שכל תגמולוהי עלי כל אותם שהוא בא לגמול חסד עמהם והם המסובין בשלחן גבוה באותה סעודה הם בשבילי ועלי הם סומכים שעשו תשובה ממה שראוני עושה תשובה ונתקבלתי וכיון שכן כוס ישועות אשא לעתיד לבא ובשם ה' אקרא שזכיתי לכך על שהקריתי שם ה' בפי הבריות בשיבי' שהתשובה שלימדתי אותם ולזה כיון דוד המלך ע"ה במה שאמר רגלי עמדה במישור במקהלים אברך ה' הכונה היא שאמר דוד רגלי שחטאו בהליכתי על הגג וראה. אשה רוחצת ועכשיו עמדה במישור כי נמחל העון על כן במקהלים אברך ה' לעתיד לבא באותה קהלה בסעודה שעתיד הקב"ה לגמול עם זרעו של יצחק:

ראיתי לכתוב כאן משנה שבפרק כיצד צולין וז"ל:

כיצד צולין את הפסח. מביאין שפוד של רמון תוחבו מתוך פיו עד בית נקובתו ונותן את כרעיו ואת דף עד
בני מעיו לתוכו. דברי רבי יוסי הגלילי. ר' עקיבא אומר כמין בישול הוא זה אלא תולין חוצה לו. אין צולין את הפסח לא בשפוד ולא באסכלה. א"ר צדוק מעשה ברבן גמליאל שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח על האסכלה:

מה שבחרו עץ של רמון לפי שאין יוצאין ממנו מים כשייחם כדי שלא יהא בשל מבושל במים והלכה כרבי עקיבא: ונותן את כרעיו. כדכתיב צלי אש ראשו על כרעיו וגו' כולו כאחד משמע: כמין בישול הוא זה. כמו שמבשל בני מעיו בתוכו כבתוך הקדרה': אלא תולין חוצה לו. תוחבין בשפוד למעלה מפיו של טלה ואסור לצלות בשפוד של ברזל לפי שהוא מתחמם וצולה הבשר ואנו צריכין לצלות בחמימות האש ולא באמצעות ד"א כמו שאמר הש"י צלי אש ולא צלי דבר אחר וגזרה המשנה שיעורו הוא כך ולא באסכלא וכולי

עין יעקב

ולי נאה לברך. כי טוב עין הוא יבורך ודוד הי' טוב עין כדכתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה גם קולו ערב ביותר יותר מעשרה זקנים שנאמר ספר תהלים על ידם כדכתיב נעים זמירות ישראל כדאיתא בריש שוחר טוב ע"ש:

(וכולי חד טעמא) ואם אסכלה מנוקבת היא כשרה אמר רבי לחוק וכו' עכ"ל הרמב"ם ז"ל:

אמר הכותב זאת המשנה רבה התועלת כפי כוונתינו להזהיר את העם לדקדק בקיום כל מצוה כי הלא ראינו זה הדקדוק הרב בקיום מצות כי אם כלי אם שנלטוינו שיהיה כלי אם ממש בלי עירוב דבר אחר אפילו במקרה כמו חוט שפוד של ברזל וגם אם יהיה מקל של עץ יבא גם כן לידי מכשול אחר והוא שיצאו ממנו מים במקרה ויתקיים ובשל מבושל במים וכאשר ידעו חכמינו ז"ל מפי קבלתם האמתית טבעי כל הדברים השיגו כי אין בכל האילנות מי שלא יצא ממנו מים על ידי האור זולתי הרמון. ואפשר לכוין גם כן בהיות השפוד של ראמון לכונה שנים תורכיי והוא מה שדרשו ז"ל על כפלת הרמון רקתך אפי' ריקים שבך מלאים מצות כרמון ואילן זה נותן פרי אחד מז' מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל ומלבד תועלת אפילו בעץ ליקח ממנו עצים לצלות הפסח בהם ע"כ:

דף קכ ע"ב **רבי** יוסי אומר נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו היכי דמי מתנמנם א"ר [אשי] נים ולא נים תיר ולא תיר כגון דקרי ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרו ליה מדכר אביי הוה יתיב קמיה (דרבא) [דרבה] חזא דקא נמנם אמר ליה מינם קא נאים מר אמר ליה מנומי קא מנמנם ותנן נתנמנמו יאכלו נרדמו לא יאכלו:

[**נתנמנמו יאכלו.** הקרבן פסח בליל פסח: **לאהדורי סברא** במילתא דצריכה סברא כגון ששואלין אותו היכן הכחת כלי זה וכי מדכרו ליה הכחת במקום פלוני מידכר ואומר הן או לאו **חזא דקא נמנם.** רבא לאחר שהתחיל לאכול מלת חובה באחרונה]

הדרן עלך מסכת פסחים

מסכת יומא

דף ב **שבעת** ימים קודם יום הכפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין ומתקינין לו כהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול. רבי יהודה אומר אף אשה אחרת מתקינין לו שמא תמות אשתו. שנאמר
ויקרא טז °וכפר בעדו ובעד ביתו ביתו זו אשתו. א"ל אם כן אין לדבר סוף:

שבעת ימים קודם יה"כ מפרישין כ"ג. שכל עבודת יה"כ אינה כשרה אלא בו כדילף בהוריות פרק בתרא דכתיב גבי יום הכפורים וכפר הכהן אשר ימשח אותו ובגמרא מפרש למה מפרישין: **ללשכת פרהדרין.** כך שמה ובגמרא מפרש למה נקראת כן: **ומתקינין לו.** ומזמנין לו כהן אחר להיות כ"ג תחתיו אם יארע בו פסול קרי או שאר טומאה המעכבין עבודה למקדש: **ובעד ביתו.** גבי יה"כ כתיב באחרי מות: **א"כ.** דחיישת למיתה אין לדבר סוף שמא גם זו תמות:

מהרש"א שבעת ימים קודם יום כו'. מס' זו נקראת יומא ע"ש שיום כפורים הוא יום אחד קדוש בשנ' ומתחלת בלשון שבעת ימים ע"ש הקדושה כי הז' קדוש בכ"מ וקדושת יום הזה בגדר הז' כקדושת יום השבת וי"ה נקרא שבת שבתון כמו השבת משא"כ שאר י"ט שלא נקראו רק שבתון וזה שנתן לנו הש"י י"ט שהם דהיינו ר"ה יום אחד וב' ימי' סוכות וב' ימים פסח ויום אחד שבועות שהם קלת בדמיון ימי החול שמותר בהן מלאכת אוכל נפש ונתן לנו י"ט יום ז' י"ה שהוא בדמיון קדושת השבת שאסור בכל מלאכה וכמו שהשבת דוגמת עה"ב כן הוא יום כיפור ויותר ממש שי"ה אין בו לא אכילה ולא שתיה דוגמת עולם הבא וגם הוא יום אחד שאין כח בשטן לקטרג כמ"ש השטן גימטרי' שס"ד וזהו כמו עולם הבא שאין בו שטן. ובענין זה כיאה מה שאמר הכתוב בשבת ובכל המועדים מקרא קודש שנדחק בזה התרגום מלבון מקרא והזמן ורש"י פי' קרא אותו קודש לאכילה ולשתיה וכסות עכ"ל זהו הפי' אינו בי"ה דאסור באכילה ושתיה ולענין שינוי כסות בפרק כל כתבי יליף ליה מדכתיב בי"ה ולקדוש ה' מכובד זה י"ה כו' כבדהו בכסות נקייה אמאי לא יליף מקרא דכתיב באורייתא מקרא קודש גבי י"ה גם הרמב"ן שפי' בפרשת אמור שהוא מלשון אסיפה כמו קרואי העדה הוא דחוק ונראה לפרש שקראן מקרא קודש ע"ש כי השבת וכל המועדו' כתובו על יסוד סוד האותיות שם הקודש והיינו מקרא של אותיו' משמו הקדוש שהוא שם הוי"ה והן אותיות אהו"י שהם בשם אהיה אשר אהיה ובשם י"ה ובשם המיוחד של ד' וכמ"ש אבן עזרא בחידתו על קדושות אלו אותיות אהו"י והם מורים על קדושת המועדי' שבתשרי א' רמז על קדושת ר"ה שהוא א' בחודש י' הוא רמז על קדושת יוה"כ שהוא עשרה בחודש ה' רמז על קדושת חג הסכות שהוא ביום ה' אחר י"ה ו' רמז על קדושת הושענא רבא שהוא ביום ו' אחר יום ראשון של סוכות וכל מספרם כ"ב רמז על קדושת שמיני עלרת וכדאמרינן פ' החליל פר יחידי בשמיני למה כנגד אומה יחיד' משל למלך בשר ודם כו' וכן תמצא קדוש' המועדים שבחודש ניסן א' בר"ח אותו יום נטל עשרה עטרות כו' כדאי' פ' רע"ק י' רמז על שבת הגדול מקחו בעשור שבו כנעשה נס גדול ה' רמז על קדושת חג הפסח שהוא יום ה' אח' שבת הגדול ו' רמז על קדושה ז' של פסח שהוא ביום ו' אחר יום א' של פסח גם ו' רמז על חג השבועות שהוא ו' ימים בחודש מלורף לזה קדושת ז' שהיא מורה על כל מיני קדושת ז' כגון השבת והשביעית והיובל והספירה וז' רקיעים וכל הקדושות והטהרות בעי ז' ועוד הרבה כמלא שאלו ה' אותיות אהו"י וז' הם מורים על קדושת השם (ושאר ה' אותיות השם) ושאר ה' אותיות מתיחדו' שהם בג"ד ח"ע מורים על סטרא דשמאלא ולפתח חטאת רובץ דהיינו לפתח שלמטה בח' חטאת רובץ דלא לעייל בהך כדאמר התם פרק הקומץ כי זה לעומת זה עשה אלהים וכמ"ש בזה בפרק ע"פ עיין שם:

קודם · איתא בגמרא שמפרישין אותו ללשכה שעל פני הבירה ועל זה · קאמר גמרא. מאי בירה

אמר

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מקום היה בהר הבית ובירה שמו ור"ל אמר כל המקדש כולו קרוי בירה שנאמר °הבירה אשר הכינותי: יח א כט

הבירה אשר הכינותי. אשר הזמנתי לה מקום גורן ארונה לבנותי בו ודוד קאמר ליה להאי קרא בדברי הימים:

א **תניא** קח לך משלך עשה לך משלך °ויקחו אליך שמן זית זך משל צבור. דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר בין קח לך בין ויקחו אליך משל צבור. אם כן מה תלמוד לומר קח לך כביכול משלך אני רוצה ואיני רוצה משלהם אבא חנן אומר משום רבי אלעזר כתוב אחד אומר °ועשית לך ארון עץ וכתוב א' אומר °ועשו ארון עצי שטים הא כיצד כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום:

שמות כז · יף ג ע"ב · דברים י · שמות כה

עשה לך. כגון שתי חצוצרות. כסף: **כביכול.** אני שמעתי שאם היה לבור ימול להתכפר בשל יחיד בשלך הייתי רוצה ואני אומר לפי שדבר קשה הוא לומר שהקב"ה קץ בישראל אמר בלשון כביכול כלומר על כרחנו נאמר כך כאילו אפשר לומר כן וכן כל כביכול שבגמרא: **בזמן שהם עושין רצונו של מקום.** נקראת העבודה על שמם:

מהרש"א משלך כו'. עיין פרש"י ועי"ל דה"ק דהעולם ומלואו שלו הוא ולא ה"ל למכתב רק קח סמים אבל כתיב לך כביכול כאילו הוא אינו שלו אלא של משה וכמה שאמר שהעולם שלו לא נברא אלא בשביל משה וזה שמסיים לכך תלה במשה ולא בכל ישראל בשלך אני רוצה וכאילו הוא שלך וק"ל: **כאן בזמן שישראל עושין כו'.** לקמן פ' בא לו דרשינן מהכך רמיזת מקראות שמכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות מלאכתו ושקולים הם הדרשות דאינו נראה דפליגי ופרש"י בזמן שהן עושין רצונו של מקום נקראת העבודה על שמם. ועי"ל בהיפך בזמן שהן עושין רצונו של מקום נחשב מלאכתן כאילו עשאן משה ובזמן שאין עושין רצונו של מקום לא נחשב מלאכתן ונקראת על שמם כאילו עושין מלאכה בעצמם: *טעון פרישה ששה כו'. ע"פ הכונה שאמרנו בר"פ דו' י"ע כנגד ו' ימי חול שהם פרישה ליום הקדוש י"ה דכתיב ביה שבת שבתון כמו בשבת משא"כ בי"ע דלא כתיב בהו רק שבתון שהוא רמז שהם כעין ז' ימי' פרישה ליום הקדוש שהוא י"ה:

הרי"ף כתוב אחד אומר ועשית לך ארון עץ וכו'. יש תימא דהתם מיירי בארון שקודם המשכן שבו היו מונחין שברי לוחות ולא הונחו בו הלוחות שניים אלא לפי שעה עד שנעשה המשכן ולפי שמשה שיבר הלוחות לכך א"ל הקב"ה פסל לך שני לוחות כי אתה שברת ואתה פסל לך וכן ועשית לך ארון עץ להניח בו שברי הלוחות ששברת ומש"ה ועשו ארון עצי שטים הוא במעשה המשכן כי שם ניתנו לוחות העדות כדכתיב ונתת אל הארון את העדות אשר אתן אליך ואפשר שדקדק יתור לך האמור בארון כיון שכבר נאמר פסל לך שני לוחות אבנים ועלה אלי ההרה והיל"ל ועשית ארון עץ מאי ועשית לך ארון עץ ומדכתיב לך משמע שלא זכו ישראל לארון אלא בשביל משה ושם נאמר ועשו ארון ומשני כאן בזמן שאין עושין רצונו של מקום כמו בזמן שעשו העגל אז לא זכו ישראל אלא בשביל משה ועשית לך ארון ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום היינו לאחר יוה"כ שנתכפר עונם ועשו המשכן כתוב ועשו ארון:

תניא משה עלה בענן ונתכסה ונתקדש בענן לקבל ב תורה לישראל בקדושה שנאמר °וישכון כבוד ה' על הר סיני זה היה מעשה אחר עשרת הדברות שהוא תחלה לארבעים יום דברי רבי יוסי הגלילי רבי עקיבא אומר וישכון כבוד ה' על הר סיני מר"ח *ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה ביום הז' ומשה וכל ישראל עומדים ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה רבי נתן אומר לא בא הכתוב אלא למ"ק אכילה ושתיה שבמעיו כדי לשומו כמלאכי השרת רבי מתיא בן חרש אומר לא בא הכתוב אלא לאיים עליו כדי שתהא תורה נתונה באימה ביראה ברעד ברתת ובזיע שנאמר °עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה מאי וגילו ברעדה אמר רב ארא בר מתנה אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה במאי קא מיפלגי רבי יוסי הגלילי ור' עקיבא בפלוגתא דהני תנאי קא מיפלגי דתניא בששה לחדש נתנה תורה לישראל רבי יוסי אומר בז' בו. מ"ר בששי נתנה בשביעי עלה (דכתיב °ויקרא אל משה ביום השביעי) ומ"ד בשבעה בז' נתנה ובז' עלה [דכתיב ויקרא אל משה ביום השביעי] רבי יוסי הגלילי סבר לה כת"ק דאמר בו' לחדש נתנה תורה לישראל. הילכך זה היה מעשה אחר עשרת הדברות. °וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים למשה. ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן לקבולי תורה כולה דאי ס"ד וישכון כבוד ה' מראש חדש ויכסהו הענן להר ויקרא אל משה לקבולי תורה הוא הא קבילו להו מו' והא אסתלק ליה ענן מששה. ורבי עקיבא סבר לה כרבי יוסי דאמר ביום השביעי לחדש נתנה תורה לישראל. בשלמא לרבי עקיבא היינו דמשכחת לה בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות ד' ועשרים דסיון ושיתסר דתמוז מלו להו ארבעים יום דהוה בהר. ושבסר בתמוז נחית אתא ותברינהו ללוחות. אלא רבי יוסי הגלילי דאמר ששה דפרישה ומ' דהר עד עשרים ותלתא בתמוז לא אתבור לוחות אמר לך רבי יוסי הגלילי. מ' דהר בהדי ששה דפרישה. אמר מר ויקרא אל משה. משה וכל ישראל עומדים מסייע לרבי אלעזר דאמר ר"א ויקרא אל משה. משה וכל ישראל עומדין ולא בא הכתוב אלא לחלוק לו כבוד למשה:

שמות כד · יף ד · שם ע"ב · תהלים ב · פי' אין עומדין · שבת פ' ר' עקיבא · תענית פ"ב · שמות כד · שם

זה היה מעשה וכו'. כלומר אי אתה יכול לומר ויכסהו להר ולא למשה ואלו ששת ימים הם שהיו מר"ח שבאו לסיני עד יום מתן תורה ואין כאן פרישה כלל למשה שהרי כל אותו ו' ימים עלה וירד בהשכמה

עיון יעקב

קח לך משלך. שם בגמרא קאמר דקאי אקח לך סמים והא דלא קאמר אקרא דקודש קח לך בשמים ושמן המשחה כ"ל משום דהתם קאמר בש"ס דהוריות דף י"א ע"ב ובכריתות ה' ע"ב דנעשה בו נסים הרבה לכך ע"י משה דוקא נעשה וק"ל: **כאן** בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. דהיינו אחר עשיית עגל דאז לא נקרא הארון והתורה על שמם כי ראשית חכמה יראת ה' וכיון שנסתלקה מהם היראה גם החכמה לא ניתנה להם רק למשה כדכתיב פסל לך: **תניא** משה עלה בענן וכו'. ק"ק לר"ש לקים דלתי פרישה ומשני ופ"ל כר"י הגלילי דזה הי' אחר עשרת הדברות וכיון שמשה פירש תיכף מן האשה בשעת פרישת ישראל דלמד כן מק"ו כדאיתא בשבת פר"ע דף פ"ז ששם דלאחר עשרת הדברות פירש משה עצמו יותר משבעה ימים ונלמד ממנו לנכנס למחנה שכינה שצריך פרישה מן האשה יותר אף דהכנסה לענן לא היה רק ששת ימים ול"ע:

מיתיבי °קול לו קול אליו משה שמע וכל ישראל לא ג
שמעו לא קשיא הא בסיני הא באהל מועד שם במדבר ז
ואי בעית אימא הא והא באהל מועד ולא קשיא הא
בקריאה הא בדבור. רבי זריקא רמי קראי אהדדי [קמי
דרבי אלעזר ואמרי לה אמר רבי זריקא רבי אלעזר רמי]
כתיב °ולא יכול משה לבא אל אהל מועד כי שכן עליו שמות מ
הענן וגומר וכתיב °ויבא משה בתוך הענן תנו מלמד שם כד
שתפסו הקב"ה למשה והביאו בענן דבי רבי ישמעאל
תנא נאמר כאן בתוך הענן דכתיב ויבא משה בתוך
הענן ונאמר להלן בתוך הים דכתיב °ויבאו בני ישראל שם יד
בתוך

בהשכמה להזהירם על פרישה מן האשה מלות הגבלה זאת לא קאמר לפי שזה היה מעשה אחר עשרת הדברות בתחלת מ' יום שנכנס למחנה שכינה להיות שם עם ה' לקבל הלוחות ולקמן מפרש מהיכא פשיטא ליה דאחר מתן עשרת הדברות היו ו' ימים הללו: **רע"ק אומר.** קודם י' דברות היו וששת ימים הללו הם ששת ימים שמר"ח ועד יום מ"ת ובז' קבלוהו ומשה וכל ישראל עומדים לקבל י' הדברות כדאמרינן הכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ואח"כ עלה כדי לקבל הלוחות ולא היה שם פרישה כלל: **ויכסהו הענן להר.** ולא למשה שהרי כל אותן [ששת] ימים עלה וירד בהשכמה לומר להם אתם ראיתם אשר עשיתי וגומר ולמחר נאמר לו לך אל העם וקדשתם היום ומחר ולמחר רד העד בעם ולא בא הכתוב לומר ויקרא אל משה לבדו אלא לחלוק לו כבוד: **למרק אכילה ושתיה.** רבי נתן סבר לה כרבי יוסי הגלילי דפרישה למשה הואי אך לא ללמוד מכאן לשאר הנכנסים למחנה שכינה פרישה שלא היתה פרישה זו אלא שבששה ימים הללו נתמרקה אכילה שבמעיו להיות כמלאכי השרת אבל בעלמא לא בעינא מירוק: **לאיים עליו.** הוא נמי סבר לה כרבי יוסי הגלילי דפרישה למשה הואי ולהבדילו מבני אדם שתחול עליו אימה בהיותו לבדו יבין וישים בלבו ליכנס במחנה שכינה באימה: **במקום גילה.** מתן תורה של לוחות דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב: **במאי קמיפלגי.** מה ראיה מביאים לדבריהם (על הגמרא. יש לעיין למה הוצרך הרב לפרש כאן במאי קמיפלגי כיון שפירושו ידוע במקומות רבים): **נתנה תורה.** עשרת הדברות ומקרא ילפי טעמייהו ת"ק ורבי יוסי במסכת שבת בפרק א"ר עקיבא: **מ"ד בששה וכו'.** כדי נסבא הכא ופי' הוא [היה] בספרים כי היכי דלא תקשי לן לקמן היאך שלמו מ' יום בי"ז בתמוז שנשתברו הלוחות ממחרת: **בז' עלה.** לקבל הלוחות ושהה מ' יום: **רבי יוסי הגלילי סבר לה כת"ק.** הילכך על כרחין ששה ימים ויום הז' הכתובים כאן אחר עשרת הדברות היו ופירש משה ששה ימים ובז' נכנס לקבל הלוחות: **ורע"ק סבר לה כרבי יוסי.** הילכך ז' זה שביעי לחדש הוא: **בשלמא לרבי עקיבא.** דאמר לא הואי פרישה התם מ' יום היו ולא יותר ונשלמו בי"ז בתמוז כ"ד מסיון שהרי ו' ימים עברו ממנו ובז' עלה וכמה שנכנסו בתוך יום השביעי כשעלה נתעכב לירד בתוך י"ז בתמוז שהיו מ' יום שלימים:

הריטב"א ז"ל רבי נתן ורבי מתיא תרוייהו כרבי יוסי הגלילי סבירא להו שהיה מעשה אחר עשרת הדברות אלא דרבי יוסי הגלילי סבר דטעמא משום פרישה דנכנס למחנה שכינה. ורבי נתן סבר דפרישה לא היתה אלא למרק אכילה שבמעיו. ורבי מתיא סבר לאיים עליו ודר"ל כר"י הגלילי:

תוספות במקום גילה שם תהא רעדה. פרש"י במקום גילה של תורה וכו' וקשה דהא בפ' אין עומדין מייתי ליה לענין מילי דעלמא דאמר אביי הוה בדח טובא א"ל רבה וגילו ברעדה כתיב. וי"ל דהתם נמי רבה סבר י' אביי בתורה הוה בדח דהוה ליה שמעתא דהא אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה ולהכי א"ל רבה וגילו ברעדה כתיב א"ל תפילין מנחנא ויש לפרש דהכא מעבדו את ה' ביראה גמרינן שכל עבודת השם תהא ביראה ובאימה וכיון דאתי רישא דקרא פרישנא סיפא דידיה:

מהרש"א ונתקדש בענן כו'. בקרא מפורש ויבא משה בתוך הענן ויעל אל וגומר ולר' יוסי הגלילי דקדק לומר עלה בענן כו' לומר לך דלכך תחלת עלייתו כאן בענן כדי שיתכבס בו להתקדש בו בפרישת ו' ימים אחר עשרת הדברות בתחלת מ' יום משא"כ באותן ימים מר"ח לא הזכיר דבתוך ענן עלה דהא כתיב ומשה עלה אל האלהים וגו' משום דלא היה שם פרישה כלל ולא כסהו הענן אז אבל לר"ע דהכך ו' ימים מר"ח למה הזכיר כאן דעלה תוך הענן ולא הוזכר כן בפ' יתרו בתחלת עלייתו מר"ח: **למרק אכילה כו'.** פרש"י דס"ל כר' יוסי הגלילי כו' ע"ש ועוד נראה לקיים דאדמיך ליה אדר' עקיבא שפיר קאי דביום הז' שנתנה התורה קרא למשה קודם שקרא לכלל ישראל כדי למרק אכילתו שבמעיו באותו זמן הקדימה וכן כדי לאיים עליו באותו זמן קדימת קריאתו לכלל ישראל: **תהא רעדה** כו'. עיין פרש"י ותוספות הכא לענין מתן תורה הכא אבל לענין תפלה דמייתי לה בר"פ אין עומדין עיין בתר"י באורך בע"א: **והא אסתלק** כו'. ויש לדקדק דאימא קושטא דמו' מר"ח קבילו להו עשרת הדברות והדכתיב ויקרא אל משה ביום ז' לקבולי שאר תורה דהא למאי דמוקי נמי הכך ו' לאחר עשרת הדברו' מוקי לזה ויקרא אל משה ביום ז' לקבולי שאר תורה ולר' עקיבא נמי מכיין דס"ל דביום ז' נתנה תורה והיינו ויקרא אל משה ביום ו' ולימא דס"ל כת"ק דביום ו' נתנה תורה והא דויקרא אל משה וגומר היינו לקבולי שאר תורה וי"ל דעיקר קושיא היא הא אסתלק ענן משמע רוצה לומר דאי מו' נתנו הדברות ובז' שאר תורה למה אסתלק הענן מהר ביום ז' כדכתיב ויכסהו הענן ששת ימים דמשמע דו' ימים כסהו להר ובז' אסתלק כיון דקבלת שאר תורה היה ביום ז' למה אסתלק בו הענן עפי מו' ימים של קבלת עשרת הדברות אבל השתא דכתיבת עשרת הדברות והתורה היה ביום ו' ולא כסה הענן כלל אלא למשה אחר י' הדברות משום פרישה ניחא דביום ז' מהפרישה שקבל שאר תורה נסתלק ענן אחר ו' ימי פרישה וכן לר"ע לא כסה הענן להר אלא ו' ימים קודם מתן תורה ובז' שקבלו התורה נסתלק מלכסות ודו"ק:

הרי"ף יש עוד בנוסחת הגמרא כתוב בשם התוספות במקום גילה כדכתיב עוז וחדוה במקומו ונראה לכאורה דהא אזיל לשיטתייהו דאמרי הכא מעבדו את ה' ביראה גמרינן שכל עבודות ה' תהא ביראה ובאימה וכיון דאתי רישא דקרא פרישנא סיפיה דידיה ולהכי פירשו כאן מהו במקום גילה שהוא מה שנאמר עוז וחדוה לפניו יהי שם תהא רעדה. מ"מ צריך להבין איך יתכן לומר שבמקומו של הקב"ה שיש עוז וחדוה תהיה שם רעדה אמנם יש לפרש שכשמתבונן האדם בגדולת הבורא ית' במקומו שיש עוז וחדוה שם תהיה לו רעדה ולא יליץ פן יבולע לו ואפשר נמי במקום גילה של תורה במתן תורה דכתיב משמחי לב שם תהא רעדה:

ציון יעקב

הא באהל מועד. שהאהל הפסיק שלא היה נשמע קולו לחוץ וכן פירש"י ריש פ' ויקרא ע"ש אכן למ"ד הא בקריאה הא בדבור ק"ק דהא שם ג"כ כתיב קריאה ואפ"ה הפסיק: **דבי ר' ישמעאל תנא.** נראה דגם דבי ר' ישמעאל רוצה לתרץ רומיא דקראי אהדדי ולומר דכשאלמם הקב"ה שכינתו ועשה לו שביל תוך הענן אז בא משה בתוך הענן כשלא נעלם שכינתו וכבוד ה' מלא את המשכן אז לא יכול משה לבא אל האהל כי כבוד ה' מלא את המשכן וק"ל:

זס כתוך הים מה להלן שביל דכתיב °והמים להם חומה
קיס א אף כאן שביל °ויקרא אל משה וידבר למה הקדים קריאה
לדבור למדה תורה דרך ארץ שלא יאמר אדם דבר
לחברו אא"כ קוראו מסייע ליה לרבי חנינא דאמר רבי
חנינא לא יאמר אדם לחברו דבר אא"כ קוראו לאמר
אמר (רבי מנסיא בר בריה דרבי מנסיא משמיה
דרבי מנסיא) רבה מניין לאומר דבר לחברו שהוא בבל
פס יאמר עד שיאמר לו לך אמור ת"ל °וידבר ה' אליו מאהל
מועד לאמר:

קול לו קול אליו. וישמע את הקול מדבר אליו לו היה יכול לומר ואמר אליו ללמדך (שלו) [שאליו] לבדו היה נמשך הקול באהל מועד משהוקם המשכן ונדבר עמו מעל הכפורת לא היה קול נשמע לישראל דהאי קרא וישמע את הקול באהל מועד כתיב רישיה דקרא ובבא משה אל אהל מועד וגו': **שהוא בבל יאמר וכו' ת"ל לאמר** לא אמור הדברים אלא א"כ נתן לו רשות:

הריטב"א קול לו קול אליו. פרש"י מדכתיב וישמע את הקול מדבר אליו ולא כתיב מדבר לו שמעינן הכי ונראה נמירי לה דלהאי דרשה אתא דהא איכא בקראי טובא דלא דרשי הכי כך יש לפרש לפי שטתו ז"ל ובשם הרא"ה ז"ל דדרשינן מאי דכתיב בקרא אליו אליו תרי זימני מדבר אליו וידבר אליו ואילו אליו קמא לית ביה שום דרשה והרי הוא כאילו לא נכתב אבל הני שהוא מיותר בא לדרשה זו ונקטיה קול לו לאשמעינן דכל היכא דליכא אליו יתירא כמה דכתיב לו דמי לא אתי לדרשה ושמעתי מהנדסין בזה הרבה ללא תועלת ע"כ:

הרין נשאל על זה. ח"ל תשובתו כאשר התבוננתי במה שחלקו רז"ל בין קול לו לקול אליו מלאתיו נוסד על עומק דקדוק הלשון ואגלה לך מלפוניו. כבר הודיענו השר הראשון בדקדוק והוא רבי יהודה חיוגא כי אותיות הנשימה ב' והם אהו"י ונקראו אותיות הנשימה כי לא נוכל להוציא שום תנועה בלעדיהן. וע"ז אמר בעל ספר יצירה ובג' אמות אהו"י. ואלו הג' אותיות נחלקו בנחם משאר האותיות כי כל האותיות מלבד אלו יש להם מין נח נראה לבד אלה הג' יש להם נח נסתר ונח נראה. אמנם הנראה אשר לשאר אותיות כמו בי"ת אחרונה ממלת אביב שהוא נחה אמנם נחה נראה ומורגש במוצא השפתים וכן הגימ"ל במלי"ת ב"ג היא נחה אמנם נחותה הוא נרגש במוצא החיך וע"ד זה המצא כל האותיות זולת אהו"י אמנם הה"א דומה בזה לאהו"י אבל לא נמנית בכללם לענין יצריך ספורו אך בדברים הרבה משתתפת עמהם ולאהו"י יש ב' מיני נח נח נראה ונח נסתר הנח נסתר כוא"ו לו הנח הנראה כוא"ו אליו אתה תראה לדעת שוא"ו לו וא"ו אליו שתיהן מיחדות הדבור לזכר הנסתר אמנם ביחוס הפרש כי וא"ו אליו מיחדת הדבור בדרך מורגש נראה. ודעת רז"ל שכל זמן שהאות המיחדת מורגש יותר בדיבור מורה על יחוד יותר לזה דרשו שאילו אמר הכתוב מדבר לו לא היה מורה על יחוד שלו ושהיה אפשר שהיו ישראל שומעים עם היות הדבור מושך למשה לפי שאין האות המיחדת מורגשת במוצא השפתים אבל באמור אליו שהאות המיחדת מורגשת במבטא שרה יחוד יותר והוא שמשה שמע וכל ישראל לא שמעו ע"כ עוד להריטב"א. פא בקריאה הא בדבור פירוש דבקריאה שומעין כל ישראל שקורא אותו אבל קול הדבור לא היו שומעים עד שיאמר לו אמור ת"ל וידבר וגו' פירוש ודרשינן ליה מהאי לאמר דהכא לאשמועי' דאפילו במקום שיש קריאה ששומעין הקול הדבור הוא בבל יאמר עד שיאמר לו אמור:

מהרש"א קול לו קול כו'. הריטב"א פירש בשם ר"י דדריש ליה מדכתיב תרי זימני בהאי קרא מדבר אליו וידבר אליו כו' ע"ש והלשון קול לו קול אליו לא משמע כן ותרוייהו אליו לריכן חד למעט ישראל וחד למעט אהרן כדאיתא בילקוט אלא דמיתור לשון אליו ולא כתיב לו דרש ליה כפרש"י: **הא באהל מועד כו'.** ר"ל באהל מיעט דלא שמעו בו ישראל ומפורש במדרש יכול קול כמוך ת"ל את הקול הוא הקול שנדבר עמו בסיני וכשמגיע לפתח אהל מועד היה נפסק ולא יצא לחוץ ע"כ: **הא בקריאה הא בדבור כו'.** ר"ל היכא דכתיב קריאה כי הכא ויקרא אל משה ביום וגומר כל ישראל שמעו ולא בא הכתוב אלא לחלוק כבוד למשה אבל היכא דכתיב דבור בלא קריאה כי התם לא שמעו בו כל ישראל ולכאורה להאי תירולא דלא מפליג בין אהל מועד ובין סיני הוא סותר למאי דאמרינן בסמוך למה הקדים קריאה לדבור לימדה תורה ד"א שלא כו' דמשמע דלכל הדבורים היה קריאה מקודם משום ד"א וכן הוא בת"כ והביא רש"י בחומש בר"פ ויקרא וז"ל ויקרא אל משה לכל הדבורים ולכל לווים קדמה קריאה כו' ע"ש ויש ליישב דודאי לכל דיבור היה קריאה כדלקמן כדאיתא בת"כ ומ"מ היכא דכתיב קריאה במפורש כי הכא שמעינן מיניה דכל ישראל שמעו בו והיכא דלא כתיב קריאה במפורש כי התם היינו משום דלא שמעו בני ישראל: **מלמד שתפסו הקב"ה כו'.** ויש לדקדק אמאי לא רמי קראי דאהל מועד גופיה אהדדי דכתיב ולא יכול משה לבא אל אהל מועד וגו' וכתיב ובבוא משה אל אהל מועד וגו' ויש לומר כמפורש במדרש ילקוט והביאו רש"י בחומש דיש ליישב הכי רמויי קראי דבא הכתוב השלישי והכריע ביניהם דכתיב כי שכן עליו הענן דכל זמן שהיה עליו הענן לא היה יכול לבא כשתלק הענן נכנס לדבר עמו כפי' רש"י בסוף פרשת פקודי אבל בתוך הענן משמע דעדיין לא נסתלק הענן בא משה בתוך הענן ואין נראה לו לחלק בזה בין אהל מועד ובין סיני ולהכי הולרך לתרץ דלא יכול משה מעלמו עד שתפסו הקב"ה כו' ותנא דבי ר"י פליג ואמר דנאמר כאן בתוך כו' מה להלן שביל אף כאן שביל דהשתא יש לחלק בין סיני דכתיב בתוך הענן ובין אהל מועד דלא' כתיב בתוך ולא הוה התם שביל ולא היה יכול לבא באהל מועד עד שנסתלק הענן כדאיתא התם: **אא"כ קורהו כו'.** דהיינו שקוראו בשם כי הכא שקראו משה: **שהוא בבל יאמר עד כו'.** מפרש"י נראה דדרים לאמר במלה מורכבת לא אמור והא' מוספת למטה ולמעלה ולולי פירושו נראה דלאמר כמשמעו דמדאילטריך לאמר דהיינו שיאמר לאחרים שמעינן מינה דאם לא אומר לו כן שהוא בבל יאמר והכא בפ' ויקרא וכמה כתובים לא אילטריך לאמר שיאמר לאחרים דהא כתיב בתר הכי מפורש דבר אל בני ישראל גומר אלא ללמד ד"א באומר לחברו כו' ונראה עוד בזה ע"פ מ"ש לעיל הא בסיני הא באהל מועד כו' דהשתא בסיני ל"ק להו כיון שהיה הדיבור עם כל ישראל וכולם שמעו ולא היה הקריאה למשה רק דרך כבוד שהיה אמלעי ביניהם אבל בתחלת ת"כ שהיה באהל מועד שלא היה הדבור רק למשה למה הקדים הקריאה לדבור וקאמר למדה התורה ד"א כו' כעין נטילת רשות מחברו

עיון יעקב

שלא יאמר אדם דבר לחבירו אא"כ קוראו. אפשר דרוקא דבר קאמר שהוא לשון עז וקשה כדאיתא במכות דף י"א ע"א מפני שהן מלות של סורה משא"כ בלשון אמירה אע"ג דכתיב כמה פעמים קשה לשון דבר ולא קדמה הקריאה יש ללמוד פסוק מן המפורש:

מחברו לדבר והשתא כמי בהאי קרא קאמר מאי לאמר דכל הכי לאמר דכתיבי בסיני ים לפרש כפרש"י בחומש לא ואמור להם והשיבני אם יקבלו כמ"ש וישב משה את דברי גו' אבל באהל מועד שלא היה הדבור רק למשה וכבר קבלו עליהם מסיני כעשה ונשמע ולא היה צריך לתשובת משה לכך דרשו מיני' ד"א שהוא בכל יאמר כמו לא אמור;

דף ה ע"ב **כיצד** הלבישן. כיצד הלבישן מאי דהוה הוה. אלא כיצד מלבישן לעתיד לבא. לע"ל נמי לכשיבאו אהרן ובניו משה רבינו יבא עמהם ויאמר אלא כיצד מלבישן למסבר קראי ובמסכת זבחים פרק רביעי נאמר כיוצא בזה. תני רבי אלעזר משום רבי יוסי פיגל בדבר הנעשה בחוץ וכו' אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו הלכה כרבי אלעזר שאמר משום רבי יוסי אמר רב יוסף הלכתא למשיחא אמר ליה אביי אלא מעתה כולה שחיטת קדשים לא ליתני הלכתא למשיחא אלא דרוש וקבל שכר ה"נ דרוש וקבל שכר הכי קאמינא לך הלכתא למה לי:

כיצד הלבישן. סדר הבגדים לאב ולבנים זה אחר זה: מאי דהוה הוה. ומאי לורך לנו לשאול: למסבר קראי דלא ליקשו אהדדי דבלואים כתיב וחגרת אותם אבנט אהרן ובניו משמע חגירתם של אב ובנים בסדר אחד ולא הפסיק לבישת בגד אחר בינתים ובעשים כתיב באהרן ויחגור אותו אבנט בסדר לבישת בגדיו וגו' והלבישו כל הלבושים ואחר כך הקריב בניו והלבישם וחגרם: הילכתא למשיחא. הרי קבע לנו הלכה הלריכה לנו ליוות המשיח כשיבנה בית המקדש ועכשיו לא הולרכנו לה: הלכתא למה לי. הלכי קא מתמהא אבל מגרס לא קשיא לי לפי שתורה היא ודרוש וקבל שכר אבל קיבוע הלכה אינו אלא להורות הלכה למעשה ועכשיו אינו נוהג:

הריטב"א למסבר קראי. פירוש דלע"ג דמאי דהוה הוה לריכין למידע פי' דקראי דלא ליקשו אהדדי ע"כ פי' מאמר מסכת זבחים:

דף ה ע"ב **ללשכת** פרהדרין וכו' תניא רבי יהודה אומר וכי' לשכת פרהדרין היתה והלא לשכת בלווטי היתה אלא בתחלה היו קורין אותה לשכת בלווטי ומתוך שנותנים עליה ממון לכהונה ומחליפים אותם כל שנים עשר חדש כפרהדרין הללו שמחליפים אותן כל שנים עשר חדש לפיכך היו קורין אותה לשכת פרהדרין:

פרהדרין. פקידי המלך: לשכת בלווטי. לשון שרים כך היתה נקראת לשכת שרים: בתחלה. כל ימי שמעון הלדיק שהאריך ימים היו קורין אותה לשכת בלווטי: מתוך שנותנין ממון לכהונה. מתוך שכהני בית שני היו עומדין ע"י ממון שנותני' על כהונה גדולה למלכי בית חשמונאי מחליפין אותן כל י"ב חדש. כלומר שרשעים היו ולא היו מוליאין שנתן ועומד אחר תחתיו וכל כהן המתחדש בה קוטר אותה. ובונה בנין כלה מן הראשון שהוא קרויה על שמו ונמצ' מתחלפת כל שנה ושנה כפרהדרין הללו שהמלך מחליפן בכל שנה ושנה חזרו לקרותה לשכת פרהדרין:

אמר הבונה כאר הקב"ה בזיעו של אהרן להיותם כהנים לפניו כל הימים ויהיו עניים בני ביתו למען לא יעמדו עשירים בעלי זרוע בלבי הבונים לשרת בקודש. ועם כל זה בימי מלכי חשמונאי מזר הרבר לכהן על ידי ממון כמו שאמר ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ר"ל שהראשים היו עומדים. לשפוט בשחד שהיו מוסנים למלך למנותם שופטים והכהנים במחיר שהיו מביאים לו כדי שיעשו כהנים גדולים מורי הורא' אמנם להיות השררה והכבוד המבוקש כלי גמול לכל עובר שאין בו ממש שלכך המליצו על זה כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו כי כן יקרה לרודף אחר כלו שהכל בורח ממנו כן קרה לכהנים גדולים שכל אחר לא הוליא שנתו כדאיתא בגמרא בסמוך:

אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מאי דכתיב °יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה. יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש ראשון שעמד ת"י שנים ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים [גדולים] ושנות רשעים תקצורנה זה מקדש שני שעמד ת"כ שנה ושמשו בו יותר מג' מאות כהנים צא מהם מ' שנה ששמש שמעון הצדיק ופ' שנה ששמש יוחנן כהן גדול ועשרה ששמש ישמעאל בן פאבי ואמרי לה י"א ששמש רבי אלעזר בן חרסום מכאן ואילך צא וחשוב כ"א לא הוציא שנתו אמר רבי יוחנן בן תורתא וכ"כ למה לפי שהיו לוקחים אותה בדמים. דאמר רבי אסא תרקבא דדינרי עיילה ליה מרתא בת ביתוס לינאי מלכא עד דאוקמיה ליהושע בן גמלא בכהנא רברבא: ואמר רבי יוחנן בן תורתא מפני מה חרבה שילה מפני שהיו שם ב' דברים גלוי עריות ובזוי קדשים. גלוי עריות דכתיב °ועלי זקן מאד וישמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבון את הנשים הצובאות פתח אהל מועד ואע"ג דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן כל האומר בני עלי חטאו אינו אלא טועה מתוך ששיהו את קיניהם מעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום. בזוי קדשים דכתיב °גם בטרם יקטירון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזובח וגו' ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וגו' עד כי נאצו האנשים את מנחת ה':

ששיהו את קיניהם. שהיו מביאות במלאות ימי לידתם להטהר לאכול בקדשים והם היו בעלי גאוה והיו מתרשלים בהקרבת הקנים ממתינות על שיקריבום ומשהות מלחזור למקומן אלל בעליהן ומבטלין את הנשים מפריה ורביה:

ה"ג

עיון יעקב

ביצד הלבישן וכו'. נראה דהמקשן מתחלה לא מקשה רק דידע רומיא דקראי אהדדי כדמסיק ועלה בדעתו דחד קרא קאי על העבר וחד על עתיד לבא אך דלא ידע הי קרא דלעתיד והי קרא דלהבא וזה כוונתו כיצד הלבישן והתרלן לא הבין כוונתו לכן מקשה לו מה דהוי הוי וכו' וכן בקושיא שניה עד דתפ"ש כוונתו משום רומיא דקראי ותירץ לו המתרן בענין אחר וק"ל: *בפירש"י שם י"ה וכל איתא דמיתרמי מפרשינן ליה. ולע"ג דלא הוי רביעי שלו בשבת ונמלאת הזאתו בעילה שני ימים ע"ב עיין בהקדמה לאסיפת חכמים שיתקשה בשם הגאון לי"ע גדול לפי מ"ש רש"י בעלמו לפני זה ד"ה אלא רביעי. תמאי מזינן עליה כו' והזאת שביעי בלא שלישי אינו כלום. נמלא אי הזאת ז' בלא ג' לאו כלום כן נמי הזאת ג' בלא ז' אינו כלום ולפ"ז היאך פי"ש אח"כ שנמלאת הזאת בעילה ב' ימים. או ג' ימים בעלה הזאה או רק יום א'. הא כילד אם חל יה"כ ביום א' בשבוע. נמלא מפרשינן ליה ביום א' שלפניו נמלא אין מזין עליו ביום ג' משום שלישי דהא השביעי שלו בשבת ואינו יכול להזות ונמלא גם ביום ג' אין מזין עליו דהזאת ג' בלא ז' לאו כלום וביום ד' בלא"ה לא מזינין עליו דלא ביום ג' איכא לספוקי ולא ביום ז' הרי לך ג' ד' ז' שאין מזין עליו ג' מים וכן בשאר הימים לא וחשוב ותמלא או ג' ימים או יום א' כגון אם פרשוהו ביום ד' שחל יום הרביעי של הפרישה בשבת ויה"כ ביום ד' הבע"ל. ע"כ לשון הקושיא שם ולענ"ד לק"מ דעב"פ הזאה ראשונה בשלישי בעי למיעבד כמצותו בזמנו ומה שא"א להזות ביום השביעי אנו מה איכפת לנו והיכא דלא אפשר לא אפשר שהרי הוא רק מעלה בעלמא. ועיין ברמב"ם פי"א מהי פרה ולע"ג דאם חל ג' בתש"י בשבת בעילה הזאה שלשה ימים היינו שבת ויום ג' ויום ד' כיון דאין לספק בהו לא לשלישי ולא לשביעי שהרי לא נטמא ולא הזה בשבת מ"מ נקט רש"י רק שני ימים דהוא מלתא דפסיקא דכל דלא הוי רביעי בשבת ודאי בעיל לא פחות משני ימים הזאה והו"ק כי נכון הוא: **יראת** ה' תוסיף ימים זה מקדש ראשון. הא דבלדיקים קאמר ימים וברשעים קאמר שנים נ"ל משום דלדיקים מלבד שיש להם אריכות חיים בעה"ז יש להם אריכות ימים בעה"ב כי הקרן קיימת לעה"ב ליום שכולו ארוך להכי כתיב תוסיף ימים משא"כ הרשעים עונשם בעה"ז בקילור שנים ואינם נדחים מעה"ב כגמרי כי כל ישראל יש להם חלק עה"ב לכן לא קאמר שהימים תקצרנה וק"ל: **משכן** שילה מפני מה חרב אפי' כדאיתא במדרש ילקוט שמואל ה' בלוהו זמן שמה עלי חרב שילה:

הריטב"א ה"ג א' מקדש ראשון שעמד ת"י שנים ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים והקי' ר"ת שהרי עזריה הכהן שמש תחלה בבית ראשון כדכתיב הוא עזריה אשר כיהן בבית אשר בנה שלמה ושריה היה אחרון כשנחרב הבית. ואע"פ שיהוצדק בן שריה היה בגלות יהויכין אפ"ה לא היה כהן גדול אלא שדרך המלכים היה שהיה להם בשלחנם בני כהנים גדולים לכבוד ואף ע"ג דכתיב יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ליהושע הוא שקורא הגדול שכיהן בבית שני וכמו שמצינו דוד בן ישי מלך ישראל לא וחשוב מעזריה ועד שריה ולא תמצא אלא ט' כהנים בלבד ולפיכך הגיה ר"ת דגרס ולא שמשו בו אלא ח' כהנים גדולים בלבד ועדיין לא נתחוורו הדברים לר"י ז"ל שהרי צדוק הכהן היה כהן בימי שלמה כדכתיב בספר מלכים וצדוק הכהן נתן המלך תחת אביתר הכהן ומצדוק ועד עזריה היו ד' כהנים גדולים. והא דכתיב הוא עזריה אשר כיהן בימי שלמה כי הוא היה בימי עוזיהו ורצה להקטיר קטורת בבית המקדש ומיחה בו עזריה הכהן ועמד כנגדו ולפיכך כתוב עליו הוא עזריה אשר כיהן ונומר כלו' שכיהן בזרוע כנגד עוזיהו הילכך ה"ג ולא שמשו בו אלא י"ב כהנים בלבד: ר' יוחנן בן תורתא. אמרו בירושלמי שנקרא כן ע"ש שמכר פרתו לעובד כוכבים ולא רצתה לחרוש בשבת עד שהלך ולחש באזנה: לינאי מלכא. אין זה ינאי שנפרק האומר בקדושין כי אותו ינאי הוא עצמו היה כהן ולא נתן כהונתו לאחרים אלא תרי ינאי הוו: ליהושע בן גמלא. קשה דהכא משמע שזה לא היה כשר ואילו בפ"ב דבבא בתרא קתני שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל ויש לתרץ כי אעפ"כ הכשיר עצמו ואחרים אילו דתרי הוו עוד יש לומר דחסיד וכשר היה אלא שהיה שם כהן אחר שהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין או באחד מהם:

מהרש"א *דף ח' ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת כו'. כתבו התוספות תימה לפרוך מה לציץ שכן השם בגלוי תאמר בתפילין שהן מחופין עור כו' ע"ש מיהו בכמה דוכתין איכא ק"ו ואע"ג דאית ביה שום פירכא גם מה שכתבו ועוד דליכא שם המיוחד בן ד' אותיות כו' לא הבנתי דבתפילין נמי כותבין כל שם הוי"ה בשם מיוחד בן ד' אותיות ואפשר דאשם שדי שמבחוץ כתבו כן והענין מבואר ע"פ מ"ש בפ' האומ' דהציץ הוא רמז על כתר כהונה והתפילין הוא רמז על כתר תורה ואם על כתר כהונה קאמר שיהא נזהר מהיסח הדעת מכ"ש בכתר תורה שהיא חשובה מן כתר כהונה ולכך יש בכתר תורה כמה אזכרות ודו"ק: יראת ה' תוסיף ימים זה מקדש כו'. ר"ל שנים וימים שנגזרו לאדם כפי מזלו אם מעט אם הרבה כפי הגזירה יראת ה' תוסיף לאדם ימים על ימי הגזירה כמו שמצינו בחזקיה והוספתי על ימיך ט"ו שנים וכן בהיפך ברשעים שנותיהם שנגזרו להם תקצורנה ועיין בזה בס"פ האולך ונקט ימים גבי יראים ע"פ מ"ש פ"ק דסוטה הקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום·

הרי"ף מ"ד יראת ה' תוסיף ימים. נראה דהוקשה לו בכתוב זה שנכנס בימים ויצא בשנים דהוה ליה למימר יראת ה' תוסיף שני' ושנות רשעים תקצורנה או יאמר תוסיף ימים וימי רשעים תקצורנה לכך דרשוהו במקדש ראשון שמצינו שלא עמד כל כך שנים כמו מקדש שני שמקדש ראשון עמד ת"י שנים ומקדש שני עמד ארבע מאות ועשרים שנים וכל השומע יאמר שהיו זכאים יותר במקדש שני על כן עמד יותר מהראשון לזה אמר דע לך כי אע"פ שלא עמד. כל כך הראשון כשני דע לך כי יראת ה' היה לראשונים שהרי הוסיפו ימים הכהנים שבכל אותו זמן לא שמשו אלא י"ח כהנים הרי שהאריכו ימים הכהנים מצד יראת ה' וזה הוסיף ימיהם של הכהנים ובמקדש השני שראית י' שנים נוספות על הראשון דע לך כי היו הכהנים רשעים ומפני כן תקצורנה ימיהם שכל א' לא שמש יותר משנה אחת וא"כ מ"ש תוסיף ימים ותקצורנה אינו חוזר לקיום שמקדש אלא על זמן הכהנים המשמשים וביאור הע כיז הוא כי מנה של ימים הוא לשון שנה כמו ימים תהיה גאולתו ואילו של מקדש ראשון שהיה בהפך יראת ה' הימים שהיא שנה אחת כיתוספו להיות שנים מרובו' וז"ש תוסיף ימים להיות שנים מרובות ושנות רשעים נהפכו לימים שהיא שנה אחת על שם שהוא מיום אל יום לתקופת השנה וכן במקדש שני שהיו רשעים תקצורנה ימיהם ולא שמש כל אחד יותר משנה אחת דהיינו שיעור ימים מיום אל יום כמוהו לתקופת השנה ולא שמשו יותר אלא הצדיקים כגון שמעון הצדיק וחביריו ועוד יש לרמוז שאמר ושנות רשעים לרמוז על מקדש שני וה"ק ושנות דהיינו המקדש השני בשביל שהיו רשעים תקצורנה שנותיהם של הכהנים המשמשים שלא הוציא כל אחד שנתו ובזה ילודקד דסיל"ל והרשע תקצור שנים כמו שאמר יראת ה' תוסיף ימים: מתוך שהיו את קיניהם וכולי. בדרשותי בספר כסף מזוקק ביארתי פשטיה דקרא דכתיב אשר ישכבון את הנשים ומתיחם לדרשתם ז"ל שכיון שהיו את קיניהם שלא להקריבם בו ביום היו הנשים עומדות פתח המשכן ושוכבות בלילה ההוא עד הבקר שיקריבו קיניהם וזהו אשר ישכבון את הנשים שעושים לנשים שישכבו וילינו פתח אהל מועד ומתוך שהיו קיניהם שלא הקריבום ולפירוש זה יהיה ישכבון את הנשים כפשוטו מתוך שהיו קיניהם שאילו לא היו אותם והקריבו קיניהם היו חוזרות לבתיהן ולא היו שוכבות פתח אהל מועד וגם הדרשה מדרוש לשעבם לבני עלי. על כך שהעלה עליהם הקב"ה כאילו שכבום וטעם שהיו את קיניהם ולא רצו להקריבם בו ביום הוא להיותי להוטים אחר גרונם ומקרבן קיני העופות אין להן חלק לאכילה ובקרבן הבהמה היו אוכלים ובא נער הכהן ואמר תנה בשר לצלות וגומר וע"כ היו פונים להקריב הבהמות ודוחים קרבן קינים של עופות עד למחר שלא יהיה שם קרבן מן הבהמות ואז יקריבום:

מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שהיו בו שלשה דברים עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות שם ע"ב
דמים עבודת כוכבים דכתיב °כי קצר המצע מהשתרע ישעיה כח
והמסכה צרה כהתכנס מאי כי קצר המצע מהשתרע חלק וכ"ס רפ"א
(א"ר שמואל בר נחמני) א"ר יונתן קצר מצע זה מהשתרר עליו ב' רעים כא' והמסכה צרה כהתכנס א"ר שמואל בר נחמני (אמר רבי יונתן) כי מטא רבי יוחנן [יונתן] להאי
פסוק' בכי אמר מאן דכתיב ביה °כונס כנד מי הים תעשה תלים לג
לו מסכי צרה. ג"ע דכתיב °ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ישעיה ג
ציון ותלכנה נטויות גרון וגו' יען כי גבהו בנות ציון שהיו שבת ס"ב וע"ש
מהלכות ארוכה בצד קצרה ותלכנה נטויות גרון שהיו וס"פ
מהלכות בקומה זקופה ומסקרות עינים דהוו מליין כוחלא עיניהן הלוך וטפוף תלכנה שהיו מהלכות עקב בצד גודל. וברגליהן תעכסנה א"ר יצחק מלמד שהיו מביאות מור ואפרסמון ומניחות במנעליהם ומהלכות בשוקי ירושלי' כיון שמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות בקרקע ומתיזות עליהם ומכניסות בהם יצר הרע כארס דעכנא.
ש"ד דכתיב °וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד מלכים ב
אשר מלא את ירושלים פה לפה לבד מחטאתו אשר כא
החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה' רשעים הם עיין ג' תמורה
אלא שתלו בטחונם בהקב"ה אתאן למקדש ראשון דכתי'
°ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה מיכה ג
בכסף יקסומו ועל ה' ישענו וגומר לפיכך הקב"ה הביא
עליהם ג' פורעניות כנגד ג' עבירות שבידם שנאמר °לכן שם
בגללכם
עיין במעשה רבר קוהלת

עיון יעקב

אמר מאן דכתיב ביה. כונס כנד מי הים תעשה לו מסכה צרה. ע"ד דאי' ברכה סוף פרש' קרח כונס כנד מי הים כשברא הקב"ה את עולמו אמר לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימי בראשית וכו' א"ל א"כ יתערבו מים המתוקין במלוחין א"ל לאו כל א' וא' יש לו אוצר בפני עצמו שנאמר באוצרות תהומות וא"כ שפיר קאמר מי שנא' בו כונס כנד וגו' אפ"ה אין מתערבין מתוקין במלוחין ולכל א' ההוס כפני עצמו ואיך יתערב הטומאה אללו שיעשו המסכה צרה ועיין במהרש"א פרק חלק דף ק"ג ובחידושינו שם: אתאן למקדש ראשון וגו' עד בשחד ישפוטו. אע"ג דקאמר וקחשיב לעיל ג' עבירות החמורות שחטאו מ"מ ודאי לא באו לידי עבירות גדולות כאלו אם לא שהיו רשעים משחד בספר עבירות ע"ד עבירה גוררת עבירה כמו שכתבנו בנדרים דף ל"ב ע"ש וא"כ לא קשה קושית מהרש"א מסי סולין וקי"ל:

בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער אבל מקדש שני שאנו בקיאים בו שהיו עוסקים בתורה ובמצות ובג"ח מפני מה חרב מפני שנאת דנם שהיה בינידם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלשה עבירות עבודת כוכבים וג"ע ושפיכות דמים
חק׳ ובמקדש הראשון לא היה שנאת חנם והכתיב °מגורי אל
כא חרב היו את עמי לכן ספוק אל ירך ואמר ר"א אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה ודוקרים זה את זה בחרבות שבלשונם ההוא בנשיאי ישראל הוא דהואי
שם שנאמר °זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי וגומר
שם ותניא זעק והילל יכול לכל ת"ל °היא בכל נשיאי ישראל (מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספוק אל ירך) רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו ראשונים שנתגלה עונם נתגלה קיצם אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קיצם:

מהשתרע. דרש נוטריקון מהשתרר ריע אחר: שני רעים. שהעמיד מנשה צלם בהיכל: צרה. לשון ריעות כדי כשים לאיש אי וכענתה לרעה ואשה אל אחותה לא תקח לצרור: ראשיה בשחד ישפוטו. סיפיה דקרא ועל ה׳ ישענו לאמר הלא ה׳ בקרבנו עליהם׳ אמקדש ראשון קאי: ג׳ גזירות. שדה ועיים ובמות יער: עיים׳ חרבה ומעלכאי השמד כמו ויעש ברד מחסי כזב: שנתגלה עונם. לא היו מכסים פשעיהן: נתגלה קיצם. לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם: אחרונים לא נתגלה עונם. בבית מקדש שני רשעים היו בסתר:

מהרש"א לפיכך הביא עליהם הקב"ה ג׳ כולי כנגד ג׳ כו׳. כי האי סוגיא איתא פרק חולין והכא משמע דג׳ עבירות הן עבודת כוכבים ושפיכות דמים וגילוי עריות אבל התם לא משמע כן אלא דקאי אג׳ עבירות שהוזכרו בהאי קרא ע"ש פרש"י וג׳ פורענות כו׳ מפורש שם: מגורי כו׳ שאוכלין כו׳. מגורי הוא מלשון דירה כמו בבית מגורי דהיינו שהאדם דר עמה׳ ואוכל ושותה עמהם ולא ידע להזהר ממנו וע"י זה דוקרין זה לזה בחרבו׳ שבלשונם נגד אחרים דבחרב ממש דהיינו שפיכות דמים לא ה"ל למתלי באדם שדר עמהם: לא נתגלה עונם כו׳. כדלעיל שהיה להם שנאת חנם בלב ולפנים כאילו אוהבים כדאמרי׳ שאוכלין ושותין זה עם זה כו׳ ועונם זה קשה יותר מעון שבגלוי כסך דאמרינן דעונש הגנב קשה עפי מעונש גזלן דזה השוה כבוד קונו לכבוד הבריות וזה לא וכו׳ ויש ליישב דלא תיקשי ההיא דאמרינן דילבש אדם כו׳ וילך למקו׳ שאין מכירין אותו ויעבור עבירה בסתר ואל יתחלל ש"ש בפרהסיא

הרי"ף רבי יוחנן בכי מאן דכתיב בים כונס כנד מי הים נעשה לו המסכה נרה. לריך לדקדק מה זה היה להזכיר כאן שבח זה של כונס כנד מי הים ולא הזכיר שבח אחר של הקב"ה מי שהוא בורא שמים ויוסד ארץ תעשה לו המסכה נרה ונ"ל דדרים בקרא שלגנר והמסכה נרה כהתכנם דהיל"ל והמסכה נרה מהתכנס כמו שאמר קלר המלע מהשתרע ולא אמר כהשתרע וגם לדרשת ר׳ יוחנן קשה מאי כהתכנס הול"ל לשתכנס אמנם ביאור הענין שכשעברו ישראל את הים עבר בים נרה זה פסלו של מיכה ואעפ"כ כונס כנד מי הים דהיינו גלגו כמו נד נוזלים וקרע לישראל הים ועכשיו בימי מנשה שהעמיד צלם בהיכל הוסיף פשע על מה שהעבירו ישראל פסלו של מיכה בים כי שם לא העמידוהו במקום משכן השכינה אבל מנשה העמיד צלם בהיכל מקום משכן כבודו ית׳ ובעון זה נחרב המקדש וזה שאמר כי קצר המצע של בית המקדש ונחרב בעון עבודת כוכבים דהיינו משנת השתרר במקום קדוש בי ריעים א"א להעמיד צלם במקום השכינה ועל זה היה בוכה רבי יוחנן ואומר מה עשו על ככה לעשות שפסל צרה במקום שמיוחדה שהיא מקום השכינה כמו שעשו על הים שכתוב שם כונס כנד מי הים ונצבו כמו נד נוזלים ושם העמיד פסל מיכה וכאן עשו גם כן כהתכנס כמו בזמן שעשו התכנס כנד מי הים שהעמידו פסל כן עשו גם עתה ולא ידעו ולא יבינו כי שם פסלו של מיכה לא היתה המסכה צרה כי לא היה שם מקום שכינה אבל כאן בהיכל שהוא מקום צרה מלאם לבם לעשות המסכה צרה אבל מקום הקודש: רשעים הם אלא שתלו בטחונם וכו׳. קשה להבין מה שאמר כאן רשעים הם אלא שתלו בטחונם שאם תלו בטחונם בהקב"ה איך הוא אומר לכן בגללכם ציון שדה תחרש ועוד כיון שהיו עובדי כוכבים איך אפשר לומר שתלו בטחונם בהקב"ה ונ"ל שבא להוכיח שבשל ג׳ עבירות אלו נחרב המקדש וכי תימא והרי היו בידם עונות אחרות במנשה גם דם נקי שפך מנשה לבד מחטאתו אשר החטיא את יהודה לעשות הרע בעיני ה׳ וכתיב נמי ראשיה בשחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסומו וסמיך ליה לכן בגללכם ציון שדה תחרש אימא שבשל כל עבירות אלו נחרב המקדש לז"א רשעים היו כלומר הן מה שבעבירות של שוחד וקסם וכיוצא בם רשעים היו אבל מ"מ היו בטחונם בהקב"ה ועל ה׳ ישענו ולכן אין לומר שבשל עונות אלו נחרב בית המקדש כיון שהיו תולים בטחונם בהקב"ה אבל על כנגד ג׳ עבירות שבידם דהיינו ג"ע שמכחים השגחת הבורא כדכתיב ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין שלמעלה וכתיב נור ילדך תשי חם יד הצייר וכן שפיכות דמים ממעט הדמות וכן עבודת כוכבים שמכחיש פני בוראו לכן בגללכם על העבירות שבידכם באו שלשה פורעניות ציון שדה תחרש וירושלים עיים תהיה והר הבית לבמות יער ועוד כי הני אחרות של שחד וקסם לא היו בכל ישראל אלא בראשים ראשיה בשחד ובנביאים נביאיה בכסף יקסומו ובכהנים כהניה במחיר יורו וכמו שאמרו אח"כ בשנאת חנם שלא היה בבית ראשון אלא בנשיאי ישראל ואין שלשה פורעניות אלו גורמים חרבן המקדש אלא בשביל עבודת כוכבים וג"ע וש"ד שהם בכל ישראל:

שם **אמר** רבי יוחנן טובה צפרנן של ראשונים מכריסן של אחרונים א"ל ר"ל לרבי יוחנן אדרבה אחרונים עדיפי דאף ע"ג דאיכא שעבוד גליות קא עסקי בתורה
ע״ש *(א"ל באר תוכיח שחזרה למשה ולא חזרה ליהושע.
ה ט איכא דאמרי) א"ל בירה תוכיח שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים שאלו את רבי אלעזר ראשונים גדולים או אחרונים אמר להם תנו עיניכם בבירה. איכא דאמרי אמר להם עדיכם בירה רשב"ל הוה קא סחי במיא דירדן אתא רבה בר בר חנה יהיב ליה ידא א"ל אלהא סנינא
שה״ש ח לכו דכתיב °אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף וגומר
עי׳ ערוך אם חומה אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כלכם
סוטה בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין הרקב שולט בו עכשיו
פרק אחרון שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו.
סנהדרין מאי ארז אמר עולא ססמגר מאי ססמגר א"ר אבא בת
עא קול. כדתניא משמתו נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל ועדיין [היו] משמשין בבת קול. רשב"ל מי משתעי בהדיה רבה בר בר חנה

השתא

עיון יעקב

אחרונים שלא נתגלה עונם. לפי שהיו עונות שבין אדם לחבירו ובזה מכסה פשעיו לא יצליח כדאיתא לקמן דף פ"ו ע"ב והלך לבם עמם יחפאו מסתיר במקדש ראשון היו באגודה אחת: אמר ר"י טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים. רי"י אזיל לשיטתו דאמר ג"כ בעירובין דף נ"ג לבן של ראשונים כפתחו של אולם וכו׳ ונ"ל הטעם כמו דאמרינן אינו דומה שומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד ומשה למד מפי הגבורה ידע יותר מכולם ולא"כ יהושע שהיי שומע מפי משה ואחר ימיו מדור מקבלים לא היי לבו פתוח כל כך וכן דור אחר דור מתמעט והולך וק"ל כמ"ש בעירובין פ"נ דף כ"ד: שחזרה למשה ולא חזרה ליהושע. אף רזו אינו סותרה לראיה רים לקים ראיה בימי יהושע ג"כ לא היי שעבוד מלכיות מ"מ הוא קיים לטעמו דריי שכתבפי במחוק כיון שמשה למד מפי הגבורה שלמו וקיל: ראשונים גדולים או אחרונים. נ"מ אי אמרינן אחרון סביב או ראשון סביב:

השתא ומה רבי אלעזר דמרא דארעא דישראל הוה לא הוה משתעי רשב"ל בהדיה דכל מאן דהוה משתעי בהדי ר' שמעון בן לקיש בשוק יהבין ליה עסקא בלא סהדי בהדיה רבה בר בר חנה משתעי. אמר רב פפא שדא גברא בינייהו אי ר"ל וזעירי אי רבה בר בר חנה ורבי אלעזר:

בירה, בית המקדש: עדיכם בירה. בנין הבית עד לכם בדבר שאינו חוזר לטו וחוזר לראשונים: שנינא לכו. לכל בני בבל שלא עלו בימי עזרא ומנעו שכינה מלשוב לשרות בבית שני: נמשלתם ככסף. שאינו נרקב כך לא הייתם חסרים שכינה: כדלתות. שער שיש בו שני דלתות פותח אחד וחבירו סגור כך עליתם לחצאין: שהרקב שולט בו. מקצתו תולעת אוכלתו מתוכו ומקצתו קיים כך קצת מאן שכינה היה שם וכולו לא היה שם: מאי ארז. מאי משלתם לארז דקאמר: אמר עולא סממגר. (שאשק) מכתתו ומגלדו מבפנים סממגר הם התולעת: מאי סממגר. כלומר מאי משלו בבית שני לסממגר לענין שריית שכינה: א"ר אבא בת-קול. נשתייר להו כאשר נשאר מן הארז מקצת מעט: גברא בינייהו. או את הרוחץ תחליף או את פושט היד: אי ר"ל. שהיה רוחץ וזעירי פושט היד או רבה בר בר חנה פושט היד ורבי אלעזר היה רוחץ:

מהרש"א מכריזן כו'. משל בבהמה שאין בה דבר קשה כצפורן שבה והיינו ראוי לכלום. ואין בה דבר רך כבריסה כן השפל בראשונים הוא יותר טוב מחשוב שבאחרונים וכעין זה בב"ר פ' מ"ז לפרקן של אבות ולא כריסן של בנים: א"ל בירה תוכיח כו'. עש"ה כי לא לאדם הבירה כי לה' אלהי' גומר שהוא רמז זאת הבירה לה' במדת הרחמים שחזרה בבית ראשון ואלהים הוא רמז על מדת הדין: בבירה. זו בית שני שעדיין לא חזרה: כחומה כו'. נראה לפרש לפי מה שמפורש בקרא שהיו צריכין חומה בירושלי' בימי עזרא מפני שלא עלו כולם והיו בה אנשים מעט להשמר מפני אויבים בלי חומה כדכתיב ונבנה חומו' ירושלים גומר וכתיב הבונים בחומה גומר באחת ידו עשה במלאכה גומ'. וה"ש אם עשיתם עצמכם כחומה דהיינו שהייתם עולי' כולכם ולא הייתם צריכין חומה אז נמשלתם ככסף שאין רקב בו'. דהיינו שהיתה הנבואה כשאר ביניכם עכשיו שלא עליתם כולכם וצריכים חומה להשמר מפני האויבים והמיעוט שעלו עשיתם עצמכם כדלתות דהיינו לשמור רק פתחי העיר: נמשלתם כארז כו'. שהנבואה נסתלקה מהם וע"ז אמרו בפרק חלק ופרק א"כ עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה מכאן שהיו ראוים ישראל לעשות להם נס בימי עזרא אלא שגרם החטא היינו נמי שיהיו נשמרים בלא חומה אלא שגרם כו' היינו שלא עלו כולם:

בשם האלוף הגדול כמהור"ר דוד ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק אמשטרדם:
טובה צפרנן של ראשונים כו'. פירושו ע"פ מה דהובא בספר ע"מ עשרה הרוגי מלכות היו גלגולות גדולות וקדושות והם באו מעשרה טיפות זרע שיצאו מעשרה אצבעות של יוסף הצדיק דרך הצפרניים במעשה אשת פוטיפרע שנאמר ויפוזו זרועי ידיו לזה אמרו טובה צפרנן של ראשונים ר"ל מעלת הראשונים כ"כ גדול שאפילו מה שיצא מהן דרך הצפרנים שלא במקום קדושתן הראוים לצאת משם טובים מכריסן של אחרונים ר"ל אפילו מה שיצאו מהאחרונים דרך כריסן והוא מקום קדושה הראוי' לצאת משם הראשונים טובי' מהם כדאיתא מעלת עשרה הרוגי מלכות אין כמוהם והוא נכון:

כי אתא לקמיה דרבי יוחנן א"ל לאו היינו טעמא דאי נמי סליקו כולהו בימי עזרא לא שריא שכינה במקדש שני דכתיב °יפת אלהים ליפת וישכון באהלי בראשית ט
שם (ויהי כנען עבד למו) *אף ע"ג דיפת אלהים ליפת אין השכינה שורה אלא באהלי שם. ופרסאי מנ"ל דמיפת אתו. דכתיב °בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל שם י
ומשך ותירס. גומר זה גרממיא. מגוג זה (גומתא) [קנדיא] ומדי (כמשמעו) [זו מקדוניא] יון (זו מקדוניא) [כמשמעו] תובל זו בת אינקי. משך זו מוסיא. ותירס פליגי בה רבי סימאי ורבנן [ואמרי לה] רבי סימון ורבנן חד אמר זו תורקי וחד אמר זו פרס (°ובני כוש סבא שם
וחוילה וסבתה ורעמה וסבתכא) תני רב יוסף [תירס זו פרס. סבתה ורעמה וסבתכא תני רב יוסף] סקיסתן גויתא סקיתן ברייתא בין חדא לחדא מאה פרסי והיקפן אלפא פרסי °ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד שם
וכלנה בארץ שנער בבל כמשמעה ארך זו ארכש ואכד זו בשכר וכלנה זו ניכר [נופר] [נינפי] °מן הארץ ההיא שם
יצא אשור (ויבן את נינוה ואת רחובות עיר ואת כלח) תני רב יוסף אשור זה סילק ויבן את נינוה כמשמעה. רחובות עיר זה פרת דמישון. ואת כלח זו פרת דבורסיף. ואת רסן בין נינוה ובין כלח היא העיר הגדולה רסן זה איקניספן. היא העיר הגדולה איני יודע אם נינוה העיר הגדולה או רסן היא העיר הגדולה כשהוא אומר °ונינוה היתה עיר גדולה וגומר הוי אומר נינוה העיר יונה ג
הגדולה °ושם אחימן ששי ותלמי וגומר אחימן מיומן במדבר יג
שבאחיו. ששי שמשים את הארץ כשחיתות. תלמי שמשים את הארץ תלמים. ד"א אחימן בנה ענת. ששי בנה אלוש. תלמי בנה תלבוש. ילידי הענק שמעניקין את החמה בקומתן:

כי אתא. ריש לקיש לקמיה דר' יוחנן וספר לו כך אמרתי לפלוני:
אע"פ שיפת אלהים ליפת. שזהו פרסיים לבנות בית שני אין השכינה שורה אלא במקדש ראשון שבנה שלמה שבא מזרעו של שם: סקיסתן גויתא וסקיסתן ברייתא. אכסדרה ואכסדרה קאי שמות שום, והם מחוז מוקף הרים והמלוכה מקפת את הפנימית ורחוקה פנימית [חוץ] מן היקף המלוכה לכל צד ק' פרסי והיקף המלוכה, אלפא פרסי: מן הארץ ההוא יצא אשור. שלא להיות בעצת דור הפלגה: ושם אחימן. איידי (דנקט) [דדרש] שמות נקט נמי להאי: שמשים את הארץ כשחיתות. בפסיעותיו ושמי לשון השאת והשבר ושי"ן (אחת) נבדה שורש לתיבה: תלמים. כשורות המחרישה ד"א ל"ג: מעניקין את החמה. דומה שלוקח מוקף ועולה בחלון הרקיע *(יש מפרשים שקודם הנץ החמה שעדיין לא היתה נראית בשום מקום בעולם היתה נראית בענק שלהם מפני גבהותן וי"מ שאפילו כשנשקעה החמה ולא נראית החמה בעולם עדיין היתה נראית בענק שלהם מפני רוב גבהותן): ליתא ברש"י

מהרש"א דיפת אלהים ליפת כו'. ולפי זה לא יהיה יפת כלשון תרגום מלשון הרחבה כפירוש רש"י בחומש אלא יפה ממש דהיינו שהמקדש נקרא כך כמ"ש מציון מכלל יופי וכתי' יפה נוף משוש גומר. ואמר דאין השכינה שורה אלא באהלי שם כו'. אמר אהלי בלשון רבים דהיינו שריית השכינה במעשה ידינו

כונה עליו דהיינו במשכן ועוד מעשה ידינו כוננהו הוא בנין המקדש ראשון וק"ל: תירס זו פרס כו'. וכפרש"י בחומש וכתב הרא"ם בב"ר ומה שפירש זה השם לבד ולא כו' מפני שמדי ופרס סמוכות זו כו' עכ"ל ע"ש וכעלם ממנו סוגיא דשמעתין דאדרשה דלעיל אע"ג דיפת אלהים ליפת גומר דהיינו שזכו פרסיים לבנות המקדש קאמר מכלן דפרסאי מיפת קאתי ומייתי דתני תירס זו פרס ורש"י נמי בחומש שהביא הך דרשא דהכא דיפת אלהי' ליפת שבנה כורש שהי' מלך פרס את בית שני הולרך לפרש נמי דתירס זו פרס שהיה מבני יפת וק"ל: אשור זו סילק כו'. בפ"ק דכתובות מייתי ליה אקרא וכהר הג' חדקל ההולך קדמת אשור גומר כיחא דההוא משמע שם העיר כמפורש בתוספות שם ובחדושי ע"ש אבל הכא מייתי ליה אקרא דמן הארץ ההיא יצא אשור גו' שהוא שם האיש כפירוש רש"י שיצא שלא להיות בעלת דור הפלגה הוא מגומגם קלת מאי מייתי עלי' אשור זו סילק שהוא שם העיר ולולי פירש"י הכא פרא' לפי סוגית תלמודינו הכא דמן הארץ ההיא יצא אשור גו' נמי משמע ליה שם העיר ועיין בפי' הרמב"ן ודו"ק: אם נגוה העיר הגדולה כו'. מאמר זה איתא ג"כ בב"ר וכ' הרא"ם ע"ז ולא הבינותי דבריה' כי היה להם להסתפק גם בכלח הסמוכ' למלת גדולה עכ"ל גם בכאן נעלם ממנו סוגיא דהכא דהא תלמוד ערוך הוא בידינו והוא כתבו בשם ב"ר וגם הדבר שהביא בקושיא הרגישו בו התוס' ותלוהו דאדרבה משום דמיכה סליק אם איתא דעלה קאי לא הל"ל היא העיר גומר אלא העיר הגדולה עכ"ל ועוד נראה כיון דהקדים בקרא דלקמיה גם בהאי קרא את נכוה קודם לכלח ליכא לספוקי כלל בין נכוה ובין כלח דודאי נכוה יותר גדולה מכלח כיון שהקדימה בקראי אבל ברסן שבא ליתן סימן היכן היא בין נכוה ובין כלח איכא למימר שפיר דהיא עיר גדולה אי לאו האי קרא ונכוה היתה גומר:

ט **א"ר** יהושע בן לוי אמר רבי עתידה מחריבי בית שני (שם) שתפול ביד פרס שנאמר °לכן שמעו עצת ה' (ירמיה מ"ט) אשר יעץ (על) [אל] אדום ומחשבותיו אשר חשב אל יושבי תימן אם לא יסחבום צעירי הצאן וגומר. מתקיף לה רבא בר עולא וממאי דהאי צעירי הצאן פרס הוא (דניאל ח) דכתיב °האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדי ופרס (שם) ואימא עכומ"ז דכתיב °והצפיר והשעיר מלך יון כי סליק רבי אבא [רב חביבא בר סורמקי] אמרה קמיה דההוא מרבנן א"ל מאן דלא ידע פירושיה דקראי מותיב תיובתא לרבי מאי צעירי הצאן זוטרא דאחוהי דתני רב יוסף תירס זו פרס. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה בר אלעאי עתידה מחריבה שתפול ביד פרס ק"ו ממקדש ראשון ומה מקדש ראשון שבנאוהו בני שם והחריבוהו כשדים נפלו כשדים ביד פרסיים מקדש שני שבנאוהו פרסיים והחריבוהו מהריבים אינו דין שיפלו ביד פרסיים. אמר רב עתידה פרס שתפול ביד ארם א"ל רב כהנא ורב אסי לרב בנאי ביד סתוראי א"ל אין גזירת מלך הוא א"ד אמר להו אינהו נמי קא סתרי בי כנישתא תנ"ה עתידה פרס שתפול ביד ארם חדא דסתרי בי כנישתא ועוד גזירת מלך היא שיפלו בונים ביד סותרים דאמר רב יהודה אמר רב אין בן דוד בא עד שתפשוט מלכות ארם ט' חדשים בכל העולם כולו שנאמר °לכן יתנם עד עת יולדה ילדה ויתר אחיו (מיכה ה) ישובון על בני ישראל וגומר:

(חלק ועי"ש רש"א)

אמר ריב"ל א"ר גרסי': אמרוה קמיה דההוא מרבנן. לשאי אתקפתא דרבא בר עולא: נפלו כשדים ביד פרסיים. בלשאלר שהיה מכשדים נפל ביד דריוש המדי וכורש הפרסי חתנו:

מהרש"א הצפיר והשעיר כו'. אע"ג דכה"ג כתיב גבי חורבן בבל שמעו עצת ה' אשר יעץ על בבל גומר אם לא יסחבום צעירי הצאן גו' והתם ע"כ על פרס קאמר שהם החריבו בבל וארץ כשדים ולא עובדי כוכבים מ"מ בהאי קרא דגבי חורבן ארם איצא דהיינו עובדי כוכבים שהוא בכלל לאו שהוא לשון כולל מין כבש ומין עז: זוטרא דאחוהי כו'. ר"ל זוערא. בבני יפת דהיינו תירס שהוא פרס: שתפול ביד פרס כו'. ובפ"ק דע"א אמרינן דהני תרי מלכות חשיבי ומשכה מלכותייהו עד דאתא משיח' היינו עד סמוך לביאת משיח אבל אחר כך סמוך לביאת משיח תפול ארם ביד פרס וכ"כ התו' שם למ"ד דעתידה פרס שתפול ביד ארם ע"ש: *ירושלים לא נחלקה לשבטים. ויתיישב בזה שני הפסוקי' שאמר דוד באו גוים בנחלתך וירמיה אמר נחלתנו נהפכה לזרי' כי ירמי' אמר נחלתנו גומר על כלל א"י שנחלקה לשבטים משא"כ דוד אמר באו גוים בנחלתך על ירושלים שלא נתחלקה לשבטים וזה שמסיים ביה טמאו את היכל קדשך גו':

הרי"ף אריב"ל א"ר עתידה ארם שתפול ביד פרס וכו'. כתב רש"י אריב"ל אמר רבי גרסי' לכאורה אפשר דגרים רבי ולא רב משום דלקמן אמר מאן דלא ידע פרושי קראי מותיב לרבי ומיהו הא לאו מלתא דאי גרסינן הכא אריב"ל אמר רב גם לקמן גרסי' מאן דלא ידע פרושי קראי מותיב לרב אבל מ"ש רש"י ז"ל גרסינן אמר רבי הוא דרב אמר לקמן עתידה פרס שתפול ביד ארם והכא אמר איפכא עתידה ארם שתפול ביד פרס לכך גרים הכא אריב"ל אמר רבי ולקמן גרסינן אמר רב:

תנו רבנן בשעריך אחד שערי בתים ואחד שערי חצרות (יומא יא) ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות יש בהם חובת מצוה למקום משום שנאמר °וכתבתם על מזוזות (דברים ו) ביתך ובשעריך:

אחד שערי מדינות. יש מדינה מוקפת הרים ויערים בכמה פרסאות ואין יוצאין ממנה אלא דרך שערים כגון ארץ הגר:

אמר רבי יהודה מעשה באחד בארטיבון שהיה בודק מזוזות בשוק העליון של צפורי ומצאו קסדור (שם) אחד ונטל הימנו אלף זוז והא אמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן נזוקין היכא דקביעא היזיקא שאני דכתיב °ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני וגו': (שמואל א טז)

בארטיבון. שם האיש ואמרי לה ע"ש האומנו': קסדור. שם פקידות הוא כמו סרדיוט או שומר: דקביעא היזיקא. עלילת המושל מזומנת תמיד: איך אלך. למשוח את דוד על פי הדבור:

(פסחים ח', קדושין ל"ט ועי"ש רש"א)

תניא אידך בית הכנסת ובית השותפין ובית האשה (שם ע"ב) מטמאין בנגעים פשיטא מהו דתימא °ובא אשר (ויקרא יד) לו הבית לו ולא לה לו ולא להן קמ"ל ואימא הכי נמי אמר קרא °בבית ארץ אחוזתכם אלא לו למה לי למי (שם) שמיחד

עיון יעקב

א"ל אין גזירת המלך הוא. משום דאדום מעלי טפי מפרסיים כדאמרינן בגיטין דף י"ז או כעולך או כעולא דבר עשו: היכא דקביע היזקא שאני. עיין בחידושינו. לקדושין דף ל"ט:

שמיחד ביתו לו שאינו רוצה להשאיל כליו ואומר שאין לו. הקב"ה מפרסמו כשמפנה את ביתו פרט למשאיל כליו לאחרים:

למי שמיחד ביתו לו. שכלי תשמישו מיוחדין לו ואינו משאילן לשכיניו וכו' שהנגעים באים על צרות העין:

יף יב **תניא** מה היה בחלקו של יהודה הר הבית הלשכות והעזרות ומה היה בחלקו של בנימין אולם והיכל ובית קדש הקדשים ורצועה היתה יוצאה מחלקו של יהודה ונכנסת בחלקו של בנימין ובה היה המזבח בנוי. ובנימין הצדיק היה מצטער עליה לבולעה בכל

דברים לג יום שנא' °חופף עליו כל היום לפיכך זכה בנימין הצדיק ונעשה אושפיזכן לגבורה שנאמר ובין כתפיו שכן:

הר הבית הלשכות והעזרות. לד המזרחי רוחב הר הבית ועזרת נשים כולה ועזרת ישראל כולה אחת עשרה אמה של מקום דריסת רגלי הכהנים (ולהלן רגלי) [להלן מרגלי] ישראל ושם המזבח מתחיל משם ולמערב בחלקו של בנימין אלא שבמקום מושב המזבח יוצאה רצועה מחלקו של יהודה ונכנסת לקרן מזרחית דרומית: חופף. כאדם המתחכך מחמת שאינו משיג תאותו לבון כזיל לא יחוף ראשו: אושפיזכן. שהיה הארון כתון בחלקו:

יא **משנה** מסרו לו זקנים מזקני ב"ד וקורים לפניו בסדר

יף יח היום ואומרים לו אישי כ"ג קרא אתה בפיך שמא שכחת או שמא לא למדת עיה"כ בשחרית מעמידין אותו בשערי המזרח ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה כל שבעת הימים לא היו מונעים ממנו מאכל ומשתה ערב יוה"כ עם חשיכה לא היו מניחין אותו לאכול הרבה מפני שהמאכל מביא שינה: גמרא בשלמא שמא שכח לחיי

ויקרא כא אלא שלא למד מי מוקמינן כי האי גוונא והתניא °והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי בכח בעושר בחכמה אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו ת"ל והכהן הגדול מאחיו גדלהו משל אחיו אמר רב יוסף לא קשיא הא במקדש ראשון הא במקדש שני דאמר רב יוסף תרקבא דדינרא עיילה ליה מרתא בת בייתוס לינאי מלכא עד דאוקמיה ליהושע בן גמלא בכהנא רברבא. פיסקא. ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים תנא אף השעירים ותנא דידן מ"ט לא תני שעירים כיון דעל חטא הוא דאתי חלשא דעתיה א"ה פרים נמי על חטא הוא דאתי וחלשא דעתיה פר כיון דעלויה ועל אחיו הכהנים הוא דאתי באחיו הכהנים אי איכא איניש דאית ביה מילתא מידע ידע ביה ומהדר ליה בתשובה בכולהו ישראל לא ידע אמר רבינא היינו דאמרי אינשי אי בר אחתיך דיילא ניהו חזי בשוקא קמיה לא תהליף:

אישי. אדוני: קורין לפניו בסדר היום. בפ' אחרי מות וכן כל ז' הימים: שיהא מכיר. מתבונן בבהמות העוברות לפניו לתת אל לבו הלכות סדר היום: במקדש ראשון. לא העמידו כ"ג אלא על פי התורה כהנים מהוגנים: מרתא בת בייתוס. אלמנה עשירה היתה וקדשה יהושע בן גמלא וכתנה ממון לינאי המלך ומינהו להיות כ"ג: תרקבא. חצי סאה תרי וקב: דינרי. זהובים: דיילא. שוטר המלך: בשוקא קמיה לא תהליף. מתוך שהוא מכירך מתחלה בקי הוא בך ובעושרך ובמעשיך לגבות ממון בעלילה:

מהרש"א והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול מאחיו בנוי כו'. דרשו כן משום דה"ל למכתב והכהן המשיח תחתיו כמ"ש במקום אחר בפ' לו וע"כ דרשו בו שיהא גדול כו' בנוי בכח בחכמה כו' שהם המדות טובות שמזכין מאב לבן כמ"ש במסכת עדיות ואחרים דרשו גדלהו משל אחיו כו' הייכו דמאחיו לא איצטריך דסגי באם הוא גדול במעלות אלו גם אם אחיו ג"כ גדולים: ליהושע בן גמלא כו'. בפרק לא יחפור משמע שהיה לו מעלות החכמה שהוא תיקן להושיב מלמדים בכל עיר ועיר מ"מ מייתי מיניה שהיה דרכם בבית שני למנות כ"ג ע"י ממון ואפשר שמנוהו גם אחרים בכ"ג ע"י ממון שלא היה להם חכמה: שיהא מכיר ורגיל כו'. אינו נראה דר"ל שיהא מכיר במינים הללו דודאי כל אדם מכיר אותן שפיר ויש לפרש דר"ל דמעבירין לפניו אותן פרים ואילים וכבשים שנקרבין בו ביום דהיינו פר של אהרן לחטאת ופר של מוספין לעולה אילים היינו אילו ואיל העם ואיל של מוספין וע"י זה יזכור את עבודתו בהן ויכיר את כ"א מהם להבחין בהן לאיזה עבודה כ"א הוא מוכן וג' שעירים נמי דהיינו שני שעירים של העם ושעיר המוספין היה ראוי ג"כ להכיר בהן ולהבחין בעבודתם כתנא דברייתא אלא דתנא דמתני' סבר כיון דעל חטא קאתי חלשא דעתיה כולי כדלקמן: *ולא כל דבר שמביאין לידי טומאה כו'. ובירוש' פריך והלא מן הכהנים שבב"ה הן כמ"ש ביו"ד כהים ולא אירע קרי לכ"ג בי"ה ומשני א"ר אבין ע"ם לא תכסו ור"י בר בון אמר כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני:

הרי"ף בשלמא שמא שכח לחיי אלא שלא למד וכו' עד הא במקדש ראשון הא במקדש שני. וצריך לדקדק מנ"ל דיהושע בן גמלא לא למד דילמא היה יודע ולמד אלא שהיו גדולים ממנו ומשום תרקבא דדינרי מינהו ינאי מלכא ולעולם שמי שלא למד לא היו ממנים אותו לכ"ג וי"ל דכיון שכתוב והכה"ג מאחיו שיהא גדול מאחיו בחכמה ואם היה כהן אחר גדול ממנו בחכמה לא היו יכולים למנות ליהושע בן גמלא ואם היה יהושע בן גמלא גדול מכולם בחכמה למה הוצרך לתת תרקבא דדינרי לינאי כדי שימנוהו כ"ג והלא בלא כסף היו צריכין למנותו מגד חכמתו וכיון דלא נתמנה אלא מפני הממון ונתבטל מה שצוה הכתוב והכהן הגדול מאחיו שיהא גדול בחכמה מאחיו א"כ ג"כ מי שלא למד הוה מהמני בכספא ומיהו קשה דילמא היה יהושע בן גמלא שוה לכהנים אחרים בחכמה ושקולים הם וכדי להקדימו על שאר הכהנים השוים לו עיילה תרקבא דדינרי לינאי מלכא וצריך לומר דקים ליה לגמרא דלא למד יהושע בן גמלא:

תנו רבנן ה' דברים מביאים את האדם לידי טומאה

שם ע"ב ואלו הם השום והשחליים *והלגלוגות והגרגיר שם והביצים °ויצא האחד אל השדה ללקט אורות תנא

מלכים ב ד משמיה דרבי מאיר זה גרגיר אמר רבי יוחנן למה נקרא שמן אורות שמאירות את העינים. אמר רב הונא המוצא גרגיר אם יכול לאוכלו אוכלו ואם לאו מעבירו

יזל

עיון יעקב

(א) אחרים אומרים מנין שאם אין לו שאחיו הכהנים מגדלין אותו. הא דהוצרך להביא אחרים י"ל דבלאו הכי הייתי אומר דאם כל הכהני' הם ע"ה וזה חכם קצת שהוא גדול מהם מקרי גדול מאחיו מדיוקא דמ"ס ועושין אותו כ"ג אבל עכשיו דקאמר דהת"ס מאחיו אתי ללמוד שמגדלין משל אחיו מקשה שפיר ועיין במהרש"א:

על גבי עיניו אמר רב פפא בגרגירא מצרנאה אמר רב גידל אמר רב אכסנאי לא יאכל ביצים ולא ישן בטליתו של בעל הבית:

השחליים. קרסין מלגלוגות פילפו"ר גרגיר אלו"גא: מצרנא. הגדל על המצר שאין שכינותיו זרע אחר שיכחישו כחו: לא יאכל ביצים. שמביאים לידי קרי ומתגנה על בני הבית: ולא ישן בטליתו של בעל הבית. שהוא מתכסה בה ביום שלא ימצא עליה קרי:

אמר הבונה האדם המכה עיניו צריכו להשמר מלגרום ילה"ר בעצמו ע"י שום אחד מהחושים וכחוש הטעם גם שהותרו לו כמה מאכלים כמו שיזהר מהמזיקים לבריאת הגוף כן ישמר מהרעים לבריאות הנפש ולכן אלו ואלו הזהירונו חז"ל בכמה מאמריהם ועל זה אמר והתקדשתם והייתם קדושים קדש עצמך במותר לך כי הפסוק הזה נאמר סוף פרשת שמיני אחרי אזהרות המאכלות אסורות כלומר לא לבד כאשר אמרתי לכם אל תשקצו את נפשותיכם כי גם בנותרים והתקדשתם ובזה יובדל האדם מן הב"ח בלתי מדברים להבחין בין מאכל ומאכל וכבר פירשו ז"ל במדרש קהלת כי יש דברים הרבה מרבים הבל על דברים כאלה המביאים לידי קרי דשפיס דקרא כי מה יותר לאדם מן הב"ח אם לא ידע להבחין ביניהם ויבא לידי טומאה:

שם רב כי מקלע לדרשיש מכריז מאן הויא ליומא רב נחמן כי מקלע לשכנציב מכריז מאן הויא ליומא והתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וישא אשה במדינה אחרת שמא יזדווגו זה (וזה) [אצל זה] ונמצא אח נושא את אחותו (ואב נושא בתו) וממלא כל העולם כולו ממזרות ועל זה נאמר °ומלאה הארץ זמה (ויקרא יט) אמרי רבנן קלא אית להו והאמר רבא תבעוה להנשא ונתפייסה צריכה לישב ז' נקיים רבנן אודועי הוו מודעי להו מקדם הוי מקדמי להו ומשדרי שלוחי ואבע"א ייחודי הוו מיחדי להו לפי שאין דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו:

כי מקלע לדרשיש. שם היה רגיל לילך: מאן הוי ליומא. יש אשה שתנשא לי לימים בהעכב כאן ותלך לאחר מכאן: זה אצל זה. בן שיוליד במדינה זו עם בת שיוליד במדינה אחרת: רבנן קלא אית להו. ושמם קרוי על בניהם: צריכה לישב ז' נקיים. מיום שנתרצית שמא מחמת חימוד ראתה דם: ייחודי. בעלמא ואין מקדשין לשם אלא שהנשוי אשה אינו מתאוה כמו מי שאין לו אשה:

אמר הבונה לא כל דבר שעושה איש הוראה. והלמיד חכם מן הדברים הגדולים נוטים בתאוות העולם יאות לעשותו בל הדיוט מהמון כי להם המתקדשים והמטהרים בכל יתר הנהגת חייהם נכון לעשות מה שיש לאשר שיעשהו גם הוא לקדושה וטהרה כזה וכזאת החכמים הללו להכיר עצמם מחטא אפילו ימים מועטי' לא היו רוצים לעמוד בלי אשה אבל לאחר העם הורו שלא הותר להם כן. ורמזו זה באמרם רבנן קלא אית להו שהנהגה שזו היתה שכונה לענין דינא למה שהקשו לא ישא אדם אשה במדינה זו וילך וכו' מכל מקום כוונו ג"כ לומר שהחכמי' שמם יוצא בודאי להכלית טוב ידוע אצלם הם עושים ואין להרהר אחריהם בכך וכל שכן לאיבעים איננא ייחודי הוו מייחדי להו:

יב שם משנה מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה והוליכוהו [והעלוהו] לעליית בית אבטינס והשביעוהו ונפטרו והלכו להן וא"ל אישי כ"ג אנו שלוחי ב"ד ואתה שלוחנו ושליח בית דין משביעין אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך

יט ע"ב הוא פורש ובוכה והן פורשין ובוכין: גמרא *הוא פורש ובוכה שחשדוהו בצדוקי והן פורשין ובוכין דאמר ריש לקיש כל החושד בכשרים לוקה בגופו וכל כך למה שלא יתקן מבחוץ ויכניס מבפנים כדרך שהצדוקין עושין: תנו רבנן מעשה בצדוקי אחד שתקן מבחוץ והכניס לפנים ביציאתו היה שמח שמחה גדולה פגע ביה אביו א"ל בני אף על פי שצדוקין אנו מתיראין אנו מן הפרושין. אמר לו כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה °כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא יו) אמרתי אימתי יבא לידי ואקיימנו עכשיו שבא לידי לא אקיימנו. אמרו לא היו ימים מועטים עד שמת ומוטל באשפה והיו תולעים יוצאות מחוטמו. ויש אומרים ביציאתו ניגף. דתני רבי חייא כמין קול נשמע בעזרה שבא מלאך וחבטו על פניו ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתיפיו שנאמר °ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף (יחזקאל א) רגל עגל:

שחשדוהו בצדוקי. לתקן הקטרת ולתת אותה על מחתה האש בהיכל ולהכניסה אחרי כן לבית קדשי הקדשים שכך אומרים הצדוקים כדלקמן: החושד בכשרים לוקה בגופו. שנאמר והן לא יאמינו וכתיב והנה ידו מצורעת כשלג: וכל כך למה. השבועה הזאת למה: שלא יתקן. הקטרת מלא חפנים הכתובה בי"ה על המחתה כדכתיב ומלא חפניו וגומר וכתן את הקטרת על האש: מבחוץ. בהיכל היו מתכן אותה צדוקים על האש ואח"כ מכניסין שהיו דורשין אל יבא כי אם בענן כי בענן אראה וכתיב בריש"ה דקרא אל יבא בכל עת אל הקודש ומשמע כי בענן עשן הקטורת (כי בענן אראה) יבא ואז אראה על הכפורת. כתב הרמב"ם ז"ל בפירוש המשנה משביעין אותו על דבר שאי אפשר לאדם שיראהו זולתו ובאותה שעה לא יוכל שום אדם לדעת מה שהוא עושה כמו שנאמר וכל אדם לא יהיה באוהל מועד בבואו לכפר בקודש עד צאתו ומפני זה היו משביעין אותו ע"כ: מחוטמו. שהוא ראשון לאיברים ליכנס לבית לפי שהוא בולט לפניו:

הריטב"א ז"ל פי' משביעין אנו עליך על דעתינו דלאו שלוחנו לסקרנה קאמרי' אלא שלוחנו לשבועה זו שאתה נשבע אותה על דעתינו שהוא במקום דעת ב"ד שאנו שלוחיהם ע"כ ורש"י האריך יותר ואמר ואם באת להערים בקבלת השבועה אין אנו משביעין אותך אלא לפי דעתינו ודעת ב"ד אמרו זה בגמרי' כדי לקיים מאמר רב הונא דאמר הני כהני שלוחי דרחמנא נינהו ולא שלוחי דידן. גם בקדושין פרק האומר. וכתב, סמוך זה הריטב"א הילכך האומרים בברכת כהנים האמורה לאהרן ובניו עם קדושך טועים הם דהא שלוחי דרחמנא נינהו אלא כך יש לומר לאהרן ובניו הכהנים. עם קדושך וכן הגיהו רבותינו הצרפתים ז"ל: מחוטמו. הריטב"א הביא פרש"י וכתב פירוש אחר לפי שהריח גורם הקטרת חוץ לקדש הקדשים: רגל עגל. הקשו בתוספ' והכתיב וכל אדם לא יהיה באוהל מועד בבואו לכפר בקדש ודרשינן אפילו אותם שנאמר עליהם ודמות פניהם פני אדם ותרצו דשאני הא דהכא שלא נעשה הקטורת כמצותו עוד הקשו כן על מעשה דשמעון הצדיק שבשלהי מסכת מנחות ולקמן בפ' טרף בקלפי שהיה רואה שם בי"ס כאיש לבוש לבנים ומעוטף לבנים

עיון יעקב

הק' ליה משביעין אנו על דעתינו. הא דנקט במתני' לשון שלוחנו היינו לומר לו שיסבור שהוא שלוחנו ולא שלוחא דרחמנא דאף לפי דעתו דעת הצדוקים דס"ל שעיקר מצוה מן התורה לתקן מבחוץ מ"מ כיון שהוא שלוחנו צריך לעשות ע"פ דעתינו ודעת הב"ד :* ולא א"ש קושיית יעקב. עיין במהרש"א ואפשר לומר עוד דישראל הוא שבי פינוס יש אל כלוגר שקורא ק"ש ביותר בלי מהשבה אחרת משא"כ יעקב הוא לשון עקבה ורעלות כדרך הערמה בעינא וקורן בידיו ע"י מהשבות זרות וק"ל:

לפנים נכנס עמו ויצא עמו ותרלו דכנוד שכינה היה נראה שם כענן אים לבוא לפנים:

מהרש"א במי ששכן שמו בבית הזה וכו'. נקטו האי לישנא הכא בשבועתו שלא ישנה לעשות כצדוקים דפרשה ע במעשה י"ה כתיב וכן יעשה גומר השוכן אתם בתוך טומאותם ומייתי ילפינן בפרק הוציאו לו בשילה ובבית עולמים ·מנין ת"ל השוכן אתם גו' ע"ש: *קורין לפניו באיוב כו' לגבי המשנה בתב דאסור ללמוד תורה הותר לקרות באיוב דיש בו דברים המלערים כפש שומען ומ"מ הם ממשיכים הלב לשומען ולא יבא לידי שינה ועי"ל דה"כ קורא בו הכ"ג ביה"כ כדי שיתן לבו לשוב בתשוב' שלימה כמ"ש בפ' היה קורא בר"ע כי הוא מקיים ספרא דאיוב אמר סוף אדם למות כו' אשרי מי שגדל בתורה כו': **והיו תולעין יוצאין מחוטמו וכו'.** פרש"י שהוא ראשון לאיברים שנכנס לבית כו' ע"ש והריטב"א מפרש לפי שהריח מריח הקטורת תוך לקדשי קדשי' ע"ש: **רגל עגל כו'.** כתב הריטב"א הקשו התוספות וכו' והוא דחוק אבל הנראה לא קאמר דבכניסתו לקדשי קדשים כינף מה"ט שלא היה רשות שם למלאך ליכנס שם לנוגפו אבל דקדק לומר דביציאתו מבית ק"ק ובא להיכל שם כינף ע"י מלאך שאז היה רשות למלאך לבא לאהל מועד כדכתיב עד צאתו וז"ש כששמעו אחיו הכהנים בעזרה קול יוצא מהיכל נכנסו להיכל במקום שהותרו ליכנס ומצאו כף רגל כו' ותו לא מידי ובירושלמי מצאתי כמ"ש התוס': *ולא אותי קראת יעקב כו'. מבואר בכמה מקומות ששם ישראל ע"ש המעלה והחשיבות ושם יעקב ע"ש העקב והשפלות ולזה בק"ש מתחיל שמע ישראל בשם קרא כדינו אבל כשאינו קורא כהוגן כהך דקורא ק"ש ומרמז בעיניו כו' נקרא בשם יעקב וקאמר ולא אותי קראת בק"ש שלא נתכוונת בקריאתך ושמעתי בזה ע"פ המדרש כשבא יעקב למצרים כתיב וירא יוסף וגו' ויבך על צואריו גו' ויעקב לא נפל שקרא את שמע ע"כ וז"ש ולא אותי קראת יעקב שלא רמז בעיניו כו' ולא הפסיק בק"ש וק"ל: *ולא בתפלה כו'. עיין בפרש"י והתוספות פירשו שם שואל מפני שירא כו' ולא בתפלה כו' ע"ש וכה"ג יש לפרש לענין האומנים קורין בראש האילן מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה ועוד יש דברים מותרים בקריאת שמע ולא בתפלה: **עשה אותן קבע כו'.** מפורש בילקוט שלא יהיה מפלך ומתנך אלא בהם כו' שלא תאמר למדתי חכמת ישראל אלך ואלמוד חכמת עובדי כוכבים כו' ע"ש: *עובר בלאו שנאמר כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר. ויהיה לא יוכל כמו לא תוכל לאכול בשעריך גו' דלפי פשוטו דלא יוכל שא"א מפני רבוים לא איצטריך דהא כבר אמר שהם יגיעים מלדבר ועוד אם המניעה בהם שא"א מפני רבוים ה"ל למכתב לדברים שהמניעה תלוי בהם אבל לדבר משמע שהמניעה תלוי בו מפני אסורו ודו"ק:

הרי"ף הוא היה פורש ונוכה שמשדוהו בלדוקי וכו'. כדרך שהצדוקים עושין פרש"י שהיו דורשין כי בענן כי אם בענן אראה וכתיב ברישא דקרא ואל יבא בכל עת אל הקודש ומשמע כי בענן עשן הקטרה יבא ואז אראה על הכפורת בילור דברי רש"י הוא שהצדוקין היו טועי' לדרוש לא יבא כ"א בענן שיאת כ"ג לפנים תהיה בעשן הקטורת דהיינו שכבר ניתן על האש ועלה עשנו ובו יכנס לפנים ולפי דרשתם יהיה כי בענן לשון אלא בענן הקטרת יבא ורש"י ז"ל בא לדחות דרשת הצדוקים מהכרח רישא דקרא דאמר אל יבא בכל עת דדייקינן מיניה לא יבא בכל עת אלא פעם אחת בשנה ואילו כתיב לא יבא כי בענן היה אפשר לדרשת הצדוקים לא יבא אלא בעשן הקטרת אבל כיון דברישא דקרא נאמר ואל יבא בכל עת אל הקדש ולא כתיב התם כי בענן מכאן אתה דורש לא יבא בכל עת אלא פעם אחת בשנה בלבד ולא ימות ומאי דכתיב אח"כ בסיפא דקרא כי בענן לא קאי אואל יבא דרישא דקרא כדי לדרוש לא יבא אלא בענן רק הוא ענין אחר דקאמר כי בענן אראה להודיע כי בהקטרת הקטורת והעלאת העשן אז אראה בגילוי שכינה ולא קודם וז"ש רש"י ז"ל וכתי' ברישא דקרא ואל יבא כלומר היאך ידרשו הצדוקים ואל יבא אלא בענן כיון שאל יבא הוא רישא דקרא והא דכתיב כי בענן הוא בסיפא דקרא והפסיק בינתים בלא ימות ואם היה נכתב סמוך לו היה מקום לדרשתם ועכשיו אנו דורשים כי בעשן ענן הקטורת אז אראה וז"ש רש"י ומשמע כי בענן עשן הקטורת כלומר משמעות המקרא הוא ענין בפני עצמו ולא קאי ארישא דקרא דואל יבא וכפי זה צריך להגיה בלשון רש"י שלא לגרוס ומשמע כי בענן עשן הקטרת יבא כי זו היא דרשת הצדוקים אלא הכי ומשמע כי בענן עשן הקטרת אז אראה ואם באנו לקיים דברי הגירסא הי"ק דכלפי שאמר ואל יבא בכל עת אמר כי בענן לומר שהעת שיבא הוא ביום שמכניסין לפנים ענן הקטרת יבא והיינו כי בענן בעת שיש שם בפנים ענן עשן הקטרת יבא ואז אראה:

משנה בקש להתנמנם פרחי כהונה מכין לפניו באצבע צרדה וכו' ומעסיקין אותו עד שמגיע זמן השחיטה: **גמרא** מיקירי ירושלים לא היו ישנים כל הלילה כדי שישמע כ"ג קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו. תנא אין מעסיקין אותו לא בנבל ולא בכנור אלא בפה והיו אומרים °אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. תניא אבא שאול אומר אף בגבולין עושין כך זכר למקדש אלא שחוטאין אמר אביי ואיתימא רב נחמן בר יצחק תרגומא אנהרדעא אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא אמריתו אמאי לא אתי משיחא והאידנא יומא דכפורי הוא ואיבעול כמה בתולן בנהרדעא אמר ליה הקב"ה מאי אמר אמר לי' *°לפתח חטאת רובץ אמר ליה ושטן מאי אמר א"ל שטן ביומא דכפורי לית ליה רשותא לאיסטוני ממאי אמר רמי בר חמא השטן בגימטריא שלש מאות וששים וארבעה הוי בהני אית ליה רשותא לאסטוני ביומא דכפורי לית ליה רשותא:

באצבע צרדה. באצבע הסמוכה לגודל היה מחבר לאגודל בחוזקה ושומטה ומכה על כפו ונשמע הקול: **עד שהגיע זמן השחיטה.** תמיד של שחרית שהוא בהאיר המזרח: **אלא בפה.** היו משוררים לפניו: **אם ה' לא יבנה בית.** כלומר הזהר בעבודתך שתהא לשם שמים שתהא נרצה שאם אינה רצויה לו אין ערכך עולה לכלום: **שוא עמלו בוניו בו.** בחנם יגעים בבניינו שלא יתקיים: **מיקירי ירושלים.** מהחשובים: **עושין כך.** לא היו ישנים: **אלא שחוטאים.** שהיו אנשים ונשים משחקים ביחד ובאין לידי עבירה: **תרגומא.** לאלו בגבולים היכא הוא דחוטאים בנהרדעא: **לפתח חטאת רובץ.** יצר הרע הוא מחטיאם בעל כרחם.

מהרש"א צרדה אמר ר"י צרתא דדא כו'. פרש"י באצבע הסמוכ' לגודל היה מחבר לאגודל כו' ע"ש אבל בערוך פי' שהיא אצבע הארוכה האמלעית ועיין בתוס' פ' הקומץ: *על הדא מאי היא כו' אחוי קידה כו'. שהוא דבר אידוש כמ"ש פ' החליל דרשב"ג עביד קידה ואין כל בריה היה יכול' לעשות כן בדורו וה"ל

עין יעקב

לית ליה רשותא לאסטוני. ואדרבה מלמד סניגור עליהם כדאיתא בילקוט ראובני כי אמרי' הוא בשם פרי"א ואומר יש לך עם כמלאכי השרת וכו' ע"ש ואפשר שזה פי' הפסוק באגב ייד מי יתן טקור מעמא כי עמא הוא אי משמש כדאיתא בסוכה דף כ"ב דוד קראו טמא לאכי קאמר מי יתן עכור מעמא שהלהי"ר מלמד ג"כ סניגור על ישראל לא אמר רק יום אחד בשנה תמנם השמה:

וק"ל: לא בנבל ולא בכנור כו'. גם שהם כלי זמר שמפיגין השינה כמ"ש עורה כבודי עורה הנבל וכנור גו' לא היו מנערין ומפיגין שינת הכ"ג אלא בפה ומה היו אומרים אם ה' לא יבנה בית גו'. זה המזמור נאמר על בנין הבית ומקיים ענין זה שהיה להם בי"ה ואמר שוא לכם משכימי קום בי"ה לבא למקדש כמו בשאר ימים וכן מאחרי שבת בשאר הימים שהיו אוכלים לחם העצבים אבל בי"ה שהוא יום שאינבו אכילה אינו כן אלא כן יתן לידידו שינה למנדדים שינתן של לילה זו וכה"ג דרשינן ליה לגבי ת"ח בפרק י"ה: אמריתו אמאי לא אתי משיהא כו'. משמע שהם חשבו בדור ההוא שראוי שיבא משיח וקשה אם לפי הזמן הא אמרי' ובעונותינו שילאו מה שילאו ואם סמכו עצמם בדור ההוא על זכות וכמ"ש זכו אחישנה זה אין סברא גם אם ידעו בנגלות מי יוכל לידע בנסתרות ונראה מתוך דבריהם שהיה זה בי"ה שהשם"י מכפר עונם ומנוקים מכל עון כמ"ה וחשבו אמאי לא אתי מיד בלאת י"ה משיח שהרי עתה אין להם חטא שנתכפר להם בי"ה וע"ז השיב להם דאל תחשבו כן דהא האידנ' י"ה כו' וחוטאין וזה ודאי לא נתכפר די"ה אינו מכפר אלא ע"י תשובה ואמר הקב"ה אומר לפתח חטא' גומר פרש"י ילה"ר מחטיאן בע"כ עד כאן לשונו גם שניתן לאדם הבחירה וכמ"ש ואתה תמשל בו גומר מ"מ יש להם קלת התנללות בזה שהקב"ה ברא הילה"ר ואילו לא נברא לא חטאו כדאמרינן אלמלא ג' פסוקים הללו נתמוטטו ח"ו רגלי שונאיהם של ישראל דכתיב ואשר הרעותי וכתיב כי הנה כחומר גומר וכתיב והסירותי לב האבן גו' ועי"ל דה"ק לפתח שיתנו לבא לידי חטאת רובץ ומביא לידי חטא וע"ד שאמרו פירצה קוראה לגנב שע"י שאינן ישינים בבית' בלילה ומשחקין ביחד וחושבים לעשות מלוה זכר למקדש זה מביא להם לידי עבירה זו ואמר ושטן מאי אמר כו' גם שהוא מפורסם במדרשות שבי"ה אין רשות לשטן לקטרג לפי שהם מנוקים מעון אבל האידנא שים כמה עונות בי"ה ע"י כדכוד השינה מאי קאמר השטן והשיב אף על פי כן אין לו רשות בי"ה דהשטן גי' שס"ד כו' מפורש בנדרים פ"ד:

ולא היתה קריאת הגבר מגעת עד שהיתה העזרה מלאה מישראל מאי קריאת הגבר רב אמר קרא גברא רבי שילא אמר קרא תרנגולא רב איקלע לאתרי' דרבי שילא לא הוה אמורא למיקם עליה דרבי שילא קם עליה רב וקא מפרש מאי קריאת הגבר קרא גברא אמר ליה רבי שילא ולימא מר קרא תרנגולא א"ל אבוב לחרי זמר לגרדאי לא מקבלוה מיניה כי הוה קאימנא עליה דרבי חייא ומפרשינא מאי קריאת הגבר קרא גברא ולא אמר לי ולא מידי ואת אמרת אימא קרא תרנגולא אמר ליה מר ניהו רב נינח מר א"ל אמרי אינשי אי תגרת ליה פוץ עמריה איכא דאמרי [הכי] א"ל מעלין בקודש ולא מורידין:

קרא גברא. מכריז הממונה על הכרוז ואומר עמדו כהני' לעבודתכם כדקתני בברייתי' בשמעתין: רב איקלע לאתריה דר' שילא. ולא היו מכירין אותו: לא הוה אמורא. מתורגמן העומד לפני חכם הדרשן והחכם לוחש לו לשון עברית והוא מתרגם לרבים לשון שהם שומעין: וקא מפרש קריאת הגבר קרא גברא. כפלו בתוך סדרם שלחש לו רבי שילא קריאת הגבר לשון עברית והוא תרגם לרבים קרא גברא: אבוב לחרי זמר. חליל שהוא חשוב לפני בני חורין זמר נאה וערב: לגרדאי לא קבלוה מיניה. בא לו אצל גרדיים חליל לשורר בהם לא הוכשר בעיניהם ומשל הוא כלומר פירוש זה שפירשתי לפני שרים רבים פעמים רבות ולא מיחו בידי עכשיו פירשתיו לפניך שאינך גדול כמותם ולא קבלתו: מר הוא רב. שאתה רגיל לקום ולתרגם לפני רבי חייא שהוא דודך: נינח מר. לך ושב בכבודך שאיני כדאי שתהא מתורגמני: אי תגרת ליה פוץ עמריה. אם נשכרת אצל אדם למלאכת יום כל מלאכה שיטול עליך אפילו היא בזויה כגון נפוץ למר שהיא מלאכת נשים עשה לו אף אני מאחר שהתחלתי בפעולתך אגמור: ולא מורידין גנאי הוא לדרשה שארד אני ויקום פחות ממני לגומרה:

מהרש"א א"ל אבוב להרי כו'. יש לפרש המשל ממש דומה לנמשל שהאבוב הוא כלי זמר חשוב קול ערב ומימי משה כדאמרי' בערכין והוא אינו מקובל לגרדאי שהם רגילים בכלי זמר הגרועים כן הוא גבר מלשון גברא בלה"ק בכמה מקומות במקרא והוא קול אדם והוא מכריז בקולו עמדו כהני' כו' אינו מקובל בעיניך אלא כקול תרנגול הגרוע בכל זה וק"ל: אי תגרת ליה פוץ עמריה כו'. עיין פרש"י ובערוך פירש כשכר עני בן טובים כו' נתן לו למר לנפץ ונעלב הנשכר שהגיע לזו הפחיתה והרגיש ב"ה וא"ל הניחהו והשיב לו מאחר שנשכר יכפן הלמר עד כאן לשונו ולפי זה נראה לפרש הא דקא"ל ניכח מר היינו מאחר שאת' רב תניח מפירושי דגבר היינו תרנגול ותתרגם כפירושך גבר היינו גברא וע"ז א"ל רב המשל כיון שנשכרתי לך אעמוד לתרגם כפירושך: א"ל מעלין בקודש כו'. שהסכים על דבריו וא"ד מעלין בקודש שהוא פירוש דגבר היינו גברא ואין מורידין לפרש דגבר היינו תרנגול ודו"ק:

תניא [כוותיה דרב] גביני כרוז מהו אומר עמדו כהנים לעבודתכם ולוים לדוכנכם וישראל למעמדכם והיה קולו נשמע בשלשה פרסאות. מעשה באגריפס המלך שהיה מהלך בלילה ושמע קולו בשלשה פרסאות וכשבא לביתו שגר לו מתנות הרבה ואע"פ כן של כ"ג משובח ממנו דאמר מר וכבר אמר אנא השם חטאתי ונשמע קולו ביריחו ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מירושלים ליריחו י' פרסאות הוו ואע"ג דהכא איכא חולשא והכא ליכא חולש' והכא יממא והכא ליליא דאר"ל מפני מה אין קולו של אדם נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה המנסר ברקיע כחרש שמנסר בארזים. והאי חירנא דיומא לא שמיה והיינו דקאמר נבוכד נצר °וכל דיירי ארעא (כלא) [כלה] חשיבין. תנו רבנן אלמלא קול גלגל חמה נשמע קול המונה של רומי ואלמלא קול המונה של רומי נשמע קול גלגל חמה תנו רבנן שלשה קולן הולך מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וקול המונה של רומי וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף וי"א אף לידה וי"א אף רידיא ובעו רבנן רחמי אנשמה בשעה שיוצאת מן הגוף ובטלוה:

דניאל ד

כד יט מ"ח

וע"ש רש"א

גביני

עיון יעקב

קריאת הגבר. ואלו ואלו שם אמת דלכך נקרא קריאת הגבר מלאה דמשמע לחרי אפי ולא קריאת אדם ולא קריאת התרנגול אלא לרמוז על שניהם וק"ל: **קולן** הולך מסוף עולם ועד סופו. ולא קאמר קולן נשמע כאשר באמת אינו נשמע מפני קול גלגל חמה וקול המונה של רומי עיין במהרש"א:

גביני כרוז. גביני המכריז: **דאמר מר.** לקמן בפ"ד: **וכבר אמר אנא השם וכו'.** כבר פעם אחת היה מעשה שהיה כהן גדול מתודה על פרו ביוה"כ ואמר אנא השם חטאתי וגומר ונשמע קולו ביריחו: **איכא הולשא.** דתעניתא: **והבא יממא.** שאין קול נשמע בו כבלילה: **האי הירגא.** פסולת הנסורת והוא נראה בעמוד של חמה: **דיומא.** שמשא: **לא שמיה.** כך שמו לשון אין: **וי"א אף רידיא.** מלאך הממונה על השקאת ארץ ממטר שמים מגעל ומתהום מתחת וקורא להם שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריך. כדאמרינן במסכת (סוכה) [תענית דף כה] ואמרינן התם דדמי לעגלא ולכך נקרא רידיא לשון שור החורש דמתרגמינן לא תחרוש לא תרדי:

הריטב"א קולו נשמע בשלש פרסאות. איכא למידק דהא תנן במסכת תמיד כי מיריחו היו שומעין קול גביני כרוז. ויש שתירצו דאין ה"נ אבל הכא כך היה מעשה שאגריפס שמע קולו שלש פרסאות כי לא היה יוצא ממקום רחוק יותר ולא נהירא חדא דהא כיון דרישא קתני והיה קולו נשמע ג' פרסאות מכלל דדוקא הוא. ועוד א"כ מאי האי דכהן גדול דקאמר משובח ממנו. ויש מתרצין כי הברת הקול היה נשמע ביריחו אבל תבונת דברים לא היו שומעין אלא עד ג' פרסאות וכהן גדול משובח ממנו ששומעין קול דבריו עד יריחו ולא נהירא וכו' ור"י פי' דפליגי אהדדי:

מהרש"א והבא ליכא הולשא כו'. דע"כ לאו בי"ה הוה עובדא דגביני כרוז דהא אמר שבא המלך בדרך ובי"ה היה בו איסור תחום ושאר תעניות לא היו בזמן שב"ה קיים וק"ק בי"ה נמי מאי הולשא דתענית איכא בלילה: **מפני גלגל המה כו'.** למאי דאמרינן פ' מי שהיה לדעת חכמי ישראל דביום החמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מהרקיע אינו נשמע קול המנסר דחמה בלילה לפי שהיא רחוקה יותר מן הארץ גם הרקיע מפסיק בלילה בין הליכה דחמה ובין הארץ ולדעת חכמי נכרים דביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע ניחא טפי שהארץ מפסיק בין האדם ובין החמה בלילה ויש להשיב בזה גלגל הלבנה ההולך גם בלילה ודאי גם הוא מנסר ברקיע ולמה נשמע בלילה קול אדם יותר מביום ויש ליישב גם שגלגל הלבנה הוא קרוב יותר לנו מגלגל החמה נסורו של גלגל חמה נשמע ביותר שהוא גדול הרבה ונסורו משמיע קולו ביותר: **אלמלא כו'.** משמע דע"י קול גלגל חמה אין קול המונה של רומי נשמע ויש לדקדק מההיא דסוף פ"ב דמכות שאמרו וכבר היו ר"ג כו' ושמעו קול המונה של רומי ק"ך מיל כו' ויש ליישב דהתם בלילה קאמר דליכא קול גלגל חמה כ"כ כדלעיל ועוד נראה דדברים אלו אינו ממש כמשמען אלא ע"פ מ"ש במדרשות דישראל מונין ללבנה ועשו לחמה וכמו שהחמה אינו שולטת רק ביום ולא בלילה כן עובדי כוכבים יהיה להם לילה בעה"ב כמ"ש פ' חלק אקרא למה זה לכם יום ה' הוא חושך ולא אור מה שאין כן ישראל יהיו שולטים בעה"ז ובעה"ב דומה ללבנה שהיא שולטת ביום ובלילה ואמרו בפי' הישן כשחמה לוקה סי' רע לעובדי כוכבים וז"ש אלמלא גלגל חמה שאנו רואין בו שהוא המאור הגדול ואף על פי כן הרי הוא מחשיך אורו בלילה הייתנו חושבין שיהיה נשמע קול המונה של רומי לעולם אבל עתה בגלגל חמה רואין אנו שאין הצלחתם לעולם שיהיה נחשך לעתיד וכן בהיפך: **אלמלא קול המונה כו' היה נשמע קול גלגל המה.** שהוא מאור הגדול לומר שיש בו ממש שהרי ממשלתו בכל העולם אבל השתא אנו רואין שגם בני אדם כמו כן ממשלתן רב כדאמרינן דמלכא רומי בכפה והיינו כדאמרינן דמשמיא מוקמי להו: **שלשה קולן כו'.** לא קאמר כאן שלשה קולות נשמעין אלא הולכין דקול האמור כאן אינו קול ממש אלא נופל על דבר המפורסם כמו עדים מפקי ליה לקלא ואמר שג' הולכין תמיד כנהוג להתפרסם ממקום זה לזה בלי הפסק עד סוף עולם והיינו גלגל חמה הולך בכל יום ומתפרסם ממזרח למערב שהוא סוף העולם וכן קול המונה של רומי מתפרסם ממשלתן תמיד ממקום למקום להיות מושלין בכפה מסוף עולם ועד סופו וכן קול נשמה בשעה כו' דהיינו מיתת אדם הולכת ממקום למקום תמיד כמ"ש שהוא גלגל החוזר בעולם בלי הפסק וי"א אף לידה דהיינו לידת אדם שהוא נוהג תמיד ממקום למקום בלי הפסק: **וי"א אף רידיא.** שהוא מלאך הממונה להביא המטר שמנהיגו מארץ לארץ עד סוף העולם ואמר דבעו רבנן רחמי אנשמה כו' דהיינו לבטלה שיהיה לה הפסק כמו שמצינו בכמה מקומות דרבנן בתפלתן בטלו גזירת מיתה בעולם ודו"ק:

תניא כותיה דרבי שילא היוצא לדרך קודם קריאת הגבר דמו בראשו. ר' יאשיה אומר עד שישנה וי"א עד שישלש ובאיזה תרנגול אמרו בתרנגול בינוני: שם

כותיה דרבי שילא. דאמר קרות הגבר קרא תרנגול: **היוצא יחידי לדרך.** דמו בראשו מפני המזיקין: **דמו בראשו.** עון מותו על ראשו מוטל שהוא המית עצמו: **בתרנגול בינוני.** שאינו ממהר קריאתו ולא מאחר:

מהרש"א היוצא לדרך קודם קריאת הגבר דמו כולי. ובכמה מקומות תלה הדבר בכי טוב שהוא אור והיינו הך שיעורא עד שישלש ובתרנגול בינוני וק"ל:

אמר רב יהודה אמר (שמואל) [רב] כשהיו ישראל עולין לרגל עומדים צפופים ומשתחוים רוחים ונמשכים אחת עשרה אמה אחורי בית הכפרת: תניא נמי הכי כשהיו וכו' מאי קאמר ה"ק אף ע"ג שנמשכים אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת ועומדים צפופים וכשהם משתחוים היו רווחים. וזה אחד מעשרה נסים שהיו במקדש דתנן עשרה נסים נעשו בבה"מ לא הפילי' אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחיים ולא אירע קרי לכ"ג ביום הכפורים ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים עומדים צפופים ומשתחוים רווחים ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלי' פתח במקדש וסיים בירושלי' איכא תרתי אחרניתא במקדש דתניא מעולם לא כבו גשמים אש המערכה ועשן מערכה אפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו. ותו ליכא והא תני רבי שמעיה בקלנבו שברי כלי חרם נבלעין במקומן ואמר אביי מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי והמנורה נבלעין במקומן פסולי תלתא הוו חשבינהו כחד אפיק תרי ועייל תרי. אי הכי בלועין נמי תרי הוו חשבינהו כחד חסרו להו איכא נמי אחריתי דאריב"ל

טו שם

אבות פ"ה

מסום

מאיסה

מסום

שבירושלי' צריך ליתה

ויק"ל רס"א

חגיגה פ"כ וע"ש רס"א

עיון יעקב

עשרה נסים נעשו בבית המקדש. אפשר להראות דהכל בזכות אברהם שנתנסה בעשר נסיונות ועמד בהם ועיין במדרש שמואל ס"ה דאבות שכתב שם פרנה טעמים על נסיונות אלו ורמוזים הם למי שאמרם ע"ש:

דאריב"ל נס גדול נעשה בלחם הפנים סילוקו כסידורו שנאמר °לשום לחם חם ביום הלקחו (שמואל א' כא) ותו ליכא והא"ר לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה ואמר רבנאי אמר שמואל כרובים בנס הם עומדים נסי דבראי קחשיב. נסי דגואי לא קא חשיב. והא לחם הפנים נמי נסי דגואי הוא לחם הפנים (נמי) נסי דבראי הוא. דאריב"ל מ"ד °על השלחן הטהור (ויקרא כד) טהור מכלל שהוא טמא כלי עץ העשוי לנחת הוא וכל כלי עץ העשוי לנחת אינו מקבל טומאה אלא מלמד שמגביהין אותו (ומראין לחם הפנים) לעולי רגלים ואומרין להם ראו חבתכי לפני המקום שסילוקו כסידורו שנאמר לשום לחם חם ביום הלקחו:

עומדים צפופים. לשון לחץ מרוב העם היו נדחקים איש באחיו ואין לו מקום לנטות על לדו לכאן ולכאן וזקוף כקורה ואף רגליו תלוין מעל הארץ: **ומשתחוים רווחים.** וכשמשתחוים ומתפללים נעשה להם נס והמקום מרחיב עד שיש ביניהם ד' אמות שלא ישמע אחד וידוי של חבירו שלא יכלם: **ונמשכים י"א אמה אחורי בית הכפורת.** נמשכים מתוך דוחקן ומתפזרין על פני אורך כל י"א אמה של מקום דריסת (רגליהם) [רגלי ישראל] לצפון ולדרום ויוצאין ממקום דריסת רגליהם ונכנסין דרך בית החליפות בין לבין ההיכל לכותלי עזרה לצפון ולדרום ומשם נמשכים למערב באחת עשרה אמה שיש אויר אחורי בית הכפורת עד כותל מערבי של עזרה: **כדתנן.** במסכת מדות: **מאי קאמר.** מאחר שמשתחוים רווחים ונתרווח המקום ע"י הנס אמאי מזיקין להמשך ולהתפשט אחורי בית הכפורת: **ה"ק וכו'.** הא נמשכים אחורי בית הכפורת אריישא קאי קודם השתחואה וה"ק אע"פ שנמשכים אחורי בית הכפורת והיו צריכים לעמוד צפופים מרוב דוחקן אפ"ה כשהם משתחוים כולם באים למזרח המזבח בתוך העזרה ומשתחוים לפני ההיכל ובריוח: **לא הפילה אשה.** עוברה שמתאוה לאכול מבשר הקדש כשמעלה ריח (בבית המטבחיים של עזרה): **ולא הסריח וכו'.** פירוש כשלא היה להם פנאי להקטיר כל האיברים שנותרו מערב שבת מעלין אותן בראשו של מזבח והיו עומדין שם שנים או ג' ימים עד שהיו פגוים לפי שאין לינה פוסלת בראשו של מזבח ואעפ"כ לא הסריח מעולם: **ולא נראה זבוב בבית המטבחים.** שבעולם שמם היו שולחנות שהיו מדיחים בהם את הקרביים: **ולא אירע קרי.** אבל שאר טומאות אירעו לפי שהקרי הוא מגונה ומבוער שפורש מגופו משא"כ בשאר טומאות דשרץ ונבילה: **ולא נמצא פסול בעומר.** שאם אירע בו פסול אין אחר להביא תחתיו שהוא נקצר בליל מוצאי י"ט ואין מרבים לקצור אלא כפי השיעור של עשרון מנופה בי"ג נפה וכן שתי הלחם נאפין מערב י"ט ואין אפייתן דוחה את י"ט ואם יפסל לא יאפו אחרים בי"ט וכן לחם הפנים נאפה בע"ש ואם יפסל אין חלוף והשלחן עומד ריקן עד שבת הבאה: **צר לי המקום.** מזומני דחוקים ודירתי דחוקה: **בקלנבו.** שם מקום: **שברי כלי חרס.** שמבשלים בהם קדשי הקדשים ובליעתן נאסרת משום נותר ולריכים שבירה כדכתיב וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר ושבירתן במקום קדוש ואם אין נבלעים נמלאו אשפתות של שברים בעזרה: **מוראה ונוצה.** של עולת העוף: [**ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה.** בכל בוקר שתכן עם תרומת הדשן במזרח של כבש כדתנן גבי תרומת הדשן הגיע לרצפה הפך פניו לצפון והולך למזרחו של כבש כעשר אמות מקום שנותנין שם מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי והמנורה וקרא נמי דמוראה ונוצה הכי כתיב והשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן]: **פסולי תלתא הוו.** פסול עומר ושתי הלחם ולחם הפנים תלת נסי חשבינהו: **בלוען תרי הוו.** דשברי כלי חרש הוא חד ומוראה ונוצה וכל הנתנים שם חד הוא: **סילוקו כסידורו.** כשמסלקין אותו עדיין היה חם: **חם ביום הלקחו.** שהוא חם ביום שנלקח משם והאי קרא בלחם הפנים כתיב בספר שמואל: **מקום ארון אינו מן המדה.** אינו תופס למעט מנדת החלל של בית כלום. דתניא ארון שעשה משה יש לו י' אמות אויר לכל רוח כשניתן באמצע בית הכפרת והרי כל החלל לא היה אלא עשרים על עשרים שנאמר ולפני הדביר עשרים אמה אורך וכו' אמה רוחב נמלא שאין מקום הארון ממעט כלום: **כרובים בנס היו עומדים.** גופי הכרובים שעשה שלמה עומדים בארץ אצל ארון אחד בצפון וא' בדרום וכנפיהם כ' אמה פרושות מקיר אל קיר כדכתיב כנף הכרוב חמש אמות נמלאו הכנפיים מחזיקים את כל החלל נמלא עובי הגוף איני מן המדה: **דבראי.** מבחוץ בעזרה נסים הידועים לכל: **מכלל שהוא טמא.** שמקבל טומאה: **עשוי לנחת.** שאינו מיטלטל וכלי עץ לענין טומאה הוקשו לשק שנא' מכל כלי עץ או בגד או עור או שק וגו' מה שק מיטלטל מלא וריקן אף כלי עץ מיטלטל מלא וריקן ואע"ג דשולחן מצופה בזהב בטל הציפוי גביה כדאמרי' בשילהי חגיגה שאני שלחן דקרייה רחמנא עץ: **שמגביהין אותו.** (ומוציאין) ומראין אותו לחוץ:

הריטב"א ז"ל נראה כי בשעת שימה ולקיחה היה חם הרבה עד שהיה הבל יוצא ממנו כלחם היוצא מן התנור והיינו דאמרינן שמגביהין את השלחן עם הלחם שעליו ומראין אותו לעולי רגלים שיראו הנס הזה וא"א להם לראות נגה"ק שהוא חם אלא על הדרך שאמרנו:

מהרש"א משתחוים רווחים כו'. עיין פרש"י גם שאמרו בפ' א"ל הממונ' דוידוי של כהן גדול היה בעמיד' מ"מ וידוי של כ"א מישראל היה בהשתחוייה משום שכ"א פרט חטאו שלא יכלם מחבירו מיהו בלאו הכי בהשתחואה כשהיו שומעים את השם מפי כהן גדול היו צריכין הרוחה ארבע אמות שהשתחוה בפישוט פניו על הארץ דהאדם מחזיק ד' אמות בכ"מ וק"ל: **לא הפילה אשה כו' ולא הסריח בשר הקודש כו'.** מכלל נסי ב"ה קחשיב להו גם שהי' בשר קודש כגון קדשי' קלים כאוכלין בכל העיר אפשר שלא היו נסים אלו אלא בקדשי קדשים או גם בקדשים קלים ובמקדש: **ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורי' כו'.** ודאמרי' לעיל שלא היו מאכילין אותו ביוה"כ דבר המביא לידי קרי היינו משום דלא סמכינן אניסא והכי איתא בירושלמי: **נחש ועקרב כו'.** שאר מיתות שמתו בחטא היה שם אבל מיתת נחש הוא הוראה בלא חטא כלל בעטיו של נחש כדאמרי' פר' במה בהמה זו המיתה לא היה שם בירושלי' שהיתה מגינה על מיתה זו: **לא כבו גשמים כו'.** היינו דאפילו אש דהדיוט שהיה שם לא כבה דהכי מוקי לקמן הך דעשן המערכה כו' דקתני נמי הכא: **נמי נסי דגוואי כו'.** ק"ק ולימא דגוואי לפני ולפני' דהיינו ארון וכרובים שהיו בקדשי קדשי' משא"כ לחם הפנים דלא בא בקדשי קדשים אלא בהיכל ומהרי בראי לגבי קדשי קדשים ודו"ק:

אמר רב אושעיא בשעה שבנה שלמה ב"ה נטע בו (שם ע"ב) כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהם בזמנן וכשהרוח מנשבת בהן נושרים שנאמר °ירעש (תהלים עב) כלבנון

כלבנון פריו וכשנכנסו עובדי כוכבים להיכל יבש
נחום א שנאמר °ופרח לבנון אומלל ועתיד הקדוש ברוך הוא
ישעיה לה להחזירו שנאמר °פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד
הלבנון נתן לה:

ירעש כלבנון פריו. ירעש פריו של ישראל כפרי הלבנון אלמא יש פרי בלבנון ולבנון הוא ב"ה ומהו הרעש כשהרוח מנשבת והן מקישין זה בזה רועשים ונשמע קולם:

טז שם **אמר** מר עשן המערכה. ומי הוה עשן במערכה והתניא ה' דברים נאמרו באש של מערכה רבוצה כארי וברה כחמה ויש בה ממש ואוכלת לחין כיבשין ואינה
ויקרא א מעלה עשן כי קא אמרינן בדהדיוט דתניא °ונתנו בני
זרק סדר ועי"ש אהרן הכהן אש אף ע"פ שאש יורדת מן השמים מצוה
רש"א להביא מן ההדיוט רבוצה כארי והתניא אמר רבי חנינא סגן הכהנים אני ראיתיה ורבוצה ככלב ל"ק הא במקדש ראשון הא במקדש שני ובמקדש שני מי הוי והא אמר
חגי א רבי שמואל בר אוניא אמר רב אחא מ"ד °עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד אמר ה' וקרינן ואכבדה מאי שנא דמחוסר ה"א אלו ה' דברים שיש בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון כפורת וכרובים אש ושכינה ורה"ק אורים ותומים אמרי מיהוי הוי סיועי הוא דלא מסייעא:

רבוצה כארי. נראה שהפלא מן התנים בימי שלמה והיתה על המזבח עד שבא ונכמה וסילקה והיתה דומה לארי רבוץ ויש בה מנום בשלהבת שלה: **כי קאמרינן.** דמעלה עשן: **בדהדיוט.** קאמרינן באש הדיוט שהיו מביאין אללה: **וארצה בו ואכבד.** הסרה' בכתובה חג' כתיבה ובבית שני מפתני קרא: **ארון וכפורת וכרובים.** כולם חדא היא ושכינה לא שרתה בו ורוח הקודש לא פרתה בנביאים מסנת (שמים) [ארבע] לדריוש:

הריטב"א אלו חמשה דברים שיש בין מקדש וכו'. פירוש ואף דלא חשיב מנן המשחה שלא היה בבית שני מפני שאף בבית ראשון לא היה תמיד שכבר נגנז בימי יאשיהו ע"כ

מהרש"א רבוצה כארי כו'. ע"ש שבית ראשון נבנה ע"י שלמה המלך משבט יהודה שנמשל לארים כמ"ש גור אריה יהודה וגו' אבל בית שני נבנה ע"י מלכות פרס ולא היה אש רובץ בו רק ככלב ומלינו בו שנדמה לכלב כמ"ש בפ"ק דר"ה והשגל יושבת אללו כלבתא: **וברה כחמה ויש בו ממש כו'.** כי הוא אש היסודי ומשא"כ אש שלמטה שהוא מורכב מיסודות אחרים ולכך אין בו ממש ונכבה על ידי יסודות האחרים כגון אש שלנו שהמים מכבים אותו וזה שכתוב לעיל דמעולם לא כבו גשמים אש של עלי המערכה היינו נמי מפני שהיה בו אש של מעלה היסודי ודכתיב בתורה אש תמיד וגו' לא תכבה היינו בדהדיוט דמלוה להביא מן ההדיוט כדלקמן: **ארון וכפורת וכרובים כו'.** בפ"ק דכריתות ובפ"ק דהוריות יליף ליה מקרא דארון יאשיהו גנזו ובכללו כפורת וכרובים שעליו וכחד חשיב להו כפרש"י ועוד חשיב שם שמן המשחה לכלכלת המן ומקלו של אהרן כו' שגם הם נגנזו עם הארון כו' הכא לא

חשיב אלא הנך חמשה דברים החשובים ולורך בשן הרבה והם נחשבים חסירים בבית שני דמחסרון ה' של ואכבד יליף לה דהיינו ה' דברים מכובדים שהיו חסירים בבית שני:

שם **תנו** רבנן שש אשות הן יש (אש) אוכלת ואינה שותה. ויש שותה ואינה אוכלת. ויש אוכלת ושותה. ויש אוכלת לחין כיבשין. ויש אש דוחה אש ויש אש אוכלת אש. יש אוכלת ואינה שותה הא דידן. שותה ואינה אוכלת דחולין. אוכלת ושותה דאליהו
מלכים א יח דכתיב °ותפול אש ה' ותאכל את העולה ואת העצים ואת האבנים ואת העפר ואת המים אשר בתעלה לחכה. אוכלת לחין כיבשין דמערכה. אש דוחה אש דגבריאל. איש אוכלת אש דשכינה דאמר מר הושיט אצבעו
ב"ב פרק בניהם ושרפן: ועשן המערכה אפי' כל רוחות שבעולם
מי שמת באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו. והא אמר רב
ועי"ש רש"א יצחק בר אבדימי מוצאי י"ט אחרון של חג הכל צופין בעשן המערכה נוטה כלפי צפון עניים שמחין בעלי בתי' עצבים מפני שגשמי שנה מרובין ופירותיה מרקיבין נוטה כלפי דרום עניים עצבין ועשירים שמחים מפני שגשמי שנה מועטין ופירותיה משתמרין נוטה כלפי מזרח הכל שמחים נוטה כלפי מערב הכל עצבים דכייף
גי' הגאון רא"זל ופשיט *כדיקלא ואיבדורי לא הוה מיבדר. אמר מר כלפי מזרח הכל שמחים כלפי מערב הכל עצבים ורמינהו
ואתי מזרחית לעולם יפה מערבית לעולם קשה רוח צפונית יפה לחטים בשעה שהביאו שליש וקשה לזיתים בשעה
פ"ק לא שהן חונטין רוח דרומית יפה לזיתים [בשעה שהם
יחפור ועי"ש חונטין] וקשה לחטים [בשעה שהביאו שליש] ואמר רב
רש"א יוסף ואיתימא מר זוטרא ואיתימא רב נחמן בר יצחק וסימניך שלחן בצפון ומנורה בדרום הא מרבי דידיה והא מרבי דידיה. ל"ק הא לן והא להו:

דחולין. החולה מן הקדחת שהוא כאש למאן לגוים ואינו חפץ לאכול: **דוחה אש.** ממקומה להלן: **דגבריאל.** שירד להציל את חנניה מישאל ועזריה שלכן הכבשן מבפנים והקדיח מבחוץ לשרוף את זורקיהן לתוכו כדאמרינן בערבי פסחים: **הושיט אצבעו.** בסנהדרין הוא בפ' (כ"ג) [אחד דיני ממונות] גבי כתות של מלאכים שאמרו לפניו מה אנוש כי תזכרנו: **מוצאי יו"ט האחרון של חג.** שמאתמול נתתם על גשמי שנה כדתנן בחג נדונין על המים: **כלפי צפון.** שרוח דרומית מנשבת ופירותיהן נרקבין ואין יכולין לאוכלן ופותחין ומוכרים בזול: **הכל שמחים.** שרוח מערבית שקולה היא ומביאה גשמים לפי הראוי ואין הפירות נרקבין ותבואת הזרועה מללאת ואין רעב בעולם: **הכל עצבין.** שהיא רוח מיבשת את הזריעה כדאמרי' במסכת גיטין אפילו שופתא בקופינא דמרא רפיא: **האי מרבי דידיה.** לפוכית מגדלת חטין הראויין לשלחן דרומית מגדלת שמן הראוי למנורה: **הא לן והא להו.** מזרחית יפה לארץ בבל שהיא ארץ לחה מהמת מימיה לעולם ולארץ ישראל קשה שהיא ארץ הרים ובקעות ומזהר ליבש:

אגל

עיון יעקב

כאן במקדש ראשון כאן במקדש שני. אפשר לומר משום דבמקדש ראשון שרתה השכינה ואלהינו כארי' משל כדכתיב ארי' שאג מי לא יירא ובמקדש שני שלא היתה השכינה שורה נתמעטה הקדושה וגברה הטומאה שהוא מדת כלב ראש הטומאה ועוד לרמז שבמקדש שני יחזרו ישראל לבישותם ככלב ששב על קיאו ויחרב המקדש שנית: **שש** אשות הן. ואפשר לרמוז זו נקט את ששה אופנים אלו לפי שמונהם עיין בב"י ובלבוש א"ח סי' ל"ו תרמז על ששה דהיינו האלפ"ף הוא שני יודי"ן ואות וי"ו באמצע וכן הש"ן בג' ראשין ע"ש:

הריטב"א לחין ויבשין דמערכה. השולטות אף בבשר הקדש ועושה אותו כגחלים ע"כ:

מהרש"א שש אשות הן יש כו'. אם נעיין בזה יש בהן ג' חלוקות מג' עולמות מלמטה למעלה כי שנים מהן שהם אוכלות ואינה שותה דידן ושותה ואינה אוכלת דחולה הם מעולם התחתון ועוד ב' מהם אוכלת ושותה ואוכלת לחין ויבשין דמערכה הם שירדו משמים מעולם האמצעי ועוד שנים מהם אש דוחה אש דגבריאל ויש אש אוכלת אש דשכינה הם מעולם העליון ובכ"א מג' החלוקות יש בכ"א מהשנים האחד מימין והרחמים והשני מהשמאל והדין:

בראשונה פרק שני

יח **אמר** רבי יצחק אסור למנות את ישראל אפי' לדבר
דף כב ע"ב מצוה שנאמר °ויפקדם בבזק מתקיף לה רב
שמואל א יא אשי ממאי דהאי בזק לישנא דביזקא הוא דילמא שמא
שופטים א דמתא הוא כדכתיב °וימצאו את אדוני בזק בבזק אלא
שמואל א טו מהכא °וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים אמר
יט רבי אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו שנאמר
הושע ב °והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד רב
שם נחמן [בר יצחק] אמר עובר בשני לאוין שנאמר °אשר
לא ימד ולא יספר אמר רבי שמואל בר נחמני ר' יונתן רמי כתיב והיה מספר בני ישראל כחול הים וכתיב אשר לא ימד ולא יספר. ל"ק כאן בזמן שעושין ישראל רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום רבי אסי אומר [רבי אמר משום אבא יוסי בן דוסתאי] לא קשיא כאן בידי אדם כאן בידי שמים (אמר רבי חנינא) [רב נהולאי] בר אידי אמר שמואל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור מיד מתעשר מעיקרא כתיב בבזק ולבסוף כתיב בטלאים ודילמא טלאי דידהו א"כ מאי רבותא דמלתא:

בבזק. לשון שברי חרסים נטל כל אחד חרס והשליך לפניו ומנו שברי חרסים: **ויפקדם בטלאים.** צוה לקחת כל אחד מהם טלה מצאן המלך והביאם במרחב ומנו הטלאים: **וכתיב והיה מספר.** אלמא אית להו מנין:

מהרש"א אסור למנות את ישראל כו'. והא דלא מייתי ליה איסורא ממנין דמשה בחצאי שקלים ולא מנה אותן להדיא כמפורש ביה ולא יהיה בהם נגף וגומר דמשמע שהמנין שולט בו עין הרע להביא נגף י"ל דאיכא לפרושי דלקח מהם חצאי שקלים לכפרה על שחטאו בעגל כמ"ש לכפר על נפשותיכם ולהגין בכך עליהם שלא יהיה בהם נגף אבל במנין בזק לא שייך לכפרה אלא משום איסור מנין וכן המנין בטלאים ליכא למימר משום כפרה בא לקרבן דהא כולהו מדשאול הוו כדלקמן ואין אדם מתכפר בדבר שאינו שלו ועוד דלא הוזכר בהן לכפרה ודו"ק: **עובר בלאו שנאמר והיה מספר וגו'.** ויש לדקדק אמאי לא מייתי בכה"ג מקרא דאורייתא דכתיב ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב וי"ל דההוא קרא לאו משום איסורא נגעו בו אלא דקאמר שלא יספר מרוב דהיינו מחמת ריבוי כ"כ שילאה הסופר למנותם אבל בהאי קרא דהושע לא מקיים ביה מרוב דמשמע דאיסורא קאמר שלא ימד ולא יספר וק"ל: **כחול הים וכו'.** פרש"י אלמא אית להו מנין עכ"ל ויש לדקדק לכאורה דהאי קרא דתורה סותר זה דכתיב כחול הים אשר לא יספר וגו' דמשמע דלית מנין לחול וי"ל כדלעיל דההוא קרא אינו מוכח דלית ליה מנין לחול אלא דמחמת ריבוי הסופר נמנע למנותו כדמקיים ביה מרוב ועד"ז מסיק כאן בידי אדם שלא יוכל למנותן משום שהוא כלאה מרוב המנין ונראה לפום הך דרשא יהיה לא ימד ולא יספר כפשטא ולא משום איסורא נגעו בו כדלעיל ודו"ק: **בבזק כו'.** השתא לא קשה להך קושיא דלעיל דילמא שמא דמתא הוא דלבתר דמייתי ויפקדם בטלאים משמע לי' כמי דמייתא דהכא ויפקדם בבזק היינו בדבר שמנה אותן ולא שמא דמתא הוא וק"ל: **א"כ מאי רבותא כו'.** ר"ל א"כ מאי רבותא דמלתא שלא מנה אותן עתה ג"כ בבזק ולמה שינה לבסוף למנותן בטלאים אי לאו משום דלבסוף נתעשר:

הרי"ף כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור וכו'. אין להקשות דהא דחיק לה לעיל בגמ' ואמרינן ממאי דהאי בזק לישנא דביזקא דילמא שמא דמתא ומהו שחזרו לומר מעיקרא בבזק ולבסוף בטלאים וי"ל דמ"מ מוכח שפיר ובין אם יהיה בזק שברי חרסים ובין אם יהיה בבזק שם מקום מ"מ לא הוזכר שם בטלאים ונמצא שהיה מונה במקום ההוא על ידי דבר אחר ולא בטלאים וכיון שנתעשר כתיב בטלאים:

יט שם °**וירב** בנחל וגו' א"ר מני על עסקי נחל בשעה שאמר
שמואל א טו לו הקב"ה לשאול לך והכית את עמלק אמר
ומה אם בשביל נפש אחת אמרה תורה הביאו עגלה
ערופה בנחל כל (הנשמות) [הנפשות] הללו עאכ"ו אם
חטא אדם בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטני'
קהלת ז מה חטאו מיד יצאת בת קול ואמרה לו °אל תהי צדיק
שמואל א כב הרבה. ובשעה שאמר לו שאול לדואג °סוב אתה ופגע
בכהנים והמתה מאיש ועד אשה יצאת בת קול ואמרה
קהלת ז לו °אל תרשע הרבה אמר רב הונא כמה לא חלי ולא
מרגיש גברא דמריה סייעיה שאול באחת ועלתה לו דוד
בשתים ולא עלתה לו. שאול באחת מאי ניהו מעשה
דאגו

עיון יעקב

אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה. הקשה מהרש"א אמאי לא מייתי מקרא דהורה ממנין דמשה שמנה ע"י חצי שקלים ולא יהי' בהם נגף כתיב ומירץ דהי' כפרה על העגל ע"ש וקשה דהוא להדי' נגד ש"ס דברכות שהקב"ה עתם לדוד על שקראו מסית הריני מכשילך בדבר שהתינוקות של בית רבן יודעין אותו ולענ"ד מעיקרא לק"מ קושית מהרש"א דהכי השתא איירי ממנין לדבר הרשות שהרי פרש"י כשתחפוץ לידע מניינם אבל לדבר מצוה כמו מלחמות שאול לא שמענו רק משאול מייתי שפיר ראי' שוב מצאתי בבאר שבע פ"ק דתמיד דוחה תירוץ זה ואין דבריו ברורים בזה: **מיד מתעשר.** דקדק לומר מיד מתעשר כלומר שלא יאמרו הבריות ויחשדו כיון שנתמנה פרנס על הצבור נהנה מגזל הצבור ומשם נתעשר לכך מתעשר מיד שיראו שמזלו גרם ולפי שנתרומם מזלו מצליח בדרכיו: **מעיקרא** כתיב בבזק. ומדמוכח בקרא דויפקדם בטלאים דאסור לפקדם אלא ע"י דבר אחר א"כ אף אם נאמר דבזק שמא דמתא מ"מ מוכח מדלא כתיב במנין הראשון שפקדם בטלאים מכלל דלא הי' עשיר אז ופקדם ע"י דבר אחר וק"ל: **ומה** אם בשביל נפש אחת כך. עיין במהרש"א שתמהיה דהא לא מצינו שהשאיר הקטנים ומדחיק בזה גם הרי"ף מדחיק מאד. להוציא דברי הש"ס מפשטן ויותר קשיא לי אמאי מייתי מעגלה ערופה ולא מייתי שאול הק"ו מהא דכתיב מות יומת המכה רוצח בשביל נפש אחת כך כל הנשמות עאכ"ו. ול"נ דודאי שאול המית מגדולים ועד קטנים גם נפש בהמה כאשר נצטוה רק על מיטב הצאן והבקר חמל לזבוח לה' וזה מכח לימוד הק"ו דמה בשביל נפש א' צריכין כפרה בעגלה ערופה לכפר על הדם אשר שפכו כ"ש כל הנשמות הללו עאכ"ו אם אדם חטא בהמה מה חטאה אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו א"כ ראוי ג"כ להביא קרבן כפרה עליהם לכך השאיר מיטב הצאן והבקר להקריבם לכפרה והוא נכון לענ"ד ומזה הטעם יצא בת קול לומר אל תהי צדיק הרבה ולא אמר אל תרחם הרבה אלא ודאי שלא ריחם על הקטנים רק שהי' רוצה להיות צדיק ולהביא קרבנות לכפר על הס"ד ששפך וק"ל: **גברא** דמריה סייעיה. עיין במהרש"א מה שתירץ וכי משוא פנים יש בדבר ע"ש ועוד כ"ל לומר דהא מה דחטא דוד באוריי' מצינו בקידושין דף מ"ג ע"א מה חרב בני עמון אי אתה נענש עליו אף אוריי' החתי אי אתה נענש עליו משום דמורד במלכות הוא דקאמר ואדוני יואב אך אי אמרינן מגדולת עבד ניכר גדולת רבו לא הוי' אוריי' כמורד במלכות וחטא דוד אך מכח שלוה הקב"ה שלא לעבור ללכת השמים ולא אמרינן מגדולת עבד נודע גדולת רבו א"כ לא חטא דוד וזה דמריה סייעיה ע"פ מלותיו מוכח שלא חטא וגם בהאי דהסתה לא חטא כולי האי כדאיתא בברכות שאמר הקב"ה הריני מכשילך בדבר שתינוקות של בית רבן יודעין אותו ונכשל שוגג מקרי כיון שהקב"ה הכשילו וכמ"ש הריטב"א:

דאגג והא איכא נמי מעשה דנוב עיר הכהנים במעשה
שמואל א טו דאגג כתיב °נחמתי כי המלכתי את שאול דוד בשתים
מאי נינהו מעשה דאוריה ודהסתה והא איכא נמי מעשה
שם ב יב דבת שבע הא איפרעו מיניה °דכתיב ואת הכבשה ישלם
ארבעתים ילד אמנון תמר ואבשלום א"ה הסתה נמי
שם כד איפרעו מיניה דכתיב °ויתן ה' דבר (בעם) [בישראל]
מהבקר ועד (הערב) [עת מועד] התם לא איפרעו
מגופיה (הכא) [התם נמי לא איפרעו מגופיה לאיי]
איפרעו מגופיה דאמר רב יהודה אמר רב ששה חדשים
נצטרע דוד ופירשו ממנו סנהדרין ונסתלקה ממנו
תהלים קיט שכינה שנאמר °ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך וכתיב
שם נא °השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני. והא
פרק חלק אמר רב קבל דוד לשון הרע כדשמואל דאמר לא קבל
ולרב דאמר קבל הא איפרעו מיניה דאמר רב יהודה
שמואל ב יט אמר רב בשעה שאמר לו דוד למפיבושת °אתה וציבא
תחלקו את השדה יצאת בת קול ואמרה לו רחבעם
וירבעם יחלקו במלכותך:

לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה. כמו סמוך ומובטח ואין צריך לחלות ולדאוג מכל רעה מי שהקב"ה בעזרו שהרי מצינו שאול נכשל באחת ועלתה לו לרעה לקוצתו במיתה וביטול מלכותו. ודוד נכשל בשתים ולא עלתה לו לרעה: **דאוריה.** שהרגו: **ודהסתה.** שהוסת למנות את ישראל בסוף ימיו וגרם לבא עליהם דבר: (גי' הגמ' דבר) **דבת שבע.** שבא עליה: **ילד.** בנה *הקטן: **לשון הרע.** על מפיבושת מפי ציבא: (בנה הראשון) **הא איפרעו מיניה,** מדה במדה הוא הפקידו לחלק נחלתו והוא נפסד בחלוק המלכות:

הריטב"א ז"ל מעשה דאגג. קשה ליה לר"י דשאול נמי איכא אחריתי שהרי קודם מעשה של אגג כשהקריב העולה קודם שבא שמואל שאיחר מן המועד אשר יעדו כתוב עליו ביקש לו ה' איש כלבבו והאי קרא הוה ליה לאתויי הכא ותירץ כי אז לא הפסיד המלוכה לגמרי ולא היה כונת ה' להעבירה אלא ממנו אבל לא מבניו אבל במעשה דאגג נפסק המלוכה אפי' מזרעו:

(אינו כאן בגמרא) **תוספות** ודהסתה. פי' שהוסת למנות ישראל שלא לצורך תימא דהא בקרא לא כתיב עון הסתה כדכתיב לא סר מכל אשר צוהו ה' ימין ושמאל רק בדבר אוריה החתי בשלמא למ"ד קבל דוד לה"ר ל"ק אמאי לא מני ליה קרא דכיון דדברי' הנכרים ראה כדאיתי' התם לא חשיב עון כל כך ותירץ דהסתה נמי כיון דהוסת בו כדכתיב ויסת את דוד לאמר לך מנה את העם כעין שוגג או אנוס הוא ולא חשיב ליה קרא והכא חושבים ליה משום דחושבים בשאול עון של אגג אע"פ שהיה כעין שוגג דקא דאין ק"ו:

מהרש"א על עסקי כו'. ור"ל שעש' מריב' עם קונו והכי מפרש בגמ' בהמה כלא בר כלא כו' והיינו שלוה לו לך והכית את עמלק וגו' מעולל ועד יונק משור וגומר והוא אמר ומה נפש א' כו' כל נפשו' הללו עאכ"ו כו' ובפ' במה בהמה הביא רש"י זה הדרש ולא נקט במלתיה בהמה מה חטאה והיינו דעיקר מלתיה דכל הנפשות הללו כו' לא משמע אלא נפש אדם דמביאין עליו עגלה ערופה ובפירוש רש"י בספר שמואל לא נקט במלתיה קטנים מה חטאו אלא בהמה מה חטאה ונראה דהיינו משום דלא מצינו בקרא שחמל שאול על הקטנים כלל אלא על מיטב הצאן והבקר וגו' ויש ליישב תלמודינו כיון דכתיב דחמל על אגג מסתמא דחמל נמי על הקטנים שלא חטאו כלל והוציאו קרא דוירב בנחל מפשוטו שעשה מלחמה ומריבה עם עמלק בנחל משום דמשמע בקרא דעמלק יושב בהר דכתיב וירד העמלקי והכנעני היושב בהר וגו' ודו"ק: **אל תהי צדיק הרבה.** דהיינו לרחם גם על הרשעים וקאמר כשאמר לי' שאול לדואג כו' א"ל בת קול אל תרשע הרבה כו' דכתיב בשאול ובכל אשר יפנה ירשיע דהיינו שהיה מרשיע להיות אכזרי בעובדי כוכבים שזכר שם בהאי קרא וקא"ל בת קול אל תרשע הרבה להיות אכזרי גם בכהנים וק"ל: **כמה לא חלי כו'.** כבר נתקשו בזה המפרשים וכי משוא פנים יש בדבר ותירצו בזה דחטא שאול הוא גדול ביותר לפי שהוא דבר הנוגע במלוכה כמ"ש לך והכית וגו' מעולל ועד יונק וגו' משא"כ בחטא דוד שהוא חטא הכולל בכל ישראל אבל לישנא גברא דמריה סייעיה לא משמע כן ונראה לפרש בזה על פי מה שאמרו הבא לטהר מסייעין אותו מן השמים והיינו גברא דמריה סייעיה לפי שהוא בא לטהר והודה על חטאיו וקבל עליהן יסורין כדלקמן ולכך מן השמים סייעוהו לשוב בתשובה שלמה כמפורש בכמה מקראות בספר תהלים משא"כ בשאול דלא מצינו בו שהודה על חטא זה לפניו יתברך ברוך הוא ולא קבל עליו יסורין לכך עלתה לו ודו"ק: **במעשה דאגג כתיב נחמתי וגו'.** וא"ת אכתי אמאי קאמר שאול באחד במעשה דאגג הא כבר כתיב מקודם זה במעשה דעולה שהקריב שאול קודם בא שמואל שא"ל נסכלת וגו' ועתה ממלכתך לא תקום וגו' וי"ל דשמואל א"ל כן שאם לא תקיים עוד מצות ה' לא תקום ממלכתך אבל לא היה חטא זה דעולה כדאי שיבטל ממנו המלכות משא"כ במעשה דאגג שהקב"ה אמר לשמואל כן נחמתי כי המלכתי את שאול: **איפרעו מיניה כו'.** ומסיק דאיפרעו נמי מגופיה שנצטרע כו' נראה בזה שאמ' ישלם ארבעתים כדין הגונב צאן של חברו וטבחו דישלם חמשה דהיינו האחד שהוא הקרן ועוד ארבעתים נוסף וה"נ בת שבע שנלקחה מבעלה הוי כעין גניבת הכבשה ולזה נפרע דוד מגופיה שנצטרע דוגמת הקרן ועוד ד' ילדיו נוסף ובזה יתיישבו כל מה שדקדקו התו' בזה ואין להאריך ובענין זה לפי שדימה את אוריה לעני שיש לו כבשה אחת ודוד לעשיר אמר דוד על עצמו בתפלו' שגם הוא עני כמ"ש כי עני ואביון אנכי וע"ש שבזכין בה"מ אמר ואני בעניי הכינותי לבית ה' וגו' שעשירותי אינו שלי רק כולו לה' וק"ל: **ו' הדשים נצטרע כו' דכתיב ישובו לי וגו'.** מפורש פרק חלק: **קבל דוד לשון הרע כו' ולא קבל.** מפורש פרק במה בהמה ע"ש: **הא איפרעו מיניה כו'.** יש לדקדק דהא לאו מיניה איפרעו וא"כ הדרא קושיא לדוכתא דכה"ג לאו מיניה איפרעו בהסתה ויש ליישב דחלוקת המלכות כאילו איפרעו מיניה חשיב ודו"ק:

הרי"ף וירב בנחל על עסקי נחל וכו'. קשה דהאי ק"ו פריכא הוא דעגלה ערופה הוא על חלל מבני ישראל ואיך יעשה ק"ו על בני עמלק. ונראה דהאי וירב בנחל הוא על עסקי הקיני שהיה שרוי בתוך בני ישראל ועשה חסד עם כל ישראל שהמקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא וכן העושה חסד עם אחד מישראל כאילו עשה חסד עם כולם ואם הם שרוים בתוך עמלק יהיו נאספים בני הקיני בתוכי שכך משמע והכית את עמלק את לרבות כל הסמוכים לעמלק ועל בני קיני עשה ק"ו אם על נפש אחת מישראל אמרה תורה הביאו עגלה ערופה כ"ש וק"ו על הנשמות הללו של בני קיני וזהו שסמך הכתוב וירב בנחל ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו וכו' ואח"כ דרש עוד על מה שכתוב ויחמול שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן וכו' שאמר

עיון יעקב

נצטרע דוד. וכתבו תוספות ותימה לי א"כ שלש יותר מארבעתים ומדקדקים מאד לתרץ ובאמת לק"מ דהרי דוד גזר ואמר כי בן מות הוא ואת הכבשה ישלם ארבעתים ואע"ג שהבטיחו נתן הנביא ואמר לא תמות היינו מיתה ממש מ"מ נצטרע שחשוב כמת לכפר על מיתתו ממש וק"ל:

שאמר שאול אם אדם חטא בהמה מה חטאה ועל זה יצאה בת קול ואמרה אל תהי צדיק הרבה ובשוב שצוה להרוג את כולם מאיש עד אשה וכו' יצאת בת קול ואמרה אל תרשע הרבה וי"ל שמתוך צדקות זה שרצה שאול להצדיק רשע זה אגג קרע ה' מלכותו ונתנה לדוד ועי"י קנאתו בדוד הרשיע להרוג כל כהני ה' ומ"מ עדיין קשה לי בזה שאמר אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו שהרי לא מצינו שריחם שאול אלא על הבהמה ועל מיטב הצאן והבקר אבל לא חמל על הקטנים מבני עמלק וגם בזה אפשר לומר מה שכתבתי לעיל שעיקר התפלה היתה על בני קיני ועליהם אמר אם גדולים חטאו קטנים מה חטאו ולכך שלא להם לומר לכו סורו רדו וכו' אבל אינו נראה כן מדברי הגמ' שאמר מיד יצאה בת קול וכו' והלא לא יצאה בת קול ואמר אל תהי צדיק הרבה על הצלתם שמבני קיני אלא על הצלת בני עמלק: ולרב דאמר קבל דוד לשון הרע הא איפרעו מיניה שיצאה ב"ק ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו המלכות ותימא אמאי לא תימא דאיפרעו מגופי' דנטרדע דוד ששה חדשים והוא צודק לעון לשון הרע כי לעון בת שבע הא איפרעו מיניה בילד ואמנון ותמר ואבשלום ושמא כשנטרדע דוד היה קודם שברח מאבשלום ולא אמר ליבא לשון הרע לדוד על מפיבושת אלא א"כ כשהיה בורח מאבשלום וכן נראה דכתיב כשרצה לברוח מפני אבשלום קומו ונברחה ויצא המלך וכל העם ברגליו ויעמדו בית המרחק דהיינו שהיו פורשים ממנו סנהדרין דכשנטרדע נסתלקה ממנו שכינה:

ש"א יג °בן שנה שאול במלכו אמר רב הונא כבן שנה שלא טעם טעם חטא מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אימא כבן שנה שמלוכלך בטיט וצואה. חזא רב נחמן סיוטא בחלמא אמר נענתי לכם עצמות שאול בן קיש הדר חזא סיוטא בחלמיה אמר נענתי לך שאול בן קיש מלך ישראל אמר רב יהודה אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול מפני שלא היה בה שום דופי דא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו חזור לאחוריך א"ר יהודה אמר רב מפני מה נענש שאול מפני
שם י שמחל על כבודו שנאמר °ובני בליעל אמרו מה יושיענו זה ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה [ויהי כמחריש] וכתיב
שם יא °ויעל נחש העמוני וגומר א"ר יוחנן משום (רשב"י) [ר' שמעון בן יהוצדק] כל ת"ח *שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח והא כתיב °לא תקום ולא תטור ההוא בממון הוא דכתיב דתניא איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה נקימה אמר לו השאילני (קרדומך) [מגלך] אומר לו לאו למחר אומר לו הוא השאילני קרדומך אומר לו ויקרא יט איני רוצה להשאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה ואי זו היא נטירה א"ל השאילני (מגלך) [קרדומך] א"ל לאו למחר א"ל השאילני (קרדומך) [חלוקך] וא"ל הילך ואיני עושה כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה.

וצערא דגופא לא והא תניא הנעלבים ואינן עולבין שומעין חרפתם ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחים
שופטים ה ביסורין עליהם הכתוב אומר °ואוהביו כצאת השמש בגבורתו לעולם דנקיט ליה בליביה והא אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו דמפייסי ליה ומפיים:

סיוטא. מלאכי פחד היו מבעיתין אותו: לא נמשכה. לאורך ימים: שלא היה בה שום דופי. משפחה ויתגאו המלכים היוצאים ממנו וירעו על ישראל אבל דוד מרות המואביה אתא: קופה של שרצים. דופי משפחה: נענש שאול. לבא לידי דבר שעליו ניטל ממנו מלכותו: מפני. שמתחלת מלכותו מחל על כבודו וגילה על עצמו שאינו כדאי למלוך דכתיב ויעל נחש העמוני ומסקנא דמלתא שאמרו ישראל מי האומר שאול ימלוך עלינו בתמיהה תנו את האנשים ונמיתם והוא אמר לא יומת איש היום הזה: שאינו נוקם. נקמתו ונוטר איבה כנחש בלבו: איני כמותך שלא השאלתני. זהו נטירה שהדבר שמור בלבו ולא הסיחו מדעתו: הנעלבים. שנעלבים מיד אחרים ואין עולבין אחרים: עושים מאהבה. עושים מצות מאהבת המקום ולא ליטול שכר: דנקיט ליה בליביה. ואם בא אחר לנקום נקמתו בקו המשפט ישתוק: דמפייסי ליה. לבקש מחילה:

הריטב"א ז"ל השאילני קרדומך וכו' זו היא נקימה ואי זו היא נטירה השאילני מגלך וכולי למחר א"ל השאילני קרדומך וכולי. כך הגרסא בכל הספרים ותימה הוא למה שינה ממגל לקרדום וי"ל כי הקרדום חשוב מן המגל קנ"ל כי אע"פ שזה השאילו כלי שהוא חשוב יותר אפילו הכי יש כאן עון נטירה א"נ אורחא דגמלא לתפוס כלים מכלים שוני': עליו הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש. יש שפירשו דיליף לה משום ששומע חרפתו ודומם וכתיב התם וידום השמש ולכן שכרו כצאת השמש בגבורתו ואין צורך לזה כמו שכאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וגומר ומפני שזו ענוה וחסידות גדולה שהיא למעלה מן הכל דימה שכרה לגדול שבכולן דהיינו כצאת השמש בגבורתו שתרגם אותו יהונתן שהוא מ"ש הכתוב ואור החמה יהיה שבעתים: דנקיט לי' בליביה. פירוש הוא אינו עושה מעשה נקימה ונטירה אלא מניח עלבונו למקום: דמפייסי ליה ומפיים. וק"ל הא דאמרי' בפ' כל כתבי תיתי לי דלא מזגינא רישא אבי סדיא עד דמחילנא לכל דמצער לי היפי דמי אי דלא מפייסי ליה הרי הוא עושה שלא כדין כשאינו נוקם ונוטר כנחש ואי מפייסי ליה לא שייך לומר לא מזגינא רישא אבי סדיא ועוד דא"כ מאי רבותיה וי"ל דלעולם דלא מפייסי ליה והא דהכא בגילי דשמיא והיא דהתם בצערא דמצערי' שלא על מילי דשמיא:

מהרש"א נעניתי לכם עצמות כו'. נראה דנקט עצמות משום דיש לחשוב בו חטא גדול במה שרדף אחר דוד מלך הקנאה בו לפי ענינו ואמרינן בפרק שואל כל מי שיש בידו קנאה עצמותיו נרקבין ע"כ אמר נעניתי לכם עצמות שאול דכמו שנקבר בעצמות כדכתיב ויקחו את עצמותיהם וגומר כן הן עדיין קיימין ולא נרקבין מלך

עין יעקב

כבן שנה שלא טעם טעם חטא. דקדק לומר שלא טעם טעם חטא היינו כמידי דאכילה כי שאול הי' חסיד ודקדק מאד בענין האכילה וכדאיתא בש"ס שהיה אוכל חולין בטהרה: אימא כבן שנה שמלוכלך בטיט וצואה. אע"ג דראוי יותר להפך בזכות מכל מקום ס"ל דיותר י"ל כן משום דהוא מדוקדק מיתורא דקרא דכתיב בן שנה שאול במלכו ושתי שנים מלך על ישראל דה"ל בן שתי שנים שאול במלכו על ישראל ויהא נלמד ג"כ שלא חטא כמו תינוק בן שתי שנים אלא ודאי דבא לומר שמלוכלך בטיט וצואה וכן שתי שנים יודע לשמר עצמו שלא ילכלך כולי האי ורב הונא ס"ל דבן שתי שנים יכול לאבול בשוגג איזה דבר איסור משא"כ בן שנה אין דרכו לאכול אלא יונק מאמו: נענתי לכם עצמות שאול בן קיש. עיין במהרש"א למה קראוהו עצמות ועי"ל דהיי' ס"ל אף את"ל שחטא שאול מ"מ הא מצינו בסנהדרין פרק נגמר הדין דאף בעבירות החמורות אם נתעכל הבשר הכל מוחל לו לכך הראה לו סיוטא על שדיבר על שאול אחרי שכבר נתעכל בשרו לה"ק נענתי לכם עצמות שאול בן קיש ובהדר אחוי ליה עוד סיוטא חרד גם על דבר זה ולא קרא לו עצמות וגם קרא לו מלך ישראל דאף דאין שלטון ביום המות מיהו דוקא ביום המות שמשו"ה מחוהו עליו משא"כ לאח"כ אדרבה גדולים צדיקי' במיתתן יותר מבחייהן: מפני מה נענש שאול וכו' עד ויעל נחש העמוני. עיין פרש"י ועי"ל דה"ק מפני מה נענש שאול שמיד מתחלת מלכותו בא עליו מלחמ' כבידה כמו מנחש העמוני לזה באמר לפי שמחל על כבודו וכו' ויהי כמחריש ועי"ז שלא עשה דין להמבזים אותו לא נתחזק מלכותו עד שבא נחש העמוני ונלחמו במלחמה ועי"כ נתחזק מלכותו כדכתיב מי האומר שאול ימלוך עלינו תנו האנשים ונמיתם: כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש. עיין ברמב"ם סוף פ"ז מה' ת"ת שמחלק בין ביזוי בלבעל או בפרהסי' שאסור למחול וע"ש בכ"מ בשם הריב"ש שמחלק עוד בין תנינא כבוד דיש לו למחול משא"כ בביזוי למ"ח א"כ לפ"ז לא מקשה הש"ס כאן מידי ועיין בלחם משנה שם וביו"ד ק"ס רמ"ג: הנעלבין ואינם עולבין. עיין בחידושינו דשבת דף פ"ז וביצין דף ל"ו: כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו. ומה"ט כל העולה לגדולה מוחלין לו על כל עונותיו דכיון שעלה לגדולה ודאי השפיל את עצמו כי כך הדרך וז' הכנה הכבוד בורח ממנו וכל המשפיל את עצמו הקב"ה מגביהו וכדאיתא בנדרים דף נ"ה לכך מוחלין לו על כל עונותיו ועיין בחידושינו דנדרים שם:

מלך קנאה לדוד וחז"ק: **תלויה לו מאחוריו כו'.** נראה דנקט ונאחוריו דלא הוה אילטריך ליה אלא לאשמעינן דלא איירי אלא בדופי שאינו נגלה ומפורסם כ"כ דוגמת אחוריו וכמו דופי ממשפחות האם דומיא שפרש"י דופי של מלכות בית דוד שהיה מלך אם אבל דופי שמלך אב שהוא מפורסם במשפחה הוא גנאי למלכות גם לדין של ד"כ דבעי אב מישראל ופסול ברק אמו מישראל ולזה נמי אפשר דנקיט נמי קופה ש"ם שהשרצים אינן מגולין בה כ"כ כמו מלך משפחות אם והיינו נמי שא"ל חזור לאחוריך בפסול שאינו נגלה כ"כ: **כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש כו'.** הדמיון כנחש שהאדם ישופך ראש במקום עיקר חיותו ואתה לא תשופנו רק בעקב המקום היותר שפל כן יהיה נקימה ונטירה של ת"ח גם אם עשה אדם כנגדו דבר גדול לא ינקם בו רק בדבר קטן וזהו שאמר כל שאינו עושה כן דהיינו שאינו נוקם כלל או נוקם ג"כ בדבר גדול ס"ז אינו ת"ח שהיה לו ללמד ממעשה נחש: **דנקיט ליה בליביה.** נראה לפרש משום דהמקשה פריך מהא דשומעים חרפתם ואינן משיבין קתני ליה גם שאין לאדם להשיב מ"מ נקיט ליה בליביה לנקום בו אח"כ ג"כ לעשות מעשה כנחש: **ומפיים כו'.** והא דאמרינן בפרק כל כתבי לא מגיא רישא אבי סדיא עד דמחילנא לכל מאן דמצער לי היינו נמי כדמפייסו ליה וקאמר גם שלא נתפייסתי מגיד מ"מ באותו יום קודם שכיבה נתפייסתי וק"ל:

הרי"ף בן שנה שאול וכו' מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אימא כבן שנה שמלוכלך וגו'. כ"ל דגמ' מאי דסמיך ליה בן שנה שאול במלכו ושני שני' מלך על ישראל פליגי רב נחמן דרש כבן שנה שמלוכלך דהיינו שחטא ולכך ב' שני' מלך ולא יותר ורב הונא דרש כבן שנה שלא טעם טעם חטא כי לא נתכוין בחטאו אלא כשגגה היוצאת ולהיותו דבר כזה שלא היה בו שום דופי לכך ב' שנים מלך ולא יותר וזהו שסמך לומר כאן מפני מה לא נמשכה מלכות שאול מפני שלא היה בו שום דופי והא אתי' כמ"ד כבן שנה שלא טעם וכו': דנקיט ליה בליביה. פרש"י הוא אינו עושה מעשה נקימה ונטירה אלא מניח עלבונו למקום ותימא דסדרי קושיא לדוכתי' מפני מה נענש שאול דכיון שבידי אדם אינו עושה נקימה לז"א שאול לא יומת איש היום הזה ולעולם דהוה נקיט ליה בליביה. וי"ל דא"כ הל"ל היום לא אמית איש ומדקאמר לא יומת איש דהיינו ע"י אחרים שבאים לחום על כבודו האומרים מי האומר שאול ימלוך עלינו תנו האנשים ונמיתם ויאמר שאול לא יומת איש היום הזה הרי דלא נקיט לי' בלבו שאם בא אדם לנקום נקמתו ישתוק כפירוש רש"י:

יף כד ע"ב **למה** מפיסין וכולי למה מפיסין כדאמרן. אלא למה מפיסין וחוזרין ומפיסין א"ר יוחנן כדי להרגיש
תהלים נה כל העזרה שנאמר אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש:

כדאמרן. שהיו באים לידי מחלוקת: **למה מפיסין וחוזרין ומפיסין.** למה מאספים לפיים ארבעה פעמים ביום כדתנן במתני' יפיסו על כולם באסיפה דאמרה מי יזכה לזה ומי יזכה לזה: **להרגיש העזרה.** להשמיע קול המון עם רב כמה פעמים שהוא כבוד למלך שכאמר' בבית אלהים וגו':

יף כו **מתני'** פיים השלישי חדשים לקטורת באו והפיסו והרביעי חדשים עם ישנים מי מעלה איברים מן הכבש למזבח: גמ' תנא מעולם לא שנה אדם בה מ"ט א"ר חנינא מפני שמעשרת א"ל רב פפא לאביי מ"ט אילימא משום דכתיב ישימו קטורה באפך וכתיב דברי' בתריה ברך ה' חילו אי הכי עולה נמי דכתיב וכליל על מזבחך א"ל הא שכיחא והא לא שכיחא:

חדשים לקטורת. מי שלא זכה בקטורת כל ימיו ובגמרא מפרש מאי שנא חדשים וכך היו מכריזים קול בעזרה: **גמ' מפני שמעשרת.** לפיכך לא היו מניחין אותו לשנות: **והא כתיב וכליל על מזבחך.** בההוא קרא גופיה: [**הא שכיחא.** עולה שכיחי טובא דנודרין ונודבין גמרא כך איתא בתוי"ט]: **והא לא שכיחא.** ומסתברא דכי כתיב עושר אדלא שכיחא דא"כ כמלאו הכל עשירים:

אמר הבונה הוצרך ר"ה שקטרת לשיום ורצוי לה' להיות הריח דבר במעט בלתי נשמי ובשעת הקרבתו מפיק רצון מה' לברך המקריב רמז לדבר וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד וגו' והפך הקללה ברכה וברכת ה' היא תעשיר. והנה הנסיון היה מוכיח במקרה שהזוכה בו מתעשר עד שנסתיים רש"י לא היו מניחין אותו לשנות כדי שיזכה כל אחד בעושר:

אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא כא דאתי משבט לוי או משבט יששכר לוי דכתיב פס
דברים לג יורו משפטיך ליעקב יששכר דכתיב ומבני יששכר
דה"י א' יב יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. ואימא נמי
תלים ס וקח יהודה דכתיב יהודה מחוקקי אסוקי שמעתא אליבא דהלכתא קאמרינן:

דמורה. שמורה הוראות בישראל: **אליבא דהלכתא.** לאסוקה כדת וכהלכה:

מהרש"א ואימא נמי יהודה דכתיב יהודה מחוקקי כו'. כתבו בתוספות יש מקשים אמאי לא מייתי ומדכתיב בתורה ומחוקק מבין רגליו וי"ל דההוא בברכה הוא דכתיב כו' עכ"ל ושוא דחוק דנהי בברכה הוא דכתיב וכי לא נתקיימה ברכת יעקב ח"ו ונראה ליישב דההוא קרא לא יסור שבט מיהודה ומחוקק וגו' על הממונים מפי המלך משתעי כדאמרינן פ"ק דסנהדרין לא יסור שבט וגו' אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק וגו' אלו נשיאים שבא"י משא"כ בלוי דכתיב יורו משפטיך וגו' וכן ביודעי בינה וגו' דמשמע שהם ממונים מפי הקב"ה וכן יהודה מחוקקי דכינוי היו"ד מורה על שממונה מפי הקב"ה ומשני דאע"ג דיהודה נמי ממונה על כך מפי הקב"ה מ"מ לא סלקא ליה שמעתתא אליבא דהילכתא והא דאמרינן פרק חלק דהלכה כדוד בכ"מ וה"נ בעירובין דוד דגלי מסכת כו' היינו איהו גופיה שהיה מלך אבל שאר אינשי משבט יהודה גם שהיו חכמים לא זכו להיות הלכה כמותם משא"כ בשבט לוי ויששכר שחכמים שבהם מורים הוראות אליבא דהלכתא וק"ל:

קודם קאמר גמרא שאין מנסכין מים בחג אלא בתמיד של שחר:

אמר רב אשי אף אנן נמי תנינן ולמנסך אומר לו סס ע"ו הגבה ידיך שפעם אחת נסך צדוקי אחד ע"ג רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן:

ולמנסך. את המים: **אומר לו הגבה את ידך.** וכראה שהערה את הצלוחית לתוך ספל של כסף שעל המזבח שהוא נקוב כמין

עין יעקב

לא משכח צורבא מרבנן דמורי אלא דאתי משבט לוי וכו' אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא קאמרינן. והא דאמרינן כדוד דהלכה כמוהו בכל מקום עיין במהרש"א וענ"ל דפלוני דוד שהי' פניו מאיר כדכתיב ודוד הוא הקטן שהקטין את עצמו אצל מי שקטן ממנו לכך זכה שהלכה כמותו אף דאתי משאר שבטים ומה"ט אמרינן גבי עירובין דלכך זכה ע"ש הגל להיות הלכה כמותם לפי שנוחין ועלובין היו ועיין בתוספות דסנהדרין דף ו' ע"א דגם הלל היה מבית יהודה ע"ש ולפי מה שפרש"י צורבא מרבנן בחור חריף י"ל דוקא בחור דהיינו יניק וחכים אינו יכול להורות אא"כ שהוא משבט לוי או יששכר אבל כהגיע להוראה אפילו משאר שבטים יכול להורות וכה"ג מצאתי בשני משה בחדושים דפסחים דף ג' ע"ש והוא אמת ונכון ועיין בחדושינו דשבת דף כ"ו:

כעין אותם דק שהיין מקלח ויוצא בו והוא הניסוך: שפעם אחת ניסך. על רגליו לא עירה הצלוחית לתוך הספל ושפך המים על רגליו לפי שהיה צדוקי ואינו מודה בנסוך המים: [באתרוגיהן. למה לי למתני באתרוגיהן אם לא בא ללמדינו שניסוך המים אינו אלא בשעת נטילת לולב]:

כב **תנו** רבנן מעשה בב' כהנים שהיו שניהם שוים ורצים ועולים בכבש קדם אחד מהם לתוך ד' אמות של חברו נטל סכין ותקע לו בלבו עמד ר' צדוק על מעלות האולם בהר הבית ואמר אחינו בית ישראל שמעו הרי הוא אומר °כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך אנו על מי להביא עגלה [ערופה] על העיר או על העזרו' געו כל העם בבכיה בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר ואמר להם הרי הוא כפרתכם ועדיין בני מפרפר ולא נטמא הסכין ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים וכן הוא אומר °וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עמד רבי צדוק על מעלות האולם בהר הבית כולי וירושלים בת איתויי עגלה ערופה היא והתניא עשרה דברים נאמרו בירושלים וזו היא אחת מהם אינה מביאה עגלה ערופה ועוד לא נודע מי הכהו כתיב והכא נודע מי הכהו כדי להרבות בכיה בישראל: בא אביו של תינוק וכו' איבעיא להו הי מינייהו חמירא ש"ד הוא דזילא ודכלים כדקיימא קיימא או דילמא ש"ד כדקיימא קיימא אבל טהרת כלים היא דחמירא. תא שמע מדקא נסיב לה גמרא וגם דם נקי שפך מנשה הרבה ש"מ ש"ד הוא דזילא וטהרת כלים בדקיימא קיימא ש"מ:

(דף כג; דברים כא; מלכים ב כא; דף כג ע"ב)

על מעלות האולם בהר הבית. אולמות הרבה בנה הורדוס שם כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון: על מי להביא. משל מי תלקח מן היושבים בעיר או מן הכהנים שומרי העזרה: געו. צעקו: הרי הוא כפרתכם. מיתתו תכפר עליכם: עשרה דברים. בב"ק חשיב להו בפרק מרובה: אינה מביאה עגלה ערופה. דכתיב כי ימצא חלל באדמה וגו' לרשתה ואין ירושלים ירושה קא סבר לא נתחלקה לשבטים: גמרא. ראיה:

הריטב"א ז"ל הרי הוא כפרתכם ועדיין בני מפרפר ולא נטמאת סכין. כלומר מהרו ליטול הסכין מידו כי עדיין הוא מפרפר ואינו מטמא: והתניא י' דברים כו' אינה מביאה עגלה וכו'. איכא למידק דהא פרישנא בפרק מרובה טעמא דהתם משום דכתיב לרשתה וקסבר ההוא תנא דירושלים לא נתחלקה לשבטים וא"כ מאי קושיא דילמא האי תנא ס"ל כרבי יהושע דאמר ירושלים נתחלקה לשבטים וי"ל דלא ניחא לן לאוקמיה כרבי יהושע ודלא כרבנן ומיהו משום דאיכא למימר הכי פרכינן ועוד לא נודע כו' והוה ליה קדא ועוד דברייתא עיקר פירכא: כדי להרבות בבכיה. כלומר שהיה מרבה בכיה כשאמר דברים הללו דכיון דעל ספק חלל האמצא בחוץ הקפידה תורה כ"כ כ"ש על ודאי חלל ובתוך המקדש ע"כ:

מהרש"א שפך מנשה עד אשר וגו'. לקמן מסיק ומייתי מיניה דקל ש"ד ויש לדקדק בזה דהאי עובדא בדורו של רבי צדוק בזמן בית שני הוה וא"כ מאי מייתי ראיה מבית ראשון אבית שני דהא אמרינן פ"ק בית ראשון חרב מפני ג' דברים עבודת כוכבים וג"ע וש"ד ומייתי ליה מהאי קרא ומקדש ב' מפני מה חרב מפני שנאת חנם ויש לומר דמכל מקום מייתי מיניה כיון דמצינו מפורש דקל בבית ראשון ה"נ בבית שני קל קלא: שקשה עליהם טהרת כו'. וכן מצינו בקרוב לחורבן בית שני שהיה בהן הרבה שפיכות דמים ע"י פריצי ישראל ורבי צדוק באותו זמן היה כדאיתא פרק הניזקין ודו"ק: להרבות בבכיה כו' ר"ל דמהכי טעמא גופייהו דקאמרת דלא שייך עגלה ערופה בעזרה ובירושלים קאמר ר' צדוק הכי להרבות הבכיה דבמקום שמביאין עגלה ערופה כתיב ונכפר הדם אבל בעזרה ובירושלים כיון שאין מביאין עגלה ערופה במה יתכפר הדם ובזה יתיישב שבא אביו של תינוק כו' ואמר הרי הוא כפרתכם ר"ל כיון שא"א להתכפר בעגלה ערופה הרי הוא כפרתכם:

אמר להם הממונה פרק שלישי

אמר רב ספרא צלותיה דאברהם מכי משחרי כותלי אמר רב יוסף אנן מאברהם ניקום ונגמר אמר רבא תנא גמר מאברהם ואנן לא גמרינן מיניה דתניא °וביום השמיני ימול בשר ערלתו מלמד שכל היום כשר למילה אלא שהזריזין מקדימין למצוה שנאמר °וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה' אלא אמר רבא רב יוסף הא קא קשיא ליה וכו':

(דף כח ע"ב; ויקרא יב; בראשית יט)

צלותיה דאברהם. תפלת הערב שלו: מכי משחרי כותלי. חומות השפונות למזרח שהלבינו משכן החמה הבאה מן המזרח וכוללות עליהן ובתחלת שבע שעות שהחמה באמצע הרקיע בראש כל אדם איננה עושה צל אלא [תחתיה משחרין אותן הכתלים לפי שאין חמה כוללת אלא] בראש הכותל בעוביו [ומילל] חודו של ספת עוביו על זקיפת הכותל ומשחרת מהיא שעתא נוטים צללי ערב וקרוי ערב: אנן מאברהם ניקום ונגמר. בא ללמדנו להיות זריזין כאברהם:

מהרש"א צלותיה דאברהם מכי משחרי כו'. היינו תפלת מנחה ואף ע"ג דבפרק ת"ה ילפינן ליה מיצחק מדכתיב ויצא יצחק לשוח וגומר כתוב בספר ערוך דלא הזכיר הבא אברהם אלא מפני שהוא עיקר וזהו השיחה תפלה להרים מאביו מסורה לו כו' ע"ש וכה"ג כתבנו בפרק ת"ה:

אמר רב חמא בר חנינא מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם היו במצרים ישיבה עמהם שנאמר °לך ואספת את זקני ישראל היו במדבר ישיבה עמהם שנאמר °אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה הוה שנאמר °ואברהם זקן בא בימים יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה הוה שנאמר °ויהי כי זקן יצחק יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה הוה שנאמר °ועיני ישראל כבדו מזוקן. אליעזר עבד אברהם זקן ויושב בישיבה הוה שנאמר °ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו. אמר רבי אלעזר המושל בתורת רבו הוא דמשק אליעזר

(כג ס:; שמות ג; במדבר יא; בראשית כד; שם כז; שם מח; שם כד)

אמר

עיון יעקב

מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם. להראות דאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ומתקנים שמכונן לעסוק בישיבה כמו שלמדו אבותינו במצרים ובמדבר ומלכות ראשונים:

[אמר רבי אלעזר] שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים אמר רב קיים אברהם אבינו את כל התורה כולה שנאמר °עקב אשר שמע אברהם בקולי [וגומר] אמר ליה רב שימי בר חייא לרב ואימא שבע מצות ותו לא הא הואי נמי מילה ואימא שבע מצות ומילה אמר ליה אם כן מצותי ותורותי למה לי אמר רב[רבא] ואיתימא רב אסי [אשי] קיים אברהם אבינו אפי' עירובי תבשילין שנאמר ותורותי אחד דברי תורה ואחד דברי סופרים:

בר' כו / קידושין פב

דולה ומשקה. נוטריקון של דמשק: ז' מצות. שנצטוו לשאר כל בני נח אבל תורה לא נתנה לו: אפילו עירובי תבשילין. שאינו הלכה למשה מסיני אלא תקנת סופרים שעתידין לתקן:

הריטב"א יצחק יושב בישיבה הוה דכתיב ויהי כי זקן יצחק, פי' ואין זקן אלא שקנה חכמה ואיכא למידק והא בשיפיה כתב ותכהין עיניו מראות וביעקב נמי דכתיב כבדו מזוקן לא יוכל לראות אלמא בזקנה דרוב ימים משתעי קרא וי"ל דק"ו דמשום רוב ימים כבדו עיניהם דהא כתיב וקוי ה' יחליפו כח אלא אדרבה מרוב רגילתם בישיבה ותושיה שמתשת כחו של אדם כבדו עיניהם ולא יכלו לראות ובשבחם בא הכתוב ולא בגנותם: ודילמא שבע מצות ומילה. פי' והיינו מצותי חקותי ותורותי כי המילה חק אשר שם בשאר וכמו שתקנו בברכת המילה: אפי' עירובי תבשילין. אומרים בתוספות שנסתפק ר"י ז"ל אמאי נקט עירובי תבשילין יותר מכל מצות דרבנן ואמאי קיל טפי ונראה. דהיינו קילושא שאינה אלא לזכר בעלמא שיברור מנה יפה לשבת ואקילו בה דסגי בכזית לכל העומדים בתוך התחום כדאיתא התם:

מהרש"א שנאמר ואברהם זקן בא בימים וגומר. משום דכבר מקודם זה כמו מ' שנים כתיב באברהם ואדכי זקן דהיינו כמשמעו ואם כן האי קרא דזקן בא בימים לא איצטריך אלא להך דרשה זקן ויושב בישיבה דהיינו זה קנה חכמה וכן ביצחק וביעקב לא בא הכתוב לספר גנותם שהיו סגי נהור בזקנותם אלא מתוך שהיו מרבים בישיבה הותש כח הראיה מהם ועוד נראה לפי מה שהקדים המאוחר דהיינו היו במצרים כו' ובתר הכי אברהם אבינו כו' מטעם לפי שמלת זקן באבות היה אפשר לפרש על הזקנה ממש ולא עפ"ה זה קנה חכמה אבל בזקני ישראל מוכח ממקומו כדאמרי' בפ"ק דסנהדרין אתך בדומין לך מומחין ויושבין בישיבה כמו משה שלימד בישיבה לכל ישראל ובתר הכי ילפינן בג"ש זקן דאברהם יצחק ויעקב מזקנים שכולן ע"ש זה קנה חכמה כאמר וכדאמרינן פרק קמא דקדושין והדרת פני זקן יכול אפי' זקן אשמאי ת"ל זקן כו' שנאמר שבעים איש מזקני ישראל ונראה יושב בישיבתן דזקנים לאו ממש הוא שהרי היו אסורין בפני רבן ומשה תוך ג' פרסאות כדאמרי' פרק הדר אלא כדאמרינן פרק הדר כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן כו' נכנסו זקנים למדו כל ישראל דמפי משה לא היה אפשר שילמדו כל ישראל: המושל כו'. דלפי פשוטו שמושל בנכסי אברהם לעשות בהם כרצונו דזה אינו דגם אם האדון נותן כל אשר לו ביד עבדו מ"מ אין לו שום ממשלה לעשות בהם כרצונו וע"כ דרשו שמושל בתורת רבו כל מה שקבל מרבו הותר להושיב ישיבה וללמד לאחרים ולא בדברים אחרים שאסור לו בפני אברהם רבו וכה"ג דרשו דמשק שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים דהיינו בדבר זה הותר לו להושיב ישיבה ללמד לאחרים ודרשו כן שהנראה דאליעזר לאו מדמשק היה כפירוש התרגום משום דדמשק מארץ ארם היא ואליעזר עבד כנעני היה מארץ כנען ועוד שלא תמצא במקרא שם המתייחס אל המקום קודם שם העצם כמו יפתח הגלעדי נבל הכרמלי והרבה מהם ששם המתייחס אחרי המקום הוא אחר שם העצם. ודו"ק: קיים אברהם אבינו כל התורה כו' מילה כו'. י"ל אדפריך הכא אמילתא דרב ואימא ז' מצות כו' לפרוך אמתניתין דקדושין דשם הוא משנה שלימה עשה אברהם כל התורה כו' שנאמר עקב וגומר וי"ל דניחא ועדיפא ליה למפרך אדרב משום דהתם לא משמע אלא שעשה כל המצות דהיינו העשיים אבל לישנא דרב קיים כל התורה משמע נמי הלאוין של התורה: מילה כולי. אין זה שינויא כלל אלא אדרב שימי בר חייא פריך תלמודא אמאי נקט בפרכתו שבע מצות ולא נקט נמי מילה וקאמר אלא אימא שבע מצות ומילה וכ"כ בע"י הגרסא אלא אימא ז' מצות ויותר נכון גי' הילקוט דגרס מעיקרא ואימא שבע מצות ומילה כו': מצותי חקותי ותורותי ל"ל כו'. עיין בפרש"י בחומש משמרתי גזירות להרחקה כו' מצותי דברים שאילו לא נכתבו ראוין הם כו' חקותי דברים שיצר הרע ועובדי כוכבים כו' ותורותי להביא תורה שבע"פ הל"מ עכ"ל וכתב הרא"ם אבל ביומא כו' קיים אברהם אפי' עירובי תבשילין כו' תורותי אחד דברי תורה ואחד דברי סופרים והרב לא פנה אליו משום דמגלת תורותי משמע דתרוייהו הן תורותיו של הקב"ה וא"א זה משום דדברי סופרים אע"פ שלונו ·השם כו' מכל מקום אין דרך הפשט סובל שיקראו תורתו עכ"ל בכל נוסחת גמרות שלפנינו ליתא כמ"ש הרא"ם אלא דגרסינן ה"נ בשמעתין כפרש"י בחומש אחד תורה שבכתב וא' תורה שבע"פ מיהו הך תורה שבע"פ הנזכר בשמעתין על כרחך דבר שהוא מדרבנן ואסמכוה רבנן אקרא דאעירוב תבשילין מייתי לה ומוכח בפרק ב' דביצה דעירוב תבשילין אינו אלא מדרבנן אבל תורה שבעל פה שבפרש"י בחומש היינו דבר שיש לו עיקר מן התורה אלא שאינו מפורש כגון הלכה למשה מסיני וע"כ הנראה כי תורה שבעל פה כולל כל מה שאינו מפורש בתורה בין שיש לו עיקר מן התורה כגון הל"מ ובין שאין לו עיקר מן התורה כגון עירוב תבשילין דאסמכוהו אקרא ורש"י בפי' החומש חדא מינייהו נקט ושכתב הרא"ם דמה שנצטווינו עליו דלא תסור אין דרך פשט סובל שיקראהו תורתו אינו מחוור דהא משמרתי שהביא רש"י גזירות להרחקה כגון שניות לעריות וכיוצא בו דמסקינן בפרק כיצד דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא ואם כן אינו אסור אלא בלאו דלא תסור ואפ"ה דרך הפשט סובל פירושו שיקראהו משמרתו כמ"ש רש"י בחומש ודע שכתב הרמב"ן על זה בפי' החומש ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב המצבה ונשא ב' אחיות וכדעת רבותינו ד' ועמרם נשא דודתו כו' והיאך אפשר שיהיו נוהגים היתר במה שאסר' אברהם אבינו על עצמו כו' ע"ש באורך והנרא' בכל זה דמה שנשא יעקב ב' אחיות כו' י"ל כיון דבנות עובדי כוכבים היו האמהות וכשנשאו ליעקב נתגיירו אין להם קורבה כלל ולא נאסרו ליעקב כלל דקטן שנולד דמי ודבר זה גם התורה עתידה להתיר אפילו לר' אליעזר דאמר פרק ארבע מיתות כל ערוה שהיא משום שאר אם כנס יוציא ומשום שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדוש' קלה יש לומר דהארבע האמהות לא היו אחיות מן האם אלא מן האב תדע דלא היו אחיות מן האם דלר"א דאוסר בני נח בשאר אם אם כן יעקב שהיה אז בן נח איך נשא אחיו' מן האם דומה שנאסר

עין יעקב

קיים אברהם אבינו אפילו עירוב תבשילין. הא דקאמר ע"ת שמעתי משום דאמרינן בפסחים דמותר לבשל מי"ט לשבת הואיל ואי מקלעי אורחים ואברהם שהיה ראשון להכנסת אורחים וא"כ ה"א דאין צריך לע"ת ולפ"ה חייב אותו. ועיין במהרש"א שמאריך לתרץ הא דנשאו קרובים אף אותן שעתידין ליאסר ע"ש ולפמ"ש בחידושי דסוטה דף י"ב שקודם נתינת התורה הי' אדרבה מצוה לדבק בקרובים לק"ת ע"ש

שנאסר לבני נח ולאי לא הותר לו ובהכי ניחא נמי למאי דבעי למימר התם לר"א הא דכתיב אחותי בת אבי אך לא וגומר ממש הוא דשרה אחות אברהם מאב היתה תקשי ליה איך נשא אברהם אחותו מן האב כיון שהוא דבר שעתידה התורה ליאסר ואברהם קיים כל התור' אפי' עירוב תבשילין אלא כיון שנתגיירו שרה ואברהם כשכימול וקיבלו עליהם לקיים כל התורה ה"ל אברהם ושרה כקטן שנולד דמי ומשום דפמא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה ליכא הכא דשאר אב אין להן ולפי מה שכתבו בפ' כושאין אהא דאברהם שנשא הגר שהיתה מלרית שכית אע"ג שהוא דבר שעתידה התורה ליאסר היינו משום דכבר נשאה קודם שכימול שאז לא קיים עדיין כל התור' שוב לא גירשה אחר שכימול משום דעתידה תורה ליאסר כיון דלא היה מלווה ע"כ ה"כ הכא איכא למימ' דאברהם שנשא את שרה קודם שכימול והותרה לו אז אחותו מן האב וכשכימול אח"כ שוב לא גירשה משום דבר שעתידה תורה ליאסר כיון דלא נאסרה לבן נח וה"כ ברחל ולאה איכא למימר כיון שנשא רחל בהיתר דרחל נתקדשה לו בעבוד' שבעה שנים ולא נשאה בערמות לבן אותו לא הוליא שום אח' והם משום שהוא דבר שעתידה תורה ליאסר כיון דלא היה מלווה אז מיהו בבלהה וזלפה ליכא למימר הכי לפי דעת מי שאומר שגם הם אחיות היו והא דעמרם שנשא דודתו כרא' דלק"מ דע"פ רוח הקדש עשה כן שנשא דבר שעתידה התורה ליאסר כי ידעו מתחלה בנבואה שתלד בן המושיע כמ"ש בסוטה מרים הנביאה אחות אהרן ולא אחות משה מלמד שהיתה מתנבאה כשהיתה אחות אהרן ולא אחות משה ואמרה שתלד אמי בן המושיע את ישראל והא דהקים יעקב מלבה כו' כבר אמרו בזה מדכתיב אשר שנא ה' גומר אע"פ שהיתה אהוב' לו בימי האבות עכשיו שנאה מאחר שעשאוה כנענים חוק לעבודת כוכבים ודו"ק: עירוב תבשילין. כתב בע"י כשתפק ר"י אמאי נקט עירוב תבשילין טפי מכל מלות דרבנן ונראה דהיינו קילותא באיכה אלא לזכר בענווא שיברור מנה יפה לשבת כו' ע"ש ובספר יוחסין כתב בזה סוד כו' שהרי אברהם חידש העולם שנאמר הרימותי ידי כו' וכבר ידוע כי טעם עירוב משום זכור את יום השבת אחר שבא להשכיחו כדי שיברור מנה יפה גם לשבת כו' ע"ש באריכות:

דריף ואימא ז' מלות. לריך לדקדק דאמאי לא דמי הכא א"כ מלותי ותורותי נמה לי כדדמי לבסוף ואפשר דמעיקרא ס"ד דמלותי הרי ז' מלות ותורותי הוי המילה ותו לא אבל כשהקשה ואימא שבע מלות ומילה כלומר שכולם נכללו במלותי דמו שפיר אם כן תורותי למה לי אלא שנדבר על שאר התורה שקיים אברהם:

שם **תניא** רבי אומר אינו דומה תימור של לבנה לתימור של חמה תימור של לבנה מתמר ועולה [כמקל] תימור של חמה מפציע לכאן ולכאן:

תימור של חמה. עלות השחר שנבקע ונראה כתמר זקוף לשון תמרות עשן. על שם שזקוף ועולה:

בר אמר (רפרם) [רב נחמן] זיהרא דשמשא (כשמשא) [קשה משמשא] וסימניך דנא דהלא שברירי

זף כט דשמשא קשין משמשא וסימניך דילפא. *הרהורי עבירה קשין מעבירה וסימניך ריחא דבשרא שלהי דקיטא קשה מקיטא וסימניך תנורא שגירא. אישתא דסתוא קשה מדקיטא וסימניך תנורא קרירא. מגמר בעתיקא קשה מחדתא וסימניך טינא בר טינא:

זהירא דשמשא. אותו חום של יום המעונן שקורין חופו"ר: **דנא דהלא.** שפיה שתוס יפה בלא ילא ריחו ויחלש וכשאתה נוקבו נקב קטן יולא שם ריח חזק מאד כך יום המעונן מתוך שהחמה מכוסה וחום שלה כנוס טוקבת בכח דרך נקב העבים: **שברירי דשמשא.** שנורים מתרגמינן שברירא שמש הנוקב דרך נקבים קטנים הנותן עינו כנגד הנקב קשים לו השנורים יותר מן המסתכל בחמה שבאויר: **וסימנך דילפא.** קשה דלף היורד על האדם משאם נכנס כל גופו במים: **הרהורי עבירה.** תאות נשים קשים להכחיש את בשרו יותר מגופו של מעשה: **ריחא דבשרא.** המריח בשר בלי קשה לו הריח מאוד שמתאוה לו: **שלהי דקיטא.** אלול שהוא סוף הקיץ: **קשה מקיטא.** תמוז קשה מחום הקיץ של תמוז לפי שכבר נתחמם כל האויר וגופי הבריות בחום הקיץ שעבר עליו תמיד מתחמם הוא עתה בחום קל ומזיקו: **וסימנך תנורא שגירא.** תנור שהוסק היום פעמים ושלם נוח הוא להסיקו בעלים מועטים: **אשתא דסתוא.** קדחת של ימות החורף המחממת את החולה בידוע שהוא קשה יותר מקדחת המבעירתו בימות הקיץ: **וסימנך תנורא קרירא.** לריך עלים מרובים להסיקו אף זה שאויר לונן והגוף לונן והחולי מבעירתו בידוע שהוא חולי קשה: **מגמר בעתיקא קשה מחדתא.** מי שלמד ושכח דעתו ושכח קשה לחזור וללמוד מה ששכח יותר משאם לא למד: **וסימניך טינא בר טינא.** טיט שגובלין אותו מטיט חומר כותל ישן קשה הוא לגבלו יותר מטיט של עפר חדש:

מהרש"א הרהורי עבירה קשין מעבירה כו'. עיין פרש"י ועי"ל ע"פ מ"ש בהוריות ובנזיר משל לוט וב' בנותיו הם שנתכוונו לשם מלוה לדיקי' ילכו בם לוט שנתכוון לשם עבירה ופושעי' יכשלו גומר ואפי' הרהור בלא עבירה כגון נתכוין להעלות בידו בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה טעון סליחה וכפרה כדקאמר התם במסכת נזיר וק"ל:

°**למנצח** על אילת השחר מה אילה זו קרניה מפוצלו' לכאן ולכאן אף שחר מפציל לכאן ולכאן. א"ר זירא למה נמשלה אסתר לאילה לומר לך מה אילה זו רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה ושעה כשעה ראשונה אף אסתר היתה חביבה על אחשורוש כל שעה ושעה כשעה ראשונה א"ר אסי למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים כולם והא איכא חנוכה ניתנה ליכתב קאמינא הא ניחא למאן דאמר מגלת אסתר ניתנה ליכתב אלא למ"ד לא ניתנה ליכתב מאי איכא למימר מוקי לה כרבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר דאמר ר' בנימין בר יפת אמר ר' אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים

° תהלים כב.

עיון יעקב

למה נמשלה אסתר לאילת. ברש"י ד"ה למה כתשלה במגלה אמרינן דאסתר אמרה תזמור זה כיון שהגיעה לבית הצלמים וכו' נראה דרש"י מוכרח לזה דקשה לרש"י מאי מקשה: השים דלבבי גדתה אסתר לאילה מה אילה רחמה צר וקכ"ה מזמן נחש כדי שתלד מהרה ואלמלא מאחר רגע אתה מיד מתה כדאי' בפ"ק דב"ב פך אלמלא הי' מאחר במלך מלהושיע לה שרביט שזהב הי' עבדיו ממיתין אותה כדאיתא בתרגום שני לכך פירש"י שאמרה זה התמור כיון שהגיעה לבית הצלמים וא"פ לא הי' לה לומר כן מיד רק אח"כ כשהושיע לה השרביט וק"ל:

צדיקים לאילה לומר לך מה אילה זו כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות אף צדיקים כל זמן שמרבים בתפלתן תפלתן נשמעת:

אילה זו. לאו דוקא נקט שהרי אין קרנים לנקבה אלא מין אילה קאמר: **למה נמשלה אסתר לאילה.** במסכת מגילה אמרי' דאסתר אמרה מזמור זה כיון שהגיעה לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכינה ואמרה אלי אלי למה עזבתני: **הא ניחא למ"ד.** פלוגתא במסכת מגילה איכא למ"ד אסתר מטמאה את הידים ואיכא למ"ד אין מטמאה דלאו ספר הוא: **נוקי לה כרבי בנימין בר יפת.** כלומר דרים להאי שחר כרבי בנימין בר יפת: **למה נמשלה תפלתן של צדיקים וכו'.** דהאי שחר לשון תפלה דריש ליה כמו רוחי בקרבי אשחרך למנלח על תפלה שהיא כאילה: **שבל זמן שמגדלת קרניה מפצילות.** בכל שנה ושנה נוסף בהן פיצול אחר (פירוש מוסיפה כח וגבורה):

מהרש"א מה אילה זו קרניה מפוצלות כו'. ר"ל שמתחדשין קרניה בכל שנה ומפצילות כפרש"י לקמן כך השחר מתחדש בכל יום ומפציל לכאן ולכאן: **מה אילה זו רחמה צר כו'.** כדאיתא במדרשות מפני שרחמה צר מלטערת הרבה בעת לידתה והקב"ה מזדמן לה נחש ומכישה כו' ע"ש: **אף אסתר סוף כל הנסים כו'.** לכאורה דהלאת נמשלו בכ"מ ללילה והגאולה ליום וא"כ בהיפך הול"ל דאסתר נמשלה לערב מה ערב סוף כל היום אף אסתר סוף כל הנסים שנמשלו ליום וי"ל כלפי מ"ש דהניסים המפורסמי' בעה"ז התחילו בחלות לילה כמו שייסד הפייט אז רוב נסים הפלאת בלילה כולי ומקיים בו שנאה כנגד אגגי וכתב ספרים בלילה כו' והשת' ניחא דקאמר דאסתר סוף כל הניסים שבעה"ז שנעשים בלילה גם שהנסי' נמשלו ליום. ומקשה **והאיכא חנוכה.** שהנס הוא בנרות דחנוכה היה נמי בלילה. ומשני **לא ניתן ליכתב** כו' ולכך הפייט נמי לא הזכירו: **למה נמשלה תפלתן של צדיקים לאילה כו'.** לכאורה קשה דהא למה נמשלה לשחר קאמר והשא פריך למ"ד לא ניתן ליכתב הא איכא חנוכה וא"כ מאי משני ליה כדרבי בנימין כולי למה נמשלה כו' לאילה כו' דאכתי תקשי לך למה נמשלה לשחר וי"ל דה"ק דמה"ט דנמשלה לאילה לענין תפלה כדרבי בנימין דכל זמן שמגדלת קרניה ומפצילות כו' ה"נ נמשלה לשחר דבכל יום מתחדש ומפציל לכאן ולכאן:

הרי"ף מה שחר סוף הלילה וכו' הא ניחא כו' אלא למ"ד לא ניתנה לכתוב מא"ל. קשה דהא אמרינן פרק קמא דמגילה דאפילו למ"ד לא ניתנה ליכתב היינו מהתורה אבל מדרבנן ניתנה ליכתב וכ"ת חנוכה נמי ניתנה ליכתב מדרבנן במגילת תענית כבר פרשו שם בתוספות דכתיבה דמגילה צריכה שרטוט וגידין אבל מגילת תענית אינה צריכה וא"כ לא פריך הכא מידי למ"ד לא ניתנה ליכתב ול"ע וכן כתבתי' פ"ק דמגילה ע"ש: מוקי לה כרבי בנימין וכ' • פרש"י דרים להאי שחר כרבי בנימין דהאי שחר לשון תפלה כמו רוחי בקרבי אשחרך וגומר ולי' אפשר דדרשי שחר כמשמעותו וכשם שהאילה קרניה מפוצלות כך השחר קרני האור מפוצלות כמ"ש בירושלמי פ"ק דברכות אמר ר' יוסי הדא אילתא דשחרא אית לה תרי קורנין דסלקין ממדינחא ולעיל אמרינן מה אילה קרניה מפוצלות אף שחר מפציל לכאן ולכאן ואסתר הלדקת כי הרבתה להתפלל נשמעה תפלתה שנמשלה לשחר ולאילה שקרניהן מפוצלות:

בו **אביי** הוה מסדר סדר המערכה משמא דגמרא ואליבא
יף לג דאבא שאול מערכה גדולה קודמת למערכה שניה של קטורת ומערכה שניה של קטורת קודמת לסדור שני גזרי עצים וסדור שני גזרי עצים קודם לדישון מזבח הפנימי ודישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות והטבת חמש נרות קודם לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת שתי נרות והטבת שתי נרות קודמת לקטורת וקטורת קודמת לאברים ואברים קודמין למנחה ומנחה קודמת לחביתין וחביתים קודמין לנסכים ונסכים קודמין למוספים ומוספין קודמין לבזיכין ובזיכין קודם לתמיד של בין הערבי' שנא' וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים עליה השלם כל הקרבנות כולם: ויקרא ו

אביי מסדר סדר מערכה משמא דגמרא. מונה סדר עבודת צבור של כל יום ויום: **משמא דגמרא.** דכלה ישיבה דרבנן דבי מדרשא: **ואליבא דאבא שאול.** דאמר בפרק קמא הטבת כל הנרות קודמת לקטורת: **מערכה גדולה.** שעליה יקטירו כל הקטרות: **קודמת.** לפני סדר מערכה שניה שעושין בקרן מערבית דרומית מסוך מן הקרן ארבע אמות לצד לפון כדתנן במסכ' תמיד: **של קטורת.** שממנה חותין גחלים להכניס למזבח הפנימי שחרית וערבית להקטיר עליה קטור' תמיד פרס שחרית ופרס (ערבית) [בין הערבים]: **לסידור שני גזירין.** שמסדרין על מערכה גדולה וכולהו מפרש טעמא לקמן: **לדם התמיד.** לשחיטתו ולזריקתו: **קטורת.** על המזבח הפנימי: **קודמת לאברים.** להקטיר איברי תמיד על מזבח החיצון: **למנחה.** מנחת נסכים של תמיד כדכתיב ועשירית האיפה סולת למנחה: **לנסכים.** לנסוך יינו דתמיד: **ונסכים למוספין.** אם שבת הוא: **שנאמר והקטיר עליה חלבי השלמים.** ודרים ליה לשון השלמה: **עליה.** על העולה דתמיד של שחר האמורה בראש המקרא שנאמר וערך עליה העולה והקטיר הוסף והשלם עליה כל הקרבנות לא על של בין הערבים למד על התמיד של בין הערבים שהוא אחרון לכל הקרבנות:

תני רב הונא בר יהודה ואמרי לה רב שמואל בר יף לה
יהודה אחר שכלתה עבודת צבור כהן שעשתה ע"ב לו אמו כתונת לובשה ועובד בה עבודת יחיד ובלבד שימסרנה לצבור פשיטא מהו דתימא ניחוש שלא ימסרנה יפה יפה קמ"ל אמרו עליו על רבי ישמעאל בן פאבי שעשתה לו אמו כתונת של מאה מנה ולבשה ועבד בה עבודת יחיד ומסרה לצבור אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שעשתה לו אמו כתונת של שתי רבוא ולא הניחוהו אחיו הכהנים ללבשה מפני שנראה כערום (ומתחזי) [ומי מתחזי] והא אמר מר חוטן כפול ששה אמר אביי כחמרא במזגא:

עבודת יחיד. הולכת כף ומחתה שאינה לריכה לצבור אלא (לפי) [לפי] שמוטלת עליו לפנות את המקום לפיכך קורא לה עבודת יחיד: **ובלבד שימסרנה לצבור.** דסוף סוף מעבודת לבור היא כך נראה בעיני. ואני שמעתי עבודת יחיד וקרא פרשה דתנן התם קורא באיצטלית לבן משלו וקשיא לי בגוה דלא תנן התם ובלבד שימסרנה לצבור: **פשיטא.** דעובד בה כיון דאמרת דמוסרה לצבור דלבור הוא: **משתי רבוא.** מנה: **האמר מר חוטן.** של בגדי כהונה כפול ששה לקמן בפ' בא לו: **כחמרא במזגא.** כיין הנראה מחוץ לכלי זכוכית ואע"פ שכלי זכוכית עבה כך היה הפשתן מוזהב ונראה בשרו מתוכה:

כו תנו רבנן עני ועשיר ורשע באין לדין לעני אומרים לו
מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר עני היה
וטרוד במזונותיו היה אומרים לו כלום אתה עני יותר
מהלל אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה
ומשתכר בטרפעיק חציו נתן לשומר בית המדרש וחציו
לפרנסתו ופרנסת אנשי ביתו פעם אחת לא מצא
להשתכר ולא הניחו שומר בית המדרש ליכנס עלה
ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים
חיים מפי שמעיה ואבטליון אמרו אותו היום ערב שבת
היה ותקופת טבת היה וירד עליו שלג מן השמים וכסהו
כיון שעלה עמוד השחר אמר ליה שמעיה לאבטליון
אחי בכל יום הבית מאיר והיום אפל שמא יום מעונן
הוא הציצו עיניהם וראו דמות אדם בארובה עלו ומצאו
עליו רום שלשה אמות שלג פרקוהו והרחיצוהו וסכוהו
והושיבוהו כנגד המדורה אמרו ראוי זה לחלל עליו את
השבת לעשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם
אומר עשיר היה וטרוד בממון היה אומרים לו כלום היה
עשיר יותר מרבי אלעזר בן חרסום אמרו עליו על רבי
אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה
ג"י וכנגדן אלף ספינות בים בכל יום ויום היה נוטל *משאוי
סנהדרין כד ע"ב ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה פעם
קמח ע"ד אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא אמר להם בבקשה
שאמרו אם אין מכם הניחוני שאלך ואלמוד תורה אמרו לו חיי רבי
קמח אין תורה אלעזר בן חרסום שאין אנו מניחים לך הלך נתן להם
ממון הרבה כדי שיניחו אותו ומימיו לא ראה אותם
אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה רשע
אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אומר נאה
היה וטרוד ביצרו היה אומרים לו כלום היה טרוד ביצרו
יותר מיוסף הצדיק אמרו עליו על יוסף הצדיק בכל יום
היתה אשת פוטיפר משדלתו בדברים בגדים שלבשה
לו שחרית לא לבשה ערבית ערבית לא לבשה שחרית
אמרה לו השמע לי אמר לה לא אמרה לו הריני חובשך
תהלים קמו בבית האסורין אמר לה °ה' מתיר אסורים א"ל הריני
כופף את קומתך ה' זוקף כפופים הריני מסמא עיניך
ה' פוקח עורים נתנה לו אלף ככר כסף ולא בא אליה
בראשית לט לשכב אצלה היינו דכתיב °ולא שמע אליה לשכב
ע"ז פ"ק אצלה להיות עמה לשכב אצלה בעולם הזה להיות
סוטה פ' ח"כ עמה בעולם הבא. נמצא הלל מחייב את העניים. רבי
ועי"ש רש"י אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים. יוסף הצדיק מחייב
את הרשעים:

לעני אומרים לו וכו'. כלומר אם באו ב"ד של מעלה לחייב עניים ע"י הלל ועשירים ע"י ר"א בן חרסום ורשעים עורדין בילבן ע"י יוסף הצדיק יש פ"פ לבעל דין לחייבם: טרפעיק. חלע מדינה שהוא חלי דינר כך מפורש בכתובות: פרקוהו. פירקו משאוי השלג שעליו: אנגריא. עבודת שר העיר ועבודת עלמו היתה והם חיכם מכירין בקבורים שהוא מיושבי העיירות שלו שעבודת אדוני הארץ מוטלת עליו: משדלתו. מפתה אותו כי יפתה אים מתרגמינן ארי ישדל: שלבשה לו. (שלבשה) בשבילו:

מהרש"א ומשתכר כו'. ר"ל קודם שהלך לבית המדרש היה הולך ומשתכר לקיים מה שאמרו כל תורה שאין עמה מלאכה סופה להתקיי' ושאין עמה מלאכה אין סופה להתקיים גם שישתכר מה ליתן לשומר בה"מ ועכין כתיכתן לשומר אפשר משום שהיה בתי מדרשות שלהן בשדה והיה לריך שמירה א"כ שלא היו מניחין הכל לבה"מ כדאמרי' פ' ת"ה שהיה ר"ג מכריז כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבה"מ עד"ז הושיבו שומר: כשעלה עמוד השחר כו'. כראה מענינו שהיה שם ע"פ ארובה ביום בע"ש ולילי שבת עד עמוד השחר של יום השבת ומה שלא הרגישו בדבר מערב שבת שהוא אפשר שבכל יום בערב שבת היה מבקש מקום להשתכר עד קרוב להכנסת שבת שלא מלא מקום להשתכר ישב לו ע"פ ארובה להיות שם כל ליל שבת: א"ל חיי ר"א כו'. ומה שלא הודיע אותן שהוא ר"א בן חרסום דליכא למימר הכא כההיא דנדרים דהיה רבי טרפון מלטער על שהודיע להן שהוא רבי טרפון והציל עלמו בתורתו דהכ' לא היה מציל עלמו בתורה אלא בגוה שהכל שלו והן עבדיו ואפשר שלא היו מאמינין לו ומפני ביטול תורה לא רלה להתעכב שם עד שיודיען כדקאמר ומימיו לא הלך ורא' אותן: בגדים כו'. הוא פי' הכתוב ויהי כדברה אליו יום ויום גו' דהיינו שהיתה משדלתו בדברי' המשוכים מיום ליום מערבית לשחרית כו': א"ל ה' מתיר גו'. זה המזמור כדרש על יוסף שהתחיל אשרי שאל יעקב בעזרו שברו גו' ואמרו בב"ר דכתיב וירא יעקב כי יש שבר גו' יש שבר כו' הוא יוסף הוא השליט כי יש שבר ועבדום וענו אותם גו' וז"ש השומר אמת לעולם לשמור הבטחת בין הבתרים ואמר עושה משפט לעשוקים שעשה הקב"ה משפט ליוסף שהיה עשוק מאשת פוטיפר עד אשר כתגדל וכיתן ע"י לחם לרעבים בכל עולם וקיים הענין שעשה הקב"ה לו משפט ועל שא"ל הככי חובשך כו' ה' מתיר אסורי' דכתי' ויריצהו מן הבור ושא"ל הככי כופף כו' הקב"ה זקף קומתו וגדולתו כמ"ש רק הכסא אגדל גו' ושא"ל לסמא עיניו על שלא רלה להביט עליה ה' פוקח עורים וכל זה כי ה' אוהב לדיקים שהוא יוסף הלדיק ושומר את גרים שהיה יוסף גר במלרים:

הרי"ף עני ועשיר וכו'. פרש"י לעני אומרים לו כלומ' אם באו ב"ד של מעלה לחייב עניי' ע"י הלל וכולי הכוונה לרש"י דמשמע דאילו לא עסק הלל בתורה ורבי אלעזר בן חרסום וכן יוסף שניצול מעבירה לא היו שואלים מהם והרי לכל בני עולם שואלים קבעת עתים לתורה או ככשלת בעבירה לזה אמר רש"י כלומר אם באו ב"ד לחייב ע"י הלל יש פתחון פה לחייב ולעולם שגם בלא מעשה הלל ור' אלעזר ויוסף היו מתחייבים אלא שאם באו לחייבם בשביל כך יש פתחון פה לחייבם הי"ע אה"כ

עיון יעקב

עני ועשיר ורשע באין לדין וכו' מפני מה לא עסקת בתורה. כי תחלת דינו של אדם על ד"ת כדאיתא בקדושין דף מ' ובסנהדרין פ"ק דף ז' והא דנקט בסדר הזה כי הקב"ה אוהב עניים ומקדימן לדין כדכתיב זה עני קרא וה' שמע ומאחר הרשע לדין כי היכי דליפוש חרון אף כדאיתא ר"ה פ"ק דע"ז: ואותו היום ע"ש היה ותקופת טבת היי. כלומר דאף שהי' ע"ש וע"פ הרוב יתגבר הקרירות בע"ש וכסנו העולם סימן וקרקר כל בני שם וגם תקופת טבת דרכו להיות גובר הקרירות ואפילו הכי סיכן עלמו בשביל הבבת התורה וקמך עלמו אתה דכתיב שומר מלוה לא ידע דבר רע והשתא מדוקדק שאמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת דלכאורה קשה מ"ש זה מאדם אחר דהא אפילו משום תינוק בן יומו מחללין עליו את השבת ומה רבותא דידיה דקאמר ראוי אלא ודאי אפשר דכאחר הוי כמאבד עלמו לדעת שלא היי לו להביא עלמו ליד סכנה כזו שילטריך לחלל עליו את השבת רק בזה שעשה הכל לכבוד התורה ראוי לחלל עליו את השבת אף ככה"ג: לעשיר אומרין מפני מה לא עסקת בתורה. ואף אם מספיק עניים לומדי תורה בעשרו ללמוד עבורו מ"מ ה"ל ליקבוע עתים לתורה בעלמו בכל יום ולא יבטל ממנו לגמרי: אם אומר נאה הייתי וטרוד ביצרי. ומש"ה לא הייתי יכול ללמוד תורה בטהרה כדאיתא לקמן דף ע"ב לכך קאמר יוסף הלדיק יוכיח אף שהי' נאה אפ"ה כבש יצרו אף אתה יכול היים לכבוש יצרך וללמוד בטהרה:

אח"כ כשבא הלל מחייב וכו' כלו' גם אם לא היו הלל ורבי אלעזר ויוסף היו נענשים אלא כשבא הלל ור"א ויוסף יש פתחון פה לחייבם ביותר כשבא הלל מחייב העניים וכו' יש לפרש דהכי קאמר כשבא הלל לפני שנשפט הדין מחייבין לעניי שלא למד מהלל שהיה עני ולמד וכן לעשיר מרבי אלעזר בן חרסום וכן לרשע מיוסף וכפי זה אין לחייב אלא לעניי שהיה בעולם אחר הלל להענישו על שלא למד מוסר מהלל וכן אין לחייב לעשיר שלא למד אלא מר' אלעזר בן חרסום ואילך וכן לרשע מימות יוסף ואילך אבל אותם שהיו קודם הלל ויוסף וקודם רבי אלעזר בן חרסום אין להענישם כי לא מצאו ולא ראו מי שילמוד בדלותו או בעשרו ללמוד ממנו לז"א שביום הדין דנין לכל העניים שלא למדו וכן לכל העשירים שבעולם שלא למדו לפי שאע"פ שלא ראו להלל ור' אלעזר מ"מ כבר נמצא בעולם מי שלמד בדלותו ובעשרו ולמה לא עשה גם הוא כן:

כה **תנו** רבנן כיצד מתודה אומר עויתי פשעתי חטאתי
דף לו ע"ב וכן בשעיר המשתלח הוא אומר °והתודה עליו
ויקרא טז את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם
שמות לד וכן במשה הוא אומר °נושא עון ופשע וחטאה ונקה
דברי רבי מאיר וחכ"א עונות אלו זדונות וכן הוא אומר
במדבר טו °הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה פשעים אלו
מלכים ב ג המרדים וכן הוא אומר °מלך מואב פשע בי ואומר °אז
שם ח תפשע לבנה בעת ההיא חטאתם אלו שגגות וכן הוא
ויקרא ד אומר °נפש כי תחטא בשגגה. ומאחר שהתודה על
הזדונות ועל המרדים חוזר ומתודה על השגגות אלא
תלים קו אומר חטאתי עויתי פשעתי וכן בדוד הוא אומר °חטאנו
עם אבותינו העוינו הרשענו וכן בשלמה הוא אומר
מלכים א ח °חטאנו והעוינו והרשענו וכן בדניאל הוא אומר °חטאנו
דניאל ט ועוינו והרשענו ומרדנו אלא מהו שאמר משה °נושא
שמות לד עון ופשע וחטאה ונקה אמר משה לפני המקום רבונו
של עולם בשעה שחוטאין ישראל ועושין תשובה עשה
להם זדונות כשגגות:

וכן בשעיר המשתלח. הוא אומר עונות תחלה ואח"כ פשעים ואחר כך חטאים: **המרדים.** העושים להכעיס: **מלך מואב פשע בי.** מרד בי: **אז תפשע לבנה.** מרדו יושבי לבנה על מלך יהודה: **חוזר ומתודה וכו'.** בתמיה אם זדון ימחלו לו אין צריך לבקש שוב על השוגג: **עשה להם זדונות כשגגות.** וה"ק נושא עון ופשע כחטאה של שוגג:

מהרש"א עויתי פשעתי חטאתי כו'. נראה דודאי ר"מ נמי ס"ל עון שהוא מזיד ופשע הוא מרד וחטא הוא שוגג כדמוכחי קראי דמייתי לקמן אלא דטעמו שיתודה מקודם על הזדונות שהם שכיחי בעושה לתיאבון ואח"כ על המרדי' שהם להכעיס ואינו שכיח ומצוי כ"כ ואח"כ על החטאים שאינן מצוים וידועים כלל אלא דלא חש ר"מ להא דמקשי ליה חכמים ומאחר שהתודה על הזדונות כו' חוזר ומתודה על השגגות כו' דאפשר אם לא יתודה גם על השגגו' הם יכריעו לחובה והזדונות ומרדות לא ימחלו לו וק"ל: **חטאנו עם אבותינו כו'.** יש לדקדק בהאי קרא שאמר עם אבותינו גבי חטא שהוא שוגג ולא אמר כן בעון ורשע שהם מזיד ומרד ונראה משום דמזיד ומרד שהם בכוונה ודאי עון עצמו הוא משא"כ חטא שהוא השוגג בלא כוונה וידיעה אפשר ששגג כן משום דלא למדו אבותיו שהוא עבירה ואילו למדו אבותיו שהוא עבירה לא בא כלל לידי חטא זה לזה אמר חטאנו עם אבותינו שהם חטאו עמנו על שלא למדו עמנו יפה וק"ל: **וכן בשלמה כו'.** בכל הני קראי דמייתי מדוד ושלמה ומדניאל בכולהו שוין דמוקדים בהו החטא שהוא השוגג מיהו הרשענו הנאמר בהנהו קראי אין לו משמעות אחד דבקרא דדוד משמע שהוא מרד ובקרא דשלמה משמע שהוא מזיד ובדניאל אין בו הכרע והא דנקט ד' חלוקות בעבירות כמ"ש בד' חלוקי כפר' בפי"ח ולפ"ז נראה דהרשע הוא קרוב למזיד וקרוב למרד והוא ממוצע ביניהם ונראה שה"פ ג' חלוקי עבירות אלו לפי גודל העבירה ראוי להיות עונשן אשר ע"ז כוונו במדרש שאמרו שאלו לחכמ' חוטא מה עונשו אמרה חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה אמרה הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה אמרה יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה אמר יעשה תשובה ויתודה ויתכפר דכתיב קחו עמכם דברי' גו' הה"ד טוב וישר ה' גו' דאינו נראה דפליגי אבל כ"א גוזר ואומר העונש על אחד מהני ג' חלוקי עבירות דלפי גודל העבירה יהיה עונשו וע"פ מ"ש בפרק יה"כ בארבע חלוקי כפרה ע"ש ואמר כי החכמה תתן עונש למזיד שיתכפר ביסורין והיינו חטאים תרדף רעה כמ"ש ובאו עליך כל הקללות ורדפוך גו' וחז"ה ביום רעה ראה דהיינו ביום רעה שיבואו עליך יסורין ראה תשובה והנבואה תתן עונש לפושע ומורד שהמיתה ממרקת כמו שכתוב והנפש החוטאת היא תמות והתורה תתן עונש לשוגג שהוא הקרבן והקב"ה במדת חסדו אמר יעשה תשובה ויתודה כו' דאין לך דבר שעומד בפני התשובה וז"ש טוב וישר ה' גומר שהוא יורה חטאים בדרך בלא עונש ומיתה רק בתשובה שלמה והוא מבואר דג' חלוקי עבירו' אלו באים לפי כח אחד מג' נפשו' שיש לאדם כמ"ש הרמב"ם בח' פרקים והם טבעית וחיונית ונפשית ובעלי קבלה קראום נפש רוח נשמה ולפיהן יהיה פעולת אדם הן לטוב הן לרע ואלו שלשה חלוקי עבירו' חטא עון ופשע שהם שוגג ומזיד ומרד יבואו מהן שהטבעי הוא פועל בלא כוונה ויבא ממנו השוגג והחיוני שבו כח התאוה יפעל המזיד בכוונה ולכן והנשמה שהוא כח השכלי הוא בודאי פועל הפשע שיודע רבונו ומורד בו והוא ענין המדרש שאמרו בערב ר"ה מוותר להן הקב"ה שליש ובי' ימי תשובה שליש ובי"ה שליש ויש מקשים בזה כיון דב' שלישים כבר נתכפרו קודם י"ה וא"כ מאי רבותיה דיום הכיפורים הא אמרינן ורב חסד מטה כלפי חסד אלא די"ל דחלקי השלישיות אינן שוין דשליש דער"ה לא נתכפר בו רק השוגג ובי' ימי תשובה המזיד ובי"ה המרד: ***ר"מ ס"ל כדכתיב באורייתא כו'.** נראה מפרש"י דהיינו קרא דוידוי י"ה אבל קרא דמשה נושא עון ופשע שהביאו חכמים עליה דה"ק עשה להן זדונות כשגגות ומיהו למאי דקי"ל הלכתא כחכמים ל"ל דלא חשו חכמים להשיב כלל אההיא קרא דוידוי י"ה דהא לא קאמר קרא ואת כל חטאתם כמ"ש את כל עונות גו' ואת כל פשעיהם אלא דה"ק לכל חטאתם שהתודה כבר יתודה גם על כל עונות גומר ואת פשעיהם גומר והיינו כחכמים ודו"ק: ***ומנין שבאנא כו' ומנין שבשם כו'.** דבעי בתחלת הוידוי בלשון אנא כתרגומו בבעו דהיינו בקשה בשם שהוא מלא רחמים דהיינו בקשת רחמים וק"ל:

הרי"ף אלא מהו אומר נושא עון וגומר. צריך ליישב ג"כ קרא דוהתודה עליו את כל עונות לכל פשעיהם וגו' ואת כל חטאתם ורש"י גרים בגמ' לקמן בהא דפריך אדרבה דאמר הלכה כחכמים פשיטא יחיד ורבים הלכה כרבים מהו דתימא מסתבר טעמיה דרבי מאיר דקמסייע ליה קרא דמשה קמ"ל ולפי' גריס דקא מסייע ליה קרא דוידוי י"ה גופיה

עיון יעקב

אלא מהו שאמר משה. הא דלא הקשה גם כן לתרץ אליבא דר"מ הני פסוקי דדוד ושלמה ודניאל י"ל דאינהו התודו לפי מה שידעו בנפשם סדר החטאים משא"כ באלו פסוקי תורה וק"ל וע"ל כיון דשינה משה לכתוב כן שני פעמים בתורה ש"מ דשינה לעכב משא"כ אלו שכל א' אמר כן דרך מקרה אשר שם אלהים בפיו משא"כ לאמר כן בתפלה קבוע צ"ל כפי קביעות משה רבינו ע"ה:

נופיה ומשמע מדברי רש"י דהאי קרא דוהתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם וגו' לא אתי כחכמים אלא כרבי מאיר ושמא דהכא נמי. דרשו רבנן כיון דלא כתיב עונות בית ישראל ופשעיהם וחטאתם אלא לכל חטאתם יש לדרוש כן והתודה את עונות ופשעים שמתוך הוידוי ותשובה יהיו נחשבים לחטאות ושגגות. וכפי זה מאי דמתרץ בגמרא מהו דתימא מסתבר כרבי מאיר דמסייעא ליה קרא דמשה יש ליישב הגירסא דפשטיה דקרא הוי כרבי מאיר וה"ה לקרא דיוה"כ הוי נמי פשטיה כרבי מאיר: אמר משה לפני המקום רבונו של עולם בשעה שחוטאים ישראל וכו'. וי"ל כיון שהתשובה גדולה שעושה זדונות כזכיות למה התפלל משה שיעשה הזדונות כשגגות ולא התפלל שיעשה אותם לזכיות. ונראה עם מש"ל עבר אדם על לא תעשה תשובה תולה ויום הכפורים מכפר ואם כן על חטאים שעשה תשובה בלבד אינם נעשים זכיות עד יוה"כ ונהי דאהני תשובה שלא יהיה נענש ויהיה העון של מזיד חשיב כשגגה ולכך התפלל משה בשעה שחוטאים במלי"ת ועושים תשובה תהא מעלה העון כשגגה כי באותה שעה דייקא שעשה תשובה ועדיין לא בא יוה"כ אינו נעשה זכיות כי אם שגגה ולעולם שכשיבא יוה"כ יהיו נחשבים לזכיות:

תניא רבי אומר °כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. דף לז / דברים לב
אמר להם משה לישראל בשעה שאני מזכיר שמו של הקב"ה אתם הבו גודל לאלהינו. חנניה בן משלי י
אחי ר' יהושע אומר °זכר צדיק לברכה אמר להם (משה) [נביא] לישראל בשעה שאני מזכיר זכר צדיק עולמים אתם תנו ברכה:

מהרש"א כי שם ה' בשעה שאני כו' הבו גודל כו'. משום דלאפשר לפרש דהבו גו' הוא מלתא באנפיה כפשטיה אכי שם ה' אקרא ואתם הבו גודל גו' ע"כ אמר דהבו גודל גומר מחובר למעלה ופי' מורה על שזמן שבשעה שאני אקרא אף אתם הבו גודל והיינו נמי כשמזכיר כ"ג השם אז כל העם הבו גודל לאלהינו דהיינו שאומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שהוא גודל לאלהינו עש"ה ותרועת מלך בו: בשעה שאני מזכיר צדיק כו'. משום דיש לפרש שיש לזכור הצדיק לברכה קאמר לפי ענין דהכא ה"ק בשעה שאני מזכיר הצדיק אתם כו' וק"ל: *וכן מצינו כו' מיכאל באמצע גבריאל בימינו כו'. פרש"י ודכתיב שלשה אנשי' נצבי' עליו מכלל דבשורה אח' הוו קיימי כו' ע"ש והוא דחוק דגם כשהיו נצבים אלא. הוו קיימי בשורה אחת מ"מ כשהלכו אימא דבזה אחר זה הוו ונראה דסוגיא דהכא כמ"ד בפרק שבועת העדות ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור שהוא חול ולגדול שבהם שהוא מלאך האמצעי אמר אל נא תעבור וכפרש"י שם בהדיא שכך בא לפניו מיכאל באמצע כו' ע"ש:

ל שם / משנה זו נחלקת לשתים בגמרא
משנה מונבז המלך עשה כל ידות הכלים של יוה"כ של זהב הילני אמו עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל אף היא עשתה טבלא של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה. ניקנור נעשו נסים לדלתותיו ומזכירין אותן לשבח:

נברשת. מנורה ודומה לו בספר דניאל לקבל נברשתא במעשה בלשאצר: שפרשת סוטה היתה כתובה עליה. ולא היה צריך להביא תורה לכתוב ממנו מגלת סוטה במוקדם: נקנור נעשו נסים לדלתותיו. שם האיש נקנור ונס שלו מפורש בגמ':

אמר רב יהודה המהלך לימין רבו הרי זה בור תנן התם שם
הסגן בימינו וראש בית אב בשמאלו ועוד תני' שלשה שהיו מהלכין בדרך הרב באמצע גדול מימינו וקטן משמאלו וכן מצינו בג' מלאכי השרת שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע גבריאל בימינו רפאל בשמאלו תרגמ' רב שמואל בר פפא קמיה דרב אדא כדי שיתכס' בו רבו והתניא המהלך כנגד רבו ה"ז בור אחורי רבו ה"ז מגסי הרוח דמצדד אצדודי:

הרי זה בור. אפילו בדרך ארץ אינו בקי: שלשה שהיו מהלכין בדרך. לא ילכו זה (אצל) [אחר] זה אלא בשורה אחת וכן מצינו במה"ש מדכתיב ג' נצבים עליו מכלל שבשורה אחת הוו קיימי זה אצל זה דאי זה אחר זה קיימי אין זה נצבים עליו אלא ראשון: כדי שיתכסה בו רבו. הא דקתני מימינו לא שילך אצלו אלא מאחוריו ומיהו גדול לימין וקטן לצד שמאל אצל גדול ושניהם לאחורי הרב מעט: ה"ג והתניא המהלך כנגד רבו הרי זה בור אחורי רבו הרי זה מגסי הרוח: דמצדד אצדודי. ולא אצל ממש לא אחורי ממש אלא שיכסה בו רבו מקצת לצד רבו:

אמר הבונה ממדות ד"א הוא ג"כ ההליכה בדרך או לבדו או עם אחרים כמשפט המוסר. ואולי הוא שאמר קהלת וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא כלומר לא מנביעת בדבור ואכילה ושאר מעשים יוכר הסכל כי גם בהלוכו או יחיד או עם זולתו בלז"א כשהסכל הולך בכל אופן שילך חסרון לבו ודעתו יהא נודע כאילו יקרא ויאמר סכל הוא וכמ"ש פה הרי זה בור. ולמדנו מהמלאכים שבאו אצל אברהם שהיו בשורה כסדר זה כמו שהכריח רש"י וביאר עוד יפה בפירושו על התורה פרשת וירא באומר ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך אחרי בלשון רבים והשאר בלשון יחיד ואמר שלגדול שבהם אמר אל נא תעבור ואיך ידע מי היה הגדול שבא ודאי להיותו באמצע כי כן משפט הדרך ארץ הרב באמצע וגדול מימינו והקטן משמאלו:

ואלו לגנאי של בית גרמו לא רצו ללמד על מעשה לא
לחם הפנים בית אבטינס לא רצו ללמד על דף לח
מעשה הקטרת הוגרס בן לוי היה יודע פרק בשיר ולא רצה ללמד בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב על הראשוני' נאמר °זכר צדיק לברכה ועל אלו נאמר ושם משלי י
רשעים ירקב: גמרא [פיסקא הילני אמו עשתה נברשת דף לז ע"ב
של זהב וכולי] תנא בשעה שהחמה זורחת ניצוצות יוצאות ממנה ויודעים שהגיע זמן ק"ש. מיתיבי הקורא ק"ש שחרית עם אנשי משמר ואנשי מעמד לא יצא שאנשי משמר משכימין ואנשי מעמד מאחרין אמר אביי לשאר עמא דבירושלים:

בן לוי. כלומר מן הלוים: פרק. הכרעת קול נעימה: על מעשה הכתב. קושר ארבע קולמסים בארבע אצבעותיו וכותב שם בן ד' אותיות כאחד: ניצוצות. זהרורית שהחמה זורחת מן המנורה (ומכה) [וכוה] על פתח היכל שהוא לצד מערבי: משהגיע זמן ק"ש. כדתניא מצותה עם הנץ החמה: שאנשי משמר. הכהנים שהעבודה מוטלת עליהם: משכימין. לקרותה קודם היום שמא תמשך עליהם העבודה וימנעו לקרות: ואנשי מעמד. ישראל (שהעבודה מוטלת עליהם) [העומדים] בשליחי הצבור על הקרבן שכ' תשמרו להקריב לי במועדו וגו' מלוה שיהו משמרים ועומדים על קרבנותיהם

עיון יעקב

בשעה שאני מזכיר שמו של הקב"ה. בשם הוי' אמ' כי שם ה' אקרא דהיינו שם הוי"ה ושלא יהא גנאי לשם אלהים אתם הבו גודל לאלהינו שהוא שם המורה שהוא מלך אמת ושליט בכל וזה שאומרין בשכמל"ו: הילני אמו עשתה נברשת של זהב וכו'. ולפי שעשתה לשם שמים זכתה שגם בנה נעשה מלך ונדב ג"כ זהב לבהמ"ק משא"כ אמו של תאב שלא עשתה לשמה נענשה כדאיתא בסמוך דף ל"ח גם לפי שנקרא ע"ש הרשע הא והא גרמה שנענש:

קרנטותיהם והכי גרים לה בספרי ובמסכת תענית: מאהרים. לקרות עד כלות עבודת התמיד: לשאר העם. הנאים בעזרה הוא סימן להודיע זמן קריאת שמע:

יף לח לב **תנו** רבנן מה נסים נעשו לדלתותיו אמרו כשהלך נקנור להביא דלתות מאלכסנדריא של מצרים בחזרתו עמד עליו נחשול שבים לטבעו ונטלו אחת מהן והטילוה לים ועדיין לא נח הים מזעפו בקשו להטיל את חברתה עמד הוא וכרכה אמר להם הטילוני עמה מיד נח הים מזעפו היה מצטער על חברתה כיון שהגיע לנמלה של עכו היתה מבצבצת ויוצאת מתחת דופני הספינה וי"א בריה שבים בלעתה והקיאתה ליבשה
ש"ה א ועליה אמר שלמה °קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים
גי' הגמ' בריתים אל תקרי ברותים *אלא בריתים לפיכך כל שערים שבמקדש נשתנו להיות של זהב חוץ משערי ניקנור מפני שנעשו בהם נסים וי"א מפני שנחושתן מוצהבת [היתה] ר' אליעזר בן יעקב אומר נחושת קלוניתא היתה והיתה מאירה כשל זהב:

להביא דלתות. לשער מזרחי של עזרה ושל נחושת היו: נחשול שבים. סערה: והטילוה לים. להקל הספינה: [וכרכה. חבקה]: לנמלה. פורט"ו מקום שהספינות נמשכות שם ליבשה: רהיטנו. לשון דלת שהוא רץ ופותח רץ ונועל: אלא בריתים.
גי' יש"י בגמרא ויים יס כאילו כתוב ברית זו עם זו. וי"א *כריתים: נשתנו. כשהעשירו: קלוניתא. מזוהרת וכן שם מין נחושת קלל:

צ"ל בריה שבי ס בלעתה הקיאתה ליבשה
הריטב"א ז"ל אלכסנדריא של מצרים. פירוש דאע"ג דכתיב לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כבר פירשו בספרי לגור שם אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולכבוש את הארץ. ומיהו תניא מילתא על שמכו העולם לגור בזמן הזה במצרים כגון הרמב"ם ז"ל וכמה גדולים אחרים וי"א שאותם עיירות כבר נתבלבלו ונחרבו ואלו עיירות אחרות הן שנתיישבו אחרי כן. ורי' אלנזר ממי"ץ תירץ שלא אסר הכתוב אלא לילך בדרך ההוא שמארץ ישראל דרך המדבר למצרים דהכי כתיב קרא לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד והנכון יותר שאין האיסור ההוא אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי הארץ כל חוצה לארץ אי הוא ואין איסור אלא שלא לצאת מדעת מן הארץ לחוצה לארץ: הגאונים ז"ל גורסים אל תקרי ברותים אלא בריתים:

לג ס"ס **תנו** רבנן בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לאפות כמותן ולא היו יודעין לרדות כמותן שהללו מסיקין מבחוץ ואופין מבחוץ והללו מסיקין מבפנים ואופין מבפנים הללו פתן מתעפשת והללו אין פתן מתעפשת. כששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב"ה בעולמו לכבודו בראו
ישעיה מג שנאמר °כל הנקרא בשמי ולכבודי וגומר וחזרו בית גרמו למקומן שלחו להם חכמים ולא באו כפלו להם שכרם ובאו בכל יום היו נוטלין י"ב מנה והיום כ"ד דברי ר"מ. רבי יהודה אומר בכל יום כ"ד והיום מ"ח אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד אמרו להם יודעים היו בית אבא שבית המקדש עתיד ליחרב ושמא ילמד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד עבודת כוכבים בכך ועל דבר זה מזכירין אותם לשבח שמעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם שלא יאמרו מלחם הפנים הם נהנים
במדבר לב לקיים מה שנאמר °והייתם נקיים מה' ומישראל:

שקלים פ"ק אלו הן לרדות. מן התנור: שהללו. שבאו מן אלכסנדריא לא היו יודעים לרדות מן התנור שלא יהא נשבר לפי שהיה עשוי כמין תיבה פרוצה או כמין ספינה רוקדת והיו יראים לדבק מצפים לתנור ואופין אותו מבחוץ: כפלו להם שכרן. מתרומת הלשכה ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח שמעולם וכו':

מהרש"א מתעפשת כו', גם שבכך היה הלחם חם כיום הלקחו כמ"ש פ"ק מ"מ לא היו סומכין על הנס דכה"ג לא היו סומכין על נס שלא אירע קרי לכ"ג בי"ה כמפורש לעיל: לכבודו בראו שנא' כו'. וכיון דכבוד שמים הוא שלא יתעפש הפת חזרו בית גרמו למקומן וכדלקמן במקומך יושיבוך כו': שלא ללמד כו'. ר"ל דאין זה אלא כדי להרבות שכרכם וכבודכם להושיבכם במקומכם והשיבו דאינו כן אלא דכוונתינו לכבוד שמים דיודעין היו כו' ושמא ילמוד כו'. ואמר וע"ז מזכירין אותן לשבח כו': מחובר למעה שמעולם לא כמלאת כו' כפרש"י אבל הא שלא רצו ללמד וכתבו טעם לדבריהם משום דשמא ילמוד אדם שאינו הגון כו' בזה לא הזכירו אותן לשבח דלא האמינו חכמים להם אלא דכוונתם להרבות שכרם וכבודן כדלקמן וק"ל:

תנו רבנן בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת לד ס"ס ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן של הללו מתמר ועולה כמקל ושל הללו מפציע לכאן ולכאן. וכששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקב"ה למענהו ברא שנא'
משלי טז °כל פעל ה' למענהו וחזרו בית אבטינס למקומן שלחו להם חכמים ולא באו כפלו להם שכרם ובאו בכל יום היו נוטלין י"ב מנה והיום כ"ד מנה דברי ר"מ רבי יהודה אומר בכל יום כ"ד והיום מ"ח אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד אמרו להם יודעים היו בית אבא שבית המקדש עתיד ליחרב ושמא ילמוד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד עבודת כוכבים בכך ועל דבר זה מזכירים אותם לשבח שמעולם לא יצאת כלה מבושמת מבתיהון וכשנושאין נשים ממקום אחר מתנין עמה שלא תתבשם שמא יאמרו ממעשה הקטורת הם
שקלים פרק אלו הן הממונין מתבשמין לקיים מה שנא' והייתם נקיים מה' ומישראל. תניא אמר רבי ישמעאל פעם אחת מצאתי אחד מבני בניהם אמרתי לו אבותיך בקשו להרבות כבודם ולמעט כבוד מקום עכשיו כבוד מקום במקומו והמקום מיעט כבודם

עיון יעקב

עמד הוא וכרכ'. הא דלא מסר נפשו נ"כ על הראשונה לפי שסבר כיון שנשאר דוגמתה שיכולין לעשות נ"כ בירושלים אחרת כמותה לא רצה למסור נפשו בסכנה משא"כ בשני' וסמך עלמו דשלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן ובשכר שמסר נפשו היתה אח"כ מצולצלת: היתה מאירה כשל זהב. בירושלמי אי' ויותר יפה משל זהב אתי שפיר דלא שינה אותה ולפי ש"ס דידן צ"ל דמ"מ לא שינה שזה הוא שבחו ויפ יותר שאף שהיתה רק נחושת אפ"ה היתה מלהיב כשל זהב: שלחו להם חכמים ולא באו. כי נכתחלה זלזלו בשכירות מלאכתם שהם סברו ג"כ שיש אחרים שידעו מלאכתם כמותם עד שידעו שאין כמותם הוקרו שכירות שלהם: אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד. כי מקודם לא היו שואלים. להם למה אינם רוצים ללמד דלמא ילמדו הלא אף אם ימותו יכולין להביא אומנין ממקום אחר ללמוד ונעשים אבל עכשיו שאלו למה אינם רוצים ללמד אולי ימותו וישכח אומנות זו לגמרי ועל זה השיבו וכו':

כבודם. א״ר עקיבא סח לי ר״ש בן גולה [רבי ישמעאל בן לוגה] פעם אחת יצאתי אני ואחד מבני בניהם לשדה ללקוט עשבים ראיתיו שבכה ושחק אמרתי לו מפני מה בכית אמר לי כבוד אבותי נזכרתי ומפני מה שחקת אמר לי שעתיד הקב״ה להחזירו לנו ומה ראית אמר לי מעלה עשן כנגדי הראהו לי א״ל שבועה היא בידינו שאין מראין אותו לכל אדם. א״ר יוחנן בן נורי פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגילת סמנין בידו אמרתי לו מאין אתה אמר לי מבית אבטינס אני ומה בידך אמר לי מגלת סמנין. הראהו לי אמר לי כל זמן שבית אבא היו (צנועין) [קיימין] לא היו מוסרין אותם לכל אדם עכשיו הרי הוא לך והזהר בה וכשבאתי וסחתי דברים לפני רבי עקיבא אמר לי מעתה אסור לספר בגנותן של אלו מכאן אמר בן עזאי בשמך יקראוך ובמקומך
ע״ב וישיבוך *ומשלך יתנו לך ואין אדם נוגע במוכן לחבירו ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב אמרו [עליו] שהיה נוטל ארבע קולמסין בין (חמוש) אצבעותיו ואם היתה תיבה של ארבע אותיות היה כותבה בבת אחת. אמרו לו מה ראית שלא ללמד כולם מצאו תשובה לדבריהם בן קמצר לא מצא תשובה לדבריו על הראשוני׳ אומרים °זכר צדיק לברכה ועל בן קמצר וחבריו נאמר ושם רשעים ירקב. מאי ושם רשעים ירקב א״ר אלעזר רקבובית תעלה בשמותיהם מאי היא אמר רבינא דלא מסקינן בשמייהו:

דהיינו כדלעיל שמא ילמוד אדם שאינו הגון וזה לא שייך בכתב רש״א מגלי׳

ה״ג לפטם. לכתוש את הסמנין ולערבן יפה כמו שאומר ממולח: להעלות עשן. שלא היו מכירין בעשב שהוא מעלה עשן זקוף ומתמר כמקל: מיעט כבודן. בחרבן ביתו: מעלה עשן. עשב שהוא מעלה עשן ראיתי כנגדי: מגילת סמנין. שכתובין בה שמות סמני הקטורת: מכאן אמר בן עזאי. ממעשה בית גרמו ובית אבטינס שבקשו חכמים לדחותן ממקומן ולא יכלו: בשמך יקראוך. כלומר לא ידאג אדם לומר פלוני יקפח פרנסתי כי על כרחם בשמך יקראוך לבא ולישב במקומך: ומשלך יתנו לך. כלומר לא משלהם יתנו לך מתנה אלא ממזונות הקצובים לך מן השמים: ואין מלכות נוגעת בחברתה. משהגיע זמן המלכות ליפול ותעמוד אחרת לא יאחר הזמן כמלא נימא אלא מי שזמנה ליפול בלילה נופלת בלילה שנאמר ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדאה ושזמני ביום נופלת ביום שנאמר ונוף צרי יומם ואומר ובתחפנחס חשך היום: לא רצה ללמד על מעשה הכתב. פי׳ שהיה קושר ד׳ קולמוסין בין ד׳ אצבעותיו והיה כותב שם של יו״ד ה״א וא״ו ה״א ביחד: רקבובית. אכולה דהויא בכלי ברזל שאין משתמשים בו: דלא מסקינן בשמייהו. לא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע:

הריטב״א ז״ל דלא מסקינן בשמייהו. פירשו בתוס׳ דמה שנהגו לקרות שם צדיק ישמעאל כשמו של ישמעאל בן אברהם שהיה רשע היינו משום דס״ל כמ״ד ישמעאל עשה תשובה אי נמי דשאני ישמעאל שהקב״ה קראו באותו השם:

מהרש״א כל פעל ה׳ למענהו כו׳. הכא נייתי קרא אחרינא ונרא׳ לפי שכינו דלעיל באלה הפנים שבית גרמו בעלמא ידעו לרדות ושלא תשתמש על ידי מעשיהם מייתי קרא כל הנקרא בשמי דהיינו האדם הנקרא בשם ה׳ שנברא בצלם אלהים והוא קרא לא שייך הכא גבי קטורת שבית אבטינס לא ידעו לעשו׳ כלום אלא על ידי העשב מעלה עשן ושייך לאתויי הא׳ קרא כל פעל ה׳ למענהו דהוא עשב לתכלית זה נברא להעלות עשן הקטורת לשמים: להרבות כבודן כו׳. היינו שבקשו שכר יותר מהראוי כדי להרבות כבודן ובזה רצו למעט כבוד המקום דהיינו שמעטו ע״י שכרן הרב את שקלי תרומת הלשכ׳ ועכשיו שנחרב הבית כבוד המקום במקומו כמו שכתוב מלא כל הארץ כבודו אבל כבודכם מיעט: בגנותן כו׳. ר״ל ניכרים קצת דברי אמת דלשם שמים נתכוונו שלא ללמד אחרים וע״כ מ״ש עליהן ושם רשעים ירקב מעתה לא נאמר כן אלא בשמך יקראוך גם לעתיד במקומך יושיבוך כמ״ש עתיד הקדוש ברוך הוא להחזיר לנו ומשלך יתנו לך דהיינו כל מה שהיו נותנים להם מתרומת הלשכ׳ משלהם הוא ולא מיעטו בזה כבוד המקום ואין אדם נוגע במה שמוכן כו׳ דהיינו אותן האומנין שהביאו לא היה בידן ליגע במה שמוכן להן וקיים דכה״ג אין מלכות נוגעת כו׳ ומפורש בס״פ ב׳ דמ״ק: מאי ושם רשעים ירקב כו׳. דמילת שם מיותר הוא דה״ל למכתב זכר צדיק לברכ׳ ורשעים ירקב דהיינו זכר רשעים ירקב לקלל׳ וע״כ דרשו שם ממש דלא מסקי׳ בשמייהו:

הרי״ף אבותיכם בקשו להרבות כבודם וכו׳. צריך לתת לב שלא מצינו בהם שמיעטו בכבוד שמים שאדרבא כיונו לכבוד שמים שלא ילמוד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד כוכבים בכך ועל דבר זה מזכירין אותן לשבח ואפשר שכיון שלא רצו לחזור למקומן עד שכפלו להם שכרם הרי שזלזלו בכבוד שמים שלא חזרו אלא בקשו כבוד עצמן על שנגעו בכבודן להביא אומנין לא רצו לחזור למקומן עד שכפלו להן שכרן ועכשיו כבוד שמים במקומו והמקום מיעט בכבודן בחורבן ביתו שלא עשו עוד אומנותם כלל: בן קמצר לא מצא תשובה. תימא למה לא השיב גם הוא שמא ילמוד שאינו הגון ויכתוב שם עבודת כוכבים בבת אחת ויעבדנה בכך ושמא לא שייך עבודה אלא בהקטרת קטרת או הקרבת דם לכוכבים אבל בכתיבה אין דרך עבודה בכך:

הוגרס בן לוי וכולי תניא כשהיה נותן קולו בנעימה מכניס גודלו לתוך פיו ומניח אצבעו בין הנימין עד שהיו אחיו הכהנים נזקרים בבת ראש לאחוריהם: שם

בין הנימין. בין חלוקת ניבי השפה כנגד מחילת החוטם: נזקרים בבת ראש. נרתעין מהכרעת קול:

מהרש״א נזקרים בבת ראש כו׳. ר״ל מתוך שהוא הי׳ משמיע קולו בנעימ׳ גם אחיו הכהנים המשוררים עמו הוצרכו להיות נזקרים בבת ראש לאחוריהם כדרך כל הרוצה להשמיע קול רם משליך ראשו לאחור וק״ל:

מתיב רבינא מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן ואמו בכל יום מודדתו בטפחים ונותנת משקלו זהב לבית המקדש כיון שגבר אויב טבחתו ואכלתו ועליה קונן ירמיה °אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפוחים משיבתו רוח הקודש ואמרה לו °אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא חזי מאי סליק ביה: שם / איכה ב / שם

מודדתו. לידע כמה נוסף בו מיום אל יום: ונותנת במשקל. אומד התוספת: כהן ונביא. זכריה בן יהוידע הכהן אלמא מסקינן בשמייהו דהא דואג האדומי רשע היה וקראו לזה התינוק בשמו: חזי מאי סליק. ראה מה עלתה בו שנשחט:

מהרש״א ועליה קונן ירמיה כו׳. בתוכחות בתורה מפורש קללה ז׳ ואכלת פרי בטנך בשר גו׳ אבל ירמיה הי׳ מקונן עליה ביותר

ביותר שכ"כ זהב הקדישו בשביל בנה ואח"כ באתה לידי כך שאכלתו
ורוח הקודש משיב שחללו המקדש שהרגו שם כהן ונביא:

לו שם **אמר** רבי אלעזר צדיק מעצמו ורשע מחבירו צדיק
משלי י מעצמו דכתיב °זכר צדיק לברכה רשע מחבירו
שם דכתיב °ושם רשעים ירקב. א"ל רב המנונא לההוא
מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה מנא הא מילתא
דאמור רבנן זכר צדיק לברכה א"ל הא כתיב זכר צדיק
בראשית יח לברכה מדאורייתא מנא לן דכתיב °וה' אמר המכסה
אני מאברהם וגומר וכתיב ואברהם היה יהיה וגומר
מנא הא מילתא דאמור רבנן ושם רשעים ירקב א"ל הא
שם יג כתיב ושם רשעים ירקב מדאורייתא מנ"ל דכתיב °ויאהל
שם עד סדום וכתיב °ואנשי סדום רעים וחטאים וגו' אמר
ר' אלעזר צדיק דר בין שני רשעים ולא למד ממעשיהם
רשע דר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם צדיק דר
וכולי עובדיה רשע דר וכולי עשו. ואמר רבי אלעזר
מברכתן של צדיקים אתה למד קללה של רשעים
מקללתן של רשעים אתה למד ברכה של צדיקים.
שם יח מברכתן של צדיקים וכולי דכתיב °כי ידעתיו למען
אשר יצוה את בניו וגומר [וכתיב בתריה] ויאמר ה'
זעקת סדום ועמורה וגומר ומקללתן של רשעים אתה
שם יג למד ברכה של צדיקים דכתיב ואנשי סדום רעים
וחטאים וגומר °וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט
מעמו וגו':

צדיק מעצמו. ע"י מעשיו מזכיר לטובה: רשע מחבירו. אף ע"י
חבירו מזכיר לרעה: ושם רשעים. ולא כתיב ושם רשע:
המכסה אני מאברהם. וכיון שהזכיר שמו ברכו דסמיך ליה
ואברהם היו יהיה וגומר: עובדיה. היה דר בין אחאב ואיזבל:
מברכתן של צדיקים. במקום שהקב"ה מברך את הצדיקים שם
מקלל את הרשעים:

מהרש"א צדיק מעצמו רשע מחברו כו'. משינוי לשון שאמר צדיק
בל' יחיד ורשעי' בלשון רבים דריש לה ור"ל צדיק מעצמו
כדמייתי מאברה' שמצינו בו התהלך לפני גומר שלא הי' צריך סעד
לתומכו משא"כ נח איש צדיק שהי' צריך לתומכו דכתיב את האלהים
התהלך גומר ורשע מחברו גם אם הוא איננו רשע אם הוא מתחבר
לרשע גם הוא נקר' רשע כמ"ש אוי לרשע אוי לשכינו וק"ל: מדאורייתי'
מנלן כו'. נראה בזה ע"פ מ"ש הרמב"ם בחלק דבור האהוב הוא לשבח
החשובים במעלות כדי שיטעו מנהגיהם בעיני אדם ולגנות הרעים
בפחיתותם כדי שיתגנו פעולת' בעיני בני אדם והוא ענין הכתוב זכר
צדיק לברכה ושם רשעים ירקב ושינה גבי צדיק שיהיה זכרו לברכה
ולא אמר כן גבי רשעים זכרו לקללה משום דכשמשבחי' צדיקים יברך
אותן אבל בגנות רשעים אל יקללן אלא שיצפה להן שיעשו תשובה
כדאמרינן פ"ק דברכות יתמו חוטאים לא כתיב אלא יתמו חטאים
דהיינו שישובו וכדאמרינן בסנהדרין גבי שבביי דרבי זירא והיינו שם
רשעים ירקב מהם שלא יהיו עוד נקראים רשעים כשיעשו תשובה
והשתא קאמר מדאורייתא מנין ויהיה זה הדבור כאילו הוא דבור
המצוה כיון דכתיב בתורה וקאמר דכתיב ויאהל עד סדום לפי שהזכיר
שם סדום סיפר בגנות' שנאמר ואנשי סדום רעים גו' אבל לא קללם
משא"כ כשהזכיר את הצדיק אברהם וסיפר בשבחו שנאמר כי ידעתיו
למען גו' בא לברכו שנא' ואברהם היו יהיה לגוי גדול גו': צדיק דר
כו'. נסמך מאמר זה לדלעיל שסמך עצמו אהאי קרא דזכר צדיק
לברכה ושם רשעי' גו' דנקט צדיק בלשון יחיד ורשעי' בלשון רבים
לרמוז על זה הצדיק עובדיה שהוא ראוי לברכה שהיה דר בין ב'
רשעים ולא למד כו': מברכתן של צדיקים כו'. פרש"י במקום
שהקב"ה מברך את הצדיקים שם מקלל את הרשעים עכ"ל ואין
המאמר סובל פירושו וכי מה למדין זה מזה לפירושו ונראה לפרש
דה"ק דמתוך סמיכות זה לזה אנו למדין סתום מן המפורש כי סבת
הברכה לאברהם בשביל מה היתה מפורש ביה דכתיב ואברהם היו
יהיה לגוי גו' ונברכו גומר כי ידעתיו אשר יצוה גומר לעשות צדקה
ומשפט גומר אנו למדין הא דכתיב בתריה זעקת סדום גומר כלה
עשה גומר שהוא קללתן ולא נזכר סבת קללתן אנו למדין מן
הסמיכות שסבת קללתן היתה מפני שלא היה בהן צדק ומשפט כמו
שהיה באברהם ובניו שהוזכר לעיל מיניה וכן בהיפך סבת קללתן של
אנשי סדום מפורש במקום אחר שהיו רעים וחטאים לה' אתה למד
סבת ברכת אברהם דסמיך ליה הא דכתיב וה' אמר אל אברם אחרי
הפרד לוט מעמו גומר היינו משום שלא היה בו כל המדות הרעות
שהיו באנשי סדום שהזכיר לעיל מיניה וק"ל:

לז שם **ואמר** רבי אלעזר אפי' בשביל צדיק אחד עולם נברא
בראשית א דכתיב °וירא אלהים את האור כי טוב. ואין
ישעיה ג טוב אלא צדיק שנאמר °אמרו צדיק כי טוב. ואמר רבי
אלעזר כל המשכח דבר אחד מתלמודו גורם גלות
הושע ד לבניו שנאמר °ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם
אני. רבי אבהו אמר מורידין אותו מגדולתו שנאמר
שם °כי אתה הדעת מאסתה אמאסך מכהן לי (נדמו עמי
מבלי הדעת) א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אין צדיק
קהלת א נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנאמר °וזרח
השמש ובא השמש עד שלא כבתה שמשו של עלי
זרחה שמשו של שמואל הרמתי. וא"ר חייא בר אבא
א"ר יוחנן ראה הקב"ה שצדיקים מועטין עמד ושתלן
שמואל א ב בכל דור ודור שנאמר °כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם
תבל

עיון יעקב

צדיק מעצמו. ע' פרש"י ומהרש"א ועי"ל צדיק מעצמו כלומר אם הוא עצמו צדיק אע"פ שאינו מצדיק אחרים ומזכה אותם אפ"ה זכרו לברכה אבל ברשעים מקלל דוקא בל' רבים דוקא אם מחטיא אחרי' שאין מספיקין בידו לעשו' תשובי' אז הוא מוכן לקללי כדכתיב ושם רשעי' ירקב ל' רבים וזה רשע מחבירו ולה"ק ושם רשעי' ירקב ולא כתיב ושמות רשעי' ירקב אלא וקאי על אותו רשע שמחטיא גם אחרי' עמו אותו רשע ירקב שאין לו תקנה בתשובה משא"כ איכך יש להם תקנה בתשובה ויתמו חטאים כתיב: הא כתיב ושם רשעים ירקב אלא דאורייתא מנלן ת"כ. רש"י בפי' לך לך על פסוק ואנשי סדום רעים וחטאים ע"ש ובליקוטי' מהר"י מתקשה בדברי רש"י בשם הר"ש ונתעלם ממנו סוגיא זו: מברכתן של צדיקים אתה למד קללה של רשעים. כי הצדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בג"ע ולהיפך הרשע בגיהנם כדאיתא בחגיגה פי' אין דורשין: שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא צדיק. ובמדרש מסיים וכתיב אור זרוע לצדיק ואור לצדיקים שמחה והא דקאמר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ה"ק כיון שראה הקב"ה כי טוב זו הצדיק לכך ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כדי שלא יהיה העולם חשוך בעדו: כל המשכח דבר א' מתלמודו גורם גלות לבניו. הטעם כדאיתא במדרש פ' לך לך שהראה הקב"ה לאברהם ד' דברים גיהנם ומלכיות ומ"ת ובה"מ כל זמן שהם עוסקים בשתים הם ניצולין משתים. גם הוא מדה כנגד מדה שאם היה גולה למקום תורה לא היה משכח תורתו: מורידין אותו מגדולתו. כי עיקר גדולה הוא מן התורה כדכתיב בי מלכים ימלוכו וגו' תרוממך ותסלסלך וכן נגידים תושיבך ולהיפך מי שאינו לומד כראוי עד שמשכח תלמודו: עד שנברא צדיק כמותו. אע"ג דאין לדמות אחרונים לראשונים דאם הראשונים כמלאכים אנו וכו' ואין אנו מוצאין תמורתו היינו משום שהדורות מתמעטין והולכין וכדאמרינן בפ"ק דסנהדרין יש כאן א' שראוי שתשרה עליו שכינה כמרע"ה אלא שאין דורו זכה לכך ועיין בחידושי דקדושין דף ע"ב: ראה הקב"ה שהצדיקים מועטין וכו'. נראה דזה אמר לתקן דבריו הראשונים לפמ"ש לעיל דלכך אין האחרונים דומין לצדיקים ראשונים לפי שאין דורו זכאי לכך א"כ הי"ל לבראות כולם בדורות ראשונים שיהיו צדיקים כראשונים ומש"ה לכך תקן דלכך שתלן בכל דור ודור:

תבל וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אפילו בשביל צדיק אחד עולם מתקיים שנאמר °וצדיק יסוד עולם. משלי י רבי חייא בר אבא דידיה אמר מהכא °רגלי חסידיו ישמור שמואל א ב חסידיו תרתי משמע אמר רב נחמן בר יצחק חסידו כתיב. א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כיון שיצאו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור דבי רבי שילא אמרי כיון שבא לאדם דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושניה ולא חטא שוב אינו חוטא שנאמר רגלי חסידיו ישמור:

וירא אלהים את האור וגו'. ראה בדעתו לקיים את האור של עולם בשביל הצדיק שהוא טוב: **וישת עליהם תבל.** פזרן בכל הדורות להיות שתות וקיום ויסוד לקיום תבל: **רגלי חסידיו.** בשביל חסידיו כמו ויברך ה' אותך לרגלי: **שוב אינו חוטא.** שנאמר רגלי חסידיו ישמור סופיה חסידיו ישמור: **פעם ראשונה ושניה** ובוי רגלי חסידיו. משמע בחסד ב' רגלים כמו שלש רגלים פעמי' ישמור אותו מן החטא:

מהרש"א בשביל צדיק אחד נברא כו'. דרשו לפי שבכל ימי בראשית האחרים סתם הכתוב לומר כי טוב על כל מעשה אותו יום חוץ מביום ראשון שינה ופירש הכתוב דכי טוב על מעשה אור קאי דכתיב וירא אלהי' את האור כי טוב לדרוש מיניה בשביל צדיק אחד כו' כפרש"י ראה אלהים בדעתו לקיים אור של עולם בשביל הצדיק שהוא טוב עכ"ל עש"ה אמרו צדיק כי טוב ע"ש מעשי' הטובים ורב טוב הצפון שיקבל לעולם הבא ומה שכינה כלל עולם באור כרא' לפי שתכלית בריאתו הוא האור הגנוז לצדיקי' לעולם הבא והוא נדרש גם כן מפסוק זה כדאמר בחגיגה. ונראה משום דכתיב אמרו צדיק כי טוב בלשון יחיד וסיפא דקרא כי פרי מעלליהם יאכלו בלשון רבים ודרשו כן בדרשה דקאי על הבריאה דאפילו בשביל צדיק אחד נברא העולם: **כל השוכח כו'.** בפרקי אבות שנינו כל השוכח דבר א' ממשנתו מ"ז מתחייב בנפשו כו' וי"ל דהתם בקטן ממשנתו שהם דברים שקבל מרבו כמו המשנה ועונשו גדול להתחייב בנפשו והכא בקטן מתלמודו והיינו דברים שבא לו מתוך פלפול התלמוד כהויות דאביי ורבא ועונשו גלות לבניו שלא יהיה להם שם בגלות דעתא צילותא כיומא דאסתכא דבעי שמעתא וק"ל: **ראה הקב"ה כו'.** והכי משמע קרא כי לה' מצוקי ארץ שמועטי' הם וע"כ ישת עליהם תבל לפזרם בכל דור ודור ומשום דבהאי קרא אינו מפורש כמה שתל בכל דור להיות עולם מתקיים עליהם וקאמר ר' חייא בר אבא משמיה דר"י דמקרא אחרינא איכא למילף דאפילו על צדיק אחד מתקיי' שנאמר וצדיק יסוד גומר ובא רבי חייא בר אבא משמי' דידיה דמההוא סיומא דקרא גופיה דלעיל יש ללמוד כן דכתיב רגלי חסידו גו' חסר כתיב דחסיד אחד הוא רגל ויסוד של עולם ורש"י פירש רגלים מלשון בשביל וקל להבין: **כיון שיצאו רוב שנותיו כו' שנא' רגלי חסידיו גו'.** דריש רגלי מל' רגילות כיון שהרגיל אדם עצמו להיות חסיד שוב ישמור אותו הקב"ה מלחטוא ורגילות הוא שמורגל כן ברוב שנים ודקאמר נמי כיון שבא לידו עבירה כו' דריש נמי מלשון רגילות דהיינו בחדא עבירה כיון שבכי פעמי' באה לידו ואינו חוטא הרי הורגל מלחטוא עוד עבירה וכה"ג אמרו בהיפך כיון שעבר אדם עבירה פעם אחד וב' הרי הורגל בה ונעשית לו כהיתר ורש"י פירש מלת רגלי בע"א ע"ש:

הרי"ף כל המשכח דבר אחד וכו'. תימא מנ"ל דמיירי דמשכח דבר א' דילמא במשכח כל תלמודו מיירי. ועוד מנ"ל דאשכח בניך הוא בגלות דילמא אשכח בניך שלא להיותו' וכן דרשו חז"ל אשכח בניך שקובר את בניו ואומר גם אני אשכח במיתת הבנים כי מי אומר לפני דיבו וכו'. ועי"ק לרי אבהו שאמר מורידין אותו מגדולתו שנאמר כי אתה הדעת מאסת והרי אין כאן אלא מואס התורה שמורידין אותו מגדולתו אבל משכח דבר א' מנ"ל ואפשר ליישב בדוקק שהמשכח לגמרי משכח בניו לגמרי שלא להיותם אבל המשכח דבר א' שהוא קל גם הקב"ה משכח בניו בעונש קל דהיינו להיותי גולים. ור' אבהו דריש מה שאמר הכתוב נדמו עמי מבלי דעת כלומר נעשו כדומן עמו על שלא חזרו תלמודם לידע אותו ושכחוהו והיינו מורידין אותו מגדולתו אבל אם הוא דרך מאיסה כי אתה הדעת מאסת אז לא יספיק לו עונש ירידת גדולתן. אלא גם הקב"ה ימאסהו מכהן לו לא בתורת גדולה ולא בתורת שפלו' כי עבודתן מאוסה ובזויה לפניו יתברך: **אפי' בשביל צדיק א' מתקיים וכו'.** וי"ל אמאי נייד ר' חייא מדרשת ר' יוחנן שהיא מפורשת וצדיק יסוד עולם. ועוד קשה דליקשי נמי לרי יוחנן דיליף מצדיק יסוד עולם דבשביל צדיק א' העולם מתקיים דהא כתיב רגלי חסידיו רבים וליקשי שנויא הדא לתרווייהו חסידו כתיב. ועי"ק לרי חייא כיון דחסידו כתיב שהוא א' א"כ למה קרינן חסידיו והרי יש אם למקרא נמי אמנם נראה לענ"ד דרי חייא סבר' דמפסוק וצדיק יסוד עולם יש לדרוש שיפה כח הצדיק לעמוד בפני הרעה כי רשע בא לעולם רעה בא לעולם. וכל זמן שהרשעים בעולם אין הצדיק מייסד העולם כי מה שהוא משגיח בצדקתו הרשע פוגם ברשעתו וכעבור סופה בעול' ואין רשע שכבר נענש הרשע אז נשאר זכות הצדיק והוא מייסד קעולם לסוס לעולם שארית. אבל אין כח לצדיק להדיח הרעה בזמן שעודנו הרשע עומד ברשעתו לפי שהעולם נדון אחר רובו לזה יליף מפסוק רגלי חסידיו ישמור שהקב"ה רואה זכות הצדיק וישמור כל בני דורו. אע"פ שיש רשעים הרבה עומדים במחשך מעשיהם והרשעים בחשך ידמו עם כל זה ישמור עולמו בזכות חסידיו. ויהיה פירוש רגלי כמו שפירש רש"י ז"ל מלשון ויברך ה' אותך לרגלי, או כמו רגלים לדבר. ור' יוחנן דריש רגלי חסידיו ישמור דוקא לחסיד עצמו ישמרנו ה' שלא יפול בפח הרשעים והרשעים בחשך ידמו ויכשלו ברעתם. ולכך דריש מפסוק יסוד העולם שמקיים העולם עוד נראה לי דרי יוחנן דריש דצדיק אחד מקיים את העולם כשנשאר בלי רשעים כנח לאחר שיצא מהתיבה אבל בזמן שהרשעים בעולם אין כח בצדיק אחד להדיח הרעה ודוקא כשיש חסידיו הרבה אז ישמור כל העולם מלהחריבו בזכותם והרשעים בחשך גיהנם ידמו ויכרתו ויקבלו שם ענשם. אבל כשהוא צדיק יחידי אז הוא ניצול והם נאבדים או ידרוש ר' יוחנן רגלי חסידיו כמו שדרשו שם כיון שעברו רוב שנותיו של אדם ולא חטא שוב אינו חוטא ויהיה פי' רגלי כמו לסוף ימי האדם. עוד דרשו כיון שבא לידו עבירה פעם אחת ושתים ולא חטא וכו'. ופי' רגלי כמו שלש רגלים שהוא ג"פ ורי חייא דריש רגלי חסידיו כמו ויברך אותך לרגלי שהוא בשביל חסיד אחד ישמור העולם אז הקשה לו והא חסידיו קרינן. ותירץ חסידו כתיב. ואי קרינן נמי חסידיו היינו אומרים ישמור את החסיד שלא יספה בעון הדור אבל לא ישמור את כל הדור. והשתא דקרינן חסידיו תו ליכא למימר ישמור את עצמו דהא אפי' לחסיד א' ישמור את עצמו ומה יפה כח המקובים לזה קרינן חסידיו ויוכיח על חסידו דכשם שחסידיו ישמור הוא לכל בני הדור כך חסידו ישמור הוא לכל הדור. עוד יש להרחיב ביאור הענין בקצור דרי חייא בשם ר' יוחנן לא דריש קרא דרגלי חסידיו ישמור משום דתרי משמע. ועוד דדרשינן ליה לעברו רוב שנותיו אם בא לידו עבירה פעם אחת ושתים לכך יליף מצדיק יסוד עולם ורי חייא דידיה סבר דמהתם משמע דצדיק יסוד עולם בזמן שאין רשעים בעולם דכתיב כעבור סופה ואין רשע שנימוחו הרשעים מן העולם אז צדיק יסוד העולם. וזו היא

עיון יעקב

בשביל צדיק א' העולם מתקיים. ואי קשיא לך צ"ל שמתקיים הא אפילו בשביל א' נברא העולם מכ"ש שיתקיים העולם וי"ל דהא אתי לאשמועינן דאפילו אם יש הרבה חוטאים באותו דור אפ"ה מתקיים ע"י צדיק א' ובזה יש ליישב ג"כ הקושיא שבפ"י פח"מ ר"פ א': ר' חייא דידיה אמר מהכא ורגלי חסידיו ישמור. ור' יוחנן לא למד ממקרא זו דאזיל לשטתו דלמד מהאי קרא בסמוך כיון שיצאו רוב שנותיו ולא חטא שוב אינו חוטא: **כיון** שבא לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה ואינו חוטא שוב אינו חוטא. נראה דנאמר כן דוקא בפעם ראשונה ושניה מאחר דכתיב ביוסף פ' וישב ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה ושוב אף בפעם שלישי אף למ"ד לעשות צרכיו נכנס הצילו ה' מאותה שלא בא לידי חטא ומה"ט דרש במדרש זה הפסוק על יוסף וק"ל:

היא דלשת חכמינו ז"ל כעבור סופה ואין רשע זה דור המבול וצדיק יסוד עולם זה נח כלומר אז שנימוחו היה צדיק נח יסוד עולם ומנא לן שהוא יסוד עולם גם בזמן שיש רשעים בעולם לזה הביא פסוק רגלי חסידיו ולפי שלא נטעה בפירוש רגלי חסידיו ישמור שהוא ישמור לצדיק שלא יחטא עוד לזה קרינן חסידיו שכשם שבשביל חסידים ליכא למימר דקאמר קרא ישמור אל החסידים עצמם. דהא אפי' בחסיד א' שומרו הקב"ה אלא ודאי שישמור הוא לכל בני הדור. אם כן גם חסידו אחד יש בו כח לשמור את כל הדור אף ע"פ שיש בדור רשעים ורשעים בחשך ידמו שבמחשך מעשיהם מכ"מ ישמור כל הדור בשביל החסיד וכפי מה שביארנו. בדברי ר' יוחנן יתבאר מה שאמר בסמוך א"ר יוחנן ראה הקב"ה שהצדיקים מועטים עמד ושתלן בכל דור שנאמר כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל וי"ל דר"י אמר אפילו בשביל צדיק אחד מתקיים העולם והכא אמר שתלם בכל דור וישת עליהם תבל דמשמע לכל הפחות ב' וי"ל בזה דוישת עליהם תבל הוא על כל הדורות שבכל דור עומד צדיק אחד שנמצא בדורות הרבה הם צדיקים הרבה וישת עליהם תבל צדיק אחד לכל דור אבל קשה מאי פריך חסידיו תרי משמע דילמא חסידיו טובא בדורות הרבה דהיינו חסיד אחד לדור אחד. ועוד דצריך להבין היכן נרמזו הצדיקים בפסוק זה. ואפשר לומר כיון שהצדיקים מסגפין עצמן בעולם הזה ואינם נהנים בהנאת העולם. אם כן הם נקראים מצוקי ארץ על שהם במצור ובמצוק לסגף עצמם וישת עליהם תבל כי בכל דור ודור עומדים צדיקים לייסד העולם בזכותם. עוד ירצה כי לה' מצוקי ארץ הקב"ה רואה צרת וצוקת הארץ מפני ריבוי הרשעים ומיעוט הצדיקים ואין לך צרה וצוקה כזאת ורמז לומר לה' מצוקי ארץ לפי שבכל צרתם של ישראל כביכול לו צר ולכך וישת עליהם תבל מיסד העולם על רגלי חסידיו והוי כאילו כתיב וישת תבל על רגלי חסידיו ואין כח בצדיק להדיח הרעה מן העולם. כי הרשעים בחשך ידמו ויכרתו על חטאתם ודיים לצדיקים שמקיימים העולם שלא יחרב אבל אין בהם כח לסלק הרעה. ואז"ל רבי יוחנן לטעמיה דיליף מפסוק וצדיק יסוד עולם שסובר כמו שכתבו שאין הצדיק מדיח הרעה שלא תבא אבל כעבור סופה שהיא הרעה ואין רשע שכבר נדון ברשעתו אז הצדיק גורם בצדקו קיום העולם שלא יחרב כי לא בכח זכות הצדיק יגבר איש הצדיק על רשעת הרשע להדיח הרעה שלא תבא כלל ואין לו כח כי אם לקיים העולם ועיין בספר כסף מזוקק פרשת נח:

משלי ג מפורש במנחות רפ"ח יף לט **להא"ר** שמעון בן לוי [ריש לקיש] מאי דכתיב °אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין אותו. תני דבי רבי ישמעאל משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון *בא למכור נפט אומר לו מדוד אתה לעצמך בא למכור אפרסמון אומר לו המתן עד שאמדוד (לך אנא) [עמך] כדי שאתבשם (גם) אני ואתה תני דבי רבי ישמעאל עבירה מטמטמת מדכתיב ונטמתם חסר א' דרשו כן והפ"ו מחסלק בע' בלוחיות דעלכ"ם רש"י ויקרא יא לבו של אדם שנאמר °ולא תטמאו בהם ונטמתם בם. אל תקרי ונטמתם אלא ונטמטם. ת"ר ולא תטמאו בהם ונטמתם בם אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה. מלמטה מטמאין אותו מלמעלה. בעה"ז מטמאין אותו לעולם הבא. תנו רבנן והתקדשתם והייתם קדושים אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה. מלמטה מקדשין אותו מלמעלה בעה"ז מקדשין אותו לעה"ב:

בא. אדם ליטמא ולהיות רשע: **פותחין לו.** פתח הטומאה ליכנס בה כלומר מספיקין בידו ואין מונעין אותו מן השמים לעכבו: **אם ללצים הוא יליץ.** אם ללצים הוא בא להתחבר הוא יליץ לא ימנעוהו ולא יעתהו: **ואם לענוים.** בא להתחבר יתן לו חן מי שבידו ליתן חן: **בא.** הלוקח למדוד נפט מפני שריחו רע אומר לו המוכר מדוד אתה לעצמך: **מטמטמת.** אוטמת וסותמת מכל חכמה: **ונטמתם.** חסר אל"ף: **מטמאין אותו הרבה.** מניחין אותו ליטמא הרבה והכי קאמר קרא אל תטמאו בהם ואם תטמאו סוף ונטמתם בם: **והתקדשתם.** מעט והייתם קדושים הרבה בא ליטהר מסייעין אותו:

מהרש"א משל לאדם כו'. דומה לנמשל הבא לטמא פותחין לו ואין לו מסייע אבל הבא ליטהר מסייעין לו כמו בא למדוד אפרסמון וקרא דמייתי לעיל מוכיח כן דגבי לץ אמר הוא יליץ שאין לו מסייע וגבי ענוים לא אמר הוא יתן לא הזכיר מי הוא הנותן דאחרי' מסייעין עמו וק"ל: **הרבה כו' מלמטה כו' בעולם הזה כו'.** נקט ג' מעלות בהדרגה שאם מטמא עצמו מעט פותחין לו ליטמא הרבה ואחר שנטמא הרבה למטה מטמאין אותו מלמעלה להעמידו מלך הטומאה דזה לעומת זה עשה אלהים ואחר שנטמא מלמעלה בעולם הזה מטמאין אותו בעולם הבא לעונשו בגיהנם ורוחות הטומאה שיהיו שולטין בו שם וכן בהיפך במקדש עצמו מעט מסייעין אותו להתקדש הרבה ואחר שנתקדש הרבה מלמטה מקדשין אותו מלך שקדושה מלמעלה ואחר שנתקדש מלמעל' בעוה"ז מקדשי' אותו לעוה"ב ע"פ מ"ש פרק חלק לדיקים שעתידין להחיות אין חוזרין לעפרן שנאמר והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים וגו' קדוש קיים לעולם כו':

הרי"ף מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ. נראה שדקדק למה כתב הוא יליץ ולא כתב ולענוים הוא יתן חן או יאמר אם ללצים יליץ ולענוים יתן חן ולכך דרש בא ליטמא פותחין לו ולזה אמר מלת הוא שהאדם יליץ כי אין עוזר לו מן השמים. אבל בא ליטהר להטיב לענוים מי שבידו ליתן חן יתן לו חן והוא האדם אינו עושה כלום. ועיין במסכת שבת פרק הבונה: עבירה מטמטמת לבו של אדם וכו'. יש להקשות דהא קרא לא איירי בעבירות אלא לא תטמאו בהם ונטמתם בם כלומר בשרצים הטמאים ואילו היה כתוב קרא זה בעבירות הכתובות בסדר אחרי מות הוי אתי שפיר וטפי הוה ניחא דרש שהמשקץ נפשו בשרצים הרי זה עבירה בידו והם מרוצים באל תטמאו בהם וחזר לומר ונטמתם גם לומר שהטמטום אינו מחמת השרצים עצמם שהם טמאים אלא מסבת שעבר על מצותו יתברך ותהיו מטומטמים גם בשביל העבירה שעבר על אזהרתם שאם הוא מצד טומאת השרצים היה לומר אל תטמאו ונטמתם ומדקאמר גם הוא על העבירות:

טרף בקלפי פרק רביעי

שם **למה** לי טרף בקלפי כי היכי דלא ניכוין ולשקול אמר רבא קלפי של עץ היתה ושל חול היתה ואינה מחזקת אלא שתי ידים מתקיף לה רבינא בשלמא אינה מחזקת אלא שתי ידים כי היכי דלא ליכוין ולישקול אלא של חול ניקדשוה אם כן הוה ליה כלי שרת של עץ וכלי שרת של עץ לא עבדינן ונעבדיה דכסף ונעבדיה דזהב התורה חסה על ממונם של ישראל:

רלא

עיון יעקב

בא ליטמא פותחין לו. פי' א"ל לעזר וסיוע דהכי אמרינן יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו ומי מסא"כ להיפך שבא לטהר צריך עזר וסיוע ומה"ט כתיב נפתח הטלם רוכן מיד שפותחין לו כנגס יצה"ר בגופו ומתגבר עליו גם לפי המשל דתנא דבי רבי ישמעאל לכך אינו מסייע לו שלא יהא הוא המתעיב משא"כ לטובה: **עבירה מטמטמת** לבו של אדם. כדכתיב לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי לכך זה שמטמא עצמו ולבו מטמטם לבו לכך נקרא הרשע כסיל: **אדם** מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה. כי עבירה גוררת עבירה ועבירה קטנה גורמת עבירה גדולה וכן למעלה עד שעונשו כ"כ שנענש בעה"ז ובעה"ב וכפרעות לענין מאכלים אסורים שאוכל תוך גופו ומה"ט כתיב זה הפסוק אצל שרצים שעיורן קטנים וגורם עי"ז עבירות גדולות ומה"ט כתב בהגהות אשרי פ"ב דע"א דאחר גלה להרבות רעה לפי שבטבעה שינק אכלה אמו דברים טמאים ע"ש וכן לענין קדושה הוא להיפך המקדש עצמו כמותר לו כמשך עליו הקדושה ביותר:

דלא ניכוון. שלא יתכוון להכיר במשמושו אי זה של שם ויטלנו בימין לפי שהוא סימן יפה כשהוא עולה בימין: ושל חול היתה. אינה מקודשת: התורה חסה וכו'. שנאמר וצוה הכהן ופנו את הבית וגו' על מה חסה תורה על פכין של כלי חרס שאין להם טהרה במקוה א"כ חסה על ממון קל כ"ש על ממון חשוב א"כ חסה על ממונו של צרי עין כ"ש על ממונו של צדיקים:

תנו רבנן ארבעים שנה ששימש שמעון הצדיק היה גורל עולה בימין מכאן ואילך פעמים עולה בימין פעמים עולה בשמאל. והיה לשון של זהורית מלבין. מכאן ואילך פעמים מלבין פעמים אינו מלבין והיה נר מערבי דולק מכאן ואילך. פעמים דולק פעמים כבה והיתה אש של מערכה מתגברת ולא היו כהנים צריכין להביא עצים למערכה חוץ משני גזירי עצים כדי לקיים מצות עצים מכאן ואילך תשש כחה של מערכה פעמים מתגברת פעמים אינה מתגברת ולא היו כהני' נמנעי' להביא עצים למערכה כל היום כולו ונשתלחה ברכה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים וכל כהן שמגיעו כזית יש אוכל ושבע יש שבע ומותיר מכאן ואילך נשתלחה מארה בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפני' וכל כהן שמגיעו כפול מצרי הצנועין מושכין ידיה' קדושין כב והגרגרנין נוטלין ואוכלין. ומעשה באחד שנטל חלקו שם ע"ב וחלק חברו והיו קוראין אותו בן *חמצן עד יום מותו. תהלים עא אמר רבא [רבה] בר רב שילא מאי קרא °אלהי פלטני ישעיה א מיד רשע מכף מעול וחומץ רבא אמר מהכא °למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ אשרו חמוץ ואל תאשרו חומץ תניא אותה שנה שמת שמעון הצדיק אמר להן בשנה זו הוא מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם בכל יה"כ היה מזדמן לי זקן אחד לבוש לבני' ומעוטף לבנים נכנס עמי ויצא עמי שנה זו נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים ומעוטף שחורי' נכנס עמי ולא יצא עמי לאחר הרגל חלה שבעת ימים ומת ונמנעו אחיו הכהני' מלברך בשם. *בשעת פטירתו אמר להם חוניו בני ישמש תחתי. נתקנא בו שמעי אחיו שהיה גדול ממנו שתי שנים ומחצה. אמר לו בא ואלמדך סדר עבודה. הלבישו באונקלי וחגרו בצלצול והעמידו אצל מזבח אמר להם לאחיו הכהני' ראו מה נדר וקיים זה לאהובתו אותו היום שאשמש בכהונה גדולה אלביש באונקלי שליכי ואחגור בצלצול שליכי בקשו אחיו הכהני' להרגו רץ מפניהם והלך לאלכסנדריא של מצרי' ובנה מזבח והעלה עליו לשם עבודת כוכבי' וכששמעו חכמי' אמרו מה זה שלא ירד לה כך היורד לה על אחת כמה וכמה דברי רבי מאיר אמר ליה רבי יהודה לא כך היה מעשה אלא לא קבל עליו חוניו שהיה שמעי אחיו גדול ממנו שתי שנים ומחצה ואף על פי כן נתקנא בו חוניו בשמעי אחיו. אמר בא ואלמדך סדר עבודה הלבישו באונקלי וחגרו בצלצול והעמידו אצל מזבח אמר להם לאחיו הכהנים ראו מה נדר זה וקיים לאהובתו אותו היום שאשמש בכהונה גדולה אלביש באונקלי שליכי ואחגור בצלצול שליכי בקשו אחיו הכהנים להרגו סח להם כל המאורע בקשו להרוג את חוניו רץ מפניהם ורצו אחריו רץ לבית המלך ורצו אחריו כל הרואה אותו אומר זה הוא הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה מזבח והעלה עליו לשם שמים שנאמר °והיה ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים ישעיה יט וכששמעו חכמים בדבר אמרו ומה זה שברח ממנה כך המבקש לירד לה עאכ"ו:

לשון של זהורית. צמר סמוק ומשוך כמין לשון וצבוע אדום וקושרין אותו בראש שעיר המשתלח והיה מלבין מאליו והוא סי' שמחל הקב"ה לישראל שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו': והיה נר מערבי דולק. לאחר שכבו שאר הנרות ואע"פ שממנו מתחיל להדליק ערבית בו היה מסיים הטבת הנרות שחרית והוא עדות שהשכינה שורה בישראל כדכתיב מחוץ לפרוכת העדות ואמרינן במסכת שבת עדות היא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל ואמרינן מאי עדות זה נר מערבי שנותן בה שמן כמדת חברותיה וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים. ואיזהו נר מערבי למאן דאמר שבעת הנרות שורין מזרח ומערב הוי נר שני שסמוך לראשון של מזרח כדתנן בתמיד נכנס ומצא שתי נרות מזרחיות דולקות וכו'. ולמאן דאמר צפון ודרום שורין הוי אמצעי פניו משובין כלפי מערב והוא קרוי מערבי ושאר הנרות מצדדין פניהם כלפי אמצעי דכתיב אל מול פני המנורה היא האמצעית יאירו נרות של שפת הקנים: והיה אש המערכה [מתגברת]. ודולק מאליו בלא תוספת עצים: ולא היו צריכין להביא עצים למערכה. *מאחר שסדרוה שחרית: חוץ משני גזירין. של בין הערבים שהם חובה כדאמרינן בפירקין דלעיל: נשתלחה מארה. שאינו משביע: וכל כהן שמגיע כפול. שאינו כזית מאחר שראו שאינו משביע היו הצנועים מושכים את ידיהם (*ואם יותר לא היו מושכין את ידיהם) ובימי שמעון את מי שמגיע כפול לא היו מושכין את ידיהם: המצן. גזלן: אשרו חמוץ. החזיקו כח הנגזל: ולא חומץ. לא שייך הכא אלא (בב"ק) [בסנהדרין] שלמדנו מכאן שמזקקין לתובע תחלה: מלברך בשם. מלברך ברכת כהנים את העם בשם המפורש לפי שלא היו כדאים: נכנס עמי. לפני ולפנים: אמר ליה. שמעי לחוניו בא ואלמדך: אונקלי. מלבוש של עור: צלצול. אזור: לאהובתו. לאשתו: זה שלא ירד לה. שמעי שלא ירד לה לגדולה כך נתקנא באחיו: היורד לה עאכ"ו. שאין מורידין אותו שלא יקלקל עצמו: בא ואלמדך

עיון יעקב

היה הגורל עולה בימין. תמוה נסים ושינויים שנעשו בימיו לפי שהיה צדיק' וקיים חמשה חומשי תורה ובירושלמי חשיב עוד אי שלא הגיע השעיר לחצי ההר עד שנעשה איברים איברים ואפשר דהוא נגד שיתא סדרי משנה: והיו קורין אותו בן חמצן. כתב הרי"ף אין לתמוה כיון שהוא חטף הי' לו לקראו חומץ ולא בן חמצן שאביו לא חטף רק הוא לפי שקרינן רשיעא בר צדיקא רשיעא בר רשיעא עכ"ל ועיין בספרי שבות יעקב חלק ב' סי' ב' דאין לקרותו כן רק בעבירות החמורות דהיינו ג"ע וע"ז וכה"ג ע"ש. ובאמת מעיקרא לק"מ דאין הפי' בן בליר"י תחת הבי"ם כמו בן המצטרף לאב אלא בן כגנו"ל שהוא מרמז על יחוס עצמו או משפחתו וראי' לזה בעירובין דף ס"ו ע"א פנו מקום לבן מאה מנה ועיין בתשבי ערך ס' על תיבת אבן ע"ש וכן בסוף סוטה בן דינאי בן הרלהן ע"ש:

ואלמדך. דחוניו היה חכם ומשמעי: שברה ממנה. שלא רצה לקבל: בך. חזר ונתקנא בה:

הריטב"א וכל כהן שמגיעו כפול לנועים מושכים ידיהם. פרש"י ז"ל וכן נראה מפרש"י דדוקא כהן שמגיעו כפול אבל מגיע כזית שיש בה מצות אכילה לא היו מושכים ידיהם דמצוה לאכול בקדשים אבל כפול לא היתה בו מצות אכילה כיון שאין בו שביעה. וא"ת א"כ מאי עדיפותא דשעת ברכה דאמרינן דכל כהן שמגיעו כזית יש אוכל ושבע וכי תימא דהתם אוכל ושובע בכזית ואילו הכא אינו שובע אפי' בכזית ה"ל למתני בהדיא וכי תימא כפרש"י דבימי שמעון אם מגיעו כפול לא היו מושכים ידיהם ה"ל למתני הכי ויש שגורסים, בהיפא וכל כהן שמגיעו כפול אבל אינו כן בכל הספרים אבל י"ל דכיון דבשעת ברכה כל כהן שמגיעו כזית היה אוכל ושובע ממילא שמעינן דכשמגיעו כפול לא היו מושכים ידיהם ממנו שהרי ברכה יש בו דאם אינו שובע יהיה שובע מיהת ונקט כזית משום דרובן היה מגיע להם כזית מפני שהיה הלחם מתברך ולא שמעינן רבותא דאפילו בכזית איכא פעמים שביעה ופעמים הותרה: כזדנן לי זקן אחד. כבר כתבנו מ"ש בירושלמי דכבוד שכינה היה ע"כ: והרמב"ם האריך בפירוש משנה זו וכתב כי בעבור שחוניו הי' יודע יותר בענייני העבודה צוה אביו ע"ה למנותו כהן גדול תחתיו ופשט חוניו בגדי המעלה הזאת והלבישה לשמעי אחיו ומינהו כהן גדול תחת אביו ואחר כך נתחרט על מה שעשה וחשב בלבו להרוג שמעי אחיו. כדי שיחזור אל המעלה לפי שא"א לו לחזור עמו כמו שידעת מיסודי תורתינו שכל העולה למעלה ממעלות התורה אין מורידין אותו לעולם אלא בשנה שיתחייב ומחמתו להורידו שמעלין בקדש ולא מורידין ולא יהיה כ"ג אלא אחד בכל העולם לפיכך בקש תחבולות על שמעי אחיו וא"ל בא ואלמדך סדר עבודה ואגילך בה הלבים אותו בגד שאין הכהנים רגילים ללבוש וחגר אותו המיין שאינו מהמלאכה הידועה וג"כ היתה צורת הבגד והמיין מאותן שלובשים הנשים באותו זמן והגים אותו למזבח ללמוד איך יעבוד לא שיגע בשום עבודה מן העבודות מפני שאסור בעבודה מחוסר בגדים כמו שהודעתיך. אחר כן הניח אותו וירד מאתו אל הכהנים שבמקדש ואמר אחי זה יש לו שבוקה שהוא מזכה עמה וזה הבגד שעליו הוא בגדה והמיין שלה ומפני שנשבע לה שיום שיתמנ' כ"ג שילבש בגדיה ויקרב בהן למזבח כדי שתכיר גודל אהבתו אותה והנה קיים לה מה שיעד קפצו המון הכהנים להרגו מפני גודל העבירה שנעשית במקדש שבגדו וחשב אפודתו מעידים על מ"ש אחיו. הפליג בהן שימתינו לו עד שידבר והגיד להם איך בא עליו אחיו בתחבולותיו ובתאמת הדבר שהוא נקי ושחוניו הוא העובר כדי שיתמנה כהן גדול והלעיג על המזבח ועל העבוד' במה שעשה ויבקשו ההמון להרגו ונמלט אל בית המלך ולא יכול להצילו מכל העם שהיו מבקשים אותו כל ישראל ויצא וברח מירושלים אל אלכסנדריא של מצרים ובנה בית באלכסנדריא כצורת בה"מ ובנה מזבח והקריב עליו קרבנות להש"י וכן אמרו בית חוניו לא בית עבוד' כוכבים הוא אלא שעבר על מה שנאמר פן תעלה עולותיך בכל מקום ונאספו עליו כת שקורין אותם קבטנ"ד עם כל הגלוים אליהם וקרא אותן לעבודת השם ובאו אליו וגדל ענייני ביניהן ומינוהו כהן וכבדו אותו הבית והיו המצרים עובדים בו לשם ומקריבין קרבנות כפי מה שלמד אותן ונתקיים דבר הש"י ע"י ישעיה ביום ההוא יהיה מזבח לה' לנאות בתוך ארץ מצרים ועמד הבית ההוא ר' שנה והכל מודים שכל הקרבנות שקריבין בבית הזה והדומה לו אינן קרבן ובעלי חיים ששוחטין שם כאילו חונקין או נוחרין. וזהו שאמרנו יצא לפי שהוא כמו שאמר הרי עלי עולה ע"מ שלא אהיה חייב באחריותן ולפיכך אף על פי שהרג אותה ולא הקריבה וכן מי שאמר הריני נזיר על מנת שאלו הקרבנות לא אתחייב באחריותן לפיכך אין כונתו אלא לנער עצמו והרי הוא כמי שנשבע שלא ישתה יין זמן ידוע ולפיכך חייב בנזירות. עכ"ל הרמב"ם ז"ל:

מהרש"א וכל כהן שמגיע כזית כו'. כ"ל דכל"ל ור"ל דזאת היתה הברכה שמגיע לכ"א מהם כזית שהוא שיעור ברכה גם שאינו כדי שביעה כדאמרינן פרק מי שמתו ולא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת גומר והם מדקדקים בעצמם עד כזית ולכך היה הברכה בעומר כו' שגם בכזית יש אוכלו ושבע ויש שהותיר אבל מכאן ואילך כשהתחלה המארה בהן ולא הגיע לכ"א כזית שהוא שיעור ברכה רק הגיע לכ"א כפול ולא היה שבע ביה ולכן הצנועין היו מושכין ידיהם ופירוש רש"י בע"א: בתוס' בד"ה וקראו אותו וכו'. ואע"פ שר' י"ל כו' דבריהם אלו הולכים לפי מאי דמסיק פרק האיש מקדש מאי חולקין חוטפין וא"כ למה קראו לזה חומצן טפי מאחריני ותירצו די"ל לפי שהוא חטף מאמצן כו' ר"ל שהוא חטף חלק הגרגרן כמותו אבל אחרים לא היו חוטפים אלא מחלק הצנועין שמשכו ידיהם וכ"ה בתוס' שם. ובזה יתיישב מ"ש בחידושי הלכות:

הרי"ף וכל שמגיעו כפול וכו'. פירש רש"י ובימי שמעון מי שהיה מגיע לו כפול לא היו מושכים ידיהם. ולא ידעתי למה הוצרך רש"י ז"ל לפרש כן דילמא בכלל הברכה שהיתה בימי שמעון היה שלא היה מגיע לכל אדם פחות מכזית ומכאן ואילך שנשתלחה מארה הוא שהיה מגיע כפול ומתוך שהיה מעט היו מושכין הצנועים ידיהם: והיו קורין אותו בן חמצן. אין לתמוה כיון שהוא חטף היה ראוי לקרותו חומץ ולא בן חמצן אם הוא חטף אביו לא חטף. לפי שקרינן לרשעא בן צדיקא רשע בן רשע דכתיב את אביה היא מחללת: זה שלא ירד לה כך היורד עאכ"ו. ותימא דלר' מאיר האי ק"ו פריכא היא דשאני שמעי שהיה הגדול ולו משפט הגדולה ולכך נתקנא ומה גם כי חוניו הוא שקלקל ועשה מזבח לעבודת כוכבים ומחוניו בלבד היה ללמוד שהיורד לגדולה אם יסתלק ממנה הוא מקלקל. ואפשר שעל העצה רעה שיעץ לחוניו ללבוש האונקלי של עור ולחגור בצלצול אמר ק"ו שאם שמעי שעדיין לא טעם טעם השררה מתוך הקנאה יעץ לאחיו רעה וגרם לו לברוח לאלכסנדריא ובנה מזבח לעבודת כוכבים מעתה אין להאשים כל כך לחוניו על שעשה כיון שכבר ירד אליה וקשה בעיניו לירד מגדולתו:

אמר ליה מר קשישא בריה דרב חסדא (לרב אשי) מ שם
[לאביי] רבי מאיר האי קרא דרבי יהודה מאי
עביד ליה לכדתניא אחר מפלתו של סנחריב יצא חזקיהו
ומצא בני מלכים שהיו יושבין בקרונות של זהב הדירן
שלא לעבוד עבודת כוכבים שנאמר °ביום ההוא יהיו ישעיה יט
חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען [ונשבעות
לה' צבאות] הלכו לאלכסנדריא של מצרים ובנו מזבח
והעלו עליו לשם שמים שנאמר °ביום ההוא יהיה שם
מזבח לה' בתוך ארץ מצרים [עיר ההרס יאמר לאחת]
מאי *עיר ההרס יאמר לאחת כדמתרגם רב יוסף קרתא שם ע"ב
דבית שמש דעתידה למחרב יתאמר דהיא חדא מנהון.
ומאי משמע דהאי חרס לישנא דשמשא היא שנאמר
°האומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום (ע"ב איוב ט
במנחות). ת"ר מ' שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל
עולה בימין ולא היה לשון של זהורית מלבין ולא היה
נר מערבי דולק והיו דלתות ההיכל נפתחות מאיליהן
עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי ואמר היכל היכל
מפני מה אתה מבעית את עצמך יודע אני בך שסופך לשון ירוש' למה אתה
ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדו °פתח לבנון מבהילנו
דלתיך ותאכל אש בארזיך. א"ר יצחק בר טבלאי למה רש"א זכריה יא
נקרא שמו לבנון שמלבין עונותיהם של ישראל א"ר
זוטרא בר טוביה א"ר למה נקרא שמו יער כדכתיב °בית מלכים
יער הלבנון לומר לך מה יער מלבלב אף בית המקדש א ס
מלבלב

עין יעקב

מ"ם שנה קודם חורבן הבית. נקט מ' שנה קודם חורבן הבית שהוא המעשר מן ת' שנה, אף שבית שני עמד עוד עשרים שנה מ"מ לא רצה לחשוב אותן שתי שנים רק מספר שלם שהוא ת' שנה ואפשר שזה עונשם שלא עשרו מעשרותם כראוי·

מלבלב דא״ר אושעיא בשעה שבנה שלמה בית המקדש נטע בו כל מיני מגדים של זהב והיו מוציאין פירותיהן בזמניהן וכיון שרוח מנשבת בהן משירים את פירותיהם
תה״ס ע״ב שנאמר °ירעש כלבנון פריו ומהם היתה פרנסה לכהונה
נחום א וכיון שנכנסו עובדי כוכבים להיכל יבש שנאמר °ופרח
ישעיה לה לבנון אומלל ועתיד הקב״ה להחזירו לנו שנאמר °פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה ת״ר י׳ פעמים מזכיר כהן גדול את השם בו ביום ג׳ בוידוי ראשון וג׳ בוידוי שני. וג׳ בשעיר המשתלח ואחד בגורלות. וכבר אמר אנא השם ונשמע קולו ביריחו אמר רבה בר בר חנה מירושלים ליריחו עשרה פרסאות. ציר דלתות היכל היה נשמע בשמונה תחומי שבת. עזים שביריחו היו מתעטשות מריח קטורת נשים שביריחו אינן צריכות להתבשם מריח הקטורת
ג״י תאמי להתקשט כלה שבירושלי׳ אינה צריכה *להתבשם מריח הקטורת:

רבי מאיר. שאמר דבית חוניו היה לשם עבודת כוכבים אלי עביד לאלי קרא דכתיב מזבח לה׳ וגו׳: מדברות שפת כנען. שפת ישראל היושבים בארץ כנען וסיפיה דקרא ונשבעו׳ לה׳ צבאות ע״כ במסכת מנחות: נפתחות מאליהן. סימן לאויבים לבא ולכנס: וכבר נתנבא עליך. שפתיחה הוא סימן לחורבן: ג׳ בוידוי ראשון. של פר אנא השם חטאתי. אנא בשם כפר נא. לפני ה׳ תטהרו: ואחד בגורלות. לה׳ חטאת: וכבר אמר. כלומר כבר היה מעשה שהלך קולו עד יריחו: כלה. דרכה להתקשט בבשמים (הרבה):

הריטב״א ז״ל מזכיר כהן גדול את השם. פירוש השם המפורש דאילו השם בכינוי הרבה פעמים מזכירו בתפלתו וכבמה דברים אלא ודאי כדאמרן וכן מפורש בירושלמי וכבר אמר (אנא) השם ונשמע קולו עד יריחו פי׳ רש״י ז״ל כבר היה מעשה שהלך קולו עד יריחו כלומר שלא היה זה אלא בזמן אחד שהיו ישראל עושין רלונו של מקום וכן מפורש בירושלמי: וליר דלתות בח׳ תחומין. ואיכא למידק דהא במסכת תמיד תנן כי ביריחו היה נשמע קול השער הגדול שנפתח והתם מוכח דעל שער ההיכל קאמר ולא על שער העזרה ותירץ ר״י דהכא פליג אדהתם וע״ל כי ציר הדלת היה נשמע עד ח׳ תחומין אבל קול הדלתות עצמן היה נשמע עד יריחו. וע״ל דהא בזמן הנס והא שלא בזמן הנס: נשים שביריחו וכו׳. פי׳ ודוקא הנשים אבל הכלות שלריכו׳ קשוט יותר לריכות היו להתבשם מש״כ בירושלים שאפילו הכלות לא היו לריכות להתבשם כדקתני והז״ל וא״ת והיאך היו מתבשמים מריח הקטורת דהא קי״ל דריח אסור אע״פ שאין בו מעילה וי״ל דהוה ליה לא אפשר ולא מתכוין דשרי לכ״ע ואם תאמר כיון שנשים שביריחו אמר דלא היו לריכות להתבשם למה אנו מתנין בית אבטינס עם נשותיהן שלא יתבשמו וי״ל דהוה כמו עשירות שבירושלים שהיו מתקשטות ולא היה מספיק להן ריח הקטורת:

מהרש״א ארבעים שנה קודם כו׳. משמת שמעון הלדיק כמו׳ לפעמים לא היה גורל עולה בימין ומיהו לפעמים היה עולה וכן איכך כדאמרן לעיל אבל ארבעים שנה קודם החורבן לא היה עולה כלל בימין בכל המ׳ שנים וכן איכך וק״ל: יודע אני בך שסופך כו׳. ר״ל בסימן זה שאתה נפתח מאליך וכבר כו׳ והענין שלא יאמר האויב ידינו רמה כי לולא שהיו נפתחים מאליהן לא היה יד אויב בולטת בהן לפתוח: למה נקרא שמו לבנון כו׳. דאלי קרא פתח לבנון דלתיך גו׳ שמיך דלבנון לאו ממש יער הוא

דאין ביער פתח ואהא מייתי כמו בית יער הלבנון דבית לא יתכן ביער ולבנון ממש. ואמר נטע בו כל מיני מגדים של זהב כו׳ בירושלמי מפרש לה מדכתי׳ לגבי בית המקדש בספר דברי הימים זהב פרוים זהב שהוא עושה פירות ונראה לפי זה לאו פירות ממש היה עושה לאכילה אלא פירות של זהב היה עושה ומאותן פירות של זהב היה פרנסת כהנים לכל לרכיהן ולזה לא היו לוקטים אותן פירות אחר גידולן כדרך שאר פירות אלא עד שהיו נושרין מפני שהיו הפירות ממש של זהב ולא ידעו שעת גמר בישולן וגידולן ומייתי׳ ליה שנאמר ירעש כלבנון פריו גומר עיין פירוש רש״י לעיל ספ״ק ואמר כיון שנכנסו עובדי כוכבי׳ להיכל יבשו כו׳ ובירושלמי אמרו משעה שהעמיד מנשה ללם בהיכל יבשו כו׳: ואמר עתיד הקב״ה להחזירן שנאמר פרח גומר כבוד הלבנון ניתן לה. כן לריך להיות והיינו כבוד הלבנון של אותן פירות של זהב יוחזר להנתן לכהנים להיות פרנסתן ממנו וק״ל: וכבר אמר השם כו׳. לכאורה דלאו מלתא באנפי׳ נפשיה הוא אלא שהוא מוסב אדלעיל ונראה הא דמזכיר כהן גדול את השם עשר פעמים ביום זה העשירי הוא ע״ש עשר ספירות ועשר קדושות אשר זו למעלה מזו וע״פ כונה זו היה הכהן גדול גם כן כשמזכיר בשם י׳ פעמים זה אחר זה היה אומר בהרמת קולות י׳ זו למעלה מזו וע״ז אמר דכ״כ היה מגביה ומרים קולו בהשם עשירי עד שהיה נשמע קולו ביריחו שהיה רחוק מירושלים י׳ פרסאות דהשתא בכל אחד מהזכרת השמות היה מגביה קולו יותר משלפניו עד שמוסיף להשמע עד פרסה אחד ודו״ק: נשים שביריחו כו׳. ביסום דלריכין נשים הוא דבר מועט לגבי קישוט דלריכין הכלות וריח מועט דבעי הבישום היה מגיע עד יריחו אבל ריח הקישוט לא היה מגיע רק לירושלים גם לפי שכתבו התוספות כמו גבי כלה להתבשם לריך לומר דבעי כלה בישום טפי מנשים: *ריח קטורת מבין כותליה כו׳. דבאויר ודאי כבר נתבטל ריח הקטורת בזמן רב ההוא מיום חורבן שלה אלא מבין כותליה שהיה נקלט שם הריח היה עדיין:

הרי״ף כלה שבירושלים אינה לריכה להתבשם כו׳. קשה מה שאמר למעלה על בית אבטינס שהיו מזכירין אותן לשבח שלא יצאה כלה מבושמת מבתיהם שלא יאמרו ממעשה הקטרת הם מתבשמים והכא אמרינן שכל כלה שבירושלים אינה לריכה להתבשם מריח הקטרת ומה הוסיפו עוד בית אבטינס ושמא בית אבטינס שהיו עושים הקטרת על ידם נזהרו גם לאחר החורבן שלא לבשם הכלות שלהן שמא יאמרו מהקטורת שהיה בידם בזמן המקדש הן מתבשמות עכשיו:

יף מג ע״ב **בא** לו אצל פרו שנייה וכו׳ מאי שנא בוידוי ראשון דלא אמר ובני אהרן עם קדושיך ומאי שנא בוידוי שני דאמר ובני אהרן עם קדושיך תנא דבי ר׳ ישמעאל כך היא מדת הדין נותנת מוטב יבא זכאי ויכפר על החייב ואל יבא חייב ויכפר על החייב:

מדת הדין נותנת. כלומר כך יפה לומר שאחר שנתודה על עלמו ויהא זכאי ראוי לכפר על אחרים:

יף מד ע״ב **אמר** רב חסדא ז׳ זהבים הם זהב וזהב טוב וזהב אופיר וזהב מופז וזהב שחוט וזהב סגור וזהב פרוים
בראשית ב זהב וזהב טוב שנאמר °וזהב הארץ ההוא טוב
יף מה זהב אופיר דאתי מאופיר זהב מופז *שדומה לפז זהב שחוט שנטוה כחוט זהב סגור בשעה שנפתח כל החנויות

עיון יעקב

אין לריכה להתבשם. היינו בשמים הקטורה אבל לאחר הקטורה וכילה הריח ודאי לריכה להתבשם כדאמרינן לעיל בית אבטינס מזכירין לשבח וכו׳ עיין בחידושים של הרי״ף ז׳ נפתחות מאליהם. משבר אומר בזה החטא לפי שהבא לטמא פותחין לו כדאיתא לעיל דף ל״ח לכך מדה כנגד מדה נפתחו הדלתות מאליהם: ז׳ מיני זהבים הם. כי הזהב הוא שפע ברכה היורד משמים לארץ וכנגד ז׳ רקיעים הם ז׳ מיני זהבים זו למעלה מזו:

החנויות נסגרות זהב פרוים שדומה לדם הפרים רב אשי אמר חמשה הן וכל חד וחד אית ביה זהב וזהב טוב תניא נמי הכי בכל יום היה זהבה ירוק והיום אדום והיינו זהב פרוים שדומה לדם הפרים:

וזהב הארץ ההיא טוב, מכלל דאיכא זהב אחרינא: **שדומה לפז.** אבניס כמרגלית: **שנטוה כחוט.** מפני שהוא רך: **כל החנויות הנסגרות.** שאין מכר לזהב אחר מפני זה: **תניא נמי הכי.** שעל שם שדומה לדם הפרים נקרא זהב פרוים בדברי הימים:

תוספות [זהב טוב]. מפרש בירושלמי כשמורפין אותו אינו נחסר כלום. וזהב מופז. על שם מקומו:

אמר הבונה גם בדברים היקרי׳ והמעולים יש בהן השוב מחבירו הנה בזהב שהיא במתכות היותר יקר נמצא ממנו מין אחר מעולה על האחר. גם בצדיקים ושלמים מדרגות מדרגות יש ועיין אה"ב מסכת שבת:

מהרש"א ז׳מיני זהב ואלו הן זהב וזהב טוב כו׳. כתבו התוס זהב טוב מפורש בירושלמי כשמורפין אותו אינו חסר כלום עכ"ל ונראה לפי זה כמ"ש החוקרים הטבעיים כי יש ז׳ מיני מתכות והם מפעולות ז׳ כוכבי לכת וייחסו הזהב לפעולת השמש והכסף לפעולת הלבנה ולכך הזהב לעולם הוא כפל י"ב של כסף כמ"ש התוס׳ בפ׳ הזהב ובפ"ק דבכורות משום דמהלך החמה בשנה כי"ב מהלך הלבנה בחדשים שלה הרמז באותיות זהב שהוא קרוב במספר חלק י"ב ממספר כס"ף ולכך יש ג"כ ז׳ מיני זהב כי בו׳ מהם יש בהם סיגים מז׳ מיני מתכות האחרים אשר הם מפעולות הו׳ ככבי לכת האחרים אבל זהב הטוב הוא שאין בו סיג משאר ו׳ מיני מתכות רק מפעולת כוכבו שהוא השמש ולכך אינו חסר כלום ע"י צירף ולכך נקרא ג"כ טוב עמ"ש וירא אלהים את האור כי טוב גומר:

הוציאו לו פרק חמישי

מא יף מז **אמרו** עליו על רבי ישמעאל בן קמחית פעם אחת יצא וספר עם ערבי אחד בשוק ונתזה צנורא מפיו על בגדו ונכנס ישבב אחיו ושמש תחתיו וראתה אמן שני בניה כהנים גדולים ביום אחד. תנו רבנן ז׳ בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי אמרו לה הרבה נשים עשו כן ולא הועילו:

ירושלמי י"כ הוה דאיכו נראה שהלך י"כ בשוק רפ"א **פעם אחת.** *יום הכפורים היה: **צנורא.** רוק: **לא ראו קורות ביתי וכו׳.** ראיתי בתלמוד ירושלמי כל כבודה בת מלך פנימה וממשבצות זהב לבושה אשה צנועה ראויה לצאת ממנה כ"ג הלבוש ממשבצות זהב:

מהרש"א *דף מ"ז וא"ד בערסן כו׳. פרש"י האי זרד בערסן קאמר ויפה הוא לחולה כו׳ ע"ש והוא דחוק דזרד לאו הייני ערסן דזרד לד׳ וערסן לס׳ ובערוך פי׳ על הכהנים דזרד זרדו וזרד איתא כו׳ וא"ד ערסן כו׳ תרתי מילי ניניהו וז"ל זרד הוא עשבים כלומר רבתה חבילת קמחית ועלתה לגג כו׳ וכיון שפרש"י בלשון אחרון וא"ד בס"ז כו׳ לשון חבילי זרדים כו׳ ע"ש: **על רבי ישמעאל בן קמהית כו׳.** מתוך הסוגיא מוכח דעכ"פ שני יה"כ היה כ"ג אחד ולעיל בפ"ק דחשיב ד׳ כהנים בבית שני ששמשו זמן מה וכל שאר הכהנים לא הוציא כ"א את שנתו וכ"ל דרבי ישמעאל בן קמחית דהכא הייני ישמעאל בן פאבי שנזכר לעיל בד׳ כהנים ולעיל קרא אותו על שם אביו בן פאבי והכא ע"ש אמו בן קמחית ומשום דבעי לאסוקי מלתא דאמו זכתה לכך לז׳ בנים שהיו כ"ג וק"ל: **מה עשית שזכית לכך כו׳.** אלו הדבר בה בזכותה ולא בזכות איסה דאפשר שהיו מכירין איסה שלא היה לו זכות כ"כ ועוד אפשר שז׳ בניה אלו לא היו לה מאיש אחד אלא מב׳ כהנים והשני נשאה באלמנותה ולא היה כהן גדול וק"ל:

[קודם קאמר בגמרא שרבי חנינא התיר לשתות שחליים בשבת לרפואה ועל זה קאי]

מאי שנא רבי חנינא משום דבקי ברפואות הוה דא"ר יף מח חנינא מעולם לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה והא קא חזינן דחיה אימא וחיתה והא קא חזינא דמיתסי בסומקן אינהו וחיורן ריש כרעייהו קאמרינן:

אימא וחיותה. המכה:

אמר הבונה על פסוק הוא ענה אשר מלא את הימים במדבר כתב רש"י ז"ל על פירוש מאמר חז"ל בבראשית רבה פרשה כ"ב הוא היה ממזר והביא פסולין לעולם ולמה נקרא שמם ימים שאימתן מוטלת על הבריות דאמר רבי חנינא מימי לא שאלני אדם על מכת פרדה לבנה וחיה. ולענ"ד שיוכל לומר שהפרדות רמז לרשעי׳ ממזרים קשי עורף שאינם מולידי׳ מעשה טוב ומזיקים לבריות ואנשי זרוע ואלמים שאימתן מוטלת עליהם. ופין כולן הלבנות ויותר האדומות ורגליהן לבנות שהם הלבועי׳ רעים וחטאי׳ ועטאי׳ ומראים עצמם כאילו רגליהם רגל ישרה והלוכן טוב ולבן טהור הוא:

משנה נטל את המחתה בימינו ואת הכף בשמאלו מב היה מהלך בהיכל עד שהוא מגיע לבין שתי יף נא ע"ב פרוכות המבדילות בין הקודש ובין קודש הקדשים וביניהם אמה. ר׳ יוסי אומר לא היתה אלא פרוכת אחת בלבד שנאמר °והבדילה הפרוכת וגומר *החיצונה היתה שמות כ פרופה מן הדרום והפנימית מן הצפון מהלך ביניהם יף נב ע"ב עד שמגיע לצפון. הגיע לצפון הופך פניו לדרום מהלך משנה ז׳ כחלקה לג לשמאלו עם הפרוכת עד שהוא מגיע לארון. הגיע מש"ית כגמרא לארון נתן את המחתה בין ב׳ הבדים. צבר את הקטורת ע"ג גחלים ונתמלא כל הבית כולו עשן ויצא ובא לו דרך בית כניסתו ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון ולא היה מאריך בתפלתו שלא להבעית את ישראל. *ומשניטל ארון אבן היתה שם מימות הנביאי׳ הראשוני׳ יף נג ע"ב ושתיה היתה נקראת וגבוהה מן הארץ שלש אצבעות ועליה היה נותן את המחתה: גמ׳ *במאי עסקינן אילימא יף נב ע"ב במקדש ראשון מי הוי פרוכת ואלא במקדש שני מי עיין בפ"ג דהוריות הוה ארון והתניא משנגנז ארון נגנז עמו צנצנת המן רפ"א וצלוחית שמן המשחה ומקלו של אהרן בשקדיה ופרחיה וארגז ששלחו פלשתים דורון לה׳ אלהי ישראל שנאמר °ולקחתם את ארון ה׳ ונתתם אותו אל שמואל א העגלה ואת (כל) כלי הזהב אשר השבותם לו אשם תשימו

עיון יעקב

וכלן שמשו בכהונה גדולה. מדלא קאמר וכולן היו כהנים גדולים נראה דבאמת לא היו כהנים גדולים ממש רק שאירע פסול בכ"ג אחד מהן שמשו כמבואר בש"ס שם בני מעשים כאלו:

תשימו בארגז מצדו ושלחתם אותו והלך. ומי גנזו יאשיהו מלך יהודה מה ראה שגנזו מצא כתוב בו
דברים כח °יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי
ד"ה ב' לה אשר לא ידעת וגומר עמד וגנזו שנאמר °ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושי' לה' תנו את ארון הקודש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל כי אין לכם משא בכתף עתה עבדו את ה' אלהיכם ואת עמו ישראל ואמר ר' אלעזר אתיא שמה שמה ואתיא דורות דורות ואתיא משמרת משמרת לעולם במקדש שני ומאי הגיע לארון מקום ארון והא קתני נתן את המחתה בין ב' הבדי' אימא כבין ב' הבדים:

מהלך בהיכל. נכנס ומהלך לתוכו למערב: שתי פרוכות. פרופות מן הצפון לדרום אחת חיצונה ואחת פנימית:
מין כא מקומו ובינידהן. אויר אמה (*טרקסין כך נקרא כותל מחיצה שהפסיק במקדש ראשון): החיצונה פרופה מן הדרום. רבנן קאמרי לה: פרופה. ראשה כפולה נגד החיצון ונאחזת בקרס של זהב להיות פתוחה ועומדת: מהלך ביניהם. נכנס בפריפת הדרום ומהלך ביניהם עד שמגיע לפריפת הצפון: הגיע לצפון. ומשנכנס לתוך החלל: הפך פניו לדרום. לילך עד בין הבדים שהוא באמצע החלל כדאמר מר ארון שעשה משה היה לו אויר עשר אמות בבית קדשי הקדשי' לכל רוח ורוח: מהלך לשמאלו עם הפרכת. שהמהלך מצפון לדרום שמאלו למזרח והפרוכת היתה למזרח החלל לבין ב' הבדים והבדים היו ארוכים עד הפרוכת ראשו אחד למערב והשני לו למזרח אחד בראש ארון לצפון ואחד בראשו לדרום ואורך אמתים וחצי של ארון ביניהם: דרך כניסתו. כשם שנכנס כשהלך לדרום עד שהגיע לארון פניו כלפי דרום כך כשיצא לא הפך את פניו לצאת אלא יוצא דרך אחוריו ופניו לארון: בבית ההיצון. בהיכל: [נביאים ראשונים. דוד ושמואל מפרש במסכת סוטה]: תשימו בארגז מצדו. אלמא גבי ארון הוה קאי ומגילה שמעי' שעמו נגנז: יולך ה' אותך. ודאג שמא יגלה לבבל: תנו את ארון וגו'. והלא שם היה נתון אלא לומר שגנזוהו שם: אתיא שמה וכו'. כתיב בארון אשר אועד לך שמה וכתיב בצלוחית המן ותן שמה מלא העומר מן ואתיא צלוחית מצלוחית [המן]: דורות דורות. כתיב בצלוחית למשמרת לדורותיכם וכתיב בצלוחית שמן משחה קדש יהיה זה לי לדורותיכם ואתיא מקלו של אהרן מצלוחית מן במשמרת משמרת דכתיב ביה למשמרת לאות לבני מרי: כבין בית הבדים. כאילו היה שם ונותנו ביניהם:

הריטב"א ז"ל היתה פרופה מן הצפון. כדאיתא בגמרא דלכ"ע פתח המוכה לקדשי הקדשים בצפון היא וטעמי' דמילתא פריב"א ז"ל שאילו היה נכנס מן הדרום היה הולך משמאלו כלפי ארון ולפיכך נכנס דרך צפון כדי שיהיה ימינו כלפי ארון וגם כשיוצא כך הוא יוצא כדרך כניסתו וימינו כלפי ארון: מי הוה פרוכת אמה טרקסין (כך נקרא) הוא כותל מחיצה שהפסיקה במקדש ראשון אבל במקדש שני שהיה גבוה ק' אמה לא עשאוה לפי שלא היה עביה אלא אמה ואין יכולה לעמוד בגובה ק' אמה ולהוסיף על עביה א"א דכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל ומספקא להו במקום מחיצה אי כלפנים אי כלחוץ ועביד ב' פרוכות

נקבוע ביניהם אויר מקום המחיצה ופירוש טרקסין פנים וחוץ כן פרש"י ז"ל וכ"כ הריטב"א ונקרא כן מפני שהוא בספק זה כי פרק בל' יון חוץ ופין הוא פני' ע"כ: ועוד להריטב"א בשקדים ופרחים פי' שאע"פ שכתוב ויגמול שקדים נשארו שם מקנת פרחים כמות שהיו כדי להגדיל הנס וכן פר"י ז"ל:

מהרש"א *שאת משוקדים מהר כו'. עיין פרש"י ובתוס' בזה ובחומש פרש"י גבי לא והלחם בעמלק מחר בעת המלחמ' הכי נלב עכ"ל וכתב הרא"ם דלא כאיסי שאמר ה' אין להם הכרע כו' ע"ש ומיהו במשוקדי' פרש"י בחומש כאיסי דאין לו הכרע וצ"ל דבחומש פירש לפי מה שהוא פשוטו ביותר ובמשוקדי' אין בו הכרע כלל גם לפי פשוטו וק"ל: דף כ"ג מאי דרוש כי בענן אראה על הכפורת כו'. ר"ל אל יבא בכל עת גו' כי במקו' אלא ר"ל אלא בענן אראה גו' ובי"ת בענן במקו' עם דהיינו שיתקן מבחוץ ויכנס עמו הענן של עשן קטורת ורש"י בחומש שפירש ומדרשו לא יבא כי אם בענן הקטורת בי"ה עכ"ל ודאי דלא נתכוין לדרש הצדוקים דהכא אלא לפי מדרשו יהיה ב' בענן מורה על הזמן דלא יבא שם אלא ביום שלויתי לך להעלות ענן עשן הקטורת שם דהיינו בי"ה אז הותר לכ"ג לבא שם אפילו בלא ענן הקטורת דהיינו להזות לפני ולפנים בדם הפר והשעיר כדלקמן במתני' ורש"י בחומש שביק דרשה דהכא שאמר מלמד שנתן בה מעלה עשן משום דאף דרשה כי אם בענן הקטרת בי"ה הוא יותר פשוטה:

רבי יוסי אומר חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח: מג נב ע"א

זה המאמר קלר נאמר בגמרא על ענין כניסת כ"ג לקדש הקדשים בלאיתה מקום היה מהלך בין שלחן ומנורה ובפי' יש ענין ארוך כי רש"י פי' חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח אלא כל אחד ואחד מתפלל לעצמו שנאמר אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה הילכך חביב הוא שלוחן ליכנס בפומבי' והריטב"א כתב על זה וז"ל עיקר הפי' כדפר"ח שמרוב חבתן לא הצריכן לשליח בי"ה אע"פ שכניסתה חמורה יותר שהרי אף בשאר הימים כשנכנס להיכל צריך מעיל בפעמונים משום ונשמע קולו בבאו אל הקדש ואילו בי"ה נכנס לפני ולפנים בבגדי לבן שאין שם משמיע קול אבל מה שפירש רש"י ז"ל שלא הצריכן כו' שכל אחד מתפלל ושואל צרכיו אין פי' זה נכון חדא שאף בנכרים כתיב ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי ועוד כי מה ענין זה לשמועתינו אלא הנכון כמו שפירשנו וכן פירשו התוס' עכ"ל:

אמר רבי אלכסנדרי אריב"ל המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחריו ואח"כ יתן שלום א"ל רב מרדכי כיון שפסע שלש פסיעות לאחריו התם איבעי ליה למיקם משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו תניא נמי הכי המתפלל צריך שיפסיע שלש פסיעות לאחריו ואחר כך יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו שלא התפלל ומשום רבי שמעיה אמרו שנותן שלום לימין ואחר כך לשמאל שנאמר °מימינו אש דת למו ואומר °יפול מצדך אלף ורבבה מימינך מאי ואומר וכי תימא אורחא דמילתא היא למיהב דף נג ע"ב דברים לג תלים צא

עיון יעקב

חביבין ישראל שלא הצריכן הכתוב לשליח. עיין פירוש רש"י והריטב"א הטיב עליו ול"נ הפי' כפשוטו דספיר הטיב ר"י דמה שאמרו דלאו או"ח. ארעא משום סכנה ליהנות עיניו ממנו ע"ז קאמר שהרי חביבין ישראל אם עושין רצונו הקב"ה בעצמו הולך עימהם כדכתיב אם אין פניך הולכים וכדאיתא לאריה בסנהדרין פ"ד דף ל"ח ע"ב א"ל הימנותא בידן דאפילו בפרוונקא נמי לא קבלינהו ע"ש בפירש"י פרוונקא שליח מוליך ומביא:

למיהב בימין תא שמע יפול מצדך אלף ורבבה מימינך רבא חזייה לאביי דיהיב שלמא לימיניה ברישא א"ל מי סברת לימין דידך ולשמאל דידך שהוא ימינו של הקב"ה א"ר חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאביי ורבא דפסעי להו שלש פסיעות בכריעה אחת:

התם מיבעי ליה למיקם. במקום שהפסיעות כלות ולא לחזור לאחר ואם לא עשה כן נראה כמי שלא נטל רשות ליפטר וראוי לו שלא התפלל גרסי' כלו' מה היה לו אם לא התפלל כמו ראוי לו שלא בא לעולם: מימינו אש דת. אלמא ימין עדיפא: ורבבה מימינך. הימין קובלת רבבה מזיקין: וכי תימא אורחא דמלתא היא. שהימין מוכנת להשתמש בה ולכך ניתנו הלוחות בימין ולאו חשיבות דימין היא: לשמאל דידך. שהוא ימינו של הקב"ה שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכינה למול פניו שנא' שויתי ה' לנגדי תמיד:

תוספות וכי תימא אורחא דמילתא למיהב בימין. נראה לפרש כלומר אדרבה כי היכי דהתם יהב קודשא בריך הוא מימינו הכי נמי המתפלל צריך שיתן שלום לימין שלו ברישא ת"ל יפול מצדך אלף אלמא דיש לבקש על כנגד השמאל ברישא והדר בימין וטעמא הוי דהוי לימין הקב"ה ברישא:

מהרש"א צריך שיפסיע ג' פסיעות כו'. עיין הטעם בב"י טור א"ח סימן קכ"ג ע"ש ושמעתי עוד טעם בזה והוא מפורש בפ' חלק גבי נ"נ דרהט שלש פסיעות ואתא גבריאל כו': שנותן שלום לימין ואחר כך לשמאל כו'. שם בטור מפורש כשאומר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאל וכשיאמר הוא יעשה שלום עלינו הופך פניו לימין כו' עיין שם והיינו כדמסיק לימין ושמאל של הקב"ה כשאומר עושה שלום במרומיו למעלה ששם הרחמים הופך פניו לימין של הקב"ה וכשאומר הוא יעשה שלום עלינו כו' למטה הופך פניו לצד שמאל של הקב"ה המורה על מדת הדין וק"ל: וכ"ת אורחא דמילתא כו' תלמוד לומר יפול מצדך גומר. דהוי לימין הקב"ה כו' ולפי זה אביי בסמוך דטעה ויהיב שלמא לימין דידיה ברישא לא הוה שמיעא ליה הך דרבי שמעיה והענין שבאלו ג' פסיעות בכריעה יש להכניע מדת הדין וע"כ מתחיל בשמאל שהוא ימינו של הקב"ה שהם הרחמים שיכופו את מדת הרוגז ומייתי ליה מהאי קרא יפול מצדך אלף ורבבה גו' שהם המקטרגים של אדם מג' הצדדים שבאלו ג' הכריעות מג' צדדים יכניע ויתיש כחם כההוא דאמרינן פ"ק דקדושין מחסיד שהיה בב"ה שהיה שם מזיק אחד כנחש בז' רישין בכל כריעה מז' כריעות נפל חד רישיה דנחש והם ז' כוחות הטומאה של נחש הקדמוני כמפורש שם ובפ"ק דב"ק:

מד שם **רבי** חנינא בן דוסא הוה קאזיל באורחא שדא מטרא עליה אמר לפניו רבון העולמים כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער פסק מיטרא כי אתא לביתיה אמר רבון העולמים כל העולם בצער וחנינא בנחת אתא מטרא א"ר יוסף מאי אהניא ליה צלותיה דכהנא רבא לגבי רבי חנינא בן דוסא:

וחנינא בנחת. שאין לו זריעה בשדות:

מהרש"א כל עולם כולו בנחת וחנינא כו'. לכאורה קשה היאך היה מתפלל כך וכי משום צער דידיה לא יהיה נחת לכל העולם דאינו נראה שחסיד זה יאמר כן משום דכל עולם כיון בשבילו כדאמרינן התם ונ"ל דבאותה שעה עדיין לא היה צריך כל עולם למטרא עד שבא לביתו ולזה בדרך היה מתפלל כיון דכל עולם בנחת יהיה גם לחנינא נמי נחת שיפסוק המטר שאז יהיה ג"כ לעולם נחת כיון שלא נצרכו למטר עדיין וכשבא לביתו שנצטרך עולם למטר התפלל גם שחנינא בנחת שאין לו שדות העולם כולו בצער שיש להם שדות וצריכין עתה למטר:

הרי"ף וחנינא בנחת פירש"י שאין לו זריעה בשדות הכוונה לרש"י שאם חנינא בנחת הוא שהיה בביתו שאין לו צער מהגשמים שבחוץ א"כ כל העולם שהיו בביתן ג"כ הם בנחת ואיך אמר כל העולם בצער וחנינא בנחת לכך פירש וחנינא בנחת שאין לו זריעה בשדות א"כ כל העולם שיש בידם זריעה בשדות הם בצער. וא"ת גם יש הרבה בני אדם שאין להם זריעה ואיך אמר כל העולם בצער מ"מ כל העולם צריכין למטר מפני ריוח השער במזונות אבל ר"ח לא היה זקוק למזונות כי די לו בקב של חרובין בין יהיו מזונות ביוקר או בריוח אבל עדיין קשה לרש"י כיון שחנינא בנחת הוא מפני שפרנסתו אינה במזונות התבוא' אלא בחרובין א"כ למה הוצרך רש"י לפרש וחנינא בנחת שאין לו זריעה בשדות הו"ל לפרש וחנינא בנחת לפי שאינו זקוק לתבואה כי אם לקב של חרובין ואע"פ שהיה לר"ח זריעה בשדות מ"מ היה בנחת מצד מזונותיו כיון שאינו זקוק לתבואה אלא לחרובין ושמא אם היה לו זריעה אף ע"פ שאינו זקוק למזונות התבואה היה מצטער על הפסד ממונו בזריעה ומכל מקום לא היה צורך לרש"י לפרש כן:

מה שם **תנו** רבנן מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו ונמנו אחיו הכהנים ליכנס אחריו התחילו הן נכנסין והוא יוצא אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך אמר להם קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל בית המקדש שלא יחרב א"ל אל תהי רגיל לעשות כן שהרי שנינו לא היה מאריך בתפלתו כדי שלא להבעית את ישראל. פיסקא יצא ובא לו דרך כניסתו מה"מ אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן אמר קרא °ויבא שלמה (ד"ה ב א') לבמה אשר בגבעון ירושלים וכי מה ענין גבעון אצל ירושלי' אלא מקיש יציאתו מגבעון לירושלים לביאתו מירושלים לגבעון מה ביאתו מירושלים לגבעון פניו כלפי במה כדרך ביאתו אף יציאתו מגבעון לירושלים פניו כלפי במה כדרך ביאתו. וכן כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם כשהם נפטרים לא היו מחזירין פניהם והולכים אלא מצדדין פניהם והולכים. וכן תלמיד הנפטר מרבו לא יחזיר פניו ויצא אלא יצדד פניו ויצא כי הא דר"א כי הוה מיפטר מיניה דרי יוחנן כי הוה בעי ר' יוחנן לסגויי הוה גחין וקאים רבי אלעזר אדוכתיה עד דהוה מכסי רבי יוחנן מיניה וכי הוה בעי
רבי

(בגליון: שחשבו שמא הוא עשה כדעת הצדוקים וכינף בלאהו רש"י)

עיון יעקב

הוה קאזיל באורחא. ודאי הי' שלוחי מצוה לכך מיד הי' נשמע תפלתו דאי לדבר הרשות לא היה מעכב המטר לברכה ואפשר לומר דכ"ב עצמו הי' על דרך זה דלכך התפלל בלשון זה אל יכנסו לפניך תפלת עוברי דרכי' ולא אמר הולכי דרכים דסתם הולכי ים לפרש הולכי לדבר מצוה כדאמרי' בסוכה דף כ"ו משא"כ עוברי משמע מלשון עוברי עבירה כדרכם של העוברין שלא לדקדק במצוה כשהם על הדרך על אלו התפלל שלא ישמע תפלתם משא"כ הצדיקים כמו ר' חנינא בן דוסא: כל העולם כולו בצער וחנינא בנחת. עיין פירש"י וחידושי הרי"ף וצ"ל דה"ק כל העולם כולו בצער שהתפללו כשהייתי בדרך על הגשמים ולא נשמע תפלתם שפסק מטרא וחנינא בנחת שנשמע תפלתי כדאמרי' ריח ניחוח נחת רוח שאמרתי ונעשה רצוני: מעשה בכהן גדול א'. בירושלמי אי' שהי' שמעון הצדיק זהו א' המיוחד שבכהנים: אמרו לו מפני מה הארכת. ואת דלא שאל הוא להם למה נכנסין לפי שהוא ילך דרך אחוריו כבניסתו ולא ראה אותם אבל הם ראו אותו יוצא ושאלו לו מפני מה וכו':

רבי אלעזר לסנויי הוה אזיל לאחוריה עד דדוה מכסי מיניה דרבי יוחנן. רבא כי הוה מיפטר מיניה דרב יוסף הוה אזיל לאחוריה עד דהוו מנגפן כרעיה ומתוסאן אסקופתא דבי רב יוסף דמא אמרו ליה לרב יוסף הכי קא עביד רבא א"ל יהא רעוא דתרום רישך אכולא כרכא

ויבא שלמה וגו'. והיה לו לכתוב מן הבמה אשר בגבעון לירושלים או אל במה אשר בגבעון מירושלים. בגבעון היתה קדושה שם ומזבח שעשה משה והיה הולך ומקריב שם: מקיש יציאתו מגבעון לירושלים לביאתו מירושלים לגבעון. והכי משמע קרא ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון דרך הליכתו וכן לירושלים בשובו מגבעון היתה כביאה ראשונה: וישראל במעמדם. העומדים בעזרה במקום כל ישראל על קרבן התמיד דכתיב תשמרו להקריב לי היו עומדים ומשמרים על קרבנם: עד דהוה מכסי מיניה דרבי יוחנן. שאין ר' אלעזר רואהו: מיניה דר' יוחנן. שאין ר"י רואהו מחזיר פניו: אמרו ליה לרב יוסף. שהוא היה מאור עינים ואינו מכיר בדבר: תרום רישך. תהיה ראש ישיבת הכרך:

מהרש"א שנאמר ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירושלים כו'. כצ"ל ועיין פרש"י וליכא דתלמודא דקאמר וכי מה ענין גבעון אצל ירושלים כו' ה"פ מדלא כתיב מבמה אשר בגבעון לירושלים או לבמה אשר בגבעון מירושלים אלא בגבעון ירושלים משמעו כאילו ירושלים הוא גבעון וע"ז קאמר וכי מה ענין כו' דודאי גבעון אין זה ירושלים ותרי מקומות הם אלא דכתיב כן להקיש ביאתו כו': יהא רעוא דתרום רישך אכולא כרכא. ר"ל בימי אביי היו ב' ישיבות דהיינו ישיבת אביי וישיבת רבא בב' כרכין וברכו רב יוסף שיהיה ראש ישיבה לב' הישיבות שבב' הכרכין וכן הוה ליה כשמת אביי בא ישיבת אביי לרבא כמפורש פרק הרואה בהלוואות דבר הדיא וק"ל: *שחונה מעליותא היא כו'. דה"ל להתפלל שתהא שנה זו כדרכה אבל שחונה משמע יותר מכדי צרכה ולכך פריך שחונה יותר מכדי צורך מעליותא היא בתמיה הא גריעותא היא דהכי אמרי' בפ' סדר תענית והיינו דהטבעיים שהם קר וחם ולח ויבש אם גבר הא' כי הכא שהחום גבר הוה לגריעותא וה"ה דה"מ למפרך בגשומה יותר מדאי וכי מעליותא היא דגשמים מרובים יותר מדאי נמי גריעותא היא כדאמרינן התם ומשני דה"ק אם תהיה השנה שלא כדרכה דהיינו שתהיה חמה ביותר תהיה ג"כ בזה שלא כדרכה שתהיה גשומה ביותר דהיינו לא דבזה תתקן התבואות ותהיה השנה חם ולח וק"ל: *לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה כו'. עפ"ה לא יסור שבט מיהודה גו': *ולא יהיה עמך צריכין לפרנסה זה מזה כו'. נראה דאין לפרש לענין צדקה שלא יהיו צריכין זה לזה לקבל צדקה דהא כתיב כי לא יחדל אביון גו' אלא דר"ל שגם במשא ומתן לא יהיו צריכין זה לזה וע"ד דאמרי' פ"ק דסנהד' אין הבור מתמלא מחוליתו אלא תפשיטו ידיכם בגדוד ע"ש:

הרי"ף עד דהוה מכסי רבי יוחנן מיניה. פרש"י שאין רבי אלעזר רואהו ועוד פרש"י עד דהוה מכסי מיניה דר' יוחנן שאין ר"י רואהו מחזיר פניו והדין עמו לפי דהכא אמר מכסי מיניה דר"י משמע דרבי אלעזר היה מכוסה מר' יוחנן דהיינו שלא היה ר' יוחנן רואהו לר' אלעזר אבל לעיל אמר מכסי ר"י מיניה משמע דרבי יוחנן היה מכוסה מר' אלעזר דהיינו שלא היה ר"א רואהו. וצריך לדקדק בגמרא שאמר קודם ונכסי רבי יוחנן מיניה ולא אמר כי הכא דמכסי מיניה דרבי יוחנן והדבר מבואר שלמעלה איירי שהיה ר' יוחנן עובר ור' אלעזר נחין ועומד ומשעה שעבר ר' יוחנן שוב לא ראהו לרבי אלעזר ונתכסה ממנו לכך אמר שהיה שוהה ר' אלעזר ועומד עד שנתכסה רבי יוחנן ממנו ולא ראהו עוד רבי אלעזר אבל הכא שר' יוחנן היה עומד ורבי אלעזר הולך מאתו והחזיר פניו לנגד ר' יוחנן שהיה הולך לאחוריו עד שרבי יוחנן שוב לא ראה לר' אלעזר אז הפך עצמו לאחוריו ואילו היה רוצה ר' אלעזר שלא לראות לר' יוחנן בידו היה לחזור דרך אחוריו לא היה רואהו אלא היה נוהג בו כבוד שכל זמן שהיה ר' יוחנן רואה לרבי אלעזר היה ר"א הולך לאחוריו עד שרבי יוחנן לא היי אפשר לראותו אז הפך עצמו לילך דרך כל הארץ:

פיסקא משניטל הארון וכולי משנגנז לא קתני אלא מו
משניטל תנן כמ"ד ארון גלה לבבל דתני' שם ע"ב
רבי אלעזר [אליעזר] אומר ארון גלה לבבל שנאמר
°ולתשובת השנה שלח המלך נבוכד נצר ויביאהו בבלה דה"ב ב לו
עם כלי חמדת בית ה' וימלך את צדקיהו אחיו על יהודה
וירושלים ר"ש בן יוחאי אומר ארון גלה לבבל שנאמר
°אשר לא יותר דבר אמר ה' אלו עשרת הדברות שבו מלכים ב כ
רבי יהודה *(בן לקיש) אומר ארון במקומו נגנז שנאמר רש"א וי"ז
°ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני שם א ח
הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם עד היום הזה ופליגא דה"ב ב ה
דעולא דאמר עולא שאל רבי מתיא בן חרש לר"ש בן
יוחאי ברומי וכי מאחר שר' אלעזר מלמדנו פעם ראשונ'
ושניה ארון גלה לבבל ראשונה הא דאמרן ויביאהו
בבלה עם כלי חמדת בית ה' שניה מאי היא דכתיב
°ויצא מן בת ציון *כל הדרה מאי כל הדרה חדרה איכה א
אתה מה אתה אומר אמר לו שאני אומר ארון במקומו דף נד
הוא נגנז שנאמר ויאריכו הבדים ויו גו ראשי הבדים
מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה ויהיו שם
עד היום הזה ירושלמי ורבנן אמרי בלשכת דיר
העצים נגנז:

ויביאהו בבלה. ליהויכין: עם כלי חמדת. הוא הארון: ויאריכו הבדים וגו'. סיפיה דקרא ויהיו שם עד היום הזה: ופליגא דעולא. הא דתניא רבי שמעון אומר ארון גלה לבבל: ראשונה ושניה. כלומר משני מקראות: כל הדרה הדרה. הגנוז בחדרי חדרים:

מהרש"א ארון גלה לבבל שנאמר ולא יותר גומר. דלעיל מיניה כתיב לא היה דבר אשר לא הראיתים דהיינו שהראה להם הספר תורה בארון דמקרי דבר ועלה קאמר קרא ונשא כל אשר גו' בבלה ולא יותר דבר גומר והיינו הדבר אשר הראם: כל הדרה חדרה כו'. ה' מתחלף בח' באותיות אחה"ע גם בצורתה קצת כדאמרינן פרק הבונה לא יכתוב ההי"ן חיתי"ן כו' וק"ק אמאי לא משמע ליה מלשון הדרה כפשטיה שהארון הוא הדרן של ישראל כדמשמע ליה לעיל מלשון חמדה:

ארון

עיון יעקב

יהא רעוא דתרום רישך אכולה כרכא. כיון שעשה כולי האי משום כבוד תורה וכל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות ונולד שהנה יאכל פריה מדה כנגד מדה: אבן היתה שם. פי' הרד"ק בר"ה ב' ל"ה פ' ג' בעת שבנה שלמה את הבית וידע שעתיד לחרוב בנה מקום לגנוז בו את הארון למטה במטמוניות עמוקות ועקלקלות והאבן הזאת היי מכסה למקום ההוא עכ"ל: ר"א אומר ארון גלה לבבל. אפשר דר"א אזיל לשיטתו שס"ל בשבועות דף ט"ז דקדושה ראשונה קדשה לשעתו ולא קדשה לע"ל לכך לא הוצרכו לגנוז, ומאן דסבר קדשה לע"ל בעי גניזה, כדין ס"ת שבלה שטעון גניזה:

הרי"ף ארון במקומו נגנז שנאמר ויראו ראשי הבדים. ותימא למה לא הביא ראיה מדכתיב בישעיהו תנו הארון בבית וגו' כמו שאמרו למעלה בברייתא ופרש"י תנו את הארון והלא שם היה נתון אלא שגנזוהו שם אפשר דלא דייק תנו מלשון גניזה ואת"ל שהוא לשון גניזה התם קאמר תנו את הארון בבית אשר בנה שלמה דהיינו בבית המקדש אבל לא פרט באיזה מקום מן המקדש נגנז ולכך הביא פסוק זה דכתיב ויראו ראשי הבדים שהוא בית קדש הקדשים ויהיו שם עד היום הזה ונלמד שנגנז במקומו:

מז שם **אמר** רב נחמן תנא והכמים אומרים ארון בלשכת דיר העצים הוא נגנז. אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא מעשה בכהן אחד שהיה מתעסק וראה את הרצפה שהיא משונה מחברותיה בא להודיע את חביריו ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצאה נשמתו וידעו ביחוד ששם הארון נגנז (ש"מ). מאי הוה קא עביד. א"ר חלבו מתעסק בקרדומו היה תנא דבי ר' ישמעאל שני כהנים בעלי מומין היו שהיו מתליעין בעצים ונשמטה קרדומו של א' מהן ונפלה שם (ונצתה אור) [ויצתה אש] ואכלתו:

מתעסק. בטיול ושחוק: הרצפה משונה. אחת מן הטבלאות של שיש שברצפה ראה גבוה מחברותיה והבין דסלקוה ומאחר שהסדרוה שם: ביחוד. בבירור: מתליעין בעצים. דתנן כל עץ שיש בו תולעת פסול למזבח: בעלי מומין. שאינן ראוין לעבודה אחרת:

מהרש"א בלשכת דיר העצים כו' תנ"ה מעשה כולי על כרחך לא כמ"ד גלה לבבל ולא כמ"ד במקומו נגנז דזה המעשה ע"כ בכהן בית שני היה שלא היה להן ארון ובמקום שהיה ארון גנוז שם דהיינו במקומו בקדשי קדשים לא היה שום אדם נכנס שם גם מדהיה מתעסק בקרדומו משמע ליה דמקום חולין היה דהיינו לשכת עצים:

מח שם מלכים א ח **כתיב** ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים וגו' מכאן שארון במקומו נגנז אמר ליה רבא לעולא מאי
דה"ב ה משמע א"ל דכתיב עד היום הזה וכל היכא דכתיב עד
שופטים א היום הזה לעולם הוא והא כתיב ואת היבוסי יושב ירושלים לא הורישו בני בנימין וישב היבוסי את בני בנימין בירושלים עד היום הזה ה"נ דלא גלו והא תניא רבי יהודה אומר נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה שנא'
ירמיה ט על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי
פי' הכים נצתו מבלי איש עובר. ולא שמעו קול מקנה מעוף
ועי"ש רש"א השמים ועד בהמה נדדו הלכו בהמה בגימטריא הכי הוו ותניא ר' יוסי אומר ז' שנים נתקיימה בא"י גפרית ומלח. וא"ר יוחנן מ"ט דרבי יוסי דאתיא ברית ברית
דניאל ה כתיב הכא והגביר ברית לרבים שבוע אחד וכתיב
ירמיה כח התם ויאמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם
עין קונה ובי"ש מה התם שבוע אחד אף הכא שבוע א' א"ל התם כתיב
יפ"ת שם. הכא לא כתיב שם וכל היכא דכתיב שם לעולם הוא
דה"א ד (והאמר רב יוסף מ"ד) [מיתיבי] ומהם מן בני שמעון (אשר) הלכו להר שעיר אנשים חמש מאות ופלטיה ונעריה ורפיה ועזיאל בני ישעי בראשם ויכו את שארית הפליטה (אשר) לעמלק וישבו שם עד היום הזה הכי נמי דלא גלו (והא אמר מר דגלו) [ו] כבר עלה סנחריב [מלך אשור] ובלבל את כל האומות. שנאמר ואסיר
ישעי' י גבולות עמים ועתודותיהם שושתי:

נ"ב שנים. היו מחרבות ירושלים בגלות צדקיהו עד פקידת כורש שעלו לבנות הבית שהרי לסוף ע' שנה *לכיבוש יהויקים
נ"י ב: גלות היתה הפקידה כמו שכתוב במגילה וי"ח שנה היה מכיבוש יהויקים עד חרבות ירושלים. דאמר מר גלו לבבל בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט ופי' גלות יכניה בשבעה (לגלות) לכיבוש יהויקים שהוא שמונה לנבוכדנאצר גלה צדקיהו וגלותו לחרבות ירושלים בי"ח לכיבוש יהויקים שהוא י"ט לנבוכדנאצר דאמר מר שנה ראשונה כיבש נינוה שניה עלה וכיבש יהויקים: עד בהמה. בהמה בגימטריא נ"ב הוו: והגביר ברית לרבים. בספר דניאל כתיב והכי מפרש ליה ר' יוחנן אותו ברית האמור בגפרית ומלח שנאמר בו על אשר עזבו את ברית ה' הגבירו (בו) האויב על ישראל שבוע א': לרבים. לשרים כמו וכל רבי מלך בבל:

הריטב"א ז"ל נ"ב שנה. פי' כי מן החרבן ועד השלום ע' שנה דפקידה שהיתה בימי כורש נ"ב שנה כי מגלות יהויכין ועד גלות צדקיהו והחרבן היו י"ח שנה כדאמרי' גלו בשבע וכו' כדפרש"י ז"ל:

מהרש"א והכתיב ואת היבוסי כו'. ק"ק השתא דאכתי לא אסיק אדעתיה למימר הכא לא כתיב שם כו' אמאי לא תקשי ליה מקרא דכתיב באורייתא כאשר עשה לבני עשו גו' וישבו תחתם עד היום הזה וכבר עלה סנחריב ובלבל כל הארצות כו' כדפריך לקמן: והגביר ברית לרבים שבוע אחד גו'. בקרא מסיים וחצי שבוע ופרש"י שם דטיטוס עשה ברית עם ישראל שבוע אחד ואחר כך לא קיים בריתו עמהם כי בחצי שבוע השבית ושפר הברית:

הרי"ף ותניא ר' יוסי אומר שבע שנים וכו'. הא דאיצטריך להביא ברייתא זו דר' יוסי ובברייתא דאשונה דר' יהודה שני לאותובי ליה אפשר דאיכא למדחי דילמא על ההרים הוא שלא היה איש עובר ונכתו ולא שמעו קול מקנה נ"ב שנים כמנין של בהמה אבל בירושלים ישבו בה עד עולם לזה הביא ברייתא דר' יוסי דאמר שבע שנים נתקיימה בארץ ישראל גפרית ומלח וירושלים היא ארץ ישראל הרי שלא נתקיימה לעולם: בהמה בגי' הכי הוה. וצריך לבקש מנין לר' יהודה לדרוש בגי' ולא הוי כפשוטו מעוף השמים ועד בהמה היינו בהמת השדה. נראה לדקדק בכתוב עד בהמה כיון שהזכיר הכתוב למעלה ולא שמעו קול מקנה דהיינו מקנה של בהמה היה לו לסמוך שם ולומר מבהמה עד עוף נדדו הלכו ומדכתיב עוף אצל מקנה וחוזר לומר עד בהמה משמע שבא לומר עד זמן נ"ב שנה שהוא גי' של בהמה נדדו הלכו. ועוד דקדק דהל"ל מעוף השמים עד בהמה ומדכתיב ועד בהמה הוא לרמוז עד שיעור השנים שעולה בהמה בגי' נ"ב שנה:

רב יהודה רמי כתיב ויאריכו הבדים ויראו ראשי
מט שם מלכים א ח הבדים וכתיב ולא יראו החוצה הא כיצד (דוחקין ובולטין בפרוכת) נראין ואינן נראין תניא נמי הכי
וד"ס (ויאריכו הבדים) [ויראו ראשי הבדים] יכול לא יהיו זזין ממקומן תלמוד לומר (ויראו ראשי הבדים אי ויראו ראשי הבדים) [ויאריכו הבדים] יכול יהו מקרעין ויוצאין בפרוכת ת"ל ולא יראו החוצה (אי ולא יראו החוצה יכול

עין יעקב

וכל היכא דכתיב עד היום הזה לעולם הוא. עיין ברש"י בסוטה דף מ"ו ע"ב גבי לוז שפירש"ש כן וכאן קאי בתיובתא ע"ש בחידושינו שישבתי בטוב ע"ש. ומה שמקשה מהרש"א הא דלא מקשה מקרא דכתיב באורייתא בפרשת יגרים וישבו תחתיו עד היום הזה וכבר בלבל י"ל דניחא ליה להקשות דברי קבלה מדברי הקבלה משא"כ אד"ה רי"ל לשון תורה לחוד:

יכול לא יהו נוגעין ת"ל ויראו) הא כיצד דוחקין ובולטין ויוצאין בפרוכת ונראין (כמין שני) [כשני] דדי אשה
ש"ה א שנאמר °צרור המור דודי לי בין שדי ילין א"ר קטינא
בשעה שהיו ישראל עולין לרגל (מגלין) [מגללין] להם את הפרוכת ומראין להם את הכרובים שהיו מעורין זה בזה והיו אומרים להם ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר עם נקבה:

נראין ואין נראין. כדמפרש ואזיל בברייתא שהיו דוחקין ובולטין בפרוכת ונראין כשני דדי אשה שבולטין מתחת חלוקה:

ויוצאין בפרוכת. הפרוסה כנגד הפתח שבמחיצת אמה טרקסין והפתח היה באמצע אמה טרקסין במקדש ראשון: הכרובים שהיו מעורין זה בזה. מדובקין ואחוזים ומחבקים זה את זה כזכר המחבק את הנקבה [מעורין לשון דיבוק כמו ייחור של תאנה שנפשח ומעורה בקליפה ובמסכת בילה אם היו מעורו' בגידין אסורי']:

מהרש"א יכול לא יהיו זזין ממקומן כו'. ר"ל אם לא היו זזין ממקומן לא היה אפשר שיגיע עד הפרוכת שכל הארון לא היה רק אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו והיה עומד באמצע כדאמרינן פרק המוכר פירות הארון שעשה משה יש לו עשר אמות לכל רוח ורוח כנגלה עשרה אמות ממערב למזרח עד הפרוכת וא"כ אם לא היו זזין הבדי' ממקומן לא היה אפשר שהיו מגיעין עד הפרוכ' שבמזרח ולהכי קאמר מדכתיב ויאריכו הבדים גו' על פני הדביר דהיינו ההיכל ע"כ שהיו הבדים זזין ממקומן להאריכן עד שיגיעו לפרוכת ודכתיב בהו לא יסורו ממנו היינו שלא להסירן לגמרי אבל כשהיו זזין ממקומן עדיין תקועין בטבעות היו והכי אמרינן בפ' בא לו מתפרקין ואין נשמטין ושפיר קאמר ויראו ראשי הבדים שהיו נראין מבחוץ כדמסיק שהיו בולטין כו':

נ אמר ר"ל בשעה שנכנסו עובדי כוכבים להיכל מצאו כרובים המעורין זה בזה הוציאו אותן לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה עוסקין
איכה א בדברים הללו מיד הזילוה שנאמר °כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה:

הוציאם לשוק. (קלפוה) [קיפלוס] מן הכותל: והריטב"א הקשה בשם הרב מן מגא"ם ז"ל דהא בב"ב אמרינן שלא היו פניה' איש אל אחיו אלא כשהיו עושין רצונו של מקום ויש מתרצין דהתם בכרובים דמשה אבל הכא בכרובים דלורתא שבכותלים היו מעורין. ותימא דא"כ היכי אמרינן לעיל שהיו מראין להן כרובים דלורתא להראות חבתן לפני המקום. והנכון כמו שפירש הרא"ש דהכי בכם היו מעורין עכשיו אלא שנעשה כם לרעה כדי לגלות ערותם:

מהרש"א *מי הוי כרובים כו'. ק"ק תקשי ליה אי במקדש שני הא אמרת כתגרשה חזרה לחבתה הראשונ' ולמאי דמוקי לה בכרובים דלורתא ניחא דבהכהו לא קאמר ולא יבואו לראות כבלע גומר וק"ל: שברכתן ברכה כו'. לכאורה יש לפרש ע"פ מ"ש שניתנה הברכה לאברהם ולזרעו לברך אחרי' אבל אין לזה מקו' כאן ונראה לפרש ע"פ מ"ש אוי להם לעובדי כוכבים שלא יודעין מה אבדו שהרי ע' פרי החג כנגד ע' אומות עובדי כוכבי' והיינו שברכתן של ישראל בקרבנות ברכה ג"כ לעובדי כוכבים ובהיפך קללתן כו' יעסקו בדברי' הללו שהם דבר ערוה ועבודת כוכבים כענין שאחז"ל גבי תפלת ועי"ל ע"פ מ"ש לעיל שמה שהיו מעורין זה בזה הוא סימן ברכה וחבה לישראל ובהיפך בקללתן אם לא היו מעורין הוא סימן קללה ושנאה וע"ז אמרו בשעת החורבן שזה אינו שהרי גם בשעת החורבן וסימן קללה היו מעורין כדמפורש לעיל בשם הרא"ש וע"כ מיד הזילוה שנאמר כל מכבדיה שהוא סימן ברכה וקללה הזילוה שאינו כן כי ראו ערות' שהיו גם עתה מעורין ולפי' קמא כל מכבדיה שהקרבנות מכפרין על עובדי כוכבי' הזילוה כי ראו ערותה דהיינו שחשבו שהם דבר ערוה ועבודת כוכבים וק"ל:

פיסקא ושתיה היתה נקראת וכולי תנא שממנה נא
הושתת העולם. תני כמ"ד עולם מציון נברא
דתניא ר"א אומר עולם מאמצעיתו נברא שנאמר °בצקת עפר למוצק ורגבים ידובקו ר' יהושע אומר מצדדין נברא שנאמר °כי לשלג יאמר הוא ארץ וגשם מטר וגשם מטרות עוזו. רבי יצחק אמר אבן ירה הקב"ה בים וממנה הושתת העולם שנאמר °על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה וחכ"א מציון נברא שנאמר °מזמור לאסף אל אלהים ה' דבר ויקרא ארץ ממזרח שמש עד מבואו. ואומר °מציון מכלל יופי אלהים הופיע ממנו מוכלל יופיו של עולם. תניא רבי אליעזר [הגדול] אומר תולדות השמים משמים נבראו תולדות הארץ מהארץ נבראו שנאמר °אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וחכ"א אלו ואלו מציון נבראו שנאמ' מציון מכלל יופי ממנו מוכלל יופיו של עולם:

מציון נברא. ציון נבראת תחלה וסביביו נדבקו הרגבים עד סוף העולם מכל לד. (כיון הרב להרים מכשול מלב התלמיד שלא ישתבש בפנות חדוש העולם בהבנת מליון נברא. והוסיף הרב ואמר ליון נבראת תחלה וכו' ע"כ): בצקת עפר למוצק. מולק אחד היה לו ומשם נדבקו הרגבים כל סביביו: מן הצדדין נברא. ד' מולקות היו לו ונמתח והלך מכל לד עד שנדבק באמצעיתו: כי לשלג יאמר הוא ארץ. תעשה ארץ ומהיכן גשם מטר וגשם מטרות וגו' לדדין הורידו (לו גשמים) [והגשימו] להעשות ארץ: מציון מכלל יופי. בתריה כתיב: תולדות השמים. מאורות וכוכבים: ה"ג תולדות השמים משמים נבראו ותולדות הארץ מהארץ נבראו:

מהרש"א מאמצעיתו נברא כו'. בפ' אין דורשין פליגי ב"ש וב"ה וחכמים אשמים וארץ איזה נברא תחלה ושם מפורש אבל

עיון יעקב

ראו חבתכם לפני המקום כחבת זכר עם נקבה. אף דבשעת החורבן גם כן היו מעורין וחז בודאי לא הי' חבה עיין במהרש"א ולי נראה דלכך מדקדק חבת זכר עם נקבה היינו שהזכר מחבק הנקבה כאיש שדרכו לתבוע את האשה ונשא"כ להיפך הוא דרך פריצות ועזות ובשעת החורבן שנסתלק החבה מאת ה' לכנסת ישראל שדומין לנקבה הי' הנקבה חובקת לזכר כמו זכר שמתאם באשתו והיא חובקתו שהוא פריצות והולפה יתירה לזה אמרו א"ה ישראל הללו שבירכתן ברכה וקללתן קללה לפי שהשכינה שורה אצלם ולכך בלעם שראה שא"א לקלל את ישראל יעץ לבלק בזנות ומה"ט אמרינן בסוטה דף ל"ז ארור וכו' כל הפי' לא נאמר אלא בניאף ונואפת לכך אמרו עוסקים בדברים הללו וזה מדוקדק בפסוק כי ראו ערותה לשון נקבה: *חוזרן לחבתם ראשונה. דהיינו מי שנה כמו במדבר ואח"כ נעשה כם כל"ל: דתניא ר"א אומר מאמצעיתו נברא. עי' ביפ"ת פ' בראשית רף י' וי"א מ"ש בזה ול"נ דעיקר פלוגתא זו לאשמעינן דרך ארץ כשירצה אדם לבנות לדעת ר"א יתחיל לבנות מאמצעי ולר' יהושע יתחיל לבנות מצדדים ולר' יצחק יתן אבן תחלה ליסוד ולדעת חכמים יתחיל ממקום היופי שבבני'

אבל הכא לא פליגי אלא בארץ לחוד מאיזה מקום התחיל בריאתה ולפום רהיטא דאמ' תנא כמ"ד מציון נברא הייני כחכמי' דס"ל הכי ופליגי אדרבי אליעזר דאמר מאמצעיתו נברא וא"כ ציון לאו אמצעיתו של עולם אבל בכמה מקומות מוכח דציון ובתוכו אבן שתיה הוא אמצעיתו של עולם ועוד דדוחק לומר הא דאמר פ"ב כל מידי מאמצעיתו מתבר לא אתי כחכמים אלא כר"א ואין סברא לחלק בין בריאת תולדות ארץ ובין בריאת כל דבר אחר וי"ל דחכמי' לא פליגי אדר"א בהא דמאמצעיתו נברא אלא שבאו לפרש דהיינו אמצעיתו אבן שתיה שבציון ובלקת עפר לגומלק גומר דאייתי ר"א היינו אבן שתיה וק"ל: מציון מכלל יופי כו'. רישא דעניינא אל ה' דבר ויקרא ארץ דהיינו לבראה בדבור היה מכלל יופי מציון: והב"א אלו ואלו מציון נבראו כו'. פי' בתוס' אמצעיתן והצדדין מציון נבראו עכ"ל ולכאורה הוא קשה דהיאך הוזכר בהך ברייתא אמצע וצדדין אלא דאיכא לפרושי דהא אר"א הגדול קאי. ובין תולדות שמים ובין תולדות ארץ מציון נבראו וי"ל דלא ניחא להו למימר דתולדות שמים מציון נבראו ולהכי קאמרי דהכי חכמי' הייני חכמי' דלעיל וקאי אדר"א ור"י דפליגי אי מאמצעית נברא אי מצדדין נברא וקאמרי איכהו דאלו ואלו מציון נבראו וק"ק לפי מ"ש לעיל דמציון הייני מציעותיה ודו"ק:

נב **אמר** ליה ההוא מינאה לר' חנינא השתא ברי טמאין אתון דכתיב °טומאתה בשוליה א"ל תא חזי
דף נז איכה א
ויקרא טז מאי כתיב בהו °השוכן אתם בתוך טומאתם אפי' בזמן שהם טמאים שכינה עמהם:

השתא ברי. ודאי טמאים אתון ואין שכינה ביניכם שורה בטומאה:

הרי"ף השתא ברי טמאין אתון. יש לדקדק מה שאמר השתא ברי וי"ל שאע"פ שטומאתן של ישראל היא כטומאת הנדה שיש לה טהרה במקוה כך וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם ולא כטומאת מת וכן דרשו חז"ל על פסוק כטומאת הנדה היתה דרכם לפני וא"כ סופן של ישראל ליטהר מ"מ השתא ברי טמאין אתון לפי שעה אין ספק שטמאין אתם ואין השכינה שורה עכשיו עליכם א"ל מ"מ כתיב השוכן אתם בתוך טומאתם אפי' בזמן שהם טמאים שכינה עמהם והיא דרשה אחרת בפסוק כטומאת הנדה מה נבית אין כהן נכנס שם נדה בבית כהן נכנס שם כך שכינה שורה על ישראל אע"פ שהם טמאים כדכתיב השוכן אתם בתוך טומאתם:

שני שעירים פרק ששי

דף סו **מסרו** למי שהיה מוליכו הכל כשרים להוליכו אלא שעשו הכהני' [גדולים] קבע ולא היו מניחין את ישראל להוליכו. אמר ר' יוסי מעשה והוליכו ערסלא וישראל היה. וכבש עשו לו מפני הבבליים שהיו מתלשין בשערו ואומרים לו טול וצא טול וצא:

אלא שעשו הכהנים קבע. שהרגילו לעשות הכהנים קבע להיות מוליכים אותו ולא היו ב"ד של כהנים מניחין את ישראל להוליכו: **ערסלא.** שם האיש: **וכבש.** כמין מעלה: **עשו לו.** שהוא גבוה ויוצא דרך אותו הכבש חוץ לעזרה וחוץ לעיר כדי שלא יוכלו הבבליים ליגע במשלח לפי שהיו רגילים לתלשו בשערו ואומרי' לו טול מהר וצא מכאן ואל תשהא עונותינו אצלנו עוד:

נב **שאלה** אשה חכמה את רבי אלעזר [אליעזר] וכי
שם ע"ב מאחר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה אמר לה אין חכמה לאשה אלא בפלך
שמות לה שנאמר °וכל אשה חכמת לב בידיה טוו. אתמר רב ולוי חד אמר זיבח וקיטר בסייף גפף ונשק במיתה שמה בלבו בהדרוקן וחד אמר עדים והתראה בסייף עדים בלא התראה במיתה בלא עדי' (והתראה) [ולא התראה] בהדרוקן. אמר רב יהודה אמר שמואל שבטו של לוי לא עבד כוכבי' שנאמר °ויעמוד משה בשער המחנה
שם לב ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. יתיב רבינא וקאמר לה להא שמעתתא (קמיה) איתיביה בני רב פפא
דברים לג בר אבא לרבינא °האומ' לאביו ולאמו לא ראיתיו אמר להו אביו אבי אמו מישראל אמו אמו מישראל אחיו אחיו מאמו מישראל בניו בני בתו מישראל:

שמעשה העגל שוין. עבודתו שוין לאיסור ומפני מה אין מיתתן שוה שהיו בו ג' מיתות. מיתת סייף כמו איש חרבו על ירכו. מיתת מגפה ויגוף ה' את העם. מיתת הדרוקן דכתיב ויזר על פני המים וישק את בני ישראל ואמרינן במסכת ע"א לא נתכוין משה אלא לבודקן כסוטות לצבות בטן: **זיבח וקיטר.** הן עבודות שחייבין בעבודת כוכבים מיתה כדתנן בד' מיתות שהן בסקילה וכאן בסייף שעדיין לא נתפרש להם ד' מיתות ב"ד ונדונו מיתת ב"ד כמיתת בני נח שכל מיתתן בסייף כדאמרינן בסנהדרין: **גפף ונשק.** אין בהם מיתת ב"ד כדתנן בד' מיתות אלא בידי שמים נדונו במגפה: **כל בני לוי.** כולם בכלל זה: **האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו.** במעשה העגל נעשו אכזריים עליהם לנקום נקמתו יתברך. אלמא עבדו אביו ואמו אחיו ובניו עבודת כוכבים:

מהרש"א אלא בפלך ובה"א וכל אשה גו'. ובקרא דבתריה מפורש בחכמה טוו את העזים דהיינו חכמה ואומנות יתירה שהיו טוין מעל העזים כדאמרי' פרק כלל גדול: **זיבח וקיטר בסייף כו'.** פירש רש"י שהן בסקילה וכאן בסייף שעדיין לא נתפרשו להן ד' מיתות ונדונו במיתת בני נח שכל מיתתו בסייף וכו' ע"ש וכן יש לפרש למ"ד עדים והתראה בסייף ולא בסקילה מה"ט והוא דחוק כיון דהיה זה אחר מתן תורה ולא היו בני נח גם אם לא נתפרשו לו ד' מיתות היה לו לשאול באיזה מיתה ידונו כמו שאל גבי מקושש דכתיב ויניחהו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל בחומש פרש"י בע"א עדים והתראה בסייף כמשפט עיר הנדחת שהן מרובין כו' ע"ש: **האומר לאביו גו'.** יש לדקדק דאגופיה דקרא תקשי ליה דכתיב ויאספו אליו כל בני לוי וי"ל דאי לאו הא דרב יהודה היה אפשר לומר כשאמר משה מי לה' אלי נאספו אליו מתוך לוים גם החוטאי' או שנתחרטו או שעשו עצמם כאילו לא פעלו און וכששכירו

עיון יעקב

השתא ברי טמאין אתון. כלומר כיון שבודאי כבר נטמאתם מותר להוסיף טומאה על טומאתכם להוסיף חטא על פשע. וע"ז השיב דאין להוסיף עוד טומאה יותר שהרי בתוך טומאת זאת השכינה שוכן עמנו כדכתיב השוכן אתם בתוך טומאתם ואילו יוסיף הטומאה יסתלק השכינה מהם וק"ל:

שאלה אשה חכמה את ר"א. דקדק לומר אשה חכמה כלומר אע"ג דכתיב אל תען כסיל כאולתו וכפרש"י במשלי שם ולא ס"ל כמו שתירץ הש"ס בשבת דף ל' מ"מ אשה זו שהיתה חכמה ראוי' להשיב לה לכך השיב לה ר"א אין חכמת אשה אלא בפלך וא"כ לענין שאר דברים מיקרי כסילות ואין להשיבה: **האומר** לאביו ולאמו לא ראיתיו. עיין במהרש"א הא דלא הקשה מפסוק בפ' כי תצא מלאו ידכם בלהיו ובבנו ול"נ דלקי"מ דה"א דמיעוט משבט לוי חטאו אבל בפסוק דזאת הברכה דכתיב וללוי אמר משמע דאיתר כן לכל השבט וק"ל:

וכשהכירו בהן הרגו אותן אבל אדרב יהודה שאמר כל שבט לוי לא עבד כומ"ז פריך שפיר וק"ק אדפריך מקרא דוזאת הברכה אמאי לא פריך מקרא דפרשת כי תשא והרגו איש אחיו גומ' מלאו ידיכם גומר איש בבנו ובאחיו גומר:

הרי"ף איתיביה רבי רב פפא לרבינא האומר וכו'. ותימא דלרמי קראי אהדדי כתיב הכא מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי וכתיב האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואמאי אותביה לרבינא ואפשר דקרא איכא למימר מי לה' שחזר בתשובה ומחטא שעשה. ויאספו אליו כל בני לוי ולעולם שחטאו בעגל מבני לוי ועליהם הוא אומר האומר לאביו וגו' ועוד אפשר לומר ויאספו אליו שמבני ישראל לא בא גם אחד אליו והבאים כולם היו מבני לוי ואותם שחטאו לא באו ולכך הקשה לרבינא שדרש שכל שבט לוי לא חטאו בעגל ודייק קרא כפשטיה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי והכתיב האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו:

נד שם עיין בתוס' ובערוך ד"ה פלן אינו בגמרה ונראה שהוא פי' הגאו' הנ"ל מבעל עין יעקב מלוקט מתוספות בגמרה

שאלו את רבי אליעזר פלוני מהו לעולם הבא אמר להם לא שאלתוני אלא על פלוני מהו להציל כשבה מן הארי אמר להם לא שאלתוני אלא על כשבה מהו להציל רועה מן הארי אמר להם לא שאלתוני אלא על הרועה. [*שאלו את רבי אליעזר פלוני מהו לעולם הבא מי ס"ל הא דאמר רב יהודה א"ר נשים בכתובה וקידושין ופלגשי' בלא כתובה וקידושין או לא א"ל לא שאלתוני אלא על פלוני ופלוני מהו לעה"ב מי ס"ל הא דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה או לא. א"ל לא שאלתוני אלא על פלוני. מהו להציל כשבה מן הארי מי ס"ל הא דאמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו או לא. אמר להם לא שאלתוני אלא על הכשבה מהו להציל רועה מיד ארי מי ס"ל דחולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ולאו מורד במלכות הוא או לא א"ל לא שאלתוני אלא על הרועה]. ממזר מהו לירש אמר לי' מהו ליבם: מהו לסוד את ביתו א"ל מהו לסוד את קברו לא מפני שהפליגם בדברים אלא שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו:

תו"ה ובו"ס רש"א

פלוני מהו לעולם הבא. על אדם אחד שאלוהו ומה מעשיו בעיניך ויש פותרין על שלמה בן דוד שאלוהו: אלא על פלוני. שמא על אבשלום שאלתוני: אלא על הרועה. אם מותר להצילו מפני הארי: [*מהו להציל כשבה מיד הארי. פי' היא בת שבע מיד דוד' מי ס"ל הא דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו וכשבה קרי ליה כדכתיב ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה: מהו להציל רועה מיד הארי. כלומר אוריה מיד דוד ואיידי דקרי לאשתו כשבה קרי לאוריה רועה]: ממזר מהו לירש. את אביו אמר להם מאי ליבם

תוס' יבנים

אשת אחיו שאלתם אותי: מהו לסוד את ביתו. בזמן הזה מי אסור מפני זכר חורבן הבית אמר להם לא שאלתוני אלא מהו לסוד את קברו: לא שהפליגן. והפריסן לדברים אחרים כאדם המתכוין לדחות כשאינו יודע להשיב אלא יודע היה אבל לא אמר דבר שלא שמע מפי רבו:

הריטב"א ז"ל פלוני מהו לעולם הבא. פרש"י כו' וי"מ על שלמה מי ס"ל כמ"ד בפ' במה אשה יוצאה כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה וא"ל לא שאלתוני אלא על אבשלום. וכן פר"ח ז"ל כי על אבשלום שבא על פילגשי אביו שאלוהו. מי ס"ל הא דאמר רב פילגשים בלא חופה וקדושין וליכא אלא איסור הבא על מפותת אביו או אם היא בקדושין ואיכא משום אשת אב ואשת איש ואמר להם כו': מהו להציל הרועה מיד הארי. פי' להציל אוריה מיד דוד מי סבירי' לן חולקין כבוד לתלמיד דהיינו יואב במקום הרב שהוא דוד ומפני שאמר ואדני יואב אינו מורד במלכות וניתן להצילו או דילמא אין חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב ומורד במלכות היה וכדין הרגו אמר להם לא שאלתוני פעם אחרת אלא על הכשבה אמרו ליה ואת הכשבה מהו להציל פי' להציל לבת שבע מיד דוד מי ס"ל הא דאמר רבי יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות כותב לאשתו וכן הוא בראש תוספתא דיבמות וכן פירש בעל הערוך ז"ל:

מהרש"א *שאלו את ר"א כו' א"ל יכול הוא להרכיב כו' הלה כו' דהפו כו'. לפי פירוש רש"י לא השיב להם כלום והוא קשה שהי' יודע להשיב ולא הי' משיבן כלל מפני שלא שמע מרבו גם וחכמי' אומרי' הלה כו'. משמע דפליגי עליה דר"א גם למה לא הוה זה הפלגת דברי' דלא היה לו לומר אלא שלא שמע מרבו ונראה לפרש דהשיב להן ברמז וה"ק לא שהפליגן בדברי' דודאי השיב להן ברמז אלא שלא היה רוצה לומר בפירוש כיון שלא שמע מרבו והכי פירושו יכול הוא השליח אתה ואני להרכיבו דאני בריאים והאי נושא את עצמו אבל השעיר שהיה חולה אסור לנושאו בי"ה כדבעי למימר לעיל ואחלה משלחו כו' השיב להם אהא בשלום אני ואתם שהכהני' יוכלו לעשות שליח איש עתי אחר במקומו דהיינו אני ואתם אבל הוא אינו רשאי לעשות שליח אחר ולפי זה ל"ג בשלוה בה' אלא בשלום בא' ואהא דדחפו ולא מת השיב כן יאבדו גומר דודאי יאבד במיתת עצמו כמ"ש לקמן לא היה מגיע לחצי ההר עד שנעשה אברים אברים וא"צ שירד אחריו להמיתו ואהא פליגי שפיר חכמי' בכל ג' תשובותיו שהיו ברמז שלא כדבריה' וע"פ המדרשי' י"ל שאמרו כי השעיר הוא כחו של עשו שנוטל הקב"ה עונות בית ישראל ונותנן על עשו הרשע דאין שעיר אלא עשו שנאמר עשו אחי איש שעיר ולזה אמר הלה מהו שירכיבהו כו' והשיב יכול הוא להרכיב כלומר שהשעיר כחו של עשו הוא בודאי יכול הוא להרכיב אני ואתה דהיינו כל עונותינו אבל המשלח אם ירכיבהו וישאהו על כתפו הוא אינו יכול לישא כל עונות בית ישראל גם עונות עשו אשר השעיר נושא עליו ועוד שאלו חלה משלחו מהו שישלחנו ביד אחר והשיב ע"פ המדרש והביא החזקוני איש עתי מזומן למות באותה שנה שהיה ידוע להם ע"י חכמת המזלות ולזה השיב להם אהא בשלום כי המשלח ילך למיתה ע"ד שאמרו בסוף מסכת ברכות למת

עיון יעקב

פלוני מהו לעה"ב. כל אלו השאלות והתשובות מה שאפשר לפרש לפי פשוטו אפרש דהא דשאלו פלוני מהו לעה"ב השאלה היי על שלמה ומשום כבודו וכבוד אביו לא רצה לפרשו בהדיא וכדאיתא בסנהדרין דף ק"ד ע"ש. ואף דלכאורה אין זה שאלה כלל מדלא קחשיב זה ברים פרק חלק גבי אלו מלכים שאין להם חלק לעה"ב. אך י"ל דתני ושייר ולצא להקשות מאי שייר דהאי שייר י"ל דשייר אחז ואמון כדאיתא שם בחלק לכך השיב להם לא שאלתני אלא על פלוני ומכלל באיכך אין ספק לך שיש להם חלק לעולם הבא וא"כ ליכא שיור עוד וק"ל: מהו להציל כשבה מיד הארי. השאלה היה אי מותר היי להציל את בת שבע מיד דוד דהוי כרודף אחר הערוה דמצילין בנפשו או כיון דגט כריתות כתב אוריה ואין להצילה בנפשו והשיב לא שאלתני אלא על הכשבה כיון שאמר נתן הנביא על העשיר שנטל הכשבה' והעני כי בן מות הוא על זה נסתפק לך אם יש להציל בנפשו או לא אבל בת שבע עצמה ודאי מותר להצילה בנפשו משום פגמה כשאר עריות: מהו להציל הרועה. דהיינו אוריי מיד דוד דהי' כרודף אחר נפשו להרגו דניתן להציל בנפשו או דהי' מורד במלכות והשיב לא שאלתני אלא על הרועה דהיינו בהוא בחזקת רשע כי הרועים לא מעלין ולא מורידין כדאיתא בח"מ סי' תכ"ה על זה נסתפק לך אבל אוריי שלא היי בחזקת רשע ודאי מותר להציל בנפשו כמו נבל רלהכיס. וכן הא דשאלו [illegible] זר מהו לירש כיון שלא נזכר בפירוש במתני' ספ"ב דיבמות דף כ"ב לענין ירושה לכך שאלו מהו לייבם וזה הוזכר בפיי ויבום בנחלה תליא וכן מה ששאלו מ[illegible] את ביתו בזמן הזה אם ראוי שלא נשווח כולי האי בזמן הזה השיב מהו לסוד את קברו כמו שזה ודאי אין צריך שאלה באין שלטון ביום המות כך ראוי לנהגו ג"כ [illegible] יום המות ולשמחה זו מה הוא עושה וכל זה השיב כן שלא לומר דבר שלא שמע מרבו רק דרך רמז בעלמא:

לומר א"ל לך בשלום אבל אני ואתם כהיה בשלום ולא כלך בשלום שאין אנו מזומנין למיתה ולכך לא ישלחו ביד אחר ועוד שאלו ומהו שילך אחריו וימיתנו והשיב כן יאבדו כל אויביך ה' שהוא עשו יאבדו כן השעיר זה שהוא כמו של עשו הוא יאבד עם בנוקי' גזירה ולא תלטרך להמיתו והשתא פליגי חכמי' עליה בכל הג' דברים ולפי שלא שמען מרבו לא השיב להן כן בפירוש וק"ל: ממזר מהו לירש א"ל מהו לייבם כו'. ה"כ השיבן ברמז כשם שזקוק לייבם כדקתני בהדיא במתני' פ"ב דיבמות כך הוא ומקרי אחיו לירש כדאמרינן שם בגמרא:

נה תנו רבנן בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על
יף סז פתח אולם מבחוץ הלבין היו שמחין לא הלבין
היו עצבין ומתביישין התקינו שיהו קושרין אותו על
פתח אולם מבפנים ועדיין היו מציצין ורואין הלבין היו
שמחים לא הלבין היו עצבין ומתביישין התקינו שיהו
קושרין אותו חציו בסלע וחציו בין קרניו של שעיר
המשתלח אמר רבי נחום בר (נפח) [פפא] משום ר"א
הקפר בראשונה היו קושרין לשון של זהורית על פתח
אולם מבפנים כיון שהגיע שעיר למדבר היה מלבין
ישעיה א וידעין שנעשה מצותו שנאמר °אם יהיו חטאיכם כשנים
ע"ב כשלג ילבינו *תנא דבי רבי ישמעאל עזאזל שמכפר על
ויקרא יח עון עזא ועזאל. תנו רבנן °את משפטי תעשו דברים
שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו. אלו הן עבודת
כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים וגזל וברכת השם
שם °ואת חקותי תשמרו דברים שהשטן ועובדי כוכבים
משיבים עליהם ואלו הן אכילת חזיר ולבישת שעטנז
וחליצת יבמה וטהרת מצורע ושעיר המשתלח ופרה
שם אדומה ושמא תאמר מעשה תוהו הן תלמוד לומר °אני
ה' חקקתים אין לך רשות להרהר בהם:

עזא ועזאל. מלאכי חבלה הם שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין ועליהם נאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כלומר על העריות מכפר וכתב הריטב"א וז"ל לזה רמז הרמב"ן בפירוש התורה שלו בפסוק הנפילים היו בארץ שהענין ההוא מהפרש במסכת יומא עד כאן: משפטי. משמע דברים המיושרים והדין נותן לעשותם: חק. משמע דבר שאינו אלא גזירת מלות מלך כמו ויִשם אותה יוסף לחוק: השטן. יצר הרע משיב עליהם תשובה להטעות את ישראל ולומר שהתורה אינה אמת כי מה תועלת בכל אלה לכך נכתב בהן חוק אני [ה'] גזרתי עליכם: ת"ל אני ה'. אחוקותי קאי דמייכיהו סליק את חקותי תשמרו אני ה' חקקתים וגזרתים;

מהרש"א *מה שהיא צפירא הדין והובי דרא .סגיאין כו' כראה דר"ל ע"פ מ"ש ספ"ק דקידושין דהעולם כידון אחר רובו והאדם יראה שהעולם חלי זכאי וחלי חייב והוא יכריע במלוה אחת ולהכי אמרו שאל ישהא לישא העונות ע"י השעיר ושמא ישהא ויחטא אחד ויהיו חובי דרא סגיאין להיות כידון אחר רובו לרעה: *חוץ מאחרונה שבהן שאינו מגיע לצוק כו'. כפרש"י שהיה רחוק ב' מילין ויש ליתן טעם בזה אמאי לא עשו י"א סוכות

דהיינו עוד סוכה אחת שיהיו מלוין אותו עד הלוק ואפשר שלא עשו עוד סוכה אחת כדי שלא ילך שום אדם עמו עד הלוק אלא ההוא איש עתי בלבד ומיהו ר"י דסבר לקמן שהיו ט' סוכות וי' מילין לית ליה האי סברא דע"כ אותן שהיו מלוין אותו מסוכה תשיעית היו מגיעין עמו עד הלוק: א"ל הרי מזון כו'. ובירושלמי קאמר א"ל הרי מים ומזון כו' למה שאין היצר הרע תאב אלא דבר שהוא אסור לו: וידעו שנעשה מצותו כו'. והייכו קודם שמת שמעון הלדיק אבל מכאן ואילך פעמים מלבין ולפעמי' לא היה מלבין כדאמרינן ריש פרק טרף בקלפי: כשנים כשלג ילבינו גו'. הכוי' בו דהעונות כינה בכ"מ לאודם ע"ש טומאת דם כדה וכמ"ש טומאתה בשוליה והוא כח טומאת כחש הקדמוני בחטא חוה בתחלת קללתה אמר הרבה ארבה וגומר אלו ב' עיפי דמים אחד דם כדה כו' וכשיזכו ישראל לכפר עונם יבואו אל עשו והרעו שנקראו עובדי כוכבי' ע"ש שהוא כח הטומאה של כחש הקדמוני וע"ש זה נקרא ג"כ שעיר שהוא כח הטומאה עש"ה ושעירים ירקדו שם והכי איתא בב"ר ונשא השעיר עליו וגו' זה עשו שנאמ' הן עשו אחי איש שעיר כל עונותם עונות תם כו' ע"ש והוא כוונת הכתוב ונתן אותם על ראש השעיר וגומר ונשא השעיר את כל עונותם וגו' הוא שעיר הוא עבוד' כוכבים ועל כוונה זה היה חולק לשון של זהורית חליו כשאר אדום בין קרניו על ראשו של שעיר שהוא עבוד' כוכבים וחליו הב' על הסלע היה מלבין להורות שנתכפר לישראל וק"ל: *אני ה' גזרתי כו'. בזו הפרש' במעשה י"ה לא כתיב אני ה' אבל סמוך אפ' דאחריה דכתיב בה ושמרתם את חקותי וגומר אני ה' וגומר ומשמע ליה דקאי נמי אמעשה י"ה דכתיב ביה נמי חקה והיתה לכם לחקת עולם וגו': *עז וקשה כו'. ויהיה עזאזל ב' מלות עז אזל מלשון תרגום וילך ואזל דהייכו שיוליך השעיר למקום עז וקשה אבל מברייתא דלקמן שאמר עזאזל קשה שבהרים וכן הוא אומר ואת אילי הארץ וגו' כראה כמ"ש הרא"ם בשם המפרשים כי עזאזל כמו עוז אל שהא' בין ז' לז' כאילו היא בין ז' לל' כו' ע"ש וק"ל: עזא ועזאל כו'. פי' רש"י מלאכי חבלה שירדו כו' ועליהן כאמר ויראו בני האלהים את בנות וגו' ע"ש וכה"ג פרש"י במסכת כדה פרק ג' אשה גבי סיחון ועוג אחי הוו בני שמחזאי כו' וקרא כקט הכי שאפשר שהם היו עיקר: דין הוא שיכתבו כו'. ר"ל שאילו לא נכתב לישראל בכתיבת התורה דין הוא שיכתבו לפי שהם מלות בני נח: ואלו הן עבודת כוכבים כו'. אבל את חקותי תשמרו גם אחר שנכתבו השטן ועובדי כוכבים משיבין וכו' שלא כתבו ליכתב: ת"ל אני ה' אני ה' הקקתים. מלשון חקיקה וכתיבה ואמר ואלו הן אכילת חזיר כו' יש לעיין בזה למה נקט אכילת חזיר טפי משאר טמאים וכראה ע"פ מ"ש פרק כ"ה כל דאסר לן רחמנא שרי לן כותיה כו' אסר לן חזיר שרי לן מוחא דשיבוטא כו' והייכו דשטן ועובדי כוכבי' משיבין עליה דמאי' טעם אסר לן זה ושרי לן דכותיה וכן לבישת שעטנז הוא איסו' ודכוותי' תכלת בסדין מלוה וכן חלילת יבמה דהותרה אשת אח ומלוה לייבם ושוב ע"י חלילה תיאסר אשת אחיו וכה"ג איכא בפיוט של פרשת פרה מכלאי בגדים תכלת בסדין מאשת אח יבום האח כו' ע"ש וטהרת מלורע שלריך ב' לפורים אחד לקרבן לה' ואחד לשלוח וכן שעיר המשתלח שהיו ב' שעירים אחים ושוים האחד לה' והשני לעזאזל ומזה יתיישב דלא קחשיב הכא פרה אדומה דכתיב בה נמי חוקה דלא חשיב אלא הכי דאיכא בהו דכוותיה ועד"ז

עין יעקב

על עון עזא ועזאל. פירש"י כלומר על עריות. וכ"ל דה"ט כמו שזה הי' יכול ליתן קריו וזרעו לשי"ב עולם להוליד בנים כשרים בקדושה והוא משחית זרעו בג"ע ומוליד ממזרים שאינו מישוב עולם כך השעיר שהי' בו לורך העולם משלחין חוץ למקום ישוב לעזאזל וק"ל: ת"ל אני ה'. וי"ל דה"ק קרא אם את משפטי תשמרו שהם מלות מושכליות וגם אם חקותי תשמרו דהיינו מלות שאין השכל מחייבן בלי טעם רק בשביל שהש"י נתן אותם לחק אז אני ה' נאמן לשלם שכר אפילו על מלות השכליות משא"כ אם אין אתה שומר חקותי אם כן גם מה שאתה שומר משפטי הוא רק בשביל שהשכל מחייבו לעשות כן ולא בשביל ליווי של הקב"ה אף על המשפטים לא תקבל שכר כיון שאין עשייתן לשמה:

ועד"ז יתפרשו הכתובים הכפלים בענין זה שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם וגו' שלא היה לכם לישב שם אלא דרך גירות כמ"ש כי גר יהיה זרעך וגו' ולפי שישבתם שם בקבע יש לחוש שלמדתם ממעשיהם וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא וגו' ויהיה לכם ירושה דישיבה בה יש לחוש ג"כ על לימוד מעשיהם הרעים וע"כ בא אזהרה פרטית שלא תעשו כן ואמר את משפטי לפי שיש מצות מושכלות שדת אלהית מובדלת מדת הנימוסים ואמר בזאתן מובדלים את משפטי תעשו ולא משפטם ואחר כך אמר את חקותי תשמרו וגומר ואמר שוב ושמרתם את חקותי כפל השמירה בהם שצריכים אזהרה ביותר לפי שהשטן והעובדי כוכבים משיבין עליהם ואמר עוד ואת משפטי שגם דת נימוסית מסכים בה והיינו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כמ"ש כהן לוי וישראל לא כאמר אלא האדם שגם העובדי כוכבים בכלל ואמר א"ת א"כ לא תקבל אתה שכר עליהן כמו העובדי כוכבים על כן אמר אני ה' נאמן לשלם לך שכר גם לזאת ודו"ק:

הרי"ף ת"ל אני ה' אני ה' חקקתי וכו'. פרש"י אני ה' אחקותי קאי דמינייהו שליק את חקותי תשמרו אני ה' וכן צריך לפרש משום הא דקאמר התם שמא תאמר מעשה תוהו הם והא ליכא למימר הכי אלא בחוקים שאין בהם טעם ולכך אמר ת"ל אני ה' חקקתים וגזרתים ובפסוקיה דקרא י"ל דקאי אכוליה קרא על המשפטים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו לא יעשה האדם מפני שהשכל שופט לעשותם אלא יעשה אותם מפני גזרת השי"ת כי אני ה' צויתיו לעשותם ונמצא מקבל שכר על עשייתם גם החוקים. לא יבעט בהם כי אני ה' חקקתים וצריך לקבל גזרותיי:

דף סח ע"ב **מתני'** אמרו לו לכ"ג הגיע שעיר למדבר ומנין היו יודעין שהגיע שעיר למדבר דירכאות היו עושין ומניפין בסודרין ויודעין שהגיע שעיר למדבר אמר רבי יהודה והלא סימן גדול היה להם מירושלים ועד בית חדודו שלשת מילין הולכין מיל וחוזרין מיל ושוהין כדי מיל ויודעין שהגיע שעיר למדבר רבי ישמעאל אומר והלא סימן אחר היה להם לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל וכשהגיע שעיר
למדבר היה הלשון מלבין שנאמר °אם יהיו חטאיכם ישעיה א
כשנים כשלג ילבינו:

אמרו לו לכ"ג וכו'. שאינו רשאי להתחיל בעבודה אחרת עד שהגיע שעיר למדבר שנאמר ושלח את השעיר במדבר ואח"כ ואת חלב החטאת יקטיר המזבחה: **דירכאות.** בני אדם עומדים מירושלים לסוף בכדי שיראה זה סימנו של זה: **ומניפין.** אותן הסמוכין למדבר בסודרין וזה הסמוך לו רואה ומניף גם הוא ורואה חברו הסמוך לירושלים. דירכאות בלע"ז דידיג"ר אדאם: **עד בית חדודו.** הוא ראש המדבר ושם נתקיים ושלח את השעיר במדבר: **הולכין מיל.** כדאמרן לעיל מיקירי ירושלים מלוין אותו עד הסוכה הראשונה:

אמר הבונה לא היה הכ"ג רשאי להתחיל בעבודה אחרת עד שהגיע שעיר למדבר כי השעיר הי' נושא כל עונות ישראל אל ארץ גזרה. ולכן כמאמר דלעיל היו מתלשין בשערו למשלח ואומרים לו טול ולא טול וצא ולא תשהה עונותינו אצלינו עוד כדי שהעבודות אחרות שיתחיל לעשות שהייכא דלויים להיותן אחר הכפרה. והסי' היה לשון של זהורים מלבין אולי ע"ד מות וחיים ביד לשון. או דרשיה דקרא לכו נא ונוכחה יאמר ה' והויכוח נעשה בדבור בלשון או לאמתת הדבר כאילו לשון מדבר ומבשר ואומר לישראל נמחלו עונותיכם:

בא לו פרק שביעי

בגדי כהונה היוצא כהן במדינה אסור ובמקדש בין
בשעת עבודה ובין שלא בשעת עבודה מותר דף סט
מפני שבגדי כהונה ניתנו ליהנות בהם ובמדינה אסור והתניא בכ"ה בטבת יום הר גריזים הוא דלא למספד ביה יום שבקשו עובדי כוכבים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתן להם רשות באו והודיעו לשמעון הצדיק מה עשה שמעון הצדיק לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה ומיקירי ירושלי' עמו ואבוקות של אור בידיהם והיו מהלכין כל הלילה כולה הללו מהלכין מצד זה והללו מהלכין מצד זה עד שעלה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר א"ל מי הם הללו אמרו לו הללו יהודי' שמרדו בך כיון שהגיע לאנטיפרס זרחה חמה פגעו זה בזה כיון שראה את שמעון הצדיק ירד ממרכבתו והשתחוה לו אמרו לו מלך שכמותך
משתחוה ליהודי הזה אמר להם דמות דיוקנו של זה הוא מלאך
מנצחת לפני בבית מלחמתי. אמר להם למה באתם בדמותו בא
אמרו לו בית שאנו מתפללין עליך ועל מלכותך שלא במלחמה נגלה
התחרב יתעיך עובדי כוכבים הללו להחריבו. ותתן להם לפניו
רשות אמר להם מי הם הללו אמרו לו הללו כותים שעומדי' לפניך. אמר להם הרי הם מסורין בידכם מיד נקבום בעקביהם ותלאום בזנבי סוסיהם והיו מגררים אותם על הקוצים ועל הברקנים עד שהגיעו להר גריזים כיון שהגיעו להר גריזים חרשוהו וזרעוהו כרשינין כדרך שבקשו לעשות את בית אלהינו ואותו היום עשאוהו י"ט איבעית אימא ראויין הם לבגדי כהונה קאמר ואיבעי'
אימא °עת לעשות לה' הפרו תורתך: תלים קי

במדינה אסור. שנוהג בהן דרך חול: **הר גריזים.** מקום מושבם של כותים: **עת לעשות לה'.** כשבא עת לעשות דבר לשמו של מקום מותר להפר בו תורה:

הריטב"א שהגיעו להר גריזים כיון שהגיעו וכו'. תימא לרבי אנחנו דמשמע שלא עבדו בהר גריזים אלא לאחר כמה שנים בדורו של ר"מ דאמרינן בפ"ק דחולין דמות יונה מצאו להם בהר גריזים ותירץ דכותים גרי אריות הם לר"מ ומ"מ בתחלתם היו מקולקלים ואחר כך הוכשרו ובדורו של ר"מ חזרו לקילקולם הראשון. לאוים שם לבגדי כהונה וא"כ"א עת לעשות הקשה ר"ת ומנעיה דיכאי מלכא בפרק האומ' בקידושין דאמרי' הקים להם בציץ שבין עיניו והתם במדינה הוה ותירץ ר"ת דשאני ציץ דכתיב ביה והיה על מצחו תמיד ולא שהיה בעודו על מצחו מרלה אוקי בפרק הממונה גם אין הדעת נותנת שהיקל הכתוב בציץ שכתוב בו קודש לה' יותר משאר בגדי' והנכון כמו שפי' הרמב"ן דינאי שלא כדין עשה ולפיכך ערערו על כהונתו באותו שעה מה שלא עשו קודם לכן:

מהרש"א בית שמתפללין בו עליך כו'. ענינו שהכותי' הלשינו על היהודים שמרדו במלך בעסק המקדש כמו שכבר בטלו בנין ב"ה בימי מלך פרס כמפורש בספר נחמיה ולזה באו היהודי' להתנצל דאינו כן אלא אדרבה הם מתפללין בו בשלומה של מלכות כמ"ש שלמה בתפלתו וגם אל הנכרי גו':

משנה

עין יעקב

דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני במלחמה. והקב"ה הקדים רפואה למכה כדי שיאמין להם שמתפללין עליו ועל מלכותו וק"ל:

נז ע"ב [משנה כהן גדול היה קורא ביה"כ בספר תורה וכו'] היכן קוראין בו בעזרה. רבי אליעזר בן יעקב
נחמיה ח אומר בהר הבית שנאמר °ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים מן האור עד מחצית היום נגד האנשי' והנשים והמבינים ואזני כל העם אל ספר התורה. אמר
שם רב חסדא בעזרת הנשים °ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול ויענו כל העם אמן אמן במועל ידיהם ויקדו וישתחוו לה' אפים ארצה. מאי הגדול א"ר אסי אמר
ד"ה א טז רב שגדלו בשם המפורש רב גידל אמר רב °ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם. אמר ליה אביי לרב דימי ודילמא שגדלו בשם המפורש אמר ליה אין אומרי'
נחמיה ח שם המפורש בגבולין ולא והכתיב °ויעמוד עזרא הסופר על מגדל עץ אשר עשו לדבר ואמר רב גידל אמר רב שגדלו בשם המפורש הוראת שעה היתה.
שם ט °ויקם על מעלה הלוים ישוע ובני קדמיאל שבניה בני שרביה בני כנני ויזעקו בקול גדול אל ה' אלהיהם מאי אמור אמר רב יהודה ואי תימא רבי יוחנן בייא בייא היינו האי דאחרביה לבי מקדשא וקלייה להיכליה וקטלינהו לצדיקיא ואגלינהו לישראל מן ארעהון ועדיין קא מרקד בינגא כלום יהביתיה ניהלן אלא לקבולי ביה אגרא לא איהו בעינן ולא אגרא בעינן. נפל להו פיתקא מרקיעא דכתיב בה אמת א"ר חנינא ש"מ חותמו של הקב"ה אמת. יתיבי בתעניתא ג' יומי וג' לילי מסריה ניהלינהו נפק אתא כי גוריא דנורא מבית קדשי הקדשי' א"ל נביא [לישראל] היינו הוא יצרא דעבו"ם שנאמר
זכריה ה °ויאמר זאת הרשעה וגומר בהדי דתפסו ליה אישתמיט ביניתא מן מזייה ורמא קלא אזל קליה ת' פרסי אמרי היכי נעביד ליה דילמא ח"ו מרחמי עליה מן שמיא אמר להו נביא שדיוה בדודא דאברא וחפיא לפומא באבר
שם דשאיב קלא שנאמר °ויאמר זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה אמרי הואיל ועת רצון הוא נבעי רחמי על יצרא דעבירה בעו רחמי ואמסר בידייהו אמר להו נביא חזו דאי קטילתון
נ"י הגנו' כל"י עלמו' להההוא (גברא) *איחרב כולי עלמא חבשוה גבייהו תלת' יומי איבעי ביעתא בת יומא לחולה בכל ארץ ישראל ולא אישתכח אמרי היכי נעביד ניקטליה איחרב כוליה עלמא ניבעי רחמי לפלגא פלגא מרקיע לא יהבי כחלינהו לעיניה ושבקוהו ואהנו ביה כי היכי דלא מיגרי ליה לאינש בקרובתא. במערבא מתנו הכי אמר רב גידל אמר רב שגדלו בשם המפורש רב מתנא אמר
נחמיה ט °האל הגדול הגבור והנורא והא דרב מתנא אתיא כדרי' יהושע בן לוי דאמר ריב"ל למה נקרא שמם אנשי כה"ג שהחזירו את העטרה ליושנה אתא משה אמר °האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיה אמר עובדי
דברים י כוכבים מרקדים בהיכלו איה נוראותיו לא אמר נורא אתא דניאל ואמר עובדי כוכבים משתעבדין בבניו איה גבורותיו לא אמר גבור. אתו אנשי כנסת הגדולה ואמרו אדרבה זו היא גבורתו ואלו נוראותיו. זו היא גבורתו. שכובש את כעסו ונותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא נוראותיו אומה אחת היאך יכולה להתקיים בין שבעים אומות ורבנן היכי סמכי בדעתייהו ועקרי מה דאמר משה א"ר יצחק בר' אלעזר מתוך שיודעים בהקדוש ב"ה שאמיתי הוא לפיכך לא כזבו לו:

ויברך עזרא וגו'. בההוא ענינא דויקראו בו לפני הרחוב כתיב ברוך ה' אלהים וגומר כך תקנו אותו היום לומר במקדש בסוף כל ברכה כדאמרינן במס' תענית: בגבולין. כל חוץ לעזרה קרי גבולין: בייא בייא. לשון צעקה וקובלנא: האי דאחרביה לבה"מ. מבקשים רחמי' שימסור בידם יצר הרע של עכו"ם: לקבולי אגרא. שנכוף אותו ונקבל אגרא: פיתקא. כתב: אמת. כלומר מסכים אני עמכם: אמר להו הנביא. זכריה בן עדו: ביניתא. שער: בדודא דאבר'. בסיר של עופרת: זאת הרשעה. וישלך אותה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה: שאיב קלא. נכנס הקול לתוך העופרת ואינו יוצא ממנו: בליא עלמא. יכלה העולם שלא תהא פריה ורביה: ביעתא בת יומא. ביצה הנולדה בו ביום לפי שפסק חימום מן המעי' ואפילו אותה שעיברה התרנגולת כבר אינה מתבשלת במעים: לפלגא. שיהא שולט באדם ליזקק לאשתו ולא לאחרת: כחלינהו. סימו את עיניו ע"י כחול: האל הגדול הגבור והנורא. אמרו באותה תפלה כמו שכתוב בספר עזרא: משה אמר. האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים וגומר: עכומ"ז מרקדי' בהיכלו. שראה שרי נבוכדנצר נכנסו להיכל ומריעים בו ככל רצונם: לא אמר נורא. בפרשת התפלה כתיב עושה חסד לאלפים ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם האל הגדול הגבור ה' צבאות שמו: דניאל לא אמר גבור. בתפלתו בספרו: עכומ"ז משעבדין בבניו. זה שבעים שנה: זהו גבורתו. שכובש יצרו כל השנים הללו שנשתעבדו בהם ומאריך אפו על כל הגזירות שגוזרים על בניו: ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו וכו'. מן יום הסרבן אתה למד נוראותיו שכל העכו"ם נאספו להשמידם ונתקיימו מהן: ורבנן. ירמיה ודניאל: שאמיתי הוא. מסכים על האמת ושונא את השקר:

הריטב"א ז"ל ברוך ה' וגו' מן העולם ועד העולם. פרש"י ז"ל כי קודם לכן היו עונין אמן וז"א נראה לר"י כי בודאי לא ענו אמן במקדש לעולם אלא בתחילה היו אומרים ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם והיו

עיון יעקב

היינו האי דאחרביה לביתיה וקליי' להיכלי'. אמר ג' עונשין בשביל ג' עבירות שעשו כדאיתא לעיל על ע"ז שהעמידו צלם בהיכל ה' נחרב הבית ונשרף ההיכל ועל ג"ע קטלינהו לצדיקים כי בשביל ג"ע אנדרלמוסיא באה לעולם והורג טובים ורעים ובשביל רציחה גלו ישראל מעל אדמתם כי הארץ לא יכופר לדם: משה אמר האל הגדול הגבור והנורא. אמר ג' שבחים אלו דהיינו הגדול זו מעשה בראשית כדכתיב עושה גדולות עד אין חקר וכדאיתא בברכות דף נ"ח והגבור זו יציאת מצרים שהראה גבורותיו שהוליכם ויד עם קשה ומלך קשה והנורא זו קריעת ים סוף שעי"ז יראו כל האומות ונפל פחדם עליהם כי שמעו אשר הוביש ה' את מי ים סוף ואח"כ בגלות שהיו מרקדים בהיכל בלי פחד ויראה כלל ונס שעבדו בישראל כל כך אמרו איה נוראותיו וגבורותיו שהרי כולם מושלים עליהם: וקשה לי בעל מחבר תקוקין דכורין דלמה נקרא שמם כנסת הגדולה דהאי איבת הגדול נשאר קיים לעולם משא"כ הגבור והנורא פסקו וא"כ שחזרו לומר הגבור והנורא ה"ל לקרותי אנשי כנסת הגבורה או הנורא והשבתי לו דבשאומרין כל הני שבחים הגדול הגבור והנורא והגדול אומרים בראש כנגלא הגדול הוא עטרה לראש כולם משא"כ אם אין אומרין רק הגדול אין לו יתרון משאר שבחים והודאים וז"כ הש"ס שהחזירו עטרה ליושנה בראש כולם: ידעו בהקב"ה שאמתי הוא לפיכך לא כזבו לו. ולעולם ידבק אדם בדרכיו שלא יתקם שוכחו גו כמוחרים שאין בו כולי האי·

והיו המינים אומרים בימי עזרא שלא היה אלא עולם אחד ותקנו לומר מן העולם ועד העולם:

מהרש"א מאי גדול כו' אמר ליה כו' ודילמא שגדלו בשם המפורש כו'. לכאורה דאדרב גידל פריך שאמר שגדלו ואמר ברוך ה' גומר ואמאי לא קאמר שגדלו בשם כו' ומשני דאין שם המפורש בגבולין ושוב אקרא דויעמוד עזר' על מגדל כו' דכתיב בההוא ענינא גופא קאמר דהוראת שעה היתה ואם כן הדרי קושיין לדוכתיה אדרב גידל גופיה ואמאי קאמר לעיל שגדלו ואמר ברוך כו' ולא קאמר שגדלו בשם כו' כמ"ש הכא והוראת שעה היה וי"ל דרב גידל הוא דאמר תרתי והא דידיה והא דרביה רב וכ"ה גירסא בע"י באידך מימרא רב גידל אמר רב כו' ומיהו לא ידענא אמאי שינה דברייתא נקט במלתיה קרא דהאלהים הגדול גו' ובסמיך ליה נקט רישא דענינא ויעמוד על מגדל גו': **מאי אמור כו'.** מפורש של הסוגיא באורך פ"ד מיתות: **עד דמתחזי להו כגוריא דנורא.** הוא מזל ארי' חדש אב אשר בו נחרב הבית ע"י שעבדו כומ"ז ולזה אמר היינו יצרא דעכומ"ז שעל ידו נחרב בית ראשון כדאמרי' במכילתין פ"ק ומייתי שנא' **ויאמר זאת הרשעה וגו'.** הוא פסוק בזכרי': **ודאישתמיט ליה ביניתא כו'.** הוא מהידוע כי גם בית שני נחרב באב מזל אריה על ידי מלכות עכומ"ז ועל פי מה שאמרו כי גאולתם בבית שני לא היה שלימה שהרי שעבדו בישראל הפרסיים אדומיים ורומיים והי' חורבן בית שני גמר של חורבן בית ראשון ולזה במזמור על נהרות בבל גו' שנאמ' על בית ראשון סיים בו זכור ה' לבני אדום גו' בת בבל השדודה גומר לפי שאותו כח מזל אריה אשר ניתן לנבוכד נצר בחורבן בית ראשון ניתן גם לעשו שהוא סיטרא דשמאלא וכמו דעכומ"ז ולכך נחרבו שניה' במזל חודש אחד אריה והוא רמז דאשתמיט ליה ביניתא הוא שעיר הוא עכומ"ז שבאו לבטל כח השעיר ואמר ורמא קליה רמז על קול בכייתו של עשו ויזעק זעקה גדולה גומר שע"י כן זכה למשול בישראל כמ"ש ופרקת עלו מעל צוארך. ואמר **דאזל קליה ד' מאה פרסי.** שזכה באותו קול למשול בא"י שהיא ד' מאות פרסי וע"כ אמרו **דלמא מרחמי ליה** גם בזה לבטל כחו. ואמרו **שדיוה בדוד' דאברא כו'.** דהיינו לבטל כח פי הרשעה מעט בעול' הזה עד לעולם הבא כמ"ש וכל הרשעה כעשן גו' ועולתה תקפץ פיה גו'. ואמר **ניבעי רחמי איצר הרע דעביר' כו' ובעו למקטליה** דהיינו לבטל כחו לגמרי עד שאמרו דא"א שיבטל כולו וע"ד שאמרו יצר הרע שמאל דוחה וימין מקרבתו מ"מ בטלו אותו קצת דלא מיגרי איניש טפי' בקרובים ומיהו ודאי דמגרי כמי שמחא בקרובים כמו באחרים כמ"ש לענין יחוד עם בתו. **שגדלו כו' רב מתנה אמר שאמר האל הגדול הגבור והנורא כו'.** לפום ריהטא קשה מהיכא משמע ליה הכי שגדלו בכך ואיפכא אדרבא כפשטיה שלא אמר אלא הגדול משום דאיה גבורותיו ואיה נוראותיו כמ"ש ירמיה ודניאל וי"ל מדקאמר האלהים הגדול גומר ואלהים בלשון רבים מורה שהקב"ה בעל כוחות רבי' ולא יפול עליו הגדול לחוד שאמר שהוא כח אחד ועל כן אמר שרמז באלהים על פעולותיו וכינויו הרבי' שאמר משה דהיינו האל הגדול הגבור והנורא ושאמר הגדול היינו שגדלו בכוחותיו אלהיו' דהיינו הגדול הגבור והנורא ומשה שאמר האל בלשון יחיד י"ל דאל קאי על כ"א מכינויים דהיינו שהוא אל הגדול והוא אל הגבור והוא אל הנורא וע"ש זה נקראו אנשי כנסת הגדולה ע"ש שגדלוהו להוסיף בכוחותיו אלהיות: **אתא דניאל כו' אתו כו'.** נראה דודאי ל"פ אלא דכל אחד מהם הוסיף ופיאר בכוחותיו וכינויו כפי זמנו שראו ביכולתו וכחותיו של הקדוש ברוך הוא וכולהו אמרו הגדול שבכל זמן ושעה גדולתו מפורסמת מתוך בריאת עולמו ומשה בזמנו שראה גבורותיו ונוראותיו בנפלאות אשר עשה הקב"ה במצרים ובסיחון ועוג ושאר נסי המדבר הוסיף לומר הגבור והנורא אתא ירמי' וראה בדורו ומנו עובדי כוכבים מרקדין בהיכלו אמר איה נוראותיו כו' וע"כ פיחת מלומר הנורא וזה היה בתחלת הגלות בחורבן הבית שעדיין לא נשתעבדו ישראל מעובדי כוכבי' והיה אומר הגבור עד דאתא דניאל שהיה בבבל בגולה וראה שיעבוד הגלות וע"כ אמר איה גבורותיו ופיחת מלומר הגבור מיהו נורא הי' אומר ונאמר שלא ראה הוא חורבן הבית שעובדי כוכבים מרקדין כו' עד דאתו אנשי כנה"ג שהיו גם בסוף שבעים שנה של גלות בבל וראו באותן השנים שנצלו ישראל מכמה צרות כגון מעשה המן שנצלו ע"י מרדכי שהיה מכלל כנסת הגדולה חזרו לומר הרי בכל השנים הללו שהאריך אף הקב"ה לרשעים זו היא גבורתו שכובש את יצרו וזו היא מוראו שאומה אחת כו' כמאמרם כבשה אחת בין ע' וכו' והיינו דמסיים שיודעים בו בהקב"ה כו' ולא כזבו בו וכל אחד מהם לא כיזב בו לפי דורו וזמנו שראו בכחותיו יתברך ברוך הוא וק"ל: ***ומברך עליה ה' ברכות כו'.** מבואר כי התורה כאמרה בתמניא אפי והיינו בשינוי ה' נקודותיה ובח' לשונות נקראת התורה במזמור תמניא אפי ועיין בזה בפ' הקומץ: ***רנה תהנה ובקשה כו'.** רנה שהוא שיר ושבח קודם תחנה ובקשה כמפורש פ' אין עומדין ומפרש בקשתן שצריכין להושע ע"ד שאמרו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין וצריך להושע על ידי אחר כן ישראל צריכין להושע מהקב"ה וק"ל: **להראות הודו לרבים כו'.** עיין פרש"י עוד יש לומר לפי שאין כל העם רואים הס"ת שביד כ"ג שקורא בה ויחשבו שקורא בה בע"פ ע"כ כ"א מביא ס"ת שלו להראות הודו של ס"ת לרבים שגם כ"ג קורא בכתב אך מה שפירש"י דמעי"כ הביאו שם ע"ש לא ידענא למה דגם אם יש עירוב והוצאה ליה"כ מ"מ הא אמרינן במסכת עירובין ירושלים דלתותיה ננעולות היו:

הרי"ף מאי הגדול. תימא מאי קא בעי כי הגדול הוא אי משבחיו יתברך ולמה לא שאל כן במשה שאמר הגדול מאי הגדול. ונראה דהתם מונה שבחיו של הקב"ה האל הגדול הגבור והנורא והכא אם בא לספר בשבחיו יתברך הל"ל ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול הגבור והנורא. ועוד כיון שהזכיר כאן ה' האלהים מה צריך לומר עוד הגדול. ולזה פי' רב אשי שגדלו בשם המפורש: אמר ליה אביי ודילמא שגדלו בשם המפורש וכו'. וקשה דהא דמייתי הכא ויעמוד על מגדל עץ וכו' הכל הוא בענין אחד כי שם נאמר ויעמוד על מגדל עץ ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול ואי דרים התם רב גידל שגדלו בשם המפורש שאע"פ שהי' חוץ לעזרה שנקרא גבולין מ"מ הוראי' שעה היתה א"כ היכי דקי לעיל רב דימי לאביי שאין אומרים שם המפורש בגבולין והכי האי הגדול והאי ויעמוד על מגדל של עץ דדרים שגדלו בשם המפורש כולהו חדא מילתא הוו. ועוד צריך לפרש היכי דריש רב גידל הכא שגדלו בשם המפורש דהא במלת הגדול דרש רב גידל לעיל שאמר בסוף הברכה ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ונראה דדרים הא דקאמר על מגדל עץ שמגדל הוא שגדלו בשם המפורש ואע"פ שמגדל עץ הוא בימה של עץ מ"מ קראו מגדל על רמז שגדלו בשם המפורש ואע"פ שהי' חוץ לעזרה הוראת שעה היתה ולהכי לא דרים גבי ויברך עזרא את ה' האלהים הגדול שגדלו בשם המפורש אע"ג דחד ענינא הוי משום דהוראת שעה היתה לומר שם המפורש בגבולין פעם אחת ולא שתי פעמים לכך דרש האי הגדול. שאמר ברוך ה' מן העולם ועד העולם. ואי איירי קיילי' אמילתא דהא דאמר רב גידל שגדלו בשם המפורש הוא בפסוק ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא וכדאמרינן לקמן בגמרא במערבא מתני הכי רב גידל אמר שגדלו בשם המפורש רב מתנא אמר האל הגדול הגבור והנורא כדרבי יהושע בן לוי שאמר שהחזירו עטרה ליושנה ומכאן משמע דרב גידל איירי בההוא קרא ולא מצינו במקום אחר דדרים רב גידל הכי ואי אמרינן הכי אתי שפיר מה שאמר הוראת שעה היתה כי היתה שם תפלת כל ישראל בצעקה ובצום לשימסר יצר הרע בידם הוראת שעה היתה שם להזכיר שם המפורש בגבולין מה שלא היה כן בויברך עזרא את ה' האלהים הגדול כי לא היה שם צורך שעה להזכיר שם המפורש בגבולין

בגבולין ומאי דקאמר בגמרא והכתיב ויעמוד עזרא על מגדל עץ ואמר רב גידל שגדלו. כו' שמא טעות נפל בספרים וצריך לגרוס בגמרא והכתיב ועתה אלהינו האל הגדול ואמר. רב גידל שגדלו בשם המפורש ומשני הוראת שעה היתה ואי גרסינן והכתיב ויעמוד על מגדל עץ צריך לפרש שהוא כמו וגומר דכתיב הכא ויעמוד על מגדל עץ וכתיב לקמיה ויקומו על מעלת הלוים שהוא ומגדל עץ הכתוב שם ושם אמרו האל הגדול ואמר רב גידל שגדלו בשם המפורש זה נ"ל:

נח **אתי** משלח מצאו לכהן גדול בשוק אומר לו אישי
יף עא כ"ג עשינו שליחותך מצאו בביתו אומר לו מחיה
חיים עשינו שליחותו אמר (רבא) [רבה] כי מפטרי רבנן מהרדי בפומבדיתא אמרי הכי מחיה היים יתן לנו חיים ארוכים טובים ומתוקנים אמר רבה כי מפטרי רבנן מבי ר"נ בשכנציב אמרי הכי מחיה חיים יתן לך חיים ארוכים טובים ומתוקנים:

אתי משלח. ליום המחרת: מצאו בשוק. מכבדו לפני הבריות ואומר אישי כ"ג וכו': מחיה חיים. הוא הקב"ה עשינו שליחותו: מפטרי. מהדדי. שהיה אחד נוטל רשות מחברו לשוב לביתו:

מהרש"א א"ל אישי כ"ג כו' מצאו בביתו א"ל מחיה כו'. פרש"י בשוק מכבדו לפני הבריות כו' ע"ש והוא דחוק להכיח כבוד המקום בשוק מפום כבודו של כהן גדול ונראה לפרש דודאי גם בשוק היה ראוי שידבר שעשה כן בשליחות המקום אלא שאין זה כבוד שמים להזכיר שם שמים בשוק דרך עראי. ועניין מחיה חיים כו'. נראה לפרש לפי ענינו לומר עשינו שליחותו לאמנית החי דהיינו שעיר המשתלח דכתיב ביה יעמד חי ועל ידי מעשה זה נתכפרו עונות בית ישראל והקב"ה מחיה החיים בהם שלא יבואו לידי מיתה: ארוכים וטובים ומתוקנין כו'. ארוכים וטובים כמשמען היפך שאמר יעקב ימי שני חיי מעט ורעים גו' ומתוקנין נראה לפרש דהיינו מתוקנין מהיום וק"ל:

הרי"ף מצאו בביתו אומר לו מחיה חיים וכו'. והא דנקט מחיה חיים הוא לומר שכהן גדול היה בספק כל יום הכפורים אם יצא בשלום מן הקדש ובצאתו היה עושה י"ט לאוהביו ולכך היה אומר המשלח שעשה שליחותו של מי שהחיה אותו ורמז לומר שאף ע"פ שהמשלח לשעיר היה בספק מיתה בצאתה שנה כמו שדרשו על איש עתי שאינו עתיד לחיות אלא מעת לעת לשנה האחרת היה אומר לכהן גדול שמחיה חיים שעשה שליחותו יש בידו להחיות כמו שיצא בשלום הכהן גדול:

נט תהלים קטז **אתהלך** לפני ה' בארצות החיים אמר רב יהודה זה
משלי ג מקום שווקים °כי אורך ימים ושנות חיים
ושלום יוסיפו לך. וכי יש שנים של חיים ויש שנים שאינם של חיים. אמר רבי אלעזר אלו שנותיו של אדם
שם ח שמתהפכין לו מרעה לטובה. °אליכם אישים אקרא וגו'. אמר רבי ברכיה אלו תלמידי חכמים שיושבים ודומים כנשים ועושין גבורה כאנשי'. ואמר רבי ברכיה הרוצה
גי' הגמרא לנסך *שינסך יין על גבי המזבח ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין שנאמר אליכם אישים אקרא. ואמר רבי
ברכיה אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו ילך וישא
איוב יד בת תלמיד חכם שנאמר °אם יזקין בארץ שרשו וגומר מריח מים יפריח:

אתהלך וגומר. איירי דאיירי בחיים מתוקנים נקט לה: מקום שווקים. שאדם מוצא לקנות מזונותיו ולפי שהיה דוד מטלטל נע ונד היה מתפלל על הדבר ואומר בתפלה אתהלך לפני ה' וגו': שמתהפכות עליו. מי שהיה עני בילדותו ונעשה עשיר לעת זקנתו דומה לו כאילו עכשיו נעשה חי מתוך מיתה: אליכם אישים אקרא. ברחש פרשת ושנות חיים הוא להכי נקט ליה: ודומים כנשים. ענותנים ותשושי כח: אישים. לשון אשה מדלא כתיב אנשים: אישים. לשון קרבן אשה: מריח מים. בני תורה:

מהרש"א זה מקום שווקים כו'. ע"פ מה שפיר' בברכת בורא נפשות רבות וחסרונם דהיינו כל מה שהיו חסרים הנפשות אם לא נבראו ועל כל מה שברא שלא היו הנפשות חסרים מהם ולא נבראו אלא להחיות ולהתענג בהן נפש כל חי והיינו מקום שווקים דהכא שמוצא בהם לקנות גם דבר שלא נברא רק להחיות ולהתענג בו ולשון חיים נופל בדבר שהוא במלואו וכה"ג אמרו בפרק מרובה חיים אחיים לקרן כעין שגנב כו' ע"ש בפרש"י ותוספות: שמתהפכין כו'. דהיינו שזכות התורה והמצוה שזכר המה יוסיפו לך שיהיה הזקנה שנות חיים מתוך מיתה שהיא העניות שהיה לו כבר בילדותו: אישים אקרא כו'. פרש"י ברחש פרשת ושנות חיים הוא להכי נקט ליה עכ"ל ואינו כן דהאי קרא ושנות חיים הוא בספר משלי סי' ג' וקרא דאליכם אישים אקרא הוא שם בסי' ח' ונראה לפרש דנקט ליה הכא ע"ש שאמר לעיל אישי כה גדול כו' דהיינו לשון חשיבות ושררה ה"כ אליכם אישים אקרא ע"ש החשיבות שדומין התלמידי חכמים לנשים בתשות כח ועושין גבורה כאנשים לכבוש את יצרם כמ"ש איזהו גבור הכובש את יצרו: הרוצה לנסך יין כו'. פרש"י אישים לשון קרבן אשה עכ"ל ומתוך ענינו של הפ' הלא חכמה תקרא גו' משמע דאליכם עם ת"ח קא משתעי קרא ול"ל דס"ל כמ"ד בפרק כל התדיר דנסכים מזלפין ע"ג אישים ולא כמ"ד התם לספלים והשתא ה"ק אליכם ת"ח אישים אקרא דהיינו כשאקרא אתכם למשתה יין מלשון ברחש הקרואים הוי כאילו נתתיו לזילוף על האישים במוקדש וקל להבין: שהתורה פוסקת מזרעו כו'. בפרק אלו עוברין האריך התלמוד בענין שישא אדם בת תלמיד חכם ולא מייתי הך דהכא ונראה דהך דהכא לא איירי שהוא ישא בת תלמיד חכם על אשתו הראשונה אלא דה"ק אם רואה בזרעו שיש לו מאשתו ראשונה שהתורה מתחיל לפסוק ממנו ישא לאותו זרע בת תלמיד חכם והאי מייתי קרא אם יזקין בארץ גו' ובעפר ימות גזעו דהיינו בנו דמריח מים גומר דהיינו בת תלמיד חכם דגם שאין לאשה תורה ריח תורה מקרי מאביה ואז שוב יפריח אותו הגזע ועשה קציר כמו נטע דהיינו בנים הגונים וראוים טוב לתורה:

הרואה

עיון יעקב

מחיה חיים עשינו שליחותו. לפי שאין זה כבוד של מעלה לשלוח שליחות זה שהוא אכזריות ורעה לשעיר לשלחו לעזאזל שיפול לאיברים איברים ומאחר לא הלא הרעות להכי אמר מחיה חיים על ידי שליחות - השעיר מכפר על ג"ע וכזה מחיה חיים אלו ישראל וקרוב לזה כוונת מהרש"א: מחיה חיים יתן לך. התפללו כן בהתפרדם זה מזה מד"ת שהיא חייך ואורך ימיך לעסוק בחיי שעה על כן התפללו על אריכות ימיהם: אמר ר' יהודה זה מקום שווקים. עיין בפסחים דף קי"ח שזה המזמור אמרו כנסת ישראל לכך אמרו אתהלך בארצות החיים זה מקום שווקים שע"י השווקים. מוצאים להשתכר פרנסתיהן וע"י יכולין לעסוק בתורה כפירש"י ריש ע"ז דף ב' ע"ב ע"ש: אלו שנותיו של אדם שמתהפכין מרעה לטובה. ואם כן כך הוא חבור הפסוקים בני תורתי אל תשכח ומצותי יצר לבך אע"פ שאתה עני שמעביר את אדם על דעת קונו שלא יכול ללמוד כ"כ ולעשות אעפ"כ תעשה כן בכל יכלתך כי אורך ימים בעה"ב ושנות חיים בעה"ז יוסיף לך להפך מדעת עני לעשיר כי הלומד מעוני סופו לקיימו מעושר: ועושין גבורה כאנשים. דייק כן מסיפא דקרא דכתיב וקולי לבני אדם דהיינו אדם גדול בענקים: שינסך יין ע"ג מזבח ימלא גרונו. כמו שבניסוך היין היו אומרים הלוים שיר כדאיתא ברמב"ם פ"ו מה' תמיד כן נכנס יין יצא סוד: אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו. מדקאמר לשון פוסקת נראה דר"ל אע"פ שהוא משלש דורות ת"ח שכיב אין התורה פוסקת מזרעו וזה רואה שפוסקת התורה מזרעו תלינן לפי שנשא אשה שאינה מעוגנת דאז התורה פוסקת ממנו וכן הוא בספר חסידים סי' קנ"ו ע"ש ואין לו תקנה עד שישא בת ת"ח וק"ל:

דהריף הרוצה שיכנס יין ע"ג המזבח וכו'. נראה דדריש איסים דלא כתיב אנשים הם תלמידי חכמים שדומים לנשים ועושים גבורה כאנשי' כדאמרי' לעיל וגם נרמז היין במלת איסים מלשון אסיסי ענבים ונרמז נסך ע"ג המזבח מדכתיב איסים מלשון קרבן אשה: אם רואה אדם שתורה פוסקת מזרעו ילך וכו'. קצת תימה דאפי' מי שתורה מוסכת בזרעו ישא בת ת"ח כדאמרי' פרק אלו עוברין לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח ושמא אף ע"פ שכבר נשא אשה מבת ראשי כנסיות או בת גדולי הדור או פרנסי הדור אם רואה שהתורה פוסקת יחזור וישא בת ת"ח:

ס **פיסקא** וי"ט היה עושה לאוהביו וכולי תנו רבנן מעשה בכ"ג אחד שיצא מב"ה הוו קא אזלי כ"ע בתריה כד חזיוה לשמעיה ואבטליון דהוו קא אתו שבקו לדידיה ואזלו לבתר שמעיה ואבטליון לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאפטורי מיניה דכ"ג אמר להון ייתון בני עממין לשלם אמרו ליה ייתון בני עממין לשלם דעבדי עובדא דאהרן ולא ליתו בני אהרן לשלם דלא עבדי עובדא דאהרן: שם ע"ב

לסוף אתו שמעיה ואבטליון לאפטורי מיניה. ליטול רשות ממנו ולפרוש לצד ביתם: **ייתון בני עממין לשלם.** לשון גנאי הוא לפי שבאו מבני בניו של סנחריב כדאמרינן במס' גיטין: **דעבדי עובדא דאהרן.** רודפי שלום: **דלא עבדי עובדא דאהרן.** שהוכיחתו תוכחת דברים ואמר מר לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכתוב מדבר אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך: וכתב הריטב"א **ייתון בני עממין לשלם דעבדי עובדא דאהרן.** פי' קשה בעיניהם שקראם בני עממין לפי שהיו בני גרים והוא לא נתכוין לכך שאף ישראל נקראים עממין כדכתיב אחריך בנימין בעממיך אלא שלא דבר בלשון כבוד במקום דאיכא חשדא ע"כ:

מהרש"א בתר שמעיה ואבטליון כו'. דת"ח קודם לכ"ג ע"ה לכל דבר כדאמרינן בסוף מסכת הוריות יקרה היא מפנינים מכ"ג שנכנס לפני ולפנים וזה הכ"ג ע"ה ולא מעלי הוה ונרא"ל כך ייתון בני עממין וכמה כהנים דלא מעלי הוו. בבית שני כדאמרי' פ"ק והריטב"א בא ליישב ולומר דלא נתכוין הכ"ג לבייש שהם בני גרים אלא שאף ישראל נקראו כן כו' ע"ש אבל א"כ לא היו שמעי' ואבטליון משיבין לו כך ייתון בני כו' וק"ל:

סא **אמר** רבי יוחנן שלשה זרים הם של מזבח ושל שלחן ושל ארון. של מזבח זכה אהרן ונטלו. של שלחן זכה דוד ונטלו. של ארון עדיין הוא מונח כל הרוצה ליטול יבא ויטול שמא תאמר פחות שבהן הוא ת"ל °בי מלכים ימלוכו וגומר. רבי יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר. זכה נעשית לו זיר לא זכה (נעשית לו) זרה הימנה. דף עב ע"ב / משלי ח

רבי יוחנן רמי כתיב °ועשית לך ארון עץ וכתיב °ועשו ארון עצי שטים מכאן לת"ח שבני עירו מצווים לעשות מלאכתו. °מבית ומחוץ תצפנו אמר רבא כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו ת"ח אביי ואי תימא רבא בר עולא אמר אף נקרא תועבה שנאמר באיוב °אף כי נתעב ונאלח איש שותה כמים עולה: דברים י / שמות כה / שם / איוב טו

שלשה זרים. נעשו בכלי הקדש: **של מזבח.** סימן לכתר כהונה: **ושל ארון.** סימן לכתר תורה: **ושל שלחן.** סימן לכתר מלכות שהשלחן הוא עושר שלחן מלכים: ה"ג **של מזבח זכה אהרן ונטלו ושל שלחן זכה דוד ונטלו.** שהכהונה ניתנה לאהרן ברית מלח וכן המלכות ניתנה לדוד ולזרעו עד עולם: **בי מלכים ימלוכו.** וגדול הוא הממליך מן המלך והתורה אומרה מקרא זה: **זכה.** ללמוד לשמה ולקיימה: **זרה.** משתכחת הימנו: **מצווין לעשות מלאכתו.** שהארון בתחלה הטיל הכתוב המלאכה על משה ואח"כ על הצבור ואע"ג דקראי לאו (בהדי דהדי) [בהדי] סידרא כתיבי אסמכתא בעלמא הוא דקאמר: **איש שותה.** תורה כמים ויש בו עולה:

מהרש"א *שעומדין דרך גדולן כו'. דלפי פשוטו כפרש"י בחומש שיהיו עומדין ולא שוכבין זה ע"ג זה לא אצטריך לי' דמוכח מתוך גובה ואורך ורוחב המשכן גם מתוך האדנים שהיו הקרשים עומדים ולא שוכבים זה ע"ג זה אלא שלא יעמידו אותן שלא בדרך גדולן אצטריך וכן הדין במצות לולב ואמרו כמ"ש אז ירננו כל עצי יער דהיינו ודאי דרך גדילתן כן יהיה מצותן: ***אבד סברם כו'.** לפי שהצפוי שהוא של זהב ודאי אפשר להתקיים כשנגנז המשכן אבל הקרשים של עץ היאך אפשר להתקיים כך אמן רב מפני הריקוב והתולע ת"ל עומדי' שעומדים לעולם כו': ***בגדי שרד לשרת גומר.** לפי שכל בגדי כהונה מפורשים בכתוב שם ח' לכ"ג וד' לכהן הדיוט ולא ידעינן מהו בגדי שרד ורש"י בחומש פי' שהם קלעי' אבל דרש דהכא נוטה לפי' הרמב"ן גם לפי פשוטו שהם בגדי כ"ג ומל' שריד ופליט ויקרא כן לפי שנתייחדו לאחד העם לכ"ג כו' ע"ש באורך ליישב מה שנתקשה שם רש"י בזה והדרש נמי מפרש ליה הכי שבגדי כ"ג הם מצילין את ישראל להיות להם שריד ופליט וע"פ מ"ש בערובין דבגדי כ"ג מכפרין: ***עשה בצלאל כו'.** וכתב הרא"ש והראב"ע טעם ע"ז דאחר שעשו הארון זהב מה צורך לעץ וכבר כתבו טעם בזה בתנחומא כו' ועוד דרשו במכלתא כו' ולפי סוגית תלמודינו נראה בזה כי גוף הארון של עץ היה דוגמ' האדם כי עץ השדה הוא וכמ"ש אם יש בו עץ גומר והיו עוד ב' ארונות מבית ומחוץ של זהב לרמוז שיהיה תוכו כברו כדלקמן והוא לפי שבשאר כלים כגון שלחן לא כתיב אלא שהיה מצופה בזהב במקו' הנראה מבחוץ וכן במזבח הזהב מה שאין כן בהארון שהיה בו של זהב גם מבפנים במקום הנסתר ללמדך על התורה שהיתה בו שתהיה בת"ח תוכו כברו כמו הארון

עיון יעקב

אמרי ליה ייתון בני עממין לשלם דעבדי עובדא דאהרן ולא וכו'. הא דהוצרכו הם למימר ייתון בני עממין לשלם הא איהו גופא ברך להם בדרך זה י"ל דאיכהו חזו בדעתו שלא רצה לברך להם בעין יפה שהרי לא בירך להם לנוכח רק כדרך שנותן שלום לעכו"ם בשפה רפה ואין בלבו עליו וכפירש"י סוף פרק הניזקין יע"ש להכי אמר ייתון בני עממין לשלם כוונתו הי' על כל הגוים בכלל ולא היתה כוונתו לברך להם ממש לכך הם אמרו שברכתן דאוי להיות ברכה שלימה כיון שעבדו עובדא דאהרן וק"ל: *בגדי שרד אלמלא בגדי כהונה. פירש"י שעל ידן מקריבין קרבנות הא דלא פירש"י על בגדי כהונה עצמן שמכפרין כדאיתא בעירובין על כמה עבירות החמורות י"ל דהרגיש רש"י דא"כ מהאי טעמא הי"ל לקיום גם לקרבנות שרד אלא דלכך נקראים הבגדי כהונה שרד דאית בהו תרתי שהם עצמן מכפרין ועל ידן מקריבים קרבנות: *שלש ארונות עשה בצלאל. הא דלא עשה רק א' של זהב י"ל הטעם דוגמת האדם שמהון הוא נברא בצלם אלהים וכן בתוכו נותן נשמת רוח אלהים ובאמצע הוא החומר הגשמי וכי אדם עץ השדה שעי"ז ישפיל גאותו וניתן לו התורה כך הארון הי' בפנים זהב ומבחוץ זהב ותוכו עץ ואח"כ ניתן בו התורה ולכך לא ניתן התורה למלאכים שהם כולו רוחני ולהכי משה שניתן התורה על ידו כתיב בו ותחסרהו מעט מאלהים: **שמא** תאמר פחות שבהם הוא. מדהוא מופקר לכל הרוצה ליטול יבא ויטול ואמצעי שהוא המלכות משובח מ"ל כי מלכים ימלוכו מוכח שהתורה הוא משובח לכך נ"כ בתורה כתיב תחלה הארון והשלחן כפי' תרומה ומזבח הזהב בפי' תלוה ובמדרש איתא כל הזוכה לתורה זוכה לכלם והא דניתן רשות ליטול כל הרוצה היינו משום דאם זוכה לירא שמים שפיר נטל ואם לא זכה נעשה לו זרה סמא דמותא הלעיטהו לרשע וימות: **כל** ת"ח שאין תוכו כברו. רק סורחו מן השפה ולחוץ וטינא הוא בלבם אז אין לו דין ת"ח וכדאיתא בחגיגה פ"ב דף ט"ו ע"ב:

הארון שהיתה התורה בו ואולי יתורא דקרא קדים דכתיב ברישא דקרא ולפית אותו זהב טהור מבית גו' וכתיב בסיפא דקרא תלפנו לרמוז על האדם שילפה אותו מבית ומחוץ בדבר טהור בשוה שלא יהיה אחד בפה ואחד בלב ועוד רמוז בזהב ומבית ומחוץ דהיינו בתורה שנמשלת לזהב כמ"ש הנחמדי' מזהב גומר שיהיה אדם הצדיק הנמשל לעץ כמ"ש היש בה עץ מלופה בזהב דוגמת כלי עץ וכסף ג' עץ שיהיה מוזהב ביופי מבית ומחוץ דהיינו שהתורה הנמשלת לזהב יהא נכרת בו יפה תוכו כברו: ג' זרים הן כו' של מזבח זכה אהרן כו'. והן ממש ג' כתרים שאמרינו באבות ג' כתרים הן כתר כהונה וכתר מלכות וכתר תור' וכבר כתבנו בזה בפרק האומר כתר מלכות כמשמעו לו לדוד שהולמתו וכתר כהונה הוא הציץ שעל כ"ג וכתר תורה הן תפילין שבראש כל אדם דכל הרוצה ליטול יטול ואמר ושמא תאמר פחות הוא כיון שכל אדם זוכה בה ת"ל בי מלכי' גו' כפרש"י ולגבי כהונה נמי כאמר יקרה היא מפנינים מכ"ג שיש עליו פנינים בציץ ובאבות מסיים ביה וכתר שם טוב עולה על גביהן והוא היראה דבעי בכולהו בכ"א מהג' כתרים וכדמסיק הכא בכתר תור' ודקאמר זכה נעשית לו זיר זכה היינו שיש בו יראת שמים כפרש"י ללמוד לשמור ולקיים לא זכה שאין בו כל זה לגבי תורה נעשית לו זרה כפרש"י וה"ה לגבי כהונה ומלכות עי"ל דזר דשלחן ומזבח כהנים ידעי למדר' זכה נעשה לו זיר דהיינו כתר מלכות לבית דוד וכתר כהונה לבית אהרן לא זכה זרה היא לו כמו בשלמה וכמו בכהני' שנגאלו מן הכהונה אבל בתור' מאי זרו' אית בה הא אמרי' לעיל דכתר תורה מונחת כו' כל הרוצה ליטול אותה כו' וע"כ דרשו בו אם לא נעשית לו זרה והוא מלשון והיה לכם לזרא שפירושו לחרב וכמ"ש זכה סם חיים לא זכה סם המו' וכמ"ש קייפא וקפרא ירדו כרוכים מן השמי': וכתיב ועשית גו'. עיין פרש"י ר"ל דקרא דהכא ועשו ארון גו' כתיב מקמי דהאי קרא ועשית לך ארון עץ גו' בפ' עקב מיהו יש עיון בזה דהא ע"כ ההיא קרא בפ' עקב ועשית לך ארון גו' לא זהו ארון שעשה בצלאל שהרי משכן לא נתעסקו בו אלא לאחר יה"כ כו' כפרש"י בחומש ע"ש גם ק' דבפשיטות טפי לפי סדר הכתובים ה"מ לדרוש כן דבכל לווי מלאכ' המשכן כתי' ועשית שהטיל המלאכ' על משה ובמלאכת המשכן כתיב ועשה בצלאל ואהליאב וכל חכם לב גו' ויש ליישב בזה ודו"ק:

הרי"ף זכה נעשית לו זר לא זכה נעשית לו זרה. פירש"י זכה ללמוד לשמה ולקיימה וכו' צריך להבין דהא בשלחן ובמזבח נמי כתיב א וקרינן זיר לדרוש שאם לא זכה במעשים הטובים נעשו זרים לכהונה ולמלכות וא"כ למה פירש"י בזר של תורה זכה ללמוד לשמה ולקיימה דהל"ל זכה למעשים טובים כמו שדורשים בזר של כהונה ומלכות. ואפשר דאם הוא למד לשמה שוב אין לומר לא זכה במעשים טובים לפי שהתורה מדריכתו לידי זכות ולא שייך לומר לא זכה נעשית זרה לו אלא כשאינו לומד לשמה כדי לקיימה אז תורתו נעשית זרה לו: שותה מים עולה. פרש"י שותה מים ויש בו עולה הכוונה לדמותו לשותה המים לפי ששותת היין אומר לכל ששתה יין כי ניכר בחוץ מה שיש לו בפנים דהיינו תוכו כברו אבל שותה המים אינו ניכר בחוץ מה שבתוכו אם שתה מים או לאו וכן מי שיש בו עולה מבפנים ואינו מראה מבחוץ הוא דומה לשותה מים: רבי יוחנן רמי כתיב ועשית לך ארון עץ וכתיב ועשו ארון וגומר. וקשה מאי פריך דהא דכתיב ועשו ארון אינו אותו ארון דכתיב ביה ועשית לך ארון עץ דהא למודיה והא למודיה וכן כתבו התוס' פ' ג"ה הנשה. וי"ל דמ"מ פריך דבארון זה תלה העשייה בלשון רבים ועשו ארון והתם נקט לשון יחיד ועשית. ומשני מכאן לת"ח שבני עירו מצווין לעשות לו מלאכתו והיינו בת"ח שהוא כנגד הארון שבו הלוחות השלמות אבל לת"ח ששכח תלמודו שהוא כנגד הארון האחר שהיה בו שברי לוחות אע"ג שאין מזלזלין בו מ"מ אין בני עירו מצווים לעשות מלאכתו. ומיהו בזה יקשה מה שכתבו התוס' שם ע"ש ובפ"ק דיומא:

אמר רב שמואל בר נחמני א"ר יונתן מ"ד °למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין אוי להם לת"ח שעוסקין בתורה ואין בהם יראת שמים. מכריז רבי ינאי חבל על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתיה עביד א"ל רבא לרבנן במטותא מינייכו לא תירתו תרתי גיהנם. אריב"ל מ"ד °וזאת התורה אשר שם משה. זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם מיתה והיינו דאמר רבא מאן דזכי הויא ליה סמא דחיי דלא זכה תיהוי סמא דמותא א"ר שמואל בר נחמני ר' יונתן רמי כתיב °פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב °אמרת ה' צרופה. זכה משמחתו לא זכה צורפתו למיתה. רשב"ל אמר מגופיה דקרא נפקא זכה צורפתו לחיים לא זכה צורפתו למיתה °יראת ה' טהורה עומדת לעד א"ר חנינא זה הלומד תורה בטהרה מאי היא נושא אשה ואח"כ לומד תורה °עדות ה' נאמנה מחכימת פתי. א"ר חייא [בר אבא] נאמנה היא להעיד בלומדיה:

(משלי יז; פ' כ"ו וע"ש רפ"ז; דברים ד; תהלים יט; שם יט; שם יט; שם יט)

דרתא. חלר: **ותרעא לדרתיה עביד.** שהתורה אינה אלא שער ליכנס בה ליראת שמים לכך צריך שתקדם לה יראת שמים: **תרתי גיהנם.** להיות עמלים בתורה בעה"ז ולא תקיימום ותירשו גיהנם במותכם ובחייכם לא נהניתם בעולמכם: **צורפתו.** ביסורין ובגיהנם: **נושא (אדם) אשה.** ונכול מהרהורי עבירה: **להעיד בלומדיה.** מי קיים ומי לא קיים:

הריטב"א ז"ל לא זכה סמא דמותא. פי' כשהוא שונה להתגדל ולהתגדר וכדאמרינן עלה בפרק היה קורא נח לו שנהפכה שליתו על פניו והא דאמרינן לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה התם כשעושה מיראה: נאמנת היא להעיד בלומדיה. יש שפירשו להעיד עליו ליום הדין ויש שפירשו שמפרסמ' אותו כההיא דדרשינן נמסי' מועד קטן מדכתיב תבונות בחוץ תרונה כל העוסק בתורה מנפנים תורתו ונכרזת עליו מבחוץ ע"כ:

מהרש"א ולב אין כו'. דלפי פשוטו גם שאין לו לב להבין ילמוד תורה שהיא מחכימת פתי וע"כ אמרו דודאי אפשר שגם הכסיל יבא לידי חכמה ע"י הלימוד אבל הלב אין ר"ל שאין בלבו לקיימה אלא לקנות שם כפרש"י שם והיינו שאין בו יראת שמים: **תרתי גיהנם כו'.** עיין פי' רש"י ועוד יש לומר ע"פ מ"ש פרק אין דורשין שהרשע נוטל ב' חלקים בגיהנם והצדיק נוטל ב' חלקים בג"ע וז"ש לתלמידיו שילמדו לשמה כדי לקיימה ואז לא תהיו רשעים ליטול תרתי חלקים בגיהנם: **אשר שם משה גו'.** לשון שימה לא יפול בו לפי

עיון יעקב

שעוסקין בתורה ואין בו יראת שמים. כי עונשם גדול שיודעים את רבונם ומכוונין למרוד ושגגת תלמוד עולה זדון: **חבל** על מאן דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד. כוונא שיגיעת מלאכתו והוצאותיו הכל כחנם כיון דלית ליה דרתא ומה יועיל לו השער אף זה שאין לו יראת שמים מה יועיל למודו כי זה השער לה' צדיקים יבואו בו ות שאמר לא תירתו תרתי גיהנם דהיינו היגיעה עה"ב שאין בו יראת שמים: **זכה.** פירש"י לעיל ללמוד לשמה נעשה לו סם חיים נ"ל דמתיבת אשר נלמד דכל מקום דכתיב אשר ליסנא דאיבעי הוא אם רוצה ללמוד לשמה סם חיים הוא לו ואם רוצה ללמוד שלא לשמה סמא דמותא הוא לו וזה שאמר רבא כי רבא אזיל לשיטתיה דאמר בפ"ק דמכות דף ה' ע"א כל היכא דכתיב אשר ליסנא דאי בעי הוא ולהכי כתיב שם בש"ן אף דקרינן בשמאל שהוא כמו שמ"ך מכ"מ כתיב בשי"ן להראות החילוק אם לומד כשיה הו לא והוא מלשון לביתה ה: לשם גלוה: **עדות** ה' נאמנה נאמנת היא להעיד בלומדיה. אפשר לומר דנאמנת היא להעיד שהשכינה שורה על הת"ח שהרי ומחכימת פתי וזה מלד השכינה שורה עליו ומה"ט אוייא דאי"י מחכים לפי שהיא ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה כי ה' יתן מפיו חכמה ודעת לכך אין השכינה שורה אלא על חכם וכו':

לפי פשוטו וכה"ג אמרינן פ"ק דסנהדרין ואלה המשפטים אשר תשים אשר תלמדם מיבעי ליה ולכך דרשו הכא שם מלשון סם חיים וסם המות ורמז בזה כי הנעלם מן ק"ש הוא גי' שם ואמר דאימן לה ללמדה לשמה הרי היא סם חיים דלא אימן לה שלומדה שלא לשמה הרי היא סם המות: **לא זכה צורפתו כו'.** היינו ביסורין כפיר' רש"י כמ"ש וצרפתי' כצרף כסף גו' ובלשון תלמוד צירוף אחר צירוף ולמאן דריש ביה נמי זכה צורפתו לחיים דהיינו יסורין של אהבה שאין בהן ביטול תורה כמ"ש בפ"ק דברכות ודכתיב אשרי הגבר אשר תיסרנו גומר ועד"ז יש לפרש הכתוב צרופה אמרתך ועבדך אהבה ר"ל שעבדך אהב אותן יסורין שיש בהן קיום אמרתך וכמ"ש בפרק הפועלים ברבי אלעזר ברבי שמעון באורתא קבל עליו יסורין כו' ע"ש: **נושא אשה ואח"כ לומד.** בפ"ק דקדושין איכא מ"ד לומד תורה ואח"כ נושא אשה ומסיק דל"פ הא לן והא להו ועי"ש באורך בתוס': **נאמנים להעיד כו'.** כבר כתיב בתורה ואל הארון תתן את העדות גו' דהיינו התורה שהיא עדות בין ישראל לאביהם שבשמים אבל הכא עיקר הדרשה מנאמנה שעדותה נאמנה בלומדיה וק"ל:

הרי"ף מ"ד וזאת התורה אשר שם משה. הוקשה לו דלא שייך שימה בד"ת אלא בדבר הנתפס ביד כמו שימו לחם לכך דרש מלשון סם חיים אבל קשה דהא כתיב אשר תשים לפניהם וכתיב שימה בפיהם דהיינו לשים אותה כשלחן ערוך ומכין לו לדרוש סם חיים. ואפשר דדריש דלא קאמר אשר שם משה בפי בני ישראל דדוקא במשפטים שייך לומר לפניהם של הבעלי דינין לומר איש פלוני אתה זכאי לכך דריש ריב"ל שם משה מלשון סם חיים ודבר זה תלוי לפני בני ישראל כפי מעשיהם זכה נעשית לו סם חיים לא זכה ח"ו נעשית לו סם המות: מגופיה דקרא נפקא זכה צורפתו לחיים וכו'. נ"ל דסמיך אסיפיה דקרא דכתיב אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו שאם זכה ללמוד לשמה היא צרופה להיות מגן לו לחייו של החוסים בו: נאמנת היא להעיד בלומדיה. ונלבד מה שפירש"י בזה י"ל דמי שיגע בתורה אע"פ שהוא פתי ואין בו דעת להבין התורה מחכימתו ומי העיד על זה שיגיעת התורה יחכם פתי לזה אמר נאמנת היא התורה להעיד בלומדיה שהיא מחכימת פתי מצד רוב היגיעה והוא דבר הנראה לעינים כי יגעת ולא מצאת אל תאמן:

סג **משנה** כהן גדול משמש בשמונה בגדים וההדיוט
עא ע"ב בארבעה. באלו נשאלין באורים ותומים ואין
נשאלין בהם להדיוט אלא למלך ולאב"ד ולמי שצורך
עג הצבור בו. *תנו רבנן כיצד שואלין השואל פניו כלפי
הנשאל והנשאל פניו כלפי השכינה השואל אומר
שמואל א ל °ארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו הנשאל אומר רדוף
כה אמר ה' עלה והצלח. רבי יהודה אומר לא היה
צריך לומר כה אמר ה' אלא עלה והצלח אין שואלין
במדבר כז בקול משום שנאמר °ושאל לו במשפט האורים ואינו
גי' הגמ' מהרהר בלבו משום שנאמר *°על פיו יצאו ועל פיו
שמואל א א יבאו אלא כדרך שדברה חנה בתפלתה שנאמר °וחנה
שם היא מדברת על לבה. ואין שואלין שני דברים כאחד
שמואל א ואם שאל אין מחזירין לו אלא אחת ואין מחזירין לו
שם כג אלא ראשון שנאמר °היסגרוני בעלי קעילה בידו הירד
שאול כאשר שמע עבדך ה' אלהי ישראל הגד נא לעבדך
ויאמר ה' ירד והא אמרת אין מחזירין אלא ראשון אלא
שם ע"ב דוד שאל *שלא כסדר והחזירו לו כסדר כיון שידע
ששאל שלא כסדר חזר ושאל כסדר שנאמר °ויאמר שם
דוד היסגרוני בעלי קעילה אותי ואת אנשי ביד שאול
ויאמר ה' יסגירו ואם הוצרך הדבר לשנים מחזירין לו
לשנים שנאמר °וישאל דוד בה' לאמר ארדוף אחרי שם ל
הגדוד הזה האשיגנו ויאמר לו רדוף כי השג תשיג והצל
תציל ואע"פ שגזירת נביא חוזרת גזירת אורים ותומים
אינה חוזרת שנאמ' °במשפט האורים ולמה נקרא שמם במדבר כז
אורים ותומים אורים שמאירים את דבריהם. תומים
שמשלימין לדבריהם. ואם תאמר בגבעת בנימין מפני
מה לא השלימו להם מפני שלא ביחנו אם לנצוח אם
לינצח באחרונה שביחנו הסכימו והשלימו להם שנאמ'
°ופינחס בן אלעזר (הכהן) [בן אהרן] עומד לפניו שופטים כ
בימים ההם לאמר האוסיף עוד (לגשת) [לצאת]
למלחמה עם בני בנימין אחי אם אחדל ויאמר ה' (עלה)
[עלו] כי מחר אתננו בידך. כיצד נעשית ר' יוחנן אמר
בולטות רשב"ל אומר מצטרפות. הא לא כתיב צד"י
אמר [רב] שמואל ברבי יצחק אברהם יצחק ויעקב כתי'
שם והא לא כתיב טי"ת אמר רב אחא בר יעקב שבטי
ישורון כתיב שם. מיתיבי כל כהן שמדבר ברה"ק ושכינה
שורה עליו שואלים בו שהרי שאל צדוק ועלה לו
ושאל אביתר ולא עלה לו שנאמר °ויעל אביתר דמסייע שמואל ב טו
סיועי בהדייהו:

באלו נשאלין. כהן הנשאל באורים ותומים צריך ללבוש ח' בגדי': **השואל.** מלך או אב בית דין: **פניו כלפי נשאל.** כלפי כהן. **כלפי שכינה.** כלפי אורים ותומים ושם המפורש שבחשן: **ושאל לו.** משמע לו לבדו שאין שומע אלא הוא: **ואינו מהרהר בלבו.** אלא יוציא בשפתיו מהו שואל שנאמר ושאל לו במשפט האורים ומוקי ליה על פיו יצאו ועל פיו יבאו קרי ביה הכי ואל לו השואל על פיו שמוציא דברים מפיו: **שני דברים כאחד.** אלא לאחר שהשיבו לו על ראשון שואל לו על השני: **שלא כסדר.** היה לו לשאול הירד שאול היסגרוני לפיכך השיבוהו על הראוי לשאול ראשון: **ואם הוצרך לשנים.** כגון שהיה הדבר נחוץ ואין שהות להמתין כגון הארדוף האשיגנו דצקלג: **גזירת נביא חוזרת.** כגון של יונה בן אמתי: **שנאמר במשפט.** כדין שאינו חוזר: **שמאירין את דבריהם.** מפרשים את דבריהם: **משלימין את דבריהם.** כדאמרינן שאין גזירתם חוזרת: **לא השלימו.** שאמרו להם בשני ימים הראשונים עלו אליו ועלו ונפלו: **הם שלא ביחנו.** אורים ותומים לא פרשו להם בשני ימים הראשונים עלו והצליחו אלא עלו אליו אם נצלח ואם להצלח: **באחרונה פירשו להם.** כי מחר אתננו בידך: **בולטות.** האותיות בולטות כגון ע"ין משמעון למ"ד מלוי ה"א מיהודה לומר עלה וכל אחת איכה זזה ממקומה אלא בולטות ממקומה והוא מצרפן: **והא לא כתיב צד"י** בכל השבטים ואם צריך לה כגון והצל תציל מהיכן ראה: **שהרי שאל צדוק.** כשהיה דוד בורח מפני אבשלום: שנאמר

עיון יעקב

השואל פניו כלפי הנשאל. עיין ברש"י והוא כנגד פי' הרמב"ם בפי' המשניות ובפרק י' מהל' כלי המקדש ולולי דבריהם הייתי אומר דמתחלה השואל פניו כלפי הנשאל ואחר כך הכהן פונה עצמו נגד הארון מקום השכינה ומשיב וע"ש בכסף משנה: **כל** כהן שמדבר ברוח הקדש שכינה שורה עליו. עיין בחדושינו סוף סוטה מה שהארכתי לדעת הרמב"ם שסובר שהיו אורים ותומים בבית שני רק שלא היה שם רוח הקדש שהוא לכאורה נגד סוגיא דש"ס שם ע"ש: **מה** שהקשה הכותב שאין נשאלין באורים ותומים בכל דבר איסור והיתר כ"כ דלא בשמים היא כמו דמוכח בתנור של עכנאי ע"ש:

שנאמר ויעל אביתר. עד תום כל העם לעבור והכא בסדר עולם ושאל באורים ותומים ולא עלתה לו ונסתלק מן הכהונה שנא' ויעל אביתר מדקתני דבעי כהן המדבר ברוח הקודש אלמא לאו בולטות ולאו מצטרפות היו דא"כ למה לי רוה"ק: סיועי הוה מסייע. כהן בגדי אורים ותומים הילכך אם כהן כשר היה ראוי לשרות שכינה עליו האותיות בולטות או מצטרפות על ידו כשנשאלין בו ואם לאו לא היו בולטות ולא מצטרפות ע"כ:

הריטב"א ז"ל ה"ג ולא מהרהר בלבו שנאמר ושאל לו במשפט האורים. פי' דליסנא דשאלה לא נמנע אלא להוציא בשפתיו ויש גורסין שנאמר על פיו יצאו ועל פיו יבאו וקשה דההוא על פיו על כהן השואל קאמר ויש מתרצין בזו דדרים ליה מדסמיך לושאל לו מכלל דנדרש גם על השואל ולא נהירא: דוד שלא כסדר שאל. פי' דהא דקתני שאין מחזירין אלא ראשון לאו על הראשון בשאלה אלא על הראשון במעשה שואלין עליו וירידתו של שאול קודמת להסגרת בני קעילה: ואם הוצרך הדבר לשתים. פי' שהם שתים שצריכים לגמרי זו לזו כגון הא דרדיפה והשגה: הא לא כתיב צד"י הא לא כתיב טי"ת וכו'. הכי גמי מצי למפרך והא לא כתיב חי"ת ולא כתיב קו"ף אלא דחדא מינייהו נקט ובירושלמי הכי בעי להו והא לא כתיב אל"ף ומשני אברהם ויצחק ויעקב כתיב שם: הא דאמרינן אורים שמאירים את דבריהם תומים שמשלימים דבריהם כך הוא הענין כי האורים והתומים פרש"י ז"ל שהם כתב שם המפורש שהיה מותנו בתוך כפלי החשן כי החשן היה אורכו זרת ורחבו זרת וכתב שם המפורש בין הכפלים שעל ידי השם ההוא מאיר את דבריו ומתמם אותם וכשהיה כ"ג מכוין בחלק אחד מן השם ההוא שנקרא אורים היו בולטין מן האותיות הכתובות באבנים אותיות שיש בהן תשובה לשאלתו כשיצטרפו והיו מאירות נגד עיניו מעורבות שלא כסדר וכשהיה חוזר ומכוין בחלק השני מאותיות השם ההוא שנקרא תומים היו מצטרפות האותיות כסדר ונעשה מהם תיבות ומפני זה היה צריך שתהא באבנים כל האלפא ביתא והיינו דאמרינן בשמעתין כיצד נעשים רבי יוחנן אמר בולטות ר"ל אמר מצטרפות מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי: אמר הכותב עיין בפרשת ואתה תצוה בפירוש הרמב"ן ז"ל שפירש זאת הכונה יותר בביאור. סיום דברי הריטב"א ויש מחלוקת בין המפרשים ז"ל כיצד היו האותיות כתובות בב' אבני השוהם כי רש"י ז"ל פירש שהיו כתובים על האבן אחת ראובן שמעון לוי יהודה דן נפתלי שזה סדר תולדותיהם ועל האבן השנית גד אשר יששכר זבולן יוסף בנימין והיו כ"ה בכל אחת והיה כתוב יהוסף מלא להשלים כ"ה אותיות. והרמב"ם ז"ל כתב בפירוש המשנה בסגנון אחר ע"ש. סיום דברי הריטב"א ולכך לא נאמר עשיה באורים ותומים כמו שנאמר בשאר עבודות המשכן אלא שנאמר בהם לשון נתינה ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים לפי שלא היו מעשה אדם אלא מעשה אלהים שנמסרו למשה כתובים וצוה ליתנם בכפלי החשן ולפיכך חסרו בבית שני כדאיתא בפרק קמא ומיהו אין אורים ותומים מעכבים בגדי כהונה לענין עבודה שהרי בבית שני לא היו שם אורים ותומים והיו שם בבגדי כ"ג והיינו דמתני' לא אידכר אורים ותומים במה שכ"ג משמש אלא דקתני מוסיף עליו כ"ג חשן ואפוד ומעיל וציץ והדר קתני ובהם נשאלים באורים ותומים: כל כהן שיש בו רוח הקודש ושכינה שרויה עליו שואלין בו. ומה שמצינו בשמואל הרמתי שהיה חגור אפוד בד ולא היה אלא לוי כתוב בתוס' שזה הוא להראות כי הגיע זה למעלת כ"ג בדבר הנוגע לרוח הקודש כמעשה האפוד:

מהרש"א השואל אומר ארדוף אחרי הגדוד כו'. עיין זה קרא בשמואל במעשה דקלג אבל תשובת השאלה כה אמר ה' עלה והצלח ליתא שם אלא רדוף כי השג תשיג גומר אבל האי ליסנא עלה והצלח הוא קרא בספר מלכים תשובת הנביא מיכיהו למלך ישראל ולא היה ע"י אורים ותומים גם לא אמר לו כן אלא בדרך בזיון ע"פ נביאי שקר ונראה דפלוגתייהו מלתא באנפי נפשיה ולא קאי אקראי כלל **אלא** דמילתייהו לת"ק השיב השאל בכה אמר ה' **עלה והצלח** ולר"י א"כ בכה אמר גו' רק עלה והצלח: **וישאל לו לפני ה' כו'.** בע"ז **כנופר** כ"פ דקרא על פיו יצאו גו' ע"פ פי' רש"י **רכות רפוק ונולה** נקיים כל נוסחות הישנות ומשום דאפשר לפרש **דשאלה** בהרהור לבי הקב"ה שיודע מחשבות לב אדם כמ"ש ויתן לך משאלות לבך ופירוש ושאל לו להקב"ה ע"כ אמר מדכתיב ושאל לו לפני ה'. דאינו מתפרש אלא ושאל לו לכהן לפני ה' ולגבי כהן ודאי דא"א להיות שואל ממנו בהרהור וכיון שידע ששאל שלא כסדר חוזר כו' מיהו ילפינן נמי מיכיס דאין שואלים על ב' דברים כאחד דגם אם הוא שאל שלא כסדר הי' לו להשיב כסדר ודו"ק: **שמאירים דבריהם כו'.** דלפי שניים לא היו בחושן רק שמות י"ב שבטים על י"ב אבנים אבל ע"י שם המפורש שהיה בו היו שמות אלו מאירין באותיות דברים כפי שאלת השואל וכן הם בעצמם משלימין דבריהם לקיימם ובפי' הריטב"א ראיתי שהבין באורים ותומים הם ב' חלקים ואינו כן בזמן שהיו בו אורים ותומים היו בו י"ב אבנים אבל באפוד היו ב' אבני שוהם ולא היו בו אורים ותומים גם מה שהביא הריטב"א כמו שהיה בכל אבן כ"ה אותיות והיה יהוסף מלא להשלים כ"ה אותיות כו' ע"ש אין לזה מקום כאן אלא באפוד קימשתעי בפרק א"כ ומסיק שם דבנימין מלא היה בו ולא יהוסף וק"ל: **שנאמר ופינחס גו'.** אבל בראשונות שלא בחנו לא כתיב שהיה פנחס ממהן שאם היה נמהן בראשונה היו שואלין על ידו ובודאי לא היה הוא מועם בזה שלא בחנו אלא שע"י כהן אחר היו שואלין ובאחרונה שהיו שואלין ע"י פנחס בחנו: **רשב"ל אומר מצטרפות כו'.** ולמ"ד מצטרפות שהיו האותיות עומדין ומעלמן בצירוף כסדר דבר השאלה ניחא אבל למ"ד בולטות ק"ק כיון שהיו בולטות שלא כסדר היאך הבין מהם דבר השאלה לצרף האותיות וי"ל שהיו האותיות בולטות זה אחר זה כפי סדרן בדבר השאלה ובסדר שהיו בולטות זה אחר זה היה מצרפן: **הא לא כתיב צד"י כו'.** ובירושלמי פריך והא לית חי"ת בשבטים ולא ק' בשבטים אברהם יצחק ויעקב והא לית טי"ת בשבטים שבטי ישראל והתימא מתלמודנו דנקט שבטי ישורון ולא נקט שבטי ישראל דכמה קראי כתיבי כן ויש ליישב לפי תלמוד שלנו דשם ישראל היינו שם יעקב אבל ישורון הוא שם המקום כפרש"י בחומש ומצטרף שמו יתברך ב"ה עם האבות והשבטים ולפי זה היו בחושן ע"ב אותיות כנגד שם של ע"ב כמ"ש המקובלים ובכינוין היה מלא כמ"ש במס' סוטה לגבי אפוד ודו"ק: **אביתר ולא עלתה לו כו'.** כבר במעשה דקלג וקעילה היה שואל דוד ע"י אביתר כמפורש בקרא והיה אז מדבר ברוח הקודש אלא דמעכשיו נסתלק ממנו רוח הקודש:

פיסקא ואין נשאלין בהם להדיוט אלא למלך ולאב"ד סנ' סח: **ולמי שצורך הצבור בו. מנא ה"מ א"ר אבהו אמר קרא ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו וגומר** במדבר כז **הוא זה מלך וכל בני ישראל אתו זה משוח מלחמה וכל העדה זו סנהדרין:**

הוא זה מלך. דהא ביהושע משתעי קרא: **וכל בני ישראל אתו.** מי שכל בני ישראל אתו ללכת למלחמה אחריו ובערובין פ' מי שהוציאוהו דרש רבי דוסתאי וכו' מ"ד ויגידו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה וגו' וישאל דוד בה' לאמר האלך וגו' למדנו משם שאין נשאלין באורים ותומים על דבר איסור והיתר:

יום הכפורים פרק ח

תנו **רבנן תענו את נפשותיכם יכול ישב בחמה או** דף עד עד **בצנה כדי שיצטער ת"ל וכל מלאכה לא תעשו** ויקרא כג **מה מלאכה שב ואל תעשה אף ענוי נפש שב ואל** שם **תעשה ואימא היכא דיתיב בי שמשא וחמים ליה לא נימא ליה קום תיב בטולא יתיב בטולא וקריר ליה לא**

נימא ליה קום תוב בשמשא דומיא דמלאכה מה מלאכ' לא חלקת בה אף ענוי לא תחלוק בו:

מה. מלות מלאכת שבת שב ולא תעשה אף מלות עינוי שב ולא תעשה דבר המבטל ממך את העינוי הוא ואין זו אלא כגון הכי דמתכוי' לא יאכל ולא ישתה ולא ירחץ: מה מלאכה לא חלקת בה. בכל לדדיה [אסורה] אף עינוי נמי שאיסורו בכל לדדין קאמר ילאו חנוה ולכה שאם ישב הרי הוא בעינוי ואם לא ישב אינו מלווה שישב:

כתיב °המאכילך מן במדבר [למען ענותך] (וכתיב °ויענך וירעיבך) רבי אמי ורבי אסי חד אמר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וחד אמר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל. אמר רב יוסף מכאן רמז לסומין שאוכלין ואינן שביעין. א"ר זירא מאי קרא °טוב מראה עינים מהלך נפש אמר אביי הילכך מאן דאית ליה סעודתא לא ניכלה אלא ביממא ריש לקיש אמר טוב מראה עינים באשה יותר מגופו של אותו מעשה שנאמר טוב מראה עינים מהלך נפש: °כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים רבי אמי ורבי אסי חד אמר כל הנותן *עינו בכוסו כל העולם דומה עליו כמישור וחד אמר כל הנותן עינו בכוסו כל העריות דומות עליו כמישור °דאגה בלב איש ישחנה רבי אמי ורבי אסי חד אמר יסיחנה מדעתו וחד אמר ישיתנה לאחרים. °ונחש עפר לחמו רבי אמי ורבי אסי חד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר וחד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו *מתקררת עד שיאכל עפר תניא א"ר יוסי בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו ב"ו מקניט את חברו יורד עמו עד לחייו אבל הקב"ה אינו כן קלל את הנחש עולה לגג מזונותיו עמו יורד לקרקע מזונותיו עמו קלל את כנען אוכל מה שרבו אוכל ושותה מה שרבו שותה קלל את האשה הכל רצין אחריה קלל את האדמה הכל ניזונין

הימנה °זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם רב ושמואל חד אמר דגים וחד אמר עריות מ"ד דגים דכתי' נאכל ומ"ד עריות דכתיב חנם בשלמא למ"ד דגים היינו דאמר נאכל אלא למ"ד עריות מאי נאכל לישנא מעליא נקט דכתיב °כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה בשלמא למ"ד עריות היינו דכתיב חנם אלא למ"ד דגים מאי חנם דהוו משכחי ומייתי מהפקרא דאמר מר כשהיו ישראל שואבין מים הקב"ה מזמין להם דגים קטנים בכדיהם בשלמא למ"ד דגים אבל עריות לא פרצי בהו היינו דכתיב °גן נעול אחותי כלה [וכולה] אלא למ"ד עריות מאי (משתבח בהו קרא בהנך דאסירא בהו לא פרצי בהו היינו דכתיב גן נעול דבא"א לא פקרי) [מעין חתום מהנך דאסירין לא פריצי בהו] בשלמא למ"ד עריות היינו דכתיב °וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו שנאסרו להם לשכב אצלם אלא למ"ד דגי' מאי וישמע משה את העם [בוכי' למשפחותיו] הא והא הואי בהו °את הקשואים ואת האבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומי' ר' אמי ורבי אסי ח"א כל המיני' כולם טעמו במן ואותן חמשת המיני' לא טעמו טעמן וחד אמר כל המיני' כולם טעמן וממשן ואותן ה' מינים טעמן ולא ממשן °והוא כזרע גד לבן א"ר אסי אמר ר' יוחנן עגול כגידא ולבן כמרגליות ת"ר גד דומה לזרע פשתן בגבעולין וחכמי' אומרים גד דומה לדברי אגדה המושכין לבו של אדם כמי' ותניא אידך גד שהי' מגיד להם לישראל אם בן ט' לראשון אם בן ז' לאחרון ולבן שמלבין עונותיהם של ישראל תניא רבי יוסי אומר כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורי' ומה שבסדקי' כך המן מגיד להם לישראל מה שבחורי' ומה שבסדקי' כיצד שנים שבאו לפני משה לדין זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אתה מכרתו לי א"ל משה דינו לבקר משפט למחר אם נמצא עומר בבית רבו ראשון בידוע

עיון יעקב

למען ענותך. עיין פירש"י אוכל ומצפונה חד אמר אינו דומה וז"כ המדרש אבכיר ויענך וירעיבך ויאכילך את המן מכאן רמז להדלקת נרות בשבת פי' שזה נקרא עינוי שאוכל ואינו רואה לכך מדליקין נרות בשבת לפי שקראה לשבת עונג כדי שיראה מה שאוכל וכ"כ בלב ארי' פי' עקב ע"ש. ומ"ל דל"ל למה באמת עילה והרעיב את ישראל עם אכילת המן ונ"ל דעיקר אכילת המן הי' כדי להכין לב ישראל לתורה כי ע"י אכילת המן תתרבה הדעת בישראל לקבל התורה וכדאמרינן לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן ולהכי נקרא דור המדבר דור דעה וכ"כ הבעל הטורים בספרי עקב על פסוק ויאכילך את המן למען הודיעך וכן בנחמי' הוא אומר להשכילם ומנך נתת להם ע"ש וקניית התורה הוא דוקא ע"י תיעוש תענוג לכך הוצרכו לענות ולהרעיב עצמם כדרכה של תורה שיהו מוכנים ומוכשרים לקבלת התורה וזה יוסיף דעת יוסיף מכאובות ולכך כשנכנסו לשבת שהוא עונג מדליקין נרות שע"י הנרות זוכין לתורה אור וכדאי' בפרק במה מדליקין תדיר בנר הוויין ליה בנים ת"ח ולכך מתפללין על גידול בנים לת"ח כמבואר בא"ח סי' רס"ג כדי שלא יהא עינוי מכח עונג שבת מדליקין הנרות שעי"ז יזכה לתורה אור וקי"ל: **כל** העולם דומה עליו כמישור. עיין פירש"י ומהרש"א ע"ל כפשוטו כי ראוי לכל אדם להשגיח עלמו בדרכיו שלא יהא נכשל במכשולות שבדרכים ליפול ומש"כ השכור דרכו ליפול בכל מכשולות הדרכים לפי שהכל דומה עליו כמישור בלי שום מכשול להכי דרכו ליפול ומ"ז נאמר למי אוי למי אבוי חנם למאחרים על היין: **דאגה** בלב איש ישחנה. נראה דדרשה זו הכל' בדרשות הקודמין שלא תימא לכך אשתה עלמי שכור כדי שהשכחה דאגתי ודרשי על זה קאמר דיש לך תקנה אחרת שיסיחנה מדעתו או ישיחנה לאחרים: **טועם** בהם טעם עפר. עונשה מדה כנגד מדה שהיתה גורמת קללה לאדם כי עפר אתה ואל עפר תשוב וגם תמיד תהא זכרונה של מיתתה וכליון לפניה שהיא תחזור אל עפר ולפי מה דאיתא במדרש שהנחש אמרה דלעורין על בוראה וכל מי שאומר דלעורין זיווג וניזוף נגד הבורא ראוי לבוא עפר תוך פיו כדאמרינן עפרא לפומיה דאיוב לפי שאמר דבר שאינו הגון: **לא** כמדת הקב"ה מדת ב"ו. הטעם כי ברוגז רחם תזכור ומשתף מדת רחמים לדין והש"ה ניחא נמי הא דרמיתי מכנען אף שנתקלל מכ"מ שהוא נח מ"מ כיון שהי' בן בנו ריחם עליו כרחם אב על בנו כי בני בנים כבנים וע"כ רחמי אב על הבן והשתא נמי אתי שפיר דנייתי הא דכנען מיד קודם קללות האשה והאדמה וקי"ל: **עולה** לגג מזונותיה עמה. אף דלא שכיח עפר על הגג מ"מ בנחש העפר מלוי' אללה בכל מקום שהיא כדאיתא בפרק ד' מיתות דף נ"ט ע"ב שהיא מוליכה עפר מפתח זנבה ע"ש: **אוכל** ממה שרבו אוכל. דתע"ב דכי טוב לו עמך בישראל כתיב מ"מ אותו שעה שקילל נח את כנען שיהיה עבד לאחיו הי' אחיו ג"כ בן נח ואחיו הוא ולריך לנהוג בו כי טוב לו עמך ובזה מתורץ מה שמקשה מהרש"א הא יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך שזה לא נאמר אלא בעבד כנעני הנמכר לישראל וק"ל: **ומ"ד** עריות דכתיב חנם. מה שפי' מהרש"א לפי שברחוקות לא ימלא לישא בלי מהר ומתן ע"ש והוא דוחק ול"נ כפשוטו חנם שהי' מותר להם עריות בלי תשלום גמול עונה ומש"כ כשנאסר להם עריות יש להם עונש ומה שהתרעמו עכשיו על עריות לפי מה דמסיק הא והא הוי בהו שהתרעמו שאין להם לאכול כי אם אל המן עינינו וסברו שזה הירע להם דאלו' יש תעתו בעריות ובעד אשה זונה עד ככר לחם לכך נענשו וכדאמרי' הנותן עיניו במה שאינו שלו מה שבידו ניטל ממנו פי' המזון שבידו ניטל ממנו לכן התרעמו על שניהם יחד וק"ל: **אלא** למ"ד דגים מאי חנם. לשון הספרי והובא ברש"י פ' בהעלותך וכי חנם היו נותנין להם דגים אם תבן לא נתן להם חנם דגים היו נותנין להם: **כל** המינים טעמו במן ואותן חמשה מינים לא טעמו טעמן. עיין פירש"י ע"ל לפי שאלו מזיקין המה רעים לגוף ואין לאכול מהם הרבה כמ"ש הרמב"ם פ"ד מה' דעות ובמדבר כל מ' שנה לא נשבה להם רוח לפונית ולא זרחה להם החמה כדאיתא ביבמות דף ע"ב לכך לא טעמו טעמן של אלו שלא היו יפין אז לגוף: **שמושכין** לבם כאגדה. פי' מהרש"א שמושכין לבם לתורה דהיינו כמ"ש לעיל תחלת הפרק: **ולבן** שמלבין עונותיהם של ישראל. אפשר לומר שאף אם היו חושדין לאחד שזינה עם אשת חבירו המן הוליא אותו מן החשד שאע"כ הי' העומר מתולד נופל בבית הבועל ולא בבית הבעל וזה כוונת המדרש הזה כלכים המה שהותירו מן המן הנה הראו למשה כאשת איש כיון שלדעתם אין מן המן רק"י שהרי הותירו שסברו שאין המן יורד במכוון עומר לגלגלת עיין פרש"י:

בידוע שזה גנבו נמצא עומר בבית רבו שני בידוע שזה
מכרו לו וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין הוא
אומר היא סרחה עלי והיא אומרת הוא סרח עלי א"ל
משה דינו לבקר משפט אם נמצא עומרה בבית בעלה
בידוע שהיא סרחה עליו ואם נמצא עומרה בבית אביה
בידוע שהוא סרח עליה. *[נ"א אם נמצא עומרה בבית
בעלה בידוע שהוא סרח עליה ואם נמצא בבית אביה
בידוע שהיא סרחה עליו] כתיב °וברדת הטל על המחנה
לילה וגומ' וכתיב °ויצא העם ולקטו וגומר וכתיב °שטו
העם ולקטו וגומר הא כיצד צדיקים יורד להם על פתח
בתיהם בינונים יצא העם ולקטו רשעי' שטו העם ולקטו:
[כתיב לחם וכתיב עוגות וכתיב וטחנו הא כיצד צדיקי'
לחם בינונים עוגות רשעים טחנו בריחים או דכו במדוכ'
אמר רב יהודה א"ר ואיתימא ר' חמא בר' חנינא מלמד
שירד להם לישרא' עם המן תכשיטי נשים דבר שנידוך
במדוכ' ובשלו בפרור א"ר חמא מלמד שירד להם לישרא'
עם המן ציקי קדירי] °והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר.
מאי בבקר בבקר אר"ש בר נחמני א"ר יונתן (מן היורד
להם לישרא' בבקר בבקר הוריד להם) [מדבר שירד להם
בבוקר בבוקר מלמד שירדו להם לישראל] אבנים טובות
ומרגליות [עם המן] (שנאמר) °והנשיאים הביאו וגומר
(ו) תנא נשיאים ממש וכה"א °נשיאים ורוח וגשם אין
°והיה טעמו כטעם לשד השמן א"ר אבהו מה שד זה
כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא בו כמה טעמי' אף
המן כל זמן שישראל אוכלין אותו מוצאין בו כמה
טעמים. איכא דאמרי (אל תקרי) לשד (אלא שד) ממש
מה שד זה מתהפך לכמה גוונים אף המן מתהפך לכמה
טעמים °ויאמר משה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול
ולחם בבקר לשבוע תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה
לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן בשר ששאלו שלא
כהוגן ניתן להם שלא כהוגן מכאן למדה תורה דרך
ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בערב והא אמר אביי
האי מאן דאית לי' סעודת' לא ניכליה אלא בימאמא מאי
יממא כעין יממא [קאמרינן] אמר רב אחא בר יעקב
אמר רב חסדא בתחלה היו ישראל דומין לתרנגולין
שמנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודת'
°הבשר עודנו בין שניהם וגומר וכתיב עד חודש ימים
הא כיצד בינונים (נידונים) לאלתר [מתן] רשעים
מצטערים והולכים עד חדש ימים. וישטחו להם שטוח
אמר ריש לקיש אל תקרי וישטחו אלא וישחטו מלמד
שנתחייבו שונאיהם של ישראל שחיטה שטוח תנא
משמיה דרבי יהושע בן קרחה אל תקרי שטוח אלא
שחוט מלמד שירד להם לישראל עם המן דבר שטעון
שחיטה א"ל רבי (יוסי) וכי מכאן אתה למד (שטעון
שחיטה) והלא כבר נאמר °וימטר עליהם כעפר שאר
וכחול ימים עוף כנף ותניא רבי אומר (מה ת"ל) °וזבחת
כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על הושט ועל
הקנה ועל רוב אחד בעוף ועל רוב ב' בבהמה אלא מה
ת"ל שטוח מלמד שירד להם משטיחין משטיחין כתיב
°לחם וכתיב שמן וכתיב דבש. אמר רבי יוסי בר' חנינא
הא כיצד לנערים לחם לזקנים שמן לתינוקות דבש
כתיב שליו וקרינן סליו. א"ר חנינא צדיקים אוכלין
אותו בשלוה ורשעים אוכלין אותו ודומים להם כסלוים
אמר רב חנן בר אבא [רבא] ד' מיני שליו הן ואלו הן
שיכלי וקובלי פסיוני ושליו מעלי מכולהו שיכלי גריעא
דכולהו שליו והוו כי צפרתא ומלחי ליה ומותבי ליה
בתנורא ותפח ורבי עד דמלי ליה לתנורא ומסקי ליה
ומותבי לי' אתריסר [תליסר] ריפתי ובתרייתי' דכולהו לא
מתאכלת אלא ע"י תערובת: רב יהודה משתכח לי' ביני
דני רב חסדא משתבח ליה ביני ציבי רבא הוה רגיל מייתי
ליה ציידא כל יומא מאגמא ההוא יומא לא אייתי ליה
אמר מאי האי סליק לאיגרא שמעיה לינוקא דקאמר
°שמעתי ותרגז בטני וגומר אמר שמע מינה נח נפשיה
דרב חסדא והיינו דאמרי אינשי בדיל רבה אכיל תלמידי
כתיב °וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו
וכתיב °ותעל שכבת הטל. אמר רבי יוסי בר חנינא טל
מלמעלה וטל מלמטה ונראה כמו שמונח בקופסא.
דק מחוספס אמר ר"ל דבר שנימוח על פיסת היד ורבי
יוחנן אמר דבר שנבלע ברמ"ח איברים (שכן מחוספס
בגימטריא הכי הוי). מחוכפס טובא הוי, א"ר נחמן בר יצחק
מחספס כתיב: תנו רבנן °לחם אבירים אכל א"ש לחם
שמלאכי השרת אוכלין אותו דברי ר"ע וכשנאמרו
הדברים לפני רבי ישמעאל אמר להו צאו ואמרו לר"ע
עקיבא טעית וכי מלאכי השרת אוכלי' לחם והלא כבר
נאמר °לחם לא אכלתי אלא מה אני מקיי' לחם אבירי'
אל תקרי לחם אבירים אלא לחם איברים לחם שנבלע
ברמ"ח איברים ואלא מה אני מקיים °ויתד תהיה לך
על אזניך גומר בדברים שתגרי עובדי כוכבים מוכרין
להם ר"א בן פרטא אומר אפילו דברים שתגרי עובדי
כוכבים מוכרין להם מן מפיגן אלא מה אני מקיים ויתד
תהיה לך על אזניך לאחר שסרחו אמר הקב"ה אני
אמרתי שיהיו ישראל לפני כמלאכי השרת ואתם לא
עשיתם כך עכשיו אני מטריח אתכם ג' פרסאות דכתיב
°ויחנו על הירדן מבית הישימות עד אבל השיטי' ואמ'
רבה

עיון יעקב

והנשיאים הביאו תנא נשיאים ממש. הפשר דלא נתיין ב"כ הקושיא שמקשה רש"י בפי' ויקהל א"ר מה ראו הנשיאים להקריב בחנוכת המזבח תחלה ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה ע"ש וכן כתב מהרש"א והא דכתב וממש היינו ע"ד פירש"י סוף פרשת לך לך על פסוק שנים עשר נשיאים יוליד כעננים יכלו וכן הוי מיקרא אבן ובני ישמעאל כנין הגי יהי' הכל ע"י הקב"ה לעולם ועד: לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן. עיין פירש"י והא דמהפך רש"י לפי שמתחלה משיבין על ששאל כהוגן וכן כתיב בקרא דפי' בשלא להם כבקר ולפירושו לא פריך מ"ש למדה תורה דרך ארץ דלמא הבשר ניתן בע"ב לפי ששאלו שלא כהוגן ולאפשר לומר הפי' כפשוטו לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן בעין יפה כל מי שנה שהיו במדבר וירד עמהם אבנים טובות ומרגליות ומש"כ הבשר ששאלו שלא כהוגן ניתן להם בעין רעה רק לפי שעה בלי תוספת ברכה ופקודה התאוה היתה להם לזרע כדאיתא בפי' בהעלותך ושפיר למדנו הדרך ארץ שלא יאכל בשר אלא בערב: והאמר אביי. כי על הפסוק לק"מ שי"ל שניתן שלא כדרך העולם לפי ששאלו שלא כהוגן אבל עכשיו קשה: רב חסדא משתבח ליה בעי ליבי. לפי שהוא הבניה ומאד על בי ליבי כדאי' בגטין דף כ"ו ע"א דכל אקלידי מסר לשמעיה לבר מדליבי ע"ש: וכי מלאכי השרת אוכלי לחם הם. והלא כבר נאמר לחם לא אכלתי הא דלא מביא הפסוק דפרשת כי תשא לחם לא אכל נ"ל מפסוק דכי תשא אין להקשות די"ל לחם מה שאוכלין בארץ לא אכל אבל מה שאוכלין המלאכים אכל אבל מכאן פסוק דפ' עקב פריך שפיר שאם משאר עלמו משה בתוכחה שאלה ישראל לא אכל משמע שלא אכל שום דבר מקשה שפיר: לחם שנבלע ברמ"ח איברים והיינו. שנזהן כן כאן והכנה ללמוד תורה בכל רמ"ח איבריו וזה שאמר כמי בסמוך אפל אים זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל שנאמר איש אשר רוח אלהים בו כלומר שלא נתנה תורה בהורת משה רבו כנגד כל ישראל ולכך לא מש מתוך האוהל:

רבה בר בר חנה [אמר רבי יוחנן] לדידי חזי לי ההוא דוכתא וג' פרסי הוא ותנא כשהן ניפנין אין ניפנין לא לפניה ולא לצדיהם אלא לאחוריה' °ועתה נפשנו יבשה אין כל אמרו עתיד מן זה שיתפח במעיהם ויהרגם כלום יש לך ילוד אשה שמכנים ואינו מוציא וכשנאמרו הדברים לפני רבי ישמעאל א"ל אל תקרי אבירי' אלא איברים דבר שנבלע ברמ"ח איברים אלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך על אזניך דברים שמביאים להם ממדינת הים דבר אחר לחם אבירים אכל איש *זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל כתיב הכא לחם אבירים אכל איש וכתיב התם °איש אשר רוח בו ואימא משה דכתיב °והאיש משה עניו מאד דנין איש מאיש ואין דנין איש מהאיש. שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה לא היה יורד להם לישראל מן פעם אחת בשנה אמר להם אמשול לכם משל להד"ד למלך בשר ודם שהיה לו בן וקבע עליו פרנסתו פעם אחת בשנה ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה עמד וקבע לו פרנסתו בכל יום ויום לא ראוי לאותו בן שיקביל פני אביו בכל יום ויום ואף כך ישראל מי שיש לו ד' וה' בנים היה דואג ואומר שמא למחר אין המן יורד ונמצאו בניהם ובנותיהם מתים ברעב ונמצאו כל ישראל מכוונים את לבם לאביהם שבשמים. ד"א (מן) שאוכלין אותו כשהוא חם ד"א מפני משוי הדרך: וכבר היה ר' טרפון [ור' ישמעאל] וזקנים יושבים ועוסקים בפרשת המן והיה רבי אלעזר המודעי יושב ביניהם נענה ר"א המודעי ואמר מן שירד להם לישראל היה גבוה ס' אמה אמר לו ר' טרפון מודעי עד מתי אתה מגבב דברים ומביא עלינו א"ל רבי מקרא אני דורש °חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים וגו' וכי ט"ו אמה בעמק ט"ו אמה בהרים וכי מיא שורי שורי הוו קיימי ותו תיבותא היכי סגיא אלא מעיקרא כתיב °נבקעו כל מעיינות תהום רבה עד דשוו מיא לטורי ולבסוף (כתיב) °ט"ו אמה מלמעלה גברו המים וגו' וכי איזו מדה מרובה מדה טובה או מדת פורעניות הוי אומר מדה טובה מרובה ממדת פורענות במדת פורענות הוא אומר °וארובות השמים נפתחו ובמדה טובה כתיב °ודלתי שמים פתח ואומר וימטר עליהם מן לאכול ותנא כמה ארובות יש בדלת ד' ד' הרי כאן ח' נמצא מן שירד להם לישראל גבוה ס' אמה תניא איסי בן יהודה אומר מן שירד להם לישראל מתגבר ועולה עד שרואין אות' כל מלכי מזרח ומערב שנאמ' °תערוך לפני שלחן נגד צוררי וגומר אמר אביי שמע מינה כסא דדוד לעלמא דאתי מאתן ועשרין וחד לוגא מחזיק שנאמר °כוסי רויה. רויה בגימטריא הכי הוו מי דמי התם מ' יום והכא חדא שעתא התם לכולי עלמא הכא לישראל לחודיה א"כ נפישי להו טפי אלא רבי אלעזר המודעי פתיחה פתיחה גמר:

ה"ג המאכילך מן במדבר וגו' רבי אמי ורבי אסי וכו'. ולית הכא דומיא דקראי אלא קרא קא מפרש המאכילך למען ענותך אוכל ומעונה: אין לו פת בסלו. אוכל היום ודואג על

למחר: אינו רואה ואוכל. אכילת המן טועם טעם כל המינים ואינו רואה אלא מן: עיניו בכוסו. אוהב שכרות: כל העולם דומה עליו כמישור. ממון אחרים דומה לו היתר: ישיהגת לאהרים. שמא ישיאוהו עלה: דאגה. פחד שדואג על הפסד שום דבר פן יבואהו: יורד עמו עד להיו. בכל דבר שהיה יכול להקניטו ולהפסידו הוא יורד: עריות. שנאסרו להם במדבר ודגה לשון תשמיש כמו וידגו לרוב: ומחתה פיה. מקנחת פיה של מטה כמו [כאשר ימחה הצלחת כמי] שמקנח את הקערה: דאמר מר. במסכת סוטה בפ"ק: לא פרצי בהו. לא היו פרוצים בעריות [במצרים]: הנך דאסירי. אותן שהיו נאסרות לבני נח כגון הנך דאמרינן בסנהדרין ערוה שב"ד של ישראל ממיתין עליה בן נח מוזהר עליה והם בכו על הנוספות: הללו לא טעמו. שהם קשין למעוברות ולמניקות כדאמרינן בספרי משל לאומר לאשה אל תאכלי בצל מפני התינוק: והוא כזרע גד לבן אמר רב אסי. זרע הגד אינו לבן אבל עגול הוא וה"ק קרא והוא עגול כזרע גד ולבן כמרגליות: כגידא. גרגיר של קולי"אנדרו שדומה לזרע פשתן שגם הוא עגול: שמלבין עונותיהן. מתוך שהיו דואגים שמא לא ירד מן למחר היו משעבדים לבם למקום: אם בן ט' וכו'. לפי שכל' וימודו בעומר וגו' בין שלקט הרבה בין שלקט מעט מולא עומר לגלגולת ואם נמלא עומר בבית הראשון בידוע שבן ט' לראשון הוא ואם בבית האחרון בידוע שבן ז' לאחרון הוא: סרחה עליו. והרוחתי כתובתה: סרח עליו. ותובעתו כתובתה: ירד המן עליו. אלמא בתוך המחנה ירד: וכתיב ויצאו העם ולקטו. יציאה מחוץ למחנה משמע: וכתיב שטו העם ולקטו. משמע למרחוק כמו ומשוט בארץ: [להם. משמע אפוי: עוגות. משמע קודם אפייה: תכשיטי נשים. בשמים שהן דוכות במדוכה ומתקשטות בהן להיות ריחן ערב לבעליהן: ציקי קדירה. תבלין לתבשיל ערב ומבושם]: שירדו להם [לישראל] אבנים טובות. הביאו נדבה ממה שהם מולאים בבקר בבקר כשיולאין ללקוט את המן שנאמר וילקטו אותו בבקר בבקר: נשיאים ממש. עננים: שד זה תינוק מוצא בו כל מיני טעמים. שהאם אוכלת: לחם שאלו כהוגן. שאי אפשר לחיות בלא לחם: נתן להם כהוגן. בבקר שיש שהות להכין: בשר שאלו שלא כהוגן. מתוך כרס מלאה שהרי מקנה רב היה להם: שלא כהוגן. ירד להם עם חשכה שעה שאינה ראויה לתקן עד עת סעודה: כעין יממא. באור אבוקה: וקבע להם זמן סעודה. בבקר ובערב: שירד להם דבר שטעון שחיטה. מלמד שהשליו דבר הטעון שחיטה היה: וזבחת מבקרך וגו' כאשר צויתיך. ולא מצינו בתורה צווי הזביחה היאך מכאן אתה למד שנמסרו לו הלכות שחיטה על פה: משטיחין. השליו היה עשוי לפניהם על הארץ משטיחין ליטרא"ש בלע"ז: להם. יפה לבחורים ושמן לזקנים ודבש לתינוקות: כתיב שמן. כטעם לשד השמן ואין זה לשון שומן אלא לשון שמן לפיכך טעמו נקוד למעלה ומ"ם שלו נקוד פתח קטן ולפי שהוא סוף פסוק נהפך השי"ן לינקד בקמץ גדול: כסלוים. קוליס בלשון ארמי: ומותבא לה בתנורא. כך מנהגם לתת שפודיהם בתנור: ותפח. מרוב שומנו הוא נתפח ונעשה עב: אתליסר ריפתא. זו על זו: ריפתא. ככרות: ובתרייתא דכולהו לא מתאכלת. מרוב שומנה הנבלע בה וכל שכן העליונות: משתכח ליה. היו נמלאות לו בין חניתיו שהיו ממליאין לו מן השמים: רב חסדא. המנוה דרבא הוה ורבי היה

היה: בדיל רבה. בזמת הרב היה אוכל התלמיד: **כתיב ירד המן עליו.** אלמא טל מלמטה: **ותעל שכבת הטל וגו'.** כשהיה הטל עולה מן הארץ לקראת החמה כדרכו היה נראה על פני המדבר המן דק מחוספס למדנו שהיה הטל מכסה את המן עד שהטל עולה לקראת החמה: **קופסא.** איסקריי"ן בלע"ז: **נימוח על פיסת היד.** מחוספס מפריקן: **נבלע באיברים.** אינו יוצא מן המעים: **לאחר שסרחו.** שנתלוננו עליו שאמרו בלחם הקלוקל: **לא לפניהם ולא לצדיהם.** שאין יודעים לאיזה צד עננים הולכים: **אלא לאחוריהם.** דיודעים הם שלא יחזרו לאחוריהם ואותן שלפנים צריכין לצאת לסוף המחנה מאחור: **זה יהושע.** שעלה עם משה עד תחתית ההר שנאמר ויקם משה ויהושע משרתו ויעל משה אל הר האלהים והמתין לו יהושע כל ארבעים יום שנאמר וישמע יהושע את קול העם ברעה למדנו שלא היה עמהם ושם היה יורד לו מן כנגד כל ישראל: **עד מתי אתה מגבב דברים ומביא עלינו.** מאין לך: **ט"ו אמה מלמעלה.** א"ת למעלה מארץ ולא פי' בהר או בבקעה וכי חומה עשרה בהר וכו': **תיבה היכי סגיא.** היאך עלתה בראשי ההרים אלא על כרחך מלמעלה דקרא מן ההרים הוא וה"ק גברו בשמים ט"ו אמה ומן התהום יצאו תחלה למלאות הבקעות והשפלות עד שהשוו לראשי ההרים: **מרובה.** רבה על חברתה מדה טובה מרובה על הרעה חומש מאות בה שבמדה טובה נאמר נוצר חסד לאלפים ובמדת פורענות הוא אומר על שלשים ועל רבעים אף כאן מדת הטובה של ירידת המן רבה על מדת המבול: **במדת הפורענות הוא אומר וארובות השמים נפתחו.** לא ירד המבול אלא דרך שתי ארובות ובמדה טובה הוא אומר ודלתי שמים פתח ותני כמה ארובות יש באורך דלת ד' הרי לשתי דלתות ח' ארובות ואחר שבשתי הארובות הורידו גשמים גובה ט"ו אמה ח' ארובות הורידו ס' אמה שהרי אמרת מדה טובה מרובה על של פורענות וכל שכן שאינה ממעטת ממנה: **מי דמי.** אדרבי אלעזר המודעי קאי: **פתיחה פתיחה גמר.** מה הפתיחה האמורה בארובות המבול ט"ו לב' ארובות אף פתיחה האמורה בדלתות המן ט"ו לכל ב' ארובות: (הרא"ש אקשי אדר"א המודעי מי דמי התם במבול מ' יום הכא בזמן חד יומא התם לכולי עלמא הכא לישראל לחודייהו: דנפישי להו טפי. כלומר אע"ג דהתם מ' יום והכא לחד יומא נפישי להו טפי שיהא גובהו יותר מס' אמה שהרי מחנה ישראל ג' פרסאות ובמ' יום יש תתק"ם שעות וכיון דנפל בתתק"ם שעות בכל העולם כולו גבוה ט"ו אמה לב' ארובות א"כ נפל בכל אחד למהלך מן השעות דמהלך ג' פרסאות לח' ארובות הרבה יותר מס' אמות למכיין פרסאות שבעולם שהוא מהלך ת"ק שנה ומהלך יום י' פרסאות עכ"ל הרא"ש ז"ל. פי' א"כ מצינו שהמן היה גבוה יותר מס' אמה שכשתחשוב מחנה ישראל כנגד כל העולם כולו ותחשוב שעה אחת שהיה המן יורד בו כנגד מ' יום שירד בו המבול כמלאו עודפים החלקים שבעולם על מחנה ישראל יותר ממ' יום על שעה אחת והיה לו למן להיות גבוה יותר מס' אמה עד כאן הגה"ה):

מהרש"א כל העולם כולו דומה כו'. פרש"י ממון אחרים כו' ע"ש ר"ל דאחר שאכל ממונו מבקש ליהנות בממון אחרים ועוד נראה לפי זה יש לגרוס נותן עיניו בכיסו שהוא הכתיב ביו"ד ור"ל שעינו רעה בכיסו בא לידי חימוד ממון של אחרים: **הד אמר**

אפילו אוכל כו'. לכאורה אקרא דתורה ה"מ לפלוגי הכי דכתיב ועפר תאכל כל גומר אפילו כו' טועם בו טעם עפר אי אין דעתו מיושבת כו' וי"ל דהוא קרא דתורה בלשון קללה נאמ' דאפשר שלא יהיה לו שום אכילה מלויה אלא עפר ואפשר שבשאר אכילות טועם בהם טעמי' גם דעתו מיושבת עליו אבל הכא מדכתיב לחמו דריש אי למר דאפילו בלחם שהוא כולל שאר אכילת סעוד' טועם בו עפר ואי למר דאפילו בלחם שהוא כולל שאר מאכלות אין דעתו כו' עד שיאכל עפר: **קלל את הנחש עולה כו'.** ר"ל דגם אחר שנתקלל ואין אוכל רק עפר מזונותיו מלויין עלה לגג כו' וכן קלל את כנען שיהיה עבד לאחיו ואין לו כלום בלא רבו דמה שקנה עבד קנה רבו מ"מ מזונותיו מלויין אלא רבו והיינו כמ"ד שלא יכול לומר לו עשה עמי ואיני זנך וכן באשה אחר קללתה ארבה עצבונך גם שהם טומאת נדה ולידה מ"מ אין מרחיקין ממנה והכל רצין אחריה וכן קלל האדמה קוץ ודרדר תצמיח גומר מ"מ הכל ניזונין ממנה בזעת אפים וק"ל: **והד אמר עריות כו'.** עיין פרש"י והיינו בשהותרו לישא גם בקרובים הפריה ורביה מתרבה יותר ודקאמר כמ"ד עריות דכתיב חנם לפי שברחוקות לא ימצא לישא אלא במוהר ומתן משא"כ בקרובות דאפשר שיתרצו חנם ולמ"ד התם דבן נח מותר בבתו ליכא טפי בחנם: *מאי מעין חתום כו'. יש לעיין דמעיקרא נקט במלתיה רישא דקרא גן נעול גו' ולבסוף נקט סיפא דהאי קרא מאי מעין חתום וי"ל דמעיקרא נמי אסיפא דקרא קסמיך דרישא דקרא גן נעול גו' לא מתפרש ליה אלא בא"א וכ"ה בתרגום וכן גן נעול מתפרש ליה על הבתולות כתרגומו אבל מעין חתום מתפרש ליה על העריות וק"ל: **שנאסרו כו'.** וכתב הרא"ש לא ידעתי למה נתעוררו עכשיו כו' והלא עברו כמה חדשים כו' שהרי מי"ה שירד משה שוב לא עלה כו' וי"ל דלא נאמרה כל התורה לישראל אלא כ"א בזמנה כו' ע"ש ומ"מ ק"ק למה נתעוררו על איסור עריות בזמן תרעומתן על המן ובאומרם מי יאכילנו בשר וי"ל ע"פ מ"ש לקמן גד שמגיד אם בן ט' לראשון ואם בן ז' לאחרון דהשתא בכה"ג ביבום אשת אחיו אם נמצא עומד הקטן בבית בעלה הראשון שמת הרי השני בא עליה באיסור ערוה ולכך ע"י המן נתרעמו על העריות: **ולא ממשן כו'.** מדלא התרעמו רק על אלו ה' מוכח ע"כ משום שהיה המן חסר ממשן שהוא קשה לעוברות ומניקות אבל טעמן לא היה חסר שכל הטעמים היו במן דטעמן בלא ממשן אינו קשה לעוברות כו': **א"ר אסי עגול כגידא כו'.** לפי שאנו רואין שזרע גד אינו לבן ע"כ לא דימוהו לגד אלא משום עגול והראייה דבפרשת בהעלותך דמו אותה למראה כעין הבדולח והיא מראה לבן כמרגליו' דנקט הכא וק"ל: **גד שדומה לדברי אגדה כו'.** ולפ"ז יהיה לבן מלשון לב דכמו שהאגדה מושך לב אדם לד"ת כך המן מושך לב אדם לאכילה לפי שהיה טועם בו כל הטעמים וכדאמרינן רווחא לבסימא שכיח: **שהיה מגיד כו'.** ויהיה פי' גד לבן שהיה מלבן ומברר מה שבחורין כו' דהיינו דבר הספק לדיין מי זכאי ומי חייב: **אם נמצא עומדה בבית בעלה כו'.** יש נוסח' אחרת בהיפך כמ"ש בע"י ונרא' לפרש לפי הנוסחא שלפנינו דאם היא סרחה עליו והוא היה רוצה בה הרי היא אשתו ומזומנת בבית בעלה אבל אם הוא סרח עליה הרי היא כאינו אשתו כיון שיכול לגרשה בע"כ מזומנת בבית אביה וזה שדקדק רש"י לפרש הוא סרח עלי ותובעתו כתובתה ע"ש דודאי לא איירי שנתן לה גט דא"כ היאך נמצא מזומנת בבית בעלה כיון שאינה אשתו כלל אלא שהוא רוצה עתה לגרשה באומרו שהיא סרחה עליו ואינו רוצה ליתן לה כתובה והיא אומרת הוא סרח עלי ואם רוצה ליתן לי גט בע"כ יתן לי כתובה ודו"ק: **רשעים שטו ולקטו כו'.** מה שבקשו לתת להם לחם לא הטאו כלל כדמוכח לקמן

ובערכין דפריך במן היינו שהותירו ויצאו בשבת ורשעים דנקט הכא אינו נראה דעל שהותירו ויצאו בשבת קאמר דלא הוזכר בענינו בפרשת בהעלותך אבל רשעים דקאמר היינו אחר שניתן להם מן התלוננו ועתה נפשינו יבשה אין כל גו' בזה נלמד מענינו דבתר הכי כתיב שטו העם ולקטו גו' דהיינו רשעים: *בינונים כו'. נראה דאין ר"ל שירד להם לחם ממש דהוא הלחם אשר נתן גומר לקטו ממנו גו' לא משמע כן וכן עשו אותו עוגות אלא דה"ק לצדיקי' הוא ירד כעין לחם שאכלו אותו כמו שירד ולא הוצרכו לטחנו ולאפותו ולבינונים ירד להם לעשות עוגות ולאפותו אבל לא הוצרכו לטחנו ולרשעי' הוצרכו גם לטחנו וגם זה נלמד מענינו דכתיב שטו העם ולקטו דמיירי ברשעי' וכתיב ביה וטחנו ורש"י בחומש פי' וטחנו ברחים גו' לא ירד ברחים ולא בקדירה כו' אלא היה משתנה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבושלי' ע"ש אינו ע"פ סוגין דשמעתין: *במדוכה כו'. ינשים דבקרא משמע דכעין לחם היו אוכלין כדכתיב ולחם בבקר ובבקר תשבעו לחם גו' והוא הלחם גו' אם לצדיקי' כמו שירד ואם לבינונים ע"י אפייה ואם לרשעים ע"י טחינה כדלעיל אבל דכו במדוכה לא שייך בלחם אלא בדבר שנתבשל וע"כ דרשו דעם המן ירד להם דבר שדרכו להיות דכוי במדוכה דהיינו תכשיטי נשים ומזה כוני דרשו ובשלו בפרור היינו ציקי קדירה דהמן גופיה לא בא לידי בישול אלא לידי אפייה כלחם אבל עם המן ירד להם ציקי קדירה: **מן היורד להם בבקר בבקר כולי.** ומדכתיב תרתי בבקר גבי נדבת מלאכת המשכן דרשו כן דרמז על בבקר בבקר דכתיב במן דהתם אצטריך למכתב תרי זימני לדרום מיניה חלקהו לב' בקרים כדאמרינן פרק ת"ה: **נשיאים ממש כו'.** דאי נשיאים כפשטיה למה נתעצלו הם להתנדב באחרונה דהא בחנוכת המזבח התחילו הם להתנדב בתחלה ולכך אמרו דנשיאים הביאו היינו ענני' ועבים וק"ק לישנא דקאמר נשיאי' ממש למה ונקרי זה השם מלשון עבים טפי ממש דבכמה כתובים נאמר נשיאים ונשיא מלשון רב: **מה שד זה תינוק כו'.** ורש"י בחומש הקשה לדרש זה מה ענין שדים אצל שמן וא"א לומר לשון וישמן שא"כ היה המ"ם נקוד קמ"ץ כו' ע"ש גם לקמן ולדרש מה שד זה מתהפך כו' יש לפרש השמן ע"ש שרי שמן דפרק חלק דים מעשה שדים שאוכלין ע"י שמן כו' כפרש"י שם דאפשר דאלו מתהפכין לגוונין כו': **בשר שאלו שלא כהוגן כו'.** עיין פרש"י וכה"ג פרש"י בחומש והוא המכילתא אבל קשה מ"ש למדה תורה ד"א שלא יאכל בשר אלא בלילה כו' ואם ד"א הוא כן אמאי ניתן להם שלא כהוגן ורש"י בחומש הרגיש בזה ופי' בשר לאכול ולא לשובע ד"א כו' אבל בכל נוסחות שלנו אינו כן וע"כ נראה ע"פ סוגיא שלנו די"ל בהיפך וה"ק בשר ניתן להם שלא כהוגן היינו רק לאכול ולא לשובע אבל לחם ניתן כהוגן היינו גם לשובע כמפורש בקרא ודקאמרינן מכאן למדה תורה ד"א שלא יאכל כו' אלא בלילה הוא מלתא באפי נפשיה אהאי קרא: **שמנקרין כו'.** דהיינו שאוכלת תמיד מעט מעט כההיא דפ"ק דעבודת כוכבי' כשיר של תרנגולי' המנקרין באשפ' כו' ע"ש ובא משה וקבע להן סעודה דהיינו זמן סעודה לכל אדם בשעה רביעית דהמן נלקט להן בבקר עד ג' שעות כדאמרינן פרק ת"ה וכמלא סעודתן בשעה ד': **הא כיצד בינונים כו'.** לעיל גבי מן חשיב כמי כת צדיקים שהרי שאלו כהוגן אבל בשליו ששאלו שלא כהוגן לא חשיב כת צדיקים: **אל תקרי שטוה אלא שחוט כו'.** וממלות הפוכות כמו כשב כבש שמלה שלמה והענין שנתחייבו שחיט' לפי ששאלו שלא כהוגן על בשר תאוה דאית ביה איסו' שחוטי חוץ כמ"ש בזה במסכת חולין פרק קמא ע"ש: **דומה להן כסילוין כו'.** ב' פעמי' חטאו בשליו כדאמרינן בערכין ובההוא דפרשת בשלח אינו מפורש דנענשו על כך אלא דילמוד סתום מן המפורש ועי"ל דשליו הראשון היה קודם מתן תורה ולא נאסר להם עדיין בשר תאוה לכך לא נענשו על שאלת בשר משא"כ בשליו שני שהיה אחר מ"ת שנאסר להם בשר תאוה ולכך נענשו על ששאלו בשר שנאסר להם בשר תאוה: **דבר שנימוח על פיסת יד כו'.** כל זה נאמר למעלת המן ור"ל שהיה כ"כ דק ורך בטבעו עד שנימוח כו' ור"י אמר למעלת המן שהי' המזון דק כ"כ שנבלע ברמ"ח אברי' וכפירוש רש"י שאינו יוצא מן המעים כולי ועי"ל לפי הטבע שכל דבר כיון ונדבר הקרוב לו בטבעו ממינו כמ"ש כל אבר מחזיק אבר ולפי שהמן היה בו טעם כל המינים והאוכלו טועם בו מכל מין אשר רצונו בו וע"כ נבלע בכל אברים לפי דעת רצון האוכל ממנו: **להם שמ"ה כו'.** ביאור המאמר הזה בשינוי לשון בפסוק זה שאמר לחם אבירים אכל איש בלשון יחיד ולשון אוכל וסיפ' דקרא צידה שלח להם לשובע בלשון רבים ולשון שובע ע"כ אמרו לחם אבירי' דהיינו לחם של מה"ש שהוא מאכל רוחני אכל איש שהם הצדיקי' והיחידי' שבישראל שלא שאלו אלא כדי אכילה בעלמא היה להם המן מאכל רוחני וצידה שלח להם לשובע היינו לשאר העם שאכלו אותן כדי שביעה לא היה מקרי להם לחם אבירי' שהוא לחם מ"ה אלא מקרי להם צידה: **וא"ל טעית כו'.** והיינו משו' דלא ישנה אדם מן המנהג כו' כדאמרינן פרק הפועלים וממה שכתוב בסוף פרשת כי תשא לחם לא אכל גו' אין ראיה שלא ישנה דהתם אית ביה טעמא שהיה במ' אמצעי' שהיו בכעס והתענה בשביל ישראל על חטא העגל וכן משמע בפרשת עקב ואתנפל גומר לחם לא אכלתי גו' על כל חטאתכם אבל הכא מייתי מלחם לא אכלתי דכתיב בלוחות ראשונות שלא היו בכעס דע"כ היינו משום שלא ישנה כו' שאין מ"ה אוכלין לחם ואלא מה אני מקיים לחם אבירים גו' שנבלע באברי' דהיינו דבר רוחני היה לאיש יחידי הצדיק שהי' לו לאכילה וצידה שלא להם לשאר העם לשובע ולא היה נבלע להן באברי' ומשום דיחד תהיה לך גו' כתיב בלשון יחיד דמשמע גם לצדיק הוצרך לאוקמה לדברים שתגרי עובדי כוכבים מוכרין להם גם לצדיקים ור"א בן פרטא אומר דקודם שחטאו הכל המן שהיה רוחני מפיגן והיה נקרא לחם אבירים לכל איש ע"ש החשיבות אבל כשחטאו אכלו אותו לשובע שנעשה להם כשאר צידה: **שיתפח במעיהם להורגם כו'.** כ"ה בילקוט יש לכוין בזה שב' דברים הם שאמרו ועתה נפשינו יבשה היפך שזכרנו את הדגה גומר שהם מתולדו' הלחים ואמרו עוד ואין כל לפי שנמשה א"ל במעלות המן שהוא מאכל לצדיקים לעתיד כמ"ש במסכת חגיגה וילון שחקים שבו רחים טוחנין מן לצדיקים לעה"ב וא"ל שיהו אוכלין ונדבר שהוא מעין עה"ב הנקר' כל כמ"ש בסוף פ"ק דב"ב ג' הטעימן הקב"ה מעין עה"ב שנאמר בהן בכל מכל כל אבל הרשעי' חשבו אדרבה כי הוא חסרון באכילת המן כי עתיד שיתפח מן זה במעיהם כולי וקאמר דטעות הוא לומר כן שלא ידעו שהמן זה שנבלע באברים הוא מעין עה"ב וחשבו זה להם לחסרון והוא מדת רשעי' כמ"ש ובטן רשעים תחסר ולמ"ד לאחר שסרחו לא היה נבלע באיבריהן יש לפרש שאמרו ואין כל כי מה שהבטיח להן משה שיטעמו מעין עה"ב לא נתקיימה בידן: **זה יהושע כו'.** כפרש"י בתחומי ההר ור"ל ירד לו מן רוחני כנגד כל ישראל דפני יהושע כפני לבנה שדומה לכ"י כמ"ש וללבנה אמר כולי לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה כולי ומייתי מהאי קרא איש אשר רוח גו' מורה על מעלתו ברוחני כמו מה"ש ופריך ואימא זה משה שהוא שקול כנגד כ"י ומייתי מדכתיב והאיש משה עניו מכל אדם גו' שהכתוב מעיד על נבואתו שאין כמוהו כדכתיב את דכא אשכון ובהר ודאי דלא אכל משה כדלעיל דכתיב לחם לא אכלתי גו'

אימא

איתא כשירד למטה אכל א"כ אפי' בהר קאמר אכל שהמן הוא מאכל רוחני ולחם ממש לא אכל בהר מ' יום: ד' וה' בנים היה דואג כו'. דלו ולאפתו אפשר דהוה מספיק ליה בדברים שתגרי עובדי כוכבים ומוכרין משא"כ במי שיש לו בנים הרבה וכמ"ש באכלנו לחם לשובע גומר להמית כל העם ברעב ועי"ל במ' יומים ראשונים אילו לא ירד לא הוה ידעינן דמשום לא ישנה אדם מן המנהג לא אכל אלא משו' שלא ירד לו מן לאכול ובמ' יום אמצעים כמי משום תענית לא אכל אילו לא היה ירד לו מן לא היה תענית מועיל לו אלא כמי שמתענה ומפני שאין לו מה לאכול כפרש"י בפ"ק דתענית אההוא דבר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה ע"ש: ותו תיבה היכי סגיא כו'. עיין פרש"י לעיל הוה כיחא ליה לפי' ולמעלה לארץ דהוזכר לעיל דכתיב והמים גברו מאד על הארץ גו' אבל השתא דע"כ לאו ולמעלה לארץ קאמר דהא אחר שהושוו לראשי ההרים. גברו ט"ו אמה על ההרים ומלת למעלה על ההרים לחוד כמי לא משמע ליה דקאי כיון שלא כאמר בקרא על ההרים וע"כ הוצרך לפרש ולמעלה מן השמים הוא מיהו בחומש פרש"י גם לפי הדרש דהכא למעלה מעל ההרים ע"ש ודו"ק: וכי איזו מדה מרובה מדה טובה כו'. עיין פרש"י מהך דרשה דהכא כמי מוכח דמדה טובה מרובה ונדכתיב ב' דלתות במן וב' ארובות במבול וכ"ה בהדיא בפ' אלא דמהך לישנ' דקאמר וכי איזו מדה מרובה כו' משמע דפסיקא ליה לומר הכי ממקום אחר ואע"ג דממקום שבאנו הוה המדה טובה מרובה ת"ק פעמים אינו מוכרח להיות כן בכ"מ דהכא לא הוי מרובה רק ד' פעמים ועכין ב' ארובות דמבול כראה מבואר ע"פ מ"ש פ"ק דר"ה שנטל הקב"ה ב' כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וה"כ יש לפרש הכא בב' דלתות לגבי המן שנטל ב' כוכבים היותר גדולים ודרך שם ירד המן לישראל: שנא' תערוך לפני גו'. כל המזמור כדרש על דור המדבר במדרש ילקוט ה' רועי גומר על מי מנוחות אר"ש יש לך מים כו' מי הבאר כעים לזה ולזה כפשי ישובב בתורה כו' יכחני במעגלי לדק במן ובשליו ובענני כבוד כו' למען שמו גם כי אלך גו' בקדקדו של מדבר לא אירא שכאמר וה' הולך לפניהם גו' ולפי זה תערוך לפני שלחן גו' אוכלי המן אמרוהו ע"ש: ש"מ כו' שנאמר כוסי רויה כו'. ומלת ש"מ הוא מגומגם דמשמע דש"מ מדלעיל ויש במדרש ילקוט דכדרש על דוד תערוך לפני שלחן זה המלכו' דשכת בשמן ראשי שכמשח בשמן ע"י שמואל ואמר שמזה זכה בסעודה דלעתיד שהוא יהיה המברך כמפורש פ' ע"פ שאמר דוד לי כאה לברך שכ' כוס ישועות אשא גו' וע"ז כוסי שאברך עליו לעתיד הוא רוי"ה לומין דאל"כ מאי רבותיה דרויה לפי פשטי' דמשמע לשון שכרות בכ"מ: הבא לישראל להודיה ר"א כו'. כן הוא גירסת הילקוט וכולה קושיא הוא דמב' טעמים דלא דמיא אי משו' דהתם במ' יומין והכא חדא שעתא ודמבול כפיש טפי וכן בהיפך לא דמיא התם לכ"ע והכא לישראל לחודיה ודמן כפיש טפי מס' אמה ולגירסת הספרים שלנו דגרסי' כפיש להו טפי יש לפרש כמי כן קאי אתרתי טעמי דלעיל דלא דמיא ובע"י כתב בזה פירוש הרא"ש וכראה לפרש הסוגיא לפי דבריו דמעיקרא מקשינן לר"א המודעי דהא לא דמיא דהתם למ' יום והכא לחד שעתא וא"כ אע"פ שדרך ח' ארובות ירד המן לא ירד כשיעור ט"ו לב' ארובות דהא לא כפל רק חדא שעתא משא"כ המבול דירד מ' יום דרך ב' ארובות ומשני דהתם במבול כתפשט לכל עולם והיה לריך לירד מ' יום עד שיהא ט"ו אמה דרך ב' ארובות משא"כ המן דלא ירד רק לישראל כשיעור המחכה ג' פרסאות ולא היה לריך לירד כ"א בשעה א' לב' ארובות ומקשה דא"כ דלישראל לחודיה כפל עד ג' פרסאות כפישי להו טפי טובא דלהע"ג דהתם מ' יום והכא חדא, שעתא כפישי טובא במן ויהיה גובהו בהו ביותר מס' אמה שהרי מחכה ישראל ג' פרסאות ובמ' יום יש תתק"ש שעות וכיון דכפל בתתק"ש שעות בכל עולם כולו גבוה ט"ו אמה לב' ארובות א"כ כפל בכ"א מן השעות עד ג' פרסאות לח' ארובות הרבה יותר מס' אמות למכין פרסאות של כל עולם שהוא מהלך ת"ק שנה ומהלך יום עשר פרסאות עד כא' מדברי הרא"ש בע"י:

הרי"ף המאכילך מן במדבר. לריך לבאר מאי קשיא ליה דהא בהאי קרא גופיה כתיב שמקודם הרעיבם עד שלעקו ללחם ואמרו למה הבאתם את קהל ה' להמית אותנו ברעב ואמר הקב"ה הנני ממטיר לכם לחם וכן יש לנו לומר ויענך וא"כ המאכילך. וי"ל דהכי קשיא ליה כיון דכתיב לעיל מיניה וזכרת גו' אשר הוליכך ה' זה ארבעים שנה וסמיך ליה ויענך וירעיבך משמע שעל כלן אותם מ' שנה הוא אומר ויענך והרי בכל אותם מ' שנה כבר היה להם מן אבל קשה דהוה ליי לאקשויי בקרא דהמאכילך מן מיניה וביה דלית ביה דמויא דכתיב המאכילך מן וסמיך ליי למען ענותך כי באכילת המן אין בו עכוי ויבא התירון בזה שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו אה"כ עייכתי בגמרא ול"ג הכי אלא ה"ג המאכילך מן למען ענותך ופרש"י ה"ג המאכילך מן במדבר ובא לדחות הגירסא האחרת הכתובה כאן כתיב ויענך וכתיב המאכילך מן שהיא נוסחא משובשת: והד אומר ישיחנה לאחרים. כ"ל דלא פליגי דהיכי לעביד להסיחה מדעתו אמר ישיחנה לאחרים שמתוך שמספר לרתו לחבירו משיבו חברו דבר טוב ותשובה טובה לומר אל תתן לבך לדאגתך כי יש תקוה ומתוך אותו דבר טוב שהשיבו חברו ישיחנה לדאגתו וכמלא שהסיחי מדעתו והוא פשט כאה בכתוב: היינו דכתיב חנם וכו'. וכי תימא דעפי מיתוקם חנם על הדגים שלוקחים מהפקר חנם מלאוקמי בעריות שהיו חגם כי לבל זונות יתנו כדה ואתכן. וי"ל דהכי דייק יתורא דכתב חנם ובשלמא בעריות אילטריך לומר זכרנו את עריות שאע"פ שדרכן להיות בשכר מ"מ הייכו אוכלים חנם ואותם זכרנו עכשיו אבל למאן דאמר דגים מאי חנם דמספיק לומר זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים ומתילא משמע שהיו אוכלים דגים מהפקר חנם ולמאי אילטריך קרא לכתוב נאכל חנם ומשני דהוו משכחי ומייתי מהפקרא שבא לומר שמלבד הרגיל להיות חנם דהייכו לצוד דגים מהפקר גם כשהיו הכשי' ממלאות כדיקן מים הוו משכחי התם מאליה דגים וכו': אלא למאן דאמר דגים מאי חנם. תימא כיון דמשני לקמן למ"ד דגים הא והא סואי בהו א"כ ליסכי ה"כ דחנם קאי על העריות כיון דהא והא הוה בהו ולמה אילטריך לשנויי דהוו משכחי ידאמר מר וכו' ושמא במסקנא דמשני הא והא הואי בהו תו לא לריכנא לשינויא דהקב"ה מזמין להם דגים קטנים אבל קשה דהיל"ל הכא אלא הא והא הואי בהו: אלא למ"ד עריות מאי משתבח בהו קרא וכו'. ותימא דלא יהיב טעמא למ"ד עריות מאי טעמא לא אמר דגים כפשטיי ואתיא שפיר מאי דמשתבח בהו קרא גן נעול וכו'. ואפשר דחנם דכתיב בקרא כיחא טפי למ"ד עריות דלמ"ד דגים לא כיחא אלא עם מאי דאמר מר הקב"ה מזמין להם דגים וכו' ושמא לא סבירא ליה הא דאמר מר הייכו דכתיב גן כעול וכו' וקשא כיון דקרא כתיב גן נעול שהוא שבח גדירת ערוה היכי משמע מהתם דדוקא דהכך דאסירן להו לא פרלי הא בשאר עריות פרלי ועלייהו אמרו זכרנו אשר כאכל עריות חנם וכן נבאר לפרש"י ז"ל דפי' הכך דאסירא להו לבני נח כגון הכך דאמריכן בסנהדרין ערוה שהיו ממיתין ב"ד של נטה בן נח מוזהר עליה והם גבו על הנוספות דמשמע מדבכו דבחייבי כריתות שאין ב"ד ממיתין הוו פרילי ובכו עלייהו והקב"ה משתבח על שהיו זהירי במיתות ב"ד א"כ מהו דקאמר גמלא הייכו דכתיב גן נעול דהא קרא משמע שהיו גדורים לגמרי. וכ"ל דדייק כיון שבא הכתוב לשבח את ישראל שהיו גדורים מהערוה איך אינו מזכיר בו אלא שבח הנשים גן נעול אחותי כלה. אבל כיון דמיירי האי קרא באשת איש דהוי כמו גן נעול שנטל בעל הגינה כך בעל האשה נעל בנשואיו שלא נגע אדם בה ומילא נכלל כאן שבח האנשים שאילו היו האנשים פרולים בחייבי מיתות ב"ד א"כ לא נמלאו הנשי' גן נעול שלא כשאר הגן נעול ומדנקראו הנשים נשואות גן נעול שלא נפתח ממילא משמע שהאנשי' לא נגעו בהן וכיון שהוזכר כאן שבעבות אשת איש הוזהרו ממילא נפקא בכל חייבי מיתות כיולא בזה שהוזהרו בהם והייכו דכתיב גן נעול אחותי כלה שהוא שבח הנשים שיולא ממנו שבח האנשים אבל בחייבי כריתות לא היה שם אדם כועל הפתח וא"כ לא הוזכר בזה שבח הנשים כדי לכלול בו גם את האנשים: בשלמא וכו' על עסקי משפחותיו וכו'. וקשה מאי פריך דהא כמי ניתא לע"ד דגים משפחות משפחות נאספים ובוכים לכרכם

ארגמנים

תרעומתם בגלוי כמו שפרש"י ז"ל בפרשה וי"ל דדייק דא"כ הול"ל וישמע משה את העם בוכה איש לפתח אהלו למשפחותיו משמע שהי' בוכים על עסקי משפחותיו שהם איסור עריו' והיו איש לפתח אהלו לפרסם תרעומתן בגלוי: חד אמר כל המינים טעמו טעמן וממשן. נראה דדרים הכי משום דכתיב לא חסרת דבר ואיך חסרו אלו החמשה מינים לזה דרשו שטעמו טעמן אבל לא ממשן וקשה בין למאן דאמר שלא טעמו מאלו המינים ובין למאן דאמר שלא טעמו אלא טעמן ולא ממשן מפני מה נשתנו אלו החמשה מינים שהם הוא מהטעם שפירש"י ז"ל שאלו המינים קשים לעוברות ומניקות והרי לאנשים ונשים יזדמן להם טעמן וגם ממשן ולעוברות ומניקות שקשה להם לא יזדמן להם ממשם שהרי המן היה משתנה כפי כל אדם ואדם לזקנים טעם השמן ולנערים טעם לחם כמחז"ל ושמא יש לומר שאם הם יודעות שיש ממש בבצל בפי אחרים יתאוו העוברות תאות ממשות הבצל והוא קשה להם לכך נתבטלו אלו המינים מכל ישראל לפי שהבצלים ואלו המינים קשים לעוברות ומניקות ומה שלא מנע הקב"ה בריאת הבצלים מפניהם הוא לפי שיש תועלת בהם לבני העולם ויש בידם למחות ביד אנשים שבאות לאכול בצל ואלו המינים יש למנוע מה שלא היה כן בזמן שאין הרואה את העוברות אוכלות מן יודע מה שבלבן התאוו תאות לאכול בצל וכיוצא בו וע"כ מנעם הקב"ה לגמרי: דומים לדברי אגדה וכו'. ויש קצת תימה דמאי לא דרים הכי בגמרא לבן מלשון בניך שהיה מגיד המן על הבן וכו' ודרש לבן מלשון שמלבין עונותיהם של ישראל ואפשר דכיון דדריש כזרע גד לבן מלשון הגדה מהתם משמע שמגיד על הזרע ומאי דכתיב עוד לבן הוא לרמוז שמתוך שהיו דואגים שלא ירד למחר היו משועבדים למקום ומוחלים עונותיהם וכשלג ילבינו ומ"מ צריכין אנו לדרוש איך נמשכה מחילת העון וליבונו סמוך להגדת בן תשעה לראשון ושמא י"ל מזה שהיה ספק בן ט' לראשון או בן ז' לאחרון הן בעון הוולד שלא שהתה אותו ג' חדשים של הבחנה וכשהיו משועבדים עצמם לאביהם שבשמים ורואים שיצא העומר של אותו בן למקומו של אביו אז היה חוזר בתשובה והקב"ה מלבין אותו העון ומוחלו: כתיב וברדת הטל ומו'. אין להקשות דהכא כתיב וברדת הטל לילה שבלילה היה יורד וכתיב התם ובבקר היתה שכבת הטל דמשמע שבבקר היה יורד וכן דרשו והם שהביאו נדבה בבקר בבקר מן שיורד בבקר הוריד להם אבנים טובות ומרגליות הרי שהיה יורד בבקר די"ל שהטל ירד בעוד לילה אבל בבקר ירד המן עליו וזהו בבקר היתה שכבת הטל שכבר ירד הטל בעוד לילה ושיתה שם עד בקר: במן היורד הוריד אבנים טובות ומרגליות שנאמר וכו'. יש להקשות למה הוציא הקרא מפשוטו שהם נשיאי ישראל שכ"פ בפרשת נשא ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח וע"ק למה לא הביא מדוד בתהלים שכתוב שם מעלה נשיאים מקצה הארץ. ואפשר שדקדקו שבפרשת נשא כתיב קודם ויקריבו נשיאי ישראל ואח"כ נאמר ויקריבו הנשיאים אבל כאן לא הזכיר נשיאי ישראל אלא והנשיאים הביאו ועוד שהנשיאי' שכתוב כאן הוא חסר והנשיאם חסר ודרשו חז"ל בו לפי שנתעצלו הנשיאים מלהביא בנדבת המשכן עד לבסוף לכך פגמן הכתוב. וצריך לבאר מה הוא הפגם שפגמן שאינו על מיעוט היו"ד של נשיאים אלא ביאור פגמן הוא שלא רצה הקב"ה ליקח משלהם כלום אלא משל גבוה לפי שהיו העננים מביאות בתוך המן אבני' טובות ומרגליות סמוך לפתח אהליהם ומממון גבוה הביאו את אבני השוהם וכו' ואין לך פגם גדול מזה שלא זכו להביא מממונם נדבת כמו שהביאו שארית ישראל ולזה הביא ראיה מדכתיב נשיאים ורוח שכשהעננים אינם מריקים מים על הארץ הם עננים חסרים שדרך הענן להריק מים ואלו היו נשיאים ורוח וגשם אין שכיון שגשם אין נמצאו אותם נשיאים חסרים וכן שכתוב כאן והנשיאים הביאו נשיאים חסרים הוא שהגשם נדבות אין בידם ולא הביאו למשכן אלא מה שהביאו העננים עם המן: א"ר אבהו וכו'. נראה דר' אבהו דרש. לשד מלשון שדים ומזיקים וכפי זה מ"ש השמן הוא נדרש מלשון מינים הרבה השד הנעשה מכמה מינים ולאיכא דאמרי הוא נדרש מלשון שדים ודדים. אבל צריך לדקדק שלכל השני פירושים למ"ד של לשד היא נוספת דהל"ל כטעם שד וצריך לומר אל תקרי לשד אלא שד ולמה לא אמר כן לאיכא דאמרי אל תקרי לשד והנראה הוא שסמך על מ"ש קודם אל תקרי לשד ולא פליגי לישני אלא בדרשא לשד מלשון שדים ומזיקים או מלשון שדים ודדים. ועי"ל שמ"ש אל תקרי לשד אינו על תוס' הלמ"ד אלא על הנקודה של שד שאל תקרי שד בניקוד פת"ח בשי"ן אלא שד בניקוד ציר"י שאי' מזבל ומזיק ולכך לאיכא דאמרי שהוא דורש מלשון שדים ודדים של אשה והוא נקרא שד בניקוד פת"ח ולכל הפירושים קשה איך יצדק לומר כטעם לשד כי אין במזיק ושד טעם בק הי"ל והיה טעמו כשד השמן פלוני מתהפך כשד שמתהפך ולאיכא דאמרי יתיישב יותר כטעם לשד שהדד יש בו טעם וצריך לדחוק כדברי רבי אבהו דהי"ק והיה טעמו משתנה בטעם שהיה הפך בשביל שהיה דומה לשד המזיק שמשתנה לכל אשר יחפוץ כן המן משתנה בטעמו והיה טעמו בו כטעם מה שהוא רוצה: בשר שאכלו שלא כהוגן וכו'. תימה כיון דדרשינן שנתינת הבשר בערב היא נתינה שלא כהוגן א"כ היאך נלמד לאכול בשר בערב מדבר שלא היה כהוגן. וי"ל דהנתינה של בשר בערב היתה שלא כהוגן לפי שהיתה שעת הסעודה ואין שהות לתקן הבשר לאכול כראוי כי מהראוי היה להזמין הבשר בבקר ולהיות לו שהות כל היום לתקן הסעודה ולאכלה בערב מתוקנת ומכאן אתה למד לרוצה לאכול בשר שלא יאכל אותה מיד להבאתה בבקר כי כיון שאין לו שהות לתקנה הויא אכילה שלא כהוגן אבל כיון שאינו אוכלה בשעת הבאתה אלא מביאה בבקר ומניחה עד הערב הרי נתקנה כראוי והויא אכילתה כהוגן בתיקון נאה ולכך לא יאכל אדם אלא בערב כי בבקר הוא מביאה ובערב הוא אוכלה מתוקנת יפה ועוד יש לנו לומר בדקדוק שלא אמר מכאן שיאכל אדם בשר בערב אלא לא יאכל אדם בשר אלא בערב כלומר אכילת הבשר הוא דבר מותר כשאוכלה שלא כהוגן ואם בא אדם לאכול לא יאכל אלא בערב ולמעט האכילה בבקר: וישטחו אל תקרי וישטחו וכו'. תימה מאי דוחקיה לומר אל תקרי וישטחו. וע"ק כיון דמסיק מה ת"ל שטוח נלמד שירד להם משטיחין והדר ביה ממאי דקאמר אל תקרי שטוח אלא שחוט מאי לא הדר במי ממאי דקאמר אל תקרי וישטחו אלא וישחטו ונראה דדייק בקרא שאמר ויאספו את השליו הממעיט אסף עשרה חמרים ואיך הוא אומר אחריו וישטחו להם שטוח דשטחוהו על פני הארץ והוא אומר עשרה חמרים שהיה השליו צבור עשרה צבורין אמרו אל תקרי וישטחו אלא וישחטו כלומר שנתחייבו שונאי ישראל שחיטה. וכפי זה אינו צודק לומר להם שטוח כיון שאין כאן שטיחת שליו על פני הארץ. וצ"ק מאי להם שטוח. לכך דרשו להם שטוח שירד לישראל דבר שטעון להם שחיטה. ועם זה אני אבאר מה טעם יש כאן לומר וישחטו שנתחייבו שונאי ישראל שחיטה שהם על שאלו בשר תאוה כבר נדונו בחטאם הבשר עודנו בין שיניהם ולקו הכשרים מיד והרשעים תוך חודש ימים ואית דאמרי איפכא אבל אומר אני שכיון שהשליו היו דבר שטעון שחיטה והם לא שחטוהו רק אכלוהו בעודנו חי לכך היה שונאי ישראל טעונים שחיטה כנגד ביטול השחיטה שהשליו שהיה טעון שחיטה וזהו להם שחוט כי להם לבני ישראל צריך להיות השליו שחוט והם אספוהו בלא שחיטה לכך נתחייבו שונאי ישראל שחיטה והקשה ר' יוסי דא"כ מספיק לומר וישחטו שנתחייבו שונאי ישראל שחיטה ולמה הוצרך לומר להם שטוח דהיינו שחוט להודיענו שהשליו טעון שחיטה דכיון שכתוב כאן שירד שליו אנו יודעים שדבר שטעון שחיטה כדכתיב וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף דהעוף טעון שחיטה והם אספוהו לכך וישחטו נתחייבו שונאי ישראל שחיטה אלא כך צ"ל וישחטו משום דלהם שטוח שבשבילם ירד השליו משטיחין שטוח על פני הארץ כדי שיטול כל אדם ממנו לשחיטה ויאכלנו והם במקום השחיטה אספוהו ועשאוהו צבורין וחמרים כדבר הכנוס לאוכלו בלי שחיטה: ותניא כאשר צויתיך וכו'. וקשה למה הביא כאן ברייתא זו דממילא וימטר עליהם כעפר שאר וגו' למדנו שהשליו טעון שחיטה מדכתיב וכחול ימים עוף כנף ונראה דנקרא וזבחת וגו' בעוף לא הוזכר שחיטה וכן אמרו בפרק עשרה יוחסין בימי רבי פנחס בקשו לעשות בבל עיסה לארץ ישראל וכו' אמר להם אין שחיטה לעוף מן התורה ופירש"י וטעם דאין שחיטה לעוף בשחיטת חולין יליף מושפך את דמו בשפיכה בעלמא ע"כ וא"כ גם השליו לא מצינו בו שחיטה אלא שהוא כעוף דכתיב וכחול ימים עוף כנף לזה הביא דתניא מה ת"ל. כאשר צויתיך מלמד שנצטוה משה על רוב אחד בעוף ורמוז במלת כאשר ר"ת למפרע רוב שנים אחד דהיינו רוב שנים בבהמה ורוב אחד בעוף הרי שהעוף טעון שחיטה: כתיב שליו כרי הצדיקים וכו'. וקשה שהרי אמרו במכילתא הרשעים אוכלים ומצטערים ל' יום כדכתיב עד חדש ימים והכשרים הבשר עודנו בין שיניהם. ורש"י ז"ל הביא בפרשת בהעלותך בחילוף. כך שנויים בספרי ולכל אחד מהגרסאות קשה מה שאמר כאן כתיב שליו הצדיקים אוכלים אותו בשלוה. ואפשר לומר דצדיקים לחוד וכשרים לחוד שהם בינונים. ור"י ברבי חנינא אזיל לשיטתא דגמרא דלעיל וכפי זה הצדיקים שלא הוזכרו כאן עליהם אומר שליו שאוכלין אותו בשלוה ולא נענשו כי אם הבינונים והרשעים: דבר אחר לחם אבירים אכל איש זה יהושע וכו'. קשה כיון שהוא דורש למעלה מלת אבירים לחם שנבלע באיברים וכאן דורש מהו אכל איש מה ענין לומר דבר אחר זה יהושע דהא לא דריש למעלה מלת איש לומר כאן ד"א ואפשר דכיון דלמעלה דרש לחם אבירים שנבלע באיברים והלא מה אני מקיים ויתד תהיה לך וגו' על דברים שמביאין להם ממדינת הים וכו':

שהוא

שהוא דורש אבל איש זה יהושע מתוקם שפיר ויתד תהיה לך בזמן שאכלו ישראל כי לא נאמר לאם שנבלע באיברים אלא על מן שהיה יורד ליהושע בלבד אבל שאר ישראל שלא היה נבלע להם באיברים להם הוא אומר ויתד תהיה לך וגו' ולכך אמר ד"א: ועתה נפשנו יבשה וגו' וכשנאמרו דברים לפני רבי ישמעאל כו'. וקשה דמה ענין יש להזכיר כאן דרשת ר"י בלחם אבירים שהוא לחם הנבלע באברים דבשלמא למעלה שמדבר בלחם אבירים שייך לומר כשנאמרו הדברים לפני ר"י אמר להם שפירוש אבירים הוא לחם הנבלע ברמ"ח איברים אבל כאן שמדבר בפסוק ועתה נפשנו יבשה אין ענין לדרשת לחם אבירים הנבלע באיברים. ועוד מה הם אלו הדברים שנאמר לרבי ישמעאל שאם הם הדברים שאמרו עתיד המן שיתפח במעינו ומה היתה תשובת רבי ישמעאל באמרו לחם אבירים אל תקרי אבירים אלא איברים כי הם היו מתלוננים ע"ז. ועוד קשה כמו שהזכיר למעלה דברי ר"א בן פרטא היה לו להביאם ג"כ כשאמר כאן מה אני מקיים ויתד תהיה' לך בדברים הבאים ממד"ה יזכיר ג"כ דברי ר"א בן פרטא שאומר אף דברים שתגרי עובדי כוכבים מביאין מן מפינן אלא לאחר שסרחו הכתוב מדבר. ויש לייש' דבתחלה נחלקו ר' ישמעאל ור' אלעזר בן פרטא בענין שנות הכתוב ויתד תהיה לך אם הוא מדברים שעובדי כוכבים מביאין ממד"ה או לאחר שסרחו דהיינו כפרש"י ז"ל שסרחו ונתלוננו עליו שאמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל וזה היה לאחר מי שנה שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד והלך השוה לכולם שקודם לכן היה לחם הנבלע ברמ"ח איברים וכשבאו לפסוק זה של ועתה נפשנו יבשה אין כל שדרשו בו אמרו עתיד מן ליתפח במעינו אז מצא ר"י מקום להעמיד סברתו שאמר לחם הנבלע באיברי' אכלו ישראל במדבר בין קודם שסרחו בין אחר שסרחו ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל ומה אני מקיים ויתד תהיה לך סוא על הדברים הבאים ממד"ה שאין לומר עוד כדברי רבי אלעזר בן פרטא שמדבר לאחר שסרחו לפי שאין לך סרחון גדול מזה שאמרו עתיד המן ליתפח במעינו ונמצא שמיד כשאמרו כן נתבטל מהם לחם אבירים שאכלו לחם הנבלע באיברים והיו צריכין לפנות עצמם ויתד היה להם מחוץ למחנה. ובשלמא אם לא היינו דורשים כן בפסוק זה של ועתה נפשנו יבשה שנתרעמו על שהיו מכניסין ואינן מוציאין אלא כפשטיה דקרא שהיו יבשים מהקשואין ודברים המלחלחים וכפי' זה י"ל שלא סרחו בזה לומר יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא ניחא דכל זמן שלא סרחו היה להם הנבלע באיברים כל ארבעים שנה עד שבאו וסרחו ואמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל אבל כפי דרשה זו שאמרו ועתה נפשנו יבשה כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא וסרחו מיד בשנה השניה א"כ כפי זה לא אכלו עוד לחם הנבלע באיברים. ולכך כשנאמרו הדברים על דרשה זו שאמרו עתיד המן ליתפח במעיהם אמר לחם אבירים אל תקרי אבירים אלא איברים כלומר הנה לך זאת הדרשה מוכחת שלחם הנבלע באיברים אכלו ישראל במדבר וכיון שכן אין לך לומר כדברי רבי אלעזר מה אני מקיים ויתד לאחר שסרחו שא"כ לא היה עוד לחם הנבלע באיברים אלא כמו שאמרתי מה אני מקיים ויתד תהיה לך בדברים הבאים ממד"ה ולא היה המן מפיגן: מפני מה לא היה יורד מן לישראל פעם אחת בשנה. קצת תימה הא כתיב למען אנסנו הילך בתורתי כלומר אם ישמרו תורתי אפרנסם ואם לאו לא אפרנסם ואילו ירד המן פעם אחת בשנה לא היה מנסה אותם כל שעה ונראה דשאלו תלמידיו לרשב"י תינח שלום על הלקיטה שלא ילקטו בבת אחת. אלא דבר יום ביומו נהי נמי דמתוך יום תולעים ויבאש לנסותם הילכו בתורתו אם לא אבל ירידת המן היה אפשר להוריד פעם אחת בשנה ויהיה על פני כל הארץ ומשם ילקטו דבר יום ביומו והשיבם רשב"י ע"ה כדי שיקבלו פני אביהם שבשמים בכל יום ויהיו מכונים לבם לאביהם שבשמים שיושבו שמא אין המן יורד למחר. דבר אחר היה יורד בכל יום כדי שיאכלו המן בעודנו חם:

סו **כתיב** °זנות יין ותירוש יקח לב אמאי קרי ליה יין ואמאי קרי ליה תירוש אמר רבי יצחק יין שמביא יללה לעולם תירוש שכל המתגרה בו נעשה רש רב כהנא רמי כתיב תירש וקרינן תירוש זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש רבא רמי כתיב ישמח וקרינן ישמח זכה משמחו לא זכה משממו והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פקחין סיכה אקרי עיני דכתיב בדניאל °וסוף לא סכתי וכתיב אל תירא דניאל כי למן היום אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך ישמעו דבריך:

(הושע ד; פ' בן סורר ועי"ש רש"א; דניאל י)

שמביא יללה. על ידי היין רוב הגילוף ופורעניות בא לעולם ויין לשון תאניה ויללה: **זכה לשתות.** לפי המדה נעשה ראש שמפקח לבו בחכמה: **כתיב ישמח.** בשי"ן לשון שממה וקרינן ישמח לשון שמחה: **פקחין.** פקחוני עשאוני פקח:

מהרש"א *דבר הבא מן התירוש כו'. פרש"י ענבים ק"ק אמאי לא פריך מגופיה דקרא דכתיב מעשר דגנך ותירושך גו' דלאו הוה ענבים דאין נותנין מעשר מן הפירות מן התור' ולולי פירושו נ"ל דודאי ידע דתירוש לאו ענבים הוא אלא דס"ד למימר דתירוש הוא דוקא יין חדש שהוא מתוק ולכך כינו כל דבר מתיקה ע"ש היין חדש והאי פריך ולאו מגרע הוא דהיינו גם יין ישן שהוא בן מ' יום בכללו מדכתיב ינובב בתולות דמשמע שמשכר ויין חדש אינו משכר וכן ותירוש יקביך יפרוצו דקאי אריסיה דקרא דאסמיך יפרוצו בו לרוב משמע יין ישן ודמשני דבר הבא מן התירוש היינו שהישן בא מן החדש שנקרא תירוש ופריך מדכתיב יין ותירוש יקח לב דהיינו דבר המשכר דהיינו ישן דהכא ליכא למימר הבא מן התירוש דהיינו יין דהא יין בפירוש כתיב אלא דתירוש נמי ישן וקראו בשני שמות דהיינו יין ותירוש יין שמביא כו' ופירש"י ע"י היין רוב הגילוף כו' ויותר נראה ע"ש הפסוק למי אוי ולמי אבוי גו' למאחרי' על היין כמפורש בפרק בן סורר:

הרי"ף כתיב זנות ויין ותירוש וכו'. נראה דהכי פריך דיין נקרא לאחר שנגמר בישולו ותירוש הוא בזמן שתוסס ועדיין לא נתבשל. וכפי זה קודם נקרא תירוש ולאחר בישולו נקרא יין וכאן כתיב יין בתחלה ואח"כ תירוש אין סדר למקרא דאיפכא הל"ל תירוש ויין. לזה אמר דאתא לדרשא יין כמביא יללה שהזנות שהוא הגילוף בא מצד היין וממנו בא הפורענות הנ"מ שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא באה והורגת טובים ורעים ומביא הזנות יללה ואח"כ נעשה רש מנכסיו והשתא ניחא שהזכיר יין ואח"כ תירוש: חמרא וריחני פקחין. לכאורה יש לפרש מ"ש רש"י פקחין עשאוני פקח דכיון דרבא הוא אומר זכה משמחו והוא עצמו אמר חמרא מפקח מה חידש להביא היינו דאמר רבא כי הם דבריו שאמר כאן לכך פי' שרבא אומר שדבר זה נסהו בפועל והיין עשאו פקח ונמצא שרבא אמרה קודם בדרשה וחזר ואמרה מהנסיון שראה בחוש העין ועי"ל דאמר שזכה משמחו לפי שמפקחו לכאורה סותר מה שהיה אומר חמרא וריחני פקחין דדוקא שניהם יחד מפקחים ולא האחד לבדו לזה פי' דבריו שאמר עשאוני פקח שסיפר מה שאירע לו והיינו דאמר שם רבא כלומר שאינו סותר אותו מאמר אלא שהכל הוא דבר אחד. ועי"ל שזה שאמר כאן זכה משמחו גלה על מ"ש רבא חמרא וריחני פקחין שהיה אפשר לומר ששניהם יחד היין עם הריח הוא מפקח אבל עכשיו שגלה לנו כאן על היין לבדו שהוא מפקח נ"ל בזה שאמר רבא שם חמרא וריחני פקחין אין הכונה על שניהם יחד אלא לפי שהיה מספר מה שאירע לו שהיין והריח עשאוהו פקח ומעשה שהיה בו כך היה ששתה יין וגם הריח ריח טוב וע"מ היין לבדו מפקח. ועוד י"ל והוא הנכון שהרגיש רש"י ז"ל כיון שאמר רבא כאן זכה משמחו לא זכה משממו שיש ב' בחינות ביין או לטובה או לרעה ואיך אמר הוא שם חמרא וריחני פקחין דמשמע שלעולם היין מפקח והלא היין ג"כ משמם. לזה פי' דפקחין אינו ר"ל שהיין הוא מפקח כי זה תלוים בזכות אם זכה ואם לא זכה משממו ומה שאמר רבא פקחין הוא

עיון יעקב

יין שמביא יללה לעולם. לפי שהיין בגמטריא יללה ותירוש שכל המתגרה בו נעשה רש. לפי שיין גורם הגילוף ובעד אשה זונה עד ככר לחם וז"כ הפסוק זנות שע"י יין תירש נעשה רש: והיינו דאמר רבא חמרא וריחני פיקחין. פירש"י עשאוני פיקח. עיין בהרי"ף ישוב נכון ע"ז ול"נ דקשה דהוי כיהודא ועוד לקרא דמתחלה דרש מקרא ואח"כ מביא דברים בעלמא ע"ז קאמר עשאוני פיקח נא"כ מעשה רב:

שהוא מדבר על עצמו שהיין עשאו פקח וכמלא שלאים כמותו כרגא שהיה זכאי שוטה ופקח אבל לעולם שלאדם אמר שאינו זכאי הוא משמנו:

שם ס ואני באתי בדבריך ושר מלכות פרס וגומר מאי ואני באתי בדבריך [היינו] דכתיב °ושבעים איש מזקני ישראל ויאזניהו בן שפן עומד בתוכם עומדים לפניהם ואיש מקטרתו בידו ועתר ענן הקטורת עולה וכתיב °וישלח תבנית יד ויקחני בציצית ראשי וגומר *°ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית והנה פתח היכל ה' בין אולם ובין המזבח כעשרים וחמשה איש אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוי' קדמה לשמש ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריה' אל היכל ה' אלא מת"ל ואחוריה' אל היכל ה' מלמד שהיו מפריעים את עצמם ומתריזין כלפי מטה א"ל הקב"ה למיכאל מיכאל סרחה אומתך אמר לפניו רבש"ע דיים לטובי' שבהם אמר ליה הריני שורף אותם ואת הטובים שבהם מיד °ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרובים וזרוק על העיר ויבא לעיני וכתיב °וישלח הכרוב את ידו מבינות לכרובים אל האש אשר בינות הכרובים וישא ויתן אל חפני לבוש הבדי' ויקח ויצא אמר רב חמא [חנא] בר כהנא [ביזנא] אמר ר"ש חסידא אלמלא לא נצטננו גחלים מידו של *מיכאל לידו של גבריאל לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט וכתיב °והנה האיש לבוש הבדים אשר הקסת במתניו משיב דבר לאמר עשיתי ככל אשר צויתני *[אמר ר' יוחנן באותה שעה אפקוהו לגבריאל מאחורי הפרגוד ומחיוהו שתין פולסי דנורא אמרו ליה אי לא עבדת לא עבדת אי עבדת איבעי לך למיעבד כד פקדוך ועוד אי עבדת כד פקדוך לא איבעי לך לאהדורי ליה לך אין משיבין על הקלקלה בההיא שעתא עיילוהו לדוביאל שרא דפרסאי ואוקמיה בדוכתיה (ס"א בהריקיה) דניאל י ושמש עשרים ואחד יום והיינו דכתיב °ושר מלך פרס עומד לנגדי כ"א יום וגומר אמרו אתיהיבו ליה כ"א מלכי ופרוותא דמשמהיג אמר להם כתבו לי לישראל בכרגא כתבו ליה כתבו לי רבנן בכרגא כתבו לי' בעדנא דבעי' למחתם ליה עמד גבריאל מאחורי הפרגוד אמר תהלים קכז °שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שינה אמר ר' יצחק אלו נשותיהן של ת"ח שמנדדות שינה מעיניהם בעוה"ז וזוכות לחיי עוה"ב לא אשגיחו ביה הדר אמר רבש"ע אם יהיו כל חכמי עובדי כוכבים בכף מאזנים ודניאל איש חמודות בכף שניה אינו מכריע את כולם אמר הקדוש ברוך הוא מי הוא זה שמלמד זכות על בני אמרו ליה גבריאל אמר להו ניעול עיילוהו והיינו דכתיב ואני באתי בדבריך כי אתא אשכחיה דהוה נקט פיתקא בידיה דדוביאל בעא למרמא מיניה בלעה איכא דאמרי מכתב הוה כתיב מחתם לא הוה חתים ואיכא דאמרי מחתם נמי חתמה ואיידי דבלעה אימחיק לה מיניה הייט דאיכא במלכותא דפרס איכא דיהיב כרגא ואיכא דלא יהיב °ואני יוצא והנה שר יון בא אמר עוי עוי ולא אשגחו בי']: דניאל י

ואני באתי בדבריך. סיפיה דההוא קרא דלעיל אל תירא דניאל וגומר ואני באתי בדבריך כשנכנסתי לתוך הפרגוד בשבילך: מאי ואני באתי בדבריך. מתי נכנס מתוכו שהולך ליכנס: לבוש הבדים. הוא גבריאל בספר דניאל: פולסי דנורא. מקלות של אור: אי לא עבדת. כלל: לא עבדת. שיהו מצדיקים אותך לומר דומה הוא את הדבר אולי ישוב הקב"ה מחרונו ויחמול עליהם: כד פקדוך. שתטול אתה מטל הגחלים מבינות הכרובים ואת אמרת אל הכרוב לתתם לך: בהריקיה. במקומו: עומד לנגדי. גבריאל אומר כן לדניאל: ופרוותא דמשמהיג. כמו שקורין פורט"ו: משמהיג. דבר מלכות בלשון פרסי לפי שהוא מעלה מרגליות כדאמרינן בר"ה: בכרגא. כסף גולגלתא: שוא לכם משכימי וגו'. כלומר כלום הגוים העובדי כוכבים להיות החכמים מקורים בידם שלא משבחן שאף כשותיהן מנדדין שינה מעיניהן שוא לכם בעלי אומניות המשכימים ומאחרים למלאכתן אוכלי לחם בעצב ויגיעה כן יתן הזן העולם מזונות ופרנסה לידידו שינה למי שמנדד שינה בשבילו: באתי בדבריך. על שדברתי בך: אשכחיה. לדוביאל דהוה נקיט אגרתא: ואני יוצא והנה שר של יון בא. וכשהגיע זמן מלכות יון לבא אלא על כרחי שכבר נגזרה גזרה ושר של יון בא במקומו: עוי עוי. צעק וצוח גבריאל על זאת שלא ימשלו מלכות יון על ישראל:

מהרש"א ואיש מקטרתו גו'. ומייתי לי' דמשום שעבדו הזקנים לעבודת כוכבים בקטורת נגזרה גזרה דלקמן אני שורף אותם ולטובים כו' ומייתי נמי הא דאחוריהם אל היכל וגו' דמ"ם נמי נגזרה גזרה זו אבל הא דמייתי וישלח ידו ויקחני בציצית גו' לא הוצרך להביאו אלא לספר היאך בא מבבל לירושלים לראות כן ומיהו לא ידענא אמאי לא הביא המקראות כסדרן דהאי קרא וישלח ידו ויקחני גו' ברישא דענינא כתיב וה"ל לאתויי מקמיה: מיכאל סרחה אומתך כו'. שהוא שר ישראל כדכתיב מיכאל שרכם: לבוש הבדים גו'. הוא גבריאל כפרש"י והוא מלאך ממונה על האש כמפורש בפרק ע"פ ובכמה דוכתין וגם הוא מהפך בזכות ישראל כמפורש שם ולכך לא לקחם בעצמו רק ע"י הכרוב כדי שיצטננו הגחלים ואלמלא כו' לא נשתיירו כו' כי האש הוא הפורענות הגדול שבכל הפורענות כמ"ש בפ"ק דב"ק ואילו לא נצטננו הגחלים הי' אש מכלה הכל ולא הי' נשתייר כו' וכמ"ש מזמור לאסף גו' קינה מיבעי ליה וקאמר שאמר שירה על שכלה חמתו על העצים ואבנים והותיר לנו שריד ופליט שנאמר וילת אש בציון גו' וז"ש כמעט כסדום היינו גו'

עיון יעקב

והמה משתחוים קדמה לשמש ואחוריהם וגו'. אפי' למימר לא די שהשתחוו לשמש כדור אנוש שאמרו מגדולת עבד מודע גדולת רבו אלא שאחוריהם אל היכל הרי שלא הי' להם כלל מורא וגדולת רבו וק"ל: הריני שורף אותם ואת הטובים שבהם. מטעם שלא מיחו כדאיתא בשבת ועוד מדה כנגד מדה שהם עבדו ע"ז ע"י הקטורת שיש בו בשמים וגם ריח רע. ומש"ע הקטרת מעצרת המגפה שבאותו זמן ניתן רשות למשחית ואינו מבחין בין טוב לרע וע"י הקטורת שיש בו ריח טוב ורע נעצר המגפה ובהיפוך למקטירים לע"ז וק"ל: ועוד אי עבדת כדפקדוך לא איבעי לך לאהדורי ליה לך אין משיבין כו'. לכאורה יש לדקדק איך יש להסתפק שעבד כדפקדוך הא באמת לא עבד וגם מיד ה"ל להקשות למה לך לאהדורי הא אין משיבין על הקלקלה וי"ל דאפשר לומר דעבד כדפקדוך דאע"פ שאמר הקב"ה לגבריאל שהוא יקח גחלי אש מ"מ כיון שנטל האש עצמו ולא אגחלים לבד לכך הוצרכו לצננו עד שיהיו גחלים צוממות וא"כ שפיר עבד אך לפ"ז לא ה"ל להשיב על הקלקלה כי בלא"ז הייתי אומר שזה לא מקרי משיב על הקלקלה כיון שיע"ש טובה שלין אגחלים שלא יכלה כלל ישראל אבל עכשיו שעשה כאשר פקדוך בלי שום טובה לא ה"ל להשיב על הקלקלת וק"ל:

גו' אלמלא שנלעננו הגאלים הייכו ח"ו כלים בלא כסדום שנאמר בהם וה' המטיר גפרית ואש גו' וע"י שנלעננו לא כלו בלא רק עלים ואבנים: **אי עבדת כו'.** נרא' לפרש כמפורש בקרא וכל לבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ואחז"ל וכי יש שמאל למעל' כו' אלא מיימינים מלמדים זכות ומשמאילים מלמדים חובה וה"נ מלמדים זכות על ישראל היו אומרים אי לא עבדת כו' ומלמדים חובה היו אומרים אמאי לא עבדת כד פקדוך ושקר אמרת עשיתי ככל אשר ליתגבי וכמלא כל לבא השמים הסכימו להוליאו מאחורי הפרגוד ועיילו לדוביאל שרא דפרסאי כו' נקרא דוביאל ע"פ מ"ש במסכת ע"א פ"ק ובפרק עשרה יוחסין שהפרסיים דומין לדוב שהם מסורבלים כדוב כו' ואמר ואוקמיה בחריקיה כו' עומד לנגדי כ"א יום גו' לנגדי כמו במקומי או מנגד וענין כ"א יום יש לכוין כי הגרה שעל שוכאי ישראל הם במספר כ"א יום כמ"ש מקל שקד אני רואה גו' שגידולו כ"א יום כשיעור הימים שבין י"ז בתמוז לט' באב ואמר ואכי נותרתי שם גו' הוא הוראה שיהיו ישראל משועבדים תחת יד מלכי פרס ואמר עמד גבריאל ואמר שוא לכם משכימי גו' אלו כשותיהן של ת"ח כו' מפורש פרק אע"פ ומייתי ליה הכא דר"ל דאינו ראוי שיכתבו גם רבנן בכרגא: **בלעה כו'.** יש לזה רמז גם כן בקרא דכתיב בסוף הענין ועתה שבאתי תוך הפרגוד אשוב להלחם עם דוביאל שר פרס למראה הכתב מידיה ומקיים בעניכא ואני יולא והנה שר יון גומר גם שהועילה מלחמתי נגד שר פרס נגד שר יון לא הועילה ועל זאת כפק ולווח עני עוי כו':

הרי"ף שמגדלות שינה וכו'. ויש לדקדק דלמא כפשוטו ... יאמר שוא לכם משכימי קום לאכול לחם העצבים כן הקב"ה נותן לאם ל[י]דידו בהיותו ישן על מטתו בנחת רוח ואינו לריך לטרוח כמותך וכונא שלריך יגעת כדי לאכול ככר לחם. הן אמת דאי כפשטיה דקרא היל"ל כן יתן לידידו ישן דמשמע כן יתן הלחם לידידו הישן על מטתו ומדכתיב יתן לידידו ,שינה משמע שמה שהוא נותן לידידו הוא השינה ולכך דרש לידידו מלי מגדל שינה. אבל קשה דילמא בת"ח עצמם הכתוב מדבר כן יתן למגדל בינה מעיניו שהוא הת"ח עלמו וכן דרשו חז"ל פסוק אני בלדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך אלו ת"ח שמגדדים שינה מעיניהם בעוה"ז שהקב"ה משביען מזיו שכינתו בעה"ב וה"ק אשבעה מזיו תמונתך בעה"ב בהקיץ בשביל מה שהייתי מנדד שינה להקיץ בעה"ז. ונלע"ד דרי יצחק הקשה בכתוב זה שהוא בא להגדיל המשכימים ומאחרים בנשף לבא לביתם כדי להשיג פרנסתם ואח"כ הם אוכלים לחם העצבים בעמל וביגיעה כן נותן הקב"ה ומזמין לת"ח המנדדים שינה וא"כ יקשה כיון שהקב"ה נותן לחם לת"ח מתוך ההשכמה והיגיעה בתורה וגם אלו משכימים ויגיעים והקב"ה נותן להם לחם פרנסתם ואינו פוחת להם כלום מן הת"ח א"כ היך מהביל ענינם שהרי מי שרולה להבדיל ענין אחד לריך לומר מה אתה מכוין בכל הטורח וההשכמה כיון שכן יתן ה' לת"ח בלא השכמה ויגיעה אבל מאחר שגם הת"ח אינו משיג זה אלא בהשכמה וביגיעה בתורה א"כ אין מכאן ראיה ומקום להבדיל העוסק במלאכה לכך הוכרח לדרוש שהכתוב מדבר בנשותיהן של ת"ח וא"כ יפה אמר הכתוב שוא לכם בני אדם משכימי קום ומאחרי שבת ואתם יגיעים ביום ובלילה ואוכלים לחם העצבים היגיעה ובדרך טבע קיגע במלאכה לריך לישן יותר כי מתוקה שנת העובד ואתם ממעטים שיעור השינה כי אתם משכימי קום ומאחרי נשף ומה לכם ביגיעה זו כי כן יתן ה' לנשותיהן של ת"ח המנדדות שינה להמתין לבעליהן ונמלא שאתם בהשכמה וביגיעה שלכם אתם שוים לנשי הת"ח שאוכלות בלי יגיעה ואין להם אלא שמנדדות שינה בלבד ושכר הת"ח עצמם שיגיעי בתורה ומשכימים ומעריבים עין לא ראתה. עוד ירלה שאם הכתוב מדבר בת"ח עצמם יש להם להשיב כי הת"ח שיודעים התורה הם משכימים לד"ת אבל מי שאינו יודע ללמוד מה יעשה אלא משכים לעשות מלאכתו וא"כ איך מהביל למשכימי קום לאכול לחם העצבים כי כן יתן ה' לת"ח המנדד שינה ותלא אותו ת"ח שזכה לתורה שוא משכים לד"ת כי ה' יתן חכמה והם שלא זכו לתורה ולא נגזר עליהם חכמה הם משכימים למלאכתן לזה דרש הכתוב בנשותיהן של ת"ח שאע"פ שאינן יודעות ללמוד הן מקבלות שכר בשביל שהן ממתינות לבעליהן אם כן יפה אמר שוא לכם משכימי קום ומאחרי שבת וכל מה שאתם מרויחים אתם אוכלים אותו וזהו שאמר אוכלי לחם העצבים שכל מה שיגעו וטרחו הם אוכלים אותו שלא תדעו ותבינו כי כן יתן לנשי הת"ח אע"פ שאינן יודעות ללמוד ויפה כחו על שהן מחזיקות יד בעליהן בתורה גם אתם שאין לכם חלק בתורה היה לכם לתת מיגיעכם חלק ללומדי התורה להיות מחזיקים יד התלמידי חכמים ותומכים אותם שתהיו שוים למה שעושות הנשים של תלמידי חכמים וכיון שלחמכם לנפשכי כשאתם לבדכם אוכליי לחם העצבים והיגיעה אם כן שוא לכם בדבר הזה. ויש לתת רמז לנשים בכתוב הזה מדקאמר לידידו ודרשינן למנדד שינה וכפי זה היל"ל לידיד שינה דהשתא איכא למדרש לענדד ומאי לידידו דליכא למדרש למנדדי שינה אלא הוא רמז לנשי הת"ח ואנו דורשים הכתוב במקרא לידידו וגם אנו דורשים הדרשה של המנדד והכי קאמר כן יתן ה' למנדד שינה לידידו בשביל ידידו הבעל שלה שהוא ידידו של הקב"ה זה נראה לי:

מאי דכתיב °מנעי רגלך מיחף וגרונך מצמאה מנעי עצמך מחטא כדי שלא יבאו רגליך לידי יחוף מנעי לשונך מדברים בטלים כדי שלא יבא גרונך לידי צמאה: סה ירמיה ב

[שלא יבאו רגליך לידי יחוף. בלאתך בגולה]:

מהרש"א מנעי עצמך מן החטא כדי כו'. נראה לפרש קצוכם מן הדומה שאמר מכעי מן החטא הוא חטא של ג"ע שכינה הכתוב ע"ש הרגל כמ"ש בפרק המולא תפילין אקרא דאן ברגלים חוטא כדי שלא תבא לעונש שיבואו רגליך לידי יחוף ומכעי לשונך שהוא כלל הדבור ומדברים בטלים שלא תבא לעונש הגרון שהוא אחד מכלי הדיבור. וכן פירש הרי"ף ודייק דלא שייך מניעה ברגל או בגרון שהם עומדין באדם והכי הל"ל מכעי יחף מרגליך וק"ל:

אמר רב פנחס [משום רב הונא] ציפוראי מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחלה דומה כמין קרני חגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב כיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן *מכאן ואילך מתגבר ועולה עד שמגיע לפתח בית דוד כיון שהגיע לפתח בית דוד נעשה כנחל שוטף שבו רוחצין זבין וזבות נדות ויולדות שנא' °ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד וליושבי ירושלים לחטאת ולנדה. *דבי ראב"י תנא מים מפכים עתידין להיות יוצאין מתחת מפתן הבית אמר רב יהודה אף מלאך המות אין לו רשות לעבור לשם כתיב הכא °בל תלך בו אני שיט וכתיב התם °משוט בארץ: סט סס ע"ב; יף ע"ה; זכריה יג; יף ע"ד; ישעיה לג; איוב ב

לפתח בית דוד היא לין חון לירושלים: מפכים. כמין פי הפך הם כשמגיעין למפתן ההיכל: אני. לשון אניות שמה"ת שט בעולם להרבות בכיה ואניה הרי"ף:

מהרש"א *מכאן ואילך כו' לא אוכל לעבור כו' ונדלא ניתן שיעור לאותן האלף כמו שניתן לאלפים שנאמרו כבר משמע דמיד למעלה ממתכים הוא שיעור שלא אוכל לעבור יב"ל

עין יעקב

מנעי רגליך מחטא. זו עבירה דזנות וכמ"ש מהרש"א כדי שלא יבואו רגליך לידי יוף כי בעד אשה זונה עד ככר לחם: **נעשה** כנחל שוטף. נראה דהכל בא לרמז על גאולה האחרונה שגם הישועה יהיה מעט מעט עד שיתגבר כנחל שוטף ואז אף מלאך המות. לא יהיה לו כח לעבור דקויים בלע המות לנצח אמן במהרה בימינו:

*יכול יעבירנו כו' ת"ל בל תלך כו' אני שיט כו'. הנך קראי דלעיל ביחזקאל הם והאי קרא דישעי' כתיב ולא דמשמע ליה בהנך מילי דמשתעי ביה קרא דיחזקאל משתעי ביה נמי קרא דישעי' דהיינו במים דלעתיד שיוצאים מבית קדשי קדשים כמפורש לקמן מיהו ביחזקאל משמע שיהא שפה לנחל הזה אחר האלף הרביעי ובישעי' מפורש וצי אדיר לא יעברנו דהיינו בדורכי גדולה ואכן הזיקן לדורכי גדולי עוברת בים כמה אלפים פרסאות ואפשר משום דרדיפי מיל כ"כ כדאמרינן לעיל: דומה לקרני כו'. נרא' דמשמע לי' מקרא דבר גדול ונתרבו המים במקומות שזכר והיינו מדכתיב והנה המים יוצאים מתחת מפתן הבית וגו' והמים יורדים מתחת מכתף וגו' מנגב למזבח וגומר והנה המים מפכי' וגומר שזכה בזה ד' מקומות משתנים דהיינו המים בתחלה מים כל שהן יוצאים מתחת מפתן הבית דהיינו ק"ק ואמר שוב המים יורדין להתרבות בפתח היכל ואמר מנגד למזבח היינו מנגד למזבח החילון דהיינו באולם נתרבה עוד ואמר והנה מים מפכים וגו' היינו על פתח העזרה שנכנסה ונתרבה כפי פך קטן: לפתח בית דוד נעשה כנהל כו'. הוא רמז דלעתיד ימשך מלכותו כמ"ש בהוריות פ"ג אין מושחין את המלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותן שנאמר והורדתם אותו אל גיחון וגו': להטאת ולנדה כו' מכאן רמז לנדה כו'. ופי' הקרא לחטאת שיתחטאו אלו הטמאים במים שהנדה טובלת בהם וכדדרשינן במסכת עבודת כוכבים אקרא במי נדה חטאת היא כמ"ש התוס': אף מלאך המות אין לו רשות כו'. לא קאמר הכא דלא יכול לעבור כדקאמר לעיל דודאי מלאך המות יכול לעבור אלא שלא ניתן לו רשות לעבור והיינו דהמים אלו באו ממקום קדוש וכבר סיפר ביחזקאל ג"כ במעלות אלו המים שמרפאין המים המלוחים ודריש לי' מדכתיב אני שיט דהלשון כפול דהיינו אני היינו שיט שהוא בורכי קטנה:

דף עח ע"ב **תנו** רבנן התנוקות מותרין בכולן חוץ מנעילת הסנדל מאי שנא נעילת הסנדל דאמרי אינשי עבדו ליה הנך נמי אינשי עבדו ליה רחיצה וסיכה אימר מאתמול עבדו ליה סנדל לא אפשר דמאתמול עבדו ליה דאמר שמואל האי מאן דבעי למיטעם טעמא דמיתותא ליסיים מסאנא וליגני והא מותרין לכתחלה קתני אלא הנך דלאו רביתייהו גזרו בהו רבנן הנך דרביתייהו הוא לא גזרו ביה רבנן דאמר אביי אמרה לי אם האי רביתא דינוקא מיא חמימי ומשחא גדל פורתא ביעתא בכותחא גדל פורתא תבירי מאני כי הא דרבה זבין להו מאני גזיזי דפחרא לבניה ומתביר להו:

מותרין בכולן. בכל הני דמתניתין אכילה ושתיה ורחיצה וסיכה: אינשי עבדו ליה. גדולים עמו לו והתורה הזהירה גדולים על הקטנים שלא יעשו להם בידים דבר האסור כדאמרינן במס' יבמות לא תאכלום לא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים: לא אפשר מאתמול. ויהא ישן כל הלילה והם ברגליו: והא מותרין לכתחלה קתני. שאם בא ליטלך אומרים לו האכילהו רחוץ אותו והאי ספיר ידע דהיום עשאו: מיא חמימי. לרחיצה: ומשחא. לסוך: ביעתא בכותחא. ביצים בכותח: תבירי מאני. להפקיר לו כלים להשבר ולמלאות תאותו: מאני גזיזי דפחרא. כלים סדוקים של חרס בדמים קלים:

דף פ **אמר** רבי יוחנן שיעורין ועונשין הלכה למשה מסיני עונשין מכתב כתיבי אלא הכי קאמר א"ר יוחנן שיעורין של עונשין הלכה למשה מסיני תניא נמי הכי שיעורין של עונשין הלכה למשה מסיני אחרים אומרים בית דין של יעבץ תקנום והכתיב אלה המצות (ויקרא כז) שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה אלא שכחום וחזרו ויסדום:

ה"ג עונשין מכתב כתיבי אלא ה"ק שיעורין של עונשין וכו'. שיעורי עונשין שע"י הוא ענוש הלכה למשה מסיני באיזה שיעור הוא ענוש: יעבץ. הוא עתניאל בן קנז:

אמר הבונה אמר דהע"ה תורת ה' תמימה כי גדר התמים שלא יקבל לא תוספת ולא חסרון, וכן צוה הנותן תורה לא תוספו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם היום ולא תגרעו ממנו ולכך אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה כי הוא קיום העולם וכמו שמבריאת העולם ואילך אין כל חדש תחת השמש כך מנתינת התורה ואילך אין לחדש בה דבר כ"ש שלא יוכלו ידי ב"ו במעשיו יתברך:

תניא ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש יכול
דף פא ע"ב יתענה בט' ת"ל בערב אי בערב יכול משתחשך
ויקרא כג ת"ל בתשעה הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום מכאן
פסחים שמוסיפין מחול על הקדש אין לי אלא בכניסתו ביציאתו
וע"ש מנין ת"ל מערב עד ערב אין לי אלא יוה"כ שבתות וי"ט
רפ"א שם מנין ת"ל תשבתו שבתכם בכל מקום שנאמר בו שבות
שם מוסיפין מחול על הקודש ותנא דעצם עצם האי בתשעה
לחודש מאי עביד ליה מצריך ליה להאי קרא לכדתני
חייא בר רב [מדיפתי] ועניתם את נפשותיכם בתשעה
לחדש וכי בט' מתענין והלא בעשור מתענין אלא לומר
לך כל האוכל ושותה בט' בו מעלה עליו הכתוב כאילו
התענה תשיעי ועשירי. [איתא בגמרא עירובין דף מ' ע"ב רב
ושמואל דאמרי תרוייהו אין אומר זמן אלא בשלש רגלים ועל זה
קאי מיתיבי] תן חלק לשבעה וגם לשמונה רבי אליעזר קהלת יא
הכי איתא אומר ז' אלו ז' ימי בראשית ח' אלו שמונה ימי מילה בעירובין
פי' בכל רבי יהושע אומר ז' אלו שבעה ימי הפסח ח' אלו ח' ימי מערבין
החג כשהוא אומר וגם לרבות עצרת ור"ה ויוה"כ מאי לאו
לומר זמן לא לברכה:

ותנא דעצם עצם. מדאיצטריך למעוטי לתוספת החול מעונש ומאזהרה ממילא שמעינן דמוסיפין והאי ועניתם בתשעה מאי עביד ליה: כל האוכל ושותה וכו'. והכי משמע קרא ועניתם בתשעה כלומר התקן עצמך בט' כדי שתוכל להתענות בעשרה ומדאפקיה רחמנא בלשון עינוי לומר לך הרי הוא כאילו מתענה בט' ע"כ: אלו ז' ימי בראשית. דשבת נבחר מתוכם: ז' ימי הפסח. שאתה צריך ליתן חלק לכולן. ובגמרא מפרש מאי חלק לכולן: לברכה. דמברכין כל יומא מקדש ישראל והזמנים:

הרי"ף תן חלק לשבעה אלו ז' ימי בראשית וגם לשמונה זה מילה. וצריך לדקדק לדברי רבי אליעזר למה לא פירש וגם כמו שדרשה רבי יהושע וגם לרבות ערלת. ושמא שריבה יום המילה אפילו ביום השבת ואי לא כתיב הוה משמע לשמור המילה בשמיני אבל לא לדחות השבת ויש לרמוז במלת גם ענין המילה שהיא כריתת הערלה מלשון גומא ויגמום הערלה לשמונה אפילו ביום השביעי שהוא יום השבת:

תנו רבנן מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש וכל דף פג
ע"ב מיני מתיקה שהדבש וכל מיני מתיקה מאירין
מאור עיניו של אדם ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר
לדבר ראו נא כי אורו עיני כי טעמתי מעט הדבש שמואל א יד
הזה ומאי אף על פי שאין ראיה לדבר דהתם לאו בולמוס
אחזיה

אחזיה אמר אביי לא שנו אלא לאחר אכילה אבל קודם אכילה מיגרר גריר דכתיב °וימצאו איש מצרי בשדה ויקחו אותו אל דוד ויתנו לו לחם ויאכל וישקוהו מים ויתנו לו פלח דבילה ושני צמוקים ויאכל (וישת) ותשב רוחו אליו כי לא אכל לחם ולא שתה מים ג' ימים וג' לילות. אמר רב נחמן אמר שמואל מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אליה בדבש רב הונא בריה דרב יהושע אומר אף סלת נקיה בדבש רב פפא אמר אפילו קימחא דשערי בדובשא אמר ר' יוחנן פעם אחת אחזני בולמוס ורצתי למזרחה של תאנה וקיימתי בעצמי °החכמה תחיה בעליה דתני רב יוסף הרוצה לטעום טעם תאנה יפנה למזרחה שנאמר °וממגד תבואות שמש. ר' יהודה ורבי יוסי הוו קאזלי באורחא אחזיה בולמוס לרבי יהודה קפחיה לרועה אכליה לריפתא א"ל רבי יוסי קפחת את הרועה כי מטו למתא אחזיה בולמוס לר' יוסי אהדרוה בלגי וצעי א"ל ר' יהודה אני קפחתי את הרועה ואתה קפחת את העיר כולה:

ראו נא כי אורו עיני. ביהוכחן כתיב: הכי גרסינן מאי אין ראיה לדבר. דהתם לאו בולמוס אחזיה: מיגרר גריר. ממשיך את הלב לתאות רעבון: ויאכל לחם. והדר ויתנו לו פלח דבילה: אליה. בשר שמן ומלח: למזרחה של תאנה. שהשמש מכה שם ומבשל עד חלי היום ושמש ממתיק את הפרי: וממגד. לשון מעדנים: קפחיה. כפאו ונטל ככרו ממנו: אהדרוה בלגי וצעי. סבבוהו בני העיר והקיפוהו לגינין של דבש ומתיקה וקערות של תבשילין:

מהרש"א דהתם לאו בולמוס הוה כו'. דאי בולמוס הוה גם אם הוה ידע בשבועה הותר לו לטעום הדבש דהא אפילו ביום הכפורים הותר ולמאי דקאמר אביי בשמוך דקודם אכילה מיגרר גריר ע"כ כמי דביהוכחן לאו בולמוס הוה דהא קודם אכילה הוה:

נא שם רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי הוו קאזלי באורחא רבי מאיר הוה דייק בשמא רבי יהודה ורבי יוסי לא הוו דייקי בשמא כי מטו לההוא דוכתא בעו אושפיזא אמר ליה מה שמך אמר ליה כידור אמר להו ר' מאיר שמע מינה אדם רשע הוא דכתיב °כי דור תהפוכות המה רבי יהודה ורבי יוסי אשלימו ליה כיסייהו ר' מאיר לא אשלים ליה כיסיה אזל ר"מ אותבה בכדא וקבריה בקברא דאבוה דההוא גברא ברישיה איתחזי ליה אבוה בחלמא תא שקיל כיסא דמנח ברישי' דההוא גברא למחר אתא לקמיה דרבי מאיר א"ל הכי איתחזי לי בחלמאי א"ל חלמי דבי שמשי בטלין אינון אזל רבי מאיר נטריה כולי יומא לאורתא שקלי' לכיסי' ואתא למחר אמרו ליה הב לן כיסן אמר להו לא היו דברים מעולם אמר להו ר"מ אמאי לא תבדקו בשמא

אמרו ליה אמאי לא אמר לן מר אמר להו אימור דאמרי אנא אחששא אחזוקי מי אמרי משכוהו ועיילוהו לחנות' אשקייהו חמרא חזו טלפחי *בדיקניה אזלו ויהבו סימנא לדביתהו ושקלי לכיסייהו אזל איהו וקטלא לאיתתיה היינו דתנן [דתניי] מים הראשונים האכילו בשר חזיר מים האחרונים הרגו את הנפש לסוף הוו דייקי בשמא כי מטו לביתיה דגברא דשמיה בלה לא עיילי לגביה אמרו ש"מ רשע הוא דכתיב °ואומר לבלה ניאופים:

דייק בשמא. בשמו של בעל הבית אם נאה אם כעור: אשלימו ליה כיסייהו. ע"ש היה והפקידו אצלו כיסם: דבי שמשי. של ערבי שבתות: לית בהו ממשא. מתוך שאדם במנוחת מהרהר ורואה חלומות ומתכוין היה לדחותו שלא ילך ויטלנו: חזו טלופחי אשפמיה. ראו עדשים על שפמו: יהבו סימנא לדביתהו. בעלך נוה שתתן לנו כיסנו וזה לך סימן שאכלתם היום עדשים: מים הראשונים האכילו בשר חזיר. פונדקי ישראל היה מוכר לישראל דברים המותרים ומאכילם ומוכר לעכו"ם בשר חזיר מבושל בא ישראל לפונדק ורואהו שלא נטל ידיו כשהסב לאכול ונתן לפניו בשר חזיר: מים אהרונים הרגו את הנפש. זו היא אשתו של זה שאילו נטל מים אחרונים כדרך הנוטלים ידיהם שמקנחים גם את שפמם בידים עופחות לא היו העדשים נראין:

מהרש"א *האי עוברה דארח' כו'. חוש הריח הוא כח הנשמה כדאמרי' בברכות כל הנשמה תהלל וגומר איזה דבר שהנשמה נהנית ממנו הוי אומר זה הריח אבל חוש הטעם הוא כח גופני ומזה הותר ביה הרוחני שהוא הריח ונאסר כח טעם שהיא גופני כי י"ה הוא כעין עה"ב כדאמרינן בברכות עה"ב אין בו אכילה ולא שתיה כו' ולזה ההיא עוברה דארחה ואלחישה הוה סגי לה ולוולדה בריח שהוא כח הנשמה ומותר בי"ה כפק מינה ר"י וההוא דלא אלחישה לא הוי סגי לה בדבר היתר דהיינו חוש הריח שהוא כח הנשמה והיתה מתאוה לדבר האסור בי"ה שהוא חוש הטעם כח גופני: הוה דייק בשמא כו'. בכמה דוכתין כתבו חכמים טעם לשמות כפי הענין מיהו ר' יודא ור"י לא הוו דייקי ביה לחוש על כך כדמסיק: א"ל כידור כו'. לפום ריהטא קשה למה לא הוה ר"מ דייק בשמיה קודם שנכנס באושפיז' ולא ה"ל לעייל לגבי' כמו לבסוף דכי מטו לההוא ביתא דשמיה בלה לא עיילי לגביה ואפשר דבההוא דוכתא לא היה נמצא להם אושפיזא אחרת כדמשמע בעו אושפיזא יהבו כו' וקרוב לשבת היה דלא היה להם לילך במקום אחר וק"ל: איתחזי ליה בחלמיה תא כו'. יש לעיין בזה לפי מה שאמרו פ' הרואה דחלום אמיתי הוא על ידי מלאך וחלום של שקר הוא ע"י שד ואם כן זה החלום בודאי לא היה על ידי מלאך להודיע לבנו שיגנוב כיס זה של ר"מ וזה החלום ע"י השד כמי אינו שהרי אמת היה שהטמין ר"מ כיסו לשם. ויש ליישב שזה החלום ממין החלומות שאמרו שהולך אחר הפה והדמיון שאדם רואה ומהרהר בו קודם ששוכב/ וזה האיש כידור חשב והרהר ביום על מעותיו של רבי מאיר היאך אפשר לו להגיעם לידו ובעל החלום הראה לו כפי מחשבתו שימצא מקום לגנוב כיסו: ועיילוה להנותא כו'. אפשר דנקט לחנותא דהייני מקום שתיית יין אולי יגלה להם כמ"ש נכנס יין

עיון יעקב

הוו קאזלי באורחא ר"מ הוה דייק בשמא. אפשר דוקא משום דאזל באורחא וכל הדרכים בחזקת סכנה לכך דייק בשמא והא דמקשה מהרש"א דלמה עייל ר"מ לגביה כיון דדייק בשמא. לקיים דלא הוי רוצה לפרוש מר"י ור"י רק אח"כ שגם המה דייקו בשמו ועי"ל כיון דלא עיילו רק ללון בתוכו לא חששו אם הוא רשע כמו שמתאכסין בפונדק ... דלא ... ג' זומנתו משא"כ לקנון בהאי שחשור על הניאוף יש לחוש יותר כי זנותא בביתא כי קריא לשומשני ואית ביה נשום אל תקרב אל פתח ביתה. ואפשר דתס"ע אמרינן בערבין ... אכסני' פוגש דהיינו פגם הזיות:

יין ילא קוד ודמו טלופחי חספניה משמע דלא הרגישו בזה עד אחר שמשכוהו מביתו לחנותא:

עב סס **תנו** רבנן ה' דברים נאמרו בכלב שוטה פיו פתוח ורירו נוטף ואזניו סרוחות וזנבו מונחת לו בין ירכותיו ומהלך על צדי ר"ה וי"א אף נובח ואין קולו נשמע ממאי הוו רב אמר נשים כשפניות משחקות בו שמואל אמר רוח רעה שורה עליו מאי בינייהו א"ב
יף פד *למיקטליה בדבר הנזרק. תניא כוותיה דשמואל כשהורגין אותו אין הורגין אותו אלא בדבר הנזרק דחייף ביה מסתכן דנכית ליה מאית. דחייף ביה מסתכן מאי תקנתיה נשלח מאניה ונשדינהו קמיה ונרהוט כי הא דרב הונא בריה דרב יהושע הוה קאי בשוקא חף ביה שלח מאניה ושדא קמיה ורהט אמר קיימתי בעצמי
קהלת ז °החכמה תחיה בעליה. דנכית ליה מאית מאי תקנתיה אמר אביי ניתי משכא דאפא דיכרא וניכתיב עלה אנא
נגמ' ג' פלוני בר פלוניתא אמשכא דאפא דיכרא כתיבנא עלך
ספרת ע"ס קנני קנדי קלורים קנתי ואמרי לה קנדי קנסי קלירים יה יה ה' צבאות אמן א"ס ונשלח מאניה ונקברינהו בקברא בפרשת דרכים עד תריסר ירחי שתא לבתר הכי ניפקינהו וניקלינהו למאניה וניבדור קיטמא בפרשת דרכים ובתוך תריסר ירחי שתא לא לישתי מיא אלא בגובתא דנחשא דילמא חזי ליה בבואה דשד ומסתכן כי הא דאבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי עבדה ליה אימיה גובתא דדהבא ואתסי:

ואזניו סרוחות. גדולות וכפולות למטה: משחקות בו. מראים בהם כשפיהם לשחוק: למקטליה בדבר הנזרק. למאן דאמר רוח רעה שורה עליו לא יקרב אללו להרגו בידים אלא זורק בו חץ או סכין להרגו: דחייף ביה. המתחכך בו: דנכית ליה. שהכלב נושכו: נשלח למאניה. יפשוט את בגדיו: משכא דאפא דיכרא. לבוש זכר: בגובתא דנחשא. על ידי קנה של נחשת: דלמא חזא לבבואה דשד. שקופץ מן הכלב עליו ומסתכן:

שם מפני שהי' בדבר זה עונש לרבים **רבי** יוחנן חש בצפדינא אזל נביה דההוא מטרוניתא עבדא ליה מילתא חמשא ומעלי שבתא אמר לה בשבת מאי אמרה ליה לא צריכת אי מצטריכנא מאי אמרה ליה אישתבע לי דלא מגלית אישתבע לאלהא דישראל לא מגלינא (גליא ליה) נפק דרשה בפירקא והא אישתבע לה לאלהא דישראל לא מגלינא הא לעמו ישראל מגלינא והא איכא חילול השם דמגלי לה מעיקרא מאי עבדא ליה אמר רב אחא בריה דרב אמי מי שאור ושמן זית ומלח רב אשי אמר מישחא דגדפא דאווזא אמר אביי אנא עבדית לכולהו ולא איתסאי עד דאמר לי ההוא טייעא איתי קשייתא דזיתא דלא מלו תילתא וקלינהו בגורא אמרא חדתא ואדביק בככי דדריה עבדי הכי ואתסאי ממאי הוי מחמימי חמימי דחיטי ומשיורי כסא דהרסנא ומאי סימניה רמי מידי בככיה ואתא דמא מבי דרי ר' יוחנן כי חש בצפדינא עבד הכי בשבתא ואיתסי ורבי יוחנן היכי עביד הכי אמר רב

פיכם הכלל וגם היא מוכרחת להקבים על הפירקוס הזה.

נחמן בר יצחק שאני צפדינא הואיל ומתחיל בפה וגומר בבני מעים:

צפדינא. חולי השינים והניכים [ומתחיל בפה וגומר בבני מעים ומקומו הוא]: מטרוניתא. כותים היתה: עבדא ליה רפואה חמשא ומעלי שבתא. יום חמישי בשבת וערב שבת: והאיכא חילול השם. שהיא סבורה שעבר על שבועתו: דמגלי לה מעיקרא. מההיא שעתא גלה לה שלא [כשבעתי לך] כי כך אמרתי: משחא דגדפא דאווזא. שומן מוח עלם קטן שבראש כנף העוף שקורין בניי"ל שכה אותו על לעדיו: קשייתא דזיתא. גרעיני זיתים: דלא מלו תלתא. שלא הביאו שלים: אמרא חדתא. על מר חדש שקורין פוסי"ר: ודבק בככי דדרי. הדביק בשורות השינים: ממאי הוי. ע"י מה בא החולי הזה: מחמימי. האוכל פת חמה יותר מדאי: כסא דהרסנא. דגים מטוגנים עם הקמח בשומן שלהם: שיורי. שעבר עליו הלילה: מאי סימניה. של אותו חולי: רמי מידי בככי. כשנותן כלום בשיניו זב הדם משורות שיניו: ורבי יוחנן היכי עביד הכי וכו'. לא גרסינן לה הכא אלא במסכת ע"ז:

ת"ר מפקחין פיקוח נפש בשבת והזריז הרי זה משובח סס ע"ג ואין צריך ליטול רשות מב"ד הא כיצד ראה תינוק שנפל לים פורש מצודה ומעלהו והזריז הרי זה משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא צייד כוורי ראה תינוק שנפל לבור עוקר חולי' ומעלהו והזריז ה"ז משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא מתקן דרגא ראה שננעלה דלת בפני תינוק שוברה ומוציאו והזריז ה"ז משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא מיכוין למיתבר בשיפי מכבין ומפסיקין מפני הדליקה בשבת והזריז ה"ז משובח ואין צריך ליטול רשות מב"ד ואע"ג דקא ממכיך מכוכי:

פיקוח. דיסקומברלמיי"ע בלע"ז בכל דבר שלריך לו לנפש להעביר סכנת מות: ואע"ג דצייד כוורי. עמו כל הני אע"ג דקאמר תנא [הכא] משכה יתירה דייק דקתני ואינו לריך ליטול רשות למה ליה דתני הכי הא תני ליה והזריז ה"ז משובח אלא הא אתא לאשמועינן שאפילו שהוא לריך לדבר: עוקר חוליא. כדי להשפיל שפת הבור ויהא נוח ליכנס: ננעלה דלת. והתינוק נבעת: למיתבר בשיפיה. נסרים שלריך להם ליסגא אחריכא בשיפי קיסמין להדלקה: ומפסיקין מפני הדליקה. בכלים של מתכת או של חרס מלאים מים ודליקה שיש בה סכנת נפשות קאמר: דקא ממכיך מכוכי. משפיל ומליע הגחלים נגלות עליהם לנרב:

תנו רבנן עד היכן הוא בודק עד חוטמו וי"א עד לבו יף פה בדק ומצא עליונים מתים לא יאמר כבר מתו התחתונים מעשה היה ומצאו עליונים מתים ותחתונים חיים לימא הני תנאי כי הני תנאי דתניא מהיכן הולד
תה"ס עא נוצר מראשו שנאמר °ממעי אמי אתה גוזי ואומר °גזי
ירמיה ז נזרך והשליכי אבא שאול אומר מטיבורו ומשלח שרשיו אילך ואילך אפילו תימא אבא שאול עד כאן לא קאמר אבא שאול התם אלא לענין יצירה
דכל

דכל מידי ממציעתיה מיתצר אבל לענין פקוח נפש אפילו אבא שאול מודה דעיקר חיותא באפיה היא דכתיב °כל אשר נשמת רוח חיים באפיו. אמר רב פפא מחלוקת ממטה למעלה אבל ממעלה למטה כיון דבדק ליה עד תוטמו שוב אינו צריך דכתיב כל אשר נשמת רוח חיים באפיו: בראשית ז

עד היכן הוא בודק. אם דומה למת שאינו מזיז איבריו עד היכן הוא מפקח לדעת האמת: עד חוטמו. ואם אין חיות בחוטמו שאינו מוציא רוח ודאי מת ויניחוהו: גבי נזרק. וכזה הוא שער הראש: אפילו תימא אבא שאול. מאי ס"ל עד חוטמו: ה"ג אמר רב פפא מחלוקת מלמטה למעלה. מחלוקת דהכך תנאי דמר אמר עד לבו ומר אמר עד חוטמו: מלמטה למעלה. שמוצאו דרך מרגלותיו תחלה ובודק והולך כלפי ראשו דמר אמר בלבו יש להבחין אם יש בו חיות שנשמתו דופקת שם ומר אמר עד חוטמו זימנין דאין חיות ניכר בלבו וניכר בחוטמו:

אמר הבונה קרוב למאמר זה הביא בעל ע"י מסכת סוטה פרק עגלה ערופה אכן פילוסופים פה למה שנשתנה ממנו ולחרוס שאחרש בו. והוא כי דעות חלוקות הן בין פילוסופי הטבע מהו הנוצר תחלה בלידת הולד מהם אמרו הלב מהם אמרו הכבד ומהם אמרו שניהם יחד עם המוח ובעיקר משכן החיים ג"כ יש היושו בלב וע"כ קראוהו מלך האיברים וי"א במוח כפי הנראה בחוטם הקרוב אליו ונעשה לו לנור להוריד ממנו הליחות לנקותו ולשאוב הנשימה והר"ח שעל כן יש לו תנועה תמידית כמו הלב ועל זה עשו ספרים הרבה אין קץ לדברי רוח ונפש ועתה הבן איך במאמר אחד יכול להשמע מחז"ל מחלוקת אלו בהני תנאי דלענין יצירה חד אמר הולד נוצר מראשו ר"ל בזה מהמוח וחד אמר מטבורו ר"ל בו הלב והכבד ובמושב החיים חד אמר מחוטמו דהיינו המוח ומר אמר בלבו וע"כ אמרו כאשר יבדוק הבודק באדם אם מת ונשמה לא נותרה בו זה אומר עד חוטמו וזה אומר עד לבו ורב פפא אמר דכולהו מודו דעיקר החיים במוח ולזה כשבדק חוטמו תחלה שהוא כלי משמרת למוח כאמור ולא שהא בו נשימה אין לנוס מהם ספק שהלך לו החיים מהמוח וכן מכל החי מכל בשר אלא כי פליגי דמר סבר שכיון שבדק וסריגים שסכנת משום לבו ודפיקתו ודאי פקע ג"כ חיות המוח ומה הוא ומר סבר דאפשר שהסבות הרגשת שמעת הלב ועדיין יהא חיות במוח הניכר בנשימת החוטם המורה עליו. וממקור אמת התורה הולכה לו ראיה כל אשר נשמת רוח חיים באפיו דא"כ נשימת רוח שאף מראה החיים. ראה נא איך ח"ל יד חכמתם בכל משלה אף כי קצר מלע עטם להספרע ברוב דברים באלתם:

שם **וכבר** היה רבי ישמעאל [ור' עקיבא] וראב"ע מהלכין בדרך ולוי הסדר ורבי ישמעאל בנו של ראב"ע מהלכין אחריהן נשאלה שאלה זו לפניהם מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת נענה רבי ישמעאל ואמר °אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת ומה זה שספק על ממון בא ספק על נפשות בא ושפיכות דמים מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל ניתן להצילו בנפשו ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת נענה רבי עקיבא [ואמר] °וכי יזיד איש על רעהו וגו' מעם מזבחי תקחנו למות מעם מזבחי ולא מעל מזבחי ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן לא שנו אלא להמית אבל להחיות אפילו מעל מזבחי ומה זה שספק יש ממש בדבריו ספק אין ממש בדבריו ועבודה חמורה דוחה שבת קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת נענה ר' אלעזר ואמר שמות כב / שם כא

ומה מילה שהוא א' מרמ"ח איברים שבאדם דוחה את השבת ק"ו לכל גופו שדוחה את השבת ר"י בר יהודה אומר °את שבתותי תשמרו יכול לכל ת"ל אך חלק רבי יוחנן [יונתן] בן יוסף אומר °כי קדש היא לכם מסורה היא בידכם ולא אתם מסורים בידה ר' שמעון בן מנסיא אומר °ושמרו בני ישראל את השבת אמרה תורה חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה אמר רב יהודה אמר שמואל אי הואי התם הוה אמינא דידי עדיפא מדידהו °וחי בהם ולא שימות בהם אמר רבא לכולהו אית להו פירכא בר מדשמואל דלית ליה פירכא: שם לא / שם / שם / ויקרא יח

ולוי הסדר. לא פורש לי מהו: ושפיכות דמים. שהותר לבעל הבית לשפוך דמו של זה להצלת ספק נפשות: עבירה המורה. היא שמטמאה את הארץ כדכתיב ולא תטמא את הארץ גבי פ' רוצחים: וגורם לשכינה שתסתלק מישראל. כדכתיב אשר אני שוכן בתוכה הא אם תטמאו איני שוכן וגבי רוצחים כתיב: מעם מזבחי. אם כהן הוא שבא לעבוד עבודה: ולא מעל מזבחי. אם התחיל בעבודה אין מפסיק לבא לידון אלא משלים עבודתו: אבל להחיות. כגון שיודע ללמד זכות על אחד שנידון בב"ד ליהרג: ועבודה המורה שדוחה את השבת. מפסיקה להצלת נפש: ומה מילה שהיא תיקון אחד. מאיבריו של אדם דוחה את השבת לפי שחייבין עליה כרת לאחר זמן כך שמיה בתוספתא דשבת: יכול לכל. אפילו לפקוח נפש: ושמרו בני ישראל את השבת. כדי לעשות שבתות אחרות יחללו בשבת זו בקיום שמירת שבתות הרבה:

אמר הבונה יש לשום שכל במאמר זה וכמה שלפני הקודם דמילתא דפשיטא לכל נראה שמפקחין פקוח נפש בשבת כי ה' יתברך אמר על תורתו כי הוא חייך ואורך ימיך למען תחיה וכתרת בחיים ול"א שתכלה מות בקיומה ועוד דמצוה ערוכה היא כל ספק נפשות דוחה את השבת ואמרי' עלה בגמרא א"ר"י א"ר לא ספק שבת זו בלבד אמרו אלא אפילו ספק שבת אחרת כ"ש שמפקחין פיקוח נפש ודאי וגם זו שאלה אח"כ לחכמים האלה מנין לפקוח נפש שדוחה את השבת כאילו יהיה דבר זר לסברא שצריך ראיה מן הכתוב. אמנם להיות רבים מעמי הארץ הסוברים כמ"ש בדבר עכו"ם יהרג ואל יעבור שכן יהיה ישר בעיני האלקי' גם בשמירת מצות ומצום לסתכן או למות לשמור מצותיו וכ"ש שלא להציל אחרים אילטריך הכא לאשמועינן שכל ספק נפשות דוחה את השבת. ואח"כ אמרו מפקחין פקוח נפש בשבת פירש רש"י ז"ל בכל דבר שצריך לו לנפש להעביר סכנת מות והדשו בזה והזריז הרי זה משובח ואינו צריך ליטול רשות מב"ד ואפילו הוא צריך לדבר מלאכה כגון לצוד כוורי או מתקן דרגא וכו' ולפי שמצות שבת הוכפלה מכל זולתה בתורה והחמירה בה ביותר ונאמר בה מחלליה מות יומת כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת כל העושה בו מלאכה יומת לכן שאלו לחכמים ההם מנין וכו' שיורו להם מן הכתוב ראיה כנגד מה שכתוב מיתה למחלל שבת ולא שייר שום דבר והם השיבו ראיות מק"ו או מדיוקא וסוף נשתבחת ראיות שמואל מכולן שכוללת בכל המצות והיא מלתא בטעמא שאמרנו שלא יאמן שלום ה' מצותיו אשר חיים הם לכל עושיהם להמית העושה אותן שהרי כתוב בהפך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם:

תניא רבי אליעזר אומר אי אפשר לומר ונקה שכבר נאמר °לא ינקה ואי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר ונקה הא כיצד מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים: שאל רבי מתיא בן חרש את רבי ישמעאל עג / דף פו / שמות לד

עיון יעקב

תניא רבי אליעזר אומר אי אפשר לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה. עיין בהרי"ף שמקשה דהיאך קאמר שכבר נאמר לא ינקה הא זה נכתב אחר דכתיב ונקה ע"ש ול"נ משום דלכאורה קשה מה מקשה קראי אהדדי הא י"ל כפשוטו דבעבירות שבין אדם למקום שפיר כתיב ונקה משא"כ בין אדם לחבירו לא ינקה עד שירצה את חבירו כדאי' בסמוך לכך קאמר א"א לומר ונקה בעבירות שבין אדם למקום דהא כבר כתיב בי' הדברות גבי שבועת שוא לא ינקה והוא עבירה שבין אדם למקום שנשבע על עמוד של אבן שהוא של זהב בהכי מתרץ ונקה לשבים ובשבועה אפי' אם שב לא ינקה מפני חומר שבועה כדאי' בשבועות דף ל"ט ע"א: **לא** ינקה לשאינן שבין. אע"פ שעושין החטא מכאן ולהלן דאל"כ פשיטא: **שאל** ר' מתיא בן חרש את ר"י בן עזריה ברומי. נראה דדקדק לומר ששאל בן ברומי כי כשהי' בא"י היה יודע עוד מכפרה גדולה שאין מכפר כדמסיק וכפר אדמתו עמו וע' במדרש הרי סלקינו על פסוק זה ועיין בש"ס דכתובות דף קי"א ע"א וסה דמביא כאן הרי מתיא. וי"ל ג"כ לתרץ רומיא דקרא דבחלול השם לא ינקה משא"כ בשאר עבירות

ישמעאל [אלעזר] בן עזריה ברומי שמעת ארבע' חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש א"ל ג' הן ותשובה עם כל אחד ואחד עבר אדם על מצות עשה ועשה תשוב'
ירמיה ג אינו זז משם עד שמוחלין לו שנא' °שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם עבר אדם על מצות לא תעשה ועשה
ויקרא טז תשובה תשובה תולה ויו"ה מכפר שנאמר °כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם עבר אדם על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה תשובה ויום הכפורים תולין ויסורים
תהלים פט ממרקין שנאמר °ופקדתי בשבט פשעם וגומר אבל מי שיש חלול השם בידו אין כח לא בתשובה לתלות ולא בי"ה לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה
ישעיה כב ממרקת שנאמר °ונגלה באזני ה' צבאות אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון וגומר: היכי דמי חלול השם אמר רב כגון אנא דשקילנא בשרא מבי טבחא ולאלתר לא יהיבנא דמי [אמר אביי] וה"מ באתרא דלא תבעי אבל באתרא דתבעי לית לן בה אמר רבינא הא מתא מחסי' אתרא דתבעי הוא אביי כי הוה שקיל בשרא מבי בי שותפי יהיב זוזא להאי וזוזא להאי וקריבינהו אהדדי ועביד להו חושבנא. רבי יוחנן אמר כגון אנא דאזילנא ד' אמות בלא תפילין ובלא תורה. (ר' יצחק בר אבדימי) [דבי ר' ינאי] אמר כל שחביריו בושין משמועתו היכי דמי אמר רב נחמן בר יצחק כגון דאמרי אינשי שרא
דברים ו ליה מריה לפלניא אביי אמר כדתניא °ואהבת את ה' אלהיך שיהא שם שמים מתאהב על ידך שיהא אדם קורא ושונה ומשמש ת"ח ודבורו בנחת עם הבריות ומקחו ומתנו בשוק נאה ונושא ונותן באמונה מה הברי' אומרי' עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו תורה. אוי להם לבני אדם שלא למדו תורה ראיתם פלוני שלמד תורה כמה יפים דרכיו כמה
ישעיה מט מתוקנים מעשיו עליו הכתוב אומר °ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר ובזמן שאדם קורא ושונה ומשמש ת"ח ואין דבורו בנחת עם הבריות ואין מתנו ומקחו נאה בשוק ואינו נושא ונותן באמונה מה הבריות אומרות עליו אוי לפלוני שלמד תורה אוי לו לאביו שלמדו תורה אוי לו לרבו שלמדו תורה אשרי בני אדם שלא למדו תורה פלוני שלמד תורה כמה מבוערים מעשיו כמה מקולקלים דרכיו עליו הכתוב
יחזקאל לו אומר °באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו:

אי אפשר לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה. דכתיב ונקה לא ינקה גבי הדדי: חלוקי כפרה. שחלוקים בכפרתם זה כך וזה כך: אמר ליה שלשה. הם הנחלקים שיש עבירה שהיא צריכה לזה ואינה צריכה לזה אבל תשובה אינה מן החלוקים שהיא צריכה לכולן: שובו בנים שובבים. ומיד ארפא למדת שיש עבירה שכפרתה בתשובה לבדה: כי ביום הזה יכפר עליכם. למדת שיש עבירה שצריכה יום הכפורים: ופקדתי בשבט פשעם. למדת שיש עבירה שצריכה יסורין ומתכפרא הקל לקלה והחמור לחמורה: חלול השם. חוטא ומחטיא אחרים: באזני ה' צבאות. אמר הנביא באזני אמר הקב"ה: אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. למדנו שיש עבירה שאין לה כפרה אלא במיתה: ולא יהיבנא דמי לאלתר. וכשאני מאחר לפרוע הוא אומר שאני גזלן ולמד ממני להיות מזלזל בגזל: באתרא דלא תבעי. שאין דרך שטבח לתבוע הקפותיו ועל הלוקח להביא לו לביתו מעותיו: ומתא מחסיא. מקומו של רבינא: יהיב זוזא להאי וזוזא להאי. שמא לא ידע חבירו שנתתיו לזה ויש כאן חלול השם: ועביד חושבנא. ומחזירין ונותנין לו בשר כנגד מה שנטלו: כגון אנא דמסגינא וכו'. ואין הכל יודעין שנחלשתי בגירסתי ולמדין הימני להבטל מתלמוד תורה: מהמת שמועתו. מחמת שם רע היוצא עליו: שרא ליה מריה. ימחול לו יוצרו על מעשיו: מתאהב על ידך. לאהבך: קורא. מקרא: שונה. משנה: ומשמש תלמידי חכמים. למוד תלמוד הוא ישוב טעמי המשניות מה טעמן ומהיכן למדו: באמור להם עם ה' אלה. את זו קרא הכתוב חלול השם כשאדם חשוב עובר עבירה ופורענות באה עליו והכל אומרו מה הועיל לו ראו החסידים והחכמים רעה באה עליהם שנאמר ויחללו את שם קדשי ובמה חללוהו באמור עליהם העכומ"ז שגלו ביניהם ראו עם ה' אלה ולא יכול להצילם שלא יגלו נמצא שם שמים מתחלל וכבודו נתמעט:

מהרש"א *מלא תשא ולמעלה תשובה תולה ויו"הכ מכפר כו'. ורש"י בפ' שבועות הדיינין פירש בלא תשא אף לשבין אינו מנקה בלא פרעון עכ"ל וע"ש במידושינו ומתוך שמעתין לא משמע כן אלא דה"ק בלא תשא אף לשבין אינו מנקה בלא יו"ה אבל עם יו"ה מכפר: אמר ג' הן ותשובה כו'. לכאורה קשה דהא איהו נמי חשיב ד' דהיינו תשובה לעבר על עשה תשובה ויו"ה לעבר על ל"ת תשובה ויו"ה ויסורין לעבר על כריתות כו' תשובה ויו"ה ויסורין ומיתה לעבר על חילול השם וי"ל דה"ק ג' חלוקי כפרה הן אבל האחד שהוא עבר על עשה לא חשיב כיון דכפרתו התשובה והיא עם כל אחד ואחד לא חשיב לה בכלל חלוקי כפרה וכפרש"י וכ"ה לשון הירושלמי ג' הם חוץ מן התשובה: עבר על עשה כו'. משמע דע"י התשובה לחוד מוחלין לו וכיון דארבע חלוקי כפרות אשכחן בהני קראי וכפרש"י דמסברא מוקמינן האי קרא אקלה ביותר דהיינו עשה דמסברא להקל שוהם עובר בעשה בעלמא דיושב ואינו עושה מעובר בל"ת שעובר במעשה ומה"ע עשה דוחה לא תעשה כיון דהעשה מקוי' במעשה ומייתי ליה מדכתיב שובו בנים שובבי' ראיתי פי' בזה שדימה הכתוב חולי נפש לחולי הגוף שיש חולי בגוף מי שמתאוה לאכול אבל מתוך שאינו מתעמל בשום מלאכה יבוא לו חולי הגוף כמ"ש תאות עצל תמיתנו כי מיאנו ידיו לעשות וכמ"ש בזעת אפך תאכל לחם היינו בחולי הנפש ארפא משובתם פי' מנוחתם שהיה להם כבר שלא עמלו לקיים מ"ע שבה מגיע להם חולי נפש ובשובו ממנוחתו לעשות מ"ע מתרפא מיד וז"ש ושב אינו זז וכו' שמתרפא לו: אבל עבר אל"ת כו' תשובה תולה ויוה"כ מכפר שנאמר כי ביום גומר. דמוקמינן ליה אל"ת בעלמא דהיא קלה לגבי ל"ת דכריתות ומיתות בית דין ואע"ג דתשוב' אינה מפורש' בהאי קרא ס"ל דתשוב' ודאי בעי עם כ"א דלא ס"ל כר' דאמר בין עשה

עין יעקב

בלא תפילין ובלא תורה. פירש"י ואין הכל יודעין שנחלשתי וכו' והא דאזיל בלא תפילין היינו לפי שהיה צריך לגזילום ומה"ט לא הניח תפילין רק משמע לפשטא בראשונה בקראי"ם שלבוש תפילין ע"ש:

עשה תשובה ובין דלא עשה תשובה יוה"כ מכפר ועוד י"ל מייתי ליה מדכתיב כי ביום הזה יכפר גומר לפני ה' תטהרו דר"ל דיה"כ מכפר אף בתנאי לפני ה' תטהרו דהיינו יוה"כ עם התשובה: **ועבר על כריתות כו' תולה ויסורין ממרקין שנאמר ופקדתי בשבט כו'.** דאין יסורין של אהבה דמוקמינן ליה אהא שהם החמורות אבל בחמורה ביותר דהיינו **מי שיש בידו הילול השם כו' כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר ונגלה גומ' עד תמותון.** ופרש"י למדנו שיש עבירה שאין לה כפרה אלא במיתה עכ"ל ומסברא דמוקמינן לה בחלול השם שהיא החמורה בכולן אבל מדכתיב העון הזה נראה שמפורש שם עון דחלול השם והיינו מדכתיב לעיל מיניה והנה ששון וגו' הרוג בקר וגו' אכול בשר וגומר כי מחר נמות רלה לומר אחר כל הנבואות ותוכחות שא"ל הנביא שישובו והנה ששון וגו' הרוג בקר וגו' שאמרו כן לנצחים כדי למהר לאכול בשר ואמרו כי מחר נמות אני ואתה ומה לך בתפלומין הזה ודאי שלא השגיחו בתוכחות ה' ב"א לעשות תשובה והוסיפו חטא על פשע לשמוח ולעשות יומיהם חגים כי בנוסרם נמות למחר ויש לנו למלאות תאותינו חיים הוא חלול השם וז"ש רב **כגון אנא דשקילנא בישרא כו'.** הא ודאי דלאו מומם קאמר כגון אכא דרב ודאי דעתו היה לשלם אבשר שלקח אלא לגבי דעת הטבח שיחשוד אותי שאיכני משלם לו הוא חלול השם וכדמסיק באתרא דלא תבעי וכן ר"י דקאמר **כגון אנא דמסגינא כו'.** לאו מומם הוא דהא אלם מגירסא הוה כפרש"י וכן בתפילין לא היה מכיח שהיה לו חולי ראש כדאמרינן בעלמא אלא לגבי הרואה הוה חסדא וחלול השם. ודאמר **כל שחבריו כו' מחמת שמועתו כו'.** זה הוה ודאי חלול השם גמור וכן מליכו בבני עלי שנאמר בהם כי לא טובה השמועה וגומר ולא נתכפר להם עד שמתו במלחמה וגם על בניהם נגזר שימותו אנשים: **שיהא ש"ש מתאהב ע"י כו'.** נראה שדרשו כן מואהבת את ה' וגומר משום דהכא לא משמע ליה למדרש את ה' לרבות ת"ח כמו שדרשו באת ה' אלהיך תירא בפרק שור שנגח ובפרק האיש מקדש משום דלגבי מורא אפשר השוה מורא רבו כמורא שמים כמפורש שם מה שאין כן לגבי אהבה דאין להשוות אהבת רבו כאהבת שמים וע"כ דרשו בו ואהבת את ה' דאתי את לרבות שיהא מתאהב ע"י: **אשרי אביו כו'.** דודאי אביו ורבו למדו אותו תורה לשמה שם שמי' מתעלה ומתאהב בכך ומייתי ליה מדכתיב אשר בך אתפאר שעל ידו ש"ש מתאהב ומתפאר ובהיפך אוי לאביו שלמדו כו' דהיינו שלמדו תורה שלא לשמה והכא לא קאמר אוי להם לבריות שלמדו תורה שלא לשמה משום דגם כשלמדו שלא לשמה מתוכו יבאו לשמה כדאמרינן בכמה דוכתי אבל ע"ז האיש הרי ראו בו שלא בא ללמוד לשמה ואומרים עליו גם על אביו נרבו אוי להם שלמדו אותו תורה שלא לשמה: **ומארצו יצאו כו'.** עיין פרש"י והיינו מארצו יצאו כי יאו אלהי הארץ א"י ולא יכול להציל גם בארצו שגלו ממנה ובספר יחזקאל פרש"י בע"א שלא היה יכול להציל כביכול את עמו ואת ארצו:

הדרן אי אפשר לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה וכו'. פרש"י דכתיב ונקה לא ינקה גבי הדדי ותימא דאפי' לא הוי כתיבי גבי הדדי כיון מכחישים זה את זה וצריך לדרוש כן ונקה לשבים. ואפשר שדקדק רש"י מה שאמר א"א לומר ונקה שכבר נאמר לא ינקה שהרי כשאמר ונקה עדיין לא נאמר לא ינקה עד אח"כ לזה תיקן רש"י דנקה ולא ינקה גבי הדדי כתיבי וכיון דהדדי כינהו יצדק לומר כבר נאמר לא ינקה ומ"מ צריך להבין בפשטא דמלתא שמשמעות הכתוב הוא שלא ינקה להם והיכי ליד לומר ינקה לגמרי אמנם להיות נקרא זה כתוב בשלש עשרה מדות של רחמים שהקב"ה מרחם ונושא עון ופשע וחטאה א"כ בכלל הרחמים יש לנקות הרשע מעון אבל א"א לומר ונקה שהוא ממדת הרחמים לפי בחת לומר לא ינקה וכן א"א לומר לא ינקה לגמרי שאע"פ שנושא עון ופשע מ"מ לא ינקה ה' מלפקוד על בנים ובני בנים וכו' שהרי אמר ונקה אחר נושא עון שמשמע שמנקה לגמרי ואם הכונה שעדיין עומד העון לבניו הל"ל נושא עון ופשע לא ינקה ה' פוקד עון אבות הא כיצד מנקה לשבים וכולי וה"ק בזמן שחוזר בתשובה ונקה מעון שבידו בתשובה גם הקב"ה ינקה אותו מהעונש ואם לא ינקה עצמו מעון דהיינו שלא חזר בתשובה גם הקב"ה לא ינקה עכשיו ופוקד עון אבות וכו': **שאל רבי מתיא בן חרש וכו'.** ויש לדקדק ודלמא קרא דביום הזה יכפר עליכם מיירי בין במצות עשה ובין במצות לא תעשה ובין בכריתות ומיתות ב"ד. וקרא דופקדתי בשבט פשעם הוא על חלול השם שפוקד הקב"ה ביסורין ואינו מתכפר עד יום המיתה ומנא ליה לפרט חלוקים אלו. וע"ק אמאי לא מוקי שובו בנים וביום הזה יכפר כאן שעשו תשובה כאן שלא עשו תשובה. וכן קשה דלוקי ביום הזה יכפר וקרא דופקדתי בשבט בחד מילתא וכאן שעשה תשובה כאן שלא עשה. וע"ק מאי נפקא מיניה אם מתכפר מיד כיון שסוף סוף מתכפר ביה"כ. ואין לומר דנפקא מיניה אם לא יגיע עד יוה"כ לפי שהרי הוא מתכפר במיתה. וע"ק כיון דקרא לא דייקי דהאי קרא מיירי בהא והאי קרא בהא כמו שפירש"י א"כ ניפלוג אנן ונימא דעשה ולא תעשה תשובה מכפרת וכריתות יוה"כ מכפר ומיתות ב"ד לחוד תשובה ויה"כ תולין ויסורין ממרקין. ועוד נימא דיה"כ מכפר בכריתות ומיתות ב"ד ומ"ש ופקדתי בשבט הוא על פורק עול ומגלה פנים ונלע"ד דהן אמת שמצינו בתשובה שזדונות נעשות זכיות אבל לא מחמת התשובה בלבד כי עבר אדם על לא תעשה בזדון אע"פ שעשה תשובה אינו עולה לגדר זכיות ודוקא אם עשה תשובה תולה לו לכסות העון של זדון ולעשותו כשגגה שאינו נענש עליו מ"מ אינו נמחל לגמרי עד יוה"כ ולכך התפלל משה בשעה שחוטאים על מצות לא תעשה ועושים תשובה תהא מעלה העון כשגגה כי באותה שעה דייקי שעשה תשובה ועדיין לא בא יוה"כ אינו נעשה זכות כי אם שגגה ולעולם שבהגיע יוה"כ נעשה זכות כיון שאז נמחל לגמרי ואפשר שעל מצות עשה אם עשה תשובה נמחל לגמרי ונעשה זכות ומשה ע"ה התפלל על עון של מצות לא תעשה ויש קצת ראיה שבמצות עשה בתשובה נעשות זכיות שהרי דרשו חז"ל על מקרא דשובו בנים שהוא מאהבה שקראם בנים וכיון שהם בנים בודאי שהם נחשבים לזכיות והכתוב אומר ארפא משובותיכם דרשוהו חז"ל בתשובה מיראה שהיא כרפואה על המכה שעדיין המכה נרשמת וזהו עדיין כשגגות ואם עבר על לא תעשה תשובה תולה עד יוה"כ שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם. נ"ל דדייק כפל יכפר לטהר מכל חטאתיכם תטהרו. ועוד מאי לפני ה'. אמנם רמז שאין יוה"כ מכפר על כריתות ומיתות ב"ד דכתיב בהו ונכרתה הנפש ההיא מלפני וגו' וזהו שאמר כאן כי ביום הזה יכפר לטהר אתכם שהיא כפרה וטהרה וחזר ופירש באיזה מין העונות מכפר יוה"כ ואמר באותם חטאות שהחוטא הוא עומד לפני ה' ולא כתיב ביה ונכרתה הנפש ההיא מלפני ובאותם חטאות שאע"פ שחטא הוא עודנו עומד לפני ה' שאינם מכריתות ומיתות ב"ד אלא מאחר מצות לא תעשה אז יוה"כ מכפר ובתנאי שתטהרו בתשו' ואז תשובה ויוה"כ מכפרים עבר על כריתות ומיתות ב"ד יסורין ממרקין לפי שכתוב קודם פסוק ופקדתי בשבט פשעם אם חקותי יחללו ומצותי לא ישמרו ופקדתי בשבט פשעם וגו' לא מצינו בתורה שכתוב משפטי וחוקותי אלא בפרשת עריות ובפרשת קדושים שנכתבו הכריתות וכתוב אחריהם ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי ועליהם אמר כאן אם חוקותי יחללו שהם כריתות ומיתות ב"ד ומצותי לא ישמרו אז ופקדתי בשבט פשעם וסמיך ליה וחסדי לא אסיר מעמו דהיינו שמתוך יסורין יטה להם חסד ובודאי שנתכפרו עונם ופשעיהם ובזה נתבארו כל חלוקי הכפרה ומעלת התשובה שהיא לנוייה עוד נ"ל שהתשובה שהיא מאהבה אינה צריכה עוד ליוה"כ ולא ליסורין כי היא מכפרת לגמרי וראיה לדבר שכתוב שובו בנים שחביבים לפניו יתברך כבנים ופירשו חז"ל דהכתוב הזה מדבר בתשובה מאהבה אבל כשהתשובה היא מיראה אז צריכה סיוע לכפרתה דדוקא אם עבר על מצות עשה אז התשובה היא אף על פי שהיא מיראה היא מכפרת לאלתר ויליף זה מדכתיב שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם ודרשו חז"ל מדכתיב ארפא שהיא כבעל מום שנתרפא שמקצת שמו עליו דהיינו כששב מיראה ואם עבר על לא תעשה ועשה תשובה מיראה היא תולה ולא מכפר עד שיבא יוה"כ ויכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם גמר הכפרה מכל חטאתיכם אבל אם התשובה היתה לפני ה' דהיינו מלב ומנפש כי ה' יראה ללבב שחב בכל לבו אז תטהרו מכל וכל בלי כפרת יוה"כ או יאמר כמו שכתבתי למעלה מכל חטאתיכם לפני ה' לאפוקי שכריתות שנכרתה הנפש ההיא מלפני ה' שאין יוה"כ מכפר אבל במצות לא תעשה שהם עדיין לפני ה' כי עדיין לא נכרתו מלפניו אז תטהרו ביוה"כ ותשובה דכל ענין זה הוא תשובה מיראה וכן אם עבר על כריתות ומיתות ב"ד

ועשה

ועשה תשובה מיראה הוא תולה עד יה"כ עד שיבואו יסורין עליו אבל בתשובה מאהבה אינה צריכה עוד לכלום. ולזה נוה הנביא שובה ישראל עד ה' אלהיך שהיא תשובה מאהבה לפי שבתשובה מיראה צריך אתה לקוות ביסורין ומכשול חטא כי כשלת בעונך כדי למרקו אבל מאהבה אינו צריך לכלום:

עד שם **אמר** רבי חמא ברי חנינא גדולה תשובה שמביאה
הושע יד רפואה לעולם שנאמ' °ארפא משובתם אוהבם
ירמיה ג נדבה ונומר רבי חמא בר חנינא רמי כתיב °שובו בנים
שם שובבים דמעיקרא שובבי' אתם וכתיב °ארפא משובותיכ'
לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה (אמר) רב יהודה
(רב אמי) רמי כתיב שובו בנים שובבים ארפא משובותיכ'
שם וכתיב °כי אנכי בעלתי בכם גו' לא קשיא כאן מאהבה
ומיראה כאן על ידי יסורין:

שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים אתם. כשעשו תשובה מעלה אני עליכם כאילו תחלת החטא ע"י שגגות ונערות: **שובבים.** אברין בלע"ז: **וכתיב ארפא משובותיכם.** משמע מכאן ואילך כבעל מום שנתרפא שמקלת שמו עליו: **כאן מאהבה.** השב מאהבה נעקר עונו מתחלתו: **כאן מיראה.** ארפא: **כתיב שובו בנים.** אלמא בעלי תשובה קרוים בנים: **וכתיב כי אנכי בעלתי בכם.** אלמא עבדים מקרו: **כאן מאהבה ומיראה.** קרויין בנים (שובבים): **כאן ע"י יסורין.** שלא שבו עד שנתייסרו ביסורין קרויין עבדים. ואית דגרסי כתיב שובו אלי ואשובה אליכם וכתיב כי אנכי בעלתי בכם [כתיב] ואשובה אליכם לאחר תשובה וכתיב כי אנכי בעלתי כבר קודם שתשובו כאן מאהבה ומיראה קאמר כי אנכי בעלתי בכם:

מהרש"א שמביאה רפואה כו'. דלעיל מייתי כתיב שובה ישראל עד ה' גו' ומשמע דעליה קאי ארפא משובותיכם גומר וק"ק דאמאי לא מייתי קרא אחריכא דמפורש ביה טפי דכתיב ושב ורפא לו ואי משום דהתם לא משמע רפואה לעולם אלא ורפא לו לחוטא השב קאמר ה"נ התם לא משמע רפואה לעולם אלא רפואה לחוטאים השבים דהיינו ארפא משובותיכם ויש ליישב דושב ורפא לו לאו ממש רפואה קאמר אלא שיכנה הסליחה בלשון רפואה והכי מפורש במס' מגילה דרפואה דסליחה קאמר ושב ורפא גו' אבל הכא משובותיכם דקאמר משמע דעדיין מקבלת תשובתו עליו ועדיין לא נסלח אלא דארפא ממש קאמר דתחלת תשובתו מביא רפואה לעולם: **כתיב שובו בנים גומר.** וכתיב הנה גומר עיין פרש"י וגירסתו שהוא דחוק ונראה לקיים כל גירסת הספרים. ודומיא דהכי קראי מפורש ע"פ מ"ש בפרק חלק דר"א קאמר התם אין ישראל נגאלין אלא בתשובה ור"י פליג וקאמר והלא כבר נאמר הנה בעלתי בכם גו' אלא הקב"ה מעמיד להם מלך כהמן ומחזירן למוטב והיינו דקא משני דומיא דקראי לר"י שובו בנים שובבים בתשובה רצונית והנה בעלתי בכם בתשובה הכרחית שמעמיד להם מלך כהמן וכה"ג כתבנו שם בפר' חלק ע"ש והשתא ה"ק הכא שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים כדאמרינן לעיל היינו בעושה תשובה רצונית מאהבה וארפא משובותיכם השתא בעושה תשובה מיראה עונש והנה בעלתי בכם גו' בעושה תשובה מיסורין דהיינו שמעמיד להם הקב"ה מלך כהמן ומחזירן למוטב:

הרי"ף גדולה תשובה שמביאה רפואה וכו'. יש לדקדק כיון שרבי חמא עצמו מוקי לקרא דארפא משובותיכם בתשובה מחמת יראה שהוא כבעל מום שנתרפא והכי נמי כתיב ארפא משובתם למה לא הודיע מעלת התשובה של אהבה שעוקרת החטא לגמרי ויאמר גדולה תשובה של אהבה שהיא עוקרת החטא מכל וכל שנאמ' שובו בנים שובבים ולמה דבר בתשובה שהיא מחמת יראה שאינה כ"כ גדולה שהרי הוא כבעל מום שנתרפא וכיון דאתא לאשמועינן גודל התשובה לישמעינן רבותא שגדולה יותר כשהתשובה היא מאהבה שנעקר החטא לגמרי כאילו נעשה ע"י נערות ושגגות. ועי"ל מהו מביא רפואה לעולם דהיה לו לומר שמביא רפואה לאדם וגם בפסוק היכן נזכר רפואה לעולם דילמא ה"ק ארפא משובתם של החוטאים וע"ק דרבי חנינא רמי מ"ד שובו בנים שובבים עם מ"ד ארפא משובותיכם ולהכי תירץ כאן מאהבה כאן מיראה אבל עדיין איכא למירמי האי קרא דכתיב ארפא משובתם עם פסוק שובו בנים דהא כולם איירי בתשובה מאהבה דהא כתיב הכא ארפא משובתם אוהבם נדבה וכיון דכתיב אוהבם משמע שגם תשובתם היתה מאהבה. וע"ק למה לא הוכיח רבי חמא שגדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם מההוא קרא דכתיב ארפא משובותיכם דהתם איירי בצבור דכתיב ארפא משובותיכם הרי שמביאה רפואה לעולם ולמה הביא קרא דהושע דכתיב ארפא משובתם אוהבם נלע"ד שרבי חמא רצה להודיע מעלת התשובה שהיא מאהבה שמועילה גם לכל בני העולם וכדלקמן בשביל יחיד מוחלין לכל העולם והוא ע"ד מחז"ל בגמ' לעולם יראה אדם כאילו כל העולם חציו זכאי וחציו חייב עשה מצוה אחת אשריו שהכריע כל העולם לכף זכות כן גם הוא בזמן שהיחיד עושה תשובה הוא מכריע כל העולם לכף זכות ומביא רפואה לעולם וז"ש ארפא משובתם של כל העולם כיון ששב אפי' ממנו מאותו אדם ועשה תשובה הנה תשובתו מועילה להכריע גם לכל העולם וירפא משובתם ולעולם שתשובתו של אותו אדם היא מאהבה ועוקרת ממנו החטא לגמרי ומאי דקאמר ארפא הוא לכל העולם שאע"פ שלא שבו בתשובה הם כבעלי מומין מ"מ נרפאו קצת ממומן כיון שזה שב מאהבה ושב אפי' ממנו לגמרי וזהו מוכרח בפי' הכתוב שפתח בלשון רבים ארפא משובתם בלשון רבים וסיים בלשון יחיד כי שב אפי ממנו אלא שכונה ארפא משובתם של כל ישראל כיון ששב אפי' ממנו מאותו שחזר בתשובה מאהבה וא"כ יפה אמר רבי חמא בר חנינא שהודיע מעלת התשובה מאהבה שהיא מועילה לשאר העולם שעדיין לא שבו בתשובה והוא מרפא אותם ממומם ולעולם שלאותו אדם שעשה תשובה עקר את החטא לגמרי לא יזכר ולא יפקד ולא הוזכר רפואה אלא בערך שאר העולם ולכך לא רמי ר' חמא האי קרא עם קרא דכתי' שובו בנים שובבים. משום דהאי דקאמר הכא ארפא משובתם אינו על החוזר בתשובה שגם החטא הוא נעקר לגמרי אלא קאמר שמועילה תשובתו של זה לרפאות את כל העולם ממומם אע"פ שלא חזרו בתשובה כדתניא היה רבי מאיר אומר גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לכל העולם וכו'. ומ"מ לא נעקר החטא מהם לגמרי אלא מקלתו שמועילה להם לרפאות המום ולכך כתיב בהו רפואה וא"כ האי קרא והאי קרא מיירי בתשובה מאהבה ולא קשיא מידי אלא קשיא מהאי קרא דכתיב התם ארפא משובותיכם דקאי אשובו בנים דמשמע ארפא משובותיכם בשביל התשובה וכתיב שובבים דמשמע שהחטא נעקר לגמרי כאילו חטאו קטנים. ואמר לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה ולזה לא הביא רב חמא פסוק דארפא משובותיכם משום דמיירי בתשובה מיראה ואינה גדולה כ"כ לזה הוכיח דגדולה לגמרי מקרא דארפא משובתם דמיירי בתשובה מאהבה דהא כתי' אוהבם נדבה ומאי דקאמר ארפא הוא בערך כל שאר העולם שעדיין לא חזרו בתשובה הוא מרפא אותם בשביל תשובתו של זה זה נראה לענ"ד:

אמר רבי לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד עה: שם
שנא' °שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' (ר' יוחנן הושע יד / אינו בגמ'
אמר

עיון יעקב

גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם. י"ל דאתי למימר שלא תימא דוקא אם שב קודם שבא עליו שעונש יסורין מהני תשובתו לבטל מעליו גזירתו אבל אם כבר חלה לא מהני תשובתו לזה קאמר שמביא רפואה לעולם אף אם כבר חלו עליו היסורין. ועי"ל דאתי למימר דכבר נאמר בתוכחה מכה אשר לא כתובה וכיון שהיא מכה חדשה אשר לא כתובה גם הרפואה נעלמה מעין כל חי ולהתרפאות שלא כדרך הטבע ע"פ הנס ג"כ אינו כיון שעושה תשובה מיראה כדמוקי ר' חמא להכי קאמר שמביאה רפואה לעולם כלומר ע"י תשובתו הקב"ה מגלה רפואתו לעולם מה שלא ידעו עד עתה וכן שמעתי מחכמי רופאים שכמה מיני רפואות נתגלו לאחרונים מה שלא נודע לרופאים הראשונים וק"ל: **שמגעת עד כסא הכבוד.** כי שניהם הם מז' דברים שנבראו קודם שנברא עולם כדאי' בפסחים דף נ"ד והא דמייתי קרא דהושע ולא מקרא דתורה בדברים ד' ול' עיין במהרש"א מה שתירץ בזה ולאוי"ת לק"מ דהתם לאו בתשובה לחוד אלא ע"י גלות ויסורין עם התשובה מסייעין כדכתיב בצר לך וגו' ושבת ושן והסיגוף הקללות וגו' ושבת עד ה' אלקיך והכא בתשובה לחוד קאי:

אמר עד ולא עד בכלל ומי אמר רבי יוחנן הכי והא)
אמר רבי יוחנן גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה
ירמיה ג שבתורה שנא׳ °הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו
והיתה לאיש אחר וגו׳ עד ושובו אלי נאם ה׳ (לא קשיא
הא ביחיד והא בצבור). א״ר יוסי [יונתן] גדולה תשובה
ישעיה נט שמביאה הגאולה שנא׳ °ובא לציון גואל ולשבי פשע
מ״ט ובא לציון גואל משום ולשבי פשע ביעקב (*א״ר
יונתן גדולה תשובה שמקרבת גאולה לעולם שנאמר
שם נו °שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא
וצדקתי להגלות):

לא תעשה שבתורה. לא יוכל בעלה הראשון וגו׳:

מהרש״א עד כסא הכבוד שנאמר וכו׳, ודרשו כן דלפי ענינו ה״ל למכתב שובה ישראל אל ה׳ אבל לשון עד מורה על הקירוב ממש ומיהו בשובה עד ה׳ יש לפרש בו׳ כיון דלא כתיב ביה אלהים י״ל דה״פ עד שיגיעו הרחמים ששם ה׳ מורה עליו ועד״ז יסד הפייט כחפשה דרכינו ונשובה אליך כי ימינך פשוטה כו׳ ונראה לפרש בזה משום דמלינו הענין דיש אמצעיים בין האדם למקום דהיינו דיש מלאכים מקטרגין מלהשמיע תפלת האדם לפניו יתעלה ב״ה ויש מלאכים סנגורים ומליצים טובים להגיע התפלה לפניו יתעלה ברוך הוא כפי הזכות ולזה אמר כאן דבתשובה אינו כן דאין כאן אמצעי אלא דהתשובה עצמה עולה ומגיע עד כסא הכבוד לפניו ית׳ ברוך הוא בלי סיוע משום אמצעי ובגירסת ילקוט וע״י גרסי בתר הכי ורבי יוחנן אמר עד ולא עד בכלל ומי אמר ר״י הכי והא״ר״י גדולה כו׳ לא קשיא הא ביחיד הא בצבור לפי דרכינו נראה לפרש דר״י פליג וקאמר דעדיין יש אמצעי בין התשובה של אדם עד ביאתה לפניו יתברך ברוך הוא והיינו דעד כסא הכבוד ולא הוא בכלל ומלאכים וחיות הנושאים הכסא כבוד הם האמצעיים ופריך והא״ר״י גדולה תשובה שדוחה ל״ת כו׳ דמסיים בקרא ושובו אלי נאום ה׳ דמשמע שתשוב את אליו בעצמו כמו שהיתה אשה אצלו מקודם שגרשה וגירסא שהיתה דרה אצלו בזולת אמצעי ומשני ל״ק כאן ביחיד השב צריך לאמצעי להגיע התשובה וכאן בצבור השבים דא״ל אמצעי ויש לעיין בזה למה לא פליגי בכה״ג אקרא דכתיב בתורה ושבת עד ה׳ גו׳ אם עד בכלל או לא כדפליגי הכא אקרא דנביאים י״ל דהאי קרא דאורייתא ודאי דאיכא לפרשו כפי דעתם ושבת עד ה׳ גומל שיהיה מחשבתם לשוב בתשובה שלמה המגעת עד כסא הכבוד אבל מי יימר לן דהקב״ה יקבלם כן אבל מדברי הנביא שא״ל לישראל כן מפי הקב״ה שובה ישראל עד ה׳ גומר משמע שיקבלם הקב״ה כן:

הרי״ף גדולה תשובה שמגעת וכו׳. יש לדקדק וכי בשביל שדוחה את לא תעשה לית לן למימר שעד כסא הכבוד מגעת ולא עד בכלל. וע״ק אמאי לא משני הא מאהבה והא מיראה דהא לקמן מוקי בגמ׳ קרא דוכשלת בעונך בתשובה מיראה דזדונות נעשות כשגגות וא״כ שפיר איכא לן לאוקמי הא דעד ולא עד בכלל בתשובה מיראה והא שדוחה ל״ת הוא מאהבה. ונראה לעניות דעתי דמפלגי בההיא דגדולים צדיקים מבעלי תשובה או כמ״ד במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד ומ״ד הכא עד ועד בכלל סבר הכי לפי שנשמתן של צדיקים הוא נחצבת כסא הכבוד ולפיכך הצדיק הוא תחת כסא הכבוד והבעל תשובה שהוא גדול ממנו הוא בכסא הכבוד ועד בכלל. ומ״ד ולא עד בכלל סבר דאינו גדול שבעל תשובה מהצדיק וא״כ הוא למטה מכסא הכבוד ועד כסא הכבוד ולא עד בכלל. ובזה נבא אל הביאור שהקושיא היא דהכא אמר עד ולא עד בכלל והתם כתיב לאמר הן ישלח איש וגו׳ וכתיב ושוב אלי הא כתיב אלי ולא עד ולא עד בדרוש ולא עד בכלל אלא אלי בשיווי וכי תימא א״כ למה הביא ההיא דרבי יוחנן דאמר גדולה תשובה שדוחה את ל״ת ולא מקשה מהכתוב שאמר ושוב אלי והיל״ל והא כתיב ושוב אלי הענין שוא דאכן ס״ד דמה שאמר ושוב אלי אינו ענין תשובה אלא כלפי שאמר הישוב אליה עוד ואת זנית ושוב אלי ורבי יוחנן דדריש גדולה תשובה שדוחה את לא תעשה משמע דדריש ושוב אלי מענין תשובה וכתיב אלי דמשמע אלי בשיווי ולזה תירצו כאן ביחיד כאן בצבור דלצבור מגעת אליו ממש. ובזה מדוקדק הכתוב שאמר שובה ישראל בל׳ יחיד וקאמר עד ה׳ ולא עד בכלל ואח״כ חזר ודבר בל׳ רבים קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ ולא אמר ושובו עד ה׳ אלא ושובו אל ה׳ מפני שהיה תשובתן של רבים. והא דלא משני הא מיראה דכתיב בה כשלת בעונך דנעשות לו כשגגות ולהכי כתי׳ מגעת עד ולא עד בכלל כ״ל דנהי דכשלת בעונך מיירי בתשובה מיראה אבל רישיה דקרא דקאמר שובה ישראל עד ה׳ מיירי בתשובה מאהבה שמזהיר לישראל שובה ישראל מאהבה דהתשובה שנעשית עד עתה היא מיראה כי כשלת בעונך וכיון דמ״ש שובה ישראל עד ה׳ אלהיך הוא מדבר בתשובה מאהבה קשה איך הוא אומר עד דמשמע ולא עד בכלל לכך אוקמיה ביחיד ושאני לן בתשובה מאהבה כשהיא תשובת יחיד לתשובת רבים: גדולה תשובה שמקרבת הגאולה וכו׳. תימא הוא דבהאי קרא לא הוזכרה תשובה כי אם שמירת משפט ועשות צדקה ועליהם נאמר כי קרובה ישועתי לבא ושמא יש בכלל שמירת משפט לבא לידי תשובה כדכתיב והיה כי יבאו עליך הברכה והקללה ושבת עד ה׳ אלהיך הרי שמתוך המשפטים והתוכחות הוא חוזר בתשובה והוא מקרב הגאולה שנאמר כי קרובה ישועתי לבא ואפשר לומר דרבי יונתן פליג ארבי יוסי הגלילי שאמר גדולה תשובה שמביאה הגאולה והוא סובר דמקרבת הגאולה שהיא עתידה לבא מצד אחר והתשובה מקרבת יותר. ויש לרמוז התשובה בפסוק זה שמצינו שהתשובה נקראת קרובה כדכתיב כי המצוה הזאת גו׳ כלומר של התשובה לא נפלאת היא ולא רחוקה היא כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו וכן נאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב ודרשו חז״ל לרחוק שנתרחק בעבירה קרוב שנתקרב בתשובה וכאן כתיב כי קרובה ישועתי כלומר על ידי התשובה שנקראת קרובה תתקרב הישועה לבא:

אמר ריש לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות (להם) עו
[לו] כשגגות שנא׳ °שובה ישראל עד ה׳ אלהיך שם
הושע יד כי כשלת בעונך האי עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול
איני והא אמר ר״ל גדולה תשובה שזדונות נעשות להם
יחזקאל לג בזכיות שנא׳ °ובשוב רשע מרשעתו וגו׳ עליהם (חיה)
[הוא] יחיה לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה א״ר
שמואל בר נחמני א״ר יונתן גדולה תשובה שמארכת
ימיו ושנותיו של אדם שנאמר °חיה [הוא] יחיה א״ר שם
יצחק אמרי במערבא משמיה דרבא [דרבה] בר מרי בא
וראה שלא כמדת הקב״ה מדת ב״ו מדת ב״ו אדם מקניט
את חברו [בדברים] ספק מתפיים ממנו ספק אין מתפיים
ממנו ואם תמצא לומר מתפיים ממנו ספק מתפיים ממנו
בדברים ספק מתפיים ממנו בממון אבל מדת הקב״ה
אינו כן אדם עובר עבירה בסתר מתפיים ממנו בדברים
הושע יד שנאמר °קחו עמכם דברים ושובו אל ה׳ ולא עוד אלא
שם שמחזיק לו טובה שנא׳ °וקח טוב ולא עוד אלא שדומ׳
שם כמי שבנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר °ונשלמה
שם פרים שפתינו. ושמא תאמר פרי חובות ת״ל °אוהבם
נדבה: אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב [תנא היה
רבי מאיר אומר] גדולה תשובה שאפילו יחיד שעשה
תשובה

עיון יעקב

עד ולא עד בכלל. שאם פגע בכבוד הי לא מהני תשובה. בזה מקשה ופאמר ר״י דבו׳ דאפי׳ על ע״ז יש תשובה וק״ל: שמקרבת את הגאולה. דהיינו תשובה רק על מצות עשה דהיינו לעשות צדקה ומשפט היא רק מקרבת הגאולה אבל עושה תשובה על הפשעים אלו מרדים מביא גאולה וק״ל וכן בסמוך בתשובת המוחלטים: שמארכת ימיו ושנותיו. דהיינו בעשה״ז ובעה״ב לכך כתיב כפל חיה יחיה:

תשובה מוחלין לו ולכל העולם שנא׳ ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו מהם לא נאמר אלא ממנו היכי דמי בעל תשובה [אמר רב יהודה] כגון שבא דבר עבירה לידו פעם ראשונה ושניה *ופירש הימנה: מחוי רב יהודה באותו מקום ובאותה אשה ובאותו פרק.
כח אמר רב יהודה רב רמי כתיב °מכסה פשעיו לא יצליח
לב ומודה ועוזב וגו׳ וכתיב °אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. לא קשיא כאן בחטא מפורסם כאן בחטא שאינו מפורסם׳ רב זוטרא בר טוביה אמר [רב נחמן] כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו:

כי כשלת בעונך. עונך יחשב כמכשול שהיא שגגה: עליהם [הוא] יחיה. על כל מה שעשה ואף על העבירות: מתפיים ממנו. מקבל היינו פיוסין. השם הרב לדקדק מתפיים בלשון מתפעל: ונשלמה פרים שפתינו. במקום פרים: נדבה. מקובלת ברצון יותר מחובה: ארפא משובתם. של רבים לפי ששב אפי מן היחיד: שבא דבר עבירה לידו. אותה עבירה שנכשל בה כבר: באותה אשה ובאותו מקום. שעבר כבר העבירה: ובאותו פרק. שמתוך שדומה הכל מכל וכל לאותן שנכשל בה כבר יצרו מתגבר עליו ואומר לו ראה פלוני ואותו מקום ואותו פרק הוא קום עשה מה שעשית כבר: כסוי חטאה. שלא נגלה עונו: בחטא מפורסם. טוב לו שיודה ויתבייש ולא יכפור בו׳. בחטא שאינו מפורסם. לא יגלה חטאו וכבוד השם הוא שכל מה שהאדם חוטא בפרהסיא ממעט כבוד שמים הוא: עבירות שבין אדם לחבירו. וגלה לרבים שיבקשו ממנו שימחול לו:

מהרש"א נעשות לו כשגגות כו׳. הכא ודאי דאיכא לפרושי כפשטיה כדלעיל שובו בנים שובבים דמעיקרא כו׳ כפירוש רש"י כשתעשו תשובה מעלה עליכם כאילו תחלת חטא של נערות ושטות עד כאן לשונו ועד"ז אמר דוד חטאת נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכר גו׳ ר"ל אחר שעשה דוד תשובה וקבל עליו יסורין במעשה דבת שבע בקש מהקב"ה חטאת נעורי ופשעי שהם עונות גדולים אל תזכור לי עוד אותן אבל כחסדך זכר לי אותן שיהיו כשגגות נחשבים כפי מדת חסדך ולא כמדת בשר ודם וה"נ כשעוש׳ תשובה מעלה עליו כאילו תחלת עון בשוגג היה אבל בסמוך דקאמר שזדונות נעשו לו כזכיות כו׳ היא לכאורה דבר תמוה דנמצא חוטא נשכר וי"ל דעושה תשובה מאהבה כדמסיק דבהכי איירי ודאי דעושה תשובה גמורה ומוסיף במעשיו הטובים יתר מכדי הצורך לגבי אותו עון והרי אותן מעשים טובים שמוסיף הם נעשי׳ לו כזכיות וקרא דמייתי מוכיח כן שנאמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם חיה גו׳ דמשמע משפט וצדקה שהוסיף לעשות על תשובתו עליהם חיה יחיה ועד"ז יש לפרש במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד ועוד כתבנו בזה ד"א בפ׳ אין עומדין ועד"ז י"ל מ"ש הכתוב דברו גו׳ כי נרצה עונה כי לקחה כפלים בכל חטאתיה מלת נרצה קשה לפי פשוטו גם מלת לקחה דה"ל למכתב לקתה אבל הפירוש כי נרצה עונה שיהיה העון נרצה לזכיות ועד"ז לקחה שכר מצותיה לעתיד כפלים כחטאתיה כיון שהחטא גופיה נעשה זכות: ספק מתפיים בדברים כו׳. ר"ל גם שהוא לא הקניטו רק בדברי׳ ספק אם הוא מתפייס ע"י דברים אלא בממון אבל הקב"ה אדם עובר עבירה בסתר כו׳ דעבירת פרהסי׳ לא שייכי בה פיוס בדברי׳ דעונשו מפורש בתורה אם מלקות ואם כריתות ומיתת ב"ד אבל עבירה בסתר שאין עונשו מפורש הקב"ה מתפייס בדברים דהיינו בוידוי עם התשובה כמ"ש קחו עמכם דברי׳ ושובו גו׳ פרי הובות כו׳. ר"ל דהיינו חטאת ואשם שבא על השוגג וכמ"ש לעיל שזדונו׳ נעשו כשגגו׳ ת"ל כו׳ אוהבם נדבה כפרי נדבה דהיינו בעושי תשובה מאהבה שזדונות נעשו כזכיות: שאפי׳ יחיד כו׳ מוחלין לכל העולם כו׳. נראה לפרש כמ"ש בפ"ק דקידושין לעולם יראה אדם כאילו עולם חצי זכאי וחצי חייב והעולם נידון אחר רובו ואם עושה מצוה אחת אשריו שהכריע את כל עולם לכף זכות ה"נ הכא גם אם העול׳ רובו חייב על ידו אם עשה תשובה גמורה מאהבה הרי עונותיו נעשו כזכיו׳ ובזה הכריע את כל עולם כולו לכף זכות ומוחלין לכל עולם: וניצול הימנה כו׳. אחר ניצול ממנ׳ דהיינו שניצול מיצרו המתגבר עליו כדמסיק באותה אשה כו׳: כאן בחטא שאינו מפורסם כו׳. כפרש"י לא נגלה חטאו כו׳ מה שאדם חוטא בפרהסיא מיעוט כבוד שמים הוא עכ"ל ונרא׳ דלכך בחטא מפורסם קרי ליה פשעיו שהם המרד ובחטא שאינו מפורסם קרי ליה חטאה שמדמה ליה לשוגג כדאמרי׳ פ׳ אמר להם הממונה:

הרי"ף גדולה תשובה שזדונות נעשות וכו׳. יש לדקדק כיון דר"ל עצמו סובר שהתשובה מאהבה עושה זדונות כזכיות כדאמרינן לקמן א"כ למה דבר הושע בתשובה ויראה דקרי ליה מכשול וכו׳. וי"ל שהושע ראה את ישראל שלא עשו תשובה מאהבה אלא מיראה כדכתיב לעיל כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו דהיינו מתוך יראת העונשים ולזה הוכיחם שישובו בתשובה מאהבה שמגעת עד כסא הכבוד לפי שהתשובה שעשיתם עד עכשיו לא עלתה להביא העונות לגדר זכיות אלא כשלת בעונך הועילה להביא העון לגדר מכשול שהוא שוגג. ובזה מתיישב שאמר כי כשלת לשון עבר ולא אמר כי תכשל בעונך והוא מוכיחם להבא שובה ישראל אלא לפי שעד עכשיו כי כשלת בעונך עשית העון מכשול להיותה תשובה מיראת ה׳. ואם עוד תשוב מאהבה יהיו העונות נחשבים לזכיות: גדולה תשובה שמארכת ימים. דייק כפל חיה יחיה לומר שמלבד החיים הקצובים לו במדת ימיו עוד יוסיפו לו חיים מפני שניתוספו לו זכיות דהיינו בתשובה שנעשה לו הזדונות כזכיות והזכיות יוסיפו לו שנות חיים:

תניא אמר ר׳ יוסי ברבי יהודה עבר אדם עבירה פעם ראשונה מוחלין לו. שניה מוחלין לו שלישית מוחלין לו. רביעית אין מוחלין לו שנאמר °כה אמר ה׳ עמוס ב
על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו
ואומר °הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. מאי איוב לג
ואומר וכי תימא הני מילי בצבור אבל ביחיד לא ת"ש הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. תנו רבנן עבירות שהתודה עליהם יום הכפורים זה לא יתודה עליהם י"ה אחר ואם שנה בהן צריך שיתודה עליהם
בי"ה אחר ואם לא שנה בהן והתודה עליהן עליו הכתוב משלי כו
אומר °ככלב שב על קיאו כסיל שונה באולתו ר"א ברי יהודה

עיון יעקב

ה"ד בעל תשובה. כלומר שיהא מובטח בעצמו שלא ישוב עוד לכסלה לזה קאמר שפירש מן העבירה פעם ראשונה ושניה שוב לא יבא תקלה על ידו וכראיתא לעיל דף נ"ח: כתיב מכסה פשעיו לא יצליח. לפי מה שמחלק הש"ס בסוטה דף ל"ב ע"ב דבעבירה חמורת כמו ע"ז נבייש ונתל בעל העבירה כי היכי דנכפר ליה מעיקרא לא קשה מידי רומיא דקראי דהכי גבי פשע כתיב מכסה פשעיו לא יצליח כי היכי דנבייש ונכפר משא"כ. חטא דהוא שוגג אין לו להתבייש ועיין בסוטה דף ז׳ ע"ב: ואם לא שנה בהם והתודה עליהם עליו הכתוב אומר. נראה דטעם של ת"ק כיון שכבר התודה עלי׳ פעם א׳ ראוי להיות מובטח שהקב"ה מקבל ווידוי ותשובתו בפעם ראשון כי חנן חסד הוא ואינו צר להשלרות הרבה כורכן על גבי פרס:

(יהודה) [יעקב] אומר כ"ש (הרי זה) [שהוא] משובח
תלים נא שנאמר °כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד אלא
קדושין פא מה אני מקיים ככלב שב על קיאו כדרב הונא דאמר
סוטה פרק רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו
הותרה לו ס"ד אלא אימא נעשית לו כהיתר. תניא רבי
יהודה בן בבא אומר צריך אדם לפרט את החטא שנא'
שמות לב °אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי
תלים לב זהב רבי עקיבא אומר אינו צריך שנאמר °אשרי נשוי
פשע כסוי חטאה אלא מה אני מקיים ויעשו להם אלהי
ועיין פ' אין עומדין זהב כדרבי ינאי דאמר ר' ינאי אמר משה לפני הקב"ה
רבש"ע בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד
שבלו שפתותיהם מלומר די גרם להם לעשות אלהי זהב:

וחטאתי נגדי תמיד. אני סבור שכפרת לי והרי הוא כאילו לנגדי עומד: וצריך לפרט את החטא. כשהוא מתודה אומר חטא פלוני חטאתי: כדרבי ינאי לא הזכיר העון אלא למעטו ולומר אתה גרמת להם משל לאדם שהיה לו בן נאה והאכילהו והשקהו ותלה לו כיס של דינרין בצוארו והושיבו בפתח זונות מה יעשה שלא יחטא:

מהרש"א פעם ראשונה מוחלין לו כו'. קשה דאמרינן פ"ק דר"ה נושא עון ועובר על פשע תנא דבי ר"י מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה כו' הביא רב אלפס. האי קרא דהכא וחדא מלתא היא ע"ש אבל הוא דבר תמוה דהכא מייתי ליה מקרא אחרינא והתם מקרא אחרינא ואי הוו איירי בחדא מלתא לא ה"ל לאשתמוטי הך דהכא התם ודהת' הכא גם הלשון דהתם מעביר ראשון ראשו' לא משמע דמוחלין לו ג"פ ולולי דבריה' נראה דהך דהתם ודהכא לא בחדא מלתא איירי אלא הך דהכא בחדא עבירה משתעי דאם עשה אותה עבירה ג"פ מוחלין לו דעד ג"פ חשיבא חדא עד פעם רביעית ודומיא דלעיל כיון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה כו' דאיירי בעבירה אחת והתם איירי בעושה עבירה ואח"כ עושה עבירה אחרת אין מעבירין רק אותה העבירה ראשונה וקרא מוכח כן דהתם כתיב עובר על פשע דחדא משמע ודו"ק: כ"ש שהוא משובה שנאמר כי פשעי אני אדע וחטאתי גומ'. נראה לפרש ע"פ מ"ש לעיל בעושה תשובה שזדונות נעשו כשגגות כו' ה"נ ה"ק כי פשעי שהם עבירות גדולות אני אדע שעשיתי כבר והודיתי עליהם והרי הן תמיד גם עתה שנעשו כחטאתי שהן שוגג נגדי וצריך גם עתה להתודות עליהן כמודה על השוגג: אלא מה אני מקיים ככלב כו'. יש לעיין בזה מה קאמר אלא מה אני מקיים דהא כפשטיה יש לקיים בשונה ממש באולתו ועובר בפעם שנית וי"ל דאם נפרש כן לא הוה דומה לכלב ששב על קיאו דמשמע שהקיא כבר אבל עבר פעם שניה דומה לכלב שמקיא פעם שניה ולמאי דמוקי לה בשנה בה הותרה לו יהיה דומה שפיר ככלב שב על קיאו ואינו מאום לו קיאו כן השונה כבר באולתו בעבירה שוב אין העבירה מאוסה לו עוד דהיינו שהותר' ודומה לו כדבר היתר ודו"ק: רע"א א"צ שנאמר אשרי נשוי פשע כסוי גו'. לעיל מוקמינן ליה דוק' בחטא שאינו מפורס' והכא בעגל חטא מפורסם הוא. וי"ל דר"ע סבר דאפילו בחטא מפורס' דטוב לו שיודה על חטאו מ"מ אין צריך לפרט החטא אי נמי סבר כאידך לישנא דלעיל דמחלק בין עבירות שבין אדם למקום ובין עבירות שבין אדם לחברו ודו"ק:

הרי"ף נעשית לו כהיתר. הכוונה לזרז את האדם שלא יהיה שונה באולתו כי הוא קשה לפרוש ממנה אח"כ וקי"ל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה' ומוקי להאי קרא בעבר עביר' ושנה בה וכפי זה ירמוז כאן עבר עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר ודבר של מצוה שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. כך במחשבה רעה של העובר עבירה ושנה בה מצרפה הקב"ה למעשה ועיין בתוספות: צריך לפרט החטא. וקשה דלעיל רמי רב קראי דכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וכתיב מכסה פשעיו לא יצליח ומשני הא בחטא מפורסם וכו'. והשתא ניחא לדברי רבי יהודה שאמר צריך לפרט החטא ויליף מויעשו להם אלהי זהב דהיינו חטא מפורסם. אבל לדברי רבי עקיבא שאמר שאפילו בעגל שהיה חטא מפורסם אשרי כסוי חטאה לא אתי שפיר דהא אמר בחטא מפורסם מכסה פשעיו לא יצליח וכן מאי דמשני רב זוטרא בעבירות שבין אדם למקום אשרי כסוי חטאה לא אתי לרבי יהודה דלרבי יהודה פרסם חטא ויעשו להם אלהי זהב אע"פ שהיה בין אדם למקום. ולרבי עקיבא ניחא. ודוחק הוא דרב תירץ אליבא דרבי יהודה ורב זוטרא תירץ לדברי ר"ע. ואפשר דרב תירץ כאן בחטא מפורסם וכו' בין לרבי יהודה ובין לרבי עקיבא ולרבי יהודה יהיה התירוץ כפשטיה דחטא מפורסם בין מה שבין אדם למקום ובין מה שבין אדם לחברו מכסה פשעיו לא יצליח. ולכך בעגל שהית' מפורסם אע"פ שהיה בין אדם למקום פרט החטא ואמר ויעשו להם אלהי זהב. ולדברי ר"ע יהיה פירוש כאן בחטא מפורסם על עבירות שבין אדם לחברו שבחטא מפורסם צריך לגלות חטאו כדי שיכפר לו ובחטא שאינו מפורסם טוב לו לכסות חטאו ויאמר לא חטאתי לו. אבל לעולם שבין אדם למקום אפילו חטא מפורסם אשרי כסוי חטאה ולא יעיז פניו לומר בפניו שחטא למקום ורב זוטרא נמי תירץ לתרוייהו ולר"ע הוי כפשטיה דבין אדם למקום אפילו בחטא מפורסם יהיה כסוי חטאה. ולדברי רבי יהודה יתיישבו דברי רב זוטרא שחולק בין אדם למקום ובין אדם לחברו דוקא בחטא שאינו מפורסם. ולכך בין אדם למקום יכסנו. אבל בחטא מפורסם אפילו בין אדם למקום צריך לפרט החטא. ועי"ל דרב מיירי אפילו לרבי עקיבא דאמר אינו צריך לפרט לומר בפירוש חטא פלוני חטאתי מ"מ צריך שלא לכסות חטאיו כי מכסה פשעיו ואומר לא חטאתי לא יצליח אלא צריך להיות מודה לומר חטאתי ועוזב ומ"מ אינו צריך לפרט החטא ולפרש החטא שחטא בו וזהו כסוי חטאה בחטא מפורסם אבל בחטא שאינו מפורסם יכסנו לגמרי ויהיה כסוי חטאה לגמרי. ולרב זוטרא בעבירות שבין אדם לחברו לא יכסה בין בחטא מפורסם או שאינו מפורסם כדי שיבקשו ממנו שימחול לו אבל בעבירות שבין אדם למקום יש חילוק בין חטא מפורסם כמו חטא העגל צריך לפרט לרבי יהודה ובחטא שאינו מפורסם יכסנו. ולרבי עקיבא בעבירות שבין אדם למקום יכסה אותם אפי' בחטא מפורסם ובין אדם לחברו צריך לגלות לרבים כדי שיבקשו ממנו שימחול לו:

שני פרנסים טובים עמדו להם לישראל ואלו הם משה
הר"ן ודוד משה אמר יכתוב סורחני שנאמר °על אשר
דברים לב מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר
צין על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל [יען
לא האמנתם בי וכו'] דוד אמר אל יכתוב סורחני שנא'
תלים לב °אשרי נשוי פשע כסוי חטאה משל דמשה ודוד למה"ד
לשתי נשים שלוקות בב"ד אחת קלקלה ואחת אכלה פגי
שביעית זו שאכלה פגי שביעית אמרה להם בבקשה
מכם הודיעו על מה היא לוקה כדי שלא יאמרו על מה
שזו

עיון יעקב

שני פרנסים טובים עמדו לישראל. נראה דלכך קראום עכשיו טובים דגם אלו נתכוונו שניהם לטובת ישראל. כי משה אמר שיכתוב סרחונו כדי שממנו ילמדו ישראל. ק"ו אם מרע"ה שלא קם כמשה על חטא קל כזה נרשם סרחונו עד יום מותו אנו על אחת כמה וכמה שנזהר שלא נבא לידי חטא ודוד שחטא להורות תשובה לישראל ביקש שלא יכתוב סרחונו כדי ללמד לישראל בעלי תשובה שגדולה תשובה שחטא לגמרי נמחק אפילו חטא כא"א ואינו עושה רושם כלל. ועי"ל ע"ד שכתבתי במקום אחר דאם אמרינן תשובה אינו עושה כולו מדין נשאר רושם החטא צריך הוא לבא בגלגול פעם שנית לתקן החטא משא"כ משה שחטאו הי' שמרה פי ה' וזה א"א לתקן ע"י גלגול כי רוקא משה פה אל פה דיבר בו ולא קם כמשה משא"כ דוד ביקש שלא יכתוב סרחונו ויהא נמחל מכל וכל כדי שלא יצטרך לבא בגלגול·

שזו לוקה מיד הביאו פגי שביעית ותלו לה בצוארה והכריז עליה על כך היא לוקה:

הכי גרסינן בספרי משה אמר יכתוב סורחני שנא' יען לא האמנתם בי בכ"מ שנכתב מיתתו שם נכתב סורחנו אלמא ניחא ליה למכתביה זימני טובא: **לשתי נשים שלקו אחת קלקלה.** זינתה והאחת בא למלקי' כך דור המדבר מתים במדבר שהאמינו למרגלים ומשה מת במדבר על שמעו כל המורים אמר יכתב סורחני שלא יאמרו אף אני קלקלתי כמותם: **פגי שביעית.** תאנים שלא בשלו כל צרכן ורחמנא אמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ולא להפסד:

מהרש"א משה אמר יכתב סורחני. אין זה מפורש בקרא שמשה בקש על כך שיכתוב סורחנו אלא כיון דחטאו לא היה רק בינו לבין המקו' ולא היה חטא מפורסם לא הוה לקרא לגלות חטאו אי לאו משום שרצה משה בכך והלשון קצת דחוק שאמר משל דמשה ודוד למה"ד לב' נשים כו' שהמשל אינו אלא למשה ולדור המדבר כפרש"י בשמעתין ובחומש ונראה לפרש שהתלמו' קיצר במשל הזה דאותה שקלקלה אמרה שלא יודיעו סורחנה על מה היא לוקה וזה אינו דומה אלא לדוד שבקש ע"ז כמ"ש אשרי נשוי פשע כסוי גו' אבל דור המדבר אינו דומה כלל שהרי נכתב סרחונם שמתו בעון מרגלים ולא הזכי' בפרש"י דור המדב' אלא משום משה שבקש שלא יחשבו שהוא בכלל דור המדבר:

הרי"ף משה אמר יכתב סורחני וכו'. וקשה מנא לן דמשה אמר יכתב סורחני והרי מה שהזכיר סורחנו הוא מפי הקב"ה שרצה שיכתוב סורחנו והוא כי בספר את כל דברי ה' וגם לגירסת ספרי קשה מנין לנו שמשה אמר שיכתב סורחנו והלא כבר כתב אשר דבר פי ה' אליו יען לא האמנתם וכן מה שהזכי' סורחנו בכ"מ שהזכירמיתתו לא הי' מדעתו אלא מפי הקב"ה ונראה לי לפרש כפי גירסת גמרתינו והדבר קשה לפי גרסא זו למה לא הביא המנקי' שקודם זה שכתוב יאסף אהרן אל עמיו וגו' על אשר מריתם וכן בפרשת פנחס כתיב על אשר מריתם פי במדבר צין לכך אני אומר שנדקדוק הביא כתוב זה של סדר האזינו שהוא במשנה תורה שהם אלה הדברים אשר דבר משה וכאן כפל החטא פעמים לכתוב על אשר מעלתם בי וגומר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל מה שאין כתוב כן בשאר המקומות אלא על אשר מריתם בלבד. וזה יורה להיות אלה הדברים אשר דבר משה כפל לכתוב החטא פעמים כי הוא רצה שיכתב סורחנו כמה פעמים לומר שאין בידו חטא אחר זולת זה. ויש להרחיב עוד ולומר שבפרשת חקת כתיב יאסף אהרן אל עמיו על אשר מריתם פי ולא הוזכר מיתתו של משה. ובפרשת פנחס כתיב עלה אל הר העברים וראה את הארץ ונאספת אל עמיך גם אתה כאשר נאסף אהרן אחיך כאשר מריתם פי ולא כתב שם על אשר מריתם אלא כאשר מריתם לומר לו לא תכנס לארץ ואנכי אמרה את פיך אשר התחננת לפני ליכנס לארץ ישראל כמו שמריתם פי במדבר צין אבל אינו מוכיח כאן שמיתתו היתה על עון זה ובסדר האזינו שהוא בספר משנה תורה שהם אלה הדברים אשר דבר משה ושנה וחזר לכתוב את דברי ה' שאמר לו עלה אל הר העברים לא כתב כדברי ה' שאמר כאשר מריתם פי אלא כתב כאן עלה אל הר העברים ומות שם על אשר מריתם הרי שרצה משה שכל ישראל הוא ידע שמיתתו היתה על עון זה כי לא נמצא עולתי בו מעון אחר זולתה: משל דמשה ודוד לשתי נשים וכו'. אע"פ שלא הביא במשל אלא למשה מ"מ מגילא משמע שהאשה שקלקלה היתה מבקשת שלא יודיעו סורחנה וכן דוד אמר אשרי נשוי פשע כסוי חטאה שלא יודע סורחנו:

מפרסמין את החנפים מפני חלול השם שנאמר° ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ונתתי מכשול לפניו הוא ימות כי לא הזהרתו וגומר. **תשובת** המוחלטין מעכבת את הפורענות ואפילו לאחר שנחתם גזר דינם של פורענות שלות רשעים סופה תקלה והרשות מקברת את בעליה ערום נכנס לה וערום יוצא ממנה ולואי שתהא יציאה כביאה. רב כי הוה נפיק למירן דינא אמר הכי *בצבו נפשאי לקטלא נפיק וצבי ביתי לית (אנא) [הוא] עביד וריקן לביתי איעול ערום אכנס לה וערום אצא ממנה ולואי שתהא ביאה כיציאה כי הוה חזי אמבוהא דאזיל בתריה אמר הכי °אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד רואיו יאמרו איו: מר זוטרא חסידא כי הוה מכתפי לי' בשבתא דריגלא אמר °כי לא לעולם חוסן וגו':

מפרסמין את החנפים. שהם רשעים ומראים עצמם כאילו הם צדיקים אם יש מכיר במעשיו מצוה לפרסמו: **מפני חלול השם.** שבני אדם למדים ממעשיו וסבורים עליו שהוא צדיק ועוד כשפורענות באה עליו בני אדם אומרים מה הועיל לו זכותו: שנאמר ובשוב צדיק וגו'. סיפיה דקרא ונתתי מכשול לפניו אני ממציא לידו חטא גלוי לכל שיכשל בו וידעו את מעשיו: **המוחלטין.** רשעים גמורים: **שלות רשעים סופה תקלה.** מתוך (שלומם) [שלוותם] הם יושבים ומהרהרים בעבירות: **והרשות.** הרבנות: **מקברת את בעליה.** שנאמר וימת יוסף וכל אחיו יוסף תחלה ואח"כ כל אחיו: **ולואי שתהא יציאה.** ממנה בלא חטא כביאה: **נפק לדינא.** להיות דן דין: **בצבו נפשיה.** ברצון עצמו: **לקטלא אזיל.** ליטא עונש חטא שמא ישגה בדין ועל עצמו אומר כן: **וצבי ביתיה לית הוא עביד.** בכל זה לא יעשה לרכי ביתו ולא ישתכר כלום בדבר: **ולואי שתהא ביאה.** כשישוב לביתו בלא חטא כיליא': **אמבוהא.** גדודי בני אדם הולכים אחריו לכבודו: **אם יעלה לשמים שיאו וגו'.** סופיה כגללו לנצח יאבד וכל זה אמר כדי שלא תזוח דעתו: **מכתפי ליה.** זקן היה ונושאין אותו על כתפיהן באלנקי בבית המדרש שלא להטריח את הצבור לקום מפניו:

מהרש"א ערום נכנס. האדם לשררה וערום יצא במותו מן העול' והלואי שתהא יציאה כביאה כו' ה"ג. לפי פרש"י שפירש שתהיה יציאתך ממנ' בלא חטא כביאתך לשררה וכה"ג דרשינן פר' המקבל ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך שתהא יציאתך מן העול' כביאתך לעולם בלא חטא ולקמן גבי דין גרים רש"י בהיפך שתהא ביאה כיציא' שישוב לביתו בלא חטא כיציא' מביתו:

הרי"ף מפרסמין החנפים וכו'. ואע"פ שהקב"ה הבטיח לתת לפניו מכשול שממציא חטא לפניו שיכשל בו וידעו מעשיו וא"כ למה הוצרכו בני אדם לפרסם החנפים כי ה' לא יעזבנו מלפרסמו מ"מ על דיבי' וביני הזהיר המכיר במעשיו לפרסמו מפני חלול ה' שלא ילמדו בני אדם ממעשיו: תשובת המוחלטין מעכבת את הפורענות ואפילו לאחר שנחתם גזר דינם. והא דאמרינן כי אם תכבסי בנתר וגו' נכתם עונך והוא לאחר גזר דין שמא התם בגזר דין שיש עמו שבועה צריך לפרש דהא דאמרינן פ"ק

עיון יעקב

מפרסמין את החנפים מפני חילול השם. עיין בהרי"ף שמקשה למה הוצרכו בני אדם לפרסם החנפים כיון שהי' לא יעזבנו מלפרסמו ונתן לפניו מכשול ע"ש ובאמת לק"מ כי זהו גופא חילול השם כיון שלעיני הבריות הוא חסיד וצדיק ורגלי חסידיו ישמור ולא יאונה לצדיק כל און ונתחלל ש"ש אם אירע מכשול ע"י לכך מצוה לפרסמו מי שיודע בו שאין תוכו כברו: **תשובת** המוחלטין. פי' מהרש"א אפילו תשובת המוחלטין ול"נ לומר דאפשר דוקא תשובת המוחלטין שתשובתן קשה זהו מכפרת יותר ומעכב הפורענות אפי' לאחר שנחתם גזר דינם משא"כ תשובת אחרים אם סבבתי בנתר נכתם עונך לאחר גזר דין וק"ל: **שלות** רשעים סופה תקלה. וכדאיתא להדיא במתני' דבן סורר ומורה שקט לרשעים רע להם ורע לעולם:

פ"ק דר"ה דגזר דין שיש עמו שבועה אינו נקרע והכא מיירי בגזר דין שאין עמו שבועה א"נ דאפילו בגז"ד שיש עמו שבועה אע"פ שאינו נקרע מ"מ מעכבת התשובה את הפורענות שלא להביאו מהרה אי נמי התם איירי בפושעי ישראל בגופן:

פ שם משלי יח °**שאת** פני רשע לא טוב לרשעים שנושאין להם פנים בעולם הזה לא טוב לו לאחאב בן
מלכים א כא עמרי שנשא הקב"ה לו פנים בעולם הזה שנא' °הראית כי נכנע אחאב מלפני [לא אביא הרעה בימיו] (טוב)
משלי יח °להטות צדיק במשפט טוב להם לצדיקים שלא נשא להם הקב"ה פנים בעולם הזה אשריהם למשה ואהרן
במדבר כ שלא נשא הקב"ה להם פנים בעולם הזה שנאמר °יען לא האמנתם בי וגומר הא האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם אשריהם לצדיקים לא דיין שזוכין לעצמן אלא שמזכין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות (הרב') [שכמה] בנים היו לו לאהרן שראוין
ויקרא י לישרף כנדב ואביהוא שנאמר °הנותרים אלא שזכות אבותם עמדה להם אוי להם לרשעים לא דיין שמחייבין עצמן אלא שמחייבין לבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. הרבה בנים היו לו לכנען שהיו ראוין ליסמך כטבי עבדו של ר"ג אלא שחובת אביהם גרמה להם:

שנאמר הנותרים. אלמא אף הם היו ראוים לישרף וניתותרו:

מהרש"א לא אביא הרעה בימיו כו'. מה שנשאו לו פנים שלא בא לו הרעה בימיו לא טוב הוא לו שעי"ז הוסיף רשעו ואיבד עה"ב שהוא אחד מן המלכים שאין להם חלק לעה"ב שכול טוב ואמר להטות צדיק במשפט טוב לצדיק וגומר בקרא לא כתיב טוב ואדרבה אדלעיל קאי לפי פשוטו שגם זה לא טוב להטות צדיק במשפט אבל מדלא כתיב ולהטות בוי"ו החיבור דרשו שהוא מלתא באפי נפשיה שכן ראוי וטוב להטות לצדיקים שמכריעין להם כף מאזנים לחייבם בעה"ז כו' וזוכין לעה"ב כפרש"י שם ומייתי ליה ממשה שלא נשאו לו פנים ובשביל חטא אחד הקל מת קודם זמנו: שנאמ' הנותרים אלא שעמד להן זכות אביהם כו'. זה סותר למדר' שהביא רש"י בחומש פ' עקב ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו זה כילוי בנים כו' ואתפלל גם בעד אהרן והועילה תפלתו לכפר מחצה ומתו ב' וב' נשארו עכ"ל דמזה מוכח אדרבה דבחטא אהרן היו ראוין כולן לישרף אי לאו תפלת משה ובלאו הכי זה המדרש סותר מה שאמרו במסכת ערובין שלא מתו בני אהרן אלא משום שהורו הלכה בפני משה רבן ואיכא למ"ד שתויי יין היו והרא"ם תירץ בזה דהא והא גרמא להו וע"ש בעירובין בחידושינו: עד סוף כל הדורות כו'. לעיל גבי זכות הצדיק ניחא שאמר שמזכין לבני בניהם עד סוף כל הדורות כדכתיב ועושה חסד לאלפי' לאוהבי גו' אבל הכא גבי רשע שאמר שמחייבין לבני בניהם עד סוף כל הדורות קשה דלא מחייבין אלא עד דור רביעי כדכתיב פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים. וי"ל הא דרשעי' מחייבין לבני בניהם עד סוף כו' לאו לענין עונש קאמר דההוא לא הוה אלא עד דור רביעי אלא לענין יחוס קאמר דעד סוף כל הדורות זרעו של כנען הם עבדי' גם אם הוא מעולה וטוב שבעבדי' וראוי ליסמך כטבי עבדו של ר"ג:

הרי"ף שאת פני רשע לא טוב. צריך לדקדק היאך מביאין ראיה מאחאב שלא טוב לו שנשאו לו פנים בעה"ז שנאמר יען כי נכנע אחאב לא אביא הרעה בימיו והרי דבר זה טוב היה שלא באה הרעה בימיו וכן מה טובה נמשכה למשה ממה שלא נשאו לו פנים בעה"ז ונאמר לו יען לא האמנתם ויותר טוב היה למשה אם נשאו לו פנים לקבל תפלתו ואפשר שאילו לא נשא הקב"ה פנים לאחאב לא היה גוזר על בנו לומר בימי בנו אביאנו ומתוך שנשאו לו פנים שלא להביא הרעה בימיו גרם כליה לבניו וז"ש אח"כ הרבה בנים היו לכנען שהיו ראוים להסמך אלא שחובת אביהם גרמה להם וכן לענין החובה שאילו נשא פנים למשה לכנס לארץ לא היה תוחלת לדור המדבר שמתו שם ומתוך שלא נשא פנים היה טוב להם ולמשה דכתיב ב"ה ויתא ראשי עם שהוא יבא עם בני דור המדבר לעתיד לבא כדמיון הרבה בנים היו לאהרן ראוים לישרף אלא שזכות אבותם עמדה להם כן לא היו ראוים דור המדבר לבא לא"י ביום התחיה אלא שזכותו של משה עמד להם וכרמזו שתי חלוקות בכתוב דהל"ל לא טוב שאת פני רשע ומדכתיב שאת פני רשע לא טוב הוא לדרוש מלת טוב לפניו ולאחריו שאת פני רשע לא טוב וגם הוא נדרש טוב להטות צדיק במשפט כלומר שלא לשאת לו פנים אלא להטות דינו לחובה והוא לטוב לו:

כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו מאי טעמא שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן פא שם
שנאמר °כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת. וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה שלא יהא הוא בגן עדן ותלמידו תהלים טז
בגיהנם שנאמר °אדם עשוק בדם נפש עד בור ינוס אל יתמכו בו: משלי כח

אין חטא בא ע"י. הקב"ה מדחה את העבירה מלפניו שלא תבא לידו: כי לא תעזוב נפשי. למדנו שהקב"ה מונע את החטא מלהכשילו. [דקדוק אמיתי כדי שלא לסתור שרש הבחירה, וכן במ"ש הקדוש ברוך הוא מדחה וכו']: עשוק בדם נפש. מחוייב בנפש שאבדה על ידו: אל יתמכו בו. שלא יפול אלא מניחין אותו ויפול בבור בגיהנם:

מהרש"א שנאמר כי לא תעזוב נפשי גו'. פתח בלשון יחיד מדבר בעדו וסיים ולא תתן חסידיך גו' בלשון רבים לנסתר שאמר דוד על עצמו לא תעזוב נפשי להיות חוטא ולבא לשאול כיון דלא תתן חסידיך שהם תלמידי לראות שחת דאין ראוי שיהיה הרב בגיהנם ותלמידיו בג"ע: אל יתמכו בו. פרש"י אל יתמכו בו שלא יפול אלא מניחין כו' ע"ש ובספר משלי פרש"י אל יתמכו בו משמים להספיק בידו לשוב כו' יע"ש:

משנה האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה אחטא ויה"כ מכפר אין יה"כ מכפר. עבירות שבין אדם למקום יה"כ מכפר פב דף פה ע"ב

עיון יעקב

לא טוב הי' לאחאב שנשא לו הקב"ה פנים בעה"ז. שאילו לא נשא לו פנים בעה"ז הי' זוכה לעה"ב ע"י שנכנע אחאב וכן במשה ואהרן להיפך ומתורץ בזה קושית הרי"ף: האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב. עיין בש"ס מה שמתרץ דלמה אמר כפל וכשם גדול א' שמעתי דבפעם ראשון שאומר אחטא ואשוב הייתי אומר שרוצה לקיים מצות תשובה שהוא א' מתרי"ג מצות אבל פעם הבי אין לו תירוץ זה לכך אין מספיקין בידו. ונ"ל דמתני' גופא מתרץ קושיא זו דלכך קתני מתחלה כפל אחטא ואשוב דהיינו א' קאי על עבירות שבין אדם למקום וא' קאי על עבירות שבין אדם לחבירו אבל אצל אחטא ויה"כ מכפר לא קתני רק פעם א' וכא המתני' עצמו מתרץ כי עבירות שבין אדם לחבירו אין יה"כ מכפר כלל לכך לא קתני רק פעם אחת: אין יה"כ מכפר. הא דלא קתני ברישא ג"כ אין תשובה מכפר עיין בפירוש המשניות להרמב"ם שפי' גם לישנא דסיפא ע"ד דאין מספיקין אבל משמעות לשון המשנה אינו סובל פירושו ויותר נראה דברישא גבי תשובה לא רצה לומר אין תשובה מכפר כדי שלא תנעול דלת בפני עושי תשובה אלא שאין מספיקין בידו לבא לידי תשובה משא"כ יה"כ הכא מאיליו וק"ל:

מכפר עבירות שבינו לבין חבירו אין י"ה מכפר עד
שירצה את חברו את זו דרש ר' אלעזר בן עזריה °מכל [ויקרא טז]
חטאתיכם לפני ה' תטהרו עבירות שבין אדם למקום
יה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יה"כ מכפר
עד שירצה את חבירו א"ר עקיבא אשריכם ישראל לפני
מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים
שנאמר °וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל [יחזקאל לו]
טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם ואומר °מקוה [ירמיה יז]
ישראל ה' מה המקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה
מטהר את ישראל: *גמרא אחטא ואשוב אחטא ואשוב [דף פו]
תרי זימני למה לי כדרב הונא (אמר רב) דאמר רב הונא
(אמר רב) כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו
הותרה לו ס"ד אלא אימא נעשית לו כהיתר: אחטא
וי"ה מכפר אין י"ה מכפר לימא מתני' דלא כרבי דתניא
רבי אומר על כל עבירות שבתורה בין עשה תשובה
בין לא עשה תשובה י"ה מכפר אפילו תימא רבי אגב
שאני: רמי ליה רב יוסף בר חבו לרבי אבהו תנן עבירות
שבין אדם לחבירו אין י"ה מכפר עד שירצה את חברו
דכתיב מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו והא כתיב °אם [שמואל א ב]
יחטא איש לאיש ופללו אלהים מאן אלהים דיינא אי
הכי אימא סיפא ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו אלא
הכי קאמר אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ימחול
לו ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו תשובה
ומעשים טובים:

מכל הטאתיכם לפני ה' תטהרו. ולא חטאתיכם שבין זה לזה: [וז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה אחטא וי"ה מכפר אין י"ה מכפר. כמאמרם אין מספיקין בידו לעשות תשובה ולפיכך לא יעזרהו השי"ת שיעשה בלום כפור מה שראוי לו לעשות כדי שיתכפרו לו עונותיו באותו יום ושעיר המשתלח אינו מכפר עבירות שבין אדם לחבירו עכ"ל]: כדרב הונא. דכיון שחטא תרי זימני שוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה לפי שהעבירה דומה עליו כהיתר: לימא דלא כרבי. דאמר אפי' בלא תשובה מכפר: אגב שאני. מאחר שעליו הוא סומך לחטוא אינו מכפר: והכתיב ופללו אלהים. וקס"ד ופללו לשון תפלה ופיוס הוא שהקב"ה מפללו ומפייסו ומכפר עליו: מאן אלהים דיינא. זהאי ופללו מלשון וכתן בפלילים הדיין ישפוט ביניהם: אי הכי. דפללו דקרא לשון משפט ניהו: אימא סיפא מי יתפלל לו. מי ישפטנו בשביל המקום וכי אין שלוחים הרבה למקום ליפרע ממנו: הכי קאמר. אין הכי נמי דפלול דקרא לשון פיוס וה"ק אם יחטא איש לאיש ופללו לחברו וירצהו אלהים ימחול לו ואם לה' יחטא איש מי יתפלל בעדו אם אינו שב מעבירה שבידו כך היה עלי הכהן מוכיח את בניו שישובו מרעתם:

מהרש"א עבירו' שבין אדם למקו' כו'. לדרש זה קאי לפני ה' אחטאתיכם דלעיל מיניה כי ביום הזה יכפר מכל חטאתיכם אשר עשיתם לפני ה' ולא חטאתיכ' שלפני חברו ור"ע דריש אשריכם ישראל לפני מי כולי קאי לפני ה' אסיפא דקרא אתטהרו שהוא עצמו מטהר אתכם שנאמ' וזרקתי גו' ובמדרש ילקוט מסיים ביה ואומר מקוה ה' מה מקוה מטהר כו' והיינו דישראל הם בחטאת' כטמאי מתים דבעו הזאה וטבילה וז"ש וזרקתי עליכם גו' הם מי חטאת בהזייה ומקוה היא הטבילה והיינו שיהיה להם טהרה גמורה על ידי שמוחל להם הקב"ה על כל חטאתיה' וק"ל: לפני מי אתם מטהרין כו'. ולכאורה אין זה מפורש בקרא דמייתי ומה ענין דמיון הטהרה לזריקת מים הוא מבוא' כי טומאת יצה"ר שנקרא טמא כמ"ש לב טהור ברא לי גו' מכלל דאיכא טמא שהוא מסית את האדם לכל הטומאה שהיא טומאת מת כמ"ש צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו וכמו שטומאת מת בעי הזאת מי חטאת וגם טהרה במי מקוה כן בעי בטומאת יצה"ר טהרה לגוף ולנפש וכמו שהזייה היא מן הטהור על הטמא ע"י אחר והטביל' במים ע"י עצמו לפני הטהור כן הדב' הזה וזרקתי עליכם מים גומר הייכו מן הטהור הקב"ה על הטמא לטהר הנשמה וטהרתם מכל טומאותיכ' היא טומאת הגוף וז"ש לפני מי אתם מטהרי' מטומאת הגוף וסמך גם אקר' דמייתי לעיל לפני ה' תטהרו ומי מטהר אתכם מטומא' הנשמה ומפרש לה ונתתי לכם לב חדש היא טהרת הגוף ורוח חדשה היא טהרת הנשמה ועד"ז לב טהור ברא גומר ורוח נכון גומר: ופללו אלקים כו' א"ה אימא כו'. ה"ק אם יחטא כו' עיין פי' הסוגיא בפרש"י והוא דחוק דמי הכריחו לומר דפלל ויתפלל חדא לישנא הוא אם מלשון פלילות ומשפט ואם מלשון תפלה ואימא דפלל מלשון משפט הוא ויתפלל מלשון תפלה הוא ולא תקשי ליה מידי ונראה לפרש דבין המקשה ובין המתרץ מפרשי ליה פלל מלשון משפט והתפלל מלשון תפלה וה"ק והא כתיב אם יחטא איש לאיש ופללו אלקים שהקב"ה דן ביניה' ליפרע מאותו איש שחטא נגד חברו העונש כפי החטא ובמתני' קתני דאין מתכפר לו עד שירצה את חברו ומשני מאן אלהי' דיינא דע"י שדן ביניהם הדיין על מה שחטא נגד חברו נמחל לו ופריך אימא סיפא ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו ועל ידי הדיין אפשר שיתכפר לו כפי העביר' אם עונש מלקות ואם מיתת ב"ד ומשני דה"ק אם יחטא איש לאיש ופללו אלהי' שהדיין דן ביניהם ימחול לו חברו ואין עליו עוד כלום אבל אם לה' יחטא איש מי יתפלל בעדו דמה שפללו הדיין בעונש מלקות או מיתה ג"כ לא יועיל לו כלום עד שיעשה תשובה כדאמרינן לעיל בד' חלוקי כפרה דבעי תשובה עם כל אחד ואחד ודו"ק:

הרי"א עבירות שבין אדם לחברו וכו'. וקשיא לן מה הוסיף עוד ר"א בן עזריה לדרוש יותר מהאמור קודם ואם בא להביא לנו ראיה מהכתוב שאמר לפני ה' תטהרו א"כ לא היה לו לחזור ולומר עבירות שבין אדם למקום וכו' אלא א"ר אלעזר מנין שנאמר מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו ועוד נבאר מה דעתו דר"ע אם בא לפרש או לחלוק כי לא נודע לנו כוונת דבריו ועוד מהו זה שאמר אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין מהו האושר והשבח הזה וכפל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם. ועוד למה הביא ראיה מפסוק לפני ה' תטהרו ולא הביא מפסוק וזרקתי עליכם מים טהורים. וע"ק מאי ואומר מקוה ישראל ה'. ונלע"ד שר"א בן עזריה דרש המקרא ומתוכו שנה לומר שהעבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר ובזמן שיש לו ג"כ עבירות שבין אדם לחברו תלויה כפרת עונותיו שבין אדם למקום עד שירצה לחברו על מה שחטא עם חברו וכיון שהוא מרצה אותו ומפייסו אז הקב"ה מתרצה לו לכפר לו עונותיו שחטא בינו לבין המקום ב"ה וזה הדבר דרש ר"א מדכתיב כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם וחזר לומר לפני ה' תטהרו והרי כבר נאמר לטהר אתכם מה צורך לומר עוד תטהרו אמנם בא לומר כי ביום הזה יכפר י"ה עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' דהיינו עבירות שבין אדם למקום בתנאי שתטהרו אתם בני האדם מעבירות שביניכם לביניכם דהיינו עבירות שבין אדם לחברו ואם לא תטהרו בעבירות שבין אדם לחברו גם י"ה לא יכפר לטהר אתכם מכל חטאתיכם

עיון יעקב

אשריכם ישראל. כלומר כיון שמעמיד הקב"ה בעצמו לטהר אתכם ויהי' גאולה שלימה שאין טומאה גלות אחריו ונתן לכם לב חדש:

חטאתיכם לפני ה' שהם בין אדם למקום וזהו שאמר את זו דרש רבי אלעזר שהוא הדקדוק הזה שדייק בכתוב: אמר ר"ע. כ"ל דר' עקיבא פליג אדרשא דרבים ר"א וסבר שמה שאמר הכתוב לפני ה' תטהרו הוא שבח הכתוב לשבח לישראל ואומר כיון שביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם אשריכם ישראל כי לפני ה' תטהרו שהוא לומר דעו מעלתכם ואומר שלכם לפני מי אתם מטהרים לפני אדון עולם ה' אשר בחר בכם להיות קרובים אליו וא"כ אע"פ שלא ירצה האדם לחברו בעבירות שבינו לבינו אין טהרתן של ישראל תלויה בכך וראיה לדבר שאין טהרת ישראל תלויה בכפרת אדם לבין חברו שהרי מי מטהר אתכם אביכם שבשמים כי הוא המטהר ולא האדם וכיון שכן האיך תתעכב טהרת הקב"ה בשביל האדם שאין בידו לטהר ושמא גם לחטאתו שחטאים לחברו יטהר הקב"ה אתכם לכולכם לחוטא עם חברו ולחברו שחטא עמו הלא הוא אביכם של כולכם הוא המטהר אתכם מכל גלוליכם אשר חטאתם כולכם אע"פ שלא ירצה לחברו. ועוד ירמוז מי מטהר אתכם אביכם שבשמים כלומר דלא תימא שי"ה הוא המכפר דמשום הכי תיסק אדעתין למימר דאין י"ה מכפר במקלת ובזמן שאין בידו של אדם עבירות שבין אדם לחברו אז י"ה מכפר עבירות שבין אדם למקום אבל בזמן שלא נתכפרו עבירות שבין אדם לחברו גם אין י"ה מכפר במקלת דהיינו עבירות שבין אדם למקום אלא המטהר אתכם אינו י"ה אלא הקב"ה שהוא אביכם שבשמים הוא המטהר אתכם וכיון שהקב"ה הוא המטהר הוא יטהר על עבירות שבין אדם למקום אע"פ שלא רצה את חבירו ואינו מעכב טהרתו של הקב"ה על עבירות שחטא למקום שנאמר וזרקתי עליכם וטהרתם מכל חטאתיכם הרי כאן שהקב"ה הוא המטהר וכיון שכולכם זקוקים לטהרתו איך תהיה תלויה טהרת האדם בשביל מה שחטא עם חברו וכ"ת גם מהאי קרא איכא למימר דאין הקב"ה מטהר אפילו עבירות שבין אדם למקום עד שירצה את חברו דכתיב וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם ונדרש הטהרה בהאי קרא הוא לדרוש בזמן שאתם ביניכם לבין חביריכם תהיו לרצויה טהרתם דהיינו שירצה האחד לחברו אז ומכל גילוליכם שביניכם למקום אטהר אתכם לזה הביא פסוק אחר ואומר מקוה ישראל ה' הרי כאן שהקב"ה מטהר לישראל כמקוה ומה מקוה מטהר כל מיני טמאים דאע"פ שיש טומאה חמור כגון זב שצריך להביא קרבן כדי לאכול בקדשים ולא הועיל לו הטבילה בעשה ואע"פ שאינה מועילה הטבילה לענין הקרבן מ"מ מועילה לענין הטומאה ומה מקוה מטהר כל הטמאים אפילו שהם זקוקים עדיין להביא קרבן גם הקב"ה מטהר את ישראל אע"פ שעדיין הם זקוקים לכפרת חברו שירצהו מ"מ אין זה מעכב לזה והקב"ה מטהר את ישראל בין שיהיו מרוצים לחבריהם ובין שלא יהיו מרוצים ויש לתת סמך לסברת ר"ע שהרי אמרו בברייתא רבי אומר י"ה מכפר אע"פ שלא עשה תשובה וא"כ ק"ו אם י"ה מכפר עבירות שבין אדם למקום אע"פ שלא עשה תשובה לפני הקב"ה כ"ש שיכפר י"ה אע"פ שלא עשה תשובה מהעבירות שבין אדם לחברו דהיינו לרצות את חברו: אחטא ואשוב תרי זימני כדרב הוא עבר עבירה ושנה בה וכו'. ותימא דא"כ הל"ל האומר אחטא ב' פעמים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ונראה לי דלא מיירי דאמר אחטא ואשוב אחטא ואשוב הכל בבת אחת לפי שכל שלא חטא ב"פ במעשה ובפועל לא סגי אמירתו למנוע ממנו התשובה. ועל כרחין הכי מפרשא דאמר אחטא ואשוב וחטא ועשה תשובה וחזר פעם אחרת ואמר אחטא ואשוב וחזר וחטא אין מספיקין בידו בפעם השניה לעשות תשובה לפי שעבר ושנה ונעשה לו כהיתר כי הוא חושב שכיון שעשה תשובה בפעם האחד לא תזכר לו חטאתו עוד ואין בידו אלא החטא שחטא עכשיו לכך אין מספיקין בידו לעשות תשובה וחטאתו נגדו תמיד אבל האומר אחטא וחטא וחזר ואמר אחטא אין מונעים ממנו התשובה אף על פי שחטא כי אינו נעשה לו כהיתר אלא תשובה לחטוא אחר שעשה תשובה מהחטא הראשון אבל כל שלא עשה תשובה אף על פי שחטא ק' פעמים זה אחר זה מספיקין בידו לעשות תשובה על כל החטאות שחטא: רמי ליה רב יוסף תנן וכו'. וקשה למאי דס"ד דפללו הוא ל' תפלה ופיוס שהקב"ה מפללו ומפייסו ומכפר עליו הוה ליה לאקשויי נמי איך הוא אומר ואם לה' יחטא מי יתפלל לו דמשמע שאין לו פיוס וכפרה שהרי בעבירות שבין אדם למקום י"ה מכפר ואיך אמר המקשה הי הכי אימא סיפא דמשמע שעכשיו שדרשנו ופללו אלהים לשון משפט נתחדשה קושיא זו. וע"ק למסקנא דרבים מלי פיוס וה"ק אם יחטא לחברו ופייסו לחברו לרצותו אלהים ימחול לו א"כ גם אם יחטא לה' ויפייסנו בתחנונים ותשובה בודאי שימחול לו והיכי קאמר ואם לה' יחטא איש מי יפייסנו דאין לומר דמיירי אם לה' יחטא ולא יעשה תשובה מי מפייסנו לפי דכיוצא בזה אם לא יפייס גם לחברו לא ימחול לו וע"ק דקאמר ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו תשובה ומעשים טובים ואמאי לא קאמר מי יתפלל לו י"ה כדתניא יו"ה מכפר עבירות שבין אדם למקום וכ"ת שאין י"ה מכפר אלא עם התשובה כדתנן לעיל מיתה וי"ה מכפר עם התשובה מ"מ תשובה נמי לבדה איכא מכפרת כדאמרי' בד' חלוקי כפרה שהיה, רבי ישמעאל דורש עבר על מצות ל"ת ועשה תשובה תשובה תולה וי"ה מכפר ולמה הזכיר כאן תשובה ולא הזכיר י"ה ונראה דמעיקרא ס"ד לדרוש ופללו לשון תפלה ופיוס שהקב"ה מוחל לו בי"ה עבירות שבין אדם לחבירו אע"פ שלא ירצה את חברו ולא נתפייס עדיין מ"מ כיון שאין בידו עבירות שבין אדם למקום אלא בין אדם לחברו הקדוש ב"ה מוחל לו בי"ה כיון שלבו לשמים ואם לה' יחטא איש דהיינו שחטא למקום ולא עשה תשובה מי יתפלל למחול לו כיון שלא פייסו למקום בתשובה כ"ש למי שיש בידו שתים בין אדם למקום ובין אדם לחבירו ולא עשה תשובה והלואי ימחול לו מה שבינו למקום בלבד ולא ימחול לו אלו ואלו ועלי היה מוכיח על עבירות שבינם לישראל שהיו קניהם ובא נער הכהן ואמר ולקחתי בחזקה וגם היה בידם עבירות שבין אדם למקום לאכול קודש בהקטרת אימורין אשר לא צוה ה'. אי נמי כהי דמכפר עבירות שבין אדם לחברו כשאין בידו עבירות שבין אדם למקום אבל כשחטא ג"כ למקום הקב"ה מלפה ורואה אם נתחרט ממה שחטא לחברו ופייסו הוא יורה שנתחרט על מה שחטא למקום ומכפר לו ואם לאו לא ולמאי דמשני שעבירות שבין אדם לחברו הדיין ישפוט ביניהם מקשה אי הכי דפילול הוא ל' משפט אימא סיפא אם לה' יחטא איש מי ישפוט והרי כמה שלוחים יש למקום ליפרע ממנו ומסיק דלעולם הוא ל' פיוס וה"ק אם יחטא איש לאיש ופייסו לחברו על ידו או על יד זולתו שירצהו למחול לחברו גם אלהים ימחול לו לפי שהקב"ה אינו מוחל לו עד שיתרצה חברו אבל אם לה' יחטא איש מי יתפלל לו זולתו שאם אין הוא לו מי לו שאין הקב"ה מוחל לבני אדם שיפייסוהו אלא החוטא בעצמו שישוב להקב"ה והי' מתפייס ממנו ומוחל לו וכיון שהוא דבר תלוי באדם עצמו ראוי לו לשוב ולקרב כפרתו ולזה לא הזכיר כאן י"ה לפי שהוא בא להוכיח על מה שהוא תלוי בידו של אדם שלא יתרשל וימנע הטוב מעצמו ואם בא להזכיר יום הכפורים יתרשל האדם מהתשובה כיון שהמחילה תלויה בזמן עד שיבא י"ה ולזה כיון רש"י ז"ל שכתב כך היה עלי הכהן מוכיח את בניו שישובו מרעתם' והם דברים יתרים לכאורה אבל בא ליישב מה שדקדקנו שאיך אמר מי יתפלל לו תשובה ומע"ט ולא הזכיר י"ה לזה אמר שכיון שעלי בא להוכיח לבניו לא הזכיר בדברי תוכחתו אלא מה שהוא בידם של בניו לשוב מחטאם והיה אומר להם אם לה' יחטא איש מי יעמוד להליץ בעדו אלא תשובה ומעשים טובים שהוא בידו של אדם לשוב מחטאתו ולכך שובו שובו מדרכיכם הרעים ולכך לא הזכיר בדברי תוכחתו יו"ה לפי שבזה יתרשלו מלשוב מהרה עד י"ה כי י"ה יכפר עליהם. ועוד רמז עלי לבניו כשהיה מוכיחם שאין בידו להתפלל בעדם שיכפר ה' להם חטאתם בעבור כי אם לה' יחטא איש אין אדם זולתו יכול להתפלל בעד חטאתו לכך היה עלי מוכיח את בניו שישובו מרעתם כי בעונם תלויה כפרתם אם יעשו תשובה מרעתם ואפשר שבכלל תוכחתו לבניו היה על עבירות שבין אדם לחברו ובין אדם לה' שבכולם היה מוכיחם שישובו מרעתם:

אמר רבי יצחק כל המקניט את חבירו אפי' בדברים פג שם
צריך לפייסו שנא' °בני אם ערבת לרעך תקעת משלי ו
לזר כפיך נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך עשה ב"מ פרק המקבל
זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס ב"ב פרק גט פשוט
ורהב רעיך אם ממון יש לו בידך התר לו פסת יד ואם ע"ש רש"א
לאו הרבה עליו רעים. אמר רב חסדא וצריך לפייסו
בשלשה שורות של ג' בני אדם שנאמר °ישור על איוב לג
אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי: א"ר
יוסי בר חנינא כל המבקש מטו מחבירו אל יבקש ממנו
יותר מג' פעמים שנאמר °כה תאמרו ליוסף אנא שא בראשית
נא

עין יעקב

וצריך לפייסו בג' שורות. נראה דהכל מכוון לנמספר ג' כנגד נפש רוח ונשמה שהקניט אותם:

נא פשע אחיך וחטאתם וגומר [ועתה שא נא] ואם מת אמר ר' יוסף בר חבו מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו ואומר חטאתי לאלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו:

בני אם ערבת לרעך וגו'. בשביל זר לערבו בממון: או אם נוקשת באמרי פיך. שהקניטתו בדברים: עשה זאת והנצל כי באת בכף רעך. על עסקי ממון לך התר פס ידך ופרע לו. ועל מוקש אמרי פיך אם הקניטתו רהב רעך: הרבה עליו רעים. לבקש ממנו מחילה רעיך בתרא דקרא כתיב מלא לפי שהוא לשון רבים: בג' שורות. ג' פעמים יפייסהו בג' אנשים בכל פעם שנא' ישור לשון שורה ואין שורה פחותה מג' בני אדם: חטאתי. הרי פעם אחד: וישר העויתי. הרי שנים: ולא שוה לי, הרי ג': אנא שא נא ועתה שא נא. אין נא אלא לשון בקשה:

מהרש"א בג' שורות כו'. עיין פירש"י ואין כאן הוכחה דאימא כל זה אומר בפ"א בשורה אחת של ג' אנשים והר"ן פי' דסמיך אהא דבסמוך דרשינן מאנא שא נא ועתה שא נא וגו' דההוא ודאי משמע ג"פ ונראה הטעם בזה דיותר מתפייס האדם בג' פעמים בכל פעם בג' אנשים משיתפייס האדם בפ"א גם ע"י ט' אנשים וכן מלינו ביעקב שאמר ורוח תשימו בין עדר ובין עדר וגו' ויצו את הראשון לאמר גו' ויצו גם את השני גם את הג' גומר דאינו דומה מתפייס בג"פ למתפייס בפ"א ורש"י פי' של ע"פ המדרש טעם אחר וק"ל: אל יבקש יותר מג"פ. ופרש"י אין נא אלא לשון בקשה עפ"ל ר"ל אין נא האמור פה אלא לשון בקשה אבל יש נא בהוא לשון עתה דלפי התרגום גם בכאן הוא מלשון עתה שתרגומו וכען שבק אבל התלמו' ימאן בזה דא"כ הוה כפול וכיון דחד מהם ע"כ הוה ל' בקשה אית לן למימר דכולהו מלשון בקשה דלריך ג"פ לבקש וי"ל מנ"ל לילף מהכא דאל יבקש יותר מג"פ ואימ' אם לא נתרלה להם יוסף בפעם ג' היו מבקשים ממנו יותר מג"פ וי"ל דהא ודאי יוסף נתרלה להם בפ"א וא"כ הא דכתיב הכא הבקש' ג"פ נא על כרחך לאשמעינן שאילו לא היה נתרלה בפ"א היו מבקשין ממנו יותר עד ג"פ ומינה לדעלמא שאל יבקש יותר מג"פ:

הרי"ף המקניט לחבירו וכו'. לכאורה נראה שמה שהזכיר בפסוק הערבנות ענין המקניט לחבירו דהיינו נוקשת באמרי פיך לפי שמתוך שילא ערב בעד רעהו ותובעו ממון שלא הלוה לו הוא בא להקניטו בדברים ולזלזלו ולכתוה כאן שנלבד פרעון הערבנות שהוא התרפס התר פס יד לפורעו מכל מקום גם תבקש ממנו מחילה והרבה עליו רעים לפייסו על אמרי פיך שזלזלת בו ולריך לפייסו בשלש שורות שנאמר ישור על אנשים וכו'. ולע"פ דבקרא דורהב רעך לא הוזכר שלש שורות ורש"י ז"ל פי' רעיך כתיב מלא לפי שהוא ל' רבים ע"כ ועדיין לא הוזכר כאן ג' שורות מ"מ כיון דכתיב הרבה עליו רעים ולא ידענו כמה יהיו הרבה רעים ומלינו במקום אחר שהזכיר ג' שורות של בני אדם לענין פיוס ומחילת חטא ילמד סתום מהמפורש לומר שהרבה עליו רעים הם השלש שורות הכתובות שם: המבקש מטו וכו'. שנאמר כה תאמרו ליוסף לריך לומר דאנא קשיא' חד ושא נא הוא ב' ועתה שא נא הוא פ"ג ואין להקשות דנהי דמלינו שבקשו ממנו ג"פ אבל מנין לנו עכוב שלא יבקש ממנו יותר מג"פ לפי שאם יש רשות לבקש יותר מג' פעמים שלא נתפיים א"כ היה להם לחוש שמא לא יתפיים יוסף בג' פעמים והיה להם לומר אביך לוה וגו' כסדר כל הפעמים שיש לבקש ממנו ולמה לא אמרו לו שנוה אלא שלשה פעמים של בקשה אלא ודאי שהשלשה פעמים הוא הגדל היותר גדול שאפשר לבקש מהאדם ואם תפסו אותו הגדר שעליו אין להוסיף ואמרו ג"פ לי בקשה:

רבי ירמיה הוה ליה מלתא לרבי אבא בהדיה אזיל פד ע"א ויתיב אדשא דר' אבא נפקא אמתיה ושדיא לה כנושא מיא אקיקלתא מטא זרזיפי דמיא ארישיה אמר עשאוני אשפה וקרי אנפשיה מאשפות ירים תהלים קי"ג אביון שבקיה וקאזיל שמע רבי אבא נפק אבתריה אדהכי הדר רבי ירמיה אפיה ואתא בתריה א"ל לא צריכא השתא עלי רמי דכתיב לך התרפס ורהב רעיך רבי זירא כל מאן דהוה ליה מלתיה בהדיה הוה ממציא ליה נפשיה חליף ותני קמיה וממציא ליה כי היכי דניתי וניפוק ליה מדעתיה: משלי ו

הוה ליה מלתא לרבי אבא בהדיה. ר' אבא היה לו להתרעם על רבי ירמיה שחטא לו אזל ר' ירמיה יתיב אדשא דר' אבא: זרזיפי דמיא. המזת טיפי שופכין שהיתה השפחה שופכת: ממציא נפשיה. לפני מי שחטא לו אולי יבקש ממנו מחילה וימחול לו: חליף ותני. עובר ושונה ומשלש פעמים רבות:

רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא אזל י"ב ירחי פה ע"א שתא לא אתא כי מטא מעלי יומא דכפורי ולא אתא אמר איזיל אנא לפייסיה פגע ביה רב הונא א"ל היכא קאזיל מר א"ל לפיוסי לפלניא אמר אזיל אבא למקטל גברא אזל קרא אבבא א"ל (אבא את) זיל לית לי מלתא בהדך הוה קא פליג רישא אישתמיט נרגא מחייה ארישיה וקטליה:

בהדי טבחא. הטבח חטא לו: קאזיל אבא למקטל נפשא. עכשיו הוא מענישו למות: פליג. תבר: רישא. משבר עלמות ראש בהמה: נרגא. שלף הגרזן מן העץ:

מהרש"א רב ה"ל מלתא בהדי' ההוא טבחא כו'. כפרש"י שהטבח חטא לו ודקאמר איזיל אנא לפייסי' כו' לפי דעת הטבח אמר כן ע"כ נענש הטבח שהוא חטא נגד רב והיה לו לפייסיה לרב אבל רב ז"ל בכבודו נילך אללו לפייסיה גם שזלזל ברב לקראו בשמו אבא:

רב הוה פסיק סידרא קמיה דרבי אתא רבי חייא הדר פו ע"א לרישא עייל בר קפרא הדר לרישא אתא ר' שמעון בר רבי הדר לרישא אתא רבי חנינא ברבי חמא אמר ליה כל דאתי נימא הדר לרישא נקט רבי חנינא מלתא בהדיה אזל רב לגביה תריסר מעלי יומא דכפורי ולא אפייס והיכי עביד הכי והאמר רבי יוסי בר חנינא כל המבקש מטו מחברו אל יבקש ממנו יותר מג' פעמים רב שאני ורבי חנינא היכי עביד הכי והאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו אלא ר' חנינא חלמא חזא ליה לרב דזקפי ליה בדקלא וגמירי מאן דזקפי ליה בדקלא רישא הוי אמר אדחיה ולא נבחיין:

סידרא

עיון יעקב

ועתה שא נא. וליכא למימר משום דעשו לו שלשה דברים היינו הפשעה כתונתו והשלכתו לבור והמכירה לכך ביקשו ממנו מחילה ג' פעמים די"ל מדפיים להם אלהים חשבה לטובה כי למחיה וגו' משמע דלא הזה קפידתו רק על המכירה ושאר דברים שעשו לו כבר פילס להם לפחד הגביע ותפיסת שמעון וק"ל:

סידרא. פרשה מקרא של נביאים או של כתובים: אתא ר' חייא. וגם הוא היה חפץ לפסוק עמו וחזר בשבילו לראש הפרשה: רב שאני. מחמיר היה לעצמו: הלמא הזי ליה לרב. ראה חלום על רב שתלאוהו בדקל והוא סימן כשיאות ראש וגדולה ורבי חנינ' ראש ישיבה היה כדקאמר רבי בשעת פטירתו חנינא ברבי חמא ישב בראש וכשראה חלום זה לרב דאג למות לפי שאין מלכות נוגעת במלכות חברתה אמר אדחייה מהכא ויברח לבבל מפני ושם יהיה לראש ולא נדחין למות בשבילו:

מהרש"א רב שאני כו'. עיין פרש"י אבל התלמוד התם ולא פירש ונראה שסמך אדלעיל דרב שאני דאפי' לטבח שחטא לו אזל הוא לפייסיה וכ"ש לגבי רבי חנינא:

פז
יו פה
תנו רבנן הרואה קרי ביה"כ יורד וטובל ולערב ישפשף תנא (דבי רבי ישמעאל) [תנא קמיה דרב נחמן] הרואה קרי ביה"כ עונותיו מחולין והא תניא עונותיו סדורין לו מאי סדורין סדורין לימחל תני (תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק) [דבי ר' ישמעאל] הרואה קרי בי"ה ידאג כל השנה כולה ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא אר"נ בר יצחק תדע שכל העולם כולו רעב והוא שבע כי אתא רב דימי אמר אמרי
אמר זה הובא במסכת תענית במערבא מפיש חיי סגי ומסגי: תנו רבנן אדם שיש בידו עבירה ומתודה ואינו חוזר בה למה הוא דומה לאדם שתופס בידו שרץ שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה זרקו מידו מיד עלתה לו טבילה
משלי כו מיכה ג שנאמר °ומודה ועוזב ירוחם ואומר °נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים:

הרואה קרי בי"ה. ולא במתכוין: עונותיו מחולין. סימן טוב הוא יראה זרע יאריך ימים: ידאג כל השנה כולה. שמא לא קבלו תעניתו והשביעוהו במה שבידם להשביעו כעבד המוזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו: ואם עלתה לו שנה. שלא מת מובטח לו שיש בידו מעשים טובים שהגינו עליו ובן העולם הבא הוא: תדע שהרי כל העולם כולו רעב. מתענים: והוא שבע. לא נתענה בזאת ושלא מדעתו השביעוהו ואע"פ כן עלתה לו שנה יש לדעת שצדיק גמור הוא: מפיש חיי. זה שראה קרי בי"ה: סגי ומסגי. בבנים ובני בנים שכך הסימן יראה זרע יאריך ימים: שיש בידו עבירה. גזל ואינו חוזר לשלם: נשא לבבנו אל כפים. צריך לישא הלב לשמים כלומר שיחזור מקלקולו:

מהרש"א והתניא עונותיו סדורין כו'. ק"ק אמאי לא קאמר כדלקמן עונותיו סדורין ממש ולכך ידאג כל השנה ודקתני עונותיו מחולין ע"כ איירי בעלתה לו שנה ויש ליישב: שהרי כל העולם כולו רעב כו'. נראה לפרש דקאי אתרתי דלכך ידאג כל השנה דשמא מן השמים השביעוהו כעבד המוזג כו' ואם עלת' לו שנה הרי מעשים טובים יש בידו ולא השביעוהו מן השמים אלא דלא צריך לתענית כלל ובקרי הראו לו לסימן יראה זרע ויאריך ימים:

הרי"ף ואומר נשא לבבנו כו'. י"ל מאי ואומר ואפשר לומר דמקרא דמודה ועוזב משמע שכיון שעוזב העבירה שבידו דסיים שחזר ושלם הגזלה שבידו ירוחם אבל לאחר שעזב העבירות שבידו בשעת הוידוי ושלם את הגזלה אע"פ שיחזור אח"כ לקלקולו ויגזול שנית נמחלו עונותיו הראשונים לזה הביא ואומר נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים שצריך שיכיר לבו לשמים שיחזור מקלקולו ולא ישוב עוד לגזול וזו היא התשובה המעולה:

הדרן עלך מסכת יומא

סוכה פרק ראשון סוכה

מסכת סוכה

א
יו ה
תניא רבי יוסי אומר מעולם לא ירדה שכינה למטה (מעשרה) ולא עלה משה ואליהו למרום שנא'
תלים קטו °השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. ולא ירדה
שמות יט שכינה למטה והכתיב °וירד ה' על הר סיני למעלה
זכריה יד מעשרה טפחים והכתיב °ועמדו רגליו ביום ההוא על
הר הזיתי' למעלה מעשרה טפחי' ולא עלה משה ואליהו
שמות יט למרום והא כתיב °ומשה עלה אל האלהים למטה
מלכים ב ב מעשרה והכתיב °ויעל אליהו בסערה השמימה למטה
איוב כו מעשרה והכתיב °מאחז פני כסא פרשז עליו ענגו ואמר
סכה ה רבי תנחום מלמד שפירש שדי מזיו שכינתו ועננו עליו
ר"ע ועי"ש רש"י [למטה מעשרה] מ"מ מאחז פני כסא כתיב דאשתרבובי
אשתרבב ליה כסא עד עשרה ונקיט ביה:

למעלה מעשרה טפחים. תירוצא הוא: שפירש שדי מזיו שכינתו. פרשז נוטריקון קא דריש:

לא

עין יעקב

הרואה קרי ביה"כ עוונותיו מחולין לו. לפי שהגא מעונה בה' עינויים ואינו מהרהר בעבירה ומ"מ רואה קרי הוא בודאי שעונותיו סדורין לפניו והטאתו נגדו תמיד בודאי שהרהר תשובה בכל לבו ונטהר ביה"כ זה לכך טומאתו נדחה לחוץ כדי שיהא טהור לגמרי ולכך ידאג כל השנה דאולי אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי שימות באותה שנה לכך הרהר בתשובה ואם עלתה לו השנה ואפ"ה הרהר בתשובה בכל לבו מאהבת ה' ולא מאימת יראה ע"כ מובטח שהוא בן עה"ב ויראה זרע יאריך ימים:

מעולם לא ירדה שכינה למטה מיו"ד. דהיינו מיום שעלתה כי מתחלה היתה עיקר השכינה בתחתונים כ"אי' ברבה בראשית פי' י"ט על פסוק מתהלך בגן לרוח היום כיון שחטא אדה"ר נסתלק השכינה למעלה ולכך מדקדק הקרא הארץ נתן לבני אדם משא"כ בימי אדה"ר היתה הארץ גם כן לה' והא דשיב לא ירדה לרשות דלמטה שהות מי"ד י"ל משום דמעלין בקדש ואין מורידין ומדכתיב בתר קרא השמים שמים וגו' כך הארץ שנתן לבני אדם לא עלה למעלה רק למטה מעשרה:

הריטב"א לא ירדה שכינה למטה מעשרה. שמעינן דלמעלה מעשרה רשות אחרת הוא שהרי ארון ט' וכפורת טפח הרי כאן עשרה וכתיב ונועדתי לך שם וירושלמי מייתי מג"ש נאמר כאן דבור ונועדתי לך שם ודברתי ונאמר להלן כי מן השמים דברתי עמכם מה דבור להלן רשות אחרת אף דבור כאן רשות אחרת עכ"ל הריטב"א ז"ל למדתי מזה כוונת המאמר כי אע"פ שהזכיר בשכינה וירד על הר סיני וכן ועמדו רגליו על הר הזיתים אין הירידה לרשותינו ממש אלא לרשות גבוה על רשות שלנו והוא קרוב אל רשותינו וכן מה שנאמר במשה עלה ובאליהו לא שעלו למעלה ממש אלא שהמת שעלו לעמוד ברשות גבוה עלינו אבל הוא רשות למטה מעשרה בערך אל השמים רוצה לומר שיש עשרה מן השמים אל המקום שעמדו בו וא"כ עלו אל רשות עליון בערך על עצמנו ותחתון למטה מן השמים ברשות היותר קרוב לשמים ועל יסוד פשט זה אפשר שרמז ליה מינים שבנים ואלהים אנת יכחנו בדרך אמת:

מהרש"א ולא עלה כו'. פירש"י פרק הפועלים: *יו"ד ה"א מלמעלה כו'. שם של ד' היה כתוב בו ולא נקט התכא בגולתיה רק חלי שם ולדברי התוס' ניחא דלא נקט התנא השם שלם בארבע אותיותיו משום דהוה הוגה השם באותיותיו דאסור ואין לו חלק לעה"ב. ולפ"מ שכתבו התוספו' דלא אמרו הוגה באותיותיו אלא בשם של מ"ב מ"מ איסורא נמי איכא בשם של ד' כדאמרינן לעלם כתיב. וטעם הענין שאין זה כבוד השם שיהיה קדם למ"ד כתוב קודם השם בשיטה אחת ולהקדים השם קודם לקדם למ"ד אין זה דרך קריאתו אבל קדם למ"ד בתחלת שיטה התחתונה ושם בסוף שיטה העליונ' הוה שפיר דרך קריאתו כמ"ש התוספות וא"ל דבכמה מקומות בתורה שמקדימין דברים אחרים לפני השם בשיטה אחד וכבר אמרו במסכת ידים שהשיבו הפרושים למין הגלילי שכותבין המושל ולמעלה ואת השם ולמטה' שנאמר ויאמר פרעה מי ה' אשר וגו' דהתם כיון דיש בתורה קיפור דברי לפני השם ולאחריו אין לחוש בקדימתו ובלמעלה מעה"כ הכא בלין דלא כתיב ביה רק תיבה אחת והשם יש לחוש בקדימת התיבה לפני השם משום דרך קריאתו כתבו בב' שיטות דרך קריאתו כמ"ש התוספות:

הרי"ף והא כתיב ומאחז פני כסא וכו' ואמר רבי תנחום וכו'. תימה למה הביא הא דרבי תנחום בתוך מה שהקשה מדכתיב ומאחז פני כסא וי"ל שלפי שהיה אפשר לדחות שהעביר הכסא אצל משה ואמר לו אחוז בכסא כבודי ואחז בכסא לכך חזק הקושיא ואמר דמאחז הוי כפשוטו שעלה למרום ומול פני הכסא ואחז בכסא דמדכתיב פרשז שהוא נוטריקון פירש שדי זיו שכינתו עליו ואם הוריד הכסא למטה בארץ אצלנו איך פירש זיו שכינתו עליו שהרי השכינה לא ירדה למטה מי' ומהכי לאוד ליכא לאקשויי מידי דילמא מלמעלה פירש שדי זיו שכינתו עליו על משה שיהא חופף עליו מהמלאכים שבאו להורגו ובראותן ענן פרוש עליו רחקו ממנו אבל מ"מ קשיא מ"ש ומאחז פני כסא שאחז כסא וא"א לומר כן שאחז משה בכסא והיתה השכינה עליו אלא בהיותו אצל הכסא למעלה ועשני נהי שלא ירד הכסא למטה אבל משה לפי שא"א לומר פירש שדי זיו שכינתו עליו וענן שהשכינה לא ירדה לארץ אבל מ"מ יש לומר שנשתרבב הכסא עד עשרה ונקט בכסא ושם ירדה השכינה. אבל קשה למה הוצרכו בשני דברים להכליל משה מיד המלאכים דהא בחד מנייהו סגי או נאחז משה בכסא הכבוד דודאי לא יגעו בו המלאכים או בפריסת זיו שכינתו עליו ואפשר לומר דבהיותו במרום אחז פני כסא ובשהוא ירד מלמעלה למטה והכיח מידו את הכסא אז הופיע באור זיו שכינתו ועננו על ידי שירד למטה בארץ:

שם **תני** ר' חנינא כל הכלים שעשה משה נתנה בהן תורה מדת אורכן ומדת רחבן ומדת קומתן כפורת מדת ארכה ומדת רחבה נתנה ומדת קומתה לא נתנה צא

ולמד מפחות שבכלים שנאמר °ועשית לו מסגרת טפח סביב מה להלן טפח אף כאן טפח: שמות כה

מדת קומתה לא נתנה. מדת עובי היא קומתה שהיא שוכבת לארון ככסוי תיבה: מסגרת. שפה כעין לבזבוז סביב השלחן:

אמר הבונה לא נלמד מזה עובי הכפורת כי היה סוף וסכלים כלי המשכן ומיוחד להשראת שכינה כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת לומר לך כי משם היה מתחיל השפער והשעלם זה שמי לעולם לעלם:

ומאי כרוב א"ר אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא אמר ליה אביי אלא מעתה דכתיב °פני האחד פני כרוב פני השני פני אדם היינו כרוב היינו אדם אפי רברבי ואפי זוטרי: שם ע"ב / יחזקאל י

היינו פני כרוב היינו אדם. הלא שניהם שוים ולמה חלקם הכתוב ומשני לעולם כרוב נמי פני תינוק הם והו חלוקם פני אדם פני רברבי פני הכרוב פני זוטרי:

מתני' סוכה ישנה ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין מאי טעמא דב"ש אמר קרא °חג הסוכות ז' ימים לה' סוכה העשויה לשם חג בעינן וב"ה ההוא מיבעי לכדרב ששת דאמר רב ששת משום ר"ע מנין לעצי סוכה שאסורים כל שבעה ת"ל חג הסוכות שבעת ימים לה' ותניא רבי יהודה בן בתירא אומר כשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה שנאמר חג הסוכות שבעת ימים לה' מה חג לה' אף סוכה לה': דף ט / ויקרא כג

סוכה ישנה. כדמפרש שעשאה קודם לחג שלשים יום ולא פירש שהיא לשם חג: **ב"ש פוסלין.** דבעו סוכה לשמה הו שהם נעשית ואילו תוך שלשים לחג הוה כיון דשואלין בהלכות החג קודם החג ל' יום שהם העושה לשם חג הוא עושה אבל קודם ל' יום שמא לאו לחג: **וב"ה מכשירין.** דלא בעינן סוכה לשם חג: **סוכה לשם חג.** דכתיב סוכות לה' לשם מלות המלך: **על החגיגה.** שלמי חגיגה שם שמים חל עליהם לאוסרם עד לאחר הקטרת אימורין דהכו בהו בתר הכי ושלחן גבוה כעבד הטעל פרק: הג. חגיגה:

תוספות מה חגיגה לה' אף סוכה לה'. קסבר ר"י בן בתירא דאי לאו משום חגיגה אוקמינן לה לסוכה לשם חג:

אמר רבי אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר לומר לך מה עתר זה מהפך את התבוא' בגורן ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות: דף יד / שנאמר ויעתר יצחק וגו' הבע"י וב"ש רפ"א

הישן פרק שני

[משנה העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה כשירה] מני מתני' ר"ע היא דתניא העושה סוכתו בראש הספינה ר"ג פוסל ורבי עקיבא מכשיר דף כג

עיון יעקב

תפלתן של צדיקים מהפך מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות. הא דלא כתיב כן גבי אברהם שהתפלל ואכני הולך ערירי כ"ל דה"פ כלומר אף שההרגז הקב"ה על לכן שביקש לעקור את הכל שתפלתו לא עשה פיוס שאמר את ה' לאלפי רבבה וכדאי' ברבה בראשית פ' ס' ועיין ברבה פ' ס"ג שבירקת אוכד אלי הנא נדרש על זה ע"ש וזוקא בלדיקים הקב"ה מהפך מדותיו משא"כ אצל הרשעים מה"ד קיימת כל זמן שאינם חוזרין בתשובה שלימה:

מכשיר מעשה בר"ג ור"ע שהיו באין בספינה עמד ר"ע ועשה סוכה בראש הספינה למחר נשבה הרוח ועוקרתה א"ל ר"ג עקיבא היכן סוכתך:

אמר הבונה קיימו וקבלו בעלי הדרש להיות הסוכה רמז לעוה"ז דכי היכי דדירת עראי בעינן בה כן אין להחשיבו קבוע כי גרים אנחנו בו. אך ע"מ אין לבזותו לגמרי בערך היותו בלי חפץ האוסר לדעת ה' ולדבקה בו במצותיו כי יפה שעה אחת בתשובה ומע"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב כמו שכתבתי בספר דרשותי ומדבר יהודה ירום לסוכות וביארתי שם מה שאמר קהלת הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל שר"ל הבל הבלים הם הדברים שאמר קהלת כמו עשיתי בתי נטעתי וכיוצא בו אבל הבל על כל ההבלים הוא לומר שהכל הבל. לכן ר"ג פוסל סוכה בראש הספינה שאינה יכולה לעמוד ביום מצויה דים דאמרינן בגמרא דלאו כלום היא ופרש"י ז"ל דאפי' דירת עראי לא הוי כאילו ירמוז שהעולם לאהו ותוא נברא ולענ על ר"ע וא"ל עקיבא היכן סוכתך:

דף כה **והעוסק** במצוה פטור מן המצוה מהכא נפקא מהתם
במדבר ט נפקא °ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' אותם האנשים מי היו נושאי ארונו של יוסף
שם ע"ב היו דברי רבי יוסי הגלילי *ר"ע אומר מישאל ואלצפן [היו] שהיו עסוקים בנדב ואביהוא רבי יצחק אומר אם נושאי ארונו של יוסף היו כבר היו יכולין ליטהר אם מישאל ואלצפן היו יכולין [היו] ליטהר אלא עוסקים במת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בערב הפסח
שם שנאמ' °ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא אינם יכולים לעשות אבל למחר יכולים לעשות:

והעוסק במצוה פטור מן המצוה מהכא נפקא. מדכתיב בציצית: **ויהי אנשים.** בפסח מדבר קרא בשנה השנית ליציאת מצרים: ה"ג בברייתא' בספרי ר' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו בנדב ואביהוא ר' יצחק אומר אם נושאי ארונו של יוסף היו יכולין היו ליטהר ואם מישאל ואלצפן היו יכולין היו ליטהר אלא מי היו טמאי מת מצוה היו שחל שביעי שלהן להיות בערב הפסח שנאמר ולא יכלו וגו' אם נושאי ארונו של יוסף או מישאל ואלצפן היו יכולין היו ליטהר שהרי בא' בניסן הוקם המשכן ושני בו שרף אלעזר את הפרה שיזו על טמאי מת שבהן לעשות פסחיהן בטהרה כדאמרינן במסכת גיטין שמונה פרשיות נאמרו ביום שהוקם המשכן ופרה אדומה אחת מהן ובא' בניסן הוקם המשכן והוא ח' למילואים כדקי"ל אותו היום נטל י' עטרות ובו מתו נדב ואביהוא הילכך מראש חדש עד הפסח היו יכולין ליטהר וקרא אמר ולא יכלו. ונושאי ארונו של יוסף נמי כבר עברו עליהם י' חדשים ויותר שלא נשאוהו כדכתיב ביום הזה באו מדבר סיני ולא נסעו משם עד כ' באייר של שנה הבאה דכתיב ויהי בשנה השנית בחדש השני בכ' בחדש נעלה הענן מעל וגו' ויסעו מהר ה': **טמאי מת מצוה.** לאו מ"מ דוקא קאמר דאפילו מתיכן נמי מת מצוה קרו להו דמצוה להתעסק בהם כגון האמורים בפ' כהנים שהכהן מטמא בו: **שחל שביעי שלהן.** ואע"ג דהוו לאורתא לא איפטרו דקסבר אין שוחטין וזורקין על טמא שרץ ע"מ שמעינן מינה דעוסק במצוה פטור מן המצוה שהרי נטמאו במתיהן שבעת ימים לפני הפסח

ואף על פי שטומאה זו מעכב על ידם אכילת פסחיהן אלמא מצוה קלה הבאה לידם אינם צריכים לדחותה מפני חמורה העתידה לבא:

תוספות מישאל ואלצפן היו. וא"ת ולמאן דאמר פ' ד' מיתות דשריפה נשמה הואי שנשרפו גופיהן וכן נמי דרים ת"כ אקרא דותאכל אותם אמאי נטמאו ויש לומר דשמא שלדן היתה קיימת כאילו נשרפו על גבי קטבלא כדאמרינן פרק המפלת מת שנשרף ושלדו קיימת טמא:

תנו רבנן אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה ואין ישיני' דף כו שינת עראי חוץ לסוכה מ"ט אמר רב אשי שמא ירדם א"ל אביי אלא הא דתניא ישן אדם שינת עראי בתפילין אבל לא שינת קבע ליחוש שמא ירדם אמר ר' יוסף בריה דרב עילאי במוסר שנתו לאחרים מתקיף ליה רב משרשיא ערבך ערבא צריך אלא אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן במניח ראשו בין ברכיו עסקינן רבא אמר אין קבע לשינה:

שמא ירדם. שמא תחטפנו שינה ויישן קבע: **אבל לא שינת קבע.** שמא יפיח בהם: **במוסר שנתו לאחרים.** אומר לחבריו אם ארדם העירני: **ערבך ערבא צריך.** שמא אף הוא ישכב ויישן: **בין ברכיו.** דודאי לא ירדם: **רבא אמר.** לשמא ירדם לא חיישינן הילכך בתפילין שרי וסוכה היינו טעמא דאסור שינת עראי. לפי שאין קבע לשינה ואין בה חילוק בין קבע לעראי לענין סוכה שאין אדם קובע עצמו לשינה שפעמים שאינו אלא מתנמנם מעט והיו בכך הילכך זו היא שינתו וגבי תפילין דטעמא שמא יפיח בהם ולא משום איסור שינה כי כיים פורתא לא אתי לידי הפחה:

אמר הבונה שינה פחות ויותר הוא הוראה על העצלות כמו שאמר עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך ומן החלוקים האלה בין שינת עראי לקבע בין מצוה למצוה יש ללמוד לאדם כמה דברים לבלתי ישכב וירדם להקיץ משינת העולם לעבודת ה':

שאל אפוטרופוס של אגריפס המלך את רבי אליעזר' דף כז כגון אני שאיני רגיל לאכול אלא סעודה אחת ביום מהו שאוכל אכילה אחת ואפטר א"ל בכל יום ויום אתה ממשיך כמה פרפראות לכבוד עצמך ועכשיו אי אתה ממשיך פרפרת אחת לכבוד קונך:

אפוטרופוס של אגריפס. ממונה על שלו ורב ביתו שקורין אסק"לק: **מהו שאוכל סעודה אחת ביום.** בסוכה ואפטר: **פרפראות.** מיני מעדנים הפותחים את בני מעים להיות לבו נמשך אחר הפת ויאכל:

תנו רבנן מעשה ברבי אלעאי שהלך להקביל פני רבי שם ע"ב אליעזר רבו ברגל בלוד. אמר ליה אלעאי אינך משובתי הרגל שהיה רבי אליעזר אומר משבח אני את העצלנים שאינן יוצאין מבתיהם ברגל שנאמר °ושמחת דברים טז בחגך וגומר איני והאמר רבי יצחק מנין שחייב אדם להקביל

עיון יעקב

חייב אדם להקביל פני רבו ברגל. כמו שמחוייב לראות פני השכינה בשלש רגלים כמו שנאמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך כן מחוייב להקביל פני רבו דהוי כקבלת פני שכינה כדר"ק ובאברבנאל מלכים ב' ד' הי' להם גירסא אחרת בש"ס חייב אדם להקביל פני רבו בשבת ובחדש וברגל והשתא ניחא מייתי שפיר ראיה מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת פירש"י בעלה של שונמית אמר לה הבוונה כיון שאמר כן לאשתו והנשים יש להם ר"ח במקום רגלים כמבואר בפסיקתא הובא בעא"ת סי' ת"ך יע"ש מזה פ"מ דבשבת ורגל ונבעי לקבלו דהיינו למצוה מן המובחר אם מקבל פניו בכל שבת ושבת ועכ"פ מחוייב לקבלו בכל רגל ואפשר דנוסחא שלפנינו נ"כ הי' ואע"ג דנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא גם אין דרך הנשים לקבל אנשים מ"מ סבור הי' כיון שהיא אשה גדולה אולי מחמירה על עצמה לעשות כן ובאמת לא ידע שהיא הולכה דרך מקרה לפני שמה הילך ומדכתיב חדש ולא שבת מכלל דברגל מחוייב לקבל עכ"פ ועיין ברמב"ם פ"ה מה' ת"ת דין ז' ועיין בחידושי הרי"ף:

מלכים ב ד | להקביל פני רבו ברגל שנאמר °מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת מחויב אדם להקביל פני רבו לא קשיא הא דאזיל ואתי ביומי' הא דאזיל ולא אתי ביומיה:

(דנקט רגל דלא גרע מחדש דכתיב בהדיא בקרא הפ"א)

אינך משובתי הרגל. שואל ולא עומדת בביתך אלא משתך: משבח אני את העצלנים. אע"פ שלא בשביל הרגל משתכבין שהרי אף כל ימות השנה אין יוצאין מחמת עצלות אעפ"כ משבחן אני: ויאמר אליה מדוע את וכו'. בעלה של שונמית אומר לה כשאמרה לו ארוצה עד איש האלהים ואשובה: הא דאזיל ואתי ביומיה. משום שמחת החג עם אשתו חייב להקביל פני רבו כגון עיר שבתוך התחום או על ידי עירוב:

הריטב"א חייב להקביל פני רבו ברגל. פי' בדליתיה במתא דאי בדאיתי' במתא כל יום ויום הוא חייב: שנאמר מדוע את הולכת אליו וגו' מכלל דבחדש ושבת איבעי ליה למיזל. פי' כשהוא בתוך התחום ומניח לראותו ברגל כשהוא מחוץ לתחום ורבי יצחק נקט מאי דשכיח בית פשיטותא טפי ואוקימנא דמיירי דאזיל ואתי ביומיה דאי לא אין לו לצאת מביתו ברגל דמגי כפיק בחולו של מועד דביום טוב גופיה בתוך התחום הוא ולא שני דלא אזיל ואתי ביומיה:

מהרש"א ל"ק כו' הא דאזיל כו'. הא דרבי אלעאי איירי בהכי. וא"ת כיון דאזיל להתם ביומיה ע"כ בתוך התחום הוה או ע"י עירוב וא"כ אמאי לא אתי ביומיה. ודוחק לומר שהלך לשם ע"י עירוב (תחום) סרבה כ"כ שלא היה יכול לחזור ע"י לביתו. ונראה דלאו דוקא נקיט דאזיל ביומיה אלא שהלך לשם מערב הרגל וחוץ לתחום הוה ודו"ק:

הרי"ף מכלל דבחדש ושבת מיבעי ליה למיזל וכו'. וקשה כיון דסבירא ליה מהכא דבחדש ושבת איבעי ליה למיזל א"כ איך הוא אומר חייב להקביל פני רבו ברגל והלא אפילו בחדש ושבת איבעי ליה למיזל. והריטב"א כתב וז"ל. פירוש כשהוא בתוך התחום ומניח לראותו ברגל כשהוא חוץ לתחום כוונתו לתרץ מה שדקדקנו. בפי' שרבי יצחק דאמר חייב להקביל פני רבו ברגל דוקא שלא בשבת איירי כשרבו חוץ לתחום שאינו חייב לילך אצלו להקביל פניו אלא דוקא ברגל וכפי זה צריכין אנו לומר שאינו הולך ביום הרגל עצמו לפי שחוץ לתחום אינם יוצאים ברגל אלא הולך מאתמול ויושב שם אצל רבו כדי להקביל פני רבו ברגל. ומה שאמר אבל בחדש ושבת איבעי ליה למיזל הוא כשהרב בתוך התחום. זה הוא הנראה להריטב"א ז"ל. ומ"מ עדיין יש להקשות לדבריו כפי המסקנא דמוקי הא דרבי יצחק דאזיל ואתא ביומיה דהיינו בתוך התחום לפי שחוץ לתחום אינו יכול לצאת ולבא ביום הרגל וכיון שבתוך התחום איירי אמאי נקט חייב להקביל ברגל דהא בחדש ושבת נמי הוא חייב להקביל פני רבו כיון שהוא בתוך התחום ולכך אני אומר דרבי יצחק אתא לחיובים להקביל לרבו ברגל מדמצינו שבחודש ושבת יש רשות לאשה היושבת תחת בעלה ללכת להקביל מדאמר לה בעלה מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת שבחדש ושבת אין לעכב בידה אבל בימות החול יש לבעל לעכב על אשתו שלא תלך וכיון שמצינו שיש לילך בחדש ושבת להקביל פני רבו מצד דרך ארץ לא מצד חיוב יש לנו לדון חיוב להקביל ברגל שהוא מזמן לזמן ואוקימנא בגמרא דהא חיובא הוי דוקא כד אזיל ואתי ביומיה ואפילו בהאי גוונא ביום החדש וביום השבת אורח ארעא למיזל איכא חיובא ליכא:

תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון ד סס בסוכתו של ר' יוחנן בן [ר'] אלעאי בקסרי ואמרי לה בקסרין הגיע חמה לסוכתו א"ל רבי מהו שאפרוש עליה סדין אמר ליה אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד ממנו שופט הגיע חמה לחצי הסוכה א"ל מהו שאפרוש עליה סדין אמר לו אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא יצאו ממנו נביאים ושבט יהודה ושבט בנימין העמידו מלכים על פי הנביאים. הגיע חמה למרגלותיו של ר' אליעזר נטל ר' יוחנן בן אלעאי סדין ופירש עליה הפשיל ר' אליעזר טליתו (עליו) [לאחוריו] ויצא לא מפני שהפליגו בדברים אלא שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו:

ששבת בסוכתו של רבי יוחנן וכו'. לקמן פריך הא אמר ר"א משבח אני את העצלנים: מהו שאפרוש. עליה סדין כדי שלא *תפשוט השמש מי אסור משום מוסיף על אהל עראי בשבת או לא: אין לך כל שבט וכו'. השיאו לדבר אחר כדקאמר' לקמן שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו: שלא העמיד שופט. ומושיע ישראל אותן שהיו משמת יהושע ועד שמואל שמשח את שאול למלך. יהושע מאפרים אהוד מבנימין גדעון ממנשה הכי מבני רחל שמשון מדן ברק מקדש נפתלי הכי מבני בלהה אבצן זה בועז מיהודה עלי מלוי תולע מיששכר אילון הזבולוני מזבולן אלו מפורשים אבל עתניאל ויפתח ושמגר ויאיר ועבדון לא ידעתי מאי שמות שבטיהם מראובן משמעון גד ואשר לא מצאתי מפורש: הגיע חמה. משפשטה ומתקרבת אצלי: מלכים על פי נביאים. שאול ודוד על פי שמואל: ויצא. שלא יאמרו התיר את הדבר: לא מפני שהפליגו בדברים. מה שהשיאו לדבר אחר לא להפליגו ממנו ולדחותו שלא ללמדו תורה נתכוין אלא שלא אמר דבר וכו':

(* גי' רש"י בגמרא שפושט)

מהרש"א אין לך כל שבט כו'. עיין פרש"י וי"ל לפי כוונתו שהוא לא אמר דבר שלא שמע מרבו וע"כ לא תשאלני אבל אין לך כל שבט כו' שלא העמיד שופט ואתם יש לכם לשאול כמ"ש ובאת וגו' ואל השופט אשר יהיה בימים וגו' ואמרי' אין לך אלא שופט שבימיך יפתח בדורו כו' וכהאי גוונא פי' רש"י ביומא שהשיב להם ושיאם לד"א וע"ש מ"ש גם בזה: שלא העמיד שופט כו'. פרש"י אבל עתניאל ויפתח כו' לא ידעתי כו' עתניאל מפורש בקרא דאחי כלב היה וכלב מיהודה הוא אלא דעתניאל לא היה אחיו רק מן האם דזה כלב בן יפונה וזה עתניאל בן קנז. אבל מה שמסופק ביפתח לא ידעתי למה שהרי גם דבן אשה זונה היה מ"מ בן גלעד' היה כמפורש בקרא וגלעד ממנשה היה. גם מה שמסופק ביאיר לא אלינו בו שהיה שופט ובן מנשה היה. ודו"ק:

תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון ה ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה שתים עשרה דף כח

עיון יעקב

מהו שאפרוש עליה סדין. פירש"י דהוי כמוסיף על אהל עראי וכאמת ר"א סובר כיון דעראי הוא אין בה איסור משום מוסיף אהל לזה אמר אין לך כל שבט ושבט מישראל שלא העמיד שופט וקשה היאך העמיד שבט שמעון שופט הא הנא בזנות וראוי לעונש שלא יעמיד שופט כדאיתא במדרש ילקוט ריש שופטים דף ט' ע"א זכ"ל ואמרי כיון שלא מלך רק ז' ימים לא מיקרי מלכות קבוע כדאי' בילקוט ראובני סוף בלק בשם המדרש ע"ש לכך לא נחשב לכלום וכשהגיע חמה לחצי סוכה חזר ושאל לו מהו שאפרוש עליה סדין הי' סבור ר"י דאין ראיה מזה דלמא עונשו של שבט שמעון שלא יצא נביא ממנו לזה אמר אין לך כל שבט שלא העמיד נביא ועוד. רימז לו ראיה שאמר שבט בנימין ויהודה העמידו מלכים ע"פ נביאים וקשה למה לא נחשבה ג"כ מלכות בית שאול כמו יהודה שהי' רק המלוכה שאול לו אלא י"ל לפי שחטאו בזנות בימי פלגש בגבעה לכך בנימין זאב יטרף שחטף המלוכה לפי שעה רק עראי ש"מ דכל דבר עראי לא נחשב לכלום כל זה רמז לו ולא רצה לומר לו בפירוש לפי שלא אמר דבר שלא שמע מרבו ולכך אח"כ יצא בפירש"י וק"ל: ששבת בגליל העליון. נראה דאתי למימר דאע"ג דהי' בהתרא דלא ידעו אותו. ופרי' לו רבותא מרבנן לאודועי נפשיה בהתרא דלא ידעי ואפ"ה לא רצה לאודועי נפשיה לומר מקבלה דנפשיה רק מה ששמע מרבו ומה שלא שמע אמר לא שמעתי כדרכן של חכמים כדאיתא פ"ק דאבות אע"פ שבודאי הוסיף מקבלה דנפשיה בחלק העיון מ"מ לא השיב לשואל רק מה ששמע מרבו:

עשרה אמר להם שמעתי ושמונה עשרה אמר להם לא שמעתי רבי יוסי ברבי יהודה אומר חילוף הדברים שמונה עשרה אמר להם שמעתי שתים עשרה א"ל לא שמעתי אמרו לי' רבי כל דבריך אינן אלא מפי השמועה אמר להם הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי (אמר להם) מימי לא קדמני אדם לבית המדרש ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי ולא שחתי שיחת חולין ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי לעולם:

אינן אלא מפי השמועה. בתמיה: הזקקתוני. כלומר הזקיקוני לומר דבר וכו' אגיד לכם את מדותי וזו אחת מהן: שיחת חולין. דבר הבאי ושחוק כלומר מה שספק בידי לא מפני שלא טרחתי בכל אלה וא"א שאמרו רבותי דבר בבית המדרש ולא שמעתיו ומה שלא שמעתי לא אומר שכך היא מדתי:

מהרש"א הזקקתוני לומר כו'. הייתו אגיד לכם מדותי וזו אחת מהן כפרש"י וגם שכל אלו מדות קבל מרבו ריב"ז כדמסיק ור"א תלמידו היה נוהג אחריו מ"מ המדות לא שמען מרבו ולא ראה שנהג רבו כך ונהג גם הוא כן. ועי"ל דבלשון תימה קא"ל וכי תזקיקוני לומר דבר שלא שמעתי והרי מדותי כו' וזו אחת מהן ובמדות דריב"ז חשיב הרבה מדות דלא חשיב להו בדר"א. אע"ג דר"א נהג אחריו בכולן כדמשמע לקמן. י"ל דלא חשיב הכא רק הנהו מדות שלא אמר מה שלא שמעתי מרבותי הוא שהם ודאי אמרו בבה"מ ואי הייתי מתעצל ומונע מלשמען מפי רבותי אם מפני שהייתי מתאחר מלבא וממהר לצאת מבה"מ או מפני השינה או מפני שהייתי שח שיחת חולין ע"כ אמר שאינו כן אלא מעולם לא קדמני כו'. וכן נראה מפי' רש"י ודו"ק:

ו שם * אינו כנמו כאן *[אמר רב אחא בר אדא אמר רב המנונא אמר רב מנין שאפי' שיחת חכמים צריכה תלמוד שנא'

תלים א °ועלהו לא יבול. אמר רב אסי אסור לאדם לישן ביום יותר משינת הסוס וכמה שיתין נשמי] אמרו עליו על ריב"ז מימיו לא שח שיחת חולין ולא הלך ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישן בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא קדמהו אדם בבה"מ ולא הניח אדם בבה"מ ויצא ולא הרהר במבואות המטונפות ולא מצאו אדם יושב ודומם אלא יושב ושונה ולא פתח אדם דלת לתלמידיו אלא הוא בעצמו ולא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם ולא אמר הגיע עת לעמוד מבה"מ חוץ מערבי פסחים וערבי יה"כ וכן היה ר' אליעזר תלמידו נוהג אחריו:

בלא תורה. בלא גירסא שהיה הולך ושונה תמיד: חוץ מערבי פסחים. מפני עשיית פסחים ומפני התינוקות שלא ישנו כך מפורש בפסחים: ובערבי יום הכפורים. שצריך לאכול מבעוד יום:

מהרש"א ריב"ז מימיו כו'. כל אלו מדות דחשיב נוגעין בו ימוד תורה ושאמר בלא תפילין כי הוא כתר תורה כמ"ש בקידושין פ' האומר ופרשיתיו ד' מורים על למוד תורה וזה אב לכולן שנאמר ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' וגומר ואמר ולא הרהר במבואות כו' ר"ל אע"פ שהיתה התורה שגורה כל כך בפיו ובלבו היה נזהר מלהרהר במבואות כו' ואמר ולא מצאו אדם יושב ודומם כולי גם שהיה אפשר בלמוד עיוני עיקרא בגירסא שתהא שגורה בפיו ולא תשתכח כדאמרינן בכמה מקומות ואמר ולא פתח אדם דלת כו' שהוא היה מקרב עצמו אלל הפתח דבתלמידיו היה קנאה וביטול תורה איזו מהן יפתח לחבריו הבאים ואשמעינן נמי דלא הניח רבי יוחנן בן זכאי ליושב שומר על הפתח שלא יטול שכר ויתעכב מלכנוס מי שאין לו כעובדא דהלל במסכת יומא:

ז שם תנו רבנן שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן ל' מהם ראוין שתשרה שכינה עליהם כמשה רבינו ול' פ' י"ס ועי"ש

יס"א מהם ראוין שתעמוד להם חמה כיהושע [בן נון] כ' מהם בינונים גדול שבכולן יונתן בן עוזיאל וקטן שבכולן ריב"ז אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה גמ' הלכות והגדות ודקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלות וחמורות וגזירות שוות תקופות וגימטריאות שיחת מלאכי השרת ושיחת שדים ושיחת דקלים משלות כובסים משלות שועלים דבר קטן ודבר גדול. דבר גדול מעשה מרכבה ודבר קטן הויות דאביי ורבא לקיים מה שנאמר

משלי ח °להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא. וכי מאחר שקטן שבכולם כך גדול שבכולם עאכ"ו אמרו עליו על יונתן בן עוזיאל שבשעה שהיה יושב (ושונה) ועוסק בתורה כל עוף שפורח עליו באויר מיד נשרף:

משנה. דבר משנה וברייתא של ששה סדרים ות"כ וספרי: גמרא. זו היא סברא שהיו תנאים אחרונים מדקדקים בדברי הראשונים הסתומים לפרשן וליתן להם טעם כמו שעשו האמוראים לאחר התנאים שפירשו דברי התנאים שלפניהם וקבעו להם גמרא ואותן דקדוקים שבימי התנאים היה נקרא גמרא: הלכות. הלכה למשה מסיני. כגון גוד ולבוד ודופן עקומה שיעורין חלילין מחילין עשר נטיעות ערבה וניסוך המים: ודקדוקי תורה. רבוי אותיות שבאים [לדקדק] לדרוש בהם ריבוין ומיעוטין כגון האזרח להוציא את הגרים שדקדקה התורה בלשונה לכתוב אות יתירה ללמד: ודקדוקי סופרים. שהוסיפו לדקדק אחר מעשה הבריות ולהחמיר לעשות סייג ואזכים לתורה. וגזרו גזרות להרחיק האדם מן העבירה ודכותיה בבכורות גר הבא לקבל דברי תורה עליו חוץ מדבר אחד אין

כל דבריך אינן אלא מפי השמועה. כלומר מה שיש תלמידים עליך יפה אתה אומר מפי השמועה כדי שלא יהא נדון כזקן ממרא כדאיתא בפרק סנהדרין אבל כל דבריך אינן אלא מפי השמועה. אף כדי שאין חולק עליך ע"ז השיב שכך מדתו: הזקקתוני לומר. נראה שהוזקק לזה כדי שלא יחשדו בכשרים שלכך אומר הכל מפי השמועה לפי שלא טרח והשתדל בבה"מ ולא עיין כל צרכו וכדי להיות נקי מה' ומישראל הוזקק לומר כן כדי להתגדל את עצמו וז"כ רש"י ומהרש"א: שאפילו שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד. מביא דבר זה כאן לומר כיון דמעלת חכמים. אלו שלא שחו שיחה בטילה מזה יש ללמוד דאם איזה חכם שח שיחה כוונתו ללמוד ממנו איזה דין או מוסר ולא דיבר לבטלה כמו שאמר בש"ס דף כ"א משיחתו של ר"ג נלמד וק"ל ואסמכוהו אקרא. ועי"ל לפמ"ש הרמב"ם סוף הלכות טומאת לרעת שהשיחה בטילה של עם הארצים מביא לידי לשון הרע ואמרי' מה יעשה ויכלל מנה"ר יעסוק בתורה לכך קאמר שיחה של ת"ח צריכין לימוד להגלל מלה"ר: לא הניח. כלומר שנתן לבו ללמוד ולהבין הכל והבא לטהר מסייעין לו ויגעתי ומצאתי תאמין: שבשעה שהי' יושב ושונה. דקדק לומר יושב ושונה על דרך דאיתא במגלה ר"פ הקורא עומד רכות בעמידה קשות בישיבה פל כן קאמר כשהי' יושב וק"ל: כל עוף הפורח עליו מיד נשרף. עיין בפירש"י ותו' ועיין בספר יהודה סי' מ"א ועי"ל דעוף קאי על מזיקים המעופפים סביב הת"ח וכדאמרינן הני מאני דרבנן רבנו מחופי' דידהו וקראים עוף ע"ש הפסוק ובני רשף יגביהו עוף וכן כאלוס יעוף שבא לפעמים ע"י שד כמבואר:

אין מקבלין אותו רבי יוסי ברבי יהודה אומר אפילו דקדוק אחד מדקדוקי סופרים: קלים וחמורים. דברים הלמדים בקל וחומר שניתנו לדון מעצמם לכל אדם ולא פירשו כולן בסיני: וגזירות שוות. דברים הלמדים בגזירה שוה: תקופות. חשבון הלוך חמה ולבנה: גמטריאות. דברים הלמידים בלי גימטרי׳ כגון ששך בבל באת״ב ב״ש כשדים לב קמי באת״ב ב״ש מקרא הוא על יושבי לב קמי והיינו כשדים שהלא מנין באטב״ח. וכן לפי מנין האותיות כגון סתם נזירות שלשים יום מקדוש יהיה יהי״ה בגימטריא תלתין הוו: שיחת מלאכי השרת שיחת שדים שיחת דקלים. לא ידענו מה היא: משלות כובסים משלות שועלים. דבר חכמה שיסדו קדמונים לתת אמתלא לתוכחתם ותולין אותם בכובסין ובשועלים כגון מאזני צדק אבות יאכלו בוסר. וצדיק מצרה נחלץ וביומי האמוראי׳ נשתכחו: הויות דאביי ורבא. כל איבעיא להו לאביי ורבא הוה מספקא להו ובכולן נתן לבו ונתן בהם טעם. וביומי אמוראים נשתכחו: נשרף. שהיו מלאכי השרת מתקבצים סביביו לשמוע תורה מפיו:

הריטב״א דבר גדול מעשה מרכבה. העליוני׳ הקדושה שלא נסתכלו בה נביאים מעולם וסודה ידוע לבעלי האמת: דבר קטן הויות דאביי ורבא. פירוש דבר קטן הוא לגבי מעשה מרכבה שאמרו. ולגבי הא נמי לא קרי דבר קטן לגמרא שהרי קדמה לכולם: שלא הניח מקרא ומשנה וגמרות והלכות ואגדות. והם יתד שהכל תלוי בו אלא הויות דאביי ורבא הם קושיות ותירוצין וספקות שלהם שלא נתבררו להם מפני שלא ירדו לעומקה של גמרא כחכמי׳ הראשונים ולפי שהיה זה מחסרון ידיעה קרי ליה דבר קטן, בחכמת המשנה. אבל גדול הוא מכל שאר חכמות העובדי כוכבי׳ וזה הפי׳ אמת. הוא לכל המאמין ולא כמו שפירשו והאלהי׳ יכפר בעד: לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו׳. כלו׳ על אלו נתקיים המקרא הזה: אמרו עליו על יונתן בשעה וכו׳ כל עוף כו׳ נשרף. פי׳ שהיו הדברים כיום שניתנו בסיני שהיתה האש סובבת ושאל בירוש׳ התלמיד כך הרב מהו והשיבו שהתלמיד בתוך ד״א שלם הרב חוץ לד״א עכ״ל הריטב״א. ובפי׳ יש נוסחאין הובא מאמר זה וגם הוסיף הריטב״א ל׳ זה. דבר קטן הויות דאביי ורבא. פי׳ קרי ליה דבר קטן לפי שהם פלפולים וחדודים שהיו אומרים לפי שלא ירדו לסוף דעתם של תנאים וריב״ז מרוב חכמתו היה אומר כל מה שיכול שום אדם לפלפל ולדקדק על דברי התנאי׳: כל עוף שפורח עליו מיד נשרף. פירשו בירושלמי אם תלמיד כן הרב כמה וכמה ואמר הרב חוץ לד׳ אמות ותלמיד בתוך ד״א. והאי שיחת דקלים כתב רבינו האי ז״ל כי בדורו היה מר אברהם קאבסי״ שהיה מכיר עתידות בנענוע עלי האילנות ביום שאין רוח נושבת והיה מכסה האילן בסדינין והיא חכמה מפורסמת עד כאן וגם בערוך בערך שח:

הרשב״א ז״ל האריך בפי׳ הגדה זאת בתוך האגדות שפירש וזה לשונו תועי רוח חשבו כי עשיי׳ המצות שאביי ורבא נושאין ונותנין בהם הוא דבר קטן שלא עלה ביד המתעסק בהם אלא שכר עשייתן לפי שאין בעשייתן אלא שקיים בעשייתן מצות בוראו ית׳ שנתן לדעת ולצרף דעת ישראל אם יעשו כמצותו אם לאו וכמלך שרוצה לנסות את העם אם ישלימו רצונו בין שיש באותם צוואה תועלת בין שאין בעשייתה תועלת זולתי ההודאה שמורה העושה רצון אדוניו כאשר צוהו וזהו שכתוב כל אמרת אלוה צרופה. ובא בפירושם ז״ל מה איכפת לו להקב״ה בין שוחט מן העורף לשוחט מן הצואר לא נתנו מצות אלא לצרף את הבריות והתועים חושבים בפי׳ לצרף את הבריות לדעת אם ילכו בתורתו ובמצותו לבד בין שיש בהם תועלת מצד עצמם אם לאו ועל זה קראו דקדוקי אביי ורבא במגולת המצות דבר קטן ומזה יצא להם באמת ביטול העשייה בכלל המצות כתפלה ותפילין ובהיתר ואיסור ואינן נותנין דעתם רק ללמוד ספרי חכמי האומות פילוסופיא וטבעי הכוכבים וזהו מעשה מרכבה שלא הניח ריב״ז וחס באמת. אבדון ומות וכל האומר כן נבדל מקהל הגולה ואין לו עסק במצות. והפכה אמר הכתוב כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. אמר בפיך כנגד השכון שלוה הוא ית׳ ולמדתם אותם את בניכי לדבר בם ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך וגומר ובלבבך לכוין

בהם בשעת עשייתן לשם המצוה יעבוד שמו ויעשה בלבב שלם ושלא יעשה כעושה שלא לרצון ויהא לו כמשא וז״ש חכמינו ז״ל שלא יעשה תפלתו קבע אלא תחנונים ורחמים ופי׳ לעשותו להיותו זריז לעשות כל מצוה ומצוה בשעתה וכתקנה ובשלם האלה תשלם העבודה ועשייתן בהפך באמת יתבונן שלא אמר יתברך ליעקב תהו בקשוני ומי שחננו השם מהם יתבונן במושכלות שנכללו במצות ועל זה התפלל דוד באמרו גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. וכמו שפירשו ז״ל בויהי שירו חמשה ואלף שהיה אומר על כל מקרא ומקרא אלף וה׳ טעמים ולא נעלמה ממנו אלא פרה אדומה. וזהו שאמר יתברך ליהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. ר״ל תצליח במעשה וממנו תשכיל המושכלות הרמוזות בהם. וזהו ענין ריב״ז שהשתכל בטעמים וזכה להתבונן בהם וזהו ענין המרכבה שהדברים הרמוזים במצות התורה הם הם מעשה מרכבה ואביי ורבא ושאר חכמי ישראל שהתעסקו בפירושי המצות כחכמי המשנה והאמוראים הבאים אחריהם השתדלו לבאר סדרי עניינן ועשייתן כיצד וקרה לקהל ישראל עם השי״ת ומפרשי המצוה בזה כמו שיקרה לחולה עם הרופא האומן והרוקח הרופא האומן יודע ומכיר בחליי החולה שאינו יכול להיות בריא אלא במרקחת הפלוני המורכב ממינין רבים ידועים ומשקל ידוע ויאכל ממנו בזמנים ידועים והחולה אוכל ואינו יודע ולא מרגיש בתערובות הסמים אלא בטעם אכילתו לבד והמרקחת פועלת בכח הממינין המורכבות בו והחולה אע״פ שאינו מרגיש משיג התועלת בלא יודע והרופא האומן הוא השי״ת שיודע ומכיר בחליי הנפשות ובחמלתו נעשה רופא לו ויודע ברקח המרקחת המצילה ומצלה מקרבנו חליי הגוף וחליי הנפשות. ובעשותינו המרקחת ההוא הוא עשיית המצות כתמונה על הבריאות והוא שהכתוב אומר אם שמוע תשמע בקול ה׳ וגו׳ כי אני ה׳ רופאך ואמרו אני ה׳ רופאך לא על דרך הגמול לבד כאמרו ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו׳ ובקרך ולאנך ירבון כי אם מצורף לזה ההודעה כי בקיומם ועשייתם נשיג התועלת מצד הטוב בהם ומי שחננו השם יתבונן ויגיע אף בכוונת ההרכבה וכל חכם לפי כחו ומחילה לעצמו משה מחילה לעצמו ואהרן מחילה לעצמו והויות דאביי ורבא באו להורות כיצד יעשה המרקחת שלא [illegible] ולא יגרע ובאיזה שיעור ושאם ישנה פעולתו או זמן עשייתן יפסד [illegible] המרקחת וכן במצות התורה צוה יתברך לא תוסיף ולא תגרע וכן בכתי עתים מזומנים ישמור פן יוסיף זמן או יגרע ובהויות דאביי ורבא לא באו רק ביאור תיקוני הפעולה כתיקוני פעולי רקח המרקחת ולא לבאר טעמי המצות הרמוזות ומורכבות בתוכן וריב״ז עשה המצות באמת ונתן דעתו להתבונן אף במורכב וזכה והשיג ודע אתה המעיין כי לא תשלם העבודה בלתי העשייה כי כן חייבה חכמתו יתברך והוא שאמרו חז״ל פי׳ מה אנוש כי תזכרנו וגו׳ אשר תנה הודך על השמים אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה מה אנוש כי תזכרנו לתת להם את התורה תנה לנו אשר תנה הודך על השמים אמר להם הקב״ה מה כתוב בתורה לא תגנוב כלום רציחה וגניבה יש ביניכם משל לאיש שהיה לו בן קטוע אצבע והוליכו. אצל האומן א״ל למוד את בני אומנות לזמן חזר. אצל האומן א״ל למדת את בני אומנות א״ל לאו מפני שבנך קטוע אצבע והאומנות הזו צריך י׳ אצבעות. הסתכל במשל הנפלא הזה התאוו שתנתן להם התורה ובאמת לא ללמוד הלכות שחיטה וטריפות ואכילת שמנה ומניעת אכילת הדברים אשר תיעב השי״ת רק לדברים המופלאים הרמוזים והנרכבים בהם שאף מ״ה לא ישיגו אותן והוא שכתב לא ידע אנוש ערכה ולא תמצא בארץ החיים והחיים רמז למלאכי׳ והוא שהשיב ית׳ למשה על מה שבקש הראני נא את כבודך לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי ובא בפירושי חז״ל לא יראני האדם ולא אף החי׳ רמז למלאכי השרת כי מהותו ויחודו לא ישגו על התכלית. עוד תן דעתך לדעת כי עשיית המצות וקיומם טוב לפני האלהים מהשתדל בטעמיהן ואף במרכבה שהרי בביטול המצות חייב כרת כמילה ויחדל לעשות הפסח וכאכילת החלב והדם ושאר הכריתות אפי׳ אוכל בי״ה או עושה מלאכה ועוסק במרכבה אינו ניצל מכרת המתעסק במצות כתיקונן ובכוונתן לשם אני שצוה עליהם יתברך זוכה ויושב בישיבה למעלה ובא בדבריהם שנפשות הצדיקים למעלה ממ״ה וכמו שבא בפירושה כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך מי גדול שומר או משמר על כפים ישאונך מי גדול נושא או נישא הוי אומר נישא ואמרו אין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שאומרים ישראל למטה שנאמר ברן יחד כוכבי בקר והדר ויריעו כל בני אלהים. והוא שנפשות הצדיקים גנוזות תחת כסא הכבוד שנאמר והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים: ומה שאמרנו אמרת ה׳ צרופה ית׳ [illegible] ליה להקב״ה בין שוחט מן העורף לשוחט מן הצואר לא נתן הקב״ה את המצות

המצות אלא לצרף בהן את הבריות ר"ל שאין הקב"ה חפץ בהם מצד עצמו וכענין שאומר הכתוב אם צדקת מה תתן לו אלא שרצה לצרף בהם את הבריות ולצרף כולל ב' ענינים לחזק ולהתמידן מלשון הגיע לצירוף והב' מלשון מצרפין לומר לצרף אותם אל האמיתיות הנרמזות בתורה עכ"ל הרשב"א ז"ל:

[קודם איתא בגמרא כל ז' הימים אדם עושה סוכתו קבע וכו' ומסק בסוכה:]

יט ע"ב **אביי** והאמר רבא מקרי ומתני במטללתא ותנויי בר ממטללתא לא קשיא הא במגרס הא בעיוני כי הא דרבא ורמי בר חמא כי הוו קיימי מקמיה דרב חסדא מרהטי בגמרא בהדי הדדי והדר מעייני בסברא:

מקרי ומתני. לקרות מקרא שבכתב ולשנות משניות הערוכות וסדורות בפה: במטללתא. בסוכה: תנויי. תלמוד שהוא סברא לטרוח ולשנן וכן שמעתא דאמוראי שאינן באות אלא מכלל דקדוקים שהן למדין מתוך דברי המסכה דמדמי מילתא למילתא: בר ממטללתא. אם ירצה דמצטער הוא ומצטער פטור מן הסוכה והאויר יפה לו להרחיב דעתו קס"ד תנויי היינו משנן: הא למיגרס וכו'. כלומר תרי גווני שיטין הוו למיגרס גמרא הברורה לו כבר והיינו שמעתא צריך סוכה והיינו משנן: לעיוני. בר ממטללתא: כי הא וכו'. דבשמעתא איכא נמי ריהטא בלא טרחא ואיכא עיון בטרחא: כי הוו קיימי מקמיה דרב חסדא. בתר דאגמריכהו שמעתא: מרהטי בגמרא. מה ששמעו מפיו דבר פלוני אסור דבר פלוני מותר והדר מעיינו מה טעמו של דבר ואם יש להשיב כלום:

תוספות ומשנן בסוכה. לבאר טעם המשניות והיינו גמרא ופריך והא תנויי לבר ממטללתא לפי שצריך מחשבה וכותב אויר ומשני דבגמרא נמי יש עיון כגון דבר פלוני אסור או מותר בסוכה אבל לעיוני בטעמים בר מסוכה:

דף כט **תנו** רבנן בזמן שהחמה לוקה סימן רע לכל העולם כולו משל למה"ד למלך בשר ודם שעשה סעודה לכל עבדיו והניח פנס לפניהם כעס המלך עליהם ואמר לעבדו טול פנס מפניהם והושיבם בחושך תניא רבי מאיר אומר בזמן שהמאורות לוקין סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שמלומדין במכותיהם משל לסופר שבא לבית הספר ורצועה בידו מי דואג מי שרגיל ללקות בכל יום הוא דואג. תנו רבנן בזמן שהחמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים לבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל משום שישראל מונין ללבנה ועובדי כוכבים לחמה. לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח במערב סימן רע ליושבי מערב באמצע הרקיע סימן רע לכל העולם כולו. פניו של חמה דומים לדם חרב בא לעולם. לשק חיצי רעב בא לעולם לזה ולזה חרב וחיצי רעב באים לעולם [לקה] בכניסתו פורענות שוהה לבא ביציאתו פורענות ממהרת לבא. וי"א חלוף הדברים ואין לך כל אומה ואומה שהיא לוקה שאין אלהיה לוקה עמה שנאמר °ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ובזמן שישראל

(בגליון: היינו יר"ח וכוכבים אבל החמה הוא סימן רע לעובדי כוכבים. יעיין בב"ר פ' נח רס"ו. שמות יב)

עושין רצונו של הקב"ה אין מתיראין מכל אלו שנאמר °כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמי' אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה עובדי כוכבים יחתו ולא ישראל יחתו:

(בגליון: ירמיה י)

והניח פנס. לינטרנ"א בלע"ז: והושיבם בחשך. כך כשהחמה לוקה אינה מאירה כ"כ: מפני שמלומדים במכותיהם. כל מיני קללה ופורענות הבאים לעולם יש להם לישראל לדאוג יותר משאר עכומ"ז מפני שהם רגילין ללקות יותר מכולם לפיכך יש להם לישראל לדאג ולומר לא בא סימן זה אלא בשבילנו: משל לסופר. מלמד תינוקות: ורצועה בידו. להכות: מי דואג. איזה מהן ירא אותו הרגיל ללקות: לוקה במזרח. בבקר כשהחמה במזרח: באמצע הרקיע. בחצות היום כשעומדת בראש כל אדם: לשק. עשוי מנוצה של עזים והוא דומה לשחור: חיצי רעב. משחירין פני': לקה בכניסתו. בשקיעה: ביציאתו. בזריחה: לקה בכניסתו פורענות שוהה לבא. כדרך ששוהה הסימן להראות עד כלות היום: ביציאתו פורענות ממהרת לבא. [כדרך שמיהר הסימן לבא]: וי"א חילוף הדברים. לקה בכניסתו ערבי' פורענות ממהרת לבא שזהו הסימן כשם שאין לו שהות לשמש ביום שסמוך לשקיעתו הוא כך אין לפורענות שהות ביציאתו שחרית פורענות שוהה לבא כשם שיש לחמה עוד שהות ביום: אלהיה. שרה המליץ בעדה כגון סמאל שרו של עשו: אל דרך הגוים אל תלמדו. לעשות כמעשיהם ומשתעשו רצונו מאותות השמים אל תחתו:

(בגליון: וי"ל די"ן דרך להגי"ם התכוונה וכשגרתה' שק ריקם פי' רעב רש"א)

מהרש"א *איבעיא להו מי שפך כו'. פרש"י מיבעי ליה שפיכת הקיתון מאי היא, ישיבת סוכה או ירידת גשמים ואין זה נראה שיהא שפיכת קיתון משל לישיבת סוכה ולולי פירושו דגם לפום מאי דבעי למימר דעבד לרבו שפיכת קיתון הוא ירידת גשמים דגם שמן השמים הגשמים באים מ"מ על ידי חטא האדם באה קללה זו בחג דה"כ בשפך העבד קיתון אינו של עבד אלא של רבו ודו"ק: בזמן שהחמה לוקה כו' מלה"ד למלך ב"ו כו'. והוא המשל בעצמו שאמר בפרק אר"מ אדם נברא בע"ש מפני מה כו' כדי שיכנס לסעודה משל למלך בשר ודם שבנה פלטרין והתקין סעודה ואח"כ הכניס אורחין כו' ואמר בכעס כו' טול פנס והושיבם בחשך כו' כדאמרינן פ' י"ה אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאין רואה ואוכל ומכאן לסומין שאינן שבעין כו': מי שרגיל ללקות כו'. ר"ל דהיינו אותו שיש בידו לב ללמוד ולא למד אבל מי שאין בידו ללמוד אין משגיחין בו להלקותו אם אינו לומד כך ישראל יש בידם התורה ללמוד ממנה ואם אינן לומדין יש להם לדאוג ביותר: שאין אלהיה לוקה עמה כו'. לפרש"י לא שייך כ"כ הכא ונראה לפרש דקאי אדלעיל דחמה לוקה סימן רע לעכומ"ז לפי שהם מאמינים בשמש כמ"ש וראית את השמש גו' אשר חלק ה' אותם לכל העמים וגו' דהיינו לאלהות שלא מנעם מלטעות אחריהם וע"כ אם האומה לוקה גם החמה לוקה עמה שנאמר ובכל אלהי מצרים וגומר וע"ז אמר ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום אין להם ליראה מאותות השמים שלא נתנו להם לאלהות אבל יש להם ליראה מעונותיהם אם אין עושין רצונו של מקום והיינו ע"ד העכומ"ז שעושין

עיון יעקב

בזמן שחמה לוקה וכו' ובשביל ד' דברים חמה לוקה וכו'. ע"ז יתמה המתמה הרי הלקויות אלו מחוייבין להיות ע"פ מהלך תנועת הגלגלים של המאורות ע"פ החשבון אף אם יהיו כולם צדיקים וכן מתמה בעל יד יוסף ריש פ' בראשית ואין יישובו עולה כפי הפשט ולבי אומר לי דודאי הם ע"פ הכרח הגלגל ומהלכתם ותנועתם מ"מ כאשר זמן הוא סי' רע כנודע דאמרינן האי מאן דבמאדים וכו' ובשל סורא הדדא לשכינה בזמנם לעושי רע כרעתו כאשר עם תמן לבבי אם ישראל עושין רצונו אז מאותות השמים אל תחתו וגו':

שעושין להם לצאת השמים לאלהות אל תלמדו לעשות כמעשיהם כי הם יחתו שעובדים אותן ואלהיהן לוקה עמם ואין ישראל יחתו כי ה' הוא אלהיהם:

ט סו **תנו** רבנן בשביל ד' דברים חמה לוקה על אב ב"ד שמת ואינו נספד כהלכה ועל הנערה המאורסה שצעקה בעיר ואין מושיע לה ועל משכב זכור ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד ובשביל ארבע דברי' מאורות לוקין על כותבי פלסתר ועל מעידי עדות שקר ועל מגדלי בהמה דקה בא"י ועל קוצצי אילנות טובות ובשביל ד' דברים נכסי בעלי בתים נמסרין למלכות על משהי שטרות פרועים ועל מלוי ברבית ועל שהספיקו בידם למחות ולא מיחו ועל פוסקי צדקה ברבים ואין נותנין [בגמרא איתא] [אמר רב] ובשביל ארבע דברים נכסי בעלי בתים יורדין לטמיון על כובשי שכר שכיר ועל עושקי שכר שכיר ועל שפורקין עול מצואריהן ונותנין על חבריהן ועל גסות הרוח וגסות הרוח כנגד
תהלים לז כולן. אבל בענוים כתיב °וענוים ירשו ארץ (נצר מטעי מעשה ידי להתפאר) [והתענגו על רוב שלום]:

בשביל ד' דברים. לא שמעתי טעם הדבר: **מאורות.** ירח וכוכבי': **כותבי פלסתר.** שטרות מזויפין ומכתבי עמל לשום דופי על אדם לכתוב בשמו מה שלא לוה: **מגדלי בהמה דקה.** ומחריבין את הארץ שאינם יכולים לשמרם מלרעות בשדות אחריהם: **ועל קוצצי אילנות טובות.** ואפילו הם שלהם כמשחיתין הן וכאילו בועטין בברכתו של הקב"ה שמשפיע טובו: **על משהי שטרות פרועין.** אלו כדי לחזור ולגבות פעם אחרת: **ועל מלוי ברבית** שמלוין בעלי בתים לישראל ברבית וכתיב מרבה הונו בנשך ותרבית לחונן דלים יקבצנו ואמרינן בב"מ כגון שבור מלכא שחונן בהם עניי עכו"ם: **ועל שהספיקו בידם.** של בעלי בתים הללו למחות ביד עוברי עבירה שגדולים שהרי דבריהם נשמעים להם מחמת עושרם וחכמתם ויראים הבריות מהם ולא מיחו: **ועל שפוסקין.** בעלי בתים שפוסקין לדקה ברבים שיתנם לעניים ואין נותנין: **לטמיון.** שנטמנין וכלים מאליהן: **כובשי וכו'.** שמדחהו בלך ושוב: **עושקי.** לגמרי גוזל שכרו: **על גסי הרוח.** שמתגאין ומשתררין על אחיהם מחמת עשרם (חכם):

מהרש"א על ד' דברים חמה לוקה על אב"ד שמת כו'. עיין פרש"י ונראה במקלת מהם יש לתת טעם כי האב"ד דומה לחמה שמאיר לכל בתורה וע"כ משה שהיה אב"ד אמרו בו פניו כפני חמה: **ועל נערה כו'.** דהיינו שהיה ברור לכל כשמש לצעקתה ולא היה מושיע לה: **ועל ד' דברים מאורות לוקין כו'.** דהיינו לבנה וכוכבים כפרש"י יש לתת טעם ע"פ מה שכתוב סוף פרק קמא דשבת מאן דנולד בלבנה רזוהי כסיין אם גנב מלאה והשתא ד' דברים דחשיב כותבי פלסתר ועדי שקר ומגדלי בהמה דקה וקוצצי אילנות אינן דברים מפורסמי' ובכלל רזוהי כסיין וגניבה הן וע"כ אלו שאין הלבנה וכוכבים לוקין: **על ד' דברים נכסי בעלי בתים כו'.** י"ל שאמר **על משהי שטרות פרועים.** פרש"י כדי לגבות פעם אחרת עכ"ל והא ודאי גזלה גמורה ולא היה לו לומר על משהי אלא על הגובין שטרות פרועין וכן מלוי ברבית איסור גמור הוא. **ואמר על שהיה ספק בידם למחות כו'.** ובפ' במה בהמה אמר בית בידו למחות כו' שהוא נתפס על כל העולם כולו. **ואמר פוסקי צדקה כו'.** הרי זה עובר בבל יחל דברו וגו' ונראה לדקדק בכל זה דנקט בעלי בתים דהיינו עשירים ומנהיגים ואינן ת"ח ואין משהי שטרות פרועין לגבות בהן שנית דהא ידעי דגזל גמור הוא אבל משהין אותן שיש לו שום דין ודברים עם הלוה ורוצה לדחקו בזה השטר לטעון מגו ודבר זה בעיני בעלי בתים לאו איסור הוא אבל אחז"ל בזה דאיסורא איכא משום אל תשכן באהליך וגו' שמא ימות ויפול שטר זה לפני יתומיו ויגבו בו שנית ומלוי ברבית דקאמר נמי על בעלי בתים שהם אינן יודעין להלוות מעותיהן בהיתר בעיסקא או בדרך אחר של היתר: **ועל שהיה סיפק בידם למחות כו'.** איירי נמי בבעלי בתים מנהיגים שיש בידם למחות ואינו ביד ת"ח: **ופוסקי צדקה ברבים.** היינו שבעלי בתים מנהיגי הקהלה ופוסקין לדקה מרובה ואינן נותנין כולה שאומרי' שלא היה דעתן לכך אלא בשביל אחרי' שיתנו נדבות כראוי ודו"ק: **יורדים לטמיון.** פי' בערוך לטמיון לאוצר המלך ע"ש ונראה דה"נ בבעלי בתים העשירים ומנהיגים ומשתררים ומתגאים על אחיהם כפרש"י והיינו דנסיק וגסות הרוח כנגד כולם כמ"ש לגבי המלות ותלמוד תורה כנגד כולם שתלמוד מביא לידי מעשה ה"נ הכא הגסות הרוח מביא לאלו בעלי בתים להני דברים שהם **כובשי שכר שכיר** כפרש"י שמדחהו בלך ושוב שעובר בבל תשהא כדאמרי' פרק המקבל דמתוך גאותן דוחין השכירים לך ושוב שאין לו פנאי להתעסק בך עתה: **ועושקי שכר שכיר.** פרש"י גוזל שכרו עכ"ל והוא דחוק ה"ל למימר גוזל אלא דלא תעשוק שכר שכיר מוקמי' לה התם לאיכו משלם לשכיר בזמנו דהיינו שכיר יום כל הלילה ושכיר לילה כל היום וזהו ודאי ג"כ בא להם מתוך גאותן לדחות השכירים מלשלם להם בזמנם: **ואמר על שפורקין עול כו'.** היינו ממש מתוך גאותן סוברים בדעתן שאחיהם ישאו עליהן עול מנהיגים ומסיים **אבל בענוי' כתיב וענוים ירשו ארץ.** פסוק הוא בספר תהלים דלעיל מיניה כתיב אל תתחר במצליח דרכו וגומר היינו העשירים המתגאי' על הצבור שלא לשם שמים ואמר ועוד מעט ואין רשע וגו' דהיינו שנכסיו יורדין לטמיון אבל ענוים שאין משתררין על הצבור ונזהרו בכל זה הן ירשו ארץ שנכסיהן מתקיימין ובכל נוסחא שלפנינו הרכיב בזה קרא אחרינא נצר מטעי מעשה ידי להתפאר והוא פסוק בישעיה ובתחלת המקרא ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר וגו' ואין זה מקום כאן:

לולב הגזול פרק שלישי

אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי מאי דכתיב °כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה. משל ישעיה סא להד"ל למלך בשר ודם שהיה עובר על בית המכס אמר לעבדיו תנו מכס למוכסים אמרו לו עבדיו אדונינו המלך כל המכס שלך הוא. אמר להם ממני ילמדו עוברי דרכים שלא יבריחו עצמן מן המכס ואף הקב"ה כך אמר כי אני ה' אוהב משפט גר ממני ילמדו בני ויבריחו עצמן

עיון יעקב

ועל גסות רוח. כי אין לגסות רוח ענוה:
אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה. פירש"י ומהרש"א ע"ש שעולה כולה כליל לה' והכל שלי אפ"ה שונא גזל בעולה ואני אמרתי ע"ד הדרש דאמרינן. כל הדן דין אמת לאמיתו [illegible] כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית לכן קאמר כי אני ה' אוהב. משפט שהרי נעשה שותף עמי לכך שונא גזל בעולה דהלך השותף מי יעמוד ו[illegible]:

עצמן מן הגזל איתמר נמי א"ר אמי יבש פסול מפני שאין לו הדר גזל פסול מפני שהיא מצוה הבאה בעבירה:

כתיב אוהב משפט שונא גזל בעולה. בעולות שאתם מביאין לי אני שונא את הגזל שאתם גוזלים אותם ואע"פ שהכל שלי ואף מתחילה שלי היתה:

הרי"ף מאי דכתיב כי אני ה' אוהב משפט וכו'. נראה שהוקשה לו בכתוב שאמר שונא גזל בעולה והלא בכל הקרבנות אם יש בהם גזל הם פסולים וע"ק מה שייך שונא גזל לאוהב משפט לכך הביא המשל מהמלך כך רצה הקב"ה ללמד לישראל שירחקו מהגזל שהרי העולה כולה לגבוה שלקח והכל הוא של הקב"ה ואף על פי כן רוצה שלא יביאו עולה מהגזל ומכאן ילמדו ק"ו בני אדם לברוח מהגזל ואילו לא מצינו ששונא הגזל גם בעולה היינו אומרים הקב"ה שונא הגזל בדבר שהוא לבני אדם ולכך בקרבנות כולם שיש בהם חלק לבני אדם הזהיר על הגזל מפני החלק של בני אדם שלקחו ממי שאינו שלו והוא גזל אבל בדבר שאין לבני אדם חלק אלא כולה לגבוה אין בזה משום גזל כי הכל הוא של הקב"ה בין מה שביד אדם זה ובין מה שביד חברו ממנו הכל אבל להיות שהקב"ה אוהב משפט שילמדו כל אדם ממנו וידינו בק"ו ואם ה' נוח בדבר שהוא עולה לו שהיא העולה שלא יביאנה בגזל כי ה' שונא גזל בעולה ק"ו לבני אדם שמה שאינו שלו הוא בידו גזל גמור שירחקו ממנו (וכ"כ מהרש"א) ובספר כסף נבחר דקדקתי אמאי מש"ה שונא גזל בעולה ולא אמר שונא עולה בגזל שבא לרמוז על שלוה הקב"ה בעולת העוף והסיר את מוראתה שהוא הזפק שישליכהו מפני שהעוף גוזל ואוכלו וכל מה שיש בזפק הוא גזל וזהו שונא הדבר הגזול שיש בעולת העוף שהוא הזפק ע"ש: *דף מ' תניא וכו' וסמיך ליה וכי תמכרו ממכר. פי' רש"י ודרשינן סמוכין שבשביל עונשה של שביעית תבא לידי כך וקשה לפירושו דא"כ מנ"ל שבשביל אבקה של שביעית שאינו עיקר האיסור יבוא לידי כך דלמא בשביל עיקר איסור שביעית שהוא זריעה וקצירה סמך ואמר וכי תמכרו ממכר שבשביל עונשה של שביעית הוא בא לידי כך ונראה לפרש דדייק כפל וכי תמכרו ממכר ודרש ליה וכי תמכרו מפירות שביעית שעושה סחורה בפירות שביעית למכרה וזהו אבקה של שביעית ומהו ענשו ממכר לעמיתך שימכור את מטלטליו ובניו מחמת עניות וכן ביארתי ענין זה בארוכה בכסף מזוקק סדר בהר סיני ע"ש יש בזה ענין נכון: *דף מ"א מכלל וכו' מכלל דבעי דרישה. קשיא לי כיון דקרא כתיב שאין עתו לה דרישה א"כ איך יתכן דעבדינן זכר למקדש דאם כן הוא דעבדי זכר למקדש איך אמר הקב"ה דורש אין לה שהרי אנו עושים זכר למקדש ודורשים לה ושמא מש"ה דורש אין לה הוא על עיר ציון ומה שאנו עושים זכר הוא למקדש ומדמליכו שאמר הקב"ה דורש. אין לה לציון מכלל דבעי דרישה ומכאן אנו לומדים לעשות זכר למקדש וציון הוא דבר אחר ומקדש דבר אחר:

יא **אמר** ר' מריון אמר רבי יהושע בן לוי ואמרי לה תני רבה בר מרי משום רבי יוחנן בן זכאי שתי תמרות יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם. וזו היא ששנינו ציני הר הברזל כשרות וזו היא פתחה של גיהנם: (דף לב ע"ב פרק עושין פסין וע"ש רש"א)

שתי תמרות. שני דקלים: בגי בן הנם. סמוך לירושלים: וזו היא ששנינו. במסכת ראשונה שבפרק זה: ציני הר הברזל. ליני דקלים: כשרים. לולבים שלהם ואע"פ שעליהם קטנים מאד ואינם עולים עם ארכה של שדרה:

(דף לז ע"ב) **מתני'** והיכן היו מנענעין בהודו לה' תחלה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא דברי ב"ה ב"ש אומרים אף באנא ה' הצליחה נא אר"ע צופה הייתי בר"ג ור' יהושע שכל העם היו מנענעין בלולביהן והם לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא:

הודו לה' תחלה וסוף. הודו שבתחלת הפרק והודו שבסוף הפרק בסוף הלל מן הודו עד סוף הלל הדא פרשתא במנין פרשיו' של ספר תהלים:

תוספות בהודו לה' תחלה וסוף וכו'. וכן באנא ה' הושיעה נא כב"ה ולא באנא ה' הצליחה נא כב"ש וטעמא דב"ה אע"פ שאין אנא ה' הושיעה נא תחלת הפרק ולא סוף הפרק מנענעין משום דכתיב אז ירננו עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ וכתיב בתריה הודו לה' כי טוב כלי"ח וכתיב נמי בתריה ואמרו הושיענו אלהי ישענו והיינו ירננו שמנענעין בלולב ומשבחים בהודו ובאנא ה' הושיעה נא וכו':

[קודם איתא בגמרא הדין של שתי הלחם וכבשי עצרת שטעונים תנופה ועל זה קאי]

אמר רבי יוחנן מוליך ומביא למי שארבע רוחות שלו מעלה ומוריד למי שהשמים והארץ שלו במערבי מתנו הכי אמר רבי חמא בר עוקבא אמר רבי יוסי בר חנינא מוליך ומביא כדי לעצור רוחות רעות מעלה ומוריד כדי לעצור טללים רעים: אמר רבי יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר זבידא זאת אומרת *שירי (דף לח) מצוה מעכבין את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה היא ועוצרת רוחות וטללים רעים אמר רבא וכן לולב ורב אחא בר יעקב ממטי ליה ומייתי ליה אמר דין גירא בעיניה דשטנא ולאו מילתא היא משום דאתי לאגרויי ביה:

למי שד' רוחות שלו. מצוה זו אנו עושים לשמו כן נראה בהכפתו: זאת אומר'. הא דר' יוחנן דקאמר מצות תנופה עוצרת רוחות רעות וטללים רעים: שירי מצוה. שהוא שיריים שאינה עיקר לעכב כפרה אעפ"כ חשובה היא לעכב את הפורענות שהרי תנופה שירי מצוה היא ואינה מעכבת כדתניא בת"כ וכו': וכן לולב. מוליך ומביא מעלה ומוריד: ממטי ליה. מוליך: ומייתי. מביא: גירא בעיניה דשטנא. הרי זה לחץ בעינו של שטן שרואה בעיניו שאין בו כח לנתק מעליהם עול מצות: ולאו מילתא היא. אין נכון לומר כן: לאגרויי. שיתגרה בו שטן שהוא יצר הרע ויסיתהו לחטוא מעל קונו וימסור עצמו על הדבר:

תוספות כדי לעצור רוחות וכו' וכן לולב. משום דאמרינן בפ"ק דר"ה דבד' דין נחתם בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן ובחג על המים ולכך הנענוע שבלולב יש בו הולכה והובאה וכו':

אמר הבונה איתקש לולב לתנופה כמ"ש רבא וכן לולב להיות מוליך ומביא מעלה ומוריד למי שד' רוחות ושמים וארץ שלו כדכתיב אז ירננו עצי היער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ וסמיך ליה הודו לה' כי טוב כלי"ח כמ"ש התוספות ומוכן כאמרם ז"ל שהלולב אות שיצאנו זכאים בדין ודידן נצח כי כן נימוס קדם לכל העובדי כוכבים כפות תמרים לקוחה לאות על הנצחון. ויראה שאנו מרננים ומשבחים בעצי אילן לפני ה' כאשר בא לשפוט את הארץ בר"ה כמ"ש ז"ל ורבי פי לולב הגזול וזכינו במשפט אז אנו אומרים הודו לה' שטוב להודות לו כי לעולם תמיד נוהג חסדו עמנו להטות כלפי חסד ולכפר ולסלוח ועוד להגן בעד כל רעה שלא תבא לעצור רוחות וטללים כי בחג נדונים על המים. שירי אפילו שירי מצוה מעכבין את הפורענות כמ"ש עטרת תפארת תסובבך כל נר מצוה מן התורה דיש בה שכר לה' היא למגן ומחסה מכל רע אכן רב אחא לא היה מספיק בו בהודו לה' על הטוב העבר ולהסיר הרע העתיד כי גם להתגרות בו מלחמה עם השטן יצה"ר לומר שאין לו כח לנתק מעליו עול מצות ואמרו דלאו מילתא היא אין נכון לומר כן כי אין להתפאר ולומר בזריזותי החזקתי וכח ... כי דוחה אז יעשן אף יצרו של אדם יקום עליו להחטיאו:

מוליך

עין יעקב

יש בגי בן הנם ועולה עשן מביניהם. ולהכי מצינו במלכים ב' כ"ג ששם עשו מולך להעביר בניהם באש יע"ש:

מהרש"א מוליך ומביא למי שד' רוחות כו'. הכונה כי ב' הלחם הקרבתן בעצרת רמז לשני לוחות ועמ"ש לכו לחמו בלחמי והיו ב' עשרונים ע"ש י' הדברות שהיו בהן ויהיו סלת ע"ש שהתורה כסלת נקיה מחטא כמ"ש בזה במס' הוריות וב' כבשים ע"ש כבשים ללבושך דדרשינן בפרק אין דורשין דברים שהם כבשונו של עולם ושים מוליך ומביא למי שד' רוחות כו' שע"י התורה הקב"ה מקיים עולמו הכולל ו' קצוות שהם ד' רוחות ושמי' וארץ כמ"ש הרא"ם גבי לולב ומ"ד כדי לעצור רוחות וטללים רעים שהתורה מגינה ומצלת על כל אלו: וכן לולב כו'. ע"פ מ"ש פרק הקומץ ארבע מינין שבלולב ב' מהם עושין פירות וב' אין עושין פירות כו' ועוד שיהיו כולן באגודה אחת כו' והוא מבואר שם ד' כתות שבישראל ב' מהן עושין פירות ומ"ע כדמיון הלולב והאתרוג וב' אין עושין פירו' ומ"ע כדמיון הדס וערב' ויהיו אגוד' אחת שיגינו אלו על אלו והשתא עיקר הנענוע בב' שעושין פירות שהוא הלולב בימין והאתרוג בשמאל למי שהו' קצוות שלו שיעצר רוחות וטללי' רעי' מזמן החג שמתחילין הרוחות והגשמים: ממטי ומייתי ליה ואמר דין גירא כו'. מבואר כדלעיל שהלולב בא לעצור רוחות וטללים רעים והם כח הטומאה מסטרא דשמאלא דסטנא ולכך אמר שהנענוע גירא דסטנא הוא לבטל כחו הרע ואמר דלאו מלתא היא דגם שכוונת הנענוע כן הוא מ"מ אל יאמר אדם כן בפה משום דאתי לאגרויי ביה כפרש"י ודו"ק:

דף לח **מתני'** מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהם מה שהם אומרים ותהי לו מארי' וכולי. גמרא תנו רבנן באמת אמרו בן מברך לאביו ועבד מברך לרבו ואשה מברכת לבעלה אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו:

מקרין אותו. כך היו נוהגין אחד קורא את הלל ומוציא את הרבים ואם היה עבד או אשה או קטן הואיל ואין מחויב בדבר אין מוציא את המחויב מידי חובתו הילכך עונה אחריו כל מה שהוא אומר: ותבא לו מארה. שלא למד ואם למד תבא לו מארה שמבזה את קונו לעשות שלוחים כאלה: באמת אמרו. כל באמת הלכה היא ואין חולק בדבר: בן קטן מברך לאביו. ברכת המזון שהגיע לחינוך דחייב מדרבנן וכו': שאשתו ובניו מברכין לו. דודאי מחמת שלא למד הוא:

תוספות ותהי לו מארה. פירש בקונטרס וכו' ועל אשתו ובניו מברכין לו נמי בגמרא היה לו לפרש כן דמתניתין איירי בלא למד שמקרין אותו ועונה אחריהם מה שהן אומרים ומשום דמבזה במה שאלו מברכים לו דלאו בני חיובא נינהו המקרין אותו קא לייט ליה וכו':

אמר הבונה על כיוצא בזה אמר דוד אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך אני אודך בעצמי ולא כמבזה לעשות שלוחים כלמדי משפטי צדקך ואני הוא המודה ומברך וכל המברך מתברך:

מהרש"א מקרין אותו כו' ותבא לו מארה כו'. נקט האי לישנא ע"ש מארת ה' בבית רשע ונוה צדיקי' יברך שתבא מארה לביתו של רשע שהוא לא יודע לברך בביתו ולצדיקי' שבנוהו שהן עבד ואשה וקטן יברכו במקומו וק"ל:

יב **אמר** רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא מנין לשומע כעונה שנאמר °את כל שם ע"ב מלכים ב
כב דברי הספר אשר קרא מלך יהודה וכי יאשיהו קראו הלא שפן קראו שנא' °ויקראהו שפן לפני המלך אלא שם מכאן לשומע כעונה ודילמא לאחר דקרינהו שפן עיין ביה איהו וקרינהו אמר רב אחא בר יעקב לא ס"ד דכתיב °יען רך לבבך ותכנע לפני ה' בשמעך שם ולא בקראך. אמר רבא לא לימא איניש ברוך הבא והדר בשם ה' אלא לימא ברוך הבא בשם ה' בהדדי *(אמר רפ"ל מ"א ליה רב ספרא *משה שפיר קאמרת אלא הכא והתם דף לט אמרי אסוקי מלתא היא ולית לן בה) ואמר רבא לא לימא איניש יהא שמיה רבא והדר מברך אלא יהא שמיה רבא מברך בהדדי אמר רב ספרא משה שפיר קאמרת אלא הכא והתם אמרי אסוקי מלתא היא ולית לן בה:

אשר קרא המלך. בספר שמצא חלקיהו הכהן משמעי קרא בספר מלכים: לא לימא איניש. מי שאין אחר מקרא אותו לא לימא ברוך הבא ויפסיק בינתיים והדר בשם ה' דלא קיימא אזכרה אמילתא דלעיל ומיחזי כמוציאן לבטלה: משה. גדול הדור: שפיר קאמרת. בתמיה: אסוקי מלתא. הואיל וכונתו לגמור לית לן בה:

מהרש"א ודלמא לאחר כו'. הא ודאי דמפורש בכתוב דיאשיהו גופיה קרא דכתיב וישלח המלך וגו' ויקרא באזניהם את כל דברי הספר וגו' אלא דהיינו לבתר נבואת חולדה אבל האי קרא דבנבואת חולדה שאמר אשר קרא מלך יהודה לא מלינו בכתוב לעיל מיניה מפורש שקראו המלך אלא שפן ולכך לא פריך אלא ודילמא גם המלך קראו קודם נבואת חולדה אלא שלא הוזכר בקרא ומשני דע"כ לא קראו המלך מקודם ודכתיב בשמעך שתלאה חולדה הדבר בשמיעה ולא בקריאה וק"ל: והדר בשם ה' כו'. עיין פרש"י וגבי והדר מברך לעלם כו' דבסמוך ליכא לפרושי הכי דהא לית ביה אזכרה ולפי מה שיש מפרשים בפ"ק דברכות דשמיה הוא כמו שם י"ה דהשתא י"ה מקרי אזכרה והוה לבטלה דלא קיימא מברך לעלם עליה:

יג **כתיב** ביחזקאל °ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע קח על מים רבים צפצפה שמו אמר ר' אבהו דף לד יחזקאל יז
אמר הקדוש ב"ה אני אמרתי שיהו ישראל לפני כקח על מים רבים ומאי ניהו ערבה [והם] שמו עצמם כצפצפה בין ההרים:

זה הזכירו בגמרא סמוך למה שאמרו ערבי נחל פרט לצפצפה הגדילה בין ההרים וכדי להוכיח שצפצפה הוא מין הגרוע ואינו כערבה והביאו ראיה מפסוק זה הנאמר ביחזקאל בלשון תוכחה שאמר הקב"ה אני אמרתי שיהו ישראל כערבה שהוא כשרה ואתו על מים רבים והם נעשו כצפצפה בין ההרים ואפשר שכוונתו לומר שהקב"ה רוצה לזכות את ישראל שיהו שלמים בתורה שנמשלת למים ויהיו כעץ שתול על פלגי מים והם מאסו בה ובחרו בחכמות אחרות נמשלו לצפצפה בין ההרים ואין להאריך:

מהרש"א כקח על מים רבים ומאי ניהו ערבה כו'. ע"פ מ"ש פ"ק דעבודת כוכבים אשריכם זורעי על כל מים וגומר אין זריעה אלא צדקה כו' ואין מים אלא תורה כו' כמפורש שם שנותן

עיון יעקב

אשר קרא מלך יהודה. פירש"י משמעי קרא בספר מלכים בא לאפוקי מקרא דכתיב בד"ה ב' סימן ל"ד שם כתיב אשר קרא לפני מלך יהודה ע"ש:

שטוחן לדקה ע"פ התורה הכי נמי בהאי קרא קאמר ויתנהו בשדה זרע קח וגומר דהיינו שיהיה כשרש במצות לדקה ע"פ התורה והם שמו עצמם כצפצפה שבהרים דהיינו רחוק מן המים של התורה:

דף לט **משנה** מקום שנהגו לברך אחריו (פירוש אחר הלל) יברך אמר אביי לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו מצוה לברך דאמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן ומאי משמע דהאי

שמואל ב יח עובר לישנא דאקדומי הוא אמר רב נחמן בר יצחק דכתיב °וירץ אחימעץ דרך הככר ויעבור את הכושי

בראשית לג אביי אמר מהכא °[והוא עבר לפניהם ואיבעית אימא

מיכה ב מהכא] °ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם:

לא שנו. דתליא ברכה במנהג אלא ברכה של אחריו: **עובר.** קודם: **ויעבור את הכושי.** קדמו לרוץ לפניו:

אמר הבונה מוצא עלינו להלל נהי לא לבד על שזכינו שנעשה מצותיו בפועל אלא שמתחלה נתרצה לצוות לנו עליהם כאמרם גדול המצווה ועושה. וזה שאנו אומרים בברכותיהן אשר קדשנו במצותיו דהיינו בעשייתן ונוסף על זה וצונו. לז"א רב יהודה אמר שמואל שיש לברך על המצוה קודם העשותן כי כן שהיה ההודאה לה' על כי שמנים מאז קדשו לצוותינו ואמר כל המצות כלן מברך עליהן עובר לעשייתן אך להיות שלשון עובר שהם משמעותו הוא הולך ומניח איזה דבר לאחריו וא"כ עובר לעשייתן הוה משמע אחר שעבר המצוה ועשאה לכן שאל ומאי משמע. דהאי עובר במקום הזה דוקא הלשון בו לישנא דאקדומי ולא אח"כ. ורנב"י הביא ראיה מאחימעץ שלא היה כהולך ועובר ממקום למקום שאינו מתכוון שלא יקדמנו המקום אלא ללכת לדרכו אבל זה רק להקדים לכושי וא"כ ויעבור ר"ל וקדם את הכושי: אביי אמר מהכא והוא עבר לפניהם שים אלת לפניהם המורה קדימה והרי הוא כאילו כתוב והוא קדם לפניהם. ואי בעית אימא ויעבור מלכם לפניהם שפירש עוד וה' בראשם מוקדם לכולם וא"ם שמואל שאינו נביא מדבר בתורה אלא מחכמי הגמרא למה לא שפתיו ברור מללו קודם לעשייתן ונקט האי לישנא דעובר כי היכי דליבעי פירושא עלוי' אי הוי לישנא דאחר כך או קודם אפשר שכיון שאין להמתין מצוה הבאה לידו של אדם לומר שיזרת ביותר קודם העשייה לברך עליה כאילו ירצה לעבור הברכה קודם המצוה ולא שיעבור המצוה עליו קודם ברכה:

דף מא ירמיה ל **מנא לן** דעבדינן זכר למקדש אמר רבי יוחנן דאמר קרא °(הנני מעלה) [כי אעלה] ארוכה לך וממכותיך ארפאך נאם ה' כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה דורש אין לה מכלל דבעי דרישה:

שם ע"ב **ומעשה** בר"ג ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא שהיו באין בספינה ולא היה לולב אלא לר"ג בלבד שלקחו באלף זוז. נטלו ר"ג ויצא בו למה ליה למימר שלקחו באלף זוז להודיעך כמה מצות חביבות עליהן:

הי"ג למה לי למימר שלקחו באלף זוז להודיעך כמה מצות חביבות עליהם:

דף מב **קטן** היודע לנענע. תנו רבנן קטן היודע לנענע חייב בלולב להתעטף חייב בציצית לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין יודע לדבר אביו מלמדו תורה

דברים לג וק"ש תורה מאי היא. אמר רב המנונא °תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ק"ש מאי היא פסוק ראשון:

חייב בלולב. לחנכו מדבריהם: **לשמור תפילין.** שלא יכנס בהם לבית הכסא:

לולב וערבה פרק רביעי

דף מג ע"ב **אמר** ליה רבא לרב יצחק בריה דרבב"ח בר אוריין תא ואימא לך מלתא מעלייתא דהוה אמר אבוך

הא דתנן אותו היום היו מקיפין את המזבח שבע פעמים הכי אמר אבוך משמיה דרבי אלעזר בלולב. איתיביה לולב דוחה את השבת בתחלתו וערבה בסופו פעם אחת חל שביעי של ערבה להיות בשבת והביאו מרביות של ערבה מע"ש והניחום בעזרה והכירו בהם ביתוסים ונטלום וכבשום תחת האבני' למחר הכירו בהם עמי הארץ ושמטום מתחת האבנים והביאום הכהנים וזקפום בצידי המזבח לפי שאין ביתוסים מודים שחיבוט ערבה דוחה את השבת אלמא בנטילה היא

ועיין בגמרא תיובתא*:

בתחלתו. בי"ט ראשון: **וערבה בסופו.** בשביעי: **מרביות.** נטיעות: **והכירו בהם ביתוסים.** הרגישו תלמידי ביתוס והם צדוקים ואינם מודים בערבה שאינה מפורשת מן התורה: **וכבשום.** טמנום כמו בהדי כבשי דרחמנא למה לך במסכת ברכות וי"מ כמו יכבוש עונותינו יכסה. כמית כל מעלתם סלה: **תחת האבנים.** ויודעים הם בחכמים שלא יטלטלו למחר האבנים: **עמי הארץ.** שלא היו בקיאים באיסור טלטול והם שיתה ידם עם הפרושים: **והביאום הכהנים וזקפום** כו'. אבל ישראל לא היה נכנס בין האולם ולמזבח ומדקתני חיבוט ערבה מלמא דצידים מטלים אותה ומכנענין ומקיפין בה הכהנים את המזבח ברגליהם ואחר כך זוקפין אותם:

אמר הבונה אז"ל ויו"ר פ"ל ועושי גאל אלו ישראל מה ערבה זו אין בה לא טעם ולא ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שאין בהן לא תורה ולא מע"ט ומה הקב"ה עושה. בהן לאבדן א"א אלא אמר הקב"ה וכו' א"כ זהו שנקבע יום אחד לערבה שהקנת נביאים ובגעילה וחיבוט להורות על בני ישראל שאע"פ שהם בלי תורה וע"כ הם נגלום א"א להקב"ה כיי לאבדן אלא חבוט חבוט ביסורין ואותך לא אעשה כלה ויסרתיך . במשפט ודבר זה לא היו מכירים הבייתוסים וע"כ לא היו מודים בערבה שלא נתפרש בבירור בתורה אבל ישראל יודעים שהיא יסוד נביאים שיש יסוד ומוסר לדבר כמו שכא כמאמר שאמר זה שר"י קראה יסוד נביאים וע"כ היו עושים יום מיוחד לערבה:

דף מד **איתמר** רבי יוחנן וריב"ל חד אמר ערבה יסוד נביאים וחד אמר ערבה מנהג נביאים תסתיים דרבי יוחנן הוא דאמר יסוד נביאים דא"ר אבהו א"ר יוחנן ערבה יסוד נביאים הוא תסתיים:

יסוד נביאים. אחרונים חגי זכריה ומלאכי שהיו ממתקני תקנות ישראל באנשי כנסת הגדולה: **מנהג.** הנהיגו את העם ולא תקנו להם ונפקא מינה דלא בעי ברכה דליכא למימר וצונו דאפי' בכלל לא תסור ליתא:

שם ע"ב **אמר** אייבו הוה קאימנא קמיה דרבי אלעזר בר צדוק אתא ההוא גברא א"ל קרייתא אית לי כרמיא אית לי זיתיא אית לי ואתו בני קרייתא ומקשקשין בכרמיא ואוכלין בזיתיא אריך או לא אריך א"ל לא אריך הוה קא שביק ליה ואזיל אמר כדו הויתי דייר בארעא הדא ארבעין שנין ולא חמיתי בר אינש מהלך באורחין דמתקנן כדין הדר ואתא אמר ליה ומאי איעבד אמר ליה אפקר זיתיא לחשוכיא והב פרטיא לקשקושי כרמיא:

קרייתא אית לי. כפרים ויושביהם: **ומקשקשין בכרמיא.** עודרין את הכרמים בשביעית: **ואכלי זיתיא.** בשכר חפירת הכרמים ואינם מופקרים לעניים: **אריך או לא אריך.** טוב לעשות כן או לא. אריך לשון דבר הגון ובעזרא יש לו דוגמ

ועדות מלכא לא אריך לנא למיחזי: אמר ליה לא אריך. לפי שאתה פורע פעולתם מפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה אבל הקשקשים מותר כדלקמן: אמר. ר"ל בר לדוק: כדו הויתי דייר. כבר עברו מ' שנה שאני דר בארץ הזאת: ולא חמיתי בר איניש. לא ראיתי בן אדם: דמהלך באורחן דתקנן כדין. שמהלך בדרך ישר כאדם זה: אפקר זיתיא להשוכיא. לעניים: והב פריטיא. ותן פרוטות מכיסך לקשקש הכרמים:

שם **אמר** (אביי) [אייבו] משום רבי אלעזר בר צדוק אל יהלך אדם בערבי שבתות יותר משלש פרסאות אמר רב כהנא לא אמרן אלא לביתיה אבל לאושפיזא אמאי דנקט סמוך ואיכא דאמרי אמר רב כהנא לא נצרכה אלא אפילו לביתיה אמר רב כהנא בדידי הוה עובדא ואפילו כסא דהרסנא לא אשכחי:

לא יהלך כו'. אלא ישבות לו מבעוד יום גדול ויכין לו סעודת שבת: אלא לביתיה. שהולך לביתו והם אינם יודעים שיבא היום ואינם מכינים לצרכו והוא כועס עליהם: אבל לאושפיזא אמאי דנקט סמוך. אינו סומך על בני הבית ונושא עמו סעודתו ועל מה שבידו כסמך: אפי' לביתו. דמה שמוציא אם מועט אם רב שלו הוא אף על פי כן לא יהלך וכ"ש לאושפיזיה שלא ימצא כלום: דהרסנא. סעודה מועטת דגים קטנים מטוגנים בקמח בשמן שלהן:

יד **אמר** רבי חזקיה א"ר ירמיה משום רשב"י *יכולני לפטור כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי ועד עכשיו ואלמלי אלעזר בני עמי מיום שנברא העולם ועד עכשיו ואלמלי יותם בן עוזיהו עמנו מיום שנברא העולם ועד העולם. ואמר רבי חזקיה אמר רבי ירמיה משום רשב"י ראיתי בני עליה והם מועטים אם אלף הם אני ובני מהם אם מאה הם אני ובני מהם אם שנים הם אני ובני הם ומי זוטרי כולי האי והאמר (מר) [רבא] (תמני סרי אלפי פרסי הוו בדרא קמיה דקב"ה) [דרא דקמי קודשא בריך הוא תמני סרי אלפי הוה] שנאמר °סביב שמונה עשר אלף לא קשיא הא דמסתכלי באספקלריא המאירה הא דמסתכלי באספקלריא שאינ' מאיר'. ודמסתכלי באספקלריא המאירה מי זוטרי כולי האי (אם שנים הם אני ובני הם) והאמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי פני שכינה כל יומא שנאמר °אשרי כל חוכי לו ל"ו בגמטריא תלתין ושיתא הוו לא קשיא הא דעיילי בבר הא דעיילי בלא בר:

לפטור. בזכותי אני סובל כל מעשיהם ועונותיהם ופוטרן מן הדין (*יכולני לקבל עלי שכרם מרוב זכיותי): ואלמלי אלעזר בני. חפץ עמי לסבול: מיום וכו'. אלמלי כמו אילו וגם במקומות הרבה משמע כמו לולי: יותם בן עוזיה. צדיק היה ועניו יותר משאר מלכים וזכה בכבוד אב ואם ועליו נאמר בן יכבד אב שכל ימים שהיה אביו מצורע והוא היה שופט עם הארץ כדכתיב ויותם בנו שופט וגו' לא נטל עליו כתר של מלכות בחייו ולאחר שמת כתיב וימלוך בנו תחתיו וכל דינים שהיה דן אומר בשם אביו: ועד העולם. עד שיכלה העולם: ראיתי. *(כלו' נתתי לבי לעיין בעסקי): בני עליה והן מועטין. רואה אני לפי מעשה הבריות שבני עליה כת שמקבלין פני השכינה מועטין הם: סביב שמונה עשר אלף. סיפיה דקרא ושם העיר מיום ה' שמה אע"ג דבירושלים שלעתיד לבא כתיב קרא דרשינן ליה נמי להכי למקום שהשכינה שמה סובבין אותו י"ח אלף והם הצדיקים שהם חשובים לפנים ממלאכי השרת שנאמר כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל ואומר כי לישבים לפני ה' יהיה סחרה ואומר והיו עיניך רואות את מוריך: אספקלריא. מחיצה החוצצת ביניהם לשכינה מאירה כ"כ כמראה זה שרואין בה ויש לצדיקים שאין מאירה להן כ"כ ואין יכולין לראות ממש: אשרי כל חוכי לו. המחכים לכת שהוא כמנין לו: בבר. ברשות: דעיילי בלא בר. בלא רשות הם מועטין ובהנהו קאמר אם שנים הם אני ובני הם:

מהרש"א ראיתי בני עליה כו'. למעלה בשמים קרי ליה עליה והצדיקי' שבארץ השייכים שם קרוים בני עליה ועפ"ה כו' הבונה בשמי' מעלותיו ואגודתו וגו' ר"ל אגודתו של צדיקי' השייכים שם בארץ יסודם לסבול עון העולם כדלעיל: י"ח אלפי הוה דרא כו' שנאמר סביב י"ח כו'. סיפיה דקרא ושם העיר מיום ה' שמה קדרים כמו שפי' רש"י והתוס' ובפרק השפינה דרשו מיניה דירושלי' שלמטה שתקרא על שמו של הקב"ה כו' ושמה מלשון שם ע"ש והכא דרשו מיניה ושבקו מלת שמה כפשטיה ועל עיר ירושלים שלמעלה קאי דכתיב עיר גבורים עלה חכם וגומר ועלה שפיר כתיב מיום ה' שמה שהשכינה שרויה שם לעולם ועלה קאי סביב לשכינה י"ח אלף דרא דלדיקיא: הא דמסתכלי באספקלריא המאירה כו'. יש לדקדק דמסיק הכא דמסתכלי באספקלריא מאירה לא הוו פחות מל"ו צדיקים ואנן אמרינן בפרק החולק דמשה לחוד ראה באספקלריא המאירה וכל הנביאי' לא ראו באספקלריא מאירה וי"ל דהתם בנביאים קאמר אבל הכא בצדיקי' וחכמים כמו רשב"י וחביריו קאמר וכדאמרינן דחכם עדיף מנביא ומיהו ק"ק מההיא דפרק ג"ה אלו מ"ה צדיקי' שהעולם מתקיים עליהם כו' כ"ש במאי מתוקמא מנין מ"ה צדיקי' וי"ל דהתם בצדיקי' במעשי' בעלמא קאמר והכא בחכמי' בעיון מושכלים קיימי: לו בגי' כו'. משום דה"מ למכתב אשרי כל חוכיו דרש מלת לו לגימטריא:

אמר רבי זירא ואי תימא רבי חנינא בר פפא בא וראה טו שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם כלי ריקן *מחזיק מלא אינו מחזיק מדת הקדוש ברוך הוא כלי מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר °ויאמר אם שמוע תשמע וגומ' אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע. דבר אחר אם אתה שומע בישן תשמע בחדש ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע:

מחזיק. מה שנותן לתוכו: מלא אינו מחזיק. מה שמוסיף עליו: מדת הקב"ה. אדם מלא חכמה מחזיקו ומתמלא ביותר שמוסיף בו דעת: אם שמוע תשמע. אם הורגלת לשמוע אז תשמע

עיון יעקב

יכולני לפטור כל העולם כולו מן הדין. בעל יפה מראה ויפ"ת פירשו שלא היה אומר דבר זה להתפאר את עצמו רק שיקבלו בו לעשות כמעשיו המלהקים ע"ש: הא דמסתכלי באספקלריא המאירה. מה שמקשה מהרש"א מפ' החולק דמשה לבד ראה באספקלריא מאירה לק"מ דהתם בחיים קאמר וכאן לאחר מותם האמר בשהם במעלה עליונה וק"ל: כלי ריקן מחזיק. עיין בחידושינו דברכות דף מ':

תשמע הוכל ללמוד ולהוסיף ואם לאו בלא הטית אזן בילדותך לשמוע: לא תשמע. לאחר זמן לא יספיקו בידך: דבר אחר אם אתה שומע בישן. מחזר על תלמודך שלמדת: תשמע בחדש, התחכם בו להבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים: ואם יפנה לבבך. ולא תשמע ותסיח דעתך מאחר למודת בישן: שוב לא תשמע. לא תדע כי כשתחפוץ לשנות ולעסוק בתורה לא תשמע לא תתחכם בם: בישן. בימי נערותך: בחדש. מכאן ואילך:

הרי"ף מדת הקב"ה כלי מלא מחזיק וכו'. וקשה מנין לנו שמדת הקב"ה מלא מחזיק אי תימא משום שנאמר אם שמוע תשמע ודילמא אע"פ ששמע עדיין לא נתמלא ולכך מחזיק שאמר הקב"ה תשמע ואילו נתמלא כל שיעורו לא היה מתמלא גם כמדתו של הקב"ה אלא שלא ידענו כמה הוא שיעור מלוי האדם כי כל מה שירד לו עדיין מתבקש לו ולא נתמלא שיעורו כי ארוכה מארץ מדה. וע"ק היכי אמר דמדתו של הקב"ה כלי ריקן אינו מחזיק והלא כל בני אדם שלמדו תורה היו כלי ריקן ועפ"כ מחזיקים ללמוד תורה הרבה ויי"ל. בדקדוק אחד שבמדת ב"ו אמר קודם כלי ריקן מחזיק ואח"כ הזכיר כלי מלא אינו מחזיק וכשבא להזכיר מדת הקב"ה התחיל בכלי מלא מחזיק ואח"כ אמר כלי ריקן אינו מחזיק ולמה שינה הסדר ולא אמר גם במדת הקב"ה ריקן אינו מחזיק ואח"כ יאמר כלי מלא מחזיק ולכך אני אומר שכי זילא מדבר באדם שקרא ושנה ופירש שהיה כלי מלא מחזיק ואח"כ נתרוקן ושוב אינו מחזיק מה שאין כן במדת ב"ו שבכלי ריקן מחזיק בין שהיה ריקן מתחלתו ובין שהיה מלא ונתרוקן מ"מ כלי ריקן הוא מחזיק ומדת הקב"ה כל עוד שהכלי מלא חכמה הוא מחזיק חכמה יותר אבל הריקן דהיינו מלא ונתרוקן שפירש מלמודו עוד אינו מחזיק וזה שאמר הכתוב אם שמוע בישן לחזור בו תשמע ותתחכם עוד חדושי תורה ואם יפנה לבבך דהיינו שפנה לבב מלמודיו ושכח תלמודו. שוב לא תשמע וכן ביארתי מאמר זה פרק כיצד מברכין:

טז **משנה** ניסוך המים כיצד צלוחית של זהב מחזקת
יף מח שלשה לוגין היה ממלא אותה ממי השלוח
הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו עלה בכבש ופנה
לשמאלו ושני ספלין של כסף היו שם רבי יהודה אומר
של סיד היו אלא שהיו מושחרין פניהם מפני היין
ומנוקבין כמין שני חוטמין דקין אחד מעובה ואחד דק
כדי שיהו שניהם כלין כאחד. מערבית של מים ומזרחית
של יין עירה של מים ובולי ולמנסך אומר לו הגבה את
ידך שפעם א' ניסך א' על גבי רגליו ורגמוהו כל העם
תענית פ"ב באתרוגיהן: תני רבי יהודה בן בתירא אומר נאמר
בשני ונסכיהם בששי ונסכיה בשביעי כמשפטם מ"ם
יו"ד מ"ם הרי כאן מים מכאן רמז לניסוך המים מן
התורה:

ממי השלוח. מעין הוא סמוך לירושלים: מחזקת. ג' לוגין דזהו פחות שבנסכים רביעית ההין לכבש: שער המים. אחד משערי עזרה נקרא כן על שם שבו מכניסין צלוחית של מים של ניסוך בחג: תקעו והריעו. משום שמחה דכתיב ושאבתם מים בששון: עלה בכבש. שהיה בדרומו של מזבח: ופנה לשמאלו. שהנסכים נעשים בקרן מערבית דרומית וכשהוא פונה לשמאלו היא הראשונה: שהיו מושחרין פניהם. ודומים לכסף שהוא שחור מן הסיד: כמין ב' חוטמין דקים. חוטם אחד בספל ונקב אחד בחוטמו והכהן מערה המים בפי הספלים והנסכים מקלחין ויורדין דרך החוטמין ע"ג המזבח ובמזבח היה נקב שבו המים והיין יורדין לשיתין שהם חלולים ועמוקים מאד: אחד מעובה וכו'. אחד מהנקבים מעובה אותו של יין: ואחד דק. אותו של מים: כדי שיהו שניהם כלים בבת אחת. כדמפרש בגמרא שהמים ממהרים לצאת לפיכך צריך שיהא הנקב דק: וכתב הרמב"ם ז"ל בפירוש משנה הנו וז"ס ניסוך המים בחג הל"מ. ויש לו רמזים כשרים בתורה ואותן שאין מאמינין בתורה שבע"פ אינם מאמינין בניסוך המים ולפיכך כשניסך זה מים על רגליו רגמוהו כל העם באתרוגיהן לפי שהיה צדוקי שאינו מאמין בניסוך המים ע"כ: אלו הרמזים והסברים שכתב הרמב"ם אחשוב שכיון בזה במ"ש במסכת תעניות פ"א:

הרי"ף נאמר בשני ונסכיהם וכו'. ויש קצת רמז שניתנה מ"ם לאשוכה של מים בשני והיו"ד בששי והמ"ם בשביעי לפי שבשני לא נאמר כי טוב שבו נחלקו המים וביום הששי נברא אדם שכתוב בו והנה טוב מאד וביום השביעי נתבטל העולם ונמלא שתחלת המים בשני היה בו קלקול ובששי ובשביעי נתקן הקלקול והיה בשם טוב מאד וזהו ניסוך המים להביא שפע טוב ממעיני הישועה והברכה:

אמר [רבה בר בר חנה אמר] רבי יוחנן שיתין מששת יז
ימי בראשית נבראו שנאמר °חמוקי ירכיך כמו
חלאים מעשה ידי אמן חמוקי ירכיך אלו השיתין כמו
חלאי' שמחוללין ויורדין עד התהום מעשה ידי אמן מעשה
ידי אומנתו של הקב"ה. תנא דבי ר' ישמעאל בראשית
אל תקרי בראשית אלא ברא שית. תניא רבי יוסי אומר
שיתין מחוללין ויורדין עד התהום (ועליהם כרה דוד י"ו
אלף אמה) שנאמר °אשירה נא לידידי [שירת דודי
לכרמו כרם היה לידידי בקרן בן שמן] ויעזקהו ויסקלהו
ויטעהו שורק ויבן מגדל בתוכו וגם יקב חצב בו ויטעהו
שורק זה ב"ה ויבן מגדל בתוכו זה מזבח וגם יקב חצב
בו אלו שיתין:

שיתין. חלל שתחת המזבח כנגד מקום הנסכים: חמוקי. סתרי לשון חמק עבר נסתר ונכסה ממנו וכן עד מתי תתחמקין תסתרי וממני שאת בושה לקרב אלי מפני שמעלת בי אף כאן חמוקי ירכיך שמסותרין בירך מזבח: כמו חלאים. כמו חלל: מעשה ידי אמן. זה הקב"ה שהוא אומן לבריאת העולם מעשה ידי אומנתו של הקב"ה [גרסינן]: כרה דוד וכו'. ל"ג ליה בתוספתי' וה"כ ל"ג ליה דמאן דאית ליה שכרה דוד לית ליה מו' ימי בראשית נבראו: לידידי. הקב"ה בשבילו אני משורר ובמקומו אני לקבול על זאת: שירת דודי לכרמו. על כרמו ישראל: כרם היה לידידי בקרן בן שמן. בא"י הוא זית השמנה מכל הארצות: ויעזקהו. בנה להם ערים בצורות מוקפות דלתים ובריח כטבעת ו' דמתרגמינן עזקא: ויסקלהו. כאדם שמסקל אבנים מכרמו כלומר פינה העובדי כוכבים מפניהם שלא ישבו בארצם פן יחטיאו אותם: ויטעהו שורק. כנטע גפנים משובחות לא זמורה אלא שרשים עלמן זה בית המקדש שהוא שרשם ועיקרם שהוא מתכבש לפני המקום: ויבן מגדל בתוכו זה מזבח. שעשוי כמגדל (והיה לשם למגדל) עת: וגם יקב

שם ז עיין פרש"י בשיר השירים · ישעיה ה · ולפי גי' הילקוט גרסה דר"י ס"ל שנכרלו ולא נחלטו עד התהום ועליהם כרה דוד · ורו"ק רפ"א וכתוס' גרס מגדל זה היכל יקב זה מזבח כו' ע"ש וקרוב לזה גי' הילקוט מגדל זה בה"מ כו' ע"ש לפי סורק היינו ישראל

עיון יעקב

הקיון והריעו. פירש"י משום שמחה דכתיב ושאבתם מים בששון והש"ס דתרועה הוא גנוחי גנח או ילולי יליל ות"מ הוא שמתק ע"פ ביום התוח יתקע בשופר גדול ועיין בתוספות: שיתין מששת ימי בראשית נבראו. עיין במהרש"א שהשיג על פירש"י שאין זה שיתין שכרה דוד שהי' יסוד של בה"מ ע"ש שדבריו נכונים מ"מ נ"ל די"ש לגרוס שם כשעת שכרה דוד שיתא בקמ"ך וכן הוא בתרגום על פיבת יסוד מתרגם שתאסי' ועיין בערוך ערך שת"ס:

יקב הצב בו. נאותו מגדל יקב הוא בור חפור וכן עד יקבי המלך בית שהיא דמלכא לשון שיחין ומערה:

מהר"י: א אלא ברא שית כו'. נראה דדרש כן מסו' דס"ל דבראשית ברא וגו' סדר הבריאה הוא דקחשיב דאיכא מאן דס"ל הכי כמפורש פרק אין דורשין ואח"כ ה"ל למכתב בראשונה כמ"ש רש"י בחומש אלא למדרש איכיה ברא שית דשיתין כנראה מו' ימי בראשית וכתב רש"י ועליה' כרה דוד ל"ג ליה כו' דמאן דאית ליה דדוד כראן לית ליה מסכת ימי בראשי' כנראה עכ"ל וכן פרש"י לקמן פרק החליל וכה"ג כתבו התוס' והקשה רבי יוחנן אדר"י דהכא סבר מסכת ימי כו' ולקמן בפרק החליל אר"י בשעה שכרה דוד שיתין כו' ע"ש אמנם מלשון פרש"י פרק אלו הן הגולין אהא דכרה דוד שיתין כו' הן יסודות של ב"ה ובתלמוד ירושלמי מליהו תלמיות של ב"ה והוא יסוד בלשון יוני עכ"ל ומיניה למדנו לתרץ דאין כאן פלוגתא דאמוראי אליבא דר"י כמ"ש התוספות אלא דשיתין דהכא לאו היינו שיתין דהתם דשיתין דהכא הוא חלל שתחת המזבח כו' כפרש"י והם היו מחוללין עד התהום ונבראו מששת ימי בראשית ושיתין דהתם דכרה דוד הם יסודות כותלי ב"ה ואין להם שיתוף אלא בשמם שנקראו שניהם שיתין ועוד יבואר בזה פרק החליל:

יה דף מה אמר רבי אבהו אמר ר' אלעזר כל המקיים [הנוטל] לולב באגדו והדס בעבותו מעלה עליו הכתוב תלים קיח כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר °אסרו חג בעבותים עד קרנות המזבח. אמר [רבי ירמיה משום רבי שמעון בן יוחי] רבי יוחנן [משום רבי שמעון] המחוזי ז"ל איסור משום רבי (יוסי המחוזי) [יוחנן המכותי] כל העושה שלא איסור לחג באכילה ובשתיה מעלה עליו הכתוב כאילו נאכול בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנא' אסרו חג בעבותים מותרים ולנעשים עד קרנות המזבח:

גמר באכילה אסרו. אגדו של לולב: בעבותים. בהדס שהוא עבות ג' על ג' ושתיים כמין קליעה [של ג' בדין קליעות]: עד קרנות. והרי לכם ייש כאילו בנה כמאן דמים שבקרנות המזבח: איסור לחג. אגודה לחג: באכילה מזבח והקריב ושתיה. שקורא לחג עונג במאכל ומשתה וי"א יום שלאחר החג: אותו בעבותים. בחמות עבות וממוס: המוסר שלם

אכל מהרש"א כל הנוטל לולב באגדו כו'. דהיינו עשייתו לולב ע"ד זה השולחן באגודה והדס בעבותו היא מלוה כאילו בנה מזבח וכטילתן אל"י ובו' היא מלוה כאילו הקריב קרבן ולכך לא נקט רק לולב דשייך ביה רפ"א עשיית אגודה והדס דשייך ביה עבות:

יט שם ע"ב שמות כו אמר רבי חזקיה אמר רבי ירמיה ארשב"י כל המצות כולן אין אדם יוצא בהן אלא דרך גדילתן שנא' °עצי שטים עומדים תניא נמי הכי עצי שטים עומדים שמעמידין דרך גדילתן דבר אחר עומדים שמעמידין פרק כא את ציפויין דבר אחר עומדין שמא תאמר אבד סיברן לו וע"ש ובטל סיבויין ת"ל עצי שטים עומדים שעומדים לעולם רש"א ולעולמי עולמים:

כל המצות. כגון קרשי המשכן ועמודיו ולולב וערבה והדס: דרך גדילתן. התחתון למטה והעליון למעלה: שמעמידין את צפוין. שהליפוי של זהב קבוע בהן במסמרות של זהב דכתיב ואת הקרשים תלפה זהב ולא היה עושה עם ארוך כמדת הקרש שיעמוד מאליו: אבד סיברן. מקנגו אהל מועד בטל לו עולמים: סיבויין. תוחלתם ונבטם כדמתרגמינן הבט איסתכי:

משנה בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים ב שם ע"ב אנא ה' הושיעה נא אנא ה' *הושיעה נא רבי בי' הג"ל יהודה אומר אני והו הושיעה נא (אני והו הושיעה נא) הגליה: ואותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים בשעת פטירתן מה הם אומרים יופי לך מזבח יופי לך מזבח ר"א בן יעקב אומר ליה ולך מזבח ליה ולך מזבח:

גמרא *והא קא משתף שם שמים ודבר אחר ותניא שם ע: אמר רשב"י כל המשתף שם שמים ודבר אחר נעקר מן העולם שנאמר °בלתי לה' לבדו הכי קאמרי ליה שמות כב: אנו מודים ולך אנו מקלסים ליה אנו מודים ולך אנו משבחים:

הרמב"ם ז"ל אני משמות השם יתברך וכמו כן והו כך אמרו המפרשים לגמרא. ואני אומר שהוא קורא וכוונו למה שאומר לאו, עתה כי אני אני הוא שזה הפסוק בא בשירת ישראל וישועתי וכאילו אמר אתה שאמרת לאו עתה כי אני אני הוא הושיעה נא כמו שהבטחתנו. ומקצת הגאונים אמרו שהוא אלם בו מי שאני והוא בדרך הושיעה נא וזה על דרך הפשט ושוא אמרו יתברך עמו אנכי בצרה עכ"ל הרמב"ם ז"ל: פרש"י אני והו בגימטרי' אנא ה' ועוד מע"ב שמות [הן] הנקובים בג' מקראות הסמוכים בפרשת ויהי בשלח ויסע מלאך ויבא בין מחנה מצרים ויט משה ושלשתן בכי ע"ב אותיות ומהם יוצא שם המפורש אות ראשונה של פסוק ראשון ואמצעית של אמצע וראשון של אחרון [וכן] בסדר הזה כולן השם הראשון והו וא"ו של ויסע ה"א דכל הלילה וא"ו דויט ושם הל"ז הוא אני אל"ף דמאחריהם כו'. [הראשון] דהטעם בחשבון שלמפרע יו"ד דרוח קדים: [ואותו היום. בשביעי]: יופי לך. היופי הזה אנו עושין לך שאתה מכפר עלינו: ליה ולך. אנו עושי' הכבוד הזה: ליה אנו מודים שהוא אחד ושליט: ולך אנו משבחין

עין יעקב

מעלה עליו הכתוב כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן. כדאיתא בילקוט דף קס"ח ע"א וז"ל דבר אחר פרי עץ הדר אלו ישראל מה אתרוג זה יש בו ריח ויש בו אוכל כך ישראל יש בהם בני אדם שהם בעלי תורה ובעלי מעשים טובים כפות תמרים אלו ישראל מה תמרה זו יש בה אוכל ואין בה ריח כך יש בהם בעלי תורה בלי מעשים וענף עץ עבות אלו ישראל מה הדס יש בו ריח ואין בו אוכל כך יש בהם בעלי מע"ט ואין בהם תורה וערבי נחל אלו ישראל מה ערבה אין בהם לא טעם ולא ריח כך ישראל יש בהם בני אדם שאין לא בני תורה ולא בני מעשים טובים אמר הקב"ה לאבדן אי אפשר אלא יעשו כולם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם עכ"ל: כל העושה איסור לחג. עיין במהרש"א שפירש פירוש אחר מפירש"י. וי"ל עוד לפרש ע"ד דאיתא לעיל פרק הישן דף כ"ז דאר"א ומשבח אני את העצלנים שאינם יוצאים מבתיהם ברגל וזה כל העושה איסור לחג כלומר שהוא אסור והכוס בביתו ונקשר שם בעבותו וק"ל: עומדין שעומדין לעולם ולעולמי עולמים. נ"ל דעה זו הוא סיוע לדברי התנחומא שהובא ברש"י. ריש פ' תרומה וז"ל מאין היו לו עצי שטים במדבר פי' ר"ם יעקב אבינו נטע ברוח הקדש שעתידין ישראל לבנות המשכן במדבר והביא ארזים למצרים ונטעם וצוה בניו ליטלם עמהם כשיצאו ממצרים עכ"ל וכשם שיעקב לא מת כך לא יבטלו מעשה ידיו וחכמתו יעמד לנו עד עולמי עד: *א"ל שמחה. לששון אנא עדיפנא מינך דכתיב שמחה וששון ליהודים. לכאורה קשה למה לא מביא קרא הקודם דכתיב ליהודים היתה אורה שמחה וששון גם יש לדקדק ברש"י שפי' כאן שמחה וששון הקדים קרא שמחה לששון ולא פי' כן בדברי מין הראשון. וי"ל דקשה לכאורה בשלמא בדברי מין הראשון שאמר רק חד פסוקא מישעי' שפיר קאמר אנא עדיפנא משא"כ מין השני שהביא הפסוק להיפך היאך קאמר עדיפנא לכל הפחות שניהם שקולים כדאיתא במדרש לפעמים מקדים שמים לארץ ולפעמים מקדים ארץ לשמים ללמדך ששניהם שקולים לזה מתרץ רש"י מדהקדים כלומר מרדכי ואסתר שכתבו המגלה הקדים שנים שמחה לששון ש"מ. דשניהם בעיכובא וזוקא קאמר דשמחה עדיף משא"כ ישעי' כתב רק פעם א' י"ל דרך מקרה כתב לן וק"ל: *משוינן ליה גודא. עיין בתוספות חלק ראשון סי' פ"ט ויש אכתן רמיה לדברי דבחזקת, מלאכה מותר ליהנות מעורם ע"ש:

משבחין. שאתה חביב [לפניו ככפר] עליט: מודים. לאו לשון הוד אלא לשון תודה שאנו מודים בו ולא כופרים:

מהרש"א ר"י אומר אני והו הושיעה כו'. כפרש"י אני"ו וה"ו גימטריא אנא ה' ועוד מע"ב שמות הן כו' ע"ש ומיהו יש לעיין בזה לשנות מש' כוכה זו לשון המקרא דכתיב אנא ה' הושיעה וגומר בספר תהלים ולמה לא כאמר אני והו וכו' על כוכה זו ונראה לכוון דר"י יודא נמי לא אמר לשנות המקרא אני והו במקו' אנא ה' אלא בחג בהקפת המזבח שכונת הקפה שישמרנו האל מסביב מאויבי כמ"ש ומכל צרותיו הושיעו חונה מלאך ה' סביב ליראיו וגומר והוא בעצמו ענין הקפת יריחו ששה ימים בכל יום פעם אחת וביום השביעי ז' פעמים למפלת אויבים וענין ההקפה דהכא במזבח עש"ה אסובבה את מזבחך ה' כי התם ביריחו פעם אחת בכל יום מו' ימי החג וז' פעמים ביום השביעי ולכך מזכירין אלו שני שמות אני והו ע"ד עמו אנכי בצרה כביכול שיושיע לעצמו וכמ"ש התוספות ולזאת הכונה היה ההיקף בערבה עש"ה סביב רשעי' יתהלכון שבה נמשלו הרשעים אויבינו שבהיקף זה יכלו הרשעי' כמו שהערבה זו כלה ע"י חיבוט בסוף ודו"ק: יופי לך מזבח יופי כו'. הכפל בזה ע"פ מ"ש בסוף מכילתין בבת בילגה שנשתמדה כו' והיתה מבעטת בסנדלה ע"ג מזבח כו' ואמרה עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל כו' הרי שביזתה המזבח במעשה ובדבור אנו לא כן דעתנו אבל יופי לך מזבח במעשה ויופי לך בדיבור ור"א הוסיף בזה לומר ליה אנו מודים כפול שאין אנו כופרי' לא במעשה ולא בדבור כמו שכפרה בת בילגה ואמר' ואי אתה עומד עליהו בשעת הדחק ולמזבח אנו משבחין בדבור ומקלסין במעשה וק"ל: *דף מ"ט. הנהו ב' מינים חד שמיה ששון כו' א"ל ששון כו'. כן דרך לפרש הכתובי' על עצמם כמ"ש בזה בר"פ כ"ה ותשובתן בצדן גם לפי טעותן כמפורש התם גם בכאן שזה אמר שאנא קדים בקרא וזה אמר אדרב' אנא קדים בקרא כמלא שמכיהם שקר ולא נתכוין המקרא עליהם וכן באידך שא"ל ששון לשמחה חד יומא שבקוך ושויך פרוקקא לפי טעותו בדרך היתול על חברו כמין כשא"ל חברו בהפך שבקוך ומלו בך מיא חזרו שניהם מטעות' לפרש המקראות כן: *השתא דכתיב בששון משכיה דההוא גברא כו'. יש לדקדק אמאי לא א"ל רבי אבוה כפשטיה דאיהו גופיה יהיה שואב מים לישראל כמ"ש לעיל יומא חד שבקיך ומלו בך מיא ונראה לומר דלעיל עם מין חברו היה מדבר שאין מאמינים בתחיית המתי' לעתיד לכך לא קא"ל אלא יומא חד שבקוך ומלו בך מיא בעולם הזה אבל זה המין שהא' לר' אבהו עתידי דממלו לי מיא כו' אמר כן בדרך היתול על אמונתינו שאנו מאמיני' בתה"מ שנהי' אנו אז להיות שואבי מים וקא"ל רבי אבהו לפי טעותו השתא דכתיב בששון כו' דע"כ את גופך ודאי לא תהיה לנו שואב מים לעתיד כמ"ש דהמינין ואפיקורסין אין להם חלק לעולם הבא ולא יחיו לעתיד כפי אמונתם אבל משכא דידך יקחו במותך ומשויק ליה לעתיד נוד ומלינן ביה מיא:

יף מט ע"ב [**אמר** ריש לקיש בזמן שמנסכין יין על גבי מזבח פוקקין את השיתין לקיים מה שנאמר °בקודש הסך נסך] שכר לה' מאי משמע א"ר פפא שכר לשון שתיה לשון שביעה לשון שכרות אמר רב פפא שמע מינה כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע אמר רבא צורבא מרבנן דלא נפישא ליה חמרא לינמע גמועי רבא אכסא דברכתא אגמע גמועי: במדבר כח

[פוקקין. את השיתין את נקב שבראש המזבח שהנסכים יורדין בו לשיתין שירא' היין עליו. כגרון מלא ושבע] שכל לשון שכרות ושמחה וכסיכה: מגרוניה שבע. ע"י שהוא בלגימות גסו' וגרון מלא הוא משביע ולא ע"י שתייה מרובה שמככים הרבה יין במעיו ע"י לגימות דקות ואינן כאוכלין שמועט שלהן בא ע"י מילוי הכרס: לגמע גמועי. בלגימות גסות: מגמעי ליה גמיעי. דרך שביעה משום חבוב מצוה:

מהרש"א לשון שמחה לשון שביעה לשון שכרות כו'. כ"ה גירסת ילקוט וכן נרא' מפרש"י גם מפירושו נרא' דלשון גמיעה הוא בלגימות גסות אבל בפ' המלביש לא משמע כן דקמבעי' ליה אמתניתין דקתני התם כדי גמיעה בא' או גמיעה בב' ואמ' ר"כ הגמיאיני נא מעט מים מכדי משמע דלשון גמיעה לגימה דקה היא גם המשל אינו דומה דלכך פוקקין את השיתין דאדרבה יותר שיש דומה לגימות גסות אם לא היו פוקקין ולולי פירושו נראה לפרש בהפך דלכך פוקקין שלא יהא היין הולך לשיתין בפעם אחת כולו כמו לגימה גסה אלא שיהא פקוק קצת וילך לשיתין במעט מעט דומה כלגימה דקה ורב פפא נמי ה"ק כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע דהיינו בלגימות דקות שהגרון נהנה וטועם ממנו הרבה פעמים משא"כ בלגימה אחת גסה שאין הגרון נהנה וטועם רק פ"א ואינו שבע והא קאמר נמי שפיר דמאן דלא נפישא ליה חמרא לגמעה גמועי דהיינו במעט מעט כההיא דהגמיאיני נא מעט וגו' כדי שיהא טועם הרבה פעמי' ושבע מהר וכן רבא לענין כסא דברכתא שיהא נהנה ממנו הרבה לגמע מעט מעט ודו"ק:

דרש רב ענן מאי דכתיב °מה יפו פעמיך בנעלים בת וגומר חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן למה נמשלו ד"ת לירך לומר לך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב °הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך עשות משפט זה דין ואהבת חסד זו גמילות חסדים והצנע לכת עם אלהיך זו הכנסת כלה והלוית המת והלא דברים קל וחומר ומה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת דברים שדרכן לעשות בצנעא על אחת כמה וכמה:

שה"ש ז חגיגה פ"ל מיכה ו ורפ"ש שדרכן לעשות בצנעא דסעודה בפרהסיא עושה משום יוהרא ולא לשמים יל"ף ב"ש לכם לכם וקי"ע הרי"ף

למה נמשלו וכו'. רב ענן דריש לקרא בלוחות כמו חלאים שהיו מחצבים עשויות כמו וחלי כתם: מעשה ידי אמן. הלוחות מעשה אלהים המה: חמוקי ירכיך. הנסתרים כירך שכבוד התור' בצנעא ולא להיות יושב ושונה בגובה של עיר ולא לשמה לתלמידי' בשוק כדאמרי' במועד קטן: זה הכנסת כלה והוצאת מת. דכתיב בהו לכת טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה אף שם צריך הצנע לספוד במדה כראוי ולשמוח במדה כראוי ולא לנהוג

עיון יעקב

מה יפו פעמיך. עיין בחידושינו ריש חגיגה: מה. ירך בסתר אף ד"ת בסתר. לפמ"ש דכוונת רע"ק לא היה רק על דברים הנסתרים ע"פ הסוד ולא בדברים הנגלים ולפ"ז לא מקשה כאן מפסוק חכמה בחוץ תרונה ולא מרחם בסתר דברתי כמו התם בסוגיא דמ"ק דף ט"ז ע"ב דהתם משמע דקאי אף על הנגלות משא"כ הכא והשתא אתי שפיר דקאמר והיינו דאר"א וכו' דברים שדרכן לעשות בצנעא היינו סודות התורה אך קשה לפ"ז למה לא מתרץ הש"ס התם דר' חייא, דרש האי קרא דחמוקי ירך על הנסתרות ואפשר דעדיפא ליה לאוקמי על צדקה וג"ח ואפשר לומר לפ"ז דמש"ה קאמר והיינו דאר"א דלמד ק"ו על הצדקה שיהא בצנעא מכלל דס"ל דקרא חמוקי ירך קאי על הסתרם ולא על הצדקה כר' חייא וזה קושיא לרב ענן ועיין בתוס' והרי"ף:

לנחת קטה ראש בעצמו וי"א אם צריך לבזבז להוצאת מת עני או להוצאת כלה עניה יעשה בצנעא ולא ליתא קני מאן דלא ידע דעבדי כן וכן מפורש בשאלתות דרב אחאי: **דברים שדרכן לעשות בצנעא.** כגון שאר צדקה הניתנת לעני בסתר שאין צריך להודיע לשום אדם משא"כ בכלה ובמת לפי שאחרים מתעסקים בהן ויודעין היאלה משל מי והיינו דאמר רבי אלעזר דכל מילי בעי צניעותא והוא הדין לדברי תורה:

מהרש"א בתו של אברהם כו'. שנאמר נדיבי עמים וגו' בהאי קרא דמייתי איננו מפורש שאברהם בקרא נדיב אבל פירו' הפסוק נדיבי עמים הם גרים שנדבו לבם להתגייר ונאספו לישראל קראן עם אלהי אברהם כו' שתלאן בו לפי שהוא היה תחלתן של גרי' שנדב הוא לבו לשמים להתגייר ועפ"י קרא לישראל בת נדיב בת אברהם ומיהו יש לעיין בזה דהתם גבי גרים איכא טעמא שתלאן באברהם ולא ביצחק ויעקב אבל בהאי קרא לענין עליה ברגל מ"ט קראן בת נדיב דהיינו בת אברהם ולא בת יצחק ויעקב. וי"ל שגם הוא תחלתן של עולין למקום המקדש להר ה' יראה להקריב שם בנו יצחק והקריב עולה תחתיו:

הרי"ף והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא וכו'. נ"ל דק"ו זה נרמז בדברי הנביא שאמר הגיד לך אדם מה טוב לפי שהק"ו אדם דן אותו מעצמו ועל כל הדברים שדרכן לעשות בצנעה אמר הגיד לך אדם מדעתו בק"ו מה טוב היא הצניעות שהרי בלכת אל בית אבל ולכת אל בית משתה נצטוינו הצנע לכת כ"ש וק"ו בשאר דברים שדרכן לעשותן בצנעה שיהיו בצנעה וע"ז אינו צריך להזהיר כי הגיד לך מדעתו הוא דן ק"ו ויודע מה טוב שהצנע והשתא אתי שפיר מ"ש והיינו דא"ר אלעזר כיון דרבא בא לדרוש שד"ת יהיו בסתר ור' אלעזר לא דבר בד"ת איך הוא אומר היינו דר"א והש"י פי' והיינו דאמר ר"א דכל מילי בעי צניעותא. וה"ה לדברי תורה ועדיין אינו מתיישב כיון שלא הזכיר ר' אלעזר ד"ת אבל עם מה שפירשנו הגיד לך אדם מה טוב שהוא בק"ו שאדם דן מעצמו יש לדון בק"ו כל מילי ואפילו ד"ת:

כב **אמר** רבי [אלעזר] גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר °עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. ואמר רבי אלעזר גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שנאמר °זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד אם אדם זורע ספק אינו אוכל אדם קוצר ודאי אוכל ואמר ר' אלעזר אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסדים שבה שנא' זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד:

משלי כא
הושע י

נבחר לה' מזבח. הכל בכלל זבח חטאת ואשם ועולה ושלמים כולם זבח הם: **שנאמר זרעו לכם לצדקה.** קרא הכתוב זריעה לצדקה ואת החסד קרא קציר ומובא קצירה מזריעה כדמפרש אדם זורע וכו': **ספק אינו אוכל.** שמא לא יצמחו או ילקה בשדפון וברד: **אלא לפי גמילות חסדים שבה.** הנתינה היא הצדקה והטורח היא החסד כגון מוליכה לביתו או טורח שתעלה לו להרבה כגון נותן לו פת אפויה או בגד ללבוש או מעות בעת שתבואה מצויה שלא ילכו מעותיו לאיבוד זה חסד שנותן לבו ודעתו לטובתו של עני: **לצדקה.** הצדקה הוא הזריעה שזורע כדי לקצור לקבל שכר: **קצרו לפי חסד.** שתקבלו השכר לפי החסד שבה:

מהרש"א שנא' עשה צדקה ומשפט וגו'. יש לדקדק דנקט במלתיה צדקה לחוד ומקרא דמייתי כתיב צדקה ומשפט ואימא דבהדדי צדקה ומשפט הוא גדול יותר מקרבנות אבל צדקה לחוד לא דכה"ג א"ר"א גופיה לקמן כל העושה צדקה ומשפט כו' שנא' אוהב צדקה ומשפט וגו' וי"ל דנבחר לה' מזבח משמע ליה דלא קאי אעושה אלא אצדקה ומשפט וא"כ ה"ל למכתב נבחרו בלשון רבים אלא דכתיב נבחר בלשון יחיד דחד מינייהו צדקה או משפט כו': נבחר מזבח ונקט במלתיה צדקה וה"ה משפט לחוד: **גדולה ג"ח כו'.** מבואר כי השכר ועונש מקרי פרי לפי המעשה אם לטוב אם לרע בכמה מקומות ולזה המעשה המביא לידי פרי ההוא מקרי לפי דמיון זה זריעה וקציר' והשתא קאמר דמעשה הצדקה איכא אלא כמעשה הזריעה לפרי שספק אוכל הפרי כן הצדקה שבקל תיבטל המצוה כמ"ש עבירה מכבה מצוה משא"כ ג"ח שהיא גדולה שבמצות ותבא לידי אכילת פרי ולא תיבטל שכרה בקל: **אלא לפי ג"ח כו'.** זריעה וקצירה דנקט בהו יתפרש כפי דרש דלעיל דר"א גופיה מלא דשמעתא אלא דהכא דקדק מקרא מדכתיב לפי חסד דמשמע דקאי אצדקה גופה דאיכא משתלמת ט' וכפרש"י:

הרי"ף גדול העושה צדקה וכו'. יש לדקדק מה חידש ר"א שמקרא מלא הוא נבחר לה' מזבח ואפשר לומר שבפסוק היה אפשר שצדקה ומשפט שניהם יחד נבחר מזבח אבל צדקה לבדה לא ובא ר"א וחידש שצדקה לבדה היא גדולה מכל הקרבנות ומאי דקאמר צדקה ומשפט או קתני צדקה או משפט והיינו יכולים לומר דדייק הכי שאם על שניהם יחד הוא אומר הוה ליה לומר צדקה ומשפט נבחרים לה' מזבח ולא שיש לדחות דקאי נבחר אעשיה דקאמר עשה צדקה ומשפט נבחר העשיה מזבח ואפשר לומר עוד דבקרא איכא למימר דצדקה שעושים בני עולם היא גדולה מהקרבנות אבל לא צדקה שעושה אדם א' לזה אמר גדול העושה צדקה יחיד העושה צדקה גדול מהקרבנות ודייק ליה קרא שאמר עשה צדקה דלא כתיב צדקה נבחר מזבח אלא עשה צדקה כלומר כל יחיד העושה/ן צדקה גדול מהקרבנות: **וא"ר"א גדולה ג"ח וכו'.** עיין בספר כסף נבחר / פי' כלה ויש לדקדק דפליגי הני תרתי דר"א שמתחלה אמר גדולה ג"ח מהצדקה דמשמע שהצדקה יש לה שכר אבל גדול כח החסד ואחר כך אמר אין הצדקה משתלמת אלא לפי גמילות חסדים שבה משמע שאם אין בה צד חסד איננה משתלמת כלל ואין לה שום שכר. ועוד יש לדקדק לפרש"י ז"ל שפירש הנתינה היא הצדקה והטורח הוא החסד קשה כיון שבכלל ג"ח איכא נמי צדקה פשיטא שגדולה ג"ח דאית בה תרתי חסד וצדקה מצדקה לחודא כי טובים השנים ועוד ק' מ"ש אדם זורע ספק אוכל איך יתכן לומר בו בענין הצדקה שהוא ספק אוכל והרי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה וכן יקשה במ"ש אין הצדקה משתלמת אלא לפי ג"ח שבה איך אפשר שהצדקה שאדם נותן שאין לה תשלומין אם אין בה צד ג"ח ונלע"ד שלהיות הצדקה המעולה כשנותנה ואינו יודע למי נותנה לזה בא ר"א ואמר שאע"פ שבשתי צדקות שאמר רבי יוחנן הנה האחת מהן היא המעולה מעלות כשהיא בסתר מ"מ החסד אשר יעשה האדם דהיינו נותן לבו לטובתו של עני כגון מוליכה לביתו וכו' אע"פ שיודע למי נותנה הוא יותר גדול מהצדקה המעולה שנותנה ואינו יודע למי נותנה דהיינו נותנה לארנקי של צדקה והביא ראיה מהפסוק שאמר זרעו לכם לצדקה וכבר ביארתי למעלה שהצדקה שבסתר נותנה ואינו יודע למי נותנה היא מתייחסת אל הזרע שטמון תחת הקרקע

ואמר

עיון יעקב

גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר עשה משפט וצדקה נבחר לה' מזבח. עיין במהרש"א שמקשה הא בקרא כתיב צדקה ומשפט דרמא שניהם יחד קאמר ע"ש והרי"ף וכאמת כרבה פרשת שופטים נקט שניהם יחד וכאמת לע"ד נראה דקשה לר' בקושיות הש"ס פ"ק דסנהדרין הלא במקום שיש משפט אין צדקה ובמקום שיש צדקה אין משפט ולא ניחא ליה כתירוץ הש"ס שם דקאי על פשרה אלא שעושה צדקה שיש בה משפט דהיינו שאינו גונב וגוזל ודרכן של אלו להיות ופזרים בממון לעשות בהם צדקה אלא שנותן צדקה ממון שיש לו במשפט (וכה"ג כתיב עושה עושר ולא במשפט) וכן אמרי' לעיל פרק לולב הגזול לענין קרבן כי אני ה' אוהב משפט שונא גזל בעולה ה"ה צדקה כמו נבחר מזבח ולהכי כתיב נמי נבחר לשון יחיד ולא נבחרו: **אם** אדם זורע ספק אוכל. כן הצדקה דנפישי רמאי ויש מתחלפים והון רב משא"כ הג"ח בין לעניים בין לעשירים וזה זרעו לכם לצדקה כלומר שהוא מכוון עצמו לצדקה כמו הזורע שמכוון שיגדל התבואה אבל הדבר בספק אבל הקצירה הוא בודאי וכן החסד לכן כתיב קצרו לפי חסד ולא כה"ב ... ומסיבה לפי דרש נמי דרשא אמרינא כפי חסד שבה ועיין במהרש"א:

ואמר שעם היות שהוא זורע כשנותן מתן בסתר עכ"ז יש ספק אם אוכל או לא פירותו כשם שהזורע הוא עדיין בספק אם לא יצמחו זרעוניו או יהיו לוקים בשדפון או ברד גם הצדקה שהיא במעות יש לחוש שמא המעות ילכו לאיבוד ולא יהנה אותו עני ממנה וספק אוכל העני ממנה ספק אינו אוכל שלא יספיק ליהנות הימנה עד שהולכת המעות לאיבוד אבל ג"ח דהיינו שמוליך לו פת אפויה או מעות בשעה שהתבואה מצויה היא כדמיון הקוצר שיצאה התבואה כבר מידי חשש כן הצדקה ההיא אע"פ שסיבתה בגלוי שכרה גדול יתר מאד בבחינה שעשתה תועלת ומקרבת הנאתה בגלוי ונמצא שמ"ש ר"א גדולה ג"ח מן הצדקה הוא על הצדקה שבסתר ולפי שיש לטעות בדבריו כיון שהצדקה גלויה שיש בה חסד היא גדולה ממתן בסתר שמא הצדקה גלויה שאין בה חסד כגון נותן מעות לעני בשעה שאין התבואה מצויה היא שקולה כמתן בסתר כיון שבשתיהן הוא כדמיון הזורע שספק אוכל וכו' לזה בא ר"א ואמר אין הצדקה משתלמת אלא לפי ג"ח שבה ועכשיו הוא מדבר בצדקה הגלויה שכל שכרה הוא לפי החסד שיש בה וכפי ערך החסד היא משתלמת אם מעט ואם הרבה והצדקה גלויה שאין בה שום חסד אין לה שבח ומעלה לאכול פירות בעה"ז והשלם קרן בעה"ב כי מה שאכל אכל ואינה משתלמת לעתיד משלם ועיקר השכר אינו משתלם אלא לפי שהוא משתדל בצדקה שיש בה צד חסד כיצד כשהיא נותנה בסתר לארכני של . צדקה יש בדעתו שלא לביישו וכשנותנה לו בידו יהיה כך בדעתו כדי שיהא לו תועלת והנאה בשעה שהתבואה מצויה וכיון כך וכך הקב"ה ישלם לו שכר לעתיד לבא כפי שיעור החסד שעשה ודייק לה מקרא דקאמר זרעו לכם לצדקה קצרו לפי חסד ולערבינהו זרעו וקצרו לצדקה וחסד אלא בשתי צדקות הכתוב מדבר כנגד הצדקה המכוסה מתן בסתר אמר זרעו לכם לצדקה כמו הזרע הטמון ומכוסה וכנגד הצדקה הגלויה אמר קצרו כמו שהקצירה היא בגלוי וכל אחד מהם שכרו הוא לפי חסד כשיעור החסד כן יגדל שכרו כי לפעמים נותן האדם לעני ויודע למי נותנה ויש בה צד חסד ונקראת מצוה כתקנה כההוא עובדא שאמרו במסכת שבת דשמואל ואבלט:

כג שם **תנו** רבנן בשלשה דברים גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שהצדקה בממונו גמילות חסדים בין בממונו בין בגופו. צדקה לעניים גמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים צדקה לחיים גמילות חסדים בין לחיים בין למתים. אמר רבי אלעזר כל העושה צדקה
תלים לג ומשפט כאילו מלאו לעולם כולו חסד שנאמר °אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ. שמא תאמר כל
שם לו הבא לקפוץ קפץ. תל °מה יקר חסדך אלהים יכול
שם קג אפילו ירא שמים כן תלמוד לומר °וחסד ה' מעולם ועד
משלי לא עולם על יריאיו. ואמר רבי אלעזר מאי דכתיב °פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד תורה שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד איכא דאמרי תורה ללמדה זו היא תורה של חסד שלא ללמדה זו היא תורה שאינה של חסד:

גמילות חסדים בין בגופו בין בממונו. כגון מספד למת נושאו קוברו משמש חתן מלוה את חבירו בדרך: בממונו. מלוה לו מעות משאילו כלים ובהמה: שמא תאמר כל הבא לקפוץ. ולעשות צדקה וחסד: קופץ. ומספיקין בידו וממציאין לו אנשים מהוגנין לכך: ת"ל מה יקר. צריך לתת לב ולטרוח ולרדוף אחריה' לפי שאינה מצויה תמיד לזכות בה למהוגנין:

מהרש"א יותר מהצדקה כו'. נראה דהיינו דגדולה במעשה קאמר דגדולה בג' דברים דהא לא חשיב נמי דגמילות חסדים שאוכל מפירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא כמ"ש בריש מסכת פאה ולא חשיב נמי הא דלעיל דגדולה ג"ח דקוצר ודאי אוכל ולא כן הצדקה כדלעיל: **שמא תאמר כל הבא לקפוץ כו'.** עיין פרש"י בכל זה וכבר כתבנו בסוף פרק קמא דע"ז דרך אחרת בזה דלפי מה שאמר שם דזהירות מביא לידי כו' וחשיב כמה מדרגות עד יראה מביא לידי חסידות והיא מביאה לידי רוח הקדש. וע"ז קאמר הכא כל העושה צדקה ומשפט הוא ודאי בא לידי מדת חסידות ובמדתו מביא חסד בעולם ואמר ש"ת כל הבא לקפוץ כו' ר"ל שמדלגי הדרגה ממעלה למעלה יוכל אדם לקפוץ על המדרגות דחשיב התם ויבא למדת חסידות ת"ל מה יקר חסדך וגו' דקשה ויקר לבא לידי מדת חסידות כ"א בהדרג': **ואמר יכול אף ירא שמים כן.** שלא יוכל לבא לידי מדת חסידו' מאד ת"ל וחסד ה' מעולם על יראיו דליכא שום מדה המפסקת בין יראת שמים לחסידות כגירס' דשקלים כמפורש ספ"ק דע"ז: **שנאמר וחסד ה' וגומר.** ויהיה לשון חסד מלשון ותשא חן וחסד לפניו וגו' ודייק ליה מדכתיב על יראיו דכפי פשוטו ה"ל למכתב ליראיו: **על לשונה כו'.** כינוי ללשונה ומפרש לפי דרש דהכא על תורת חסד גופיה דהיינו תורה לשמה אבל בפ"ק דברכות לפי הדרש דהתם על לשונה מתפרש ארוח הקודש או אנפש כמפורש שם ותורה לשמה נקראת הכא תורת חסד ע"ש שהיא נותנת חן ללומדיה לשמה כמ"ש תתן לראשך לוית חן: **ואיכא דאמרי תורה ללמדה כו'.** היינו מלמדה לאחרים היא נותנת חן וחסד ודייק ליה מעל לשונה דהיינו שלא די לנו בשמיעה מאחרים אלא שמוציאה בלשונה לאחרים:

הרי"ף אמר רבי אלעזר כל העושה צדקה וכו'. ויש לדקדק מנא ליה לר"א דרשה זו דילמא האי קרא דאוהב צדקה הוא כפשוטו שהוא מוסב לפסוק שלמעלה הימנו כי ישר דבר ה' וכל מעשהו באמונה וגם הקב"ה אוהב צדקה ומשפט וכו'. ועוד יש לדקדק מאי צדקה ומשפט דקאמר ועוד מהו מלוי החסד שממלא כל העולם בגומל נפשו איש חסד ואין לזרים אתו ועוד צריך להבין מ"ש יכול כל הבא לקפוץ קופץ מהו פירושו ורש"י ז"ל פי' בגמ' יכול כל הבא לקפוץ כל הבא לעשות צדקה ימצא בני אדם מהוגנים ת"ל מה יקר חסדך וקשה לפירושו וכי הקב"ה נועל דלת בפני גומלי חסדים כיון שהוא בא לקפוץ ולעשות צדקה והא קי"ל בא ליטהר מסייעין אותו וע"ק לפרש"י ז"ל אומר יכול אף ירא שמים כן דמשמע שגם הירא שמים יהיה קשה ויקר לעשות צדקה ולהאי ס"ד קשה דקרא דאוהב צדקה במאי מוקמינן ליה וע"ק מאי שתירץ ת"ל וחסד ה' מעולם על יראיו היכן דבר שימצא בני אדם מהוגנין הנראה נראה שהוקשה לר"א בפסוק אוהב צדקה שאם הוא כפשוטו שמדבר בהקב"ה שאוהב צדקה ומשפט א"כ היל"ל אוהב צדקה ומשפט חסדו מלאה הארץ ומדקאמר חסד משמע שעל האדם הוא מדבר והכי קאמר שאם היה אוהב לעשות צדקה ומשפט כלומר שעושה הצדקה ומדקדק לעשותה במשפט כגון בני אדם שיש להם טיפול הרבה ומדקדק להרבות להם צדקה ואינו נותן לכולם בשוה אלא לערך כל אחד ואחד כפי צרכו ודוחקו ולכך א"ר יוחנן יהא חלקי מגבאי צדקה ולא ממחלקי צדקה שהוא קרוב לידי סכנה אם יחסר לאיש ולא יתן לו די מחסורו ולפיכך זה שעשה צדקה ודקדק בנתינתה לעשות משפט ישר הנה חסדו פרושה על כל העולם וממלא כל העולם חסד וז"ש חסד ה' מלאה הארץ פי' אותו חסד ה' דכתיב שם וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו מלאה הארץ מהעולם ועד עולם ולבאר הענין יפה נזכיר לדברי חז"ל שדרשו בפסוק וחסד ה' מעולם

עין יעקב

בשלשה דברים גדולה ג"ח מן הצדקה. ולכך נרמז האות הגימ"ל על ג"ח כדאיתא בשבת פרק הבונה לפי שיש בו ג' מעלות: **שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ.** כלומר אפילו שהוא בעל עבירה ולא ירא אלהים הוא מפזר בצדקה ומשפט עושה כדי למלאות העולם חסד וכאשר הדבר מצוי בזמן הזה באיזה קציני ארץ ת"ל מה יקר חסדך אלהים שם אלהים כתיב כיון שהוא רשע ונדון במדה"ד לכך יקר לו החסד משא"כ מי שהוא צדיק ואוהב צדקה ומשפט זה מלא העולם חסד ומה דקאמר יכול אפילו ירא שמים כן ה"ק יכול אפילו ירא שמים שאין ספק בידו לעשות צדקה ומשפט לא ימלא העולם חסד ע"י ת"ל וחסד ה' מעולם על יראיו וק"ל: ותורת חסד דהיינו לשמה או ללמדה. נמצא שיש שלשה דברים שעושין בה ג"ח היינו בגופו ובממונו ובתורתו וזה ויבא יעקב שלם שלם בגופו ושלם בממונו ושלם בתורתו כלומר שהי' בכל מעשיו לשם חסד:

מעולם גדול שהחסד שעומד לעולם והצדקה לבני בנים שנאמר וחסד ה' מעולם על יראיו וצדקתו לבני בנים וז"ש שעושה צדקה אע"פ שמגינו שעושה צדקה אינה מגינה אלא לבני בנים ולא לעולם אבל העושה צדקה ומדקדק בה לעשותה כמשפט יפה כמה כחסד ה' האמור שם שממלא כל העולם שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם גם הצדקה הזאת עומדת לעולם ושמא תאמר א"כ שהעושה צדקה במשפט חסדו פרושה לעולם א"כ מעתה כל הבא לקפוץ ולאכול מאותו חסד יקפוץ ויאכל א"כ אכתי עם בני ישראל זרע אברהם ע"ה שעשה צדקה ומשפט דכתיב ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וחסדו עומדת לעד לעולם אין אנו צריכין עוד לעשות צדקה כי מפרי צדקתו של אברהם נתמלא כל העולם וכל הבא לקפוץ ולאכול מאותו חסד שממלא העולם יקפוץ ויאכל וכמה ימנעו מעשות צדקה בשכבר מצאו ממה שיאכלו בצדקתו של זה שעשה צדקה תלמוד לומר מה יקר חסדך שהוא דבר גדול ויקר ולא כל אדם יאכל ממנו יכול שאם יבא ירא שמים גם כן יאכל מאותו חסד שמלא זה שעשה צדקה לא יתנו לו דהא קרא דחסד ה' מלאה הארץ לא קאמר אלא שאוהב צדקה ומשפט ימלא העולם חסד אבל אפשר שהחסד ההוא יהיה יקר הערך שלא יאכל ממנו אלא מי שהקדים לעשות חסד תלמוד לומר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו הרי שכל עצמו של אותו חסד נוח על יראיו עוד אפשר שמגינו שהירא שמים עושה חסד עם כל העולם כפשטיה דקרא וחסד ה' מעולם על יראיו שנאמר יראת ה' היא אוצרו ויכול אף ירא שמים כן כשם שהחסד שממלא כל העולם מי שעשה צדקה הוא יקר מאד ולא כל אדם אוכל ממנו אם לא קדם לו איזה זכות א"כ ש"ד שגם החסד שעושה מי שהוא ירא שמים שהוא מהעולם ועד העולם שמא הוא ג"כ יקר הערך ולא יאכלוהו אלא אותם שיש להם זכות ת"ל וחסד ה' מעולם ועד עולם דהאי מעולם מיותר הוא ומספיק היה לומר וחסד ה' עד עולם אלא הכונה שהחסד של ירא שמים היא פרושה לעולם וגם העולם יאכלו ממנו וכל הרוצה ליטול יבא ויטול כי צדיק יסוד עולם: א"ר אלעזר מאי דכתיב פיה פתחה בחכמה וכו'. ויש לדקדק שאם מה שהוקשה לר"א הוא מה שמבואר בדבריו שאמר וכי יש תורה של חסד וכו' א"כ הול"ל כתיב פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה וכי יש תורה של חסד וכו' ומהו זה שאמר מ"ד פיה פתחה בחכמה דמשמע שהוקשה לו קושיא אחרי בתחלת הכתוב וע"ל שאמר אלא תורה לשמה וכו' שאין דרך הגמרא לומר אלא כי אם בזמן שעוקר התירוץ הראשון וכאן עדיין לא תירץ כלום ועוד קשה היכן נרמז בכתוב השני חלוקות שהתורה שלא לשמה אינה תורה של חסד שהרי שנינו אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת ואיך אומר שהתורה לשמה היא תורת חסד. ונראה שרבי אליעזר הקשה שינוי הכתוב שכך הול"ל פיה פתחה בחכמה ועל לשונה תורת חסד או יאמר בחכמה פתחה פיה ותורת חסד על לשונה ועוד הול"ל פיה ועל לשונה פתחה בחכמה. ועוד קשה מאי על לשונה דהול"ל ותורת חסד בלשונה וז"ש מ"ד פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה שהקשה כל הדקדוקים שכתבנו ולתרץ זה הקשה הקושיא שלישית והיא תכריע באור הכתוב שיקשה וכי יש תורה של חסד אלא בתירוץ ענין זה מתיישב כל הכתוב באר היטב וענין הוא שהעולם נברא בחסד גמור וכדי לקיימו צריך שילמדו בתורה לשמה תורת חסד כלומר שהיא תורה שמקיימת את העולם שנברא בחסד אבל הלומד כדי שיקראוהו רבי או להתעשר אותה תורה אין בה כח לקיים העולם שנברא בחסד כי לעצמו הוא דורש ואינו מכוין לקיום העולם לכך היא תורה שאינה של חסד אלא להנאתו וכפי זה מ"ש הכתוב פיה פתחה בחכמה הוא הכונת האדם בלמוד התורה שכך היא דרכה של תורה ללמוד אדם בתורה תחלה שלא לשמה כדי שיקראוהו חכם ואח"כ ילמוד לשמה וז"ש פיה פתחה בתחלת שלמוד הוא לומד בחכמה בשביל שיקראוהו חכם ובשעה יפתח פיו להשיב לענין בדברי חכמה ובמקומו יושיבוהו ואח"כ מביאתו ללמוד לשמה ותורתו תורת חסד שאינו לומד כדי להראות חכמתו מן השפה ולחוץ אלא התורה שלומד אח"כ היא על לשונו כי השפתים הם גבול הלשון והתורה היא על הלשון בתוך השפתים לפי שעיקר למודו הוא לשמה ואינו חושש להתיהר להראות לעמים יופי תורתו ולפתוח פיו בדברי חכמה כמו שעשה מתחלה שפיה פתחה בתחלת הלמוד בעניני חכמה בשביל מעלת החכמה שיקראוהו חכם ויכבדוהו אלא התורה שלומד הוא על לשונו בינו לבין קונו ושיא תורת חסד עוד אפשר שרמז באומרו תורת חסד על לשונה ולא אמר ועל לשונה תורת חסד לומר שגם אותה תורה שלמד מתחלה בחכמה שהיתה שלא לשמה שיקראוהו חכם היא נקראת תורת חסד ולזכיה לפניו ית' שאח"כ למד התורה על לשונה בתוך השפתים ולא חשש להתייהר ולפתוח פיו הכל הולך אחר החיתום ונקראת כל תורתו תורת חסד כיון שיצא בכי טוב ותורתו היתה מהשפה ולפנים וכו':

תניא מסננת יש בו משום גלוי אמר ר' נחמיה אימתי בזמן שהתחתונה מגולה אבל בזמן שהתחתונה מכוסה אע"פ שהעליונה מגולה אין בה משום גלוי מפני שארס נחש דומה לספוג צף ועומד במקומו:

יש בו משום גלוי. אם הניחו בלי שמירה כשיעור שהיית גלוי המפורש בהכל שוחטין כדי שיצא נחש מתחת אזן כלי וישתה ויחזור לחורו ואסורה בשתיה: **התחתונה.** כלי שתחתון:

החליל פרק חמישי

מאי טעמא דמאן דאמר עיקר שירה בכלי דכתיב ויאמר חזקיהו להעלות העולה להמזבח ובעת החל העולה החל שיר ה' והחצוצרות ועל ידי כלי דוד מלך ישראל מאי טעמא דמאן דאמר עיקר שירה בפה דכתיב ויהי כא' למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד ואידך נמי הכתיב ויאמר חזקיהו הכי קאמר החל שיר ה' בפה ע"י כלי דוד מלך ישראל לבסומי קלא ואידך נמי הכתיב ויהי כא' למחצצרים ולמשוררים הכי קאמר משוררים דומיא דמחצצרים מה מחצצרים בכלי אף משוררים בכלי:

החל שיר ה' וההצוצרות וע"י כלי דוד. אלמא כלי דוד שיר ה' קרי ליה: **ולמחצצרים ולמשוררים.** והכא לא כתיב כלי' והנזכרו' לאו כלי שיר כינהו שהן לתקיעות המועדים והמוספים:

משנה מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו: **גמ'** *תנו רבנן מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו ומי שלא ראה ירושלים בתפארתה לא ראה כרך נחמד מימיו ומי שלא ראה בית המקדש בבנינו לא ראה בנין מפואר מעולם. מאי היא אמר אביי ואיתימא (רב חסדא) [רבא זה] בנין הורדוס. במאי בניה אמר (אביי) [רבה] באבני שישא ומרמרא איכא דאמרי באבני שישא כוחלא ומרמרא אפיק שפא ועייל שפא כי היכי דלקביל סידא סבר למשעייה בדהבא אמרו ליה רבנן שבקי' דהכי שפיר טפי דמתחזי כי אדוותא דימא:

בית השואבה. כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים כדמפרש ושאבתם מים בששון: **מאי היא.** אי זה מן הבניינים של שלמה או של נחמיה בן חכליה או של הורדוס שסתרו ובנאו: **מרמרא.** שיש צבוע לא לבן ולא שחור אלא כעין ירוק שקורין ב"ש: **שישא.** שיש לבן: **כוחלא.** צבוע ככחול: **אפיק שפא.** שורה של אבנים נכנסת ושורה יוצאת: **כי אדוותא דימא.** כגלי ים שהאבנים

עיון יעקב

תי"ר מי שלא ראה וכו'. להראות בא רבל אלה חרבו ובטלו בעונינו וכשנזכה בתשובה שלימה יחזרו כל אלה כשהיו ובזכה לבנין "לא ראתה אלהים זולתך ב"ב אמן:

שהאבנים ומוכים במראיהם זו מזו והעינים. המסתכלות בהן סוטעות ונראה כאילו גלי הים הם נעים ונדים:

מהרש"א *דכתיב ושאבתם מים בששון כו'. ואית' בירושלמי למה נקרא בית השואבה שמשם שואבין רוח הקדש ע"ש ושאבתם וגומר עד כאן ונראה דגם לפי הירושלמי מהאי קרא ילפי' דבעינן שמחה בניסוך המים כדאמרי' בפרק לולב וערבה אלא דה"ק בירושלמי כיון דעיקר המלוה היא ניסוך המים ושאיבת מי שלוח לורך ניסוך הוא כדקתני לעיל ניסוך המים כילד כו' היה ממלא מן השלוח כו' למה נקרא מקום השמחה שבעזרה בית השואבה ה"ל למקרי בית ניסוך וקאמר משום שע"י השמחה שהיתה שם ע"י הניסוך המים היו שואבין רוח הקודש שאינו שורה אלא מתוך שמחה דכתיב והיה כמנגן וגומר כדאיתא בירושלמי מ"ה קורין ליה בית השואבה ומייתי ליה מקרא ושאבתם מים וגומר דבקרא נמי דכילף מיניה ניסוך המים בשמחה לא ה"ל למכתב ושאבת' אלא נסכו מים בששון וגו' אלא מדכתיב ושאבתם ע"ש שאיבת ר"ה וה"פ ושאבתם רוח הקודש ע"י ניסוך מים שהיה בששון דר"ה בא מתוך שמחה. ומ"ד מלוה חשובה היא מו' ימי בראשית כפרש"י דאמרן לעיל שיתין כברא מו' ימי בראשית ובכל השנה נמי היו מנסכין יין בשיתין הללו. וים לכוין בזה שעיקר ברייתן מו' ימי בראשית והיו מחוללין עד התהום היה משום מלוה חשובה זו ניסוך המים בחג שאז העול' נידון על המים וכדאמרינן בר"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה ולכך היו מגיעין ניסוך המי' עד התהום כדאמרי' בסדר תעניות כשמנסכין מים בחג תהום אומר לחברו אבע מימיך כו' ולכך היה גודל שמחה במלוה זו דא"א לעולם בלא מים וכל הבריות תולין בברכת המים שיהו השנים כתקונן: *על ט"ו מעלות כו' כנגד ט"ו שיר המעלות שבתהלי' כו'. עשו זה בשמחת בית השואבה במלות ניסוך המים ע"פ מ"ש לקמן דט"ו מעלות דאמרן דוד שבהן העלה מי התהום ט"ו אלף גרמידי שהיו יורדין ונתחלה כ"כ ע"י השם ששדי ביה והשתא במלות ניסוך המים כדי שיתברכו לנו מי התהום כדאיתא במס' תעניות וכמש"ל יש לנו להזכיר זה הענין ובט"ו מעלות העזרה העשויין על כונה זו של ט"ו מעלות שבתהלים כדלקמן ועל כונה זו אמרו דשני כהני' היו עומדין בשער העליון על מעלה העליונה ותקעו כו' ואח"כ למעלה עשירית ותקעו אי דנחית חמשה וקאי על י' ואי דנחית עשרה וקאי על חמשה כדלקמן הייני נמי לרמוז על שם י"ה במספ' המעלו' ט"ו דשוה שדי ביה להעמיד התהום שלא ישטוף לעלמא כדלקמן וזה שאומרים שם זה ואנו לי"ה עינינו ודו"ק: במאי בניה כו'. משום דמשמע דהאי תנא אחר החורבן בית שני הוה והוא ראה כל זה קודם החורבן בית שני וקאמר מי שלא ראה כו' וא"כ אבית המקדש ראשון ודאי דלא קאמר שהרי גם התנא לא ראה אותו ואבית מקדש שני שבנה כחומי' ע"כ דלא קאמר שלא ראה בנין ומפואר כמוהו שהרי בנין בית ראשון היה יותר מפואר דכתיב בעזרא אשר ראו הבית הראשון ביסדו זה הבית וגו' בוכים בקול גדול וגומר מ"ה קאמר מאי היא ומשני דה"כ דאבית ראשון לא קאמר שהרי לא ראה אותו התנא ואבית שני שבנה כחומיה נמי לא קאמר שהרי בית ראשון יותר מפואר היה אלא דאבית שני ודאי הוא דקאמר ואבנין הורדוס הוא דקאמר שהיה סוף בית שני וק"ל:

ע"ב **מתני'** הגיעו לשער היוצא ממזרח הפכו פניהם [ממזרח] למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל ההיכל ופניהם קדמה ומשתחוים קדמה לשמש ואנו ליה עינינו רבי יהודה אומר היו שונין ואומרים אנו ליה וליה עינינו:

הפכו פניהם למערב. [לצד העזרות וההיכל] לומר דבר זה: אבותינו. בבית הראשון היו כופרים ולא היו פניהם לבית אלא אחוריהם אל היכל ה' וגומר פסוק הוא ביחזקאל: שונין אותה. וכופלין אותה כדמפרש אנו ליה וליה עינינו:

תניא רבי יהודה אומר מי שלא ראה דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל מעולם אמרו כמין בסילקי גדולה היתה סטיו לפנים מסטיו פעמים שהיו שם ששים רבוא כיוצאי מצרים ואמרי לה כפלים כיוצאי מצרים וע"א קתדראות של זהב היו שם כנגד ע"א זקנים וכל אחד ואחד אינה פחותה מכ"ה רבוא *דינרי זהב ובימה של עץ בנויה באמצע וחזן הכנסת עומד עליה והסודרין בידו וכיון שהגיע לענות אמן היה מניף בסודרין והם עונין אחריו אמן ולא היו מעורבבין ויושבין אלא זהבין בפני עצמן וכספים בפני עצמן ונפחים בפני עצמן וטרסיים בפני עצמן וגרדיים בפני עצמן וכשאכסנאי או עני נכנס לשם היה מכיר בני אומנתו ונפנה לשם ומתפרנס משם הוא ואנשי ביתו אמר אביי וכולהו קטלינהו אלכסנדרוס מוקדן. מ"ט איענישו [דעברו אהאי קרא] דכתיב (°לא תוסיפו לראותם עוד) *[לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד] ואינהו הדור ואזיל אתא ואשכחינהו דהוו קרו בסיפרא °ישא ה' עליך גוי מרחוק אמר מכדי ההוא גברא הוא דבעי למיתי בספינה בי' יומין ודלי זיקא ואיתיתא ספינתא בה' יומי נפל עלייהו וקטלינהו:

נ"י סנה' ורש"י ככרי שמות יד דברים יז דברים כח

דיופלוסטין. לשון יוני דיו ב' פלו סרים כמו מטרפולין וכמו דיופלו מרווני דתענית סטון לשון סטיו שני סטוין: סטיו כפול. לישיבת סרים של אלכסנדריא שהלכו שם יוחנן בן קרח ושרי החיילים לאחר חורבן בית ראשון ביוני ירמיה ונתיישבו שם ואע"פ שעלה עליהם נבוכדנלר והחריב את מלרים והרגו מישראל שהלכו שם כמו שנתנבא עליהם ירמיה עלו בניהם שם לגדולה ועושר עד שהחריבם אלכסנדרוס: בסילקי. פלטרין גבוהין נקראין בסילקאות: כנגד ע"א זקנים. שעשו להם סנהדרין. ככרי זהב גרסינן: בימה. כעין אלמימבר"א שלנו: חזן הכנסת. שמש הלבור: לענות אמן. שהיה ש"ץ שלפני התיבה גומר ברכתו והן לא היו יכולים כולם לשמוע קולו: זהבים בספים. לורפי זהב לורפי כסף: נפחים. חרשי ברזל: טרסיים. חרשי נחשת: גרדיים. אורגים: ונפנה לשם. ומשכר להם למלאכתן: ההוא גברא הוא. עליו נאמר מקרא זה וגזלת מלך היא להחריבם: ודלי זיקא. גבה הרוח:

ולא

עין יעקב

דכתיב לא תוסיפו לראותם. בש"ס מביא קרא דפרשת שופטים דכתיב אבל לא ירבה סוסים ולא ישיב וגו' וה' אמר לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד ושביק קרא דקודם פי' בשלח לא תוסיפו לראותם כ"כ דגרסת הש"ס הוא יותר נכון דבפסוק דפ' בשלח י"ל דהוא רק סיפור דברים שלא תשוב עוד לראות מלרים בגלות כאשר ראיתם עתה בגלות אבל מקרא דפ' שופטים משמע דהוא מניעה לשוב שמה אפילו שלא בגלות וק"ל:

מהרש"א ולא היו יושבין מעורבבין כו'. ולשון הירושלמי ואעפ"כ לא היו יושבין מעורבבין כו' ר"ל אע"פ שהיו רבי' כ"כ היה כ"א מוכה בעל אומנתו לפי שלא היו יושבין מעורבבין: לא תוסיפון לשוב בדרך וגומר. הייני קרא דפ' שופטי' דההוא קרא משמע כווי רק לא ירבה וגו' ולא ישיב וגו' לא תוסיפו וגומר אבל קרא דלקוני' בפ' בשלח כי אשר ראיתם וגו' לא תוסיפו לראותם עוד וגו' לא משמע לווי אלא ספור דברים בגאולתן ממצרים מיהו בירושל' מייתי כמי האי קרא דפר' בשלח שעברו עליו וכרא' משום דמההוא קרא דפר' שופטים מוכח אהאי קרא דפרשת בשלח דהוא כמי לווי דכתיב וה' אמר לכם לא תוסיפון וגו' דהיינו שא"ל במצרי' לא תוסיפו לראותם עוד וגו' ועכינו מה שכענשו כ"כ מפני עבירה זו לפי מה שמפורש בספ' ירמיה שבקשו שארי' הגולה מירמי' להורו' להם הדרך מפי ה' אם ישובו מצריימה וקבלו עליהם בשבוע' לקיים כדואתו כמ"ש יהי ה' בכו לעד אמת גו' כן כעשה ואח"כ א"ל ירמיה אם אתם שום תשימון פניכם לבא מצריימה וגו' והיתה החרב וגו' שם ימותו בחרב וגומר וכל אלה לא השגיחו בו וע"כ נענשו כ"כ:

כו שם ע"א יומא ס"ב **משנה** במוצאי יום טוב הראשון של חג יורדין לעזרת נשים והיו מתקנים שם תיקון גדול ומנורות של זהב היו שם וד' ספלים של זהב בראשיהם וארבע סולמות על כל מנורה ומנורה וד' ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדי שמן של מאה ועשרים לוג והם מטילים לתוך כל ספל וספל מבלאי מכנסי הכהנים ומהמיניהם מהן היו מפקיעין ובהם היו מדליקין ולא היתה חצר בירושלים שלא היתה מאירה מאור בית השואבה
שם ע"ב החסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם *באבוקות של אור שבידיהם ואומרי' לפניהם דברי שירות ותושבחות והלוים בכנורות ובנבלים ובמצלתים בחצוצרות ובכל כלי שיר בלא מספר על ט"ו מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים שעליהם עומדים הלוים בכלי שיר ואומרים שירה: גמ' מאי תיקון גדול אמר רבי אלעזר כאותה ששנינו חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא כדי שיהו נשים רואות מלמעלה ואנשים מלמטה. תנו רבנן בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ והיו באין לידי קלות ראש התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים ועדיין היו באין לידי קלות ראש התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה:

יורדין לעזרת נשים. כהני' לוים (וישראלים) יורדין מעזרת ישראל שהיתה גבוה לעזרת נשים שלמטה היתה בשפוע ההר: ומתקנין שם תיקון גדול. מפרש בגמרא: וד' ספלים של זהב בראשיהם. בראש כל מנורה ומנורה: ילדים. בחורים: ובידיהם כדי שמן. ועולים כל אחד בסולמו: מבלאי מכנסי הכהנים ומהמיניהן היו מפקיעין. ממכנסי בגדי השרד הבלויות שהיו משל צבור ומאבנטיהם הישנים מפקיעים קורעין לעשות פתילות: שלא היתה מאירה. לפי שהמנורות גבוהות נ' אמה והר הבית היה גבוה והאורה זורחת בכל העיר וכותל המזרח שהוא לסוף עזרת נשים היה נמוך כדאמר בסדר יומא והמנורות עולין למעלה הימנה: באבוקות של אור. זורקין אותן כלפי מעלה ומקבלין אותן ויש בקיאין לעשות כן בד' או בח' אבוקות זורק זו ומקבל זו [וזורק זו ומקבל זו]: דברי תושבחות. בגמרא מפרש להו: ט"ו מעלות. אורך המעלה ברוחב עזרה ורוחב המעלה חצי אמה ורומה חצי אמה כדקאמר במסכת מדות ובסדר יומא: שעליהם עומדים הלוים בכלי שיר. לשמחת בית השואבה אבל דוכן לשיר הקרבן אצל המזבח היה: חלקה היתה. עזרת נשים בראשונה ולא היו זיזין יוצאין מן הכתלים: והקיפוה גזוזטרא. נתנו זיזין בכותלים בולטים מן הכותלי' סביב סביב וכל השנה מסדרין שם גזוזטראות לווחים שקורין פלנ"קא כדי שיהו נשים עומדות שם בשמחת בית השואבה ורואות והוא תיקון גדול דקתני מתניתין שמתקנים בכל שנה ושנה: מבפנים. בעזרת נשים: מבחוץ. ברחובה של הר הבית ובחיל:

מהרש"א מאי תיקון גדול כו' התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ כו' ועדיין כו' התקינו שיהו יושבות מלמעלה כו'. והיינו דתקנה שניה שיהו יושבות מלמעלה מקרי תקנה גדולה לגבי תקנה ראשונה שהיו יושבות מבחוץ כו':

כז שם דה"א כח **והיכי** עבדי הכי והכתיב °הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל אמר רב (יוסף) קרא אשכחו ודרשו
זכריה יב °וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחות בית דוד לבד ונשיהם לבד וגומר [אמרו] והלא דברים קל וחומר ומה לעתיד לבא שהם עוסקים בהספד ואין יצר הרע מתגרה בהם אמרה תורה נשים לבד ואנשים לבד עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע מתגרה בהן עאכ"ו:

והיכי עבדי הכי. הקשו בעלי הגמרא על מה שאמרו בסמוך שעשו גזוזטראות והוסיפו ושנו על בנין שלמה: והכתי'. גבי דוד כשלוה את שלמה על מדת הבית ובנייתו: הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. כל מלאכת התבנית שהודיעו הקב"ה על ידי גד החוזה ונתן הנביא: קרא אשכחו. שצריך להבדיל אנשים מנשים ולעשות גדר בישראל שלא יבואו לידי קלקול: (ולפי שזה התיקון היה לאפרושי מאיסורא דערוה לא הוה הכל בכתב מיד ה' מהרש"א): וספדה. בנבואת זכריה ומתנבא לעתיד לבא שיבכו על משיח בן יוסף שנהרג במלחמת גוג וכתיב משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד שאפילו בשעת הצער צריך להבדיל אנשי' מנשים: שעוסקין בהספד. באותה שעה והמצטער אינו מיקל ראשו מהר ועוד שאין יצה"ר שולט כדאמר קרא והסירותי את לב האבן ולקמן אמרינן שהקב"ה שוחטו אמרה תורה וכו': כאן שעוסקין בשמחה. וקרובה לקלות ראש. ועוד שיצר הרע שולט עכשיו לא כל שכן:

הרי"ף וספדה הארץ וגו' והלא דברים ק"ו. יש לדקדק בלי' רש"י שפירש וספדה מתנבא לעתיד שיבכו על משיח בן יוסף שנהרג וזהו כמ"ד

עיון יעקב

ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם. עיקר שמחה זו היתה שמחה של מלוה שהיו בטוחים שע"י ניסוך המים שבחג יתברכו גשמי השנה כדאי' בר"ה וכדאי' במדרש איזה יום שאמו ולאם שמחים יהי' אומר זה עם הגשמים: ומה לע"ל שעוסקין בהספד ואין יצה"ר. רש"י פירש ועוד שאין יצה"ר שולט משמע דהאי ו' הוא וי' המרבק' ועיין בחידושי הרי"ף לאן בירושלמי איתא בזה"ל מ"ד זה הספדו של משיח מה אם בשעה שהם אבילים אנשים לבד ונשים לבד בשעה שהם שמחים לכ"ש ומ"ד זה הספדו של יצר הרע מה אם בשעה שאין יצה"ר קיים אם אמר האנשים לבד ונשים לבד בשעה שיצה"ר קיים לכ"ש עכ"ל א"כ גם הש"ס יש לפרש כן והוי"ו של ואין הוא וי"ו המחלקת ולק"מ:

כמ"ד בגמרא דהאי הספדא על משיח בן יוסף שנהרג ואח"כ פי' עוסקין בהספד ואמנטער אינו מיקל לאשו מהר ועוד שאין יצה"ר שולט כדקאמר קרא והסירותי את לב האבן ולקמן אמרי' שהקב"ה שוחטו וכו' וקשה טובא דהאי קאי למ"ד אאי הספדא הוי על יצה"ר שנהרג. אבל למ"ד שהספד הוי על משיח בן יוסף שנהרג לית ליה על יצה"ר שנהרג. ולא ליטיה קיפיה. ועי"ק למה הוציא רש"י הפשט של הקו' שעוסקין בהספד ואין יצה"ר מתגרה הכל דבר אי דהא בהא תליא מתוך הצער אינו שולט יצה"ר ומתוך השמחה שולט יצה"ר ולמה עשה רש"י ב' חלוקות א' עוסקין בהספד ועוד שאין יצה"ר מתגרה משיגת שהקב"ה שוחטו וע"ק דמדקאמר ואין יצה"ר מתגרה משמע שיש יצה"ר בעולם אלא שאינו מתגרה ולפרש"י הי' לו לומר ואין יצה"ר בעולם וי"ל לפרש"י דסבר דלכ"ע אית להו מאי דדרש ר' יהודה שלע"ל מביאו הקב"ה ליצה"ר ושוחטו אלא דפליגי בנבואת זכריה וספדה הארץ מספחות השוא הספדא מאי הוי איכא מ"ד על המשיח שנהרג ואיכא מ"ד על היצה"ר שנהרג בא"כ אפילו למ"ד וספדה הארץ על המשיח שנהרג מ"מ סבר נמי שהיצה"ר נהרג ובאותו זמן אין יצה"ר שולט ומה שהכריחו לרש"י לפרש שהם עוסקים בהספד הוא טעם אחר ואין יצה"ר מתגרה טעם השני הוא לפי שהוא בא לעשות ק"ו להבדיל הנשים מאנשים בשמחת בית השואבה והלא שעוסקי' בדבר מזמן שאין יצה"ר שולט לזמן שיצה"ר שולט זהו טעם אחר. ועוד מזמן בער לזמן שמחה שהוא זמן קלות ראש וללישנא דנקט אין יצה"ר מתגרה שינה רש"י ואמר אין יצה"ר שולט כדכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם כלומר שיצר הרע הוא כאבן דומם שאינו שולט והו פירושו כדלקמן הקב"ה שוחטו דלא שייך ביה שחיטה אלא לומר שמבטל כמו כאבן דומם:

כה **והאי** הספדא מאי עבידתיה פליגי בה ר' דוסא ורבנן
דף נב חד אמר על משיח בן יוסף שנהרג וחד אמר
על יצר הרע שנהרג בשלמא למאן דאמר על משיח
בן יוסף שנהרג (שנאמר) [היינו דכתיב] °והביטו אלי את
אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד והמר עליו
כהמר על הבכור. אלא למאן דאמר על יצר הרע שנהרג
הספדא בעו למיעבד שמחה בעו למיעבד אמאי בכו
כדדרש רבי יהודה ברבי אלעאי לעתיד לבא מביאו
הקדוש ברוך הוא ליצר הרע ושוחטו בפני הצדיקים
ובפני הרשעים צדיקים נדמה להם כהר גבוה רשעים
נדמה להם כחוט השערה הללו בוכין והללו בוכין
זכריה יב צדיקים בוכין ואומרים היאך יכולנו לכבוש את הר
הגבוה הזה רשעים בוכין ואומרים היאך לא יכולנו
לכבוש את חוט השערה הזה ואף הקב"ה תמה עמהם
שנאמר °כי יפלא בעיני שארית העם הזה וגומר [גם
בעיני יפלא] אמר רב אסי יצר הרע בתחלה דומה לחוט
ישעיה ה של בוכיא ולבסוף דומה כעבות העגלה שנאמר °הוי
מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה:

רי"ף ביטול כמו זהו שהיעס היצה"ר הוא כחו של עשו שנקרא הר שעיר לכך נדמה לצדיקים להר ולרשעים לחוט

והביטו אלי את אשר דקרו. יסתכלו בהרוג שלפניהם: **וספדו עליו כמספד על היחיד.** כאדם המספיד על בנו היחיד שהיה לו ומת: **צדיקים בוכים.** שמזכירים בצערם שהיה להם לכבוש את הרשע הזה בחייהם וכו': **כי יפלא בעיני וגו'.** סיפיה דקרא גם בעיני יפלא: **של בוכיא.** עכביש שקורין ארא"ני"א: **ולבסוף.** מש אדם נמשך אחריו מעט מתגבר והולך בו: **מושכי העון בחבלי השוא.** בתחלה הם מביאין אותן עליהם על ידי חבלים שאינן של כלום: **וכעבות העגלה.** חבל עבה שקושרין בו את הפרה למחרישה:

מהרש"א על משיח בן יוסף כו'. דבגאולה העתידה בב"י בתחלה יצא משיח בן יוסף להושיע ישראל כמ"ש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו' שאין זרעו של עשו כלה אלא ע"י משיח בן יוסף אבל ע"י עכו"ם רבים שיבואו שוב לירושלים יהרג ולא יהי' גאולה שלמה עד בא משיח בן דוד כמפורש בכמה מקראו': **היאך יכולנו לסבול כו'.** פרש"י בוכים פו' ואפשר לפרש דבוכי' מתוך שמחה שהיו יכולין לסבול הר כזה אבל מלשון הספדא לא משמע כן. גם יש לדקדק מאי הספדא שייך ביצר הרע לפי מה דאמרינן פרק ה"ה הספדא אי יקרא דחיי ואי יקרא דשכבא מה שייך ביה על יצה"ר שנהרג וי"ל ע"פ מ"ש וירא אלהי' את כל אשר עשה והנה טוב מאד וגומר זה יצה"ר כו' דהיינו שהוא טוב לצדיקים שע"י שיכלתו אותו יזכו לעה"ב על כן מצטערין בהריגתו וביטולו שלא יוכלו עוד לזכות ע"י והשתא ניחא האי הספדא משום יקרא דחיי הוא והספיר בוכין עליו על זכות שביטל מהן בביטולו וק"ל: **גם בעיני יפלא כו'.** משמע ליה דאיירי קרא בביטול יצה"ר לעתיד דכתיב לעיל מיניה ילדים וילדות משחקים וגו' היינו משחקים ביחד דאין יצה"ר שולט בהן אז ופרש"י גם בעיני יפלא היאך יכלו לדיקים לעמוד כנגדו בחייהם עכ"ל הכי משמע לי' קרא דאיירי בצדיקי' כי יפלא בעיני שארית העם וגומר דהיינו לדיקים דלהקב"ה לא שייך בו שיתמה גם ברשעים שהלי ברא הקדוש ברוך הוא כהר שהרי אליגו במקרא גם בעיני יפלא שבראו כהר אלא דהרשעים נדמה להם כשער כדי לצערן שלא היו יכולין לסובלו וק"ל: **דומה לחוט כו'.** מפורש פרק חלק ולפי ענייגו דנייתי ליה הכא נראה לפרש משום דאמרו לעיל דללדיקים נדמה להר ולרשעים לשער קאמר דלא הוו ב' הפכיים בנושא א' אלא דמתחלה דומה לשער במיון החוט של בוכיא והיינו לרשעים שאינן רואין מה יהיה בסוף והייט ולבסוף דומה להר דמיון לעבות העגלה דהייט ללדיקים שרואין מה יהיה בסופן ומרחיקין מתחלת העבירה:

הרי"ף בשלמא למ"ד משיח בן יוסף. וקשה דמקרא דוספדה הארץ לחודיה הוה ליה לאקשויי א"כ דעל יצה"ר שנהרג היכי כתיב וספדה הארץ שמחה בעו למעבד. וי"ל דבתחלה קרא אית לי' למימר וספדה הארץ על הרשעי' אשר נוקשו ונלכדו בפח העון והם יבכו על עונם ואיך החטיאם אבל בההוא קרא כתיב וספדו עליו א"א לומר על הרשעים לחוד דא"כ איך אמר והביטו אלי את אשר דקרו דמשמע שהם דקרוהו ליצה"ר והלא הרשעים לא דקרוהו ואי מיירי גם בצדיקים י"ל על הצדיקים אשר במעשיהם הטובים זכו שנדקר והוי כאילו הם דקרוהו אבל ברשעים לחודייהו לא שייך לומר אשר דקרו אלא אשר דקר הקב"ה ולהכי פריך מהאי קרא דוספדו עליו וכיון שמדבר בצדיקים שמחה בעו למיעבד כיון שנלחמוהו ולא נפלו בפח מוקשו ומשני כדדרש כולי וצריכין אנו לבאר מה ענין הבכיה לצדיקים. ועוד נבאר איך הוא משתנה היצה"ר מהר גבוה שנדמה לצדיקים כחוט השערה שנדמה לרשעים אמנם להיות יצה"ר מתגבר על האדם בכל יום כדי להכשילו וזהו לצדיק שנלחם ליצה"ר אז היצה"ר מתגבר עליו יותר ונעשה גדול יותר ממה שהיה להכשילו ואם נלחם חוזר להתגבר יותר באופן שבכל יום ויום הוא מתגבר יותר עד שנעשה לפני הצדיק כהר גבוה להכשילו ואם עכ"ז נלחמו לכן לעתיד דומה לפניו כהר גבוה שקם עליו באחרונה גבוה וקשה ואעפ"כ נלחמו אבל לרשע שמפעם ראשונה שבא עליו בחבלי השוא שהוא דבר קל ועפ"ז הכשילו שוב אינו צריך

עיון יעקב

שמחה בעו למיעבד. עיפ"ש ברלאים פי' ל"ג דף תק"ח ע"ד פי' לחא שבית של שמחה והוא נגד משמעות הש"ס וכ"כ מהרש"א והבכיה הוא לצדיקים כיון שנדמה להם כהר אולי ע"י גדולתו שבשילו לפעמים באיזה חטא בבלי דעת ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו כי כל זה הוא לטובתם שע"י הבכי' והצער שמצטערים יהי' מזבח כפרה עליהם ושערי דמעות לא ננעלו וע"ל דהאמת כן הוא כי יצרו של אדם מתגדל עמו ורשעים יצר לבם רע מנעוריהם בעוד שהוא כחוט השערה שומע לו משא"כ בצדיק כשהוא בכח בנעוריו מתגבר על יצרו כאיש גבור פרליסא בפ"ק דע"ז אשרי איש פי' שמתגבר על יצרו כאיש משא"כ לעת זקנתו שאין בו כח אז הקב"ה עוזר לו כדאמרינן אלמלא הקב"ה עוזרו לכך נדמה לו כהר ועיין בב"ר פ' כ"ב על פסוק ויאמר לקין אחד ע"ש:

צריך להתגבר עליו ולעשות עצמו חזק יותר ממנו שהיה בתחלה כי בדבר קל הוא מכשילו ולכך דומה לפני הרשע כחוט השערה שבאותו דבר הקל הכשילו ונלכד ברשתו ומה שהצדיקים בוכים הוא לפי שחושבים הם כיון שסופה רשע לצדיק זה יצה"ר שמבקש להמיתו ואלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו אלא שהקב"ה לא יעזבנו בידו של יצה"ר ומתוך זה חושב צדיק שלא יהיה לו שכר על מה שנצחו ליצ"ה כי הנצחון הוא להקב"ה שלא עזבו בידו ויותר שכרו בעה"ב ולכך הצדיקים בוכים וגם הקב"ה תמה עמהם להודות שהם בכחם נצחוהו מבלי עזרתו כי הקב"ה רב חסד ואף ע"פ שלה' הישועה וממנו הכל לנצחו ומעלה עליו הקב"ה כאילו הצדיקים נצחו ואני תמה איך יכלו לנצחו כדי להעלות לו שכרו של צדיק בשלימות וזש"ה כי יפלא בעיני העם הזה גם בעיני יפלא כדי לתת להם שכרם משלם. וכן הרחבתי בכסף מזוקק וביארתי מהו ענין שחיטה זו דקאמר שוחטו ליצה"ר לפי שהתורה נקראת חרב ובחרב התורה הוא שוחטו שאם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש ובזכות התורה שקב"ה שוחטו בחרב פיפיות שעסקו בתורה וכולי:

כט שם **תנו** רבנן משיח בן דוד שעתיד לגלות במהרה בימינו
אומר לו הקב"ה בני שאל מה אתה מבקש ואני
תלים ב נותן לך שנאמ' °אספרה אל חוק ה' אמר אלי בני אתה
וגומר שאל ממני ואתנה גוים נחלתך ואחזתך אפסי
ארץ כיון שרואה למשיח בן יוסף שנהרג אומר לפניו
רבש"ע איני מבקש ממך אלא חיים אומר לו הקב"ה
עד שלא (עמדת) [אמרת] כבר התנבא עליך דוד אביך
שם כא שנאמר °חיים שאל ממך נתת לו:

אספרה אל חוק ה'. אספרה דבר זה להיות לחק ולזכרון: **היום ילדתיך.** היום אגלה לבריות שאתה בני:

מהרש"א ואתנה גוים וגו'. זה המזמור למה רגשו גוים וגו' מדבר במלחמות גוג ומגוג ולפי שבזה המזמור א"ל הקב"ה שאל ממני ואתנה גוים ואינו מפורש בו ששאל ע"כ אבל מצינו במזמור אחר ששאל על החיים דרשו מיניה דהקב"ה חשב שהיה שואל ליתן עכו"ם נחלתו אבל הוא כשראה שנהרג משיח בן יוסף במלחמת גוג ומגוג אמר איככי מבקש אלא על החיים שלא אהרג כמותו וא"ל הקב"ה כבר התנבא עליך דוד אביך שנאמר חיים וגומר דההוא מזמורא מתחיל למנצח מזמור לדוד ונסמ"כ האי מזמור דלמה רגשו גוים וגומר דלא אמרו דוד:

ל שם **דרש** רב עוירא ואיתימא רבי יהושע בן לוי שבע
שמות יש לו ליצר הרע הקב"ה קראו רע שנא'
בראשית ח °כי יצר לב האדם רע מנעוריו. משה קראו ערל שנאמ'
דברים י °ומלתם את ערלת לבבכם. דוד קראו טמא שנאמר °לב
תלים נא טהור ברא לי אלהים מכלל דאיכא טמא. שלמה קראו
משלי כה שונא שנאמר °אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם
מגילה פרק א צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה'
ישלם לך אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך. ישעיהו
ישעיה נז קראו מכשול שנא' °ויאמר סולו [סולו] פנו דרך הרימו
יחזקאל לו מכשול מדרך עמי. יחזקאל קראו אבן שנא' °והסירותי
יואל ב את לב האבן מבשרכם. יואל קראו צפוני שנאמר °ואת
הצפוני ארחיק מעליכם:

אם רעב שונאך וכו'. אם רעב יצרך ותאב לעבירה: **האכילהו לחם.** הטריחהו במלחמתה של תורה דכתיב לכו לחמו בלחמי: **השקהו מים.** תורה דכתיב בה הוי כל צמא לכו למים: **ישלימנו לך.** שיהא שלם יצרך עמך ואוהבך ולא יסיתך לחטוא וליאבד מן העולם: **הצפוני.** כדמפרש שצפון בלבו של אדם:

מהרש"א שבע שמות יש לו ליצה"ר כו'. מבואר כי המעשים של האדם הן לטוב הן לרע משוגלים לפי הבריאה של ז' ימי בראשית גם ע"פ המזלות ומז' כוכבי לכת כמפורש סוף מסכ' שבת מאן דבמאדים הוא ש"ד כו' ולפי מעשה הרע יצא העונש כאמור ויסרתי אתכם שבע על חטאתיכם ואמרו על ז' גופי עבירות ז' פורעניות באין כו' וע"ש ז' מיני מעשים נקרא היצה"ר בז' שמות הללו כפי המעשה ושם ז' דקאמר ז' שמות יש לו ליצה"ר הוא בכלל ז' שמות הללו דהיינו שם שקראו לו הקב"ה יצר לב האדם רע וגו' ולפי שיש לאדם ב' לבבות דהיינו יצר טוב ויצה"ר כמ"ש בכל לבבך בשני יצרי"ן, בב' יצרך קראו הקב"ה יצר לב האדם רע מנעוריו בב' אחד דהיינו היצה"ר שהוא רע מנעוריו כמ"ש משנכנס ממעי אמו ולא כן יצ"ט דלא בא לאדם אלא לי"ג שנים וכן דוד דקראו טמא שנאמר לב טהור ברא לי אלהי' וגו' דהיינו לב אחד שהוא יצר טוב מכלל דאיכא לב אחר שהוא טמא דהיינו לב יצר הרע ולפי שלא בא לאדם, הוא לב טוב עד אחר י"ג שני' קרא ליה בריאה לגבי לב יצה"ר שכבר בא לאדם ממעי אמו: **ומשה קראו ערל שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם וגו'.** בב' יצרי"ן לפי שצריכין לב יצה"ר תיקון גם לב יצ"ט כמ"ש פ' ב"מ אם מלאו שלחן ערוך מלאך רע בע"כ אומר אמן ואם לאו מלאך טוב בע"כ אומר אמן כמפורש שם. ואמר **שלמה קראו שונא שנא' אם רעב שונאך גו'.** עיין פרש"י ויתכן לפי פירושו מלת לחם יוצא לשנים ללשון לחם כמשמעו וללשון מלחמה ועוד נראה לפרש ע"ד שאמרו לקונן אבר אחד יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע ואמרו יצה"ר שמאל דוחה וימין מקרבת וז"ש אם רעב שונאך תן לו קצת תאותו היינו בדברים הכרחיי' דהיינו האכילהו לחם והשקהו מים ובזה ישלים עמך כשתתן לו קצת תאותו: **ואמ' ישעיה קראו מכשול שנא' הרימו מכשול מדרך וגו'.** מלת מכשול נאמר על חטא שאינו גדול כמו השוגג כמ"ש כי כשלת בעונך שזדונות נעשו לו כשגגות וע"ד משל אם מונח על הדרך דבר שאינו גדול כ"כ אפשר שלא ירגיש בו האדם ויכשל בו אבל אם מונח על אם הדרך דבר גדול וגבוה ירגיש בו ההולך ולא יכשל בו וז"ש הרימו מכשול וגו' שיהיה מגביה אותו המכשול בעיני הצדיקים ולא יכשלו בו וכדאמרי' לעיל לצדיקים נדמה להם כהר ומרחיקים מתחלה מהעבירה: **ואמר יחזקאל קראו אבן כו'.** היינו כמ"ש לעיל דב' לבבות הן ב' יצרך דהיינו לב אבן יצה"ר שהוא קשה כדלקמן אם אבן הוא נימוח כו' ולב בשר הוא יצ"ט שהוא רך כמו הבשר כמ"ש בסוטה בשר וכרפא וגומר אם משים לבו כבשר כו': **ויואל קראו צפוני כו' שצפון ועומד בלבו כו'.** דהיינו שעומד תמיד ואינו זז ממנו כדי שיוכל להחטיאו כדלקמן יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום כו':

תנו רבנן ואת הצפוני ארחיק מעליכם זה יצר הרע שב
שצפון

עיון יעקב

משיח בן יוסף שנהרג. אמר כשביל ירבעם שהוא משבטו שחטא והחטיא ישראל אחריו יהי' זה מזבח כפרה עליו: **שבע** שמות יש לו ליצה"ר. והוא כנגד שבע כחות הטומאה אשר בהם נחש הקדמוני לעולם שהוא כח של שמאל וכדאיתא בפ"ק דקדושין דף כ"ט ע"ב תנינא דשבעה רישא ע"ש במהרש"א וכדי להחליש אותם על כן שבע ביום הללתיך: **ואת** הצפוני ארחיק מעליכם. לכן הצדיקים שכובשין אותן ומרחקין מעליהם זוכין לרב טוב הצפון:

יואל ב ׳שצפון. ועומד בלבו של אדם ׳והדחתיו אל ארץ ציה ושממה למקום שאין בני אדם מצויין להתגרות בהן [את] פניו אל הים הקדמוני שנתן עיניו במקדש ראשון והחריבו והרג ת״ח שבו וסופו אל הים האחרון שנתן עיניו במקדש שני והחריבו והרג ת״ח שבו ועלה באשו ותעל צחנתו שמניח העובדי כוכבים ומזלות ומתגרה בהן בישראל כי הגדיל לעשות אמר אביי ובת״ח יותר מכולן כי הא מעשה דאביי שמעיה להההוא גברא דקאמר להההיא איתתא למחר ניקדום וניזול בדוכתא פלן אמר איזיל אפרשינהו מאיסורא אזל בתרייהו תלתא פרסי באגמא כי פטרי מהדדי שמעינהו קדושין פרק א דקאמרי אורחין רחיקא וצוותין בסימא (לא יכילנא אזלו כל חד לדוכתיה) אמר אביי אי מאן דסאני לי הוה לא הוה מצי לאוקמי אנפשיה אזל תלה נפשיה בעיברא דדשא והוה קא מצטער תנא ליה ההוא סבא כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו:

אמר ר׳ יצחק יצרו של אדם *מתחדש עליו בכל יום לב שם ויום שנאמר ׳וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל ג״י הגהו׳ מתגבר היום. אמר רשב״ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום תהלים ו ומבקש להמיתו שנאמר ׳צופה רשע לצדיק ומבקש תהלים לז להמיתו. ואלמלא הקב״ה עוזרו אינו יכול לו שנאמר קדושין פ״ק ה׳ לא יעזבנו בידו וגומר: תנא דבי רבי ישמעאל בני ע״ש אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה״מ אם אבן הוא רש״א נימוח דכתיב ׳אבנים שחקו מים ואין מים אלא תורה איוב יד שנאמר ׳הוי כל צמא לכו למים אם ברזל הוא מתפוצץ ישעיה נה שנאמר ׳הלא כה דברי כאש נאם ה׳ וכפטיש יפוצץ ירמיה כג סלע א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן יצר הרע מסיתו לאדם בעולם הזה ומעיד בו לעולם הבא שנאמר ׳מפנק משלי כט מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון שכן באטב״ח דבי רבי חייא קורין לסהדה מנון רב הונא רמי כתיב ׳כי רוח הושע ד זנונים התעם וכתיב ׳כי רוח זנונים בקרבם בתחלה התעם שם ה ולבסוף בקרבם. אמר רבא יצר הרע בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש שנא׳ ׳ויבא הלך שמואל ב׳ יב לאיש העשיר ויחמול לקחת מצאנו ומבקרו [לעשות] לאורח וכתיב ׳ויעשה לאיש הבא אליו. אמר ר׳ יוחנן שם אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע שנאמר גם בפ׳ חלק ׳כמרעיתם וישבעו וגו׳: הושע יג

יש לפרשו אשעבר שהלכנו דרך רחוקה ולוותא בסימא שלא היה הדרך רחוק כ״כ בעינינו ע״י הלוית:

רע כל היום. כל היום רעתו מתוספת: ה׳ לא יעזבנו בידו. בתריה כתיב: מנוול. זה יצר הרע: לכו למים. משלה תורה למים וכתיב אבנים שחקו מים: דברי כאש. והאש מפעפע את הברזל והיינו מתפוצץ שהכילולות כיתזין ממנו: עבדו. יצה״ר עבדו של אדם הוא באם רצה הוא מסור בידו שבאמור ואתה תמשל בו: באטב״ח. א״ב הוא אטב״ח גז״דו הוא עשיריות י״ן כ״ף ל״ע מ״ס הרי מאות ק״ן ר״ף ש״ן ת״ס הרי אלפים ונשארו הכ״ך שלא היה לה״א בן זוג בעשיריות ולא למ״ן בן זוג במאות ולא לכ״ף בן זוג באלפים לפי סדר האותיות חברם יחד כמלא דרך אל״ף בי״ת זה הסדר ומן שמ״ך מן מ״ם במקום נ״ס ה״א מן ה״ן במקום מ״ן ד׳ מן ד״ו במקום ו״ו ועוד ה׳ במקום כ״ן: התעם. טעות בעלמא: בקרבם. משמע כטוע בלבם: הלך. עובר דרך עליו ואינו מתאכסן עמו (דרך אכסניא): אורח. אכסנאי: איש. בעל הבית: ויבא הלך. בדוד ובת שבע קאי דקא״ל נביא לדוד על יצה״ר שבא אליו: אבר קטן. גיד הגויה: משביעו. בתשמיש: רעב. גופו וחסר כח לעת זקנה: שבע. בכח שלם:

בני

פניו אל הים הקדמוני. מפני שהם פניו אל הים הקדמוני הוא המקדש הא׳ שהוא כים שהיו הכל נקבצים שם כים שכל הנחלים הולכים אליו: ועלה באשו ותעל צחנתו. ומפני שעלה באשו וסרחנו שמניח העכו״ם ומתגרה בישראל: נקדים וניזול באורחא. נשכים בהשכמה קודם היום השכמה קרי קדמותא בגמ׳: כי הוו פרשו מהדדי. שהיו מב׳ עיירות וכשהגיעו לפרשת דרכים פירש זה לכאן וזה לכאן: ואורחין רחיקא. דרך רחוקה היא בין שני מקומותינו ואי״א עוד לילך בדרך יחד: וצוותין בסימא. אילו היינו יכולין לילך בדרך אחד היה נעים לוות שלנו: אי מאן דסני לי. אי הוה שונאי מתיחד עם אשה: לא הוה מצי לאוקמיה אנפשיה. מלחטוא ועל עצמו היה אומר: תלה נפשיה. נשען על בריח הדלת כאדם המחשב ומצטער:

מהרש״א ציה ושממה למקום כו׳. היינו הגיגאו וביטולו לעתיד דבעה״ז מליכו בו שלא משוע בארץ ומתהלך בה להתגרות בבני אדם אבל יהיה נדחה למקום שאין בני אדם מצוין להתגרות בהם. ואמר את פניו וגו׳. זכר מה שעשה כבר רעות בעולם הזה שנתן פניו אל הים וגומר דימה המקדש לים שהיו ישראל אז בישובן פרי׳ כדגים שבים ורבים כחול הים כמפורש ובני ישראל רבים כחול הים וגומר ואמר שזה גרם לו שעלה באשו ולחכתו: שמניח עכומ״ז כו׳, וע״כ נדחה מפניו יתעלה ב״ה ומקיים ע״כ הגדיל לעשות דהיינו שמתגרה יותר בגדולי׳ כדמסיק או פי׳ שהגדיל לעשות לגבי לדיקים כהר כמ״ש בתחלה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף כעבותות העגלה כמ״ש לעיל ודקאמר ובת״ח יותר כו׳ הוא מלתא באנפי נפשיה כי הא דאביי כו׳: אורחא רחיקא. עיין פירש״י גם

עיון יעקב

ועומד בלבו. עד שימלא מקום וזמן מוכן להדיח ולהסית אותו וזה צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו דקאי על יצה״ר ואף דלא חשיב בהמנות ג״כ שם רשע י״ל דשא בכלל תמס רע כדכתיב רשע רע: שמניח א״ה ומתגרה בישראל. לפי שהוא שר שלהם ומה״ט מתגרה יותר בת״ח לפי שהם קול יעקב כשמע אין ידיהם שולטות בישראל כברכת יצחק הקול קול. יעקב וגו׳: *כי הגדיל לעשות. ועל שם זה קאמר לעיל תיקון גדול הי׳ שם: יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום. כלומר אם רואה שיצה״ר שאינו יכול לפתות ולהסיתו כיום זה באיזה דבר עבירה מתחדש עליו ביום אחר להסיתו בענין אחר וזה מתחדש עליו בכל יום והא דאמר ר״ל שמתגבר עליו בכל יום היינו לפי שהצדיק מוסיף מעלה על מעלתו בכל יום וכל הגדול מחבירו יצרו גדול לכן בכל יום ויום מתגבר יצרו עליו לפי מעלתו ומדרגתו וזה צופה רשע לצדיק הרי דבצדיק מיירי וק״ל: ומעיד בו לעוה״ב. ק״ק כיון שיצר מתגבר עליו בכל יום להמיתו ונקרא שונא ובשונא כזה שמבקש להמיתו ודאי פסול לעדות כמ״ש תוס׳ במכות דף ו׳ (ועיין בח״מ ר״ס ל״ג ובכ״מ שם) וכ״כ מהרי״ל בתשובה סי׳ ל״ג ע״ש וגם לפי מה שנקרא רשע ועי״ל דאף דפסול לעדות ואולי יש לחלק דדין שמים שאני וקמי שמיא גליא: מתחלה קראו הלך. כי בכל יום ויום מתגבר עליו ועבירה גוררת עבירה גדולה ממנה וכן הי׳ בדוד עיין במהרש״א: אבר קטן יש באדם משביעו רעב. עיין פירש״י כאן ובחלק דף ק״ז פירש״י שם בענין אחר ועי״ל כפשוטו דבעל אבריה אכילה מעט קאמר וברכות דף כ״ב מלא כריסא זני ביזא ונהיסך אם מרעיב עלמו ומשנה אינו נמשך לדבר עבירה ומהלים׳ כמ עלה ועשה שבע:

הריטב"א בני אם פגע בך. וכו' אם אבן אם ברזל וכו' עד סלע. ופי' אם אבן הוא נימוח פירוש התורה נמשלה למים ושמים שוחקים את האבנים כדכתיב אבנים שחקו מים ואם ברזל הוא מתפוצץ כסלע שקשה המפוצץ את הפטיש וזהו שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע כלומר כפטיש שמפוצצו הסלע ואינו נכון שהכתוב מדמה דברי תורה לפטיש והוא שצריך שיהא מפוצץ ולא מתפוצץ ואית דגרסי אם אבן הוא מתפוצץ ואם ברזל הוא נמוח. פי' שדברי תורה כאש שמחממין את הברזל וממחין אותו כדכתיב הלא כה דברי כאש נאם ה' וכן דברי תורה כפטיש החזק שמפוצץ אבני הסלע כדכתיב וכפטיש יפוצץ סלע וזה נכון:

מהרש"א שנאמר מפנק מנוער עבדו וכו'. בב"ר איתא כך המפנק את יצרו בנערותו סופו להיות כו' אבל לפי ליסנא דתלמוד יצר הרע מסיתו לאדם כו' נראה לפרש כל שיצרו דהיינו עבדו נכפרש"י מפנקו ומסיתו לילך אחר תענוגי עוה"ז סופו לעה"ב יהיה לו מנון וקודם דהיינו באטב"ח הוא מנו"ן קודם כפרש"י כשתהפך ב' אותיות מיחידות הוי עשרה א"ט ב"ח ג"ז ד"ו וכשתהפך ב' אותיות מעשיריות יהיה מאה י"ץ כ"פ ל"ע מ"ס וכשתהפך ב' אותיות ממאות יהיה אל"ף ק"ן ר"ף ש"ן ת"ם כי אותיות הכפולות מנצפ"ך נתוספו על כ"ב אותיות ג"כ לצורך מספר כאותיות הפשוטות עד אלף כי הך' פשוטה ה' מאות ומ' סתומה ו' מאות ן' פשוטה ז' מאות ף' פשוטה ח' מאות ץ' פשוטה ט' מאות שאם תזווגם כולם יהיה המספר עד אלף וסי' האלף לך שלמה קבר אותיות הכ"ך שהיא ה' מיחידות וכ' כפופה מעשיריות וך' פשוטה ממאות לית להו זוג והם בעצמם זוגין להיות מתחלפות כי הכא כ' ממנון במקום ה' קודם. וק"ק דהא נו"ן אחרונה דמנון ן' פשוטה היא ולא יבוא במקומה ה' אלא ס' היא זוגה ולא הוה קודם בה' אחרונה ול"ע: בתחלה התעם כו'. ר"ל היצה"ר ומלת הלך נופל בו כי הוא מלאך וכתיב עושה מלאכיו רוחות: קראו הלך כו'. דוגמת זה בתחלה ויקם דוד וגומר ויתהלך על גג וגו' וירא אשה וגו' קראו הלך כמפורש פ' חלק אהאי קרא אתא שטן אדמי ליה כצפרתא כו' ע"ש ואח"כ ויקחה ותבוא אליו ותשכב וגו' ותשב אל ביתה קראו אורח ואח"כ כשהרג אוריה במלות דוד ונשאה לאשה קראו איש וק"ל: אבר קטן יש לו לאדם משביעו רעב כו'. עיין פרש"י ובחלק אגב דוד משמע דקאי אתאוות משביעו בתאוות רעב עוד לתאוות ושם לא מייתי ליה כלל מהאי קרא שכא' כמרעיתם וישבעו שבעו וגו' וי"ל למאי דמייתי ליה הכא דריש ליה מל' כפול וישבעו שבעו וגו' כמרעיתם מל' רעה אם האדם מרעיב ומענה עצמו דהיינו מרעיב אז וישבעו ואם שבעו עצמם בתאוות אז וירם לבם וכן הבינו התוס' השמועה וק"ל:

לג. ע"ב **אמר** רבין [רב חנה] בר רב אחא אמרי בי רב ארבעה הקב"ה מתחרט עליהם על שבראם אלו הן כשדים. יצר הרע. ישמעאל. גלות. וראיות הפסוקים בסדר זה כשדים דכתיב °הן ארץ כשדים זה העם לא היה ונומר. ויצר הרע דכתיב °ואשר הרעותי. גלות דכתיב °ועתה מה לי פה נאם ה' ונומר. ישמעאל דכתיב °ישליו אוהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל. אמר ר' אחא בר חנינא [יוחנן] אלמלא שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהן של שונאי ישראל חד °אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי וגו' ואידך °הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל ואידך °והסירותי את

לב האבן מבשרכם. רב פפא אמר אף מהאי קרא °ואת רוחי אתן בקרבכם וגו':

גלות. שהגלה ישראל: לא היה. איני כדאי והלואי אם לא היה: אוהלים לשודדים. אלו ערביים השוכנים באהלים במדברות ורועים מקנה כל ימיהם וכתיב סיפיה דקרא לאשר הביא וגו' כלומר הוא עצמו גרם לו הרגזתו שהביאם בעולם: מה לי פה. לשון חרטה: ואשר הרעותי. אשר בראתי יצר הרע שמחטיאם וגרמתי להם כל זאת: ג' מקראות. שמעידים שהשמות והסיבות בידו:

מהרש"א הן ארץ כשדים זה העם וגו'. ר"ל כי שאר אומות נקראו ע"ש העכו"ם שבה כגון ארץ מצרים ארץ כנען אבל ארץ שביד הכשדים לא נקראת אלא בשם בבל לפי שהקב"ה מתחרט שעשאן לעם שאין ראוין להיות נקראין עם שתהי' ארץ בבל נקראת על שמם: מה לי פה כו'. כפי' רש"י זו היא חרטה עכ"ל ובספר ישעיה פי' לנוה אני שוהה ומשהה בני כאן עכ"ל דהיינו מה לי פה בגלות ע"ד עמו אנכי בצרה: ישמעאלים דכתיב ישליו וגו'. לאשר הביא אלוה בידו גומר לפי שאברהם לא בקש מה' אלא לו ישמעאל יחיה אבל הקב"ה הביא זה בידו להוסיף ולישמעאל וגומר ונתתיו לגוי גדול וע"ז נתחרט הקב"ה שהוסיף לו על בקשת אברהם: ואשר הרעותי וגו'. דכתיב בריש' דקרא והנדחה אקבצה ואמר דלכך אקבצם מהגלות כי אני מתחרט על שבראתי יצה"ר שעל ידו באו לגלות:

°**ויראני** ה' ד' חרשים מאן נינהו ד' חרשים א"ר חנא בר ביזנא אמר ר' שמעון חסידא זה משיח בן דוד ומשיח בן יוסף ואליהו וכהן צדק. מתקיף לה רב ששת אי הכי היינו דכתיב °אלה הקרנות אשר זרו את יהודה הני יתובי מותבי ליהודה אמר ליה שפיל לסיפיה דקרא ויבאו אלה להחריד אותם וגו' א"ל אנא בהדי תנא באגדתא ל"ל:

חרשים. אומנין: משיחים. שניהם חרשים לבנין בה"מ אליהו חרש אבן שבנה מזבח בהר הכרמל ומליצו שהוא עתיד להשלים: וכהן צדק. הוא שם בן נח ונקרא חרש ויחזק חרש את צורף בב"ר מפרש לה במלכי צדק שבא לקראת אברהם וברכו וחזקו וקרוי חרש על שם בנין התיבה שבנה עם אביו (ועיי"ל חרשים חכמים ע"ד החרש והמסגר וק"ל מהרש"א): אלה הקרנות אשר זרו את יהודה וגו'. בתריה כתיב: שפיל לסיפיה דקרא. דאלה הקרנו' ויבאו אלה להחריד אותם. סוף הפסוק מוכיח שאין תחלתו מדבר בחרשים אלא בעובדי כוכבים כששאל הנביא את המלאך מה אלה החרשים אמר ליה אלה הקרנות כלו' העובדי כוכבים אלו אשר זרו את יהודה ויבאו אלה החרשים להחריד אותן הקרנות לידות את קרנות העובדי כוכבים: שפיל. השפיל עצמך לתחתית המקרא לסופו: אמר רב ששת: בהדי תנא באגדתא למה לי מה לי שלנו באגדה בקי הוא באגדה ממני ולא אוכל לו:

°**והיה** זה שלום אשור כי יבא בארצנו וכי ידרוך בארמנותינו והקימונו עליו ז' רועים וח' נסיכי אדם

עין יעקב

הקב"ה מסתרת. פא שתקנים ידע עתידות ואין צריך אלא תרעה מ"מ כתו כן מלינו בתורה וינחם ה' אשר עשה את האדם בארץ כי דברה תורה כלשון בני אדם כלומר שראוי שהסתרת עליהם אם לא נעשה כן שע"י יחזרו ישראל בתשובה ולהגיר נכרא להרבות שכר לצדיקים הנגלחים אותו וגו':

אדב מאן נינהו ז' רועים דוד באמצע אדם שת ומתושלח מימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו ומאן נינהו ח' נסיכי אדם ישי ושאול ושמואל ועמוס צפניה חזקיהו ואליהו ומשיח:

שבעה רועים וח' נסיכים. לא ידעתי בהם טעם כמדומה לי דאמרי' בעלמא וילחק היכן הלך שהלך להציל בניו מדינה של גיהנם דכתיב כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו וגומר במסכת שבת: **עמוס וצפניה.** מן הנביאים היו אדם שת ומתושלח מן הצדיקים שקודם המבול שלא חטאו עד דור אנוש כדכתיב אז הוחל וגו' מתושלח לדיק גמור היה כדאמרינן בחלק ז' הימים שנתאו בדור המבול הם ימי אבלו של מתושלח:

מהרש"א ז' רועים כו'. רועים הם מנהיגים של הדור יהיו ז' ודוד באמצע דוגמת מנהיגי עולם האמצעי שהם ז' כוכבי לכת והשמש באמצע כמ"ש במלכות בית דוד כי כשמש יכון וגומר וכמפורש לעיל מיכה ואתה בית לחם אפרתה וגו' ממך יצא לי מושל וגומר ועמד ורעה בעוז ה' וגו' דהיינו שהוא דוד יהיה העיקר בין מנהיגי' הללו וקראם רועים במקום מנהיגים כי ברובם מפורש שהיו רועים ממש בעולם הזה דוד רועה צאן אביו יעקב צאן לבן משה צאן יתרו שת כאמר בו כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל וגו' והבל היה רועה צאן: ואמר מאן נינהו ח' נסיכי אדם ישי כו' משיח כו'. הא ודאי דמשיח ימלוך על כולם כמ"ש ומלך א' יהיה להם ס"מ אלו הז' דחשיב יהיה להם קצת שררה ונסיכות וקבלה היה בידם שאלו השבעה יהיו עם מלך המשיח:

לו**אף** הוא (פירו' הלל הזקן) ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים א"ל על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון. אמר רבי יוחנן רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה לאתרא דמתבעי לתמן מובילין יתיה. הנהו תרי כושאי דהוו קיימי קמיה דשלמה °אליחורף ואחיה בני שישא סופרים דשלמה יומא חד חזייה למלאך המות דהוה עציב א"ל אמאי עציבת א"ל דקא מיתבעי מינאי הני תרי כושאי דיתבי הכא מסרינהו לשעירים אמר להן אמטונהו למחוזא דלוז כי מטו אבבא שכיבו למחר חזייה למלאך המות דהוה קא ברח א"ל אמאי קא בדיחת א"ל היכא דאיבעו מינאי התם שדרתינהו פתח שלמה ואמר רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה לאתרא דמתבעי לתמן מובילין יתיה (גם בירושלמי):

יף נג מסכת אבות | מלכים א ד | סנין לא | עיין רש"א | ס' עגלה ערופה

שצפה על פני המים. שחתכו את ראשו והטילוהו למים והכיר בו שהיה רולח ופגעו בו עכשיו לסטים כיולא בו: **א"ל על דאטפת אטפוך.** על שהלפת גולגולת של אחרים במים: **אטפוך.** הליפוך אחרים עכשיו: **וסוף מטיפיך יטופון.** עוד יבא יום וליפו גולגלתם של אלו שהרגוך: **לאתרא דמיתבעי.** למקום שנגזר עליו למות בו משם הוא מתבקש ליטול נשמתו: **תמן מובילין יתיה.** לשם רגליו מוליכות אותו: **תרי כושאי.** על שם שהיו יפין קרי להו הכי: **אליחורף ואחיה.** פסוק הוא במלכים שהיו סופרים לשלמה: **דקא מתבעי מינאי.** אלו מתבקשין ממני למעלה שהגיע זמנן למות ולא היה יכול ליטול נשמתן כאן שלא נגזר עליהם למות כי אם בשער לוז: **מסרינהו.** שלמה: **לשעירים.** לשדים שהוא היה מלך עליהם כדכתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך שמלך על העליונים ועל התחתונים: **אמטונהו למחוזא דלוז.** עיר שאין מלאך המות רשאי לעבור בתוכה כדאמרי' בסוטה: **ערבין ביה.** לשמים ומשלימי' ערבות להוליכו למקום שנתבקש משם:

מהרש"א על דאטפת כו'. פרש"י והכיר בו שהיה רולח ופגע כו' ע"ש נראה דדקדק לפרש כן שהכיר את בעל הגלגולת שהיה רולח דאל"כ מנא ידע דעל דאטפת אטפוך דאימא משום עבירה אחרת היה נהרג דע"כ הראשון שנהרג משום עבירה אחרת היה וגם מדאמר וסוף מטיפיך ע"כ דידע שזה שפגע בבעל הגולגולת היה ליסטים ורולח דאל"כ אימא שזה בעל הגולגולת נהרג על ידי אחר בשוגג כדאמרינן פ"ק דמכות זה שהרג בשוגג וזה שהרג במזיד הקב"ה מזמנן לפונדק אחד כו' ומיהו הלשון לא משמע כן: **לתמן מובילין יתיה כו'.** ועד"ז כינו את המיתה בהולכה כמ"ש פ"ק דסוטה אין הולכות אלא לשון מיתה שנאמר ואנכי הולך למות ודקדק לומר דבר איניש כו' דשאר ב"ח וניתתן במקרה משא"כ מיתת בר אינש הוא ע"פ הגזירה בזמן שהגיע למות ובכלל הגזירה באי זה מקום אם במכובד לו או במבוזה כפי מעשיו לטוב או לרע: **תרי כושאי דהוו קיימי כו'.** פרש"י ע"ש שהיו יפין כו' וכן אשה כושית ת"א אתתא שפירתא ע"ד שקורין הסומים סגי נהור ומה שהזכיר כאן שהיו יפין שע"י זה טעם שלמה שמה שהיה המלאך המות עלב על מיתתן לפי שהיו אנשים יפה תואר ולכך מיהר לשלחן ללוז להצילן שם ואילו היה יודע שלמה כוונתו שהיה על שלא היה יכולת בידו להמיתן כאן כו' כפרש"י וכדמוכח לבסוף דהוה קא בדח על מיתתן ודאי דלא היה משלחן לשם אלא אדרבה היה מעכבן כאן כדי שלא יוכל להמיתן וק"ל:

תניא אמרו עליו על הלל הזקן כשהיה שמח שמחת לז בית השואבה היה אומר אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן למקום שאני אוהב רגלי מוליכות אותי ואף הקב"ה אומר אם אתה תבא לביתי אבוא לביתך ואם אתה לא תבוא אל ביתי אני לא אבוא אל ביתך שנא' °בכל המקום אשר אזכיר את שמי שמות כ אבוא אליך וברכתיך:

אם אני כאן הכל כאן וכו'. היה דורש לרבים שלא יחטאו ואומר בשמו של הקב"ה אם אני כאן הכל כאן כל זמן שאני חפץ בבית הזה ושכינתי שרויה בו יהא כבודו קיים ויבאו הכל כאן ואם תחטאו ואסלק שכינתי מי יבא כאן: ה"ג בתוספתא הוא היה אומר למקום שאני אוהב רגלי מוליכות אותי אם תבא אתה אל ביתי וכו' וכ"ל שאף כאן לריך לגרוס כן משום דאמר רבי יוחן *בתר רגלוהי

לפי גי' ע"י לא' המ"ם

עיון יעקב

על דאטפת אטפוך. עיין במדרש שמואל על פרקי אבות שפי' ע"ז כמה פירושים והפי' המובחר הוא זה דוי"ו דוסוף הוא וי"ו המחלקת כאילו אמר על דאטפת אטפוך או מטיפיך יטופון כלומר אם לא הרגת שום אדם ועל לא חמס נהרגת מטיפיך יטופון ע"כ: הני תרי כושאי. עיין ביפ"ת פ' ויחי פ"ק מקשה אם כיד שלמה הי' להבריח האדם ממות למה לא עשה כן לעצמו ולאחאב ואמם לקיים אחרי שראה שלא הועיל הצלתו לאלו שוב לא רצה לעשות כן. ומה שמקשה עוד שם מי הרשהו לעשות כן כיון שמלאך המות הוא שלוחו של מקום ג"כ לק"מ שאן שראה שלמה שלא הגיע קן וזמן שלהם למות אלא להיות בחיים מקום שגורם המיתה לכן רצה לשלוח אותם למקום שאין חשש גרם מיתה כלל והוא לא ידע דשם הוא גזר מיתה שלהם וק"ל ועי' בחכמת שלמה: אמרו עליו על הלל הזקן כשהי' שמח שמחת בית השואבה. נראה לפירש"י שאמר כן על הקב"ה דקדק לומר דוקא הלל הזקן שהי' מוחזק לעניו מכל אדם הי' אומר כן משא"כ באדם אחר יחשדו שעל עצמו אומר כן ומ"ש התוס' דבירושלמי משמע שעל עצמו אמר כן אבל בנוסח הירושלמי שלפנינו וביפה מראה איתא דאישראל אם הם כשרים ואמר כן כי חביב עליו שבח של ישראל יותר מכל קילוסין חה אם אני כנסת ישראל כאן הכל כאן:

רגלוהי דבר איניש כו' ואי לא גרסינן לה מה שייכא דרבי יוחנן הכא:

הריטב"א ז"ל אם אני כאן הכל כאן. פירוש כנגד השכינה הוא אומר שאם השכינה ביניהו הכל ינואו. והוי יודע שכל השמחה היתירה היתה בהלל ולהודות לה' על כל הטובה שנעשה לישראל להשרות שכינתו בתוכם וגם כנגד העוה"ב הנתון לצדיקים ולפיכך לא היה אלא על ידי גדולים וחסידי' שלא יראה כקלות ראש וכשמחת בחורים וזהו שאינו חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין לפניהם באבוקות של אור ואומרי' דברי שירות ותשבחות והלוים עונים בכנורות ובכל כלי שיר בלא מספר והיו עומדים על ט"ו מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים שעליהם הלוים עומדים לשיר שירה זו של בית השואבה דאילו שאר שירים על הדוכן היו נאמרים במקדש:

מהרש"א אם אני כאן כו'. עיין פרש"י וכינוי אני קאי אהקב"ה ושמעתי בזה ע"ש שמספר הלל גימטריא אדנ"י ולולי פירושו נראה יותר לפרש כמשמעו שאמר כן בשם ישראל אם אני כאן שאבא למקדש הכל שהוא הקב"ה שבידו הכל הוא ג"כ כאן ואם ישראל אינן כאן מי כאן דגם שריית השכינה אינה כאן והשתא ניחא דקאמר ואף הקב"ה אומר כן אם אתה תבא לביתי כו' ונייתי לה שנאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי בכל המקום אשר אמרתי להזכיר שמי דהיינו במקדש דבגבולין אסור להזכיר שם המפורש שם אבא אליך וגו': רגלי מוליכות כו'. ר"ל דבעו הסיבה אני בא לשם למקום שאני אוהב כו' ועש"ה ה' אהבתי מעון ביתך מקום משכן וגו':

לה **תניא** אמרו עליו על רשב"ג כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל ח' אבוקות של אור בידו אחת וזורקן כלפי מעלה וזורק אחת ומקבל אחת ואין אחת מהן נוגעת בחברתה וכשהוא משתחוה נועץ ב' גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף מה שאין כל בריה יכולה לעשות כן וזו היא קידה לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע והא גרמא ליה והא אמר ר"א לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה ואיטלע ומנו לוי הא והא גרמא ליה. לוי הוה מטייל קמיה דרבי בתמניא סכינא ושמואל קמיה דשבור מלכא בתמניא מזגי חמרא אביי קמיה דרבה בתמניא ביעי ואמרי לה בארבע ביעי:

שני גודליו. של שתי ידיו ונשען עליהם עד ששוחה ונושק את הרצפה לקיים מה שנאמר כי הלו עבדיך את אבניה: וזהו קידה. המאורה בכתובים לאמר מר קידה על אפים אין לו להשתטח ולהגיע לארץ גופו אלא פניו בלבד מי שיודע [ויכול] לעשות כן וביימיו של רשב"ג לא היה אחד מעומדי העזרה יכול לעשות כן אלא הוא: איטלע. נעשה חגר לפי שכשזוקף גופו מאליו (והוא) [ואינו] נשען על ידיו בחוזקה לדחוף גופו למעלה נמלא כל אונס זקיפתו על מתניו: יטיח. זרוק לשון כמטחוי קשת: הטיח דברים. בנוס' תענית עליה ויבכת לך למרום ואין אתה משגיח על בניך: הא והא גרמא. היה נענש בהטחת [דברים] ונבדק בשעת המאורע כדקאמר במסכת שבת נפל תורא חרדו סכינא: קמיה דרבי. בביתו שהיה נשיא ומכבדים אותו לשמחו שהיה דואג תמיד בצרת ישראל ובחוליו כדקאמרינן בנדרים יומא דמחיך ביה רבי אתיא פורענות לעלמא: שבור מלכא. מלך פרס היה: מזגי חמרא. ששת זכוכית מלאים יין ואין היין נשפך:

מהרש"א נוטל ח' אבוקות כו'. עיקר שמחת בית השואבה היה בליל' כדלקמן ומשם לתמיד של בין הערבים ומשם לשמח' בית השואבה ולכך עשה כן באבוקות ולקמן מייתי נמי שעשו כן בטיול בח' סכינים ובח' מזגי ובח' ביעי וי"ל לקמן שהיו במספר ח' דהיינו בב' ידים בין כל אצבע ואצבע הוי ח' אבל הכא באבוקות ליכא לפרושי הכי דגרסינן ביה בידו אחת: **ונושק את הרצפה וזוקף כו'.** עיין פרש"י והוא דחוק ונראה לפרש דיותר חידוש נפלא ליגע בארץ בנשיקת פיו מליגע בעקימה בגובה ראשו ועל ענין הקידה אמר הכתוב מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי דהיינו שעשו בשמחתם ברגלים ומועדים לרמוס חצרי בידים על ידי קידה וק"ל: **בתמניא סכינא כו'.** מה שאין כל אדם יכול לעשו' כן מפני הסכנ' וכן בתמני מזגי חמרא מפני שבירת הכלי זכוכית ומפני שפיכת יין על ידי הטיול וכן בח' ביעי מפני שבקל ישברו:

לט **תנו** רבנן יש מהן אומרים אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנתינו אלו חסידים ואנשי מעשה ויש מהן אומרים אשרי זקנותינו שכפרה על ילדותינו אלו בעלי תשובה אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא ומי שחטא ישוב וימחול לו:

יש מהם אומרים. היינו תושבחתי' דומתניתין שמשבחין להקדוש ברוך הוא על כך: **אלו חסידים.** כל חסיד הוא מעיקרו: **שלא ביישה וכו'.** שלא עברנו עבירה [בילדותינו] לבייש את זקנותינו:

מהרש"א אשרי זקנותינו שכפרה כו'. כלו' שנעשו כבר זקנים קומשתעי שהם שמחים בבית השואבה שמחה של מצוה דהילדים מסתמא שמחים בלאו הכי כמו שכתוב שמח בחור בילדותך וגו' וכל אחד מהזקנים דהיינו החסידים והבעלי תשובה משמח במעלת זקנתו בשמחה של מצוה זו: ואמר אלו ואלו אומרים אשרי מי שלא חטא כו'. לא מיירי בזקנים שא"כ היינו חסידים אלא דב' כתות הזקנים שזכר הם אומרים על אלו שעדיין ילדים ולא חטאו עדיין אשרי להן ומי שחטא ועדיין בילדותו ישוב אז וימחל לו כי התשוב' בילדותו מעולה ביותר כמ"ש אשרי האיש ולא אמר אלא כשהוא עדיין איש:

מ **תניא** אמר רבי יהושע בן חנניא כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה לא היינו רואים שינה בעינינו כיצד שעה ראשונה לתמיד של שחר ומשם לתפלת השחר ומשם לקרבן מוספים ומשם לתפלת מוספים ומשם לבית המדרש ומשם לאכילה ושתיה ומשם לתפלת המנחה ומשם לתמיד של בין הערבים ומכאן ואילך לשמחת בית השואבה איני והאמר רבי יוחנן שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו וישן לאלתר

עיון יעקב

שמנה אבוקות. התכוונו כולם למנין ח' י"ל נגד ח' מלות שעשו בו ביום כדבסמוך תניא אר"י בן חנניא וכו' כיצד שעה ראשונה לתמיד של שחר וכו' עשם מנין ח' בני אכילה ושתיה ועי"ל כ"ד דאיתא סוף פ' ראה ושמחת וכו' וכנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי והגר והיתום והאלמנה שהם שמנה: **אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנתינו.** כי זקני ת"ח כל זמן שמזקינין דעתן מתוקשת עליהם ואף אותן שקלאו בנערותן חזרו בתשובה:

לאלתר מאי לא ראינו שינה בעינינו לא טעמנו טעם שינה קאמר דהוו מנמנמי אכתפי דהדדי:

רבי יהושע בן חנניא. מן הלוים [המשוררים] (המשוררים) היה כדאמרינן בערכין וכבר הלך רבי יוחנן בן גודגדא לסייע את רבי יהושע בן חנניא בהגפת דלתות [א"ל חזור בך שאתה מן המשוררים]: מלקין אותו. שנשבע לשוא ומשום שילא שבועה עי' רש"י בגמרא שלף זה נ"ע על דבר שא"א שפיו הרי הוא כנשבע על העמוד של אבן שהוא של זהב *שאין זה נשבע על דבר שאפשר לו ובשבועות תנן דהיינו שבועת שוא וחייבין על זדונה מכות וכגון שהתרו בו:

מהרש"א ומשם לתפלת השחר וכו'. הכא וכן במוספין הקדים הקרבן לתפלה ולגבי מנחה הקדים התפלה לקרבן ויש ליישב דהתפלות מכלל עבודות המקדש הם ואמרינן אין לך עבודה קודם תמיד של שחרית דהתפלה אחריה וכן המוספין שנקרבין קודם חלות דינם כתמיד של שחרית דהתפלה אחריה אבל בתמיד של בין הערבים אמרינן בסיפק דאין לך עבודה אחריה ולכך התפלה לפניה:

מא דף נא ע"ב משנה. עמדו שני הכהנים בשער העליון היורד מעזרת ישראל לעזרת נשים ושתי חצוצרות בידם קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו הגיעו לעזרה תקעו והריעו ותקעו היו תוקעים והולכים עד שמגיעין לשער היוצא למזרח הגיעו לשער היוצא למזרח הפכו פניהם ממזרח למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש ואנו ליה עינינו רבי יהודה אומר היו שונין אותה לומר אנו ליה וליה עינינו: גמ' איני והאמר רבי זירא כל האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי דאמרי הכי אנו ליה משתחוים וליה עינינו מיחלות *תנו רבנן ממשמע שנא' ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל ה' אלא מה ת"ל ואחוריהם אל היכל ה' מלמד שהיו מפריעין את עצמן ומתריזין כלפי מטה:

תקעו וכו'. זה סימן לילך למלאות מים לניסוך מן השילוח: הגיעו לעידה. לקרקע עזרת נשים (תקעו כו'): היו תוקעין והולכין. גאלו ג' אחרונות מאריכין עד שמגיעין לשער היוצא מעזרת נשים לאחר הבית לשיפולו למזרח. והשער ההוא מכוון כנגד שער שמעזרת ישראל לעזרת נשים ויורדין ממערב למזרח וכשהיו נכנסין למקדש היו הולכין ממזרח למערב דרך עליה: הפכו פניהם למערב. לצד העזרה וההיכל לומר דבר זה אבותינו בבית ראשון היו טופרין ולא היו פניהם לבית אלא אחוריהם להיכל וכו' פסוק הוא ביחזקאל: שונין אותה. כופלין אותה כדמפרשינן אנו ליה וליה עינינו: כל האומר שמע. משתקין אותו כאומר מודים מודים משום דמיחזי כב' רשויות: ליה אנו משתחוים וכו'. דכיון דאתרתי מילי קא מדכר ליה תרי זימני ולא אחדא מלתא לית לן בה: מפריעין. מגלין: ומתריזין. רעי:

מהרש"א כל האומר שמע שמע וכו'. פירש"י פסוקא פסוקא וכו' עכ"ל היינו דמשתקין אותו אבל אם אמר שמע שמע התיבה כפולה לא משתקין אותו אלא דהוא מגונה וכפירש"י בפרק אין עומדין אבל התוספות שם פירשוהו בהפך בש"ס כ"ח ע"ש ול"נ לפירש"י דאנו ליה וליה עינינו דהכא ה"ל כאילו אומר פסוקא פסוק' ולמאי דמסיק המה משתחוים קדמה ואנו ליה אנחנו מודים ועינינו ליה וכו' לא הוי כאילו אומר פסוקא פסוקא דהיינו דוקא בענין ומשמעות אחד אבל זה משמעו ב' ענינים המה משתחוים קדמה ואנו ליה היינו במעשה ואנחנו מודים ועינינו ליה מיחלות היינו בדבור וכה"ג כתבנו לפרק הך דפ' לולב וערבה ליה אנחנו מודים ולך אנו משבחים וכו' ע"ש:

מב דף נג ע"א אמר ליה רב חסדא לההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה מי שמיע לך הני ט"ו שיר המעלות כנגד מי. אמרן דוד א"ל הכי אמר רבי יוחנן בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומ' ואבעי למשטפיה לעלמא אמר דוד ט"ו מעלות ואחתיה אי הכי מעלות יורדות מיבעי ליה אמר לי' הואיל ואדכרתן מלתא הכי איתמר בשעה שכרה דוד שיתין קפא תהומא ובעי למשטפיה לעלמא אמר דוד מי איכא דידע דשרי למיכתב שם *אחספא ומשדא ביה לאחותיה לדוכתיה או לא ליכא דאמר ליה מידי אמר דוד היודע לומר ואינו אומר יחנק בגרונו נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על מים לעשות שלום בין כל העולם כולו לאביהם שבשמים עאכ"ו א"ל שרי כתב שם אחספא שדי ביה נחית תהומא שיתסר אלפי גרמידי כיון דחזא דנחית טובא אמר כמה דמידלי טפי מירטב עלמא אמר ט"ו מעלות ואסקיה חמיסר אלפי גרמידי ואוקמיה באלפי גרמידי אמר אביי ש"מ סומכא דארעא אלפי גרמידי והא קחזינן דאי כרו פורתא וקא נבעי מיא אמר ר' משרשיא הנהו מסולמי דפרת הוו:

בשעה שכרה דוד שיתין. ולא ס"ל שמשעת ימי בראשית נבראו ואי ס"ל שמא כשמלאו עפר או ברוחות וצריך לכרותן: קפא תהומא. לף המים למעלה ויצא ויצף הברזל מתרגמינן וקפא פרזלא: א"ל רב חסדא לדידיה: הואיל. ואדכרתן הכי איתמר מי איכא דידע וכו'. דוד לא היה מורה הלכה לפני אחיתופל רבו והוא היה שם: אחספא. מפני שהחרס לולב ויורד ואינו לף כדי שירד וינוח על הנקב ובאגדה דקפי שמואל מפורש שמלאו דוד על פני נקב התהום וכתוב בו שהיה שם משעת ימי בראשית: לעשות שלום בין איש לאשתו. לבדוק את הסוטה ואם טהורה היא יהיה שלום ביניהם: שמי שנכתב בקדושה. שכתוב במגלה יתן ה' אותך לאלה ולשבועה וגומר כדכתיב וכתב את האלות האלה הכהן וגומר: כמה דמדלי טפי מרטיב עלמא. כמה שהתהום גבוה וסמוך לארץ מתלחלח העולם והארץ מצמחת פירותיה: אמר ט"ו. מזמורים של שיר המעלות: סומכא דארעא. עובי הארץ עד התהום

עין יעקב

אמר ט"ו מעלות. ולא אמר יותר מט"ו מעלות לפי שמלכות בית דוד דומה לירח כדכתיב עד בלי ירח וכמו שירח עולה ומתעלה עד ט"ו מעלות עד שלמה וכדאיתא במדרש רבה פ' בא על פסוק החדש הזה לכם יע"ש ומכאן ואילך פוחת והולך לכך לא אמר רק ט"ו שיר המעלות והוא"ל הי' בו כח להעלות ועיין בחידושינו דמפוס דף י"א: מסולמי דפרת. ועל שם. זה נקרא פרת שמימיו פרין ורבין כדאיתא במדרש פ' בראשית ע"ש:

התהום: מסולמי הפרת. מעלות העשויות במחילות שבהם מי פרת עולין תחת הקרקע לפי שפרת מולאו גבוה מאד כדקאמר בבכורות כל הנהרות למטה מפרת ומים היולאין משר גבוה אם דרך מתוקן להם עולים עד הר כיולא בו ולא יותר לפיכך אף החופרים בהרים שבבבל הסמוכה לפרת מולאים מים:

מהרש"א הני ט"ו שיר המעלות כנגד מי כולי. המאמר הזה מבואר כי מחסד אלהי' שאמר יקוו המים ותראה היבשה כי לפי טבע מהראוי שיהיו גם המים עולות על הארץ כהיקף כ"א מהיסודות הפשוטים לחברו כי הארץ המרכז לכולם והש"י במאמרו כינס המים ונתנן באולר התהום וכמ"ש במסכת תענית גבי ור"י הפוך בברייתו של עולם הוא ופירש"י שם שהיה כל עולם שטוף במים והקב"ה כינסן במקום א' כמקכים מים בנאד שנתנן באולרות התהומות מול גבולו ובפ"ב דחגיגה אר"ל בשעה שברא הקב"ה עולמו הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה כו' פי' שהיה הים מרחיב והולך לפי טבעו על הארץ עד שגער בו הקב"ה וכנס אותו למקום א' באולר התהום ולזה נבראו השיתין שמהן הושתת העולם והן מקור מי התהום ואולרו במקום הקדש הנבחר אשר ה' אלהים דורש אותה תמיד עיני ה' בה שלא יעברו על גבול אף במקום כמוך מן הארץ כפי טבעם אך יתברך העולם ממי מקור הברכה ואולרו והוא שירדו הנסכים לשיתין כמ"ש במס' ר"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמים וכמ"ש בכל זה לעיל ולז"א כשכרה דוד שיתין ויסודות של ב"ה ואשכח שם חד עלין שהיה מונח וכבוש על נקב התהום מן שעתא דאמר הקב"ה בסיני אנכי ה' אלהיך וגו' אעפ"כ דוד לא שמע ליה כיון דרמייה סליק תהומא בעי' למשטפי' עלמא כו' כדאיתא בירושלמי ע"ש והוא מבואר כי בקבלת ישראל התורה אנכי ה' וגו' או נתקיים העול' קיום גמור כי לולא זאת היה העולם ראוי לישטף כי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם כו' ואם לאו אחזיר את העולם לתוהו ובוהו והוא העלין שהיה כבוש ומונח על התהום בסיני שכבש הקב"ה מי הים באולרות תהום רובלת תחת לארץ היפך טבעם וכשבא דוד ורלה לכרות היסודות של בה"מ עד התסום גילה נקב התהום וכיסויו שהוא העלין שהיה מונח וכבוש שם במעשה בראשית ובסיני במאמר הש"י סליק תהומא למקומו הטבעי לישטף עלמא כטבעו לקיות על הארץ עד שכתב אחיתופל שם על החספא וחזר להכית אותו על נקב התהום שבאותו מאמר השם שהיה כתוב על החספא כבשו המים לירד לתהום כמו שכבשו שם המים מהש"י בסיני וכזכר ענין בט"ו שיר המעלות דכתיב ביה אזי המים שטפונו וגו' אזי עבר על נפשנו המים הזידונים וגומר שנקראו ע"ש כך שלא רלו להיות מתחת לארץ עד שגער בהן הקדוש ברוך הוא כמו שכתבתי לעיל וקיים עזרנו בשם ה' וגומר ושיכה לומר בשם ה' עושה וגו' ולא אמר עזרנו מעם ה' כמו עזרי מעם ה' וגו' להורות כי עזרתינו ממים הזדוני' שזכר היה בשם ה' מתם הנכתב על החספא שעל ידו נכבש התהום למקומו ובזה יתיישב שאמרו בפרקי אבות הלומד מחברו כו' או אפילו אות אחת ונייתי לה מאחיתופל דהיינו אות א' שהוא אות השם הה' ממנו כמ"ש כי בי"ה ה' לור עולמים שברא עה"ז בה' והשם גופיה הוא אות כמ"ש אות הוא בלבאות שלו: ונשא אחיתופל ק"ו כו'. בפרק אלו הן הגולין כתב רש"י יש תימא ע"ש באורך אבל הכתובים בס' ד"ה אין מוכיחין כן שאמר הכתוב בעת ההיא אמר דוד כי ענוהו בגורן ארנון וגו' ויאמר דוד זה הוא בית אלקים וגו' נראה מזה שעד היום ההוא לא ידע שהוא בית אלקים גם דחוק איך כרה השיתין בגורן ארנן טרם שקנה אותו שהרי לא רלה להעלות שם עולה עד שקנהו גם אילו ידע זמן רב מקודם ההשתה למה לא קנה אותו אז מארונה והנראה בזה דגם שיתין של היסודות נבראו משעת ימי בראשית חלולין ויורדין עד התהום אלא דדוד כרה השיתין תחלה שלא בנקומן דהיינו בענין עיטם כדסברי מעיקרא למיבני בעין עיטם כולי כדאיתא פרק איזהו מקומן ורמי דוד שם העלין שהיה כבוש על התהום ובעא למשטפיה עלמא כמפורש לעיל ובזה ראה דוד שאין זה מקומן דמקום שיתין הן חלולין ויורדין עד התהום משעת ימי בראשית עד שאמר כחתי ביה קליל כו' כדאמר שם ומכל מקום מקום האמיתי אכתי לא ידע היאך מקום כחתי ביה קליל עד מעשה דהשתה לאחר מיתת אחיתופל כשקנה הגורן מארונה היבוסי ומלא שם השיתין שהיו יורדין חלולים עד התהום משעת ימי בראשית ואיך שיהיה לא בנה דוד היסוד גם אחר שמלא מקומן אלא שלמה בנאן כדכתיב ביה ויצו המלך ויסיעו אבנים וגומר ליסד הבית וגו' וכמ"ש לו הש"י לדוד שאתה תבנה וגומר והקימותי זרעך גומר הוא יבנה בית לשמי ובזה יבואו כל הספיקות על נכון:

תניא בחולו של מועד בראשון מהו אומר °הבו להי' בני אלים. בשני מהו אומר °ולרשע אמר אלהי'. בג' מהו אומר °מי יקום לי עם מרעים. בד' מהו אומר °בינו בוערים בעם. בה' מהו אומר °הסירותי מסבל שכמו כפיו וגו'. בו' מהו אומר °ימוטו כל מוסדי ארץ ואם חל שבת להיות באחד, מהם ימוטו נדחה: [מג. דף נה] [תלים כט] [שם נ] [שם צד] [שם] [שם פא] [שם פב]

בחולו של מועד. דסוכות: **מהו אומר.** בשיר המוספים: **בראשון** ביום אחד דחולו של מועד: **הבו להי' וגו'.** וכל המזמור ע"ש שהיום תחלת שמחת בית השואבה דהיינו כבוד ועוז ובאותו מזמור כתיב קול ה' על המים ע"ש ניסוך המים: **ולרשע אמר.** וכל המזמור דברי כיבושים הם לנאספים לעזרה למלות החג ושמחי' שמחת החג ומוכיחם מה לך לספר חקי כלומר למה לך לבא לבית זה עם שאר עמי אם איכך חוזר בתשובה ובאותו מזמור כתיב זבח לאלהים תודה וגו' ע"ש שחג הסוכות זמן בל תאחר הוא לגבי רגלים כסדרן וסוף המזמור זובח תודה יכבדנני וגו': **מי יקום לי עם מרעים ובינו בוערים.** במזמור אחד הם ובינו בוערים מוקדם ומי יקום לי מאוחר והם מקדימין את המאוחר ונראה בעיני מפני שפרשת מי יקום לי עם מרעים מדברת על לרתם שהיו משועבדי' בבית שני תחת מלכי פרס ומלכי יון ומלכי ארם ואעפ"כ אינם נמנעים לשמח, שמחת מלכם, ומתפללין מי יקום לנו להצילנו מהמריעים האלה וגו' לולי ה' עזרתה לי כמעט גו' וגם בחג שרעפי בקרבי וגו' כלומר אף לפי לרותינו אין אנו נמנעים מלבא להשתעשע בתנחומך כו' עד סוף המזמור ולמחרתו בינו בוערים בעם מפני שעבשיו זמן מתנות עניים שהוא זמן אסיף זמן לקט שכחה ופאה ומעשר עני וכשמגיעין ימים האחרונים שהם קרובים לפרוש ולשוב לבתיהם, קורים לפניהם להוכיחם שיעשרו כראוי ואע"פ שהמעשרות בלנעה ולא יאמרו מי רואנו ומי יודענו לכך אמר בינו בוערים בעם שאומרים בלבם מי יגיד מעשינו הנוטע אזן הלא ישמע אם יולר עין הלא יביט היוסר גוים הלא יוכיח עד מי יקום לי: **הסירותי מסבל שכמו.** דברי תנחומים הם אם תזכו בלרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך במתנותיך על מי מריבה וכו' על המים שנדונין עליהם בחג לפי מה שאני בוחנך אספיק לך ע"ש שמתפללין על הגשמים ולריכין להם וכתיב במזמור זה אנכי ה' אלהיך המעלך וגו' מאכילה להם ברכה וסוף המזמור ויאכילהו מחלב חטה ומלור דבש אשביעך: **ימוטו כל מוסדי ארץ.** במזמור אלהים נלב בעדת אל

אל ואומר כל המזמור ע"ש שכתוב בו עני ורש הצדיקו ואלו הן מעשרות שכך הוא כדרש בשחיטת חולין לדק משלך ותן לו בפרק הרוע לא ידעו ולא יבינו ומי שאינו נותן לבו להבין לכך בחשכה יתהלכו זו מיתה כדתנן בד' פרקים הדבר מתרבה וכו' במוצאי החג שבכל שנה מפני גזל מתנות עניים וגורם קללה ורעבון לעולם שימוטו בו כל מוסדי ארץ: ואם חל שבת באחד מהם. ידחה שיר המועד מלפני שיר. השבת: ימוטו ידחה. שהוא שיר האחרון ונדחה ומפני שאמר באחד בשבת שיר שהיה ראוי לומר אתמול שאין מדלגים סדר השיר ובב' אומר שיר של אחד בשבת במקום אחרון. כדחה:

מהרש"א בהש"מ בראשון אומר הבו לה' בני גו'. כפרש"י דבאותו מזמור כתיב קול ה' על המים וגו' עכ"ל וכתיב ביה ז' פעמים קול ע"ש ז' ימי החג שאומרים שיר בקול על ניסוך המים שבחג וכה"ג אמרו בברכות דכתיב ביה ז"פ קול כנגד ז' ברכו' שבתפלת שבת כמפורש שם: בשני מה הוא אומר ולרשע אמר אלהים מה לך וגו'. עיין פרש"י ול"נ לפרש בענין פרי החג דאמרינן לקמן שהיו ע' פרים כנגד ע' אומות עכומ"ז פר יחידי כנגד ישראל כו' ואוי להן שאבדו ואין יודעין בזמן שב"ה קיים מזבח מכפר כו' וז"ש בזה המזמור לא אקח מביתך פר וגו' דהיינו שאומר כן לישראל דלא אקח אותו פר מביתך וממכלאותיך עתודים ע"ש שעיר עזים שבכל יום בחג כקרב אחד כי לי וגו' אלא מחבתך אני אקח אותן ולרשע וגו' רלה לומר רשעים הם עכומ"ז שהחריבו המקדש אמר הקב"ה מה לך לספר חקי שהם מספר ע' פרים לכפר עליכם ואתם בעצמכם אבדתם אותה כפרה בהחריבכם ב"ה דהיינו ותשלך דברי אחריך:

מד ע"א **אמר** רבי אלעזר הני ע' פרים כנגד מי כנגד ע' אומות עובדי כוכבים פר יחידי למה כנגד אומה יחידה משל למלך ב"ו שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה. ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך. א"ר יוחנן אוי להם לעובדי כוכבים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו בזמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר עליהם ועכשיו מי מכפר עליהם:

שבעים פרים. פרי החג שבעים הם חוץ משל שמיני: כנגד שבעים אומות. לכפר עליהם [שירדו גשמים בכל העולם לפי שנידונין בחג על המים]: שאהנה ממך. אין לי הניה וקורת רוח בשל אלו אלא בשלך:

מהרש"א הני שבעים פרים נגד שבעים אומות כו' ואיתא במדרש דלכך פוחתין והולכין לרמוז שהם פוחתין והולכין וכל אומה יש לה שר מלמעלה ואין לך אומה העובדת כוכבים הנופלת שאין שר שלה נופל מקודם ואמר פר יחידי כנגד אומה יחידי' שהם חלק ה' שהוא אחד כמ"ש בנוסח אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך וגו' ואמר ליום אחרון דהיינו רמז לעתיד לבא ישראל יהיו קיימין לעשות סעודה קטנה כדי שאהנה ממך דישראל לא אמר שאבדו דסעודתם היא לעולם הבא ויותר נראה לפרש דזאת הסעודה קטנה בשמיני עצרת נגד ישראל בעולם הזה שייך רק

לאומה ישראלית והשמחה לא הוזכר בו רק ברמז ושיית אך שמח גו' אבל לעתיד שיהיה שמו אחד לכל עולם אז תתגדל השמחה לישראל כמ"ש בפרק ע"פ עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה גדולה לזרעו של יצחק שנאמר ויעש אברהם משתה גדול גומר ועל זה אמר הכתוב הגדיל ה' לעשות עמנו סעודה גדולה שהייתי שמחים בה ביותר:

תנו רבנן מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי עובדי כוכבים כשנכנסו עובדי כוכבים להיכל היתה מבעטת בסנדלה ע"ג המזבח ואמרה לוקוס לוקוס עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי אתה עומד עליהם בשעת הדחק וכששמעו חכמים בדבר קבעו את טבעתה וסתמו את חלונה ויש אומרים משמרתו שוהה לבא ונכנס ישבב אחיו עמו ושמש תחתיו ואע"פ ששכיני הרעים לא נשתכרו שכיני בילגה נשתכרו שבילגה לעולם חולקת בדרום וישבב אחיו בצפון בשלמא למאן דאמר משמרתו שוהה לבא היינו דקנסינן לה לכולה משמרה אלא למאן דאמר מרים בת בילגה שהמירה דתה *איהי חטאה ואנן קנסינן לכולה משמרה אמר אביי אין כדאמרי אינשי שותא דינוקא בשוקא או דאבוה או דאימיה ומשום אבוה ואימיה קנסינן לכולהו משמרה אמר אביי אוי לרשע ואוי לשכינו טוב לצדיק טוב לשכינו שנאמר °אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו

יף נו ע"ב · ע"ש קרבנם · כמו הגזל · סטורף הכנסים רש"א · גי' הנית מגוי כרס קנסיי לי לדידים · ישעיה ג · כדי לפין בדבר עוף אמר זה רש"א ודקאמרי' לא אביי היה · מחללם הייכו לומר · אריר שזו ילד כו' ולא לקים

מרים בת בילגה. ממשמרת בילגה היתה וכן שמה: כשנכנסו עבומ"ז להיכל. בימי מתתיהו בן יוחנן: לוקוס. הוא זאב בלשון יוני: וכששמעו הכמים בדבר. לאחר שגברה יד בית חשמונאי: וסתמו הלונ'. של משמרתה ולקמן פריך משום דידה קנסינן לכולה משמרה: משמרתו של בילגה שוהה לבא. כשמגיע שבת שלה לא היו באים ונמצא מלאת שאין העבודה חביבה עליהם: ונכנס ישבב אחיו. סדר משמרות בילגה לבא אחרי ישבב וכשישבב אחיו יוצא בילגה נכנסת וכששהה משמרת בילגה לבא עכב ישבב במשמרתו ולא יצא ולכך קנסוה: ואע"פ שכל שכיני הרשעים לא נשתכרו. דכתיב אוי לרשע ואוי לשכינו: שביני בילגה נשתכרו. היינו ישבב: שבילגה לעולם הולקת בדרום. אפי' בכניסתה: וישבב לעולם בצפון. אף ביציאתו [שהרי בילגה נכנסת אחריו] ושבת הוא להם לחולקין בצפון: משום ברתיה קנסינן ליה לדידיה. כלומר ואפילו לאביה לא הוה למקנסיה: שותא דינוקא בשוקא או דאבא או דאימא. משל הדיוט מה שהתינוק אומר בשוק או מאביו או מאמו שמע אף זה אם לא ששמעה מאביה שהיה מבזה העבודה לא אמרה כן: שותא. דבור כמו לא הפיקו לכו שותא ובקדושין שותא דמר לא ידענא: אוי לרשע ואוי לשכנו. בתורת כהנים תנייה וחלצו את האבנים נגע באבן שבמקצוע שכיכן חולק אע"פ שהנגע לא נראה אלא בביתו של זה נמצא שהיתה עינו לרה בכליו

ליום אחרון אמר לאוהבו. וזהו והשתא ליום אחרון כי בשמחתינו אל יתערב זר כי כל שבעת ימי החג השמחה בשמחת בית השואבה בשביל ניסוך המים שנתברכו גשמי השנה והוא היום שהם ואנו שמחים משא"כ ביום אחרון השמחה לנו לבד ואחרון חביב ולרמז כדרכן של צדיקים תחלתן יסורים וסופן שלוה כשיבא הגאולה במהרה בימינו ולא יתערב זר בשמחתינו: טוב לצדיק טוב לשכינו שנאמר אמרו צדיק כי טוב. פשה בלשון יחיד וסיים בלשון רבים כי פרי מעלליהם יאכלו לשון רבים להראות שגם שכינו אוכל עמו פרי טוב:

בכליו חברו לקה בשבילו מכאן אמרו אוי לרשע אוי לשכנו ומנילא טוב לצדיק טוב לשכנו שהרי מלה טובה מרובה ע״כ פרש״י ז״ל: ובפירוש המשנה להרמב״ם ז״ל כתב ביאור הענין יותר וז״ל היו במוקדש כ״ד טבעות טבעת לכל משמר והיו תולין בהן הבהמות ומפשיטין אותן והיו כולם קבועים בכתלים וכשהיתה נכנסה המשמרי׳ היתה תולה אותה טבעת לרמוז שהעבודה שלה וכמו כן היו שם כ״ד חלונות ושם בגדי כהונה חלון לכל משמרה ומשמרה והיו כולם סגורות וכשנכנסה משמרה לעבודה היתה פותחת החלון שלה מלבד משמרת בילגה שגזרו עליה חכמים שתהיה זאת המשמרה מולקת בדרוס וטבעתה קבועה. ונאלונה סתומה כמו שמשמרה היוצאת ולא הניחו לה סימן שיורה עליה שהעבודה שלה ועשו לה זה מפני כי כשתקפה יד העכו״ם על ירושלים כמו שנתפרסם כשאת נערה אחת מהם לאחד. משרי העכו״ם וחזרה לדתם והעיזה פנים ונכנסה לב״ה והכתה בסנדלה על המזבח והיתה מדברת ואומרת לו בלשון יוני לאריב לאריב עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ולא תושיעם בעת צרתם ולפיכך עשו חכמי אותו הדור לכל המשפחה שילא ממנה זו התרבות רעה מ״ש וקבעו זה לדורות משום והכשארי׳ ישמעו ויראו ע״כ:

הדרן עלך מסכת סוכה

ביצה פרק ראשון ביצה

מסכת ביצה

יו ד **אושפיזכניה** דרב פפא ואמרי לה ההוא גברא דאתא לקמיה דרב פפא הוו ליה הנך ביצים משבת לי״ט אתא לקמיה א״ל מהו למיכלינהו למחר א״ל זיל האידנא ותא למחר דרב לא מוקים אמורא עלויה מיומא טבא לחבריה משום שכרות כי אתא למחר א״ל איכו השתא אישתלאי ואמרי לך רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן [הא] אמר רבא הלכתא כותיה דרב בהני תלת וכו׳:

דרב לא מוקים אמורא עליה. לא היה מעמיד תורגמן לפניו לדרוש דרשה ברבים: מיומא טבא [להבריה. כלומר מששה היום יום טוב דהיינו לאחר סעודה עד מחר: משום שכרות. דבר אודויי הוה מורי. בדרשה. שלו כדאמרינן בכריתות ושכור אסור להורות דכתיב יין ושכר אל תשת וכתיב להורות לבני ישראל: איכו השתא. אם הוריתי לך אתמול בשכרותי: אישתלאי. שכחתי ושגגתי והייתי מורה בו היתר משום דקי״ל בשאר דוכתין רב ורי׳ יוחנן הלכה כרבי יוחנן עכשיו יפה דקיתיך עד היום ונזכרתי:

אמר הבונה הלימוד הראשון אשר ילא מחכמת אנשי כנסת שגדולה היא הוו מתונים בדין והוא מאמר כולל לא לבד במשפטים שבין איש לרעהו אלא לכל דבר שיזדמן לאדם לשפוט עליו בגזירה מוחלטת הנקרא דין שלריך להתיישב שאלה בעצמו מכל המעירדים וכ״ש מעודת שמאכל והמשתה אשר איד יעלה אל המוח ויבלבל אותו. ואמרו על זה פ״ק דשבת עד מתי יושבין בדין אמר רב ששת עד זמן סעודה אמר רב ארא מאי קראה דכתיב אי לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו כי אמר אכילה ילא משפט מעוקל ולכך נאמר דינו לבקר משפט וכל הוראה ועיון גאר הוא דין ומשפט והטעם כי בהיות האדם בלאות המפעלות מחוץ אינו האיש ההוא אחרי שסכלו המשים אותו כפי מה שהוא אינכו בהוייתו. הפעלמים וחז״ל כי אקח מועד אני מישרים אשפוט שאלה אני מיוחרם אלא רלה כי אקח ואחר זמן מוכן לאן בדבר כי כן הרלון במלת מועד על זמן מיוחדאני מישרים אשפוט אני הוא השופט אני הוא ולא אחר. ולזה היה כשמר רב וממנו למד רב פפא לבלתי הורות את בני ישראל בזמן שהיה לחום לשכרות. והנכיון הוכיח במעשה זה כי טוב עשה:

יום טוב פרק שני

תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל א
דף טו ע״ב היום כולו בהלכות יום טוב יצתה כת ראשונה אמר הללו בעלי פטסין. כת שניה אמר הללו בעלי חביות. כת שלישית אמר הללו בעלי כדין. יצתה כת רביעית אמר הללו בעלי לגינין. כת חמישית אמר הללו בעלי כוסות. התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה נתן עיניו בתלמידים התחילו פניהם משתנין אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה בשעת פטירתן אמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדוננו ואל תעצבו כי חדות ה׳ היא מעוזכם מאי כי חדות ה׳ היא מעוזכם אמר רבי יוחנן משום ר״א ברבי שמעון אמר לו הקב״ה לישראל בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע:

שהיה

עיון יעקב

תי״ך מעשה בר״א שהי׳ יושב ודורש כל היום כולו. בא להראות אף שר״א ס״ל דיושב ושונה מ״מ כיון שראה שאין דעת הבריות נוח בזה שוב לא עשה כן כי לעולם יהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות וביטל דעתו ורצון שלו מפני רצון הבריות רק פעם אחי עשה כן לכך קאמר מעשה וכו׳ ובזה מתורץ מה שהרגישו התוס׳ ד״ה או אוכל ושותה: לוו עלי ואני פורע. כתבו תוס׳ ואף דאמרינן פרק כל כתבי עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ה״מ כשאין לו לפרוע ובעין יעקב היינו שכיוון מן הצדקה ולע״ד מעיקרא לק״מ דהא אמרינן כממון כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר״ה ואם רואה אדם שאין מרווח כדי הוצאתו ע״ז קאמר לוו עלי מקרן שלך ואני פורע ולק״מ ונ״ל:

שהיה יושב ודורש. בי"ע: יצתה כת ראשונה. לסעוד סעודת י"ע והכימוהו דורש: בעלי פטסין. חביות גדולות הכינו להם באמומלין [פי' יין פלפלין ודבש] ומסך-משתאות ולפיכך מהרו לצאת כלומר בעלי כפש הן ואינן יגיעין לשמוע תורה: הללו בעלי מארה. שהיה בית המדרש מתרוקן מאד וגנאי הדבר וקשה בעיניו: עד מתי הם יושבים ל"ג: התחילו פניהם משתנין. כסבורין שכועס על כת ששית מפני שאחרו לצאת וכל שכן עליהו: היי שעה. סעודה: אכלו משמנים. מקרא הוא בספר עזרא עד כי חדות ה' היא מעוזכם: הדות ה'. שמחה שאתם עושים בשביל ה' הרי היא מעוזכם שיא תעזור אתכם לשלם הקפותיכם והלואותיכם שתלוו בשבילה:

תוספות לוו עלי ואני פורע. והא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הכי מילי כשאין לו לפרוע אח"כ יטול מן הצדקה. אבל הכא מיירי שיש לו משכנות כדי לפרוע ואין לו מעות לכך קאמר לוו עלי ואני פורע:

מהרש"א התחילו כת ו' לצאת כו'. י"ל אטו ו' כתות ע"פ מ"ש פ"ק דשבת דיש ו' כתות לענין אכילה שעה ראשונ' מאכל לודים כו' ששית ת"ח וה"כ הכא כת ששית ת"ח היא ויצאו לאכילה בזמנם ולא, הוה ס"ל כר"א דאמר או כולו לה' אלא דהוה ס"ל כרבי יהושע חציו לכם וחציו לה' ואע"ג שהקדימו לאכול קודם חצות שעה וי"ל שהשלימו אח"כ חציו לה' בתפלת מנחה ועוד דע"כ חציו לה' וחציו לכם לאו דוקא קאמר דא"כ הוה כזורק אבן לחמת כדאמרינן פ"ק דשבת ודו"ק: בעלי מארה כו'. עיין פרש"י ובערוך פירש בעלי מארה אין להם כלום לא קיימו שמחת י"ט ולא מלו' ב"ה שכבר יצאו עכ"ל ור"ל לפי דעת ר"א דאו אוכל ושותה או יושב ושונה כל היום וזה לא קיים שניהם. ועי"ל דה"ק הללו בעלי מארה וכיון דאכילתו היום מיד אחר ו' שעות ה"ל כאילו זורק אבן לחמת וקשה לגוף כדאמרינן פ"ק דשבת ותלמידיו שאכלו אחר כך כמ"ש אכלו משמנים גומר כבר כתבו בזה התוספו' שבשאר ימים נמי אכלו אחר הדרשה ועי"ל דודאי היה שונה כל היום כשיטתו אלא שאמר להם אכלו משמנים בסעודת לילה של י"ט ר"ה היה וי"ט שני של ר"ה נוהגין גם בא"י וקדושה אחת הן: התחילו פניהם כו'. עיין פרש"י והוא דחוק דמי הוה מוחה בידו מלקיים הדרש' ואז לא היו מאחרין וכ"ל כסבורין שכאן עיניו בם וחשדן שגם דעתן לצאת אבל הוא נתן עיניו בהם דרך חיבה שאינן בכללות כתות שילאו: מאי לאין נבון לו כו'. לפי פשוטו ה"ל למכתב ולאין לו לאין נכון משמע שלא הכין לו כמו והכינו את אשר יביאו וכיון דהכא בי"ע איירי מאי לאין נכון לו קודם י"ט כיון שמותר להכין אוכל נפש בי"ט גופי' לה"ק למי שלא הניח ע"ת כו': לוו עלי וקדשו כו'. הוא מחובר למעל' ואל תעצבו וגומר כלומר אל תדאגו שאחסר פרנסתי בחול בזה כי נאמן הוא ב"ה לפרוע וכן הוא לשון הטור א"ח סימן רמ"ב והאמר בענין זה וקדשו קדושת היום לכבודו אין לו מקום כאן ויש לומר דרמז כאן דיין דקידוש היום הוא קודם לכבוד היום כדאמר פ' ע"פ:

שם **אמר** מר שמניחין חיי העולם ועוסקין בחיי שעה והא שמחת יום טוב מצוה היא רבי אליעזר לטעמיה דאמר שמחת יום טוב רשות דתניא רבי אליעזר אומר אין לו לאדם ביום טוב אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה רבי יהושע אומר חלקהו הציו להי וחציו לכם א"ר יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו כתוב אחד אומר דברים טז, במדבר כט °עצרת להי אלהיך וכתוב אחד אומר °עצרת תהיה לכם הא כיצד רבי אליעזר סבר או כולו להי או כולו לכם ורבי יהושע סבר חלקהו חציו להי וחציו לכם מאי לאין נכון לו [אמר רב חסדא] למי שלא הניח ערובי תבשילין א"ד למי שלא היה לו להניח ערובי תבשילין אבל מי שהיה לו להניח ולא הניח פושע הוא:

שלא היה לו להניח. כגון שאבדה לו אבידה מערב יום טוב ומחזר כל היום אחריה:

תוספות או אוכל ושותה או יושב ושונה. ואע"ג דלעיל קאמר לתלמידיו אכלו משמנים ושתו ממתקים משום דסיים הדרשה הוא דהא בשאר ימים נמי היו אוכלים אחר הדרשה ומ"מ אמר להו אכלו משמנים ושתו ממתקים משום שמחת יום טוב:

ואמר רבי יוחנן משום ר' אלעזר ברבי שמעון הרוצה שם שיתקיימו נכסיו יטע בהם אדר שנאמר °אדיר תהלים צג במרום ה' אי נמי אדרא כשמיה כדאמרי אינשי מאי אדרא דקיימא לדרי דרי תניא נמי הכי שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נחמסת ופירותיה משתמרין:

שיתקיימו לו נכסיו. שלא יטא אדם חומסן וגוזל שדות ממנו: יטע בהן אדר. אילן חשוב הוא ויש לו שם למרחוק ואומרים פלוני יש לו אדר בשדהו ומתוך כך היא נקראת על שמו ואם הולך למדינת הים ובא אחר והחזיק בה יש לו עדים הרבה שמעתה שלו ואינו מכיר היה הקול יוצא להיות נקראת על שמו של שני: שנאמר אדיר במרום ה'. כלומר שאדר לשון קיום וחוזק הוא ולכך נקרא אדר: כשמיה. כשם שמפרשין בני אדם את שמו: נחמסת. חומסן יהיב דמי אלא שלוקח בכח ויש קול לדבר והיום או מחר מזמינו לב"ד: ופירותיה משתמרין. לא ידענא מאי היא י"מ שנוטעים אותה על הגבולין ויש לו ענפים הרבה והוא לשדה לגדר ולי נראה שהוא מין עשב חשוב וזרעו מתערב עם הפירות ובשדה לבן קאמר ומשתמרות התבואה מן הכינה והתולעים שריח אותו זרע מבריחן והורגן כדאמרינן בחומטין שמשמר התבואה במסכת שבת:

מהרש"א א"נ אדרא כשמיה כו'. עיין פרש"י דכולה מלתא לענין נטיעות דבר כאמר או אילן או עשב אבל בערוך פירש יטע בהן אדר שנאמר אדיר במרום ה' שיעשה מהן לדקה שהיא חשובה לפני ה' במרום כדכתיב לעת מארץ תצמח ולדק משמים נשקף ופירוש אדרא כשמיה הוא מאילני סרק כו' ע"כ:

תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזנאה *כל מזונותיו ב של אדם קצובין לו מר"ה ועד י"ה חוץ מהוצאת דף טז שבתות והוצאת ימים טובים והוצאת בניו לתלמוד תורה שאם פוחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו א"ר אבהו מאי קרא °תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו תהלים פא איזהו חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה וכתי' °כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב מאי משמע שם דהאי חק לישנא דמזוני הוא דכתיב °ואכלו את חקם בראשית מז אשר נתן להם פרעה. מר עוקבא אמר מהכא °הטריפני משלי ל לחם חקי. תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לשבת מצא אחרת נאה הימנה מניח את השניה ואוכל את הראשונ' אבל

אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל מעשיו היו
לשם שמים שנאמר °ברוך ה' יום יום תניא נמי הכי בית (תה׳ סח)
שמאי אומרים מחד שביך לשבתיך ובית הלל אומרים
ברוך ה' יום יום:

כל מזונותיו של אדם. כל מה שעתיד להשתכר בשנה שיהא ניזון משם קצוב לו כך וכך ישתכר בשנה זו ויש לו ליזהר מלעשות יציאה מרובה שלא יוסיפו לו שכר למזונותיו אלא מה שפסקו לו: חוץ מהוצאת שבתות. אותן לא פסקו לו מה ישתכר לצורכן ומשיכן תבואהו אלא לפי מה שרגיל ממציאין לו לשעה או לאחר שעה: פוחתין לו. כלומר ממציאין לו שכר מועט: מאי קרא. שקוצבים מזונותיו בר״ה: שהחדש מתכסה בו. שהלבנה מתכסה בו שאינה נראית לכל אדם אלא שחרית ליושבי מזרח וערבית ליושבי מערב כדאמרינן בר״ה כ״ד שעי מתכסי סיהרא: הוי אומר זה ר״ה. דאילו שאר י״ט כבר נתמלאת הלבנה במקצת ונראית בכ״ע: בכסה ליום חגינו. אבחדש קאי תקעו בחדש הלבנה שופר כשהיא מתכסה ביום חגנו. (ותוספות הקשו על פי׳ זה דהוה ליה למימר שהלבנה מתכסה לכך פי׳ רבינו משולם פי׳ אחר ור״ת תקן פרש״י ופירש מתכסה מזדמן בו כלו׳ שרגיל לבא בו וכסא לי זמן כמו ליום הכסא יבא לביתו וכלל שכונתו שהחדש נכסה וחגו ביומו אבל חדש ניסן יש בו חג ואין חגו ביומו ע״כ): ואוכל את הראשונה. כמלא אוכל לזו כדי שתהא היפה נאכלת בשבת דהויא לה אכילתה של ראשונה לכבוד שבת: לשם שמים. בוטח שתזדמן לו נאה לשבת: מחד שביך לשבתיך. מאחד בשבת שלך תן לבך לשבת הבאה: יום יום. יעמס לנו את צרכנו ועזרתינו:

תוספות אם הוסיף מוסיפין לו. וכולהו מקרא דאכלו משמנים נפקא דבני י״ט כתיב ות״א מחדות השם נפקא דכתיב פקודי ה׳ ישרים משמחי לב וכתיב היא מעוזכם היא תעמוד לכם לשלם הקפותיכם והלואותיכם בשבילי והא דא״ר עקיבא בפ׳ כל כתבי עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות שאתם לוין התם בנוטל מן הצדקה:

מהרש״א כל מזונותיו כו׳. ואפילו למ״ד פ״ק דר״ה בפסח על התבואה כו׳ י״ל היינו תבואה של כל עולם אי מצלחת אי לא אבל מזונות של כל אדם פרטי אם יהיו לו בריוח או לא דינו מר״ה עד יה״כ כדאמרי׳ הכא ואדרבה למ״ד התם להכל נידון בר״ה ונגזר דינו ביה״כ ק״ק אמאי נקט בהאי קרא חוק דמשמע טפי מזונות דהא שאר דברים נמי נידונין בר״ה ויש ליישב ודו״ק: ואכלו את חקם גו׳. והא דלא מייתי לעיל מינים בהאי קרא דכתיב כי חק לכהנים וגו׳ משום דאיכא לפרשו כי חק קצוב הוא לכהנים בכסף שניתן להם מאת פרעה ומאותו כסף קנו להם כל. מה שיצטרכו אבל בסיפיה דקרא ואכלו את חקם יותר מפורש דמשמע דחק הקצוב להם גופי׳ אכלו אותו דהיינו לחם כפרש״י בחומש: הטריפני להם חוקי כו׳. שבק קרא דמייתי מן התורה ואכלו את חקם והביא מדברי קבלה משום דואכלו את חקם נמי איכא לפרש שאכלו את חקם בכסף שניתן להם וקנו להם מה שיצטרכו לאכול אבל הכא מפרש לחם חקי וגו׳ א״כ דהאי קרא איירי בהאי אכילה גופיה שהקדוש ברוך הוא קצב שיעור מזונותיו לקיים נפשו ולא ריש ועושר ודו״ק: אוכל לכבוד שבת כו׳. עיקר טעם הענין בזה נראה כמ״ש לעיל זכריהו. מאחר שבאת להשכיחו שבכל יום מששת ימי השבוע יזכיר אותו להכין לו על צד היותר טוב כמ״ש מחד שביך כו׳ ואמר שהלל מדה אחרת היתה בו וכו׳ כלומר דודאי מדת שמאי מעולה וטובה היא אלא שזו מדה אחרת שיותר טובה ומעולה ממנה סותרת אותה דהיינו מדת הבטחון שבוטח בהקדוש ברוך הוא שיזדמן לו הקב״ה נאה ממנה וקאמר שכל מעשיו כו׳ שלא תאמר שזו מדת רעבתנות כמ״ש הרוג בקר ושחוט צאן וגומר כי מחר נמות וע״כ אמר שהרי כל מעשיו של הלל לש״ש הוא יש לנו לתלות גם זה שמעשה היה לשם שמים מגודל הבטחון ומייתי ברוך ה׳ יום יום יעמס וגו׳ כלומר שיש לברך להקב״ה על מה שממציא לנו בכל יום ויום לבטוח בו שהוא יעמס לנו עוד לימים הבאים וק״ל:

הרי״ף כל מזונותיו של אדם קצובין לו וכו׳. פרש״י כלומר שעתיד להשתכר בשנה שיהיה ניזון ממנו קצוב לו כך וכך שישתכר ויש לו ליזהר שלא יעשה יציאה מרובה וקשה חוץ מהוצאת שבת שאם פיחת פוחתין לו כלומר ממציאין לו שכר מועט והכונה לרש״י פוחתין לו משמע ממה שקצוב לו וזה אינו כן שקצבו לו בר״ה דבור קצוב אין יפחתו לו מהקצבה ולכך פירש׳ ממציאין לו ולפי׳ זה יש דוחק בלי׳ ר׳ שחליפא דאמר כל מזונותיו קצובין דהיה לו לומר כל השכר שעתיד להשתכר קצוב חוץ מהשכר הקצוב להוצאת שבת ולענ״ד אפשר לפרש שהקב״ה נותן ומכין לכל אדם די מחסורו שצריך לכל שנה וכפי צרכו קוצב לשעור הצריך להוצאת אותו שנה ואם היה צריך מאה ומכניס עצמו בפחות אותו המותר היה לו ריוח על הקרן שלו ואם פזר יותר ממאה יפחתו מקרן מעותיו שהיה לו חוץ מהוצאת שבת וי״ט שאם מכניס עצמו לא יוסיף הקרן שלו באותו המותר אלא אדרבה פוחתין לו ממה שקצבו לו מנכסיו שהיו לו ואם הוסיף לוותר ולהוסיף בהוצאת שבת וי״ט מוסיפין לו יותר על הריוח שקצבו לו בראש השנה:

אמר רב חמא ברבי חנינא הנותן מתנה לחברו אין
צריך להודיעו שנאמר °ומשה לא ידע כי קרן (שם) (שמות לד)
עור פניו וכו׳ בשבת פ״ק. אמר רבי יוסי [יוחנן] משום (שבת פ״י)
ר״ש בן יוחאי כל מצוה שנתן הקב״ה לישראל נתן להם (ועי״ש רש״י)
בפרהסיא חוץ משבת שנתן להם בצנעא שנאמר °ביני (שם לא)
ובין בני ישראל אי הכי לא ליענשו כנענים עלה שבת (ועיין ברמב״ן)
אודעינהו מתן שכרה לא אודעינהו ואי בעית אימא מתן (בחומש)
שכרה נמי אודעינהו נשמה יתירה לא אודעינהו דאמר
רבי שמעון בן לקיש נשמה יתירה נתן הקב״ה באדם
ערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו שנאמר
°שבת וינפש כיון ששבת וי אבדה נפש: (שם)

אינו צריך להודיעו. לומר שלא יהא בוש ותוהה מהיכן בא אליו דבר זה: ומשה לא ידע. אלמא נתן לו הקב״ה קרן עור פניו ולא הודיעו: לא ליענשו כנענים עלה. ואכן אשכחן שחזר הקדוש ברוך הוא להענישן על התורה ועל המצות דכתיב וזרח משעיר

עיון יעקב

אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו כו׳. [...] כפרש״י בחומש פ׳ יתרו על פסוק זכור את יום השבת לקדשו ככ״ש ועי׳ במפרשי׳ על רש״י מה שפירשו בזה הי״ה סרא״ם ז״ל ועי׳ ביפ״ת פ׳ בראשית פ׳ י״א ס״י ד׳ ומסיק דאין כאן פלוגתא ודעביד כמר עבד ודעביד כמר עבד רק שיהא כוונתו לש״ש ועיין בב״ח ובט״ז ס״ס רמ״ב: אי הכי לא ליענשו נכרים עליה. הקשה מהרש״א דהא באמת אמרי׳ נכרי ששבת חייב מיתה ופירש דה״ק כיון דנכרים לא ידעו ממתת שבת א״כ אם שובתין בשבת אינם מכוונין לשם מצוה לא יענשו עליהם והקשה בספר אסיפת חכמים דהא מסיק בסנהדרין דאפילו שני בשבת שאינו שובת לשם מצות שבת ג״כ חייב. ופירש דה״ק כיון דיום ולילה לא ישבותו לא נאמר רק לב״נ ולא נישנים בסיני אי לאו דישראל מוזהרין על שימור שבת הי״א דלישראל נאמרה ולא לבני נח כדאיתא פרק ד׳ מיתות א״כ לא יענשו נכרים אם שמרו שבת שהם לא ידעו ממצות שבת א״כ עלה על דעתם שישראל נצטוו על כך ולא הם ולא ליענשו אם שובתין בשבת ע״כ. ול״נ דמעיקרא קושית מהרש״א אינה קושיא דהא רש״י פי׳ וז״ל לא ליענשו נכרים עליה ואכן אשכחן שחזר הקב״ה להענישן על התורה והמצות דכתיב וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן עכ״ל הרי מפורש רש״י דאתורה ומצות קאי שלא רצו לקבלם. ואי׳ בעא״ח פי׳ ר״ל שאמרה תורה לפני הקב״ה כשיכנסו ישראל לארץ זה רץ לכרמו וזה לגינתו ואני מה תהא עלי. והשיב לה הקב״ה יום השבת הוא יום מנוחה יעסקו בה ע״כ ע״ש א״כ כיון שנתן שבת בצנעא לפני אינה יש לשם שירק על שלא רצו לקבל תורה כיון שנצטוו יום ולילה לא ישבותו אין להם זמן לתורה ולא ליענשו על שלא רצו לקבלו ועי׳ וכו׳ ודו״ק ותמצא שהיא אמת ונכון ילק״נ:

משעיר למו הופיע מהר פארן וכתיב אלוה מתימן יבא. נשמה יתירה. רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרוחה ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו: וינפש. דרשינן ליה אוי על הנפש שהלכה לה:

מהרש"א הנותן כו' שנאמר ומשה לא ידע וגומר. וכדמסיק במתנה דעבידא לאגלויי דמה שקרן עור פניו עבידא לאגלויי על ידי שהיו יראים מגשת אליו וכמ"ש הרמב"ן וכתן המקום על פניו כי התבונן בשובם אחור כי קרן עור פניו או הגידו לו כו' ע"ש: בצנעה כו'. מדכתיב לעלם חסר ו' דרשו כן: לא ליענשו כנענים עלה כו'. עיין פירוש רש"י וק"ק דהיאך יענשו על השבת אם לא יקיימוה הא אמרינן פרק ארבע מיתות כנעני ששבת חייב וי"ל בהפך דה"ק כיון דמלות שבת לא אודעינהו לא ליענשו כנענים עליה אם יקיימוה דהא ודאי מקבלא אם הכנעני שובת שלא לשם מצוה דאינו חייב ומשני דודאי מלות שבת אודעינהו ע"כ הכנעני חייב אלא מתן שכרה דהיינו שבת של עוה"ב לא אודעינהו כי הוא דבר סודי בבית גנזיו ורב טוב הצפון לצדיקים לעוה"ב וז"ש כי אני ה' מקדשכם בשבת של עולם הבא שע"י השבת שהוא קודש שומריה קדושים לעולם הבא כמ"ש כל הנותר בירושלים קדוש גומר מה קדוש קיים: כיון ששבת כו'. לפי פשוטו קאי אעשה ה' וגו' ששבת ביום השביעי אבל הלשון כפול דהיינו שבת והיינו וינפש לכך דרשו דשבת וינפש קאי אלפני פניו אבני ישראל דכיון ששבת וי כו' ופי' הכתוב לעיל מוכיח כי שביתת שבת ולא בו' ימים היא אות שבששה ימים עשה ה' את השמים וגו' דהיינו הוראה על חידוש העולם ועיין בסוד נפש יתירה בדברי בעלי המקובלים:

פס ע"ב **ההוא** סמיא דהוה מסדר מתניתא קמיה דמר שמואל חזייה דהוה עציב א"ל אמאי עציבת א"ל דלא אותיבי עירובי תבשילין א"ל סמוך אדידי לשנה חזייה דהוה עציב [אמר ליה אמאי עציבת א"ל דלא אותיבי עירובי תבשילין] אמר ליה פושע את לכולי עלמא שרי ולדידך אסיר:

מסדר מתניתא. שהיה יודע [משניות] בגרסא ומחזר עליה לפני מר שמואל שהיו סדורות בפיו כעיקרן: סמוך אדידי. דמערבנא אכולא נהרדעא שהיא עירו: לשנה. האחרת ורואה השנה היה שאין יכול להניח ולהתנות: לדידך אסור. שאין דעתי על המזידים והפושעים שאינם חרדים על דברי חכמים:

אמר הבונה העוסק ולומד בדברי חכמים ויקרים הם אלינו ראוי לו להיות ביותר זהיר בהם והנה כי אם נראהו פעם אחת בלתי חש עליהם נאמר כי שגגה היא מ"מ כאשר ישנה באולתו לא נחמול ולא נכסה עליו. כך היה מעשה בסומא הלז שהקדים לומר דהוה מסדר מתניתא קמיה דמר שמואל כפרש"י ז"ל שהיה יודע משניות בגרסא ומחזר עליהן שיהיו סדורות בפיו דא"כ היה מתכוין הרבה ובפעם הראשונה כשראהו מר שמואל עצב כשלא הניח עירובי תבשילין א"ל סמוך אדידי אבל כאשר חזר והשליך אחרי גיוו הדבר לשנה הבאה א"ל פושע אתה כי אתה עוסק בדבריהם ואינך זריז בקיומם ואין לעשות נחת רוח למשכיל שכלום קנינו. וראה בדברי רש"י ז"ל איך אמר כל זה בקצרו הנפלא באומרו לדידך אסור שאין דעתי על המזידים והפושעים שאינם חרדים לדברי חכמים:

יו כ ע"ב **שוב** מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ב"ה שהביא עולתו לעזרה לסמוך עליה מצאו תלמיד אחד מתלמידי בית שמאי א"ל מה זו סמיכה אמר ליה מה זו שתיקה שתקו בנזיפה והלך לו אמר אביי הילכך האי צורבא מרבנן דא"ל חבריה מילתא לא ליהדר לי' מילתא טפי ממאי דאמר ליה חבריה דאיהו א"ל מה זו סמיכה ואיהו א"ל מה זו שתיקה:

שוב מעשה וכו'. לאחר המעשה הזה היה המעשה בתלמיד א' וכו': מה זו סמיכה. שאתה רוצה לסמוך ולעבור על דברי בית שמאי והלא אנו חולקים עליכם: א"ל מה זו שתיקה. שהיה לך לשתוק ואינך שותק: שתקו בנזיפה. בגערה:

אמר הבונה על כיוצא בזה אמרו כל המרבה דברים מביא חטא ההולך ומגדיל הדברים בתשובה כמדקרות יותר מן הבוטח משבב לחבירו לחטוא ולהחריש כנגדו ביותר:

בעא מיניה רב אויא סבא מרב הונא בהמה חציה יו כא של עובד כוכבים וחציה של ישראל מהו לשחטה ביו"ט א"ל מותר א"ל וכי מה בין זה לנדרים ונדבות א"ל עורבא פרח כי נפק א"ל רבא [רבה] בריה לאו היינו רב אויא סבא דמשתבח ליה מר בגויה דגברא רבה הוא אמר ליה ומה אעביד ליה אני היום °סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים ובעא מינאי מילתא פיי פ דבעיא טעמא:

מה בין זה לנדר ונדבה. שאלין לו ואלין לגבוה ואסור לשחטן מפני חלק גבוה: עורבא פרח. עורב פורח למעלה השיאו לדבר אחר: כי נפק. רב אויא א"ל רבה בר רב הונא לאבוה לאו היינו וכו' ולמה דחיתו והלך לו בכלימה: אני היום סמכוני באשישות. יום הוא ודרשתי לרבים וחליתי מטורח הדרשה וקורא אני עלי סמכוני באשישות איאו לי סעודה ואסעוד: דבעיא טעמא. וצריך אני להרהר ולעיין בה:

אמר הבונה כל עוד שהאדם גדול בשם על פני חולות דגברא רבה הוא חכמה היא לו כששואלין אותו דבר הלכה ואין דעתו מיושבת עליו לרחום השואל בקנה רצוץ בדבר אחר למען לא יבוש לשאול פעם אחרת את אשר יסתפק לו וכן עשה רב הונא להיותו חלוש מהדרשה ולא מצא שעת הכושר להשיב לרב אויא וקרא עליו סמכוני באשישות וגו' רצה בזה כי חולת אהבה אני שהחולה מטורח העבודה באהבת ה' שנתעסק בדברים רוחניים צריך סעד באשישות ותפוחים כלומר מאכל ומשתה ודברים גופניים:

מעשה בשמעון התימני שלא בא אמש לבה"מ שם בשחרית מצאו יהודה בן בבא א"ל מפני מה לא באת אמש לבית המדרש א"ל בלשת באה לעירנו ובקשה לחטוף את כל העיר ושחטנו להם עגל והאכלנו' ופטרנום לשלום אמר ליה תמה אני אם לא יצא שכרכם בהפסדכם שהרי אמרה תורה לכם ולא לעובדי כוכבים:

התימני. מתמנת היה כדכתיב שמשון חתן התימני מתמנת: אמש. כלומר בין הערבים של יום טוב: בלשת. חיל גדול של גדודי עובדי כוכבים שמחפשים ובולשים לשלול שלל: יצא שכרכם. שנשתכרתם בממון יצא ואבד בשביל הפסד עונש שחטאתם על חלול יום טוב:

[**משנה** שלשה דברים ר"א בן עזריה מתיר וכו' יו כו פרתו יוצאה ברצועה שבין קרניה וכו']: גמ'. למימרא דר' אלעזר בן עזריה חדא פרה הוי ליה והאמר רב ואמרי לה א"ר יהודה אמר רב תליסר אלפי עגלי הוה מעשר

עין יעקב

עורבא פרח. רצה לו כמו שהעורב פורח מכניה ליתן להם מזונות כדאיתא בחלים קמ"ז כרש"י וכן הוא מתאכזר עליו למנוע מאכילתו וק"ל:

מעשר ראב"ע מעדריה כל שתא ושתא תנא לא שלו היתה אלא של שכנתו היתה ומתוך שלא מיחה בה נקראת על שמו:

תוספות פליסר אלפי עגלי הוה מעשר דראב"ע וכולי. ותימה והא ראב"ע היה אחר חורבן הבית טובא דהא ר"ג היה נשיא קודם ראב"ע ור"ג היה אחר חורבן הבית דהא ריב"ז היה עושה תקנות מיד לאחר חורבן משום דר"ג לא הגיעו ימיו להיות נשיא כדאמרי' משרכב ב"ה התקין ריב"ז. ואח"כ ר"ג ואח"כ ר"א ורי אלעזר לא היה כי אם בן י"ח שנה כשהיה נשיא ונשיאתו לאחר חורבן ואמרי' בכריתות דלאחר החורבן נתבטל כל מעשר בהמה וי"ל דלא נתבטל לגמרי כי אם לאחר זמן. א"נ אפוטרופוס של ראב"ע שהיה בימי הבית היה מעשר אי נמי לאו דוקא מעשר אלא שהיה נותן למלך העשירית בכל שנה:

אין צדין פרק שלישי

יו"ד כה ע"ב **תניא** לא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא *מעליו ואם אכל ה"ז רעבתן ביוצא בו לא ישתה אדם כוסו בבת אחת ואם שתה הרי זה גרגרן תנו רבנן השותה כוסו בבת אחת הרי זה גרגרן שנים דרך ארץ שלשה מגסי הרוח:

מעלין מלר ועלין רש"י

תענית רש"א פ' כ"ב **אמר** רמי בר חמא [אבא] חצובא מקטעא רגליהון דרשיעיא נטיעה מקטעא רגליהון דקצבים ובועלי נדות. תורמוסא מקטעא רגליהון דשונאיהם של ישראל שנא' °ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות וגו' ויעזבו את ה' ונומר ולא עבדוהו ממשמע שנאמר ויעזבו את ה' איני יודע שלא עבדוהו אלא מה תלמוד לומר ולא עבדוהו אמר ר"א אמר הקדוש ברוך הוא אפילו כתורמוס זה ששולקין אותו ז' פעמים ואוכלין אותו בקינוח סעודה לא עשאוני בני

שופטים י'

חצובא מקטעא רגליהון דרשיעיא. עשב ששרשיו נוקבים ויורדין עד שעומק ואין מתפשט לצדדין כלל ונוטעין אותם בין גבולי שדות ובו תיחם יהושע לישראל את הארץ: מקטע רגליהון דרשיעיא. ליום הדין שגוזלין וחומסין ומסיגין גבול ואין למדים מחלוקה: נטיעה מקטעא רגליהון דקצביא. נטיעה דערלה שאמרה תורה להמתין ג' שנים מלאכול פריה מקטע רגלי הקצבים הממהרים לאכול קודם הפשט וניתוח ופעמים שנמצאת טרפה וכן בבועלי נדות שאינן יכולין להמתין עד שתטבול: תורמוסא. מין קטניות עגול כמין עדשה ורחב כמעה קטנה והוא מר מאד עד ששולקין אותו ז' פעמים ונעשה מתוק וטוב עד שנאכל למטעמים בקנוח סעודה: מקטע רגליהון דשונאיהון. דכתיב ז' עבודת כוכבים בהאי קרא ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם [ואת אלהי צידון] ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ולבסוף ויעזבו את ה': כתורמוס הזה. לאחר שהטריח בעליו שבעה פעמים הוא חוזר למוטב והם הטריחו את בוראם להביא עליהם פורענות להכניעם בז' עבודת כוכבים אלו ולא חזרו בהם: מאי ולא עבדוהו. לשון קבלה הוא שהיה קובל עליהם הטריחוני והקניטוני שבע פעמים כבישול התורמוס ואחר כל זאת לא כחשבתי בעיניהם:

תוספות נטיעה מקטע כו'. איתא במדרש' רבי אומר ונטעתם כל עץ מאכל לא תאכלו על הדם מה ענין זה אצל זה אמר הקב"ה לערלה אתה ממתין שלשה שנים ולבהמה אי אתה ממתין עד אחר הפשט וניתוח לערלה אתה ממתין ג' שנים ולנדה אי אתה ממתין עד שתטהר. ונראה דנדה לאו דוקא אלא כלומר לזנה בז' שלה שטובלת ביום ובא עליה אחר טבילה ואין ממתין עד הלילה שמא תראה ומותרת למפרע והשתא הויא דומיא דקצבים עד כאן:

אמר הכותב שמעתי מאיש האדמה כי התורמוס פריו ועלו ועליו הכל מר זולת השרשים שהם מתוקים ולכן כאשר שולקים אותו פעמים רבות חוזר לשרשו להיות מתוק כמוהו כן ישראל ששרשם מתוק ר"ל זרע אבותם ואם בזמן מה חוטאים היה ראוי להם לחזור לשרשם על ידי השליקה במים שהוא משל להתראות הנביאים והצרות שבאות עליהם ובזה היה הקב"ה קובל עליהם כפרש"י וכו':

מהרש"א חצובא מקטע רגליהון כו'. עיין פרש"י ועוד י"ל בעולם הזה בדיני אדם כשיגזול אחד משדה חברו שהיה ביניהם חלוקה בשותפין ויאמרו זו החלוקה יתפרסם זה הגזלן שנכנס לשדה חברו וכן פירש בערוך ע"ש: נטיעה מקטע רגליהון דקצבים כו'. כפרש"י שאמרה תורה להמתין שלשה שנים יש לגמגם בזה דגבי חלוקה ניחא שתלה משיגי גבול בו אם כפרש"י שחלוקה הוא לא כלטוה על כך ואף על פי כן. איכו עובר על גבולו והיה להם לרשעים שמלווים ע"כ ללמוד ממנו ואם לפירוש הערוך שכתבתי ניחא טפי וכן בתורמסא יש לפרש כן שהיה להם לישראל ללמוד ממנו לחזור למוטב אחר ז' פורענות כתורמוס הזה אחר ז' שליקות אבל הכא מה לנו ללמוד איסור דבועלי נדות ודקצבים מפום קודם זמנם מאיסורא דנטיעה קודם זמן ג' שנים דה"נ יש ללמוד בהפך איסורא דנטיעה קודם שלשה שנים מאיסור דבועלי נדות ודקצבים קודם זמן ומאי אולמא האי מהאי וקצת תיקן בזה בפירוש הערוך ז"ל דיוליא אדם כמה הוצאות ומוטע כרם כו' וממתין שני ערלה כולי ווני שאשתו נדה כולי ואינו לוקח מוכר כולי עיין שם דהיינו דאלימא ליה נטיעה ללמוד ממנו שהוא הוליא כמה יליאות וממתין זמן רב שלש שנים וכל שכן בועלי נדות וקצבים שאין להם הוצאות בזמן מועט והיה להם להמתין ודו"ק: **ששולקין אותו ז' פעמים** כולי. עיין פרש"י ולא ניחא ליה כפשטיה דלאחר ז' תועבות דכתיבי כאן לא עבדוהו וכ"פ בעל הערוך דלא הוה הדמיון דז' שליקות שהטריח בעליו לחזור למוטב והז' פורענות מפורש בזה דכתיב ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם דהיינו על ז' תועבות שעשו הביא עליהן ז' פורענות ואף על פי כן לא חזרו למוטב ולא עבדוהו ופרש"י בספר שופטים דאפילו בשותפות לא עבדוהו ע"ש והייכו הדמיון דאפילו כתורמוס כו' בקנוח סעודה לא עשאוני בני וק"ל:

שם **תנא** משמיה דר"מ מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שעזין הן שנא' °מימינו אש דת למו ותנא דבי

אינו בנפ דברים ל"ג

עיון יעקב

לא יאכל אדם שום ובצל מראשו. שם בגמרא קאי על מה שאמר דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר מבית טביחתה קודם הפשט וניתוח דנראה כרעבתן על זה קאמר נמי האוכל שום ובצל מראשו כלומר ממקום שחותך אותם מן המחובר לאכול מאותו מקום תוך תוכו וא"ל לקלוף העלין אלא יאכל מעלין כלומר שיקלוף העלין תחלה דלא"ע מחזי כרעבתנות וק"ל: **נטיעה** מקטע רגלי דקלבייא. יש בכלל זה להזהיר לקלבים שלא ימהרו בענין מכירת בשר עד שיבקרו חלק הפנים בניקור גידי דם וקרום החלב וגם ע"י מ"ית נחלף להם טריפה בכשירה כאשר גם בזמן הזה לפעמים תבא תקלה זו על ידיהם בשביל המהירות ויש ללמוד מן הנטיעה שממתין ג' שנים ולא נהנה מהם וק"ל: **מפני** מה ניתנה ...ה לישראל. פי' התוס' פריי"ב מנוח ניתן להם להרגום שכרן והם לא רלו לקבלן אבל למה ניתן התורה להגות יומם ולילה ורי הי' לכל אחד מהם לידע המלות שמחוייב לעשות אבל ... ללמוד בו ולהגות בו תמיד לזה קאמר לפי שעזין הן וע"י לימוד תמיד עזותן וכן משמע מפירש"י:

דבי רבי ישמעאל אש דת למו ראוין הללו ליתן להם דת של אש א"ד דתיהם של אלו אש שאלמלא לא נתנה תורה לישראל אין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם היינו דאמר רבי שמעון בן לקיש שלשה עזין הן ישראל בעובדי כוכבים כלב בחיות תרנגול בעופות במתניתא תנא אף עז בבהמה דקה וי"א אף צלף באילנות:

שהן עזים. ונתנה להם תורה שיתעסקו בה והיא מתשת כחם. ומכנעת לבם: דתיהם של אלו. מנהגם של אלו שעזים הם כאש: מימינו אש דת למו. מימינו נתן להם התורה מפני שאש דת למו הרבה מקראות יש מפרים כזה: עזים. קשים לנלח: צלף באילנות. לא ידעתי מהו עזות שלו:

מהרש"א מפני מה נתנה תורה כו'. וא"ת הא אמרינן פ"ק דעבודת כוכבים שהחזירה הקב"ה על כל העובדי כוכבים ולא קבלוה וי"ל דה"ל להקב"ה לכפות עליהם הסר כגיגית כדי שיקבלוה דכה"ג אמרינן הס' דבדין לעתיד יאמרו עובדי כוכבים כלום כפית עלינו הסר כגיגית ולא קבלנוה כמו שעשית לישראל דכתיב ויתילבו וגומר ע"ש: מפני שהן עזין כו'. והתורה גם כן נקרא עוז כמ"ש בזבחי' פ' פרת חטאת שאמר בלעם ה' עוז לעמו יתן וגומר שהיא התורה והיא מתים כחן ועזותן של ישראל כמפורש שם באורך ועיין בזה בחידושינו פ"ק דנדרי' גבי יראת ה' תהיה על פניכם זו הבושה שגם מטעם זה נתנה התורה למו מפני שהן עזין ואמרינן ולא הביישן למד וע"ז יש לכוין שאמרו ישראל עזי וזמרת יה גומר דהיינו עזי שאני עז בעכומ"ז וזמרת יה שע"כ נתנה לי התורה שנקראת זמירות היו לי חקיך היה לי לישועה כדאמרינן במדרש מימינם בשביל התורה שנתנה בימינו של הקב"ה נגאלו ישראל: ראוים שתנתן להם דת אש כו'. לפי זה התורה נקראת אש כמה שכתוב הכה כה דברי כאש וגו' וראויה היא שתנתן לישראל להתיש עזותן ולאיכא דאמרי דת אש קאי אישראל שדתן ומנהגן אש ואלמלא לא כו' אין כל עכומ"ז ולשון כו' ונראה דודאי לאו מה"ט כדי שיכולין כל עכומ"ז ולשון לעמוד מפניה' נתנה התורה להן דא"כ לאו לטובתן של ישראל נתנה התורה להן אלא דעיקר טעמו מפני שהן עזין ולא הביישן למד גם מפני שיהיה יראת ה' על פניה' שהיא הבושה כמפורש בנדרי' והכא ה"ק אלמלא לא נתנה תורה מכח הכי טעמי שאמרנו לא היו יכולין עכומ"ז כו' ונראה כמי דעזותן דקאמר לאו היינו גבורה אלא לעמוד על דבריה' ולא ישובו מפני כל הוי עזותן ודומיא דהכי בלב כו' לאו לענין גבורה קאמר דכמה חיות וכמה עופות גבורי' יותר מהן אלא עזותן הוא שלא ישובו מפני כל ומעיזין פניהם:

הרי"ף מפני מה ניתנה תורה לישראל וכו'. קשה שהרי החזירה הקב"ה על כל העובדי כוכבים ולא קבלוה שנא' וזרח משעיר וגו' וי"ל דקאמר על כפיית הסר כגיגית שאם אינם מקבלים התורה שם תהא קבורתם על זה שאלו מפני מה ניתנה תורה בעל כרחם ומתוך אונס ומשני מפני שהם עזים:

יף כט **משנה** אומר אדם לחנוני מלא לי כלי זה אבל לא במדה ר' יהודה אומר אם היה כלי של מדה לא ימלאנו מעשה באבא שאול בן בטנית שהיה ממלא את מדותיו מערב י"ט ונותנן ללקוחות בי"ט אבא שאול אומר אף במועד היה עושה כן משום בירורי המדות וחכ"א אף בחול עושה כן משום מיצוי המדות תנא אף במועד עושה כן משום בטול בה"מ: גמ' תנו רבנן הוא כנס ש' גרבי יין מן בירורי המדות וחבירו כנס ש' גרבי שמן מן מיצוי המדות והביאום לפני הגזברים בירושלים אמרו להם אין אתם זקוקים לכך אמרו להם אף אנו אין רצוננו בכך אמר להם הואיל והחמרתם על עצמכם לכו ועשו בהן צרכי רבים דתניא גזל ואינו יודע ממי גזל ילך ויעשה מהן צרכי רבים מאי היא א"ר חסדא בורות שיחין ומערות:

תנא אף בחולו של מועד עושה כן מפני בטול ב"ה. שהיה חכם גדול ובאים רבים. לשאול הימנו ובמועדים רבים עוסקין בתורה שאין טרודין במלאכה. והיה ממלאם בלילה שאין זמן בית המדרש כדי שיהא פנוי ביום ולמאן דגרסי במתניתא מפני בירורי המדות נפרש הכי מפני ביטול בית המדרש של בני המועד שלא היה פנוי לשהות ולברר מדותיו שלא ירתיח לפיכך ממלאם בלילה: כינס וכו'. משנתן יין בחבית במדה כך וכך לוגין ומכר ממנה עד שמלא חשבונו ומלא כל הנותר בחבית על ידי בירורין שהרתיח היין כשמוליאו ועלה אופיא אסקומ"א בלע"ז ואין המדה מלאה וכן נקראים בירורין לפי שמבררין אותו מן היין כששותהו אי נמי על ידי דקליסי תיגי ושמן יש בו מלוי מפני שמדבקת בשולי המדה ודופנותיה ואין שבית בירורים ולא בשמן: וחבירו כינס וכו'. כדפרש"י בבירורים: הגזברים. של הקדש לעשות בהן לרכי הקדש אם ירצו והם לא הקדישום כשבורין אין יכולין להקדיש שאינו שלהם א"כ יכולין והוא גזל בעולם: אמרו להם. חכמים: אין אתם זקוקין לכך. הואיל ומתחלה לא נתכוונתי לגזל שהלוקחין מוחלין ע"י שרלן ומרולתן שאינן יכולין (לשהותו ועוד דקא ידעי) [לשהות עוד וידעי] ומחלי: אף אנו אין רצוננו בכך. ליהנות משל אחרים: אמרו להם. חכמים א"כ אין לכם לעשותן הקדש אלא לעשות בהם לרכי רבים ויהנו מהם הנגזלים: ואינו יודע למי גזל. שגזל לאנשים רבים: בורות שיחין ומערות. שמתכנסין בהם מים ושותים מהם ובגבא קמא מפרש מאי בור ומאי שיח ומאי מערה:

מהרש"א והביאום לפני גזברים כו'. עיין פרש"י וק"ק דא"כ למה הביאום לפני הגזברי' שהרי הם נמי אינן יכולין להקדיש שאינו שלהם וא"כ יכולין ה"ל גזל בעולם דיש לומר דה"ל יאוש ושינוי רשות ביד הגזברי' דלכולי עלמא קונה ולא מקרי גזל בידם ומיהו ק"ק לבסוף שהודיעו למציאי' אי אתם זקוקי' לכך לפי שהכל מחילה בידכם ואינו גזל וגם הם הודו לזה אלא שאין רלונם בכך שלא ליהנות משל אחרים כדפרש"י למה לא קבלו הגזברי' להקדש וא"ל עשו לרכי רבים כדין גזל של רבים ויש לומר דלחומרא בעלמא עשו כן דנראה כעין גזל כיון דלא שמעו המחילה בפירוש מהקונים ודו"ק:

הרי"ף הביאום לפני הגזברים וכו'. פירש רש"י והם לא הקדישום כסבורין שאינם יכולים להקדישן שאינו שלהם וכולי וקשה כיון דאמרו להם חכמים אין אתם זקוקין הואיל ומתחלה לא נתכוונתם לגזול שהלוקחין מוחלין על ידי טרדתן ומרולתן שאינם יכולין לשהות ועוד דידעי ומחלי

עיון יעקב

אין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם. הא ספי' ה' עוז לעמו יתן דהיינו התורה מתיש עזותן דאל"כ אין כל ברי' יכולה לעמוד בפניהם לכך לריך לבריך אם עמו בשלום דקודם מ"ת לא הי' לריך לזה: והביאום לפני הגזברים. לפי שרלו להוליא מתחת ידם כיון שלא ידעו של מי הוא וכדאמר רב יוסף בב"ק דף ע' ע"א אפילו לארנקי של לדקה וכיון שהוא גזל רבים על כן הורו להם לעשות בהן לרכי רבים כיון שהם המגיד על עלמן לעשות בהם דין גזילה ממש:

ומאי פי' השתא נהדר למנעי למה לא הקדישום וגם חכמים לא אמרו להם להקדישם אלא לעשות בהם צרכי רבים היה להם להקדישם כי שלהם היה כיון שמשלו להם ונלע"ד דנהי דלא הוי גזל אבל הם לא רצו לזכות בו ושוה ליה הפקר והם לא רצו להקדיש דבר שאינו שלהם ולכך אמרו חכמים כיון שהחמרתם על עצמכם שלא לזכות בו אין לכם להקדישם כיון שאינו שלכם אלא לכו ועשו בהם צרכי רבים:

ח (דף כד ע"ב) **אמר** רב לעולם אל ימנע אדם עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת דאנא ולוי הוינא קמיה דרבי כי אמרה להא שמעתא באורתא אמר מותרין באכילה בצפרא אמר מותרין לקבל. אנא דהואי בי מדרשא הדרי בי לוי דלא הוה בי מדרשא לא הדר ביה:

זה. המאמר הובא בגמרא בפירוש משנה שהביאו בפרק זה מעשה בעכו"ם אחד שהביא דגים לר"ג בי"ט ואמר מותרים הם והדגים הללו היו בספק אם נצודו מערב י"ט או בי"ט עצמו ועל זה נחלקו רב ולוי בפירוש מותרים רב אמר לוקח לקבל מותרים דכולי האי לא אחמור בספק מוכן דליתסרו בטלטול אבל באכילה לא שרינהו ר"ג ולוי אמר מותרין באכילה קאמר ר"ג ע"כ פירוש המאמר:

המביא כדי יין פרק רביעי

ט (דף לב ע"ב) **ואמר** רב נתן בר אבא אמר רב כל המצפה לשלחן חבירו עולם חשך בעדו שנאמר נודד הוא ללחם איה ידע כי נכון בידו יום חשך רב חסדא אמר אף חייו אינן חיים תנו רבנן ג' חייהם אינן חיים אלו הן המצפה לשלחן חבירו. ומי שאשתו מושלת עליו ומי שיסורין מושלין בגופו ויש אומרים אף מי שאין לו אלא חלוק אחד ותנא קמא אמאי לא חשיב לה אפשר דמעיין במאניה:

בעדו. כנגדו כמו סכת בעדו כלומר חשך פרוש לפניו הכל עליו כחשך: נכון בידו. מזומן אצלו: מי שאין לו אלא חלוק אחד. אין יכול לכבסו וכנים מצערים אותו: דמעיין במאניה. מפלה את כליו מן הכנים:

מהרש"א *כל המרחם כו'. מלשון הכפול דרים וכתן לך רחמי' דהיינו שיתן לב לרחם על אחרים לענין צדקה כמפורש פרק שואל ע"ש ועד"ז אמר הכתוב מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד לפי שתלה הכתוב רחמי שמים עלינו ברחמי' שלנו על עניים ליתן צדקה התפלל דוד מהר יקדמונו רחמיך מרחמי' שלנו על עניים כי דלונו מאד מליתן צדקה עד שתרחם עלינו מקודם לתת לנו שנזכה לרחם עליהם ונקנה במלתיה דרבו של אברהם כו' במקום לאבותינו דבאברהם מפורש מדת הצדקה כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגומר: עולם חשך וגומר. על דרך שאמרו פרק יום הכיפורי' גבי מן למען ענותך וגומר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל ה"נ מי שמצפה לשלחן אחרים כאילו אינו רואה ואוכל דהיינו יום חשך וגומר וכה"ג יש לדמות לאין לו פת בסלו כמ"ש שם ורב חסדא שאמר דחייו אינן חיין סמיך נמי אהאי קרא יום חשך וגומר דומה ליום המיתה שקרוי יום חשך: מושלים בגופו. דלא הוו יסורין של אהבה אבל רמב"ם בפרק הפועלים הוא משל ביסורין דבאורתא א"ל אתי כו' ובצפרא אמר לאו זילו כולי או מקרי יסורין של אהבה:

משילין פרק חמישי

(דף לה ע"ב) **תנן** רבי ישמעאל אומר נזיר לא יחוף ראשו באדמה מפני שמשיר את השער:

אמר הבונה ע"ד אמרם לך לך אמרין נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב שצריך להתרחק מן העון ומן המביא אליו:

(דף לט) **ת"ר** ה' דברים נאמרו בגחלת הגחלת כרגלי הבעלים ושלהבת בכל מקום גחלת של הקדש מועלין בה ושלהבת לא נהנין ולא מועלין גחלת של עבודת כוכבים אסורה ושלהבת מותרת המוציא גחלת לרשות הרבים חייב ושלהבת פטור המודר הנאה מחבירו אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו:

גחלת של עבודת כוכבים. שכאמור לא ידבק בידך מאומה מן החרם אסור בגחלתו ומותר בשלהבתו:

אמר הבונה אפשר להלין גחלת על ג' מיני לה"ר שא' נאמר בחטאי או כמתלהלה יורה זיקים ושני' לכתחלה וכפרקוס או מוכר ושלפון והכם יוסיף לקח משלו:

(דף מ) **ת"ר** אלו הן מדבריות ואלו הן בייתיות מדבריות כל שיוצאות בפסח ורועות באפר ונכנסות ברביעה ראשונ' ואלו הן בייתיות כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום רבי אומר אלו ואלו בייתיות הן אלא אלו הן מדבריות כל שיוצאות ורועות באפר ואין נכנסין ליישוב לא בימות החמה ולא בימות הגשמים:

ונכנסות. לישוב: ברביעה. במרחשון:

עין יעקב

לעולם אל ימנע אדם את עצמו מבית המדרש. וכן הוא בשבת פ' רע"ק דף פ"ג וע"ש בחידושינו: עולם חשך בעדו. מדמה דבר זה לחשך כדכתיב יקוה לאור ואין כדכתיב באיוב ג' וישעי' כ"ט וירמי' י"ג מי שיושב בחושך מצפה לאור כן זה מצפה על מתנותיו: ומי שאשתו מושלת עליו. ויש גורסין מי שאשתו מקללתו והיא היא כי אשה רעה לבעלה ומצורע חשוב כמת ואשה רעה מר ממות וכן יסורים קשים ממות כדאיתא אלמלא נגדוהו לחנניה וכו' פלחי לצלמא ויסורין בגלעשינו יכפר עלינו ויבא הגאולה במהרה בימינו אמן:

הדרן עלך מסכת ביצה

מסכת ראש השנה

יף ב ע"ב **כי** נח נפשיה דאהרן אבתי הוה סיחון קיים דכתיב
במדבר כא °וישמע הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע
שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור נתנה
שם כ רשות להלחם עם ישראל והיינו דכתיב °ויראו כל
העדה כי גוע אהרן ואמר ר' אבהו אל תקרי ויראו אלא
וייראו כדר"ל דאמר ר"ל כי משמש בארבע לשונות אי
דילמא אלא דהא מי דמי התם כנען הכא סיחון תנא
הוא סיחון הוא ערד הוא כנען סיחון שדומה לסייח
במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו ערד שמו א"ד
ערד שדומה לערוד במדבר כנען ע"ש מלכותו ומה שמו
סיחון שמו:

אלא וייראו. נתגלו: כדר"ל. כי גוע נתינת טעם הוא לדבר שלפניו נתגלו העדה לפי שגוע אהרן שלשון כי בד' לשונות משמש וכו': סייח. עיר בן סוס: ערוד. חמור הבר:

תוספות וישמע הכנעני מלך ערד. במדרש אמרינן דהיינו עמלק כמו שיסד הפייט בפזמון של פרשת זכור עמות ולשון סיגה סיות כמלך ערד אבל מ"מ דייק שפיר דהוה סיחון קיים מדשינה עמלק עצמו לבא בדמותו ונראה דנהגו דמשני קדרים דאי נהגו דחוקת הא מפרש דשמע כי בא ישראל דרך האתרים ורש"י לא דק בפירוש החומש:

מהרש"א מה שמועה שמע שמת אהרן וכו'. לפי סדר מקראות ודאי מוכח להדיא דכי נח נפשיה דאהרן אכתי הוה סיחון קיים אלא דאיכא למימר אין מוקדם ומאוחר בתורה מיהו לפי המסעות שבפ' מסעי מוכח שפיר דכמ' מסעות היו מהר ההר שמת אהרן עד מלחמת סיחון ול"ע: מה שמועה כו'. כתבו התוס' ונראה כו' ע"ש וכה"ג כתב הרמב"ן בפי' החומש ורבותינו אמרו מה שמועה שמע כו' כי הוקשה להם הכתוב בפרשת מסעי וישמע הכנעני וגומר שלא הוזכר שם כו' ע"ש ומ"מ קשה גם לדבריהם כיון דהך דפ' מסעי איהו גופיה מעשה דפרשת חקת כדמוכחי קראי ובפרשת חקת מפורש ששמע כי בא דרך האתרים אם כן דרש חכמים ששמע במיתת אהרן סותר זה ונראה לקיים פרש"י דמתוך סמיכות וישמע הכנעני וגומר בין בפרשת חוקת ובין בפרשת מסעי למיתת אהרן דרשו דוי"ו וישמע מוסיף על ענין ראשון ששמע במיתת אהרן דלעיל וכי בא ישראל דרך האתרים לא בא להורות אלא ממקום שבא להלחם על ישראל דהיינו דרך האתרים: אלא וייראו כו'. דלפי פשטיה דקרא שראו שגוע אהרן הוא קשה דכתי' לעיל מיניה וימת שם בראש ההר וירד משה ואלעזר מן ההר דמשמע שלא ראו כל ישראל במיתתו שם בהר ההר ובמדרש שהביא רש"י בחומש שהראוהו להם מלאכי השרת במטה והדרש דהכא ימאן זה אלא וייראו על ידי סילוק הענן: הוא סיחון כו'. נראה לפרש דהכא פריך ע"פ מ"ש פ' האשה סיחון ועוג בני אחי בר שמחזאי הוו וא"כ לא הוה מכנען ואם סיחון הוה לא הוו קרי ליה כנען ואהא משני בב' תירוצים דלא קרי ליה כנען אלא ע"ש מלכותו שארץ כנען הוה ע"ש שיושבים בה מבני כנען מז' אומות והוא נקרא מלך האמורי בכל המקרא שהיה מבני כנען ג"כ ע"ש יושביה מבני האמורי ומה שהכריחם לומר כן דכנעני מלך ערד דהכא הוא סיחון לפי שמלך ערד ממש לא נכבש עד מלחמות וכיבוש יהושע דחשיב ליה מלך ערד אחד מל"א מלכים שכבשם יהושע והקרא דהכא משמע דבימי משה נעשה מלחמה זו דמלך ערד ונעשה חרמה בעריו וע"כ אמרו דהיינו סיחון היינו מלך ערד דהכא דתחלת כיבוש של משה היה בסיחון:

אמר רבי אבהו כורש מלך כשר היה לפיכך מנו לו א.
כמלכי ישראל מתקיף לה רב יוסף אם כן קשו שם ע"ב
קראי אהדדי דכתיב °ושיציא ביתא דנה עד יום תלתא עזרא ו
לירח אדר די היא שנת שית וגו' (כוונת הקושי' להוכיח
מן הכתוב כי כשעלה עזרא מנו לו מתשרי כמלכי עובדי
כוכבים) ל"ק כאן קודם שהחמיץ כאן לאחר שהחמיץ.
מתקיף לה רב כהנא ומי החמיץ והכתיב *°ומה חשחן דף ד
ובני תורין ודכרין ואמרין לעלון לאלה שמיא חנטין מלח שם
חמר ומשח כמאמר כהניא די בירושלם להוא מתיהב
להם יום ביום די לא שלו אמר ליה רבי יצחק מטונך די
להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא
ובנוהי ומאן דעביד הכי לאו מעליותא היא והתניא
האומר תנו סלע זה (לפלוני) לצדקה בשביל שיחיה בני פ"ב ס"ע
ובשביל שאזכה לחיי העולם הבא הרי זה צדיק גמור לא פסחים ח
קשיא כאן בישראל כאן בעובדי כוכבי' ואי בעית אימא מגילה
מנא לן דאחמיץ מהכא °נדבכין די אבן גלל תלתא שם
ונדבך די אע חדת וגומ' למה ליה למיעבד הכי סבר אי מלכים א ו
מרדו בי יהודאי איקלייה בנורא אטו שלמה לא עבד
הכי והכתיב °שלשה טורי גזית וטור כרתות ארזים
שלמה עבד מלמעלה ואיהו עבד מלמטה שלמה שקעיה
בבנינא ואיהו לא שקעיה בבנינא ואב"א שלמה סדייה
בסידא איהו לא סדייה בסידא (אמר רב יצחק אמר) רב
יוסף ואיתימא רבי יצחק ואיתימא רב נחמן אמר מנ"ל
דאחמיץ מהכא °ויאמר לי המלך והשגל יושבת אצלו נחמיה ב
מאי שגל אמר רבא [רבה] בר לימא משמיה דרב
כלבתא אלא מעתה הא דכתיב °ועל מרי שמיא דניאל ה
התרוממת

עיון יעקב

כורש מלך כשר הי' לפיכך מנו לו כמלכי ישראל. אפשר לומר הטעם דמלכי ישראל מונין מניסן ומלכי א"ה מונין מתשרי לפי שישראל עיקר חלקם הוא לעה"ב שזכו מכח קבלת התורה ומצוה אחר יציאתן ממצרים שהי' בזכות קבלת התורה כדכתיב בהוציאך ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וכן בראש כל הדברות כתיב אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים לכך מונין מתרם שיצאו ממצרים שהוא ניסן משא"כ א"ה שזכו לעה"ז שנבראת בתשרי כר"א והכי קי"ל לכך מונין מתשרי וחסידי א"ה שזוכין ג"כ לעה"ב ע"י מעשים טובים מונין להם כמלכי ישראל: **האומר** סלע זו לצדקה הרי זה צדיק גמור. פירש"י אם רגיל בכך כ"ל שקשה לרש"י היאך קאמר הש"ס הרי זה צדיק גמור דלמא הוא תוהא על הראשונות לכך פירש"י אם רגיל בכך א"כ אנו רואין שאינו תוהא שהרי הוא רגיל בכך רגיל בכך ואם הי' תוהא על הראשונות לא הי' רגיל בכך וק"ל: ואב"א מנלן דאחמין מהכא נדבכין די אבן וגו' אע"פ דע"כ צ"ל החילוק בין ישראל לא"ה דאל"כ קשה קושיות התוספות מהא דאבות אל תהיו כעבדים וכו' ע"כ כתי' התוס' דבא"ה לאו מעלייתא הוא וא"כ מגילא מוכח משם דהחמין ומה צורך לומר אב"א י"ל דאי' אב"א ס"ל כיון דכורש הי' בחזקת כשר בכל דבר דינו כישראל ומותר לעשות כן בשביל חיי מלכא וכנו ולא מיקרי החמין לכך נייתי ממקום אחר והשתא אתי שפיר דפריך משלמה שעשה ג"כ כן ולא מתרן דשאני שלמה שהי' מישראל לא חשידנא ליה שיסרוף משא"כ בא"ה אלא ודאי שאזיל לטעמי' שס"ל דכורש דינו כישראל לכל מילי וק"ל:

התרוממת ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך ואנת ורברבנך שגלתך ולחנתך חמרא שתיין בהון ואי שגל כלבתא היא כלבתא בת שתיא חמרא היא אמר לי' הא ג"ס מ"ה לא קשיא דמלפי לה ושתיא אלא מעתה דכתיב °בנות מלכים ביקרותך נצבה ישגל לימינך בכתם אופיר ואי שגל כלבתא היא מאי קא מבשר להו נביא לישראל ה"ק בשכר שחביבה תורה לישראל כשגל זו לעובדי כוכבים זכו לכתם אופיר ואי בעית אימא לעולם שגל מלכתא היא (ורבא) [ורבה] בר לימא גמרא גמיר לה ואמאי קרי לה שגל שהיתה חביבה עליו כשגל אי נמי שהושיבה במקום שגל:

כורש מלך כשר היה. כלומר על שם שהיה כשר קראוהו כורש ושמו מעיד עליו לפיכך מנו לו כמלכי ישראל מניסן ולא כמלכי עובדי כוכבים מתשרי: ההמיץ. נעשה רשע כשעלה עזרא כבר החמין: ומי ההמיץ. כשעלה עזרא: והכתיב. באגרת שעלה ביד עזרא לפחות שהיו לו בארץ יהודה: ומה השהן כל מה שיחפצו הכהנים תנו להם משלי: מטונך. ממשלך שהבאת להטיל עליכו להשיבכי אכי משיבך תשובה ראה מה כתיב בה די להון וגו' ומצלין לחיי מלכא למדת שלא נשם שמים עשה כי אם להנאתו: הרי זה צדיק גמור. אם רגיל בכך: כאן בישראל. לשם שמים ואם מריעין לו בחייו אינו קורא תגר אלא תולה היסורין בעונו אבל עובדי כוכבים אם אין (משיבין) [מטיבין] לו כגמולו קורא תגר, (ובפ"ק דפסחים הביאו זאת הברייתא וכתבו עלה בתוספו' והדתניא אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס היינו כגון שאם לא תבא לו טובה שהוא מלפה תוהא ומתחרט על הלדקה שעשה אבל מי שאינו תוהא ומתחרט הרי זה לדיק גמור וכן משמע כמי ברים מסכת ר"ה ובפ"ק דב"ב ע"כ): נדבכין די אבן גלל. בכתב שעלה ביד עזרא כתב בו כן שורות של אבני שיש בלשם בחומות הבית ושורה רביעית של עץ: כלבתא. למשכב ובני נח היו מוזהרין עליה שנאמר והיו לבשר אחד ילאו בהמה וחיה שאין נעשין בשר אחד שאין יולדין מן האדם: בנות מלכים ביקרותיך מיקרות אותך לעתיד לבא: לעולם שגל. דעלמא מלכתא היא: (ורבא) [ורבה] בר לימא. להאי שגל דהכא גמרא גמיר לה מן רביה דכלבתא הואי:

תוספות שלמה עבד מלמעלה ואיהו עבד מלמטה. לאו מקרא דריש אלא קבלה היתה בידם: הרשב"א ז"ל ונהא לן דאמרינן מהכא כדבכין די אבן גלל וכו'. תימא דהוא לאו כורש זה נוה עליו כן אלא דוככן כתגגא די אשכח באחמתא במגלה דכתב כורש קדמאה כן וכדכתיב באדין דריוש מלכא שם טעם ובקרו וגומ' וכן כתיב בגוה דכרונה בשנת חדא לכורש מלכא כורש מלכא שם טעם וגו' כדבכין די אבן גלל תלתא וגו' וי"ל דמכיון שסמך הוא על אותם דברים ולא נוה לבנות כמו שירלו אלמא שיהם הקונינו לאמר שהיו כשרים ,והתימה הגדולה שא"כ מתי היה כשר דריוש זה ומתי החמין שהרי הכתב הראשון שעלה בתחלת הענין היה זה וא"כ מתי מנו לו כמלכי ישראל ומתי חזרו וי"ל שמתחלה לא נתגלה להם הענין הזה אלא מכיון שמולו שנוה שלא לבטל המלאכה ונתן רשות לבנות השבוהו למלך כשר ומנו יו מניסן כמלכי ישראל וכשחזרו וראו שלא נתן רשות לבנות אלא כדבכין די אבן גלל תלתא ונדבך די אע חדת השבוהו שהחמין בכך וחזרו ומנו לו מתשרי:

מהרש"א *אשר נשארו מן השבי כו'. משום דשבי כולהו איתנהו ביה כדאמרי' פ"ק דב"ב אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב ואשר לשבי לשבי וכל המאוחר בפסוק

קשה מחברו כו' ע"ש והיינו שכולו מן השבי דאית ביה כולהו: ושעריה נצתו באש כו'. והוא שינה בלשונו לומר לפני המלך ושעריה אכלו באש דהלשה לא משמע כליון של אש כמו אכל האש דמשמע כליון גמור ולהפליג הדבר אמר כן לפני המלך: יין לפניו ואשא וגומר. לפי פשוטו כמו הביאו יין לפניו והוא מקרא חסר ונראה לפרש ע"פ מ"ש בירושלמי הביאו רש"י פ' י' יוחסין דלכך נקרא נחמיה התרשתא ע"ש שהיה משקה למלך והיה לריך לשתות מקודם שלא יחשדוהו שהטיל סם במשקה ולכך התירו לו יין של עובדי כוכבים כו' ע"ש והשתא אחרי ששמע נחמיה דברים הרעים מירושלים היה מלטער והזיר את עלמו מן היין וז"ש יין לפניו דהיינו לפני המלך וכבר נתנסך במגע עכו"ם עד היום לא נזהר מלשתות ממנו מקודם לפי שהתירו לו כמ"ש בירושל' וביום הזה אחר השמועה רעה היה יין לפני המלך ולא שתיתי מקודם ממנו ואשא אותו מתחלה ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו שהייתי רגיל לשתות יין לפני המלך כי שותה יין נקרא לב טוב כמ"ש כטוב לב המלך ביין וההפך לב רע וז"ש לו המלך מדוע פניך רעים וגו' דהיינו שאינך שותה יין ואינך חולה אין זה כ"א לב רע עלי ואירא הרבה מאד פן יחשדני שנתתי סם המות במשקה ולכך לא שתיתי מקודם ואומר למלך וגומר מדוע לא ירעו פני וגו' להזיר את עלמי מן היין אשר העיר וגומר ויאמר לי מה וגו' ואתפלל אל ה' וגו' מקודם אשר דבר למלך הפסיק בתפלה לאל השמים שתמלא בקשתו מן המלך כפרש"י ועי"ל ואומר למלך מוסב למעלה ר"ל ואתפלל אל אלהי השמים ואומר למלך וגו' שלא היה כוונתי למלך ארתחששתא אלא לאלה השמים התפללתי ואומר לו אם על המלך מלכי המלכים טוב וגומר וכהאי גוונא אמרו במסכת שבועות גבי דכיאל אנת מלכא מלך וגו' שהוא קדש ודו"ק: כורש מלך כשר היה כו'. ממלות הפוכות כשב כבש שמלה שלמה וארתחששתא ע"ש מלכותו דהיינו שם המדינה ובסיפא דהאי קרא מלך פרס ע"ש האומה כדאמרינן בפ"ק דיומא תירס זו פרס: דמי ההמיץ והא כתיב ומה השהן וגו'. ומהא דכתיב לעיל מיניה ומני שם טעם וגו' למגבא בית אלהא דך וגו' לא פריך כיון דכבר מימי כורש הראשון ניתן רשות למבני בה"מ כדכתיב לעיל מיניה ובקרו בבית ספריא וגו' בשנת חדא לכורש מלכא וגו' שם טעם בית אלהא בירושלם ביתא יתבנא וגומר אבל אלו הקרבנות להקריב לא הזכיר שם בכורש מלך הראשון: ונדבך די אע וגו'. פרש"י כתב שעלה ביד עזרא כתב בו כו' עכ"ל ולא נמלא כן בכתוב אלא מקודם שעלה כתיב בכתב שנמלא מומלך כורש הראשון אלא דמסתמא גם כורש האחרון בן אסתר לוה לבנותו כן לפי שהחמין דאילו לא החמין היה משנה לבנותו גם בכותל רביעית נאבן גלל: במקום שגל כו' ר"ל דהמקום שגל הזכר בקרא להעמידה מימין כמ"ש כלבה שגל לימינך והוא הושיב את הכלבתא לימין כדכתיב והשגל יושבת וגו':

הרי"ף והתניא האומר סלע זה ללדקה. והא דתנן אל תהיו כעבדים המשמשים וכו' ההוא בעובדי כוכבים. וקשה כיון דלא מתרלא ברייתא עם מתניתין דאל תהיו כעבדים אלא בהא דמוקמינן למתני' בעובדי כוכבים וברייתא בישראל א"כ לא תיקשי נמי ההוא דלהוי מהקרבין לחיי מלכא דע"כ אית לן לאוקמי האי ברייתא בישראל וההיא דמתקרבין לחיי מלכא הוי בעובדי כוכבים. וי"ל דסליק אדעתין דמפלגינן בין עובדי כוכבים לישראל בענין משמש ע"מ לקבל פרס ואם לא יתנו לו הפרס יהיה בועט בעבודה שזהו גרעון גמור אבל באומר בשביל שיחיו בני הוא כאומר שבזכות זה יחיו בניו אבל אינו בא לעולם להיות מבעט אבל השתא דאמרי' בכורש שהחמין על שאמר די להוו מהקרבן לחיי מלכא ובנוהי ואע"פ שלא אמר על מנת שיחיה מלכא ובנוהי מכל מקום נחשב לרשע שהחמין א"כ היכי אמרינן בברייתא בשביל שיחיו בני הרי זה לדיק גמור ומשני בגמרא דגם האומר בשביל שיחיו בני ולא אמר על מנת יש לחלק

בין ישראל לעובדי כוכבים דבעובדי כוכבים האומר בשביל הוא כאומר על מנת כי במודאי יבעט אם לא יתמלא רצונו אבל בישראל לא ועדיין יש לדקדק דא"כ למה תירצו הקושי' ההיא דאל תהיו כעבדים בעובדי כוכבים ולוקמה נמי בישראל דאמר בפירוש דהוא עובד על מנת לקבל פרס דהיינו עובד על תנאי וצריך לומר דבישראל אע"פ שאומר על מנת אינו בא לבעט והכי משמע התם בפ"ק. עיין בתוספות שם ולכך אוקמוה הכא בעובדי כוכבים דוקא:

דף ו ת"ר °מוצא שפתיך זו מצות עשה תשמור זו מצות לא תעשה ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך כאשר נדרת זה נדר לה' אלהיך אלו חטאות ואשמות עולות ושלמי' נדבה כמשמעה אשר דברת אלו קדשי בדק הבית בפיך זו צדקה: דברים כג

מוצא שפתיך זו מצות עשה. דמשמעא הכי אמר קרא מוצא שפתיך קיים: תשמור זו מצות לא תעשה. שלא תאחר כדרבי אבין א"ר אלעזר כל מקום שנאמר השמר פן ואל וכו'. ועשית. על כרחך מכאן אזהרה לב"ד. לכוף: לה' אלהיך. קרא יתירא הוא לדרשא לרבות דבר שבחובה: בפיך זו צדקה. קרא יתירא דריש:

דף ח ע"ב °וקדשתם את שנת החמשים מלמד שמתקדשת והולכת מתחלתה מכאן א"ר ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה מר"ה ועד י"ה לא היו עבדי' נפטרים לבתיהם ולא משתעבדים לאדוניהם אלא אוכלי' ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם כיון שהגיע יום הכפורים תקעו ב"ד בשופר נפטרו עבדים לבתיהן ושדות חוזרות לבעליהן: ויקרא כה

וקדשתם את שנת החמשים. מה"ל מכיון שנאמר שבע שבתות שנים והעברת שופר תרועה בחדש השביעי יודע אני שהיא שנת החמשים: לא היו עבדים נפטרים לבתיהם. דכתיב תעבירו שופר והדר וקראתם דרור: ולא משתעבדים. דכתיב וקדשתם את שנת החמשים: ועטרותיהם בראשיהם. אם רצה לשום עטרה בראשו להראות שיצא חפשי:

אמר הבונה שנת היובל אשר להמשיך דוגמה ולרמז לחירות ישראל בגאולה העתידה ככל מה שאמרו פה בתחלת היובל האמתית תהיה כאשר יתקדשו מעומדם לפני ה' ויצאו משעבוד מלכיות והחזור עטרה ליושנה ובכלל עם הכפרה שנאמר יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה כי אסלח לאשר אשאיר ישובו לנחלתם בתי ערי אחוזתם ושדות לבעליהן בדי הארץ הנבחרת:

דף י ע"ב תניא ר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו אבות. בתשרי מתו אבות. בפסח נולד יצחק. בר"ה נפקדה שרה ורחל וחנה. בר"ה יצא יוסף מבית האסורין. *בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים.
דף יא בניסן נגאלו ישראל ובתשרי עתידין ליגאל. רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם בניסן נולדו אבות בניסן מתו אבות בפסח נולד יצחק בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה בר"ה יצא יוסף מבית האסורין בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל. תניא רבי אליעזר אומר מנין שבתשרי נברא העולם שנאמר °ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי וגו' איזהו חדש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות הוי אומר זה תשרי ואותו הפרק זמן רביעה היה וירדו גשמים עליהם וצמחו שנאמר °ואד יעלה מן הארץ וגומר רבי יהושע אומר מנין שבניסן נברא העולם שנא' °ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עושה פרי וגו' איזהו חדש שהארץ (מוציא') [מלאה] דשאים ואילן מוציא פירות הוי אומ' זה ניסן ואותו הפרק זמן בהמה חיה ועוף שמזדווגין זה עם זה שנאמר °לבשו כרים הצאן וגומר ואידך נמי הא כתיב °ועץ עושה פרי ההוא לברכה לדורות הוא דכתי' ואידך נמי הכתיב עץ פרי ההוא כרבי יהושע בן לוי דאמר רבי יהושע בן לוי כל מעשה בראשית בקומתן נבראו לדעתן נבראו לצביונם נבראו שנאמר °ויכלו השמים והארץ וכל צבאם אל תקרי צבאם אלא צביונם רבי אליעזר אומר מנין שבתשרי נולדו אבות שנאמר °ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישרא' בירח האיתני' בחג וגו' ירח שנולדו בו איתני עולם מאי משמע דהאי איתן לישנא דתקיפא הוא דכתיב °איתן מושבך וגומר ואומר °שמעו הרים את ריב ה' והאיתנים מוסדי ארץ וגו' ואומר °קול דודי הנה זה בא וגו' מדלג על ההרים בזכות אבות מקפץ על הגבעות בזכות אמהות:

תניא רבי אליעזר אומר וכו' ומקראי יליף ליה לקמיה: נולדו אבות. אברהם ויעקב: נפקדה שרה. בא זכרונם לטובה ונגזר עליהן הריון: בטלה עבודה מאבותינו. ו' חדשים לפני גאולתן פסק השיעבוד מהם: תדשא הארץ. תתלבש ותתכסה בדשאים: עץ פרי שנגמר פריו: ואותו הפרק זמן רביעה היה כלומר וראיה לדבריו שבתשרי נברא העולם שהרי גשמים היו צריכין ותשרי זמן רביעה הוא. ותוצא הא"ץ. ולא כתיב נתדשא: ועץ עושה פרי. ולא עץ פרי גמור. אותו הפרק זמן הוא לבהמה והיה ליזקק זה לזה. ולכך היו צריכין וראיה הוא שבניסן נברא העולם: לבשו כרים. בזמן שיתרועעו השבלים בניסן (וגבי בריאת עולם כתיב דכתיב לעיל מיניה מכין הרים בכחו אלמא ניסן זמן זיווג

עיון יעקב

בתשרי נברא עולם. פירש"י תניא ר"א אומר וכו' מקראי יליף ליה לקמן נראה דקשה לרש"י דלמה לא כללינהו בחדא בבא וליתני בתשרי נברא עולם ונולדו אבות ומתו וכן כולהו לזה מתרץ רש"י מקראי יליף לה לקמן כלומר כל חד וחד נלמד מפסוק אחר לכך תני כל חדא בפני עצמו ואף דמה דהוי הוי אתי לאשמעינן בכל הני שנאמר שמאל היום או אדם גורם רק הכל יואתו יתברך לפי רצונו: בפסח נולד יצחק. עיין במהרש"א ועיקר נ"ל כאותו דעה שביום א' דפסח נולד יצחק לפי פירש"י פ' בא ובז"ק דמגילה דף ט' דהגלות של ת' שנה שאמר הקב"ה לאברהם התחילו משנולד יצחק נמצא דגלות היו מיום אל יום ת"ו שנה מכוונים: בר"ה יצא יוסף מבית האסורים. לפי שבב זכרונו ביד בשר ודם ולא שם בטחונו בה' שאמר הזכרתני והזכרתני נענש עוד שני שנים במאסר עד ראש השנה שהוא יום הזכרון לפני ה' ולפי שאותו יום הוא הזכר וכל העולם עוברים לפניו כבני מרון לכך חלם פרעה מה שנגזר מאתו על השובע והרעב ועי"ז יצא יוסף מבית האסורים באותו יום: בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים. לפי שבחטא מכירת יוסף גלו למצרים ולפי שבר"ה יצא יוסף מבית האסורים לכך בר"ה בטלה מהם העבודה ונעשו כבני חורין ואפשר לומר דז"כ יוסף שאמר לאחיו פקד יפקוד אלהים אתכם כוונתו כאותו יום שפקד ה' אותי להוציאני מבית האסורים כאותו יום יפקד אתכם להסיר מכם השעבוד בזה תדעו שבשבילי ירדתם למצרים על כן תעלו עצמותי מזה אתכם וקי"ל גם לכך אמר בשם פקידה לרמז על שני פקידות א' להסיר השעבוד וא' לגאלם ויושם בגאולה שלימה: בניסן נגאלו ישראל. לפי שעבדו ישראל ע"ז במצרים ולא נגאלו בזכות עצמן רק בזכות אבות ואלולא היו עוד במצרים היו משוקעים בטומאה לכך לא היתה גאולה שלימה והיו' גלות מלכיות אחריו משא"כ גאולה אחרונה שיהיה ע"י תשובה ומע"ט כדאמר ר"א בפ' חלק ע"כ לשיטתו אזיל ואמר שיהיה הגאולה בחדש תשרי שהוא חדש מוכן לתשובה ומע"ט ויהא גאולה שלימה ור"י אזיל לשיטתו דאמר אף אם אין ישראל עושין תשובה אפ"ה נגאלין ג"כ כמו גאולת מצרים להכי יגאלו ג"כ בחדש ניסן. ועי"ל דכל א' אזיל לשיטתו דלר"א נברא העולם בתשרי לכך יהא הגאולה העתידה לקיום העולם ג"כ בתשרי משא"כ לר"י יהי' הכל בניסן כמו תחלת הבריאה והקב"ה משלים ג"כ שנות העולם מיום ליום ומקיים לאחשב:

זיוג בהמה חיה): ברכה לדורות. שיעשה פרי לדורות מיהו השתא עץ פרי היה: בקומתן נבראו. והיינו עץ פרי ראוי היה לטעון פרי מיד: לדעתם נבראו. ששאל להם אם חפצים להבראות אם לאו ואמרו הן: לצביונם. בטעם כל אחד ואחד ובדפוס כל אחד ואחד: שמעו הרים וגו' ואיתנים מוסדי ארץ. אלמא הם איתנים הם הרים ואשכחן דאיקרו אבות הרים: שנאמר מדלג על ההרים. דילג קץ בשביל ההרים:

תוספות בר"ה בטלה העבודה. רבי יהושע נמי מודה בהא ואף ע"פ שהתחילו המכות מניסן דמשפט המצריים י"ב חדש כדתנן בעדיות מ"מ לא פסקה עבודה עד תשרי: לצביונן לדעתן לקומתן. לצביונם לשון יופי כמו לעטרת צבי דרכך בהמה חיה ועוף כשגדלים גדלים בנוי בכח ובדעתם ובקומה וכל זה היה במעשה בראשית בתחילת בריאתו וכולהו נפקי מדכתיב לצבאם ע"כ:

מהרש"א בתשרי נברא עולם כו'. יצא לנו מאלו דברים כי לכך נקבע ראש השנה באחד בתשרי לפי שהעולם נברא בו דהיינו האדם ובו בא האדם לדין על שחטא ושב אדם הראשון והקב"ה ברחמים שברא העולם מחל לו ועל כן בו ביום נבראו אבות אברהם ויעקב ע"ה מדת חסד ורחמים והוא סימן לבניהם לבא עמהם ברחמים בדין ביום הזה אבל יצחק שהוא מדת הדין נברא בפסח שבו היה שולט מה"ד על המצרים במכת בכורות וישראל נגאלו בו ע"י מה"ד הקשה על המצריים. ואמר בתשרי עתידין ליגאל. כי בעתם יבואו הרחמים הגמורים לישראל כמה שכתוב ברחמים גדולים אקבצך וגומר ומייתי ליה מדכתיב יתקע בשופר דתקיעה מורה על הרחמים ע"ש ימינך פשוטה וגומר: ואותו הפרק זמן רביעה כו'. עיין פרש"י לכאורה הוא מגומגם דאדרבה בניסן אית לן למימר דאז הוצרכו לגשמים שהוא זמן רביעה שניי' אבל רביעה ראשונה לאו בתשרי היא אלא במרחשון כדאיתא פ"ק דתענית וי"ל דבריו דה"ק כיון דבניסן זמן רביעה היא לעולם לא הוצרך למימר ואד יעלה מן הארץ אבל אם בתשרי נברא עול' ועדיין זמן רביעה לא בא הוצרך למימר ואד יעלה וגומר שהקדים זמן רביעה אז שתהיה בתשרי משום הדשאים שנבראו אז שיצמחו וק"ל: שנאמר ותוצא הארץ דשא וגומר. פרש"י ותוצא הארץ ולא כתיב ותדשא עכ"ל מפי' נראה דמדכתיב ותוצא הארץ ולא כתיב ותדשא הוא ראיה שהוא ניסן ולא ידעתי משמעו גם קשה אם בעשיה כתיב ותוצא הרי בצווי לא כתיב הכי אלא ותדשא גם קשה דלעיל בדברי ר"א גרסי' שהארץ מוציאה דשאים והכא בדברי ר"י גרסי' מלאה דשאים ולפי דקדוק לשון ותוצא דכתיב הכא כפרש"י הכא הל"ל מוציאה דשאים מיהו בילקוט גרסי' בשתיהם מלאה דשאים ותלמודא נמי לא בא ליישב אי למר עץ עושה פרי ולמר עץ פרי אבל ותדשא למר ותוצא למר כפרש"י לא הרגיש בו התלמוד ליישב וי"ל דבריו דמשמע ליה למ"ד ותוצא הארץ קאי נמי אעץ עושה פרי דהיינו שאז הוציאה פירות כדאמרינן ולמ"ד ותדשא קאי נמי אעץ פרי דהיינו שכבר נגדל הפרי כדקאמר והארץ מלאה פירות ודו"ק: בירח האיתנים וגומר והאיתנים מוסדי ארץ וגומר שנולדו בו איתני עולם כו'. ר"ל תקיפי עולם שהעולם עומד עליהם בזכותם כדמייתי והאיתנים מוסדי ארץ ולכך נולדו בירח הזה שבו נברא עולם לר"א: והאיתנים מוסדי כו'. ר"ל שישמעו האבות ויכוח וריב שיש לו להקב"ה עם ישראל כדמסיים ועם ישראל יתוכח:

ג שם מלכים א ו **רבי** יהושע אומר מנין שבניסן נולדו אבות שנא' °ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו וגומר ירח שנולדו בו זיותני עולם והכתיב בירח האיתנים התם דתקיפי במצות ואידך הכתיב נמי בחדש זיו ההוא משום דאית ביה זיוא לאילנא דאמר רב יהודה האי מאן דנפיק ביומי דניסן וחזי לאילני דמלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם מאן דאמר בניסן נולדו אבות בניסן מתו. מ"ד בתשרי נולדו בתשרי מתו
שנאמר °בן מאה ועשרים שנה אנכי היום וגומר שאין (דברים לא)
תלמוד לומר היום ומה ת"ל היום היום מלאו ימי ושנותי (קדושין פ"ק)
ללמדך שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים (וע"ש רש"א)
מיום ליום ומחדש לחדש שנא' °את מספר ימיך אמלא (שמות כג)
בפסח נולד יצחק מנא לן דכתיב °למועד אשוב אליך (בראשית יח)
כעת חיה ולשרה בן אימת קאי אילימא בפסח וקא"ל
בעצרת בני יומין מי קא ילדה אלא דקאי בעצרת וקא"ל
בתשרי אכתי בחמשה ירחי מי קא ילדה אלא דקאי בחג
וקא"ל בניסן ואכתי בשיתא ירחי מי קא ילדה תנא אותה
שנה מעוברת היתה סוף סוף כי מדלי מר ימי טומאה
בצרי להו אמר מר זוטרא אפילו למ"ד יולדת לט' אינה (פ' כנות)
יולדת למקוטעין יולדת לשבעה יולדת למקוטעין שנא' (כותים וע"ש)
°ויהי לתקופות הימים וגומר מיעוט תקופות שתים מיעוט (רש"א)
ימים שנים בר"ה נפקדה שרה ורחל וחנה מנא לן אמר (שמואל א א)
ר"א אתיא זכירה זכירה ואתיא פקידה פקידה אתיא זכירה
זכירה כתיב בה ברחל °ויזכור אלהים את רחל וכתיב (בראשית ל)
בה בחנה °ויזכרה ה' ואתיא זכירה זכירה מר"ה דכתיב (שמואל א א)
°זכרון תרועה מקרא קדש ואתיא פקידה פקידה כתיב בה (ויקרא כג)
בשרה °וה' פקד את שרה כאשר אמר וכתיב בה בחנה (בראשית כא)
°כי פקד ה' את חנה בר"ה יצא יוסף מבית האסורים (שמואל א ב)
מנא לן דכתיב °תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגינו (תהלים פא)
וכתיב °כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. וכתיב (שם)
°עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא (שם)
ידעתי אשמע. *בר"ה בטלה עבודה מאבותינו במצרים (שם ע"ב)
מנא לן אתיא סבילה סבילה כתיב הכא °מתחת סבלות (שמות ו)
מצרים וכתיב התם °הסירותי מסבל שכמו וגומר בניסן (תהלים פא)
נגאלו כדאיתא ובתשרי עתידין ליגאל מנא לן אתיא
שופר שופר כתיב הכא תקעו בחדש שופר וכתיב התם
°והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול רבי יהושע אומר (ישעיה)
בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל מנא לן דכתיב °ליל (שמות יב)
שמורים הוא לה' לילה המשומר ובא משעת ששת ימי
בראשית שמורים לכל בני ישראל לדורותם לילה המשומר
לעתיד לבא ואידך ההוא לילה המשומר ובא מן
המזיקין ואזדו לטעמייהו דתניא °בשנת שש מאות שנה (בראשית ז)
לחיי נח רבי אליעזר אומר וכו' הסוגיא ארוכה בזה
ובמנין התקופות:

בחדש זיו. הוא אייר: שנולדו בו זיותני עולם. כשנתחדש אייר נולדו כבר בניסן אי נמי זימנין דתקופת ניסן נמשך בתוך אייר של לבנה (וקרי ליה זיו ע"ש ניסן של חמה שנולדו בו זיותני עולם): להתנאות. ליהנות: דתקיף. במצות שופר וי"ט וסוכה ולולב וערבה וניסוך המים: למועד אשוב אליך. לי"ט הבא

ראשון

ראשון: **לשרה בן.** וכל מה שאתה יכול להרחיק יום הבשור' מיום הלידה הרחיקהו כדי (למנות) [למלאות ימי] עיבור הולד בין שניהם ואי אתה יכול להרחיק' אלא ממועד למועד כשתאמר שנתבשרה במועד זה שתלד למועד הבא: **כי מדלי מר ימי טומאה.** טומאת נדה דקיימא לן שרה אמנו אותו היום שנתבשרה פירסה נדה לפיכך ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אבל לא את העוגות שלשתה אותם בטומאה שאברהם אבינו אוכל חולין בטהרה היה: **אפילו למ"ד.** במסכת נדה: **אינה יולדת למקוטעין.** דהיינו חדשים חסרים אלא לחדשים שלמים של ל' יום: **עדות ביהוסף שמו.** בתריה דההוא קרא דכי חק לישראל כתיב: **הסירותי מסבל שכמו.** ביוסף כתיב בתר עדות ביהוסף: **המשומר ובא לגאולה:**

תוספות אלא דקאי בחג וקא"ל בניסן. סוגיא דשמעתין מוכחא דבתשרי נימול אברהם אבינו דבפרק הפועלים אמרינן גבי של מילה באו אלו מלאכים ואז נאמר לו למועד אשוב אליך וגומר. ובפרקי דר"א נמי אמרינן דבי"ה נימול אברהם אבינו והשתא הא דאמר בחג לאו דוקא דג' ימים לפני החג היה כיון דנימול ביום הכפורים. ואף על גב דמשמע הכא למועד ראשון ה"ק למועד ראשון אחר חג זה דקיימינן ביה דכאילו קיימא בחג דמי כיון דלא הוה אלא ג' ימים לפניו: ולמאי דמסקינן דיולדת לז' יולדת למקוטעין לא הוה צריך לשנויי שנה מעוברת היתה דכי מדלית נמי ימי טומאה טבלה נמי בליל ה' לחג ואפשר דילדה ביום אחרון של פסח אלא משום דאמרי' בסדר עולם ובמכילתא דבט"ו בניסן נולד יצחק ור"ת ש"ץ יסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח ואמרי' בב"ר לושי ועשי עגות הדא אמרה שפסח היה וכל הני לא ס"ל דלמועד אשוב אליך כעת חיה אמועד ראשון אלא כלומר למועד כזה שהוא פסח וכן תרגם אונקלוס כעת חיה כעידן דאתון קיימין והשתא הא דכתי' בפרשת מילה אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרי' ואמרי' נמי שרט לו שריטה בכותל דלשנה אחרת ע"כ ט"ו בניסן נאמ' ובו ביום נמול ובו ביום באו מלאכי' בשני ז ותימא דכל הני דאמרי' בתשרי הוה היכי מקיימי קרא דלמועד הזה בשנה אחרת ואיך יתכן לומר שנצטווה בפסח ולא נימול עד תשרי והלא זריזין מקדימין למצות ועוד הכתי' הכא בעצם היום הזה נו ביום שלוהו מל ואומר ר"ת ז"ל דהני דאמרי בתשרי סבירא להו כרבי יהושע דאמר בניסן נברא העולם ולהכי הדר לפסח שנה אחרת למועד הזה היינו למועד אחר דבי"ה [א"ל] וקרוב לסוכות כלומר למועד הזה ראשון של שנה האחרת:

מהרש"א זיותני עולם כו'. הא לישנא זיו נאמר על החשיבות כמ"ש לדזיו ליה כבר בתיה כי קרן עור פניו וגומר תרגום כי סגי זיו יקרא כו': **למקוטעין שנאמר ויהי וגו' כו'.** כתבו התוס' דהשתא דמסיק כו' ע"ש והוא דחוק דהל"ל אלא יולדת לז' כו' ועוד דהא בברייתא תנא דשנה מעוברת היתה ואינו נראה לומר דבטעו' נשנית. ונ"ל דיולדת לז' יולדת למקוטעין היינו דוקא כשיעור הזה ב' תקופות וב' ימים והתקופות בכ"מ לפי חדשי חמה והוו להו ב' תקופות וב' ימים קפ"ד וחצי יום ונמצא אף אם טבלה בה' ימים בחג כלו ימי עיבורה שהן קפ"ד ימים וחצי יום ה' ימים אחר הפסח שהמועדים הולכים בקביעות חדשי הלבנה ואין בו' חדשי הלבנה וב' ימים כ"א קע"ט ימים ומש"ה הוצרך תלמודא למימר שנה מעוברת היתה והא דאמרינן פ"ק דנדה לר"י דשפורא גרים והיינו חדשי הלבנה היינו דוקא ביולדת לט' למקוטעין אבל הכא ביולד' לז' למקוטעין תקופו' כתיב דהיינו חדשי החמה והא דאמרי' התם אין אשה יולדת אלא לרע"א ימים דהיינו ט' חדשי החמה היינו למ"ד דאינה יולדת למקוטעין אבל למ"ד יולדת למקוטעין שיפורא גרים לפי חדשי הלבנה וע"ש בפ' ד' דנדה בתוספות. וכתבו התוספות עוד וכן ת"א כעת חיה כעידן דאתון קיימין כו' ונ"ל דמ"ד דבתשרי היה על כרחך יתפרש כעת חיה כעת הזאת שאתה חי תהיה חי ג"כ לזמן שיהיה לשרה בן וא"כ אין מדברי התרגום ראיה שבפסח היה שיש לפרש דברי התרגום כענין זה דכעידן עתה שאתון קיימין כן תהיו קיימין בעידן שיהיה לשרה בן. ע"ש בתוספות לדעת מי שאומר פסח היה הא דכתיב בפר' מילה אשר תלד לך שרה למועד וגו' ואמרי' נמי ששרט כו' ע"כ בט"ו בניסן נאמר ובו ביום נימול ובו ביום באו המלאכים כו' ע"ש אבל רש"י בפי' החומש פירש ג"כ כל הכתובים כמ"ד דפסח היה ואף על פי כן הביא ברש הפ' דביום ג' למילתו באו המלאכים והרא"ם פירש דבריו דודאי דמילתו ודאי בט"ו בניסן היה דביום מולי ובט"ו בניסן נולד יצחק וכו' אבל ביאת המלאכים ונאמר למועד אשוב וגו' היה ביום ג' למילתו בי"ז בניסן ופסח כו' ע"ש. לדברי הב"ר שיטה אחרת והקשו התוספות הכא ותימא דכל הני דאמרי בתשרי היכי מקיימי קרא דלמועד הזה בשנה אחרת וגומר ואור"ת דס"ל כר"י כו' ע"ש והוא דחוק גם דחוק לפרש"י שבחומש שהביא שיטת התלמוד דהכא דבי"ה היה ופירש כל הכתובים ע"פ המכילתא וסדר עולם דבפסח היה והנראה לפי שינוי לשון הכתוב דבפ' מילה נאמר למועד הזה בשנה האחרת וגומר וכאן נאמר למועד אשוב וגו' ולא כתיב הזה בשנה האחרת והנכון נראה לקיים פי' רש"י שבחומש ע"פ שיטת התלמוד ותלמוד דהכא נמי סבירא ליה דלמועד הזה בשנה האחרת וגומר דבניסן היה דהכי נמי משמע בשנה האחרת למועד הזה ואז שרט לו שריטה וכיון דבט"ו בניסן נולד יצחק ע"כ נאמר דלמועד הזה בשנה וגומר נמי בט"ו בניסן הוה ובו ביום נימול אברהם וביאת המלאכים ביום ג' למילתו היה בי"ז בניסן כדברי רבי חמא אלא דאמר למועד אשוב אליך וגומר לא משמע לשנה אחרת במועד זה אלא למועד הראשון שיבא בשנה זו אבא אליך וא"כ ע"כ בתשרי הות וקאי בחג ולמועד אשוב וגו' היינו פסח כדמסיק תלמודא והשתא אין אנו צריכין לפרש שהיה זה קודם החג ג' ימים כמ"ש התוספות אלא דקאי בחג ממש והא דפריך כי מדלת ימי טומאה בלרי להו לפי שנראה שלא פרסה שרה נדה וחזרה לנערותיה עד אחר שהתחילו ימי החג שאז אמר הקב"ה לאברהם למה זה צחקה שרה וגומר היפלא מה' וגומר דמשמע שקודם זה לא פרסה נדה דאי חזרה לנערותה מקודם זה אין סברא שהיתה צוחקת והיא דאפרים מקשאה דלחם לא הביא לפי שפירסה שרה נדה ביום שבאו המלאכי' בפסח סוגיא דהכא לא סוברת כן אלא שלא פרסה נדה עד שאמר הקב"ה בחג למה זה צחקה וגומר למועד אשוב וגו' וסוברה כרבנן דפליגי אאפרים מקשאה ואמרי אפי' פת הביא אלא דלא איצטריך למכתביה ומה דברים שלא אמר הביא דברים שאמר על אחת כמה וכמה ובזה יתיישב פי' רש"י בחומש דגבי כעת חיה ולשרה וגומר פירש כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה וגומר וגבי למועד הזה אשוב אליך וגומר פי' לאותו מועד המיוחד שקבעתי לך אתמול למועד הזה וגומר דמשמע דמאמר למועד הזה בשנה וגו' היה ביום אחד ומאמר למועד אשוב וגו' היה ביום אחר והרא"ם האריך בזה ולשיטתו יתיישב שפיר דגבי כעת חיה שהיה בפסח ביום ג' למילתו קאמר פירוש כעת הזאת לשנה הבאה גם בפסח אבל מאמר למועד אשוב וגו' שהיה בחג הוצרך רש"י לפרש דלא קאמר אחג שאנו קיימין בו דהא יצחק לאו בחג נולד אלא למועד אשוב הוא המועד הראשון שקבעתי לך אתמול למועד הזה בשנה וגו' דהיינו פסח ואע"ג דהיה זה חצי שנה לפני החג קאמר אתמול דלאו דוקא אתמול יום אחד אלא קודם זה כמו תמול אנחנו ולא נדע כמ"ש גם הרא"ם ודברים הללו ברורים הם לפי שיטתנו ליישב פרש"י בחומש אלא שהוא מפרש בשמעתין הא דפריך כי מדלית מר ימי טומאה כו' דקושייתו מהיא דאפרים מקשאה ולשיטתו א"א לפרש כן כמ"ש לעיל ובשיטה זו שכתבו תמצא קצת בהגה"ה בתוספות בשמעתין גם בתוס' דפרק הפועלי:

הפועלים גם בחזקוני וק"ק לפי שיטה זו כיון דביאת המלאכים היה בניסן גם הפיכת סדום ע"י המלאכים היה בניסן לא ה"ל להקדים מאמר למה זה צחקה שרה וגו' ולמועד אשוב שהיה אח"כ בחג וי"ל דה"ל כתרי ענייני ואמרי' ביה דאין מוקדם ומאוחר בתורה: נפקדה שרה כו'. לפי סוגיא דשמעתין דבחג נתעברה וקודם זה בר"ה נגזר עליה כן שתתעבר בחג שבשנה זו ואף ע"ג דהמלאכים בשרו אותה כבר בפסח כשיטתנו דלעיל מ"מ לא נגזר עליה הריון מפי הש"י עד ר"ה אבל התוס' כתבו בפרק החובל דלאו בהריון משתעי כו' אלא שתלד בריוח כו' ע"ש גם בחדושנו: אתיא זכירה זכירה וגו'. באת הג"ש מלשון זכירה דלכך נקרא ר"ה יום הזכרון דבו ביום זכרון כל המעשים בא לטוב ולרע ואלו הנשים שהיו עקרות מלד טבעם ומזלם ועלו זכרונם לטובה בר"ה לשנות טבעם ומערכה שלהם: בר"ה יצא יוסף כולי שנאמר עדות ביהוסף וגו'. אותה ה' שנטלה משרה שנפקדה בר"ה נתוספה בו בר"ה ואחר כך לזרעו יהושע כמפורש במדרשות וע"ד הסוד כי הה' אחרונה שבשם היא מורה על מדת המלכות שביום ר"ה והיא נתוספה ליוסף ונעשה מלך בלאתו על וגו' וכן ליהושע: בר"ה בטלה עבודה כו'. הפירותי וגומר פרש"י ביוסף כתיב בתר עדות ביהוסף עכ"ל משמע ליה דגם לפי זה הדרש על עדות ביהוסף דלעיל מיניה קאי ומג"ש דקבלות יליף ליה עבודת אבותינו מעבודת יוסף שבטלה בר"ה ולולי פירושו נראה דההוא קרא דהסירותי מסבל שכמו יליף ליה מהך ג"ש דלא איירי ביוסף כפשטיה אלא בישראל דלא מליכו ביוסף שעבד עבודת סבלות וכל המקראות שאחריו בישראל משתעי בצרה קראת אענך בסתר רעם וגומר שמע עמי וגומר. וכתבו התוספות בר"ה בטלה עבודה כו' ר"י מודה בזה ברוב ספרים ואף ע"פ שהתחילו המכות מניסן דמשפט המצרים י"ב חדש כדתניא בעדיות מ"מ לא פסקה עבודה עד תשרי עכ"ל ועיין בפירוש הראב"ד לעדיות ודברים אלו אינן סותרין להא דאמרי' בש"ר דכל מכה ומכה היתה משמשת עם התראתה חדש ואם כן לכל עשר מכות רק י' חדשים דאיכא למימר שהיו ימים מפסיקים ביניהן בלי מכה והתראה כלל ומשפט מצרים י"ב חודש דקאמר היינו מתחלת מכותן והתראתן וק"ל: וכתיב התם יתקע בשופר גדול כו'. דהשופר מורה על החירות והגאולה כענין היובל ולכך בר"ה שהוא יום החירות מהשטן כדאיתא במדרשות בלע המות וגומר והיה ביום ההוא יתקע וגומר כי שמע קל שופר חדא זימנא בהיל כו' והוא טעם ג"כ שבטלה עבודה מאבותינו בר"ה דהשופר מורה החירות: לילה המשומר כו'. ונראה דאקיפא דקרא קסמיך דכתיב לדורות דהיינו משמת ימי בראשית לכל דור ודור עד עולם ומאי דכתיב לילה המשומר מן המזיקין מפורש בפרק ערבי פסחים ע"ש:

ע"ב **תניא** בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ר' יהושע אומר אותו היום י"ז באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתמעטין ומתוך ששינו מעשיהן שינה הקב"ה עליהם מעשה בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל ב' כוכבים מכימה והביא מבול לעולם. ר"א אומר אותו היום י"ז בחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום ומעינות מתגברים ומתוך ששינו מעשיהן שינה הקדוש ב"ה עליהן מעשה בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל ב' כוכבים והביא מבול לעולם:

גרסינן בסדר עולם רבי יהושע ברישא והדר רבי אליעזר ר"י אומר אותו היום י"ז באייר היה יום שמזל כימה שוקע ביום. ר"א אומר אותו היום י"ז בחשון היה יום שמזל כימה עולה ביום גלגל החמה כו"ל הוא חציו למעלה מן הקרקע וחציו למטה מן הקרקע וי"ב מזלות קבועים בו וזה סדרן טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים וסי' טב"ת סא"ב מע"ק גד"ד ו' מהן למטה וו' מהן למעלה וכשהגלגל מגלגל זה עולה מלד זה והראשון שבלד האחר שוקע וכן לעולם וכל שעת' שוהה המזל בעליתו וכן שכנגדו בשיקועו שיהו כולן משמשין בכ"ד שעות בכל יום ובניסן לעולם טלה מתחיל לעלות לאור הבקר ומע"ק גד"ד למעלה בלילה טס"ת סא"ב למטה לאור הבקר מתחיל טלה לעלות ומאזנים לשקוע לסוף שתי שעות טלה כולו עולה ומאזנים כולו שוקע אחר ב' שעות מתחיל שור לעלות ועקרב לשקוע וכן כולן כל חדש ניסן באייר שור מתחיל לשמש ביום כל ימי אייר ובב' שעות הראשונות גומר עלייתו שניות תאומים שלישית סרטן רביעית אריה וחמישית בתולה וששית מאזנים וכן כולן נמלא טלה עולה בב' שעות אחרונות בלילה ובכל היום הוא שוקע וכימה הוא זנב טלה והמבול ביום ירד ולרך נקב שתי כוכבים שנטל מכימה שהוא מזל שיש בו כוכבים הרבה ומכין שהמבול התחיל לירד ביום שנאמר בעצם היום הזה בא נח והוא מקטני אמנה היה ולא נכנס להיבה עד שירדו מים ודחפוהו ליכנס שנא' מפני מי המבול והולרך לשנות סדר בראשית והעלה מזל כימה ביום ונטל ב' כוכבים ומגו': ומעיינות מתמעטין. מחמת ימות החמה ופסקו הגשמים ושינה סדר בראשית ונתגברו המעיינות ושטפום: יום שמזל כימה עולה ביום. שבחשון עולה עקרב בתחלת היום ואחריו קשת נמלא טלה עולה בסוף היום שינה עליהם וכו': [ועיין בסוף ראש השנה הובא גירסא אחרת ברש"י ז"ו]:

תוספות יום שמזל כימה שוקע ביום גרסי' במילתיה דר' אליעזר גבי י"ז דחשון ושינה הקב"ה עליהן מעשה בראשית והעלה כימה ביום ובמילתיה דרבי יהושע גבי י"ז באייר גרסינן יום שמזל כימה עולה ובקונטרס גרים איפכא ואין הסדר כן דבניסן טלה עולה בתחלת היום ושוהה ב' שעות עם חלק א' מנ' בשעה ואחריו שור ב' שעות שכן דרך כל מזל שוהה ב' שעות וכו':

מהרש"א ואזדו לטעמייהו כו' י"ז באייר היה יום שמזל כימה כו'. מה שיש לדקדק בכל זה בפרש"י ובדברי התוספות עיין בחידושי הלכות והרא"ש ז"ל לא הביא פרש"י דקאי וכתב אהך פלוגת' דר"א ור"י א"ל דטעמיה דר"א כו' וי"מ דטעמיה דס"ל דבתשרי נברא עולם וע"כ שיהיה ג"כ ראש למנין שנות עולם ושנות הדורות ולפיכך כו' ושיבוש הוא בידם כו' והנכון בעיני שר"א סובר שמנין שנות דורות מתשרי ולפיכך פי' חדש השני הוא מרחשון ומאי שני שני לדין שא"ת שהוא אייר ושני לחדשים ה"ל למכתב ותנא התיבה באחד ות"ר שנה בחדש הזה שכבר נכנסה שנה האחרת כו' עכ"ל ע"ש באורך ולפירושו מסברא קאמר דמונין שנות עולם מתשרי בלאו טעמא דלעיל דבתשרי נברא עולם אבל ליכא דאזדו לטעמייהו לא משמע כדבריו דמשמע דמה"ט ס"ל כמי דמתשרי מונין שנות עולם וכן לר"י מניסן ונראה לקיים פירוש הי"מ וכן נראה מפרש"י שכתב דלר"א דבתשרי נברא עולם דמתשרי מתחילין מנין שנות דורות לפיכך מבול' ע"כ כו' ומה שהקשה הרא"ש לפי' זה מדלקמן שהרי חכמי ישראל מונין למבול כר"א ולתקופות כר"י ופרש"י שנות נח ובריאת עולם כו' ע"ש לאו קושיא היא דתלמודא דהכא דקאמר ואזדו לטעמייהו לית ליה האי סברא אלא דאילו לא היתה הבריאה בתשרי אין סברא שיהיו שנות דורות מתשרי אלא ששנות דורות בין לר"א בין לר"י נמשבין אחר הבריאה וסברא ז נזכרת בפרש"י בכולה סוגיין ודו"ק:

משנה

יף ש ד**משנה** בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בר"ה כל
תהלים לג באי עולם עוברין לפניו כבני מרון שנאמר °היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם ובחג נידונין על המים:
גמרא הא תבואה דאימת אילימא הך תבואה דקיימא כל הני הרפתקי דעדו עלה ועדיין קיימת אימת איתדן אלא תבואה דמזרע למיזרא דהד דינא מיתדנא והתני' תבואה שאירע בה קרי או אונס קודם הפסח נידונית לשעבר אחר הפסח נידונית להבא ואדם שאירע בו קרי או אונס קודם יוה"כ נדון לשעבר אחר יוה"כ נדון להבא אמר רבא שמע מינה תרי דיני מיתדנא (שתא) אמר אביי הילכך כי חזי איניש דמצלח זרעא אפלא ליקדים ולזרע חרפא דעד דמטי למידייניה קדים וסליק:

אילימא הך תבואה דקיימא. שכבר נקצרה ומונחת בכרי: **הרפתקי.** מקרים: **דעדו עלה.** שעברו עליה: **דמזרע.** שעתידה לזורע במרחשון הבא: **דהד דינא.** פעם אחד: **קרי.** כגון שדפון או ברד: **או אונס.** ע"י אדם כגון חיילות: **נידונית לשעבר.** קודם שנזרעה דהיינו בפסח של אשתקד: **נידונית להבא.** בפסח של אחר זריעתה: **נידון לשעבר.** ביו"ה של אשתקד נגזר עליו: **להבא.** ביו"ה זה שעבר עכשיו בקרוב וכן לשון משנה במס' נדרים קונם יין שאיני טועם חדש זה אסור כל החדש כולו ור"ח להבא הוא ר"ח שעבר עתה בקרוב ומשום דקרי ליה להההוא דאשתקד אינו מרש"י לשעבר קרי ליה להאי דלקמיה להבא. (ומשני אמר רבא ש"מ הרי דיני מתדנא מתניתין) דקתני בפסח על התבואה הכי קתני תבואה זו דקיימא השתא נידונית בפסח של אשתקד ושל אחר הפסח כלומר ותבואה שנזרע אחר הפסח בידוע שנידונית בפסח זה, ורבא מתרץ ש"מ תרי דיני מתדנא שהא המתניתין קאי קודם לזריעתה וסמוך לקצירתה: **כי חזי איניש דמצלח זרעא אפלא.** חטה וכוסמת שנזרעו במרחשון שאינם ממהרים להתבשל לאמוח לאחר הפסח: **ליקדם וליזרע הרפא.** השעורה שממהרת להתבשל ומורעין אותה בטבת ואדר דכיון דאפלא מצלח שמע מינה לטובה נידון בפסח שעבר לפיכך ימהר לזרוע בזריעה שניה: **דעד דמטי למידייניה.** בפסח הבא: **קדים וסליק.** וגדל קלח ואינו ממהר שוב להתקלקל:

תוספות בפסח על התבואה. בפרק מי שמתו גבי חסיד שהקניטתו אשתו ערב ר"ה משמע דבר"ה שמע רוחות מספרות זו עם זו ששמעו מאחורי הפרגוד שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו ושמא בשמים היו מזכירים בר"ה דין הנגזר בפסח אי נמי כרבי יהודה דאמר בסמוך דהכל נידונים בר"ה וגזר דין נחתם בפסח על התבואה: שאירע בה קרי. מקרה מלשון אולי יקרה ה' אי נמי לשון קושי כמו אם תלכו עמי קרי:

מהרש"א בפסח כו'. לקמן בברייתא מפקי ליה מדאמרה תורה הביאו לפני עומר בפסח וכן בעצרת על פירות אילן מדאמרה תורה הביאו לפני ב' הלחם וכן בחג על המים מדאמרה תורה נסכו לפני מים בחג וכ"כ הר"ן והא דתנן בראש השנה כל באי עולם כו' כתב הר"ן דמפיק ליה מהא דאמרינן בכסה ליום חגנו וגו' איזה חג שהחדש מתכסה בו הוי אומר זה ר"ה וכתיב כי חוק לישראל הוא משפט וגו' אבל מתוך סוגיין משמע דסמך נמי בהא אהא דאמר לקמן בשמעתין אמרו לפני מלכיות שתמליכוני עליכם זכרונות שיעלה זכרוניכם לטובה כו' ומלתא דבעי ביום הדין שע"כ נקרא זכרון תרועה זכרון כל באי עולם בא לפניו ית' והא דהכל נידון בראש השנה היינו כל אדם יחיד ויחיד בכל דבר כמ"ש בראש השנה מי ברעב ומי בצמא אלא דבכל אחד מג' זמנים הללו נידון כלל העולם באחד מג' דברים שזכר וכן תוכן דברי הר"ן בזה ע"ש: **עוברין כו'.** בשאר ג' זמנים דקתני במתניתין נקט בהו לשון נידון וכאן שינה ונקט לשון עוברין ולמסקנא דלקמן דמתני' כר"י דגזר דין שלו נחתם ביו"ה וכי קתני מתני' אתחלת דין ניחא כיון דלא נחתם בר"ה לא נקט ביה רק לשון עוברין:

כס **מני** מתני' לא רבי מאיר ולא רבי יהודה ולא ר' יוסי ה ולא ר' נתן דתניא הכל נדונין בראש השנה וגזר דין שלהם נחתם ביו"ה דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר הכל נידונין בראש השנה וגזר דין שלהן נחתם כל אחד ואחד בזמנו בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן ובחג על המים ואדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביו"ה. רבי יוסי אומר אדם נידון בכל יום איוב ז שנא' °ותפקדנו לבקרים רבי נתן אומר אדם נידון בכל שם שעה שנאמר °לרגעים תבחננו וכי תימא לעולם רבי יהודה היא וכי קתני מתני' אגזר דין אי הכי קשיא אדם אמר רבא האי תנא תנא דבי רבי ישמעאל הוא דתנא דבי רבי ישמעאל בארבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה ובעצרת על פירות האילן ובחג על המים ואדם נידון בראש השנה וגזר דין שלו נחתם ביוה"כ וכי קתני מתני' אתחלת דין אמר רב חסדא מאי טעמא דרבי יוסי כדקאמר טעמא ותפקדנו לבקרים אנן הכי קאמרינן כרבי נתן מאי טעמא לא קאמר בחינה עיוני בעלמא היא פקידה נמי עיוני בעלמא היא אלא אמר רב מלכים חסדא טעמא דרבי יוסי מהכא °לעשות משפט עבדו א ח ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו. ואמר רב חסדא מלך וצבור מלך נכנס תחלה לדין דכתיב לעשות משפט עבדו והדר משפט עמו מאי טעמא איבעית אימא דלאו אורח ארעא למיתב מלכא מאבראי ואי בעית אימא מקמי' דליפוש חרון אף. אמר רב יוסף כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כמאן כר' יוסי ואי בעית אימא לעולם כרבנן וכדרבי יצחק דאמר רבי יצחק יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין:

וכי קתני מתניתין. ארבעה פרקים: **אגזר דין.** (*קתני דנידון אינו מרש"י משמע תחלת דין וגזר דין הוא סוף דין): **קשיא אדם.** דקתני מתניתין בראש השנה ור' יהודה ביום הכפורים קאמר: **וכי קתני מתני'**

עין יעקב

בארבעה פרקים העולם נידון. לפי מסקנת הש"ס מהוקמא האי מתני' כתנא דבי רבי ישמעאל וגזר דין שלו נחתם ביוה"כ א"כ הם חמשה פרקים שהעולם נידון בו שהוא כנגד חמשה חומשי תורה וכמו שבמשנה תורה חוזר ושונה מה שנאמר תחלה כן ביוה"כ הוא הגוזר דין מה שנדון תחלה בר"ה: כמאן מצלינן האידנא אקצירי ומריעי. עיין בתוספות שכתבו דמתי יחלה נגזר מתי שיתרפא לא נגזר ורבים מקשים מהא דאיתא בע"ז דף כ"ה חלאים רעים ונאמנים נאמנים בשליחותם יע"ש. ובאגרת לק"ת דודאי בשעה שבאה היסורים על האדם משביעין אותם מתי ילכו אבל בר"ה ויה"כ לא נגזר מתי יתרפא לכך מועיל תפלה כל השנה והא דאמרינן יפה תפלה להונה עלגנו לא אתי כר"י ולפי התירוץ אבצ"ת הכל ניחא וק"ל:

מתני'. ארבעה פרקים: אתהלת דין. אבל גמר דין לאדם ביו"ס: אנן הכי קאמרינן. הכי קשיא לן: כרי נתן מ"ט לא אמר. משום דקסבר בחינה אין זה דין אלא בודק במעשיו שילכך לדידיה נמי תקשי ליה פקידה עיוני בעלמא היא: אקצירי ואמריעי. מפרש במסכת נדרים קלירי חולים מריעי ת"ח שהם חשושי כח: כרבי יוסי. דאמר אדם נידון בכל יום ויתפלל שידונו אותו לזכות ולא יקנסוהו מיתה: דאי כרבנן. דאמרי אין נידון אלא בראש השנה הרי כבר נקנסה עליו מיתה:

תוספות אקלירי ואמריעי כרבי יוסי. ואם תאמר ולרבנן נמי מי לא מצלינן רפאנו וברכת השנים ועוד לרבי יהודה דאמר הכל אדם נדון בראש השנה וגזר דינו נחתם ביו"ה האמר ר' יהודה בפ"ק דשבת הנכנס לבקר את החולה אומר המקום ירחם עליך ועל כל חולי עמו ישראל ואומר ר"ת דשלא יחלה ודאי לא מצלינא אלא לרבי יוסי אבל שיתרפא מצלי לכ"ע דמתי יחלה נגזר אבל מתי יתרפא לא נגזר ואמרינן בריש הנודר מן המבושל אהך דרב יוסף קלירי מנהם מריעי רבנן והשתא מצלינא אקלירי שיתרפאו ואמריעי דהיינו רבנן שלא יחלו ומה שמתפללי' ברכת השנים היינו .כדלקמן בפרקין שאם פסקו להם גשמים מועטים שיורידם המקום בזמנן ועוד י"ל דתפלה דרבים שאני דגזר דין שלהם נקרע כדלקמן והאי דרבי יהודה דשבת נמי יש ליישב כהאי גוונא דדמיא לרבים דהוה מצלי בהדיא על כל החולים עד כאן:

מהרש"א דתנא דבי ר' ישמעאל בד' פרקים כו'. כתב הר"ן ד"ש לשאול למה אדם נידון בר"ה דבשלמא שאר דברים תבואה ופירות כ"א בזמן נידון כו' אבל אדם למה נידון בר"ה כו' דבר זה למדנו כו' דתניא בכ"ה באלול נברא העולם כו' ואדם הראשון נברא ביום ו' דהיינו באחד בתשרי כו' בי"א נידון כו' א"ל הקב"ה זה סי' לבניך כשם כו' כך בניך עתידין שיעמדו לפני בדין ביום זה כו' ואכתי תתיהא לידתינח לר"א דבתשרי נברא העולם אבל לר"י דאמר בניסן נברא עולם כו' למה אדם נידון בר"ה וכ"ל שרלה המקום כו' ע"ש באורך ואין זה מספיק דלא ידענא אכתי למה נקבע ר"ה באחד לחדש לרבי יהושע והנראה דר"י ודאי מודה דכמה דברים נעשו בר"ה שבו נפקדה שרה רחל וחנה וילא יוסף מבית האסורין ובטלה עבודה מאבותינו במלרים כדאמר בהדיא לעיל בפירקין ולכך נקבע אח"כ ר"ה ליום הדין דזכרון כל מעשה איש בא לפניו דכה"ג נקבע י"ה לגמר הדין ותתימ' לפי שבו נתרלה הקב"ה לישראל לכפר להם על עון העגל וע"פ מדרש הזה דאדם נברא ביום ו' כו' ובי"א נידון יש לכוון הפסוקים שאמר למשפטיך עמדו היום וגומר שאמר לעיל מיניה כוננת ארץ ותעמוד ובו ביום שכוננת ארץ ונגמרה הבריאה דהיינו ביום ו' למשפטיך עמדו היום אדם וחוה לדון לפניך כי הכל עבדיך שהוא סימן לבניו שביום הזה לדורות יהיו הכל ביום זה עבדיך ואתה מלך לדונם אז כמ"ש אנו עבדיך ואתה מלכנו ועל כן אומרים מלך במקום אל בר"ה: מהכא לעשות משפט וגו'. ק"ק דהא בברייתא לא מייתי ליה מהאי קרא אלא מקרא ותפקדנו לבקרים ואינו נראה שמחקו מהברייתא ונראה לפרש דודאי הא דנידון בכל יום סמך ר"י עלנו אההוא קרא דלעשות משפט וגו' דכל יום ביומו אלא דמייתי האי קרא לומר לך באיזה זמן בכל יום נידון ומייתי לי' מהאי קרא ותפקדנו לבקרים דהיינו בבקר של כל יום וכדאמרינן פ"ק דעבודת כוכבים דלא ליצלי איניש צלותא דמוסף בר"ה בג' שעי קמייתא משום כיון דמפקיד דינא דילמא מעייני בעובדיה והיינו בבקר שהוא זמן תפלת שחרית כנגד תמיד של שחר דכתיב בו בקר: ואמר רב חסדא מלך וצבור כו'. הולך לאחויי מלתא דרב חסדא בהאי קרא משום דהוה אפשר לפרושי לשון משפט דבהאי קרא לאו דין ממש קאמר אלא כמו כמשפטו אשר הראת וגומר ויעשה כמשפט וגו' להכי מייתי מילתא דרב חסדא דמפרש ליה דין ממש:

תניא רבי יהודה אומר, משום רבי עקיבא מפני מה פס
אמרה תורה הביאו עמר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא אמר הקב"ה הקריבו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת מפני שעצרת זמן פירות אילן הוא אמר. הקב"ה הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות שבאילן ומפני מה אמרה תורה נסכו לפני מים בחג מפני. שהחג זמן גשמי
שנה אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו ע"ין
לכם גשמי שנה ואמר הקדוש ב"ה אמרו לפני מלכיות רס"א פ' כימי
זכרונות ושופרות בראש השנה מלכיות כדי שתמליכוני ס"ר סענים
עליכם זכרונות כדי שתבא זכרוניכם לפני לטובה ובמה בשופר:

שהפסח זמן תבואה הוא. זמן שהתבואה נידונית בו: **שתי הלחם.** ילאו על פירות האילן שהן מתירין להביא בכורים. שאין מביאין בכורים קודם לעלרת דכתיב בכורי קליר חטים. ואכי שמעתי דר' יהודה לטעמיה דהא אזלא כמאן דאמר בסנהדרין עץ שאכל אדם הראשון חטה היתה:

מהרש"א הביאו עומר כו' שהפסח זמן תבואה כו'. חסיב בכאן ג"ד שהם חיי ג' נפשות שבעולם שהם נפש הלומדת ונפש הבהמה ונפש האדם כי המים בחג הם חיי נפש הלומדת והעומר של שעורים הוא חיי נפש הבהמה כדאמרינן פ"ק דפסחים שעורים כנעשו יפות אמר ליה לא ובשר לחמורים ובמסכת סוטה אמרו תביא מנחת שעורים שהיא מאכל בהמה ושתי הלחם של חטין היו והוא חיי נפש האדם כפרש"י בשמעתין דר"י לטעמיה דס"ל בפרק בן סורר ומורה דעץ הדעת שאכל אדם הראשון חטה היה שאין התינוק יודע כו' וע"ש בחידושינו והוא מבואר שאמר הכתוב מהחל חרמש וגו' שהוא קליר שעורים תחל לספור שבעה שבועות שהוא יום קליר חטים שהם ב' הלחם והכונה בו כי בלאתם ממלרים שנקראו חמורים והיו ישראל גם כן בלא מלות לא היו ראוים רק למאכל בהמה שהן שעורים כמ"ש לא ובשר לחמורים עד ספירת שבעה שבועות ע"ש וכמטומאים תחפשנה שהוכנו אז לדעה שמביא מאכל חטים שאז קבלו התורה וע"כ מביא ב' הלחם החטים שמביא הדעת כדאמרי' פר' בן סורר וע"כ אמרו פרק מי שמת י"ט של עלרת ברור זרעו חטין כמפורש שם. וע"כ אמר מהחל חרמש בקמה שהיא קליר שעורים מאכל בהמה תספור חמשים יום עד הבאת ב' הלחם שבאה מן החטין לקבל דעה וחכמת התורה: **אמרו לפני מלכיות כו'.** בספרי מפרש ליה מקרא ותקעתם וגו' הרי שופרות והיו לכם לזכרון אלו זכרונות אני ה' אלהיכם זו מלכיות ואם כן למה מלכיות תחלה כו': **למה תוקעין בשופר של איל כו'.** מפי' הר"ן אמנהגא בעלמא דתוקעין בשופר של איל קאמר הכי למה ול"נ אהא דתנן פרק ראוהו בית דין ר"י אומר בי"ה תוקעים בשל זכרים כו' וקי"ל כוותיה קאמר הכי ועל-פי המדרש שפרש"י בחומש במשוך היובל

מפני שעלרת זמן פירות האילן הוא. פירש"י כמ"ד עץ שאכל אדה"ר חטה היתה ובסוף כתובות אמרינן עתידה חטה שתתמר ועולה כרקל: *

שיזבל. שופר של איל שכן בערבי קורין לדכרא יובלא כו' ואכן ילפינן לקמן. בפ"ד שופר של ר"ה משופר של יובל ומה שיש לדקדק בזה ע"ל בר"פ ראוהו ב"ד ומיהו ק"ק לפי מדרש זה דהא ביובל גופיה סבירא ליה לר"י לקמן דתוקעין בשל יעל ולא בשל איל ודו"ק:

שם ע"ב דברים יא **ואמר** רבי יצחק כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה מ"ט דכתיב °מרשית השנה ועד אחרית
שנה. מרשית כתיב ועד אחרית השנה מכלל [סופה]
דאית ליה אחרית. ואמר רבי יצחק אין דנין את האדם
בראשית כא אלא לפי מעשיו של אותו שעה שנא' °כי שמע אלהים
אל קול הנער באשר הוא שם. ואמר רבי יצחק שלשה
דברים מזכירין עונותיו של אדם אלו הן קיר נטוי ועיון
תפלה ומוסר דין על חברו דאמר רבי חנן כל המוסר
שם יח דין על חברו הוא נענש תחלה שנאמר °ותאמר שרי
שם כג אל אברם חמסי עליך וגומר וכתיב °ויבא אברהם
עקרים מ"ד פ"ה לספוד לשרה ונומר. ואמר רבי יצחק ד' דברים מקרעין
גזר דינו של אדם אלו הן צדקה צעקה שינוי השם
משלי י ושינוי מעשה צדקה דכתיב °וצדקה תציל ממות צעקה
תהלים קז דכתיב °ויצעקו אל ה' בצר להם וגומר ושינוי השם
בראשית יז דכתיב °ויאמר ה' אל אברם שרי אשתך לא תקרא
את שמה שרי כי שרה שמה ולבסוף וברכתי אותה
יונה ג וגם נתתי ממנה וגומר. שינוי מעשה דכתיב °וירא
האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וכתיב
וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא
בראשית יב עשה. וי"א אף שינוי מקום שנא' °ויאמר ה' אל אברם לך
היינו ישמעאל לך וגומר והדר ואעשך לגוי גדול ואידך ההוא זכותא
אבל יצחק דארץ ישראל הוא דאהני ליה ואמר רבי יצחק חייב
נולד משינוי אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר °ויאמר מדוע את
השם הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש
מלכים ב ד ושבת איבעי לה למיזל:

שרשה בתחלתה. שישראל עושין עלמס רשים בראש השנה לדבר תחנונים ותפלה כענין שנאמר תחנונים ידבר רש: **של אותה שעה.** ואפילו עתיד להרשיע לאחר זמן שנאמר באשר הוא שם. ואמרינן בבראשית רבה אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מי שעתידין בניו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר שנאמר משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים שהיו מוליאים לקראת הגולים מיני מאכל מלוחים ונודות נפוחים כדאיתא התם אמר להם השתא הואת צדיק או רשע אמרו לו צדיק אמר להם באשר הוא שם איני דן את האדם אלא בשעתו: **קיר נטוי.** ועובר תחתיו מזכירין עונותיו שאומרים כלום ראוי זה לעשות לו נס ומתוך כך נבדק: **ועיון תפלה.** סומך על תפילתו ובטוח שתהא נשמעת ומתאמן לכוון לבו: **ומוסר דין.** כמו ישפוט ה' ביני וביניך דאומרים כלום ראוי הוא זה שיענש חברו על ידו: **ויבא אברהם וגו'.** הוא קבר אותה: **שינוי מעשה.** ששב מרעתו:

מהרש"א שנא' מראשית וגו'. ויהיה מלת מראשית מושכת עלמה ואחרת עמה דהיינו כמשמעה מראשית ומתחלת השנה ומדכתיב מרשית חסר דרשוהו מלשון רש כפרש"י עש"ה תחנונים ידבר רש והוא מבואר ע"פ מ"ש לקמן עיני ה' אלהיך וגו'. עתים לטובה הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בר"ה כו': **אלא לפי מעשיו שבאותה שעה כו' שנאמר באשר וגומר.** מפורש בב"ר כפרש"י דלפי פשוטו הוא יתורא דקרא וע"כ דרשו דכמו דמלת שם מורה על המקום שבא הסיפור ממנו כבר כן הוא מורה כאן על הזמן ההוא שאנו קיימין בו יהא נידון ולא על העתיד והא דבן סורר נידון ע"ש סופו עיין על תירוצו ברא"ש ועי"ל דבן סורר נידון ע"ש סופו של עצמו מה שאין כן בישמעאל על שם סופו של בניו לא נידון: **ג' דברים מזכירין עונותיו כו'.** ודאי דבר"ה זכרון כל בני אדם בא לפניו יתברך ב"ה בגזר דינו אבל אלו ג' דברים גם בכל השנה מזכירין לו עונותיו לפקוד עליו דין אחר קיר נטוי לפי שהוא מקום סכנה וכדאמרינן פ"ק דפסחים דאפילו בלווי הש"י אמר שואל ושונע שאול והרגני וכן המעיין בתפלתו וסומך שבזכותו ודאי תהא נשמעת כמ"ש התוס' מביא לו שיזכירו עונותיו אם זכיותיו שבוטח בהן אין מכריעין וכן במוסר דין שבוטח גם כן בזכותו שיענש חברו מן השמים על ידו מביא לו להזכיר לו עונותיו להכריע זכותו כנגד חברו ומייתי ליה משרה וגם אם היה זכות שרה גדול אפשר דזכות אברהם היה מכריע וכמפורש בפ' החובל בדאית ליה דינא בארעא ומה שיש לדקדק בזה שם מפורש: **ד' דברים מקרעין גזר דין כו' צדקה צעקה כו'.** נראה דר"י לטעמיה דאמר לעיל יפה לעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין ומייתי גבי לדקה מדכתיב ולדקה תציל ממות דהיינו גם אם נגזר לאדם מיתה לדקה תצילנו ממנו וכן בלעקה מדכתיב וממלוקותיהם יוליאם ומלוקה משמע גז"ד וכן שינוי מעשה היינו תשובה מדכתיב וירא אלהים את מעשיהם כי שבו וגו' ואלו הג' יסדן הפייט תשובה תפלה לדקה מעבירין את רוע הגזרה אבל שינוי השם ושינוי מקום לדברי י"א לא זכרן הפייטן שהם גם כן מעבירין הגזרה כדקאמר הכא ולפום ריהטא איכא למימר בזה דלא זכר הפייטן אלא אלו ג' שמעבירין רוע הגזרה שבאו לכפרה על הגזרה שבאה בשביל חטא משא"כ שינוי השם ושינוי מקום דלא באו לשנות הגזרה שבאה על חטא דהא שינוי השם משרה יליף ושינוי המקום מאברהם דודאי לאו משום חטא לוה לשנות שם שרה ומקום דאברהם וכ"כ בעל י"מ וז"ל מיהו שינוי השם ושינוי המקום לא מלינן לאוקמי אלא במי שגזרתו בלי חטא כי בהשתכות כו' דאילו משום חטא מה יועילנו שינוי הזה כו' עכ"ל ע"ש בארוך אבל הסמ"ג עשין י"ז כתב שטעם בשינוי השם כלומר שאני אחר ואיני אותו האיש שעשה אות' מעשה עכ"ל וכה"ג כתב הר"ן והוסיף בשינוי המקום היינו טעמי' לפי שהאדם גולה ממקומו לבו נכנע עכ"ל ולפי זה שפיר כמי באו על חטא וכן נראה דאין סברא דשינוי השם בעלמא בלא לווי הש"י יבטל הגזרה ויותר מזה

עין יעקב

שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה. כי כך סימן של צדיקים שתחלתן יסורים וסופן שלוה. וכן אם מתחכין כרש זה עני קרא וה' שמע: **ואמר** ר' יצחק אין דנין את האדם. אפשר לתלות אלו שלשה דברים שאר"י זה בזה דלכאורה על מראשית השנה עד אחרית השנה י"ל פירוש אחר כי מראשית השנה עד אחרית השנה בא להראות שהקב"ה דן את האדם לפי מה שיהיה בסוף השנה אם טוב ואם רע לזה אר"י שאין דנין את הא"ם אלא כאשר הוא שם אך קשה מנלן גם זה דלמא הכוונה כפשוטו כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם כלומר ששמעתי את קול הנער אף באשר הוא שם שהוא רע והוא מקרא קצר וחסר כי כן מצינו כמה פעמים במקראות לזה אמר וא"ר"י שלשה דברים מזכירין עונותיו של אדם קיר נטוי וכישמעאל היה ג"כ כקיר נטוי שהי' מקום שאין שם מים וק"ל: **אין** דנין את האדם אלא לפי מעשיו של אותו שעה. והא דבן סורר ומורה נהרג על שם סופו עיין ברא"ש פי' כי הלא וסירוץ א' לחלק בין דין שלמעלה לדין של מטה וכ"ל הטעם דקמ' שמיא גליא שיכול להוציתו באותו זמן שיחטא משא"כ ב"ד שלמטה אולי ילמטו אח"כ בלי עדים והתראה להכי ממיתין אותו מיד ע"פ עדים: **מקרעין** גזר דינו. אפשר לומר דלא איירי רק בבינונים דאמרינן בסמוך אם לא זכו נכתבין למיתה ולא קאמר ג"כ נחתמין דאילו נחתמין ג"כ למיתה כמו רשעים אין גזר דינם נקרע ביחיד אם לא בצבור כדאיתא לקמן דף י"ח ע"ב וא"ל: **להקביל** פני רבו ברגל. עיין בחידושינו בסוכה:

וזה קשה בשינוי המקום שיבטל הגזרה בזולת צווי הש"י דא"כ שרה למה לא נשתנה גזרתה בשינוי מקומה עד ששינה שמה בצווי הש"י וע"כ נראה לקיים דברי סמ"ג והר"ן וה"ק כשנותנין לאדם שם אחר כמו בשרה יחשוב אף שבשרה נשתנה מזלה ע"י שינוי שמה לפי שלא היה שם שום מעכב כי לא היה בה שום חטא אבל אני שחטאתי מה יועיל בי שינוי שמי בהוראת שמי למזל אחר שהרי החטא מעכב בי וע"י כן ישים אל לבו לשוב בתשובה שלימה ושהוא רוצה להעשות איש אחר וצריך אני לתקן מעשי וכן תפרש הענין בשינוי מקום מאברהם: אף שינוי מקום. עיין בפרש"י בפרשת לך לך ועיין בזה טענות הרמב"ן ודברי הרא"ם ואין להאריך בהן דמתוך שמעתין משמע שדרשו כן מדכתיב לך לך מארצך והדר כתיב ואעשך לגוי גדול וגו' דמשמע שההליכה מארצך היא כדי שאעשך לגוי גדול:

הרי"ף אמר רבי יצחק כל שנה וכו' ואמר רבי יצחק אין דנין וכו'. נ"ל לדרוש סמיכות הדרשות של רבי יצחק לפי שהוא דורש ואמר כל שנה שרשה בתחלתה כפירש"י ז"ל שרשה בתחלתה לדבר תחנונים ותפלה כרש יש לו אחרית ותקוה טובה באותה שנה וכ"ת מה הועילה תפלתו של זה אם הוא עתיד לחטוא בשנה זו והקב"ה מגיד מראשית אחרית והוא המובן בפשט הפסוק עיני ה' מרשית השנה וכל מה שעתיד להיות לעשות עד אחרית השנה וא"כ אע"פ שיתפלל תחנוניו כרש עדיין מתבקש לו חטאות כל השנה לז"א רבי יצחק אע"פ שהקב"ה יודע מה שעתיד לחטוא האדם אין הקב"ה דן אלא לפי מעשיו של אותה שעה וני"מ כשהוא רש בתחלת השנה בתחנוניו יזהר מהיותו מעיין בתפלתו לומר כיון שהתפללתי בתחנה אל ה' בודאי שישמע ה' בקול תפלתי כי זהו עיון תפלה וגם יזהר בתפלתו שלא יתקוף דין על חברו כי שוא גורם רעה לעצמו להזכיר עון עצמו וכ"ת מה יועיל ומה יתרון התפלה בר"ה לדבר תחנונים כרש אם יש בידו דבר עבירה שנגזר דינו כבר. לז"א רבי יצחק ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם והאחד מהם היא הצעקה והתפלה והתשובה ואמר ד' דבקים לומר שכל אחת מארבעתן יש בו לקרוע גזר דינו של אדם ובהצטרף שתים מהן כגון צעקה ותשובה יש באחת מהן שהיא התשובה שיקרע גזר דינו ובתפלה יועילה להטיב לו באחריתו והוא מה שאמר קודם כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה לכך שנתו להיות לו אחרית ותקוה:

שם **ואמר** רבי יצחק חייב אדם לטהר עצמו ברגל
שנאמר °ובנבלתם לא תגעו תניא נמי הכי ויקרא יא
ובנבלתם לא תגעו יכול יהו ישראל מוזהרים במגע
שם כא נבילה תלמוד לומר °אמר אל הכהנים בני אהרן בני
אהרן מוזהרין בני ישראל אין מוזהרין והלא דברים
ק"ו ומה טומאה חמורה כהנים מוזהרין ישראל אין
מוזהרין טומאה קלה לא כ"ש אלא מת"ל ובנבלתם לא
תגעו ברגל:

ובנבלתם לא תגעו. ברגל משתעי קרא כדמפרש ואזיל לקמיה בברייתא:

אמר הבונה לא נתנו מועדים לישראל לאכול ולשתות ולהנאת גופם כמאמז"ל על חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ומועדי לא נאמר כי אם לדרכה להזהר בהם בעבודת קונם כו'. ולכן נקראו רגלים על שם עלייתם לרגל לראות את פני האדון ה' צבאות היינו להכירו לאדון ולמושל בעולמו. כי רגל הלשון בו הליכה וזירוז כמש"ה רגלי עמדה במישור במקהלים אברך ה' וזה באמור אם כן חייב אדם לטהר עצמו ברגל. והביא ראיה ממה שאמר ובנבלתם לא תגעו שהוכיחו בברייתא דברגל משתעי קרא לומר כי בלי הכונה הנאותה לש"ש הבשר עודנו בין שיניהם ברגל כאילו הוא בשר נבילה:

אמר ר' כרוספדאי א"ר יוחנן שלשה ספרים נפתחים דף ח
שם בר"ה אחד של צדיקים גמורים וא' של רשעים
עקרים מ"ד פל"א גמורים ואחד של בינונים של צדיקים גמורים נכתבים
ונחתמים לאלתר לחיים של רשעים גמורים נכתבים
ונחתמים לאלתר למיתה ובינונים תלוים ועומדים מר"ה
עד יה"כ זכו נכתבו לחיים לא זכו נכתבים למיתה אמר
תהלים סט רבי (אבהו) [אבין] מאי קראה °ימחו מספר חיים ועם
צדיקים אל יכתבו ימחו מספר זה ספרן של רשעי' גמורי'
חיים זה ספרן של צדיקים גמורים ועם צדיקים אל
יכתבו זה ספרן של בינונים רב נחמן בר יצחק אמר
שמות לב מהכא °ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת מחני זה
ספרן של רשעים גמורים. מספרך זה ספרן של צדיקים
גמורים אשר כתבת זה ספרן של בינונים:

שלשה ספרים. ספרי זכרון של מעשה הבריות: ובתוספות נחתמין לאלתר לחיים. מדקא חשיב בינונים משמע דצדיקים גמורים קרי למי שזכיותיו מרובים ורשעים גמורים למי שעונותיו מרובין ופעמים דצדיקים נחתמים למיתה ורשעים לחיים דכתיב ומשלם לשונאיו וגו' ואמרינן בפ"ק קמא דקדושין *מי שעונותיו מרובים מזכיותיו דומה כמי ששרף את כל התורה ולא שייר ממנה אות אחת ומי שזכיותיו מרובים מעונותיו דומה כמי שקיים כל התורה ולא חסר ממנה אות אחת וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים כלומר לחיי העולם הבא ע"כ:

*מי' עיין שם ותראה הגי' להפך

מהרש"א ג' ספרים נפתחין בר"ה כו'. יש לדקדק בדברי המאמר הזה חדא דלא קאמר גבי בינונים כדאמרינן גבי צדיקים ורשעים ועוד דלא מייתי מקרא דרשעים אלא דנמחקים ולא מייתי נכתבין ונחתמין גם מה שהרגישו הפוסקים בהך עניינא שהרי ראינו דכמה צדיקים שמתו וכמה רשעים שחיו בשנה הבאה ומפרשי לה בדוחק דרשעים וצדיקים בדין זה קאמר ולא הוי דומי' דדין לעתיד דבסמוך דאיירי ברשעים וצדיקים גמורים והתוספות כתבו גם כן בזה אבל אין דבריהם מבוארים ועי"כ הנראה בזה דודאי בצדיקים ורשעים גמורים קאיירי והיינו לצדיקים שאין בהן רק שוגג שנקרא חטא כמפורש ביומא וכמאמר כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ר"ל דאפילו הצדיק יש בו חטא שוגג ורשעים היינו שיש בהן חטא פשע ומרד ובינונים היינו שיש בהן חטא מזיד אבל לא מרד והוא מבואר כמו שאמרו פרק מי שמתו דהצדיקים במיתתן נקראו חיים והפך הרשעים בחייהן קרוין מתים שהצדיק שמת הוא חיותו לעולם הבא ומיתתו בעולם הזה כמ"ש אדם כי ימות באהל וגו' אינו רק במקרה והפך הרשעים חייהן בעולם הזה אינה אלא במקרה והיא

עיון יעקב

ג' ספרים נפתחין. עיין בתוס' ומהרש"א וגבר האריכו בכל זה כל המפרשים ובאמת החקירה בזה הוא אך למותר ואין בידינו לא משלות רשעים ולא מיסורי הצדיקים ויש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו ואל אמונה ואין עול וכל משפטיו אמת וצדק כי כל דרכיו משפט. כי לפעמים נתקצרו שנותיו של צדיק לטובתו שלא יראה את הרעה או מהן בקודשיו לא יאמין או לכפרת הדור שהם כרשעים ושהוא יטול חלקם בג"ע או שהוא רק גלגול נשמה לתקן דבר מה והגיע קצו ומה שנכתב לאלתר לחיים לאו דוקא חיי העוה"ז אלא מה שהוא לטובתו כי צדיקים במיתתן קרויין חיים כי כל מה שהוא לטובתו נקרא חיים וכדכתיב בפ' נצבים נתתי לפניך את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע וברשע הוא להיפך אף שמאריך ברעתו מ"מ בחייו קרוי מת כיון שהוא ברעתו להאבידו מן עוה"ב וכן לפעמים מסתלק מיד שלא ירע לאחרים ויהא חוטא ומחטיא ח"ו וזה עיקר כוונת מהרש"א לפרש כן דעת התוס' ועיין בזרע ברך פ' נצבים שמביא בשם הזוהר דבר"ה נידון האדם ע"י ב"ד של מעלה להכי צריכין ספרים להציע לפניהם לראות מי שהוא צדיק או רשע ונכתבין לפניהם מיד צדיקים לחיים ורשעים למיתה ובינונים תלויים ועומדים ביו"ד ימי תשובה וביה"כ נידונין ע"י הקב"ה ורב חסד מטה כלפי חסד ע"ש: זכו נכתבין. אפשר לומר דזכו היינו אם זוכין לעשות חסד עם חבירו ג"כ הקב"ה עושה עמו חסד ומטה כלפי חסד כי כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים וכן אם מעביר על מדותיו ובהתחברו עם צדיקים מיקרי זכו מה שאין כן בהתחברו לרשע פרק הי אם מעשה מקרי לא זכו והא דנקט גבי בינוני' נכתבין ולא נקט נחתמין כמו בצדיקים וכו' כדלעיל משום דלא נחתם גזר־דינם כדי שיוכל לקרוע גזר דינם כל השנה כמו שכתבנו לעיל על הא דאר"י ד' דברים מקרעין גזר דין וכן להיפך אם הוקף רשעה ח"ו;

והיא מיתתן ומחלטת לעולם הבא והשתא ניחא דהלדיק ממש בין אם נגזר עליו שיחיה בשנה זו בין שנגזר עליו שימות בשנה זו על מיעוט העונו שבעה"ז הוא חיותו בעה"ב וההפך ברשעים בין שנגזר עליו שימות בשנה זו ובין שנגזר עליו שיחיה בשנה זו כדי לקבל שכרו בעולם הזה זו היא מיתתו לעה"ב ולזה כיונו התוספות שכתבו וכל זה דקרי הכא גבי רשעים מיתה וגבי לדיקים חיים כלומר לחיי עולם הבא עכ"ל והשתא יתיישב מה שיש לדקדק ברשעים דקאמר נמי נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה ולא סגי לה במחיקה כדכתיב ימחו מספר חיים משום דבעי למכתב בהו במפורש מיתה אם למיתה מקרית בעולם הזה ואם לחיים בעולם הזה דהיינו מיתתם לעולם הבא וכן בלדיקי' קאמר נכתבים ונחתמים לחיים דבעי לפרושי אם לחיי' מקריים שבעולם הזה ואם למיתה בעולם הזה על מיעוט חטאם והיא חיותם לעולם הבא ואמר בינונים שהם שיש להם עון ומזיד תלוים ועומדין בימים שבין ראש השנה לי"ה זכו נכתבין לחיים באותן ימים אבל לא נחתמין עד י"ה שהוא יום חתימה של בינונים ומייתי כולהו מקרא ימחו מספר חיים זו ספרן של רשעים כמ"ש לעיל וחיבור הכתובים בענין שאמר כי אתה אשר הכית רדפו וגו' כי האדם שהם נחשב לבינוני כמ"ש פ"ק דקידושין וז"ש דוד על עלמו כי אתה אשר הכית אותי ביסורין על המזיד והם הוסיפו לרודפי ואל מכאוב ביסורין שלי הם אלליך יספרו תנה עון וגו' ר"ל אותו עון שהם רודפים אותי על מחלה עונות שיש להם כבר עד שיהיו רוב עונות ועי"ז ימחו מספר חיים כשאר רשעים גמורים. ואמר **היים זה ספרן של צדיקים**. כמ"ש דבין אם נגזר עליהן שיחיו בשנה זו או ימותו היא חיותן לעולם הבא ואמר ועם לדיקים אל יכתבו והיינו הבינונים שלא נכתבו בראש השנה עד ימי תשובה וכה"ג יש לפרש למאן דדריש ליה מקרא דמחני נא וגו'. ואמר **ג' כתות ליום הדין כו'** לדיקים ורשעים ממש קאמר דומיא דלעיל מיהו לחיים דקאמר הכא לאו דומיא דלעיל דהכא בחיים בתחית המתים קאמר דהיינו לחיי עולם כדכתיב ורבים מישיני וגו' ודלעיל לחיים אם בעולם הזה בשנה זאת אם לחיים בעולם הנשמות והכא קאמר בכת בינונים שיורדין לקבל עונשן בגיהנם דהכא אי אפשר שיזכו עוד כמ"ש מי שטרח בע"ש כו' והיום לעשותן וגו' וכמ"ש גם התוספות שיש ב' דינין האחד בגן עדן או בגיהנם והב' דין אחר בתחיית המתים ע"ש ודין גיהנם גם ברשעים גמורים יש בו חילוק דיש מהן עומדין לת"ה לחרפות ולדראון עולם ויש מהן שיורדין לגיהנם כו' וגופן כלה ונשמתן נשרפת כו' ויש מהן דיורדין לגיהנם ונידונים לדורי דורות כו' ולא יבאו כלל לתחיית המתים כמפורש בסוגיין ולפי גודל החטא יהיה דינן בגיהנם וזהו שדקדק בקרא ורבים מישני אדמת וגו' אבל לא כולם כי יש מהם שלא יזכו לתח"ה אלא שיהיו נידונין לעולם בגיהנם כדלקמן ואמר בבינונים יורדין לגיהנם ומלפפים כו' פרש"י מלפפים לועקים ובוכין מתוך יסורין כו' ע"ש ולשון לפלוף לא משמע כן ולא אמרו בפרק עושין פסין שבוכין אלא ביורדין לגיהנם והכא בעולין מגיהנם קאמר שמלפפין דהיינו שמשבחים לשמו בתפלתן וכן נראה מפי' הערוך ע"ש וכדמייתי מקרא הוא יקרא בשמי וגו' דהיינו בתפלה:

הרי"ף ג' ספרים נפתחים בר"ה. כתוב בספר כסף מזוקק וז"ל ויש להקשות מה שדקדקו בתוס' שהרי אנו רואים כמה לדיקים נחתמים למיתה וכמה רשעים חיים והם תירלו דלחיי העוה"ב קאמר קרא ודוקא הוא שבכל ר"ה יהיה דין חיי העוה"ב שזה יהיה אחר המות וליום הדין. ופי' הלנגי"ן שלדיקים בדינם וחייבין בדינם קאמר. וי"מ שהחיים הוא כנוי אל ההלחה והריוח והבנים. והמיתה הוא כנוי אל היסורין כמחז"ל ארבעה חשובים כמת סומא וכו'. וע"ק בבינונים למה אמר שהם תלוים עד י"ה אם זכו והרי הקב"ה רב חסד ומטה כלפי חסד כדברי ב"ה ליום הדין לעתיד ולמה לא יעשה כן גם עתה ומה גם שאומר לא זכו משמע שלא עשו תוספת זכות וגם לא חטאו עוד ולמה יכתבו למיתה כיון ששקולים הם במעשיהם. וי"מ לא זכו היינו לא שבו בתשובה וכיון שלא חזרו בתשובה אין לך חטא גדול מזה בידו מכריע על השאר שהרי התשובה היא אחד ממצות עשה וכיון שלא שב הרי זה חוטא ומכריע עלמו לחובה. וע"ק למה הוצרכו שלשה ספרים כי די בשנים והבינונים אם יזכו יהיו נכתבים בספר לדיקים ואם לאו יהיו נכתבים בספר הרשעים וג' ספרים למה לי. וע"ק דלא יצלר היות בינונים ב' כתות הללו למיתה והללו לחיים וא"כ לבינונים לריך ג' ספרים אחרים ספר חיים וספר מתים כיון שאינן נכללים בספרי הלדיקים והרשעים. ועוד לריך לבאר מ"ש ימחו מספר זה ספרן של רשעי' וכי חס' רולה דוד שימחו אויביו מספר הרשעי' והלא טוב לו שיכתבו שם כי נחתמים למיתה הם וגירוש' אומ' ימחו מספר אלו הרשעים. ולפי גירסא' זו ניחא אבל לגירסת הגמרא קשה טובא. וכן קשה בפי' ואם אין מחני נא מספרך זה ספרן של רשעים כי אין לו הבנה שהרי ספרן של רשעים הוא למיתה והוא היה שואל מחני נא. ועוד נראה מ"ש בגמרא ספרי חיים ומתים נפתחים ביום הזה דמשמע שיש ספרים הרבה. ונראה לעניות דעתי עם מ"ש בגמרא פרק החולץ תניא את מספר ימיך אמלא אלו שני דורות זכה משלימין לו לא זכה פוחתין לו דברי רבי עקיבא וחכמים אומרים זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו. ויש לבאר מאמרם של רבי כרוספדאי לכולהו תנאי לסברת ר"ע דסבר משלימין לו נמלא כי משעת ספר תולדות אדם קבע הקב"ה שנותיו של כל אדם ואדם ובכל יום ר"ה יעמיד במשפט כל ילורי עולמים שנתקבלו שמותיהם ואם הם לדיקים גמורים מניח הקב"ה עד כדי קלבת ימיהם שקבע להם ומשלימי' לו שנותיו ונכתבים לחיים כשאתה רואה אשר יש לדיקים שמתים הוא שנשלמה קלבתם ומדת ימיהם וכיון שנתמלאו שיעור ימיהם הם מתים כי מי גבר יחיה ולא יראה מות וכל כחם של לדיקים הוא להשלים מספר ימיהם ואם הם רשעים גמורים הם נחתמים למיתה כי לא זכו פוחתים להם וכשתראה רשעים גמורים חיים הוא שנזדמן להם לידם איזו מלוה שמכרעת כנגד כמה עונות ואל דעות ה' אבל הרשעים גמורים שלא נמלא להם שום זכות שיש בו כדי להכריע נכתבים למיתה והבינונים ששקול מחלה על מחלה הם תלויים עד י"ה אם זכו נחתמים לחיים ומשלימים להם מדת ימיהם ואם לא זכו פוחתין להם והא דאין הקב"ה מטה כלפי חסד כמו בג' כתות של יום הדין י"ל דאין לורך להטות כלפי חסד רק ליום הדין שהוא עונש שנפש אבל לענין חיי הגוף לא ילטרך לעשות חסד ע"ד שאחז"ל להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו. עוד פירשו שביום הדין אין ביד האדם לתקן כי אין מעשה וחשבון שמה לכך עושה עמו חסד אבל בעוה"ז שבידו לתקן עד י"ה מניחין אותו לבחירתו ואם לא נתן לב לעלמו איהו דאפסיד אנפשיה. ועוד נראה לי שכיון שיום הדין הוא אחר שנענש בגיהנם ונשא חטאו מה לעשות לו עוד והקדוש ברוך הוא חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח לכך מטה כלפי חסד להביאו לחיי העוה"ב אבל בעוה"ז שעדיין לא קבל עונשו אין הקב"ה מוותר כי לדיק וישר הוא ואם לא זכה נכתב למיתה ומ"מ יש הפרש בין הרשע הגמור הנכתב למיתה לבינוני שלא זכה עד י"ה ונכתב למיתה כי הרשע הגמור אע"פ שבעוד שנה זו ישוב בתשובה שוב אין לו תקנה ובאותה שנה הוא מת לפי שכבר נמחק שמו מספר תולדות אדם שקלובי' שם מדת ימיו. ולזה דקדק ברשעים לומר נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה שאין אחר חיתום גזר דין כלום. אבל בבינונים אמר נכתבין למיתה ולא אמר נחתמים וכיון שכן אע"פ שנכתבו למיתה מ"מ לא נמחקו מספר תולדות אדם שקלובים שם מדת ימיהם ואם באותה שנה הם זוכים כמעט וחוזרים בתשובה אז קורעין גזר דינם ועליהם אמר רבי יוסי בגמרא אדם נידון בכל יום וכן אותם בינונים שזכו ונכתבו לחיים אם יחטאו עוד בתוך השנה הם נידונין בכל יום ומשא"כ לדיקים שנכתבו ונחתמו לחיים כי אע"פ שיחטאו אח"כ אינם נידונים עד ר"ה שני הבא. וכן הרשעים הגמורים שנחתמו למיתה ונמחקו מספר ת"א אע"פ שי זכו עוד גזר דינם אינו נקרע ולכך הבינונים שזכו ונכתבו לחיים אינם נכתבים בספר לדיקים גמורים הנכתבים לחיים כי לא ראי זה כראי זה כמו שכתבנו וכן אותם שלא זכו ונכתבו למיתה אינם נכתבים בספר הרשעים שלאלו אין להם תקנה ולאלו יש תקנה כמו שכתבתי למעלה ומלאתי סעד לדברי בספר הזוהר פרשת ויחי דף ר"ב וז"ל בההוא ליליא דחגא נתראה שנטירין זמינין ונטלין פתקין בתר דנטלין לון נולמין מתעברין ולא משתכחין וכו' וה"מ כד לא אהדר כל ההוא זמנא בתיובתא אבל אי אהדר טעמא דמותא יטעם ויתסי הרי שלאחר שנכתבין הפתקין למיתה יש להם תקנה כאמור. וכיון שספר זה של בינונים בין למיתה בין לחיים עדיין הוא תלוי בכל ימות השנה כפי שינוי מעשיהם לכך ייחד הקב"ה ספר אחד לנכתבים

לגי' זה

למיתה ולנכתבים לחיים והביא ראיה מפסוק ימחו מספר חיים הכונה שנספר של אדם ששם קצובים מדת ימיו של אדם של כל אחד ואחד כשהרשע נכתב למיתה מוחק מספרו של אדם מדת ימיו הקצובו' שם לאותו פלוני וכיון שנימחה מאותו ספר מיד הוא נכתב בספר רשעים למית' ח"ש ימחו מספר זה שהוא ספרן של רשעים כלומר מיד שנמחו באותה שעה נכתבים בספר רשעים ונמצא כי ספרן של רשעים הוא מחיית שמו ומדת ימיו מספרו של אדם ודייק לישנא דלא אמר ימחו מספר מספרן של רשעים כי המחיקה עצמה היא מה שהרשעי' נכתבו מיד למיתה ועם חיים שהם הצדיקים ומה עם הבינונים לא יכתבו אע"פ שכתיבת הבינונים היא תלויה עדיין בשאר ימות השנה עכ"ז לא יכתבו אפי' לפי שעה. וכן פירוש מחני נא שאמר משה מחני מספר ת"א שיש לי קצבה ומדת ימי ק"כ שנה מחני מאותו ספר וזה הוא ספר של רשעים שנכתבי' למיתה שמכיון שנמחק מספר ת"א הרי הוא נכתב בספר. הרשעים המתים ומספרך אשר כתבת הם הצדיקים והבינונים שגם לבינונים הכתובים אינם נמחקים מספר ת"א שקצובים שם ימיו ועי"ז יש לנו לבאר מ"ש ג' ספרים נפתחים ושם אמר ספרי חיים וספרי מתים דמשמע ספרים הרבה לפי שהבינונים שנכתבו למיתה ובתוך השנה הטיבו מעשיהם וחזרו בתשובה יחיו גם הבינונים שנכתבו לחיים וחטאו עוד ופחתו ימיהם כל אלו הספרים עם השלשה ספרים עומדים לפני יוצר בראשית בר"ה:

ט שם **תניא** בית שמאי אומרים ג' כתות הן ליום הדין אחד
של צדיקים גמורים ואחד של בינונים ואחד
של רשעים גמורין של צדיקים גמורין נכתבין ונחתמין
לאלתר לחיי העולם הבא של רשעים גמורים נכתבין
דניאל יב ונחתמין לאלתר לגיהנם. שנאמר °ורבים מישני אדמת
עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון
דף יז עולם בינונים יורדין לגיהנם *ומצפצפין ועולים שנא'
זכריה יג °והבאתי את השלישית באש וגו' הוא יקרא בשמי ואני
שמואל א ב אענה אותו ועלידם אמרה חנה °ה' ממית ומחיה וגו' וב"ה
אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד
תלים קטז °אהבתי כי ישמע ה' את קולי ועלידם נאמרה כל הפרשה
שם כולה °דלותי ולי יהושיע. פושעי ישראל בגופן ופושעי
עדיות וע"ש עובדי כוכבים בגופן יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב
רפ"א חדש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח
מפזרתן ונעשים אפר תחת כפות רגלי הצדיקים שנאמר
מלאכי ג °ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם אבל
שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי
צבור ושנתנו חתיתם בארץ החיים ושחטאו ושהחטיאו
את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחבריו יורדין לגיהנם
ישעיה סו ונידונין בה לדורי דורות שנאמר °ויצאו וראו בפגרי
האנשים הפושעים וגומר גיהנם כלה והם אינם כלים
תלים מט שנאמר °וצורם לבלות שאול (מזבול לו). וכל כך למה
לפי שפשטו ידיהם בזבול שנאמר מזבול לו ואין זבול
מלכים א ח אלא בית המקדש שנאמר °בנה בניתי בית זבול
לך וגומר (אמר מר ועלידם אמרה חנה ה' ממית
שמואל א ב ומחיה) [ועלידם אמרה חנה °ה' יחתו מריביו] אמר ר'
יצחק בר אבין ופניהם דומין לשולי קדרה אמר רבא
ואינהו משפירי שפירי בני מחוזא ומקריין בני גיהנם.
אמר מר בית הלל אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד
והכתיב והבאתי את השלישית באש התם עון דפושעי
ישראל בגופן והאמרת לית להו תקנה התם ברובא עונות
הכא במחצה עונות ומחצה זכיות (וה"ק אי הוי במחצה
עונות) ואית ביה [נמי] עון דפושעי ישראל בגופם לא
סגיא דלאו והבאתי את השלישית באש ואם לאו
תלים קטז ורב חסד מטה כלפי חסד ועליהם אמר דוד °אהבתי כי
ישמע ה' וגו':

ליום הדין. כשיחיו המתים [וכן בתוספות כשיחיו המתים כדמוכחי קרא' ואף על פי שכבר נידונין לאחר מיתתם לגן עדן או לגיהנם מפני הנפש עדיין יהיה דין אחר אם יזכו לחיי העולם הבא שהוא קיים לעולם (הבא) ויש שמתוך שקבלו כבר דינם בגיהנם אפשר שיזכו: ועלידם אמר דוד אהבתי. דכתיב ביה אפפוני חבלי מות וכתיב דלותי ולי יהושיע כשהוא דל במצות רב חסד מטה ומושיע כדדרשינן לקמן אי נמי מלשון דלה דלה לנו שמעלהו מבור עמוק וכתיב בתריה שובי נפשי למנוחיכי וגו' והדר אתהלך בארצות החיים: כי לית להו תקנתא ברובא עונות ואית בהו עון דפושעי ישראל בגופן. והא דאמרינן לעיל רשעים גמורים דהיינו רובא עונו' נכתבין ונחתמין לאלתר לגיהנם אע"ג דכתיב בקרא לדראון עולם לא שלא יהא להם תקנה אלא נידונים י"ב חדש ועולים כדאמרי' משפט רשעים בגיהנם י"ב חדש והא דאמרינן בפרק הזהב ג' יורדין לגיהנם ואין עולין היינו דאין עולין לאלתר והא דאמרינן בסוף חגיגה פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולטת בהם הא אמרינן עלה ברים עושין פסין דכתית אברהם ומסיק להו*]: ע"כ לא תוספות רשעים גמורים. רוב עונות: בינונים. מחצה על מחצה: ומצפצפין. צועקים ובוכים מתוך יסוריהם שעה אחת ועולין: מטה כלפי חסד. הואיל ומחצה על מחצה הן מטה את ההכרע לצד הזכות ואין יורדין לגיהנם: בגופן. לקמיה מפרש: שכפרו בתורה. שאומרים אין תורה מן השמים: שפירשו מדרכי הצבור. לא גרסינן דהיינו כל הני דלעיל והך מתניתא בסדר עולם הוא והכי גרסינן ליה התם ומי שפירשו מדרכי הצבור כו': מדרכי צבור. מדרכי ישראל: ושנתנו חתיתם. מפרש לקמיה: וצורם. כמו וצורתם: שפשטו ידיהם בזבול. שהחריבו בית המקדש בעונם: בני מחוזא. מעונגים ושמנים היו: ומקרי בני גיהנם. כך יקראו להם: והאמרת לית להו תקנתא. דנעשין אפר והכא כתיב וצרפתים כצרוף את הכסף שימרקו יסוריהן את עונם:

ולאומפילא אחר יז מפסוק אחד כדאיתא בחלק

אף שהעכו"ם החריבוהו מ"מ הם גרמו בעונם רש"א

מהרש"א את השלישית גומר. לפי הדרש יהיה השלישית כה שלישית שהם הבינונים שיבאו באש של גיהנם לצרפן על מחצה עונותם עד שיזכו שיקראו בשמי שיהיו כצדיקים שנקראו ע"ש הקב"ה ובה"א ורב חסד מטה כלפי חסד כו' מפרש"י דלעניין דלעתיד בגיהנם אמרו כן אבל נראה מתוך שמעתין דה"ה דין דהעוה"ז בר"ה אמרו כן דמטה כלפי חסד בבינונים מיד בר"ה וס"ל דכולן לא נחתמין עד יוה"כ כר"י דאדם נידון בר"ה וגזר דינו נחתם ביוה"כ. ואמר ועלידם אמר דוד כל הפרשה כולה דלותי ולי יהושיע וגו'. עיין פירו' התוספו' בזה אבל לישנא דכל הפרשה כולה לא יתישב לפירושם ונראה דה"ק ועליהם דהיינו על כל שלשה הכתות שזכר כאמרם כל הפרשה כולה והתחיל בכת בינוני שהם סתם בני אדם ואמר

עיון יעקב

ג' כתות הם ליום הדין. עיין פירש"י ותוס' דמחלקין בין דין שלאחר מיתתם ובין דין לתחיית המתים ובכבוד הבית מחלק בין דין הגוף לדין הנשמה ובאמת הוא נגד משמעות הש"ס דפ' חלק דמשמע שאין עונש כאחד הגוף והנשמה וגם הוא נגד הסברא שידונו שני פעמים כי אל חפץ חסד הוא לכן נ"ל דאף דפסוקים אלו קאי על זמן התחיי' כמ"ש תוס' היינו לאותן דורות שימותו קודם זמן התחיי' ולא נדונו עדיין ידונו משא"כ באותן שכבר נידונו אחר מיתתן מקודם וק"ל:

ואמר אהבתי כי ישמע ה' קולי וגומר לשון אהבתי לפי פשוטו הוא כמו אוהב אני שישמע גומר וטפי יפלא בזה רצוני או תאותי כי ישמע ה' וגומר וע"כ דרשו מיכיה אהובה אני כי ישמע ה' קול תחנוני כלומר כשאני מתפלל דרך תחנונים כמ"ש אל תעשה תפלתך קבע אלא רחמים ותחנונים כמ"ש תחנונים ידבר רש וגו' ולפי שאמר קול תחנוני ואכן אמרי' לא ישמיע אדם קולו בתפלתו אומר לא נתכוונתי לקול ממש אלא כביכול שנטה אזנך אל תפלתי שבלחש ואמר בימי אקרא כלומר בימי יחיד שהן עשרת ימי תשובה אז אקר' גם ביחידי כמ"ש דרשו ה' בהמצאו ביחיד בין ר"ה לי"ה ואמר אפפוני חבלי וגו' שהם יסורין הבאים על המזיד בבינוני ועי"ז צרה ויגון אמצא שמחה אני בהם כמוצא שלל רב כמ"ש השמחים ביסורין עליה' כאו' ואוהביו כצאת השמש וגו' וכמ"ש ברלב"ש ור' ואמר ובשם ה' אקרא כלומר בזמן שגם תפלת היחיד מקובלת לה' ועי"ל ע"פ מ"ש פרק הספינה ג' נקראים ע"ש הקב"ה כו' וחשיב צדיקים שנא' כל הנקרא בשמי גו' ומפורש בספרי כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וכי אפשר לו לאדם לקרא בשם ה' אלא נקרא המקום רחום וחנון אף אתה עשה מתנת חנם נקרא המקום חסיד כו' לכך כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וז"ש כאן אנה ה' מלטה נפשי מאחר שאני נקראתי בשמך ומפרש לה שאל תמוה לקרא בשמו של הקב"ה אבל חנון ה' וצדיק גומר אף אני אעשה כן ובזה אהיה נקרא בשם ה' ומסיי' אנה ה' מלטה נפשי וגו' בהאי ענינא הזכיר ג"פ נפשי יש לכוין בהם על ג' נפשות שיש באדם כמ"ש הרמב"ם בח"פ ולפי דרכנו יש לפרש על ג' כתות הללו שהן צדיקי' רשעים ובינונים והתחיל בכת הבינוני ואמר אנה ה' מלטה נפשי להצילני מיסורין הבאין על המזיד בבינוני כי חנון ורחום וצדיק וגו' שלא לענוש הבינוני במיתה כי שומר פתאי' ה' דלותי וגו' ע"פ מ"ש בסמוך ורב חסד היכי עביד נושא עון שמגביה כף מאזנים של עון שיכרעו הזכיות וה"נ ה"ק דלותי מלשון דלה דלא שגבה ודלה עוני כדי שיכריעו זכיותי ובזה לי להושיע ורבא כמי דקאמר דלותי במצוה יש לפרש כן דלותי בכף העון על ידי המצות ואמר על כת הצדיקים שובי נפשי למנוחיכי גם אם ימות תשוב הנפש לעה"ב שכולו מנוחה ואמר כי חללת נפשי ממות וגומר כנגד כת הרשעים דהיינו שחללת נפשי מכת הרשעים דמיתה ממרקת בהם ומסיים ואמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים ע"פ מ"ש בפרק ע"פ דאמרינן הלל מפני שיש בה תחיית המתים שנאמר אתהלך לפני ה' בארצות החיים ודרשו כן משום דכתיב בארצות לשון רבים שהרמז בו על עולם הבא כדאמרינן במסכת בבא בתרא לעתיד יהיה לכל אחד מישראל בעמק ובהר ובשפלה דהיינו כל מיני ארצות ומסיים האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד וגו' לפי שהרשעים כופרים בתח"ה אומר אני האמנתי כי אדבר הוא שזכר לעיל בענין ארצות החיים דהיינו תח"ה שהרי עניתי מאד בעה"ז כדי לקבל שכרי משלם לעה"ב כדרך הצדיקי' ואמרתי בחפזי כל אדם יש להם חלק לעה"ב כמו בעה"ז והוא כוזב דלא אמרו כן אלא כל ישראל יש להם חלק לעה"ב: **פושעי ישראל בגופן כו'.** מוקי לה בקרקפתא דלא מנח תפילין דהיינו בגופן שצריכין גוף נקי כאלישע בעל כנפים והכוונה בו שהתפילין מורים שהרוח מתדבק בנשמה בזוכה לכך כי תפילין של ראש הם כנגד המוח אשר שם הנשמה ושל יד כנגד הלב אשר שם רוח החיוני וזה שלא מניחן מבטל זאת הכוונה בהפך שידבקו מלמעלה למטה שנשמה ברוח והרוח בנפש וז"ש כי לפי פעולתן הגוף כלה והנשמה שדבקה בה נידונית בשרפ' והרוח שמחברן נפזרן תחת כפות רגלי צדיקי' ופושעי עובדי כוכבים בגופן מ"נ לעבירה דהיינו עבירת זנות שמטמאים גופן בזנות: **נשמתן נשרפת כו'.** גם כי הנשמה היא דבר רוחני מצינו בה לשון שרפה אבל מה שאמר שוב ורוח מפזרתן כו', ומייתי ליה כי יהיה אפר וגומר אינו נראה שיהיה כונה על שריפת הנשמה אלא אדלעיל אאפר של הגוף וכלה שאמר בו אינו ממש אלא שיהיה אפר: **גיהנם כלה והם אינם כלים כו'.** בפ"ק דסוטה אמרינן לגבי פורעניות ישראל דהאי כלים והם אינן כלים כו' והיינו למעליותא הוא כפרש"י בחומש אבל הכא בדין רשעים גמורים אטו בגיהנם אינו נרא' דה"נ למעליותא קאמר דגיהנם כלה והם כו' וי"ל דה"ק דגם הם אינן כלים כמו כת פושעי ישראל כו' דכלין בגופן הוא לגריעותא כו' דאינן כלים לחרפות עולם וכדכתיב ונראה בשמחתכם והם יבושו מיהו הא דאמר בהו נדונין לדורי דורות צריך ביאור כיון דגיהנם כלה היאך קאמר נידונין לדורי דורות ודו"ק: **ופניהם דומין לשולי קדירה כו'** לפי נוסחת גמרות שלפנינו קאי אהנך כתות כו' אבל בע"י גרס ועליהם אמרה חנה ה' ממית גו' אר"י בר אבין ופניהן דומין לשולי קדירה ור"ל בעת שעולין מגיהנם כצרף הכסף פניהם הושחרו כשולי קדירה ע"י שאש של גיהנם היה שולטת בהם ואמר דאינהו משפירי שפירי כו'. כפל לשונו בהם שהם שמעונגים עצמם ביותר מתאוות עה"ז ותחת יופי פניהם שהיה להם בעוה"ז הושחרו לעה"ב בגיהנם: **לית להו תקנתא כו'.** הא דאמר לעיל רשעים דרובן עונות ומשמע אפי' אין בהן עון פושעי ישראל בגופן יהיו לדראון עולם לאו דוקא לעולם אלא י"ב חדש ועולים כ"כ התוס' והר"ן ע"ש ומלת עולם לא משמע כן וי"ל לפי דבריהם דר"ל שיהיו לדראון ולמאוס בעיני העולם וכמ"ש רש"י בספר ישעיה וי"ת כמין שבי תיבות די ראיה עד די ימרון צדיקיא מיסת חזינא דהיינו שיהיו מאוסים בעיניהם:

הרי"ף תניא ב"ש אומרים ג' כתות הן ליום הדין וכו'. וקשה כיון שלאחר מיתה את הצדיק ואת הרשע ישפוט האלהים מה זה שחוזר ביום התחייה להביא במשפט את הרשעים לדונם בגיהנם והתוס' פירשו ואע"פ שכבר נדונו לאחר מיתתם לג"ע או לגיהנם מפני הנפש עדיין יהיה להם דין אחר אם יזכו לחיי העוה"ב ע"כ. ועדיין קשה לי דתינח מ"ש צדיקים נכתבים לאלתר לחיי העולם הבא אבל מה שכתוב הרשעים נכתבים לגיהנם והלא כבר נדונו עד זמן התחייה וכ"ת שמחזירין אותם לגיהנם כיון שהיו רשעים גמורים ברוב עונות ובכללם עון פושעי ישראל בגופן כדלקמן. מ"מ קשה על הבינונים שכבר נדונו קודם התחייה למה יחזרו לידון שעה אחת בגיהנם אחר התחייה. ושמא אין דין זה של גיהנם אלא לצרפם כמטהר כסף שיזכו ליכנס בג"ע ודין גיהנם שלא קודם התחייה היה עונש על עונם ועליהם אמרה חנה ה' ממית ומחיה וגו'. הכונה שבזה יש ליישב מ"ש חנה מוריד שאול ויעל עם מ"ש איוב כן יורד שאול לא יעלה שאיוב מדבר ברשעים גמורים וחנה אמרה מוריד שאול ויעל על הבינונים שאחר התחייה מורידם הקב"ה לגיהנם שעה אחת לטהרם ולצרפם ככסף ואח"כ ויעל אותם לג"ע וב"ש דרשי שלבינוני' אין גיהנם כלל אחר התחייה כי רב חסד מטה כלפי חסד להכריע לזכות ועליה' אמר דוד אהבתי כי ישמע ה' כשם שהטה אזנו לי להטות כלפי חסד להצילני מגיהנם כך ישמעני אלהי לזכות אותי להתהלך בארצות החיים כיון שאפפוני חבלי מות למרק עונותי אע"פ שאני דלה במצות שאין בידי מצות להעלות נשמתי לג"ע מ"מ לי יהושיע לנפשי להתהלך לפני ה' בארצות חיים כמצא שעליהם על הבינונים אמר כל הפרשה כולה וכשיש לבינונים מחצה עונות ובכללם עון פושעי ישראל בגופן אז נכנסים לגיהנם כדכתיב והבאתי את השלישית באש וצרפתים וגו' ואם הם רשעים ברוב עונות ואין בו עון פושעי ישראל בגופן לית להו תקנתא אלא נענשים אחר שנדונים בגיהנם י"ב חדש לאחר התחייה ואח"כ גופן כלה ונשמתן נשרפת ונעשית אפר ורוח מפזרתן וכו' זהו פירוש השמועה לב"ה. ומעתה אנו צריכין לבאר דברי התוס' בד"ה כי לית להו תקנה ברוב עונות ואית בהו עון דפושעי ישראל בגופן והא דאמרי' לעיל רשעים דהיינו רובא עונות נכתבים ונחתמין לאלתר לגיהנם אע"ג דכתיב נקרא לדראון עולם לא שלא יהא להם תקנה אלא נדונים י"ב חדש ועולים וקשה דלעולם לדראון עולם הוא דלית להו תקנתא לעולם כיון שהם רשעים רובם עונות ואית בהו עון פושעי ישראל בגופן דהרי אמרינן השתא כי לית להו תקנתא ברובא עונות וכו

ואם

ואם כן קרא דלדראון עולם הוא משמע דלית להו תקנתא ונראה לפרש דאיכא לאוקמי קרא דלדראון עולם ברוב עונות ואית בהו עון פושעי ישראל בגופן דהא כתיב בהו ועשותם רשעים כי יהיו אפר דהיינו גופן כלה ונשמתן נשרפת ונעשים אפר וכאן כתיב ואלה יקומו לחרפות ולדראון עולם ואם הם אותם שרובם עונות ופושעי ישראל בגופן כנ״ל, כלה גופן ונשרפת נשמתן ולית בהו עוד חרפות ודראון עולם כי נשכח ואבד זכרם ולא שייך דראון עולם אלא בדבר שעודנו עומד. והוא כנ״ל היינו חרפות ודראון לכל בשר אלא ע״כ מוקמינן ליה ברוב עונות ולית בהו עון פושעי ישראל בגופן שאין גופן כלה ונשמתן נשרפת ונעשים אפר אלא יקומו לחרפות ולדראון עולם ולזה הקשו בתוס׳ כיון דאית להו תקנתא שאינם נעשית אפר איך הוא אומר לדראון עולם לזה אמרו לא שלא יהיה להם תקנה אלא כדונים שנים עשר חדש ועולים לחרפות ולדראון עולם הוא בתוך י״ב חדש: עוד בתוס׳ והא דאמר ר״ל בסוף חגיגה פושעי ישראל אין אור של גיהנם שולט בהם הא אמרי׳ בריש עושין פסין דנחית אברהם ומסיק להו. וקשה דלמא ההוא דאין אור של גיהנם שולט הוא במיעוט עונות ורוב זכיות והכא איירי ברוב עונות. א״כ התם במחצה עונות ולית בהו עון פושעי ישראל בגופן וכן תירצו שם התוס׳ ואפשר דהוקשה לבעלי התוס׳ דהכא משמע דאינם יורדים לגיהנם במיעוט עונות וכן מחצה עונות ולית בהו פושעי ישראל בגופן רב חסד מטה כלפי חסד, ואינם יורדין כלל לגיהנם והתם אמרו אין אור של גיהנם שולט דמשמע יורדין אבל אין אור של גיהנם שולט. לכך תירצו דנחית אברהם ומסיק להו. והתם דמשני התוס׳ דלית בהו עון פושעי ישראל בגופן אפשר דמיירי ברוב עונות וליכא פושעי ישראל בגופן שיורדין לגיהנם ואין אור של גיהנם שולט דאתי אברהם ומסיק להו ובסוף חגיגה כתבתי מזה עיין שם:

שם קי״ו **דרש** רבא מאי דכתיב °אהבתי כי ישמע ה׳ אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבש״ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע בקול תחנוני דלותי ולי יהושיע אע״פ שדלה אני במצות לי נאה להושיע פושעי ישראל בגופן מאי ניהו אמר רב קרקפתא דלא מנח תפילין. פושעי עובדי כוכבים בגופן אמר רב בעבירה. ושנתנו חתיתם בארץ החיים אמר רב חסדא זה פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים. אמר רב יהודה אמר רב כל פרנס שמטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה
איוב ל״ז בן תלמיד חכם שנא׳ °לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב:

שדלה אני במצות. כגון בינונים שאין זכיותיהם מכריעי׳ לתלות להם בזכותם: **לי יהושיע.** להטות כלפי חסד. אמר רב יהודה גרסינן ולא גרסי׳ דאמר:

תוספות דלא מנח תפילין. אם עוסק בתורה כמניח תפילין דמי דאמרינן [במכילתא] העוסק בתורה פטור מן התפילין ור״ת מפרש דהכא בשהמצוה בזויה בעיניו שמגינות עליו רצועות של תפילין שבראשו אבל אם ירא להניח משום דבעיא גוף נקי כאלישע בעל כנפים כדאיתא בריש במה טומנין והוא דואג כל שעה שמא לא יוכל להזהר לשמרם בקדושה ובטהרה הא ודאי דאין עליו דין פושעי ישראל בגופן וכל הני דמתניתין בשלא עשה תשובה אבל עשה תשובה אמרי׳ בפ״ב דיומא דתשובה תולה ומיתה ממרקת: בעבירה. בעריות שבן נח מוזהר עליו כדאיתא בפרק ארבע מיתות ע״כ:

מהרש״א ושנתנו התיתם בארץ כו׳ זה המטיל אימה כו׳: והיינו בארץ החיים שמטיל אימה על כל החיים שבארץ גם במקום שאין צריך להטיל דהיינו שלא לשם שמים: **אימה יתירה כו׳.** שלא לשם שמים דודאי יש לפרנס להטיל אימה כמ״ש זרוק מרה בתלמידים אבל אימה יתירה קאמר היא ודאי שלא לשם שמים ומייתי ליה מקרא לכן יראוהו אנשים וגומר שאמר ליה כן אליהוא לאיוב דלכך לא זכית לבנים חכמי לב כפרש״י שם:

הרי״ף דרש רבא מ״ד אהבתי כי ישמע ה׳ וכו׳. נראה דהוקשה לו דהל״ל אהבתי ישמע ה׳ את קולי מאי כי ישמע ועוד לא שייך אהבתי בשמיעת קול תפלתו אלא תפלתי כי ישמע ה׳ את קולי ואהבתי יצדק לאמרו גבי אהבתי מעון ביתך לזה דרשו אימתי יודע בעיני כל מי כי אני אהובה לפניך בזמן שישמע ה׳ את קולי אע״פ שאין בי מעשי׳ אלא כדרך חן וחסד יקבל תחנוני שהוא מתנת חנם כי אין בי מעשים רק דלה אני מהמנות לי יהושיע להטות כלפי חסד אז ידעו כל הארץ כי אני אהובה לפניך ואע״פ שאני דלה במצות לי נאה להושיע יותר יען אני מכרת בו בחסדיו יתברך להגדות לשם ה׳: פושעי ישראל בגופן קרקפתא דלא מנח תפילין פושעי עובדי כוכבים בגופן אמר רב בעבירה ופירשו התוספות בעריות שבן נח מוזהר וכו׳. וקשה דבישראל נמי לימא פושעי ישראל בגופן בעריות שהוא מוזהר ושהוא בגופן ממש. ועוד נראה בדברי התוספות שכתבו דלא מנח תפילין ר״ת מפרש דהכא כשהמצוה בזויה וכו׳ וכל הני דמתניתין כשלא עשה תשובה וצריך לתת קשר לדבריהם דהא לא שייך עם הפירושים של קרקפתא דלא מנח תפילין אלא גבי יורדין לגיהנם גופן כלה ונשמתן נשרפת היל״ל היינו בלא עשה תשובה. ויש אפשר לפרש דלפירוש ר״ת שפי׳ שהמצוה בזויה הוי האי דפושעי ישראל בגופן שמבזה התפילין כמו הני דמתניתין ברוב דיורדין לגיהנם ונעשים אפר דלא הוו אלא כשלא עשו תשובה וכן המבזה תשובה. אבל לפירוש ראשון דלא מנח תפילין ואינו עוסק בתורה אף על פי שעשה תשובה ועסק אח״כ בתורה מ״מ עון אותו זמן שלא הניח תפילין ולא עסק בתורה עומד כנגדו כי עסק התורה שעסק עכשיו הוא חובת אותו היום כי בכל יום ויום הוא חייב בת״ת כמו שנאמר לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה ואותו היום שלא למד הוי מעוות לא יוכל לתקון א״כ זה הדבר של פושעי ישראל בגופן לא הוי כהנהו דבמתניתין. אבל לפירוש ר״ת כל הני דמתניתין בשלא עשה תשובה. ועוד אפשי׳ לפרש שרצו התוס׳ לדקד׳ מה שדקדקנו אמאי לא מוקי לה נמי בפושעי ישראל בגופן בעריות להכי אמרי וכל הני דמתניתין שלא עשה תשובה ואם באנו לפרש פושעי ישראל בגופן בעריות א״כ לא שוו פ״י בגופן בעריות לפושעי עובדי כוכבים בגופן בעריות כי פושעי עובדי כוכבים בעריות אע״פ שחזרו בתשובה אזהרתן זו מיתתן ואין מיתתן ממרק׳ ולפושעי ישראל בעריות אם חזר בתשובה תשובה תולה ומיתה ממרק׳ וחלילה לדבר תועה בדרכי ה׳ בעון אחד שלפושעי של ישראל בגופן תועיל התשובה ולעובדי כוכבים לאו אבל עכשיו שדרשו פושעי ישראל בגופן בתפילין א״כ הוי פושעי ישראל בענין אחד ופושעי עובדי כוכבים בענין אחר שגם לעובדי כוכבים לא יחשוב הקב״ה עון בביזוי התפילין:

אמר מר וב״ה אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד שם
היכי עביד רבי אלעזר אומר כובש שנאמר
°ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו וגומר רבי יוסי בר׳ מיכה ז
חנינא אומר נושא שנאמר °נושא עון ועובר על פשע שם
תני דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונותיו מיחשיב בהדייהו אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע

עין יעקב

מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה׳. עיין בחידושינו דפסחים דף קי״ח: **המטיל** אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים אינו רואה בן תלמיד חכם. והוא מדה כנגד מדה כי את ה׳ אלהיך תירא לרבות תלמיד חכם וזה שעזב יראת שמים ומטיל מוראו בחנם על הצבור וכדאמרינן הלואי שיהא עליהם מורא שמים כמורא בשר ודם לכך אינו זוכה לבן ת״ח: רבי אלעזר אומר כובש. עיין ברש״י כאן ובריש עירובין ובשל״ה במסכת יומא שפי׳ כובש ע״ד דאמרינן כיפוח קשה למשה את שכובש עונות זה עם זה נמצא שזכיות יש להם ניפוח ומכריע ע״כ. תוכן דבריו שם ופי׳ זה נ״ל עיקר דאיתא במדרש את קרבני לחמי כבשים בני שנה ב״ש שמאי אומרים כבשים שהן כובשין עונות של ישראל. כמה דהיינו יכבוש עונותינו ב״ה אומרים כל דבר שנכבש סופו לצוף אלא כבשים שמכבסין עונותיהם של ישראל עכ״ל ועיין בערוך ערך כבש ועיין בחידושינו ריש מסכת עירובין ע״ש:

פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע רב הונא בריה דרב יהושע חלש על רב פפא לשיולי ביה חזא דתקיף ליה עלמא אמר להו עיבידו ליה זוודתא לסוף איתפח הוה קא מיכסיף רב פפא למחזיה אמרי ליה מאי חזית אמר (ליה) [להו] אין הכי הוה ואמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקים במיליה לא תוקמו בהדיה שנאמר (°מי אל כמוך) נושא עון וגומר [למי נושא עון לעובר על פשע °לשארית נחלתו] אמר רב אחא בר חנינא אליה וקוץ בה לשארית נחלתו ולא לכל נחלתו למי שמשים עצמו כשיריים:

כובש. [את כף המאזנים של זכות ומכריעין את העונות] (מטמין העונות תחת כסא הכבוד כדי שיכריע את הזכיות. כובש כמו ישא בכובשא בהדי כבשא דרחמנא למה לך): יכבוש עונותינו. אינו יכריעו בו: נושא. מגביה כף מאזנים של עון (כדי שיהו הזכיות מכריעו' ומשקלות יפה כלפי הקרקע): מעביר ראשון ראשון. עון שבראשונים הבאים לאחם בכף מעבירו ושומטו ואם היו מחלה על מחלה כיון שחסר אחד וחס יכריעו הזכיות: וכך היא המדה. המנהג: ועון עצמו אינו נמחק. אלא טמון לצד אחד: דאי איכא רובא עונות. [שאם לא יכריעו הזכיות עכשיו ויהיו מחלה על מחלה מילא דרובא עונות הוה] בהדי ההוא עון מתחשב בהדייהו למנות עם רשעים גמורים: המעביר על מדותיו שאינו מדקדק למדוד מדה כנגד מדה למצערים אותו אלא מניח מדותיו והולך לו כמו אין מעבירין על המולות וכמו אין מעבירין על האוכלין מניחן והולך: מעבירין לו על כל פישעיו. אין מדה"ד מדקדק אחריהן אלא מניחתן והולכת: עיבידו ליה זוודתא. הכינו לו לדה לדרך ומה היא לידת המתים תכריכין: איתפח. נתרפא: הכי הוי. ניתה נקנסה עלי: לא מוקים במיליה. אינו עומד במדותיו: לא תוקמו בהדיה. לא תדקדקו אחריו: אליה. שמנה יש כאן: וקוץ בה. כלומר דבר הנאומין יש כאן אבל יש בתוכה דבר קשה שאינו שוה לכל אלא למי שמשים עצמו כשיריים

כשיריים שאינן נחשבים לכלום ועיין בהלק רש"א אינו מרש"י זהן נה כי דיך הקולים שגדבקין בזנב ער"ש גוונא זוטר גנובתיה דהכל יפי שנה פ"ח

מהרש"א ר"א אומר כובש כו'. עיין פרש"י הכא אבל במסכת עירובין פי' בע"א ועיין בחידושינו שם ובירושלמי מפרש אר"א ולך ה' החסד כי אתה תשלם וגו' ואי לית ליה את יהיב מדידך וכראה ה"פ כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ברוב זכיות שהם מכריעות ואי לית ליה לבן, אדם זכיות כ"כ להכריע המוזני' הקב"ה יהיב זכיות מדידיה כביכול בכף זכיות שיהו מכריעות וע"י זה כובש כף הזכיות: ריב"ה אומר נושא כו'. עיין פרש"י ובירושלמי מפרש נושא עונות אין כתיב כאן אלא עון. הקב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכיות מכריעות ע"כ וכענין זה פי' הערוך ומאי קרא דכתיב בתור' נושא עון ופשע וגו' ה"מ לאתויי הך דרשה אלא משום דר"א דאמר כובש הביא דרשה דמיכה הביא נמי קרא דמיכה. ועי"ל נקרא דכתיב בתורה נושא עון ופשע מתפרש ליה כפשטיה כשיאוה עון ופשע דהיינו סליחה אבל הכא דשינה בעון לשון נושא ובפשע לשון עובר דריש ליה נושא עון מל' מגביה ועובר כדתנא דבי ר"י מעביר ראשון וכו' שע"י שמעביר ראשון כו' מגביה כף עון ואמר כך היא המדה ר"ל שזו אחד מי"ג מדות דהיינו מדת ורב חסד ועיין בזה שני פירושי' ברי"ף ובר"ן בארוך: ועון עצמו אינו נמחק כו'. כפי הפירוש שברי"ף הא דעון עצמו אינו נמחק היינו בשרוב עונות גם עם אותו עון עצמו שכבר העביר עכשיו שנעשו עם זה העון רוב העונות ומצטרף בהדייהו להעשות רוב ונענש גם עליו ואתיא כפשטיה הא דאמרי' שאין הקב"ה ותרן וכל האומ' הקב"ה ותרן וכו' אבל לפי' ראשון שברי"ף ל"ע הא ותרן הוא על אותו עון ראשון ולא מצטרף כלל להיות רוב ע"י אותו עון שהעביר כבר ועד"ז אמר הכתוב אל תזכר לנו עונות ראשונים דהיינו שעבירם הראשונים ולא יהיו נזכרים עוד כי יהיו נמחקים ומה יקדמונו רחמיך גו' מפורש במס' י"ע. כל המעביר על מדותיו כו'. דריש ליה כמי משיכו' לשון עובר במקום נושא דכתיב בתורה בפשע ומהו התלמוד שינה לשון הכתוב לפום הך דרשה שאמר מעבירין לו כל פשעיו במקום נושא עון ואפשר דנקט האי לישנא שירכיה דדרשה דלעיל דמעביר ראשון ראשון מפשעיו וק"ל:

הרי"ף ר' אליעזר אומר כובש ר' יוסי אומר נושא וכו'. נ"ל דאיכא בינייהו דכובש שהוא מטמין העונות והם שמורים ודורש כדתני דבי רבי ישמעאל מעביר ראשון ראשון ואמר רבא ועון עצמו אינו נמחק דאי איכא רובא עונות מיחשיב בהדייהו ההוא עון שנטמן או עבר ולמ"ד נושא מגביה כף מאזנים של העונות כדי שיהיו הזכיות מכריעות אם כן אותם עונות לא יזכרו ולא יפקדו ועוד יש לומר דלמ"ד כובש שהן טמונים נפקא מינה לעת שיחזור בתשובה אותם עונות השמורים נעשים לו כזכיות ולמ"ד מגביה העונות אינם נחשבים עוד לא לחובה ולא לזכות: כל המעביר על מדותיו וכו'. נ"ל לדקדק מעבירין על כל פשעיו שאין צריך לומר אותם עונות ראשונות דהיינו פעמים שלש עם גבר שמעביר ראשון ראשון אלא על כל פשעיו ראשונים ואחרונים כדכתיב נושא עון למי שעובר על פשע שבינו לבין חבירו ומעביר על מדותיו ימחלו לו כלדקו: אמר רבי אחא אליה וקוץ בה לשארית נחלתו שאין מעבירין לו על כל פשעיו אלא למי שמשים עצמו כשיריים ומפני כך מעביר על מדותיו להיו' מחשיב עצמו כאין. אבל מי שמחשיב עצמו ומפני חשיבותו אינו נותן לבו לדברי חברו ומעביר על מדותיו כי אומר בלבו מה יתן לי או יוסיף דברים של זה לאיש כמוני אם כן אינו מעביר על מדותיו מצד שפלות לא יעבירו לו על כל פשעיו ולשארית נחלתו שעושה עצמו כשיריים מעבירין לו על כל פשעיו ראשונים ואחרונים:

°ויעבור ה' על פניו ויקרא א"ר יהודה אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישראל חוטאין (לפני) יעשו לפני כסדר הזה ואני אמחול להם עונותיהם °ה' ה' אני הוא קודם שיחטא אדם ואני הוא לאחר שיחטא אדם ויעשה תשובה. אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת אמר רב יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר °הנה אנכי כורת ברית וגומר אילפא רמי כתיב °ורב חסד וכתיב °ואמת בתחלה אמת ולבסוף ורב חסד.

רבי

עיון יעקב

א"ל עבידו ליה זוודתא. ק"ק מאי דאיתא בת"ה להרמב"ן והובא בב"י בי"ד סי' של"ט כללו של דבר כל שהוא ממום עסקי המת אין עוסקין לו עד שתצא נפשו ול"ע: מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ל נ"ל דלכך נתעטף הקב"ה כן בעצמו ולא לוה אותו לעשות כן בדבור. כבעלמא לומר לך דלא מהני הפלת תפלה אא"כ שהוא מדבק ג"כ בדרכיו הוא וכדאיתא במדרש ילקוט ס' עקב רמז דע"ג על פסוק ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו אלו הן דרכי המקום ש' ה' אל רחום וחנון וכו' לכך קאמר כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וכו' עשיתם את שעליכם אף אני אעשה את שעלי עכ"ל. וכ"ל דזה כוונת המדרש ריש עובדי' א' אם תגביה כנשר לע"ל כשהקב"ה דן את עמלק מה עושה מתעטף בטליתו וכה' ויושב אלא יעקב שנאמר ואם בין כוכבים וגו' אמר יעקב לא תהא כיונת בי שאהא נוזר עלי גזירות מות שנאמר אהי דברך וגו' כ"ל דהכוונה של המדרש הוא ג"כ בדרך זה שעשו מתעטף בטליתו לומר אע"פ שחטא יש לו תקנה ע"י הטלית ולומר י"ג מדות כמו שהראה הקב"ה למשה ויעקב משיבו כיון שגזר עליהם גזירות אכזריות אין הקב"ה מקבל תפלתו כי צריך לדבק בדרכיו דוקא מה הוא רחום וחנון וק"ל ואת אפי' אם יעשו לפני כסדר הזה וק"ל ממני ירלו וכן יעשו: מתחלה אמת ולבסוף ורב חסד. וכדאיתא בס"ק דע"ז דף ג' ע"ב כשרואה שנתחייב העולם כליה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים ופרש"י ברוגז רחם תזכור וכן איתא שם דף ד' ע"ב שנוה דכתיב כיה לעם ע"ש:

תהלים סב שם רבי אלעזר רמי כתיב °ולך אדני החסד וכתיב °כי אתה
תשלם לאיש כמעשהו בתחלה כי אתה תשלם לאיש
כמעשהו ולבסוף ולך אדני החסד רב הונא רמי כתיב
תהלים קמה שם °צדיק ה' בכל דרכיו וכתיב °וחסיד בכל מעשיו בתחלה
צדיק ולבסוף חסיד:

ה' ה'. מדת רחמים הוא אני מרחם קודם שיחטא ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב: ברית כרותה לי"ג מדות. שאלו שאם יזכירום ישראל בתפלת תעניתם אינם חוזרות ריקם: הנה אנכי כורת ברית. על האמור למעלה: ולבסוף. כשרואה שאין העולם מתקיים בדין: צדיק. במשפט אמת: חסיד. נכנס לפנים מן השורה:

תוספות י"ג מדות. אומר ר"ת דב' שמות הראשונים הם ב' מדות כדדרשינן הכא אני הוא קודם שיחטא לרחם עליו ואני מרחם לאחר שיחטא אם ישוב. ה' מדת הרחמים הוא ולא הוי כאלהים שהוא מדת הדין. עון ופשע וחטאה ונקה הם נמנין בד' כדאמרי' ביומא פ' שני שעירים עונות הם זדונות פשעים אלו המרדים וחטאות אלו השגגות. ובמגלת סתרים דרבינו נסים' אין מונין שם הראשון שיש פסיק בין ב' השמות משום דה"ק קרא הקב"ה ששמו ה' קרא ה' אל רחום וחנון. ונוצר חסד לאלפים מונה בב' מדות דנוצר חסד היינו מדה אחת ולאלפים מדה אחרי' שמדה טובה מרובה ת"ק על מדת פורענות דהתם כתיב על רבעים והכא לאלפים: בתחלה כי אתה תשלם. וה"ק קרא ולך ה' החסד ליכנס לפנים משורת הדין כשאתה רואה שאין העולם מתקיים כשתשלם לאיש כמעשהו:

מהרש"א אלמלא מקרא כתוב א"א לאומרו כו'. ולא נאמר מקרא אלא כדי לשבר את האוזן שכן היה נראה למשה בנבואה כאילו הקב"ה מתעטף כש"ץ והיינו ויעבור וגו' כש"ץ המעביר טליתו על פניו וקורא כסדר הזה עשה הקדוש ברוך הוא להורות שכן יעשו כל זמן כו' ובספר ישן מחכמת המקובלים מצאתי וז"ל נתעטף הקדוש ברוך הוא באותו טלית לבנה שנתעטף בבריאתו של עולם שעליו נאמר עוטה אור כשלמה שמבהיק מסוף עולם ועד סופו כו' והאריך בסוד הענין: ה' ה' אני הוא קודם שיחטא וכו'. דגם קודם שיחטא צריך רחמי' שלא נברא העולם אלא ע"י ששיתף הקב"ה הרחמי' כמ"ש ביום ברוא ה' אלקים ואני הוא שיועיל התשובה לאדם גם אחר שיחטא לרחם עליו: שנאמר הנה אנכי כורת ברית כו'. לפי פשוטו קאי כורת ברית על שבקש משה ונפליתי אני ועמך וגומר והדרש דהכא משמע ליה עפי דקאי אשלש עשרה מדות דסמיך ליה לעיל מיניה: בתחלה כי אתה תשלם גו' ולבסוף ולך ה' וגו'. לפי דברי הירושלמי שכתבנו לעיל נראה לפרש דה"ק קרא לך ה' החסד ביש לאדם מחצה עונות ומחצ' זכיות לך ה' חסד מדידך ליתן בכף הזכיות שיכריעו ואימתי כי אתה באת בתחלה לשלם לאיש כמעשהו ולית ליה לאדם מדידיה שיכריעו הזכיות וכן י"ל גבי בתחלה ואמת וכו' דהיינו כשבא אדם לדין אמת ולית ליה מדידיה להכריעו ולבסוף ורב חסד שהקדוש ברוך הוא מרבה חסד משלו בכף זכיות שיכריעו הזכיות את העונות ולהכי מייתי כל הני דרשות הכא דמשמעי דומיא מימרא דר"א דע"י זכיות דידיה של הקדוש ברוך הוא מכריע לזכות:

הרי"ף כתיב ורב חסד וכתיב ואמת בתחלה אמת ולבסוף ורב חסד וכו'. תימא כיון שבתחלה אמת ולבסוף ורב חסד אם כן הול"ל אמת ארך אפים ורב חסד היינו על ראשון ראשון. ונראה דהוקשה לו שאחר שהזכיר מדתו יתברך שהוא רב חסד מטה כלפי חסד איך הוא אומר אמת על היושר והאמת בלי ויתור כלל. ולזה תירץ בתחלה אמת ולהיות מקרא זה נדרש מלנגד שנתעטף הקב"ה והראה למשה סדר תפלה וא"ל כשישראל

חוטאין לפני יעשו לפני כסדר הזה ואמחול עונותיהם. כי אני ה' קודם שיחטא ואני אחר שיחטא ויעשו תשובה א"כ בסדר התפלה יצדק לומר אתה ה' ארך אפים להרבות חסד עם מי שחייב ליענש על האמת הרי מכאן שאלולי התפלה היה נדון באמת ועכשיו בתפלה ירבה הקב"ה חסד עם מי שהוא ראוי ליענש על הדין ועל האמת. ונראה מ"ש הקב"ה למשה שיעשו כסדר הזה כמה שכתוב ויקרא בשם ה' שמדבר בהקב"ה וירד ה' בענן ויתיצב עמו ויקרא הקב"ה למשה ויתפלל בשם ה' שהם י"ג מדות של רחמים: רבי אלעזר רמי כתיב ולך אדני החסד וכו' בתחלה כי אתה תשלם וכו'. הכונה להקשות שמאחר שמתנהג הקב"ה עם האדם בחסד ונותר עם בריותיו איך הוא אומר נתינת טעם כי אתה תשלם לאיש כמעשהו שאם הוא משלם כמעשהו בדקדוק אם כן אין שם חסד ואם הוא עושה חסד אינו משלם לאיש כמעשהו. לזה תירצו תחלה תשלם לאיש כמעשהו ולבסוף ולך אדני חסד ואף על גב דבכתוב אומר תחלה ולך אדני חסד ואחר כך אומר תשלם לאיש כמעשהו מ"מ ה"ק ולך אדני חסד תתנהג במדת החסד כאשר תשלם לאיש כמעשהו שתראה שאינו יכול לעמוד אם תדונהו כמעשיו ותגדל חסדך עמו אז לך אדני חסד ומה שבא רבי אלעזר להוסיף על דרשת אילפא הוא שאילפא דבר על ישראל שנבור כשהם חוטאין ורבי אלעזר הוסיף גם על היחיד שכשרואה שאינו מתקיים הוא נוהג עמו במדת החסד:

אמר רבי יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של שם ישעיה ו
אדם שנאמר °השמן לב העם הזה [ואזניו
הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע
ולבבו יבין ושב ורפא לו] אמר ליה רב פפא לאביי
ודלמא קודם גזר דין אמר ליה (ושב) ורפא לו כתיב
אי זהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין. מיתיבי
השב בינתים מוחלין לו לא שב בינתים אפי' הביא כל
אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו לא קשיא הא ביחיד
דברים יא הא בצבור. מיתיבי °תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית
וגומר עתים לטובה ועתים לרעה עתים לטובה כיצד הרי
שהיו ישראל רשעים גמורים בראש השנה ופסקו עליהם
גשמים מועטים לסוף חזרו בהם להוסיף עליהם א"א
שכבר נגזרה גזירה אלא הקב"ה מורידן בזמנן על הארץ
שצריכה להם הכל לפי הארץ. עתים לרעה כיצד הרי
שהיו ישראל צדיקים גמורים בר"ה ופסקו עליהם גשמים
מרובין לסוף סרחו לפחות מהן א"א שכבר נגזרה גזרה
אלא הקב"ה מורידן שלא בזמנן על הארץ שאינה צריכה
להם לטובה מיהא ליקרע לגזר דינייהו ולוסיף להו שאני
תהלים קז התם דאפשר בהכי. ת"ש °יורדי הים באניות עושי מלאכה
במים רבים המה ראו מעשי ה' וגומר ונפלאותיו במצולה
ויאמר ויעמד רוח סערה וגו' יעלו שמים ירדו תהומות
וגומר יחוגו וינועו כשכור ויצעקו אל ה' בצר להם וגו'
יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם הקב"ה עשה להם
סמניות כאכן ורקין שבתורה לומר לך צעקו קודם גזר
דין נענו לאחר גזר דין לא נענו הנך נמי כיחידים דמו.
ת"ש שאלה בלוריאה הגיורת את ר"ג כתוב בתורתכם:
דברים י °אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. וכתיב °ישא ה'
במדבר ו פניו אליך (וישם לך שלום). נטפל לה רבי יוסי הכהן
פרק התנוקת א"ל אמשול לך משל למה"ד לאדם שנושה בחברו מנה
וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע
זמן ולא נתן לו כלום בא לפייס המלך אמר לו עלבוני
מחול לך לך ופייס את חבירך אף הכא נמי כאן בעבירות
שבין אדם לחבירו כאן בעבירות שבין אדם למקום
עד

יח עד שבא ר"ע ולימד *כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין הכא נמי ביחיד. וגזר דין דיחיד גופיה תנאי היא דתניא היה ר"מ אומר שנים שעולים למטה וחוליין שוה וכן שנים שעולין לגרדום לדין ודינם שוה זה ירד וזה לא ירד זה נצול וזה לא נצול מפני מה זה ירד וזה לא ירד זה נצול וזה לא נצול. זה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה. ומפני מה זה התפלל ונענה וזה לא נענה זה התפלל תפלה שלמה נענה וזה שלא התפלל תפלה שלמה לא נענה רבי אליעזר אומר כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין רבי יצחק אומר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין. וגזר דין דצבור
ירמיה ד מי מקרע והכתיב °כבסי מרעה לבך ירושלים למען וגו'
שם ב וכתיב °אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית וגו' מאי לאו
פרק החולץ כאן קודם גז"ד כאן לאחר גזר דין לא אידי ואידי לאחר
ע"ש רש"א גזר דין ולא קשיא כאן בגזר דין שיש עמו שבועה כאן בגזר דין שאין עמו שבועה כדרב שמואל בר אמי דאמר רב שמואל בר אמי ואמרי לה רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן מנין לגזר דין שיש עמו שבועה שאינו
שמואל א ג מתקרע שנאמר °לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה וגומר אמר רבה בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בד"ת אביי אמר בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובגמילות חסדים כי הא דרבא [דרבה] ואביי תרוייהו מדבית עלי קאתו רבא [רבה] דעסק בתורה חיי מ' שנין אביי דעסק בתורה ובג"ח חיי שתין שנין. תנו רבנן משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתיה מתים בן י"ח שנה ובאו והודיעו את רבן יוחנן ב"ז אמר להם שמא ממשפחת
שם ב בית עלי אתם דכתיב °כל מרבית ביתך ימותו אנשים לכו ועסקו בתורה וחיו הלכו ועסקו בתורה וחיו והיו קוראין אותה משפחת [רבן] יוחנן על שמו:

בינתים. בין ר"ה לי"כ: עתים לטובה. פעמים שהעתים הכתובי' לסוף השנה לטובה להקל מעליהם מן הפורענות הנגזר עליהם בר"ה: ופעמים שהיא לרעה. לפחות מן הטובה שפסקו לה: על הארץ שצריכה להם. על השדות ועל הכרמים ועל הגנות: שלא בזמנן. לפי הזריעה: ועל הארץ שאינה צריכה להם. ביערות ובמדברות: סמניות. בין פסוק לפסוק יש סימניות הפוכין כזה (נ): כאבין ורקין. באין לדרשה למעט הדבור כאבין ורקין שהן מיעוטין לומר לא בכל שעה שילעקו אל ה' בצר להם יוציאם ממלוקותיהם אלא אם כן לעקו קודם גזר דין: לגרדום. בית הועד שדנין בו נפשות להריגה: ודינם שוים. שניהם נתפשו על דבר אחד: זה ירד. מן המטה: וזה ניצול. מן הועד: תפלה שלמה. נתמין: אביי ורבא מדבית עלי קאתו. כך שמעתי ובתולין בפרק הזרוע והלחיים אשכחן דרבא לאו כהן הוה אלא שמא אמו מדבית עלי קאתית וי"ג רבה ואביי ומפרשי ליה ברבה בר נחמני:

תוספות ושב ורפא לו. סליחת העון קורא רפואה כדאיתא בפ"ב דמגילה אשר לא ישא פנים פשטיה דקרא אפני אדם קאי שאין נושא פניו בשביל גדולתו ועשרו או באדם זקן ונשוא פנים כדכתיב אשר לא ישא פנים לזקן אבל ישא ה' פניו אליך אפני שכינה קאי שיראה לך פנים שוחקות ולא פנים של כעס. והא דלא פריך הכא מהא דכתיב וישא ה' את פני איוב וכתיב כי אם פניו אשא משום דהתם הם בשביל לדקה: כאן קודם גזר דין. בפ' בתרא דנדה משני נמי הכי והוה מצי לשנויי כדא"ל הקב"ה למלאכי השרת בפרק כילד מברכין כו' שאני אמרתי להם ואכלת ושבעת וברכת והם דקדקו על עלמן עד כזית עד כבילה. ומיהו גם זה אמת שאף לישראל אין נושא פנים אלא קודם גזר דין: רבה דעסק בתורה וכו'. משמע הכא דרבה לא היה לו זכות של גמילות חסדים והא בפי' חלק א"ל אביי לרבה מר הא תורה הא גמילות חסדים. וי"ל דמ"מ אביי עסק טפי מיניה:

מהרש"א גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו כו'. רבי ילחק חשיב לעיל ד' דברים מקרעין גזר דינו כו' ושינוי מעשה והיינו תשובה ואינו כראה לרבי יוחנן הכא פליג אדלעיל אלא דכפקא ליה התשובה מהאי קרא דושב ורפא לו ורפואה דהכא היינו סליחת עון כמ"ש התוספות דהכי איתא במסכת מגילה וכינה הסליחה ע"ש רפואה כמפורש בדברי הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ג' דיש לנפש בריאות וחולי כמו שיש לגוף בריאות וחולי כו' ע"ש באורך: אפילו הביא כל אילי בולי. ר"ל עם התשובה דשום קרבן אינו מכפר אלא עם התשובה כדאמרי' פ' י"ה ואפ"ה השב דוקא בינתים בין ר"ה וי"ה קודם חתימת הגזרה שבי"ה: עתים לטובה כו'. מסיפיה דהאי קרא דכתיב מראשית השנה ועד אחרית שנה יליף דמתשרי בראש השנה נידון מה יהא בסופה כדאמרינן לעיל והיינו תחלת גזר דין שבראש השנה ומיהו משמע נמי דבכל השנה יש עתים כתובי' לטובה להקל מן הפורענות הנגזר כבר בר"ה ובי"ה כפרש"י: להוסיף להן א"א כו'. בירושלמי מפרש באורך ומסיק ומפיק ליה מקרא דכתיב תלמיה רוה נחת גדודיה וגומר למחה תברך וגבי לפחות מהן א"א כו' אלא הקב"ה מורידן שלא בזמנן על הארץ שאינה כו' מייתי ליה מקרא דכתיב להמטיר על ארץ לא איש מדבר לא אדם בו: עשה להם סימני' כאבין ורקין כו'. בפרק כל כתבי אמרינן כי האי גוונא בפסוק ויהי בנסוע שעשה להם סימניות למעלה ולמטה לומר שאין זה מקומה כו' ושם פירשו הסימנין כעין נוני"ן הפוכין כמפורש שם אבל סימניות דהכא אין מפורש מה הם ורואיתי בספר ערוך בערך אך וז"ל ה"כ עשה בתהלי' נוני"ן הפוכין כדין אך ורק עכ"ל נראה שנתכוון בסימניות דהכא שבספר תהלי' אבל לא ידענא מאי משמע בנוני"ן ההפוכין כאכין ורקין שהן מיעוטין וי"ל דהפסק נוני"ן מורה על מיעוט ענין ומשמעו דוילעקו וגומר וממלוקותיהם יוליאם אינו רק קודם גזר דין אבל לאחר גזר דין לא יועיל לעקה וה"כ התם כעין זה נוני"ן הפוכין מורה למעט מקומה של פ' ויהי בנסוע דאינו שייך שם רק במקו' אחר ויש לדקדק דבאלו פרשה

עין יעקב

עד שבא רע"ק ולימד כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין. נראה דר"פ ז"ל לשיטתו דאיתא ביומא דף פ"ה ע"ב עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו שנאמר מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו רע"ק אמר אשריכם ישראל מי מטהר אתכם וכו' ופי' מהרש"א דרע"ק חולק אר"א וס"ל לפני ה' תטהרו לא קאי אעבירות שבין אדם למקום רק שהקב"ה בעצמו יטהר אתכם ואין חילוק בין חטא שבין אדם לחבירו או למקום הכל יוה"כ מכפר א"כ מכ"ש התובה שעושה זדונות כזכיות להכי הוצרך לתרץ כאן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין וק"ל: אבל מתכפר הוא בד"ת. נראה דרבה ס"ל כיון דעל ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח נמצא דהתורה הוא ראשון במעלה יותר מן העבודה לכן ס"ל בזבח ומנחה אינו מתכפר שהוא מעלה שני אבל מתכפר במעלה ראשונה שה"א כתר תורה שעולה על גביהם ועיין סוף מנחות דרבה אזיל לשיטתי' ומש"ה אביי ס"ל כשמו דאמר בפ"ק דקדושין דף ה' ע"א דאין קטיגור נעשה סניגור א"כ י"ל דמתכפר בגמילות חסדים אף שהוא המעלה הג' וגרוע מזבח ומנחה אפ"ה אי' מתכפר בהם לפי שבני עלי חטאו בזה ואין קטיגור נעשה סניגור אבל מתכפר הוא בג"ח אף שהוא המעלה שלישית ועיין בסוכה דף מ"ט ע"ב שם אר"א דלדקה וג"ח גדולי' מכל הקרבנות ול"ע:

פרשתא לעיל מייתי גבי הולכי מדבריות וביוצאי מבית האסורי' ובחולה שנתרפא כתיב נמי ויצעקו אל ה' וגומר אמאי לא נעשה בהם סימניות ואם נעשה גם בהם סימניות אמאי נקט הכא בהך ברייתא ביורדי הים ולא נקט הכך דלעיל מייתי בהך פרשת' ולפי המסקנא דיורדי הים כיחידים דמו ניחא קצת דאפשר דהכך דלעיל לאו כיחידין דמו אלא כרבי' ולהכי לא בא בהו סימניות למעט משו' דלאחר גזר דין נמי נענין בצעקה ודו"ק: **כאן בעבירות שבין אדם למקום כו'.** ושמא יש לפרש אשר לא ישא פנים אפני אדם שהוא פשטיה דקרא כמ"ש התוס' דבעבירות שבין אדם למקום כתיב ישא ה' פניו דהיינו פניו של שכינה אבל בעבירות שבין אדם לחברו לא ישא פנים של אדם חברו עד שחברו נושא לו פניו ומוחל לו: **כאן קודם גזר דין כו'.** להאי שינויא דרוניא דקראי י"ל שינוי הלשון דבקוד' גזר דין דעדיין ליכא הסתרת פני השכינה כתיב ישא ה' פניו אבל לאחר גזר דין דכבר איכא הסתרת פני שכינה לא קאמר אלא דלא ישא פנים של אדם: **שנים שעלו למטה כו' וכן שנים שעלו לגרדום כו'.** וכה"ג מדמה להו בפ' ב"מ שאמרו שם עלה למטה וכפל יהא דומה בעיניו כמו שהעלוהו לגרדום כו' ומסיק התם אלו הן פרקליטין של אדם תשובה ומעשים טובי' כו' וה"ה תפלה כדאמרינן הכא דזה התפלל ונענה וזה התפלל ולא נענה כו' וה"ה דהמ"ל זה לא התפלל כלל אלא דקאמר גם אם התפלל אם לא היתה שלמה לא נענה: **גזר דין דצבור מי מקרע כו'.** נקט במלתא דצבור למאן דפריק ליה דיחיד אינו מקרע לאחר גזר דין אבל לר"י דסבירא ליה דיפה צעקה לאדם בין כו' אגזר דין דיחיד נמי תקשה מכל שכן:

הרי"ף אמר רבי יוחנן גדולה תשובה וכו'. ויש לדקדק היכי יליף מקרא דהשמן לב העם הזה דמבטלת גזרת דינו דאי משום דכתיב ושב ורפא לו ודלמא ורפא לו הוא מחילת העון שלא יהיה חקוק בעצמיו אבל מ"מ אם נגזר איזה עונש עליו אז הוא תבואנו כי אין אחר גזר דין כלום. ועוד נדקדק למה הביא תחלת הפסוק השמן וגומר הל"ל דכתיב ושב ורפא לו. ואגב אורחין נבאר מ"ש התוספות בדבור המתחיל ושב ורפא סליחת העון קרי רפואה כדאיתא פרק הקורא את המגילה וקשה לי טובא דאדרבה פירשו התוס' פירוש זה לעורר ולהחזיק מה שהקשיתי דכיון דרפואה היא סליחת העון מנ"ל דמקרעת גזר דין ובשלמא אם היינו אומרים ומפרשים רפואה הוא רפואת תחלואים ניחא שהחולי שנגזר עליו התשובה מקרעת הגזר דין שעליו ורפא לו מחוליו אבל להאי פירושא קשיא ונתגלו דברי התוס' כאן צריכים עיון. וע"ק בגמ' שהקשו ודילמא קודם גזר דין היכי סלקא דעתין לומר הכי דאם כן שהרפואה אינה מועילה אלא לקודם גזר דין ולאחר גזר דין אינה מועילה למה הוצרך לומר השמן לב העם הזה ואזניו הכבד שלא יראה בעיניו ולבבו יבין ושב ורפא לו השמן לבו וכו' ואם ברצונו של הקדוש ב"ה שלא לרפא לו יגזור הגזר דין ואז אע"פ שיעשה תשובה לא יבטל הגזרה ובזה לא יהיה צריך להשמן לב העם הזה ולהכביד אזניו וכו' אלא ודאי שבין קודם הגזרה ובין לאחר הגזרה אם ישוב תתבטל הגזר דין ורפא לו ולכך צריך להשמן לבו ולהכביד אזניו פן יראה בעיניו לפי שחטא בדברים שמעכבים את התשובה כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה ביאור הכתוב הזה כך. וע"ק מה שתירץ ורפא לו כתיב איזהו דבר שצריך רפואה זה גזר דין ודלמא רפואה היא סליחת העון כמו שאמרו במגילה ואינו רפואת תחלואים שהוא עונש וגזר דין ונדקדק מ"ש ורפא לו כתיב דהיה מספיק לומר איזהו דבר שצריך רפואה זה גזר דין. וע"ק מה שהקשה מיתיבי השב בינתיים מוחלין לו וכו' דאטו אכן בסליחת העון קיימינן והא פשיטא דבתשובה יכופר העון ויש כמה כתובים בענין התשובה ושבת עד ה' אלהיך שובה ישראל עד ה' אלהיך שמלבד המחילה זדונות נעשות לו כזכיות וכן דוד הודיע מעלת התשובה ולא הוצרכו הראיה מפסוק ורפא לו אלא להודיע שמלבד מחילת העון גם מה שנגזר עליו ליענש מבטלת התשובה וא"כ מה הקשה ממחילת העון וכ"ת דכיון דאין מחילה אלא בשב בינתיים בין ר"ה ליו"ה אבל אח"כ אין לו מחילה מינה משמע דכ"ש דאין התשובה מקרעת גזר דינו של אדם ואין עיקר קושיא זו לרבי יוחנן דגם לאומרים שאינה מקרעת גזר דינו אבל מחילה וכפרה היא מכפרת יש להקשות לו מכאן דאמר השב בינתים מוחלין לו ולא בשאר השנה. וע"ק בתירוץ שאמרו כאן ביחיד כאן בצבור דאע"פ שיש כח הצבור למחול לו בכל זמן מ"מ דלמא מחילת העון איכא אבל לקרוע גזר דין ליכא ונלע"ד דר"י הוכיח שמבטלת גזר דין מדאמר השמן לב העם ואזניו הכבד כדי שלא ישוב ורפא לו אי איתא שאין התשובה מבטלת הגזר דין היה לו להקב"ה לגזור הגזרה ואז אע"פ שיעשה תשובה לא יועיל לבטלה כיון שרצונו של הקב"ה בכך ולמה הוצרך להשמין ולהכביד וכו'. ומה שאמרו התוס' ושב ורפא לו סליחת העון קרי רפואה הוא לפי שהוקשה לתוספות למה הוצרך להביא ראיה מתחלת הכתוב דאמר השמן ולא הביא בפשיטות מדכתיב ושב ורפא לו משמע דהתשובה מבטלת ומרפאה לכן אמרו סליחת העון קרי רפואה במגילה וכיון דאית למדרשיה הכי אין מכאן ראיה לביטול גזרה אלא מכח רישא דקרא דאמר השמן וגו' והרי קשה יניחנו הקב"ה בבחירתו ויגזור עליו העונש שאף על פי שיעשה תשובה ויהיה לו סליחת העון מ"מ לא יתבטל גזר דינו אלא ודאי מדהוצרך להשמן ואזניו הכבד כדי שלא יעשה תשובה מכאן ראיה שהתשובה מבטלת גזר דינו של אדם והקשה רב פפא ודלמא קודם גזר דין ירצה הקדוש ב"ה שלא יתכפר עונו והכי קאמר השמן לב ועיניו השע שלא ישוב ורפא לו בסליחת עון אלא יהיה העון עצמו אינו נמחק ואילו גזר הקב"ה גזרת העונש ויהיו עיניהם פתוחות לשוב אע"פ שלא תתבטל הגזרה גם אחר שובם מ"מ תתקבל התפלה ויהיה העון עצמו נמחק ולפי שהם חטאו בדברים המעכבים התשובה ורצה הקב"ה שיהיה עונותם חקוקים על עצמותם בעולם הבא וילפתו ארחות דרכם כמו שדרשו חז"ל העובר עבירה אחת בעה"ז כרוכה בו לעה"ב שנאמר ילפתו ארחות דרכם לכך אמר השמן פן ישוב ונסלח לו העון אמר לו ורפא לו כתיב כלומר אע"פ שיש לדרוש ורפא מענין סליחת העון מ"מ ראה מה כתיב ורפא לו דהל"ל פן ישוב ונרפא ומה גם שסליחת העון הוא תלוי ביד הקב"ה שהוא סולח ומוחל וכיון שמדבר בהקב"ה הל"ל ושב ורפאתי לו או ונרפא מאי ורפא לו שהרי אין האדם בידו לסלוח לעצמו ועוד מאי לו אמנם כיון שהוא נדרש לגזר דין שצריך רפואה אתי שפיר דקאמר ושב בתשובה ורפא שיבטל הוא עצמו בתשובה הגזרה שנגזרה לו: **מיתיבי השב בינתיים וכו'.** דקי"ל שמר"ה ועד יו"ה יושב על כסא דין ונפתחים הספרים בי"ה ולכך השב בנתיים בין ר"ה ליו"ה ועדיין לא נחתם הגזר דין מוחלין לו אבל אם נחתם אע"פ שעשה תשובה אין מוחלין לו אפילו הביא כל אילי נביות כדי לקרוע הגזרה בודאי שאין מוחלין דקאמר הוא אין מוחלין לבטל לקרוע הגזרה ולעולם שחטאו תכופר אבל הגזרה עומדת במקומה ותירצו הא ביחיד הא בצבור דביחיד אחר יו"ה אינה מתבטלת הגזרה אבל בצבור מתבטלת הגזרה. והנכון לענ"ד דעתי בביאור דברי התוס' ז"ל שדקדקו בתירוץ דברי אביי שאמר ושב ורפא לו כתיב איזה דבר שצריך רפואה וכו' דמדאמר מקרעת גזר דין משמע דלא איירי ברפואת תחלואים לפי שאם כבר באו עליו התחלואים ונרפא לא מקרי נקרע גזר דין כיון שכבר באו עליו ואם עדיין לא באו עליו תחלואים מה שייך כאן רפואה כיון שלא חלה אלא גזר דין בעלמא ואי איירי ברפואת העון הדרינן לקושיא דילמא קודם גזר דין והתשובה מרפא העון אבל אין כאן קריעת גזרה לזו אמרו התוס' ז"ל ושב ורפא לו סליחת העון איקרי רפואה ללמדנו דלעולם דדרשינן האי ורפא לו בסליחת העון ואי מיירי לאחר גזר דין ניחא לישנא דרפוא' לפי שכיון שנגזר עליו דין נכתם עונו ונעשה בעל מום דשייך ביה רפואת המום אבל אי מיירי קודם גזר דין אמאי נקט לשון רפואה דהיה לו לומר ושב ונסלח לו כדכתיב ונסלח לכל עדת בני ישראל דלא שייך ביה רפואה כיון שלא נגזר עדיין עליו ולא נעשה בעל מום כדי להצריכו רפואה כי בתשובה קלה נמחל עונו וכן במסכת יומא כתיב ארפא משובותיכם וכתיב שובו בנים שובבים ע"ש פירש"י ז"ל וא"כ כיון שמדבר לאחר גזר דין סליחת אותו עון איקרי רפואה אבל קודם גזר דין איקרי סליחה: **ת"ש יורדי הים וכו'.** וקשה למה לא הקשה מפסוק דאסון של יושבי חשך ויצעקו שכפי הנראה שיש סימנים הפוכים בכולם והיינו לומר שלא יענם ה' אלא אם יצעקו קודם גזר דין. ואפשר דאי מהתם איכא למדחי דמיירי לאחר גזר דין שכן כתוב יושבי חשך וצלמות כי המרו אמרי אל ויכנע בעמל לבם הרי שנענשו ובודאי שכבר נגמר דינם ואעפ"כ ויצעקו אל ה' ויענם אבל מהני קראי דיורדי הים דכתיב יחוגו וינועו וגו' יש לדרוש הסימנים שפעמים יצעקו ויענם היינו קודם גזר דין. ועוד יראה לי דהתם יש לדמות דליחידים איירי ובהני דיורדי הים סלקא דעתין דמהדר קרא לומר ויצעקו ואז לעשות סימניות הפוכין אין זה כי אם ללמד גם על הצבור שיענם קודם גזר דין בלבד ומשני דהני נמי כיחידים דמו כלומר החלוקה של יושבי חשך והני נמי כולהו כיחידים דמו אבל הצבור קורעים גזר דינם ונענים: כתיב אשר

לו

לא ישא פנים. כד עד שנא רבי עקיבא וליגמר כאן קודם גזר דין וכו'. הוה מצי לשנויי כפשטיה דקרא לא ישא פני אדם אבל ישא ה' פניו פני שכינה להראות לך פנים שוחקות ולא פנים של זעם והתימה שהתוס' ב"ירשו כן כפשטיה דקרא כמו שכתבתי והם הקשו דהוה מצי לשנויי כדאמר מקודם ב"ה למלאכי השרת ולא אשא פנים לישראל שמדקדקים עד כזית עד כביצה ולמה לא הקשו ג"כ הוה מצי לשנויי כפשטיה דקרא כמו שכתבתי ויש ליישב דלזה כוונו התוס' שאמרו שמיך לפשטיה דקרא בהא דלא פריך מדכתיב וישא ה' את פני איוב שהוא נקשר עם מה שכתב קח"ס פשטיה דקרא וכו' כלומר דאע"ג דליכא לאקשויי אמאי לא פריך מהאי קרא דוישא ה' את פני איוב משום דניחא ליה למרמי מקרא דכתיב באורייתא כי ב' כתובים אלו לא ישא פנים וישא ה' פניו שניהם כתובים בתורה וניחא ליה מההוא קרא דאיוב אבל כיון דהאי קרא דלא ישא פנים פשטיה דקרא מדבר בפני אדם וקרא דישא ה' פניו מיירי בפניו של הקב"ה וכפי פשטים לא קשיא מידי והשתא ניחא לאקשויי מקרא דאיוב דלית ביה דקוייא ונקרא של תורה שים לדמותו כפשטיה דקרא ומשני התם חם בשביל לנדקו ומ"מ ליכא לשנויי השתא לא ישא פנים של אדם אבל ישא ה' פניו של שכינה דהא מצינו שגם נושא פני אדם בצדקה ולכך משני כאן קודם גזר דין: וגזר דין של ציבור מי מקרע וכו'. תימא דהוה ליה למרמי קראי אהדדי כתיב ושב ורפא לו איזהו דבר שצריך רפואה זה גזר דין וכתיב כי אם תכבסי בנתר נכתם עונך היינו אחר גזר דין ואי הויכא מוקמי קרא דושב ורפא לו ביחיד כ"ש דקשיא טפי ומשמע דהשתא דמוקמינן ליה בגזר דין דלצבור קשיא ליה ומוקמי הכי לא. ושמא הוה סלקא דעתיה לדחות דושב ורפא לו הוא בתשובה ונרפא העון להיות נחשב לזכות ולעולם קודם גזר דין והשתא דמוקי ליה ברפואה שהוא לאחר גזר דין קשיא: בזבח ומנחה אינו מתכפר כו'. נתבאר בספר כסף נבחר דרש ראה די קע"ז וז"ל ויש לדקדק כיון שהיה מקום להתכפר עון בית עלי בתורה וג"ח וגז"ד שלהם נקרע א"כ למה הקפיד הקב"ה שלא יתכפרו בזבח ומנחה ונשבע לכן נשבעתי אם יתכפר בזבח ומנחה ועי"ק מנא להו לרבותינו ז"ל למידק האי דיוקא שבזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה וגמילות חסדים. וכי תימא דדייקי קרא דלא קאמר אם יתכפר עון בית עלי וחו לא מידי דהוה משמע שאין להם שום כפרה ומדקאמר עוד בזבח ומנחה משמע דלדיוקי קאתי בזבח אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה מ"מ אכתי קשיא דאימא אלא דה"ה דמתכפי בכל מצות מצוה התורה אשר יעשו הותם דהא קרא לא קאמר אלא שבזבח ומנחה אינו מתכפר ומנא להו למדרש דיוקא דקרא הא בתורה וג"ח מתכפר ונלע"ד שלהיות עון בני עלי בזדון כיון שהתרה בהם אביהם כדכתיב אל בני כי לא טובה השמועה ולא שמעו לו בניו לכך אין מקום לקרבנות לכפר עליהם שאין זבח ומנחה מכפרים אלא על השוגג ולז"א אם יתכפר עון בית עלי בזבח כיון שעון בית עלי איקרי מזיד בזדון והתראה עמו ולא אקרי חטאה לא יתכפר בזבח ומנחה ומה שדקדקו רז"ל לומר אבל מתכפר בתורה ובג"ח הוא לפי שהוקשו בפסוק שאמר אם יתכפר בזבח ומנחה דתרתי למה לי והאי מספיק אם יאמר אם יתכפר בזבח או יאמר אם יתכפר במנחה לזה דרשו אבל מתכפר בתורה ובג"ח שמצינו שהתורה גדולה מהמנחה כמו שנאמר זאת התורה לעולה למנחה ודרשינן לא עולה לא מנחה וכו' וכן מצינו שהחסד גדול מהזבח כדכתיב עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח ולהכי נקט הכא אם יתכפר בזבח לדיוקא שבגמילות חסדים שהוא נבחר מהזבח מתכפר ונקט נמי אם יתכפר במנחה לדיוקא דתורה דכתיב בה זאת התורה למנחה לומר שאע"פ שהמנחה אינה מכפרת אבל בתורה שהיא גדולה מהמנחה יתכפר וכיון שמצא זבח הוזכרה גבי גמילות חסדים עשה צדקה נבחר מזבח ולי מנחה הוזכרה גבי תורה זאת התורה למנחה להכי נקט הני תרתי למידק מכל חדא מ"ד גבים דהיינו אם יתכפר בזבח אבל בג"ח דכתיב ביה נבחר מזבח יתכפר וכן אם יתכפר במנחה אבל בתורה דכתיב בה זאת התורה למנחה לא מנחה שהיא גדולה מן המנחה יתכפר לכך לא דרשו אבל במצוה ממצות התורה יתכפר כיון דלא נאמרה בה שהיא גדולה מזבח ומנחה זולת התורה וג"ח כמו שהתבנו ונ"ל זה נכון בכונת רז"ל ע"כ. ויש קצת תימא לרבי דאמר אבל מתכפר בזה בתורה א"כ למה רבה דעסק בתורה לא חיה אלא מ' שנה ואביי חיה ס' שנה ואין לומר דבשביל ג"ח חיה יותר דהא רבה לא שכר

מתכפר בג"ח ובתלמוד תורה דמזל גרם לרבה דלא הגיעה שתורה אלא לחיות מ' שנה כמו שכתבו התוס' ולאביי לא היה. המזל מנגדו ועסק בתורה וחיה ס' שנה א"כ קשה לאביי מנא ליה דצריך ג"ח ותורה ודילמא בתורה לחוד סגי כשאין המזל מנגדו וכן קשה לסתמיה דגמרא דאמר אביי דעסק בתורה וג"ח חיה ס' שנין ודילמא לא חיה מפני ג"ח אלא המזל היה מנגד לרבה ולא לאביי שמא אביי עסק בתורה יותר מרבה כדמשני התוס' גבי ג"ח ושיותר נכון הוא שהגזרה היתה וכל מרבית ביתך ימותו אנשים דהיינו בני י"ח שנים ואביי סבר דבת תורה וג"ח מתכפר וזוכה לאורך ימים ורבה סבר שלבטל הגזרה סגי בתורה והיינו דרבה חי מ' שנה ונתבטלה הגזרה בתורה לחוד ולא ניתנו לו חיים מלמעלה יותר ממ' שנה ומיהו קשה דכיון דחזינן לרבה דחיה מ' שנה בזכות התורה ונתבטלה גזירת ימותו אנשים א"כ נדחית סברת אביי שאמר אבל מתכפר בתורה ובג"ח אבל תורה לחוד אינה מבטלת גזירת ימותו אנשים והלא רבה יוכיח שבתורה לחוד נתבטלה הגזרה וצריך לומר דלעולם היו ביד רבה תורה וג"ח כדמשמע בפרק חלק ורבה סבר דהתורה לחוד הגינה עליו לבטל הגזירה ואביי סבר דשתיהן תורה וגמילות חסדים הגינו עליו:

אמר רב שמואל בר אונייא משמיה דרב מנין לגזר דין של צבור שאינו נחתם והכתי' °נכתם עונך לפני אלא מנין שאף ע"פ שנחתם מתקרע שנאמר °כה' אלהינו בכל קראנו אליו והכתיב °דרשו ה' בהמצאו התם ביחיד הכא בצבור ויחיד אימת אמר רב נחמן אמר רבה בר אבהו אלו עשרה ימים שמראש השנה ועד יוה"כ °ויהי כעשרת הימים ויגף ה' את נבל עשרה ימים מאי עבידתייהו אמר רב יהודה אמר רב כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי דוד (אמר) רב נחמן אמר רבה בר אבהו אלו עשרת ימי תשובה שמר"ה ועד יוה"כ:

ירמיה ב · דברים ד · ישעיה נה · שמואל א כה · [margin:] וה"ק דכתיב · פסיק' פ"ת · פידוש ר"ה · א יומים · פידוש"כ · רפ"ת

ויחיד אימת. מצוי לו דכתיב בהמצאו: כנגד עשר לגימות. עשרה עבדים שלח לו דוד כמו שפירש בקרא ונתן להם סעודה אחת לפיכך נהלו לו עשרת ימים: רב נחמן אמר אלו עשרת ימי תשובה. שהמתין לו הקדוש ברוך הוא שישוב בו ולא שב:

מהרש"א כנגד עשר לגימות שנתן נבל לעבדי כו'. ומדכתיב כעשרת בכ"ף הדמיון דרשו כנגד עשרה נערי' דמפורש בקרא דכתיב וישלח דוד עשרה נערים אבל מה שאמר שנתן להם כבל לגימה לא מצינו בקרא אלא אחר שא"ל נבל מי דוד וגומר כתיב ויהפכו נערי דוד לדרכם וגומר ולא כתיב שאכלו שם כלל ואפשר מדכתיב לעיל מיניה ויבואו נערי דוד וינוחו שהוא יתורא דקרא לומר לך שנחו שם דהיינו שנתן להם לאכול כמ"ש למען ינוח שורך וגומר תן לו כיח שיהא תולם ואוכל כו':

הרי"ף מנין לגזר דין של צבור שאע"פ שנחתם נקרע וכו'. וקשה דלמא יליף מהאי קרא דהשמן לב וגומר ורפא לו איזהו דבר שצריך רפואה הוי אומר זה גזר דין דהכי אמרינן לעיל ושמא יש לחלק בגזר דין של צבור שהוא על פה וגזר דין של צבור שנכתב ונחתם ולהכי מייתי הכא קרא דבכל קראנו אליו ועוד אפשר דרב לא דרש כר"י ורפא על הגזר דין אלא דרש ליה על רפואת הגוף:

פיסקא בר"ה כל באי עולם וכו' מאי כבני מרון הכא טו ₪ תרגימו כבני אימרנא ר"ש בן לקיש אמר במעלות בית חורון ורב יהודה אמר שמואל כחיילות של

עיון יעקב

והכתיב נכתם עונך לפני. לפי מה שתירץ הש"ס לעיל עלה דרי ילחק דהאי קרא אם תכבסי בנתר וגו' שהוא רישא דהאי קרא מיירי בגזר דין ש"ש עיין שבועה מעיקרא לק"מ די"ל קודם שבועה אינו נחתם גזר דין שלהם עד אחר שנשבע ול"ע: עשרה ימים מאי עבידתיה. לפי דכתיב ויגוף ה' את נבל ומגפה הוא בשלשה ימים להכי הולך לחירולים אלו ועיין בנדרים: כחיילות של בית דוד. עיין פירש"י ועי"ל דע"ש זה נק' אלים מרון ע"ש שהולכין במלחמה בהכ"ת כהרגוס על חרב וחנית באורייתא עיין בערוך ערך מרון ע"ש.

של בית דוד אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן וכולן נסקרין בסקירה אחת אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינן °היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם מאי תהלים לג
קאמר אילימא דה"ק דברינהו לכ"ע ללבייהו מייחד כי הדדי הא קא חזינן דלאו הכי אלא ה"ק היוצר רואה יחד לבם והוא מבין אל כל מעשיהם:

כבני אימרנא. ככבשים שמונין אותם לעשרן ויוצאין זה אחר זה בפתח קטן שאין שנים יכולין לצאת בבת אחת: כמעלות בית הורון. שהדרך קצר ואין שנים יכולין לילך זה בצד זה שהעמק עמוק משני לידי הדרך: ה"ג ורב יהודה אמר כחיילות של בית דוד והדר גרסינן אמר רבה בר בר חנה וכו': כחיילות של בית דוד. וכבני מרון כבני חיילות של מלך מרון לשון ערות ואדנות וכך היו מונין אותם זה אחר זה בצאתם למלחמה: וכולן נסקרין וכו ואף על פי שעוברין זה אחר זה: אף אנן נמי תנינן. דכולהו נסקרין בסקירה אחת מדכתיב תנא דידן גמרא למלתיה מהאי קרא היוצר יחד לבם: ללבייהו מייחד להו כי הדדי כלבו של זה כך לבו של זה: ה"ק היוצר רואה יחד את לבם. ואקרא דלעיל מיניה קא מהדר השגיח אל כל יושבי הארץ היוצר אותם השגיח יחד את לבם:

הסגיח על כל הארץ שאל תאמר שבכלל רואה ומשגיח את הארץ אלא היוצר רואה יחד לבם דהייט בפ"א כאילו בני מרון שהולכים זה אחר זה שיוכל הרואה לראותן בפ"א ומבין אל כל מעשיהם בפרטי של כל אחד ואחד:

משנה על ו' חדשים שלוחין יוצאין [על ניסן מפניו שם הפסח על אב מפני התענית על אלול מפני ר"ה על תשרי מפני תקנת המועדות על כסליו מפני חנוכה על אדר מפני הפורים וכו'] וליפוק נמי אתמוז ואטבת *דאמר רב חנה בר ביזנא אמר ר"ש חסידא מאי שם ע"ב
דכתיב °כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי זכריה ח
וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה וגו' קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה אלא לאו ה"ק בזמן שיש שלום יהיה לששון ולשמחה אין שלום צום. אמר רב פפא ה"ק בזמן שיש שלום יהיה לששון ולשמחה יש גזירה צום אין גזירה ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין אי הכי ט' באב נמי אמר תענית פ"ב וע"ש
רב פפא שאני ט' באב הואיל והוכפלו בו צרות דאמר יח"ש
מר בו חרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר:

דאמר רב חנה בר ביזנא וכו': דכולהו ימי תעניות ניהו בזמן שאין ב"ה קיים ומתניתין בזמן הזה קא איירי מדקתני וכשהמקדש קיים וכו': שיש שלום. שאין יד עובדי כוכבים תקיפה על ישראל: לששון ולשמחה. לאסור בהספד ובתענית: יש גזרה צום. חובה להתענות בהן: רצו אין מתענין. וכיון דרשות היא אין מטריחים שלוחים עלייהו:

הרשב"א ז"ל בזמן שיש שלום יהיו לששון ולשמחה. פי' שיש שלום שישראל שרויין על אדמתן אין גזרה ואין שלום שישראל נאנן אחרת אלא שאין גזרה רצו מתענין לא רצו אין מתענין. ע"כ:

מהרש"א קרי ליה צום וקרי ליה שמחה כו'. יש לדקדק ומאי קשיא ליה הא יהיה לששון ולשמחה כתיב והנביא זכריה בגלות בבל ניבא שאלו הצומות שהיו מתענין בבבל על חורבן מקדש ראשון יהיו לששון ולשמחה כשיבנה בית שני והכי מוכחי קראי וים לומר דהש"ס קרי ליה מעיקרא צום שהיה בבבל וקרי ליה לבתר הכי שמחה דמשמע דכן יהיה לעולם דלא יהיה עוד צום אח"כ והרי חזרו לצום בחורבן בית שני וקאמר בזמן שיש שלום כו' כקט במלתיה שלום ואין שלום ר"ל דוק בסיפא דהאי קרא והאמת והשלום אהבו ר"ל דלא יהיה לששון ולשמחה רק עד זמן שאמת ושלום אהבו אבל באין עמכם אמת ושלום תחזרו לצום דהייט בבית שני בזמן החורבן כמ"ש בפ"ק דיומא בית שני שהיה בו תורה וג"ח מפני מה חרב מפני שהיה בו שנאת חנם ח"ש מסיפא דקרא בזמן שיש ביניכם שלום יהיה לששון ולשמחה אין שלום דהייט בחורבן בית שני שהיה בו שנאת חנם תחזרו לצום: ה"ק בזמן כו' יש גזרה צום כו'. ובבבל בימי זכריה היה צום לפי שהיה אז ג"כ גזרה בימי המן גם מעשה דחנניה מישאל ועזריה שגזר נבוכדנצר להשתחות לצלם

מהרש"א כמעלות בית חורון כו' כחיילות כו'. כך היא הגירסא לפנינו בכל הנוסחאות של הגמרות וי"ל דלא פליגי אלא דכל הכך פירושי דבני מרון כולהו איתנהו ביה וכוונו בזה על ג' כתות בני אדם שהם צדיקים ורשעים ובינונים שנדונין בר"ה ומאן דמפרש כבני אימרנא נתכוין על כת הרשעים כמו שהצאן מוכה לטבח כן נמנו הרשעים למיתה ומאן דמפרש כמעלות בית חורון נתכוון על כת הבינונים כמו שהם במעלות בית חורון כימכין במקום מילוע מב' הצדדין כן נמנו הבינונים בו ביום אם להשמאיל אם להימין ומאן דמפרש ליה כחיילות של בית דוד שהם נמנים בצאתם למלחמה לצדיקים כמפורש בפ' יוחסין כחיילות של בית דוד כו' מאי קרא התילבו שם במלחמה וטעמא מאי אמר רב יודא אמר רב כדי שתהא זכותן וזכות אבותן מסייעתן ע"ש: וכולן נסקרין בסקירה אחת כו'. עיין פרש"י והוא דחוק דהאי קרא דנקט לא כתיב ליה אמלתא דקאמר התנא עוברין לפניו כבני מרון אלא אמלתא דמבחון שלא הוזכר כלל במלתא דתנא וכולן נסקרין כו' ואולי פירושו נראה לפרש דרבה בב"ח אמר רבי יוחנן בא לפרש דלאו ממש קאמר דעוברין לפניו זה אחר זה כמו בני מרון אלא דלהכי מדמה ליה לבני מרון דבהולכים הרבה ביחד א"א לאדם להיות רואה כולם בפעם אחד אבל בעוברין לפניו כבני מרון זה אחר זה אפשר גם לאדם להיות רואה אותם בפעם אחד בעומד ורואה אותם מן הצד כך הקדוש ברוך הוא רואה את כולם בפ"א ובסקירה אחת להשגיחם בפרטות בפ"א והשתא שפיר קאמר אף אנן נמי תנינא דכונת עוברין לפניו כבני מרון לא אתא לאשמעינן אלא דהקדוש ברוך הוא רואה אותם בפ"א ובסקירה אחת מדכתיב ליה מהאי קרא וכדמסיים היוצר יחד לבם וגו' דכתיב לעיל מיניה

עיון יעקב.
קרי ליה צום וקרי ליה ששון ושמחה. העיקר הקושיא כיון דהנביא בא לבשר טובות העתידות אלא לא ה"ל לקרוא אותם בלשון צום הל"ל בקיצור הרביעי והחמישי וגו' יהיה לששון ושמחה אבו עד עתה לא ידעו שהי' ימי צום מה דהוי הוי ודי לנביא שבשר עבר להכי מתרץ דעדיין מיקרי צום שלא יהיה שלום וק"ל וקרוב לזה פי' הב"י בא"ח סי' תק"ע ועיין בטור שם סי' תקמ"ע דגרס גירסא אחרת בש"ס:

שלא וכמעשה דניאל שגזר המלך שלא להתפלל לשמים: בט"ב נחרב הבית בראשונה כו'. מפורש בספ"ב דמסכת תענית:

הרי"ף קרי להו צום וקרי להו ששון וכו'. צריך להבין מה שהקשה קרי להו צום וקרי להו ששון כיון דכתיב צום יהיה לששון א"כ אינו צום וששון כא' אלא מה שהוא עכשיו צום יהיה לששון וכן נדקדק בדבריו שאמר אלא לאו ה"ק מאי אלא דנקט דהיה לומר ל"ק כאן שיש גזרה כאן שיש שלום ועוד נדקדק שאם הקושיא היא מאי דקרי ליה צום וקרי ליה ששון מהו זה שאמר ר"פ אקידא מ"ד כה אמר ה' צום דמשמע דהוקשה לו קושיא אחרת בכתוב וכך היל"ל כתיב צום הרביעי וכו' קרי ליה צום וכו' ונראה שאמר מ"ד לפי שהוקשה לו בכתוב זה דהיל"ל צום הדי וצום הה' והז' והי' יהיו לששון ואיך פתח בד' צומות ואמר יהיה לבית ישראל בל' יחיד ולתרץ זה הקשה קושיא אחרת דקרי להו צום וקרי להו ששון דאם הוא צום אינו ששון וכך היל"ל יום צום הדי יהיה לבית ישראל לששון דהיינו יום זה שהוא עכשיו צום יהיה יום ששון ושמחה אבל לא ידקדק לומר צום הדי יהיה לששון שאם יהיה לששון שוב אינו נקרא צום או יאמר צום הרביעי וכו' יהפך לבני ישראל לששון ובתירוץ קושיא זו יתבאר מ"ש יהיה בלשון יחיד וזה שאמר אלא מאי אית לך למימר דקרי ליה צום בזמן שאין שלום וקרי להו ששון בזמן שיש שלום

[illegible]
ושתא אתי שפיר צום הרביעי וצום החמישי וכו' שאין שלום ולכך הם צמים בהם יהיה שלום על ישראל שמתוך כך יהיה ששון ושמחה לבית ישראל וכיון דקאי אשלום שפיר קאמר יהיה כלומר יהיה שלום. ולרב פפא נתי הכי איתוקם צום הדי והחמישי בזמן שאין גזרה ואין שלום רצו מתענים רצו אינם מתענים ולזה רמז צום הדי והה' יהיה ג"כ צום בזמן שאין גזירה ואין שלום שאם רצו מתענים וגם ששון ושמחה אם רצו שהכי בבחירתם הוא רצו אינם מתענים. ועוד רמז לומר יהיה בלשון יחיד לפי שהא' מד' הצומות שהוא צום הה' יום ט' באב אינו תלוי בבחירה אם רצו מתענים כי כולם מתענים בו לפי שהוכפלו בו צרות ולזה רמז לומר יהיה לי יחיד על צום החמישי שיהיה צום אפי' בזמן שאין גזרה ואין שלום ושלשת הנשארים תלוים ברצון רצו צום רצו לששון ולשמחה:

תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר ארבעה דברים היה ר' עקיבא דורש ואין אני דורש כמותו (וזה אחד מהן) צום הרביעי זה *י"ז בתמוז שבו הובקעה העיר שנאמר °בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר וכתיב °ותבקע העיר ותניא בראשונה בט' ובשניה בי"ז לחדש ואמאי קרו ליה רביעי לחדשים צום החמישי זה ט' באב שבו נשרף בית אלהינו אמאי קרו ליה ה' לחדשים. צום השביעי זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ומי הרגו ישמעאל בן נתניה הרגו ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו אמאי קרו ליה שביעי לחדשים צום העשירי זה י"ד בטבת שבו סמך מלך בבל על ירושלי' שנאמר °ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר וכתיב °בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים ואמאי קרי ליה עשירי לחדשים והלא היה ראוי זה לכתוב ראשון ולמה נכתב כאן כדי להסדיר חדשים כתקנן ואני איני אומר כן אלא צום העשירי זה ה' בטבת שבו באת שמועה לגולה שהוכתה העיר שנאמר °ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר ועשו יום שמועה כיום שרפה ונראין דברי מדבריו שאני אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון והוא אומר על אחרון ראשון ועל ראשון אחרון ועוד שאני מונה לסדר פורעניות ולסדר חדשים והוא אינו מונה אלא לסדר חדשים בלבד:

ארבעה דברים וכו' וזה אחד מהן. והג' שנויין בתוספ' דסוטה ובספרי ואלו הן בני אדם יושבי החרבות האלה וגומר האלה ובקר ישחט להם וגומר. ותרא פרה את בן הגר המצרית וגומר: ג' בתשרי שבו נהרג. גמרא ולא קרא: ללמדך. מדקא חשיב צום שבו נהרג גדליה עם צום של חורבן הבית: סמך מלך בבל. התחיל לצור עליה: שמועה לגולה. לגלות יכניה שגלו לבבל י"א שנה לפני חורבן הבית: שאני אומר על ראשון. צום הדי שבסדר המקרא: ראשון. לפורעניות בתחלה הובקעה העיר ואח"כ נשרף הבית בט' באב ובתשרי שלאחריו נהרג גדליה בן אחיקם ובטבת שלאחריו באתה השמועה: והוא אומר על ראשון. שבפסוק אחרון לפורעניות שהרי תחלה סמך ואחר כך הובקעה כמלאת ביקוע העיר י"ז בתמוז שהוא ראשון שבמקרא אחרון לסמיכת מלך בבל שהוא מאוחר במקרא אלא שהוא מנה לסדר החדשים אומר שלא הקפיד המקרא אלא על סדר החדשים לכך מנה תמוז קודם לטבת ואני מונה (לסדר פורעניות) אף לסדר פורעניות:

הרשב"א ז"ל גירסת רוב הספרים זה ט' בתמוז שבו הובקעה העיר וקרא נמי בתשעה לחדש כתיב אבל בירושלמי גרסינן זה י"ז בתמוז והקשו והא ט' לחדש כתיב ותירצו קלקול חשבונות היה שם כלומר ודאי בי"ז היה גם בראשונה כמו בשניה אלא מפני רוב הצרה טעו בחשבון ונתקלקלו בו וחשבו שהיה בתשעה לחדש וקרא כי כתיב לחשבון העם כתיב ע"כ:

מהרש"א זה ט' בתמוז כו' שנאמר בתשעה לחדש כו'. וכתבו התוספות אבל בשניה הובקעה בי"ז ומ"ה עבדינן בי"ז תענית ובירושלמי גרסינן בי"ז בתמוז כו'. וקלקול חשבונות היו שם כו' ע"ש ואיתא עוד בירושלמי דלכ"ע יש בין צום הרביעי ובין צום החמישי כ"א יום מדכתיב מקל שקד אני רואה אלא דלמ"ד שנבקעה העיר בט' בחודש תמוז חרב הבית בא' באב ומייתי ליה מקרא דכתיב ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחודש וגומר ע"ש ועיין בזה עוד בחידושינו פרק ג' פרקים: צום השביעי זה ג' בתשרי כו'. שהיה בחדש השביעי מפורש בקרא בסוף ספר מלכים גם בספר ירמיה אבל שהיה בג' בו אינו מפורש שם בקרא ואפשר שהיה קבלה בידם כן: ומי הרגו ישמעאל כו'. ר"ל שלא יקשה לך כיון דמיתת לדיקים שקולה כו' כדמסיק ומחשיב ליה בהכך צומות ולכך קבעו בו צום א"כ גם בשאר לדיקים שמתו יקבעו בו צום. וא"כ אין לך יום בשנה שלא יהיה בו צום שמת בו לדיק וקאמר דע"כ ילא יום הריגת גדליהו מן הכלל לפי שהרגו ישמעאל בן נתניה שעל ידי כן ילאו כל העם ומא"י למצרים ועבר על נבואת ירמיה כמפורש בקרא ומכל מקום כיון דחשיב האי צום דהריגת גדליה

עין יעקב

ומי הרגו. הא דהוצרך להביא ומי הרגו י"ל דאלמלא נהרג ע"י שונאי ישראל הייתי אומר דמש"ה לריכין לצום בג' בתשרי כדי שעי"ז ינקום הקב"ה מהם נקמת דם עבדיך השפוך משא"כ עכשיו שנהרג ע"י פושעי ישראל עצמו א"כ ע"כ טעם הצום שקשה מיתת לדיקים כשריפת בית אלהינו ומדמה לשריפת בה"מ דאע"ג דנבנה בית שני אפ"ה נתקנו ה' דברים כן גם הלדיק אע"פ שזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה וכו' מ"מ הדורות ממעטין והולכין: ונראין דברי מדבריו. ומ"מ פסקו הפוסקים הלכתא כר"ע מחבירו ודלא כר"ם:

גדליה בהדי הכך לומות דחורבן הבית למדנו שסקולה מיתת לדיקים כר' אלא דא"א לקבוע לום על כל מיתת לדיקים כמ"ש לעיל ועוד יש לכוון בזה לפי שזה נעשה בי' ימי תשובה והיה לו לישמעאל שהרגו להתעורר בתשובה והוא לא היה חושש בכך והוסיף לרה לישראל בהריגתו לגדליה שהיה הללה לכלל ישראל כמפורש בירמיה וע"ז אמר הכתוב יחיינו מיומים גומר לפי שביומים אלו אנו מתפללי' על החיים א"כ אמר יחיינו מיומים דהיינו מב' ימים ראשונים מימי התשובה שמתפללים על החיים אבל ביום הג' מימי התשובה בבו נהרג גדליה שהיה לנו נפילה בו ביום יש לנו לדאוג ביותר ולבקש רחמי שמיא בתרתי דהיינו שיקיימנו מאותה נפילה וגם שנחיה שיגזור עלינו חיים: ואמאי קרי ליה עשירי להדשים כו'. וס"ה דהמ"ל הכא עשירי בחדש אלא קרא ודאי דומיא דאיכך דבהאי קרא רביעי וחמישי ושביעי דע"כ לחדשים הוא:

יף יח **כתוב** במגילת תענית בתלת' בתשרי בטילת אדכרתא מן שטרייא שפעם אחת גזרו עובדי כוכבים גזרה על ישראל שלא להזכיר שם שמים על פיהם וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום התקינו שיהו מזכירין שם שמים ואפילו בשטרות וכך היו מונין בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול שהוא כהן לאל עליון וכששמעו חכמים בדבר אמרו למחר פורע זה את חובו ונמצא שטר מוטל באשפה וביטלום ואותו יום עשאוהו י"ט:

בתלתא בתשרי וכו'. וכך כתבו במגילה לשון ארמי בטלה אדכרתא ביטלו הזכרת שם שמים מן השטרות ובקושי יכולים לבטל שכבר נהגו העם. וכששמעו חכמים שביטלוהו הוכשר הדבר בעיניהם ומחשב להם לנס ועשאוהו יום טוב:

מהרש"א כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון כו'. נראה מכילתין אמרי' ראש השנה למלכים למאי הלכתא' לשטרו' כו' אלא דבנים שני לא היה להם מלך אלא מבית חשמונאי שהיו כהנים וזה יוחנן כהן גדול הוא ינאי המלך כמפורש בפרק האומר דינאי המלך היה כ"ג כהן גדול ובהכי ניחא דנחשב להם הדבר שבטלו מלכתוב כן לנס שעשאוהו י"ט לפי שזה ינאי הרג ת"ח על שאמר הנח כתר כהונה כו' כמפורש שם והיו יראים גם עתה שיחשוב המלך שלכך בטלו חכמים דבר זה כהן גדול לאל עליון מן השטרות לפי שהוא פסול לכהונה לפי דעתן ונעשה להם נס שלא כעס עליהם בדבר זה וע"כ עשאוהו י"ט:

בעשרים ותמניא באדר אתת בשורתא טבתא יף יט לידהואי דלא יעידון מן אורייתא שפעם אחת גזרה על ישראל שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבת מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצוין אצלה אמרה להן בואו והפגינו בלילה הלכו והפגינו בלילה אמרו אי שמים לא אחיכם אנחנו לא בני אב אחד אנחנו ולא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזרות קשות וביטלו' ואותו יום עשאוהו י"ט:

דלא יעידון מן אורייתא. שלא יצטרכו לנתק עצמן מן התורה: הפגינו. לעקו בשוקים וברחובות כדי שישמעו השרים וירחמו עליכם. אי שמים כלומר למען הקב"ה:

מהרש"א שלא יעסקו בתורה כו'. באו לבטל אלו ג' מצות שישראל מובדלים הבדל גדול מן העובדי כוכבים בתורה כתיב כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ובשבת ובמילה כתיב אות היא ביני וביניכם וכה"ג איתא במסכת מעילה שגזרו כך ונתבטלה ע"י רבי ראובן ע"ש: הפגינו בלילה כו'. דלעקה ובכייה בלילה יותר נשמעת לרחם כדאמרינן גבי בכה תבכה בלילה: לא אחיכם כו' ולא בני אב ולא בני אם כו'. נקטי שלשה לשונות נגד ג' הגזירות ע"פ מה שכתבנו דמלכות אדום נקרי ע"ש עשו בכמה דוכתין וז"ש לא אחיכם כו' עש"ה כי אחיך הוא כתיב בתורה שבאתם לבטלה ולא בני אב אחד מילחק שכימול לשמונה ולא בני אם אחת כו' מרבקה שמרה השבת כמ"ש ויציאה ילחק האהלה וגו' כר דלוק מליל שבת לליל שבת כו' וק"ל:

כתיב °אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל ב לארץ מזוקק שבעתים רב ושמואל חד אמר נ' יף כא ע"ב שערי בינה נבראו בעולם וכולם ניתנו למשה בסיני חסר תה"ל ס אחת שנא' °ותחסרהו מעט מאלהים בקש קהלת להיות סס ח כמשה שנא' °בקש קהלת למצוא דברי חפץ יצאת בת קהלת יב קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת °ולא קם נביא דברים לד עוד בישראל כמשה וחד אמר בנביאים לא קם אבל נדרים ועיין סס במלכים קם אלא מה אני מקיים בקש קהלת למצוא יפ"ח דברי חפץ בקש קהלת לדון דינין שבלב שלא בעדים עק"י שער פ"ט כ"ס ושלא בהתראה יצאתה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר פ"ב דברי

עיון יעקב

התקינו שיהא מזכירין שם שמים אפי' בשטרות. אע"ג דאין להזכיר שם שמים לבטלה אפ"ה התקינו כן כי עת לעשות לה' הפרו תורתיך כדי שיהא שם שמים שגור בפיהם מה שבכחו מכח גזירתם: שלא יעסקו בתורה. גזרו על אלו שלשתן שבשביל שלשתן אין האומות יכולין לשלוט בהם בשביל התורה כדאיתא במדרש על פסוק והי' כאשר תריד בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו וכן בשמירת שבת אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה אין כל אומה ולשון יכול לשלוט בהם וכן איתא במדרש לא נגאלו ישראל ממצרים אלא בזכות המילה כדכתיב מוציא אסירים בכושרות לכך גזרו על אלו שלשתן שמצילין מן הגלות גם מגיהנם וק"ל: בקש קהלת להיות כמשה. הנה הארכתי בזה בדרוש בכמה אנפין וכאן אני באתי לפרש כפשוטו לכאורה ל"ע היכן רמיזא שביקש להיות כמשה ובשלמא לדון דינים שבלב מצינו שהתפלל שלמה על זה כדאיתא במלכים ג' ונתת לעבדך לב שומע לשפוט וגו' אבל היכא רמיזא שביקש להיות כמשה ואפשר ע"ד דאיתא במדרש ויקחו אליך פרה אדומה לך אני מגלה טעמי פרה ולאחרים חקה ואמרתי הטעם לפי פרה לפי שפרה נקרא על שמו של משה פרה שעשה משה במדבר כדאי' במדרש והטעם שיש מינין שאמרו שמעשה פרה הוא דומה לכישוף כדאיתא במדרש רק דמעשה כישוף הכל הוא במקום גבוה ולא במקום נמוך לכך אין שולט במים שהמים רצים למקום נמוך לכך נקרא על שמו של משה שהוא עניו מכל האדם ע"פ האדמה לכך לא גילה הקב"ה טעמי פרה לאדם אחר שלא יפקפק עליו וכדאיתא גם"כ ויע"ז כי גזרי גזירה חדשה במערבא לא מגלו טעמו שלא יפקפק בה משא"כ משה כיון שנקרא על שמו לא חיישינן שיפקפק בה כדאי' בש"ס דמגילה שאני שמואל הקטן דאיהו תקנו ואיתא במדרש קהלת ז' על פסוק והיא רחוקה ממני אמר שלמה על כל התורה עמדתי ובפי' פרה אדומה דרשתי וחקרתי והיא רחוקה ממני וא"כ שפיר אמר בקש קהלת להיות כמשה לידע טעם פרה אדומה כמו משה יצא בת קול ולא קם נביא עוד כמשה היינו מטעם שאין השכינה שורה אלא על עניו ומשה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה וזה כתוב יושר דברי אמת ולא קם נביא עוד כמשה וגו' דה"ל למיכתב ולא קם כמשה נביא עוד כמו דכתיב ביגדל אלהים חי ע"ש אלא שמשה מצד ענותנותו הגדולה לא רצה לכתוב כן שלא לשלום הגדולה בעצמו מצד מעלתו רק על מעלת הנבואה שלא קם כמוהו וק"ל: בקש קהלת לדון דינים שבלב וע"ז אמר ונתת לעבדך לב שומע לשפוט. ונראה דדעתו כר' אחא כדאיתא בב"ב דף ל"ג ע"א גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו בידוע שזה הרגו דאזלינן בתר האומד כדאיתא בסנהדרין דף ל"ג ובשבועות דף ל"ד ותקה שזה הרגו כדאיתא שם בב"ב ע"ש ואי' בפ"ש דחולין דף י"ד ע"ב מכאן דאזלינן בתר חזקה דכתיב ויצא הכהן מן הבית אל פתח הבית דלמא אדנפיק נפל בכר ליה שיעורא אלא לאו משום דאמרינן אוקי אחזקתיה מתקיף ליה ר"ש דלמא שילא דרך אחוריו דקא סני ליה כי נפק א"ל סביי ינ[illegible]ים דרך אחוריו לא שמים יליפה א"ל רבא יציאה כ"ג ביה"כ יוכיח דכתיב ביה יצאה ופנן לא לו

דרך

שם יט דברי אמת °על פי שני עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר:

מזוקק שבעתים. שאדם יכול לדרוש כל דבר ודבר במ"ט ענינים ז' שביעיות והם חמשים חסר אחת שנמסרו לו למשה בסיני למדנו שחמשים נבראו שהרי מעט נחסר מאלהים: **דכתיב ותחסרהו מעט מאלהים.** במזמור מה אנוש כי תזכרנו:

מהרש"א בקש קהלת למצוא דברי חפץ כו'. והם שערי שכל ובינה שחפץ בהם הקב"ה שישכיל בהן האדם כמ"ש השכל וידוע אותי כי באלה חפצתי וגומר וא"ל בת קול וכתוב יושר ע"פ ומ"ש פרק א"מ הלא היא כתובה על ספר הישר היא משנה תורה שנאמר בה ועשית הישר והטוב ה"כ כתוב יושר דהיינו מה שכתוב במשנה תורה ולא קם נביא וגומר דברי אמת הוא: **בקש קהלת לדון דינין שבלב כו'.** ור"ל דברי חפץ כפי חפצו ודעת לבו שלא בעדים כו' יצתה בת קול וא"ל וכתוב יושר וגו' ע"ד דלעיל דמה שכתוב במשנה תורה על פי שני עדים וגו' דברי אמת הוא ומיהו הא דאמר כמי שלא בהתראה הוא קשה לכאורה מה שייך בדין שבלב אם לא התרו בו ובת קול כמי לא היה מזהיר לו אלא מלתא דבעי עדים ולא אהא דבעי התראה גם בדברי התרגום של ספר קהלת לא הזכיר אלא דבעי למידן דינין כו' בלא סהדין ולא הזכיר בלא התראה ויש ליישב סוגיין דהתלמוד דעיקר טעמו של התראה שלא יאמר שוגג הייתי ושפיר הוה בעי למידן דינין שבלב שלא לפי עדות העדים גם בלא התראה שידע דמזיד הוה והבת קול שלא הביא רק קרא דעל פי שני עדים וגומר סמך עצמו דהתראה תלויה בעדים ודו"ק:

אם אינן מכירין פרק ב

דף כב ע"ב **בראשונה** היו משיאין משואות משקלקלו הכותים התקינו שיהו שלוחין יוצאין כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן וכורך במשיחה ועולה לראש ההר ומצית בהן את האור ומוליך ומביא ומעלה ומוריד עד שהוא רואה את חבירו שהוא עושה כן בראש ההר השני וכן בראש ההר השלישי:

בראשונה היו משיאין משואות. לאחר שקדשו את החדש ולא היו צריכין לשכור שלוחים לשלוח לגולה להודיע כי המשואות מודיעין אותן: **משקלקלו הכותים.** והשיאו גם הם משואות שלא בזמן הקדוש להטעות ישראל ובי"ד לא היו משיאין משואות אלא על החדש שנתקדש ביום ל' כדאמרי' בפירקין וכשלא היו משיאין לערב יום ל' הכל יודעין שהחדש מעובר ופעם אחד עברו ב"ד את החדש ולא השיאו משואות לערב יום שלשים והכותיי' השיאום בהרים שלהם והטעו את בני הגולה לעשותו חסר: **כלונסאות.** פירטיק"ו בלע"ז: **ארוכים.** כדי שיאירו למרחוק: **וקנים ועצי שמן ונעורת של פשתן.** כל אלו מרבים שלהבת: **וכורך במשיחה.** לוי"ן בלע"ז קושרם בחוט של משיחה בראשי הכלונסאות:

תוספות מוליך ומביא מעלה ומוריד. בירושלמי משמע כדי שלא יטעו לומר שהוא כוכב דאמר רב אשי חזינא כוכב דנפיל וסליק חזינא כוכב דאזיל ואתי:

כתיב °וצי אדיר לא יעברנו אמר רב יהודה אמר רב בא זו בורני גדולה היכי עבדי מייתין שיתא אלפי גברי בתריסר ירחי שתא ואמרי לה תריסר אלפי גברי בשיתא ירחי (ומייתי ספינתא) וטענין לה חלא עד דשכנא ונחית בר אמוראי וקטר אטוני דכיתנא בכיסתא וקטר להו בספינתא ונטלו חלא ושדו אבראי וכמה דמידליא עקרא ומיתייא ומחליף על חד תרין בכספא. תלת פרוותא הויין תרתי בי רומאי וחדא בי פרסאי. דבי רומאי מסקן כיסתא דבי פרסאי מסקן מרגלייתא ומקרייא פרוותא דמשמהיג. אמר רבי יוחנן כל שיטה ושיטה שנטלו עובדי כוכבים מירושלים עתיד הקב"ה להחזירן לה שנאמר °אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן וגו' ואין מדבר אלא ירושלים שנאמר °ציון מדבר היתה ירושלים שממה. ואמר רבי יוחנן כל הלומד תורה ואינו מלמדה דומה להדס במדבר דליכא דליתהני מיניה ואיכא דאמרי אמר רבי יוחנן כל הלומד תורה ומלמדה במקום שאין תלמיד חכם דומה להדס במדבר דחביב לכל ומאן דשקיל מיניה שקיל ואמר רבי יוחנן אוי להם לעובדי כוכבים שאין להם תקנה שנאמר °תחת הנחשת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחשת וגו' תחת רבי עקיבא וחבריו מאי מביאין ועליהם נאמר °ונקיתי דמם לא נקיתי וה' שוכן בציון:

(דף כג; ישעיה לג — שם מא — ישעיה סד — שם ס — יואל ד)

וצי אדיר לא יעברנו. לנהר שעתיד לצאת מבית קדשי הקדשים: **זה בורני גדולה.** ספינה שקורין דרומנ"ט: **היכי עבדי.** אותה בורני גדולה למאי עבידא: **חלא.** חול: **עד דשכנא.** שוקעת בקרקעית הים ועודנה נראית למעלה מן המים כי במקום שאניות גדולים בים אין הים עמוק כל כך: **בר אמוראי.** מלומד לשוט בנהרות: **וקטר אטוני דכיתנא.** חבלי פשתן שהן קשין לינתק וקושר ראשו האחד בשרש האילן ששמו כיסתא פי' קור"ל וראשו אחד בבורני ושקלי הכך גברי חלא דספינה ושדו לאבראי והיא עולה מתוך המים ועוקרת שרשי האילן: **פרוותא.** פורט"א בלע"ז ובלשון משנה נמל: **מסקן מרגליתא.** מקרקעית הים על ידי בר אמוראי: **ומקרייא פרוותא דמשמהיג.** אותה של פרסיים נקראת נמל של מלוכה: **ונקיתי דמם לא נקיתי.** אם באתי לנקות את העובדי כוכבים מאחר עונות לא אנקה אותם מדמן של ישראל:

א"ל

עין יעקב

דרך כניסתו ע"ש ואת שכ"ב בי"מ"ב עלה דרך כניסתו מפורש בש"ס דידן פ"ה דיומא דף כ"ג ע"א ע"ש ובירושלמי איתא בזה הלשון כתיב ולא שלמה. לבמה אשר בגבעון ירושלים. מה אנן קיימין אם מירושלים היה לא נימר מירושלים לבמה אלא מקים שליכתו לביאתו שהיה הולך דרך אחוריו ע"ש א"כ בזה מתורץ בקש שלמה לדון דינים שבלב כדעת ר' אחא בר יעקב דאזלינן בתר האומד וחזקה כדמוכח מנגעי בתים ולא סבר דיציאה דרך אחוריו שמה יציאה יצאה בת קול א"כ היה לכתוב יושר דברי אמת. נימר מירושלים לבמה אלא ודאי יציאה דרך אחוריו שמה יציאה וא"כ י"ל דראה דרך אחוריו אבל לא אזלינן בתר האומד וחזקה כי על פי שנים עדים יקום דבר וק"ל:

ונטלו חלא ושדו אבראי. נ"ל דאתי לרמז על ישראל שנמשלו כחול הים אף שעובדי ישראל משליכים החול לחוץ אפ"ה אינם יכולין לעקור שורשן של ישראל חה ולי אדיר לא יעברו: כי ה' שופטינו גו' וכן להיפך כדכתיב אמלאה החרבה וק"ל:

מהרש"א *א"ל עולה הייתי במעלה אדומים כו'. אינו נראה שיהיו כל דבריו של עד זה דרך היתול בלי כוונת מה
וכבר כתב בעל העקידה בזה שער ס"ז ואענה חלקי גם אני והוא
מהידוע בכמה דוכתין דמלכות ב"ד בעה"ז נדמה ללבנה בכמה
ענינים והצדיקים בעה"ז נקראים ע"ש מאור הקטן יעקב הקטן ואמרו
כן על כלל ישראל שהם מונין ללבנה ועובדי כוכבים מונין לחמה
ע"פ כוונה זו ולפי הנראה שהיה זה המעשה בבית שני בזמן שהתחיל
מלכות אדום למשול שהוא מלכות רומיים כמ"ש בכמה דוכתין ועל
ידי גזירותן בביטול המצות והתורה הושפלו הצדיקים וביחוד בסוד
קידוש הלבנה וסוד העיבור כמפורש באורך בפ"ק דסנהדרין
בעובדא דזוג בא מרקת כו' ולא הניחו הארמי הלז כו' ע"ש
בחדושינו וה"נ הכא אלו הבייתוסים רצו לבטל סוד העיבור בגזרת
ממשלת אדם שהוא רומיים וז"ש הייתי עולה במעלה אדומיים
וממשלתה לקיים גזרותם ע"פ הבייתוסים ששכרו אותי וראיתי את
חכמי ישראל שהם בדמיון הלבנה להקטינם ולהשפילם בדור הזה
שלא להיות סמוכים. וז"ש וראיתיו שהוא רבוץ בין ב' סלעים
כו' על פי מ"ש פ"ק דסנהדרין כשראה מלכות עובדי כוכבים
דבעינן סמוכין בקדוש החודש גזרו שהסומך יהרג והנסמך יהרג
כו' מה עשה ר"י ב"ב הלך לו וישב בין ב' הרים גדולים כו' וסמך
ה' זקנים ר"מ ור"י ור"ש ור"י ורא"ב"ש כיון שהכירו אויבים כו'
והיינו שרבץ בין ב' סלעים דקאמר הכא ואמר עוד בזה, וראשו דומ'
כו' ע"פ מ"ש בפרק ערבי פסחים שאמר ר"ש לרבי עקיבא למדני
תורה כו' וא"ל יותר ממה שהעגל רוצה לינק פרה כו' א"ל ומי
בסכנה כו' הרי שגרם מלכות עובדי כוכבים שלא למד ר"ש תורה
ודימהו לעגל כמו שאמר עגל לא למד וגו' וזה שאמר וראשו שהוא
ר"ש שנסמך ע"י ר"י ב"ב דומה לעגל גבי ר"ע שהיה ירא ללמדו
ולסומכו דלא נסמך ... רבי עקיבא מתלמידיו אלא ר"מ כדאמרינן
פ"ק דסנהדרין ואמר ואזנו דומה לגדי הם התלמידים שבאמת
תלמידים המקבלים בהאזנה ע"י גזירת' דומים לגדי דהיינו תלמידים
כדאמרינן ורעי גדיותיך וגומר ואמרינן נמי בפרק הרואה לגבי
עיבור שפים גדיים נעשו תיישין ואמר וקרניו דומה לגבי כו' ר"ל
גם הנשיאים שיש להם קרן וממשלה קלה בגלות דומה לקרן לבי
הטפל ואין בו כח אלא ליופי. ואמר וזנבו מונחת לו בין וכו'.
רצה לומר שאר המון עם הנקראים זנב כמו יכרת וגומר ראש
וזנב דומין כמונח בין ירכותיו דהיינו שאינו נראה כלל ונדמה כאילו
אינו כלל ואמר והצלתי כו' רצה לומר כן הסתכלתי בשכלי והייתי
כרתע וחרד עד שנפלתי לאחורי מלהחזיר ולהעיד כרצון הבייתוסים:
וצי אדיר לא וגומר. דלשון אדיר יפול על הגבור ולזה קאמר
היכי עבדי שתהיה הבורכי עושה גבורה וקאמר מייתי כו' וכמה
דמדליא עקרא והיינו גבורתי דא"א לעקור אלא על ידי הספינה:
שנאמר אתן במדבר וגומר. דלפי פשוטו ה"ל למכתב אטע ארז
שיטה וגומר כמו ישים מדבר לאגם וגומר ויטעו כרמים וגומר
אבל אתן משמע נתונים וממקום אחר למדבר שהיא ציון לבמות
חורבנותיה ולא ה"ל למיכתב כן אי לאו לאשמועינן שאותן שנטלו
עובדי כוכבים כו' יחזיר ונקט שיטה שהוא עץ השייך לבנין בכל
מקום: ואינו מלמדה כו'. לפי שההדס בריחו הוא כנוי על בעלי
תורה כדאיתא במדרשות גם בפיוט דחג הסוכות וזה הלומד ואין
ריח תורתו יוצאת לאחרים ה"ז הוא כהדס שהוא במדבר שאין שם
מי שנהנה מריחו ואע"ך כל הלומד תורה ומלמדה במקום שאין
תלמיד חכם אחר שיכולין ליהנות מריח תורתו ה"ז דומה להדס אחד
במדבר שאין ההדסים מצויים שם והבאים לשם חביב להם זה
ההדס יותר מבישוב שהדסים שכיחין ומצוים שם והנך מילי לאו
אקרא דמייתי קאי דלא אשתמע בהכי: תחת עצים נחושת כו'.
מיהו העצים גופייהו נמי יביא דר"י גופיה קאמר לעיל כל שיטה
כו' עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לה וקרא כתיב כבוד הלבנון
אליך יבא ברוש תדהר ותאשור וגומר: ועליהם אומר ונקיתי
וגומר. כלומר כי אנקה אתכם על כל מה שנטלתם מירושלים שאפשר
לכם לפרוע מדבר היותר חשוב כגון תחת הנחשת זהב וגו' אבל דמם
שהוא דם רבי עקיבא וחבריו לא נקיתי דא"א שאנקה אתכם ע"י
שתפרעו דבר חשוב גם השוה תחת נפשם ואין נפש האויב שוה
בנזק הריגת רבי עקיבא וחבריו: *אסתתמי להו דרבי. דכתיב
הנני שך את דרכך וגומר י"ל על פי מ"ש בסוד העיבור פ"ק
דסנהדרין בהך עובדא דזוג בא מרקת כו' ולא הניחו הארמי הלז
כו' דמלכות רומיים מקפדת שלא יעשו ישראל אקיפוא בקדוש החדש
ובעיבור שנה כמפורש שם והוא הסירים השך את דרכך:

אמר אביי פגימתה לפני החמה או לאחר החמה אם שם ע"ב
אמר לפני החמה לא אמר כלום דאמר ר' יוחנן
מ"ד °המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו מעולם לא איוב כה
ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא פגימתה של קשת
פגימתה של לבנה דחלשה דעתה פגימתה של קשת
דלא לימרו עובדי חמה גירי קא משדיא:

פגימתה לפני החמה. פונה לצד (אחד) [החמה] ועלה קתני
סיפא אם אמר לפני החמה לא אמר כלום דמעולם לא
ראתה חמה פגימתה של לבנה: דלא לימרון עובדיה. דעובדין
החמה: גירי קא משדיא. החמה הזאת חצים היא יורה לשלחם
בכופרים בה שסיורה בקשת נותן פגימת הקשת לצד פניו:

תוספות גירי קא משדיא בלבנה. אין לחוש אם רואה פגימת הקשת
דאין קשת אלא ביום ואז הלבנה כשרגא בטיהרא ולא אמרי
עובדיה גירי קא משדיא:

מתני' ראש ב"ד אומר מקודש וכל העם עונים אחריו יד כד
מקודש מקודש וכו':

גמרא מה"מ א"ר חייא בר גמדא א"ר יוסי בן שאול
אמר (רב) [רבי] אמר קרא °וידבר משה את ויקרא כג
מועדי ה' מכאן שראש ב"ד אומר מקודש וכל העם עונין
אחריו מקודש מקודש מנ"ל א"ר פפא אמר קרא °אשר שם
תקראו אותם קרי ביה אתם רב נחמן בר יצחק אמר °אלה שם
הם מועדי הם יאמרו מועדי מקודש מקודש תרי זימני
למה לי דכתיב מקראי קודש:

מקראי קדש. תרי זימני משמע:

אמר הבונה נאמר ביצירת המאורות והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים ובפירוש
החומש כתב רש"י ז"ל ולמועדים שעתידים ישראל להצטוות על המועדות
וכו'. אמנם קודם זה לאותות פי' כשהמאורות לוקים סימן רע לעולם וכו'. ונראה
לפרש זה וזה על מצות ישראל כמועדות היינו שהמאורות במהלכם והקבלתם זה לזה
יהיו לאותות על מועדי ישראל שיעשו אותם לכ"ב ימים בשנה ע"פ ואותם אלה
יקדשו ב"ד, את החודש אחר חקירתם העדים אם ראוהו לפני החמה או אחריה וכדומה
הצורות ... לר"ג כמו שיבא בשני המאמרים שאחר זה. והיה מחכמת נותן התורה
יתברך להבדיל גזירת ראשי החדשים מעתה שלא תהיה המועדים לב"ד הגדול שבכל דור
ודור והם יודיעום כמו שנאמר אשר תקראו אותם רוצה לומר חבריו ותקראו אותם אתם
למען יהיה זה לאות על צורך ואמנת תורה שבע"פ כמו שהאריך בזה בעל ספר הכתר
מאמר

עאמר ג' קיימן ל"ח בעענותיו נגד הקראים יעו"ש. ולכן היו מסיאים משואות ושולחין שלוחים כמאמר שלפני זה. בקדשם את החודש להכרית הרבר בשמחה ובטוב לבב וברוב קול מסכה הכהן להם מאשר נתן לנו את הורסו:

מהרש"א *מאי דכתיב המשל ופחד עמו עושה שלום וגו' מעולם לא ראתה חמה כו'. ויהיה המשל ופחד עמו קאי על לא ראתה חמה פגימתה של קשת דאל"כ יאמרו עובדי חמה דיש ממשלה ופחד לחמה לפדות נירא ועושה שלום במרומיו קאי על לא ראתה חמה פגימתה של לבנה שלא תחלש דעתה מפני החמה על שנתמעטה בשבילה כדאמרינן פרק אלו טרפות:

שם **מתני'** דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלי ובכותל בעלייתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראית או כזה:

שמות כ **גמרא** ומי שרי והכתיב °לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשי אמר אביי לא אסרה תורה אלא שמשים שאפשר לעשות כמותן כדתניא לא יעשה
זם ע"ב אדם בית תבנית היכל וכולי' *ושאר שמשין מי שרי והתניא לא תעשון אתי לא תעשון כדמות שמשי המשמשין לפני במרום כגון אופנים ושרפים וחיות הקודש ומלאכי השרת אמר אביי לא אסרה תורה אלא שמשים שבמדור העליון ושבמדור התחתון מי שרי והתניא אשר בשמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות מטעל לרבות מלאכי השרת כי תניא האי לעובדם אי לעובדם אפי' שלשול קטן נמי אה"נ דתניא אשר בארץ וכולי'. אב"א דפרקים הוה ואב"א להתלמד עבד וכתיב
כריס יח °לא תלמד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורות:

דמות צורות לבנות. של לבנה: לא תעשון אתי. לורות העומדי' אתי: שבמדור העליון. ברקיע ז' דדייקינן אתי אבל חמה ולבנה כוכבים ומזלות במדור התחתון הן ברקיע השני כדאמרינן במסכת חגיגה: שלשול. תולעת:

כב דף כה **משנה** מעשה שבאו שנים ואמרו ראינוהו שחרית במזרח וערבית במערב אמר ר' יוחנן בן נורי עידי שקר הן וכשבאו ליבנה קיבלן ר"ג. ועוד באו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה וקבלן ר"ג א"ר דוסא בן הרכינס עידי שקר הן היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה. אמר לו רבי יהושע רואה אני את דבריך שלח ליה רבן גמליאל לר' יהושע גוזר אני עליך שתבא אצלי במקלך ובמעותיך
הר"ן ביום שחל י"ה להיות בחשבונך הלך ומצאו רבי עקיבא
ר"ס ג מיצר אמר לו יש לי ללמוד שכל מה שעשה ר"ג עשוי
ויקרא כג שנאמר °אלה מועדי ה' מקראי קודש וגומר בין בזמנן ובין שלא בזמנן אין לי מועדות אלא אלו בא לו אצל רבי דוסא בן הרכינס אמר ליה אם באין אנו לדון אחר בית דינו של ר"ג צריכין אנו לדון אחר כל ב"ד וב"ד שעמד להן לישראל מימות משה עד עכשיו שנאמר

שמות כד °ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים אלא ללמדך שכל ג' וג' שנתמנו ב"ד על ישראל הרי הן כב"ד של משה נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה אצל ר"ג ביום שחל י"ה להיות בחשבונו עמד ר"ג ונשקו על ראשו אמר לו בא בשלום רבי ותלמידי רבי בחכמה ותלמידי שקיימת את דברי:

רואה אני את דבריך. לעבר את החדש: הלך ומצאו. ר"ע לרבי יהושע מיצר על שהנשיא גזר עליו לחלל י"ה: אשר תקראו. בקריאת ב"ד דין תלאן הכתוב: בא לו. ר' יהושע אצל רבי דוסא: ולמה לא נתפרשו שמותן וכו'. שאם בא אדם לדון אחר ב"ד שבימיו ולומר וכי ב"ד דין זה כמשה ואהרן הוא או כאלדד ומידד אומרים לו שמא חשוב כג' מן הסאר שלא נתפרשו שמותם:

מהרש"א שתבוא אצלי במקלך ובמעותיך בי"ה כו'. ובפרק תפלת השחר אמרינן אהך עובדא דבר"ה לעריה כו' לאו דוקא אלא אעדות קידוש החדש שהיה בר"ה לעריה בי"ה והיה חושש ביותר על ר"י ולא על רבי דוסא משום שהיה רבי יהושע אב"ד ובא לבטל קביעות המועדים שעשה ר"ג: ולמה לא נתפרשו כו'. שהיה ראוי לפרש שמותן לכבודן כיון שהיו נביאים לעולם כתרגומו ויתנבאו ולא יספו ולא פסקו וקאמר אלא לומר כו' דאמרינן לו שמא חשוב הב"ד זה כג' מן הסאר שלא נתפרשו כו' כפרש"י ואע"ג דכולם נביאים הוו אשמועינן בזה שלא נתפרשו שמותן שיהיה חשוב בעיניו ב"ד של כל דור ודור כב"ד של הזקנים דבימי משה: *א"ל רבי עקיבא ראוי לי כו' ואל יגזור עלי כו'. ככ"ל ורבי יהושע אמר כן לר"ע ובספרים שלפנינו גרסינן ראוי לו כו' ואל יגזור עלי כו' ודאי כוי דר"י קאמר לה וכאילו תולה קללתו בחברו וכראה לומר דנקט קללה זו שיהיה נופל למטה י"ב חדש כו' כדי שלא יוכל לילך לפני ר"ג במקלו ובמעותיו ולא יחלל המועדים: *נהמתני נהמתני בו'. כפל דבריו ואפשר שנתכוין לומר נחמתני עלי דאתם אפילו מזידים ונחמתני על ר"ג גופיה דאתם אפילו מוטעים:

כג שם. שמות כד **תנו** רבנן °ושבעים (איש) מזקני ישראל למה לא נתפרשו שמותם של זקנים שלא יאמר אדם לחברו פלוני כמשה ואהרן פלוני כאלדד ומידד פלוני כנדב ואביהוא ואומר °ויאמר שמואל אל העם ה' אשר עשה את משה ואת אהרן וגומר [ואומר] °וישלח ה' את ירובעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ירובעל זה גדעון ולמה נקרא שמו ירובעל שעשה מריבה עם הבעל בדן זה שמשון ולמה נקרא שמו בדן דאתי מדן יפתח כמשמעו *ואומר °משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו שקל הכתוב ג' קלי עולם כג' חמורי עולם לומר לך ירובעל בדורו כמשה בדורו בדן בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו ללמדך שאפילו קל שבקלים ונתמנה פרנס על הצבור הרי הוא כאביר שבאבירים

עיון יעקב

ומצאו רבי עקיבא מיצר. ליער עלמו ר' יהושע במ"ב אם יעשה ליווי רבן גמליאל יחלל יום כפור של חשבונו שאויי' על נפשו חטיכי דאיסורא ואם לא ישמע יעבור על ליווי ונזירים הנשיא שראוי שלא למרס את פיו ולאיו השמעון ועל זה נחמו ר"ע שראוי בזה לשמוע לנשיא ואין בזה עון מזיד שיחלל יום הכפורים שחל להיות בחשבונו וק"ל לזה אמר נחמה כפולה:

דברים יז שבאבירים ואומר ובאת אל הכהנים הלוים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא הי׳ בימיו הא אין לך אלא שופט שהי׳
קהלת ז בימיו ואומר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה:

שלא יאמר אדם. על ב״ד שבימיו וכי פלוני כמשה ואהרן הוא או כאלדד ומידד שאשמע לו עכשיו שלא נתפרשו אמור לו אם אינו כמשה ואהרן שמא הרי הוא כאחד מן שאר זקנים שאינך יודע מי הם: **ואומר ה׳ אשר עשה את משה ואת אהרן וגו׳.** שמואל הנביא אמר לישראל הקב״ה עשה לכם נסים ע״י ד׳ זקנים הללו משה ואהרן ירובעל בדן יפתח שמואל: **ואומר.** בספר תהלים משה ואהרן וגומר הרי ששקל הכתוב שמואל כמשה ואהרן וכתובים הראשונים כתבו ירובעל ובדן ויפתח עם משה ואהרן ושמואל ג׳ קלים עם ג׳ חמורים: **הא אין לך וכו׳.** הא לימדך הכתוב כאן שאין לך לבקש אלא שופט שהוא בימיך: **אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה.** כי לא מחכמה שאלת על זה שלפי שהדורות היו טובים וצדיקים מן אחרונים לפיכך היו הימים הראשונים טובים מאלה שאי אפשר שיהו אחרונים כראשונים:

מהרש״א שלא יאמר אדם כו׳. עיין פרש״י אין ר״ל שיהיה האמת כן ב״ד שבימיו איהו חשוב כב״ד הזקנים שהרי הם היו נביאים דכתיב ויתנבאו ולא יספו ובמה גריעי מאלדד ומידד שנתפרשו שמותן דלא נאמר במעלתן אלא שהיו גם כן נביאים אלא במה שלא נתפרש שמותן ללמד בא שיהיה חשוב בעיניך ב״ד של כל דור ודור כמ״ש לעיל: **ולמה נקרא שמו ירובעל כו׳.** בקרא מפורש כן וי״ל דהם קראו לו ירובעל לגריעותא שהבעל ינקום בו ויריב ריבו בו על שנתץ מזבחו וא״כ הכא דשמואל קרא לו כן אינו נראה דלגנאי ולגריעותא לא קראו בשמו גדעון רק ירובעל אלא אדרבה למעלתו קראו כן ע״ש שהוא עשה מריבה עם הבעל: **בדן זה שמשון כו׳.** יש לעיין בזה שהקדים הכא בקרא שמשון קודם יפתח ולפי סדר הכתובים בספר שופטים היה יפתח קודם שמשון ויש ליישב דלכך שינה הכתוב ג״כ לקרוא שמשון בדן ע״ש מעלתו דקאי מדן שנבא עליו יעקב בברכתו דן ידין עמו כאחד וגו׳ יהי דן נחש וגו׳ שכולו כדרש בפ״ק דסוטה על שמשון משא״כ יפתח שלא הוזכר מעשיו בנבואה בתורה ולכך הקדים הכא שמשון ליפתח משום דסדר חשיבותייהו חשיב להו וכמ״ש בפרק בן סורר לגבי שם וחם ויפת: **באביר שבאבירים כו׳.** נראה מהאי ליכא לפרש דקאי איפתח בדורו כשמואל כו׳ דיפתח הוא הקל שבקלים דלא נמצא בו שום נבואה כמו בגדעון ובשמשון שנתמנו מן השמים בנבואה גם שהיה בן אשה זונה ולפ״ה הוא נחשב בדורו כאביר שבאבירים שהוא שמואל שהיה שקול כמשה ואהרן שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל וגומר כמפורש פרק אין עומדין ולכך יתיישב נמי דכתיב יפתח לבתר שמשון בקרא להיות שהוא קל שבקלים נגד שמואל שהוא אביר שבאבירים ולכך פורטן בברייתא ירובעל כמשה ושמשון כאהרן ויפתח כשמואל ולא כללן דכמו משה ואהרן ושמואל בדורן כך ירובעל ושמשון ויפתח בדורן ודו״ק: **שהימים הראשונים היו טובים וגומר.** ויהיה לפי דרשה דהכא עוזים קאי על השופטים דאל תאמר שבימים הראשוני׳ היו השופטים טובים מאלה שבזמן הזה אלא דיש לך לשמוע לאחרונים כמו לראשוני׳ דאין לך אלא שופט שבימיך ופרש״י הכא אינו מתיישב לפי הדרש דהכא אלא לפי פשוטו:

הרי״ף למה לא נתפרשו שמותן של זקנים וכו׳ ואומר ה׳ אשר עשה וגו׳. לכאורה יש לפרש מאי ואומר משום שבתחלה הביא שיחזיק הדיין שבדורו שהוא כאחד מן הזקנים שלא נתפרשו שמותן ואם הדיין הוא קל יש לך לומר שגם באותם הזקנים היה כמות הדיין הזה אבל מנין לנו שיהיה חשוב הקל שבדור הזה כמו החמור שבדורו של משה לז״א ה׳ אשר עשה את משה וגו׳ ששקל שלשה קלי עולם לג׳ חמורי עולם ללמדך וכו׳. ועי״ל דמהתם למדנו שיחלוק לו כבוד אף על פי שאינו כמשה ואהרן שמא הוא כאחד משאר הזקנים אבל אם הדיין הזה קל לא שמענו לזה הביא משמואל ששקל ג׳ קלי עולם כג׳ חמורים ללמדך תוספת מעלה שאינו חשוב הקל כאי משאר הזקנים אלא חשוב כאהרן ומשה וז״ש ללמדך שאפילו קל שבקלים שנתמנה פרנס על הצבור הוא כחמור שבחמורים אבל קשה דכפי זה למה לא נתפרשו שמותיהם של זקנים שלא יאמר אדם לחברו וכי פלוני זה כמשה ואהרן ועכשיו שלא נתפרשו אמור לו שמא הוא כאחד מהם שאפילו הוא קל שבקלים מכל מקום ראוי להחשיבו כגדול שבאותם הדורות וע״ק דלא ליסיה שיפיה שקודם אמר שהוא כשאר הזקנים שלא היו חשובים. ואחר כך הוא אומר שקל הקל הוא חשוב כמשה. וכן יש להקשות במשנה שאמרה ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים לומר לך כל ג׳ שעמדו על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה והכי כיון שידענו שהדיין זה אינו כמשה ומ״מ אני צריך להחשיבו כמשה. א״כ אע״פ שיתפרשו שמותן של זקנים ולא יהיה דומה לזקנים מי לנו גדול כמשה שמי דומה לו ועכ״ז הוא שקול כמוהו וכ״ש לשאר הזקנים ויש לפרש דאילו נתפרשו שמותן של זקנים וידענו מגדולתם לא היה אומר שמואל ה׳ אשר עשה משה ואהרן וישלח את ירובעל ואת יפתח ואומר לשקול ג׳ קלי עולם כחמורי עולם אלא הכל לפי גדולתו והרי לא שקל שמואל ג׳ קלי עולם עם ג׳ חמורי עולם אלא ממה שלא נתפרשו שמותם של שאר זקנים לפי שרצה הקב״ה שיחלקו ישראל כבוד לדיינים שמא הם כאחד משאר זקנים שאינך יודע מי הם ולכך ראוי לכבד לכל דיין שמא הוא כשאר הזקנים וכיון שראה שמואל כן שקל ג״כ ג׳ קלים עם ג׳ חמורים שהוא הדרגה אחרת לומר לך יפתח בדורו כשמואל בדורו וגדעון בדורו כמשה בדורו ושמשון בדורו כאהרן בדורו. ובפירוש המשנה יש לפרש שמ״ש הרי הוא כבית דינו של משה אינו ר״ל כמשה ממש אלא כשאר הזקנים שלא נתפרשו שמותן שהיו בבית דינו של משה: **ואומר ובאת אל הכהנים וגו׳ ואומר אל תאמר מה היה וכו׳.** יש לדקדק מאי ואומר דקאמר הכא וע״ק מ״ש וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל השופט שלא היה בימיו איך תירץ זה במ״ש אין לך אלא שופט שבימיך שעדיין הקושיא במקומה וכי אפשר לו לילך לשופט שלא היה בימיו פשיטא שלא ילך לשופט שלא היה בימיו. ואפשר שקודם למדנו שינהוג כבוד בדיין שבדורו וכ״ת היכא בזמן שאין בדורו גדול ממנו אבל כשיש גדול ממנו יש לו להסתלק מלדון לפני אותו דיין אע״פ שנתמנה על הצבור לכך הביא פסוק ובאת אל הכהנים ואל השופט וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל שופט שלא היה בימיו אלא ללמדך שאע״פ שראית בדרך חכם גדול מהשופט הזה אלא שלא נתמנה לשופט וזה נתמנה אין לך לבקש תורה אלא מפי השופט שנתמנה בימיך אע״פ שיש גדול ממנו וכ״ת תינח שלא לעשות מעשה לילך לדרוש לגדול האחר אלא לשופט שנתמנה בימיו אבל מנין שלא יאמר הגני הולך. אבל השופט שבימי אבל על דאבדין ולא משתכחין היכן הם השופטים שהיו קודם אלה לזה אמר אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה שאי אפשר שיהיו האחרונים כראשונים:

פיסקא נטל מקלו ומעותיו בידו וכו׳. תנו רבנן כד
כה: כיון שראה אותו ר״ג עמד על רגליו מכבאו ונשקו על ראשו א״ל שלום עליך רבי ותלמידי רבי שלמדתני תורה ברבים ותלמידי שאני גוזר עליך גזרה ואתה מקיימה עליך כתלמיד אשרי הדור שהגדולים נשמעין לקטנים קל וחומר קטנים נשמעים לגדולים ק״ו חיובא הוא אלא מתוך שהגדולים נשמעים לקטנים נשאו קטנים ק״ו בעצמן:

נישאים

מהרש"א נושאים קטנים ק"ו בעצמן כו'. לפי דבריו שהוא קטן לגבי רבי יהושע היה לו לר"ג לישמע לר"י וי"ל דלא קאמר הכי אלא מדרך ענוה וע"ל דלפי הענין יש דברים שיתן ב"ד הקטנים לישמע להם וגם זה הדבר קידוש החדש ב"ד ר"ג היה שהוא הנשיא גם שהיה קטן לגבי רבי יהושע:

ראוהו בית דין פרק שלישי

דף כו **תניא** אמר רבי עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורים לדכרא יובלא ואמר ר' עקיבא כשהלכתי לגליא היו קורין לנדה גלמודה מאי גלמוד' גמולה דא מבעלה ואמר ר"ע כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה
בראשית לג למנ"מ לפרושי °מאה קשיטה דאורייתא מאה דנקי אמר רב [רבי] כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה
שם נ כירה למנ"מ לפרושי °אשר כריתי לי. אמר רבי שמעון בן לקיש כשהלכתי לתחום קן נשרייא היו קורין לכלה
תהלים מח נינפי ולתרנגול שכוי לכלה נינפי מאי קראה °יפה נוף משוש כל הארץ ולתרנגול שכוי אמר רב יהודה אמר רב אי בעית אימא רבי שמעון בן לקיש [יהושע בן לוי]
איוב לח מאי קראה °מי שת בטוחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה [מי שת בטוחות חכמה אלו כליות או מי נתן לשכוי בינה] זה תרנגול:

גמולה דא. מובדלת: בטוחות. לשון (חלקות) [חלוקות]:

תוספות לנדה גלמודה. ונפקא מינה כדדרשינן בסוטה (דף מ"ב) כי עדת חנף גלמוד (איוב ט'):

אמר בבונה לא אמרו כל אלה להראות שלשון הקודש מעורב משאר לשונות ושנלמוד. הכנתו מהם. אלא בהפך להודיע גדולות לשון הקודש שהוא קודם לכולם וכל אחד ואחד לקח ממנו. כמאמ"ל לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת ומכאן שנתנה תורה בלשון הקדש כלומר שהוא הלשון המעולה בקדימת זמן ובקריאות מעלה. ולזה אפשר ללמוד משמעות איזה מלות דומות ללשון הקודש מלשונות אחרות:

מהרש"א קורין לנדה גלמודה מאי גלמודה גמולה דא כו'. ברוב המקרא כתיב גלמוד בלשון זכר בלא ה' אחרונה וי"ל ג"כ בלשון זכר גמול דא ע"ש יחיד המופרש ומובדל כנדה מכל כמ"ש בכפן ובחסר גלמוד מיהו בב"ר דריש ליה כמי בלשון נקבה בחסר ובכפן הרי רואה את אשתך כאילו היא גלמודה דהיינו כנדה:

שם **לוי** אקלע להה[ו]א אתרא אתא גברא לקמיה א"ל קבען פלניא לא הוה ידע מאי אמר ליה אתא שאיל בי
מלאכי ג מדרשא א"ל גזלן אמר לך דכתיב °היקבע אדם אלהים נומר א"ל רבא מברניש לרב אשי. אי הואי התם הוה אמינא ליה היכי קבעך במאי קבעך ואמאי קבעך וממילא הוה ידעינן ואיהו סבר מלתא דאיסורא קא"ל:

קבען פלניא. גזלני פלוני: היקבע אדם אלהים. סיפא דקרא ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה אתם קובעים אותי:

מהרש"א במאי קבעך כו' וממילא הוה ידענא כו'. ר"ל דמתוך תשובתו של השואל גברא אהכך שאלות הייתי מבין מה כוונתו בלשון קבען וקאמר דאיהו לוי הוה סבר דמילתא דאיסורא קא"ל ולא שייך לשאול באיסורא במאי קבעך כו':

דף כח ע"ב **מתיב** רב שמן בר אבא מנין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל ונתנה לי תורה רשות לברך
דברים א ישראל אוסיף ברכה אחת משלי כגון °ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ת"ל °לא תוסיפו על הדבר: שם ד

שמות יז **משנה** °והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגומר וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך בזמן שמסתכלין ישראל כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברין ואם לאו היו נופלין כיוצא בדבר
במדבר כא אתה אומר °ויאמר ה' אל משה עשה לך שרף וגו' וכי נחש ממית או מחיה אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאין ואם לאו היו נמוקין:

מהרש"א *לא הוה רבנן יודעין כו' שמעוה לאמתא כו'. דאשכחן דרבנן לא היו משתמשין לפעמים לא בלישנא דקרא ולא בלישנא דשאר אינשי ולפעמים אפי' בלישנא דרבנן לא הוי משתמשים כדאיתא בפרק עשרה יוחסין דא"ל ר"נ לרב יודא פורתא דגונדרא קעבידנא וא"ל מי שני מעקה דכתיב באורייתא או מחיצה דאמרי רבנן כו' ומי שני ספסל כו' או איצטבא דאמרי אינשי כו' ע"ש ובכה"ג אפשר דההיא מבית רבי הוית דידעי התם בכל הני לישני דנקט בשמעתין ולא הוו ידעי ביה רבנן: *במאן מצלינן האידנא זה היום תחלת מעשיך כו' כר"א דאמר בתשרי נברא עולם כו'. וכבר כתבנו דבפרקי ר"א מפורש דתחלת הבריאה ביום ראשון היה בכ"ה באלול וביום ו' הוא נברא אדם וע"ש זה נקרא ר"ה תחלת מעשיך שהאדם היה תכלית של כל הבריאה וכאילו לא נברא שום דבר קודם בריאת אדם ונקרא ר"ה תחלת מעשיך שהאדם הוא עיקר המעשים ומסיים זכרון ליום ראשון שע"כ נקרא יום ו' ר"ה שבו נברא האדם זכרון שהוא זכרון ליום ראשון שהיה יום זה ראשון של השנה אבל יום כ"ה באלול לא נקרא יום ראשון אלא יום א' מטעם המפורש במדרשות שבו היה ה' אחד: והיה כאשר ירים וגו' ומשעבדין את לבם כו'. ומייתי להך דרשה אדתני לעיל אם כיון לבו יצא ואם לאו כו' ומייתי בכה"ג מקרא דבכונת הלב תליא מילתא דכתיב והיה כאשר ירים וגו' והוא מבואר דבפרשיות הקודמות הוזכר שלא היה לבם לשמים כמן כתיב עד אנה מאנתם ובפ' מי מריבה על נסותם ה' לאמר היש ה' בקרבנו ובחטאם זאת ויבא עמלק וגומר כדאמרינן דלולי חטאם דלעיל לא שלטה בהן כל אומה ולשון ולזה הראה להם השם יתברך בתפלת משה זאת אשר ידיו פרושות לשמים שבכונת לבם תליא מלתא שהם מסתכלין

עיון יעקב

והיה כאשר ירים משה ידו. הנה צריכין לדקדק בפסוק דמתחלה קאמר לשון ידו משמע רק ידו אחת ואח"כ כתיב ויהי ידיו אמונה לשון רבים וכן במתני' קתני לשון רבים נ"ל לפי שאחרת וחור סמכו ידיו מבני לדדים כדכתיב מזה א' ומזה א' והראה לשניהם לזה בידו אחת ולזה בידו השנית להראות הכיון לשניהם תה ויהי ידיו אמונה לכך נקט המתני' ג"כ לשון רבים ועיין פ"פ שפי מדות זה כנה אב כל מקום שנאמר ידו הרי כאן שתים ועיקרא לק"מ ע"ש:

משתכלין למעלה לכוון לבם לשמים כמו שהרים משה ידיו הם מתגברים ואם לאו דאין כוונתן לשמים למעלה גם ידי משה נתרשל ונופלים ישראל ח"ו ובזה יתיישב דנודרך המתפללים בב"מ לעמוד במקום עמוק כמ"ש ממעמקים קראתיך אבל משה עלה לראש הגבעה כדי שיראו ישראל במלחמתם את ידי משה על פי כוונה זו לכוון לבם לשמים וכן שענין בעשה לך שרף לפי שחטאו שוב במן שאמרו ונפשנו קצה בלחם וגומר והולך משה להתפלל עליהם ובעשיית שרף על הנס הראה להם שלפי רוע כוונתם שלא לש"ש נענשו ואם משתכלין כו':

יום טוב של ראש השנה פרק ד

ב' **תניא** ר' יהודה אומר משום ר' עקיבא בראשון מהו
דף לא תלים כד אומר °לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה
על שום שקנה והקנה ושלט בעולמו. בשני מהו אומר
שם מח °גדול ה' ומהולל מאד וגומר על שם שחילק מעשיו
ומלך עליהם ונתעלה וישב במרום. בג' מהו אומר
שם פב °אלהים נצב בעדת אל על שום שגילה ארץ בחכמתו
שם צד והכין תבל לעדתו. בד' מהו אומר °אל נקמות ה' אל
נקמות הופיע על שום שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע
שם פא מעובדיהן. בה' מהו אומר °הרנינו לאלהים עוזנו הריעו
לאלהי יעקב על שום שברא עופות ודגים לשבח לשמו.
שם צג בו' מהו אומר °ה' מלך גאות לבש על שום שגמר
שם צב מעשיו ומלך עליהם. בז' מהו אומר °מזמור שיר ליום
השבת ליום שכולו שבת: א"ר נחמיה וכי מה ראה ר"ע
לחלק בין הפרקים הללו אלא בראשון שקנה והקנה
ושלט בעולמו. בב' שחילק מעשיו ומלך עליהם ונתעל'
וישב במרום. בג' שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו.
בד' שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהם.
בה' שברא עופות ודגים לשבח לשמו. בו' שגמר מעשיו
ומלך עליהם. בז' על שום ששבת וקמיפלגי בדרב קטינא
דאמר רב קטינא שיתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב
ישעיה ב שנאמר °ונשגב ה' לבדו וגו'. אביי אמר תרי חרוב שנא'
הושע ו °יחיינו מיומים:

לה' הארץ. וכל המזמור: **שקנה.** שמי' וארץ: **והקנה.** תבל ליושבי בה כלומר קנה כדי להקנות: **ושלט בעולמו.** יחידי שלא נבראו המלאכים עד יום שני: **שחילק מעשיו.** והבדיל רקיע בין עליונים לתחתונים ונתעלה וישב במרום דוגמת שכנו בעירו והר קדשו: **שגילה ארץ.** מקום מלא עדתו שנאמר ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה בג' נאמר: **שברא חמה.** בד': **שברא עופות ודגים לשבח לשמו.** כשאדם רואה עופות משונים זה מזה נותן שבח למי שבראם: **ליום שכולו שבת.** שעתיד העולם להיות חרב ואין אדם וכל המלאכות שובתות על אותו יום אומר שיר של שבת: **מה ראה רבי עקיבא לחלק בין הפרשיות הללו.** שכל ששת ימים נאמרים הפרקים הללו ע"ש שעבר ושל יום שבת נאמר ע"ש להבא: **וקמיפלגי בדרב קטינא.** רבי נחמיה לית ליה דרב קטינא אלא דאביי הילכך ליכא למימר על של יום אחד שכולו שבת דהא תרי נינהו:

מהרש"א בראשון היו אומרים לה' הארץ וגומר ע"ש שקנה. וכתיב מי יעלה בהר ה' וגומר נקי כפים וגומר היינו שהקנה וכתיב ביה ויבא מלך הכבוד מי וגומר היינו השליט בעולמו ביחידי: **בב' היו אומרים גדול ה' ומהולל וגו' שהילק מעשיו.** בין עליונים לתחתונים וכן חילק מעשיו בתחתונים גופיה יפה נוף משוש כל הארץ וגומר ומלך עליהם כמ"ש ביה קרית מלך רב: **בג' היו אומרים אלהים נצב בעדת אל וגומר ע"ש שגילה כו'.** כפרש"י מקום מלא עדתו שנאמר ותראה היבשה וגו' ע"ש שהמשפט הוא לקיומו של עולם מלהביא מבול לכסות הארץ וה"ם עד מתי תשפטו עול וגומר להביא שום מבול לעולם שנחתם על כך כדכתיב כי מלאה הארץ חמס וגומר. ואמר **בד' היו אומרים אל נקמות כו' ועתיד ליפרע מעובדיהן.** וזה המזמור אמרוהו ביום ד' אלא בשעת החורבן אליא נפל בפומייהו ביום ד' כדאמרי' בערכין ולפי שמזמור זה מפורש על פורענות שעובדין לחמה וללבנה וכן היו ישראל באותו זמן בשעת החורבן. ואמר **בה' אמרו הרנינו לאלהים עוזינו וגומר ע"ש שברא עופות ודגים לשבח לשמו כו'.** דבאותו יום ה' נבראו בתחלה בעלי חיים לכבודו ולספר שבחו. ואמר **בו' היו אומרים ה' מלך גאות לבש ע"ש שגמר מלאכתו כו'.** כמ"ש בו אף תכון תבל בל תמוט. ואמר **ביום השבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת כו'.** דבו משתעי בעה"ב כמ"ש בו עלי עשור וכו' כדאמרינן בערכין ומסיק כדרב קטינא וכו': **וחד חרוב.** שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא וגו' דהיינו יום אחד מיומו של הקב"ה שהוא אלף שנים וכן לאביי תרי חרוב מיומו של הקב"ה והוא מפורש פ' חלק: *במוספי דשבת כו' הזי"ו ל"ך כו' במנחה כו' אז ישיר כו'. והם כלל שירות שבתורה וקבעו אותן שירות ביום השבת לפי הקדושה ובימי חול קבעו שירות של דוד שאין בהן קדושה כ"כ ולסימן טוב חלקו פרשת האזינו לו' חלקים בר"ת הזי"ו ל"ך ששיר של שבת יש לו זיו דהיינו מפי משה שקרן עור פניו ותרגומו זיו:

כז שם מלינו שנקרואה עשר מעלות **אמר** רבי יהודה בר אידי א"ר יוחנן עשר מסעות
נסעה שכינה וכולהו מקראי וכנגדן גלתה
סנהדרי מגמרא. עשר מסעות נסעה שכינה מקראי
א ע"נ זו ובמחאהם נשתלקה מכפורת לכרוב ומכרוב למפתן וממפתן לחצר ומחצר
למזבח וממזבח לגג ומגג לחומה ומחומה לעיר ומעיר
מעשרה מעלות להר ומהר למדבר וממדבר עלתה וישבה במקומה
הללו וק"י רש"א שנאמר °אלך אשובה אל מקומי מכפורת לכרוב ומכרוב
הושע ה למפתן

עיון יעקב

בראשון מהו אומר לה' הארץ ומלואה וכו'. אומרים כן על הקרבן כדאי' בתענית דף כ"ז °אלמלא קרבנות לא נתקיימו שמים וארץ ובשבת מה הוא אומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת וכתב' תמיד מקיים ומנוחה לחיי העולמי' כ"ל כמו שבכל ששת ימי המעשי' עושין מלאכה לכבד ולענג כהולאת יום השבת וכדאמרי' מי שטרח בע"ש יאכל בשבת וכו' כן בכל ששת אלפים אנו עושין מצות ומע"ט כדי שיאכל ביום שכולו שבת וק"ל: **הזי"ו ל"ך.** פירש מהרש"א הזי"ו לך האזינו נחלק לחלקים אלו להראות ששיר של שבת יש לו זיו מפי משה שקרן עור פניו עכ"ל וי"ל מטעם שהוא נבחר ביום מנוחה במלריכ זה יום השבת כדאמרינן ישמח משה במתנת חלקו ולפי שמת משה ביום השבת לאחר דעה ווים שמת משה פנה זיוה והדרה של ישראל לכך אומרין אותו בשבת: **עשר** מסעות נסעה שכינה. בשביל הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות. גם שלא יהא מאיגרא רמא לבירא עמיקתא ע"כ הקב"ה נפרע מהם מעט מעט אולי בין כך ובין כך יחזרו בתשובה להחזיר השכינה למקומה:

שמות כה למפתן דכתיב °ונועדתי לך שמה ודברתי אתך מעל
יחזקאל ט הכפורת וגומר זכתיב °וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל
הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית וממפתן לחצר
שם י דכתי' °וירם כבוד ה' מעל הכרוב על מפתן הבית וימלא
הבית את הענן והחצר מלאה את נוגה כבוד ה' ומחצר
עמוס ט למזבח דכתיב °ראיתי את ה' נצב על המזבח וממזבח
משלי כה לגג דכתיב °טוב שבת על פנת גג [וגומר] ומגג לחומה
עמוס ז דכתיב °[ו] הנה ה' נצב על חומת אנך ומחומה לעיר
מיכה ו דכתיב °קול ה' לעיר יקרא ומעיר להר דכתיב °ויעל כבוד
יחזקאל יא ה' מעל תוך העיר ויעמוד על ההר ומהר למדבר דכתי'
משלי כא °טוב שבת בארץ מדבר וממדבר עלתה וישבה במקומה
הושע ה שנאמר °אלך אשובה אל מקומי עד אשר יאשמו:

נסעה שכינה. להסתלק מעל ישראל מעט מעט כשחטאו: **מכפורת.** שהיתה רגילה לשכון שם נסתלקה על א' מהכרובים שעשה שלמה העומדין בארץ א' לצפון הארון וא' לדרום: **למפתן.** הבית: **וממפתן להצר.** העזרה בין האולם למזבח: **ומהצר למזבח.** האיכן: **וממזבח לגג.** ההיכל: **ומגג לחומת.** העזרה: **ומחומת.** העזרה: **לעיר.** לירושלים (אבל על חומת העיר לא היתה השכינה דהא כתיב מעל תוך העיר גר' מהרש"א): **ומהעיר להר.** הזיתים וכל סילוקין שלנו לפי שבקושי היה מסתלק ומצפה שישובו: **וירכב על כרוב** ל"ג דשום ביציאת מצרים קאמר והכי גרסי' **מכפורת** לכרוב ומכרוב למפתן דכתיב ונועדתי לך גומר וכתיב וכבוד אלהי ישראל נעלה מעל הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית למדנו שתחלת עיקר שכינה היתה על הכפורת ובימי יחזקאל נסתלקה משם לכרוב ושהתה שם כמה ימים כדכתיב מעל הכרובים אשר היה עליו אל מפתן הבית: **וימלא הבית.** וגומר ביחזקאל כתיב אחר סילוק מן הכרוב אל המפתן: **נצב על המזבח.** ואע"ג דהאי קרא עמוס קאמר ליה ועמוס מקמי יחזקאל דורות רבים הי' מתנבא היה על העתיד ועל כרחך סילוקה כסדרן היו דרך יציאת חוץ: **טוב לשבת על פנת גג** וגומר. על השכינה אמר שלמה טוב לה להסתלק אל הגג משבת עם אשת מדנים כנסת ישראל שהעמידה צלם בהיכל ובית חבר בית שחברו בו את הצלם עם השכינה: **טוב לשבת בארץ מדבר.** היינו דקרא מאשת מדנים ובית חבר (ואיכו כן אלא היינו דהאי קרא מאשת מדנים וכעס ר"ל אשת מדנים כ"י וכעס ר"ל ע"ש הכעיסוני בהבליהם מהרש"א): **עד אשר יאשמו.** שיחזקו עצמם אשמים:

הרי"ף וממזבח למזבח דכתיב ראיתי את ה' נצב על המזבח וכו'. אין להקשות דמנא לן דמחצר נסעה למזבח דילמא מחצר נסעה לגג ההיכל ומהגג למזבח וכן מנ"ל דמגג לחומה דילמא מהמזבח לחומה די"ל דלא מייתי ראיה אלא שנסעה שכינה למזבח ולגג ההיכל וכו'. והאי דאמרינן מהחצר למזבח הוא משברא שהחצר היה קדוש והמזבח קדוש אבל הגג לא היה קדוש כדתניא גבי העליות לא נתקדשו ואיך יתכן שעלתה לגג מאיטו מקום קדוש ומזרה אל המזבח שהוא מקום קדוש וכן מן הגג לחומה משברא דהחומה היא פחות מן גג ההיכל אף על פי שגם הגג לא נתקדש:

אמר ר' יוחנן ששה חדשים נתעכבה שכינה לישראל יואל כח
במדבר שמא יחזרו בתשובה ולא חזרה ואמרה שם
תיפח *נפשן שנאמר °ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד ג"י הגה' עליון
מנהם ותקותם מפח נפש וכנגדן גלתה סנהדרי גדולה איוב יא
גמר' מלשכת הגזית לחניות ומחניות לירושלי' ומירושלי'
ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא ליבנה ומיבנה לאושא
ומאושא לשפרעם ומשפרעם לבית שערים ומבית
שערים לציפורי ומציפורי לטבריא וטבריא עמוקה מכולן
שנאמ' °ושפלת מארץ תדברי ומעפר תשח אמרתך. רבי ישעיה כט
אלעזר אומר שש גליות גלו שנאמ' °כי השח יושבי שם כו
מרום קריה נשגבה ישפילנה ישפילה עדי ארץ יגיענה
עד עפר (וכתיב °תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים) שם
אמר ר' יוחנן ומשם עתידין ליגאל שנא' °התנערי מעפר שם כב
קומי שבי ירושלים:

ומנוס אבד מנהם. ומעוז נסתלק מהם: **מלשכת הגזית לחנויות.** חניות עשו להם בהר הבית וישבו שם לומר שלא דנו דיני נפשות דחזו דנפישי רוצחים כדאמרינן בסנהדרין וכל הנך גליות דסנהדרין דבית שני קאמר ומסעות דשכינה בבית ראשון: **ומיבנה לאושא.** כשהיה הנשיא דר בו היתה סנהדרין עמו וכשנסתלק הוא או בנו במקום אחר גולה הישיבה אחריו: **יבנה.** בימי ריב"ז: **אושא.** בימי ר"ג הזקן וחזרו מאושא ליבנה ובימי רשב"ג חזרו לאושא כדתניא לקמן בפרקין וכשקדשו ב"ד את החדש וכו': **בית שערים וציפורי וטבריא.** כולן בימי רבי היו כדאמרי' בסנהדרין הלך אחר רבי לבית שערים וסוף כשחלה הוליכוהו לצפורי כדאמרינן בכתובות ובטבריא היה בימי אנטונינוס: **וטבריה עמוקה מכולם.** שפלים היו מכל המסעות שגלו: **ו' גליות.** השח חדא ישפילנה תרי ישפילה תלת עד ארץ ד' יגיענה חמש עד עפר שש דמצי למימר ישפילה עד ארץ לעפר:

מהרש"א ששה הדשים נתעכבה כו'. הני ששה חדשים אינו מפורש בשום מקום מאי ניניהו ונראה לפרש דמיום שסמך מלך בבל על ירושלים דהיינו מי' בטבת עד ט' בתמוז שנבקע העיר כמפורש בפ"ק הם ו' חדשים ובאותן ו' חדשים הרחיק' השכינ' עצמה מעיר עד למדבר ונתעכבה שם שמא יחזרו בתשובה וכשלא חזרו באותן ו' חדשים עד ט' בתמוז עלתה השכינה וישבה במקומה דבו ביום בטל גם התמיד וזהו פי' הכתוב שאגו צורריך בקרב מועדיך שמו אותותם וגומר ע"פ מ"ש חמה לוקה סימן רע לעובדי כוכבים שהם מונין לחמה כמפורש פרק הישן דממשלתן של העובדי כוכבי' בעה"ז כממשלת החמה והם אותות שלהם שנאמר ומאותות השמים אל תחתו וגומר ועי"ז אמר שאגו צורריך שצרו על ירושלים בעברה בטבת עד ט' בתמוז שהן השש חדשים שבקרב מועדיך שהלוואות קרוין מועדים כמפורש פ"ק בזמן שים שלום שמחה וי"ט הם ושמו אותן ו' חדשים אותות להצליח בהן כי באותן ששה חדשים מתקופת טבת עד תקופת תמוז שנבקע העיר הם ימים שגברה החמה מיום

עיון יעקב

ר"א אומר שש גליות גלו. כנגד אותן ששה חדשים שנתעכבה השכינה במדבר אולי יחזרו בתשובה ולא עשו כן ע"כ גלו שש עד לארץ ועד לעפר ומשם עתידין ליגאל שנאמר התנערי מעפר קומי ה"כ הפסוק שזה לעפר נפשי דבקה לארץ בעני קומה עזרתה לנו בעני אלו סנהדרין שישבו בטבורו של עולם כמו הטבור שיושב באמצע בטן כדאיתא בסנהדרין דף ל"ז קומה עזרתה לנו: *ביון דאמי רבים מינה כרבים דמי. פי' כיון שאמרי בעשרה ילאו רבים משא"כ דוד אף שילא מאתו כל מלכות בית דוד לא יצאו מפרי בטנו ממש וע"ל דכל ישראל חשיב יותר ועיין מה שפרש"י בזה:

מיום ליום שהוא אות על הצלחת העכו"ם שהם מוכן לה והפך אמר באותו מזמור אותותינו לא ראינו שהרי בטבת ב' לחדש שלר וסמך האויב על העיר וגם בט' לחדש תמוז שנבקע העיר וכן בט' באב שחרב הבית הלבנה מוספת וממלאה ואורה עד ט"ו בחדש ואעפ"כ אנו לא ראינו שום הצלחה באותן ימים: ותקותם וגומר. כלומר שהקדוש ברוך הוא היה מקוה וצופה במדבר שיחזרו בתשובה אבל עיני רשעים וגומר תולה הקללה בהם שאין להם תקוה רק מפח נפש: וכנגדן גלתה סנהדרין כו' פרש"י כל הנך גליות דסנהדרין דבית שני קאמר ומסעות דשכינה בבית ראשון קאמר עכ"ל ומיהו בגליות דסנהדרין בבית ראשון נמי הכי הוה דהא כנגדן קאמר ועוד דאם כן מאי פליג ר"א וקאמר דשש גליות גלו בבית ראשון וכן הא דקאמר נמי שגלו מלשכת הגזית לחניות משום דנפישי רוצחים ודאי בבית ראשון נמי גלו מטעם זה דהוי שכיחי רוצחים טפי מבבית שני כדמוכח בפ"ק דיומא דבית ראשון חרב בעון ע"ג ג"ע ש"ד ובית שני לא חרב אלא מפני שנאת חנם: שש גליות גלו שנאמר כי השה יושבי מרום וגומר כו'. האי קרא לפי פשטיה קאי על גלות צור וחברותיה וכן מוכח קרא דבתריה תרמסנה רגל רגלי עני וגומר שהוא מלך המשיח שנאמר בו עני ורוכב על חמור וגו' עש"ה ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו ולפי הדרש דהכא השפלות דהאי קרא על גליו' דסנהדרין שבירושלים קאי וקרא דבתריה תרמסנה רגל רגלי עני וגומר אורח לצדיק וגומר נמי על גליות דסנהדרין שתחזיר העטרה ליושנה כשתרמסנה רגלי עני שהוא משיח אז אורח לצדיק וגו' אף אורח משפטיך ה' וגומר שהיה בלשכת הגזית קויניך לשמך וגו' וכתיב כאשר משפטיך לארץ צדק למדו וגו': ומשם עתידין ליגאל שנאמר התנערי מעפר וגו'. כראה דר"י ודאי לא קאי אקרא דמייתי ר"א לעיל מיניה דהא ר"י קאמר לעיל די' גליות גלו ומייתי ליה וטבריא עמוקה מכולן שנאמר ושפלת מארץ תדברי וגומר אלא דאהאוא קרא נמי קאי דכתיב ביה בסיפיה דהאי קרא ומעפר תשח אמרתך וגו':

תנו רבנן מנין שאומרים אבות שנא' °הבו לה' בני אלים ומנין שאומרים גבורות שנאמר הבו לה' כבוד ועוז. ומנין שאומרים קדושת השם שנאמר הבו לה' כבוד שמו. ומנין שאומרים מלכיות זכרונות ושופרות תניא רבי אליעזר אומר דכתיב °שבתון זכרון תרועה מקרא קדש שבתון זה קדושת היום. זכרון אלו זכרונות. תרועה אלו שופרות. מקרא קדש קדשהו בעשיית מלאכה ומניין שאומרים מלכיות תניא רבי אומר °אני ה' אלהיכם וכתיב בחדש השביעי: אין פוחתין מעשרה מלכיות וכו' הני י' מלכיות כנגד מי אמר רבי לוי כנגד י' הלולים שאמר דוד בספר תהלים הלולים טובא הוו הנך דכתיב בהו °הללוהו בתקע שופר. רב יוסף אמר כנגד עשרת הדברות שנאמרו לו למשה בסיני ר' יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העלם מאי ניהו אילימא ויאמר דבראשית הני ט' הוו בראשית נמי מאמר הוא דכתיב °בדבר ה' שמים נעשו *בר"ה אין אומרים בו הלל מאי טעמא אמר ר' אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אין אומרים לפניך ישראל שירה בר"ה וביה"כ אמר להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו וישראל אומרים שירה:

(דף לב; תהלים כט; ויקרא כג; במדבר י; תהלים קנ; שם לג; שם ע"ב; ערכין; דף לא ע"ב)

הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע שופר. הנך דהללו אל בקדשו:

תניא כל שנותיו של ריב"ז ק"כ שנה היו מ' שנה עסק בפרקמטיא מ' שנה למד. מ' שנה לימד. כתוב במקומות אחרים שהלל גם כן היו שנותיו ק"כ וגם רבי עקיבא ארבעים שנה עסק בפרקמטיא וכולי ובסוף ק"כ נהרג על קדוש השם יתברך:

מהרש"א שאומרים אבות שנאמר הבו לה' בני אלים וגו'. האבות קרוים אלים ע"ש תקיפים כפרש"י ומלת בני כמשך אדלעיל כלומר הבו והזכירו בני לה' את אלים האבות ונראה שקראו במקום הזה אלים ע"ש אל וכח אלקים שנתקיים באבות כמ"ש בפ' ע"פ ואעשך לגוי גדול ז"ש אלהי אברהם ואברכך ז"ש אלהי יצחק ואגדלה שמך ז"ש אלהי יעקב כו' כמפורש שם: ומנין שאומרים גבורות כו' שנאמר הבו גומר ומנין כו'. ואלו ג' ברכות ראשונות שהן שבחו של מקום כמפורש במסכת ברכות וע"כ שינה הלשון בהן בכולם הבו ולא לשון תפלה והוא גימטריא אחד ולכך הג' ראשונות כאחד נחשבו שהם מורים על אחדותו: *ירד ר"ה כו' ועשה בר"ע כו'. שכיהם לדבר אחד נתכוונו לפי שהמלכיו' מורים על אחדותו ולכך שמע וגומר ה' אחד אומרים במקו' מלכות כדלקמן וע"כ מאן דאמר שאומר מלכיות בקדושת השם שהוא מורה על שמו אחד ולכך אמרינן בו המלך הקדוש ומ"ד שאומר מלכיות בקדושת היום שהוא מורה על אחדות כי הוא יום אחד שבשנה שבו נברא העולם כמפורש פ"ק: הני י' מלכיות כנגד מי כו'. ובפרק הקורא עומד קאמר עוד כנגד י' בטלנין כו' דהתם שייכא משום דקריאת התורה בי' משא"כ הכא בתפלת ר"ה דכל יחיד ויחיד חייב כדלקמן במתניתא: נמי מאמר הוא כו'. לכאורה שזהו כדברי המפרש בפרש"י בחומש דבראשי' ברא גו' סדר הבריאה קתני דבתחלה ברא שמים וארץ כו' ע"ש אבל לפי מה שפרש"י בחומש דלא הוזכר כאן כלל בריאת שמים וארץ אלא שהכל נמשך אל ויאמר אלהים יהי אור וגומר ולא הוזכר בבראשית בריאה אחרת אלא שהכל נמשך אל ויאמר אלהים יהי אור וא"כ אין בראשית כלל מאמר זולת ט' ויאמר דכתיב בתריה וי"ל אע"ג דבראשית ברא וגומר נמשך אל האור מ"מ בכח המאמר דבראשית נשמע נמי בריאת שמים וארץ זולת ט' ויאמר דכתיבי בתריה. ונראה בזה מה שלא הזכיר נמי לשון אמירה בראשונה כמו בט' האחרים ע"ש מ"ש את השמים ואת הארץ לרבות תולדותיהן וכמו שפרש"י בחומש שהכל נברא ביום ראשון ובמאמר ראשון וכ"א נקבע ביומו והענין כי חומר הראשון אשר

עיון יעקב
אמרו מה"ם לפני הקב"ה מפני מה אין ישראל אומרין שירה לפניך בר"ה ויה"כ. לפי שרואין הקב"ה נוהג בחסד וברחמים עם ישראל וכשרואה שהם חייבין בדין עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים ע"כ מן הראוי לומר שירה לפניו וכ"מ למלאכים. בזה שהם אינם יכולין לומר שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה כדאיתא בחולין דף צ"א ע"ב וע"ז אמרו מ"מ כיון שמתחלה הקב"ה יושב על כסא הדין וכשהקב"ה יושב ודן הוא מדקדק הרבה בדין כדאיתא במדרש בראשית פ' פ"ב והובא בילקוט ישעיה ג' על פסוק נצב לריב יע"ש וספרי החיים וספרי מתים פתוחים לפניו כי לפעמים גם החיים הוא לרעת הרשע להאבידו מעה"ב ולכך אין אומרים שירה ולעתיד נשיר שיר חדש במהרה בימינו אמן:

אשר ממנו נתהוו כל הצורות נברא ביום ראשון ובמאמר ראשון יש מאין במאמר השי"ת כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו אבל בימים אחרים לא היה הבריאה יש מאין אלא מן החומר הראשון נקבע לכל אחד צורתו המיוחדת לו ביומו במאמר השם יתברך והוה יש מיש והשתא ביום הראשון שהיה אמירה ראשונה בראשית וגומר לבריאת יש מאין לא הוצרך להזכיר בו שהיה באמירה דודאי באמירה בעלמא לחוד נברא חומר הראשון ביש מאין ולא תפול עשייה בדבר שאין בו ממש אבל אחרי אמירה ראשונה שהיה ביום הראשון שכבר נברא חומר הראשון היה ח"ו לבעל דין לחלוק ולומר כאן שהיה יש מיש דבעשייה נעשה הכל בימים אחרים ע"י הרכבות החומרים הפשוטי' עד שנעשו צורות אחרות כמעשה ידי אדם ולהוציא זאת הדעת מלב הטועה הזכיר בכל הבריאות שבימים אחרים כמו אמירה לומר שעל ידי אמירה בעלמא לחוד נתהוה הכל בלי שום מעשה כלל והענין מבואר אילו נברא העולם בעשיה לא היה אפשר באדם לשנות בבחירתו עשייתו יתברך ב"ה כמ"ש ומי יבא אחר המלך את אשר כבר עשוהו אבל ניתן ביד אדם לשנות מעשיו כפי בחירתו וע"כ לא נברא רק במאמר שאפשר לשנות מאמר כמ"ש צדיק מושל ביראת ה' גו' הקב"ה גוזר והצדיק מבטלה ע"י מעשיו וע"ז שנו באבות בעשרה מאמרות נברא כו' והלא במאמר אחד כו' אלא להפרע מן הרשעים וליתן כו' ר"ל דודאי מה שנברא העולם במאמר ולא בעשיה הוא משום בחירת אדם ושיהיה לו שכר או עונש כפי מעשיו אבל הלא במאמר אחד יכול דהוי כל הבריאה יש מאין להבראות וכ"ש דהוי ניתן הבחירה לאדם לשנות רק מאמר אחד ואמר אלא להפרע מן הרשעים שמאבדים דבר גדול שנברא בי' מאמרות והיפך בצדיקים שמקיימין דבר גדול שנברא בעשרה מאמרי' וק"ל: הנך דכתיב בהו הללוהו בתקע וגומ' כו'. ריש פירקא הללויה וגו' וסוף פירקא תהלל יה הללויה לא קחשיב: *אם אמר ז' כנגד ז' רקיעין כו'. בפ"ק דסנהדרין גבי עיבור שנה דאמר ז' כנגד ז' רואי פני המלך וכן בפרק הקורא עומד דאמרינן בשבת קורין ז' כנגד ז' רואי פני המלך התם שייך ז' אנשים הקורין ח' יושבין בעיבור נגד שבעה אנשים הרואין פני המלך ומחשובין בישראל כמ"ש ההוספות שם אבל הכא לגבי ז' פסוקים לא שייכא הך דהתם אלא כנגד ז' רקיעים לרמוז שהקב"ה מלך ורוכב בערבות ברקיע ז' לשפוט עולמו בר"ה וכמ"ש עלה אלהים בתרועה ועוד נראה דלא שייך טעמא כנגד שומרי הסף אלא כי התם בג' ובה' ובז' ולא הכא בג' לחוד ובז' לחוד: *וכנגד כהנים כו'. ה"נ קאמרינן הכי בפרק הקורא עומד לגבי קריאת ס"ת בג' במנחה ובב' וה' אמרינן נמי התם ג' נגד שומרי הסף ולא שייך הכא כמ"ש לעיל ומה"ט נמי לא קאמר נמי הכא ג' נגד ברכת כהנים כדאמרינן בפ"ק דסנהדרין ובפרק הקורא עומד דלא שייך אלא בג' ובה' ובז' כי התם: *ר"י אומר אינן בזכרונות כו'. יש לדקדק מ"ט דר"י אי משום דבעינן כדכתיב לשון זכרון הא גבי מלכיות דדרשינן ליה מאני ה' אלהיכם לא הוה ממש כדכתיב וי"ל אף שלשון זכירה ופקידה כאמרו בחד ליסנא וענין משמעות אחד מ"מ הם משתנים קצת שמלת פקידה הונח בפקידות ענין מה בזמן מה כמו וביום פקדי וגומר ומה תעשו ליום פקודה וגומר והרבה כמוהו שפירוש כולם על ענין השמור ופקוד לזמן מה אבל מלת זכירה בדבר שיזכר תמיד בלי שיקבע לו זמן כמו וזה זכרי לדור וגו' לזכרון לפני ה' תמיד וגו' זכור ואל תשכח וגו' ולזה א"ר יהודה אין לנו לומר בתפלת ר"ה כ"א זכרונות בלשון המקרא זכירה כדי שיעלה זכרונותינו לטובה ולרצון לפני ה' תמיד כדאמרינן זכרונות שיעלה זכרונותינו לטובה וק"ל: *ראשונה ב' ושנייה ג' כו'. בספר תהלים שלפנינו ראשונה הם ב' פסוקים ושנייה נ"כ ב' פסוקים וקרא' ראשונה ושני' בלשון יחיד ול"ל דשאו שערים וגו' קמא עם הנמשך לו פסוק מי הוא זה מלך וגו' קחשיב כחדא וכן שאו שערים וגומר שנית עם פסוק מי הוא זה מלך וגו' הנמשך לו חשיב נמי כחדא ומיהו ק"ק לרבי יהודה דמי הוא זה מלך וגו' לא קחשיב ממנינא בין בראשונה בין בשניה לא ה"ל למפלגי אלא במי הוא זה מלך הכבוד וגומר דלאו ממנינא דעשרה מלכיות הן ומה להם להזכיר דהיו שתים ושלש או אחד ושלש עם המלכיות דכתיבי בהנהו קראי וי"ל דמי הוא זה מלך הכבוד וגו' לחוד ודאי דהכי נמי ממנין מלכיות הוא אפילו לרבי יהודה אם אמרו עם שאר פסוקי מלכיות דכתיבי בכתובים אלא באמרו ויבא מלך הכבוד ואומר בתריה מי הוא זה מלך וגומר הוי ליה פירושא דיבא מלך הכבוד שהזכיר לעיל ומ"ה לאו ממנינא הוא דר"ל דמלך הכבוד שהזכיר לא קאי אלא היינו שלמה שבא לפתוח השערים כמפורש במסכת מכות אבל מי זה מלך הכבוד ה' עזוז וגומר וכן בשניה מי הוא זה וגו' ה' צבאות וגומר ומ"ה לא פליגי אלא בהכי בשתים ושלש או אחת ושתים ודו"ק: *וישוב במלך אלהים ישב על כסא וגו' שהוא אחד כו'. נראה משום דהאי מזמור' משתעי כולו במעשים דר"ה כמ"ש עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר אמר גבי תרועה לשון אלהים שהוא מדת הדין וגבי קול שופר שהיא תקיעה הפשוטה אמר מדת הרחמים ה' ואמר רמז בר"ה עלה אלהים גם בזה דבכל השנה זמרו לאלהינו ובר"ה זמרו למלכנו דבמקום האל הקדוש אומר המלך הקדוש ובמקום האל המשפט אומר המלך המשפט ומפרש לה דלאו מלכנו בלחוד הוי בר"ה אלא מלך הוא על כל הארץ לדון כל העולם ולהכי א"ר יהודה דזמרו למלכנו לא חשיב ממלכיות כפרש"י דבר"ה הוא מלך על כל העולם והוסיף בזה מלך על גוים ישב על כסא וגומר לדון העובדי כוכבים ולהכי ה"א דישב על כסא וגומר הוא במקום מלך: *שבתון זכרון תרועה כו'. דר"א אינו אמורה אלא עם הזכרונו' כו' ותרועת מלך בו בכל הכי שלשה פלוגתות פרש"י דטעמא דר"י דתרועה לאו לשון שופר הוא כו' ע"ש וק"ק דא"כ לא ה"ל למפלג אלא בהך חדא דעיקר מלתא ביום תרועה יהיה לכם אי הוה תרועה כמו שופר ולולא פרש"י נראה דגבי זכרון תרועה בהא פליג רבי יהודה מטעמא כיון דכבר אמר פסוק זה בזכרונות אינו עולה לשופרות וכן גבי ותרועת מלך בו פליג נמי מהאי טעמא כיון דכבר אומרו במלכיות אינו עולה לו לשופרות ומיהו ק"ק בהך בתרייתא דיום תרועה יהיה וגומר אמאי סבר רבי יהודה דלא הוי כשופר דהא בקרא גבי ר"ה לאו שופר כתיב אלא תרועה וי"ל כיון דמגז"ש מיובל ילפינן לקמן דבעי ר"ה שופר יש להזכיר שופר ולא תרועה כדכתיב דמלת תרועה מורה על מדת הדין מלשון שבר ואדכורי רחמא בר"ה לא מדכרינן כדאמרינן לעיל: *ותרועת מלך בו ויהי בישורון מלך ה' ימלוך לעולם וגו'. כ"ה בכל הספרים וכתב הר"ן התלמודא לא קפיד למנקט כסדר שכתובין בתורה אבל בתפלה צריך להזכיר כסדר שכתובין בתורה ה' ימלוך לעולם ועד וגומר מקודם ומיהו יש לתת טעם על התלמוד שנקט ה' ימלוך לעולם וגומר בסוף ונראה על פי הכוונה שמלך מורה על האחדות בכל מקום ולכך לדעת רבי יהודה לעיל מלכנו לא קחשיב דלא

אומליכתיה רק על אומה אחת ונראה יש לנו לומר כי הוא מלך אחד מלך מלכי המלכים ומלך על כל הארץ ואת הכוונה מפורשת עפי בה' ימלוך לעולם ועד ולכך מסיים ביה ואין דמקיימין במלכיות בשמע ישראל וגו' ה' אחד שהוא במקום מלכות לרבי יוסי ע"פ כוונה שאמרנו דמפורש ביה אחדות מלכותו ואין צריך לסיים בה' ימלוך לעולם ועד ולכך הקדימו בסדר תפלות שלנו ועוד נראה בזה ע"פ מ"ש ביבמות פ' החולץ אקרא ויגבה ה' צבאות במשפט והאל וגו' ע"ש: *כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו כו'. ע"פ שאמרנו שזה מורה על אחדות מלכותו וכן אין עוד מלבדו וגו' ורבי יהודה פליג גם בה' אחד שאינו במקום מלכות דבעי לשון מלכות ממש והוא מבואר שהמלכיות זכרונות ושופרות הם נגד ג' העיקרים שהם מציאות השם ותורה מן השמים ושכר ועונש מלכיו' שתמליכוני עליכם וכל פסוקי מלכיות מורים על מציאותו ואחדותו זכרונות שיעלה זכרוניכם לטובה בשכר טוב שההפך בעונש וכל פסוקי זכרונות מורים על זה שופרות על עיקר תורה מן השמים בקול שופר כמו שמורים על זה הפסוקים ותחלת פרשת האזינו מורה על זה שהתחיל בתורה מן השמים האזינו השמים שהיתה התורה מתחלתו ותשמע הארץ אחרי שנתנה לשם ואמר שאל תתמה בדבר שניתן בשמים שיהיה משם ניתן על הארץ הרי ראה יערוף כמטר לקחי שהוא אומר בא מים עליונים שעל השמים וניתן על הארץ לחיות הנופשת כן התורה נתנה מן השמים על הארץ לחיות הגופות ועד"ז תפרש שאמר ישעיה כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים וגו' כן יהיה דברי אשר יצא מפי וגומר ועל עיקר מציאות השם אמר כי שם ה' אקרא וגומר לפי שיש לאדם להאמין במציאות השם בקבלה על פי התורה ועוד נוסף להשיג בשכלו מציאות השם וחידוש עולם כמפורש בפסוק הלא ידעת אם לא שמעת וגו' כמ"ש פ"ק דתענית ע"כ אני אקרא לכם בתורה מציאות השם וחידוש עולם בראשית ברא אלהים וגומר דהיינו בקבלה אבל אתם תוסיפו בזה ותנו גודל לאלהינו לידע זה במופת וידיעת השכל והיינו הצור תמים פעלו כי מצד פעולתו שבעולם יש להשיג מציאותו ואחדותו ועל עיקר שכר ועונש אמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה וגומר כמבואר פ"ק דתענית ע"ש:

הדרן עלך מסכת ראש השנה.

תם ונשלם חלק ראשון. בעזרת לא ינום ולא יישן.